BIJLAGEN

VAN HET

VERSLAG DER HANDELINGEN

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

1896-1897.

Bijlage C Koloniaal Verslag 1896.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

II. SURINAME.

III. CURAÇAO.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S-GRAVENHAGE, *den* 15*den September* 1896.

Ik heb de eer dezen ten geleide te doen strekken van het Koloniaal Verslag van 1896, tot welks aanbieding, overeenkomstig art. 62, 1ste lid, der Grondwet, door de Koningin-Weduwe, Regentes, machtiging is verleend. Afgedrukt zijn tot dusver de hoofdstukken **A** tot en met **K** van het Oost-Indisch Verslag, zoomede het Verslag betreffende Suriname en dat betreffende Curaçao. De overige hoofdstukken van het Oost-Indisch Verslag volgen zoo spoedig doenlijk.

De Minister van Koloniën,
BERGSMA.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

VERSLAG.

N°. 2.

A. Grondgebied en Bevolking.

Sedert het medegedeelde in 't vorig verslag onderging het grondgebied van Nederlandsch-Indië geen verandering.

De voor dit verslag ontvangen jaaropgaven aangaande het zielental der verschillende gewesten betreffen als naar gewoonte niet het jongst verloopen, maar het voorlaatste jaar, ditmaal dus 1894. Hoofdzakelijk, namelijk wat de inlandsche bevolking op Java en Madura betreft, berusten de verzamelde gegevens op de met meer of minder zorg door de inlandsche hoofden bijgehouden mutatieregisters, voorgeschreven sub III van Indisch Staatsblad 1880 n°. 81. Met opzicht tot de residentie Preanger Regentschappen zijn echter, in stede van de door bijhouding dier registers verkregen cijfers over 1894, reeds medegedeeld de voorloopige uitkomsten van de in 1895 aldaar, evenals ook elders op Java en Madura (zoomede ter Sumatra's Westkust), plaats gehad hebbende vierde vijfjaarlijksche opneming van het zielental, bedoeld bij voormeld Staatsblad, zooals dit gewijzigd is bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 69.

De vraag is overwogen of het wel van belang kon zijn de ontvangen tabellen weder hierachter op te nemen, daar toch bij het volgende verslag de volledige uitkomsten der nieuwe opneming van het zielental zullen worden gevoegd, die meer waarborgen van juistheid beloven dan de door bijhouding der mutatieregisters verkregen jaarcijfers, terwijl voor de gewesten buiten Java en Madura, waar de bevolkingscijfers — in algemeenen zin gesproken — nog meer aan betrouwbaarheid te wenschen overlaten, aan de verschillen in toe- of afneming, die de jaarlijks geleverde cijfers te aanschouwen geven, zeker geen grootere waarde is te hechten.

Nu echter de opgaven, welke zich aan de bij 't vorig verslag medegedeelde cijfers moeten aansluiten, toch eenmaal bijeengebracht en gedeeltelijk ook elders reeds gepubliceerd zijn (zie den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1896, deel I, blz. 4 t/m 9), heeft men gemeend de reeks der jaarstatistieken betreffende het zielental niet te moeten verbreken zonder vooraf het oordeel van het Indisch Bestuur te hebben vernomen nopens de vraag, of de arbeid, die in elk der vier jaren volgende op dat van een opnemingsjaar van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur gevorderd wordt voor het bijeenbrengen van de thans geleverde opgaven, inderdaad wel gerechtvaardigd wordt door het daarvan te trekken nut. Mocht deze vraag, die onlangs in Indië is aanhangig gemaakt, ontkennend beantwoord worden en daardoor de conclusie gewettigd worden dat zelfs voor Java en Madura — en dus met zooveel te meer recht ook voor de buitenbezittingen — het stelsel van eene jaarlijksche bevolkingsstatistiek behoort te worden verlaten, dan ware tot regel te stellen voortaan periodiek, bijv. eens om de vijf jaren, eene aan redelijke eischen beantwoordende bevolkingsstatistiek betreffende de verschillende gewesten van Nederlandsch-Indië het licht te doen zien.

In hoever de thans gebruikelijke tabellen in elk geval herziening zullen behoeven, zal mede te overwegen zijn. Dit geldt inzonderheid het overzicht der beroepen en bedrijven, uitgeoefend door inlanders en vreemde oosterlingen, omtrent welks vervanging door een doelmatiger model reeds vroeger met de Indische Regeering in overleg is getreden. In den tegenwoordigen vorm toch laat dit overzicht aan hen, die de opgaven hebben te leveren, maar al te veel ruimte voor afwijkende opvattingen, hetgeen er genoegzaam alle waarde aan beneemt. In afwachting van eene beslissing ook nopens dit punt, meent men beter te doen de bewuste beroepenstatistiek achterwege te laten. De overige tabellen betreffende de statistiek der bevolking over 1894 vindt men — voorshands nog in gelijken trant ingericht als vroeger — in bijlage A hierachter.

B. Opperbeheer.

Door het vertrek van het raadslid, den heer E. A. Rovers, die door den Gouverneur-Generaal, bij besluit dd. 21 Juli 1895 n°. 16, onder nadere (sedert verleende) Koninklijke goedkeuring, met ingang van 2 September 1895 wegens ziekte eervol van zijne betrekking was ontheven, onder toekenning van wachtgeld, ontstond eene vacature in den Raad van Nederlandsch-Indië, welke bij Koninklijk besluit van 22 Augustus 1895 n°. 39 werd aangevuld door de benoeming tot lid van gemeld college van den met verlof in Europa aanwezigen Oost-Indischen hoofdambtenaar, den heer E. C. baron Sweerts de Landas Wijborgh, laatstelijk algemeen secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië.

De onderzoekingen van het lid van den Raad, den heer J. Mullemeister, in het belang van eene te ontwerpen reorganisatie van het binnenlandsch bestuur op Java en Madura, werden ook in 1895 plaatselijk voortgezet. Sedert is die arbeid beëindigd en werden daarop gegronde voorstellen aan den Gouverneur-Generaal ingediend. Bij Koninklijk besluit dd. 11 Juni 1896 n°. 34 is den heer Mullemeister, op verzoek, een eervol ontslag uit 's lands dienst verleend, met ingang van den 7den Juli daaraanvolgende. In de daardoor ontstane vacature is voorzien door de benoeming, bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1896 n°. 47, van den heer J. C. Th. Kroesen, tot dusver resident van Soerabaija.

Met betrekking tot het streven om de bevoegdheid tot afdoening van minder belangrijke aangelegenheden over te dragen aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur of aan andere autoriteiten (verg. vorig verslag, blz. 1 en 93) kan worden medegedeeld dat in deze richting wordt voortgegaan (verg. ook hoofdstuk **H**).

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

Op verzoek van den Gouverneur-Generaal werden de sedert 1879 door de Besturen der Straits-Settlements en van Laboean (Britsch Noord-Borneo) periodiek uitgevaardigde verbodsbepalingen tegen den uitvoer van buskruit en vuurwapenen naar Nederlandsch-Indië wederom met de meeste bereidwilligheid tijdelijk bestendigd.

Tusschen het bestuur der Westerafdeeling van Borneo en dat van Serawak werden vriendschappelijke aanrakingen onderhouden. Van weerszijden werd steeds de meest mogelijke welwillendheid betracht zoowel in de afdoening van Dajaksche moordensnelzaken als in de uitlevering van misdadigers.

In het najaar van 1895 maakte de resident van Ternate en onderhoorigheden eene reis naar Duitsch Nieuw-Guinea en bracht aldaar o. a. een beleefdheidsbezoek aan den „Landeshauptmann". Bij deze gelegenheid werd een onderzoek ingesteld naar de aanhouding, door de Duitsche autoriteiten, van een vaartuig, toebehoorende aan een te Ternate woonachtigen Chinees, die licentiën had gekocht tot het drijven van handel binnen het gebied van Duitsch Nieuw-Guinea en voor de tripangvangst aldaar,

Het bleek dat de opvarenden dier prauw betrapt waren op het schieten van paradijsvogels, zonder vergunning, en dat de aanhouding met het oog op de in Duitsch Nieuw-Guinea vigeerende bepalingen rechtmatig was geweest.

Toen in de tweede helft van 1895 in het Portugeesch gebied van het eiland Timor nabij onze grenzen onlusten plaats hadden en de opstandelingen Batoe Gedé, een zeepost der Portugeezen ten noordoosten van Atapoepoe, overvielen, vluchtte een gedeelte der Portugeesche strijdmacht en der bevolking naar ons gebied. Weldra verscheen ter reede Atapoepoe het Portugeesche oorlogsschip *Dilly* met een brief van den Portugeeschen gouverneur aan den posthouder, het verzoek bevattende om uitlevering van de gevluchte strijders en bevolking, zoomede van de eventueel medegebrachte wapenen. De resident van Timor en onderhoorigheden, die zich op het bericht van de uitgebroken onlusten naar Atapoepoe begeven had, stelde den commandeerenden officier in de gelegenheid zelf met de gevluchte bevolking te spreken, maar deze wenschte uit vrees niet naar hare woonplaats terug te keeren. Van de verloren geraakte wapenen werden intusschen 3 geweren benevens 50 patronen, die bij onzen posthouder waren ingeleverd, aan den commandant der *Dilly* ter hand gesteld.

Aan het bepaalde bij art. I en II van het in 1893 met Portugal gesloten tractaat (Nederlandsch Staatsblad 1893 n°. 233, Indisch Staatsblad 1894 n°. 81) is, ook ten gevolge van de bovengemelde gebeurtenissen in Portugeesch Timor, nog geen uitvoering gegeven kunnen worden.

Te Djeddah op de Arabische kust, de gewone aanlegplaats der Nederlandsch-Indische bedevaartgangers, werd van 13 tot 18 Maart jl. op de uitreis naar Batavia de vlag vertoond door het nieuwe flottieljevaartuig *Nias* der Indische militaire marine.

Voor het volbrengen alsnog van de in 't vorig verslag (blz. 2) besproken zending naar Siam, in het belang van de beantwoording der vraag of eene nadere regeling noodig is van de bescherming, onzerzijds te verleenen aan in Siam zich ophoudende Nederlandsch-Indische onderdanen van Chineeschen landaard, werd door de Regeering hier te lande in den aanvang van 1896 aangewezen een toen naar Indië van verlof terugkeerende rechterlijke hoofdambtenaar, mr. J. H. Abendanon, laatstelijk raadsheer in het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië. Nopens den uitslag van zijn onderzoek te Bangkok, waaromtrent mr. Abendanon aan den Gouverneur-Generaal schriftelijk verslag zou hebben uit te brengen, is hier te lande nog geen bericht ontvangen.

Werd in het vorig verslag (blz. 2) reeds mededeeling gedaan van de tot stand gekomen en op de koloniën van toepassing zijnde verdragen tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers, door Nederland èn met Spanje èn met België gesloten (Indisch Staatsblad 1895 n°s. 82 en 112), bij eene additioneele overeenkomst met Denemarken, dd. 2 Juli 1895, werd het met dit rijk bestaande uitleveringsverdrag dd. 18 Januari 1894 alsnog uitgestrekt tot de wederzijdsche koloniën (Indisch Staatsblad 1895 n°. 286). Overigens zij nog verwezen naar het medegedeelde onder „*Uitlevering*" in hoofdstuk F § 4.

Ook kregen in Nederlandsch-Indië verbindende kracht, door afkondiging in gemeld Staatsblad (zie van den jaargang 1895 respectievelijk de n°s. 220 221 en 223), de in hoofdstuk A van 't vorig verslag besproken overeenkomst met Groot-Brittannië tot regeling van de grens tusschen het Britsch en het Nederlandsch gebied op Nieuw-Guinea, zoomede de op 10 Mei 1895 tusschen Nederland en Griekenland uitgewisselde, ook voor de koloniën geldende, verklaring tot regeling van de wederzijdsche bescherming van handels- en fabrieksmerken.

In verband met eene bij Koninklijk besluit dd. 6 December 1894 (Nederlandsch Staatsblad n°. 177) tot stand gekomen nieuwe regeling betreffende de assimilatie van de rangen der consulaire ambtenaren van Nederland in den vreemde met die der officieren bij de Nederlandsche zeemacht, werd het wenschelijk geacht over te gaan tot eene regeling, bij besluit, van de tot dusver op aanschrijvingen berustende assimilatie, voor officieele gelegenheden, van de in Nederlandsch-Indië toegelaten consulaire ambtenaren van vreemde Mogendheden. Na verkregen machtiging van het Opperbestuur werd daartoe door den Gouverneur-Generaal overgegaan bij besluit dd. 22 Juli 1895 n°. 3, waarbij tevens aanteekening werd gehouden van het aangehaald Koninklijk besluit van 6 December 1894; zie nopens een en ander Indisch Staatsblad 1895 n°s 153 en 152. In de regeling van Juli 1895 is sedert nog eene wijziging gebracht bij gouvernementsbesluit dd. 16 April 1896 n°. 14 (Indisch Staatsblad n°. 74).

In den aanvang van 1896 werden twee nieuwe vice-consulaten in Nederlandsch-Indië gevestigd, een van Duitschland te Menado en een van Spanje te Soerabaija.

§ 2. *Java en Madura.*

Op politiek gebied valt ten aanzien van Java en Madura weinig bijzonders mede te deelen.

Enkele gevallen van geestdrijverij deden zich voor, welke in het belang van rust en orde de tusschenkomst des bestuurs noodzakelijk maakten. Werd reeds in 't vorig verslag (blz. 2) gewezen op een dergelijk geval, in Februari 1895 in de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia) voorgekomen, waar zekere goeroe Aman zich vereenzelvigd had met het in eene bijeenkomst van leerlingen en familieleden besproken denkbeeld dat hij geroepen was als alleenheerschend radja van Java op te treden, welke beweging echter door opvatting en daarop gevolgde interneering (gouvernementsbesluit dd. 3 October 1895 n°. 13) van de drie hoofdpersonen geenerlei schadelijk gevolg had, niet zoo kalm verliep het optreden des bestuurs (in December jl.) tegen zekeren Kjai Semantri op Madura, die al sedert eenige maanden in de door hare druk bezochte priesterscholen bekende perdikan-dessa Pradjan (afdeeling Sampang) onder de lichtgeloovige menigte naam maakte, als zoude hij iemand zijn, die met bovennatuurlijke krachten was begaafd. Zijn aanhang nam van lieverlede zóó toe, dat de regent aanleiding vond zich in de zaak te mengen, ook ter overweging van de vraag of de toeloop naar Pradjan van lieden van elders tijdelijk niet zou behooren te worden gestuit. Naar aanleiding van 's regents rapport werd Semantri opgeroepen om te Sampang bij den assistent-resident te verschijnen, hetgeen hij echter bleef weigeren, niettegenstaande van de zijde van het inlandsch bestuur, o. a. ook door den panghoeloe van Sampang, alle middelen in het werk werden gesteld om hem langs minnelijken weg op zijn besluit te doen terugkomen. Na die vergeefsche pogingen nam zelfs de toeloop naar Pradjan toe, en tot van den Java-wal kwamen bezoekers, terwijl Kjai Semantri, naar vernomen werd, in zijne gesprekken ook begon te doelen op het aanbinden van den „heiligen oorlog". Eindelijk werd door den resident last gegeven den geestdrijver, zoo hij niet goedschiks wilde meegaan, gevankelijk naar Sampang te brengen. Thans echter stuitte men op gewapend verzet, zoo van de zijde der leerlingen en familieleden van den kjai als van de te Pradjan verzamelde menigte. De inlandsche politie, onder aanvoering van het districtshoofd (die zelf gewond werd), zag zich genoopt terug te trekken. Den volgenden ochtend (10 December) begaf de resident zich naar Pradjan, vergezeld van den kapitein-instructeur der barissan van Pamakassan en den regent van Sampang, terwijl 96 barissans des nachts reeds vooruit waren gezonden. Op $1^1/_2$ paal afstand van genoemde dessa had zich eene bende opgesteld van ongeveer 150 man, gewapend met lansen, klewangs, krissen en knuppels, terwijl verder op, achter den dessapagger, veel volk zichtbaar was. Ongeveer een half uur lang werden de muitelingen door de vertegenwoordigers van het gezag aangemaand om de wapens neer te leggen en rustig uiteen te gaan, doch niets baatte, terwijl pogingen om met een der personen uit de bende in gesprek te treden eveneens vruchteloos bleven. De bende met hare voorvechters drong steeds meer op, hoe langer zoo meer eene uittartende houding aannemende, terwijl zij links en rechts zich verspreidde met het kennelijk voornemen om de onzen te omsingelen en van terzijde aan te vallen. Aangezien langer dralen noodlottig zou zijn geweest, was men eindelijk genoodzaakt tot vuren. Eerst na het vierde salvo stoof de bende uiteen, 29 dooden en 12 gewonden achterlatende. Daarop werd, met inachtneming van de noodige veiligheidsmaatregelen, naar Pradjan doorgemarcheerd. De resident had reeds onderweg eene ontmoeting met het perdikan-hoofd, dat niet aan het verzet had medegedaan, en door wiens toedoen vervolgens verscheidene andere goedgezinde bewoners van Pradjan naar buiten kwamen. Men vernam nu dat de oproerlingen, waaronder ook bewoners van andere dessa's, uitsluitend lieden waren die zich bij Kjai Semantri hadden aangesloten en gezworen hadden hem te helpen, doch waar deze zich ophield wist men niet te zeggen. Eenige lieden geleidden echter de onzen naar diens moeielijk te bereiken woning, waar het inderdaad gelukte hem met een 6-tal zijner gewapenden (een grooter aantal wist te ontkomen) te overvallen en niet zonder hevig verzet gevangen te nemen. De gevangenen werden aanstonds onder barissan-geleide naar Pamakassan vervoerd, om voor de bevoegde rechtbank terecht te staan. De goedgezinde inwoners van Pradjan, die zich vrijwillig bij den resident vervoegd hadden, werden met eene strenge waarschuwing naar

hunne woningen teruggezonden. Na het vertrek van den resident bleef verder alles rustig.

Ook de leeringen van zekeren Agoes Amir in de dessa Kanggraksan (regentschap en residentie Cheribon) en van een niet genoemden goeroe in de dessa Kaliosso (afdeeling en residentie Soerakarta) trokken de aandacht der politie, welke de door hen gehouden bijeenkomsten verbood. Nopens den aard der leeringen te Kaliosso treden de ontvangen berichten niet in bijzonderheden, doch die, welke in Cheribon verkondigd werden, bleken, volgens verklaring van den regent, niet te strooken met den goeden gang van zaken. Agoes Amir, ter zake in verhoor genomen, ontkende het hem ten laste gelegde, in strijd met de door zijne moerids afgelegde verklaringen, wier vertrouwen hij daardoor geheel verbeurde, zoodat een verder handelend optreden tegen den goeroe onnoodig werd. Hij vroeg en verkreeg vergiffenis van den resident en hield zich sedert rustig, doch staat nog onder streng politietoezicht.

Volgens berichten van het voorjaar van 1896 hield het gewestelijk bestuur der Preanger Regentschappen een wakend oog op de propaganda, die in de contrôle-afdeeling Trogong (afdeeling Tjitjalengka), naar beweerd werd, door zekeren goeroe Hadji Soleiman zou beproefd worden voor eene van de leerstellingen van den Islam afwijkende „tareqah", waaromtrent een anoniem schrijven bij den resident was ontvangen, terwijl door het inlandsch bestuur ter zake niet was gerapporteerd. Het onderzoek of aan de verkondigde leer eene voor de rust en orde gevaarlijke strekking is toe te schrijven, was, tijdens de afsluiting in Indië van dit gedeelte van het verslag, nog niet afgeloopen.

In alle gewesten op Java en Madura zonder onderscheid nam het aantal personen, dat de bedevaart naar Mekka ondernam, in 1895 aanzienlijk toe. Voor een deel werkte hiertoe zeker weder mede de gemakkelijke en goedkoope wijze, waarop de zeereis tegenwoordig gemaakt kan worden, gepaard aan toegenomen welvaart in enkele streken, maar in hoofdzaak schijnt de grootere deelneming aan de bedevaart te moeten worden toegeschreven aan de omstandigheid dat de voor de Mekkagangers zoo hoogst gewichtige Arafat-dag in 1896 op een Vrijdag viel (den 9den van de maand Dzoelhidjah) en de bedevaart dan van bijzondere beteekenis is.

Met de inlandsche hoven op Java bleef de verstandhouding naar wensch.

De sedert 1893 regeerende soesoehoenan van Soerakarta gaf steeds blijken van zijne goede gezindheid jegens het Gouvernement. Van eene in Juli 1895 met den vorst getroffen schikking om eene hem vanouds toekomende schadeloosstelling van gouvernementswege niet meer in zout, maar in geld te doen plaats hebben, is reeds gewag gemaakt in 't vorig verslag (blz. 280, noot 2). Onderhandelingen over de regeling der enclaves, als waarop gedoeld werd op blz. 3 van datzelfde verslag, werden nog niet geopend; de voorbereidende onderzoekingen waren nog niet geheel afgeloopen. Als een maatregel, die in Soerakarta algemeene tevredenheid heeft verwekt, wordt vermeld de beschikking des soesoehoenans, waarbij bepaald is dat voortaan de inlandsche politie- en justitie-ambtenaren aldaar hunne bezoldiging geheel in geld uitbetaald krijgen, uitgenomen de regenten, als zijnde deze op hun eigen verlangen in het bezit van apanages gelaten. De rijksbestierder was steeds vol ijver werkzaam. Aan zijne bemoeienis vooral is het te danken dat de zware „boekti's", welke vroeger menige op huurlanden in Soerakarta gevestigde onderneming drukten, voor eene meer rationeele verhooging van de jaarlijksche pachtsommen hebben plaats gemaakt.

Het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis volgde de wenken en raadgevingen van den resident trouw op. De algemeene toestand van het Mangkoe Negorosche gebied was bevredigend te noemen. Dat het Europeesch bestuur zich het beheer der Mangkoe Negorosche bezittingen heeft aangetrokken (verg. o. a. het verslag van 1889, blz 6) blijkt een goede maatregel te zijn geweest. [1])

Nadat door een geneeskundig onderzoek geconstateerd was dat de kroonprins van Djokjokarta, in 1893 als zoodanig aangewezen (verg. het verslag van 1894, blz. 5), aan zielsziekte lijdende was, met luttel of geen kans op herstel, meende de Indische Regeering gehoor te moeten geven (gouvernementsbesluit dd. 19 October 1895 n°. 1 geheim) aan den reeds vroeger door den sultan geopenbaarden en thans schriftelijk herhaalden wensch om dezen zijnen tweeden wettigen zoon van zijne aanspraken als opvolger in de sultanswaardigheid vervallen te verklaren, en bedoelde rechten te doen overgaan op diens jongeren vollen broeder, des sultans derden wettigen zoon, geboren in Maart 1879, van wien gunstige verwachtingen gekoesterd worden. De uitroeping als kroonprins van dezen laatste, wien inmiddels de titulaire rang was verleend van luitenant-kolonel bij den generalen staf buiten bezwaar van den lande, had plaats op 11 November 1895. Ten opzichte van een anderen zoon des sultans, wien in 1888 wegens misdragingen voor onbepaalden tijd het verder verblijf in Djokjokarta was ontzegd, en wien het Gouvernement toen Muntok op Banka tot verblijf had aangewezen, kwam de sultan op deze strafoplegging terug, in verband waarmede bij gouvernementsbesluit dd. 13 Augustus 1895, n°. 23, aan bedoelden pangeran de terugkeer naar Djokjokarta werd vergund.

Bleek reeds uit het vorig verslag (blz. 3) dat de in 1894 overleden regent van Sampang (Madura) in Februari 1895 werd opgevolgd door den patih van Pamakassan, en dat in de in 't laatst van 1894 ontstane vacature van regent van Banjoewangi (Bezoeki) was voorzien door de benoeming (in Mei 1895) tot die betrekking van den patih van de afdeeling Djember (Bezoeki), tot de vervanging van den in Januari 1895 overleden regent van Bezoeki (zie mede vorig verslag) werd nog niet overgegaan in verband met aanhangige plannen tot verandering van de bestuurs-indeeling van Java en Madura. Om gelijke reden werden mede nog niet definitief vervuld de regentszetels te Joana (Japara) en Poerbolinggo (Banjoemas), de eerste opengevallen in Juli 1895 door verplaatsing van den titularis naar Patti (zie lager), en de andere in Augustus d. a. v. door het aan den regent op verzoek verleend eervol ontslag uit 's lands dienst. Zoowel te Bezoeki als te Joana en te Poerbolinggo werden de patihs dier regentschappen, tegelijk met hunne eigene functiën, tijdelijk met de waarneming van de regentsbetrekking belast. In Juni 1895 overleed de bejaarde regent van Patti (Japara) en werd opgevolgd door zijn eenigen zoon, tot dusver regent van Joana. Overigens viel in 1895 nog open de regentsplaats te Ngrowo (Kediri), doordien de titularis eervol ontslag uit 's lands dienst vroeg en verkreeg (December). Daar hij geen meerderjarigen zoon had en ook onder zijne nabestaanden niemand was aan te wijzen, geschikt om hem op te volgen, werd de patih van het regentschap tot regent benoemd.

Als een blijk van waardeering hunner goede en trouwe diensten werd aan de regenten van Japara en Demak (Samarang), tot dusver „raden toemenggoeng", de titel van „raden adipati" verleend, terwijl de regent van Lebak (Bantam) met de kleine gouden ster voor trouw en verdienste werd begiftigd. Bovendien vielen aan vele tot het inlandsch bestuur behoorende verdienstelijke personen van lageren rang onderscheidingen van verschillenden aard ten deel, doch moesten, zooals gewoonlijk, anderen wegens plichtverzuim of ongeoorloofde handelingen ontslagen of gerechtelijk vervolgd worden.

Met betrekking tot de veiligheid van personen en goederen viel in 1895 niet veel verschil op te merken met vorige jaren. Gevallen van moord en doodslag kwamen het veelvuldigst voor op Madura (117) en in mindere mate o. a. in Probolinggo 47), Bezoeki (35), Soerabaija (30), Kediri (25) en Japara (24). In Soerakarta nam het bestuur kennis van 8 ketjoepartijen (roof in gewapende bende), in Djokjokarta van 4, terwijl uit de gouvernementslanden aangaande 17 van zulke roofpartijen werd gerapporteerd (6 in elke der residentiën Rembang en Samarang, 4 in Soerabaija en 1 in Kediri). Voorts wordt in de gewestelijke verslagen melding gemaakt van 21 gevallen van roof op den publieken weg, namelijk 9 in Soerakarta, 7 in Rembang, 2 in Djokjokarta en 1 in elk der gewesten Japara, Banjoemas en Kadoe. Te oordeelen naar de gerapporteerde gevallen, werden veediefstallen het meest gepleegd in Bezoeki (780), Probolinggo (677), Madioen (630), Soerakarta (513) en op Madura (315); de resident van Kediri noemt geen cijfers, doch deelt mede dat in het gewest onder zijn beheer veediefstallen zeer dikwijls voorkwamen. [2]) In Probolinggo en Bezoeki hoorde men veelvuldig van brandstichtingen in de riettuinen. In genoemde

---

[1]) Over eene betere regeling van den inkoopsprijs der uit de Mangkoe Negaran (en ook uit het gebied van den soesoehoenan van Soerakarta en uit Djokjokarta) aan den lande te leveren koffie (Indisch Staatsblad 1896 n°. 99) is reeds gehandeld in 't vorig verslag (blz. 244).

[2]) Tijdens dit blad ter perse ging, is van de Indische Regeering ontvangen — en zulks ter voldoening aan den in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1896 op blz. 10 geuiten wensch naar de verstrekking voortaan van statistische opgaven omtrent de veediefstallen op Java en Madura — eene statistiek over 1895 der in de verschillende gewesten aldaar *door den rechter* behandelde zaken wegens veediefstal. Dit nieuwe overzicht zal men aantreffen onder de bij hoofdstuk **F** van dit verslag behoorende bijlagen.

gewesten werden in 1895 niet minderdan 347 en 325 rietbranden gerapporteerd. In andere gewesten kwamen rietbranden slechts bij uitzondering voor, en dan meestal ten gevolge van onvoorzichtigheid. De in een later gedeelte van dit verslag nader te vermelden ordonnantie van 10 Juni 1896 (Indisch Staatsblad n°. 104) zal gelegenheid geven om opzettelijke beschadiging ook van suikerrietaanplantingen in den vervolge meer te beperken.

Evenals vroeger werden ook in 1895 af en toe vaartuigen, bemand met verkleede, gewapende politieoppassers, uitgerust om in Straat Madura de aanranding van prauwen tegen te gaan. Toch hadden in 1895, volgens verkregen mededeelingen, 14 van zulke aanrandingen plaats, zonder dat het der politie mocht gelukken de bedrijvers, die den schijn aannemen van handel te drijven, op heeterdaad te betrappen. In Bezoeki kwam aan het bestuur ter oore dat zich aan de zuidkust van Banjoewangi en Djember soms Chineesche vaartuigen ophielden met het doel om de vogelnestklippen te plunderen en zich van schildpadden en schildpadeieren meester te maken, en tevens om opium binnen te smokkelen. Eene bekruising van bedoeld kustgedeelte door het gouvernementsstoomschip *Reiger* in Juli 1895 leidde tot geen ontdekkingen. In Augustus werd echter door het stoomschip *Tagal* der opiumrecherche beslag gelegd op twee Chineesche prauwen, die geen vlag voerden en niet in het bezit van scheepspapieren waren. De bemanning, bestaande uit ongeveer 15 Chineezen, was naar den wal gevlucht om in het bosch eene schuilplaats te zoeken; slechts 1 Chinees was nog in een der prauwen aanwezig en werd, met den inventaris, naar Banjoewangi gebracht. Laten werden nog 7 der gevluchten door de politie opgevat. Hoewel de verdachten bleken niet te kunnen worden gestraft, wordt het onderzoek gezegd toch afschrikkend te hebben gewerkt.

De gezondheidstoestand op Java en Madura gedurende 1895 was, te oordeelen naar de voor deze paragraaf ontvangen mededeelingen (zie overigens hoofdstuk **K**, afd. V), in algemeenen zin gunstig te noemen; epidemieën van ernstigen aard kwamen niet voor.

Onder den veestapel werd in vele gewesten het mond- en klauwzeer weder waargenomen; over het algemeen echter had de ziekte een goedaardig karakter. Andere veeziekten deden zich minder algemeen voor (verg. hoofdstuk **J**, afd. VIII).

De inzameling van voedingsgewassen door de inlandsche bevolking gaf over 't geheel reden tot tevredenheid. Nadere mededeelingen omtrent de uitkomsten zoowel van den inlandschen landbouw als van de groote cultures voor de Europeesche markt zal men aantreffen in hoofdstuk **O**, afd. I, hierachter.

Wat het handelsverkeer aangaat, wordt bericht dat de algemeene toestand op dit gebied weinig verschil opleverde met dien in het vorig verslag (blz. 4) geschetst.

Uit sommige gewesten had weder emigratie plaats naar de buitenbezittingen, vooral naar Deli en de Lampongsche Districten, en voorts naar sommige streken buiten Nederlandsch-Indië (verg. hoofdstuk **J**, afd. I, § 5).

In de afdeelingen Djember en Banjoewangi der residentie Bezoeki kwamen zich zoo vele lieden van Madura en ook van Midden- en West-Java vestigen dat de inlandsche bevolking gedurende 1895 in die afdeelingen respectievelijk met ruim 17 800 en ruim 3000 zielen toenam. Tal van personen uit Bagelen verhuisden naar de nog weinig ontgonnen gedeelten der districten Tjilatjap en Pegadingan (afdeeling Tjilatjap, residentie Banjoemas). Met betrekking tot de Javaansche nederzetting in Zuid-Soekapoera (Preanger Regentschappen) valt niets bijzonders te vermelden; het aantal dezer kolonisten ging slechts weinig vooruit: het steeg van 400 tot 407.

Van buitengewone natuurrampen bleven Java en Madura in 1895 verschoond, zij het ook dat deze of gene streek weder van overstroomingen had te lijden; zoo o. a. een gedeelte der residentie Krawang, waar ten gevolge van verschillende dijkbreuken uitgestrekte padi-aanplantingen teloorgingen, en een deel der residentie Rembang, waar aan de tabaks- en andere aanplantingen belangrijke schade werd aangericht door de Solo-rivier, die eenige malen buiten hare oevers trad. In de afdeeling Modjokerto der residentie Soerabaija had, ten gevolge van de zware regens, in Januari 1895 eene overstrooming plaats, die verscheidene dammen en waterwerken vernielde of beschadigde. Ook uit Probolinggo wordt gerapporteerd omtrent veelvuldige min of meer hevige overstroomingen, veroorzaakt door aanhoudende zware regens.

Vulkanische verschijnselen van groote beteekenis werden niet waargenomen; de Smeroe gaf nu en dan teekenen van verhoogde werking en de Lamongan wierp dagelijks gloeiende lava en steenen uit.

§ 3. *Atjeh en onderhoorigheden.*

Groot-Atjeh. De toestand in Groot-Atjeh bleef gedurende het jaar 1895 onveranderd.

Binnen onze geconcentreerde stelling, en daarbuiten in de XIII Moekim Toengkoeb, keerden allengs verschillende personen, die vroeger naar de Noord-, Oost- en Westkust waren uitgeweken, met vrouwen en kinderen terug, terwijl het aantal uitgegeven kampongpassen voor het verkeer der bevolking buiten de linie met die in het daarbinnen gelegen gebied aanzienlijk toenam. Het aantal Atjehsche kinderen op de van Olehleh naar Kotta Radja verplaatste school vermeerderde niet onbelangrijk.

De gezondheidstoestand der bevolking was over het algemeen gunstig.

Onder den veestapel kwamen minder ziekten voor dan in het voorafgegane jaar. De uitkomsten van den rijstoogst waren gunstig, al was de productie ook niet voldoende voor de behoefte, zoodat door invoer van Rangoon-rijst uit Pinang in het tekort moest worden voorzien. Het aantal bebouwde velden nam opnieuw toe; doch daar wegens gebrek aan ploegvee, waarmede de bevolking binnen het door ons bezette gebied te kampen had, vele geschikte gronden niet in cultuur konden worden gebracht, machtigde de Indische Regeering den gewestelijken gouverneur om over eene som van f 3300 te beschikken tot het verstrekken van voorschotten aan eenige Atjehsche hoofden om hen in staat te stellen voor hunne onderhoorigen ploegvee aan te koopen. Tot aanzuivering van die voorschotten strekten maandelijksche inhoudingen op de bezoldiging der betrokken hoofden.

De invoer van sommige artikelen, zooals petroleum, tabak en gedroogde visch, nam toe, maar manufacturen werden in geringere hoeveelheden dan in 1894 geïmporteerd, waarschijnlijk omdat velen zich te Segli van het noodige voorzagen, sedert (zie vorig verslag, blz. 6) aldaar voor den handel licentiën werden verstrekt.

Het door Atjehers bediende transport van de voor de tijdelijke posten bestemde dagelijksche vivres kon in 1895 steeds geregeld plaats hebben en ondervond slechts een paar malen last van het vuur der ons slecht gezinde elementen. Ook de Chineesche marskramers bewogen zich ongehinderd langs de wegen tusschen de verschillende posten.

Onder de dwangarbeiders was het aantal desertiën minder dan in 1894. Deserteerden toen 54 dwangarbeiders (waarvan er 7 werden teruggebracht), in 1895 was het aantal gedeserteerden slechts 13, waarvan er 9 weder werden gevat. Een tweetal vroeger gedeserteerde inlandsche militairen werd ons uitgeleverd door Tengkoe Sjech Poetoes van de III Moekim Kerkoen en Ketjig Lehe van de III Moekim Kajoe Adang.

Op het eiland Weh kwam het kolen-etablissement (zie vorig verslag, blz. 274/275) met steigers en waterleiding in Maart 1896 geheel gereed, waarna bij ordonnantie van 11 April 1896 (Indisch Staatsblad n°. 64) de haven in de Sabang-baai voor den algemeenen handel werd opengesteld. In Februari werd de haven door een Engelsch en in Maart door een Russisch oorlogsschip bezocht.

Op politiek gebied valt het volgende te vermelden:

De houding van Toekoe Nja Mohamad der IX Moekim en van Panglima Bintang der III Moekim Daroe gaf het bestuur reden tot ontevredenheid, daar zij, ondanks de hun verstrekte middelen, niet tot krachtige handhaving van hun gezag, noch tot bescherming van de bevolking binnen hun gebied waren te bewegen; waarom ten slotte hunne politiemacht werd ingekrompen. Toekoe Djohan Pahalawan werd bij besluit van 19 Januari 1896 n°. 9 benoemd tot hoeloebalang van Lepong [1], welk landschap, een der Zuidelijke nederzettingen van Groot-Atjeh en als zoodanig deel uitmakende van de Onderhoorigheden, tevens bij de afdeeling Groot-Atjeh werd gevoegd, waarvan het sedert een hoeloebalangschap uitmaakt.

De vijandelijke benden vonden tot voortzetting van het verzet onafgebroken steun in de sagi der XXII Moekim. Voornamelijk uit de vier zoogenaamde Lamkraksche moekims: Lamkrak, Kroeng Ma, Lamleuh en Ateuh der VII Moekim Baid en uit het door ons niet bezette gedeelte der V Moekim Montassik

[1] Ingevolge machtiging van den Gouverneur-Generaal heeft de in April 1896 (zie verder) opgetreden regeeringscommissaris bij besluit van 26 April 1896 n°. 159/11 Toekoe Djohan als panglima prang besar en tegelijkertijd als hoeloebalang van Lepong ontslagen, met bepaling dat hij in alle officieele bescheiden voortaan weder als Toekoe Oemar zal worden aangeduid.

bestookten zij het zuidoostelijk gedeelte onzer uiterste stelling en de daarbij gevestigde bevolking. Op onze versterkingen Lamkoenjit, Biloel, Anagaloeng, Senelop en Kroeng Gloempang werd in den loop van 1895 nu eens in meerdere, dan weder in mindere mate geschut- en geweervuur afgegeven. Het door de kwaadwilligen gebezigd geschut (ijzeren, licht verplaatsbare kanonnen, in kaliber ongeveer overeenkomende met dat onzer kanonnen van 8 c.M. veld) werd, naar men beweert, te Kolam Toemadjit (V Moekim Montassik) onder leiding van eenige goudsmeden en onder toezicht van T. Brahim Montassik vervaardigd, terwijl als projectielen dienden de van ons afkomstige oude, niet gesprongen granaten. Hoewel de meeste dezer granaten sprongen, werd daardoor toch slechts zelden en dan nog luttele materieele schade aangericht. Sedert de laatste dagen van September zweeg dat geschutvuur.

In het meer oostelijk deel onzer uiterste postenlinie vestigden de kwaadwilligen zich nabij de grens der XXII en XXVI Moekim te Tengkoe di Lengkoeng en in laatstgemelde sagi te Tengkoe di Gendriëng en op den Gle Broeë, van waaruit enkele keeren kleine benden zich vertoonden, die op Tjot Rang, Toengkoeb, Pakan Kroeng Tjoet en Lamnjong enkele schoten afgaven.

Beschietingen van aanbelang onzer patrouilles, aflossingen, transporten en wegwerkers hadden overigens niet plaats. Alleen is te vermelden de overvalling, op 30 Maart 1895, van de rechterflankdekking der tot aflossing van de bezetting van het blokhuis Mata Ajer nabij Anagaloeng bestemde militairen, tijdens dat blokhuis, gedurende de viering van het Mohammedaansch nieuwjaar, tijdelijk door militairen werd bewaakt.

De door onze Atjehsche hulptroepen bezette blokhuizen en kotta's in de aan ons gezag onderworpen streek tusschen de beide liniën werden, inzonderheid in het zuidoostelijk deel, menigmaal bestookt met geweer- en geschutvuur en soms ook bekropen. Dit laatste had o. a. plaats met Blang Kiraj, dat, na door de kwaadwilligen in brand gestoken te zijn, door de bezetting overhaast verlaten werd, met achterlating van twee dooden en vier tromplaadgeweren. Maar elders (zooals op 2 Mei 1895 voor de inlandsche versterking Tjot Bak Tjoei) stootte de vijand weleens het hoofd en soms ook ging de Atjehsche bezetting zelf met goed gevolg tot den aanval over.

Vijandige invallen op eenigszins grootere schaal hadden in 1895 slechts plaats in de IX Moekim (van de sagi der XXV Moekim) en wel in Mei en Augustus. Bij den eersten inval werd de communicatie met Biloel en Lamkoenjit verbroken, en daar de waarnemende hoeloebalang der IX Moekim T. Nja Mohamad zich te zwak achtte om den vijand te verdrijven en de gemeenschap te herstellen, werd T. Djohan Pahalawan door het bestuur daarmede belast. Hij rukte den 9den en 10den Mei met zijn korps uit en zuiverde, gesteund door onze troepen (één compagnie infanterie, twee sectiën bergartillerie en een detachement genietroepen), van Tjot Goë uit, den omtrek van Lamkoenjit en Biloel van kwaadwilligen, ten koste van slechts drie licht gewonden. Ter beveiliging van de grenskampongs in deze streek werd hem daarop tijdelijk de bezetting van een drietal kotta's (Gle Broeë, Kotta Toekoe Rajoet en Kotta Bakbi) en een tweetal blokhuizen opgedragen. Bij den tweeden inval moesten de drie bedoelde kotta's door de bezettingen worden ontruimd, nadat deze drie licht gewonden hadden bekomen. Op 5 en 6 Augustus werden die versterkingen door T. Djohan met den steun onzer troepen (één compagnie infanterie, een peloton cavalerie en twee sectiën bergartillerie) heroverd, doch daar zij, door hoogere heuveltoppen beheerscht, niet aan het beoogde doel voldeden, werd tot hare slechting besloten. Daarentegen werden vier blokhuizen in de naar het gebergte gekeerde randen van de kampongs Grot, Maneh, Lehong en Lam Tadoeh door de Atjehsche hulptroepen bezet, waardoor minder last van het vuur uit het gebergte ondervonden werd en de naaste omtrek beter bewaakt kon worden.

In de VI en IV Moekim (sagi der XXV Moekim) bleef de rust ongestoord. Wel drong het bendehoofd Habib Lhong tweemaal de Glitaroem-pas binnen, maar hij keerde onverrichterzake terug.

In de overige hoeloebalangschappen der XXV Moekim werd éénmaal de rust verstoord, toen eenige vijandige benden uit de XXVI Moekim, in den nacht van 16 op 17 Januari jl., de kampong Berawé trachtten binnen te dringen, om te rooven. Zij werden echter door de bevolking verjaagd en lieten op hunnen terugtocht drie dooden achter.

In de XXVI Moekim hadden geen invallen van beteekenis plaats.

Binnen de geconcentreerde linie hadden slechts enkele dieverijen en rooverijen van geringe beteekenis plaats; maar de bewoners van de strook, begrepen tusschen de geconcentreerde en de buitenlinie, en inzonderheid het aan ons gezag onderworpen gedeelte der V Moekim Montassik en het zuidelijk deel der IX Moekim, hadden nogal eens van de kwaadwilligen te lijden.

Bestond de overlast die de bevolking door hunne handelingen ondervond aanvankelijk meest in veediefstallen, berooving van personen die koopwaren binnen het door ons bezette gebied brachten, pogingen om bruggen in brand te steken, zooals in Mei bij Mata Ajer en bij Anagaloeng, het weghalen van brugplanken, enz., in het laatst van 1895 kregen de handelingen der ons vijandige elementen een meer systematisch karakter, dat blijkbaar verband hield met eene waargenomen grootere bedrijvigheid en meerdere aansluiting bij de partij van verzet. Men streefde er blijkbaar naar om aan de ons goedgezinden door strafoefeningen vrees in te boezemen. Zoo werd in December de ons goedgezinde Hadji Bintang, imam van Oleh Soesoeh (IX Moekim), door eene bende die zijne woning binnendrong vermoord, terwijl het ons eveneens welgezinde waarnemende hoofd der III Moekim Kerkoen, Tengkoe Sjech Poetoes, het alleen aan zijne toevallige afwezigheid te danken had dat hem niet hetzelfde lot trof en dat de aanvallers, die onder bevel van Habib Lhong stonden, zich bepaalden tot het in brand steken van zijne woning. In den nacht van 15 op 16 Januari 1896 deed eene bende, onder aanvoering van Tengkoe Bin en Tengkoe Sabil, een aanval op kampong Berawei in de nabijheid van het kampement Kotta Alam op den rechteroever der Atjehrivier en in Februari werd wederom een ons genegen hoofd Iman Saidi van kampong Lambaroe in de XXVI Moekim vermoord.

Door al deze voorvallen trad de noodzakelijkheid eener betere afsluiting van het gebied buiten de geconcentreerde linie, waarvoor reeds geruimen tijd voorstellen in behandeling waren, te meer in het licht. De verwachting toch, die in 1893 gekoesterd werd, dat het bezet houden van posten buiten de geconcentreerde linie geen maatregel van zeer langen duur zou behoeven te zijn en dat na eenigen tijd het bewaken van de toegangen tot het bezette gebied aan de adat-hoofden zou kunnen overgelaten worden, verwezenlijkte zich niet zoo spoedig als men gehoopt had. De steun onzer troepen bleek nog geenszins gemist te kunnen worden, en wilde men de tijdelijke posten niet prijsgeven, dan moesten noodwendig verbeteringen worden aangebracht, die dan gepaard konden gaan met wijzigingen in de afsluitingslijn, waardoor de afsluiting van de aangrenzende vijandig gezinde streken meer zou worden verzekerd.

Over de wijze waarop een en ander zou moeten geschieden, liepen intusschen de meeningen der tot adviseeren geroepen autoriteiten zeer uiteen, en de Gouverneur-Generaal besloot daarom met het nemen van eene beslissing te wachten, totdat de nieuwbenoemde legercommandant, de luitenant-generaal J. A. Vetter, in de gelegenheid zou zijn geweest om de voorgestelde maatregelen ter plaatse met den civielen en militairen gouverneur te bespreken. De genoemde opperofficier begaf zich tot dit doel, ingevolge hem bij besluit van 4 November 1895 n°. 1 gedane opdracht, den 8sten November, vergezeld van den majoor van den generalen staf J. F. Breijer, naar Atjeh, waar hij tot 8 December d. a. v. vertoefde.

De legercommandant kreeg van de stemming der bevolking en van de rust in het bezette gebied een vrij gunstigen indruk, maar achtte onze militaire positie bepaald zwak, omdat de bataljons ten behoeve van de bezetting der tijdelijke posten voortdurend te zeer uit hun verband werden gerukt, zoodat geen sterke mobiele macht beschikbaar was om aan eventueele moeielijkheden het hoofd te bieden. Daarin zou echter verbetering komen door de voorgestelde betere inrichting van de tijdelijke posten in de buitenlinie, waardoor de aflossing minder veelvuldig zou behoeven te zijn.

Het overleg tusschen de beide opperofficieren, later nog gevolgd door eene conferentie te Batavia, waartoe de gouverneur van Atjeh derwaarts ontboden werd [1]), leidde tot de gewenschte overeenstemming ten aanzien van de te nemen maatregelen, uitsluitend op de consolidatie van het verkregene gericht en waarbij elk agressief optreden, met het doel om ons gebied in de steeds vijandige XXII Moekim uit te breiden, was buitengesloten.

---

[1]) Gedurende de afwezigheid van den gouverneur werd het civiel bestuur gevoerd door den resident voor de Atjehsche zaken K. F. van Langen, terwijl de luitenant-kolonel van den generalen staf C. P. J. van Vliet met de afdoening der militaire aangelegenheden was belast.

Tot deze maatregelen werd bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 8 Maart 1896 n°. 1 machtiging verleend, doch dit besluit is door den onverwachten ommekeer van zaken, die spoedig daarna intrad, zoo goed als niet tot uitvoering gekomen en bij besluit van 1 April 1896 n°. 1 buiten werking gesteld.

Den 7den Maart werd eene patrouille, die van onzen tijdelijken post Anagaloeng was uitgerukt, onverwacht door vijandelijke benden, die zich in de zoogenaamde Lamkraksche moekims verzameld hadden, aangevallen, waaruit zich een scherp gevecht ontspon, waaraan ook door uit Lamsoet, Lambarih en Senelop te hulp gesnelde troepen werd deelgenomen en dat ons 9 dooden en 29 gewonden kostte, terwijl aan 's vijands zijde, volgens ontvangen berichten, 6 panglima's sneuvelden en 37 andere strijders werden gewond. Drie gesneuvelden, die men niet had kunnen medevoeren, werden door volk van T. Tjoet Machmoed van Lamtengah teruggebracht. De eerste-luitenant K. H. Westendorp, die zwaar werd gewond, overleed eenige dagen later.

Naar aanleiding van deze gebeurtenis werd door den civielen en militairen gouverneur besloten uitvoering te geven aan een reeds vroeger opgevat plan tot eene krachtige tuchtiging der Lamkraksche moekims, waarbij T. Djohan met een 1000-tal strijders en evenveel dragers zoude medewerken. De datum voor deze operatie werd op 30 Maart bepaald en op last van den gouverneur werden aan T. Djohan op diens verzoek verstrekt 380 achterlaadgeweren — 120 stuks waren voor de bewapening van het legioen doorloopend onder zijne berusting — benevens 25 000 patronen, 500 trompladers, 500 KG. kruit, 12 000 slaghoedjes en 5000 KG. lood.

Den 26sten Maart echter begonnen 's avonds geruchten te loopen, dat T. Djohan voornemens was de zijde van het Gouvernement te verlaten. Volgens den berichtgever T. Tjoet Machmoed van Lamtengah (die na het uitbreken der vijandelijkheden de zijde van Oemar koos, althans eene zeer dubbelzinnige houding aannam — zie verder —) wilde T. Djohan gedurende den veldtocht in het Lamkraksche overloopen, zoodra hij zich van ons berggeschut zou kunnen meester maken. Hij zou dit aan Panglima Polim en Habib Lhong geschreven hebben. Aan die berichten meende het bestuur echter weinig waarde te mogen toekennen, omdat het bekend was dat T. Tjoet Machmoed met T. Djohan op een slechten voet stond en hetgeen hij ten bewijze van T. Djohan's voornemens aanvoerde niet zeer waarschijnlijk was te achten. [1])

Den volgenden ochtend (27 Maart) werden echter door Ketjiq Oemar van Lampisang, een oude gids en spion van het Gouvernement, tijdingen gebracht, die de berichten van T. Tjoet Machmoed meer waarschijnlijk maakten. T. Djohan zou eenige dagen te voren alle tengkoe's van eenig aanzien uit de VI Moekim benevens vele oelama's uit Lepong en eenige van de eilanden Nasi en Bras en ook uit de IX Moekim naar Lampisang hebben opgeroepen en daar met de voornaamsten hunner eene lange samenkomst hebben gehouden. Wat daarin verhandeld was, werd geheim gehouden, maar de geestelijke leiders hadden de bijeenkomst zeer opgewonden en voldaan verlaten. Hoewel die berichten ook slechts vaag waren, gaven zij den civielen en militairen gouverneur toch aanleiding het reeds vastgestelde operatieplan in zoover te wijzigen dat een daarin opgenomen gemeenschappelijke opmarsch onzer troepen met het volk van T. Djohan van Anagaloeng, waar beide strijdkrachten zich vereenigen zouden, door het Lamkraksche heen naar Biloel, zou komen te vervallen. Van die verandering werd door generaal Deijkerhoff aan T. Djohan mededeeling gedaan, toen deze den volgenden dag (28 Maart) eene conferentie te Kotta Radja bijwoonde, waarin de laatste afspraken voor de te ondernemen gemeenschappelijke operatie werden gemaakt.

Den 29sten echter 's namiddags 2 uur werd, door het wegblijven der Atjehsche hulptroepen, die naar het vastgestelde operatieplan als verkenners zouden dienst doen, zekerheid verkregen van T. Djohan's afval, en onverwijld werden nu verdere maatregelen genomen om aan de mogelijke gevolgen dezer gebeurtenis het hoofd te kunnen bieden. Den commandanten van de verschillende posten werd de uiterste voorzichtigheid aanbevolen; drie compagnieën infanterie, later nog versterkt met twee sectiën berg-artillerie, werden in de richting van onzen post Lamdjamoe gezonden, met opdracht den vijand eventueel te beletten van die zijde de geconcentreerde linie binnen te dringen; drie andere compagnieën infanterie werden tot observatie naar Tjot Goë gedirigeerd; versterking werd gezonden naar Ketapang Doea en naar de posten in de zuidwestelijke linie, terwijl des avonds drie brigades marechaussée tusschen Lamdjamoe en Lampeneroet in hinderlaag werden gelegd en verder maatregelen tot beveiliging onzer hoofdvestiging werden genomen.

Inmiddels waren van verschillende posten berichten ingekomen, waaruit bleek dat de afval van T. Djohan, onmiddellijk gevolgd door dien van T. Hoessin Longbattah en verschillende andere hoofden, ver strekkende gevolgen had. Niet slechts alle blokhuizen door zijne troepen bezet (aanvankelijk nog met uitzondering van Mon Mantjang), maar ook die van T. Nja Mohamad, het hoofd der IX Moekim, en de blokhuizen in den omtrek van Lamkoenjit werden verlaten; de telephonische gemeenschap met verschillende posten der buitenlinie werd verbroken; talrijke vijandelijke benden werden in de kampongs gezien en belemmerden de communicatie met en tusschen de posten in de buitenlinie, weldra ook in de XXVI Moekim, waar aanvankelijk T. Nja Banta nog eenigen invloed ten goede scheen uit te oefenen, maar waar na het afvallen van T. Tjoet Toengkoeb en van de hoofden der III Moekim Lamrabo en der IV Moekim Ateuh de vijandige stemming de overhand kreeg. Nochtans werden de posten zelf weinig beschoten, en daar zij van vivres en oorlogsbehoeften ruim voorzien waren, konden alle beschikbare krachten worden geconcentreerd ter beveiliging van Kotta Radja en Olehleh, die het meest aan eene mogelijke agressieve beweging van de zijde van T. Djohan blootstonden. Van de zeemacht werden tot dit doel Hr. Ms. fregat *Tromp* en Hr. Ms. flottieljevaartuigen *Sumbawa* en *Flores* ter reede van Olehleh vereenigd.

Intusschen had de gouverneur van Atjeh den Gouverneur-Generaal bij telegram van 29 Maart versterking der troepenmacht verzocht, en naar aanleiding hiervan kwamen den 3den April per stoomschip *Japara* van Padang aan 14 officieren, 314 onderofficieren en mindere militairen en 30 dwangarbeiders, terwijl den 7den April de stoomschepen *Carpentier* en *Bantam*, aan boord hebbende den luitenant-generaal Vetter met het 9de bataljon infanterie, en den 8sten en 9den April de stoomers *Reael* en *Generaal Pel* met het 6de bataljon infanterie en eene bergbatterij, te Olehleh het anker lieten vallen.

De Gouverneur-Generaal had namelijk terstond na de ontvangst van het telegraphisch bericht van den gouverneur van Atjeh omtrent den afval van T. Djohan eene buitengewone vergadering van den Raad van Nederlandsch-Indië samengeroepen, ten einde met den Raad en de commandanten van land- en zeemacht de maatregelen te beramen, die in de gegeven omstandigheden werden vereischt. De vraag moest onder meer aanstonds onder de oogen gezien worden, of de leiding van zaken aan den civielen en militairen gouverneur, den generaal-majoor C. Deykerhoff, kon toevertrouwd blijven; eene vraag die de Indische Regeering gemeend heeft ontkennend te moeten beantwoorden. Waar de afval van T. Djohan aanstonds tot zoo ver strekkende gevolgen aanleiding gaf, dat al het sedert 1893 verkregene als het ware op losse schroeven werd gezet, moest wel ernstige twijfel rijzen of de civiele en militaire gouverneur den toestand te voren wel inderdaad juist beoordeeld had, en onder die omstandigheden meende de Indische Regeering, bekend als zij was met de optimistische opvattingen die bij generaal Deykerhoff in het bijzonder ten aanzien van T. Djohan voorzaten, de verantwoordelijkheid niet te mogen aanvaarden om den generaal op zijne plaats te handhaven.

De Gouverneur-Generaal droeg daarom, in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië, aan den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog, den luitenant-generaal Vetter, op, zich naar Atjeh te begeven en daar als regeeringscommissaris de leiding van zaken in handen te nemen. Deze opdracht geschiedde bij besluit van 31 Maart 1896 n°. 37, waarbij tegelijkertijd aan den regeeringscommissaris werden toegevoegd de kolonel der infanterie J. W. Stemfoort en de reeds genoemde majoor van den generalen staf Breijer. Generaal Vetter verliet met het 9de bataljon infanterie den 2den April Batavia en kwam, zoolas reeds vermeld werd, den 7den d. a. v. te Olehleh aan.

De regeeringscommissaris vond, bij zijne aankomst op 7 April, den toestand nog zooals die hiervóór met enkele woorden is geschetst. De bevolking binnen de geconcentreerde linie had zich rustig gehouden en slechts enkele posten dier linie hadden aan eenige weinig beduidende vijandelijkheden blootgestaan. Een directe aanval had alleen, en wel in den nacht van 4 op 5 April, op den post Tjot Raug plaats gehad. [2])

[1]) Men zie wat hiervóór is medegedeeld omtrent vijandelijkheden door Habib Lhong gepleegd in T. Djohan's gebied.

[2]) De post Kroeng Gloempang werd den 3den April namens T. Brahim der V Moekim schriftelijk opgeëischt door den gedeserteerden Europeeschen sergeant Carli.

T. Djohan was bij zijne afwachtende houding gebleven, doch had zich in de VI Moekim aan de grenzen der open strook vóór onze linie en verder achterwaarts tot Lampisang belangrijk versterkt. Zijne macht werd op 2000 goed gewapende strijders geschat.

Over de ware reden van T. Djohan's handelwijze werden de meest uiteenloopende berichten vernomen. [1]) Hij zelf had aan den civielen en militairen gouverneur een brief gericht, waarin de controleur K. W. Gisolf en de hoofddjaksa Mohamad Arif beschuldigd werden van krenkende handelingen jegens hem zelf en jegens andere personen; beschuldigingen echter die bij een ingesteld nauwkeurig onderzoek ongegrond werden bevonden en trouwens al spoedig, bij een tweeden brief, werden teruggenomen. In dien tweeden brief, gedagteekend 12 April, gewaagde T. Djohan van teleurstelling over het uitblijven van eene Koninklijke onderscheiding, als belooning voor zijne reeds bewezen diensten, en bood hij aan Atjeh in rust en vrede te houden, als hem f 150 000 's maands werd gegeven om zijne krijgsmacht te onderhouden; hij zou dan niet rusten vóórdat het land tot Selimoen verkregen was. Enkele dagen later herhaalde hij deze aanbieding in een brief aan den regeeringscommissaris, die er intusschen eerst den 25sten April een antwoord op gaf, toen met de volbrachte opheffing der buitenlinie de veldbataljons geheel beschikbaar waren gekomen en de voltooiing eener groote batterij, tegenover T. Djohan's versterkingen, hem in staat stelde aan dat antwoord, den eisch inhoudende tot onverwijlde uitlevering van de verstrekte wapenen, slechting der in de VI Moekim aangelegde versterkingen, loopgraven en kuilen en vernieuwde onderwerping aan het Gouvernement, bij weigering terstond de noodige kracht bij te zetten.

Omtrent de gezindheid der bevolking in het gebied rondom de geconcentreerde linie waren bij de komst van den regeeringscommissaris nog geene betrouwbare gegevens verkregen kunnen worden. [2]) De korte berichten van de posten buiten de linie gaven geen licht omtrent de vraag of de vijanden, die de gemeenschapswegen bezet hielden, tot de sabil-benden, waarschijnlijk door volk van T. Djohan versterkt, behoorden, dan wel of de bevolking zelf zich bij dezen had aangesloten. En daar het van groot gewicht was hieromtrent zekerheid te bekomen, èn met het oog op de tot het ontzetten der posten noodzakelijke krachtsontwikkeling, èn voor de beantwoording der vraag, of de buitenposten, die immers werden opgericht om de bevolking tegen de invallen der sabil-benden te beschermen, in den nu ingetreden toestand hunne reden van bestaan behielden, deed de regeeringscommissaris reeds den 8sten April 's ochtends $2^1/_2$ bataljon infanterie — later nog met een half bataljon versterkt — met afdeelingen der andere wapens uitrukken, om de gemeenschap met Biloel en Lamkoenjit te herstellen, de bezettingen dier posten af te lossen en ze van voldoende voorraden te voorzien. Bij deze operatie, die ons 33 dooden en gewonden kostte, bleek duidelijk dat een deel der bevolking tegen onze troepen streed en dat dit daarbij door volgelingen van T. Djohan werd ondersteund.

Den 9den April werd door een deel der bezetting van Tjot-Goë, op last van den regeeringscommissaris, eene patrouille gemaakt zuidwaarts tot Lege, waarbij geene vijandelijkheden werden ondervonden; den 10den volgde eene openlijke verkenning met één bataljon infanterie met afdeelingen der andere wapens naar Lamkoenjit en Biloel. Deze troepenafdeeling werd, zoowel op den heenweg als op den terugmarsch, vrij hevig beschoten — zij kreeg 1 doode en 11 gewonden — en het bleek dus dat het gevecht van den 8sten in het algemeen niet had bijgedragen tot verbetering van den toestand. Behoud der buitenposten in de sagi der XXV Moekim — en het liet zich aanzien dat de toestand in het bezette deel der XXII Moekim en in de XXVI Moekim niet anders zou zijn — zou het dus noodzakelijk maken steeds sterke colonnes af te zenden om de gemeenschap open te houden en de bezettingen van het noodige te voorzien, ten nadeele van hetgeen als hoofddoel op den voorgrond moest staan: de tuchtiging van T. Djohan, welke met kans op succes niet dan met eene sterke macht mocht ondernomen worden. De regeeringscommissaris besloot daarom de posten der buitenlinie niet enkel te ontzetten, maar ze tegelijkertijd te slechten, met uitzondering nochtans van Tjot Goë, dat, bijzonder gunstig vóór de geconcentreerde linie gelegen, eene groote waarde heeft.

Den 12den April werden, met betrekkelijk gering verlies, de tijdelijke posten Biloel en Lamkoenjit opgeheven en verbrand.

Om zich van den toestand in de XXVI Moekim te overtuigen, werd den 14den April eene demonstratie naar Tjot Rang ondernomen, waarbij de hoeloebalang dier sagi, de ons trouw gebleven T. Nja Banta, de troepen vergezelde. Het vrij hevige geweervuur, waaraan deze colonne, na volbrachte aflossing en proviandeering van Tjot Rang, op den terugmarsch blootstond, liet omtrent de gezindheid der bevolking in deze streek almede weinig twijfel over en deed den regeeringscommissaris besluiten ook hier en in het bezette gedeelte der XXII Moekim de tijdelijke posten op te heffen, waaraan den 17den April gevolg werd gegeven, wat Anagaloeng, Senelop, Lamsoet en Lambarih (sagi der XXII Moekim) betreft, terwijl Toengkoeb, Tjot Rang en Kroeng Gloempang den 21sten April volgden. Bij al deze operatiën werd een ernstige tegenstand ondervonden; in het voor onze troepen reeds ongunstige terrein in de XXVI Moekim waren allerwegen kleine versterkingen aangelegd en hindernissen op de wegen aangebracht, terwijl ook hier goed bewapende volgelingen van T. Djohan aan den strijd deelnamen. Onze verliezen waren dan ook zeer beduidend. [3])

Het schrijven dat, zooals hiervóór reeds vermeld werd, op 25 April door den regeeringscommissaris aan T. Djohan werd gezonden, werd nog dienzelfden dag door dezen beantwoord met een brief, waarin hij drie dagen uitstel verzocht. Had hij na verloop van dien tijd het geleende oorlogsmaterieel niet teruggebracht en de kuilen en loopgraven niet geslecht, dan was hij bereid het vonnis dat hem dreigde te ontvangen. Maar inmiddels ging hij voort aan zijne versterkingen te doen arbeiden, en den volgenden dag werd hem dan ook geantwoord, dat des avonds te 6 uur het geleende oorlogstuig, dat zich in handen van hem, van zijne ondergeschikten te Lampisang en in de VI Moekim bevond, moest ingeleverd zijn en met het slechten der versterkingen, loopgraven en kuilen in de VI Moekim moest zijn aangevangen. [4]) Toen aan dien eisch niet voldaan werd, vaardigde de regeeringscommissaris eene proclamatie aan de hoofden en het volk van de drie sagi's in Groot-Atjeh uit om aan dezen de reden van den strijd tegen T. Oemar kenbaar te maken; een strijd die niet gevoerd zou worden tegen de bewoners der VI Moekim en der IV Moekim, als zij geen vijandelijkheden pleegden. Tegelijk, in den vroegen ochtend van den 27sten April, openden de groote batterij bij Lamdjamoe, de posten Belang en Lamtih en de marine het vuur op T. Oemar's stellingen nabij Pakan Badak, pasar Oleh Gli en Lampisang.

Intusschen bleek uit de inkomende berichten, dat T. Oemar's aanhang zich op zeer bedenkelijke wijze uitbreidde. T. Tjoet Toengkoeb, de imam van Siëm, en Nja Makam trokken met benden gewapenden uit hun gebied naar de VI Moekim; Panglima Polim sloot zich met een 400-tal strijders bij Oemar aan; tal van hoofden uit de V Moekim Montassik en de XXVI Moekim volgden dat voorbeeld. Oemar's eigen stellingen, uit bentings en loopgraven bestaande, strekten zich uit van het strand westwaarts van Olehleh langs den rand der open strook tot Pakan Badak en van hier over Lam Asan naar de grens der VI Moekim; verder achterwaarts aan beide zijden van den grooten weg tot Boekit Seboen en zijwaarts, zoowel op de noordelijke uitloopers der gebergten die de kloof van Beradin insluiten als op den heuvelrug ten oosten van deze kloof in de richting van den Glitaroem-pas, die, evenals de Blangkala-pas, duchtig versterkt was.

---

[1]) In een den 13den Juli jl. bij het Departement van Koloniën ontvangen rapport van den waarnemenden assistent-resident van Groot-Atjeh, gedagteekend 9 Mei 1896, verklaart deze: „*Wat in werkelijkheid* Toekoe Oemar *tot den afval geleid heeft, is mij nog steeds onbekend*".

In bedoeld rapport wordt intusschen eene bijzonderheid vermeld, die als verklaring van T. Oemar's raadselachtig gedrag niet zonder waarde schijnt. Aan Oemar zou namelijk mededeeling zijn gedaan van eene uitspraak van den eenigen in Groot-Atjeh overgebleven hoofd-oelama Tengkoe Hoesin Tanah Abee uit de XXII Moekim, gedagteekend 1 Ramalan 1313 (15 Februari 1896), luidende dat het vermoorden van Toekoe Oemar een verdienstelijk werk zou zijn en gelijk zou staan met het dooden van 100 kafirs, indien hij den ongeloovigen hulp bood om verder in de XXII Moekim door te dringen.

[2]) De regeeringscommissaris richtte den 11den April eene proclamatie aan de hoofden en bevolking van Atjeh, om hen tegen aansluiting bij de vijandiggezinden te waarschuwen.

[3]) In de gevechtsdagen tusschen 8 en 20 April verloren wij aan dooden 2 officieren en 23 militairen beneden dien rang, terwijl gewond werden 6 officieren en 184 mindere militairen.

[4]) De hier en in een vorig gedeelte dezer blz. bedoelde brieven van en aan Toekoe Djohan zijn opgenomen in een bijvoegsel tot de Nederlandsche Staatscourant van 17 Juli 1896.

Om den sterken aanhang van OEMAR te verzwakken, vonden in de eerstvolgende dagen verschillende kleine operatiën in het gebied der afvallige hoofden plaats. Zoo werd in den nacht van 28 op 29 April T. TJOET's versterking te Toengkoeb vermeesterd en met de zich daarbinnen bevindende gebouwen van T. TJOET vernield. Den 30sten had eene demonstratie in het Toengkoebsche plaats, waarbij bleek dat de kampongs overal vijandig waren. Den 1sten Mei deed de marine eene demonstratie in de Kroeng Raba-baai, en den volgenden dag beschoot het daartoe aangewezen viertal oorlogsschepen eenige punten in de VI Moekim, waar zich strijders en voorraden van T. OEMAR bevonden, waarna de schepen des nachts naar Lepong stoomden en den 3den en 4den Mei dit landschap met geschutvuur tuchtigden. Te land werd den 2den Mei eene demonstratie gedaan in de V Moekim Montassik en het zuidelijkste deel der XXVI Moekim, terwijl den 4den de vijandelijke versterkingen nabij den weg naar Kroeng Kali genomen en de eigendommen van T. TJOET TOENGKOEB en van den imam van Siëm in die kampong werden vernield. Door deze neven-operatiën werden de afvallige hoofden genoopt tot verdediging van hunne bezittingen naar hun eigen gebied terug te keeren en werd dus indirect de hoofdaanval op T. OEMAR's positiën voorbereid, met het oog waarop de troepenmacht nog nader werd versterkt met het 5de en het 7de bataljon infanterie, 1 peloton cavalerie, 1 bergbatterij, twee sectiën genietroepen en het noodige personeel der militaire administratie en van den geneeskundigen dienst. De aanvang dezer operatie werd echter door een, in dezen tijd des jaars in Atjeh zeer ongewonen, zwaren regenval op ongewenschte wijze vertraagd.

Eerst den 18den Mei werd de weersgesteldheid gunstiger, maar de regens hadden het terrein zoodanig doorweekt dat de groote operatiën nog voorloopig moesten worden uitgesteld. Toch had reeds den 21sten eene operatie van eenige beteekenis plaats tot tuchtiging van Lamtengah (XXVI Moekim), welks hoofd T. TJOET MACHMOED zich wel uitputte in schriftelijke verzekeringen van goedgezindheid, maar in gebreke bleef met de van hem gevorderde teruggaaf van de hem vroeger verstrekte geweren, en inmiddels zich duchtig versterkte. De versterkingen werden den 21sten Mei genomen, de benden verdreven en het versterkte huis van T. TJOET MACHMOED vernield. Verder werden uit verschillende posten patrouilles gemaakt in het voorterrein, om de vijandelijke benden te beletten zich daar ongestoord te nestelen.

Eindelijk den 23sten was het terrein genoegzaam opgedroogd en vingen met vier colonnes de operatiën tegen T. OEMAR's versterkingen aan.

De schriftelijke rapporten omtrent deze en de volgende operatiën zijn tot dusver niet bij het Departement van Koloniën ontvangen, zoodat men hier slechts volledigheidshalve doet volgen eene aan de Javasche Courant en aan de hier te lande ontvangen regeeringstelegrammen ontleende korte vermelding van de verdere gebeurtenissen.

Zaterdag 23 Mei werden OEMAR's stellingen aangegrepen, terwijl de marine door vuur uit de Kroeng Raba-baai en beschieting van Lepong aan de operatiën medewerkte. Den volgenden dag werd de beweging voortgezet en Lampisang bezet, nadat de versterkingen in de kloof van Beradin tot zoover waren genomen. Van Lampisang uit, vervolgde men den 25sten de operatiën, en rukte, na een vrij hevigen tegenstand bij Boekit Seboen, waar TOEKOE OEMAR zelf aanwezig bleek te zijn, zuidwaarts voort tot de brug over de Kroeng Raba-rivier, oostwaarts tot Lam Ates en westwaarts tot en met Lam Lau. Nadat toen den 26sten nog de versterkingen in Lampisang en het huis aldaar van T. OEMAR in de asch waren gelegd, werden de colonnes, om aan de zeer vermoeide troepen rust te geven, in de geconcentreerde stelling teruggetrokken. Onze verliezen bij deze vierdaagsche operatiën bedroegen: aan gesneuvelden 1 officier, 12 Europeesche en 8 inlandsche militairen beneden den rang van officier; aan gewonden 8 officieren, 114 Europeesche en 51 inlandsche militairen beneden den officiersrang.

Na twee dagen rust werd den 29sten Mei in de IX Moekim en in de III Moekim Daroe geopereerd, tot tuchtiging van de hoofden die in gebreke waren gebleven aan den last tot teruggaaf van de hun verstrekte geweren te voldoen. Hier werd weinig tegenstand ondervonden. De huizen van onze verklaarde tegenstanders in de IX Moekim TOEKOE GIH en T. NJA GEDONG werden vernield.

De eerste dagen van Juni werden besteed aan het verder opruimen van de versterkingen en het doen van excursiën in de IV Moekim, waarbij de vijand weinig meer van zich liet bespeuren; doch den 9den en 10den Juni vond opnieuw eene groote operatie plaats en keerde de regeeringscommissaris zijne strijdkrachten tegen Lamkrak, dat zonder belangrijk verzet werd getuchtigd. Bij deze operatie, gedurende welke de troepen te Gliëng overnachtten, kregen wij 3 dooden (Europeesche fuseliers) en 32 gewonden. Den 16den Juni werd andermaal met eene sterke macht uitgerukt, thans naar de V Moekim Montassik. Na te Panteh Karang gebivakkeerd te hebben, keerde een gedeelte der troepen rechtstreeks naar de geconcentreerde stelling terug, terwijl het andere deel zijnen terugweg door het oostelijke en noordelijke deel van de XXVI Moekim nam en eene benting beoosten Kroeng Kali vermeesterde. Bij deze operatie waren onze verliezen 5 dooden en 33 gewonden, onder welke laatsten 2 officieren.

Daar hiermede de tuchtiging der in verzet gekomen hoofden was volbracht, kon de taak van den regeeringscommissaris als geëindigd worden beschouwd. De Gouverneur-Generaal benoemde toen tot civiel en militair gouverneur den generaal-majoor J. J. K. DE MOULIN, die echter reeds zeer spoedig na zijn optreden aan de gevolgen van een zonnesteek is overleden.

De luitenant-generaal VETTER bleef nog tot 28 Juni te Kotta Radja, en gedurende deze laatste dagen van zijn verblijf vonden nog verschillende excursiën plaats, als: den 22sten in de IV Moekim, den 23sten met twee colonnes, waarvan de eene, op de Noordkust te Ladoeng in de Kroeng Raja-baai aan wal gezet, zich na een tocht over het gebergte, bij Kroeng Kali vereenigde met de andere colonne, die van den post Lamnjong in de geconcentreerde stelling was uitgerukt, waarna de bentings beoosten Kroeng Kali genomen en de bergen doorkruist werden. Eindelijk den 26sten door de IX Moekim naar Lamsoet en Senelop.

Daags na het vertrek van den regeeringscommissaris werd eene operatie ondernomen in de XXII Moekim naar Rahat Sibrew en Anagaloeng, waar de vijand, naar het blijkt, eene versterking had opgeworpen, die door onze troepen werd verrast, met het gevolg dat de Atjehers 112 dooden in de benting achterlieten. Ook te Sibrew werd eene versterking genomen en de streek getuchtigd. De verliezen aan onze zijde bedroegen 9 dooden, allen militairen beneden den rang van officier, en 39 gewonden, waaronder 4 officieren.

Eindelijk is nog bericht ontvangen van excursiën op 7 en 9 Juli in de IV en VI Moekim, waar zich weder vijandelijke benden hadden vertoond, en het is bij eerstbedoelden tocht dat generaal DE MOULIN het ongeluk trof dat zijnen dood ten gevolge heeft gehad. Tot waarnemend gouverneur is daarop kolonel STEMFOORT benoemd.

Onderhoorigheden. Alvorens de voornaamste gebeurtenissen op politiek gebied in de onderhoorigheden te schetsen, laat men hier volgen hetgeen omtrent den algemeenen toestand aldaar over 1895 is gemeld.

Ter Westkust werd over de veiligheid op onze zeeposten niet geklaagd, maar ter Noord- en ter Oostkust was zij nog geenszins bevredigend. Onze vestiging te Segli, door de nabijheid van de benden der geestelijke partij voortdurend onveilig, werd herhaaldelijk beschoten, terwijl in het tolkantoor een diefstal door inklimming gepleegd werd en vier winkeltjes in de onmiddellijke nabijheid van het civiel etablissement door kwaadwilligen in brand gestoken werden. Te Telok Semawé werd de militaire commandant, bij gelegenheid van een militairen marsch, licht gewond door een klewanghouw van een uit het struikgewas te voorschijn springenden Atjeher, die echter op de plaats zelve werd afgemaakt. Hetzelfde lot trof een Atjeher, die het civiel etablissement ter laatstgenoemde plaatse wilde bekruipen, en twee kwaadwilligen, die gewapend met klewang en rentjong, tot voor onze versterking aldaar hadden weten te sluipen. In het vorig verslag (blz. 8) werd reeds medegedeeld dat de vijand te Edi in Januari en Maart 1895 eenige personen vermoord en gewond had en bij die gelegenheid enkele geweren met munitie had weten te rooven. In April d. a. v. werd de Europeesche klerk voor de scheepvaartregeling, toen hij in de visitatieloods aan het werk was, gewond door een Atjeher, die dadelijk door de toegeschoten gewapende politiedienaren werd afgemaakt. Eindelijk werd in Augustus het van eene marschoefening terugkeerend detachement op den grooten weg tusschen Edi en Pedawa Besar, op ongeveer een half uur afstands van onze versterking, door een Atjeher besprongen, die onmiddellijk gedood werd.

Terwijl in de Pedir-streek door de benden der geestelijke partij eenige keeren zee- en eene enkele maal rivierroof op inlandsche vaartuigen werd gepleegd, werden de visschersprauwen nabij het kustgebied van Blangme nu en dan door T. MOEDA

Ganti beroofd, die bij een dezer rooverijen door een jongeren broeder van den hoeloebalang van Blangme doodgeschoten werd. Ook in de kwala Bagoh had een geval van zeeroof plaats. Over zeerooverijen op de kust van Bakongan gepleegd, wordt lager gehandeld.

Te Segli deserteerde in November 1895 een inlandsch hoornblazer en te Melaboeh in Januari jl. een inlandsch fuselier, welke laatste evenwel den volgenden dag door de bevolking gevat en teruggebracht werd.

Ter Noordkust deden zich vele gevallen van koorts, niet zelden met doodelijken afloop voor, terwijl te Telok Semawé eenige personen door de pokziekte werden aangetast.

De handel in de onderhoorigheden was over het geheel genomen niet bijzonder levendig ten gevolge van den lagen dollarkoers en de gedrukte peperprijzen. De Chineesche handelaren worden er meer en meer door Atjehsche verdrongen. Pinang bleef bijna uitsluitend de haven van in- en uitvoer van dit gewest, en men treft daar ook Atjehsche handelaren aan, die als agenten van hunne landgenooten optreden.

Ten gevolge van den binnenlandschen krijg, waarvoor de hoofden steeds krijgsvolk beschikbaar moesten hebben, had men in de Pedir-streek, anders de rijstvoorraadschuur van Groot-Atjeh, weinig werk gemaakt van het bearbeiden der velden, en dientengevolge heerschte gebrek aan dat voedingsmiddel, zoodat te Segli ruim 30 000 pikol uit Pinang werd ingevoerd, tegen slechts 75 pikol in 1894. In de overige landschappen der Noordkust was de oogst bevredigend, doch niet voldoende voor de behoefte. In het zuidelijk deel der Westkust werd zulk een ruim beschot verkregen dat van dááruit de noordelijke landschappen der Westkust voorzien konden worden. Op de Oostkust gaat de bevolking, onder den invloed der lage peperprijzen, zich meer en meer op de rijstteelt toeleggen.

De pepercultuur, die in de onderhoorigheden om de hooger genoemde redenen niet veel opbracht, gaat merkbaar achteruit. Ter Oostkust bestond, tijdens den oogst, gebrek aan plukkers. De pinangcultuur, na die der rijst de hoofdcultuur van de bevolking ter Noordkust (ter Oostkust is zij alleen van belang in Simpang Olim en Edi Besar), viel niet onvoordeelig uit; het product behaalde echter op de markt almede lage prijzen, evenals de copra en de klapperolie, waarvan de uitvoeren te Telok Semawé aanzienlijk minder bedroegen dan in 1894.

Het inzamelen van boschproducten, voornamelijk rottan en getah, behoort evenwel in de onderhoorigheden nog tot de winstgevende bedrijven. Uit Langsar, Madjapahit en Djolok Besar werd eenig hout voor stijlen van tabakschuren naar Deli verscheept.

Omtrent de voornaamste gebeurtenissen op politiek gebied in de Atjehsche onderhoorigheden valt verder het volgende mede te deelen.

Noordkust. De Pedir-streek bleef een brandpunt van verzet der geestelijke partij tegen ons gezag. De verdrijving der kwaadwilligen uit de wakf-kampongs in de moekim Pekan Baroe-Pekan Sot (zie vorig verslag, blz. 6) had nog steeds niet plaats. T. Radja Pakeh, de vorst van Pedir, kwam in Juni 1895 te overlijden en werd opgevolgd door zijn oudsten zoon T. Mohamad Daoed, een energiek man, die het Gouvernement goed gezind schijnt. Het liet zich aanzien, dat T. Radja Pedir, broeder van den overleden vorst, die met dezen op een zeer gespannen voet stond (verg. het verslag van 1894, blz. 10), zich eerlang met zijn neef, den nieuwen bestuurder, zou verzoenen, aangezien hem de middelen begonnen te ontbreken om het verzet vol te houden. Een andere oom, T. Hoesin di Gedong, verzoende zich reeds met den jeugdigen radja, waarna diens financieele positie door bemiddeling van het bestuur werd geregeld.

T. Bintara Kemangan, radja van Ghighen, hoewel schijnbaar goedgezind jegens het Gouvernement, bleef in gebreke eene met het bestuur gemaakte afspraak na te komen om de geestelijke partij uit Pekan Baroe-Pekan Sot te verdrijven, en stelde later daarvoor zoo overdreven voorwaarden, dat ze niet konden worden ingewilligd. Door het overlijden van T. Dido werd hij van een gevaarlijken en invloedrijken tegenstander verlost. T. Bintara Paleuh, het hoofd der III Moekim Ghighen, die zich sedert 1885 bij de Pedir-federatie heeft aangesloten, was ons schijnbaar goedgezind, doch steunde feitelijk de geestelijke partij. Weder bood hij aan de vijandige benden uit Pekan Baroe-Pekan Sot te verdrijven, doch het bestuur ging daarop niet in en weigerde hem, met het oog op zijne onbetrouwbaarheid, den invoer van 500 geweren.

Na zijne vlucht uit Kemala (zie vorig verslag, blz. 7) vestigde de pretendent-sultan zich met slechts weinige volgelingen in de kampong Tjaloeng (boven Kwala Batoe), steeds naar middelen uitziende om de hem door de Ghighen-federatie aangedane schande te wreken. Toen dan ook T. Bintara Tjoembok, een der hoofden van de Pedir-federatie, die het meest geleden had van het optreden der Ghighensche hoeloebalangs in 1894, zijne federatiegenooten in de tweede helft van 1895 tot een vereenigd optreden tegen de Ghighen-federatie trachtte te bewegen, reisde de pretendent-sultan persoonlijk de kustlandschappen af om de hoofden voor dat plan te winnen. Het schijnt dat de meesten zich met uitvluchten en allerlei bezwaren van hem afmaakten: althans kon aan het plan geen uitvoering worden gegeven. Op aansporing van Habib Lhong en T. Mad Amin heeft hij eindelijk de hulp der geestelijke partij ingeroepen, die hem met open armen heeft ontvangen. Zij stelde hem in staat aan het hoofd eener bende van ongeveer 500 gewapenden op 21 Januari jl. naar Kemala te trekken. Onderweg verbrandde hij alle kampongs en bereikte genoemde plaats zonder eenigen ernstigen tegenstand. Hij bleef er echter niet, maar was den 26sten Januari weder in het landschap Kwala Batoe, te Blang Pakeh, terug. Van de kust-hoeloebalangs had hem alleen de reeds genoemde T. Bintara Paleuh gesteund door het zenden van hulptroepen onder zijn jongeren broeder T. Ali.

In Endjoeng moest T. Polim, een der onverzoenlijkste vijanden van het Gouvernement, nog steeds op zijne hoede zijn tegen zijne beide stiefbroeders, van wie in het vorig verslag sprake was (blz. 7). Daar zijne gezondheid veel te wenschen overliet (hij lijdt aan lepra), en een dier stiefbroeders bij zijn overlijden niet zal nalaten te trachten zich van het bestuur meester te maken, ten koste van zijnen nog jeugdigen zoon, was hij bedacht op het nemen van maatregelen om in de voogdij van dien zoon te voorzien. Als voogd scheen hij te willen aanwijzen zijn schoonzoon T. Osman, een jongeren broeder van den in het vorig verslag (blz. 7) genoemden T. Ismail van Aijer Laboe.

Het mocht het bestuur niet gelukken eenige verbetering te brengen in de verhouding tusschen den bestuurder van Pantei Radja en diens zoon T. Soleiman, wien hij het verblijf aldaar heeft verboden.

De regeling, welke in 1894 tusschen T. Tjihik, radja van Merdoe, en zijne tegenstanders T. Bin Sech en T. Bintara Pekan was getroffen (verg. vorig verslag, blz. 7), bleek nog niet afdoende te zijn om in den vervolge geschillen te voorkomen. Deze liepen voornamelijk over het aandeel in de invoerrechten en in den opiumverkoop, dat aan T. Bin Sech zal worden toegewezen. Daar deze verhinderd was te Telok Semawé te komen om met het bestuur daaromtrent in overleg te treden, konden de hangende geschillen niet beëindigd worden.

Sedert het huwelijk van den reeds in 't vorig verslag genoemden T. Sech Kobat, een der vazallen van T. Tjihik Mohamad Alibassa, radja van Samalanga, met de dochter van T. Tjihik Semaoen van Pasangan, werden aan den eerste allerlei moeielijkheden in den weg gelegd en ontstond eene hatelijke briefwisseling tusschen hem en zijn opperheer. Toen eindelijk de radja van Samalanga zich met eene groote macht naar de bovenlanden wilde begeven om, zooals hij zeide, in het huwelijk te treden met eene nicht van T. Sech Kobat, vond hij den weg door gewapend volk van dezen versperd en ontstond een strijd, die eindigde met het veroveren van de benting van T. Sech Kobat, die daarop naar de bovenlanden van Merdoe trok, waar hij in den aanvang van 1896 nog verblijf hield. Door het bestuur uitgenoodigd om ter bespreking van zijne belangen te Telok Semawé te komen, antwoordde hij, dat hij door ziekte verhinderd was zelf te komen, doch de behandeling zijner zaak in handen stelde van de bestuurders van Pasangan en Merdoe en den broeder van den eerste, T. Maharadja Djempa. In afwachting van de komst van T. Tjihik van Samalanga, die zich sedert geruimen tijd te Olehleh bij zijn schoonvader, T. Neq van Merassa, bevond, was ter zake nog geene beslissing genomen. Aan het verzoek van een anderen vazal van den radja van Samalanga, T. Moeda Pedada, om door de Regeering als onafhankelijk hoeloebalang te worden erkend, werd niet voldaan.

T. Tjihik Semaoen, radja van Pasangan, gaf blijken van goede gezindheid, door zich steeds naar de inzichten van het bestuur te schikken. Den 22sten October 1895 maakte hij zijne opwachting bij den gewestelijken gouverneur te Kotta Radja en bracht toen eene oude quaestie, — die van zijn huwelijk met de zuster van den radja van Samalanga, — ter sprake, waarop hem te kennen werd gegeven, dat het bestuur zich hiermede slechts in zoover wenschte in te laten, dat het eenige invloedrijke hoeloebalangs zou aanwijzen om als scheidsrechters op te treden.

In het begin van het verslagjaar trokken zendelingen van den pretendent-sultan en van T. Mad Amin door de Paseistreken met brieven, die zoowel het verzoek om bijdragen in geld of oorlogsbehoeften als aansporing tot deelneming aan den „prang sabil" bevatten, en weldra liep het gerucht dat in de bovenlanden van Gedong verscheidene personen zich in godsdienstige afzondering ophielden en den heiligen oorlog predikten. Door deze godsdienstige beweging medegesleept, vatten verscheidene hoofden uit het landschap en uit de bovenlanden van Kerti het voornemen op om onze vestiging te Telok Semawé te bestoken; zekere T. Bahroen, een zwager van den radja van Gedong, Radja Hitam, was een der meest fanatieke aanvoerders der kwaadwilligen. Hoewel Radja Hitam ontkende dat zijn zwager zich als bendehoofd had opgeworpen, en ook de maharadja van Telok Semawé elk bericht omtrent vijandelijke bewegingen in het algemeen tegensprak, kreeg het bestuur zekerheid van 's vijands bedoelingen, toen brieven van T. Bahroen, waarin de ons goedgezinde hoeloebalangs tot den heiligen oorlog werden aangespoord, in onze handen vielen en niet lang daarna een 30-tal gewapenden onder T. Pajah Bakoeng te Paloh verschenen. Aangezien hun daar echter de doortocht naar Telok Semawé geweigerd werd, keerde T. Pajah Bakoeng terug en sloot hij zich aan bij de benden, die door de bovenlanden van het aan Tjoenda onderhoorige Boeloeh trokken. Intusschen had zekere Panglima Prang Atip zich te Paloh als bendehoofd opgeworpen; hij kreeg daar ongeveer 30 volgelingen, niettegenstaande de tegenwerking van twee Palohsche hoofden. die echter niet sterk genoeg waren om hem te verjagen. De toestand in Gedong was zoo gespannen, dat de radja den assistent-resident niet durfde ontvangen, uit vrees voor aanslagen van fanatieke personen.

Onverwacht werd in den nacht van 7 op 8 Juli 1895 te Telok Semawé de Chineesche passar nabij het scheepvaart-etablissement aan de Poesoeng door eene bende van ongeveer 50 kwaadwilligen aangevallen en in brand gestoken. Klaarblijkelijk was het gemunt op genoemd etablissement, dat echter door den boomklerk met eenige gewapende politiedienaren met zooveel succes verdedigd werd, dat de bende aftrok met achterlating van 3 dooden. Deze aftocht had zoo goed als ongehinderd plaats. Slechts eenige schoten werden op den vijand door volk van den maharadja afgegeven. Wel zond deze op den 8sten Juli eene sterke macht naar Paloh om de bende in te halen, doch zonder succes. De hoofden van Bajoe, Tjoenda, Nisam en Sawang echter boden dadelijk aan om de kwaadwilligen in hun eigen gebied te bevechten. Door ons gesteund met wapens en munitie, werd eerst tegen Blang Ara (Boeloeh Toenoeng), waar zij zich versterkt hadden, geageerd, met het gevolg dat T. Bin Blang Ara gevangen genomen en de sterke benting, die door zijn zoon Nja Kedjoeroean verdedigd werd, na eene belegering van acht dagen, 's nachts door de bezetting verlaten werd en op deze wijze in handen onzer bondgenooten viel. Deze trokken daarop naar Paloh, waar echter geen kwaadwilligen werden aangetroffen. Na er de kotta van Panglima Prang Atip en de woningen van diens volgelingen verbrand te hebben, keerden zij naar hunne landschappen terug.

Het bleek echter weldra dat het verzet nog niet was gebroken. Steeds liepen er geruchten omtrent een vernieuwden aanval van de kwaadwilligen, die zich intusschen in Boeloeh Blang Ara versterkt hadden, onder aanvoering o. a. van Nja Kedjoeroean en T. Bahroen, waarbij zich Panglima Prang Atip aansloot. In afwachting van de komst der andere bondgenooten (Kloempang Doea, Nisam en Bajoe) trokken T. Tjihik van Tjoenda en T. Pang van Sawang alvast naar Boeloeh Toenoeng, waar het hun gelukte om eene bende op een uur afstands van Blang Ara te overvallen en met een gering verlies te verjagen en om te Glé Simpang, twee uren verder in het gebergte, de benden onder aanvoering van Panglima Prang Atip en Nja Kedjoeroean te verdrijven en hunne benting in brand te steken. Later evenwel, toen door alle bondgenooten, te zamen met den maharadja van Telok Semawé, den strijd tegen den vijand begonnen werd, keerde de kans en werden de bondgenooten uit de Boeloehsche landschappen teruggedreven, waarop een gedeelte der kwaadwilligen zich onder aanvoering van T. Bahroen in het direct gebied van Tjoenda langs den linkeroever van de Meraksa en de Alor Awi vestigde.

Energiek optreden van onzen kant werd daardoor noodzakelijk. Terwijl een klein gedeelte van de troepen der verbonden hoeloebalangs in Boeloeh den vijand bezighield, werden door T. Tjihik van Tjoenda te Boekit Panggoel een paar bentings gebouwd en bezet, om den weg naar Telok Semawé voor den vijand af te sluiten, waarna op 16 en 17 September een aanval op de vijandelijke stellingen aan de Alor-Awi werd gedaan, met het gevolg dat de kwaadwilligen uit het geheele directe gebied van Tjoenda verdreven werden.

Naar aanleiding van den overval te Telok Semawé bleek het noodzakelijk het scheepvaart-etablissement van de Poesoeng naar Aroen Toedjoeh nabij het civiel etablissement en de militaire versterking te verplaatsen. De kosten hiervan en van het oprichten van een nieuwen passar worden verhaald op de radja's van Gedong en Kerti, die niets gedaan hadden om den aanslag te voorkomen. Aan hen werd mede de vergoeding opgelegd van de schade, welke aan de passarbewoners door den brand was berokkend. [1]) Een en ander wordt geïnd door eene buitengewone heffing van de voornaamste uit die landschappen uitgevoerde en van alle daar ingevoerde artikelen.

In Kerti bleef de quaestie der opvolging nog onbeslist.

Oostkust. Van T. Moeda Oesoef, die blijkens het vorig verslag (blz. 8) op 4 Februari 1895 te Kotta Radja als radja van Simpang Olim geïnstalleerd werd, ondervond het bestuur veel medewerking.

Onder het bestuur van T. Moeda Latif gaat het landschap Tandjoeng Semantoh hoe langer zoo meer achteruit. Hij heeft vele schulden en is niet bij machte zijne petoeahs met voorschotten, ter verkrijging van het noodige werkvolk, te steunen. Met de welvaart is het er treurig gesteld. De radja van Djolok Besar, Tongkoe Bintara Peken, die een groot gedeelte van het jaar te Edi doorbracht, bewees het bestuur herhaaldelijk weder belangrijke diensten bij het beslissen van geschillen. Hij is een slecht financier en zijne schulden maken het hem onmogelijk de productiviteit van zijn land te verhoogen. Met Bagoh en Oleh Gadjah, onderhoorigheden van Djolok Besar, is het al niet veel beter gesteld; de bestuurders van beide landschappen gaan onder schulden gebukt en laten zich al heel weinig aan de belangen van hun land gelegen liggen. Hoewel er gedurende het verslagjaar geen ernstige geschillen plaats hadden tusschen Djolok Besar aan de eene en Bagoh en Oleh Gadjah aan de andere zijde, liet de verhouding nog altijd veel te wenschen over, evenals tusschen laatstgenoemde twee landschappen en Edi Tjoet. Daarentegen bleef die tusschen T. Radja Nagoer van Edi Tjoet en zijn opperheer T. Bintara Peken zeer goed.

Ten gevolge van den slechten peperoogst kon van de vee schulden van den radja van Edi Besar, die, zooals reeds in het vorig verslag (blz. 8) is medegedeeld, den 4den Februari 1895 te Kotta Radja geïnstalleerd werd, niet alleen niets worden afbetaald, maar was er zelfs geen geld genoeg om de rente behoorlijk te voldoen.

De politieke toestand in Perlak was over het algemeen niet ongunstig. De in 1894 tot stand gekomen overeenkomst, waarbij de uitbetaling van het aan de hoofden toekomend aandeel in de hassil radja en het bedrag der jaarlijksche toelagen van de naaste familieleden van den radja, T. Tjihik, geregeld is, werd in Februari 1895 door hen die hunne handteekening nog niet op het stuk hadden gesteld, onderteekend. Alleen Nja Benoe was en bleef daarin weigerachtig en, aangemoedigd door de zwakke houding van T. Tjihik, ging hij zelfs zoover, dat hij de met peper beladen, voor Edi bestemde tongkangs aanhield. Op aandrang van het bestuur werd hij echter uit Djinki verjaagd en lieten de radja en rijksgrooten hem weten dat aan het Europeesch bestuur zijne verbanning zou worden aangevraagd, indien hij zich nogmaals aan aanhouding van prauwen schuldig maakte. Deze bedreiging schijnt geholpen te hebben; na dien tijd werden ten minste geen klachten meer vernomen. In November overleed plotseling de „panglima prang" van Perlak, waardoor T. Tjihik van zijn grootsten tegenstander werd bevrijd. Ook voor het bestuur was de overledene eene lastige persoonlijkheid.

De radja van het aan Perlak onderhoorige Soengei Raija, Said Djafar, kon niet nalaten zijn volk te knevelen. In Juni weigerde hij aan met peper beladen tongkangs passen naar Edi af te geven, indien hem niet eene extra hassil, zooals het heette voor het bouwen van een missigit, werd betaald. T. Tjihik van Perlak wist hieraan intusschen spoedig een einde te maken.

De radja van Langsar, T. Tjihik, kwam wegens zijn vergevorderden leeftijd gedurende 1895 niet te Edi. Ter afdoening

[1]) Aan den maharadja van Telok Semawé, die door den brand reeds een aanzienlijk financieel nadeel geleden had en door wiens zorg de veiligheid tijdens het verplaatsen van het scheepvaart-etablissement en de wederoprichting van den passar niets te wenschen overliet, is geene vergoeding opgelegd. Gedurende die verplaatsing werd het garnizoen te Telok Semawé tijdelijk versterkt.

van zaken zond hij steeds zijn broeder, T. MOEDA LAMKOTA. Hoewel Langsar en Madjapahit nog al eens geschillen hadden, werd door de bemiddeling van het bestuur steeds eene vreedzame oplossing verkregen.

Westkust. Sedert de in 't vorig verslag (blz. 6 en 8) besproken verzoening in Januari 1895 tusschen T. DJOHAN PAHALAWAN (thans — zie de noot op blz. 4 — T. OEMAR) en de hoofden der kustlandschappen ter Westkust, van en met Tenom noordwaarts, werden in die streken de rust en orde niet meer verstoord.

Ingevolge eene in December 1895 verleende machtiging zal het voormalig staatje Patih en onderhoorigheden gesplitst worden in drie hoeloebalangschappen, t. w. Patih, Lagen-Telok Gloempang en Ranoi.

In Mei 1895 begon de vijandige partij in het landschap Melaboeh, die in het naburige Boeboen steeds steun en eene schuilplaats vindt, het hoofd weder op te steken. Van Boeboen uit maakte zij zich achtereenvolgens schuldig aan: roof van een 23-tal slachtossen van de Atjeh-leverantie, die men op 1000 meter afstand van onze vestiging onbewaakt had laten grazen, het beschieten van den passar te Melaboeh en het dooden van een van den passar komenden Atjeher. In de tweede helft van Juni werd daarom overgegaan tot tuchtiging van Boeboen door de marine. Intusschen bleef een krachtig optreden van den kedjoeroean van Melaboeh, T. TJIHIK of T. ITAM TABOH, tot verdrijving van de kwaadwilligen achterwege, in de eerste plaats uit vrees voor geldelijk nadeel, en voorts omdat hij wegens zijne verregaande schraapzucht en inhaligheid den steun van de gezaghebbende hoofden miste. Een hunner, de reeds in het vorig verslag (blz. 9) genoemde T. BIN PAROEMBEI, sloot zich ten laatste, wegens eene hem door T. TJIHIK aangedane grove beleediging, bij den vijand aan, waardoor het dezen, onder aanvoering van T. KALI mogelijk werd zich te Roending te vestigen en van daaruit Melaboeh te bedreigen en te verontrusten. Hoewel de vijandelijke beweging bepaald tegen T. TJIHIK gericht was, poogde het bestuur meermalen eene verzoening tusschen partijen tot stand te brengen, welke pogingen echter alle mislukten. De haat van hoofden en bevolking van het landschap Melaboeh tegen T TJIHIK had eindelijk zoodanige afmetingen aangenomen, dat er van een vergelijk tusschen hem en de voornaamste hoofden geen sprake meer kon zijn, weshalve het bestuur, dat inmiddels de bezetting tijdelijk met een detachement infanterie en eenige artillerie versterkt had, den kedjoeroean den 5den Juli van zijne waardigheid ontzette, waarna in overleg met de kiesgerechtigde hoofden en oudsten der bevolking tot zijn vervanger gekozen werd de minderjarige RADJA NAGOER (verg. vorig verslag, blz. 9), over wien als voogden en bestuurders van Melaboeh, tot zijne meerderjarigheid, werden aangewezen zijn oom PANGLIMA DALAM, zijn stiefvader T. BIN PAROEMBEI en drie neven. Het gelukte den voogden van den jeugdigen kedjoeroean niet dadelijk de omstreken van Melaboeh van kwaadwilligen te zuiveren; eerst sedert September werd omtrent vijandelijkheden niet meer gerapporteerd.

T. TJOET SABIL, kedjoeroean van Senangan, Trang en Tadoe, deed aan het bestuur het verzoek om, wegens hoogen ouderdom en veelvuldige ziekte, van het bestuur over die landschappen te worden ontheven. In September is hiertoe machtiging verleend en tevens om de door de stemgerechtigden als zijn opvolger gekozen T. MARAH POETIH, zoon van zijn sedert overleden ouderen broeder, onder nadere goedkeuring en bekrachtiging der Regeering, als kedjoeroean te erkennen en te bevestigen, nadat door dezen de vereischte verklaring betreffende zijne verplichtingen jegens het Gouvernement zou zijn afgelegd.

Ook in Senaäm ging het bestuur in andere handen over. Na het overlijden van den hoeloebalang van dat landschap TOEANKOE RADJA KETJIL, werd zijn zoon TOEANKOE RADJA TJOET, die meermalen zijne opwachting bij het bestuur maakte, door de kiesgerechtigden tot bestuurder in de plaats zijns vaders gekozen.

T. BIN BLANG PEDIR, die zich gekrenkt gevoelde, omdat de datoe's van het landschap Tampat Toean, uit vrees voor rustverstoring, hem den doortocht door hun land geweigerd hadden, toen hij zich, vergezeld van een vrij talrijk gewapend gevolg, naar Terbangan Besar wilde begeven om zijn huwelijk te voltrekken, viel in November in Tampat Toean, verbrandde er 19 huisjes in de kampong Batoe Hitam en bedreigde daarop de plaats Tampat Toean van de zuidzijde, terwijl eene andere bende, onder T. BIN's onderbevelhebber T. DJAMBOE AWIH, haar van den noordkant bestookte. Hoewel de hoofden van Tampat Toean aanvankelijk onze hulp hadden ingeroepen, verklaarden zij, nadat de datoe's van Soesoeh een wapenstilstand hadden weten tot stand te brengen en hun eenige munitie verstrekt was, die hulp wel te kunnen ontberen en in het begin van December deelden zij het bestuur mede dat de oneenigheden bijgelegd waren en T. BIN BLANG PEDIR afgetrokken was.

Kort daarop, in Januari jl., viel deze echter in het landschap Kwala Batoe, wegens een gerezen geschil tusschen voornoemden T. DJAMBOE AWIH en den radja van Kwala Batoe, T. RADJA SOLEIMAN. Hij wierp er een dertigtal kotta's op en maakte op de helft van het landschap aanspraak. Ook hier trachtten de datoe's van Soesoeh bemiddelend op te treden, doch T. BIN BLANG PEDIR wilde daarvan niets weten, waarop aan de datoe's van bestuurswege munitie werd verstrekt, om hem met geweld tot rede te kunnen brengen. De door hem opgeworpen versterkingen werden toen door de datoe's genomen en hij zelf naar Blang Pedir teruggedreven.

In Laboehan Hadji, eene vestiging van twee Maleische volksplantingen, waarvan de eene, van Priaman afkomstig, in de kampongs Kotta Tinggi en Apa, en de andere, van Rau afkomstig, in de kampong Laboehan Hadji gezag voert, kon men het, na den dood van de beide hoofddatoe's, reeds sedert langen tijd niet eens worden over hunne vervanging. Eindelijk zijn de twisten beëindigd en de gewestelijke gouverneur is nu gemachtigd om, onder nadere goedkeuring van de Regeering, DATOE MOHAMAD ALI als bestuurder van de kampongs Kotta Tinggi en Apa, en T. ANGKOEL en T. MOEDA DALAM als bestuurders van de kampong Laboehan Hadji te erkennen en te bevestigen.

In Bakongan en aangrenzende kuststreken ondervond men veel last van TOEANKOE ABDUL MADJID en zijn zoon BRAHIM, telgen van het sultansgeslacht, die met eenige gewapende volgelingen de kust afliepen en zich aan afpersingen van de bevolking en ten slotte aan zeeroof op de kust van Bakongan schuldig maakten. De door hen bemachtigde prauwen werden echter door het flottieljevaartuig *Madura* weder vermeesterd, terwijl de prauw waarmede zij den zeeroof gepleegd hadden, door dien oorlogsbodem werd stukgeschoten. Den besturenden ambtenaar ter Westkust gelukte het daarenboven hen respectievelijk in Troemon en Terbangan in handen te krijgen; zij werden naar Kotta Radja overgevoerd en daar onder toezicht van het bestuur gesteld.

§ 4. *Midden-Sumatra.*

Aanrakingen met hoofden uit de Gajoe-landen vonden in 1895 plaats zoowel te Telok Semawé (Atjeh's Noordkust), waar een jongere broeder van den kedjoeroean van Boekit, in gezelschap van den maharadja van Telok Semawé, zijne opwachting bij ons bestuur kwam maken, als te Seroewaij (residentie Oostkust van Sumatra), waar verschillende Patiambangsche hoofden den controleur van Tamiang vriendschappelijke bezoeken brachten. Het aantal Gajoe's, dat gedurende 1895 op onze posten in Tamiang (te Kwala Simpang en te Seroewaij) ter markt kwam, nam aanmerkelijk toe. Zij brachten er vee, boschproducten, tabak, gambier en rhinoceroshoorn ten verkoop, en kochten voornamelijk zout, lijnwaden en opium in. In de Tjikem-pas (Boven-Deli) werden rooverijen gepleegd door eene bende Gajoe's, die door de Battaksche bevolking in eene hinderlaag gelokt en uiteengejaagd werd (September 1895).

Uit de aan de Gajoe-landen grenzende Allas-streken kwam in Augustus 1895 een zekere RADJA BAHARAN, die beweerde een zoon te zijn van den Allas-radja BATOE BOELAN, eveneens naar de residentie Oostkust van Sumatra, om zijne opwachting te maken, eerst bij den controleur van Boven-Langkat en vervolgens bij den resident. Hij zeide door zijn vader gezonden te zijn om met het Gouvernement een contract van vriendschap te sluiten. Hem werd te kennen gegeven, dat vriendschappelijke aanrakingen met Allas-hoofden welkom waren, doch dat van het sluiten van een contract slechts sprake kon zijn, indien de gezamenlijke hoofden dit wenschten en daarvan duidelijk blijk gaven, en nadat het Gouvernement omtrent de toestanden in zijn land beter ingelicht zou zijn. RADJA BAHARAN bracht dit antwoord aan zijn vader over en keerde spoedig terug, doch slechts met een brief, waarin deze kennis gaf van zijn voornemen om den brenger, zijn zoon, spoedig te laten huwen, en overigens verzocht hem geld, opium en kruit mede te geven voor de bij die gelegenheid te geven feesten. Zooals zich begrijpen laat, werd onzerzijds hieraan niet voldaan. Overigens vonden met de Allas-landen geen aanrakingen plaats; overlast werd van daar evenmin ondervonden.

Onze betrekkingen met de Karau-Battaks bleven in 1895 van vriendschappelijken aard. Wel liep in Mei en Juni het gerucht

dat de hoofden van Telok Koeroe, in vereeniging met de Delische Doesoen-Battaks, wraak zouden nemen wegens de uitgesproken verbanning tegen een drietal Delische hoofden, die de hand hadden gehad in brandstichtingen ten nadeele van tabaksondernemingen (verg. vorig verslag, blz. 16), doch het bleek een los gerucht te zijn, dat vermoedelijk door eenige Delische grooten verspreid was in de verwachting daardoor den terugkeer van de verbannenen te kunnen bewerken. Zelfs begaf zich het voornaamste hoofd van Telok Koeroe, de sibajak van Lingga, Pa Keroeng, in Januari 1896 naar Medan, waar hij den resident een vriendschappelijk bezoek bracht. Over een in April jl. door eene bende uit Telok Koeroe in het Delische gedanen inval wordt lager in § 9 gehandeld.

Tusschen den ons niet gunstig gestemden sibajak van Kebon Djahe, Pa Melgah (over wien ook lager in § 9 wordt gehandeld), en zijn ons goedgezinden broeder Pa Palita (zie vorig verslag, blz. 9) kwam het niet meer tot vijandelijkheden. Wel maakte eerstgenoemde, wien in Lingga eene schuilplaats verleend was, plannen om Kebon Djahe te heroveren, doch toen het op de uitvoering daarvan zou aankomen, gevoelde hij zich niet sterk genoeg. Volgens de laatste berichten deed hij pogingen om met het Gouvernement op goeden voet te komen. Het bestuur ter Oostkust van Sumatra verklaarde hem alleen dan vergiffenis te kunnen schenken, wanneer hij zich met Pa Palita zou verzoend hebben.

Met het in vorige verslagen meermalen genoemde Battaksche hoofd Toean Dolok Pematang, wiens gebied aan Boven-Serdang grenst, bleef ons bestuur in goede verstandhouding.

Blijkens het vorig verslag (blz. 9/10) was de vorst der Raija-Battaks, Toean Kapoeltahan, vergezeld van een gemachtigde van den bestuurder van Poerba, te Dama Djamboe (Boven-Serdang) verschenen, om bij den aldaar gevestigden controleur voor de Battaksche aangelegenheden onze bemiddeling in te roepen in zijne oneenigheden met verschillende Raija-hoofden, doch had het bestuur, om zeker te zijn dat onze tusschenkomst door de Raija-hoofden algemeen gewenscht werd, als voorwaarde gesteld dat Kapoeltahan's broeder, Si Poesi, mede te Dama Djamboe zou komen om den controleur naar het Raija-gebied en Poerba te geleiden. Si Poesi nu kwam in December 1895 zijne opwachting maken, en daar bovendien Sorlain, een der voornaamste tegenstanders van Toean Kapoeltahan, eveneens onze bemiddeling had ingeroepen, werd bepaald dat op een nader vast te stellen datum eene commissie van ambtenaren de grieven van partijen zou komen onderzoeken. Voor bedoelde zending, welke in Januari/Februari jl. met het beste gevolg volbracht werd, waren, behalve voormelde controleur [1]), ook aangewezen de controleur van Batoe Bara en diens onmiddellijke voorganger (kort te voren naar Assahan verplaatst), zoomede een kapitein der infanterie, deze laatste voor het doen van militaire verkenningen en topographische opnemingen. Te Pamatang Raija (hoofdplaats van het gebied der Raija's), waar de controleur voor de Battaksche aangelegenheden zijne twee medegecommitteerde ambtgenooten ontmoette, werden in gezamenlijk overleg met de aanwezige Battaksche hoofden de Raijasche aangelegenheden op zeer bevredigende wijze en zonder al te veel moeielijkheden geregeld. Tot basis van het getroffen vergelijk werd aangenomen dat het Raija-gebied weder uit dezelfde streken zou bestaan als op het tijdstip toen wijlen Toean Rondahain, de vorige vorst, aan het bestuur was gekomen. Als waarborg dat de tegenwoordige bestuurder, Toean Kapoeltahan, de hoofden der vroeger tot Raija behoord hebbende en nu weder aan hem toegekende onderhoorigheden in hunne waardigheden, enz. zou handhaven, legden hij, zijn broeder Toean Anggi, zoomede zijne voornaamste rijksgrooten en doesoenhoofden een plechtigen eed van trouw aan het Gouvernement af. Op verzoek van de controleurs werd door Kapoeltahan (en ook door Toean Poerba) aan een aantal lieden, die reeds jaren lang wegens schulden in het blok waren gesloten, de vrijheid geschonken.

Aangaande de niet onder geregeld bestuur staande streken van Sumatra, waaruit af en toe berichten inkwamen bij onze ambtenaren ter Sumatra's Westkust, is het volgende gemeld.

In het gebied der Simpang Kanan (Singkelsche bovenlanden) geraakte de panghoeloe van Tanah Merah in oorlog met den radja van Oedjoeng Limoes. De eerste was genoodzaakt zijn land te verlaten, waarop het gezag er in handen kwam van Nja Adjat, die geregeld hassil hief van alle voorbijvarende prauwen. De radja's van Tjemindang verzetten zich hiertegen en vielen zelfs met ongeveer 150 man in Tanah Merah, doch zonder eenig voordeel te behalen. De bevolking verliep intusschen meer en meer naar Singkel en Paija Boemboeng, terwijl de verdreven panghoeloe zijn land tot „tanah mati" verklaarde, waardoor een ieder er als het ware straffeloos misdrijven kon plegen. In het gebied der Simpang Kiri was het rustiger. Door het tot Nai Pospos behoorende landschap Aik Bontar (in het binnenland achter Baros) werd alsnog de verschuldigde boete afgedragen, aan dit landschap opgelegd wegens een indertijd in het gouvernementsgebied gedanen inval (verg. vorig verslag, blz. 10).

Behoudens eene door zekeren Ompoe op de hoogvlakte van Habinsaran nabij de noordoostelijke grens van Toba tegen het Gouvernement gaande gemaakte, doch onzerzijds gewapenderhand onderdrukte beweging, waarop reeds in 't vorig verslag werd gedoeld en waarover nader in § 5 hieronder, waren onze aanrakingen met de aan de afdeeling Toba en Silindong (residentie Tapanoli) grenzende landschappen van vriendschappelijken aard. Telkens openbaart er zich de neiging om onder ons direct bestuur te komen, waartoe na afloop der militaire excursie naar Habinsaran ook door verschillende landschappen op die hoogvlakte aanzoek werd gedaan. Onderling waren de hoofden der ons gebied omringende Battaksche landschappen voortdurend aan het oorlogvoeren, zonder dat wij daarvan echter nadeel ondervonden. Het bekende Battaksche priesterhoofd Singa Mangaradja, die reeds zoo vaak zich als onze tegenstander deed kennen, maar steeds uit onze handen wist te blijven, hield zich in 1895 rustig en deed zelfs eene poging om met ons bestuur op goeden voet te komen. Den controleur van Toba liet hij namelijk een paard ten geschenke aanbieden en om een geweer als tegengeschenk vragen. Hem werd te kennen gegeven dat hij zijne bedoelingen duidelijk in geschrift moest kenbaar maken en dat anders van het aannemen van een geschenk en het geven van een tegengeschenk geen sprake kon zijn. Sedert werd niets meer van hem vernomen.

Omtrent de eenerzijds aan Tapanoli, anderzijds aan Siak grenzende Rokkan-staatjes (van welke er sommige in vroegeren en lateren tijd ons gezag hebben erkend), met namen Ramba, Tamboesei, Kapenoean, Kotta Intan en Loeboe Bandhara, werden zelden en dan nog weinig vertrouwbare berichten ontvangen; op één punt echter stemmen die berichten overeen, namelijk dat in gemelde landschappen de grootste wanorde heerscht. Ook wordt vrij algemeen beweerd dat geen daarvan door een volgens de adat aangestelden radja wordt bestuurd en overal twee of meer candidaten voor het radjaschap zijn, die hun best doen om verwarring te stichten. Een aantal lieden uit Kapenoean, blijkbaar de wanorde moede, vestigden zich onder hun adathoofd, den panglima besar, te Roemba (in de bovenstreken van Tanah Poetih onder Siak). In het gebied van Tamboesei geraakten de bewoners van Daloe Daloe in oorlog met die van Mondang, welke strijd bij het einde des jaars nog niet was geëindigd. In Maart 1895 wendde een hoofd van Daloe Daloe, Soetan Djoemala Alam, zich tot den Gouverneur-Generaal met het verzoek om een 700-tal uit het gouvernementsgebied afkomstige in Tamboesei gevestigde personen, welke zich niet aan de adat hielden, uit het landschap te doen verwijderen. Naar aanleiding daarvan werd den resident van Tapanoli opgedragen aan genoemd hoofd mede te deelen dat hij, verzoeken bij de Indische Regeering wenschende voor te brengen, deze door tusschenkomst van zijn radja zou hebben te richten tot hem, resident, dan wel tot den gouverneur van Sumatra's Westkust, en dat, zoo hij meende reden te hebben om de tusschenkomst van den radja van Tamboesei te vermijden, hij daarvan in zijn verzoekschrift diende gewag te maken. In October kwam Soetan Djoemala Alam naar de Oostkust af en verscheen te Medan. Hij gaf voor radja van Tamboesei te zijn en verzocht zich onder onze suprematie te mogen stellen. Voorts beweerde hij door den radja van Kotta Intan gemachtigd te zijn om namens dezen hetzelfde verzoek over te brengen. Aan deze verzoeken werd echter niet voldaan, doch het bestuur gaf hem te kennen dat het zou medewerken tot het verkrijgen van eene minnelijke oplossing der hangende geschillen en tot het herstellen van orde en rust, indien de gezamenlijke radja's van de Boven-Rokkan daartoe het verzoek deden en beloofden zich aan de te nemen beslissing te zullen onderwerpen. Soetan Djoemala Alam keerde naar zijn land terug, zooals hij zeide, om met de radja's van Loeboe Bandhara,

[1]) Op zijnen tocht naar Raija mocht deze ambtenaar er ook in een paar Karausche landschappen in slagen van zijne medewerking gebruik te doen maken tot oplossing van onderlinge geschillen en tot het treffen van regelingen omtrent de verdeeling van gezag en inkomsten tusschen de voornaamste hoofden.

Ramba, Kotta Intan en Kapenoean te confereeren; hij liet echter niets meer van zich hooren.

Twee personen uit het tot de afdeeling Loeboe Sikaping (Padangsche Bovenlanden) behoorende landschap Moeara Thais, die in het onafhankelijk landschap Tanah Poetih handel gedreven hadden, werden op hunne terugreis in het landschap Kotta Intan aangevallen en van hunne goederen beroofd; zij wisten zich door de vlucht te redden en keerden langs groote omwegen in hun land terug. De klacht hierover bij het bestuur ter Sumatra's Westkust ingediend, opdat Kotta Intan voor de geleden schade aansprakelijk zou worden gesteld, is ter kennis gebracht van den resident der Oostkust van Sumatra.

Overigens wordt uit de Padangsche Bovenlanden bericht dat het handelsverkeer tusschen het gouvernementsgebied en de verschillende onafhankelijke of niet onder geregeld bestuur gebrachte grensstaatjes vrij levendig bleef. Verscheidene passars binnen het gouvernementsgebied werden door de bewoners dier staatjes bezocht om hunne producten te verkoopen en zich van lijnwaden, suiker en andere artikelen te voorzien.

De hoofden van de V Kotta, die blijkens het vorig verslag (blz. 10/11) namens den resident der Oostkust van Sumatra waren uitgenoodigd om hunne bezwaren tegen Siak te Bengkalis te komen bespreken, zijn niet verschenen, vermoedelijk omdat tusschen de hoofden onderling vijandelijkheden zijn ontstaan. Volgens berichten van het voorjaar van 1896 zouden Bangkinang en Salo met elkaar aan het oorlogvoeren zijn. Van plannen van de zijde der V Kotta tot het doen van een inval in Siak werd weinig of niets meer vernomen.

In de zoogenaamde Kwantan-districten, vooral in de benedenlanden, schijnen de hoofden zich nauwer aan het Gouvernement te willen aansluiten. Eenigen hunner brachten den controleur te Ringat (afdeeling Indragiri, residentie Riouw en onderhoorigheden) een bezoek, dat door dezen, op hun verzoek, met een tegenbezoek te Tjerenti werd beantwoord. Zij verzochten den controleur om aan den resident van Riouw en onderhoorigheden mede te deelen dat zij verlangend waren om met het Gouvernement een contract te sluiten in den geest van dat met Indragiri.

Uit het gebied zuidwaarts van de Kwantan-districten werd in Februari 1895 bij het bestuur ter Sumatra's Westkust eene kennisgeving van den radja van Kotta Besar ontvangen, meldende zijn voornemen om, in vereeniging met de radja's van Si Goentoer, Si Tioeng en Padang Lawas, den radja van Poelou Poendjoeng (Batang Hari-districten) den oorlog aan te doen, en tevens het verzoek behelzende dat het Gouvernement zich onzijdig zou houden. In antwoord daarop werd hem schriftelijk te kennen gegeven, dat het Gouvernement zich niet inlaat met oneenigheden buiten zijne grenzen, zoolang op het gouvernementsgebied geen ongeregeldheden worden gepleegd. Toen dan ook de radja van Poelou Poendjoeng zijne opwachting kwam maken bij den resident der Padangsche Bovenlanden en bij die gelegenheid zinspeelde op een bondgenootschap met, zelfs op een afstand van zijn land aan het Gouvernement, werd hem medegedeeld dat het bestuur veel prijsstelde op eene vriendschappelijke verstandhouding, welke er toe moest leiden dat de wederzijdsche onderdanen zich vrij op elkanders gebied zouden mogen bewegen, en de misdadigers, die er heen gevlucht waren, zouden worden opgevat en uitgeleverd, doch dat het strikte onzijdigheid wenschte in acht te nemen bij eventueele vijandelijkheden tusschen Poelou Poendjoeng en andere landschappen in het onafhankelijk gebied. De oorlog, die kort daarop uitbrak, is geëindigd met de inneming van Poelou Poendjoeng door de verbonden radja's en de vlucht van den radja van dat landschap naar ons gebied. Hij hield zich geruimen tijd te Loeboe Tarab (afdeeling Tanah Datar, residentie Padangsche Bovenlanden) op en meende het bestuur te moeten waarschuwen tegen de verbonden radja's van Si Goentoer en Kotta Besar, die voornemens zouden zijn ons den oorlog aan te doen, voorwendende dat hun de „bangoen" moest worden uitbetaald voor het dooden indertijd, op last van ons bestuur, van den vogelvrij verklaarden radja van Oelang Aling (verg. het verslag van 1891, blz. 10). Zelfs werden er, van de onafhankelijke grensstreken uit, eenige geweerschoten op het tot ons rechtstreeksch gebied behoorend gehucht Poelou Poendjoeng gelost, waarmede het bewijs geleverd zou zijn dat de oorlog was verklaard. Het bestuur heeft zich echter door dien schijn-aanval niet laten misleiden en zich bepaald tot het doen bewaken van de grenzen. Men vermoedt dat de radja van Poelou Poendjoeng in het doen lossen van deze schoten de hand heeft gehad. Hij is sedert weder naar zijn land teruggekeerd.

In hoever Kotta Besar eenige supremate kan doen gelden over het landschap Soengei Koenik of Soengei Koenjit (zie vorig verslag, blz. 11) was nog niet met zekerheid uit te maken. In verband daarmede werd het denkbeeld om onze verhouding tot Soengei Koenik nauwer te regelen voorshands in beraad gehouden.

Met de onafhankelijke landschappen Korintji, Serampas en Soengei Tenang hadden geene aanrakingen plaats.

§ 5. *Sumatra's Westkust.*

Op den algemeen rustigen staat van zaken in dit gouvernement deden zich in 1895 een paar uitzonderingen voor, die echter niet van veel beteekenis waren. Kort na den afloop der militaire excursie, in Maart April 1895 in het noordoosten van Toba (residentie Tapanoli) ondernomen tegen het Battaksche pseudo-priesterhoofd Ompoe, die verschillende landschappen op de hoogvlakte van Habinsaran (Oeloe Hoewaloe) tegen het Gouvernement opgeruid en met hulp van daar reeds een inval in het gouvernementsgebied gedaan had (verg. vorig verslag, blz. 12), liet het voornaamste hoofd van het getuchtigde landschap Lintoeng, Goeroe Sinondang, met wien de onzen geene aanraking hadden kunnen verkrijgen, weder van zich hooren. Door eene gewapende bende liet hij geweld plegen tegen gouvernementsonderdanen en hunne eigendommen, doch deze strooptochten hielden spoedig op nadat de bevolking onzer grenskampongs, inmiddels van geweren en munitie voorzien, de noodige waakzaamheid aan den dag legde. Ook het bestuur had overlast van de kwaadwilligen uit Lintoeng, die nu de bosschen gingen onveilig maken, waardoor de werkzaamheden der triangulatie tijdelijk gestaakt moesten worden. Langzamerhand begon Goeroe Sinondang echter toenadering te toonen, en in Juli ontving de controleur van Toba een schrijven van hem, waarin hij o. a. verklaarde zich onder zekere voorwaarden te willen onderwerpen en de door hem gevangen gehouden personen te willen uitleveren. Hem werd geantwoord, dat hij zich bij het bestuur vrij kon komen aanmelden om te onderhandelen. Kort daarop liet hij de gevangenen vrij, en meldde zich te Lagoeboti bij ons bestuur aan. Daar Lintoeng reeds tijdens de excursie zwaar gestraft was door de verbranding der voornaamste kampongs, en de gevangenen waren vrijgelaten zonder losgeld te vorderen, terwijl de bevolking binnen ons rechtstreeksch gebied sterk verlangde naar het ophouden van den oorlogstoestand, werd aan Goeroe Sinondang op voor hem niet te bezwarenden voet vergiffenis toegezegd, waarna hij met 9 andere Lintoengsche hoofden te Baligé den eed van onderwerping aflegde. Aan de hoofden van de landschappen, die zich nog tijdens de excursie onderworpen hadden, waren mede zwaardere of lichtere boeten opgelegd. Wat den gevluchten Ompoe betreft (die slechts een werktuig schijnt te zijn geweest in handen van anderen, die nog wrok koesterden over de opofferingen welke hun ons militair optreden in November 1890 had gekost), deze werd, nadat op zijne uitlevering eene premie was gesteld, in Januari jl. opgespoord in het onafhankelijk Battaksch gebied achter Koealoe (residentie Oostkust van Sumatra), waar eenige hoofden hem in eene hinderlaag lokten en afmaakten, en zijn voornaamsten panglima gevangen namen, die sedert aan ons bestuur is uitgeleverd.

In de residentie Padangsche Bovenlanden gaven quaestiën tusschen het larashoofd van Mageh (onderafdeeling Oud-Agam) en de bevolking aanleiding tot een volksoploop naar de hoofdplaats Fort de Kock. Vóórdat de controleur van Oud-Agam, wien het larashoofd was komen rapporteeren dat sommige volkshoofden weigerden hem te gehoorzamen, de zaak plaatselijk had onderzocht, kwam een groot aantal personen, vermoedelijk door vijanden van het larashoofd daartoe aangezet, naar Fort de Kock. Zij hielden zich daar rustig, doch aan eene aanmaning om naar huis te gaan, wilden zij aanvankelijk niet voldoen. Toen zij echter bemerkten dat de militaire macht zich gereed maakte om de politie zoo noodig te steunen, trokken allen kalm af. Bij een den volgenden dag door den resident te Mageh gehouden onderzoek bleek de geheele quaestie op een misverstand te berusten, en was zij spoedig uit den weg geruimd.

De stand van zaken in het administratief tot de residentie Tapanoli behoorende Atjehsche landschap Troemon begint te verbeteren. Toekoe Djafar, de waarnemende bestuurder, gaf zich veel moeite voor de uitbreiding van landbouw en handel. Zijne beëediging en installatie als waarnemend bestuurder (zie het verslag van 1894, blz. 14) kon, luidens het gewestelijk verslag, weldra worden verwacht, nu zooveel mogelijk tegemoet was gekomen aan de bedenkingen, die hem tot nogtoe weerhielden de gevorderde akte van verband te onderteekenen. Voor

de goede diensten, bewezen bij de onderwerping van een aanzienlijken Atjeher uit Bakongan (Atjeh's Westkust), die zich aan roof van prauwen had schuldig gemaakt en naar Troemon was gevlucht (verg. blz. 11 hiervóór), werd aan Toekoe Djafar de tevredenheid van het bestuur betuigd.

Omtrent Boeloesama, een kustlandschap tusschen Troemon en de Simpang-streken, valt te vermelden het overlijden in November 1895 van Radja Baharoe. In afwachting van eene definitieve regeling was diens zoon, Toekoe Brahim, voorloopig met het bestuur belast.

Toen aan het bestuur ter oore was gekomen, dat op Siberoet (een der Mentawei-eilanden) eene aldaar ten handel gekomen prauw van Padang door de bewoners van de kampongs Si Katarik en Sare Bere afgeloopen, en de bemanning, op één na, gedood of gewond was, begaf zich de controleur der Ommelanden van Padang, met het gouvernementsstoomschip *Valk*, derwaarts om een plaatselijk onderzoek in te stellen (Maart 1895), hetwelk aan het licht bracht, dat de overval eene bloedige wraakneming was wegens een nu meer dan 25 jaar geleden door Maleiers, in vereeniging met inboorlingen van Mentawei, gepleegden moord op bewoners van genoemde kampong Si Katarik. Daar een eisch om de schuldigen uit te leveren, in verband met de bestaande toestanden, vermoedelijk geen succes gehad zou hebben, daargelaten nog dat nagenoeg de geheele mannelijke bevolking van beide kampongs aan den overval deelgenomen had, werd besloten haar naar 'slands gebruik eene boete, bestaande in eenige goederen en dieren, op te leggen. Die boete werd spoedig voldaan. Bedoelde goederen en dieren werden publiek verkocht, en de opbrengst werd aan de naaste bloedverwanten der vermoorde personen uitgekeerd.

In Augustus 1895 bezocht de controleur van Singkel met de *Valk* verschillende eilanden van de Banjak-groep.

Omtrent de inwendige gesteldheid op het eiland Nias bevat het gewestelijk verslag geen bijzonderheden. Geruchten, reeds in 1894 vernomen, dat een bekend rooverhoofd, Tagohi, den in het midden des eilands, te Lahagoe, sedert kort opgerichten zendingspost zou bedreigen, werden niet bewaarheid. Ofschoon van dezen Tagohi sedert niet meer werd gehoord, werd toch de commandant van onzen militairen post op Nias (te Goenoeng Sitoli aan de oostkust van het eiland) van instructiën voorzien ten aanzien van het verleenen van bescherming, ingeval van nood.

Namen de op Nias bestaande zendingsgemeenten in 1895 niet onbelangrijk in omvang toe, en won ook weder op Sumatra's vasten wal in de meeste ressorten der in de residentie Tapanoli arbeidende zendelingen het Christendom bij voortduring veld, op de Batoe-eilanden maakte de evangelisatie nog weinig vorderingen.

Onder de heidenen in genoemde residentie schreed echter ook de Mohammedaansche propaganda voort, in de afdeeling Siboga vooral in den omtrek der kustplaatsen, zoomede in het landschap Si Mengoemban (afdeeling Mandheling en Angkola), terwijl ook, zooals uit Sipirok (Siboga) wordt gemeld, hier en daar inlandsche Christenen tot den Islam overgingen. Van toeneming van het aantal Mohammedanen werd voorts bericht uit Pahai (Silindong) in het zuiden der afdeeling Toba en Silindong, waar een der hoofden, zekere Radja Iboe, reeds jaren geleden (nog vóór onze vestiging in Silindong) tot den Islam was overgegaan. Bedoelde toeneming (van p. m. 250 op ult. 1893 was, in October 1895, het getal Mohammedanen in Pahai gestegen tot 318) was echter grootendeels toe te schrijven aan vermeerdering door geboorte en aan het terugkeeren van lieden, die zich tot het drijven van handel of om andere redenen korteren of langeren tijd in andere gedeelten van Tapanoli hadden opgehouden en daar tot den Islam waren overgegaan. In de vallei van Silindong zijn niet meer dan 44 Mohammedaansche huisgezinnen. De elders tot het Mohammedanisme overgegane Silindonger Si Ambit, die aanvankelijk aanstoot had gegeven (verg. het verslag van 1894, blz. 15), hield zich ook in 1895 rustig.

Door een Battakschen goeroe, met name Somalaing, die bij het uitbreken van de hooger besproken woelingen op de hoogvlakte van Habinsaran zich bij de kwaadwilligen in Lintoeng had opgehouden, en sedert in onze handen was gevallen (reeds in 1883 tijdens de toen door Singa Mangaradja veroorzaakte verwikkelingen in Toba had hij zich bij dezen aangesloten), was eene leer gepredikt, bestaande uit eene mengeling van Mohammedaansche, Christelijke en heidensche stellingen, die blijkens een door de plaatselijke ambtenaren gehouden onderzoek vooral ingang vond in de in Februari 1893 (zie het verslag van dat jaar, blz. 10) ingelijfde oostelijke Battaksche landschappen, waar een 400-tal huisgezinnen de nieuwe leer waren toegedaan. De aanhangers dier leer, „permalin" geheeten, erkennen Singa Mangaradja als hun gebieder, en genoemden Somalaing als hun leermeester. Sedert is Somalaing, met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement, in het belang van de openbare rust en orde in de afdeeling Toba en Silindong, van daar verwijderd en naar de afdeelingshoofdplaats Banjoewangi (residentie Bezoeki) gerelegeerd (gouvernementsbesluit dd. 22 Mei 1896 n°. 2).

In het district Loeboe Kilangan der onderafdeeling Ommelanden van Padang (Padangsche Benedenlanden) trachtte hadji Mohammad Joenoes het denkbeeld ingang te doen vinden, dat de besnijdenis niet volgens de ritueele voorschriften plaats had gehad, en dat zij opnieuw geschieden moest. Hoewel enkele personen, en daaronder 2 panghoeloe's, zich ten tweeden male lieten besnijden, vond de opvatting van Joenoes bij de geestelijkheid in het algemeen geen steun, en door de tusschenkomst van het bestuur werd bedoelde nieuwigheid spoedig te keer gegaan.

In eene andere streek der Padangsche Benedenlanden, namelijk in Moediq en Boenga Pasang (afdeeling Painan), had zekere Jakoep een groot aantal leerlingen weten te verkrijgen, die hij tegen betaling zou onderwijzen in de zoogenaamde onoverwinnelijkheid. Aan deze bijeenkomsten, die in het geheim gehouden werden, en waaraan door sommigen een godsdienstig karakter werd toegeschreven, werd mede spoedig een einde gemaakt. Het bestuur beschouwde Jakoep's handelingen meer als een middel om van de lichtgeloovige bevolking geld te trekken.

Het aantal personen, dat de bedevaart naar Mekka ondernam (568), was kleiner dan in 1894 (1194), hetgeen voornamelijk wordt toegeschreven aan geldgebrek onder de bevolking.

De rijstcultuur leverde in 1895 vrij algemeen bevredigende uitkomsten op, zij het ook dat in enkele streken het gewas door overstroomingen vernield werd. De koffieproductie was minder ongunstig dan in 1894, terwijl ook in sommige der door de bevolking voor eigen rekening verhandelde producten, zooals rottan, gomdammar, benzoïn, getah, tabak, gambier en copra, meer omging dan in laatstgenoemd jaar. Desniettemin bleef de omzet van importartikelen gedrukt. Ten gevolge van de scherpe concurrentie tusschen de opkoopers konden voor sommige uitvoerartikelen door de inlandsche producenten hoogere prijzen worden bedongen.

Uit de in 't vorig verslag (blz. 13) genoemde streken van dit gewest verhuisden weder velen naar de Oostkust van Sumatra, om daar door handel of landbouw den kost te verdienen. Uit Mandheling was die emigratie ditmaal van minder omvang dan in 1894. Niet zelden blijven de afwezigen den band met hunne familie aanhouden, en keeren in de vastenmaand terug of vestigen zich, na een paar jaren te zijn weg geweest, weder in hunne oude woonplaatsen. De verhuizing van Niassers naar den vasten wal van Sumatra, om er op landbouwondernemingen te gaan arbeiden, nam gedurende 1895 toe.

Omtrent de veiligheid van personen en goederen vindt men aangeteekend dat veediefstallen meer dan gewoonlijk werden geconstateerd, voornamelijk in de residentie Padangsche Bovenlanden. Op de afdeelingshoofdplaats Padang Pandjang in dat gewest werd door een brand, die vermoedelijk was aangestoken, voor eene waarde van ruim 2¹/₄ ton vernield, waarvan slechts een klein gedeelte door verzekering was gedekt. Het aantal moorden, waarvan het bestuur kennis kreeg, bedroeg 19. Behalve het hiervóór vermelde voorval op de Mentawei-eilanden, kwamen zee- en strandroof niet voor, evenmin als ketjoepartijen.

Terwijl in de Padangsche Boven- en Benedenlanden, op enkele streken na, weinig van ziekten vernomen werd, was in Tapanoli de staat der volksgezondheid minder gunstig. Aldaar en eveneens in de afdeeling L Kotta (Padangsche Bovenlanden), zoomede in de onderafdeeling Ommelanden van Padang (Padangsche Benedenlanden), kwamen vele gevallen van pokziekte voor, echter zelden met doodelijken afloop. Ten einde op groote schaal te kunnen vaccineeren, werd tijdelijk personeel voor de vaccine aangesteld. Met betrekking tot Tapanoli wordt voorts nog gemeld, dat in Padang Lawas vele kinderen aan koortsen en buikziekten stierven, in Toba en Silindong de lepra zich uitbreidde, in Baros veelvuldig waterpokken werden waargenomen, in de gevangenis te Padang Sidempoean en in Siboga berriberri voorkwam, en te Singkel, vermoedelijk ten gevolge van grondverzet ten behoeve van de uitvoering van eenige waterstaatswerken en het vergrooten van den passar, kwaadaardige koortsen heerschten, waaraan velen bezweken. De grondwerkzaamheden werden daarom tijdelijk gestaakt, en voor ophooging van het terrein werd zand van een naburig eiland gebruikt.

Onder den veestapel van de Padangsche Bovenlanden en van de afdeeling Painan der Padangsche Benedenlanden kwam eene besmettelijke ziekte voor, waaraan vooral in eerstgenoemde residentie vele beesten stierven. Gevallen van droes werden waargenomen, behalve in Oud-Agam en L Kotta (Padangsche Bovenlanden), inzonderheid te Indrapoera (Painan), ter laatstgemelde plaatse verscheidene met doodelijken afloop.

§ 6. *Benkoelen.*

De politieke rust bleef in dit gewest gedurende 1895 ongestoord en de veiligheid van personen en goederen liet weinig te wenschen over.

Ten aanzien van het godsdienstig leven der inlandsche bevolking behelzen de ontvangen berichten geen andere bijzonderheden dan die in vorige verslagen vermeld. Het aantal vertrokken bedevaartgangers (92) was minder dan in 1894 (151). Ook was de toeloop tot de zekere vermaardheid bezittende geestelijke school te Soengei Ipoe in de afdeeling Mokko Mokko minder groot dan in 1894, daar deze toen 45, doch in 1895 slechts 29 leerlingen telde. Door de in het berglandschap Pasoemah Oeloe Manna (afdeeling Manna) gevestigde Roomsch-katholieke missie werden gedurende 1895 25 personen tot het Christendom bekeerd, terwijl hare school door een 25-tal leerlingen bezocht werd.

Over den staat der volksgezondheid viel over het algemeen niet te klagen; koortsen en buikaandoeningen waren de meest voorkomende ziekten. Onder de inlandsche bevolking ter hoofdplaats kwam menig geval van berriberri voor.

De veestapel bleef van ernstige ziekten verschoond.

Uit den aard der zaak liepen de met de volkscultures behaalde voordeelen zeer uiteen, naar gelang van oogst en marktprijzen. Uitgenomen voor de bezitters van peper- en kruidnageltuinen waren de uitkomsten over het algemeen bevredigend te noemen. Bijzonder voordeelig, vergeleken met de productie van 1894, viel in de afdeelingen Manna en Kroë de koffieoogst uit. De in laatstgenoemde afdeeling gelegen hoogvlakte van Waij Tenang is volgens het gewestelijk verslag bij uitstek geschikt voor deze cultuur. Aldaar werden de aanplantingen uitgebreid en velen uit Makakau en Semendo (residentie Palembang) verhuisden daarheen, hetgeen van bestuurswege in de hand gewerkt werd, door verbetering van den derwaarts leidenden weg.

Met de verharding en verlegging van andere wegen werd overigens geleidelijk voortgegaan.

In den handel viel meer levendigheid te bespeuren dan in 1894; vooral de invoer van manufacturen en katoenen goederen ter hoofdplaats en de uitvoer van copra van het eiland Engano waren van belang.

In Maart richtte een hevige bandjir in de Loeas-rivier (afdeeling Kauer) vrij belangrijke schade aan door vernieling van pepertuinen en sawahs.

§ 7. *Lampongsche Districten.*

De gang van zaken in de Lampongsche Districten kenmerkte zich in 1895 door niets bijzonders. Feiten van politieke beteekenis vielen niet voor en de veiligheid van personen en goederen liet weinig te wenschen over.

Evenals in 1894 was ten gevolge van de zeer lage peperprijzen de koopkracht van een groot deel der bevolking gering, waardoor de importhandel weinig bloeide en verscheidene handelaren naar elders vertrokken.

De rijstoogst was in het algemeen voldoende voor de behoefte. Slechts in de afdeeling Sekampong moest rijst van elders aangevoerd worden. Het inzamelen van boschproducten leverde aan velen voldoende verdiensten op.

Van epidemieën bleef de bevolking verschoond en ook onder het vee deden zich geene ziekten van belang voor.

§ 8. *Palembang.*

Terwijl in het onder rechtstreeksch bestuur staand gedeelte van dit gewest geene feiten van politieke beteekenis voorvielen en de rust en orde er niet verstoord werden, liet ook de houding van onzen vazal, den sultan van Djambi, niets te wenschen over. Na aanvankelijk, om de in 't vorig verslag (blz. 14) vermelde reden, van April tot Juni 1895 verdaagd te zijn geworden, moest, in verband met eene langdurige ziekte van den aangewezen troonopvolger (pangeran ratoe), den jeugdigen pangeran Anom Kesoema Yoeda, diens voorstelling aan den resident nader uitgesteld worden. Sedert ontstonden er twisten tusschen verwanten van den pangeran ratoe, namelijk tusschen zijn vader, den ex-sultan Taha, en zijn oom, pangeran Dipo Negara (Singa), welke laatste zich tegen de voorgenomen plechtigheid verklaarde zoolang eene geldquaestie tusschen hem en het Djambisch bestuur niet zou zijn vereffend. Daar de hierover gevoerde onderhandelingen niet dadelijk tot eene bevredigende oplossing leidden, ontzag pangeran Singa zich niet om eigenmachtig de Batang Hari beneden de Tambesi-monding af te sluiten, waardoor eene groote stremming in het handelsverkeer en de scheepvaart ontstond Op aandrang van ons bestuur liet het sultansbestuur die afsluiting echter spoedig verbreken. Intusschen ontving de controleur, politiek agent ter hoofdplaats Djambi, herhaaldelijk brieven van Taha, waarin telkenmale gewag gemaakt werd van de aanstaande plechtigheid, doch tevens uitstel werd verzocht om nog bestaande beletselen uit den weg te ruimen. Eindelijk, in de laatste helft van December, lieten de sultan en de pangeran ratoe schriftelijk weten, dat zij in den loop van Februari naar de hoofdplaats Djambi zouden afkomen. Nadat de resident, vergezeld van een der controleurs uit het gewest en van den hoofddjaksa bij den landraad te Palembang, den 9den dier maand te Djambi was aangekomen, waar hij bij zijne ontscheping door eenige rijksgrooten uit de bovenlanden werd verwelkomd, werd reeds den volgenden morgen in de woning van den controleur-politiek agent (gelegen in het vereenigd militair en civiel etablissement) eene vergadering met de rijksgrooten belegd om het noodige ter voorbereiding te bespreken. Op den vastgestelden dag (den 13den Februari) had de zoo lang verschoven persoonlijke aanraking tusschen het hoofd van gewestelijk bestuur en den toekomstigen sultan in de beste orde plaats. Deze bleek jeugdiger te zijn dan tot dusver vermeend was (volgens de thans verkregen inlichtingen zou hij niet in 1880, maar in 1883 zijn geboren). Bij het Djambische volk moet hij in hooge vereering staan. In het gevolg van den sultan werden tal van pangerans uit de bovenstreken van Djambi opgemerkt, o. a. vijf zoons van den ex-sultan Taha, maar deze zelf hield zich achteraf, evenals zijne broeders, vermoedelijk naar de resident meent, omdat het aan de bekende hooghartigheid van den bejaarden Taha te veel zou gekost hebben, door aan de plechtigheid deel te nemen, een openlijk blijk te geven dat hij zijne jarenlang gevolgde terughouding liet varen. Tot slot van de bijeenkomst werd, op verzoek van den resident, bij monde van den politieken agent een welkomstgroet tot den sultan en den pangeran ratoe gericht en den sultan dank gezegd voor de voorstelling van den pangeran ratoe, beiden daarbij geluk wenschende met dit heugelijk feit in de geschiedenis van Djambi. Eenigen tijd onderhield de resident zich nog met den sultan en den pangeran ratoe (aan welken laatste een jachtgeweer met toebehooren als geschenk werd vereerd), waarna de resident de vergadering ontbond en de beide vorstelijke personen naar hunne vaartuigen terugkeerden met hetzelfde ceremonieel waarmede zij gekomen waren.

Uit den loop, dien de zaken genomen hadden, meende de resident te mogen opmaken, dat Taha en zijne broeders van hun lang volgehouden streven om eene ontmoeting van den pangeran ratoe met het hoofd van gewestelijk bestuur tegen te houden, eindelijk waren teruggekomen, terwijl als bewijs van onzen invloed ook gelden mag, dat de politieke agent er in slaagde eene verzoening tot stand te brengen tusschen den eersten voogd van den pangeran ratoe, den regent Pangeran Aria Djaja Kesoema, eenerzijds en den sultan en den ex sultan Taha anderzijds, tusschen welke partijen gedurende geruimen tijd eene veete had bestaan.

Viel over de veiligheid van personen en goederen in ons rechtstreeksch gebied niet te klagen, in het Djambische liet zij nog veel te wenschen over.

In de marga Pasoemah Aijer Kroh (onderafdeeling Ampat Lawang der afdeeling Tebing Tinggi), waar nog heidenen zijn, breidde de Islam zich uit, en daar tot de bekeerden ook de pasirah dier marga behoort, en door de geloovigen een begin is gemaakt met den bouw van eene missigit, zal vermoedelijk binnen een niet lang tijdsverloop de geheele marga Mohammedaansch zijn geworden. Overigens kwamen hier en daar in het binnenland nog eenige op zich zelf staande gevallen van bekeering tot den Islam voor, bewerkt door Mohammedaansche handelaren. Zoowel uit het rechtstreeksch gebied als uit Djambi ondernamen meer lieden de bedevaart dan in 1894, hetgeen wordt toegeschreven aan de vermeerderde volkswelvaart.

De oeconomische toestand van het gewest was dan ook vooruitgaande. Uitgenomen in enkele streken, waar overstroomingen herhaaldelijk schade aanrichtten aan de te veld staande padi,

kon men zich in de gouvernementsafdeelingen in een goeden rijstoogst verheugen. Hier en daar werden nieuwe sawahs aangelegd, ten deele op aanmoediging der besturende ambtenaren.

In Djambi viel de rijstoogst zeer ongunstig uit, vooral in de benedenstreken, waar de jonge aanplantingen bijna geheel door overstroomingen vernield werden. Het tekort aan rijst in Djambi werd voornamelijk aangevuld door invoer uit Singapore. Andere cultures dan rijst leverden in de gouvernementsafdeelingen mede zeer bevredigende uitkomsten op, o. a. koffie, kapas, kapok en benzoïn. In de onderafdeeling Rawas (afdeeling Tebing Tinggi) trachtten eenige inlandsche ondernemers de sedert eenige jaren achteruitgegane gambierteelt, door toepassing van eene andere bereidingswijze, weder op te beuren. De inzameling van boschproducten, hoewel afnemende ten gevolge van de uitbreiding der meer winstgevende koffiecultuur, leverde aan velen nog goede voordeelen op.

De handel bleef levendig.

Hier en daar had de bevolking in meer of minder mate van koortsen en buikziekten te lijden en in de afdeeling Kommering, Ogan Oeloe, Enim en de Ranaudistricten stierven nogal velen aan de pokziekte. Over 't geheel was de staat der volksgezondheid echter bevredigend te noemen. In Djambi blijft de vaccine steeds toepassing vinden.

Onder den veestapel deden zich geene ziekten van belang voor.

§ 9. *Oostkust van Sumatra.*

In de verschillende zelfbesturende landschappen, waaruit dit gewest schier uitsluitend bestaat, nam de invloed van het Europeesch gezag langs vredelievenden weg meer en meer toe. De aan Atjeh grenzende Tamiang-streken, waar vooral in 1893 ernstige beroeringen hadden plaatsgegrepen, kwamen in 1895 geheel tot rust, ofschoon het voorbarig zou zijn aan te nemen dat wij den toestand aldaar reeds zoodanig beheerschten dat geen rekening meer zou behoeven te worden gehouden met de mogelijkheid van aanslagen van Atjehsche of Tamiangsche tegenstanders. Blijkens berichten van Maart jl. zag de Indische Regeering er dan ook voorshands bezwaar in reeds hare toestemming te geven tot het toelaten in Tamiang van de Europeesche landbouwnijverheid.

In de onderstaande mededeelingen, die in de eerste plaats handelen over den politieken toestand in de verschillende streken van het gewest, beginnende met het zuidelijkste, aan de residentie Riouw grenzende, landschap Pelalawan, wordt nader op Tamiang teruggekomen.

De tongkoe besar en de rijksgrooten van Pelalawan werden bereid gevonden om, ter vervanging van het in Mei 1894 aangegaan politiek contract, tegen welks bekrachtiging bij de Indische Regeering bezwaar was gerezen (verg. vorig verslag, blz. 14), toe te treden tot eene hun voorgelegde nieuwe overeenkomst, welke op 9 April 1895 door den resident met genoemd inlandsch bestuur gesloten en sedert goedgekeurd en bekrachtigd werd bij gouvernementsbesluit dd. 14 Juni d. a. v. n°. 8. Het recht op het heffen van belasting op de balkenkapperijen en houtzagerijen in Pelalawan, — reeds vroeger, voor zooveel de eilanden betreft, door het inlandsch bestuur overgedragen, — kwam nu ook op den vasten wal van Pelalawan in handen van het Gouvernement (verg. het verslag van 1894, blz. 241, noot, zoomede Indisch Staatsblad 1895 n°. 161).

In Siak viel op politiek gebied niets belangrijks voor. In de vroeger geschetste verhouding van den sultan tot zijne halfbroeders Tongkoe Moeda en Tongkoe Bagoes kwam geen verandering ten goede, niettegenstaande aan hen en aan andere uitgeweken familieleden weder vrij hooge maandelijksche toelagen namens den sultan werden aangeboden. Daarentegen viel tusschen dezen en zijn vollen ouderen broeder Tongkoe Soeloeng Moeda eenige toenadering te bespeuren, zonder dat het nochtans tot eene algeheele verzoening kwam. De verhouding van den sultan tot den karapatan van het landschap, zoomede tot de overige rijksgrooten en mindere hoofden, liet niets te wenschen over, evenmin als de samenwerking van het Europeesch en het inlandsch bestuur.

In Panei bleef de verhouding tusschen den soetan en zijn radja moeda nog altijd gespannen, zonder dat zulks echter stoornis bracht in den gang der bestuurszaken.

Was het in Bila tot dusver voor vele hoofden eene grief tegen den soetan dat hij zich in verschillende beslissingen niet aan de adat hield, sedert de soetan den hem dienaangaande van bestuurswege gegeven wenk ter harte nam, kwamen oneenigheden van eenige beteekenis met zijne ondergeschikte hoofden niet meer voor. De instelling van een karapatan voor Boven-Bila, geregeld zitting houdende te Rantau Prapat, bevorderde de spoedige afdoening van kleine geschillen, welke zoo dikwijls tot wanverhoudingen tusschen de hoofden aanleiding hebben gegeven. Des soetans oudste wettige zoon, Tongkoe Adil, werd bij gouvernementsbesluit dd. 31 Mei 1895 n°. 11 als eventueel opvolger in het bestuur over Bila erkend, en in November als zoodanig plechtig door hoofden en bevolking gehuldigd.

De berichten omtrent het landschap Kotta Pinang luiden gunstig. Daar de karapatan geregeld zitting hield, had eene ordelijke afdoening van zaken plaats. De verhouding tusschen den jang di pertoean en het hoofd van Kampong Radja werd definitief geregeld, zoodat geschillen, als waarvan in 't vorig verslag (blz. 15) sprake was, niet meer voorvielen. De poesaka's van den vorigen jang di pertoean werden voor het grootste gedeelte onder de rechthebbenden verdeeld.

Eene regeling betreffende de tusschen Panei en Kotta Pinang gelegen neutrale strook Laboean Batoe (zie vorig verslag, blz. 15) kwam nog niet tot stand. De radja's van Bila, Panei en Kotta Pinang waren geen van allen genegen om die strook gronds geheel of gedeeltelijk bij hun gebied te voegen, uit vrees daardoor met de buren in geschil te komen.

In Koealoe bestond tusschen den jang di pertoean en zijne rijksgrooten de noodige samenwerking. Een dier rijksgrooten, Radja Ongah Lamsah, die blijkens het verslag van 1893 (blz. 13) uit Koealoe verwijderd was, kreeg vergunning terug te keeren, daar het bleek dat kuiperijen van Assahansche grooten in het spel waren geweest. Onder de leiding van den controleur van Assahan liet de jeugdige bestuurder zich veel aan de belangen van zijn land gelegen liggen.

Waren vroeger de Battaksche hoofden in de bovenlanden van Koealoe ons bestuur slecht gezind, in den laatsten tijd hadden drie hunner, de radja's van Meranti, Na Dollok en Soeanan, bij den controleur en den jang di pertoean hunne opwachting gemaakt en van hunne goede gezindheid blijk gegeven door het opsporen van een door het Gouvernement gezochten onruststoker, die eenige landschappen op de hoogvlakte van Habinsaran (Toba-landen) had in opschudding gebracht (verg. blz. 13 hiervóór).

Ook in Assahan viel over het algemeen verbetering waar te nemen. Zoowel civiele als crimineele zaken werden door den karapatan veel vlugger afgedaan dan vroeger. De sultan stoorde zich minder aan de raadgevingen van zijne zeer uitgebreide familie en werd meer toegankelijk voor zijne hoofden en bevolking, hetgeen o. a. veel bijgedragen heeft tot het verkrijgen van eene betere verstandhouding met de Assahansche Battakhoofden. De hoofden van Bonto Panei, aanvankelijk niet gunstig voor hem gestemd, toonden in den loop van 1895, door bemiddeling van het Europeesch bestuur, meer toenadering, en daar hun leider Toean Mana Panei, de voogd van den minderjarigen radja van Bonto Panei, in Januari jl. overleden is en de sultan tot toegevendheid geneigd is, ziet het gewestelijk bestuur eene spoedige oplossing van de geschillen, zoomede eene definitieve regeling van de verhouding van Bonto Panei tot den sultan van Assahan tegemoet. De hoofden van de Battaksche landschappen Silau Djawa, Oedjoeng Si Pinggang, Hoeta Padang, Si Ardjang en Mengantar, die vroeger den sultan van Assahan als hun opperheer erkend hadden, doch sedert eenige jaren zich gedroegen alsof zij geheel zelfstandig waren (zie wat omtrent Silau Djawa in 't vorig verslag, blz. 10, werd gezegd), kwamen in October bijna allen naar de Assahansche grensplaats Bandar Poelo om hunne opwachting bij den sultan en den controleur te maken, welke beiden, met de meeste der Assahansche rijksgrooten, zich toen aldaar ophielden ter afdoening van verschillende aangelegenheden. De oude betrekkingen met genoemde bovenstreken werden nu weder aangeknoopt. Ook werd te Bandar Poelo, door een aldaar gegeven verzoeningsfeest, een einde gemaakt aan de gespannen verhouding, welke, om de in 't vorig verslag (blz. 15) vermelde redenen, bestaan had tusschen de Battaksche onderhoorigheid Bombongan en het aangrenzende Tobasche landschap Toetoepan.

In de vijf soekoe's van Batoe Bara en in de tot die confederatie mede gerekend wordende datoeschappen Tandjong, Si Pare Pare en Pagoerawan viel op politiek gebied niets bijzonders voor. Onze verhouding tot de hoofden aldaar, die vroeger onder Siaksche suprematie stonden, heeft in de practijk gaandeweg in verschillende opzichten het karakter van rechtstreeksch

bestuur gekregen. Met inachtneming van de adat worden zij door den resident benoemd en ontslagen. In alle zaken van eenig aanbelang, hetzij in of buiten den karapatan behandeld wordende, en ook in verschillende van minder beteekenis, wordt de plaatselijk besturende ambtenaar betrokken. De gewezen datoe van Pagoerawan, die in 1893 wegens lastgeving tot moord door den karapatan was veroordeeld tot wegzending in ballingschap naar Bengkalis voor den tijd van vijf jaren, deed het verzoek om gratie van het nog te ondergaan gedeelte zijner straf en vergunning tot terugkeer naar zijn geboorteland, zoomede om in de waardigheid van hoofd van Pagoerawan te worden hersteld. Dit verzoek werd afgewezen.

De in de laatste jaren in onzen gezagskring opgenomen Battaksche landschappen Tandjong Kasan, Siantar en Tanah Djawa (bovenstreken van Batoe Bara) vorderden onzerzijds slechts eene beperkte bemoeienis. [1]) De kleine geschillen, die er af en toe rezen, werden door den controleur telkens zonder veel moeite opgelost. De bevolking kwam menigvuldiger naar de kustplaatsen om hare benoodigdheden in te koopen en hare boschproducten te verkoopen, terwijl vele Chineesche en inlandsche handelaren de bedoelde landschappen bezochten, zonder overlast te ondervinden. De voogden van den jeugdigen radja van het aan Tanah Djawa onderhoorige Dollok Periboean (zie vorig verslag, blz. 15) kwamen hunne verplichtingen naar behooren na.

In de aan den sultan van Deli onderhoorige, maar onder eigen bestuur staande landschappen Padang en Bedagei hadden de zaken haar gewoon beloop. Het Europeesch en het inlandsch bestuur bleven met de Battaksche bevolking op goeden voet. Op eene reis in de bovenstreken van Bedagei, door den te Dama Djamboe (Boven-Serdang) gevestigden controleur voor de Battaksche aangelegenheden in Maart 1895 ondernomen, in gezelschap van den gemachtigde des pangerans van Bedagei voor de bovenstreken, werden o. a. onderzocht eenige klachten tegen het hoofd van Negri Dollok, wien van verschillende zijden ten laste werd gelegd, dat hij een veel te hoogen toon tegenover zijne doesoenhoofden aansloeg en zijne onderdanen onderdrukte. De controleur wist door een kalm en bemiddelend optreden Toean Negri Dollok tot erkenning van schuld te brengen en den grondslag te vinden voor een vergelijk, waarmede alle verzamelde hoofden genoegen namen.

Aan de weinige samenwerking tusschen den jeugdigen sultan van Serdang en zijn karapatan, waarop in 't vorig verslag (blz. 15) gewezen werd, bleken, bij nauwkeurig onderzoek, beide partijen schuld te hebben. De sultan eenerzijds toch had, door zijne zucht tot het invoeren van veranderingen, meermalen aanleiding gegeven tot oneenigheid, terwijl anderzijds bij de leden van den karapatan het streven niet viel te miskennen om zich te verheffen, ten koste van de rechten des sultans. Het Europeesch bestuur bracht den leden hunne verkeerde handelingen onder het oog, doch wees er tevens den sultan op, dat hij in den bestaanden toestand geen wijziging moest brengen zonder overleg met den karapatan en den vertegenwoordiger van het Gouvernement. De goede gevolgen bleven niet uit. Allengs trad een ordelijker toestand in en werd de verhouding tusschen den sultan en zijn karapatan veel beter. Een der leden echter, die reeds vroeger wegens knevelarij gestraft was, met name Datoe Padoeka Setya Maharadja, bleef den sultan slecht gezind en maakte zich ook aan misbruiken schuldig ten nadeele van zijne onderhoorigen. Zoo onderwierp hij de visscherspràuwen in zijn gebied wederrechtelijk aan eene belasting, welke hij met geweld liet innen; ook schiep hij eigenmachtig ambten of verdrong daaruit anderen, een en ander ten behoeve van zijne zonen. Te Rantau Pandjang, waar de sultan verblijf houdt, ontstond een oploop onder de ontevredenen, doch de te Loeboe Pakam gevestigde controleur, die spoedig ter plaatse verscheen (de sultan was ziek), wist de orde te herstellen. Padoeka Setya Maharadja werd in overleg met den sultan naar Medan opgeroepen en daar, in afwachting van het in te stellen onderzoek, aangehouden. Dit onderzoek leidde er toe dat hij door den karapatan veroordeeld werd tot ontzetting uit zijn ambt en wegzending naar een oord van ballingschap voor den tijd van vijf jaren. Bij gouvernementsbesluit van 7 November 1895 n°. 12 werd als zoodanig aangewezen Bengkalis, alwaar de veroordeelde in Januari jl. overleed.

In de Serdangsche Battak-Doesoen ontstond een twist tusschen den radja van de kampong Liang, Pa Lanan, en het hoofd van de kampong Baqbaq. In stede van de door het Europeesch en het inlandsch bestuur aangeboden bemiddeling aan te nemen, trok Pa Lanan met eene gewapende bende, bijgestaan door den ons slecht gezinden (op blz. 12 hiervóór reeds genoemden) Pa Melgah van Kebon Djahe met eenige volgelingen tegen Baqbaq op en dwong het hoofd dier kampong met zijne onderhoorigen te vluchten. Hij versterkte zich daarop te Tandjong Moeda en verzette zich weldra openlijk tegen des sultans bevelen. Deze, daartoe door het Europeesch bestuur aangespoord, trok hierop zelf met gewapend volk, en vergezeld van den controleur voor de Battaksche zaken te Dama Djamboe, met eenige gewapende politiedienaren, naar Liang (Juli 1895). Het gelukte hem Pa Lanan en Pa Melgah uit Baqbaq en Liang te verdrijven, die daarop naar het onafhankelijk gebied vluchtten, waar de eerstgenoemde door eenige met ons bevriende radja's gevat en aan het Europeesch bestuur uitgeleverd werd (Augustus 1895). De karapatan te Serdang veroordeelde hem tot zeven jaar dwangarbeid in den ketting; doch hij stierf vóórdat hij naar zijne strafplaats was opgezonden. Het flink optreden van den sultan, die al zijne helpers ruim beloond en gedurende den tocht op onbekrompen wijze voor het onderhoud van zijne volgelingen gezorgd heeft, zoomede de daarna door hem geheel op eigen kosten gegeven volksfeesten hebben den vorst onder de hoofden en bevolking vele vrienden bezorgd.

Betreffende het rijk Deli, voor zooveel eigenlijk Deli betreft (van de onder eigen bestuur staande Delische onderhoorigheden Padang en Bedagei was reeds hiervóór sprake), kwamen in 1895, na overleg en verkregen overeenstemming tusschen den resident en den sultan, weder eenige nieuwe regelingen tot stand, o. a. ten aanzien van de rechtspraak, het verstrekken van reispassen en de verdeeling der afgeplante tabaksvelden. De in 't vorig verslag vermelde regeling betreffende de behandeling der zaken van de Delische Battak-Doesoen bleef gunstig werken en gaf tot geen enkele moeielijkheid aanleiding. De als „radja moeda" met het dagelijksch bestuur van het eigenlijke sultansgebied, het landschap Laboean (Beneden-Deli), belaste oom des sultans Tongkoe Soleman, overleed in de laatste dagen van Juni 1895. Was het ambt van radja moeda — echter niet in de beteekenis van rijksbestierder, zooals er elders algemeen aan gehecht wordt, — indertijd in het leven geroepen ten behoeve van bedoelden titularis en deelde hij als zoodanig voor eene som van f 10 000 's jaars in de uit 's lands kas aan het Delisch bestuur uitgekeerd wordende schadeloosstellingen ter zake van de door het Gouvernement overgenomen pachten en rechten, nu de waardigheid was opengevallen liet de sultan zich vinden voor het denkbeeld om voorshands geen radja moeda aan te stellen, mits het noodige geregeld werd omtrent de bestemming van de jaarlijksche uitkeering van f 10 000. Bij gouvernementsbesluit van 17 December 1895 n°. 17 is de resident gemachtigd om in dezen zin de noodige regelingen te treffen.

In Soenggal (Delische Battak-Doesoen), waar in Januari 1895 (verg. vorig verslag, blz. 16) de datoe en een van diens broeders bij politieken maatregel naar Java waren verbannen (de laatste stierf aldaar in September d. a. v.), hadden de zaken onder leiding van het waarnemend hoofd, datoe Hadji, een rustig verloop. Met goedvinden van datoe Hadji werd bepaald dat hij gedurende vijf jaar waarnemend bestuurder zou blijven, om daarna het bestuur over te geven aan den oudsten zoon van den verbannen datoe, indien deze dan zou blijken geschikt te zijn om als datoe op te treden. De vroeger in Soenggal zoo talrijke brandstichtingen ten nadeele der tabaksondernemers, waarin de verbannen hoofden de hand hadden gehad, kwamen niet meer voor. In 1895 hoorde men in Soenggal slechts van één schuurbrand. In geheel Deli waren er slechts 9 geconstateerd, waarvan kon worden vermoed dat zij aan boos opzet te wijten waren.

---

[1]) De suprematie over Tanah Djawa, verreweg het grootste van de drie landschappen, werd onzerzijds eerst in 1891 aanvaard. Ofschoon het landschap toen reeds aanstonds werd beschouwd als tot het ressort van den controleur van Batoe Bara te behooren (verg. het verslag van 1891, blz. 12), was eene formeele regeling betreffende de toevoeging aan de afdeeling Batoe Bara, ook wat het landschap Tandjong Kasan aangaat, nog altijd achterwege gebleven. Ten vervolge op hetgeen door de Indische Regeering reeds in October 1889 (verg. het verslag van 1890, blz. 8) met opzicht tot Siantar was bepaald, is nu bij gouvernementsbesluit dd. 17 Juli 1895 n°. 3 verklaard dat ook Tanah Djawa en Tandjong Kasan gerekend worden te behooren tot de afdeeling Batoe Bara. In beginsel is toen tevens uitgemaakt, dat geregeld eenige fondsen ter beschikking van den resident zullen worden gesteld om den hoofden der drie landschappen jaarlijks, bij wijze van geschenk, eene geldelijke belooning te geven, voor zoover zij, door zich rustig te gedragen en zich verdienstelijk te hebben getoond, daarvoor zullen blijken in aanmerking te komen.

In April jl. is in de Delische Battakstreken eenig militair machtsvertoon noodig geweest ter verjaging van onafhankelijke Battaks van Telok Koeroe, die, ten getale van 300 à 400, de op Delisch gebied in de buurt van tabaksondernemingen gelegen kampong Tandoek Benoea, wegens beweerde schending van de adat, hadden overvallen en, na den panghoeloe te hebben gedood, weigerden genoegdoening te geven, de bewuste kampong bezet houdende. Den 22sten begaf de resident zich er heen, nog denzelfden dag gevolgd door eene colonne van 100 bajonetten onder 2 officieren. Bij de komst der militairen te Tandoek Benoea waren echter de Battaks afgetrokken. Een marsch in de richting van hun aftochtsweg door de colonne ondernomen leidde niet tot hunne ontdekking. Na eene afwezigheid van vijf dagen waren de militairen weder in het kwartier terug. Voorloopig zijn echter nog eenige gewapende politiedienaren te Tandoek Benoea achtergebleven.

De jonge sultan van Langkat gaf steeds blijken van zijne aanhankelijkheid aan het Gouvernement. Hij verkeerde met zijne landsgrooten op goeden voet en heeft de beste bedoelingen met zijn land en volk. Van Atjehers werd in dit landschap niet de minste overlast ondervonden. Een vertrouwd gemachtigde des sultans hield zich met eenige volgelingen nog altijd te Poeloe Kompei op om een oog te houden zoowel op de Atjehsche vaartuigen, welke van tijd tot tijd in deze streken ten handel komen, als op de Atjehers in de Aijer Masin- en de Serang Djaija-streken. Deze streken werden meermalen door den controleur van Tamiang en dien van Beneden-Langkat bezocht en ook eenmaal een deel der Serang Djaija-streken door eene militaire patrouille van Seroewaij. Telkens was de ontvangst vriendschappelijk. De bevolking behaalde er met de door haar gedreven cultures (rijst voor eigen gebruik en peper voor den uitvoer) goede oogsten, doch wegens de lage peperprijzen waren de verdiensten gering en dientengevolge zijn vele Atjehers naar hun geboorteland teruggekeerd, terwijl anderen aanplantingen van muskaatnoten zijn gaan aanleggen.

In de Tamiangsche landschappen, waar de door Atjehers veroorzaakte woelingen bij het einde van 1894 zoogoed als bedwongen waren, keerde in 1895, gelijk reeds in den aanhef dezer paragraaf is vermeld, de rust van lieverlede geheel terug. Na het op 7 Februari 1895 te Paija Kloebi geleverd gevecht, waarbij het Atjehsche bendehoofd Pang Djaring sneuvelde (zie vorig verslag, blz. 18), traden de kwaadwilligen slechts éénmaal vijandelijk op, namelijk op 22 Juli d. a. v., toen eene bende, waarbij volgens ingekomen berichten zich o. a. de ook in 't vorig verslag (blz. 17) genoemde Atjehsche aanvoerder Amat Kapol bevond, van den linkeroever der Tamiang-rivier beneden Oepah geweervuur richtte op eene van Kwala Simpang komende sampan, waarin een Chinees en vier inlanders gezeten waren. Niemand werd getroffen, doch de Chinees, die in de rivier gesprongen was, verdronk. Aan de stipte uitvoering van het stelsel van voortdurend patrouilleeren, in het bijzonder wanneer vernomen werd dat zich vijanden op Tamiangsch gebied bevonden of plan hadden te komen, wordt het toegeschreven, dat overigens geen enkele vijandelijke daad werd gepleegd en dat de veiligheid van personen en goederen, zoowel ten noorden als ten zuiden van de Tamiang-rivier, weinig te wenschen overliet. Met dit stelsel zal voorloopig nog niet gebroken kunnen worden, omdat onze tegenstanders steeds steun vinden in de Atjehsche staatjes Madjapahit, Langsar en Perlak, van waaruit de vijandelijkheden mogelijk spoedig weer zouden beginnen, indien onze waakzaamheid verminderde. [1]

In het verslag van 1894 (blz. 19/20) werd gewag gemaakt van de in het najaar van 1893 door den resident getroffen voorloopige regelingen tot voorziening in het bestuur over de twee landschappen van Boven-Tamiang, waar in het eene (het benoorden de Tamiang-rivier gelegen Karang) de kedjoeroean Tongkoe bin Radja was afgezet, met uitsluiting van zijne afstammelingen van de opvolging, en in het andere, bezuiden genoemde rivier gelegen, de bestuurder, Kedjoeroean Moeda, was vermoord. Met het bestuur over Karang werd toen voorloopig belast de voornaamste landsgroote Kedjoeroean Tandil, terwijl in het gebied van wijlen Kedjoeroean Moeda, die een eenjarigen zoon, Radja Adil, naliet, in afwachting van de meerderjarigheid van dezen Adil, met de waarneming van het bestuur belast werden diens oom en voogd Radja Hoesin en de mangkoe boemi Nja Moed. Bij ontstentenis vooralsnog van een geschikten definitieven vervanger van Tongkoe bin Radja is het bewind over Karang voorloopig nog verbleven bij Kedjoeroean Tandil (gouvernementsbesluit dd. 24 November 1895 n°. 20). De minderjarige Radja Adil kwam in 't laatst van Februari 1895 te overlijden. In zijne plaats werd kort daarop door de stemgerechtigde hoofden gekozen zijn jongere halfbroeder Radja Habasa, eenig overgebleven zoon van wijlen Kedjoeroean Moeda. De voogdij en de waarneming van het bestuur bleven in dezelfde handen als tot hiertoe. De samenwerking van het Europeesch en het inlandsch bestuur, ook in de twee landschappen van Beneden-Tamiang, respectievelijk onder bestuur van Radja Bandahara en Soetan Moeda, liet, naar gemeld wordt, niets te wenschen over.

Van de leden der Karangsche kedjoeroean-familie, die zich in 't laatst van 1894 aan ons bestuur overgegeven hadden en voorloopig te Medan onder politietoezicht waren gesteld (zie vorig verslag, blz. 18), kon niet aan den afgezetten kedjoeroean (een bejaard, wankelmoedig man, die zich bij de Tamiangsche troebelen steeds op den achtergrond had gehouden), doch wel aan zijne zonen Radja Silang en Radja Oemar samenspanning tegen ons gezag worden ten laste gelegd. Hun werd bij gouvernementsbesluit dd. 12 October 1895 n°. 2, met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement, de hoofdplaats Bengkalis als verblijf aangewezen, waar hunne vrouwen en kinderen zich bij hen voegden. Tongkoe bin Radja zelf vestigde zich vrijwillig te Bengkalis met nog twee andere zonen.

Bijna overal in Tamiang was de uitgeweken bevolking teruggekeerd. Van hen, die in de onlusten eene voorname rol hadden gespeeld, waren Datoe Laksamana en Toean Kadli (zie vorig verslag, blz. 18) nog voortvluchtig. Twee gewezen aanvoerders van benden vielen ons echter in handen, de panglima van Radja Silang, met name Hoesin, en Imam Saät, panglima van Nja Makam. De eerste werd in Augustus met zeven volgelingen nabij Paija Kloebi door eene militaire patrouille omsingeld en gevangen genomen. De andere werd gevat, toen hij zich te Batoe Bara voor handelszaken ophield. Door den karapatan van Tamiang werden zij veroordeeld tot respectievelijk zeven en zes jaren dwangarbeid in den ketting. De volgelingen van Hoesin zagen zich tot lichtere straffen verwezen.

Het afgeloopen jaar leverde aan de bevolking in Tamiang, welke overal hare gewone werkzaamheden had hervat, een goeden rijstoogst op en naar het zich liet aanzien zou van het in den aanvang van 1896 te veld staand gewas een nog ruimer beschot verkregen worden. Aan de aanplantingen van muskaatnoten en pinang werd uitbreiding gegeven, terwijl eenige verlaten pepertuinen opnieuw in exploitatie werden gebracht. Ook de handel werd levendiger, voornamelijk ten gevolge van veelvuldiger aanrakingen met de Gajoe-landen, waarop reeds in § 4 van dit hoofdstuk is gewezen.

Omtrent den oeconomischen toestand in de overige gedeelten van het gewest is het volgende gemeld.

In verband met de in 1895 op de Europeesche markt behaalde goede tabaksprijzen en de uitbreiding der tabaksondernemingen namen handel en vertier in de onderafdeelingen Medan, Laboean Deli, Boven-Langkat, Beneden-Langkat, Serdang en Padang-Bedagei der afdeeling Deli belangrijk toe; voor zooveel Boven- en Beneden-Langkat betreft droeg daartoe ook bij de vermeerderde petroleumwinning. In de afdeeling Laboean Batoe, waartoe o. a. behooren de landschappen Kotta Pinang, Panei en Bila, was de handel gedrukt; de eenige daar (in Bila) nog bestaande tabaksonderneming werd gesloten. Op aandringen van het bestuur deed de soetan van Bila ernstige pogingen om zijne onderhoorigen te bewegen tot het aanplanten van nuttige gewassen, als klappers, Liberia-koffie, muskaatnoten en peper, evenwel nog met weinig succes. In de afdeeling Assahan, waar wel is waar, zoowel in Assahan als in Koealoe, de tabaksindustrie niet meer denzelfden omvang had als vroeger, was niettemin het vertier vrij levendig, ten gevolge van de door de bestuurders dier landschappen met eenigen goeden uitslag be-

[1]) Ten einde de beweegbaarheid van de in Tamiang gelegerde of nog te legeren militaire macht te bevorderen, zou de bij gedeelten reeds tot stand gekomen hoofdweg door Tamiang verder worden verlengd. In Augustus 1895 werden namelijk de noodige fondsen toegestaan (f 21 939) om Boekit Kramat aan de Salabadji-rivier, niet ver van de Langkatsche grens (welke plaats met de gewestelijke stoomvaartuigen te allen tijde is te bereiken), door middel van een p. m. 15 K.M. langen karreweg te verbinden met onzen post te Kwala Simpang aan de Tamiang-rivier, van welke laatste plaats reeds vroeger een weg naar Seroewaij is gemaakt, ter lengte van p. m. 21 K.M. Van Seroewaij zal voorts een weg loopen naar Soengei Ijoe en Telaga Moekoe, die door de bevolking is of wordt aangelegd.

Voor tochten te water beschikt onze macht in Tamiang sedert April jl. over het voor die bestemming speciaal gebouwde hekwielstoomschip, bedoeld in 't vorig verslag, blz. 17, noot 2.

kroonde pogingen om hunne onderhoorigen tot den landbouw en de inzameling van boschproducten aan te zetten. De sultan van Assahan wijdde zich in het bijzonder aan de uitbreiding en verbetering van de rijstcultuur, welke vroeger in zijn land bloeide, doch in de laatste jaren merkbaar was achteruitgegaan. In 1895 slaagde in de afdeeling Assahan de rijstoogst bijzonder goed, zoodat een gedeelte van het product kon worden uitgevoerd. Ofschoon ook elders in het gewest over 't algemeen een redelijk beschot werd verkregen, moest toch, als altijd, vooral in die afdeelingen waar veel werk gemaakt wordt van de tabakscultuur, rijst in belangrijke hoeveelheden van de Straits-Settlements en van Java worden ingevoerd. Uitbreiding van de muskaatnotencultuur had, behalve in Tamiang en de Serang Djaijastreek (zie hooger), ook plaats in Batoe Bara en Assahan. Onder den invloed der lage marktprijzen van het product werden de bestaande pepertuinen niet uitgebreid. Uit Assahan en Batoe Bara werden niet onbelangrijke hoeveelheden copra uitgevoerd. In Batoe Bara had ook een toenemend verkeer met de Battakstreken plaats, waartoe veel bijdroeg de verbeterde gemeenschap, nu de in 't vorig verslag (blz. 19) bedoelde rijweg van Laboean Roekoe (hoofdplaats der afdeeling Batoe Bara) naar het Toba-meer zoover gereed kwam, dat hij over een afstand van ongeveer 60 Sumatra-palen reeds per as berijdbaar was. De Battaksche bevolking maakt van dien weg druk gebruik voor den afvoer van hare producten. Volgens het gewestelijk verslag gaat de koffieteelt, vooral in die streken waar de tabakscultuur weinig kans van slagen heeft, eene goede toekomst tegemoet. Te Boekit Batoe (Siak) zijn uitgestrekte aanplantingen van Liberia-koffie aangelegd, die langzamerhand vruchten beginnen af te werpen. In Koealoe en Assahan neemt de door de inlandsche bevolking gedreven cultuur van Liberia-koffie zeer toe; het product is er op de binnenlandsche passars een gewild handelsartikel geworden. Voorts wordt door Europeesche ondernemers, vooral in Serdang, meer en meer Liberia-koffie aangeplant en laten ook de sultan van evengenoemd landschap en eenige rijksgrooten dit gewas voor eigen rekening telen. Balam- en soenteipitten werden weder in groote hoeveelheden naar Singapore uitgevoerd. Wat het vertier in de afdeeling Bengkalis betreft, luiden de berichten, althans ten opzichte van het eiland van dien naam, minder gunstig. De handel op dat eiland is in de laatste jaren afnemende, voornamelijk ten gevolge van den achteruitgang van de troeboekvangst. Als oorzaak hiervan wordt opgegeven het zich geleidelijk naar elders verplaatsen van die vischsoort. De Chineesche bevolking op genoemd eiland is dientengevolge belangrijk afgenomen, zooals o. a. ter hoofdplaats Bengkalis blijkt uit de ledige erven en de bouwvallige woningen in de Chineesche kamp aldaar. In de onderafdeelingen Siak en Tanah Poetih, voornamelijk te Bagan Api Api (aan de monding der Rokkan-rivier), neemt daarentegen het handelsverkeer gaandeweg toe. Werd die plaats vroeger geregeld door twee stoombootjes van Singapore bezocht, gedurende 1895 kwam er nog één bij. Ook het handelsverkeer tusschen Bagan Api Api en de onafhankelijke of niet onder geregeld bestuur gebrachte landschappen aan de Boven-Rokkan breidt zich uit.

Terwijl de gezondheidstoestand gedurende de eerste vijf maanden van 1895 weinig te wenschen overliet, werden in Juni en Juli velen door zware koortsen aangetast en brak tegen het eind van Augustus de cholera in de onderafdeelingen Laboean Deli en Medan der afdeeling Deli in vrij hevige en in de onderafdeeling Boven-Langkat van dezelfde afdeeling in mindere mate uit; gaandeweg is die ziekte echter geweken. De in de gevangenis te Medan door berriberri aangetasten werden naar Loeboe Pakam geëvacueerd. Voor geneeskundige verpleging van de werklieden op de cultuurondernemingen wordt geleidelijk meer zorg gedragen.

Ter hoofdplaats Medan en op enkele ondernemingen werd onder den veestapel af en toe mond- en klauwzeer waargenomen. Herhaaldelijk kwam die ziekte voor onder het uit Pinang en Singapore aangevoerd slacht- en trekvee. Door isoleering en behandeling in de quarantaine-kralen, zoomede ten gevolge van het op last van het bestuur der Straits Settlements te Pinang en te Singapore verscherpt toezicht, was de ziekte echter in het laatst van het jaar geheel geweken.

Noemenswaardige uitbreiding van den Islam vond alleen plaats in de afdeeling Assahan, waar de Maleiers trachtten de Battaks te bekeeren. Vermeerdering van den invloed der hadji's op de bevolking werd niet waargenomen. Een grooter getal personen dan in 1894, en onder hen ook een oom van den sultan van Deli, vertrokken in 1895 ter bedevaart naar Mekka.

De evangelisatie onder de Karau-Battaks door den te Boeloeh Hawar gevestigden zendeling-leeraar en zijne vijf inlandsche helpers maakte nog geen groote vorderingen. In 1895 werden door hen 10 personen (9 mannen en 1 vrouw) tot het Christendom gebracht. Hunne scholen werden vrijwel bezocht en met de bevolking verkeerden zij op vriendschappelijken voet.

Ondanks de talrijkheid der Chineezen in dit gewest werd niets vernomen van woelingen van geheime Chineesche genootschappen. De statistiek voor 1895 van de ter kennis van het bestuur gekomen misdrijven steekt niet ongunstig af bij de cijfers van 1894, in 't vorig verslag vermeld. In 1895 werden namelijk gerapporteerd 45 gevallen van moord, 13 van doodslag, 40 van verwonding, 47 van diefstal en 2 van zeeroof, en voorts 22 schuurbranden en 1 ketjoepartij. Op de landbouwondernemingen kwamen slechts rustverstoringen van geringe beteekenis voor, aan welke door de komst der politie dadelijk een einde gemaakt werd.

Verschillende rivieren traden gedurende 1895 buiten hare oevers, waardoor aan de aanplantingen en wegen, zoomede aan den spoorweg tusschen Medan en Laboean Deli schade werd veroorzaakt.

§ 10. *Riouw en onderhoorigheden.*

Luidens de voor dit verslag ontvangen berichten was de onzerzijds op het inlandsch zelfbestuur van Lingga-Riouw uitgeoefende invloed om dit meer tot behartiging der bestuursaangelegenheden te brengen in sommige opzichten niet zonder gunstig gevolg gebleven. Meer bijzonder bleek dit van den kant van den te Penjingat (dicht bij de gewestelijke hoofdplaats Tandjong Pinang) gevestigden onderkoning (rijksbestierder), terwijl zich eveneens gunstig deed kennen zijn zoon en aangewezen opvolger, radja Ali Kelana, met wien, wegens den minder goeden gezondheidstoestand van zijn reeds zeer bejaarden vader, vele zaken werden afgedaan. Nopens den te Dai op Lingga, en dus niet zoo binnen 's residents bereik, verblijfhoudenden sultan moest daarentegen nog getuigd worden dat hij in zijne verspillende levenswijze te zeer bleef volharden om zich veel aan de belangen van land en volk te kunnen wijden. Intusschen werd voor de verbetering van vele verkeerde toestanden een grondslag gelegd in eene op 10 Juli 1895 te Penjingat gehouden vergadering, waaraan de sultan, de onderkoning, de rijksgrooten en de wakils der verschillende afdeelingen van het Lingga-Riouwsch gebied deelnamen, en welke vergadering, op verzoek van sultan en onderkoning, werd voorgezeten door den resident. In die vergadering, welke ook werd bijgewoond door den waarnemenden gewestelijken secretaris en den controleur der afdeeling Tandjong Pinang, werden de beginselen besproken en vastgesteld om te geraken tot eene ordelijker regeling van de geldmiddelen en van het geheele landsbestuur. Als gevolg van dien — zoo meldt het gewestelijk verslag — is reeds eene goede boekhouding in het leven geroepen, is de bestuurs- en rechtsbevoegdheid van de verschillende inlandsche ambtenaren bepaald, wordt meer toezicht uitgeoefend op de ondergeschikte hoofden en vertegenwoordigers van het zelfbestuur, aan wie thans vaste bezoldigingen zijn toegekend, en geeft het zelfbestuur zich meer moeite voor de bevordering van veiligheid van personen en goederen, in welk laatste opzicht de toestand echter nog veel te wenschen bleef overlaten, althans in de afgelegen Chineesche nederzettingen der afdeelingen Tandjong Pinang, Battam en Lingga. Van de bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 9 bevolen reorganisatie der gouvernements politiemiddelen (de vervanging der gewone politieoppassers door een op militairen voet ingericht korps politiedienaren onder een Europeeschen instructeur) worden voor het vervolg mede goede vruchten verwacht. Aan het in Riouw-Lingga voor vele inlanders zoo belangrijke sagobedrijf kwam ten goede dat het zelfbestuur op afdoende wijze optrad tegen den onwettigen alleenhandel in dat artikel (verg. vorig verslag, blz. 256). Het vaardigde een plakkaat uit, houdende bekendmaking aan de bevolking dat zij voortaan in den afzet van hare sago geheel vrij was.

Het vertier wordt gezegd in algemeenen zin levendiger te zijn geweest dan in 1894, zij het ook dat de eigenaren (Chineezen) der hier zoo talrijke gambier- en peperplantages nog niet op terugkeerenden bloei hunner ondernemingen konden wijzen; het aantal werkkrachten op die plantages nam zelfs weder eenigszins af. De klapperteelt wierp in vele streken weder goede voordeelen af en ook van andere cultures en van de vruchtenteelt waren de uitkomsten gunstig. De vischvangst viel over het geheel bevredigend uit. In de onmiddellijke nabijheid der Karimon-eilanden schijnt echter de vischrijkdom af te

nemen. Een 50-tal Chineesche visschers waren uit dien hoofde van genoemde eilanden naar Sumatra's vasten wal verhuisd.

Op het tot stand komen van eene dok- en scheepsbouwinrichting op het eiland Battam, waartoe in 1893 door het Lingga-Riouwsch bestuur eene door de Indische Regeering goedgekeurde concessie was uitgegeven (verg. o. a. het verslag van 1894, blz. 23), scheen weinig uitzicht te bestaan. Bij het einde van 1895 althans had, naar gemeld wordt, het plan nog tot geen resultaten geleid.

De niet door een Europeeschen ambtenaar bestuurde afdeeling Poeloe Toedjoe, bestaande uit de tot Lingga-Riouw behoorende in de Chineesche Zee gelegen eilanden, werd in April/Mei 1895 door den resident en in Februari/Maart jl. door den controleur van Tandjong Pinang bezocht. Bijzonderheden leverden deze reizen niet op.

In het soetanaat Indragiri (op Sumatra's vasten wal) neemt, door meer aanraking met hoofden en bevolking, onze invloed toe. De soetan, een man van meegaand karakter, laat zich echter te veel beheerschen door zijn schrijver Madjalela, afkomstig van Sumatra's Westkust, die geen zeer gunstig verleden heeft. De verhouding tusschen de in 't vorig verslag (blz. 20) genoemde partijen liet nog altijd te wenschen over. Slechts noode toch schikken zich de hoofden der benedenstreken in de erkenning, in 1890 (zie het verslag van 1891, blz. 13), van een afzonderlijken rijksbestierder voor de bovenlanden, omdat zij zich daardoor in hunne aloude rechten [1]) als de oorspronkelijke, door de adat aangewezen, hoofden des lands zeer besnoeid zien. Daarbij komt dat bedoelde rijksbestierder Soetan Moeda Ibrahim (eene flinke, doch eerzuchtige persoonlijkheid) en zijne grooten dikwerf niet de noodige gematigdheid weten in acht te nemen. Nopens den zeer bejaarden radja moeda (rijksbestierder) der benedenlanden wordt overigens gezegd, dat hij, evenals de soetan, zeer aan opium is verslaafd. Omtrent de aanwijzing van een opvolger voor den radja moeda werd nog geen beslissing genomen. Overeenkomstig de in 't vorig verslag (blz. 19/20) vermelde regeling zou hem achtereenvolgens een zijner drie voor het ambt in aanmerking komende zonen worden ter zijde gesteld, als proef wie hunner 't best zou voldoen; de 't eerst toegevoegde oudste zoon werd vooralsnog in die positie gehandhaafd. In Januari jl. bezocht de gewestelijke bestuurder dat gedeelte der binnenlanden van Indragiri, hetwelk gelegen is tusschen de Indragiri- en de Tjinako-rivieren, welke reis werd medegemaakt door den soetan, die in deze streken nog nimmer was geweest. Ook vergezelde de soetan den resident naar de Boven-Indragiri, waar hij zich in tien jaren niet had opgehouden; de rijksbestierder der bovenlanden maakte deze reis, van zijne standplaats af, eveneens mede.

Wegens hoogen waterstand van de Batang Kwantan was in Boven-Indragiri de rijstoogst gedeeltelijk mislukt. In de lager gelegen landen was de opbrengst naar wensch en hier en daar zelfs ruim te noemen. Ten gevolge van een en ander was de rijsthandel in Indragiri zeer levendig. In het algemeen nam het vertier tusschen Beneden- en Boven-Indragiri en ook met de onafhankelijke Kwantan-districten toe. De aanvoer van boschproducten, voornamelijk van getah en rottan, was zeer groot; belangrijke hoeveelheden lagen nog ter verzending gereed. Van dammar en rottingstokken daarentegen nam de uitvoer af. Het is te voorzien dat de rottanproductie zal toenemen, daar de bevolking, door de goede prijzen aangemoedigd, zich met ijver op bijplanting toelegt.

Tot het ressort van den te Ringat (Indragiri) gevestigden controleur behooren nog de overige Lingga-Riouwsche kustlandschappen op Sumatra's vasten wal, met namen Reteh, Gaoeng, Igal, Mandah en Kateman. Reeds eenige jaren geleden heeft het Gouvernement in deze landschappen de pachten aan zich getrokken, en het wordt wenschelijk geacht er ook de tolheffing in handen van het Gouvernement te doen komen, ter afronding van ons tolgebied op de oostkust van Sumatra, waardoor de reeds in Indragiri werkende gouvernementstolrechten met meer klem zullen kunnen worden gehandhaafd. De onderhandelingen met het Lingga-Riouwsch bestuur over de geldelijke voorwaarden der bewuste overneming hebben echter nog niet tot overeenstemming geleid. Gedurende 1895 viel in genoemde landschappen weinig bijzonders voor. Alleen wordt bericht, dat in Reteh naijver heerschte en dat de wakil van den onderkoning van Riouw zich grondbezit en inkomsten langs de Gangsal trachtte toe te eigenen.

[1]) Door eene misstelling werd in 't vorig verslag gesproken van „aangematigde" rechten.

Werd in 't vorig verslag (blz. 20) met betrekking tot de afdeeling Indragiri gewezen op verschijnselen van meer opgewektheid op Mohammedaansch godsdienstig gebied, thans wordt bericht, dat ook het Mohammedaansche deel der bevolking van eigenlijk Lingga-Riouw, daarin door het inlandsch zelfbestuur voorgegaan, hare godsdienstplichten streng waarneemt. Op nakoming van die plichten wordt door genoemd zelfbestuur aangedrongen door het uitvaardigen van plakkaten en het geven van steun bij het bouwen van bedehuizen. Van propaganda onder het heidensche deel der bevolking werd echter weinig bespeurd.

De gezondheidstoestand in het gewest was in 1895 niet zeer bevredigend. Wel bleef men van epidemisch heerschende ziekten verschoond, doch er deden zich vele koortsgevallen voor, ook van kwaadaardig karakter (op de Doerei- en Sanglo-groep der afdeeling Battam dermate, dat vele aangetasten stierven en de achtergeblevenen naar andere eilanden verhuisden). Ook aandoeningen der ademhalingsorganen waren menigvuldig, en in April en Mei 1895 heerschte in het Lingga'sche in hevige mate de influenza. Tegen de pokziekte, die hier en daar slachtoffers eischte, werd, in overleg met het zelfbestuur van Lingga-Riouw, krachtig opgetreden, terwijl ter voorkoming van het overbrengen van de cholera uit Singapore quarantaine-maatregelen op van dáár komende schepen streng werden toegepast.

Ziekten onder het vee kwamen niet voor.

§ 11. *Banka.*

Zoowel op politiek als op godsdienstig gebied viel in dit gewest gedurende 1895 niets bijzonders voor. De veiligheid van personen en goederen liet zeer weinig te wenschen over.

Daargelaten de lage peperprijzen, deden zich geen omstandigheden voor, die storend inwerkten op de gewone bestaanmiddelen der bevolking. De omzet, zoo in artikelen van inheemschen als in die van buitenlandschen oorsprong, was dan ook niet minder levendig dan in 1894.

De staat der volksgezondheid was in algemeenen zin vrij bevredigend te noemen. Berriberri kwam voornamelijk voor onder de Chineesche mijnwerkers; tegen het einde des jaars kon die ziekte echter zoo goed als geweken worden beschouwd.

§ 12. *Billiton.*

Feiten van politieke beteekenis vielen gedurende 1895 in dit gewest niet voor; rust en orde werden op geenerlei wijze verstoord; van geheime genootschappen onder de Chineezen werd niets bijzonders vernomen, en de veiligheid van personen en goederen mocht zeer voldoende heeten.

Behalve in de maanden Mei tot Augustus kon de algemeene gezondheidstoestand gunstig genoemd worden. De meest voorkomende ziekten waren koortsen, buikaandoeningen en berriberri. Niettegenstaande het in omloop zijnde valsch geld eenigszins storend werkte, bleef toch de handel, vooral die met Singapore, Banka en Palembang, levendig.

In het afgeloopen jaar viel de rijstoogst in de meeste districten tegen; daarentegen werden van de teelt van obi menggala goede uitkomsten verkregen, zoodat een gedeelte van het product, tot tapiocameel bereid, naar Singapore uitgevoerd kon worden. Overigens namen klappers in verschen en gedroogden staat, zoomede zee- en boschproducten, onder de uitvoerartikelen eene voorname plaats in. Op verscheidene plaatsen, inzonderheid op het eiland Mendanau, zijn de blijkens het vorig verslag met de gambiercultuur genomen proeven geslaagd, terwijl op dat eiland, zoomede in het district Dindang, de beste verwachtingen gekoesterd worden van de jonge aanplantingen van Liberia-koffie.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

Het in 't vorig verslag (blz. 20) aangekondigde plan om in de streken der Boven-Kapoeas, voor zoover zij vallen buiten de grenzen der zelfbesturende landschappen, eene eenvoudige bestuursorganisatie in het leven te roepen, door onder de aldaar wonende Batang Loepar- en andere Dajaksche stammen een vijftal van gouvernementswege bezoldigde districtshoofden aan te stellen, is in den aanvang van 1896 (Indisch Staatsblad n°. 34) tot uitvoering gekomen.

Ook is reeds met 1 Januari 1896 (zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 295) overgegaan tot de invoering onder de bedoelde gouvernements-Dajaks — nadat zij daarop waren voorbereid — van eene matige hoofdelijke belasting, welke heffing tegelijkertijd

tot het geheele rechtstreeksche gouvernementsgebied in het gewest is uitgestrekt, niet enkel tot de in het rechtstreeksch gouvernementsgebied wonende, dan wel aldaar geheel of ten deele haar bestaan vindende, Dajaksche en overige inlandsche bevolking, maar ook tot de in een dezer beide termen vallende Arabieren, welke laatsten (als hoedanig zich ook beschouwen de nakomelingen van de eerste sultans van Pontianak en van de volgelingen van deze vorsten) in dit gewest voor een zeer groot deel niet te onderscheiden zijn van de inheemsche niet-Dajaksche bevolking, waarmede zij zich vermengd hebben.

De omstreeks medio 1895 tot stand gekomen splitsing van de vroegere onderafdeeling Boven-Kapoeas in twee onderafdeelingen (verg. vorig verslag, blz. 96) en de daarmede samenhangende plaatsing van een controleur te Poetoes Sibau, meer in de nabijheid van de nog dieper in Centraal-Borneo gelegen streken der Boven-Mahakkam (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), hebben reeds gunstige gevolgen gehad. Niet alleen leidden zij tot den aanbouw te Poetoes Sibau van een zoogenaamden Chineeschen passar, aanvankelijk reeds uit 16 woningen bestaande, maar ook tot het verkrijgen van meer aanraking met de in den omtrek tehuis behoorende Dajaks, onder andere met de hoofden der in de Boven-Mendalem zwervende Boekats, bij wie door den controleur aangedrongen werd op vestiging en samenwoning aan de rivieren. Van deze Boekats wordt gezegd dat zij een goed volk zijn, in tegenstelling met de insgelijks als Boekat-Dajaks bekend staande stammen, die zich in de Boven-Mahakkam ophouden en wegens het ondernemen van sneltochten als anderszins minder gunstig worden beoordeeld.

In de tot het stroomgebied der Boven-Pinoh behoorende landschappen, die in 1894 onder direct gouvernementsbestuur en tot het ressort gebracht zijn van den controleur der Melawi (zie vorig verslag, blz. 21), bleef het rustig. De hoofden gaven blijk van eene goede gezindheid jegens ons bestuur. De door den resident gedane voorstellen tot regeling van het bestuur in dit gebied en wat daarmede in verband staat waren in April jl. te Batavia nog in overweging.

Ook gedurende het tijdvak, waarover dit verslag loopt, kwam het nu en dan voor, dat geschillen ontstonden tusschen Dajaks van ons gebied en Serawak-Dajaks. Zoo werden omstreeks medio 1895 drie Serawak-Dajaks door een vijftal Kajan-Dajaks van de Mendalem gewond. Na onderzoek werden laatstgenoemden, die zonder voorkennis van hunne oudsten bleken gehandeld te hebben, gestraft met eene boete van $ 500, boven en behalve het door hen te betalen smartegeld. Ook enkele moordzaken werden over en weer berecht en van de zijde van Serawak werd bij de oplossing van die geschillen veel medewerking ondervonden.

Aangaande de Songkong-Dajaks werd sedert de in het vorig verslag vermelde gebeurtenissen niet anders vernomen dan dat vijf hunner hoofden te Sambas waren gekomen om hun leedwezen over het voorgevallene te betuigen.

Door den controleur van Sanggau en Sekadau werd eene reis ondernomen naar de Moealangs aan de Boven-Blitang-rivier en naar de Dajaks aan de Boven-Sekadau. Overgeplaatst naar Poetoes Sibau (zie hooger), bezocht dezelfde ambtenaar de Palin-rivier. Door den tot dusver te Poetoes Sibau geplaatst geweest zijnden inlandschen „gemachtigde" werd in Augustus en September eene reis ondernomen naar de Boven-Mahakkam. Hij keerde van daar terug met een der hoofden, genaamd Kam Igan, doch het in het vorig verslag (blz. 20) reeds genoemde Kajan-hoofd Kwing Irang was ook ditmaal verhinderd naar Poetoes Sibau af te komen, thans ten gevolge zoowel van familieomstandigheden als van rijstgebrek.

Tegenover deze berichten, welke over het algemeen van een gunstigen politieken toestand getuigen, moet melding gemaakt worden van de door zekeren Raden Pakoe Djaja teweeggebrachte gisting en daarop gevolgd verzet in een weinig toegankelijken uithoek van het landschap Sintang, namelijk in het stroomgebied der Boven-Melawi, tot beperking en beteugeling van welke verwikkelingen een snel ingrijpen van het Europeesch bestuur geacht werd de voorkeur te verdienen boven een rechtstreeksch optreden van den panembahan van Sintang, ook om de heilzame gevolgen niet verloren te doen gaan van de tuchtiging, in 1891 (verg. het verslag van 1892, blz. 15/17), der in een naburig gedeelte van de Sintangsche binnenlanden (in de Kajan-streek) gevestigde Tebidah-Dajaks.

Zooals uit de volgende mededeelingen blijken zal, zijn de bedoelde in November 1895 ontstane troebelen, zij het ook niet zoo spoedig als aanvankelijk verwacht was, in Maart jl. bedwongen. Al was de naar het tooneel der woelingen gezonden militaire macht slechts weinige malen in de gelegenheid den verspreiden Dajakschen vijand in deze schaars bevolkte streken te ontmoeten, hare aanwezigheid gaf toch grooten steun voor de, met toevoeging van gewapende politiedienaren (pradjoerits), zoo veelvuldig ondernomen patrouilletochten van Maleiers en bevriende Dajaks, voornamelijk toen deze later in de streek moesten ageeren (de kleine Serawei- en Tekoengei-rivieren), waar Raden Pakoe en de zijnen zich teruggetrokken hadden.

Bedoelde Raden Pakoe [1]) was een Dajaksch hoofd van de Serawei (linker-zijrivier van de Boven-Melawi), die, na zich langen tijd eene van den panembahan van Sintang onafhankelijke houding te hebben veroorloofd, in 1888, door bemiddeling van het Europeesch bestuur, er toe gebracht was om met de andere hoofden der Boven-Melawi het gezag van den panembahan weder te erkennen, maar reeds in het voorjaar van 1889 zijne woonplaats Nanga Serawei (Boven-Melawi) verliet en naar de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo uitweek, van waar hij in 't laatst van 1893 in de Serawei terugkeerde. Zich in de veranderde toestanden niet willende schikken, trachtte hij reeds toen zijne stamgenooten in gisting te brengen. Althans zijn optreden werkte storend op den goeden gang van zaken en bezorgde het bestuur herhaaldelijk moeielijkheden. Hij werd dan ook spoedig aangehouden en naar Sintang gezonden en, toen hij van daaruit zijn kwaden invloed bleef doen gelden, naar de gewestelijke hoofdplaats Pontianak. Het ingestelde onderzoek leverde echter geen voldoende bewijzen tegen hem op en het werd moeielijk hem langer te Pontianak aan te houden, toen Raden Pakoe zelf den wensch te kennen gaf om zich met zijne voorloopig te Sintang achtergebleven familie in het landschap Pontianak te vestigen, onder belofte nimmer meer het Melawi-gebied te zullen betreden. Om hem in de gelegenheid te stellen de zijnen af te halen, nam de resident, toen deze zich in 't laatst van October 1895 voor dienstzaken naar Sintang begaf, Raden Pakoe mede, maar het bleek dat de familie (voor wier onderhoud de panembahan niet voldoende scheen gezorgd te hebben) eenige weken te voren naar de Boven-Melawi was teruggekeerd. Eene poging om Pakoe's familieleden naar Sintang te doen afkomen bleef zonder gevolg, daar te Nanga Serawei, waar zij zich ophielden, geen aanraking met hen kon verkregen worden, en vóórdat de gezonden vertrouwde lieden terug waren, week in den avond van 10 November ook Raden Pakoe heimelijk naar het Seraweische uit, om met behulp van zijnen zonen en talrijke verdere familieleden een daadwerkelijk verzet te organiseeren, dat, naar het heette, alleen gericht was tegen het Sintangsch gezag, maar feitelijk — zooals reeds aanstonds bleek bij de van uit Sintang aangewende pogingen om hem langs minnelijken weg tot andere gedachten te brengen — ook jegens gouvernementsdienaren werd aan den dag gelegd.

Toen van een en ander te Pontianak bericht werd ontvangen, begaf zich de resident, den 12den December, met eene militaire colonne [2]) via Sintang en Nanga Pinoh (onze uiterste post aan de Melawi, waar voorloopig de colonne achterbleef), naar Nanga Serawei, waarheen eenige dagen te voren de djaksa van Sintang was gezonden om de Dajaksche hoofden op te roepen. Onderweg was reeds vernomen dat vijandige Dajaks het door den djaksa met eenige Maleiers en pradjoerits bezette huis van Raden Pakoe te Nanga Serawei hadden beschoten en gepoogd hadden het in brand te steken, en dat nabij Mentatei (een paar uren stoomens beneden Nanga Serawei) eenige Maleische vrouwen en kinderen door Dajaks waren aangevallen terwijl de mannen afwezig waren.

Den 18den per stoomjacht *Poenan* te Nanga Serawei aangekomen, na eenig oponthoud te hebben ondervonden door bandjirs, vond de resident er o. a. eenige Sintangsche hoofden van de Melawi met een 80-tal Maleische volgelingen, aan wie van bestuurswege vuurwapenen waren verstrekt. Daar de bewoners der plaats (Maleiers) gebleken waren geen vertrouwbaar element te zijn, werd hun aangezegd nog denzelfden dag naar Nanga Pinoh te verhuizen, en werd het noodige ter verdediging in gereedheid gebracht, terwijl een eerste gedeelte der colonne in door stoombootjes gesleepte roei- en laadvaartuigen den 21sten, en het overig deel met den gewestelijken militairen commandant, vergezeld van den panembahan van Sintang en den te Nanga Pinoh gevestigden controleur der onderafdeeling Melawi,

---

[1]) Vroeger Regam geheeten en onder dien naam reeds bekend uit de geschiedenis der krijgsverrichtingen in het Sintangsche in de jaren 1863–1867.

[2]) Een detachement infanterie van 2 officieren en 75 man, één houwitser van 12 c.M. met bediening, en voorts eenig personeel van den geneeskundigen dienst en der militaire administratie. Ook de gewestelijke militaire commandant, de majoor der infanterie D. la Feber, begaf zich naar de Boven-Melawi.

den 29sten te Nanga Serawei aankwam, den 1sten Januari 1896 gevolgd door eene aanvankelijk voor reserve bestemde colonne van Sintang (sterk 1 officier en 50 man der infanterie, benevens 1 mortier met bediening en munitie), terwijl inmiddels, met behulp van overplaatsingen uit Sambas en Singkawang, te Sintang eene nieuwe reserve gevormd zou worden, ook door ontbieding uit Pontianak van een luitenant der artillerie met nog 1 mortier, bediening en munitie.

Raden Pakoe en zijne aanhangers bleken zich op te houden eenige uren roeiens ten zuiden van Nanga Serawei, nabij de kleine Serawei- en Tekoengei-rivieren, waar het moeielijk was met militairen tegen hen te ageeren. Tot tweemalen toe had Pakoe aan een door den resident tot hem gezonden bemiddelaar doen blijken van zijne ongezindheid om in onderwerping te komen. Als dwangmaatregel om de Dajaks er van af te houden Pakoe's zijde te kiezen (onderscheidene der opgeroepen Dajaksche hoofden hadden reeds verklaard niet met hem te willen mededoen en den onzen steun beloofd) ging de resident er toe over allen handel langs de Melawi te verbieden, en zond hij den djaksa naar de p. m. 6 en 12 uur roeiens bovenstrooms van Nanga Serawei gelegen vestigingen Pager Lebata en Kemangei (laatstgenoemde plaats ligt in de nabijheid van de uitwatering der Ambalau in de Boven-Melawi), om alle handelaren te gelasten naar Nanga Pinoh af te zakken. Niettegenstaande het vaartuig van dien inlandschen ambtenaar o. a door pradjoerits werd begeleid, werd het op de terugreis, nadat ongeveer 3/4 van den afstand tusschen beide plaatsen was afgelegd, beschoten door twee groepen Dajaks, vermoedelijk 40 en 20 man sterk, die zich hadden opgesteld boven- en benedenstrooms van een versterkt huis, de woning van zekeren Raden Patih Boendoeng, hoofd der Njangei-Dajaks, wiens houding ook tegenover de Maleische hoofden, die hem opgeroepen hadden, zeer overmoedig was geweest.

Had de resident, in verband hiermede, reeds voorloopig Pager Lebata door 25 pradjoerits onder bevel van den djaksa doen bezetten (25 December), eerst den 2den Januari gedoogde de waterstand om een deel der te Nanga Serawei vereenigde militairen, waarbij zich de controleur der Melawi aansloot, stroomopwaarts te doen gaan om te Pager Lebata een bivouak in gereedheid te brengen en Raden Patih's stelling te verkennen. Denzelfden dag werden door eene van Nanga Serawei uitgezonden patrouille in den omtrek van die plaats drie met lansen gewapende personen overvallen, waarvan één herkend werd als een familielid van Raden Pakoe. Inmiddels was vernomen dat ook de Ambalau-Dajaks met Pakoe gemeene zaak hadden gemaakt en reeds handelend waren opgetreden door de Maleiers te Mentoemei (eene kleine vestiging aan de Ambalau-rivier tegenover de woning van het voornaamste Ambalau-hoofd, Raden Demang Béhé) te beschieten en tevens het reeds genoemde Kemangei te omsingelen, in vereeniging met Dajaks van de Lekawei (evenals de Ambalau een linker-zijtak van de Boven-Melawi).

Toen de resident den 3den Januari bericht kreeg, dat de toestand te Kemangei kritiek werd, vermits de bewoners het nog slechts enkele dagen tegen den vijand zouden kunnen uithouden, werd den volgenden dag, met achterlating van 25 man in het bivouak te Nanga Serawei, van daar met de rest der colonne naar Pager Lebata opgerukt, ten einde den 5den Januari, versterkt met het detachement van Pager Lebata, naar Kemangei door te gaan. In den namiddag van den 4den kwam de troep, waarbij ook de resident en de gewestelijke militaire commandant zich bevonden, te Pager Lebata aan, alwaar in den loop van den dag Raden Patih's huis en twee versterkingen, zonder tegenstand, door eene patrouille van 25 militairen en 25 pradjoerits vernield waren, terwijl door eene bevolkingspatrouille en pradjoerits hetzelfde was geschied met een ander huis, waarin het bivouak den vorigen dag was beschoten.

Pager Lebata werd nu den 5den Januari verlaten, en in den laten namiddag van dien dag, na door stroomversnellingen veel bezwaren te hebben ondervonden in hare opvaart, bereikte de geheele colonne, 100 man sterk, met al de pradjoerits (50 man) en een groot aantal goedgezinde Dajaks, Kemangei, dat tot groote vreugde der ingesloten bevolking ontzet werd. De eerste salvo's der onzen waren voldoende om de belegeraars, ten getale van 350 à 400 man, met 4 lilla's, te verjagen; zij vluchtten overhaast, de vlag van het Ambalau-hoofd Raden Singa Radja Taroi, welke van een versterkt vlothuis wapperde, achterlatende. [1])

Te Kemangei vond de resident het hem reeds van elders ter oore gekomen gerucht bevestigd, dat het vijandelijk optreden der Ambalau-en Lekawei-Dajaks een gevolg was van misleiding van Raden Pakoe, die had bekend gemaakt, dat men op last van den resident en den sultan van Pontianak de Sintangers moest aanvallen, terwijl de „companie" daarbij hulp zou verleenen, en hij, Raden Pakoe, voorts gesteund zoude worden door 600 der in de Melawi zeer gevreesde Tebidah's.

Met het oog hierop, en uit aanmerking van de groote bezwaren, verbonden aan een ageeren tegen Raden Pakoe en de bij hem in de Boven-Tekoengei schuilende kern der opstandelingen, wanneer daarbij niet gerekend zou kunnen worden op de hulp van de hoofden van de beide genoemde (Ot-Danomsche) stammen, werd het noodzakelijk geacht te trachten aanrakingen met die hoofden te verkrijgen, bepaaldelijk met Raden Demang Béhé, dezelfde die nog zoo kort geleden zich jegens ons bestuur verdienstelijk had gemaakt door zijn aandeel in het doen slagen der groote bijeenkomst van hoofden te Toembang Anoei (zie vorig verslag, blz. 21/22), en Raden Singa Boeboe, het voornaamste hoofd der Lekawei-Dajaks, die in 1894 mede naar Toembang Anoei was opgekomen en het toen aan den controleur van Nanga Pinoh en de Maleische Melawi-hoofden had te danken gehad dat hij de vergrijpen, die hem wegens zijne deelneming aan sneltochten tegen de mede op de voormelde bijeenkomst vertegenwoordigde Kahajan-Dajaks uit de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ten laste konden worden gelegd, niet met het leven had geboet, maar dat de Kahajan-hoofden genoegen hadden genomen met betaling zijnerzijds van boeten.

Voor eene zending naar het Ambalau-hoofd Raden Demang Béhé te Mentoemei was te Kemangei niemand te vinden daar men op de reis naar diens woonplaats Nanga Sangkei zou moeten passeeren, de verblijfplaats van het reeds genoemde zeer vijandige hoofd Raden Singa Radja Taroi. Wel gelukte het tegen hooge belooning het hoofd van Nanga Lekawei als bemiddelaar te winnen om het andere hoofd, Raden Singa Boeboe, te doen afkomen. Deze verscheen inderdaad te Kemangei (10 Januari). Hij verklaarde, ten gevolge van misleiding en dwang van de zijde van Raden Pakoe, aan het verzet te hebben deelgenomen, vroeg vergiffenis en bood aan om Raden Demang Béhé te gaan halen, waartoe hij nog denzelfden dag vertrok, terwijl zijn zwager Adang tevens op weg ging om de verschillende Lekawei-hoofden op te roepen; geen van beiden keerde op den afgesproken tijd terug.

Daar alzoo voor de onderdrukking van het verzet niet op de Ambalau- en Lekawei-hoofden gerekend kon worden, terwijl de goedgezinde Limbei- en Serawei-Dajaks, evenmin als de Maleische bevolking der Melawi, krachtig genoeg waren om de opstandelingen aan te tasten (de noodzakelijkheid om de te Mentoemei bedreigde Maleiers te ontzetten, kwam te vervallen, daar deze, ten getale van 44, in den nacht van 13 Januari zich door de vlucht hadden weten te redden), ging de resident er, hoewel noode, toe over om de hulp in te roepen van de, gelijk boven reeds gezegd, zeer geduchte Tebidah-Dajaks, in het bijzonder om te ageeren in de voor de colonne moeielijke of niet bereikbare streken.

Terwijl de te Kemangei verbleven colonne [2]) door het uitzenden van patrouilles in den omtrek de partij van Raden Pakoe trachtte te verzwakken, door het vernielen van huizen en te veld staand gewas als anderszins, werd nogmaals beproefd om Raden Demang Béhé naar Kemangei te doen afkomen. Met eene flinke macht van pradjoerits, Maleiers en Dajaks, versterkt door een militair detachement (1 officier en 29 man), was de controleur der Melawi daartoe den 15den Januari naar de Ambalau vertrokken, met opdracht om, wanneer geen toenadering van de vijandelijke bevolking werd verkregen, voornamelijk als een waarschuwend voorbeeld, althans Nanga Sangkei zooveel mogelijk te tuchtigen. (De militairen hadden reeds de noodige oefening verkregen om zich, evenals de bevolkingspatrouilles, in kleine platboomsvaartuigen — sampans — te bewegen.)

Deze tocht had niet het gewenschte gevolg. Wel kwamen te Nanga-Sangkei, waar het huis van Taroi verlaten werd bevon-

---

[1]) Door de colonne, die ook onderweg bestookt was geworden, waren 340 patronen en door de pradjoerits 302 patronen verschoten. Verliezen werden onzerzijds niet geleden.

[2]) Een op 31 December door den gewestelijken militairen commandant ontboden eerste gedeelte van de nieuwe reserve, tot welker vorming een achttal dagen te voren door hem last was gegeven, was op 7 Januari 1896 van Sintang te Nanga Serawei aangekomen, namelijk de van Pontianak ontboden luitenant der artillerie (om op te treden als commandant over de bij de expeditie ingedeelde minderen van dat wapen), met nog een mortier en bedieningsmanschappen, benevens 25 man infanterie. Bedoeld troepengedeelte kreeg order om voorloopig niet verder door te gaan dan tot Pager Lebata, ten einde deze plaats vast te houden totdat de colonne daar zou zijn teruggekeerd.

den, enkele Ambalau-hoofden, o. a. genoemde Taroi, in onderwerping, doch aanraking met Raden Demang Béhé werd niet verkregen en evenmin met Raden Singa Boeboe. Deze hoofden schenen zich bij Raden Pakoe te bevinden; allerwaarschijnlijkst onder diens invloed, berichtte Raden Singa Boeboe schriftelijk dat geen van beiden te Kemangei zouden komen, zoolang daar nog lieden van Sintang waren (17 Januari).

Nadat nog eene laatste poging van het boven reeds genoemd hoofd van Nanga Lekawei, om Raden Singa Boeboe tot onderwerping te brengen, mislukt was, vertrok de controleur der Melawi den 20sten Januari met dezelfde macht die hem naar de Ambalau vergezeld had naar de Lekawei, om de Teboengei (rechter-zijtak van de Lekawei), de woonplaats van Raden Singa Boeboe, en omtrek te tuchtigen. De woning werd verlaten gevonden, doch aan genoemd hoofd werd eene aanzienlijke schade berokkend door het verbranden van zijn huis en het vernielen van de ladangs. Van den vijand was niets bespeurd.

Van dezen tocht teruggekeerd, begaf de controleur zich den 23sten Januari met 50 pradjoerits, een detachement militairen, sterk 1 officier en 25 man, benevens een zeker aantal Limbei-Dajaks naar de Boven-Serawei, welke macht, in de eerste dagen van Februari nog versterkt met 1 officier en 52 militairen en 1 mortier, op eenige verbindingspunten in die streek post vatte [1]) deels om aan Raden Pakoe en zijnen naasten aanhangers, die men vermoedde dat zich in die streek ophielden, zooveel mogelijk hun aftochtswegen af te snijden, deels om tot steun te dienen aan de goedgezinden onder de Serawei-Dajaks, die Pakoe door valsche voorstellingen aan het wankelen trachtte te brengen.

Den 23sten Januari, toen besloten was om in de Boven-Serawei te gaan ageeren, werd Kemangei door de militairen geheel ontruimd. Echter werd een detachement van 1 officier en 25 man aangewezen om te Nanga Lekawei, een weinig benedenstrooms van Kemangei gelegen, met behulp van de bevolking en de roeiers, eene tijdelijke versterking op te richten en te bezetten tot het houden van toezicht op het gedeelte der Melawi-rivier tusschen de Ambalau- en de Lekawei-monding. De rest der van Kemangei gekomen troepen, met den resident en den gewestelijken militairen commandant, gingen naar Pager Lebata terug, waar het kort te voren van Sintang gekomen detachement (zie noot 2 op de voorgaande blz.) bij de colonne werd aangetrokken. [2])

Nabij Pager Lebata bleek de toestand nog weinig ten goede veranderd; de Njangei- en andere Dajaks uit den omtrek hadden zich nog niet aangemeld en nu en dan vielen van de rivieroevers nog schoten. In verband daarmede en ook ter opsporing van het Njangei-hoofd Raden Patih Boendoeng, die gezegd werd zich mede nabij Pager Lebata schuil te houden, werden ook hier bevolkingspatrouilles van Maleiers en Dajaks georganiseerd en in den omtrek uitgezonden. Sommige van deze tochten bleven niet geheel zonder succes.

Terwijl de controleur der Melawi met de bovenvermelde macht in de Teboengei-streek de verblijfplaats van Raden Singa Boeboe opzocht om dit hoofd te tuchtigen, kwamen het hoofd van Prangis en eenige mindere hoofden der voor een deel door Lekawei-Dajaks bewoonde Toendoek-streek (de Toendoek is een zijtak van de Lekawei) te Nanga Lekawei hunne onderwerping aanbieden, en spoedig daarop (25 Januari) meldde ook Raden Singa Boeboe zich aan, evenals zijn zwager Adang, die hem ook vergezeld had toen hij voor de eerste maal voor den resident verschenen was. Raden Singa Boeboe verbond zich onder eede om bij den resident te blijven zoolang deze dit zou verlangen, en Raden Pakoe te zullen bevechten als dit van hem gevorderd werd. Aan zijn zwager, evenals ook aan de Toendoek-hoofden, werd vergund naar hunne woonplaatsen terug te gaan, doch eerst nadat zij gezworen hadden Raden Pakoe en de zijnen niet in de Lekawei of in de Toendoek toe te laten.

De resident meende nu nog eene poging te moeten beproeven om ook het Ambalau-hoofd van Mentoemei, Raden Demang Behe, tot onderwerping te bewegen, waartoe een bij dezen in gunst staand Ot-Danomsch hoofd der Boven-Melawi werd uitgezonden; doch deze zending had geen ander gevolg dan dat een drietal andere Ambalau-hoofden afkwamen. Raden Demang Béhé zelf verscheen niet.

Met het grootste gedeelte der troepenmacht verliet de gewestelijke militaire commandant den 31sten Januari Pager Lebata, om naar Nanga Serawei terug te keeren. Voornamelijk om te beletten dat eventueel afkomende Dajaksche hoofden door de hun uit den aard der zaak vijandige Maleiers mochten beleedigd worden, meende de resident, gesteund door een detachement van 1 onderofficier en 25 man, voorshands te Pager Lebata te moeten blijven zoolang nog hoofden uit de bovenstrooms gelegen streken in onderwerping moesten komen.

In de eerste dagen van Februari boden nu ook de overige Lekawei-hoofden, zoomede de hoofden en bevolking van de Tempeh (rechter-zijrivier van de Melawi) hunne onderwerping aan en vielen ook de straks genoemde Raden Patih Boendoeng van Njangei, zijn zoon en een zijner schoonzoons in onze handen, terwijl eindelijk den 14den dier maand Raden Demang Béhé zich kwam onderwerpen.

Was in verband met een en ander het verzet teruggebracht binnen aanmerkelijk engere grenzen, omtrent den hoofdpersoon van het verzet en zijne verblijfplaats was niets met zekerheid bekend; de berichten dienaangaande liepen uiteen en waren vaak tegenstrijdig, doch kwamen in zoover overeen dat het stroomgebied der Serawei-, Ipah- en Mentatei-rivieren vrij algemeen als de streek werd beschouwd, waar Raden Pakoe c. s. zich ophielden.

In dit gebied, waar — zooals hooger gezegd — inmiddels gezorgd was enkele militaire steunpunten vast te houden (den 17den verplaatste zich ook de resident meer in die richting, door van Pager Lebata — waar toen ook het detachement militairen inrukte — naar Nanga Serawei af te zakken) werd nu geageerd ten einde te trachten Raden Pakoe c. s. in handen te krijgen en zooveel mogelijk te beletten dat de opstandelingen naar elders uitweken. Deels werd daartoe gebruik gemaakt van Dajaks, onder hunne eigene hoofden, o. a. eene Lekaweische bala (patrouille) onder Raden Singa Boeboe [3]); maar het voornaamste werd verricht door twee krachtige patrouilles, bestaande uit Dajaks, Maleiers en pradjoerits, en aangevoerd de eene door den controleur der Melawi, de andere door den controleur der Boven-Kapoeas, welke laatste in de tweede helft van Januari door den resident naar de Melawi was ontboden, opdat van twee kanten onder leiding van een besturend ambtenaar zou kunnen worden opgetreden. Bij laatstgenoemde patrouille bevonden zich ook Tebidah-Dajaks, ten getale van p. m. 120. De aan de Serawei-rivier gelegerde militairen werden gereed gehouden, om de patrouilles te hulp te komen, wanneer zij in het nauw mochten geraken of op voor hen onoverkomelijke bezwaren mochten stuiten.

Het schijnt overbodig een gedetailleerd overzicht te geven van de tochten, welke door de genoemde patrouilles werden gemaakt en van hetgeen door de troepen werd verricht in het belang der opvatting van Raden Pakoe. Over het algemeen waren die tochten op zich zelf weinig belangrijk en slechts eene enkele maal kwam het tot een kortstondig treffen (waarbij één Tebidah gewond werd), toen namelijk op 21 Februari een deel der patrouille van den controleur der Boven-Kapoeas stuitte op een zwaar versterkt huis aan de Tekoengei-rivier (rechter-zijtak van de Serawei) nabij de uitmonding der Bihei (Nanga Bihei), welks bewoners, nadat de onzen zich door de versperringen hadden heengewerkt en het huis waren binnengedrongen, ijlings ontsnapten. Is een later ingekomen bericht juist, dan was het huis bezet door Raden Pakoe en zijne zonen, en hadden deze toen met een kleinen aanhang de wijk genomen naar de Boven-Mentatei-rivier.

De gevolgde wijze van ageeren tegen de kern van het verzet beantwoordde in zoover aan de verwachting dat Raden Pakoe en zijne aanhangers zonder veel bloedvergieten (de meeste verliezen — o. a vijf gesneuvelden — waren aan de zijde des vijands) van alle kanten in het nauw gebracht en gevoelig in hunne bezittingen getroffen werden, ook doordien de Tebidahs belangrijken buit maakten. Onder de vijf gesneuvelde opstandelingen telde men o. a. een zoon van Pakoe, met name Tandoek. Een groot aantal Tekoengei-Dajaks werden gevat; anderen onderwierpen zich; Boedjang Apoi, een der hoofdpersonen van den opstand, gaf zich te Nanga Serawei vrijwillig over. Terwijl nog voortgegaan werd om te trachten het spoor van Raden Pakoe c. s. te vinden, waartoe ook de panembahan van

---

[1]) In verband hiermede had de gewestelijke militaire commandant het raadzaam geacht ook de rest der in de voorgaande noot bedoelde reserve van Sintang te ontbieden. Dientengevolge werd de te Nanga Serawei nog voorhanden gebleven militaire macht den 9den Februari aangevuld met 1 officier en 25 minderen der infanterie.

[2]) De panembahan van Sintang, die kort vóór het oprukken (op 4 Januari) van de colonne van Nanga Serawei, naar Mentatei was afgezakt, waar hij goede diensten zou kunnen bewijzen bij den bezwaarlijken opvoer van het benoodigde voor de troepen, toonde overigens niet veel ijver om mede te helpen tot het bedwingen van het verzet.

[3]) Tot onderpand van zijne goede trouw liet hij zijn zoon bij den resident achter.

Sintang in beweging werd gesteld, achtte de resident den toestand thans genoegzaam verbeterd om den gewestelijken militairen commandant in overweging te geven de militaire posten langs de Serawei-rivier te doen inrukken.

In verband daarmede keerde den 7den Maart een deel der colonne terug, terwijl ook de gewestelijke militaire commandant de Melawi verliet en den 12den dier maand te Pontianak aankwam. Slechts op twee plaatsen werden tijdelijk militairen achtergelaten, namelijk te Nanga Lekawei 1 officier en 30 minderen, en te Nanga Serawei, waar zich ook de resident nog bevond, 2 officieren en 75 minderen der infanterie, 1 mortier met bediening en 1 houwitser, mitsgaders 1 officier van gezondheid met 2 minderen. Voorts bleef nog te Sintang eene reserve gereed van 1 officier en 50 man.

Het voortgezet optreden der patrouilles in het boven aangeduid gebied leidde er wel toe dat langzamerhand bijna alle hoofdpersonen van het verzet ons in handen kwamen, doch ondanks alle inspanning en niettegenstaande bedoeld gebied tot aan de grens der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in alle richtingen werd onderzocht en afgepatrouilleerd, slaagde men er niet in om eenige stellige aanwijzing te verkrijgen omtrent Raden Pakoe's verblijf, veel minder om hem gevangen te nemen. Een der bedoelde patrouilles, bestaande uit Maleiers en Dajaks, stuitte nog eenmaal op ernstig verzet, en wel den 10den Maart, toen zij uit een huis aan de Kotoi (rechter-zijtak van de Tekoengei), dat men reeds verscheidene malen ledig bevonden had, plotseling beschoten werd. De woning werd daarop genomen, ten koste van 2 gesneuvelden (een Maleier en een hoofd der Tebidahs) en 4 gewonden [1]), terwijl de vijand 7 dooden kreeg. Dit verzet zou zijn uitgegaan van Osang, een schoonzoon van Raden Patih Boendoeng, en Tinggil, een Maleier van Nanga Serawei en voornaam aanhanger van Pakoe, welke beide personen een paar dagen later gevat werden.

Verwonderlijk was het dat, terwijl bijna iedereen, die met Raden Pakoe had medegedaan, gevat was of, door honger gedreven, zich had moeten overgeven, en op het verstrekken van inlichtingen omtrent het verblijf van Pakoe en zijne familie eene premie was uitgeloofd, niet het minste licht opging waar zij te vinden zouden zijn. Scheen dan ook van verdere nasporingen geenerlei heil verwacht te mogen worden, zoodat de resident het geraden achtte de vervolging op te geven, een vaag gerucht dat Raden Pakoe de Melawi zoude zijn overgestoken en naar het ten noorden dier rivier gelegen Njangei-stroomgebied zich zoude hebben begeven, gaf aanleiding, dat besloten werd nog eene laatste poging aan te wenden om het doel te bereiken. Te dien einde werd den hiervóór reeds bedoelden controleur der Boven-Kapoeas, L. C. Westenenk, opgedragen om het terrein in de aangegeven richting met eene sterke bevolkingspatrouille goed te doorzoeken.

Deze poging werd met gunstigen uitslag bekroond. Na de onder hem staande macht onderweg gesplitst en in verschillende richtingen uitgezonden te hebben, kwam van een dier kleinere patrouilles, onder den korporaal-pradjoerit Soeka (sterk 35 man, waaronder 5 pradjoerits en 13 andere geweerdragenden), bericht in, dat zij Raden Pakoe's spoor meende gevonden te hebben, en daarom op weg was naar de Lemasan (linker-zijtak van de Kajanrivier), waar, volgens zeggen van Tebidah-Dajaks, Pakoe eene schuilplaats zou hebben gevonden in een groot huis op den heuvel Natei Ripoet, welks bewoners (Tebidah-Dajaks) hem niet hadden durven weerstaan, en waar hij zich versterkte. De controleur zond nu aan de elders patrouilleerende lieden aanstonds last om mede derwaarts op te rukken, en begaf zich den volgenden morgen (20 Maart) zelf daarheen met degenen die nog bij hem waren (6 geweerdragenden). Na ruim een halven dagmarsch te hebben afgelegd, ontmoette de controleur 2 Dajaks, die afgezonden waren om hem mede te deelen dat de patrouille Soeka voor en om de benting Natei Ripoet lag, maar dat de patronen bijna verschoten waren, terwijl intusschen Raden Pakoe en de zijnen uitdagend op gong's, enz. geslagen hadden. De controleur besloot nu te beproeven nog dien nacht de Lemasan te bereiken om den volgenden morgen op te trekken tegen Pakoe's stelling. „Een buitengewoon moeielijk terrein" — zoo schrijft de controleur in zijn journaal — „hadden we te overwinnen: het was 5 uur 'snamiddags toen we het hoogste punt der waterscheiding tusschen Boven-Ara en Lemasan bereikten; het begon te regenen en te stormen; zware doode takken vielen naar beneden, die één onzer bijna verpletterden. De afdaling op het glibberige pad en in een stortregen duurde ongeveer een uur en toen daalden we in de Indoe (tak der Mentali) neer. Te 6.30 uur overvielen ons duisternis en zwaar onweer; de koelies, die petroleum en lampen droegen, waren ver achtergebleven; toortsen waren door den regen niet te maken en zoo zaten we doornat op den modderigen grond in de donkere rimboe, zoekend naar een middel om nog verder te kunnen gaan. Eindelijk herinnerde zich een der Dajaks dat hij een stukje harsachtig hout (kajoe bajan) bij zich had en werd daarmede het reeds zoo onzekere en gevaarlijke pad gezocht, zoo goed en zoo kwaad dat in regen en onweer ging. Slechts de hoop — zoo gaat de controleur voort — zich eindelijk met Raden Pakoe c. s. te kunnen meten, hield de manschappen ter been; bijna alle Dajaks legden het af. Toen plaagden ons mieren en springbloedzuigers in zoo hooge mate als ik nimmer te voren had ondervonden. Stroompjes en modder werden in het donker doorwaad, heuvels overgetrokken; eindelijk te 8.30 uur zagen we enkele lichte vlekken en naderden den boschrand, begin van een ladang, en ging er een kreet van vreugde op, toen we door den regen heen een zwak licht zagen schemeren in een hoog huis (Nanga Mentali aan de Lemasan), waar we te 8.50 zeer vermoeid aankwamen en Tebidah-Dajaks vonden, die, opgeroepen door Lang Laoet Nata (een Tebidah behoorende tot de patrouille Soeka), juist waren opgekomen om — ofschoon niet met geweren gewapend — te helpen Raden Pakoe c. s. te omsingelen".

Van hier zond nu de controleur aanstonds orders aan Soeka, benevens patronen en kruit. Een wakkere Demoe-Dajak kweet zich van de overbrenging en reeds eenige uren later (in den vroegen ochtend van den 21sten) kwam Soeka zelf te Nanga Mentali om den controleur mondeling in te lichten nopens hetgeen tot dusver te Natei Ripoet was voorgevallen en nopens de door hem met goed gevolg beproefde poging om, toen de patronen der patrouille opraakten, in afwachting van de komst van den controleur, de verdedigers op te houden.

De benting was dan ook nog bezet, toen de controleur met zijne lieden haar weinige uren later bereikte en aanstonds de noodige maatregelen nam om wat er aan de insluiting ontbrak, nog zooveel mogelijk aan te vullen. Toen de aan Raden Pakoe gedane sommatie om zich op genade of ongenade over te geven door dezen was afgeslagen en de Tebidah's, die door hem in het huis werden aangehouden, onzerzijds tot ontvluchting waren aangemaand, lieten — op een afgesproken sein — onze verschillende wachten een eerste salvo vallen, spoedig gevolgd door een tweede, waarop dichterbij werd opgerukt en de vijand nader werd bestookt, die slechts met een zwak vuur antwoordde. Daar de controleur zijne geheele macht nog niet bijeen had (de in den avond van den 19den naar de Lemasan opgeroepen patrouilles, die hare tochten in andere richting hadden aangevangen, waren nog niet aangekomen), scheen eene bestorming van het uit negen groote lawangs bestaande huis voorshands ongeraden. Vele der in het huis aanwezige Tebidah's wisten af te komen en voegden zich bij de onzen. Toen het vuren over en weer omstreeks een uur geduurd had, werd eene soort van witte vlag door de belegerden uitgestoken en eene stem uit het huis vernomen, die uit naam van Raden Pakoe vergiffenis vroeg en verzocht dat de onzen naar de Melawi zouden terugkeeren. De controleur eischte nu dat Pakoe dadelijk zou afkomen, maar deze zocht telkens uitvluchten, totdat hij ten laatste — door een luidkeels toeroepen onzerzijds er aan herinnerd dat nog slechts vijf minuten van den hem toegestanen bedenktijd overbleven — zich met allen die bij hem waren (familieleden en Melawi-Dajaks, in 't geheel 58 personen) in handen van den controleur stelde, die daarop nog dienzelfden dag den terugtocht aannam en de opstandelingen den 23sten als gevangenen te Nanga Serawei aan den controleur der Melawi overgaf.

Hiermede was het verzet gebroken en waren de verwikkelingen volkomen beëindigd. De tijdelijke posten te Nanga Lekawei en Nanga Serawei werden den 25sten en den 30sten Maart opgeheven; de troepen keerden onmiddellijk terug, evenals de opgeroepen Tebidah's en de Maleiers, en de Melawi werd voor den op- en afvoer weder opengesteld. De resident zelf was reeds kort te voren van de Melawi vertrokken en den 22sten Maart te Pontianak teruggekeerd.

Aan de hoofden, die zich aanvankelijk bij het verzet hadden aangesloten, zooals die der Ambalau- en Lekawei-Dajaks, werden van bestuurswege zware boeten opgelegd. Het totaal bedrag dier boeten bedroeg $ 27 500, waarvan op 30 Maart reeds eene som van $ 20 000 voldaan was, voornamelijk in tempajans (zekere soort van potten, op wier bezit de Dajaks zeer gesteld zijn en die voor hen eene groote waarde vertegenwoordigen).

[1]) Hierdoor klom het getal der gedurende den geheelen loop van het verzet aan onze zijde geleden verliezen (met inbegrip ook van eenige door moord omgekomenen) tot 22 dooden en 14 gewonden.

Het nog ontbrekende kwam grootendeels voor rekening van Raden Demang Béhé en Raden Singa Radja Taroi, die daarom nog werden aangehouden totdat ook zij de hun opgelegde boete, hetzij in tempajans, enz., hetzij in contanten zouden voldaan hebben.

Omtrent Raden Pakoe en de zijnen, die sedert naar Pontianak overgebracht en aldaar in hechtenis gesteld waren, was, tijdens de afsluiting in Indië van deze paragraaf, nog geen beslissing genomen.

Behalve de hier medegedeelde verwikkelingen zijn omtrent het landschap Sintang geen belangrijke bijzonderheden te vermelden. Slechts zij aangeteekend, dat de beide mantri's, tegen wie blijkens het vorig verslag klachten wegens knevelarij waren ingebracht, gedurende verscheidene maanden ter hoofdplaats Pontianak werden aangehouden, doch daarna met eene ernstige vermaning van den resident naar Sintang zijn teruggezonden, aangezien van het instellen eener strafrechterlijke vervolging moest worden afgezien.

Ter vervanging van den in Maart 1895 overleden sultan van Pontianak trad eenige dagen later, onder nadere goedkeuring der Regeering, als bestuurder op de in 1880 (Koloniaal Verslag van 1881, blz. 15) als opvolger aangewezen oudste wettige zoon van den overledene. De bij deze bestuurswisseling verleden akte van verband en akte van bevestiging werden goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 6 Augustus 1895 n°. 12. Daar de overleden sultan wegens verschillende goede hoedanigheden bij het Gouvernement hoog stond aangeschreven, werd door den Gouverneur-Generaal, tegelijk met de voormelde goedkeuring, tot den opgetreden sultan een brief van deelneming wegens bedoeld overlijden gericht, tevens de opwekking bevattende om de voetsporen zijns vaders te drukken, wat rechtschapenheid en trouw aan het Gouvernement betreft. Reeds deed de nieuwe (23-jarige) sultan, ook door nauwe aansluiting bij het Europeesch bestuur, zich van zeer gunstige zijde kennen. Ten einde eenig denkbeeld van de binnenlanden te verkrijgen, vergezelde hij den resident op eene reis naar Sintang en de Boven-Kapoeas.

Toen in Januari 1895 in het kleine landschap Piasa de hoogbejaarde pangeran kwam te overlijden, werd al dadelijk tijdelijk in het bestuur voorzien en sedert werd in eene volksvergadering de zoon van den overledene, Abang Santoek, tot opvolger verkozen, tot wiens erkenning als radja van Piasa de resident reeds gemachtigd is.

Van den radja van Silat meldt het gewestelijk verslag, dat hij zich weinig meegaande betoonde, en van dien van Boenoet dat hij handelingen pleegde, weinig overeenkomende met zijne waardigheid als bestuurder. Ook de panembahan van Sekadau, naar de hoofdplaats opgeroepen, werd wegens dergelijke handelingen door den resident ernstig terechtgewezen.

De panembahan van Matan vertoefde in Mei 1895 eenigen tijd ter hoofdplaats Pontianak.

Bewegingen op godsdienstig gebied deden zich niet voor. Van uitbreiding van den Islam onder de heidensche bevolking werd weinig bespeurd. Bij het Roomsch-katholieke missiewerk te Nanga Sedjiram (Boven-Kapoeas) was meer vooruitgang merkbaar, doch onder de Chineezen in de zoogenaamde Chineesche districten won het Christendom weinig veld.

De veiligheid van personen en goederen liet over het algemeen weinig te wenschen over. Ook de gezondheidstoestand was bevredigend.

Daarentegen was de algemeene toestand van den handel minder gunstig. Wezen de door het bestuur verstrekte waardecijfers van den in- en uitvoer over 1894 een niet onbelangrijken vooruitgang aan tegenover 1893, in 1895 ging die toeneming geheel teloor en daalde de handelsomzet beneden dien van 1893. Voor een deel echter was dit toe te schrijven aan mindere behoefte aan rijst van buiten het gewest, daar de plaatselijke oogsten van dit voedingsmiddel over het algemeen zeer gunstig uitvielen. Ook de binnenlandsche handel was weinig levendig.

Had het landbouwende deel der bevolking over de verkregen oogsten, ook aan andere artikelen dan rijst, niet te klagen, voor de inzamelaars van boschproducten waren de in 1895 verkregen uitkomsten minder gunstig; althans de uitvoeren daarvan vertegenwoordigden eene geringere waarde dan in 1894.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

Omtrent den politieken toestand in de rechtstreeks bestuurde gedeelten van dit gewest luiden de berichten over het algemeen niet onbevredigend.

In de streken der Boven-Barito (afdeeling Doesoenlanden), waar de nog overgebleven hoofdpersonen van de sultanspartij uit het voormalige Bandjermasinsche rijk hunne woonplaats hebben, hadden nu en dan sneltochten plaats, o. a. door de Taloen Njaring-Dajaks, en liet ook overigens de veiligheid te wenschen over, maar het bleek niet, dat de pretendent-sultan Goesti Mohamad Seman of op den voorgrond tredende leden zijner familie (o. a. zijne schoonzoons Tommonggong Djidan en Goesti Mohamad Arsat) onrustige bewegingen gaande maakten. In Februari 1896 werden bij het districtshoofd van Amoenthai brieven bezorgd, welke heetten afkomstig te zijn van den pretendent-sultan en van Arsat, houdende dat laatstgenoemde zich gaarne te Amoenthai wilde nederzetten, waarom verzocht werd dat het districtshoofd hem mocht komen afhalen. De resident besloot door het districtshoofd te doen antwoorden, dat het verzoek om te Amoenthai ter vestiging te worden toegelaten niet kon worden ingewilligd, maar dat aan de beide personen werd aangeraden den resident hunne onderwerping aan te bieden en met vertrouwen de beslissing af te wachten welke de Regeering alsdan te hunnen opzichte zou nemen. Dit antwoord werd opgezonden aan den assistent-resident der afdeeling Doesoenlanden te Moeara Teweh, die met de overbrenging belastte het pas opgetreden districtshoofd van Laoeng, tot dusver districtshoofd van Moeara Teweh [1]), die volkomen op de hoogte was van de toestanden aan de Boven-Barito. Deze vond gelegenheid zich van zijne opdracht te kwijten, maar vernam tot zijne verbazing dat de brieven valsch waren: immers Mohamad Seman verklaarde dat hij, noch Arsat de bewuste brieven gezonden had; bovendien — zoo gaf de pretendent-sultan verder te kennen — was hij oud en begeerde geen verplaatsing; zijn liefste wensch was met rust gelaten te worden ter plaatse waar hij zich nu eenmaal bevond, en hij voegde er bij, dat hij voor zich van allen verderen tegenstand tegen het Gouvernement afzag. De schuld van het vroeger gebeurde wierpen hij en Tommonggong Djidan beiden op Pangeran Perbatasari (een anderen behuwdzoon van Mohamad Seman, die indertijd met de wapenen tegen ons gezag opgetreden en toen in onze handen gevallen en naar de residentie Menado verbannen was; verg. het verslag van 1886, blz. 11). Met het oog op beider verklaringen, welke, naar het inzien van den resident, hoewel nog geene feitelijke onderwerping doende verwachten, toch van zekere zucht tot toenadering getuigen, meent bedoelde hoofdambtenaar, dat de beste gedragslijn onzerzijds zal zijn door tusschenkomst van gemeld districtshoofd (van wien verwacht werd dat hij meer dan zijn voorganger overwicht op de sultanspartij zal weten te krijgen) met de hoofden der sultanspartij in voeling te blijven, hun steeds de goede bedoelingen van het Gouvernement voor oogen te doen houden, zoodoende te trachten hun vertrouwen te winnen en daardoor in de gelegenheid te zijn de voor ons kwade elementen [2]), niet bevorderlijk voor eene pacificatie, uit hunne omgeving te verwijderen.

Ook had het districtshoofd eene ontmoeting gehad met Arsat, die insgelijks ontkende iets van de bewuste brieven te weten, zijne vredelievende gezindheid betuigde, verklaarde zich van de houding van Mohamad Seman niets meer aan te trekken en zich met niets anders te willen ophouden dan zijn levensonderhoud in de bosschen te zoeken.

Ten gevolge van het niet verschijnen van een invloedrijk Dajaksch hoofd uit de Boven-Barito, Tommonggong Silam van Siang-Moeroeng, op de in 't vorig verslag (blz. 21/22) uitvoerig besproken samenkomst te Toembang Anoei (Boven-Kahajan) in Mei 1894, waren toen onafgedaan gebleven de geschillen, die er bestonden tusschen de Dajaks der Siang- en Moeroeng-streek en die van de Boven-Kahajan en Boven-Kapoeas. Ook eene in 1895 van bestuurswege aangewende poging om deze zaken tot oplossing te brengen mocht niet tot het gewenschte resultaat

---

1) Tot districtshoofd van Moeara Teweh bestemde de resident den oudsten zoon van het gewezen districtshoofd Tommonggong Mangkoe Sari, die zijne opvoeding had genoten aan de kweekschool te Bandjermasin.

2) Als zoodanig had zich doen kennen zekere Matseh bin Matsaleh, een inlander afkomstig uit Amoenthai, die zich eenige jaren bij de sultanspartij had opgehouden, doch in 1894 in Amoenthai was teruggekeerd, waar hij — zooals sedert aan het licht was gekomen, toen hij op grond van andere tegen hem gerezen aanklachten was in hechtenis gesteld — getracht had eene beweging ten gunste van Mohamad Seman in het leven te roepen. Daar te vreezen stond dat Matseh, wanneer hij op vrije voeten werd gesteld, opnieuw een werktuig in handen der sultanspartij zou worden, gebood het politiek belang dat hij van Borneo verwijderd werd. Bij gouvernementsbesluit dd. 19 April 1896 no. 2, is hij, met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement, naar de hoofdplaats Koepang op Timor gerelegeerd.

leiden. Het districtshoofd der Kleine Dajak, wien was opgedragen zich naar de Siang-streek te begeven, moest, niettegenstaande de verschillende Dajaksche hoofden, waaronder genoemde SILAM, hunne medewerking toegezegd hadden, onverrichterzake terugkeeren, omdat hij, bij de grens van bedoeld gebied gekomen, met vijandelijkheden bedreigd werd indien hij die grens overschreed. Het bestuur koestert echter de hoop dat eene volgende poging met beteren uitslag zal worden bekroond, ook omdat alsdan zal kunnen worden gerekend op de medewerking van het hiervóór reeds genoemde districtshoofd van Laoeng, wiens in 1895 wegens ongeschiktheid ontslagen voorganger zich voor deze zaak niets geene moeite had gegeven.

Eene poging, in het werk gesteld om de Ot-Dajaks, die de streek tusschen de Boven-Barito en de Boven-Kapoeas bewonen, te bewegen hunne geschillen met de Dajaks der afdeeling Dajaklanden te Kwala Kapoeas door den controleur te doen uitmaken, mocht evenmin slagen, en zelfs werd het gerucht verspreid dat zij voornemens waren om door middel van een sneltocht naar de Boven-Kahajan zich zelf recht te verschaffen. Ten einde hiertegen te waken, werd in October het districtshoofd der Groote Dajak naar de bovenstreken der Kahajan-rivier gedirigeerd, vanwaar hij in Maart jl. terugkeerde. Dit langdurig verblijf in de Boven-Kahajan hield ook verband met de veronderstelde mogelijkheid dat van de zijde van RADEN PAKOE c. s. (zie de vorige paragraaf) pogingen zouden worden aangewend om het verzet in de aangrenzende Melawi-streken naar dit gewest over te brengen. Met hetzelfde doel had ook het districtshoofd van Katingan (afdeeling Sampit) met eene bevolkingspatrouille eene poos in de Boven-Katingan post gevat.

Met betrekking tot de bovenbedoelde bijeenkomst te Toembang Anoei valt nog te vermelden, dat het grootste gedeelte der bij die gelegenheid opgelegde boeten is voldaan. Een paar personen echter, die aanzienlijke boeten moesten betalen en daartoe niet bij machte waren, onttrokken zich aan hunne verplichtingen door de vlucht te nemen naar de Boven-Barito.

In den loop van Maart jl. verscheen een gewezen districtshoofd van Moeara Teweh, RADEN DJAJA KASOEMA, een man van veel invloed in de Oeloe Mahakkam, waar hij in den laatsten tijd wegens handelszaken verblijf hield, bij den assistent-resident te Moeara Teweh, vergezeld door twee hoofden uit de Kedjin-streek (Boh Kedjin), behoorende tot de bovenlanden van Boeloengan. Bij monde van genoemd districtshoofd lichtten deze hoofden het doel hunner komst op de volgende wijze toe: De Kedjin-Dajaks bestaan uit 16 stammen, te zamen sterk p. m. 85 000 zielen, en zijn gevestigd aan de Soengei Laijah (eene zijrivier van de Kedjin-rivier, die zich op hare beurt in de Boeloengan-rivier uitstort), waar zij zich bezig houden met het verzamelen van boschproducten en het vervaardigen van mandau's, die zij, uithoofde van de zeer veel inspanning kostende reis, slechts eens in de vier of vijf jaar naar Boeloengan plachten af te voeren om ze aldaar in te ruilen tegen verschillende levensbehoeften als zout, tabak, enz. In dezen ruilhandel waren zij nu verhinderd doordien enkele jaren geleden Heban-Dajaks uit Noord-Borneo, — beter gewapend dan zij, namelijk van vuurwapenen voorzien, — hun land waren binnengetrokken, de uitgangen hadden bezet en hen in tal van gevechten hadden verslagen. Na eerst, doch zonder beter gevolg, de Poenan-Dajaks te hulp te hebben geroepen, die het ook tegen de Hebans hadden moeten afleggen, had hun vorst, TAMOEN KADING, besloten elders steun te zoeken. Hij had zich te dien einde in verbinding gesteld met de aan hem eenigszins vermaagschapte hoofden der Bahan-Dajaks in de Mahakkam, met namen SIDING en BANG DJOK, die hem geraden hadden zich tot ons bestuur te wenden. Vandaar de komst der beide Kedjin-hoofden, die namens hun vorst eene strook grond verzochten om er zich te kunnen vestigen en landbouw en handel te drijven. TAMOEN KADING zelf zoude in zijn land blijven, doch wenschte alleen voor een deel zijner onderdanen eene veilige schuilplaats binnen het gouvernementsgebied. Eene beslissing was omtrent dit verzoek nog niet genomen, in afwachting van de uitgelokte komst der beide Kedjin-hoofden naar Bandjermasin, opdat de resident persoonlijk de nader gewenschte inlichtingen zou kunnen vernemen. Sedert evenwel berichtte genoemde assistent-resident dat de beide Kedjin-hoofden naar hun land waren teruggekeerd, na in zijne handen op Dajaksche wijze vrijwillig den eed van trouw en gehoorzaamheid aan het Gouvernement te hebben afgelegd. Zij hadden er tegen op gezien naar Bandjermasin af te komen, doch het voornemen te kennen gegeven over vier à vijf maanden terug te komen met hun vorst zelf, omdat zij liever aan dezen de besprekingen met den „Grooten Heer" der Barito-rivier wilden overlaten. Omtrent de Kedjin-Dajaks zij overigens nog aangeteekend, dat zij verklaarden onafhankelijk te zijn en nimmer aan iemand schatting te hebben opgebracht. De sultan van Boeloengan, binnen wiens gebied zij eigenlijk te huis behooren, verklaarde niets van hen te weten en geenerlei gezag over hen uit te oefenen.

Door het in dit gewest gestationneerde oorlogsstoomschip *Soembing* werden, wanneer het niet voor zendingen naar de kustlandschappen moest gebezigd worden, tochten op de rivieren gedaan. In Januari en Februari 1895 vertoefde het op de Barito- of Doesoen-rivier, welke tot Moeara Teweh werd opgevaren, waar het schip door plotseling ingetreden lagen waterstand genoodzaakt was ongeveer drie weken te verblijven. In October en de eerste helft van November werd eene reis langs de Poeloe Petak- en Kapoeas-rivieren gemaakt en werden Marabahan, Kwala Kapoeas en Mandoemai aangedaan; verder opstoomen werd door den lagen waterstand belet.

Aangaande de tot dit gewest behoorende zelfbesturende inlandsche landschappen [1]) valt het volgende mede te deelen.

Met het zelfbestuur van Koetei was onze verhouding naar wensch, in het bijzonder nadat twee rijksgrooten, de pangeran's BANDAHARA en SOKMAWIRIO, Arabieren van geboorte, die op den gang van zaken in het landschap een zeer overwegenden, doch schadelijken invloed uitoefenden, door den sultan van alle macht en gezag ontheven waren (Juni 1895). De rechtstreeksche aanleiding daartoe was hierin gelegen, dat zij met opzet nalatig waren geweest in het regelen van de ontvangst van den assistent-resident van Koetei, toen deze op 8 Mei den sultan op diens geboortedag, tevens kroondag, in groote statie kwam gelukwenschen. Ter gelegenheid van dit feest, dat in Koetei steeds met luister gevierd wordt, vaardigde de sultan twee regelingen uit, die alleszins toejuiching verdienen. De eene betrof de geleidelijke afschaffing der slavernij, op den voet van soortgelijke regeling, in 1892 (zie het verslag van 1893, blz. 65) in het sultanaat Boeloengan tot stand gekomen, en de andere hield voorschriften in tegen het willekeurig vorderen van heerendiensten. Ook in andere opzichten moeten de vexatiën, waaraan de kleine man in Koetei placht bloot te staan, reeds veel verminderd zijn, doordien in de laatstverloopen maanden aan verschillende ingeslopen onwettige heffingen door den sultan een einde was gemaakt. [2])

In Augustus 1895 kwam de sultan te Bandjermasin, waar hij sedert 1884 niet was geweest, ten einde zijne opwachting bij het hoofd van het gewest te maken. Ouderdomsgebreken beletten hem om, gelijk hij gaarne zoude gedaan hebben, zich persoonlijk naar Batavia te begeven, ten einde den Gouverneur-Generaal hulde te brengen; doch in zijne plaats vaardigde hij tot dit doel een gezantschap af, bestaande uit zijn zoon (den kroonprins pangeran ADIPATI), twee jongere zoons (de pangeran's MANGKOE en SOSRO) en nog eenige grooten, verwanten en volgelingen. Dit gezantschap werd den 25sten September door den Gouverneur-Generaal in plechtig gehoor ontvangen ten paleize te Buitenzorg. Voorts werden de voornaamste leden van het gezantschap uitgenoodigd een bal ten paleize te komen bijwonen en maakte de Landvoogd van die gelegenheid gebruik om zich persoonlijk met hen te onderhouden.

Kort nadat de sultan in zijn land was teruggekeerd, werd van het Koeteisch bestuur de uitlevering verkregen van den uit het vorig verslag (blz. 23) bekenden MARTA SOKTA en diens zoon OMAR, de voornaamste schuldigen aan den in 1895 te Kotta Bangoen gepleegden moord, tot wier opvatting de sultan vroeger verklaard had niet in staat te zijn.

Met de Dajaksche hoofden der bovenstreken van Koetei (Oeloe Mahakkam) werden door den assistent-resident aanrakingen on-

---

[1]) Omtrent de aan inlandsche hoofden, krachtens eene instructie, ter besturing gegeven landschappen, gelegen in het zuidelijk deel van Borneo's Oostkust en behoorende tot het ressort der afdeeling Pasir–Tanah Boemboelanden (zie vorig verslag, blz. 22), zijn ditmaal geen bijzonderheden gemeld.

[2]) Daar de als hassil tanah of onder eenige andere benaming in andere landschappen van het gewest gebruikelijke heffing van een recht van 10 pct. van alle ingezamelde boschproducten ook in Koetei bestond, maar (door een verzuim) niet was genoemd in de bij het vigeerende politiek contract dd. 17 Juli 1863 behoorende opgave der aldaar werkende belastingen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 6 December 1895 n°. 5 het noodige geregeld om dat verzuim te herstellen.

Tevens werd bij het aangehaald besluit, naar aanleiding van het verzoek van den sultan om eene met betrekking tot de dzakat-belasting van lieverlede ontstane afwijking van het politiek contract door de Regeering gewettigd te zien, er in toegestemd dat bedoelde belasting, naar keuze van den sultan, doch behoudens de dienaangaande telkenmale door den resident te verleenen voorafgaande goedkeuring, worde geïnd in natura op den in voormelde opgave omschreven voet, dan wel in geld, als „oewang kapala", ten bedrage van f 2,50 per jaar voor elken ongehuwden man boven de 16 jaar en van f 3,50 per jaar voor elken gehuwden man.

derhouden door middel van den in 't vorig verslag (blz. 23) genoemden Siding van kampong Ana (p. m. 445 K.M. stroomopwaarts van Samarinda) en de verschillende in die streken te midden der Dajaksche bevolking gevestigde Bandjareesche handelaren. Een der invloedrijkste Dajaks uit Boven-Koetei, het hiervóór reeds genoemde Bahan-Dajaksche hoofd Bang Djok, koesterde reeds sedert geruimen tijd het voornemen naar Samarinda af te komen, ten einde den assistent-resident van Koetei te ontmoeten, en volgens in April jl. ontvangen berichten had hij zich werkelijk uit de bovenstreken derwaarts begeven, doch de reis halverwege gestaakt op het vernemen van de tijding dat in de benedenlanden de pokziekte heerschte.

Van de zijde van het in 't vorig verslag (blz. 23) reeds genoemde hoofd der Kajan-Dajaks, Kwe Ngiring of Kwing Irang (ook wel genaamd Kwa Ngirang) werd de bemiddeling van genoemden assistent-resident ingeroepen, ten einde weerwraak te voorkomen van Dajaks uit de aangrenzende residentie Wester-afdeeling van Borneo voor een door zijne onderhoorigen ondernomen sneltocht.

Door Poenans (Dajaks die een zwervend leven leiden) werden verschillende sneltochten gemaakt op de grenzen van ons gebied. Op een dier tochten werden vijf Bandjareezen gedood en twee kinderen geroofd, die aan den bovengenoemden Bang Djok zouden zijn afgestaan als bloedprijs voor een vroeger op een zijner onderhoorigen gepleegden moord. Volgens ingekomen berichten zoude deze Bang Djok, aan wien de invrijheidstelling der geroofde kinderen zou worden gevraagd, aan de gesneld hebbende stammen reeds boeten hebben opgelegd, met aanzegging zich niet meer aan dat wanbedrijf schuldig te maken.

Over het algemeen kan gezegd worden dat de Dajaksche hoofden uit de bovenstreken blijk geven nadere aanraking met ons bestuur te wenschen.

In de noordelijk aan Koetei grenzende Berouwsche landschappen Sambalioeng en Goenoeng Taboer doet zich, naar de resident meldt, behoefte gevoelen aan een krachtiger toezicht onzerzijds dan de te Goenoeng Taboer geplaatste inlandsche posthouder kan uitoefenen. Wel vertoeft er eens in de twee maanden, gedurende een paar weken, de op onzen uitersten bestuurspost ter Borneo's noordoostkust (te Boeloengan) gevestigde controleur, maar diens bezoeken stichten, naar gemeld wordt, geen blijvend nut. Gedurende zijne aanwezigheid gaan de zaken vrij ordelijk toe, doch zoodra hij vertrokken is, keert alles tot het oude terug.

De goede verstandhouding met het bestuur van Sambalioeng dreigde in 1895 een oogenblik verbroken te worden, ten gevolge van zijne weigering om eenige misdadigers uit te leveren, die voor den Nederlandsch-Indischen rechter moesten terechtstaan; doch een schrijven van den resident bleek voldoende om het zelfbestuur in het rechte spoor terug te brengen. Daar de door de bevolking algemeen als eventueele opvolger van den reeds zeer bejaarden sultan aangewezen persoon was overleden, gaf dit aanleiding tot kuiperijen betreffende de opvolging, welke in het landschap verdeeldheid deden ontstaan. De toestand in Goenoeng Taboer bleef onveranderd. Tot gewelddadige botsingen tusschen de partij van den sultan en die van Hadji Adji Koening, den voormaligen waarnemenden bestuurder, kwam het niet.

In Boeloengan vielen geen politieke gebeurtenissen van belang voor. Voor het eerst sedert zijn optreden (in 1889) kwam in den aanvang van 1896 de sultan naar Bandjermasin, ten einde, vergezeld van zijn zoon en een broeder, bij het hoofd van het gewest zijne opwachting te maken. De verstandhouding tusschen den controleur en het zelfbestuur was naar wensch. In Juli 1895 bezocht genoemde ambtenaar de Tidoengsche landen, hetgeen in vele jaren niet was geschied, en vond er den toestand vrij bevredigend. De panembahan van Malino, wiens gebied geacht wordt te behooren tot dat van den sultan van Boeloengan, doch die weigerde dezen te gehoorzamen, liet — op raad van den controleur — die houding varen en bracht in Augustus te Boeloengan een bezoek bij den sultan. Het tusschen hen bestaand geschil over de hassilheffing werd tot beider tevredenheid geregeld. Daar sinds geruimen tijd de wateren van Boeloengan niet door een oorlogsschip waren bezocht, ondernam in Augustus 1895 de *Soembing* eene reis derwaarts en vertoonde de vlag, behalve ter hoofdplaats Boeloengan (waar bezoeken gewisseld werden met den sultan), op de Sesajab-rivier en bij het eiland Sebittik in de St. Lucia-baai, over hetwelk de grensscheiding tusschen Nederlandsch- en Britsch-Borneo loopt. Toen bij het Nederlandsch gedeelte van Sebittik geankerd werd, zag men aldaar geen spoor van bewoning. Ten einde te onderzoeken of het eiland geheel onbewoond was, maakte de controleur, vergezeld van een paar officieren, met zijn stoomjacht *Jeanne*, hetwelk van Boeloengan de reis medegemaakt had, een tocht rondom Sebittik. Op het aan Engeland toebehoorend gedeelte van het eiland trof men een 70-tal van Boeloengan afkomstige lieden aan, die er zich klaarblijkelijk weinig om bekommerden of zij zich op Nederlandsch dan wel op Britsch gebied bevonden.

Blijkens het vorig verslag (blz. 23 en 24) was van de zelfbesturen van Koetei, Sambalioeng (met Goenoeng Taboer) en Boeloengan reeds instemming verkregen omtrent eene eventueele overdracht aan het Gouvernement, tegen nader vast te stellen schadeloosstelling, van de in- en uitvoerrechten en van de pachten. Deze aangelegenheid is sedert nader voorbereid door het nog zooveel doenlijk en noodig verzamelen van gegevens voor eene billijke regeling van de geldelijke voorwaarden. De van den resident ontvangen voorstellen dienaangaande en tevens omtrent de bevestiging van regeeringswege van het voorloopig aan het Koeteisch bestuur reeds gedane bod waren in Mei jl., met de adviezen der betrokken directeuren van algemeen bestuur, bij de Indische Regeering voorgebracht. Nadat deze hare beslissing zal hebben doen kennen, zal derhalve bij de genoemde inlandsche besturen op de zaak zijn terug te komen, ten einde binnen de door de Regeering aan te geven grenzen, tot overeenstemming te geraken aangaande de jaarlijksche afkoopsommen, die vereischt zouden worden om te zijner tijd (nadat daarop bij de Indische begrooting zal zijn gerekend) den maatregel te verwezenlijken (Wat Koetei betreft zullen de reeds besproken geldelijke voorwaarden nog aanvulling behoeven om, tegen schadeloosstelling, c. q. ook de afschaffing te verkrijgen van de aldaar geheven doorvoerrechten.)

Aangaande de leenrijken, niet behoorende tot de afdeeling Koetei en Noordoostkust van Borneo, — in de afdeeling Sampit: het landschap Kotta Waringin, en in de afdeeling Pasir-Tanah Boemboelanden: de landschappen Pegatan-Koesan en Pasir, — zijn ditmaal, althans omtrent het eerste, geen bijzondere mededeelingen te doen. Wat Pegatan-Koesan betreft, kwam het aan eene vaardige afdoening der bestuursaangelegenheden zeer ten goede dat, wegens ziekte van den jeugdigen in 1893 opgetreden radja, de leiding der zaken gedurende bijna het geheele jaar 1895 weder tijdelijk in handen was van diens gewezen voogd, die zich reeds vroeger, als waarnemend radja, van eene gunstige zijde had doen kennen. In den aanvang van 1896 was de radja genoegzaam hersteld om naar Bandjermasin te komen, waar hij den resident zijne opwachting maakte.

Het landschap Pasir vorderde weder herhaaldelijk de bemoeiingen van ons bestuur, zonder dat de pogingen om aldaar ordelijker toestanden in het leven te roepen iets ten goede uitwerkten, al scheen men af en toe op weg om daartoe te geraken. Dit laatste liet zich bijv. aanzien in Mei 1895, toen de resident zich naar Pasir begeven had, hoofdzakelijk om de oneenigheden tusschen den sultan en de landsgrooten bij te leggen, waarin ons bestuur in 1894 slechts ten deele geslaagd was (verg. vorig verslag, blz. 23). Dit doel toch werd nu bereikt, en er werd eene regeling getroffen omtrent de wijze van aanstelling en ontslag der landsgrooten en het aantal dier dignitarissen, alsmede omtrent de verdeeling der landsinkomsten. Toen echter de controleur der afdeeling (die zijne standplaats heeft op Poeloe Laut) zich in November 1895 weder in Pasir bevond tot het onderzoeken en bespreken van zaken, moest hij ervaren dat het wanbestuur in Pasir niets verminderd was; slechte en brutale sujetten hadden er vrij spel; zij bleven, ofschoon verdacht van moord en diefstal, buiten vervolging, en werden zelfs in de omgeving van den sultan geduld, zonder dat deze hunne opvatting durfde of wilde gelasten, terwijl daarvan ook niets of zoo goed als niets geen werk werd gemaakt, waar het lieden gold, die voor de rechtbanken of rechters van het Gouvernement zouden moeten terechtstaan. Zelfs nog tijdens de aanwezigheid van den controleur, nadat eerst de gewone beleefdheidsbezoeken gewisseld waren, verwijderde de sultan zich heimelijk van de hoofdplaats, in stede van orde te stellen op de uitlevering van de personen, die de controleur kwam opeischen, en zonder dien ambtenaar daaromtrent eenig bescheid te doen geven. Door den resident ter verantwoording geroepen, met aanzegging om de uit te leveren personen binnen zekeren termijn te Kotta Baroe (Poeloe Laut) ter beschikking te stellen van den controleur, antwoordde de sultan slechts met uitvluchten, terwijl zijn brief ook geen woord van verontschuldiging inhield. Over gemis aan medewerking van de zijde zijner landsgrooten kon hij zich niet meer beklagen, sedert in Mei 1895 allen zich met hem verzoend hadden, en de twee invloedrijkste, die zich anders veel in de bovenlanden ophielden, namelijk de radja moeda (aangewezen bestuursopvolger) en pangeran Nata (ook wel, zooals in 't vorig verslag, pangeran Sjarif genoemd), op verzoek van den resident steeds ter hoofdplaats Pasir vertoef-

den, ten einde zich ter beschikking van den sultan te houden. De rijksbestierder, pangeran MANGKOE, blijkbaar ontstemd over des sultans onverschilligheid voor land en volk en over diens houding tegenover het Gouvernement, verzocht in December, toen hij zich voor eenige dagen bij den controleur te Kotta Baroe ophield, om uit zijn ambt ontheven te worden, ten einde de reis naar Mekka te ondernemen, doch in de gegeven omstandigheden werd het ontslag van dezen landsgroote, die met de zooeven genoemde twee anderen bovendien op goeden voet stond, niet gewenscht geacht, waarom de resident hem overhaalde zijn plan nog uit te stellen. Het maakt nog een punt van overweging uit hoe de Pasirsche zaken in een beter spoor zullen zijn te brengen.

Met betrekking tot den algemeenen toestand van het gewest behelst 's residents jaarverslag over 1895 nog het volgende.

De rijstoogst viel over 't geheel zeer gunstig uit. De teelt van Liberia-koffie blijkt meer en meer bij de bevolking bijval te vinden en neemt dan ook toe, evenals de cultuur van tabak (voor de inlandsche markt) en van klappernoten. In Amandit en Sampit vindt de bevolking voor een deel haar bestaan in de bereiding van copra.

De handel bleef tamelijk wel stationnair; alleen deed eene tijdelijke rijzing der prijzen van rottan en getah den uitvoer van die artikelen toenemen. Ter oostkust van het gewest schijnt het handels- en scheepvaartverkeer zich uit te breiden.

Van epidemieën bleef het gewest verschoond. De meest voorkomende ziekten waren koortsen, buikziekten en berriberri, doch daarvan werd slechts hier en daar gehoord, evenals van sporadische gevallen van pokziekte.

De Christelijke propaganda onder het heidensche deel der bewoners kon in 1895 niet op veel bekeerlingen wijzen. Evenmin de Mohammedaansche.

§ 15. *Celebes en onderhoorigheden.*

In de onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van dit gewest kon de politieke toestand gunstig genoemd worden. Bij een paar gelegenheden had echter het openbaar gezag, ten einde zich te doen gehoorzamen, een min of meer georganiseerden tegenstand te breken, en wel in de afdeeling Takalar (op den vasten wal van Celebes), zoomede in het regentschap Bonea op het eiland Saleijer. Toen namelijk den 12den November 1895 een drietal van diefstal verdachte onderhoorigen van den regent van Sanraboni door dezen in persoon tot den controleur te Takalar werden gebracht, was eene menigte gewapende lieden hem derwaarts gevolgd. Op het erf des controleurs gekomen, verzetten zij zich tegen de aanhouding der aangebrachten. De demonstratie nam dusdanige verhouding aan, dat slechts één van de drie delinquenten in verzekerde bewaring kon worden genomen en de politiedienaren er toe moesten overgaan van hunne wapenen gebruik te maken. De kwaadwilligen met hun hoofdaanvoerder DAENG PALOPO (die later werd gevat) namen hierop ijlings de vlucht, met achterlating van één doode, die gevonden werd met eene ontbloote badik in de hand. Van het gebeurde onderricht, vertrok de gewestelijke gouverneur den volgenden morgen, vergezeld van een detachement infanterie, per gouvernementsstoomschip naar Takalar. Bij het door hem ingesteld onderzoek bleek dat de houding van den regent van Sanraboni veel te wenschen had overgelaten, zoodat hij door den gouverneur in de uitoefening van zijne functiën geschorst en een invloedrijk man met de waarneming daarvan belast werd. Eenige dagen later keerde de gouverneur met de militaire dekking terug. De rust werd sedert niet meer verstoord.

Op Saleijer had men te doen met eene onder de bewoners van Mare Mare door eenige raddraaiers op het getouw gezette beweging om het bestuur te dwingen bedoeld landschap, dat in 1880 met algemeen goedvinden van hoofden en kiesgerechtigden bij het regentschap Bonea was ingesmolten, weder tot een zelfstandig regentschap te verheffen. Nadat in 1894 een met eenparige stemmen gekozen nieuwe regent was opgetreden (zwager van den vorigen en tot dusver onderregent van Bonea) bleek alras dat een groot deel der bevolking van Mare Mare zich door eenige raddraaiers (waaronder districtshoofden en andere aan de vroegere regentenfamilie van het landschap verwante personen) liet bewerken om den nieuwen titularis niet als regent te erkennen. Scheen in 't laatst van 1894 de terechtstelling voor den landraad van de hoofdopruiers eene gewenschte uitwerking te zullen hebben, daar de overige onwilligen van houding veranderden, — toen het ingestelde strafgeding op vrijspraak uitliep, begon het lijdelijk verzet van lieverlede te herleven: de partij toch, die weer een eigen regent over Mare Mare wenschte, ging meer en meer tewerk, alsof het landschap niet onder den regent van Bonea stond. Zonder daartoe last te hebben ontvangen, lieten de belhamels dier partij eene brug bouwen in heerendienst, den opgekomenen diets makende dat zij een eigen regent zouden krijgen zoodra de brug gereed zou zijn. De door het bestuur tijdelijk aangestelde hoofden, ter vervanging van hen die (op enkele den regent trouw geblevenen na) wegens hun verzet waren ontslagen, hadden niets te zeggen, daar de ontslagen hoofden het gezag bleven uitoefenen. De gewestelijke gouverneur, die zich in November 1895 naar Saleijer begeven had, liet de erkende leiders der beweging, ten getale van 14, voor zich komen en wees hen op de onmogelijkheid om in den gegeven stand van zaken Mare Mare weer tot een zelfstandig regentschap te verheffen, en op de gevolgen, die het verzet voor hen moest na zich slepen. Zij bleven halsstarrig weigeren den regent te erkennen en te gehoorzamen. De gouverneur ging er nu toe over hen bij deurwaarders-exploit te doen oproepen om, ingevolge art. 48 van het Regeeringsreglement, in hunne verdediging te worden gehoord. Bij die verhooren, gedeeltelijk door den gouverneur zelf en voor het overige, na zijn vertrek van Saleijer, door den controleur der afdeeling afgenomen, ontkenden zij alle schuld aan de hun ten laste gelegde opruiing, doch bleven, op één na, hardnekkig weigeren den regent van Bonea te erkennen en te gehoorzamen. Ook op grond van de overmoedige houding, door de in verhoor geweest zijnde personen aangenomen nadat zij in hunne kampongs waren teruggekeerd — en dit terwijl zij bewust waren van hetgeen hun boven het hoofd hing — kwam de gouverneur en met hem de Indische Regeering tot de overtuiging dat eene verwijdering van Celebes van de 13 halsstarrig in verzet gebleven opruiers het eenige middel was om het onwillige deel der bevolking van Mare Mare tot inkeer te brengen en in het landschap weer een geregelden toestand te doen ontstaan. Bij gouvernementsbesluit dd. 14 Maart 1896 n°. 24 werd gelast dat de 13 hoofdschuldigen deels naar Medan (residentie Oostkust van Sumatra), deels naar de hoofdplaats der residentie Menado verbannen en, in afwachting van hunne overbrenging derwaarts, in hechtenis gesteld zouden worden. In het belang van de tenuitvoerlegging van dien maatregel en om in Bonea den terugkeer van eene geregelde orde van zaken te helpen verzekeren, heeft de gouverneur zich den 16den April jl. met de gouvernementsstoomschepen *Glatik* en *Zwaan* en eene militaire dekking van 1 officier en 50 bajonetten en een officier van gezondheid naar Saleijer begeven. Verzet bij de gevangenneming van de verbannenen werd niet ondervonden; zij werden allen — op één na, die overleden was, — daags na aankomst van den gouverneur naar Makasser ingescheept. De bevolking van Mare Mare bleef echter hardnekkig weigeren den regent van Bonea te gehoorzamen, waarop besloten werd met het detachement militairen naar Baroegaija, de hoofdplaats van het voormalig regentschap Mare Mare, op te rukken om van daar uit excursies te maken naar de kwaadwilligste kampongs in het binnenland. Achtereenvolgens werden nu een drietal kampongs bezocht, en wel met dit gevolg dat de geheele bevolking zich aan den regent onderwierp, met uitzondering van een 50-tal, die wegens feitelijk verzet werden gearresteerd en wier zaak door den controleur (magistraat) van Saleijer in onderzoek is genomen. De regent achtte nu zijn invloed in Mare Mare in zoover hersteld, dat hij de hulp van de militairen niet meer noodig had, weshalve de gouverneur met de door hem medegenomen dekking den 25sten naar Makasser terugkeerde.

Een woelziek persoon, die vroeger het bestuur meermalen moeielijkheden had veroorzaakt, de in het verslag van 1894 (blz. 27) genoemde TAROLLONG uit de afdeeling Noorderdistricten, kwam in Januari 1896 uit eigen beweging bij het bestuur te Makasser vergiffenis vragen, met de verzekering dat hij zich voortaan als rustig burger wenschte te gedragen, welke onderwerping werd aangenomen.

Nopens de niet onder rechtstreeksch bestuur gebrachte streken valt het volgende mede te deelen.

In het leenstaatje Tanette bleef de rust ongestoord. De leenvorstin gaf voortdurend blijken van hare goede gezindheid jegens het Gouvernement.

Wat Boni betreft, waar wijlen de met den Gowaschen prins KRAËNG POPO gehuwd geweest zijnde leenvorstin in het voorjaar van 1895 was opgevolgd door haren broeder, den toenmaligen rijksbestierder, onderging de inwendige staat van zaken sedert KRAËNG POPO's invloed een einde had genomen (verg. vorig verslag, blz. 25 26) eene gunstige verandering. Alle betrekkingen, welke door dien prins onvervuld gelaten waren, om zich de daaraan verbonden inkomsten te kunnen toeëigenen, werden weder vervuld; de door hem benoemde hoofden van Gowareesche geboorte werden ontslagen en hadden, evenals de door hem

aangestelde tolgaarders, het land verlaten, terwijl de door hem ingevoerde belastingen werden afgeschaft. Ook werd, om verdere verwaarloozing der koffiecultuur te verhoeden, opgeheven het door den eersten leenvorst met betrekking tot die cultuur indertijd ingevoerde monopolie-stelsel. Om reeds bij voorbaat eene met onze politieke belangen in Boni strijdige uithuwelijking van de door KRAENG POPO bij wijlen de leenvorstin verwekte dochter te ontgaan, werd aan bedoelde, in Boni verbleven minderjarige prinses, en ook aan haren vader, namens den Gouverneur-Generaal te kennen gegeven, dat zij, op straffe van hare rechten op den Bonischen troon te verbeuren, alvorens in den echt te treden de toestemming van het Gouvernement behoeft. Met den nieuwen leenvorst, wiens erkenning als zoodanig de door den gewestelijken gouverneur voorbehouden gouvernementsbekrachtiging erlangde bij besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 1 Augustus 1895 n°. 22 [1]), kwam op 16 Februari 1896 een meer aan de eischen beantwoordend politiek contract tot stand. In verband met hetgeen ter zake in 't vorig verslag is gezegd, zij aangeteekend, dat deze overeenkomst in hoofdzaak geschoeid is op het voor de leenstaten van Zuid-Celebes in 1891 als norm aangenomen model, behoudens de overneming nog van ettelijke bepalingen die in het met Boni reeds bestaande contract voorkwamen.

Van de in de eerste helft van 1895 door overlijden ook in het rijk Gowa plaats gehad hebbende troonsverwisseling werd reeds in 't vorig verslag (blz. 25) melding gemaakt. In 't laatst van September kwam de opgetreden bestuurder met zijne rijksgrooten te Makasser om het door het Gouvernement met zijn voorganger gesloten politiek contract dd. 26 October 1894 ook zijnerzijds te aanvaarden, waarna de vorst door den gouverneur, onder nadere en sedert — den 5den December 1895 — verleende goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, in zijne waardigheid bevestigd werd. Ook onder het nieuwe bewind bleef onze verstandhouding met Gowa naar wensch.

In Soppeng, waar de landsgrooten, zoomede de vele vazallen en prinsen voortdurend onderling overhoop lagen, en elkaar zooveel mogelijk afbreuk trachtten te doen, ontstond, na het overlijden in October 1895 van den bestuurder van dat landschap, groote verdeeldheid omtrent de keuze van een opvolger. Er vormden zich twee machtige partijen, waarvan de eene eene Soppengsche prinses, de andere eene nicht van den vorst van Sidenreng met geweld op den troon trachtte te plaatsen. De assistent-resident ter beschikking, die zich in November naar Soppeng begaf en er den toestand zeer gespannen vond, wees de landsgrooten op de wenschelijkheid om iemand van het Soppengsche vorstengeslacht aan het bewind te brengen, daar hun land anders allicht onder den invloed van het grootere en machtige Sidenreng zou komen. Op den 5den December werd in eene vergadering der landsgrooten de hooger bedoelde Soppengsche prinses tot bestuurster verkozen: als zoodanig werd zij den volgenden dag aan den assistent-resident voorgesteld, bij welke gelegenheid de verkozene de in het vigeerend contract voorgeschreven verklaring aflegde.

Daar de hoofdvorst (aroe matoewa) van Wadjo zich meer dan vroeger in zijn land ophield, en zich meer met den gang van zaken bemoeide, nam in 1895 zijn invloed in het Wadjosch gebied toe en heerschte er eene te voren ongekende rust.

In de landschappen, uitmakende het bondgenootschap Adja Tapparang, waartoe in de eerste plaats Sidenreng en verder Sawietto, Soeppa, Rappang en Alietta behooren, viel in 1895 niets meldenswaardigs voor; de rust en orde werden er niet gestoord.

Met de ten noorden van de Adja Tapparang-streken gelegen, onder den gemeenschappelijken naam van Masenrempoeloe bekende landschappen Batoelappa, Doeri, Maiwa en Kassa, welker verhouding tot het Gouvernement eerst in 1890 op vasten voet geschoeid is, hebben slechts weinig bestuursaanrakingen plaats. In 1895 zou zich wellicht de gelegenheid hebben aangeboden om nopens de daar heerschende toestanden nadere kennis op te doen, indien eene onder officieel geleide (zie lager) ondernomen wetenschappelijke reis door dit gebied geheel volbracht had kunnen worden. De twee reeds in 't vorig verslag (blz. 26 en 133) bedoelde Zwitsersche natuuronderzoekers, aan wie door den gouverneur de aan zijn bureau verbonden inlandsche hoofdzendeling was toegevoegd, hadden ditmaal tot onderzoekingsveld gekozen de streek, waar het zuidwestelijk schiereiland aan Centraal-Celebes aansluit. In 't laatst van Juli 1895 van Pare Pare aan de westkust (bezuiden de Golf van Mandhar) vertrokken, bereikten zij Boenging (Batoelappa) en wenschten van daar uit het meer Kariangang te bezoeken en verder via Doeri en de Toradja-landen naar de Loewoesche kustplaats Palopo (in de Golf van Boni) te reizen. In Doeri werden zij echter door den ons kwalijk gezinden jongeren broeder van den vorst van Sidenreng, die met de vorstin van het nog niet op vasten voet met het Gouvernement in betrekking staande landschap Enrekang gehuwd is en daar veel macht schijnt te hebben, op beleefde wijze teruggewezen. Van bestuurszijde is de houding van Enrekang kort daarop bij den vorst van Sidenreng ter sprake gebracht. De assistent-resident ter beschikking te Makasser had te Tanette, waar zich toen genoemde vorst bevond, met hem een onderhoud over het gebeurde. Sidenreng's bestuurder bood zijne bemiddeling aan bij een eventueelen tweeden tocht en gaf de verzekering van het welslagen daarvan.

Bleek reeds uit het vorig verslag dat een tocht, die onder geleide van een Europeesch ambtenaar van Makasser door dezelfde reizigers door het gebied van Loewoe noordwaarts was ondernomen, ongehinderd was volbracht, ook bij eene onderzoekingsreis in den aanvang van 1896 van dezelfde zijde, weder in bijzijn van genoemden ambtenaar en bovendien van den hooger bedoelden hoofdzendeling, door een ander gedeelte van Loewoe georganiseerd, viel andermaal de medewerking van het Loewoesch bestuur te roemen. Bedoelde reis, waarmede de gebroeders drs. SARASIN hunne onderzoekingen op Celebes besloten, strekte zich uit van Oesoe (aan de oostzijde der Golf van Boni) dwars door de zuidoostelijke landtong naar de op de oostkust van Celebes gelegen Ternataansche onderhoorigheid Toboengkoe (of Tomboekoe). Overigens is met betrekking tot Loewoe nog gemeld dat de Sidenrengsche prins AROE PENEKIE, die in het landschap een ongewenscht element uitmaakte (verg. vorig verslag, blz. 26), op aanzoek onzerzijds, door zijn oom, den vorst van Sidenreng, uit Loewoe werd teruggeroepen, waaraan hij gevolg gaf.

Bij een bezoek, in den loop van 1895, ter opneming van den stand van zaken, door den assistent-resident ter beschikking aan de Mandhar-staatjes (westkust van Celebes) gebracht, vond hij er over 't algemeen den toestand onveranderd; bij voortduring scheen het in de meeste dier landschappen den bestuurders aan den wil of de kracht te ontbreken om de inwendige rust en veiligheid voldoende te verzekeren. Echter was de vorst van Balangnipa thans krachtig opgetreden tegen zekeren I-PAMASÉ (een zoon van den vorigen bestuurder, den in 1873 naar Java gerelegeerden maradia KAPÉ), die sedert jaren tegen het wettig gezag in Balangnipa in verzet was. De kampong van PAMASÉ was namelijk getuchtigd en hij met zijne aanhangers verdreven. Toen PAMASÉ kort daarop te Makasser de vergiffenis van ons bestuur kwam inroepen, werd hem te kennen gegeven, dat hij niet bij den gouverneur kon worden toegelaten voor en aleer hij zijne onderwerping aan den bestuurder van Balangnipa zou hebben aangeboden. In Balangnipa en Madjene achterhaalde de ter inspectie gekomen assistent-resident eene groote hoeveelheid uit Lombok clandestien ingevoerde wapenen en munitie. De schuldigen werden tot geldboeten veroordeeld en de wapenen en munitie, zoomede de prauw, waarmede zij aangebracht waren, verbeurd verklaard. Aan den zoon van den vorst van Mamoedjoe, die zich had schuldig gemaakt aan roof en moord op gouvernements-onderdanen, werd door voornoemden assistent-resident eene schadevergoeding opgelegd, waarvan het bedrag, gedeeltelijk in lijnwaden, onmiddellijk werd voldaan. Toen kort daarop (in Augustus 1895) de vorst van Mamoedjoe kwam te overlijden, werd door de leden van den hadat een neef en schoonzoon van den overledene in diens plaats gekozen.

Nopens de landschappen, die zich benoorden de Mandhar-staatjes langs de westkust van Celebes uitstrekken en oostelijk begrensd worden door de tot de residentie Menado (zie lager) behoorende staatjes aan de Tomini-bocht, is voor dit verslag weinig bijzonders gemeld. Over bedoelde landschappen, Donggala, Towaëli, Palos, Sigi, Dolo, Belomaroe en Tontoli, wordt toezicht gehouden door twee civiele gezaghebbers, respectievelijk gevestigd te Donggala en te Tontoli. Van den gezaghebber te Donggala, wiens ressort de zes eerstgenoemde (Kaïlische) landschappen omvat, kwamen nopens de inlandsche bestuurders aldaar geen klachten in (zie lager omtrent Sigi § 16). De

---

[1]) Bij datzelfde besluit werd goedkeuring verleend op 's gouverneurs beschikking dd. 20 April 1895, houdende voorziening in de opengevallen betrekking van rijksbestierder. Volgens het vorig verslag zou als zoodanig 's vorsten oudste zoon zijn opgetreden; dit is echter minder juist, zooals de sedert ontvangen schriftelijke berichten hebben doen zien. Wel was aanvankelijk van dien prins als candidaat voor de betrekking sprake geweest, maar op voordracht van den leenvorst, die zijn zoon voor rijksbestierder te jong achtte, is als zoodanig aangesteld een andere Bonische groote, die als een zelfstandig en zeer geschikt man bekend stond.

gezaghebber te Tontoli meldde dat handel en welvaart in zijn ressort toenamen.

Omtrent den staat van zaken in de niet onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van het gewest, buiten den vasten wal van Celebes, o. a. op Boeton, Soembawa en westelijk Flores of Mangerai, vindt men niets bericht. In Mei 1895 begaf de gouverneur zich naar het eiland Soembawa, ten einde in het landschap van dien naam een onderzoek in te stellen naar de omstandigheden waarin de zich daar ophoudende Sassaks van Lombok verkeerden (verg. lager § 20), en in November nogmaals, ten einde een tusschen de landschappen Dompo en Sanggar gerezen grensgeschil te onderzoeken.

Aan het gewestelijk verslag over 1895 ontleent men nog de volgende mededeelingen van algemeenen aard, die voor het meerendeel de onder ons rechtstreeksch bestuur staande streken betreffen.

Over de veiligheid van personen en goederen aldaar viel doorgaans weinig te klagen. De algemeene gezondheidstoestand was bevredigend te noemen; slechts in enkele afdeelingen deden zich nogal veel koortsgevallen voor. De pokziekte, waarvan in het vorig verslag (blz. 26) sprake was, kon als geweken beschouwd worden. Behalve eene in Augustus en September in de onderafdeeling Kadjang (afdeeling Oosterdistricten) geheerscht hebbende besmettelijke ziekte onder de karbouwen, heerschten onder den veestapel geene ziekten van aanbelang.

In doorslag gaven de voedingsgewassen en andere cultures, uitgenomen de koffieplantsoenen, een vrij goed beschot. Dat in de koffiestreken minder geld onder de bevolking kwam, werkte aldaar nadeelig op hare koopkracht en dus ook op den afzet van invoerartikelen. De uitvoer van boschproducten uit verschillende vorstenrijken, zooals Loewoe, Laiwoei, de Mandharsche en Kaïlische landschappen en Soembawa, naar Makasser en Singapore bleef belangrijk.

Bewegingen van het Mohammedanisme deden zich niet voor. Langzaam schrijdt echter de Islam voort onder de Alfoersche stammen, welke Centraal-Celebes en het zuidoostelijk schiereiland bewonen, evenals onder de To Donggo op Soembawa. Nadat de Indische Regeering verklaard had geen bezwaar te zien in de — blijkens blz. 53 van het verslag van 1859 geweigerde — toelating van het evangeliesatiewerk onder de Makassaren in de gouvernementslanden van Zuid-Celebes (zie vorig verslag, blz. 139), is in April jl. op eene aanvrage van die strekking van een zendeling van de Utrechtsche Zendingsvereeniging gunstig beschikt.

§ 16. *Menado.*

In het onder ons rechtstreeksch bestuur staand gedeelte van dit gewest viel op politiek gebied niets bijzonders voor. Aan het eerste districtshoofd van Tombariri (afdeeling Menado) werd bij gelegenheid van zijn op verzoek verkregen eervol ontslag uit 's lands dienst, uit aanmerking van zijne langdurige goede diensten, door het Gouvernement de kleine gouden ster voor trouw en verdienste verleend.

Met de zes radja's op de Sangi-eilanden werd door den resident eene nieuwe regeling getroffen (in overeenstemming waarmede de met hen bestaande politieke contracten bij de eerst voorkomende gelegenheid gewijzigd zullen worden) om de door hen ten behoeve van het Gouvernement van hunne „werkbare" mannelijke onderhoorigen op genoemde eilanden geheven jaarlijksche schatting, te rekenen van 1 Januari 1895 af, f 2,50, in stede van f 1, te doen bedragen, echter met dien verstande, dat de schattingplichtigheid niet langer reeds op 16-, maar eerst op 18-jarigen leeftijd zal aanvangen; voorts hebben bedoelde radja's, tot wier gebied ook de Talaut- of Talauer-eilanden behooren (alleen de radja van Kandhar heeft aldaar geen onderhoorigheid), zich bereid verklaard dergelijke schatting, op denzelfden voet, doch tot een bedrag van f 1 's jaars, ook te doen opbrengen door de Talauereezen, onder wie de toestanden zich in de laatste jaren voldoende geconsolideerd hebben en onze invloed, vooral na de tuchtiging van Arangkaä in Juli 1893 (zie het verslag van 1894, blz. 28/29), voldoende gevestigd is, om de heffing geen bezwaar te doen ondervinden.

Beide eilandengroepen, zoomede de nabijgelegen Nanoesa-eilanden, werden in 1895 eenige malen door den resident bezocht met het in het gewest gestationneerde gouvernementsstoomschip. De jongste dier dienstreizen (in November), welke door den predikant van Menado voor eene kerkelijke inspectie werd medegemaakt, strekte zich ook uit tot het ten noordwesten van de Nanoesa-groep gelegen eiland Miangis of Melangis, waar tot hiertoe nimmer een Europeesch ambtenaar was geweest.

Het in 't vorig verslag (blz. 27) bedoeld plaatselijk onderzoek op Groot-Sangi nopens de grensgeschillen tusschen Manganitoe en Taboekan had eene nieuwe grensregeling ten gevolge, waardoor, naar men zich vleit, dergelijke geschillen tusschen beide landschappen in den eersten tijd niet meer zullen voorkomen.

Wat de tot het gewest behoorende staatjes betreft, die zich westwaarts van de Minahassa langs de noordkust van Celebes uitstrekken, met namen Bolang Mongondo, Bolang Oeki, Bintaoena, Bolang Itang, Kaidipan en Bwool, slaagde het Europeesch bestuur er in de medewerking dier zelfbesturen te verkrijgen om, overeenkomstig het verleden jaar medegedeelde voornemen, hunne verhouding tot het Gouvernement op den gewenschten meer volledigen voet te regelen. Met al deze landschappen kwamen dan ook in 1895 nieuwe politieke contracten tot stand. Het nieuwe contract met Bintaoena werd ter hoofdplaats Menado gesloten, nadat de aldaar, tot het verlijden van de gebruikelijke akte van verband, aangekomen waarnemende bestuurder door den resident als radja was bevestigd (Juli 1895). Deze nieuwe titularis, laatstelijk president-radja van het landschap, was door de mantri's aangewezen als de wettige opvolger van den in November 1894 overleden radja van Bintaoena.

De aan den assistent-resident van Gorontalo ondergeschikte controleur voor de aanrakingen met de landschappen aan de Tomini-bocht, die blijkens het vorig verslag (blz. 27), in afwachting dat te Posso in het landschap van dien naam een geschikt onderkomen voor hem in gereedheid zou zijn gebracht, de plaats Mapane in het landschap Saoesoe tot standplaats gekozen had, verhuisde met het aan hem ondergeschikte personeel in Maart 1895 naar Posso, waar eenige maanden later ook te zijner beschikking kwam het te Menado aangeworven korps gewapende politiedienaren, tot welks toevoeging aan bedoelden ambtenaar in October 1894 besloten was [1]). Posso, Todjo en Mapane werden in Juli en de eerste twee plaatsen nog eens in September door den assistent-resident van Gorontalo bezocht, terwijl in December ook de resident te Posso en te Todjo vertoefde. Schijnt aldaar de bevinding niets bijzonders te hebben opgeleverd (althans in de voor dit verslag ontvangen berichten is dienaangaande niets gemeld), ten opzichte van het toen mede bezochte Tominische landschap Parigi, tegen hetwelk ernstige grieven bestonden wegens gepleegde rooverijen in naburig gebied, droeg de komst van het hoofd van gewestelijk bestuur in December 1895 goede vruchten, daar de schuldige Parigische rijksgrooten vergiffenis verzochten en beloofden voortaan de bevelen van het Gouvernement te zullen opvolgen. De strijd om het gezag tusschen den rechtmatig opgetreden magaoe Bapa-i-Henta (zoon van den in December 1893 overleden bestuurder van Parigi) en zijn oom, den indertijd afgezetten rijksbestierder Bapa-i-Latjado, was in den loop van het jaar gekeerd ten gunste van eerstgenoemde, die sedert het bestuur voerde onder den naam van Radja Malolo. Tegen Latjado had zich namelijk eene sterke partij gevormd, zoodat hij het land verlaten en zich gevestigd had in de kampong Laboean in het Kaïlische landschap Palos (gouvernement Celebes en onderhoorigheden). Uit weerwraak moet hij den radja van Sigi (mede een der Kaïlische landschappen), die zekere suprematie uitoefent over de landstreek Mapane (verg. het verslag van 1893, blz. 22), hebben overgehaald om de Alfoeren uit de omstreken van Mapane te gelasten een inval in Parigi te doen, welke last, in verband met de sedert jaren tusschen Mapane en Parigi bestaande veete, in goede aarde schijnt te zijn gevallen. Bovendien ontzag Latjado zich niet om zijne volgelingen steeds kleine invallen in Parigi te laten doen, die veelal met menschen- en paardenroof gepaard gingen.

Over de veiligheid van personen en goederen in de gedeelten van het gewest, onder ons rechtstreeksch bestuur gebracht, viel niet te klagen. Groote misdrijven kwamen er zelden voor.

Was in de Minahassa de gezondheidstoestand over het algemeen bevredigend, in de afdeeling Gorontalo en op de Sangi- en Talaut-eilanden kwamen koortsen en buikziekten van een kwaadaardig karakter voor, waaraan velen bezweken.

Daargelaten de belangrijke uitvoeren, via Gorontalo, van

[1]) In verband met het plan om ter afdeelingshoofdplaats Gorontalo het garnizoen op te heffen, is in December 1895 besloten om ook daar een korps gewapende politiedienaren in dienst te stellen. In afwachting dat daarop bij de begrooting gerekend zal zijn, is deze politiemacht bij wijze van tijdelijken maatregel toegestaan.

dammar en rottan uit de landschappen aan de Tomini-bocht, heerschte in den handel eene gedrukte stemming. De afzet van import-artikelen op de Sangi- en Talaut-eilanden leed in 1895 vooral door de geringe opbrengst der klapperaanplantingen aldaar. De rijstbouw, die op gemelde eilanden toch al niet op groote schaal wordt gedreven, werd weder erg door de muizenplaag benadeeld. Er moest dan ook weder veel rijst van elders worden betrokken.

In de Minahassa was de koffieproductie weder gering, doch de oogst der voedingsgewassen viel er over 't algemeen bevredigend, hier en daar zelfs zeer overvloedig uit. De twee Menadosche districtshoofden, die in het voorjaar van 1895 eenige weken op Java hebben vertoefd, ten einde, meer bepaaldelijk in de Preanger Regentschappen, zich door persoonlijke aanschouwing op de hoogte te stellen van de wijze waarop daar verschillende cultures worden gedreven (zie vorig verslag, blz 26), hebben hunne bevindingen nopens het navolgenswaardige daarvan in de Minahassa nog tijdens hun verblijf te Buitenzorg op schrift gesteld. Hunne verslagen zijn door de Regeering in handen gesteld van den resident van Menado, met opdracht om te zijner tijd mede te deelen wat naar aanleiding daarvan in de Minahassa zal worden verricht.

Op de Sangi- en Talaut-eilanden gaat de evangelisatie gestadig vooruit en ook in de Minahassa maakte zij weder eenige vorderingen onder het nog heidensche deel der bevolking (in de afdeeling Belang en het district Bantik der afdeeling Menado). In de afdeeling Gorontalo, waar twee zendeling-leeraren werkzaam zijn — één te Limbotto (rechtstreeksch gebied) en één in het landschap Posso aan de Tomini-bocht — leverde het eigenlijke bekeeringswerk nog weinig op. Intusschen meldt het gewestelijk verslag dat laatstbedoelde zendeling veel invloed verkreeg onder de Alfoeren, en dat de door hem opgerichte scholen druk, doch ongeregeld, bezocht werden. De radja van Todjo had den zendeling verzocht om ook in zijn landschap eene school te openen.

§ 17. *Amboina.*

De politieke toestand van dit gewest kon over het algemeen vrij bevredigend genoemd worden.

Op Ceram werd in September 1895 door de berg-Alfoeren van Roembia een sneltocht ondernomen tegen de bergnegorij Hoenitetoe, waaraan, naar beweerd wordt, ook eenige Christenen der strandnegorij Kamarian zouden hebben deelgenomen. Daar verwacht kon worden, dat de bevolking van Hoenitetoe wraak zou nemen, en het wenschelijk was den posthouder van Kairatoe niet onbeschermd te laten, werden hem 40 geweren met munitie verstrekt. Tot dusver hield Hoenitetoe zich echter rustig. Overigens gelukte het ons bestuur soms om berg-Alfoeren en strandbewoners op Ceram hunne geschillen te doen bijleggen. Bij enkele stammen uit het binnenland was de neiging merkbaar zich aan het strand in geregelde kampongs neder te zetten en het Christendom aan te nemen.

Op Wetter snelden de bewoners van Abidai, in November, twee lieden van de strandnegorij Derikoen. In afwachting van nadere berichten, die omtrent deze aangelegenheid van den posthouder op Wetter (afdeeling Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden) werden tegemoet gezien, had het gewestelijk bestuur den resident van Timor en onderhoorigheden verzocht zoo mogelijk toezicht te doen houden op de van Allor naar Wetter vertrekkende prauwen, daar vermoed wordt dat Abidai door prauwen, van Allor afkomstig, van kruit en geweren wordt voorzien.

In het ressort van den posthouder op Dammer (afdeeling als voren) hadden op de onbewoonde Lucipara- en Schildpad-eilanden, die op gezette tijden van het jaar door Binongkoreezen en andere bewoners der tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorende Boeton-eilanden bezocht worden, om er schildpadden te vangen en schildpadeieren in te zamelen en deze artikelen te Banda of Amboina van de hand te doen, ongeregeldheden plaats tusschen de inzamelaars onderling. Daar gedurende de maanden dat bedoeld bedrijf wordt uitgeoefend dergelijke vijandelijkheden aldaar meermalen plaats hebben, en soms ook misdrijven worden gepleegd, waartegen uit Dammer weinig kan worden uitgericht, zijn bedoelde onbewoonde eilanden, in 't belang van een beter toezicht op de zich daar tijdelijk ophoudende lieden, in 't laatst van 1895 (Indisch Staatsblad n°. 230) ingedeeld bij de afdeeling Amboina.

Nu sedert 1890 het toezicht op de Key-eilanden aan een aldaar — te Toeal op Klein-Key — gevestigden controleur is opgedragen beginnen hoofden en bevolking, naar gemeld wordt, meer en meer aan eene geregelde orde van zaken te gewennen. Onderlinge oorlogen hadden er niet meer plaats.

Door den resident werden in het afgeloopen jaar weder, met het te zijner beschikking staande stoomschip der gouvernementsmarine, herhaaldelijk reizen gedaan naar verschillende eilanden van het gewest, zoowel ter contrôle van de besturende ambtenaren als om op de hoogte te blijven van de heerschende toestanden en om hangende geschillen plaatselijk te onderzoeken en te beslechten. Ook het met het toezicht op de parelvisscherij belaste oorlogsstoomschip *Borneo* deed gedurende een gedeelte van het jaar eenige kruistochten in de wateren van dit gewest en liet op verschillende plaatsen, ter inwinning van informatiën en tot vertoon van de vlag, het anker vallen. Van Engelsch-Australische parelvisschers werd geen overlast meer ondervonden.

Over de veiligheid van personen en goederen op Amboina, de Oeliassers, Boeroe en Oost-Ceram viel niet te klagen en op de Banda-eilanden stak zij gunstig af bij het jaar 1894. Op de Zuidwester-eilanden en voornamelijk op de Babber- en Tenimbergroepen bleef het echter in dit opzicht minder gunstig gesteld, blijkens de nu en dan, o. a. in de twee posthoudersressorten der Tenimber-groep, vernomen geruchten nopens het berooven, enz. van inlandsche handelsvaartuigen. Ofschoon de aanwezigheid van de *Borneo* in die streken door de posthouders werd dienstbaar gemaakt om te trachten de bij hen ingekomen beschuldigingen tot klaarheid te brengen, was het resultaat doorgaans gering. Te Ridoel en Ritabel (eiland Larat), waar twee Makassaren, naar beweerd werd, om het leven gebracht waren, hield de bevolking zich buiten aanraking, door de kampong te verlaten; doch te Watidel (mede op Larat), aan welke kampong eveneens aanrandingen waren ten laste te leggen, kwam de bevolking tot bekentenis en vroeg aan den posthouder vergiffenis. Te Olilit en Kandar (eiland Jamdena) meenden de bewoners recht te hebben op het zich toegeëigende uit eene gestrande prauw, omdat zij de opvarenden gered hadden.

Uitbreiding van den Islam viel nagenoeg niet op te merken, niettegenstaande op Noord-Boeroe weder gehoord werd van Mohammedaansche propaganda onder de Alfoeren. De hadji's hebben in dit gewest weinig invloed op de bevolking.

Het evangelisatiewerk in de Zuid-Molukken droeg over het algemeen goede vruchten. Vooral was dit het geval op de eilandengroep van Dammer, waar o. a. in de meeste gemeenten de tot dusver nog behouden gebleven afgodsbeelden verdwenen. Nieuwe gemeenten werden gesticht op de eilanden Roma, Babber en Nafar. Daarentegen viel achteruitgang van het Christendom te bespeuren op Letti, Moa en Loeang. Op de Aroe-eilanden had de, op verzoek der bewoners, te Watoelei werkzaam gestelde inlandsche godsdienstleeraar (zie vorig verslag, blz 28) geen succes; hij tracht thans op Trangan bekeerlingen te maken. In de verschillende Christengemeenten op Ceram werd door de inlandsche leeraars, en door andere inlanders die als voorgangers bij de godsdienstoefeningen optreden, met lust gewerkt; hier en daar verrezen nieuwe kerken en de vraag naar bijbels was zeer groot. De ijver en standvastigheid van de leden der Christengemeente te Waipoetih op de noordkust van Boeroe worden zeer geprezen, doch het gehalte der weinige Christenen te Kajeli op de westkust van dat eiland liet veel te wenschen over.

De Roomsch-katholieke missie op het eiland Kessewooi (onderafdeeling Ceramlaut en Goram der afdeeling Banda) werd in het begin van 1895 opgeheven. Daarentegen was die te Bomphia op Oost-Ceram (onderafdeeling Waroe van dezelfde afdeeling Banda) met vrucht werkzaam. Ook de zendingsarbeid der Roomsch-katholieken te Langgoer op Klein-Key droeg goede vruchten.

Over het algemeen kon in 1895 de gezondheidstoestand der bevolking in dit gewest gunstig genoemd worden. Van epidemieën bleef men verschoond en de berriberri eischte betrekkelijk weinig offers. In de eerste helft van het jaar deden zich op de Ambonsche- en Banda-eilanden vele ernstige gevallen van bronchitis voor, soms met doodelijken afloop.

Ten gevolge van de lage marktprijzen was de handel in noten en kruidnagelen nog gedrukter dan in 1894. Ook in copra ging weder weinig om. Ter hoofdplaats Amboina beliep, volgens het gewestelijk verslag, de waarde van den invoer ruim f 937 000 en die van den uitvoer ruim f 478 000, zijnde vooral het laatste cijfer geringer dan in 1893 en 1894. Voor Banda ontbreken voor ditmaal de gegevens.

§ 18. *Ternate.*

De uit dit gewest, bijna geheel bestaande uit de sultanaten

Ternate, Tidore en Batjan, ontvangen berichten gewagen van geen voorvallen van aanbelang. Van bewegingen van politieken aard werd nergens iets vernomen.

In het niet onder gezag van een posthouder staande gedeelte van Tidoreesch Halmaheira moest in Januari jl. de in het binnenland gelegen nederzetting Tosoro der Tobaro-Alfoeren gestraft worden, wegens het brutaal optreden van eenigen hunner tegen Tidoreezen, die door den sultan onder een „alferes" (soort van hoofd) naar den tegenoverliggenden Halmaheira-wal waren afgezonden, — terwijl de resident den cipier van 's lands gevangenis te Ternate met een paar gouvernementspolitiedienaren had doen medegaan, — om twee reeds sedert medio 1895 voortvluchtige gevangenen, wier schuilplaats sedert ontdekt was geworden, weder in handen te krijgen. Te Gorapien, op Halmaheira's westkust bezuiden Dodinga, — waar de kleine macht zich ophield om in het binnenland hare nasporingen te gaan voortzetten (een der voortvluchtige gevangenen, een Tobaro-Alfoer, had zij door list reeds weten te vatten), — werden onverhoeds door van Tosoro afgekomen Alfoeren op de Tidoreezen eenige geweerschoten gelost, ten gevolge waarvan de alferes en twee zijner manschappen doodelijk getroffen werden. In de daardoor ontstane verwarring gelukte het den gevangene weder te ontkomen, terwijl de cipier en zijne volgelingen moesten vluchten. Daar het toch reeds zwakke sultansgezag over de onbeschaafde Alfoersche stammen van Halmaheira zeker zou geschokt worden als op het gebeurde geen vrijwillige onderwerping, dan wel de bestraffing der schuldigen volgde, stak de resident een paar dagen later, met eenige militaire macht en eene sectie gewapende politiedienaren, per gouvernementsstoomschip *Zeemeeuw* van Ternate naar Gorapien over, ten einde zoo mogelijk aanraking met de Tobaro-Alfoeren te krijgen of anders hunne nederzetting te Tosoro te vernielen. Tot dit laatste werd overgegaan, nadat naar het binnenland uitgezonden Alfoeren van een anderen stam Tosoro verlaten hadden bevonden en van de bewoners geen spoor hadden kunnen ontdekken. Daags daarop werd een verkenningstocht langs het strand gemaakt en tevens Koesoe, eene andere nederzetting van Tobaro-Alfoeren, bezocht, waar de hand werd gelegd op geweren en op een aanzienlijken voorraad kruit en lood, welk een en ander clandestien was ingevoerd. Ook werd hier vernomen wie de schoten op de Tidoreezen hadden gelost, doch eene poging om door lieden van Koesoe de voortvluchtige gevangenen en hunne vermoedelijke helpers in handen te krijgen leverde niets op. Daar echter de Tobaro-Alfoeren gevoelig genoeg in hunne bezittingen waren getroffen om te mogen verwachten dat zij zich verder niet aan ongeregeldheden zouden durven schuldig maken, besloot de resident met de militairen naar Ternate terug te keeren. Zoowel tot geruststelling van de goedgezinde Tidoreesche strandbevolking, als om toe te zien dat door de sultans van Tidore en Ternate, in opvolging van de tot hen te richten aanschrijving, het mogelijke beproefd werd tot opsporing van de schuldigen (voor wier opvatting premiën werden uitgeloofd), bleef de djaksa met de gewapende politiedienaren nog eenigen tijd te Gorapien achter, doch zij keerden omstreeks medio Februari te Ternate terug, daar de rust inmiddels niet was verstoord. Vermits in het gedeelte van Halmaheira, waartoe de kampong Gorapien behoort, het gezag van den sultan van Tidore slechts wordt gehandhaafd door enkele kamponghoofden, die, evenals hunne onderhoorigen, voor de Alfoeren van het binnenland bevreesd zijn, is genoemde sultan door den resident uitgenoodigd ook voor die streek een paar sengadji's of districtshoofden aan te wijzen.

Het blijkens het vorig verslag (blz. 29) op 22 October 1894 met den weinige maanden te voren opgetreden jeugdigen sultan van Tidore en zijne landsgrooten gesloten politiek contract, zoomede eene op 10 December d. a. v. met het inlandsch bestuur van Ternate gesloten suppletoire overeenkomst, strekkende om de contractueele bepalingen nopens de rechtspraak in laatstgenoemd sultanaat te herzien in verband met het ter zake bepaalde in het nieuwe Tidore-contract [1], zijn sedert door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd en bekrachtigd, echter onder voorbehoud (gouvernementsbesluit dd. 14 Maart 1896 n°. 6) dat de besturen van beide sultanaten schriftelijk instemmen met de door de Indische Regeering in die contracten aangebrachte wijzigingen en dat ter vervanging van de in het Tidore-contract bedoelde gebiedsomschrijving, in overleg met den sultan en zijne landsgrooten, eene verbeterde opgaaf worde opgemaakt, waarbij tevens rekening zou moeten worden gehouden met de inmiddels tot stand gekomen overeenkomst van 16 Mei 1895 tusschen Nederland en Groot-Brittannië, tot regeling van de grens tusschen het Nederlandsch en het Britsch gebied op Nieuw-Guinea (Indisch Staatsblad 1895 n°s. 220 en 221).

De verhouding van den sultan van Tidore tot zijn oom, den kapitein-laut, die mede candidaat voor de sultanswaardigheid was geweest, was ook nog gedurende een gedeelte van 1895 zeer gespannen, doch door bemiddeling van het Europeesch bestuur viel daarin langzamerhand verbetering te bespeuren.

Omtrent de onderhoorigheden der beide sultanaten is het volgende te melden.

Aan de bevolking der aan Ternate onderhoorige Soela-eilanden schonk de sultan, ten gevolge van 's residents bemoeiingen, de achterstallige hassil kwijt, welke achterstand van lieverlede tot een vrij hoog bedrag was geklommen.

Werd in het vorig verslag (blz. 29) medegedeeld, dat bij de radja's van Tomboekoe en Banggaai (op en nabij de oostkust van Celebes) een streven viel waar te nemen om zich aan het gezag van den sultan van Ternate te onttrekken, hierin kwam gedurende 1895, ten gevolge van herhaalde bezoeken aan die streken, verandering ten goede. Het kleine aan Tomboekoe schatplichtige landschap Tomori, mede op de oostkust van Celebes, moet sinds lang niet meer aan zijne verplichtingen voldaan hebben en eene houding aannemen, alsof het onafhankelijk is. De resident had nog geen gelegenheid dit landschap te bezoeken.

In het op den vasten wal van Celebes gelegen schaars bevolkte gedeelte van Banggaai zijn aan de kust tal van kleine nederzettingen, waar Chineezen van Gorontalo zich met den opkoop van boschproducten (voornamelijk dammar en rottan) onledig houden, welke artikelen zij naar Gorontalo uitvoeren. Een dergelijke handel wordt uit Tomboekoe, waar het Makassaarsch en Boegineesch element op de kustplaatsen de overhand heeft, voornamelijk met Makasser gedreven. Daar de inlandsche bestuurders te Ternate van oordeel waren, dat de Chineesche opkoopers door hun optreden in Banggaai, buiten het Ternataansch bestuur om, ook waar er één tot aankap en uitvoer van hout, en een ander tot het in cultuur nemen van gronden was overgegaan, inbreuk maakten op het gezag van den sultan, besloot deze laatste in den aanvang van 1895 om in te gaan op de aanbiedingen, hem namens eene Europeesche handelsvennootschap te Gorontalo gedaan, tot het afstaan aan haar zoowel van het uitsluitend recht tot aankap en uitvoer van hout (met vrijlating evenwel van aankap, door de bevolking, van het benoodigde voor haren huis- en scheepsbouw en ter voorziening in de behoefte des sultans) als van het recht tot het inzamelen van boschproducten, welk laatste contract wel is waar den opkoop en de inzameling door anderen niet uitsloot, maar onder deze beperking dat ieder opkooper een evenredig en met de concessionaris overeen te komen deel zou hebben te betalen in den bij het contract bedongen cijns aan den sultan, ad f 1000 's jaars. Van dezen cijns en van dien bij het houtcontract bepaald, ad f 500 's-jaars, zouden 20 pct. ten goede komen aan den radja van Banggaai en diens ondergeschikte hoofden, welke uitkeering echter niet of slechts gedeeltelijk zou plaats hebben, bijaldien hunnerzijds aan de goede werking van het betrokken concessiecontract moeielijkheden werden in den weg gelegd. De contracten werden gesloten voor de jaren 1895 t/m 1899, met beding van stilzwijgende verlenging, telkens voor een nieuw tijdvak van vijf jaren, bij niet tijdige opzegging (zes maanden vooruit) van de zijde van een der partijen. Echter had de concessionaris zich het recht bedongen, voor het geval hetzij de houtexploitatie, hetzij de inzameling van boschproducten haar geen voordeel zou blijken op te leveren of daarbij van de zijde der plaatselijke hoofden tegenwerking mocht worden ondervonden, het desbetreffend contract ook binnen een loopend vijfjarig tijdvak te doen eindigen. Zouden dus voortaan door de uitgifte der beide concessies — zoo meende het sultansbestuur — de Chineezen in Banggaai den opkoop van boschproducten niet langer geheel onbelast mogen voortzetten, en zou ook de buiten het Ternataansch gezag om begonnen boschexploitatie een einde moeten nemen, een ander doel, met de uitgifte der bedoelde contracten beoogd, was het voornemen van het sultansbestuur om een deel van den cijns te bestemmen tot betere bewaking van de kust van Banggaai en Tomboekoe tegen strandroof, waaraan de nederzettingen op die kust af en toe blootstonden, en waartoe eene groote kruisprauw zou worden uitgerust. Toen de gesloten contracten,

[1] Uit de voor 't vorig verslag ontvangen Indische mededeelingen moest worden afgeleid (waarschijnlijk door het in de pen blijven van eenige woorden) dat de suppletoire akte van 10 December 1894 Tidore betrof. Het blijkt thans dat de overeenkomst van genoemden datum het sultanaat Ternate gold.

waarbij partijen voor sommige gevallen de tusschenkomst van het hoofd van gewestelijk bestuur hadden gestipuleerd, den toenmaligen resident ter goedkeuring werden aangeboden, ging deze er toe over daaraan zijn zegel te hechten. Al spoedig echter rezen bij den handel te Gorontalo bezwaren tegen de wijze waarop de concessie betreffende de inzameling van boschproducten werd uitgevoerd, waarom de resident van Ternate zich in den loop des jaars naar Gorontalo en Banggaai begaf om de gegrondheid dezer bezwaren te onderzoeken. Toen hem daarbij bleek dat er weinig kans bestond dat de concessies zonder bezwaar zouden kunnen werken, besloot hij in 't laatst van Juli 1895 hare uitvoering, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, voorloopig te schorsen, waarvan door hem aan partijen al aanstonds kennis werd gegeven. De Indische Regeering heeft dien maatregel sedert goedgekeurd (April 1896), en den resident van instructiën voorzien om te bewerken dat de concessies ook verder buiten gevolg blijven [1]).

De Radja-Ampat-eilanden en de noordkust van Nieuw-Guinea werden in Juni 1895 per paketboot *Camphuijs* bezocht door den posthouder van Tidoreesch Halmaheira, terwijl in September naar bedoeld gedeelte van Nieuw-Guinea ook eene dienstreis werd ondernomen met het gouvernementsstoomschip *Pelikaan*, welke reis, die door een der prinsen van Tidore met gevolg werd medegemaakt, tot Duitsch Nieuw-Guinea werd uitgestrekt Met den „Landeshauptmann" aan boord werd aldaar o. a. een bezoek gebracht aan de Astrolabe-baai, tot het bezichtigen van eene onderneming, werkende o. m. met een 700-tal Javanen. Op verschillende door den posthouder en later door den resident bezochte plaatsen in en bij de Geelvinksbaai hadden weder gevallen van roof en moord plaats gehad, terwijl ook hier en daar de houding der bevolking niet van veel ontzag getuigde. De behoefte aan eene doorgaande gezagsuitoefening onzerzijds in die streken schijnt dan ook niet lang meer onvervuld te zullen kunnen blijven. Op eene afdoening eerlang van de ter zake in Indië in behandeling zijnde voorstellen is dezerzijds in het voorjaar van 1896 bij het Indisch Bestuur aangedrongen.

Aan de in de Papoea-streken geheerscht hebbende pokziekte overleden, in September 1895, o a. de radja van Waigeoe en zijn zoon, waardoor het radja-geslacht in de rechte lijn is uitgestorven. In overleg met den sultan van Tidore werd de sengadji van Saonek als tijdelijk bestuurder aangewezen.

Gedurende een groot deel van November en December 1895, zoomede gedurende de eerste week van Januari 1896, vertoefde het flottieljevaartuig *Borneo* op de zuidkust van Nieuw-Guinea, tot het doen van hydrographische opnemingen, welke arbeid echter herhaaldelijk belemmerd werd door ongunstig weer. Het bij deze gelegenheid ingestelde nader onderzoek van de in 't vorig verslag (blz. 30) vermelde Dewinka-rivier bracht aan het licht, dat deze stroom, hoewel voldoende diep en breed om te worden bevaren, geen gelegenheid aanbiedt tot eene vestiging aan de oevers; bij het opstoomen bleek namelijk dat de oevers geheel met risophoren begroeid zijn en, met uitzondering van een zeer klein gedeelte, bij gewoon hoog water onderloopen. Aanrakingen met de bevolking aan den wal schijnen bij deze gelegenheid nergens op de zuidkust te zijn verkregen. Op de terugreis werden door de *Borneo*, ter hoogte van Frederik-Hendrik-eiland, drie vrouwelijke inboorlingen, die met hare prauw van den wal waren afgedreven en ten gevolge van het slechte weder zeker zouden zijn omgekomen, aan boord genomen en, daar het ondoenlijk was hen ergens aan land te zetten, mede naar Ternate overgevoerd, waar hun verblijf wellicht zal kunnen dienen om meer bekendheid op te doen van de taal der zuidkust-Papoea's.

In het kleine sultanaat Batjan bleef het bestuur nog gevoerd door de in 1889 ingestelde commissie van landsgrooten, voorgezeten door een controleur. Eene nieuwe bestuursregeling wordt intusschen voorbereid, deels door opleiding van den voor de sultanswaardigheid te bestemmen prins voor zijne toekomstige taak, deels door het verzamelen van gegevens, opdat in het bij diens verheffing met hem en de landsgrooten te sluiten nieuwe politiek contract tevens het noodige kunne worden opgenomen omtrent de voorwaarden waarop het Gouvernement bevoegd zal zijn de belastingen in Batjan aan zich te trekken.

Op oeconomisch gebied komen de berichten betreffende dit gewest vrij wel overeen met die in 't vorig verslag (blz. 31).

De gezondheidstoestand was minder gunstig dan in 1894, daar zich in verschillende gedeelten van het gewest pokziekte vertoonde.

§ 19. *Timor en onderhoorigheden.*

De over 1895 ontvangen berichten nopens de toestanden in de verschillende zelfbesturende landschappen in het Nederlandsch gedeelte van het eiland Timor verschillen weinig met die in vorige verslagen opgenomen. Terwijl van de talrijke tusschen die landschappen of de daartoe behoorende kampongs hangende geschillen, welke veelal voortspruiten uit schending van grenzen of diefstallen van vee, er enkele werden bijgelegd, ontstonden elders weder nieuwe verwikkelingen. Zoo wordt o. a. gewag gemaakt van een grensgeschil tusschen den radja van Amarassi (onderafdeeling Babauw) en de radja's en hoofden van Tabenoe, Amaäbi en Klein-Sonnebait (onderafdeeling Koepang), dat op het einde des jaars nog niet was beëindigd, en van oneenigheden in de onderafdeeling Amfoeang tusschen den radja van Ambenoe en den fettor van Takaip, ten gevolge waarvan drie personen door lieden van Ambenoe waren vermoord [2]). Voorts maakt het gewestelijk verslag nog melding van een inval in het landschap Insana (onderafdeeling Beloe), gepleegd door een 50-tal bewoners van de Portugeesche enclave Noimoeti, waarbij 9 personen gedood werden. De reden van dien inval was tijdens de afsluiting van bedoeld verslag aan het bestuur nog niet bekend.

Wat de eilanden Rotti en Savoe betreft, beide onder beheer van een civielen gezaghebber op Rotti, is slechts gemeld, dat genoemde ambtenaar er in slaagde eenige tusschen Rottineesche radja's hangende of nieuw gerezen geschillen uit den weg te ruimen. De kiesgerechtigden van het kleine landschap Keka op Rotti besloten, toen in Juni 1895 hun radja ontslag nam, geen nieuwen bestuurder te kiezen, doch die waardigheid op te dragen aan den bestuurder van het landschap Lole.

Op het tot dit gewest behoorende gedeelte van Flores — het westelijk deel (Mangerai) behoort tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden — komen kleine oorlogen niet minder veelvuldig voor dan op Timor, doch met die onderlinge oneenigheden, waarin bijv. op Zuid-Flores de verschillende stammen der berg-Endehneezen niet zelden gewikkeld zijn, heeft het bestuur weinig bemoeienis. Wegens beweerde onheusche bejegening, door een aanzienlijken berg-Endehnees ondervonden van de zijde van een Chineeschen tokohouder, ontstond in de strandkampong Ambonga eene botsing, niettegenstaande de ter plaatse verschenen posthouder van Endeh bemiddelend was opgetreden door aan den Chinees ten bate van de beleedigde partij eene boete op te leggen. Die boete werd aanstonds betaald en aan het naar Ambonga afgekomen berghoofd afgedragen, doch nauwelijks was deze vertrokken, of eene in aantocht zijnde bende gewapenden, van de verstrekte genoegdoening naar het schijnt niet onderricht, loste een zevental geweerschoten op het huis van den Chinees. Nadat de posthouder de kwaadwilligen te vergeefs gesommeerd had om af te trekken, welke sommatie door nieuwe schoten beantwoord werd, gingen genoemde ambtenaar en de hem vergezellende twee Europeanen er toe over om hunnerzijds van de wapenen gebruik te maken. Door hun goed gericht geweervuur werd de ongeveer 300 man sterke bende

[1]) Bij deze gelegenheid achtte de Indische Regeering het nuttig om, ter verzekering van het betrachten van eene eenvormige gedragslijn in de verschillende gewesten der buitenbezittingen, waar zelfbesturende inlandsche staten worden aangetroffen, aan de betrokken gewestelijke bestuurders de beweegredenen duidelijk te maken, op grond waarvan zij wenscht vastgehouden te zien aan het bij tal van gelegenheden uitgesproken en toegepaste beginsel, dat ook die concessies in inlandsche staten, welke betrekking hebben op onderwerpen, niet uitdrukkelijk genoemd in de vigeerende politieke contracten, en in het algemeen alle overeenkomsten van niet strikt privaten aard door inlandsche zelfbestuurders met particulieren gesloten, de goedkeuring der Regeering of die harer vertegenwoordigers vereischen. Bij die circulaire (dd. 4 April 1896) is in dit opzicht vooral een preventief toezicht aanbevolen, in dier voege dat van de inlandsche zelfbestuurders worde gevorderd dat door hen geenerlei overeenkomst met particulieren worde gesloten, wanneer niet het Gouvernement of diens gemachtigde te voren van den inhoud kennis genomen en daartegen geen bezwaar gemaakt heeft. In het licht werd gesteld dat zoodanige inmenging niet alleen geboden wordt uit een oogpunt van algemeene regeeringszorg en om een deugdelijk toezicht te kunnen uitoefenen op de behoorlijke naleving door de inlandsche zelfbestuurders van de door hen als leenman aanvaarde verplichtingen, maar ook aan het zelfbestuur moet ten goede komen. Immers ligt het voor de hand — zoo besluit de circulaire — dat bij de beoordeeling der onderwerpelijk bedoelde overeenkomsten, waar noodig en wenschelijk, van de gelegenheid zal worden gebruik gemaakt om de zelfbesturen van goeden raad te dienen, ten einde te voorkomen dat zij de in hun gebied aanwezige rijkdommen tegen een onevenredig aequivalent of op voor hen onereuse voorwaarden aan vreemdelingen afstaan, of, ter wille van oogenblikkelijke voordeelen voor langen tijd aanzienlijke inkomsten prijsgeven.

[2]) Bleek uit berichten van April jl. dat de controleur der afdeeling Timor, die zich naar Paritti (Amfoeang) had begeven, er in was geslaagd de oneenigheden te doen bijleggen, volgens een telegram van den resident dd. 17 Juni waren in Amfoeang nieuwe ongeregeldheden uitgebroken, welke het bestuur met de aanwezige middelen (gewapende politiedienaren en gewapende adviesbooten) trachtte te bedwingen.

genoopt terug te trekken en van de voorgenomen plundering af te zien. Ten einde de gemoederen der strandbewoners weder tot kalmte te brengen en hen zoo noodig tegenover de berg-Endehneezen te beschermen, werden 13 gewapende politiedienaren naar Endeh gezonden, terwijl er ook tijdelijk eene gewapende adviesboot werd gestationneerd. Omtrent Noord-Flores wordt medegedeeld, dat eene bende van 40 man uit het landschap Nita, om zich voldoening te verschaffen wegens gepleegde veediefstallen en aanrandingen van vrouwen, zeven personen uit het landschap Tilang gevangen nam. Van dezen werden er vier gedood; van het lot der anderen werd niets met zekerheid bekend.

De Solor- en Allor-eilanden waren insgelijks vaak het tooneel van onderlinge oorlogen. Niettegenstaande het bestuur herhaaldelijk pogingen aanwendde om aan dien onrustigen toestand een einde te maken, was het daartoe niet bij machte. Te Kolana en Erana (Allor), waar uit een gestrand en verlaten niet-inlandsch handelsvaartuig goederen waren geroofd, wist de posthouder, die zich met het gouvernementsstoomschip *Zeemeeuw* [1]) derwaarts had begeven, te bewerken dat het nog voorhandene aan hem werd afgegeven.

Van Soemba wordt in zoover gunstig bericht, dat in verschillende landschappen, vooral in Midden-Soemba, de invloed der Endehneezen, die er veelal schadelijke elementen zijn (verg. het verslag van 1893, blz 31), sterk afneemt, en dat de vrees der Soembaneezen voor hen vermindert. In het landschap Lewa (Midden-Soemba), welks in 1892 overleden radja zich tegenover ons gezag steeds weinig onderworpen had getoond, bleef ook in 1895 de verkiezing van een opvolger nog achterwege. Van botsingen tusschen de twee pretendenten voor het radjaschap werd echter niet gehoord en volgens het gewestelijk verslag betoonden beiden meer toenadering tot ons bestuur. In West-Soemba, waar aan de Roomsch-katholieke missionarissen te Laoera eenige paarden waren ontstolen door onderhoorigen van den radja van Karende, had de tusschenkomst van den posthouder ten gevolge dat de paarden werden teruggegeven.

Nopens de Christelijke propaganda in dit gewest, ook daar waar Protestantsche zendelingen werkzaam zijn, is in de voor dit hoofdstuk ontvangen mededeelingen niets bijzonders aangetroffen. Op Timor en Rotti gingen eenige jonge vrouwen, die met Mohammedanen in den echt traden, tot den Islam over.

Waar onze bestuursbemoeienis zich voldoende kon doen gelden, liet de veiligheid van personen en goederen weinig, elders veel te wenschen over. In laatstbedoelde streken kwamen moorden, veediefstallen en brandstichtingen veel voor, en bijna overal heerscht nog de gewoonte dat men, ten einde zich recht te verschaffen, strooptochten onderneemt, waarbij het voornamelijk te doen is om zooveel mogelijk koppen te snellen.

Voor zooveel vernomen werd, was de gezondheidstoestand der bevolking over het algemeen bevredigend; van epidemieën bleef het gewest verschoond. Evenmin werd gehoord van besmettelijke ziekten of buitengewone sterfte onder paarden of vee, uitgenomen op Timor, waar gedurende een paar maanden in verschillende kampongs van de onderafdeelingen Koepang en Babauw eene epizoötie heerschte onder de paarden en buffels, doch de sterfte geen groote verhoudingen aannam.

De oogst der voornaamste voedingsgewassen (djagong en rijst) liep in de verschillende streken van het gewest nogal uiteen, maar van groot misgewas vindt men geen gewag gemaakt Wat betreft de voordeelen door de bevolking met andere cultures of met de inzameling van boschproducten behaald, blijkt uit de voor dit hoofdstuk ontvangen mededeelingen alleen, dat op Noord-Flores de vrij belangrijke teelt van tabak voor de inlandsche markt, door ontijdige regens, minder goed slaagde dan in 1894, dat op Zuid-Flores de bevolking voortging hare koffieaanplantingen uit te breiden, en dat de afvoer van sandelhout afnam, omdat wel gekapt, maar niet bijgeplant wordt.

Op de verschillende handelsplaatsen van het gewest, uitgenomen te Maumeri (Noord-Flores) was in 1895 het vertier minder levendig dan in vorige jaren. Wordt dit, voor zooveel Timor en Rotti betreft, toegeschreven aan de mindere koopkracht der bevolking, veroorzaakt deels door minder voordeelige oogsten van voedingsgewassen in de laatste jaren, deels door de, vooral in 1891 t/m 1893, geleden zware verliezen aan paarden en vee, op de andere plaatsen schijnen binnenlandsche verwikkelingen den afvoer van handelsproducten belemmerd te hebben.

[1]) In 1895 was slechts gedurende de laatste vijf maanden een gouvernementsstoomschip in het gewest beschikbaar. In October beschikte de resident daarover tot het doen van eene dienstreis naar Rotti, Savoe, Soemba en Flores.

§ 20. *Bali en Lombok.*

In het rechtstreeksch gouvernementsgebied op het eiland Bali deden zich op politiek gebied geene meldenswaardige feiten voor. 's Residents mededeelingen omtrent den politieken toestand aldaar luiden ook ditmaal alleszins gunstig en getuigen van eene voortdurende tevredenheid. Ten aanzien van het opbrengen der belastingen en het opvolgen van bevelen en beslissingen van het bestuur werd dezelfde bereidwilligheid als in vorige jaren ondervonden.

Eene belangrijke uitbreiding onderging ons direct gebied in dit gewest door de invoering van rechtstreeksch bestuur over het eiland Lombok (of Selaparang) met de daarbij behoorende kleinere eilanden, als een gevolg van de in het vorig verslag vermelde gewichtige gebeurtenissen, waarvan Lombok, voornamelijk in de tweede helft van 1894, het tooneel is geweest.

Van de overwegingen, welke er toe hebben doen besluiten voorgoed een einde aan het vorstenbestuur op Lombok te maken, is reeds bij eene vorige gelegenheid aan de Staten-Generaal mededeeling gedaan. [2]) Omtrent den maatregel zelf zij hier het volgende aangeteekend. Bij het Indisch besluit van 31 Augustus 1895 n°. 1 werden in de eerste plaats de afstammelingen van den in Mei te voren te Batavia in gevangenschap overleden gewezen radja van Selaparang, Ratoe Agoeng Agoeng G'dé Ngoerah Karang Asem, vervallen verklaard van alle rechten en aanspraken op het bestuur over Selaparang, bestaande uit het eiland Lombok met de daartoe behoorende kleinere eilanden en uit het landschap Karang Asem op het eiland Bali, terwijl aan deze vervallenverklaring bekendheid werd gegeven door eene proclamatie van den Gouverneur-Generaal. Een exemplaar daarvan en van de Maleische vertaling werd uitgereikt aan de toenmaals te Batavia en te Buitenzorg zich bevindende afstammelingen van wijlen den gewezen radja, terwijl aan den resident van Bali en Lombok werd opgedragen bedoelde proclamatie (enkel de Maleische vertaling) te doen toekomen aan elk der zelfbesturende radja's van Bali en aan het tijdelijk bestuur over Karang Asem, en om verder voor de verspreiding op Lombok zelf zorg te dragen.

Bij het aangehaald besluit van 31 Augustus 1895 werd voorts de invoering van 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur over Lombok c. a. afgekondigd, met handhaving van de inheemsche bevolking in het genot van hare eigen rechtspleging, godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, en met voorloopige bestendiging van de bestaande landrente en andere grondlasten en belastingen, voor zoover deze niet te drukkend en niet in strijd met de beginselen van direct bestuur moesten geacht worden. Eene opsomming van al hetgeen, met deze hoofdbeginselen als basis, terzelfder tijd werd bepaald en verordend tot organisatie van het bestuur over het nieuw verkregen gebied schijnt in dit hoofdstuk niet op hare plaats. Elders in dit verslag zal beter gelegenheid zijn de noodige bijzonderheden op te nemen. Slechts zij hier aangeteekend dat, ofschoon reeds bij de vaststelling der organisatie werd voorzien dat zij slechts als voorloopig zou kunnen worden aangemerkt, de behoefte aan wijziging zich voorshands nog slechts op enkele punten had doen gevoelen, waarin, blijkens berichten van het voorjaar van 1896, reeds ten deele was voorzien hetzij zonder verhooging van de toegestane fondsen, hetzij bij wijze van tijdelijken maatregel.

Omtrent de leden van het Lomboksche vorstengeslacht werd reeds in het vorig verslag vermeld (blz. 38), dat te hunnen aanzien in beginsel beslist was, dat, vermits het belang der openbare rust en orde hun terugkeer naar Lombok in geen geval gedoogde, hun, met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement, eene bepaalde plaats elders in Nederlandsch-Indië tot verblijf zoude worden aangewezen. Tot dezen maatregel werd overgegaan bij gouvernementsbesluit dd. 31 Augustus 1895 n°. 2, en wel ten aanzien van de vijf op Java onder toezicht verblijvende mannelijke meerderjarige familieleden van den aldaar overleden ex-radja, allen genoemd in 't vorig verslag (blz. 37 en 38). Aan vier hunner werd de hoofdplaats Benkoelen tot verblijfplaats aangewezen, namelijk aan zijn zoon Goesti Madé Djilantik, aan zijne kleinzoons (zoons van den bekenden te Mataram gesneuvelden troonopvolger en medebestuurder Anak

[2]) Zie de Memorie van Toelichting betreffende het in Mei 1895 ingediende wetsontwerp — sedert onder dagteekening van 20 Juli d. a. v. tot wet verheven (Nederlandsch Staatsblad 1895 n°. 131; Indisch Staatsblad n°. 162) — tot verhooging van de Indische begrooting voor het jaar 1895 ten behoeve van het op Lombok in te voeren direct bestuur (Gedrukte stukken, Zitting 1894—1895 — 177).

Agoeng K'toet) Goesti G'dé Oka en Goesti G'dé Rai, en aan zijn achterneef Goesti K'toet Djilantik Kanjinan. De Mohammedaansche kleinzoon Datoe Pangeran (mede een zoon van wijlen K'toet) werd op de afdeelingshoofdplaats Buitenzorg geïnterneerd, waar hij ook tot dusver reeds verblijf hield. De naar Benkoelen gerelegeerden vertrokken den 6den September derwaarts, vergezeld van de zich bij hen bevindende vrouwelijke en minderjarige verwanten en een aantal volgelingen. Nevens de beschikbaarstelling van eene som ineens, tot aanschaffing van kleederen, huisraad en verdere benoodigdheden, legde de Indische Regeering aan ieder der vijf gerelegeerden eene maandelijksche uitkeering toe tot zoodanig bedrag (ook voor elk der vier naar Benkoelen mede te nemen kinderen uit het Lomboksche vorstengeslacht), dat zij als inlanders van goeden stand, echter zonder statie te voeren, behoorlijk konden leven. Een viertal volgelingen, die het verlangen hadden te kennen gegeven naar Lombok terug te keeren, werden hiertoe in de gelegenheid gesteld.

De tot dusver van het gewestelijk bestuur ontvangen mededeelingen omtrent de invoering en de werking van ons rechtstreeksch bestuur op Lombok kunnen bevredigend genoemd worden. In het algemeen mag toch gezegd worden dat de nieuwe bestuursregeling zonder overwegende bezwaren is tot stand gekomen en dat zoowel de Sassaksche als de Balische bevolking zich gewillig onder die regeling heeft geschikt. Minder wellicht nog uit sympathie voor ons gezag, dan wel uit overtuiging dat zij geen staatkundig element van beteekenis vormen en dat in de hun vijandige gezindheid der Sassaks een voortdurend gevaar voor hen schuilt, zoeken de Lombok-Baliërs steun bij ons bestuur en, wanneer hun die steun naar billijkheid verleend wordt, houden de in het gewest bescheiden autoriteiten zich verzekerd dat van de zijde van dit deel der Lombeksche bevolking (volgens de in Juni 1895 door de hoofden verstrekte opgaven zou het zielental der Lombok-Baliërs op p.m. 25 000 zijn te stellen) geenerlei gevaar, direct of indirect, voor ons gezag is te duchten, doch dat zij dit integendeel zouden steunen tegen Sassaks, die het mochten willen aanranden. Van de Sassaks, die het overgroote meerendeel der bevolking uitmaken (volgens recente opgaven wordt hun aantal voor het oostelijk deel van het eiland op p. m. 240 000 en voor het westelijk deel op p. m. 80 000 geschat), kan getuigd worden dat ook van hen de gewenschte medewerking werd ondervonden bij de voorbereiding tot — en de invoering van het rechtstreeksch bestuur op Lombok, zij het ook dat tegen sommige elementen onder hen, die belang hadden bij den toestand van regeeringloosheid en wanorde der laatste jaren en die daarom de bedoelingen van het Gouvernement tegenwerkten en in verdenking trachtten te brengen, krachtdadig moest worden opgetreden. Nadat intusschen door de hulp der Sassaksche hoofden op de voornaamste onruststokers de hand was gelegd, werd ten slotte niets meer vernomen van de in de eerste tijden ten nadeele van het Gouvernement verspreide sensatieberichten. Ook in de houding van het uit het vorig verslag bekende hoofd van Praja, Goeroe Bangkol, welke aanvankelijk te wenschen overliet, kwam gaandeweg verbetering [1]). Nochtans zal op hem en op anderen die, als hij, vermoedelijk zijn teleurgesteld in hunne verwachting om op Lombok, na den val der Baliërs, een Mohammedaansch rijk te stichten, bij voortduring een wakend oog moeten worden gehouden, ook ter voorkoming van geestdrijverij.

Van de Sassaksche hoofden in West-Lombok wordt medegedeeld dat zij nog weinig geschikt voor hunne taak zijn, hetgeen hieraan wordt toegeschreven dat vroeger de Sassaksche bevolking van West-Lombok, veel meer dan die van het oostelijk deel des eilands, stond onder het dadelijk gezag der Balische poenggawa's, zoodat in West-Lombok niet over voorname Sassaks kan worden beschikt, die gewoon waren gezag uit te oefenen.

De verhouding tusschen de Baliërs en de Sassaks (in West-Lombok) kan niet gunstig genoemd worden, hetgeen voornamelijk voortkomt uit de buitengewoon talrijke geschillen van agrarischen aard, die er tusschen hen bestaan. Tijdens het vorstenbestuur en vooral in de laatste jaren, toen zij gedurig werden opgeroepen ter bestrijding van de Sassaksche opstandelingen, lieten de Baliërs hunne bouwgronden ter bewerking over aan Sassaks van West-Lombok, tegen afstand van een gedeelte der opbrengst in natura, en hiervan hebben de Sassaksche occupanten nu gebruik gemaakt om de oorspronkelijke rechten der Baliërs te betwisten, hetgeen te gemakkelijker viel, wijl schriftelijke bewijzen ontbreken. Dientengevolge weigerden de Sassaks om aan de Baliërs het hun toekomend deel van den oogst af te dragen, en onthielden hun op die wijze de middelen om in hun levensonderhoud te voorzien. Werden in het afgeloopen jaar de ernstige verwikkelingen, welke hieruit dreigden voort te komen, door het krachtig en beleidvol optreden onzer ambtenaren zooveel mogelijk voorkomen, de door het bestuur aangewende pogingen om de gerezen geschillen langs minnelijken weg tot oplossing te brengen hadden geen bevredigend resultaat, en daar die geschillen om meer dan één reden ook niet vatbaar zijn om door rechterlijke uitspraken te worden beslecht, zullen tot regeling van deze aangelegenheid wellicht van bestuurswege ingrijpende maatregelen moeten worden genomen. De bestaande toestand toch schijnt, zonder groot gevaar voor verstoring van rust en orde, niet bestendigd te kunnen worden en door doeltreffende middelen zal derhalve getracht moeten worden het daarheen te leiden dat het gros der Baliërs door landbouw in zijn levensonderhoud kan voorzien. Op welke wijze dat doel het best is te bereiken, kan niet worden beslist zonder eene voorafgaande kadastrale opneming van den bouwgrond der onderafdeeling West-Lombok en van het onmiddellijk daaraan grenzend terrein, dat voor bouwgrond zou kunnen worden gebezigd, en zonder dat vooraf is onderzocht welke bezitrechten thans feitelijk op den grond worden uitgeoefend. Ten einde een en ander te verrichten, is in het najaar van 1895 eenig personeel van den kadastralen dienst naar Lombok gedirigeerd, en men stelde zich voor dat de onderwerpelijke aangelegenheid bij eene voortvarende behandeling wellicht nog vóór den westmoesson 1896/97 zou kunnen zijn afgedaan. Is deze zaak — zoo wordt voor dit verslag bericht — eenmaal tot oplossing gebracht, dan wordt de toekomst op politiek gebied door het bestuur met vertrouwen tegemoet gezien, omdat de gezindheid der Sassaks jegens het Gouvernement goed kan genoemd worden en zij meer en meer inzien en waardeeren hoe gunstig ons bestuur bij dat der vroegere Balische overheerschers afsteekt.

Omtrent de politieke aangelegenheden op Bali (buiten de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana) kan het volgende worden medegedeeld.

Werden in de eerste helft van 1895 nog nu en dan geruchten vernomen, dat de ons gezag vijandige partij in de aan het Gouvernement vervallen Lombboksche onderhoorigheid Karang Asem [2]) uitvoering zoude geven aan haar voornemen om gewapenderhand tegen de gouvernementsafdeeling Boeleleng op te treden, gedurende de tweede helft van het jaar werd daarvan al minder en minder gehoord en ten slotte hielden die geruchten geheel op. Het bleek dan ook in November, toen een onzer ambtenaren in Karang Asem vertoefde (zie lager), dat de van Lombok teruggekeerde Goesti G'dé Djilantik (de eenig overgeblevene van de indertijd door den Lombokschen vorst over Karang Asem aangestelde twee regeerders) [3]) er in geslaagd was zich behoorlijk te kwijten van de hem door den resident opgedragen taak om, in afwachting dat de Gouverneur-Generaal over het toekomstig bestuur over Karang Asem zou hebben beslist, de rust in dat landschap te handhaven. Aan enkele poenggawa's, die hem in dat streven hadden gedwarsboomd, had hij geheel of gedeeltelijk het gezag ontnomen. En al had hij een paar andere poenggawa's van hooge geboorte, die kort na zijn terugkeer tegen hem hadden samengespannen, ongemoeid gelaten, uit aanmerking van hun grooten invloed, — ook tegenover hen was Djilantik's standpunt versterkt, sedert zij en alle overige poenggawa's en pedanda's, benevens een paar van Djilantik's familieleden, die op de hand der partij van verzet geweest waren, hem den grooten eed van trouw en gehoorzaamheid gezworen hádden. De ambtenaar, die tot het inwinnen van inlichtingen nopens den in het landschap heerschenden staat van zaken zich naar Karang Asem begeven had (de den resident toegevoegde controleur voor de politieke aanrakingen met de inlandsche bestuurders op Bali, die bij deze zending — waarop hij overal behoorlijk ontvangen werd — vergezeld werd van een met de voornaamste Karang Asemsche

[1]) Naast Goeroe Bangkol, die eigenlijk meer in zaken van godsdienstigen aard op den voorgrond treedt, is zijn neef en medebestuurder, de ook in 't vorig verslag reeds genoemde Mamy Sapian, het eigenlijke districtshoofd van Praja.
Omstreeks medio 1896 is het Europeesch bestuur moeten optreden tegen eenige onruststokers, die tegen het inlandsch gezag in Praja waren in verzet gekomen. Volgens telegrafische berichten van Juli jl. waren namelijk te hunner opvatting militaire patrouilles uitgezonden, ook in het naburige district Batoe Klian, en was bij eene poging daartoe een Europeesch fuselier gedood.

[2]) Karang Asem is grooter en sterker bevolkt dan een der andere onder inlandsch bestuur staande landschappen op Bali; de indertijd (in het verslag van 1882) bekend gestelde raming van p. m. 80 000 zielen schijnt veel te laag te zijn.

[3]) De andere medebestuurder, Djilantik's oudere broeder Goesti G'dé Poetoe, is in 1893 overleden.

hoofden bekend Boelelengsch hoofd) had tevens in last een brief van den resident over te brengen, ten geleide van de hooger besproken proclamatie van den Gouverneur-Generaal dd. 31 Augustus 1895, verkondigende de beslissing der Regeering met betrekking tot het voormalig rijk Selaparang c. a. Aan Goesti Djilantik werd nu de veranderde verhouding tot het Gouvernement, waarin Karang Asem gekomen was, duidelijk gemaakt en hem tevens medegedeeld wat de Indische Regeering van hem vorderde (zie vorig verslag, blz. 40), wilde hij zijne positie voorgoed geregeld zien, m. a. w. eene aanstelling ontvangen als 's Gouvernements stedehouder of gemachtigde (wakil) over Karang Asem. Djilantik toonde zich bereid om, als de Regeering aan haar voornemen, om hem aan het hoofd der zaken in Karang Asem te laten, mocht gevolg geven, de verklaring af te leggen zich in het bestuur over het landschap als een goed en getrouw stedehouder van het Gouvernement te zullen gedragen. Nu Djilantik sedert — bij eene ten overstaan van voormelden controleur afgelegde schriftelijke verklaring dd. Karang Asem 22 Maart 1896 — aan het van hem gevorderde heeft voldaan, is hij bij Indisch besluit dd. 10 Juni jl. nº. 19 aangesteld tot 's Gouvernements stedehouder (wakil) in Karang Asem, van welke aanstelling hem eene in den gebruikelijken vorm opgemaakte, door den Gouverneur-Generaal onderteekende akte zou worden uitgereikt.

In November/December 1895 bezocht de naar Karang Asem vertrokken controleur, met het hem toegevoegde Balische hoofd uit de gouvernementsafdeeling Boeleleng, tevens de Balische rijken Kloengkoeng en Bangli, waar hij den bestuurders de brieven van den resident uitreikte ten geleide van de hooger bedoelde proclamatie, terwijl door den resident te gelijker tijd een Boelelengsche poenggawa met die overbrenging naar de rijken Tabanan, Badoeng en Gianjar belast werd. Was overal de ontvangst der gouvernementsgezanten naar wensch, van al de Balische vorsten werden binnen korteren of langeren tijd, in antwoord op de ontvangen kennisgeving, brieven in passenden vorm ontvangen.

De twee radja's van Badoeng — de radja van Dèn Pasar en die van Pametjoetan — vaardigden in Juli 1895, na daartoe verkregen vergunning, ten blijke tevens van onderdanigheid en vriendschap, een gezantschap van twee familieleden en een tolk naar Buitenzorg af, ten einde den Gouverneur-Generaal, onder aanbieding van eenige huldegeschenken, mededeeling te doen van het voorgenomen verbrandingsfeest van de lijken van den vader van eerstgenoemde (den in 1890 overleden mederegeerder van Badoeng) en van één hunner neven. Na door den Landvoogd ten paleize te Buitenzorg in plechtig gehoor te zijn ontvangen, keerden de Badoengsche gezanten in het begin van Augustus, naar hun land terug, ten zeerste voldaan over de op Java genoten ontvangst en getroffen door al hetgeen zij daar gezien en ervaren hadden. Volgens de meening van het gewestelijk bestuur moet het door ons op Lombok behaald succes aan dezen stap der Badoengsche radja's niet vreemd geweest zijn, gelijk dat succes trouwens in het algemeen in de Balische landschappen een goeden indruk heeft gemaakt. Vanwege den Gouverneur-Generaal werd later aan genoemde radja's een tegengeschenk gezonden.

De verhouding tusschen de landschappen Kloengkoeng en Karang Asem bleef ook in 1895 gespannen, doch uitte zich niet in feitelijkheden. Daarentegen kwam het in November 1895 weder tot vijandelijkheden tusschen Bangli en Gianjar. Lieden van eerstgenoemd rijkje maakten zich op het onverwachtst meester van een zevental onder Gianjar ressorteerende dessa's, doch moesten twee daarvan spoedig weder ontruimen, waarbij zij belangrijke verliezen leden. Het vermoeden bestond dat deze aanval voor een deel was toe te schrijven aan invloeden van den radja (dewa-agoeng) van Kloengkoeng, wien de door Gianjar herkregen zelfstandigheid (verg. het verslag van 1894, blz. 33) nog steeds een doorn in het oog is. In het gebeurde werd door den resident aanleiding gevonden om een verzoek van den radja van Bangli tot invoer van een paar honderd voorlaadgeweren af te wijzen. In Kloengkoeng was een in de poeri voorgekomen familieschandaal, waarin een zoon van den dewa-agoeng de hoofdpersoon was, oorzaak dat enkele personen op wreede wijze werden ter dood gebracht. Den dewa-agoeng werden te dier zake ophelderingen gevraagd, met ernstige aanbeveling tevens om tegen herhaling van dergelijke executie's te waken.

Voor het overige zijn omtrent de zelfbesturende rijkjes op Bali geene bijzonderheden van politieken aard te melden. In het algemeen kan gezegd worden — zoo luiden de Indische mededeelingen — dat de verschillende bestuurders blijk gaven van hunne goede gezindheid jegens het Gouvernement.

Voor zooveel de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, en ook de nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok betreft, wordt de veiligheid van personen in het gewestelijk verslag als zeer bevredigend geschetst. In eerstgenoemde twee afdeelingen liet, dank zij het toenemend plichtbesef der hoogere en lagere hoofden, de veiligheid van goederen mede weinig te wenschen over. Van Lombok evenwel kon dit nog niet gezegd worden; doch, naar het oordeel van den resident, bestond er toch, de omstandigheden in aanmerking genomen, reden tot tevredenheid. terwijl het zich liet aanzien, dat de toestand geleidelijk zou verbeteren. In West-Lombok, en vooral in den naasten omtrek van de hoofdplaats Ampenan — waar, in verband met de in uitvoering genomen bouwwerken, tijdelijk veel veroordeelden tot dwangarbeid vereenigd waren, — schijnen vele der aldaar gepleegd wordende diefstallen op rekening te moeten worden gesteld van gedroste dwangarbeiders.

Vele Sassaks zijn gedurende de laatste jaren van Oost-Lombok naar het nabijgelegen eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) uitgeweken. Vooral in 1894 moeten derwaarts uit de door den opstand verwoeste streken van Midden-Lombok o. a. onderlooze kinderen en behoeftigen zijn overgebracht. Vanwege het bestuur te Makasser is nopens de omstandigheden, waarin die Sassaksche immigranten verkeeren, in Mei 1895 een plaatselijk onderzoek ingesteld, waaruit bleek dat zij op hunne nieuwe verblijfplaatsen voldoende levensonderhoud gevonden hadden, zoodat zij dan ook niet wenschten naar Lombok te worden teruggezonden. Daar die terugkeer, gelet op den oeconomischen toestand waarin Lombok vooralsnog verkeert, ook niet kon geacht worden in hun belang te zijn, is besloten voorshands slechts zooveel mogelijk er tegen te doen waken, dat Sassaks tegen hun wil naar Soembawa worden overgevoerd. Eene poging van dien aard, waarin Endehneezen, geholpen door Sassaks, de hand hadden, werd nog in December jl. verijdeld. In 't algemeen kan volgens het gewestelijk verslag getuigd worden, dat de uitvoer van slaven uit de strandplaatsen ter Oostkust van Lombok zoogoed als geheel heeft opgehouden. [1])

Aangaande den gezondheidstoestand in het gouvernementsgebied dezer residentie kan worden aangeteekend, dat in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana gedurende 1895 doorgaans weinig van volksziekten werd gehoord, uitgenomen in November en December, toen op de strandplaatsen der eerstgenoemde afdeeling vele gevallen van koorts voorkwamen, waarvan enkele met doodelijken afloop. Op Lombok was in 1895 de gezondheidstoestand verre van gunstig. In den aanvang van het jaar heerschte in Oost-Lombok overal de pokziekte en overigens werd bijna het geheele eiland in meerdere of mindere mate geteisterd door koortsen, buikziekten en venerische en syphilitische kwalen, welke laatste zeer algemeen en onder kwaadaardige vormen voorkomen. Met de verstrekking van geneesmiddelen aan de zieke bevolking werd op vrijgevige wijze tewerkgegaan, terwijl in een door het bestuur opgericht asyl te Ampenan tal van Sassaks, die in West-Lombok werk kwamen zoeken, doch door ziekte en ellende zoodanig uitgeput waren dat zij onmogelijk arbeid konden verrichten, gevoed en geneeskundig verpleegd werden.

Besmettelijke ziekten onder het vee kwamen niet voor. In West- en vooral in Midden-Lombok is ten gevolge van de gebeurtenissen der laatste jaren de veestapel zeer afgenomen, zoodat gebrek bestond aan ploegvee. In verband daarmede is het uitvoeren of slachten van runderen, zonder consent, door het bestuur tijdelijk verboden en was voorts het denkbeeld in overweging om de uit de verwoeste streken van Midden-Lombok afkomstige bevolking (die van West-Lombok had zich geleidelijk weder van runderen voorzien door aankoop in Oost-Lombok) van bestuurswege op goedkoope en gemakkelijke wijze aan ploegvee te helpen.

De verwoeste streek van Midden-Lombok wordt langzamerhand, door Sassaks zoo wel uit het westen als uit het oosten des eilands, weder bevolkt en bebouwd. Ook Baliërs kwamen zich daar vestigen. Nochtans moesten in Midden-Lombok groote uitgestrektheden sawah onbeplant blijven, niet alleen uithoofde van te weinig ploegvee of gemis aan landbouwgereedschappen, maar ook doordien er vele dammen en waterleidingen vernield of in slechten staat geraakt waren. In Februari jl. is f 2000 uit 's lands kas toegestaan voor de aanschaffing van patjols, ter kostelooze verstrekking aan behoeftige Sassaks, die anders, bij gebrek aan ploegvee, niet in staat zouden zijn de sawah's te bewerken.

[1]) Over de slavernij op Lombok zie hoofdst. F, § 8.

Voorts is de aandacht van den resident gevestigd op het denkbeeld om de wederontginners van woest geworden bouwgronden te steunen door hun gedurende een bepaalden tijd vrijstelling van landrente te verleenen.

Dank zij den over het algemeen vrij goed geslaagden oogst van verschillende gewassen was zoowel in Boeleleng en Djembrana als op Lombok het passarverkeer tamelijk belangrijk.

Op de havenplaats, tevens gewestelijke hoofdplaats, Singaradja (Boeleleng) was de in- en uitvoerhandel, vooral het verkeer met Singapore, van niet minder omvang dan in 1894. Te Negara (Djembrana) is de in- en uitvoer van veel minder beteekenis. Omtrent de handelsbeweging naar en van Lombok meldt het gewestelijk verslag dat te Ampenan op de west- en te Laboean Hadji op de oostkust reeds spoedig na afloop van de militaire expeditie het vertier snel toenam. Echter ging er nog niet zooveel om als vóór het uitbreken van den opstand der Sassaks.

D. Landmacht.

Nadat de nieuwe legercommandant, de luitenant-generaal J. A. Vetter (zie vorig verslag, blz. 40), den 24sten October 1895 als zoodanig en als chef van het departement van oorlog was opgetreden, en de generaal-majoor M. Segov van de tijdelijke waarneming ontheven was geworden, begaf eerstgenoemde zich een paar weken later naar Atjeh (zie blz. 5 hiervóór), doch was omstreeks medio December weder te Batavia terug. Tijdens deze afwezigheid was met de leiding der zaken bij het departement van oorlog belast de oudste generaal-majoor bij het hoofdkwartier (genoemde generaal-majoor Segov). Ook was dit weder het geval gedurende het tijdvak (April/Juni 1896) dat de legercommandant zich in Atjeh bevond, in hoedanigheid van regeeringscommissaris.

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Samenstelling en sterkte van het leger. Het ouder gewoonte hieronder volgende, uit bijlage B samengestelde, korte overzicht van sterkte en formatie des legers respectievelijk op ultimo December 1894 en 1895 geeft zeer bevredigende cijfers.

OMSCHRIJVING.	Officieren en als zoodanig dienstdoende adjudant-onderofficieren (allen Europeanen of met dezen gelijkgestelden).			Onderofficieren en minderen.					Bovendien behoorden tot het leger, *maar telden niet in de formatie* (en zijn daarom in de voorgaande kolommen van dit overzicht *niet* begrepen) eenige in bijlage B nader gespecificeerde categorieën van officieren en militairen beneden dien rang, wier aantal bedroeg:	
	Officieren. *a)*	Adjt.-onder-offic. d.d. 2de luitenant.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Ult. 1894 telde de „normale" formatie	1396	*b)* 17	1413	13 797	„	2257	17 616	33 670	. . . .	. . . .
Ult. 1894 telde de „tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	1441	*c)* 17	1458	14 363	„	2344	17 867	34 574	. . . .	. . . .
Ult. 1894 telde de sterkte	1360	*d)* 42	1402	15 812	55	2593	18 145	*e)* 36 605	*f)* 296	*f)* 434
Ult. 1895 telde de „normale" formatie	1396	*b)* 17	1413	13 788	„	2257	17 620	33 665	. . . .	. . . .
Ult. 1895 telde de „tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	1425	*c)* 17	1442	14 059	„	2349	17 854	34 262	. . . .	. . . .
Ult. 1895 telde de sterkte	1339	*d)* 37	1376	16 339	56	2777	19 421	*g)* 38 593	*f)* 312	*f)* 410
Ult. 1895 alzoo méér of minder: „normale" formatie	„	„	„	— 9	„	„	+ 4	— 5	. . . .	. . . .
Ult. 1895 alzoo méér of minder: „tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	— 16	„	— 16	— 304	„	+ 5	— 13	— 312	. . . .	. . . .
Ult. 1895 alzoo méér of minder: sterkte	— 21	— 5	— 26	+ 527	+ 1	+ 184	+ 1276	+ 1988	+ 16	— 24

a) Op ult. 1894 dienden in Indië 66 en op ult. 1895 67 aldaar van het Nederlandsche leger gedetacheerde officieren. Deze zijn in de opgegeven sterktecijfers medegerekend.

b) Allen bij de artillerie.

c) Hiervan 16 bij de artillerie en 1 bij de cavalerie, zijnde deze laatste toegestaan zoolang in Bantam cavalerie gedetacheerd blijft.

d) Hieronder ook die adjudant-onderofficieren, dienstdoend 2de-luitenant, niet als zoodanig in de formatiecijfers begrepen, omdat zij slechts tot wederopzeggens als officier fungeeren.

e) Bovendien werden op ult. 1894 588 plaatsen van in de formatie begrepen *militairen* door burgerpersonen vervuld. Dit was het geval bij den hospitaal- en den topographischen dienst en bij de militaire bureaux.

(Met het verder nog gebezigde civiel personeel ter vervulling van de in de legerformatie opgenomen en daarbij bepaaldelijk voor *niet-militairen* bestemde emplooien wordt in het voorafgaande overzicht geen rekening gehouden. Behalve dit burgerpersoneel — gespecificeerd op blz. 7 van bijlage B — behooren overigens nog een aantal burgerpersonen tot het leger — uitsluitend inlanders — als werklieden, handlangers, magazijnsknechts, enz. De samenstelling van dit laatste, niet in de legerformatie geregeld, inlandsch burgerpersoneel is vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 2 Mei 1893 nº. 9, sedert gewijzigd bij gouvernementsbesluiten dd. 3 Januari en 9 Augustus 1894 nos. 16 en 1.)

f) Hier worden bedoeld, wat de officieren betreft: zij, die zich met verlof buiten Nederlandsch-Indië bevonden; die, welke non-actief waren of voor memorie werden gevoerd, en de gedetacheerden in Nederland (deze laatsten op ult. 1894 en ult. 1895 achtereenvolgens ten getale van 62 en 65), — en wat de onderofficieren en minderen aangaat: de voor memorie gevoerden, de gedetineerden, de gestraften bij het strafdetachement en de militairen die bij de subsistentenkaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtende waren.

g) Bovendien 497 burgerpersonen, in dienst ter vervanging van ontbrekende *militairen* (verg. noot *e*).

Weder nam de legersterkte aanzienlijk toe, namelijk met bijna 2000 man (527 Europeanen, 184 Amboineezen, 1276 inlanders), een resultaat, dat voor zooveel de Europeanen aangaat te merkwaardiger is, omdat de Regeering, zooals hierna zal blijken (blz. 40/41), in September 1895 de handgelden bij dienstneming te Harderwijk belangrijk had verminderd (met ruim 30 %); maar bij de beoordeeling van het sterktecijfer mag niet voorbijgezien worden, dat onder de Europeanen een groot aantal militieplichtigen telden, die in 1894 waren uitgezonden als gedetacheerd voor twee jaren [1]). Wel heeft een deel daarvan later in Indië eene vrijwillige verbintenis voor zes jaren aangegaan, maar het laat zich aanzien, dat het meerendeel in den loop van 1896 naar Nederland zal terugkeeren.

Tijdelijke afwijkingen van de normale formatie bleken ook in 1895 noodig. Terwijl van de reeds sedert langeren of korteren tijd toegestane wijzigingen van dien aard, welke dus enkel op de „tegenwoordige" formatie van invloed waren, er sommige konden worden ingetrokken, onderging laatstbedoelde formatie ook weder eenige nieuwe wijzigingen, waarvan de voornaamste was het in 't leven roepen van een garnizoensbataljon voor Lombok, tegen opheffing — mede nog als voorloopige maatregel, dus zonder dit reeds uit de normale formatie te doen verdwijnen, — van het garnizoensbataljon der 2de militaire afdeeling van Java, van gelijke samenstelling en sterkte. [2]) Men vindt deze en de andere, voorshands mede buiten de normale formatie tot stand gekomen, wijzigingen gedetailleerd vermeld in de hiervóór reeds aangehaalde bijlage B.

Ook de enkele wijzigingen van gering belang, welke de nor-

[1]) Blijkens blz. 43 van het vorig verslag werden in 1894 niet minder dan 880 miliciens voor twee jaren gedetacheerd bij het leger in Nederlandsch-Indië.

[2]) Het tot laatstgenoemd bataljon behoorende detachement ter bezetting van Patjitan bleef echter voorshands behouden, doch werd nu tijdelijk een boven de formatie gevoerd onderdeel van het subsistenten-kader te Samarang.

male formatie in 1895 onderging, ingevolge de Koninklijke besluiten, afgekondigd in het Indisch Staatsblad 1895 n°s. 87 en 123, worden in genoemde bijlage besproken.

Op de bij het volgend verslag mede te deelen cijfers der normale formatie zullen van invloed zijn de wijzigingen in eenige onderdeelen van het leger gebracht bij het Koninklijk besluit dd. 4 Februari 1896 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 81), voornamelijk in de organisatie van den topographischen dienst, van de genie en van de militaire administratie. Voor zooveel betreft de genie en de militaire administratie zullen de bedoelde, tot bezuiniging leidende, reorganisatiën — waarover reeds gehandeld is bij de stukken der Indische begrooting voor 1896 — geleidelijk zijn in te voeren. Ook de bij het aangehaald besluit bevolen reorganisatie van den topographischen dienst, waarop lager (in § 3) wordt teruggekomen, leidt tot eenige bezuiniging. Overigens heeft het Koninklijk besluit van 4 Februari jl. nog betrekking tot eene reeds in 1895, doch toen als tijdelijke maatregel, plaats gehad hebbende inkrimping van het personeel bij het strafdetachement, met 2 officieren en eenig minder personeel, zoomede tot de opheffing, waartoe in 1895 mede reeds voorloopig was overgegaan, van één ritmeestersplaats bij de cavalerie, die van den instructeur bij het legioen van Mangkoe Negoro; tijdelijk werd nu een kapitein der infanterie als instructeur bij dat legioen aangewezen.

Tot berging van het aanzienlijke overcompleet, dat vooral bij het wapen der infanterie bestond, moesten de beide in 1894 tijdelijk opgerichte recruten-bataljons gehandhaafd blijven; maar het verdient de aandacht, dat allengs het aantal recruten bij die afdeelingen derwijze afnam, dat de legercommandant den 7den November 1895 kon rapporteeren, dat zij op dat tijdstip voor verreweg het grootste gedeelte uit afgeëxerceerde manschappen bestonden en voortaan hoofdzakelijk zouden moeten dienen om van het bestaande overcompleet dat deel in zich op te nemen, dat zonder nadeel voor de oefening van den troep en met het oog op de beschikbare logiesruimte niet bij andere korpsen kon worden ingedeeld [1]).

De verwachting, in het vorig verslag (blz. 42) uitgesproken, dat in den loop van 1895 het aantal voor werkelijken dienst geschikte en beschikbare onderofficieren en minderen geleidelijk zou toenemen, is dan ook niet beschaamd, zooals nader blijkt uit de volgende vergelijking van den toestand, in dat opzicht, bij het wapen der infanterie op het einde van 1894 en 1895.

Tijdelijk niet beschikbaar waren bij gemeld wapen:

	Ult. 1894.				Ult. 1895.			
	Eur. en Afrik.	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Eur. en Afrik.	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.
recruten	1261	165	2195	3621	699	196	2381	3276
verpleegden in de ziekeninrichtingen en kwartierzieken	1198	190	780	2168	883	121	672	1676
geëvacueerden	819	207	262	1288	250	11	277	538
leerlingen der kaderscholen	176	48	137	361	301	69	227	597
krijgsraad-arrestanten	52	2	40	94	60	5	47	112
in afwachting van ontslag naar elders vertrokkenen	34	16	175	225	38	40	180	258
om andere redenen niet beschikbaren (vermisten die nog niet uit de sterkte afgevoerd waren; voor den velddienst ongeschikten; zoomede militairen tijdelijk ter beschikking van andere autoriteiten)	147	15	158	320	142	39	173	354
	3687	643	3747	8077	2373	481	3957	6811

Vooral sedert 1893 is de toestand van het leger merkbaar verbeterd, wat duidelijk blijkt uit het volgende overzicht betreffende de bij de verschillende onderdeelen der infanterie voor werkelijke diensten beschikbare onderofficieren en minderen.

Onderdeelen der infanterie.	Ult. Dec. 1893.	Ult. Juni 1894.	Ult. Dec. 1894.	Ult. Juni 1895.	Ult. Dec. 1895.
1°. Veldbataljons.					
Europeanen en Afrikanen	4 020	4 259	4 100	4 729	4 848
Amboineezen	1 661	1 624	1 542	1 631	1 669
Inlanders	4 116	4 182	4 110	4 673	5 102
Totaal	9 797	10 065	9 752	11 033	11 619
2°. Depôt- en recruten-bataljons.					
Europeanen en Afrikanen	612	509	928	944	1 305
Amboineezen	47	49	116	135	149
Inlanders	658	583	791	725	852
Totaal	1317	1 141	1 835	1 804	2 306
3°. Garnizoens-infanterie en overige infanterie-afdeelingen.					
Europeanen en Afrikanen	2 615	2 715	2 415	2 659	2 696
Amboineezen	6	6	8	12	7
Inlanders	6 411	6 605	6 666	6 689	6 711
Totaal	9 032	9 326	9 089	9 362	9 414
4°. Op reis ter bereiking van hunne bestemming.					
Europeanen en Afrikanen	212	211	2	250	435
Amboineezen	147	68	11	164	158
Inlanders	603	301	515	424	476
Totaal	962	580	528	838	1 069
Totalen der voor werkelijken dienst beschikbaren bij de infanterie.					
Europeanen en Afrikanen	7 459	7 694	7 445	8 582	9 284
Amboineezen	1 861	1 747	1 677	1 944	1 983
Inlanders	11 788	11 671	12 082	12 511	13 141
Totaal-generaal (ongerekend de officieren)	21 108	21 112	21 204	23 037	24 408

Op 1 Januari 1896 waren naar Indië op weg 132 man supplementietroepen en in het eerste halfjaar 1896 kwamen aldaar aan 1434 man, waaronder 277 man van de Koloniale Reserve.

De totaalsterkte van het actief dienend officierskorps liep gedurende 1895 eenigermate terug, namelijk van 1360 tot 1339, wat voor een deel het gevolg was van eene kleine vermeerdering van het aantal officieren met verlof in Europa, welk aantal klom van 224 tot 234. Overigens verdient het opmerking, dat nog altijd een niet onbelangrijk aantal officiersplaatsen in Indië bezet bleven door derwaarts gedetacheerde officieren van het leger hier te lande (67, tegen 66 op ult. 1894) en door boven de formatie gevoerde adjudant-onderofficieren dienstdoende officieren (20 tegen 25 een jaar te voren).

Bij sommige wapens en dienstvakken bestond op ult. 1895 òf een onbeduidend incompleet, òf wel eenig overcompleet, dit laatste het sterkst bij den geneeskundigen dienst, die 10 officieren van gezondheid boven de formatie telde, terwijl tegenover 7 onbezet gebleven plaatsen bij de militaire apothekers 16 apothekersbedienden (met den graad van adjudant-onderofficier) in functie waren; er ontbrak echter 1 paardenarts. Bij de cavalerie waren 2 officieren overcompleet, maar bij de infanterie, de artillerie en de genie bleven respectievelijk 43, 9 en 10 officiersplaatsen onbezet, wat voor laatstbedoeld wapen geen bezwaar opleverde, met het oog op de hierboven in herinnering gebrachte inkrimping der formatie [2]). Voor zooveel het wapen der infanterie aangaat, dient er echter op gelet te worden, dat eerst in den aanvang van 1896 een begin van uitvoering werd gegeven aan de op blz. 42 van het vorig verslag medegedeelde regeling betreffende het instituut der onderluitenants. Aan het eerste examen voor onderluitenant namen 8 onderofficieren deel, waarvan er 7 slaagden, namelijk 6 adjudant-onderofficieren — één hunner was reeds dienstdoend officier — en 1 sergeant. Voor het geheele jaar 1896 zijn 30 plaatsen als onderluitenant opengesteld.

Plaatselijke indeeling. Daar de stand van zaken op Lombok gedoogde de bezetting aldaar in te krimpen, werd deze herzien en nader geregeld, zooals in bijlage C is aangegeven. Eene mobiele colonne van 3 compagnieën infanterie is ontleend aan het 11de veldbataljon, en 2 compagnieën, die als vaste bezetting

[1]) In verband hiermede bleek het wenschelijk bij het 2de recruten-bataljon de Amboineesche door eene inlandsche compagnie te vervangen, welke wijziging in de tweede helft van December 1895 tot uitvoering kwam. Bij het einde des jaars was de sterkte der beide tijdelijke bataljons (welke ook nog in 1896 gehandhaafd dienen te blijven) 614 Europeanen en 653 inlanders of te zamen 1267 man.

[2]) Op 1 Januari 1896 waren op weg naar Indië, of hier te lande beschikbaar ter uitzending, 29 2de luitenants der infanterie, 6 2de-luitenants-kwartiermeester, 8 officieren van gezondheid 2de klasse en 1 militair apotheker 2de klasse.

Bovendien woonden 15 reeds voor den Indischen dienst benoemde 2de-luitenants (12 der artillerie en 3 der genie), ter voltooiing hunner opleiding, de lessen in de eerste afdeeling der krijgsschool te Breda bij.

dienen, vormen het garnizoensbataljon, waarvan hooger sprake was (blz. 37). Ook de geniebezetting en de dienst der militaire administratie zijn ingekrompen, nadat eene veldcompagnie genietroepen, ter sterkte van 4 officieren en 134 minderen, het garnizoen van Lombok gedurende eenige maanden tijdelijk versterkt had, om behulpzaam te zijn bij den bouw van het in de tweede helft van Februari jl. gereed gekomen defensief kampement te Kapitan.

In verband met het vorenstaande keerde het 2de veldbataljon in Februari 1896 naar Java terug.

Eene compagnie van het 11de bataljon, die op Lombok gemist kon worden, nam op Bali de taak over van eene compagnie van het 8ste bataljon, bij het voorshands aldaar nog bijeengehouden observatiekorps, waardoor dus ook laatstbedoeld bataljon weer in zijn geheel op Java werd samengebracht.

Het 2de bataljon, op zijne organieke standplaats Magelang teruggekeerd, betrok aldaar zijn vroeger kampement, inmiddels bestemd geweest tot logies voor het (tijdelijke) 2de recrutenbataljon, dat nu naar Willem I werd verplaatst, waar het in zijn geheel onder dak kon worden gebracht, doordien van daar weggenomen werden zoowel het linkerhalf 4de bataljon (dat tijdelijk naar Kedong Kebo overging) als de sedert hare aankomst uit Nederland — in October 1894 — te Willem I bijeengehouden compagnie der Koloniale Reserve, die intusschen sedert het laatst van December 1895 in Atjeh wordt benuttigd [1]). Kon te Kedong Kebo voor genoemd half bataljon plaats gevonden worden in het kampement van het opgeheven garnizoensbataljon van Java's 2de militaire afdeeling, de bewuste compagnie der Koloniale Reserve kreeg in Atjeh, waar zij werd ingedeeld bij het 12de bataljon, tot verblijfplaats Kotta Alam, in verband waarmede eene compagnie van het 15de bataljon naar Olehleh overging.

De onderhanden bouwarbeid, ter verkrijging van de voor de volledige uitvoering van het in 1893 (Indisch Staatsblad n°. 91) aangenomen nieuwe dislocatieplan der veld- en depôtbataljons nog benoodigde logiesruimte, kwam, voor zooveel betreft het kampement te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden), in den aanvang van 1896 gereed, zoodat op 1 Februari jl. het toen tevens op den nieuwen voet georganiseerde 4de depôtbataljon, tot dusver voor de helft nog te Padang gelegerd, in zijn geheel (met de daartoe behoorende, mede tot hiertoe te Padang gevestigde kaderschool) op zijne organieke standplaats, Fort de Kock, werd samengetrokken. De ter laatstgemelde plaats tijdelijk verblijf houdende (organiek te Padang Pandjang te legeren) compagnie van het 15de bataljon moest nu echter tijdelijk naar Padang overgaan.

Het bewuste dislocatieplan zal wellicht in enkele opzichten nog wijziging behoeven. Zoo is reeds gebleken dat het uit een technisch en financieel oogpunt aanbeveling zal verdienen Kedong Kebo, waar ingevolge het aangehaalde Staatsblad te zijner tijd het linkerhalf 1ste bataljon zou moeten worden gelegerd, niet in het dislocatieplan te behouden, maar aan bedoeld troepengedeelte Magelang als organieke standplaats aan te wijzen, zoodat op die plaats niet 2, maar voortaan $2^1/_2$ veldbataljons gehuisvest zullen zijn. Opdat hiermede bij de voortzetting der geniewerkzaamheden te Magelang kunne worden rekening gehouden, is reeds in beginsel aangenomen, dat Kedong Kebo in de toekomst van troepen zal ontbloot worden, evenwel met machtiging om te dier plaatse *tijdelijk* troepen te legeren, zoolang en zoo dikwijls, bijv. bij een eenigszins belangrijk overcompleet, gebrek aan logies elders het noodig maakt van de aldaar bestaande kazerneruimte partij te trekken.

Met verwijzing naar de wapens- en landaardsgewijze ingerichte tabel, aanwijzende de distributie van het leger op ult. 1895 over de verschillende militaire commandementen (zie tabel II van bijlage D), laat men hieronder een verkort overzicht volgen, aanwijzende de sterkte aan militairen op Java en in eenige groote groepen der buitenbezittingen, waarbij, ter vergelijking, de gelijksoortige opgaaf van ult. 1894, in 't vorig verslag opgenomen [2]), wordt herhaald (de cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen aan hoeveel Europeanen en Afrikanen onder het totaal der onderofficieren en minderen begrepen zijn).

	Ult. 1894. Offic. en dd offic.	Ult. 1894. Onderofficieren en minderen.		Ult. 1895. Offic. en dd offic.	Ult. 1895. Onderofficieren en minderen.	
Java	625	17 189	(8 855)	672	18 627	(8 851)
Atjeh en onderh. *a*)	226	5 399	(2 252)	224	5 814	(2 336)
Elders op Sumatra	229	7 475	(2 469)	235	7 633	(2 669)
Banka, Billiton en Riouw	15	583	(148)	15	615	(200)
Borneo	70	1 878	(553)	68	1 890	(650)
Celebes, Molukken en Timor	79	1 834	(565)	85	2 051	(713)
Bali en Lombok	98	1 903	(968)	58	1 658	(923)
Op reis ter bereiking van hunne bestemming (ongerekend de binnen hun commandement op reis zijnde militairen)	60	344	(57)		305	(53)
Totalen	1402	36 605	(15 867)	1376	38 593	(16 395)

a) De opgegeven troepensterkte in Atjeh was op ult. 1894 verdeeld als volgt: Groot-Atjeh 4888 officieren en minderen (daaronder p. m. 700 man voor eenige tijdelijk door militairen bezette posten buiten de geconcentreerde linie) en op de posten elders, dat is op Poeloe Bras en Poeloe Weh en in de onderhoorigheden gezamenlijk 737 man. Op ult. 1895 was die verdeeling: Groot-Atjeh 5234 (daar onder tijdelijk buiten de geconcentreerde linie 803), buiten Groot-Atjeh 804.

Aanvulling van het korps officieren. De veranderingen, hetzij definitief, hetzij tijdelijk gedurende 1895 in de actieve sterkte van het korps officieren voorgekomen, wijzen in totaal op een verlies van 249, tegenover eene aanwinst van 228 (hiervan 17 door detacheering van het leger in Nederland), dus op eene vermindering met 21 officieren. Eene specificatie van deze verliezen [3]) en winsten is opgenomen in tabel III van bijlage D hierachter, waar men tevens vermeld vindt de overeenkomstige cijfers over de vier voorafgegane jaren (die gemiddeld per jaar een verlies van p. m. 214 en eene winst van p. m. 213 officieren aanwezen).

Onder de 228 officieren, die in 1895 voor het eerst of opnieuw in de sterkte werden gebracht, waren 86 nieuw benoemden en 2 die van het Nederlandsche leger bij het Indische leger waren overgeplaatst. Deze 88 nieuw verkregen Indische officieren waren over de verschillende wapens en diensten verdeeld als volgt:

WAPEN OF DIENSTVAK.	Aantal officieren gedurende 1895: in Indië benoemd. Afkomstig van de Militaire school te Meester-Cornelis.	in Indië benoemd. Opgeleid bij de korpsen of elders.	in Nederland benoemd en in Indië in dienst gesteld. Speciaal opgeleid. *a*)	in Nederland benoemd en in Indië in dienst gesteld. Opgeleid bij de korpsen of bij het instructiebataljon.	in Nederland benoemd en in Indië in dienst gesteld. Overgeplaatst van het leger in Nederland.	Totaal
Infanterie	29	"	12	14	*b*) 1	56
Cavalerie	"	"	3	"	"	3
Artillerie	"	"	4	"	*c*) 1	5
Genie	"	"	2	"	"	2
Geneeskundige dienst: officieren van gezondheid	"	"	15	"	"	15
Geneeskundige dienst: apothekers	"	"	1	"	"	1
Geneeskundige dienst: paardenartsen	"	"	"	"	"	"
Militaire administratie	"	*d*) 2	"	4	"	6
Totalen	29	2	37	18	2	88

a) Van de in deze kolom vermelde officieren waren die van de infanterie cavalerie, artillerie en genie opgeleid aan de Koninklijke Militaire Academie, di van den geneeskundigen dienst aan eene Nederlandsche universiteit.

b) Opgeleid bij het regiment.

c) Afkomstig van de Koninklijke Militaire Academie.

d) Magazijnmeesters 3de klasse.

[1]) De twee in 1895 (in October en November) vertrokken detachementen der Koloniale Reserve, elk ter sterkte, buiten de officieren, van 103 man, zullen in Indië mede zoolang mogelijk worden bijeengehouden. Zij zijn namelijk op 1 Januari 1896 te Malang vereenigd tot eene afzonderlijke compagnie, welke bij het 3de depôtbataljon aldaar tijdelijk boven de formatie wordt gevoerd (gouvernementsbesluit dd. 17 December 1895 n°. 16). Bij dezelfde compagnie zijn ook ingedeeld diegenen der van de compagnie te Willem I afkomstige onderofficieren en manschappen, die, als oogenblikkelijk voor den dienst te velde ongeschikt, niet naar Atjeh medegingen: bij haar vertrek naar Atjeh was de compagnie sterk 1 officier en 146 man beneden dien rang.

[2]) Bij vergissing is toen het personeel der militaire provoosthuizen in de buitenbezittingen (8 Europeesche provoostgeweldigers en stokkeknechts: 3 in Atjeh, 1 te Padang, 2 te Palembang en 2 te Bandjermasin) onder de cijfers betreffende Java gerekend. Van daar dat de nu medegedeelde cijfers eenigszins verschillen met die in 't vorig verslag.

[3]) Van de met verlof buiten Nederlandsch-Indië aanwezige, dus niet tot de actieve sterkte behoorende officieren ontvielen er — voor zooveel de mutatiën gedurende 1895 in Indië bekend werden — 28, namelijk 8 door overlijden en 20 door pensionneering.

Het aantal voor den Indischen dienst bestemde cadetten der Koninklijke Militaire Academie te Breda, hetzij aldaar, hetzij — bij wijze van overgangsmaatregel — bij andere inrichtingen van militair onderwijs hier te lande op ult. 1895 in opleiding, bedroeg 5 minder dan op ult. 1894, namelijk 81 (infanterie 51, cavalerie 4, artillerie 19 en genie 7), en daarvan behoorden er 37 (respectievelijk 25, 1, 8 en 3) tot het hoogste studiejaar.

Met bestemming om later voor den Indischen dienst bij gemelde Academie over te gaan, waren bij de cadettenschool te Alkmaar op ult. 1895 in opleiding 61 jongelieden (14 meer dan op ult. 1894), en wel in het tweede of hoogste studiejaar 26 en in het eerste 35, onder welke laatsten de 4 die blijkens het vorig verslag (blz. 46) in Juni 1895 het toelatingsexamen te Batavia hadden afgelegd [1]).

Voor den Indischen militairen geneeskundigen dienst waren bij het einde van 1895 nog slechts 9 medische studenten in opleiding, en voorts 8 pharmaceutische (op ult. 1894 respectievelijk 20 en 6), welke laatsten den cursus te Utrecht volgden; van de 9 aanstaande officieren van gezondheid studeerden er 7 aldaar, 1 te Leiden en 1 te Amsterdam.

Bij den hoofdcursus te Kampen [2]) bekwaamden zich op ult. 1895 voor den officiersrang bij het Indische leger 54 onderofficieren, namelijk 48 voor 2de-luitenant der infanterie (6 meer dan op ult. 1894) en 6 voor 2de-luitenant-kwartiermeester (4 minder dan op ult. 1894), daaronder 11 (9 voor de infanterie en 2 voor de militaire administratie), die uit Indië waren herwaarts gekomen na aldaar aan het toelatingsexamen te hebben voldaan (6 in 1894 en 5 in 1895). Van de 48 aanstaande infanterie-officieren bevonden zich in het tweede of hoogste studiejaar 23, onder wie 3 uit Indië, en van de 6 aanstaande 2de-luitenants-kwartiermeester was dit met 3 het geval, onder wie 1 uit Indië.

In 1896 is voor 18 in Indië aanwezige jongelieden de gelegenheid opengesteld om, na aflegging aldaar van het vereischte toelatingsexamen, zich op 's lands kosten voor den officiersrang bij het Indische leger te komen bekwamen bij militaire inrichtingen van onderwijs hier te lande, en wel voor 6 reeds in de gelederen dienenden (aan den hoofdcursus te Kampen toe te laten onderofficieren: 5 om voor 2de-luitenant der infanterie en 1 om voor 2de-luitenant-kwartiermeester te worden opgeleid) en voor 12 buiten het leger (6 voor plaatsing aan de Koninklijke Militaire Academie, uitsluitend ter opleiding voor de infanterie [3]), en 6 voor plaatsing aan de cadettenschool).

Voor het afleggen in Indië reeds dit jaar van het toelatingsexamen voor Breda heeft zich intusschen niemand aangemeld. Ter deelneming aan het in Indië af te nemen toelatingsexamen voor de cadettenschool werden ditmaal 8 aanvragen ontvangen. Slechts 4 jongelieden zijn geslaagd. Over de candidaten, die zich in 1896 in Indië hebben aangemeld voor plaatsing bij den hoofdcursus te Kampen, wordt lager gehandeld onder „*Militair onderwijs*".

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. Uit onderstaand verkort overzicht, ontleend aan de uitvoeriger gegevens in tabel III van bijlage D hierachter, blijkt nader in welke mate de sterkte van het Indisch leger ook in 1895 toenam, doordien het cijfer der militairen beneden den rang van officier, die om verschillende redenen uit de sterkte werden afgevoerd, belangrijk kleiner was dan het aantal dergenen die, hetzij uit het moederland uitgezonden, hetzij in Indië geworven, bij het leger konden worden ingelijfd.

Jaren.	Winsten.			Verliezen.			Meer aan winsten dan aan verliezen.		
	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en inlanders.	Totaal	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en inlanders.	Totaal.	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen)	Amboineezen en inlanders.	Totaal.
1891 . .	1831	3054	4885	1893	2101	3994	— 62	+ 953	+ 891
1892 . . .	2143	1704	3847	1899	2002	3901	+ 244	— 298	— 54
1893 . . .	a) 1875	2197	4072	1816	2309	4125	+ 59	— 112	— 53
1894 . . .	a) 4013	3952	7965	2087	2533	4620	+ 1926	+1419	+3345
1895 . . .	a) 2598	3819	6417	2090	2356	4446	+ 508	+1463	+1971

a) In de jaren 1893, 1894 en 1895 zijn achtereenvolgens 130, 503 en 218 man van de Koloniale Reserve in Indië aangekomen.

Op blz. 43 en 44 van het vorig verslag werd er reeds op gewezen, dat de koloniale werving hier te lande ook in het 1ste semester 1895 zeer gunstige resultaten bleef opleveren — gedetailleerde cijfers volgen hieronder — en toen nu de Gouverneur-Generaal, op voorstel van het legerbestuur, bij brief van 8 Mei 1895 te kennen gaf, dat — ofschoon rekening werd gehouden met de omstandigheid, dat de verliezen in den eersten tijd betrekkelijk groot zouden zijn — toch voor het geheele jaar 1895 met de aanbrenging in Indië van een suppletiecontingent sterk 1200 man zou kunnen worden volstaan, scheen het oogenblik gekomen om de werving eenigermate te temperen, vermits van 1 Januari tot ult. Juli daaraanvolgende reeds 1373 man in Indië ontscheept werden, en tot matiger werving kon te gereeder worden overgegaan, omdat de Regeering in de geleidelijk aangroeiende Koloniale Reserve het middel bezat om — wanneer dit onverhoopt *plotseling* noodig mocht worden — een paar sterke detachementen uit te zenden, in afwachting dat dan weer eventueel nieuw te nemen maatregelen tot bevordering der werving uitwerking zouden hebben.

De handgelden te Harderwijk [4]), reeds vroeger voor vreemdelingen van f 300 tot f 200 teruggebracht, ondergingen nu ook voor Nederlanders dezelfde vermindering; de kostbare driejarige verbintenissen voor gewezen onderofficieren (zie Koloniaal Verslag van 1876, blz. 37) en de niet minder kostbare detacheeringen van miliciens voor den tijd van twee jaren (zie Koloniaal Verslag van 1873, blz. 33, noot 1) werden tevens gestaakt: dit laatste, in het bijzonder door den Minister van Oorlog verlangd, ten einde de verhooging van den pensioenlast voor zulke miliciens, wanneer zij door ziekte ongeschikt worden voor verderen dienst, te stuiten. Ondanks deze wijzigingen, — bij Koninklijk besluit van 21 Augustus 1895 n°. 26 [5]) tot stand gekomen, met ingang op 16 September d. a. v., — die den

[1]) Het verslag der examencommissie is gedrukt als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 22 October 1895. Bepalingen betreffende de toelating tot het in Indië af te nemen admissie-examen voor de cadettenschool zijn vastgesteld bij het Koninklijk besluit dd. 6 April 1894 n°. 36 (Nederlandsch Staatsblad n°. 53, Indisch Staatsblad n°. 141) en, voor zooveel verder noodig, bij gouvernementsbesluit dd. 18 December 1894 n°. 24 (Indisch Staatsblad n°. 274). Dit laatste besluit, waaruit was af te leiden dat het Indische admissie-examen voor de cadettenschool ook toegang kon verschaffen tot den officiersrang bij het leger hier te lande, is echter in Maart 1895 (Indisch Staatsblad n°. 57) gewijzigd om duidelijk te maken dat de in Indië ter plaatsing te Alkmaar aangewezen cadetten enkel worden aangenomen ter latere bestemming voor den dienst in Indië. Sedert is ook in het reglement zelf betreffende de cadettenschool alle onduidelijkheid ten deze weggenomen: zie het tot deze en andere wijzigingen in bedoeld reglement betrekking hebbende Koninklijk besluit dd. 11 Februari 1896 n°. 23 (Nederlandsch Staatsblad n°. 26; Javasche Courant dd. 9 Juni 1896). Onder dagteekening van 18/25 Februari 1896 werd voorts ook gewijzigd het Ministerieel Voorschrift voor genoemde inrichting: zie mede genoemde Javasche Courant.

[2]) Het reglement voor deze inrichting (zie het verslag van 1893, blz. 39) heeft bij Koninklijk besluit van 7 December 1895 n°. 25 (Nederlandsch Staatsblad n°. 221) op enkele punten wijziging ondergaan, terwijl — gedeeltelijk in verband daarmede — onder dagteekening van 20/30 December 1895 ook gewijzigd is het Ministerieel Voorschrift voor den hoofdcursus; zie nopens een en ander de bekendmaking van het legerbestuur te Batavia in de Javasche Courant van 24 April 1896. Het aangehaalde Koninklijk besluit heeft o. a. betrekking tot de wijze van afneming van het toelatingsexamen en tot het programma van het eindexamen, echter met bepaling dat het eindexamen volgens het gewijzigd programma voor de eerste maal in 1897 wordt afgenomen.

[3]) De gelegenheid om op deze wijze de Academie te Breda te bereiken, werd thans voor 't eerst opengesteld. Het noodige hieromtrent, als uitvloeisel van het reeds in 't vorig verslag (blz. 46) ter sprake gebrachte nieuwe reglement voor die inrichting, werd geregeld bij Koninklijk besluit dd. 2 December 1895 n°. 35 (Nederlandsch Staatsblad n°. 185, Indisch Staatsblad 1896 n°. 11) en bij gouvernementsbesluit dd. 21 Februari 1896 n°. 3 (Indisch Staatsblad n°. 32).

[4]) Bij de Koloniale Reserve, welker militairen bij 't verlaten van den dienst niet deelen in het genot van gratificatiën, — die den te Harderwijk geworvenen toekomen ingevolge Koninklijk besluit van 5 Maart 1888 n°. 17 (Indisch Staatsblad n°. 81) en in 1895 werden uitbetaald ten gezamenlijke bedrage van f 331 705, — is het handgeld op f 300 per hoofd behouden, vermits dit, bij het in dienst treden voor 5/6 belegd wordende in 's Rijks postspaarbank, den in de burgermaatschappij terugtredenden reservist alsdan het middel moet zijn om de eerste groote uitgaven, aan dien terugtred verbonden, te bestrijden. Op ult. December 1895 was op deze wijze van de bij de Koloniale Reserve betaalde handgelden een bedrag van f 218 274 voor de geworvenen in bewaring gehouden.

[5]) Bij hetzelfde besluit werd de gelegenheid tot het aangaan van eene vierjarige verbintenis met een verminderd handgeld ingetrokken, omdat de ondervinding leerde dat van die gelegenheid zoo goed als geen gebruik werd gemaakt. In de jaren 1893 en 1894 te zamen werden niet meer dan 9 zulke verbintenissen gesloten.

toeloop te Harderwijk, vooral voor zooveel den overgang van militairen uit het leger hier te lande betreft, zeer merkbaar deden verminderen, konden toch in de laatste vier maanden des jaars nog uitgezonden worden 691 man, waaronder 208 van de Koloniale Reserve. In het belang van de geregelde aanvulling der onderofficierskaders bleef voorloopig de sinds 1887 bestaande gelegenheid nog geopend voor onderofficieren om vier jaren gedetacheerd te worden bij het Indische leger (zie Koloniaal Verslag van 1887, blz. 27).

Behoudens eenige verandering in den vorm volgt hieronder het gebruikelijke gedetailleerde overzicht van de resultaten der werving te Harderwijk, gedurende de op 1 Juli jl. laatst verloopen drie semesters.

MAANDEN.	NEDERLANDERS				VREEMDELINGEN.	Totaal.
	overgenomen van het leger hier te lande *a*)		buiten het leger geworven. *b*)	Te zamen.		
	als voorgoed overgegaan.	als gedetacheerd. *c*)				
1895.						
Jan.	30	42 (6)	57	129	51	180
Febr.	28	26 (6)	63	117	46	163
Maart	54	45 (2)	66	165	49	*d*) 214
April	51	60 (7)	51	162	42	*d*) 204
Mei	42	68 (7)	55	165	51	216
Juni	39	62 (10)	40	141	37	178
	244	*e*) 303 (38)				
	547		332	879	276	*d*) 1155
Juli	23	47 (1)	44	114	45	159
Aug.	26	40 (3)	59	125	47	172
Sept.	3	13 (")	47	63	45	108
Oct.	12	"	43	55	43	98
Nov.	9	"	32	41	45	86
Dec.	8	1 (1)	33	42	38	80
	81	*f*) 101 (5)				
	182		258	440	263	703
1896.						
Jan.	2	1 (1)	31	34	32	66
Febr.	32	4 (4)	35	71	24	95
Maart	22	1 (1)	36	59	39	98
April	100	85 (10)	43	228	37	265
Mei	228	251 (23)	56	535	17	552
Juni	73	121 (16)	38	232	31	263
	457	*g*) 163 (55)				
	920		239	1159	180	1339

a) Hieronder thans ook gerekend de miliciens, die zich met groot verlof bevonden, vroeger in de gelijksoortige opgaven verantwoord onder de „buiten het leger geworven" Nederlanders.

In verband met deze veranderde inrichting van de tabel laat men hier volgen een in den nieuwen trant ingericht recapituleerend overzicht over het tienjarig tijdvak 1886 t/m 1895, waarin tevens enkele misstellingen zijn verbeterd.

JAREN.	Nederlanders				Vreemdelingen.	Totaal.
	overgenomen van het leger hier te lande		buiten het leger geworven.	Te zamen.		
	als voorgoed overgegaan.	als gedetacheerd.				
1886	668	51 (")	926	1645	451	2096
1887	558	180 (11)	741	1479	404	1883
1888	436	198 (30)	585	1219	667	1886
1889	373	119 (5)	426	918	402	1320
1890	561	207 (12)	459	1227	332	1559
1891	582	289 (36)	606	1477	417	1894
1892	447	283 (33)	748	1478	527	2005
1893	405	261 (30)	844	1510	386	1896
1894	633	969 (89)	1231	2833	445	3278
1895	325	404 (43)	590	1319	539	1858

Onder de miliciens, die bij het Indische leger gedetacheerd werden, waren er met groot verlof: in 1886 t/m 1890 achtereenvolgens 17, 85, 127, 76 en 130, en in 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 166, 175, 191, 528 en 155.

Van het groot aantal in 1894 ter detacheering aangenomen miliciens (880) verbonden er zich onder de werking der tijdelijk van f 200 tot f 300 verhoogde premie, dat is gedurende de maanden September t/m December 1894, alleen 698 (296 in werkelijken dienst en 402 met groot verlof).

b) Zie het eerste lid der voorgaande noot.

c) De cijfers tusschen ( ) vermeld, wijzen het aantal gedetacheerde onderofficieren aan; hun aantal is in het daarneven vermeld totaal der gedetacheerden begrepen.

d) De opgaven over Maart en April 1895, zooals zij in 't vorig verslag (blz. 43) voorkwamen, zijn gebleken verbetering te behoeven.

e) Van de in 't eerste halfjaar 1895 als gedetacheerd aangenomen miliciens waren er 157 in werkelijken dienst en 108 met groot verlof.

f) Als voren, wat het tweede halfjaar 1895 betreft, 49 en 47.

g) Als voren, wat het eerste halfjaar 1896 betreft, 317 en 91.

Uit de voorgaande maandcijfers blijkt o. a. dat de verlaging der handgelden, in September 1895, veel minder invloed uitoefende op den toeloop van Nederlanders, die niet uit het leger hier te lande overkwamen, dan op den overgang uit dit leger naar de koloniale troepen, maar het is daarbij zeer opmerkelijk, dat sedert April 1896 — toen de berichten uit Atjeh het raadzaam maakten tot ruimere uitzending van suppletie over te gaan, — de toevloed van militairen uit het leger hier te lande zeer aanzienlijk steeg, zonder dat eenige verhooging van handgelden noodig was. De gelegenheid tot tweejarige detacheering van bij de militie ingelijfden werd toen heropend, doch zonder de in 1894 (zie hooger het slot van noot *a*) noodig geoordeelde tijdelijke vermeerdering van het handgeld van f 200 tot f 300, en toch werd in drie maanden tijds, April tot Juni, door ruim 400 militieplichtigen de tweejarige verbintenis ter detacheering naar Oost-Indië gesloten. Ook de resultaten der koloniale werving buiten het leger verhieven zich weder nagenoeg tot op het peil, dat vóór de verlaging der handgelden bereikt was.

De loop der werving bij de Koloniale Reserve bleef mede zeer bevredigend. Bij het valide gedeelte, te Nijmegen, werden aangenomen: in het tweede halfjaar 1895 141, en in het eerste halfjaar 1896 147 man, terwijl de sterkte der reconvalescenten-compagnie te Zutphen, door terugkeer van zieke militairen uit Indië, bleef toenemen. Vermits daardoor ook het aantal artilleristen bij dit gedeelte van het korps aangroeide, scheen het oogenblik gekomen om uitvoering te geven aan het van den aanvang der oprichting af bestaan hebbende denkbeeld, om bij de Koloniale Reserve ook eene artillerie-afdeeling te vormen. Bij Koninklijk besluit van 9 Januari 1896 n°. 17, dat in 't belang der werving tevens strekte om tot oprichting van een klein muziekkorps bij het valide gedeelte te geraken, zijn eenige wijzigingen in het beheer en de samenstelling van het korps gebracht, terwijl tevens voormelde reconvalescenten-*compagnie* werd hervormd tot reconvalescenten-*afdeeling*. Daartoe behoort nu sedert 1 April jl. ook een klein artillerie-detachement, dat op 1 Juli d. a. v. sterk was 1 eerste-luitenant, 1 sergeant, 2 korporaals en 31 kanonniers.

Op laatstgenoemden datum telde het geheele korps der Koloniale Reserve:

	Officieren.	Onderoff. en minderen.
1°. bij de reconvalescenten-afdeeling	6	332
2°. bij het valide gedeelte	11	296
Te zamen.	17	628
Komt bij: aanwezig in Indië.	4	1072
Totaal.	21	1700

Onder de 332 onderofficieren en minderen der reconvalescenten-afdeeling tellen 30 man vast personeel. In Indië was het personeel der Reserve over het leger verspreid, uitgenomen de in noot 1 op blz. 39 hiervóór bedoelde gedeelten, zijnde de in 1894 van hier uitgezonden georganiseerde compagnie, welke — tot iets mindere sterkte dan zij oorspronkelijk bezat — sedert 't laatst van 1895 aan de bezetting van Atjeh is toegevoegd, zoomede het bij het 3de depôtbataljon bijeengehouden personeel der meerbedoelde Reserve.

In navolging van het op blz. 44 van het vorig verslag gegeven overzicht volgt hierachter eene gedetailleerde opgave omtrent de mutatiën bij de reconvalescenten-afdeeling. Daarbij werden opgenomen:

	A. Militairen, verbonden om te dienen zoowel in als buiten Europa, *niet* afkomstig van de Koloniale Reserve.	B. Militairen, afkomstig van de Koloniale Reserve, reeds vroeger verpleegd bij de reconvalescenten compagnie.	B. ... hier te lande nog alleen gediend hebbende bij het valide gedeelte van het korps.
in 1893	3	2	„
in 1894	53	7	19
in 1895	183	13	19
in 1896 (1ste halfjaar)	141	9	14
Samen	380	31	52
op 1 Juli 1896 nog bij de reconvalescenten-afdeeling aanwezig	222	19	27
dus minder	158	12	25
waarvan:			
overleden	5	„	2
in het genot gesteld van voortdurend gagement wegens nader gebleken voortdurende ongeschiktheid voor alle militaire diensten	85	6	5
gedeserteerd	19	2	„
gepasporteerd wegens diensteindiging	13	2	„
weder overgegaan bij het valide gedeelte	36	2	18
	158	12	25

Ook met de werving in Indië ging het in 1895 voorspoedig, derwijze dat zelfs de reeds hooge cijfers van 1894, wat Europeanen en Amboineezen betreft, nog in de schaduw gesteld werden, terwijl de toenmalige cijfers, voor zooveel de inlanders aangaat, op weinig na weder bereikt werden. Er verbonden zich 256 Europeanen (en Afrikanen), tegen 187 in 1894, en tegen 182 gemiddeld in elk der drie voorafgegane jaren, terwijl het cijfer der geworven Amboineezen, in 1891 t/m 1893 gemiddeld 238 per jaar, in 1894 305 bedroeg en in 1895 tot 373 klom. De werving van inlanders, meerendeels Javanen en Soendaneezen, leverde in 1895 3331 man op, tegen 3557 in 1894, terwijl in elk der drie voorafgegane jaren gemiddeld slechts 1987 man waren verkregen.

Per kwartaal waren de cijfers van 1895 aldus:

	Europeanen (en Afrikanen).	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.
1ste kwartaal	63	73	1271	1407
2de „	65	157	545	767
3de „	59	71	566	696
4de „	69	72	949	1090
	256	a) 373	b) 3331	3960
En in het 1ste kwartaal van 1896 was het cijfer (volgens voorloopige opgaven)	62	102	735	899

a) Hieronder 110 Menadoneezen en 31 Alfoeren.

b) Namelijk 2904 Javanen, 197 Soendaneezen, 59 Madureezen, 46 Boegineezen, 121 Timoreezen en Rottineezen en 4 andere Maleiers.

De bepalingen ten gunste van de Amboineesche en de inlandsche werving, welke in 1894 van kracht waren, bleven ook in 1895 gehandhaafd.

Was bij het Europeesch element het aantal reëngagementen, onder hen wier eerste of volgende dienstverbintenis in 1895 kwam te verstrijken, in verhouding iets kleiner dan in de laatste jaren (67.4 pct., tegen 71.6 pct. in 1894 en 68.3 pct. in 1893), van de Aziaten (Amboineezen en inlanders), die in 1895 het leger hadden kunnen verlaten, bleven er in verhouding weder nagenoeg evenveel als in de twee voorafgegane jaren doordienen, namelijk 94.6 pct. Uit het volgende vijfjarig overzicht der reëngagementen blijkt tevens hoeveel van hen die niet bleven doordienen al of niet aanspraak op gagement hadden.

JAREN.	Europeanen en Afrikanen					Amboineezen en inlanders.					Totalen.				
	Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken. a)	van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.	Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.	Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.
		b) Pct.					b) Pct.					b) Pct.			
1891	2338	1617 = 69.1	473	248	2338	2025	1935 = 95.6	41	49	2025	4363	3552 = 81.4	514	297	4363
1892	2504	1759 = 70.2	455	290	2504	2471	2358 = 95.4	39	74	2471	4975	4117 = 82.8	494	364	4975
1893	2616	1788 = 68.3	497	331	2616	3444	3257 = 94.6	63	124	3444	6060	5045 = 83.3	560	455	6060
1894	2534	1815 = 71 6	500	219	2534	3361	3177 = 94.5	67	117	3361	5895	4992 = 84.7	567	336	5895
1895	2212	1510 = 67.4	539	193	2242	3693	3494 = 94.6	57	142	3693	5935	5004 = 84.3	596	335	5935

a) Hieronder achtereenvolgens 12, 5, 8, 10 en 5 Afrikanen, van wie er zich reëngageerden 8, 3, 7, 9 en 4. Zij die niet bleven doordienen, hadden allen aanspraak op gagement, uitgenomen 1 in 1895.

b) Verhouding tot het aantal in de voorgaande kolom vermeld.

Naar hun duur waren de in 1895 aangegane reëngagementen verdeeld als volgt:

Gereëngageerden.	Voor ½ jaar.	Voor 1 jaar.	Voor 2 jaren.	Voor 3 jaren.	Voor 4 jaren.	Voor 6 jaren.	Totaal.
Europeanen	12	244	696	1 a)	201	352	1506
Afrikanen	„	„	3	„	„	1	4
Aziaten	„	508	1732	„	334	920	3494
Te zamen	12	752	2431	1	535	1273	5004
In 1894 was de verdeeling aldus	8	722	2254	„	461	1547	4992

a) Van de Koloniale Reserve.

Kadervoorziening. Bij de infanterie ging het aantal onderofficieren niet onbelangrijk vooruit, terwijl het aantal korporaals nagenoeg in gelijke mate verminderde (alleen bij de Amboineesche compagnieën waren de winsten aan korporaals grooter dan de verliezen). Bij de overige wapens bleef de sterkte aan kader vrij wel behouden; alleen ging bij de artillerie het aantal inlandsche onderofficieren wat terug, doch nam de sterkte aan inlandsche korporaals in ruime mate toe. Bij de genie deed zich een noemenswaardige achteruitgang voor alleen in het aantal Europeesche korporaals. Een en ander blijkt nader uit het volgende overzicht der winsten en verliezen aan kader gedurende 1895 (voor eene specificatie dier winsten en verliezen zie tabel IV van bijlage D).

		Sterkte op ult. 1894.	Verliezen.	Winsten.	Sterkte op ult. 1895.
Infanterie. a)					
Europeanen.	Onderoffic.	1506	338	378	1546
	Korporaals	1171	357	277	1091
Afrikanen.	Onderoffic.	11 b)	2	3	12
	Korporaals	5	3	„	2
Amboineezen.	Onderoffic.	82	14	28	96
	Korporaals	120	41	48	127
Inlanders.	Onderoffic.	578	51	106	633
	Korporaals	715	151	116	680
Cavalerie.					
Europeanen.	Onderoffic.	59	20	19	58
	Korporaals	59	19	22	62
Inlanders	Onderoffic.	14	2	2	14
	Korporaals	37	3	3	37
Artillerie.					
Europeanen.	Onderoffic.	336	65	64	335
	Korporaals	192	61	63	194
Inlanders.	Onderoffic.	48	6	1	43
	Korporaals	54	4	12	62

Genie.		Sterkte op ult. 1894.	Ver-liezen.	Win-sten	Sterkte op ult. 1895.
Europeanen.	Onderoffic.	135	27	28	136
	Korporaals	88	25	18	81
Inlanders.	Onderoffic.	19	1	3	21
	Korporaals	26	7	6	25

a) Ongerekend het kader bij het militair huis van arrest en bij het korps pupillen.

b) In het vorig verslag (blz. 45) werden hier ook vermeld 2 onderofficieren behoorende tot het korps marechaussee.

Militair onderwijs. Terwijl omtrent het gebruik dat voor opleiding tot den officiersrang bij het Indische leger gemaakt wordt van de inrichtingen van militair onderwijs hier te lande [1]) reeds gehandeld is op blz. 40 hiervóór (zie ook het tweede lid van noot 2 op blz. 38), laat men hier eenige mededeelingen volgen omtrent de Indische militaire inrichtingen van onderwijs.

Was reeds in 1894 het 1ste studiejaar van de ingevolge Indisch Staatsblad 1894 n°. 143 te hervormen militaire school te Meester-Cornelis opgeheven, na afloop in Juli 1895 van het door de 29 élèves van het 2de studiejaar (door allen met goed gevolg) afgelegd officiersexamen [2]), konden de noodige maatregelen worden getroffen (gouvernementsbesluit dd. 24 September 1895 n°. 45) om de school geheel op den nieuwen voet in werking te brengen [3]), die haar niet langer doet dienen tot voltooiing van de geheele opleiding voor den officiersrang bij de infanterie of de militaire administratie, maar enkel als voorbereidingsklasse voor den hoofdcursus te Kampen. Ingevolge het aangehaald gouvernementsbesluit van September 1895 gingen nu bij de op nieuwen voet ingerichte school over, en wel al aanstonds in het 2de studiejaar, de nog overgebleven 6 leerlingen van den, ter vervanging van de vroegere „voorbereidende cursussen" bij de korpsen (het 1ste en 2de depôtbataljon), te Meester-Cornelis tijdelijk ingestelden nevencursus (zie verslag van 1894, blz. 41), en wel de beide leerlingen uit het hoogste studiejaar van dien nevencursus, die in het voorjaar van 1895 niet hadden voldaan aan de eischen van het toelatingsexamen voor den hoofdcursus te Kampen [4]), en 4 uit het laagste studiejaar van den nevencursus, die in het overgangsexamen van het 1ste naar het 2de studiejaar geslaagd waren. Aan dit laatste examen, dat gevoegelijk geacht kon worden te gelden als toelatingsexamen voor het 2de studiejaar der gereorganiseerde school met nieuwe bestemming, nam tevens met goed gevolg deel een sergeant van een der korpsen. Bedoeld studiejaar begon dus met 7 leerlingen, waarvan 6 bestemd zijn voor de infanterie, en 1 (de laatstbedoelde sergeant) voor de militaire administratie [5]), terwijl het 1ste studiejaar van de nieuwe school een aanvang nam met 4 leerlingen (3 sergeanten en 1 korporaal), waarvan 3 bestemd voor de infanterie en 1 voor de militaire administratie. (Er hadden zich 5 candidaten aangemeld, doch één hunner — sergeant — voldeed niet aan de eischen.) De nieuwe militaire school te Meester-Cornelis telde dus bij den aanvang van den cursus 1895/96 (en ook bij het einde van 1895) in 't geheel, d. i. verdeeld over twee studiejaren, 11 adspiranten voor den hoofdcursus te Kampen, zijnde 9 voor de infanterie en 2 voor de militaire administratie.

Bij het in werking brengen op nieuwen voet van meergemelde militaire school moest voorts, bij wijze van overgangsmaatregel, nog voorzien worden in de verdere opleiding tot officier van eenige onderofficieren, die aan de vroeger geldende bepalingen het recht ontleenden om, als zij dit wenschten, in Indië hunne studiën ter verkrijging van den officiersrang voort te zetten. Dit waren de beide nog overgebleven „adspirant-officieren" [6]) en 4 gewone élèves der (oude) militaire school, die in 1894 niet geslaagd waren in het overgangsexamen tot het tweede studiejaar der oude school en dus bij den hooger bedoelden nevencursus nader het leerplan van het vroeger opgeheven 1ste studiejaar hadden moeten volgen. Deze 6 leerlingen (5 voor de infanterie en 1 voor de militaire administratie) werden nu, ingevolge het hooger reeds genoemde gouvernementsbesluit van 24 September 1895, gedurende den cursus 1895/96 nog gedetacheerd gelaten bij de militaire school met nieuwe bestemming, ten einde zich te bekwamen voor het in 1896 voor 't laatst in Indië te houden officiersexamen.

Omtrent de opleiding aan de kaderscholen in Indië, van welke er twee van de vier der infanterie (die bij het 1ste en die bij het 2de depôtbataljon) in Januari en Februari 1896 overeenkomstig de nieuwe lezing van § 36 der legerformatie (Indisch Staatsblad 1893 n°. 91) werden gereorganiseerd, vindt men opgaven over 1895 in het volgende overzicht.

KADER-SCHOLEN.		AANTAL LEERLINGEN:																													
		aanwezig op ult 1894.						in den loop van 1895 bijgekomen.						in den loop van 1895 afgeschreven: na met gunstig gevolg het examen te hebben afgelegd.						in den loop van 1895 afgeschreven: om andere redenen						derhalve aanwezig op ult. 1895.					
		Sergeant-majoors.	Fouriers.	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen.	Te zamen.	Sergeant-majoors.	Fouriers.	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen.	Te zamen.	Sergeant-majoors.	Fouriers.	Sergeanten.	Korporaals	Minderen.	Te zamen.	Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten.	Korporaals	Minderen.	Te zamen	Sergeant-majoors	Fouriers.	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen.	Te zamen.
Infanterie (4 scholen).	European.	,,	3	19	42	90	154	7	7	46	242	329	631	4	9	50	194	262	519	1	1	8	44	79	133	2	,,	7	46	78	133
	Afrikanen.	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	..	1	,,	,,	,,	,,	..	,,	,,	,,	,,	,,	..	1	,,	,,	,,	1	..	1
	Amboin. .	,,	,,	,,	5	18	23	,,	,,	,,	44	82	126	,,	,,	,,	31	50	81	,,	,,	,,	2	1	65	,,	,,	,,	16	49	65
	Inlanders.	,,	,,	,,	17	86	103	,,	,,	,,	125	280	405	,,	,,	,,	112	157	269	,,	,,	,,	6	70	163	,,	,,	,,	24	139	163
	Totaal.	,,	3	19	64	194	280	7	7	46	412	691	1163	4	9	50	337	469	869	1	1	8	52	150	212	2	,,	7	87	266	362
Vesting- en garnizoens-artillerie (1 school).	European.	,,	,,	,,	4	8	12	,,	,,	,,	15	48	63	,,	,,	,,	11	13	24	,,	,,	,,	4	38	42	,,	,,	,,	4	5	9
	Inlanders.	,,	,,	,,	1	3	4	,,	,,	,,	1	8	9	,,	,,	,,	1	7	8	,,	,,	,,	,,	5	3	,,	,,	,,	1	1	2
	Totaal.	,,	,,	,,	5	11	16	,,	,,	,,	16	56	72	,,	,,	,,	12	20	32	,,	,,	,,	4	41	45	,,	,,	,,	5	6	11

[1]) De lessen aan de hoogere krijgsschool in Nederland werden bij het einde van 1895 gevolgd door 27 officieren van het Indische leger (1 kapitein en 26 eerste-luitenants), van wie er 2 het toelatingsexamen hier te lande hadden afgelegd. (Een van dit tweetal werd bij Koninklijk besluit van 3 October 1895 n°. 38 toegelaten boven het jaarlijks opengestelde aantal plaatsen.) Van deze 27 officieren volgden er 19 den cursus voor algemeene krijgskundige studiën (6 in het 3de, 6 in het 2de en 7 in het 1ste studiejaar), en wel 14 der infanterie, 3 der cavalerie en 2 der artillerie, terwijl aan de intendance-studiën deelnamen 8 officieren (3 in het 3de, 2 in het 2de en 3 in het 1ste studiejaar), namelijk 1 kapitein der infanterie en 7 eerste-luitenants-kwartiermeester.

[2]) Namelijk door 2 „adspirant-officieren" en door 27 andere onderofficieren. Al deze élèves waren opgeleid voor het wapen der infanterie.

[3]) Een reglement voor het inwendig beheer van- en den inwendigen dienst bij- de school, alsmede voorschritten nopens de afneming der examens waren reeds vastgesteld bij beschikking van het legerbestuur dd. 4 Maart 1895, gewijzigd bij beschikking dd. 3 Augustus d. a. v. (Algemeene Orders 1895 nos. 10 en 38).

[4]) Behalve 7 élèves van meerbedoelden nevencursus (daaronder de 5 geslaagden) nam aan het bewuste toelatingsexamen ook deel (echter zonder gunstig gevolg) een onderofficier van een der korpsen. Vandaar dat in 't vorig verslag (blz. 46) sprake was van 8 adspiranten voor bedoeld toelatingsexamen. Onder de 5 geslaagden was de eenige adspirant voor de militaire administratie; de 4 andere bekwamen zich voor infanterie-officier.

Het verslag der examen-commissie van 1895 is gedrukt als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 22 October 1895.

[5]) Van de eerstbedoelde 6 élèves zijn er bij het in Mei 1896 te Meester-Cornelis gehouden toelatingsexamen voor de 6 plaatsen (5 voor de infanterie en 1 voor de militaire administratie) bij den hoofdcursus te Kampen ten behoeve van Indische onderofficieren opengesteld, 4 geslaagd en bovendien 1 sergeant van een der korpsen, die mede voor de infanterie wenschte in aanmerking te komen. De laatstbedoelde 7de élève der militaire school te Meester-Cornelis (adspirant voor de militaire administratie) nam niet aan het toelatingsexamen deel.

[6]) In 't vorig verslag (blz. 46) was sprake van 3 „adspirant-officieren", maar één hunner werd sedert voor verderen militairen dienst afgekeurd.

KADER-SCHOLEN.		Aantal leerlingen:																													
		aanwezig op ult. 1894.						in den loop van 1895 bijgekomen.						in den loop van 1895 afgeschreven: na met gunstig gevolg het examen te hebben afgelegd.						in den loop van 1895 afgeschreven: om andere redenen.						derhalve aanwezig op ult 1895.					
		Sergeant-majoors.	Fouriers	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen.	Te zamen.	Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen.	Te zamen.	Sergeant-majoors.	Fouriers	Sergeanten	Korporaals.	Minderen.	Te zamen	Sergeant-majoors.	Fouriers.	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen.	Te zamen	Sergeant-majoors	Fouriers	Sergeanten.	Korporaals.	Minderen	Te zamen.
Veld- en berg-artillerie (1 school).	European.	"	"	"	"	9	9	"	"	"	21	51	72	"	"	"	13	22	35	"	"	"	7	33	40	"	"	"	1	5	6
	Inlanders.	"	"	"	2	1	3	"	"	"	2	12	14	"	"	"	3	10	13	"	"	"	1	2	3	"	"	"	"	1	1
	Totaal.	"	"	"	2	10	12	"	"	"	23	63	86	"	"	"	16	32	48	"	"	"	8	35	43	"	"	"	1	6	7
Cavalerie (1 school).	European.	"	"	"	"	5	5	"	"	"	9	25	34	"	"	"	7	15	22	"	"	"	1	4	5	"	"	"	1	11	12
	Inlanders.	"	"	"	"	3	3	"	"	"	5	5	10	"	"	"	3	6	9	"	"	"	"	1	1	"	"	"	2	1	3
	Totaal.	"	"	"	"	8	8	"	"	"	14	30	44	"	"	"	10	21	31	"	"	"	1	5	6	"	"	"	3	12	15
a) Genie (1 school).	European.	"	"	"	3	4	7	"	"	"	4	5	9	"	"	"	1	2	3	"	"	"	6	7	13	"	"	"	"	"	"
	Inlanders.	"	"	"	2	3	5	"	"	"	2	2	4	"	"	"	4	5	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	"	"	5	7	12	"	"	"	6	7	13	"	"	"	5	7	12	"	"	"	6	7	13	"	"	"	"	"	"

a) Door het vertrek in September 1895 van één compagnie genietroepen naar Lombok voor den kampementsbouw te Kapitan moest de school gesloten worden.

Het gebruik, dat bij het einde der jaren 1894 en 1895 van de korpsscholen werd gemaakt, blijkt uit den volgenden staat.

KORPSSCHOLEN.		Aantal leerlingen. Ult. 1894.			Aantal leerlingen. Ult. 1895.		
		Onderofficieren en korporaals.	Minderen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Minderen.	Te zamen.
Infanterie (31 scholen).	Europeanen	53	431	481	36	408	444
	Afrikanen.	"	3	3	"	2	2
	Amboineezen	4	a) 75	79	2	b) 75	77
	Inlanders	31	a) 421	452	28	b) 571	599
	Totaal.	88	930	1018	66	1056	1122
Cavalerie (1 school).	Europeanen	4	3	7	4	15	19
	Inlanders	"	7	7	"	9	9
	Totaal.	4	10	14	4	24	28
Artillerie (2 scholen)	Europeanen	c)	c)	c)	"	16	16
	Inlanders	c)	c)	c)	"	11	11
	Totaal.	"	"	"	"	27	27
Genie (1 school).	Europeanen	5	3	8	d)	d)	d)
	Inlanders.	2	17	19	d)	d)	d)
	Totaal.	7	20	e) 27	"	"	"

a) Hieronder 14 zoons van inlandsche militairen.

b) Hieronder 68 zoons van inlandsche militairen.

c) Ten gevolge van de expeditie naar Lombok moesten beide scholen in September 1894 worden gesloten en konden zij eerst in 1895 worden heropend (zie vorig verslag, blz. 47).

d) Sedert September 1895 was de school tijdelijk gesloten wegens vertrek van één compagnie genietroepen naar Lombok.

e) Dit gering aantal leerlingen was een gevolg van het verblijf van een betrekkelijk groot aantal militairen van het korps op Lombok (zie vorig verslag, blz. 47).

Over de voorgenomen hervorming van het korps pupillen te Gombong wordt gehandeld bij de stukken betreffende de ontwerp-Indische begrooting voor 1897. Gedurende 1895 ging de sterkte van het korps eenigszins terug: van 337 tot 330. Er werden namelijk 49 knapen als pupil aangenomen, doch 56 uit de sterkte afgevoerd, allen, op 3 na, door overgang bij een der wapens of dienstvakken van het leger. In 1894 waren in de sterkte van het pupillenkorps opgenomen 51 en daaruit afgevoerd 43 jongelieden. Naar den stand der ouders waren de 330 op ult. 1895 aanwezige pupillen (waaronder 76 betalenden) verdeeld als volgt:

9 zoons van officieren,
248 " " onderofficieren en soldaten (Europeanen) [1]),
16 " " ambtenaren,
55 " " particulieren; van 2 pupillen was de vader niet bekend.

Zij waren allen, op 1 na, in Indië geboren.

Militaire spoorwegcommissie. In het belang eener spoedige troepenconcentratie bij opkomend oorlogsgevaar is eene commissie bijeengeroepen om het gebruik, dat in tijd van oorlog voor militaire doeleinden van de spoorwegen zal moeten worden gemaakt, in zijn vollen omvang te regelen, en voorts om ook ten aanzien van het militair spoorwegvervoer in tijd van vrede de nog noodige voorschriften en regelingen te ontwerpen. Zij is voorloopig samengesteld uit den chef van den generalen staf als president, een daartoe (in Februari 1896) tijdelijk ter beschikking van het legerbestuur gestelden hoofdambtenaar op non-activiteit (laatstelijk chef der exploitatie van de Oosterlijnen der staatsspoorwegen op Java) en een kapitein van den generalen staf, als leden, mitsgaders een luitenant als secretaris.

Bewapening. Omtrent de achterlaadgeweren (stelsel „de Beaumont") en de achterlaadkarabijnen (stelsel „Remmington"), welke de tegenwoordige bewapening van infanterie en cavalerie uitmaken, valt aan te teekenen, dat gedurende 1895 het aantal der bedoelde geweren, voor zooveel nog onder militaire verantwoording (dus ongerekend die vanwege het departement van oorlog aan andere departementen, enz., verstrekt), verminderde van 46 544 tot 46 051 stuks. Daarvan waren er 35 793 (30 meer dan op ult. 1894) in gebruik bij leger, schutterijen, barissans en Mangkoe Negoro'sch legioen of bij de wapenmagazijnen voorhanden, en 10 258 (523 minder dan op ult. 1894) opgelegd als reservevoorraad. In 1895 werden 98 „de Beaumont"-geweren door het legerbestuur aan andere departementen, enz., verstrekt en werden 395 stuks afgekeurd. Vermissing kwam in 1895 niet voor. Het aantal Remmington-karabijnen vermeerderde (door aanmaak van eene kleine partij bij de geweermakersschool te Meester-Cornelis tot oefening van de élèves-geweermaker) van 1206 tot 1245 stuks (930 in gebruik en 315 voorhanden in de magazijnen van oorlog). Ten dienste van het korps marechaussee in Atjeh beschikte men bovendien over 286 stuks (1 minder dan op ult. 1894) zoogenaamde marechaussee-karabijnen. Daarvan

[1]) Voor de zoons van Afrikaansche, Amboineesche en inlandsche militairen bestaat bij de gewone korpsen van het leger gelegenheid om als pupil te worden opgeleid. Op ult. 1895 werd hiervan gebruik gemaakt door 13 jongelingen.

In aansluiting aan vroegere opgaven teekent men hier nog aan, dat de op ult. 1895 bij het leger dienende Europeesche militairen beneden den rang van officier op dat tijdstip te zamen 1270 kinderen hadden, waarvan 627 jongens, namelijk 494 beneden den leeftijd van 8 jaren, 123 tusschen 8 en 15 jaren, en 10 van 15 tot 20 jaren. (Met betrekking tot deze laatste categorie werd in de verleden jaar ontvangen opgaven de leeftijdsgrens genoemd als loopende tot 17 jaren; men leze daarvoor 19 jaren.)

waren er 240 bij het korps in gebruik (evenals op ult. 1894). De indienststelling van de nieuw model revolvers (zie vorig verslag, blz. 48) werd in 1895 ten einde gebracht, zoodat sedert alle korpsen van het leger van dit nieuwe vuurwapen waren voorzien.

De invoering van de nieuwe handvuurwapenen, kaliber 6.5 mM., is nader voorbereid door het afsluiten van een contract tot levering van 9500 geweren en 500 karabijnen, die — naar men zich vleit — in de eerste helft van 1897 in Indië in gebruik genomen zullen kunnen worden. De berichten uit Indië omtrent de voor die vuurwapenen uitgezonden munitie bleven gunstig luiden; de beide partijen patronen, waarover gehandeld wordt op blz. 48 van het vorig verslag, vertoonden 2 à $2^1/_2$ jaar nadat zij in Indië waren aangebracht, nog geen spoor van zelfontleding, en eene later uitgezonden partij van 40 000 stuks, gevuld met Troisdorf-kruit, bleef mede goed voldoen.

In Februari 1896 werden in Indië ontscheept de 60 000, mede in het vorig verslag genoemde patronen, gevuld met rookzwak kruit uit de fabriek „de Krijgsman" te Muiden, en ook deze soort heeft aanvankelijk zoo goed voldaan, dat het legerbestuur, met het oog op de gebeurtenissen in Atjeh aanvulling van den voorraad noodig achtende, de telegrafisch gedane vraag of patronen der laatste soort gewenscht werden, bevestigend deed beantwoorden; in de eerste dagen van Juli zijn daarop weder 250 000 stuks van deze patronen uitgezonden, rechtstreeks naar Atjeh.

Vermits het onderhoud van het voor kamerschietoefeningen hier te lande gebezigde materieel nader is gebleken te veel zorg te vereischen om in Indië op den duur gebruikt te kunnen worden, is aldaar in 1895 algemeen het materieel „de Gaupillat" ingevoerd, bedoeld op blz. 48 van 't vorig verslag, dat goed blijft voldoen.

Aan munitie voor achterlaadgeweren (de Beaumont) en achterlaadkarabijnen (Remmington) leverde de patroonfabriek te Soerabaija in 1895 $4^1/_2$ millioen stuks scherpe patronen af, tegen 5 millioen stuks in 1894; bovendien 6 406 000 stuks hulzen, zijnde 432 000 minder dan in 1894, doch 2 077 800 meer dan in 1893. Voorts leverde de inrichting in 1895 af 344 624 stuks scherpe patronen tot revolvers, tegen achtereenvolgens 167 688 en 231 948 stuks in 1893 en 1894.

Bij de korpsen en in de oorlogsmagazijnen waren op ult. 1895 aan geweer- en karabijn-patronen (scherpe) voorhanden 18 378 586 stuks (op ult. 1894 was dit cijfer 18 035 249).

De geschutbewapening van het Indische leger wordt verbeterd door de thans tot positiegeschut dienende voormalige 8 c.M. kanonnen der veldartillerie gaandeweg te vervangen door de nieuw model 7 c.M. achterlaadkanonnen, waarmede de Indische veldartillerie nu bewapend is (zie verslag van 1893, blz 40); van deze soort vuurmonden worden er in 1896 weder 10 in Indië aangevoerd, terwijl nog eene bestelling van 16 stuks bij de firma Krupp onderhanden is.

Maar bovendien is de noodzakelijkheid gebleken om eenig zwaarder artillerie-materieel van nieuwere constructie uit te zenden, en een daartoe in 't laatst van 1895 uit Indië ontvangen voorstel hield het verzoek in hier te lande te doen nagaan welke vuurmonden het best zouden voldoen aan de ballistische en technische eischen, die de Indische artillerie in dit opzicht meende te moeten stellen. Met behulp van een gepensionneerd hoofdofficier der Indische artillerie, hier te lande aanwezig, werd dit vraagstuk nader uitgewerkt, waarop twee proefvuurmonden bij de firma Krupp zijn besteld tot voorbereiding van eene levering van geschut, — namelijk 12 kanonnen en 12 mortieren van 12 c.M., waartoe op de Indische ontwerp-begrooting voor 1897 de noodige gelden worden uitgetrokken.

Kleeding en uitrusting. Bij Koninklijke besluiten van 15 Februari en 2 Maart 1896 n°s. 18 en 17 (Javasche Courant van 1 Mei d. a. v.) zijn eenige nieuwe bepalingen vastgesteld betreffende de uniform der officieren, adjudant-onderofficieren en gepensionneerde officieren van het leger in Nederlandsch-Indië. Daarbij is, om een einde te maken aan de onzekerheid die er bestond omtrent het juiste model van de kwartiermuts der officieren, voor dat hoofddeksel een nader model aangegeven; de halssnoeren en schouderkwasten, die bij Koninklijk besluit van 17 Februari 1894 n°. 21 (zie verslag van dat jaar blz. 43) reeds waren afgeschaft voor de militairen beneden den graad van adjudant-onderofficier, zijn nu ook voor dezen en voor de officieren vervallen, terwijl in verband daarmede voor beide categorieën eene andere groote-tenue is vastgesteld, derwijze dat de atilla die voor groote-tenue gediend heeft, door verandering van de oplegsels, gewijzigd kan worden tot klein-tenue, ten einde zóó te kunnen worden afgedragen. Tevens is overeenstemming gebracht tusschen de onderscheidingsteekenen voor langdurigen dienst en die welke eene bijzondere dienstbetrekking aangeven (scherpschutters, werklieden, enz.) voor het leger hier te lande en het Indische leger.

Van de aanwezigheid hier te lande van den in 1894 benoemden legercommandant werd destijds gebruik gemaakt om door bespreking eene nieuwe poging voor te bereiden ter oplossing van het sedert jaren aanhangige vraagstuk op welke wijze de inlandsche militairen, zonder dat de uitgaven voor het leger onevenredig hoog zouden worden opgevoerd, van een doelmatig schoeisel zouden zijn te voorzien. Dientengevolge zijn verschillende soorten van linnen schoenen uitgezonden, waarvan de zolen uit touw gevlochten zijn, een schoeisel, dat elders goed voldoet, bijv. bij de Britsche en Italiaansche troepen, en — naar men zich vleit — zal blijken ook voor onze Europeesche troepen eene geschikte voetbekleeding op te leveren. Door dan het schoeisel dezer laatsten *voor een deel* te vervangen door de weinig kostbare en naar het schijnt toch duurzame linnen schoenen, zou het hooger aangeduide vraagstuk tot gereede oplossing kunnen komen.

Huisvesting. Met de werkzaamheden tot verkrijging van de voor de verdere invoering der nieuwe infanterie-formatie gevorderde grootere logiesruimte werd voortgegaan.

Te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) kwamen in 1895 de daartoe noodige verbouwingen gereed, terwijl voorts een aanvang werd gemaakt met den bouw van een nieuw kampement voor het subsistentenkader te Soerabaija en met de redistributie en uitbreiding van de troepenkampementen te Meester-Cornelis. Met het oog op den bouwvalligen toestand van het tijdelijk kampement aldaar wordt dit tevens in semi-permanenten bouwtrant vernieuwd. Met den project-arbeid voor Samarang en Soerabaija werd voortgegaan. Ten behoeve van den in 1894 onderhanden genomen kampementsbouw in West-Java — te Tjimahi in de Preanger Regentschappen — werd de bouw van de militaire gevangenis en van het kampement voor een half bataljon infanterie voortgezet. Ter bespoediging van de werkzaamheden is eene fabriek voor machinale houtbewerking opgericht. De voor de schietoefeningen van het infanterie-garnizoen en voor den bouw van officierswoningen benoodigde terreinen werden onteigend. Ter voorziening in de eerste behoefte aan officierslogies werd de in beginsel aangenomen bouw van 10 gouvernementswoningen in uitvoering genomen.

Te Panteh Perak (Atjeh) en te Sintang (Westerafdeeling van Borneo) werden, evenals in 1894, nieuwe officierswoningen gebouwd. Het nieuwe etablissement te Siboga (Tapanoli) werd voltooid, evenals de geen uitstel gedoogende vernieuwing van eenige militaire gebouwen te Padang Pandjang (Padangsche Bovenlanden). Overigens werd ter laatstgenoemde plaats een aanvang gemaakt met verbetering en redistributie van het militair hospitaal.

Bij dat te Panteh Perak (Atjeh) werd overgegaan tot het bouwen van eene operatiezaal, terwijl te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) paviljoens voor de verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten werden opgericht.

Verder kwam in 1895 gereed de verbetering van het grachten-, privaat- en rioolstelsel van het fort Vredenburg te Djokjokarta.

Ten behoeve van het gymnastiek-onderwijs werden nieuwe gymnastiek- en schermloodsen opgericht te Serang, Soerabaija, Benkoelen, Telok Betong (Lampongsche Districten), Muntok (Banka) en Medan (Oostkust van Sumatra) en de bestaande loodsen te Meester-Cornelis en Buitenzorg verbeterd.

Toen de ijsleverancier in Atjeh het voornemen te kennen gaf het fabriceeren van dit voor de troepen en vooral voor de zieken in het hospitaal zoo onontbeerlijk artikel te staken, en zich voor die leverantie bij uitbesteding geen andere gegadigde voordeed, moest er toe worden overgegaan te Kotta Radja eene gouvernements-ijsfabriek op te richten; zij wordt voorloopig beheerd door het personeel van de staatsstoomtram.

De watervoorziening in de militaire kampementen en in het groot militair hospitaal te Weltevreden werd verbeterd, waartoe in het laatstgenoemde etablissement door de genie met goeden uitslag eene artesische boring werd verricht. Ook eene door de genie ondernomen artesische boring te Kapitan (Lombok) slaagde naar wensch (October 1895). Te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) en te Amoenthai (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd de boring voortgezet; het resultaat was nog onzeker. Met het verbeteren van de watervoorziening te Padang (Sumatra's Westkust), te Telok Betong (Lampongsche Districten)

en te Moeara Teweh (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd voortgegaan.

Voeding. De voor de voeding der troepen in Atjeh geldende bijzondere regelingen bleven in 1895 gehandhaafd, terwijl de bijslag op de soldij, die bij wijze van uitzondering tijdelijk voor de beide garnizoenen op Billiton werd toegestaan (verg. het verslag van 1893, blz. 41), ook voor 1895 werd bestendigd.

De in het vorig verslag (blz. 49) vermelde tijdelijke maatregelen voor de verpleging van de officieren en mindere militairen van de voorloopige bezetting op Lombok werden bij gouvernementsbesluit dd. 27 Maart 1895 n°. 4 ook getroffen ten behoeve van de op Bali gelegerde observatietroepen. Bij de gouvernementsbesluiten van 10 December 1895 n°s. 7 en 8 werden deze tijdelijke voorzieningen, respectievelijk ten behoeve van de troepen op Lombok en Bali, ook voor 1896 bestendigd.

Algemeene gezondheidstoestand en ziekenverpleging. Hoofdzakelijk doordien zich vele zieken voordeden onder de na afloop der expeditie tegen Lombok van daar teruggekeerde militairen, en ook doordien de in 1894 waargenomen vermindering van berriberri-gevallen bij de troepenmacht in Atjeh geen stand hield, was het aantal der gedurende 1895 in de militaire ziekeninrichtingen behandelde militairen (ongerekend dus de kwartierzieken) grooter dan in de laatst voorafgegane jaren, maar, gelet op de grootere legersterkte, geven de cijfers over 1895 toch geen zooveel ongunstiger beeld van den algemeenen gezondheidstoestand, en dit geldt niet alleen met betrekking tot de Europeanen, maar ook met opzicht tot de Aziaten. Wat de eerstbedoelden aangaat was de toestand betrekkelijk dezelfde als in 1893, doch ongunstiger dan in 1891 en 1892 en vooral ongunstiger dan in 1894.

Het volgende driejarig overzicht verdeelt de lijders, en ook diegenen onder hen, die uit de hospitaallijsten werden afgevoerd wegens afkeuring voor verderen dienst en wegens overlijden, naar gelang van de voornaamste ziektevormen. (Voor uitvoeriger gegevens zij verwezen naar de bijlagen E en F hierachter.)

OMSCHRIJVING. (Het overzicht omvat ook de officieren.)	BEHANDELDEN a) (zonder de *kwartier*zieke militairen beneden den rang van officier).			VOOR VERDEREN DIENST AFGEKEURDEN (namelijk zij die als zoodanig de militaire ziekeninrichtingen verlieten).			In de militaire ziekeninrichtingen (of tijdens de evacuatie van Atjeh naar Padang en Batavia, enz.) OVERLEDENEN.		
	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
Voornaamste ziektevormen b)	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Malaria-ziekten	13 332 = 24.34	11 631 = 21.61	14 706 = 24.76	148 = 7.68	152 = 6.96	293 = 13.53	95 = 17.15	112 = 17.92	193 = 26.01
Cholera	63 = 0.12	2 = „	1 = „	1 = 0.05	„ „	„ „	41 = 7.4	1 = 0.16	1 = 0.13
Berriberri	6 170 = 11.26	4 908 = 9.12	5 652 = 9.52	573 = 29.73	796 = 36.46	516 = 23.83	218 = 39.35	231 = 36.96	236 = 31.81
Syphilis	766 = 1.40	790 = 1.47	863 = 1.46	19 = 0.99	27 = 1.24	25 = 1.15	3 = 0.54	1 = 0.16	3 = 0.40
Venerische ziekten	8 978 = 16.39	10 131 = 18.83	10 478 = 17.64	32 = 1.66	82 = 3.76	67 = 3.10	7 = 1.26	11 = 1.76	20 = 2.70
Ziekten der spijsverteringsorganen	5 817 = 10.62	5 384 = 10 00	6 125 = 10.31	100 = 5.19	112 = 5.13	121 = 5.60	56 = 10.11	99 = 15.84	124 = 16.71
Ziekten der huid	4 271 = 7.80	4 555 = 8.46	4 604 = 7.75	23 = 1.20	28 = 1.28	20 = 0.92	2 = 0.36	4 = 0.64	7 = 0.94
Overige ziekten	15 378 = 28.07	16 418 = 30.51	16 962 = 28.56	1 031 = 53.50	986 = 45.17	1 123 = 51.87	132 = 23.83	166 = 26.56	158 = 21.30
Totaal	54 775 = 100	53 819 = 100	59 391 = 100	1 927 = 100	2 183 = 100	2 165 = 100	554 = 100	625 = 100	742 = 100
Verdeeling van het totaal zieken naar den landaard.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Europeanen	27 980 = 51.08	27 122 = 50.39	31 841 = 53.61	598 = 31.03	678 = 31.06	819 = 37.83	170 = 30.69	191 = 30.56	257 = 34 64
Afrikanen	108 = 0.20	112 = 0.21	97 = 0.16	„ „	1 = 0.05	2 = 0.09	1 = 0.18	1 = 0.16	„ „
Amboineezen en inlanders	26 687 = 48.72	26 585 = 49.40	27 453 = 46.23	1 329 = 68.97	1 504 = 68.89	1 344 = 62.08	383 = 69.13	433 = 69.28	485 = 65 36
Totaal	54 775 = 100	53 819 = 100	59 391 = 100	1 927 = 100c)	2 183 = 100c)	2 165 = 100c)	554 = 100d)	625 = 100d)	742 = 100d)

a) Het getal der van het voorafgegane jaar in behandeling gebleven lijders (onder de hier uitgetrokken cijfers begrepen) bedroeg als volgt:

	1 Jan. 1893	1 Jan. 1894.	1 Jan. 1895.	1 Jan. 1896.
Europeanen	1800	1658	2600	2027
Afrikanen	6	10	4	8
Aziaten	1777	1520	1644	1523
Totaal	3583	3188	4248	3558

De *gemiddelde* legersterkte beliep:
over 1893: 34 186 man (15 126 Europeanen, 67 Afrikanen en 18 993 Aziaten).
„ 1894: 37 532 „ (16 631 „ 69 „ „ 20 832 „).
„ 1395: 38 568 „ (17 216 „ 68 „ „ 21 284 „).

b) Zoowel de behandelden als de afgekeurden en de overledenen zijn in dit overzicht verantwoord naar gelang van de ziekte, waarvoor zij in behandeling waren genomen, onverschillig of eene andere ziekte de oorzaak van hunne afkeuring of van hun overlijden is geweest.

c) In verhouding tot de behandelden werden afgekeurd: in 1893 3.52, in 1894 4.06 en in 1895 3.65 pct., en in verhouding tot de gemiddelde legersterkte achtereenvolgens 5 64, 5.82 en 5 61 pct.

d) De verhouding van het aantal overledenen tot dat der behandelden bedroeg in 1893 1.01 pct., in 1894 1.16 en in 1895 1.25 pct. In verhouding tot de gemiddelde legersterkte was het percentage achtereenvolgens 1.62, 1 66 en 1.92 pct.

Malaria-ziekten leverden in 1895 een grooter contingent lijders dan in de twee voorafgegane jaren en ook het verloop der ziekte was ongunstiger dan in een dier jaren. Berriberri-lijders kwamen er meer dan in 1894, doch minder dan in 1893 onder behandeling. In verhouding tot hun totaal stak echter de sterfte onder de berriberri-lijders, en evenzeer het getal afgekeurden onder hen, gunstig af bij de uitkomsten van 1894.

Bij de in het voorgaande overzicht opgenomen cijfers heeft men te doen met de als berriberri-lijders geboekten tijdens hunne opneming in het hospitaal. Soms echter bleken deze ook aan eenige andere ziekte te lijden, en omgekeerd werden verschijnselen van berriberri waargenomen bij patiënten, die ter zake van eene andere ziekte in behandeling waren genomen. Met inachtneming van dit een en ander is opgemaakt de in bijlage F hierachter voorkomende afzonderlijke statistiek van berriberri-gevallen. Over 1895 leidt die statistiek tot de volgende uitkomsten, waarbij ter vergelijking tevens worden opgenomen de gelijksoortige gegevens over 1893 en 1894.

		1893.	1894.	1895
Aantal nieuw bijgekomen lijders aan berriberri.	Java en Madura (met Billiton, Bali en Lombok) *a)*	1012	1[illegible]97	890
	Atjeh en onderhoorigheden	3070	1643	3329
	Sumatra's Westkust	359	205	150
	Overige commandementen in de buitenbezittingen	1431	1384	752
	Te zamen.	5872	4429	5121
Van het voorafgegane jaar in behandeling gebleven		571	655	586
	Totalen	6443	5084	5707
of in verhouding tot de *gemiddelde* legersterkte		18.84pct.	13.54pct.	14.79pct.

		1893.	1894.	1895.
Aan berriberri stierven	Europeanen	24	b) 14	23
	Aziaten	213	238	231
	In 't geheel	237	b) 252	254
of in verhouding tot het getal aan de ziekte behandelden.		3.67 pct.	4.95 pct.	4.45 pct.
en wegens die ziekte werden afgekeurd	Europeanen	63	76	35
	Aziaten	569	768	493
	In 't geheel	632	844	528
of in verhouding tot het getal aan de ziekte behandelden.		9.80 pct.	16.60 pct.	9.25 pct.

a) Bali en Lombok tellen alleen in de opgaven over 1894 en 1895 uithoofde van de in Juni 1894 bevolen expeditie tegen Lombok en de daarop gevolgde legering van bezetting aldaar, zoomede van eenige observatie-troepen op Bali. Tot ult. 1894 hadden zich onder deze expeditionaire- en observatie-troepen (allen afkomstig van de op Java en Madura aanwezige krijgsmacht) 80 berriberri-lijders voorgedaan en in 1895, enkel onder de troepen op Lombok, 55.

b) Hieronder 1 Afrikaan.

De uit Brazilië ontboden nieuwe voorraad van een dáár tegen berriberri gebezigd geneesmiddel (zie vorig verslag, blz. 50) was bij het einde van 1895 nog niet ontvangen.

Manoeuvres. Evenals in vorige jaren werden ook weder in 1895, zoowel op Java als in het gouvernement Sumatra's Westkust, door de beschikbare veldbataljons, in vereeniging met de andere plaatselijk aanwezige wapens, veldoefeningen op kleine schaal gehouden.

Remonte. Ofschoon het remontedepôt te Poerabaija (residentie Preanger Regentschappen) in 1895 nog niet meer paarden dan vroeger voor den dienst kon afleveren (slechts 39, tegen 43 in 1894 en 40 in 1893), kon de aanschaffing elders zich in het afgeloopen jaar bepalen tot 163 stuks (101 voor de cavalerie en 62 voor de artillerie), zijnde 112 stuks minder dan in 1894. De meeste dezer 163 paarden werden van Soemba (residentie Timor) verkregen, door bemiddeling van den civielen gezaghebber aldaar (gewezen cavalerie-officier). Diens aankoopen klommen, van 79 paarden (waaronder 10 jonge) in 1894, tot 102 (waaronder 47 jonge) in 1895. Ook de aanschaffing in de omstreken van Makasser slaagde vrij wel. Overigens verkreeg men in de Preanger Regentschappen eenige aldaar inheemsche trekpaarden. De aankoop op vendutie leverde over het algemeen minder op dan in 1894.

Ter opkweeking bij het hooger genoemde remontedepôt werden in 1895 door het legerbestuur aangekocht 85 jonge paarden, tegen 42 in 1893 en 38 in 1894. In verband met den groei van de jonge paarden tijdens hun verblijf te Poerabaija, kon de minimum-hoogte voor de voor die inrichting aan te schaffen paarden, bij wijze van proef, worden verlaagd. De in 1895 door dit depôt aan de korpsen afgeleverde paarden verkeerden in veel beteren voedingstoestand dan de vorige. Bovendien muntten zij uit door gewicht en hoogte en hadden reeds een gedeelte der dressuur doorloopen.

Kwade droes kwam in 1895 slechts sporadisch onder de troepenpaarden voor. De proeven, ter onderkenning van gemelde ziekte met de zoogenaamde „malleïne" genomen, leverden nog geen afdoende uitkomsten op.

Postduiven. Om de in 't vorig verslag (blz. 50) vermelde reden werden de proeven met het africhten van postduiven gestaakt en werden de tijdelijke militaire postduivendienst in Atjeh, laatstelijk nog tusschen Olehleh en Segli in werking gebleven, en in verband daarmede ook het station voor de dressuur van duiven te Malang (Java), opgeheven (gouvernementsbesluit dd. 11 October 1895 n° 23).

Dienstreglementen, enz. Ten behoeve van het wapen der infanterie werd in October 1895 ingevoerd een nieuw „Voorschrift voor het onderricht in het bajonetschermen bij de infanterie".

Voor het wapen der artillerie werden in 1895 o. a. van de pers ontvangen, — behalve vier serieën (betreffende de jaren 1886 t/m 1894) van de „Beknopte overzichten van proeven en oefeningen" bij het wapen, — het 2de en het 3de gedeelte van het „Reglement op de exercitiën der vestingartillerie", namelijk „het mobiel onbespannen uitvalgeschut" en „beweging van lasten", zoomede het „Voorschrift betreffende de wapening der artillerie".

Van den „Instructie-inventaris" voor gemeld wapen verscheen in Juli 1895 weder een vervolg-gedeelte (op hoofdstuk X).

Voorts werden in Mei 1895 nieuwe „Administratieve voorschriften ingevoerd voor den dienst van het wapen der genie" (zie vorig verslag, blz. 50).

In overleg met het Indisch legerbestuur werd aan twee praktisch ervaren officieren van het Indische leger het lidmaatschap opgedragen van de hier te lande door den Minister van Oorlog bijeengeroepen commissie, die — tot voorbereiding van de invoering van het nieuwe geweer (6,5 mM.) — ten taak had de exercitiereglementen der infanterie van het leger hier te lande te herzien. Waar het handvuurwapen voor beide legers eerlang geheel hetzelfde zal zijn, — behoudens de door het Indisch klimaat geboden wijziging van de vizierinrichting en een gering verschil in de bajonet, — zal daardoor de zoozeer gewenschte eenheid verkregen worden in de oefening van den rekruut voor beide legers, wat van te grooter beteekenis is nu het gaandeweg duidelijker wordt, dat plotselinge buitengewone aanvulling van het Europeesche element bij de Indische infanterie, wanneer die in de toekomst noodig is, voor een niet onbelangrijk deel zal moeten verkregen worden door tweejarige detacheering van Nederlandsche militieplichtigen (verg. blz. 41 hiervóór), die, bijaldien zij na aankomst in Indië weer geheel als recruut zijn te beschouwen, natuurlijk slechts gedurende zeer korten tijd de weerkracht van het Indische leger zouden verhoogen.

De infanterie-exercitiereglementen, die nu eerlang op proef zullen worden ingevoerd, moeten intusschen verschillende voorschriften bevatten, die speciaal voor den dienst hier te lande of voor dien in Indië gelden, wat daarin duidelijk zal worden aangegeven, derwijze dat het gebruik dier reglementen voor beide legers gelijktijdig mogelijk wordt.

Belooningen en straffen. Gedurende het tijdvak van 1 Juli 1895 tot 30 Juni 1896 werden, deels bij Koninklijk besluit, deels bij besluit van den Gouverneur-Generaal [1]), wegens hunne verrichtingen tegenover den vijand weder verschillende militaire eerbelooningen toegekend aan officieren en minderen der landmacht.

Ter zake van ontmoetingen met den vijand in Atjeh beliep het aantal aldus beloonden 21, namelijk 2 hoofd- en 4 subalterne officieren (onder welke laatsten 1 van het Nederlandsche leger, in Indië gedetacheerd geweest), zoomede 12 Europeesche en 3 inlandsche militairen beneden den rang van officier (onder welk 12-tal een der manschappen van de Koloniale Reserve). Van die 21 belooningen hadden er 12 betrekking tot het tijdvak van 15 April 1894 tot 12 Januari 1895 (bevordering van een sergeant der infanterie — F. Zeig — van ridder 4de tot ridder 3de klasse der Militaire Willemsorde, toekenning van het ridderkruis 4de klasse dier orde aan 2 officieren, waaronder de bovenbedoelde van het Nederlandsche leger, en van de bronzen medaille voor moed en trouw aan 2 inlandsche soldaten, benevens eervolle melding van 1 officier en 6 militairen beneden dien rang, zijnde 5 Europeanen en 1 inlander). 6 van de hooger bedoelde 21 belooningen werden op telegrafische voordracht van den Gouverneur-Generaal verleend wegens de krijgsverrichtingen van April en Mei jl. (toekenning van het ridderkruis 4de klasse aan 2 hoofdofficieren, 1 subaltern officier en 3 Europeesche militairen beneden dien rang, onder welke laatsten de hooger bedoelde van de Koloniale Reserve). De drie overige belooningen werden toegekend ter zake van feiten voorgevallen op 4 Juli 1893 en op 30 Maart 1895. Op laatstgenoemden datum onderscheidden zich 2 Europeesche fuseliers, die te dier zake benoemd werden tot ridder 4de klasse der Militaire Willemsorde, terwijl wegens zijne houding op eerstgenoemden datum (4 Juli 1893) een Europeesche sergeant met eene eervolle melding werd beloond.

Wegens buitengewone diensten bij de expeditie tegen Lombok in 1894 werd alsnog de gesneuvelde kapitein der infanterie W. N. Scheib in de registers van de Kanselarij der Nederlandsche Orden ingeschreven als ridder 4de klasse der Militaire Willemsorde; terwijl te dier zake voorts met dat ridderkruis werden begiftigd 1 officier en 1 Europeesch fuselier, en eindelijk (met intrekking van de aan bedoeld 4-tal aanvankelijk ten deel gevallen eervolle melding) 2 officieren, 1 inmiddels tot onderluitenant bevorderde onderofficier en 1 Amboineesche fuselier. Terzelfder zake werd ook nog de eeresabel aan 1 hoofdofficier geschonken en zijn nader 3 officieren, zoomede 1 Europeesche en 1 Amboineesche fuselier eervol vermeld.

Een inlandsch sergeant, die zich bij de excursie in Toba (Sumatra's Westkust) in het voorjaar van 1895 had onderscheiden, werd met de bronzen medaille voor moed en trouw beloond.

---

[1]) Koninklijke besluiten van 1895 dd. 30 Augustus nos. 27 en 28, 10 October n°. 24, 11 October n°. 24, en 2 en 18 December nos. 31 en 8; van 1896: 8 Februari n°. 10, 12 en 25 Maart nos. 29 en 15, 25 April n°. 13, 27 Mei n°. 30, en 8 en 17 Juni nos. 29 en 57, mitsgaders Indische besluiten dd. 4 en 17 September 1895 nos. 9 en 36 en 4 December 1895 n°. 12.

Het aantal militairen beneden den rang van officier, die in 1895 aanspraak verkregen op de gouden, zilveren of bronzen medaille voor langdurigen trouwen dienst [1]), beliep 2231, tegen 1995 in 1894.

De gebruikelijke opgaven omtrent het aantal onderofficieren en minderen, die om niet-eervolle redenen uit het leger of tijdelijk uit hun korps werden afgevoerd, vindt men over de drie laatst verloopen jaren in het volgende staatje.

JAREN.	Aantal militairen beneden den rang van officier, die in den loop van het jaar, op grond van het tegen hen geslagen vonnis, uit het leger verwijderd werden.		die in den loop van het jaar met een briefje van ontslag werden weggezonden.		die op 31 December gedetineerd waren in het militair huis van arrest te Samarang (nog tot het leger behoorende). a)		die op 31 December als gestraften bij het strafdetachement waren geplaatst.		die in den loop van het jaar als vermist of als gedeserteerd uit de sterkte werden afgevoerd. b)		die zich op 31 December als arrestanten in de provoosthuizen bevonden. c)	
	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.	Europeanen.	Amb. en inlanders.
1893	10	25	15	17	108	66	59	29	14	203	64	39
	35		32		174		88		217		103	
1894	6	14	26	16	131	82	34	29	24	231	61	42
	20		42		213		63		255		103	
1895	2	18	12	14	117	83	23	31	13	269	65	63
	20		26		200		54		282		128	

a) Overigens bevonden zich in gemeld arresthuis enkele van den militairen stand vervallen verklaarde veroordeelden (allen Europeanen), en wel bij het einde der behandelde drie jaren achtereenvolgens 4, 3 en 3.

b) Van de vroeger of later gedeserteerde of vermiste militairen werden weder in de sterkte teruggebracht, als vrijwillig of gedwongen teruggekeerd: in 1893 8 Europeanen en 82 inlanders, in 1894 respectievelijk 3 en 87 en in 1895 5 en 111. Als van de bezetting in Atjeh gedeserteerd, zijn onder de in het staatje opgegeven getallen begrepen: over 1893 1 Europeesche kanonnier, over 1894 2 Europeesche sergeanten en 1 inlandsch fuselier en over 1895 1 inlandsch hoornblazer.

c) Meerendeels waren deze militairen in preventief arrest. Slechts telde men onder hen: in 1893 27 veroordeelden (15 Europeanen en 12 inlanders), in 1894 20 veroordeelden (16 Europeanen en 4 inlanders) en in 1895 21 veroordeelden (7 Europeanen en 14 inlanders).

In de 2de klasse van militaire discipline waren bij het einde van 1895 geplaatst 333 militairen, en wel 196 Europeanen, 5 Amboineezen en 132 inlanders, tegen 303 (190 Europeanen, 1 Afrikaan, 13 Amboineezen en 99 inlanders) op ult. 1894.

Gedegradeerd of teruggesteld werden in 1895 53 onderofficieren (daaronder 1 Amboinees en 4 inlanders) en 38 korporaals (daaronder 3 inlanders). In 1894 was zulks het geval geweest met 22 Europeesche onderofficieren en met 27 Europeesche, 2 Amboineesche en 7 inlandsche korporaals.

Maatregelen en instellingen in het belang van het zedelijk en stoffelijk welzijn van den soldaat. Ten vervolge op het medegedeelde op blz. 52 van het vorig verslag omtrent de betere inrichting op 's lands kosten van de zoogenaamde dagverblijven, wordt aangeteekend dat bij het einde van 1895 het aantal der aldus ingerichte ontspanningslokalen met 1 vermeerderd en dus tot 30 geklommen was, waarvan 7 in Atjeh. Bovendien werden bij gouvernementsbesluit dd. 15 Februari 1896 n°. 33 gelden beschikbaar gesteld voor de inrichting van nog een dagverblijf (te Gombong), ten dienste van de surveillanten bij het korps pupillen.

De aandacht van het legerbestuur blijft bij voortduring gevestigd op middelen, welke tot beperking van het gebruik van sterken drank kunnen leiden, en aan de militaire autoriteiten werd in het bijzonder opgedragen ook maatregelen te treffen, waardoor het clandestien gebruik van spiritualiën gestrenger kan worden tegengegaan.

In aansluiting aan dergelijke opgaven in vorige verslagen teekent men hier aan dat de laatst bekende verantwoordingen der cantine-administratiën (over 1894) in totaal een voordeelig saldo aanwijzen van f 119 883, tegen f 117 404 over 1893. De waarde aan gebouwen, meubilair en bibliotheken der cantines werd op ult. 1894 getaxeerd op f 596 117.

Van het militaire spaarfonds werd gedurende 1894 (het laatste jaar waarover de tot nog toe ingekomen verantwoordingen loopen) een toenemend gebruik gemaakt. In gemeld jaar steeg namelijk het aantal deelhebbers van 4069 (met een tegoed van f 259 340) tot 4291 (met een tegoed van f 284 953).

De vereeniging „Het Roode Kruis" in Nederlandsch-Indië had in 1895 eene minder omvattende taak dan in 1894, daar hare werkzaamheden zich ditmaal bijna uitsluitend konden bepalen tot de gebruikelijke verzendingen naar hospitalen en andere ziekeninrichtingen. Voor een en ander werd uitgegeven f 16 470, en daar de ontvangsten beliepen f 6341, namelijk f 1182 wegens gekweekte rente, f 3039 aan bijdragen uit Nederland (waaronder f 1560 van het Nederlandsche Hoofdcomité) [2]) en f 2120 aan bijdragen uit Nederlandsch-Indië, ging het kapitaal terug van f 34 143 tot f 24 014.

Werd in het vorig verslag (blz. 53) gewezen op de stichting van „Het Lombokfonds" te Soerabaja, hoofdzakelijk ter verlichting van de materieele zorgen zoo van hen die wegens verminking of verwonding in den strijd op Lombok het leger hebben moeten verlaten als van de naaste betrekkingen van aldaar gesneuvelden, zoomede op het tot stand komen hier te lande — met een blijvend en meer algemeen doel — van het te 's-Gravenhage gevestigde „Nationaal fonds tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen der in Nederlandsch-Indië gevallen militairen", welks werkkring zich bovendien uitstrekt tot het ondersteunen van diegenen der uit Indië teruggekeerden, die na een eervollen dienst leger of vloot wegens ziekte of verwonding hebben moeten verlaten en niet genoegzaam in het onderhoud van hun gezin kunnen voorzien, — thans is nog gewag te maken van eene te Batavia in het leven geroepen zustervereeniging, — „Het Militair Ondersteuningsfonds", welke zich voorstelt op gelijksoortige wijze als het Nationaal fonds werkzaam te zijn, doch meer bijzonder ten bate van in Indië verblijvenden, onverschillig tot welken landaard zij behooren. Terwijl schier al de comité's, die na de overvalling van onze troepen op Lombok zich op verschillende plaatsen in Indië gevormd hadden tot inzameling van giften, zich oplosten in- of althans rekenplichtig bleven aan het Lombokfonds, bestemde het comité te Batavia de aldaar ingekomen sommen tot het vormen van het zooeven vermelde „Militair Ondersteuningsfonds". Blijkens het verslag over 1895 van dit door de Indische Regeering als rechtspersoon erkend fonds (zie Javasche Courant dd. 10 December 1895) beschikte het over een kapitaal van f 46 354, waaruit echter nog niet geput was, omdat tot dusver enkel uitgaven noodig waren ten behoeve van strijders op Lombok, waarin door het Lombokfonds kon worden voorzien.

Dit laatste fonds had tot bij het einde van zijn eerste boekjaar (ult. Augustus 1895) in 't geheel ontvangen f 222 898 (f 169 362

---

[1]) Behalve de aan enkele hoofd- en subalterne officieren van het Indische leger verleende onderscheidingen door hunne opneming in de Orde van den Nederlandschen Leeuw of in die van Oranje-Nassau werd de eeremedaille der laatstbedoelde Orde ook verleend aan 11 militairen (Europeanen) beneden den rang van officier, als: in goud aan 1 onderofficier, in zilver aan 9 onderofficieren, en in brons aan 1 korporaal.

[2]) In verband met de jongste gebeurtenissen in Atjeh werd van dezelfde zijde in April en Mei jl. achtereenvolgens f 4000 en f 3000 ten behoeve van het Indische Roode Kruis overgemaakt.

aan giften, f 49 118 als netto bate eener geldloterij en f 4418
aan gekweekte rente), waarvan werd uitgegeven aan drukloonen,
administratiekosten, enz. f 983 en aan onderstand f 73 536. In
dit laatste bedrag deelden 19 officieren en 13 officiersweduwen
(met hare kinderen) te zamen voor f 40 038, 160 onderofficieren
en minderen zoo van Europeeschen als Aziatischen landaard voor
f 20 414, terwijl aan een niet opgegeven aantal ondersteunden
in verschillenden vorm nog ten goede kwam, f 13 084. Op ult.
Augustus 1895 bleef dus nog een saldo beschikbaar van f 148 379.
Volgens latere berichten (van Januari 1896) had het bestuur van
het Lombokfonds toen besloten aan de daarvoor in aanmerking
komende kinderen (ten getale van 45) van de op Lombok gesneu-
velde militairen, zoo van officieren als van militairen beneden
dien rang, in den vorm eener lijfrente, jaarlijksche uitkeeringen
te verzekeren tot zoolang zij geacht moeten worden op eenigerlei
voor hun stand passende wijze zelf voor hun onderhoud te kunnen
zorgen, een maatregel die voor het fonds eene uitgaaf van p.m.
f 75 000 zou eischen. Op welke wijze de overschietende gelden,
die alsdan nog p.m. f 50 000 zouden bedragen, 't best zouden
zijn te besteden, voornamelijk in het belang der in den krijg
op Lombok verminkten, zou nader een punt van overweging
uitmaken.

De reeds genoemde vereeniging „Nationaal Fonds", welke op
1 April 1895 hare werkzaamheden aanving (de voorbereiding
was uitgegaan van een Centraal Comité, gesteund door talrijke
plaatselijke sub-comité's), bezat blijkens haar eerste, op 1 April
1896 afgesloten, jaarverslag een belegd kapitaal van f 304 437
(f 283 486 [1]) door het Centraal Comité ontvangen, f 14 005
aan nagekomen giften en f 6946 aan gekweekte rente), terwijl
bovendien de vereeniging nog eene gift van f 10 000 ontving,
met de uitdrukkelijke bestemming om voornamelijk voor
verminkten te dienen „tot aankweeking van moed en doods-
verachting", en welke som, ten einde daaruit onderstand te
kunnen verleenen in den geest van den schenker, dan ook af-
zonderlijk is belegd. Ingevolge hare statuten mag de vereeniging,
tenzij in buitengewone omstandigheden en krachtens besluit van
de vergadering van leden, voor onderstand alleen bezigen de
renten van het fonds en de bijdragen van betalende leden en
begunstigers (respectievelijk f 9575 en f 1666 's jaars).

Van 1 April 1895—1 April 1896 was door de vereeniging op
55 aanvragen om ondersteuning gunstig beschikt, welke onder-
steuningen, waren zij over het geheele jaar toegekend geweest,
eene uitgaaf zouden gevorderd hebben van f 7112. Een groot
aantal verzoeken van tijdelijk of voortdurend gegageerden, zon-
der gezin, moesten op grond van de bepalingen van het regle-
ment van onderstand door de vereeniging worden afgewezen.

Het aantal particuliere vereenigingen, die zich de zedelijke
en godsdienstige belangen der Indische militairen aantrekken
(verg. o. a. laatstelijk het verslag van 1894, blz. 120, noot),
werd in 1895 vermeerderd met eene van de Christelijk Gerefor-
meerde Kerk te Batavia uitgaande vereeniging tot het stichten
en instandhouden van Christelijke logementen voor zeevarenden
en militairen in Nederlandsch-Indië. Hare door de Indische
Regeering goedgekeurde statuten vindt men in de Javasche
Courant van 15 Februari 1895.

§ 2. *Fortificatiën*

Het op Poeloe Weh (Atjeh en onderhoorigheden) op ult. 1894
nog onderhanden gebleven etablissement ten behoeve van de
scheepvaartregeling werd sedert voltooid.

Met het zooveel noodig vernieuwen van de palissadeeringen,
bastions en banketten van verschillende posten in de gecon-
centreerde linie in Groot-Atjeh werd voortgegaan. Overigens
werden in 1895 de zeer tijdelijke buitenposten, die toen beston-
den (zie blz. 7 hiervóór), door de bezetting in zoo goed moge-
lijken staat gehouden, waartoe de materialen door de genie
werden verstrekt.

Aan de nieuwe etablissementen te Lahat in Palembang en te
Bengkaijang in de Westerafdeeling van Borneo werd, voor
zooveel de plaatselijke middelen dit toelieten, met kracht voort-
gewerkt. In Mei 1896 (Indisch Staatsblad n°. 87) is de nieuwe
versterking ter laatstgemelde plaats en in Juni d. a. v. (Indisch
Staatsblad n°. 108) is het nieuwe etablissement te Lahat gerang-
schikt onder de permanente versterkingen van den vierden rang,
met vaststelling van den vereischten verboden kring en met
intrekking van de vroegere redoute op elke dier plaatsen [2]).

Op grond van de ongunstige hygiënische toestanden te Ampe-
nan op Lombok werd in Juli 1895 besloten het logies der hoofd-
macht van Ampenan naar Kapitan over te brengen, nadat ter
laatstgenoemde plaats een defensief kampement zou zijn opge-
richt, welk kampement sedert (in Februari jl.) is betrokken. Te
Ampenan zou echter een blokhuis voor eene kleine bezetting
worden gebouwd, ter bescherming van het opgerichte zeehoofd.
De tijdens de expeditie opgerichte versterking te Mataram werd
verkleind en verbeterd.

§ 3. *Topographische dienst.*

De herziening der organisatie van den topographischen dienst,
waarop hooger gedoeld werd en die — binnen de perken der
tot dusver voor dezen diensttak bij de begrooting toegestane
fondsen — tot stand kwam bij Koninklijk besluit dd. 4 Februari
1896 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 81), heeft voornamelijk ten
doel om de, na afloop harer werkzaamheden in de residentie
Westerafdeeling van Borneo, in October 1895 naar Java gediri-
geerde en aldaar, tot voltooiing van haar teekenwerk, enz.,
voorloopig bijeengehouden *opnemings*brigade te hervormen in
eene *opleidings*brigade, ten einde de drie overige opnemings-
brigades, die — evenals de triangulatiebrigade — op Sumatra
werkzaam zijn, te ontlasten van de taak der oefening en oplei-
ding van het jongere personeel. Tot dit personeel zullen voor-
taan ook kunnen behooren een 12-tal genoegzaam ontwikkelde
inlanders, die men wil trachten tot topograaf op te leiden, een
maatregel, die, als hij het gewenschte resultaat oplevert, in de
toekomst tot niet onbelangrijke bezuiniging zal kunnen leiden.
Verder is aan die opleidingsbrigade, welker samenstelling ook
overigens van die der opnemingsbrigades afwijkt, opgedragen
de herziening en bijhouding van de topographische kaarten van
Java en Madura. Met dit laatste werk heeft zij in April jl. reeds
voorloopig een aanvang gemaakt voor zooveel betreft de resi-
dentiën Banjoemas en Bagelen. Overigens ligt het in de bedoe-
ling bij de opleidingsbrigade in te deelen de uit Nederland
teruggekeerde officieren, die, na den cursus aan de hoogere
krijgsschool te hebben volbracht, ter voltooiing van hunne studiën
gedurende zes maanden bij den topographischen dienst worden
gedetacheerd. Aan de besproken reorganisatie is tevens vastge-
knoopt eene uitbreiding met eenig inlandsch personeel bij het
topographisch bureau, het photographisch atelier en het lithogra-
phisch etablissement, tegen eene kleine inkrimping van het
personeel der triangulatiebrigade, zoomede, — een en ander in het
belang van den dienst, — eene verandering in de samenstelling
van het militair personeel, dat bij de verschillende onderdeelen
van den topographischen dienst in den graad van militair-op-
zichter werkzaam is, in dier voege dat deze opzichters voortaan
in twee, in plaats van in drie klassen worden verdeeld, en dat
eenigen hunner, alsmede de steendrukkers bij het lithographisch
etablissement, tot burgerambtenaren bij hun tak van dienst
kunnen worden aangesteld.

Omtrent de verrichtingen van den topographischen dienst ge-
durende 1895 is het volgende te melden.

Werd ter Westerafdeeling van Borneo, waar men met op-
metingen op de schaal van 1 : 200 000 heeft kunnen volstaan
(behoudens het aannemen van eene grootere schaal voor eene
afzonderlijke weg- en rivierkaart), gedurende het gedeelte des
jaars dat de opnemingsbrigade er nog werkzaam was, 10 434
K.M². terrein opgenomen, makende, met de vroeger opgenomen
oppervlakte, een totaal van 147 661 K.M²., de drie in het gou-
vernement Sumatra's Westkust gebezigde opnemingsbrigades
werkten in 1895 3269 K.M². terrein af, namelijk op de schaal
van 1 : 20 000, van 1 : 40 000 en van 1 : 80 000 respectievelijk
319, 2664 en 286 K.M²., waardoor bij het einde van 1895 de
topographische opneming van genoemd gouvernement zich had
uitgestrekt over 21 756 K.M².

Wat het triangulatiewerk ter Sumatra's Westkust betreft, is
aan te teekenen, dat het driehoeksnet voltooid werd door uit-
breiding met 5 secundaire en 142 tertiaire punten. Het totaal

---

[1]) Hieronder eene gift van f 50 000 van directeuren en commissarissen der Deli-Maatschappij te Amsterdam.

[2]) In December 1895 (Indisch Staatsblad nos. 258 en 259) werd ook de verboden kring bepaald van het achtereenvolgens reeds in 1891 en 1892 gereed gekomen militaire etablissement te Taroetoeng in de residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust) en van het vereenigd civiel en militair etablissement te Djambi (residentie Palembang). Beide etablissementen werden mede onder de permanente versterkingen van den vierden rang opgenomen.
Ten einde tegemoet te komen aan de bezwaren van den handel en de ingezetenen te Ternate werd bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 147 de verboden kring om het fort aldaar verkleind.

aantal door pilaren verzekerde punten klom dientengevolge tot 1668. Bij het einde van 1895 waren voor 1329 triangulatiepunten, d. i. voor 203 meer dan op ult. 1894, de berekeningen afgeloopen, namelijk voor 7 punten van het basisnet, 59 primaire, 89 secundaire en 1174 tertiaire punten (op ult. 1894 waren deze getallen 7, 49, 78 en 992). De berekeningen, betrekking hebbende op het primaire net, waren hiermede ten einde gebracht. De metingen en berekeningen, betrekking hebbende op de overige driehoekspunten, zouden vermoedelijk in 1896 kunnen worden beëindigd. Inmiddels ging in het laatst van 1895 een deel van het personeel reeds over naar de Lampongsche Districten, om aldaar een aanvang te maken met de verkenningen ten behoeve van de triangulatie van Zuid-Sumatra.

Het blijkens de Koloniale Verslagen van 1892 en 1894 naar het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden gedetacheerde topographische personeel, laatstelijk bestaande uit 1 officier en 2 mindere militairen, keerde in 1895 van daar terug naar de brigade waarvan het afkomstig was. Ter Atjeh's Westkust waren nog opgenomen en in kaart gebracht onze versterkingen en bijgelegen terreinen te Melaboeh en Poeloe Raija.

In 't laatst van October 1895 werden vier mindere militairen van den topographischen dienst naar Lombok gedirigeerd, ten einde, onder toezicht van den chef van den staf aldaar, het terrein, gelegen tusschen het zuidelijk en het noordelijk gebergte, op te meten en op de schaal 1 : 200 000 in kaart te brengen.

Op Zuid-Celebes bleef de met topographische werkzaamheden belaste infanterie-officier dien arbeid voortzetten (zie vorig verslag, blz. 54).

De te Batavia bewerkte en aldaar in 1895 van regeeringswege uitgegeven topographische kaarten (herdrukken of verbeterde herdrukken daargelaten) waren o. a. de volgende:

A. in photo-lithographie: 1°. 24 detailbladen van de topographische kaart van Sumatra's Westkust (schaal 1 : 20 000); 2°. 5 detailbladen van dezelfde kaart (schaal 1 : 40 000); 3°. de bladen IX en X van de verkenningskaart van Benkoelen (schaal 1 : 160 000); 4°. 35 bladen weg- en rivierkaarten (schaal 1 : 50 000), behoorende bij een drietal bladen der topographische kaart van de Westerafdeeling van Borneo; 5°. eene kaart (schaal 1 : 20 000) in vier bladen en eene kaart in één blad (schaal 1 : 40 000) van Groot-Atjeh; 6°. eene kaart van het tot Groot-Atjeh behoorende eiland Weh (schaal 1 : 20 000); 7°. een overzichtskaartje van Lombok (schaal 1 : 200 000), eene kaart van het westelijk gedeelte van dit eiland (schaal 1 : 40 000), en eene kaart van de poeri te Tjakra Negara aldaar (schaal 1 : 2000), en eindelijk 8°. eene kaart van de afdeelingshoofdplaats Malang (Pasoeroean) op Java (schaal 1 : 20 000).

B. in chromo-lithographie: 1°. de graadafdeelingsbladen VI, XV, XVI, XVII en XVIII van de kaart van Sumatra's Westkust (schaal 1 : 80 000); zoomede 2°. de bladen Boven-Embaloeh (n°s. I en II), Batang Loepar en Boven-Kapoeas van de kaart der Westerafdeeling van Borneo (schaal 1 : 200 000).

Behalve de vorenbedoelde kaarten leverde het topographisch bureau te Batavia in 1895 nog af enkele kaarten, tot speciale onderwerpen betrekking hebbende, o. a. een betreffende het normale emplacement van het Indisch leger, en een betreffende het grondbezit op Java en Madura (beide bij het vorig Koloniaal Verslag als bijlagen overgelegd).

Voor verkochte kaarten werd in 1895 in Indië ontvangen f 4760, terwijl de kosteloos of tegen regularisatie verstrekte kaarten eene verkoopswaarde vertegenwoordigden van f 8939. In 1894 waren die sommen f 4623 en f 9639.

Aan retributie voor het nemen van kopieën van kaarten werd niets geïnd.

Uit de residentie Oostkust van Sumatra kwamen bij het topographisch bureau bijdragen in tot vermeerdering van de topographische kennis van dat gewest. Deze gegevens waren van dien aard dat spoedig tot een verbeterden herdruk van de kaart van genoemde residentie zou kunnen worden overgegaan.

Op grond van eene indertijd door Amerikaansche zeeofficieren uitgevoerde nauwkeurige bepaling van het lengteverschil tusschen Singapore en Greenwich werd door den Indischen topographischen dienst, in overeenstemming met de afdeeling „hydrographie" van het Ministerie van Marine te 's Gravenhage, en met gebruikmaking van het door den hoogleeraar dr. J. A. C. Oudemans te Utrecht vroeger bepaalde lengteverschil tusschen Singapore en Batavia, voor den meridiaan, gaande over den uitkijk nabij den Grooten Boom te Batavia, aangenomen de lengte van 106° 48′ 37,05″ ten opzichte van den meridiaan van Greenwich. Bij gouvernementsbesluit dd. 25 April 1896 n°. 19 (Indisch Staatsblad n°. 82) is het noodige bepaald opdat van dit cijfer (waarvoor tot dusver gold 106° 48′ 25,5″) voortaan ook worde uitgegaan in alle onzerzijds op te maken bescheiden, waarin geographische lengten van plaatsen in Nederlandsch-Indië worden genoemd.

Omtrent de bij genoemden hoogleeraar nog in bewerking zijnde laatste gedeelten van het verslag betreffende de herberekening der triangulatie van Java valt aan te teekenen, dat de voorlaatste (5de) aflevering vermoedelijk in het begin van 1897 het licht zal kunnen zien.

§ 4. *Krijgsverrichtingen.*

Hetgeen sedert het medegedeelde in 't vorig verslag op militair gebied in Atjeh voorviel, heeft reeds kortelijk zijne vermelding gevonden in hoofdstuk **C**, § 3 hiervóór. Voor de in hoofdstuk **D** tehuis behoorende uitvoeriger mededeelingen van krijgskundigen aard omtrent de belangrijke operatiën, waardoor de jongste maanden zich aldaar gekenmerkt hebben, ontbreken tot nog toe hier te lande voldoende gegevens.

De verliezen, in het jaar 1895 door onze troepen voor den Atjehschen vijand geleden, bedroegen 3 gesneuvelden en 40 gewonden, welke cijfers in het tijdvak 1890 t/m 1894 per jaar hadden afgewisseld, wat de gesneuvelden betreft, tusschen 18 (in 1891) en 11 (in 1893), en wat de gewonden aangaat tusschen 146 (in 1894) en 99 (in 1891). Onder de gesneuvelden en gewonden in 1895 telde men respectievelijk 1 en 23 Europeanen, en onder deze laatsten 3 officieren. Van de 40 gewonden stierven er 5 (en daaronder 3 Europeanen) aan de bekomen kwetsuren.

Door een deel der troepen in de Westerafdeeling van Borneo werd in December 1895 — Februari 1896 geageerd tot onderdrukking van ongeregeldheden in het stroomgebied der Boven-Melawi (afdeeling Sintang), waarvan een gewezen hoofd uit die streken, Raden Pakoe, de aanlegger was. Bijzonderheden daaromtrent vindt men in hoofdstuk **C**, § 13.

In het gouvernement Celebes en in de residentie Ternate had een paar malen eene kleine militaire macht zich te vertoonen, ten einde klem bij te zetten aan het optreden van het civiel bestuur; verg hoofdstuk **C**, §§ 15 en 18.

De na afloop der expeditie tegen Lombok aldaar achtergebleven bezetting, welke in December 1895 met 2 compagnieën werd ingekrompen (verg. blz. 38 hiervóór), zag zich in het afgeloopen jaar nergens tot actief handelen geroepen. Geen der vele excursiën, aldaar ondernomen, leverde iets bijzonders op. Deze excursiën strekten zich in oostelijke richting uit tot aan den oostrand van Tjakra Negara (Soeita), in zuidelijke richting tot Abean Toeboek, en in noordelijke richting tot Goenoeng Sari en Batoe Lajar. Vooral met het oog op den minder goeden gezondheidstoestand werden de marschen over geen te grooten afstand uitgestrekt, en dit was ook te minder noodig vermits de cavalerie patrouilleerde in oostelijke richting tot Lingsar en Narmada, in zuidelijke richting tot Goenoeng Pengsor en in noordelijke richting tot Tanambat en Batoe Lajar.

§ 5. *Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorende.*

Schutterijen. In de 10 gewesten, waar (op 15 plaatsen) schutterijen bestaan, was bij het einde der jaren 1894 en 1895 de sterkte dier korpsen als volgt:

GEWESTEN.	PLAATSEN.	31 Dec. 1894.		31 Dec. 1895.	
		Officieren.	Onder-officieren en minderen.	Officieren.	Onder-officieren en minderen.
Batavia	Batavia	27	a) 831	28	a) 764
Samarang	Samarang	16	a) 352	19	a) 352
Soerabaija	Soerabaija	23	a) 681	25	a) 573
Djokjokarta	Djokjokarta	3	48	2	53
Soerakarta	Soerakarta	4	84	4	86
Sumatra's Westkust	Padang	6	95	6	96
Celebes en onderhoorigh.	Makasser	3	99	3	93
Menado	Menado	6	387	7	384
Id.	Gorontalo	b)	b)	b)	b)
Amboina	Amboina	c) 19	c) 579	c) 19	c) 488
Id.	Saparoea	5	d) 184	5	d) 184
Id.	Hila	1	30	1	29
Id.	Kajeli	1	26	1	26
Id.	Neira	5	114	5	118
Id.	Aij	"	e) 16	"	e) 16
Ternate	Ternate	7	108	7	114
	Totalen	126	3634	132	3376

a) Ongerekend het korps muzikanten te Batavia, Samarang en Soerabaija.

Evenmin zijn medegerekend de tamboers of hoornblazers (inlanders) der bedoelde drie schutterijen, op ult. 1894 ten getale van respectievelijk 16, 6 en 10, en op ult. 1895 ten getale van 19, 6 en 10.

b) Niet opgericht.

c) Hieronder ook artillerie-schutterij, namelijk op ult. 1894 3 officieren en 79 minderen, en op ult. 1895 3 officieren en 70 minderen. Een groot aantal der ingedeelden bij de infanterie-schutterij te Amboina is niet met geweren, maar met pieken gewapend (op genoemde tijdstippen achtereenvolgens 258 en 256 man).

d) Ook de schutterij te Saparoea bestaat gedeeltelijk uit piekeniers, wier aantal op ult. 1894 en op ult. 1895 telkens 42 bedroeg.

e) Gedetacheerd van Neira en niet in de voor die plaats opgegeven sterkte begrepen.

In verband met eene nadere regeling der verstrekking en verantwoording van de wapening der schutterijen op en buiten Java, werden in April 1896 in de voor die korpsen geldende reglementen eenige wijzigingen gebracht; (zie voor een en ander Indisch Staatsblad 1896 nos. 62 en 63).

Aanteekening verdient nog dat bij gouvernementsbesluit dd. 17 November 1894 n°. 37 krachtens Koninklijke machtiging bepaald werd, dat het korps schutterij te Samarang van regeeringswege een nieuw vaandel zou ontvangen (omtrent welks versiersel gemeld besluit tevens een voorschrift bevatte), en dat het oude vaandel ten geschenke zou worden aangeboden aan het Koninklijk koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek. De plechtige uitreiking van het nieuwe vaandel had plaats op 18 Juli 1895.

Pradjoerits. In de tweede helft van 1895 werd het detachement te Gendingan (residentie Madioen) opgeheven. Dientengevolge telde men bij het einde van 1895 (in 15 gewesten) 54 detachementen pradjoerits, compleet moetende tellen, buiten de 54 Europeesche onderofficieren-instructeurs, 1995 inlanders (65 sergeanten, 159 korporaals, 54 tamboers en 1717 manschappen). Bijna overal waren op ult. 1895 deze detachementen voltallig. Te Magelang had men toen 2 man overcompleet; doch te Tjilatjap waren er 9 te weinig en bij 7 detachementen elders bedroeg het incompleet gezamenlijk mede 9 man.

Lijfwachten-dragonders ter beschikking van de hoven te Soerakarta en Djokjokarta, en legioen van Pangeran MANGKOE NEGORO *in Soerakarta.* Het detachement dragonders te Soerakarta telde op ult. 1895, op eene formatie van 1 officier, 49 onderofficieren en minderen (allen Europeanen) en 40 troepenpaarden, een incompleet van 3 manschappen en 5 paarden, terwijl bij het detachement te Djokjokarta op datzelfde tijdstip aan de organieke sterkte van 1 officier, 53 (Europeesche) onderofficieren en minderen en 44 paarden, slechts 1 man ontbrak.

Het uitsluitend uit inlanders bestaande legioen van MANGKOE NEGORO, organiek samengesteld uit 39 officieren en 816 onderofficieren en minderen, benevens 110 troepenpaarden, was, wat het personeel betreft, zoogoed als compleet (slechts 1 man ontbrak), doch het aantal paarden, op ult. 1894 (volgens eene verbeterde opgaaf) 88, beliep op ult. 1895 slechts 57. De 815 onderofficieren en minderen waren verdeeld als volgt: 641 man infanterie, 72 man cavalerie en 67 man artillerie; de overige 35 man behoorden tot een klein africhtingsdepôt of tot de stafmuziek. Als een eerste stap om het Mangkoe Negorosch legioen, dat thans weinig militaire waarde bezit, zonder grootere offers voor 's lands kas tot een slagvaardig korps te reorganiseeren, is in Augustus 1895 door de Indische Regeering besloten een (tijdelijk boven de formatie van het leger te voeren) kapitein der infanterie daarbij te detacheeren als instructeur, en als zoodanig staande onder de onmiddellijke bevelen van den resident, van wien, na overleg met genoemden officier, nadere voorstellen worden ingewacht betreffende de reorganisatie welke bedoelde inlandsche macht zou behooren te ondergaan om haar hoofdzakelijk een ook voor oorlogsdiensten geschikt infanteriekorps te doen uitmaken. Met het oog hierop werd het groot incompleet aan paarden, waarvan hiervóór sprake was, niet aangevuld. Voor den kapitein-instructeur is bij gouvernementsbesluit eene instructie vastgesteld, die hem rechtstreeksche bemoeienis geeft met de verschillende aangelegenheden van het korps. Ter compenseering van de onkosten zijner detacheering kwam de plaats van ritmeester-instructeur bij de cavalerie van het legioen te vervallen (verg. blz. 38 hiervóór), in wiens plaats als hulpinstructeur voor dit onderdeel van den troep, onder de rechtstreeksche bevelen van den kapitein-instructeur, voorloopig is opgetreden, onder genot van eene kleine toelage, de commandant van de lijfwacht-dragonders te Soerakarta.

Barissans op Madura. Het uit 4 compagnieën bestaande korps barissans van Bangkallan, organiek sterk — met den staf — 18 officieren en 684 onderofficieren en minderen (allen inlanders), had op ult. 1895 een incompleet van slechts 1 officier en 1 mindere. De elk uit 2 compagnieën bestaande barissan-korpsen te Pamakassan en Sumanap, elk korps organiek sterk 10 officieren en 345 onderofficieren en minderen, waren op genoemden datum, op 2 man te Pamakassan na, compleet. Voor de leiding en oefening zijn aan elk der drie korpsen toegevoegd één kapitein en eenige onderofficieren der infanterie van het leger, welke instructeurs bij het leger gevoerd worden „voor memorie".

In December 1895 zag het korps te Pamakassan zich tot een actief optreden geroepen (verg. blz. 2 hiervóór).

Het reglement voor de Madureesche barissan-korpsen (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4755) onderging bij gouvernementsbesluit dd. 23 September 1895 n°. 5 eenige in de practijk wenschelijk gebleken aanvullingen en wijzigingen.

§ 6. *Koninklijk koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

In den loop van 1895 werden in het invalidenhuis opgenomen 60 oud-militairen van het Indisch leger, terwijl uit de sterkte werden afgevoerd 59 man, te weten 37 op verzoek, 18 wegens overlijden en 4 die wegens wangedrag moesten worden ontslagen. Op ult. 1895 bevonden zich dientengevolge in het gesticht 173 verpleegden (36 gegradueerden en 137 minderen), tegen 172 (37 gegradueerden en 135 minderen) op ult. 1894. Van deze 173 invaliden hadden er 164 bij het leger in Oost-Indië, 8 bij de landmacht in West-Indië en 1 bij de Koninklijke Nederlandsche marine gediend. In 1894 waren deze cijfers respectievelijk 162, 9 en 1.

Gerekend over het geheele jaar huisvestte het gesticht gemiddeld in 1895 171 man per dag, tegen 169 in 1894. In de infirmerie waren bij het einde van elk kwartaal van 1895 in verpleging achtereenvolgens 21, 20, 18 en 24 man.

Evenals in 1894 bedroeg het aantal bij het gesticht in functie zijnde invaliden 23, waaronder 7 gegradueerden.

De uitgaven voor het invalidenhuis beliepen in 1895 f 66147, tegen f 69531 in 1894. Aan gagementen, ten bate van het gesticht ingehouden, werd geïnd respectievelijk f 23877 en f 22696, zoodat de kosten bedroegen f 42270 in 1895 en f 46835 in 1894.

E. Zeemacht.

Eene nieuwe regeling der grondslagen van de verdeeling der kosten van de oorlogsvloot in den Indischen Archipel over de Staats- en de Indische begrooting, in den geest van het ontwerp der in het verslag van 1891 (blz. 50) bedoelde Staatscommissie, kwam tot stand bij Koninklijk besluit van 27 Juli 1896 n°. 22 (Nederlandsch Staatsblad n°. 141). Eerst nadat de daaraan verbonden financiëele gevolgen door den begrootingswetgever zullen zijn goedgekeurd, zal uitvoering kunnen worden gegeven aan art. 1 van de nieuwe regeling: vaststelling namelijk bij algemeenen maatregel van bestuur van de samenstelling en sterkte der bewuste oorlogsmarine.

Betreffende eene reorganisatie der gouvernementsmarine en van eenige daarmede in verband staande zaken zijn sedert het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 71, noot 1) de voorstellen van den daartoe in commissie gesteld zijnde hoofdambtenaar bij de Indische Regeering ingekomen. Volgens recente berichten maakte het in Indië nog een punt van overweging uit of die voorstellen en bloc zouden worden behandeld, waardoor de beoogde verbeteringen wellicht nog lang op zich zouden moeten laten wachten, dan wel partieel, naarmate van de urgentie.

§ 1. *Algemeen beheer.*

Overeenkomstig het in 't vorig verslag (blz. 72) vermelde plan is in 't laatst van 1895 (Indisch Staatsblad n°. 282) uit de formatie van het personeel bij het departement der marine te Batavia afgevoerd de bij de 2de afdeeling („Materieel") te werk gestelde ingenieur voor het vak van scheepsbouw, in wiens plaats bij genoemde afdeeling een tweede zeeofficier is gedetacheerd. Is dientengevolge de formatie van het korps scheepsbouwkundige ingenieurs met één kunnen worden ingekrompen, daarentegen zal er voortaan, nu daarop bij het Iste hoofdstuk der Indische begrooting voor 1896 gerekend is, één hier te lande boven de formatie kunnen worden gevoerd, en zulks ter ver-

wezenlijking van het in 't verslag van 1894 (blz. 56) aangekondigde voornemen om de bedoelde ingenieurs, zooveel mogelijk beurtelings, voor een telkens te bepalen tijd, hier te lande te doen vertoeven, ten einde volgens aanwijzigingen van den Minister van Koloniën hunne practische kennis en ervaring te vermeerderen. Eene organieke regeling betreffende bedoelde detacheeringen is tot stand gekomen bij Koninklijk besluit dd. 20 Mei 1896 n°. 34.

De vroegere 9de afdeeling („Hydrographie") van het reeds genoemde departement der marine te Batavia werd met 1 Januari 1895 (Indisch Staatsblad 1894 n°. 254) opgeheven. Het beheer van het bij die afdeeling behoord hebbende „depôt van zeekaarten en gidsen", dat uit den aard der zaak moest in stand blijven, zoomede de werkzaamheden, verbonden aan het opstellen en bekend maken van de „Berichten aan zeevarenden", zijn overgegaan bij de 8ste afdeeling („Bebakening, kustverlichting, loodswezen en haveninrichtingen"). Moest, om den geregelden gang van zaken bij die afdeeling, tijdens de inspectiereizen van haren chef, niet in gevaar te brengen, worden afgezien van het denkbeeld om de betrekking van sous-chef (onder-inspecteur der bebakening, enz.) op te heffen, in de aan de afdeeling nieuw opgedragen werkzaamheden zal met het bestaande personeel worden voorzien.

Het streven om den Gouverneur-Generaal te ontheffen van bemoeienissen, die zonder bezwaar aan de departements-chefs of aan andere autoriteiten kunnen worden overgelaten, vond met betrekking tot den chef van het departement der marine toepassing (gouvernementsbesluit dd. 18 December 1895 n°. 5) voor zooveel betreft een paar onderwerpen van vormelijken aard, die tot hiertoe periodiek plachten te worden geregeld bij gouvernementsbesluit, namelijk de vaststelling van 1°. de prijzen, waarnaar het equivalent in geld voor het gemis van de reglementair bepaalde victualie is te berekenen, uit te keeren aan personeel van de militaire en gouvernementsmarine en van sommige kustlichten, 2°. de voedingskosten, in rekening te brengen voor niet tot de marine behoorende personen, die met oorlogs- of gouvernementsstoomschepen worden vervoerd. Hiermede hield verband de bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 283 gebrachte wijziging in art. 15 van het reglement op den dienst der levensmiddelen, enz. aan boord van de gouvernementsstoomschepen.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

De formatie en de sterkte der bemanningen van de tot de Indische militaire marine en tot het auxiliair eskader behoorende bodems, welke bij het einde van 1895 in dienst waren (daaronder ook begrepen die welke in reparatie lagen, maar niet uit de sterkte waren afgevoerd) vindt men vermeld in bijlage G. In het volgende staatje is aangegeven hoe de totale bemanningssterkte, voor officieren en voor onderofficieren en minderen afzonderlijk, zich bij het begin en het einde van 1895 voordeed, tegenover de „Bepaalde sterkte", en wel gesplitst in eigenlijk marinepersoneel, in personeel voor den stoomvaartdienst en in personeel behoorende tot het korps mariniers.

OMSCHRIJVING.		Personeel der eigenlijke marine (Indisch en auxiliair eskader).			Stoomvaartdienst.			Mariniers.		Totalen.			
		Officieren.	Onderofficieren en minderen.		Officieren-machinist.	Onderofficieren en minderen.		Officieren.	Onderofficieren en minderen (Europeanen).	Officieren.	Onderofficieren en minderen.		
			Europeanen.	Inlanders.		Europeanen.	Inlanders.				Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.
Ult. 1894	Bepaalde sterkte *a*)	266	1719	544	7	346	459	7	523	280	2588	1003	3591
	Aanwezige sterkte *b*)	262	1797	*c*) 713	5	381	496	7	535	274	2713	1209	3922
Ult. 1895	Bepaalde sterkte *a*)	264	1729	530	6	337	439	7	515	277	2581	969	3550
	Aanwezige sterkte *b*)	257	1687	*c*) 718	8	384	480	5	517	270	2588	1198	3786

a) Zonder de verhooging, die onder de benaming van „bovenrol" is toegestaan (sedert September 1890, wat de inlandsche schepelingen betreft, tijdelijk — zie lager — van 10 op 20 pct. gebracht), doch met inbegrip van het personeel dat *vast* was aangewezen voor het vervullen van betrekkingen aan wal, bestaande op ult. 1894 uit 12 officieren en 1 schrijver en op ult. 1895 uit 12 officieren en 2 schrijvers.

b) Onder de aanwezige sterkte zijn ook de van boord geëvacueerden begrepen, ten getale van 7 officieren en 89 minderen op ult. 1894 en van 7 officieren en 99 minderen op ult. 1895. Behalve het vast personeel aan wal werden nog gebezigd in functiën of voor doeleinden, waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gerekend: op ult. 1894 9 officieren en 25 minderen en op ult. 1895 9 officieren en 24 minderen (daaronder op elk der beide tijdstippen 5 officieren en 22 minderen als Europeesche bemanning van de oorlogsstoomjachten *Koerier* en *Satelliet*).

c) Hieronder 32 inlanders die dienst deden als hofmeester, kajuits- of officierskok, voor welke „qualiteiten" bij de „Bepaalde sterkte" op Europeanen is gerekend.

De *gemiddelde* sterkte van het personeel der oorlogsvloot over 1895 bedroeg 251 officieren, benevens 2452 Europeesche en 1172 inlandsche onderofficieren en minderen, in het geheel derhalve 3875 koppen, tegen 3917 over 1894.

Van de op ult. 1895 aanwezige sterkte van 4042 koppen (ongerekend het personeel, vast aangewezen voor het vervullen van betrekkingen aan wal, ten getale van 12 officieren en 2 schrijvers), waren in de rol der twee wachtschepen ingeschreven 589 koppen, zoodat er voor de overige schepen, tegenover eene „Bepaalde sterkte" van 3489 koppen (Indisch eskader 1822 en auxiliair eskader 1667), ongerekend de als „bovenrol" toegestane verhooging, overbleven 3453 (Indisch eskader 1809, auxiliair eskader 1644).

De verschillende graden van Europeesch en van inlandsch matroos waren bij het einde van 1895 bezet als volgt:

GRADEN.	Europeanen.		Inlanders.	
	Bepaalde sterkte.	Aanwezige sterkte.	Bepaalde sterkte.	Aanwezige sterkte.
Matrozen 1ste klasse	204	274	24	15
„ 2de „	279	261	24	26
„ 3de „ *a*)	422	515	200	296
Lichtmatrozen	148	*b*) 82	198	293
Te zamen	1053	1132	446	630
Ult. 1894 waren deze totalen	1147	*c*) 1187	476	622

a) De *inlandsche* matrozen van een minderen graad dan de 1ste of 2de klasse worden enkel matrozen genoemd (zonder bijvoeging 3de klasse).

b) Hieronder 7 „jongens".

c) Onder de lichtmatrozen (Europeanen) op ult. 1894, ten getale van 146, telde men 1 „jongen".

Met de in 't vorig verslag (blz. 66) bedoelde proef om bij het marine-etablissement te Soerabaija inlandsche vuurstokers in het smeden, bankwerken, enz., op te leiden, werden in 1895 iets betere uitkomsten verkregen, nu men aan dit onderricht niet meer nieuw aangeworven vuurstokers liet deelnemen, maar slechts de zoodanigen, die reeds een paar jaar aan boord van actieve oorlogsschepen gediend en bewijzen gegeven hebben van bijzonderen aanleg om zich in een of ander handwerk te bekwamen.

In 1895 waren de verliezen, zoowel onder Europeanen als onder inlanders, grooter dan de aanvulling, hetgeen eene vermindering der sterkte teweegbracht van 4 officieren, 125 Europeesche benevens 11 inlandsche onderofficieren en mindere schepelingen. Het volgende staatje bevat daaromtrent de gewone opgaven.

AARD DER MUTATIËN.	EUROPEANEN. Officieren.	EUROPEANEN. Onderofficieren en minderen.	INLANDERS (onderofficieren en minderen).
Aanvulling.			
Aangebracht uit Nederland:			
per oorlogsschepen *van Speijk*, *Johan Willem Friso* en *Atjeh*	77	861	....
„ gouvernementsstoomschip *Glatik*	„	3	....
„ mail	50	114	....
Te zamen	127	978	....
Aangenomen in Indië	„	„	342
Teruggekeerde gedeserteerden of vermisten	„	3	39
Bijgekomen door terugkomst van „verlof buiten bezwaar van den lande"	1	„	„
Bijgekomen door bevordering	4	„	„
	132	981	381
Totalen.	1113		
Verliezen.			
Teruggekeerd naar Nederland:			
per oorlogsschepen *van Speijk* en *Johan Willem Friso*	51	541	....
„ mail	78	523	....
Te zamen *a*)	129	1064	....
Ontslagen	1	6	*b*) 231
Overleden	2	19	56
Gedeserteerd of vermist	1	13	105
Afgevoerd ter zake van verleend verlof buiten bezwaar van den lande	3	„	„
Afgevoerd ter zake van bevordering	„	4	„
	136	1106	392
Totalen.	1242		

a) Onder deze teruggekeerden zijn ook begrepen zij die voor verderen dienst in Indië werden afgekeurd. Dit laatste was in 1895 het geval met 306 Europeanen (zie het slot van bijlage G hierachter), van welke afgekeurden er echter 2 in het voorafgaande staatje niet zijn medegeteld, omdat zij op ult. 1895 nog niet herwaarts waren vertrokken.

b) Hieronder ook de afgekeurden. Blijkens evenvermelde bijlage G werden in 1895 in 't geheel 212 inlandsche schepelingen afgekeurd.

De werving van het inlandsch personeel leverde geen moeielijkheden op. Daar echter afkeuring van inlandsche schepelingen wegens berriberi nog veel voorkomt, bleef het noodig, ten einde geregeld aan de eischen van den dienst te kunnen voldoen, vooreerst nog den maatregel van September 1890 te handhaven om als „bovenrol", tijdelijk 20 pct. in plaats van 10 pct. van de „bepaalde sterkte", beschikbaar te hebben. Omtrent het denkbeeld om ook in de buitenbezittingen de werving van inlanders voor de vloot open te stellen, ten einde krachtiger individuën dan die van Javaansche afkomst te verkrijgen, wordt het oordeel der Indische autoriteiten nog ingewacht.

Gedurende 1895 werden 212 inlandsche schepelingen afgekeurd, en daarvan 196 wegens berriberi. Verschillen deze cijfers weinig met die van 1894 (respectievelijk 207 en 190), onder het Europeesch personeel waren de afkeuringen talrijker dan het reeds hooge cijfer van 1894 (241), namelijk 306, waarvan o. a. 221 wegens malaria- en sporadische ziekten en 72 wegens berriberi, zijnde dit laatste getal 6 minder dan in 1894. Het getal overledenen was niet aanzienlijker dan in 1894; het bedroeg 21 Europeanen en 56 inlanders, tegen respectievelijk 19 en 57 in 1894. Omtrent het aantal ziektegevallen gedurende 1895 onder het personeel der oorlogsmarine voorgekomen, waren op 1 April 1896 te Batavia nog geen volledige gegevens voorhanden. Eene statistiek dienaangaande over 1894 en de vier voorafgegane jaren vindt men in tabel IV van bijlage G.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. De zooeven bedoelde bijlage G bevat in tabel I een uitgewerkt overzicht van de samenstelling der oorlogsvloot in Nederlandsch-Indië gedurende 1895. Was dat over 1894, bij het vorig verslag gevoegd, reeds vollediger dan de vroeger medegedeelde staten, thans is het overzicht nog nader met verschillende gegevens aangevuld, in overeenstemming met den nieuwen vorm, welke in de stukken der Staatsbegrooting voor 1896 aangenomen werd voor het gelijksoortig overzicht betreffende 's Rijks zeemacht. Voorts zal men met betrekking tot de Indische militaire marine in diezelfde bijlage G aantreffen (zie tabel II) eene opgaaf van den kostenden prijs der schepen, nieuw, en de uitgaven daaraan gedurende hun diensttijd besteed. Deze opgaaf, waarop bij de behandeling der Indische begrooting voor 1896 in de Tweede Kamer van de Staten-Generaal bleek te worden prijsgesteld (zie blz. 22 van het Voorloopig Verslag betreffende die begrooting), omvat echter alleen de na 1885 in dienst gestelde schepen. De verstrekking van dergelijke gegevens met betrekking tot de andere schepen meende het departement der marine te Batavia te mogen achterwege laten, uit overweging dat de daartoe gevorderde arbeid, waartoe voor sommige bodems zou moeten worden teruggegaan tot 1873 en 1874, niet beloofde op te wegen tegen het nut, waar toch over enkele jaren al die oude schepen uit de lijst zullen zijn verdwenen. Als tabel III vindt nu in dezelfde bijlage zijne plaats het vervolgoverzicht, thans loopende over het tijdvak 1 April 1895—1 April 1896, betreffende het gebruik door de in de wateren van Atjeh dienstdoende oorlogsschepen en de in de bij Straat Malakka gebezigde opnemingsvaartuigen, hoofdzakelijk voor hun gewoon onderhoud, gemaakt van de dokinrichtingen te Singapore en Pinang.

Sedert 1 April 1895 (datum waarop de mededeelingen in 't vorig verslag waren afgesloten) tot 1 April 1896 kwamen in de samenstelling der oorlogsvloot slechts deze veranderingen, dat bij het uit 4 bodems bestaande auxiliair eskader in December 1895 het sedert naar Nederland teruggekeerde fregat *Koningin Emma der Nederlanden* vervangen werd door het van daar aangekomen fregat *Atjeh*, terwijl het aantal bodems der Indische militaire marine, ongerekend de twee stoomjachten voor advies- en communicatiediensten en de verdere kleine vaartuigen, terugging van 25 tot 23, als een gevolg van de afkeuring in het eerste kwartaal 1896, van de flottieljevaartuigen *Sambas* en *Benkoelen*, die bevonden werden, in verband tot hun ouderdom, de hooge kosten van herstelling niet meer waard te zijn. Waren zoowel op 1 April 1895 als op 1 April 1896 de 4 schepen van het auxiliair eskader allen in dienst, bij de Indische militaire marine waren op eerstgenoemden datum 22 van de 25 bodems in dienst en op laatstgenoemden datum 21 van de 23, zooals nader blijkt uit het volgende overzicht, dat tevens doet kennen de voor elk der jaren 1895 en 1896 bepaalde actieve sterkte.

SOORT DER SCHEPEN EN VAARTUIGEN.	Bepaalde actieve sterkte voor:		Aanwezige oorlogsbodems, enz.							
			op 1 April 1895.				op 1 April 1896.			
			In dienst.		Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.		In dienst.		Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.	
	1895.	1896.	Voor stations- of andere diensten gebezigd	Bij het marine etablissement vertoevende.	In conservatie.	In herstelling.	Voor stations- of andere diensten gebezigd.	Bij het marine etablissement vertoevende.	In conservatie.	In herstelling.
INDISCHE MILITAIRE MARINE.										
Pantserschip	"	"	"	"	1	"	"	"	1	"
Pantserdekkorvet	1	1	"	1	"	"	1	"	"	"
Flottieljevaartuigen	11	11	12	"	"	2	11	1	"	"
Raderschepen 1ste klasse	1	1	1	"	"	"	1	"	"	"
Idem 2de "	2	2	2	"	"	"	1	"	1	"
Torpedoboot	1	1	1	"	"	"	1	"	"	"
Wachtschepen	2	2	2	"	"	"	2	"	"	"
Opnemingsvaartuigen	3	3	3	"	"	"	3	"	"	"
	21	21	21	1	1	2	20	1	2	"
AUXILIAIR ESKADER.										
Pantserdekschip	1	1	1	"	"	"	1	"	"	"
Pantserschip	1	1	1	"	"	"	1	"	"	"
Fregatten	2	2	2	"	"	"	2	"	"	"

Kort na de afsluiting van bovenstaand overzicht werd de Indische militaire marine nog versterkt met het op 11 April uit Nederland te Batavia aangekomen nieuwe flottieljevaartuig *Nias*, in de tweede helft van 1894 hier te lande op stapel gezet, waardoor gelegenheid zou ontstaan het flottieljevaartuig *Padang* buiten dienst te stellen, welke bodem in de eerste helft van Mei naar Soerabaija zou opkomen om gekeurd te worden. [1])

De in de vorenstaande opgaven niet begrepen kleinere vaartuigen, tot de oorlogsvloot behoorende, waren op 1 April jl. vooreerst de twee hooger bedoelde voor advies- en communicatiediensten in Atjeh gebezigde stoomjachten (*Satelliet* en *Koerier*), benevens 23 stoomsloepen (daaronder 4 van het auxiliair eskader) en 5 stoombarkassen. Onder deze 23 stoomsloepen (1 meer dan op 1 April 1895, toen er echter bovendien 2 in conservatie waren) was begrepen 1, welke reeds voor den actieven dienst was afgekeurd, doch tijdelijk nog, door het stationschip te Olehleh (Atjeh), het fregat *Tromp*, voor enkele diensten daar ter reede gebezigd werd. Met inbegrip van laatstbedoelde stoomsloep waren er sedert 1 April 1895 4 afgekeurd. Bij het marine-etablissement te Soerabaija waren op 1 April jl. in aanbouw 1 stoomsloep van 30 en 2 van 25 voet.

Uitgezonderd die van de opnemingsvaartuigen, worden alle stoomsloepen geleidelijk ingericht tot het voeren van het kanon van 3.7 c.M.

Aan boord van de *Makasser* werd het kanon van 18 c.M. vervangen door een kanon van 16 c.M. De reeds in het verslag van 1892 (blz. 43) aangekondigde verwisseling van de revolverpistolen A tegen de revolvers, laatstelijk — vóór de invoering van het tegenwoordig model — bij het leger in gebruik geweest, vond geleidelijk plaats, naarmate deze wapens vooraf bij de geweermakersschool nauwkeurig onderzocht en, voor zooveel noodig, in goeden staat gebracht waren.

Omtrent den toestand op 1 April jl van de verschillende bodems, behoorende tot de Indische militaire marine, valt het volgende te vermelden.

P a n t s e r s c h i p. De *Koning der Nederlanden*, in November 1894 door de Indische militaire marine van het auxiliair eskader overgenomen zonder betaling, is, na 1 April 1895 te zijn buiten dienst gesteld, aan het marine-etablissement te Soerabaija onderzocht en in conservatie opgenomen.

P a n t s e r d e k k o r v e t. De *Sumatra* onderging te Soerabaija belangrijke herstellingen, die langer duurden dan aanvankelijk werd vermoed, daar zij eerst in Januari 1896 afliepen.

F l o t t i e l j e v a a r t u i g e n. Aanwezig 12 (die alle in dienst waren). Van deze verkeerden de *Makasser*, *Borneo*, *Lombok*, *Sumbawa* en *Java* in zeer goeden staat, de *Bali*, *Madura*, *Ceram* in goeden staat, de *Flores* in vrij goeden staat, de *Batavia* en *Pontianak* in bruikbaren staat. De *Padang* was nog in slechts even bruikbaren staat en zou, zooals reeds gezegd, in Mei 1896 naar Soerabaija ter keuring opkomen. Zeer waarschijnlijk zal het vaartuig geen belangrijke herstelling, welke gepaard zou moeten gaan met ketelvernieuwing, meer waard zijn. Omtrent de *Makasser* en de *Java*, welke laatstelijk te Soerabaija belangrijke herstellingen hadden ondergaan, waartoe zij respectievelijk sedert September en Juni 1893 tijdelijk buiten dienst waren geweest, valt aan te teekenen dat de werkzaamheden aan de *Makasser* (waartoe ook behoorde het aanbrengen van een „overdekten bak") in Juni 1895 afliepen; sedert in conservatie genomen, werd het schip in Februari 1896 weder in dienst gesteld, tegen afvoering uit de sterkte van de kort daarop afgekeurde *Sambas*. De *Java* kwam in Januari 1896 weder voor den dienst gereed en werd toen in de sterkte opgenomen, waaruit de *Benkoelen* werd afgevoerd (sedert mede afgekeurd). Gedurende 1895 werden de ketels van de *Java* voorzien van de uit Nederland ontvangen Purves-vuren, eenige voorzieningen werden nog aan werktuigen en ketels verricht. Het schip werd in October in het dok opgenomen tot het onderzoeken van de huid en dubbeling die beiden in zeer goeden toestand werden bevonden. (Het schip lag toen, na de herstelling van huid, enz., 13 maanden te water.) De *Bali* onderging in April, October en November 1895 aan het marine-etablissement eenige kleine voorzieningen, evenals de *Borneo*, in Februari en Maart 1896, welke laatste herstellingen einde Maart nog niet afgeloopen waren.

R a d e r s c h e p e n. Het raderschip 1ste klasse *Merapi* verkeerde in bruikbaren staat. In Juni en Juli 1895 dokte het schip te

---

1) Het in het najaar van 1895 bij dezelfde particuliere werf te Amsterdam waar ook de *Nias* gebouwd is (zie vorig verslag, blz 69, noot 1) bestelde tweede flottieljevaartuig van hetzelfde type, de *Mataram*, moet tegen het einde van October 1896 voor den proeftocht gereed zijn.

Ter verdere vernieuwing van het materieel der Indische militaire marine is bij de Indische begrooting voor 1896 gerekend op het doen onderhanden nemen in dat jaar van nog twee derg-lijke flottieljevaartuigen, die de namen *Edi* en *Serdang* zullen dragen en waarvan de levering, tegen f 385 000 per schip, is toegewezen aan de minste inschrijfster, de Koninklijke Maatschappij „de Schelde" te Vlissingen. De *Edi* zal moeten kunnen proefstoomen in Februari 1897, de *Serdang* zes maanden later.

Ten einde tegen den tijd dat één of meer der opnemingsvaartuigen komt te ontvallen, over materieel kunne beschikt worden waarmede de hydrographische arbeid vlugger kan vorderen dan thans o. a. met de beide zeilvaartuigen het geval is, zijn bij de Indische begrooting voor 1896 gelden toegestaan om in den loop van het jaar alvast met den aanbouw van één stoomopnemingsvaartuig te kunnen beginnen. In verband met een in het najaar van 1895 ontvangen aanbod van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij te Amsterdam tot overneming door het Gouvernement (behoudens bewilliging der vereischte fondsen door de Wetgevende Macht) van tot hare vloot behoorende, tot opnemingsvaartuigen te transformeeren stoomschepen (type VAN RIEBEECK), over welk aanbod o. a. de Indische Regeering is gehoord (doch waaromtrent de onderhandelingen nog niet zijn afgeloopen) is de voorbereiding der aanschaffing van een nieuw opnemingsvaartuig voor den Indischen dienst vooralsnog niet ter hand genomen.

Singapore, bij welke gelegenheid het de noodige voorzieningen onderging. In verband met den toestand der ketels zal op de *Merapi* vermoedelijk niet langer te rekenen zijn dan tot omstreeks einde 1896 of begin 1897. Het raderschip 2de klasse *Sindoro* kwam, na te Singapore te zijn gedokt, in April 1895 te Soerabaija, waar het sedert werd buiten dienst gesteld, onderzocht en in conservatie opgenomen, in afwachting van latere beslissing, omtrent het eventueel inzetten van nieuwe ketels.

Spartorpedoboot. De *Cerberus* verbleef het grootste deel van den verslagtijd op de helling te Soerabaija, ter conservatie, werd periodiek voor de oefeningstochten te water gelaten, onderging eenige kleine voorzieningen, terwijl ook de dynamo en het zoeklicht werden hersteld. De boot wordt getransformeerd in eene vischtorpedoboot, in verband waarmede op het marine-etablissement een klein atelier voor torpedo's werd ingericht, ten einde bij eventueele uitbreiding van het torpedowezen niet genoodzaakt te zijn dadelijk tot vergrooting van het etablissement over te gaan.

Wachtscheepen. De *Bromo* verkeerde in goeden staat. In de *Gedeh* vertoonden zich voortdurend witte mieren, zonder dat dit evenwel tot groote bezwaren aanleiding gaf.

Opnemingsvaartuigen. Het stoomschip *Banda* verkeerde in vrij goeden staat, de ketels echter zouden nog slechts één jaar dienst kunnen doen. Het schip werd het geheele jaar niet gedokt, om welke reden het in December met eigen middelen „gehogd" werd. De zeilschoeners *Blommendal* en *Melvill van Carnbée* verkeerden in goeden staat. Beide vaartuigen dokten en repareerden te Singapore, de *Melvill van Carnbée* in April 1895 en Maart 1896, de *Blommendal* in Mei 1895 en Maart 1896.

Stationneering, enz. In het station Noordelijk Sumatra deden dienst van 1 tot 7 April 1895 13, daarna (door het vertrek van het raderschip 2de klasse *Sindoro*) tot 19 December 12, en sedert (door het vertrek van het flottieljevaartuig *Benkoelen*) 11 oorlogsbodems [1]). Op 1 April 1896 waren het de volgende: fregat *Tromp* van het auxiliair eskader, stationschip te Olehleh, en verder 10 schepen der Indische militaire marine, namelijk het raderschip 1ste klasse *Merapi*, en de flottieljevaartuigen *Batavia*, *Pontianak*, *Madura*, *Ceram*, *Flores* (dit laatste van 3 April tot 10 Mei 1895 uit het station afwezig geweest wegens eene reis naar Palembang), *Lombok*, *Sumbawa*, *Bali* en *Makasser* (deze beide laatsten in het station aangekomen achtereenvolgens medio Januari en 25 Maart 1896, waartegenover stond het vertrek van de *Sambas* en de *Padang*).

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo hield één bodem, het raderschip 2de klasse *Soemling*, station.

De scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo bestond van 1 April 1895 t/m 31 Maart 1896, bij afwisseling, uit 3 à 6 bodems waaronder 1 à 3 behoorende tot het auxiliair eskader. Van 5 April tot 12 October was tijdelijk aan deze divisie onttrokken, tot het volbrengen van eene reis naar Delagoa baai (Zuid-Afrika), het pantserdekschip *Koningin Wilhelmina*. Overigens hielden op deel uit te maken van bedoelde scheepsmacht: op 1 October het fregat *Koningin Emma der Nederlanden*, dat voor terugkeer naar Nederland in aanmerking kwam, en op 1 Januari d. a. v. het naar de Atjehsche wateren gedirigeerde flottieljevaartuig *Bali*. Op laatstgenoemden datum bleven dientengevolge bij de divisie over: het pantserschip *Prins Hendrik der Nederlanden* en het pantserdekschip *Koningin Wilhelmina*, beiden van het auxiliair eskader, zoomede het flottieljevaartuig *Borneo*. Moest deze laatste bodem einde Januari 1896 naar Soerabaija opkomen om herstellingen te ondergaan, in den loop dier maand werden aan meergenoemde scheepsmacht toegevoegd de flottieljevaartuigen *Java* en *Sumatra*, die beiden te Soerabaija belangrijke herstellingen hadden ondergaan, terwijl in de plaats van de *Koningin Emma* medio Januari 1896 tot de divisie ook ging behooren het kort te voren uit Nederland aangekomen fregat *Atjeh* van het auxiliair eskader.

De spartorpedoboot *Cerberus* hield als vroeger station te Soerabaija.

De oorlogsstoomjachten *Satelliet* en *Koerier* bleven bij de in Atjeh aanwezige scheepsmacht als advies- en communicatievaartuigen dienst doen. Van de stoombarkassen deden er 3 dienst in de wateren van Atjeh; de beide andere waren toegevoegd aan het wachtschip te Tandjong Priok (Batavia) en aan het opnemingsvaartuig *Banda*. De stoomsloepen maakten deel uit van den inventaris der verschillende schepen.

Steenkolen. De aanvulling der verschillende kolendepôts geschiedde van 1 Januari 1895 tot 31 Maart 1896 [2]) hoofdzakelijk met Ombilien-kolen, en verder deels met Borneo-kolen, geleverd door de Oost-Borneo Maatschappij, deels met uit Europa aangevoerde Cardiff-kolen.

De aanvoeren van Ombilien-kolen bedroegen p. m. 21 592 ton, waarvan 2902 te Tandjong Priok, 6632 te Soerabaija (hieronder 2079 ton der voor aanwending bij het marine-etablissement alleszins bruikbare Förderkolen), 2328 te Makasser, 7264 te Olehleh en 2465 te Sabang op Poeloe-Weh (tijdens de afsluiting van deze opgaven te Batavia kon deze laatste opgave zich alleen uitstrekken tot de, te Emmahaven, ingeladen hoeveelheid). In den laatsten tijd werden alleen zoogenaamde gewone kolen aangevoerd in stede van de tot nu toe speciaal voor de zeemacht geleverde marine-kolen. Proeven zullen moeten uitmaken of levering van eerstbedoelde (gewone) soort van blijvenden aard kan zijn.

Daar voor de aanvulling van de depôts in de laatste maanden van 1895 en het begin van 1896 slechts gedeeltelijk op de Ombilien-ontginning te rekenen viel, werden de depôts in het oostelijk deel van den Archipel hetzij met Borneo-, hetzij met Cardiff-kolen aangevuld. Aan Borneo-kolen werden bij een zestal depôts ontvangen 4109 ton, als: te Soerabaija 1124 à f 12 per ton, te Bandjermasin en Makasser respectievelijk 635 en 750 ton à f 14, te Kema 561 à f 18, te Amboina 539 à f 16 en te Dobo (Aroe-eilanden) 500 ton à f 22,66. Voor de levering te Soerabaija, Makasser en Amboina van respectievelijk 4492, 1931 en 2073 of in 't geheel 8496 ton Cardiff-kolen, werden contracten gesloten tegen f 13,64 per ton voor Soerabaija en tegen f 15,94 voor de beide andere plaatsen. Al deze leveringen waren vóór 1 April 1896 afgeloopen.

De meest nabij Singapore gelegen depôts werden telkenmale bij kleinere hoeveelheden, tot een totaal van 1885 ton, aangevuld met Cardiff-kolen, waarvoor gemiddeld f 21,41 per ton betaald werd in de depôts.

Voorts voorzagen de marineschepen, die te Pinang of te Singapore dokten of ververschten, zich, gedurende de behandelde vijftien maanden, op gemelde plaatsen van respectievelijk 3031 en 996 ton, waarvoor gemiddeld betaald werd f 21,20 en f 15,56 per ton.

Het flottieljevaartuig *Borneo*, dat een tijdlang met hydrographischen arbeid ter zuidkust van Nieuw-Guinea belast was, laadde te Port Kennedy (Thursday-eiland) op twee reizen 266 ton kolen tegen f 27,01 per ton, terwijl het gouvernementsstoomschip *Pelikaan*, tijdens het zich ter noordkust van Nieuw-Guinea bevond, te Friedrich Wilhelmshafen 33 ton innam tegen f 30 per ton.

Door de schepen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden 437 ton kolen geladen, afkomstig van plaatselijke ondernemingen, waaronder ook de Oost-Borneo Maatschappij, voor welke kolen gemiddeld per ton betaald werd f 11,28 vrij langs boord.

Te Soerabaija werden nog aangevoerd in Maart 1895 657 ton Engelsche smeedkolen tegen f 13,95 per ton (geleverd te Soerabaija), en in Augustus 662 ton Duitsche smeedkolen, zoomede 211 ton Duitsche cokes, welke te Soerabaija op respectievelijk f 18,25 en f 25,70 per ton kwamen te staan, daaronder aan vracht voor de kolen f 10 en voor de cokes f 15 per ton. De Duitsche smeedkolen en cokes werden ter beproeving tegen Engelsche uitgezonden, welke beproeving niet ten gunste van de Duitsche uitviel.

Door de in 't vorig verslag vermelde middelen, namelijk het verkleinen der vuren en het brengen van lucht in de vlamkasten, werden bij de voortgezette beproeving der Ombilien-kolen gunstige uitkomsten verkregen. Het kolenverbruik verminderde daardoor merkbaar; het meerdere verbruik van Ombilien- *boven* Cardiff-kolen, blijkens het vorig verslag in 1894/95 nog wel 20 à 25 pct. bedragen hebbende, was in 1895/96 op enkele schepen in ketels van hoogen druk verminderd tot 13 %, terwijl aan boord van de *Banda* (ketels met lagen druk) het verbruik zelfs daalde

[1]) In verband met de jongste gebeurtenissen zijn in April jl. nog 2 oorlogsbodems naar Atjeh gedirigeerd namelijk het pantserdekschip *Koningin Wilhelmina* van het auxiliair eskader, en de pantserdekkorvet *Sumatra* van de Indische militaire marine, beiden daartoe onttrokken aan de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo. Ter vervanging van het naar Java opgekomen flottieljevaartuig *Lombok* doet sedert April jl. de *Nias* in Atjeh dienst.

[2]) Voor 't eerst omvatten de opgaven onder deze rubriek mede reeds de eerste drie maanden van het loopende jaar; bij wijze van overgang wordt dus thans een tijdvak van vijftien maanden behandeld.

beneden dat van Cardiff-kolen, tot 7 %. Het stoomhouden gaat goed; de rook- en roetvorming verminderden sterk en gaven geene aanleiding meer tot groote bezwaren. Tot eene proef met zoogenaamde „retarders" was nog niet kunnen worden overgegaan.

De beproeving van Borneo-kolen leerde aanvankelijk dat het verbruik meer is dan dat van Ombilien-kolen, terwijl veel last werd ondervonden van het vliegen van vonken uit den schoorsteen. Vermoedelijk zullen ook met betrekking tot deze kolensoort de uitkomsten beter worden naarmate in het gebruik daarvan meer ondervinding wordt opgedaan, gelijk op enkele schepen reeds het geval is. De proeven worden dan ook voortgezet. Voor werfgebruik voldoen deze kolen goed, zoodat in verband met den lageren prijs — volgens het laatstelijk gesloten contract f 11,25 per ton — aan het marine-etablissement te Soerabaija een geregeld gebruik van deze soort kolen plaats heeft.

Vermelding verdient nog dat het tijdstip van voltooiing van het kolen-etablissement op Poeloe Weh tot ult. Maart 1896 verdaagd, en in verband daarmede het met de firma DE LANGE EN C°. loopende contract voor de levering van steenkolen te Olehleh tot gelijken datum verlengd werd.

De kolendepôts te Tandjong Pinang (Riouw) en Bengkalis (Oostkust van Sumatra) werden, na verbruik van den voorraad, opgeheven, en dat op Poeloe Baijan (binnenbaai van Tandjong Pinang) werd in gebruik gesteld, zoodat nu de depôts zijn verdeeld overeenkomstig de in 't vorig verslag (blz. 69) besproken regeling van April 1894.

§ 3. *Gouvernementsmarine.*

a. Personeel.

In de formatie der bemanning van de stoomschepen en de kleine zeilvaartuigen (adviesbooten) werd ook gedurende 1895 geen verandering gebracht, doch ten gevolge van het in dienst zijn van een kleiner aantal stoomschepen dan het jaar te voren, werden 4 Europeanen en 23 inlanders minder vereischt. Op ult. 1895 waren in dienst 120 Europeanen en 562 inlanders voor de stoomschepen, terwijl volgens de formatie op dat tijdstip aanwezig moesten zijn 123 Europeanen en 571 inlanders. Het incompleet beliep derhalve 3 Europeanen (er ontbraken 4 leerlingen machinist, doch daarentegen was 1 stuurman overcompleet) en 9 inlanders. Op de kleine zeilvaartuigen was de gevorderde sterkte van 121 inlanders bij het einde van 1895, op 4 man na, aanwezig. Nadere opgaven nopens de gevorderde en de aanwezige bemanning van de verschillende vaartuigen der gouvernementsmarine vindt men in bijlage H.

Het korps Europeesche stuurlieden werd van 1 April 1895 tot 31 Maart 1896 aangevuld met 5 van hier uitgezonden jongelingen, afkomstig van de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam, die allen voor gouvernementsrekening waren opgeleid. In 1895 werden 2 derde-stuurlieden, afkomstig van gemelde kweekschool, binnen den tijd van het door hen aangegaan verband ontslagen, waarvan één wegens ongeschiktheid. Ter voorkoming van later overcompleet zijn dit jaar geen kweekelingen voor de gouvernementsmarine in opleiding genomen, terwijl het in de bedoeling ligt om in 1897 en daarna jaarlijks, totdat eene andere regeling getroffen wordt, 2 jongelingen als kweekeling aan te nemen. Voor de vervulling van de openvallende plaatsen van leerling-machinist boden zich in Indië voldoende candidaten aan. De hiervóór vermelde vacatures van leerling-machinist werden opzettelijk onvervuld gelaten, ten einde te beproeven of met een minder aantal dan de bepaalde sterkte aangeeft, zou kunnen worden volstaan.

Onder het inlandsch personeel der stoomschepen konden de verschillende graden nog steeds niet naar eisch worden vervuld. Er ontbraken bij het einde van 1895 8 eerste-mandoors, 1 hofmeester, 1 kok, 4 timmerlieden, 9 roergangers, 54 matrozen 1ste klasse en 13 vuurstokers 1ste klasse, te zamen 90 koppen, terwijl in de graden van tweede-mandoor, matroos 2de klasse, licht matroos en vuurstoker 2de klasse een overcompleet bestond van 5, 42, 10 en 24 (of te zamen 81) koppen.

Gedurende 1895 overleden 28 en werden 109 inlandsche schepelingen voor verdere diensten afgekeurd, hoofdzakelijk ten gevolge van berriberri. In 1894 waren deze getallen 30 en 150.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Waren, blijkens het vorig verslag (blz. 70), op 31 Maart 1895 aanwezig 18 gouvernementsstoomschepen (15 zee- en 3 rivierstoomschepen), in de sedert verloopen twaalf maanden ontvielen wegens afkeuring het zeestoomschip *Valk* en het rivierstoomschip *Djambi*, terwijl er slechts één bijkwam, namelijk het in Juli 1895 nieuw uit Nederland aangekomen zeestoomschip *Glatik*. Hierdoor bestond de gouvernementsstoomvloot op 31 Maart 1896 uit 17 schepen, waarvan 16 in dienst waren en 1, het zeestoomschip *Gier*, sedert 't laatst van Februari 1896 tijdelijk uit de sterkte was afgevoerd, tot het ondergaan van herstellingen. Echter werd op 1 April 1896 in dienst gesteld en bij de gouvernementsmarine ingedeeld het hier te lande gebouwde en te Pinang ineengezette hekwielstoomschip *Tamiang*, over welks bijzondere constructie is gehandeld in 't vorig verslag (blz. 17, noot 2). Deze stoomer, welks bemanning uit 2 Europeanen en 16 inlanders bestaat (zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 16), doch logies aanbiedt voor eene vrij sterke militaire colonne, is meer bijzonder bestemd voor tochten op de Tamiangrivier, waar het schip als drijvende benting zal kunnen gebezigd worden.

Ten aanzien van elk der 17 stoomschepen (15 zee- en 2 rivierstoomschepen), die op 31 Maart 1896 tot de gouvernementsmarine behoorden, zijn in bijlage H opgaven verstrekt in denzelfden trant als met betrekking tot de oorlogsvloot voorkomen in tabel I van bijlage G.

Omtrent den toestand der zeestoomschepen is het volgende gemeld.

De twee oudste, *Havik* en *Zeemeeuw*, sedert 1878 in dienst, hebben respectievelijk van December 1894 tot October 1895 en van November 1894 tot Juli 1895 te Soerabaija belangrijke herstellingen ondergaan. Laatstgenoemd schip vertoefde in Maart jl. nog een paar weken te Soerabaija, ten einde eenige voorzieningen aan het roer te ondergaan. De twee jaren jongere *Arend*, in 1894 in herstelling geweest, verkeert nog in goeden staat. De *Zwaluw* in 1882 gebouwd en het laatst in 1893 gerepareerd en van een nieuwen ketel voorzien, kan mede geacht worden nog in goeden staat te verkeeren, terwijl de *Condor*, van 1885 dagteekenende, nog in goeden staat verkeert, uitgezonderd de stoomketel, die sporen van ouderdom vertoont. Van de sedert 9 à 10 jaren tot gouvernementsstoomschepen vertimmerde voormalige hopperbarges *Gier*, *Albatros* en *Sperwer* is het eerste — zooals hooger gezegd — sedert 't laatst van Februari jl. tijdelijk buiten dienst om herstellingen te ondergaan, verkeert de *Albatros*, die in het afgeloopen jaar in herstelling is geweest, in goeden staat, terwijl de *Sperwer*, na bij het marine-etablissement te Soerabaija te zijn onderzocht, van December 1895 tot Februari 1896 voorzieningen heeft ondergaan, waardoor het schip nog een jaar dienst zal kunnen doen, om eerst daarna afdoende voorzien te worden. Tot de schepen, die eerst sedert korten tijd in dienst zijn, behooren — behalve de nieuwe *Glatik* — de *Reiger*, de *Raaf*, de *Zeeduif*, de *Zwaan*, de *Flamingo* en de *Pelikaan*. Van deze schepen hebben de *Reiger* in December 1895 en in Maart 1896, de *Zwaan* van October 1895 t m Februari 1896, de *Pelikaan* van Mei tot Juni 1895, te Soerabaija, en de *Flamingo* in Januari 1896, te Pinang, gedokt en eenige voorzieningen ondergaan, bij welke gelegenheid de *Reiger* nieuwe vlampijpen en een nieuwen binnenschoorsteen en de *Pelikaan* eene nieuwe schroef verkreeg, terwijl de *Zeeduif*, die op een rif bezuiden Halmaheira gestrand was, van Mei 1895 tot Januari 1896 herstellingen heeft ondergaan.

Aangaande den toestand der 2 nog overgebleven rivierstoomschepen valt aan te teekenen, dat de *Singkawang*, in 1876 gebouwd, in Maart jl. te Singapore voorzieningen aan het huidkoper en het roer onderging en vermoedelijk tot 1897 bruikbaar zal blijven, terwijl de eerst sedert kort in dienst zijnde *Barito* in December 1895 te Soerabaija gedokt, schoongemaakt, geschilderd en van een standaard-peilkompas voorzien werd.

De 11 adviesbooten, welke de formatie aanwees, waren allen in dienst, en wel 1 ter Sumatra's Westkust, 1 in de Westerafdeeling van Borneo, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 2 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 2 in de residentie Menado en 3 in de residentie Timor. Een der booten in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd voor verderen dienst afgekeurd en ter plaatse verkocht, waarvoor een ander vaartuig in de plaats kwam, ontleend aan de 4 die te Soerabaija in conservatie waren.

Stationneering. In de Westerafdeeling van Borneo werd, nadat in October 1895 de (sedert afgekeurde) *Djambi* naar Soerabaija was opgekomen, de stationneering van een gouvernementsstoomschip opgeheven, bij wijze van proef. Overigens vonden tusschen 1 April 1895 en 31 Maart 1896 in de verdeeling van

de gouvernementsstoomschepen over de verschillende gewesten de volgende veranderingen plaats.

In de wateren van Atjeh, waar in de eerste helft van April 1895 zich bevonden de *Zwaluw*, de *Condor* en de *Flamingo*, verliet de laatste, in October 1895, het station om ter Oostkust van Sumatra, waar het schip ook in Mei en Juni 1895 had vertoefd, dienst te doen, en werd vervangen door de te Soerabaija weder in goeden staat gebrachte *Havik*. In April jl. verliet ook de *Zwaluw* de wateren van Atjeh, daar zij was aangewezen om in het gouvernement Sumatra's Westkust dienst te doen; in hare plaats kwam de *Albatros* uit de wateren van Banka.

Voor de Oostkust van Sumatra, met Banka, was de *Gier* in dienst, die echter in April en Mei 1895 voor eene reis naar de, in de Chineesche zee gelegen, onder Riouw ressorteerende eilanden moest worden gebezigd, en in October 1895, toen de *Flamingo* voor eerstgemeld gewest[1]) beschikbaar kwam, werd aangewezen om speciaal voor Banka dienst te doen, waar het schip echter slechts tot Februari jl. vertoefde, toen het naar Soerabaija moest opkomen om, ter herstelling, tijdelijk buiten dienst gesteld te worden. Voor Banka werd toen aangewezen de *Albatros* uit de wateren van Bali en Lombok, die echter reeds in April jl. naar Atjeh werd gedirigeerd (zie hooger).

Voor den dienst in de — sedert Januari 1895 van een gouvernementsstoomschip ontbloote — wateren van Billiton, d. i. voor het aflossen van het kustlichtpersoneel aldaar, werd een gehuurd stoomvaartuig gebezigd.

In de residentie Riouw bleef de *Singkawang* aangewezen, die echter in Maart 1896 het station voor korten tijd verliet om te Singapore voorzieningen te ondergaan.

Ter Sumatra's Westkust was de *Valk* in dienst tot in de eerste dagen van Januari 1896, toen zij naar Soerabaija opgeroepen en sedert aldaar voor verderen dienst afgekeurd werd, en den 6den Februari jl. vervangen door de voor den dienst weder geschikt gemaakte (in Januari 1895 gestrande) *Zeeduif*. In Mei zou echter de *Zeeduif* naar Tandjong Priok (Batavia) opkomen, terwijl zij ter Sumatra's Westkust inmiddels vervangen werd door de *Zwaluw*, uit de wateren van Atjeh.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo deed alleen het rivierstoomschip *Barito* dienst. Wel werd in September 1895 een tweede gouvernementsstoomschip aangewezen om, in plaats van het zeestoomschip *Raaf* (sedert Februari 1895 aan dit gewest onttrokken ten behoeve van het station Menado), dienst te doen: doch vóórdat het deze bestemming gevolgd had, werd het aangewezen zeestoomschip, de nieuwe *Glatik*, naar Makasser gedirigeerd om aldaar tijdelijk de *Zwaan* te vervangen, die, in September 1895, naar Soerabaija moest opkomen om herstellingen te ondergaan. En toen op 1 Maart jl. die timmering afliep, moest de *Zwaan* invallen om in de wateren van Oost-Java de *Reiger* te vervangen, die op hare beurt voorzieningen noodig had. In Mei zou echter de *Glatik* voor de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo beschikbaar komen, daar de *Zwaan* in verband met het beëindigen van de werkzaamheden aan de *Reiger* alsdan weder het station Makasser zou kunnen betrekken.

In de residentie Ternate, werwaarts in Januari 1895 de *Pelikaan* uit de residentie Oostkust van Sumatra was opgeroepen, deed dit stoomschip dienst tot tegen het einde van November, behoudens eene afwezigheid van medio April tot medio Juni, in welk tijdsverloop het de *Zeeduif* naar Soerabaija convoieerde, en toen aldaar voorzieningen onderging. Na het vertrek van de *Pelikaan* deed, als vroeger, in de wateren van Ternate weder dienst de te Soerabaija opnieuw in goeden staat gebrachte *Zeemeeuw*. Vooraf was echter laatstgenoemd schip nog gedurende ruim drie maanden (tot begin November) gebezigd in de residentie Timor.

In dit laatste station verbleef vervolgens (sedert het laatst van November) de *Pelikaan*, behoudens eene korte afwezigheid (in Maart 1896) naar Ternate, toen de *Zeemeeuw* voor eenige niet tijdroovende voorzieningen nogmaals naar Soerabaija moest opkomen.

In de residentie Amboina bleef de *Arend* gestationneerd.

Voor diensten in de wateren van Bali en Lombok werd beschikt over de *Sperwer*, tot 1 November 1895, toen dit schip tijdelijk buiten dienst moest worden gesteld en vervangen werd door de *Albatros*, die in Maart 1896, na de wederindienststelling van de *Sperwer*, naar Banka is gedirigeerd om aldaar in de plaats van de *Gier* dienst te doen, doch haar nieuwe station al spoedig met den dienst in de Atjehsche wateren verwisselde.

Over de stationneering van de 11 in dienst zijnde adviesbooten is hiervóór reeds gehandeld.

[1]) Het hooger bedoelde hekwielstoomschip *Tamiang* werd met 1 April 1896 in het noordelijk deel van Sumatra's Oostkust — te Seroewaij (Tamiang) — gestationneerd.

§ 4. *Marine-etablissement te Soerabaija.*

Sedert het medegedeelde in het vorig verslag kwam in de voorschriften omtrent het beheer en het bestuur van het marine-etablissement geene verandering.

Aan het voornemen om de ruimte in de bankwerkerij en draaierij te vergrooten, waarmede eenige andere veranderingen gepaard gaan, wordt uitvoering gegeven, nu de in 't vorig verslag (blz. 72) aangekondigde reorganisatie van het ondergeschikt personeel bij de inrichting in Maart 1896 (Indisch Staatsblad n°. 43) is tot stand gekomen. Deze reorganisatie omvat in hoofdzaak het volgende. Aan het hoofd van het vak van stoomwezen werd een hoofdopziener geplaatst, waardoor de tot nu toe ontbrekende eenheid van leiding bij dat vak, zoo noodig voor eene goede samenwerking der verschillende werkplaatsen, zal worden verkregen. Met hetzelfde doel — nauwere samenwerking — werden alsnu de bankwerkerij, draaierij en stelwinkel onder één hoofd, een baas-bankwerker, tevens draaier, vereenigd, en onder dezen werkzaam gesteld twee-onderbazen-bankwerker, tevens draaier. Het aantal machinestellers werd vermeerderd met 3, terwijl, door eene onderverdeeling in opzieners, machinestellers en vice-machinestellers, eene opklimming, welke verband houdt met bekwaamheid en geschiktheid, beter wordt gewaarborgd. De baas-smid, tot nu toe ressorteerende onder het vak van stoomwezen, behoort voortaan tot het vak van scheepsbouw. De betrekking van onderbaas-smid werd opgeheven, evenals die van baas-modelmaker en van onderbaas-ijzergieter, tevens baas-kopergieter. Bij het vak van scheepsbouw werd de betrekking van eerste-opziener omgezet in die van hoofdopziener, terwijl voor de betrekkingen van baas-ketelscheepmaker, onderbaas-ketelscheepmaker, baas-timmerman tevens modelmaker, baas-sloepenmaker tevens kuiper en mastenmaker, vaste titularissen werden benoemd. Het personeel van de baggervaartuigen, ressorteerende onder het vak van uitrusting, werd verminderd, terwijl verschillende betrekkingen van inlandsche beambten in den vervolge door „daggelders" zullen worden vervuld.

De werk- en bergplaatsen voldoen in het algemeen goed aan hare bestemming, en ook omtrent den algemeenen toestand van gebouwen en werktuigen kon in gunstigen zin worden gerapporteerd. Wegens den ruimen voorraad van gezaagd hout [2]) behoefde de stoomzagerij gedurende bijna $3^1/_2$ maand geen dienst te doen.

De gieterij en wel bepaaldelijk de inrichting voor het kopersmelten wordt uitgebreid door de opstelling van een nieuwen Piats-oven. In de ketelscheepmakerij werden in den loop van 1895 opgesteld twee boutmachines, eene hydraulische kielplaatbuigmachine en een pneumatische kookinrichting; eene „Zweimachine" was ontvangen, doch nog niet geplaatst.

De dokken, werfvaartuigen en ander drijvend materieel van het etablissement verkeerden in goeden staat. Het 5000 tons-dok werd in Februari en Maart 1896 plaatselijk hersteld door het vernieuwen van eenige platen, waarvan de dikte zeer afgenomen was, welke herstelling noodig gebleken was bij het dokken van het pantserdekschip *Koningin Wilhelmina der Nederlanden*.

Het aantal waterreservoirs op het etablissement, dienende voor het verzamelen van regenwater voor ketelvoeding, enz., werd door toevoeging van afgekeurde stoomketels uitgebreid, waardoor de gezamenlijke capaciteit tot p. m. 364 000 L. klom.

Hoewel evenals vroeger een groot deel van de oorlogsvloot zich in de wateren van Atjeh ophield en in verband daarmede te Pinang of Singapore werd gedokt en dringend noodige voorzieningen onderging (verg. tabel III in bijlage G), was er toch te Soerabaija gedurende 1895 druk werk, hetgeen in het eerste kwartaal van 1896 eenigszins minder werd.

Bij het vak van scheepsbouw werd geen last van te weinig werkvolk ondervonden. Wel was dit het geval bij het vak van

[2]) In verband met het verstrijken in den aanvang van 1895 van het contract betreffende de exploitatie ten behoeve van de marine van het boschperceel Ngleboer (Rembang) zal voortaan het bij het etablissement benoodigde hout door aankoop moeten worden verkregen. Bij den in den aanvang van 1896 nog in bewerking zijnde voorwaarden van aanbesteding voor de toekomstige aanschaffing van bedoeld artikel zou worden gestreefd naar eene beperking van den voorraad bij het etablissement. Nog zij opgemerkt, dat, wegens den gunstigen uitslag der daartoe genomen proef, de rompen der stoomsloepen in den vervolge van djatihout zullen worden vervaardigd.

stoomwezen, waar het verkrijgen van geoefende en geschikte werklieden, speciaal in de draaierij, dikwijls moeielijk was. Het opleiden van jonge werklieden had tot nog toe weinig opgeleverd. Bij het vak van uitrusting was het benoodigde werkvolk meestal in voldoende mate te verkrijgen.

Evenals in het voorafgegane jaar ontbrak gedurende 1895 aan de formatie één ingenieur van het vak van stoomwezen, waarin door detacheering van een officier-machinist van 's Rijks zeemacht werd voorzien (op den voet der regeling in Indisch Staatsblad 1895 n°. 91). Sedert in Maart jl. een der twee overgebleven ingenieurs voor bedoeld vak, eervol uit 's lands dienst werd ontslagen, wordt in diens plaats beschikt over de diensten van nog een tweeden officier-machinist, die alsnu, na verkregen instemming van den Minister van Marine, van 1 Juni 1896 af, mede op den voet van voormelde regeling voor den tijd van vijf jaren bij het etablissement is gedetacheerd.

Onder het aan het etablissement verbonden ingenieurs-personeel voor het vak van scheepsbouw, ontstond in Mei 1895 eene vacature, door het aan een der titularissen verleend buitenlandsch verlof voor den tijd van een jaar (welk verlof bij ommekomst verlengd is tot herstel van gezondheid). Diens plaats moest tot ult. 1895 onvervuld blijven, maar kon van toen af worden ingenomen, doordien, om de in § 1 hiervóór vermelde reden, beschikbaar kwam de tot dusver te Batavia (bij het departement der marine) gedetacheerde scheepsbouwkundige ingenieur.

Aan de op ult. 1895 geldende formatie van het vaste beambtenpersoneel ontbraken destijds 1 onderbaas-zeilmaker, 2 commandeurs voor het vak van scheepsbouw, 1 onderbaas-ijzergieter tevens baas-kopergieter en 1 machinesteller.

Met den gezondheidstoestand van het personeel van het etablissement was het in het afgeloopen jaar gunstig gesteld. Malaria vertoonde zich slechts in lichten graad; cholera kwam in het geheel niet voor; influenza enkele malen. Het aantal bij het werk verkregen verwondingen bedroeg 38 bij Europeanen en 157 bij inlanders, waaronder echter geene van ernstigen aard.

In 1895 zijn bij het vak van scheepsbouw 86 werken en bij het vak van stoomwezen 61 werken onderhanden geweest, en wel voor het auxiliair eskader respectievelijk bij elk dier vakken 6 en 6, voor de Indische militaire marine 13 en 17, voor de gouvernementsmarine 23 en 15 en voor andere diensttakken 44 en 23.

Tot de bedoelde werken behoorden o. a. de volgende: de belangrijke voorzieningen aan de stoomleiding, werktuigen en ketels van de *Sumatra*; de voorzieningen aan de werktuigen van de *Tromp*; het beëindigen van de herstellingen, enz. van de *Makasser*; het gereed maken van de *Koningin Emma der Nederlanden* voor de reis naar Nederland; de voorzieningen aan werktuigen en ketels van de *Java*; kleine voorzieningen aan de *Bali*; de ketelverwisseling en herstelling der werktuigen van de *Albatros* en de *Zeemeeuw*; de omvangrijke werkzaamheden aan romp, ketel en werktuigen van de *Zeeduif*, noodig geworden door de stranding van dat vaartuig op 2 Januari 1895 en daarop gevolgde afbrenging op 25 Maart d. a. v.; de herstellingen aan werktuigen en ketel van de *Havik*; de aanmaak van stoomketels voor een gouvernementsstoomer type *Condor*, voor het stoombebakeningsvaartuig *Cheribon*, voor het stoomschip *Tagal* der opiumrecherche en voor eenige stoomsloepen; de voorzieningen aan romp, werktuigen en ketels van de gouvernementsstoomschepen *Sperwer*, *Reiger* en *Zwaan*; het herstellen van een „oorlogsdrijvervlot" en aanmaken van houten barakken, een en ander voor het departement van oorlog; de aanmaak van corpsmorts en van ijzeren persbuizen, zoomede voorzieningen aan een baggermolen en aan een stoombarkas, alles voor het departement der burgerlijke openbare werken; de herstellingen aan een Portugeesch oorlogsschip en een Portugeesch adviesjacht; de voorzieningen aan de reeds genoemde *Tagal* en aan eenige andere schepen van den dienst der opiumrecherche, enz.

Van de beide ijzeren drijvende dokken (5000 tons en 1400 tons) werd druk gebruik gemaakt. Het groote dok telde 467, het andere 370 dokdagen, dus te zamen 837 dagen, waarvan 38 voor het auxiliair eskader, 183 voor de Indische militaire marine, 291 voor de gouvernementsmarine en 325 voor andere vaartuigen. Waarschijnlijk zou in de eerste helft van 1896 het 3000 tonsdok, tot dusver in gebruik bij de Droogdok Maatschappij Tandjong Priok, wegens het gereed komen van haar eigen dok, weder voor de marine beschikbaar komen en dan naar Soerabaija worden vervoerd.

Van het baggermaterieel van het marine-etablissement werd in 1895 alleen dienst gedaan door den baggermolen *Tandjong Priok* en de hopperbarge *Japara*. Behoudens eenigen tijd, in het dok doorgebracht tot het ondergaan van herstellingen, deden beide vaartuigen het geheele jaar dienst om het bassin op diepte te houden. Eenige malen werd dit onderbroken, doordat van de *Japara* andere diensten gevorderd werden, als het sleepen van schepen en ketelpont, het verwisselen en bijvullen van gasboeien in de vaarwaters van Soerabaija, het verleenen van assistentie bij het driftig raken van het particuliere houten dok op de reede. De baggermolen *Soerabaija* deed in 1895 geen dienst en werd in conservatie genomen, waartoe het vaartuig ook vier dagen in het droge dok verbleef om onder de waterlijn te worden schoongemaakt, enz. In het geheel werden 189 410 M^3. specie uitgebaggerd.

De algemeene kosten van het marine-etablissement — in 1894 f 616 944 of, na aftrekking van diverse ontvangsten, hoofdzakelijk wegens werkzaamheden voor particulieren, en van kleine contraposten, f 585 942 — beliepen over 1895 ongeveer f 552 838 of zuiver f 518 829. Tot gemelde sommen van f 616 944 en f 552 838 droegen de kosten van toezicht op de werkzaamheden (traktementen, toelagen, premiën, enz. van het vast personeel) respectievelijk f 321 729 en f 324 244 bij; voorts de kosten voor onderhoud van het werfmaterieel en den inventaris der werf, bewaking en verlichting respectievelijk f 123 568 en f 103 148; die van onderhoud en herstelling van gebouwen, enz., voor zoover de werkzaamheden zijn uitgevoerd door den dienst der burgerlijke openbare werken, respectievelijk f 50 812 en f 28 694; die van werkzaamheden aan materieel en gebouwen, niet vallende onder het gewoon onderhoud, in 1894 f 58 926 en in 1895 f 40 695; die wegens aanschaffing van werktuigen en gebruik van gereedschappen in 1894 f 52 235 en in 1895 f 46 164, en eindelijk bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk, enz., in 1894 f 9674 en in 1895 f 9893.

De productie, met andere woorden het totaal verwerkt bedrag (dus ook met inbegrip van het verwerkte voor de inrichting zelve en voor den magazijnsvoorraad) vertegenwoordigde aan materialen en arbeidsloon te zamen een totaal bedrag van f 1 180 660 in 1894 en van f 1 177 048 in 1895. Eene specificatie dier bedragen vindt men in het volgende overzicht.

	1894.			1895.		
	Materialen.	Arbeidsloonen.	Totaal.	Materialen.	Arbeidsloonen.	Totaal.
Wegens werkzaamheden ten behoeve van:						
de inrichting zelve	f 63 007	f 115 849	f 178 856	f 51 468	f 92 326	f 143 794
den magazijnvoorraad en de conservatie van stoomketels	47 464	83 537	131 001	50 839	86 388	137 227
de schepen van het auxiliair eskader	30 499	25 119	55 618	51 520	62 856	114 376
de schepen, stoombarkassen en torpedoboot der Indische militaire marine	190 424	228 433	418 857	147 650	178 939	326 589
de schepen en adviesbooten der gouvernementsmarine	116 847	136 669	253 516	113 636	149 996	263 632
Wegens andere werkzaamheden ten behoeve der marine (transport van materialen, levensmiddelen, sloopen van schepen, laden van steenkolen, enz.)	1 117	16 107	17 224	808	18 221	19 029
Wegens werkzaamheden ten behoeve van:						
andere diensttakken onder beheer van het departement der marine (bebakening, kustverlichting, loodswezen, havendepartementen, enz.)	31 042	38 878	69 920	24 386	37 797	62 183
andere departementen dan dat der marine	22 662	23 447	46 109	65 100	32 521	97 621
Wegens werken hiervóór niet genoemd (daaronder ook die aan vreemde oorlogsschepen en voor particulieren)	1 641	5 341	6 982	6 635	5 962	12 597
Ombouw van het etablissement	1 153	1 424	2 577	"	"	"
Totalen	f 505 856 a)	f 674 804	f 1 180 660	f 512 042 a)	f 665 006	f 1 177 048

a) Hierbij niet gerekend de waarde der uitrustingartikelen, die uit de magazijnen aan de schepen verstrekt worden.

Onlangs is door den Gouverneur-Generaal bepaald, dat het door den directeur der inrichting in te dienen jaarlijksche overzicht van het financieel beheer van het etablissement, in zijn geheelen omvang beschouwd, voortaan in handen zal worden

gesteld van eene uit technische en financieele elementen bestaande commissie, die over de verstrekte gegevens, na zich des gewenscht plaatselijk op de hoogte te hebben gesteld van alles wat op de exploitatie en het beheer van het etablissement betrekking heeft, aan den commandant der zeemacht en chef van het departement der marine, een rapport zal indienen, waarin zoo noodig de vereischte voorstellen worden gedaan, welke tot verbetering van de exploitatie kunnen leiden. Voor het onderzoek van die zoogenaamde „balans" over 1895 zijn in commissie gesteld: als voorzitter een der hoofdingenieurs van de burgerlijke openbare werken, als leden: een der inspecteurs van financiën (bij diens ontstentenis te vervangen door een adjunct-inspecteur), de chef der derde afdeeling (tractie en en materieel) van de exploitatie der Oosterlijnen van de staatsspoorwegen op Java, een te Soerabaija gevestigde civiel-ingenieur, en een luitenant-ter-zee 1ste klasse, zoomede als secretaris een der ingenieurs 1ste klasse voor het vak van scheepsbouw.

In aansluiting aan de gelijksoortige opgaven in vorige verslagen laat men hier ten slotte nog eenige andere gegevens volgen betreffende den omvang van het bedrijf der inrichting, en wel over 1895 en elk der vier voorafgegane jaren. Daar vroeger het eigenlijke marine-etablissement en de sedert medio 1893 daarbij ingesmolten „fabriek voor de marine en het stoomwezen" twee afzonderlijke inrichtingen uitmaakten, hielden de overzichten in vorige verslagen de cijfers voor elke dier inrichtingen (tot medio 1893) uiteen. In de hieronder medegedeelde cijfers over 1891, 1892 en eerste helft 1893 zijn nu echter de cijfers voor de beide inrichtingen saamgetrokken.

JAREN.	Aantal verrichte dagdiensten.		Uitbetaalde arbeidsloonen:			Gelds-waarde der verwerkte materialen.	Verbruikte hoeveelheden (in K.G.).		Aantal arbeiders gemiddeld dagelijks te werk (buiten hen die op taak werkten).	Gemiddeld dagloon:	
	door ambachtslieden.	door koelies. *a*)	aan taakwerk.	aan daggelden. *b*)	Te zamen *c*).		IJzer (bewerkt en onbewerkt).	Steenkolen (waaronder ook smeedkolen en cokes). *d*)		voor ambachtslieden.	voor koelies.
1891 . . .	439 669	180 609	f 185 177	f 476 686	f 661 863	f *e*) * 454 439	* 771 026	* 2 766 624	2153	f 0,83	f $0,47^5$
1892 . . .	471 539	177 087	127 673	505 648	633 321	476 135	368 676	2 625 493	2096	*f*) $0,82^5$	*f*) 0,47
1893 . . .	490 817	198 878	146 163	527 361	673 524	499 736	533 959	2 819 203	2300	$0,82^5$	0,43
1894 . . .	470 887	189 089	172 405	502 399	674 804	505 856	646 717	3 101 008	2207	$0,82^5$	0,42
1895 . . .	440 674	172 722	167 575	497 431	665 006	512 042	482 303	3 059 475	2058	0,83	0,42

a) Ook de koelies (waaronder in deze opgaven tevens de politieoppassers en magazijnknechts zijn medegeteld) zijn vrije lieden.

b) Onder de in deze kolom genoemde sommen zijn over de jaren 1892 t/m 1895 wegens aankoop van materialen, enz., begrepen de volgende sommen: f 6152 f 10 805, f 8826 en f 16 395.

c) Onder de uitbetaalde arbeidsloonen was ter zake van overwerk achtereenvolgens begrepen f 11 206, f 21 996, f 22 522, f 25 503 en f 41 742. Sedert zijn maatregelen genomen om het overwerk tot een minimum terug te brengen.

d) Hieronder is niet begrepen het steenkolenverbruik der baggervloot.

e) Omtrent de volledigheid der met een * gemerkte opgaven bestaat eenige twijfel.

f) Deze gemiddelden betreffen de dagloonen bij het marine-etablissement in zijn toenmaligen omvang; bij de (voormalige) marinefabriek werd gemiddeld genoten in 1891 door ambachtslieden f 0,94 en door koelies f 0,55 per dag, in 1892 respectievelijk f 0,96 en f 0,51 en in de eerste helft van 1893 respectievelijk f 1,09 en f 0,54.

§ 5. *Speciale diensten onder beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting, bebakening en loodswezen. Omtrent de verschillende kust- en havenlichten in den Nederlandsch-Indischen Archipel, de gasboeien in de vaarwaters leidende naar de reede van Soerabaija en het gaslichtschip vóór den ingang der Deli-rivier werden weinig klachten vernomen.

Te Tapa Padri (Benkoelen) werd het hijschlicht vervangen door een vast rood licht der 6de orde op ijzeren opstand. Op het eiland Kelas aan den ingang der Sabang-baai (Poeloe Weh) werd een kustlicht der 5de orde, en aan de Z. W. punt dier baai een bakenlicht opgericht. Beide lichten werden in het derde kwartaal van dit jaar ontstoken. Het hijschlicht op den kop van den zeebreker in de Emmahaven werd vervangen door een vast licht op ijzeren opstand. Door het aanbrengen van een rooden sector in dit licht en in dat op Poeloe Pisang is het aandoen bij nacht van de Koninginnebaai gemakkelijker gemaakt. Wegens eene herstelling van den rotatietoestel werd het kustlicht der 4de orde op Oedjoeng Soengei Bramei in genoemde baai in de eerste dagen van Februari jl. gedurende eene week gebluscht.

De oprichting van een schitterlicht der 4de orde op de Z. O. punt van Lingga (Lingga-Riouw Archipel), de transformatie van het vaste licht der 4de orde op Poeloe Mandalika (residentie Japara) in een schitterlicht van dezelfde orde en het plaatsen van een gaslichtschip op de bank van Tanah (residentie Cheribon) waren in overweging.

Met de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië werd eene overeenkomst aangegaan voor de levering van minerale olie voor den dienst der kustverlichting.

Bij de kleine kustlichten in den Archipel is uitsluitend inlandsch personeel (lichtwachters) geplaatst, en daar de ondervinding leert dat dit personeel bij goede contrôle, op den duur zeer goed voldoet, ligt het in de bedoeling op dien weg verder te gaan, door ook bij de overige kustlichten, uitgenomen die der 1ste en 2de orde, zoomede een drietal kleinere, welke in bijzondere omstandigheden verkeeren, de Europeesche lichtopzichters te vervangen door inlanders, waartoe echter de nieuwe betrekking van hoofdlichtwachter zou verdienen te worden in het leven geroepen. Tot deze verandering, welke zich zoowel uit een geldelijk oogpunt als in andere opzichten aanbeval, is in April jl. door het Opperbestuur machtiging verleend.

De dienstvervulling ook van het Europeesch personeel der kustverlichting gaf geen stof tot klachten. Bij de verschillende kustlicht-etablissementen liet de gezondheidstoestand in 1895 weinig te wenschen over.

Met de geleidelijke invoering van het stelsel van bebakening volgens de regelen, daarvoor aangenomen bij de internationale maritieme conferentie in 1889 te Washington gehouden, werd voortgegaan; zoo kwam in 1895 volgens die regelen de bebakening van het Westervaarwater van Soerabaija tot stand. De bebakening werd uitgebreid met een vast ijzeren baken op de Aroebank (oostkust van Borneo) en vóór de monding der Kleine Koeboe-rivier, Padang Tikar-baai (westkust van Borneo) en met twee van die bakens in het vaarwater naar Benoa (oostkust van Bali). De Babalan-geul (Sumatra's Oostkust) werd bebakend met vier kleine spitse tonnen, terwijl van dit soort drijfbakens er verder nog één geplaatst werd op elke der reeden Panaroekan (residentie Bezoeki), Boender (residentie Madura) en Tepa, eiland Babber (residentie Amboina). Eene witte spitse ton werd gelegd bewesten het Teree-rif (westkust van Billiton) ter vervanging van het vaste baken op dat gevaarlijke punt en eene groene spitse ton (wrakton) op de reede van Soerabaija, ter aanduiding van de ligging van het aldaar gezonken dok. Elders werden een zestal bakentonnen weggenomen. De oprichting van een vast ijzeren baken op het Bajam-rif (residentie Tapanoli) werd, ten gevolge van de groote bezwaren daarbij ondervonden, gestaakt en sedert wordt dit gevaar aangeduid door eene spitse ton.

Omtrent den dienst van het loodswezen werden weinig klachten vernomen: het personeel kon zonder moeite voltallig worden gehouden. In verband met de verminderde vaart in Straat Bali werd het loodspersoneel en materieel te Banjoewangi ingekrompen (November 1895), hetgeen in het reglement voor bedoeld vaarwater eenige wijzigingen noodig maakte; zie voor een en ander Indisch Staatsblad 1896 nos. 255 en 256. Het bepaalde omtrent

de premiën der loodsen te Tandjong Priok (Batavia) onderging eenige wijziging, ten einde sedert medio 1895 daarin ook te doen deelen den onderhavenmeester tevens loodscommissaris (Indisch Staatsblad 1895 n°. 203).

Ten behoeve van den loodsdienst te Soerabaija werd een stoomvaartuig aangekocht, bestemd tot reserve-communicatievaartuig.

Aan loodsgelden werden in de laatst verloopen drie jaren de volgende sommen ontvangen, waarbij op te merken valt dat met 1 Januari 1895 (zie vorig verslag, blz. 74) het tarief voor Tjilatjap niet onbelangrijk is verlaagd.

	1893.	1894.	1895.
Tandjong Priok (Batavia)	f 25 289	f 27 217	f 27 489
Soerabaija (met Grissee)	172 620	103 796	174 065
Banjoewangi (voor Straat Bali)	4 410	1 824	1 706
Tjilatjap	15 469	18 725	11 734

In beginsel is besloten om ook te Emmahaven (de nieuwe haven van Padang) tot de heffing van loods- (en steiger-) gelden over te gaan. In April 1896 is daartoe door het Opperbestuur machtiging verleend. De jaarlijksche opbrengst wordt voorloopig geraamd op f 19 000 (waaronder f 13 500 aan steigergelden).

Haveninrichtingen. Volgens voorloopige opgaven brachten in 1895 de heffing van kaaigelden in de haven Tandjong Priok (Batavia) f 68 766 en die van steigergelden en van huur voor het opslaan van steenkolen aan het oosterboord dier haven f 41 003 op, welke sommen, volgens de thans verkregen nadere gegevens, in 1894 hadden bedragen f 68 798 en f 39 288.

Omtrent de voorziening in het havenmeesterschap te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) en omtrent de aan dat ambt te Tandjong Pandan (Billiton) en Makasser (Celebes) verbonden inkomsten werd eene nadere regeling getroffen; zie voor een en ander Indisch Staatsblad 1895 nos. 240 en 284. Bij Staatsblad 1895 n°. 190 werden de titularissen aangewezen, die in de drie voor den algemeenen handel opengestelde havens op Lombok het havenmeesterschap als bijbetrekking zullen hebben waar te nemen.

Het bleek wenschelijk wijziging te brengen in de voorschriften omtrent den diepgang der schepen, welke te Tjilatjap (Java's zuidkust) in de haven aldaar kunnen worden toegelaten (zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 226).

Hydrographische dienst. Terwijl verschillende partieele opnemingen verricht werden, door oorlogsschepen en gouvernementsstoomschepen, waren in 1895 de drie opnemingsvaartuigen [1]) met de volgende geregelde opnemingen bezig.

Het opnemingsstoomschip *Banda* voltooide de in 1894 begonnen opneming van de Oostgroep der Kleine Paternoster-eilanden, ten westen van Celebes in Straat Makasser. Van deze groep werd eene hydrographische beschrijving uitgegeven. Verder werden opnemingen gedaan tot het herzien van de kaart „n°. 139, Zuidwestkust van Celebes", waarbij tevens een vaarwater is gezocht, voor van om de Noord komende schepen, om langs korten weg langs de eilanden Langkai en Lanjoeakan naar Makasser te komen. Overigens werd de tijd besteed aan het onderzoek van de Bank van Borneo, bezuiden de Kleine Paternoster-eilanden, en naar de gerapporteerde gevaren aldaar, alsmede aan het trianguleeren van de Lima-groep in Straat Makasser, terwijl de omliggende gevaren werden onderzocht. Over het algemeen werd bij de opnemingen op de onbeschutte terreinen veel hinder van harde winden en lastige zeeën ondervonden, waardoor, zelfs onder den wal van Celebes, meermalen slechts langzaam kon worden doorgewerkt. Gedurende het laatste kwartaal was het stuurmanspersoneel, door ziekte als anderszins, steeds onvoltallig, hetgeen een nadeeligen invloed had op den voortgang van het werk. Tweemalen moest het terrein worden verlaten, om de stoombarkas te doen herstellen. In het geheel werd gedurende 221 dagen gewerkt.

Het zeilopnemingsvaartuig *Blommendal* zette de opneming voort van de Oostkust van Sumatra. Het weder werkte daartoe bijzonder mede. Het laatste gedeelte der maand April en de geheele maand Mei werden te Singapore doorgebracht, tot het uitvoeren van noodzakelijke herstellingen. Het heen en weder zeilen van en naar de ververschingsplaats ging met bijzonder ongunstige omstandigheden gepaard, waardoor belangrijke vertraging in het opnemingswerk ontstond. In het geheel kon gedurende 169 dagen op het terrein worden gewerkt.

Het zeilopnemingsvaartuig *Melvill van Carnbée* zette de opneming van Straat Riouw voort en ving tegelijkertijd aan met de vervaardiging van eene afzonderlijke kaart van Straat Boelan, waarvan het Oostelijk gedeelte gereed kwam. In het geheel kon gedurende 195 dagen op het terrein worden gewerkt.

Door het Hydrographisch Bureau te 's Gravenhage (zie vorig verslag, blz. 75) werd gedurende 1895 het volgende verricht.

Ter aanvulling van den voorraad in het depôt te Batavia [2]) werden 3305 stuks kaarten uitgezonden. Op deze kaarten waren alvorens zij werden afgedrukt, 9 groote en 2688 kleine correctiën aangebracht. Van de belangrijke partieele opnemingen, door oorlogsschepen en gouvernementsstoomschepen verricht, werden autographiën vervaardigd, mede ter verzending naar Batavia.

De in 1895 uitgegeven nieuwe kaarten waren de volgende: n°. 14, Oostkust Sumatra, blad VII; n°. 44, Reede Riouw, naar eene nieuwere opneming dan waarnaar de oude kaart was vervaardigd, — en n°. 161, Oostkust Sumatra, Mond der Rokkan-rivier. Van de opneming van het Oostervaarwater van Soerabaija (zie vorig verslag, blz 75) werd eene kopergravure gemaakt en de kaart daarvan uitgegeven.

In gravure werden gegeven de teekeningen van een twaalftal kaarten, waarvan er in de eerste vijf maanden van 1896 vier het licht zagen: n°. 151, Baai van Amboina met plans (ter vervanging van de bestaande kaart): — n°. 162, Key- of Ewaf-eilanden; — n°. 163, Oostkust der Aroe-eilanden, — en n° 164, Vaarwaters en ankerplaatsen op de Oostkust der Aroe-eilanden. Bovendien verschenen de bladen nos. 1—8 der schetskaarten van Nederlandsch-Indië.

De aanstaande commandanten van twee opnemingsvaartuigen werden, alvorens hunne bestemming naar Oost-Indië op te volgen, gedurende eenigen tijd gedetacheerd te Utrecht om zich onder leiding van den hoogleeraar dr. J. A. C. OUDEMANS te oefenen in het doen van astronomische plaatsbepalingen (zie vorig verslag, blz. 75).

§ 6. *Verrichtingen der zeemacht.*

Omtrent het aandeel der marine in de jongste krijgsbedrijven in Groot-Atjeh moet men zich voor dit verslag nog bepalen tot het medegedeelde in hoofdstuk C, § 3. Van de vermeerdering, in verband met de gebeurtenissen aldaar, van onze maritieme middelen in het station Noordelijk Sumatra is reeds gewag gemaakt in noot 1 op blz. 55 hiervóór.

De taak dier scheepsmacht bestond gedurende het tijdvak 1 April 1895 tot 31 Maart 1896, in het verrichten van den stationsdienst ter reede van Olehleh, de handhaving van de bepalingen der scheepvaartregeling, en het tegengaan van visscherij, en van in- en uitvoer op die plaatsen, die alsnog daarvoor gesloten werden gehouden. Ter Oostkust van Atjeh, waar 3 oorlogsbodems gestationneerd waren, viel voor de marine weinig belangrijks voor; zooveel mogelijk werden aldaar met gewapende sloepen de rivieren onderzocht, en de bewakingsdienst streng uitgeoefend. Geruchten omtrent voorgenomen smokkelarijen, en betreffende zeeroof, die ter hoogte van de Aroe-baai (Tamiang) eene enkele maal gepleegd zou zijn, werden niet bewaarheid; het meest nauwgezette onderzoek van de in- en uitgaande vaartuigen bracht geen enkele overtreding van dien aard aan het licht. Op de Noordkust, waar de bewakingsdienst, sedert 29 Maart 1895, door de samenvoeging van de stations III en IV, over drie stations verdeeld was en door 4 oorlogsschepen uitgeoefend werd, bleef het — vooral in het gedeelte Pedirpunt tot Kwala Beratjan — nog steeds onrustig. Vooral ter hoogte van de kwala Boeraboh, welke voortdurend door een oorlogsschip geblokkeerd bleef, moest dikwijls van het scheepsgeschut gebruik gemaakt worden om de kwaadgezinde kampongs Pekan Baroe en Pekan Sot, welker bewoners het der benting te Segli, zoowel als het oorlogsschip en de gewapende sloepen voor de kwala lastig maakten, te tuchtigen. Van het lilla- en geweervuur dier kwaadwilligen werd door de marine evenwel geen letsel bekomen. Eenige handels- en visschersvaartuigen, welke zonder of met ongeldige passen voeren, werden opgebracht en aan de bevoegde autoriteit overgegeven. Meestal bleek, dat de opvarenden zich niet opzettelijk, doch uit onwetendheid aan

---

[1]) In beginsel is besloten de twee zeilopnemingsvaartuigen, tegen den tijd dat zij komen te ontvallen, door materieel te vervangen, waarmede de hydrographische arbeid vlugger zal kunnen vorderen; verg. het slot van de noot op blz. 54 hiervóór.

[2]) Bij dit depôt en bij de 13 onderdepôts elders in den Archipel, waar zeekaarten en gidsen verkrijgbaar zijn gesteld, bracht de verkoop daarvan, volgens voorloopige opgaven, in 1895 f 2816 op, tegen f 3310 (volgens nadere gegevens) in 1894.

deze overtreding van de scheepvaartregeling schuldig hadden gemaakt. Ter Westkust was de bewakingsdienst aan één schip opgedragen; slechts van 2-12 Juli 1895, toen met het oog op de troebelen in het Melaboehsche de aanwezigheid van een oorlogsbodem ter reede aldaar gewenscht was, werd een tweede bodem met de bekruising der kust belast. In de laatste dagen van Juni tuchtigde het ter kuste kruisende oorlogsschip, op verzoek van het civiel bestuur, de vijandiggezinde kampongs in het landschap Boeboen, welks bewoners den onzen te Melaboeh, alsmede den ons goedgezinden Atjehers van Roending, in den laatsten tijd zeer veel last veroorzaakten. Ook buiten het eigenlijke Atjehsche gebied was de aanwezigheid van het ter Westkust gestationneerde oorlogsschip eenige malen noodig, namelijk in September op de kust van Bakongan en aangrenzende streken, in verband met den door een paar sultanstelgen (zie blz. 11 hiervóór) gepleegden roof van prauwen, tot het hernemen waarvan het flottieljevaartuig *Madura* op een paar plaatsen eene landingsdivisie ontscheepte, die — zonder veel tegenstand te ondervinden — het doel, althans gedeeltelijk, bereikte, zoomede in November, toen hetzelfde oorlogsschip gedurende eenige dagen voor Tampat Toean vertoefde, om de ons bevriende hoofden aldaar, des verlangd, bij te staan tegen de vijandelijkheden van zekeren Toekoe Bin van Blang Pedir. De oneenigheden werden echter buiten onze tusschenkomst bijgelegd, zoodat de hulp van de *Madura* ontbeerd kon worden. Toen dezelfde T. Bin vervolgens (in Januari jl.) het landschap Kwala Batoe bestookte (verg. mede blz. 11 hiervóór), begaf het flottieljevaartuig *Sumbawa* zich daarheen om, zoo noodig, den ons goedgezinden radja van dat landschap in zijne pogingen, om T. Bin te verjagen, te steunen, welke hulp echter niet noodig bleek, daar het aan de datoe's van Soesoeh gelukte dien indringer te verdrijven.

Van de 3 à 6 schepen, behoorende tot de divisie in de wateren beoosten Java en Borneo, deden er tot in October 1895 steeds 2 dienst in de wateren van Lombok, voornamelijk om contrôle uit te oefenen op den in- en uitvoer, doch toen in de eerste dagen van genoemde maand te Ampenan een kantoor voor de in-en uitvoerrechten, tevens havenkantoor, geopend werd, kon er toe worden overgegaan om voortaan in de Lomboksche wateren slechts één oorlogsbodem beschikbaar te hebben [1]. Verder verbleef doorgaans één bodem te Makasser, en was een ander schip meer bijzonder belast met het tegengaan van onwettige visscherij naar zeeproducten in onze territoriale wateren in het oostelijk deel van den Archipel. Nog is te vermelden, dat het flottieljevaartuig *Borneo* zich van 28 October 1895 tot 6 Januari 1896 ter zuidkust van Nieuw-Guinea ophield, om de opneming tusschen Straat Marianne en den 141sten lengtegraad, in het voorjaar van 1894 door dien bodem begonnen, te voltooien. Gedurende deze werkzaamheden, waarover gehandeld is op blz. 33 hiervóór, werd twee malen Thursday-eiland aangedaan, om den kolenvoorraad aan te vullen. Den 6den Januari vertrok de *Borneo* via Ternate, Amboina en Makasser naar Soerabaija, om bij het marine-etablissement aldaar eenige voorzieningen te ondergaan. Het fregat *Atjeh* ving in de tweede helft van Maart 1896 eene reis langs de west- en noordkust van Celebes aan, en verder naar Ternate, Amboina en de Bandagroep, om van daar naar Makasser terug te keeren. Het doel dier reis was vlagvertoon, en wat betreft de plaatsen, die weinig door een oorlogsschip bezocht worden, het inwinnen van berichten op politiek en handelsgebied. Tegen het einde van April was de *Atjeh* weder te Makasser beschikbaar. Het pantserdekschip *Koningin Wilhelmina der Nederlanden*, dat, zooals in § 2 hiervóór reeds is gezegd, ruim zes maanden aan de divisie onttrokken was tijdens eene reis naar Delagoabaai (Zuid-Afrika), ten einde het Nederlandsche Gouvernement te vertegenwoordigen bij de plechtige opening van den spoorweg naar Pretoria (Zuid-Afrikaansche Republiek), en bij terugkeer van daar gedurende bijna eene maand (tot 7 November) dienst deed in de wateren van Lombok, werd toen naar Makasser gedirigeerd, om op het in de nabijheid gelegen Loerée-rif de torpedo's te regelen. Na het doorkomen van den westmoesson kon echter met dit werk niet worden voortgegaan, waarom het schip in Januari 1896 naar Amboina stoomde, om in de binnenbaai aldaar met het inschieten der torpedo's voor te gaan.

[1] Het na de ontbinding van de expeditionaire macht (December 1894) op Lombok voor koerierdiensten nog voorloopig aangehouden stoomschip *Cycloop* van de opium-recherche kon in het voorjaar van 1895 gemist worden; het moest toen echter te Soerabaija dokken en eenige voorzieningen, ook aan de werktuigen ondergaan, zoodat het eerst in Januari 1896 weder beschikbaar kwam voor den dienst der opiumrecherche.

Tegen het einde van Maart was de *Koningin Wilhelmina* weder te Makasser terug.

Het in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gestationneerde raderschip 2de klasse *Soembing* maakte verscheidene reizen langs de Oostkust van Borneo en op de bovenrivieren in dit gewest.

Over de verrichtingen der opnemingsvaartuigen is reeds gehandeld op de vorige bladzijde. In Maart jl. verliet één dier schepen, de *Banda*, voor eenigen tijd het opnemingsterrein in Straat Makasser om de vereischte loodingen te doen tot bepaling van de beste richting voor een eventueel uit te leggen telegraafkabel van Ampenan (Lombok) naar Singaradja (Bali).

F. Rechtswezen.

§ 1. *Rechterlijke macht.*

Verbeteringen in de rechtsbedeeling. De voorstellen betreffende eene herziening van het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië en daarmede samenhangende onderwerpen (zie daaromtrent laatstelijk blz. 78 van het vorig verslag) werden onlangs (in Juni jl.) van den Gouverneur-Generaal ontvangen en zijn thans hier te lande in behandeling.

Raden van justitie. De omstandigheid dat de president van den raad van justitie te Batavia tot dusver eene hoogere bezoldiging genoot dan de leden van het Hooggerechtshof, had herhaaldelijk ten gevolge dat de genoemde betrekking slechts kort in dezelfde handen verbleef, omdat de titularis, als hoedanig meestal gekozen werd 's Hofs oudste raadsheer, gemeenlijk al spoedig tot het ambt van vice-president van het opperrechterlijk college werd geroepen. Ten einde die herhaalde mutatiën voor het vervolg te voorkomen, is bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 10 de bedoelde bezoldiging (zonder de periodieke verhoogingen), met ingang van 1 Januari 1896, van f 1100 tot f 1000 's maands teruggebracht, en mitsdien vastgesteld op hetzelfde bedrag van die der leden van het Hooggerechtshof. De thans in functie zijnde titularis is op de nieuwe bezoldiging benoemd.

De samenstelling van bedoelden raad van justitie, laatstelijk geregeld bij Koninklijk besluit van 3 Februari 1867 n°. 35 (Indisch Staatsblad n°. 46), werd ingekrompen bij Koninklijk besluit van 10 October 1895 n°. 26 (Indisch Staatsblad n°. 287), door opheffing van de in 1867 ingestelde, doch in de laatste jaren onvervuld gelaten betrekking van derde-substituut-griffier, daar de ondervinding geleerd had dat zonder nadeel voor den dienst de bestaande voorloopige toestand kon worden bestendigd, om namelijk het werk van den titularis te doen verrichten door een beëedigden eerste-klerk. Tevens werd nu echter het ten behoeve van de griffie toegestaan bedrag voor klerkengelden eenigermate verhoogd.

Bij den raad van justitie te Soerabaija maakten de behoorlijke behandeling van eenige omvangrijke en gewichtige strafzaken, alsmede de Lomboksche aangelegenheden, het dringend noodig het personeel voor den tijd van zes maanden te vermeerderen respectievelijk met een lid en met een substituut-officier van justitie. Daartoe werd, onder nadere en sedert verleende Koninklijke goedkeuring, de gelegenheid geopend door de ordonnanties van 5 October en 17 December 1895 (Indisch Staatsblad n°s. 218 en 277). Voor zooveel den tijdelijken substituut-officier van justitie betreft, is bedoelde maatregel in Juni 1896 (Indisch Staatsblad n°. 106) met zes maanden verlengd. Overigens werd blijvend toegestaan eene vermeerdering van bedienend personeel (Indisch Staatsblad 1895 n°. 288), en zulks in verband met het betrekken door het college van het voor hetzelve bestemde nieuwe gebouw.

Inlandsche rechtbanken. Ook gedurende 1895 (verg. vorig verslag, blz. 78) bleek bij sommige landraden, zoowel op Java en Madura als in de buitenbezittingen, ter opruiming van achterstand buitengewone hulp noodig, waaraan door aanstelling van buitengewone voorzitters, zoomede door tijdelijke versterking van het griffiepersoneel en verhooging van het organiek toegestaan bedrag van schrijfloonen werd tegemoet gekomen.

Toen in het najaar van 1895 de betrekking van landraadvoorzitter te Joana (Japara) openviel, werd de waarneming van dat ambt, tegelijk met zijne eigene functiën, tijdelijk opgedragen aan den voorzitter van den landraad te Patti in dezelfde residentie (gouvernementsbesluit dd. 31 October 1895 n°. 1).

Bij de onder één voorzitter vereenigde landraden te Medan en Bindjei (residentie Oostkust van Sumatra) en bij den landraad

te Menado (residentie van dien naam), bij welke rechtbanken ingevolge de reglementen op het rechtswezen voor die gewesten, de griffier den graad van doctor in de rechtswetenschap moest bezitten, bleek het mogelijk en zelfs wenschelijk dat vereischte te doen vervallen en het griffierschap in handen te brengen of — zooals met dispensatie van bedoeld voorschrift reeds het geval was te Menado — in handen te laten van een practisch ervaren ongegradueerde. In dien zin werd, na verkregen Koninklijke machtiging, bij ordonnantie van 6 September 1895 (Indisch Staatsblad n°. 195) het betrokken artikel van het reglement op het rechtswezen in eerstgenoemde residentie gewijzigd, terwijl bij ordonnantie van 22 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 177) hetzelfde plaats had met opzicht tot het reglement voor de residentie Menado. Bij gouvernementsbesluiten van genoemde data (Indisch Staatsblad 1895 n°. 196 en 178) werd, in verband hiermede, voor den ongegradueerden griffier eene lagere bezoldiging vastgesteld, welke maatregel, wat Menado betreft, echter eerst zal worden toegepast bij de aftreding van den laatstelijk benoemden titularis.

Het in het verslag van 1894 (blz. 197) vermelde Koninklijk besluit dd. 3 September 1894 n°. 41, waardoor de gelegenheid is geopend om onder de daartoe door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen categorieën van landsdienaren de overplaatsingen te beperken, zal, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 31 Mei 1896 n°. 24, ook toepassing vinden ten aanzien van de ongegradueerde griffiers bij de landraden. In verband daarmede is de directeur van justitie uitgenoodigd om, waar overplaatsingen van voormelde ambtenaren alleen ten doel zouden hebben het toekennen van eene geringe traktementsverhooging en niet wegens andere redenen vereischt worden, de noodige voorstellen te doen om, met afwijking van de vastgestelde formatiën, de traktementen van bedoelde landraadgriffiers, binnen de grenzen der daarvoor bij de begrooting toegestane fondsen, in dien zin te regelen dat zoodanige overplaatsingen niet noodig worden.

Presentiegeld aan leden van inlandsche rechtbanken. De toekenning voor een bepaalden termijn aan een drietal bij den landraad en de rechtbank van omgang te Poerwakarta (Krawang) aangestelde leden van eene geldelijke schadeloosstelling voor het bijwonen van elke zitting van genoemde rechtbanken (zie vorig verslag, blz. 78) werd bij gouvernementsbesluiten van 20 April en 20 September 1895 n°s. 3 en 39 nader verlengd.

Opdracht van politierechtspraak aan controleurs bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura. Aan de toepassing van het in Indisch Staatsblad 1894 n°. 216 afgekondigd Koninklijk besluit van 10 December 1892 n°. 48 (zie vorig verslag, blz. 79) werd bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 222 uitbreiding gegeven door ook in de contrôle-afdeeling Noord-Sumanap der residentie Madura de politierechtspraak aan den aldaar geplaatsten controleur bij het binnenlandsch bestuur op te dragen. Zoodanige opdracht werd bij gouvernementsbesluit van 2 September 1895 n°. 2 eveneens verstrekt aan den controleur, belast met het beheer der toen, bij wijze van tijdelijken maatregel (zie hoofdst. J, afd. I, § 4 hierna) in het leven geroepen contrôle-afdeeling Salatiga (Samarang).

§ 2. *Rechtswezen in het algemeen.*

Rechtswezen in de residenties Oostkust van Sumatra en Menado. Over de wijziging bij Indisch Staatsblad 1895 n°s. 195 en 177 gebracht in art. 13 van het reglement op het rechtswezen in eerstgenoemd gewest en in art 19 van dat betreffende laatstgenoemd gewest is reeds gehandeld in § 1.

Rechtswezen in de residentie Amboina. De overweging dat handhaving van het bepaalde bij art. 2 van het op de invoering van een nieuw reglement op het rechtswezen in dit gewest betrekking hebbende Koninklijk besluit van 24 Juli 1881 n°. 84 (Indisch Staatsblad 1882 n°. 20), volgens welk artikel alle regenten en inlandsche gezaghebbers in de residentie Amboina zoowel in burgerlijke als in strafzaken in eersten aanleg voor de voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden aangewezen rechtbanken of rechters terechtstaan, voor een aantal dier hoofden, om hun geringen graad van ontwikkeling en hunne leefwijze overbodig, en zoowel voor eene spoedige rechtsbedeeling als uit een financieel oogpunt niet gewenscht kon worden geacht, heeft er toe geleid om bij Koninklijk besluit van 29 November 1895 n°. 12 (Indisch Staatsblad 1896 n°. 41) bedoeld artikel in dien zin te wijzigen dat het forum privilegiatum voortaan alleen wordt behouden voor de regenten en inlandsche gezaghebbers op het eiland Amboina, de Oeliassers en de Bandagroep, zoomede voor de met den gouden rottanknop (bedoeld bij art. 91 van het reglement in Indisch Staatsblad 1824 n°. 19*a*) begiftigde regenten in het overig gedeelte der residentie, terwijl aan meergemeld artikel eene alinea is toegevoegd, bepalende dat op de hoofden die nu een forum privilegiatum niet meer zullen kunnen doen gelden, het Koninklijk besluit van 3 November 1866 n°. 73 (Indisch Staatsblad 1867 n°. 10) niet van toepassing is, en dit om te voorkomen dat die hoofden zouden worden teruggebracht onder de bepaling van art. 1 van laatstvermeld Koninklijk besluit, en derhalve ook in kleine zaken in eersten aanleg zouden moeten terechtstaan voor den raad van justitie te Makasser.

Rechtswezen in de residentie Bali en Lombok. Als een uitvloeisel van de krachtens Koninklijke machtiging vastgestelde ordonnantie dd. 31 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 181), waarbij het eiland Lombok met de daartoe behoorende kleinere eilanden onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement werd gebracht, „met dien verstande dat, waar het tegendeel niet uitdrukkelijk bepaald wordt, de inheemsche bevolking zoowel voor zoover zij den Mohammedaanschen godsdienst belijdt (Sassaks), als voor zoover zij den Hindoe-godsdienst belijdt (Baliërs), onder het toezicht en de leiding der over haar gestelde Europeesche ambtenaren, wordt gelaten in het genot harer eigen rechtspleging, godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, en zooveel mogelijk gesteld blijft onder de hoofden die volgens de landsinstellingen daarvoor in aanmerking komen" — werden door de Indische Regeering bij een drietal ordonnanties, mede dd. 31 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°s. 184, 185 en 186) de noodige regelingen vastgesteld betreffende het rechtswezen in de nieuwe afdeeling Lombok. Vermits die regelingen aanstonds moesten in werking treden, werden zij uitgevaardigd onder nadere goedkeuring van het Opperbestuur, welke goedkeuring gevolgd is bij Koninklijk besluit dd. 17 April 1896 n°. 26. Waren, ten gevolge van de invoering van ons rechtstreeksch bestuur, de ingezetenen van Lombok c. a., voor zoover zij bij het hiervóór aangehaald voorschrift niet uitdrukkelijk waren uitgezonderd, van zelf onder de werking gekomen van het reglement op het rechtswezen in de residentie Bali en Lombok dd. 21 Mei 1882 (Indisch Staatsblad n°. 142), ten behoeve van de werking van bedoeld reglement in de nieuwe afdeeling Lombok moesten sommige zijner bepalingen gewijzigd worden, omdat het reglement indertijd was samengesteld met het oog uitsluitend op de toenmalige politieke verhoudingen en op de behoeften van het toenmalige gouvernementsgebied. Tot deze wijzigingen nu had betrekking de eerste der drie laatstbedoelde ordonnanties. De beide andere strekten tot regeling van de eigen rechtspleging bij de Sassaks en bij de Baliërs, onder de hooger aangeduide reserves, en zulks met navolging, althans in hoofdzaak, van elders werkende regelingen. Wat de Baliërs betreft, kon vrij wel als model dienen de regeling bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 143 gemaakt voor de eveneens in het genot hunner eigen rechtspleging gelaten Hindoe-Baliërs in de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, behoudens eene afwijking met opzicht tot de rechtsmacht van den sedahan agoeng (ondercollecteur) en de hem ondergeschikte beambten, waarvoor op Lombok in de plaats traden „sedahans" en „djedjenangs", ieder met eene eigene competentie. En voor de Sassaks kon de regeling van de rechtspleging onder de inheemsche bevolking van Groot-Atjeh (Indisch Staatsblad 1881 n°. 83) in vele opzichten worden nagevolgd, behoudens, onder meer, verschil in de tot rechtspraak bevoegde rechtbanken of gerechten, vermits het raadzaam voorkwam onder de Sassaks slechts één soort van rechtbanken: „rechtbank van Sassaksche hoofden en oudsten" in te voeren.

Met gebruikmaking van de bevoegdheid, den Gouverneur-Generaal voorbehouden bij art. 20 van het reglement van 1882, voor zooveel dit artikel bij het aangehaalde Indisch Staatsblad 1895 n°. 184 met betrekking tot Lombok was aangevuld, werd bij gouvernementsbesluit van 5 November 1895 n°. 17 er in toegestemd, dat het residentiegerecht, welks vaste zetel is de gewestelijke hoofdplaats Boeleleng (thans Singaradja geheeten), in de afdeeling Lombok mede zitting houdt op de afdeelingshoofdplaats Ampenan en op de onderafdeelingshoofdplaats Sisi. Ingeval van afwezigheid, belet of ontstentenis van den resident is de assistent-resident van Lombok bevoegd op beide plaatsen het residentiegerecht te houden.

Toepasselijkverklaring van de Europeesche wetgeving op de vreemde oosterlingen. Aan de bewerking van het laatstelijk op blz. 80 van het vorig verslag bedoelde ampliatie van de ordonnantie van 8 December 1855 (Indisch Staatsblad n°. 79) werd, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, door den daarmede belasten rechterlijken ambtenaar op non-activiteit de laatste hand gelegd.

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1895 werden in Indië op den voet van het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 64) als rechtspersoon erkend 5 voor onbepaalden tijd, 1 voor 100 jaar, 1 voor 30 jaar en 18 voor minder dan 30 jaar aangegane vereenigingen. Van deze 25 vereenigingen waren er 8 door Chineezen opgericht, deels van godsdienstigen, deels van liefdadigen aard, deels ook voor gezellig verkeer, terwijl één de Handelsvereeniging „Ek Ho Goan" te Batavia ten doel heeft de behartiging van de belangen van de te dier plaatse en in de omstreken gevestigde importeurs van buiten Nederlandsch-Indië afkomstige handelsgoederen [1]). Onder de 17 andere nieuwe vereenigingen verdienen afzonderlijk te worden genoemd (zie de statuten respectievelijk in de nummers 13, 13, 22, 34, 69, 90 en 98 der Javasche Courant 1895) eene reeds op blz. 49 hiervóór bedoelde vereeniging te Batavia voor het stichten en instandhouden van Christelijke logementen voor zeevarenden en militairen in Nederlandsch-Indië; eene spaar- en hulpbank van het personeel der Algemeene Secretarie te Buitenzorg; eene vereeniging voor de oprichting van eene Fröbelschool te Probolinggo; het „Nederlandsch-Indisch onderwijzersgenootschap te Batavia", beoogende de voortgaande verbetering van het schoolwezen en de behartiging der belangen van het onderwijzend personeel in Nederlandsch-Indië; eene vereeniging die zich de behoorlijke verlichting van de straten der hoofdplaats Buitenzorg ten doel stelt; de „Anti-lepra-bond", Soerabaijasche vereeniging tegen de verbreiding der lepra, zoomede het op blz. 48 hiervóór bedoelde „Militair ondersteuningsfonds" te Batavia. De overige 10 vereenigingen waren: 3 leesgezelschappen, 1 volksbibliotheek (te Samarang), eene vrijmetselaarsvereeniging (te Magelang), eene schietvereeniging, eene raceclub, en 3 societeiten voor gezellig verkeer.

Aan 5 vereenigingen werd rechtspersoonlijkheid geweigerd, en wel aan 4 op grond van de overweging dat zij moesten worden aangemerkt als wederkeerige waarborgmaatschappijen in den zin van art. 10 van het hiervóór genoemde Koninklijk besluit van 28 Maart 1870, en aan de vijfde, eene societeit, omdat de grondslagen der vereeniging in de statuten niet voldoende geregeld waren.

Eindelijk werden nog van 9 reeds vroeger erkende vereenigingen nieuwe of gewijzigde statuten goedgekeurd. Op grond van de zooeven in de eerste plaats vermelde overweging werd in één geval die goedkeuring niet verleend.

Naamlooze vennootschappen. De bewilliging van den Gouverneur-Generaal, die volgens het Indisch Wetboek van Koophandel vereischt wordt, alvorens in Indië naamlooze vennootschappen wettig kunnen tot stand komen, werd in 1895 verleend voor 49 dergelijke maatschappijen, waarvan respectievelijk 20, 10 en 6 gevestigd waren te Batavia, Samarang en Soerabaija, 10 op andere plaatsen van Java, 2 te Padang (Sumatra's Westkust) en 1 te Medan (Sumatra's Oostkust. Van die 49 vennootschappen (waaronder 13 door Chineezen opgericht) waren er 30, die het in cultuur brengen of verder exploiteeren van gronden voor den landbouw beoogden. Daarvan hadden er 11 (door Chineezen opgericht) betrekking tot in de residentie Batavia gelegen particuliere landgoederen, 12 tot erfpachtsgronden op Java (waaronder 1 vennootschap, die tevens de exploitatie van een huurland in Soerakarta betrof), 4 tot erfpachtsgronden in eenig gewest der buitenbezittingen, met name Sumatra's Westkust, Lampongsche Districten en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en 3 tot van de inlandsche bevolking gehuurde gronden (ter verdere exploitatie van 1 suikerfabriek in Kediri, van 2 in één hand zijnde indigo-ondernemingen aldaar en van 1 indigo-onderneming in Pasoeroean). Van de 19 andere der bedoelde 49 Indische vennootschappen beoogden er 7 de overneming van tot dusver voor eigen rekening gedreven zaken, als: drukkerij en boekhandel te Batavia (2 vennootschappen); rijtuigfabriek te Samarang; mijnontginning (jodiumwinning) in de afdeeling Soerabaija; hôtelzaak te Soerabaija; industrieele werkplaatsen te Kediri, en prauwenveer te Padang (Sumatra's Westkust), terwijl een 12-tal strekten tot het in het leven roepen van nieuwe nijverheids- of handelsondernemingen, zooals de aanleg en exploitatie van telephoonverbindingen in verschillende deelen van Java (4 vennootschappen, waaronder éene intercommunale telephoonmaatschappij) de oprichting van een dagblad te Batavia; eene spaar- en depositobank aldaar; eene bouwmaatschappij te Samarang; eene handelmaatschappij te Tagal [2]); een petroleumhandel en een boekhandel en drukkerij, beiden te Magelang (residentie Kadoe) en door Chineezen opgericht; eene hôtelzaak te Kediri, zoomede eene drukkerij te Medan (Sumatra's Oostkust).

Hier te lande werd in 1895 bewilliging verleend op de oprichting van 39 naamlooze vennootschappen, die haren werkkring uitsluitend of ten deele in Nederlandsch-Indië vonden. Het meerendeel daarvan (28) had uitsluitend betrekking tot landbouwzaken, namelijk 18 tot erfpachtsondernemingen (16 op Java, en één in elk der gewesten Lampongsche Districten en Palembang), 2 tot huurlanden in Soerakarta, 2 tot ondernemingen uitsluitend werkende op overeenkomsten met de bevolking op Java, 5 tot landbouwconcessies in de inlandsche rijken Deli, Langkat en Serdang ter Oostkust van Sumatra, en 1 tot eene dergelijke concessie in het rijk Batjan (residentie Ternate). Van de 11 andere der bedoelde 39 vennootschappen betroffen er 4 de overneming van tot dusver voor eigen rekening gedreven handelszaken of fabrieken (waaronder één, welke beoogt het drijven van handel in houtwerken, te verkrijgen door exploitatie van djati- en wildhoutbosschen op Java); 1 het bevorderen van deelneming van Nederlandsch kapitaal in Indische cultuur- en nijverheidsondernemingen; 1 het drijven van handel in het algemeen in Nederlandsch-Indië; 1 het leveren van electrischen stroom voor verlichting en voor andere doeleinden, en 4 het aanleggen en exploiteeren van stoomtramwegen op Java.

Nopens elk der hiervóór bedoelde lichamen vindt men nadere opgaven in bijlage J van dit verslag.

Bewilliging op wijzigingen in de statuten werd in 1895 in 49 gevallen verleend.

Gelijkstelling met Europeanen, rechtstoestand van personen. Art. 109, laatste alinea, van het Regeeringsreglement werd in 1895 toegepast ten aanzien van 42 inlanders en 10 Chineezen, welke 52 personen, op de Chineezen na, allen den Christelijken godsdienst beleden. Overigens kon in 12 gevallen de gevraagde gelijkstelling niet aanstonds worden verleend, omdat de verzoekers nog niet op de voorgeschreven wijze (Indisch Staatsblad 1883 n°. 192) in het wettig bezit van een geslachtsnaam waren gekomen. Op 4 ten behoeve van eenige minderjarige kinderen gedane verzoeken om gelijkstelling met Europeanen werd beslist, dat de kinderen, na voltooiing van hunne opvoeding, zelven op het verzoek konden terugkomen, terwijl ten opzichte van een Afrikaanschen militair werd vastgehouden aan het beginsel, dat zijn verzoek eerst voor definitieve beschikking zou kunnen in aanmerking komen na afloop van zijne dienstverbintenis bij het leger. Aan 8 personen werd de gevraagde gelijkstelling geweigerd, op grond dat de betrokkenen niet geacht kon worden aan de gestelde vereischten [3]) te voldoen. Een Christen-inlander werd onwaardig bevonden de gunst der gelijkstelling deelachtig te worden, terwijl aan twee personen werd te kennen gegeven, dat zij, blijkens de door hen overgelegde geboorte-akten, in verband met de ten tijde van de inschrijving dier akten wettelijke kracht bezittende laatste alinea van art. 61 der Bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving (Indisch Staatsblad 1848 n°. 10), moesten worden geacht reeds tot de Europeesche bevolking te behooren. Dit laatste gold ook ten aanzien van twee andere personen, maar in deze gevallen op grond dat zij als natuurlijke, door een Europeeschen vader erkende kinderen, den staat huns vaders volgen.

§ 3. *Burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering.*

Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied. In aansluiting aan hetgeen omtrent de door genoemde Staatscommissie aan de Regeering ingediende ontwerp-verordeningen voorkomt op blz. 9 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende de

[1]) De statuten dezer Chineesche vereenigingen zijn gepubliceerd in de Javasche Courant 1895 nos. 13, 20, 43, 90 en 98 en 1896 n°. 3.

[2]) Van deze vennootschap is echter tot dusver de akte van oprichting nog niet door middel van de Javasche Courant openbaar gemaakt.

[3]) Zie daaromtrent de circulaires in nos. 4029 en 4998 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

ontwerp-begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1896, kan thans worden medegedeeld dat de voorstellen met betrekking tot de wettiging van natuurlijke erkende kinderen en de erkenning van natuurlijke kinderen, geleid hebben tot regelingen bij Koninklijk besluit, waaromtrent nader wordt gehandeld in de volgende rubriek dezer paragraaf, terwijl het van de Staatscommissie ontvangen nader advies in zake de ontworpen regeling op het stuk van huwelijken tusschen personen die in Nederlandsch-Indië aan een verschillend recht zijn onderworpen, nog hier te lande in behandeling is. Wat de overige voorstellen der Staatscommissie betreft, zijn de adviezen der Indische Regeering omtrent die met betrekking tot de tenuitvoerlegging van vonnissen van landraden en residentiegerechten, in burgerlijke zaken gewezen, en tot de regeling van de rechtspraak der priesterraden nog niet ontvangen, terwijl omtrent de regeling van den toestand der inlandsche Christenen op privaatrechtelijk gebied in nader overleg is getreden met den Gouverneur-Generaal, in wiens handen tevens werd gesteld eene van de Staatscommissie ontvangen, door haar lid mr. T. H. der Kinderen samengestelde, ontwerp-ordonnantie tot regeling van de rechtsbedeeling in burgerlijke zaken onder de inlandsche Christenen in de buitenbezittingen. Voorts is aan den Landvoogd in overweging gegeven om in zake de extinctieve verjaring met betrekking tot inlanders, indien zulks noodig wordt geacht, eene regeling te treffen als door de Staatscommissie werd voorgedragen. Het door de Staatscommissie uitgebracht advies nopens het uit Indië ontvangen voorstel omtrent eene herziening van de bepalingen op het stuk van voogdij en toeziende voogdij is aan de Indische Regeering medegedeeld, terwijl aangaande een onlangs door de Staatscommissie ingediend ontwerp van wet, regelende de wederkeerige uitvoerbaarheid van vonnissen, rechterlijke bevelschriften en akten, gewezen, uitgevaardigd of verleden in het rijk in Europa en in zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen, in overleg is getreden met de Koloniale Besturen en met den Minister van Justitie. Een door meergemelde commissie uitgebracht advies met betrekking tot de uit Indië ontvangen voorstellen tot herziening van de ordonnantie van 23 April 1834 (Indisch Staatsblad n°. 27) op de overschrijving van den eigendom van vaste goederen en het inschrijven van hypotheken daarop (zie het Koloniaal verslag van 1894, blz. 61/62 en de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1895, blz. 15) is thans hier te lande in behandeling, terwijl eindelijk nog zij gemeld dat geen aanleiding is gevonden om gevolg te geven aan de voorstellen der Staatscommissie betreffende de meerderjarigheid van inlanders en met dezen gelijkgestelden, de daarmede verband houdende administratie van erfenissen van onmondige pupillen en de beschikking van hetgeen uit de door boedelkamers beredderde sterfboedels van Mohammedanen aan de armen toekomt.

Aanvulling en wijziging van het Indisch Burgerlijk Wetboek op het stuk van wettiging en erkenning van natuurlijke kinderen. Bij de Koninklijke besluiten van 25 Maart 1896 n°s. 39 en 38 (Indisch Staatsblad n°. 115 en 108) zijn, naar aanleiding van de voorstellen der voormelde Staatscommissie, de tot dusver voor Indië geldende bepalingen op het stuk van wettiging en erkenning van natuurlijke kinderen aangevuld en gewijzigd. De aanvulling betreft art. 275 van het Indisch Burgerlijk Wetboek, en strekt om aan Europeanen, die bij eene tot de inlandsche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorende vrouw buiten huwelijk kinderen verwekt hebben, en die òf door het overlijden der moeder, òf ten gevolge van gewichtige ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal staande redenen, die moeder niet kunnen of niet hebben kunnen huwen, de gelegenheid te geven om voor die kinderen, door tusschenkomst der overheid, den staat en een gedeelte der voorrechten te verwerven, die bij de wet zijn toegekend aan kinderen uit een wettig huwelijk gesproten, terwijl door de wijziging, en wel van art. 284 van gemeld wetboek, overeenkomstig de reeds sedert 1877 door het Hooggerechtshof gevolgde jurisprudentie [1]) wordt uitgemaakt, dat de toestemming ook van eene inlandsche moeder bij haar leven in de erkenning van een natuurlijk kind door een Europeeschen vader noodzakelijk is, in welk geval de burgerlijke betrekkingen, aan de natuurlijke afstamming ontleend, tusschen het kind en de moeder worden opgeheven, onverminderd de gevolgen, verbonden aan eene erkenning door de moeder bij opvolgend huwelijk met den vader. De aan deze wijziging verbonden bepaling (art. 2 van het Koninklijk besluit) strekt om de rechtsgeldigheid te verzekeren van erkenningen, gedaan vóór de afkondiging van het besluit, bij welke de toestemming der inlandsche moeder ontbroken heeft.

Met de invoering der ruimere legitimatio per rescriptum principis wordt mede verbetering beoogd in den maatschappelijken toestand van de talrijke klasse der Indo-Europeanen, terwijl door den hierboven in de tweede plaats bedoelden maatregel, behalve dat het onderwerp afdoende en overeenkomstig de behoeften der Indische maatschappij wordt geregeld, doordat een einde wordt gemaakt aan de tweeslachtige positie waarin uit inlandsche of met deze gelijkgestelde moeders geboren natuurlijke erkende kinderen thans verkeeren, tevens wordt tegemoet gekomen aan de anomalie dat, als niet rechtsgeldig waren te beschouwen, zoo niet alle, dan toch een groot deel van de erkenningen van natuurlijke kinderen welke hadden plaats gevonden in het tijdsverloop sedert de inwerkingtreding van Indisch Staatsblad 1867 n°. 3 [2]) tot in 1877, toen, als gevolg van de hiervóór bedoelde uitspraak van het Hooggerechtshof, gebroken werd met de tot dusver gegolden hebbende opvatting dat bij erkenningen de toestemming van de inlandsche moeder niet noodzakelijk was.

Huwelijken tusschen personen die in Nederlandsch-Indië aan een verschillend recht zijn onderworpen. Van den stand der overwegingen met betrekking tot het voorstel der meergenoemde Staatscommissie omtrent het hiergenoemde onderwerp (zie vorig verslag, blz. 81) is hierboven reeds mededeeling gedaan.

In 1895 beliep het aantal zoogenaamde gemengde huwelijken 91, tegen 85 in 1894 en 89 in 1893. Onderstaand overzicht omtrent de bedoelde 91 huwelijken strekt ten vervolge op vroegere gelijksoortige opgaven.

Ressort van den raad van justitie te:	Huwelijken tusschen					Totaal.
	Europeesche mannen en				Europeesche vrouwen en inlandsche (of daarmede gelijkgestelde) mannen.	
	inlandsche (niet Christen-) vrouwen.	inlandsche (Christen-) vrouwen.	Chineesche (niet Christen-) vrouwen.	Chineesche (Christen-) vrouwen.		
Batavia	11	7	6	3	„	27
Samarang. . . .	10	6	2	2	„	20
Soerabaija . . .	12	7	1	„	„	20
Padang	„	„	„	„	„	„
Makasser. . . .	8	16	„	„	„	24
Totaal . .	41	36	9	5	„	91

Registers van den burgerlijken stand. In verband met de intrekking der afdeeling Montrado en hare insmelting bij de afdeeling Sambas der residentie Westerafdeeling van Borneo (zie vorig verslag, blz. 96) was eene voorziening noodzakelijk met betrekking tot de afsluiting en bewaring van de in de opgeheven afdeeling aangehouden registers van den burgerlijken stand, welke voorziening bij ordonnantie van 26 October 1895 (Indisch Staatsblad n°. 229) in dien geest plaats vond dat de bedoelde registers, voor zoover zij niet reeds krachtens de artt. 17 en 18 van het reglement op het houden der registers van den burgerlijken stand (Indisch Staatsblad 1849 n°. 25) [3]), waren gedeponeerd ter griffie van den raad van justitie te Batavia, werden overgebracht ten kantore van den ambtenaar van den burgerlijken stand te Sambas. Door den resident van Bali en Lombok werden, krachtens het bepaalde bij art. 1 van het zooeven vermelde reglement, bij besluit van 12 Mei 1895 belast met de functiën van ambte-

[1]) Zie 's Hofs arrest dd. 5 Juli 1877, opgenomen onder n°. 3216 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

[2]) Door gemeld Staatsblad werd namelijk van kracht art. 42 van het reglement op het houden van registers van den burgerlijken stand (Indisch Staatsblad 1849 n°. 25) en daardoor de erkenning, zooals die tot dusver bestond, voor het eerst geregeld. Bij de ordonnantie van 13 Juni 1896 (Indisch Staatsblad n°. 109) onderging bedoeld artikel eene door de hierboven besproken wijziging van art. 284 van het Indisch Burgerlijk Wetboek noodig geworden aanvulling.

[3]) Zie het slot van de voorgaande noot.

naar van den burgerlijken stand voor de onderafdeeling West-Lombok der nieuwe afdeeling Lombok de waarnemende assistent-resident dier afdeeling en voor de onderafdeeling Oost-Lombok de aldaar bescheiden controleur der 2de klasse bij het binnenlandsch bestuur. Blijkens Indisch Staatsblad 1895 n. 160 werd bedoelde maatregel sedert van regeeringswege goedgekeurd.

Huwelijken en verstootingen onder Mohammedanen. Ter voorkoming van de misbruiken en de verwarring, voortspruitende uit het sluiten door onbevoegde personen van huwelijken tusschen Mohammedanen volgens de leer van den Islam, en het kennisnemen door hen van verstootingen van aldus gehuwde vrouwen, welke handelingen gevaar kunnen opleveren voor de rechtszekerheid ten aanzien van het familieleven, zijn te dier zake voor Java en Madura, met uitzondering van de Vorstenlanden, bij ordonnantie van 8 September 1895 (Indisch Staatsblad n°. 198) regelen gesteld en op 1 Januari 1896 in werking getreden. Dientengevolge zijn nu tot gemelde handelingen alleen bevoegd de daartoe door het hoofd van gewestelijk bestuur, in overleg met het inlandsch bestuur en lettende op de plaatselijke gewoonten en gebruiken, aangewezen personen [1]). Tevens zijn bij gouvernementsbesluit van 8 September 1895 n°. 4 (Javasche Courant van 13 September n°. 73) voorschriften gegeven, bestemd om aan de bepalingen dier ordonnantie eene richtige uitvoering te verzekeren, terwijl het advies is gevraagd van den adviseur voor oostersche talen en Mohammedaansch recht dr. C. Snouck Hurgronje met betrekking tot de vraag of, en zoo ja, in hoeverre toepasselijkverklaring der bedoelde ordonnantie voor de buitenbezittingen wenschelijk en mogelijk is te achten.

Eigendomsoverdracht van onroerende zaken; regeling van het hypotheekwezen. In afwachting van de geheele herziening der overschrijvingsordonnantie van 1834 (Indisch Staatsblad n°. 27), waaromtrent laatstelijk gehoord is de Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied (verg. blz. 64 hiervóór), werd bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 179, ter voorziening in eene noodzakelijk gebleken verduidelijking, eene gewijzigde lezing van art. 2 dier ordonnantie vastgesteld, terwijl bij n°. 299 van datzelfde Staatsblad het noodige werd bepaald om ook op Lombok gelegenheid te geven tot het verlijden van eigendoms- en hypotheek-akten.

Naamsverandering. Bij gouvernementsbesluit dd. 11 Juli 1895 n°. 25 is, met intrekking van art. 1 van dat van 15 Mei 1870 n°. 10 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2320), het nemen van voorloopige beschikkingen op niet dadelijk voor afwijzing in aanmerking komende verzoeken betreffende aanneming, verandering of bijvoeging van geslachtsnamen, van den Gouverneur-Generaal overgebracht op den directeur van justitie.

Oogstverband. Van deze wijze van krediethulp, geregeld bij Koninklijk besluit dd. 24 Januari 1886 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 57), werd in 1895 met betrekking tot 159 landbouwondernemingen gebruik gemaakt. In elk der negen voorafgegane jaren (1886 t/m 1894) werden gemiddeld voor 129 ondernemingen akten van oogstverband verleden. Uit den als bijlage K hierachter gevoegden staat blijkt tot welke soorten van oogsten en ondernemingen de in 1895 verleden akten betrekking hadden en in welke gewesten de betrokken ondernemingen waren gelegen.

Faillissementen. Omtrent den tegenwoordigen stand der in Indië aanhangige herziening van de Indische wetgeving op het faillissement en de surséance van betaling (zie vorig verslag, blz. 82) zijn aan den Gouverneur-Generaal inlichtingen gevraagd, bij welke gelegenheid 's Landvoogds aandacht is gevestigd op de wijzigingen, welke de nieuwe Nederlandsche wet omtrent die onderwerpen dd. 30 September 1893 (Nederlandsch Staatsblad n°. 140) heeft ondergaan bij de wet van 6 September 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 155), zoomede op de regeling harer invoering bij de wet van 29 Januari 1896 (Nederlandsch Staatsblad n°. 9). Van het stadium van behandeling dezer aangelegenheid in Indië zal het afhangen of de Staatscommissie tot herziening der Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied zal worden uitgenoodigd om thans het ontwerpen van eene nieuwe faillissementswetgeving voor Nederlandsch-Indië in den geest van de nieuwe Nederlandsche bepalingen ter hand te nemen, met de bedoeling om dan later over hare voorstellen het advies der Indische Regeering in te winnen.

Terwijl in het jaar 1894 115 personen of vennootschappen in Nederlandsch-Indië failliet werden verklaard, bepaalde het aantal in 1895 aangebrachte faillissementen zich tot 78, namelijk 6 van Europeanen, 66 van vreemde oosterlingen, 1 van eene vennootschap onder eene Europeesche firma, 4 van vennootschappen, welker firmanten tot de vreemde oosterlingen behoorden, en 1 van eene naamlooze vennootschap. Van deze 78 faillissementen werden er in hetzelfde jaar beëindigd 13, en bovendien werden in 1895 afgedaan 105 van de 234, welke op ult. 1894 aanhangig waren gebleven. Uit het overzicht in bijlage K hierachter blijkt dat de afloop van deze 118 faillissementen (9 van Europeanen, 107 van vreemde oosterlingen en 2 van naamlooze vennootschappen) zoodanig was, dat slechts in 66 gevallen sprake kon zijn van uitkeering aan de concurrente crediteuren (in al welke gevallen, op één na, de uitkeeringen slechts tot hoogstens 10, 25 of 50 pct. beliepen), namelijk in 7 faillissementen van Europeanen, 58 van vreemde oosterlingen en 1 van eene naamlooze vennootschap.

De 78 in 1895 uitgesproken faillissementen betroffen 8 groothandelaren, 1 naamlooze vennootschap tot exploitatie van eene lucifersfabriek, 1 ijsfabrikant, 1 meubelmaker, 6 kooplieden, 15 handelaren in diverse artikelen, 15 tokohouders, 2 pachters tot het houden van pandhuizen en 29 kleinhandelaren, waaronder 2 rondventers.

§ 4. *Strafrecht en strafvordering.*

Samenstelling van nieuwe strafwetboeken. Omtrent het ontwerp van een nieuw strafwetboek voor Europeanen is in Maart jl. advies uitgebracht door den Raad van Indië, zoodat de betrekkelijke Indische voorstellen eerlang mogen worden tegemoet gezien. Wat betreft de voortzetting der taak betreffende het ontwerpen van eene nieuwe codificatie van het strafrecht voor inlanders, en van de wijzigingen die ten gevolge van een en ander in andere reglementen en verordeningen zullen worden vereischt, zijn sedert het te dier zake medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 82) van de Indische Regeering tot nog toe geen nadere berichten ontvangen.

Strafbaarstelling van valsche getuigenis onder eede afgelegd vóór de terechtzitting. De noodzakelijkheid heeft zich doen gevoelen [2]) om, in afwachting van de invoering van nieuwe strafwetboeken, reeds thans te voorzien in eene in de vigeerende strafbepalingen bestaande leemte, dat namelijk valsche getuigenis onder eede afgelegd vóór de terechtzitting niet strafbaar was. Bij Koninklijk besluit van 18 Februari 1896 n°. 31 (Indisch Staatsblad n°. 78) zijn dienovereenkomstig, in navolging van art. 207 van het Nederlandsch Wetboek van strafrecht, in het Wetboek van strafrecht voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië zoodanige wijzigingen gebracht dat voortaan elke valsche verklaring onder eede afgelegd, in de gevallen waarin een wettelijk voorschrift eene verklaring onder eede vordert of daaraan rechtsgevolgen verbindt, strafbaar is gesteld, terwijl — met het oog op de omstandigheid dat het reglement op de strafvordering voor de raden van justitie op Java en het Hooggerechtshof in Nederlandsch-Indië, mitsgaders voor de residenten op Java en Madura, rechtsprekende in zaken van overtreding tegen Europeanen en met hen gelijkgestelde personen, slechts voor het geval dat de valsche getuigenis ter terechtzitting werd afgelegd, de rechtspleging afzonderlijk regelde, — aan dat reglement een nieuw artikel is toegevoegd, waarbij de bevoegdheid van den rechter-commissaris in strafzaken de noodige uitbreiding heeft ondergaan. Bij ordonnantie van 22 April 1896 (Indisch Staatsblad n°. 79) is het Wetboek van strafrecht voor inlanders met de zooeven besproken wijzigingen in dat voor Europeanen in overeenstemming gebracht.

Uitlevering. Van de toepasselijkverklaring, bij eene additioneele overeenkomst, van het bestaande uitleveringsverdrag met Denemarken dd. 18 Januari 1894, op de wederzijdsche koloniën (Indisch Staatsblad 1895 n°. 266) is reeds melding gemaakt in hoofdstuk C, § 1 hiervóór.

Nadat in Juni jl. de uitwisseling der akten van bekrachtiging had plaats gehad, is o. a. ook aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië de afkondiging opgedragen van het op 2 Februari 1895 tusschen Nederland en Liberia gesloten uitleveringsverdrag, hetwelk, blijkens art. 15, ook voor de Nederlandsche koloniën geldt, „voor zoover als de wetten, op dat oogenblik in die koloniën van kracht, het zullen toelaten".

[1]) Van de ter uitvoering van de ordonnantie door de residenten gedane aanwijzingen is voor een aantal gewesten melding gemaakt in de Javasche Courant.

[2]) Hierop werd o. a. gewezen in het verslag van de commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende het request van C. F. Don Griot. Zie de gedrukte stukken der zitting 1893—1894 — **61**, n°. 1.

Aan dit algemeene voorbehoud is eene zoodanige beteekenis te hechten, dat dientengevolge de Koloniale Regeering voor misdrijven, analoog aan de in het verdrag omschrevene, doch volgens de koloniale wetboeken eenigszins anders omschreven, tot uitlevering bevoegd is.

Gedurende 1895 werd door den Gouverneur-Generaal, nadat aan de voorgeschreven formaliteiten voldaan was, gevolg gegeven aan een door consulaire tusschenkomst van het Bestuur der Straits-Settlements ontvangen verzoek om uitlevering van twee van diefstal beschuldigde Europeanen (gouvernementsbesluit dd. 20 Augustus 1895 n°. 58).

Aan twee mede langs consulairen weg ontvangen aanvragen van gemeld Bestuur om uitlevering van een Europeaan en van eene Chineesche vrouw, beiden beschuldigd van misbruik van vertrouwen, kon niet worden voldaan, omdat in het eerste geval het ten laste gelegde misdrijf, indien het inderdaad gepleegd was, op Java bedreven zou zijn, en volgens art. 2 van het Koninklijk besluit van 8 Mei 1883 n° 26 (Indisch Staatsblad n°. 188) vreemdelingen niet uitgeleverd worden dan wegens de in dat artikel genoemde misdrijven, welke *buiten* Nederland of zijne koloniën en bezittingen zijn gepleegd, terwijl in het andere geval het aan de vrouw ten laste gelegde feit niet viel in de omschrijving van een der in het zooeven aangehaald artikel vermelde misdrijven.

Onzerzijds werd, mede door consulaire tusschenkomst, van genoemd Britsch Koloniaal Bestuur de uitlevering verkregen van een inlander, beschuldigd van misbruik van vertrouwen, te Soerabaija gepleegd, zoomede van een naar Singapore gevluchten, wegens het desbewust invoeren in Nederlandsch-Indië van valsche bankbiljetten tot dwangarbeid veroordeelden Chinees.

Gratie en remissie van straffen. Gedurende 1895 had de Gouverneur-Generaal nopens 87 verzoeken om gratie van de doodstraf te beslissen. Aan 41 veroordeelden, waarvan 39 inlanders (waaronder 1 militair) en 2 Chineezen werd lijfsgenade geschonken (zie lager de noten *a* en *b* onder het staatje), aan de 46 overigen, zijnde 44 inlanders (niet-militairen) en 2 Chineezen, werd de doodstraf voltrokken. Door 4 ter dood veroordeelde inlanders (waaronder 1 militair) werd geen verzoek om gratie gedaan.

Ter gelegenheid van de viering van den geboortedag van H. M. de Koningin werd in 1895 aan 51 Europeesche en aan 1443 inlandsche en met dezen gelijkgestelde veroordeelden geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf verleend.

Aan 9 tot dwangarbeid veroordeelde inlanders (waaronder 1 militair) werd wegens in en door den dienst bekomen verwondingen gratie geschonken, terwijl gunstig werd beschikt op de verzoeken om kwijtschelding van straf van 5 eveneens tot dwangarbeid veroordeelde inlanders, waarvan er één aan melaatschheid en de vier andere aan berriberri lijdende waren. Bij wijze van belooning werd gratie of remissie van straf verleend aan 205 veroordeelden tot dwangarbeid (196 inlanders en 9 Chineezen), die tijdens het ondergaan van hunne straf door het een of ander feit zich bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt. Dit was het geval met 194 op Lombok en 11 in Atjeh.

In het geheel werd door den Gouverneur-Generaal in 1895 gratie of remissie van straf verleend aan 1831 burgerlijke en 46 militaire veroordeelden. De 1831 burgerlijke gegratieerden bestonden uit 36 Europeanen, 67 vreemde oosterlingen en 1728 inlanders; de 46 militaire gegratieerden uit 37 Europeanen en 9 inlanders.

Het volgende staatje geeft daarvan een nader overzicht:

Aard der straffen, waarvan gratie of remissie werd verleend.	Europeanen	Chineezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal.
Doodstraf	„	*a*) 2	„	*b*) 39	41
Tuchthuisstraf	11	„	„	„	11
Detentie	*c*) 1	„	„	*c*) 1	2
Gevangenis	*d*) 43	„	„	*c*) 5	48
Dwangarbeid *in* en *buiten* den ketting	„	48	3	*e*) 1652	1703
Bannissement	„	„	„	*f*) 6	6
Wegzending naar een oord van ballingschap	„	„	„	1	1
Ten arbeidstelling aan de publieke werken	„	6	„	10	16
Geldboete	11	7	„	20	38
Verbeurdverklaring van goederen	„	1	„	3	4
Plaatsing bij een strafdetachement	*c*) 2	„	„	„	2
Provoost	*g*) 5	„	„	„	5
Totaal.	73	64	3	1737	1877

a) Van deze 2 gegratieerden was 1 veroordeeld ter zake van moord, en 1 ter zake van diefstal bij nacht door meer dan één gewapend persoon in een bewoond huis met buitenbraak en geweld, gevolgd door doodslag.

b) Hieronder 1 militair (veroordeeld ter zake van het moedwillig toebrengen van eene doodelijke kwetsuur aan een ingezetene, belast met eenigen openbaren dienst in de waarneming van die bediening); voorts 12 Baliërs, die zich aan verschillende feiten hadden schuldig gemaakt, waartegen de Balische instellingen de doodstraf bedreigen. Van de 26 overige gegratieerden hadden zich 10 schuldig gemaakt aan moord, en 16 aan diefstal bij nacht, in de meeste gevallen onder verzwarende omstandigheden.

c) Militairen der landmacht.

d) Hieronder 34 militairen der landmacht.

e) Als voren 2.

f) Baliërs.

g) Leden der schutterij.

Veediefstallen. Ter voldoening aan een van de zijde der Tweede Kamer der Staten-Generaal geuiten wensch (zie noot 2 op blz. 3 hiervóór) wordt thans voor 't eerst overgelegd (zie bijlage L hierachter) eene gewestelijk ingerichte statistiek, aanwijzende zoowel het aantal zaken wegens veediefstal gedurende 1895 op Java en Madura door den rechter behandeld, als het aantal in die zaken betrokken beklaagden, een en ander afzonderlijk wat betreft de gevallen waarin veroordeeling volgde en die welke tot vrijspraak leidden.

§ 5. *Gevangeniswezen.*

Gedurende 1895 werden op Java en Madura gebouwd en reeds opgeleverd 6 en in de buitenbezittingen 15 nieuwe gevangenissen (onder de eerstbedoelde bevonden zich 5 districtsgevangenissen). Op Java waren het de landsgevangenis te Blora (Rembang) en de districtsgevangenissen te Laboean (Bantam), Indihiang (Preanger Regentschappen), Dringoe (Probolinggo) en Wonoredjo (Banjoemas); op Madura de districtsgevangenis te Kedoengdong. De 15 landsgevangenissen in de buitenbezittingen waren die te Kepahiang (Palembang), Laboean Bilik (Oostkust van Sumatra), Soengei Kakap (Westerafdeeling van Borneo), Boeloengan en Sampit (beide in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), Tanawangko (Menado), Amahei, Gisser, Waroe, Elat, Kairatoe en Serwaroe (alle in het gewest Amboina) en Ampenan, Mataram en Sisi (alle drie op Lombok).

Te Loeboe Sikaping (Sumatra's Westkust) werd ter vervanging van de oude afgekeurde gevangenis de gymnastiekzaal van het vroegere militair etablissement in gebruik genomen. Ook de gevangenis te Loeboe Basoeng in laatstgemeld gewest werd afgekeurd en werden de gevangenen, in afwachting van het gereedkomen van een nieuw gebouw, gehuisvest in het ledigstaand koffiepakhuis. Door uitbouwing of gewijzigde indeeling werd op een 8-tal plaatsen de bestaande (lands-) gevangenis voor een grooter aantal personen ingericht (daaronder 1 in de buitenbezittingen), terwijl bij de landsgevangenis te Bondowosso (Bezoeki) een vroeger voor de verpleging van zieke prostituées bestemd blok voor de opneming van gevangenen beschikbaar kwam. Enkel herstellingen of verbeteringen ondergingen 4 (lands-) gevangenissen op Java en 12 in de buitenbezittingen. De gevangenis te Ampel (Soerakarta) werd, in verband met de opheffing van het regentschap van dien naam, buiten gebruik gesteld; de gevangenen werden naar de gevangenis te Boijolali overgebracht.

De op blz. 83 van het vorig verslag vermelde maatregel, om twee tot plaatsing in een verbeterhuis verwezen Europeesche jongelieden bij kolonisten van de landbouwkolonie te Poespo (Pasoeroean) uit te besteden, werkte — blijkens de rapporten van den met het toezicht belasten controleur bij het binnenlandsch bestuur — zeer bevredigend. Over het gedrag der jongelieden, die de kolonisten bij den veldarbeid behulpzaam waren, viel niet te klagen.

Omtrent de mutatiën onder de gevangenen zijn volledige opgaven nog alleen ontvangen over 1894 (verg. bijlage M hierachter). Daaruit blijkt dat er bij het einde van 1893 in hechtenis waren (volgens verbeterde opgaven) 31 039 en bij het einde van 1894 27 784 personen, waaronder respectievelijk 6384 en 5712 preventief of daarmede gelijk te stellen gevangenen. Derhalve was het getal definitief veroordeelden, dat is van hen wier vonnis in kracht van gewijsde was gegaan, van 24 655 op ult. 1893 (waaronder 9345 politioneel gestraften) verminderd tot 22 072 (daaronder 9545 politioneel gestraften) bij het einde van 1894 [1]). Naar

[1]) Bij deze totalen zijn niet mede geteld de gevangenen, die in de statistiek (verg. rubriek H van bedoelde bijlage M) afzonderlijk verantwoord zijn als „doortrekkende gevangenen" op den laatsten dag van het jaar, en wier aantal — zonder dat het blijkt tot welke categorie van gevangenen zij behoorden — op ult. 1893 bedroeg 338 en op ult. 1894 547.

landaard en kunne waren de hoogerbedoelde totalen van 31 039 en 27 784 gevangenen verdeeld als volgt (vóor gewestelijke opgaven zij verwezen naar blz. 8 en 9 van voormelde bijlage).

LANDAARD.	31 December 1893 (verbeterde opgaven).							31 December 1894.						
	Burgerlijke en militaire veroordeelden en preventief in hechtenis gestelden.			Kunne der *burgerlijke* gevangenen.			Militaire gevangenen (land- en zeemacht). b)	Burgerlijke en militaire veroordeelden en preventief in hechtenis gestelden.			Kunne der *burgerlijke* gevangenen.			Militaire gevangenen (land- en zeemacht). b)
	Veroordeelden wier vonnis reeds in kracht van gewijsde was gegaan.	Veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan en preventief in hechtenis gestelden.	Totaal gevangenen.	Mannen. a)	Vrouwen.	Te zamen.		Veroordeelden wier vonnis reeds in kracht van gewijsde was gegaan.	Veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan en preventief in hechtenis gestelden.	Totaal gevangenen.	Mannen. a)	Vrouwen.	Te zamen.	
Europeanen c)	214	67	281	154	3	157	124	251	64	315	190	3	193	122
Inlanders	22 899	5 971	28 870	27 483	1 313	28 796	74	20 372	5 303	25 675	24 330	1 246	25 576	99
Vreemde oosterlingen	1 542	346	1 888	1 857	31	1 888	„	1 449	345	1 794	1 755	39	1 794	„
Te zamen (ongerekend de gegijzelden) d)	e) 24 655	g) 6 384	31 039	29 494	1 347	30 841	198	f) 22 072	h) 5 712	27 784	26 275	1 288	27 563	221
Van hen bevonden zich:														
op Java en Madura	15 191	5 003	20 194	18 833	1 231	20 064	130	14 932	4 557	19 489	18 137	1 175	19 312	177
in de buitenbezittingen	9 464	1 381	10 845	10 661	116	10 777	68	7 140	1 155	8 295	8 138	113	8 251	44
Te zamen als boven	24 655	6 384	31 039	29 494	1 347	30 841	198	22 072	5 712	27 784	26 275	1 288	27 563	221

a) Nu, ingevolge Indisch Staatsblad 1890 nº. 58, de straf van militaire gevangenis, indien zij wordt opgelegd voor minder dan 5 jaren, niet altijd met vervallenverklaring van den militairen stand behoeft gepaard te gaan, en uit de ontvangen opgaven niet blijkt hoevelen dientengevolge uit het leger zijn afgevoerd, zijn in deze kolom al de veroordeelden tot militaire gevangenis medegeteld, bedragende op ult. 1893 99 Europeanen en 50 inlanders, en op ult. 1894 respectievelijk 118 en 48.

Uit den aard der zaak zijn onder de *burgerlijke* gevangenen tevens medegeteld de gewezen militairen of schepelingen, veroordeeld tot straffen die steeds met vervallenverklaring of ontzegging gepaard gaan. Ten aanzien van de inlanders is dit aantal echter niet afzonderlijk bekend.

b) In deze kolom zijn uitsluitend vermeld die militaire gevangenen van wie met zekerheid bekend is dat zij tot het leger of tot de marine zijn blijven behooren.

c) Onder de opgaven van 1894, die betrekking hebben tot de militairen of tot de van den militairen stand tijdelijk of voorgoed ontzette personen, is één Afrikaan begrepen.

d) Het aantal gegijzelden beliep op ult. 1893 185 en op ult. 1894 234, waaronder respectievelijk 58 en 93 wegens niet-betaling van geldboeten, waartoe zij veroordeeld waren.

e) Hiervan 579 burgerlijke veroordeelden, die nog *niet* op hunne definitieve strafplaatsen waren aangebracht, namelijk 547 inlanders en 32 vreemde oosterlingen.

f) Hieronder 650 als voren, namelijk 626 inlanders en 24 vreemde oosterlingen.

g) Hieronder 87 preventief in hechtenis gestelde militairen (57 Europeanen of met hen gelijkgestelden en 30 inlanders). Onder de 6297 *niet*-militairen (10 Europeanen, 5941 inlanders en 346 vreemde oosterlingen) telde men 2011 reeds gevonnisden, maar wier zaak nog in behandeling was of nog aangebracht kon worden bij den hoogeren rechter (4 Europeanen, 1902 inlanders en 105 vreemde oosterlingen).

h) Hieronder 88 preventief in hechtenis gestelde militairen (46 Europeanen of met hen gelijkgestelden en 42 inlanders). Onder de 5624 *niet*-militairen (18 Europeanen, 5261 inlanders en 345 vreemde oosterlingen) telde men 1743 reeds gevonnisden als bedoeld aan het slot der voorgaande noot (6 Europeanen 1614 inlanders en 123 vreemde oosterlingen).

De gehouden aanteekeningen omtrent de mutatiën onder de gevangenen wijzen over 1894 2376 sterfgevallen aan, namelijk 600 (of 9.9 pct.) [1]) onder de preventief in hechtenis gestelden en die veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan, en 1776 (of 7.6 pct.) onder de veroordeelden die reeds hunne straf ondergingen. Over 1893 waren de cijfers 559 en 1796 of respectievelijk 8.9 en 7.2 pct.

Wat het jaar 1895 betreft, bevat bijlage N hierachter voorloopige gegevens betreffende het aantal gevangenen bij het einde van dat jaar aanwezig, en wel voor elke gevangenis (niet uitsluitend zijnde een enkel voor doortrekkende gevangenen bestemde zoogenaamde districtsgevangenis) in het bijzonder, zoomede betreffende het aantal gedurende het geheele jaar onder de gevangenen voorgekomen ziekte- en sterfgevallen. Op grond van die gegevens meent de directeur van justitie in zijne verslagbijdrage te kunnen constateeren dat, evenals dit in 1894 het geval was, de gezondheidstoestand onder de gevangenen in hoofdzaak alleen ten opzichte van de berriberri te wenschen overliet; van andere epidemieën toch, welke in vroegere jaren in de gevangenissen meermalen vele slachtoffers eischten, was geen sprake, terwijl ook de overige voorgekomen ziektegevallen meerendeels niet van ernstigen aard waren. Genoemde departementschef wijst er intusschen op dat, bij de beoordeeling van het vrij hooge percentage van ziekte- en sterfgevallen bij enkele gevangenissen, met name bij die te Samarang en te Soerabaija, niet uit het oog mag worden verloren dat dit voor een deel moet worden toegeschreven aan de gevolgen van de militaire expeditie naar Lombok, van waar vele gezond vertrokken dwangarbeiders ziek naar hunne oorspronkelijke strafplaats terugkeerden.

Terwijl in de landsgevangenis te Batavia de verhouding tusschen de gemiddelde dagelijksche sterkte en het aantal ziekte- en sterfgevallen niet noemenswaardig verschilde met die van het voorafgegane jaar, was de toestand in het dwangarbeiderskwartier aldaar minder gunstig. Op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 527 man telde men toch 1444 ziekte- en 153 sterf-

[1]) De percentsgewijze verhouding is berekend naar de gemiddelde sterkte der betrokken categorieën van gevangenen, als zoodanig aannemende de middensom van hun aantal op 1 Januari en op 31 December.

gevallen, tegen 1493 en 141 op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 651 man in 1894. Ook de uitkomsten verkregen met evacuatie van berriberri-lijders naar het uitsluitend voor hen bestemde gesticht te Buitenzorg [1]) waren minder bevredigend. Er werden in het geheel in 1895 1212 personen daarheen overgebracht (daaronder ook begrepen de aan de ziekte lijdende veroordeelden, die van andere plaatsen in den Archipel naar Batavia werden opgezonden, uitsluitend met het doel om van daar naar het bedoelde gesticht te worden geëvacueerd), terwijl als genezen konden worden ontslagen 131 lijders, tegen 167 in 1894. Het sterftecijfer is in genoemd gesticht echter doorgaand beduidend lager dan elders, zoodat de gunstige invloed van het klimaat althans in dat opzicht niet te miskennen valt. In de centrale gevangenis voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden te Samarang liet de gezondheidstoestand niets te wenschen over, doch in het dwangarbeiderskwartier aldaar (te Mlaten) telde men op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 624 man, gemiddeld 85 zieken per dag, en in het geheele jaar 62 dooden, terwijl deze cijfers in 1894 respectievelijk 632, 52 en 53 bedroegen. De gunstige wending, welke het verloop der berriberri te Toebang (Rembang) in 1894, na het betrekken van de nieuwe lokalen had genomen (zie vorig verslag, blz. 85), bleef ook in 1895 aanhouden, in die mate zelfs dat er zich geen enkel sterfgeval aan deze ziekte voordeed. In de gevangenis voor mannen te Soerabaija bleef de berriberri afwisselend meer of minder hevig gedurende het geheele jaar heerschen, terwijl ook vele gevallen van koorts en buikziekten, voornamelijk onder de van Lombok geëvacueerden, voorkwamen. Hoewel het aantal ziektegevallen naar verhouding lager was dan in het voorafgegane jaar (2034, tegen 3507 in 1894, op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van respectievelijk 674 en 908 man), beliep het aantal sterfgevallen niet minder dan 451 tegen (164 in 1894). Deze hoogst ongunstige toestand heeft, op advies van den chef over den geneeskundigen dienst, er toe geleid om eenige lokalen van een ledig staand koffiepakhuis (wat het terrein betreft, oogenschijnlijk gunstig gelegen) in te richten tot opneming van gevangenen, waardoor men hoopt in den gezondheidstoestand eenige verbetering te kunnen aanbrengen. De bedoelde maatregel was echter, bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf nog te kort in werking om over de uitkomsten er van reeds een oordeel te kunnen uitspreken. Ook overigens wordt steeds met de uiterste zorg alles, wat door de wetenschap in het belang der hygiëne wenschelijk of noodig wordt geacht, in toepassing gebracht, evenwel tot dusver zonder merkbaar resultaat. Ook in de te Soerabaija gevestigde centrale strafinrichting voor tot dwangarbeid veroordeelde vrouwen bleef de gezondheidstoestand ongunstig. Op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 118 vrouwen waren gemiddeld per dag 28 zieken, terwijl in het geheele jaar 45 sterfgevallen voorkwamen. In 1894 bedroegen deze cijfers, op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 136 vrouwen, respectievelijk 29 en 55. De in October 1894 in de gevangenis te Malang (Pasoeroean) uitgebroken berriberri-epidemie (zie blz. 85 van het vorig verslag) bleef gedurende het geheele jaar 1895 heerschen. Van de 176 aldaar voorgekomen ziektegevallen waren 109 gevallen van berriberri, terwijl aan die ziekte 77 lijders bezweken. Intusschen viel, ook door strenge toepassing van de reeds ten vorigen jare genomen maatregelen, gaandeweg verbetering waar te nemen en bleven op ult. 1895 nog slechts 9 lijders in behandeling, terwijl in den laatsten tijd zich geen nieuwe gevallen meer voordeden. Maatregelen van gelijken aard als de zooeven bedoelde werden ook getroffen in de residentie Probolinggo, waar in de drie landsgevangenissen mede talrijke gevallen van berriberri voorkwamen. Eene kleine verbetering in den gezondheidstoestand viel waar te nemen in de residentie Bezoeki. Kwamen in 1894 in de vijf landsgevangenissen aldaar gezamenlijk 521 ziekte- en 124 sterfgevallen voor, in 1895 bedroegen deze cijfers 419 en 90 (hiervan respectievelijk 235 en 70 wegens berriberri). De vermindering van het aantal ziekte- en sterfgevallen schijnt verband te houden met de sedert Mei 1895 — door de splitsing der landraden te Bondowosso en Djember — mogelijk geworden spoediger berechting, waardoor de duur der preventieve hechtenis aanmerkelijk werd bekort.

Zooals gewoonlijk was de gezondheidstoestand ter Sumatra's Westkust bevredigend onder de plaatselijk veroordeelden, doch ongunstig onder de van elders afkomstige dwangarbeiders, vooral onder de geëvacueerden van Atjeh en van het mijn-etablissement te Sawah Loento. Omtrent de bij dit etablissement tewerkgestelde dwangarbeiders wordt gemeld, dat in de eerste helft des jaars de toestand niet ongunstig was; op ult. Mei telde men op de 2025 veroordeelden, welke toen bij de kolenontginning werkzaam waren, slechts 283 zieken. Van dat tijdstip af echter begon het ziektecijfer gaandeweg te stijgen en bereikte einde September zijn hoogsten stand, namelijk 537 op de toen aanwezige 1922 man. Deze ongunstige verhouding was voor een deel het gevolg van het heerschen van eene influenza-epidemie onder de veroordeelden, deels was zij te wijten aan een tijdelijk gebrek aan voldoende water tot behoorlijke reiniging, hetgeen aan eene goede genezing der betrekkelijk veelvuldig voorkomende beenwonden in den weg stond. In het bedoelde gebrek is sedert voorzien door den aanleg van eene buisleiding van uit de Soempahan-rivier. In enkele gevangenissen in de residentie Tapanoli (vooral in die te Padang Sidempoean en Siboga) kwamen vrij talrijke gevallen van berriberri voor. De in Maart 1894 ontruimde gevangenis ter hoofdplaats Muntok op Banka (zie blz. 85 van het vorig verslag) kon op 1 Augustus 1895 weder worden betrokken, sedert welk tijdstip geen nieuwe gevallen van berriberri meer zijn voorgekomen. Naar de residentie Westerafdeeling van Borneo, waar de toestand, behalve ter hoofdplaats Pontianak, gunstig genoemd kon worden, werden een 20-tal berriberrilijders van Batavia geëvacueerd, aangezien de resident meende opgemerkt te hebben, dat het klimaat in sommige gedeelten van zijn gewest (o. a. te Singkawang en Bengkajang) van gunstigen invloed was op de lijders, welke nog niet in al te hevigen graad door berriberri waren aangetast. Hoewel niet geheel onbevredigend, zijn de resultaten, met deze proef verkregen, toch niet van dien aard, dat van de genoemde plaatsen als herstellingsoorden veel voor de toekomst te wachten is. In de residentie Menado bleef men de berriberri met alle ten dienste staande middelen bestrijden, zonder dat het mocht gelukken de ziekte te beperken. Daar verder ook alle aan de ter hoofdplaats bestaande gevangenis aangebrachte verbeteringen nutteloos bleken, bestaat het voornemen om het gebouw voorgoed te ontruimen. Ter hoofdplaats Makasser (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) kwamen mede vele gevallen van berriberri voor, waarom op het ruime binnenplein der gevangenis een 16-tal paviljoens van lichte materialen werden gebouwd ter opneming van preventief gevangenen. Overigens werden hier de lijders zooveel mogelijk geëvacueerd naar een te Samboeng Djawa, op 3 paal afstand van Makasser, opgericht reconvalescenten-gesticht.

De arbeid der Europeesche veroordeelden te Weltevreden, Samarang en Soerabaija, wederom van gelijken aard als vroeger, wordt berekend, na aftrekking van de kosten van deskundig toezicht en van de inkoopsprijzen der verbruikte materialen, in het geheel eene besparing boven bestelling of aanmaak bij particulieren te hebben opgeleverd van f 13 937, tegen f 17 720 in 1894. Dat thans de berekening f 3783 minder aanwijst dan in 1894 is nagenoeg geheel het gevolg van de mindere opbrengst van het boekbindersatelier in de Europeesche gevangenis te Weltevreden, waar, wegens gebrek aan werk, die arbeid niet altijd geregeld kon worden voortgezet. Op gelijke wijze berekend, wordt de winst, behaald met den arbeid verricht door de tot dwangarbeid veroordeelde inlandsche vrouwen in de voor haar bestemde centrale strafinrichting te Soerabaija, geschat op f 10 220, tegen f 8458 in 1894. De nog steeds voortgezette proef met de tewerkstelling van inlandsche veroordeelden in het kleermakersatelier der centrale gevangenis te Samarang bleef gunstige uitkomsten opleveren. De door gemiddeld 49 dezer veroordeelden verrichte arbeid wordt berekend, na aftrekking van alle kosten, eene winst te hebben opgeleverd van f 10 766, tegen f 14 382 in 1894.

Voor arbeid buiten de gevangenissen, voor zooveel de veroordeelden tot dwangarbeid (inlanders en met dezen gelijkgestelden) betreft, werden steeds belangrijke contingenten gevorderd ten behoeve van het departement van oorlog (zoowel voor hospitaaldienst — op ult. 1895 891 man — als voor toevoeging aan de bezettingen in Atjeh en op Lombok: in 1895 gemiddeld per dag respectievelijk 570 en 530) [2]), maar vooral ook ten

[1]) De verpleegsterkte in dit hospitaal liep bij het einde van elke maand van 1895 uiteen tusschen 1204 en 1418. In het mede ter opneming van geëvacueerde berriberri-lijders bestemde hospitaal te Oeloe Limau Manis nabij Padang, waren die getallen 184 en 215.

[2]) Velen hiervan werden gebezigd voor afloopende werkzaamheden, namelijk voor koeliediensten bij den bouw van een zeehoofd te Ampenan en van troepenlogies. De normale sterkte der dwangarbeiders, waarover *ten dienste der bezetting* mocht beschikt worden, bleef tot omstreeks medio 1896 bepaald op 400 man, zijnde toen, ook in verband met het inmiddels gereed komen

behoeve van de gouvernements-kolenontginning ter Sumatra's Westkust. Over het geheele jaar genomen, waren voor den arbeid aldaar gemiddeld dagelijks ruim 1800 dwangarbeiders afgezonderd [1]), welk aantal echter in de verschillende maanden van het jaar niet onbelangrijk uiteenliep. Het laagste cijfer wijst de maand Januari aan, op het einde waarvan 1403 veroordeelden aanwezig waren, terwijl het hoogste cijfer werd bereikt in de maand Juli, toen hun aantal 2036 bedroeg. Op ult. 1895 waren 1883 veroordeelden op het Ombilien-kolenveld gedetacheerd. De eischen door het legerbestuur in het begin van het jaar 1896 gesteld, aanvankelijk ten gevolge van de militaire excursie van December/Maart jl. in de streken der Boven-Melawi (residentie Westerafdeeling van Borneo), en vervolgens uithoofde van de wending van zaken in Atjeh, hadden echter, bij het in den laatsten tijd afnemend aantal veroordeelden tot dwangarbeid voor langer dan één jaar, op de beschikbaarstelling van dwangarbeiders ten behoeve van de kolenontginning wederom een nadeeligen invloed, zoodat volgens opgaven over April jl. de sterkte bij bedoelde ontginning reeds weder tot p. m. 1500 man was gedaald.

Overigens werden de veroordeelden weder, als gewoonlijk, gebezigd voor waterstaatswerken, aanleg en onderhoud van wegen en bruggen, koeliediensten (ook bij de kustlichten), enz.

De overweging dat de uitgaven ten behoeve van de in de residentie Timor en onderhoorigheden tewerkgestelde dwangarbeiders op den duur niet in verhouding stonden tot den door hen gepresteerden arbeid, waarvan elders meer nut kon worden getrokken, heeft er toe geleid de aanwijzing van de bedoelde residentie als strafplaats voor nieuwe veroordeelden te doen staken. In verband daarmede zijn bij gouvernementsbesluit van 19 September 1895 n°. 26 fondsen aangewezen voor de betaling van de voortaan, ter vervanging van veroordeelden, door vrije koelies te verrichten diensten ten behoeve van het Gouvernement.

De veroordeelden, die wegens den aard van hunne straf, of wel als ongeschikt voor koeliearbied niet buiten de gevangenissen konden worden tewerkgesteld, werden, zooals gewoonlijk, met het verrichten van huiselijke diensten in de gevangenis belast, terwijl ook weder, waar de omstandigheden zulks toelieten, inlandsch vlechtwerk en dergelijke artikelen werden vervaardigd. De pogingen om ook de preventief gevangenen aan den arbeid te doen deelnemen (in de residentie Probolinggo werd zelfs tijdelijk bijzonder personeel in dienst gesteld om op den arbeid van deze categorie van gevangenen toezicht te houden), stuitten gewoonlijk af op den onwil hunnerzijds om zich met eenigen arbeid in te laten.

De indiening der concept-ordonnantie tot invoering van eene nieuwe regeling voor de toepassing van de straf van dwangarbeid welke in het vorig verslag (blz. 86) als aanstaande werd gemeld, kon nog niet plaats hebben, daar de bewerking daarvan aan het departement van justitie, ten gevolge van andere dringende werkzaamheden vertraging ondervond.

Terwijl in 1895 orde en tucht over het algemeen niet te wenschen overlieten, kwam ontvluchting van veroordeelden van de plaatsen, waar zij waren tewerkgesteld weder veelvuldig voor. Daaromtrent komen eenige opgaven voor in de reeds vermelde bijlage N hierachter, waaruit tevens blijkt, dat een groot deel der gedrosten weder vrijwillig of gedwongen terugkeerde. Ten opzichte van 36 plaatsen (11 op Java en Madura en 25 in de buitenbezittingen) vindt men vermeld, dat er 108 inlandsche veroordeelden of preventief in hechtenis gestelden uit de gevangenis wisten te ontsnappen. Van dezen waren er bij het einde des jaars 71 weder gevat.

Ten aanzien van de voeding der gevangenen valt melding te maken van de in de residentie Oostkust van Sumatra, voorshands op kleine schaal (in één gevangenis), genomen proef met bereiding van de voeding in eigen beheer, waarmede de vorige resident van dat gewest, behalve verbetering van de qualiteit der voeding, tevens eene niet onbelangrijke besparing voor het Gouvernement meende te kunnen verkrijgen. Inderdaad was de verkregen uitkomst, vergeleken met de prijzen bedongen in de thans aldaar vigeerende, voor een vijfjarig tijdvak gesloten, contracten voor de levering der voeding, bevredigend te noemen. Daar echter de bedoelde contractsprijzen thans niet meer in overeenstemming schijnen te zijn met de in genoemd gewest geldende marktprijzen der voornaamste levensmiddelen, scheen het wenschelijk om, alvorens de proef op uitgebreider schaal te herhalen, de uitkomsten af te wachten van de in 1896 te houden nieuwe aanbestedingen, ten einde te kunnen beoordeelen of, met het oog op de daarbij door de aannemers gevorderde prijzen, de verwachte besparing nog van genoegzame beteekenis zal zijn, om een maatregel te rechtvaardigen, die in elk geval, bij de onbetrouwbaarheid en onbekwaamheid van het inlandsch gevangenispersoneel, een grooten last op de besturende ambtenaren legt.

Terwijl het Europeesch personeel in 1895 weder reden tot tevredenheid gaf, werd over het inlandsch personeel minder geklaagd dan gewoonlijk. Onder de gevangenis-beambten die wegens onachtzaamheid of ongeschiktheid uit hunne betrekking moesten worden ontslagen, bevonden zich, wat de inlandsche cipiers betreft, niet meer dan 2 uit dien hoofde ontslagenen.

Aangezien het in den laatsten tijd meer en meer voorkwam dat, wanneer niet over politieoppassers kon worden beschikt, met het vervoer van gevangenen ook justitie-oppassers en gevangenis-beambten moesten worden belast, is bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 59 de noodige voorziening getroffen om ook dit geleide aanspraak te geven op marschvoeding, zooals politiedienaren genieten. Tevens is het nuttig geacht — ook ten einde het geleide tot een minimum te kunnen beperken — de vervoerders van gevangenen van landswege van eene bewapening en, voor zooveel zij dit niet reeds uit anderen hoofde bezaten, van een distinctief te voorzien. Daaromtrent werd bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 64 een algemeene regel gesteld.

Volgens de boekingen bij het departement van justitie beliepen de kosten van het gevangeniswezen, ongerekend hetgeen voor gebouwen werd uitgegeven, over het laatst bekende jaar (1894) f 2 016 100 (tegen f 2 188 711 over 1893), waarvan wegens traktementen en toelagen aan ambtelijk personeel bij de gevangenissen en kettingkwartieren f 205 903 (in 1893 f 207 542) en wegens bezoldiging van mandoors, belast met het toezicht over de veroordeelden tot dwangarbeid of ten arbeidstelling aan de publieke werken f 110 581 (in 1893 f 117 963). Verder vindt men nog aangeteekend dat voor de Europeesche gevangenen te Weltevreden en te Samarang, bij eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 77 man in 1894 en 88 man in 1895, werd uitgegeven (daaronder ook de kosten van onderhoud der gebouwen) in eerstgemeld jaar f 57 608 en in 1895 f 61 819, dat is achtereenvolgens gemiddeld f 2,05 en f 1,95 per hoofd en per dag.

§ 6. *Militair recht en militaire rechtspraak.*

Omtrent deze onderwerpen zijn ditmaal geen nieuwe regelingen te vermelden.

§ 7. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Zooals gewoonlijk had ook onder de in 1895 door verschillende gewestelijke bestuurders afgekondigde gewestelijke en plaatselijke verordeningen een groot deel betrekking op de gewone onderwerpen van politiezorg, als: gebruik van de openbare wegen voor rij- en voertuigen, wering van brandgevaar, bouwen en sloopen van huizen, toezicht op de Europeesche begraafplaatsen, enz. Wat het aantal betreft, nemen de verordeningen met betrekking tot eerstbedoeld onderwerp eene eerste plaats in, en wel hoofdzakelijk als een gevolg van de in 1894 door den directeur der burgerlijke openbare werken tot de residenten op Java gerichte uitnoodiging om in de regelingen ten deze voor aangrenzende gewesten zooveel mogelijk overeenstemming te brengen (verg. vorig verslag, blz. 87). De meeste residenten — die van Tagal, Pekalongan, Samarang, Pasoeroean, Bezoeki en Bagelen — gaven de voorkeur aan eene geheel nieuwe verordening (Javasche Courant n°s. 2, 5, 16, 26, 67 en 86); die van Soerabaija, Japara en Kadoe meenden met eene wijziging der bestaande regelingen te kunnen volstaan (Javasche Courant n°s. 24, 28 en 65—66), terwijl de residenten van Probolinggo en van de Preanger Regentschappen omtrent bedoeld onderwerp mede geheel nieuwe verordeningen uitvaardigden, waarbij tevens het verhuren van paarden, rij- en voertuigen, en door eerst-

van de bedoelde bouwwerken, het totaal aantal dwangarbeiders, waarover het departement van oorlog ten behoeve van Lombok heeft te beschikken, teruggebracht tot 284. Voor het observatiekorps op Bali, waarbij tot dusver 127 veroordeelden tot dwangarbeid waren ingedeeld, is dit aantal tegelijkertijd (gouvernementsbesluit dd. 19 Juni 1896 n°. 3) verminderd tot 52.

[1]) Ongerekend de zieken en de voor andere werkzaamheden gebezigde dwangarbeiders werden voor de eigenlijke kolenwinning in 1895 gemiddeld per maand 1373 man gebezigd (verg. de maandelijksche opgaven in noot 5 op blz. 272/273 van 't vorig verslag).

genoemde bovendien het afmaken van aan kwade droes lijdende paarden werd geregeld (Javasche Courant n°s. 14 en 36).

Wat betreft de in het belang der volksgezondheid uitgevaardigde keuren verdient gewezen te worden op die van de residenten van Samarang en Soerabaija, waarbij nieuwe bepalingen werden vastgesteld tot wering van de schadelijke gevolgen, welke uit de prostitutie voortvloeien (Javasche Courant n°s. 48 en 59), — van de residenten van Kadoe, Japara, Samarang en Probolinggo en van den gouverneur van Sumatra's Westkust, waarbij voor 't eerst of op beteren voet geregeld werd het toezicht, wat de beide eerste gewesten betreft, op de broodbakkerijen (Javasche Courant n°s. 7 en 66); — en wat de drie andere gewesten aangaat op het slachten van vee, voor het gewest Samarang alleen met opzicht tot varkens en voor Sumatra's Westkust alleen wat betreft de hoofdplaatsen Padang en Fort de Kock, voor welke plaatsen de verordening zich ook tot den verkoop van vleesch uitstrekt (Javasche Courant n°s. 30, 53 en 34), en eindelijk de verordening van den resident der Oostkust van Sumatra, waarbij de in 1877 voor de afdeeling Deli uitgevaardigde keur „tot handhaving der rust en orde", en die van 1883 betreffende reinheids- en veiligheidsbelangen op de hoofdplaatsen Medan en Laboean Deli van gemelde afdeeling van toepassing werden verklaard op de havenplaats Belawan (Javasche Courant n°. 15).

Verder verdienen de aandacht: de voor de gewesten Samarang, Tagal, Kadoe, Cheribon en Pasoeroean vastgestelde keuren tot tegengang van boschdiefstallen in en beschadiging van 's lands bosschen (Javasche Courant n°s. 1, 41, 72, 76 en 102); — de verordeningen voor de gewesten Japara en Soerabaija ter voorkoming van beschadiging van 's lands werken (Javasche Courant n°s. 6 en 50); — de reglementen op het gebruik van velocipèdes (rijwielen) voor de residenties Samarang en Batavia (Javasche Courant n°s. 28 en 56); — de op blz. 95 van het vorig verslag reeds vermelde verordening betreffende het presteeren van gemeentediensten door de Chineezen op de afdeelingshoofdplaatsen Klatten en Boijolali van de residentie Soerakarta (Javasche Courant n°. 26); — die op het opstapelen langs de kaaimuren van het nieuwe havenkanaal te Samarang van ter inlading bestemde of geloste materialen, producten, enz. (Javasche Courant n°. 30); — de voor de residentie Soerabaija — tot wering en bestrijding van zich voordoende misbruiken bij het sluiten en uitvoeren van vervoercontracten tusschen de inlandsche bevolking eenerzijds en eigenaren of beheerders van landbouwondernemingen anderzijds — vastgestelde verordening op de registratie van voertuigen, bestemd voor het transport van goederen en producten (Javasche Courant n°. 30); en die tot regeling van den overgang van vee en paarden van den eenen bezitter op den anderen in dezelfde residentie (Javasche Courant n°. 33); — de verordening op het gebruik van water uit de Soesoean- of Joana-waterleiding in de residentie Japara (Javasche Courant n°. 66); — die ter voorkoming van beschadiging van het plantsoen in den stadstuin ter hoofdplaats Tagal, en tegen het snoeien en plukken van vruchten van de boomen langs de openbare wegen in het geheele gewest van dien naam (Javasche Courant n°. 87); — de verordening van den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, houdende wijziging, voor zooveel betreft schepen en vaartuigen met de gele vlag in top, van de in 1879 afgekondigde bepalingen omtrent de ligplaatsen, enz. van schepen in genoemd gewest (Javasche Courant n°. 99), — en eindelijk de door den resident van Riouw en onderhoorigheden voor zijn gewest uitgevaardigde keur op het gebruik van vaartuigen, die ingevolge Indisch Staatsblad 1874 n°. 113 niet als zeeschepen zijn aan te merken (Javasche Courant n°. 51). [1]) Door laatstgenoemden gewestelijken bestuurder werd voorts in Juni 1895 ingetrokken de in 1871 voor de hoofdplaats Tandjong Pinang uitgevaardigde keur op het dobbelen („main djoedi") onder inlanders en met hen gelijkgestelden, en zulks in verband met de gebleken wenschelijkheid om openbare dobbelpartijen onder genoemde klasse van ingezetenen op gemelde hoofdplaats niet meer te dulden.

§ 8. *Bijzondere rechten.*

Recht van verblijf. Gedurende 1895 werd vergunning tot vestiging in Nederlandsch-Indië verleend aan het in het volgende staatje vermelde aantal Nederlanders en Westersche en Oostersche vreemdelingen.

[1]) Op deze keur werd reeds gedoeld in noot 1 op blz. 283 van 't vorig verslag.

LANDAARD.	Aantal personen die in 1895 in Nederlandsch-Indië vergunning tot vestiging kregen: bij besluit van den Gouverneur-Generaal.		bij besluit van den hoogsten gewestelijken gezaghebber in eenig gewest buiten Java en Madura.	
Nederlanders	90		33	
Belgen	1		"	
Franschen	3		2	
Duitschers	11		25	
Oostenrijkers	1		"	
Hongaren	"		1	
Engelschen	7		4	
Europeesche Britsche onderdanen uit Britsche koloniën	3		"	
Denen	1		"	
Zweden	"		1	
Zwitsers	3		1	
Turken	"		1	
Rumeniërs	"		1	
Armeniërs	"		2	
Perzen	4		2	
Australiërs	1		"	
		125		a) 73
Chineezen	b) 855		1095	
Arabieren	180		65	
Andere vreemde oosterlingen	43		31	
		1078		1191
Totaal.	. . .	1203	. . .	1264

a) Van deze Europeanen en met hen gelijkgestelden werden er alleen in de residentie Oostkust van Sumatra 40 toegelaten (20 Nederlanders, 15 Duitschers, 1 Zwitser, 2 Engelschen, 1 Turk en 1 Rumeniër).

b) Ten aanzien van 18 Chineezen strekte de vergunning (zie art. 2 van Indisch Staatsblad 1891 n°. 214) zich ook uit tot de residentie Soerakarta en ten aanzien van 5 andere tot de residentie Djokjokarta.

Slechts in 28 gevallen (in 1894 in 78 gevallen) werd het verleenen van eene akte van vestiging in Nederlandsch-Indië, in beraad gehouden, omdat de verzoekers (5 Europeanen, 10 Chineezen, 12 Arabieren en 1 Bengalees), ofschoon voor het oogenblik in hun onderhoud kunnende voorzien, nog te korten tijd in Indië waren om te kunnen doen blijken dat zij op den duur genoegzame middelen van bestaan zouden bezitten of door werkzaamheid kunnen verkrijgen; de termijn, waarvoor aan deze personen toelatingskaarten waren uitgereikt, werd daarom voorloopig verlengd. Op een 15-tal aanvragen (14 van Chineezen en 1 van een Arabier) bleek al aanstonds afwijzend te moeten worden beschikt, daar de aanvragers elk bestaanmiddel misten.

Als in de termen vallende van art. 4 van Indisch Staatsblad 1872 n°. 40 werden door het openbaar gezag uit Nederlandsch-Indië verwijderd 333 vreemde oosterlingen (niet-ingezetenen), namelijk 326 Chineezen (hiervan 256 uit Soerabaija, 40 uit Batavia, 13 uit Samarang, 7 uit Djokjokarta, 8 uit Soerakarta, 1 uit Tagal en 1 uit Timor), 5 Arabieren en 2 andere vreemde oosterlingen. Bovendien verlieten Nederlandsch-Indië op eerste aanzegging, zonder dat tot hunne verwijdering door het openbaar gezag behoefde te worden overgegaan, 495 Chineezen (niet-ingezetenen), waarvan 482 uit Soerabaija en 13 uit Billiton, en 2 Arabieren. Voorts werden 5 Nederlanders en 1 Oostenrijker, die zonder middelen van bestaan in Nederlandsch-Indië werden aangetroffen, op 's lands kosten naar Nederland opgezonden. Overigens werden 68 gewezen Chineesche mijnwerkers uit Banka (niet-ingezetenen), die niet hadden aangetoond voldoende middelen van bestaan te bezitten of die door arbeid te te kunnen verkrijgen — zie art. 20 van het reglement voor de tinwinning op Banka, Indisch Staatsblad 1891 n°. 134 — naar hun laatste woonplaats (Singapore) teruggezonden.

Vergunningen tot reizen in Nederlandsch-Indië werden in 1895 verleend (zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 226): door den Gouverneur-Generaal aan 47, en door hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen aan 23 Europeanen. Van de eerstbedoelde vergunningen werden er verleend 21 zonder aanduiding van bepaalde streken en 26 voor Java alleen, terwijl van de 23 door gewestelijke bestuurders verleend, er 15 het vorstengebied in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en 4 de residentie Oostkust van Sumatra betroffen, terwijl de 4 andere betrekking hadden respectievelijk tot de gewesten Sumatra's Westkust, Palembang (met uitzondering van de bovenlanden van Djambi), Zuider en Oosterafdeeling van Borneo en Amboina.

Omtrent de toepassing, sedert Juni van het afgeloopen jaar (zie vorig verslag, blz. 88), van den bij art. 47 van het regeeringsreglement bedoelden politieken maatregel van verwijdering ten aanzien van 25 in Nederlandsch-Indië geboren personen, namelijk 7 voorname inlanders (5 familieleden van wijlen den laatsten vorst van Lombok en 2 behoorende tot de familie van den afgezetten kedjoeroean uit het Tamiangsche landschap Karang ter Oostkust van Sumatra), en van 18 inlanders van gewone afkomst (3 inlanders uit de residentie Batavia, 1 uit de afdeeling Toba en Silindong op Sumatra, 1 uit de afdeeling Amoenthai der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 13 uit de afdeeling Saleijer van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden) is reeds het noodige medegedeeld in verschillende §§ van hoofdst. C hiervóór.

Termen tot wijziging van de verbanningsbesluiten vond de Indische Regeering ten opzichte van een in het begin van 1894 (zie het verslag van dat jaar, blz. 5), wegens zijne deelneming aan pogingen tot verstoring van de openbare rust en orde, naar de hoofdplaats Tandjong Pinang der residentie Riouw en onderhoorigheden gerelegeerden aanzienlijken inlander uit de Preanger Regentschappen, zoomede van twee der in 1881 (zie het Koloniaal Verslag van 1882, blz. 11), wegens deelneming aan eene samenzwering tegen de gevestigde orde van zaken, naar verschillende deelen van den Indischen Archipel verbannen afstammelingen van de vroegere sultans van Palembang. Eerstbedoelden inlander werd (gouvernementsbesluit van 24 Mei 1895 n°. 9), op zijn verzoek, met ontzegging van het verblijf in Nederlandsch-Indië uitgezonderd gemelde hoofdplaats, de vrijheid gelaten Nederlandsch-Indië te verlaten, van welke vrijheid door hem werd gebruik gemaakt door naar Singapore te vertrekken. Maatregelen werden genomen om, wanneer hij te eeniger tijd in Nederlandsch-Indië mocht terugkeeren, hem te doen aanhouden. Aan de twee Palembangers werden (gouvernementsbesluiten van 21 October en 24 November 1895 n°s. 39 en 3), ten einde hen in staat te stellen om beter in hun onderhoud te voorzien, andere verblijfplaatsen aangewezen, in stede van respectievelijk de hoofdplaatsen Amboina en Ternate, de kampong Galata bij eerstgenoemde hoofdplaats en de afdeelingshoofdplaats Batjan.

Van de opheffing der verbanning van een in 1888 naar Banka gerelegeerden zoon van den sultan van Djokjokarta werd reeds melding gemaakt op blz. 3 hiervóór.

Drukpers. In 1895 werden berecht 10 drukpersdelicten (1 te Samarang, 4 te Soerabaija, 4 te Padang en 1 te Makasser). In één geval (dat te Makasser) leidde de ingestelde vervolging tot vrijspraak, terwijl in de overige 9 gevallen de einduitspraak eene veroordeeling inhield. Tot twee geldboeten werd veroordeeld de delinquent te Samarang, als schrijver van een courantenartikel, dat verklaard werd smaad en hoon tegen twee openbare ambtenaren in te houden; de veroordeelingen ter zake van de 4 te Soerabaija aanhangig gemaakte drukperdelicten (van welke veroordeelingen er twee inhielden gevangenisstraf met geldboete en twee geldboete alleen) betroffen laster door middel van een verspreid drukwerk gepleegd, terwijl de 4 vervolgingen te Padang, alle ter zake van laster tegen een openbaar ambtenaar, gepleegd door middel van een verkocht en verspreid drukwerk, in één geval (ten aanzien van twee aanzienlijke inlanders) eindigden met wegzending naar een oord van ballingschap, in een ander met veroordeeling tot gevangenisstraf en in twee met het opleggen van eene geldboete.

Bij het einde van 1895 waren nog aanhangig 2 drukpersvervolgingen, waarvan één in revisie bij het Hooggerechtshof.

In verband met de daling van den rentestandaard, is bij Koninklijk besluit van 23 Juli 1896 n°. 27 art. 4 van dat van 8 April 1856 n°. 54 (Indisch Staatsblad n°. 74), houdende vaststelling van het reglement op de drukwerken in Nederlandsch-Indië, in dier voege gewijzigd, dat voortaan door den lande, in stede van 5, zal worden uitgekeerd 3 pct. van de door drukkers, uitgevers, enz., ingevolge bedoeld reglement te deponeeren waarborgsommen, voor zooveel die borgtochten, zooals regel was, door hen in gereed geld zijn of worden gestort.

Slavernij. Uit hetgeen door sommige gewestelijke bestuurders buiten Java en Madura nopens dit onderwerp over 1895 werd medegedeeld, voor zooveel hunne berichten niet gelijkluidend zijn met die in vorige verslagen opgenomen, blijkt in hoofdzaak het volgende.

Terwijl het aantal slaven in de afdeeling Padang Lawas der residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust) in het voorafgegane jaar slechts met 4 verminderde (verg. vorig verslag, blz. 88), valt over 1895 eene daling van het totaalcijfer met 23 te constateeren, zoodat er bij het einde van 1895 nog 943 aanwezig waren. Ook in de Tobasche landschappen der afdeeling Toba en Silindong verminderde gedurende laatstgenoemd jaar het totaal aantal bij het bestuur bekende slaven, en wel van 289 tot 278 (198 volwassenen en 80 kinderen), onder welk getal echter ook thans weder niet begrepen is het vooralsnog niet met juistheid op te geven aantal slaven in de in Augustus 1894 bij die afdeeling ingelijfde landschappen. Slavenhandel in den eigenlijken zin kwam weinig voor, doch wel werden nu en dan uit het Tobasche afkomstige meisjes verkocht, die evenwel later door uithuwelijking de vrijheid erlangden.

Hoewel in de zelfbesturende landschappen der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de slavenhandel, ten gevolge van strenger toezicht, afneemt, wordt die in het geheim, vooral in de noordelijk gelegen landschappen Boeloengan, Goenoeng Taboer en Sambalioeng nog gedreven. Als oorzaken van dit verschijnsel worden opgegeven het gemis aan werkkrachten, in het bijzonder voor de inzameling van boschproducten, en in verband daarmede de geringe medewerking van de zijde der hoofden en der bevolking bij het tegengaan van den slavenhandel, en voorts de gesteldheid der kust, die voor kleine vaartuigen tal van veilige schuilplaatsen aanbiedt, zoomede de nabijheid der Soeloe-eilanden en van den vasten wal van Celebes, vanwaar het meerendeel der slaven, voornamelijk door de zwervende Badjo's, wordt aangevoerd. De meeste slaven schijnen aanvankelijk naar de tot de zelfbesturende rijkjes behoorende eilanden te worden gebracht, om vervolgens bij eene gunstige gelegenheid naar den vasten wal te worden overgevoerd. Over de werking der in 1892 in het landschap Boeloengan getroffen regeling tot geleidelijke emancipatie der slaven door hunne conversie in pandelingen (zie het verslag van 1893, blz. 65), werd gunstig gerapporteerd. Een aantal der bedoelde lieden wachtten echter den tijd hunner emancipatie niet af, maar ontvluchtten uit Boeloengan, en moeten er in geslaagd zijn in Tawas een middel van bestaan te vinden. In den geest van de voor Boeloengan getroffen voorziening is onder dagteekening van 7 Mei 1895 ook door den sultan van Koetei eene regeling uitgevaardigd tot registratie en geleidelijke vrijmaking der slaven, welke maatregel over 't algemeen geene tegenkanting schijnt te hebben ondervonden. De termijn voor de inschrijving der slaven (door welke registratie zij als pandelingen worden beschouwd) werd voor Koetei bepaald op uiterlijk één jaar. Het hoogste bedrag, dat den geregistreerde als schuld mag worden toegerekend, is, in verband met den gewoonlijk voor een slaaf betaalden koopprijs, op f 160 gesteld, en die schuld vermindert met f 16 voor elk jaar, gedurende hetwelk de pandeling voor zijn meester dienst heeft gedaan, zoodat uiterlijk over 10 jaar de slavernij in Koetei zal hebben opgehouden te bestaan. Van Mei t/m December 1895 werden ingeschreven 215 slaven (95 mannen, 91 vrouwen en 29 kinderen).

In de gouvernementsafdeelingen van het gewest Celebes en onderhoorigheden, waar na afloop van de registratie, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 140, het aantal wettig erkende slaven, namelijk voor zoover in de registratie begrepen (verg. het Koloniaal Verslag van 1878, blz. 74), 8548 bedroeg, neemt hun aantal geleidelijk af, hoofdzakelijk door overlijden en vrijkoop, maar ten deele ook ten gevolge van de omstandigheid dat, bij overlijden der meesters, de erfgenamen den bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 287 bedoelden termijn van zes maanden voor de overschrijving lieten verloopen. Was op ult. 1884, dus in de eerste negen jaren na de registratie, bedoeld getal van 8548 gedaald tot 4188, op ult. 1894 (eene latere opgaaf is niet ontvangen) telde men nog 2888 [1]) geregistreerde slaven, zoodat eene geheele afschaffing van de gewettigde slavernij in 's Gouvernements rechtstreeksch gebied op Zuid-Celebes binnen een niet te lang tijdsverloop kan worden tegemoetgezien. Het lot der slaven is alleszins dragelijk.

Van één geval van slavenhandel in het gouvernementsgebied werd bij het bestuur van de onderafdeeling Tello Parang Loë (afdeeling Makasser) bericht ontvangen, welke zaak, bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk nog in onderzoek was.

---

[1]) In de betrokken afdeelingen van het gewest (in de afdeeling Makasser werd indertijd geen enkele slaaf ingeschreven) liep de afneming van het aantal geregistreerden gedurende de jaren 1875 t/m 1894 uiteen als volgt: in de Noorderdistricten van 522 tot 134, in Takalar van 1771 tot 682, in de Zuiderdistricten van 577 tot 227, in de Oosterdistricten van 2585 tot 1207 en in de afdeeling Saleijer van 3093 tot 638.

Niet zelden kwam het op Zuid-Celebes voor dat slaven uit het naburig vorstengebied, vooral uit de naastbijliggende rijken Gowa en Boni, naar de gouvernementslanden de wijk namen, en soms ook, wanneer deze lieden werden opgeëischt, werd aan die aanvragen, voor zoover zij gegrond bleken, voldaan, namelijk als het mogelijk was en het uit een politiek oogpunt raadzaam bleek, bijv. ter voorkoming van represailles van de zijde der zelfbesturen, o. a. met betrekking tot de onzerzijds gevraagde uitlevering van beklaagden of opzending van getuigen. Van de zijde van het gewestelijk bestuur werd hierbij tot dusver van de opvatting uitgegaan dat deze door de practijk geijkte gewoonte niet in strijd was met de bij art. 2 van het gouvernementsbesluit dd. 22 Juli 1874 n°. 37 (zie het Koloniaal Verslag van 1875, blz. 72) toegelaten uitzondering op het bij art. 1 van dat besluit aangenomen algemeen beginsel van niet-uitlevering van slaven, die uit aangrenzende zelfbesturende rijken naar het gouvernementsgebied in de buitenbezittingen zijn gevlucht. Daar echter aan de juistheid dezer opvatting viel te twijfelen, terwijl ons politiek belang scheen mede te brengen aanvragen van de zijde der zelfbestuurders voortaan niet eenvoudig te weigeren, is, als modus vivendi, waarbij de zelf besturen vermoedelijk zich wel zouden neerleggen (door middel van het nieuwe politiek contract met Gowa dd. 26 October 1894 was van die zijde reeds instemming verkregen) tot beginsel aangenomen (gouvernementsbesluit dd. 13 Mei 1895 n°. 1) om, naar de bedoeling van het aangehaald besluit van 1874, verder de uitlevering van gevluchte slaven te staken, maar daarvoor vergoeding toe te kennen, en wel door het voorschieten uit 's lands kas aan de opgeëischte personen (indien zij werkelijk blijken slaven te zijn, zonder bijv. ten gevolge van oorlog in dien staat te zijn geraakt) van het noodige losgeld om zich vrij te koopen, wanneer zij zelf daartoe niet in staat zijn. Als maatstaf voor zoodanig losgeld is aangenomen gemiddeld f 60 voor een man, f 80 voor eene vrouw en de helft voor een kind. Bij eene omzichtige toepassing van den maatregel, zóó dat hij niet tot misbruik aanleiding geve, rekende men dat voor bedoelden vrijkoop jaarlijks met f 1500 zou kunnen worden volstaan. Sedert is die post toegestaan bij de Indische begrooting voor 1896. Gedurende de laatste zeven maanden van 1895 was intusschen op tijdelijken voet in den geest van het besluit van 13 Mei 1895 gehandeld door het voorschieten van een losprijs aan twee slavinnen.

Ten opzichte van de slavernij in sommige gedeelten der residentie Timor en onderhoorigheden wordt bericht dat op de eilanden Rotti en Savoe slavenhandel niet meer voorkomt. Tegen eenige van slavenhandel beschuldigde, op het eiland Soemba gevestigde, Endehneezen was bij het begin van 1896 een strafrechtelijk onderzoek aanhangig bij den raad van justitie te Makasser. Ook was door den magistraat van Membow (West-Soemba) tegen twee andere van slavenhandel verdachte personen eene instructie geopend.

In het belang der voor te stellen maatregelen om, nu het eiland Lombok (residentie Bali en Lombok) onder ons rechtstreeksch bestuur is gebracht, ook daar aan de slavernij een einde te maken, zijn in het najaar van 1895 aan den resident de noodige onderzoekingen nopens den feitelijken toestand opgedragen. Voorloopig kan reeds worden bericht dat met betrekking tot de Baliërs op Lombok het in 't vorig verslag (blz. 89) medegedeelde cijfer omtrent het vermoedelijk onder hen aanwezig aantal „sapangan" (onder welke benaming zoowel slaven als pandelingen worden aangeduid) geen basis meer behoeft op te leveren. De raming toch van 20 000 slaven en pandelingen bij de Lombok-Baliërs had betrekking op het laatste tijdperk van het Balische vorstenbestuur, vóór den opstand der Sassaksche bevolking, maar sedert is het aantal zeer belangrijk verminderd. Reeds tijdens den opstand hebben namelijk de meeste slaven en pandelingen der Baliërs zich zelf vrijgemaakt, welk voorbeeld gedurende de militaire expeditie in 1894, en vooral na den val der Balische vestigingen te Pagasangan, Pagoetan, Mataram en Tjakra Negara gevolgd is geworden door de duizenden Sassaksche slaven en pandelingen, die aldaar te midden der Baliërs woonden. Feitelijk is dan ook de toestand deze, dat de Baliërs nog slechts in het bezit zijn van enkele Sassaksche slaven en pandelingen, die vrijwillig bij hunne meesters gebleven zijn. Ook onder de Sassaksche bevolking van West-Lombok worden thans nagenoeg geen houders van slaven en pandelingen meer aangetroffen. Daarentegen zouden, volgens wellicht niet geheel betrouwbare opgaven van September 1895, in de onderafdeeling Oost-Lombok, d. i. in het eigenlijke Sassaksche gebied, omstreeks 3800 slaven aanwezig zijn, verdeeld onder 50 meesters. De Sassaksche benaming voor een slaaf is „pandjak", ofschoon ook het Balineesche „sapangan" gebruikt wordt. De in slavernij geborenen of erfslaven („pandjak temoean") zijn voor het meerendeel afstammelingen van personen die in vroegere tijden door roof of krijgsgevangenschap in slavernij waren geraakt, of wel uit gebrek zich zelf als slaven verkochten, zoomede van weduwen, die bij den dood van den (vrijen) echtgenoot, hetzij alléén overbleven zonder kinderen, hetzij wel kinderen hadden, maar daaronder geen zoons, hoedanige weduwen, evenals ook ongehuwde vrouwen zonder vrouwelijke bloedverwanten, krachtens een oorspronkelijk Balisch gebruik (bekend onder den naam „tjampoet") dienstbaar werden aan haar Sassaksch of Balisch hoofd. Niet zelden is slavernij ook het gevolg van pandelingschap door den vader aangegaan, ingeval namelijk deze zijne schuld niet vóór zijn dood had afbetaald. Eigenlijk gezegde pandelingen („noenggoe oetang") schijnen evenwel slechts onder de kustbevolking voor te komen. Huwelijken van slaven met vrije niet-adellijke vrouwen zijn geoorloofd wanneer de familie der vrouw en het betrokken hoofd der bevolking zulks vergunnen. Door zoodanig huwelijk vervalt de vrouw tot slavernij. Omgekeerd kan eene slavin met een vrijen man huwen indien haar meester daarin toestemt; zij wordt dan eene vrije vrouw („kaoela"). Gewoonlijk heeft men in zoodanige gevallen te doen met schaking tegen betaling van den losprijs („adjigama"). Kinderen, bij eene door haar huwelijk vrij geworden slavin („kaoela") verwekt, zijn vrij; daarentegen zijn de kinderen bij eene slavin verwekt slaven, ook al is de vader een vrije. Is echter de vader de meester zelf, dan hangt het van hem af, of hij die kinderen als de zijnen erkennen wil en zoodoende uit den slavenstand verheffen tot vrijen. Meer dan „kaoela" kunnen die kinderen echter niet zijn. Vrijverklaringen van slaven door hunne meesters („mardikaäng") behooren tot de zeldzaamheden. Onder het Balisch bestuur werden echter meermalen slaven vrijgekocht door den vorst, die daarin een middel vond het aantal zijner onderdanen en belastingplichtigen te vermeerderen.

Pandelingschap. Gedurende 1895 kwamen geene overtredingen van de verbodsbepalingen tegen het nemen van pandelingen (Indisch Staatsblad 1872 n°. 114) ter kennis van het bestuur. Enkele mededeelingen omtrent het pandelingschap onder de bevolking van Lombok zijn reeds opgenomen in de voorafgaande rubriek.

§ 9. *Personen en instellingen met het rechtswezen in verband.*

Praktizijns. In 1895 werden bij het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië 3 rechtsgeleerde praktizijns aangesteld en bij den raad van justitie te Soerabaija 2, terwijl bij dien te Samarang 1 niet-rechtsgeleerd praktizijn werd benoemd. De landsadvocaat te Batavia werd op verzoek eervol ontslagen en door een ander vervangen; voorts werd de opdracht aan den substituut-griffier bij den raad van justitie te Padang tot waarneming van de functiën van advocaat en procureur bij dien raad, bij de benoeming van een nieuwen titularis weder bestendigd (verg. vorig verslag, blz. 89).

Deurwaarders. Nadat, zooals reeds op blz. 89 van het vorig verslag werd vermeld, bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 106 de bevoegdheid om de zoogenaamde gewone deurwaarders te benoemen en te ontslaan van den Gouverneur-Generaal was overgebracht op den directeur van justitie (de buitengewone deurwaarders worden door de residenten benoemd en ontslagen), is bij gouvernementsbesluit van 14 September 1895 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 204) bepaald, dat genoemde departementschef die bevoegdheid ook bezit ten aanzien van de deurwaarders bij de inlandsche rechtbanken en de residentiegerechten, waar zoodanige ambtenaren bescheiden zijn of waar hunne aanstelling noodig mocht blijken.

Notariaat. Ten einde den omgaanden rechter te Batavia, wegens drukke werkzaamheden, tijdelijk te ontlasten, werd, speciaal voor de inspectie van de protocollen der notarissen aldaar, bij gouvernementsbesluit dd. 1 Augustus 1895 n°. 23 een rechterlijk hoofdambtenaar op nonactiviteit voor den tijd van drie maanden als buitengewoon omgaand rechter aangewezen.

Voor de gewestelijke hoofdplaats Tandjong Pandan op Billiton werd in September 1895, ter uitvoering van Indisch Staatsblad 1891 n°. 151, een afzonderlijke notaris, tevens vendumeester, aangesteld, met welken maatregel tot hiertoe verwijld was, in afwachting van het aftreden van den titularis (den commies op

het gewestelijk kantoor), aan wiens ambt het notariaat en vendumeesterschap tot hiertoe wettelijk waren verbonden. Op de gewestelijke hoofdplaats Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) zal, bij het openvallen van het ambt van gewestelijk secretaris, ingevolge Indisch Staatsblad 1890 n°. 101 mede een afzonderlijk notaris, tevens vendumeester, worden aangesteld. Op Java werd onder de plaatsen in de residentie Japara waar een afzonderlijke notaris is gevestigd, in stede van de afdeelingshoofdplaats Japara, de afdeelingshoofdplaats Koedoes aangewezen (Indisch Staatsblad 1895 n°. 252); te Japara werd nu de assistent-resident fungeerend notaris, doch het vendumeesterschap in dat ressort werd vereenigd met dat in het ressort Koedoes, voor welke beide afdeelingen de van Japara naar Koedoes overgeplaatste notaris als vendumeester optrad. In verband met een en ander werd de assistent-resident van Koedoes van de waarneming der betrekking van notaris tevens vendumeester ontheven.

Van de 6 notarissen die bij het einde van 1894 tijdelijk uit Nederlandsch-Indië afwezig waren, keerden in 1895 3 terug en overleed er 1, terwijl 5 anderen met buitenlandsch verlof vertrokken, waarvan er eveneens één overleed en een ander eervol uit 's lands dienst werd ontslagen.

Twee candidaat-notarissen werden in 1895 tot notaris benoemd, waarvan de een het diploma verworven had in 1883 en de ander in 1894.

Tot het afleggen in 1895 van één of meer gedeelten van het notaris-examen op den voet der in 't vorig verslag (blz. 90) besproken nieuwe bepalingen (Indisch Staatsblad 1894 n° 214) meldden zich 13 adspiranten aan. Daarvan gaven zich op: *a.* ter aflegging van het 1ste gedeelte 3; *b.* voor het 1ste en 2de gedeelte 4; *c.* voor het 2de en 3de gedeelte 1, en *d.* voor het examen in zijn geheel 5. Deze laatste 5 candidaten werden al dadelijk voor het 1ste gedeelte afgewezen, en van de 8 anderen slaagde er 1 van elke der categorieën *a* en *b*, zoomede de sub *c* bedoelde adspirant (doctor in de rechtswetenschap). Aan dezen laatste kon alzoo het getuigschrift, bedoeld bij art. 16/ van genoemd Staatsblad worden uitgereikt. Voor verdere bijzonderheden nopens het examen zij verwezen naar het verslag der examencommissie, opgenomen in de Javasche Courant dd. 29 October 1895.

Op een paar punten, hoofdzakelijk betreffende de regeling van het examen, is in Mei 1896 (Indisch Staatsblad n°. 101) in de aangehaalde bepalingen van 1894 nog eenige wijziging en verduidelijking gebracht.

Met intrekking van hetgeen tot dusver te dier zake als beginsel was voorgeschreven (zie n°. 3761 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) werden bij gouvernementsbesluit dd. 13 Augustus 1895 n°. 24 (Javasche Courant van den 16den dier maand) nieuwe regelen aangenomen nopens de volgorde van plaatsing op de lijst der candidaat-notarissen, zoowel van hen die in Indië het diploma behaalden, als van hen die zich krachtens een hier te lande verworven diploma aanmelden.

Tolken. In het aantal en de standplaatsen van de 10 in 1894 in functie geweest zijnde tolken voor de Chineesche taal kwam in 1895 geen verandering. Aan den in 1893 (zie het verslag van dat jaar, blz. 178/179) tijdelijk aan den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden toegevoegden tolk werden bij gouvernementsbesluit van 24 September 1895 rang en titel toegekend van „inspecteur bij den dienst der opiumaangelegenheden". De drie op blz. 90 van het vorig verslag bedoelde personen werden, na voltooiing van hunne Chineesche taalstudiën hier te lande, in November jl. ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld om, na een tweejarig verblijf in China (waar zij in Januari jl. aankwamen), te worden benoemd tot ambtenaren voor Chineesche zaken, overeenkomstig de bepalingen van het Koninklijk besluit van 26 April 1895 n°. 16 (Indisch Staatsblad n°. 135).

Aan het zoo even bedoelde, op blz. 90 van het vorig verslag besproken Koninklijk besluit werd tot dusver geen uitvoering gegeven, aangezien het wenschelijk voorkwam daaraan te doen voorafgaan de bij al. 2 van art. 2 bedoelde regeling van de standplaatsen en van den werkkring der toekomstige ambtenaren voor Chineesche zaken. Die regeling, welke eene zorgvuldige en tijdroovende voorbereiding vereischte, kwam sedert tot stand bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 96. Krachtens die regeling is Nederlandsch-Indië verdeeld in vijf ressorten, met Batavia, Soerabaija, Tandjong Pinang (Riouw), Medan (Oostkust van Sumatra) en Makasser als standplaatsen, onder bepaling dat, wanneer het getal der actief dienende ambtenaren tijdelijk grooter of kleiner is dan het normale getal van vijf (art. 5, al. 1, van meergemeld Koninklijk besluit), de directeur van justitie het getal en den omvang der ressorten naar gelang der omstandigheden wijzigt. Voorts is de nieuwe werkkring der bedoelde ambtenaren, welke uitgebreider is dan de functiën die zij als Chineesche tolken hadden te vervullen, nauwkeurig omschreven, en tevens bepaald dat zij hunne diensten kunnen verleenen op verzoek van particulieren, tegen berekening van salaris volgens een bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 97 vastgesteld tarief. Aan den reeds genoemden departements-chef is opgedragen zoo spoedig mogelijk het noodige te verrichten voor de benoeming van de Chineesche tolken tot ambtenaren voor Chineesche zaken, waarbij zal zijn te overwegen of niet reeds dadelijk vermindering behoort te worden gebracht in het aantal dier ambtenaren, door eenige van de in dienst zijnde tolken bij andere diensttakken over te plaatsen.

Wees- en boedelkamers. Blijkens de ten behoeve van deze rubriek ontvangen opgaven werd voor de vijf wees- en boedelkamers en hare agenten over 1895 uitgegeven (volgens voorloopige opgaven) f 359 255, tegen f 357 108 (verbeterde opgaven) over 1894, terwijl volgens onderstaand overzicht aan beheerloon en leges ontvangen werd f 96 222. De uitkomsten van het beheer over 1895 bij elke wees- en boedelkamer in het bijzonder vindt men vermeld in het volgende staatje.

WEES- EN BOEDELKAMER TE	Weeskamers.					Boedelkamers.					Totaal der inkomsten (som der kolommen 4 en 9).
	Inkomsten voor den lande.			Rente gedurende het beheerjaar gekweekt. *a)*	Rente over het beheerjaar aan geadministreerden tegoedgedaan. *b)*	Inkomsten voor den lande.			Rente gedurende het beheerjaar gekweekt.	Rente over het beheerjaar aan geadministreerden tegoedgedaan.	
	Beheerloon.	Leges.	Te zamen.			Beheerloon.	Leges.	Te zamen.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Batavia	f 17 788	f 4 935	f 22 723	f 122 945	f 99 362	f 20 499	f 1 886	f 22 385	f 76 240	f 75 206	f 45 108
Samarang	9 468	4 041	13 509	54 553	78 268	3 185	647	3 832	33 938	24 620	17 341
Soerabaija	17 376	3 728	21 104	74 002	71 262	3 342	722	4 064	48 340	47 935	25 168
Padang	1 371	1 031	2 402	15 675	10 169	1 839	289	2 128	7 505	5 299	4 530
Makasser	2 187	919	3 106	15 175	5 444	608	361	969	4 556	3 744	4 075
Te zamen	f 48 190	f 14 654	f 62 844	f 282 350	f 264 505	f 29 473	f 3 905	f 33 378	f 170 579	f 156 804	f 96 222

a) Hierbij is op te merken dat elke weeskamer, die van een zustercollege kapitalen ter uitzetting ontvangt, de daarmede gekweekte rente verantwoordt alsof die verkregen was van eigen kapitalen.

b) De kapitalen, waarvoor bij elke weeskamer over 1895 rente was uit te keeren (voor dat jaar weder bepaald op 4½ pct), vindt men opgegeven in de Javasche Courant van 31 Maart 1896.

De regeling, omschrijvende het ressort en de bezoldiging van de agenten der wees- en boedelkamers (Indisch Staatsblad 1891 n°. 183), werd, in verband met veranderde omstandigheden, bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 28 gewijzigd met betrekking tot de agentschappen der kamers te Batavia en Soerabaija. Voorts zij nog vermeld dat bij gouvernementsbesluit van 15 November 1895 n°. 22 werd bepaald dat ook ten aanzien van het personeel bij de wees- en boedelkamers uitvoering zal worden gegeven aan

de in 1894 door het Opperbestuur verleende machtiging (zie o. a. blz. 62 hiervóór) om, ter voorkoming van verplaatsingen welke alleen ten doel hebben het toekennen van eene geringe traktementsverhooging en niet wegens andere redenen vereischt worden, bij de regeling van de traktementen van het personeel binnen de grenzen der voor dat personeel bij de begrooting toegestane fondsen, af te wijken van de vastgestelde formatiën.

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

Dit college bleef, sedert het medegedeelde in 't vorig verslag, uit dezelfde titularissen bestaan, behoudens dat het lid, de heer H. van Alphen J.R.zn., wien bij gouvernementsbesluit van 27 September 1895 n°. 20, met ingang van 2 October d. a. v., wegens langdurigen dienst een jaar verlof naar Europa was verleend (inmiddels voor den tijd van zes maanden verlengd buiten bezwaar van den lande), tijdelijk werd vervangen (gouvernementsbesluit van 9 October 1895 n°. 21 en Koninklijk besluit van 26 November 1895 n°. 34) door den heer G. P. H. H. Gonggrijp, tot dusver algemeen ontvanger van 's lands kas te Batavia, die den 28sten October in zijne nieuwe hoedanigheid optrad. Tot zoolang had, na het vertrek van het lid van Alphen, de voorzitter bij een der tafels van het college zitting genomen. Dit was kort daarop ook het geval toen een ander lid voor den tijd van twee maanden wegens ziekte met binnenlandsch verlof afwezig was.

De gelegenheid tot eene kleine versterking van het bureaupersoneel der Kamer werd gevonden door opheffing met 1 Januari 1896 van één der plaatsen van 3de-commies en toevoeging van de daardoor vrijkomende gelden aan de fondsen voor minder personeel en schrijfloonen (gouvernementsbesluit van 17 December 1895 n°. 32).

Omtrent de werkzaamheden bij de verschillende bureaux van het college gedurende het afgeloopen jaar is het volgende mede te deelen.

De examinatie van de bewijzen van uitgaaf der algemeene ontvangers van 's lands kassen vond weder plaats over een tijdvak van twaalf maanden, namelijk over de laatste vijf maanden van 1894 en over de eerste zeven maanden van 1895.

Van de duplicaat-ordonnanties en mandaten en de overige verantwoordingstukken, betrekking hebbende op de *uitgaven* ten laste van het dienstjaar 1894, liep het onderzoek op ult. Juli 1895 af, behoudens van enkele geldelijke afrekeningen betreffende het departement van oorlog, waarvan de examinatie eerst onder ult. October 1895 was beëindigd. Die later afgedane stukken hadden hoofdzakelijk betrekking op de Lombok-expeditie en waren voor een deel eerst in Augustus 1895 aan de Kamer ingediend.

Het onderzoek van de verantwoordingen der *ontvangsten* over het dienstjaar 1894 was bij het einde van 1895 nagenoeg afgeloopen; de geheele beëindiging moest afhankelijk worden gemaakt van de beantwoording der uit de examinatie voortgevloeide nota's van bedenkingen.

Op laatstgenoemd tijdstip waren, op een zestal na, ook alle verantwoordingen ter zake van materieel beheer van dienst 1894 onderzocht.

De examinatie van de stukken betreffende de vendukantoren ging geregeld voort. De verantwoordingen over de eerste twee kwartalen van 1895 werden, op weinige na, alle geëxamineerd. Van de zoogenaamde oude vendu-administratie werden nog enkele rekeningen ingewacht.

De werkzaamheden betreffende de rekeningen van de weesen boedelkamers, de weduwen- en weezenfondsen, de schutterijen en van andere rekeningen met derden werden zonder stoornis voortgezet. Bijna alle verantwoordingen over 1894 werden nagegaan. De inzending van een drietal verantwoordingen van schutterijkorpsen over dat jaar liet zich nog wachten.

Met betrekking tot de inzending aan de Algemeene Rekenkamer van de verantwoordingstukken van militaire rekenplichtige administratiën, enz., in verband met den in 1895 nog als proef gewerkt hebbenden, doch sedert bestendigden regel om die stukken niet eerst door de gewestelijke intendanten, maar aanstonds bij de betrokken afdeeling van het departement van oorlog te doen nazien, kan hier worden vermeld, dat onder ult. 1895 bij de Rekenkamer de verantwoordingen niet verder waren ontvangen dan tot en met die over het eerste kwartaal van dat jaar, en dat onder ult. Maart 1896 de verantwoordingen over het 3de kwartaal 1895 nog niet alle waren ingekomen. Deze achteruitgang, in vergelijking met de spoediger ontvangst door het college van de bewuste stukken in 1894 (verg. vorig verslag, blz. 92), moet voor een groot deel worden toegeschreven aan de vele werkzaamheden, verbonden aan het behandelen en — voor zoover de oorspronkelijke stukken waren verloren gegaan — opnieuw opmaken bij genoemd departement van de verantwoordingstukken betreffende de expeditie tegen Lombok. Bij de Rekenkamer werd al het in 1895 ontvangene ook in dat jaar, op enkele uitzonderingen na, nog afgedaan.

De begrootingsrekening over 1893, bij de Kamer bij gedeelten en wel op 30 September, 5 October en 20 December 1895 overgebracht, werd door haar op den 27sten van laatstgenoemde maand aan de Regeering ingediend. Nagenoeg gelijktijdig, en wel op 28 December 1895, werden de staten van op ult. 1893 nog voortloopende restant-ontvangsten en onaangezuiverde vorderingen doorgezonden.

§ 2. *Comptabiliteit.*

Over de in 1895 tot stand gekomen herziening van sommige bepalingen der Indische comptabiliteitswet van 1864, hoofdzakelijk met de bedoeling om hare goede werking verder te bevorderen, is reeds gehandeld in 't vorig verslag (blz. 91 en 92), terwijl toen ook reeds er aan herinnerd is dat de tekst der wet van 1864, zooals die tekst, met inachtneming van de vóór en in 1895 daarin gebrachte wijzigingen en aanvullingen, van 1 Januari 1896 af luidt, in zijn geheel is bekend gemaakt bij het Koninklijk besluit dd. 30 Juli 1895 n°. 30 (Nederlandsch Staatsblad n°. 145), sedert — in October 1895 — ook in Indië afgekondigd (Indisch Staatsblad 1895 n°. 225).

Daar het overleg met den raad van directeuren en met de Algemeene Rekenkamer betreffende de regelingen of nadere regelingen, die als gevolg van de met 1 Januari 1896 in werking te treden nieuwe bepalingen zouden gevorderd worden, niet tijdig zijn volledig beslag kon erlangen, werd aangenomen dat de bestaande regelen, met de comptabiliteitswet verband houdende, van kracht blijven zoolang niet anders is bepaald. Ten aanzien van de modellen en tijdstippen van inzending der rekeningen van comptabelen aan de Rekenkamer (zie het laatste lid van art. 85 van de comptabiliteitswet) werd het bedoelde beginsel speciaal uitgesproken bij gouvernementsbesluit dd. 1 Januari 1896 n°. 1, hetwelk verder bepaalt dat de rekeningen, voor welker opmaking op den voet van art. 92 of art. 94 dier wet een ambtenaar is aangewezen (m. a. w. de rekeningen van nalatige comptabelen of van comptabelen die onder curateele gesteld, voortvluchtig of overleden zijn), aan de Rekenkamer moeten worden ingezonden binnen denzelfden termijn als voor den comptabele zelf gesteld, te rekenen van den dag, waarop de voor de opmaking benoodigde stukken in het bezit van den aangewezen ambtenaar zijn gekomen. Overigens schrijft het aangehaalde besluit, in verband met de artt. 89 en 91 der meerbedoelde wet, nog voor zooveel noodig voor, dat, zoolang niet anders is bepaald, tot borgstelling verplicht blijven alle comptabelen, eene betrekking bekleedende, waaraan tot dusver borgstelling verbonden is geweest, en dat alle tot dusver gegolden hebbende voorschriften betreffende het stellen van borgtochten door de landscomptabelen voorloopig van kracht blijven.

Voor zooveel de uitvoering der herziene comptabiliteitswet hier te lande betreft, is bij Koninklijk besluit van 6 Juni 1896 n°. 52 de bij art. 49 bedoelde machtiging verleend om ten laste van het Iste hoofdstuk der begrooting van Nederlandsch-Indië voorschotten te verleenen: 1°. op traktementen (verlofs- en nonactiviteitstraktementen daaronder begrepen), wachtgelden, gagementen, pensioenen en vaste uitkeeringen, bij vertrek van de titularissen naar Nederlandsch-Indië, tot een bedrag gelijkstaande aan die inkomsten over twee maanden, en 2°. op declaratiën wegens reis- en verblijfkosten, ingeval belanghebbenden zulks verlangen en wel tot hoogstens twee derde gedeelten van het geraamd bedrag hunner vordering.

De in 1880 (Koninklijk besluit dd. 27 Augustus 1880 n°. 19; Nederlandsch Staatsblad n°. 166, Indisch Staatsblad n°. 198), ter uitvoering van art. 82 der comptabiliteitswet — en met intrekking van de minder volledige regeling welke ter zake was vervat in art. 2 van het Koninklijk besluit dd. 4 Augustus 1874 n°. 4 (Indisch Staatsblad 1875 n°. 23) — in het leven geroepen nieuwe bepalingen betreffende de vervolging van en het verhaal op ambtenaren in Indië die den lande door plichtverzuim schade hebben toegebracht, bleken in de practijk eene leemte te bevatten, doordien zij, in afwijking van de regeling van 1874, welke daaromtrent wel eene voorziening inhield, niets statu-

eerden omtrent het door den met schadevergoeding belasten ambtenaar, althans in sommige gevallen, uit te oefenen verhaal op dengeen die door de aan den lande toegebrachte schade bevoordeeld is. In die leemte werd voorzien door de opneming in de voormelde bepalingen van 1880 van een nieuw artikel, betrekking hebbende tot de cessie door de Regeering aan den ambtenaar of diens erfgenamen of rechtverkrijgenden van haar vorderingsrecht tegen den derde (Koninklijk besluit dd. 13 Maart 1896 n°. 46, Nederlandsch Staatsblad n°. 34, Indisch Staatsblad n°. 100).

Was vroeger voor de afschrijving van verloren, gebroken of op andere wijze onbruikbaar geworden goederen in materieel beheer, de machtiging noodig van den Gouverneur-Generaal, in Februari 1896 (Indisch Staatsblad n°s. 20 en 21) is de bevoegdheid daartoe, met intrekking van de vroegere bepalingen ter zake, overgedragen aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur, in de gevallen dat het verlies, het bederf of in het algemeen de onbruikbaarheid niet te wijten is aan schuld, verzuim of onachtzaamheid der met de bewaring belaste rekenplichtigen en de boekwaarde der af te schrijven goederen niet hooger is dan f 5000. Wanneer de boekwaarde dat bedrag overtreft, wordt de machtiging van den Gouverneur-Generaal vereischt.

De in 't vorig verslag (blz. 92) vermelde overdracht door den Gouverneur-Generaal op de chefs der departementen van algemeen bestuur van de bevoegdheid om te beschikken op verzoeken om vergunning tot voldoening bij termijnen van aan den lande verschuldigde gelden, onverschillig het bedrag der vordering en ook dan wanneer zoodanig verzoek meer het verleenen van eene gunst beoogt, is door de Indische Regeering nader uitgelegd in dien zin, dat die maatregel zich niet uitstrekt over vorderingen, welke uit aannemings- en andere contracten voortvloeien.

Ten einde de hoofden van gewestelijk bestuur te ontlasten van den tijdroovenden arbeid, verbonden aan de op hen, ingevolge vroegere voorschriften, persoonlijk rustende verplichting tot het folieeren en parafeeren van de registers, memorialen en kasboeken der rekenplichtige Europeesche en inlandsche ambtenaren, is, met intrekking van die voorschriften, in November 1895 (Indisch Staatsblad n°. 239) bepaald, dat met die verrichting voortaan zijn belast het hoofd van gewestelijk bestuur, dan wel de daartoe door hem aan te wijzen ambtenaar of ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, waartoe bij voorkeur zullen moeten worden gekozen de controleurs bij dien tak van dienst, met dien verstande evenwel dat in geen geval het folieeren en parafeeren geschiede door de betrokken comptabelen zelven of door de hun ondergeschikte ambtenaren.

In aansluiting aan de over vorige jaren steeds gedane opgaven van dezen aard wordt hier ten slotte nog aangeteekend, dat in 1895 ten aanzien van 41 beboetingen door den Gouverneur-Generaal werd gebruik gemaakt van de hem bij Koninklijk besluit dd. 3 Februari 1878 n°. 3 (Indisch Staatsblad n°. 169) verleende bevoegdheid om administratief opgelegde boeten, voor zooveel zij het bedrag van f 2000 niet te boven gaan, geheel of gedeeltelijk kwijt te schelden. In 24 gevallen werden de boeten ten volle kwijtgescholden, en wel tot een gezamenlijk bedrag van f 5351,14. Van de 17 overige beboetingen, in 't geheel beloopende f 1484, werd f 1346,80 kwijtgescholden. De boeten waren hoofdzakelijk opgelegd wegens verzuimde aangifte voor het recht van successie en overgang of voor het overschrijvingsrecht van vaste goederen, en overigens meestal wegens overtreding van de eene of andere verordening.

H. Algemeen burgerlijk beheer.

Ook gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt werd, waar dit zonder de belangen van den dienst te schaden mogelijk bleek, door de Regeering voortgegaan in de richting van bezuiniging. De voornaamste maatregelen van dien aard werden genomen met betrekking tot het personeel van de rechterlijke macht en het bestuur in sommige gewesten, waaromtrent respectievelijk in hoofdstuk F hiervóór en in het volgende hoofdstuk nader is en zal worden gehandeld.

Ten opzichte van de getroffen regelingen ten doel hebbende het hoogste centraal gezag te ontheffen van bemoeiing met detailzaken, die ter afdoening konden worden overgelaten aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur of aan andere autoriteiten, zij hier kortheidshalve verwezen naar die welke blijken uit de n°s. 201 en 204 van het Indisch Staatsblad van 1895 en n°s. 21 en 84 van dat van 1896, komende deze en andere beschikkingen van dien aard nader ter sprake bij de behandeling van de onderwerpen waartoe zij betrekking hebben.

Het beheer van het departement van justitie ging, in verband met de benoeming van den directeur, den heer mr. A. Stibbe Lzn., tot president van het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië, in Augustus 1895 over in handen van den heer mr. J. C. Mulock Houwer, tot dusver procureur-generaal bij genoemd Hof, tevens advocaat-fiskaal voor de land- en zeemacht, terwijl in September d. a. v. de waarnemende directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, de heer jhr. O. van der Wijck (zie blz. 93 van het vorig verslag), definitief tot die betrekking werd benoemd in plaats van den heer P. H. van der Kemp, aan wien gedurende zijn verlof in Europa op zijn verzoek eervol ontslag uit den dienst werd verleend.

Het personeel van het departement van justitie werd uitgebreid met een 2de-commies (Indisch Staatsblad 1895 n°. 270), ten behoeve van de werkzaamheden verbonden aan den dienst van den industrieelen eigendom. Overigens was het ook in 1895 weder noodig aan de verschillende departementen van algemeen burgerlijk bestuur, met uitzondering van dat van financiën, extra-fondsen toe te staan voor te verrichten buitengewone werkzaamheden. Aangezien dergelijke aanvragen reeds sedert geruimen tijd jaarlijks worden herhaald, wordt thans overwogen of het niet wenschelijk zou zijn de tot dusver voor de betrokken departementen uitgetrokken vaste bedragen te verhoogen.

Van het landsarchief te Batavia werd in 1895 weder een ruim gebruik gemaakt, terwijl de bestaande verzamelingen met een groot aantal archivalia, van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen, werden aangevuld. Met het bijwerken van den inventaris werd geregeld voortgegaan. De publicatie van het te Batavia uitgegeven wordende Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek vorderde tot en met het 14de deel, loopende over de jaren 1804—1808. Voorts verscheen aldaar weder een deel van het „Daghregister gehouden in 't Casteel Batavia", behandelende de jaren 1666 en 1667. Met het drukken van de in 's Rijks Archief te 's-Gravenhage voorhanden jaargangen, welke door de zorg van den algemeenen rijks-archivaris hier te lande in het licht zullen worden gegeven (verg. het verslag van 1894, blz. 72), is een aanvang gemaakt.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie.

Van de indiening door het gewezen lid in den raad van Indië, den heer J Mullemeister, van voorstellen met betrekking tot eene reorganisatie van het binnenlandsch bestuur in de gouvernementsresidentiën van Java en Madura, is reeds melding gemaakt op blz. 1 hiervóór. Intusschen kwamen reeds ten opzichte van een paar gewesten van Java gedeeltelijke bestuursreorganisatiën tot stand, hetgeen eveneens het geval was met betrekking tot enkele gewesten der buitenbezittingen, in afwachting van de nadere, nog bij den directeur van binnenlandsch bestuur in overweging zijnde plannen (verg. vorig verslag, blz. 93). Omtrent een en ander vergelijke men de mededeelingen in § 4 hierna.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Aan het op blz. 93 van het vorig verslag aangekondigde voornemen der Regeering om de tijdroovende bemoeienis der hoofden van gewestelijk bestuur met het parafeeren der boeken van comptabelen zooveel mogelijk over te dragen op de hun ondergeschikte ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, werd, zooals reeds werd medegedeeld in hoofdstuk G, § 2, hiervóór, in 't laatst van 1895 uitvoering gegeven. Voorstellen om ook op andere punten de werkzaamheden der gewestelijke bestuurders te vereenvoudigen zijn in overweging.

In de formatie van het Europeesch personeel bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura kwam in 1895 geen verandering. Wat de buitenbezittingen betreft, onderging dat personeel, behalve de reeds op blz. 93 van het vorig verslag vermelde wijzigingen, voortvloeiende uit de reorganisatie van het bestuur in de residentie Westerafdeeling van Borneo en uit de opheffing van de contrôle-afdeeling Bima in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, in gemeld jaar eene vermeerdering met één assistent resident, één controleur der 1ste en twee controleurs der 2de klasse (Indisch Staatsblad 1895 n°. 190), en zulks in verband met de invoering van ons rechtstreeksch bestuur op het eiland Lombok (zie § 4 hierna).

Het gebruikelijke overzicht, aanwijzende hoe de binnen de perken der formatie in dienst zijnde controleurs en adspirant-

controleurs bij het einde van het jongst verloopen jaar over de verschillende gewesten waren verdeeld, volgt hieronder.

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
Java en Madura.				
Bantam	"	4	2	6
Batavia	1	"	"	1
Krawang	1	1	"	2
Preanger Regentschappen	1	10	8	19
Cheribon	5	2	2	9
Tagal	5	2	"	7
Pekalongan	1	3	2	6
Samarang	2	6	*a*) 5	13
Japara	1	2	2	5
Rembang	2	2	2	6
Soerabaija	*b*) 5	5	5	15
Pasoeroean	4	6	3	13
Probolinggo	3	2	3	8
Bezoeki	2	3	1	6
Banjoemas	1	2	4	7
Bagelen	1	4	2	7
Kadoe	1	2	*c*) 3	6
Madioen	2	*d*) 4	3	9
Kediri	3	3	2	8
Madura	3	*e*) 5	*f*) 1	9
Op ult. 1895 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	44	68	50	162
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust	15	19	3	37
Benkoelen	4	4	3	11
Lampongsche Districten	3	3	2	8
Palembang	3	13	4	20
Oostkust van Sumatra	*g*) 7	6	1	14
Atjeh en onderhoorigheden	2	"	"	2
Riouw en onderhoorigheden	1	3	1	5
Westerafdeeling van Borneo	4	7	1	12
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	5	7	"	12
Celebes en onderhoorigheden	4	7	3	14
Menado	4	4	3	11
Ternate	1	"	"	1
Transporteeren	53	73	21	147

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
Per transport	53	73	21	147
Amboina	3	"	"	3
Timor	"	1	"	1
Bali en Lombok	3	*h*) 3	"	6
Op ult. 1895 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	59	77	21	157

a) Hiervan was één eerst tijdelijk werkzaam gesteld in de residentie Madioen, ten einde tegemoet te komen aan het gemis van een controleur der 2de klasse, van daar weggenomen ter versterking van het kader controleerende ambtenaren in de residentie Bezoeki. Later werd bedoelde adspirant-controleur gedetacheerd in de residentie Kediri, ten behoeve van de afdeeling Blitar.

b) Hiervan één aan de formatie onttrokken in verband met zijne tewerkstelling ter Algemeene Secretarie te Buitenzorg.

c) Hiervan was één tijdelijk werkzaam gesteld in de residentie Bantam om den adspirant-controleur te vervangen die van daar naar de residentie Soerabaija was verplaatst om tegemoet te komen aan het gemis van een controleur der 1ste klasse, ten gevolge van de in noot *b* bedoelde detacheering van zoodanig ambtenaar ter Algemeene Secretarie.

d) Hiervan één naar Bezoeki, in de plaats van den in noot *a* bedoelden adspirant-controleur.

e) Hiervan één aan de formatie onttrokken in verband met zijne tewerkstelling bij het departement van binnenlandsch bestuur.

f) Deze adspirant-controleur was geplaatst in de residentie Bezoeki ten behoeve van de afdeeling Djember.

g) Twee van deze controleurs waren aan de formatie onttrokken. De één was tijdelijk ter beschikking gesteld van den directeur van binnenlandsch bestuur; de ander was tijdelijk werkzaam gesteld in de Battaksche Doessoen van Serdang, terwijl zijne plaats in de formatie werd waargenomen door een tijdelijk boven de formatie beschikbaar gestelden adspirant-controleur (te oordeelen naar de opgaaf in het staatje hieronder schijnt hier voor „adspirant-controleur" gelezen te moeten worden „controleur 2de klasse").

h) Hiervan twee à la suite van hun korps gevoerde controleurs van het kader op Java en Madura.

Voor welke doeleinden op ult. 1895 controleurs en adspirant-controleurs à la suite van hun kader waren gevoerd, blijkt uit onderstaande opgaaf.

OMSCHRIJVING DER TEWERKSTELLING.	Afkomstig van het kader voor Java en Madura.				Afkomstig van het kader der buitenbezittingen.			
	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
In de residentie Batavia, in het belang der politie in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia	"	"	"	"	1	"	"	1
In hetzelfde gewest, als zijnde tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van leeraar in de Javaansche taal en van de geschiedenis, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië bij afd. B van het gymnasium Willem III ter hoofdplaats	"	2	"	2	"	"	"	"
In de residentie Preanger Regentschappen voor het onderzoek nopens eene landrente-regeling op kadastralen grondslag	"	4	1	5	"	"	"	"
Tijdelijk toegevoegd aan den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur	"	"	1	1	"	"	"	"
In de residentie Djokjokarta voor bijzondere werkzaamheden	1	"	"	1	"	"	"	"
In de residentie Madura voor het verzamelen van gegevens om tot een vast stelsel voor de Madureesche taal te geraken	1	"	"	1	"	"	"	"
Toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden	3	1	"	4	"	"	"	"
In het belang van de politie te Soerabaija	1	"	"	1	"	"	"	"
In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden ten behoeve van de politieke aanrakingen met de bevolking	"	"	"	"	"	1	"	1
In hetzelfde gewest ten dienste van de aldaar ingevoerde scheepvaartregeling	"	"	"	"	1	8	"	9
In het gouvernement Sumatra's Westkust voor het heerendienst-onderzoek	"	"	"	"	1	"	"	1
In de residentie Riouw voor de nieuwe afdeeling Indragiri	"	"	"	"	"	"	1	1
In de residentie Oostkust van Sumatra ten behoeve van de Delische Battak-streek	"	"	"	"	"	1	"	1
In hetzelfde gewest ter vervanging van den tijdelijk in de Serdangsche Battak-streek werkzaam gestelden controleur (zie noot *g* hiervóór)	"	"	"	"	"	1	"	1
In de residentie Banka, belast met de waarneming der betrekking van administrateur bij de tinmijnen	"	"	"	"	3	1	"	4
In de residentie Menado ten behoeve van de aanrakingen met de zelfbesturende landschappen aan de Tomini-bocht, zoomede met die gelegen ter noordkust van Celebes	"	"	"	"	2	"	"	2
Op het eiland Lombok	"	2	"	2	"	"	"	"
Totalen	6	9	2	17	8	12	1	21

In April jl. is de directeur van binnenlandsch bestuur gemachtigd om bij wijze van tijdelijken maatregel een controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura op de aan zijn rang verbonden inkomsten ter beschikking van den resident van Samarang te stellen, ten einde onder den assistent-resident voor de politie ter hoofdplaats van dat gewest te worden belast met zoodanige werkzaamheden als hem door dat bestuurshoofd in het belang der politie zullen worden opgedragen.

Zooals werd medegedeeld op blz. 80 van het Koloniaal Verslag van 1889, bleef bij het optreden in Mei van dat jaar van den toenmaligen hoofdinspecteur voor de suiker- en de rijstcultuur, het landelijk stelsel en wat daarmede in verband staat, mr. H. KUNEMAN, als directeur van binnenlandsch bestuur, eerstbedoeld ambt voorloopig onvervuld, en werden, bij wijze van tijdelijken maatregel aan bedoelden departements-chef toegevoegd twee controleurs, die, met den titel van inspecteur, respectievelijk aan het hoofd werden geplaatst van de heerendienst- en van de landrente-onderzoekingen. Bij het aftreden van mr. KUNEMAN, in Augustus 1892, werd de in 1889 genomen maatregel voorloopig bestendigd, omdat de Indische Regeering het raadzaam achtte eerst de gewestelijke heerendienstregelingen voor Java en Madura tot uitvoering te doen komen. Nadat echter de in de eerste plaats bedoelde inspecteur in October 1894 wegens langdurigen dienst met buitenlandsch verlof was vertrokken, achtte de Indische Regeering het wenschelijk het ambt van hoofdinspecteur weder in te stellen, waartoe werd overgegaan bij gouvernementsbesluit van 11 Januari jl. n°. 6, met opdracht van de waarneming dier betrekking eerst aan den inspecteur voor de landrente-onderzoekingen, den heer F. A. LIEFRINCK, en, na diens benoeming tot resident van Bali en Lombok, aan den heer H. J. W. VAN LAWICK VAN PABST, tot dusver secretaris van het departement van binnenlandsch bestuur. In het belang van het toezicht op de uitvoering der regelingen betreffende de heeren- en gemeentediensten is bij gouvernementsbesluit dd. 26 Juli jl. n°. 5 een controleur der 2de klasse tijdelijk aan den waarnemenden hoofdinspecteur toegevoegd.

In verband met vooral in den laatsten tijd veelvuldig ingekomen verzoeken om intrekking van besluiten waarbij controleurs waren overgeplaatst, zoowel van de zijde van belanghebbenden als van de hoofden van gewestelijk bestuur onder wier bevelen zij waren gesteld, is door den directeur van binnenlandsch bestuur in November 1895 aan bedoelde bestuurshoofden te kennen gegeven, dat voortaan bij overplaatsingen van controleurs, welke het gevolg zijn van bevordering der eventueel in een gewest tewerk gestelde adspirant-controleurs tot den hoogeren rang, als regel moet worden aangenomen om niet den nieuw benoemde, maar dien controleur over te plaatsen, die het langst in het gewest werkzaam is, en dat de over te plaatsen controleur van de 1ste of 2de klasse moet zijn naar gelang van de behoefte in het betrokken of in andere gewesten aan oudere of jongere ambtenaren.

Voorts werd door genoemden departements-chef, met het oog op de omstandigheid dat door sommige hoofden van gewestelijk bestuur niet altijd de hand bleek te worden gehouden aan het onder n°. 1799 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad opgenomen voorschrift, om aan de onder hen dienende ambtenaren zoo spoedig mogelijk mededeeling te doen van eventueel in de conduite-staten dier ambtenaren voorkomende ongunstige aanteekeningen omtrent hun gedrag en dienstijver, welke op hunne ambtelijke loopbaan een nadeeligen invloed zouden kunnen uitoefenen, bij circulaire van 5 Februari jl. op het bedoelde voorschrift uitdrukkelijk de aandacht gevestigd, met bepaling tevens dat uit de conduite-staten moet blijken, dat aan dat voorschrift behoorlijk is voldaan.

Over de verdere toepassing van het beginsel om in telkens daartoe aan te wijzen ressorten de controleurs op Java en Madura met politierechtspraak te belasten, zie men blz. 62 hiervóór.

In verband met de uitbreiding der proef met de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer over de residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki (verg. vorig verslag, blz. 196, en hoofdstuk M, afd. I, § 4, sub B hierna) werden ook de in die gewesten bescheiden controleurs bij het binnenlandsch bestuur belast met het opsporen van opium-overtredingen (Indisch Staatsblad 1895 n°. 242).

§ 2. *Inlandsch bestuur.*

In de volgende gewesten van Java en Madura had in 1895 samenvoeging en splitsing van dessa's plaats.

GEWESTEN.	Aantal gevallen waarin in 1895 werd overgegaan tot:	
	samenvoeging van dessa's.	splitsing van dessa's.
Bantam	2	"
Preanger Regentschappen	6	5
Cheribon	2	1
Pekalongan	a) 7	"
Samarang	b)	b)
Japara	1	"
Rembang	2	"
Soerabaija	c) 7	1
Pasoeroean	5	"
Probolinggo	"	1
Bezoeki	"	6
Banjoemas	d) 1	1
Kadoe	e) 29	"
Madioen	1	f) 1
Kediri	"	4
Madura	"	g) 1

a) In drie dezer gevallen werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen. Voorts hadden splitsing en samenvoeging plaats van een aantal gehuchten, behoorende tot 24 dessa's.

b) In het gewestelijk verslag van Samarang zijn de gevallen van samenvoeging en splitsing niet uiteengehouden. Het aantal gevallen beliep in het geheel 4, in twee waarvan door den Gouverneur-Generaal eene beslissing werd genomen.

c) Voorts werden één kampong en één dessa nieuw gevormd.

d) Verder werd een gedeelte van eene dessa gevoegd bij eene andere dessa, en het overige gedeelte gesplitst in 2 dessa's.

e) In 13 dezer gevallen werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen. Bovendien hadden er 13 gevallen van samenvoeging en splitsing plaats.

f) Bovendien werd een gehucht van eene dessa afgescheiden en gevoegd bij eene andere dessa.

g) Bovendien ondergingen ten gevolge van samenvoeging en splitsing de grenzen van 3 dessa's wijziging.

Bij gouvernementsbesluit van 2 October 1895 n°. 43 werden, met buitenwerkingstelling van de ter zake bestaande bepalingen (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°s. 3398 en 4013), nieuwe regelen vastgesteld omtrent de splitsing en samenvoeging van dessa's op Java en Madura met uitzondering van de Vorstenlanden, en wel met het doel om een eind te maken aan den tot dusver geldenden regel om alleen dan, wanneer in eene kleine dessa de betrekking van hoofd openviel, te onderzoeken of het niet wenschelijk moest worden geacht het gebied van die dessa met dat van één of meer omliggende dessa's te vereenigen. Wegens den spoed waarmede in eene vacature van dorpshoofd moet worden voorzien (art. 1 der ordonnantie in Indisch Staatsblad 1878 n°. 47) had de bedoelde regel het nadeelig gevolg dat eene aangelegenheid van zóó ingrijpenden aard als het zelfstandig voortbestaan eener gemeente, niet met de noodige zorg kon worden overwogen. De nieuwe regelen nu brengen mede dat het denkbeeld eener samenvoeging als hierbedoeld aan de orde wordt gesteld wanneer het wenschelijk voorkomt, en dat, bijaldien tot samenvoeging besloten wordt, de verandering hetzij dadelijk, hetzij eerst later bij de eerst te ontstane vacature van hoofd van eene der betrokken dessa's in werking treedt, al naarmate de meerderheid der stemgerechtigden zich voor de eene of voor de andere oplossing heeft verklaard. Dit alternatief wordt ook inachtgenomen waar de maatregel berust op eene beslissing van den Gouverneur-Generaal. De circulaires van den directeur van binnenlandsch bestuur van 29 Juli 1884 (voor zoover deze niet is ingetrokken door het op blz. 95 van het vorig verslag vermelde rondschrijven van dien departements-chef van 6 April 1895) en 12 Februari 1887 (beide opgenomen onder n°. 4436 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) blijven onder de werking der nieuwe regelen van kracht.

Eene regeling ter wegneming van de bezwaren, verbonden aan de overstorting van door dessahoofden geïnde belastingpenningen in handen van op te groote afstanden gevestigde ondercollecteurs (verg. voor dergelijke regelingen laatstelijk blz. 95 van het vorig verslag), had bij gouvernementsbesluit van 2 April 1896 n°. 7 plaats ten behoeve van de dessahoofden in de onderdistricten Pisangsambo en Rengasdengklok, Krawang en Klari, en Dawoean en Parakantroes der residentie Krawang, waar respectievelijk de zoutverkooppakhuismeesters te Rengasdengklok en Krawang en de wedono van Adiarsa als hulpondercollecteurs werden aangewezen, een en ander met intrekking der betrekking van ondercollecteur van de districten Krawang en Adiarsa. Een dergelijke maatregel werd bij gouvernementsbesluit van 22 Fe-

bruari 1896 n°. 9 genomen ten gerieve van de hoofden der door splitsing van de dessa Bantarkalong (afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen) gevormde dessa's Tjiboentoe en Bantarkalong, die voortaan hunne storting kunnen doen bij den koffie-inkooppakhuismeester, tevens hulpondercollecteur, te Plaboean, in stede van bij dien te Tjitjoeroeg.

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

Het door den gewezen inspecteur voor de heerendienstonderzoekingen F. Fokkens uitgebracht rapport nopens het onderzoek naar den economischen toestand der vreemde oosterlingen op Java en Madura (verg. vorig verslag, blz. 95) was, nadat daaromtrent advies was uitgebracht door de directeuren van binnenlandsch bestuur, burgerlijke openbare werken en justitie, in Juli jl. in behandeling bij den Raad van Indië. Het rapport van den heer Fokkens nopens de vraag in hoever de inrichting van het bestuur over de Chineezen op Java en Madura onder de tegenwoordige omstandigheden nog voldoet, werd, overeenkomstig het daaromtrent door den Raad van Indië uitgebracht advies (zie vorig verslag, t. a. p.), in Januari jl. in handen gesteld van eerstgenoemden departements-chef.

Gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt hadden, voor zooveel Java en Madura betreft, de ten opzichte van de vreemde oosterlingen genomen bestuursmaatregelen meerendeels betrekking op grensbepalingen van voor die categorie van ingezetenen aangewezen wijken. Vastgesteld werden de grenzen der Chineesche wijken te Goeboeg en Kedoengdjati in de residentie Samarang (Javasche Courant van 12 November 1895), uitgebreid die der wijk voor Chineezen te Soerabaija (Javasche Courant van 9 Juli 1895) en gewijzigd die der wijken voor Chineezen en Arabieren in de afdeelingen Tagal en Brebes der residentie Tagal (Javasche Courant van 7 Januari 1896). Te Banjoewangi (residentie Bezoeki), waar de Arabieren laatstelijk (zie blz. 67 van het Koloniaal Verslag van 1882) onder een wijkmeester stonden, werd ingevolge Indisch Staatsblad 1896 n°. 92 weder een hoofd met den titel van luitenant over hen aangesteld.

Wat de buitenbezittingen aangaat kwam, behalve eene reorganisatie van het Chineesch bestuur in de residentie Banka en onderhoorigheden, waaromtrent, als verband houdende met eene reorganisatie van het inlandsch bestuur in dat gewest, nadere bijzonderheden worden vermeld in § 4 hierna, eene wijziging van ondergeschikt belang tot stand in de formatie van de mindere leden van het Chineesch bestuur in de residentie Westerafdeeling van Borneo (Indisch Staatsblad 1896 n°. 53). Wijken voor Chineezen en voor vreemde oosterlingen, geen Chineezen zijnde, werden bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 189 aangewezen te Ampenan en Laboean Hadji (afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok). Ten opzichte van laatstgenoemde categorie van personen geschiedde hetzelfde voor de hoofdplaats Koepang der residentie Timor en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1896 n°. 51), terwijl de Arabieren in dat gewest werden gesteld onder het toezicht van een te Koepang gevestigd hoofd van hun landaard, met den titel van „hoofd der Arabieren in de residentie Timor en onderhoorigheden" (Indisch Staatsblad 1896 n°. 52).

Ten slotte zij nog vermeld dat bij gouvernementsbesluit van 1 Januari 1896 n°. 6 de bevoegdheid tot het toekennen van titels aan inlandsche hoofden in de residentie Benkoelen, zoowel bij hunne aanstelling als bij wijze van belooning voor goede diensten, ijver en trouw, waarvoor tot dusver geene vaste regels bestonden, in navolging van hetgeen bij gouvernementsbesluit van 7 April 1860 n. 24 voor de residentie Palembang is geschied, uitdrukkelijk is opgedragen aan het hoofd van gewestelijk bestuur, terwijl bij besluit van denzelfden datum n°. 7 eenige door de practijk als wenschelijk erkende wijzigingen werden gebracht in de bij dat van 8 October 1878 n°. 32 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3310) gearresteerde bepalingen voor costumes van erkende, doch onbezoldigde hoofden en van districtsambtenaren in bedoeld gewest.

§ 4. *Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten.*

De laatstelijk op blz. 95 van het vorig verslag bedoelde voorstellen van de Indische Regeering met betrekking tot eene reorganisatie van de politie in de gouvernementslanden van Java en Madura werden in het voorjaar van 1896 bij het Opperbestuur voorgebracht. De totstandkoming dier reorganisatie zal afhankelijk zijn van de beschikbaarstelling van de daartoe benoodigde fondsen, waarop bij de ontwerp-begrooting voor 1897 wordt gerekend.

Met het oog op de, hoofdzakelijk in Oost-Java, veelvuldig voorkomende opzettelijke beschadiging van cultuurgewassen, voornamelijk van brandstichtingen in suikerrietaanplantingen, zijn bij ordonnantie van 10 Juni jl. (Indisch Staatsblad 1896 n°. 104) de hoofden van gewestelijk bestuur (ook die in de buitenbezittingen) bevoegd verklaard om, op verzoek van eigenaren of beheerders van cultuurondernemingen, door belanghebbenden te bezoldigen tijdelijk politiepersoneel aan te stellen en aan door bedoelde bestuurshoofden aan te wijzen ambtenaren toe te voegen, tot bewaking en beveiliging van den aanplant en het product. Desnoodig kunnen die beambten door de gewestelijke bestuurders weder worden ontslagen.

Met betrekking tot de kosten van het politiepersoneel werden, waar dit doenlijk bleek zonder dat de dienst of andere belangen daaronder kwamen te lijden, kleine bezuinigingen ingevoerd. Zoo werd het detachement pradjoerits te Gendingan (afdeeling Ngawi der residentie Madioen), waaraan geen behoefte meer bleek te bestaan, opgeheven, tegen uitbreiding, voorloopig bij wijze van tijdelijken maatregel, van het oppasserspersoneel voor het district Gendingan met twee man (gouvernementsbesluit dd. 4 November 1895 n°. 4); werd het uit een Europeeschen waterschout en 6 oppassers bestaande politiepersoneel voor de Emmahaven (gouvernement Sumatra's Westkust) ingetrokken, doch daarentegen het politiepersoneel ter hoofdplaats Padang vermeerderd met een Europeeschen opziener bij de politie, op eene lagere bezoldiging dan de bedoelde waterschout genoot, en 6 oppassers (Indisch Staatsblad 1895 n. 237); werd de bezoldiging van den schout van het eiland Groot-Banda op een lager bedrag vastgesteld (Indisch Staatsblad 1895 n°. 251), en onderging het in 1862 ten behoeve van den wachtdienst in de stad Batavia opgericht korps politiesoldaten eene vermindering met één kapitein en twee luitenants (gouvernementsbesluit dd. 6 April 1895 n°. 32).

Tot tegengang van de aanranding van prauwen in de vaarwaters nabij Madura werden weder gelden ter beschikking gesteld van den resident van dat gewest.

Maatregelen ten behoeve van eene verbeterde inrichting of versterking der politiemacht werden voorts genomen ten opzichte van sommige gewesten der buitenbezittingen. Behalve op de reeds in hoofdstuk C (blz. 19 en 30, noot 1) vermelde reorganisatie van het gouvernements-politiepersoneel in de residentie Riouw en onderhoorigheden en de tijdelijke indienststelling van een korps gewapende politiedienaren te Gorontalo (residentie Menado), zij hier gewezen: op de bij gouvernementsbesluit van 30 Juli 1895 n°. 28 vastgestelde gunstiger bepalingen voor de dienstneming bij het in 1894 (zie vorig verslag, blz. 27) opgericht korps gewapende politiedienaren ter beschikking van den tijdelijken controleur voor de aanrakingen met de zelfbesturende landschappen aan de bocht van Tomini (residentie Menado); op de toevoeging aan den thans definitief aangestelden posthouder op de tot de zooeven genoemde residentie behoorende Talaut-eilanden (zie § 4 hierna) van het sedert 1888 tijdelijk in dienst zijnde politiepersoneel, zoomede op de bestendiging van het in Februari 1895 (zie vorig verslag, blz. 96), mede op tijdelijken voet, aangesteld korps gewapende politiedienaren in de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok (Indisch Staatsblad 1895 n°. 190). Voorts zij nog vermeld dat de bij de korpsen gewapende politiedienaren in de residentiën Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang, Riouw en onderhoorigheden en Ternate en onderhoorigheden in gebruik zijnde voorlaadgeweren door „de Beaumont"-geweren worden vervangen (gouvernementsbesluit dd. 30 October 1895 n°. 9), terwijl aan de Europeesche instructeurs van de gewapende politiedienaren de sedert kort bij het leger ingevoerde nieuw-model revolvers zullen worden verstrekt.

Gebruik makende van de hem verleende bevoegdheid om in die buitenbezittingen, welke daarvoor in aanmerking komen, in bepaald aangewezen gevallen aan de politiedienaren marschvoeding of indemniteit daarvoor toe te kennen (zie vorig verslag, blz. 96), werd deze aangelegenheid door den Gouverneur-Generaal ook geregeld voor de residentie Ternate en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1896 n°. 58).

Hieronder volgt nog het een en ander met betrekking tot enkele gewesten in het bijzonder, hoofdzakelijk betreffende wijzigingen in de administratieve indeeling, bestuursreorganisatiën, enz.

Samarang. In verband met de in overweging zijnde plannen tot reorganisatie van het binnenlandsch bestuur op Java en Madura is, ten einde de mogelijkheid te kunnen beoordeelen van eene eventueele samenvoeging van de afdeelingen Ambarawa en Salatiga, elke bestaande uit twee districten, bij gouvernementsbesluit van 2 September 1895 n°. 2 (Javasche Courant

van den 3den dier maand), de assistent-resident van eerstgenoemde afdeeling tijdelijk tevens belast met het bestuur over de laatstgenoemde. Daar te Salatiga de assistent-resident tot dusver rechtstreeks met het beheer der contrôle-afdeeling van dien naam was belast, bestaande uit de beide districten der bij wijze van proef opgeheven afdeeling, werd thans tijdelijk een controleur voor bedoelde contrôle-afdeeling aangewezen, te verkrijgen door den adspirant-controleur, die tot hiertoe te Salatiga den assistent-resident was toegevoegd, van standplaats te doen verwisselen met een der controleurs, bij voorkeur een der 1ste klasse, elders in het gewest. Aan bedoelden controleur werd alsnu, zoals reeds in hoofdstuk F (blz. 62) hiervóór is medegedeeld, ook de politierechtsmacht in zijne afdeeling opgedragen.

Bezoeki. In dit gewest bleek het inlandsch bestuur in de vroeger door de gouvernementskoffie- en suikercultuur belangrijke, doch sedert in beteekenis achteruitgegane afdeeling Bezoeki te kunnen worden vereenvoudigd; daarentegen diende te worden voorzien in de dringende behoefte aan versterking der bestuursmiddelen in de afdeeling Djember, waarin ondanks de snelle en krachtige ontwikkeling van de particuliere landbouw-industrie en de daarmede gepaard gegane belangrijke toeneming van de inlandsche bevolking, sedert 1882 geen verandering was gebracht. In verband daarmede kwam bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 26 eene nieuwe indeeling van de genoemde afdeelingen in districten en onderdistricten tot stand, volgens welke de districten Binor en Boengatan van eerstgemelde afdeeling respectievelijk werden samengesmolten met de districten Bezoeki en Mlandingan, terwijl, wat de afdeeling Djember betreft, uit het noordelijk deel van het district van dien naam twee nieuwe districten, Djember en Rambipoedji, en uit het overig gedeelte, vereenigd met het zuidelijk deel van het district Soekokerto, het nieuwe district Majang werden gevormd. Terwijl dus in het aantal districten van de beide afdeelingen te zamen geene verandering kwam, kon door eene oordeelkundige splitsing en vereeniging het aantal onderdistricten met één worden verminderd (verg. de lijst gevoegd bij het aangehaald staatsbladnummer), en dientengevolge de formatie van de onderdistrictshoofden (assistent-wedono's) voor de residentie Bezoeki van 29 tot 28 worden teruggebracht (Indisch Staatsblad 1896 n° 27).

Kediri. Ook in dit gewest moest (Indisch Staatsblad 1896 n°. 54), om dezelfde reden als voor de afdeeling Djember der residentie Bezoeki, en wel ten behoeve van de afdeeling Blitar, worden besloten tot versterking van de bestuursinrichting. In de behoefte werd voorzien door splitsing van het district Wlingi in twee nieuwe districten Wlingi en Gandoesari, en vermeerdering van het aantal onderdistricten der afdeeling met drie. De formatie van het voor het gewest toegestaan personeel bij het districtsbestuur behoefde intusschen niet te worden gewijzigd, daar het inlandsch bestuur in de afdeeling Berbek kon worden ingekrompen door samensmelting van het district Siwalan met het district Berbek (van welk laatste een klein gedeelte gevoegd werd bij het district Waroedjajeng) en de daarmede gepaard gaande vermindering van het aantal onderdistricten dier afdeeling van 13 tot 10.

Oostkust van Sumatra. Te rekenen van 1 September 1895 werden bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 149 sommige onderdeelen der bestuursmiddelen in dit gewest, in overeenstemming met gewijzigde toestanden, deels vereenvoudigd, deels uitgebreid. Voornamelijk gold het eerste de weinig belangrijke afdeeling Bengkalis en het andere de in beteekenis toegenomen afdeeling Assahan. De reorganisatie, welke, bij volledige uitvoering (op één punt zou zij eerst bij de vervanging van den in functie zijnden titularis in werking treden), eene besparing van f 8640 's jaars oplevert, betrof in de eerste plaats het bureau-personeel in de beide genoemde afdeelingen en bij sommige elders in het gewest geplaatste Europeesche ambtenaren, en overigens de opheffing van enkele inlandsche en Chineesche betrekkingen.

Van de toevoeging der landschappen Tanah Djawa en Tandjong Kasan aan de afdeeling Batoe Bara werd reeds melding gemaakt in hoofdst. C (blz. 17, noot 1) hiervóór.

Atjeh en onderhoorigheden. Omtrent de toevoeging (Indisch Staatsblad 1896 n°. 12) van het landschap Lepong als hoeloebalangschap (district) aan de afdeeling Groot-Atjeh, zij verwezen naar blz. 4 hiervóór.

Banka en onderhoorigheden. Bij Indisch Staatsblad 1896 n°s. 2 en 3 werd de formatie van het uit 's lands kas bezoldigd inlandsch personeel, zoowel dat der batins (onderdistrictshoofden) als dat der kamponghoofden, niet onbelangrijk ingekrompen, tegen aanstelling van eenige bezoldigde Chineesche kamponghoofden (wijkmeesters), en in verband daarmede het aantal onderdistricten verminderd met acht (waarvan één op de onderhoorige Lepar-eilanden), een en ander met bepaling dat de reorganisatie (welke, als zij te zijner tijd volledig zal zijn tot stand gekomen, eene bezuiniging van omstreeks f 12 000 's jaars zal opleveren) geleidelijk zal worden ingevoerd, naar gelang daartoe gelegenheid bestaat door het overlijden, de overplaatsing of het ontslag van het voor het oogenblik in dienst zijnde personeel. Tevens werd het ambt van (Europeeschen) posthouder op genoemde Lepar-eilanden opgeheven en de daar bescheiden demang (districtshoofd) met het bestuur belast, tegen eene verhoogde bezoldiging, welke werd gelijkgesteld aan die van het meerendeel der demangs op Banka zelf.

Westerafdeeling van Borneo. Over de aanstelling in den aanvang van 1896 (Indisch Staatsblad n°. 34) van eenig bezoldigd inlandsch personeel in de door zoogenaamde gouvernements-Dajaks bewoonde streken der Boven-Kapoeas is reeds gehandeld in hoofdstuk C (blz. 20) hiervóór.

Celebes en onderhoorigheden. Bij gouvernementsbesluit dd. 22 Juni 1896 n°. 11 werd bepaald dat de tusschen Borneo en Celebes gelegen Noesa-lima- (ten rechte Masa-lima)-eilanden deel uitmaken van de onderafdeeling Tello Parangloë derafdeeling Makasser.

Menado. Bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 56 is de tijdelijke indienststelling (sedert October 1888; zie het Koloniaal Verslag van 1889, blz. 19) van een posthouder op de Talaut-eilanden, met Lirong op het eiland Salibaboe als standplaats, bestendigd.

Bij dezelfde beschikking werd, zonder vermeerdering van uitgaven, het districtsbestuur in de Minahassa meer overeenkomstig de behoefte geregeld. Een der beide betrekkingen van tweede-districtshoofd in de districten Tomohon-Sarongsong (afdeeling Tondano) en Pasan-Ratahan-Ponosakan (afdeeling Belang) werd namelijk opgeheven, doch daarentegen een tweede-districtshoofd in dienst gesteld in elk der districten Langowan (afdeeling Tondano) en Tonsawang (afdeeling Belang).

Amboina. De indeeling van de Lucipara- en Schildpad-eilanden, tot dusver behoord hebbende bij de afdeeling Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden, bij de afdeeling Amboina (Indisch Staatsblad 1895 n°. 230) werd reeds vermeld in hoofdstuk C (blz. 31) hiervóór.

Ternate en onderhoorigheden. Voor een van de vier tijdelijke Europeesche posthouders in dit gewest, dien voor het toezicht in het aan den sultan van Ternate onderhoorige rijk Banggaai (Oostkust van Celebes), welke beambte aanvankelijk te Mendono in het op den vasten wal van Celebes gelegen gedeelte van Banggaai gevestigd was, doch sedert naar het eiland Banggaai was verplaatst, werd eene beter gelegen standplaats gekozen, namelijk de op genoemden vasten wal (bezuiden Mendono) gelegen Banggaaische kampong Kientong, en zulks met loslating van het voornemen (zie vorig verslag, blz. 29) om Sakita in de aan Banggaai grenzende Ternataansche onderhoorigheid Tomboekoe tot standplaats van bedoelden posthouder te bestemmen. De verplaatsing naar Kientong, waartoe in December 1895 werd overgegaan, werd door de Indische Regeering goedgekeurd bij besluit dd. 10 Juli 1896 n°. 9.

Bali en Lombok. Tot de invoering, krachtens de wet van 20 Juli 1895 (Nederlandsch Staatsblad n. 131), van ons rechtstreeksch bestuur op het eiland Lombok en de daartoe behoorende kleinere eilanden werd, zooals reeds werd aangeteekend in hoofdstuk C (blz. 34) hiervóór, door de Indische Regeering overgegaan bij de ordonnantie van 31 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 181), terwijl bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 183 werd bepaald, dat gemeld eiland eene door een assistent-resident bestuurde afdeeling vormt van de residentie Bali en Lombok, met Ampenan als hoofdplaats, en verdeeld in de onderafdeelingen Oost-Lombok en West-Lombok, respectievelijk met de hoofdplaatsen Sisi en Mataram [1]), en elk bestuurd door een controleur bij het binnenlandsch bestuur. Eerstgenoemde, uitsluitend door Sassaks bewoonde onderafdeeling, bestaat uit de districten Pringgabaja, Masbage, Rarang, Kopang, Sakra, Praja en Batoe Kliang, terwijl West-Lombok bestaat uit het Balisch gebied — begrensd ten noorden door de rivier Meninting, ten zuiden door de rivier Babak, ten westen door de zee en ten oosten door eene lijn, ongeveer in de richting noord-zuid over

[1]) De grenzen der afdeelingshoofdplaats en der hoofdplaats van de onderafdeeling Oost-Lombok werden geregeld bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 8.

Narmada getrokken —, en uit de ten noorden en ten zuiden van bedoeld gebied gelegen streken, gedeeltelijk door Sassaks bewoond, doch niet behoorende tot de Sassaksche districten der onderafdeeling Oost-Lombok. Bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 190 werd vervolgens ten behoeve van het bestuur over de afdeeling Lombok, behalve het noodige ondergeschikt personeel van klerken, tolken en oppassers en het korps gewapende politiedienaren waarvan op blz. 78 hiervóór reeds werd melding gemaakt, in dienst gesteld een assistent-resident, en de formatie der controleurs bij het binnenlandsch bestuur op de buitenbezittingen vermeerderd met drie controleurs (één der 1ste en twee der 2de klasse), waarvan één speciaal aangewezen voor de agrarische aangelegenheden en de landelijke inkomsten in de nieuwe afdeeling. Aan de gezamenlijke Sassaksche districtshoofden van Oost-Lombok werd voorts eene voorloopige bezoldiging van f 530 's maands toegekend, ter compensatie van de inkomsten, welke die hoofden sedert den opstand der Sassaks tegen het Balisch bestuur (1890) genoten uit de aldaar geheven in- en uitvoerrechten. Aan het groot aantal hoofden (poenggawa's) van West-Lombok zijn voorshands geene andere inkomsten toegelegd dan de hun vroeger door het vorstenbestuur toegekende apanages, voor zoover deze met den nieuwen stand van zaken bestaanbaar zijn en niet ten nadeele strekken van de eene of andere klasse van ingezetenen.

In verband met den korten tijd, die ter voorbereiding van de besproken bestuursorganisatie beschikbaar was, draagt deze slechts een voorloopig karakter. Zoo zullen zoowel de administratieve indeeling van Lombok als de organisatie van het districtsbestuur, de bezoldiging van de hoofden en wat verder daarmede in verband staat, nader dienen te worden vastgesteld, waartoe door den resident in November 1895 voorstellen werden ingediend, welke in Juni jl. bij den Raad van Indië in behandeling waren. Ook heeft de ondervinding reeds geleerd dat de formatie van het ondergeschikt personeel, zooals die oorspronkelijk werd geregeld, niet aan de eischen voldeed. Terwijl de totstandkoming van de vereischte wijzigingen voor een deel afhankelijk is van de beschikbaarstelling van fondsen bij de begrooting, zijn door den Gouverneur-Generaal, voor zoover in de behoefte kon worden voorzien door een voorloopigen maatregel, dan wel zonder verhooging der vaste uitgaven, reeds de noodige beschikkingen genomen bij besluiten van 7 en 14 April jl. n°s. 24 en 14 (zie voor laatstbedoeld besluit Indisch Staatsblad n°. 71).

Met betrekking tot de residentie Bali en Lombok verdient hier nog vermelding, dat bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 175 een einde is gemaakt aan de gewoonte om de hoofdplaatsen der afdeelingen Boeleleng en Djembrana nu eens met dezelfde namen als die afdeelingen en dan weder respectievelijk met de namen Singaradja en Negara aan te duiden. Voortaan zullen alleen laatstbedoelde namen worden gebruikt.

§ 5. *Gewestelijke communicatie- en politievaartuigen.*

Van de drie stoomjachten waarmede, blijkens blz. 97 van het vorig verslag, het aantal gewestelijke communicatie- en politievaartuigen zou worden vermeerderd, kwam dat voor de afdeeling Tandjong Pinang van de residentie Riouw en onderhoorigheden in 1895 gereed en werd nog in hetzelfde jaar onder den naam van *Riouw* in gebruik genomen. De beide andere, respectievelijk bestemd voor de controleering van de scheepvaart ter Oostkust van Atjeh en het daarbij aansluitende kustgebied der residentie Oostkust van Sumatra, en om als tweede stoomvaartuig te worden benuttigd in de afdeeling Koetei en de Noordoostkust der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, werden in April jl. afgeleverd en zouden eerlang worden in dienst gesteld. In het aantal en de stationneering van de gewestelijke vaartuigen, zooals een en ander t. a. p. werd vermeld (verg. ook de opgaven voorkomende op blz. 129/130 van deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1896), kwam overigens nog alleen in zoover verandering, dat het in de residentie Lampongsche Districten gestationneerde stoomjacht *Adrienne*, aangezien het geen herstelling meer waard werd gekeurd, buiten dienst werd gesteld, terwijl een voorstel tot de vervanging daarvan door een nieuw jacht in behandeling was.

§ 6. *Bijzondere onderwerpen.*

Emigratie van inboorlingen naar buiten Nederlandsch-Indië. De bijzondere bepalingen voor het vervoer van Nederlandsch-Indische koelies naar Suriname, waarvan sprake was op blz. 97 van het vorig verslag, kwamen tot stand bij de ordonnantie van 16 April 1896 (Indisch Staatsblad n°. 72), terwijl bij gouvernementsbesluit van dien datum n°. 10 (Indisch Staatsblad n°. 73) de noodige voorschriften zijn vastgesteld ter uitvoering van de bedoelde bepalingen, en tevens aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia, gerekend van 1 Juli jl., zijnde de datum van inwerkingtreding der verordening, tot wederopzeggens vergunning is verleend tot het werven van inlanders voor het verrichten van arbeid in genoemde kolonie op den voet der nieuwe voorschriften. Bij de samenstelling van de getroffen regeling, die gelegenheid geeft om het vervoer van emigranten niet slechts via de Kaap de Goede Hoop, maar ook met Nederlandsche stoomschepen via Nederland te doen plaats hebben, is rekening gehouden met de door den agent-generaal voor de emigratie te Paramaribo gemaakte opmerkingen en met de in zake de emigratie naar West-Indië in Britsch-Indië geldende voorschiften. Behoudens de mogelijkheid dat de op te doene ondervinding bij de toepassing der bepalingen kan aantoonen dat zij op het een of ander punt voor verbetering vatbaar zijn, mag worden aangenomen dat zij allen waarborg bieden voor eene behoorlijke behandeling der emigranten en dat eene herhaling van wat in 1894 met het transport per *Voorwaarts* is voorgevallen niet meer zal zijn te vreezen.

Ten opzichte van de emigratie van inboorlingen van Nederlandsch-Indië naar vreemde koloniën werd sedert April 1895 — tot dat tijdstip liepen de mededeelingen in het vorig verslag (blz. 98) — door den Gouverneur-Generaal herhaalde malen gebruik gemaakt van de hem bij art. 5 der ordonnantie van 9 Januari 1887 (Indisch Staatsblad n°. 8) verleende bevoegdheid om in bijzondere gevallen de werving van inlanders voor het verrichten van arbeid buiten Nederlandsch-Indië toe te staan. Voor Duitsch Nieuw-Guinea werd een vijftal vergunningen verleend, en wel aan den consul-generaal van het Duitsche Rijk te Batavia voor de werving van hoogstens 400 Javanen voor het verrichten van plantage-arbeid (gouvernementsbesluiten dd. 6 Augustus 1895 n°. 14 en 11 Juni 1896 n°. 10), en van 15 Javanen bestemd om als schepelingen dienst te doen (gouvernementsbesluit dd. 18 April 1896 n°. 7), zoomede aan de firma Heineken & C°. te Soerabaija voor het aanwerven van 12 Madureezen met hunne gezinnen voor het verrichten van arbeid op de onderneming der Astrolabe-compagnie te Stephansort (gouvernementsbesluit dd. 5 October 1895 n°. 11), en van één Javaan bestemd om als veehoeder te worden gebruikt (gouvernementsbesluit dd. 5 Februari 1896 n°. 21). Al deze vergunningen werden verleend op de bijzondere voorwaarden, waarvan melding werd gemaakt op blz. 98 van het vorig verslag, welke voorwaarden, in verband met het feit dat in Augustus 1895 eene pokkenepidemie in Duitsch Nieuw-Guinea was geconstateerd, nog zijn aangevuld met de bepaling, dat de koelies vóór hun vertrek uit Nederlandsch-Indië moeten worden gevaccineerd of gerevaccineerd, terwijl voorts de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, bij circulaire van 6 Augustus 1895, zijn uitgenoodigd om zorg te dragen dat de aangeworvenen tijdig gewezen worden op het ongunstig klimaat der bedoelde kolonie. Door bovenbedoelden consulairen ambtenaar is sedert, in overeenstemming met de inzichten der Indische Regeering (zie vorig verslag, blz. 98) eene regeling vastgesteld voor de verdeeling der nalatenschappen van in Duitsch Nieuw-Guinea overleden Nederlandsch-Indische immigranten (waaromtrent geregeld opgaven zullen worden ingediend), en eene voorziening getroffen om de zoodanigen, die met spaarpenningen terugkeeren, te onttrekken aan het gevaar dat zij die op de terugreis verdobbelen. Vanwege de Indische Regeering zijn tevens de noodige maatregelen genomen ten einde den kolonialen autoriteiten van Kaiser Wilhelmsland, ten behoeve van de boedelbereddering van aldaar overleden Nederlandsch-Indische immigranten, steeds alle vereischte inlichtingen te kunnen verstrekken omtrent de in Indië door die overledenen nagelaten betrekkingen. Ten aanzien van de werving ten behoeve van Duitsch Nieuw-Guinea kan voorts nog worden medegedeeld, dat de Neu-Guinea Compagnie te Berlijn verzocht heeft de op hare ondernemingen in die landstreek werkzame Nederlandsch-Indische koelies, die door berriberri worden aangetast, onmiddellijk naar de plaats van herkomst te mogen terugzenden, waartegen het Indisch Bestuur geen bezwaar heeft gemaakt, onder voorwaarde echter dat de terugzending kosteloos geschiede.

De overige hiervóór bedoelde vergunningen werden respectievelijk verleend aan een te Batavia gevestigden agent van Australische suikerfabrikanten voor de werving van hoogstens 300 Javanen tot het verrichten van arbeid op suikerplantages in Queensland (gouvernementsbesluit dd. 17 Juli 1895 n°. 11), aan den waarnemenden consul van Frankrijk te Batavia voor de werving van hoogstens 200 voor Nieuw-Caledonië bestemde Javaansche koelies (gouvernementsbesluit dd. 1 October 1895 n°. 9),

aan de firma Houghton & C°., mede te Batavia, voor de werving van ten hoogste 30 Javanen om als arbeiders dienst te doen op de onder de Straits-Settlements ressorteerende Cocos-eilanden (gouvernementsbesluit van 3 Januari 1896 n°. 20) en aan den consul van Portugal te Soerabaija voor het werven van 5 Javaansche timmerlieden ten behoeve van het gouvernement van Timor-Dilly (gouvernementsbesluit van 11 Juni 1896 n°. 1). Aan al deze, op den voet van het in 1894 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4964) vastgesteld model-werkcontract verleende vergunningen werd o. a. weder de bijzondere voorwaarde verbonden dat de geworvenen, vóór hun vertrek, op de plaats van inscheping door een in Nederlandsch-Indië gevestigden geneesheer moesten worden gekeurd en, bij eventueele afkeuring, kosteloos naar de plaats van herkomst moesten worden teruggevoerd, terwijl tevens minima werden bepaald van de aan de koelies uit te keeren loonen. De vergunning voor Nieuw-Caledonië werd eerst verleend nadat bevredigende inlichtingen waren verkregen zoowel omtrent de soort van arbeid waarvoor de koelies waren bestemd, als omtrent den gezondheidstoestand in de genoemde kolonie, speciaal onder de aldaar geïmporteerde werklieden, en na uitdrukkelijke verklaring dat, wanneer de Nederlandsch-Indische Regeering het te eeniger tijd mocht noodig oordeelen een ambtenaar naar Nieuw-Caledonië te zenden ten einde een onderzoek in te stellen naar de omstandigheden waarin de Indische koelies aldaar verkeeren, de kosten van zoodanige zending door het bestuur van die kolonie zullen moeten worden gedragen.

Naar aanleiding van een door tusschenkomst van ons consulaat-generaal te Singapore gedaan verzoek om inlichtingen of er bezwaren bestonden tegen de werving in Nederlandsch-Indië van Maleische of Javaansche werklieden voor het verrichten van arbeid in de Britsche kolonie der Goudkust (West-Afrika), heeft de Indische Regeering te kennen gegeven (October 1895) dat harerzijds tot zoodanige werving niet zou kunnen worden medegewerkt, in het bijzonder omdat het klimaat ter genoemde kust in de hoogste mate ongezond moet worden geacht.

Ten opzichte van de emigratie van inlanders uit Nederlandsch-Indië naar Singapore, met het doel om zich aldaar te verbinden elders werk te verrichten, blijkt uit de daaromtrent van ons consulaat-generaal aldaar ontvangen opgaven, dat ten overstaan van den „protector of emigrants", tegen 1160 in 1894, in 1895 778 inboorlingen van onze bezittingen (440 Javanen, 197 Bandjareezen, 78 afkomstig van het eiland Bawean en 63 uit andere streken) werkcontracten aangingen, namelijk 181 voor Nederlandsch-Indië (146 voor Sumatra's Oostkust, 3 voor Indragiri en 32 voor Pontianak en Sambas), 50 voor Malakka (waarvan 30 voor Djohor), 57 voor Laboean, 488 voor Britsch Noord-Borneo en 2 voor West-Australië.

Begraafplaatsen. Met het oog op de omstandigheid dat door de hoofden van gewestelijk bestuur somtijds, met name waar het de begrafenis gold van wettig met Europeanen gehuwde inlandsche vrouwen, wegens redenen van piëteit vergunning werd verleend om af te wijken van het bij Indisch Staatsblad 1864 n°. 196 gegeven voorschrift, dat overledenen op de voor hun landaard bestemde begraafplaats moeten worden ter aarde besteld, is aan die practijk eene wettelijke basis gegeven door de bij gemeld Staatsblad vastgestelde bepalingen omtrent het begraven van lijken van Europeanen en van inlanders en met hen gelijkgestelde personen aan te vullen in dien zin, dat bedoelde bestuurshoofden ook bevoegd zijn verklaard om in bijzondere gevallen het ter aarde bestellen van een lijk op eene andere algemeene begraafplaats dan de voor den landaard van den overledene bestemde toe te staan (Indisch Staatsblad 1896 n°. 46).

Brandgevaar. Bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 176 zijn de tot wering van brandgevaar voor de hoofdplaatsen van gewesten in Nederlandsch-Indië, zoomede voor Padang Sidempoean en Fort de Kock uitgevaardigde beperkende bepalingen betreffende het bedekken van gebouwen met atap of andere licht ontvlambare materialen (Indisch Staatsblad 1875 n°. 288) en de verschillende ten vervolge daarop vastgestelde ordonnantiën gewijzigd, in hare toepassing uitgebreid en in één verordening samengevat.

Ontplofbare stoffen. In verband met het nieuw algemeen reglement op de spoorwegdiensten in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1895 n°. 300) zijn tegelijkertijd (zie n°. 301 van genoemd Staatsblad) bepalingen vastgesteld voor het vervoer over spoorwegen, ten behoeve van 's lands burgerlijken dienst, van buskruit tot eene hoeveelheid van meer dan 25 kilogram en van sommige andere ontplofbare stoffen, terwijl bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 302 eenige wijziging werd gebracht in de bij Staatsblad 1887 n°. 58 uitgevaardigde voorschriften voor het vervoer over spoorwegen van groote hoeveelheden buskruit en ammunitie ten behoeve van 's lands militairen dienst.

Straatverlichting. Nadat daartoe bij de Indische begrooting voor 1896 de noodige fondsen waren beschikbaar gesteld, is bij gouvernementsbesluit van 27 December 1895 n°. 2 het aantal publieke gaslantaarns op de hoofdplaatsen Batavia en Soerabaija respectievelijk met 8 en 87 uitgebreid en derhalve op respectievelijk 1034 en 608 gebracht. Daardoor is bereikt het totaal van 1642 lichten, vereischt voor de inwerkingtreding van de met de concessionaris voor de gasverlichting op die hoofdplaatsen, de Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij te Rotterdam, overeengekomen verlaging van de verlichtingskosten voor elken straatlantaarn van f 70 op f 69 (zie het verslag van 1894, blz. 77).

II. Persoonlijke diensten.

§ 1. *Java en Madura.*

Aan de werking van de algemeene heerendienstregeling voor Java en Madura (Indisch Staatsblad 1890 n°. 248), welke, na de invoering van gewestelijke regelingen (verg. vorig verslag, blz. 98), alleen nog gold voor de onderdistricten Pledang en Bendoengan, uitmakende het onder den naam van Bloeboer bekende gouvernementsgebied in de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia, kwam in het begin van 1896 definitief een eind door de uitvaardiging, bij ordonnantie van 20 Januari 1896 (Indisch Staatsblad n°. 15), ook voor bedoeld gebied van eene afzonderlijke heerendienstregeling in den geest van de overige gewestelijke verordeningen. Volgens deze, met 1 Maart jl. in werking getreden regeling kunnen van de bevolking alleen heerendiensten gevorderd worden voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van wegen, het bezetten van wachthuizen, het herstellen en onderhouden van dammen en waterleidingen, zoomede voor het vervoeren van personen en troepen op marsch en van hunne goederen op den voet van de ordonnantie van 3 Mei 1875 (Indisch Staatsblad n°. 110), welke laatste diensten evenwel alleen dan kunnen worden gevorderd indien tegen de vastgestelde tarieven geen vrije koelies te bekomen zijn. Ongerekend laatstbedoelde diensten, en behalve wanneer zulks bij rampen van hooger hand dan wel tot afwending van algemeen gevaar tijdelijk noodig mocht zijn, kunnen per heerendienstplichtige niet meer worden gevorderd dan 20 dagen arbeid 's jaars. Bij de voorschriften ter uitvoering van de ordonnantie, vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 20 Januari 1896 n°. 8, is intusschen bepaald dat de diensten voor het herstellen en onderhouden van dammen en waterleidingen, zoomede die voor het herstellen en onderhouden van eenige wegen ter hoofdplaats Buitenzorg, voorloopig niet gevorderd zullen worden, terwijl het in de bedoeling ligt deze diensten definitief af te schaffen, zoodra de voor de uitvoering daarvan in vrijen arbeid benoodigde fondsen bij de begrooting zullen zijn toegestaan.

Nadat in 1894 (Indisch Staatsblad n°. 282), in opvolging van het voorschrift, vervat in art. 57 (2de lid) van het Regeeringsreglement, de eerste vijfjaarlijksche herziening van eene gewestelijke heerendienstregeling, en wel van die voor de residentie Kadoe had plaats gehad (zie vorig verslag, blz. 99), kwam bij ordonnantie van 29 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 180) de herziening van de regeling voor Bagelen tot stand, terwijl bij gouvernementsbesluit van denzelfden datum n°. 6 de noodige voorschriften tot uitvoering dier ordonnantie zijn vastgesteld. De belangrijkste wijziging van de tot dusver gewerkt hebbende regeling (zie het Koloniaal Verslag van 1891, blz. 79/80) bestaat hierin, dat de diensten voor het bewaken van waterwerken definitief zijn afgeschaft, nadat gebleken was dat die opheffing zonder verhooging van het hoofdgeld kon geschieden. De overige wijzigingen, van denzelfden aard als het meerendeel der veranderingen aangebracht in de heerendienstregeling voor Kadoe, bepalen zich tot punten van ondergeschikt belang. Voorstellen tot herziening der heerendienstregeling voor de residentie Banjoemas waren, bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, nog bij de Indische Regeering in onderzoek.

In de voorschriften tot uitvoering der gewestelijke heerendienstregelingen ontbrak tot dusver eene bepaling, die den aard van den heerendienstarbeid omschreef en voorts de autoriteit aanwees, die bevoegd was tot het tewerkstellen van heerendienstplichtigen, hetzij voor de uitvoering van nieuwe, hetzij voor zware herstelling of vernieuwing van reeds bestaande werken. Zoodanige bepaling was wel opgenomen in de voorschriften tot uitvoering der vroegere algemeene heerendienstregeling (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4571), doch werd bij de vaststelling van de gewestelijke voorschriften weggelaten, omdat

de opneming daarvan overbodig werd geacht. Intusschen is gebleken dat die weglating tot misverstand aanleiding heeft gegeven, waarom bij de jongste vaststelling van de uitvoeringsvoorschriften voor Kadoe en Bagelen, door toevoeging van een afzonderlijk artikel, alsnog in de bedoelde leemte is voorzien, en bij gouvernementsbesluit van 5 November 1895 n°. 45 de voor de overige gewesten bestaande voorschriften van uitvoering met een gelijkluidend artikel zijn aangevuld [1]). Voorts werd, naar aanleiding van een daaromtrent gerezen geschil, door de Indische Regeering nog beslist dat heerendienstplichtigen niet te werk mogen worden gesteld buiten het gewest waarin zij wonen.

Hoewel door de hoofden van gewestelijk bestuur, overeenkomstig de daartoe ontvangen opdracht (zie blz. 98 99 van het vorig verslag), alles werd aangewend om door eene doeltreffende regeling van den heerendienstarbeid het aantal te presteeren dagdiensten tot het hoogst noodige terug te brengen, bleek in de residentiën Tagal en Bezoeki het aantal beschikbare dagdiensten niet voldoende om in de behoefte te voorzien. In verband daarmede moesten voor Tagal fondsen worden beschikbaar gesteld voor den aankoop van verhardingsmateriaal ten behoeve van het gewoon onderhoud van een gedeelte der heerendienstwegen in de districten Tandjong en Maribaija (gouvernementsbesluit van 6 September 1895 n°. 58), terwijl in Bezoeki de bevolking van het onderhoud van een gedeelte van den heerendienstweg van Djember naar Poeger moest worden ontheven, met opdracht van bedoeld onderhoud aan den waterstaat, ten behoeve waarvan de voor 1895 toegestane fondsen voor het gewoon onderhoud van bruggen, wegen en andere waterstaatswerken bij gouvernementsbesluit van 17 November 1895 n°. 11 werden verhoogd.

Bij de toepassing van het sedert Juni 1894 door de Indische Regeering aangenomen beginsel om voortaan ook bij het tot stand brengen van de prise d'eau en de hoofdleidingen van irrigatiewerken zooveel mogelijk van den kosteloozen arbeid van heerendienstplichtigen gebruik te maken (zie vorig verslag, blz. 156), deed zich al spoedig het bezwaar voor dat heerendienstplichtigen in den regel minder arbeid presteeren dan vrije koelies, omdat onder de 12 uren arbeid, welke van hen gevorderd mogen worden, behalve de rusttijd, ook begrepen is de tijd, dien zij noodig hebben om van hunne woning naar het werk te gaan en om van daar weder naar huis terug te keeren, waarmede vooral voor hen die van 5 tot den maximum-afstand van 8 palen van het werk afwonen veel arbeid verloren gaat. Ten einde aan dit bezwaar tegemoet te komen en dus een meer nuttig effect van den arbeid der heerendienstplichtigen te verkrijgen, heeft de Indische Regeering besloten eene proef te doen nemen met eene door de directeuren van binnenlandsch bestuur en der burgerlijke openbare werken aanbevolen regeling, welke hierin bestaat, dat de arbeid der heerendienstplichtigen in taakwerk wordt verricht en dat aan hen, die op aanmerkelijken afstand van het werk wonen en verkiezen eenige dagen achtereen te blijven arbeiden, tegen eene geldelijke tegemoetkoming grootere taken worden aangewezen dan aan degenen die slechts één dag op het werk vertoeven.

Aan de ten vorigen jare door den Gouverneur-Generaal aan sommige hoofden van gewestelijk bestuur gedane opdracht om mede te deelen of, in verband met den economischen toestand der bevolking in hunne gewesten — en, zoo ja, tot welk bedrag — het hoofdgeld tot verdere afschaffing van heerendiensten zou kunnen worden verhoogd (zie vorig verslag, blz. 99), werd tegen het einde van 1895 voldaan. De naar aanleiding van de ter zake ontvangen rapporten door den Landvoogd in Juni jl. gedane voorstellen met betrekking tot de gewesten ten aanzien waarvan de bedoelde vraag in bevestigenden zin kan worden beantwoord, zijn thans hier te lande in overweging.

Volgens de gehouden aanteekeningen, gespecificeerd in bijlage O hierachter, zijn gedurende 1895, in de gewesten die hunne eigen heerendienstregeling hadden, 19 184 278 dagdiensten gepresteerd, en in het toen nog onder de algemeene heerendienstregeling van 1890 (Indisch Staatsblad n°. 248) vallende gouvernementsgebied der residentie Batavia 1 460 038, of te zamen 20 644 316 dagdiensten, tegen 19 691 527 in 1894. Hoewel dus in 1895 952 789 dagdiensten meer werden verricht dan in het voorafgegane jaar (of 712 394 wanneer de diensten voor den aanleg van irrigatiewerken, welke in 1895 een totaal bereikten van 375 574, tegen 135 179 in 1894, buiten rekening worden gelaten), was het gemiddeld aantal dagdiensten, hetwelk per heerendienstplichtige werd gevorderd, omgeslagen over alle gewesten, in beide jaren vrij wel gelijk, namelijk 6 à 7.

Ongerekend het aantal dagdiensten ten behoeve van den aanleg van irrigatiewerken, blijkt bij eene residentiesgewijze vergelijking van de opgaven over beide jaren, dat in 1895 meer heerendiensten werden verricht in Bantam, Krawang, Cheribon, Samarang, Rembang, Zuid-Soerabaija, Pasoeroean, Bagelen en Madura. Over het algemeen wordt dit toegeschreven aan den langdurigen westmoesson, waardoor aan verschillende wegen, dammen en leidingen meer arbeid moest besteed worden, ook ter herstelling van door bandjirs toegebrachte schade. In Zuid-Soerabaija werden sommige wegen en leidingen sedert de invoering van de gewestelijke regeling voor het eerst in de heerendienst-leggers opgenomen, terwijl ook ten gevolge van het vermeerderd suikerriet- en houttransport het onderhoud der wegen steeds meer werk vordert. Voorts verkreeg men, inzonderheid in de afdeelingen Djombang (Soerabaija) en Malang (Pasoeroean), door scherper contrôle ook meer betrouwbare cijfers omtrent het aantal werkelijk gepresteerde dagdiensten. In Cheribon was de vermeerdering van het aantal dagdiensten ook te wijten aan de omstandigheid dat enkele binnenwegen, die ten gevolge van de veelvuldige suikerriettransporten geleden hadden en sedert een paar jaren niet begrind waren geworden, in 1895 opnieuw moesten worden verhard.

Wat de gewesten betreft, waar voor de in heerendienst te verrichten werkzaamheden minder dagdiensten noodig waren dan in 1894, wordt alleen met betrekking tot de Preanger Regentschappen gemeld, dat die vermindering moet worden beschouwd als een gevolg van de in genoemde residentie ingevoerde werkregeling (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4656), waarvan de uitvoering in 1894 (zie blz. 99 van het vorig verslag) nog te wenschen overliet, doch in het verslagjaar, na de door het hoofd van gewestelijk bestuur gegeven toelichtingen, beter aan haar doel beantwoordde, hoewel hier en daar nog op richtiger toepassing der voorschriften moest worden aangedrongen. Ook in de afdeeling Tjiringin der residentie Bantam werd eene proef genomen met de toepassing van het in de Preanger Regentschappen werkende stelsel, doch omtrent de resultaten kon nog niet worden gerapporteerd.

Voor het bezetten van wachthuizen werden in 1895 in alle gewesten (met uitzondering van Batavia) te zamen 3 367 299 dagdiensten gevorderd, tegen 3 522 318 in het voorafgegane jaar, of 155 019 minder, waaruit dus opnieuw van het streven blijkt om den bedoelden dienst tot het hoogst noodige te beperken.

In 1895 werd eene som van f 332 besteed als tegemoetkoming aan de heerendienstplichtigen, die tewerk waren gesteld tot bescherming van de kunstwerken te Soengapan (afdeeling Pamalang, residentie Tagal), toen deze door een in den nacht van 29 op 30 Januari 1895 opgekomen bandjir werden bedreigd. Overigens had in dat jaar geen tewerkstelling van heerendienstplichtigen tegen tegemoetkoming plaats.

Tot verlichting van de heerendiensten werden ook in 1895 op de hoofdplaatsen voor het onderhoud en de begrinding van

---

[1]) Dit artikel luidt:

„De arbeid der heerendienstplichtigen bepaalt zich uitsluitend tot koeliearbeid, waaronder in geen geval verstaan worden die werkzaamheden, waarvoor de bijzondere ervaring van den ambachtsman wordt vereischt."

„Het bakken van metselsteenen, het branden van kalk, het stampen van metselsteenen tot cement en het aanbrengen van riviersteenen, grind en zand, kunnen, voor zooveel de plaatselijke omstandigheden dit toelaten, voor de hierbedoelde werken in heerendienst geschieden."

„De bevolking mag niet gedwongen worden karren of trekvee te leveren voor het transport van de materialen, of zulke gereedschappen ter verwerking daarvan als zij zich opzettelijk daartoe zou moeten aanschaffen."

„De diensten, waarbij overnachten onvermijdelijk is, worden per etmaal als een dubbele dagdienst in rekening gebracht."

„Geene nieuwe werken worden in heerendienst ondernomen zonder verkregen machtiging van den Gouverneur-Generaal, wiens autorisatie of nadere goedkeuring tevens noodig is voor het geval dat moet worden of is afgeweken van het bij de machtiging tot het werk toegestaan aantal dagdiensten van heerendienstplichtigen."

„Die machtiging of nadere goedkeuring wordt niet verleend, zoo niet is aangetoond dat, door onvoorzienen tegenspoed, overschrijding van het toegestaan aantal dagdiensten bij het werk onvermijdelijk is of geweest is."

„Voor de vordering van diensten ten behoeve van zware reparatiën aan en vernieuwingen van reeds bestaande werken wordt de machtiging vereischt van het hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur."

Ten einde volledig te kunnen voldoen aan het voorschrift, vervat in de 5de alinea van het aangehaald artikel, heeft de Indische Regeering in Maart jl. bepaald, dat voortaan in de besluiten tot autorisatie van eenig werk, behalve het te verwerken geldswaardig bedrag, ook het noodig geraamd aantal dagdiensten van heerendienstplichtigen moet worden opgenomen.

Ten opzichte van de voorschriften ter uitvoering van de heerendienstregelingen zij hier nog vermeld, dat bij gouvernementsbesluit van 27 October 1895 n°. 3 eenige fouten zijn hersteld voorkomende in bij de voorschriften voor de residentiën Bantam en Madioen (Bijblad op het Indisch Staatsblad nos. 4782 en 4867) behoorende modellen van de registers voor de verdeeling en van de staten betreffende de verrichte heerendiensten.

wegen dwangarbeiders of politioneel gestraften gebezigd.

Zooals gewoonlijk kwamen ook in 1895 plaatsvervanging voor het verrichten van heerendiensten en afkoop van die diensten veelvuldig voor.

Slechts enkele gevallen van onwettige vordering of vrijstelling van heerendiensten door dessahoofden werden ontdekt (in Cheribon, Tagal, Pekalongan, Japara, Pasoeroean, Probolinggo en Bagelen); de schuldigen werden administratief gestraft of uit hunne betrekking ontslagen.

Omtrent de werking van de (bij residentsbesluit vastgestelde) op ongeregelde tijden door de besturende ambtenaren gecontroleerde regelingen betreffende de dessapolitie- en pantjèndiensten werden rapporten ontvangen van de residenten van Kadoe en Bagelen, uit welke rapporten blijkt dat de respectievelijk in 1888 en 1889 voor die gewesten uitgevaardigde regelingen (zie het Koloniaal Verslag van 1890, blz. 71/72) over het algemeen goed blijven voldoen en de bevolking er mede tevreden is, daar zij thans weet op welke vaste dagen zij moet uitkomen en dus niet meer, zooals eertijds het geval was, aan de willekeur der dessabestuurders is overgelaten. In Bagelen is men er in kunnen slagen om in de meeste dessa's de dienstplichtigen voor het doen van politiediensten slechts eens in de 10, 14 of 15 nachten te doen uitkomen, terwijl in het meerendeel der overige het maximum van te presteeren diensten op eens in de 7 nachten is kunnen worden gesteld, en alleen in enkele bergdessa's het oorspronkelijk vastgesteld maximum van eens in de 5 nachten is moeten worden behouden. Wat Kadoe betreft wordt, in alle dessa's waar dit slechts eenigszins mogelijk is, dagelijks over niet meer dan 1/7 der dienstplichtigen beschikt, doch in het groot aantal kleine dessa's met een gering aantal dienstplichtigen kan, zonder de veiligheid van persoon en goed in de waagschaal te stellen, van het op 1/5 gestelde maximum voorshands niet worden afgeweken. Grootere beperking zal eerst kunnen worden verkregen naarmate het zal gelukken een aantal kleine dessa's onderling tot één dessa te vereenigen, een doel waarnaar steeds wordt gestreefd.

Een van de vele onderwerpen, welke aan de zorg der betrokken gemeenten zijn overgelaten, is het onderhoud van dessawegen. De daaraan verbonden arbeid is in den regel niet zwaar, doch in de suikerstreken, waar men doorgaans te doen heeft met gras- of kleiwegen, die ten gevolge van de zware riettransporten meestal in slechten staat verkeeren, veroorzaakt hij aan de bevolking veel moeite en last. In verband daarmede werden van bestuurswege reeds in Mei 1894 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4917), en nu laatstelijk weder in Maart 1896, eenige wenken gegeven omtrent het onderhoud van de bedoelde wegen.

De aanslag van de heerendienstplichtige bevolking in de gouvernementsgewesten op Java (Batavia uitgezonderd) en op Madura in het hoofdgeld, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1893 n°s. 68 en 186, bedroeg in 1895 f 3 037 425, welk bedrag in dat jaar zoogoed als geheel werd aangezuiverd, zoodat na aftrekking van de 8 pct. collecteloon zuiver beschikbaar was f 2 794 431, waarvan werd uitgegeven (of toegestaan), nagenoeg uitsluitend voor het doen verrichten in vrijen arbeid van de in 1882 en later definitief afgeschafte diensten [1]) (verg. de uitvoerige specificatie in bijlage P hierachter), f 2 317 590, en dus overbleef f 476 841. Laatstbedoeld bedrag en de bij de begrooting voor 1895 (art. 118), uit de overschotten van het hoofdgeld van vroegere jaren, beschikbaar gestelde som van f 400 000 werden in de eerste plaats weder aangewend, evenals reeds sedert 1886 gebruikelijk was, voor het doen verrichten in vrijen arbeid, daar waar de bedoelde verplichte diensten nog niet formeel afgeschaft waren [2]), van den koelie-arbeid aan bruggen en duikers in zoogenaamde heerendienstwegen buiten hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen. Voor dat doel werd toegestaan f 153 012 (zie de kolommen 24 en 25 van bijlage P), terwijl voorts uit het samengevat bedrag van f 476 841 en f 400 000 nog werden gekweten de koelieloonen, welke betaald moesten worden tot voortzetting gedurende 1895 van eenige in 1893 en 1894 geautoriseerde werken (f 45 464) [3]), benevens die voor werken, tot welker uitvoering in vrijen arbeid de machtiging in 1895 werd verleend (f 312 681). De laatstbedoelde machtigingen hadden o. m. betrekking op: het verzamelen en transporteeren van verhardingsmateriaal ten behoeve van het gewoon onderhoud van een gedeelte der heerendienstwegen in de districten Maribaija en Tandjong der residentie Tagal, waarvan hiervóór reeds melding werd gemaakt (f 9233); den aankoop van grind ten behoeve van de verbetering in heerendienst van den weg Pilang Toelangan in de afdeeling Sidhoardjo der residentie Soerabaija (f 5938); het doen van herstellingen aan de taluds van de spuisluis, het treffen van voorzieningen aan het spuikanaal en het bouwen van een ijzeren buisduiker te Kloewan in de afdeeling Demak der residentie Samarang (f 5043), zoomede de voortzetting en voltooiing in vrijen arbeid van de verbetering van den loop der Bezoek-rivier in de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo (f 14 665). [4])

Ook in 1895 werd geen gebruik gemaakt van de bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1893 n°. 68 geopende gelegenheid om van den totaalaanslag in het hoofdgeld voor de districten, onderdistricten of dessa's van een gewest of gedeelte van een gewest, waar eene afzonderlijke heerendienstregeling werkt, een naderen omslag tot stand te brengen. Wel vond hier en daar eene nadere repartitie van den dessa-aanslag onder de hoofdgeldplichtigen in de dessa plaats (zie art. 7 van de aangehaalde ordonnantie), o. a. in vier dessa's van het district Soebah (Pekalongan), in de afdeeling Kendal met uitzondering van het district Bodja (Samarang) en in een aantal dessa's van de gewesten Japara en Pasoeroean, van het district Batoer der afdeeling Bandjarnegara (Banjoemas) en van de afdeeling Magelang der residentie Kadoe.

Een paar dessahoofden, één in Cheribon en één in Pasoeroean, die een deel van het door hen geïnde hoofdgeld, echter tot een luttel bedrag, verduisterd hadden, werden te dier zake respectievelijk met zes maanden en een jaar dwangarbeid gestraft.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Voor zoover tabellarische opgaven betreffende het aantal der heerendienstplichtigen in sommige der buitenbezittingen en omtrent den aard en den omvang van den door hen gepresteerden arbeid zijn ontvangen, zijn deze opgenomen in bijlage Q hierachter; met betrekking tot de gewesten Billiton en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo schenen echter de ontvangen cijferopgaven meer geschikt om te dezer plaatse te worden opgenomen. Ten overvloede zij weder herinnerd dat in sommige buitenbezittingen het vorderen van heerendiensten van gouvernementswege slechts in zeer buitengewone gevallen geoorloofd is, namelijk tot wering van rampen van hoogerhand of tot afwending van algemeen gevaar. Over bedoelde gewesten, genoemd in het verslag van 1894 (blz. 80), wordt dan ook in deze paragraaf niet gehandeld, terwijl uit een paar andere gewesten de opgaven ontbreken of niets nieuws behelzen.

Sumatra's Westkust. Zooals uit de zooeven bedoelde bijlage Q blijkt werden in 1895 in dit gewest voor algemeene diensten gevorderd 4 728 037 dagdiensten (1 044 653 in de Padangsche Benedenlanden, 3 021 328 in de Padangsche Bovenlanden en 662 056 in Tapanoli), tegen 4 058 420 in 1894 (in de drie genoemde onderdeelen van het gewest respectievelijk 983 315, 2 479 128 en 595 977).

Ondanks het doorloopend streven om eenige verlichting in den druk der heerendiensten te brengen, o. a. door het onderhoud van wegen en bruggen te doen geschieden door politioneel gestraften, dwangarbeiders en vrije koelies, moesten dus niettemin van de bevolking voor algemeene doeleinden 669 617 dagdiensten meer gevorderd worden dan in het voorafgegane jaar, en wel ten gevolge van den buitengewonen arbeid die moest worden aangewend tot het herstellen van de belangrijke schade door de vele bandjirs aan wegen en bruggen toegebracht.

Voor de — in bovenstaande opgaven niet begrepen — bijzondere diensten, voornamelijk voor wachtdiensten, werd weder

---

1) De hierbedoelde gelden worden in den regel in beheer gegeven aan de controleurs en adspirant-controleurs, terwijl in enkele gewesten ook wel kleine sommen aan de districts- en onderdistrictshoofden worden toevertrouwd, hetgeen, waar men met groote contrôle-afdeelingen en een uitgebreid wegennet te doen heeft, niet altijd te vermijden is. Op de handelingen dier inlandsche hoofden wordt echter nauwkeurig gelet, zoodat geen vrees behoeft te bestaan dat de gelden misbruikt worden. De administratieve verantwoording der fondsen heeft, ingevolge de daaromtrent in 1893 door den directeur van binnenlandsch bestuur gegeven voorschriften, plaats op de wijze aangegeven in de met 1 Januari 1879 in werking getreden bepalingen voor de geldelijke administratie van waterstaatswerken van eenvoudige constructie (zie Koloniaal Verslag van 1879, blz. 126, noot 1), en voldoet, blijkens de van verschillende hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen berichten, in de practijk goed.

2) Dit was gedurende 1895 nog enkel het geval in de residentiën Bantam, Preanger Regentschappen, Bezoeki en Madioen en in de afdeeling Bawean der residentie Soerabaija (verg. tabel III in bijlage N van het verslag van 1894, benevens blz. 99 van dat van 1895).

3) Hieronder eene som van f 41 000 tot voortzetting gedurende 1895 van de reeds in 1893 aangevangen werken tot vernieuwing van de Tjokrojasan- en Wawar-kanalen in Bagelen, welke werken sedert zijn voltooid.

4) Bij eene vergelijking met kolom 27 van bijlage P houde men in het oog dat hier uitsluitend de *toegestane* bedragen zijn opgegeven.

veelvuldig gebruik gemaakt van plaatsvervanging, en wel tegen een dagloon, dat in de hiervóór genoemde drie onderdeelen van het gewest respectievelijk varieerde tusschen f 0,45 en f 0,80, f 0,40 en f 0,60 en f 0,80 en f 0,90.

De onderzoekingen ter voorbereiding van eene definitieve heerendienstregeling, waarmede laatstelijk nog twee controleurs belast waren, werden beëindigd, behalve in de afdeelingen Agam, L Kotta en Loeboe Sikaping der Padangsche Bovenlanden, waar het onderzoek moest worden gestaakt ten gevolge van de bevordering van een der bedoelde controleurs tot assistent-resident. De andere controleur zou nu echter het onderzoek aldaar voortzetten zoodra hij met de bewerking der voorstellen betreffende het door hem onderzochte gedeelte zou zijn gereed gekomen.

Benkoelen. Gedurende 1895 zijn, volgens de gehouden aanteekeningen, van de dienstplichtige bevolking buiten de hoofdplaats gemiddeld 24 à 25 dagdiensten per dienstplichtige gevorderd, tegen 27 à 28 in 1894.

Evenals in 1894 werd voor het onderhoud der wegen op de hoofdplaats Benkoelen en voor de verbetering en verharding van den bergweg naar Kepahiang, zoomede voor den bouw van eenige bruggen in de afdeeling Mokko Mokko, gebruik gemaakt van den arbeid van veroordeelden, wier aantal echter onvoldoende was om die werken naar eisch voort te zetten, waarom voor eerstbedoelde twee werken ook vrije koelies werden in dienst genomen, terwijl aan de heerendienstplichtigen, wier arbeidskrachten werden benuttigd voor de voltooiing van de wegverbetering tusschen Tabah Penandjoeng en Kepahiang, eene tegemoetkoming van f 0,15 per man en per dag werd uitbetaald.

In de afdeeling Ommelanden van Benkoelen werd van de hoofden weinig medewerking ondervonden bij de van bestuurswege aangewende pogingen om door scherpe contrôle het geregeld uitkomen van heerendienstplichtigen te bevorderen. De aanhangige quaestie omtrent de werking, opbrengst en aanwending van de belasting van f 2 per hoofd en per jaar, waaraan de bevolking ter hoofdplaats Benkoelen ingevolge Indisch Staatsblad 1874 n°. 276, juncto 1876 n°. 58, onderworpen is (verg. vorig verslag, blz. 101), was, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf, nog niet tot eene bevredigende oplossing gebracht.

Lampongsche Districten. Blijkens de gehouden aanteekeningen werden in 1895 668 343 dagdiensten gevorderd, tegen 364 924 in 1894, dus 303 419 meer, hetgeen een gevolg was van de omstandigheid dat, ten gevolge van de beperkte eischen welke in 1894 aan de heerendienstplichtigen waren gesteld (zie vorig verslag, blz. 101) de wegen en bruggen in 1895 meer arbeid aan onderhoud en zware herstellingen vorderden. Toch werden per dienstplichtige gemiddeld niet meer gepresteerd dan 20 à 21 dagdiensten, tegen 11½ in 1894 en 24 à 25 in 1893. Voor het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden werden in 1895 2327 dagdiensten minder gevorderd dan in het voorafgegane jaar. Bij de toepassing van het bij de voorschriften tot uitvoering der heerendienstregeling (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4661) bepaalde, dat voor de bedoelde transporten aan de dienstplichtigen moet worden betaald hetgeen bij de reglementen is vastgesteld, trok het de aandacht dat ter zake van het vervoer van gouvernementsgoederen dergelijke reglementen niet bestaan (voor het vervoer van gelden kon worden toegepast de algemeene regeling in Indisch Staatsblad 1861 n°. 35). In afwachting van de thans spoedig te verwachten vaststelling van een reglement, waardoor speciaal voor de residentie Lampongsche Districten in het onderwerp volledig wordt voorzien, worden aldaar voorshands geen diensten voor het vervoer van gouvernementsgoederen meer geëischt.

Van plaatsvervanging werd weder gebruik gemaakt door handelaren en andere gegoede lieden, die meenden dit aan hun stand verschuldigd te zijn. Verzuim in het verrichten van heerendiensten werd nu en dan gepleegd, doch meestal slechts door lieden die hunne woonplaatsen tijdelijk verlieten zonder vervangers aan te stellen.

Palembang. Opgaven nopens het aantal heerendienstplichtigen in dit gewest en den door hen gepresteerden arbeid ontbreken ook over 1895. De uitkomsten van de inning van de ter hoofdplaats geheven belasting van f 3 per hoofd 's jaars, als equivalent voor de vrijstelling van heerendiensten ten behoeve van den aanleg en het onderhoud van wegen en bruggen (zie Indisch Staatsblad 1877 n°. 198), in welke belasting 12 694 personen (inlanders en vreemde oosterlingen) werden aangeslagen, waren in 1895 zeer gunstig. Van den aanslag, ad f 38 082, was op het einde des jaars geïnd f 33 570, terwijl in Januari 1896 nog f 315 betaald werd, dus te zamen f 33 885. De achterstand der jaren 1889 en 1890 werd afgeschreven, terwijl van dien over 1891—1894 gedurende 1895 nog een bedrag van f 7959 werd ontvangen.

De heerendiensten oefenden over het algemeen weinig druk op de bevolking uit.

Tot de vervanging van de voorloopige heerendienstregeling voor dit gewest (Indisch Staatsblad 1878 n°. 33) door eene definitieve kon nog niet worden overgegaan, aangezien bij het onderzoek van de betrekkelijke voorstellen van den resident (zie vorig verslag, blz. 101), waartegen zich overigens nog bezwaren van anderen aard voordeden, bleek dat de aan die voorstellen ten grondslag liggende plaatselijke onderzoekingen verre van volledig waren geweest, waarom een nader onderzoek ter zake is bevolen.

Banka en onderhoorigheden. In dit gewest werden, blijkens de gehouden aanteekeningen, in 1895 gemiddeld 27 à 28 dagdiensten per dienstplichtige gepresteerd, tegen 28 à 29 in 1894. Hoewel ten behoeve van de tewerkstelling van heerendienstplichtigen tegen eene geldelijke tegemoetkoming voor de verbetering van den weg tusschen Muntok en Pangkalpinang in 1895 eene som van f 3750 beschikbaar werd gesteld, had zoodanige tewerkstelling evenmin plaats als in het voorafgegane jaar, en werd slechts een bedrag van f 1763 besteed voor aankoop van gereedschappen, voor belooningen aan personen die zich verdienstelijk hadden gemaakt bij het zoeken van betere wegtracé's, enz.

Billiton. Gedurende 1895 werden onder de werking der nieuwe heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1894 n°. 186) in dit gewest door 6831 dienstplichtigen (tegen 6860 in 1894, in welk jaar de bedoelde nieuwe regeling slechts gedurende het laatste kwartaal van kracht was) gepresteerd 31 591 dagdiensten voor het onderhoud van wegen, bruggen en districtsgevangenissen, benevens 78 719 dagdiensten voor het overbrengen van brieven en het doen van wachtdiensten (dit laatste in gemeentelijken dienst), welke cijfers in 1894 hadden bedragen 31 574 en 79 577. Voor het bedienen van de brandspuiten ter hoofdplaats Tandjong Pandan werden weder 75 personen aangewezen, die van andere diensten werden vrijgesteld. Voor het overbrengen van gouvernementsreizigers en goederen waren, evenals in vorige jaren, genoeg vrije koelies te verkrijgen, zoodat voor dit doel geene heerendiensten behoefden te worden verricht.

Nalatigheid of onwil in het verrichten van heerendiensten komt op Billiton uiterst zelden voor. Op de districtshoofdplaatsen namen, zooals gewoonlijk, de meergegoeden, tegen betaling van een daggeld van f 0,50, meestal plaatsvervangers.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Omtrent de in 1895 in dit gewest gepresteerde heerendiensten zijn de volgende opgaven ontvangen.

AFDEELINGEN.	Beschikbaar aantal heeren-dienst-plichtigen.	Aantal heeren-dienstplichtigen in 1895 gemiddeld dagelijks opgekomen.	Gemiddeld presteerde dus elke heeren-dienstplichtige in 1895 het navolgend aantal dagdiensten.
Bandjermasin en Ommelanden	8 199	221	9 à 10
Amoenthai	81 609	1 521	6 „ 7
Doesoenlanden	4 663	39	ruim 3
Dajaklanden	2 715	38	„ 5
Martapoera	23 601	509	7 à 8
Sampit	2 724	5	½ „ 1
Totalen	123 511	a) 2 333	6 à 7

a) Hiervan kwamen er in betaalden dienst gemiddeld dagelijks 60 op.

De voorstellen tot herziening van de voor dit gewest geldende regeling der heerendiensten, waarvan laatstelijk sprake was op blz. 102 van het vorig verslag, zijn nog bij de Indische Regeering in behandeling.

Celebes en onderhoorigheden. Volgens de gehouden aanteekeningen nopens de in dit gewest gepresteerde heerendiensten zijn, in doorslag over de verschillende afdeelingen, in 1895 ruim 7 dagdiensten per dienstplichtige gevorderd geworden, zijnde ongeveer even veel als in 1894.

Een door het hoofd van gewestelijk bestuur ingediend voorstel

tot herziening van de bestaande heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1891 n°. 113) meende de Indische Regeering niet in behandeling te moeten nemen alvorens door een nader plaatselijk onderzoek meer gegevens zouden zijn verkregen omtrent de werking dier regeling, meer bepaaldelijk ten aanzien van de vraag of, in verband tot het in art. 57 al. 2 van het Regeeringsreglement opgenomen voorschrift omtrent trapsgewijze vermindering, geen afschaffing of beperking mogelijk is van één of meer van de thans gevorderd wordende diensten. In verband daarmede werd ook het van den directeur van binnenlandsch bestuur ontvangen voorstel tot aanvulling der bestaande regeling (zie vorig verslag, blz. 102) voorloopig aangehouden.

Menado. Terwijl, voor zooveel de Minahassa betreft, de regeling van de persoonlijke diensten gedurende het geheele jaar 1895 werd beheerscht door de nieuwe, op blz. 102 van het vorig verslag besproken regeling in Indisch Staatsblad 1894 n°. 168, gold de t. a. p. eveneens behandelde nieuwe regeling voor de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo (Indisch Staatsblad 1895 n°. 95) slechts gedurende de tweede helft van genoemd jaar en werkte gedurende de eerste zes maanden nog de regeling van 1889 (Indisch Staatsblad n°. 250).

Volgens de gehouden aanteekeningen werden in het afgeloopen jaar gepresteerd in de Minahassa 532 817, en in de afdeeling Gorontalo 72 554 dagdiensten, tegen respectievelijk 432 402 en 55 007 in 1894. In doorslag kwam de dienstprestatie over het geheele jaar in de genoemde gewesten respectievelijk neer op 25 en 4 dagdiensten per heerendienstplichtige.

Bali en Lombok. De onderzoekingen ter voorbereiding van eene definitieve regeling der heerendiensten in de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, welke in 1894 ten gevolge van de Lomboksche verwikkelingen moesten worden gestaakt (zie vorig verslag, blz. 103), konden ook in 1895, door het vertrek met buitenlandsch verlof van den daarmede belasten controleur, niet worden voortgezet. Cijfers nopens den in heerendienst verrichten arbeid werden niet ontvangen.

In de nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok, waar de heerendiensten door den resident voorloopig werden geregeld, in afwachting van eene definitieve regeling waartoe de noodige gegevens worden verzameld, werden in 1895 slechts diensten geëischt ten behoeve van de herstelling en verbetering van wegen, kleine bruggen en duikers, zoomede van sawah-dammen, voor welke diensten in doorslag niet meer dan één dag arbeid in de maand per heerendienstplichtige werd gevorderd. Van de op Lombok gevestigde vreemde oosterlingen werden alleen wachtdiensten op de plaats hunner inwoning (Ampenan) gevorderd. Eene regeling van de door hen te verrichten gemeentediensten werd door den resident bij keur vastgesteld (Javasche Courant dd. 17 Januari 1896).

III. Landelijke inkomsten.

§ 1. *Java en Madura.*

Landrente. Blijkens het vorig verslag (blz. 85) was, na afloop op ult. 1893 van het eerste vijfjarig tijdvak van fixatie der landrente van de niet-wisselvallig beplante gronden, voor 1894 op Java en Madura tot een nieuwen aanslag in die belasting overgegaan, welke nieuwe aanslag echter geoordeeld werd voor de geregeld beplante velden en de andere voor vast aangeslagen gronden in de meeste gewesten niet als basis voor de volgende jaren te kunnen worden gehandhaafd. Voor 1895 is dan ook de aanslag herzien en, wat de gewesten betreft waar het bleek dat daartegen geen plaatselijke bezwaren bestonden, met opzicht tot de bedoelde vast aangeslagen gronden voor het op ult. 1899 eindigende tijdvak opnieuw gefixeerd, met dien verstande dat jaarlijks zal worden rekening gehouden met het belastbaar worden van nieuw ontgonnen gronden en het ophouden der belastingplichtigheid van andere. Voor de overige residentiën werd het wenschelijk geacht eene dergelijke fixatie tot 1896 uit te stellen. De herziening van 1895 had ten gevolge, dat het onzuiver bedrag van de landrente der voor vast aangeslagen gronden werd bepaald op f 17 560 020, en dat der wisselvallig bebouwde gronden op f 335 429, zijnde respectievelijk f 147 804 [1]) meer en f 12 238 minder dan in 1894, zoodat het bruto aanslagcijfer dat van 1894 in het geheel met f 135 566 overtrof. Tegenover dezen hoogeren aanslag stond echter eene afschrijving wegens misgewas van f 338 149 (f 97 688 meer dan in 1894), een verlies voor den lande, dat slechts ten deele werd gecompenseerd door het betrekkelijk lage cijfer der vrijstellingen wegens het onbeplant blijven van gronden, ad f 185 750, uit welken hoofde in 1894 f 43 578 meer moest worden afgevoerd. Om buitengewone en gewichtige redenen moest verder nog eene ontheffing ten bedrage van f 1206 (f 659 minder dan in 1894) worden verleend, zoodat de zuivere aanslag voor 1895 f 17 370 344 heeft bedragen, tegen f 17 288 229 over 1894, dus in 1895 f 82 115 méér.

Door de hoofden van gewestelijk bestuur werd zonder uitzondering de meening gedeeld, dat ook in 1895 het bedrag van den aanslag in de landrente aan de draagkracht der bevolking geene te zware eischen heeft gesteld. De aanzuivering had weder zeer volledig plaats. Terwijl van den aanslag over 1894 bij het einde van dat jaar nog verschuldigd was gebleven f 30 239, bedroeg op ult. 1895 de achterstand over 1895 niet meer dan f 19 476, onder welk bedrag nog eene som van f 4503 begrepen is wegens landrente van de sawahvelden in de zoogenaamde Bengawandjero-streek in de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan der residentie Soerabaija, waar de rijstaanplant op gemeld tijdstip nog te velde stond en de inning der belasting derhalve moest worden uitgesteld. Ook in sommige andere streken deden zich omstandigheden voor, welke, onafhankelijk van den druk der belasting, tot vertraging in de afbetaling aanleiding moesten geven.

Niettegenstaande van bestuurswege voortdurend naar een streng toezicht op de invordering der landrente-gelden en de geregelde storting daarvan in 's lands kas werd gestreefd, kwam verduistering door met de inning belaste dessahoofden weder herhaaldelijk voor. Hoewel in vele gevallen het tekort door den schuldige of diens bloedverwanten intijds werd bijgepast, bleef niettemin op het einde des jaars uit dezen hoofde nog eene som van f 10 030 te verhalen, tegen f 3875 op ult. 1894 en f 1481 op het einde van 1893. Bovendien werd in de afdeeling Berbek der residentie Kediri nog een tekort aan geinde landrente van ongeveer f 4000 in de kas van den ondercollecteur te Kertosono geconstateerd.

De opmeting der bouwgronden in de Preanger Regentschappen ten behoeve van eene proefneming met eene regeling der landrente op kadastralen grondslag kon in 1895 niet zoo krachtig worden voortgezet als in de voorafgegane jaren, uithoofde van den toenemenden omvang der werkzaamheden van anderen aard, welke aan hetzelfde personeel dat de landrente-metingen uitvoerde moesten worden opgedragen, o. a. in verband met de talrijke, op groote uitgestrektheden betrekking hebbende aanvragen tot het verkrijgen van erfpachtsperceelen in de genoemde residentie. [2]) In de meerendeels in het zuiden van meergemeld gewest gelegen districten, waar de bouwgronden veelal slechts verspreid tusschen aanzienlijke uitgestrektheden onbebouwden grond voorkomen, had de opmeting plaats zonder verband aan te brengen tusschen de bebouwde complexen, hetgeen kon geschieden zonder tekort te doen aan de vereischte nauwkeurigheid en tot besparing van tijd en kosten leidde [3]).

De in 't vorig verslag (blz. 104) aangekondigde regeling van de wijze waarop van de in de Preanger Regentschappen verzamelde gegevens gebruik zal worden gemaakt ter berekening van den landrente-aanslag in dat gewest, kwam na verkregen machtiging van het Opperbestuur tot stand bij de ordonnantie van 6 Juli 1896 (Indisch Staatsblad n°. 126), houdende nieuwe bepalingen nopens den aanslag en de inning der landrente in genoemd gewest, terwijl tegelijk bij gouvernementsbesluit de noodige voorschriften ter uitvoering werden vastgesteld, welke voorschriften gedrukt zijn als bijvoegsel van de Javasche Courant van den 14den der genoemde maand. De nieuwe bepalingen zijn bestemd om met den aanvang van een nader door den Gouverneur-Generaal te bepalen jaar in werking te treden in die nader aan te wijzen districten van het gewest waar de gegevens, noodig voor de toepassing der ordonnantie, voorhanden zijn, voor welke districten dan te gelijk ophoudt van kracht te zijn de tot dusver voor de Preanger Regentschappen geldende landrente-ordonnantie van 11 December 1872 (Indisch Staatsblad n°. 219*b*) met de sedert daarin aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

[1]) De cijfers over 1894, die aan deze en de volgende berekeningen ten grondslag liggen, berusten op verbeterde opgaven (zie bijl. R hierachter).

[2]) Bovendien werden in het laatste kwartaal van 1895 eerst 2 mantri's en in het voorjaar van 1896 1 adjunct-landmeter en 13 mantri's tijdelijk aan de werkzaamheden in de Preanger Regentschappen onttrokken om op het eiland Lombok metingen uit te voeren; verg. afd. V, § 1, van dit hoofdstuk.

[3]) Door den directeur van binnenlandsch bestuur werd in Juli 1895 advies uitgebracht nopens de vraag in hoeverre bij de hierbedoelde kadastrale opneming vereenvoudigingen zouden kunnen worden ingevoerd (zie de noot op blz. 104 van het vorig verslag). Bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf was dit advies nog bij de Indische Regeering in overweging.

Volgens de nieuwe regeling wordt de landrente voor een tijdvak van tien jaren vastgesteld voor elk „perceel", daaronder te verstaan een complex landrenteplichtige gronden van dezelfde soort en van nagenoeg dezelfde productiviteit [1]). Als landrente zal geheven worden: voor sawahs ten minste 8 en ten hoogste 20 pct. van de belastbare opbrengst, waaronder wordt verstaan het naar de gemiddelde marktwaarde der padi berekend geldswaardig bedrag der ingevolge de voorschriften van de ordonnantie geschatte bruto opbrengst van een padioogst, na aftrekking van 10 pikol padi per bouw, alles berekend na indroging; — voor droge gronden, vischvijvers en nipabosschen minstens f 0,25 en hoogstens f 20 per bouw, naar gelang van de klasse waarin de bedoelde gronden zullen worden gerangschikt. Het juiste percentage der heffing van de sawahs wordt voor elke dessa bepaald door den Gouverneur-Generaal, op voorstel van den resident, die daarbij rekening houdt met den economischen toestand der dessa [2]) en, voor zooveel noodig is voor een geleidelijken overgang tot den nieuwen aanslag, met het tot dusver als landrente betaald bedrag, welk bedrag bij den nieuwen aanslag voor elke dessa met niet meer dan 25 pct. mag klimmen, tenzij de Gouverneur-Generaal in buitengewone gevallen anders bepale. Door den Landvoogd wordt tevens, mede op voorstel van het hoofd van gewestelijk bestuur, voor elk district het aantal klassen bepaald, waarin de droge gronden, vischvijvers en nipabosschen worden verdeeld, zoomede het juiste bedrag per bouw in iedere klasse te betalen. De voorstellen van den resident betreffende deze punten zullen verband moeten houden met de belasting per bouw sawah in dezelfde streek en met de waardeverhouding van de droge gronden, vischvijvers en nipabosschen tot sawahs en van de eersten onderling. De klasseering wordt overgelaten aan de betrokken Europeesche ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, in overleg met de inlandsche bestuursambtenaren, de dessabestuurders en de landbouwers. Na den aanslag van elk „perceel" en van elk niet bij een perceel ingedeeld grondstuk (het bedrag van welken aanslag voor elke dessa afzonderlijk is op te nemen in door den resident vast te stellen kohieren) en na bekendmaking van het bedrag aan de rechthebbenden op de tot die „perceelen" behoorende gronden, heeft eene repartitie der belasting plaats, zooveel mogelijk door de belastingschuldigen zelven, voorgelicht door daartoe door den resident aangewezen commissiën van ambtenaren en beambten van het binnenlandsch bestuur en zoo noodig van het kadaster. Van deze repartitie wordt aanteekening gehouden in een kohier, waaruit aan elken belastingschuldige een uittreksel wordt verleend, houdende opgaaf van het bedrag door hem individueel verschuldigd. Het eenmaal vastgesteld bedrag ondergaat in het tijdvak waarvoor het geldt slechts wijziging bij gebleken onjuistheden in de metingen en berekeningen waarvan is uitgegaan, bij duurzame vermindering van de belastbare opbrengst en verder bijaldien de grond ophoudt landrenteplichtig te zijn. De ordonnantie bepaalt voorts in welke gevallen vrijstelling, ontheffing of vermindering van landrente wordt of kan worden verleend, zoomede wat geschieden moet ter voorbereiding van een nieuwen landrente-aanslag na afloop van het tienjarig tijdvak, waarvoor de eerste aanslag volgens de nieuwe bepalingen zal gelden. Eindelijk is nog bepaald dat de vrijwillig met koffie beplante gronden waarop ook andere gewassen worden geteeld, geheel of gedeeltelijk, overeenkomstig door den resident te geven voorschriften, onderworpen kunnen worden aan de heffing van landrente [3]). Hoewel deze bepaling niet geheel in overeenstemming is met het reeds sedert eenigen tijd aangenomen beginsel om, ter bevordering van de vrijwillige koffiecultuur der bevolking, in de vrijwillig aangelegde tuinen tusschenbeplanting met eenjarige gewassen toe te staan, zonder daarvan landrente te heffen, is hare opneming in de ordonnantie nuttig geacht ten einde eventueele ontduiking van de landrente te kunnen tegengaan. De resident der Preanger Regentschappen is intusschen uitgenoodigd om te rapporteeren in hoever de bedoelde bepaling in de practijk tot bezwaren aanleiding mocht geven.

Belasting op de vischvijvers. Zoowel ten gevolge van het uitblijven van overstroomingen als die welke in 1894 in enkele gewesten de vischvijvers geteisterd hadden, als door het opnieuw in gebruik nemen van in vorige jaren vrijgestelde vijvers, de vermeerdering van het aantal belastbare vijvers en het beschikken over betere gegevens omtrent de uitgestrektheid van eenige andere, bracht deze belasting in 1895, in 8 van de 10 gewesten waar zij geheven wordt, iets meer op dan in het voorafgegane jaar. Ofschoon in een der beide overige gewesten (Bezoeki) de aanslag mede hooger was dan in 1894, moest echter later, tot een betrekkelijk aanzienlijk bedrag, daarvan vrijstelling worden verleend uithoofde vele vijvers in de afdeeling Panaroekan door zware watervloeden verloren gingen. Ook in Krawang, waar onder de hierbedoelde belasting tevens de huursommen van eenige aan het Gouvernement toebehoorende vischvijvers (rawa's) worden verantwoord, was over 1895 de geldelijke opbrengst voor 's lands kas minder dan in 1894, uitsluitend ten gevolge van lagere biedingen bij de openbare verhuring, naar het schijnt doordien de gegadigden vreesden dat ten gevolge van de vele regens de rawa's weinig visch zouden bevatten.

Het volgende staatje wijst voor elk der 10 gewesten den aanslag over 1894 en 1895 aan, met afzonderlijke vermelding van de bedoelde huursommen in Krawang.

GEWESTEN.	1894.	1895.	*Aanmerkingen.*
Bantam	f 3 027	f 3 042	*a*) De cijfers voor Krawang vertegenwoordigen bijna uitsluitend (namelijk in 1894 en 1895 achtereenvolgens voor een bedrag van f 19 364 en f 18 291) huursommen, bedongen voor de aan het Gouvernement toebehoorende vischvijvers (eigenlijk rawa's of moerassen).
Krawang *a*). . . .	19 773	18 722	
Samarang	2 630	2 754	
Japara	38 927	39 922	
Rembang	5 580	6 129	
Soerabaija	194 050	196 132	
Pasuroean	25 098	25 104	
Probolinggo . . .	6 837	6 878	
Bezoeki	7 717	*b*) 8 777	*b*) Op den aanslag in Bezoeki werd in 1895 vrijstelling verleend tot een bedrag van f 1376,14.
Madura	11 623	11 651	
Totalen. . .	f 315 262	*c*) f 319 111	*c*) Op ult. 1895 was nog onaangezuiverd een bedrag van f 202.57 (in Probolinggo). Het grootste gedeelte van den achterstand is echter in Januari 1896 aangezuiverd.

Vogelnest- en andere grotten; vindplaatsen van schildpadeieren. Nopens de met particulieren gesloten huurovereenkomsten tot exploitatie van gouvernementsgrotten in de residentiën Preanger Regentschappen, Bagelen, Soerakarta, Djokjokarta, Madioen en Kediri voor de winning van vogelnestjes of meststoffen, zoomede omtrent de geldelijke opbrengst van de telken jare aan de bevolking verhuurde grotten van dien aard in de residentiën Samarang en Japara, vindt men eenige opgaven in het volgend overzicht.

Waar de verhuurde grotten gelegen zijn:	Huur over		*Aanmerkingen.*
	1894.	1895.	
in de regentschappen Bandong en Tjiandjoer der Preanger Regentschappen	f 1 610	f 1 610	Verhuurd voor het tijdvak 1872 t/m 1896.
in het regentschap Soekapoera der Preanger Regentschappen	577	577	Idem.
in de afdeeling Grobogan der residentie Samarang	30	„	Deze gewoonlijk door de bevolking geëxploiteerde grotten werden in 1895 niet verhuurd wegens de achteruitgaande productie.
in de afdeeling Patti der residentie Japara. . .		47	Voor 1896 aan de bevolking verhuurd voor f 46,79.
op het eiland Goendoel der Karimon-Djawa-groep (residentie Japara)	70	10	Als voren voor f 12,71.
te Karang Bollong in Bagelen	37 100	37 100	Verhuurd v/h tijdvak 1872 t/m 1896.
in de residentiën Soera-			

[1]) Als resultaat der bij het landrente-onderzoek speciaal daartoe verrichte onderzoekingen en metingen heeft voor elke in het onderzoek begrepen dessa eene zoodanige splitsing van hare gezamenlijke gronden reeds plaats gehad. Ter bepaling van de gemiddelde padi-productie zijn voorts in elk complex sawahs jaarlijks proefoogsten gehouden.

Daar er in districten, waar het landrente-onderzoek al sedert eenigen tijd is afgeloopen, gronden zullen zijn die niet bij eenig „perceel" zijn ingedeeld, omdat zij eerst na de voltooiing van het landrente-kadaster in ontginning zijn gebracht, behelst de ordonnantie het noodige nopens den voet waarop dergelijke landrenteplichtige grondstukken voor de belasting behooren in aanmerking te komen. Ook bepaalt de ordonnantie hoe gehandeld moet worden met gronden, die tijdens hare werking landrenteplichtig worden.

[2]) Daartoe beschikt men over monographieën, voor ieder district afzonderlijk opgemaakt.

[3]) Behoudens deze bepaling zijn de gronden, die vrijwillig met koffie zijn beplant, vallende in de omschrijving van art. 1 der ordonnantie, niet aan landrente onderworpen, evenmin als de gronden op hoog gezag met koffie beplant; zie het slot-artikel der ordonnantie, tevens alsnog bepalende dat de op de hiervóór bedoelde gronden verkregen koffie aan de verplichte levering aan den lande onderworpen blijft.

Waar de verhuurde grotten gelegen zijn:	Huur over 1894.	Huur over 1895.	*Aanmerkingen.*
karta en Djokjokarta .	f 17 940	f 17 940	Het driejarig huurcontract liep ult. 1895 af. Voor 1896 t/m 1898 verhuurd voor f 5100 's jaars.
in de residentie Madioen.	800	800	Als voren. Voor 1896 t/m 1898 verhuurd voor f 600 's jaars.
in de residentie Kediri .	333	333	Als voren. Wegens het zeer ongunstig resultaat der voor 1896 gehouden verhuring blijven de grotten in dat jaar onverhuurd.

Door de erfgename van den overleden huurder der in Bagelen gelegen grotten is, nog vóór de beëindiging van de tegen haar gevoerde procedure (zie vorig verslag, blz. 104), het voorstel gedaan om de tusschen haar en den lande bestaande geschillen te beëindigen door het aangaan van eene dading, op welk voorstel de Gouverneur-Generaal, met het oog op 's lands financieel belang, gemeend heeft te moeten ingaan. De betrekkelijke akte van dading, dd. 23 September 1895, zal aan de goedkeuring der Wetgevende Macht worden onderworpen. Volgens ontvangen opgaven hebben de bedoelde grotten in 1895 opgeleverd 3532$^3/_4$ Amst. ponden vogelnestjes (waarvan 1253$^1/_4$ 1ste soort, 764$^1/_4$ 2de soort en 1515$^1/_4$ 3de soort), tegen 3591$^1/_4$ Amst. ponden in 1894.

Als huur voor de vindplaatsen van schildpadeieren aan het zuiderzeestrand in de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen viel, krachtens het op ult. 1895 afloopend driejarig contract, over dat jaar te rekenen op een bedrag van f 1540.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Vogelnestgrotten. Zooals reeds op blz. 104 van het vorig verslag werd medegedeeld, zijn de grotten in de afdeeling Kroë der residentie Benkoelen voor het tienjarig tijdvak 1895 tot en met 1904 tegen f 3400 's jaars verhuurd, terwijl voor de minder belangrijke grotten elders in genoemd gewest f 300 's jaars als huurprijs wordt betaald.

Landelijke inkomsten en verhuur van vischvijvers in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. De aanslag van de vertieningsbelasting in dit gewest bedroeg in 1895 f 211 914,47, tegen f 190 527,72^5 (volgens verbeterde opgaven) in 1894.

Het aandeel van het Gouvernement in de opbrengst der aan inlanders in gebruik afgestane gouvernements-padivelden (de zoogenaamde tesangheffing) werd in 1895 bepaald op f 10 191,30, tegen f 7 629,90 (volgens verbeterde opgaven) in het voorafgegane jaar.

De verhuur van gouvernements-vischvijvers (te Tello) bracht weder f 1020 op, evenals in 1894.

Cijns uit onderhoorigheden der residentie Menado. In de laatste jaren bedroeg de door de verschillende landschappen op de Sangi-eilanden aan het Gouvernement op te brengen cijns gezamenlijk f 18 326 's jaars. Als een gevolg van de met de betrokken radja's getroffen regeling, waarvan sprake is op blz. 30 hiervóór en waardoor ook de onderhoorige Talaut-eilanden schattingplichtig zijn geworden, is gemeld bedrag van 1 Januari 1895 af bepaald geworden op f 50 371,50 's jaars. Voor de insgelijks schattingplichtige landschappen op de Noordkust van Celebes onderging het verschuldigde (f 6365 's jaars) geen verandering.

Het volgend overzicht bevat eene specificatie der bedoelde sommen per landschap, tevens aanwijzende het op ult. 1894 en op ult. 1895 nog onaangezuiverd gebleven bedrag.

LANDSCHAPPEN.		Achterstand van 1894 en vroeger.		Over 1895:		Nog verschuldigd op ult. 1895.
		Nog verschuldigd op 1 Januari 1895.	Afbetaald in 1895.	verschuldigd.	afbetaald.	
Noordkust van Celebes.	Bolang Mongondo . . .	f 12 405	f 4 000	f 4 000	„	f 12 405
	Bolang Oeki	545	250	250	„	545
	Bintaoena	250	250	250	f 250	„
	Bolang Itam	„	„	465	465	„
	Kaidipang	400	400	400	260	140
	Bwool.	„	„	1 000	1 000	„
Sangi- en Talaut-eilanden.	Siauw.	„	„	18 497,50	a) 18497,5	„
	Tagoelandang	„	„	3 478	3 478	„
	Taboekan	„	„	14 987,50	14 987,5	„
	Manganitoe	„	„	6 262	6 262	„
	Kandhar	100	100	1 737,50	1 737,5	„
	Taroena	„	„	5 409	5 409	„
	Totalen. . . .	f 13 700	f 5 000	f 56736,50	f 52 346,5	f 13 090

a) Van dit bedrag is, ten gevolge van een op 22 Januari 1895 in de kampong Tororani gewoed hebbenden brand, eene som van f 530 verloren geraakt.

Landelijke inkomsten in de afdeelingen Boeleleng, Djembrana en Lombok van de residentie Bali en Lombok. De in de eerstgenoemde twee afdeelingen geheven wordende sawahbelasting bracht, uitgetrokken in geld, over het belastingjaar 1894/95 respectievelijk op f 87 200 en f 19 638, tegen f 89 038,42 en f 18 608,75 (volgens verbeterde opgaven) over 1893/94, terwijl aan belasting op de tegalvelden en tuinen in de bedoelde afdeelingen in 1894 werd geïnd — bij een aanslag voor Boeleleng van 23 414 327 en voor Djembrana van 2 404 429 Chineesche duiten (kepengs) — respectievelijk f 36 261,35 en f 4113,20, tegen f 45 122,50 (volgens verbeterde opgave) en f 5015,45 in 1893. Over 1895 is, wat laatstbedoelde belasting betreft, vooralsnog enkel de aanslag bekend, ad 23 432 373 en 2 404 301 Chineesche duiten, hetgeen tegen het door den resident vastgestelde equivalent van f 2,50 per 1600 Chineesche duiten, zou neerkomen op f 36 613 en f 3757.

Omtrent de landelijke inkomsten in de nieuwe afdeeling Lômbok valt het volgende aan te teekenen.

Bij de voorloopige regeling van zaken op dat eiland werd er onzerzijds al aanstonds toe overgegaan om, in afwachting van de nader te treffen voorzieningen op het stuk van landrente en andere grondlasten, de tijdens het vorstenbestuur onder de namen „padjeg" en „oepeti" van de domeingronden (sawahs, tuinen en tegalvelden) geheven wordende belastingen, te rekenen van 1 Januari 1895, ten bate van 's lands kas voorloopig te bestendigen, in welken zin ook besloten werd bij de invoering van ons rechtstreeksch bestuur op Lombok; zie sub II van de ordonnantie dd. 31 Augustus 1895 (Indisch Staatsblad n°. 181). Voorshands wordt de heffing beheerscht door regelingen, bij besluit van den resident vastgesteld afzonderlijk voor de onderafdeeling West-Lombok en voor de onderafdeeling Oost-Lombok, waarbij er zooveel mogelijk naar gestreefd is de heffing niet te drukkend te doen zijn. Behoudens zekere vrijstellingen wordt in West-Lombok de padjeg geheven van alle sawahs, en de oepeti van alle tuinen en tegalvelden, aan welke laatste belasting in Oost-Lombok zooveel mogelijk ook de niet-bewaterbare sawahs zijn onderworpen, terwijl aldaar de padjeg zooveel mogelijk gevorderd wordt van bewaterbare sawahs. De eenheid van aanslag is, wat de padjeg betreft, een tenah (zijnde, waar het bewaterbare sawahs geldt, 800, en, waar het andere sawahs geldt, 1600 petjeraken's elk van 1$^1/_2$ vadem in het vierkant), en wat de oepeti betreft, een tjoetak (grondmaat overeenkomende met een tenah van 800 petjeraken's). Als padjeg moet jaarlijks per tenah opgebracht worden, naar gelang van de omstandigheden waarin uit verschillende oogpunten de sawahs verkeeren, ook wat aangaat de gelegenheid tot afvoer van het product en tot het telen van tweede gewassen, 100, 75 of 50 tjekel's (bossen) padi, elk ter zwaarte van 1200 kepengs (in West-Lombok ook wel 200 en 150 tjekel's). Al naar gelang de gronden waarvan oepeti wordt geheven ten opzichte van zekere factoren in de voordeeligste dan wel in minder gunstige omstandigheden verkeeren, bedraagt deze belasting 2000 of 1000 kepengs per tjoetak. Was het onder het voormalig vorstenbestuur regel dat de padjeg in natura werd opgebracht, bij de thans geldende (voorloopige) regelingen is er, op het voetspoor van hetgeen in de hiervóór genoemde afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali geschiedt, zooveel mogelijk naar gestreefd om deze belasting in geld te doen opbrengen. De betaling der padjeg in geld is namelijk facultatief gesteld tegen het, in verband met den marktprijs der padi, voor 1895 betrekkelijk lage equivalent voor West-Lombok van 60 en voor Oost-Lombok van 66 kepengs per bos padi van bovenbedoelde zwaarte. Verder is, ten einde het betalen van beide belastingen in wettig gangbare zilveren munt aan te moedigen, bepaald dat voor elke verschuldigde hoeveelheid van 1600 kepengs een rijksdaalder kan worden afgedragen. Van de aan de belastingschuldigen gelaten keuze om de padjeg niet in natura te voldoen, wordt vrij algemeen door hen gebruik gemaakt: van die om de padjeg en de oepeti in wettig gangbare zilveren munt te betalen, slechts zeer weinig, omdat zilveren munt op Lombok uitermate schaarsch is. De aanslag, zooals die in Juni 1895 door den resident werd vastgesteld voor West- en in November d. a. v. voor Oost-Lombok, bedroeg: aan padjeg respectievelijk 853 806 en 484 100 tjekel's padi (waarbij voor West-Lombok nog kwam een aanslag in kepengs ad 445 882 stuks van die muntsoort), en aan oepeti respectievelijk 4 607 923 en 5 691 712 kepengs. In wettig gangbare munt uitgedrukt, kon naar de bovenstaande herleidingscijfers de aanslag van de padjeg dus berekend worden op f 80 741 voor West- en op f 50 427 voor Oost-Lombok, terwijl de aanslag der oepeti voor genoemde onderafdeelingen kwam te staan op respectievelijk f 7200 en f 8893, een en ander uitmakende een totaal van f 147 261. In Maart jl. is echter, uit

aanmerking van de aan dammen en waterleidingen toegebrachte schade en van volksverloop, waardoor groote uitgestrektheden sawah onbeplant zijn gebleven, zoomede als gevolg van bij den aanslag der oepeti begane fouten, het cijfer van aanslag voor West-Lombok verminderd met 281 525 tjekel's padi en 5 816 922 kepengs aan padjeg en met 956 000 kepengs aan oepeti, vertegenwoordigende een berekend geldelijk bedrag van respectievelijk f 35 482 aan padjeg en f 1494 aan oepeti. Bij het einde van 1895 was op den aanslag in West-Lombok (na de zooeven bedoelde vermindering bedragende f 50 965) geïnd f 45 475, en op dien in Oost-Lombok (ad f 59 320) f 32 807. Als belooning voor hunne bemoeienis met deze belastingen genieten de inlandsche hoofden 10 pct. van het geïnde bedrag als collecteloon, namelijk de dessahoofden 5, de districtshoofden 3 en de sedahans 2 pct. (aan de districtshoofden werd het collecteloon slechts toegelegd zoolang zij geen vaste bezoldiging uit 's lands kas zouden genieten).

IV. Agrarische aangelegenheden; uitgifte van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

Conversie van communaal in erfelijk individueel grondbezit. Het Koninklijk besluit van 11 April 1885 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 102), houdende regeling van de wijze waarop de hierbedoelde verandering in den vorm van het grondbezit kan worden tot stand gebracht, vond in 1895 alleen toepassing in het district Joana (afdeeling van dien naam der residentie Japara), waar, zoals reeds in noot 1 op blz. 105 van het vorig verslag werd aangeteekend, eene dessa, genaamd Bakaran-koelon, 8 bouws harer communale velden, welke uitgestrektheid nog niet lang geleden uitgedroogde vischvijvers uitmaakte, onder 332 deelgerechtigden erfelijk verdeelde. Aanleiding tot deze conversie gaf de omstandigheid dat de bedoelde gronden, welke toch reeds veel onderhoud behoefden, steeds in productiviteit achteruitgingen, daar bij eene jaarlijksche verdeeling de deelhebbers zich uit den aard der zaak weinig gelegen lieten liggen aan de bebouwing en bemesting daarvan, terwijl de een zich niet voor den ander meer moeite en kosten wilde getroosten, ten einde de gronden in productieve sawah's te herscheppen, waartoe men nu wenschte over te gaan [1]).

Vervanging van de periodieke verdeeling der communale bouwgronden door het stelsel van vaste aandeelen kwam in 1895, behalve in de op blz. 105 van het vorig verslag bedoelde dessa's (ten getale van 9) in de afdeeling Koedoes der residentie Japara, ook voor in de residentie Soerabaija, waar een 30-tal dessa's (5 in het district Modjoredjo en 25 in het district Modjoagoeng der afdeeling Djombang) bedoelde verandering van bezitsvorm aannamen. Terwijl in Koedoes neiging viel waar te nemen om ook in andere dessa's met de periodieke verwisseling der bouwvelden op te houden, en uit Cheribon wordt bericht, dat de bevolking hier en daar, wanneer geen nieuwe personen moeten worden ingedeeld, dezelfde richting wenscht uit te gaan, meldt men uit Djombang, dat in het district Modjoredjo niet minder dan 54 dessa's, welke vroeger het stelsel van vaste aandeelen hadden aangenomen, gedurende 1895 weder tot den ouden bezitsvorm zijn teruggekeerd.

Vervanging van erfelijk individueel grondbezit door agrarischen eigendom. De volgende staat geeft een gewestelijk overzicht van al de in 1895 en vroeger aanhangig gemaakte aanvragen tot verkrijging van agrarischen eigendom op den voet van het Koninklijk besluit dd. 16 April 1872 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 117), met vermelding hoeveel daarvan waren toegewezen, afgewezen, vervallen of ingetrokken en op ult. 1895 nog onafgedaan.

GEWESTEN.	Gedurende het tijdvak 1872 t/m 1895 werd het onderstaand aantal aanvragen om agrarischen eigendom (betrekking hebbende op de daarnevens vermelde uitgestrektheid):												Op ult. 1895 nog in behandeling gebleven.	
	aanhangig gemaakt.						afgedaan of ingetrokken.							
	1872 t/m 1894.		1895.		Te zamen.		Toegewezen.		Afgewezen.		Vervallen door intrekking als anderszins.			
	Aantal aanvragen.	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen.	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen.	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen.	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen.	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen.	Uitgestrektheid (in bouws). a)	Aantal aanvragen.	Uitgestrektheid (in bouws) a)
Bantam	6	23^{483}	"	"	6	23^{483}	4	19^{374}	"	"	2	4^{109}	"	"
Krawang	6	10	"	"	6	10	4	7^{127}	"	"	2	2^{373}	"	"
Preanger Regentschappen	18	b) 65^{242}	2	11^{432}	20	77^{174}	c) 16	c) 62^{18}	2	3^{224}	1	0^{310}	1	11^{122}
Cheribon	321	872^{69}	27	66^{455}	348	940^{24}	128	190^{2}	109	423^{220}	88	263^{382}	23	62^{420}
Tagal	12	631^{220}	"	"	12	631^{220}	d) 12	d) 314^{220}	e) 1	e) 317	"	"	"	"
Pekalongan	219	$2\,059^{181}$	"	"	219	$2\,059^{181}$	74	875^{321}	85	816^{300}	60	367^{60}	"	"
Samarang	235	$2\,975^{173}$	73	196^{490}	308	$3\,172^{163}$	123	339^{149}	79	865^{178}	81	$1\,891^{428}$	25	75^{408}
Japara	17	107^{56}	"	"	17	107^{56}	10	67^{99}	6	8^{394}	"	"	1	31^{63}
Rembang	108	202^{229}	"	"	108	202^{229}	74	92^{193}	5	75^{347}	29	34^{189}	"	"
Soerabaija	202	671^{299}	"	"	202	671^{299}	131	387^{373}	51	201^{361}	8	21^{380}	12	60^{185}
Pasoeroean	5	f) 7^{159}	"	"	5	7^{159}	4	4^{12}	1	3^{147}	"	"	"	"
Probolinggo	18	4^{400}	1	289^{422}	19	294^{322}	17	3^{156}	"	"	1	1^{244}	1	289^{422}
Bezoeki	73	267^{219}	"	"	73	267^{219}	66	256^{154}	3	9^{338}	4	1^{227}	"	"
Banjoemas	3	31	"	"	3	31	"	"	"	"	3	31	"	"
Bagelen	1	5	"	"	1	5	"	"	"	"	1	5	"	"
Kadoe	163	$2\,898^{445}$	"	"	163	$2\,898^{445}$	9	113^{105}	63	$1\,296^{178}$	91	$1\,489^{162}$	"	"
Madioen	511	$3\,285^{301}$	9	18^{225}	520	$3\,304^{26}$	g) 351	g) $1\,431^{217}$	h) 136	h) $1\,740^{436}$	31	117^{245}	6	14^{123}
Kediri	494	$2\,275^{231}$	36	222^{318}	530	$2\,498^{49}$	i) 306	i) $1\,517^{166}$	j) 167	j) 706^{434}	28	77^{146}	32	196^{303}
Totalen	2412	$16\,395^{207}$	148	806^{342}	2560	$17\,202^{49}$	k) 1329	k) $5\,681^{186}$	l) 708	l) $6\,469^{57}$	430	$4\,309^{255}$	101	742^{51}

a) De met kleine cijfers aangeduide onderdeelen van bouws zijn vierk. Rijnl. roeden van $^{1}/_{500}$ bouw.
b) Nader is gemeld dat de in 1894 aanhangig gemaakte aanvraag betrekking gehad heeft op $38^{453}/_{500}$ bouws, d. i. $38^{63}/_{500}$ bouws meer dan aanvankelijk was opgegeven. Vandaar dat nu de opgaaf zooveel hooger is dan het cijfer in het vorig verslag (blz. 106) uitgetrokken.
c) Hieronder 6 aanvragen te zamen betrekking hebbende op $1^{494}/_{500}$ bouws, welke reeds in 1894 waren toegewezen, van welke toewijzingen echter tot dusver geen opgaaf was ontvangen.
d) Hieronder één aanvraag welke slechts gedeeltelijk werd toegewezen.
e) De afwijzing betreft een deel der gronden bedoeld in noot d.
f) Nader is gemeld dat de in 1894 aanhangig gemaakte aanvragen betrekking gehad hebben op $3^{470}/_{500}$ bouws, d. i. $1^{204}/_{500}$ bouws meer dan aanvankelijk was opgegeven. Vandaar dat nu de opgaaf zooveel hooger is dan het cijfer op blz. 106 van het vorig verslag uitgetrokken.
g) Hieronder vier aanvragen, welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.
h) Hieronder ook de vier aanvragen, bedoeld in noot g, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.
i) Hieronder drie aanvragen, welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.
j) Hieronder ook de drie in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.
k) Hieronder 8 aanvragen, welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.
l) Hieronder ook de in de voorgaande noot bedoelde 8 aanvragen.

Uit het overzicht blijkt dat in 1895 148 aanvragen om agrarischen eigendom aanhangig werden gemaakt, gezamenlijk be-

[1]) De laatstelijk in de zooëven aangehaalde noot op blz. 105 van het vorig verslag bedoelde verdeeling van 508 tot vischvijvers in te richten bouws sawah langs het zeestrand in het district Japara kwam in 1895 nog niet tot stand. In 't laatst van 1895 gaf ook de bevolking der dessa Growong-kidoel in de afdeeling Joana haar verlangen te kennen om $16^{111}/_{500}$ bouws harer communale bouwgronden in erfelijk individueel bezit te converteeren en onder 260 deelgerechtigden te verdeelen. Deze conversie kwam echter eerst in Maart 1896 volledig tot uitvoering.

trekking hebbende tot een grondbezit (in zes gewesten) van bijna 807 bouws. Van deze 148 aanvragen, waarvan omstreeks de helft alleen in de residentie Samarang voorkwam, werden er nog in hetzelfde jaar — in Cheribon, Samarang en Kediri — 62 toegewezen, gezamenlijk betreffende p. m. 170 bouws, terwijl er 4 (1 in de Preanger Regentschappen en 3 in Madioen), in 't geheel loopende over 5 bouws, door de aanvragers werden ingetrokken. Op ult. 1895 bleven alzoo van de bedoelde nieuw ingediende aanvragen 82 onafgedaan, gezamenlijk voor 632 bouws.

Van de vóór 1895 aanhangig gemaakte aanvragen waren bij het begin van dat jaar ter behandeling overgebleven, volgens verbeterde opgaven (verg. de noten *b*, *c* en *f* onder het staatje), 61 voor p. m. 419 bouws, en van deze werden er in 1895, met inbegrip van de ingetrokkene of door overlijden der aanvragers vervallene, afgedaan 42 voor p. m. 309 bouws (daaronder 33 voor p. m. 215 bouws welke werden toegewezen, en 3 voor ruim 41 bouws welke werden afgewezen), zoodat bij het einde van 1895 aan oude, d. i. vóór 1895 ingediende, aanvragen nog ter behandeling overbleven 19 voor p. m. 110 bouws. De bedoelde 33 toewijzingen betroffen meerendeels gronden in Kediri en overigens in de Preanger Regentschappen, Samarang, Japara, Pasoeroean en Madioen; de 3 afgewezen aanvragen betroffen gronden in Japara en Madioen, welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan, hetzij omdat daarop door anderen rechten werden uitgeoefend, hetzij omdat de gronden zich in communaal bezit bevonden.

In verband met de 95 toewijzingen voor 1895, gezamenlijk oor ongeveer 385 bouws, was bij het einde des jaars de in agrarischen eigendom bezeten uitgestrektheid (in 16 gewesten) in totaal gestegen tot ruim 5681 bouws.

Omtrent de beweegredenen voor het aanvragen van agrarisch eigendom vindt men slechts bericht dat in Cheribon de meeste aanvragen weder geschiedden op instigatie van inlandsche of andere zaakwaarnemers, en dat in Kediri vermoedelijk particuliere ondernemers daarin de hand hadden, vermits reeds spoedig na de toewijzing een deel der in agrarischen eigendom verkregen gronden aan de zoodanigen voor den tijd van twintig jaren verhuurd werd. Ook in Pekalongan werden in 1895 eenige perceelen agrarischen eigendom verhuurd, o. a. aan de eigenaren der suikerfabriek Klidang, alsook ter beplanting met indigo.

Van het recht om op agrarischen eigendom hypotheek te vestigen werd in 1895 gebruik gemaakt ten aanzien van eenige perceelen in de residentiën Pekalongan en Madioen.

Vervreemding aan niet-inlanders van in agrarischen eigendom bezeten grond op den voet van art. 19 van het hiervóór aangehaald Koninklijk besluit van 1872 kwam in 1895 niet voor.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Ook in 1895, gedurende welk jaar de inlandsche grondverhuringen nog werden beheerscht door de bepalingen, welke met ingang van 1 Maart 1896 [1]) vervangen zijn door de op blz. 230/234 van het vorig verslag uitvoerig besproken nieuwe regelen, vastgesteld bij de ordonnantie van 26 November 1895 (Indisch Staatsblad n°. 247), bleef de registratie der huurovereenkomsten van den hierbedoelden aard nog verre van algemeen. Voor zoover bekend, bedroeg toch de gezamenlijke uitgestrektheid van de in genoemd jaar, buiten het bestuur om, verhuurde gronden 77 995 bouws, terwijl de geregistreerde contracten slechts liepen over 43 345 bouws.

Zooals uit het volgend vijfjarig overzicht blijkt, was verreweg het grootste deel van de in 1895 van de bevolking gehuurde gestrektheid van 121 340 bouws bestemd voor de teelt van suikerriet.

JAREN.	Uitgestrektheid (in bouws) gehuurd bij geregistreerde overeenkomsten:					Uitgestrektheid (in bouws) gehuurd bij mondelinge of bij schriftelijke niet-geregistreerde overeenkomsten (voor zoover bekend):					Algemeen totaal.
	voor de teelt van suikerriet.	voor de teelt van padi of van padi en tweede gewassen. *a*)	voor de teelt van andere gewassen	voor de oprichting van gebouwen, enz.	Te zamen. *b*)	voor de teelt van suikerriet.	voor de teelt van padi of van padi en tweede gewassen. *a*)	voor de teelt van andere gewassen.	voor de oprichting van gebouwen, enz	Te zamen.	
1891	4 775	217	3 277	25	8 294	76 878	4663	7966	55	89 562	97 856
1892	3 801	176	3 543	6	7 526	86 978	5069	7747	39	99 833	107 359
1893	2 451	118	6 129	31	8 729	91 034	6795	6447	31	104 307	113 036
1894	21 313	257	35 582	*c*) 16	57 198	83 082	8340	6211	36	97 669	154 867
1895	33 741	297	9 288	*d*) 19	43 345	67 664	5160	5128	*e*) 46	77 995	121 340

a) Voor de teelt enkel van padi waren in de behandelde vijf jaren gehuurd: bij geregistreerd contract achtereenvolgens 156, 149, 57, 148 en 297 bouws, en buiten het bestuur om (voor zoover bekend) achtereenvolgens 3139, 3562, 4306, 6999 en 4887 bouws.

b) Van achtereenvolgens 2999, 3358, 7253, 36 439 en 12 606 bouws der in deze kolom bedoelde gronden waren de verhuurders individueele bezitters. Het getal geregistreerde overeenkomsten beliep in elk der opgegeven jaren respectievelijk 2903, 3179, 6289, 33 330 en 17 323. Het getal ondernemers, die de door hen gesloten huurovereenkomsten ter registratie aanboden, beliep in 1891 61, in 1892 94, in 1893 73, in 1894 135 en in 1895 198, en onder dezen achtereenvolgens 23, 28, 17, 26 en 46 vreemde oosterlingen.

c) Hieronder 5 bouws (in Japara en Rembang) voor den aanleg van houtstapelplaatsen en trambanen.

d Hieronder 7 bouws (in Samarang en Rembang) voor den aanleg van houtstapelplaatsen, trambanen en petroleumleidingen.

e) Hieronder 15 bouws (in Madioen) gedeeltelijk bestemd voor eene houtstapelplaats en voor boringen naar petroleum

Hieronder volgt een gewestelijk overzicht van de in het voorafgaande staatje in totaal opgegeven grondverhuringen van 1895.

GEWESTEN.	Aantal bouws gehuurd bij geregistreerd contract.	Aantal bouws op andere wijze gehuurd (voor zoover deze verhuringen bij het bestuur bekend werden).	Te zamen.
Batavia	8	"	8
Preanger Regentschappen	575	506	1 081
Cheribon	775	8 846	9 621
Tagal	7 701	590	8 291
Pekalongan	3 174	1 680	4 854
Samarang	4 119	227	4 346
Japara	7 854	4 428	12 282
Rembang	4	493	497
Soerabaija	575	25 302	25 877
Pasoeroean	2 043	8 649	10 692
Probolinggo	442	7 980	8 422
Bezoeki	7 241	6 146	13 387
Banjoemas	625	2 482	3 107
Bagelen	1 277	"	1 277
Kadoe	"	243	243
Madioen	281	4 153	4 434
Kediri	6 651	6 270	12 921
Totalen	43 345	77 995	121 340

De bij geregistreerde overeenkomsten bepaalde huurtermijn was voor de teelt van padi gewoonlijk twaalf maanden, voor de suikercultuur in den regel een oogstjaar, voor de teelt van tabak echter 1 tot 5 jaren, terwijl, waar men den grond bestemde voor de oprichting van gebouwen dan wel voor de indigocultuur, de bedoelde termijn meestal langer dan één jaar was. De huurprijzen der voor de suikercultuur gehuurde gronden liepen, blijkens de over 1895 verstrekte opgaven, uiteen van f 4½ tot f 80 per bouw. Gewestelijk zijn de volgende cijfers genoemd [2]): Preanger Regentschappen f 4½ à f 25, Cheribon f 15 à f 45, Tagal f 25 à f 40, Pekalongan f 16 à f 35, Samarang f 20 à f 60, Japara f 22½ à f 55, Rembang f 22 à f 55, Soerabaija f 20 à f 50, Pasoeroean f 25 à f 80 (voor tegalvelden f 5 à f 50), Probolinggo f 20 à f 60, Bezoeki f 35 à f 60 (voor tegalvelden f 20 à f 40), Banjoemas f 30 à f 50, Bagelen f 40 à f 50,

---

[1]) Een der nieuwe bepalingen (de in art. 17 vervatte beperking betreffende het oprichten op den gehuurden grond van gebouwen, loodsen, schuren of andere opstallen) trad echter reeds op 29 November 1895 in werking (zie vorig verslag t. a. p.).

[2]) In de overeenkomstige opgaven over 1894 (zie blz. 108 van het vorig verslag) zijn sedert eenige onjuistheden ontdekt. De laagste huurprijs was in Cheribon niet f 7½, maar f 15; in Pekalongan niet f 12, maar f 24; in Pasoeroean niet f 15, maar f 45 (namelijk voor sawahs; voor tegalvelden beplant met suikerriet voor plantmateriaal werd belangrijk minder, soms f 12 per bouw betaald); in Kediri niet f 10, doch f 15½, terwijl het maximum in Madioen niet f 15, maar f 50 per bouw bedroeg.

Kadoe f 35, Madioen f 7½ à f 30 (voor tegalvelden f 14 à f 15) en eindelijk Kediri f 13 à f 50 (voor tegalvelden f 15 à f 30).

De geschillen over niet nakoming van hunne verplichtingen, hetzij van de zijde der huurders, hetzij van die der verhuurders, welke evenals in 1894 hier en daar in de residentiën Cheribon, Japara, Soerabaija, Bezoeki, Bagelen en Kediri voorkwamen, konden in de meeste gevallen op minnelijke wijze worden beeindigd.

Ontginning door inlanders van woesten (niet tot de dessa's behoorenden) grond. De reeds sedert eenigen tijd in uitzicht gestelde herziening van de in Indisch Staatsblad 1874 n°. 79 opgenomen zoogenaamde ontginnings-ordonnantie voor Java en Madura (zie laatstelijk blz. 108 van het vorig verslag) kwam tot stand bij de met 1 Juli jl. in werking getreden ordonnantie van 29 Februari 1896 (Indisch Staatsblad n°. 44), terwijl bij gouvernementsbesluit van denzelfden datum n°. 2 administratieve voorschriften ter uitvoering zijn vastgesteld, welke voorschriften, met de daarbij behoorende modellen ter vervanging van die opgenomen in n°. 3886 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, zijn gepubliceerd als bijvoegsel der Javasche Courant van 3 Maart jl. De nieuwe bepalingen zijn er op ingericht om eene betere toepassing van de voorschriften op het stuk der inlandsche grondontginningen te bevorderen dan, in weerwil van herhaalde aanschrijvingen tot voorlichting en aansporing, onder de werking der ordonnantie van 1874 mogelijk was gebleken. De gebrekkige toepassing, waarover te klagen viel, was voornamelijk een gevolg van de achteloosheid, waarmede de districtshoofden vaak te werk gingen bij de uitoefening van de hun tot hiertoe toegekende ruime bevoegdheid ten deze. Hunne bevoegdheid tot het verleenen van ontginnings-vergunningen is daarom ingekrompen en de zaak meer in handen van het Europeesch bestuur gebracht. De districtshoofden mogen nu de bedoelde vergunningen alleen verleenen als de aangevraagde grond onmiddellijk grenst aan reeds door de bevolking bezeten grond, niet grooter is dan één bouw en niet met opgaand geboomte is begroeid, terwijl in alle andere gevallen het verleenen van de vergunning berust bij het hoofd van plaatselijk bestuur. De hoofden van gewestelijk bestuur verleenen dus voortaan geen vergunning meer, doch op hen is hooger beroep toegelaten ingeval van weigering der vergunning door de hoofden van plaatselijk bestuur, die op hunne beurt in hooger beroep beslissen bij weigering van vergunning door de districtshoofden. Voorts zijn geen bindende voorschriften meer gegeven omtrent den termijn, waarbinnen de ontginning moet zijn tot stand gebracht, welke termijn voor elk geval naar omstandigheden zal worden vastgesteld, terwijl, in afwijking van de vroegere regeling, is bepaald dat ontginningsvergunningen niet voor overdracht vatbaar zijn. Wat eindelijk het in vorige verslagen zoo vaak besproken algemeen voorschrift betreft dat hellend terrein, zoo er gevaar bestaat voor afspoeling van de bouwkruin, terrasgewijze moet worden ontgonnen, geeft de nieuwe ordonnantie vrijheid om van die voorwaarde af te wijken ten opzichte van terreinen, waar, ter beoordeeling van het hoofd van gewestelijk bestuur, tegen terrassenaanleg, in verband met den aard van den grond, *overwegend* bezwaar bestaat. Het ligt in de bedoeling den hoofdinspecteur voor de suiker- en de rijstcultuur met eene zekere contrôle te belasten over het door de residenten van deze bevoegdheid te maken gebruik.

Gedurende 1895 werden, blijkens de ter zake ontvangen opgaven, onder de werking der thans vervallen ordonnantie van 1874, aan 24 561 inlanders op aanvrage 19 175 bouws domeingrond ter ontginning afgestaan, welk laatste totaal over de vijf voorafgegane jaren gemiddeld per jaar had bedragen 26 479 bouws, ter ontginning afgestaan aan gemiddeld 32 088 aanvragers. Van de vóór 1895 verleende vergunningen van dezen aard kwamen er in dat jaar 1104, betrekking hebbende tot 1136 bouws, te vervallen, hetzij door overlijden of vertrek van den aanvrager, hetzij wegens bevonden ongeschiktheid van den grond, doch in hoofdzaak weder wegens het niet nakomen van de bij de vergunning gestelde voorwaarden, terwijl in de vijf voorafgegane jaren gemiddeld per jaar 2249 vergunningen waren vervallen, die betrekking hadden tot gemiddeld 1948 bouws. Wegens eigenmachtige ontginning werden in 1895, overeenkomstig art. 8 der oude ontginnings-ordonnantie, met ten arbeidstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon, gestraft 3968 personen (tegen 4328 in 1894), waarvan alleen 1082 in de residentie Rembang.

Het volgend overzicht bevat eene gewestelijke statistiek van de in 1895 uitgereikte vergunningsbewijzen.

GEWESTEN.	Vergunningen aan inlanders tot ontginning van domeingrond, in 1895 verleend, en wel — naar gelang van de grootte of de begrenzing, enz. der aangevraagde terreinen — bij beschikking van:						Totaal		Gemiddeld betrof dus elke vergunning (per persoon) onderstaande uitgestrektheid (in bouws).
	districtshoofden,		assistent-residenten,		residenten,				
	aan onderstaand aantal personen.	gezamenlijk voor de volgende uitgestrektheid (in bouws). a)	aan onderstaand aantal personen.	gezamenlijk voor de volgende uitgestrektheid (in bouws). a)	aan onderstaand aantal personen.	gezamenlijk voor de volgende uitgestrektheid (in bouws). a)	der personen die ontginningsvergunningen verkregen.	der bij de vergunningen bedoelde uitgestrektheden (in bouws).	
Bantam	185	218	„	„	„	„	185	218	1.178
Krawang	74	112	3	6	..	„	77	118	1.532
Preanger Regentschappen	8 628	5 355	80	84	1 850	2 227	10 558	7 666	0.724
Cheribon	985	626	1	2	..	„	986	628	0.638
Tagal	900	575	12	9	345	657	1 257	1 241	0.988
Pekalongan	296	133	14	2	12	5	322	140	0.436
Samarang	292	264	„	..	80	58	372	322	0.860
Japara	546	457	„	..	507	329	1 053	796	0.756
Rembang	195	103	..	„	12	17	207	123	0.594
Soerabaija	188	139	..	„	267	159	455	298	0.656
Pasoeroean	17	15	„	„	626	643	643	658	1.020
Probolinggo	18	24	..	..	72	78	90	102	1.134
Bezoeki	715	815	103	110	3 277	2 876	4 095	3 801	0.928
Banjoemas	1 827	1 386	12	3	347	385	2 186	1 774	0.630
Bagelen	1 486	582	„	„	22	2	1 508	584	0.386
Kadoe	117	84	..	„	27	7	144	91	0.632
Madioen	58	36	175	203	..	..	233	239	1.026
Kediri	93	100	„	„	82	259	175	359	2.072
Madura	2	4	..	..	13	13	15	17	1.134
Totalen	16 622	11 031	400	419	7 539	7 725	24 561	19 175	0.780
In 1894 waren de totalen	23 895	16 061	856	769	5 648	6 030	30 399	22 860	0.752 b)

a) Bij de totalen van elk gewest is de oppervlakte tot geheele bouws afgerond.

b) Nader is gebleken dat de getallen der laatste kolom van de tabel op blz. 109 van het vorig verslag foutief zijn in dien zin, dat de decimalen geen duizendsten doch vijfhonderdsten van een bouw (vierkante Rijnlandsche roeden) aanduiden.

Uitgifte van grond in erfpacht. Nadat de beletselen tegen de behandeling van een aantal in 1894 en vroeger ingekomen erfpachtsaanvragen door de op blz. 109 en 220 van het vorig verslag besproken maatregelen in verband met de belangen der gouvernements-koffiecultuur uit den weg waren geruimd [1]), konden in 1895 zoowel de op ult. 1894 onafgedaan gebleven als de nieuw

[1]) Op het in October 1894 aangenomen beginsel om op aanvragen om uitgifte in erfpacht van woeste gronden in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean afwijzend te beschikken, is de Indische Regeering in October 1895 gedeeltelijk teruggekomen. Na onderzoek was toch gebleken dat verscheidene van de in genoemde afdeeling aanhangig gemaakte erfpachtsaanvragen betrekking hadden op kleine strooken of stukken grond, waarvan het behoud noch voor den Staat noch voor de bevolking van eenig nut was te achten, terwijl bovendien moeielijk zou kunnen worden gecontroleerd of die tusschen bestaande erfpachtspercelen geënclaveerde gedeelten inderdaad ongebruikt bleven. In verband daarmede is bepaald dat dergelijke gronden, met afwijking van bedoeld beginsel, in erfpacht kunnen worden afgestaan.

ingediende aanvragen voor afdoening [1]) in aanmerking komen, met uitzondering evenwel van eenige aanvragen in de residentie Bezoeki, welke in advies moesten worden gehouden, in verband met het eerst in het laatst van 1895 ten einde gebracht onderzoek betreffende eene uitbreiding van de bij ordonnantie van 2 Juni 1890 (Indisch Staatsblad n°. 115) voor gemeld gewest vastgestelde boschreserve (verg. vorig verslag, blz. 109). In verband met een en ander konden in 1895 90 perceelen worden toegezegd, tegen 21 in 1894 en 31 in 1893. De definitieve toewijzing bepaalde zich echter tot 65 perceelen (tegen 154 in 1894 en 113 in 1893), op welke, met uitzondering van één perceel, dat zonder voorafgaande toezegging werd afgestaan, in vorige jaren erfpachtsrecht was toegezegd.

Ingeschreven, dat wil zeggen door de aanvragers *aanvaard*, werden de in bijlage S hierachter vermelde 90 perceelen (waarvan 29 die in 1895, en 61 die in vorige jaren waren afgestaan), gezamenlijk groot 33 235 bouws, tegen 139 perceelen tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 42 551 bouws in 1894 [2]). Van de in 1895 aanvaarde perceelen, welke, met uitzondering van een enkel, hetwelk door een inlander werd aanvaard, alle ten name van Europeanen of cultuurmaatschappijen werden ingeschreven, waren er 11 bestemd tot uitbreiding van bestaande ondernemingen; deze perceelen werden niet voor den vollen termijn van 75 jaren afgestaan, doch voor den verderen duur van het op vroeger aan de aanvragers uitgegeven gronden gevestigd erfpachtsrecht. Ten opzichte van één perceel in de Preanger Regentschappen werd in de erfpachts-akte het beding opgenomen dat de teelt van koffie zou zijn uitgesloten [3]), terwijl met betrekking tot 24 perceelen in Bezoeki, met het oog op hunne ligging in de spoorwegstreek Djember-Banjoewangi, aan de gebruikelijke voorwaarde tot kosteloozen afstand door de erfpachters van de c. q. voor openbaar verkeer te bestemmen strook gronds (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3854), weder de bepaling werd toegevoegd dat de ondernemers geen aanspraak zullen kunnen doen gelden op vergoeding voor eventueel aan gebouwen en plantsoenen toe te brengen schade.

Voor de meeste der in 1895 aanvaarde perceelen, namelijk voor 62 van de 90, werd de canon bepaald op f 1 per bouw 's jaars [4]); voor 2 andere werd die betaling zelfs gesteld op respectievelijk f 0,75 en f 0,50, terwijl met betrekking tot de 26 overige de canon zal bedragen: voor één f 1,25, voor 11 f 1,50, voor 2 f 1,75, voor 8 f 2, voor 2 f 2,50 en voor 2 (gelegen in het district Djaboeng der afdeeling Modjokerto van de residentie Soerabaija en in het district Gondanglegi der afdeeling Malang van de residentie Pasoeroean) respectievelijk f 3 en f 4. [5])

Zooals uit het bovenstaande blijkt onderging het areaal van de in erfpacht uitgegeven gronden ten gevolge van de aanvaarding van 90 perceelen in 1895, zoomede door de inschrijving van de 11 perceelen bedoeld in noot 2 hieronder, eene vermeerdering met respectievelijk 33 235 en 4730 bouws. De ingeschreven uitgestrektheid der erfpachtsgronden moest bovendien nog worden vermeerderd met 229 bouws in verband met het verstrekken van verbeterde opgaven omtrent de uitgestrektheid van een tweetal vroeger ingeschreven perceelen, doch daarentegen moest zij worden verminderd met respectievelijk 515, 1082 en 3 bouws wegens gerechtelijke vervallenverklaring van het erfpachtsrecht op één perceel, terugkeer van perceelen aan het Gouvernement (zie de reeds vermelde bijlage S, sub II) [6]) en het verkrijgen van betere gegevens omtrent de uitgestrektheid van een viertal perceelen. Nadere toelichtingen omtrent een en ander zijn opgenomen in de noten, behoorende bij het volgende gewestelijke overzicht van het aantal en de gezamenlijke uitgestrektheid van de op ult. 1895 in handen van ondernemers zich bevindende erfpachtsperceelen op Java, voor zooveel namelijk betreft die gronden waarop, toen zij in erfpacht werden afgestaan, nog geen titel was gevestigd [7]).

GEWESTEN.	Totalen over de jaren 1873 t/m 1894.		Aanvaard in 1895.		Aanvaard in de opgegeven 23 jaren.	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)
Bantam	b) 7	b) 759	„	„	7	759
Krawang	7	1 026	3	649	10	1 675
Preanger Regentschappen	c) 376	c) 70 405	8	1 567	384	71 972
Cheribon	d) 14	d) 1 697	„	„	14	1 697
Tagal	5	1 203	1	337	6	1 540
Pekalongan	e) 51	e) 9 892	„	„	51	9 892
Samarang	66	8 022	„	„	66	8 022
Japara	21	f) 4 546	„	„	21	4 546
Soerabaija	g) 32	g) 6 783	3	437	35	7 220
Pasoeroean	194	72 451	1	24	195	72 475
Probolinggo	79	27 355	4	1 866	83	29 221
Bezoeki	h) 189	h) 73 229	34	14 684	223	87 913
Banjoemas	4	1 249	„	„	4	1 249
Bagelen	13	805	„	„	13	805
Kadoe	22	4 330	„	„	22	4 330
Madioen	45	9 522	„	„	45	9 522
Kediri	i) 338	i) 91 021	36	13 671	374	104 692
Totalen	j) 1463	j) 384 295	90	33 235	1553	417 530

a) De uitgestrektheid van elk perceel is tot volle bouws afgerond.

b) Verminderd met 1 perceel (Kosala II) en 100 bouws wegens terugneming van grond.

c) Vermeerderd met 4 perceelen (Tjipakis, Tjipoenager, Tjidatar en Tjibarengkok) van 1973 bouws, van welker inschrijving — op 20 Augustus 1894 — eerst na de afsluiting van het vorig verslag te Batavia bericht werd ontvangen, doch daarentegen verminderd met 4 perceelen (Tjiboeni, Tjikawoeng, Toerangan en Tjisondaän) van 778 bouws wegens terugneming van grond.

d) Verminderd met 1 perceel (Tjikantjas) en 203 bouws wegens terugneming van grond.

e) Verminderd met 1 perceel en vermeerderd met 229 bouws, wegens vestiging, na hermeting, van een nieuw erfpachtsrecht op de onderneming Proempang als één perceel en tot eene uitgestrektheid van $544^{416}/_{500}$ bouws, welke onderneming tot dusver te boek stond als 2 perceelen (ingeschreven respectievelijk in 1878 en 1879) van $315^{463}/_{500}$ bouws.

f) Verminderd met 1 bouw wegens terugneming van een gedeelte van de onderneming Kalinjamat.

g) Vermeerderd met 1 perceel (Alas Kasihan, groot 267 bouws), van welks inschrijving — op 10 Juli 1894 — te Batavia eerst na de afsluiting van het vorig verslag kennis werd ontvangen.

h) Vermeerderd met 6 perceelen (Bajoelor I t/m VI) van 2490 bouws, van welker inschrijving — op 19 December 1894 — te Batavia eerst na de afsluiting van het vorig verslag kennis werd ontvangen.

i) Verminderd met 1 perceel (Boeloroto) van 515 bouws, wegens vervallenverklaring van het erfpachtsrecht. De uitgestrektheid werd bovendien verminderd met 3 bouws wegens vestiging van een nieuw erfpachtsrecht op de perceelen Barakan I, II en III en Wonoredjo I (ingeschreven in 1878, 1881, 1882 en 1883), respectievelijk tot eene uitgestrektheid van $468^{348}/_{500}$, $450^{252}/_{500}$, $163^{287}/_{500}$ en $261^{480}/_{500}$ bouws, terwijl bedoelde perceelen tot dusver te boek hadden gestaan met

[1]) Aangezien meermalen bleek dat, in weerwil van vroegere aanschrijvingen, verzoekschriften om afstand van grond met eenigen rechtstitel dikwijls lang op de gewestelijke en plaatselijke bureaux werden aangehouden, zijn de hoofden van gewestelijk bestuur bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 28 October 1895 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5040) uitgenoodigd om van alle bij hen of bij de hun ondergeschikte plaatselijke bestuurshoofden ontvangen aanvragen van den bedoelden aard, welke niet binnen eene maand na de indiening zijn afgedaan, maandelijks eene opgaaf in te dienen met korte vermelding van den inhoud der verzoeken en van de redenen der niet-afdoening.

[2]) Hieronder begrepen 4 perceelen, in 't geheel groot ruim 1972 bouws, in de Preanger Regentschappen, 1 perceel, groot ruim 267 bouws, in Soerabaija, en 6 perceelen ter gezamenlijke uitgestrektheid van bijna 2491 bouws in Bezoeki, alle mède vermeld in bijlage S, welke in 1894 waren aanvaard, doch van welke inschrijvingen te Batavia eerst kennis werd ontvangen na de afsluiting van de opgaven ten dienste van het vorig verslag.

[3]) In de opheffing van dit verbod werd door de Indische Regeering bewilligd ten aanzien van de erfpachtsgronden der ondernemingen Ponggok in Kediri en Tjisaroeni en Tjidjeroek in de Preanger Regentschappen (gouvernementsbesluiten van 9 Januari, 4 Maart en 14 Juni 1895 n°s. 4, 23 en 11).

[4]) Ten aanzien van een dezer perceelen (gelegen in het district Tjimahi der afdeeling Soekaboemi van de residentie Preanger Regentschappen) is bepaald dat de canon tot f 0,50 per bouw 's jaars zal worden verminderd voor den tijd dat de gronden uitsluitend gebezigd worden voor de teelt van snelopkomend houtgewas ter verkrijging van brandhout, hetgeen telkenmale bij de betaling van de erfpachtsom behoort gestaafd te worden door eene door het plaatselijk bestuur af te geven verklaring.

[5]) De aanhangige verzoeken om canonverlaging voor de erfpachtsperceelen, welke vóór 1877 zijn uitgegeven, werden, in verband met de aan het Indisch Bestuur in Augustus 1895 bekend gemaakte inzichten van de Regeering hier te lande (zie vorig verslag, blz. 109), bij gouvernementsbesluit dd. 12 Februari 1896 n°. 24 alle afgewezen.

[6]) Van de vergunning tot teruggave van een aantal perceelen of gedeelten van perceelen, waartoe de Indische Regeering zich in 1895 onder zekere voorwaarden had bereid verklaard, was op ult. 1895 door belanghebbenden nog geen gebruik gemaakt.

[7]) Over de gronden (waarvan de uitgestrektheid op ult. 1895 bedroeg 41 839 bouws), welke, toen daarop erfpacht werd gevestigd, reeds als huurgronden te boek stonden, wordt op blz. 93 in eene afzonderlijke rubriek gehandeld.

eene uitgestrektheid achtereenvolgens van 532 338/500, 383 65/500, 171 484/500 en 260 162/500 bouws.

j) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid — met toepassing van de tot ult. 1895 geregulariseerde veranderingen, ontstaan door terugneming van grond als anderszins — als volgt (waarbij valt op te merken dat de verandering, ontstaan door de vestiging van het nieuwe erfpachtsrecht op het in noot *e* bedoelde perceel, geheel is gebracht voor rekening van het jaar 1878).

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1873	1	350
1874	16	5 833
1875	39	11 583
1876	40	9 451
1877	39	9 701
1878	47	11 412
1879	48	14 000
1880	56	14 503
1881	78	23 439
1882	82	24 558
1883	69	21 064
1884	69	15 189
Transporteeren	584	161 083

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
Per transport.	584	161 083
1885	94	23 828
1886	53	8 816
1887	69	19 414
1888	36	6 280
1889	78	19 619
1890	86	16 649
1891	69	16 428
1892	127	38 160
1893	128	31 467
1894	139	42 551
Totalen	1 463	384 295

Zooals gewoonlijk werd ook in 1895 aan verscheidene aanvragers om gronden in erfpacht, die konden aantoonen zich niet tijdig de vereischte kaarten en meetbrieven te hebben kunnen verschaffen, uitstel verleend van den termijn van zes maanden, bij het toezeggingsbesluit gestipuleerd voor de indiening van de bedoelde bescheiden, terwijl ook weder in enkele gevallen termen werden gevonden tot verlenging van den termijn, insgelijks van zes maanden, die bij definitieve toewijzing van de begeerde perceelen den aanvragers gelaten pleegt te worden voor de inschrijving van het erfpachtsrecht in de openbare registers. Terwijl een deel dier termijnsverlengingen, waaronder die met betrekking tot perceelen gelegen in de zoogenaamde spoorwegstreek Djember-Banjoewangi, nog bij regeeringsbesluit werd verleend, gingen de overige, overeenkomstig het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 276, uit van de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur (verg. vorig verslag, blz. 110/111).

Gebruik makende van de gelegenheid, door de bij Koninklijk besluit van 13 Maart 1895 n°. 30 (Indisch Staatsblad n. 199) aangebrachte wijziging in art. 12 van het zoogenaamd agrarisch besluit (Indisch Staatsblad 1870 n°. 118, juncto Staatsblad 1872 n°. 116), geopend, om de bevoegdheid tot het verleenen van vergunning voor het aanleggen van waterwerken op erfpachtsgronden en het gebruik aldaar van bestaande waterstroomen of leidingen aan eene andere autoriteit over te dragen (zie blz. 111 van het vorig verslag), heeft de Indische Regeering bij ordonnantie van 10 September 1895 (Indisch Staatsblad n°. 201) de ingevolge art. 7 van Indisch Staatsblad 1870 n°. 119 tot dusver aan den Gouverneur-Generaal voorbehouden bevoegdheid betreffende het vergunnen aan particulieren van de uitvoering van waterwerken van zekeren omvang, als: kribben, dammen, landhoofden en pijlers van bruggen, enz., overgedragen op den directeur der burgerlijke openbare werken. Voorts is bij gouvernementsbesluit van denzelfden datum n°. 8 (Javasche Courant van 17 September 1895), met intrekking van art. 2 van het besluit van 20 October 1881 n°. 2 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3790), eene regeling getroffen voor de behandeling van verzoeken om vergunning tot watergebruik, waar ondernemers of anderen dit voor huishoudelijke doeleinden, voor bevloeiing of tot beweegkracht wenschen te ontleenen aan stroomen, rivieren, bronnen, beken, meren, kanalen of leidingen welke den Staat, hetzij als openbaar, hetzij als privaat-domein behooren. Omtrent dergelijke verzoeken zal voortaan niet meer de Gouverneur-Generaal, maar, onder zekere voorwaarden, eveneens voornoemde departements-chef hebben te beschikken, zullende aangaande de in elk geval te stellen bijzondere voorwaarden door dezen overeenstemming moeten zijn verkregen met zijn ambtgenoot van binnenlandsch bestuur. Onder dit laatste voorbehoud is de directeur der burgerlijke openbare werken bij hetzelfde besluit mede bevoegd verklaard tot wijziging of aanvulling der voorwaarden — en tot intrekking — van door den Gouverneur-Generaal tot wederopzeggens verleende vergunningen. De overdracht van al deze bevoegdheden, ook waar het geldt vergunningen als bedoeld bij de aangehaalde ordonnantie van 10 September 1895, is echter geschied onder uitdrukkelijke bepaling dat, desverlangd, beroep zal zijn toegestaan op den Gouverneur-Generaal, terwijl het inroepen van 's Landvoogds beslissing verplicht is wanneer de directeur der burgerlijke openbare werken en die van binnenlandsch bestuur ter zake van de aan vergunningen tot watergebruik te verbinden bijzondere voorwaarden niet tot overeenstemming kunnen geraken, dan wel als eene te verleenen vergunning tot watergebruik vrij belangrijke wijzigingen zou brengen in bestaande waterloopen.

De nadere wijziging van het agrarisch besluit, waarvan sprake was in noot 1 op blz. 111 van het vorig verslag, en wel van art. 16, kwam sedert tot stand bij Koninklijk besluit van 13 Mei 1896 n°. 49, ten gevolge waarvan voortaan de afwijzing van erfpachtsaanvragen, in die gevallen waarin het niet twijfelachtig is dat de afwijzing moet geschieden op grond van wettelijke bepalingen, zal geschieden door den directeur van binnenlandsch bestuur en in alle andere gevallen door den Gouverneur-Generaal.

Zooals uit het volgend staatje blijkt, bedroeg op ult. 1895 het aantal toezeggingen, waarop nog geen definitieve afstand was gevolgd 164, gezamenlijk betrekking hebbende op eene uitgestrektheid van ongeveer 82 173 bouws, en telde men 46 reeds afgestane, doch nog niet ingeschreven perceelen, in 't geheel eene oppervlakte beslaande van 13 893 bouws.

GEWESTEN.	Toegezegd maar nog niet afgestaan. *a)*		Afgestaan maar nog niet aanvaard.	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *b)*	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *b)*
Bantam	7	7 760	"	"
Krawang	1	4	"	"
Preanger Regentschappen	63	19 771	11	2 212
Cheribon	"	"	"	"
Tagal	3	1 030	1	241
Pekalongan	7	691	"	"
Samarang	2	85	"	"
Japara	2	525	1	249
Rembang	1	400	"	"
Soerabaija	2	110	2	104
Pasoeroean	6	2 225	3	137
Probolinggo	4	486	"	"
Bezoeki	24	30 552	17	7 047
Banjoemas	"	"	"	"
Bagelen	1	123	"	"
Kadoe	1	250	"	"
Madioen	"	"	"	"
Kediri	40	18 161	11	3 903
Totalen	164	82 173	46	13 893
De toezegging of de definitieve toewijzing vond plaats in de jaren: 1881 t/m 1893	68	47 034	8	697
1894	6	816	4	1 389
1895	90	34 323	34	11 807
Totalen als boven	164	82 173	46	13 893

a) Waar in de aanvraag als geschatte grootte van het perceel tweeërlei uitgestrektheid was genoemd, of de opgegeven grootte verschilde met de taxatie der commissie van onderzoek, is het kleinste cijfer genomen.

b) Voor elk perceel is de uitgestrektheid tot volle bouws afgerond.

Gedurende 1895 werden 156 erfpachtsaanvragen (daaronder 4 van of ten behoeve van Chineezen), waarvan sommige twee of meer perceelen tegelijk betroffen, afgewezen. In de meeste gevallen geschiedden de afwijzingen (verg. de aanteekeningen in bijlage T hierachter) ter wille van de tegenwoordige of toekomstige belangen der inlandsche bevolking (om haar de noodige gronden te laten tot uitbreiding van cultures, inzameling van boschproducten of het weiden van vee), terwijl de overige aanvragen in hoofdzaak moesten worden geweigerd, hetzij op grond van wettelijke bepalingen (omdat de aangevraagde gronden niet als woest konden worden aangemerkt, dan wel daarop djati- of onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen voorkwamen), hetzij omdat de betrokken perceelen gereserveerd dienden te blijven voor de gouvernements-koffiecultuur. In verband met de in 1894 genomen beslissing omtrent de staking der uitgifte van woeste gronden in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean (zie blz. 109 van het vorig verslag, zoomede de noot op blz. 90 hiervóór), werden 57 aanvragen met betrekking tot die afdeeling afgewezen.

Het over 1895 door de verschillende erfpachters — ook door hen die gewezen huurgronden in erfpacht bezaten (zie de volgende rubriek) — aan canon verschuldigde bedroeg f 1 169 231,32, tegen f 1 145 156,99[5] in 1894, of ruim f 24 000 meer. Uit het volgend overzicht blijkt hoe het in de laatste drie jaren gesteld

was met de aanzuivering.

JAREN.	Verschuldigd aan canon.	Aangezuiverd: aan canon over het opgegeven jaar.	aan canon over vorige jaren.	Te zamen.
	a)f 1 015 742,31⁵			
1893 . . .	1 148 530,80⁵	f 350 436,42⁵	f 581 062,39	f 931 498,81⁵
1894 . . .	1 145 156,99⁵	340 699,02⁵	698 609,16⁵	1 039 308,19
1895 . . .	1 169 231,32	405 863,08⁵	669 226,03	1 075 089,11⁵
Te zamen .	f 4 478 661,43⁵	f 1 036 998,53⁵	f 1 948 897,58⁵	f 3 045 896,12

a) Achterstand op 1 Januari 1893 (over 1892 f 646 272,13 en over vorige jaren f 369 470,18⁵).

Op 1 Januari 1896 bleef derhalve nog aan te zuiveren (f 4 478 661,43⁵ — f 3 045 896,12 =) f 1 432 765,31⁵, namelijk op den canon over 1895 f 763 368,23⁵ en op dien over vorige jaren f 669 397,08. Van den regel om steeds zorg te dragen voor de gerechtelijke invordering van aan den lande toekomende pachtpenningen werd ook in 1895 in vele gevallen afgeweken, ten einde het Gouvernement niet noodeloos in proceskosten te doen vervallen. Het op ult. 1894 nog onbetaald gebleven bedrag ad f 545 wegens hoofdgeld voor de op de erfpachtsperceelen gevestigde arbeiders (met 1 Januari 1888 afgeschaft) werd als oninbaar afgeschreven.

Vervanging van huur door erfpacht. De conversie van de huurrechten op het in de residentie Bantam gelegen perceel Goenoeng Poentang, groot 530 bouws (zie blz. 112 van het vorig verslag), kwam in 1895 tot stand, zoodat het aantal der geconverteerde huurperceelen, hetwelk op ult. 1894 96 bedroeg, ter gezamenlijke grootte van 41 309 bouws, op 1 Januari 1896 geklommen was tot 97 met eene totale uitgestrektheid van 41 839 bouws. Bedoelde 97 perceelen waren over onderstaande vijftien gewesten verdeeld als volgt:

Gewesten.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Gewesten.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
Bantam	2	1 034	Per transport . .	67	27 280
Batavia	1	406	Pasoeroean	7	5 219
Krawang	1	427	Bezoeki	1	300
Preanger Regentsch. .	18	8 380	Banjoemas	1	100
Cheribon	3	930	Bagelen	1	869
Pekalongan	7	2 123	Kadoe	2	515
Samarang	34	13 946	Madioen	3	1 505
Japara	1	34	Kediri	15	6 051
Transporteeren . .	67	27 280	Totalen . . .	97	41 839

Het ter zake van deze perceelen aan canon verschuldigd en betaald bedrag is verscholen in de sommen reeds hiervóór opgegeven (zie de voorgaande rubriek).

Ten aanzien van het in de residentie Kediri gelegen geconverteerde huurperceel Papoh II, waarvan het erfpachtsrecht op ult. 1896 eindigt (zie het Koloniaal Verslag van 1890, blz. 84), heeft de Indische Regeering zich in Januari jl. genegen verklaard daarop met ingang van 1 Januari 1897 voor den tijd van vijf jaren een nieuw erfpachtsrecht te vestigen, mits de erfpachter vóór het verstrijken van bovenbedoelden termijn voor de inschrijving van dat recht zorg drage.

Verhuur van grond. Aan het op blz. 112 van het vorig verslag besproken voornemen der Indische Regeering, om een gedeelte van de gewezen huurperceelen Bonowati-Goeloewoeloeh (groot 434 bouws) en Simbarwangi (groot 500 bouws) in de residentie Kediri opnieuw voor den tijd van 20 jaren te verhuren tegen eene vaste jaarlijksche huursom van f 4 per bouw en eene nader door gegadigden te bieden retributie voor de op de gronden aanwezige koffieaanplantingen, werd gevolg gegeven door het sluiten, op 1 Augustus 1895, van eene huurovereenkomst met den hoogsten van de drie inschrijvers, die als retributie f 40 000 aanbood, te voldoen ineens vóór 1 Januari 1897 (van de beide andere gegadigden had de een ingeschreven voor f 30 000, te voldoen in vijf gelijke jaarlijksche termijnen, en de ander voor f 5000 ineens te betalen) [1]. Dientengevolge, en door de reeds vermelde conversie van het huurperceel Goenoeng Poentang in Bantam, stonden op 1 Januari 1896 als huurperceelen te boek het perceel Tanah Lajapan (Cheribon) ter grootte van 798 bouws, zoomede de bovenbedoelde gecombineerde perceelen Bonowati-Goeloewoeloeh, groot 385 bouws, en Simbarwangi, groot 455 bouws.

Ten aanzien van het in de Preanger Regentschappen gelegen gewezen huurperceel Argalingga valt mede te deelen dat het daarop bij gouvernementsbesluit van 3 April 1894 n°. 40 toegezegd erfpachtsrecht (zie vorig verslag, blz. 112) op 18 December 1895 in de openbare registers werd ingeschreven (verg. bijl. S hierachter).

Eenige kleine stukken grond te Tandjong Priok (Batavia) en ter hoofdplaats Soerabaija waren door het Gouvernement tot wederopzeggens verhuurd (een dezer perceeltjes bij uitzondering voor een bepaalden termijn: 9 jaren). Te dezer zake waren 9 overeenkomsten gesloten, waarvan 4 eerst in 1895.

Verkoop van grond. De gezamenlijke uitgestrektheid van de kleine stukken grond, die gedurende 1895 voor woonerven en nijverheidsinrichtingen aan particulieren in eigendom werden afgestaan, bedroeg 1 390 298 M²., uitmakende ruim 196 bouws, waarvoor aan koopsommen bedongen werd f 217 937,99. Over de verschillende gewesten zijn deze cijfers verdeeld als volgt:

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.
ONDERSHANDS VERKOCHT TEGEN TAXATIEPRIJS.		
Bantam	15 464	f 883,25
Batavia	27 766	5 663,90
Krawang	17 666	825,30
Preanger Regentschappen	83 358	7 325,20
Cheribon	31 830	3 691,10
Tagal	74 336	7 207,85
Pekalongan	31 851	3 016,30
Samarang	133 405	12 026,05
Japara	23 152	4 128,75
Rembang	48 941	4 161,26
Soerabaija	153 274	47 373,45
Pasoeroean	67 699	10 451,80
Probolinggo	200 788	11 370,85
Bezoeki	195 449	13 364,70
Banjoemas	34 835	4 258,90
Bagelen	2 168	173,45
Kadoe	28 719	2 270,35
Madioen	24 574	2 421,10
Kediri	127 351	9 938,97
Madura	11 096	622,46
Totalen . . .	1 333 722	f 151 177,99
PUBLIEK VERKOCHT BIJ OPBOD (Indisch Staatsblad 1876 n°. 117).		
Samarang	33 401	f 8 900,00
Soerabaija	23 175	57 860,00
Totalen . . .	56 576	f 66 760,00
Totaal-generaal . . .	1 390 298	f 217 937,99

In verband met den in December 1894 door de Indische Regeering te kennen gegeven wensch, dat in den vervolge bij verkoop van gouvernementsgrond behoorlijke prijzen worden bedongen (zie vorig verslag, blz. 112), zijn de hoofden van gewestelijk bestuur in September 1895 aangeschreven om, ten einde de schatting der koopprijzen niet meer, zooals tot dusver, afhankelijk te doen zijn van de wisselende inzichten van de elkander opvolgende leden der commissiën van onderzoek, voor bepaalde kringen en buurten in hun gewest tarieven vast te stellen, waarnaar de koopsommen van in eigendom dan wel met recht van opstal aangevraagde stukken grond kunnen worden bepaald.

Zooals werd medegedeeld op blz. 90 van het Koloniaal Verslag van 1893 werd in dat jaar als beginsel aangenomen (zie het gouvernementsbesluit dd. 26 April 1893 n°. 1 in n°. 4871 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) om onwettig geoccupeerde gouvernementsgronden niet beneden den taxatieprijs af te staan, zullende evenwel de afstand aan occupanten, die niet in staat worden geacht om den vollen taxatieprijs ineens te betalen, kunnen geschieden onder voorwaarde dat de koopsom in termijnen worde voldaan. Tot dusver werd, bij de toepassing van bedoeld beginsel, het eigendomsrecht of het recht van opstal ingeschreven vóórdat de koopsom geheel was voldaan, waarbij zich echter het bezwaar voordeed dat de behoorlijke betaling van den door het Gouvernement bedongen prijs niet was gewaarborgd. Daarom is in December 1895 als regel gesteld, dat voortaan eerst tot de inschrijving zal worden overgegaan nadat de koopsom geheel in 's lands kas is gestort, terwijl voorts is bepaald dat alleen bij voldoening van het verschuldigde in payementen,

[1] De in het vorig verslag bedoelde procedure, ter zake van den door den voormaligen huurder tegen de Indische Regeering ingestelden eisch tot schadevergoeding, was ook op ult. 1895 nog niet beëindigd.

waartoe intusschen slechts in bijzondere gevallen vergunning behoort te worden gegeven, verlenging zal worden verleend van den inschrijvingstermijn, in welk geval de hoofden van gewestelijk bestuur, in verband met Indisch Staatsblad 1894 n°. 276 (zie vorig verslag, blz. 110), het geheel in hunne macht hebben om die verlenging afhankelijk te stellen van de betaling der payementen. Overigens zij nog gemeld dat, in verband met de op blz. 112 van het vorig verslag besproken maatregelen tegen het onwettig grondbezit op Java en Madura, de hoofden van gewestelijk bestuur in October 1895 zijn uitgenoodigd (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5039) om in de door hen in te dienen halfjaarlijksche verslagen en statistieken uitvoerig te rapporteeren wat gedaan is om onrechtmatige occupanten tot het aanvragen van een bezitstitel over te halen, op welke bezwaren men daarbij gestuit is, dan wel in hoever men daarin is geslaagd, met vermelding tevens van het aantal der tegen bedoelde occupanten ingestelde vervolgingen.

Uitgifte van grond met recht van opstal. Onder dezen titel werden in 1895 de volgende uitgestrektheden afgestaan.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in M^2).	Verschuldigde betaling.
Krawang	5 022	f 127,45
Preanger Regentschappen	41 330	109,20
Cheribon	20 382	240,00
Pekalongan	155	12,40
Samarang	282	56,40
Rembang	42 025	704,10
Soerabaija	12 074	449,44
Pasoeroean	78 897	1 186,55
Probolinggo	145 590	1 560 20
Bezoeki	506 490	10 011,95
Banjoemas	1 525	25,45
Kediri	94 479	2 025,40
Totalen	948 251	f 16 508,54

Beschikking door het Gouvernement over grond in het bezit van derden. Voor de uitvoering van 's lands werken werd ook in 1895 in verschillende gewesten nu en dan beschikt over grond bij de inlandsche bevolking in gebruik, en zulks door onteigening bij minnelijke schikking op den voet van de dienaangaande bestaande administratieve voorschriften. Uit dien hoofde werd o. a. betaald: f 18 908 voor gronden benoodigd voor den bouw van militaire etablissementen te Tjimahi (Preanger Regentschappen); f 34 846 ten behoeve van waterwerken in de afdeelingen Samarang en Demak der residentie Samarang; f 21 278 voor gronden in Japara, ten behoeve van den aanleg van een afvoerkanaal voor de Moeria-riviertjes en de bedijking van de Giles- en Serang-rivieren; f 24 652 en f 37 494 voor gronden in de residentie Soerabaija, respectievelijk benoodigd voor den aanleg van den spoorweg Tarik-Soerabaija en de verbreeding van de Porrong-rivier; f 2389 voor gronden in Pasoeroean, ten behoeve van de werken tot verdeeling van het water uit de Bekatjak-leiding, zoomede f 50 951 [1]) en f 5940 voor gronden in Bezoeki, respectievelijk voor den aanleg van de spoorwegverbinding Probolinggo-Djember-Panaroekan en voor het tweede gedeelte der werken tot verbetering en uitbreiding van de bevloeiing uit de Kapongan- en Sitoebondo-leidingen.

Afstand van grond met recht van gebruik. Onder dezen titel werden in 1895 afgestaan twee stukken gouvernementsgrond, waarvan het eene gelegen ter afdeelingshoofdplaats Meester-Cornelis (residentie Batavia) voor de oprichting van eene slachterij en het andere ter hoofdplaats Soerabaija voor de oprichting van eene steenkolenloods.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Gouvernementslanden.

Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom. Omtrent de op blz. 113 van het vorig verslag bedoelde, sedert door den resident van Menado ingediende, voorstellen nopens eene regeling van het hier genoemde onderwerp met betrekking tot de Minahassa zijn door de Indische Regeering van dien gewestelijken bestuurder nadere inlichtingen gevraagd, welke bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf nog niet waren ontvangen.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Een overzicht van de in 1895 gesloten overeenkomsten van den hierbedoelden aard, voor zooveel daaromtrent meer of minder volledige opgaven werden ontvangen, vindt men in het volgend staatje.

GEWESTEN.	District of afdeeling.	Aantal in 1895 gesloten huurovereenkomsten. a)	Huurtijd.	Huurprijs (per bouw 's jaars).	Uitgestrektheid van den gehuurden grond (in bouws).	De gronden waren bestemd voor:
Lampongsche Districten	Ommelanden van Telok Betong.	42	20 jaar.	niet opgegeven.	ruim 111½	cultuur van Liberia koffie.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Laboean Amas. Batang Alai. Balangan.	11	20 jaar voor 10 van de overeenkomsten; één jaar voor de 11de.	f 1,00	niet opgegeven.	tabakscultuur.
Id.	Amandit.	17	niet opgegeven.	1,00	id.	id.
Id.	Tabalong.	6	20 jaar.	niet opgegeven.	id.	oprichting van tabaksloodsen.

a) Al de contracten werden geregistreerd.

Klachten over niet-nakoming van de contracten kwamen in 1895 niet voor. De laatstelijk op blz. 113 van het vorig verslag bedoelde voorstellen tot wijziging van de verhuurordonnantie in de Minahassa (Indisch Staatsblad 1877 n°. 127) maken, in verband met de bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 247 vastgestelde nieuwe regelen voor den grondverhuur op Java en Madura, bij de Indische Regeering nog een punt van overweging uit.

Ontginning door inlanders van domeingrond. In de streken, alwaar voor de gouvernementslanden het ontginningsrecht der inlandsche bevolking bij ordonnantie is geregeld, namelijk in de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1879 n°. 89) en het eiland Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra (Indisch Staatsblad 1889 n°. 63), werd in 1895 slechts in de afdeeling Kema van eerstgenoemd gewest domeingrond ontgonnen, en wel door 21 personen eene uitgestrektheid van 27½ bouws.

Overeenkomstig het in 't verslag van 1894 (blz. 93) vermelde voornemen is, onder dagteekening van 9 Juni 1896 (Indisch Staatsblad n°. 107), voor de gouvernementslanden van eerstgenoemd gewest eene nieuwe ontginnings-ordonnantie tot stand gekomen, welke mutatis mutandis eene zoo getrouw mogelijke navolging is van de op blz. 90 hiervóór besproken herziene ordonnantie voor Java en Madura. De nieuwe regeling trad in werking op 1 September 1896, terwijl de noodige voorschriften ter uitvoering zijn vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 9 Juni 1896 n°. 18.

Uitgifte van grond in erfpacht. Terwijl in 1895 van de ter afdoening voorgebrachte erfpachtsaanvragen betreffende gouvernementsgronden in de buitenbezittingen 12 aanvragen werden afgewezen (waaronder 4 uit politieke overwegingen; verg. bijlage T hierachter), werden er 7 ingewilligd, betrekking hebbende op een gelijk aantal perceelen van eene bij schatting berekende gezamenlijke uitgestrektheid van 53041 bouws, en wel 1 voor 100 bouws ter Sumatra's Westkust [2]), 1 voor 11 500 bouws in de Lampongsche Districten, 2 voor 15 041 bouws in Palembang, 1 voor 400 bouws in de afdeeling Gorontalo der residentie Menado en 2 voor 26 000 bouws (namelijk de eilanden Obi Bisa of Selilé en Tapat) in de residentie Ternate. De inwilliging geschiedde ook nu weder onder beding dat zij als vervallen zou worden beschouwd, indien de belanghebbende zich niet binnen één jaar

[1]) Deze schadeloosstelling werd betaald voor gronden in de afdeelingen Panaroekan en Bondowosso; hoeveel die bedroeg voor grond in de afdeeling Djember, waar eveneens onteigening plaats had ten behoeve van bovenbedoelden spoorweg, is niet opgegeven.

[2]) Ook in 1895 werden in dit gewest geene voor de uitbreiding van de volkskoffiecultuur geschikte gronden in erfpacht uitgegeven (verg noot 2 op blz. 113 van 't vorig verslag).

na de dagteekening der regeeringsbeschikking voor de inschrijving van het erfpachtsrecht had aangemeld.

Voor het ter Sumatra's Westkust gelegen perceel werd de canon dadelijk bepaald op eene vaste som s'jaars voor het perceel in zijn geheel, waarbij als grondslag diende de geschatte oppervlakte, berekend tegen f 1 per bouw. De zes overige werden afgestaan tegen een nader vast te stellen canon, in verband met het toen nog in overweging zijnde denkbeeld om, meer bepaaldelijk door invoering van een klimmenden canon, wijziging te brengen in de canonheffing voor op de buitenbezittingen in erfpacht uit te geven woeste gronden (zie vorig verslag, blz. 113). Eerst zeer onlangs is dienaangaande in ontkennenden zin beslist, omdat de tijd nog niet gekomen schijnt om thans reeds vooruit te loopen op de eventueele latere stijging in waarde van gronden waarvan de exploitatie, eene enkele uitzondering daargelaten, moet geacht worden nog in een stadium van proefneming te verkeeren. Daarentegen achtte de Indische Regeering wel termen aanwezig om, nu het aantal aanvragen om afstand van grond in erfpacht op de buitenbezittingen in de laatste jaren zoo belangrijk is toegenomen, behalve in de streken waar een lagere canon nog urgent is tot aanmoediging van de landbouwindustrie, het bedrag van den canon te stellen op het maximum (f 1 per bouw 's jaars), dat in art. 4 der ordonnantie van 16 September 1888 (Indisch Staatsblad n°. 152) daarvoor is aangenomen. Met bedoeld beginsel zal dan ook in den vervolge bij de toewijzing van erfpachtsaanvragen rekening worden gehouden.

Van de 7 in 1895 afgestane perceelen werden er, zonder dat daarvan meetbrieven waren opgemaakt [1]), nog vóór het einde van het jaar één, en van de in 1894 en vroeger afgestane perceelen 9 ingeschreven [2]), en wel alle (ter gezamenlijke grootte van 31 610 bouws) ten name van Europeesche ondernemers (verg. bijlage S hierachter).

Terwijl dus het aantal erfpachtscontracten in 1895 niet zoo belangrijk vermeerderde als in 1894 (toen, volgens verbeterde opgaven, waren aanvaard 22 perceelen, gezamenlijk groot 63 981 bouws), kwam nog bovendien, ingevolge minnelijke terugneming door het Gouvernement, het erfpachtsrecht voor 2 perceelen, ter gezamenlijke grootte van ongeveer 6471 bouws, te vervallen (verg. bijlage S hierachter, sub II). In verband met een en ander stonden op ult. 1895 in de gouvernementslanden der buitenbezittingen te boek 173 erfpachtsperceelen, alle — op 1 na (zie noot *e* onder het staatje) — ter gezamenlijke uitgestrektheid van ongeveer 429 681 bouws, over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

GEWESTEN.	Aanvaard in 1873 t/m 1894.		Aanvaard in 1895 (zie voor nadere specificatie bijlage S hierachter).		Aanvaard in de opgegeven 23 jaren.	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	19	2 130	1	150	20	2 280
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	*b*) 30	*b*) 14 174	1	100	31	14 274
Sumatra's Westkust. Tapanoli	2	1 147	„	„	2	1 147
Benkoelen	7	11 357	1	500	8	11 857
Lampongsche Districten	10	74 640	„	„	10	74 640
Palembang	*c*) 39	*c*) 230 258	7	30 860	46	261 118
Sumatra's Oostkust	2	2 283	„	„	2	2 283
Billiton	1	44	„	„	1	44
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	*d*) 13	*d*) 48 109	„	„	13	48 109
Celebes en onderhoorigheden	*e*) 3	*e*) 509	„	„	3	509
Menado	33	*f*) 12 524	„	„	33	12 524
Amboina	4	896	„	„	4	896
Totalen	*g*) 163	*g*) 398 071	10	31 610	173	429 681

a) Voor zoover opgemeten, is de uitgestrektheid van elk perceel tot volle bouws afgerond.

b) Verminderd met 1 perceel en 1423 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van het in 1882 aanvaarde perceel Lcerah Batoeng.

c) Verminderd met 1 perceel en 5048 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van het in 1890 aanvaarde perceel Tanah Pataÿ.

d) Verbeterde opgaaf (in 't vorig verslag was namelijk het in 1890 aanvaarde perceel Pandam dubbel geteld).

e) Een der 3 perceelen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden betreft de oostelijke groep der Postillon-eilanden, waarvan de erfpacht in 1891 is aanvaard, echter zonder bekendstelling van de uitgestrektheid. Het opgegeven aantal bouws heeft dus geen betrekking tot dat perceel.

f) Het onjuiste cijfer 12 542 in kolom 7 van het staatje op blz. 114 van het vorig verslag is te wijten aan eene drukfeil.

g) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid verdeeld als volgt:

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1874	3	716	Per transp.	40	13 412
1876	1	771	1885	1	312
1877	8	3 394	1886	12	470
1878	10	2 586	1888	1	361
1879	5	2 089	1889	9	2 536
1880	2	1 088	1890	11	42 211
1881	3	1 111	1891	15	[1]) 81 898
1882	4	865	1892	25	90 843
1883	3	664	1893	27	102 047
1884	1	128	1894	22	63 981
Transporteeren	40	13 412	Totaal. .	163	[2]) 398 071

[1]) Betreft 14 perceelen, zijnde van de als 1 perceel ingeschreven oostelijke groep der Postillon-eilanden (zie noot *e* hiervóór) de uitgestrektheid niet bekend.
[2]) Betreft 162 perceelen; zie de voorgaande aanteekening.

Uit krachte van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1886 n°. 39 was in 1895 nog alleen voor de gronden, die vóór 1890 waren aanvaard, pachtsom te betalen, derhalve voor 63 perceelen, met eene gezamenlijke uitgestrektheid van 17 091 bouws. Het verschuldigde beliep f 16 797,63[5], waarvan bij het einde des jaars, voor zoover op ult. Maart jl. te Batavia reeds mededeeling was ontvangen van de gedane stortingen, f 11 834,42[5] was voldaan, terwijl in Januari en Februari nog werd gekweten f 27,46, zoodat aan canon over 1895 op 1 Maart 1896 te innen bleef f 4935,75. Aan canon over 1894 werd in 1895 nog aangezuiverd f 2822,76[5], zoodat op ult. 1895 over 1894 nog bleef in te vorderen f 832,44. [3]) Over de jaren vóór 1894 bleef, na afschrijving van oninbaar gebleken posten, bij het einde van 1895 aan canon nog te innen f 1426,94.

In verband met de bij Koninklijk besluit van 13 Maart 1895 n°. 30 (Indisch Staatsblad n°. 199) aangebrachte wijziging in de alinea's 3 en 4 van art. 12 van het zoogenaamd agrarisch besluit (zie blz. 92 hiervóór) zijn bij ordonnantie van 10 September 1895 (Indisch Staatsblad n°. 200) de correspondeerende artikelen van de erfpachtsverordeningen voor de buitenbezittingen met die wijziging in overeenstemming gebracht.

Ten slotte zij nog medegedeeld dat de directeur van binnenlandsch bestuur in Februari jl. is gemachtigd om aan de hoofden van gewestelijk bestuur op de buitenbezittingen mede te deelen dat, ingeval eene commissie van onderzoek in zake erfpachtsaanvragen vele aanvragen tegelijk heeft te behandelen, dan wel ingeval de gronden bijzonder uitgestrekt en moeielijk te bereiken of te bereizen zijn, zoodat de commissie in buitengewone uitgaven moet vervallen, de leden der commissie voor eene schadeloosstelling kunnen worden voorgedragen. [4])

[1]) Ten einde de opmeting van perceelen op de buitenbezittingen aan te moedigen, wordt door de Indische Regeering het denkbeeld overwogen om het tarief voor de regeling van het salaris, hetwelk de ambtenaren van het kadaster voor dergelijke verrichtingen in rekening kunnen brengen (Indisch Staatsblad 1881 n°. 188), te verlagen. Voorts werd de directeur van binnenlandsch bestuur gemachtigd om, ter verduidelijking van het bepaalde bij art. 2 § 1 van het gouvernementsbesluit van 4 Januari 1891 n°. 8 (Indisch Staatsblad n°. 5), nadere voorschriften te geven voor eene betere grensomschrijving van aan te vragen erfpachtsperceelen, zoomede voor de indiening van behoorlijke schetskaarten, hetgeen in den laatsten tijd te wenschen had overgelaten.

[2]) Voor 8 niet tijdig aanvaarde perceelen, waarvan er één in 1890 en 7 in 1893 waren afgestaan, werden in 1895 de aanvragers van hunne rechten vervallen verklaard.

[3]) In verband met de terugneming in 1894 van een gedeelte van het eiland Talisse (residentie Menado) bedroeg het aan canon over 1894 op 1 Maart 1895 te innen bedrag niet f 6125,08[5], zooals op blz. 114 van het vorig verslag werd medegedeeld, doch f 3655,20[5].

[4]) Wat betreft de verplichting van de hoofden van gewestelijk bestuur tot maandelijksche indiening van aantooningen omtrent den stand der behandeling van rekesten om afstand van grond onder eenigen titel, welke niet binnen eene maand na hunne indiening zijn afgedaan, zie men noot 1 op blz. 91 hiervóór.

Recht tot boschexploitatie. De bij gouvernementsbesluit van 6 December 1892 n°. 31 aan de Toengkal-Sumatra-Tabakmaatschappij toegezegde concessie tot boschexploitatie in de residentie Palembang is bij gouvernementsbesluit van 15 Augustus 1895 n°. 10 ingetrokken, omdat de belanghebbenden ter zake niets meer van zich hadden laten hooren.

Verhuur van grond. De huurschat over 1895 voor eenige onder Sumatra's Westkust ressorteerende, met klapperboomen begroeide eilanden, ten bedrage van f 450, werd tijdig in 's lands kas gestort. Daarentegen bleef de huursom over dat jaar, ad f 731,44⁵, voor de in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden verhuurde landen, bekend onder de namen Laijang en Totaka, onaangezuiverd, terwijl voor de tegen een bedrag van f 3430 per jaar verhuurde zoogenaamde sagodoessoens op het eiland Ceram op ult. 1895 de huurpenningen over dat jaar en over 1894 in haar geheel, zoomede die over 1893 voor de helft onbetaald bleven. Voorts deed de verhuur van eenige als domeinsawah's en tuinen bekende gronden op Bali, bij verkoop van de bij wijze van huurschat opgebrachte padi en klappers, eene som van f 72,39 in 's lands kas vloeien, terwijl sommige domeintuinen op Lombok, waarvan eertijds de vorst de opbrengst in natura genoot, aan de bevolking werden verhuurd tegen een bedrag van 1 377 400 kepengs (Chineesche duiten), hetgeen, tegen het door den resident vastgestelde equivalent van f 2,50 per 1600 kepengs, neerkomt op f 2152,19.

Verkoop van grond. De in 1895 in de buitenbezittingen aan particulieren in eigendom afgestane stukken domeingrond besloegen gezamenlijk eene uitgestrektheid van 116 749 M² (ruim 16 bouws), waarvoor aan koopsom werd bedongen f 10 804,05, over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in M²).	Bedongen koopprijs.
ONDERSHANDS VERKOCHT TEGEN TAXATIEPRIJS.		
Lampongsche Districten	8 037	f 160,75
Palembang	703	193,10
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	12 193	2 325,10
Celebes en onderhoorigheden	1 637	327.40
Menado	76 680	5 618,35
Amboina	9 793	1 058,45
Timor	103	30,00
Bali en Lombok	7 529	339,90
Totalen	116 684	f 10 053 05
PUBLIEK VERKOCHT BIJ OPBOD (Indisch Staatsblad 1876 n°. 117).		
Benkoelen	65	751,00
Totaal-generaal	116 749	f 10 804,05

Bovendien werden in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana der residentie Bali en Lombok twee perceelen, te zamen groot 3468 M², kosteloos in eigendom afgestaan, aangezien de rechten, welke de occupanten op bedoelde perceelen konden doen gelden, dateerden van vóór de invoering (met 1 Juli 1882) van 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur in die afdeelingen.

Maatregelen tot tegengang van het onwettig grondbezit in die bezittingen buiten Java en Madura, waar ter zake nog geene regeling bestaat, zijn bij de Indische Regeering in overweging.

Uitgifte van grond met recht van opstal. Onder dezen titel werd in 1895 in de buitenbezittingen geen grond afgestaan.

Afstand van grond met recht van gebruik. In 1895 werden twee stukken grond, respectievelijk gelegen te Kotta Radja (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden) en te Wahaai op Ceram (residentie Amboina), met het hierbedoeld recht afgestaan.

2°. Inlandsche staten.

Ter Sumatra's Oostkust werden in 1895 door den resident 7 nieuwe landbouwovereenkomsten goedgekeurd, waarvan 6 in de afdeeling Deli (3 betreffende respectievelijk 1409, 4700 en 500 bouws in Serdang, 2 voor 5636 en 400 bouws in Langkat en 1 voor 916 bouws in Padang en Bedagei) en 1 voor 1409 bouws in de afdeeling Batoe Bara. Daarentegen werden met onderling goedvinden van partijen, of wegens niet nakoming door de ondernemers van hunne verplichtingen, ontbonden verklaard of vervielen door verstrijking van de concessie 15 contracten, betrekking hebbende op eene uitgestrektheid van 28 250 bouws, namelijk 11 in de afdeeling Deli (1 in Deli, 5 in Langkat en 5 in Serdang), 2 in de afdeeling Assahan en 1 in elke der afdeelingen Batoe Bara en Bengkalis [1]. Tengevolge van een en ander bedroeg op ult. 1895 het aantal in genoemd gewest nog van kracht zijnde landbouwovereenkomsten 252, tegen 260 op het einde van 1894. Voorts hadden er in 1895 nog wijzigingen plaats in de grensomschrijving van eenige in de nog bestaande contracten begrepen perceelen, waardoor de oppervlakte daarvan nauwkeuriger werd bepaald.

In het landschap Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) daalde het aantal nog van kracht zijnde landbouwcontracten van 14, gezamenlijk betreffende 96 030 bouws op ult. 1894, tot 13, betrekking hebbende op eene uitgestrektheid van 91 030 bouws op ult. 1895. Het meerendeel dezer contracten bleef ook in 1895 ongebruikt.

In het landschap Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo) werden in 1895 niet minder dan 28 contracten wegens wanbetaling van den cijns ontbonden, zoodat er bij het einde des jaars nog slechts 9, met een contractsgebied van 151 125 bouws van kracht bleven.

Nopens andere buitenbezittingen zijn voor deze rubriek geene mededeelingen verstrekt.

V. AGRARISCHE EN KADASTRALE OPNEMINGEN.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

Het hier te lande (door den gepensionneerden Oost-Indischen hoofdambtenaar mr. W. B. BERGSMA) bewerkte derde of laatste deel van het „Eindresumé van het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond op Java en Madura" zag in het voorjaar van 1896 bij de landsdrukkerij te Batavia het licht en is ook hier te lande voor het publiek verkrijgbaar gesteld.

Zooals werd medegedeeld op blz. 114/115 van het vorig verslag was de gouverneur van Sumatra's Westkust bij gouvernementsbesluit van 27 Mei 1895 n°. 2 gemachtigd om aan eene door hem te benoemen commissie een voorbereidend onderzoek op te dragen naar de wijzigingen welke in de regelingen van het grondbezit in zijn gewest en in de daarop betrekking hebbende bepalingen zullen behooren te worden aangebracht. Aan die machtiging werd sedert door gemeld bestuurshoofd gevolg gegeven; tot leden der commissie zijn aangewezen de resident van Tapanoli W. C. HOOGKAMER, de advocaat en procureur bij den raad van justitie te Padang mr. J. VAN BOSSE en de assistent-resident van Painan J. B. NEUMANN. Door ziekte van den heer HOOGKAMER kon de commissie hare werkzaamheden echter eerst op 24 Maart jl. aanvangen [2].

Voor het instellen van onderzoekingen naar den toestand van het grondbezit op Lombok en voor de agrarische aangelegenheden en de landelijke inkomsten op dat eiland werd bij gouvernementsbesluit dd. 21 September 1895 n°. 5 tijdelijk ter beschikking gesteld van den resident van Bali en Lombok een bij het landrente-onderzoek in de Preanger Regentschappen werkzaam geweest zijnde adspirant-controleur, aan welken ambtenaar (die weinige weken na die aanwijzing aan de beurt kwam om tot controleur 2de klasse te worden bevorderd) twee mantri's van het kadaster werden toegevoegd. Later (gouvernementsbesluit van 14 Maart 1896 n°. 4) werd nog afzonderlijk eenig kadasterpersoneel naar Lombok gedirigeerd (een adjunct-landmeter der 2de klasse en 13 mantri's) speciaal voor het kadastraal opnemen van de bouwgronden in de onderafdeeling West-Lombok en van het onmiddellijk daaraan grenzend terrein, hetwelk voor bouwgrond zou kunnen worden gebezigd, welke opneming wenschelijk werd geacht in het belang van eene betere verdeeling van den grond onder de Baliërs in genoemde onderafdeeling (verg. blz. 35 hiervóór).

[1] In de opgaaf op blz. 115 van het vorig verslag is verzuimd melding te maken van de ontbinding in 1894 van een tweetal contracten in de afdeeling Bengkalis.

[2] Van het in 1872 verschenen „Resumé van het onderzoek naar de rechten, welke in de gouvernementslanden op Sumatra op de onbebouwde gronden worden uitgeoefend", welk werk is uitverkocht, zal te Batavia eene nieuwe oplaag worden gedrukt.

§ 2. *Kadaster.*

Hoewel, zooals reeds uit het medegedeelde op blz. 85 hiervóór is gebleken, de werkzaamheden ten dienste van het opmaken van een landrente-kadaster der Preanger Regentschappen in 1895 nogal vertraging ondervonden, konden toch de metingen in de afdeelingen Soekaboemi, Tjiandjoer, Bandong, Tjitjalengka en Soemedang worden voortgezet, en aangevangen in de afdeeling Tassikmalaija, met dat gevolg dat op het einde des jaars, met inbegrip van de 4 in 1894 afgewerkte districten der afdeeling Limbangan, de kadastreering van 27 districten geheel was afgeloopen.

In de gewesten Krawang, Bezoeki en Riouw en onderhoorigheden ging het kadaster-personeel voort met de opmaking van het eigendomskadaster, terwijl met de in December 1894 bevolen kadastrale opmeting van de hoofdplaats Padang in de tweede helft van April 1895 een aanvang werd gemaakt [1]). Nadat in Augustus 1895 het eigendomskadaster in Krawang gereed was gekomen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 9 September 1895 n°. 14 (Javasche Courant van den 13den dier maand), met ingang van 1 October d. a. v., voor een vijftal kadastrale afdeelingen van dat gewest van kracht verklaard het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 147 en 1890 n°. 130 betreffende het verplicht gebruik dat van de uitkomsten der kadastrale metingen is te maken in de gerechtelijke akten betrekkelijk den eigendom en andere zakelijke rechten op onroerend goed. Het in Krawang vrijgekomen personeel werd, in opvolging van het bepaalde bij gouvernementsbesluit dd. 26 Juli 1895 n°. 49, naar de residentie Soerakarta gedirigeerd, ten einde de hoofdplaats Soerakarta (uitgenomen den kraton met aanhoorigheden en de Mangkoe Negaran), zoomede de afdeelingshoofdplaatsen kadastraal op te meten, in verband waarmede genoemd gewest met 1 September 1895 (Indisch Staatsblad n°. 159) tevens werd gerangschikt onder die gedeelten van Java en Madura, waar de functiën van gouvernementslandmeter tot de werkzaamheden der ambtenaren van het kadaster zijn gebracht. De kadastreering in de residentie Bezoeki vorderde slechts weinig ten gevolge van de vele aanvragen om opmeting van voorloopig in erfpacht toegezegde woeste gronden. Wat de taak van het kadaster in de residentie Riouw en onderhoorigheden betreft, met de uitvoering waarvan in November 1894 een begin was gemaakt (zie vorig verslag, blz. 115), deze werd bij gouvernementsbesluit dd. 5 September 1895 n°. 5 in dien zin uitgebreid dat, behalve de hoofdplaats Tandjong Pinang, ook het rechtstreeksch gouvernementsgebied in de afdeeling van dien naam, buiten gemelde hoofdplaats, zoomede dat ter hoofdplaats Ringat en omstreken (afdeeling Indragiri) kadastraal zullen opgenomen worden.

Overigens werden in 1895 vanwege het kadaster nog opgemeten in de residentie Bantam 167 en op Madura 5529 blokken ambtsvelden (respectievelijk 195 en 5026 bouws), zoomede eenige voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerde terreinen in de gewesten Probolinggo en Bezoeki (gezamenlijk groot 6410 en 24 135 bouws). Voorts valt nog te vermelden dat in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden tijdelijk 5 mantri's werden geplaatst (gouvernementsbesluit van 13 September 1895 n°. 1), ten einde, onder de leiding van een ambtenaar van het kadaster op wachtgeld, de zoogenaamde kasoewiang-velden in de onderafdeelingen Pangkadjene, Maros en Segeri (afdeeling Noorderdistricten) kadastraal op te meten. Op ult. 1895 was die meting reeds verricht ten opzichte van 1171 petaks en 225 bibietvelden, met eene gezamenlijke oppervlakte van 563 bouws. Gedurende den tijd dat door overstrooming of drassigheid van het terrein de opneming der kasoewiang-velden geen voortgang kan hebben, zal het met die opneming belaste personeel zich onledig houden met de kadastreering van de hoofdplaats Makasser en omstreken (gouvernementsbesluit dd. 29 Februari 1896 no. 23).

Op ult. 1895 bestond de actieve sterkte van het Europeesch personeel van het kadaster uit 54 ambtenaren, waaronder 3, in 1893 en 1894 van verlof uit Europa teruggekeerd, die op eene toelage boven hun wachtgeld werkzaam waren gesteld. Hiervan waren o. a. aangewezen voor de inspectie en het hoofdbureau 4 ingenieurs en 1 landmeter, voor de opmaking van het landrente-kadaster in de Preanger Regentschappen (en tevens voor de uitoefening aldaar van de functiën van gouvernementslandmeter) 6 landmeters en 10 adjunct-landmeters, en voor de opmaking van het eigendomskadaster in Bezoeki, Soerakarta, Riouw en onderhoorigheden, zoomede op de hoofdplaatsen Padang en Makasser 4 landmeters en 5 adjunct-landmeters. De overige 24 ambtenaren (3 bewaarders, 9 landmeters en 12 adjunct-landmeters) waren bestemd voor de bijhouding van het kadaster en de uitoefening van de functiën van gouvernementslandmeter in de overige gewesten van Java en Madura, zoomede voor het toezicht op de bijhouding van de kaarten en registers van de voormalige kadastraal-statistieke opneming in tien gewesten van Java.

Het inlandsch personeel bleef op dezelfde sterkte als in 1894 (390 hoofdmantri's, mantri's en élèves-mantri). De weinige vacatures in dit korps werden meestal aangevuld door herplaatsing van zich op wachtgeld bevindende personen.

De in Indië voor het kadaster en voor de bijhouding van de vroegere kadastraal-statistieke opneming, zoomede voor het onderhoud van alle triangulatie-pilaren in Nederlandsch-Indië, in 1895 gedane uitgaven, waarvoor bij onderafdeeling 46 van de IVde afdeeling der begrooting voor gemeld jaar was toegestaan f 602 180, hebben volgens voorloopige opgaven bedragen f 616 824, tegen f 601 712, volgens verbeterde opgaven, in 1894. Aan ten bate van den lande geïnde salarissen voor verrichtingen vanwege het kadaster ten gerieve van het publiek werd in 's lands kas gestort een bedrag van f 78 942, tegen f 57 765 in 1894 en f 105 030 in 1893.

Hieronder volgt het gebruikelijke globaal overzicht van de gedurende 1895 door het personeel van het kadaster verrichte werkzaamheden, waarbij is op te merken dat de opgaven alleen betrekking hebben tot nieuwe kadastrale metingen, zoodat de metingen voor bijhouding, enz., er niet onder zijn begrepen.

GEWESTEN waar kadastrale opnemingen plaats hadden of waar het kadaster is in gebruik gesteld.	Aantal bouws (en perceelen) *a*) gedurende 1895 opgemeten.				Aantal bouws (en perceelen) *a*) waarvan het landrente-kadaster in 1895 geheel voltooid werd.	Gedurende 1895						
	Eigendomskadaster.	Landrente-metingen.		Woeste gronden en particuliere landerijen.		werden afgegeven onderstaand aantal					werd in onderstaand aantal gevallen inzage van plans of registers verstrekt. *b*)	werd aan salarissen ontvangen.
		In loco herzien van het vroeger gemetene.	Nieuwe metingen			meetbrieven *b*)	landmeterskennissen *b*)	certificaten *b*)	kopieën en extracten van			
									meetbrieven. *b*)	andere stukken. *b*)		
Bantam	"	"	"	4 064 (11)	"	21	20	7	3	1	"	f 4 948,66
Batavia	"	"	"	207 (2)	"	132	865	384	21	362	295	10 351,63
Krawang	189 (372)	"	"	706 (3)	"	95	12	7	3	"	"	864,59
Transporteeren. .	189 (372)	"	"	4 977 (16)	"	248	897	398	27	363	295	f 16 164,88

[1]) De in 't vorig verslag (blz. 115) bedoelde tijdelijke maatregel, om op gemelde hoofdplaats de functiën van gouvernementslandmeter door ambtenaren van het kadaster te doen uitoefenen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 24 October 1895 n°. 22, te rekenen van dien dag, uitgestrekt tot het geheele gouvernement Sumatra's Westkust.

GEWESTEN waar kadastrale opnemingen plaats hadden, of waar het kadaster is in gebruik gesteld.	Aantal bouws (en perceelen) a) gedurende 1895 opgemeten.				Aantal bouws (en perceelen) a) waarvan het landrente-kadaster in 1895 geheel voltooid werd.	Gedurende 1895						
	Eigendoms-kadaster.	Landrente-metingen.		Woeste gronden en particuliere landerijen.		werden afgegeven onderstaand aantal					werd in onderstaand aantal gevallen inzage van plans of registers verstrekt b)	werd aan salarissen ontvangen.
		In loco herzien van het vroeger gemetene.	Nieuwe metingen.			meet-brieven. b)	landmeters-kennissen. b)	certificaten. b)	kopieën en extracten van meetbrieven. b)	kopieën en extracten van andere stukken. b)		
Per transport	189 (372)	"	"	4 977 (16)	"	248	897	398	27	363	295	f 16 164,88
Preanger Regentschappen. Soekaboemi	"	"	11 776 (5429)	2 452 (10)	16 013 (5729)	91	28	2	7	4	16	3 258,64[5]
Tjiandjoer	"	"	15 872 (4799)	603 (3)	14 275 (3935)	25	17	3	8	2	"	1 381,20[5]
Bandong	"	10 022 (1043)	7 347 (1193)	2 151 (15)	21 411 (3201)	90	28	3	5	1	3	3 023,27[5]
Tjitjalengka	"	"	27 633 (6681)	"	27 633 (5846)	"	"	"	"	"	"	"
Soemedang	"	"	15 041 (2204)	"	27 166 (4220)	"	"	"	"	"	"	"
Tassikmalaija	"	"	9 540 (5970)	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Cheribon	"	"	"	"	"	217	129	17	21	11	36	2 366,50
Tegal	"	"	"	"	"	135	123	18	45	"	17	1 281,00
Pekalongan	"	"	"	173 (2)	"	50	101	29	21	1	47	1 029,75
Samarang	"	"	"	8 (1)	"	100	189	108	44	20	40	2 917,30
Japara	"	"	"	249 (1)	"	57	55	16	15	"	30	893,17
Rembang	"	"	"	"	"	63	44	11	12	2	2	605,50
Soerabaija	"	"	"	"	"	328	508	55	52	28	210	9 028,00
Pasoeroean	"	"	"	"	"	95	170	31	37	10	14	3 239.00
Probolinggo	"	"	"	"	"	64	79	8	19	3	7	1 816.50
Bezoeki	"	"	"	6 293 (16)	"	181	87	4	127	1	2	18 262,18
Banjoemas	"	"	"	"	"	84	19	4	9	9	"	345,00
Bagelen	"	"	"	"	"	28	24	8	5	"	"	218.50
Kadoe	"	"	"	"	"	44	70	8	6	"	4	461,50
Soerakarta	23 (216)	"	"	"	"	9	11	1	"	"	"	124.50
Madioen	"	"	"	"	"	33	27	25	5	3	11	382,00
Kediri	"	"	"	5 161 (14)	"	101	118	68	70	7	51	11 083.31[5]
Madura	"	"	"	"	"	24	57	4	20	"	4	380,00
Totalen voor Java en Madura	212 (588)	10 022 (1043)	87 209 (26276)	22 067 (78)	106 498 (22931)	2067	2781	821	555	465	786	f 78 271.72
Sumatra's Westkust	813 (832)	"	"	"	"	47	24	66	9	1	1	549.50
Riouw en onderhoorigh.	246 (455)	"	"	"	"	3	26	"	"	"	"	121.00
Algemeen totaal	1271 (1875)	10 022 (1043)	87 209 (26276)	22 067 (78)	106 498 (22931)	2117	2831	887	564	466	787	f 78 942.22

a) De getallen die tusschen ( ) zijn vermeld wijzen het aantal perceelen aan.
b) Hierbij zijn niet in aanmerking genomen de stukken en inlichtingen die ten behoeve van 's lands dienst verstrekt werden.

Omtrent het verrichte in 1895 door het voor de bijhouding van de voormalige kadastraal-statistieke opneming aangewezen inlandsch personeel (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n[os]. 3557, 4042 en 4357) bevat het volgende overzicht eenige opgaven.

GEWESTEN.	Aantal kantoren.	Meetwerk.								Aantal grondveranderingen waarvan de inhouden berekend werden.	Aantal veranderingen die op de netkaarten overgebracht werden.	Aantal dessakaarten die vernieuwd werden.
		Aantal gerapporteerde grondveranderingen. (Blokken.)	Aantal verzwegen grondveranderingen (Blokken.)	Aantal geconstateerde ontginningen. (Blokken.)	Aantal dessa's die gesplitst of samengetrokken zijn.	Aantal dessa's die hermeten werden ten gevolge van vroegere foutieve metingen.	Aantal opgemeten jasan's of poesakavelden. (Blokken.)	Aantal opgemeten ambtsvelden. (Blokken.)	Aantal afzonderlijk gemeten tegalvelden. (Blokken.)			
Cheribon	2	1 460	5 663	709	"	29	787	132	123	8 283	8 283	"
Tagal	3	1 320	610	462	"	219	1 533	1 059	"	20 546	19 897	180
Pekalongan	2	1 429	502	184	27	377	617	"	"	8 827	8 827	48
Samarang	6	1 831	2 017	1756	2	488	355	3 601	334	16 115	14 821	271
Japara	4	1 204	3 495	667	2	169	2 976	"	216	17 856	18 218	70
Rembang	1	23	194	"	"	9	743	"	20	1 602	1 602	7
Banjoemas	4	1 215	4 329	158	"	105	1 762	1 549	"	14 927	14 767	54
Bagelen	5	748	6 240	85	"	218	4 874	5 836	294	21 905	20 789	99
Kadoe	2	415	3 638	93	32	79	665	190	261	6 413	6 413	27
Madioen	5	2 263	180	299	2	530	"	3 083	"	9 222	5 825	31
Totalen	34	11 908	26 868	4413	65	2223	14 312	15 450	1248	125 696	119 442	787

VI. Transporten.

Van de transportcontracten, waarbij het departement van binnenlandsch bestuur betrokken is, liep op ult. 1895 er één ten einde, en wel dat voor het vervoer van gouvernementsreizigers, paarden, muildieren, vee en goederen van de hoofdplaats Samarang naar de reede en buitenreede aldaar, en omgekeerd, en tusschen de op die reede liggende vaartuigen onderling. Dit transport werd opnieuw voor een vijfjarig tijdvak uitbesteed, doch moest, daar er weinig of geen mededinging bestond, tegen hoogere transportloonen worden afgestaan (verg. de opgaven in bijlage U hierachter).

Wat het transport van koffie, zout, gelden, materialen en goederen in de residentie Cheribon, zoomede de zoogenaamde Preanger- en Bandjar-Tjilatjap-transporten betreft, waarvoor de betrekkelijke contracten reeds vroeger waren afgeloopen, doch om de op blz. 118 van het vorig verslag vermelde reden ondershands tot ult. 1895 waren verlengd of nader verlengd, is aan het voornemen om laatstbedoelde twee transporten te combineeren met een deel van het Cheribon-transport gevolg gegeven in dien geest, dat voor het vijfjarig tijdvak 1896 t/m 1900 twee nieuwe contracten zijn gesloten voor het vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en andere goederen, en wel het eene voor bedoeld vervoer van, naar en in de residentie Preanger Regentschappen en de afdeeling Galoeh der residentie Cheribon, met welke aanneming het thans als afzonderlijk transport vervallen Bandjar-Tjilatjap-transport is samengesmolten, en het andere voor hetzelfde vervoer in het overig deel der residentie Cheribon. Bij eerstbedoeld contract is de halte Tjipadalarang van den spoorweg Preanger-Tjilatjap aangewezen als het scheidingspunt voor het transport van koffie naar Batavia eenerzijds en Tjilatjap anderzijds, in dier voege, dat over dat punt eene lijn is gedacht van Noord naar Zuid, en het vervoer ten westen van die lijn zich richt naar Batavia en ten oosten daarvan naar Tjilatjap. Voor het transport van het zout is in gelijken zin het meer westelijk gelegen station Soekaboemi als scheidingspunt aangenomen. Voor het geval dat, ten gevolge van een buitengewoon grooten koffieoogst, te Tjilatjap pakhuisruimte tekort mocht komen, is in het contract tevens eene bepaling opgenomen, welke der Regeering de bevoegdheid geeft om de te Bandong, Tjimahi en Tjipadalarang aangebrachte koffie geheel of gedeeltelijk naar Batavia te doen afvoeren. De bedongen transportloonen voor beide transporten blijken uit de reeds aangehaalde bijlage U hierachter.

Moeielijkheden met de aannemers ter zake van de uitvoering van hunne contracten werden in 1895 niet ondervonden.

De nu reeds sedert een viertal jaren ten aanzien van het transport ter reede Soerabaija getroffen regeling, volgens welke door het bestuur met eigen of gehuurde middelen in dat transport wordt voorzien, werd weder bestendigd, terwijl ook het gewestelijk bestuur van Riouw op die wijze bleef voorzien in het vervoer ter reede Tandjong Pinang.

VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.

Ook gedurende 1895 (het vijfde contractsjaar) werd door de Koninklijke Paketvaartmaatschappij te Amsterdam de overeenkomst met de Indische Regeering voor de bediening van de paketvaart in den Nederlandsch-Indischen Archipel (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4569) behoorlijk nagekomen, terwijl buiten contract weder dezelfde activiteit werd betoond als vroeger. Slechts eene enkele maal werd door de Maatschappij van de overeenkomst afgeweken, toen zij voor de vaartbeurt van April 1895 tusschen Batavia—Billiton—Westerafdeeling van Borneo en terug (contractueele dienst n°. VI) het stoomschip *Ophir* bestemde, terwijl dit niet voldeed aan de bij art. V, al. 1 § *b*, der voorwaarden gestelde eischen. Met het oog echter op de omstandigheid dat de Maatschappij zich in zekeren zin tot die overtreding gedwongen zag, aangezien de zware diensten, welke van hare vloot tijdens de militaire expeditie naar Lombok waren gevergd, een aantal van hare stoomschepen, ten gevolge van noodzakelijke herstellingen, tijdelijk aan den dienst hadden onttrokken, werd haar slechts eene geringe boete opgelegd.

Het aantal geographische mijlen, door de schepen der Maatschappij afgelegd, bedroeg in:

	1895.	1894.	1893.
op lijnen voor welke subsidie werd genoten . .	94 658	94 168	94 987
op regelmatige diensten buiten contract	124 895	114 723	108 753
op extra-reizen	16 336	22 183	14 973
ter uitvoering van met de Indische Regeering respectievelijk voor de jaren 1892 t/m 1894 en voor het tijdvak van 1 April 1895 t/m ult. 1899 gesloten aannemingscontracten voor het afhalen van zout van Madura ten vervoer (in 1892 t/m			
Transporteeren	235 889	231 074	218 713
Per transport	235 889	231 074	218 713
1894) enkel naar Java's zuidkust en Banjoewangi en (van 1 April 1895 af) tevens naar Java's noordkust en de buitenbezittingen. . .	3 267	1 925	1 280
door de stoomschepen welke van regeeringswege waren gehuurd ten behoeve van de militaire expeditie naar Lombok	2 691	7 768	„
in 't geheel derhalve (geographische mijlen)	241 847	240 767	219 993
terwijl op de verschillende lijnen nevenstaand aantal reizigers werd vervoerd:			
gouvernementsreizigers.	69 181	71 002	67 739
particuliere reizigers.	110 632	107 570	107 735
Te zamen . . .	179 813	178 572	175 474

Ongevallen van eenigszins ernstigen aard met hare stoomschepen had de Maatschappij ook in het afgeloopen jaar niet te betreuren.

De vloot der Maatschappij werd (in de eerste maanden van 1896) vermeerderd met de hier te lande gebouwde nieuwe stoomschepen *Reijnst*, groot 1275 ton, en *van Outhoorn*, groot 1598 ton [1]), waarvan het eerstgenoemde meer bepaaldelijk bestemd is voor de vaart op ondiepe wateren. Daarentegen werd het kleine stoomschip *Karang* (337 ton) van de hand gedaan door verkoop aan de Billiton-Maatschappij.

Met inbegrip van de bedoelde nieuwe schepen was laatstelijk de vloot der Maatschappij samengesteld uit de volgende 32 stoomers.

STOOMSCHEPEN.	Ton.	STOOMSCHEPEN.	Ton.
		Per transport.	23 058
Bantam	2 314	*Sindoro*	1 114
Gouv.-Gen. 's Jacob . . .	2 176	*Van Goens*.	1 085
Van Outhoorn	1 598	*Speelman*	1 083
Maetsuycker	1 389	*Prins Alexander*.	1 066
Coen	1 386	*Bawean*	935
Both	1 383	*Gouv.-Gen. van Lansberge* .	894
Reael.	1 382	*Gouv.-Gen. Mijer*	842
Tambora.	1 336	*Amboina*.	759
Graaf van Bijlandt. . . .	1 321	*Camphuys*	711
Generaal Pel	1 301	*Medan*	663
Van Diemen	1 284	*J. Nienhuys*	663
De Carpentier.	1 283	*Van Riebeeck*	663
Reijnst	1 275	*Reyniersz*	660
Japara	1 248	*Swaerdecroon*	660
Gouv.-Gen. Loudon. . . .	1 206	*Siak*	396
Maha Vajirunhis	1 176	*Ophir*.	306
Transporteeren	23 058	Totaal in bruto register-tonnen	35 558

Van de drie stoomschepen, welke door de Indische Regeering van de Paketvaartmaatschappij waren gehuurd ten einde op de reede van Ampenan (Lombok) als ziekenschepen en voor tijdelijke opberging van gouvernementsgoederen te worden benuttigd (zie vorig verslag, blz. 119), werden er twee op 8 Januari 1895 en het derde op 23 Juni d. a. v. weder ter beschikking van de Maatschappij gesteld. In verband daarmede werd echter de militaire commandant van Lombok bij gouvernementsbesluit van 11 Juni 1895 n°. 21 gemachtigd om, bij verbreking van de gemeenschap ter genoemde reede, de in gewonen dienst varende stoomschepen der Paketvaartmaatschappij, ten behoeve van het ontschepen van aanvullingstroepen of het inschepen van te evacueeren zieke militairen, boven den gewonen tijd van oponthoud aan te houden, in welke gevallen aan de Maatschappij voor elken dag of gedeelte daarvan waarmede het verblijf te Ampenan wordt verlengd, een volle dag huur zal zijn uit te betalen, berekend volgens art. XXIII van de met haar bestaande overeenkomst. Bij gouvernementsbesluit dd. 13 September 1895 n°. 9 werd de bedoelde maatregel ook toepasselijk verklaard voor het geval dat, met het oog op de voorhanden zijnde debarkementsmiddelen en de hoeveelheid te lossen gouvernementsgoederen, die lossing niet tijdig, dat is niet vóór het gewone tijdstip van vertrek der schepen, kan zijn beëindigd.

In de bediening der contractueele lijnen werd, behalve dat aan de Maatschappij werd toegestaan het contractueel op 9 uur 's ochtends bepaalde vertrek van Batavia van de stoomschepen bestemd voor het onderhouden van sommige diensten te vervroegen, en wel voor zooveel dienst n°. V betreft met één uur (gouvernementsbesluit dd. 10 September 1895 n°. 23), en met betrekking tot de diensten n°s. I, III, IV, VI en VII met een half uur (gouvernementsbesluit dd. 11 Januari 1896 n°. 27), in 1895 slechts in zooverre wijziging gebracht, dat bij gouver-

[1]) In afwachting van het gereed komen van de *van Outhoorn* zag de Maatschappij, in verband met het steeds toenemend vervoer van en naar de Molukken, zich genoodzaakt om de bediening van den niet-contractueelen Molukken-dienst tijdelijk te doen geschieden door het voor dat doel gehuurde, onder Nederlandsche vlag varend, stoomschip *Smit*.

nementsbesluit dd. 2 Juli 1895 n°. 11 aan de Maatschappij tot wederopzeggens werd vergund het aandoen van Priaman, Aijer Bangies, Natal en Goenoeng Sitoli uit dienst n°. II (Padang—Westkustplaatsen—Olehleh en terug) te doen vervallen, met opneming van die plaatsen in den niet-contractueelen dienst n°. II *a*, met dien verstande evenwel dat, voor zooveel dienst n°. II niet-contractueel wordt onderhouden, alle op dien dienst betrekking hebbende bepalingen van toepassing blijven, en dat geene verandering wordt gebracht in het bedrag der voor den geheelen dienst uit te keeren subsidie [1]). In den zooeven vermelden niet-contractueelen dienst n°. II *a* werd voorts nog opgenomen het aandoen van het tot de nabij Padang gelegen Batoe-eilanden behoorende Poeloe Tello [1]). Daarentegen werd eene op de niet-contractueele lijn n°. V *a* (Batavia—Sumatra's Oostkust—Singapore) genomen, doch niet loonend gebleken proef met het aandoen van Tandjong Poera (Langkat) bij het einde des jaars gestaakt.

Van hare bevoegdheid ingevolge art. XXIII der paketvaartovereenkomst, om te allen tijde één of meer aan de Maatschappij toebehoorende stoomschepen te huren, maakte de Indische Regeering sedert het begin van April jl. eenige malen gebruik voor het transport van troepen en materieel ter versterking van onze militaire macht in Atjeh (verg. hoofdstuk C, § 3). Omtrent de in overweging zijnde overneming van een tweetal stoomschepen der Maatschappij ten behoeve van den hydrographischen dienst zij verwezen naar de noot op blz. 54 hiervóór.

Overigens kan nog met betrekking tot de Paketvaartmaatschappij worden medegedeeld dat onder hare directie in April jl. eene rechtstreeksche stoomvaart is geopend van Nederlandsch-Indië op China en Japan, waartoe door haar en andere belanghebbenden een waarborgfonds is gevormd.

Een overzicht van de aan anderen dan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij toebehoorende Nederlandsch-Indische particuliere stoomschepen vindt men in bijlage V hierachter.

De wekelijksche dienst tusschen Nederland en Indië door de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" (elke om de veertien dagen), door de booten der eene Maatschappij via Southampton en Genua, en door die der andere via Marseille, werd gedurende 1895, wat eerstgenoemde Maatschappij betreft, geregeld volbracht. De „Rotterdamsche Lloyd" zag zich echter, ten gevolge van een aan één harer stoomschepen in Mei 1895 kort na de uitreis (bij het eiland Wight) overkomen ernstig ongeval, genoodzaakt om één mailreis uit en thuis minder te doen. Buiten den contractueelen maildienst werden overigens door schepen van de „Nederland" 10 extra-reizen naar Nederlandsch-Indië volbracht, terwijl de cargabooten der „Rotterdamsche Lloyd" 6 reizen deden. In de samenstelling van de vloten der twee Maatschappijen (zie de opgaven op blz. 119 van het vorig verslag) kwam in 1895 geen verandering.

Overigens wordt op ongeregelde tijdstippen een stoomvaartdienst tusschen Nederland en Indië (via Liverpool) onderhouden door de te Amsterdam gevestigde Nederlandsche Stoomvaartmaatschappij „Oceaan", welke reederij een 10-tal stoomschepen in de vaart heeft, die in 1895 27 uitreizen naar Java ondernamen.

Met betrekking tot andere meer of min geregelde stoomvaartdiensten op Nederlandsch-Indië zijn geen andere opgaven ontvangen dan die opgenomen in de reeds vermelde bijlage V, welke diensten voor het meerendeel van uit Pinang en Singapore worden onderhouden.

In die lijst vindt men geen gewag gemaakt van de nu en dan Batavia, Samarang en Soerabaija aandoende booten der Eastern & Australian Steamship Company (limited), welke een dienst onderhoudt tusschen Australië en China, noch ook van de volgende geregelde maildiensten van andere vreemde stoomvaartmaatschappijen, waarvan gewag gemaakt wordt op blz. 191/192 van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1896 (deel I), namelijk de veertiendaagsche dienst tusschen Batavia en Singapore van de „Compagnie des Messageries maritimes", zoomede de maandelijksche maildienst van Batavia, o. a. via Napels, naar Londen, en van Batavia naar Brisbane en andere havens van Queensland („Queensland Royal Mail Line" en „British India Steam Navigation Company, limited")

Ten slotte zij nog vermeld dat bij de ordonnantie van 29 April 1896 (Indisch Staatsblad n°. 85) de hoofdplaats Menado is opgenomen onder de plaatsen waar eene commissie tot keuring van stoomschepen is gevestigd; zie art. 4 der in 't vorig verslag (blz. 119/120) besproken nieuwe Indische bepalingen betreffende het toezicht op het vervoer van personen door middel van stoomschepen (Indisch Staatsblad 1894 n°. 278).

[1]) Met deze wijzigingen is reeds rekening gehouden bij de samenstelling van den bij het vorig verslag (sub I van bijlage W) opgenomen staat der stoomvaartdiensten van de Paketvaartmaatschappij.

VIII. Veeartsenijdienst.

Gedurende 1895 bleef de veestapel in Nederlandsch-Indië van veetyphus verschoond. Miltvuur heerschte slechts in geringe mate; sporadisch in de residentiën Batavia, Cheribon, Samarang en Japara en epizoötisch in Bantam, Krawang, de Preanger Regentschappen, Soerabaija, Kadoe en Madura, waar respectievelijk 14, 8, 45, 34, 11 en 50 of te zamen 162 gevallen werden geconstateerd, waarvan 123 met doodelijken afloop; verder in de afdeelingen Loeboe Sikaping (residentie Padangsche Bovenlanden) en Manna (residentie Benkoelen), zoomede in de residentie Timor en onderhoorigheden, alwaar respectievelijk, voor zooveel bekend werd, werden aangetast en bijna allen stierven 19, 6 en 58 of te zamen 83 stuks vee.

Hoewel niet in die mate als gedurende het voorafgegane jaar, werden gevallen van mond- en klauwzeer op Java en Madura waargenomen in alle gewesten, met uitzondering van Krawang, de Preanger Regentschappen, Cheribon en Djokjokarta, en in zes gewesten der buitenbezittingen. Met inbegrip van de op ult. 1894 aanwezige zieke beesten telde men in 1895 op Java en Madura p. m. 20 744 gevallen, en daarvan 802 met doodelijken afloop (o. a. in Probolinggo 158, in Soerabaija 152 en in Soerakarta 106), terwijl het aantal gestorven beesten in de gewesten Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang, Oostkust van Sumatra en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo kan geschat worden op 75. In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden kwamen omstreeks 376 gevallen van mond- en klauwzeer voor, doch het aantal gestorven dieren aldaar kon niet worden opgegeven.

Septichaema haemorrhagiae werd geconstateerd in de residentiën Batavia, Preanger Regentschappen, Tagal en Cheribon. In laatstgenoemd gewest hadden van de 2357 gevallen 2082 een doodelijken afloop; in de drie overige bezweken 762 van de 906 aangetaste beesten.

Kwade en goedaardige droes kwamen min of meer algemeen voor; scalma (influenza) werd alleen in de residentie Bantam geconstateerd en dan nog in zeer geringe mate.

In de afdeeling Sampang der residentie Madura stierven aan opzwelling van hals en buik 48 van de 70 aangetaste dieren.

Zooals gewoonlijk vertoonden zich in sommige gewesten onder het vee ook tot dusver onbekende ziekten, of ziekten welker aard niet voldoende kon worden geconstateerd. Aan zoodanige ziekten stierven in de afdeeling Demak der residentie Samarang 118 en in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden 80 beesten. Uit de gewesten Palembang en Atjeh en onderhoorigheden werd eene onbekende ziekte onder de varkens gerapporteerd (in laatstgenoemd gewest herstelden van de 31 aangetaste dieren slechts 2), terwijl men bij eene in Juli 1895 op de eilanden Timor en Rotti (residentie Timor en onderhoorigheden) uitgebroken besmettelijke ziekte onder de paarden en buffels waarschijnlijk te doen had met influenza. In verschillende afdeelingen der residentie Padangsche Bovenlanden eindelijk heerschte gedurende de laatste twee maanden van 1895 eene ziekte onder de paarden, welke zich kenmerkte door eene aandoening van maag en darmen, doch overigens een goedaardig verloop had.

Waren bij het einde van 1894 14 Europeesche gouvernementsveeartsen in Indië in functie (1 minder dan waarop de formatie is berekend) en 3 afwezig met buitenlandsch verlof, in de eerste helft van 1895 vertrokken er nog 2 met verlof naar Europa, in verband waarmede, met ingang van 1 Juli 1895, een in Indië aanwezige particuliere veearts tijdelijk werd belast met de waarneming van den dienst in een der vacante ressorten. Dientengevolge waren op ult. 1895 van de in 1890 organiek aangewezen 15 ressorten (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4785) 2 onbezet; er ontbrak namelijk een gouvernementsveearts voor de residentiën Madioen en Kediri en een voor de residentie Palembang [2]). De veearts, wiens ressort de residentie Preanger Regentschappen omvat, kreeg in het begin van het loopende jaar (Bijblad n°. 5018), in stede van Soekaboemi, de meer in het centrum van het gewest gelegen hoofdplaats Bandong tot standplaats. Het aantal inlandsche veeartsen bedroeg, evenals in 1894, 17. Nadat al in de laatste jaren, hangende een onderzoek nopens de wenschelijkheid eener te kiezen betere wijze van opleiding, geen inlanders meer waren aangenomen om op den voet van Indisch Staatsblad 1876 n°. 348 tot veearts te worden bekwaamd,

[2]) In Maart jl. is aan nog een gouvernementsveearts buitenlandsch verlof verleend, doch zoowel diens plaats als de beide hiervóór vermelde vacante ressorten zijn sedert kunnen worden bezet, daar 3 van de 5 reeds vroeger met verlof vertrokken titularissen in de eerste helft van 1896 naar Indië zijn teruggekeerd. Op 1 Juli jl. bleven derhalve hier te lande nog 3 gouvernementsveeartsen met verlof

is de Indische Regeering bij nádere overweging tot de conclusie gekomen (September 1895), dat van bedoelde opleiding geheel zou behooren te worden afgezien (vacatures in het korps inlandsche veeartsen zullen dan ook niet meer worden aangevuld), aangezien het, naar het oordeel van deskundigen, gewaagd zou zijn inlandsche veeartsen, hoe goed ook opgeleid, bij het uitbreken of heerschen van besmettelijke veeziekten en vooral bij eenigszins twijfelachtige gevallen zelfstandig te doen optreden, terwijl bij ziektegevallen van niet-besmettelijken aard hunne hulp door de inlandsche bevolking zelden of nooit wordt ingeroepen, aangezien de inlander bij voorkeur eigen geneesmiddelen toepast of wel den raad inwint van een zoogenaamden vee-doekoen. In het wezen der zaak bepaalt zich dan ook de taak der inlandsche veeartsen in hoofdzaak tot het uitoefenen van contrôle op hygiënische maatregelen, voorgeschreven in het belang van den veestapel, en het nagaan of zich al dan niet ziekten van verdachten aard onder het vee voordoen, eene taak, welke even goed kan worden opgedragen aan met zorg gekozen inlanders, aan wie, al hebben zij geen specialen cursus doorloopen, de noodige kennis voor het houden van toezicht op de vétérinaire politie gemakkelijk en in korten tijd is bij te brengen. In stede van in toekomstige vergrooting van het aantal inlandsche veeartsen, wordt dan ook tot verbetering van het veeartsenijkundig staatstoezicht meer heil gezien in andere maatregelen, en wel in vermeerdering van het aantal Europeesche veeartsen tot 20 (eene uitbreiding, welke ook ten goede zal komen aan meer afdoende pogingen tot verbetering van het paardenras), en in de toevoeging aan sommige dezer deskundigen, in wier ressorten daaraan de meeste behoefte blijkt te bestaan, van niet-geneeskundige inlandsche helpers (mantri's), in hoofdzaak bestemd om, door een doorloopend toezicht op den veestapel, het tijdig rapporteeren van verdachte ziektegevallen, enz., het ontstaan en de uitbreiding van epizoötieën zooveel doenlijk te helpen voorkomen. Het ligt in de bedoeling om, wanneer daarop bij de Indische begrooting zal zijn gerekend, tot bedoelde maatregelen in 1897 over te gaan, wat de mantri's betreft voorloopig door aanstelling van een 10-tal. Het denkbeeld der aanstelling van Europeesche (of Indo-Europeesche) vee-opzichters — zie vorig verslag, blz. 120 — is losgelaten, omdat mantri's als de bedoelde om verschillende redenen geoordeeld worden de voorkeur te verdienen. Aan de gebleken wenschelijkheid om de Europeesche veeartsen aan een strenger toezicht van de zijde der hoofden van gewestelijk bestuur te onderwerpen, zal worden tegemoetgekomen bij eene voorgenomen wijziging van de voor bedoelde veeartsen geldende instructie (Indisch Staatsblad 1892 n°. 242).

Ter verdere uitvoering van het slotartikel der in Indisch Staatsblad 1892 n°. 240 opgenomen herziene vétérinaire wetgeving voor Nederlandsch-Indië (verg. het verslag van 1892, blz. 228), voor zooveel betreft het verstrekken aan de besturende ambtenaren van speciale instructiën omtrent de door hen te nemen maatregelen bij het zich voordoen van andere besmettelijke veeziekten dan veepest, zijn voorstellen in behandeling, en wel met betrekking tot miltvuur, tot mond- en klauwzeer en tot kwaden droes.

De voorgenomen aanvulling en verduidelijking van eenige bepalingen der ordonnantie van 20 April 1893 (Indisch Staatsblad n°. 110), houdende regeling van de verplichte quarantaine van uit het buitenland aangevoerd vee (verg. het verslag van 1894, blz. 102), kwam sedert tot stand bij de ordonnantie van 17 December 1895 (Indisch Staatsblad n°. 279), terwijl tegelijker tijd eene nieuwe handleiding werd vastgesteld voor het desinfecteeren van schepen, waarmede vee is vervoerd, hetwelk door eene besmettelijke ziekte was aangetast of verdacht werd daardoor aangetast te zijn, zoomede van zaken van zulk vee afkomstig of daarmede in aanraking geweest.

Ten behoeve van den veeartsenijkundigen dienst werd in 1895 uitgegeven f 74 234 (tegen f 75 580 in 1894), daaronder f 9739 (tegen f 10 149 in 1894) wegens maatregelen ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke ziekten onder het vee.

Particuliere veeartsen (Europeanen) zijn bij uitzondering alleen in de residentie Oostkust van Sumatra gevestigd, waar er een te Medan en een te Bindjei een werkkring vond. Bij gouvernementsbesluit dd. 17 Maart 1896 n°. 19 is eene regeling getroffen nopens de belooningen aan deze deskundigen toe te kennen, wanneer zij belast worden met de keuring van over zee aangevoerd vee en met andere vétérinaire diensten ten behoeve van den lande.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. Onderwijs.

§ 1. *Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden.*

Middelbaar onderwijs.

Vermits toch geregeld een afzonderlijk jaarverslag betreffende het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Nederlandsch-Indië te Batavia het licht ziet, waarvan ook aan de Staten-Generaal een exemplaar wordt aangeboden (laatstelijk — in November 1895 — de jaargang 1894), kan kortheidshalve worden volstaan met eene beknopte mededeeling van hetgeen meerendeels in 1895 meldenswaardig is voorgevallen, voor het overige verwijzende naar de Indische ontwerp-begrooting voor 1897, voor zooveel betreft de ten aanzien van een paar gouvernements-inrichtingen van middelbaar onderwijs voorgenomen maatregelen met betrekking tot de (vaste) uitbreiding of de reorganisatie van het onderwijzend personeel en tot de verlaging van het schoolgeld bij één dier beide inrichtingen (de hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia).

Over 1895 waren de kosten van het openbaar middelbaar onderwijs weder hooger dan in 1894, doch ook de ontvangsten wegens schoolgelden namen toe. Een en ander blijkt nader uit het volgende overzicht.

INRICHTINGEN.	Uitgaven (behalve voor de gebouwen). a)		Ontvangen wegens schoolgelden (voor zooveel bij het einde van het jaar reeds overgebracht bij 's lands kas).	
	1894.	1895.	1894.	1895.
Gymnasium Willem III te Batavia. afd. A. (Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus)	f 170 605	f 182 461	f 30 093	f 31 060
Gymnasium Willem III te Batavia. „ B. (Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde)	39 400	38 300	b) 7 060	13 700
Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia	30 267	30 270	7 533	6 297
Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Samarang	b) 126 673	120 792	b) 18 455	17 105
Idem te Soerabaija	b) 134 699	139 488	20 025	22 192
Burgeravondschool te Soerabaija	b) 20 834	24 417	c)	c)
Totalen	f 522 478	f 535 728	f 83 166	f 90 354

a) Aan lokaalhuur, onderhoud en herstelling van gebouwen werd in 1895 f 4480 besteed, tegen f 10 645 in 1894.

b) Verbeterde opgaaf.

c) Aan deze inrichting wordt kosteloos onderwijs gegeven.

1°. Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde te Batavia (afd. B van het Gymnasium Willem III).

Het aantal leerlingen dezer inrichting, hetwelk op ult. 1894 in het geheel 47 bedroeg, werd in den loop van den cursus 1894 95 met 1 vermeerderd, zoodat deze cursus sloot met een totaal van 48 leerlingen, waaronder 12 die niet voor een bepaald studiejaar waren ingeschreven (waarvan slechts één het onderwijs in alle vakken, en de overigen alleen dat in de talen volgden), benevens 2 toehoorders alleen voor het Javaansch (de in 't vorig verslag bedoelde 2 eerste-luitenants der infanterie).

Tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen, dat in 1895 nog op den ouden voet werd afgenomen, werden 11 leerlingen en 2 oud-leerlingen toegelaten, die allen slaagden en bij den burgerlijken dienst konden worden geplaatst. Aan het eerste gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen volgens de nieuwe

bepalingen, hetwelk in 1895 voor de tweede maal te Batavia werd afgenomen, onderwierpen zich 20 leerlingen, waarvan 16 slaagden.

De nieuwe cursus (1895/96) begon met 54 leerlingen (daaronder 1 voor enkele vakken), welk aantal, door de latere inschrijving van nog 1 leerling, bij het einde van 1895 geklommen was tot 55. Op 12 na, die eene hoogere burgerschool in Nederland hadden bezocht, waren al de anderen afkomstig van hoogere burgerscholen in Indië, en wel 25 van die te Batavia, 9 van die te Samarang en 9 van die te Soerabaija. Een hunner genoot ten behoeve van zijne studiën den financieelen steun van het „Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen" te Batavia.

2°. Hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Batavia (afd. A van het Gymnasium Willem III), Samarang en Soerabaija.

Het aantal bij de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in dienst zijnde leeraren beliep, met inbegrip voor elke der drie inrichtingen van den directeur, doch ongerekend de onderwijzers in gymnastiek en wapenhandel, op ult. 1895 als volgt: te Batavia (met 11 klassen-afdeelingen) 24 leeraren, waaronder 1 militair apotheker en de waarnemende directeur van de fabriek der opiumregie, beiden tijdelijk belast met het geven van lessen in de natuurlijke historie; — te Samarang (met 7 klassen-afdeelingen) 15 leeraren, — en te Soerabaija (waar door splitsing in den loop van 1895 van het tot dusver uit 2 parallel-afdeelingen bestaande 1ste studiejaar in 3 en van het 4de in 2 parallel-afdeelingen, de leerlingen in 10 klassen-afdeelingen waren verdeeld) 21 leeraren.

Omtrent den loop van het aantal leerlingen sedert het begin van den in 1895 geëindigden cursus tot het einde van dat jaar vindt men de gebruikelijke opgaven in het volgende staatje, waarbij nog aangeteekend wordt dat op laatstgenoemd tijdstip zich onder de leerlingen bevonden 3 inlanders en 3 Chineezen, tegen op ult. 1894 enkel 3 inlanders.

Verdeeling der leerlingen.	Aantal leerlingen *a*)				
	waarmede de cursus 1894/95		bij het begin van den cursus 1895/96 aanwezig.	in 1895	
	begon.	eindigde.		op 1 Januari.	op 31 December.
			Batavia.		
1ste studiejaar	*b*)81(1)	69	73 (1)	79 (1)	68 (1)
2de id.	69(1)	49	66 (1)	66 (1)	68 (1)
3de id.	37(3)	22	51 (1)	35 (2)	50 (1)
4de id.	31	22	27 (1)	29	28 (1)
5de id.	23	3	23	22	23
Leerlingen voor enkele vakken	„	„	3	„	3
Te zamen	241(5)	165	243 (4)	231 (4)	240 (4)
			Samarang.		
1ste studiejaar	41 (5)	38	29 (6)	42 (5)	29 (5)
2de id.	47 (5)	29	43 (5)	43 (3)	39 (5)
3de id.	26 (6)	15	28	22 (4)	26 (1)
4de id.	14 (1)	12	13 (2)	13 (2)	11 (2)
5de id.	15	„	12 (1)	17	12 (1)
Leerlingen voor enkele vakken	1 (1)	2	6 (3)	3	4
Te zamen	144(18)	96	131(17)	140(14)	121(14)
			Soerabaija.		
1ste studiejaar	57 (5)	55 (5)	58	58 (5)	57
2de id.	43 (2)	38 (2)	42 (5)	40 (2)	38 (5)
3de id.	34	30	30	32	25
4de id.	16	18	29	18	26
5de id.	11	11	18	11	16
Leerlingen voor enkele vakken	1	„	„	1	„
Te zamen	162 (7)	152 (7)	177 (5)	160 (7)	162 (5)
zijnde voor de drie inrichtingen gezamenlijk	547(30)	413 (7)	551(26)	531(25)	*c*) 523(23)
Totalen betreffende *het jaar te voren*	508(23)	474(19)	547(30)	494(?)	531(25)

a) Ongerekend de toehoorders, wier aantal op ult. 1894 11 en op ult. 1895 14 bedroeg.

b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden het aantal meisjes aan, dat in het nevenstaand getal leerlingen begrepen is.

c) Van buiten het gewest, waar de school gevestigd is, waren op ult. 1895 ingeschreven: te Batavia 65, te Samarang 51 en te Soerabaija 45, en daaronder respectievelijk 31, 1 en 10, wier ouders of voogden in de buitenbezittingen woonden.

Het aantal aanvragen om toelating tot de hoogere burgerscholen was in 1895 iets minder groot dan in 1894. Tegen 246 jongens en 21 meisjes in 1894, meldden zich in 1895 223 jongens en 15 meisjes aan, doch terwijl in eerstgenoemd jaar nog geen 60 pct. der adspirant-leerlingen aan de eischen voldeden (in 1892 en 1893 telkens slechts ruim 56 pct.), slaagden in 1895 64.7 pct. Wat de overgangs-examens betreft, waren de uitkomsten mede gunstiger dan in de laatste jaren, daar 340 van de 447 geëxamineerden, d. i. 76 pct., tot eene hoogere klasse bevorderd konden worden, welke verhouding in de jaren 1892, 1893 en 1894 achtereenvolgens bedragen had 73.52, 72.17 en 72.73 pct. Het percentage van hen, die aan het eind-examen voldeden, was daarentegen beduidend lager dan in de laatste drie jaren, namelijk slechts 56.86 pct. (29 van de 51), tegen in 1892 65.8 pct. (25 van de 38), in 1893 75 pct. (24 van de 32) en in 1894 60.87 pct. (28 van de 46). Wat de toelatings-, overgangs- en eind-examens van 1895 betreft, vindt men de uitkomsten voor elke der drie hoogere burgerscholen afzonderlijk in het volgende overzicht vermeld, terwijl over het eindexamen nader gehandeld wordt in het verslag der examen-commissie, opgenomen in de Javasche Courant van 12 Juli 1895.

HOOGERE BURGERSCHOOL TE:	Eind-examen van den cursus 1894/95.		Overgangs-examens tot den cursus 1895/96		Toelatings-examens tot den cursus 1895/96				Van de in het toelatings-examen geslaagden lieten zich als leerling inschrijven:		Bij het begin van den cursus 1895/96 waren als *gewone* leerlingen ingeschreven:		
					voor de laagste klasse.		voor eene hoogere klasse.						
	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	van hen die voor de laagste klasse geslaagd waren.	van hen die voor eene hoogere klasse geslaagd waren.	leerlingen van den vorigen cursus.	in het toelatingsexamen geslaagden, oud-leerlingen die zich op nieuw lieten inschrijven en leerlingen van andere hoogere burgerscholen.	Te zamen.
Batavia	*a*) 23	14	*c*) 191	152	*d*) 99 (4)	64 (4)	*e*) 8	*e*) 6	55 (1)	*e*) 5	165	75	240 (4)
Samarang	17	12	*f*) 116	*g*) 87	47 (10)	35 (9)	2	1	27 (6)	1	91	34	125(14)
Soerabaija	11	3	140	101	82 (1)	48 (1)	„	„	*h*) 43	„	130	47	177 (5)
Totalen	51	29	447	340	228 (15)	147 (14)	10	7	125 (7)	6	386	156	542(23)

a) Waaronder 3 gewezen toehoorders en 2 oud-leerlingen.

b) Waaronder 1 gewezen toehoorder.

c) Waaronder 3 voorwaardelijk bevorderde leerlingen, die de school verlieten zonder het herexamen te hebben afgelegd (2 wegens vertrek naar Nederland en 1 wegens ziekte).

d) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden het aantal meisjes aan, onder de leerlingen begrepen.

e) Waaronder 1 leerling voor enkele vakken.

f) Waaronder 2 leerlingen voor enkele vakken; 2 leerlingen, die voorwaardelijk werden bevorderd, verlieten tusschentijds de school.

g) Waaronder 2 leerlingen voor enkele vakken.

h) Waaronder 1 leerling die te Batavia, en 1 die hier te lande in het toelatings-examen waren geslaagd.

Gedurende den cursus 1894 95 werden als leerling afgeschreven zonder examen te hebben afgelegd 149 jongelieden (te Batavia 74, te Samarang 40 en te Soerabaija 35), doch 9 hunner lieten zich later bij eene der Indische hoogere burgerscholen weder inschrijven, hetzij als gewone leerlingen, hetzij om de lessen als leerling voor enkele vakken dan wel als toehoorder te volgen, terwijl een 7-tal op eigen gelegenheid de studie wenschten voort te zetten en 24 zich in andere richting gingen bekwamen; 26 anderen traden in militairen dienst of aanvaardden eene particuliere betrekking, en van de 83 overigen (waaronder 2 overledenen) golden voor het tusschentijds verlaten van de hoogere burgerschool verschillende redenen van anderen aard, als vertrek naar Nederland, verhuizing in Indië zelf, ziekte, onvoldoende aanleg of ijver, financieele omstandigheden, enz.

Het schoolverzuim bedroeg te Batavia 5.3, te Samarang 5.8 en te Soerabaija 4.87 pct.

Uit het „Siam-fonds" en het „Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen" genoten te Batavia respectievelijk 2 en 6 leerlingen ondersteuning in de kosten hunner studie; te Samarang verleende het „Studiefonds Midden-Java" zulken steun aan 8 leerlingen.

3°. Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia.

Op ultimo 1895 waren aan deze inrichting, met inbegrip van de directrice, verbonden 4 leeraressen, terwijl overigens nog met het geven van onderwijs belast waren 3 der aan de hoogere burgerschool voor jongens verbonden leeraren en 1 onderwijzeres met bevoegdheid tot het geven van middelbaar onderwijs.

Waren bij het einde van 1894 38 meisjes als gewone leerlingen ingeschreven, benevens 7 toehoorderessen, bij het eindigen van den cursus in den loop van 1895 bedroeg haar aantal 25 (14 in het 1ste, 4 in het 2de en 7 in het 3de studiejaar).

Bij de overgangs-examens tot den cursus 1895/96, waaraan al de leerlingen der twee laagste studiejaren deelnamen, werden 11 leerlingen van het 1ste en al de leerlingen van het 2de studiejaar tot eene hoogere klasse bevorderd, terwijl de 7 leerlingen van het 3de studiejaar met goed gevolg het eind-examen aflegden. De uitslag der toelatings-examens was, dat van de 37 candidaten, allen voor het 1ste studiejaar, 32 slaagden, waarvan 21 zich als leerling voor den nieuwen cursus lieten inschrijven. Met inbegrip van 9 der in het overgangs-examen voor het 2de en van 4 voor het 3de studiejaar geslaagde leerlingen, zoomede van de 3 leerlingen van het 1ste studiejaar van den vorigen cursus, die niet waren geslaagd in het overgangs-examen, begon het schooljaar 1895/96 met 37 gewone leerlingen (24 in het 1ste, 9 in het 2de en 4 in het 3de studiejaar), terwijl zich ook lieten inschrijven 4 toehoorderessen voor het 3de studiejaar. Ult. 1895 telde de school 34 gewone leerlingen en 5 toehoorderessen.

Het schoolverzuim bedroeg gemiddeld 3.7 pct., tegen 2.3 pct. in 1894.

4°. Burgeravondschool te Soerabaija.

Op ult. 1895 waren aan deze inrichting (onder het genot van toelagen) verbonden 16 leeraren, met inbegrip van den directeur, en 2 assistenten.

Met betrekking tot het in 1895 van de burgeravondschool gemaakt gebruik is het volgende aan te teekenen.

Van de 83 leerlingen (44 in het 1ste, 21 in het 2de, 12 in het 3de en 6 in het 4de studiejaar) en 5 toehoorders, die op het einde van 1894 de school bezochten, werden vóór het einde van den cursus 1894/95 2 leerlingen en 4 toehoorders afgeschreven, terwijl 9 nieuwe leerlingen werden toegelaten.

Het schooljaar 1895 96 begon met 117 leerlingen (55 in het 1ste, 45 in het 2de, 9 in het 3de en 8 in het 4de studiejaar) en 1 toehoorder. Onder dat totaal van 117 leerlingen waren er in het geheel 75 van den vorigen cursus, voorts 3 oud-leerlingen (2 hunner bezaten reeds het einddiploma der school) en verder 39 voor het eerst toegelatenen.

In verband met de sedert voorgekomen mutatiën telde de school bij het einde van 1895 119 leerlingen en 4 toehoorders; 68 hunner wenschten zich te bekwamen voor bouwkundige en 55 voor machinist; 111 van hen vonden gelegenheid tot practische oefening in eenig handwerk, en wel 101 bij gouvernements- en 10 bij particuliere werkplaatsen.

De leeftijd der ingeschrevenen liep van 14 tot boven 23 jaar. Hun gedrag, zoowel tijdens de schoollessen als in de ateliers, gaf alle reden tot tevredenheid, terwijl over gebrek aan ijver geen klacht werd vernomen.

Met aanvulling van de bepalingen omtrent het afnemen van het examen voor opzichter bij den waterstaat en de burgerlijke openbare werken (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4905) werd bij gouvernementsbesluit dd. 19 Februari 1896 n°. 31 eene voorziening getroffen, waardoor leerlingen van het laatste studiejaar der burgeravondschool zich op de lijst der candidaten voor bedoeld examen kunnen doen brengen, al hebben zij op het tijdstip van afsluiting dier lijst, door het later afloopen van den cursus der avondschool, tijdens hunne inschrijving nog niet het vereischte diploma van goed volbrachten cursus kunnen verwerven.

5°. Bataviasche ambachtsschool.

De aan deze particuliere inrichting toegekende vaste gouvernementssubsidie van f 250 's maands, welke gedurende de jaren 1892 t/m 1895 op verzoek van de directie tijdelijk was gesuppleerd tot f 1000 's maands, om aan de lessen zoodanige uitbreiding te geven dat zij eene volledige opleiding zouden verschaffen aan adspirant-machinisten, is, te rekenen van 1896, veranderd in eene vaste subsidie van f 500 's maands, nadat de daarvoor vereischte fondsen bij de Indische begrooting voor dat jaar waren toegestaan.

Van het vroeger bestaande voornemen om den theoretischen cursus van deze ambachtsschool tot een vierjarigen cursus uit te breiden, is voorloopig afgezien; de inrichting telt thans drie studiejaren, welke voldoende zijn gebleken, ook ter bereiking van de hiervóór bedoelde volledige opleiding van adspirant-machinisten.

Het leerjaar 1894 95 begon met 78 leerlingen (59 in den smeed- en 19 in den timmercursus) en eindigde met 51 leerlingen (33 en 18). Uit den smeedcursus lieten zich 30, uit den timmercursus 11 leerlingen afschrijven; van de bedoelde 30 slaagden er 7 in het examen voor machinist-leerling bij de gouvernementsmarine en werden er 7 bij particuliere industrieele inrichtingen geplaatst; van de 11 afgeschreven leerlingen van den timmercursus onderwierpen zich 3 aan het examen voor opzichter bij den waterstaat, waarbij 2 hunner slaagden.

Door aanneming van nieuwe leerlingen waren bij het begin van den cursus 1895/96 ingeschreven 88 leerlingen, die allen de practische lessen bijwoonden. Alleen de ingeschrevenen bij den smeedcursus, ten getale van 63 (32 in het 1ste, 16 in het 2de en 15 in het 3de studiejaar), maakten van de theoretische lessen gebruik.

Gedrag en ijver der leerlingen gaven over het algemeen reden tot tevredenheid en ook over hunne houding buiten de schooluren werden geen klachten vernomen. Hun gehalte bleef vooruitgaan; onder hen bevonden zich velen, wier ouders tot den welopgevoeden stand behoorden, doch die door minder gunstige omstandigheden genoodzaakt waren naar eene weinig kostbare opleiding voor hunne zoons om te zien.

De leerlingen, wier ouders of familiebetrekkingen buiten Batavia woonden, vonden tegen zeer billijke voorwaarden en zonder moeite geschikte gelegenheden voor kost en inwoning.

De sterkte van het onderwijzend personeel onderging geen verandering.

Omtrent de financiëele uitkomsten der inrichting zijn over het jaar 1895 geen gegevens verstrekt; wel over het tijdvak 1 Juli 1894 t/m 30 Juni 1895, toen de uitgaven — ongerekend eene aflossing op hypotheekschuld ad f 8900 — bedroegen f 22 723

waaronder f 14982 wegens salarissen van de onderwijzers, terwijl de ontvangsten, ongerekend een op hypotheek opgenomen (doch in hetzelfde tijdvak weder afgelost) bedrag van f 7000, beliepen f 25 530, daaronder wegens gewone en suppletoire gouvernements-subsidie (deze suppletie ook alsnog over de 1ste helft van 1894) f 16 500. Aan contributies en giften ineens was onder de ontvangsten begrepen f 3931, aan geïnde schoolgelden f 3605.

6°. Samarangsche ambachtsschool.

Nadat de benoodigde fondsen bij de Indische begrooting voor 1895 waren toegestaan, werd de aan deze particuliere inrichting sinds 1893 jaarlijks toegekende subsidie van f 250 's maands tot f 500 per maand verhoogd.

Bij den aanvang van den cursus 1894/95 bestond voor het eerst een 3de studiejaar, zooals dat reeds van de stichting der school af in het leerplan was opgenomen. In deze hoogste klasse werd het onderwijs, in het 2de studiejaar gegeven, herhaald en uitgebreid. Alleen met het onderwijs in kennis van bouwmaterialen wordt in het 3de studiejaar niet voortgegaan. Gemelde cursus, begonnen met 38 leerlingen (zie vorig verslag, blz. 124), eindigde met 34 leerlingen, waarvan 17 in het 1ste, 9 in het 2de en 8 in het 3de studiejaar.

Bij de overgangs-examens voor den cursus 1895/96 werden 16 leerlingen van het 1ste en al de leerlingen van het 2de studiejaar tot eene hoogere klasse bevorderd. Op één leerling van het 1ste studiejaar na, lieten zij zich allen voor den cursus 1895/96 inschrijven, terwijl van de 8 leerlingen van het 3de studiejaar, die allen een einddiploma verwierven, 1 met goed gevolg examen deed voor machinist-leerling bij de gouvernementsmarine en ook de 7 andere de school verlieten om in eene met hunne opleiding overeenkomende betrekking te gaan. Daarin slaagden er 6: 4 traden in gouvernements-, 2 in particulieren dienst.

De cursus 1895/96 begon met 44 leerlingen, daaronder 20 nieuwe, die allen het 1ste studiejaar uitmaakten, terwijl van de 24 uit den vorigen cursus 15 in het 2de en 9 in het 3de studiejaar plaats namen.

Gedrag en ijver der leerlingen gaven geen aanleiding tot klachten.

Met inbegrip van f 4500 aan gouvernementssubsidie en f 6319 aan contributies en donaties, bedroegen de ontvangsten over het cursusjaar 1894/95 (van 1 Juli 1894 tot ult. Juni 1895) f 12 906, tegen f 14 319 aan uitgaven.

Lager onderwijs.

Reglementen op het lager onderwijs, enz. Gedurende het verslagjaar ondergingen de reglementen geen verandering.

Nu bij de in 't vorig verslag (blz. 124) vermelde nieuwe regeling van de akte-examens voor het geven van lager onderwijs in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1894 n°. 194) de eischen ter verkrijging van akten van bekwaamheid als onderwijzer (onderwijzeres) en als hoofdonderwijzer (hoofdonderwijzeres) geheel in overeenstemming zijn gebracht met die hier te lande volgens de Nederlandsche wet op het lager onderwijs voor de gelijksoortige akten van bekwaamheid gesteld, en ook de Indische examen-reglementen zooveel mogelijk met de Nederlandsche overeenkomen, is door de Indische Regeering de wenschelijkheid betoogd dat de bedoelde onder de werking van aangehaald Staatsblad in Indië verkregen akten ook hier te lande zouden worden van kracht verklaard. Bij de Staten-Generaal is thans een wetsontwerp aanhangig (Gedrukte stukken Zitting 1895—1896 **124**), waarbij, nevens andere wijzigingen in de hooger bedoelde Nederlandsche wet, ook de gewenschte gelijkstelling is voorgedragen.

De bepalingen tot regeling van de klassen en de bezoldigingen der Indische onderwijzers (Indisch Staatsblad 1875 n°. 76a) werden gedeeltelijk herzien en gewijzigd, o. a. voor zooveel betreft de verhoogingen door onderwijzers der 3de klasse en hulponderwijzeressen verkregen na het behalen van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer (hoofdonderwijzeres). Door te bepalen dat die verhoogingen van f 25 's maands, bij bevordering, worden omgezet in evenveel verhoogingen van f 50 's maands, is bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 297 tegemoet gekomen aan het bezwaar dat, tengevolge van ongelijkmatige bevordering, onderwijzers en onderwijzeressen der 2de en 1ste klasse met denzelfden diensttijd in bezoldiging konden verschillen. Bij hetzelfde Staatsblad zijn voorts de schadeloosstellingen, welke bij gemis van vrije woning worden toegekend, vroeger f 100, f 80 of f 60 's maands bedragende naar gelang van de standplaats, onverschillig of de belanghebbende onderwijzer (onderwijzeres) van de 1ste of 2de klasse, of onderwijzer 3de klasse (hulponderwijzeres) was, vastgesteld op f 70, f 60 en f 50 's maands respectievelijk naar den rang, doch onafhankelijk van de standplaats. Beide voornoemde maatregelen traden den 1sten Januari 1896 in werking; de eerste met toepassing ook op de door reeds in dienst zijnde onderwijzers en onderwijzeressen der 1ste en 2de klasse na het verwerven van de hoofdakte verkregen verhoogingen van f 25 's maands; de laatste bij herplaatsing of verplaatsing buiten de standplaats.

Met betrekking tot de toepassing der voorschriften op het lager onderwijs had zich te Magelang (Kadoe) de vraag voorgedaan, in hoever aan een aldaar gevestigden evangelist van het kerkgenootschap „Gemeente der zevenden-dags-Baptisten" zou kunnen worden toegestaan de door hem opgenomen verwaarloosde kinderen een der openbare lagere scholen ter plaatse te doen bezoeken met vrijstelling van het schoolgaan op Zaterdag. Nadat aanvankelijk van de zijde van het schooltoezicht bezwaren waren gerezen om onder deze voorwaarde de bedoelde kinderen aan het openbaar onderwijs te doen deelnemen, zijn later aan de betrokken schoolautoriteiten zoodanige instructiën gegeven, dat het den voormelden evangelist mogelijk zal zijn de onder zijne leiding staande kinderen ter school te zenden zonder dat zij voor hun geregeld verzuim op den laatsten dag der week aan verwijdering van de school zullen blootstaan.

Normaalscholen en akte-examens. De gouvernements-normaalscholen te Batavia en Soerabaija, waar onderwijzers en onderwijzeressen, zoowel van het openbaar als van het particulier onderwijs, gelegenheid vinden om zich voor het examen ter verkrijging van de hoofdakte te bekwamen, werden op ult. 1894 bezocht door 60 personen (te Batavia door 22 onderwijzers en 13 onderwijzeressen en te Soerabaija door respectievelijk 10 en 15). In den loop van 1895 werden bij de normaalschool te Batavia afgeschreven 9 onderwijzers (allen van het openbaar onderwijs na de hoofdakte te hebben verworven) en 7 onderwijzeressen (waarvan 4 van het openbaar en 1 van het particulier onderwijs na het verkrijgen van de hoofdakte, 1 wegens overplaatsing, terwijl 1 de inrichting verliet zonder opgaaf van redenen); daarentegen werden 4 onderwijzers en 6 onderwijzeressen toegelaten, zoodat bij het einde van 1895 de lessen gevolgd werden door 29 personen, zijnde 17 onderwijzers en 12 onderwijzeressen, waarvan 7 en 2 in particuliere betrekkingen. Gedurende hetzelfde tijdvak werden bij de school te Soerabaija 7 onderwijzers (waarvan 4 van het openbaar en 1 van het particulier onderwijs de hoofdakte behaalden) en 5 onderwijzeressen (waarvan 1 van het openbaar onderwijs de hoofdakte verkreeg) afgeschreven en respectievelijk 2 en 6 toegelaten, zoodat op ult. 1895 bij deze normaalschool nog bleven ingeschreven 5 onderwijzers en 16 onderwijzeressen, van welke 21 personen er 7 tot het particulier onderwijs behoorden.

Particuliere inrichtingen, waar meisjes gelegenheid vonden zich voor te bereiden voor het examen ter verkrijging van de akte van onderwijzeres, waren: te Batavia de „Bataviasche normaalschool tot opleiding van onderwijzeressen", welke school op ult. 1895 bezocht werd door 15 leerlingen, van welke 2 gebruik maakten van de gelegenheid om zich in de Fransche taal te bekwamen, zoomede een in 1894 opgerichte cursus te Samarang, waaraan op ult. 1895 door 17 meisjes werd deelgenomen. Overigens bestonden normaalklassen voor aanstaande onderwijzeressen nog bij vier gewone particuliere meisjesscholen: twee te Batavia en twee te Soerabaija. Hoevele der leerlingen deze lessen volgden, is niet opgegeven.

Te Samarang werd in den loop van 1895 van particuliere zijde opgericht een cursus ter verkrijging van eene akte voor de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek, zoomede een cursus voor het handteekenen. De eerstgenoemde cursus telde 10, de laatstgenoemde 7 leerlingen.

Aan de in 1895 te Batavia, Samarang en Soerabaija gehouden akte-examens werd deelgenomen door 172 van de 192 zich aangemeld hebbende adspiranten en wel door 36 mannelijke en 136 vrouwelijke, van wie er respectievelijk 25 en 90 slaagden (van deze laatsten 5 elke voor twee akten). In 1894 werden 104 adspiranten geëxamineerd, namelijk 23 mannelijke en 81 vrouwelijke, van wie er respectievelijk 6 en 53 slaagden (onder welke laatsten 1 voor twee akten). Uit de volgende opgaaf blijkt welke akten aangevraagd en verkregen werden.

Adspiranten ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid als:	1894.		1895.	
	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Geslaagd.	Niet geslaagd.
hoofdonderwijzer	4	12	15	4
onderwijzer	1	2	b) 4	3
hoofdonderwijzeres	5	5	7	3
onderwijzeres	24	17	37	31
onderwijzer in de Fransche taal	"	"	2	1
" " " Engelsche "	"	"	2	"
" " " Duitsche "	"	1	1	2
" " " wiskunde	"	1	"	1
" " " gymnastiek	"	"	1	"
" " het teekenen	1	1	"	"
onderwijzeres in de Fransche taal	13	5	c) 23	5
" " " Engelsche "	a) 4	1	c) 9	2
" " " Duitsche "	a) 4	"	"	"
" " het teekenen	1	"	3	1
" " de handwerken voor meisjes	3	"	"	"
" " nuttige handwerken	"	"	c) 6	3
" " fraaie "	"	"	c) 8	1
huisonderwijzeres in het rekenen	"	"	2	"
Te zamen	a) 60	45	c) 120	57

a) Een der vrouwelijke candidaten behaalde twee akten (voor de Engelsche en voor de Duitsche taal), zoodat het totaal van 60 akten verleend werd aan 59 candidaten.

b) Hieronder 1 inlander.

c) Een der vrouwelijke candidaten behaalde twee akten (voor de Fransche en voor de Engelsche taal) en 4 andere behaalden elk twee akten (voor de nuttige en voor de fraaie handwerken). Dit 5-tal is dientengevolge dubbel geteld, zoodat het totaal van 120 akten verleend werd aan 115 candidaten.

Openbare lagere scholen. Terwijl in den loop van 1895 de school te Soebang (Krawang), wegens afneming van het getal leerlingen, met de waarschijnlijkheid dat ook in den eersten tijd het minimum van 20 leerlingen niet weder zou worden bereikt, gesloten werd, kon daarentegen de in 1882 tijdelijk gesloten school te Telok Betong (Lampongsche Districten) worden heropend, en kregen Temanggoeng (Kadoe) en Magettan (Madioen) voor 't eerst eene school; voorts werd ook te Bandong (Preanger Regentschappen), waar reeds twee scholen waren (eene gemengde en eene meisjesschool) nog eene derde (als gemengde 1ste school) opgericht. Ten gevolge van een en ander klom in 1895 het aantal Europeesche openbare lagere scholen van 156 tot 159 (128 gemengde en 31 meisjesscholen), namelijk 121 op 68 plaatsen van Java en Madura en 38 op 27 plaatsen in de buitenbezittingen. Onder die 121 en 38 scholen waren er 40 en 11, waar meer uitgebreid lager onderwijs werd gegeven, namelijk op Java 15 gemengde 1ste scholen en 25 meisjesscholen, en in de buitenbezittingen 5 gemengde 1ste scholen en 6 meisjesscholen. Op welke plaatsen de verschillende openbare scholen gevestigd waren, blijkt uit bijlage W hierachter, welk overzicht tevens doet kennen de samenstelling van het onderwijzend personeel op ult. 1895, de verdeeling der toen ingeschreven leerlingen in betalende en niet-betalende, in jongens en meisjes en in scholieren van de laagste, de middelste en de hoogste klasse, terwijl die bijlage voorts eene recapitulatie bevat van het totaal der Europeesche leerlingen, verdeeld naar den leeftijd.

Bij gouvernementsbesluiten van 24 Februari 1896 n$^{os.}$ 1 en 2 werd nog machtiging verleend tot opening van openbare lagere scholen te Tjitjalengka (Preanger Regentschappen) en te Paree (Kediri).

Ongerekend 3 mannelijke en 11 vrouwelijke kweekelingen bestond op ult. 1895 het onderwijzend personeel, bij de verschillende openbare lagere scholen in functie, uit 516 personen, waaronder 168 vrouwen.[1])

Onder de in 1895 nieuw in dienst getreden 26 onderwijzers en 6 onderwijzeressen was slechts 1 onderwijzeres, die zich in Indië had aangemeld. Alle 32 hadden hunne akte van bekwaamheid in Nederland behaald.

Bij het einde van 1895 telden de gezamenlijke openbare lagere scholen voor Europeanen 14 010 leerlingen (8114 jongens en 5896 meisjes), zijnde 5 minder dan op ult. 1894; het aantal betalende leerlingen nam met 92 toe (van 7172 tot 7264); dat der niet betalende nam met 97 af (van 6843 tot 6746). Onder de cijfers van ult. 1895, meerendeels onder die der betalende leerlingen, waren begrepen 391 kinderen van Christen-inlanders, 744 van andere inlanders en 185 van vreemde oosterlingen; op ult. 1894 bedroegen deze getallen 418, 812 en 164.

[1]) Met inbegrip van het personeel met buitenlandsch verlof en op non-activiteit, zoomede van dat, gedetacheerd bij het middelbaar en bij het inlandsch onderwijs, waren op ult. 1895, als behoorende tot het Europeesch lager onderwijs, in 't geheel aan 's lands dienst verbonden 600 bezoldigde personen, namelijk 407 onderwijzers en 193 onderwijzeressen (waarvan respectievelijk 367 en 70 in het bezit waren van de hoofdakte). Bij het einde van 1894 was het totaal 604, namelijk 401 onderwijzers en 203 onderwijzeressen (waarvan, volgens verbeterde opgaven, respectievelijk 343 en 63 in het bezit waren van de hoofdakte).

Ten einde bij voortduring verzekerd te zijn van een genoegzaam aantal adspirant-leerlingen voor de dokter-djawa-school te Weltevreden, die door eenige kennis van de Nederlandsche taal en betere voorbereiding geschikt zijn voor de verdere opleiding aan die inrichting, is voor Java en Madura een dergelijke maatregel genomen als in de noot 2 op blz. 97 van het verslag van 1892 voor de buitenbezittingen (de Molukken uitgezonderd) werd vermeld. Bij gouvernementsbesluit van 15 Januari 1896 n°. 8 is namelijk de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid gemachtigd om bij wijze van proef jaarlijks hoogstens 30 inlandsche jongelieden van 6 tot 8 jaar, die hun verlangen te kennen geven om voor dokter-djawa te worden opgeleid, gratis toe te laten tot de openbare lagere scholen voor Europeanen op Java en Madura (de zoogenaamde *eerste* scholen uitgezonderd). Van de 22 voor opleiding tot dokter-djawa bestemde inlandsche jongelieden, welke op ult. 1894 de openbare lagere scholen in de buitenbezittingen gratis bezochten, werden er in 1895 6 wegens onvoldoenden aanleg of om andere redenen afgeschreven; daarentegen werden er 9 toegelaten, zoodat het aantal dezer leerlingen bij het eind van het jaar 25 bedroeg.

In den loop van 1895 werden 5869 leerlingen van de schoollijsten afgevoerd, namelijk 677 wegens volbrachten leertijd en 5192 om andere redenen. De laatstbedoelde leerlingen werden evenwel na korteren of langeren tijd voor het meerendeel weder elders, of aan de scholen die zij verlaten hadden, opnieuw ingeschreven. Het aantal leerlingen in de hoogste klasse van alle scholen gezamenlijk bedroeg op ult. 1895 13.45 pct. van het geheel aantal leerlingen, tegen 12.76 het jaar te voren. Aan 8 scholen (3 meer dan op ult. 1894) waren geene leerlingen ver genoeg gevorderd om eene hoogste klasse te vormen.

Hel schoolverzuim der leerlingen was over 't geheel minder dan in 1893 en 1894, toen elke leerling achtereenvolgens gemiddeld 20.6 en 20 dagen afwezig was, terwijl dit gemiddelde over 1895 neerkwam op $18^1/_2$ dag per leerling

De eerste oefeningen in het handteekenen, op ult. 1894 nog slechts aan weinige scholen onderwezen, werden in den loop van 1895 geleidelijk op de andere scholen ingevoerd, zoodat in overeenstemming met het in 't vorig verslag (blz. 124) besproken nieuwe reglement op het lager onderwijs voor Europeanen in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1894 n°. 192) bij het einde van 1895 aan alle openbare lagere scholen onderwijs in dit vak werd gegeven. Eenvoudige lichaams- en orde-oefeningen werden gehouden in de laagste klasse van alle scholen; slechts op enkele scholen werd in de hoogere klassen onderwijs in de gymnastiek gegeven.

Bij drie openbare scholen werd het onderwijs met de beginselen der Fransche taal uitgebreid, namelijk bij de 3de school te Soerakarta, de gemengde school te Fort de Kock en die te Neira (Banda).

Aan het voornemen om bij twee Europeesche scholen (te Batavia en Probolinggo) en bij de kweekschool voor inlandsche onderwijzers ter laatstgenoemde plaats eene proef te nemen met onderwijs in handenarbeid (slöjd) werd in 1895 nog geen uitvoering gegeven (wat zulks vooralsnog verhinderde, blijkt niet). De op blz. 126 van het vorig verslag vermelde particuliere cursus in dit leervak werd wegens gebrek aan belangstelling opgeheven.

Aan 155 openbare lagere scholen, dus op 4 na (waarvan 3 in 1895 opgerichte) aan alle, waren kinderbibliotheken verbonden.

Over het algemeen werden de schoolgebouwen behoorlijk onderhouden en verkeerden zij dientengevolge in goeden staat. Op enkele plaatsen werd eene speelloods aan de bestaande school toegevoegd.

De uitgaven voor het Europeesch openbaar lager onderwijs en de ontvangsten wegens schoolgelden (ook die aan de normaalscholen geïnd) bedroegen over 1894 (volgens verbeterde opgaven) en over 1895 (volgens voorloopige opgaven) als volgt:

	1894. a)	1895.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 739 126	f 1 845 772
Gebouwen, huishuur, enz.	484 307	542 750
Te zamen	f 2 223 433	f 2 388 522
Geïnde schoolgelden { openbare lagere scholen	f 250 372	f 260 929
Geïnde schoolgelden { normaalscholen	2 925	3 260
Te zamen	f 253 297	f 264 189
Blijft ten laste van den lande	f 1 970 136	f 2 124 333

a) De berekening van de geldelijke uitkomsten per school over 1894 wordt opgenomen in het afzonderlijk schoolverslag over 1895.

Particuliere scholen. Een der particuliere scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs, namelijk die te Temanggoeng (Kadoe), werd in 1895 gesloten, terwijl in Mei 1895 eene dergelijke school te Tjitjalengka (Preanger Regentschappen) en in Augustus van dat jaar eene voor gewoon lager onderwijs te Ponorogo (Madioen) werden geopend. Dientengevolge bleef het aantal particuliere scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs 13 bedragen, terwijl het aantal voor gewoon lager onderwijs van 5 tot 6 klom. Onder deze 19 scholen telde men, evenals op ult. 1894 (verg. vorig verslag, blz. 126), 6 Roomsch-katholieke scholen en 2 scholen „met den Bijbel". Van de gelegenheid om vanwege het Gouvernement subsidie te ontvangen (art. 4 van Indisch Staatsblad 1894 n° 192) werd alleen ten behoeve van de beide laatste scholen door de betrokken vereeniging gebruik gemaakt. Het onder zekere voorwaarden voor 1895 toegelegd bedrag beliep f 4915, tegen f 4400 voor 1894.

Als onderwijzend personeel waren aan de gezamenlijke particuliere scholen verbonden 32 onderwijzers en 108 onderwijzeressen, ongerekend 1 vrouwelijke kweekeling. Het aantal leerlingen klom in 1895 van 2817 tot 2898 (789 jongens en 2109 meisjes). Over hunne verdeeling in klassen zie bijlage W hierachter. Op ult. 1895 bevonden zich onder de leerlingen 35 kinderen van inlandschen of Chineeschen landaard, zijnde 8 meer dan het jaar te voren.

Behalve de twee op blz. 104 hiervóór vermelde, niet aan meisjesscholen verbonden, cursussen tot opleiding van onderwijzeressen (de eene te Batavia, de andere te Samarang) werden op ult. 1895 nog op 10 plaatsen 14 namiddagscholen of avondcursussen gehouden, namelijk: te Batavia een zangcursus tot uitbreiding van het op de scholen genoten zangonderwijs (opgericht in 1895) met 77 leerlingen, te Buitenzorg een herhalingscursus voor de kinderen in het Vincentius-gesticht (deze cursus bestaat reeds eenige jaren, doch werd tot dusver niet vermeld) met 28 leerlingen, te Samarang eene herhalingsschool in het Protestantsche weeshuis met 24 leerlingen, te Klatten (Soerakarta) een cursus voor vrouwelijke handwerken met 5 leerlingen, te Koetoeardjo (Bagelen) eene door het hoofd der Europeesche openbare lagere school aldaar gehouden namiddagschool, uitsluitend voor onderwijs in de Nederlandsche taal met 9 Javaansche leerlingen, die niet tot de gemelde openbare school waren toegelaten, te Madioen eene herhalingsschool met 15 leerlingen en twee namiddagscholen respectievelijk met 6 en 4 leerlingen (deze twee cursussen kwamen in de plaats van de in het vorig verslag vermelde namiddagschool), te Tagal eene namiddagschool voor Fransch met 9 leerlingen (opgericht in 1895), te Modjokerto (Soerabaija) twee namiddagscholen, de eene met 5 leerlingen voor Nederlandsch, rekenen en Engelsch, de tweede met 4 leerlingen voor Nederlandsch en rekenen, te Pamakassan (Madura) een cursus voor het Fransch met 4 leerlingen, te Neira (Banda) twee namiddagscholen, respectievelijk met 17 en 3 leerlingen in de vakken van het lager onderwijs.

Te Samarang werden 3 teekencursussen geopend, die op ult. 1895 respectievelijk 5, 16 en 9 leerlingen telden. De te Magelang (Kadoe) bestaande particuliere teekencursus met 11 leerlingen zou in den loop van 1896 gestaakt worden.

De 3 op ult. 1894 bestaande gymnastiekscholen werden vermeerderd met de heropende school te Djokjokarta, eene te Batavia en eene te Malang (Pasoeroean). Onder ult. 1895 maakten 262 leerlingen van deze 6 scholen gebruik.

De blijkens het vorig verslag (blz. 127) meerendeels op Java bestaande 26 scholen voor voorbereidend onderwijs aan jonge kinderen werden in 1895 vermeerderd met de heropende school te Magelang en eene nieuwe te Amboina, terwijl die te Neira (Banda) gesloten werd. Het totaal dezer scholen bedroeg op ult. 1895 alzoo 27. Zij werden bezocht, voor zoover als daarvan opgave werd gedaan (van de Fröbelschool te Amboina ontbreken de gegevens), door 1611 leerlingen (791 jongens en 820 meisjes), dat is 111 meer dan bij het einde van 1894. Onder de bedoelde 1611 leerlingen bevonden zich te Djokjokarta 11 kinderen van Javaansche afkomst.

§ 2. *Onderwijs voor inlanders.*

Openbaar onderwijs.

Reorganisatie van het inlandsch onderwijs. De verdere indeeling der bestaande gouvernementsscholen in scholen der 1ste en der 2de klasse (verg. vorig verslag blz. 127) ondervond vertraging doordien de van verscheidene hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen voorstellen zoo verschillend van aard en strekking waren en voor een groot deel zoo veelomvattend bleken, dat zij afstuitten op de bedenking, dat op die wijze het verband tusschen de reorganisatie van het inlandsch onderwijs en de beschikbare middelen in geld en personeel zou worden verbroken en in verschillende gewesten reeds dadelijk zooveel zou worden gegeven, dat voor wellicht nog dringender behoeften elders niet genoeg zou overblijven. Met het oog hierop werden de bedoelde hoofden van gewestelijk bestuur bij eene circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid uitgenoodigd om nadere voorstellen in te dienen en daarbij in het oog te houden dat eene rationeele doorvoering der reorganisatie medebrengt zich aanvankelijk tot het strikt noodzakelijke te bepalen, ten einde vervolgens geleidelijk tot uitbreiding over te gaan, waar de ervaring de wenschelijkheid daarvan zou aantoonen. Overigens werden de noodige aanwijzingen gegeven om het ontvangen van voor eene gereede behandeling vatbare voorstellen zooveel mogelijk te verzekeren. Tijdens de afsluiting van de bijdragen voor dit gedeelte van het verslag waren nog niet van alle der aangeschreven bestuurshoofden de nadere voorstellen ontvangen.

Ten aanzien van de uitbreiding, die krachtens de 2de alinea van art. 5 van het schoolreglement in Indisch Staatsblad 1893 n°. 128 kan gegeven worden aan het onderwijs aan de scholen der 2de klasse, valt te vermelden dat, na overleg met de inspecteurs van het inlandsch onderwijs, besloten werd om aan de openbare lagere inlandsche scholen der 2de klasse, aan welke na gehouden inspectie bleek dat de vorderingen in het schrijfonderwijs van dien aard waren dat met het schrijven op papier een aanvang kon worden gemaakt, ten behoeve van de leerlingen der hoogste klasse de daartoe noodige schrijfmaterialen toe te staan.

Inrichting voor de opleiding van aanstaande inlandsche ambtenaren. De reorganisatie van de scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders, in dien zin dat zij eene betere voorbereiding verschaffen voor de functiën, welke de leerlingen later geroepen zullen zijn in 's lands dienst te vervullen, bleef ook tot dusver voorloopig nog beperkt tot de school te Magelang (Midden-Java). Aan deze inrichting werden in het begin van 1896 voor het eerst het overgangsexamen van de 1ste naar de 2de afdeeling — deze laatste speciaal bestemd voor de voortgezette opleiding van aanstaande inlandsche ambtenaren — en het eindexamen afgenomen. De uitslag van het eerstbedoelde examen was niet gunstig: van de 10 candidaten werden slechts 5 geschikt bevonden om naar de 2de afdeeling over te gaan. De uitslag van het eindexamen, waaraan door 7 candidaten werd deelgenomen, was veel gunstiger. De examen-commissie kreeg van de uitkomsten van het onderwijs in de rechtswetenschap en de daarmede verwante vakken een zeer goeden indruk. De leerlingen hadden blijkbaar van de lessen partij getrokken. Ook het onderwijs in het landmeten, het waterpassen en het lijnteekenen leverde bevredigende resultaten op. Aan alle candidaten kon het diploma worden uitgereikt.

De twee jongelieden, die krachtens speciale vergunning tot het bijwonen van de lessen der 2de afdeeling waren toegelaten (verg. vorig verslag blz. 127), werden in den loop van den cursus op verzoek ontslagen. Het verzoek om toegelaten te worden tot het bijwonen van bedoelden cursus heeft zich intusschen herhaald: twee jongelieden, die den cursus aan de hoofdenschool te Probolinggo hadden doorloopen, hebben nl. daartoe het verlangen te kennen gegeven. In eene dusdanige toelating voorzien de voor de Magelangsche inrichting geldende voorschriften niet, zoodat te dien aanzien eene aanvulling van die voorschriften in overweging is genomen.

Kweekscholen. Op ult. 1895 bestond het onderwijzend personeel bij de vier kweekscholen — de kweekschool te Makasser werd in het begin van genoemd jaar tijdelijk gesloten; verg. vorig verslag (blz. 128) — uit 9 Europeesche en 14 inlandsche onderwijzers (zie bijlage X hierachter). Op gemeld tijdstip waren bij de twee kweekscholen op Java 107 van de 150, en bij de twee kweekscholen in de buitenbezittingen 76 van de 100 plaatsen bezet, zijnde respectievelijk 1 en 13 minder dan op ult. 1894. In het volgende staatje vindt men de cijfers voor elke kweekschool opgegeven, ook wat betreft den uitslag der in 1895 afgenomen eind- en toelatingsexamens.

KWEEKSCHOLEN TE:	Nominaal aantal kweekelingen.	Ingeschreven op 1 Jan. 1895.	Afgeschreven in 1895:			Bijgekomen in 1895:			Ingeschreven op ult. 1895.		Bij het eindexamen van 1895:		Bij het toelatingsexamen van 1895:	
			wegens in 1895 of vroeger afgelegd eindexamen.	wegens andere redenen.	Te zamen.	na goed afgelegd toelatingsexamen.	met certificaat.	Te zamen.	Totaal aantal kweekelingen.	Aantal kweekelingen der hoogste klasse.	geslaagd.	afgewezen.	geslaagd.	afgewezen.
Bandong	75	52	a) 10	b) 11	21	19	"	19	50	9	6	1	19	82
Probolinggo	75	56	12	c) 7	19	20	"	20	57	11	12	1	d) 30	66
Fort de Kock	e) 50	45	12	f) 5	17	12	"	12	40	10	12	"	g) 87	30
Amboina	50	44	8	3	11	"	3	3	36	13	8	"	h) "	"
Totalen . . .	250	197	42	26	68	51	3	54	183	43	38	2	136	178

a) Hieronder 4 kweekelingen, die reeds in 1894 het eindexamen hadden afgelegd, doch nog niet geplaatst waren.

b) Ontslagen wegens gebrek aan aanleg of ijver.

c) 6 kweekelingen werden ontslagen wegens gebrek aan aanleg of ijver, terwijl 1 kweekeling overleed.

d) Ofschoon 30 candidaten aan de eischen voldeden, werden, met het oog op de aanstaande inkrimping van het aantal kweekelingen (verg. het verslag van 1894, blz. 110), slechts 20 als leerling aangenomen.

e) In verband met het in overweging genomen denkbeeld om het aantal kweekelingen geleidelijk te verminderen tot 25 (verg. vorig verslag, blz. 128), is het aantal te bezetten plaatsen voorloopig feitelijk beperkt tot 40.

f) Waarvan 4 in verband met de in de voorgaande noot bedoelde inkrimping van het aantal kweekelingen.

g) Om het getal van 40 plaatsen niet te overschrijden (verg. noot e) werden slechts 12 van deze geslaagden toegelaten.

h) In verband met het in overweging genomen denkbeeld om ook aan de kweekschool te Amboina het aantal kweekelingen van 50 tot 25 terug te brengen, werd in 1895 aan die inrichting geen toelatingsexamen afgenomen.

Ten aanzien van de op te richten kweekschool te Djokjokarta valt te vermelden dat de gebouwen vermoedelijk in 't laatst van 1896 gereed zullen zijn.

Omtrent gedrag en ijver der kweekelingen werden over 't algemeen gunstige berichten ontvangen en de gezondheidstoestand liet gedurende 1895 weinig te wenschen over. Te Probolinggo deden zich drie acute gevallen van berriberri voor. Te Fort de Kock kwam die ziekte eene enkele maal in lichten graad voor. Te Amboina, waar zij zich in 1894 in hevige mate voordeed (verg. vorig verslag, blz. 128), werd gedurende 1895 slechts één kweekeling wegens berriberri naar zijn geboorteland geëvacueerd.

De aan de kweekscholen te Bandong, Fort de Kock en Amboina verbonden externen-scholen werden in 1895 bezocht door 293 leerlingen. Aan de kweekschool te Probolinggo is geen externen-school verbonden (zie vorig verslag, blz. 128).

In opvolging van de laatste alinea van art. 5 van het reglement op de inrichting der onderwijzers-kweekscholen (Indisch Staatsblad 1894 n°. 100) werden door den betrokken departements-chef bij eene beschikking van 20 Februari 1896 de leerplannen voor die inrichtingen vastgesteld. Voor het aan de kweekscholen te geven onderwijs in het landmeten bestaat behoefte aan eene handleiding. Daar de vervaardiging van zoodanig werk het best kan geschieden door een deskundige, in overleg met eene specialiteit op het gebied van het inlandsch onderwijs, is een ambtenaar van het kadaster aangezocht om de samenstelling op zich te nemen en zulks in overleg met een der inspecteerende ambtenaren van het inlandsch onderwijs.

Onderwijzers-examens buiten de kweekscholen. Voor deze examens meldden zich in 1895 op Java en Madura 61 candidaten aan en in de buitenbezittingen 9. Daarvan slaagden voor den rang van hulponderwijzer respectievelijk 11 en 7 candidaten en voor dien van kweekeling 13 en 1. Het groote verschil met de in het vorig verslag (zie blz. 128) opgegeven cijfers moet hoofdzakelijk gezocht worden in de beperkende bepalingen die op de toelating tot deze examens zijn in 't leven geroepen. Algemeen is namelijk de klacht vernomen dat het meerendeel der candidaten voor de bewuste examens zich nagenoeg geheel onvoorbereid daaraan onderwerpt. Daarom is door den directeur van onderwijs, enz., eene circulaire gericht aan de inspecteerende ambtenaren van het inlandsch onderwijs, waarbij in hoofdzaak de volgende regelen zijn gesteld. Tot de examens voor kweekeling behooren in den regel slechts te worden toegelaten zij, die gedurende minstens één jaar als onbezoldigd kweekeling aan eene openbare lagere inlandsche school dan wel als onderwijzer of kweekeling aan eene particuliere school zijn werkzaam geweest. De examens voor hulponderwijzer behooren in den regel slechts te worden afgenomen van hen, die reeds het diploma van kweekeling verkregen hebben en daarna nog gedurende minstens twee jaren aan eene openbare lagere of particuliere inlandsche school zijn werkzaam geweest. Bij de toelating tot de meergenoemde examens moet verder zooveel mogelijk ook gelet worden op leeftijd en lichaamsgestel der candidaten; te jeugdige, bejaarde, ziekelijke of gebrekkige personen moeten zoo noodig worden geweerd. Eindelijk kan ook de gelegenheid tot het afleggen van examen tijdelijk worden beperkt of gestaakt, indien in eenig inspectie-ressort of gewest nog vele op plaatsing wachtende kweekelingen of hulponderwijzers zich bevinden.

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders. Het volgende staatje geeft een overzicht van het gebruik dat van deze inrichtingen — waaronder ook voorkomt de op de voorgaande bladzijde reeds besproken school te Magelang — in de jaren 1893, 1894 en 1895 is gemaakt.

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden, enz., te:	Nominaal aantal leerlingen.	Aantal ingeschreven leerlingen bij het einde van:						Aantal leerlingen die aan het eindexamen voldeden in:		
		1893.		1894.		1895.		1893	1894	1895
		Externen.	Internen.	Externen.	Internen.	Externen.	Internen.			
Bandong	60	"	62	"	60	"	60	12	13	10
Magelang	60	2	57	1	59	"	60	12	15	a) "
Probolinggo	60	40	18	19	40	14	44	7	11	8
Tondano	40	40	b) "	39	b) "	39	b) "	7	11	7
Totalen . . .	220	82	137	59	159	53	164	38	50	25
		219		218		217				

a) In 1895 werd te Magelang geen eindexamen afgenomen, omdat in dat jaar voor het eerst eene 5de klasse was gevormd.

b) Sedert ten gevolge van den in 't laatst van 1890 gewoed hebbenden brand bij de kweekschool te Tondano de noodige localiteit ontbrak, bleef het internaat aldaar opgeheven.

Ook in 1895 overtrof het aantal candidaten, dat zich om toelating tot de hoofdenscholen aanmeldde, dat der beschikbare plaatsen.

De school te Tondano, ofschoon bestemd voor jongelieden uit de residentiën Menado, Ternate en Amboina, wordt slechts door leerlingen uit eerstgenoemde residentie bezocht en wel grootendeels door jongelieden uit de Minahassa van Menado. Een leerling, uit het landschap Bolang Itam afkomstig, bezocht gedurende de cursusjaren 1893/94 en 1894/95 de school, maar moest verwijderd worden, omdat hij, na twee jaren in de laagste klasse te hebben gezeten, nog niet kon overgaan.

Omtrent gedrag en ijver van de leerlingen luiden de berichten over het algemeen gunstig. Te Bandong moesten twee leerlingen wegens gebrek aan ijver worden ontslagen. Te Probolinggo werden twee leerlingen wegens hoogloopende oneenigheid verwijderd.

De gezondheidstoestand op de hoofdenscholen op de laatstgenoemde plaatsen liet niet te wenschen over. Onder de leerlingen te Tondano was de gezondheidstoestand minder gunstig, daar nogal vele aan koorts, berriberri of borstziekte lijdende waren.

Wegens schoolgeld werd in 1895 ontvangen f 6743, tegen f 6783 in 1894 en f 7112 in 1893.

Aan de hoofdenscholen te Bandong en Probolinggo (aan die te Magelang werd in 1895 geen eindexamen afgenomen) werd door 18 jongelieden het einddiploma behaald; aan de hoofdenschool te Tondano door 7. In 't geheel bedraagt het aantal jongelieden die tot dusver het einddiploma verwierven 339 op Java en 68 te Tondano.

Speciale scholen. Om de in vorige verslagen vermelde redenen zijn als speciale scholen voor inlanders aan te merken de „Depoksche school" in de residentie Batavia en de „Ambonsche burgerschool" ter hoofdplaats Amboina. De eerste telde op ult. 1895 115 leerlingen (waaronder 53 meisjes), tegen 112 (waaronder 18 meisjes) op ult. 1894. Van die 115 leerlingen waren 108 kinderen van Christen-inlanders, 4 van Mohammedaansche en 3 van Chineesche ouders. De Ambonsche burgerschoo telde op ult. 1895 271 leerlingen (waaronder 49 meisjes), tegen 254 (waaronder 40 meisjes) op ult. 1894. Onder die 271 leerlingen waren 161 kinderen van inlanders, behoorende tot den stand der ambtenaren en aanzienlijken, en 14 Chineezen. Gedurende 1895 werd de school bezocht door 36 zoons van regenten, die bijna allen gratis onderwijs genoten.

Aan schoolgeld werd in 1895 ontvangen op de Depoksche school f 490 en op de Ambonsche burgerschool f 4089, tegen respectievelijk f 540 en f 3935 in 1894.

Gewone lagere scholen. Omtrent den stand der indeeling van de lagere scholen voor inlanders in scholen der 1ste en der 2de klasse is reeds gehandeld op blz. 106 hiervóór.

Het getal scholen op Java en Madura nam gedurende 1895 met één toe, door de opening ter hoofdplaats Rembang van eene openbare lagere school der 1ste klasse. Het aantal scholen in de buitenbezittingen daalde in 1895 van 298 tot 296. Twee scholen werden nl. opgeheven: die te Manipa en die te Leahari, beide in de residentie Amboina. Overigens bedraagt het aantal tijdelijk gesloten scholen 9, evenals in 1894. Op welke plaatsen de verschillende scholen gevestigd waren, blijkt uit den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1896, deel I, bijlage HH, terwijl bijlage Y hierachter opgaven bevat omtrent het cijfer der leerlingen per gewest of per eiland, wat de buitenbezittingen betreft echter alleen nog over 1894. Totaal-opgaven over de laatstverloopen vijf jaren, ook wat de samenstelling van het onderwijzend personeel betreft, vindt men in de volgende tabel, die echter geen rekening houdt met de drie externenscholen bij de kweekscholen te Bandong, Fort de Kock en Amboina, noch ook met de speciale scholen voor inlanders te Depok en Amboina.

JAREN.	Aantal openbare lagere inlandsche scholen bij het einde des jaars		Samenstelling van het onderwijzend personeel.							Aantal leerlingen *gedurende* het behandelde jaar ingeschreven geweest. *b*)
			Aantal aan het hoofd van scholen geplaatste:				Hulppersoneel.			
			onderwijzers.		tijdelijk waarnemende onderwijzers.					
	in werking.	tijdelijk gesloten.	Van eene gouvernements-kweekschool afkomstig.	Niet aan eene gouvernements-kweekschool opgeleid.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Aantal hulponderwijzers (behalve zij die tijdelijk aan het hoofd eener school waren geplaatst). *a*)	Aantal kweekelingen (behalve zij die tijdelijk aan het hoofd eener school waren geplaatst).	Totaal.	
Java en Madura.										
1891	203	„	188	14	1	„	297	201	701	34 607 (waaronder 211 meisjes).
1892	203	„	189	13	1	„	319	190	712	35 495 („ 292 „).
1893	204	„	195	8	1	„	355	182	741	36 392 („ 332 „).
1894	204	„	195	8	1	„	379	165	748	36 819 („ 389 „).
1895	*c*) 205	„	194	8	1	„	412	156	771	36 763 („ 377 „).
Buitenbezittingen.										
1891	303	11	194	68	36	5	413	79	795	39 856 („ 10 087 „).
1892	*d*) 301	11	199	71	25	5	450	77	827	40 900 („ 9 565 „).
1893	300	11	211	68	16	5	501	71	872	41 363 („ 9 651 „).
1894	*d*) 298	9	209	65	17	4	507	68	870	36 763 („ 9 580 „).
1895	*d*) 296	9	217	58	16	3	521	68	883	(nog niet bekend te Batavia).

a) Hieronder eenige teruggestelde onderwijzers en enkele niet aan eene kweekschool opgeleide onderwijzers, die tijdelijk als hulponderwijzer werkzaam waren. Tevens zijn hieronder begrepen de van eene kweekschool afkomstige candidaat-onderwijzers, die als hulponderwijzer fungeerden, in afwachting van plaatsing aan het hoofd eener school. Op ult. 1895 waren op deze wijze werkzaam: op Java en Madura 136 en in de buitenbezittingen 120 candidaat-onderwijzers, tegen 118 en 136 op ult. 1894. Gewestelijke opgaven betreffende de samenstelling van het inlandsch onderwijzend personeel der openbare lagere inlandsche scholen op ult. 1895 vindt men in bijlage X hierachter.

b) Omtrent het aantal der *bij het einde* van eenig jaar ingeschreven leerlingen zijn geen volledige mededeelingen verstrekt.

c) Het aantal scholen bedraagt 2 meer dan het aantal onderwijzers, omdat op ult. 1895 twee plaatsen onbezet waren.

d) Bij het einde der jaren 1892, 1894 en 1895 was bij respectievelijk 1, 3 en 2 scholen de plaats van onderwijzer, hoofd der school, onbezet.

Ook gedurende 1895 nam het aantal leerlingen toe. Evenals in het voorafgegane jaar werd in Midden- en Oost-Java in de behoefte aan onderwijs voor diegenen, die wegens plaatsgebrek niet op de scholen konden worden toegelaten, voorzien door particuliere namiddagscholen (zie vorig verslag blz. 130). Het onderwijs aan deze scholen bleef meestal beperkt tot de beginselen van lezen, schrijven en rekenen. Het schoolverzuim bleef aanzienlijk. Het verschijnsel dat vele leerlingen de school verlaten, na haar slechts gedurende enkele maanden te hebben bezocht, deed zich ook in 1895 veelvuldig voor, zoodat ook thans weder de laagste

klassen het sterkst bevolkt waren. [1]) De berichten omtrent gedrag en ijver van het onderwijzend personeel luiden over het algemeen gunstig. Toch werden twee onderwijzers en twee hulponderwijzers wegens wangedrag uit 's lands dienst ontslagen; een onderwijzer werd wegens plichtverzuim, een hulponderwijzer wegens ongeschiktheid uit zijne betrekking ontslagen. Bestraffing door inhouding van een gedeelte der bezoldiging gedurende een zekeren tijd en terugstelling kwamen mede eene enkele maal voor.

De toestand van de schoolgebouwen was bevredigend. Op enkele plaatsen werden de schoolgebouwen geheel vernieuwd, op andere plaatsen verbeterd; de gehuurde localiteiten voldeden over het geheel slecht aan de eischen voor eene school. Vele bouwvoorstellen moesten worden aangehouden in verband met de reorganisatie van het inlandsch onderwijs (zie blz. 130 van het vorig verslag en blz. 106 hiervóór).

Geldelijk overzicht. De kosten van het openbaar onderwijs voor inlanders (met inbegrip van de subsidiën aan particuliere inlandsche scholen), en de daartegenover staande ontvangsten wegens schoolgelden en verkoop van leermiddelen aan particulieren, bedroegen over 1894 (volgens verbeterde opgaven) en over 1895 (volgens voorloopige opgaven) als volgt:

	1894.	1895.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 186 296	f 1 178 059
Gebouwen en huishuur	87 539	130 922
Subsidiën aan particuliere inlandsche scholen . .	39 525	43 488
Te zamen.	f 1 313 360	f 1 352 469
Geïnde schoolgelden	f 97 720	f 99 749
Verkoop aan particulieren van inlandsche boekwerken en andere leermiddelen *a*)	5 753	4 275
Te zamen.	f 103 473	f 104 024
Blijft alzoo ten laste van den lande	f 1 209 887	f 1 248 445

a) Nagenoeg uitsluitend verstrekt uit het depôt te Batavia. Bij de debitanten buiten Batavia werd slechts ontvangen f 246 (volgens verbeterde opgaven) in 1894 en f 159 in 1895.

Particulier onderwijs.

Kweekscholen en opleidingsklassen. Het seminarie te Depok (Batavia), waar Christen-inlanders uit verschillende deelen van den Indischen Archipel tot inlandsche onderwijzers en zendelinghelpers worden opgeleid, telde bij het einde van 1895 40 leerlingen, zijnde 1 minder dan het jaar te voren. Laatstelijk waren het: 1 van Depok, 1 Soendanees, 3 Javanen, 1 Madurees, 13 Battaks, 7 Niassers, 1 van de Batoe-eilanden bij Padang, 6 Dajaks, 5 Sangireezen en 2 Papoea's. In het afgeloopen jaar verlieten 13 leerlingen de inrichting, waarvan 11 met certificaat van goed volbrachten leertijd. Twee kweekelingen werden wegens wangedrag ontslagen.

Het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam heeft in Oost-Java, namelijk te Modjowarno (Soerabaija) en te Kendalpaijak (Pasoeroean), twee opleidingsklassen voor aanstaande inlandsche onderwijzers aan zendingsscholen. Op ult. 1895 telde eerstgenoemde inrichting 11 leerlingen, d. i. 3 minder dan op ult. 1894, en de andere op beide tijdstippen 12. Vijf te Modjowarno voltooiden hunne opleiding en werden geplaatst aan zendingsscholen in de residentiën Soerabaija en Japara, terwijl twee van de leerlingen te Kendalpaijak met goed gevolg het examen voor kweekeling aan eene openbare inlandsche school aflegden. Volgens ontvangen mededeeling komt het nog al eens voor dat de tot bedoelde opleidingsklassen toegelatenen hunne eigenlijke bestemming niet volgen, maar op landbouwondernemingen in dienst treden tegen hoogere betaling en met betere geldelijke vooruitzichten dan de zending kan aanbieden. In 1895 bijv. was dit het geval met een der te Modjowarno opgeleiden.

Ter verkrijging van inlandsche onderwijzers en zendelinghelpers voor het arbeidsveld van de „Zending der Gereformeerde Kerken in Nederland onder Mohammedanen en heidenen (afd. Nederlandsch Oost-Indië)" bezit bedoeld zendingslichaam eene opleidingsschool te Poerworedjo (Bagelen). Aangaande die inrichting zijn slechts opgaven voorhanden van 't laatst van 1894. Zij telde toen 52 kostleerlingen, wier leeftijd uiteenliep tusschen 9 en 25 jaar; 23 hunner waren gedoopt, en 8 jongelingen, waaronder 2 ongedoopten, waren „kweekelingen", d. i. leerden om opgeleid te worden tot „helpers". Onderwijs werd gegeven „in Javaansch lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde des Bijbels, zingen, Nederlandsche taal en, in de hoogste klasse, in exegese."

[1]) Nadat het staatje op de voorgaande blz. was afgedrukt, is gebleken dat — in de laatste kolom — eenige getallen betreffende de Buitenbezittingen bij vergissing verschoven zijn, enz. In plaats van de achter de jaren 1891 t/m 1894 genoemde totalen moeten de volgende gelezen worden: 38 495, 39 856, 40 900 en 41 363.

Bij het te Pansoer na Pitoe (Tapanoli) bestaande seminarie van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen worden Battaks tot onderwijzer en zendeling-helper opgeleid. Op ult. 1895 bedroeg het aantal leerlingen 58, zijnde 9 meer dan het jaar te voren, afkomstig van Silindong, Toba en Angkola; hun leeftijd was 16 à 20 jaren. Terwijl in 1895 22 leerlingen werden afgeschreven, daaronder 18 wegens goed afgelegd eind-examen, werden er, na gehouden toelatingsexamen, waaraan door 105 leerlingen der verschillende zendingsscholen werd deelgenomen, 31 als nieuwe leerlingen aangenomen. De cursus duurt vier jaren en is verdeeld in twee afdeelingen. Het onderwijs omvat de Bijbelsche geschiedenis, kerk- en algemeene geschiedenis, preekoefeningen, bijbelkennis, muziek en zang, rekenen, vormleer, aardrijkskunde, natuurkennis, schoonschrijven, handteekenen en de Battaksche taal, van welke vakken de vier eerstgenoemde hoofdvakken zijn. De geslaagden in het eind-examen worden aanvankelijk als onderwijzer geplaatst en komen na zes jaren dienst in aanmerking voor godsdienstvoorganger, waartoe zij echter vooraf nog een cursus van twee jaren moeten doorloopen. In 1894 was voor de inrichting een nieuw ruim gebouw opgericht, waarin plaats is voor 60 internen.

Te Tomohon (Menado), waar het reeds genoemde Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam eene soortgelijke inrichting onderhoudt, ter opleiding van inlandsche onderwijzers-voorgangers in de Minahassa, waren op ult. 1895 34 leerlingen ingeschreven, zijnde 6 meer dan het jaar te voren. Er werden namelijk aangenomen 21 nieuwe leerlingen (16 van de 24 adspiranten, die aan het toelatings-examen hadden deelgenomen, en 5 nog zonder toelatings-examen), terwijl 15 leerlingen werden afgeschreven, die allen in het eind-examen waren geslaagd. De bedoelde 34 leerlingen, waaronder 4 Savoeneezen, waren in twee klassen verdeeld; hun leeftijd liep uiteen van 15 tot 29 jaren. Zij ontvangen onderricht in het Maleisch (welke taal het voermiddel is bij het onderwijs), in lezen, schrijven, rekenen, vormleer, aardrijkskunde, natuurkennis, teekenen, zingen, Bijbelsche geschiedenis, exegese en geloofs- en zedeleer.

Ten behoeve van de onder leiding der zendeling-leeraren staande negorijscholen op de Sangi- en Talaut-eilanden (residentie Menado) is in Januari 1891 door een der aldaar gevestigde zendelingen, dien te Oeloe op Siauw, mede de opleiding van inlanders tot onderwijzer tevens godsdienstvoorganger ter hand genomen en wel aanvankelijk met een klein aantal jongelieden, die de zendeling op eigen kosten te zijnent huisvestte. Achtereenvolgens kwamen 13 jongelieden (8 van Siauw en 5 van Groot-Sangi) in opleiding, van wie er in Mei 1893, toen de lessen om voorbijgaande redenen tijdelijk werden gestaakt, reeds eenigen voor hunne bestemming bekwaamd waren. Sedert Januari 1895 is, met de beperkte middelen waarover te beschikken viel, deze opleidingsschool weder in gang gebracht (eene uit Nederland ontvangen gift had gelegenheid geschonken om een schoolgebouw met lokalen voor de huisvesting der leerlingen op te richten). Andere opgaven betreffende de school over 1895 waren, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, aldaar nog niet bekend. Daar de middelen, waarover de zending op de Sangi- en Talaut-eilanden beschikt, niet toereikend zijn om op den duur te voorzien in de voeding en kleeding der leerlingen en de aanschaffing van leermiddelen, terwijl ook bij eenige uitbreiding van het aantal leerlingen de toevoeging van een inlandschen onderwijzer tot bijstand van den zendeling-directeur niet zal kunnen worden ontbeerd, is door het comité voor de belangen van de bedoelde zending aanzoek gedaan om toekenning van eene jaarlijksche gouvernementssubsidie ten behoeve van de hierbedoelde kweekschool. Daar de inrichting voor de negorijscholen op de Sangi- en Talaut-eilanden, die anders moeielijk van geschikte onderwijzers zullen zijn te voorzien, van wezenlijk nut is te achten, is in beginsel besloten om, wanneer de vereischte fondsen bij de Indische begrooting voor 1897 worden toegestaan, aan de opleidingsschool op Siauw, onder de noodige waarborgen voor de doeltreffende aanwending, eene jaarlijksche gouvernementssubsidie toe te kennen, berekend naar verhouding van het aantal ingeschreven leerlingen, doch het maximum van f 3000 's jaars niet te boven gaande.

Kost- en dagschool te Tomohon (voor dochters van hoofden en aanzienlijken in de Minahassa). Deze in 1895 — met f 3000 's jaars — voor 't eerst van regeeringswege gesubsidieerde school nam in bloei toe. Gedurende dat jaar klom het aantal leerlingen van 45 tot 52, voor het meerendeel kostleerlingen, namelijk op ult. 1894 25 en op ult. 1895 36. Onder de dagscholieren bevonden zich ook eenige knaapjes (achtereenvolgens 8 en 11) beneden de 10 jaren, wier zusters de school bezoeken. De omvang van het onderwijs (verg. vorig verslag blz. 130) is ongeveer

gelijk aan dien op de Europeesche scholen. De uitkomsten waren over het algemeen voldoende. Onder de bijzondere leiding van de echtgenoote van den hoofdonderwijzer-directeur der school worden de meisjes ook voor de huishouding opgeleid. Aan het door den resident van Menado uitgebracht rapport (verg. vorig verslag blz. 130) zijn nog de volgende mededeelingen ontleend. Op 5 Europeesche kinderen na, waren alle leerlingen kinderen van inlandsche ouders, namelijk van 1ste en 2de-districtshoofden, dokters-djawa, onderwijzers en kooplieden. Twee waren afkomstig van Batjan, één van Taroena op Sangi en de overigen uit de Minahassa. Hun leeftijd liep tusschen 6 en 17 jaren. Het schoolgeld bedraagt voor de kostleerlingen, wanneer het kinderen geldt van Europeanen en 1ste-districtshoofden, f 25 's maands; in andere gevallen f 15 's maands. Dagscholieren betalen f 8 à f 10 's maands. Blijkens het jaarverslag over 1895 der hier te lande gevestigde vereeniging voor de belangen dezer school sloot de jaarrekening, ondanks de gouvernementssubsidie van f 3000, met een klein tekort. De ontvangsten (waaronder f 7796 aan schoolgelden) beliepen namelijk f 13 106 en de uitgaven f 13 165.

Ambachtsschool voor inlanders te Modjowarno (Soerabaija). Aan deze school waren bij het begin van 1895 11 leerlingen in opleiding. Eén leerling vertrok en 4 nieuwe leerlingen werden aangenomen, zoodat er op ult 1895 14 leerlingen aanwezig waren. De practische lessen werden, evenals vroeger, van 6—10 uur 's morgens gegeven. Overigens werden (van 11 tot 2 uur) de lessen in de hoogste klasse van de gewone zendingsschool ter plaatse gevolgd. De leerlingen maakten onder de leiding van een inlandschen timmermansbaas en een inlandschen onderwijzer goede vorderingen in het timmervak. De oudsten zijn in staat om zonder hulp goed timmerwerk te leveren. Over het algemeen kunnen de door de leerlingen der ambachtsschool vervaardigde houtwerken, wat den prijs betreft, niet in concurrentie treden met meubelen en dergelijke voorwerpen van ruw maaksel, welke op de inlandsche markten te verkrijgen zijn. Blijkbaar weet ook de gegoede inlander nog niet de betere en smaakvoller bewerking van een meubelstuk te waardeeren. De school gaat intusschen voort hare leerlingen tot bekwame ambachtslieden te vormen, die, zoolang hun werk nog niet in de dessa op prijs wordt gesteld, op fabrieken een goed bestaan kunnen vinden. Ook in 1895 genoot de school eene gouvernementssubsidie van f 100 's maands.

Lagere scholen (zendings- en andere). Zooals blijkt uit de gewestelijke opgaven in bijlage Y hierachter, nam in het laatste jaar waaromtrent ten deze opgaven zijn ontvangen (1895 voor Java en Madura en 1894 voor de buitenbezittingen) het aantal particuliere scholen op de eerstgenoemde eilanden toe van 175 (verbeterde opgave) tot 186 en in de bezittingen buiten Java en Madura (zonder de tijdelijk geslotene mede te rekenen) van 440 (verbeterde opgave) tot 446. De tijdelijke maatregelen ter voorziening in de behoefte aan onderwijzend personeel aan de vanwege den sultan van Djokjokarta gestichte „srimenganti-school" aldaar en aan de particuliere inlandsche school in Soerakarta, opgericht vanwege het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis (verg. vorig verslag blz. 131), bleven in 1895 gehandhaafd.

Subsidie werd voor 1895 verleend: op Java en Madura aan 24 zendings- en 100 andere particuliere scholen, te zamen 124 (over welke gewesten de 124 gesubsidieerde scholen op ult. 1895 verdeeld waren, kan blijken uit bijlage Y), en in de buitenbezittingen aan 85 zendingsscholen (84 in de residentie Tapanoli en 1 op Timor) en 1 andere particuliere school [1].

Wat het cijfer der schoolbevolking betreft, welke in 1895 van het particulier onderwijs gebruik maakte, blijkt uit de opgaven in bijlage Y, dat dit op Java en Madura eenigszins grooter was dan in 1894. Bij de 186 particuliere scholen aldaar waren namelijk in gemeld jaar ingeschreven geweest 20 753 leerlingen (19 777 jongens en 976 meisjes) of gemiddeld 111 leerlingen per school, terwijl (volgens verbeterde opgaven) in 1894 het schoolbezoek bedroeg 18 009 leerlingen (17 171 jongens en 838 meisjes), verdeeld over 175 scholen, of gemiddeld 103 leerlingen per school. De omtrent de buitenbezittingen ontvangen opgaven zijn een jaar ten achteren. Volgens die opgaven werden de 446 particuliere scholen in 1894 bezocht door 24 838 leerlingen (18 893 jongens en 5945 meisjes), of dooreengenomen per school 55 leerlingen. In 1893 bedroeg dit gemiddelde, volgens de voor dat jaar ontvangen onvolledige opgaven (zie vorig verslag, blz. 131), 54 per school.

Scholen voor vreemde oosterlingen. Ten aanzien van de speciaal voor Chineezen bestaande particuliere scholen zijn over 1895 slechts de volgende cijfer-opgaven ontvangen.

GEWESTEN.	Aantal Chineesche scholen.	Aantal leerlingen.	*Aanmerkingen.*
Java en Madura.			
Bantam	„	„	a) De opgaven van ult. 1894 wezen voor Java en Madura 241 Chineesche scholen aan, met 5027 leerlingen.
Batavia	29	419	
Krawang	1	6	
Preanger Regentschappen	7	146	
Cheribon	25	472	
Tagal	13	212	b) Bij vergelijking met de cijfers over vorige jaren is er reden om aan de juistheid van het hooge cijfer der leerlingen voor de scholen op Timor te twijfelen.
Pekalongan	4	137	
Samarang	26	595	
Japara	10	273	
Rembang	36	842	
Soerabaija	27	577	
Pasoeroean	11	336	
Probolinggo	2	65	
Bezoeki	3	36	c) Volgens opgaven van ult. 1894 waren er op de buitenbezittingen 149 Chineesche scholen, met 2036 leerlingen.
Banjoemas	12	165	
Bagelen	2	32	
Kadoe	14	288	
Djokjokarta	6	158	
Soerakarta	5	107	
Madioen	2	43	
Kediri	10	181	
Madura	6	176	
Totalen	a) 251	a) 5266	
Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust	7	186	
Benkoelen	2	49	
Palembang	3	60	
Oostkust van Sumatra	6	80	
Riouw en onderhoorigheden	4	63	
Banka en onderhoorigheden	45	667	
Billiton	4	58	
Westerafdeeling van Borneo	79	964	
Celebes en onderhoorigheden	5	90	
Menado	2	31	
Timor	2	b) 119	
Totaal voor de buitenbezittingen	c) 159	c) 2367	
„ „ Java en Madura	251	5266	
Totaal-generaal	410	7633	

Volgens de voor dit verslag ontvangen opgaven werden scholen voor Arabieren aangetroffen in de volgende gewesten: Batavia 5 met 107 leerlingen, Cheribon 3 met 92, Tagal 2 met 24, Pekalongan 2 met 35, Samarang 2 met 23, Rembang 1 met 61, Soerabaija 15 met 218, Pasoeroean 3 met 82, Bezoeki 2 met 66, Kadoe 1 met 3, Madura 6 met 156, Celebes en onderhoorigheden 5 met 60 leerlingen. Scholen voor Mooren werden aangetroffen: in Pekalongan 1 met 15 leerlingen, Samarang 10 met 132, Oostkust van Sumatra 2 met 16 leerlingen.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Studie van Oostersche talen en van de instellingen van den Islam.*

De krachten op het gebied van Indische taalkunde (de heeren drs. J. L. A. Brandes te Batavia en J. C. G. Jonker te Makasser), waarover de Indische Regeering bij het begin van 1895 nog beschikte (zie vorig verslag, blz. 131) [2], werden tegen het einde van dat jaar (gouvernementsbesluit dd. 21 November 1895 n°. 9) versterkt door de benoeming tot tijdelijk taalkundig ambtenaar van dr. Ph. S. van Ronkel, die zich op eigen kosten naar Indië begeven had.

[1]) Voor 13 scholen bedroeg de subsidie over 1895 f 250 per school, voor 14 f 225, voor 40 f 200, voor 29 f 175, voor 39 f 150, voor 62 f 125, voor 11 f 100 en voor 2 f 75. Aan 14 der bedoelde scholen op Java en Madura en aan 14 van die in de buitenbezittingen werd bovendien eene tegemoetkoming in de kosten van eerste inrichting verleend.

[2]) De sedert 1893 met verlof hier te lande aanwezige ambtenaar dr. J. G. H. Gunning werd, nadat zijn verlof in December 1895 opnieuw met zes maanden was verlengd (zie noot 3 op blz. 131 van het vorig verslag), in Augustus jl. werkzaam gesteld, voor zoolang als zijne diensten noodig zullen blijken, tot het verleenen van hulp bij de bewerking van eene nieuwe uitgave van professor Vreede's Javaansch-Nederlandsch woordenboek.

Dr. BRANDES zette het in 1894 (verg. vorig verslag t. a. p.) aangevangen onderzoek voort van de aan de Regeering toebehoorende stukken en papieren uit de nalatenschap van wijlen dr. H. N. VAN DER TUUK. Tot de verzameling handschriften en gedrukte werken, door dr. VAN DER TUUK aan de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden vermaakt (en sedert — voor zooveel noodig vergezeld van toelichtende inventarissen — aan bedoelde instelling toegezonden), behoorden verschillende Javaansche, Balineesche en Sassaksche handschriften, welke o. a. tot basis hebben gediend van het Balineesch-Oud-Javaansch woordenboek, door wijlen genoemden geleerde bewerkt. Van die handschriften is eene beschrijving vervaardigd, welke aan de verdere uitgave van bedoeld woordenboek, onder leiding van dr BRANDES, zeer ten goede zal komen. Met betrekking tot de door dr. BRANDES van Lombok medegebrachte manuscripten (zie vorig verslag, blz. 132) is door de Indische Regeering in December jl. beslist, dat zij, zoolang genoemde ambtenaar ze voor zijne studiën noodig heeft, zullen blijven berusten bij het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waarna ze, voor zoover daarvan niet reeds duplicaten in de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden aanwezig zijn, aan die instelling zullen worden afgestaan.

Dr. JONKER hield zich in 1895 voornamelijk bezig met de beoefening der Savoeneesche taal.

De controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura H. N. KILIAAN, die ook gedurende 1895 met de tijdelijke opdracht in het belang der Madureesche taal belast bleef (verg. vorig verslag, blz. 132), kwam in de tweede helft van 1895 gereed met zijn werk over de klankleer („uitspraak en spelling") dier taal. De Leidsche hoogleeraren KERN en VREEDE, in wier handen het manuscript werd gesteld, hebben over den geleverden arbeid een zeer gunstig oordeel uitgesproken. In Juli jl. is door de Indische Regeering machtiging verleend bedoelde „Madureesche klankleer", met inleiding en daarbij behoorend register, voor gouvernementsrekening ter landsdrukkerij te Batavia te doen drukken, in verband waarmede den schrijver genoemde hoofdplaats tot standplaats is aangewezen. Omtrent de werkzaamheden van den heer KILIAAN gedurende 1895 is overigens nog gemeld dat hij zich bezig hield met het verzamelen van bouwstoffen voor een Madureesch-Nederlandsch woordenboek, zoomede met het bewerken van eene Madureesche spraakkunst, welke de woordleer en de syntaxis zal omvatten. Bij het einde des jaars was reeds een groot gedeelte der woordleer afgewerkt.

De adviseur voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht dr. C. SNOUCK HURGRONJE besteedde den tijd, dien zijne gewone ambtsbezigheden hem overlieten, aan verdere onderzoekingen op het gebied van de taal- en letterkunde der Atjehers, terwijl hij voortging gegevens te verzamelen betreffende leer en practijk van het Mohammedanisme op Java. Ook de onder zijne leiding werkzame tijdelijke ambtenaar dr. VAN RONKEL legde zich op laatstbedoelden tak van studie toe, terwijl deze overigens voortzette zijne in Europa aangevangen onderzoekingen op het gebied van de populair-godsdienstige litteratuur der Mohammedanen in Nederlandsch-Indië.

Van particuliere zijde, niet het minst door zendelingen en missionarissen, wordt steeds voortgegaan de kennis van weinig of nog niet beoefende Indische talen verder te brengen. Afzonderlijke vermelding verdient nog, dat zich in het voorjaar van 1895 in Posso (Oostelijk Celebes) vestigde dr. N. ADRIANI, ten einde, in opdracht van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, de landstaal te bestudeeren ter latere overbrenging van den Bijbel in die taal.

§ 2. *Oudheidkunde.*

De vanwege de Archaeologische Vereeniging te Djokjokarta ondernomen ontgraving van de tjandi-groep van Parambanan werd gedurende 1895 geregeld voortgezet en was op het einde van dat jaar reeds zoover gevorderd, dat zij nagenoeg als beëindigd kon worden beschouwd. Het verlagen en nivelleeren van de ruimte tusschen de tjandi's kwam in de eerste helft van het jaar gereed. Hoewel het onderzoek van het aan de groep grenzende onteigende terrein van de Solosche dessa Karang geen nieuwe ruïnen aan het licht bracht, was bedoeld terrein toch als eene aanwinst te beschouwen, daar niet alleen het plateau waarop zich de tjandi's bevinden nu ook aan die zijde kon worden blootgelegd, maar tevens een uitweg werd verkregen voor de groote massa uitgegraven steenen. De aangevangen overbrenging van de gevonden beelden en bas-reliefs naar het museum der Vereeniging ter hoofdplaats Djokjokarta werd gestaakt in afwachting van het gereedkomen van nog noodig gebleken voorzieningen aan het museumgebouw.

De in 1895 ten behoeve van de ontgraving gemaakte kosten konden nog worden bestreden uit de voor 1894 aan de Vereeniging toegekende gouvernementssubsidie van f 3000. Ter voortzetting van de werkzaamheden in 1896 werd haar echter eene nieuwe subsidie van gelijk bedrag toegekend. Voorts bleef de Vereeniging in het genot van de gouvernementsbijdrage van f 70 's maands in het belang van het onderhoud van en het toezicht op de van harentwege ontgraven monumenten.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. De zelfregistreerende instrumenten bij het observatorium te Batavia bleven ook gedurende 1895 in volle werking, terwijl de geregistreerde observatiën en die, welke door uurwaarnemingen verkregen waren, volgens het aangenomen plan werden bewerkt. De uitkomsten der verschillende waarnemingen over 1894 werden gepubliceerd in den in 1895 verschenen 16den jaargang van de „Regenwaarnemingen" en in het 17de deel van de „Observations". Laatstgenoemd werk bevat tevens de uitkomsten eener studie van den onderdirecteur van het observatorium, dr. S. FIGEE, over den invloed van de maan op de elementen van het aardmagnetisme.

Op grond van de meteorologische gegevens over 1895 bij het observatorium verkregen, meldt de directeur dier inrichting dr. J. P. VAN DER STOK het volgende: „De barometerstand was gedurende het geheele jaar zeer nabij aan het normale. De temperatuur was in Juli buitengewoon laag ten gevolge van den grooten regenval gedurende die maand; in de najaarskentering daarentegen was de temperatuur hooger dan gewoonlijk. In verband met den bijzonder regenrijken oostmoesson werden gedurende de maanden Mei, Juni, Juli en Augustus groote waarden voor den vochtigheidstoestand geconstateerd, terwijl over het algemeen, behalve in Juli, de bewolking geringer was dan de normale. De in 1895 waargenomen hoeveelheid regen was, over het geheele jaar genomen, op Java aanmerkelijk grooter dan de gemiddelde, welke overmaat het grootst was in West-, minder in Midden- en het kleinst in Oost-Java. Daarentegen viel in het oostelijk deel van den Archipel iets minder dan de normale hoeveelheid. Op Sumatra's Oost- en Westkust week de regenval niet aanmerkelijk van den normalen af."

Van de 215 plaatsen (waarvan 106 op Java en Madura), waar in 1895 geregeld regenwaarnemingen plaats hadden, werd de grootste regenval gemeten te Tedja-Madjalengka (West-Java) en te Singkel (Westkust van Sumatra), zijnde voor het geheele jaar respectievelijk 5414 en 4935 millimeter, en de kleinste te Toeban (Oost-Java) en te Bonthain (Zuid-Celebes), zijnde op die plaatsen in 1895 respectievelijk slechts 1272 en 1140 millimeter regen gevallen [1]).

De zelfregistreerende getijmeters te Amboina en in de Emmahaven nabij Padang leverden weder geregeld aanteekeningen van getijhoogten, die volgens de methode der harmonische analyse werden bewerkt. Een derde soortgelijk instrument werd opgesteld in de Golf van Amoerang (Menado), terwijl, nu daarvoor bij de Indische begrooting voor 1895 voor 't eerst gelden zijn toegestaan, het net van getij-stations overeenkomstig het in 't verslag van 1894 (blz. 115) bedoelde plan aanmerkelijk werd uitgebreid. In verband met deze uitbreiding werden, op last van de Regeering van Britsch Noord-Borneo, een viertal stations aan de kusten van Noord- en Noordwest-Borneo opgericht, terwijl uit Manilla (Philippijnen) toezegging tot aansluiting werd verkregen. Een overzicht van de tot dusver verkregen uitkomsten, toegelicht door graphische voorstellingen, werd gepubliceerd in den jaargang 1894-1895 van het tijdschrift der „Afdeeling Nederlandsch-Indië" van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, terwijl ter perse werd gelegd eene studie betreffende de stroomen in Straat Sembilangan (vaarwaters van Soerabaija).

Met het drukken van den tekst en het lithographeeren van de platen van dr. VAN DER STOK's werk over wind- en zeestroo-

[1]) Voor al de plaatsen waar sedert vijf of meer jaren de waarnemingen hebben plaats gehad, vindt men den gemiddelden regenval per maand en per jaar opgegeven op blz. 15-20 van deel II van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1896.

mingen, getijden en getij-stroomen in den Indischen Archipel (zie vorig verslag, blz. 132) werd een aanvang gemaakt.

De proefnemingen met de instrumenten, benoodigd voor het deelnemen door het observatorium aan het internationaal onderzoek betreffende hoogte en richting der verschillende wolkenvormen (zie vorig verslag t. a. p.), leidden tot gunstige resultaten. Reeds werden photographieën verkregen van een vijftigtal typen (waaronder verscheidene welke in hoogere breedten zelden of nooit voorkomen), waarvan afdrukken werden toegezonden aan enkele wetenschappelijke instellingen buiten Nederlandsch-Indië.

Door het observatorium werd in 1895 deelgenomen aan eene internationale studie met betrekking tot de kleine aardmagnetische bewegingen door middel van termijn-waarnemingen volgens de methode van prof. ESCHENBACH te Potsdam. Gedurende enkele weken van het jaar was bij de genoemde instelling eene door de Fransche Regeering uitgezonden uit twee zeeofficieren bestaande commissie werkzaam, ten einde gegevens te verzamelen voor eene kaart der aardmagnetische elementen over de geheele aarde.

Zooals gewoonlijk werden photographische afdrukken van magnetische storingen gewisseld met verscheidene buitenlandsche observatoria, die voortgingen hunne publicatiën aan de bibliotheek van het observatorium ten geschenke aan te bieden.

Op verzoek van den directeur van het observatorium te Adelaïde (Zuid-Australië) werd gedurende 1895 aan die instelling volgens een codex geregeld telegraphisch mededeeling gedaan van de dagelijksche weersgesteldheid te Batavia, waartoe de directie van de „Eastern Extension"-telegraafmaatschappij kosteloos hare medewerking verleende.

Natuurkundige, ethnographische en geographische mededeelingen. Aan het op blz. 133 van het vorig verslag bedoelde voornemen van de Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche koloniën om de in 1894 tijdelijk gestaakte wetenschappelijke exploratie van Midden-Borneo in 1895 voort te zetten, kon geen gevolg worden gegeven, aangezien eerst tegen het einde van dat jaar een welberaamd plan van den tocht was vastgesteld en de expeditie kon worden georganiseerd. Besloten werd dat de expeditie alsnog zou trachten het plan te volbrengen, dat in 1894 niet geheel was kunnen worden doorgezet, om namelijk van uit de Boven-Kapoeas (Westerafdeeling van Borneo) over het centraal gebergte van Borneo en door het stroomgebied der Mahakkam naar Samarinda (Koetei) op de oostkust van het eiland af te zakken, en zoodoende het onbekende Centraal-Borneo wetenschappelijk te onderzoeken. De expeditie, waarvan de leider (de door de Indische Regeering ook thans weder ter beschikking van het Indisch Comité gestelde officier van gezondheid der 2de klasse dr. A. W. NIEUWENHUIS) het geologisch en ethnographische gedeelte op zich genomen heeft, bestaat verder uit een zoöloog, een opnemer tevens photograaf, een mantri van 's lands plantentuin en een plantenzoeker. Een bestuursambtenaar is er ditmaal niet aan toegevoegd. Nadat eenige maanden met het maken van de noodige toebereidselen waren verloopen, terwijl intusschen op verschillend gebied verzamelingen in de streken der Boven-Kapoeas waren gemaakt, is, volgens recente berichten, de eigenlijke tocht den 3den Juli jl., van Poetoes Sibou uit (zie vorig verslag, blz 133), aanvaard.

Ten einde de voortzetting en beëindiging mogelijk te maken van het zeer kostbaar gebleken onderzoek van het in de jaren 1890 en 1891 door den hoogleeraar dr. A. A. W. HUBRECHT in Indië verzamelde materiaal voor een vergelijkend embryologisch onderzoek van eenige zeldzame, voor de phylogenese van den mensch gewichtige diersoorten (zie het verslag van 1892, blz. 105/106), is aan genoemden geleerde voor het jaar 1896 eene regeeringssubsidie toegekend van f 1000.

In 1895 werd Nederlandsch-Indië met een wetenschappelijk doel weder door een aantal buitenlandsche geleerden bezocht, waaronder sommige alleen ten behoeve van botanische studiën in 's lands plantentuin te Buitenzorg (zie lager). Onder de overige behoorden de gebroeders P. en F. SARASIN uit Zwitserland, die hunne in 1893 aangevangen en in het volgende jaar voortgezette reizen in Celebes (zie vorig verslag, blz. 133), zooals op blz. 29 hiervóór reeds werd medegedeeld, in 1895 beëindigden; — voorts de heer C. HOSE, een Serawaksch ambtenaar, tevens natuuronderzoeker, die de zoölogie van Noord-Celebes, meer bijzonder die der Minahassa, bestudeerde; — de heer EVERETT, die de fauna en flora onderzocht van de omstreken van den Bawo Kroeng in de afdeeling Oosterdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, — en de heer H. FRÜHSTORFER, die in de afdeeling Tontoli van genoemd gewest insecten verzamelde [1])

Wetenschappelijke onderzoekingen van landswege ingesteld. De officier van gezondheid der 2de klasse M. E. F. T. DUBOIS kon in den eersten tijd na zijne aankomst hier te lande (in Augustus 1895) slechts op beperkte schaal gevolg geven aan de hem bij gouvernementsbesluit van 19 Juni 1895 n°. 8 verstrekte opdracht tot het maken van vergelijkende studiën in het Museum van natuurlijke historie te Leiden en in andere Europeesche musea van dergelijken aard, ten behoeve van de samenstelling van eene beschrijving van de door hem op Java en Sumatra verzamelde fossielen (zie vorig verslag, blz. 134) [2]). Het bleek namelijk dat de te zijner beschikking gestelde lokalen van 's Rijks geologisch mineralogisch Museum te Leiden, wat de ruimte betreft, niet aan het doel beantwoordden, terwijl tevens de noodige hulpmiddelen voor het onderzoek ontbraken. Intusschen kon reeds een klein gedeelte der collectie worden bewerkt, dat het materiaal vormde voor vergelijkende studiën in de musea hier te lande en in het buitenland. In Juli jl. was in de behoefte aan localiteit en hulpmiddelen op doelmatige wijze voorzien, zoodat het verdere onderzoek met kracht kon worden aangevat.

's Lands plantentuin te Buitenzorg en daarbij behoorende inrichtingen. [3]) Dr. M. TREUB, die blijkens het vorig verslag (blz. 134) in April 1895 wegens ziekte met een éénjarig verlof naar Europa was vertrokken, keerde in April jl. in Indië terug en trad weder als directeur van den plantentuin op.

Omtrent de werkzaamheden in de acht afdeelingen (waarvan drie tijdelijke), waaruit de plantentuin in 1895 bestond [4]), kan het volgende worden medegedeeld.

De in 1893 opengevallen betrekking van adjunct-directeur der inrichting, tevens chef der 1ste afdeeling („Herbarium en museum") kon eerst in Maart jl. worden vervuld door de benoeming van dr. J. G. BOERLAGE, tot dusver onderdirecteur van 's Rijks herbarium te Leiden, in verband waarmede dr. J. G. HALLIER van zijne werkzaamstelling als tijdelijk assistent eervol werd ontheven. Laatstgenoemde had zich inmiddels, behalve met de bewerking der „Kleine flora van Buitenzorg", bezig gehouden met de bestudeering van de in 1893 door dr. TREUB uit de Molukken (verg. het verslag van 1894, blz. 117) en van de door hem zelven in 1894 van Borneo medegebrachte planten. Ook werd de determinatie der gramineeën uit het algemeen herbarium aan eene herziening onderworpen, terwijl tal van tot de Buitenzorgsche flora behoorende grassen, alsmede ongeveer de helft van de door den houtvester KOORDERS in de Minahassa

---

[1]) Eenige buitenlandsche geleerden, die in vroegere jaren den Indischen Archipel met een wetenschappelijk doel hadden bezocht, publiceerden de resultaten van hunne reizen in de volgende, in het begin van 1896 verschenen werken, als: „Reise in die Inselwelt des Banda-Meeres", door J. A. JACOBSEN (zie het verslag van 1889, blz. 123); — „Forschungsreisen in den Molukken und Borneo", door dr. W. KÜCKENTHAL (zie het verslag van 1895, blz. 133/134); — „Sonnige Welten, Ostasiatische Reise-Skizzen", door EMIL en LEONORE SELENKA (zie t. a. p.), — en „Im australischen Busch und an den Küsten des Korallenmeeres", door dr. R. SEMON (zie het verslag van 1893, blz. 113). Ook verscheen in den loop van 1895 eene door de leden der expeditie samengestelde beschrijving van den in 1891 onder leiding van den hoofdingenieur J. W. IJZERMAN ondernomen verkenningstocht door Midden-Sumatra (zie het verslag van 1891, blz. 9/10 en 118), getiteld: „Dwars door Sumatra; tocht van Padang naar Siak".

[2]) In Januari jl. werd hier te lande nog eene collectie fossielen ontvangen, gevonden tijdens de ontgravingen ten behoeve van de irrigatiewerken in de Solo-vallei (zie vorig verslag, blz. 265), welke collectie eveneens in handen werd gesteld van den heer DUBOIS.

[3]) Het uitvoerig jaarverslag dezer inrichting over 1894 verscheen in brochure-vorm als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 11 October 1895.

[4]) Op gelijken voet als één der hierbedoelde tijdelijke afdeelingen in 1894 voor rekening van de „Deli-plantersvereeniging" is tot stand gekomen (verg. vorig verslag, blz. 135/136), is bij gouvernementsbesluit dd. 29 Juli 1896 n°. 6 nog eene door particulieren te bekostigen tijdelijke afdeeling bij 's lands plantentuin in het leven geroepen, onder den naam van „Proefstation voor koffie", als chef waarvan zal optreden een natuuronderzoeker, dien de directeur, krachtens de hem indertijd verstrekte algemeene regeeringsmachtiging (zie het verslag van 1894, blz. 117), zich zal toevoegen. Het doel is om in een op het terrein van den tuin te stichten laboratorium door een chemicus en een botanist op deugdelijken wetenschappelijken grondslag, doch geheel in practische richting, onderzoekingen te laten doen, de particuliere koffiecultuur in Nederlandsch-Indië betreffend. De benoodigde fondsen zijn voor den tijd van vijf jaren, ingegaan 1 Juli 1896, beschikbaar gesteld door de onlangs opgerichte „Vereeniging tot verbetering van de koffiecultuur", gevestigd te Amsterdam, welker statuten (te vinden in de Staatscourant van 9/10 Augustus jl.) zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 16 Juni 1896 n°. 40.

(zie lager) ingezamelde grassen gedetermineerd werden. De werkzaamheden van den conservator, welke betrekking, tijdens het afwezen met verlof van den titularis, gedurende eenige maanden van 1895 door een ander werd waargenomen, bestonden in het bijeenbrengen en catalogiseeren van herbariummateriaal uit den plantentuin ter completeering van het tuinherbarium, alsmede in het verzorgen van het door dr. HALLIER op het nieuwe terrein van den plantentuin verzamelde materiaal.

De verzamelingen in het (gerestaureerde) museum-gebouw ondergingen wederom uitbreiding door belangrijke schenkingen, hoofdzakelijk uit Leiden en Calcutta, terwijl aan verschillende personen en botanische instellingen herbarium-materiaal ter bewerking en doubletten van herbarium-specimina werden afgestaan.

Het tot de 2de afdeeling („Botanische laboratoria") behoorende botanische station werd in het jaar 1895 bezocht door een viertal natuuronderzoekers, namelijk prof. dr. V. A. PAULSEN uit Kopenhagen, dr. I. MASSART uit Brussel, dr. C. HOLTERMANN uit Christiania en dr. E. GILTAY uit Wageningen, van wie de laatste twee bij het einde des jaars nog in Indië vertoefden.

De chef der afdeeling, dr. J. M. JANSE, zette zijne onderzoekingen voort met betrekking tot de ziekte der in de koffietuinen voor schaduw geplant wordende dadapboomen en over de „symbiose" van een schimmel met de wortels van verschillende hoogere planten, o. a. met die van koffie. Met het oog op de groote waarschijnlijkheid dat bacteriën de oorzaak der dadapziekte zijn, werden infectie-proeven genomen, waarvan de resultaten echter tijdens de afsluiting in Indië van de hierbedoelde mededeelingen nog niet bekend waren. Het, wat het anatomisch gedeelte betreft, reeds afgesloten onderzoek omtrent de symbiotische schimmel zal worden behandeld in de „Annales" van den plantentuin. Dr. JANSE komt in zijn daarover handelend opstel tot de conclusie dat, naar alle waarschijnlijkheid, de in bedoelde wortels levende schimmel in staat is de vrije stikstof om te zetten in verbindingen, welke aan de voedsterplant ten goede komen. Met het experimenteel onderzoek over dit vraagstuk werd een begin gemaakt. Voorts werd door genoemden afdeelings-chef de studie ter hand genomen van de zoogenaamde „omo mentek", eene der belangrijkste ziekten van de padi. Ten einde een onderzoek in loco naar die ziekte te kunnen instellen, werd aan dr. JANSE in Juni 1895 opgedragen eene reis te maken naar de residentie Madioen. In zijn daaromtrent ingediend voorloopig rapport (gepubliceerd in deel VI van het tijdschrift „Teysmannia") wordt door genoemden geleerde, na een historisch overzicht, waaruit blijkt dat sedert 1840 de „omo mentek", hoewel niet altijd even sterk heerschend, toch steeds groote verwoestingen in de padi aanrichtte, als oorzaak der ziekte een schimmel beschreven, die uitsluitend in de bladeren der padi en misschien ook in die van bamboe en van op de sawah's veelvuldig voorkomend onkruid leeft. De groote uitbreiding der ziekte in sommige jaren moet vooral worden toegeschreven aan het in vele streken, in verband met klimaat en gebrek aan irrigatie, te laat planten van de padi en in het herhaaldelijk telen van dit gewas in hetzelfde jaar (padi gadoe), in streken waar in den oostmoesson weinig regen valt. Het zoo vroeg mogelijk planten van de padi en het zoo mogelijk tegengaan van het herhaaldelijk telen in hetzelfde jaar zouden z. i. de uitbreiding der kwaal kunnen tegengaan. Overigens werden door dr. JANSE nog enkele korte reizen gemaakt, welke een onderzoek ten doel hadden naar het voorkomen van sereh in te veld staand suikerriet.

De sedert Augustus 1894 voor particuliere rekening bij de 2de afdeeling aangestelde landbouw-zoöloog dr. J. C. KONINGSBERGER bleef daarbij ook in 1895 werkzaam en hield zich bezig met het verzamelen van materiaal van verschillende door dieren veroorzaakte ziekten in cultuurplanten en het voorloopig onderzoek daarvan, doch vestigde zijne aandacht meer bepaald op de verschillende soorten van luizen van den koffieboom, op den boorder van de padi, de keverlarven en wantsen van den dadap en de rupsen op de indigo en de albizzia. Twee reizen, de eene naar Malang en Kediri, de andere naar Madioen, alsmede eenige kleinere tochten in de Preanger Regentschappen stelden dr. KONINGSBERGER in staat om enkele dezer ziekten meer van nabij te leeren kennen.

Met betrekking tot de 3de afdeeling („Cultuurtuin en agricultuur-chemisch laboratorium") kan, wat de aanplantingen betreft, worden medegedeeld dat in een der oude, ter rooiing opgeschreven, tuinen van Java-koffie een 100-tal enten werden uitgeplant van eene zoogenaamde hybride koffiesoort (Java-Liberia op Liberia-onderstam). De geheele uit den cultuurtuin verkregen oogst van Liberia-koffie werd als zaadkoffie aan de besturende ambtenaren verstrekt. Op verzoek van den wetenschappelijken adviseur voor de gouvernements-koffiecultuur werd van het door het Gouvernement ten dienste dier cultuur aangekochte Liberiakoffiezaad de kiemkracht bepaald volgens twee methoden, waarbij bleek dat er soms partijen geleverd waren die niet of slechts voor een klein gedeelte kiemkrachtig waren. Nadat in 1895 aan alle aanvragen om planten van Manilla-hennep voldaan was, werd de helft van het reeds zeer oude plantsoen gerooid en de tuin terdege bewerkt om 100 stuks van onzen consul te Manilla ten geschenke ontvangen jonge planten op te nemen. De suikerriet-aanplanting onderging eene uitbreiding, terwijl eenige kleinere nieuwe plantsoenen werden aangelegd. De vanille-planten gaven een goeden oogst.

Ten gevolge van de waarneming van het directeurschap van 's lands plantentuin gedurende de afwezigheid met buitenlandsch verlof van dr. TREUB kon de chef der 3de afdeeling, dr. P. VAN ROMBURGH, niet met zooveel kracht als anders het geval zou zijn geweest de onderzoekingen aanvatten, hem blijkens blz. 221 van het vorig verslag opgedragen in het belang der oplossing van voor de koffiecultuur belangrijke vraagpunten aangaande bodemgeschiktheid en bodemverbetering. Niettemin heeft genoemde landbouwscheikundige zich in 1895 eenige malen begeven naar terreinen in de Preanger Regentschappen, door den resident aangewezen als geschikt om er grondmonsters te nemen. De dientengevolge — op den Boerangrang — verzamelde monsters werden sedert in het laboratorium aan chemisch onderzoek onderworpen. Voor het onderzoek van de reeds vroeger elders op Java verzamelde grondmonsters heeft dr. VAN ROMBURGH in April jl. de beschikking gekregen over een uit Nederland gezonden deskundige, dr. W. B. TROMP DE HAAS, tot dusver assistent bij het rijkslandbouwproefstation te Wageningen, doch thans speciaal voor de hooger bedoelde werkzaamheden (waarvoor het niet gelukt was een geschikt en bekwaam persoon in Indië te vinden) als assistent tijdelijk aan 's lands plantentuin verbonden.

Overigens wijdde in 1895 de chef der afdeeling zich ook aan het onderzoek van in den cultuurtuin gekweekte gewassen. De verdere resultaten van de onderzoekingen over thee, weder verricht met assistentie van den voor particuliere rekening bij de afdeeling aangestelden heer C. J. LOHMANN (zie vorig verslag, blz. 135), werden in een als bijlage bij het verslag van 's lands plantentuin over 1894 gevoegd rapport gepubliceerd. Met onderzoekingen naar de quantitatieve samenstelling van gronden, waarop thee wordt gecultiveerd, werd een begin gemaakt.

Bij de 4de (tijdelijke) afdeeling („Pharmacologisch laboratorium") werd door den chef, dr. W. G. BOORSMA, het onderzoek voortgezet naar de plantenstoffen in Nederlandsch-Indië, meer bepaaldelijk van bignoniaceeën, oleaceeën en loganiaceeën. Vermelding verdient voornamelijk het vinden van een uiterst vergiftig alkaloïd in de loganiacea spigelia anthelmia, een uit Amerika afkomstig plantje, dat in Indië op enkele plaatsen vrij menigvuldig voorkomt. Voorts werd het onderzoek aangevangen van twee nieuwe plantenfamiliën, namelijk die der scrophulaziaceeën en die der acanthaceeën, terwijl ook enkele planten, tot geheel andere familiën behoorende, werden onderzocht. De uitkomsten van al deze onderzoekingen zullen in de „Mededeelingen uit 's lands plantentuin" uitvoerig worden beschreven. Over de in het laboratorium afgezonderde kleurstoffen uit de zoogenaamde „ang khak" (een uit rijstkorrels bestaand Chineesch praeparaat) verscheen eene kleine verhandeling in deel XXXV (1895) van het Geneeskundig tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.

In de 5de afdeeling („Botanische tuin en bergtuin") werd door het graven van nog eenige vijvers eene groote uitbreiding aan de onderafdeeling voor moeras- en waterplanten gegeven. Een aantal planten werd naar het nieuwe klimplanten-kwartier overgebracht, terwijl de aanplanting van eenjarige gewassen met verschillende soorten werd verrijkt. Groote schade werd aan den „botanischen tuin" toegebracht door een buitengewoon zwaren bandjir in den nacht van 2 op 3 Juli 1895, toen de Tjiliwong op verschillende plaatsen buiten hare oevers trad, ten gevolge waarvan in het voor eenjarige gewassen bestemde gedeelte van den tuin vele planten wegspoelden. De schade aan de oevers werd zooveel mogelijk hersteld, terwijl een hooger gelegen stuk grond op het nieuwe terrein in orde werd gebracht om er de eenjarige gewassen op over te brengen. Door al deze buitengewone werkzaamheden kostte het de grootste inspanning om het gewone onderhoud van het oudere gedeelte van den tuin zoo weinig mogelijk te doen lijden. In den bergtuin te Tjibodas, waar eveneens een vijver voor water- en moerasplanten gereed kwam, werden de proeven met de cultuur van Japansche gewassen voortgezet. Hoewel het reeds bleek dat sommige van die gewassen daar minder goed slagen, zijn er andere, o. a. de

meeste Japansche bamboesoorten, welke zeer goed groeien.

Wat de 6de afdeeling („Bureau, bibliotheek en photographisch atelier") betreft, valt te vermelden dat zoowel de correspondentie als het aantal verzendingen van planten en zaden zich nog steeds uitbreiden, terwijl de bibliotheek èn door schenking èn door aankoop wederom zeer werd verrijkt. In het photographisch atelier werd, nadat door den teekenaar het nieuwe terrein was opgemeten, in aansluiting aan de bestaande kaart van den botanischen tuin eene nieuwe kaart vervaardigd op de schaal van 1:1000, en bovendien nog eene in 12 bladen op de schaal van 1:250, op welke laatste eene nauwkeurige aanwijzing voorkomt van alle in den tuin aanwezige boomen met de nummers onder welke zij in den catalogus geboekt staan. Aan een bij bedoeld atelier geplaatsten Javaanschen teekenaar werd gelegenheid gegeven om zich gedurende eenige maanden, naar de aanwijzingen van den toenmaals tijdelijk in Nederland vertoevenden directeur van 's lands plantentuin, voor gouvernements-rekening hier te lande te bekwamen in het lithographeeren.

De chef van de in 1894 aan 's lands plantentuin toegevoegde 7de (tijdelijke) afdeeling („Onderzoek der boschboomflora op Java"), de houtvester der 2de klasse S. H. Koorders, was gedurende de eerste vijf maanden van 1895 afwezig door zijne reis voor het instellen van een botanisch boschbouwkundig onderzoek in de Minahassa (zie vorig verslag, blz. 135), waar ruim 3000 herbarium-specimina werden verzameld met talrijke aanteekeningen over nut, inlandsche namen, enz., terwijl ook bloemen en vruchten op alkohol van daar werden medegebracht. Eene voorloopige determineering leerde dat de collectie rijk is aan nieuwe of zeer weinig bekende soorten. Van een 700-tal dier soorten ontving de plantentuin zaden of levende planten. In het laatst van het jaar maakte de afdeelings-chef gedurende een tweetal maanden een tocht in Midden- en Oost-Java. De derde aflevering van de door den heer Koorders en den tijdelijk aangestelden kruidkundige, dr. Th. Valeton, bewerkte „Bijdragen tot de kennis der boomsoorten van Java" zag het licht als n°. XVI van de „Mededeelingen uit 's lands plantentuin" (de eerste twee afleveringen verschenen als n°s. XI en XIV van de genoemde verzameling).

Met den bouw van het botanisch-chemisch laboratorium ten behoeve van de in 1894, geheel voor rekening van de Deli-plantersvereeniging te Medan, opgerichte 8ste (tijdelijke) afdeeling („Laboratorium voor botanische en chemische onderzoekingen betreffende de tabakscultuur in Deli") kwam men in 1895 gereed. De afdeelings-chef, dr. J. van Breda de Haan, keerde in Maart 1895 van zijne naar Europa ondernomen reis in Indië terug in gezelschap van dr. A. van Bijlert, vroeger directeur van het rijkslandbouwproefstation te Groningen (verg. vorig verslag, blz. 136 en 25(), die door den directeur van 's lands plantentuin werd aangesteld als scheikundige aan deze afdeeling. In April 1895 vertrokken beide heeren naar Medan, waar intusschen ook een gebouw was opgericht om als laboratorium en tijdelijke verblijfplaats dienst te doen. In Deli werd materiaal verzameld ter bestudeering van de bibiet- en andere ziekten van de tabak, welk materiaal reeds dadelijk aan een voorloopig onderzoek werd onderworpen. De werkzaamheden van dr. van Breda de Haan bepaalden zich overigens tot het aangeven van de wijze waarop de bibietziekte het best kon worden bestreden op grond van de tot dusver met de door hem genomen infectie-proeven verkregen resultaten (eerst gepubliceerd in deel V van het tijdschrift „Teysmannia", en vervolgens meer uitgebreid als n°. XV van de „Mededeelingen uit 's lands plantentuin"). Dat de aangegeven bestrijdingsmaatregelen doel treffen, meende men te mogen afleiden uit het min ernstige karakter dat deze ziekte schijnt aan te nemen. De chemicus dr. van Bijlert stelde zich op de hoogte van de formatie en samenstelling van den bodem in Deli, en nam de noodige grondmonsters mede naar Buitenzorg, waarheen hij en de afdeelings-chef medio September 1895 terugkeerden. Ten einde te Buitenzorg ook aan levende planten sommige verschijnselen nader te kunnen bestudeeren, werd, voorloopig voor den tijd van vijf jaren, een terrein in de nabijheid van den plantentuin gehuurd, waarvan beplanting en onderhoud onder toezicht van de 8ste afdeeling geschiedden.

Van de „Annales du jardin botanique de Buitenzorg" verscheen laatstelijk het XIIIde deel, bevattende een zevental verhandelingen, waarvan één van de hand van den directeur dr. Treub en één van die van den reeds genoemden dr. Hallier. Van de „Mededeelingen uit 's lands plantentuin" zagen (in 1896) een tweetal nummers (XV en XVI) het licht, welker inhoud reeds hiervóór werd besproken. In de rubriek „Korte berichten uit 's lands plantentuin" van het tijdschrift „Teysmannia" kwamen weder verschillende voor de practijk belangrijke rapporten voor, waaronder het reeds vermelde van dr. Janse over de „omo mentek", zoomede een van de hand van dr. van Breda de Haan over eene door „het zoogenaamde tabaks-aaltje" veroorzaakte ziekte in de Deli-tabak.

In verband met de toevoeging aan de rijkslandbouwschool te Wageningen van eene speciale afdeeling ten behoeve van de opleiding van landbouwkundigen voor Indië (wet van 4 December 1895; Nederlandsch Staatsblad n°. 211), is met den Gouverneur-Generaal in overleg getreden omtrent het denkbeeld om voor hen, die bij de bedoelde inrichting hunne theoretische studiën hebben voltooid, bij 's lands plantentuin te Buitenzorg de gelegenheid te openen ook practisch onderwijs in de beoefening van den Indischen landbouw te ontvangen.

§ 4. *Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid; wetenschappelijke werken van verschillenden aard; tijdschriften en nieuwsbladen.*

De aanwinsten van de verzamelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen waren in 1895 van zeer belangrijken aard. Aan het ethnographisch museum werden namelijk door de Regeering onder meer ter bewaring afgestaan de rijkssieraden van het voormalige sultanaat Atjeh, terwijl voorts fraaie verzamelingen ethnografica werden verkregen, afkomstig van de eilanden Nias en Nieuw-Guinea, van Boeleleng en Karang Asem op Bali, van Lombok, van de Victoria-eilanden (Duitsch Nieuw-Guinea) en uit Hadhramaut (Arabië). Onder de vele handschriften, waarmede de boekerij werd verrijkt, bevonden zich een groot aantal van Lombok afkomstige Balineesche. Van 's Genootschaps tijdschrift werd, sedert de opgaaf in het vorig verslag (blz. 136), deel XXXVIII voltooid, terwijl twee afleveringen verschenen van het XXXIXste, bevattende o. a. eene geographische en ethnographische beschrijving van de landschappen Korintji, Serampas en Soengei Tenang (op Sumatra) door den controleur der 1ste klasse E. A. Klerks. In de „Verhandelingen" verscheen als 1ste stuk van deel L eene bijdrage tot de kennis van het dialect van Sikka (Flores) door L. F. Calon, terwijl de reeks der „Notulen" van het Genootschap de 4de aflevering van deel XXXIII bereikte. Voorts verscheen een vierde druk van den door mr. J. A. van der Chijs bewerkten catalogus der numismatische verzameling van het Genootschap, en zagen verder als afzonderlijke uitgaven het licht de reeds op blz. 75 hiervóór vermelde vervolgdeelen van het „Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek" en van het „Daghregister van 't Casteel Batavia".

Het ledental van de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-Indië ging ook in 1895 weder achteruit. De verwachting, dat de publicatie van een onder ieders bereik vallend en toch wetenschappelijk werk, als dr. van Bemmelen's „Indische huisdieren" (verg. vorig verslag, blz. 136), de belangstelling in het streven der Vereeniging zou doen toenemen, werd dus niet verwezenlijkt. De Vereeniging heeft zich niettemin bereid verklaard om, overeenkomstig een daartoe door dr. van Bemmelen gedaan aanbod, ook diens verdere studies op populair-wetenschappelijk gebied op te nemen in haar tijdschrift, waarvan de reeks aangevuld werd met het LVste deel, bevattende o. a. het verslag van de gouvernements-kina-onderneming over 1894.

De Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw ging geregeld voort met de uitgave van haar tijdschrift, waarvan laatstelijk de 3de aflevering van deel LII het licht zag.

De maandelijksche vergaderingen van de Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië werden, zooals gewoonlijk, steeds druk bezocht. Van het op die bijeenkomsten verhandelde is een verslag te vinden in het tijdschrift der Vereeniging, waarvan de uitgave tot en met de 2de aflevering van het XXXVIste deel vorderde.

De „Afdeeling Nederlandsch-Indië" van het Koninklijk Instituut van ingenieurs ging voort de belangen van bouwkunde en industrie en de beoefening der technische wetenschappen te bevorderen. Van het afdeelingstijdschrift zag de jaargang 1894-1895 het licht, waarin o. a. is opgenomen het in § 3 hiervóór reeds vermelde, door den directeur van het observatorium te Batavia bewerkte overzicht van de tot dusver verkregen resultaten met de geregelde getij-waarnemingen in Nederlandsch-Indië.

Omtrent de werkzaamheden der Vereeniging voor oudheid-, taal-, land- en volkenkunde te Djokjokarta werd reeds het een en ander medegedeeld in § 2 hiervóór.

Van de „Veeartsenijkundige bladen", uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië, werd het IXde deel voltooid en verschenen twee afleveringen van het Xde deel.

Van de overige, hiervóór niet reeds genoemde, in Nederlandsch-Indië verschijnende periodieke geschriften vorderden in 1895 96

de uitgaaf van het „Tijdschrift voor het binnenlandsch bestuur" tot en met de 2de aflevering van het 13de deel, die van het „Indisch Militair Tijdschrift" tot de 6de aflevering van den XXVIIsten jaargang, en die van het „Recht in Nederlandsch-Indië" tot de 2de aflevering van het XLVIste deel, terwijl „Teysmannia" de 4de aflevering van den VIIden jaargang, het „Archief voor de Java-suikerindustrie" de 13de aflevering van den IVden jaargang, en het „Tijdschrift voor inlandsche geneeskundigen" de 1ste aflevering mede van den IVden jaargang bereikten. Het aantal periodieken vermeerderde met een jaarboekje voor de schutterijen in Nederlandsch-Indië, met een geïllustreerd maandblad van litterarischen en populair-wetenschappelijken aard, getiteld „Matahari terbit", zoomede met een vijftal couranten: het dagblad „Samarang-Courant", „Prange's advertentieblad", de tweemaal 's weeks te Medan verschijnende courant „de Oostkust", het weekblad „de Preangerbode", benevens het Maleische blad „Pertambahan". Daarentegen werd de uitgave van de couranten, getiteld „Malangsche drukkerij" en „Nieuws- en advertentieblad voor Probolinggo en omstreken" gestaakt.

Ten aanzien van de hier te lande gevestigde particuliere instellingen, die zich de verspreiding van kennis aangaande de Nederlandsche koloniën in het algemeen, dan wel uitsluitend aangaande Nederlandsch-Indië ten doel stellen, valt het volgende te melden.

Door het Koloniaal Museum te Haarlem werd gevolg gegeven aan het bestaande voornemen om een eigen laboratorium in te richten ten behoeve van het onderzoek van koloniale producten (zie vorig verslag, blz. 137), aan het hoofd van welke inrichting, met ingang van 1 Augustus 1895, geplaatst werd de gepensionneerde militaire apotheker bij het leger in Nederlandsch-Indië dr. M. Greshoff. Onder het groot aantal geschenken, waarmede de verzamelingen weder werden verrijkt, verdienen afzonderlijke vermelding: eene door den inspecteur van den civiel geneeskundigen dienst voor Java en Madura, den heer A. G. Vorderman, bijeengebrachte standaard-collectie Javaansche geneesmiddelen; voorts verschillende op de koffieteelt betrekking hebbende collecties, eene verzameling van voor de kinacultuur schadelijke insecten, benevens eene fraaie mineralogische collectie met betrekking tot de tinwinning op Billiton. Zooals gewoonlijk werden in het Museum zelf weder verschillende tijdelijke tentoonstellingen gehouden van ten geschenke ontvangen voorwerpen. Met de verstrekking aan scholen hier te lande van verzamelingen van koloniale producten ten dienste van het aanschouwelijk onderwijs kon weder worden begonnen, doch het beschikbare materiaal was niet voldoende om aan het groot aantal aanvragen te voldoen. Met de publiceering van het „Bulletin" van het Museum — waarvan het Juli-nummer van 1896 het jaarverslag over 1895 bevat — werd voortgegaan, terwijl eene tweede aflevering verscheen zoowel van het „Extra-nummer" van bedoeld Bulletin, bevattende eene beschrijving met platen van nuttige Indische gewassen door den reeds genoemden dr. Greshoff, als van de reeks afbeeldingen in lichtdruk van nuttige gewassen en cultures in de koloniën ten dienste van het onderwijs.

Het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië bleef alle zorg wijden aan de geregelde uitgaaf van de „Bijdragen", waarvan laatstelijk de 2de aflevering van deel XLVI het licht zag. Door genoemde wetenschappelijke instelling werd in 1894 gewezen op de wenschelijkheid om, na verkregen vergunning van de Britsche Regeering, afschrift te doen nemen van een aantal voor onze koloniale geschiedenis belangrijke archiefstukken over het tijdvak van 1603-1830, welke zich in het India Office te Londen bevinden. Nadat de gevraagde vergunning van Engelsche zijde welwillend was verleend, is omstreeks medio 1895, onder de belangelooze leiding van een namens het Instituut opgetreden bevoegd persoon (een destijds tijdelijk aan het India Office werkzame Nederlander), met het bewuste onderzoek, enz. een aanvang gemaakt. Ter tegemoetkoming in de onkosten aan het afschrijven verbonden, is aan het Instituut, ten laste der Indische geldmiddelen eene over drie jaren te verdeelen regeeringssubsidie van f 4500 verleend, onder voorwaarde dat de afschriften in 's Rijks archief zullen worden gedeponeerd. In den aanvang van 1896 waren reeds van een aantal der bewuste stukken uit het tijdvak 1815-1830 copieën vervaardigd. Een nader onderzoek zal moeten uitmaken in hoever die stukken voor openbaarmaking in aanmerking kunnen komen.

Het Indisch Genootschap ging voort met het publiceeren van zijne „Verslagen der algemeene vergaderingen".

Het tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam, dat de 3de aflevering van het XIIIde deel der 2de serie bereikte, bevatte, behalve een uitgebreid artikel van den hoogleeraar dr. C. M. Kan over het geographisch onderzoek van den Nederlandsch-Indischen archipel gedurende de laatste twee jaren, slechts enkele korte mededeelingen met betrekking tot bedoeld gebied.

Van de overige hier te lande verschijnende periodieken, die aan de Indologische wetenschap zijn gewijd, bereikte de „Indische Gids" den 18den jaargang, en het „Tijdschrift van Nederlandsch-Indië" den 25sten jaargang der nieuwe serie, terwijl de publicatie van de „Mededeelingen vanwege het Nederlandsche Zendelinggenootschap" tot het XLste deel, en de van regeeringswege gesubsidieerde uitgaaf van het „Internationales Archiv für Ethnographie" tot den IXden jaargang vorderden. Voorts zij nog gemeld dat in Januari jl., onder den titel „Insulinde", een nieuw aan koloniale belangen gewijd weekblad verscheen, bestemd om de plaats te vervullen van het weekblad „De Indische tolk", dat in Juni 1894 ophield te bestaan.

Van de hier te lande met financieelen steun der Regeering (zie het verslag van 1893, blz. 117) uitgegeven „Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië" verscheen laatstelijk de 8ste aflevering.

§ 5. *Landsdrukkerij, enz.*

Door de landsdrukkerij te Batavia werden — tegen vergoeding van zet- en drukloon — in 1895 afgeleverd 25 357 395 afdrukken van 3494 modellen ten dienste van verschillende landsadministratiën, benevens 3 172 276 afdrukken van 116 verschillende boekwerken, terwijl op last van het Gouvernement — dat is zonder het in rekening brengen van zet- en drukloon — bij gemelde inrichting de pers verlieten 13 boekwerken tot een totaal van 158 250 afdrukken. Onder de 25 357 395 afdrukken van diverse modellen zijn ook begrepen 84 517 afdrukken in inlandsche talen of in het Chineesch van in het Indisch-Staatsblad opgenomen verordeningen. Hiervan werden er gedrukt 51 in het Maleisch, 11 in het Javaansch, 9 in het Soendaasch, 7 in het Madureesch, 4 in het Boegineesch, 4 in het Makassaarsch en 30 in het Chineesch. Het totaal aantal afdrukken in 1895 geleverd bedraagt dus 28 687 921, welk totaal in 1894 bedroeg 28 115 406.

Volgens voorloopige opgaven bedroegen over 1895 de ontvangsten der landsdrukkerij f 213 126 en de uitgaven (met inbegrip van die hier te lande gedaan — ad f 78 548 — voor aankoop van drukletters, papier en andere benoodigdheden) f 176 332. Over 1894 werd, volgens definitieve gegevens, ten voordeele der inrichting ontvangen f 218 293 en daarvoor uitgegeven f 201 997 (onder welk laatste bedrag f 111 270 in Nederland). Aan overwerkgelden werd in 1895 f 293 meer betaald dan in 1894.

De opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen omtrent de in Indië bestaande particuliere drukkerijen (p. m. een 40-tal) zijn, als naar gewoonte, bijeengebracht in eene bij hoofdstuk **O**, afd. V, van dit verslag behoorende lijst van fabrieken en andere industrieele inrichtingen.

III. Eeredienst.

Onder de bijlagen van dit verslag zal men aantreffen eene in Indië samengestelde kaart, aantoonende de godsdiensten welke in de verschillende streken van den Nederlandsch-Indischen Archipel door de inlandsche bevolking worden beleden. Deze zoogenaamde „godsdienstkaart" doet tevens zien waar onder inlandsche Christenen of voor het zendingswerk onder Mohammedanen en heidenen hetzij Protestantsche hulppredikers, Europeesche zendelingen (Protestanten) en inlandsche hulpzendelingen (Protestanten), hetzij Roomsch-katholieke geestelijken (pastoors of missionarissen) en Roomsch-katholieke inlandsche leeraars werkzaam waren. [1])

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

Alvorens het in 't vorig verslag (blz. 138) bedoelde overleg met het „Bestuur over de Protestantsche Kerken in Nederlandsch-Indië" over wederzijds wenschelijk voorkomende wijzigingen in de organisatie, enz der Indische Protestantsche Kerk weder op te vatten, heeft de Indische Regeering in Mei jl. het gevoelen gevraagd van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid zoowel nopens de laatstelijk (in April 1893) door gemeld Kerkbestuur gedane voorstellen als nopens de vraag omtrent welke andere punten z. i. alsnog nader overleg met dit college raadzaam zou wezen.

[1]) Onder de „inlandsche hulpzendelingen" (Protestanten) rangschikt de kaart ook, echter niet volledig (bijv. niet voor de residentie Amboina), de bij *gevestigde* inlandsche Christengemeenten geplaatste „inlandsche leeraars", van wie op de volgende bladzijde sprake is. Vermits bij de samenstelling van de kaart niet dezelfde bronnen zijn gevolgd als welke voor de (latere) opmaking van de bij dit hoofdstuk tevens behoorende bijlage Z ten dienste stonden, doen zich overigens hier en daar tusschen de kaart en bedoelde bijlage Z verschillen in de cijfers of standplaatsen voor.

Een algemeen overzicht van de Europeesche Protestantsche gemeenten, behoorende tot de „Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië", en van de bij die Kerk aangesloten gevestigde inlandsche Christengemeenten, alsmede van haar zielental, is vervat in de als bijlage Z aan dit verslag toegevoegde statistiek, meerendeels opgemaakt naar de over 1895 ingekomen gegevens [1]). Daar de cijfers over 't geheel niet aanmerkelijk verschillen met die over 1894, in 't vorig verslag (blz. 138) vermeld, en bovendien voor sommige ressorten, bij gemis aan nieuwere gegevens, geheel of ten deele nog met opgaven over laatstgenoemd jaar moet worden volstaan, meent men zich kortheidshalve tot eene verwijzing naar de aangehaalde bijlage te mogen bepalen.

Predikanten, enz. Van de organiek toegestane 39 predikanten waren er op ult. 1895, evenals het jaar te voren, 33 in functie. Wel vertrokken er 2 met verlof (één voor twee jaren wegens ziekte en de andere voor één jaar wegens langdurigen dienst) en werd één op verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen [2]), terwijl nog een ander, overeenkomstig zijne aanvraag, voor den tijd van één jaar, met behoud van bezoldiging, enz., van zijn dienstwerk werd ontheven (November 1895) om zich zoolang onverdeeld aan een ander nuttig doel te kunnen wijden (de verwezenlijking van het denkbeeld tot stichting van een landbouwdorp voor Indo-Europeanen), maar daarentegen trad één der 3 predikanten, die op ult. 1894 met buitenlandsch verlof afwezig waren, in Indië weder in functie [3]), terwijl 3 voor den Indischen dienst nieuw uitgezonden predikanten hun dienstwerk aanvaardden.

De op ult. 1894 onvervulde standplaatsen Rembang en Madioen werden in 1895 weder bezet, doch daarentegen geraakten vacant en waren bij het eind van het jaar nog onbezet Tandjong Pinang (Riouw) en Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Ook werd weder voorzien in de vacature van tweede-predikant te Samarang. Daarentegen kon de in 1895 opengevallen plaats van een der twee predikanten te Amboina niet worden vervuld; den aldaar overgebleven predikant werd een hulpprediker der inlandsche Christengemeenten ter zijde gesteld. De drie sedert lang onbezette predikantsplaatsen te Bonthain (Celebes), Ternate en Koepang (Timor) werden mede tijdelijk door een hulpprediker bediend. Te Bandjermasin werd de waarneming van den dienst van predikant voorloopig aan den ter plaatse gevestigden zendeling-leeraar opgedragen.

Aan den predikant te Bandong (Preanger Regentschappen) werd, met het oog op het toenemend aantal Protestanten te Garoet, opgedragen (gouvernementsbesluit dd. 8 Augustus 1895 n°. 9) die gemeente voortaan, instede van vier malen, zes malen 's jaars kerkelijk te bezoeken, terwijl dien leeraar tevens vergund werd zijne kerkelijke dienstreizen naar de gemeente te Tjiandjoer uit te strekken tot de contrôle-afdeeling Tjipoetri (daaronder begrepen het bezoeken van het van gouvernementswege gesubsidieerde gezondheids-etablissement te Sindanglaija).

Ter voorziening, onder de leiding van den naastbij gevestigden predikant, in de godsdienstige behoeften der tot de Protestantsche gemeente op enkele garnizoensplaatsen behoorende mindere militairen en minder gegoede andere gemeenteleden waren bij het einde van 1895 3 (Europeesche) godsdienstleeraars werkzaam, en wel te Malang (Pasoeroean), Gombong (Bagelen) en op Lombok. Ter vervulling van de in Juli 1895 opengevallen vierde plaats — te Willem I (Samarang) — werd in het voorjaar van 1896 van hier uitgezonden een door de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam opgeleid persoon, die echter, bij aankomst in Indië, bestemd werd voor Malang, waar kort te voren (in April jl.) de bewuste werkkring door eervolle ontheffing van den titularis mede was opengevallen.

Van de 26 aan 's lands dienst verbonden hulppredikers ten dienste van inlandsche Christengemeenten waren er bij het einde van 1895, evenals op ult. 1894, 24 in Indië werkzaam en 2 met verlof in Europa [4]). Echter waren 2 van de bedoelde 24 in functie zijnde titularissen tijdelijk elders werkzaam dan in de hun aangewezen ressorten Kisser c. a. en Letti c. a. (beide in de residentie Amboina). De een bleef namelijk belast met den dienst van den ontbrekenden predikant bij de Europeesche gemeente te Bonthain (Celebes), terwijl de ander alleen gedurende de eerste maanden des jaars nog ter hoofdplaats Amboina werkzaam bleef om behulpzaam te zijn in de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt (verg. vorig verslag, blz. 138), doch in Mei 1895 optrad als tijdelijke vervanger van den toen met eenjarig verlof naar Europa vertrokken hulpprediker [5]) van Allang, mede op het eiland Amboina. In het ressort Letti c. a. was tijdelijk een inlandsch leeraar geplaatst, en het dienstwerk in het ressort Kisser c. a. werd waargenomen door den hulpprediker van Haroekoe (residentie Amboina), wien te dien einde bij gouvernementsbesluit dd. 22 Juni 1895 n°. 9 is opgedragen zich viermalen 's jaars derwaarts te begeven. Daar ook het ressort Wammer c. a. (Aroe-eilanden) een hulpprediker miste (ook daar is tijdelijk een inlandsche leeraar geplaatst) waren er dus bij het einde van 1895 van de tot dusver organiek aangewezen 25 standplaatsen van hulppredikers 22 bezet (verg. de hiervóór aangehaalde bijlage Z). Buiten de bedoelde 25 ressorten treft men nog verscheidene plaatsen aan, waar mede inlandsche Christengemeenten of afdeelingen daarvan gevestigd zijn; aldaar behoort het dienstwerk onder bedoelde gemeenteleden tevens tot de taak van den predikant of de predikanten in de betrokken kerkelijke afdeeling. Voorts zijn eenige, ten deele in den laatsten tijd gestichte, inlandsche Christengemeenten op de Dammer-, Babber- en Tenimber-eilanden (residentie Amboina) nog niet bij eenig hulppredikers-ressort ingedeeld, maar voorloopig toevertrouwd aan de zorg van eenige derwaarts gezonden Amboineesche godsdienstonderwijzers. Bedoelde gemeenten worden jaarlijks door een der predikanten van Amboina bezocht. Het vorenstaande geldt ook voor gemeenten op de noordwaarts van de Babber-groep gelegen eilanden Teon, Nila en Saroea.

Het aantal der bij Indisch Staatsblad 1870 n°. 125 bedoelde inlandsche leeraars daalde in 1895 van 132 tot 130, daar geen nieuwe tot die bediening werden toegelaten en, door overlijden en ontslag, twee plaatsen openvielen. Van hen waren er 2 op Java werkzaam (één onder de inlandsche Christen-militairen te Magelang in Kadoe, en één, tot wiens plaatsing in 1895 werd overgegaan, in de residentie Bantam, ten einde, ter standplaats Rangkas Betoeng, te voorzien in de godsdienstige behoeften der in de afdeelingen Lebak en Tjiringin als politiedienaren geplaatste Amboineesche Christenen). Van de overige 128 waren er respectievelijk 77, 45 en 4 bescheiden in de residentiën Menado, Amboina en Timor en onderhoorigheden; voorts 1 op Batjan (residentie Ternate) en 1 te Kotta Radja (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden).

Ter opleiding voor bedoeld ambt werden in 1895 9 inlandsche jongelieden aangenomen, terwijl een gelijk aantal zoodanige kweekelingen moest worden afgeschreven (2 door overlijden en 7 door ontslag), zoodat op het eind van 1895 het totaal van 70 behouden bleef, die zich, ten getale van 27, 34, 5 en 4, voor hunne bestemming bekwaamden onder de leiding van den hulpprediker respectievelijk te Amboina, Tomohon (Menado), Babauw (Timor) en Baä (Rotti). Bij gouvernementsbesluit dd. 2 Maart 1896 n°. 14 werd machtiging verleend om, zoolang zulks met de behoefte aan dergelijke kweekelingen in de overige hulppredikers-ressorten is overeen te brengen, het aantal kweekelingen van laatstbedoelden hulpprediker, met het oog op het groot aantal inlandsche Christenen in zijn ressort, tijdelijk met één te vermeerderen en dus op 5 te brengen.

Openbare eeredienst; godsdienstonderwijs. De over 1894 aan de gemeenten te Salatiga en Ambarawa (Samarang) als tegemoetkoming in de kosten van den openbaren eeredienst toegestane bedragen van f 25 en f 20 's maands werden ook in 1895 ten behoeve van die gemeenten beschikbaar gesteld. Tevens werd voor de bezoldiging van een koster en een bediende bij de gemeente te Kotta Radja (Atjeh en onderhoorigheden) tijdelijk f 40 's maands toegestaan.

Gedurende 1895 werden op 36 plaatsen op Java en Madura

[1]) Omtrent de niet onder het Protestantsch Kerkbestuur ressorteerende gemeenten te Batavia en Soerabaija: de „Britsche Protestantsche Gemeente" te Batavia, de „Christelijk Gereformeerde Kerk" aldaar en de „Gereformeerde Kerk" te Soerabaija zijn weder geen mededeelingen ontvangen; zie echter, wat de twee laatstbedoelde kerkelijke vereenigingen betreft, het slot van noot *a* in bijlage Z hierachter.

[2]) Zoowel in deze vacature als in die, ontstaan door het nog in 1895 verleende eervol ontslag uit 's lands dienst aan een der drie predikanten, die zich op ult. 1894 met verlof in Europa bevonden, is sedert voorzien door de uitzending in de eerste helft van 1896 van twee nieuwe predikanten.

[3]) Van de beide anderen hield met 1 October 1895 één op tot den Indischen dienst te behooren (verg. de voorgaande noot), terwijl de andere in Mei jl. naar Indië terugkeerde.

In de eerste helft van 1896 zijn nog drie predikanten ontvallen: 2 in Indië dienstdoende titularissen (door overlijden en door eervol ontslag uit 's lands dienst) en 1 van de in 1895 met verlof herwaarts gekomenen, wien hier te lande eervol ontslag uit 's lands dienst werd verleend. Ter voorziening in twee dezer vacatures zijn reeds de noodige stappen gedaan.

[4]) Eén die in 1894 en één die in 1895 herwaarts was gekomen. In Mei en Juli jl. zijn beiden naar Indië teruggekeerd. In de eerste helft van 1896 hebben daarentegen weder 2 hulppredikers, na bekomen eenjarig verlof wegens langdurigen dienst, tijdelijk hunne betrekking nedergelegd.

[5]) Tegenover diens vertrek stond in 1895 de herplaatsing van een van verlof teruggekeerden hulpprediker, in 1894 herwaarts gekomen.

(4 meer dan in 1894) en 2 in de buitenbezittingen (hetzelfde getal als in 1894), waar geen predikanten bescheiden waren, aan daartoe door het Kerkbestuur aangewezen personen en overigens op de bekende voorwaarden (zie het verslag van 1893, blz. 119) toelagen van f 30 's maands uit 's lands kas toegekend voor het geven van godsdienstonderwijs aan de Europeesche jeugd.

Voor het godsdienstonderwijs bij inlandsche Christengemeenten (op 1 na, alle in de residentie Amboina) werd ook voor 1895 f 848 's maands uitgekeerd.

Zendingsgemeenten. De hiervóór reeds vermelde bijlage Z bevat de voor zooveel doenlijk verzamelde gegevens nopens den omvang der verschillende zendingsressorten in Indië bij het einde van het jaar 1895, met aanduiding van het aantal voor rekening der verschillende genootschappen of vereenigingen daarbij werkzame zendelingen. Uit die bijlage blijkt tevens, in aansluiting aan de reeds verleden jaar gedane opgaven over de eerste zeven maanden van 1895, dat in het tijdvak van 1 Augustus 1895 tot ult. Juli 1896 aan een 13-tal zendeling-leeraren, sedert kort in Indië aangekomen of zich daartoe niet vroeger aangemeld hebbende, dan wel die tot dusver — voor zooveel noodig met voorkennis van de Indische Regeering — waren werkzaam geweest in aan het gouvernementsgebied grenzende landschappen, de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating tot uitoefening van hun dienstwerk werd verleend, terwijl voorts aan een 4-tal, die reeds vroeger waren toegelaten, de admissie werd verleend in eene andere streek of voor een minder beperkt gebied in de streek hunner vroegere toelating. Schier al deze vergunningen betroffen bestaande zendingsressorten. Alleen werd een nieuw arbeidsveld voor de zending geopend (verg. ook blz. 30 hiervóór) door de in April jl. verleende toelating aan een door de Utrechtsche Zendingsvereeniging in Juli 1895 naar het gouvernement Celebes en onderhoorigheden afgevaardigden zendeling-leeraar, om zijn dienstwerk uit te oefenen in de gouvernementslanden van genoemd gewest. Bedoelde zendeling heeft zich voorloopig gevestigd te Bonthain (afdeeling Zuiderdistricten), met het doel om van uit die standplaats, waar hij zich intusschen verder oefent in de Makassaarsche taal, tochten te maken naar plaatsen, die voor het stichten van een zendingspost in aanmerking zouden kunnen komen. (In de eerste helft van 1896 is door dezelfde Vereeniging nog een tweede zendeling naar Zuid-Celebes afgevaardigd.) Overigens was ook nieuw de in Januari jl. aan een zendeling van de Ermelosche Zendingsvereeniging verleende vergunning (dezelfde die als evangelist aan de militaire expeditie naar Lombok was verbonden geweest), uitsluitend om werkzaam te zijn onder de te Sawah Loento (Padangsche Bovenlanden) bij de gouvernements-kolenontginning tewerkgestelde veroordeelden tot dwangarbeid.

Omtrent de vraag of het raadzaam kan worden geacht zendelingen in de residentie Soerakarta toe te laten (blz. 139 van het vorig verslag) is, op last van de Indische Regeering, door den resident nader in overleg getreden met den soesoehoenan, die tegen zoodanige toelating gekant blijft. In 1892 was van twee zijden voor zoodanige toelating vergunning gevraagd (verg. het verslag van 1893, blz. 120). Vermits een dier aanvragen, waarop sedert niet was teruggekomen, geoordeeld werd buiten beschikking te kunnen blijven, werd op de andere (nog in 1894 herhaalde) aanvraag, die van den toenmaals te Madioen, thans te Samarang, gevestigden zendeling-leeraar, in dienst van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam, bij gouvernementsbesluit dd. 24 Mei 1896 n°. 36 afwijzend beschikt. [1])

Sedert de opgaaf in 't vorig verslag tot ult. Juli 1896 werd de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating ook verleend aan eenige inlandsche hulpzendelingen, en wel aan 1 voor de afdeeling Japara der residentie van dien naam, en aan 10 voor verschillende ressorten van de afdeelingen Toba en Silindong, Padang Lawas, Mandheling en Angkola en Siboga (residentie Tapanoli).

Blijkens voormelde bijlage Z telde men op ult. 1895 in de verschillende zendingsressorten van Nederlandsch-Indië 103 zendelingen, daaronder begrepen enkele in dat jaar aangekomen nieuwe zendelingen, wien nog geen eigen dienstkring was aangewezen, doch ongerekend de met verlof naar Europa tijdelijk afwezigen en ongerekend ook 2 (in de Minahassa), die geen eigenlijken zendingsarbeid verrichtten, maar met een bijzonderen werkkring ten dienste der zending waren belast: één te Tanawangko voor de zendingpers en één te Tomohon voor de opleiding van inlandsche onderwijzers-godsdienstvoorgangers. Overigens waren op Java gevestigd twee „zendeling-artsen", waarvan de een verbonden was aan den zendingspost te Modjowarno (residentie Soerabaija) en de andere, na zich eerst op den zendingspost Poerworedjo (residentie Bagelen) te hebben opgehouden, laatstelijk, ter voortzetting zijner taalstudiën, te Soerakarta verblijf hield. De hoogerbedoelde 103 zendelingen, die allen uitsluitend komen ten laste van particuliere vereenigingen, uitgenomen de 7 op de Sangi- en Talaut-eilanden, welke eene toelage uit 's lands kas genieten, waren verdeeld als volgt: Java 32, Sumatra (met Nias en de Batoe-eilanden) 40 (hieronder 2 die in Toba in niet tot ons gebied behoorende landschappen werkzaam waren), Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 10, Zuid-Celebes 1, Gorontalo en Sangi- en Talaut-eilanden (residentie Menado) 9, Boeroe (residentie Amboina) 1, Halmaheira en Nieuw-Guinea (residentie Ternate) 7, en Soemba en Savoe (residentie Timor) 3.

Statistische opgaven omtrent de zending op Java zijn weder niet volledig bijeen te brengen. Het volledigst zijn de opgaven betreffende het zielental: 1°. der zendingsposten, welke het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam op genoemd eiland onderhoudt, welke zendingsposten, hoofdzakelijk die te Modjowarno (Soerabaija), Kendalpaijak (Pasoeroean) en Kediri, op ult. 1895 (in rond cijfer) ruim 6800 gedoopten telden, en 2°. der door de zendelingen van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam bediende zendingsgemeenten in West-Java, welke uit ruim 1400 gemeenteleden zouden bestaan. Aangaande het arbeidsveld van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen (onder Battaks, Niassers en Dajaks) wordt in de jaaropgaven van gemeld Genootschap vermeld dat gedurende 1895 het zielental der zendinsgemeenten in de Battaklanden c. a. op Sumatra steeg (in ronde cijfers) van 31 000 tot 33 000, op Nias van 1800 tot 2100 en op Borneo van 1600 tot 1650. Voor de Sangi- en Talaut-eilanden kwam men blijkens het vorig verslag (blz. 140) tot een totaal (alleen voor eerstgenoemde eilanden) van p. m. 37 000 inlandsche Christenen. Indien de voor dit verslag nopens de vijf zendingsressorten op de Sangi-eilanden ingekomen vollediger gegevens ook als juister mogen aangemerkt worden, dan zou het zielental der Christengemeenten aldaar op p. m. 59 000 zijn te stellen, welk verschil uitsluitend hierdoor veroorzaakt wordt dat de 20 gemeenten in het ressort Taboekan op Groot-Sangi, waaromtrent men zich tot dusver met verouderde gegevens moest behelpen, thans gezegd worden niet ruim 5500, maar ruim 26 000 zielen te tellen. Omtrent de Talaut-eilanden zijn thans mede opgaven ingekomen, volgens welke het zielental der Christengemeenten in de twee zendingsressorten aldaar 3677 bedraagt (indertijd — zie het verslag van 1893, blz. 119, — werd daarvoor bij raming opgegeven p. m. 4000). Opmerking verdient dat, terwijl onder de bedoelde totalen van 59 000 en 3677 zich respectievelijk 26 183 en 1957 volwassenen zouden bevinden, van dezen slechts 4981 en 162 als „lidmaten" worden vermeld. De zendingsressorten in andere gedeelten der buitenbezittingen zijn veelal nog van geringen omvang. Eene uitzondering maken de 7 zendingsgemeenten op Savoe (residentie Timor), gezamenlijk tellende ruim 4500 zielen.

Wat in de bestuursberichten over 1895 omtrent de zending voorkwam, heeft reeds zijne plaats gevonden in hoofdstuk C van dit verslag (verg. blz. 14, 19, 28 en 31).

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

Gedurende 1895 ging het aantal dienstdoende Roomsch-katholieke geestelijken in Nederlandsch-Indië terug van 50 tot 49, doordien er 1 overleed (behoorende tot de 25 uit 's lands kas bezoldigden) en 3 met verlof naar Europa vertrokken (waaronder 1 als voren), terwijl 3 nieuwe in Indië aankwamen, die door de Indische Regeering erkend werden als geestelijken buiten bezwaar van den lande [2]). In verband met de twee voormelde vacatures onder de 25 van landswege bezoldigde geestelijken traden 2 anderen, die tot dusver buiten bezwaar van den lande in Indië dienst deden, in het genot van landstraktement. Van de bedoelde 25 geestelijken werden op ult. 1895 bezoldigd: de Apostolisch Vicaris als geestelijke van den 1sten rang; 22 pastoors en onderpastoors als geestelijken van den 2den rang, en 2 geestelijken (1 pastoor — die te Singkawang in de Westerafdeeling van

[1]) In de residentie Djokjokarta telde men, volgens de bestuursopgaven van 1895, 1037 Javaansche Christenen, verdeeld over 84 dessa's met 13 kerken. Gegevens omtrent die Christengemeenten werden van den kant der zending niet ontvangen. Een der voor de residentie Djokjokarta toegelaten zendelingen van de „Zending der Gereformeerde Kerken in Nederland onder Mohammedanen en heidenen" maakte in October 1895 voor het eerst met dit arbeidsveld kennis, welk kort bezoek in November werd herhaald. Het voornemen, om nog in 1895 meer gemeenten in Djokjokarta te bezoeken, moest door ziekte van den zendeling uitgesteld worden.

[2]) Tot aanvulling van het personeel der Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch-Indië zijn zeer onlangs een viertal geestelijken van hier vertrokken, tot wier erkenning, met het oog op hunne mogelijke latere opneming onder de van landswege bezoldigde geestelijken, aan de Indische Regeering de noodige machtiging is verleend.

Borneo — zoomede 1 der hulppriesters) als geestelijken van den 3den rang. [1]) Tot de 24 geestelijken buiten bezwaar van den lande behoorden op ult. 1895 1 pastoor, 16 hulppriesters en 7 missionarissen. Volgens eene opgaaf van ult. 1894 werden de toen in het Vicariaat dienstdoende 50 geestelijken „voor het missiewerk en het onderwijs" bijgestaan door 27 broeders en 220 zusters van verschillende congregatiën.

Van de 14 „statiën" of kerkelijke afdeelingen, meer bepaaldelijk Europeesche gemeenten omvattende, en tellende, met inbegrip van de militairen, eene Roomsch-katholieke bevolking van 22 717 Europeanen en 1279 Christen-inlanders en Christen-Chineezen, bleef de statie Soengeislan op Banka ook gedurende 1895 onbezet (zij wordt echter eens of tweemaal per jaar door een der geestelijken van Batavia bezocht). In de overige 13 Europeesche „statiën" waren 30 geestelijken bescheiden, daaronder gerekend de tijdelijk te Tandjong Sakti (residentie Benkoelen) werkzame hulppriester, wien aanvankelijk de hoofdplaats Padang als standplaats was aangewezen. Voor de drie kerkelijke afdeelingen (Menado, Larantoeka en Maumeri), omvattende de tot de Roomsch-katholieke Kerk behoorende gevestigde inlandsche Christengemeenten in de residentiën Menado, Amboina, Ternate en Timor, waren 11 geestelijken aangewezen, doch 1 daarvan, een der onderpastoors van Maumeri op Flores, bevond zich tijdelijk op den zendingspost te Bomphia in Oost-Ceram. Op andere zendingsposten waren de 8 overige geestelijken als missionarissen bescheiden. De gevestigde inlandsche gemeenten telden gezamenlijk 24 678 en de zendingsposten gezamenlijk 3105 Roomsch-katholieke inlanders, terwijl zich in die ressorten nog bovendien bevonden respectievelijk 169 en 36 Europeesche Roomsch-katholieken. Bij samentrekking van de opgaven omtrent het zielental komt men tot een totaal van 51 984 Roomsch-katholieken (22 922 Europeanen en 29 062 inlanders en Chineezen), tegen 48 873 op ult. 1894.

De in Augustus 1893 geautoriseerde missie te Kessewooi of Kessoewi (onderafdeeling Ceramlaut en Goram der residentie Amboina) werd in den loop van 1895 opgeheven.

De verschillende statiën en zendingsposten vindt men gedetailleerd opgegeven aan het slot van bijlage Z hierachter, waarin tevens worden vermeld het aantal geestelijken, het zielental en, ten deele, ook het aantal in 1895 gedoopten en dat der in dat jaar ingezegende huwelijken.

Van de indertijd verleende vergunning tot voorbereiding van eene missie op Bali werd ook gedurende 1895 geen gebruik gemaakt. Daarentegen werd uitvoering gegeven aan het plan om in Zuidwestelijk Nieuw-Guinea eene missie te beproeven, en wel te Kapaur (Skroë) nabij den zuidelijken ingang der Mac Cluer-golf. Met goedkeuring van de Indische Regeering (gouvernementsbesluit dd. 28 November 1895 n°. 4) werd voorloopig met de bediening van die proefmissie tevens belast de hooger bedoelde onderpastoor van Maumeri, die tijdelijk op Oost-Ceram, ter standplaats Bomphia, was werkzaam gesteld. Over sommige der Roomsch-katholieke zendingsposten is reeds het een en ander gezegd in hoofdstuk C (verg. blz. 15, 25 en 31 hiervóór).

Op verschillende aanvragen van de zijde van het Vicariaat, om op 's lands kosten kerkelijke dienstbezoeken te doen plaats vinden buiten de vaste dienstreizen, werd door de Indische Regeering weder gunstig beschikt. Om door den Bisschop zelf te worden ondernomen, werden de volgende dienstbezoeken toegestaan: een naar de statie Cheribon, een naar de gewesten Samarang, Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Kediri, Celebes en onderhoorigheden en Timor en onderhoorigheden, en een naar de Padangsche Benedenlanden en de Padangsche Bovenlanden (gouvernement Sumatra's Westkust), Banka en Oostkust van Sumatra. Wijders werden in 1895, met speciale machtiging der Regeering, nog de volgende kerkelijke reizen ondernomen: 1°. door den geestelijke te Kotta Radja (Atjeh) naar de Noordelijke havens van Sumatra's Westkust, ressorteerende onder de statie Padang, namelijk Goenoeng Sitoli (eiland Nias), Singkel, Baros, Siboga, Natal, Aijer Bangies en Priaman; 2°. door een der geestelijken ter hoofdplaats Menado tweemalen naar andere streken in het gewest van dien naam en eens naar de residentie Ternate; 3°. door den missionaris op het eiland Kessewooi (sedert naar de Key-eilanden verplaatst) tweemalen naar andere gedeelten der residentie Amboina; 4°. door een der geestelijken te Soerabaija naar Bali, en 5°. door een der geestelijken te Batavia naar de residentie Lampongsche Districten. Overigens werd bij gouvernementsbesluit dd. 11 Mei 1895 n° 3 nog machtiging verleend (zonder dat evenwel blijkt in hoever daarvan is gebruik gemaakt) om in den verderen loop van dat jaar het eiland Lombok zoo noodig acht malen voor rekening van den lande kerkelijk te doen bezoeken door een der geestelijken te Soerabaija. Ten aanzien van de Roomsch-katholieke gemeenten in de gewesten Westerafdeeling van Borneo en Billiton, uitmakende de „statie" Singkawang, werd bij gouvernementsbesluit dd. 2 Maart 1896 n°. 18 eene regeling getroffen in dien zin, dat zij twee malen 's jaars op 's lands kosten door den dienstdoenden geestelijke van Singkawang (afdeeling Sambas van eerstgenoemd gewest) kunnen worden bezocht, met vrijlating om die kerkelijke bezoeken, voor zooveel de afdeeling Sintang derzelfde residentie betreft, op te dragen aan een in die afdeeling gevestigden Roomsch-katholieken geestelijke. Met opzicht tot de vaste dienstbezoeken aan de gemeenten in het tot de „statie" Buitenzorg behoorende regentschap Tjiandjoer (residentie Preanger Regentschappen) werd voorts machtiging verleend (Indisch Staatsblad 1895 n°. 128) deze ook te doen geschieden door een der geestelijken uit de „statie" Batavia.

In 1895 werden, op de bekende voorwaarden, voor het geven van Christelijk onderwijs aan de Roomsch-katholieke jeugd toelagen ad f 30 's maands toegekend ten behoeve van 34 gemeenten. Ook werd in 1895 wederom, tot gelijk bedrag als vroeger, eene kleine tegemoetkoming in de kosten van den openbaren Roomsch-katholieken eeredienst verleend aan de gemeente te Soerabaija.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

Voor zooveel met betrekking tot eenig gewest op of buiten Java in 1895 op Mohammedaansch gebied het een of ander de aandacht trok, is daarvan reeds gewag gemaakt in de mededeelingen, voorkomende in hoofdstuk C van dit verslag. Met het oog op hetgeen in 't vorig verslag (blz. 141) is gezegd omtrent de geringe waarde der gebruikelijke statistische opgaven betreffende het aantal en het bezoek der Mohammedaansche godsdienstscholen, is er ook thans geen nut in gezien de ingekomen opgaven dienaangaande op te nemen.

Terwijl, voor zoover aan het bestuur bleek, het aantal belijders van den Islam die in 1895 uit de buitenbezittingen ter bedevaart naar Mekka gingen, over 't geheel genomen, stationnair bleef (tegenover toeneming in sommige gewesten stond vermindering in andere), was op Java en Madura algemeen de deelneming aan de bedevaart veel grooter dan in vorige jaren, over de vermoedelijke redenen van welk verschijnsel reeds met een enkel woord gehandeld is op blz. 3 hiervóór.

Het volgende driejarig overzicht bevat gewestelijke opgaven nopens het aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken en aldaar teruggekeerde Mekkagangers.

GEWESTEN.	Aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Aantal voor de bedevaart der onderstaande jaren zich te Djeddah (Arabië) bij ons consulaat aangemeld hebbende en als Nederlandsch-Indische onderdanen erkende bedevaartgangers.			Aantal in Nederlandsch-Indië teruggekeerde bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).		
	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
JAVA EN MADURA.									
Bantam	607	579	931	570	446	363	441	582	257
Batavia	126	154	229	206	252	263	102	201	142
Krawang	41	20	52	38	8	19	27	11	12
Preanger Regentschappen	747	440	1090	761	427	318	617	396	216
Transporteeren	1521	1193	2302	1575	1133	963	1187	1190	627

[1]) Het voornemen bestaat om, wanneer de daarvoor bij de Indische ontwerp-begrooting voor 1897 aangevraagde fondsen worden toegestaan, voortaan landsbezoldiging in de 3de klasse toe te leggen, in stede van aan 2, aan 10 geestelijken. Overigens komen sedert 1 Januari 1892 nog ten laste van 's lands kas 3 inlandsche of met hen gelijkgestelde Roomsch-katholieke hulpleeraars.

GEWESTEN.	Aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Aantal voor de bedevaart der onderstaande jaren zich te Djeddah (Arabië) bij ons consulaat aangemeld hebbende en als Nederlandsch-Indische onderdanen erkende bedevaartgangers.			Aantal in Nederlandsch-Indië teruggekeerde bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).		
	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
Per transport.	1521	1193	2302	1575	1133	963	1187	1190	627
Cheribon	184	194	367	163	129	103	119	105	104
Tagal	128	83	109	114	62	81	88	52	39
Pekalongan	112	46	71	47	103	40	39	94	30
Samarang	168	171	293	117	152	157	88	500	a) 267
Japara	44	84	101	37	54	54	47	53	56
Rembang	82	49	259	42	55	43	40	52	32
Soerabaija	687	829	1220	453	648	854	377	531	725
Pasoeroean	144	197	259	175	115	187	128	114	151
Probolinggo	64	66	100	28	54	54	21	49	49
Bezoeki	108	124	165	107	112	111	80	107	88
Banjoemas	45	64	172	59	38	56	56	46	39
Bagelen	144	133	473	178	56	127	136	52	92
Kadoe	39	84	149	43	39	71	31	39	51
Djokjokarta	27	28	95	35	25	38	30	28	22
Soerakarta	27	5	60	34	11	11	35	5	11
Madioen	29	61	b) 121	25	35	38	41	62	47
Kediri	72	70	169	72	48	47	57	45	39
Madura	272	354	603	273	259	374	220	204	302
Totalen	3897	3835	7088	3577	3128	3409	2820	3328	2771
BUITENBEZITTINGEN.									
Sumatra's Westkust	1564	1194	568	1612	1128	559	850	726	387
Benkoelen	105	151	92	73	137	75	59	90	46
Lampongsche Districten	114	66	128	124	39	37	92	25	28
Palembang	1100	1008	1177	819	797	975	624	554	804
Sumatra's Oostkust	322	316	609	251	277	289	208	235	231
Atjeh en onderhoorigheden	c) 17	c) 121	c) 199	43	80	165	8	54	78
Riouw	218	150	44	"	"	3	58	117	106
Banka	68	27	99	58	14	96	38	13	67
Billiton	5	13	8	2	"	19	4	"	5
Westerafdeeling van Borneo	260	239	231	243	216	171	178	176	109
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	644	526	848	735	401	519	537	356	400
Celebes en onderhoorigheden	230	456	333	260	366	453	117	202	143
Menado	8	"	15	8	"	"	4	"	"
Amboina	58	61	30	32	59	46	22	46	22
Ternate	3	7	14	2	5	6	"	2	5
Timor	"	"	24	"	"	5	"	"	4
Bali en Lombok	50	11	63	41	15	37	30	13	16
Totalen voor de Buitenbezittingen	4766	4346	4482	4303	3534	3455	2826	2609	2451
Totalen voor Java en Madura	3897	3835	7088	3577	3128	3409	2820	3328	2771
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië	8663	8181	11 570	7880	6662	6864	5646	5937	5222
Bovendien meldden zich bij het consulaat te Djeddah nog aan zonder passen				205	206	d) 260			
en met passen die buiten Nederlandsch-Indië waren afgegeven (Singapore, Pinang, enz.)				7	6	4			
Totaal-generaal				8092	6874	7128			

a) Bij uitzondering is alleen uit de residentie Samarang gemeld hoevelen van de teruggekeerde pelgrims zich vóór hun vertrek niet van den vereischten pas hadden voorzien. Dit aantal beliep 138. Wegens verjaring van den vervolgingstermijn kon echter op het groote meerendeel de strafbepaling van Indisch Staatsblad 1859 n°. 42 (art. 5, al. 3) niet worden toegepast.

b) Bovendien ontvingen nog 41 inlanders passen naar Singapore, vermoedelijk om zich van daar naar Mekka te begeven.

c) Zeer vele Atjehers gaan via Pinang ter bedevaart zonder zich bij het bestuur van een Mekka-pas te voorzien; de opgegeven cijfers zijn derhalve niet volledig.

d) De hierbedoelde 260 personen, aan wie te Djeddah nieuwe passen werden uitgereikt, meldden zich voor het overgroote meerendeel bij ons consulaat eerst aan voor de terugreis naar Indië. Het aantal dergenen die zich bij aankomst zonder pas aanmeldden, wegens verzuimde aanvrage daarvan in Indië of verlies onderweg, bedroeg 56. Onder de bedoelde 260 pelgrims waren er 61, die voor de bedevaart van 1895 uit Indië waren vertrokken (13 van Java en Madura en 48 van de buitenbezittingen).

Blijkens opgaven van onzen consul te Djeddah werden, zooals bovenstaand overzicht aanwijst, in het pelgrim-register betreffende de bedevaart van 1895 ingeschreven 7128 Nederlandsch-Indische inboorlingen, tegen achtereenvolgens 8092 en 6874 wat de bedevaarten der twee voorafgegane jaren aangaat. Onder eerstgenoemd totaal van 7128 telde men p. m. 1100 vrouwen en 490 knapen en meisjes. Voorzoover op de medegebrachte passen het bedrag aan geld was aangeteekend, dat de pelgrim heet ter bedevaart

mede te nemen — de zoogenaamde reispenning — bleek dat 1503 Mekkagangers bij vertrek uit Indië hadden medegenomen f 658 220, d. i. gemiddeld f 438 per hoofd. Van de voor de bedevaart in 1895 aangekomenen (waaronder 246 met retourbiljetten, zijnde 34 minder dan het voorafgegane jaar) hadden er 4068 (voor de bedevaart van 1893 was dit cijfer geweest 3204 en voor die van 1894 3532) de reis gemaakt onder Nederlandsche vlag met stoomschepen van de maatschappijen „Oceaan", „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" (respectievelijk 2192 in 7 reizen, 1049 in 8 reizen en 827 in 4 reizen), en wel 2607 rechtstreeks uit Nederlandsch-Indische havens en 1461 (met 3 stoomschepen van eerstgenoemde Maatschappij) uit Singapore.

De terugreis uit den Hedjaz werd aanvaard door 624 pelgrims van vorige jaren en door 4642 van de 6925 die bij het consulaat waren of werden ingeschreven [1]) als voor de bedevaart van 1895 aangekomen. Derhalve bleef van 2283 der bedoelde 6925 ingeschrevenen het lot onbekend, hetgeen in 1894, op een totaal van 6874 ingeschrevenen, het geval was geweest met 1591 ter bedevaart gekomenen. Evenals altijd wordt het onafgehaald blijven van zoovele ingeleverde passen toegeschreven voor het grootste deel aan het overlijden der houders en voor het overige aan een voortgezet verblijf in den Hedjaz. Was tijdens het bedevaartseizoen van 1894 de gezondheidstoestand in den Hedjaz betrekkelijk gunstig geweest, daar slechts goedaardige koortsen zich vertoond hadden, zonder groote sterfte te hebben aangericht, in 1895 bezweken onder de aanwezige pelgrims nogal velen aan pokziekte en bovendien heerschte van 21 April tot 30 Juni eene cholera-epidemie, welke wel is waar over 't algemeen geen ernstig karakter had, maar toch niet onbelangrijk bijdroeg tot verhooging van het sterftecijfer.

Zooals gezegd, meldden zich in 1895 5266 Nederlandsch-Indische bedevaartgangers voor de terugreis aan (in 1893 6540 en in 1894 5809). Van deze 5266 terugkeerenden vertrokken er 4389 met stoomschepen onder Nederlandsche vlag, namelijk 1743 met 3 stoomschepen (1 van elke der drie hooger genoemde stoomvaartmaatschappijen) rechtstreeks naar Nederlandsch-Indische havens, en 2646 met 8 stoomschepen van de Maatschappij „Oceaan" naar Singapore en Pinang. Aan den terugvoer der Nederlandsch-Indische pelgrims hadden in 1893 (volgens verbeterde opgaven) 8 en in 1894 10 stoomschepen onder Nederlandsche vlag deelgenomen, respectievelijk met 2146 (verbeterde opgaaf) en 3638 pelgrims, waarvan rechtstreeks naar Nederlandsch-Indië in 1893 374 (met 3 stoomschepen) en in 1894 1410 [2]) (met 2 stoomschepen). Met vreemde schepen ondernamen in 1895 de terugreis 877 Nederlandsch-Indische pelgrims, meerendeels via Singapore en Pinang, terwijl enkelen — daartoe door de lage vracht aangelokt — passage namen naar Bombay en Calcutta om van daar via Singapore verder te reizen.

Het door onzen consul te Djeddah opnieuw voorgebrachte denkbeeld om voor de uit Nederlandsch-Indië vertrekkende Mekkagangers het bespreken van overtocht voor de heen- en terugreis verplicht te stellen, is door de Indische Regeering onlangs weder overwogen, maar, evenals vroeger (verg. het verslag van 1893, blz. 123), is zij tot de slotsom gekomen dat dit stelsel geen aanbeveling verdient. Nu den bedevaartgangers reeds zooveel mogelijk op de voordeelen van het nemen van retourbiljetten wordt gewezen — hiertoe behoort ook wat laatstelijk omtrent het bedrag van den reispenning voor de houders van zoodanige biljetten is bepaald (zie het verslag van 1894, blz. 126, zoomede n°. 4924 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) — wordt het in Indië raadzaam geacht dat het bestuur zich voorshands onthoude van verderen invloed om den geregelden terugkeer uit Arabië van Nederlandsch-Indische pelgrims te verzekeren.

IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeerings- en spaarfondsen.

Zooals gewoonlijk zijn de mededeelingen omtrent de hierbedoelde instellingen, voor zooveel die voor dit verslag inkwamen, voor een deel opgenomen in bijlage AA hierachter, voor een deel volgen zij hieronder.

Het Protestantsche weeshuis te Samarang, het Parapattanweezengesticht te Batavia en de Jongensweezeninrichting te Soerabaija bleven ook gedurende 1895 beschikken over de gewone gouvernementssubsidiën (respectievelijk ad f 38 780, f 6000 en f 6000), terwijl het Roomsch-katholieke weeshuis te Samarang eene tot f 45 140 verhoogde subsidie ontving (verg. vorig verslag, blz. 142). Met betrekking tot de te Padang bestaande vereeniging, welke zich de verpleging van weezen in het huisgezin ten doel stelt, kan, bij gebrek aan vollediger opgaven, slechts worden gemeld, dat zij gedurende 1895 10 kinderen ter verpleging en opvoeding afstond aan zeven huisgezinnen, die daarvoor eene billijke vergoeding ontvingen.

Van de hulp- of voorschotbank te Batavia zijn over 1895 geen berichten ingekomen. [3]) Omtrent de te Buitenzorg, Samarang en Soerabaija gevestigde instellingen van dien aard kan het volgende worden medegedeeld. De Buitenzorgsche hulpbank, wier oorspronkelijk kapitaal van f 10 000 in den loop van 1895 werd verhoogd tot f 12 100, leende aan 101 personen sommen van f 25 à f 500 uit, waarvan het totaal bedrag (in 1894 voor 102 personen vertegenwoordigd hebbende f 15 015) ditmaal niet is opgegeven. Het reservefonds bedroeg, volgens de laatst bekende opgaaf van ult. 1894, f 461. De hulpbank te Samarang verschafte gedurende 1895 aan 164 personen f 76 893 (in sommen van f 100 tot f 3000), ter terugbetaling in 6 à 24 maandelijksche termijnen. Op 1 Januari 1895 waren de geldopnemers nog schuldig gebleven f 46 742 (verbeterde opgaaf), terwijl gedurende dat jaar werd terugontvangen f 51 131, zoodat op ult. 1895 in te vorderen bleef f 72 504. Hoeveel over 1895 op het reservefonds, hetwelk op 1 Januari van dat jaar f 5795 bedroeg, kon worden overgeschreven, was nog niet op te geven. Bij de Soerabaijasche hulpbank kwamen in 1895 900 aanvragen in, waarvan er 666 tot een gezamenlijk bedrag van f 238 090 werden toegestaan, makende met de op ult. 1894 nog niet terugbetaalde voorschotten, ad f 173 629, een totaal bedrag van f 411 719. In mindering hiervan werd in den loop van 1895 terugontvangen f 236 127, waardoor het saldo der diverse debiteuren bij het einde van het jaar f 175 592 beliep. Onder de toegestane aanvragen waren er 281 beneden de f 200, 280 van f 200 tot f 500, 48 van f 501 tot f 900, 39 van f 1000 tot f 1500, 12 van f 1501 tot f 2000, 3 van f 2001 tot f 2500 en 3 van f 2501 tot f 3000. De reserverekening klom van f 13 312 tot f 16 394.

Met betrekking tot het Indische „Roode Kruis", het „Lombokfonds" te Soerabaija, het te 's-Gravenhage gevestigde „Nationaal fonds tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen der in Nederlandsch-Indië gevallen militairen" en het in 1895 te Batavia opgerichte „Militair ondersteuningsfonds" zijn reeds de noodige mededeelingen gedaan op blz. 48/49 hiervóór.

Het Hulpfonds ter ondersteuning van noodlijdenden door brand te Batavia, welks werkkring zich uitsluitend tot die hoofdplaats bepaalt, keerde in 1895 aan 17 inlanders een gezamenlijk bedrag van f 255 uit. Het kapitaal van het fonds bedroeg op het einde van gemeld jaar f 24 564.

De opgaven, welke van de kerkelijke Protestantsche armbesturen werden ontvangen, zijn in den volgenden staat samengevat.

	Kassaldo op ult. 1894. a)	Ontvangsten in 1895.	Te zamen	Uitgegeven in 1895.	Enkel de uitgaven aan bedeelingen bedroegen:
Diakenen der Evangelische gemeente te Batavia	b) †	f c) 12 027	†	f d) 15 777	f 7 151 (aan 71 gezinnen)
Diaconiefonds te: Pekalongan . . .	†	433	†	424	413 („ 7 personen)
Samarang	f 385	7 345	f 7 730	7 307	7 307 („ 73 „)
Salatiga	†	484	†	307	307 (57 uitkeeringen)
Soerabaija	†	5 160	†	e) 5 322	4 775
Probolinggo . . .	231	1 315	1 546	1 180	1 180 (aan 13 personen)
Soerakarta	†	†	†	1 391	1 391
Sumanap (Madura)	360	200	560	320	320
Bandjermasin . .	f) 1 43-	348	1 786	467	467
Makasser.	g) †	1 954	†	1 966	1 966 (aan 23 personen)
Menado	h) †	†	†	457	457 („ 11 „)
Amboina	i) †	†	†	†	
Neira (Banda) .	†	†	†	190	190 („ 24 „)
Ternate	j) †	1 715	†	886	886
Koepang (Timor)	k) †	1 957	†	895	895 („ 12 „)
Babauw (Timor).	l) †	581	†	232	232 („ 2 „)

a) Slechts van enkele fondsen is opgegeven het kapitaal dat zij bezaten.

[1]) Namelijk 6864, die reeds bij aankomst, en 61 (zie noot d van het staatje) die eerst bij vertrek zich bij het consulaat hadden aangemeld.

[2]) De overige 2228 maakten de reis met 8 stoomschepen van de Maatschappij „Oceaan", welke stoomschepen ook de Straits-Settlements aandeden; hoeveel pelgrims met deze booten tot Java doorgingen, blijkt niet.

[3]) Volgens de over 1894 ontvangen berichten, welke niet tijdig genoeg hier te lande ontvangen werden om nog in het vorig verslag te worden opgenomen, werd in gemeld jaar door de hulpbank te Batavia aan 137 personen een totaal bedrag van f 39 252 in leen gegeven. Het kapitaal der bank bedroeg op ult. 1894 f 30 000 en het reservefonds f 8107.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) Hieronder f 1607 aan kerkcollecten en f 3721 aan contributiën.

d) Hieronder f 8539 ten behoeve van het in bijlage AA genoemde diaconie wees- en armenhuis te Batavia.

e) Hieronder f 295 aan losse giften.

f) De bezittingen van het fonds gingen in 1895 van f 1438 tot f 1319 terug.

g) Het saldo in kas, op ult. 1894 ad f 6732, ging in 1895 tot f 3213 terug.

h) Volgens eene opgaaf van ult. 1891 bezat het fonds toen een kapitaal van f 7920.

i) Bij het einde van 1893 bezat het fonds een kapitaal van circa f 90 000.

j) Blijkens het vorig verslag (blz. 143) bezat het fonds bij het einde van 1894, behalve f 8700 aan uitstaande kapitalen, een verhuurd tuinland.

k) Blijkens eene opgaaf over 1893 bezat het fonds toen een kapitaal van f 26 731.

l) Als voren f 6305.

Door „Het vrije fonds" te Indramaijoe (Cheribon), tot ondersteuning van behoeftige Europeanen, werd in 1895 ontvangen f 325 en uitgegeven f 133. Bij het einde des jaars had het fonds een kassaldo van f 254, terwijl f 700 was uitgezet. Door den predikant te Bandong (Preanger Regentschappen) werd in 1895 aan 2 personen vaste bedeeling en aan 11 anderen af en toe eene gift verstrekt, een en ander tot een gezamenlijk bedrag van f 385. Aan schenkingen en contributiën werd door hem f 583 ontvangen, terwijl op ult. 1895 een saldo van f 286 in kas bleef. Door het kerkfonds der Protestantsche gemeente te Kotta Radja (Atjeh en onderhoorigheden) werd, hoewel geene bedeelingen werden gedaan, voor verschillende doeleinden f 684 uitgegeven. Aangezien in den loop van 1895 f 1411 werd ontvangen, sloot het fonds op het einde van het jaar met een voordeelig saldo van f 727.

Aangaande de Roomsch-katholieke armbesturen zijn ditmaal slechts van een viertal mededeelingen ontvangen. Terwijl dat te Salatiga (Samarang) in 1895 te beschikken had over f 323, en daarvan, ten behoeve van 20 personen, uitgaf f 221, besteedden de armbesturen te Kotta Radja (Atjeh) en Larantoeka (Flores) [1] hetzelfde bedrag dat zij ontvingen, zijnde f 163 en f 33. Gemeld bedrag van f 163 kwam ten goede aan 13 personen. Te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) werden vanwege het Roomsch-katholiek armbestuur 13 behoeftige Chineezen onderhouden.

In het volgende staatje vindt men een overzicht van hetgeen in 1895 van bestuurswege werd tegoedgedaan aan behoeftige Christenen, die niet of niet voldoende door de kerkelijke armbesturen of op andere wijze kunnen worden ondersteund, en waartoe aangewend worden de onder beheer van speciale commissiën staande fondsen, gevormd uit de heffing van 1 per mille bij openbare verkoopingen, openbare verhuringen en loterijen, en uit de armengiften, door ambtevan den burgerlijken stand bij huwelijken gecollecteerd.

Ressorten der van gouvernementswege ingestelde commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen.	Aantal bedeelden in 1895.	Bedrag in 1895 uitgekeerd.	Saldo waarover de commissiën op ult. 1895 nog te beschikken hadden.
Ressort der commissie te Batavia . .	168 gezinnen.	f 11 397	f 47 661
„ „ „ „ Samarang .	136 personen.	8 457	20 364
„ „ „ „ Soerabaija .	niet opgeg.	9 208	32 662
„ „ „ „ Padang . .	id.	4 248	21 570
Totalen . . .		f 33 310	f 122 257
Over 1894 waren de totalen . .	niet volledig opgegeven.	37 484	124 240

De te Samarang bestaande vereeniging „Soerja Soemirat", die zich ten doel stelt het pauperisme in de Indo-Europeesche maatschappij tegen te gaan, hield gedurende 1895 in hare werkplaatsen 81 meestal jeugdige personen bezig. Het geldswaardig bedrag van het door hen vervaardigde beliep f 39 474. Hoeveel hiervoor was uitgegeven, is uit de ontvangen mededeelingen niet af te leiden; alleen blijkt dat aan loonen f 11 533 en aan salarissen f 4159 werd uitbetaald Opgaven omtrent de financieele omstandigheden der Vereeniging werden niet ontvangen. Het denkbeeld der oprichting vanwege „Soerja Soemirat" van eene landbouwkolonie (verg. vorig verslag, blz. 144) bleef nog in studie. Dank zij de medewerking der Indische Regeering (zie blz. 116 hiervóór) verkreeg de president der Vereeniging, ds. W. van Lingen, predikant te Samarang, in November 1895 gelegenheid om gedurende den tijd van één jaar zich onverdeeld te wijden aan de voorbereiding van het plan, in de eerste plaats wat betreft het zoeken van een geschikt terrein.

Omtrent den toestand over 1895 van de door het Gouvernement in het leven geroepen proef-landbouwkolonie te Poespo in de contrôle-afdeeling Tengger der residentie Pasoeroean blijkt uit het door den betrokken controleur in Januari jl. ter zake uitgebracht verslag, dat, hoewel nog te kampen viel met moeielijkheden van denzelfden aard als die welke zich in de vooraf-gegane jaren hadden voorgedaan, de verkregen resultaten bevredigend kunnen worden geacht. Van de 16 in Maart 1895 aanwezige kolonisten (verg. vorig verslag, blz. 144) verlieten er in den loop van het jaar 6 (waaronder 2 die eerst in den aanvang des jaars, en de overigen in 1891, 1893 of 1894 waren opgenomen) de kolonie, terwijl er één, die sedert 1892 te Poespo had vertoefd, overleed. Behalve van één, die van 1893 af tot de kolonisten had behoord, doch er nu in slaagde een middel van bestaan te Batavia te vinden, kon van de 5 andere vertrokkenen niet gezegd worden dat zij te Poespo ijver of geschiktheid aan den dag hadden gelegd. Aangezien de opengevallen plaatsen weder werden aangevuld door de vestiging van een zevental nieuwelingen (een achtste nieuw aangekomene verliet de kolonie weder na een verblijf van slechts ruim twee maanden) bleef het totaal der kolonisten op ult. 1895 16 bedragen [2]), terwijl het aantal kinderen van 22 tot 18 was verminderd. Van de 20 beschikbare perceelen waren er 2 niet geoccupeerd (één daarvan werd evenwel als weideplaats voor het vee gebruikt), 2 andere waren nog niet in ontginning geweest, 9 hadden dezelfde occupanten als in het begin van het jaar, en de 7 overige waren in handen van de nieuwelingen, van wie kon worden verwacht dat zij zich met ijver op het landbouwbedrijf zouden toeleggen. De verhouding van de kolonisten tot de inlandsche bevolking bleef steeds goed, terwijl op hun gedrag weinig viel aan te merken. Afgezien van de nogal voorkomende voet- en beenwonden, was de gezondheidstoestand zeer voldoende. [3])

De vruchtbaarheid van het terrein laat, naar de meening van den controleur, niets te wenschen over, terwijl het producerend vermogen van de verschillende perceelen vrij wel gelijk is. Het grootste gedeelte van het terrein is nog beplant [4]) met eenjarige gewassen, waarvan de opbrengst uitsluitend diende voor huishoudelijk gebruik. Wat de overjarige gewassen betreft, werden vooral de aanplantingen van klappers en randoe (kapok) uitgebreid. Laatstgenoemd product vond tot elke hoeveelheid gretig koopers, en de boom zelf kan later dienst doen als leiboom voor peper en sirih. Voorts werden vruchtboomen aangekweekt, terwijl de pisang-cultuur zeer loonend bleek, omdat de bewoners van den Boven-Tengger, waar de pisang niet groeit, die vrucht steeds noodig hebben voor voeding van jonge kinderen. Twee der kolonisten legden zich toe op de teelt van de door de inlanders van den Beneden-Tengger zeer gewilde ananas. [5]) Ten behoeve van de koffiecultuur, die te Poespo veel kans van slagen schijnt te hebben, werden een paar duizend Liberia- en Maragogypekoffieplantjes in den grond gebracht, terwijl in het laatst van December eene voor de geheele kolonie voldoende hoeveelheid Liberia-koffiezaad uit 's lands plantentuin te Buitenzorg werd ontvangen, hetwelk in 1896 zou worden uitgezaaid. De veestapel bestond op ult. 1895 uit 13 paarden en 49 runderen, waarvan 9 van Europeesch ras. Een der kolonisten deed ook aan varkensfokkerij.

In 1895 werd van vertrokken kolonisten terug ontvangen

[1]) De te Larantoeka en op eenige andere plaatsen in de buitenbezittingen door de Roomsch-katholieke missie bekostigde „opvoedingsgestichten voor inlanders" zijn vermeld in de hooger aangehaalde bijlage AA hierachter.

[2]) Bij twee hunner vertoefden nog altijd de beide Europeesche jongens, die in Augustus 1894, bij wijze van plaatsing in een verbeterhuis, aan hunne zorg waren toevertrouwd (verg. noot 1 op blz. 144 van het vorig verslag).

[3]) Bij gouvernementsbesluit van 26 September 1895 n°. 14 is de geneeskundige behandeling van de kolonisten opgedragen aan een te Tosari gevestigden geneesheer, die daarvoor f 50 's maands geniet. Tenzij dringende ziektegevallen zijne komst veelvuldiger noodig maken, brengt bedoelde geneesheer geregeld tweemaal 's maands een bezoek aan Poespo.

[4]) Van de 16 in exploitatie zijnde perceelen, elk groot 5 bouws, was op ult. 1895 eene totale uitgestrektheid van 45½ bouw beplant.

[5]) Door elf van de kolonisten werd in 1895 aan verschillende producten (voornamelijk pisang) voor een bedrag van bijna f 700 verkocht.

wegens genoten voorschotten en misbruikte gelden f 186, makende met het op 1 Januari van dat jaar nog aanwezige restant, ad f 1668,90, van het in Juni 1892 tot f 14 000 gesuppleerde krediet ten behoeve van de landbouwkolonie (verg. vorig verslag, blz. 145) een totaal bedrag van f 1854,90, waarvan werd uitgegeven f 899,72[5], zoodat op 1 Januari 1896 beschikbaar bleef f 955,17[5].

Op grond van de in 1895 opgedane ondervinding meent de controleur aan het slot van zijn rapport te kunnen constateeren dat de genomen proef tot dusver vrijwel geslaagd mag heeten, terwijl hij als zijne overtuiging uitspreekt dat, nu onder de kolonisten de lust voor het telen van overjarige gewassen meer en meer op den voorgrond treedt, men zich ook over het verdere lot der kolonie niet ongerust behoeft te maken.

Aan de ingekomen berichten omtrent een aantal andere liefdadigheidsinstellingen kan het volgende worden ontleend.

De „Vereeniging tot uitoefening van Christelijke liefdadigheid" te Batavia, welke zich de ondersteuning ten doel stelt van behoeftige Christenen, die niet of niet voldoende door andere instellingen kunnen worden geholpen, deelde in het op ult. September 1895 geëindigde 16de boekjaar aan 48 personen of hoofden van gezinnen (vaste en tijdelijke bedeelden) 217 pikol rijst uit, ter waarde van f 916, benevens een bedrag van f 800 in geld. Aan 39 personen of hoofden van gezinnen werden, als tegemoetkoming in oogenblikkelijken nood, giften in rijst (9 pikol) en in geld (f 135) verstrekt. Zooals gewoonlijk werden noodlijdende zieken weder met medicijnen en versterkende middelen bijgestaan. Aan contributiën werd f 2234 en aan donatiën f 362 ontvangen, zoodat met het kassaldo op ult. September 1894, ad f 364, de Vereeniging te beschikken had over eene som van f 2960, waarvan zij f 2271 besteedde.

Door het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Samarang, welks kas op ult. 1894 geheel was uitgeput, werd in 1895 f 4627 ontvangen, welk bedrag ook thans weder geheel werd uitgegeven, en wel ten behoeve van 163 bedeelden. De St. Elisabeth-Vereeniging te zelfder plaatse had op ult. 1894 een kassaldo van f 330, ontving in den loop van 1895 f 1869, keerde f 2132 uit en sloot dus met een saldo van f 67. Omtrent het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Soerabaija wordt gemeld, dat in 1895 36 personen werden bedeeld met een totaal bedrag van f 5144, welke som grootendeels gevonden werd uit giften, aangezien het fonds slechts te beschikken had over het saldo van het voorafgegane jaar, ad f 134, en over f 1034 wegens gekweekte rente. De eveneens te Soerabaija gevestigde St. Anna-Vereeniging behoefde voor de bedeeling van 21 huisgezinnen eene som van f 920, en daar slechts f 840 ontvangen werd, sloot de rekening op ult. 1895 met een nadeelig saldo van f 80.

Het te Medan gevestigde „Hulpfonds ter Oostkust van Sumatra" ter ondersteuning van hulpbehoevende Europeanen verleende gedurende 1895 aan 14 personen hulp, waarvoor werd uitgegeven $ 431.73 en f 170.

Omtrent den geldelijken toestand der te Batavia en te Samarang gevestigde „Studiefondsen", strekkende om onbemiddelde jongelieden van goeden aanleg in de kosten hunner studiën bij inrichtingen van middelbaar onderwijs tegemoet te komen (verg. blz. 102 en 103 hiervóór), werden alleen van het eerstbedoelde opgaven ontvangen. Het kapitaal van het fonds bedroeg op ult. September 1895 f 3100; aan intrest en bijdragen werd ontvangen f 1451, terwijl de uitgaven beliepen f 990, waaronder aan ondersteuning f 818. (In 1894 was ontvangen f 1386 en uitgegeven f 1522.) Het te Tandjong Pinang (Riouw) door de plaatselijke schoolcommissie beheerde, uit een legaat aan de Christengemeente aldaar gevormde „Schoolfonds Cornets de Groot" schonk, evenals in 1894, bijdragen voor het vieren van het Kerstfeest en voor den aankoop van leermiddelen voor minvermogende leerlingen.

Ten aanzien van de zoogenaamde schoolkleeren-fondsen, welker aantal in 1895 werd vermeerderd door een dergelijk fonds te Poerbolinggo (Banjoemas), zijn slechts met betrekking tot een zevental dier instellingen meer of minder uitvoerige opgaven verstrekt. Het fonds te Samarang verstrekte in 1895 2248 stuks kleeren, waarvan de onkosten circa f 1700 beliepen, terwijl voor 39 200 porties eten ongeveer f 1200 werd besteed. Op het einde van het jaar bezat het een saldo van f 344. Het fonds te Salatiga schonk aan 61 kinderen kleeding en aan 52 schoeisel. Met het saldo op ult. 1894, ad f 243, en eene som van f 395 aan inkomsten had dit fonds in 1895 te beschikken over f 638, waarvan f 400 werd besteed. Dat te Soerakarta, hetwelk 177 paar schoenen en 170 schoolpakken verstrekte, kon in 1895 beschikken over f 728, waarvan f 606 werd uitgegeven. Het fonds te Probolinggo, met f 436 als inkomsten over 1895 en een kassaldo op ult. 1894 van f 312, gaf ten behoeve van 42 kinderen f 379 uit. Door het fonds te Bandjermasin, hetwelk f 830 in kas had (f 278 aan saldo over 1894 en f 552 aan bijdragen), werd daarvan f 353 uitgegeven voor de verstrekking van kleederen aan 42 kinderen. Omtrent het fonds te Makasser wordt gemeld, dat aan 115 kinderen uitdeelingen plaats hadden, waarvan de kosten f 288 beliepen, welke som door vrijwillige bijdragen gedekt werd. De inkomsten van het nieuw opgerichte schoolkleeren-fonds te Poerbolinggo bedroegen f 59, welk bedrag werd besteed ten behoeve van 9 kinderen, die kleeren en schoenen ontvingen.

Met betrekking tot de instellingen van voorzorg bij overlijden kan het volgende worden medegedeeld.

De onderwijzers-vereeniging „Onderling Hulpbetoon" te Batavia had op ult. 1895 229 leden, zijnde 4 minder dan het jaar te voren. In 1895 overleden 10 leden, wier weduwen elke eene uitkeering van f 2000 ontvingen. In 1896 zouden 57 weduwengezinnen en 7 (volle) weezen op een pensioen van f 67 per hoofd kunnen rekenen. Ten gevolge van de betrekkelijk groote sterfte onder de leden onderging het kapitaal der Vereeniging geen noemenswaardige vermeerdering; het ging van f 189 369 tot f 189 847 vooruit.

Het mede te Batavia gevestigde Uitkeerings-, tevens weduwen- en weezenfonds voor Europeesche burgerlijke landsdienaren in Nederlandsch-Indië „Help u zelf", laatstelijk met 348 leden, tegen 349 op ult. 1894, had onder ult. 1895 een kapitaal van f 152 511, tegen f 135 473 op denzelfden datum van het voorafgegane jaar. In den loop van 1895 werd aan uitkeeringen besteed f 8000 (in 1894 f 10 000), terwijl aan weduwenpensioenen werd uitgegeven f 852, tegen f 694 in 1894. De in 1894 door het fonds, met een kapitaal van f 7000, opgerichte „Hulpbank", welke gesticht werd met het doel om aan de deelgerechtigden van het weduwen- en weezenfonds een eenigszins hooger pensioen te verzekeren dan hun uit dat fonds kan worden toegelegd, had op ult. 1894 een saldo van f 20 464. Gedurende 1895 werd ontvangen f 9337 en uitgegeven f 5267, zoodat het saldo bij het einde van dat jaar f 24 534 bedroeg.

Van de door Europeesche ambtenaren en beambten bij de staatsspoorwegen op Java en Sumatra gestichte vereeniging „Voorzorg" te Soerabaija was, tijdens de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, nog geen verslag over 1895 ontvangen. Omtrent den toestand van de Vereeniging in 1894 (waaromtrent de betrekkelijke opgaven niet tijdig genoeg werden ontvangen om in het vorig Koloniaal Verslag te worden opgenomen) zij hier nog vermeld dat het ledental bij het einde van dat jaar 287 bedroeg. Aan de nagelaten betrekkingen van overleden deelnemers werd toen f 4000 uitgekeerd, terwijl aan contributiën f 12 854, aan entréegelden f 169 en aan rente f 2372 werd ontvangen. Het kapitaal van het fonds klom van f 68 414 op ult. 1893 tot f 79 032.

Van het ledental van het „Onderling ondersteuningsfonds" te Samarang, hetwelk op ult. 1894 1298 (verbeterde opgaaf) bedroeg, werden er in 1895 23 afgeschreven wegens overlijden en 38 wegens ontslag. Daarentegen traden 137 nieuwe leden toe, zoodat bij het einde van 1895 het aantal deelnemers in het fonds geklommen was tot 1374 (12 voor eene uitkeering bij overlijden van f 500, 520 voor eene uitkeering van f 1000 en 842 voor eene uitkeering van f 2000). Gedurende 1895 werd ontvangen f 60 546, makende met het kassaldo op ult. 1894, ad f 29 388, een totaal van f 89 934. Hiervan werd aan uitkeeringen f 42 000 en aan toelagen, schrijfbehoeften, administratiekosten, enz., f 3566 uitgegeven, zoodat het fonds onder ult. 1895 een kapitaal bezat van f 44 368.

Het uitkeeringsfonds der vrijmetselaarsloge te Samarang zag zijn ledental in 1895 van 279 tot 286 stijgen. Wegens overlijden vonden 8 uitkeeringen plaats tot een totaal bedrag van f 14 000, terwijl aan pensioenen f 2800 werd uitbetaald. Het kapitaal van het fonds bedroeg op ult. 1895 f 253 424, tegen f 226 523 op het einde van 1894.

De van sommige begrafenisfondsen ontvangen gegevens zijn in het volgende staatje opgenomen.

Naam van het fonds.	Ledental op ult. 1895.	Kapitaal op ult. 1894.	Bijdragen en verdere inkomsten gedurende 1895.	Uitgegeven gedurende 1895.	Kapitaal op ult. 1895.
Begrafenisfonds „Onderling Hulpbetoon" te Batavia	311	f 5 859	f 1 400	f 1 074	f 6 185
„Kwitangsch begrafenisfonds" te Batavia	693	28 153	9 844	7 380	30 617
Christenbegrafenisfonds „de Eendracht" te Buitenzorg	168	9 612	2 094	1 437	10 269
Begrafenisfonds „Onderling Hulpbetoon" te Samarang	363	23 152	6 444	4 606	24 990
„Algemeen begrafenisfonds" te Soerabaija	597	9 882	3 305	1 345	11 842
Begrafenisfonds te Poerbolinggo (Banjoemas)	niet opgegeven	102	198	154	146
Begrafenisfonds te Tandjong Pinang (Riouw)	id.	1 285	466	82	1 669
Begrafenisfonds te Makasser (Celebes)	id.	1 696	795	371	2 120
Begrafenisfonds te Koepang (Timor)	id.	10	52	60	2

De gebruikelijke opgaven omtrent de vijf voornaamste spaarbanken in Indië zijn in de volgende tabellen bijeengebracht.

1°. Aan de inleggers toebehoorende kapitalen, benevens reservefondsen.

	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Padang.	Makasser.	Te zamen.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januari 1895	f 1 333 076,51	a) f 2 784 924,37	a) f 3 239 142,61^5	f 979 679,29	a) f 341 568,75	a) f 8 678 391,53^5
Gedurende 1895 ingebracht	439 235,82	1 026 385,37	1 606 659,82	326 245,64^5	187 775,96	3 586 302,61^5
Te zamen	f 1 772 312,33	f 3 811 309,74	f 4 845 802,43^5	f 1 305 924,93^5	f 529 344,71	f 12 264 694,15
Gedurende 1895 teruggenomen	426 129,17	999 947,90	1 095 608,72^5	319 224,88	124 719,91	2 965 630,58^5
Blijft ingelegd	f 1 346 183,16	f 2 811 361,84	f 3 750 193,71	f 986 700,05^5	f 404 624,80	f 9 299 063,56^5
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers over 1895	43 680,10	b) 83 765,76	116 657,50	35 459,42	13 520,71	293 083,49
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1895	f 1 389 863,26	b) f 2 895 127,60	f 3 866 851,21	f 1 022 159,47^5	f 418 145,51	f 9 592 147,05^5
Reservefonds op 31 December 1895	f 98 977,59	f 400 000,00	f 191 071,46	c) f 75 329,57	f 38 196,15	f 752 102,00
„ „ „ „ 1894	100 349,62	339 641,38	182 141,43	71 651,27	34 793,84	728 577,54

a) Verbeterde opgaaf.

b) Voorloopige opgaaf.

c) Extra-reservefonds op ult. 1895 f 3000.

2°. Aantal inleggers, gesplitst naar landaard.

Spaarbank te:	Aantal inleggers								Naar gelang van den landaard der inleggers beliep hun tegoed op ult. 1895 (buiten de bijgeschreven rente over dat jaar):			
	op ult. 1894.				op ult. 1895.							
	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
Batavia	3368	80	88	3536	3536	76	87	3699	f 1 315 714,84	f 9 708,33	f 20 759,99	f 1 346 183,16
Samarang	4254	130	70	4454	4039	139	85	4263	a) †	†	†	†
Soerabaija	3664	87	88	3839	4247	76	100	4423	3 686 688,35	34 368,10	29 137,26	3 750 193,71
Padang	888	45	11	944	942	64	14	1020	968 421,48	13 644,71	4 633,86^5	986 700,05^5
Makasser	308	11	67	386	361	17	86	464	317 516,12	8 434,39	78 674,29	404 624,80
Totalen	12 482	353	324	13 159	13 125	372	372	13 869	†	†	†	†

a) Waar een † wordt aangetroffen, ontbreken de gegevens.

3°. Aantal inleggers, gerangschikt naar het bedrag van hun inleg.

Spaarbank te:	Aantal inleggers op ult. 1895 met een tegoed van:						Totalen.
	minder dan f 100.	f 100 tot f 500	f 500 tot f 1000.	f 1000 tot f 1500.	f 1500 tot f 2000.	f 2000 en meer.	
Batavia	1647	1196	414	196	120	126	3699
Samarang	†	†	†	†	†	†	4263
Soerabaija	1005	997	602	533	425	861	4423
Padang	288	220	134	110	136	132	1020
Makasser	122	99	67	57	23	96	464

Bij de afdeeling „Spaarbank" van de Incasso-, spaar- en hulpbank te Soerabaija klom het aan de inleggers toekomende in 1895 van f 158 768 tot f 288 969 (ingelegd en aan rente bijgeschreven werd f 271 566 en teruggenomen f 141 365).

Ook bij de „Delische spaarbank" te Medan (Oostkust van Sumatra) viel op eene geleidelijke ontwikkeling te wijzen. Gedurende het op ult. Juni 1895 afgesloten derde boekjaar steeg het kapitaal der bank van $ 4609 tot $ 8333; laatstgenoemd bedrag behoorde aan 70 inleggers, waaronder 35 Europeanen, 20 inlanders, 9 Japanneezen, 1 Chinees, 1 Siamees en 4 instellingen. Aan de inleggers kon 5 pct. worden uitgekeerd.

Aangaande de voorgenomen oprichting van eene spaarbank in de Minahassa in de residentie Menado (zie vorig verslag, blz. 147) is sedert niets naders vernomen.

De in 1888 door den zendeling-leeraar te Modjowarno (afdeeling Djombang der residentie Soerabaija) uitsluitend voor inlanders in 't leven geroepen spaarbank zag haar kapitaal in 1895 teruggaan van f 27 626 tot f 26 078 (hieronder begrepen f 754 aan bijgeschreven rente en „bonus"), ondanks het aantal inleggers klom van 276 tot 299. De opvragingen (f 6671) bedroegen namelijk f 2302 meer dan de inbreng (f 4369), hetgeen in het jaarverslag der instelling wordt toegeschreven aan de lage padiprijzen in 1895. De inleggers, voor een groot deel padi-handelaars, verkochten daarom hun gewas niet, maar kwamen voor grootere of kleinere bedragen hunne gelden uit de spaarbank terugvorderen, ten einde in hunne levensbehoeften te voorzien en aan hunne verplichtingen te voldoen. Daardoor vloeide er veel geld uit de spaarbank en kwam er om dezelfde reden weinig in.

Ten aanzien van de in 1894 door den zendeling-leeraar te Kendalpaijak (afdeeling Malang der residentie Pasoeroean) opgerichte spaarbank voor inlanders zijn over 1895 geen opgaven ontvangen.

Bij de in het laatst van 1893, hoofdzakelijk ten dienste van nog in functie zijnde of gewezen inlandsche ambtenaren, opgerichte spaar- tevens beleenbank „Rekso wibowo" te Patjitan (residentie Madioen), welke op ult. 1894 82 leden telde, werden in den loop van 1895 8 leden afgeschreven, doch kwamen er 14 bij, zoodat het ledental bij het einde van 1895 tot 88 was geklommen. Het inlegkapitaal bedroeg op 1 Januari 1895 f 13 622; in den loop van 1895 werd teruggenomen f 889, uitgeleend

f 15 614 en terugontvangen f 11 389.

Ten slotte zij nog melding gemaakt van een tweetal nieuwe tot het Indische spaarbankwezen te rekenen instellingen, namelijk de in 1895 te Batavia opgerichte naamlooze vennootschap „Algemeene spaar- en depositobank", welke zich belast met het beheer van spaar- en deposito-gelden (zie de door het Gouvernement goedgekeurde akte van oprichting in een extra-bijvoegsel van de Javasche Courant van 21 Juni 1895), en de in 1894 te Buitenzorg opgerichte — sedert als rechtspersoon erkende — vereeniging „Spaar- en hulpbank van het personeel der Algemeene Secretarie". Deze laatste vereeniging (waarvan de statuten werden gepubliceerd in de Javasche Courant van 15 Februari 1895) opent den leden eenerzijds de gelegenheid tot het besparen van kleine bedragen en maakt het hun anderzijds mogelijk kleine geldsommen in leen te ontvangen. Op ult. 1895 bedroeg het saldo van de bij eerstbedoelde instelling ingebrachte spaargelden reeds f 54 431. Bij de in de tweede plaats genoemde „Spaar- en hulpbank" liep de administratie in 1895 over een totaal bedrag van f 36 846; in de spaarbank, die de reglementaire rente van 4 pct. zonder bezwaar kon uitkeeren, werd ingelegd f 7176 en daaruit werd teruggenomen f 3168, terwijl door de hulpbank in leen werd verstrekt f 14 394, waarvan f 9298 werd afgelost.

V. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Geneeskundig bestuurstoezicht. De in 1894 door den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst voor Java en Madura aangevangen conferentiën met de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur over eene reorganisatie der bestaande vaccine-regeling (zie vorig verslag, blz. 147) werden in den loop van 1895 voortgezet, en wel in de residentiën Batavia, Krawang, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Rembang, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri, zoomede in de afdeeling Wonogiri der residentie Soerakarta. De daartoe gedane reizen werden weder dienstbaar gemaakt aan de inspectie (in 't geheel in 79 gevallen) van spoortreinen en stations met het oog op het voorhanden zijn van de voorgeschreven verband- en vervoermiddelen voor gekwetsten.

In het bezochte gedeelte van Java en Madura liep het in 1895 uitgeoefende toezicht voorts over 13 gevangenissen, 25 scholen, 1 pradjoeritskazerne, 2 liefdadigheidsgestichten, 10 logementen, 4 publieke badplaatsen, 4 begraafplaatsen, 6 ziekengestichten, 7 apotheken, 4 melkinrichtingen, 3 mineraalwater-fabrieken, 4 stroopfabrieken, 1 soya-fabriek, 10 brood- en koekbakkerijen, 7 slachterijen, 7 stapelplaatsen van afval en vuilnis, 17 warongs voor voedingsmiddelen en 2 vischdrogerijen. Bovendien werden 8 vaccine-districten geïnspecteerd, in één waarvan de inspectie tevens diende om de in het eindexamen geslaagde leerlingen der dokters-djawa-school practisch in de regeling van het kringenstelsel te onderrichten, terwijl van 5 bestuursafdeelingen de volksgezondheid en van 4 dierafdeelingen de civiel geneeskundige dienst en de werking der maatregelen tot wering van de schadelijke gevolgen der prostitutie werden nagegaan. Als gevolg der inspectiën werd 19 maal proces-verbaal opgemaakt wegens het te koop stellen van bedorven of vervalschte eetwaren, 7 maal tegen den aannemer voor het wegruimen van straatvuil te Batavia, 1 maal wegens overtreding van het reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst, 5 maal wegens overtreding van plaatselijke keuren op broodbakkerijen en 6 maal wegens overtreding van dergelijke verordeningen op slachterijen.

Algemeene gezondheidstoestand. Evenals in het voorafgegane jaar was de volksgezondheid gedurende 1895 in de verschillende gewesten op en buiten Java over 't algemeen zeer gunstig te noemen, en waren koortsen en pokken weder de meest voorkomende ziekten. *Moeraskoortsen* openbaarden zich in vrij hevige mate — doch niet epidemisch — in de volgende gewesten of (daarbij tusschen haakjes aangeduide) gedeelten van gewesten, namelijk: Batavia (Stad en voorsteden), Preanger Regentschappen (het zuidelijk gedeelte van Soekaboemi), Cheribon, Japara, Rembang (Rembang), Pasoeroean (Pasoeroean en Bangil), Bezoeki (Djember), Banjoemas (Poerbolinggo en Tjilatjap), Bagelen (Koetoardjo, Keboemen en Karang-anjar), Kadoe, Soerakarta (Wonogiri), Sumatra's Westkust (Singkel), Benkoelen (Manna en Kauer), Palembang, Sumatra's Oostkust, Atjeh's Noordkust, Riouw (Doerei- en Sanglo-groep, afdeeling Battam), Celebes (Makasser, Zuiderdistricten en Takalar), Menado (Gorontalo en Sangi- en Talaut-eilanden) en Bali en Lombok. De *pokziekte* vertoonde zich slechts sporadisch. Op Java werden de meeste gevallen waargenomen in de residentiën Cheribon, Samarang (Demak) en Rembang (district Binangoen der afdeeling Rembang), en in de buitenbezittingen ter Sumatra's Westkust (afdeeling L Kotta der Padangsche Bovenlanden en onderafdeeling Ommelanden van Padang der Padangsche Benedenlanden), in Palembang (Kommering - Ogan Oeloe - Enim en de Ranaudistricten), in Riouw, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Bandjermasin, Bekompai, Amoenthai en Dajaklanden), in Celebes (Kadjang en Saleijer), in sommige streken van Ternate en op Lombok. *Cholera* [1]) trad nergens epidemisch op, hoewel de ziekte in de onderafdeelingen Laboean Deli, Medan en Boven-Langkat der afdeeling Deli (Sumatra's Oostkust), echter slechts gedurende betrekkelijk korten tijd, in vrij hevige mate heerschte. Een aantal gewesten bleven geheel vrij, terwijl in andere slechts enkele gevallen werden geconstateerd. De *influenza* vertoonde zich in de afdeelingen Buitenzorg (residentie Batavia) en Loemadjang (residentie Probolinggo) en hier en daar ter Sumatra's Westkust en op de Lingga-groep (Riouw). De *berriberri* kwam, behalve in een aantal gevangenissen (zie daaromtrent blz. 67/68 hiervóór, zoomede bijlage N hierachter), voor onder de inlandsche bevolking der residentiën Bezoeki en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en onder die der hoofdplaats Benkoelen. Voorts werd de ziekte geconstateerd in Atjeh, onder de Chineesche mijnwerkers op Banka, Billiton en Singkep (Riouw) en onder de Chineesche koelies der onderneming Djapoera (afdeeling Indragiri der residentie Riouw). In Kadoe en Madioen waren weder een groot aantal lijders aan *beenzweren.* De verbreiding der *lepra* schijnt stationnair te zijn gebleven, behalve in Toba en Silindong (Tapanoli), waar op toeneming van het aantal gevallen viel te wijzen.

De ontvangen jaarrapporten over 1895 van de met de civiele gouvernements-praktijk belaste Europeesche en inlandsche geneeskundigen maken melding van 317 001 behandelde patiënten (in den regel alleen verpleegden in zieken- of liefdadigheidsinrichtingen, gevangenen en lijders die krachtens bestaande voorschriften in de termen vallen van kostelooze geneeskundige behandeling), tegen 346 293 in 1894 en 366 182 in 1893. Uit bijlage BB hierachter blijkt hoeveel patiënten in 1895 in elk ressort werden behandeld, terwijl bijlage CC eene ziektekundige verdeeling van het totaal aanwijst. Aan laatstbedoelde bijlage is de volgende recapitulatie ontleend, die, ter vergelijking, zich ook uitstrekt over de jaren 1893 en 1894.

VOORNAAMSTE ZIEKTEN.	Aantal behandelden.			Aantal overleden behandelden.		
	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
Tusschenpoozende koortsen	223 523	199 605	162 482	11 440	13 696	8 338
Andere koortsen	5 678	5 094	8 318	450	396	362
Cholera	1 763	454	135	1 025	85	54
Pokken	2 732	4 003	2 930	363	422	231
Berriberri	9 983	10 929	11 566	1 454	1 907	1 623
Syphilis en venerische ziekten	18 373	20 828	20 653	59	64	43
Andere ziekten	104 130	105 380	110 917	3 593	3 120	3 904
Totalen	366 182	346 293	317 001	18 384	19 690	14 555

[1]) Bij gouvernementsbesluit van 4 Augustus 1895 n°. 4 werd de chef over den geneeskundigen dienst gemachtigd om het in September 1894 bevolen onderzoek naar de waarde der creoline-therapie bij cholera (zie noot 1 op blz. 147 van het vorig verslag), behalve in het militair hospitaal te Soerabaija, ook te doen geschieden in het stadsverband op die hoofdplaats en in het hospitaal voor lijders aan besmettelijke ziekten aan de Oedjong aldaar. Omtrent de resultaten van dit onderzoek — zoo dit reeds volledig tot uitvoering mocht zijn gekomen, hetgeen met het oog op het slechts zeer sporadisch voorkomen van cholera op Java te betwijfelen is, — werden tot dusver geen mededeelingen ontvangen.

		Aantal behandelden.			Aantal overleden behandelden.		
		1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
Van de hiervóór vermelde behandelden en overledenen telde men er:	op Java en Madura	278 397	272 108	232 252	15 451	17 403	13 136
	in de Buitenbezittingen	87 785	74 185	84 749	2 933	2 287	1 419
	Totalen	366 182	346 293	317 001	18 384	19 690	14 555
Hiervan telden in de opgaven der	Europeesche gouvernementsgeneesheeren	203 551	171 771	147 574	9 892	8 854	6 177
	dokters-djawa	162 631	174 522	169 427	8 492	10 836	8 378
	Totalen	366 182	346 293	317 001	18 384	19 690	14 555

Eene gewestelijke statistiek van de bij het bestuur in 1895 bekend geworden ongelukken, waarbij menschenlevens te betreuren waren, vindt men in bijlage DD. Volgens de gerapporteerde gevallen zouden in gemeld jaar 86 personen op Java en Madura en 215 in de buitenbezittingen omgekomen zijn als prooi van wilde dieren. Ter vermindering van de tijgerplaag in het district Bandjaran der residentie Tagal werd in het afgeloopen jaar aldaar, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 8 April 1895 n°. 9, als premie voor het vangen of dooden van tijgers (gestreepte of andere), met afwijking van Indisch Staatsblad 1862 n°. 84, juncto 1874 n°. 124, tegoedgedaan f 100 en f 30 (anders f 30 en f 10) [1].

Laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie te Weltevreden (Batavia) [2]. Ter erlanging van materiaal voor pathologisch anatomische en bacteriologische onderzoekingen werden 34 lijkopeningen verricht (tegen 38 in 1894), terwijl door een groot aantal geneesheeren pathologisch materiaal tot onderzoek aan het laboratorium werd opgezonden. Eene door den chef over den geneeskundigen dienst aan alle civiele en militaire geneesheeren op Java en Madura gerichte circulaire, waarin, op verzoek van den directeur van het laboratorium, medewerking werd gevraagd tot het verzamelen van gegevens betreffende het voorkomen van diphtherie in Nederlandsch-Indië, had ten gevolge dat van enkele geneesheeren materiaal werd ontvangen, ontleend aan gevallen van keelziekte, bij welke met meer of minder waarschijnlijkheid de diagnose van diphtherie was te stellen. Zoowel het blijkbaar geringe aantal dier gevallen als het bacteriologisch onderzoek van het ontvangen materiaal leidden tot de overtuiging, dat diphtherie in Nederlandsch-Indië niet veelvuldig genoeg voorkomt om de moeite en kosten te loonen, verbonden aan de bereiding van het serum tegen die ziekte. Deze conclusie werd bevestigd door het feit, dat eene bekende apothekersfirma te Batavia, welke eene belangrijke hoeveelheid van het serum uit Europa had ontboden, ondanks de hieraan gegeven groote publiciteit, slechts één aanvraag tot levering ten behoeve van een keellijder ontving.

In het belang der oplossing van het vraagstuk betreffende de aannemelijkste wijze om de hoofdplaats Soerabaija van goed drinkwater te voorzien (zie lager hoofdstuk L afd. II), werd het aldaar door oppomping verkregen, langs natuurlijken weg gefiltreerd, rivierwater bij het laboratorium opnieuw aan een bacteriologisch onderzoek onderworpen, hetgeen ook het geval was met het water der bronnen te Kasri (afdeeling Bangil der residentie Pasoeroean) en Patjet (afdeeling Modjokerto der residentie Soerabaija), hetwelk mede voor de bedoelde watervoorziening in aanmerking wordt gebracht. De bevindingen waren gunstig.

De sedert eene reeks van jaren in het laboratorium ingestelde onderzoekingen over de stofwisseling bij de bewoners der tropen werden in 1895 in zekeren zin afgesloten met die over de respiratorische gaswisseling. Het eindresultaat komt, luidens de ontvangen mededeelingen, in het kort hierop neder, dat, in strijd met de daaromtrent heerschende meeningen, de stofwisseling door den rechtstreekschen invloed van het tropische strandklimaat niet verminderd wordt, en dat mitsdien van eene zoogenaamde chemische warmte-regeling geen sprake is. Uit eene, mede in aansluiting met vroegere onderzoekingen, gemaakte studie over de regeneratie van het bloed na belangrijk bloedverlies, bleek opnieuw — zoo wordt verder bericht — de onhoudbaarheid van de leer, dat het verblijf van den Europeaan in het tropische klimaat per se de bloedbereiding moet benadeelen en alzoo noodzakelijk bloedarmoede na zich sleept.

Met betrekking tot de bacteriologische verrichtingen op veterinair gebied valt mede te deelen, dat bij het onderzoek van materiaal, afkomstig van eene in de afdeeling Buitenzorg geheerscht hebbende runderziekte, het bloed van de aan die ziekte gestorven dieren, bij bewaring zonder aanwending van ijs, nog na 22 dagen virulent bleek te zijn, hetgeen van veel gewicht is met het oog op de bruikbaarheid van materiaal dat afkomstig is uit ver van het laboratorium verwijderde plaatsen. De directeur van het laboratorium werd gemachtigd om, zoo dikwijls als dit door hem wordt noodig geacht in het belang van zijne veeartsenijkundige studiën, dienstreizen te doen, dan wel die aan den onderdirecteur der inrichting op te dragen, in de residentiën Bantam, Batavia, Krawang, Preanger Regentschappen en Cheribon, met vergunning om die dienstreizen, zoo noodig, te doen medemaken door den in 1895 definitief bij het laboratorium in dienst gestelden amanuensis.

Bij de voortgezette onderzoekingen over polyneuritis bij hoenderen werden, op nog uitgebreider schaal dan vroeger, de invloed van het voedsel op het ontstaan der ziekte, alsmede de middelen om haar tot staan te brengen, nagegaan. Hoewel de tot dusver verkregen resultaten het bewijs nog niet hadden geleverd dat de bedoelde hoenderziekte op één lijn kan worden gesteld met berriberri, bestond er toch voldoende aanleiding om te beproeven in hoever van die uitkomsten partij viel te trekken voor de bestrijding van laatstgenoemde ziekte. In overleg met den chef over den geneeskundigen dienst is daarmede, voorloopig op bescheidene schaal, een aanvang gemaakt.

Aan den directeur van het laboratorium, dr. C. Eijkman, werd, met ingang van 4 Maart jl., wegens ziekte een tweejarig verlof naar Europa verleend, met bepaling dat voor den duur van dat verlof zijne betrekking zal worden waargenomen door den onderdirecteur der inrichting (als zoodanig was — na het overlijden van den vorigen onderdirecteur — in Mei jl. benoemd de toen eervol uit den Indischen militairen dienst ontslagen officier van gezondheid der 2de klasse H. F. Roll). In verband daarmede werden de functiën van onderdirecteur tijdelijk opgedragen aan den directeur van het parc vaccinogène ter plaatse (zie lager), die echter in deze laatste betrekking tevens gehandhaafd bleef, voor de uitoefening waarvan hem zoolang een bij het leger voor memorie te voeren officier van gezondheid is toegevoegd.

Europeesche geneeskundigen. Met inbegrip van de drie hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija, waar stadsgeneesheeren bescheiden zijn (te Soerabaija nog bovendien een afzonderlijke civiele geneesheer bij het marine-etablissement), wijst bijlage BB hierachter voor Java en Madura op ult. 1895 62 standplaatsen aan, waar de zoogenaamde civiele gouvernementspraktijk is uit te oefenen door Europeesche geneeskundigen, zijnde dus hetzelfde aantal als op ult. 1894. Op 17 der bedoelde 62 standplaatsen werd de plaatselijke civiele dienst uitgeoefend door officieren van gezondheid van het garnizoen of van het militair hospitaal. De 17 standplaatsen, waaronder ook Tjilatjap (verg. noot 2 op blz. 148 van het vorig verslag), waren bij het einde van 1895, op één na (Madjalengka met Palimanang in Cheribon), alle bezet. Van de 45 overige waren er 38 op de voorgeschreven wijze, d. i. door civiele doctoren, bezet. Onder de 7 standplaatsen, waar een zoodanige geneeskundige ontbrak, waren er 2 (Pamakassan en Bangkallan op Madura), waar èn de plaatselijke geneeskundige dienst èn de geneeskundige behandeling bij de korpsen barissans (zie art. 62 van het reglement

[1]) Aan premiën en andere uitgaven voor het vangen of dooden van schadelijk gedierte werd in 1895 uitgegeven f 25 950 (in 1894 f 28 910).

[2]) Voor zooveel hier te lande blijkt, is het jaarverslag van het laboratorium over 1895 nog niet verschenen; dat over 1894 is te vinden in deel XXXV van het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.

voor deze korpsen, opgenomen in n°. 4755 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) tijdelijk was opgedragen aan op genoemde plaatsen gedetacheerde officieren van gezondheid van het leger. Ten opzichte van drie andere — Pandeglang (Bantam), Tassikmalaija (Preanger Regentschappen) en Bezoeki — werd door tijdelijke maatregelen in den dienst voorzien, wat de laatstgenoemde twee betreft door middel van dokters-djawa, terwijl Pandeglang nog steeds (tijdelijk) behoorde onder het ressort van den militairen geneesheer van het garnizoen te Serang (verg. vorig verslag, blz 149).

Onder de 38 door civiele doctoren bezette ressorten waren de drie hoofdplaatsen begrepen met 9 geneesheeren (daaronder ook de geneesheer voor het marine-etablissement te Soerabaija), terwijl voor de 35 overige ressorten beschikt werd over een gelijk getal civiele geneesheeren.

Met de geneeskundige behandeling van de ambtenaren, beambten en werklieden (en van hunne gezinnen), gebezigd bij de in uitvoering zijnde groote waterstaatswerken in de Solovallei (Rembang) en bij den staatsspoorweg-aanleg in de residentiën Probolinggo en Bezoeki bleven in 1895, onder genot van eene extra-toelage ten laste van de kosten dier werken, belast respectievelijk de plaatselijke geneesheer te Bodjonegoro (Rembang) en twee van de plaatselijke geneesheeren in de beide andere gewesten (die te Probolinggo en die te Panaroekan). Bij gouvernementsbesluit dd. 8 Februari 1896 n°. 33 werd dit laatste aantal op vijf gebracht, doordien ook de geneesheeren te Loemadjang, Djember en Bondowosso in opdracht kregen hun dienst tot bedoeld personeel uit te strekken.

In de buitenbezittingen vermeerderde het aantal ressorten voor Europeesche plaatselijke geneesheeren van 59 tot 61. In de beide nieuwe ressorten — Singaradja (Bali) en Ampenan (Lombok) — werd de civiel geneeskundige dienst opgedragen aan de aldaar geplaatste officieren van gezondheid (in eerstgenoemd ressort tijdelijk). Van de 5 organiek voor civiele geneesheeren bestemde ressorten, zijnde Padang (Sumatra's Westkust), Laboean Deli (Sumatra's Oostkust), Tandjong Pandan (Billiton), Bonthain en Saleijer (Celebes en onderhoorigheden) was er, evenals in vorige jaren, slechts één door een civiel geneesheer bezet, namelijk Tandjong Pandan. De dienst te Padang en te Bonthain bleef opgedragen aan een officier van gezondheid en te Laboean Deli en op Saleijer aan een dokter-djawa. Van de 56 voor officieren van gezondheid bestemde ressorten bleven ook in 1895 Kepahiang (Palembang) en Toboali (Banka) onbezet, hetgeen op ult. 1894 ook het geval was met Seroewaij (Oostkust van Sumatra).

Gedurende den loop van 1895 verkregen twee stadsgeneesheeren buitenlandsch verlof. Hunne betrekking werd tijdelijk waargenomen door een op wachtgeld zijnden stadsgeneesheer en een gewezen civiel-geneesheer, die laatstelijk een tijdlang in Europa had vertoefd. In verband met mutatiën onder de plaatselijke geneesheeren (één hunner overleed en andere legden hunne betrekking neder) werden overigens in 1895 met de civiele gouvernements-praktijk belast 8 particuliere geneesheeren, namelijk 4 die hier te lande kort te voren het arts-diploma hadden behaald, 2 die in Indië praktijk uitoefenden en 2 gewezen plaatselijke geneesheeren die uit Europa waren teruggekeerd.

Tot de uitoefening der praktijk werden gedurende 1895 in Nederlandsch-Indië toegelaten 5 medici, die hier te lande het diploma hadden behaald [1], terwijl 2 tot het leger behoorende officieren van gezondheid zich als particulier geneesheer vestigden, na te dien einde op hunne aanvraag op non-activiteit te zijn gesteld [2]. Van het aantal der op ult. 1895 uitsluitend particuliere praktijk uitoefenende geneesheeren is ditmaal geen opgaaf ontvangen.

Voor het practisch arts-examen meldden zich twee candidaten aan, waarvan er echter één niet opkwam en de ander werd afgewezen.

Het aantal tandartsen vermeerderde met twee. Een tandarts keerde naar Europa terug, doch daarentegen werden er 3, waarvan twee hier te lande het diploma hadden behaald en één in Indië examen aflegde, tot de uitoefening der praktijk toegelaten. Een ander, die zich aan het tandheelkundig examen onderwierp, werd afgewezen. Tot het afleggen van het theoretisch tandheelkundig examen meldde zich een militair apotheker aan, wien het diploma werd uitgereikt.

[1] Hieronder één van de twee aan de zending op Java verbonden zendeling-artsen; de ander was reeds in 't laatst van 1893 ter uitoefening van de geneeskundige praktijk toegelaten.

[2] Een dezer officieren van gezondheid werd in het begin van 1896 weder in activiteit hersteld.

Pharmaceutische dienst. Het aantal particuliere apotheken (ongerekend 1 filiaal-apotheek) onderging gedurende 1895 geen verandering en bleef dus 38 bedragen, namelijk 34 op Java en 4 in de buitenbezittingen.

Akten van toelating werden in 1895 uitgereikt aan 3 apothekersbedienden (waaronder 1 vrouwelijke), die een hier te lande verworven diploma bezaten, en eveneens aan 3, die in Indië het voorgeschreven examen hadden afgelegd. Buiten deze laatsten werd het examen van apothekersbediende met voldoenden uitslag afgelegd door een militair.

Europeesche vroedvrouwen. Met inbegrip van de 6 aan 's lands dienst verbonden stadsvroedvrouwen waren op ult. 1895 op Java 36 (d. i. 1 meer dan het jaar te voren) en in de buitenbezittingen (evenals op ult. 1894) 3 Europeesche vroedvrouwen toegelaten tot de uitoefening der verloskundige praktijk. Eén vroedvrouw, die vroeger in Indië de praktijk had uitgeoefend, keerde uit Europa terug, terwijl 3 andere het diploma behaalden na een in Indië afgelegd examen. Daarentegen overleden twee vroedvrouwen en keerde er één naar Europa terug. Van de 36 op Java telde men er 26 op de drie hoofdplaatsen, 3 te Buitenzorg, 2 op elke der hoofdplaatsen Djokjokarta en Soerakarta, terwijl de 3 overigen gevestigd waren te Meester-Cornelis, Bandong en Tagal. De 3 vroedvrouwen in de buitenbezittingen waren die te Padang, Medan en Makasser.

Aan het in 1895 in Indië gehouden examen voor vroedvrouw namen 4 candidaten deel, waarvan 3 met goed gevolg. Als leerling-vroedvrouw werd 1 persoon ingeschreven.

Inlandsche geneeskundigen. Bij het einde van 1895 waren in gouvernementsdienst werkzaam 122 dokters-djawa, tegen 115 op ult. 1894. Terwijl er één, door eervol ontslag, aan den dienst ontviel, werden er in 1895 8 aangesteld, namelijk 7 die toen het diploma hadden behaald en 1 die vroeger den dienst vrijwillig had verlaten.

In de standplaatsen der dokters-djawa, waarvan er bij het einde van 1895 een paar onbezet waren, kwamen in den loop van het jaar eenige veranderingen. Te Bandjar (Preanger Regentschappen) werd een dokter-djawa aangesteld ten behoeve van de geneeskundige behandeling van het personeel, dienstdoende op de spoorweglijn Bandjar-Maos, onder genot van eene toelage ten laste van het betrokken departement, terwijl tot bijstand in den geneeskundigen dienst bij de groote waterstaatswerken in de Solo-vallei (Rembang) het aantal van 2 op 4 werd gebracht. Voorts werden dokters-djawa geplaatst: één te Tagal en één in elk der districten Soengeiliat, Pangkalpinang, Blinjoe en Toboali van het eiland Banka (verg. wat de indienststelling op Banka betreft, het medegedeelde op blz. 266 van het vorig verslag), zoomede 1 te Ternate en 2 op het eiland Lombok (van de beide laatstbedoelden was er echter bij het einde van 1895 slechts 1 in functie). Daarentegen kwam een dokter-djawa beschikbaar, doordien in de afdeeling Grobogan der residentie Samarang de tweede, derwaarts tijdelijk gedetacheerd (zie blz. 149 van het vorig verslag), in den loop van 1895 weder kon worden gemist, terwijl ook te Poerwakarta (Krawang) het getal van 2 tot 1 verminderd werd nu aldaar de gouvernements-praktijk weder aan een Europeeschen geneesheer was opgedragen. Om dezelfde reden kwam ook de dokter-djawa van Boijolali beschikbaar.

Bij het einde van 1895 bedroeg het aantal standplaatsen der van gouvernementswege werkzaam gestelde dokters-djawa (zie bijlage BB) op Java en Madura 68 (1 meer dan op ult. 1894), en in de buitenbezittingen 40 (6 meer dan op laatstgenoemden datum).

Bovendien zijn in Soerakarta nog eenige dokters-djawa werkzaam voor rekening van den soesoehoenan, op Billiton één voor rekening van de Billiton-maatschappij, en in Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) één voor rekening van de Steenkolen-maatschappij aldaar.

De gouvernements-inrichting tot opleiding van dokters-djawa te Weltevreden (Batavia) telde op 1 Januari 1895 75 leerlingen, waarvan 27 in de voorbereidende en 48 in de geneeskundige afdeeling. In de eerste maanden van het jaar, dus kort vóór of bij het einde van den cursus 1894/95, werden uit de geneeskundige afdeeling afgeschreven 9 leerlingen (7 die tot dokter-djawa konden worden benoemd en 2 wegens gebrek aan aanleg). Van de voorbereidende afdeeling werden 14 leerlingen tot de lessen van de geneeskundige afdeeling toegelaten. Aangenomen werden 19 nieuwe leerlingen, zoodat de cursus 1895/96 begon met 85 leerlingen, waarvan 32 in de voorbereidende afdeeling (verdeeld in twee klassen) en 53 in de geneeskundige

afdeeling (bestaande uit vijf klassen). Gedurende den verderen loop van het jaar werden nog 9 leerlingen aangenomen en in de voorbereidende afdeeling geplaatst, terwijl uit laatstbedoelde afdeeling 12 en uit de geneeskundige afdeeling 2 leerlingen werden ontslagen, zoodat op ult. 1895 de voorbereidende afdeeling 29 en de geneeskundige 51 leerlingen telden. Onder dit 80-tal waren 69 Javanen, 1 Maleier, 1 Christen-inlander van Depok (Buitenzorg), 1 Amboinees, 7 Menadoneezen en 1 Indo-Afrikaan. Van de 7 leerlingen der hoogste klasse van de geneeskundige afdeeling slaagden er in Februari 1896 6, die tot dokter-djawa werden benoemd.

Over een onlangs genomen maatregel om te bevorderen dat in de toekomst ook de van Java en Madura afkomstige adspiranten bij hunne toelating tot de voorbereidende afdeeling der school beter zijn onderlegd, is reeds gehandeld op blz. 105 hiervóór.

Met betrekking tot het dirigeerend [1]) en het overig onderwijzend personeel der school zij vermeld dat de onderdirecteur, wegens overlijden, en een der leeraren, als zijnde op non-activiteit gesteld, door anderen werden vervangen. Voorts moest aan de twee tot dusver als leeraren gefungeerd hebbende officieren van gezondheid, wier betrekking tijdelijk werd waargenomen wegens hunne toevoeging aan de expeditionnaire troepen naar Lombok, in verband met hunne overplaatsing, definitief ontslag worden verleend. De reeks van door de geneeskundige leeraren der school ten behoeve van de élèves en van de reeds in functie zijnde dokters-djawa opgestelde leerboeken werd in 1895 vermeerderd met het op blz. 150 van het vorig verslag bedoelde werk over de „Algemeene ziektekunde van den mensch", zoomede met het eerste stuk van het 2de deel van dat over de „Bijzondere pathologie en therapie".

De kosten der school bedroegen gedurende 1895 f 40 512 (tegen f 39 923, volgens verbeterde opgaven, in 1894), waaronder f 19 662 (in 1894 f 18 934) wegens toelagen aan de leerlingen.

De polykliniek in de heelkunde en die voor inwendige ziekten werden ook in 1895 druk bezocht.

Inlandsche vroedvrouwen. In den loop van 1895 onderwierpen zich aan het examen 7 op 's lands kosten bij Europeesche geneesheeren opgeleide inlandsche vrouwen, waarvan er 5 slaagden, namelijk 2 die te Samarang, 2 die te Malang en 1 die te Menado de verloskunde beoefend hadden. De proef-opleiding had dus, met inbegrip van de vroeger geslaagden (1 in 1893 en 5 in 1894), tot ult. 1895 11 gediplomeerden opgeleverd, waarvan er zich 4 vast gevestigd hadden (respectievelijk te Fort de Kock, Padang Pandjang, Saparoea en Amboina), die dientengevolge in het genot gesteld waren van een onderstand uit 's lands kas, onder verplichting om aan minvermogenden kosteloos verloskundigen bijstand te verleenen. Van de nog in opleiding zijnde vrouwen, wier aantal in de ontvangen berichten niet wordt vermeld, werden er 2 op verzoek ontslagen, doch daarentegen werden 2 nieuwe candidaten aangenomen.

Als nog in functie zijnde geëxamineerde vroedvrouwen, afkomstig van de in 1875 opgeheven opleidingsinrichting te Weltevreden, vermelden de bestuursopgaven een 16-tal, namelijk 2, die haar beroep uitoefenden in elke der residentiën Preanger Regentschappen, Cheribon en Banjoemas, 1 in elk der gewesten Krawang, Bagelen, Sumatra's Westkust en Celebes en 6 in de Minahassa (residentie Menado). Deze allen genieten mede een onderstand uit 's lands kas.

Ziekengestichten. Nopens de uitkomsten der verpleging in de vijf groote burgerlijke ziekengestichten op de drie hoofdplaatsen van Java zijn over 1895 de volgende opgaven verstrekt.

ZIEKENINRICHTINGEN.	Aantal verpleegden op 1 Januari 1895.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar:			Aantal verpleegden op 31 December 1895.	Percentsgewijze verhouding tot het aantal der behandelden (na aftrekking van de geëvacueerden)		
			als geëvacueerd.	als hersteld.	als overleden.		van de herstelden	van de overledenen.	van de nog onder behandeling geblevenen.
Stadsverband te Batavia	456	3714	1112	2487	319	252	81.33	10 43	8.24
Idem „ Samarang	260	2138	„	1953	253	192	81 44	10.55	8.01
Idem „ Soerabaija	221	2036	55	1608	520	74	73 02	23.62	3.36
Chineesch hospitaal te Batavia	167	467	„	302	177	155	47.63	27.92	24.45
Idem „ Samarang	53	85	„	78	7	53	56.52	5.07	38 41
Totalen	1157	8440	1167	6428	1276	726	76.25	15 14	8 61

De nieuwe gebouwen ten dienste van de uitbreiding van het stadsverband te Batavia (zie het verslag van 1894, blz. 133) kwamen in het begin van 1896 gereed, waarop tot de ingebruikstelling werd overgegaan.

Op enkele plaatsen, waar in de verpleging van zieke gevangenen of behoeftigen, enz. niet op andere wijze kan worden voorzien, onderhoudt het Gouvernement kleinere ziekeninrichtingen. In 1895 is zoodanig inlandsch hospitaal, voorloopig op tijdelijken voet, ook in werking gekomen te Tjilatjap (Banjoemas), en zulks in verband met de ontruiming in December 1894 van het militair hospitaal ter plaatse (verg. vorig verslag, blz. 148, noot 2), waarvan de gebouwen aan het civiel bestuur werden overgedragen.

Op zendingsposten wordt de ziekenpraktijk onder inlanders vaak vanwege den zendeling of missionaris ter harte genomen, waartoe, op aanvrage, geneesmiddelen kosteloos uit 's lands voorraad kunnen worden verkregen. [2]) Te Modjowarno (Soerabaija) beschikt de zendeling zelfs in den laatsten tijd over eene aan de eischen beantwoordende ziekeninrichting, bestuurd door een van hier uitgezonden gediplomeerden arts (verg. het verslag van 1894, blz. 133, noot 1). Volgens eene opgaaf van Augustus 1895 beliep het aantal der in dit hospitaal ter verpleging opgenomen interne patiënten gemiddeld ongeveer 65 per dag. Daar deze inrichting, die geheel een liefdadig karakter bezit, grootelijks bezwaard werd door de kosten van aanschaffing van geneesmiddelen, zijn termen gevonden om aan het hooger bedoelde beginsel zoodanige uitbreiding te geven dat ook de voor bedoeld hospitaal benoodigde geneesmiddelen voortaan gratis uit 's lands voorraad kunnen worden verstrekt. Overeenkomstig een Indisch voorstel is tot deze wijze van subsidieering in Juni jl. door het Opperbestuur machtiging verleend.

Omtrent enkele gouvernements-ziekengestichten, die eene speciale bestemming hebben, is het volgende gemeld.

Aan het gesticht voor berriberri-lijders te Buitenzorg [3]) werden in 1895 nog toegevoegd 2 loodsen, in semi-permanenten bouwtrant opgetrokken en elke voor 100 lijders ingericht, terwijl eene derde dergelijke loods in Januari 1896 gereed kwam. Ter verpleging van de wegens berriberri naar Buitenzorg geëvacueerde Chineesche mijnwerkers van het eiland Banka (verg. vorig verslag, blz. 266) werden voorts 3 — van het hoofdetablissement geïsoleerde — uit bamboe samengestelde lokalen met Portland-cementen vloer gebouwd en in April 1895 in gebruik gesteld. In elk dezer lokalen bestaat gelegenheid tot opneming van 75 lijders.

In het gesticht voor lepra-lijders te Pelantoengan (Samarang) vertoefden in 1895 in het geheel 28 lijders (daaronder 17 Europeanen), van wie er 3 overleden en 2 op verzoek werden ontslagen. Te Loano (Djokjokarta) en Wangkoeng (Soerakarta) werden in genoemd jaar verpleegd respectievelijk 319 en 169 lepra-lijders, waarvan er op ult. December jl. nog aanwezig waren 50 en 100. Te Loano verlieten er namelijk 235 het gesticht na korter of langer verblijf en overleden er 34, terwijl

[1]) Dezelfde titularissen, die directeur en onderdirecteur zijn van het bacteriologisch laboratorium ter plaatse, vervullen die functiën ook bij de dokters-djawa-school; zie, in verband daarmede, wat omtrent hunne tijdelijke vervanging is gezegd op blz. 125 hiervóór.

[2]) Sedert medio 1894 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 72) is de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid bevoegd om hieromtrent te beschikken.

[3]) Omtrent de verpleegsterkte in dit gesticht, zoomede in dat te Oeloe Limau Manis nabij Padang, vindt men opgaven in noot 1 op blz. 68 hiervóór.

te Wangkoeng 20 lijders herstelden, 45 overleden en 4 werden geëvacueerd. In het leprozengesticht te Kemang Pampang (Palembang) bleef het aantal verpleegden, evenals in de beide voorafgegane jaren, 22 bedragen. Omtrent het te Medan (Oostkust van Sumatra) bestaande particuliere leprozen-asyl vindt men opgaven in bijlage AA hierachter.

Aan het medegedeelde op blz. 133/134 van het verslag van 1894 omtrent de voor betalende lijders ingerichte particuliere gezondheids-etablissementen te Sindanglaija en Soekaboemi (Preanger Regentschappen) valt ook ditmaal niets toe te voegen. Het plan tot verpleging van gouvernementslijders te Tosari en te Poespo (Pasoeroean), op denzelfden voet als in de genoemde beide inrichtingen, kwam in 1895 nog niet tot uitvoering.

Krankzinnigenwezen. De afkondiging van het op blz. 150 van het vorig verslag bedoelde reglement op het krankzinnigenwezen in Nederlandsch-Indië had bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze rubriek nog niet plaats gehad.

In het centrale gesticht voor krankzinnigen te Buitenzorg en in de twee hulpgestichten te Samarang en Soerabaija was bij het einde der jaren 1894 en 1895 het volgende aantal patiënten opgenomen (mannen en vrouwen zijn daarbij te zamen gerekend, doch het aantal der laatsten is tusschen haakjes vermeld):

	Buitenzorg.	Samarang.	Soerabaija.	Totalen.
Ult. 1894.	*a*) 349 (114)	112 (30)	*a*) 126 (35)	587 (179)
Ult. 1895.	*b*) 375 (118)	112 (33)	*b*) 120 (31)	607 (182)

a) Van de 235 mannelijke patiënten in het gesticht te Buitenzorg werden verpleegd: in de 2de klasse 12, in de 3de klasse 87 en in de 4de klasse 136, terwijl, wat de 114 vrouwen aangaat, deze verdeeling was 6, 29 en 79. In het gesticht te Soerabaija waren van de 91 verpleegde mannen respectievelijk 1, 27 en 63 in de 2de, 3de en 4de klasse en van de 35 verpleegde vrouwen 4 in de 3de en 31 in de 4de klasse opgenomen. Ten aanzien van de patiënten in het gesticht te Samarang is zoodanige verdeeling niet in de ontvangen opgaven bekend gesteld (ook niet in die over 1895).

b) Van de 257 mannen en 118 vrouwen, die in het gesticht te Buitenzorg werden verpleegd, waren in de 2de, 3de en 4de klasse respectievelijk opgenomen 13, 107 en 137 mannen en 7, 28 en 83 vrouwen. In het gesticht te Soerabaija werden van de 89 mannen in dezelfde klassen respectievelijk verpleegd 2, 25 en 62, terwijl van de 31 vrouwen 1 in de 3de en 30 in de 4de klasse waren opgenomen.

Door de in het vorig verslag (blz. 151) besproken vermeerdering van het getal beschikbare plaatsen voor Europeesche (mannelijke) krankzinnigen kon aan aanvragen tot opneming van lijders van bedoelden landaard steeds worden voldaan. Voor Europeesche lijderessen bleef nog plaatsruimte ontbreken, waaraan evenwel zal worden tegemoet gekomen door den voorgenomen bouw van eene vrouwenafdeeling, waartoe bij gouvernementsbesluit van 28 November 1895 n°. 19 machtiging is verleend, en welke uitbreiding, waarvan de kosten zijn geraamd op f 118 174, in April jl., ingevolge den uitslag eener gehouden uitbesteding, aan een aannemer ter uitvoering is opgedragen voor eene som van f 117 800. In de verblijven der mannelijke inlandsche verpleegden waren alle plaatsen bijna zonder uitzondering steeds bezet; in die der vrouwen was zulks niet het geval, vermits zoolang de bedoelde vrouwenafdeeling (die zoowel voor Europeesche als inlandsche lijderessen zal dienen) nog niet gereed is, de verhouding tusschen het aantal plaatsen voor rustigen en onrustigen geen onbeperkte opneming toelaat. In afwachting van de in Indië nog in behandeling zijnde voorstellen ter verdere tegemoetkoming in de behoefte aan opneming van krankzinnigen [1]) (welke voorstellen beoogen het bouwen van een nieuw gesticht in een gunstig gelegen oord van Oost-Java, met gelijktijdige opheffing der voor krankzinnigen-verpleging minder geëigende hulpgestichten te Samarang en Soerabaija), bestaat het voornemen om nog in 1896 ook over te gaan tot eene nieuwe uitbreiding van de aan het gesticht te Buitenzorg verbonden landbouwkolonie door den bouw van vier semi-permanente zalen, ruimte aanbiedende voor 40 mannelijke en even zooveel vrouwelijke rustige inlandsche patiënten.

De onder de patiënten in elk der hooger vermelde drie gestichten gedurende 1895 voorgekomen mutatiën, zoomede hun landaard, blijken uit bijlage EE hierachter. In totaal waren de cijfers per landaard als volgt (de vrouwelijke patiënten zijn weder tusschen haakjes vermeld):

[1]) Volgens de laatste opgaven en aanteekeningen bedraagt het aantal in plaatsen van voorloopige opneming op overbrenging naar de gestichten wachtende inlandsche krankzinnigen omstreeks een 100-tal, namelijk 47 in het zoogenaamd Chineesche hospitaal en 48 elders.

	Europeanen.	Inlanders.	Chineezen, Arabieren en Indo-Afrikanen.	Totalen.
Aanwezig op ult. 1894	204 (42)	344 (134)	39 (6)	587 (179)
„ „ „ 1895	223 (41)	348 (137)	36 (4)	607 (182)
In 1895: bijgekomen	33 (3)	39 (17)	3 (..)	*a*) 75 (20)
In 1895: ontslagen als hersteld of verbeterd	8 (2)	18 (6)	4 (2)	30 (10)
In 1895: afgevoerd wegens opzending naar Keboemen (Bagelen) om voor de rechtbank van omgang te verschijnen . .	„	1 (..)	„	1 (..)
In 1895: overleden	6 (2)	16 (5)	2 (..)	*b*) 24 (7)
	14 (4)	35 (11)	6 (2)	55 (17)
welke mutatiën beliepen in 1894:				
bijgekomen	27 (9)	55 (17)	..	*c*) 82 (26)
ontslagen als hersteld of verbeterd .	9 (2)	33 (14)	2 (..)	44 (16)
ontslagen doch niet verbeterd . .	..	1 (1)	..	1 (1)
overleden	12 (4)	22 (8)	5 (2)	*d*) 39 (14)
	21 (6)	56 (23)	7 (2)	84 (31)

a) Hiervan werden er in het gesticht te Buitenzorg opgenomen 52, in dat te Samarang 10 en in dat te Soerabaija 13. Van de 52 in eerstgenoemd gesticht „bijgekomen" lijders waren er tijdens hunne opneming 19 langer dan een jaar, 17 sedert 3 tot 12 maanden en 2 minder dan 3 maanden krankzinnig, terwijl van de 14 overigen de duur hunner krankzinnigheid vóór de opneming niet bekend was. Van de 13 in laatstbedoeld gesticht opgenomen nieuwe lijders waren er tijdens hunne opneming 3 langer dan een jaar en de 10 overigen sedert 3 tot 12 maanden krankzinnig. Nopens het gesticht te Samarang zijn dergelijke opgaven niet verstrekt.

b) Hiervan 9 in het gesticht te Buitenzorg (waarvan 3 aan berriberri), 5 in het gesticht te Samarang, en 10 in het gesticht te Soerabaija (onder welke laatsten 1 aan berriberri).

c) Hiervan werden er in het gesticht te Buitenzorg opgenomen 40, waarbij niet gerekend is 1 patiënt, geëvacueerd uit het gesticht te Samarang. Van bedoelde 40 nieuwe lijders waren er tijdens hunne opneming 18 langer dan een jaar, 17 sedert 3 tot 12 maanden en 5 minder dan 3 maanden krankzinnig. Nopens de beide andere gestichten zijn dergelijke opgaven niet verstrekt.

d) Hiervan 25 in het gesticht te Buitenzorg (waarvan 12 aan berriberri), 6 in het gesticht te Samarang en 8 in het gesticht te Soerabaija (onder welke laatsten 2 aan berriberri).

De werkzaamheden, waarmede de daarvoor geschikte verpleegden ook in 1895 in de drie gestichten werden bezig gehouden, waren van gelijken aard als vroeger. Uit de daaromtrent met betrekking tot het Buitenzorgsche gesticht ontvangen opgaven blijkt, voor zooveel de mannelijke patiënten aangaat, dat, bij eene gemiddelde maandelijksche verpleegsterkte van 107 Europeanen en 135 niet-Europeanen, van eerstbedoelden gemiddeld 23 konden worden belast met houtzagen, huis- en schrijfwerk, terwijl van de niet-Europeesche lijders gemiddeld 95 eenigen arbeid verrichtten, en wel meerendeels (61 van de 95) op het veld of in den tuin. Van de 35 Europeesche en 81 niet-Europeesche vrouwelijke patiënten, welke het gesticht gemiddeld per maand telde, waren er gemiddeld respectievelijk 17 en 54 werkzaam, waarvan 10 en 21 als naaisters. In de hulpgestichten te Samarang en Soerabaija, waar men niet over terrein beschikt voor uitoefening van veld- of tuinarbeid, worden de krankzinnigen uitsluitend met huiselijke werkzaamheden en bedrijven bezig gehouden.

De kosten der drie gestichten bedroegen over 1895 f 289 397 (namelijk wegens traktementen, enz. van het personeel f 129 751 en wegens kleeding, voeding, enz. der krankzinnigen f 159 646). De ontvangsten wegens verpleeggelden van betalende patiënten beliepen f 38 809.

Vaccine. In den loop van 1895 kwamen onder het (inlandsche) vaccinateurspersoneel, met inbegrip van eenige hulpvaccinateurs en bezoldigde élèves ongeveer 380 personen sterk, 21 vacatures voor (4 door overlijden en 17 wegens hoogen ouderdom, ziekte of andere redenen), in al welke opengevallen plaatsen, op slechts één na, nog in hetzelfde jaar kon worden voorzien.

Behalve de bedoelde van gouvernementswege aangestelde vaccinateurs waren, op kosten der betrokken inlandsche vorsten, enz., in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta 9 en 8 vaccinateurs in dienst.

Gedurende 1895 kwamen nieuwe vaccine-regelingen tot stand voor de afdeeling Tangerang der residentie Batavia, de Preanger Regentschappen, de afdeelingen Japara en Koedoes der residentie Japara, de districten Wonosobo en Sapoeran van de afdeeling Ledok der residentie Bagelen, zoomede voor de residentie Benkoelen. Voor Japara bracht dit verandering in het aantal vaccinateurs, dat met 1 verminderd werd.

In de eerste maanden van 1896 (Indisch Staatsblad n^rs. 67 t/m 70 en n°. 14) werd ook overgegaan tot eene meer of min

belangrijke inkrimping in de residentiën Pasoeroean, Probolinggo, Madioen en Bezoeki, waar dientengevolge in 't geheel 9 plaatsen van vaccinateur werden opgeheven, en in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, waar dit het geval was met 1 plaats van élève-vaccinateur. Daarentegen werd (Indisch Staatsblad 1896 n°s. 6 en 14) 1 vaccinateur meer toegestaan voor de residentie Palembang (ten einde in de uitgestrekte en moeielijk te bereizen onderafdeeling Lematang Ilir het aantal van 2 op 3 te kunnen brengen), en (tijdelijk) 1 meer voor de residentie Timor en onderhoorigheden (ten einde op het eiland Rotti, zoolang aldaar geen dokter-djawa zou zijn geplaatst, over 2 vaccinateurs kunne worden beschikt). Een en ander ging mede gepaard met wijziging der bestaande vaccine-regelingen.

De statistiek der verrichte vaccinatiën en revaccinatiën op Java en Madura en de buitenbezittingen wijst over de laatste vijf jaren de navolgende uitkomsten aan.

Jaren.	JAVA EN MADURA.				BUITENBEZITTINGEN.			
	Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.
1891 . . .	648 273	1 : 1.16	556 519	1 : 1.69	114 086	1 : 1.25	105 585	1 : 2.31
1892 *a*) . .	649 857	1 : 1.11	641 968	1 : 1.48	106 601	1 : 2.50	84 503	1 : 2.84
1893 . . .	652 640	1 : 1.11	1 004 208	1 : 1 50	148 524	1 : 1.25	97 629	1 : 2.13
1894 *b*) . .	694 574	1 : 1.10	881 220	1 : 1.58	120 938	1 : 2.25	176 948	1 : 1.94
1895 *c*) . .	609 628	1 : 1.11	661 552	1 : 1.67	141 948	1 : 1.26	124 443	1 : 2.32

a) Uit de residentiën Palembang en Sumatra's Oostkust ontbreken de opgaven.

b) Als voren wat de residentie Palembang betreft.

c) Als voren Sumatra's Oostkust.

Het parc-vaccinogène te Weltevreden bleef aan zijne bestemming beantwoorden. Het jaarverslag der inrichting over 1894 werd opgenomen in deel XXXV van het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië (blz. 613-621); dat over 1895 is, voor zoover hier te lande bekend, nog niet gepubliceerd.

Bij het aan het parc-vaccinogène verbonden „Instituut Pasteur" werden — sedert de opening in Juli 1895 (verg. vorig verslag, blz. 152) tot ult. 1895 — 101 personen behandeld. Slechts in één geval volgde het overlijden van den behandelde, echter zonder dat tot dusver bleek of de dood wel een gevolg was van lyssa.

Aan den directeur dezer beide inrichtingen, den bij het Indisch leger voor memorie gevoerden officier van gezondheid der 2de klasse dr. L. J. Eilerts de Haan, werd, toen hem in Maart jl. tevens werd opgedragen de tijdelijke waarneming der functiën van onderdirecteur van het bacteriologisch laboratorium ter plaatse (zie blz. 125 hiervóór), als bijstand in de uitoefening van zijn eerstgenoemden dienst, voor zoolang een mede bij het leger voor memorie te voeren officier van gezondheid der 2de klasse toegevoegd.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN 1896.

(Iste gedeelte)

belangrijke inkrimping in de residentiën Pasoeroean, Probolinggo, Madioen en Bezoeki, waar dientengevolge in 't geheel 9 plaatsen van vaccinateur werden opgeheven, en in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, waar dit het geval was met 1 plaats van élève-vaccinateur. Daarentegen werd (Indisch Staatsblad 1896 n°s. 6 en 14) 1 vaccinateur meer toegestaan voor de residentie Palembang (ten einde in de uitgestrekte en moeielijk te bereizen onderafdeeling Lematang Ilir het aantal van 2 op 3 te kunnen brengen), en (tijdelijk) 1 meer voor de residentie Timor en onderhoorigheden (ten einde op het eiland Rotti, zoolang aldaar geen dokter-djawa zou zijn geplaatst, over 2 vaccinateurs kunne worden beschikt). Een en ander ging mede gepaard met wijziging der bestaande vaccine-regelingen.

De statistiek der verrichte vaccinatiën en revaccinatiën op Java en Madura en de buitenbezittingen wijst over de laatste vijf jaren de navolgende uitkomsten aan.

Jaren.	JAVA EN MADURA.				BUITENBEZITTINGEN.			
	Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.
1891 . . .	648 273	1 : 1.16	556 519	1 : 1.69	114 086	1 : 1.25	105 585	1 : 2.31
1892 a) . .	649 857	1 : 1.11	641 968	1 : 1.48	106 601	1 : 2.50	84 503	1 : 2.84
1893 . . .	652 640	1 : 1.11	1 004 208	1 : 1.50	148 524	1 : 1.25	97 629	1 : 2.13
1894 b) . .	694 574	1 : 1.10	881 220	1 : 1.58	120 938	1 : 2.25	176 948	1 : 1.94
1895 c) . .	609 628	1 : 1.11	661 552	1 : 1.67	141 948	1 : 1.26	124 443	1 : 2.32

a) Uit de residentiën Palembang en Sumatra's Oostkust ontbreken de opgaven.

b) Als voren wat de residentie Palembang betreft.

c) Als voren Sumatra's Oostkust.

Het parc-vaccinogène te Weltevreden bleef aan zijne bestemming beantwoorden. Het jaarverslag der inrichting over 1894 werd opgenomen in deel XXXV van het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië (blz. 613-621); dat over 1895 is, voor zoover hier te lande bekend, nog niet gepubliceerd.

Bij het aan het parc-vaccinogène verbonden „Instituut Pasteur" werden — sedert de opening in Juli 1895 (verg. vorig verslag, blz. 152) tot ult. 1895 — 101 personen behandeld. Slechts in één geval volgde het overlijden van den behandelde, echter zonder dat tot dusver bleek of de dood wel een gevolg was van lyssa.

Aan den directeur dezer beide inrichtingen, den bij het Indisch leger voor memorie gevoerden officier van gezondheid der 2de klasse dr. L. J. Eilerts de Haan, werd, toen hem in Maart jl. tevens werd opgedragen de tijdelijke waarneming der functiën van onderdirecteur van het bacteriologisch laboratorium ter plaatse (zie blz. 125 hiervóór), als bijstand in de uitoefening van zijn eerstgenoemden dienst, voor zoolang een mede bij het leger voor memorie te voeren officier van gezondheid der 2de klasse toegevoegd.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Jaarverslag. De derde jaargang (1894) van het hier te lande uitgegeven wordende technisch „Verslag over de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië", omtrent den inhoud waarvan reeds het een en ander werd medegedeeld op blz. 152 van het vorig verslag, zag in Mei jl. het licht, met uitzondering evenwel van het t. a. p. vermelde register der aan particulieren verleende vergunningen tot watergebruik uit aan den Staat toebehoorende rivieren, bronnen of leidingen, welke bijlage, ofschoon aan het manuscript van het Technisch Verslag toegevoegd, niet in druk is opgenomen, als zijnde voorshands van te gering belang geacht voor derden.

De minuut voor den jaargang 1895 is nog niet uit Indië ontvangen.

Beheer en toezicht. De in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, bij gelegenheid van de behandeling der Indische begrooting voor 1896, geopperde twijfel of in die gewesten der buitenbezittingen, waar voor den gewestelijken waterstaatsdienst slechts valt te beschikken over personeel beneden den rang van ingenieur, op een richtig beheer der burgerlijke openbare werken niet in meerdere of mindere mate valt af te dingen, heeft van den directeur der burgerlijke openbare werken de verklaring uitgelokt dat de ondervinding der laatste jaren die veronderstelling weersprak. Immers op de uit bedoelde gewesten inkomende ontwerpen en verantwoordingstukken vielen weinig of geen aanmerkingen te maken wat betreft slechte of onvolledige toelichting, en evenmin viel te klagen over overschrijding van fondsen, welk laatste zich noodwendig openbaren moest als aan het bewuste beheer geldverspilling zou moeten worden ten laste gelegd. Voorts vestigde bedoelde departements-chef er de aandacht op dat de hoofden van gewestelijk bestuur, die, ingevolge art. 7 van het reglement op het beheer en toezicht over den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken (Indisch Staatsblad 1889 n°. 39), voor het beheer en toezicht over den gewestelijken waterstaatsdienst verantwoordelijk zijn, niet in gebreke zouden blijven om, wanneer de hun toegevoegde waterstaatsambtenaren in de nauwgezette vervulling van hunne plichten tekortschoten, daaromtrent aan het departement der burgerlijke openbare werken te rapporteeren. Dergelijke klachten waren in de laatste jaren niet vernomen.

Ofschoon de directeur zich derhalve gerechtigd achtte om de meening, als zou het beheer der burgerlijke openbare werken in verschillende gewesten der buitenbezittingen te wenschen overlaten, ten stelligste tegen te spreken, achtte de Gouverneur-Generaal het naar aanleiding van de dezerzijdsche aanschrijving toch wenschelijk door een drietal chefs van waterstaatsafdeelingen (op Java), ieder in eene groep der niet onder eene waterstaatsafdeeling ressorteerende gewesten buiten Java en Madura [1]) — uitgenomen Sumatra's Westkust en Oostkust van Sumatra, waar het beheer, onder de gewestelijke bestuurders, door ingenieurs gevoerd wordt, — eene inspectie van niet te langen duur te doen houden. Ten gevolge van de daartoe in Maart jl. aan drie hoofdingenieurs gedane opdracht hebben in de maanden April t/m Juni dergelijke inspectiën plaats gehad in 9 van de betrokken 13 gewesten; alleen werden niet bezocht, om van Atjeh niet te spreken, de Westerafdeeling van Borneo, welke residentie eerst later aan de beurt zou komen, en de gewesten Billiton en Timor en onderhoorigheden, welke beide geacht werden op het gebied der burgerlijke openbare werken niet genoeg belangrijks op te leveren voor eene inspectie als de bedoelde.

In Juli zijn omtrent den uitslag der bedoelde inspectiën uitvoerige rapporten uitgebracht. Terwijl die verslagen in het algemeen doen zien met welke moeielijkheden het beheer der burgerlijke openbare werken in de buitenbezittingen te kampen heeft, en hoe door de groote uitgestrektheid dier gewesten veel aan ambtenaren van het binnenlandsch bestuur moet worden overgelaten, kon desniettemin worden geconstateerd dat, daar waar het beheer en de uitvoering direct door of onder toezicht van het waterstaatspersoneel plaats hadden, geene belangrijke aanmerkingen vielen te maken, maar integendeel op vele plaatsen blijkbaar met geringe hulpmiddelen veel en goed werk was tot stand gebracht. Tekortkomingen in zake het bouwbeheer zijn in sommige gevallen slechts daar aan het licht gekomen, waar bestuursambtenaren met de leiding van werken belast waren (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3805), hetgeen dan ook aanleiding gegeven heeft dat de betrokken residenten door den directeur der burgerlijke openbare werken op de aan te brengen verbeteringen gewezen zijn. [2]) Ook de Gouverneur-Generaal is van oordeel dat de ontvangen inspectie-rapporten den ter sprake gebrachten twijfel aangaande een richtig beheer der waterstaatszaken in de buitenbezittingen op afdoende wijze opheffen. Intusschen heeft de Landvoogd het nuttig geacht den directeur op te dragen om, afgescheiden van de den betrokken hoofden van gewestelijk bestuur reeds gemaakte opmerkingen, den uitslag van het gehouden onderzoek, voor zoover zulks geraden

[1]) De twee eenige gewesten buiten Java en Madura, die, wat het burgerlijk bouwbeheer betreft, onder contrôle staan van den chef eener waterstaatsafdeeling, zijn de Lampongsche Districten en Bali en Lombok.

[2]) Uit de volgende opgaaf betreffende de in de jaren 1893 en 1894 op het gebied der burgerlijke openbare werken voor den gewestelijken dienst verwerkte bedragen, ontleend aan de twee jongste jaargangen van hooger bedoeld Technisch Verslag, kan blijken dat in de 9 gewesten der buitenbezittingen, waarvan sprake is, zijnde Benkoelen, Palembang, Riouw, Banka, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina en Ternate, aan werken, uitgevoerd onder toezicht van ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, besteed werd in 1893 ruim 21 pct. en in 1894

voorkomt, te hunner kennis te brengen, en voorts hetzij afzonderlijk, hetzij bij de behandeling van het nog aan de orde zijnde denkbeeld om in sommige buitenbezittingen den bouwarbeid ten behoeve van het leger en dien voor civiele diensttakken onder één beheer te brengen (zie vorig verslag, blz. 153), te berichten, tot welke voorstellen of maatregelen van meer algemeene strekking de bewuste rapporten hem aanleiding geven.

Technisch personeel. Aan de formatie van het technisch personeel der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, bestaande uit 62 hoofd- en verdere ingenieurs, 23 architecten, en 159 opzichters, ontbraken op ult. Maart jl., het tijdstip waarop ditmaal de opgaven betreffende de samenstelling en distributie van dat personeel werden afgesloten, 4 ingenieurs. Het boven de formatie gevoerd wordend personeel werd sedert ult. April 1895 (tot zoover liepen de opgaven in 't vorig verslag) uitgebreid met 4 ingenieurs en 7 opzichters ten behoeve van de werken en opnemingen ter verbetering van de bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei, en met 1 ingenieur en 1 opzichter, die werden toegevoegd aan den chef van de proef-irrigatieafdeeling Brantas, terwijl overigens 2 opzichters boven de formatie werden in dienst gesteld in het belang der op het eiland Lombok uit te voeren civiele bouwwerken. Ten gevolge van een en ander waren op ult. Maart 1896 boven de formatie in dienst 22 ingenieurs en 41 architecten en opzichters, zijnde 5 ingenieurs en 10 opzichters meer dan op ult. April 1895.

Uit het volgend overzicht blijkt hoe en waar het technisch personeel op ult. Maart 1896 was tewerkgesteld.

INDEELING.	Hoofd- en verdere inge- nieurs.	Archi- tecten en opzich- ters.	Te zamen.
I. Algemeene dienst.			
A. Technisch personeel bij het departement	5	1	6
B. Waterstaats-afdeelingen: Chefs	5	*a*) 3	8
B. Waterstaats-afdeelingen: Toegevoegd personeel voor werken, behoorende tot den algemeenen dienst	34	26	60
C. Technisch waterbeheer in de residentiën Banjoemas en Bagelen (Irrigatie-afdeeling Serajoe)	2	4	*b*) 6
Transporteeren.	46	34	80
Per transport.	46	34	80
II Gewestelijke dienst.			
A. GEWESTEN DIE TOT EENE WATERSTAATSAFDEELING BEHOOREN.			
1ste afd. Bantam	"	6	6
1ste afd. Batavia	3	8	11
1ste afd. Krawang	"	1	1
1ste afd. Preanger Regentschappen	1	6	7
1ste afd. Lampongsche Districten	"	1	1
2de afd. Cheribon	"	6	6
2de afd. Tagal	"	5	5
2de afd. Pekalongan	"	5	5
2de afd. Banjoemas	"	6	6
2de afd. Bagelen	"	5	5
3de afd. Samarang	2	8	10
3de afd. Kadoe	"	4	4
3de afd. Soerakarta	"	1	1
3de afd. Djokjokarta	"	1	1
3de afd. Japara	"	4	4
3de afd. Rembang	"	5	5
4de afd. Soerabaija	3	*c*) 10	*c*) 13
4de afd. Kediri	"	4	4
4de afd. Madioen	"	5	5
4de afd. Madura	"	4	4
5de afd. Pasoeroean	"	5	5
5de afd. Probolinggo	"	4	4
5de afd. Bezoeki	"	5	5
5de afd. Bali en Lombok	"	1	1
B. GEWESTEN DIE NIET TOT EENE WATERSTAATSAFDEELING BEHOOREN.			
Sumatra's Westkust	2	11	13
Atjeh en onderhoorigheden	"	1	1
Benkoelen	"	2	2
Palembang	"	4	4
Oostkust van Sumatra	1	5	6
Riouw	"	1	1
Banka	"	2	2
Billiton	"	"	"
Westerafdeeling van Borneo	"	1	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	"	2	2
Celebes en onderhoorigheden	"	3	3
Menado	"	2	2
Amboina	"	2	2
Ternate	"	1	1
Timor	"	1	1
Totaal van het personeel in vasten dienst	58	*d*) 182	240
Bovendien waren boven de formatie in dienst:			
voor het doen van opnemingen en het maken van ontwerpen ten behoeve van irrigatiën uit de Progo-rivier (residentie Djokjokarta)	2	"	2
voor werken en opnemingen ter verbetering van de bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei (zie hiervóór)	14	21	35
proef-irrigatieafdeeling Serang	2	6	*e*) 8
proef-irrigatieafdeeling Brantas (zie hiervóór)	4	11	*e*) 15
bij den aanleg van staatsspoorwegen	"	1	*f*) 1
werkzaamheden in het belang van het civiel bouwdepartement op Lombok (zie hiervóór)	"	2	2
Totaal boven de formatie in dienst.	22	41	63

a) In de 2de, 3de en 4de waterstaatsafdeeling is een opzichter aan den chef toegevoegd.

b) Dit personeel behoort mede tot den algemeenen dienst, doch wordt hier afzonderlijk vermeld, omdat het niet onder de rechtstreeksche bevelen van den afdeelings-chef staat.

---

ruim 28 pct., tegen respectievelijk 79 en 72 pct. voor werken onder technisch toezicht uitgevoerd.

Groepen van gewesten.	Verwerkt voor den gewestelijken waterstaatsdienst: door personeel der burg. openb. werken.	door ambtenaren b/h binnenl. bestuur.	Totaal verwerkt.
1893.			
Java en Madura	f 4 010 247 (86.5 pct.)	f 621 537 (13.5 pct.)	f 4 631 784 (100 pct.)
Buitenbezittingen. 9 gewesten hierboven bedoeld	433 701 (79 pct.)	117 713 (21 pct.)	551 414 (100 pct.)
Buitenbezittingen. 8 overige gewesten	550 593 (78 pct.)	156 044 (22 pct.)	706 637 (100 pct.)
	f 4 994 541	f 895 294	f 5 889 835
1894.			
Java en Madura	f 4 429 305 (88 pct.)	f 608 596 (12 pct.)	f 5 037 901 (100 pct.)
Buitenbezittingen. 9 gewesten als voren	424 330 (72 pct.)	161 867 (28 pct.)	586 197 (100 pct.)
Buitenbezittingen. 8 overige gewesten	626 127 (83 pct.)	129 167 (17 pct.)	755 294 (100 pct.)
	f 5 479 762	f 899 630	f 6 379 392

c) Hieronder één opzichter, niet behoorende tot den gewestelijken waterstaatsdienst, maar onder de bevelen van den directeur van het marine-etablissement belast met het onderhoud en de herstelling van de gebouwen en werken dier inrichting.

d) Namelijk 23 architecten en 159 opzichters.

e) De proef met de hierbedoelde twee irrigatie-afdeelingen, omvattende verschillende stroomgebieden respectievelijk in de residentiën Samarang, Rembang en Japara en in de residentiën Kediri, Pasoeroean en Soerabaija, zal voorloopig nog worden voortgezet.

f) Deze opzichter is geplaatst bij den aanleg van de spoorweglijn Probolinggo-Panaroekan.

Gedurende het tijdvak van 1 Mei 1895 tot ult. Maart 1896 werden, ter aanvulling van vacatures onder het personeel der burgerlijke openbare werken, 3 ingenieurs in dienst genomen, die van hier waren uitgezonden ter voldoening aan de aanvraag voor 1896. De op laatstgenoemden datum onaangevulde 4 ingenieursplaatsen zouden door van buitenlandsch verlof terugverwachte ingenieurs worden ingenomen.

Met betrekking tot de vacatures in de rangen van architect en opzichter kan worden gemeld dat, behalve de reeds op ult. April 1895 aanwezige 17 candidaten, die op eene plaatsing als opzichter wachtten (zie vorig verslag, blz. 153), in den loop van 1895 nog 17 personen voor plaatsing beschikbaar kwamen, namelijk 16 die in het voorjaar van 1895 slaagden in het in Indië gehouden opzichtersexamen, en 1 zich in 1895 in Indië voor plaatsing aangemeld hebbende candidaat, die in het bezit was van het diploma voor opzichter bij den rijkswaterstaat in Nederland. Van die 34 candidaten werden gedurende het thans besproken tijdvak 14 als opzichter geplaatst. (Over eene in Februari jl. in de bepalingen betreffende de inschrijving voor het opzichtersexamen gebrachte aanvulling is het noodige gezegd op blz. 103 hiervóór.)

Met de functiën van landmeter waren in 1895 13 waterstaatsambtenaren belast, zijnde 2 minder dan in 1894.

Als tijdelijke opzichters (werkbazen) waren in 1895 92 personen gedurende het geheele jaar in dienst (zijnde 20 minder dan in 1894) en bovendien een niet opgegeven aantal gedurende gezamenlijk 484 maanden, hetgeen neerkomt op 40 personen gedurende een vol jaar (over 1894 beliep dit laatste aantal 35).

Uitvoering van werken. Terwijl bijlage FF hierachter eene opgaaf bevat van de in 1895 op het gebied van burgerlijke openbare werken uitgevoerde vernieuwingen en nieuwe werken, volgt hieronder het gebruikelijke globaal overzicht van de verwerkte sommen, ook die voor gewoon onderhoud en herstelling, waarbij ter vergelijking tevens zijn opgenomen de gelijksoortige opgaven over 1894. Onder de „Toegestane sommen" (welke, wat het jaar 1894 betreft, verschillen met die in 't vorig verslag genoemd, als een gevolg van de wijzigingen, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 244 en 1896 n°. 38) zijn niet begrepen die, toegestaan voor hier te lande te doene uitgaven wegens aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de burgerlijke openbare werken, en evenmin het geraamd geldswaardig bedrag der in Indië uit 's lands voorraad te verstrekken materialen.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	1894 *a*).		1895 *a*).	
	Toegestane sommen.	Verwerkte sommen (verbeterde cijfers).	Toegestane sommen.	Verwerkte sommen (voorloopige cijfers).
I. Voor gewoon onderhoud en herstelling:				
Gebouwen onder burgerlijk beheer.	f 890 500	f 873 986	f 844 500	f 826 664
Bevloeiings- en afwateringswerken.	442 600	442 552	418 000	429 680
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1 585 000	1 584 289	1 586 000	1 647 836
Te zamen . . .	f 2 918 100	f 2 900 827	f 2 848 500	f 2 904 180
II. Voor vernieuwingen en nieuwe werken:				
Gebouwen onder burgerlijk beheer.	f 1 349 500	f 1 304 530	f 1 331 600	f 1 583 586
Bevloeiings- en afwateringswerken.	2 597 800	2 596 713	3 777 500	3 297 934
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1 593 500	1 593 262	1 407 700	1 428 834
Te zamen . . .	f 5 540 800	f 5 494 505	f 6 516 800	f 6 310 354
Alzoo voor I en II te zamen:				
Gebouwen onder burgerlijk beheer.	f 2 240 000	f 2 178 516	f 2 176 100	f 2 410 250
Bevloeiings- en afwateringswerken.	3 040 400	3 039 265	4 195 500	3 727 614
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	3 178 500	3 177 551	2 993 700	3 076 670
Totalen	f 8 458 900	f 8 395 332	f 9 365 300	f 9 214 534
Voor de in afzonderlijke begrootingsposten begrepen: werken ten behoeve van de vaarwaters in Straat Madura	f 833 000	*b*) f 815 120	f 1 306 000	*b*) f 1 154 060
Voor de in afzonderlijke begrootingsposten begrepen: werken ten behoeve van het ineenzetten van het dok voor de haven te Tandjong Priok. .	„	„	200 000	228 431
Te zamen . . .	f 833 000	f 815 120	f 1 506 000	f 1 382 491
Totaal-generaal. .	f 9 291 900	*c*) f 9 210 452	f 10871300	*c*) f 10597025

a) In dit overzicht zijn niet begrepen de uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen bekostigde werken, ondernomen in het belang der inlandsche bevolking, waaromtrent bijlage P van dit verslag eenige opgaven bevat.

b) Aan de werken in het Westgat werd ten koste gelegd: in 1894 f 365 553 en in 1895 f 527 322, en aan de werken in het Oostgat achtereenvolgens f 449 567 en f 626 738.

c) Bovendien werd in 1894 f 574 529 (verbeterde opgaaf) en in 1895 f 543 530 uitbetaald wegens koelieloonen ten behoeve van werken waarvoor over heerendienstplichtigen had kunnen worden beschikt. Deze loonen kwamen namelijk ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur.

In 1895 waren in het geheel in uitvoering 1392 vernieuwingen en nieuwe werken, namelijk 848, die begrepen waren in het bij het departement der burgerlijke openbare werken in het voorjaar van 1894 ontworpen werkplan voor 1895, en 544, waarop bij dat werkplan niet of niet meer was gerekend (o. a. 246 die reeds in 1894 hadden moeten zijn voltooid en 82 die door hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag waren bevolen meestal tot herstel van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand).

Gedurende 1895 werden 25 *openbare* aanbestedingen gehouden, waarvan er slechts 10 slaagden (verg. de halfjaarlijksche overzichten ter zake, gepubliceerd bij de n°s. van 9 Augustus 1895 en 28 Januari 1896 der Javasche Courant). De bij die 10 aanbestedingen bedoelde werken, begroot op f 235 438, werden aangenomen voor f 229 646, namelijk 4 door Europeanen voor f 63 581 en 6 door Chineezen voor f 166 065. Het eenige belangrijke der in 1895 aan aannemers toegewezen werken was de bouw van eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers met externenschool, logeerkamers voor 50 interne leerlingen en zes onderwijzerswoningen met aanhoorigheden ter hoofdplaats Djokjokarta. Dit werk, begroot op f 116 484, werd aangenomen voor f 115 600, een en ander ongerekend de kosten van eenige niet in den handel verkrijgbare en daarom uit 's lands voorraad te verstrekken materialen.

Het *onderhands* uitbesteden van onderdeelen van werken bleef over het algemeen goed voldoen.

Bij de uitvoering van werken in eigen beheer had men, uitgenomen bij de werken in de Solo-vallei (zie lager blz. 137), over de opkomst van het werkvolk niet te klagen.

Evenals in vorige jaren werd ook gedurende 1895 bij de uitvoering van openbare werken, waar dit mogelijk bleek, van de werkkrachten van veroordeelden tot dwangarbeid en van politioneel gestraften gebruik gemaakt. Volgens eene raming, gegrond op de van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen gegevens, zou de door de bedoelde veroordeelden en gestraften verrichte arbeid eene geldswaarde vertegenwoordigen van p. m.

f 463 000 (f 370 000 bij werken voor gewoon onderhoud en herstelling en f 93 000 bij vernieuwingen en nieuwe werken). Verdeeld naar de soort der landswerken, dat is naar gelang de gestraften dienst presteerden ten behoeve van de werken aan gebouwen (civiele), ten behoeve van bevloeiingswerken, dan wel ten behoeve van aanleg en onderhoud van bruggen, wegen, enz., was de raming respectievelijk f 62 000, f 11 000 en f 390 000.

De voor de werken benoodigde materialen van inlandschen oorsprong werden zonder moeite aangeschaft.

II. Bijzonderheden nopens sommige werken.

Gebouwen. Van de 3 assistent-residentswoningen (1 op Java en Madura en 2 in de buitenbezittingen) en de 6 controleurswoningen (alle in de buitenbezittingen), welke op ult. 1894 in aanbouw waren (zie vorig verslag, blz. 154), kwamen er in 1895 van de eerstbedoelde woningen 2 gereed (1 op Java en 1 in de buitenbezittingen) en van de controleurswoningen 3. Daar tevens een aanvang werd gemaakt met den bouw van 4 controleurswoningen in de buitenbezittingen, bleven op ult. 1895 in aanbouw 1 assistent-residentswoning en 7 controleurswoningen (alle in de buitenbezittingen). Bovendien was op gemeld tijdstip een begin gemaakt met de oprichting van eene tijdelijke assistent-residentswoning en 2 temporaire controleurswoningen op Lombok. Van de 6 op ult. 1894 onderhanden zijnde posthouderswoningen in de Molukken (zie vorig verslag, t. a. p.) werden er in 1895 3 opgeleverd. [1]) Uit de hiervóór bedoelde bijlage FF kan blijken welke andere civiele landsgebouwen in 1895 in uitvoering waren.

De verwerkte sommen (ook die voor onderhoud en herstelling) worden hieronder opgegeven, gerangschikt naar de verschillende categorieën der gebouwen.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Vernieuwing en nieuwe werken. 1894.	Vernieuwing en nieuwe werken. 1895.	Onderhoud en herstelling. 1894.	Onderhoud en herstelling. 1895.
Woningen voor burgerlijk personeel	f 287 980	f 340 065	f 305 366	f 306 075
Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst (waaronder de algemeene pakhuizen)	400 677	384 097	215 569	177 930
Gevangenissen	330 519	391 101	83 438	84 490
Kazernen en kampementen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer	58 381	21 342	12 021	12 817
Gebouwen voor de koffie	43 174	93 181	46 164	46 713
Gebouwen voor de paardenposterij	1 147	2 431	10 649	8 430
Gebouwen voor het zout	38 716	52 829	48 476	50 630
Schoolgebouwen voor Europeanen	63 676	54 550	38 206	26 514
Schoolgebouwen voor inlanders	14 721	65 244	36 638	30 272
Burgerlijke hospitalen	48 762	170 022	22 207	33 642
Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen	13 048	7 216	28 462	28 370
Bazaarloodsen	3 729	1 508	23 614	17 629
Militaire gebouwen en andere werken, tijdelijk onder burgerlijk beheer	"	"	3 176	3 152
Te zamen	f 1 304 530	f 1 583 586	f 873 986	f 826 664

Wegen, bruggen en duikers. Voor de hierbedoelde categorieën van werken werd ten laste van het departement der burgerlijke openbare werken — dus ongerekend de koelieloonen door het departement van binnenlandsch bestuur bestreden uit de fondsen die uit het hoofdgeld van heerendienstplichtigen als excedent beschikbaar waren — gedurende 1895 uitgegeven: voor het aanleggen van nieuwe wegen f 16 660, voor het verbeteren van bestaande wegen f 240 080, en voor het bouwen van nieuwe bruggen en duikers (daaronder ook vernieuwingen van dien aard) f 1 284 540, tegen respectievelijk f 35 129, f 236 926 en f 1 219 137 over 1894.

Ten vervolge van het op blz. 155 van het vorig verslag medegedeelde betreffende den onderhanden of voorgenomen aanleg van nieuwe, of de verbetering en herstelling van bestaande wegen, enz., kan over 1895, met verwijzing overigens naar bijlage FF hierachter, het volgende worden gemeld.

Voor het verbeteren van den grooten weg Pandeglang-Rangkas Betoeng en van den weg Sadjira-Tjipannas in de residentie Bantam waren voorstellen in behandeling, terwijl het voornemen bestond om in de wegen Pandeglang-Menes en Menes-Laboean-Anjer de bestaande noodbruggen en overvaarten door permanente bruggen te vervangen.

In de residentie Batavia werden weder eenige hoofdwegen ter hoofdplaats, door het opbrengen van eene grindlaag, in goeden staat gebracht (verg. het verslag van 1894, blz. 139). Voorts werd gewerkt aan de verbetering van de wegen Batavia - Krawang en Batavia - Meester Cornelis (Matraman), terwijl het tusschen de sluis bij Kampong Goesti en den post Pesing gelegen gedeelte van den ouden postweg Batavia - Tangerang werd verlegd.

De nieuwe weg in de residentie Preanger Regentschappen van Soemedang naar de grens van Cheribon, voor zoover reeds voltooid, vorderde nog veel onderhoud, doch werd gaandeweg beter. Met de werkzaamheden voor de tot dien weg behoorende overbrugging van de Tjiloetoeng en de Tjimanok, ook wat betreft eene wegsverlegging ter verkrijging van geschikte toegangswegen, werd een aanvang gemaakt. Voorts werden fondsen toegestaan (f 54 584) voor de verlegging van den transportweg Tjikalong-Pengalengan.

In de residentie Cheribon werden opnemingen gedaan tusschen Madja en Telaga in het belang der verkrijging van een goeden transportweg tusschen Madjalengka, Koeningan en Tjiamis.

Voor de verbetering van den weg Bandar Sidaijoe - Batoer in de residentie Pekalongan werden gelden toegestaan.

In de residentie Samarang werden de opnemingen tot verbetering van den weg van Ambarawa naar Magelang (Kadoe) beëindigd, waarna tot het opmaken van het ontwerp werd overgegaan.

Het verbeteren van de toegangswegen naar de nog in aanbouw zijnde brug over de Ello in de residentie Kadoe werd onderhanden genomen.

In de residentie Japara werden opnemingen begonnen en voltooid voor de verbetering van den weg van Bandjaran over Keleng naar de grens der afdeeling Joana.

Ter hoofdplaats Soerabaija werd voortgegaan met het aanbrengen van verbeteringen aan de wegen.

De verbetering van den weg over den bergpas Radjegwesi in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, voor zooveel betreft het steilste gedeelte tusschen de dessa's Kloemoetan en Pandemas, werd nagenoeg voltooid, terwijl de opnemingen ten behoeve van voorzieningen aan de wegen in het district Tengger van dat gewest werden voortgezet.

De in 1894 begonnen aanleg in de residentie Probolinggo van een verbindingsweg tusschen Pekalen en den grooten weg Probolinggo-Loemadjang kwam gereed.

In de residentie Bezoeki werd de verbetering ter hand genomen van den weg Djember-Poeger, zoomede die van het gedeelte Soemberwaroe-Ketapang van den grooten postweg Sitoebondo-Banjoewangi.

Belangrijke verbeteringen werden aangebracht in de residentie Banjoemas aan den weg Bandjarnegara-Karangkobar, en in de residentie Madioen aan den weg Slahoeng-Patjitan.

In de residentie Kediri werd een klein gedeelte van den weg Wlingi - Semen omgelegd, waardoor de kosten van den bouw van twee bruggen werden uitgespaard.

In de Padangsche Bovenlanden (Sumatra's Westkust) werd voortgewerkt aan het verleggen van den weg tusschen Bondjol en Loeboe Sikaping, terwijl de nieuwe weg tusschen de hoofdplaats Fort de Kock en Si Pisang, op het verharden van een

[1]) Gedurende 1895 waren niet in het bezit van eene landswoning, en dus in het genot van huishuurindemniteit, 1 resident, 20 assistent-residenten, 77 controleurs, 9 regenten en 256 districtshoofden.

klein gedeelte na, gereed kwam. Voor de verbetering van het weggedeelte Si Pisang-Bondjol werd eene nieuwe opneming verricht. Tusschen Moeara Laboe en Loeboe Galang werd de weg over 6 paal lengte verbreed.

In de residentie Tapanoli werd, ter verbetering van de gemeenschap tusschen de hoofdplaats Padang Sidempoean en Sipirok, hier en daar de weg verlegd, terwijl voor het verbreeden en verharden van het gedeelte Loeboe Kabaro-Moeara Sama van den transportweg tusschen de afdeelingen Natal en Groot-Mandheling fondsen werden beschikbaar gesteld. Eene voorloopige terreinverkenning werd verricht nopens het verkrijgen van eene goede verbinding per as van de residentie Tapanoli met Laboean Batoe (Oostkust van Sumatra).

De verbetering van den militairen weg van de hoofdplaats Benkoelen naar Kepahiang (residentie Palembang) bleef onderhanden.

In de residentie Sumatra's Oostkust kwamen in den weg van Tandjong Poera naar Stabat, welks verbetering in 1894 onderhanden was genomen, al de kunstwerken gereed. Ter verkrijging van eene goede verbinding over land van Deli over Batoebara naar Assahan werd een aanvang gemaakt met het verbeteren van bestaande en het maken van nieuwe wegen. In de onderafdeeling Tamiang werd de aanleg onderhanden genomen van den nieuwen weg tusschen Boekit Kramat en Kwala Simpang, waarvan ook sprake is in de noot op blz. 18 hiervóór.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werd begonnen met de verbetering van den weg Petoenang Assoer—Boeloe Makasser, terwijl een gedeelte van den postweg Makasser—Balangnipa werd verlegd.

De verbreeding van het bergpad Kwandang-Limbotto in de afdeeling Gorontalo der residentie Menado werd voortgezet, doch bleef onvoltooid, aangezien ten gevolge van ziekten slechts over onvoldoende werkkrachten kon worden beschikt.

In de residentie Bali en Lombok werd in de afdeeling Boeleleng op Bali de weg tusschen Pabean, Singaradja en Tedjakoela verbeterd, terwijl op Lombok in de onderafdeeling Oost-Lombok een rijweg werd gemaakt tusschen Laboean Hadji en Sisi. Ook werden andere wegen op Lombok in goeden staat gebracht.

Het totaal der bruggen en duikers, die in de verschillende gewesten gedurende 1895 gebouwd of vernieuwd werden, met inbegrip van die (ten getale van 130 à 140) waaraan reeds in 1894 begonnen was, beliep 834, zijnde 300 minder dan in 1894. Van de bedoelde 834 bruggen en duikers kwamen er 740 gereed, tegen 995 in 1894. Herstellingen werden in 1895 verricht aan 498 bruggen en duikers, zijnde 63 meer dan in 1894. Voor de behoefte van 1895 waren uit Europa geëischt de ijzerwerken voor den bovenbouw van 7 vakwerk-bruggen, die alle in dat jaar in Indië werden ontvangen.

Bevloeiings- en afwateringswerken. Het door den daartoe aangewezen inspecteur der cultures, in overleg met een te dien einde gecommitteerden ingenieur van den waterstaat, ontworpen schema betreffende de voortaan te volgen methode voor het verzamelen van gegevens ter aantooning van de oeconomische en financieele uitkomsten met den aanleg van groote irrigatiewerken op Java verkregen of daarvan te verwachten (zie vorig verslag, blz. 155/156) is, na in November 1895 de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal te hebben verworven, bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 20 Januari jl. ter kennis gebracht van de verschillende residenten op Java (uitgezonderd die van Batavia, Soerakarta en Djokjokarta), opdat het verzamelen van de gewenschte vertrouwbare gegevens ter hand worde genomen niet alleen in al de streken ten behoeve van welke belangrijke irrigatiewerken reeds aangelegd of nog in uitvoering zijn, maar ook in zoodanige bebouwde streken waar, naar het inzien van het hoofd van het gewest, de behoefte aan het van gouvernementswege tot stand brengen van irrigatiewerken zich later zal doen gevoelen. Volgens het aangenomen schema zijn de te verzamelen gegevens verdeeld in twee hoofdrubrieken, voor zoover zij namelijk betrekking hebben 1°. op de stijging van de productie der bevloeide of te bevloeien velden, en 2°. op de veranderingen, door den aanleg der irrigatiewerken teweeggebracht in den geheelen oeconomischen toestand van de streken die er door gebaat worden. De invloed op het produceerend vermogen der velden zal zijn na te gaan door het houden van proefoogsten van vaste proefvelden, onder leiding van de Europeesche ambtenaren van het binnenlandsch bestuur en onder hun toezicht, met medewerking van de districts- en onderdistrictshoofden. Ten einde langs dien weg tot vertrouwbare productie-bepalingen te geraken, bevat het schema verschillende wenken. Ook van het op- en neergaan der prijzen van padi en rijst moet zooveel mogelijk voor bepaalde plaatsen aanteekening worden gehouden. Voorts bevat de circulaire een leiddraad voor een aan de resultaten der irrigatiewerken te wijden zoogenaamd oeconomisch verslag, bestemd ter opneming van al zoodanige verdere gegevens als waarover te beschikken valt. Behoudens beperking of uitbreiding van de te behandelen vraagpunten naar gelang van plaatselijke toestanden en omstandigheden zullen in die — door de controleerende ambtenaren op te stellen, doch later, vóór de doorzending vanwege het hoofd van het gewest, afdeelings- of residentie'sgewijze samen te vatten — verslagen zijn te bespreken: de oude en de nieuwe toestand op irrigatiegebied, met beschrijving van de bebouwing en den agrarischen toestand in de betrokken streek, de lusten en lasten voor de bevolking uit den aanleg van het irrigatiewerk voortgesproten, de uitgaven en inkomsten van het Gouvernement in verband met den aanleg van het irrigatiewerk, de uitkomsten der particuliere ondernemingen van nijverheid binnen het irrigatiegebied en eindelijk de algemeene conclusiën die uit de voorafgaande beschouwingen ten aanzien van de resultaten van het irrigatiewerk kunnen worden getrokken.

Aan de residenten van een 10-tal gewesten, waar in den laatsten tijd groote bevloeiingswerken onderhanden genomen of voltooid waren (Rembang en Soerabaija uitgezonderd), werd in 1894 de vraag gesteld, of en tot welke bedragen, zonder daardoor een te zwaren druk op te leggen, de landrente in de betrokken irrigatiegebieden zou kunnen worden verhoogd als equivalent voor de voordeelen, welke de ontworpen of verkregen verbeterde irrigatie den inlandschen landbouwer beloofde te schenken. Met dit onderzoek werd voorshands beoogd eene bijdrage te leveren ter beoordeeling van de rentabiliteit der bewuste werken. Uit de ingekomen antwoorden bleek dat bij de verschillende residenten geen eenheid van opvatting had bestaan bij de door hen gevolgde berekeningen, en dat daaraan voor een deel de zoo uiteenloopende resultaten moesten worden toegeschreven wat betreft het bedrag gemiddeld per geïrrigeerden bouw, waartoe de landrente naar hunne meening zou kunnen worden verhoogd, in aanmerking nemende het te verkrijgen nuttig effect van den aanleg van een aan alle eischen voldoend bevloeiingsstelsel. Zoo liepen, naar de inzichten en berekeningen der betrokken residenten, de in het vooruitzicht gestelde gemiddelden van den aanslag per bouw tusschen f 3,42 (voor de werken in de afdeeling Grobogan der residentie Samarang) tot f 14,67 (voor de werken in de afdeeling Panaroekan der residentie Bezoeki). Dat bij de vele factoren waarmede valt rekening te houden het te verkrijgen gemiddelde niet overal gelijk kon zijn, was te voorzien, maar waar de conclusiën zoo zeer afweken, rees twijfel, of voor sommige betrekkelijk laag opgegeven landrentecijfers in streken met goede communicatie-middelen wel voldoende grond bestond, en scheen het aanbeveling te verdienen alsnog te doen nagaan of — en zoo ja welke — gegronde bezwaren er tegen zouden zijn aan te voeren om den landrente-aanslag in streken als de bedoelde, na de uitvoering der werken, gaandeweg tot zoodanig peil op te voeren dat er voor de schatkist 6 pct. van het aanlegkapitaal der werken werd behaald (4 pct. wegens rente en aflossing en 2 pct. wegens kosten van onderhoud, bediening en bewaking). Nopens de wijze waarop aan dit denkbeeld gevolg zal zijn te geven, is in Juli jl. een voorstel gevraagd van den directeur der burgerlijke openbare werken, c. q. in overleg met den directeur van binnenlandsch bestuur.

Werd in het vorig verslag (blz. 156) melding gemaakt van eene met goed gevolg in het irrigatiegebied der in 1893 voltooide Pekalen-werken (Probolinggo), door onderlinge samenwerking van bestuurs- en technische ambtenaren, tot stand gebrachte voorloopige regeling (verg. ook den jaargang 1894 van het hooger bedoelde Technisch Verslag, blz. 207) voor eene billijke waterverdeeling, ook waar het geldt de belangen der teelt van gewassen voor de wereldmarkt, — sedert is men tot soortgelijke proefregeling ook overgegaan in het tot de irrigatie-afdeeling Brantas behoorende bevloeiingsgebied der Pategoean-werken in de afdeeling Bangil (residentie Pasoeroean). Het denkbeeld, dat aan de bewuste regelingen (sedert 1890 ook bij de Keningwerken in Rembang van toepassing) ten grondslag ligt, is dat het hoofd van plaatselijk bestuur, daarbij voorgelicht door het onder hem dienende Europeesche en inlandsche bestuurspersoneel en door het voor het onderhoud en beheer der aangelegde irrigatiewerken aangewezen technisch personeel, en na, voor zooveel dit mogelijk en noodig geacht wordt, de belanghebbenden zelven (zoowel de inlandsche bevolking als de beheerders van de in de betrokken streek gelegen particuliere ondernemingen)

te hebben gehoord, voor het irrigatiegebied van elke hoofdleiding jaarlijks èn voor de bevloeiing in den oost- èn voor die in den westmoesson een cultuurplan en eene daarmede samenhangende regeling der waterverstrekking vaststelt en ter kennis van de verschillende belanghebbenden doet brengen, terwijl het toezicht op de geregelde uitvoering van dat cultuurplan aan de verschillende bestuursambtenaren en dat op de waterverstrekking aan het betrokken technisch personeel wordt toevertrouwd.

Daar deze, met medeweten der Indische Regeering, bij huishoudelijken maatregel in het leven geroepen proefregelingen wellicht den weg kunnen banen voor eene goede oplossing van het vraagstuk, in hoever het Gouvernement regelend zou kunnen optreden, opdat eene voor de bevolking en voor de particuliere ondernemers zoo belangrijke aangelegenheid zoo min mogelijk van afwisselende inzichten en beginselen van bestuursambtenaren afhankelijk worde gelaten, is de Indische Regeering, naar aanleiding van een bij haar voorgebracht denkbeeld betreffende het organiseeren, in daarvoor in aanmerking komende gewesten of gedeelten van gewesten, van zoogenaamde „waterschappen", in October jl. te rade geworden om in het gebied der voormelde Pategoean-werken een uitvoerbaar geacht onderdeel van dit plan aan de practijk te doen toetsen. Het ligt thans namelijk in de bedoeling om aan de overigens aldaar reeds werkende huishoudelijke maatregelen in zake de waterverdeeling, waarvan zooeven sprake was, mede bij wijze van proef, te verbinden de vorming van „waterkringen", elk onder een eigen, uitsluitend uit dessalieden samengesteld, „kringbestuur". Onder „waterkringen" zijn te verstaan uitgestrektheden gronds, ter grootte van niet meer dan eenige honderden bouws, verdeeld over weinige dessa's, die in eenzelfde bevloeiingsvak [1]) het irrigatiewater uit eenzelfde tertiaire leiding ontvangen, terwijl in die kringen de zorg voor de waterverdeeling uit de tertiaire leiding, het onderhoud en eventueel de noodige verbeteringen van die leiding en van de daarin gelegen kunstwerken, en verder, na overleg met het dessabestuur, de regeling van den voortgang en de soort der cultures binnen het bewuste gebied, worden opgedragen aan een „kringbestuur", samengesteld uit vertegenwoordigers van de tot den kring behoorende dessa's (één voor elke dessa, door het districtshoofd te kiezen uit een door het dessabestuur opgemaakt dubbeltal). Bij de met dit onderdeel van het waterschapsplan te nemen proef, die zal worden geleid door den resident en den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, zal nader zijn na te gaan of de inrichting der waterkringen en kringbesturen geheel zal kunnen worden gevolgd, zooals die hierboven is omschreven, dan wel zich meer zal behooren aan te sluiten aan het op Bali heerschende stelsel van waterschappen (soebak's). [2]) Eindelijk is de resident uitgenoodigd om, nadat de proef een vol jaar zal hebben gewerkt, daaromtrent een omstandig verslag uit te brengen en c. q. een concept-reglement in te dienen voor het geheele waterbeheer en de exploitatie der Pategoean-werken.

Van de verschillende groote bevloeiingswerken, voorkomende op het bij de begrooting voor 1891 ontwikkelde algemeen plan, konden in 1895 — zooals lager blijken zal — die tot ruimere benuttiging van de Manggis-leiding in Kadoe worden in gebruik gesteld, terwijl de werken in het district Wedoeng (Samarang) hunne voltooiing naderden. Nieuwe plannen werden in 1895 niet aangevat. Echter werd in studie genomen een plan ter verbetering en uitbreiding van de Kedoengkandang-leiding in de afdeeling Malang (residentie Pasoeroean). Daarvoor werden opmetingen gedaan, terwijl ook opnemings- en projectwerk werd verricht voor een viertal reeds in vorige verslagen genoemde plannen, omtrent welker uitvoering mede nog valt te beslissen namelijk ten behoeve van bevloeiingen uit de Ramboet in het district Maribaija (residentie Tagal), in het Tangsi- en Mrawoegebied (residentie Kadoe), in Mataraman en Koelon Progo (residentie Djokjokarta), zoomede in de districten Waroedjaijeng en Kertosono (residentie Kediri). Voor vier der bedoelde vijf plannen (namelijk ongerekend het in de tweede plaats genoemde Ramboet-plan, waarvoor de opnemingen samenhingen met die ten behoeve van de Waloeh-irrigatie) werd wegens voorbereidend werk in 1895 uitgegeven f 56 284, terwijl voor reeds in uitvoering genomen groote werken tot aan- en (of) afvoer van irrigatiewater aan opnemings- en projectwerk in genoemd jaar werd ten koste gelegd f 73 613, in 't geheel derhalve wegens voorbereidend werk f 129 897, voor welk doel bij de begrooting gerekend was op f 75 000. Daarentegen werd aan aanleg en vernieuwing van bevloeiingswerken van kleinen omvang en aan onderhoud [3]) daarvan, waarvoor bij de begrooting was uitgetrokken f 225 000 en f 20 000 of in 't geheel f 245 000, besteed f 146 973. [4])

Wat de onderhanden zijnde groote bevloeiings- (en afwaterings-) werken betreft, beliep het in 1895 ter zake van eigenlijke uitvoering besteed bedrag: voor de werken in de Solo-vallei (residentiën Rembang en Soerabaija) f 2 402 130 (hieronder f 312 494 wegens aanschaffingen in Europa) en voor de werken in andere gewesten f 835 363. De begrootingsposten wezen daarvoor respectievelijk f 2 700 000 en f 1 400 000 aan.

Al de hiervóór bedoelde plannen en werken, uitgenomen de in noot 4 hieronder bedoelde werken van kleinen omvang (waaromtrent zie bijlage FF), worden hieronder, naar de volgorde der gewesten, nader besproken.

Preanger Regentschappen. Bevloeiing van de *Tjihea-vlakte* uit de Tjisokkan (ten nutte van p. m. 8000 bouws [5]) in het district Tjihea der afdeeling Bandong).

Geraamde kosten f 800 000 [f 759 000]. [6]) Tot ult. 1895 was verwerkt [7]) f 393 090, waarvan in 1895 f 2820. Laatstbedoeld bedrag werd besteed voor het herstellen en bijbouwen van tijdelijke woningen voor het bedienend en toezicht hebbend personeel en ten behoeve van eenige voorzieningen tegen kwel in de 2de sectie van het hoofdkanaal. Overigens hadden de werkzaamheden in 1895 geen voortgang, in afwachting van de machtiging tot uitvoering van de 3de sectie, omvattende het doortrekken van de hoofdleiding van de aquaduct over de Soekarama af tot en met den overgang dier hoofdleiding over de Tjirandjang en het maken van de inlaatsluizen voor de secundaire leidingen, welke machtiging eerst onlangs (bij gouvernementsbesluit dd. 25 Juli 1896 n. 2) is verleend, nadat gebleken was dat de belanghebbende bevolking geen bezwaar had tegen eene geleidelijke verhooging van de landrente ten einde de rentabiliteit der werken te verzekeren. De kosten der 3de sectie, waarvan de uitvoering over drie jaren zal zijn te verdeelen en welke 2488 bouws bevloeibare velden omvat, zijn geraamd op f 143 050, daarbij, wat den koeliearbeid betreft, gerekend op 23 300 dagdiensten van heerendienstplichtigen per jaar, of voor de drie jaren op 69 900. Bedoelde uitgaaf betreft alleen de hoofdleiding in de nieuwe sectie en de secundaire leidingen voor de verschillende bevloeiingsvakken met de daarbij behoorende kunstwerken. Het ligt namelijk in de bedoeling dat de noodige tertiaire leidingen, waardoor het water rechtstreeks op de velden moet worden gebracht, in navolging van wat ook in andere gewesten plaats vindt, door de bij het werk belanghebbende bevolking, onder deskundig toezicht, te zijner tijd in dessadienst worden gemaakt.

---

[1]) Een bevloeiingsvak is op zijne beurt de uitgestrektheid gronds, welke het irrigatiewater ontleent aan eenzelfde secundaire leiding.

[2]) Dit stelsel is uitvoerig beschreven in de verhandeling van den heer F. A. LIEFRINCK over de rijstcultuur op Bali, voorkomende in de „Indische Gids", 8ste jaargang, deel II, en 9de jaargang, deel I.

[3]) Bovendien kostte het onderhoud van bevloeiings- en afwateringswerken in het algemeen f 367 030, terwijl daarvoor bij de begrooting was toegestaan f 390 000.

[4]) Namelijk door de irrigatie-afdeelingen Serang, Brantas en Serajoe (in zes gewesten) f 80 167, door den algemeenen waterstaatsdienst f 14 199, en door den gewestelijken waterstaatsdienst f 52 607.

[5]) Volgens in 1896 verkregen nadere gegevens 8700 bouws.

[6]) De in vorige verslagen vermelde ramingen van de totale kosten der reeds vóór 1894 onderhanden genomen groote irrigatiewerken hadden het karakter van maxima, in dier voege dat daarbij gerekend was op volledige uitvoering in vrijen arbeid, zonder dat echter reeds was uitgemaakt dat ook de nevenwerken steeds geheel voor rekening van den Staat zouden moeten worden aangelegd. In verband met het in Juni 1894 aangenomen beginsel om voortaan, waar het nieuw te autoriseeren plannen of nog in uitvoering te brengen onderdeelen van reeds onderhanden zijnde werken betreft, geen grooter deel ten laste van den lande te doen komen dan met eene billijke verdeeling van lasten is overeen te brengen, en dus ook, waar dit zonder te grooten druk mogelijk is, de belanghebbende bevolking in heerendienst te doen deelnemen aan het tot stand brengen van de prise d'eau en (of) de hoofdleidingen, zijn sedert de ramingen herzien (verg. vorig verslag, blz. 156). Naarmate nog een grooter of kleiner deel der werken te ondernemen bleef, is dientengevolge eene meer of minder aanzienlijke besparing van kosten mogelijk geoordeeld, zooals blijken kan uit de hier en bij de meeste der verder te vermelden groote irrigatiewerken tusschen [ ] vermelde gereduceerde ramingen.

[7]) Hier en bij de verdere opgaven is onder het „verwerkt" bedrag te verstaan hetgeen aan eigenlijke uitvoering was ten koste gelegd, afgescheiden dus van hetgeen aan voorbereidend werk was besteed. Omtrent dit laatste vindt men voor elk werk de bedragen vermeld in bijlage FF hierachter.

Cheribon. Verbetering van de bevloeiing uit de *Doetamati-* en de *Sindopradja-leiding* (ten nutte van p.m. 37 500 bouws in de afdeeling Indramaijoe).

Geraamde kosten f 1 600 000 [f 1 397 400]. Tot ult. 1895 was verwerkt f 993 492, waarvan in 1895 f 122 674, en wel voor de verdere uitvoering van de werken tot voeding van de Sindopradja-leiding uit de Tjimanok f 121 250 en voor het doen van herstellingen aan de in vorige jaren uitgevoerde werken tot beveiliging van die leiding tegen beschadiging door de zooeven genoemde rivier f 1424. De afsluitdam voor de inlaatsluis te Rentang kwam in Augustus 1895 geheel en de sluis zelve (waaraan in 1895 1573 M³. metselwerk werd aangebracht) bij het einde des jaars bijna gereed.

De in 't vorig verslag (blz. 157) bedoelde twee bruggen op schroefpaaljukken kwamen gereed, en eene derde, met de daaraan verbonden wegverlegging, was ver gevorderd. Aan het kunstwerk in de Tjikeroe werd 4790 M³. metselwerk aangebracht. De syphon-duiker voor den afvoer van het water van de Tjirangon en de Tjikemangi kwam op weinig na gereed; de aan dat kunstwerk gekoppelde brug en de nieuwe weg werden in gebruik gesteld.

De buitengewoon natte weersgesteldheid gedurende de eerste helft van 1895 had een nadeeligen invloed op de opkomst van het werkvolk en dientengevolge ook op het grondverzet, hetwelk in het geheel slechts 196 858 M³. bedroeg, tegen 278 958 M³. in 1894.

De ontwerpen voor de verder noodige werken ter verbetering en zoo mogelijk ter uitbreiding van de bevloeiing uit de Sindopradja- en de Doetamati-leiding waren bij het einde van 1895 nog in bewerking.

Tagal. 1°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *West-Brebes*, tusschen de Lossari- en de Babakan-rivier (ten nutte van p.m. 20 300 bouws).

Geraamde kosten f 1 100 000 [f 954 600]. Tot ult. 1895 was verwerkt f 771 842, waarvan in 1895 f 35 425. De in 1894 nog onderhanden zijnde voorzieningen bij de prise d'eau van de Babakan-leiding te Tjisadap kwamen op het einde van 1895 gereed.

Met behulp van den arbeid van heerendienstplichtigen werd de Babakan-hoofdleiding van opslibbing gezuiverd en onder profiel gebracht, terwijl in het belang van eene betere afwatering in het irrigatiegebied van het Babakan- en het Kaboejoetan-kanaal nog eenige werken van geringen omvang werden uitgevoerd.

Voor de verbetering van het eerste gedeelte van de Kaboejoetan-hoofdleiding, waarin nog voortdurend belangrijke talud-afschuivingen voorkwamen, werd f 14 911 beschikbaar gesteld, waarvan in 1895 f 6498 werd verwerkt.

Tegen het einde des jaars werd machtiging verleend om de normalisatie van de Kaboejoetan-rivier, welke zich tot dusver slechts had uitgestrekt over het gedeelte van uit zee tot aan de samenvloeiing met de Roekem, tot aan de hooge zuidelijke gronden voort te zetten en te voltooien. Van het daarvoor beschikbaar gestelde bedrag van f 37 567 werd in 1895 f 9493 besteed. Ongeveer bij het zuidelijk uiteinde van het zooeven bedoelde reeds genormaliseerde gedeelte werd, ter voorziening in de gemeenschap tusschen de op beide oevers gelegen volkrijke streken, eene brug noodig geacht, waarvan de kosten op f 12 437 waren geraamd. Nadat de eigenaren van het particuliere land Ketanggoengan-West, die bij het tot stand komen van die brug mede groot belang hebben, eene bijdrage ad f 6000 in de kosten hadden aangeboden, werd machtiging tot de uitvoering verleend, in 1895 nog een bedrag van f 9791 aan die brug verwerkt.

Tagal. 2°. Aanleg van bevloeiingswerken in *Oost-Brebes* uit de Pamali (ten nutte van p. m. 37 000 bouws).

Geraamde kosten f 2 250 000 [f 1 680 500]. Tot ult. 1895 was verwerkt f 423 973, waarvan in 1895 f 230 714. Van de inlaatsluis met spuisluis bij de prise d'eau werden de sponningen afgewerkt, de windwerken gesteld, de deuren afgehangen en de afdaken aangebracht, terwijl het ontvangbed voor de spuisluis en de taludbekleedingen beneden de inlaatsluis werden gemetseld. Met het heiwerk voor den stuwdam in de Pamali werd een aanvang gemaakt en de bandjirdijk op den linkerrivieroever aangelegd. Met het graven van het hoofdkanaal, ten behoeve waarvan op ult. 1895 reeds 958 771 M³. grond was verzet, werd voortgegaan en het eerste gedeelte van de inlaatsluis tot den syphonduiker Karang, lang p.m. 1.85 K.M. voltooid. Van de syphonduikers onder het bedoelde kanaal kwamen er twee (Papassan en Karang) geheel en een derde (Ledoeng) grootendeels gereed.

Tagal. 3°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in het gebied der *Waloeh*-rivier in de afdeeling Pamalang (ten nutte van p. m. 27 000 bouws); 4°. Aanleg van werken tot bevloeiing uit de kali Ramboet (ten nutte van p. m. 12 500 bouws in het district Maribaija der afdeeling Tagal).

In het Waloeh-gebied, waar tot ult. 1891 f 192 277 was verwerkt, uitsluitend voor het maken van de toen in gebruik gestelde prise d'eau te Soengapan, kwamen ook in 1895 nog geen nieuwe onderdeelen van het oorspronkelijk plan in uitvoering. De kosten van dit plan, indertijd geraamd op f 810 000, zouden bij gebruikmaking zooveel mogelijk van den kosteloozen arbeid van heerendienstplichtigen, kunnen worden teruggebracht tot f 562 900. Daar de bevloeiing van het Waloeh-gebied ten nauwste samenhangt met die van een deel van het district Maribaija (het sub 4°. bedoelde Ramboet-plan), omtrent de uitvoering van welk laatste werk in beginsel nog niet is beslist, moet, alvorens het werk sub 3°. verder kan worden ter hand genomen, een voorloopig ontwerp met begrootingen van kosten voor de bevloeiing van het geheele Waloeh-en Ramboet-gebied zijn opgemaakt. Met dezen project-arbeid werd in 1895 geregeld voortgegaan. Geheel afgescheiden van eene beslissing omtrent de uitvoering van deze ontwerpen is bij een zeer hoogen bandjir de noodzakelijkheid gebleken om aan het hooger bedoelde kunstwerk te Soengapan eenige voorzieningen en wijzigingen aan te brengen, waarvan de kosten geraamd zijn op f 11 867. Tot uitvoering daarvan, waartoe in December 1895 machtiging is verleend, zou in den oostmoesson van 1896 worden overgegaan.

Tagal en Pekalongan. Verbetering van de bevloeiing in de streek tusschen de *Tjomal-* en de *Pekalongan*-rivier (ten nutte van p. m. 25 000 bouws [1]), in de afdeelingen Pamalang en Pekalongan der genoemde gewesten.)

Geraamde kosten f 1 500 000 [f 1 075 900]. Tot ult. 1895 was verwerkt f 200 861, waarvan in 1895 f 20 589. Aan de reeds voltooide werken voor de prise d'eau in de Genteng-rivier werden nog eenige voorzieningen uitgevoerd, zonder dat daardoor de voor die werken toegestane fondsen overschreden werden.

Het in 't vorig verslag bedoelde voorloopig ontwerp tot verbetering van de bestaande bevloeiing en den waterafvoer in het gebied tusschen de Tjomal- en de Sragi-rivier beoogt o. a. de geregelde bevloeiing van p. m. 2500 bouws, thans geheel van regen afhankelijke, velden in de residentie Pekalongan. Ofschoon in 't geheel eene oppervlakte omvattende van 19 748 bouws, uitmakende een onderdeel van het hooger genoemde irrigatiegebied tusschen de Tjomal- en de Pekalongan-rivier, maakt het bewuste plan een afzonderlijk geheel uit, en kan dus worden behandeld geheel afgescheiden van de uit te voeren werken in het overig gedeelte van het irrigatiegebied tusschen de Sragi- en de Pekalongan-rivier. De ontworpen werken ten nutte van het bedoelde complex van 19 748 bouws, welke werken zich zullen aansluiten aan hetgeen reeds is tot stand gebracht, worden geraamd eene uitgaaf te zullen vorderen van f 1 060 750 bij uitvoering in vrijen arbeid, welk bedrag, bij uitvoering in heerendienst, te verminderen is tot f 636 650.

In afwachting van hetgeen omtrent dit plan beslist zou worden, werd in 1895 een aanvang gemaakt met een weinig omvangrijk werk, dat ook in het algemeen plan van verbetering past, het doortrekken namelijk over 785 M. lengte van de Kesessi-leiding, en de verbinding van het nieuwe gedeelte met de zoogenaamde kali Gawé (eene thans nog geheel onbeteugelde aftapping op den rechteroever der Genteng), van welke kali Gawé, die zich lager in de Tjomal- en Sragi-leidingen splitst, de tegenwoordige monding zal worden gesloten. Men stelt zich voor dat op deze wijze al dadelijk een der vele oorzaken zal worden weggenomen van de in het vlakke noordelijk gedeelte van het irrigatiegebied veelvuldig voorkomende overstroomingen. De kosten van het werk, bij de uitvoering waarvan van den arbeid van heerendienstplichtigen zal worden gebruik gemaakt, zijn geraamd op f 14 140, van welk bedrag in 1895 eene som van f 8157 werd verwerkt.

Gedurende 1895 werden overigens de onderzoekingen voortgezet in het overig gedeelte van het gebied tusschen de Sragi- en de Pekalongan-rivier. De daarbij te volgen weg werd in

---

[1]) In de vier voorgaande verslagen is telkens sprake van p. m. 30 000 bouws, terwijl in het verslag van 1891 werd opgegeven, op grond van de raming bij het algemeen irrigatieplan, p. m. 25 000. Ofschoon vooralsnog geen zekerheid bestaat of het eerste dan wel het laatste getal 't meest de werkelijkheid zal naderen, wordt het beter geacht zich aan het cijfer van 25 000 bouws te houden, omdat daarop ook berust de opgegeven (oorspronkelijke) raming van kosten ad f 1 500 000 (namelijk f 60 per bouw).

algemeene trekken vastgesteld, in verband waarmede een begin werd gemaakt met eenige aanvullingsmetingen en nieuwe waarnemingen omtrent waterstanden en afvoeren.

Samarang en Japara. Werken tot verbetering van de bedijking der beneden Serang-rivier en van de bevloeiing en afwatering in het district *Wedoeng* der afdeeling *Demak* (ten nutte van p. m. 8700 bouws).

Wat op ult. 1894 aan reeds vroeger onderhanden genomen werken nog ontbrak, kwam in 1895 tot stand. Ofschoon hiermede het oorspronkelijk plan (waarvan laatstelijk de kosten geraamd waren op f 800 000) kon geacht worden voltooid te zijn, bleken nochtans de volgende aanvullingswerken noodig, tot welker uitvoering in 1895 machtiging werd verleend, als: *a.* het bouwen van eene beweegbare stuw met schutsluis in de Serang-rivier bij kali Anjar; *b.* het maken van een ijzeren duiker bij Wonoredjo; *c.* het graven van een afvoerkanaal voor de Moeria-riviertjes en het maken van eene bedijking langs den rechteroever der kali Gelis in de Serang-rivier, en *d.* het verbeteren van de bevloeiing en de afwatering van het terrein gelegen tusschen de Serang- en de Lembon-rivier. Het eerstbedoelde werk dient om de bevloeiing van het district Wedoeng zooveel mogelijk onafhankelijk te maken van het voorkomen van hooge standen in de Serang nabij kali Anjar, ter plaatse van de aldaar in vorige jaren gebouwde inlaatsluis. Door het maken van eene naaldstuw aldaar zal in den aanvang van den westmoesson, ook wanneer eerstgenoemde rivier een nog betrekkelijk lagen stand heeft, het voor de bewerking der sawahvelden en voor het aanleggen der kweekbedden noodige water in de irrigatiekanalen kunnen worden gestuwd, terwijl de langzame stijging van de beneden-Serang het mogelijk zal maken de te maken naaldstuw vóór het doorkomen van de hooge bandjirs tijdig geheel te openen. Ten behoeve van de prauwvaart op de Serang-rivier zal aan de stuw eene schutsluis worden gekoppeld. De sub *b*, *c* en *d* genoemde werken bleken eensdeels noodig in het belang van eene behoorlijke afwatering van de bouwvelden en het beteugelen van het uit het Moeria-gebergte door de kleine rivieren afstroomende bandjirwater, en anderdeels om, door het doortrekken van de in vorige jaren reeds gedeeltelijk tot stand gekomen irrigatieleidingen, ook het westelijk gedeelte van het tusschen de Serang- en de Lembon-rivier gelegen terrein van bevloeiingswater te kunnen voorzien. Van het voor de vier werken toegestaan bedrag ad f 121 880 (respectievelijk f 37 302, f 3656, f 28 562 en f 52 360) werd in 1895 verwerkt f 79 855 (respectievelijk f 29 889, f 3584, f 21 744 en f 24 638). In verband met hetgeen in 1895 aan vroeger onderhanden genomen werken tot stand kwam, was bij het einde van dat jaar in totaal verwerkt f 921 104, waarvan gedurende 1895 f 165 933.

Samarang. 1°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de districten *Singenkidoel* en *Grogol* der afdeeling Samarang, (ten nutte van p. m. 16 000 bouws).

Omtrent de uitvoering van dit bevloeiingsplan, waarvoor in 1895 het ontwerp nog niet gereed kwam, moet in beginsel nog beslist worden. Intusschen werden bij gouvernementsbesluit dd. 30 Juli 1895 n°. 36 de noodige fondsen toegestaan (f 67 116) tot het maken met behulp van heerendienstplichtigen van de in 't vorig verslag (blz. 158) bedoelde bedijkingen, en wel aan den linkeroever van de Toentang- en aan beide oevers van de Grogol-rivier. Van het toegestaan bedrag werd in 1895 besteed f 41 775, enkel voor minnelijke onteigening van de noodige terreinstrooken en voor schadeloosstelling wegens te kappen geboomte en te verplaatsen woningen.

Met het eigenlijke grondverzet ten behoeve van de nieuwe dijken zou, op voorstel van den resident, eerst in 1896 worden begonnen, daar in 1895, in verband met de zeer ongunstige weersgesteldheid gedurende een deel van dat jaar, de betrokken bevolking grootelijks hare krachten had te wijden aan de verzorging van het te veld staand gewas.

Samarang. 2°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *Oost-Samarang*: oostelijk deel der hoofdplaats en districten Srondol en Singen-kidoel (ten nutte van p. m. 7000 bouws).

Geraamde kosten, vooralsnog alleen wat betreft de verbetering van den waterafvoer, f 344 590, zijnde bij deze raming gerekend op uitvoering met behulp van heerendienstplichtigen. Blijkens het vorig verslag (blz. 158) wordt — wat de volgorde van uitvoering betreft — de voorrang toegekend aan werken in het belang van den waterafvoer. Aan de voor dit deel van het plan ontworpen werken zou in 1896 de hand worden gelegd, nu daarvoor bij de begrooting voor dat jaar een eerste post was toegestaan. Intusschen werd in 1895 voortgewerkt aan de in 1894 onderhanden genomen voorzieningen, welke de in de Penggaron-rivier gebouwde kunstwerken waren gebleken te behoeven, terwijl, met gebruikmaking van den arbeid van heerendienstplichtigen, een nieuw daarmede samenhangend werk van geringen omvang onderhanden werd genomen, het verbeteren namelijk van de westerleiding der Penggaron-werken en het bouwen van eene verdeelsluis aan het einde dier leiding, van welk werk de kosten geraamd zijn op f 8610. Gedurende 1895 werd in 't geheel verwerkt voor een bedrag van f 7480, makende, met het vroeger voor uitvoering bestede, een totaal bedrag van f 75 739.

Soerabaija en Rembang. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de *Solo-vallei* (ten nutte van p. m. 223 000 bouws).

Geraamde kosten f 18 930 000. Tot ult. 1895 was aan „werken" *en* — sedert September 1893 — *tevens aan opnemingen* [1]) besteed f 4 924 686, namelijk in 1893 en 1894 f 2 522 556 en in 1895 f 2 402 130, onder welke laatste sommen wegens hier te lande bekostigde aanschaffingen, enz. respectievelijk f 914 515 en f 312 494.

Omtrent den stand van de werkzaamheden bij het einde van 1895 in de reeds in uitvoering zijnde secties kan het volgende worden medegedeeld.

1ste kanaalsectie (omvattende het in de afdeeling Bodjonegoro der residentie Rembang te graven, p. m. 67 K.M. lange, 1ste gedeelte van het hoofdkanaal, loopende dit gedeelte van de prise d'eau — zie lager onder „*6de kanaalsectie*" — tot aan de kali Patjal [2]). In de tot dusver onderhanden genomen 1ste afdeeling, ter lengte van 12.6 K.M. (van piket 10 tot piket 137), waarvoor bij gouvernementsbesluit dd. 24 October 1893 n°. 22, voor zooveel betreft de kosten van grondverzet en onteigening, f 1 164 000 was toegestaan [3]), was bij het einde van 1895 2 281 599 M³. grond verzet, zoodat toen in bedoelde 1ste afdeeling nog te verzetten overbleef 1 556 882 M³. Van het op 119 334 M³. berekende grondverzet voor bermslooten en afwateringen was op ult. 1895 48 670 M³. gereed. De ontwerpen voor de volgende afdeelingen in de 1ste sectie van het hoofdkanaal, die zich uitstrekken van piket 137 tot aan piket 680 [4]), waren, evenals voor de daarin noodige kunstwerken, op het eind van 1895 nog in bewerking.

2de kanaalsectie (omvattende het 2de gedeelte van het hoofdkanaal, en wel van de reeds genoemde kali Patjal [5]) af tot aan de kali Moropelang in de afdeeling Lamongan der residentie Soerabaija). Met de grondwerken voor de bij gouvernementsbesluit dd. 2 Februari 1895 n°. 2 geautoriseerde 1ste afdeeling dezer 2de kanaalsectie werd tegen einde Juni 1895 aangevangen. Bedoelde 1ste afdeeling loopt van piket 0, overeenkomende met piket 680 hiervóór genoemd, tot piket 205, en heeft dus eene lengte van 20.5 K.M., terwijl daarvoor bij genoemd besluit is toegestaan f 1 343 228. Van het op 2 966 930 M³. geraamde grondverzet was bij het einde des jaars 926 072 M³. gereed. De ontwerpen voor het verdere gedeelte van deze kanaalsectie voorbij piket 205 waren bij het einde van 1895 nog in bewerking.

Met het graven van het „1ste noorderkanaal" naar den anderen oever der Solo-rivier, aanvang nemende bij piket 9 van de hier besproken 2de kanaalsectie, werd in Augustus 1895 begonnen, en wel voor zooveel betreft het 1ste gedeelte (of onverdeeld pand) ter lengte van 23.6 K.M., de kosten van welk gedeelte volgens het bij gouvernementsbesluit dd. 17 April 1895 n°. 2 goedgekeurde ontwerp geraamd zijn op f 242 260. Van de

---

[1]) Vóór September 1893 was aan opnemingswerk ten koste gelegd f 411 826 (verg. het verslag van 1894, blz. 142/143).

[2]) In Mei 1896 is eene nieuwe (10de) kanaalsectie gevormd, loopende van de kali Tidoe tot de kali Patjal (met welk vak toen de 1ste kanaalsectie is ingekrompen) en van de kali Patjal tot de kali Bezoeki of Poh Kendi, mede in de afdeeling Bodjonegoro.

[3]) Bij gouvernementsbesluit dd. 3 Maart 1896 n°. 10 is machtiging verleend tot het maken van de kunstwerken voor de kruising van de 1ste sectie van het hoofdkanaal met een viertal rivieren, van welke kunstwerken de kosten zijn geraamd op f 776 000.

[4]) Bedoelde ontwerpen zijn goedgekeurd bij de gouvernementsbesluiten dd. 3 April en 12 Mei 1896 nos. 38 en 39, waarbij tevens machtiging is verleend tot de uitvoering (in daghuur). De kosten worden geraamd te zullen bedragen voor de 2de afdeeling (van piket 135 tot piket 395) f 2 610 000, en voor de 3de of laatste afdeeling (van piket 395 tot piket 665) f 1 946 000.

[5]) Sedert Mei jl. van af de kali Bezoeki of Poh Kendi, doordien het gedeelte van af piket 0 tot piket 53 toen is overgegaan bij de nieuwe (10de) kanaalsectie (verg. noot 2 hierboven).

bij dit ontwerp op 675 517 M³. geschatte grondverzet was op ult. 1895 180 981 M³. verzet.

Bedoeld 1ste noorderkanaal, voor welks verdere gedeelte (verdeeld pand) de ontwerpen ult. 1895 in bewerking waren, zal moeten dienen voor de bevloeiing van 2550 bouws op den rechter- en van 22 200 bouws op den linkeroever der Solo-rivier.

In Juli jl. is ook begonnen met het graven van het 2de noorderkanaal (scheepvaartkanaal), zijnde voor de 1ste afdeeling daarvan, ter lengte van 19.7 K.M., bij gouvernementsbesluit dd. 24 Februari 1896 n°. 3 toegestaan f 243 000.

3de kanaalsectie. Nog niet in uitvoering. In Mei 1895 werd een aanvang gemaakt met het maken van de ontwerpen, doch in Februari jl. moest de bewerking gestaakt worden, omdat het bleek dat nog vele terreinopnemingen noodig waren.

4de en 5de kanaalsectie. Aan projectwerk werd nog niets gedaan. Voor voorbereidende werkzaamheden in deze secties werd intusschen bij gouvernementsbesluit dd. 13 April 1895 n°. 18 toegestaan respectievelijk f 48 200 en f 49 400.

6de kanaalsectie, omvattende de kunstwerken aan de prise d'eau van het hoofdkanaal te Ngloewak (westelijke grens van de Solovallei). Zooals in 't vorig verslag (blz. 158, noot 2) reeds werd medegedeeld, zijn bij de goedgekeurde ontwerpen voor deze kunstwerken de kosten, daaronder ook het graven van het gedeelte hoofdkanaal vóór piket 10, geraamd op f 1 673 000 (gouvernementsbesluit dd. 3 Februari 1894 n°. 12). Het grondverzet aan de uitgraving ten behoeve van de prise d'eau, dat op ult. 1894 35 000 M³. bedroeg, was bij het einde van 1895 vermeerderd tot 219 015 M³. Eene van de 8ste kanaalsectie overgebrachte zijwerker-graafmachine (excavateur) werd gemonteerd en in December in werking gebracht.

Met het verzamelen van kalksteen voor de kalkovens (waarvan er in den aanvang van 1896 één in de 1ste kanaalsectie — te Tjileboong — en één in de 6de sectie — te Ngloewak — gereed kwamen) en van bergsteen (bouwsteen) werd geregeld voortgegaan. Bij het einde van 1895 waren afgevoerd 3 000 M³. kalksteen en 11 513 M³. bergsteen. Onderscheidene weken achtereen moest in de tweede helft des jaars de afvoer gestaakt blijven wegens de lage waterstanden in de Solo-rivier. Twee locomotieven voor klein spoorwegmaterieel waren afwisselend in gebruik. Het bezigen van hout tot voeding der stoomwerktuigen bleek voordeeliger uit te komen dan het gebruik van petroleum-residu, althans op de 6de sectie, waar het brandhout minder duur komt te staan dan op de 1ste sectie.

7de en 8ste kanaalsectie. Gedurende de eerste maanden van 1895 maakte de 7de sectie het zuidelijk en de 8ste sectie het noordelijk deel uit van de voor de verlegging van de Beneden-Solo-rivier noodige doorgraving in het district Pridjek der afdeeling Sidaijoe (residentie Soerabaija) van de heuvels tusschen genoemde rivier en de Java-zee in de richting van Pelangwot (nabij de districtshoofdplaats Wringin-anom) naar de dessa Sidaijoe Lawas (gelegen aan den niet ver van het strand loopenden postweg beoosten de grens met de residentie Rembang), doch toen in Mei verschillende hulpinrichtingen waren gereed gekomen, zooals die ter voorziening in de behoefte aan drinkwater en aan voedingswater voor de werktuigen, zoomede het verbindingsspoor tusschen Pelangwot en het door de 8ste sectie loopend gedeelte naar Sidaijoe Lawas, ging het werk in de 7de sectie, voor zooveel de doorgraving betreft, in beheer over bij de 8ste sectie, en werd de 7de sectie voorloopig eene bevloeiingssectie. Dientengevolge werd in deze laatste sectie begonnen met het maken van ontwerpen voor de later te maken irrigatiekanalen, welke arbeid sedert geregeld werd voortgezet. Inmiddels was men in de 8ste sectie met het tot aan de Java-zee loopende gedeelte der spoorverbinding gereed gekomen, terwijl toen in die sectie tevens in meer of minder ver gevorderden staat van voltooiing verkeerden de verschillende verder benoodigde hulpinrichtingen, als: een los- en laadhoofd aan de Java-zee, een bokhoofd voor het verwerken van zware lasten, een droogdok, een atelier te Sidaijoe Lawas, monteeren kolenloodsen, enz. In Mei/Juni, toen dus de 8ste sectie den geheelen arbeid aan de doorgraving omvatte, werden bezuiden den postweg bij Sidaijoe Lawas eenige graafmachines in het werk gesteld, nadat de daartoe noodige sleuven gegraven en op de terrassen de grondsporen gelegd waren voor het zijdelings uitrijden van den ontgraven grond. Einde October waren 5 graafmachines in gebruik, doch met dit werktuigelijk grondverzet had men aanvankelijk veel tegenspoed, zoowel door telkens voorkomende gebreken aan de werktuigen, als (in December) door de plotseling ingevallen regens, welke ten gevolge hadden dat de zijwanden der door de graafmachines gemaakte gleuven instortten. Om beschadiging te voorkomen, moesten de machines uit die gleuven worden gehaald, terwijl, zoolang de regens voortduurden, de „machines voorwerkers" buiten dienst moesten blijven en alleen nog iets kon worden uitgericht met de „machines-zijwerkers". Tot ult. April 1896 was met de graafwerktuigen in 't geheel verzet 87 308 M³. In verband met de verkregen ondervinding zouden 3 der graafwerktuigen worden verbouwd. De verder benoodigde nieuwe zouden worden vervaardigd volgens daartoe door den dienst der werken verstrekte speciale gegevens. Door den persbaggermolen, die van uit de Java-zee in de richting der in den postweg bij Sidaijoe Lawas gemaakte coupure aan 't werk werd gezet, werd gedurende 1895 eene hoeveelheid van 92 029 M³. opgebaggerd en weggeperst.

Algemeene dienst der werken. Op het hoofdbureau te Bodjonegoro werd voortgegaan met het uitwerken van de opnemingen en met het maken van ontwerpen.

Voor het stroomopwaarts brengen langs de Solo-rivier van materieel en materialen bediende men zich met aanvankelijk goed gevolg van groote prauwen en van de sleepbooten der werken. Voor de eerste maal, voor zoover de geheugenis strekte, was men (in December) ongehinderd de rivier kunnen opstoomen tot voorbij Bodjonegoro. Omstreeks medio Maart jl. werd echter, wegens de te verwachten lage waterstanden op de Solorivier, de dienst der stoomsleepbooten voorloopig gestaakt. Ten behoeve van het vervoer van kalk- en breuksteen en andere materialen langs de verschillende secties der werken werd in October 1895 een begin gemaakt met den aanleg van eene transportbaan. Omstreeks medio 1896 waren over p. m. 15 K.M. zoowel de aardebaan als de duikers en hulpbruggen in dit werkspoor gereed of zoo goed als gereed.

In de centrale houtzagerij te Bodjonegoro was bij het einde van 1895 eene houtmassa van 31 414 M³. gezaagd.

De opkomst van werkvolk, voornamelijk voor het grondverzet, liet over het algemeen nog veel te wenschen over. Volgens eene opgaaf over Mei jl., toen trouwens de padi-oogst in gang was, waaronder natuurlijk de opkomst lijdt, waren op de werken in hun geheelen omvang, daaronder dus ook de lager onder „*Rivier- en zeewerken*" te bespreken aanleg van den dam Oedjoeng Piring (Madura) — Djamoean-rif, uitmakende de 9*de sectie* der werken, gemiddeld per dag in dienst 5213 koelies en 776 ambachtslieden.

De publiceering in de Javasche Courant van de maandelijksche verslagen omtrent den stand der werken, zoowel wat bedoelden dam als wat den arbeid in de Solo-vallei betreft, werd geregeld voortgezet.

P a s o e r o e a n. 1°. Bevloeiing uit de *Pategoean* en andere rivieren in de afdeeling Bangil (ten nutte van p.m. 9000 bouws).

Geraamde kosten f 900 000 [f 839 400]. Tot ult. 1895 was verwerkt f 775 334, waarvan in 1895 f 26 733, welk laatstbedoeld bedrag werd besteed ten behoeve van de — in 1896 voort te zetten — uitvoering van het zoogenaamde 2de gedeelte der werken tot waterverdeeling uit de Bekatjak-leiding met inbegrip van de verbetering van de Kedoeng Larangan als afvoerweg van de bandjirs. Dit nieuwe onderdeel van het Pategoean-irrigatiestelsel wordt uitgevoerd met behulp van heerendienstplichtigen, en met het oog daarop zijn de kosten er van, zooals reeds in 't vorig verslag is vermeld, geraamd op f 66 429, waarbij is gerekend op 253 287 dagdiensten van heerendienstplichtigen. Gedurende 1895 werd reeds beschikt over 82 385 dagdiensten.

P a s o e r o e a n. 2°. Bevloeiing uit de *Kedoengkandang*-leiding in de afdeeling Malang.

Nadat uit voorloopige onderzoekingen van den chef der irrigatieafdeeling Brantas was gebleken dat de hiergenoemde leiding, die het water aan de kali Amprong ontleent, slechts dient voor de bevloeiing van ongeveer 1800 bouws, doch dat, wanneer zij behoorlijk verruimd, doorgetrokken en van de noodige kunstwerken wordt voorzien, nog p.m. 4000 bouws thans geheel van regen afhankelijke velden daaruit bevloeid zullen kunnen worden, werd in 1895 door het personeel van den algemeenen dienst van den waterstaat een onderzoek begonnen naar de middelen tot verbetering en uitbreiding der bedoelde bevloeiing. Voor de noodige opmetingen en waarnemingen, die in 1896 zullen worden voortgezet, werd gedurende 1895 uitgegeven f 7202.

B e z o e k i. *Sampean*-werken (ten nutte van p.m. 15 000 bouws in de afdeeling Panaroekan).

Geraamde kosten f 1 000 000 [f 882 100]. Tot ult. 1895 was verwerkt f 555 996, waarvan in 1895 f 95 887. Behalve eene som van f 501, welke besteed werd voor de voltooiing van reeds in

vorige jaren onderhanden genomen werken, werd van het in 1895 verwerkte bedrag f 47 626 aangewend om een begin te maken met de uitvoering van de in dat jaar geautoriseerde 2de en 3de gedeelten van de werken voor de verbetering en uitbreiding der bevloeiing uit de Kapongan- en de Sitoebondoleiding (verg. vorig verslag, blz. 159). De uitvoering geschiedde met gebruikmaking van heerendienstplichtigen; van het in het geheel daarvoor noodig geraamd aantal van 732 420 dagdiensten werd gedurende 1895 over 60 082 dagdiensten beschikt. Overigens werd in 1895 nog f 47 760 uitgegeven en over 74 310 dagdiensten van heerendienstplichtigen beschikt voor het herstellen van door bandjirs ontstane beschadigingen en het aanbrengen van verbeteringen aan het vroeger gemaakte zuider-hoofdkanaal, van welke herstellingen en verbeteringen de totale kosten, wanneer wordt gebruik gemaakt van 95 400 dagdiensten van heerendienstplichtigen, zijn geraamd op f 55 556.

Banjoemas en Bagelen. Verbetering van de bevloeiing in het *Seraijoe-stroomgebied* (ten nutte van p.m. 80 000 bouws), zoomede in het *zuidelijk deel der beide gewesten*, uitgenomen het gedeelte van Zuid-Bagelen beoosten de Loh Oeloe (ten nutte van p.m. 50 000 bouws).

Geraamde kosten in totaal f 9 300 000 [f 7 727 600]. Tot ult. 1895 was verwerkt f 1 442 994, waarvan in 1895 f 4843, welk laatste bedrag strekte om een begin te maken met de in genoemd jaar geautoriseerde verbetering van de bevloeiing uit de kali Peloes in de afdeeling Poerwokerto (residentie Banjoemas), waarvan de totale kosten zijn geraamd op f 32 448. Overigens bestonden de werkzaamheden van het in dit irrigatiegebied bescheiden waterstaatspersoneel nagenoeg uitsluitend in het verder uitwerken van projecten.

Bagelen. Verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het *zuidelijk deel van het gewest, beoosten de Loh Oeloe* (ten nutte van p.m. 57 000 bouws).

Geraamde kosten f 2 850 000 [f 2 378 700]. Tot ult. 1895 was verwerkt f 237 571, waarvan in 1895 f 59 205, en wel ten behoeve van de voortzetting van de in 1893 aangevangen werkzaamheden tot verruiming van het Wawar- en het Tjokrojasankanaal, waartoe respectievelijk 70 096 en 144 427 M³. grond werd verzet, makende met het grondverzet in de beide voorafgegane jaren een totaal van 413 335 en 607 938 M³. De verruiming van laatstgenoemd kanaal werd, voor zoover daarop bij het betrekkelijk ontwerp gerekend was, d. w. z. over het 3700 M. lange benedengedeelte, bijna voltooid. De kosten voor de verruiming van het stroomopwaartsche, 8100 M. lange gedeelte van bedoeld kanaal, voor welk werk een ontwerp gereed kwam, zijn bij uitvoering in heerendienst geraamd op f 92 227.

Met het uitwerken van de in 't vorig verslag (blz. 159) bedoelde ontwerpen voor de verbetering van de bevloeiing uit de Kedoengpoetri- en de Boro-leiding werd voortgegaan. Als passende in het ontwerp met betrekking tot de Boro-leiding werd in 1895 nog machtiging verleend tot het verruimen van het bovengedeelte dier leiding, waaraan dringende behoefte bestond. De uitvoering geschiedde in heerendienst onder toezicht van het personeel der irrigatieafdeeling Seraijoe, terwijl de kosten, ad f 881, bestreden zijn uit den post voor irrigatiewerken van geringen omvang.

Kadoe. 1°. Bevloeiing uit de *Manggis*-leiding in het district Magelang (ten nutte van p.m. 5000 bouws).

Dit bevloeiingsplan, waarvan de kosten laatstelijk (in 1891) geraamd waren op f 500 000, en dat op het werkplan voor 1895 niet meer voorkwam, omdat gerekend werd dat het nog in 1894 zou gereed komen, is in zijne verschillende onderdeelen eerst in den loop van 1895 opgeleverd, nadat nog op een paar punten van de hoofdleiding, die het water uit de Progo aanvoert, nader noodig gebleken voorzieningen waren aangebracht, waarvoor werd uitgegeven f 21 285, waardoor, het verwerkt totaal bedrag steeg tot f 530 465. Naar gelang de voltooiing vorderde, werd door de bevolking van het aangevoerde water gebruik gemaakt in het belang van haren landbouw. Het dagelijksch beheer en toezicht op de Manggis-werken, en op de waterverdeeling daaruit, blijft voorloopig berusten bij het personeel van den algemeenen dienst, dat in de residentie Kadoe is belast met de opnemingen en het projectwerk voor de — hieronder nader te bespreken — verbetering der bevloeiing in het gebied der Tangsi en Mrawoe.

Kadoe. 2°. Bevloeiing uit de *Tangsi-rivier* in het district Menoreh der afdeeling Magelang.

Zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 159/160) is aangeteekend, hebben de opnemingen ten behoeve van dit nog niet geautoriseerde plan doen zien dat het waarschijnlijk zal kunnen dienstbaar worden gemaakt aan een grooter complex dan de aanvankelijk beoogde uitgestrektheid van p. m. 3000 bouws op den rechteroever der Tangsi, namelijk ook aan bevloeiingen op den linkeroever dier rivier en in het gebied der kali Mrawoe. De daarvoor noodige onderzoekingen en opnemingen worden nog voortgezet. Intusschen is een ontwerp voor de 1ste afdeeling der werken gereed gekomen, omvattende de bevloeiing van 2867 bouws op den rechter Tangsi-oever, welke 1ste afdeeling vatbaar is om afzonderlijk te worden uitgevoerd. Zeer onlangs is echter door het Indisch Bestuur bericht dat ten aanzien van de van eene eventueele uitvoering verwachte oeconomische en financieele gevolgen nog nader overleg is wenschelijk gebleken. Van het aanvankelijk voornemen om reeds bij de begrooting voor 1897 op het ter hand nemen van het werk te rekenen, is daarom afgezien. Volgens de bij het voorontwerp behoorende raming van kosten zou de bedoelde 1ste afdeeling van het Tangsi- en Mrawoe-plan bij uitvoering in heerendienst (638 000 dagdiensten) f 188 000, bij uitvoering geheel in vrijen arbeid f 315 000 kosten. Het aandeel, dat aan de bevolking in het tot stand brengen van het werk ware op te leggen, zou, blijkens de bestuursopgaven, 85 000 dagdiensten 's jaars kunnen bedragen.

Djokjokarta. Bevloeiing uit de *Progo-rivier*.

Dit plan, omtrent welks uitvoering mede nog valt te beslissen, verkeert tot hiertoe geheel in het stadium van onderzoek. Ten behoeve van de in 1895 voortgezette opnemingen, kaarteering en projectwerkzaamheden werd besteed f 35 500, makende met de tot ult. 1894 gedane uitgaven een totaal van f 175 400. De voorloopige ontwerpen voor de bevloeiing zoowel van de Mataraman-streek (rechteroever der Progo-rivier) als van de Koelon Progo (linkeroever), vergezeld van gedetailleerde ramingen van kosten, zouden waarschijnlijk in den loop van 1896 gereed komen.

Madioen. Verbetering van de bevloeiing in de afdeelingen *Magettan* en *Ngawi* (ten nutte van p. m. 50 000 bouws).

Geraamde kosten f 3 500 000, [f 2 100 000]. Gedurende 1895 bepaalden zich de werkzaamheden tot het voortzetten van de opnemingen en het maken van projecten, zoodat voor het eigenlijke werk (waarvoor tot ult. 1894 f 19 928 was besteed) niets werd uitgegeven.

Voor twee onderdeelen van het plan kwamen de ontwerpen gereed: het eene, waarvan reeds in 't vorig verslag (blz. 160) sprake was, betreft het maken van een vasten stuwdam met inlaatsluis in de Gandong-rivier bij de dessa Djedjeroek en van aansluitende leidingen tot voeding van de Kalitengah- en Srambakleidingen; het andere betreft het maken van eene nieuwe prise d'eau in de rivier Gandong-kidoel bij de dessa Nitikan met daaraan sluitende leiding tot voeding van de Doekoen-leiding. Dit laatste ontwerp beoogt geene uitbreiding van het bevloeiingsgebied, doch de vervanging van 5 tijdelijke dammen door een permanenten dam, en het beteugelen van den toevoer van het uit de Gandong-kidoel afgetapte water voor bevloeiingsdoeleinden. Tot de uitvoering van beide ontwerpen, wat den koeliearbeid betreft in heerendienst en overigens in daghuur, is machtiging verleend bij gouvernementsbesluit dd. 11 Januari 1896 n°. 56. De kosten, bij uitvoering op dien voet, zijn geraamd op respectievelijk f 46 963 en f 11 760.

Kediri. Aanleg van bevloeiingswerken in de districten *Waroedjaijeng* en *Kertosono* der afdeeling Berbek (ten nutte van ruim 27 000 bouws) [1]).

Het volledig voorontwerp betreffende dit nog niet geautoriseerde bevloeiingsplan kwam in 1895 gereed, evenals de gedetailleerde raming van kosten, volgens welke de werken zouden te staan komen op f 2 414 400 bij uitvoering uitsluitend in vrijen arbeid en op f 1 015 100 wanneer de koeliearbeid, begroot op 6 millioen dagdiensten, geheel in heerendienst werd verricht. In dit laatste geval zou het werk in 13 à 14 jaren zijn tot stand te brengen, daar volgens de door de bestuursambtenaren verstrekte gegevens jaarlijks niet meer dan 452 000 dagdiensten van heerendienstplichtigen voor het bewuste doeleinde zouden beschikbaar zijn. Uitvoering in 10 jaren, daarbij rekenende op 1 480 000 dagtaken in vrijen arbeid en 4 520 000 dagtaken in heerendienst, zou te staan komen op f 1 343 200. Volgens zeer onlangs ontvangen berichten zijn ten aanzien van de quaestie der rentabiliteit van het plan nader eenige vragen gerezen, welke het wenschelijk doen achten bij de ontwerp-begrooting voor 1897 nog niet,

[1]) Tot dusver werd voor de uitgestrektheid van het te bevloeien gebied opgegeven p.m. 30 000 bouws. Na voltooiing van het voorloopig ontwerp bleek echter dat dit cijfer tot ruim 27 000 bouws moet worden teruggebracht.

zooals aanvankelijk het plan was, voor de uitvoering van het werk een eersten post uit te trekken.

Rivier- en zeewerken. De steenen dam van Oedjoeng Piring (op den Madura-wal) naar het Djamoean-rif, welke dam als eene aanvulling is te beschouwen van de werken in het Westgat van Soerabaija en welks aanleg, uitmakende de 9de sectie der op blz. 136/137 hiervóór besproken werken en opnemingen aan de Solo-rivier, in het voorjaar van 1893 werd aangevangen, was bij het einde van 1895 onderhanden over eene lengte van 11 625 M., waarvan 9760 M. tot ongeveer den hoogsten waterstand was opgetrokken. Er was toen eene hoeveelheid van 514 733 M³. steen gestort, waarvan 250 870 M³. in 1895. Van het ter verwerking in dat jaar bestemde bedrag van f 550 000 werd uitgegeven f 527 322, waardoor het tot ult. 1895 verwerkt bedrag klom tot f 1 344 576. Belangrijke inzinkingen van het damlichaam in den zeebodem werden niet meer waargenomen, terwijl de zware stormen, waaraan de dam op 19 en 21 December weerstand had te bieden, slechts geringe beschadigingen teweegbrachten, welke spoedig waren hersteld. De uitkomsten van de in September en October 1895 verrichte opnemingen in het vaarwater ten westen van den dam, vergeleken met die van in de voorafgegane jaren gedane waarnemingen, geven voorloopig reden tot tevredenheid, in zoover dat nabij en op de baar gaandeweg de waterdiepte een weinig blijkt te zijn toegenomen.

Omtrent de werken, die in de residentie Soerabaija sedert eenige jaren op het gebied van rivier-verbetering en waterkeering onderhanden zijn aan de Brantas-, Porrong- en Soerabaija-rivieren valt over 1895 het volgende aan te teekenen. Voor bedoelde werken, in algemeenen zin aangeduid wordende als „werken tot behoud van het vaarwater in het Oostgat van Soerabaija", werd van het voor 1895 toegestaan bedrag van f 756 000, uitgegeven f 626 738.

Op het benedengedeelte der Brantas (tusschen Kedongsoro en Lengkong), waar door de vroeger verrichte afgravingen en achteruitlegging van dijkvakken de gewenschte verruiming van het hoogwaterprofiel verkregen was, hield men zich in 1895 in het bijzonder nog bezig met het maken van kribben en slibvangers, ten einde de belemmeringen op te heffen die bij lage waterstanden de scheepvaart aldaar ondervond, doch dit doel werd nog niet volledig bereikt. Ten gevolge van de groote beweegelijkheid van den bodem toch waren langs de koppen der meeste kribben smalle diepe geulen ontstaan, zonder dat de diepte over belangrijke breedte was toegenomen. Vooral tusschen Kedongsoro en Troesan hadden die geulen tot kronkelingen in het vaarwater geleid. Vermoedelijk zouden te dien opzichte nog nadere voorzieningen moeten worden getroffen.

Als aanvulling van de in 1894 voltooide werken op het benedengedeelte der Porrong-rivier was blijkens het vorig verslag (blz. 160/161) eene nadere voorziening noodig bevonden om een behoorlijken waterafvoer naar zee meer afdoende te verzekeren, en wel door het verlengen van de nieuwe Porrong-rivier beneden de reeds gemaakte coupure tusschen de kali Sogo en de kali Semamboeng. Die verlenging vorderde de onteigening van verschillende perceelen vischvijvers, welke bij minnelijke schikking verkregen werden, gezamenlijk voor eene som van f 38 536. Het plan is de verlenging tot stand te brengen door over eene lengte van 2900 M. met een persbaggermolen door bedoelde vischvijvers eene geul te baggeren van 50 à 60 M. breedte en met de opgeperste specie aan weerskanten dijken op te werpen. Die dijken zullen worden gevormd door de opgebaggerde specie te storten tusschen een uit de hand opgeworpen „persdijkje" en langs den ontworpen buitenvoet der dijken in de toekomstige rivierbedding te plaatsen paggerwerken van bamboe, die den ingebrachten modder tegenhouden, maar het water gelegenheid geven om af te vloeien. Genoegzaam uitgedroogd zijnde, kan de aldus verkregen laag tot een dijk worden vergraven. Voor het baggeren beschikte men over een door den dienst der werken in de Solo-vallei afgestanen persbaggermolen, doch in November, kort nadat de eigenlijke baggerarbeid was begonnen, ontstond aan den molen een defect, dat men bij het einde des jaars nog bezig was te verhelpen. De paggers, welker plaatsing met het baggeren gelijken tred hield, waren toen aan de eene zijde der toekomstige rivierbedding over 500 en aan de andere zijde over 700 M. gesteld. Het opwerpen van de bedoelde „persdijkjes" was over 2600 M. gereed. De in 't vorig verslag (blz. 161) bedoelde oude steenen overlaat in den bovenmond van het verbreede overlaatkanaal, welk kunstwerk thans nog den sleutel van den toestand vormt, doch na de voltooiing van de verlengde Porrong-rivier overbodig wordt, had veel te lijden van de langdurige hooge waterstanden in den westmoesson 1894/95. Door vrij belangrijke bestortingen en bemetselingen werd echter ontijdige vernieling voorkomen. Bij het einde van 1895 was aan bovengenoemde werken, met inbegrip van voormelde onteigeningskosten, besteed f 112 101.

De op ult. 1894 nog ontbrekende kribben en slibvangers ten behoeve van de normaliseering van de Soerabaija-rivier van af het verdeelpunt te Melirip tot aan Sepandjang (verg. vorig verslag, blz. 161) werden in 1895, op enkele na, voltooid. Ten gevolge van verzakking van de steenbekleeding ontstonden ook hier geulen langs de koppen der kribben, doch in mindere mate dan in de Brantas. Bij laagwater was, met uitzondering van een enkel punt waar de scheepvaart nog belemmering ondervond, eene regelmatige vaargeul van voldoende breedte en diepte aanwezig. Gedurende 1895 werd voor dit werk uitgegeven f 99 965, makende met het vroeger besteed bedrag in 't geheel f 241 700.

Ten behoeve van den bij gouvernementsbesluit van 13 Maart 1895 n°. 22 geautoriseerden bouw van twee stuwen met bijkomende werken beneden Sepandjang werden contracten voor de levering der heipalen en andere houtwerken gesloten en de noodige machines voor drooghouding, houtbewerking, enz. opgesteld. Hooge waterstanden waren oorzaak dat op ult. 1895 aan het eigenlijke werk nog slechts een begin van uitvoering was kunnen worden gegeven, terwijl in Januari d. a. v., met het oog op den westmoesson, de arbeid tijdelijk moest worden gestaakt. De uitgaven bedroegen in 1895: voor de stuwen f 235 648 (waaronder f 41 954 wegens onteigeningen), en voor de te maken kanalen tot voeding van de hoofdleidingen te Soerabaija met het opgestuwde water (waartoe bij het reeds vermelde gouvernementsbesluit eveneens machtiging was verleend) f 65 725, in hoofdzaak voor onteigeningen.

Daar de zooeven vermelde middelen om stroomend water in eenige leidingen te Soerabaija te brengen nog niet voldoende zullen zijn om aan den ongunstigen toestand, waarin die hoofdplaats ten opzichte van faecaliën-afvoer verkeert, een einde te te maken, is een algemeen rioleeringsplan ontworpen. Het ter zake ingediend ontwerp was, bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, bij het departement der burgerlijke openbare werken in onderzoek. Deze aangelegenheid kan echter niet meer geacht worden te behooren tot de werken, die in het belang van de verbetering van het Oostgat zijn ondernomen.

De rivier- of zeewerken in andere gewesten waren ook in 1895 van weinig omvangrijken aard en bepaalden zich in hoofdzaak tot het beteugelen van eenige inscharingen van de Tjiliwong (residentie Batavia) en het voltooien van de oever-voorzieningen in eene inscharende bocht van de nabij Padang uitwaterende Batang Aran- of Padang-rivier, aan welk laatstbedoeld werk in 1895 nog werd besteed f 10 323, makende met het in 1894 verwerkt bedrag van f 12 738 een totaal van f 23 061. Voorts waren plannen in studie voor een verbeterden waterafvoer van de Bangkallan-rivier op Madura, en om de Bataviasche buurten Kebonsiri en Tanahbang in den westmoesson, beter dan tot dusver het geval is, te ontlasten van het waterbezwaar uit het zoogenaamde spruitje Menteng, dat bij hooge waterstanden van de Krokot niet voldoende kan afwateren.

Havenwerken. De in 1894 tot stand gebrachte afsluiting van de zuidergracht der haven van Tandjong Priok (Batavia), tot tegengang van de door de Tjiliwong veroorzaakte aanslibbing in de binnenhaven (zie vorig verslag, blz. 161), bleef in 1895 goed voldoen en had geene nadeelige gevolgen voor de westergracht, zoodat geen bezwaar meer bestond tegen de bestendiging van de afsluiting en het in verband daarmede opruimen van de draaibruggen over de afgedamde gracht. Intusschen bleek dat ook het in de binnenhaven uitmondende riviertje Tjilintjing bij regen belangrijke hoeveelheden vaste stoffen in de haven voert, welke aanslibbing zelfs eenmaal aanleiding gaf tot het vastraken van een stoomschip. Daar in de waterververschiug voldoende wordt voorzien door de dagelijksche door eb en vloed teweeggebrachte strooming, bestaat het voornemen om ook het genoemde riviertje af te dammen om den slibaanvoer te keeren.

In het zuidelijk gedeelte van de binnenhaven, waar de bovenbedoelde slibafzetting het sterkst was geweest, werd door den baggermolen *Borneo* gewerkt van Januari tot Maart 1895, en daaruit 21 740 M³. slib opgebracht. In Augustus werd deze molen van een langeren emmerladder voorzien, ten einde in staat te zijn de ligplaats voor het nieuwe, door de „Droogdokmaatschappij Tandjong Priok" in een te zetten en aan

haar tegen betaling in gebruik te geven gouvernementsdok (verg. vorig verslag, blz. 283) tot op eene diepte van 12 M. te kunnen uitbaggeren, waarmede in October een aanvang werd gemaakt. Hoewel dit werk slechts langzaam vorderde (tot ult. 1895 was 12 230 M³. opgebracht), omdat men te doen heeft met hoofdzakelijk uit koraal en vaste klei bestaande specie, welke moeielijk uit de emmers lost, terwijl het materieel niet voor de baggering op eene diepte van 12 M. is ingericht, bestond toch het vooruitzicht dat het dok op den daarvoor vastgestelden tijd in gebruik zou kunnen worden genomen (verg. overigens hoofdstuk **O**, afd IV, § 3). De baggermolen *Merak* werkte van April 1895 af in de buitenhaven aan een hulpdokput, waarheen het thans bij de Droogdokmaatschappij in gebruik zijnde marinedok verhaald moest worden, ten einde de oude ligplaats vrij te krijgen voor het verder uitdiepen door de *Borneo*. De *Merak* was in Juni met dit werk gereed, na 46 750 M³. opgebracht te hebben, en kwam, na reparatie, in November weder in de binnenhaven. In totaal werd door beide molens in 1895 149 905 M³. opgebaggerd, waarvan 17 450 M³. door middel van den elevator over de lage terreinen beoosten de binnenhaven werden verspreid.

De havendammen werden in 1895 niet noemenswaardig beschadigd, doch de oosterdam vereischte voortdurend ophooging.

De oevers van het scheepvaartkanaal naar Batavia hadden veel te lijden van afslag wegens het bevaren met stoombootjes, waardoor eene afdoende vrij kostbare voorziening niet zal kunnen uitblijven.

De electrische verlichting van het haventerrein, welke met 1 Augustus 1895 uit handen van de meergenoemde Droogdokmaatschappij overging in die van het Gouvernement (verg. vorig verslag, blz. 162), kwam op den bepaalden tijd in werking. Langs de wegen en in de hangars zijn thans 48 booglampen van 9, en 64 van 4½ Ampère geplaatst, terwijl bovendien 56 gloeilampen zijn aangebracht in het station, het machinegebouw en de hangars. De verlichting voldoet goed.

In 1895 vertoefden te Tandjong Priok, ongerekend de marineschepen en andere landsvaartuigen, 784 stoom- en 30 zeilschepen, metende respectievelijk 811 755 en 17 043 registerton [1]), tegen 825 stoom- en 65 zeilschepen, met eene inhoudsgrootte van 846 394 en 45 249 registerton in 1894. De aanvoer van steenkolen, die in 1893 85 565 ton (in 34 ladingen) en in 1894 137 370 ton (in 44 ladingen) had bedragen, was in 1895 belangrijk minder en bepaalde zich tot 62 083 ton, aangebracht in 33 ladingen.

Aan de uitlooppijpen te Priok werd in 1895 van gouvernementswege aan particuliere schepen tegen f 1 per M³. eene hoeveelheid van 4362 M³. artesisch water verkocht, tegen 3043 M³. met eene opbrengst van f 3067 in 1894, toen gedurende Januari en Februari het tarief f 1,50 had bedragen.

Ten einde het oude havenkanaal en de stadsgrachten te Batavia op diepte houden, werd daaruit in 1895 door twee stoombaggermolens 115 691 M³. specie opgebracht, tegen 109 926 M³. in 1894. Daar echter de bedoelde molens te groot zijn om de kleinere grachten te kunnen uitdiepen, is in Maart jl. een stoombaggermolen van geringere afmetingen van hier uitgezonden, met behulp waarvan beter een behoorlijke toestand van deze binnenwateren zal kunnen worden verkregen.

De verstrekking aan den zoogenaamden Kleinen Boom te Batavia van artesisch water aan particulieren bedroeg in 1895 7240 M³., waarvoor f 3620 werd geïnd. [2])

Met betrekking tot andere havens in Nederlandsch-Indië valt over 1895 het volgende mede te deelen.

Ten einde het in 1894 aangelegde zeehoofd aan de noordzijde van de riviermonding bij Laboean (Bantam) zooveel mogelijk in goeden staat te houden, werd het kopeinde voorzien van eene bekleeding met beton in zakken. De vraag op welke wijze met betrekkelijk weinig kosten deze door de golven uit den vollen oceaan steeds bedreigde haven zou kunnen worden verbeterd, kwam nog niet tot oplossing.

Te Cheribon neemt het strand bezijden de havenhoofden voortdurend toe, waardoor mettertijd verlenging van die hoofden zal noodig worden. Voor het op diepte houden van de havenmonding werd in 1895 gebaggerd 76 176 M³. specie, tegen 73 584 M³. in 1894.

De te Tagal en Pekalongan voor hetzelfde doel opgebaggerde hoeveelheden bedroegen respectievelijk 78 638 en 80 216 M³. (in 1894 62 486 en 76 648 M³).

Te Samarang werd met de beide aldaar aanwezige baggermolens 145 334 M³. specie opgebracht, terwijl bovendien uit de Samarangsche rivier 5571 M³. door handbaggeren werd verwijderd. In 1894 waren de cijfers 151 447 en 7449 M³.

Te Soerabaija kon in de eerste maanden van 1895 niet geregeld worden gebaggerd, ten gevolge van moeielijkheden met den aannemer voor het vervoer der specie. Nadat in April 1895 een nieuwe aannemer was gevonden, werd het werk weder met kracht aangevat en was in September de voorgeschreven breedte van 20 M. en de diepte van 4.40 M. beneden Soerabaijaasch havenvloedpeil overal aanwezig. De opgebrachte hoeveelheid specie — in 1894 77 510 M³. — bedroeg in 1895 101 000 M³., waarvan 10 053 M³. zand voor ophooging van terreinen werd gebruikt.

Van de twee nieuwe aanlegsteigers in de Emmahaven (Sumatra's Westkust), waarvan er in 1894 reeds één was voltooid (verg. vorig verslag, blz. 162), kwam in 1895 ook de andere gereed, hetgeen eveneens het geval was met de verbreeding van den zeebreker. Voor beide werken te zamen werd f 36 769 besteed. De herstelling van eene aan bedoelden zeebreker door hevige deining op 28 en 29 October 1895 toegebrachte belangrijke beschadiging vorderde eene uitgaaf van f 2900.

Met den bouw van een los- en laadsteiger te Singkel (residentie Tapanoli), waarvoor f 8420 werd aangewezen, werd een aanvang gemaakt.

De aanlegsteiger te Tandjong Balei (Sumatra's Oostkust) en het ijzeren opslaglokaal aldaar kwamen geheel gereed.

De bouw van den steiger te Gorontalo (Menado) ondervond nog steeds vertraging in verband met den onvoldoenden aanvoer van hout.

Drinkwatervoorziening. Met verwijzing naar hetgeen in hoofdstuk **O**, afd II, wordt gemeld omtrent de verrichtingen van den dienst van het mijnwezen, voor zooveel betreft het door artesische boringen aan den dag brengen van drinkwater, valt te dezer plaatse van het verslag, in aansluiting aan het vroeger medegedeelde, het volgende aan te teekenen.

In het artesische net voor de publieke watervoorziening van de hoofdplaats Batavia met Meester-Cornelis, waaromtrent eene kaart met verhandeling voorkomt in den jaargang 1893 van het Technisch Verslag over de burgerlijke openbare werken, werden gedurende 1895 eenige nieuwe aftappingen gemaakt. De laatstelijk (in 1893) geboorde put n°. 11 aan de Defensielijn van den Bosch, tot hiertoe nog slechts op tijdelijken voet aangesloten aan de leiding langs Goenoeng Sahari (verg. het Koloniaal Verslag van 1894, blz. 147), werd vanwege den dienst van het mijnwezen nader afgewerkt en voorgoed aan gemelde leiding aangesloten. Dientengevolge kan er o. a. het reservoir op Passar Lama (Senin) uit worden gevuld, waardoor het water van den put op Salemba (put n . 9), dat vroeger hiervoor diende, elders in ruimere mate aanwending kan vinden.

Te Samarang, waar de artesische putten, wat debiet en stijghoogte betreft, belangrijk bij die van Batavia achterstaan (verg. blz. 156/159 van het aangehaald Technisch Verslag), werd in 1895 f 26 710 besteed zoowel om de waterdistributie uit een vijftal putten te verbeteren door het leggen van leidingen naar de centra van verbruik als voor het aanbrengen van pompen en hijdranten.

Voor de hoofdplaats Soerabaija, waar in vroeger jaren herhaaldelijk aan den dienst van het mijnwezen gebleken is dat door artesische boringen geen goed drinkwater is aan den dag te brengen, maakt het vraagstuk hoe op de voor den lande en het publiek meest aannemelijke wijze in die behoefte is te voorzien, ook thans nog een punt van overleg uit. De laatstelijk van twee zijden ingekomen concessie-aanvragen betreffende den aanvoer en distributie van bronwater: *a.* uit de op 74 K.M. van de hoofdplaats Soerabaija gelegen Oemboelan-bron in de afdeeling en residentie Pasoeroean (aanvrage F. H. Eydman c. s.), en *b.* uit de op 47.5 en 43.5 K.M. van Soerabaija gelegen bronnen Plintahan en Tojo Areng nabij Kasri in de afdeeling Bangil van dezelfde residentie (aanvrage C. W. Weys en J. Hillen) waren blijkens het vorig verslag (blz. 162/163) in advies gehouden in afwachting van hetgeen zou blijken nopens de proefondervindelijk te beantwoorden vraag, waaromtrent in Mei 1894 aan den dienst van het mijnwezen het noodige was opgedragen, of niet door middel van putten of boringen langs de rivieroevers binnen en nabij meerbedoelde hoofdplaats in voldoende mate door natuurlijke zandfiltratie gezuiverd rivierwater ware te verkrijgen, dat zonder

[1]) Onder de bedoelde 784 bezoeken van particuliere stoomschepen telde men er 337 vanwege de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, 72 en 61 vanwege de Stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloijd", 39 vanwege de „Messageries Maritimes", 28 vanwege de „Queensland Royal Mail" en 247 vanwege diverse andere maatschappijen.

[2]) Tegenover de ontvangst te Batavia en Tandjong Priok wegens verkoop van water (f 7982) stond voor het Gouvernement eene uitgaaf van f 2599 wegens personeel en bediening.

gevaar voor drinkwater kon dienen. Terwijl de hiertoe noodige pompproeven en bacteriologische onderzoekingen nog in gang waren, werden van eene nieuwe zijde aanbiedingen gedaan betreffende eene bronwater-voorziening (Augustus/September 1895), waartoe in aanmerking werden gebracht de bronnen Soemberbalan en Djoebel in de buurt van Patjet in de afdeeling Modjokerto der residentie Soerabaija, gelegen op 52 en 60.5 K.M. van de hoofdplaats (aanvrage G. L. Verver en mr. W. F. L. Gericke).

Blijkens onlangs ontvangen mededeelingen zijn de onderzoekingen met betrekking tot het denkbeeld der benuttiging van langs natuurlijken weg gezuiverd rivierwater afgeloopen, doch is de Indische Regeering, — ofschoon de verkregen uitkomsten op zich zelf niet onbevredigend waren, in zoover zij uitwezen dat inderdaad langs de oevers der Kalimas, bovenstrooms van de hoofdplaats Soerabaija, over eene uitgestrektheid van 11 K.M. eene voldoende hoeveelheid water kan worden opgepompt, hetwelk, ook na langdurig pompen, gebleken is van goede hoedanigheid te zijn, — toch tot de conclusie gekomen dat het geen aanbeveling verdient Soerabaija langs dezen weg van drinkbaar water te voorzien, niet alleen omdat het opgepompte rivierwater, vooral bij het heerschen van besmettelijke ziekten, waarschijnlijk spoedig gewantrouwd zou worden (waartoe wel reden zou bestaan waar volgens de deskundigen voortdurende contrôle door chemische en bacteriologische proeven niet achterwege zou mogen blijven), maar ook omdat het gebleken is dat bij voortgezet oppompen het debiet aan groote wijzigingen onderhevig is, waardoor eene constante productie tot voldoende hoeveelheid niet gewaarborgd is en dus eene voorziening met dit water slechts zou mogen worden aanbevolen onder het voorbehoud om, zoo noodig, nog tot beschikbaarstelling van bronwater over te gaan. Bovendien zou het natuurlijk gefiltreerd rivierwater, vóór het gebruik, nog van zijn aanzienlijk ijzergehalte moeten worden bevrijd. Het schijnt dus thans als uitgemaakt te mogen beschouwd worden dat Soerabaija alleen door aanvoer van bronwater aan goed drinkwater kan worden geholpen, en eene beslissing in dien zin mag eerlang worden tegemoet gezien. [1])

In 1895 werden vanwege den waterstaat de noodige werken onderhanden genomen om Poerwodadi, de hoofdplaats der afdeeling Grobogan (residentie Samarang), van zuiver drinkwater te voorzien. Het water zal worden ontleend aan de op p. m. 10 K.M. van Poerwodadi gelegen bron Sinawah. Reeds kwam de hoofdleiding gereed. De totale kosten der werken zijn geraamd op f 82 000, waarvan bij het einde des jaars was besteed f 58 594 (hieronder f 44 259 in Nederland wegens aanschaffing en uitzending van buizen en andere ijzerwerken).

Het denkbeeld om van gouvernementswege ook in het district Tengger der afdeeling en residentie Pasoeroean voorzieningen te nemen ter tegemoetkoming aan de gebrekkige wijze waarop aldaar sommige dessa's zich aan drinkwater moeten helpen, is afgestuit op de betrekkelijk groote kostbaarheid der daarvoor gevorderde werken (verg. vorig verslag, blz. 163).

III. Spoor- en tramwegen en stoomwezen.

§ 1. *Spoor- en tramwegen.*

Alvorens in het verdere gedeelte dezer afdeeling in bijzonheden den voortgang te bespreken, welke — ook in het eerste semester van 1896 — hetzij van staatswege, hetzij voor particuliere rekening, met de voorbereiding of den aanleg van spooren tramwegen op Java en Sumatra werd gemaakt, waardoor het in October 1893 (verg. het verslag van 1894, blz. 147) vastgestelde „algemeen spoorwegplan voor Java" zijne uitvoering weder meer nabijkwam, zij vooraf aangestipt:

1°. dat, ingevolge eene beslissing van de Indische Regeering van Mei jl., het noodige wordt voorbereid om ook met betrekking tot Sumatra te geraken tot de vaststelling van zoodanig algemeen plan, aangevende in hoofdtrekken de in beginsel doelmatigst te achten stoomverbindingen, welk plan, door den directeur der burgerlijke openbare werken te ontwerpen na overleg met de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur, aanvankelijk alleen Zuid-Sumatra zal behooren te omvatten, met de bedoeling het later uit te breiden tot Midden-Sumatra, in aansluiting met den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust;

2°. dat bij het einde van 1895 de lengte der *in exploitatie* zijnde spoorwegen bedroeg: op Java 1465^5 en op Sumatra 279^5 K.M., zijnde daaronder begrepen respectievelijk 342^5 en 102^5 K.M. particuliere spoorwegen (*in aanleg* waren op genoemd tijdstip geen andere dan staatslijnen, ter lengte van 302 K.M. op Java en 33 K.M. op Sumatra), en dat aan stoomtramwegen voor algemeen verkeer, uitsluitend voor particuliere rekening [2]), bij het einde van 1895 *in exploitatie* was (op Java) eene lengte van 342 K.M. (de lijnen die *in aanleg* waren of waarvan de aanleg werd voorbereid, mede enkel op Java, besloegen in haar geheel eene lengte van 481 K.M.). Terwijl voor Sumatra de zooeven opgegeven lengte der in exploitatie zijnde spoorwegen dezelfde was als op ult. 1894, onderging gedurende 1895 de geëxploiteerde lengte op Java eene vermeerdering, wat de spoorwegen betreft, met 33^5 K.M. (staatslijn), en wat de stoomtramwegen aangaat met 34^5 K.M. (particuliere lijnen).

Volgens den jongst verschenen 6den jaargang van de te Batavia van regeeringswege uitgegeven wordende „Statistiek van het vervoer op de spoorwegen en stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië" beliep gedurende 1895 de netto opbrengst der exploitatie: voor de spoorwegen (staats- en particuliere gezamenlijk) f 7 462 513 (f 140 126 meer dan in 1894), zijnde 55.37 pct. van de bruto opbrengst, en 5.19^7 pct. van het (naar de gemiddeld geëxploiteerde lengte berekende) aanlegkapitaal, welke verhoudingen in 1894 beliepen respectievelijk 54.78 en 5.48 pct. En de stoomtramwegen (ongerekend dien in Groot-Atjeh, dus enkel de particuliere lijnen) wierpen in 1895 netto af f 873 441 (f 121 965 meer dan in 1894), overeenkomende met 59.14 pct. van de bruto opbrengst en 9.23 pct. van het aanlegkapitaal, terwijl in 1894 de beide laatstgemelde verhoudingen bedroegen 57.79 en 9.13. (Voor een der tramwegen is in deze opgaven niet het kalenderjaar, maar het boekjaar — 1 Juli t/m 30 Juni — tot grondslag genomen.)

Voor elke staats- of particuliere lijn vindt men omtrent de uitkomsten der exploitatie in 1895 verschillende hoofdcijfers vermeld in bijlage GG hierachter.

Terwijl eene herziening van het algemeen reglement voor den dienst en het vervoer op de secundaire spoorwegen (Indisch Staatsblad 1886 n°. 67) in Indië nog in behandeling bleef, is intusschen met 1 Maart jl. — zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 19 — in werking getreden een gewijzigd algemeen reglement voor de spoorwegdiensten in Nederlandsch-Indië, afgekondigd bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 300, juncto 1896 n°. 33. De wijzigingen zijn van geen ingrijpenden aard en dienen in hoofdzaak slechts tot vereenvoudiging, verduidelijking en aanvulling.[3]) Zoo werden o. m., waar zulks zonder bezwaar kon worden toegelaten, de aan den Gouverneur-Generaal verleende bevoegdheden op den directeur der burgerlijke openbare werken overgedragen. In het algemeen heeft bij de herziening het beginsel voorgezeten om het tot dusver gegolden hebbende reglement van 1885, dat, behoudens af en toe noodig bevonden partieele wijzigingen, gedurende een 10-tal jaren op bevredigende wijze heeft gewerkt, zooveel mogelijk in vorm en

[1]) Van nieuwe pogingen om nog in de nabijheid van Soerabaija te trachten artesisch water te vinden, met welke opsporingen de Dordtsche Petroleum-Maatschappij zich in 1893 onder zekere voorwaarden had willen belasten, werd, na de vruchteloos gebleven vroegere boringen vanwege den dienst van het mijnwezen, geen heil verwacht. In beschikking op het indertijd ontvangen adres van gemelde Maatschappij werd dan ook alsnog te kennen gegeven (gouvernementsbesluit dd. 31 Augustus 1896 n°. 1) dat de Regeering van het aanbod geen gebruik wenschte te maken. Eenige aanvragen van Chineezen en anderen, om langs de rivieroevers opgepompt water door stoomgemalen en buisleidingen in de stad te verspreiden, waren reeds vroeger afgewezen (gouvernementsbesluiten dd. 24 Januari, 16 Juli en 7 November 1895 nos. 29,5 en 10).

[2]) De staatsstoomtramweg in Groot-Atjeh, hoofdzakelijk voor militaire doeleinden dienende, blijft hier buiten aanmerking.

[3]) Eene wenschelijk gebleken wijziging van het in het herziene algemeen spoorwegreglement onveranderd overgenomen art. 12, betreffende het kosteloos vervoer in het belang van 's lands dienst (welk artikel ook voor de secundaire spoorwegen geldt; zie art. 2 van het reglement in Indisch Staatsblad 1886 n°. 67), maakt in Indië nog een punt van overweging uit. Het ligt namelijk in de bedoeling aan gemeld art. 12 — en mut. mut. ook aan art. 7 van het algemeen stoomtramreglement (Indisch Staatsblad 1893 n°. 190) — eene ruimere strekking te geven, in dier voege dat ondernemers van spooren stoomtramdiensten o. a. ook justitie- en politiebeambten kosteloos zullen hebben te vervoeren, voor zoover bij de concessie- of vergunningsvoorwaarden niet anders is bepaald.

In verband daarmede wordt reeds van elke zich voordoende gelegenheid door de Regeering gebruik gemaakt om met opzicht tot die spoor- of stoomtramwegen, voor welke, krachtens bedoeld voorbehoud, de voorgenomen reglementswijziging niet zal gelden, de medewerking der ondernemers te verkrijgen tot verandering op dat punt van de betrekkelijke bepalingen der concessiën of vergunningen.

De beoogde wijzigingen beloven voor 's lands kas tot eene niet onbelangrijke besparing van uitgaven te zullen leiden.

Door de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij is voor al hare spooren tramlijnen in het bewuste kosteloos vervoer reeds toegestemd (verg. blz. 147 en 153 hierna).

inhoud te handhaven, doch het te zuiveren van al de kleine onvolkomenheden die bij de toepassing daarvan allengs zijn aan het licht gekomen. Zoo zijn o. a. de bepalingen, die in het oude reglement handelden over het vervoer van stoffen, vatbaar voor ontploffing of zelfontbranding, in dier voege geredigeerd dat zij geen beletsel meer opleveren om sommige soorten van de tot bedoelde categorieën van stoffen behoorende goederen, waar dit zonder overwegend bezwaar kon geschieden, ten vervoer toe te laten. In verband daarmede zal nu ook voor 's lands burgerlijken dienst, zooals tot dusver enkel voor militaire doeleinden was toegelaten, vervoer van buskruit in groote hoeveelheden en van sommige andere ontplofbare stoffen per spoorweg kunnen geschieden. Bij eene afzonderlijke ordonnantie, tegelijk met het algemeen reglement in werking getreden, is ter zake van bedoeld vervoer voor 's lands civielen dienst, eene regeling vastgesteld, mutatis mutandis overeenkomende met de reeds bestaande, bij deze gelegenheid nog voor zooveel noodig gewijzigde, bepalingen voor het vervoer per spoorweg van groote hoeveelheden buskruit en ammunitie ten behoeve van 's lands militairen dienst; zie Indisch Staatsblad 1895 n°s. 301 en 302 en 1896 n°. 19. Overigens zij nog aangeteekend dat het herziene algemeen spoorwegreglement de gelegenheid opent om, na verkregen vergunning, op de hoofdspoorwegen „treinen voor locaal verkeer" in te leggen, welke slechts zullen hebben te voldoen aan de eischen voor secundaire spoorwegen.

A. Spoorwegen.

1°. Staatsspoorwegen.

a. Aanleg en opneming

Lijnen in aanleg (op ult. April 1896).

Lijn Probolinggo-Djember-Panaroekan (totale lengte ruim 221 K.M.). In de richting der lijn, waarvan de lengte volgens de jongste metingen bedraagt 221^{37} K.M., kwam geen verandering. Nadat op 1 Juli 1895 het ruim 33^{5} K.M. lange lijnvak Probolinggo-Klakah, uitgemaakt hebbende drie van de vier werkafdeelingen der 1ste sectie, aan de exploitatie overgegeven en voor het algemeen verkeer opengesteld was, werd de vierde werkafdeeling dier sectie, zijnde het gedeelte Klakah-Grobogan, onder het beheer gebracht van den chef der 3de sectie, zoodat van toen af de werkzaamheden in 6 sectiën verdeeld waren. Op de aldus uitgebreide 3de sectie, omvattende den zijtak Klakah-Grobogan-Loemadjang-Pasirian, werden, krachtens speciale regeeringsmachtiging, door den dienst van den aanleg reeds belangrijke hoeveelheden landbouwartikelen vervoerd, o. a. de geheele oogst van de suikeronderneming Soekodono, ad 82 000 pikol, en gedeeltelijk die van de suikeronderneming Tempeh, mitsgaders groote partijen plantriet. De werken op het eindgedeelte der bedoelde sectie, namelijk tusschen Loemadjang en Pasirian, ondervonden veel moeielijkheden ten gevolge van de zeer sterke verhooging van de bodems der rivieren Besoek, Moedjoer en Pantjing, veroorzaakt door van den Smeroe afkomend zand. Eerstgenoemde rivier slibte in den westmoesson 1895/96 circa 0.95 M. op; de tweede 3.50 M.; de derde 4.50 M. Wel werd bij de kali Pantjing kort daarop door de rivier zelve wederom 1 M. uitgeschuurd, doch in één enkelen nacht ging dit door een bandjir weer verloren, en hernam de rivier haar verhoogd bodempeil. Onder zulke omstandigheden levert het uit den aard der zaak groot bezwaar op om met juistheid de doorstroomingsopeningen, zoowel als diepte en andere afmetingen der fundeeringen van landhoofden en pijlers der kunstwerken te bepalen. Aanhoudende waarneming, en zorg om steeds gereed te zijn tot het zoo noodig aanbrengen van voorzieningen, blijven dan ook op dit rondom een zoo machtigen vulkaan loopend lijngedeelte bij voortduring noodig. Omstreeks medio Mei 1896 kon ook de 3de sectie worden opgeheven en de geheele zijtak Klakah-Pasirian, ter lengte van p. m. 36 K.M., den 16den dier maand aan den exploitatiedienst worden overgegeven.

Tot ult. April 1896 bedroeg in al de sectiën het gezamenlijk grondverzet 3 047 054 M^{3}., en het metselwerk ten behoeve van de kunstwerken 52 718 M^{3}.

In de richting van Klakah naar Djember, d. i. op het westelijk gedeelte der hoofdlijn, werd het spoor gelegd tot Djatiroto, de grens van Probolinggo en Bezoeki, en wel over 20 839 M., waarvan op ult. April 1896 geheel gereed was eene lengte van 14 889 M.

Aan de oostzijde werd met het spoorleggen van uit Panaroekan op ult. April 1896 de halte Pradjekan bereikt, zijnde een afstand van 20 067 M., waarvan toen geheel gereed was eene lengte van 12 300 M.

Al de gebouwen, voor zoover de ontwerpen door de Regeering waren goedgekeurd, waren onderhanden.

Te Sitoebondo werd eene tijdelijke werkplaats opgericht, die ult. April 1896 in werking kwam.

Langs de geheele lijn bleef de geregelde opkomst van het werkvolk steeds onvoldoende. Aan de oostzijde is de gezeten bevolking over het algemeen te welvarend en te veel betrokken in tabaks- en suikercultuur om zich aangetrokken te gevoelen tot deelneming aan den spoorwegbouw, terwijl op het westelijk gedeelte der hoofdlijn, in de richting van Klakah naar Djember, schaarschte van bevolking en zeer slechte hygiënische toestanden het aanleggen van den spoorweg door de rawahs ernstig bemoeielijkten. Ambachtslieden waren nogal te krijgen, doch steeds tegen hooge loonen.

De vooruitzichten waren op ult. Mei jl. dat nog in 1896 het gedeelte Klakah-Tanggoel (p.m. 31^{7} K.M.) in exploitatie zal komen, en dat de werktrein van Klakah vermoedelijk in April 1897 Djember (30^{2} K.M. voorbij Tanggoel) zal bereiken. Aan de oostzijde zou de werktrein van het eindstation Panaroekan vermoedelijk Bondowosso reeds kunnen bereiken tegen einde Augustus 1896 (lengte ruim 44^{3} K.M.) en Djember (ruim 44^{5} K.M. verder) tegen einde Februari 1897. Van het in 't vorig verslag (blz. 164) te kennen gegeven voornemen om het lijnvak Panaroekan-Bondowosso in exploitatie te brengen vóórdat de aansluiting te Djember met het westelijk lijngedeelte zal verkregen zijn, zal denkelijk worden afgezien. De exploitatie toch van een zoodanig geïsoleerd lijngedeelte zou kostbaar en bezwarend zijn, terwijl de producten toch geregeld per werktrein zullen kunnen worden afgevoerd.

Tot einde 1895 wijst de aanlegrekening dezer lijn een eindcijfer aan van f 5 797 061, tegen f 2 236 203 (volgens verbeterde opgaven) op ult. 1894. De uitgaven ten behoeve van de onteigening bedroegen tot ult. 1895 in totaal f 277 298 of gemiddeld per strekkende meter baan f 1,25. Belangrijke moeielijkheden deden zich daarbij niet voor.

Lijn Malang-Blitar (ruim 73^{5} K.M.) Op dezen spoorweg, welke voor den aanleg in twee sectiën is verdeeld, werd in de 1ste sectie, omvattende de oostelijke helft der lijn, het baangedeelte Malang-Kepandjen (ruim 18^{7} K.M.) op 5 Januari 1896, en in de 2de sectie, uitmakende de westelijke helft der lijn, het baangedeelte Blitar-Wlingi (p. m. 19^{3} K.M.) op den 10den dier maand aan den exploitatiedienst overgegeven. Op het tusschenliggend gedeelte, Wlingi-Kepandjen, ter lengte van ruim 35 K.M., was op ult. April 1896 het spoor gelegd over 7096 M. Op laatstgenoemden datum was in het geheel 1 216 181 M^{3}. grond verzet en 34 470 M^{3}. metselwerk verricht.

Met vrij groote zekerheid meende men te mogen verwachten dat nog tegen het einde van 1896 de geheele lijn voor het publiek verkeer zou kunnen worden opengesteld.

Over het algemeen werd geen gebrek aan werkvolk ondervonden; slechts in de baanvakken tusschen Ngebroek en Wlingi bleef het bezwaarlijk Javaansch werkvolk in voldoend aantal aan het werk te houden; daardoor werd echter, dank zij de aanwezigheid der Chineesche koelies, het werk niet vertraagd.

De aanlegrekening wees bij het einde van 1895 een eindcijfer aan van f 3 220 985, tegen f 1 153 407 (verbeterd cijfer) op ult. 1894. Wegens onteigeningen werd in 't geheel uitgegeven f 123 940 of gemiddeld per strekkende meter baan f $1,68^{5}$.

Lijn Tarik-Soerabaija (p. m. 41 K.M.) Deze spoorweg, ter rechtstreeksche verbinding van de staatsspoorweghalte Tarik (in het gedeelte Modjokerto—Sidoardjo—Soerabaija—havenstation Kalimas der Oosterlijnen) met Soerabaija en Kalimas, tot welks aanleg, blijkens het vorig verslag (blz. 164), in Juli 1895 werd besloten, is voorshands slechts onderhanden kunnen worden genomen over de eerste 20 K.M. van het gedeelte Tarik-Sepandjang (p. m. 24 K.M.), zijnde bij de voorbereiding der werken voor het gedeelte Sepandjang-Soerabaija (p. m. 17 K.M.) onvoorziene bezwaren ondervonden wegens de hooge kosten, welke de onteigening zou vorderen indien de aanvankelijk beoogde richting werd gevolgd, om namelijk van Sepandjang af de baan den linkeroever der Soerabaija-rivier te doen volgen.

Dientengevolge is een gewijzigd plan voorgedragen, dat behalve besparing van aanlegkosten nog andere voordeelen belooft, namelijk om de lijn tot Soerabaija toe aan den rechteroever te doen blijven, met benuttiging, voor een gedeelte van het nieuwe tracé, van de gronden waarover de Staat reeds beschikt, als behoorende tot het baanvak Wonokromo—Goebeng—Soerabaija van den bestaanden spoorweg, op welk gedeelte van Wono-

kromo af dubbel en van Goebeng af drievoudig spoor zal zijn te leggen. Overigens zullen eenige nieuwe werken noodig zijn nabij de hoofdplaats Soerabaija om den ontworpen spoorweg te doen aansluiten aan de bestaande verbindingslijn met het havenstation Kalimas. In afwachting dat de Wetgevende Macht zich met deze afwijking van het oorspronkelijk tracé vereenigd zal hebben, moeten de werkzaamheden zich vooralsnog bepalen tot het gedeelte Tarik-Sepandjang.

Nadat nog in 't laatst van 1895 de benoodigde gronden tusschen Tarik en Sepandjang over eene lengte van 20 K.M. waren onteigend, waar voor werd uitgegeven f 37 104 of gemiddeld f 1,88⁵ per strekkende meter baan, en vervolgens het herziene lengteprofiel en de grondkaarten betreffende bedoeld gedeelte waren afgewerkt, nam in Maart 1896 het grondwerk een aanvang. In die maand en in April werd in 't geheel 67 060 M^3. grond verzet. Voor de kunstwerken in de 1ste en 2de werkafdeeling werden de materialen grootendeels verzameld. De ontwerpen voor die kunstwerken waren nagenoeg alle gereed.

Werkvolk was in voldoende mate te verkrijgen.

De aanlegrekening wees tot ult. 1895 een eindcijfer aan van f 57 779.

Lijn Fort de Kock-Paijakombo (p. m. 33 K.M.). Deze spoorweg, tot welks aanleg mede in Juli 1895 besloten is (zie vorig verslag, blz. 164), wordt volgens het voorontwerp uitgevoerd; zijne lengte bedraagt 33 300 M.

In October 1895 werd met de werkzaamheden begonnen en bij het einde van April 1896 waren verzet 156 269 M^3. grond en was 3158 M^3. metselwerk verricht. De aardebaan was toen voltooid over 30 050 M., de onderlaagballast aangebracht over 25 215 M. en het spoor gelegd over 13 350 M. Wegens onteigeningen werd voor de eerste 21 600 M. uitgegeven f 15 434 of gemiddeld f 0.71⁵ per strekkende meter baan.

Met het oprichten van het station Paijakombo en van de op vier plaatsen (Tandjong Alam, Baso, Padang Tarab en Piladang) noodige haltegebouwen werd begonnen.

Volgens het maandverslag over April jl. betreffende den voortgang der werken waren gemiddeld dagelijks te werk 1455 man (300 Chineezen en voorts 1040 Maleiers, 55 Niassers en 60 Javanen).

Uit latere berichten blijkt dat op 3 Augustus 1896 de eerste werktrein het station Paijakombo bereikte en dat op 15 September d. a. v. de geheele lijn voor het publiek verkeer is opengesteld.

De aanlegrekening tot ult. 1895 wees een bedrag aan van f 106 538.

Lijn tot welker aanleg besloten is na ult. April 1896.

Bij de wet van 15 Juli 1896 (Nederlandsch Staatsblad nº. 133, Indisch Staatsblad nº. 180) is besloten aan de staatslijnen in West-Java eene westelijke uitbreiding te geven tot de aan Straat Soenda gelegen kustplaats Anjer (Bantam), en wel door eene 147^{821} K.M. lange hoofdlijn, haar aanvang nemende te Batavia in de benedenstad bij het station der Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij, en aldaar in verbinding te brengen met de staatslijn naar Tandjong Priok. Van de benedenstad Batavia loopt de ontworpen lijn o. a. over Tanah Abang (afdeeling Stad en voorsteden van Batavia) zuidwestwaarts door de afdeelingen Meester-Cornelis, Tangerang en Buitenzorg der residentie Batavia naar Rangkasbetoeng (afdeeling Lebak der residentie Bantam) en van daar noordwestwaarts (door de afdeelingen Pandeglang, Serang en Anjer van laatstgenoemd gewest) over Tjiringin, Serang en Tjilegon naar Anjer. Tot voeding van het verkeer en ten deele ook uit een staatkundig oogpunt zijn twee zijtakken in het plan opgenomen, de eene lang 19^{266} K.M., uitgaande van Doeri, eene ontworpen halte niet ver van het station in de benedenstad (aanvangspunt der hoofdlijn), westwaarts over Pesing naar Tangerang, hoofdplaats der reeds vermelde afdeeling van dien naam, en de andere, lang 3^{513} K.M., loopende van Tanah Abang oostwaarts naar Weltevreden (lijn Batavia—Buitenzorg der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij). De vraag of de hierbedoelde Bantam-lijn een stoomtramweg dan wel een secundaire spoorweg zou moeten zijn, is, in verband met de terreinsgesteldheid en de voorwaarde dat zij berijdbaar zou moeten zijn door het materieel der staatsspoorwegen, in laatstbedoelden zin beslist. De exploitatie zal echter in hoofdzaak met licht (tramweg-) materieel kunnen geschieden, zoodat de lijn het karakter zal dragen van een als tramweg geëxploiteerden secundairen spoorweg. De bouwtijd van hoofdlijn en zijtakken, in totaal p. m. 171 K.M., is gesteld op drie jaren, terwijl de kosten van aanleg en uitrusting geraamd zijn op f 6 400 000 (waarvan f 1 950 000 wegens hier te lande te doene uitgaven).

Voorbereiding van nieuwe lijnen.

Zooals uit dit en uit de beide vorige verslagen blijken kan, is sedert de vaststelling in October 1893 van het „algemeen spoorwegplan voor Java", houdende aanwijzing van de hoofdverbindingen die, bij verderen aanleg van spoor- of stoomtramwegen op genoemd eiland, in den eersten tijd 't meest urgent of het doelmatigst waren te achten, van de meeste dier lijnen de aanleg hetzij door den Staat, hetzij door particulieren reeds op zich genomen. De eenige bij het „spoorwegplan" bedoelde lijnen, omtrent welker totstandbrenging nog moet beslist worden, zijn: in West-Java de aansluiting van de hoofdplaats der residentie Cheribon aan den staatsspoorweg in de Preanger Regentschappen door eene lijn Cheribon-Karang Sambong-Melambong, en van het zooeven genoemde Karang Sambong aan den eerlang ter hoofdplaats Krawang eindigenden (particulieren) Bataviaschen Oosterspoorweg, en in Oost-Java de verlenging van den in de residentiën Probolinggo en Bezoeki in aanleg zijnden (staats-) spoorweg door het oostelijk deel van laatstgenoemd gewest, namelijk van Kalisaät (of Djember) naar de havenplaats Banjoewangi.

Nadat voorshands het uitzicht vervallen was om de bij het „spoorwegplan" bedoelde verbinding Krawang-Karang Sambong-Cheribon als particuliere lijn te doen tot stand komen (verg. vorig verslag, blz. 164), zijn, ter beoordeeling van de vraag of de Staat zich zal belasten met eene verbinding Melambong-Karang Sambong-Cheribon, de noodige terreinopnemingen gelast, welke geleid hebben tot de opmaking van een voorontwerp, dat thans hier te lande in onderzoek is.

Wat betreft de andere ter uitvoering van het „spoorwegplan" nog vereischte stoomverbinding, die in Oost-Bezoeki, daaromtrent zijn nadere terreinverkenningen en opnemingen noodig geacht, en zulks ter beoordeeling van de vraag of aan de richting door het dal van de Garahan, waarvan bij het in 1893 opgemaakte voorontwerp was uitgegaan (verg. het verslag van genoemd jaar, blz 149), dan wel aan een zuidelijker tracé, volgende het dal van de Merawan, zoowel uit een oogpunt van aanleg als van exploitatie de voorkeur moet worden gegeven. Met de bedoelde verkenningen en opnemingen werd medio Maart 1896 een aanvang gemaakt.

Constructierekeningen.

In 1895 werd wegens uitbreiding van werken en materieel op de in exploitatie zijnde staatslijnen uitgegeven: voor de Westerlijnen f 651 628, voor de Oosterlijnen f 462 940 en voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust f 168 507, van welke bedragen o. a. bestemd werd voor aankoop, aanmaak of ombouw van rollend materieel respectievelijk f 546 898, f 234 029 en f 167 665. Het overige werd hoofdzakelijk of uitsluitend besteed aan uitbreiding van emplacementen en gebouwen, o. a. bij de Oosterlijnen f 162 486 voor verdere uitbreiding van de werkplaatsen te Madioen. Ten laste van de aanlegrekening der Westerlijnen kwam voorts in 1895 nog f 673 432 voor de lijn Warong Bandreg-Tjilatjap, terwijl, wat de Oosterlijnen betreft, voor het medio 1895 in exploitatie gekomen gedeelte Probolinggo-Klakah de aanlegkosten globaal berekend worden op f 1 550 400. In verband met een en ander en met inachtneming van eenige wijzigingen, die de verleden jaar opgegeven cijfers van ult. 1894 zijn gebleken te behoeven, wezen de constructie-rekeningen (kosten van opneming, aanleg en uitbreiding) op ult. 1895 een eindcijfer aan: voor de Westerlijnen van f 53 830 749 (hierbij niet gerekend de kosten der havenwerken te Tjilatjap ad f 390 761), voor de Oosterlijnen van f 38 397 633, en voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust van f 18 563 613 (hierbij niet gerekend de aanlegkosten der havenwerken te Emmahaven met kolenstort en bijbehoorende inrichtingen op ult. 1895 ad f 3 944 757). Berekend over de lengte van respectievelijk 604, 519 en 177 K.M. kwamen de opgegeven eindcijfers gemiddeld te staan op f 89 124, f 73 984 en f 104 879 per kilometer.

b. Exploitatie.

Bij de in exploitatie zijnde staatslijnen op Java waren (voor zoover van eene aanstelling voorzien) op ult. 1895 in dienst 741 Europeanen en 643 inlanders, en bij den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust respectievelijk 51 en 48.

Sedert het staatsspoorwegnet op Java, door de vereeniging van de lijn Djokjokarta-Tjilatjap met de Westerlijnen, waartoe reeds in November 1894 door de opening voor het publiek verkeer van het baanvak Tassikmalaija-Maös is kunnen worden overgegaan, twee groote deelen uitmaakt, is gelegenheid ontstaan het personeel der exploitatie met een aantal titularissen te verminderen. Echter heeft zich tevens de noodzakelijkheid doen gevoelen eener algeheele herziening van de samenstelling en ook van de bezoldigingen van het bedoelde personeel, daar voor sommige betrekkingen de bezoldigingen niet meer in overeenstemming waren met den omvang dien de daaraan verbonden werkkring, gaandeweg door de uitbreiding van het staatsspoorwegnet en laatstelijk door de nieuwe indeeling der lijnen, ondergaan had. Daar de tot dusver gebruikelijke toekenning aan de chefs der exploitatie en aan de afdeelings-chefs van een aandeel in de netto opbrengst der lijnen, waarbij zij geplaatst waren, ongelijke verhoudingen schiep, werd het wenschelijk geacht die premiën af te schaffen, tegen verhooging van de traktementen der bedoelde ambtenaren. Nadat op de voorgedragen nieuwe traktementen der verschillende technische en administratieve ambtenaren en beambten bij den exploitatiedienst der staatsspoorwegen op Java en op de gewijzigde samenstelling van dit personeel bij de Indische begrooting voor 1896 gerekend was, zijn de nieuwe schaal der bezoldigingen en periodieke verhoogingen, zoomede de verder noodige bepalingen met opzicht tot het exploitatie-personeel vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 14 December 1895 n°. 50 (Indisch Staatsblad n°. 268), en zulks met intrekking van de vroegere bepalingen die het onderwerp beheerschten. De nieuwe regeling, welke met 1 Januari 1896 is in werking getreden en een van welker bepalingen sedert gebleken is nog eenige wijziging te behoeven (zie Indisch Staatsblad 1896 n. 158), laat zich niet in met het aantal titularissen, daar het, wegens de gedurig zich wijzigende behoeften, beter is geacht dienaangaande telken jare bij de begrooting te laten uitspraak doen. In verband daarmede bepaalt o. a. de aangehaalde regeling in het algemeen dat van het aantal ambtenaren en beambten voor den exploitatiedienst, waarop jaarlijks bij de begrooting gerekend is, er niet meer worden aangesteld en in dienst gehouden dan noodzakelijk is.

Het ligt in de bedoeling om, wanneer de Indische begrooting voor 1897 daartoe gelegenheid geeft, met betrekking tot de samenstelling en bezoldiging van het personeel bij den exploitatiedienst van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, tot dusver nog slechts door voorloopige bepalingen beheerscht, eene definitieve regeling in het leven te roepen in den geest als de hiervóór besprokene aangaande het personeel op Java.

Ter vervanging van de met 1 November 1894, bij de toen tot stand gekomen spoorwegverbinding tusschen West- en Oost-Java, in werking getreden voorloopige dienstregeling van den loop der treinen op de verschillende lijnen der staatsspoorwegen op Java, werd bij gouvernementsbesluit dd. 6 November 1895 n°. 28 eene nieuwe dienstregeling vastgesteld, welke met 5 Januari 1896 is ingevoerd, tegelijk met eene daarmede verband houdende dienstregeling voor de beide aan de staatslijnen aansluitende spoorwegen der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. Geschiedde de reis van Batavia naar Soerabaija, onder de werking der van 1 November 1894 af gegolden hebbende regeling van den loop der treinen, in drie dagen, waarbij de reizigers te Tassikmalaija (Preanger Regentschappen) en te Djokjokarta moesten overnachten, de nieuwe dienstregeling maakt het mogelijk dien afstand in twee dagen af te leggen, met overnachting te Maös (Banjoemas). Op laatstgenoemde plaats is daartoe door den dienst der staatsspoorwegen een logeergebouw opgericht. De exploitatie van dit logeergebouw is bij eene in October 1895 gehouden openbare inschrijving gedurende de jaren 1895 en 1897 aan den hoogsten inschrijver gegund (voor eene som van f 5430 's jaars) op de bij gouvernementsbesluit dd. 21 September 1895 n°. 7 goedgekeurde voorwaarden. Bij de bedoelde voorwaarden is o. a. bepaald dat door het recht van exploitatie van het logeergebouw geen monopolie wordt verzekerd, en dat, wanneer door anderen eene inrichting van gelijken aard te Maös mocht worden opgericht, in geen geval van het Gouvernement schadeloosstelling kan worden gevorderd.

Met de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij werd overeenstemming verkregen aangaande een rechtstreeksch tarief voor het vervoer van reizigers in rechtstreeksch en doorgaand verkeer tusschen hare lijnen en die van den Staat (verg. vorig verslag, blz. 165). De ter zake gesloten overeenkomst dd. 18/22 Juni 1895 (gouvernementsbesluit van den 9den dier maand n°. 4) strekte ter vervanging van die dd. 14/22 Juni 1892. Dit tarief, dat met 1 October 1895 in werking trad, komt geheel overeen met het bij gouvernementsbesluit van 7 September 1893 n°. 3 goedgekeurde reizigerstarief in locaal verkeer op de staatslijnen. De verschillende „relaties", waartusschen plaatsbewijzen in doorgaand en rechtstreeksch verkeer worden afgegeven, zijn in onderling overleg tusschen de bestuurders der betrokken lijnen vastgesteld.

Sedert, en wel onder dagteekening van 20 Februari/2 Maart 1896 (gouvernementsbesluit dd. 8 Februari 1896 n°. 29), werd met genoemde Maatschappij ook eene regeling getroffen omtrent de invoering van een rechtstreeksch tarief voor het vervoer in rechtstreeksch en doorgaand verkeer van bagage en van bij reizigers behoorende honden, welk tarief, op 1 Juni 1896 in werking getreden, geheel overeenkomt met dat in binnenverkeer op de staatslijnen geldende.

Over een dergelijk tarief voor het vervoer van bestelgoederen waren, volgens de tot medio Juni jl. te dezer zake ontvangen berichten, de onderhandelingen nog niet afgeloopen, terwijl die omtrent de invoering van een rechtstreeksch en doorgaand tarief voor vrachtgoederen niet nader werden hervat (verg. het verslag van 1894, blz. 151).

De met dezelfde Maatschappij bestaande overeenkomst dd. 7/12 September 1892 betreffende het tarief voor het rechtstreeksch vervoer van ijl- en vrachtgoederen tusschen hare lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I eenerzijds, en de staats-oosterlijnen zoomede de toenmaals zelfstandig geëxploiteerde staatslijn Djokjokarta-Tjilatjap anderzijds, werd onder dagteekening van 4/9 Maart 1895 (gouvernementsbesluit dd. 27 Februari 1895 n°. 2) alsnog in overeenstemming gebracht met den inmiddels veranderden toestand door de tot stand gekomen vereeniging van de lijn Djokjokarta-Tjilatjap met de Westerlijnen. De overeenkomst noemt nu, in plaats van de lijn Djokjokarta-Tjilatjap, het lijnvak Djokjokarta-Maös met de zijtakken Koetoardjo-Poerworedjo en Maös-Tjilatjap. Overigens werd bij bedoelde nadere overeenkomst van 4/9 Maart 1895 de provisie voor voorschotten en rembourssementen verhoogd van ¼ pct. tot 1 pct., evenals volgens de nieuwe tarieven in locaal verkeer op de staatslijnen geheven wordt, een en ander met behoud van het vastgestelde minimum van f 0,25.

De algemeene tarieven voor de staatsspoorwegen op Java, zooals die laatstelijk bij het besluit van 25 September 1894 n°. 2 waren gewijzigd en op 15 November d. a. v. in werking traden, ondergingen gedurende 1895 geene wijziging. Hunne werking wordt over het algemeen bevredigend genoemd: klachten daaromtrent werden niet vernomen. Intusschen zijn in Indië voorstellen in bewerking genomen betreffende eene nadere wijziging van de klassificatie der vrachtgoederen voor enkele artikelen van inlandschen oorsprong, en tot herziening, in verband daarmede, van enkele bepalingen betreffende het vervoer. Ook het denkbeeld tot invoering van eenige nieuwe speciale tarieven was in Indië in overweging.

Een verzoek vanwege de Dordtsche Petroleum-Maatschappij om, ten behoeve van het vervoer per staatsspoorweg van petroleum-residu in ketelwagens, eigen materieel te mogen bezigen, gaf intusschen aanleiding dat bij gouvernementsbesluit van 10 December 1895 n°. 30 een speciaal tarief en verdere voorwaarden werden vastgesteld voor het vervoer langs de lijnen der staatsspoorwegen op Java van enkele goederen, als o. m. water, petroleum, petroleum-residu, enz., in daartoe ingerichte en door afzenders ter beschikking van den spoorwegdienst gestelde wagens.

Het krachtens de gouvernementsbesluiten van 31 December 1894 n°. 19 en 2 Mei 1895 n°. 2 (zie vorig verslag, blz. 165) voor 1895 gegolden hebbende lage speciaal tarief betreffende voor den uitvoer bestemde suiker bij afvoer van geheele oogsten, [1]) werd bij gouvernementsbesluit van 31 Januari 1896 n°. 15 ook voor 1896 van kracht verklaard. Niettegenstaande de bij het aangehaalde besluit van 2 Mei 1895 toegestane verlaging bij vervoer over afstanden boven 80 K.M. is de bruto opbrengst van het suikervervoer over 1895 hooger geweest dan dat over 1894, omdat de tariefsverlaging ten gevolge heeft gehad dat fabrieken die onder de werking van het hoogere tarief hun product niet per spoorweg afvoerden, dit in 1895 wel hebben gedaan. In 1895 werden vervoerd 19 493 wagenladingen, gevende eene bruto opbrengst van f 636 570, tegen 16 457 wagenladingen en eene bruto opbrengst van f 631 447 in 1894.

Het in 't vorig verslag bedoelde in 1895 gegolden hebbende nieuwe speciaal tarief voor het vervoer van suikerrietstekken (gouvernementsbesluit dd. 15 December 1894 n°. 16) werd mede

[1]) Daartoe verbonden zich in 1895 en 1896 telkens 58 suikerondernemingen, zijnde 4 meer dan in 1894.

voor 1896 van kracht verklaard (gouvernementsbesluit dd. 5 Februari 1896 n°. 25). In aanmerking genomen dat bedoeld tarief zeer laag is bij vervoer over groote afstanden, was de in 1895 daarvan verkregen uitkomst zeer bevredigend te noemen, in zoover dat de zelfkosten van het vervoer geacht konden worden te zijn gedekt en op den *gemiddelden* afstand waarover het artikel vervoerd werd [1]) zelfs nog eenige, zij het ook geringe, winst viel te berekenen.

De voor de jaren 1894 en 1895 tijdelijk toegestane tariefsverlaging voor het vervoer van kinabast werd insgelijks voor het jaar 1896 weder van kracht verklaard (gouvernementsbesluit dd. 19 November 1895 n°. 10).

Ten einde voor den afvoer van producten het publiek reeds zooveel mogelijk partij te kunnen doen trekken van onderhanden zijnde verlengingen der staatsspoorwegen op Java, werd bij gouvernementsbesluit dd. 1 Maart 1895 n°. 35 de directeur der burgerlijke openbare werken gemachtigd om op de door werktreinen bereden gedeelten van de op Java in aanleg zijnde of nader in aanleg komende staatsspoorwegen goederen ten vervoer aan te nemen op door hem vast te stellen voorwaarden en tegen eene vrachtberekening naar denzelfden maatstaf als bij den dienst der exploitatie van toepassing is.

De in 't vorig verslag (blz. 165) bedoelde tijdelijke regeling betreffende het verlaagd vervoer op retourkaarten van werkvolk ten behoeve van landbouwondernemingen in Oost-Java bleek niet aan de verwachtingen te voldoen. In de jaren 1894 en 1895 werd daarvan slechts éénmaal op de Oosterlijnen gebruik gemaakt, en wel voor een transport van 50 man van Modjo Sragen naar Malang. Hoewel het tarief (1/2 cent per kilometer) zeker laag genoeg is, zijn blijkbaar aan het werven van werkvolk in andere gewesten, althans aan het gelijktijdig vervoer, nog te veel bezwaren verbonden. Daar er alzoo geen aanleiding kon bestaan om het tarief voor volgende jaren te verlengen, is het met ult. 1895 stilzwijgend komen te vervallen.

In de tarieven voor den staatsspoorweg op Sumatra werden geene belangrijke wijzigingen gebracht. Voor enkele artikelen, als gebakken steen, rijst, visch, petroleum, enz., in groote hoeveelheden of gedurende een bepaalden termijn, op een bepaald traject en aan eenzelfden geadresseerde verzonden, werden tijdelijk, deels voor het verdere gedeelte van 1895, deels voor 1895 en 1896, verlaagde tarieven toegestaan (gouvernementsbesluiten van 16 Juni en 16 Augustus 1895 n°. 21 en 9), terwijl bij gouvernementsbesluit dd. 31 Januari 1896 n°. 42 eenige wijzigingen in de „Bijzondere bepalingen en tarieven" werden goedgekeurd.

Ter vervanging van het bij wijze van tijdelijken maatregel ingevoerd verlaagd tarief bij abonnement voor het vervoer van zout van Emmahaven naar Padang Pandjang (zie vorig verslag, blz. 166) werd bij gouvernementsbesluit dd. 12 Februari 1896 n°. 20 een speciaal tarief voor dat vervoer vastgesteld, waarbij de vracht van f 40 tot f 35 per wagenlading werd teruggebracht.

Vrij vervoer langs de lijnen der staatsspoorwegen, zoo op Java als op Sumatra, werd verleend bij gouvernementsbesluit dd. 29 Maart 1895 n°. 19 voor lijken van Europeesche ambtenaren en beambten van den dienst der exploitatie of van personen tot hun gezin behoorende, gevestigd op plaatsen waar geene begraafplaats voor Europeanen is, naar de naastbijgelegen plaats waar eene dergelijke begraafplaats wel bestaat, en bij gouvernementsbesluit dd. 1 Augustus 1895 n°. 34 aan den hoofdagent van het Britsch en buitenlandsch Bijbelgenootschap en zijne Europeesche subagenten op Java bij reizen in dienst van genoemd Genootschap, welke vrijdom ook zal mogen gelden voor de door hen gecolporteerd wordende geschriften, bijbels en andere drukwerken.

Zoowel op Java als op Sumatra onderging het rollend materieel der staatsspoorwegen in 1895 weder eene niet onbelangrijke uitbreiding. Bij het einde van dat jaar bestond het: op Java uit 207 [2]) locomotieven, 408 personen- en bagage-rijtuigen en 2273 wagens (zijnde 20 locomotieven, 29 rijtuigen en 157 wagens meer dan op ult. 1894), en ter Sumatra's Westkust uit 52 locomotieven, 56 rijtuigen en 311 wagens (zijnde 6 locomotieven, 3 rijtuigen en 50 wagens meer dan op ult. 1894).

Aan brandstof gebruikten in 1895 de staatsspoorwegen op Java 29 700 ton steenkolen (21 481 ton Ombilien-kolen en 8219 ton van Europeesche of Australische herkomst), benevens 386 ton brandhout. In 1894 werden, behalve 757 ton brandhout, verbruikt 25 489 ton kolen, waaronder 10 074 ton van Europeeschen oorsprong. De verbruikte kolen werden den exploitatiedienst op Java in rekening gebracht tegen een gemiddelden prijs per ton van f 13,92 op de Westerlijnen en van f 13,96[5] op de Oosterlijnen, [3]) welke prijzen stijgen tot respectievelijk f 14,76 en f 14,33, wanneer ook in aanmerking worden genomen de uitgaven voor het brengen van de kolen in de depôts en van daar op de tenders. Op den spoorweg ter Sumatra's Westkust werden uitsluitend Ombilien-kolen gebruikt, ten bedrage van 11 852 ton (tegen 11 321 ton in 1894), welke aan de exploitatie in rekening werden gebracht tegen f 5 per ton.

De blijkens het vorig verslag (blz. 166) aan een particulier te Batavia verleende vergunning voor het leggen en gebruiken van Decauville-sporen op het spoorweg- en havenemplacement aan de Donan-rivier te Tjilatjap werd, na tijdig — op 22 Mei 1895 — aanvaard te zijn door storting van de gevorderde waarborgsom ad f 500, door den verkrijger overgedragen aan eene te Batavia gevestigde naamlooze vennootschap „Onderneming tot goederenvervoer te Tjilatjap", op welker akte van oprichting bewilliging werd verleend bij gouvernementsbesluit dd. 13 Januari 1896 n°. 6 (Javasche Courant van 3 Maart d. a. v.). Het maatschappelijk kapitaal, waarin bijna voor het volle bedrag door de Nederlandsche Handelmaatschappij is deelgenomen, bedraagt f 25 000.

De volgende opgaven omtrent de geldelijke uitkomsten van het verkeer gedurende 1895 op de verschillende staatslijnen, zoomede eenige verdere bijzonderheden mogen hier nog eene plaats vinden.

Voor de eigenlijke statistiek van het verkeer wordt verwezen naar bijlage GG hierachter.

Oosterlijnen (geëxploiteerde lengte op ult. 1895 ruim 519 K.M.).

Als een gevolg van de openstelling voor het publiek verkeer op 1 Juli 1895 van het nieuwe baanvak Probolinggo—Klakah (waarin 1 station en 5 halten, namelijk het station Klakah en, gerekend van Probolinggo af, de halten Djati, Djorongan, Letjes, Malasan en Ranoeijoso) vermeerderde de geëxploiteerde lengte der Oosterlijnen van 485^{476} K.M. tot 519^{409} K.M.

Gedurende 1895 bedroegen de bruto ontvangsten f 5 205 561, zijnde f 327 562 of 5.92 pct. minder dan in 1894. Leverde het personenverkeer, ondanks een kleiner aantal reizigers, f 12 409 meer op dan in 1894, en zulks als een gevolg van den gemiddeld doorloopen grooteren afstand, het vervoer van ijl- en vrachtgoederen wierp f 322 476 minder af dan toen, niettegenstaande toeneming der hoeveelheden (in totaal van 655 511 tot 687 322 ton), hoofdzakelijk wat betreft suiker [4]), petroleum, petroleum-residu, steenen, enz Deze ongunstige uitkomst moet voor een groot deel worden toegeschreven aan de op 15 Novem- 1894 ingevoerde tariefsverlaging, waardoor ter zake van de hooger bedoelde bij groote hoeveelheden vervoerde artikelen belangrijk minder werd ontvangen. Voor een ander deel werkte ook ongunstig dat minder koffie op den spoorweg kwam als een gevolg van den geringeren oogst.

Zondert men het jaar 1894 uit, toen — voornamelijk ten gevolge van de gedurende het tijdvak 15 December 1893 — 14 November 1894 gegolden hebbende hoogere tarieven — het buitengewone opbrengstcijfer van f 31,32 per dag kilometer werd verkregen, dan blijft toch nog op eene regelmatige toeneming van de opbrengst der Oosterlijnen te wijzen, daar in 1892 per dag-kilometer ontvangen werd f 24,93, in 1893 f 25,82 en in 1895 f 28,38.

Tot de opgegeven totale bruto ontvangst van f 5 205 561 droeg o.a. het personenvervoer f 1 644 177 en het vervoer van ijl- en vrachtgoederen f 3 133 362 bij. Onder laatstgenoemde som was begrepen we-

[1]) Op de Westerlijnen bestond dit in korten tijd te bewerkstelligen vervoer, waaraan geen retourvracht is verbonden, uit 3824 1/2 wagenladingen met een gemiddelden vervoersafstand van 249 K.M., tegen 16 607 wagenladingen met een gemiddelden vervoersafstand van 132 K.M. op de Oosterlijnen.

[2]) Met inbegrip van de 19 stuks, die tijdelijk aan andere lijnen in bruikleen waren afgestaan.

[3]) Voor de Ombilien-kolen, naar gelang ze geleverd werden te Tandjong Priok, Soerabaija, Tjilatjap of Probolinggo, had de spoorwegdienst te betalen (verg. vorig verslag blz. 272) respectievelijk f 13,25, f 13,75, f 14,25 en f 15,25 per ton.

[4]) Het suikervervoer langs de Oosterlijnen, voor zooveel de oogsten der 47 fabrieken met verbintenis betreft, beliep 126 812 ton (15 851 wagenladingen), met eene opbrengst van f 573 851. In 1894 was de hoeveelheid (voor 43 fabrieken) 107 776 ton (13 472 wagenladingen) met eene opbrengst van f 574 223. De vermindering van ontvangst, voortvloeiende uit de voor dit contractsvervoer in 1895 toegestane verlaging (zie de voorgaande blz.), werd dus op de Oosterlijnen bijna geheel goedgemaakt door toeneming der hoeveelheden.

gens vervoer van 's lands vrachtgoederen (65 943 ton) f 347 417.

De exploitatierekening liet een overschot van f 3 151 042, zijnde 8,42 pct. van het over 1895 als *gemiddeld* cijfer der constructierekening te brengen bedrag van f 37 393 378.

Gedurende de eerste zes maanden van 1896 werd, volgens voorloopige opgaven, bruto ontvangen f 2 166 010, zijnde f 23 490 meer dan in hetzelfde tijdvak van 1895; deze vermeerdering stond echter niet in verhouding tot de geëxploiteerde grootere lengte, welke niet alleen sedert 1 Juli 1895 met 33^5 K.M. was toegenomen door de opening van het baanvak Probolinggo-Klakah, maar waaraan achtereenvolgens op 5 en 10 Januari en 16 Mei 1896 ook werden toegevoegd de lijngedeelten Malang—Kepandjen in Pasoeroean, Blitar—Wlingi in Kediri en Klakah—Pasirian in Probolinggo, ter lengte van respectievelijk 18^7, 19^3 en 35^9 K.M.

Bij den exploitatiedienst der Oosterlijnen waren op ult 1895 in betrekking, voor zooveel betreft het van eene aanstelling voorziene personeel, 395 Europeanen en 370 inlanders. In deze opgaaf zijn dus niet begrepen de werklieden in de algemeene werkplaatsen te Madioen en in de kleinere werkplaatsen te Soerabaija, wier gemiddeld aantal bedroeg 809 en 281. Deze 1090 werklieden bestonden uit 538 smeden, draaiers en bankwerkers, 68 koperslagers en gieters, 125 timmerlieden, 131 wagenmakers, 97 schilders, 8 zadelmakers en 123 wagenlichters.

Westerlijnen (p.m. 604 K.M.).

Was in 1894 — sedert 1 November — de lengte der Westerlijnen, door vereeniging daarmede van de lijn Djokjokarta—Tjilatjap (187^5 K.M.) en door de openstelling van het 118 K.M. lange, nieuwe gedeelte Tassikmalaija—Kasoegihan (Maös), gebracht van 298^5 op 604 K.M., gedurende 1895 bleef de lengte in exploitatie onveranderd.

Op de twee gescheiden gedeelten der Westerlijnen, het lijntje Tandjong Priok—Batavia (9 K.M.) en de lijn Buitenzorg—Djokjokarta, met de zijtakken Tjibatoe—Garoet, Maös—Tjilatjap en Koetoardjo—Poerworedjo (595 K.M.) beliepen de bruto ontvangsten gedurende 1895 respectievelijk f 232 827 en f 2 403 261, of in 't geheel f 2 636 088. Ter zake van personenvervoer werd ontvangen f 1 016 724, terwijl het vervoer van ijl- en vrachtgoederen f 1 418 117 opbracht, en uit anderen hoofde (vervoer van bagage, bestelgoed, enz.) ontvangen werd f 201 247. De uitkomsten van 1894, daaronder begrepen de lijn Djokjokarta—Tjilatjap, toen dit gedeelte in 1894 gedurende tien maanden afzonderlijk geëxploiteerd werd, wezen voor laatstbedoelde drie hoofdrubrieken van ontvangsten respectievelijk aan f 894 006, f 1 281 668 en f 170 988, in 't geheel derhalve f 2 346 662. In 1895 ging dus de opbrengst in totaal met f 289 426 vooruit. Toen echter waren gedurende het geheele jaar 604 K.M. in exploitatie, terwijl in 1894 de gemiddeld geëxploiteerde lengte slechts 506 K.M. beliep. Berekend per dag-kilometer kwam de ontvangst van 1895 dan ook neer op f 11,96, die over 1894 echter op f 12,70. Onder de opgegeven opbrengst van het ijl- en vrachtgoederenverkeer was begrepen wegens op afrekening vervoerde landgoederen in 1895 f 364 102 en in 1894 f 335 986.

De exploitatierekening liet over 1895 een overschot van f 1 025 639, zijnde 1.91^7 pct. van het over gemeld jaar als *gemiddeld* cijfer der constructierekening in aanmerking te brengen bedrag van f 53 502 519.

Wezen de ontvangsten gedurende de eerste helft van 1896 op de Oosterlijnen, gerekend in verhouding tot de sedert 1 Juli 1895 in exploitatie gekomen grootere lengte, geen vermeerdering aan, op de Westerlijnen daarentegen, waar in het eerste semester 1896, evenmin als in 1895, nieuwe lijngedeelten in exploitatie kwamen, beliepen de bruto ontvangsten van 1 Januari tot 30 Juni jl., volgens voorloopige opgaven, f 1 310 565, tegenover dezelfde maanden van 1895 eene vermeerdering aanwijzende van f 69 641.

Baanafschuivingen en verzakkingen vonden in 1895 weder in meer of minder belangrijke mate op sommige vakken der Westerlijnen plaats. Ook werd het geregeld verkeer tijdelijk gestoord door het wegslaan, bij gelegenheid van een bandjir in den nacht van 1 op 2 December, van eene ijzeren brug. Reeds den tweeden dag echter konden rijtuigen en wagens langzaam over eene inmiddels gereed gemaakte hulpbrug passeeren. Het duurde echter tot 15 Januari 1896 eer het geregeld verkeer over een aangelegd hulpspoor met noodbrug kon worden hervat.

Het aan de Westerlijnen verbonden personeel bestond bij het einde van 1895 uit 346 Europeanen en 273 inlanders, ongerekend de ambachtslieden in de algemeene werkplaatsen, gemiddeld ten getale van 378 te Bandong (Preanger Regentschappen) en 163 te Poerworedjo (Bagelen).

Sumatra-spoorweg (p.m. 177 K.M.).

Gedurende 1895 bleef de lengte in exploitatie onveranderd, maar in andere opzichten onderging de exploitatiedienst, gerekend van 1 Januari 1895, eenige uitbreiding, doordien hij, tegen bepaalde uitkeeringen ten laste van den dienst der kolenontginning, belast werd met zekere werkzaamheden, in verband staande met de aanbrengst der kolen uit het zeefhuis te Sawah Loento naar het station aldaar en het afleveren te Emmahaven. Ter zake van die werkzaamheden kwam ten bate van de spoorwegexploitatie f 63 307, waartegenover aan uitgaven stond f 52 078. Afgescheiden van gemelde som van f 63 307 ging de bruto opbrengst van den spoorwegdienst in 1895 nog met f 69 639 vooruit. Terwijl namelijk in 1894 de bruto ontvangsten beliepen f 756 106, werd in 1895 in 't geheel ontvangen f 889 052 (per dag-kilometer f $13,76^5$), waarvan ter zake van kolen*vervoer* (dus ongerekend de evengemelde som van f 63 307) alleen f 286 412 (f 92 624 meer dan in 1894). Het overig vrachtgoederenverkeer bracht op: landsgoederen f 57 337 en particuliere goederen f 180 386 (respectievelijk f 4576 en f 12 803 meer dan in 1894). Daarentegen daalde de opbrengst van het reizigersverkeer van f 308 277 tot f 265 720, welke vermindering met f 42 557 wordt toegeschreven aan het gereed komen sedert het najaar van 1894 van alle aanlegwerken te Emmahaven en Sawah Loento, zonder dat het daardoor afgenomen personenvervoer werd opgewogen door ontwikkeling van het gewone reizigersverkeer.

De exploitatierekening over 1895 liet een overschot van f 356 259, zijnde $1,92^4$ pct. van het over gemeld jaar als *gemiddeld* cijfer der constructierekening in aanmerking te brengen bedrag van f 18 479 359.

Over de eerste zes maanden van 1896 beliepen de bruto ontvangsten, volgens voorloopige opgaven, f 515 921, tegen f 428 059 gedurende hetzelfde tijdvak van 1895.

Behalve de 99 aan den exploitatiedienst verbonden ambtenaren en beambten (zie blz. 143 hiervóór), waren in 1895 als ambachtslieden — in de spoorwegwerkplaatsen te Padang — dagelijks gemiddeld 149 man in dienst.

2°. Particuliere spoorwegen.

De uitvoering van de blijkens het vorig verslag, blz. 167, op 14 Januari 1895 hier te lande met de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij gesloten overeenkomst (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5053) betreffende het aanbrengen op kosten van den Staat van eene derde spoorstaaf tusschen Djokjokarta en Soerakarta, ter verkrijging van de noodige spoorversmalling om op dit gedeelte van de lijn Samarang—Vorstenlanden der Maatschappij tegen zekere vergoeding de smal-spoortreinen van den Staat te kunnen doen doorgaan, heeft vertraging ondervonden, doordien de projecten voor bedoeld werk, in 't laatst van 1895 vanwege de Maatschappij aan de Indische Regeering aangeboden, gebleken zijn, wegens de hooge daaraan gestelde eischen, de aanvankelijk globaal geraamde kosten belangrijk te zullen overschrijden. Dientengevolge was met de uitvoering nog niet begonnen. Sedert zijn, na wederzijdsch overleg, op zuiniger voet ingerichte definitieve projecten opgemaakt, tot welker uitvoering bij het ontwerp der Indische begrooting voor 1897 de noodige fondsen (f 493 000) zijn uitgetrokken.

Met het oog op de aan voornoemde Maatschappij in 1893 en 1895 verleende vergunningen tot aanleg en exploitatie van de stoomtramlijnen Djokjokarta—Brossot en Djokjokarta—Magelang en op haar voornemen om, na verkregen vergunning, nog eene derde aan haren spoorweg Samarang—Vorstenlanden aansluitende stoomtramverbinding tot stand te brengen, namelijk van Goendih naar Soerabaija, is onder dagteekening van 24 Januari 1896 hier te lande met de Maatschappij eene overeenkomst gesloten, waarbij, voor het geval laatstbedoelde vergunning haar verleend werd (zooals — zie lager blz. 153 — sedert geschied is), het aandeel bepaald is dat elke der vijf lijnen, welke dan den werkkring der Maatschappij zullen uitmaken, zal hebben te dragen in de jaarlijksche kosten der hoofdadministratie zoo in Nederland als in Indië. Is bij deze overeenkomst het voor de tramlijn Djokjokarta—Brossot reeds in 1895 (zie vorig verslag, blz. 171) vastgesteld aandeel, ad f 5000 's jaars, voorgoed behouden, voor de vier andere lijnen is het aandeel tweeledig bepaald,

in dier voege dat de overeengekomen tweede wijze van verdeeling eerst intreedt zoodra de beoogde nieuwe tramlijn Goendih-Soerabaija als behoorlijk rentegevend kan worden aangemerkt, m. a. w. hare exploitatierekening een voordeelig saldo aantoont van f 350 000. Zoolang dit niet het geval is, draagt genoemde lijn per jaar f 10 000 in de algemeene kosten van beheer, en van hetgeen, na aftrekking van de bewuste sommen ad f 5000 en f 10 000, als kosten der hoofdadministratie overblijft, komt ten laste van de exploitatierekeningen der lijnen Djokjokarta—Magelang, Batavia—Buitenzorg en Samarang—Vorstenlanden respectievelijk $\frac{5}{60}$ (zie vorig verslag, blz. 173), $\frac{11}{60}$ en $\frac{44}{60}$. Wijst echter de exploitatierekening der ontworpen lijn Goendih—Soerabaija in eenig jaar het bovenbedoelde voordeelig saldo aan, dan worden de algemeene beheerskosten, na aftrekking van de f 5000 voor de lijn Djokjokarta—Brossot, omgeslagen als volgt: 6 pct. voor de lijn Djokjokarta—Magelang, 24 pct. voor de lijn Goendih—Soerabaija, 14 pct. voor de lijn Batavia—Buitenzorg en 56 pct. voor de lijn Samarang—Vorstenlanden.

Krachtens de daartoe bij Koninklijk besluit dd. 30 Maart 1896 n°. 44 verleende machtiging is vervolgens, onder dagteekening van 15 Mei d. a. v., hier te lande met genoemde spoorwegmaatschappij eene overeenkomst gesloten tot wijziging in sommige opzichten van de concessievoorwaarden voor hare beide spoorwegen (Samarang—Vorstenlanden en Batavia—Buitenzorg), welke wijzigingen hoofdzakelijk verband houden deels met het plan der Maatschappij tot oprichting van een pensioenfonds ten behoeve van hare Europeesche en met dezen gelijkgestelde beambten en hunne weduwen en weezen, en tot uitgifte, ook met het oog hierop, maar grootendeels ten behoeve van den aanleg van de stoomtramlijnen Djokjokarta—Magelang en Goendih—Soerabaija, van eene nieuwe obligatieleening, deels met haar ook vroeger gedaan verzoek om, met toepassing van het sedert 1886 in art. 8 van het algemeen spoorwegreglement opgenomen beginsel (zie Indisch Staatsblad 1886 n°. 176, sedert vervangen door Indisch Staatsblad 1895 n°. 300), vrijheid te erlangen in de vaststelling van hare tarieven, behoudens zekere in de concessievoorwaarden aan te geven maxima. Daar bij de exploitatie van den spoorweg Samarang—Vorstenlanden de Staat rechtstreeks geldelijk is betrokken wegens het hem toekomend aandeel in de winst, zijn in de concessievoorwaarden voor die lijn (echter zonder verandering te brengen in de door de wet bekrachtigde artikelen) bij voorschreven overeenkomst de noodige voorzieningen opgenomen, opdat die belangen door de geldelijke plannen der Maatschappij niet geschaad worden. Onder de overigens aangebrachte wijzigingen behooren o. a.: 1°. de intrekking van de bepaling, volgens welke voor het vervoer op beide spoorwegen van in dienst reizende beambten der justitie en politie slechts $\frac{2}{3}$ van het gewone tarief verschuldigd was, in plaats waarvan door de Maatschappij de verplichting is aanvaard tot kosteloos vervoer langs hare spoorwegen niet alleen van de bedoelde beambten, maar ook van personen onder geleide van het openbaar gezag vervoerd wordende en van hunne geleiders, een en ander, mits het vervoer niet geschiede in afzonderlijke rijtuigen, tenzij door den Staat zelf verstrekt, en 2°. de toevoeging alsnog aan de concessievoorwaarden voor de lijn Batavia—Buitenzorg van het in de concessievoorwaarden voor de lijn Samarang—Vorstenlanden reeds voorkomende beding, dat de Gouverneur-Generaal de bevoegdheid heeft om verlaging der goederentarieven te bevelen, wanneer het aan de aandeelhouders uitgekeerd dividend meer dan 10 pct. bedraagt, zonder dat dit dividend evenwel aanmerkelijk kan worden teruggebracht.

Door dezelfde Maatschappij werden eenige wijzigingen in hare statuten wenschelijk geacht, welke, nadat zij zich, met het oog op art. 65 der concessievoorwaarden voor de lijn Samarang—Vorstenlanden, vergewist had dat daartegen bij den Minister van Koloniën geen bedenkingen bestonden, sedert tot stand kwamen bij akte dd. 28 Maart 1896 en goedgekeurd zijn bij Koninklijk besluit dd. 17 April 1896 n°. 23 (Staatscourant dd. 5 Mei d. a. v.).

a. Aanleg en opneming.

Gedurende 1895 waren geen particuliere spoorwegen in aanleg. In het voorjaar van 1896 is echter vanwege de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij een aanvang gemaakt met de voorbereidende werkzaamheden voor den aanleg van een secundairen spoorweg van de halte Kedong Gedeh (in de residentie Batavia, nabij de grens met de residentie Krawang) naar de districtshoofdplaats Krawang, welke verlenging met p. m. 6 K.M. van hare reeds in exploitatie zijnde lijn Batavia—Kedong Gedeh de Regeering, krachtens de concessie voor die lijn, anders na 1 Juli 1897 van de Maatschappij had kunnen vorderen. De in October 1895 gevraagde concessie voor dit nieuwe lijnvak werd verleend bij gouvernementsbesluit dd. 10 December 1895 n°. 19 en werd weinige maanden later (gouvernementsbesluit dd. 1 April 1896 n°. 21) aanvaard door de storting te Batavia van het vereischte waarborgkapitaal van f 5000. De concessie komt te eindigen tegelijk met die voor de reeds in exploitatie zijnde lijn. Tenzij gerechtelijke onteigening noodig is, moet het nieuwe gedeelte binnen twee jaren na de aanvaarding voltooid en in exploitatie zijn gebracht.

De eindcijfers der constructierekeningen en andere gegevens omtrent de vijf voor particuliere rekening aangelegde en geëxploiteerde spoorweglijnen (vier op Java en één op Sumatra) zijn te vinden in de hierachter gevoegde bijlage GG.

b. Exploitatie.

De gezamenlijke lengte der vijf particuliere spoorweglijnen op Java en Sumatra bleef, evenals in 1894, 445 K.M. bedragen.

Bij het einde van 1895 waren bij die spoorwegen in gebruik 69 locomotieven, 231 personen- en bagage-rijtuigen en 894 wagens, zijnde 50 wagens meer dan in 1894.

Het brandstof-verbruik bedroeg 8252 ton steenkolen (waaronder 528 ton afkomstig uit Nederlandsch-Indië, namelijk uit Koetei op Borneo) en 7625 ton hout (hiervan 7092 ton op den Deli-spoorweg, waar niet anders dan hout gestookt wordt). Voorts werd op den spoorweg Samarang—Vorstenlanden als brandstof nog gebruikt 31 800 liter petroleum-residu.

De hooger besproken invoering zoowel van de rechtstreeksche tarieven op de staatsspoorwegen als van het nieuwe algemeen reglement op de spoorwegdiensten maakte enkele kleine wijzigingen noodzakelijk van de voor de spoorwegen Samarang—Vorstenlanden en Batavia—Buitenzorg geldende „Algemeene bepalingen en voorwaarden voor het vervoer". De Indische Regeering gaf hierop hare goedkeuring bij besluit dd. 19 April 1896 n°. 14. Zoodanige goedkeuring werd ook verleend (gouvernementsbesluit dd. 3 April 1896 n°. 23) voor de invoering op de gemengde treinen van laatstgenoemden spoorweg van een goedkoop tarief voor inlanders (volwassenen en kinderen), berustende op den grondslag van één cent per kilometer voor elken afstand. Tevens werden op het traject Batavia—Depok van dien spoorweg abonnementskaarten verkrijgbaar gesteld voor alle klassen.

Voor den Bataviaschen Oosterspoorweg werd eene sedert Augustus 1893 geldende verlaging van de vrachtprijzen voor het vervoer bij abonnement van rijst op het traject Tamboen-Batavia ingetrokken, doch eene dergelijke verlaging ingevoerd op het traject Kedong Gedeh—Batavia.

Op den Deli-spoorweg onderging het tarief voor abonnementskaarten van Medan naar Belawan eene belangrijke verlaging, terwijl ook op het traject Medan — Kampong Besar abonnementskaarten verkrijgbaar werden gesteld.

Onder verwijzing naar het hiervóór aangeteekende omtrent verschillende regelingen ter zake van hare spoorweg- en tramlijnen getroffen met de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, laat men thans eenige algemeene mededeelingen volgen omtrent de geldelijke uitkomsten van het vervoer in 1895 op de particuliere spoorwegen, onder opmerking dat eene uitvoeriger statistiek wordt aangetroffen in bijlage GG hierachter.

Lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I (p. m. 205 K.M.).

De bruto ontvangsten over 1895 beliepen f 2 463 842, tegen f 2 659 206 in 1894, en — volgens voorloopige opgaven — over het eerste halfjaar 1896 f 1 038 021, tegen f 1 047 078 in hetzelfde tijdvak van 1895.

Alhoewel het reizigersverkeer, wat het aantal vervoerde personen betreft, in 1895 eenigen achteruitgang aanwees, nam de totale opbrengst zelfs nog iets toe door den grooteren afstand waarover de reizigers vervoerd werden. De ontvangsten uit dien hoofde bedroegen namelijk f 517 638, tegen f 511 152 in 1894. Wat betreft het goederenvervoer valt op te merken dat het vervoer in locaal verkeer daalde van 206 098 ton in 1894 tot 185 767 ton in 1895, doch dat door toeneming van het rechtstreeksch, doorgaand en transit-verkeer het *totale* ijl- en vrachtgoederenvervoer voor derden klom van 318 374 tot 324 122 ton, gevende eene opbrengst van f 1 736 070 of f 178 487 minder dan in 1894. Dit minder gunstige resultaat werd voor een deel veroorzaakt door het voor 1895 tijdelijk verlaagde tarief voor het vervoer van suiker, bij abonnement voor geheele oogsten,

welk goedkoop tarief ook voor het vervoer van suiker uit den oogst van 1896 zal gelden. Wanneer men het suikervervoer (dat 78 609 ton bedroeg, zijnde 10 763 ton meer dan in 1894) buiten rekening laat, blijkt dat in 1895 het overig vervoer voor derden in hoeveelheid met 5000 ton en in opbrengst met ongeveer f 76 000 was afgenomen. In bovengenoemd totaal van 324 122 ton met eene opbrengst van f 1 736 070 is niet begrepen het vervoer van dienstgoederen, noch dat van ballast en grond, dat in 't geheel 34 604 ton bedroeg (9699 ton minder dan in 1894).

De exploitatierekening liet een overschot van f 1 541 486, tegen f 1 724 022 in 1894. Terwijl het aandeel van den Staat in de winst, in laatstgemeld jaar bedragen hebbende f 163 631, thans beliep f 124 620, werd (ook uit de winst die de spoorweg Batavia-Buitenzorg en de tramlijn Djokjokarta-Brossot afwierp) als dividend voor aandeelhouders afgezonderd f 1 030 500, zijnde (over het aandeelenkapitaal van f 11 450 000, waaronder f 4 000 000 voor de lijn Batavia-Buitenzorg) 9 pct., tegen 9.4 pct in 1894. Voor aflossing van rentedragende schuld werd aangewezen f 876 272, daaronder f 42 367 ten gevolge van de voor de Maatschappij gunstige beslissing van scheidslieden in het tusschen haar en de Regeering gerezen geschil (zie het verslag van 1894, blz. 153) over de verdeeling der winst over het boekjaar 1893.

Lijn Batavia-Buitenzorg (p. m. 56 K.M.).

De bruto ontvangsten over 1895 bedroegen f 776 875, tegen f 741 486 in 1894, en — volgens voorloopige opgaven — over het eerste halfjaar 1896 f 375 513, tegen f 365 557 in hetzelfde tijdvak van 1895.

Het reizigersverkeer steeg van 826 104 in 1894 tot 853 308 in 1895, en de opbrengst van f 315 905 tot f 325 274. Het gewone ijl- en vrachtgoederenvervoer voor derden bedroeg 108 290 ton, met eene opbrengst van f 375 178, zijnde respectievelijk 8494 ton en f 22 006 meer dan in 1894. In lokaal verkeer werden 1805 ton minder voor derden vervoerd, doch in rechtstreeksch, doorgaand en transitverkeer 10 299 ton meer dan in 1894. Ook het overig vrachtgoederenvervoer nam over 't geheel toe, echter uitsluitend als een gevolg van meer vervoer van ballast en grond, en wel met 11 971 ton, namelijk van 9621 tot 21 592 ton, doch de opbrengst daalde van f 10 870 tot f 9414.

De exploitatierekening liet een overschot van f 433 711, tegen f 413 893 in 1894.

Over de uitkomsten voor aandeelhouders is reeds hiervóór gehandeld, waar sprake is van de lijn Samarang-Vorstenlanden.

Lijn Batavia-Kedong Gedeh (p. m. 57 K. M.).

Hoofdzakelijk ten gevolge van ontwikkeling van het reizigersverkeer, dat f 178 060 opbracht, tegen f 167 972 in 1894, namen in 1895 de bruto ontvangsten toe van f 307 607 tot f 316 785. Het ijl- en vrachtgoederenverkeer, ofschoon in hoeveelheid iets vooruitgegaan, bleef echter in opbrengst (f 116 315) eenigermate beneden het cijfer van 1894 (f 118 921). Na aftrekking van de exploitatiekosten werd overgehouden in laatstgemeld jaar f 170 512, en in 1895 f 177 252, van welke bedragen ten bate van de vernieuwingsrekening werd afgeschreven respectievelijk f 30 760 en f 31 679, zoodat als saldo overbleef over 1894 f 139 752 en over 1895 f 145 573. Als dividend voor aandeelhouders kon worden bestemd f 68 000, zijnde 4 pct. over een kapitaal van f 1 700 000, tegen f 59 500 of 3½ pct. over 1894.

Gedurende de eerste zes maanden van 1896 werd, volgens voorloopige opgaven, ontvangen f 134 761. Over hetzelfde tijdvak van 1895 was de opbrengst f 141 257.

Lijn Tagal-Balapoelang (p. m. 24^5 K. M.).

De bruto ontvangsten der exploitatie gingen in 1895 wederom een weinig vooruit en bedroegen in totaal f 72 463, tegen f 71 521 in 1894. Die uitkomsten zijn te splitsen in f 17 401 voor reizigers, f 51 550 voor goederen en f 3512 voor diversen. Omtrent het overschot der exploitatierekening kunnen geen opgaven worden verstrekt, aangezien deze secundaire spoorweg, vroeger behoord hebbende aan de Java-spoorweg-Maatschappij, van 16 September 1895 af wordt geëxploiteerd door dezelfde onderneming (de Samarang-Cheribon-Stoomtram-Maatschappij), die zich gevormd heeft voor den aanleg en de exploitatie van aansluitende stoomtramlijnen west- en oostwaarts van Tagal, en die den dienst der exploitatie (voorshands nog als spoorweg) van de lijn Tagal-Balapoelang gecombineerd heeft met den dienst van den aanleg harer stoomtramverbindingen. Gedurende het eerste semester 1896 bracht de spoorweg, volgens voorloopige opgaven, bruto f 25 900 op, tegen f 26 799 in hetzelfde tijdvak van 1895. Het geheele personeel der Java-spoorweg-Maatschappij is in dienst overgegaan bij de nieuwe onderneming. Een verzoek van deze laatste om de lijn Tagal-Balapoelang als stoomtramweg te mogen exploiteeren, is nog in Indië in behandeling; verg. overigens wat lager (blz. 152) wordt medegedeeld omtrent de van diezelfde zijde ontvangen aanvrage betreffende eene zuidelijke verlenging — tot Poerwokerto in Banjoemas — van de lijn Tagal-Balapoelang.

Deli-spoorweg (p. m. 102^5 K. M.).

De bloeiende toestand, waarin gedurende 1895 de tabakscultuur in Deli verkeerde, was aan het verkeer op den spoorweg bevorderlijk. Niet alleen dat het reizigersverkeer aanzienlijk grooter was, zoodat, ondanks de in 1894 als proef ingevoerde verlaging der personentarieven, de ontvangsten uit dien hoofde van f 313 269 tot f 354 699 toenamen, maar vooral ontwikkelde zich het vrachtgoederenvervoer, dat in 1895 opbracht f 710 955 (waaronder f 94 073 wegens tabaksvervoer), tegen f 551 824 (waaronder f 79 308 wegens tabaksvervoer) in 1894. De totale bruto ontvangsten, in laatstgenoemd jaar f 949 702, beliepen in 1895 f 1 189 590. Over de eerste zes maanden van 1896 werd, volgens voorloopige opgaven, bruto ontvangen f 649 000, tegen f 632 667 in hetzelfde tijdvak in 1895.

De exploitatierekening wees een voordeelig saldo aan van f 704 660 (tegen f 516 968 in 1894). Voor dividend aan de aandeelhouders werd bestemd f 234 000 (9 pct. over f 2 600 000), tegen f 169 000 (6½ pct.) over 1894.

In 't vorig verslag (blz. 167) werd vermeld dat vanwege de Deli-spoorweg-Maatschappij het tracé werd opgenomen voor eene eventueele verbinding van den spoorweg van af het station Selesseh met de Aroe-baai. Sedert zijn de plannen voor zoodanige lijn uitgewerkt. De geraamde bouwkosten zijn gebleken betrekkelijk hoog te zijn. Bij het einde van 1895 was nog onbeslist of door de Maatschappij stappen zouden worden gedaan tot verwezenlijking van het plan.

3°. Concessiën of aanvragen voor nieuwe lijnen.

Lijn van Balapoelang (Tagal) over Boemiaijoe en Adjibarang naar Poerwokerto (Banjoemas). Blijkens het vorig verslag (blz. 168) was bij gouvernementsbesluit dd. 22 Januari 1895 n°. 23 voor den tijd van één jaar aan de heeren R. H. Eyssonius de Waal en A. J. Prager voorwaardelijk voorrang van concessie verleend voor een secundairen spoorweg als de hierbedoelde, doch deze toezegging kwam te vervallen, daar de aanvragers niet voldeden aan de voorwaarde om vóór of op 22 Mei 1895 de vereischte waarborgsom te storten, terwijl een inmiddels hunnerzijds gedaan verzoek, om van de storting van het waarborgkapitaal voorloopig te worden vrijgesteld, bij gouvernementsbesluit dd. 7 Mei 1895 n°. 27 was afgewezen. Hun nader verzoek dd. 's-Gravenhage 26 November 1895 betreffende diezelfde aangelegenheid kon niet in overweging worden genomen (gouvernementsbesluit dd. 8 Februari 1896 n°. 27), daar inmiddels gebleken was (zie lager blz. 152) dat de Samarang-Cheribon-Stoomtram-Maatschappij, als eigenaresse van den spoorweg Tagal-Balapoelang, van het in art. 3 der concessievoorwaarden betreffende die lijn verzekerd recht van voorkeur op het aanleggen en exploiteeren van verlengingen of zijtakken wenschte gebruik te maken.

Lijn van Poerwokerto (Banjoemas) naar de hoofdplaats Cheribon, met zijtak naar Balapoelang. Bij adres dd. 25 Augustus 1896 is door den heer J. H. Kann te 's-Gravenhage voor den tijd van twee jaren voorrang van concessie gevraagd voor een hoofdspoorweg in de hierbedoelde richting. De lijn zou loopen van Poerwokerto langs Adjibarang door den bergpas Krangan of Getoegoeran over Boemiaijoe, Bantarkawoeng, Karanganjar, Kedoengbokor, Doekoehdjeroek en Matempo naar de hoofdplaats Cheribon, met een zijtak van Karanganjar langs Margasari en Bandjarandjar naar Balapoelang. Omtrent de behandeling van dit adres in Indië is hier te lande nog niets gebleken.

Lijn in de residentie Bezoeki, van eenig punt aan den in aanleg zijnden staatsspoorweg Probolinggo—Djember—Panaroekan naar de hoogvlakte van het Jang-gebergte, en een paar lijnen door het hoogland

aldaar. Als onderdeel van een door hem ontwikkeld plan betreffende de benuttiging van bedoelde hoogvlakte tot stichting van een sanatorium, enz., werd door den heer J. L. van Gennep bij een adres dd. 8 Januari 1896 onder meer concessie dan wel prioriteit van concessie gevraagd voor de bovenbedoelde secundaire spoorwegen, een en ander met staatshulp hetzij door rentegarantie, hetzij in eenigen anderen vorm. Sedert bracht de adressant, wat de te maken verbindingen betreft, een ander plan onder de aandacht der Indische Regeering, namelijk de toepassing van Langen's electrische „Schwebebahnen". Voor zoodanige verbindingen, welke een kleiner kapitaal zouden vorderen dan een gewone secundaire spoorweg, verzocht de heer van Gennep bij een nader adres dd. 3 Maart 1896 prioriteit van concessie, afgescheiden van de beslissing der Indische Regeering ten opzichte van de overige onderdeelen van zijn plan, en met loslating van de aanvankelijk beoogde geldelijke staatshulp. De gevraagde voorrang is verleend bij gouvernementsbesluit dd. 10 Mei 1896 n°. 10 voor den tijd van twee jaren, terwijl het vóór of op 10 September d. a. v. te storten waarborgkapitaal werd bepaald op f 5000.

Lijnen in Zuid-Sumatra. Zonder het type van spoorwegen aan te geven verzocht de heer R. A. Eekhout bij adres dd. 15 November 1895 voor den tijd van twee jaren voorrang van concessie voor p. m. 750 K.M. spoorweg, met electriciteit als beweegkracht, namelijk voor *a.* eene lijn van Palembang over Lahat naar Benkoelen, en *b.* eene lijn van Lahat over Menggala en Telok Betong naar Pegantongan aan Straat Soenda. Daar de Indische Regeering het niet raadzaam vond zich in deze reeds eenigermate te binden, alvorens ook voor Zuid-Sumatra een „algemeen spoorwegplan" zou zijn vastgesteld (verg. blz. 141 hiervóór), werd bij gouvernementsbesluit dd. 16 Mei 1896 n°. 2 de aanvrage afgewezen.

B. Stoomtramwegen.

1°. Staatsstoomtramweg in Atjeh (p. m. 39 K.M.).

Met deze stoomtram, die ten dienste van onze militaire vestiging in Groot-Atjeh geëxploiteerd wordt, werden in 1895 vervoerd 493 418 personen (14 080 in de 1ste, 25 373 in de 2de en 453 965 in de 3de klasse), tegen 557 438 in 1894, zoomede 37 919 ton vrachtgoederen (17 300 ton voor het Gouvernement, 1089 ton voor eigen dienst en 19 530 ton voor particulieren), tegen 30 879 ton in 1894.

De bruto ontvangsten, in 1894 bedragen hebbende f 130 562 (waaronder f 61 745 ter zake van voor rekening van den lande vervoerde personen en goederen), daalden in 1895 tot f 120 652 (waaronder f 52 125 ter zake van landsvervoer), derhalve eene vermindering der bruto ontvangsten met f 9910. Echter waren, niettegenstaande, ten gevolge van eene gewijzigde dienstregeling, materieel en personeel uitgebreid werden (gouvernementsbesluiten dd. 4 Juli 1894 n°. 3 en 6 April 1895 n°. 11), ook de exploitatiekosten geringer dan in 1894, zoodat netto ontvangen werd f 19 293, tegen f 21 877 in 1894.

2°. Particuliere stoomtramwegen.

Ter wegneming van twijfel is bij gouvernementsbesluit dd. 2 December 1895 n°. 17 (Indisch Staatsblad n°. 260) eene nieuwe lezing vastgesteld van art. 13 der in Indisch Staatsblad 1893 n°. 191 opgenomen normaal-voorwaarden voor vergunningen tot aanleg en exploitatie van stoomtramwegen voor algemeen verkeer in Nederlandsch-Indië, en wel in dien zin dat nu uit het artikel uitdrukkelijk blijkt dat de bij art. 25 van het algemeen stoomtram-reglement (Indisch Staatsblad 1893 n°. 190) [1]) aan de hoofden van gewestelijk bestuur gegeven bevoegdheid om, met het oog op de veiligheid en de eischen van het openbaar verkeer, vermeerdering van het aantal uitwijkplaatsen of andere wijzigingen in de richting der sporen op den openbaren weg te bevelen, niet beperkt is tot werken van eersten aanleg, maar zich ook uitstrekt tot lijngedeelten in exploitatie.

a. Aanleg.

Uit het lager medegedeelde kan blijken dat de verschillende in den laatsten tijd tot stand gekomen nieuwe ondernemingen voor het aanleggen en exploiteeren van stoomtramwegen op Java, — voor zooveel omstreeks medio 1896 de vergunningen welke zij in handen hadden reeds waren aanvaard — gezamenlijk de uitvoering beoogen van eenige hoofd- en zijlijnen ter gezamenlijke lengte van 471 K.M., van welke lijnen voor een grooter of kleiner gedeelte de aanleg reeds was onderhanden genomen. Bovendien waren omstreeks medio 1896 in aanleg of werd de aanleg voorbereid voor drie kleine verlengingen (gezamenlijk p. m. 10 K.M.) van reeds in exploitatie zijnde stoomtramwegen, welke uitbreidingen onder *b.* Exploitatie besproken worden.

Lijn in de residentie Banjoemas (van Maös naar Bandjarnegara), ter lengte van p.m. 83 K.M., van de Seraijoedal-Stoomtram-Maatschappij. Het eerste gedeelte Maös-Gambarsari, lang 14 K.M., werd in September 1895 voor algemeen goederenvervoer geopend, terwijl dit achtereenvolgens op 23 Mei en 16 Juni jl. eveneens het geval is geweest met de overige twee gedeelten der 1ste tramsectie, zijnde de vakken Gambarsari-Patikradja en Patikradja-Poerwokerto, respectievelijk lang p.m. 8 en 7 K.M. De opening der geheele sectie Maös-Poerwokerto ook voor personenverkeer vond plaats op 16 Juli, terwijl de Maatschappij zich voorstelde nog vóór het einde des jaars gereed te komen met den aanleg der 2de tramsectie Poerwokerto-Poerworedjo, lang 25 K.M.

Een drietal overeenkomsten tusschen den Staat en de Maatschappij werden gesloten, betreffende namelijk: *a.* de aansluiting van hare lijn op het station Maös met de Westerlijnen der staatsspoorwegen; *b.* het rechtstreeksch verkeer en het overgeven en overnemen van goederen, levende dieren, enz.; en *c.* het wederzijdsch gebruik van rollend materieel.

Lijn Samarang-Cheribon (p.m. 236 K.M.), van de Samarang-Cheribon-Stoomtram-Maatschappij. De ontwerpen voor de eerste 10 kilometer aan de Samarang-zijde in de richting van Kendal en van de eerste 8 kilometer aan de Cheribon-zijde in de richting van Lossari werden in September 1895 en Februari 1896 van regeeringswege goedgekeurd. Inmiddels werden voorbereidende werkzaamheden onderhanden genomen voor de noodige ombouwing van het station te Tagal der vroegere Java-spoorweg-Maatschappij (zie de voorgaande blz.) en voor den aanleg van de trambaan van af dat station in de richting westwaarts naar Brebes en oostwaarts naar Pamalang. De werken op de gedeelten nabij de eindpunten Samarang en Cheribon werden onderhanden genomen zoodra de ontwerpen waren goedgekeurd, doch onvoorziene omstandigheden hebben den voortgang zeer tegengehouden; wellicht zouden echter nog in 1896 één of meer gedeelten der lijn voor goederenvervoer kunnen worden opengesteld.

Aanvragen tot aanleg van zijlijnen naar de haven te Samarang en naar die te Cheribon worden op blz. 151 besproken.

Lijn Pasoeroean-Warongdowo (p.m. 6 K.M.). De aanleg van dit lijntje, op welks overdracht op de in 't vorig verslag (blz. 170) bedoelde „Pasoeroean-Stoomtram-Maatschappij" goedkeuring werd verleend bij gouvernementsbesluit dd. 17 April 1896 n°. 10, kwam gereed. Na opneming door eene regeeringscommissie werd op 21 Mei 1896 overgegaan tot de openstelling voor het publiek verkeer.

De vergunning voor eene verlenging met 11 K.M., namelijk tot aan de suikerfabriek Bekassi-Oost, werd nog niet aanvaard (zie blz. 155).

Lijn in de residentie Probolinggo (Probolinggo-Kraksaän-Paiton), ter lengte van p. m. 37 K.M. De vergunning voor deze lijn werd, door storting te Batavia van de vereischte waarborgsom, op 28 Augustus 1895 door den oorspronkelijken verkrijger, den heer C. S. F. Vlielander Hein, aanvaard en sedert, met goedkeuring van de Indische Regeering, overgedragen op de in 't vorig verslag (blz. 172) bedoelde „Probolinggo-Stoomtram-Maatschappij" (gouvernementsbesluiten dd. 18 December 1895 n°. 16 en 17 April 1896 n°. 11).

Het ontwerp voor de geheele lijn kwam gereed en werd goedgekeurd, terwijl met de voorbereidende werkzaamheden voor den aanleg een begin werd gemaakt.

Lijn in de residentiën Kediri en Soerabaija (Kediri-Pesantren-Paree-Ngoro-Blimbing-Djombang, met zijtakken: *a.* van Pesantren naar Wates, *b.* van Paree noordwestwaarts naar Papar, en *c.* van Paree zuidoostwaarts naar Peh Sentee, benevens *d.*, ten einde de hoofdlijn op het gedeelte Paree-Djombang niet den

[1]) Zie met betrekking tot art. 7 van het reglement noot 4 op blz. 141 hiervóór.

omweg over Ngoro te doen maken, eene directe verbinding van Paree naar Blimbing. De aan den heer L. M. Tijl voor de hoofdlijn met de sub *a*, *b* en *c* bedoelde zijtakken (gezamenlijk, volgens nadere opgaven, p. m. 93 K.M.) verleende vergunning werd, ingevolge een door hem in Mei 1895 gedaan verzoek, nog gevolgd door de bij gouvernementsbesluit dd. 5 November d. a. v. n°. 19, mede voor 99 jaren, verleende vergunning voor de sub *d* bedoelde verbinding, ter lengte van p. m. 16 K.M. De lijn Paree-Blimbing moet op beide eindpunten in verbinding worden gebracht met het hoofdnet en binnen drie jaren na de aanvaarding gereed en in exploitatie gebracht zijn. Werd op 27 December 1895 het voor de aanvaarding van eerstbedoelde vergunning vereischte waarborgkapitaal van f 20 000 hier te lande gestort, de tweede vergunning werd aanvaard op 17 Februari 1896 door de storting te Soerabaija van de gevorderde waarborgsom van f 5000. Van een en ander werd aanteekening gehouden bij de gouvernementsbesluiten dd. 2 en 17 April 1896 n°s. 27 en 7, terwijl de overdracht van beide vergunningen op de in 't vorig verslag (blz. 173/174) bedoelde „Kediri-Stoomtram-Maatschappij" door de Indische Regeering werd goedgekeurd bij besluit dd. 7 December 1895 n. 1 en art. 2 van het reeds vermelde besluit van 17 April jl.

Met de werkzaamheden op het terrein werd in Januari 1896 met kracht begonnen. Van het gedeelte Djombang-Blimbing, lang 9.5 K.M., kwam de aanleg reeds in het 1ste semester grootendeels gereed, zoodat begin Juni vergunning kon worden verleend tot het vervoer aanvankelijk van goederen op dat gedeelte en ruim een paar maanden later is voor goederenvervoer ook geopend kunnen worden het baanvak Kediri-Pesantren (p. m. 5 K.M.).

b. Exploitatie.

Onder dit hoofd valt, wanneer men zich tot ult. 1895 bepaalt, nog van dezelfde lijnen gewag te maken als in 't vorig verslag, waarin de over hare geheele lengte van 24 K.M. op 21 Mei 1895 in exploitatie gekomen tramlijn Djokjokarta-Brossot der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij reeds niet meer onder de lijnen in aanleg werd behandeld. Door dezen nieuwen stoomtramweg en door het in de residentie Japara gereed komen, mede nog in de eerste helft van 1895, van de verlenging Maijong-Petjangaän (10⁵ K.M.) van een der zijlijnen van het tramnet der Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij, was in 1895 de lengte der in exploitatie zijnde (particuliere) stoomtramwegen op Java toegenomen van 307⁵ tot 342 K.M.

Het rollend materieel daarbij behoorende bestond op ult. 1895 gezamenlijk uit 84 locomotieven, 137 rijtuigen en 375 wagens, zijnde 12 locomotieven, 7 rijtuigen en 78 wagens meer dan bij het einde van 1894.

Als brandstofverbruik gedurende 1895 wordt, voor drie van de vier hieronder te bespreken tramlijnen, opgegeven 3516 ton steenkolen, 530 ton cokes en 4446 ton hout; ten opzichte van de andere lijn, waarop zoowel steenkolen als hout werd gestookt (gezamenlijk 1714 ton) is het houtverbruik niet afzonderlijk opgegeven.

Met betrekking tot de geldelijke uitkomsten der particuliere stoomtramdiensten volgen hieronder eenige mededeelingen, wordende verdere gegevens dienaangaande aangetroffen in bijlage GG hierachter.

Lijn Batavia—Meester Cornelis—Kampong Melaijoe (p.m. 14 K.M.) van de Nederlandsch-Indische Tramweg-Maatschappij. Bij deze, uitsluitend voor personenvervoer dienende onderneming werd in 1895 de reeds op sommige gedeelten bestaande 10-minutendienst over de geheele lijn ingevoerd. Blijkens de op 30 Juni 1896 afgesloten exploitatierekening hadden gedurende het toen afgeloopen boekjaar 1895/96 de ontvangsten bedragen: bruto f 312 303 en netto f 149 772, tegen respectievelijk f 292 257 en f 135 017 over het boekjaar 1894/95. Na afzondering van het benoodigde voor rente en aflossing op de obligatieschuld en van bijdragen aan de verschillende fondsen (omtrent welke fondsen bij eene in 1896 plaats gehad hebbende statuten-wijziging andere bepalingen waren gemaakt) bleef voor aandeelhouders (over een kapitaal van f 1 241 000) beschikbaar f 85 629 of 6.9 pct., tegen f 68 255 of 5.5 pct. over 1894/95.

Lijnen der Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij (op ult. 1895 242.5 K.M.). Had het tramnet dezer onderneming in 1894 eene uitbreiding ondergaan met p. m. 25⁵ K.M., door de openstelling achtereenvolgens in Maart en September van nieuwe gedeelten, in verband waarmede de hoofd- en zijlijnen eene lengte verkregen van p. m. 232 K.M. en de gemiddelde lengte in exploitatie gedurende 1894 bedroeg ruim 219 K.M., — in April 1895 werd daaraan toegevoegd de verlenging Maijong-Petjangaän in Japara (p. m. 10⁵ K.M.), ten gevolge waarvan in 1895 de gemiddeld geëxploiteerde lengte 239 K.M. beliep.

De bruto ontvangsten der exploitatie over 1895 bedroegen wegens vervoer van reizigers f 236 598, van bagage f 4556, van ijl- en vrachtgoederen f 564 522, en uit anderen hoofde f 6809, zijnde in 't geheel f 812 485 of per dag-kilometer f 9,31, tegen respectievelijk f 726 996 en f 9,09 in 1894.

De exploitatierekening liet een overschot; in laatstgemeld jaar van f 468 244 en in 1895 van f 526 897, waarvan voor dividend kon worden bestemd: in 1894 f 237 500 en in 1895 f 262 500, zijnde respectievelijk 9.5 en 10.5 pct. over het aandeelen-kapitaal van f 2 500 000.

Gedurende de eerste zes maanden van 1896, toen gemiddeld in exploitatie waren 242⁵ K.M., beliepen de bruto ontvangsten p. m. f 368 900, tegen f 358 000 gedurende hetzelfde tijdvak van 1895. Daar toen de gemiddelde lengte in exploitatie 235 K.M. beliep, waren de ontvangsten per dag-kilometer in beide semesters gelijk, namelijk f 8,40.

De in 't vorig verslag (blz. 170) reeds vermelde vergunning voor een nieuw zijlijntje in de residentie Samarang, namelijk van Wirosari naar Koewoe, ter lengte van p. m. 5 K.M., werd onder dagteekening van 2 November 1895 (gouvernementsbesluit van den 30sten dier maand n°. 19) door de Maatschappij aanvaard. Eene nadere verlenging van dien zijtak, ter lengte van p. m. 3⁵ K.M., loopende van Koewoe naar Kradenan, wordt beoogd bij de vergunning, verleend bij gouvernementsbesluit van 22 Februari 1896 n°. 25. Deze vergunning, waardoor te zijner tijd aansluiting zal worden verkregen aan den door de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij te bouwen stoomtramweg Goendih (Samarang)—Soerabaija (zie blz. 153), werd aanvaard den 1sten Juni 1896 (gouvernementsbesluit van den 20sten dier maand n°. 17). Evenmin als voor eerstgenoemde vergunning werd uitbreiding van het waarborgfonds noodig geacht, aangezien het voor de lijn Wirosari-Blora gestorte daartoe toereikend werd geacht. Beide verlengingen moeten binnen twee jaren na de aanvaarding gereed zijn.

Voor het transport van petroleum van Blora (Rembang) naar de verschillende langs hare lijn gelegen stations werd door de tram-onderneming eene overeenkomst gesloten met de Dordtsche Petroleum-Maatschappij.

Lijnen der Oost-Java Stoomtram-Maatschappij (lengte p. m. 61⁵ K.M.). De beide in de residentie Soerabaija gelegen tramlijnen dezer Maatschappij brachten in 1895 bruto f 295 799 op (f 19 419 meer dan in 1894), namelijk de enkel voor personenvervoer bestemde lijn van de Oedjoeng ter hoofdplaats Soerabaija naar de bovenstad en verder langs den linkeroever der Kalimas naar Sepandjang (20 K.M.) f 181 785 (tegen f 162 562 in 1894), en de zoowel voor goederen- als personenvervoer bestemde lijn Modjokerto—Ngoro met zijtak naar Dinoijo (41⁵ K.M.) f 114 014 (tegen f 113 818 in 1894). De exploitatierekening liet een overschot van f 159 605 (f 14 333 meer dan in 1894). Voor uitkeering aan aandeelhouders werd bestemd: in 1894 f 88 500 en in 1895 f 97 500, zijnde respectievelijk 5 9 en 6.5 pct. over het aandeelenkapitaal van f 1 500 000.

Volgens voorloopige opgaven werd gedurende de eerste zes maanden van 1896 bruto ontvangen: op de lijn Oedjoeng—Sepandjang f 85 800, en op de lijn Modjokerto—Ngoro f 34 000, tegen respectievelijk f 87 700 en f 39 300 gedurende het overeenkomstige tijdvak van 1895.

De bezwaren, welke tot nog toe in den weg hebben gestaan aan de uitvoering der reeds in September 1893 aan de Maatschappij verleende vergunning tot het maken in de benedenstad Soerabaija van eene vertakking, ter lengte van 1⁵ K. M., van hare lijn Oedjoeng—Sepandjang werden in 't laatst van 1895 uit den weg geruimd, zoodat toen met de werken voor den aanleg een begin is kunnen worden gemaakt. Bedoelde zijlijn zou vermoedelijk nog vóór het einde van 1896 in exploitatie kunnen worden gebracht (de termijn, binnen welken zij gereed moest zijn, was inmiddels bij gouvernementsbesluit dd. 11 Januari 1896 n°. 50 voor de tweede maal met een jaar, d. i. tot 10 Februari 1897, verlengd).

Over de aanstaande doortrekking van de genoemde tramlijn Oedjoeng—Sepandjang van laatstgenoemde plaats tot Krian (p. m. 16 K.M.) wordt lager gehandeld sub 3°. (zie n°. XVII van het tabellarisch overzicht).

Lijn Djokjokarta—Brossot (24 K. M.) van de Nederlandsch-

Indische Spoorweg-Maatschappij. De juiste lengte van dezen op 21 Mei 1895 voor het publiek verkeer geopenden stoomtramweg bedraagt van het stations-emplacement Djokjo/Toegoe, zijnde het aansluitingspunt met den spoorweg Samarang—Vorstenlanden van dezelfde Maatschappij, tot aan het midden van het emplacement op het eindpunt Srandakan, 23^{412} K. M. Gedurende de $7^1/_3$ maand van 1895, dat de lijn in geregelde exploitatie was (van 15 Januari t/m 20 Mei had over het eerst voltooide gedeelte Djokjokarta - Paal Bapang reeds goederenvervoer plaats gehad), werd bruto ontvangen f 76 275, waaronder alleen wegens vervoer van ijl- en vrachtgoederen voor derden — in 't geheel 37 542 ton, waaronder 20 411 ton suiker van de drie aan den tramweg aangesloten fabrieken, — f 55 253. De exploitatiekosten bedroegen f 24 355, zijnde 31.9 pct. van de bruto ontvangst, zoodat een overschot bleef van f 51 920. Voor den bouw en de uitrusting van den stoomtramweg was tot ult. 1895 uitgegeven (het koersverschil inbegrepen) f 523 095, zijnde, gerekend over 24 kilometer baan, ongeveer f 21 796 per kilometer.

Volgens voorloopige opgaven werd gedurende het eerste semester van 1896 f 34 096 ontvangen.

3°. Vergunningen of aanvragen voor nieuwe stoomtramwegen.

De omstreeks medio 1896 nog niet aanvaarde vergunningen voor stoomtram-aanleg, zoomede de toen nog aanhangige aanvragen betreffende zoodanige verbindingen worden hieronder tabellarisch vermeld. (Voor zooveel omtrent die vergunningen of aanvragen mededeelingen van meer recenten datum konden worden verstrekt, is hiervan mede reeds gewag gemaakt.) In het onderstaand overzicht zal men echter niet aantreffen de vergunningen of aanvragen betreffende verschillende lijnen in de residentiën Batavia, Bantam en Preanger Regentschappen, waarop de aanvrager (de heer R. A. Eekhout), hetzij electriciteit, hetzij stoom als beweegkracht wenscht te bezigen. Over die lijnen wordt lager sub C gehandeld.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	BATAVIA.				
I.	Van de benedenstad Batavia naar Tangerang, met een zijtak van Djambatan Doea naar Paal Merah. V. W. VAN GOGH en L. H. C. COSTER; 21 Dec. 1892.	—	—	31 K.M.	Deze aanvrage, waarbij tevens werd uitgegaan van het denkbeeld eener eventueele latere verlenging van den tramweg tot Serang in de residentie Bantam (verg. het verslag van 1894, blz. 156), was in Maart 1893 voorloopig afgewezen, omdat aangaande de richting van een eventueelen staatsspoorweg van Batavia naar Bantam nog niets vaststond. Nu bij de wet van 15 Juli 1896 (zie blz. 143 hiervóór) besloten is tot aanleg van zoodanigen staatsspoorweg, welks hoofdlijn, aanvang nemende in de benedenstad Batavia, o. a. over Paal Merah loopt, terwijl een van Doeri uitgaande zijtak zich tot Tangerang uitstrekt, kan de aanvrage als vervallen worden beschouwd.
II.	Van Meester Cornelis langs den grooten postweg in de richting naar Buitenzorg. H. J. MEERTENS; 9 Sept. 1895.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Op deze aanvrage was medio 1896 nog niet beschikt.
	BATAVIA en BANTAM.				
III.	Van een nader aan te wijzen uitgangspunt ter hoofdplaats Batavia over den grooten postweg langs Tangerang, Tjikandi, Koppo en Tjiroeas naar de hoofdplaats Serang (residentie Bantam). P. C HUIJSER en H. K. MIJER; 14 Oct. 1895.	—	—	(Id.)	Vermits de adressanten niet overlegden de gegevens, die ingevolge art. 3 van Indisch Staatsblad 1893 n°. 191 vereischt worden ter beoordeeling van aanvragen tot aanleg en exploitatie van stoomtramwegen, kon het verzoek niet in behandeling worden genomen. Hiervan werd hun mededeeling gedaan bij gouvernementsbesluit dd. 18 December 1895 n°. 23.
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.				
IV.	Van Bandong naar de halte Tjimahi (spoorwijdte 0.60 M.) a) Firma MEIJER en VAN GOGH; 26 Aug. en 6 Sept. 1893.	—	—	$11^1/_4$ K.M.	Zooals in Januari 1894 aan de aanvragers was te kennen gegeven, wenschte de Indische Regeering hun verzoek in advies te houden, totdat omtrent de bouwplannen betreffende het militair kampement te Tjimahi zou zijn beslist. Sedert was een nader adres ontvangen, waarbij verzocht werd de vergunning te verleenen aan de firma MEIJER, VAN GOGH en CORES DE VRIES in liquidatie, als getreden in de rechten en verplichtingen van de sedert ontbonden firma MEIJER en VAN GOGH, en daar inmiddels omtrent de militaire werken te Tjimahi definitief is beslist, is de aanvrage nader in behandeling genomen.
	CHERIBON en SAMARANG.				
V en VI.	Zijtakken van de in aanleg zijnde lijn Cheribon-Samarang, en wel van het ontworpen station van dien stoomtramweg: a. te Cheribon naar de haven aldaar en langs de kaden en pakhuizen, en b te Samarang naar het westerboord van het havenkanaal aldaar en langs dat kanaal. SAMARANG-CHERIBON-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ; 19 Maart 1896.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Daar de ontworpen havenlijntjes op de beide eindpunten van het tracé niet konden beschouwd worden als te behooren tot de bij gouvernementsbesluit dd. 7 December 1893 n°. 1 (zie n°. 4978 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) verleende vergunning voor de lijn Samarang-Cheribon werd voor elk der beide lijntjes eene afzonderlijke vergunning aangevraagd. Medio 1896 was de daartoe betrekkelijke aanvrage nog in behandeling. (Bij de gouvernementsbesluiten dd. 11 Augustus 1896 nos. 15 en 14

a) Waar geen spoorwijdte wordt genoemd, heeft men te denken aan het normaalspoor van 1.067 M.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
					zijn de vergunningen verleend, in hoofdzaak op de voorwaarden voor de hoofdlijn vastgesteld, maar tevens onder toevoeging van verschillende speciale voorwaarden, waarbij o. a., voor zooveel Cheribon betreft, rekening is gehouden met den eventueelen aanleg van eene staatslijn ter verbinding van den Preanger-spoorweg met Cheribon en met de haven aldaar. Het voor de hoofdlijn gestorte waarborgkapitaal strekt ook voor de besproken zijtakken, welke gereed moeten zijn binnen 5 jaren na 19 Februari 1895, zijnde op dien datum de vergunning voor de hoofdlijn aanvaard. De vergunningen voor de zijtakken vervallen gelijktijdig met die voor de hoofdlijn.)
	TAGAL en BANJOEMAS.				
VII.	Van Balapoelang (eindpunt in Tagal van de lijn der vroegere Java-spoorweg-Maatschappij) over Margasari, Boemiajoe en Adjibarang naar Poerwokerto (residentie Banjoemas), in aansluiting aldaar aan den stoomtramweg der Serajoedal-Stoomtram-Maatschappij. SAMARANG-CHERIBON-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ; 15 Oct. en 26 Nov. 1895 en 4 Juli 1896.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Toen de Samarang–Cheribon–Stoomtram-Maatschappij zich voor deze verbinding aanmeldde bij hare adressen dd. 15 October en 26 November 1895 vroeg zij concessie voor een secundairen spoorweg, en zulks met gebruikmaking van het haar als eigenares van den secundairen spoorweg Tagal–Balapoelang krachtens de concessie voor die lijn toekomend recht van voorkeur op het maken van verlengingen en zijtakken. Nadat in verband hiermede een van andere zijde bij vernieuwing gedaan verzoek om voorrang van concessie voor een secundairen spoorweg Balapoelang-Poerwokerto, was komen te vervallen (verg. blz. 148), is in Indië de vraag gerezen of het niet tot vereenvoudiging zou leiden wanneer, ook in verband met den wensch der Maatschappij om, na daartoe verkregen vergunning, den secundairen spoorweg Tagal-Balapoelang als stoomtram te exploiteeren, de gevraagde concessie niet als secundaire spoorweg maar als tramweg werd verleend. In verband hiermede is de Samarang–Cheribon-Stoomtram–Maatschappij in de gelegenheid gesteld om hare concessie–aanvraag dd. 15 October/26 November 1895 te vervangen door eene aanvraag om vergunning voor een stoomtramweg. Bij adres dd 4 Juli 1896 is zoodanige aanvrage bij de Indische Regeering aanhangig gemaakt. Omtrent dit adres en de wijzigingen die, in verband met de gewenschte exploitatie als tramweg van den spoorweg Tagal-Balapoelang, in de vergunningsvoorwaarden voor den stoomtramweg Samarang-Cheribon zullen noodig zijn, is voor zoover bekend, het overleg in Indië nog niet afgeloopen.
	BAGELEN en KADOE.				
VIII.	Lijnen: *a*. in Bagelen, van de gewestelijke hoofdplaats Poerworedjo naar de districtshoofdplaats Poerwodadi; *b*. in Kadoe, van de gewestelijke hoofdplaats Magelang over Senagoeng, Kemiriredjo en Parakan naar Ngadiredjo. A. VERSTEEGH WZN.; 3 Maart 1896.	—	—	(Id.)	Aangezien de aanvraag slechts prioriteit voor de opgegeven lijnen beoogde, werd zij bij gouvernementsbesluit dd. 17 April 1896 n°. 21 afgewezen, op grond dat voor stoomtramwegen geen voorrang boven anderen wordt verleend.
IX.	Lijnen: *a*. in Bagelen, van Bringkelan (afdeeling Poerworedjo) over Poerworedjo en Kedongkebo naar de districtshoofdplaats Poerwodadi; *b*. in Kadoe, van Magelang over Temanggoeng, Kemiriredjo en Parakan naar Ngadiredjo. A. W. M. VERSTEEGH; 30 April 1896.	—	—	(Id.)	De aanvrage was niet voor behandeling vatbaar, vermits daarbij niet was inachtgenomen het bepaalde bij art. 2 en 3 van Indisch Staatsblad 1893 n°. 191 (gouvernementsbesluit dd. 21 Mei 1896 n°. 37).
	KADOE en DJOKJOKARTA.				
X.	Van de gewestelijke hoofdplaats Djokjokarta naar de gewestelijke hoofdplaats Magelang. NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ; 13 Febr. 1893.	14 Oct. 1895. n°. 7.	14 Oct. 1896.	45 K.M. (f 20 000).	De voorwaarden, waarop deze vergunning is verleend, zijn reeds in 't vorig verslag (blz. 172/173) vermeld. Nog in 1895 zijn de opnemingen ter voorbereiding van den aanleg aangevangen, zoowel van Djokjokarta als van Magelang uit. Ook de voorbereidende werkzaamheden voor de onteigeningen waren in 't laatst van 1895 reeds begonnen. De Maatschappij stelde zich voor om, zoodra de vergunning zou zijn aanvaard (hetgeen op 1 October 1896 heeft plaats gehad), onmiddellijk met den aanleg te beginnen.
	SOERAKARTA.				
XI.	Van het station van den staatsspoorweg Solo/Djebres over de aan den spoorweg Samarang-Vorstenlanden gelegen halte Poerwodadi (Poerwosari), Kartasoera en Kebondalem naar Boijolali,	—	—	30 K.M.	Dit verzoek, om den bestaanden en, voor zoover betreft het gedeelte Kartasoera-Boijolali, gedeeltelijk nog in aanleg zijnden Soloschen paardentramweg (zie lager blz. 156) te mogen wijzigen in een stoomtramweg, was omstreeks medio 1896 in Indië nog in behandeling.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	met zijtakken naar de suikerfabriek Kartasoera en naar de suikerfabriek Bangak. SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ; 17 Oct. 1895.				
	SAMARANG, REMBANG en SOERABAIJA.				
XII.	Van Goendih (aan de lijn Samarang-Vorstenlanden der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij) over Randoeblatoeng, Bodjonegoro, Lamongan en Tjermee naar de hoofdplaats Soerabaija. NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ; 22 Febr. 1896.	—	—	230 K.M.	Medio 1896 was deze aanvrage nog in behandeling. (Bij gouvernementsbesluit dd. 24 September 1896 nº. 1 is de gevraagde vergunning verleend, en wel tot ult. 1971, zijnde het tijdstip waarop de concessie voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden vervalt, met welken spoorweg de tramlijn, die zoowel voor personen- als goederenvervoer zal dienen, te Goendih zal moeten worden in aansluiting gebracht, zijnde de wijze, waarop te Soerabaija verbinding met den staatsspoorweg zal worden verkregen, aan latere regeling voorbehouden. Het waarborgkapitaal is bepaald op f 40 000 en de bouwtijd der lijn op hoogstens 8 jaren. Bij het bepalen van de richting van den tramweg moet rekening worden gehouden met de plannen tot aanleg van kanalen en leidingen ten behoeve van de bevloeiing en den waterafvoer in de Solo-vallei, en bij den aanleg van den tramweg moeten voor het doorlaten van bedoelde kanalen en leidingen de noodige kunstwerken van de zijde der tram-onderneming worden tot stand gebracht. Overigens is bij de vergunningsvoorwaarden gestipuleerd (eene verplichting die de Maatschappij ook voor hare spoorweg- en tramlijnen in 't algemeen wenscht op zich te nemen) dat in dienst zijnde beambten der justitie en politie, zoomede personen onder geleide van het openbaar gezag en hunne geleiders kosteloos vervoerd worden, mits de Maatschappij daartoe geen afzonderlijke rijtuigen behoeve te verstrekken. [1]) Omtrent eene met de Maatschappij getroffen regeling betreffende het aandeel dat de hierbedoelde tram-onderneming jaarlijks zal hebben te dragen in de kosten zoo hier te lande als in Indië der hoofdadministratie, zie blz. 146/147 hiervóór.)
	REMBANG.				
XIII.	Van de gewestelijke hoofdplaats Rembang over Blora naar Ploentoeran (hoofdplaats van het district Panolan). A. L. PETER; 7 Jan. 1896.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Medio 1896 was deze aanvrage nog in behandeling. (Bij gouvernementsbesluit dd. 26 Juli 1896 nº. 2 is echter de vergunning verleend; omtrent de vermoedelijke lengte dezer lijn, den toegestanen bouwtijd, enz. zijn nog geen opgaven hier te lande bekend.)
	MADIOEN.				
XIV.	Van de hoofdplaats Madioen naar Ponorogo. CH. VOÛTE; 17 Juli 1893.	4 Jan. 1894 nº. 7.	4 Jan. 1895, verlengd tot 4 Aug. 1895.	32 K.M. (f 10 000)	Deze vergunning is op 4 Augustus 1895 komen te vervallen. Wel had de aanvrager zich tijdig aangemeld om den termijn van aanvaarding met nog zes maanden verlengd te zien, echter tevens met verzoek om toekenning van rentegarantie à 2½ pct. 's jaars gedurende de eerste vijf jaren der exploitatie, maar dit tweeledig verzoek werd bij gouvernementsbesluit dd. 29 October 1895 nº. 25 afgewezen.
	KEDIRI en MADIOEN.				
XV.	Van het station der staatsspoorwegen Toeloeng Agoeng via Trenggalek naar Ponorogo, en tevens — bijaldien de sub XIV bedoelde vergunning mocht zijn vervallen — van laatstgenoemde plaats naar de hoofdplaats Madioen, in aansluiting met den staatsspoorweg aldaar. P. C. HUIJSER en H. K. MIJER; 25 Oct. 1895.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Afgewezen, aangezien de aanvraag niet voldeed aan de bij Indisch Staatsblad 1893 nº. 191 gestelde voorwaarden (gouvernementsbesluit dd. 18 December 1895 nº. 17).
	SOERABAIJA.				
XVI.	Van de hoofdplaats Soerabaija naar Grissee. C. M. A. DE RIJK; 4 April 1895.	11 Juni 1895 nº. 32.	11 Juni 1896 (zie laatste kolom.)	18 K.M. (f 7000)	Een verzoek om uitstel van de aanvaarding was medio 1896 in behandeling. (Bij gouvernementsbesluit dd. 4 Juli 1896 nº. 8 is één jaar uitstel verleend, derhalve tot 11 Juni 1897.)

[1]) Eene aanvulling in dien zin van de voorwaarden betreffende de nieuwe tramlijnen Djokjokarta—Brossot en Djokjokarta—Magelang der Maatschappij is in Indië in behandeling; wat hare beide spoorweglijnen betreft zie blz. 147 hiervóór.

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborg-kapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
XVII.	Van Sepandjang naar Krian. OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ; 5 Maart 1895.	19 Oct. 1895 n°. 6.	19 Oct. 1896	16 K.M. (f 4500)	Over de aan het verleenen van deze vergunning voorafgegane onderhandelingen is reeds gehandeld in 't vorig verslag (blz. 171). De hier bedoelde tramweg, die eene verlenging uitmaakt van de reeds door de Maatschappij geëxploiteerde lijn Oedjoeng-Sepandjang, zal, evenals deze laatste, uitsluitend voor personenvervoer mogen dienen, en de duur der vergunning is zoodanig geregeld dat zij afloopt tegelijk met de vergunning Oedjoeng-Sepandjang. (Door de Oost-Java Stoomtram-Maatschappij is onder dagteekening van 29 Augustus 1896 het vereischte waarborgkapitaal hier te lande gestort en de vergunning aanvaard. De tramweg, die te Krian aan den staatsspoorweg moet aansluiten, behoort gereed en in exploitatie te zijn gebracht binnen twee jaren na de aanvaarding.)
XVIII	Lijnen in aansluiting aan de bestaande lijnen der Oost-Java Stoomtram-Maatschappij, als: *a.* van Modjoagoeng (aan hare lijn Modjokerto-Ngoro) over Peterongan (halte van den staatsspoorweg naar Soerabaija) naar Djombang (eindpunt van de lijn der Kediri-Stoomtram-Maatschappij); *b.* van Krian (tot waar de lijn Oedjoeng-Sepandjang der Oost-Java Stoomtram-Maatschappij verlengd wordt) over Prambon (halte van den staatsspoorweg naar Soerabaija), Modjosari (aan de nog te aanvaarden lijn bedoeld sub XXI hierna) en Koetoredjo naar Delanggoe (zijnde dit eindpunt niet ver verwijderd van Dinoijo, waarheen de zijtak loopt van de reeds genoemde tramlijn Modjokerto-Ngoro). OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ; 18 Jan. 1896.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Bij gouvernementsbesluit dd. 21 Mei 1896 n°. 42 werd de aanvrage voor beide lijnen afgewezen. Tot deze beschikking werd de Indische Regeering geleid door de overweging dat de beoogde nieuwe verbindingen niet in die mate aan het algemeen belang zouden ten goede komen, dat dit voordeel zou kunnen opwegen tegen de ernstige afbreuk, welke de beoogde lijnen, ook wegens hare aansluiting aan reeds toegestane tramverbindingen, het vervoer op de Oosterlijnen der staatsspoorwegen dreigden aan te doen. De Maatschappij vroeg de beide lijnen aan met de bedoeling ze zoowel voor personen- als goederenvervoer te doen dienen.
XIX.	Van Djombang noordwaarts over Dolok, Kaboeh, Ngimbang en Bloeloeh naar Babat aan de Solo-rivier. W. TH. GOL; 15 Sept. 1895.	14 Mei 1896 n°. 14.	14 Mei 1897	64 K.M. (f 20 000)	De tramweg is bestemd voor het vervoer van personen en goederen en moet binnen drie jaren na den dag van aanvaarding der vergunning in exploitatie zijn gebracht. Bij de voorwaarden der vergunning is er rekening mede gehouden dat in de trambaan bruggen en doorlaten kunnen noodig zijn, met het oog op de tot het plan der bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei behoorende leidingen of nieuw te vormen of te verbreeden riviergedeelten, al zijn die werken tijdens den aanleg van de trambaan nog niet in uitvoering. Bij de goedkeuring der door den ondernemer aan te bieden definitieve lengteprofielen en plannen betreffende den tramweg zullen hem, met het oog daarop, omtrent de in de baan te maken bruggen en doorlaten de noodige aanwijzingen worden verstrekt.
	KEDIRI.				
XX.	Van de dessa Wates naar de dessa Bentje, op eerstgenoemde plaats aansluitende aan den zijtak Pesantren-Wates van de Kediri-Stoomtram-Maatschappij. L. M. TIJL; 15 Nov. 1895.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Daar deze tramlijn weinig zou kunnen uitwerken tot ontwikkeling van de te doorsnijden streek, terwijl het zich laat aanzien dat zij, als in de onmiddellijke nabijheid van de halte Garoem van den staatsspoorweg Blitar-Malang den spoorweg naderende, en daarmede nog over p. m. 2 K.M. tot het eindpunt Bentje evenwijdig loopende, in een belangrijk verkeersgebied der Oosterlijnen het spoorwegvervoer belangrijk zou benadeelen, niet het minst door hare aansluiting aan den in aanleg zijnden tramweg naar Djombang (zie blz. 149/150 hiervóór), werd de aanvrage afgewezen (gouvernementsbesluit dd. 18 Mei 1896 n°. 4).
	SOERABAIJA en PASOEROEAN.				
XXI.	Van Kalianjer over Bangil, Pandaän, Malikan en Modjosari naar Modjokerto, met een zijtak van Malikan naar Porrong. J. F. COLINET; 26 Juni 1895.	31 Dec. 1895 n°. 1.	31 Dec. 1896	60 K.M. (f 18 000)	Deze tramweg, bestemd voor het vervoer van personen en goederen, moet te Bangil, Porrong en Modjokerto aansluiten aan den staatsspoorweg, en binnen drie jaren na de aanvaarding gereed zijn. Duur der vergunning 99 jaren. (In November 1896 is de vergunning, onder voorbehoud van goedkeuring door de Indische Regeering, overgedragen op de toen opgerichte naamlooze vennootschap „Modjokerto-Stoomtram-Maatschappij" te 's-Gravenhage, welker statuten zijn opgenomen in de Staatscourant van 29/30 November.)
XXII.	Van Modjokerto over Modjosari naar Gempol, met een zijtak van Modjosari over Koetoredjo, Djatiredjo en Modjoagoeng naar Peterongan. P. C. HUIJSER en H. K. MIJER; 21 Oct. 1895.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Afgewezen om gelijke reden als hiervóór sub XV vermeld (gouvernementsbesluit dd. 31 December 1895 n°. 2).

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	PASOEROEAN.				
XXIII.	Van Malang over Gondanglegi naar Dampit, met zijtakken: *a.* Gondanglegi-Senggoro-Kepandjen (laatstgenoemde plaats aan den staatsspoorweg Malang-Blitar); *b.* Malang-Pendem-Karangplosso-Singosari (laatstgenoemde plaats aan den staatsspoorweg Malang-Bangil), en *c.* Malang-Wendit-Toempang, dezen laatsten zijtak, door eene noordelijke verbinding, via de staatsspoorweghalte Toempang (wel te onderscheiden van het eerstgenoemde Toempang), in verbinding te brengen met den zijtak sub *b.* J. ANDRÉ DE LA PORTE en J. W. POST; 10 Jan. 1893.	28 Mei 1894 nº. 2.	28 Mei 1895, verlengd eerst tot 28 Mei 1896 en nader tot 28 Nov. 1896.	103 K.M. (f 30 000)	De hiernevens genoemde aanvragers der lijn droegen, met goedkeuring van de Indische Regeering (gouvernementsbesluit dd. 15 April 1896 nº. 15), de door hen verkregen, maar nog niet aanvaarde vergunning over op mr. C. W. Baron VAN HEECKEREN, die vervolgens de hieruit voor hem voortvloeiende rechten en verplichtingen inbracht in de hier te lande tot stand gekomen Malang-Stoomtram-Maatschappij (zie de statuten dier vennootschap in de Staatscourant van 25 Juni 1896). Een verzoek om goedkeuring op die overdracht was medio 1896 nog in behandeling. (Sedert is die goedkeuring verleend bij gouvernementsbesluit dd. 19 Juli 1896 nº. 4, waarna bij akte van 8 Augustus de vergunning aanvaard en den 4den September hier te lande het waarborgkapitaal gestort is.)
XXIV.	Van Warongdowo naar de suikerfabriek Bekassi-Oost. Vrouwe W. A. H. VERLOOP, geb. FUCHTER; 8 Dec. 1894.	29 Aug. 1895 nº. 37.	29 Aug. 1896. (zie laatste kolom).	11 K.M. (f 3000)	De voorwaarden van vergunning zijn in overeenstemming met die voor den op blz. 149 hiervóór bedoelden stoomtramweg Pasoeroean-Warongdowo vastgesteld; verg. vorig verslag, blz. 172. (Bij gouvernementsbesluit dd. 15 September 1896 nº. 21 is voor de aanvaarding uitstel verleend tot 1 Maart 1897.)
XXV.	Van Warongdowo over Poerwosari naar de staatsspoorweghalte Sengon. M. C. VERLOOP; 24 Juni 1896.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Medio 1896 was deze aanvrage in behandeling. (Bij gouvernementsbesluit dd. 22 September 1896 nº. 18 is de vergunning — voor den tijd van 50 jaren — verleend, o. a. onder voorwaarde dat de lijn, die zoowel voor personen- als goederenvervoer zal dienen, te Warongdowo moet aansluiten aan den bestaanden stoomtramweg Pasoeroean-Warongdowo. De bouwtijd is op drie jaren en het te storten waarborgkapitaal op f 6000 bepaald.)
	MADURA.				
XXVI.	Van Kamal over Bangkallan naar Tandjoeng (beoosten Bangkallan). C. M. A. DE RIJK; 24 Juni 1894.	12 Oct. 1894 nº. 1.	12 Oct. 1895.	23 K.M. (f 8000)	Deze vergunning, welke vroeger aan F. W. DE RIJK was verleend, maar toen verviel door niet tijdige aanvaarding, moest ook nu om dezelfde reden worden vervallen verklaard. Wel meldde de aanvrager zich alsnog in December 1895 aan om verlenging van den toen reeds verstreken termijn van aanvaarding, doch dit verzoek werd bij gouvernementsbesluit dd. 20 Maart 1896 nº. 37 afgewezen.
XXVII.	Van Kamal over Bangkallan, Balega, Sampang en Pamakassan naar Sumanap. TH. J. VAN STOCKUM; 20 Nov. 1895.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Aangezien dit adres een verzoek om prioriteit bevatte, werd het bij gouvernementsbesluit van 2 Januari 1896 nº. 35 afgewezen, op grond dat voorrang op verzoeken van anderen voor stoomtramwegen niet wordt verleend.
	SUMATRA'S WESTKUST.				
XXVIII.	Stoomtramweg ter hoofdplaats Padang (spoorwijdte 0.75 M.). K. H. H. VAN BENNEKOM en Jhr. E. C. SIBERG; 7 Juni 1893.	11 Oct. 1893 nº. 6.	11 Oct. 1894, verlengd eerst tot 11 Oct. 1895 en nader tot 11 Oct. 1896.	(Id.) (f 5000)	Bij gouvernementsbesluit dd. 13 December 1895 nº. 33 werd goedgekeurd dat de rechten op deze, hoofdzakelijk voor personenvervoer verleende, vergunning waren overgedragen op de aanvraagster van de sub XXIX vermelde tramlijn, in verband waarmede, tegelijk met het verleenen van vergunning voor laatstbedoelde lijn (gouvernementsbesluit dd. 22 Januari 1896 nº. 12), enkele wijzigingen werden toegestaan in het tramnet zooals dit aanvankelijk voor de hoofdplaats Padang was ontworpen.
XXIX.	Van Padang naar Loeboe Kilangan (spoorwijdte 0.75 M.). H. FUCHTER, geb. BEREST, 4 Oct. 1895.	22 Jan. 1896 nº. 12.	22 Jan. 1897	10 K.M. (f 2500)	Evenals voor de sub XXVIII bedoelde lijnen te Padang is ook voor dezen tramweg, die zoowel voor personen- als voor goederenvervoer zal mogen dienen, de vergunning verleend voor 99 jaren. De aansluiting aan het tramnet te Padang moet plaats vinden bij het spoorwegstation aldaar. De lijn tot Loeboe Kilangan moet gereed zijn binnen drie jaren na den dag van aanvaarding der vergunning.
XXX.	Van de afdeelingshoofdplaats Priaman naar de halte Sitjintjin van den staatsspoorweg (spoorwijdte 0.75 M.). J. H. TEN HOET; 10 Febr. 1896.	14 Mei 1896 nº. 13.	14 Mei 1897	23 K.M. (f 5000)	Deze stoomtramweg, bestemd voor personen- en goederenvervoer, moet nabij de spoorweghalte Sitjintjin in verbinding worden gebracht met de aldaar gelegen marktplaats van dien naam, terwijl bij Soengei Doerian (over eene lengte van 300 M.) eene zijlijn moet worden aangelegd op den ouden, niet meer gebruikten transportweg naar Kajoetanam. De vergunning is verleend voor 99 jaren en de bouwtijd van den tramweg bepaald op drie jaren.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning verleend is.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte der lijn in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
XXXI.	Stoomtramweg op het eiland Lombok. C. J. M. PLEIJSIER en C. J. R. KROESEN; 21 Jan. 1895.	—	—	(Lengte niet opgegeven.)	Bij gouvernementsbesluit dd. 17 April 1895 n°. 19 werd het verzoek voor inwilliging niet vatbaar verklaard.
XXXII.	Tramverbindingen op het eiland Lombok. F. F. G. MUSCHTER; 1 Oct. 1895.	—	—	(Id.)	Als voren bij gouvernementsbesluit dd. 23 December 1895 n°. 22.

C. Electrische tramwegen.

Ten opzichte van de plannen van den heer R. A. EEKHOUT betreffende een uitgebreid electrisch tramwegnet in West-Java, ter lengte van globaal 600 K.M., bleek reeds uit het vorig verslag (blz. 174): 1°. dat genoemde aanvrager vergunning verkregen had voor de volgende electrische (dan wel stoom-) tramwegen: *a*. op de gewestelijke hoofdplaats Batavia; *b*. op de afdeelingshoofdplaats Buitenzorg; *c*. eene verbindingslijn van laatstgenoemde plaats met Sadjira in de afdeeling Lebak der residentie Bantam, loopende over Tjampea, Leuwiliang en Djasinga, met drie zijtakken, o. a. één over Semplak en Koeripan naar Tjampea, en *d*. eene lijn in de Preanger Regentschappen, van de gewestelijke hoofdplaats Bandong over Tjiparai en Madjalaija naar Tjitjalengka; 2°. dat afgewezen was *e*. zijne aanvraag voor eene lijn in de residentie Batavia, van Semplak over Paroeng, Kebaijoran en Paal Merah naar de hoofdplaats Batavia, aansluitende aan den sub *a* bedoelden tramweg, en 3°. dat nog in advies was gehouden *f*. zijne aanvraag (tevens o. a. betrekking hebbende tot het maken van los- en laadinrichtingen aan de Wijnkoopsbaai ter zuidkust van de Preanger Regentschappen) voor eene lijn van de halte Tjibadak der Preanger-lijn van de staatsspoorwegen naar Plaboean aan gemelde baai, en van daar langs de kust naar Tjisalak (lees: Tjisollok), mede aan de Wijnkoopsbaai, met een zijtak van Bodjong naar Parakan-lima.

Ten vervolge hierop is thans aan te teekenen dat omtrent de aanvraag sub *f* het Indisch Bestuur met de Regeering hier te lande in overleg is getreden, welk overleg nog niet is afgeloopen, en dat, krachtens voor 't eerst of bij vernieuwing verleend uitstel voor de aanvaarding, de heer EEKHOUT, voor zooveel tot dusver hier te lande gebleken is, de vergunningen nog in handen had of heeft: voor *a*. tot 31 October 1896 (gouvernementsbesluit dd. 21 October 1896 n°. 15), voor *b*. tot 30 Juni 1897 (gouvernementsbesluit dd. 9 Juni 1896 n°. 19), voor *c*. tot 20 September 1897 (gouvernementsbesluit dd. 22 Augustus 1896 n°. 18), en voor *d*. tot 31 Maart 1897 (gouvernementsbesluit dd. 21 October 1896 n°. 15); terwijl in beschikking op een nader verzoek betreffende de lijn *e*. door de Indische Regeering bij besluit dd. 20 November 1895 n°. 7 den aanvrager werd te kennen gegeven dat geen termen bestonden om terug te komen op hare vroegere weigering tot het verleenen van eene vergunning voor een tramweg in de bewuste richting. Het motief der afwijzing was hierin gelegen dat, waar de adressant reeds vergunning had voor een tramweg van Buitenzorg over Semplak naar Sadjira, door het toestaan ook van eene lijn Semplak-Batavia feitelijk eene tweede versnelde verbinding tusschen Batavia en Buitenzorg zou worden in het leven geroepen, waarvan de wenschelijkheid, met het oog op de tegenwoordige of in de naaste toekomst te verwachten verkeerstoestanden, door de Regeering niet kon erkend worden.

Tot completeering zijner plannen had de heer EEKHOUT verder nog vergunning gevraagd voor de volgende electrische (dan wel stoom-) tramwegen: *g*. van het reeds genoemde Tjisollok naar de Tjibareno op de grens der residentiën Preanger Regentschappen en Bantam; *h*. van het station Soekaboemi van den Preanger-spoorweg (West-Preanger) over Leuwiliang (residentie Batavia) naar Sagranten, met een zijtak van Leuwiliang naar het reeds genoemde Parakan-lima; *i*. van Batavia over Tangerang, Tjikandi en Serang naar Anjer (residentie Bantam), met een zijtak Pesing-Weltevreden en eene verbindingslijn over Djambatan-lima tusschen beide richtingen, en *k*. van Noord- naar Zuid-Bantam, namelijk van Serang over Pandeglang, Rangkasbetoeng, Lebak en Malemping naar de Tjibareno voornoemd, met een zijtak Lebak-Sadjira. Met betrekking tot deze aanvragen valt mede te deelen dat die sub *h*, betreffende eene lijn ter lengte van p. m. 50 K.M., is ingewilligd bij gouvernementsbesluit dd. 15 April 1896 n. 6, zoodat de vergunning te aanvaarden is vóór of op 15 April 1897, waartoe een waarborgkapitaal zal zijn te storten van f 15 000. Daarentegen werd op de aanvrage, sub *i* bedoeld, afwijzend beschikt bij gouvernementsbesluit dd. 11 December 1895 n°. 6, met het oog zoowel op de indertijd in advies gehouden aanvrage van andere zijde gedaan voor een stoomtramweg Batavia—Tangerang (zie sub I van het overzicht hiervóór), als op het ontworpen tracé voor een staatsspoorweg van Batavia naar Anjer (waartoe sedert — zie blz. 143 hiervóór — besloten is). Ten opzichte van de aanvragen sub *g* en *k*, waarvan de eerste geheel en de andere grootendeels verband houdt met de tevens door den heer EEKHOUT ontworpen (sub *f* genoemde) verbindingen naar en langs de Wijnkoopsbaai, waaromtrent een overleg met de Regeering hier te lande hangende is, werd bij gouvernementsbesluit dd. 18 Juni 1896 n°. 11 te kennen gegeven dat, voor zooveel de aanvraag sub *k* betrekking had tot de verbinding Serang—Pandeglang—Rangkasbetoeng—Lebak—Sadjira, daarop nader zou worden beschikt nadat omtrent den ontworpen staatsspoorweg Batavia—Anjer eene beslissing zou zijn gevallen, en dat op het overig deel dier aanvraag, namelijk de verbinding van Lebak met de Tjibareno, zoomede op de aanvraag sub *g* beschikt zou worden tegelijk met de te nemen beslissing omtrent de lijn sub *f*.

Aan den heer L. M. TIJL jr., die eveneens eene aanvraag deed voor een tramweg ter hoofdplaats Batavia, hetzij met electriciteit dan wel met stoom te exploiteeren, werd bij gouvernementsbesluit dd. 17 April 1896 n°. 13 medegedeeld dat, zoolang de hooger in de eerste plaats genoemde vergunning van den heer EEKHOUT niet is komen te vervallen, zijn verzoek niet in overweging kan worden genomen.

Over een plan van den heer J. L. VAN GENNEP betreffende eene electrische „Schwebebahn" naar en op de hoogvlakte van het Janggebergte in Bezoeki is reeds gehandeld op blz. 148/149 hiervóór.

D. Paardentramlijnen.

Solosche Tramweg-Maatschappij. De in het voorjaar van 1895 toegestane verlengingen van dezen paardentramweg (zie vorig verslag, blz. 174) waren op het einde des jaars gedeeltelijk nog in aanleg. Aangaande de uitkomsten der exploitatie op de reeds bestaande lijnen kwamen weder geen gegevens in.

Omtrent een van de zijde dezer onderneming gedaan verzoek om hare lijnen te mogen wijzigen in een stoomtramweg (zie blz. 152/153 hiervóór) is hier te lande van eene beslissing der Indische Regeering nog niet gebleken.

Vermits in de bij besluiten van den resident geregelde voorwaarden betreffende den aanleg en de exploitatie van dezen tramweg bepalingen voorkwamen, die hare plaats behoorden te vinden in eene politiekeur omtrent het gebruik van- en het publiek verkeer op en langs den tramweg, werd door den resident onder dagteekening van 9 October 1895 zoodanige keur vastgesteld, terwijl vervolgens, in verband daarmede, verschillende bepalingen der vergunningsvoorwaarden door hem werden ingetrokken (zie de Javasche Courant dd. 14 Februari 1896). Ook werd bij besluit van den resident dd. 23 Januari 1896 nog eene wijziging in de bedoelde vergunningsvoorwaarden gebracht, voor zooveel betreft de bevoegdheid der tramwegonderneming om ten behoeve van haren dienst een eigen telegraaf- of tele-

phoonverbinding langs de trambaan te maken (zie de Javasche Courant dd. 31 Januari 1896).

Aanvragen voor paardentramlijnen. Voor het aanvaarden der blijkens het vorig verslag (blz. 174) aan den heer J. H. L. E. van Meeverden verleende vergunning betreffende eene in de residentie Madioen aan te leggen paardentram van de staatsspoorweghalte Paron naar de afdeelingshoofdplaats Ngawi werd zes maanden uitstel verleend, derhalve tot 29 Juli 1896 (gouvernementsbesluit dd. 22 Januari 1896 n°. 26).

Een verzoek van den heer F. E. Karthaus dd. 30 April 1895 om vergunning voor het aanleggen en exploiteeren van eene paardentram, dan wel van eene tramverbinding met petroleummotoren, van de hoofdplaats Probolinggo over Kraksaän naar Bezoeki, in aansluiting met het havenhoofd te Probolinggo en met alle in het gebied van dezen tramweg gelegen suikerfabrieken, kwam, zooals het was liggende, te vervallen, toen eene inmiddels verleende vergunning voor een stoomtramweg van Probolinggo over Kraksaän naar Paiton kort daarop werd aanvaard (verg. blz. 149 hiervóór).

§ 2. *Stoomwezen.*

Blijkens de gespecificeerde opgaven in bijlage HH hierachter strekte zich het ingevolge het reglement in Indisch Staatsblad 1892 n°. 42, 1893 n°. 130 en 1894 n°. 229 uit te oefenen regeeringstoezicht op de bij particulieren in Nederlandsch-Indië in gebruik zijnde stoomketels, uitgezonderd de aan gemeld toezicht onttrokken stoomketels voor huiselijk gebruik of voor wetenschappelijke doeleinden, op ult. 1895 uit tot 2026 ketels (waaronder 270 scheepsketels), met een gezamenlijk verwarmingsoppervlak van 142 152 M², zijnde 83 ketels (waaronder 19 scheepsketels) meer dan bij het einde van 1894, toen 1943 ketels aanwezig waren, met een gezamenlijk verwarmingsoppervlak van 137 422 M². Onder deze cijfers zijn niet begregen de stoomketels behoorende tot de locomotieven van spoor- of tramwegdiensten voor algemeen verkeer, welke, ook wat het toezicht betreft, onder de bepalingen vallen van de algemeene reglementen voor genoemde diensten.

Aan het gebruik werden in 1895 onttrokken 86 ketels (waaronder 23 scheepsketels) met een verwarmingsoppervlak van 2919 M². Daarentegen werden in dienst gesteld 169 stoomketels (waaronder 42 scheepsketels) met een verwarmingsoppervlak van 7649 M². Van deze 169 ketels waren er vroeger reeds 46 in gebruik geweest; de overige 123 ketels (waaronder 29 scheepsketels) met een verwarmingsoppervlak van 6126 M². waren nieuw. Uit de volgende opgave blijkt waar die nieuwe ketels vervaardigd waren.

VERVAARDIGD IN:	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).
Nederland	7	760.28	4	303.10	11	1063.38
Nederlandsch-Indië	4	113.92	1	1.33	5	115.25
Groot-Brittannië	56	2280.02	8	109.87	64	2389.89
Britsch-Indië	2	19.97	13	164.09	15	184.06
Duitschland	16	1866.04	„	„	16	1866.04
Frankrijk	3	375.40	„	„	3	375.40
Amerika	6	105.68	„	„	6	105.68
(Onbekend)	„	„	3	26.37	3	26.37
Totaal	94	5521.31	29	604.76	123	6126.07

Verreweg het meerendeel van de stoomketels voor gebruik te land was in suikerfabrieken geplaatst, namelijk 1028 van de 1756 (dus ruim 58½ pct.), waarvan het verwarmingsoppervlak beliep 116 944 M², of ruim 90 pct. van het 129 091 M². uitmakende verwarmingsoppervlak van de 1756 ketels gezamenlijk.

Wegens vergoeding voor kosten van onderzoek en beproeving van ketels werd in 1895 ontvangen f 13 905, tegen f 18 100 in 1894.

IV. Post- en telegraafdienst en telephonie. [1])

§ 1. *Vereenigde post- en telegraafdienst.*

Het aantal der kantoren en hulpkantoren van den vereenigden dienst en dat der tot den dienst der staatsspoorwegen behoorende telegraafkantoren, die ten behoeve van het publiek voor het onderling verkeer en voor het verkeer met de kantoren van den post- en telegraafdienst zijn opengesteld, onderging in den loop van 1895 (zooals reeds gedeeltelijk op blz. 176 van het vorig verslag werd vermeld en zooals nog nader, voor zooveel noodig, uit § 4 van deze afdeeling zal blijken) de volgende wijzigingen.

De postkantoren te Edi en Telok Semawé (Atjeh en onderhoorigheden) en dat te Koepang (Timor en onderhoorigheden) werden opgeheven en vervangen door hulppostkantoren; daarentegen werden de hulppost- tevens telephoonkantoren te Blora (Rembang) en Poerwokerto (Banjoemas) tot post- en telegraafkantoren verheven. Te Ampenan op Lombok werd, ter vervanging van het ingevolge gouvernementsbesluit dd. 26 Juni 1894 n°. 19 aan de militaire expeditie naar gemeld eiland toegevoegd geweest zijnde veldpostkantoor, een postkantoor opgericht. Hulppostkantoren werden geopend te Maos (Banjoemas) en Moeara Enim (Palembang), ter eerstgenoemde plaats tegen gelijktijdige opheffing van het tijdelijk hulppostkantoor te Kroija. Te Mangoenredja (Preanger Regentschappen), waar een hulppostkantoor gevestigd is, werd, in aansluiting met het spoorwegtelegraafkantoor te Tassikmalaija (in hetzelfde gewest), een telephoonkantoor geopend. Daarentegen werd het telephoonkantoor te Loeboe Selasi (Sumatra's Westkust) opgeheven. Voorts werden, zooals nader blijken zal uit § 4 hieronder, van gouvernementswege 6 spoorwegtelegraafkantoren (met bestelhuizen) en vanwege een drietal particuliere maatschappijen (twee spoorwegmaatschappijen en eene stoomtrammaatschappij) 38 spoorwegtelegraaf- en 10 telephoonkantoren geopend. Het aantal der post-, telegraaf- of telephoonkantoren bedroeg dientengevolge op ult. 1895 393, zijnde 55 meer dan bij het einde van het voorafgegane jaar. Bedoelde 393 kantoren waren te verdeelen als volgt:

Omschrijving der kantoren.	Java en Madura.	Sumatra.	Borneo.	Celebes.	Andere eilanden.	Te zamen.
GOUVERNEMENTSKANTOREN.						
Post- tevens telegraafkantoren *a*)	79	27	„	1	1	108
Postkantoren	1	1	2	2	7	13
	80	28	2	3	8	121
Hulppostkantoren:						
tevens telephoonkantoren	18	3	„	„	„	21
tevens spoorwegtelegraafkantoren *b*)	18	2	„	„	„	20
zonder telephoon- of spoorwegtelegraafdienst	11	14	8	5	2	40
Overige spoorwegtelegraafkantoren *c*)						
met bestelhuizen	121	„	„	„	„	121
zonder postdienst *d*)	2	„	„	„	„	2
Overige telephoonkantoren	1	1	„	„	„	2
Totaal der gouvernementskantoren	251	48	10	8	10	327
PARTICULIERE KANTOREN.						
Spoorwegtelegraafkantoren *e*)	43	13	„	„	„	56
Telephoonkantoren *f*)	10	„	„	„	„	10
Algemeen totaal der kantoren op ult. 1895	304	61	10	8	10	393
De algemeene totaalcijfers waren op ult. 1894	250	61	10	8	9	33

a) In deze opgaaf is niet begrepen het telegraafkantoor te Tjipannas (Preanger Regentschappen), dat slechts geopend is tijdens het verblijf aldaar van den Gouverneur-Generaal; evenmin het hulptelegraafkantoor te Batavia (in de benedenstad), hetwelk door personeel van het post- tevens telegraafkantoor te Weltevreden (bovenstad van Batavia) wordt bediend.

b) Ofschoon onder de stations en halten van den Sumatra-spoorweg ook Kaijoe-

[1]) Van het laatst verschenen afzonderlijk verslag van den Indischen post- en telegraafdienst, betreffende het jaar 1894, is in Januari 1896 een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden.

Te beginnen met 1897 zal voorts jaarlijks vóór 1 Februari te Batavia van regeeringswege worden uitgegeven (zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 110) een „Post- en telegraafgids voor Nederlandsch-Indië", ingericht overeenkomstig de aanwijzingen van den hoofdinspecteur, chef van den vereenigden dienst.

tanam behoort, waar, evenals te Emmahaven en Solok, een hulppostkantoor gevestigd is, wordt dit niet bij de spoorwegtelegraafkantoren gerekend, omdat van de spoorwegtelegraaf op Sumatra slechts de stations te Emmahaven en Solok met het net van den post- en telegraafdienst in verbinding staan, en bij de overige stations en halten van dien spoorweg uitsluitend die telegrammen worden behandeld, welke hunne bestemming geheel langs de spoorwegtelegraaf kunnen bereiken.

c) Als spoorwegtelegraafkantoren zijn hier niet medegerekend de stations of halten der staatsspoorwegen op Java op plaatsen waar telegraafkantoren van den post- en telegraafdienst gevestigd zijn, noch die op Sumatra, welke slechts voor het onderling verkeer langs de spoorwegtelegraaf (zie het slot van noot *b*) zijn aangewezen.

d) Namelijk de halten Kalimas (Soerabaija) en Tjilatjap-haven.

e) Van de 43 particuliere telegraafkantoren op Java zijn er 26 van de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, 12 van de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij en 5 van de Samarang-Cheribon-Stoomtram-Maatschappij (vroeger van de Javaspoorweg-Maatschappij); de 13 op Sumatra zijn van de Deli-spoorweg-Maatschappij. Onder deze 56 kantoren zijn begrepen die te Batavia, Meester-Cornelis, Passar Senin (Weltevreden), Kemajoran (Weltevreden), Tagal, Samarang, Willem I (Ambarawa), Soerakarta, Klatten, Djokjokarta, Djokjokarta/Toegoe, Medan en Timbang Langkat (Bindjei), alwaar tevens *gouvernements*-telegraafkantoren gevestigd zijn.

f) Onder de 10 particuliere telephoonkantoren zijn begrepen die te Demak, Poerwodadi en Koedoes, waar gouvernements-telegraafkantoren gevestigd zijn.

Over de noodig geachte wijzigingen in de samenstelling en bezoldiging van het Europeesch personeel van den post- en telegraafdienst is uitvoerig gehandeld op blz. 9-11 der Memorie van Toelichting betreffende de Indische begrooting voor 1896. Nadat in Februari 1896 (Indisch Staatsblad n° 23) tot eene partieele herziening was overgegaan, is de nieuwe organisatie in Augustus 1896 (Indisch Staatsblad n° 162) definitief vastgesteld.

Onder de werking der oude formatie, dat is bij den aanvang van 1896, was het in dienst zijnde *Europeesch* personeel samengesteld als volgt: 1 hoofdinspecteur, chef van den dienst, 9 inspecteerende ambtenaren, 121 kantoorchefs, 169 commiezen, 40 adjunct-commiezen, 81 hulppostcommiezen, 72 klerken en 2 aan de werkplaats van den post- en telegraafdienst verbonden technici (één als chef van het atelier en de ander als instrumentmaker), in 't geheel 495 ambtenaren, d. i. 2 minder dan bij het begin van 1895.

Daar bij de hooger bedoelde nieuwe formatie (ook bij de reeds in Februari 1896 vastgestelde partieele regeling) ingevoerd zijn de betrekkingen van hoofdcommies en lijnopzichter (voor het lijntoezicht hadden de inspecteerende telegraafambtenaren tot nog toe enkel de beschikking over inlandsche lijnwachters), moesten omtrent de dienstverhouding, enz., van dit personeel de noodige voorschriften worden opgenomen in de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „Algemeene bepalingen omtrent het beheer van den gouvernements-post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië". De hiertoe vereischte aanvulling der bewuste bepalingen kwam tot stand bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 24.

In 1895 hadden geen examens voor den rang van commies der 3de, noch voor dien der 2de klasse plaats. Van de 17 commiezen der 3de klasse, 4 adjunct-commiezen en 7 klerken, die wegens vóór 1895 afgelegd voldoend examen voor bevordering in aanmerking kwamen, werden in den loop van dat jaar 11 commiezen der 3de klasse, de 4 adjunct-commiezen en 6 klerken tot een hoogeren rang bevorderd.

Van de *inlandsche* klerken bij het hoofdbureau en de kantoren van den post- en telegraafdienst, wier aantal op ult. 1894 73 bedroeg (verdeeld over 32 kantoren), werden er in den loop van 1895 15 op verzoek of wegens ongeschiktheid ontslagen. Daarentegen werden er 12 — waaronder 4 zoons van districtshoofden in de Minahassa — aangesteld, zoodat het totaal bij het einde des jaars was gedaald tot 70 (verdeeld over 35 kantoren). Het verdere *inlandsche* personeel van den vereenigden dienst bestond bij den aanvang van 1896 in het geheel uit 1070 personen (waaronder 50 postiljons met eigen paarden), tegen 1092 personen bij het begin van 1895.

Met betrekking tot de in de eerste maanden van 1896 tot stand gekomen uitbreidingen of wijzigingen van den dienst kan voorloopig worden gemeld dat het hulppostkantoor te Lawang (Pasoeroean) op 1 April 1896 tot post- tevens telegraafkantoor werd verheven (Indisch Staatsblad 1895 n°. 224), en dat te Kepandjen (in hetzelfde gewest) een hulppostkantoor zou worden opgericht (Indisch Staatsblad 1896 n°. 83).

De geldelijke uitkomsten van den post- en telegraafdienst (daaronder ook de ontvangsten en uitgaven van de in § 3 te bespreken paardenposterij) waren over de laatste drie jaren, waarvan de gegevens volledig bekend zijn (hetgeen over 1895 vooralsnog niet het geval is), als volgt:

	1892.		1893. *a*)		1894.	
Ontvangsten.						
Brievenpost (zie overigens de specificatie op blz. 162)	f 1 016 639		f 1 044 967		f 1 124 906	
Binnenlandsche paardenpost (zie als voren op blz. 163)	2 939		2 511		2 106	
Telegraphie (zie als voren op blz. 165)	708 290		673 742		702 969	
Toevallige baten (meerendeels opbrengst van verkocht materieel)	3 538		*4 302		21 761	
Aandeel in de opbrengst van particuliere telephoonverbindingen	14 792		15 953		17 604	
		f 1 746 198		f*1 741 475		f 1 869 346
Memorieposten: Porten van dienstbrieven *b*)	f 273 590		f 325 896		f 341 638	
Memorieposten: Verstrekkingen van postpaarden aan dienstreizigers	236 581		*153 356		111 750	
Memorieposten: Binnenlandsche regeeringstelegrammen	107 070		88 293		138 926	
		617 241		*567 545		592 314
Totaal der ontvangsten		f 2 363 439		f*2 309 020		f 2 461 660
Uitgaven.						
Traktementen, enz. van het personeel (daaronder ook huishuur-indemniteit der kantoorchefs).	f 1 170 970		f 1 197 300		f 1 198 742	
Reis- en verblijfkosten, zoomede bureau- en lokaalbehoeften	67 577		69 924		73 273	
Aanschaffing, onderhoud, enz. van materieel	144 348		*110 735		79 701	
Kosten vallende op de overbrenging van brievenmalen, zoowel binnen als buiten Nederlandsch-Indië; verrekeningen met de Nederlandsche en vreemde postadministratiën	351 420		*c*) *370 017		437 395 *d*)	
Onderhoud, herstelling en uitbreiding van telegraaflijnen	862 967 *e*)		53 295		107 269 *f*)	
Uitgaven voor de binnenlandsche paardenposterij	179 418		163 573		127 320	
Onderhoud en vernieuwing van gebouwen voor den post- en telegraafdienst	13 331		14 119		11 796	
Totaal der uitgaven		2 790 031		1 978 963		2 035 496
Nadeelig verschil		f *g*) 426 592		. . . .		. . . .
Voordeelig verschil		. . . .		f *330 057		f 426 164

a) De sommen, waarbij een * geplaatst is, zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

b) De porten van dienstbrieven zijn bij raming ingevuld, welke raming uit den aard der zaak slechts op globale berekeningen berust. Voor een gedeelte der dienstbrieven is daarbij een lager dan het gewone tarief (namelijk dat der documenten) tot grondslag genomen. De ingevulde bedragen zouden aanmerkelijk hooger zijn indien *alle* dienstbrieven voor het volle briefport waren in rekening gebracht, wat slechts voor 1/3 deel van hun aantal en voor 1/9 deel van het gezamenlijk gewicht geschied is.

c) Hieronder f 7415 voor den met 1 April 1893 ingevoerden pakketpostdienst.

d) Hieronder f 20 412 voor den pakketpostdienst.

e) Hieronder f 763 459 voor het leveren en leggen van een kabel met toebehooren voor de telegraphische verbinding tusschen Olehleh (Atjeh) en Laboean Deli (Oostkust van Sumatra), en f 31 924 wegens herstellingskosten van bedoelden kabel, zoomede van dien in Straat Soenda (zie blz. 170 van het verslag van 1893).

f) Hieronder f 49 750 voor de herstelling en verlegging van den Straat Soenda-kabel.

g) Laat men de kosten ad f 763 459 der nieuwe kabelverbinding, in noot *e* bedoeld, buiten beschouwing, dan verandert het deficit ad f 426 592 in een voordeelig verschil van f 336 867.

§ 2. *Brievenposterij.*

Correspondentie met Nederland en vreemde landen. In 1895 werden door de stoomschepen der Maatschappij „Nederland" 52 reizen (26 uit- en 26 thuisreizen) en door die der „Rotterdamsche Lloyd" 51 reizen (26 uit- en 25 thuisreizen) volbracht, welke in aanmerking kwamen voor betaling volgens de in Juni 1893 in werking getreden postcontracten (Nederlandsch Staatsblad 1893 n°. 59, Indisch Staatsblad n°. 133). Van deze 103 reizen vielen er 25 van de „Nederland" (10 uit- en 15 thuisreizen) en eveneens 25 van de „Rotterdamsche Lloyd" (11 uit- en 14 thuisreizen) onder het bepaalde bij art. 11 der contracten (betaling van f 2400 per reis). De overige 53 reizen, in versnelden dienst volbracht, namelijk 16 uit- en 11 thuisreizen van de „Nederland" en 15 uit- en 11 thuisreizen van de „Rotterdamsche Lloyd", vielen onder de bij art. 12 bepaalde verhoogde betaling van f 4000 per reis. Dienstengevolge zou, voor het vervoer van brievenmalen in 1895, aan de Maatschappij „Nederland" te betalen zijn geweest f 168 000 en aan de „Rotterdamsche Lloyd" f 164 000, of te zamen f 332 000. Wegens boeten werd echter ingehouden respectievelijk f 6140 en f 1590, zoodat de eene Maatschappij f 161 860 en de andere f 162 410 ontving, of te zamen f 324 270, waarvan de helft ten laste kwam van de Indische postadministratie. Over 1894, in welk jaar elke der beide Maatschappijen 52 reizen deed (à f 2400 per reis), ontving de „Nederland" f 124 800 en de „Rotterdamsche Lloyd" (na aftrekking van f 1337 boeten) f 123 463, zoodat toen in het geheel f 248 263 (of f 76 007 minder dan in 1895) betaald werd, waarvan eveneens de helft ten laste van de Indische posterij kwam.

Afgescheiden van deze betalingen werd nog aan de Nederlandsche administratie en — door hare tusschenkomst — aan vreemde postadministratiën, bij afrekening voor het brievenvervoer, per saldo uitgekeerd over 1894 f 94 607 en over 1895 f 68 028. Met inbegrip van de betalingen aan beide bovenbedoelde Maatschappijen, waren dus de uitgaven, welke voor de buitenlandsche brievenmalen ten laste der Indische postadministratie kwamen, in 1894 f 218 738 en in 1895 f 230 163.

In de wijze van verzending door de Indische uitwisselingskantoren van de correspondentie voor het buitenland kwamen de volgende veranderingen. De in April 1894 ingevoerde postverzending van het kantoor te Tandjong Priok (Batavia) aan dat te Marseille met de stoomschepen der „Rotterdamsche Lloyd" (zie vorig verslag, blz. 177) werd veranderd in eene verzending aan het spoorwegpostkantoor Marseille-Lyon. In het verkeer met Duitsch Nieuw-Guinea door middel van de paketbooten der „Nord-Deutsche Lloyd" trad, behalve het kantoor te Friedrich-Wilhelmshafen, ook dat te Stephansort als uitwisselingskantoor voor de brievenmalen van het kantoor te Weltevreden op. Aan het kantoor te Soerabaija werden dezelfde postverzendingen naar Australië per „Queensland Royal Mail Line" opgedragen als voor het kantoor te Weltevreden zijn voorgeschreven, terwijl, ingeval de stoomschepen der genoemde Maatschappij de haven van Samarang aandoen, ook het kantoor aldaar aan de bedoelde postsluitingen deelneemt.

De wijze, waarop de brievenmalen uit het buitenland in Indië werden aangebracht, onderging eveneens enkele veranderingen. Voor de kantoren te Weltevreden, Samarang en Soerabaija verviel de brievenmaal per Duitsche paketbooten van het spoorwegpostkantoor Amsterdam-Antwerpen. Als uitwisselingskantoor voor de per „Queensland Royal Mail Line" aangebrachte brievenmalen werd het kantoor te Soerabaija vervangen door dat te Weltevreden. Voorts werd, in verband met het tot stand komen van de spoorverbinding tusschen Oost- en West-Java, het aantal der Nederlandsch-Indische uitwisselingskantoren met één (het spoorwegpostkantoor Batavia-Soerabaija) vermeerderd en de verdeeling der correspondentie over de verschillende uitwisselingskantoren gewijzigd.

Algemeene Postvereeniging. Het gebied der Algemeene Postvereeniging onderging eenige uitbreiding door de toetreding op 1 December 1895 van het onder Britsch protectoraat staande sultanaat Zanzibar en van de Britsche bezittingen in Oost-Afrika. Het internationale reglement ter uitvoering van het Algemeen Postverdrag werd slechts gewijzigd ten aanzien van de maatstaven voor de berekening der porto's in Perzië, Britsch Noord-Borneo, Laboean en Britsch-Honduras.

Het aandeel van Nederlandsch-Indië in de gemeenschappelijke kosten van het internationale bureel te Bern der Algemeene Postvereeniging bedroeg over 1895, met inbegrip van de kosten voor het leveren van eenige door dat bureel uitgegeven officieele bescheiden, frs. 3343 (tegen frs. 2190 in 1894).

Postwisselverkeer met Nederland en andere landen. Blijkens de uit Indië ontvangen opgaven (die voor 1895 nog van voorloopigen aard zijn) werd aldaar gestort, ter overmaking naar Nederland en andere landen, in 1894 f 1 550 827 en in 1895 f 1 513 121, terwijl in elk dier jaren in omgekeerde richting werd overgemaakt, volgens de in Indië uitbetaalde postwissels, respectievelijk f 185 204 en f 203 526.

Eene opgaaf van het aantal der postwissels en de daarmede uit en naar Indië overgemaakte geldswaardige bedragen over de laatste drie jaren volgt hieronder.

Jaren.	Aantal.	Bedrag.
1893	34 152	f 1 611 023
1894	37 515	1 736 031
1895	39 519	1 716 647
Totaal	111 186	f 5 063 701

Hiervan werden uit Indië verzonden:

naar Nederland	82 701	postwissels, ad	f 3 788 738
„ andere landen	17 120	„ „	715 855
te zamen uit Indië	99 821	„ „	f 4 504 593

Daarentegen werden in omgekeerde richting slechts overgemaakt:

uit Nederland	9 364	postwissels, ad	f 466 210
„ andere landen	2 001	„ „	92 898
te zamen naar Indië	11 365	„ „	f 559 108

Uit deze opgaven blijkt dat in gemeld driejarig tijdvak f 3 945 485 (of gemiddeld f 1 315 162 per jaar) méér uit Indië dan naar Indië werd overgemaakt. Over de bedoelde jaren vindt men omtrent het buitenlandsch postwisselverkeer van Indië gespecificeerde opgaven in de bijlage JJ hierachter.

Voor de opening van een postwisseldienst tusschen Nederlandsch-Indië en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werden maatregelen getroffen bij gouvernementsbesluit dd. 18 Augustus 1896 n°. 13 (Indisch Staatsblad n°. 154). Deze dienst, die door middel van advieslijsten transito Nederland plaats vindt, werd in Amerika op 1 September en in Indië op 1 October 1896 geopend. Het maximum-bedrag voor iederen postwissel is bepaald op f 125 voor de verzendingen naar Indië en op 50 dollar voor die naar Amerika. Het in Indië te heffen recht is op 1½ % (f 0,15 per f 10) bepaald, en de maatstaf van herleiding op f 2,54 = 1 dollar.

Voor de geldverzendingen uit Indië naar de overige landen, waarmede een postwisseldienst onderhouden wordt, bleven de in 1893 aangenomen koersen en maatstaven van herleiding (zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 154, gewijzigd bij n°. 289 van dat jaar) onveranderd.

Aan de Fransche buitenlandsche postkantoren, met welke in Indië een postwisseldienst wordt onderhouden, werd in het begin van 1896 het kantoor aan de Dardanellen (Aziatisch-Turkije) toegevoegd.

Invordering van gelden in het buitenlandsch postverkeer. Uit de volgende opgaaf van de ter invordering ontvangen quitanties blijkt in welke mate door de landen, die met Nederlandsch-Indië een incasseeringsdienst onderhouden — in welker aantal sedert 1893 (zie het verslag van 1894, blz. 162) geen verandering kwam — gedurende 1895 van dien dienst werd gebruik gemaakt. [1])

[1]) In Indië nemen dezelfde kantoren aan dezen incasseeringsdienst deel, die voor den binnenlandschen dienst der invordering van gelden zijn aangewezen. Van de uit Indië naar vreemde landen ter invordering gezonden quitanties kan geen aanteekening worden gehouden, omdat die verzending rechtstreeks (onder aangeteekend couvert) door den afzender aan de kantoren van invordering plaats vindt.

LANDEN van-waar quitanties ter invordering outvangen werden.	Ter invordering aangeboden quitanties.		Betaalde quitanties.		Onbetaald gebleven quitanties.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Nederland	1664	f 46 241	1100	f 25 511	564	f 20 730
Belgie.	24	751	18	360	6	391
Frankrijk	8	130	6	74	2	56
Duitschland	10	526	5	270	5	256
Totaal . . .	1706	f 47 648	1129	f 26 215	577	f 21 433

Posterijen in Indië. De bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 110 aan de eigenaren of beheerders van particuliere landerijen en van landelijke ondernemingen in Nederlandsch-Indië, voor zoover zij op die landerijen of ondernemingen gevestigd zijn, toegekende vrijdom van briefport voor hunne correspondentie met de betrokken hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur omtrent aangelegenheden 's lands dienst betreffende (zie vorig verslag, blz. 178) is, met intrekking van genoemd Staatsblad, bij dat van 1895 n°. 151 uitgestrekt tot de bedoelde correspondentie met al de betrokken ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. Voorts werd bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 135, met uitbreiding van den bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 129 verleenden vrijdom van port voor de correspondentie tusschen den hoofdagent in Indië der Koninklijke Paketvaart Maatschappij en alle civiele en militaire autoriteiten, dergelijke vrijdom ook toegestaan voor de briefwisseling tusschen de agenten dier Maatschappij te Batavia en alle plaatselijke civiele en militaire autoriteiten aldaar, zoomede tusschen de agenten der Maatschappij te Samarang, Soerabaija, Padang, Olehleh en Makasser en de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur, den marine-stationscommandant, de gewestelijke en plaatselijke militaire commandanten en intendanten en de beheerders van gouvernementsmagazijnen op gemelde plaatsen.

Over de verandering, in 1895 en gedurende een deel van 1896 in het aantal en de categorieën der kantoren voor den postdienst, is reeds gehandeld op blz. 157 hiervóór. De bevoegdheid zoowel tot het behandelen van aangeteekende stukken als tot het afgeven en uitbetalen van binnenlandsche postwissels, welke reeds was uitgestrekt tot 54 hulppostkantoren, werd in 1895 nader verleend aan 6 bestaande hulppostkantoren (Porrong, Prambon, Sragen, Walikoekoen, Magettan en Trenggalek) en aan 5 nieuw geopende hulppostkantoren (Maos, Edi, Telok Semawé, Moeara Enim en Koepang). Door de verheffing van de hulppost- tevens telephoonkantoren Blora en Poerwokerto tot post- tevens telegraafkantoren en de opheffing van het tijdelijk hulppostkantoor te Kroija verviel echter die bevoegdheid voor 3 hulppostkantoren, zoodat bij het einde van 1895 62 van de 81 hulppostkantoren deze dubbele bevoegdheid bezaten. (Een van de 19 overige hulppostkantoren, dat te Soekoredjo in de residentie Samarang, bezit alleen de eerstgenoemde bevoegdheid.)

Gelegenheid om door middel van den postdienst gelden op quitanties in het binnenlandsch verkeer te doen invorderen, bestond bij het einde van 1895 bij 121 kantoren, namelijk bij die welke tot eene hoogere klasse dan de hulppostkantoren behooren, dat zijn de postkantoren en de post- tevens telegraafkantoren. Uit de volgende opgaaf blijkt in welke mate het publiek in de laatste drie jaren van deze gelegenheid gebruik maakte.

JAREN.	Ter invordering aangeboden quitanties.		Betaalde quitanties.		Onbetaald gebleven quitanties.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
1893	61 412	f 697 792	44 796	f 463 483	16 616	f 234 309
1894 *a)*	79 388	925 916	59 249	631 471	20 139	294 445
1895 *a)*	80 560	956 972	59 146	651 441	21 414	305 531
Totaal . .	221 360	f 2 580 680	163 191	f 1 746 395	58 169	f 834 285

a) De cijfers van 1894 zijn ontleend aan verbeterde opgaven; die over 1895 zijn van voorloopigen aard.

In de regeling van het brievenvervoer in en tusschen de verschillende gewesten kwamen in 1895 eenige wijzigingen, doordien op Java enkele diensten, die per kar met postiljon met eigen paard of per postiljon met eigen paard werden verricht, werden vervangen door diensten per spoortrein, per tram of per kar met één paard, en op Sumatra het vervoer te water werd uitgebreid, tegen inkrimping van dat over land.

Zondert men de over zee onderhouden wordende postlijnen [1]) uit, en evenzeer de lager te bespreken districtspost op Java en Madura, dan bedraagt de totale lengte der voor het brievenvervoer met verschillende middelen — ten deele bij uitbesteding (verg. bijlage LL van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1896, deel I) — bediende lijnen, volgens de opgaven van ult. 1895, 11 553 K.M. (3970 K.M. op Java en Madura en 7583 K.M. in de buitenbezittingen), welke lijnen bediend werden als volgt:

over	1480	en	295	K.M.	per spoortrein;
„	257	„	5	„	„ tramdienst;
„	350		—	„	„ kar met 2 paarden; *a)*
„	1056	„	165	„	„ „ „ 1 paard; *a)*
„	185		—	„	„ „ „ postiljon met eigen paard;
„	426		—	„	„ postiljon met eigen paard;
„	216	„	4088	„	„ postlooper;
„	—		367	„	„ pikolpaard; *b)*
„	—		2042	„	„ postprauw; *c)*
„	—		621	„	met heerendienstplichtigen (op Banka en Billiton).
Totalen	3970	en	7583	K.M.	*d)*

a) Deze ritten zijn allen uitbesteed, uitgenomen slechts wat betreft 95 van de opgegeven 1056 K.M.

b) Dit vervoer is over 293 K.M. (op Sumatra) uitbesteed.

c) Ook dit vervoer is voor eenige trajecten uitbesteed, namelijk voor 472 K.M. op Sumatra en 479 K.M. op Borneo. Het totaal van 2042 K.M. is niet geheel volledig, daar van enkele trajecten de afstanden niet kunnen worden opgegeven.

d) De 7583 K.M. op de buitenbezittingen zijn verdeeld als volgt: Sumatra 4038, Banka en Billiton 621, Borneo 1854 en Celebes 1070 K.M.

De dienst op de hiervóór bedoelde lijnen werd respectievelijk op Java en Madura en op de buitenbezittingen uitgeoefend als volgt:

eens of meermalen daags	over	2621	en	261	K.M.
zesmaal per week	„	1057		—	
driemaal „ „	„	292	„	563	„
tweemaal „ „	„	—		2140	„
eens „ „	„	—		2957	„
drie-, twee- of eenmaal 's maands		—		1662	„
Totalen als boven		3970	en	7583	K.M.

Evenals vroeger bleef het vervoer van de post op de gewestelijke hoofdplaatsen Samarang, Soerabaija, Soerakarta, Probolinggo en Padang, zoomede te Ambarawa (Samarang) aan aannemers opgedragen.

De op Java en Madura (uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta) bestaande zoogenaamde districtspost, aanvankelijk enkel bestemd geweest voor de geregelde uitwisseling van dienstbrieven tusschen de in het gewest bescheiden ambtenaren, is sedert 1892/1893 (zie het verslag van 1892, blz. 158, en n°. 4801 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) tevens dienstbaar gemaakt aan een geregeld postverkeer voor het publiek. In verband daarmede zijn op plaatsen, waar post- of hulppostkantoren zijn gevestigd, deze met het ontvangen en verzenden van de stukken der districtspost belast en op de overige stations der districtspost bestelhuizen opengesteld, onder beheer van plaatselijke (inlandsche) ambtenaren, aan wie de verzameling en doorzending zoowel van particuliere als van dienststukken ambtshalve is opgedragen, terwijl zij de ontvangen stukken ter beschikking van de geadresseerden houden en een kleinen voorraad der meest gebruikelijke frankeerzegels ten dienste van het publiek voorhanden hebben. Bij het einde van

[1]) In de bediening van eenige daarvan wordt afzonderlijk bij uitbesteding voorzien, zooals tusschen Soerabaija en Kamal (Madura) en tusschen Amboina, Saparoea en de zuid- en noordkust van Ceram. Overigens is bij het contract voor de bediening van de paketvaart in den Nederlandsch-Indischen Archipel (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4569, art. XI), en bij dat met den aannemer voor het onderhouden van geregelde stoomvaartverbindingen in de Westerafdeeling van Borneo (verg. het verslag van 1894, bijlage T) kosteloos vervoer van de brievenpost bedongen.

1895 telde men op Java en Madura 1063 dergelijke bestelhuizen van de districtspost, zijnde 1 meer dan op ult. 1894. De uitgaven ten behoeve van de districtspost, welke bestreden worden uit de opbrengst van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen (verg. bijlage P van dit verslag) en dan ook niet begrepen zijn in het op blz. 158 hiervóór opgenomen overzicht der uitgaven van den post- en telegraafdienst, beliepen in 1895 f 86 361, tegen f 92 372 (verbeterde opgaaf) in 1894.

Het aantal der door den ambulanten (of spoorweg-) postdienst op Java bediende bestelhuizen — op zoodanige stations en halten der staatsspoorwegen (uitgenomen de halten Kalimas en Tjilatjap-haven) waar geen post- of hulppostkantoor is gevestigd — vermeerderde in 1895 van 115 tot 121 in verband met de openstelling voor het verkeer van het eerste gedeelte van den staatsspoorweg Probolinggo—Panaroekan (verg. lager blz. 163).

Definitieve voorstellen omtrent de invoering van eene Indische postspaarbank (zie vorig verslag, blz 179) werden in het voorjaar van 1896 hier te lande ontvangen. Tot de verwezenlijking van die voorstellen zal eerst kunnen worden overgegaan nadat omtrent deze aangelegenheid door de Wetgevende Macht in beginsel zal zijn beslist door goedkeuring van de voor de oprichting der gouvernements-postspaarbank bij de ontwerp-begrooting voor 1897 uitgetrokken memorieposten.

Pakketpost. (*Binnenlandsch verkeer.*) Met 1 April 1896 is deze dienst belangrijk uitgebreid. Blijkens Indisch Staatsblad 1896 n°. 30 zijn toen namelijk in het pakketpostverkeer opgenomen de verschillende trajecten in een tiental gewesten van Java en een zevental gewesten der buitenbezittingen, waarlangs de postdienst per postbode, per postiljon of per postprauw onderhouden wordt. Echter zijn ten opzichte van den pakketpostdienst per postbode of per postiljon, met wijziging voor zooveel noodig — zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 29 — van het pakketpostreglement van 1892, de maxima van gewicht, inhoud en lengte der pakketten lager gesteld, en is, met het oog op de mogelijkheid dat niet alle pakketten in eens kunnen vervoerd worden, de beperking gemaakt dat het vervoer geschiedt voor zoover de beschikbare middelen daartoe voldoende zijn. Voor het pakkettenvervoer per postbode of per postiljon geldt hetzelfde tarief als bij verzending per postkar, en voor het pakkettenvervoer per postprauw het voor verzending per spoorweg of stoomtram aangenomen tarief.

In Juli 1896 (Indisch Staatsblad n°. 134) is in de regeling van het pakkettenvervoer nader wijziging gebracht, doordien op het tot dusver per postkar bediende traject Probolinggo—Loemadjang vervoer per staatsspoorweg daarvoor in de plaats is kunnen worden gesteld, en op den postiljonrit Soerabaija—Boijolali voortaan voor het pakkettenvervoer wordt gebruik gemaakt van de particuliere paardentram tusschen beide plaatsen.

Overigens werden in April 1896 (Indisch Staatsblad n°. 84) de algemeene bepalingen ter uitvoering van het reglement voor den pakketpostdienst nog in dier voege gewijzigd, dat daaruit vervielen de modellen van adreskaarten en andere formulieren, en zulks met de bedoeling om de voorschriften dienaangaande voortaan te doen uitgaan van den hoofdinspecteur, chef van den post- en telegraafdienst.

Het aantal der voor den binnenlandschen pakketpostdienst opengestelde plaatsen werd in 1895 van 277 op 297 gebracht.

Uit het volgende overzicht blijkt in welke mate sedert de openstelling van dezen dienst (1 April 1893) tot ult. 1895 daarvan door het publiek werd gebruik gemaakt.

JAREN.	Aantal verzonden pakketten:				Bruto ontvangst:		Betaalde vervoerkosten, schadevergoeding, enz.	Netto opbrengst:	
	van hoogstens 1 K.G.	van meer dan 1 tot 3 K.G.	van meer dan 3 tot 5 K.G.	in 't geheel.	in 't geheel.	gemiddeld per pakket.		in 't geheel.	gemiddeld per pakket.
1893. (April/Dec.)	15 832	8 865	3 410	28 107	f16 708	f 0,59	f 4 748	f11 960	f 0,42 a)
1894	33 400	21 730	8 944	64 074	37 361	b) 0,58	10 883	26 478	0,41
1895.	42 580	27 505	11 903	81 988	50 299	0,61	13 420	36 879	0,45

a) In het staatje op blz. 179 van het vorig verslag is hiervoor ten onrechte f 0,58 opgegeven.

b) Als voren f 0,42.

Pakketpost. (*Buitenlandsch verkeer.*) In het verdrag aangaande dezen dienst, noch in het uitvoeringsreglement werd sedert het vorige verslag wijziging gebracht.

Voor het vervoer van postpakketten in 1895 met de stoomschepen der Maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd", op grond van de overeenkomsten van 1893 (bijlage LL van het verslag van 1894), werd aan eerstbedoelde Maatschappij betaald f 8800 en aan de andere f 7880, to zamen alzoo f 16 680, waarvan f 3120 ten laste van de Indische postadministratie. Daarentegen werd, bij de afrekeningen met de Nederlandsche en andere administratiën, ontvangen een bedrag van f 12 581, zoodat per saldo ten bate van de Indische posterij kwam eene som van f 9461. In 1894, toen aan beide Maatschappijen te zamen f 14 080 werd betaald, waarvan f 2790 ten laste van de Indische posterij, werd bij voormelde afrekeningen f 9806 ontvangen, zoodat over dat jaar het batig saldo f 7016 bedroeg.

Het aantal der voor den buitenlandschen pakketpostdienst aangewezen kantoren en hulpkantoren werd in 1895 van 145 op 160 gebracht.

Uit de volgende opgaaf, welke over 1893 en 1894 verbeterde cijfers bevat en over 1895 op voorloopige gegevens berust, blijkt welk gebruik ván dezen dienst werd gemaakt.

JAREN.	Landen van bestemming of herkomst	Aantal pakketten:				Van het totaal der in het opgegeven tijdvak behandelde pakketten werden:		Geheven frankeerloon der verzonden en aandeel in het frankeerloon der ontvangen pakketten (bruto ontvangsten):		Betaalde vervoerkosten. a)	Netto opbrengst:	
		van hoogstens 1 K.G.	van meer dan 1 tot 3 K.G.	van meer dan 3 tot 5 K.G.	in 't geheel.	uit Indië verzonden.	in Indië ontvangen.	in 't geheel.	per pakket.		in 't geheel.	per pakket.
1893. Oct./Dec.	naar Nederland b)	208	197	124	529	660	5518	f 3 999	f 0,65	f 773	f 3226	f 0,52
	„ andere landen b)				131							
	uit Nederland c)	809	1348	2529	4686							
	„ andere landen c)				832							
1894.	naar Nederland	1507	1647	1257	4411	5361	21 645	19 926	0,74	9521	10 405	0.39
	„ andere landen				950							
	uit Nederland	3156	5696	9273	18 125							
	„ andere landen				3520							
1895.	naar Nederland	1946	1995	1661	5602	6829	27 666	20 436	0,77	10 676	15 760	0,46
	„ andere landen				1227							
	uit Nederland	3801	7306	11 931	23 038							
	„ andere landen				4628							

a) Onder de kosten van vervoer zijn begrepen de aandeelen der Nederlandsche en vreemde postadministratiën in de in Indië geheven porten.

b) Met de verzendingen uit Indië werd eerst op 1 November 1893 begonnen.

c) De verzendingen naar Indië namen reeds in October 1893 een aanvang.

Statistiek. In het volgend staatje (nader uitgewerkt in de reeds hiervóór aangehaalde bijlage JJ) vindt men een verkort overzicht, over de laatste drie jaren, van de voornaamste uitkomsten zoowel van het binnen- als van het buitenlandsch postverkeer in Nederlandsch-Indië.

OMSCHRIJVING.	1893.	1894. *a*)	1895. *a*)
1°. BRIEVEN, DRUKWERKEN, ENZ. *b*)	Aantal.	Aantal.	Aantal.
a. **Binnenlandsch verkeer.**			
Portbetalende brieven	4 397 835	4 580 767	5 163 340
Dienstbrieven	1 629 481	1 708 190	1 922 024
Totaal der brieven	6 027 316	6 288 957	7 085 364
Drukwerken	4 601 587	5 059 476	5 421 130
Monsters	53 842	57 674	70 356
Documenten	26 124	32 375	33 176
Totaal der drukwerken, enz.	4 681 553	5 149 525	5 524 662
Totaal der brieven, drukwerken, enz.	10 708 869	11 438 482	12 610 026
b. **Buitenlandsch verkeer.**			
Ontvangen brieven	637 088	733 778	836 817
Verzonden brieven	592 450	641 804	639 660
Totaal der brieven	1 229 538	1 375 582	1 476 477
Ontvangen en verzonden drukwerken	*c*) 1 569 208	*c*) 1 627 200	1 770 762
" " " monsters	48 375	49 381	95 659
" " " documenten	9 958	9 215	13 048
Totaal der drukwerken, enz.	1 627 541	1 685 796	1 879 469
Totaal der brieven, drukwerken, enz.	*d*) 2 957 079	*d*) 3 061 378	3 355 946
2°. VERKOCHTE BRIEFKAARTEN (zie noot *b*).			
Enkele briefkaarten	1 459 774	1 572 769	1 675 473
Dubbele "	12 308	10 633	10 633
Totaal der verkochte briefkaarten	1 472 082	1 583 402	1 686 106
3°. AANGETEEKENDE STUKKEN. (Reeds onder de voorgaande opgaven begrepen.)			
Binnenlandsch verkeer	473 311	507 559	619 268
Buitenlandsch "	136 007	149 597	158 083
Te zamen	609 318	657 156	777 351
4°. REBUTEN.			
Onbestelbare brieven	10 512	11 529	9 871
Geweigerde brieven en onafgehaalde poste-restante-brieven	35 447	36 154	37 102
Totaal der rebuten	45 959	47 683	46 973
5°. POSTWISSELS EN QUITANTIES.			
Binnenlandsche postwissels	166 777	179 646	183 538
Buitenlandsche "	34 152	37 515	39 519
Totaal der postwissels	200 929	217 161	223 057
Quitanties ter invordering *e*)	61 412	79 388	80 560
Postwissels en quitanties te zamen	262 341	296 549	303 617
	Bedrag.	Bedrag.	Bedrag.
Binnenlandsche postwissels	f 6 313 062	f 6 686 752	f 6 905 679
Buitenlandsche "	1 611 023	1 736 031	1 716 647
Postwissels	f 7 924 085	f 8 422 783	f 8 622 326
Quitanties	697 792	925 916	956 972
Postwissels en quitanties te zamen	f 8 621 877	f 9 348 699	f 9 579 298
6°. ONTVANGSTEN. *f*)			
Wegens verkochte frankeerzegels	f 818 986	f 885 029	f 942 782
" " briefomslagen	21 476	18 332	16 033
" " briefkaarten	75 806	81 438	86 699
" " formulieren	910	1 392	1 581
Te zamen	f 917 238	f 986 191	f 1 047 095

OMSCHRIJVING.	1893.	1894. *a*)	1895. *a*)
Per transport	f 917 238	f 986 191	f 1 047 095
Porten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken *g*)	40 820	43 027	43 478
Recht op afgegeven binnen- en buitenlandsche postwissels	86 480	92 213	96 035
Verschillende ontvangsten *h*)	429	3 475	2 554
Totaal der ontvangsten	f 1 044 967	f 1 124 906	f 1 189 162

a) De cijfers over 1894 zijn verbeterd; die over 1895 zijn nog van voorloopigen aard.

b) Van het aantal der in het binnen- en buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen briefkaarten wordt geen aanteekening gehouden; het debiet wordt sub 2°. en de opbrengst sub 6°. vermeld.

c) De cijfers nopens het in 1893 en 1894 in het buitenlandsch verkeer ontvangen en verzonden aantal drukwerken zijn belangrijk lager dan daarvoor in 't vorig verslag is opgegeven, doordien bij de herleiding van gewicht tot (vermoedelijk) aantal (over 1895 niet meer noodig geweest omdat men toen tot telling is overgegaan) de tot dusver aangenomen fictie van gemiddeld 40 gram per drukwerk (= 25 stuks in één kilogram) te laag is gebleken. Het thans over 1893 en 1894 uitgetrokken (fictieve) *aantal* is berekend naar den maatstaf van gemiddeld 125 gram per drukwerk (= 8 stuks in één kilogram).

d) Zie de voorgaande noot.

e) Enkel in het binnenlandsch verkeer. Over den incasseeringsdienst met Nederland en vreemde landen zie blz. 159/160 hiervóór.

f) Namelijk de gewone ontvangsten der brievenposterij. De ontvangsten wegens opruiming van materieel en afgekeurde trekdieren zijn hieronder niet begrepen. Deze ontvangsten leverden in 1893 f 4302, in 1894 f 21 761 en in 1895 f 1881 op.

g) Het geldswaardig bedrag der verbruikte *port*zegels is over 1893 met f 13 016, over 1894 met f 13 187 en over 1895 met f 13 454 verminderd wegens afgeschreven porten van onbestelbare, geweigerde en aan een nader adres verzonden niet- of ontoereikend gefrankeerde brieven en andere stukken.

h) Wegens „teruggegeven kosten" is over 1893 in mindering gebracht f 390, over 1894 f 3 en over 1895 f 2,50.

Voor zooveel van de in het binnen- en buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen poststukken wordt aanteekening gehouden (d. i. alleen uitgenomen de briefkaarten waarvan enkel het debiet en niet de verzending wordt geboekt), nam in 1895 de correspondentie weder toe; alleen maakten hierop eene uitzondering de in het buitenlandsch verkeer *verzonden* brieven, welker aantal eene geringe vermindering onderging. Ook de *verkoop* van briefkaarten nam weder toe. De statistiek betreffende den postwisseldienst wijst over 1895 mede hoogere cijfers aan dan over 1894, uitgenomen alleen wat betreft het in het buitenlandsch verkeer overgemaakt bedrag: gemiddeld per postwissel f 43,44, tegen f 46,27 in 1894. In het binnenlandsch verkeer klom dit gemiddelde van f 37,22 (verbeterd cijfer) tot f 37,62. Eveneens was er vooruitgang, zoo in aantal als in bedrag, wat betreft de door den postdienst ter invordering ontvangen quitanties: het gemiddelde bedrag per quitantie, in 1894 volgens verbeterde opgaven f 11,66, kwam in 1895 op f 11,88 te staan.

Met de toeneming van het verkeer op postgebied houdt eene hoogere opbrengst verband, en de ontvangsten te dier zake over 1895 toonen dan ook eene vermeerdering aan van ruim f 64 000 tegenover het cijfer van 1894 en van ruim f 144 000 tegenover dat van 1893.

§ 3. *Paardenposterij.*

Langs de binnenwegen van sommige gewesten op Java onderhoudt het Gouvernement eene eigen paardenposterij, waarover het toezicht bij de residenten berust, behoudens wat betreft de geldelijke administratie, welke onder contrôle staat van den post- en telegraafdienst. Komt het verstrekken van postpaarden vanzelf te vervallen op trajecten waar stoomverbindingen tot stand komen, bovendien tracht het Gouvernement dezen dienst van lieverlede in te krimpen door, waar mogelijk, in het leveren van bespanningen aan gouvernementsreizigers door particulieren te doen voorzien ingevolge contracten van aanbesteding. Evenals sedert medio 1894 in drie andere gewesten is daartoe met 1 Januari 1895 ook gelegenheid gevonden voor de residentiën Bantam en Pekalongan. Overigens werd in 't laatst van 1895 in de Preanger Regentschappen het traject Tassikmalaija—Manondjaija—Bandjar opgeheven en een nieuw traject ingesteld van Tjiandjoer over Patjet naar Tjimatjan. De verschillende wegen, die door de binnenlandsche paardenposterij bediend worden, vindt men opgegeven in bijlage KK van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1896, deel I.

In verband met de inkrimping van den dienst werd in 1895 (volgens voorloopige gegevens) voor de binnenlandsche paardenposterij uitgegeven f 81 982, tegen (volgens verbeterde opgaven) f 163 573 in 1893 en f 127 320 in 1894, terwijl de ontvangsten (de verstrekkingen aan dienstreizigers in rekening brengende als gold het betalende reizigers) in de jaren 1893, 1894 en 1895 achtereenvolgens beliepen f 155 866, f 113 856, f 84 526. In 1895 liet dus deze dienst nog een klein overschot (f 2544), tegen een nadeelig verschil van f 7707 in 1893 (toen nog gedurende het 1ste kwartaal het oude, hoogere tarief gold; verg. Koloniaal Verslag van 1893, blz. 170) en van f 13 464 in 1894.

De opgegeven ontvangsten zijn te specificeeren als volgt:

JAREN.	Aantal verstrekkingen:			Ontvangsten:		
	aan dienst-reizigers.	aan andere reizigers	Te zamen.	wegens verstrekkingen aan dienstreizigers (fictieve ontvangsten).	wegens verstrekking aan andere reizigers.	Te zamen.
1893.	8 040	106	8 146	f 153 355	f 2 511	f 155 866
1894.	6 961	119	7 080	111 750	2 106	113 856
1895.	5 039	87	5 126	82 950	1 576	84 526

Per gewest beliepen de uitgaven in 1895 als volgt:

	Voor onderhoud.	Voor voeding der paarden.	Te zamen.
in Krawang	f 2 676	f 1 486	f 4 162
in de Preanger Regentschappen	7 904	3 603	11 507
„ Cheribon	13 066	5 136	18 202
„ Samarang	6 174	3 273	9 447
„ Japara	6 399	4 563	10 962
„ Rembang	8 423	7 353	15 776
„ Madioen.	8 052	3 874	11 926
Totalen . . .	f 52 694	f 29 288	f 81 982

De uitgaven voor de voeding der paarden (m. a. w voor het leveren van gras) worden bestreden uit de opbrengst van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen; verg. bijlage P hierachter, waarin echter voor een der zeven gewesten een lager cijfer wordt opgegeven.

§ 4. *Telegrafen en telephonen.*

Van de veranderingen gedurende 1895 en de eerste maanden van 1896 gebracht in het aantal der kantoren van de gouvernements-telegraaf en in dat der gouvernements-telephoonkantoren is reeds in algemeenen zin mededeeling gedaan in § 1 van deze afdeeling (zie blz. 157 hiervóór). Daaruit blijkt, voor zooveel het jaar 1895 betreft, dat telegraafkantoren werden geopend te Blora in Rembang (20 Februari) en Poerwokerto in Banjoemas (1 December), zoodat het aantal der gouvernements-telegraafkantoren met 2 vermeerderde en in totaal van 106 tot 108 steeg (76 op Java, 3 op Madura, 27 op Sumatra, 1 op Celebes en 1 op Bali). Onder de 76 kantoren op Java zijn niet medegerekend het hulp-telegraafkantoor te Batavia (in de benedenstad), als behoorende tot het kantoor Weltevreden, noch ook het slechts af en toe in werking zijnde telegraafkantoor te Tjipannas (Preanger Regentschappen).

Het aantal der gouvernements-telephoonkantoren verminderde in 1895 op Java en Madura van 20 tot 19 en op Sumatra van 5 tot 4. De telephoondienst werd namelijk opgeheven: behalve te Blora en Poerwokerto, waar — zooals gezegd — telegraafkantoren werden geopend, te Loeboe Selasi ter Sumatra's Westkust (1 Augustus), terwijl daartegenover slechts stond de opening van een telephoonkantoor te Mangoenredja in de Preanger Regentschappen (15 Januari).

Als een gevolg van het gereed komen van het gedeelte Probolinggo-Klakah der staatsspoorwegen op Java werden op 6 plaatsen in de residentie Probolinggo (te Djati, Djorongan, Klakah, Letjes, Malassan en Ranoejoso) spoorwegtelegraafkantoren geopend (1 Juli), terwijl, door de openstelling voor het publiek verkeer van de spoorwegtelegraaf der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij (lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I) op 1 Juni en van die der Bataviasche Oosterspoorweg Maatschappij op 1 December, het aantal der *particuliere* spoorwegtelegraafkantoren op Java met 38 toenam. In 't geheel waren dientengevolge op ult°. 1895 voor het publiek verkeer opengesteld 199 spoorwegtelegraafkantoren, hierbij niet gerekend de stations en halten der staatsspoorwegen op Java op plaatsen waar kantoren van de gouvernements-telegraaf zijn gevestigd, noch die telegraafkantoren van den Sumatra-spoorweg, welke slechts voor het onderling verkeer langs de spoorwegtelegraaf zijn aangewezen (verg. noot *b* van het staatje op blz. 157 hiervóór). Van de bedoelde 199 spoorwegtelegraafkantoren telde men er op Java 184 en op Sumatra 15 (waaronder respectievelijk 43 en 13 voor het publiek verkeer opengestelde *particuliere* spoorwegtelegraafkantoren). Door de openstelling van de stations der Samarang-Joana-Stoomtram-Maatschappij als kantoren voor den publieken telephoondienst werd het aantal der telephoonkantoren met 10 (8 in Januari, 1 in Augustus en 1 in September 1895) uitgebreid. Zoowel over deze particuliere telephoonkantoren als over de hiervóór bedoelde particuliere spoorwegtelegraafkantoren wordt nader gehandeld op blz. 165/166.

Ter verzending door tusschenkomst van de te Pinang en Singapore gevestigde kantoren der „Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company" (verg. vorig verslag, blz. 181) werden in 1895 bij een viertal kantoren van den postdienst in de buitenbezittingen aangeboden 40 telegrammen (5 minder dan in 1894), namelijk te Tandjong Pinang (Riouw) 24, te Tandjong Pandan (Billiton) 3, te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) 12 en te Menado 1.

Van de gelegenheid om telegrammen uit Sumatra naar andere eilanden van Nederlandsch-Indië, of omgekeerd van een dier eilanden naar Sumatra, over de buitenlandsche verbinding (d. i. via Pinang en Singapore) te verzenden, tegen een tarief van 50 cents per woord (zie het verslag van 1891, blz. 171 172), werd in 1895 voor slechts 78 telegrammen gebruik gemaakt. In 1893 beliep dit getal 410 en in 1894 1389.

Storingen op de telegraafkabels tusschen Java en Bali (van Landangan, nabij Sitoebondo in Bezoeki, naar Singaradja), tusschen Bali en Celebes (van Singaradja naar Makasser), tusschen Java en Madura (van Semamboeng, nabij Grissee, naar Tadjoengan, nabij Bangkallan) en tusschen Java en Sumatra (van Anjer door Straat Soenda naar Kalianda) hadden in 1895 niet plaats; langs den vijfden binnenlandschen kabel, namelijk dien tusschen Olehleh (Atjeh) en Belawan nabij Laboean Deli (Oostkust van Sumatra) was echter de gemeenschap van 23 tot 27 December verbroken. Het voornemen bestaat om de onderzeesche verbindingen in Nederlandsch-Indië uit te breiden door in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden een kabel te leggen van de Sabang-baai op het eiland Weh (waar sedert kort een kolen-etablissement met aanlegsteigers is tot stand gekomen) naar Olehleh, en in de residentie Bali en Lombok een kabel van Singaradja op Bali naar Ampenan op Lombok. Zoowel Poeloe Weh als Ampenan zullen daardoor aan het wereldtelegraafnet worden aangesloten. Voor de verwezenlijking van deze plannen zijn bij het ontwerp der Indische begrooting voor 1897 fondsen uitgetrokken.

De opgaven van ult. 1895 omtrent de lengte van het gouvernements-telegraaf- (en telephoon-) net in Nederlandsch-Indië wijzen op 8344 K.M. lijn en 12 331 K.M. draad, zijnde 93 K.M. lijn minder en 20 K.M. draad meer dan op ult. 1894. Deze verschillen betroffen uitsluitend de lijnen te land, zooals nader blijkt uit het volgende overzicht en daarbij behoorende aanteekeningen.

		Lengte der lijnen (in K.M.).		Lengte der draden (in K.M.).	
		Ult. 1894.	Ult. 1895.	Ult. 1894.	Ult. 1895
Landlijnen	Java	3951.12	a) 3932 20	7523.08	c) 7625.02
	Madura	168.08	168.08	231.38	231.38
	Sumatra	2865.61	b) 2791.22	3065.58	d) 2983.24
	Te zamen . . .	6984.81	6891.50	10 820.04	10 839.64
Kabels	Java-Madura	4.33	4.33	4.33	4.33
	Java Sumatra	63.25	63.25	63 25	63.25
	Java-Bali e	151.13	151.13	181.16	181 16
	Bali-Celebes e)	696.12	696 12	704.94	704.94
	Belawan-Olehleh e) . .	537.40	537.40	537.40	537.40
	Te zamen . . .	1452.23	1452.23	1491.08	1491.08
	Totalen	8437.04	8343.73	12 311.12	12 330.72

a) De vermindering met 18.92 K.M. is voor 3.91 K.M. het gevolg van het opruimen van den telephoondraad tusschen Poerwokerto en Banjoemas en voor 15 01 K.M. van verbeterde afstandsopgaven en kleine lijnverleggingen.

b) De vermindering met 74.39 K.M. is toe te schrijven aan het opruimen van den telephoondraad tusschen Loeboe Selasi en Solok (27 52 K.M.) en aan verbeterde afstandsopgaven (49.48 K.M.), waartegenover door enkele lijnverleggingen eene vermeerdering met 2.61 K.M. kwam

c) De vermeerdering met 101.94 K.M. is ontstaan door het bijspannen van een telegraafdraad tusschen Buitenzorg en Bandong (156.93 K.M.), waartegenover 54.99

K.M. draad verviel door het opruimen van den in noot *a* genoemden telephoondraad tusschen Poerwokerto en B[illegible] (2[illegible] K.M.), enkele lijnverleggingen (1.30 K.M.) en verbeterde afstandsopgaven (24.42 K.M.).

d) De vermindering met 82.34 K.M. is het gevolg van het opruimen van den in noot *b* genoemden telephoondraad tusschen Solok en Loeboe Selasi (27.52 K.M.), van enkele lijnverleggingen (4.20 K.M.) en van verbeterde afstandsopgaven (50.62 K.M.)

e) Met inbegrip van de ondergrondsgeleidingen. Ten behoeve van de kabels Java-Bali en Bali-Celebes bestaan deze (respectievelijk te Landangan en te Makasser) uit vier draden.

Op de zes kabels der reeds genoemde Engelsche telegraafmaatschappij, die Java en Sumatra met Singapore, Pinang en Australië verbinden en eene gezamenlijke lengte hebben van 8856 K.M., werden in den loop van 1895 de volgende storingen ondervonden: op den kabel tusschen Batavia en Singapore van 16 tot 20 December; op den eenen kabel van Banjoewangi naar Port Darwin van 22 Februari tot 19 Maart, op den anderen van 27 Mei tot 10 Juni en van 21 Augustus tot 25 November, en op den kabel van Medan naar Pinang van 27 tot 28 Februari, van 20 tot 21 en van 23 tot 24 Augustus.

Het binnenlandsch telegraafverkeer (de regeeringstelegrammen niet medegerekend) bracht f 549 231 en het buitenlandsch verkeer (netto) f 210 439 op, dat is respectievelijk f 9913 en f 46 789 meer dan in 1894, en respectievelijk f 41 775 en f 44 153 meer dan in 1893, zoodat het gezamenlijk verkeer in opbrengst f 56 702 vooruitging tegenover 1894, en f 85 928 tegenover 1893.

In het binnenlandsch verkeer nam het aantal der telegrammen af, maar in meerdere mate verminderde het aantal der woorden. Er werden namelijk verzonden 362 158 telegrammen, uitmakende 4 442 354 woorden, zijnde 27 893 telegrammen en 402 862 woorden minder dan in 1894 en 14 414 telegrammen en 143 994 woorden minder dan in 1893, zoodat het gemiddeld aantal der woorden van elk telegram, dat 12.18 in 1893 bedroeg en tot 12.42 in 1894 gestegen was, in 1895 tot 12.27 terugging. Evenwel bleef de gemiddelde opbrengst steeds stijgende. Zij bedroeg toch f 1,35 in 1893, f 1,38 in 1894 en f 1,51 in 1895 per telegram en achtereenvolgens f $0,11^{06}$, f $0,11^{13}$ en f $0,12^{36}$ per woord; hetgeen wijst op eene geleidelijke toeneming van het verkeer op grootere afstanden, waarvoor het tarief hooger is dan op korte afstanden.

Naar gelang van de telegraafkringen bedroeg in 1893 en 1894 (over 1895 is zoodanige specificatie nog niet ontvangen) het aantal der telegrammen en woorden als volgt:

	Telegrammen.		Woorden.	
	1893.	1894.	1893.	1894.
1ste kring.	115 636	115 053	1 297 049	1 302 410
2de „	157 750	166 554	1 898 566	1 986 355
3de „	90 360	95 338	1 237 548	1 400 905
4de „	12 800	13 071	152 920	155 177
5de „	26	35	265	369
Te zamen . .	376 572	390 051	4 586 348	4 845 216

Wat het buitenlandsch verkeer betreft, bleef het aantal uit Nederlandsch-Indië afkomstige of daarheen bestemde telegrammen vrij wel stationnair: tegen 66 988 in 1893 en 70 990 in 1894, beliep het in 1895 70 154; doch het aantal doorgezonden (of transit) telegrammen nam aanmerkelijk toe: van 89 742 in 1893 en 89 065 in 1894, klom het in 1895 tot 121 365. Het gemiddeld woordental was voor de eerstbedoelde telegrammen 8.01 in 1893, 7.84 in 1894 en 7.78 in 1895, terwijl dit gemiddelde voor de doorgezonden telegrammen achtereenvolgens 15.52, 14.76 en 16.23 bedroeg.

Van de gelegenheid om in het verkeer van Indië met Nederland, Groot-Britannië en de Straits-Settlements tegen verminderd tarief telegrammen voor de dagbladpers te verzenden (waartoe tot dusver in Indië voor verzendingen naar Nederland 5 vergunningen zijn verleend — 4 te Batavia en 1 te Samarang — en in Nederland voor verzendingen naar Indië 8 vergunningen: 2 te Amsterdam, 2 te Rotterdam en 4 te 's-Gravenhage), werd, wat de verzendingen uit Indië betreft, in 1895 gebruik gemaakt voor 51 telegrammen, bevattende 606 woorden, tegen 110 telegrammen met 2719 woorden in 1894, en, wat de verzendingen naar Indië aangaat, voor 1039 telegrammen met 20 783 woorden, tegen 790 telegrammen met 13 462 woorden in 1894.

Sedert de opgaven in 't vorig verslag, die reeds over een gedeelte van 1895 liepen, bleef het aantal der tot het internationale telegraafverdrag van St. Petersburg van 22 Juli 1875 (zie Nederlandsch Staatsblad 1875 n°. 112 en Indisch Staatsblad 1876 n°. 256) toegetreden telegraaf-administratiën onveranderd 45 bedragen, terwijl door de samensmelting van de „Compagnie française du Télégraphe de Paris à New-York" en de „Société française des Télégraphes sous-marins" tot één maatschappij onder den naam van „Compagnie française des Câbles télégraphiques" [1]) het aantal der almede toegetreden telegraafmaatschappijen van 14 tot 13 daalde. Het aantal der maatschappijen (waaronder de meergenoemde „Eastern Extension"-telegraafmaatschappij), welke, hoewel niet toegetreden, zich niettemin gedragen naar de bepalingen ter uitvoering van het bedoelde verdrag, onderging geen verandering. Echter had in het vorig verslag (blz. 182) het cijfer dezer groep van maatschappijen van 13 tot 12 moeten zijn teruggebracht, doordien daaruit verviel de tot de groep der toegetreden maatschappijen overgegane (in het vorig verslag reeds onder het cijfer dezer laatste groep gerekende) „Halifax and Bermudas Cable Company." Eene derde groep bleven 5 telegraafmaatschappijen vormen, die slechts door tusschenkomst van andere maatschappijen betrekkingen met het internationale telegraafbureel te Bern onderhouden. [2])

Het ter uitvoering van het hoogerbedoelde internationale telegraafverdrag strekkende dienstreglement, laatstelijk in Juni 1890 te Parijs herzien (verg. blz. 156 van het verslag van 1890 en blz. 171 van dat van 1891), onderging eene nadere herziening op de achtste internationale telegraafconferentie, van 16 Juni tot 22 Juli 1896 te Budapest gehouden, waarin een nieuw reglement (met bijbehoorende tarieven) vastgesteld werd, dat met 1 Juli 1897 in werking zal treden. Ook op deze conferentie werd Nederlandsch-Indië, evenals voor het eerst op die te Parijs in 1890 geschied was, door een afzonderlijken gedelegeerde vertegenwoordigd, en van deze gelegenheid is gebruik gemaakt om, in overleg met de vertegenwoordigers der meerbedoelde „Eastern Extension"-telegraafmaatschappij, zoowel eene aanmerkelijke verlaging te verkrijgen van het tarief der telegrammen naar en uit Nederlandsch-Indië, als eene verhooging te bedingen van het aan Indië als zoogenaamde „eind-taks" toekomende aandeel in de opbrengst van dit verkeer [3]), tegenover welke voordeelen eene reductie van 2½ cent per woord aan de Maatschappij werd toegezegd op de door haar aan Indië te betalen „transit-taks" van 7½ cent per woord voor het verkeer via Java met Australië. Dientengevolge wordt o. a. het tarief voor het verkeer tusschen Europa en Java op 1 Januari 1897 met frs. 1,17½ en tusschen Europa en de eilanden Bali, Celebes, Madura en Sumatra op dien datum met frs. 1,17½ en op 1 Juli 1897 nog met fr. 0,15 per woord verminderd. [4]) Inmiddels is reeds op 1 Juli 1896 (zie Jav. Courant van 29 Mei t. v.) voor het verkeer met naburige landen en koloniën, namelijk China, Japan, Korea, Cochin-China, Annam, Tonkin, Macao, Siam, Philippijnsche eilanden, Laboean, Malakka en de Straits-Settlements, eene niet onbelangrijke tariefverlaging in werking getreden; o. a. werd het tarief voor de telegrammen uit Java naar Singapore van f 0,62½ tot f 0,47½ en naar Pinang van f 1,25 tot f 0,77½ per woord verlaagd. (De Maatschappij heeft zich tevens verbonden om,

[1]) Zie het gedeelte Suriname van het Koloniaal Verslag van 1895, blz. 31.

[2]) Het aandeel van Nederlandsch-Indië in de gemeenschappelijke kosten van dat bureel, met inbegrip van de levering van boekwerken, bedroeg over 1895 frs. 1289 (tegen frs. 2629 in 1894).

[3]) Werd op de conferentie te Parijs in 1890 eene verhooging van de aan Nederlandsch-Indië toekomende eind-taks voor het verkeer met de eilanden Bali, Celebes, Madura en Sumatra verkregen van 65 centimes (die daardoor van 15 op 80 centimes per woord gebracht werd), tegen eene verlaging o. a. met 80 centimes per woord van de transit-taksen van Britsch-Indië en der Maatschappij op het traject Java-Singapore-Madras-Bombay (welk een en ander sedert ook toegepast werd op de in December 1891 tot stand gekomen verbinding via Sumatra-Pinang), — op de conferentie te Budapest werd eene verhooging van de aan Indië toekomende eind-taks voor het verkeer met Java van 15 centimes verkregen (die daardoor van 15 op 30 centimes per woord gebracht werd), tegen eene nieuwe verlaging van de transit-taks der Maatschappij, o. a. met frs. 1,32½ per woord op de trajecten Java-Singapore-Madras en Sumatra-Pinang-Madras (die daardoor op 1 Januari 1897 van frs. 3,45 tot frs. 2,27½ en op 1 Juli 1897 tot frs. 2,12½ per woord teruggebracht wordt).

[4]) Het tarief voor de telegrammen uit Nederlandsch-Indië naar Europa, langs de meest gebruikelijke wegen frs. 8,25 (f 4,12½) per woord bedragende, werd op 1 Juli 1891 verlaagd tot: frs. 7,45 (f 3,72½) voor Java, en frs. 8,10 (f 4,05) voor de andere eilanden, per woord. Het wordt nader verlaagd voor Java op 1 Januari 1897 tot frs. 6,27½ (f 3,14) en voor de andere eilanden op dien datum tot frs. 6,92½ (f 3,47) en op 1 Juli 1897 tot frs. 6,77½ (f 3,39) per woord.

Het verschil in het tarief, naar gelang de telegrammen uit Java of uit de andere eilanden verzonden worden, zal dan van 65 centimes (37½ cent) tot 50 centimes (25 cent) per woord dalen.

Als resultaat der beide telegraafconferentiën van 1890 en 1896 valt dus, niettegenstaande eene verhooging van de vroegere uniforme Indische eindtaks van 7½ cent tot 15 cent voor Java en tot 40 cent voor de overige eilanden, o. a. te wijzen op eene verlaging van het tarief tusschen Europa en Java met frs. 1,97½ (f 0,98½) en van dat tusschen Europa en de eilanden buiten Java met frs. 1,47½ (f 0,73½) per woord.

wanneer met 1 Juli a. s. de verhooging van de Indische eindtaks voor Java met 7½ cent ingaat, hare kabeltaksen voor het verkeer van Indië met de zooeven bedoelde vreemde landen en koloniën nader met 7½ cent per woord te verlagen, opdat de hoogere uitkeering aan Indië geen tariefsverhooging voor het publiek ten gevolge hebbe.)

Van den internationalen telegraafdraad tusschen Batavia en Banjoewangi werd allengs meer gebruik gemaakt voor het transitverkeer met Australië, vooral in verbinding met den kabel tusschen Banjoewangi en Roebuck-bay (West-Australië). Het aantal transit-telegrammen toch beliep in 1895: in de richting van Singapore naar Australië 58 817 en in omgekeerde richting 62 424, te zamen (met inbegrip van 124 „interkoloniale" telegrammen) 121 365, zijnde p. m. 36 pct. meer dan in 1894. [1]

Van het verlaagde telegraaftarief, dat blijkens het verslag van 1893 (blz. 172) voor het locale verkeer tusschen Pinang en het noordelijk gedeelte van Sumatra is ingevoerd, werd in 1895 voor 2076 telegrammen met 17 187 woorden gebruik gemaakt, tegen 1727 telegrammen met 14 788 woorden in 1894.

Het volgend staatje bevat een algemeen overzicht van het telegraafverkeer van Nederlandsch-Indië over de jaren 1893, 1894 en 1895, terwijl uitvoeriger opgaven zijn te vinden in de hooger aangehaalde bijlage JJ.

OMSCHRIJVING.	1893.			1894. (Verbeterde opgaven.)			1895.		
	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Opbrengst. a)	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Opbrengst. a)	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Opbrengst. a)
Binnenlandsche betalende telegrammen	376 572	4 586 348	f 507 456	390 051	4 845 216	f 539 318	362 158	4 442 354	f 549 231
Buitenlandsche telegrammen b)	156 730	1 929 281	166 286	160 055	1 870 590	163 650	191 519	2 515 460	210 439
Te zamen	533 302	6 515 629	f 673 742	550 106	6 715 806	f 702 968	553 677	6 957 814	f 759 670
Binnenlandsche regeeringstelegrammen c)	31 032	898 692	f 88 293	37 396	1 236 323	f 138 925	35 537	1 079 398	f 93 432
Totalen d)	564 334	7 414 321	f 762 035	587 502	7 952 129	f 841 893	589 214	8 037 212	f 853 102

a) Voor het *buitenlandsch* verkeer is alleen de netto opbrengst uitgetrokken, namelijk hetgeen aan de Indische telegraaf-administratie als haar aandeel in de opbrengst toekomt. De bruto opbrengst (namelijk hetgeen in Indië voor de van daar verzonden telegrammen ontvangen werd) heeft in 1893, 1894 en 1895 achtereenvolgens f 701 079, f 706 284 en f 702 238 bedragen.

b) Verreweg het groote meerendeel der *buitenlandsche* telegrammen, vooral in 1895, waren, zooals hooger blijkt, doorgezonden (of transit-) telegrammen. Van de overige buitenlandsche telegrammen waren er uit Nederlandsch-Indië *afkomstig* in 1893 34 271, in 1894 36 772 en in 1895 35 676 en daarheen *bestemd* achtereenvolgens 32 717, 34 218 en 34 478.

c) Hieronder zijn niet begrepen de diensttelegrammen der posterijen en telegraphie (zoogenaamde dienst- of postnota's); zie daaromtrent de bijlage JJ De uitgetrokken opbrengst der regeeringstelegrammen is als fictief te beschouwen.

d) De opbrengst is voor een gedeelte (namelijk voor zoover betreft de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De binnenlandsche telegrammen (met uitzondering van de regeeringstelegrammen) waren, naar gelang van hun inhoud, te verdeelen als volgt:

	1893.	1894.	1895.
Handels- en scheepvaart-telegrammen	163 778	164 634	142 922
Dagblad-telegrammen	2 661	3 964	5 385
Telegrammen van gemengden aard	210 133	221 453	213 851
Te zamen	376 572	390 051	362 158
waarvan:			
in de Nederlandsche en vreemde talen	230 333	234 076	212 146
en in inlandsche talen	146 239	155 975	150 012
Te zamen als voren	376 572	390 051	362 158

In de voorgaande cijfers is ook begrepen het verkeer zoowel met de spoorwegtelegraafkantoren als met de *telephoon*kantoren. In welke mate laatstbedoelde kantoren tot het verkeer bijdroegen, blijkt uit het volgende overzicht.

	1893.		1894.		1895.	
	Aantal telegrammen	Gezamenlijk aantal woorden	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.
Bij de gouvernements-telephoonkantoren werden:						
aangeboden ter verzending naar de gouvernements-telegraafkantoren	8 436	94 757	7340	79 914	5 900	63 101
ontvangen van de gouvernements-telegraafkantoren	8 535	97 020	7606	84 484	6 157	67 816
Te zamen	16 971	191 777	14 946	164 398	12 057	130 917
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) ten bate van den post- en telegraafdienst	f 7230		f 6277		f 4578	
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) ten bate van de telephoonbeambten	3836		3288		2618	
Bovendien werd met de telephoonkantoren nog gewisseld (zonder betaling) het hiernevens vermeld aantal regeeringstelegrammen	2935	73 212	2831	75 664	2118	68 949

Hadden tot dusver drie particuliere spoorwegondernemingen vergunning om de voor haren dienst bestemde telegraaf (gezamenlijk met 44 kantoren) onder zekere beperkingen ook voor publiek verkeer te doen dienen (zie de voorwaarden in nos. 4405, 4561 en 5020 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), bij gouvernementsbesluit dd. 21 October 1895 no. 25 werd, op de voorwaarden, vermeld in de Javasche Courant dd. 8 November d. a. v., zoodanige vergunning ook verleend aan de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij. Dientengevolge zijn met 1 December 1895 de telegraafkantoren dier Maatschappij in de residentie Batavia op 8 stations en halten (Bekassi, Kedong Gedeh, Klender, Krandji, Lemahabang, Tambon, Tjakoeng en Tjikarang) opengesteld voor het algemeen binnenlandsch verkeer, en op de stations en halten Batavia, Meester-Cornelis, Passar Senin (Weltevreden) en Kemajoran (Weltevreden), op welke plaatsen gouvernements-telegraafkantoren gevestigd zijn, alleen voor het verkeer met de eigen kantoren der Maatschappij. Gedurende genoemde maand December was de opbrengst dezer spoorwegtelegraaf f 31,68. Omtrent het betalend telegraafverkeer bij de 5 kantoren (in de residentie Tagal) der vroegere Java-

[1] In het verslag der „Eastern Extension"-telegraafmaatschappij over het 2de halfjaar 1895 wordt de groote toeneming van het transit-verkeer in 1895 toegeschreven aan „the exceptionally heavy traffic transmitted to and from West-Australia in connection with the gold mining industry that has recently sprung up in that colony".

spoorweg-Maatschappij (welke kantoren thans zijn overgegaan bij de „Samarang-Cheribon-Stoomtram-Maatschappij") en bij de 26 kantoren (in de residentiën Samarang, Soerakarta en Djokjokarta) der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij (welke laatste kantoren eerst van 1 Juni 1895 af voor het publiek verkeer zijn opengesteld) zijn geen gegevens ontvangen. Het betalend verkeer bij de 13 kantoren (in de residentie Oostkust van Sumatra) van de Deli-spoorweg-Maatschappij bracht in 1895 f 3050 op, tegen f 2156 in 1894.

Laatstgenoemde Maatschappij is tevens gerechtigd om zoowel langs haren spoorweg als daarbuiten in een groot deel der afdeeling Deli *telephoon*-geleidingen voor publiek verkeer te exploiteeren, terwijl, krachtens de in 't vorig verslag (blz. 184) vermelde vergunning (Bijblad n°. 5004), sedert 1 Januari 1895 ook aan het publiek verkeer wordt dienstbaar gemaakt de tusschen hare verschillende stations (in de residentiën Samarang, Japara en Rembang) bestaande telephonische verbinding der „Samarang-Joana-Stoomtram-Maatschappij", welke Maatschappij in Augustus/September 1895 ook Goendih (Samarang) en Petjangaän (Japara) in haar telephoonnet opnam, waardoor het getal harer telephoonkantoren tot 10 klom. Gegevens omtrent het verkeer bij die kantoren zijn niet ingekomen. Omtrent de telephoononderneming der Deli-spoorweg-Maatschappij blijkt dat het aantal aansluitingen — zoo van betalenden als niet-betalenden — in 1895 klom van 157 tot 163 en het totaal der gegeven verbindingen van 247 460 tot 282 820. De ontvangsten ter zake van dit verkeer (abonnementsgelden) bedroegen f 35 082, tegen f 32 462 in 1894.

Onder de verschillende eigenlijke telephoon-ondernemingen, die in bepaalde kringen dit middel van correspondentie ook ten dienste van geabonneerden exploiteeren (over de ondernemingen voor intercommunale telephoon-correspondentie wordt lager gehandeld) valt in de eerste plaats melding te maken van de Nederlandsch-Indische Telephoon-Maatschappij te Batavia, wier werkkring omvat de hoofdplaatsen Batavia (met Weltevreden, Meester-Cornelis en Tandjong Priok), Samarang en Soerabaija, zoomede, ingevolge eene bij gouvernementsbesluit dd. 5 October 1894 n°. 18 toegestane uitbreiding harer vergunning, ook het gedeelte der afdeeling Soerabaija buiten de hoofdplaats van dien naam. In 1895 klom het getal harer geabonneerden van 1209 tot 1275, namelijk te Batavia (met Weltevreden, enz.) van 563 tot 600, te Samarang van 239 tot 244 en in de afdeeling Soerabaija van 407 tot 431. Het totaal aantal malen, dat in 1895, door tusschenkomst van het centraalbureau, van de telephoon werd gebruik gemaakt, bedroeg te Batavia (met Weltevreden, enz.) 979 603, te Samarang 217 392 en in de afdeeling Soerabaija 527 306, tegen respectievelijk 977 462, 209 247 en 488 365 in 1894. Het gemiddeld aantal der aangevraagde verbindingen, dat in 1894 voor Batavia (met Weltevreden, enz.) 1736, voor Samarang 875 en voor Soerabaija 1385 bedroeg, daalde voor Batavia en Soerabaija respectievelijk tot 1636 en 1223, terwijl het voor Samarang tot 891 klom. De bruto ontvangsten, in 1893 en 1894 achtereenvolgens f 159 525 en f 165 465, stegen in 1895 tot f 168 335, namelijk voor Batavia (met Weltevreden, enz.) tot f 76 520, voor Samarang tot f 33 440 en voor Soerabaija tot f 58 375. Als cijns aan den lande (10 pct.) was dus verschuldigd f 16 833,50, tegen f 16 546 in 1894 en f 15 952 in 1893.

Het aantal der andere kringen, waar bij het einde van 1895 telephoonnetten in exploitatie waren, welke kringen deels bestonden uit geheele gewesten, deels uit afdeelingen of onderafdeelingen van gewesten, beliep 24, zijnde 9 meer dan op ult. 1894. De bijgekomen kringen waren: de afdeeling Buitenzorg (Batavia), de residentie Preanger Regentschappen, de residentie Cheribon, de residentie Japara, de afdeeling Kraksaän (Probolinggo), de afdeeling Bondowosso (Bezoeki), de afdeeling Banjoewangi (Bezoeki), de residentie Soerakarta en de onderafdeeling Beneden-Langkat (met Tamiang) der afdeeling Deli (Oostkust van Sumatra).

Onder de bedoelde 24 kringen waren er 9 — in Tagal de afdeeling Brebes, in Pasoeroean de afdeeling van dien naam, in Probolinggo de afdeelingen Probolinggo, Loemadjang en Kraksaän, in Bezoeki de afdeelingen Bondowosso en Banjoewangi, in Banjoemas de afdeeling Tjilatjap en in Madioen de afdeeling van dien naam — die bij het einde van 1895 elk vooralsnog minder dan 25 geabonneerden telden, zoodat door de concessionarissen niets aan den lande behoefde te worden uitgekeerd. In 12 kringen — namelijk in elke der residentiën Preanger Regentschappen, Cheribon, Pekalongan, Japara en Soerakarta, zoomede in elke der afdeelingen Buitenzorg (Batavia), Tagal en Pamalang (Tagal), Modjokerto en Djombang (Soerabaija), mitsgaders Kediri (met Berbek) en Blitar (Kediri) — bedroeg het aantal der geabonneerden meer dan 25, doch minder dan 50, ten gevolge waarvan van de bruto ontvangsten, welke gezamenlijk f 46 634 [1]) bedroegen, 5 pct. of f 2332 aan 's lands kas verschuldigd was. Twee kringen, zijnde de afdeeling Malang (Pasoeroean) en de residentie Djokjokarta, telden respectievelijk over het grootste gedeelte van het jaar en over het geheele jaar meer dan 50 geabonneerden, zoodat van de bruto ontvangsten ad f 19 143 (f 10 619 voor Malang [2]) en f 8524 voor Djokjokarta), over f 18 656 10 pct. en over f 487 5 pct., of te zamen f 1890 als cijns aan den lande was te betalen, terwijl eindelijk door de onderneming in de onderafdeeling Beneden-Langkat (met Tamiang), voor welken kring, in afwijking van de gebruikelijke voorwaarden, de aan den Staat te betalen retributie aanstonds op het maximum is bepaald, aan den lande 10 pct. van f 1655, of f 165,50 moest worden voldaan. Met het reeds genoemde bedrag, ad f 16 833.50, door de Nederlandsch-Indische Telephoon-Maatschappij verschuldigd, kon dus over 1895 een totaal van f 21 221 als aandeel van den lande in de opbrengst van particuliere telephoonnetten worden geboekt.

Overigens waren nog een aantal van de in 1895 of vroeger verleende vergunningen van den hierbedoelden aard bij het einde van dat jaar òf nog niet aanvaard, òf, voor zoover dit wel reeds het geval was, nog niet in exploitatie gebracht; sommige van welke in de plaats waren gekomen van vergunningen, vroeger verleend aan anderen, die daarvan echter niet tijdig hadden gebruik gemaakt. Nadere opgaven omtrent een en ander worden aangetroffen sub I van bijlage KK hierachter. Uit dat overzicht, hetwelk is bijgewerkt tot medio 1896, blijkt overigens dat al de tot ult. 1895 verleende vergunningen, waaromtrent de verkrijgers zich tot op dien datum nog niet hadden verklaard, gedurende het eerste halfjaar 1896 door hen aanvaard werden, in welk tijdsverloop er nog één vergunning bijkwam, welke echter medio 1896 nog niet was aanvaard. Deze vergunning en sommige van de in 1895 verleende hadden betrekking tot kringen in de buitenbezittingen, namelijk de Padangsche Beneden- en Bovenlanden (gouvernement Sumatra's Westkust), de residentie Palembang, sommige gedeelten der residentie Oostkust van Sumatra, het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en de hoofdplaats Menado der residentie van dien naam. In welke kringen gedurende het eerste halfjaar 1896 een telephoonnet in exploitatie kwam, is hier te lande nog niet gebleken.

Terwijl tot ult. 1895 slechts één concessie was verleend voor *intercommunale telephoonverbindingen*, en wel die aan den heer S. W. Baints voor eene verbinding tusschen Batavia, Samarang en Soerabaija, welke concessie sedert werd overgedragen op de te Batavia gevestigde „Intercommunale Telephoon-Maatschappij" (zie vorig verslag, blz. 184/185), werden gedurende het 1ste halfjaar van 1896 9 vergunningen verleend voor dergelijke verbindingen (alle tusschen plaatsen op Java), waarvan één aan de reeds genoemde naamlooze vennootschap en de overige aan een 5-tal particulieren, die meerendeels reeds exploiteerden of althans in handen hadden vergunningen voor bepaalde kringen. Al deze vergunningen werden verleend op de bij gouvernementsbesluit dd. 10 Mei 1895 n°. 34 (Javasche Courant van den 21sten dier maand) vastgestelde normaal-voorwaarden tot het aanleggen en exploiteeren in Nederlandsch-Indië van intercommunale telephoonverbindingen voor publiek verkeer (verg. vorig verslag, blz. 185), zooals die voorwaarden zijn gewijzigd [3]) bij gouvernementsbesluit dd. 13 Februari 1896 n°. 12 (Javasche Courant van den 25sten d. a. v.). Voor zoover hier te lande blijkt, waren er van de laatstbedoelde 9 vergunningen nog slechts 2 aanvaard

[1]) Voor de residentiën Preanger Regentschappen, Cheribon, Japara en Soerakarta respectievelijk f 452, f 7343, f 3358 en f 964, voor de residentie Pekalongan met de afdeeling Pamalang f 5191, voor de afdeelingen Modjokerto en Djombang gezamenlijk f 5983, en voor de afdeelingen Buitenzorg, Tagal, Kediri (met Berbek) en Blitar respectievelijk f 2458, f 4545, f 7305 en f 9035.

[2]) Voor de afdeeling Malang was van de bruto ontvangsten over April, zijnde f 487, slechts 5 pct. of p. m. f 25 verschuldigd en van die over Mei t/m December, zijnde f 10 132, 10 pct. of f 1013. (Gedurende het eerste kwartaal 1895 schijnt de kring Malang minder dan 25 geabonneerden te hebben geteld, zoodat over de ontvangsten in die drie maanden geen cijns verschuldigd was.)

[3]) Door deze wijziging is de in art. 11 der normaal-voorwaarden vervatte bepaling, welke den concessionaris verplichtte om door de geabonneerden, die over een centraal-kantoor met de intercommunale lijn worden verbonden, ter tegemoetkoming in de kosten van inrichting en bediening van het centraalkantoor, eene — voor elke vergunning afzonderlijk vast te stellen — bijdrage te doen betalen, vervangen door eene andere, waarbij aan den concessionaris wordt vrijgelaten om voor de bedoelde kosten eene dergelijke bijdrage van ten hoogste f 10 's maands te heffen.

en had de Intercommunale Telephoon-Maatschappij voor het in werking brengen van de door haar in 1895 aanvaarde vergunning voor de intercommunale verbinding tusschen de drie hoofdplaatsen van Java uitstel gekregen tot 26 Januari 1897. Eene volledige opgaaf van de besproken 10 vergunningen is opgenomen sub II van de reeds vermelde bijlage KK hierachter.

In vijf gevallen werd gedurende 1895 het aanleggen van telephoongeleidingen *voor eigen gebruik* vergund. Van de normaalvoorwaarden, waarop dergelijke vergunningen (tot wederopzeggens) sedert 1890 worden verleend (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4559), werd in vier dezer gevallen in zoover afgeweken, dat de voorgeschreven afstand van 2 M., waarop de telephoondraad, bij kruising van een telegraafdraad, boven dezen moet gespannen worden, tot 1 M. werd teruggebracht, terwijl in twee gevallen de bepaling werd opgenomen, dat de vergunning zou komen te vervallen met den dag waarop eene door de Regeering verleende concessie tot het aanleggen van telephoonverbindingen voor het publiek verkeer in de betrokken afdeelingen gereed en in exploitatie gebracht zou zijn.

V. Geleidingen voor electrische verlichting, enz.

Sedert de afsluiting der opgaven in 't vorig verslag (blz. 185) is het aantal der op den voet van de algemeene bepalingen in Indisch Staatsblad 1890 n°. 190, juncto 1895 n°. 121, verleende vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van geleidingen voor electrische verlichting vermeerderd met één, en wel voor de afdeelingshoofdplaats Meester-Cornelis (residentie Batavia), bij gouvernementsbesluit dd. 21 October 1895 n°. 26 voor den tijd van 30 jaren en op de in de Javasche Courant van 8 November 1895 vermelde bijzondere voorwaarden verleend aan den heer J. Polleman, wien tevens werd toegestaan de geleidingen in aansluiting te brengen met die te Batavia en op de afdeelingshoofdplaats Buitenzorg, voor welke beide plaatsen de eveneens voor 30 jaren verkregen vergunningen van gelijken aard door hem respectievelijk op 14 en 18 Februari 1895 waren aanvaard en sedert, met goedkeuring van de Indische Regeering (zie vorig verslag), zijn overgenomen door de „Nederlandsch-Indische Electriciteit-Maatschappij" te Amsterdam (zie hare statuten in de Nederlandsche Staatscourant dd. 11 October 1895). Volgens de aangehaalde algemeene bepalingen moet binnen zes maanden na de aanvaarding van eene vergunning met den aanleg der geleidingen een ernstig begin zijn gemaakt; voor de hoofdplaats Batavia is daartoe slechts eenmaal — en wel tot 6 Februari 1896 — uitstel behoeven te worden verleend, voor Buitenzorg tweemalen, laatstelijk (bij gouvernementsbesluit dd. 6 Juni 1896 n°. 3) tot 18 Augustus 1897.

De heer R. A. Eekhout, die zich voorstelde o. a. op de beide laatstgenoemde plaatsen een tramwegnet met electriciteit dan wel stoom als beweegkracht tot stand te brengen (verg. blz. 156 hiervóór), vroeg in Maart 1895 vergunning om, bijaldien door hem tot electrische tramwegen werd overgegaan, de daarvoor aan te leggen geleidingen tevens te mogen aanwenden voor het verstrekken van electrisch licht aldaar. Daar het in de bedoeling der Indische Regeering ligt om, zoolang het algemeen belang afwijking van dien regel niet blijkt te vorderen, op hetzelfde terrein voorshands niet meer dan één onderneming van den hierbedoelden aard te concessioneeren, werd het verzoek bij gouvernementsbesluit dd. 11 April 1895 n°. 13 afgewezen. [1])

Wat de hoofdplaatsen Soerabaija en Samarang betreft, waarvoor dergelijke vergunningen, doch slechts voor 10 jaren, waren verleend, is de duur bij de gouvernementsbesluiten dd. 9 Januari en 3 Augustus 1896 n°s. 4 en 26 nader bepaald op respectievelijk 25 en 30 jaren. Bij eerstgenoemd besluit werd tevens in de reeds in 1893 door den oorspronkelijken aanvrager, dr. Th. van Buuren, aanvaarde bijzondere voorwaarden eene wijziging gebracht (voor zooveel betreft het vermogen der te bezigen dynamo's) en overigens goedgekeurd de overdracht van de vergunning op de te Hilversum gevestigde naamlooze vennootschap „Soerabaija'sche Machinehandel, voorheen Becker & C°." De vergunning voor Samarang, evenals die voor Soerabaija reeds in 1892 door dr. van Buuren verkregen, doch voor welker aanvaarding reeds een paar malen uitstel was gevraagd en verleend, laatstelijk tot 6 November 1895, werd door genoemden concessionaris op 25 October 1895 aanvaard (gouvernementsbesluit dd. 24 November 1895 n°. 12).

Eene in 't laatst van 1894 door den heer A. M. Harthoorn gedane aanvrage om soortgelijke vergunning voor de hoofdplaats Samarang werd bij gouvernementsbesluit dd. 5 Januari 1895 n°. 13, met het oog op het nog van kracht zijn van de hiervóór bedoelde vergunning van Buuren, niet voor inwilliging vatbaar verklaard.

Niet enkel voor electrische verlichting, maar tevens tot overbrenging van electrische beweegkracht was voorts den heer Eekhout voornoemd het aanleggen en exploiteeren van geleidingen, eveneens op den voet der voormelde algemeene bepalingen, doch voor een tijdvak van 40 jaren, geconcessioneerd voor de gewestelijke hoofdplaats Bandong en de afdeelingshoofdplaats Soekaboemi (Preanger Regentschappen), zoomede voor de gewestelijke hoofdplaatsen Poerworedjo (Bagelen), Magelang (Kadoe), Soerakarta, Djokjokarta en Padang (Sumatra's Westkust). Deze vergunningen, alle met goedkeuring van de Indische Regeering overgegaan op de firma Palm & van Amstel, gezamenlijk met den heer S. J. W. van Buuren, moesten, blijkens het vorig verslag, aanvaard zijn vóór of op 28 September 1895, doch bij gouvernementsbesluit dd. 17 October 1895 n°. 21 werd, ingevolge een tijdig ingediend verzoek, daartoe alsnog uitstel verleend tot 28 Mei 1896. Alleen voor de hoofdplaatsen Soerakarta en Djokjokarta heeft de aanvaarding binnen dien termijn, namelijk op 4 November 1895, plaats gehad (gouvernementsbesluit dd. 2 December 1895 n°. 20). Op 4 Mei 1896 zou derhalve op beide plaatsen een ernstig begin met den aanleg der geleidingen moeten zijn gemaakt, maar bij gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1896 n°. 1 is den ondernemers daarvoor alsnog tijd gelaten tot 4 Mei 1897. De vergunningen voor de vijf andere plaatsen zijn, wegens niet tijdige aanvaarding, komen te vervallen (gouvernementsbesluit dd. 21 Juli 1896 n°. 14).

Voor zooveel die termijnen niet verschoven zijn door het aan sommige der ondernemers verleend uitstel voor het aanvatten van de uitvoering der werken, moesten of moeten de geleidingen, waarvan hiervóór sprake is, in gebruik zijn of worden gesteld: te Batavia, Meester-Cornelis, Soerakarta en Djokjokarta binnen twee jaren na de aanvaarding van de vergunning, en te Buitenzorg, Soerabaija en Samarang binnen één jaar.

Als niet voldoende aan de vereischten, gesteld in art. 2 van Indisch Staatsblad 1890 n°. 190, kon een verzoek van mevrouw L. van Os, geb. van Delden, betreffende het tot stand brengen van electrische verlichting te Kotta Radja, Olehleh en te Sabang op het eiland Weh (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden), zooals die aanvrage liggende was, niet in overweging worden genomen (gouvernementsbesluit dd. 20 Maart 1896 n°. 10).

Op bijzondere voorwaarden werd bij gouvernementsbesluit dd. 20 Maart 1896 n°. 5 (zie de Javasche Courant van den 31sten dier maand) vergunning verleend tot het aanleggen en exploiteeren van geleidingen voor electrische uurwerken op de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija en wel aan de firma Ender & Jansen te Samarang. Deze concessie, welke werd verleend voor een tijdvak van 25 jaren, werd op 28 Juni 1896 aanvaard (gouvernementsbesluit dd. 18 Augustus 1896 n°. 21) en de geleidingen zullen vóór of op 28 Juni 1897 gereed en in exploitatie moeten zijn gebracht. Voor elk aangesloten, bij de geabonneerden in het afgeloopen kalenderjaar in gebruik geweest zijnd uurwerk zal de concessionaris aan den lande hebben uit te keeren eene retributie van f 0,10 per maand.

M. Departement van financiën.

I. Financiën.

§ 1. *Begrooting.*

a. Begrootingswetten.

Begrooting 1895. Ten aanzien van deze begrooting valt nog aan te teekenen dat zeer onlangs bij de Staten-Generaal twee wetsontwerpen zijn aanhangig gemaakt (zitting 1896—1897—128), strekkende om in de begrooting van uitgaven, reeds gewijzigd bij de in 't vorig verslag (blz. 186) besproken wetten van 13 en 20 Juli 1895, nog eenige nadere wijzigingen te brengen, waardoor het eindcijfer van het Iste hoofdstuk eene verhooging van f 1 589 200,

[1]) Een paar latere verzoeken van denzelfden aanvrager: 1°. om de geleidingen voor de hem reeds in concessie verleende of alsnog in concessie te verleenen electrische tramwegen tevens te mogen aanwenden voor het leveren van licht en beweegkracht aan de door die lijnen doorsneden of langs die lijnen gelegen steden, dorpen, fabrieken, particuliere woonhuizen en landbouwondernemingen (uitgezonderd de rajons waarbinnen de hoofdplaatsen Batavia, Buitenzorg, Bandong en Soekaboemi gelegen zijn); en 2°. de geleidingen voor de hem in concessie verleende electrische tramwegen te Batavia, Buitenzorg, Bandong en Tjitjalengka onderling met elkander in verbinding te mogen brengen over de bij het verzoek aangegeven openbare wegen en langs den staatsspoorweg Soekaboemi-Tjiandjoer, konden, met het oog op art. 2 van Indisch Staatsblad 1890 n°. 190, zooals die verzoeken liggende waren, door de Indische Regeering niet in overweging worden genomen (gouvernementsbesluiten dd. 24 November en 31 December 1895 nos. 13 en 22).

dat van het IIde hoofdstuk eene verhooging van f 233 000 zal ondergaan.

Begrooting 1896. De vier wetten van 2 December 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 186 t/m 189), houdende vaststelling van de hier genoemde begrooting, werden in Indië afgekondigd den 11den December 1895. Tegelijk werden in het Indisch Staatsblad openbaar gemaakt de Koninklijke besluiten van 6 December 1895 n°s. 24 en 25, houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven. Zie nopens een en ander Indisch Staatsblad 1895 n°s. 261 t/m 266.

De bedoelde vier begrootingswetten ramen de ontvangsten en uitgaven als volgt:

Middelen in Nederland (hoofdstuk I der Middelen)	f 20 757 755	
Middelen in Indië (hoofdstuk II der Middelen)	111 065 911	
		f 131 823 666
Uitgaven in Nederland (hoofdstuk I der Uitgaven)	f 25 093 500	
Uitgaven in Indië (hoofdstuk II der Uitgaven)	115 269 081	
		140 362 581
Nadeelig verschil . . . . . f		8 538 915

Met betrekking tot de dekking van het begrootings-tekort bepaalt art. 2 van de wet, houdende vaststelling van het Iste hoofdstuk der Middelen, dat daarin wordt voorzien door eene geldleening krachtens eene nader vast te stellen wet aan te gaan.

Ten behoeve van den aanleg van staatswege van een spoorweg van Batavia naar Anjer (Bantam) werd bij de op blz. 143 hiervóór reeds genoemde wet van 15 Juli 1896 (Nederlandsch Staatsblad n°. 133, Indisch Staatsblad n°. 180) het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven verhoogd met f 206 000 en het IIde hoofdstuk met f 247 000.

b. Begrootingsrekeningen.

De blijkens het vorig verslag (blz. 186) bij de Staten-Generaal aanhangige wetsontwerpen tot vaststelling van het slot der algemeene rekeningen wegens de koloniale ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over de dienstjaren 1888 t/m 1891 zijn sedert — respectievelijk onder dagteekening van 7 Augustus en 29 October 1896 (zie de stukken der zitting 1895—1896 — **184**, en 1896—1897 — **115**) — nog gevolgd door gelijke voorstellen van wet met betrekking tot de dienstjaren 1892 en 1893.

De eindcijfers over laatstgemeld dienstjaar zijn als volgt (die over 1892 vonden reeds hunne vermelding in 't vorig verslag):

Ontvangsten in Nederland	f 33 541 980,03^5	
Id. id. (uit het voordeelig saldo van den dienst 1887 overgebracht)	450 000,00	
Ontvangsten in Indië	102 109 494,76^5	
		f 136 101 474,80
Uitgaven in Nederland	f 25 005 263,23^5	
„ „ Indië	102 944 266,04	
		127 949 529,27^5
Voordeelig slot . . . f		8 151 945,52^5

§ 2. *Landskassen in Indië en kasbeheer in Nederland.*

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werd de onder beheer van den assistent resident der afdeeling Oosterdistricten staande landskas in de tweede helft van 1895 overgebracht van Balangnipa naar Sindjai, welke overbrenging, gehomologeerd bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 61, verband hield met de reeds in 1893 (Indisch Staatsblad n°. 208) bevolen, doch wegens het ontbreken aanvankelijk van een geschikt bureaulokaal geruimen tijd vertraagde verandering van standplaats van bedoelden besturenden ambtenaar. Bij 's lands kas te Padang werd de in 1857 ingestelde betrekking van commies met ingang van 1 Juli 1896 ingetrokken (gouvernementsbesluit dd. 15 Mei 1896 n°. 5).

Opgaven omtrent den stand van de gezamenlijke landskassen op Java en Madura en van die in de buitenbezittingen bij het einde van elke maand van 1895 zijn opgenomen in bijlage LL hierachter.

De op blz. 186 van het vorig verslag besproken nieuwe regeling van de belooning, aan gezagvoerders van vaartuigen der gouvernementsmarine of van andere in 's lands dienst zijnde vaartuigen (residentie- en loodsvaartuigen) toe te kennen voor het vervoer van gelden voor rekening van den lande (Indisch Staatsblad 1895 n°. 23), voldoet goed. Voor het vervoer onder de bedoelde regeling van sommen tot een gezamenlijk bedrag van f 1 516 173, waarvoor vroeger f 1516 zou hebben moeten worden betaald, behoefde thans slechts f 429 aan belooningen te worden uitgekeerd.

Evenals in vroegere jaren werd voor de kostelooze overmaking van gelden ten behoeve van den lande tusschen Batavia en Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser, en tusschen deze laatste vier plaatsen onderling, weder gebruik gemaakt van de tusschenkomst der Javasche Bank. De uit dien hoofde overgemaakte sommen bedroegen over het op ult. Maart 1896 geëindigde boekjaar der Bank een totaal bedrag van f 13 525 000, tegen f 14 640 000 over 1894/95.

Ook in 1895 werd door houders van vendu-acceptatiën een ruim gebruik gemaakt van de sedert Maart 1893 opengestelde gelegenheid om die acceptatiën bij 's lands kassen op plaatsen, waar geene kantoren van de Javasche Bank of van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij gevestigd zijn, te disconteeren. Aan disconto werd gedurende dat tijdvak ontvangen f 31 926, tegen f 30 763 in 1894.

Met betrekking tot de buitengewone aanvulling, welke de Indische kassen in 1895 behoefden, is reeds het noodige medegedeeld op blz. 187 van het vorig verslag. Ofschoon in den aanvang van 1896 geen aanleiding scheen te bestaan om op middelen bedacht te zijn tot verdere buitengewone aanvulling der kassen, ook in verband met de van hier aangekondigde uitzending van f 615 000 aan Indische zilveren pasmunt, verkregen door vermunting van de van Lombok afkomstige beschadigde Nederlandsche standpenningen (zie afd. II, § 1, van dit hoofdstuk), kwam weldra in dien toestand verandering, doordien de op Banka te doene betalingen grooter waren dan verwacht werd als een gevolg van de aanzienlijke tinproductie over 1895/96, en voorts met het oog op de te doene grootere uitgaven in verband met de verwikkelingen in Atjeh. Het ter versterking van den geldvoorraad nog noodig geraamde bedrag van p.m. f 2 millioen werd verkregen door afgifte van wissels op het Departement van Koloniën. De uitkomsten der te dien einde in Mei jl. gehouden drie inschrijvingen vindt men gedetailleerd vermeld in het volgende staatje.

Datum der gehouden inschrijving.	Bedrag waarvoor door het Gouvernement inschrijvingen waren geopend.	Limite koers. Pct.	Ingeschreven sommen. Beneden den limite-koers.	Tegen den limite-koers.	Boven den limite-koers.	In 't geheel.	Waarvan gegund: Tegen den limite-koers.	Tegen (voor het Gouvernement) voordeeliger koers.	Alzoo in 't geheel (Indisch Courant).	Gemiddelde koers der gegunde inschrijvingen of gedeelten van inschrijvingen. Pct.	Uitmakende derhalve in Nederlandsch Courant.
4 Mei 1896.	f 1 000 000	101	f 201 000	„	f 7 200 000	f 7 401 000	„	f a) 201 000	f 201000	± 100^{599}	f 202 807,00
11 „ „	800 000	101.2	56 000	f 200 000	3 900 000	4 156 000	f 200 000	b) 56 000	256 000	± 101^{43}	258 925,00
18 „ „	1 500 000	101.5	2 260 000	7 710 000	„	9 970 000	„	c) 1 500 400	1 500 400	± 101^{389}	1 521 240,60
			f 2 517 000	f 7 910 000	f 11 100 000	f 21 527 000	f 200 000	f 1 757 400	f 1 957 400	± 101^{306}	f 1 982 972,60

Namelijk 1 inschrijving van f 200 000 à 100.9 pct. en 4 inschrijvingen, gezamenlijk van f 1000, tegen 100.5, 100.6, 100.7 en 100.8 pct.

b) Twee inschrijvingen: 1 van f 35 000 tegen 100.9 en 1 van f 21 000 tegen 101 pct.

c) Hiervan werd tegen 101.4 pct. gegund f 1 350 400 (zijnde 64 pct. van het gezamenlijk bedrag der 8 inschrijvingen tegen dien koers). Overigens werden gegund 2 inschrijvingen, te zamen van f 15 000, tegen 101.2, en 3 inschrijvingen, gezamenlijk van f 135 000, tegen 101.3 pct.

Opgaven met betrekking tot den stand der rekening tusschen het Departement van Koloniën en dat van Financiën ter zake van het Indisch kasbeheer hier te lande over de eerste tien maanden van 1895 werden reeds verstrekt op blz. 187 van het vorig verslag. Bij het einde van elke der maanden November 1895 t/m October 1896 wees de bedoelde rekening de volgende nadeelige saldo's voor het Departement van Koloniën aan:

November	1895	f 9 095 018	Mei	1896	f 14 151 144
December	„	11 316 068	Juni	„	15 891 504
Januari	1896	12 842 109	Juli	„	16 542 948
Februari	„	14 037 065	Augustus	„	15 439 063
Maart	„	14 323 762	September	„	16 374 331
April	„	15 360 849	October	„	19 026 358

De uit 's Rijks schatkist gedurende 1896 aan de Indische kas hier te lande te doene voorschotten zullen, ingevolge de wet van 30 December 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 244), het bedrag van f 22 millioen niet mogen overschrijden.

§ 3. *Verkoop van producten.*

Veilingen. Te dezer plaatse zullen, zooals gewoonlijk, enkel de hier te lande, door tusschenkomst van de Nederlandsche Handelmaatschappij, voor gouvernementsrekening te Amsterdam en te Rotterdam gehouden veilingen van koffie, tin en kinabast worden besproken, terwijl over de op Java en te Padang gehouden gouvernements-koffieveilingen in afd. I en over den verkoop van de gouvernements-Ombilien-kolen in afd. II van hoofdstuk O van dit verslag zal worden gehandeld. De gouvernements-veilingen hier te lande dan bestonden in 1895 uit 225 247 pikol Java- en Menado-koffie en 110 146 pikol Bankatin, benevens 293 603 K.G. kinabast. Gespecificeerde opgaven omtrent een en ander vindt men in bijlage MM hierachter, uit welk overzicht o. a. blijkt dat de bedoelde veilingen bruto opbrachten f 20 170 460 en netto f 18 786 292, welke sommen respectievelijk klimmen tot f 20 181 863 en f 18 797 060, wanneer ook in aanmerking genomen wordt hetgeen door de Handelmaatschappij was te verantwoorden ter zake van te min uitgeleverde en vergoede producten. Aan onkosten, gerekend van de aflading in Indië, dus *zonder* de uitgaven vanwege de Indische Regeering ter zake van de producten gedaan (waaromtrent, zooals gewoonlijk, gegevens worden verstrekt in hoofdstuk O, welke gegevens echter alleen met het oogst- of productiejaar verband houden), drukte dus op de *in veiling* verkochte producten een bedrag van f 1 384 168, verdeeld als volgt: kosten van afscheping op Java en in Menado f 56 367; premiën van zeeassurantie (over eene verzekerde waarde — op het tijdstip waarop de assurantiën gesloten werden — van f 358 254) f 10 959; kosten van vervoer over zee (van Java en Menado herwaarts) en lossingskosten f 524 265; premiën aan de gezagvoerders f 8 409; zoogenaamde „onsplitsbare onkosten" hier te lande (nader gespecificeerd in de aangehaalde bijlage MM) f 155 602; makelaarscourtage f 176 362; registratiekosten en opcenten f 149 647, en commissieloon der Handelmaatschappij (1½ pct. van de bruto opbrengst) f 302 557.

Bevrachtingen. Behoudens de bevrachting van één zeilschip met te Menado, Amoerang en Batavia ingenomen koffie, en van één zeilschip met Banka-tin, vond gedurende 1895 het vervoer van gouvernementsproducten uit Nederlandsch-Indië herwaarts, zooals gewoonlijk, met stoomschepen der Maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" plaats, en zulks ten deele op den voet van de nieuwe voor het tijdvak 1 Juni 1895 t/m ult. Mei 1900 met die stoomvaartondernemingen gesloten overeenkomsten (zie blz. 188 van het vorig verslag). Voor de in het bovenbedoelde geval per zeilschip afgescheepte gouvernementskoffie werden vrachtprijzen van respectievelijk f 45 en f 40 per last besteed, al naar gelang de inlading in de residentie Menado dan wel te Batavia plaats had; het overbrengen van gouvernementstin per zeilschip geschiedde tegen f 10 per last. Bijlage NN hierachter vermeldt de betaalde vracht voor elke in 1895 uit Indië verscheepte lading gouvernementsproducten afzonderlijk. Het getal der beladingen in stoomschepen van de beide genoemde Maatschappijen beliep in het geheel 64, waarvan 35 in stoomschepen van de Maatschappij „Nederland" en 29 in die van de „Rotterdamsche Lloyd". Met betrekking tot den omvang der verschepingen van gouvernementsproducten in 1895, in vergelijking met die van 1894, volgt een recapituleerend overzicht hieronder.

Stoom- en zeilschepen (alle onder Nederlandsche vlag).	Aantal beladingen.	Verscheepte hoeveelheden (in pikols en in lasten). N.B De tusschen ( ) vermelde getallen wijzen het aantal lasten aan. Koffie.	Tin.	Kinabast.	Te zamen.	Percentsgewijze verhouding tot het totaal der verscheepte hoeveelheden, een en ander berekend naar het aantal lasten.
Stoomschepen van de Maatschappij „Nederland".	*a*) 35	121 694^{05} (4 056^{35})	55 199^{86} (1 683^{60})	5 409^{22} (351^{68})	182 303^{13} (6 091^{63})	47.49
Id. van de Maatschappij „Rotterdamsche Lloyd"	*b*) 29	127 140^{18} (4 238)	53 760^{83} (1 639^{71})	„	180 901^{01} (5 877^{71})	45.82
Te zamen in stoomschepen.	64	248 834^{23} (8 294^{35})	108 960^{69} (3 323^{31})	5 409^{22} (351^{68})	363 204^{14} (11 969^{34})	93.31
Zeilschepen	2	19 999^{92} (666^{66})	6 291^{14} (191^{87})	„	26 291^{06} (858^{53})	6.69
Totalen.	66	268 834^{15} (8 961^{01})	115 251^{81} (3 515^{18})	5 409^{22} (351^{68})	389 495^{20} (12 827^{87})	100
De verschepingen van 1894 waren aldus verdeeld: in stoomschepen	c) 66	170 090^{97} (5 669^{70})	112 300^{05} (3 425^{14})	5 183^{92} (332^{87})	287 574^{94} (9 427^{71})	97.48
in zeilschepen	2	„	8 003^{57} (244^{11})	„	8 003^{57} (244^{11})	2.52
Totalen	68	170 090^{97} (5 669^{70})	120 303^{62} (3 669^{25})	5 183^{92} (332^{87})	295 578^{51} (9 671^{82})	100

a) Namelijk 23 beladingen in stoomschepen die in den contractueelen maildienst vertrokken en 12 beladingen in zoogenaamde tusschenbooten.

b) Als voren 24 en 5.

c) Hiervan 36 beladingen in stoomschepen der Maatschappij „Nederland" en 30 in stoomschepen van de „Rotterdamsche Lloyd". Onder deze 36 en 30 stoomschepen vertrokken er respectievelijk 10 en 6 als zoogenaamde tusschenbooten.

Assurantiën. Onder de in 1895 per zeilschip uit Indië overgevoerde ladingen gouvernementsproducten bevond zich eene lading koffie, waarvan de waarde het voor gouvernementsrisico bepaald maximum van f 500 000 (voor stoomschepen bedraagt dat maximum f 600 000) overschreed, zoodat het excedent, ad f 909 444, tegen zeeschade werd geassureerd, en wel tegen eene premie van $2^{15}/_{16}$ pct. voor zooveel het op Java en van $3^{11}/_{16}$ pct. voor zooveel het in de residentie Menado ingeladen gedeelte betreft.

In het voorafgegane jaar waren dergelijke verzekeringen niet noodig geweest.

Van de in 1895 door de Nederlandsche Handelmaatschappij geldelijk verantwoorde producten (zie de hiervóór aangehaalde bijlage MM), die, berekend naar de prijzen op de tijdstippen waarop de assurantiën gesloten werden, eene waarde vertegenwoordigden van f 20 611 111, was tegen zeeschade verzekerd geweest eene waarde van f 358 254, zoodat voor gouvernementsrisico was gebleven eene waarde van f 20 252 857 (in stoomschepen f 19 615 142 en in zeilschepen f 637 715). Het Gouvernement leed op de eigen risico eene schade van f 19 849,33 (waarvan f 6 117,31 op eene lading per zeilschip), terwijl door assuradeuren (die aan premiën ontvangen hadden f 10 958,62) f 9208,48 werd vergoed.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

A. Verpachte middelen.

Zoowel in het voor Java en Madura als in het voor de buitenbezittingen geldende algemeen reglement voor de verpachting van 's lands middelen (Indisch Staatsblad 1853 nº. 86 en 1854 nº. 75, beide aangevuld o. a. bij Indisch Staatsblad 1890 nº. 114) werden bij ordonnantie van 29 Augustus 1896 (Indisch Staatsblad nº. 165) eenige wijzigingen gebracht, hoofdzakelijk met het doel om, ter vereenvoudiging van de administratie, de beslissing omtrent het afstaan van de pachten in sommige gevallen te doen overgaan van den Gouverneur-Generaal op den directeur van financiën, en verder om uitzondering toe te laten op den regel dat de pachtovereenkomsten steeds bij notarieele akte moeten worden gesloten, voor welke laatste afwijking (welke geacht wordt, waar het financieel minder belangrijke pachtmiddelen geldt, van gunstigen invloed te kunnen zijn op de te bedingen pachtsom) als voorwaarde geldt dat aan het voornemen om met eene onderhandsche akte genoegen te nemen steeds bekendheid zij gegeven bij de aankondiging der verpachting. Tegelijkertijd werden voorts de in een paar artikelen der algemeene pachtreglementen ontdekte leemten aangevuld, door toevoeging daaraan van eene nieuwe alinea. Bij administratief voorschrift werden de grenzen bepaald, binnen welke de directeur van financiën van zijne nieuwe bevoegdheid zal hebben gebruik te maken [1]) en tevens de gevallen aangewezen welke de toepassing wettigen van het aangenomen beginsel om uitzonderingen toe te laten op den regel dat de ter zake van eene pacht te sluiten overeenkomst bij notarieele akte wordt aangegaan.

Overigens werd de verordening in Indisch Staatsblad 1881 nº. 206, waarbij de gelegenheid is geopend om herverpachtingen van landsmiddelen te doen houden *bij inschrijving*, bij de aangehaalde ordonnantie van 29 Augustus 1896 tevens in dier voege gewijzigd dat de beslissing omtrent het houden van herverpachting op dien voet bij voornoemden departementschef berust in de gevallen waarin deze bevoegd is het staande de verpachting verkregen hoogste bod af te wijzen.

Opiumpacht.

De blijkens het verslag van 1884 (blz. 145) voor den toenmaligen tijdelijken chef van de opiumpolitie ter zee vastgestelde instructie was, evenals de in 1886 (zie het verslag van dat jaar, blz. 139) vastgestelde bepalingen betreffende het door dienzelfden titularis te voeren beheer van de stoomschepen en andere vaartuigen tot bedoelden dienst behoorende, ook van kracht gebleven, toen in 't laatst van 1889 (verg. het verslag van 1890, blz. 161) werd overgegaan tot aanstelling van een hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden [2]), bij wien ook de leiding van de opiumrecherche ter zee en, in verband daarmede, bedoeld beheer kwamen te berusten. Thans is echter (gouvernementsbesluit dd. 8 Februari 1896 nº. 9) voor den hoofdinspecteur eene nieuwe instructie vastgesteld. Deze instructie — één van welker artikelen sedert eene rectificatie heeft ondergaan (gouvernementsbesluit dd. 10 Juni 1896 nº. 18) — houdt eene nauwkeuriger omschrijving in van de verhouding van den hoofdinspecteur tot de residenten en andere (civiele of militaire) autoriteiten dan zulks mogelijk was bij de instructie van 1884, toen de speciale dienst der bestrijding van den sluikhandel ter zee nog slechts in een staat van wording verkeerde. De leiding der maatregelen ter zee tot tegengang van den sluikhandel blijft krachtens de nieuwe instructie aan den hoofdinspecteur opgedragen. Deze houdt voorts namens de Regeering toezicht over de maatregelen van gelijke strekking, die door de gewestelijke besturen te land en ter bewaking van de kusten worden genomen. Was reeds in 1893 (verg. het verslag van dat jaar blz. 178 179) aan den titularis die het ambt van hoofdinspecteur vervulde, bij wijze van persoonlijke opdracht, de leiding toevertrouwd van de proef met de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer, door de nieuwe instructie is deze bemoeienis, daaronder ook het toezicht namens de Regeering uit te oefenen op hetgeen in het belang der regie aan de gewestelijke besturen is opgedragen, tot de aan het ambt van hoofdinspecteur verbonden functiën gebracht. Bij het aangehaald besluit van 8 Februari 1896 zijn voorts de voormelde bepalingen van 1886 omtrent het beheer der voor de opiumpolitie ter zee toegestane middelen vervangen door nieuwe voorschriften, die den hoofdinspecteur grootere vrijheid laten ten opzichte van benoeming, ontslag, enz., van het Europeesch personeel der stoomschepen en van het verdere personeel, dat hem ten behoeve van de bestrijding van den sluikhandel — en ook ten behoeve van de proef met de regie — is toegevoegd, zoomede ten aanzien van de bepaling der getalsterkte en bezoldiging van de bemanning der inlandsche vaartuigen. Als standplaats werd den hoofdinspecteur Batavia aangewezen.

1º. Java.

In 1895 werden op Java geene nieuwe verpachtingen van het opiummiddel gehouden; die pacht toch was in alle gewesten van het eiland (op Madura — zie lager blz. 176 — is de pacht sedert 1 September 1894 bij wijze van proef door exploitatie in eigen beheer vervangen) afgestaan voor het driejarig tijdvak 1895 t/m 1897. Het totaal der als pachtsom te vorderen bedragen bleef derhalve voor de 18 pachtperceelen (onder één van welke perceelen de residentie Lampongsche Districten is begrepen) op f 11 644 440 's jaars bepaald (zie vorig verslag, blz. 189). Voor het jaar 1896 heeft men echter aan pachtsom — voor 15 perceelen — op niet meer dan f 10 496 400 te rekenen, aangezien de residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, waar de opiumpacht laatstelijk was afgestaan voor gezamenlijk f 1 148 040, na ult. 1895 zijn gaan behooren tot het proefgebied der regie, nadat het Gouvernement, gebruik makende van de bevoegdheid, welke het zich bij den afstand in pacht van elk dier perceelen had voorbehouden (Indisch Staatsblad 1894 nº. 139), de loopende pachtcontracten met ingang van 1 Januari 1896 had opgezegd.

Gedurende 1895 kwam ook geen verandering in de voor de verstrekking aan de pachters als maxima toegestane hoeveelheden ruw opium (in totaal 171 780 katti). Er werd echter slechts beschikt over 107 441 katti, waarvan bij het einde des jaars door de pachters in de zooeven genoemde drie gewesten 255 katti werd teruggeleverd. Het restant, ad 107 186 katti, maakt 62.40 pct. uit van de toegestane hoeveelheid, welke verhouding iets meer bedraagt dan die in de twee voorafgegane jaren, zijnde het percentage in 1893 geweest 62.35 en in 1894 60.45. Hierbij valt er rekening mede te houden, dat de verhoudingscijfers in de laatstgemelde twee jaren betrekking hadden op de verstrekkingen na aftrekking der aan het einde van den pachttermijn door de pachters teruggeleverde hoeveelheden, terwijl op ult. 1895 slechts in drie perceelen opium aan den lande teruggeleverd werd. Laat men de hoeveelheden, die op ult. 1894 weder in 's lands voorraad werden overgebracht, buiten rekening, dan blijken de pachters gedurende 1895 in 12 van de 18 perceelen gezamenlijk 6890 katti minder en in de overige 6 perceelen (Batavia, Samarang, Rembang, Pasoeroean, Kadoe en Kediri) 5325 katti meer te hebben genomen dan in 1894.

Welke maxima van elke der beide soorten opium (Levantsch en Bengaalsch) de pachters in 1895 konden ontvangen, en hoeveel van elke dier soorten door hen werd genomen, vindt men opgegeven in bijlage OO hierachter. Alleen in het vereenigd pachtperceel Batavia, Krawang en de Lampongsche Districten en in het perceel Pasoeroean werd het verkrijgbare maximum ten volle verstrekt; daarentegen in de perceelen Rembang,

[1]) Welke maatstaf behoort te worden aangelegd om in het bedrag op zich zelf van het staande de verpachting verkregen hoogste bod eene reden te vinden voor toe- of afwijzing, blijkt uit Indisch Staatsblad 1896 no. 166.

[2]) Bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1884 nº. 42 was de noodige voorziening getroffen om de bevoegdheid tot het doen opsporen van opiumovertredingen ook bij de opiumpolitie ter zee te doen berusten. Regelmatigheidshalve werd bij Indisch Staatsblad 1896 nº. 25 bedoelde ordonnantie alsnog in dier voege gewijzigd dat zij niet meer spreekt van den „ambtenaar belast met de leiding der maatregelen ter zee tot bestrijding van den sluikhandel in opium", maar van den „hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden".

Samarang, Tagal en Madioen slechts 36, 41, 42 en 45 pct. van de verstrekbare hoeveelheid. Voor de overige perceelen kwamen de verstrekkingen de maxima het meest nabij in Banjoemas en Cheribon (respectievelijk 83 en 91 pct.).

Berekend naar de verstrekte hoeveelheden en, voor zooveel Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki betreft, naar de verbruikte hoeveelheden, waren de laagste bedragen, waarop het opium uit 's lands voorraad den pachters aan pachtsom en verstrekkingsprijs (deze laatste à f 30 per katti) kwam te staan, f 80,40 en f 91,64 (in Banjoemas en Cheribon) en de hoogste (in Japara en Kediri) f 176,23 en f 185 per katti. Voor elk perceel vindt men dit kostende berekend in het volgend overzicht, tevens aanwijzende, behalve de gemiddelde debietprijzen van het bereid opium, hoeveel elke katti ruw opium den pachters zou hebben opgebracht, voor de juistheid van welke laatste opgaaf, als berustende op gegevens van de pachters afkomstig, echter niet kan worden ingestaan.

PACHTPERCEELEN. (De gewesten Batavia, Krawang en Lampongsche Districten vormden één perceel.)	Wegens pachtsom en inkoopsprijs (deze laatste à f 30 de katti) is het in 1895 verstrekte a) *ruw* opium den pachters per katti te staan gekomen op:	Gemiddelde opbrengst welke door de pachters gedurende 1895 zou zijn verkregen van één katti *ruw* opium.	Gemiddelde verkoopprijzen van *bereid* opium gedurende 1895 b)	
			per thail (1/16 katti).	per matta (1/100 thail).
Batavia	f 141,47	f 192,59	f 18,00	f 0.32
Krawang			18,00	0,28
Lampongsche Districten			18,00	0.32
Cheribon	91,64	122,72	12,00	0,14^5
Tagal	139,79	160.21	13.00	0,16
Pekalongan	126.37^5	144.97	13,10	0,16
Samarang	113,72	124.90	14,00	0,17^5
Japara	176,23	189.49	13.50	0,18
Rembang	135.25	188.74	12,00	0.18^5
Soerabaija	141,43	179,15^5	13,50	0,18
Pasoeroean	133,13^5	183.41^5	16,00	0,23
Probolinggo	144,16	183,46	18,00	0,22^5
Bezoeki	140,39	167.00	c)	0,18
Banjoemas	80,40	135.00	14.00	0,20
Bagelen	132,84	136.93	12,22	0.17
Kadoe	148,98	210,20	15,50	0,20
Djokjokarta	136,53^5	200,05^5	12,25	0,19
Soerakarta	123.90	168.00	14,00	0,17
Madioen	152.26^5	241,02	13,66	0,17
Kediri	185.00	138.59	18,00	0,20

a) Voor zooveel de residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki betreft, is van de verstrekte hoeveelheden afgetrokken hetgeen op ult. 1895 door de pachters aan den lande is teruggeleverd (zie bijlage OO hierachter).

b) Naar gelang bij de bereiding andere bestanddeelen (glucosestroop, kandijsuiker, enz.) worden bijgevoegd, levert het ruw opium tusschen de 50 en 80 pct. aan bereid opium uit. (In 't vorig verslag werd door eene misstelling 50 à 60 pct. opgegeven.)

c) In Bezoeki had geen verkoop per thail plaats.

Aangaande den bijzonderen dienst ter zee tot bestrijding van den sluikinvoer van opium, welke dienst nog steeds op den ouden voet geregeld bleef [1], is voor dit verslag het volgende gemeld.

Een der kruisers, de *Cycloop*, die ook na het eindigen van de expeditie tegen Lombok voorloopig voor koerierdiensten in de wateren van dat gewest gestationneerd bleef, kwam eerst in Januari 1896 weder ter beschikking van den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden. Van de drie andere stoomschepen moest dientengevolge gedurende 1895 voor den dienst van de opiumpolitie ter zee zooveel meer gevorderd worden. De kruiser *Argus* kon gedurende een deel van het jaar aan dien eisch niet voldoen wegens ziekte onder de Europeesche opvarenden en door herstellingen, welke aan verschillende machinedeelen moesten worden aangebracht. Ook de *Tagal* en de *Wachter* moesten verschillende reparatiën, hoewel van minder langdurigen aard, ondergaan. Intusschen werden in den loop van het jaar de schepen herhaaldelijk uitgezonden naar de verschillende eilanden-groepen benoorden Bantam en Batavia, langs de noordkust van Java, naar de Karimon Djawa-groep, naar Madura en de oostelijk daarvan gelegen eilanden, ter bekruising van Straat Madura en Straat Bali, en naar de zuidkust van Java's Oosthoek, terwijl hunne tochten zich, op verzoek van den assistent-resident van Billiton, voorts nog tot de wateren van dat eiland en tot de Karimata-eilanden (Westerafdeeling van Borneo) uitstrekten, tot wering van den sluikhandel, die vermoed werd van Serawak uit gedreven te worden.

De Engelsch-Chineesche stoomschepen, die onder verdenking lagen van zich aan den sluikschen invoer schuldig te maken, werden meermalen langs de kust gevolgd om de afgifte van opium onderweg aan inlandsche vaartuigen te beletten. Tal van vaartuigen werden gevisiteerd, en in het bijzonder zooveel mogelijk de gangen van de kleinere inlandsche vaartuigen nagegaan. Om het toezicht op de laatsten te vergemakkelijken, werd bij de met 1 Maart 1896 in werking getreden ordonnantie in Indisch Staatsblad 1895 n°. 254 (zie vorig verslag, blz. 283) het registreeren en brandmerken voorgeschreven van alle op Java en Madura tehuis behoorende inlandsche vaartuigen, dat zijn hoofdzakelijk de visschersprauwen, die gemakkelijk overal kunnen landen en dus voor het aan den wal brengen van de smokkelwaar bijzonder geschikt zijn.

De inlandsche zeilvaartuigen voor de kustbewaking bleven in 1895 ter beschikking van de residenten van Bali en Lombok, Japara en Madura, terwijl een deel dier vloot op de kust van Rembang bleef gestationneerd onder het toezicht der recherche. Met het oog op de betrekkelijk geringe uitkomsten in de laatste jaren met deze vaartuigen verkregen, is de vraag gerezen of het nut van de prauwvloot — die vroeger in vereeniging met de daarvoor aangewezen stoomschepen heeft bijgedragen tot fnuiking van den brutalen smokkelhandel zooals die toen op Java's noordkust gedreven werd — thans nog wel geëvenredigd is aan de kosten, welke daarvoor gemaakt worden. Alvorens omtrent het lot dier vloot uitspraak te doen, wenschte de Indische Regeering op afdoende wijze te zien aangetoond, dat met minder geld hetzelfde nuttig effect, dan wel met dezelfde uitgaven eene betere en meer actieve bestrijding van den invoer over zee van sluikopium georganiseerd kan worden. Aan den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden is opgedragen dienaangaande uitgewerkte voorstellen te doen.

Smokkeluitvoeren van uit de Straits-Settlements naar Java werden in 1895 niet gesignaleerd. In de eerste maanden van 1896 kwamen echter berichten uit Singapore van plannen tot invoer in Nederlandsch-Indië op groote schaal van clandestien opium. Ondanks verscherping van het toezicht was tot Mei jl. van pogingen van dien aard nog niets ontdekt.

In de van Singapore naar Bali uitgevoerde hoeveelheden viel eenige vermindering waar te nemen. Luidens de thans ingekomen opgaven, waaraan nochtans evenals vroeger slechts eene betrekkelijke waarde is toe te kennen, zouden in 1895 met de van Singapore op Bali varende schepen zijn verzonden 1195 kisten opium, welk cijfer niet veel verschil oplevert met het werkelijk op Bali ontscheepte aantal van 1148 kisten. In 1894 waren die cijfers respectievelijk 1383 en 1196. Van sluikaanvoeren, van Bali uit, in Banjoewangi wordt ook thans wederom melding gemaakt. De omstandigheid, dat het sluikopium door handlangers naar den wal vervoerd en, naar gelang de gelegenheid zich voordoet, bij kleine hoeveelheden aan den man gebracht wordt, maakt het betrappen van de hoofdaanleggers uiterst moeielijk. Door het kruisen met stoomschepen in Straat Bali en langs het oostelijk gedeelte van Java's zuidkust wordt getracht den invoer op Java tegen te houden. (Over den waarschijnlijken uitvoer der sluikwaar naar Madura zie blz. 177.) Naar Makasser werden in 1895 van Singapore uitgevoerd 495 kisten (tegen 293 in 1894), terwijl volgens ontvangen bericht 478 kisten te Makasser zouden zijn ontscheept.

Wat de bestrijding van den opiumsluikhandel te land aangaat, wordt aan de ontvangen verslag-bijdragen het volgende ontleend.

Animositeit tusschen de pachters van Samarang en Japara, twee vijandige concurrenten bij de verpachting in 1894 van het opiummiddel voor het loopend driejarig tijdvak, werd als de oorzaak beschouwd van een belangrijken sluikhandel van Samarang naar Japara. Om dien tegen te gaan, werd de politiemacht in Japara tijdelijk met drie Europeesche ambtenaren en zes oppassers versterkt. Daarna bracht eene onderlinge schikking, waarbij den Samarangschen pachter een aandeel in de Japarasche pacht werd afgestaan, de belangen dier pachters samen.

In Kediri werd één Europeesch ambtenaar vervangen door drie

[1] Bij het reeds op de vorige bladzijde besproken gouvernementsbesluit dd. 8 Februari 1896 n°. 9 werd aan de gewestelijke bestuurders op Java en Madura, en in het bijzonder aan de residenten der strandgewesten langs Java's noordkust, opgedragen om den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden krachtdadig bij te staan, zoowel door het verstrekken van de inlichtingen, welke gevraagd worden of van nut kunnen zijn, als door ondersteuning en bescherming in de gevallen, waarin hunne hulp in het belang van de bestrijding van den opiumsluikhandel en van de daarmede belaste personen wordt ingeroepen.

inlandsche mantri's, en ter hoofdplaats Madioen werd de speciale opiumpolitie met twee mantri's versterkt, in het bijzonder voor het onderzoeken van per spoorweg aankomende en vertrekkende personen en voor het toezicht in het bereidingsgebouw van den pachter, waarvoor geen personeel beschikbaar was.

Terwijl in 1893 en 1894 in de verschillende gewesten van Java 1846 en 1735 aanhalingen werden gedaan, gemiddeld bestaan hebbende uit 3.79 en 4.08 thail ruw opium [1]) per aanhaling, werden in 1895 2005 dergelijke overtredingen geconstateerd, elke gemiddeld 4.54 thail betreffende.

Zooals uit het volgende gewestelijk overzicht blijkt, kwam van bedoelde 2005 aanhalingen ruim de helft voor alleen in Japara (485), Bagelen (236), Soerakarta (221) en Madioen (149), en waren de hoeveelheden, die in totaal 569 katti bedroegen (tegen 437 en 442 in 1893 en 1894), het belangrijkst in Batavia, Preanger Regentschappen, Samarang en Japara, namelijk respectievelijk 228, 91, 82 en 48 katti.

GEWESTEN. *a*)	Getal aanhalingen in 1895.			Aangehaalde hoeveelheden opium (naar het gewicht in ruwen staat). *b*)			
	Ruw opium.	Bereid opium.	Totaal	Katti's	Thail's	Tji's	Matta's
Bantam	„	13	13	2	11	7	„
Batavia	5	117	122	228	1	7	9½
Krawang	„	51	51	„	17	1	2½
Preanger Regentschappen	„	83	83	91	14	5	6
Cheribon	„	15	15	27	14	7	6½
Tagal	„	40	40	12	2	3	1½
Pekalongan	„	25	25	2	9	2	6
Samarang	1	123	124	82	2	2	6½
Japara	„	485	485	48	6	„	„
Rembang	1	98	99	8	6	6	9
Soerabaija	1	74	75	3	5	„	„
Pasoeroean	„	30	30	3	9	1	1½
Probolinggo	„	22	22	1	1	2	6
Bezoeki	„	50	50	16	4	3	6
Banjoemas	„	85	85	7	7	„	6½
Bagelen	„	236	236	17	15	3	„
Kadoe	„	20	20	„	11	8	8
Djokjokarta	1	34	35	„	4	4	6
Soerakarta	71	150	221	1	13	„	9
Madioen	18	131	149	10	15	„	6
Kediri	„	25	25	„	6	9	7
Totaal	98	1907	2005	569	7	„	3½
In 1894 waren de cijfers *c*)	85	1650	1735	442	6	4	7¼
„ 1893 „ „ „ *c*)	419	1427	1846	437	8	9	9½

a) De gewesten Bantam en Preanger Regentschappen vormen in hun geheel verboden kringen. Verder zijn voor een groot deel voor het opium gesloten Krawang, Cheribon, Banjoemas en Bagelen, en voorts enkele gedeelten van de residentiën Batavia, Tagal, Pekalongan, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, zoomede het tot de residentie Soerabaija behoorende eiland Bawean.

b) De in 1895 aangehaalde hoeveelheden bereid opium bedroegen gezamenlijk ongeveer 208½ katti. In de tabel zijn die partijen in rekening gebracht als 417 katti in ruwen staat

c) In de opgaven over 1893 en 1894 zijn thans de aanhalingen en de aangehaalde hoeveelheden in de residentie Madura niet meer medegeteld; zie daarover lager (blz. 177).

De overtreders waren voor het meerendeel Chineezen en inlanders. In Soerakarta werd 1 Europeaan veroordeeld en in Soerabaija eene vervolging ingesteld tegen 2 Europeanen, wier zaken, tijdens de opgaaf, nog niet waren berecht.

Dat in de residentie Batavia de in 1895 aangehaalde hoeveelheden aanzienlijker waren dan in eenig ander gewest, was hoofdzakelijk hieraan toe te schrijven dat op het eiland Leiden (in de baai van Batavia) in den grond begraven werd gevonden eene partij ruw opium, wegende niet minder dan 134 katti. Voldoende aanwijzing omtrent de eigenaren of de bestemming van dit opium werd niet verkregen. Voorts werden door de recherche te Tandjong Priok 20 blikken, inhoudende p. m. 10 katti bereid opium, aangehouden, welk opium verpakt was als gecondenseerde melk.

Van Tagal wordt melding gemaakt van de ontdekking van eene partij van 87 thail bereid opium, verpakt in eene brandkast, waarop bij den invoer de hand werd gelegd. De Chinees, aan wien de kast was geadresseerd, werd voorloopig in hechtenis genomen, doch de president van den landraad vond voor het instellen van eene vervolging geen termen aanwezig, daar uit het onderzoek niet bleek dat de verdachte last gegeven had tot den invoer of daarbij belanghebbende was. Intusschen wees het onderzoek uit, dat de bedoelde Chinees onder een valschen naam op Java verblijf hield en werd hem daarom het verder verblijf aldaar ontzegd.

In Soerabaija werd gedurende 1895 slechts op ruim 3 katti de hand gelegd, dus belangrijk minder dan de in 1893 en 1894 aangehaalde partijen, gezamenlijk bestaan hebbende uit respectievelijk 51 en 172 katti (ook al neemt men in aanmerking, dat onder laatstgemeld totaal één aanhaling begrepen was van niet minder dan 146 katti). De resident merkt hierbij op, dat het onbeduidende der aanhalingen van 1895 niet zoo zeer is toe te schrijven aan afneming van den sluikhandel, dan wel aan de grootere omzichtigheid, welke de sluikers betrachten. In dit gewest werden 13 personen vervolgd wegens het (met toestemming van den pachter) houden van clandestiene verkoopplaatsen; tegen 11 van hen werd eene veroordeeling uitgesproken.

De gemachtigde van den pachter van Probolinggo voor de afdeelingen Probolinggo en Kraksaän werd er op betrapt, dat hij ruw opium, afkomstig van de gouvernementsverstrekkingen, in Madioen invoerde en ten nadeele van den pachter van dit gewest deed verkoopen. Op eene partij van 10 katti werd beslag gelegd. Zoowel de gemachtigde als zijne handlangers werden door den landraad gestraft; de eerste kwam echter van het vonnis in hooger beroep, in welk appel, volgens de tot Mei 1896 loopende berichten, nog geen uitspraak was gedaan.

De met ult. 1894 afgetreden pachter van Bagelen trachtte zijn overgehouden opium in Djokjokarta van de hand te zetten, aan welk bedrijf een einde werd gemaakt door de veroordeeling van den Chinees, die met den verkoop belast was.

Hoewel in Soerakarta weder weinig opium werd aangehaald en volgens den resident nog andere omstandigheden reden geven om aan te nemen dat de sluikhandel thans op kleinere schaal gedreven wordt, wijst het bij voortduring groote getal aanhalingen in dit gewest er op, dat de smokkelaars niet stilzitten en elke gelegenheid te baat zullen blijven nemen om ook grootere hoeveelheden in te voeren, waartoe de kans, in verband met de weinige betrouwbaarheid der inlandsche politie aldaar, altijd schoon blijft.

Ruw opium werd, behalve de hoeveelheden van 134 en 10 katti welke de politie in Batavia en Madioen machtig werd (zie hooger), slechts zeer weinig achterhaald.

Voor zoover sommige der in het voorafgaande overzicht genoemde gewesten geheel dan wel voor een grooter of kleiner gedeelte zoogenaamde verboden kringen uitmaken (verg. noot *a*), is omtrent de aanhalingen gedurende 1895 het volgende gemeld.

Het opium, dat naar den verboden kring Bantam zijn weg vond, was uitsluitend uit Batavia afkomstig; het getal aanhalingen bleef er stationnair. Van de aanhalingen in Batavia, Krawang en Cheribon hadden er respectievelijk 7, 42 en 14 betrekking tot de verboden kringen, waarbij het in den regel slechts zeer geringe hoeveelheden opium of overblijfselen van opium gold. In de genoemde gewesten, zoomede in de Preanger Regentschappen, waren de overtreders bijna uitsluitend Chineezen. In de enkele gevallen dat ook inlanders daarbij betrokken waren, bleken zij gewoonlijk slechts als handlangers te hebben dienst gedaan, daar de Soendanees, over 't algemeen genomen, niet schuift. Onder de in de Preanger Regentschappen geconstateerde opium-overtredingen waren er eenige, die tot vrij groote partijen sluikwaar betrekking hadden. Twee partijen bereid opium werden aangehaald, te zamen bedragende 261 thail, verpakt in blikken doosjes, waarop de stempel van den opiumpachter te Batavia was nagemaakt en die per spoor van Buitenzorg waren aangebracht. Bij eene andere gelegenheid werd er 215 thail bereid opium aangehaald, in darmen verpakt, welke hoeveelheid vermoed werd van de Cheribonsche pacht afkomstig te zijn. De sluikhandel in het tot verboden kring verklaarde gedeelte der residentie Tagal wordt gezegd van weinig beteekenis te zijn; slechts 4 aanhalingen van enkele matta werden gedaan. In de verboden kringen der residentiën Pekalongan en Soerabaija

[1]) De aangehaalde hoeveelheden *bereid* opium zijn, bij deze en de verdere opgaven, herleid naar het gewicht in *ruwen* staat.

werd geen enkele overtreding geconstateerd. In de verboden kringen van Banjoemas en Bagelen nam het getal aanhalingen toe (respectievelijk 52 en 128, tegen 39 en 99 in 1894), doch bleven de aangehaalde hoeveelheden over het algemeen gering. Met opzicht tot de voor het opium gesloten gedeelten der residentie Probolinggo (de districten Kandangan, Tengger en Gading), waar zich op de landbouwondernemingen veel van elders afkomstig werkvolk bevindt, dat aan het gebruik van opium gewend is, luidden de berichten over 1895 omtrent de handhaving van het verbod niet gunstiger dan vroeger (verg. vorig verslag, blz. 191). In 3 van de 7 aan het licht gekomen overtredingen kon wegens onvoldoende bewijzen geen rechtsvervolging worden ingesteld. In de verboden kringen van Pasoeroean en Bezoeki wordt slechts zeer weinig geschoven; in het eerste gewest werd eenmaal, in het laatste 6 malen eene overtreding berecht. Over de verboden kringen in de drie laatstgenoemde gewesten wordt overigens lager nog gehandeld (zie blz. 178).

Ter zake van de verschillende perceelen op Java was over 1895 aan pachtsom verschuldigd f 11 644 440, terwijl de winst voor den lande op het (tegen f 30 per katti) verstrekt opium, bestaan hebbende uit 49 856 katti Levantsche en 57 585 katti Bengaalsche soort, kon gesteld worden op f 2 320 708, daar het verstrekt Levantsch opium den lande op f 7,43 en het Bengaalsch opium op f 9,24 per katti kwam te staan (zie noot *b* van bijlage OO hierachter) [1]. Slechts in Bezoeki bleef de pachter op ult. 1895 een klein gedeelte van de pachtsom achterstallig (f 3586), dat echter in Januari 1896 werd aangezuiverd. Eveneens werd in zijn geheel afbetaald de achterstand over 1894 van het perceel Madioen, bedoeld op blz. 191 van het vorig verslag.

Aan boeten wegens niet tijdige betaling en aan achterstallige pachtpenningen over vorige jaren werd gedurende 1895 ontvangen f 86 741.

Op de vorderingen, die het Gouvernement nog heeft ten aanzien van den bekenden aanzienlijken achterstand over den pachttermijn 1887 t/m 1889 in een aantal pachtperceelen zijn gedurende 1895 slechts geringe afbetalingen gedaan, waaromtrent nader gehandeld is sub II van de hiervóór aangehaalde bijlage OO.

In mindering van de schuld van f 24 840 betreffende de pacht voor Djokjokarta over 1892 (zie het verslag van 1894, blz. 176) wordt sedert April 1895 f 500 's maands afgedragen, in afwachting van eene schikking, welker tot standkoming nog vertraagd was, daar zich eene moeielijkheid had voorgedaan, welke echter, naar verwacht werd, binnenkort zou zijn uit den weg geruimd. Intusschen is de vordering door de hypotheek, die de debiteur ten behoeve van het Gouvernement verleende, voldoende verzekerd. Van de achterstanden betreffende de pacht in Soerakarta (1875 t/m 1877), Pasoeroean (1884 t/m 1886) en Banjoemas (1877) kwam in 1895 niets binnen. Door den debiteur wegens laatstgenoemd perceel zou echter ten behoeve van den lande hypotheek worden gevestigd op eenige perceelen, die tot nogtoe voor andere schulden verbonden waren, terwijl een zoon van dien gewezen pachter in het begin van 1896 aanbood maandelijks f 50 op de schuld af te betalen.

2°. Buitenbezittingen.

Omtrent de opiumpacht in de vier gewesten der buitenbezittingen, waar het Javasche pachtstelsel werkt, is het volgende te melden.

Terwijl ter Sumatra's Westkust, in Benkoelen en in Palembang de voor den driejarigen termijn 1895 t/m 1897 gesloten pachtcontracten van kracht bleven, was voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo eene nieuwe verpachting noodig. Ook nu werd het middel wederom tweeledig, namelijk voor 1896 alleen en voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898 opgeveild (Indisch Staatsblad 1895 n°. 150). Voor het eenjarig tijdvak werd geen hooger bod verkregen dan f 15 000 en voor drie jaren niet meer dan f 13 320 's jaars. Hoewel het eerstbedoeld bod f 780 minder bedroeg dan de reeds vrij lage pachtsom over 1895, werd het toch aangenomen, aangezien van eene herverpachting geen beter resultaat kon worden verwacht, gelet op de moeite die het had gekost voor 1895 het (onderhandsche) bod van f 15 780 te verkrijgen. Naar de oorzaken der daling in de laatste jaren van de waarde der pacht in dit gewest (voor 1893 was nog verkregen f 25 248 en voor 1894 f 20 460) werd in 1895 een onderzoek ingesteld, waaruit bleek dat die daling in de eerste plaats was toe te schrijven aan vertrek van honderden Chineesche koelies ten gevolge van het staken der werkzaamheden van eenige tabaksondernemingen. Neemt men in aanmerking dat in het besproken pachtgebied de Chineezen verreweg het grootste contingent van de opiumschuivers leveren en dat het aantal Chineesche aangeslagenen in de bedrijfsbelasting (en dus, globaal genomen, het aantal volwassen Chineezen) 1651 bedraagt, waarvan de niet-schuivers nog moeten worden afgetrokken, dan is begrijpelijk dat de genoemde omstandigheid op het debiet van grooten invloed moet zijn geweest. Bovendien wordt het verminderd debiet nog toegeschreven aan toeneming van den sluikhandel uit de oostelijk van ons rechtstreeksch gebied gelegen zelfbesturende rijken, waar de invoer van opium, tegen betaling van een betrekkelijk laag recht, en de verkoop zijn vrijgelaten. Het is te verwachten dat deze sluikhandel met beteren uitslag zal kunnen worden tegengegaan, wanneer eventueel het denkbeeld wordt verwezenlijkt om ter Oostkust van het gewest de tolheffing en pachten, tegen schadeloosstelling, uit handen der inlandsche bestuurders in die van het Gouvernement te doen overgaan, waaromtrent, sedert het medegedeelde op blz. 27 hiervóór, dezerzijds bij de Indische Regeering een nader overleg is aanhangig gemaakt.

Over hoeveel van de hun toegestane maxima de pachters in genoemde vier gewesten gedurende 1894 en 1895 beschikten, kan uit het volgende staatje blijken.

GEWESTEN.	Hoogste verstrekbare hoeveelheid ruw opium (in katti's) gedurende onderstaande jaren.		Hoeveelheid katti's ruw opium, waarover de pachters uit 's lands voorraad beschikten: *zonder* aftrekking van het bij het einde van den pachttermijn aan den lande teruggeleverde.		*na* aftrekking van het teruggeleverde aan den lande. *a*)	Percentsgewijze verhouding der in de beide voorgaande kolommen opgegeven hoeveelheden tot de maxima waarop de pachters recht hadden gedurende onderstaande jaren.	
	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1894.	1895.
Sumatra's Westkust *b*)	11 360	11 360	7 521	5 411	7 482	65.86	47.62
Benkoelen	720	540	504	496	461	64.02	91.85
Palembang	2 700	2 700	2 410	2 449	1 875	69.44	90.70
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	840	840	269	343	252	30.00	40.83
Totalen	*c*) 15 620	*c*) 15 440	*d*) 10 704	*d*) 8 699	10 070	64.46	56.33

a) Voor 1895 blijven de cijfers dezelfde of nagenoeg dezelfde als in de vorige kolom is opgegeven. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo toch (het eenige gewest waar de pachttermijn met ult. 1895 verstreek) werd slechts 1.10 thail bereid opium aan den lande teruggeleverd.

b) Onder de opgegeven maxima en de in 1894 verstrekte hoeveelheden zijn ook begrepen de hoeveelheden toegestaan en verstrekt voor den invoer in het landschap Troemon, waarvoor een maximum van 2000 katti (1000 Levantsch en 1000 Bengaalsch) per jaar is bepaald. In 1895 werd geen opium voor den invoer in Troemon verstrekt.

[1] Door bemiddeling van het Departement van Koloniën werden aangeschaft en naar Indië verzonden in 1894 354 en in 1895 662½ kisten Levantsch opium (respectievelijk 35 761 en 67 169 katti). De in gemelde jaren aangebrachte partijen kwamen (de kosten van transport medegerekend) gemiddeld op f 1103,90 en op f 740,50 per pikol (100 katti) te staan. Vanwege onzen leverancier te Calcutta (met wien het op blz. 175 van het verslag van 1894 bedoeld contract alsnog ook voor 1896 is verlengd) werden in 1894 690 en in 1895 700 kisten Bengaalsch opium aangebracht, welk opium (mede met inbegrip van transportkosten) gemiddeld kwam te staan op f 892,52 en f 967,46[5] per kist.

c) Hiervan was in elk der jaren 1894 en 1895 aan Levantsch opium verstrekbaar een maximum van 5560 katti, uitsluitend voor de pacht ter Sumatra's Westkust (daaronder 1000 katti voor Troemon). Al het andere was toegestaan in Bengaalsche soort.

d) Al dit opium was Bengaalsch opium, uitgenomen een deel der verstrekkingen ter Sumatra's Westkust. Aldaar werd aan Levantsch opium verstrekt: 4773 katti in 1894 en 2829 katti in 1895.

De prijzen, waarvoor het bereid opium in de vier gewesten werd gesleten, verschilden weinig met die in vorige jaren. In Palembang en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bleven zij dezelfde, namelijk in het eerste gewest f 8 à f 16 bij den verkoop per thail en f 0,09 à f 0,18 bij den verkoop per matta; in het laatste gewest f 15,33 per thail en f 0,16 per matta. Ter Sumatra's Westkust werd in 1895 per thail betaald f 7,61' à f 16 (in 1894 f 6,72^5 à f 16) en per matta f 0,07^5 à f 0,16 (in 1894 f 0,07 à f 0,16). Voor Benkoelen was de middenprijs iets lager dan in 1894; het bereid opium werd daar in 1895 verkocht voor f 8 à f 15 per thail en f 0,08 à f 0,15 per matta, tegen f 10 à f 15 per thail en f 0,10^5 à f 0,20 per matta in 1894. Ruw opium, dat alleen gedebiteerd wordt in de residentie Tapanoli en in de afdeeling Tebing Tinggi der residentie Palembang, was in Tapanoli verkrijgbaar tegen f 3,07^5 à f 3,75 per thail (in 1894 tegen f 2,87^5 à f 3,50) en in Tebing Tinggi, evenals in vorige jaren, tegen f 5,50 per thail en f 0,08 per matta.

In 68 gevallen werd in de vier gewesten aangehaald eene gezamenlijke hoeveelheid (het bereid opium herleid naar het gewicht in ruwen staat) van 216 katti en 11 thail, dus belangrijk meer dan in 1894, toen 21 aanhalingen werden gedaan ter gezamenlijke hoeveelheid van 41 katti en 10 thail. Tot die toeneming droeg uitsluitend het gouvernement Sumatra's Westkust bij, waar 50 overtredingen werden geconstateerd met 181 katti en 6 thail, tegen 11 overtredingen met 18 thail in 1894. In Palembang werden 12 aanhalingen gedaan van 31 katti en 5 thail (dus slechts 4 thail meer dan in 1894); de grootste hoeveelheid werd aldaar aangehaald op de tot het pachtgebied behoorende gouvernementsnederzettingen in Djambi (ter hoofdplaats en te Moeara Saba), waar het opium over land uit Indragiri wordt ingevoerd en het sultansbestuur niet bij machte schijnt hiertegen iets te doen. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo kwamen 5 overtredingen aan het licht en werd 3 katti en 15 thail aangehaald, terwijl in Benkoelen één aanhaling plaats had van 1 thail.

Aan pachtsom over 1895 was in de vier genoemde gewesten door de pachters verschuldigd f 391 980 en wegens koopprijs van opium (à f 30 per katti) f 260 970, in welke laatste som, naar denzelfden maatstaf berekend als waarop de kosten voor den lande van het op Java verstrekt opium te becijferen waren (zie de voorgaande bladzijde), eene winst voor den lande verscholen was van f 185 712.

Achterstand op het door de pachters in de vier vaak gemelde gewesten over 1895 verschuldigde deed zich alleen voor ter Sumatra's Westkust, waar de pachter zijn debet (f 10 300 pachtsom) echter reeds in Januari 1896 aanzuiverde.

In mindering van oude achterstanden (over 1884 t/m 1886), ter zake van de pacht ter Sumatra's Westkust en van die in Palembang, werden in 1895 geen afbetalingen gedaan. Naar aanleiding van aangeteekend verzet van de zijde der debiteuren tegen de inbeslagneming van de goederen van bij die pachten betrokkenen waren bij het einde des jaars nog procedures aanhangig.

In de twaalf gewesten der buitenbezittingen, waar het Javasche pachtstelsel niet werkt, ontvangen alleen de pachters in Menado en Ternate opium uit 'slands voorraad. De hun verstrekte hoeveelheden bedroegen respectievelijk 103 en 21 katti Bengaalsch opium, tegen 100 en 30 katti in 1894. [1])

Blijkens bijlage PP hierachter bracht het opiummiddel in de twaalf gewesten, zooeven bedoeld, over 1895 aan pachtsom op f 2 901 486 (ter Oostkust van Sumatra alleen f 1 320 000 en in de elf andere gewesten te zamen f 1 581 486). Hiervan was op ult. 1895 slechts f 1500 niet aangezuiverd, ter zake van de pacht in de Westerafdeeling van Borneo, doch dit bedrag werd in de eerste maanden van 1896 geheel afbetaald.

In negen van de laatstelijk bedoelde twaalf gewesten liepen de bestaande hetzij slechts voor één jaar, hetzij voor drie jaren gesloten pachtcontracten met ult. 1895 ten einde. (De gewesten, waar de pachttermijnen toen bleven doorloopen, waren Oostkust van Sumatra, Atjeh en Billiton.) De nieuwe verpachtingen werden tweeledig gehouden, d. i. zoowel voor het jaar 1896 als voor den driejarigen termijn 1896 t/m 1898, en in de meeste gevallen werd de pacht voor drie jaren gegund, uitgenomen de pachtperceelen Westerafdeeling van Borneo, Minahassa (Menado) en Timor, welke voor één jaar werden afgestaan. In totaal bedroegen de nieuwe pachtsommen in de betrokken negen gewesten f 1 136 987 's jaars, tegen f 1 137 486 volgens de op ult. 1895 afloopende overeenkomsten. Slechts voor zooveel Banka, Ternate en Timor betreft, kon de pacht dadelijk na de eerste verpachting worden afgestaan; in de beide laatstgenoemde gewesten toch, waar de pacht niet van veel beteekenis is, bestond geen bezwaar met de hoogste biedingen (respectievelijk per jaar f 3640 en f 3600) genoegen te nemen, terwijl voor Banka, als gevolg deels van bestaande concurrentie, deels van de ontwikkeling van het tinbedrijf, een niet onbelangrijk hooger bod werd verkregen (f 279 003 voor elk der jaren 1896 t/m 1898) dan bij de verpachting voor 1893 t/m 1895, toen het middel was afgestaan tegen f 252 120 's jaars. In de overige gewesten moest tot eene herverpachting bij inschrijving, ter Westerafdeeling van Borneo zelfs tot eene tweede inschrijving, worden overgegaan, alvorens aannemelijke aanbiedingen werden verkregen. Het voor laatstbedoeld gewest bij de tweede inschrijving (alleen voor 1896) verkregen bod van f 73 200 stak nog belangrijk af bij de pachtsom van f 108 000 's jaars voor 1893 t/m 1895, hetgeen toegeschreven wordt aan den sluikhandel uit het naburige Serawak, die vergemakkelijkt wordt door de lange, voor een groot deel onbewaakte, kuststrook van het gewest en de eilanden-groepen in de nabijheid. Er wordt onderzocht of eene uitbreiding van het personeel der kustbewaking doeltreffend kan zijn. Voor Celebes werd bij inschrijving geen hooger bod verkregen dan f 103 248 's jaars, afkomstig van den aftredenden pachter (voor 1893 t/m 1895). Tegen dezen laatste, die de pacht reeds sinds 1886 in handen had, scheen, zooals het hoofd van gewestelijk bestuur berichtte, niemand te hebben durven opbieden. Nochtans gelukte het van eene andere kongsi voor den driejarigen termijn een onderhandsch bod te verkrijgen van f 118 000 's jaars, welk bod, ofschoon f 14 360 lager dan de jaarlijksche pachtsom over den afloopenden pachttermijn, werd aangenomen, ten einde de macht van de oude kongsi te breken. De pacht ondervindt in bijzondere mate den invloed van het nabijgelegen Gowasche rijk, alwaar het opiummiddel, vroeger tegen eene bepaalde huursom afgestaan aan den pachter van Makasser, sedert 1895 door anderen wordt beheerd, terwijl de debietprijzen er lager zijn dan in het naburig gouvernementspachtgebied. Evenals in Celebes, was ook in Riouw aanvankelijk niemand, die bij de openbare verpachting durfde opbieden tegen de invloedrijke pachtkongsi, welke, behalve tot hiertoe te Riouw, ook de pacht te Singapore, in Atjeh en ter Oostkust van Sumatra (in de twee laatstgenoemde gewesten respectievelijk tot ult. 1897 en tot ult. 1896) in handen had. Bedoelde kongsi meende blijkbaar hiervan partij te kunnen trekken, daar het hoogste bod, harerzijds bij de inschrijving gedaan, slechts f 409 200 's jaars bedroeg, terwijl de jaarlijksche pachtsom voor 1893 t/m 1895 f 456 000 had beloopen. Deze toeleg evenwel kon worden verijdeld, doordien de Bataviasche opiumpachtkongsi een onderhandsch bod deed voor den driejarigen termijn van f 487 200 's jaars of nog f 31 200 meer dan de jaarlijksche pachtsom voor den afloopenden termijn. In de residentie Menado werd de pacht, voor zooveel de Minahassa betreft, weder voor één jaar afgestaan, doch geen hooger bod kon bedongen worden dan f 4800, terwijl voor 1894 verkregen was f 12 189 en voor 1895 f 9180. Naar de pachter beweerde, zou hij meer dan vroeger door clandestienen invoer benadeeld worden. In het overig pachtgebied van het gewest, zijnde de afdeeling Gorontalo, waar de pachtsom voor 1894 bedragen had f 1140 en die voor 1895 f 1572, werd voor den driejarigen termijn 1896 t/m 1898 verkregen f 1992 's jaars. De opiumverpachtingen en herverpachtingen in de residentie Amboina hadden tot resultaat dat voor het pachtperceel, uitmakende de hoofdplaats Amboina met Kajeli op Boeroe, verkregen werd, mede voor genoemden driejarigen termijn, f 20 808 's jaars, zijnde ongeveer het middencijfer der voor 1894 en voor 1895 bedongen pachtsommen. Voor het overig pachtgebied van het gewest, namelijk voor de afdeeling Banda, kon, ook na inschrijving, geen hooger bod verkregen worden dan van f 46 500 's jaars, en wel bij gunning eveneens voor drie jaren, derhalve f 7140

---

[1]) Volgens de voor Menado geldende pachtvoorwaarden bedraagt de verstrekkingsprijs f 83,33^5 per bol van $2\frac{1}{2}$ katti of f 33,33^5 per katti, terwijl voor Ternate de verstrekkingsprijs in de pachtsom opgaat; aldaar wordt namelijk als hoogste bieder aangemerkt hij, die aanneemt de grootste hoeveelheid opium uit 'slands voorraad te ontvangen tegen f 130 per katti, in welken prijs dan tevens de pachtsom begrepen is.

minder dan voor 1895 en f 5700 minder dan voor 1894; als oorzaak hiervoor wordt opgegeven de daling van de prijzen der specerijen, waarin voor de naaste toekomst geen verbetering werd voorzien. Wat eindelijk de pachtperceelen der residentie Bali en Lombok betreft, had de gunning weder voor drie jaren plaats zoowel in Boeleleng als in Djembrana tegen respectievelijk f 93 324 en f 4920 's jaars, welke sommen voor den afloopenden driejarigen termijn hadden bedragen f 91 200 en f 6720 's jaars.

Als gevolg van den uitslag der nieuwe verpachtingen was voor 1896 voor de gezamenlijke buitenbezittingen (ongerekend de residentie Lampongsche Districten, als behoorende tot een der pachtperceelen van Java) aan pachtsommen te rekenen op f 3 292 187, daaronder f 391 200 voor de onder het Javasche pachtstelsel vallende gedeelten van Sumatra en Borneo, waar bovendien (zie de voorgaande bladzijde een niet onbelangrijk bedrag als winst op het verstrekt opium te boeken valt. Over 1895 was gemeld totaal f 3 293 466, daaronder f 391 980 als voren.

Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag (blz. 193) is gezegd omtrent eene schikking met een der borgen van den gewezen pachter voor de jaren 1889 t/m 1891 van het pachtperceel Bengkalis (Oostkust van Sumatra) tot geleidelijke afbetaling van hetgeen te dier zake nog te voldoen bleef, is thans aan te teekenen dat over 1895 de overeengekomen halfjaarlijksche betaling van f 3500 tweemalen plaats had, waardoor de schuld met f 7000 verminderde en dus op f 247 203,72 was teruggebracht (daaronder echter niet begrepen de door den pachter en zijne borgen ingevolge gerechtelijke uitspraak te betalen wettelijke rente over het in 't vorig verslag reeds genoemd bedrag van f 157 350,20). Aangaande het bedrag der door het Gouvernement aan den anderen borg uit te keeren schadevergoeding wegens onrechtmatig gelegd beslag op diens goederen was door den raad van justitie te Batavia, voor zoover uit de voor dit verslag ontvangen berichten blijkt, nog geen einduitspraak gedaan, daar een getuigenverhoor werd noodig geacht ten aanzien van eenige door bedoelden borg in rekening gebrachte posten.

Andere verpachte middelen.

Zooals uit het vorig verslag blijken kan, waren bij de in 't laatst van 1894 gehouden veilingen de pacht der pandhuizen op Java, die der vogelnestklippen (in een viertal gewesten of afdeelingen van gewesten, waar dit middel slechts tot ult. 1894 was afgestaan) en de alleen in Batavia, Bantam en Krawang werkende tabakspacht, zoomede eenige middelen in de buitenbezittingen, voor den driejarigen termijn 1895 t/m 1897 in pacht afgestaan [1]), doch de zoutpacht ter Oostkust van Sumatra slechts voor de jaren 1895 en 1896.

Wat betreft de middelen, ten aanzien waarvan de pachtovereenkomsten met 1895 afliepen, werden in 't laatst van dat jaar nieuwe verpachtingen uitgeschreven. Behoudens wat met betrekking tot de drankenpacht op Timor reeds in 't vorig verslag (blz. 195) werd vermeld, kwamen in de pachtvoorwaarden geen wijzigingen. Echter werd thans in ruimere mate dan tot dusver het beginsel in toepassing gebracht om ook gunning voor een meerjarigen termijn mogelijk te maken. Te dien einde had nu in de meeste gevallen veiling voor één jaar en voor drie jaren plaats, tenzij er bijzondere redenen bestonden om daarop eene uitzondering te maken. Zoo werden de pacht der rundslacht in de verschillende gewesten van Java en Madura en de pacht der tot de residentie Batavia behoorende Duizend-eilanden voor één dan wel voor twee jaren aangeboden, daar het wenschelijk werd geacht de daarvoor te sluiten overeenkomsten te doen eindigen uiterlijk ult. 1897, omdat dan ook de opiumpacht voor het perceel Batavia—Krawang—Lampongsche Districten afloopt, tot welke laatste, zooals in 't vorig verslag (blz. 193) werd medegedeeld, de pacht der Duizend-eilanden in nauw verband staat, terwijl ten aanzien van de rundslachtpacht vooral den doorslag gaf het aan de orde gestelde (ook thans in Indië nog in overweging zijnde) denkbeeld om daarvoor eene rechtstreeksche heffing in de plaats te stellen. Ook de enkele pandhuizen, welke niet reeds tot ult. 1897 waren afgestaan, werden, om de contracten daarvoor te gelijk te doen eindigen met den loopenden pachttermijn van de overige pandhuizen, voor één en voor twee jaren aangeboden.

In het gouvernement Sumatra's Westkust kwamen ditmaal alleen de gezamenlijke kleine middelen op de Batoe-eilanden voor verpachting in aanmerking en werden deze middelen slechts voor het jaar 1896 opgeveild, daar voor de overige middelen in die residentie de pachttermijn met dat jaar eindigde.

Zooals de hierachter gevoegde bijlagen QQ en RR doen zien, zijn verreweg de meeste middelen, ook in de buitenbezittingen, voor den meerjarigen termijn gegund. Onder de op Java en Madura slechts voor één jaar afgestane middelen behoort o. a. de pacht der Krawangsche houtbosschen, hetgeen de gelegenheid zal openen om, nadat daarop bij de Indische begrooting voor 1897 zal zijn gerekend, dit pachtmiddel na afloop van 1896 te doen vervallen en voormelde bosschen, overeenkomstig het in 't vorig verslag (blz. 193/194) besproken denkbeeld, onder beheer te brengen van den dienst van het boschwezen.

Over het algemeen waren de uitkomsten der nieuwe verpachtingen bevredigend. Valt voor Java en Madura, vergeleken met de pachtsommen over 1895, op eene vermindering te wijzen van f 27 728 (tegenover de cijfers over 1894 was er een voordeelig verschil van f 443 679), voor de buitenbezittingen was het eindcijfer f 60 631 hooger dan voor 1895, zoodat over het geheel eene meerdere opbrengst werd verkregen van f 32 903.

De vermindering der opbrengst op Java en Madura — van f 3 274 232 tot f 3 246 504 — wordt hierdoor veroorzaakt dat de pachtsommen voor de rundslacht en voor de dobbelspelen over 't geheel een teruggang aanwezen van f 35 928 en f 13 020. In de residentiën Batavia, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Djokjokarta werd de rundslachtpacht niet, zooals in de andere gewesten van Java en Madura, voor twee jaren, maar alleen voor 1896 afgestaan, omdat voor den tweejarigen termijn geen of geen voldoende aanbiedingen werden gedaan. In Banjoemas en Bagelen werd niet minder dan voor 1895 verkregen, doch in de drie andere gewesten gaf de pachtsom voor 1896 tegenover die van 1895 een nadeelig verschil van respectievelijk f 6000, f 2016 en f 9240. In Djokjokarta kon zelfs bij drie herverpachtingen geen aannemelijk bod verkregen worden, en ten laatste werd een onderhandsch bod aangenomen, afkomstig van de kongsi, welke de opiumpacht in handen had. Voor Batavia wordt gewezen op daling van de waarde der pacht als een gevolg van den toegenomen invoer van Australische runderen, voor het slachten van welke dieren den pachter wel dezelfde heffing toekomt als voor inheemsche runderen, maar welke in kleineren getale worden geslacht omdat zij grooter van stuk zijn. Onder de gewesten, waar het Gouvernement zich met lagere biedingen voor de rundslachtpacht moest tevreden stellen, behoorden vooral Kediri en Japara, waar de pachtsom respectievelijk met f 10 680 en f 9600 terugging, hetgeen, wat laatstgenoemd gewest betreft, moest worden beschouwd als de reactie na het onevenredig hoog bod voor 1895. In zes gewesten moesten voor dit middel één of meer herverpachtingen, hetzij bij opbod, hetzij bij inschrijving, plaats hebben. Ook voor andere pachten, zoowel op als buiten Java, moest in sommige gewesten nu en dan eene herverpachting op de eerste veiling volgen. Wat de pacht der dobbelspelen op Java betreft, wordt aangeteekend dat dit middel, hetwelk slechts in drie gewesten wordt verpacht, in de residentie Samarang na drie herverpachtingen onderhands werd afgestaan, alleen voor 1896, tegen f 43 200 of f 16 800 minder dan de pachtsom over 1895. De verminderde opbrengst wordt door den resident geweten aan het verscherpt politietoezicht op het bedrijf des pachters. Met uitzondering van de genoemde twee pachten brachten op Java en Madura de overige kleine middelen voor 1896 meer op dan voor 1895, welke voordeelige verschillen beliepen: voor de varkenslacht f 5262, de overvaarten f 6835, de pandhuizen f 7767, en de „andere verpachte kleine middelen" f 1356. De hoogere opbrengst van de varkenspacht was hoofdzakelijk te danken aan de stijging van de pachtsom in de residentiën Batavia, Kadoe en Soerabaija. De stijging, wat de pacht der overvaarten betreft, deed zich vooral voor in laatstgenoemd gewest, in Cheribon en in Bantam. De in 1894 genomen proef om bij de verpachting der overvaarten aanbiedingen van inlanders uit te lokken, o. a. door zooveel doenlijk elke overvaart afzonderlijk in pacht aan te bieden, werd bij de verpachtingen in 't laatst van 1895 herhaald. Het resultaat daarvan was, dat voor den pachttermijn 1896 of 1896 t/m 1898 van de 282 in pacht afgestane overvaarten er 72 [2]) in handen kwamen van inlanders. Voor 1895 waren 79

[1]) Evenwel, wat de evengenoemde tabakspacht betreft, onder voorbehoud van de bevoegdheid der Regeering om de pachtovereenkomst vroeger te doen afloopen (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 201), bijaldien namelijk intusschen om worden besloten tot intrekking van de pacht. Thans bestaat het plan om in 1897 zoowel de tabakspacht als den daarmede samenhangenden tabaksaccijns (zie lager blz. 182) uit de rij der landsmiddelen te doen verdwijnen.

[2]) Daaronder 3 (in de Preanger Regentschappen), welke ter bediening werden afgestaan zonder betaling van pachtsom. De 69 andere (in de Preanger Regentschappen en zes andere gewesten), alle behoorende tot de minder belangrijke overvaarten, werden gegund gezamenlijk tegen f 12 975, d. i. gemiddeld tegen f 188 per overvaart. Voor de resteerende 210, die aan Chineezen

overvaarten aan inlanders afgestaan, van wie er één de pacht aanvaardde gezamenlijk voor 9 overvaarten, alle in de residentie Madura. Bij de jongste verpachting der overvaarten in dat gewest deed zich geen enkel inlandsch gegadigde op.

Tot de meerdere opbrengst, ad f 60 631, van de kleine middelen in de buitenbezittingen — het gezamenlijk totaal der pachtsommen klom aldaar van f 1 362 144 tot f 1 422 775 — droegen voornamelijk bij de drankenpacht en de pacht van de dobbelspelen, respectievelijk met f 23 773 en f 22 012, en in geringere mate de pachten der varkenslacht en der pandhuizen (met f 13 209 en f 5734). Vooral in Riouw en in de Westerafdeeling van Borneo was de uitslag der verpachtingen gunstig. Er werd daar meer geboden f 30 276 en f 14 364 (f 167 688 en f 137 364, tegen f 137 412 en f 123 000 voor 1895). Nieuwe gegadigden (o. a. uit Singapore voor de peperpacht) braken den invloed van de pachtkongsi's, die sedert langen tijd in de pachten van Riouw betrokken waren.

Over behoorlijke aanzuivering van de pachtsommen viel in 1895 over 't algemeen weinig te klagen. In 't geheel was bij het einde van het jaar zoo op als buiten Java slechts achterstallig f 7015, welke achterstand, verschuldigd door 24 pachters, reeds in April 1896 geheel was aangezuiverd.

In mindering van het nog verschuldigde betreffende de rundslachtpacht in Kediri over 1894, met de beloopen boeten in 't geheel uitmakende f 23 941,86, kon uit den faillieten boedel van een der borgen niet meer worden verhaald dan f 169,93[5]. De achterstand over 1894 op dezelfde pacht in de residentie Madura werd van f 16 592 teruggebracht tot f 15 810, terwijl volgens berichten van Mei jl. binnenkort de geheele aflossing van het debet mocht worden tegemoetgezien. Ter zake van den achterstand op de middelen „gedistilleerd" en „saguweer" in Menado werden sedert de opgaaf in 't vorig verslag geene nadere afbetalingen verkregen; omtrent de executie van de onroerende goederen der borgen kwam nog geen bericht in.

Op de achterstanden van vóór 1894 hadden weder geregeld maandelijksche afbetalingen plaats, namelijk ten aanzien van de speelpacht in Batavia (1888), van de rundslachtpacht in Soerakarta (1888) en van de in 1893 ontbonden pachten van de overvaarten en het gedistilleerd in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Eveneens werden geringe afbetalingen ontvangen op den achterstand van de in 1893 mede ontbonden pacht der kleine middelen in Indragiri (Riouw), terwijl de in het vorig verslag bedoelde achterstand op het gedistilleerd in Amboina (1890) sedert geheel werd aangezuiverd. Voorts werd in Maart 1896 met een der borgen voor de in 1892 ontbonden pacht der varkenslacht in Riouw (zie het verslag van 1894, blz. 180) eene schikking getroffen, waardoor voor het vervolg kan worden gerekend op eene afbetaling van f 100 's maands.

Ten slotte laat men hier als naar gewoonte eenige mededeelingen volgen aangaande de gereglementeerde pandhuizen, hetzij waar deze door pachters, hetzij — op den voet van Indisch Staatsblad 1869 n°. 85 en de daarin later gebrachte wijzigingen — krachtens licentie gehouden worden. [1]) Ter zake van beweerde overtreding door de pachters van het rentetarief werden — in twaalf gewesten van Java en Madura — 47 klachten berecht, waarvan alleen 25 in Pasoeroean, aldaar meerendeels door den afgetreden pachter ingebracht, die met den overgang van de pacht in nieuwe handen niet ingenomen was. In 33 gevallen werden de klachten gegrond bevonden en de schuldigen veroordeeld, meestal tot geldboete, doch in 2 gevallen tot dwangarbeid. In 14 gevallen leidde het ingesteld gerechtelijk onderzoek tot vrijspraak. Overtredingen van de bepalingen, regelende de bijhouding der boeken, werden in twee gewesten op Java en in één der gewesten der buitenbezittingen geconstateerd en met geldboeten gestraft. Voorts volgde in 1895 veroordeeling tot geldboete in de op ult. 1894 nog hangende gebleven zaak in Bagelen. Wegens verlies of beschadiging van panden werden (in Tagal, Pasoeroean, Probolinggo, Madioen en Kediri) in 5 gevallen klachten ingebracht, welke er toe leidden dat de waarde van de panden of de geleden schade werd vergoed. In Samarang gaf het verloren raken van een pand aanleiding tot de oplegging van eene geldboete, terwijl eene in Soerabaija ingebrachte klacht ongegrond werd bevonden. Voorts werden te Tjiandjoer (Preanger Regentschappen) eens 22 panden verduisterd, waardoor echter de beleeners, daar hun de waarde der panden vergoed werd, geen schade leden. Een in het pandhuis te Krawang plaats gehad hebbende diefstal van 100 panden was in den aanvang van 1896 bij de politie nog in onderzoek. Wegens overtreding van de voorschriften betreffende den verkoop van niet tijdig geloste panden wordt slechts van één geval melding gemaakt, en wel uit Cheribon, welke klacht tot beboeting van den pachter leidde. Ter zake van het houden van clandestiene pandhuizen werden geene overtredingen geconstateerd, waarmede echter niet gezegd is — zooals o. a. door den resident van Rembang wordt opgemerkt — dat zij in 't geheel niet zouden bestaan. In Soerakarta bleek de vrouw van een opiumkithouder goederen in pand te hebben genomen, ter zake waarvan zij tot geldboete veroordeeld werd. Zoowel in Batavia als in Soerabaija werd voorts aan pachters eene geldboete opgelegd wegens het niet uitreiken van de gequiteerde strook welke, bij de inlossing van het pandbriefje, aan den beleener moet worden teruggegeven.

In de zeven gewesten der buitenbezittingen, waar de pandhuizen niet worden verpacht, maar het hooger bedoelde licentiestelsel werkt, werden voor 1895 uitgereikt 18 vergunningen (elke voor de daarin genoemde plaats), van welke vergunningen (2 meer dan in 1894) er verleend werden 2 in elke der residentiën Ternate, Timor en Bali en Lombok [2]), 3 in de Lampongsche Districten, 4 in de residentie Riouw en 5 in de residentie Menado, terwijl in Amboina geen enkele vergunning werd aangevraagd. De rentevoet, waartegen de licentiehouders de panden beleenden, bleef onveranderd: per maand werd namelijk berekend: in Menado en Timor 4 pct., Boeleleng/Djembrana (Bali) 5 pct. en in de Lampongsche Districten, Ternate en Riouw, al naarmate de panden voor langere of kortere termijnen werden beleend, respectievelijk 3 à 7 ½, 3 à 4 en 5 à 10 pct. Het aantal beleeningen bedroeg in 1894 en 1895 in de bedoelde zeven gewesten als volgt:

	1894.		1895.	
	Aantal beleeningen.	Beleend bedrag.	Aantal beleeningen.	Beleend bedrag.
Lampongsche Districten . .	9 188	f 34 279	11 435	f 37 965
Riouw	30 037	49 257	31 606	59 070
Menado	19 883	87 351	20 887	84 425
Amboina	"	"	"	"
Ternate	7 486	12 737	7 221	13 336
Timor	16 580	47 815	15 428	40 836
Boeleleng (Djembrana) . . .	2 739	10 321	2 054	5 572
Totalen . . .	85 913	f 241 760	88 631	f 241 204

B. Onverpachte middelen en inkomsten.

Proef met de opiumregie. Omtrent de met 1 September 1894 aangevangen exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer in de residentie Madura liepen de mededeelingen in 't vorig verslag (blz. 196/199) reeds over het geheele eerste proefjaar. Verder — tot ult. 1895 — deed zich in zake de proef op Madura niets bijzonders voor (ook de verkoopprijzen bleven onveranderd). Het debiet der regie gedurende het kalenderjaar 1895 gaf, in vergelijking met hetgeen over de drie voorafgegane jaren, dus meerendeels onder de werking der pacht, aangaande den verkoop blijkt, bevredigende uitkomsten. Werd namelijk volgens de pachtboeken in 1892 gedebiteerd 14 903 en in 1893 16 581 thail, met eene opbrengst van f 225 621 en f 254 337, de cijfers over 1894 (waaronder voor de laatste vier maanden de uitkomsten der regie) wezen op een debiet van 16 106 thail en eene opbrengst van f 253 245, terwijl gedurende 1895, toen dus de regie gedurende de volle twaalf maanden gewerkt had, de verkoop beliep 16 223 thail en de opbrengst f 271 224. Per maand waren de cijfers over 1895 ook wat betreft de gewichtseenheden welke de koopers verlangden, als volgt:

en Arabieren werden afgestaan, beliep het totaal der bedongen pachtsommen f 114 468 of dooreengenomen p. m. f 545 per overvaart. In 't geheel beliep het aantal ter verpachting bestemde overvaarten op Java en Madura 311, doch voor 23 in Bantam en 6 in de Preanger Regentschappen konden geen gegadigden worden gevonden.

[1]) In 't geheel zijn — buiten de onder het licentiestelsel vallende gewesten der buitenbezittingen — op Java en Madura 363 en in de buitenbezittingen 102 pandhuizen toegestaan, van welke er evenwel 16 en 32 wegens het ontbreken van gegadigden laatstelijk onverpacht waren gebleven (zie bijlagen QQ en RR).

[2]) Het voornemen bestaat om in 1897 ook de afdeeling Lombok van dit gewest onder de toepassing der bepalingen van het licentiestelsel te brengen.

MAANDEN.	Aantal verkochte tubes tjandoe (bereid opium), ter grootte van:							Totaal gewicht, berekend in thails.	Opbrengst in geld.
	50 matta.	25 matta.	12½ matta.	5 matta.	2 matta.	1 matta.	½ matta.		
1895									
Januari	517	337	580	333	4386	86 886	353	1390.24^{5}	f 23 301,53^{5}
Februari	466	279	546	173	4092	78 896	320	1252.05	21 002.56^{5}
Maart	509	333	554	175	4626	83 194	300	1341.71	22 431,10^{5}
April	508	354	432	104	3873	82 981	459	1314.26^{5}	21 883,05^{5}
Mei	496	312	495	77	3627	84 100	306	1306.79^{5}	21 858,69
Juni	493	299	538	51	3483	86 140	225	1323.23^{5}	22 155,61
1ste halfjaar	2989	1914	3145	913	24 087	502 197	1963	7 925.30	f 132 632,56
Juli	597	304	553	76	3970	84 127	189	1369.04	f 22 719,72^{5}
Augustus	540	369	576	49	3549	86 547	175	1374.02^{5}	22 878,82
September	512	348	515	48	3604	88 715	172	1369.86^{5}	22 868.10
October	530	299	553	31	4058	95 897	127	1451.15	24 315.87
November	494	340	447	27	3865	91 922	101	1386 25	23 209.16^{5}
December	463	312	491	26	3513	90 478	76	1347.59^{5}	22 600,26^{5}
2de halfjaar	3136	1972	3135	257	22 557	537 686	840	8 297.92^{5}	138 591,94^{5}
Totaal	6125	3886	6280	1170	46 644	1 039 883	2803	16 223.22^{5}	f 271 224,50^{5}

Aan djitjing (overblijfselen van gerookt opium) werd gedurende 1895 ingeleverd ruim 790 thail, waarvoor vanwege de regie f 5140,86 werd betaald.

Gedurende 1895 werden in Madura 81 aanhalingen gedaan, tegen 96 in 1894, en de hoeveelheid aangehaald opium, herleid tot het gewicht in ruwen staat, bedroeg 13 katti en 15.51 thail (namelijk 6 katti 15.32 thail bereid en 0.87 thail ruw opium), tegen 9 katti en 5.89 thail opium (mede tot ruw opium herleid) in 1894. Bij die 81 aanhalingen waren 89 beklaagden betrokken, waarvan door den politierechter 72 veroordeeld en 13 vrijgesproken zijn, terwijl omtrent 4 hunner op ult. 1895 nog geen uitspraak was gedaan. Voorts werden door den politierechter nog 23 personen veroordeeld wegens andere opiumovertredingen, als: het bezit van gereedschappen voor opiumbereiding of van meer dan een halve thail overblijfselen van opium, het vervreemden van die overblijfselen aan anderen dan de regie en het gelegenheid geven aan anderen tot schuiven.

Over de eerste zes maanden van 1896, toen — zooals lager blijken zal — de regie-proef ook in drie naburige gewesten van Java werkte, waren de uitkomsten in de residentie Madura [1]) als volgt:

Januari	1896	debiet . . .	1334.33^{5}	thail;	opbrengst . . .	f 22 479,17^{5}
Februari	„	„ . . .	1232 38^{5}	„	„ . . .	20 669,69
Maart	„	„ . . .	1289.96	„	„ . . .	21 626 01^{5}
April	„	„ . . .	1132.38^{5}	„	„ . . .	19 097,91
Mei	„	„ . . .	1205.36^{5}	„	„ . . .	20 313,10
Juni	„	„ . . .	1170.37	„	„ . . .	19 774,71
regie { 1ste halfjaar	1896	debiet	7364.80	„	„ . . .	f 123 960,60
regie { „ „	1895	„	7925.30	„	„ . . .	132 632.56
pacht „ „	1894	„	7837.67	„	„ . . .	119 562.63

Hoewel bij een uit den aard der zaak afwisselend debiet niet dadelijk, ingeval van eenige daling, aan eene bepaalde oorzaak moet worden gedacht, is het, volgens de Indische mededeelingen, toch niet onwaarschijnlijk, dat op het mindere debiet der regie op Madura gedurende de eerste zes maanden van 1896, vergeleken bij de uitkomsten gedurende het eerste halfjaar 1895, van invloed zal zijn geweest eene groote smokkelbeweging uit Soerabaija. De politie aldaar had bericht ontvangen van eene belangrijke partij ruw opium, die van Bali zou worden aangevoerd, en kort daarna werden ook eenige aanzienlijke aanhalingen bewerkstelligd tot eene gezamenlijke hoeveelheid van ruim 230 katti ruw opium. Dat een gedeelte van de sluikwaar zijn weg naar Madura heeft gevonden, mag opgemaakt worden uit het feit, dat door visschers onder den Madura-wal eenige blikjes door zeewater beschadigd opium werden opgehaald. Aanteekening verdient hierbij, als een voordeel der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer, dat nu, o. a. ook door het aanhouden van statistieken, de uitwerking van den sluikhandel, en daarmede de omvang er van, meer aan het licht komt dan onder de pacht.

In 't vorig verslag (blz. 196) kon reeds worden aangestipt dat besloten was om met 1 Januari 1896 het proefgebied der regie uit te breiden tot de drie oostelijkste gewesten van Java, met namen Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki. Nadat van het voornemen hiertoe, overeenkomstig het recht dat de Regeering zich bij de opiumverpachtingen voor het driejarig tijdvak 1895 t/m 1897 bedongen had (zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 139) om de pacht tusschentijds te doen afloopen, aan de betrokken pachters en hunne borgen tijdig aanzegging was gedaan, werd bij eene ordonnantie van 20 November 1895 (Indisch Staatsblad n°. 241) de verordening, regelende de regie op Madura (Indisch Staatsblad 1894 n°. 161), met ingang van 1 Januari 1896 voor de bedoelde drie gewesten van toepassing verklaard, met gelijktijdige wijziging en aanvulling van die regeling, deels voor zooveel dit noodig was waar in enkele bepalingen uitdrukkelijk van de residentie Madura sprake was, deels echter om op een paar punten eene nadere of eene nieuwe voorziening aan te brengen. De nadere voorziening betrof het opnemen van een voorbehoud ter voorkoming van eene te ruime toelating van openbare localiteiten tot schuiven, waartoe onder de pacht de verkooplokalen openstonden. Het kwam namelijk bedenkelijk voor, openbare verbruiklokalen (kitten) toe te staan op plaatsen, hetzij eene stad of een dorp, waar geene verkoopplaatsen zijn, daar in dat geval de verbruikplaats licht in eene geheime verkoopplaats ontaardt, terwijl ook in het algemeen de wenschelijkheid werd ingezien om het getal verbruikplaatsen tot een minimum te beperken, vermits bij eenige uitbreiding van het getal kitten het toezicht daarop bezwaarlijk zou worden. In verband daarmede werd aan art. 3 der toepasselijk verklaarde ordonnantie eene bepaling toegevoegd, welke den residenten overleg met den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden voorschrijft, indien zij het in bijzondere gevallen noodig achten vergunning te verleenen tot het openen van meer dan één kit, daar waar eene verkoopplaats gevestigd is, dan wel tot het openen van één of meer kitten, daar waar geen verkoopplaats is gevestigd. Leidt zoodanig overleg niet tot overeenstemming, dan beslist de Gouverneur-Generaal. De nieuwe voorziening, waarop zooeven gedoeld werd, gold eene aanvulling van art. 6, in het bijzonder met het oog op de talrijke erfpachtsondernemingen in het nieuwe regie-gebied. Terwijl men op Madura 32 verkoopplaatsen aantrof voor een maandelijksch debiet van gemiddeld 1400 thail, had de pacht in de residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, met een gemiddeld maandelijksch debiet dat in 1894 gestegen was tot 4140, 2250 en 2050 thail, slechts te beschikken over respectievelijk 23, 14 en 20 verkoopplaatsen. Men had in de laatstbedoelde drie gewesten niet kunnen beletten dat opium verkocht werd buiten de daarvoor aangewezen plaatsen. Om dit onder de werking der regie te voorkomen, was niet alleen eene uitbreiding van het getal verkoopplaatsen noodig, maar scheen daarnevens, om de bevolking der erfpachtsondernemingen van het smokkelen af te houden (kunnende bezwaarlijk op elke onderneming eene verkoopplaats gevestigd worden), eene regeling wenschelijk ten opzichte van het ook tot dusver niet verboden titip-stelsel (koopen voor anderen). Van het verbod om meer dan één thail regie-opium in de verpakking der regie te bezitten of te vervoeren, is te dien einde eene afwijking toegestaan voor personen, die, voorzien van eene schriftelijke vergunning van het hoofd van gewestelijk bestuur, koopen ten behoeve van derden. In de vergunningen wordt de maximum-hoeveelheid (welke vijf thail niet mag tebovengaan) vermeld, die van eene verkoopplaats naar eene andere plaats mag vervoerd en op laatstbedoelde plaats bezeten worden, en worden verder de voorwaarden opgesomd, die de resident

[1]) Ter gelegenheid van de bedoelde uitbreiding van het regie-gebied ondergingen, zooals straks blijken zal, de bepalingen voor Madura alsnog eenige wijziging.

Over de voorgenomen invoering van de regie ook in de gouvernementsafdeeling Lombok zie blz. 180.

noodig acht ter wering van misbruiken. De vergunningen worden ten hoogste v oor één jaar verleend en kunnen te allen tijde worden ingetrokken. Het afgeven aan derden van regie-opium in de regie-verpakking tegen de prijzen, in de naastbij zijnde verkoopplaats daarvoor vastgesteld, door de houders der vergunningen, wordt niet als verkoop beschouwd.

De in het nieuwe regie-gebied bestaande verboden kringen [1]) zijn gehandhaafd. Wel heeft het een punt van overweging uitgemaakt, of, waar het een feit is gebleken dat in het district Kandangan (residentie Probolinggo) op enkele erfpachtsondernemingen het van elders afkomstige werkvolk onder de werking der pacht toch aan opium wist te komen, bedoeld district, dat reeds van 1 Januari 1864 af voor het opium gesloten was verklaard, nog wel in zijn geheel als verboden kring zou behooren gehandhaafd te blijven, maar van dit denkbeeld is afgezien, ook uit aanmerking dat het verbod reeds gold lang vóór de vestiging der bedoelde erfpachtsondernemingen.

Bij eene tweede ordonnantie van 20 November 1895 (Indisch Staatsblad n°. 242) werden in de drie nieuwe regie-gewesten en, met intrekking van het te dezer zake bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 162 voor Madura bepaalde, tevens voor dat gewest de controleurs bij het binnenlandsch bestuur en de mantri's-politie mede belast met het opsporen van overtredingen der regie-bepalingen en werd hun het recht van huiszoeking toegekend.

Waren bij de regelingen, die met betrekking tot de regieproef in de residentie Madura zijn opgenomen in Indisch Staatsblad 1894 n°. 163, niet enkel het aantal der verkoopplaatsen, maar ook die plaatsen zelve aangewezen en was toen evenzeer het bedrag der verkoopprijzen door den Gouverneur-Generaal vastgesteld, — onder de wijzigingen thans in het aangehaald Staatsblad gebracht om de bepalingen voor al de vier gewesten der regie toepasselijk te doen zijn — zie het gouvernementsbesluit in Indisch Staatsblad 1895 n°. 243 — werd enkel het aantal verkoopplaatsen geregeld, doch de aanwijzing der plaatsen zelve overgelaten aan de betrokken residenten in overleg met den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden, terwijl de prijzen, waartegen de verkoop geschiedt, voortaan mede aan de betrokken bestuurshoofden ter vaststelling zijn overgelaten, behoudens dat de vaststelling voor de eerste maal de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal vereischt. Bleven voor de residentie Madura 32 verkoopplaatsen toegestaan (de pachter mocht er even zooveel exploiteeren), voor het overig regie-gebied werd het onder de pacht toegestaan aantal verkoopplaatsen niet onbelangrijk verhoogd, namelijk voor Pasoeroean van 23 tot 36 (later 38) [2]), voor Probolinggo van 14 tot 18 en voor Bezoeki van 20 tot 39. Over de verschillende afdeelingen der drie gewesten was het tot dusver bestaande en het onder de regie toegestane aantal verkoopplaatsen verdeeld als volgt (in den regel bleven de bestaande verkoopplaatsen gehandhaafd op de plaatsen waar zij gevestigd waren en slechts in een paar gevallen werd tot verlegging overgegaan):

Pasoeroean.			*Probolinggo.*			*Bezoeki.*		
Afd.	tot dus-ver.	voort-aan.	Afd.	tot dus-ver.	voort-aan.	Afd.	tot dus-ver.	voort-aan.
Pasoeroean . . .	4	6	Probolinggo . .	4	4	Bezoeki	3	3
						Panaroekan . . .	5	10
Bangil	3	8	Kraksaän	6	6	Bondowosso. . .	2	2
						Djember . . .	7	18
Malang	16	24	Loemadjang. . .	4	8	Banjoewangi . .	3	6
	23	38		14	18		20	39

De door de residenten met goedkeuring van den Gouverneur-Generaal vastgestelde verkoopprijzen komen overeen met die welke onder de werking der pacht in zwang waren. Die prijzen loopen in hetzelfde gewest bij verschillende verkoopplaatsen soms zeer uiteen. In Bezoeki bijv. zijn zij voor de afdeeling Banjoewangi (met het oog op den sluikhandel uit Bali) ongeveer 40 pct. lager dan in de overige afdeelingen van het gewest. [3]) (In navolging van hetgeen aanvankelijk voor Madura ook reeds was bepaald, zijn de residenten bevoegd verklaard om, in overleg met den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden, de voor de eerste maal vastgestelde prijzen met hoogstens 20 pct. te verlagen of te verhoogen.)

Zooals in het vorig verslag is vermeld, verkocht de pachter in Pasoeroean ook het onder den naam van tikee bekende opium-praeparaat (opium in dier voege vermengd met gekorven awar-awar-bladeren, dat uit één thail bereid opium ongeveer 300 geleng tikee verkregen wordt). Daar de regie, om zooveel mogelijk aan de pacht aan te sluiten, dientengevolge ook de bereiding en verpakking van tikee moest ter hand nemen, werd bij het laatst aangehaald Staatsblad al verder bepaald dat in Pasoeroean de regie het bereid opium ook verkoopt in hoeveelheden van $^1/_3$ matta, „zijnde elke hoeveelheid van $^1/_3$ matta door vermenging met gekorven awar-awar-bladeren tot één geleng tikee verwerkt". De verpakking der tikee geschiedt niet in tubes, doch in metalen capsules, die langs de naden hermetisch dicht gesoldeerd zijn.

Het personeel voor het nieuwe regie-gebied — in verband met het karakter van proef, dat de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer nog bezit, bij wijze van tijdelijken maatregel toegestaan — werd met 1 December 1895 in dienst gesteld en had dus eene maand tijd om zich voor de nieuwe taak voor te bereiden. Het is op gelijken voet georganiseerd en heeft dezelfde functiën te vervullen als dat der regie op Madura (zie blz. 181 van het verslag van 1894). Het bestaat uit 4 Europeesche depôthouders (één op elke der drie gewestelijke hoofdplaatsen en één op de afdeelingshoofdplaats Malang der residentie Pasoeroean), die binnen de afdeelingen, waarin zij zijn geplaatst, tevens als assistent-collecteur fungeeren, en verder uit inlandsch personeel, namelijk 6 assistent-collecteurs (2 in Probolinggo en 4 in Bezoeki, van welke laatsten die te Banjoewangi tevens het daar gevestigde depôt beheert) en 94 mantri's voor den verkoop [4]), namelijk 37 in Pasoeroean, 18 in Probolinggo en 39 in Bezoeki, d. i. één voor elke verkoopplaats, behalve te Malang, waar twee mantri's-verkoopers bescheiden zijn. In Probolinggo en Bezoeki zijn de mantri's naar hunne bezoldiging (f 50, f 40 en f 30 's maands) in drie klassen verdeeld; in Pasoeroean zijn zij allen aangesteld op f 50 's maands.

De toepassing der regie in de vaak genoemde drie gewesten is gepaard gegaan met eene versterking der politiemiddelen: in Pasoeroean met 22 mantri's en 180 oppassers, in Probolinggo met 14 mantri's en 28 oppassers, en in Bezoeki met 9 mantri's en 118 oppassers, die niet alleen belast zijn met het opsporen van opiumovertredingen, maar tevens bestemd zijn voor de uitoefening van de politie in het algemeen. In Pasoeroean zijn de nieuwe oppassers bezoldigd met f 15 's maands, in Probolinggo met f 12,50 's maands, en in Bezoeki met f 12,50 's maands voor de eene en f 17,50 's maands voor de andere helft. Daar deze bezoldigingen hooger waren dan die van de reeds in dienst zijnde politieoppassers, is het billijk geacht den residenten de gelegenheid te geven de laatsten te verhoogen door middel van toelagen. Met de indienststelling van de nieuwe mantri's en oppassers is de tot dusver bestaande speciale opiumpolitie, waarvan de formatie voor de genoemde residentiën was vastgesteld op 6 Euro-

---

[1]) Deze verboden kringen zijn: in de residentie Pasoeroean het district Tengger der afdeeling Pasoeroean (Indisch Staatsblad 1889 n°. 157); in de residentie Probolinggo het district Kandangan der afdeeling Loemadjang (Indisch Staatsblad 1863 n°. 127), het district Tengger der afdeeling Probolinggo (Indisch Staatsblad 1864 n°. 158) en het district Gading der afdeeling Kraksaän (Indisch Staatsblad 1889 n°. 157); in de residentie Bezoeki het district Wonosari der afdeeling Bondowosso (Indisch Staatsblad 1889 n°. 157) en het district Wringin der afdeeling Bezoeki (Indisch Staatsblad 1890 n°. 121).

Volledigheidshalve verdient nog aanteekening dat bij de hooger besproken ordonnantie van 20 November 1895 tevens gewijzigd werd art. 4 der tot de verboden kringen in 't algemeen betrekkelijke straf- en andere bepalingen (Indisch Staatsblad 1890 n°. 254), in zoover daarbij was voorgeschreven dat het in een verboden kring aangehaald opium, enz. moest worden afgegeven aan den pachter of diens gemachtigde in hetzelfde of in het naburige gewest, waarvoor nu, voor zooveel betreft de verboden kringen in het nieuwe regie-gebied, opzending naar de opiumfabriek is in de plaats gesteld.

[2]) Ter voorziening in de werkelijke behoefte der afdeeling Malang, waar het getal verkoopplaatsen wat te karig bepaald bleek, werden bij gouvernementsbesluit dd. 17 Juni 1896 n°. 11 nog twee verkoopplaatsen — te Pakisadji en Poedjon — toegestaan. Daarentegen is met 1 October 1896 in Bezoeki het aantal verkoopplaatsen met één verminderd, door opheffing van die te Ardjasa in de afdeeling Panaroekan.

[3]) De tarieven der debietprijzen, zooals zij in December 1895 voor elke verkoopplaats werden vastgesteld, vindt men voor Pasoeroean en Probolinggo in de Javasche Courant van den 10den, en voor Bezoeki in het n°. van den 20sten dier maand. Over eene wijziging in een paar opzichten van het tarief voor sommige verkoopplaatsen in Pasoeroean (Javasche Courant dd. 7 April 1896) wordt in het vervolg dezer mededeelingen gehandeld. Voor de in de voorgaande noot bedoelde twee nieuwe verkoopplaatsen aldaar is het tarief der debietprijzen gelijkgesteld met dat van de meeste andere verkoopplaatsen in de afdeeling Malang (verg. de Javasche Courant van 4 Augustus 1896).

Wat de grootere verpakkings-eenheden betreft, zijn met 1 October 1896 voor de meeste verkoopplaatsen in laatstgenoemde afdeeling de debietprijzen verhoogd (Javasche Courant dd. 25 September 1896).

[4]) Dit getal heeft in den loop van 1896 eene kleine wijziging ondergaan (verg. noot 2 hiervóór).

peesche ambtenaren, 11 mantri's en 35 oppassers, ingetrokken, en zijn tevens met 1 Januari 1896 buiten dienst gesteld 4 mantri's en 58 oppassers, die in Pasoeroean werkzaam waren tot tegengang van den sluikhandel in koffie. De ter beschikking van de residenten gestelde fondsen tot bestrijding van den opiumsluikhandel, in 1895 voor Pasoeroean f 2000 en voor Probolinggo en Bezoeki elk f 1000 's jaars bedragen hebbende, werden respectievelijk op f 18 000, f 12 000 en f 18 000 's jaars gebracht. Voorts zijn aan de residenten van Pasoeroean en Bezoeki nog fondsen toegestaan ter tegemoetkoming in noodwendig gebleken buitengewoon hooge uitgaven voor levensonderhoud, zoomede voor vergoeding van transportkosten of voor het houden van een rijpaard, aan op afgelegen plaatsen gestationneerde mantri's-verkoopers en politiebeambten (mantri's en oppassers) en wat laatstgenoemden resident betreft ook voor het huren van bemanning voor eene politieprauw te Poeger.

De overgang van pacht tot regie ging in Java's Oosthoek al met even weinig bezwaren gepaard als op Madura. Voor de inrichting der verkoopplaatsen was tijdig gezorgd en door het stationneeren van de mantri's-verkoopers bij verschillende kitten van de pacht waren zij in de gelegenheid zich reeds vooraf op de hoogte te stellen van het debiet, de voornaamste schuivers, de titipan's, enz. Het regie-opium bleek ook in de drie nieuwe regie-gewesten van betere qualiteit te zijn dan wat de pachters hadden gesleten.

Evenals onder de pacht kunnen de koopers betalen met duiten. In Pasoeroean en Bezoeki is daarvan weinig gebruik gemaakt, en konden de duiten zonder verlies worden ingewisseld tegen wettige munt; daarentegen werd in Probolinggo veel oud kopergeld ontvangen, dat echter almede voor een groot deel à pari werd ingewisseld; alleen in de afdeelingen Probolinggo en Kraksaän moest voorloopig 1,25 à 1,40 pct. agio worden betaald.

Verbruikplaatsen (kitten) werden in Bezoeki vooralsnog alleen op de afdeelingshoofdplaatsen opgericht; in Probolinggo (uitgenomen de afdeeling Kraksaän) overal waar eene verkoopplaats is (ter hoofdplaats Probolinggo en te Loemadjang twee), terwijl voorloopig ook eene verbruikplaats werd gevestigd te Jossowilangon, waar geen verkoopplaats is. Voor de afdeeling Kraksaän kwamen wel aanvragen in, doch daaraan kon tot dusver geen gevolg worden gegeven, wijl geen der aanvragers voldoende vertrouwbaar was. In Pasoeroean werden 35 vergunningen tot het oprichten van kitten verleend.

Licentiën voor het vervoer en het bezit van opium tot eene hoeveelheid van meer dan één thail werden aan verschillende personen op erfpachtsondernemingen uitgereikt.

Aangaande het debiet in de vaak genoemde drie gewesten gedurende de eerste zes maanden sedert de invoering der regie, in vergelijking met het debiet der pachters in het overeenkomstige tijdvak van 1895, vindt men maandopgaven in het volgende overzicht.

Maanden.	Debiet van bereid opium (in thails). *a*)				Opbrengst. *a*)			
	Pasoeroean.	Probolinggo.	Bezoeki.	Gezamenlijk.	Pasoeroean.	Probolinggo.	Bezoeki.	Gezamenlijk.
REGIE.								
1896.								
Januari	2 608	1 460	1 809	5 877	f 53 216	f 32 176	f 34 359	f 119 751
Februari *b*)	3 418	1 498	1 784	6 700	68 695	32 987	33 852	135 534
Maart	4 129	1 612	1 965	7 706	82 154	35 391	36 790	154 335
April	3 728	1 353	1 778	6 859	78 340	29 753	32 893	140 986
Mei	3 792	1 483	1 923	7 198	82 340	32 601	35 572	150 513
Juni	4 172	1 559	1 919	7 650	89 654	34 257	35 389	159 300
	21 847	8 965	11 178	41 990	f 454 399	f 197 165	f 208 855	f 860 419
PACHT.								
1895.								
Januari	3 665	1 832	1 721	7 218	f 78 669	f 40 795	f 31 826	f 151 290
Februari	3 537	1 736	1 691	6 964	76 454	38 676	30 130	145 260
Maart	4 025	1 897	1 693	7 615	87 425	42 262	31 663	161 350
April	4 129	1 718	1 553	7 400	90 860	38 224	28 999	158 083
Mei	4 359	1 761	1 644	7 764	95 920	39 173	30 384	165 477
Juni	4 233	1 723	1 616	7 572	93 024	38 241	30 065	161 330
	23 948	10 667	9 918	44 533	f 522 352	f 237 371	f 183 067	f 942 790

a) Aangezien het hier nog geen opgaaf geldt over het geheele jaar zijn de hoeveelheden en ontvangsten afgerond, door verwaarloozing van onderdeelen van thails en guldens voor zooveel die beneden 50/100 bleven. Waar de onderdeelen meer beliepen, zijn ze als geheele thails en volle guldens in rekening gebracht.

b) Hierbij is in aanmerking te nemen dat de cijfers wegens het schrikkeljaar over één dag meer loopen dan in Februari 1895.

De hiervóór opgenomen vergelijking tusschen hetzelfde tijdvak van 1896 en van 1895 doet zien dat, terwijl in Pasoeroean en Probolinggo (in Pasoeroean evenwel met uitzondering van de maand Maart)[1]) het debiet der regie in elke maand geringer was dan in diezelfde maanden van 1895 onder het pachtstelsel, in Bezoeki gestadig het omgekeerde viel waar te nemen. In de beide eerstgenoemde gewesten werd de regie-verkoop aanvankelijk gedrukt doordien de pachters tegen het einde van 1895, door verlaging van hunne prijzen, betrekkelijk veel opium hadden weten te slijten. In Bezoeki werd die invloed niet ondervonden, omdat de pachter aldaar niet tot verlaging van prijzen was overgegaan. Daarbij zal tot het groote debiet in Bezoeki, vergeleken tegenover de eerste maanden van 1895, vermeerdering van werkvolk bij den aanleg der spoorlijn Klakah-Panaroekan hebben bijgedragen. Het sterkst nam in dat gewest het debiet toe in de afdeeling Banjoewangi, hetgeen toegeschreven wordt aan de bekruising van Straat Bali door de stoomschepen van den opiumdienst en het aanhoudend visiteeren der van Bali komende prauwen. Deze maatregel kwam mede ten voordeele van de overige afdeelingen van Bezoeki, aangezien het sluikopium van Banjoewangi ook daarheen zijn weg vond. Ofschoon in Pasoeroean en Probolinggo, ook nadat de hooger bedoelde invloed van het tegen den afloop van de pacht goedkoop verkochte opium geweken was, het debiet der regie minder bleef dan in de overeenkomstige maanden van het voorafgegane jaar blijkens de pachtboeken gesleten was, kon deze uitkomst toch niet in het nadeel van de nieuwe wijze van exploitatie worden uitgelegd, daar ook in vele pachtperceelen gedurende het tweede kwartaal van 1896 minder werd gedebiteerd dan in dezelfde periode van 1895. En, zooals bijv. voor de maand Juni 1896 wordt opgegeven, was dit deficit in de vier dichtst bij het regie-gebied gelegen pachtperceelen zelfs grooter dan in Pasoeroean en Probolinggo. In de aan Pasoeroean grenzende pachtperceelen Soerabaija en Kediri toch beliep het debiet in die maand respectievelijk 16.7 en 16.4 pct. minder dan in Juni 1895, en in Madioen en Rembang beliep die teruggang respectievelijk 15 en 12.2 pct., terwijl voor de regie-gewesten Pasoeroean en Probolinggo het nadeelig verschil tegenover Juni 1895 neerkwam op slechts 1.4

[1]) Het gunstig verschil spiegelde zich echter niet af in de ontvangsten, welke integendeel f 5271 lager waren dan de opbrengst van het pachtopium in Maart 1895. Daar dit een gevolg was van den te lagen tikeeprijs, in verhouding tot dien van het opium in tubes, werd de prijs der tikee, behalve voor de verkoopplaatsen nabij de grens van pachtperceelen, met ingang van 11 April van 6 op 7 cent per geleng gebracht. Tevens werd, met dezelfde uitzondering, in de afdeeling Malang de prijs der tubes van ½ matta met ½ cent verhoogd en op één verkoopplaats (te Soembertjoeling), waar de prijs veel te laag bleek, met 1½ cent.

en 9.5 pct. Bovendien was in Probolinggo in den loop van 1895, vooral in de tweede helft des jaars, de koopkracht der bevolking oogenblikkelijk geringer geworden door mislukking van den tabaksoogst in Loemadjang, voorts door eene slechte opbrengst der tweede gewassen, onfortuinlijke vischvangst en dergelijke, welke omstandigheden ook in de eerste maanden van 1896 nog bleven nawerken, zoodat voor eene juistere vergelijking het debiet der regie eigenlijk behoorde gesteld te worden naast dat van de laatste maanden van 1895. (In November 1895 werd door den pachter 1632 thail verkocht, in November 1894 daarentegen 1956 thail.)

Uit het depôt te Malang (Pasoeroean) werd in Maart 1896 een kistje met 1000 tubes van 1 matta ontvreemd, vermoedelijk door een arbeider die in het gebouw gewerkt had. Hoewel een gedeelte van het ontvreemde opium werd achterhaald, was het niet gelukt den dief op het spoor te komen.

Ten aanzien van de nabij de hoofdplaats Batavia gevestigde gouvernementsfabriek voor de bereiding van opium tot tjandoe en tikee en de verpakking van een en ander zijn de volgende mededeelingen ontvangen.

Het tot fabriek ingerichte landhuis Struiswijk (tusschen Weltevreden en Meester-Cornelis) werd met het bijbehoorende terrein in Augustus 1895 door het Gouvernement aangekocht voor f 60 000, waardoor de betaling eener huursom van f 500 's maands kwam te vervallen, en een uitgebreid waardehoudend terrein werd aangewonnen, dat meer dan voldoende plaats aanbiedt voor den bouw van de nieuwe fabriek, wanneer eventueel besloten wordt om ook in het overig deel van Java de pacht door de regie te vervangen.

De tegenwoordige fabriek werd in den loop van 1895 ingericht ter voorziening in de behoefte van de vier gewesten, en tevens werd er in opgesteld en in werking gebracht de installatie voor de verpakking van tikee (verg. blz. 178 hiervóór). Het ondergeschikte personeel der fabriek moest uitgebreid worden, waartoe eene som van f 4512 's jaars werd toegestaan (gouvernementsbesluit dd. 19 Augustus 1895 n. 15). Tal van verbeteringen werden in de werkwijze aangebracht en andere in studie genomen. Modellen werden aangegeven voor nieuwe machinerieën, die thans in Europa worden aangemaakt.

In de wijze van bereiding der tjandoe kwam geen verandering. Uit 's lands voorraad werd gedurende 1895 door de fabriek ontvangen en verwerkt 4585 katti Bengaalsch en 683 katti Levantsch opium, zoomede circa 85 katti djitjing (overblijfselen van gerookt opium), alzoo in het geheel 5353 katti ruwe grondstof. In gemeld jaar werden geproduceerd 117 886 tubes van de grootste soorten (50, 25, 12^5 en 5 matta), 1 926 292 kleinere tubes (van 2, 1 en $^1/_2$ matta) en 148 000 gelengs tikee (van $^1/_3$ matta), aan bereid opium inhoudende 15 484.90 thail van de 1ste soort (tengko) en 21 831.40 thail van de tweede soort (hoanko), terwijl op ult. 1895 nog 13 636 thail bereid opium onverpakt in voorraad was, hetgeen te zamen uitmaakt eene hoeveelheid van 50 952.30 thail of circa 3184 $^1/_2$ katti bereid opium. Hierin is begrepen het restant, ad 301 katti bereid opium, dat op ult. 1894 nog onverpakt aanwezig was, zoomede eene hoeveelheid van ongeveer 50 katti bereid opium, dat op het proefterrein was aangehaald of wegens het lekspringen van de tubes bij de fabriek moest worden overgewerkt. Uit de hooger bedoelde 5353 katti ruwe grondstof werd dus in werkelijkheid verkregen 2833 katti bereid opium of bijna 53 pct., d. i. ongeveer evenveel als in 1894.

De qualiteit van het opium gaf nergens aanleiding tot klachten. Het lekspringen van de tubes kwam nog slechts eene hoogst enkele maal voor; de vulling en sluiting lieten weinig te wenschen over. Ook de tikee werd van goede qualiteit bevonden en kan in de hermetische sluiting der regie langer bewaard blijven dan in de primitieve verpakking der pachters, die vaak groote partijen moesten afschrijven wegens uitdroging en bederf. Echter blijft de tikee ook in de regie-verpakking niet langer dan drie weken goed. Eene enkele maal kwam het voor, dat twee tikeeplaten in het midden niet voldoende op elkander waren gesoldeerd, waardoor bederf intrad. Dit euvel, te wijten aan ontzetting van de persmachine, is intusschen verholpen. Over onregelmatige vulling der capsules werden eenige klachten vernomen, waaraan zou worden tegemoetgekomen. Daar in de drie oostelijke residentiën van Java het debiet der verschillende tubesoorten in de eerste maanden nog weinig constant was, bleken nu en dan voor sommige soorten tusschentijdsche verstrekkingen noodig, en daarentegen van andere types de voorraden te groot. Men streefde er zooveel mogelijk naar om dit laatste tot een minimum te beperken, ten einde te voorkomen dat de tjandoe te oud wordt en de tubes gaan lekken.

De reeds aanstonds na de invoering van ons rechtstreeksch bestuur op Lombok (residentie Bali en Lombok) aan de orde gestelde vraag (zie vorig verslag, blz. 196), of in het belang van den tegengang van het opiumverbruik in die nieuwe gouvernementsafdeeling het aanvankelijk onzerzijds aangenomen stelsel, om den invoer van het artikel indirect te beperken door de heffing van een hoog inkomend recht, met handhaving van het ook reeds tijdens het vorstenbestuur geldend verbod tegen verbruik door de inheemsche Balische en Sassaksche bevolking, niet door eene betere regeling ware te vervangen, heeft tot de conclusie geleid dat het aanbeveling verdient het proefgebied der regie ook tot Lombok uit te strekken, gepaard met zoodanige beperkende maatregelen omtrent verkoop en bezit als aan de bereiking van het bovenomschreven doel bevorderlijk zullen worden geacht. Wanneer de Indische begrooting voor 1897 daartoe de gelegenheid opent, zal reeds in dat jaar aan het plan uitvoering zijn te geven. De opbrengst der regie op Lombok wordt geschat op f 46 000 's jaars, waartegenover een gelijk bedrag aan uitgaven wordt geraamd. Voor zoover bij een ter zake ingesteld speciaal onderzoek is kunnen worden nagegaan, wordt het er voor gehouden dat het opiumverbruik op Lombok grooter is dan men, op grond van het aan de Lombok-Baliërs en de Sassaks verboden verbruik, zou mogen verwachten. Moge daartoe al hebben bijgedragen dat de behoefte der erkende consumenten (vreemde oosterlingen en niet-inheemsche inlanders) individueel grooter is dan op Java (wellicht als gevolg van de goedkoope prijzen — f 2,50 per thail — waartegen onder het vorstenbestuur de pachter debiteerde) [1]), voor een deel schijnt ook als verklaring te moeten gelden dat de Lombok-Baliërs en de op en nabij Ampenan gevestigde Sassaks van het opiumschuiven niet geheel vrij zijn gebleven, in welk opzicht de in de laatste jaren van het vorstenbestuur door den opstand der Sassaks ontstane verwarde staat van zaken op het eiland van ongunstigen invloed moet zijn geweest.

In- en uitvoerrechten. Na hetgeen reeds in 't vorig verslag (blz. 199) is aangeteekend omtrent de schorsing voor den tijd van één jaar (1 Juni 1895 t/m 31 Mei 1896) van het bij de algemeene tarieven geregelde uitvoerrecht op suiker [2]) en omtrent de opneming, te rekenen van 6 October 1895, van de nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok onder de streken waar het Gouvernement in- en uitvoerrechten heft volgens speciale tarieven, is thans aan te teekenen dat de verleden jaar in uitzicht gestelde herziening van het speciaal tarief van in- en uitvoerrechten voor de residentie Oostkust van Sumatra tot stand is gekomen bij de op 1 Januari 1896 in werking getreden ordonnantie van 14 December 1895 (Indisch Staatsblad n°. 273).

Zooals reeds blijkt uit het medegedeelde in hoofdst. C §§ 10 en 14 hiervóór wordt er naar gestreefd om, tegen schadeloosstelling van de betrokken inlandsche zelfbesturen, in eenige Riouwsche landschappen ter oostkust van Sumatra, zoomede in Koetei en andere streken ter oostkust van Borneo de tolheffing in handen van het Gouvernement te doen overgaan. Deze aangelegenheid is echter nog niet in staat van wijzen (verg. ook wat met betrekking tot de landschappen op Borneo's oostkust ter zake is gezegd op blz. 173 hiervóór). De opheffing der vrijhavens in het oostelijk deel van den Archipel maakt in Indië mede nog een punt van onderzoek uit, uitgenomen wat betreft Menado, voor welk gewest het onderzoek is afgeloopen. Omtrent eene eventueele inlijving van dat gewest (uitgezonderd de afdeeling Gorontalo) bij 's Gouvernements tolgebied kunnen echter voorshands geen voorstellen worden gedaan, omdat nog niet is uitgemaakt onder welke voorwaarden het recht van belastingheffing, tot overdracht waarvan de betrokken zelfbesturende landschappen zich reeds hebben bereid verklaard, door het Gouvernement zal worden overgenomen.

In verband met de vestiging van een particulier kolenstation op het nabij Atjeh's noordkust gelegen eiland Weh, voornamelijk in het belang van den afzet der Ombilien-kolen ten behoeve van

---

[1]) Niettegenstaande sedert October 1895 het opium bij den invoer op Lombok zwaar is belast, heeft die maatregel het heulsap aldaar niet duurder doen worden. Volgens opgaven van medio 1896 was toen het opium op Lombok zelfs verkrijgbaar tegen f 2 per thail; per matta ($^1/_{100}$ thail) kostte het echter f 0,02^5.

[2]) Over eene betere regeling van dit met 1 Juni 1896 herleefde uitvoerrecht en van dat op koffie wordt met de Indische Regeering nog overleg gepleegd.

de groote scheepvaart, werd bij de reeds op blz. 4 hiervóór vermelde ordonnantie van 11 April 1896 (Indisch Staatsblad n°. 64) de Sabang-baai op gemeld eiland opengesteld als haven voor den algemeenen handel. Daar deze maatregel noodzakelijk ook ten gevolge moest hebben de openstelling van de Sabang-baai met betrekking tot de voor Atjeh's noord- en westkust geldende scheepvaartregeling (Indisch Staatsblad 1893 n°. 83) werd dienaangaande het noodige bepaald bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 65. Tot openstelling met 1 Januari 1897 als haven voor den algemeenen handel ook van Amoerang in de Minahassa (residentie Menado) is besloten bij ordonnantie van 22 October 1896 (Indisch Staatsblad n°. 208). Door dien maatregel zullen vooral de afladers van uitvoerproducten (voorshands hoofdzakelijk copra) gebaat worden.

In 1895 werd bij de verschillende gouvernements-tolkantoren (bij dat te Pontianak ter Westkust van Borneo werd blijkens Indisch Staatsblad 1895 n°. 240 het personeel gereorganiseerd) ontvangen aan in- en uitvoerrechten benevens pakhuishuur f 10 064 911. De perceptie van elk kantoor in het bijzonder vindt men opgegeven in bijlage SS hierachter. Vergeleken met 1894 bedroeg deze ontvangst f 1 012 615 minder, van welk nadeelig verschil f 523 537 voor rekening komt van de invoerrechten en f 492 873 van de uitvoerrechten (aan pakhuishuur werd in 1895 f 3795 méér ontvangen dan in 1894). Deze verschillen golden hoofdzakelijk de heffing op Java en Madura, daar in de buitenbezittingen aan invoerrecht slechts f 5559 minder, aan uitvoerrecht f 32 534 meer dan in 1894 ontvangen werd.

Eene vergelijking tegenover de uitkomsten ook in 1891, 1892 en 1893 vindt men in het volgende overzicht.

Jaren.	Invoerrecht.	Uitvoerrecht.	Pakhuishuur.	Te zamen.
		Java en Madura.		
1891	f 6 978 379	f 715 757	f 39 652	f 7 733 788
1892	7 166 045	760 428	52 865	7 979 338
1893	7 501 238	604 048	41 949	8 147 235
1894	7 764 477	a) 1 452 462	72 594	9 289 533
1895	7 246 499	a) 927 055	76 470	8 250 024
		Buitenbezittingen.		
1891	f 1 617 089	f 360 511	f 4 796	f 1 982 396
1892	1 456 911	378 129	5 395	1 840 435
1893	1 395 601	301 226	3 068	1 699 895
1894	1 480 138	302 940	4 915	1 787 993
1895	1 474 579	335 474	4 834	1 814 887
		Totalen voor het gouvernementstolgebied.		
1891	f 8 595 468	f 1 076 268	f 44 448	f 9 716 184
1892	8 622 956	1 138 557	58 260	9 819 773
1893	8 896 839	905 274	45 017	9 847 130
1894	9 244 615	1 755 402	77 509	11 077 526
1895	8 721 078	1 262 529	81 304	10 064 911

a) Na aftrekking van het uitvoerrecht op suiker (waarvan de heffing, na van 1 Juni 1887 af geschorst te zijn geweest, met 1 Januari 1894 herleefde, doch van 1 Juni 1895 af voor één jaar weder geschorst werd) beliep het op Java en Madura aan uitvoerrecht geheven: over 1894 f 821 837 en over 1895 f 705 909.

Naar gelang de heffing volgens de algemeene tarieven, dan wel volgens speciale tarieven plaats had, waren de opgegeven totalen verdeeld als volgt:

Jaren	Algemeene tarieven.		Speciale tarieven.				Totalen
	Java en Madura.	Acht gewesten der buitenbezittingen, a)	Landschap Djambi (residentie Palembang).	Residentie Oostkust van Sumatra.	Landschap Indragiri (residentie Riouw).	Afdeeling Lombok (residentie Bali en Lombok).	
1891	f 7 733 788	f 1 136 982	f 45 545	f 799 869	„	„	f 9 716 184
1892	7 979 338	1 105 307	50 024	680 470	f b) 4634	„	9 819 773
1893	8 147 236	1 038 913	49 677	606 816	13 488	„	9 847 130
1894	9 289 533	1 065 138	43 846	664 771	14 238	„	11 077 526
1895	8 250 024	1 015 498	53 967	717 734	15 578	f c) 12 110	10 064 911

a) Te weten: Sumatra's Westkust, Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang (behalve Djambi), Banka, Billiton, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

b) Over de laatste vijf maanden van 1892; zie Indisch Staatsblad 1892 n°. 139.

c) Over nagenoeg de laatste drie maanden van 1895; zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 188.

Over de laatste drie jaren wordt hieronder vermeld hoeveel de voornaamste der aan in- en uitvoerrecht onderworpen artikelen elk in het bijzonder tot de ontvangsten bijdroegen.

Omschrijving der goederen.	1893.	1894.	1895.
Invoerrecht.			
Manufacturen	f 2 416 921	f 2 401 339	f 2 311 598
Gambier	756 753	739 363	684 216
Gedistilleerd	854 734	1 068 790	1 006 267
Petroleum	393 168	245 340	248 861
Tabak en sigaren	395 912	390 469	374 244
Eetwaren (voor zooveel in de handelsverslagen onder dit hoofd genoemd, doch Visch en Boter uitgezonderd)	638 810	792 122	738 708
Visch	688 873	798 250	593 276
Kramerij	176 503	175 184	173 863
Lucifers	181 395	106 554	131 029
Wijn	168 247	178 176	167 017
Garens	148 776	170 087	189 574
Thee	238 890	257 317	288 324
Kleederen en modewaren	226 260	229 267	219 566
Papier, schrijf- en teekenbehoeften	161 671	158 624	158 600
Boter	101 932	145 715	131 260
Aardewerk (gebakken) en porselein	117 011	123 924	101 160
Meel	151 621	154 958	166 455
Was	103 782	92 125	56 029
Bier	73 808	71 331	68 695
Leder en lederwerk	55 843	51 258	40 926
Drogerijen en medicijnen	72 271	73 390	73 413
IJzer en staal en dito werk	89 747	89 482	86 854
Glas en glaswerk	60 448	75 303	57 122
Meubelen	61 610	71 205	63 669
Mineraalwater	55 649	55 310	47 770
Zout	86 803	98 970	99 354
Vuurwerk	40 473	51 529	52 403
Andere artikelen (die in de behandelde drie jaren elk minder dan f 50 000 per jaar aan invoerrecht opbrachten)	376 862	388 217	399 110
Bovendien ontvangen aan „nagevorderd invoerrecht", niet per artikel gespecificeerd	43	4	51
	f 8 905 816	f 9 253 603	f 8 729 414
Af: terugbetalingen	8 977	8 988	8 336
Zuiver ontvangen	f 8 896 839	f 9 244 615	f 8 721 078
Uitvoerrecht.			
Suiker a)	„	f 630 859	f 221 199
Koffie	f 220 011	408 670	354 498
Tabak b)	290 982	301 549	317 918
Tin	159 584	203 872	154 591
Indigo	60 734	51 800	58 501
Andere artikelen (die in de behandelde drie jaren elk minder dan f 50 000 per jaar aan uitvoerrecht opbrachten)	180 000	167 157	172 511
Bovendien ontvangen aan „nagevorderd uitvoerrecht", niet per artikel gespecificeerd	„	„	16
	f 911 311	f 1 763 907	f 1 279 234
Af: terugbetalingen	6 037	8 505	16 705
Zuiver ontvangen	f 905 274	f 1 755 402	f 1 262 529

a) Nadat de heffing van het uitvoerrecht op suiker van 1 Juni 1887 t/m ult. 1893 was geschorst geweest en op 1 Januari 1894 weder in werking was getreden, werd dat uitvoerrecht, gerekend van 1 Juni 1895, voor den tijd van 1 jaar wederom niet geheven, zoodat voor dit artikel de ontvangsten over 1895 loopen over de eerste vijf maanden van dat jaar.

b) Aan uitvoerrecht wegens ter Oostkust van Sumatra geteelde tabak voor de Europeesche markt (f 1 per 100 K.G.) was onder de opgegeven sommen begrepen: in 1893 f 116 862, in 1894 f 136 696 en in 1895 f 156 116.

Zooals de voorafgaande tabel doet zien, bracht in 1895 alleen het artikel „visch" ruim 2 ton minder aan invoerrecht op dan in 1894, toen trouwens de aanvoeren van dat voedingsmiddel buitengemeen aanzienlijk waren geweest. Wegens afgenomen invoer van manufacturen, gedistilleerd en gambier werd respectievelijk (in rond cijfer) f 89 700, f 62 500 en f 55 100 of gezamenlijk mede ruim 2 ton minder dan in 1894 ontvangen. De geringere invoeren van manufacturen worden toegeschreven aan de voor de bevolking minder gunstige tijdsomstandigheden, als gevolg deels van den gedrukten toestand der suikerindustrie, deels van lage

rijstprijzen. Dat de perceptie op gambier terugliep, stond in verband met de uitbreiding der cultuur op Banka en andere plaatsen binnen het tolgebied en met den achteruitgang dier cultuur op Riouw. Kleinere verschillen in de rechtenopbrengst bij invoer gaven o. a. aarde- en glaswerk, omtrent welke artikelen de marktberichten reeds geruimen tijd meldden dat de markt daarvan overvoerd was, zelfs dat de voorraad voor jaren voldoende kon heeten. Met opzicht tot het nadeelig verschil dat zich opnieuw voordeed in de opbrengst van het invoerrecht op „tabak en sigaren" bestonden aanwijzingen dat daaraan niet vreemd was een smokkelhandel in „Manilla-sigaren". De waakzaamheid der douane is daartegen herhaaldelijk ingeroepen en berichtgevers uit Singapore zijn met premiën beloond. Verschillende aanhalingen werden dan ook gedaan.

Het teruglopen van de uitvoerrechten is in hoofdzaak hierdoor te verklaren dat het uitvoerrecht op suiker slechts gedurende de eerste vijf maanden van 1895 geheven werd (zie de vorige bladzijde), zoodat ter zake op Java en Madura slechts ontvangen werd f 221 146, tegen f 630 625 gedurende het geheele jaar 1894. Bovendien hadden de uitvoeren van koffie en tin in 1895 niet dien omvang als in 1894, in verband waarmede het uitvoerrecht op die voortbrengselen met ruim 1 ton afnam.

Hoe de opbrengst der invoerrechten, der uitvoerrechten en van pakhuishuur op Java en Madura en in de buitenbezittingen gedurende de eerste zes maanden van 1896 zich voordoet tegenover de ontvangsten over het eerste halfjaar 1895, blijkt uit het volgend overzicht.

	Java en Madura. 1895	Java en Madura. 1896	Buitenbezittingen. 1895	Buitenbezittingen. 1896
	1ste halfjaar.		1ste halfjaar.	
Invoerrecht.	f 3 763 797	f 3 311 335	f 710 312	f 886 418
Uitvoerrecht	577 695	a) 334 226	239 047	237 511
Pakhuishuur	50 611	34 260	3 271	2 392
	f 4 392 103	f 3 679 821	f 952 630	f 1 126 321

a) De mindere ontvangst, vergeleken met het 1ste semester 1895, betreft hoofdzakelijk het uitvoerrecht op suiker, dat gedurende laatstbedoeld tijdvak tot ult. Mei geheven werd, doch in 1896 eerst van 1 Juni af weder verschuldigd is.

In 1895 werden wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten 104 bekeuringen ingesteld, tegen 121 in 1894 en 92 in 1893. Van die 104 bekeuringen werden er 97 bij onderhandsche schikking beëindigd, en 3 aan de beslissing van den rechter onderworpen, die tot veroordeeling van de overtreders termen vond, terwijl ter zake van de 4 andere bekeuringen in het voorjaar van 1896 nog over eene schikking onderhandeld werd.

Accijnzen. De in den laatsten tijd met betrekking tot de accijnzen ingevoerde nieuwe regelingen, die van invloed zijn op de opbrengst van dit middel, bestonden, wat het jaar 1894 betreft, in de verhooging van den petroleum-accijns van f 1,75 tot f 2 per hectoliter, en in de invoering van den lucifer-accijns, een en ander zoowel op Java en Madura als in de acht gewesten der buitenbezittingen, waar het algemeen tarief van in- en uitvoerrechten van kracht is, terwijl voor 1895 nieuw was de opneming in het accijnsgebied, voor zooveel petroleum en lucifers aangaat, ook van de residentie Oostkust van Sumatra. Moest in het vorig verslag (zie aldaar noot *d* op blz. 201, zoomede blz. 202) er op gewezen worden dat de geldelijke uitkomsten der beide maatregelen van 1894 gedurende het eerste jaar hunner werking ver beneden de verwachting waren gebleven, hoofdzakelijk als een gevolg van de overgroote voorraden die kort te voren door den handel waren ingeslagen, — over het tweede jaar (1895) kwamen de verhooging van den accijns op petroleum en de opbrengst van dien op lucifers meer tot haar recht, waartoe voor ruim 1 ton bijdroeg dat toen ook de residentie Oostkust van Sumatra onder de werking van beide heffingen viel. Met inbegrip van hetgeen de drank-accijns en de tabaksaccijns opbracht (welke beide middelen in rond cijfer te zamen f 46 500 minder afwierpen dan in 1894) werd namelijk in 1895 aan accijnzen ontvangen f 3 949 188, of, zonder de residentie Oostkust van Sumatra mede te rekenen, f 3 847 458, tegen f 3 269 943 in 1894.

Hoe deze totalen over elk der vier accijnzen verdeeld waren, ook tegenover de ontvangsten in 1893, blijkt uit het volgende overzicht, dat tevens reeds de uitkomsten over het eerste semester 1896 vermeldt.

ACCIJNZEN.	1893.	1894.	1895.	1ste halfjaar 1896.	In het 1ste halfjaar 1895 waren de cijfers:
Accijns op inlandsch gedistilleerd (alleen op Java en Madura)	f 167 245	f 179 667	f 164 942	f 71 824	f 74 499
Accijns op tabak { Java en Madura a)	f 84 832	f 89 384	f 64 430	f 20 982	f 31 362
Accijns op tabak { Borneo	27 823	29 378	22 569	9 223	12 746
	f 112 655	f 118 762	f 86 999	f 30 205	f 44 108
Accijns op petroleum { Java en Madura	f 2 713 471	f 2 080 507	f 2 474 882	f 1 242 977	f 1 034 082
Accijns op petroleum { Buitenbezittingen	175 415	163 139	b) 254 389	112 622	121 325
	f 2 888 886	f 2 243 646	f 2 729 271	f 1 355 599	f 1 155 407
Accijns op lucifers { Java en Madura	. . . .	f 633 084	f 864 483	f 424 323	f 444 671
Accijns op lucifers { Buitenbezittingen	. . . .	94 784	c) 103 493	81 739	43 279
		f 727 868	f 967 976	f 506 062	f 487 950

a) Van de voorgenomen afschaffing van den tabaks-accijns op Java en Madura is reeds gewag gemaakt in noot 1 op blz. 175 hiervóór.

b) Hieronder voor het eerst ook het geïnde in de residentie Oostkust van Sumatra, waar in 1895 aan petroleum-accijns werd ontvangen f 84 564, zijnde f 14 564 meer dan geraamd was.

c) Bij de invoering in Januari 1895 van den lucifer-accijns in de residentie Oostkust van Sumatra schatte men de opbrengst op f 45 000 's jaars. De ontvangst in dat eerste jaar bedroeg echter slechts f 17 166 (zie daarover lager). In het overig accijns-gebied werd dus ontvangen f 950 810, vrij wel overeenstemmende met de aanvankelijk geschatte jaarlijksche opbrengst ad f 940 000.

Kantoorsgewijze vindt men de accijnsheffing van 1895 opgegeven in bijlage SS hierachter.

De accijns op het inlandsch gedistilleerd gaf in 1895 weder eene mindere opbrengst dan in 1893 en 1894, niettegenstaande toen reeds de perceptie ver beneden de verwachting was gebleven, daar over 1892 ontvangen was f 202 107, en voor 1893 op eene stijging met f 45 000 gerekend was, als gevolg van de met dat jaar ingevoerde verhooging dezer belasting van f 40 tot f 50 per hectoliter van 50 pct. sterkte. De ongunstige uitkomsten in 1893 en 1894 schenen volgens het vorig verslag (blz. 201) te moeten worden verklaard door het in verbruik komen van meer onveraccijnsd gedistilleerd dan vóór de verhooging het geval was. Die meening heeft in 1895 steun gevonden o. a. door het ontdekken van onwettige arakstokerijen in de Preanger Regentschappen. De directeur van financiën voegt hieraan de mededeeling toe, dat de geringe middelen, die noodig zijn om in het geheim arak te stoken, de ontdekking van overtredingen op dat gebied zeer moeielijk maken. Zonder directe aanleiding om het toezichthoudend personeel te beschuldigen van onvertrouwbaarheid of gebrek aan activiteit, is het toch wenschelijk voorgekomen in dat personeel eenige mutatie te brengen, wat echter niet dadelijk van gunstigen invloed is geweest. In de laatste maanden van 1895 evenwel begon zich een gunstige keer te openbaren.

De tabaks-accijns ging in 1895 zoowel op Java en Madura als op Borneo achteruit, voornamelijk bij de tolkantoren Pe-

kalongan, Samarang en Bandjermasin. Redenen daarvan worden niet vermeld gevonden.

In tegenstelling met de opbrengst van den petroleum-accijns aldaar, welke de raming aanzienlijk overtrof, bleven in de residentie Oostkust van Sumatra de ontvangsten ter zake van den accijns op lucifers ver beneden de verwachting (verg. de noten *b* en *c* onder het staatje hiervóór), hetgeen — zoo wordt bericht — toegeschreven zal moeten worden deels aan de zwarigheden, welke ondervonden zijn bij de toepassing van de overgangsbepalingen in Indisch Staatsblad 1894 n°. 262, deels aan eene gemakkelijke wijze om bij den invoer van het belaste artikel aan het oog der douane te ontsnappen. In 1894 toch werden ter Oostkust van Sumatra ruim 200 duizend gros doosjes lucifers ingevoerd, terwijl in 1895 de door de douane geconstateerde invoer slechts $^1/_5$ van die hoeveelheid beliep. Een onderzoek naar dit verschijnsel wordt ingesteld. Intusschen werd verwacht dat in 1896 de opbrengst stijgen zou.

Met betrekking tot de lucifer-fabricage binnen het tolgebied (zie vorig verslag, blz. 202) valt te vermelden, dat door eene naamlooze vennootschap het voornemen was te kennen gegeven om in den loop van 1896 ter hoofdplaats Kediri eene fabriek van lucifers in werking te brengen, zijnde ingevolge art. 28 van de accijns-ordonnantie (Indisch Staatsblad 1893 n°. 301) de voorwaarden ter naleving bij de exploitatie van die fabriek door den directeur van financiën vastgesteld, op welke regeling de goedkeuring der Regeering gevolgd is.

In 1895 werden 239 overtredingen van de bepalingen omtrent den drank-accijns geconstateerd. Van deze 239 overtredingen werd 1 buiten gevolg gelaten, terwijl in 210 gevallen de rechter veroordeeling uitsprak, en ten aanzien van 28 overtredingen in schikking werd getreden. Met betrekking tot de andere accijnzen valt enkel een 3-tal overtredingen van de petroleum-ordonnantie te vermelden, welke alle bij schikking werden afgedaan.

Haven- en ankeragegelden, zoomede — alleen in de haven Tandjong Priok (Batavia) [1] — *loods- en kaaigelden* en *vergoeding voor het gebruik der electrische verlichting in de gouvernements-opslaglokalen*. Aan haven- en ankeragegelden werd over 1895 iets minder dan in 1892, doch meer dan in elk der jaren 1893 en 1894 geïnd, namelijk f 289 972, waarvan f 242 537 in de havens op Java en Madura (op de drie hoofdplaatsen alleen f 193 228), en f 47 435 in de overige tolhavens der buitenbezittingen (te Padang alleen f 24 401). En ook over de eerste zes maanden van 1896 vloeiden de ontvangsten uit dezen hoofde ruimer dan in het eerste halfjaar 1895. Zij bedroegen namelijk in eerstgenoemd tijdvak: op Java en Madura f 105 530 en in de buitenbezittingen f 25 028, terwijl de overeenkomstige sommen in het eerste semester 1895 waren geweest f 97 871 en f 21 547.

De voormelde loods- en kaaigelden brachten in 1895 op f 96 246, tegen f 96 015 in 1894. In het eerste halfjaar 1896 werd ontvangen f 49 682, tegen f 46 070 in de eerste helft van 1895.

Aan retributie ter zake van in de opslaglokalen te Tandjong Priok verstrekte electrische verlichting (zie over deze met 1 Augustus 1895 ingevoerde heffing het vorig verslag, blz. 200) was tot ult. 1895 ontvangen f 284.

Personeele belasting. Tot dusver was het gebruikelijk dat elk jaar opnieuw de schaal werd vastgesteld van de huurwaarden van laag bedrag, welke aanspraak geven op geheele of gedeeltelijke vrijstelling der belasting naar de eerste twee grondslagen (huurwaarde der gebouwen en waarde van mobilair en rijtuigen). Aangezien in de laatste jaren daarin, eene enkele maal uitgezonderd, geen verandering was gekomen, scheen het te passen in het streven naar vereenvoudiging in de administratie om niet telken jare ter zake eene beschikking te nemen, maar de schaal voor onbepaalden tijd vast te stellen. Aan bedoeld denkbeeld werd uitvoering gegeven bij het gouvernementsbesluit dd. 9 Januari 1896 n°. 5 (Indisch Staatsblad n°. 5), nadat vooraf de gewestelijke bestuurders en de inspecteurs van financiën nog waren gehoord over de limite van vrijstelling, welke dientengevolge voor enkele plaatsen werd herzien.

Zoowel op Java en Madura als in de buitenbezittingen vielen in 1895 meer personen (Europeanen en vreemde oosterlingen) in de personeele belasting dan in 1894. Afgescheiden daarvan ging ook het te heffen bedrag vooruit, daar bij doorslag over alle gewesten en over alle aangeslagenen gemiddeld per hoofd te betalen was f $20,73^5$, tegen f 20,51 in 1894.

In het volgende staatje vindt men dienaangaande meer gedetailleerde cijfers.

GEWESTEN.	Aantal aangeslagenen.			Werkelijk te heffen bedrag over 1895 (aanslag na aftrekking van de verminderingen).			In verhouding tot het aantal aangeslagenen was, volgens de vorenstaande cijfers, verschuldigd gemiddeld per hoofd:	
	Europeanen en met hen gelijkgestelden.	Vreemde oosterlingen.	Te zamen.	Europeanen en met hen gelijkgestelden.	Vreemde oosterlingen.	Te zamen.	Wat de aangeslagenen van Europeeschen of daarmede gelijkgestelden landaard betreft.	Wat de belastingschuldige vreemde oosterlingen betreft.
Java en Madura.								
Batavia	2 435	5 421	7 856	f 139 960	f 60 976	f 200 936	f 57,48	f 11,25
Samarang	1 244	1 870	3 114	45 204	36 056	81 260	$36,33^5$	19,28
Soerabaija	1 826	2 844	4 670	78 396	66 604	145 000	42,93	23,42
Overige gewesten	6 233	12 253	18 486	158 623	147 548	306 171	25,45	12,04
Te zamen	11 738	22 388	34 126	f 422 183	f 311 184	f 733 367	f $35,96^5$	f 13,90
Buitenbezittingen.								
Sumatra's Westkust	648	748	1 396	f 19 403	f 7 257	f 26 660	f 29,94	f 9,70
Oostkust van Sumatra	940	1 151	2 091	35 292	16 776	52 068	37,54	$14,57^5$
Celebes en onderhoorigheden	300	799	1 099	9 108	11 845	20 953	30,36	$14,82^5$
Overige gewesten	1 240	3 142	4 382	33 631	26 924	60 555	27,12	8,57
Te zamen	3 128	5 840	8 968	f 97 434	f 62 802	f 160 236	f 31,15	f 10,75
Totalen voor geheel Ned.-Indië	14 866	28 228	43 094	f 519 617	f 373 986	f 893 603	f 34,95	f 13,24
Over 1894 waren de cijfers (volgens verbeterde opgaven). Java en Madura	11 411	21 930	33 341	f 406 782	f 304 767	f 711 549	f 35,65	f 13,89
Buitenbezittingen	3 090	5 722	8 812	92 151	60 839	152 990	29,82	10,63
Totalen	14 501	27 652	42 153	f 498 933	f 365 606	f 864 539	f 34,41	f 13,22

Hoe de oorspronkelijke aanslag, dat is zonder aftrekking van de toegestane verminderingen (over 1895 in totaal f 54 379), verdeeld was naar gelang de belastingschuldigen wegens huurwaarde, wegens mobilair en rijtuigen (voor vreemde oosterlingen maakt elk dezer objecten een afzonderlijke grondslag van heffing uit) en wegens paarden waren aangeslagen, kan voor elk gewest blijken uit bijlage SS hierachter. (De specificatie naar elken der drie of vier grondslagen is echter, even als vroeger, slechts kunnen worden doorgevoerd voor zooveel daartoe bij het departement van financiën gegevens voorhanden zijn.)

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over de laatste twee jaren, aanwijzende het ter zake van personeele belasting ver-

[1] Van het voornemen om ook te Emmahaven (de nieuwe haven van Padang) loods- en steigergelden te heffen, is reeds gewag gemaakt op blz. 60 hiervóór.

schuldigd en het betaald bedrag.

	1894. (Verbeterde opgaven.) Java en Madura.	1894. Buitenbezittingen.	1895. (Voorloopige opgaven.) Java en Madura.	1895. Buitenbezittingen.
Aanslag	f 757 126	f 164 690	f 777 554	f 170 427
Af: wegens toegestane verminderingen	45 577	11 700	44 187	10 191
Alzoo werkelijk te heffen . .	f 711 549	f 152 990	f 733 367	f 160 236
Bovendien verschuldigd aan schattingskosten, voor zooveel zij aan de aangeslagenen in rekening waren te brengen	7 679	366	8 254	303
Derhalve in het geheel door de aangeslagenen verschuldigd	f 719 228	f 153 356	f 741 621	f 160 539
Geïnd bedrag a) . .	f 725 535	f 155 862	f 751 718	f 161 125

a) Onder het geïnd bedrag is hier en bij andere lager te vermelden belastingen niet alleen begrepen wat op den aanslag van hetzelfde jaar is ontvangen, maar ook wat van den achterstand over vorige jaren is aangezuiverd, en wat de personeele belasting betreft ook hetgeen gestort is wegens te verhalen kosten van schatting. Voorts zijn onder de geïnde sommen bij deze en bij andere in dit hoofdstuk te vermelden belastingen begrepen de boeten wegens te late betaling, terwijl daarentegen, ingevolge art. 20 der comptabiliteitswet (Indisch Staatsblad 1895 n°. 225), in mindering is gebracht hetgeen, ten gevolge van verkeerden aanslag over het behandelde of over eenig vorig jaar, dan wel uit anderen hoofde, aan belastingschuldigen is terugbetaald.

Gedurende 1895 werden 24 doleantiën ingediend, tegen 20 in 1894.

Patentrecht. Bij het reeds in de voorgaande rubriek vermelde gouvernementsbesluit dd. 9 Januari 1896 n°. 5 is, mede tot vermijding van ambtelijken omslag, de verhouding tusschen het getal aangiften voor het patentrecht en het getal, dat daarvan beëedigd moet worden, in welke verhouding sedert 1879 geen verandering was gekomen, in plaats van als tot dusver telkens voor een jaar, voor onbepaalden tijd vastgesteld. In verband hiermede werd bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 4 uit art. 22, al. 3, der patentverordening (Indisch Staatsblad 1878 n°. 350) gelicht het woord „jaarlijks".

Ofschoon in sommige gewesten op Java en Madura over 1895 aan patentrecht meer was te heffen dan in 1894, ging daarentegen voor enkele andere residentiën, inzonderheid voor Soerabaija [1]), Djokjokarta en Probolinggo, de patentbelasting aanzienlijk terug en wel met respectievelijk f 14 664, f 9827 en f 5959. Vandaar dan ook dat, terwijl in 1894 op Java en Madura (volgens verbeterde opgaven) f 812 788 aan patentrecht was op te brengen, in 1895 aldaar viel te rekenen op f 781 704 of f 31 084 minder. In de buitenbezittingen klom het te innen bedrag van f 158 229 in 1894 (mede volgens verbeterde gegevens) tot f 189 590 in 1895. In die gewesten, ondanks sommige daarvan mede een lager cijfer dan in 1894 aanwezen, werd derhalve eene stijging met f 31 361 verkregen, waarop hoofdzakelijk de uitkomsten in de residentie Oostkust van Sumatra van invloed waren, waar aan patentrecht te heffen viel f 32 779 méér dan in 1894.

Eene vergelijking van aanslag en inning over beide jaren volgt hieronder:

	1894. (Verbeterde opgaven.) Java en Madura.	1894. Buitenbezittingen.	1895. (Voorloopige opgaven.) Java en Madura.	1895. Buitenbezittingen.
Aanslag	f 854 781	f 164 777	f 811 923	f 194 074
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	41 993	6 548	30 219	4 484
Alzoo werkelijk te heffen	f 812 788	f 158 229	f 781 704	f 189 590
Geïnd bedrag (zie noot a hiervóór).	f 876 577	f 155 505	f 739 556	f 191 956

Het aantal in 1895 ingekomen doleantiën bedroeg 38, tegen 43 in 1894.

[1]) Teruggang van mindere beteekenis deed zich o. a. voor met betrekking tot de residentiën Batavia, Samarang, Bezoeki en Soerakarta. Wat het minder ruim vloeien van de patentbelasting in Batavia, Samarang en Soerabaija betreft, dient opgemerkt dat op de hoofdplaatsen dier gewesten de aanslagen geschieden van de ondernemingen, welke elders gelegen zijn, en aan maatschappijen of vennootschappen toebehooren, welke haren hoofdzetel hebben in eene dier drie steden, zoodat mindere winsten, door die ondernemingen gemaakt, op het eindcijfer van gemelde hoofdplaatsen drukken.

Omtrent de in 't vorig verslag (blz. 203) in uitzicht gestelde nadere voorziening, ten einde op het stuk van patentplichtigheid in Indië van aldaar werkende, doch hier te lande zetelende naamlooze vennootschappen en andere zedelijke lichamen eene behoorlijke aansluiting te verkrijgen tusschen de bedrijfsbelasting welke op 1 Mei 1894 hier te lande het patentrecht verving en de in Indië werkende patentbelasting, is nog geen definitieve beslissing mede te deelen. Inmiddels is de toestand, zooals die met betrekking tot de Indische patentplichtigheid der bedoelde lichamen vóór 1 Mei 1894 bestond, voorloopig nog gehandhaafd gebleven. Voor zooveel het jaar 1896 betreft, is daaromtrent het noodige bepaald bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 75.

Verponding (op Java en Madura en in sommige buitenbezittingen), zoomede *belasting op de specerijperken* (op de Banda-eilanden). Ter wegneming van in de practijk gebleken bezwaren zijn bij ordonnantie van 26 Februari 1896 (Indisch Staatsblad n°. 42), welke op dit punt gerekend is te zijn ingegaan met 1 Januari 1895 (met welken datum, voor zooveel Java en Madura betreft, het tweede vijfjarig tijdvak voor de vaststelling der verpondingswaarde een aanvang had genomen), de artikelen 20 en 22 der verpondingsverordening (Indisch Staatsblad 1886 n°. 78, juncto 1891 n°. 169 en 1893 n°. 157) in dier voege gewijzigd, dat de verordening geen beletsel meer oplevert tegen afzonderlijke vaststelling van de verpondingswaarde van in den loop van een vijfjarig tijdvak aan reeds aangeslagen perceelen toegevoegde perceelen of van in den loop van dat tijdvak verpondingsplichtig geworden deelen van overigens reeds aangeslagen perceelen. Tegelijk met de hiertoe noodige nieuwe lezing der aangehaalde twee artikelen werd tevens art. 17 gewijzigd en aangevuld, ten einde het bepaalde omtrent de herstelling van abuizen in de kohieren in een paar opzichten beter aan de gebleken behoefte te doen beantwoorden. Aan deze laatste voorziening is mede terugwerkende kracht gegeven in dier voege dat zij voor de buitenbezittingen geldt van den aanvang van het vijfjarig tijdvak 1892 t/m 1896 af en voor Java en Madura te rekenen van het vijfjarig tijdvak 1895 t/m 1899.

Met het oog op den aanstaanden nieuwen aanslag voor het vijfjarig tijdvak 1897 t/m 1901 in de buitenbezittingen (aldaar werkt de verponding vooralsnog enkel in de gewesten Sumatra's Westkust, Oostkust van Sumatra, Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina en Ternate) is bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 206 eene regeling vastgesteld betreffende de wijze waarop en den tijd waarbinnen in de genoemde zes gewesten tegen den bestaanden aanslag kan worden gedoleerd, opdat met de ingebrachte bezwaren rekening kunne worden gehouden bij de vaststelling van den aanslag voor den nieuwen termijn.

Zooals hooger is gezegd, ving met 1 Januari 1895 voor Java en Madura de tweede vijfjarige termijn aan voor den aanslag in de verponding. Volgens de aanslagen, zooals zij in den aanvang van het nieuwe belastingtijdvak door den directeur van financiën waren vastgesteld, was de feitelijke toestand met betrekking tot deze belasting, voor zooveel Java en Madura betreft, vergeleken bij de voor het tijdvak 1890 t/m 1894 vastgestelde oorspronkelijke kohieren, als volgt:

	Aantal aangeslagenen. 1 Jan. 1890.	Aantal aangeslagenen. 1 Jan. 1895.	Bedrag van den aanslag. 1 Jan. 1890.	Bedrag van den aanslag. 1 Jan. 1895.
Europeanen	7 722	7 879	f 791 651	f 1 053 383
Chineezen.	20 445	21 178	598 341	629 986
Andere vr. oosterlingen	3 078	3 330	87 485	106 86[illegible]
Inlanders	5 849	8 270	83 107	90 121
	37 094	40 657	f 1 560 584	f 1 880 357

Naar gelang van het zakelijk recht, op de verpondingsplichtige perceelen uitgeoefend, waren de totaalcijfers van den aanslag op beide genoemde tijdstippen te verdeelen aldus:

		1 Jan. 1890.	1 Jan. 1895.
Aanslag wegens:	eigendomsperceelen	f 1 383 772	f 1 490 717
	opstalperceelen	48 780	48 728
	perceelen bezeten in erfpacht of met recht van vruchtgebruik .	128 032	340 912
		f 1 560 584	f 1 880 357

Door in den loop van 1895 ontstane verminderingen en opheffingen van aanslagen was laatstgenoemd totaal bij het einde van het jaar teruggegaan tot f 1 876 519, welke opgaaf echter nog slechts als voorloopig is aan te merken, daar nog viel rekening te houden met de eerst in den loop van 1896 vastgesteld wordende suppletoire aanslagen. Zoo was, als gevolg van soortgelijke

wijzigingen, de in 't vorig verslag voor Java en Madura gedane opgaaf met betrekking tot den aanslag van 1894, in plaats van op f 1 732 904, te stellen op f 1 772 134.

Voor de zes gewesten der buitenbezittingen, waar de verpondingsbelasting werkt, en waar in 1895 nog golden de voor het tijdvak 1892 t/m 1896 vastgestelde taxatiën, bedroeg het over 1895 ter zake van deze belasting verschuldigde (mede nog volgens voorloopige opgaven) f 148 185, tegen f 148 192 (volgens verkregen nadere gegevens) over 1894.

Voor gewestelijke opgaven over beide jaren verwijzende naar bijlage SS hierachter, laat men hieronder een overzicht volgen, aansluitende aan dat op blz. 204 van 't vorig verslag, en waaruit tevens blijkt hoeveel ter zake van verponding en van de met deze heffing in vele opzichten overeenkomende belasting op de specerijperken der Banda-eilanden in elk der jaren 1893, 1894 en 1895 in 's lands kas vloeide.

	1893.		1894. (Verbeterde opgaven.)		1895. (Voorloopige opgaven.)	
Te heffen bedrag:						
Verponding op Java en Madura wegens: 1°. eigendomsperceelen	f 1 404 475		f 1 407 464		f 1 486 217	
2°. perceelen bezeten in agrarischen eigendom	1 180		373		735	
3°. erfpachtsperceelen	282 928		321 466		338 461	
4°. opstalperceelen	41 605		42 422		48 668	
5°. perceelen bezeten met recht van vruchtgebruik, gebruik of bewoning	314		409		2 438	
		f 1 730 502		f 1 772 134		f 1 876 519
Verponding, waar zij in de buitenbezittingen reeds werkt, wegens: 1°. eigendomsperceelen	f 130 790		f 131 241		f 131 211	
2°. erfpachtsperceelen	16 890		16 872		16 895	
3°. opstalperceelen	35		52		52	
4°. perceelen bezeten met recht van vruchtgebruik, gebruik of bewoning	20		27		27	
	f 147 735		f 148 192		f 148 185	
Belasting op de Bandasche specerijperken	88 828		83 839		79 967	
		236 563		232 031		228 152
Totaal van den aanslag		f 1 967 065		f 2 004 165		f 2 104 671
Geïnd bedrag (zie noot a op de voorgaande blz.): Java en Madura	f 1 664 040		f 1 848 890		f 1 477 700	
Buitenbezittingen	256 420		233 081		226 413	
		f 1 920 460		f 2 081 971		f 1 704 113

Bedrijfsbelasting. In schier alle gewesten overtrof het totaal van den aanslag over 1895 het over 1894 verkregen bedrag. Uitzondering maakten slechts een vijftal gewesten op Java en een zevental gewesten der buitenbezittingen, waar trouwens de nadeelige verschillen over 't algemeen van weinig beteekenis waren, daar zij gezamenlijk slechts bedroegen respectievelijk f 7952 en f 2599. Ten gevolge van de stijging in al de overige gewesten was de aanslag op geheel Java en Madura f 45 873 en die in de gezamenlijke buitenbezittingen f 35 825 hooger dan over 1894. Dit resultaat was — over 't geheel genomen — uitsluitend hieraan toe te schrijven dat het aantal belastingschuldigen (zoo inlanders als vreemde oosterlingen) grooter was dan in 1894, zonder welke omstandigheid de totaalcijfers van den aanslag èn op Java en Madura èn in de gezamenlijke buitenbezittingen beneden de uitkomsten van 1894 zouden zijn gebleven, daar voor beide groepen van gewesten de gemiddelde aanslag per hoofd, berekend over het totaal aangeslagenen inlanders, Chineezen en andere vreemde oosterlingen, voor elke dezer drie categorieën lager was dan over 1894. In welke mate het totaal belastingschuldigen en het gezamenlijk bedrag van hun aanslag steeg, blijkt uit onderstaande opgaaf (de gebruikelijke gewestelijke opgaven vindt men in bijlage SS hierachter):

	Getal aangeslagenen. 1894.	Getal aangeslagenen. 1895.	Aanslag. 1894. (Verbeterde opgaven.)	Aanslag. 1895. (Voorloopige opgaven.)
Java en Madura	928 954	981 281	f 2 251 459	f 2 297 332
Buitenbezittingen	106 759	115 242	526 674	562 499
Te zamen	1 035 713	1 096 523	f 2 778 133	f 2 859 831

Onder de gewesten, waar in 1895 meer dan in het voorafgegane jaar aan bedrijfsbelasting viel te heffen, welke gunstige verschillen gezamenlijk bedroegen op Java en Madura f 53 825 en daarbuiten f 38 424, was de stijging het belangrijkst (het bedrag daarvan wordt hier tusschen haakjes vermeld): op Java en Madura, in Japara (f 10 362), Rembang (f 5758), Kediri (f 4724), Batavia (f 4486), Bezoeki (f 4274) en Soerabaija (f 3678), en in de buitenbezittingen, in de gewesten Oostkust van Sumatra (f 31 284), Celebes en onderhoorigheden (f 1290) en Palembang (f 1172). In Japara werd de stijging bijna uitsluitend verkregen, doordien thans een groot aantal inlanders werden aangeslagen, die van het suikerriet-transport hun bedrijf maken en die in vorige jaren ten onrechte waren geacht te vallen onder de vrijstelling, bij art. 2 der belastingregeling (Indisch Staatsblad 1878 n°. 12) voor landbouwers verleend. Ook in Soerabaija steeg het aantal aangeslagenen beduidend, deels als een gevolg van vollediger toepassing der bepalingen, waardoor minder personen aan de belasting ontkwamen dan vroeger, deels ook ten gevolge van het toenemend aantal werklieden in dienst bij de werken ten behoeve van de Solo-vallei. Dat niettemin voor dit gewest de hoogere opbrengst der belasting slechts f 3678 bedroeg, moet geweten worden aan de met de suiker geleden verliezen, die hun terugslag vonden in verminderden import (vooral merkbaar in den aanslag der Chineezen, welke in het besproken gewest gemiddeld per hoofd terugging van f 17,03 in 1894 tot f $13,68^5$ in 1895). De stijging in de residentie Oostkust van Sumatra verkregen hing geheel samen met toeneming van het aantal aangeslagenen, daar de gemiddelde aanslag per hoofd op iets minder dan in 1894 kwam te staan.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de in 1895 aan bedrijfsbelasting over dat jaar en over vroeger geïnde bedragen.

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
Aanslag voor 1895	f 2 297 332	f 562 499	f 2 859 831
Op dien aanslag werd nog in 1895 betaald	f 2 237 661	f 327 423	f 2 565 084
Aan achterstand over vorige jaren en boeten werd bovendien betaald	64 533	209 832	274 365
Totaal in 1895 geïnd (zie noot a op de voorgaande blz.)	f 2 302 194	f 537 255	f 2 839 449
In 1894 werd geïnd (volgens verbeterde opgaven)	f 2 287 575	f 521 046	f 2 808 621

De geregelde aanzuivering der bedrijfsbelasting gaf ook in 1895 op Java en Madura geen reden tot klagen, allerminst wat de inlanders betreft. Op ult. 1895 bleef aldaar van deze categorie van belastingschuldigen aan bedrijfsbelasting over genoemd jaar slechts in te vorderen f 9349, tegen een achterstand van f 50 322 op den aanslag der vreemde oosterlingen. (Over 1894 waren de sommen geweest f 13 342 en f 51 165.) In de buitenbezittingen bleef op ult. 1895 wederom het meest (namelijk f 189 733) verschuldigd ter Oostkust van Sumatra, een natuurlijk gevolg hiervan dat aldaar de belasting voor het grootste deel der aangeslagenen eerst op 1 Maart na afloop van het belastingjaar behoeft voldaan te zijn. In 't laatst van Maart 1896 was dan ook de aanslag in genoemd gewest, op een bedrag van f 5511 na, geheel aangezuiverd. In de overige gewesten der buitenbezittingen bleef bij het einde van 1895 op den aanslag f 45 343 achterstallig, welke som niet noemenswaardig verschilde van hetgeen op ult. 1894 in dezelfde gewesten op den toenmaligen aanslag nog te innen was geweest.

Krachtens de ordonnantiën in Indisch Staatsblad 1895 n°s. 290 en 291 is met 1 Januari 1896 de bedrijfsbelasting ook ingevoerd in de nieuwe afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok, en wel, evenals in de meeste andere gewesten der buitenbezittingen, ten aanzien van de vreemde oosterlingen, zoomede,

in navolging in hoofdzaak van hetgeen voor zekere categorieën van inlanders in de onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van Bali is bepaald, ten aanzien van de niet tot de inheemsche (Balische of Sassaksche) bevolking behoorende inlanders. Voorts ligt het in het voornemen om, als de Indische begrooting voor 1897 daartoe de gelegenheid opent, eerlang ook in de residentiën Oostkust van Sumatra en Menado aan deze belasting eene ruimere werking te geven door daaronder voortaan te begrijpen: *a.* in eerstgemeld gewest (waar tot hiertoe op het eiland Bengkalis alle vreemde oosterlingen en daarbuiten enkel Chineezen bedrijfsbelasting hadden te betalen) alle niet tot de inheemsche bevolking behoorende gouvernementsonderdanen, voor zooveel zij vreemde oosterlingen en inlanders zijn, en *b.* in de residentie Menado tevens de zoogenaamde inlandsche burgers (afstammelingen van oorspronkelijk niet in het gewest tehuis behoorende personen van inlandsche of oostersche afkomst), welke ingezetenen, slechts gevestigd te Menado, Kema, Tanawangko en Amoerang (verg. het verslag van 1890, blz. 41, en dat van 1892, blz. 68), tot dusver geen belasting betaalden en in dit opzicht zonder reden bevoorrecht waren boven de inheemsche bevolking der Minahassa, welke aan de hoofdelijke belasting is onderworpen. Volgens globale schatting zal door het drietal maatregelen eene vermeerdering der belasting worden verkregen, gerekend per jaar: in de residentie Bali en Lombok van f 6000, ter Oostkust van Sumatra van f 60 000, en in de Minahassa van f 1500.

Belasting op rijtuigen voor inlanders. Blijkens de gewestelijke opgaven in bijlage SS hierachter bedroeg de aanslag voor 1895 f 279 573, tegen f 262 286 in 1894, terwijl in eerstgenoemd jaar werd geïnd (zie noot *a* op blz. 184 hiervóór) f 280 724 en in 1894 f 254 030 (verbeterde opgaaf).

Zegelrecht. Kon in 1893 en 1894, toen aan zegelrecht achtereenvolgens ontvangen werd f 1 162 504 en (volgens verbeterde opgaven) f 1 195 584, telkens op eene hoogere opbrengst van dit middel worden gewezen, evenals dit reeds in 1891 en 1892 het geval was geweest, over 1895 waren de zegelontvangsten lager dan in de twee eerstgenoemde jaren, zij het ook dat in de buitenbezittingen de opbrengst hooger was. Over 1893, 1894 en 1895 toch vloeide wegens zegelrecht in 's lands kas:

	op Java en Madura.	in de buitenbezittingen.	Totaal.
1893.	f 912 439	250 065	f 1 162 504
1894.	973 546	222 038	1 195 584
1895.	896 309	254 846	1 151 155

Vergeleken met 1894, viel dus voor Java en Madura te wijzen op een teruggang met f 77 237. Deze vermindering vond onder meer haren grond in de omstandigheid dat in 1895 geene pachtcontracten vielen te sluiten voor het opiummiddel, de pandhuizen (uitgenomen die op Madura) en de tabakspacht, daar deze middelen in 1894 voor den driejarigen termijn 1895 t/m 1897 waren afgestaan. Voorts zijn de mindere ontvangsten voor een deel te wijten aan de gedurende 1895 (en vermoedelijk ook reeds in het laatst van 1894) met het zegeldebiet te Batavia gepleegde grove onregelmatigheden door het in de wandeling brengen van zegels, die niet in verantwoording waren, ter zake waarvan o. a. de administrateur van het zegel aldaar in voorloopige hechtenis gesteld en, in afwachting van den uitslag van het gerechtelijk onderzoek, uit zijne betrekking ontslagen was. Eene door die praktijken, met misleiding van de commissie voor de stempeling van zegels, verworven som van f 17 730 werd door de justitie ten kantore van den administrateur nog aangetroffen en aan den officier van justitie afgegeven. Sedert zijn door den directeur van financiën (beschikking van 28 Januari 1896) nieuwe regelen gesteld voor het toezicht op de stempeling, bewaring, enz. van het zegelpapier.

In de bedoelde betrekking van administrateur van het zegel te Batavia (zie Indisch Staatsblad 1885 n°. 135) werd niet definitief voorzien, zijnde een ambtenaar op non-activiteit tijdelijk met de waarneming belast (gouvernementsbesluit dd. 19 December 1895 n°. 24), en zulks in afwachting van eene beslissing nopens het geopperde denkbeeld om de bedoelde administratie van het departement van financiën te doen overgaan bij het departement der burgerlijke openbare werken en daarmede dan niet langer een afzonderlijken ambtenaar, maar, tegen toekenning van eene jaarlijksche toelage, een ambtenaar van den post- en telegraafdienst te belasten. Volgens latere berichten stelt de Indische Regeering zich voor om met 1 Januari 1897 bedoeld denkbeeld te verwezenlijken en dan tevens over te gaan tot afschaffing van de door de chefs der post- en hulppostkantoren genoten wordende percentsgewijze belooning voor het zegeldebiet en hen daarvoor schadeloos te stellen met eene toelage, die voor de in functie zijnde titularissen gelijk zal zijn aan het gemiddeld bedrag van het in de laatste drie jaren uitgekeerde collecteloon, maar bij hunne vervanging een vierde lager zal gesteld worden. Eerstbedoelde maatregel zal al aanstonds eene bezuiniging geven van f 4200 's jaars; de tweede zal, wanneer het overgangstijdvak eenmaal voorbij is, p. m. f 6000 's jaars besparing geven.

Recht op de openbare verkoopingen. Ingevolge art. 17 van het vendureglement in Indisch Staatsblad 1889 n°. 190 is het zoogenaamd minimum-salaris o. a. niet verschuldigd voor verkoopingen van „sterfboedels”. Meermalen was de vraag gerezen, of, indien een boedel niet dadelijk in zijn geheel, maar met tusschenruimten bij gedeelten, bijv. eerst de roerende, daarna de onroerende goederen werden verkocht, men bij elke dier verkoopingen, voor de toepassing van art. 17, mocht spreken van de verkooping van een sterfboedel. In algemeenen zin heeft de Indische Regeering die vraag bevestigend beantwoord, maar aangezien het moeielijk viel om te voorzien in de verschillende gevallen, die zich te dien opzichte kunnen voordoen, is het wenschelijk geoordeeld zich te bepalen tot de toevoeging van eene nieuwe alinea aan het bewuste artikel — zie de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1895 n°. 250 — houdende dat, ingeval van verschil over de vraag of eene aangegeven verkooping als die van een sterfboedel is te beschouwen, de beslissing is overgelaten aan den superintendent.

Niettegenstaande bij de landsvendukantoren de omzet gedurende 1895 hooger was dan in 1894, uitsluitend doordien de gouvernements-koffieveilingen te Padang weder van meer normalen omvang waren dan in laatstgenoemd jaar, bedroeg hetgeen die kantoren (kantoren der 1ste klasse) zuiver aan 's lands kas afwierpen toch minder dan toen, namelijk f 254 371, tegen f 300 029 over 1894. Ook de bijzondere kantoren (kantoren der 2de klasse) brachten den lande minder op, doch bij deze was het verschil van weinig beteekenis: die kantoren leverden in 1894 den lande f 182 220 op, in 1895 f 179 383. De gebruikelijke opgaven nopens de beide categorieën van kantoren vindt men in het volgende overzicht.

VENDUKANTOREN.	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag) *a*).	Traktementen, bureau- en andere kosten. *b*)	Zuivere winst aan vendu-procenten en andere inkomsten voor het Gouvernement.	Omzet.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernementsrekening verkochte goederen ter waarde van:	Achterstallige debetposten, die bij het einde van het dienstjaar meer dan 12 maanden oud waren.
1894.						
Landskantoren	f *c*) 479 232	f 179 203	f *c*) 300 029	f 17 853 468	f 7 786 904	f 49 819
Bijzondere kantoren: beheerd door ambtenaren als bijbetrekking . .	. . . . .	. . . . .	93 819	2 966 145	102 900	. . . . . .
Bijzondere kantoren: beheerd door notarissen.	. . . . .	. . . . .	88 401	2 898 873	77 356	. . . . . .
Totaal . .	f 479 232	f 179 203	f 482 249	f 23 718 486	f 7 967 160	f 49 819
1895.						
Landskantoren.	f 432 531	f 178 160	f 254 371	f 18 306 620	f 9 491 690	f 52 103
Bijzondere kantoren: beheerd door ambtenaren als bijbetrekking. . .	. . . . .	. . . . .	91 161	2 755 640	150 715	. . . . . .
Bijzondere kantoren: beheerd door notarissen.	. . . . .	. . . . .	88 222	2 896 642	74 055	. . . . . .
Totaal . .	f 432 531	f 178 160	f 433 754	f 23 958 902	f 9 716 460	f 52 103

a) Hieronder begrepen voor 1894 f 18 465 en voor 1895 f 14 129, wegens boeten, kosten van afschriften, enz., die door de landskantoren worden ver-

antwoord, doch bij de bijzondere kantoren ten voordeele van den vendumeester komen.

b) Hieronder begrepen wegens praktizijns- en gerechtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1894 f 120,80 en in 1895 f 245.

c) Verbeterde opgaaf.

Ten slotte zij hier nog aangeteekend: met betrekking tot de landsvendukantoren dat bij dat te Samarang het personeel op zuiniger voet werd ingericht (Indisch Staatsblad 1896 n°. 48), en met opzicht tot de bijzondere vendukantoren dat in de residentie Japara met 1 Januari 1896 het kantoor te Japara werd ingesmolten bij dat onder beheer van den te Koedoes gevestigden notaris (verg. blz. 73 hiervóór), terwijl dat in de afdeeling Oosterdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, onder beheer staande van den assistent-resident, verlegd werd van Balangnipa naar diens nieuwe standplaats Sindjai (verg. het verslag van 1894, blz. 74, zoomede Indisch Staatsblad 1896 n°. 61).

Overschrijvings-, benevens *successie- en overgangsrecht.* Van deze uit den aard der zaak wisselvallige belastingen bracht in 1895 de eerstgenoemde ruim een ton minder op dan in 1894, toen aan overschrijvingsrecht reeds belangrijk minder werd ontvangen dan in een der vier voorafgegane jaren, terwijl daarentegen het successie- en overgangsrecht weder eene even hooge opbrengst gaf als in 1894. In de twee genoemde jaren wierpen beide belastingen de volgende sommen af (wat 1894 betreft, volgens verbeterde opgaven):

		Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
Overschrijvingsrecht.	1894	f 512 379	f 42 219	f 554 598
	1895	396 592	57 728	454 320
Successie- en overgangsrecht.	1894	f 73 105	f 19 506	f 92 611
	1895	88 364	4 499	92 863

Over eene betere regeling van laatstgenoemde belasting zijn de overwegingen in Indië nog niet afgeloopen.

Licentiën aan Chineezen voor het houden van dobbelspelen op Java en Madura. Deze licentiën brachten (buiten de afdeelingen Stad en Voorsteden, Meester-Cornelis en Bekassi der residentie Batavia en buiten de residentiën Samarang en Soerabaija, waar het recht tot het houden van Chineesche spelen wordt verpacht) in 1895 f 10 100 op, tegen f 7500 in 1894 en f 9250 in 1893.

Belastingen van verschillenden aard die slechts in het een of ander gewest worden geheven. In navolging van vroeger worden aangaande de onder dit hoofd bedoelde belastingen de geldelijke uitkomsten over de twee laatst bekende jaren tabellarisch vermeld.

OMSCHRIJVING. (De met een * aangeduide belastingen gelden uitsluitend inlanders.)	1894. (Verbeterde opgaven.)		1895. (Voorloopige opgaven.)	
	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie noot *a* op blz. 184 hiervóór).	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie noot *a* op blz. 184 hiervóór).
1. Belasting op het slachten van buffels, rundvee, paarden en veulens in de residentie Preanger Regentschappen en in het district Gandasoli van de residentie Krawang	f *a*) 72 887,00	f 72 888,00	f *a*) 74 372,00	f 74 292,00
2. * Hoofdelijke belasting in Benkoelen.	140 536,00	138 842,69[5]	142 553,00	142 474,25[5]
3. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Benkoelen	2 514,00	1 839,80	2 584,00	3 871,20
4. * Hoofdelijke belasting in de Lampongsche Districten.	176 869,00	156 028,55	170 362,50	180 469,66[5]
5. * Hoofdelijke belasting in Palembang (buiten de hoofdplaats)	989 467,75	996 854,90	1 001 771,00	993 386,36[5]
6. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang	36 945,00	37 988,00	38 076,00	41 796,30
7. * Hassilbelasting in Atjeh en onderhoorigheden (zie het verslag van 1880, blz. 6)	......	*b*) 153 333,62	......	*c*) 79 420,19[5]
8. Belasting op den invoer van opium in de Atjehsche onderhoorigheden	......	33 150,00	......	42 600,00
9. * Hoofdelijke belasting in het gewest Billiton	21 641,20	22 128,00	21 953,70	18 157,47[5]
10. Belasting op het rijstgewas in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	184 597,17	117 623,90[5]	179 634,09	200 986,05
11. * Hoofdelijke belasting in hetzelfde gewest	241 269,00	229 668,52[5]	247 350,40	250 642,20
12. Recht voor de afgifte van licentiën tot het graven van diamant in sommige gedeelten van dezelfde residentie (zie o. a. het verslag van 1879, blz. 169, en dat van 1887, blz. 204)	......	1 277,00	......	834,00
13. * Hoofdelijke belasting in het rechtstreeksch gouvernementsgebied van het gewest Celebes en onderhoorigheden	162 905,99	139 750,02	155 826,29	135 275,40
14. Belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser	20 450,00	14 832,85[5]	18 815,00	21 303,60[5]
15 en 16. * Hoofdelijke belasting in de residentie Menado: Minahassa-districten	181 992,00	184 851,16[5]	186 175,53	163 878,04
Afdeeling Gorontalo (voor zooveel betreft het rechtstreeksch gouvernementsgebied)	84 425,00	81 504,55[5]	84 615,00	69 261,03[5]
17. * Hoofdelijke belasting in de residentie Amboina	64 870,50	50 944,91	63 730,00	98 870,66[5]
18. * Hoofdelijke belasting van de inlandsche gouvernements-onderdanen in de residentie Ternate.	4 416,00	2 480,00	4 975,00	2 991,35

a) De hier opgegeven som is eigenlijk niet het cijfer van aanslag, maar betreft het door de dessahoofden te verantwoorden bedrag wegens uitgereikte vergunningen tot slachten. In 1895 werden uitgereikt 23 048 slachtbriefjes à f 3 (voor het slachten van 21 945 buffels en 1103 runderen) en 1307 slachtbriefjes à f 4 (voor het slachten van 1307 paarden).

b) Onder het hier opgegeven bedrag was begrepen f 60 475,95[5] aan hassil over 1892 en f 30 999,53[5] aan hassil over 1893.

c) Als voren aan hassil over 1894 f 34 593,85[5].

De hiervóór genoemde belastingen zijn dezelfde als die in 't vorig verslag vermeld, daar de bij Indisch Staatsblad 1895 n°s. 295 en 296 bedoelde hoofdelijke belasting, voortaan in het rechtstreeksch gouvernementsgebied der residentie Westerafdeeling van Borneo te heffen van de inlandsche en Arabische bevolking aldaar (zie blz. 20/21 hiervóór), eerst met 1 Januari 1896 in werking is getreden, terwijl aangaande de ter Sumatra's Westkust (uitgenomen in die streken waar de toestanden daarvoor nog niet rijp zijn te achten) in te voeren hoofdelijke belasting onder de niet bij de gouvernementskoffiecultuur ingedeelde of daarvan — ook wat de verplichte levering betreft — te ontheffen bevolking de te treffen regelingen nog bespreking vereischen met de betrokken hoofden en bevolking.

Terwijl met betrekking tot de in het voorafgaande overzicht sub 15 vermelde belasting in de Minahassa (residentie Menado) eene herziening wordt voorbereid, hoofdzakelijk met het doel de belastingplichtigheid, in stede van met het 18de, eerst met het 20ste levensjaar te doen aanvangen (waardoor, naar berekening, de opbrengst over een geheel jaar met f 20 000 zal verminderen), is intusschen in de overige voorschriften betreffende deze belasting eene wijziging gebracht (Indisch Staatsblad 1896 n°. 22), welke niet van invloed is op hare opbrengst, doch slechts ten doel heeft om, ten gerieve van de aangeslagenen, de verplichting te doen vervallen om de helft der belasting reeds in Juni van het aanslagjaar te voldoen, zoodat voortaan eerst boete zal beloopen worden wanneer de belasting niet op ult. December (en dan ten volle) is betaald. Ook met betrekking tot de sub 16 vermelde belasting is tot soortgelijke wijziging besloten; zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 159.

Wat de sub 10 en 11 bedoelde belastingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo betreft, werden bij Indisch Staatsblad 1896 n°s. 174 en 175 eenige nadere bepalingen uitgevaardigd, hoofdzakelijk ten doel hebbende om de voorschriften omtrent het uitreiken van aanslagbiljetten en het opleggen van boeten bij niet tijdige betaling zóó te doen luiden dat zij de noodige uitzonderingen behelzen voor streken waar de aanslag niet individueel kan geschieden, maar kampongs- of districtsgewijze moet plaats hebben. Tot regeling in algemeen verbindenden vorm van de tot dusver op een gewoon gouvernementsbesluit berustende belasting, in het overzicht sub 12 genoemd,

was door den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo eene concept-ordonnantie aangeboden, waaromtrent de directeur van financiën met den resident in nadere gedachtenwisseling was getreden. Nopens het verder beloop dezer aangelegenheid is hier te lande tot nogtoe geen bericht ontvangen.

II. Muntstelsel; geldmarkt.

§ 1. *Muntwezen.*

Hoewel een in den loop van 1894 vanwege de Indische Regeering ingesteld onderzoek reeds aan het licht had gebracht dat de indertijd vernomen klachten over het niet in voldoende mate in omloop zijn van zilveren pasmunt in verschillende gewesten van Java overdreven waren te achten (verg. vorig verslag, blz. 206), heeft de directeur van financiën sedert nog eenige nadere gegevens doen verzamelen met betrekking tot de werkelijke behoefte aan pasmunt op verschillende plaatsen en de wijze van voorziening in die behoefte, zoomede omtrent den invloed van de nog in omloop zijnde oude koperen munt (duiten) op de circulatie van wettig koper. De antwoorden, door de beheerders van verschillende landelijke ondernemingen, door enkele inlandsche hoofden en ambtenaren, zoomede door met de uitvoering van belangrijke landswerken belaste ambtenaren of aannemers ingezonden op het hun te dien einde met betrekking tot het bedoelde onderwerp voorgelegde stel vragen hebben echter geen aanleiding gegeven om op de verleden jaar medegedeelde zienswijze omtrent het schijnbaar gebrek aan pasmunt en de oorzaak daarvan terug te komen. Terwijl, zooals reeds werd gereleveerd op blz. 206/207 van het vorig verslag, blijkens de maandelijksche opgaven van den stand van 's lands kassen op Java en Madura, gedurende het eerste halfjaar 1895 een bedrag van bijna 2½ ton aan zilveren pasmunt in circulatie werd gebracht [1], wijzen de cijfers van het saldo aan die munt bij het einde van elke der volgende zes maanden uit (zie bijlage LL hierachter) dat in de tweede helft des jaars een bedrag van ruim 3 ton in de kassen op Java en Madura terugvloeide, waarvan echter ongeveer f 23 000 werd bestemd ter verzending naar de buitenbezittingen, zoodat, tegen f 943 178 op ult. Juni 1895, op 31 December in de landskassen op Java en Madura aan zilveren pasmunt voorhanden was f 1 232 541. Het is trouwens een gewoon verschijnsel, dat in de eerste helft van het jaar, o. a. bij den koffie-inkoop, veel pasmunt uit de kassen gaat, welke in het laatst van het jaar, wanneer de inlandsche bevolking hare belastingen betaalt, daarin weder terugkeert. [2]) De aanvulling van 's lands geldvoorraad in het begin van 1896 met een bedrag van f 615 000 aan Indische zilveren pasmunt (voor de helft aan ¼-guldenstukken en voor de wederhelft aan $^1/_{10}$-guldenstukken), verkregen door vermunting van de van Lombok afkomstige beschadigde Nederlandsche standpenningen, heeft intusschen vrijheid doen vinden om, voor zooveel 's lands eigen behoefte (voor den inkoop van koffie) het zou toelaten, bij de landskassen met opzicht tot de verstrekking van klein zilver eenigszins ruimer te doen te werk gaan.

De van de gewestelijke bestuurders over 1895 ontvangen rapporten betreffende de maatregelen tot wering van den aanmaak of van het in omloop brengen van valsche duiten toonen aan dat het op verscheidene plaatsen was gelukt, zoowel door het geven van bekendheid aan veroordeelingen wegens de bedoelde delicten als door andere middelen, bij de bevolking een heilzaam wantrouwen te wekken tegen duiten, die den schijn hebben van nieuw te zijn en nog niet veel te hebben gecirculeerd. Dat het bewuste kwaad nog niet geheel gefnuikt was, bleek intusschen o. a. in Pasoeroean en Banjoemas, zoomede in Rembang, in elk van welke gewesten een Chinees werd betrapt op het maken van valsche duiten, en bij welke gelegenheden tevens de hand werd gelegd op de materialen en werktuigen die voor den aanmaak werden gebezigd. De beide Chineezen in Banjoemas en Rembang werden, met toepassing van art. 328 van het strafwetboek voor inlanders, veroordeeld tot drie maanden ten arbeidstelling aan de publieke werken, terwijl omtrent den afloop van het gerechtelijk onderzoek in Pasoeroean, tijdens de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor deze paragraaf, nog geen bericht was ontvangen, hetgeen eveneens het geval was met betrekking tot het onderzoek in zake de aanhalingen van valsche duiten, respectievelijk ter nominale waarde van f 248 en f 446, bij een inlander en drie Chineezen in hetzelfde gewest. Een inlander in de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia, in wiens bezit nagemaakte duiten werden gevonden, werd veroordeeld tot drie maanden ten arbeidstelling aan de publieke werken. Overigens hadden nog aanhalingen van valsche duiten, doch meestal tot zeer geringe bedragen, en zonder dat er veroordeelingen op volgden, plaats in de residentiën Rembang, Probolinggo, Bagelen, Madioen en Madura. De aanhaling in December 1894 van valsche duiten ter nominale waarde van f 300 in Probolinggo, waarvan sprake was op blz. 207 van het vorig verslag, leidde tot de veroordeeling van den bezitter, een Chinees, tot eene geldboete van f 1200. [3])

Invoer van zilveren specie uit Nederland vond in 1895 niet plaats, noch voor rekening van het Gouvernement, noch voor die van particulieren. Evenmin viel te wijzen op uitvoer van specie herwaarts. Daarentegen werden door eenige geldinstellingen op Java belangrijke partijen sovereigns en dukaten uit Europa ontvangen.

Verminkt geld kwam, zooals gewoonlijk, ook in 1895 af en toe in de circulatie voor, doch slechts in geringe mate. Terwijl toch in 1894 173 stuks van dergelijk geld werden aangetroffen, bedroeg het aantal in 1895 slechts 26. Veroordeelingen ter zake werden niet uitgesproken.

In 1895 werden 1486 rijksdaalders, 2433 guldens, 1763 halve- en 12 kwart-guldenstukken met een doffen of ongewonen klank, eene waarde vertegenwoordigende van f 7032,50, aan de circulatie onttrokken en herwaarts gezonden. Deze speciën werden, evenals vroeger, door het Rijk overgenomen om te worden versmolten.

Ook gedurende 1895 bleven zich in verschillende gewesten nagemaakte zilveren standpenningen van gelijk of nagenoeg gelijk gehalte als de muntwet voorschrijft vertoonen. Aangezien het reeds op blz. 207 van het vorig verslag uitgesproken sterke vermoeden dat de bedoelde valsche munt niet in Indië, maar in Zuid-China werd vervaardigd, om van daaruit over Singapore in onze bezittingen te worden ingevoerd, sedert, in de eerste plaats door de ijverige bemoeiingen van onzen consul-generaal te Hongkong, tot zekerheid was geworden, zijn in Januari jl. door onze vertegenwoordiging in China te dezer zake vertoogen gericht tot de Regeering van dat rijk, bij welken stap zich de Britsche en Japansche vertegenwoordigers, in verband met de ook in Britsch-Indië en Japan gerezen klachten over uit China afkomstige valsche munt, hebben aangesloten. Overigens wordt in Indië zelf de meest mogelijke waakzaamheid met betrekking tot den invoer en de circulatie van nagemaakte muntspeciën in acht genomen. Kon in het vorig verslag reeds worden medegedeeld dat onze consul-generaal te Hongkong door den Gouverneur-Generaal was gemachtigd om belooningen uit te loven voor het verstrekken van tot veroordeeling of inbeslagneming leidende inlichtingen nopens pogingen tot uitvoer naar Nederlandsch-Indië van nagemaakte zilveren munt, sedert en wel in den aanvang van 1896 heeft de Indische Regeering de gewestelijke bestuurders op en buiten Java bij eene aanschrijving van den procureur-generaal doen uitnoodigen om, door middel van de dagbladen, periodiek belooningen uit te loven aan hen, wier mededeelingen leiden tot de inbeslagneming van de bedoelde munt, een maatregel waaraan, door middel van onze consulaten te Singapore en Pinang, ook op die plaatsen bekendheid is gegeven. Voorts werd bij circulaire van den directeur van financiën aan de algemeene ontvangers van 's lands kassen opgedragen om, wanneer hun geldstukken worden aangeboden, welke hun toeschijnen eenig kenmerk van valschheid te dragen, die stukken (evenals dit reeds door de Javasche Bank, de Factory der Nederlandsche Handelmaatschappij en bij enkele landskassen geschiedde), alvorens ze aan den rechthebbende terug te geven, van een duidelijk herkenningsteeken — eene flinke inkapping bijv. — te voorzien, en indien de aanbieder zich daartegen verzet, van die weigering dadelijk kennis te geven aan de politie of justitie. Tegelijkertijd werden de hoofden van gewestelijk bestuur uitgenoodigd, de

[1]) De hoeveelheid zilveren pasmunt, gedurende dat tijdvak van Java en Madura naar kassen in de buitenbezittingen verzonden, beliep slechts f 7000.

[2]) De saldo's aan koperen pasmunt, bij het einde van elke maand van 1895 in 's lands kassen op Java en Madura aanwezig, bleven zich gedurende Januari t/m October bewegen tusschen f 1505/m (ult. Augustus) als laagste en f 1627/m (ult. Mei) als hoogste bedrag, doch beliepen op ult. November en ult. December achtereenvolgens f 1715/m en f 1713/m.

[3]) In Juli jl. werd, op aanwijzing van de zijde van ons consulaat-generaal te Singapore, door de politie aldaar beslag gelegd op eene uit 24 kisten en 11 zakken bestaande partij valsche Indische duiten, aanwezig in den winkel van een Chinees. Deze heeft zich echter door de vlucht aan gerechtelijke vervolging weten te onttrekken.

andere ambtenaren in hun gewest, voor zoover zij met de ontvangst van gelden zijn belast, van instructiën te voorzien, opdat verdachte muntstukken aangehouden en ten onderzoek aan de algemeene ontvangers opgezonden worden. Dientengevolge hadden dan ook tal van aanhalingen plaats, in het bijzonder in de gewesten, welke met de Straits-Settlements in betrekking staan, al bepaalden die aanhalingen zich voor het meerendeel tot geringe hoeveelheden. In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo evenwel werd meermalen de hand gelegd op vrij aanzienlijke partijen verdachte rijksdaalders, terwijl in Februari jl. ook eene belangrijke aanhaling, namelijk van 1000 stuks valsche rijksdaalders, plaats had bij den invoer te Tandjong Priok. Die hoeveelheid was verpakt in een tusschen kistjes gecondenseerde melk zich bevindend kistje van gelijk uiterlijk. Dank zij waarschijnlijk de hooger bedoelde bekendmakingen omtrent de op het verstrekken van aanwijzingen gestelde premiën, geschiedde de aanhaling ten gevolge van uit Singapore van Chineesche zijde verkregen inlichtingen.

Over het algemeen hebben de kashouders spoedig de noodige geoefendheid verkregen om bij het ontvangen van zilveren muntstukken de onechte van de echte te onderscheiden, zoodat het binnensluipen van valsche munt in eenigszins noemenswaardigen getale in 's lands kassen tot dusver kon worden voorkomen. Eene uitzondering kwam aan het licht, voor zooveel betreft 's lands kas te Tagal, waar, hoofdzakelijk ten gevolge van de achteloosheid van den sedert uit 's lands dienst ontslagen algemeenen ontvanger, bij eene in Maart 1896 gehouden inspectie bleek dat circa 5 pct. van de aanwezige 45 476 rijksdaalders valsch waren. Het gerucht van het voorkomen van valsch geld in 's lands kas op genoemde hoofdplaats liet niet na het vertrouwen in onze munt plaatselijk te schokken, en zooals gewoonlijk ontbrak het niet aan alarmisten, die den toestand nog meer verwikkelden. [1]) Het voorgevallene te Tagal — waar het vertrouwen intusschen, blijkens berichten van Augustus jl., sedert is teruggekeerd — scheen als 't ware het sein voor verschillende corporatiën om zich tot de Regeering te wenden om maatregelen ter voorziening in de door den omloop van valsche munt ondervonden wordende moeielijkheden. Dat echter de geuite klachten niet van overdrijving waren vrij te pleiten, blijkt genoegzaam uit de over 't algemeen geruststellende rapporten van de hoofden van gewestelijk bestuur, terwijl ook naar het oordeel van de directie der Javasche Bank nog op geen verschijnselen viel te wijzen, waaruit zou moeten worden afgeleid dat het euvel onrustbarende proportiën heeft aangenomen. Men vleit zich nog steeds dat de aanhoudende waakzaamheid der ambtenaren, en in het bijzonder een omzichtig beleid, den toestand zal weten te beheerschen.

Wegens muntvervalsching, welke echter geen betrekking had op volwichtige bedriegelijke namaaksels als waarvan hiervóór sprake was, werden in 1895 12 personen tot dwangarbeid in den ketting veroordeeld, namelijk 2 Chineezen in de Preanger Regentschappen en 8 Chineezen en 2 inlanders in Soerabaija. Ter zake van het uitgeven van valsch geld had in 177 gevallen veroordeeling plaats en in 224 gevallen vrijspraak, terwijl 83 te dezer zake aangeklaagden van rechtsvervolging werden ontslagen, en ten aanzien van 18 verdachten, waaronder 2 Europeanen, geen termen gevonden werden om hen in rechten te betrekken. In al deze gevallen, met uitzondering van de twee laatstbedoelde, waren inlanders en vreemde oosterlingen betrokken.

De wegens valschheid of vermoedelijke valschheid aangehouden muntstukken werden weder geregeld herwaarts gezonden, ten einde te worden onderzocht door het Muntcollege te Utrecht, van welks bevindingen en opmerkingen aan het Indisch Bestuur mededeeling werd gedaan.

Wat de in vorige verslagen besproken omstandigheid betreft, dat zich af en toe namaaksels van biljetten der Javasche Bank in de wandeling vertoonden, waaronder sommige die technisch goed afgewerkt waren en welke men vermoedde dat buiten Nederlandsch-Indië waren vervaardigd, is thans mede te deelen dat in 't laatst van 1895 de justitie tot de ontdekking kwam dat van het vervaardigen van dergelijke biljetten van f 1000 en f 500 een complot Chineezen te Soerabaija werk maakte. Het gelukte de hand te leggen niet alleen op de vermoedelijke schuldigen en hunne handlangers (waaronder enkele van zekere maatschappelijke positie), maar tevens op de persen en andere gereedschappen, welke voor de vervaardiging der biljetten gediend hadden, benevens op 241 stuks biljetten van f 1000, welke reeds kant en klaar en geschikt voor de uitgifte waren, en op ongeveer 750 stuks nog onafgewerkte biljetten van f 500. Tevens werd voldoende aanwijzing verkregen, dat ook de vroeger ontdekte valsche biljetten van de bedoelde coupures van dezelfde falsarissen afkomstig waren. De instructie in deze zaak heeft geleid tot een strafgeding voor het omgaand gerecht, ten gevolge waarvan 3 der beklaagden veroordeeld werden, en wel 1 tot 20 jaren, 1 tot 15 jaren en 1 tot 10 jaren dwangarbeid in den ketting, benevens tot geldboeten voor ieder ten gezamenlijke bedrage van respectievelijk f 142 125, f 81 875 en f 71 062,50, invorderbaar bij lijfsdwang.

Als verdacht van het in omloop brengen van een valsch bankbiljet van f 1000 werd in 1895 een Chinees ter hoofdplaats Soerakarta aangehouden, die beweerde het te hebben ontvangen van een landgenoot te Soerabaija, te wiens huize nog vijf andere valsche biljetten werden gevonden. [2]) Bedoelde Chineezen werden respectievelijk veroordeeld tot 8 en 10 jaren dwangarbeid in den ketting. Het onderzoek in zake de aanhaling van valsche bankbiljetten op Bali (zie vorig verslag, blz. 207) heeft geleid tot de veroordeeling van den betrokkene tot 10 jaren dwangarbeid in den ketting.

§ 2. *Geldmarkt.*

Zooals gewoonlijk vindt men hierachter afgedrukt (zie bijlage TT) een door den president der Javasche Bank, den heer D. Groeneveld, ten behoeve van het Koloniaal Verslag samengesteld „Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië in 1895".

Het volgende staatje vermeldt eenige door de Handelsvereeniging te Batavia verstrekte opgaven omtrent den loop der wisselkoersen te dier plaatse gedurende 1895.

Maanden van 1895.	Op Amsterdam (op 6 maanden dato).		Op Londen (op 6 maanden zicht).		Op Singapore (op zicht). — Bankwissels. — Een dollar kost guldens Indisch Courant.	Op China (op zicht). — Een dollar kost guldens Indisch Courant.
	Bankwissels.	Particuliere wissels.	Bankwissels.	Particuliere wissels		
	f 100 Indisch Courant geeft guldens Nederlandsch Courant.		Een pond sterling kost guldens Indisch Courant.			
Januari	f 100 1/4 à f 100 1/2	f 101 1/4 à f 102	f 12,02 1/2 à f 12,05	f 11,82 1/2 à f 11,97 1/2	f 1,22 à f 1,23 1/2	f 1,22 à f 1,24 1/
Februari	100 1/4	101 1/4 „ 102	12,05 „ 12,07 1/2	11,82 1/2 „ 11,97 1/2	1,20 „ 1,21 1/2	1,20 „ 1,21 1/2
Maart	100 „ 100 1/4	101 „ 102	12,07 1/2 „ 12,10	11,85 „ 12	1,21 1/2 „ 1,29	1,21 1/2 „ 1,28
April	100 „ 100 1/4	101 „ 101 3/4	12,07 1/2 „ 12,10	11,87 1/2 „ 12,02 1/2	1,31 „ 1,33 1/2	1,30 „ 1,33 1/2
Mei	100 „ 100 1/8	101 „ 101 3/4	12,05 „ 12,10	11,85 „ 12,02 1/2	1,31 1/2 „ 1,34	1,31 „ 1,34
Juni	100 „ 100 1/4	101 1/8 „ 102	12,05	11,85 „ 11,95	1,31 „ 1,32 1/2	1,31 „ 1,32 1/2
Juli	100 1/8 „ 100 1/2	101 1/4 „ 102	12,05	11,85 „ 11,97 1/2	1,31 „ 1,32	1,31 1/2 „ 1,32 1/2
Augustus	100 1/4 „ 100 5/8	101 1/4 „ 102	12,03 3/4 „ 12,05	11,85 „ 11,97 1/2	1,31 „ 1,33	1,31 „ 1,33 1/2
September	100 1/4 „ 100 5/8	101 1/2 „ 102	12,03 1/4 „ 12,05	11,85 „ 11,90	1,34 „ 1,34 1/2	1,34 1/2 „ 1,35
October	100 1/4 „ 100 5/8	101 1/8 „ 102	12,05 „ 12,08 3/4	11,85 „ 12,01 1/4	1,36 „ 1,38	1,36 1/2 „ 1,38
November	100 „ 100 1/4	101 „ 101 3/4	12,05 „ 12,08 3/4	11,86 1/4 „ 12,01 1/4	1,35 „ 1,37 1/2	1,35 1/4 „ 1,38
December	100 „ 100 1/4	100 3/4 „ 101 3/4	12,07 1/2 „ 12,15	11,86 1/4 „ 12,01 1/4	1,32 „ 1,34 1/2	1,32 „ 1,35

[1]) Blijkens bij de Indische Regeering ingekomen berichten zouden sommige personen, vooral Chineezen, van den toestand partij trachten te trekken om den rijksdaalder bij den inlander te depreciëeren, ten einde die munt met groot voordeel in hunne handen te doen overgaan. Maatregelen waren in overweging om aan die praktijken, welke den eenvoudigen inlander de dupe zouden doen worden van den sluwen wisselaar, paal en perk te stellen.

[2]) Volgens het verslag der Javasche Bank over het op 31 Maart 1896 geëindigde boekjaar waren gedurende die periode nog enkele valsche biljetten van f 200 voorgekomen, alle van gelijken slechten namaak als vroeger.

De koers zoowel van de Engelsche als van de Australische sovereigns was te Batavia gedurende 1895 dezelfde als in het voorafgegane jaar, namelijk f 12 à f 12,50.

Gouvernementswissels op het Departement van Koloniën werden door de Indische Regeering in 1895 slechts eenmaal aangeboden (bij de inschrijving van 11 Juni) en bij die gelegenheid gegund tegen den koers van 100,7 pct. (verg. vorig verslag, blz. 187). Over de in Mei 1896 gehouden inschrijvingen voor gouvernementswissels zie blz. 168/169 hiervóór.

§ 3. *Javasche Bank.*

Viel reeds in het boekjaar 1894/95 der Javasche Bank een aanmerkelijke teruggang in verschillende onderdeelen van het bedrijf dier instelling te constateeren, gedurende het op ult. Maart 1896 geëindigde 68ste boekjaar (1895/96) was dit in nog sterkere mate het geval. Moet in de eerste plaats de oorzaak daarvan aan de voortdurend ruime geldmarkt toegeschreven worden, waardoor uit den aard der zaak de crediethulp der Bank in mindere mate behoefde ingeroepen te worden, de omstandigheid dat verschillende instellingen in 1895 de voorkeur gaven aan het betrekken van de benoodigde fondsen uit Europa, instede van over de haar bij de Bank geopende credieten te beschikken, bracht niet minder bij tot den slappen gang van zaken, terwijl bovendien van den gedrukten toestand, waarin nog altijd de importhandel, ten gevolge van de weinige vertrouwbaarheid der Chineesche tweede-hand verkeert, de weerslag op het disconto-gebied werd gevoeld.

Uit onderstaand driejarig overzicht, aanwijzende hoeveel, *gemiddeld het geheele jaar door*, rentegevend heeft uitgestaan (daaronder ook de vaste beleggingen in hypotheken en effecten), blijkt in welke takken der operatiën teruggang viel op te merken:

	1893/94.	1894/95.	1895/96.
Disconteering van handelspapier	f 6 874/m	f 5 373/m	f 3 518/m
" " vendupapier	943/m	684/m	433/m
Beleeningen	884/m	449/m	651/m
Voorschotten in rekening-courant. . . .	7 078/m	6 100/m	3 479/m
Totaal der eigenlijke bankoperatiën (in Indië)	f 15 779/m	f 12 606/m	f 8 081/m
Handel in buiten Nederlandsch-Indië betaalbare wissels	3 439/m	4 282/m	4 460/m
Prolongatiën in Nederland	767/m	1 386/m	2 380/m
Hypotheken en effecten	6 428/m	6 623/m	6 791/m
Totaal van alle rentegevende uitzettingen .	f 26 413/m	f 24 897/m	f 21 712/m

Het *totaal bedrag* der in disconto genomen en der beleende waarden kan in de bedoelde drie boekjaren, wat betreft het Indisch bankbedrijf, gesplitst worden als volgt:

		1893/94.	1894/95.	1895/96.
Disconteeringen	promessen	f 61 175/m	f 43 037/m	f 20 659/m
	wissels.	21 762/m	18 559/m	7 991/m
	bankkredietwissels . . .	3 515/m	3 352/m	3 703/m
	vendupapier.	8 425/m	6 545/m	5 967/m
		f 94 877/m	f 71 493/m	f 38 320/m
Beleeningen en rekeningcourant-voorschotten.	effecten	f 51 622/m	f 21 439/m	f 12 813/m
	invoergoederen.	5 239/m	2 662/m	1 862/m
	uitvoerproducten	15 287/m	14 394/m	12 345/m
		f 72 148/m	f 38 495/m	f 27 020/m

Nadat het rentetarief der Bank, zooals reeds in de noot op blz. 208 van het vorig verslag werd aangeteekend, op 3 Mei 1895 voor het meerendeel der bankoperatiën met ½ pct was verlaagd, had op 8 Augustus d. a. v. eene disconto-verlaging plaats van ½ pct. voor op het buitenland en op het Departement van Koloniën getrokken wissels. Op 3 October 1895 werd de rente voor beleenings-voorschotten op sommige categorieën van effecten opnieuw met ½ pct. verminderd, terwijl eindelijk op 13 Februari 1896 de rente voor voorschotten op petroleum, rijst en edele metalen met 1 pct. werd verminderd.

Bij het einde van het boekjaar 1895/96 was van het kapitaal der Bank, ad f 6 millioen, en van haar reservefonds, dat, ondanks lagere taxatie van effecten, door statuaire toevoegingen toen geklommen was van f 1 041 567 tot f 1 165 321, belegd: in hypotheken f 2672/m (op woon- en pakhuizen f 668/m, op particuliere landerijen f 1724/m en op suikerfabrieken f 280/m) en in effecten f 4055/m, te zamen dus f 6727/m of f 20/m meer dan bij het einde van het 67ste boekjaar. Voor hare nieuwe hypothecaire uitzettingen gedurende 1895/96, ten bedrage van f 524/m, liep de door de Bank bedongen rentevoet, evenals in 1894/95, van 5 tot 6 pct. 's jaars.

De handel der Bank in vreemde gouden speciën ondervond in 1895/96 nog meer concurrentie dan in vorige jaren. Niettemin steeg het aantal verkochte sovereigns, hetwelk in het voorafgegane boekjaar 64 068 stuks had bedragen, tot 68 138 stuks, terwijl het debiet van dukaten en twintigfrancsstukken van respectievelijk 17 505 en 3473 stuks in 1894/95, terugliep tot 13 961 en 2786 stuks. De verkoopprijs van sovereigns liep uiteen van f 12,35 tot f 12,50 en die van dukaten van f 6,25 tot f 6,40. Voor rekening der Bank werden uit Europa aangevoerd 90 000 sovereigns en 50 000 dukaten.

De metaalvoorraad der Bank bedroeg bij de afsluiting van het boekjaar f 35 848/m (f 3415/m aan gouden tienguldenstukken, f 31 112/m aan zilveren standpenningen, f 9/m aan pasmunt en f 1312/m aan vreemde gouden speciën), tegen f 36 682/m op 31 Maart 1895. De vermindering van den metaalvoorraad (met f 834/m) zou grooter geweest zijn indien niet in den loop van het boekjaar een bedrag van p. m. f 2771/m door de Bank in circulatie gebracht zilvergeld via de Straits-Settlements in hare kassen was teruggekeerd. De metaalvoorraad was gemiddeld over het geheele boekjaar f 35 195/m, en daar de verplichte metaaldekking der Bank is bepaald op ²/₅ van hare dadelijk opeischbare schulden, welke gemiddeld f 50 016/m bedroegen (waarvan ²/₅ = f 20 007/m), bleef dus als beschikbaar metaalsaldo gemiddeld f 15 188/m over. Over 1894/95 was dat saldo, in verhouding tot een bedrag van f 50 896/m aan obligo's, gemiddeld geweest f 12 480/m.

Aan het op blz. 208 van het vorig verslag aangekondigd voornemen der Bank om, met het oog op de circulatie van nagemaakte volwichtige zilveren standpenningen, het sedert 1882/83 door haar niet meer uitgegeven bankbiljet van f 5 weer in omloop te brengen, werd sedert gevolg gegeven. Naar die coupure viel voortdurende vraag op te merken, zoodat bij het einde van het boekjaar 71 053 stuks in omloop waren. Op ult. Maart 1895 waren (van de vóór 1882/83 in circulatie gebrachte) slechts 2877 stuks in de wandeling. De geheele biljetten-omloop, op laatstgenoemden datum f 43 534/m, bedroeg op ult. Maart 1896 f 44 521/m, namelijk f 26 047/m in biljetten van f 1000, f 500, f 300, f 200 en f 100, en f 18 474/m in biljetten van f 50, f 25, f 10 en f 5. Omtrent het denkbeeld om ook biljetten van f 2,50 uit te geven, werd nog geene beslissing genomen; daarentegen kwamen, terwijl de aanmaak van nieuwe biljetten der hoogere waarden vertraging ondervond, respectievelijk 1000 en 10 000 stuks biljetten van f 25 en f 10 van een nieuw type gereed, tot de uitgifte waarvan zou worden overgegaan zoodra eene genoegzame hoeveelheid beschikbaar zou zijn om de thans in circulatie zijnde biljetten dier waarden te kunnen intrekken.

Tegen f 1 157 719 over 1894/95, beliepen de bruto-winsten der Bank over 1895/96 f 879 764, namelijk aan rente over de gewone bankoperatiën f 428 303 (d. i. over het daarin gemiddeld uitgestaan hebbend bedrag van f 10 461/m dooreengenomen 4.1 pct.), aan rente op hypotheken en effecten f 271 406, aan koersverschillen (winst met den handel in buiten Nederlandsch-Indië betaalbare wisselbrieven) f 63 916, aan provisiën f 48 279, aan winst op den goudhandel f 26 095 en uit anderen hoofde f 41 765. Tegenover deze baten stond aan lasten een bedrag van f 450 889 (gewone kosten der instelling f 382 924, aanmaak van bankbiljetten f 23 325, onderhoud, verponding en assurantie van gebouwen f 7628, afschrijving op gebouwen en inventaris f 17 198, verliezen f 1972 en uit anderen hoofde f 17 842), zoodat als zuivere winst beschikbaar bleef f 428 875, tegen f 707 791 over 1894/95, toen de gewone lasten der Bank f 448 367 en de verliezen f 1561 hadden bedragen. Het genoemde voordeelig saldo van f 428 875 werd verdeeld als volgt: voor het reservefonds werd bestemd f 10 331, voor tantièmes f 8954 en voor aandeelhouders f 409 590, of zuiver — na aftrekking van een evenredig aandeel in het verschuldigde aan patentbelasting, ad f 14 534 — respectievelijk f 9981, f 8651 en f 395 709. Het reservefonds klom daardoor tot f 1 175 302, terwijl aan aandeelhouders werd uitgekeerd, naar reden van een dividend van 6.6 pct. (over 1894/95 8.7 pct.), f 396 000, dat is de reeds vermelde som van f 395 709, vermeerderd met een deel (f 291) van het den aandeelhouders aankomend, in vorige jaren onverdeeld gebleven winstsaldo van f 609.

De bij het einde van het 68ste boekjaar (ult. Maart 1896) afgesloten balans der Bank luidt als volgt:

Debet.

Disconto-rekening:			
Handelspapier		f 2 430 056,65	
Vendupapier		507 038,77	
			f 2 937 095,42
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar			3 223 441,24
Beleeningen (inclusief voorschotten in rekening-courant op onderpand):			
Goederen		1 609 720,35	
Effecten	f 1 444 205,49		
Prolongatiën in Nederland	3 585 427,13		
		5 029 632,62	
			6 639 352,97
Belegd kapitaal:			
Effecten		f 4 055 217,50	
Hypotheken		1 614 000,00	
			5 669 217,50
Belegd reservefonds:			
Hypotheken			1 058 500,00
Specie in de kassen:			
Gouden munt		f 3 415 450,00	
Zilveren munt		31 111 865,00	
Pasmunt		8 719,68	
			34 536 034,68
Munt en muntmateriaal:			
Goud			1 312 413,04
Belegd pensioen- en onderstandsfonds			62 250,00
Gebouwen en meubelen der Bank			327 614,06
Patentbelasting			14 534,00
Diverse rekeningen			374 733,30
			f 56 155 186,21

Credit.

Kapitaal		f 6 000 000,00
Reservefonds		1 165 321,35
Pensioen- en onderstandsfonds		63 055,48
Bankbiljetten in omloop		44 521 237,50
Bankassignatiën in omloop		691 149 85
Rekening-courant saldo's:		
van het Gouvernement	"	
van anderen	f 3 228 256,19	
		3 228 256,19
Onafgehaalde dividenden		10 227,25
Intrestrekening N/R.		16 083,32
Koersverschillen N/R.		30 372,00
Onuitgekeerd saldo van aandeelhouders		608,75
Winst en verlies		428 874,52
		f 56 155 186,21

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Groot-ambtenaarsexamen. Nadat in 1894 en 1895 van dit bij Koninklijk besluit dd. 20 Juli 1893 n°. 29 (Nederlandsch Staatsblad n°. 117, Indisch Staatsblad n°. 257) op nieuwen voet geregeld examen nog alleen het eerste gedeelte was afgenomen, terwijl overigens ook het examen op den voet der regeling van 1883 kon worden afgelegd, traden in 1896 de nieuwe bepalingen volledig in werking en bestond dus voor het eerst ook gelegenheid om zich aan het tweede gedeelte van het examen te onderwerpen. Omtrent den uitslag van de bedoelde tweeledige examens, in Juni/Juli 1896 hier te lande en in Juli/Augustus 1896 te Batavia afgenomen, kan het volgende worden medegedeeld.

Voor het *tweede* gedeelte meldden zich hier te lande 43 en in Indië 19 candidaten aan [1]), waarvan er zich respectievelijk 5 en 2 terugtrokken. Van hen die zich aan het examen onderwierpen slaagden er hier te lande 25, dat is bijna 66 pct. (tegen achtereenvolgens 54, 62 en 70 pct. in 1893, 1894 en 1895), en in Indië 8 of ruim 47 pct. (tegen in de drie zooeven genoemde jaren achtereenvolgens 66, 84 en 90 pct.) Terwijl de uitslag van het hier te lande gehouden examen door de examen-commissie „beslist gunstig" wordt genoemd (zie haar rapport in de Staatscourant van 25 Augustus 1896), luidt het oordeel der examencommissie te Batavia (wier rapport is geplubiceerd in de Javasche Courant van 29 September 1896 en tevens in de Staatscourant van 12 November d. a. v.) „zeer onbevredigend", en zulks niet alleen met het oog op het ongunstige percentage der geslaagden, maar vooral ook op het gering aantal malen dat werkelijk goede beoordeelingscijfers konden worden toegekend.

De volgende staat bevat een overzicht van de hier te lande en van de in Indië toegekende beoordeelingscijfers.

EXAMEN-VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer: *a*)											Aantal		AANMERKINGEN.
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende examens.	onvoldoende examens.	
EXAMEN IN NEDERLAND.														
Geschiedenis van Ned.-Indië	"	1	1	3	5	10	8	5	3	2	"	28	10	
Land- en volkenkunde van Ned.-Indië	"	"	"	6	3	8	9	8	3	1	"	29	9	
Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Ned.-Indië	"	"	2	6	6	13	3	3	3	2	"	24	14	
Staatsinstellingen van Ned.-Indië	"	"	1	2	4	10	7	7	4	3	"	31	7	
Maleische taal *b*)	"	"	"	3	1	12	11	9	2	"	"	34	4	
Javaansche taal *b*)	"	"	3	4	3	7	14	3	3	1	"	28	10	
Soendasche taal *b*)	"	"	"	"	"	2	3	2	"	"	"	7	"	
Madureesche taal *b*)	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	2	"	
Battaksche taal *b*)	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	2	"	
Totalen	"	1	7	24	22	65	56	37	18	9	"	185	54	

a) Door het cijfer 0 wordt volslagen onkunde aangeduid, terwijl de cijfers 1 en 2 „slecht", 3 en 4 „onvoldoende", 5 en 6 „voldoende", 7 en 8 „goed" en 9 en 10 „uitmuntend" beteekenen.

b) Van de 87 examens in de taalvakken werden er 58 afgelegd door de 25 geslaagden en 29 door de 13 afgewezenen. Van de geslaagden hadden zich namelijk aangemeld 1 voor vier talen (Maleisch, Javaansch, Soendaasch en Madureesch), 6 voor drie talen (5 voor Maleisch, Javaansch en Soendaasch en 1 voor Maleisch, Javaansch en Madureesch) en 18 alleen voor de twee verplichte talen (Maleisch en Javaansch). Met uitzondering van twee candidaten van laatstbedoelde categorie, die enkel in Maleisch voldeden, werden door al de geslaagden in alle taalvakken voldoende of meer dan voldoende cijfers behaald. Van de 13 afgewezenen hadden zich aangemeld 3 voor drie talen (1 voor Maleisch, Javaansch en Soendaasch en 2 voor

[1]) Van de 62 candidaten ontleenden er 48 (waarvan 17 in Indië) hunne bevoegdheid tot deelneming aan het examen aan het diploma van welgeslaagd eerste gedeelte, terwijl de overige 14 (waarvan 2 in Indië) het bewijs overlegden dat zij zich reeds voor het examen hadden voorbereid vóórdat in 1893 de gelegenheid werd gegeven om het af te leggen (zie het in 't vorig verslag, blz. 209, besproken Koninklijk besluit dd. 29 Augustus 1895 n°. 51, opgenomen in Nederlandsch Staatsblad n°. 153 en Indisch Staatsblad n°. 238).

EXAMEN-VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer: *a*)											Aantal	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende examens.	onvoldoende examens.
EXAMEN IN INDIË.													
Geschiedenis van Ned.-Indië	"	"	"	1	5	6	5	"	"	"	"	11	6
Land- en volkenkunde van Ned.-Indië	"	"	"	1	5	3	2	5	1	"	"	11	6
Godsdienstige wetten, enz van Ned.-Indië	"	"	"	3	4	5	3	"	2	"	"	10	7
Staatsinstellingen van Ned.-Indië	"	"	3	2	4	4	1	1	2	"	"	8	9
Maleische taal *c*)	"	"	"	4	5	3	2	1	2	"	"	8	9
Javaansche taal *c*)	"	"	2	2	4	2	5	1	1	"	"	9	8
Totalen	"	"	5	13	27	23	18	8	8	"	"	57	45

AANMERKINGEN.

Maleisch, Javaansch en Battaksch) en 10 enkel voor de twee verplichte talen. Daarvan voldeden er 4 in Maleisch en Javaansch, 2 in Maleisch en Battaksch en 5 in één taal (3 in Maleisch, 1 in Javaansch en 1 in Soendaasch), terwijl 2 candidaten in geen enkele taal een voldoend cijfer behaalden.

c) Van de 34 examens in de taalvakken werden er 16 afgelegd door de 8 geslaagden en 18 door de 9 afgewezenen. Van de eerstbedoelden voldeden er 5 in beide talen, 2 in één taal (1 in Maleisch en 1 in Javaansch) en 1 in geen der beide talen. Van de afgewezenen legden er 1 een voldoend examen af in beide talen, 1 enkel in Maleisch en 2 alleen in Javaansch, terwijl er 5 onvoldoende kennis in beide talen bleken te bezitten.

Door de candidaten hier te lande was te dingen naar 16 plaatsen en door die in Indië naar 8. Terwijl dus in Indië al de geslaagden voor plaatsing in aanmerking kwamen, kon dit hier te lande slechts geschieden met hen die in de ranglijst de n°s. 1—16 hadden behaald.

Aan het *eerste* gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen onderwierpen zich hier te lande 81 van de 92 zich aangemeld hebbende candidaten en in Indië 22 van de 29[1]), waarvan er respectievelijk 52 en 10, of ruim 64 en circa 45.5 pct. slaagden. Liet het hier te lande gehouden examen, meer nog dan dat van 1895 (toen 55 pct. van het cijfer der geëxamineerden het getuigschrift verwierf), een beteren indruk na dan toen het in 1894 voor de eerste maal werd afgenomen en slechts 43 pct. der geëxamineerden aan de vereischten voldeed, zoo mag hierbij toch niet onopgemerkt blijven dat in 1896 onder de 52 geslaagden er niet minder dan 27 waren, die zich reeds voor de tweede maal aan het examen hadden onderworpen. Bepaald ongunstig evenwel was de uitslag van het Indische examen met slechts ruim 45 pct. geslaagden, daar toch in 1894 die verhouding was geweest 70 en in 1895 zelfs 80 pct. De Indische examen-commissie moest dan ook tot de uitspraak komen dat de meeste candidaten zich geen voldoende rekenschap schenen te hebben gegeven van de eischen voor het examen gesteld, althans bleken zich niet met de noodige inspanning op de studie der verschillende vakken te hebben toegelegd. Verdere bijzonderheden vermelden de examen-verslagen, gepubliceerd tegelijk met die waarvan hiervóór sprake was. Intusschen laat men hier nog een overzicht volgen, aanwijzende de uitkomsten, zoo hier te lande als in Indië verkregen in elk der tot het eerste gedeelte van het examen behoorende vakken.

EXAMEN-VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer: *a*)											Aantal	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende examens.	onvoldoende examens.
EXAMEN IN NEDERLAND.													
Aardrijkskunde van Ned.-Indië	"	3	5	10	9	11	12	10	10	6	2	54	27
Wetboeken van Ned.-Indië	"	4	7	9	9	10	21	13	5	3	"	52	29
Inleiding tot de godsdienstige wetten, enz. van Ned.-Indië	"	1	10	4	13	17	13	9	8	5	1	53	28
Beginselen van de Maleische taal *b*)	"	"	1	3	8	13	23	23	10	"	"	69	12
Beginselen van de Javaansche taal *b*)	"	6	5	6	16	15	13	12	7	1	"	48	33
Totalen	"	14	28	32	55	69	82	67	40	15	3	276	129
EXAMEN IN INDIË.													
Aardrijkskunde van Ned.-Indië	"	1	"	2	3	7	2	5	2	"	"	16	6
Wetboeken van Ned.-Indië	"	"	1	2	5	7	3	"	2	2	"	14	8
Inleiding tot de godsdienstige wetten, enz. van Ned.-Indië	"	"	2	1	6	5	5	1	2	"	"	13	9
Beginselen van de Maleische taal *c*)	"	3	4	2	3	5	2	3	"	"	"	10	12
Beginselen van de Javaansche taal *c*)	1	3	4	1	4	4	1	1	2	1	"	9	13
Totalen	1	7	11	8	21	28	13	10	8	3	"	62	48

AANMERKINGEN.

a) Zie noot *a* in het voorgaande overzicht.

b) Van de 52 geslaagden voldeden er 41 in beide taalvakken, 9 alleen in het Maleisch en 2 alleen in het Javaansch.

Onder de 29 afgewezen candidaten legden er 4 een voldoend examen af in beide talen, 15 alleen in het Maleisch en 1 enkel in het Javaansch, terwijl de 9 anderen in geen enkel taalvak voldeden.

Eerst bij het *tweede* gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen bestaat gelegenheid om *desverkiezende* in één of meer andere in Nederlandsch-Indië inheemsche talen examen af te leggen.

c) Van de 10 geslaagden voldeden er 5 in beide talen, 3 alleen in het Maleisch en 2 enkel in het Javaansch. Wat de 12 afgewezenen betreft, voldeden er 2 in het Maleisch en 2 in het Javaansch en de overige 8 in geen enkele taal.

De omstandigheid dat sedert de inwerkingtreding van het Koninklijk besluit van 20 Juli 1893 n°. 29, waarbij het grootambtenaarsexamen in twee gedeelten werd gesplitst, de toevloed van candidaten belangrijk gestegen is en dientengevolge de kosten van het examen belangrijk zijn vermeerderd, heeft de wenschelijkheid doen inzien om die kosten eenigermate te be-

[1]) Van de 121 candidaten bezaten er 93 een hier te lande verkregen diploma van goed volbracht eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, terwijl 25 een dergelijk diploma in Indië verworven hadden. (Alleen voor de Indische candidaten waren deze getallen 4 en 22.) De overige 3 candidaten (1 hier te lande en 2 in Indië) hadden met goed gevolg een gymnasium met zesjarigen cursus doorloopen.

perken door de heffing van een examengeld, welke heffing wellicht tevens zal kunnen strekken tot tegengang van het misbruik, hetwelk zich, meer bepaaldelijk bij het eerste gedeelte van het examen, heeft voorgedaan, dat namelijk vele candidaten zoo onvoorbereid bleken dat zij zich moesten terugtrekken of een zeer slecht examen aflegden. Om die reden zijn bij Koninklijk besluit van 19 October 1896 n°. 46 (Nederlandsch Staatsblad n°. 164) de bepalingen betreffende het groot-ambtenaarsexamen, behoorende bij het aangehaalde besluit van 1893, aangevuld in dien zin dat voor elke maal dat een candidaat hetzij hier te lande, hetzij in Indië zich voor een der beide gedeelten van het examen aanmeldt, hij een examengeld van f 25 in 's lands kas behoort te storten, welk bedrag alleen dan wordt teruggegeven wanneer de candidaat op grond van de vigeerende bepalingen niet tot het afleggen van het examen wordt toegelaten.

Faculteitsexamen. Aan dit door de commissie uit de faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte aan de hoogeschool te Leiden afgenomen examen onderwierpen zich gedurende het academiejaar 1895/96 16 doctoren in de rechtswetenschap, waarvan 14 met goed gevolg, tegen 13 in 1894/95, welke laatsten toen allen slaagden. Thans werd door 7 van de geslaagden examen gedaan in het Maleisch en in het Javaansch, door 3 enkel in het Maleisch en door de overigen alleen in het Javaansch [1]), en zulks door allen met voldoenden of meer dan voldoenden uitslag. Voor de vervulling van de opengestelde 5 plaatsen bij de rechterlijke macht in Nederlandsch-Indië werden bestemd de 5 geslaagden, die op de ranglijst het hoogst waren geplaatst.

Klein-ambtenaarsexamen. Aan dit examen, dat in 1895 weder op verschillende tijdstippen en plaatsen in Indië werd afgenomen, onderwierpen zich in gemeld jaar 1556 candidaten (706 op Java en Madura en 850 op de buitenbezittingen), waarvan 978 (445 op Java en Madura en 533 op de buitenbezittingen), of ruim 62 pct., aan de eischen voldeden, een iets grooter percentage dus dan in 1894, toen van de 924 candidaten 549 (of ruim 59 pct.) slaagden.

Verloven. De bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 229 vastgestelde lijst van civiele betrekkingen, welke bij verlof voor niet langer dan één jaar tijdelijk worden waargenomen, welke lijst reeds was aangevuld bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 287 en 1895 n°s. 69 en 109, onderging eene nieuwe uitbreiding bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 31.

Gedurende 1895 werd in Indië buitenlandsch verlof verleend wegens langdurigen dienst aan 116, en wegens ziekte aan 82 Europeesche ambtenaren, welke cijfers in 1894 bedroegen respectievelijk 110 en 88.

Wat de officieren betreft, beliep het aantal der in 1895 in Indië verleende buitenlandsche verloven wegens langdurigen dienst 57, en wegens ziekte 73, tegen respectievelijk 76 en 70 in 1894.

Overtocht. Van de noodzakelijkheid om het bij Koninklijk besluit van 19 Februari 1882 n°. 14 (Indisch Staatsblad n°. 125) vastgesteld, doch sedert herhaaldelijk gewijzigd en aangevuld reglement op de toekenning van vrijen overtocht van Nederland naar Nederlandsch-Indië en omgekeerd ten laste van de Indische begrooting [2]) opnieuw aan te vullen, is gebruik gemaakt om sommige gedeelten van het reglement, met behoud van den zakelijken inhoud, ter bevordering van de duidelijkheid aan eene omwerking te onderwerpen en voorts om alles in één geheel samen te brengen. De voornaamste punten, waarin het nieuwe, bij Koninklijk besluit van 23 November 1896 n°. 74 vastgestelde reglement afwijkt van het tot dusver vigeerende, bestaan hierin, dat onder hen die aanspraak hebben op vrijen overtocht billijkheidshalve of ter vermijding van telkens te nemen speciale voorzieningen eenige nieuwe categorieën van personen zijn opgenomen, en dat in de rangschikking der gouvernementspassagiers in klassen eenige wijzigingen zijn gebracht, voornamelijk in verband met de sedert 1882 bij sommige diensttakken tot stand gekomen organisatiën en reorganisatiën, terwijl voorts den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid is verleend om, wanneer kan worden aangetoond dat er bijzondere belangen bij betrokken zijn om de reis van Nederlandsch-Indië herwaarts te maken langs eene andere route dan gevolgd wordt door de bepaaldelijk in het reglement aangewezen reisgelegenheden, daartoe vergunning te geven. Wat de tarieven betreft, volgens welke de Regeering overtochtsgelden betaalt — welke tarieven gegrond zijn in en, voor zooveel aangaat de in sommige gevallen toegelaten reizen per Fransche of Engelsche mail, zich regelen naar hetgeen ter zake is bepaald in de met de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" betreffende het gouvernementspassagiers-vervoer gesloten contracten (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4887), — luidt het nieuwe overtochtsreglement thans zoodanig dat de betrekkelijke bepalingen bruikbaar blijven ook wanneer de bedoelde contracten op gezegd punt mochten worden herzien. Ook bevat het reglement niet meer een afzonderlijk tarief voor vervoer per zeilschip, zijnde het stelselmatig geacht de overtochtsgelden voor de uiterst zeldzame gevallen dat gouvernementspassagiers de reis uit of naar Indië per zeilschip doen, gelijk te stellen aan hetgeen de Regeering voor overtocht per vreemde mail betaalt. Het gevolg dezer gelijkstelling is dat het tarief voor vervoer per zeilschip voortaan iets lager zal zijn dan het tot dusver bestaande. Eindelijk is, om een eind te maken aan een meermalen voorgekomen misbruik — dat namelijk personen die recht op vrijen overtocht van Indië naar Europa hadden, dat recht gebruikten om zich op 's lands kosten van de eene plaats in Indië naar eene andere, op de route naar Europa gelegen, te begeven, waarop zij volgens de te dier zake geldende bepalingen geen recht hadden, terwijl bovendien de Staat voor de geheele reis had te betalen, niettegenstaande er slechts voor een klein deel gebruik van werd gemaakt, — eene bepaling opgenomen, die aan het gebruik maken van de opdracht of vergunning tot den overtocht de voorwaarde verbindt, dat de van regeeringswege betaalde of verschuldigde overtochtsgelden moeten worden vergoed wanneer de reis zonder vergunning der Regeering wordt afgebroken of niet binnen den bepaalden tijd wordt aanvaard. Intusschen ligt het in de bedoeling — door eene dienovereenkomstige aanvulling van het reglement op het reizen binnen Nederlandsch-Indië — voor hen die wel vrij transport naar Nederland, doch niet van de eene plaats in Indië naar eene andere op de route naar Nederland gelegene kunnen verkrijgen, de gelegenheid te openen om in het genot van het laatstbedoelde vrij transport te worden gesteld, wanneer zij van het in de eerste plaats genoemde afstand doen.

Reis- en verblijfkosten. Met betrekking tot dit onderwerp werden een paar op zich zelf staande beschikkingen genomen, welke zijn opgenomen in Indisch Staatsblad 1895 n°. 246 en 1896 n°. 168.

Pensioenen en gagementen. Bij Koninklijk besluit dd. 28 Februari 1896 n°. 9 (Indisch Staatsblad n°. 90) werd, o. a. met aanvulling van het gagementsreglement voor de Europeesche militairen van het leger in Indië (Indisch Staatsblad 1876 n°. 44), eene voorziening getroffen, ten doel hebbende voor militairen beneden den rang van officier van bedoeld leger het beletsel weg te nemen, dat sedert het in werking treden van punt V sub *d* der bij Koninklijk besluit dd. 13 Mei 1892 n°. 20 (Indisch Staatsblad n°. 175) in het pensioen-reglement voor Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië gebrachte wijzigingen [3]), voor hen in sommige gevallen was ontstaan om, bij overgang in eenigen anderen tak van 's Rijks dienst in Nederland of zijne koloniën of bezittingen, hun militairen dienst voor burgerlijk pensioen te kunnen doen medetellen.

Over een hier te lande ontworpen nieuw gagements-(pensioen-)reglement als bovenbedoeld en eenige daarmede in verband staande punten is in het voorjaar van 1896 het oordeel der Indische Regeering gevraagd.

Weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke (Europeesche) ambtenaren. Het door den hoogleeraar dr. P. van Geer ingesteld wetenschappelijk onderzoek naar den toestand van het fonds werd in

[1]) De bij Koninklijk besluit van 28 Juli 1894 n°. 18 (Nederlandsch Staatsblad n°. 140) in het programma van het faculteitsexamen gebrachte wijzigingen (zie het verslag van 1894, blz. 193) behoeven eerst toepassing te vinden, te beginnen met het academiejaar 1896/97.

[2]) Het bedoelde reglement, zooals dit laatstelijk luidde, is opgenomen als bijlage K in deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1896.

[3]) Het in 't vorig verslag (blz. 213) bedoelde Koninklijk besluit dd. 24 December 1895 n°. 5, houdende nadere wijzigingen en aanvullingen op eenige punten die alsnog met betrekking tot de civiele pensioensbepalingen voorziening vorderden, is in Februari 1896 (Indisch Staatsblad n°. 36) in Indië afgekondigd.

het voorjaar van 1896 beëindigd. [1]) Vermits daarbij gebleken is dat het fonds, wil het op den duur aan zijne verplichtingen kunnen voldoen, dringend versterking van kapitaal behoeft, is, in afwachting van eene aan de orde gestelde herziening der overige grondslagen van het fonds, al aanstonds de gewone of doorloopende contributie, laatstelijk bij Indisch Staatsblad 1892 n°. 168 bepaald op het vaste cijfer van 6 pct. der daaraan onderworpen inkomsten, te beginnen met het jaar 1897 verhoogd tot 7 pct. (Indisch Staatsblad 1896 n°. 215).

Ook over 1895 wees de door het bestuur over het fonds opgemaakte jaarrekening (gedrukt als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 18 December 1896) weder, zooals aanstonds blijken zal, een voordeelig saldo aan, doch het behoeft geen betoog dat deze uitkomst geen genoegzame maatstaf oplevert ter beoordeeling van den werkelijken financieelen toestand van het fonds tegenover de waarde zijner lasten in de toekomst, met welke waarde bij de wetenschappelijke balans is rekening gehouden. Over 1895 dan vermeldt de jaarrekening aan ontvangsten f 1 691 711, en aan uitgaven f 1 550 348, zoodat de bezittingen van het fonds met f 141 363 vermeerderden en dus van f 3 778 928 (herziene opgaaf) op ult. 1894, bij het einde van 1895 geklommen waren tot f 3 920 291 (hypotheken f 576 823, inschrijvingen op het Grootboek f 3 018 287, vaste goederen f 1708 en disponibele gelden f 323 473). Over 1894, toen volgens verbeterde opgaven de ontvangsten f 1 720 923 en de uitgaven f 1 548 854 waren geweest, was het fonds f 172 069 in kapitaal vooruitgegaan. [2]) Onder de ontvangsten van 1895, ad f 1 691 711, was o. a. begrepen aan doorloopende contributiën f 1 351 625, aan andere contributiën f 214 141 en aan rente van op het Grootboek en op hypotheek uitgezette kapitalen f 125 237, welke ontvangsten over 1894, ten deele volgens verbeterde opgaven, respectievelijk hadden bedragen f 1 336 186, f 223 607 en f 126 907. De betalingen wegens pensioenen aan weduwen en onderstanden aan kinderen van overleden deelgerechtigden beliepen f 1 509 669, tegen f 1 492 646 (verbeterde opgaaf) in 1894.

Het aantal uit het fonds gebenificieerde weduwen bedroeg op ult. 1895 2077 en dat der onderstand genietende kinderen 2140, tegen respectievelijk 2019 en 2059 bij het einde van 1894.

Op 1 Juli 1894 (tijdstip waarop de wetenschappelijke balans is afgesloten) beliep het aantal aan het fonds contribueerende in dienst of met verlof zijnde Europeesche ambtenaren 5832 (daaronder 163 vrouwelijke ambtenaren, meerendeels onderwijzeressen), met een gezamenlijk jaarlijksch inkomen van f 18 302 712, en dat der gepensionneerde Europeesche ambtenaren 1492 (daaronder 12 vrouwelijke gepensionneerden), met een gezamenlijk jaarlijksch pensioen van f 2 342 712.

Weduwen- en weezenfonds der officieren van de landmacht. Ook in 1895 bleven de lasten van dit fonds stijgende, en ware het niet dat in den loop van dat jaar de tot verbetering van den toestand van het fonds, gerekend van 1894 af en voor zoolang dit noodig zal blijken, toegestane jaarlijksche bijdrage uit 's lands kas van 3 ton over 1894 en 1895 had kunnen worden geïnd, dan zou het kapitaal van het fonds met een bedrag van f 54 767 zijn teruggegaan, terwijl het thans van f 2 614 691 op ult. 1894 tot f 3 159 924 bij het einde van 1895 was gestegen. Aan contributiën werd in 1895 ontvangen f 722 659 (tegen f 727 649 in 1894) en aan rente van uitgezette kapitalen f 112 465 (tegen f 117 731 in 1894), terwijl aan pensioenen, gratificatiën, onderstanden en begrafeniskosten f 881 205 moest worden uitgekeerd, of f 22 839 meer dan in het voorafgegane jaar, toen de bedoelde uitgaven f 858 366 vorderden. Van het reeds vermelde bedrag van f 3 159 924, uitmakende het kapitaal van het fonds op ult. 1895, was belegd in hypotheken f 1 871 921, in inschrijvingen op het Grootboek f 884 004, terwijl het overig deel van het kapitaal bestond uit vaste goederen ter boekwaarde van f 9431, uit aandeelen in eene cultuurmaatschappij en eene schuldbekentenis, ter gezamenlijke waarde van f 15 187, en onbelegde gelden, beschikbaar in 's lands kas, f 379 381.

Het aantal uit het fonds trekkende weduwen bedroeg op ult. 1895 869 en dat der kinderen 756, tegen respectievelijk 847 en 768 bij het einde van 1894. Meer uitvoerige opgaven met betrekking tot het fonds zijn verstrekt in het jaarverslag der directie over 1895, gedrukt als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 21 Augustus 1896.

[1]) 's Hoogleeraars „rapport en advies" ter zake is tot een beperkt aantal exemplaren ter perse gelegd (October 1896). Echter zijn eenige exemplaren aan de Staten-Generaal aangeboden, terwijl ook een zeker getal in den handel is verkrijgbaar gesteld.

[2]) In de jaarrekening over 1894 waren eenige extra-posten die niet voorkomen in die over 1895, namelijk onder de ontvangsten f 32 940 „wegens terugontvangst van bij de factorij (der Nederlandsche Handelmaatschappij) gedeponeerde gelden", en onder de uitgaven f 22 286, wegens afgeschreven verliezen op vaste goederen en hypotheken.

O. Nijverheid.

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

A. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

a. Eenjarige gewassen.

Uit de hierachter in bijlage UU verzamelde gewestelijke opgaven van de voor geregelde cultuur ontgonnen bouwgronden der bevolking op Java en Madura (de Vorstenlanden en de particuliere landerijen uitgezonderd) blijkt, dat die gronden in 1895 eene totale uitgestrektheid besloegen van 3 708 993 bouws, tegen 3 667 194 bouws in 1894, of in 't geheel (niettegenstaande de opgaven voor zes gewesten de voor bouwgrond ontgonnen oppervlakte thans 3118 bouws lager stellen dan over 1894) 41 799 bouws meer dan in laatstgenoemd jaar. Wat meer bijzonder de bewaterbare gronden, met andere woorden, de van levend water voorziene sawahs betreft, wijzen de ontvangen opgaven in totaal op eene vermeerdering met 7276 bouws, daar de statistiek over 1894 1 745 925 [3]) en die over 1895 1 753 201 bouws natte sawahs vermeldt. Terwijl namelijk van slechts twee gewesten (Bantam en Kediri) de cijfers over 1895 voor deze soort van bouwvelden lager zijn dan over 1894 (respectievelijk 306 en 9797 bouws minder), wijzen de cijfers voor de achttien overige gewesten op eenige uitbreiding der natte sawahs, welke uitbreidingen gezamenlijk 17 379 bouws bedragen.

De hooger vermelde totalen van 3 667 194 en 3 708 993 bouws zijn als volgt te specificeeren:

		1894.	1895.
Aantal bouws	sawahs van levend water voorzien. .	1 745 925	1 753 201
	„ „ regen afhankelijk . . .	1 001 817	1 018 517
	moeras-sawahs	49 151	49 060
	geregeld beplante tegalvelden . . .	870 301	888 215
Totale uitgestrektheid (in bouws) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden . .		3 667 194	3 708 993

[3]) Dit totaal, aan welks juistheid in 't vorig verslag (blz. 214) werd getwijfeld, wordt hier onveranderd overgenomen, aangezien de thans uit Samarang en Rembang verkregen inlichtingen nopens de groote afwijkingen, welke voor die gewesten de opgaven over 1894 betreffende de aanwezige oppervlakte aan sawahs van levend water voorzien en aan van den regen afhankelijke sawahs tegenover de cijfers der laatst voorafgegane jaren vertoonden, doen zien dat de oorzaak schuilt in foutieve opgaven over een of meer der aan 1894 voorafgegane jaren. De uit Rembang geleverde cijfers toch waren al sedert eenige jaren achtereen, door eene foutieve rangschikking in de uit de contrôle-afdeeling Djatirogo der afdeeling Toeban ontvangen tabellen, voor de natte sawahs p. m. 18 000 bouws te laag en voor de droge sawahs even zooveel te hoog, welke misstelling echter in den jaarstaat over 1894 was verbeterd. Deze herziening bracht geen verandering in het voor Rembang te boek staand totaal velden. Wel is dit het geval wat Samarang betreft, waar, zooals nu gemeld is, in de jaarstatistiek over 1892 de cijfers der afdeeling Ambarawa dubbel waren geteld, waardoor o. a. alleen voor de natte sawahs 12 687 bouws te veel waren uitgetrokken. De opgaven voorkomende in bijlage XX van het verslag van 1893 moeten dientengevolge veranderd worden als volgt:

velden in geregelde cultuur	sawahs van levend water voorzien . .	132 863	(in plaats van 145 550) bouws.
	id. van regen afhankelijk .	119 900	(„ „ „ 122 120) „
	id. op rawahgronden . . .	4 080	(„ „ „ 4 350) „
	tegalvelden	37 542	(„ „ „ 40 075) „
		294 385	(„ „ „ 312 075) „
wisselvallig bebouwde tegalvelden. .		7 344	(„ „ „ 8 872) „
Totalen over 1892 voor de residentie Samarang.		301 729	(„ „ „ 320 947) „

Met betrekking tot dit laatste gewest blijft nu nog de vraag over of er eene aannemelijke reden is dat, terwijl de opgaven over 1893 (133 798 bouws natte en 120 101 bouws droge sawahs) geheel verband houden met de zooeven medegedeelde verbeterde cijfers over 1892, de jaarstaat over 1894 (met 148 906 bouws natte en 105 234 bouws droge sawahs) zoo aanmerkelijk verschilt met dien over het voorafgegane jaar. Te dien aanzien is geen andere toelichting verstrekt dan dat de plaatselijke ambtenaren in 1894 (en ook in 1895) een groot aantal velden, tot dusver niet als bewaterbare sawahs te boek staande, gemeend hebben te moeten rangschikken onder de bewaterbare sawahs.

Van de hierbedoelde velden bleven in 1894 66 846, doch in 1895 niet meer dan 56 823 bouws onbeplant.

Echter werden van de gronden bovendien aanwezig — de niet geregeld bebouwbare tegalvelden — in 1894 154 564 en in 1895 154 120 bouws beplant. In 1895 werden derhalve door de inlandsche bevolking in de gouvernementslanden van Java en Madura in cultuur genomen 3 806 290 bouws (tegen 3 754 912 bouws in 1894), en daarvan werden voor twee oogsten gebezigd 1 594 874 (in 1894 1 677 870) bouws, zoodat — laatstbedoelde velden tweemaal in rekening brengende — het totaal der beplantingen voor eigen rekening der bevolking zou hebben bedragen 5 401 164 bouws, zijnde 31 618 bouws minder dan in 1894. In het volgende staatje vindt men de opgaven over 1894 en 1895 nader uitgewerkt.

SOORTEN VAN BOUWLAND.		Aantal bouws					
		beplant geweest (voor 1ste gewas)		beplant geweest (voor 2de gewas)		alzoo in het geheel	onbeplant
		met padi.	met andere eenjarige gewassen.	met padi.	met andere eenjarige gewassen.	beplant geweest.	gebleven
1.		2.	3.	4.	5	6.	7.
1894.							
Voor geregelde cultuur ontgonnen velden.	Bewaterbare sawahs	1 594 708	140 944	150 680	769 810	2 656 142	10 273
	Sawahs van den regen afhankelijk	938 915	33 067	28 202	268 458	1 268 642	29 835
	Moeras-sawahs	44 048	1 385	1 845	1 523	48 801	3 718
	Tegalvelden (geregeld beplante)	119 545	727 736	4 759	418 612	1 270 652	23 020
		2 697 216	903 132	185 486	1 458 403	5 244 237	66 846
Velden niet in geregelde cultuur (*voor zoover beplant geweest*)		71 035	83 529	204	33 777	188 545	......
Totalen		2 768 251	986 661	185 690	1 492 180	5 432 782	66 846
1895.							
Voor geregelde cultuur ontgonnen velden.	Bewaterbare sawahs	1 602 377	144 912	177 451	665 104	2 589 844	5 912
	Sawahs van den regen afhankelijk	962 085	31 482	36 077	233 263	1 262 907	24 950
	Moeras-sawahs	43 654	1 770	2 627	1 156	48 607	3 636
	Tegalvelden (geregeld beplante)	123 721	742 169	3 518	436 807	1 306 215	22 325
		2 731 837	920 333	219 073	1 336 330	5 207 573	56 823
Velden niet in geregelde cultuur (*voor zoover beplant geweest*)		70 419	83 701	6 179	33 202	193 591	......
Totalen		2 802 256	1 004 034	225 252	1 369 622	5 401 164	56 823

Als gebruikelijk vindt men voorts hierachter als bijlagen VV en WW de gewone jaarstaten, respectievelijk betreffende de rijstcultuur en de teelt van andere eenjarige gewassen. Daarin wordt aangegeven dat van de 3 027 508 bouws grond, die met padi beplant werden, 2 940 286 bouws geslaagd en 87 222 bouws mislukt zijn, uitmakende respectievelijk 97.1 en 2.9 pct. (in 1894 was dit respectievelijk 97.9 en 2.1 pct.), terwijl van de 2 373 656 bouws grond, beplant geweest met andere eenjarige gewassen, 2 306 207 bouws of 97.1 pct. slaagden (in 1894 99.3 pct.) en 67 449 bouws mislukten.

Over de laatste vijf jaren zijn de verkregen opgaven nopens den omvang van den eigen landbouw der inlandsche bevolking als volgt (men houde echter in het oog dat de daarin vervatte opgaven meerendeels op schattingen berusten):

JAREN.	Van de bouwgronden der inlandsche bevolking werden door haar het volgend aantal bouws beplant:						
	met padi		met eenig ander éénjarig gewas		Totalen (1sten en 2den aanplant te zamen genomen).		
	als 1ste gewas.	als 2de gewas.	als 1ste gewas.	als 2de gewas.	Padi.	Andere éénjarige gewassen.	Te zamen.
1891	2 685 595	185 548	893 307	1 275 380	2 871 143	2 168 687	5 039 830
1892	2 694 012	218 882	927 401	1 438 337	2 912 894	2 365 738	5 278 632
1893	2 727 085	195 019	950 607	1 459 780	2 922 104	2 410 387	5 332 491
1894	2 768 251	185 690	986 661	1 492 180	2 953 941	2 478 841	5 432 782
1895	2 802 256	225 252	1 004 034	1 369 622	3 027 508	2 373 656	5 401 164

Uit de voorafgaande mededeelingen blijkt, dat in 1895 door de bevolking op Java en Madura (de Vorstenlanden en de particuliere landerijen uitgezonderd) voor eigen rekening in het geheel 3 027 508 bouws grond met padi werden beplant of 73 567 bouws méér dan volgens de opgaven over 1894. Als eerste aanplant kwam dat gewas op 34 005 bouws meer voor dan in 1894, terwijl het op 39 562 bouws meer dan toen geteeld werd als tweede aanplant.

Gaat men de gewestelijke opgaven na, vervat in bijlage VV, dan blijkt dat, in vergelijking met de opgaven over 1894, de padi-beplantingen in vijftien gewesten zouden zijn toegenomen met 82 835 bouws (hieronder Madioen en Banjoemas met de grootste cijfers, namelijk 24 194 en 10 771 bouws), terwijl in de residentiën Batavia, Cheribon, Rembang, Pasoeroean en Kediri de paditeelt zou zijn ingekrompen met gezamenlijk 9268 bouws, daaronder alleen voor Rembang wegens ongunstige weersgesteldheid (langdurig wegblijven van den regen, gevolgd door onregelmatigen regenval) 6441 bouws.

Terwijl, zooals gezegd, 73 567 bouws meer dan in 1894 met padi waren beplant, bleef echter de toeneming der oppervlakte waarvan een oogst viel in te zamelen, beperkt tot 46 505 bouws, doordien, in verhouding, in 1895 meer velden mislukten dan in 1894, zij het ook dat in vele der laatste jaren de mislukkingen vrij talrijker waren geweest.

In verreweg de meeste gewesten werd meer ingezameld dan in 1894 en de gunstige verschillen waren het aanzienlijkst wat West-Java betreft, in Bantam, wat Midden-Java betreft in Samarang, Pekalongan, Banjoemas en Japara, en wat Oost-Java aangaat in Madioen. In genoemde 6 gewesten zou de oogst van 1895 dien van 1894 hebben overtroffen gezamenlijk met 3 444 400 pikol padi, in 8 andere gewesten gezamenlijk met 814 400 pikol. In de residentie Batavia, voor zooveel in de opgaven begrepen, namelijk alleen wat betreft de beplantingen in Bloeboer, en ook in Pasoeroean leverde, volgens de verstrekte opgaven, de in beide jaren geoogste hoeveelheid padi geen noemenswaardig verschil op, doch in Rembang, Bezoeki, Kediri en op Madura zou ruim 900 000 pikol minder verkregen zijn dan in 1894.

Te oordeelen naar de opgegeven productiecijfers (die echter beschouwd moeten worden als slechts bij benadering den oogst uit te drukken) en naar de beplante oppervlakte, schijnt de oogst over 't algemeen een eenigszins ruimer beschot te hebben opgeleverd dan in sommige der laatste jaren. De *algemeene* uitkomst wijst eene gemiddelde productie aan van 24.97 pikol per geslaagden bouw. Voor de gezamenlijke gewesten van West-Java verkrijgt men als middencijfer 25.11, voor Oost-Java en Madura daarentegen 28.15 pikol per bouw.

De verschillende gewesten aldus naar hunne ligging groepeerende, doen zich de uitkomsten der paditeelt over de laatste vijf jaren als volgt voor:

JAREN.	Met padi beplante uitgestrektheid (in bouws). In 't geheel.	Geslaagde beplantingen.	Geschatte padiproductie (in pikols). In 't geheel.	Gemiddeld per bouw, berekend over: het geheel der beplantingen.	de geslaagde beplantingen.
WEST-JAVA. a)					
1891	643 858	619 671	15 836 000	24.60	25.55
1892	666 266	629 604	15 412 400	23.13	24.41
1893	673 739	651 514	15 709 800	23.31	24.11
1894	688 545	680 593	16 843 100	24.46	24.75
1895	700 285	688 219	17 282 500	24.67	25.11
MIDDEN-JAVA. (Noordelijke gewesten) b)					
1891	838 011	724 964	15 176 000	18.11	20.93
1892	838 211	800 241	18 398 400	21.95	22.99
1893	847 209	769 461	16 886 700	19.93	21.94
1894	846 294	823 929	17 394 300	20.55	21.11
1895	858 068	820 551	19 019 900	22.16	23.17
MIDDEN-JAVA. (Zuidelijke gewesten) c)					
1891	790 267	626 664	15 343 000	19.41	24.48
1892	791 183	749 779	18 262 850	23.08	24.35
1893	785 942	717 279	17 272 500	21.99	24.08
1894	792 483	774 391	18 470 100	23.57	23.85
1895	832 837	814 185	19 721 100	23.68	24.22
OOST-JAVA en MADURA. d)					
1891	599 007	546 739	15 037 000	25.10	27.50
1892	617 234	592 693	17 065 100	27.64	28.79
1893	615 214	579 590	16 694 300	27 13	28 80
1894	626 619	614 868	17 351 500	27.69	28.21
1895	636 318	617 331	17 381 400	27.31	28.15
TOTALEN. e)					
1891	2 871 143	2 518 038	61 392 000	21.38	24.38
1892	2 912 894	2 772 317	69 138 750	23.73	24.94
1893	2 922 104	2 717 844	66 563 300	22.77	24 49
1894	2 953 941	2 893 781	70 059 000	23.72	24.21
1895	3 027 508	2 940 286	73 404 900	24.24	24.97

a) De residentiën Bantam, Krawang en Cheribon (alle zonder de particuliere landerijen), de niet uit particuliere landerijen bestaande tot de afdeeling Buitenzorg behoorende onderdistricten Pledan en Bondongan der residentie Batavia (vroeger gewoonlijk als domein Bloeboer aangeduid), zoomede de residentie Preanger Regentschappen.

b) De residentiën Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara en Rembang (de in sommige dezer gewesten gelegen particuliere landerijen uitgezonderd).

c) De residentiën Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri, maar niet de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, omtrent welke beide laatsten eenigszins vertrouwbare gegevens betreffende den eigen landbouw der bevolking niet waren te leveren.

d) De residentiën Soerabaija en Pasoeroean (beide zonder de particuliere landerijen), zoomede de residentiën Probolinggo en Bezoeki.

e) Aan padi, als tweede gewas geteeld, is onder de opgegeven productie begrepen: in de laatste vijf jaren achtereenvolgens 3 314 000 4 598 200, 3 957 700, 4103 600 en 4 548 000 pikol.

Ook in 1895 liet het bestuur het over 't algemeen niet aan pogingen ontbreken om den inlander tot eene betere cultuurwijze te brengen. Met het nemen van proeven volgens de plantmethode Holle werd in verschillende gewesten voortgegaan. Over het algemeen gaf echter de bevolking, al waren de resultaten gunstig, weinig blijken dat zij wil breken met haar systeem van grondbewerking. De vraag op welke andere wijze dan door het nemen van cultuurproeven in de cultuurwijze der bevolking verbetering kan worden gebracht, maakt nog een punt van overweging bij de Indische Regeering uit. Door de ziekte en het in het voorjaar van 1896 daarop gevolgd overlijden van den adviseur-honorair voor inlandsche zaken, den heer K. F. Holle, werd de uitgave van de serie inlandsche leesboekjes „De vriend van den landman" tijdelijk gestaakt. Het ligt echter in het voornemen der Indische Regeering met die uitgave voort te gaan en daarmede een geschikt controleur bij het binnenlandsch bestuur te belasten.

Aangaande ziekten in het padigewas behelzen de gewestelijke jaarberichten geen bijzonderheden. Over een door een der afdeeling-chefs van 's lands plantentuin gewijd onderzoek aan de „omo mentek", eene der belangrijkste ziekten in het padigewas, is gehandeld op blz. 113 hiervóór. Misgewas in sommige gewesten was te wijten aan de gewone oorzaken, als overstroomingen, gebrek aan water, verwoestingen door ratten en muizen en walangsangit. Van de muizenplaag hadden vooral te lijden het gewest Kadoe en de afdeeling Limbangan der residentie Preanger Regentschappen.

Van schaarschte aan voedingsmiddelen vindt men in de gewestelijke jaarverslagen over 1895 nergens gewag gemaakt. Nog steeds heeft belangrijke invoer in Nederlandsch-Indië plaats van rijst uit den vreemde, voornamelijk van Singapore, Saigon en Siam [1]), terwijl van Java en Madura uitgevoerd werd naar de buitenbezittingen, voornamelijk naar Banka, Borneo, Celebes en de Molukken, nopens welke uitvoeren echter geen cijfers bekend zijn. [2])

Omtrent de prijzen der rijst in de verschillende gewesten van Java en Madura vindt men, als gewoonlijk, maandelijksche opgaven in een der hiervóór aangehaalde bijlagen (zie blz. 4 van bijlage UU). Over het geheel zijn de noteeringen over 1895 weder lager dan die over 1894.

Waren voor de paditeelt der inlandsche bevolking in 1895 73 567 bouws meer in cultuur geweest dan in 1894, voor andere eenjarige gewassen werd door haar voor eigen rekening daarentegen eene kleinere oppervlakte bebouwd dan toen, en wel — ook hier de voor een tweeden oogst gebezigde velden tweemaal in rekening brengende — 2 373 656 bouws, zijnde 105 185 bouws minder dan in 1894. Van die beplantingen mislukten 67 449 bouws, zoodat geoogst werd van 2 306 207 bouws, en wel andere voedingsgewassen dan padi van 2 030 610 bouws en zoogenaamde nijverheidsgewassen van 275 597 bouws (in 1894 waren deze getallen 2 151 011 en 311 286). Gerangschikt naar groepen van gewesten, waren de geslaagde beplantingen voor elke soort van cultuur verdeeld zooals wordt aangegeven in het volgende overzicht, dat tevens het percentage doet kennen tot het totaal der geslaagde beplantingen zoowel van de oppervlakte waarvan padi, als van die waarvan andere eenjarige gewassen werden geoogst.

[1]) Volgens de algemeene handelsstatistiek waren de invoeren van bedoeld voedingsmiddel in 1895 niet van zoo grooten omvang geweest als in 1894, toen zij bedragen hadden (de aanvoeren van padi herleid tot hoeveelheden rijst): op Java en Madura 2 116 000 en in de havens der buitenbezittingen (voor zooveel zij in bedoelde statistiek behandeld worden) 1 282 000 pikol rijst, terwijl over 1895 de opgaven neerkomen op respectievelijk 1 257 000 en 1 187 000 pikol.

[2]) Naar den vreemde werd van Java en Madura uitgevoerd (de padi herleid tot hoeveelheden rijst): in 1894 490 000 en in 1895 505 000 pikol rijst, bijna uitsluitend product der particuliere landerijen. Als van de buitenbezittingen naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd, vindt men voor 1894 en 1895 telkens niet meer dan 25 000 à 26 000 pikol opgeteekend.

AARD DER GEWASSEN.	WEST-JAVA. Bantam, Bloeboer in Batavia, Krawang Preanger Regentschappen en Cheribon		MIDDEN-JAVA. Noordelijke gewesten: Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara en Rembang		MIDDEN-JAVA. Zuidelijke gewesten: Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri.		OOST-JAVA. Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki.		MADURA.		Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura.	
	Bouws a).	Pct b).	Bouws a)	Pct. b).	Bouws a).	Pct. b).	Bouws a).	Pct b).	Bouws a).	Pct b)	Bouws a).	Pct. c).
Padi	688 219	81.18	820 551	62.72	814 185	56.77	520 766	45.08	96 565	19.26	2 940 286	56.04
Andere éénjarige gewassen	159 632	18.82	487 639	37.28	619 724	43.23	634 516	54 92	404 696	80.74	2 306 207	43.96
Totaal geslaagd.	847 851	100	1 308 190	100	1 433 909	100	1 155 282	100	501 261	100	5 246 493	100
Voor de „Andere éénjarige gewassen" waren de cijfers:												
Voedingsgewassen (andere dan padi). djagong	16 307	1.92	213 392	16.31	208 888	14.56	329 990	28.56	321 920	64 22	1 090 497	20.78
katjang	38 368	4 52	40 769	3.11	72 093	5.02	84 359	7.30	45 575	9 09	281 164	5.35
diversen	80 949	9.54	163 983	12.53	257 969	17 99	123 299	10.67	32 749	6.53	658 949	12.55
Te zamen.	135 624	15.98	418 144	31.95	538 950	37.57	537 648	46.53	400 244	79.84	2 030 610	38.68
Nijverheidsgewassen. tabak	7 014	0.82	18 913	1.44	43 047	3.00	29 562	2.55	2 629	0.52	101 165	1.92
suikerriet	12 028	1.41	34 383	2.62	26 267	1.83	54 642	4.72	654	0.13	127 974	2.43
katoen	2 326	0.27	6 445	0.49	2 160	0.15	780	0.06	329	0.06	12 040	0.22
indigo	2 640	0 31	9 754	0.74	9 300	0.64	11 884	1 02	840	0.16	34 418	0.65
Te zamen.	24 008	2.81	69 495	5 29	80 774	5.92	96 868	8 35	4 452	0 87	275 597	5.22

a) Uitgestrektheid waarvan is geoogst (dus zonder de mislukte velden).

b) Verhouding tot het totaal der geslaagde beplantingen (padi *en* andere éénjarige gewassen) in de betrokken groep van gewesten.

c) Verhouding als voren over alle gewesten gezamenlijk.

In welke mate voor de andere voedingsgewassen dan padi en voor de zoogenaamde nijverheidsgewassen sawahs dan wel tegalvelden werden gebezigd, en welke dier gewassen meer als 2de dan als 1ste aanplant werden geteeld of omgekeerd, kan voor elk gewest in het bijzonder blijken uit de meer aangehaalde bijlage WW.

Omtrent de teelt van djagong, na padi het voornaamste voedingsgewas vooral in Oost-Java en op Madura, is niets bijzonders gemeld.

In de residentiën Preanger Regentschappen en Samarang verdient de teelt van katjang soeöek of waspada bijzondere vermelding. Ook kedelé en bruine boonen worden in eerstgenoemd gewest met goed gevolg geteeld. In de afdeeling Bandong zijn proeven genomen met de cultuur van de „Virginia-peanut" (een groot soort van katjang soeöek) en van uit Ternate afkomstige djagong. De teelt van kedelé is mede vrij belangrijk in de residentiën Japara en Soerabaija.

De cultuur van Europeesche groenten en aardappelen levert aan de bevolking in het Tenggersche hooggebergte (residentie Probolinggo) een goed middel van bestaan op.

Aangaande de teelt van tabak voor de inlandsche markt zijn, met terugzicht op de in vorige verslagen opgenomen berichten, geen nieuwe mededeelingen verstrekt.

Zooals bovenstaand overzicht kan doen zien, besloegen de suikerriet-aanplantingen der bevolking in 1895 eene grootere uitgestrektheid dan hare tabaksaanplantingen. Ook op woonerven wordt suikerriet geteeld. In enkele afdeelingen van de residentie Preanger Regentschappen en in Malang (Pasoeroean) legt men zich vooral toe op de teelt van suikerriet, uitsluitend voor het verkrijgen van stekken (zoogenaamde bibietaanplantingen); zie daarover ook bijlage DDD.

b. Overjarige gewassen.

Hetgeen in de Indische mededeelingen onder dit hoofd is aangeteekend, komt bijna geheel neder op het in 't vorig verslag gezegde. Slechts maken daarop eene uitzondering de volgende berichten omtrent de inlandsche koffieteelt in de vier gewesten: Bantam, Japara, Rembang en Krawang, waar sedert 1 Januari 1894 (in Krawang eerst sedert 1 Januari 1895) de teelt en de levering van dit product aan de inlandsche bevolking geheel zijn vrijgelaten.

Bantam. Moest kort na de opheffing van de verplichte teelt en levering worden geconstateerd (zie het verslag van 1894, blz. 208) dat de bevolking niet genegen was de bestaande aanplantingen in de afdeeling Pandeglang (elders in het gewest bestond, tijdens de opheffing van het monopolie, de verplichte teelt niet meer) te blijven onderhouden, doch die veeleer geheel wenschte prijs te geven, hierin viel sedert eene gunstige verandering op te merken, daar van lieverlede alle eenigszins loonende plantsoenen door de bevolking waren overgenomen. Wel is waar hadden slechts enkele dessa's hare indertijd in verplichte cultuur tot stand gebrachte aanplantingen aangehouden en hadden de meeste die plantsoenen losgelaten wegens te ver verwijderde ligging, doch die verlaten tuinen waren voor het grootste deel door andere inlanders overgenomen, zoodat nog slechts beschikbaar bleven plantsoenen die te weinig productief waren om daarvan eenig voordeel te mogen verwachten. De in 1895 uit de overgenomen gewezen gouvernementstuinen verkregen productie wordt gesteld op p. m. 600 pikol.[1]) In bereiden staat werd deze (Java-) koffie verhandeld tegen f 35 à f 50 per pikol naar gelang van qualiteit, terwijl voor koffie in de hoornschil f 2 à f 2,50 per gantang werd bedongen. Voorschotgevers op het product betaalden f 2 à f 3 per pikol minder. Het grootste gedeelte van den oogst werd aan Chineezen te Pandeglang en Serang verkocht, voornamelijk voor uitvoer naar Batavia. Slechts enkele ondernemende inlanders brachten hunne koffie rechtstreeks naar Batavia om ze daar van de hand te zetten.

Eene uitgestrektheid van 929 bouws produceerende tuinen werd in de landrente over 1895 aangeslagen voor een totaal bedrag van f 2363,30, zijnde 10 pct. van de getaxeerde bruto opbrengst. Over 1894 was de aanslag te staan gekomen op f 2011,50.

Van bestuurswege werd voortgegaan om bij de bevolking den lust op te wekken tot het ondernemen van nieuwe aanplantingen, voornamelijk door haar kosteloos te helpen aan jonge Liberia-plantjes, verkregen van te dien einde in vrijen arbeid aangelegde kweekbedden. Wat de reeds genoemde afdeeling Pandeglang betreft, aldaar werden in 1895, ten gevolge van bedoelde verstrekkingen, door de bevolking in den grond gebracht op erven en in paggers 54 076 en in afzonderlijke tuinen 10 388 plantjes. Bovendien werden in dezelfde afdeeling, met benutting van opslag uit de voormalige gouvernementstuinen, aangeplant 56 649 Java-koffieboompjes (29 519 op erven en in paggers en 27 130 in afzonderlijke tuinen). Soms kwam het in Pandeglang voor dat meer plantmateriaal aangevraagd werd dan de voorraad toeliet en zelfs moesten een paar malen inlanders op de politierol gestraft worden, omdat zij zich eigenmachtig van plantjes uit de van gouvernementswege aangelegde kweekbedden voorzien hadden. Uit het in 1895 vanwege den directeur van 's lands plantentuin ontvangen en op de kweekbedden in Pandeglang uitgelegd Liberia-zaad, afkomstig van den cultuurtuin te Tjikeumeuh (Buitenzorg), zouden ter verstrekking in den west-

1) Over 1894 is ter zake geen opgaaf verstrekt. In de laatste drie jaren der verplichte levering (1891, 1892 en 1893) was in Bantam in de inkooppakhuizen ingeleverd achtereenvolgens 1066, 5914 en 228 pikol.

moesson 1896/97 naar schatting omstreeks 130 000 plantjes beschikbaar zijn.

Voor de afdeeling Tjiringin werd de eerste hoeveelheid Liberia-zaad in December 1894 verkregen. Niettegenstaande dit zaad, dat vanwege 's lands plantentuin bij particulieren was ingekocht, van minder goede qualiteit bleek te zijn, leverde het toch 18 030 plantjes op, die sedert in dessa's waren overgeplant, bijna uitsluitend op erven en in paggers (slechts 545 in afzonderlijke tuinen). Zij hadden over het algemeen een frisch en gezond aanzien en de bevolking droeg er goed zorg voor. Omstreeks medio 1895 werd eene tweede bezending Liberia-zaad ontvangen, uit genoemden cultuurtuin afkomstig en van veel betere hoedanigheid. Op verschillende kweekbedden uitgelegd, kwam daarvan ongeveer 75 pct. op, zoodat tegen den westmoesson 1896/97, naar berekening, ruim 37 000 plantjes opnieuw ter uitdeeling aan verschillende dessa's gereed zouden staan.

In 1895 zijn de maatregelen tot aanmoediging van de vrije volkscultuur van koffie ook tot de drie andere afdeelingen van het gewest uitgestrekt. Ook daar tracht nu het bestuur bij de bevolking den lust op te wekken om, in eigen bedrijf, de teelt van Liberia-koffie te gaan ondernemen. Zoowel in de afdeeling Lebak als, zij het ook op kleinere schaal, in de afdeelingen Serang en Anjer, welke beide laatste afdeelingen gezegd worden mede niet geheel van voor koffieteelt geschikte terreinen te zijn ontbloot, liet namelijk het bestuur (in eigen beheer) het uit den cultuurtuin te Tjikeumeuh ontvangen Liberia-zaad op daartoe gunstig gelegen plekken te kiemen leggen. Volgens opgaven van April 1896 waren respectievelijk 58 625, 17 555 en 5148 plantjes opgekomen, die er over 't algemeen frisch en gezond uitzagen, zoodat tegen den westmoesson 1896/97 ook in genoemde drie afdeelingen aanvankelijk over eene gewenschte hoeveelheid plantmateriaal zou kunnen worden beschikt. Hieraan was onder de dessalieden bekendheid gegeven, en reeds hadden sommige gepensionneerde inlandsche ambtenaren en eenige hadji's verklaard gaarne plantjes te zullen ontvangen. In het onderdistrict Taktakan van het district Serang had de bevolking uit eigen beweging Liberia-koffie op tegallans geplant, waartoe gebezigd was opslag uit tuinen van het district Tjiomas der afdeeling Pandeglang. En in de afdeeling Lebak waren in verschillende dessa's sommige inlanders tot eigen aanleg van kweekbedden overgegaan of hadden zich door aankoop jonge plantjes verschaft om die op erven en in tuinen uit te planten.

Over 't algemeen — zoo bericht de resident van Bantam — kan gezegd worden dat de belangstelling der bevolking in dit gewest voor de vrijwillige koffiecultuur toenemende is. Zij ziet in, welke voordeelen die teelt haar kan opleveren, en de lust om dat product aan de markt te brengen is bij haar opgewekt. Wanneer dan ook nog eenigen tijd wordt voortgegaan met de kostelooze uitdeeling van jonge koffieplantjes ter overplanting in de dessa's [1]), kan worden verwacht dat de bevolking zich verder zonder steun op de teelt van dit gewas zal toeleggen en deze in vele streken van Bantam nieuwe cultuur zich zonder pressie eene baan zal kunnen breken.

Van de ook voor 1895 ter beschikking van den resident gestelde som van f 1000 ter verkrijging van zaadkoffie en ten behoeve van den aanleg in vrijen arbeid van kweekbedden, werd in genoemd jaar circa f 800 besteed.

Japara. De vooruitzichten omtrent de ontwikkeling van eene vrije inlandsche koffieteelt in dit gewest lieten zich niet zoo bevredigend aanzien als in Bantam. Blijkens het vorig verslag, blz. 217, waren ook in Japara van bestuurswege kweekbedden aangelegd, en wel in al de vier afdeelingen van het gewest, en waren van het daarop te kiemen gelegd Liberia- en Java-koffiezaad opgekomen, althans op 1 Mei 1895 nog in leven, respectievelijk 77 608 en 83 773 plantjes. Van de op die wijze in het district Mergotoehoe (het eenige vroegere koffiedistrict der afdeeling Joana) verkregen kweekplantjes waren die der Java-soort (39 195 stuks) toen reeds door de bevolking van een 6-tal dessa's in ontvangst genomen ter uitplanting in kapoken in afgeschreven koffietuinen, doch reeds binnen een halfjaar waren al deze plantjes gestorven. Als oorzaak van deze mislukking wordt opgegeven dat de bibiet nog niet genoeg uitgegroeid was. Van de in de overige afdeelingen verkregen Java- en Liberia-kweekplantjes had de uitdeeling aan de bevolking eerst plaats in 't laatst van 1895 en het begin van 1896. Zij zagen er krachtig uit, ofschoon die der gewone (Java-) soort, met het oog op de terreinen waarvoor zij bestemd waren en de eenvoudige cultuurwijze der bevolking, blijkbaar reeds te oud waren om zonder nadeel overgeplant te worden. De Liberia-kweekplantjes lieten zich, niettegenstaande hun vergevorderden staat van wasdom, beter overplanten, en indien er maar meer zorg aan het onderhoud besteed werd, zouden zij beter staan dan het geval was. Aan lust om Liberia-koffie te telen ontbreekt het niet daar waar in voldoende mate voor die soort geschikte gronden worden aangetroffen, zooals in het district Selowessi (het eenige vroegere koffiedistrict der afdeeling Patti), waar verscheidene personen 100 en meer plantjes hebben uitgepoot.

Bladziekte vertoonde zich overal in hevigen graad in de pepinières der Java-koffie. Door bespuiting met tabakswater werd men de kwaal eenigszins meester, en herstelden de plantjes zich min of meer, maar zij werden weder aangetast na overbrenging in den vollen grond. De kweekbedden van Liberia-koffie hadden in minderen graad van de bladziekte te lijden.

Verreweg het grootste gedeelte der plantjes werd op de ruime erven der bergdessa's overgebracht. Veel zorg werd daarbij niet besteed, zoodat het sterftecijfer belangrijk was. Ook werden de kweekplantjes overgebracht op tegalvelden der bevolking, en in de afdeeling Koedoes (waar tijdens het bestaan der verplichte cultuur alleen het district Tjendono daarbij was ingedeeld) bovendien op voor dat doel aan inlanders ter ontginning afgestane woeste gronden. In deze afdeeling is de bevolking alleen op Java-koffie gesteld. Wat de afdeeling Japara betreft, waar drie districten bij de verplichte teelt waren ingedeeld, schijnt de koffieteelt in eigen bedrijf alleen ingang te zullen vinden in het district Bandjaran, wijl aldaar bij uitzondering nog geschikte gronden tusschen de djatibosschen aangetroffen worden. Aldaar bleken de lieden liever de Liberia-teelt te willen beproeven.

Over het algemeen heeft de bevolking in dit gewest nog niet veel voor de koffieteelt over. Waar het bestuur aan dessahoofden of andere inlanders zaad verstrekte, wenschte schier niemand zich de moeite van den eigen aanleg van kweekbedden te getroosten. Ook het onderhoud der jonge aanplantingen liet veel te wenschen over. Dat voor de indertijd onder het monopolie door de bevolking aangelegde tuinen over het algemeen weinig zorg wordt gedragen, moet voornamelijk geweten worden aan hunne geringe productiviteit. Alleen een der tuinen in de afdeeling Patti, genaamd Batoe Agoeng, ter grootte van p. m. 90 bouws, bevatte nog goed vruchtdragende gedeelten. Dit is dan ook de eenige tuin, welke geregeld ingeboet wordt en wel uit opslag ter plaatse verkregen. De bezitters gunden zich echter veelal den tijd niet om het rijp worden der bessen af te wachten, en oogstten dan het product in groenen staat, deels om spoedig geld in handen te krijgen, deels uit vrees dat anderen zich de vruchten zouden toeëigenen.

De uit laatstgemelde afdeeling in 1895 verkregen productie wordt geschat op 300 pikol, terwijl in de nog produceerende tuinen der afdeelingen Japara, Koedoes en Joana zou geoogst zijn respectievelijk 150, 100 en 20 pikol, dus in 't geheel 570 pikol.[2]) Het product werd door vreemde oosterlingen opgekocht tegen f 20 à f 26 per pikol in de hoornschil en tegen f 40 à f 45 per pikol in bereiden staat. Gedeeltelijk ging de Japara-koffie naar Samarang, gedeeltelijk diende zij voor plaatselijk gebruik.

De produceerende tuinen werden over 1895 in de landrente aangeslagen voor f 1955,51. Over 1894 was dit bedrag f 1882,33.

Rembang. Omtrent den stand der in het voorjaar van 1895 in de districten Ngoempak en Padangan (in de afdeeling Bodjonegoro) en Ngawen (in de afdeeling Blora) op erven en tegallans uitgepote kweekplantjes van Java- en Liberia-koffie luiden de berichten (Mei 1896) niet gunstig. Behalve de in Bodjonegoro aan dessalieden verstrekte 20 585 plantjes (waaronder 4825 van de Liberia-soort) waren aldaar door inlandsche hoofden nog 564 Liberia-plantjes in den grond gebracht. In laatstgemelde afdeeling had vooral de Java-koffie veel van bladziekte te lijden, en in Blora, waar 10 060 plantjes van Java-koffie waren uitgepoot, waren deze òf gestorven òf vertoonden een kwijnend aanzien. Echter valt op te merken dat de plantjes, toen zij uitgepoot moesten worden, nog wel wat klein waren, een gevolg hiervan dat het op de van bestuurswege aangelegde kweekbedden in 1894 te kiemen gelegde zaad te laat ontvangen was,

[1]) Omtrent het daarvoor gedurende de eerstvolgende jaren, naar raming, weder benoodigde bedrag zijn in den loop van 1896 zoowel met betrekking tot Bantam en als tot de drie andere gewesten voorstellen van de residenten gevraagd.

[2]) Nopens het in 1894 geoogste is geen cijfer gemeld. Tijdens de laatste drie jaren der verplichte levering had de gouvernements-inkoop in Japara bedragen: in 1891 1310, in 1892 1466 en in 1893 36 pikol.

terwijl over het algemeen ook gemis aan ondervinding zich deed gevoelen bij hen, die de proeven namen, daar in Rembang onder de werking van het monopolie de koffiecultuur reeds sinds jaren niet meer was gedreven.

Ook in 1895 werd van bestuurswege voortgegaan met het te kiemen leggen van zaad, doch de kweekbedden kregen, wat de Java-koffie betreft, van bladziekte, en wat de Liberia-soort aangaat, van te groote vochtigheid te lijden. Voor verstrekking waren dan ook slechts beschikbaar 422 Liberia-plantjes, die op erven in Bodjonegoro werden uitgepoot, hetgeen aldaar ook het geval was met 1481 plantjes, gewonnen uit op de kweekbedden uitgelegden zoogenaamden opslag van Java-koffie, afkomstig uit Poeloeng (Madioen). De kweekbedden in Blora leverden ruim 20 000 plantjes Java-koffie uit, welke verdeeld werden onder de bevolking van de hoog gelegen dessa's in de districten Ngawen en Djepon, ter uitpoting op erven en tegallans. De stand van dit jonge plantsoen was redelijk. Tot het aanleggen van kweekbedden was in 1895 ook overgegaan in de afdeeling Rembang, en wel in de districten Pamottan, Soelang en Sedan. Behalve in Sedan, was het hier uitgelegde Liberia-zaad zeer goed opgekomen. Een aantal van 2500 plantjes waren op erven overgeplant, terwijl met de overige moest worden gewacht, omdat de goede tijd voor het overplanten voorbij was.

Tegen den aanvang van het plantjaar 1896/97 zouden pogingen worden aangewend om lieden te vinden, die afzonderlijk of gezamenlijk genegen waren kleine tuintjes van een paar honderd Liberia-boomen aan te leggen. Met het oog daarop waren in Februari 1896 in de afdeeling Bodjonegoro 20300 Liberia-zaden te kiemen gelegd.

Krawang. Van de voorbereidende maatregelen, in 1894 genomen om niet alleen in de laatstelijk bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld geweest zijnde districten Wanaijassa en Gandasoli, maar ook in andere streken van het gewest de bevolking aan te moedigen tot- en behulpzaam te zijn in het ondernemen van eene eigene vrije koffie-industrie, nu het monopolie sedert 1 Januari 1895 is opgeheven, werd reeds mededeeling gedaan in het vorig verslag (blz. 218). Het dientengevolge in beide genoemde districten, zoomede in het district Sindangkasih, van gouvernementswege verstrekte plantmateriaal, hoofdzakelijk van de Liberia-soort, was in Januari en Februari 1895 in den vollen grond gebracht en stond bij het einde van 1895 zeer goed. Niet al het in de gouvernements-kweekbedden voorhandene kon echter in 1895 overgeplant worden, omdat, toen de tijd daartoe gekomen was, de plantjes nog niet voldoende ontwikkeld waren.

Ter uitlegging in 1895 op de kweekbedden werd van bestuurswege bij naburige particuliere ondernemingen Liberia-zaad aangekocht tegen p. m. f 84 per pikol, hetwelk voor 72 pct. slaagde, zoodat verkregen werden 110 683 plantjes (24 794 op de kweekbedden in Wanaijassa, 27 392 op die in Gandasoli en 58 497 op die in Sindangkasih). Java-koffiezaad werd niet meer van bestuurswege aangekocht, omdat de bevolking gemakkelijk aan kweekplantjes van die soort kan komen in de hoogere streken van het gewest, waar de teelt van Java-koffie als geheel vrije cultuur met goed gevolg gedreven kan worden.

Had de bevolking zich aanvankelijk ten opzichte van het overgaan tot de koffieteelt in eigen bedrijf nog wantrouwend en weifelend betoond, na afloop van 1895 bleek zij ten zeerste belust om van bestuurswege aan bibiet te worden geholpen, zoodat de pepinières op lange na niet genoegzaam van kweekplantjes waren voorzien om aan de groote vraag te kunnen voldoen.

Tot dusver heeft de resident niet bericht hoeveel koffie in 1895 door de bezitters der onder het monopolie aangelegde koffieplantsoenen [1]) vermoedelijk geoogst is geworden, noch ook op welke wijze en tegen welke prijzen zij dit product van de hand hebben gezet. In 't laatst van 1895 is aan het bestuur in Krawang opgedragen te trachten zich zooveel mogelijk op de hoogte te stellen of de op de passars in de zuidelijke, aan de residentie Preanger Regentschappen grenzende helft van het gewest ter markt gebrachte koffie hooger dan in 1894 betaald werd, ten einde daaruit en uit de fluctuatiën in den omzet, eenigermate te kunnen opmaken of de in Mei 1895 gelaste verscherping der maatregelen tegen het clandestien vervoer van koffie uit de Preanger Regentschappen naar Krawang (zie lager blz. 205) de gewenschte uitwerking had.

De produceerende plantsoenen (118 bouws) werden in 1895 voor 't eerst in de landrente aangeslagen, en wel voor f 192,56.

[1]) In de jaren 1892, 1893 en 1894 hadden deze, volgens de bij 's lands inkooppakhuis ingeleverde hoeveelheden, achtereenvolgens 708, 34 en 214 pikol afgeworpen.

2°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen.

De wetenschappelijke adviseur voor de koffiecultuur, dr. W. Burck, hield zich in 1895 voornamelijk bezig met de voortzetting van de hem in het najaar van 1894 (verg. vorig verslag, blz 220) opgedragen plaatselijke onderzoekingen in het belang eener herziening van de een 10-tal jaren geleden voor de verschillende koffiestreken vastgestelde „cultuurplannen", welke omvangrijke taak niet alleen omvat het aan de hand doen van de voor elk koffieterrein meest wenschelijke cultuurwijze, maar ook het nagaan waar nog voor beplanting met Java- of met Liberia-koffie geschikte terreinen voorhanden zijn, die in aanmerking komen om voor de gouvernements-cultuur hetzij als nieuwe reserve-terreinen te worden aangewezen, hetzij onder de indertijd gereserveerde terreinen, voor zooveel daarover nog niet beschikt is, — hetgeen echter meerendeels reeds het geval is, te worden behouden. Volgens berichten van Februari 1896 had toen het onderzoek plaats gehad in een grooter of kleiner getal koffiedistricten van 8 gewesten, in 3 van welke, met namen Madioen, Soerabaija en Probolinggo, het voltooid of zoo goed als voltooid was, terwijl in één van de 5 andere der bedoelde 8 gewesten de adviseur nog slechts aan een deel van het werk de hand had kunnen slaan, voor zooveel dit namelijk in verband staat met de te volgen cultuurmethode. Dit was het geval met betrekking tot de residentie Preanger Regentschappen, en wel wat betreft de afdeelingen Bandong en Tjiandjoer en een paar districten der afdeeling Soekaboemi. De 4 nog niet genoemde gewesten of gedeelten van gewesten, waar het onderzoek heeft plaats gehad, waren: Bezoeki (alleen de afdeelingen Bondowosso en Djember), Samarang (alleen de afdeelingen Ambarawa en Salatiga), Cheribon (alleen een paar districten der afdeeling Galoeh) en Kediri (alleen de afdeelingen Blitar, Ngrowo en Trenggalek en het district Soekoredjo der afdeeling Kediri). Ten einde de onderzoekingen vlugger te kunnen doen vorderen, is in Mei 1896 de directeur van binnenlandsch bestuur gemachtigd om den wetenschappelijken adviseur, tot bijstand in dit gedeelte zijner taak, tijdelijk een controleur toe te voegen, waartoe eene keuze zou worden gedaan uit hen die eene landbouwkundige opleiding hebben genoten. Voor zoover de adviseur reeds nieuwe cultuurplannen betreffende een aantal districten had ingediend, waren zij, volgens de tot ult. Augustus jl. loopende berichten, nog niet van regeeringswege goedgekeurd, omdat de hoofden van enkele gewesten zich niet in allen deele met de voorgestelde cultuurwijze konden vereenigen en nader overleg dientengevolge noodig werd geacht.

Omtrent de geschiktheid voor beplanting met koffie van de indertijd voor de verplichte teelt gereserveerde gronden luidt het oordeel van den wetenschappelijken adviseur over 't geheel gunstig. Ook blijkt dr. Burck de meening te zijn toegedaan dat men in veel streken van Java in het vervolg eene rationeele koffiecultuur zal kunnen drijven zonder genoodzaakt te zijn de toevlucht te nemen tot nieuwe boschterreinen of tot kunstmatige herbewouding van vroeger gebruikte gronden; in veel gevallen zullen z. i., bij toepassing van eene meer intensieve cultuurwijze dan de in de laatste jaren gevolgde, met goeden uitslag oude cultuurterreinen weder voor de koffieteelt zijn in gebruik te nemen. Van belang is, met het oog hierop, het tot de taak van de 3de afdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg behoorende landbouw-chemisch onderzoek naar den invloed, dien de teelt van koffie op den bodem uitoefent (verg. blz. 113 hiervóór). De resultaten van dit onderzoek toch zullen leeren welke gronden wel, en welke niet voor eene tweede of derde beplanting in aanmerking kunnen komen.

Onder de algemeene oorzaken van den achteruitgang der gouvernements-koffiecultuur op Java in de laatste jaren kent de wetenschappelijke adviseur, ook blijkens eene verhandeling van zijne hand, opgenomen in het Tijdschrift voor het binnenlandsch bestuur, 12de deel, afl. V, eene groote plaats toe aan de toepassing van de voorschriften der in 1887 van gouvernementswege in het licht gegeven, door den toenmaligen hoofdinspecteur voor de koffiecultuur samengestelde „Handleiding" en „Gids", in zoover dientengevolge bij de teelt op hoog gezag eene te eenvoudige cultuurwijze zou zijn in zwang gekomen. Omtrent deze opvatting van dr. Burck, zoomede omtrent het in zijne

voormelde verhandeling mede geleverd betoog betreffende de aanwezigheid alsnog van eene voldoende uitgestrektheid voor beplanting met Java-koffie geschikten grond, is, naar aanleiding van dezerzijds gevraagde inlichtingen, in de eerste helft van 1896 door den directeur van binnenlandsch bestuur het gevoelen gevraagd van de hoofden der koffie-produceerende gewesten van Java. De kennisneming van de ingekomen antwoorden, waaronder ook de door sommige residenten ingewonnen adviezen van de hun toegevoegde plaatselijke ambtenaren, heeft, blijkens een in het najaar van 1896 ingekomen brief, bij den Gouverneur-Generaal den eindindruk achtergelaten, dat de conclusiën van den wetenschappelijken adviseur voor gegronde tegenspraak vatbaar zijn. In den bedoelden Indischen brief wordt hierbij op den voorgrond gesteld dat dr. BURCK bij het schrijven van zijn opstel niet genoeg rekening schijnt te hebben gehouden met het belangrijk onderscheid tusschen gouvernements- en particuliere koffiecultuur. Wat bijv. de meening betreft omtrent het voor den aanleg van loonend plantsoen van Java-koffie nog beschikbaar areaal, wijst de Landvoogd er op, dat dit areaal zeker nog groot genoeg is als men aanneemt dat alle gronden, dus ook betrekkelijk inferieure, waarop eene, door aanwending van de kracht van het kapitaal en van goed betaalden en gecontroleerden arbeid, vanwege particulieren gedreven koffieteelt levensvatbaar is, ook voor de op primitieven leest geschoeide gouvernementscultuur bruikbaar zijn en dezelfde resultaten kunnen afwerpen, maar dat, aangezien voor de teelt op hoog gezag van Java-koffie noodwendig over gronden van beter gehalte moet kunnen beschikt worden dan waarmede de particuliere cultuur zich tevreden kan stellen, het geen twijfel lijdt dat de voorraad daarvan meer en meer is ingekrompen, hetgeen heeft teweeggebracht dat men geleidelijk is moeten overgaan tot het planten van Java-koffie op minder goede terreinen. En dat de achteruitgang der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur, althans voor een deel, ook daaraan is toe te schrijven, werd niet alleen door de betrokken plaatselijke ambtenaren reeds vroeger meermalen geconstateerd, maar wordt, blijkens de nu laatstelijk ingewonnen ambtsberichten, ook na het betoog van den wetenschappelijken adviseur door verschillende residenten volgehouden. Ten opzichte van dr. BURCK's bezwaar tegen de cultuur-voorschriften van 1887 moet, naar het oordeel van den Gouverneur-Generaal, wel in het oog worden gehouden: 1°. dat de eenvoudige cultuurwijze, door den toenmaligen adviseur der Regeering voorgestaan, alleen is voorgeschreven voor boschgronden, zoodat het bezwaar in elk geval niet kan gelden voor die gewesten of gedeelten van gewesten, waar op andere dan boschgronden wordt geplant, voor welke andere gronden trouwens de indertijd aangegevene werkwijze niet anders dan „zeer intensief" kan worden genoemd, en 2°. dat het bezwaar ook niet kan wegen voor zoodanige streken, waar op *boschgronden* met het drijven van eene eenvoudige cultuur betere resultaten zijn verkregen dan met eene intensieve werkwijze, zooals algemeen verzekerd wordt van de uitgestrekte, tot het totaal der op Java ingeleverde hoeveelheden 't meest bijdragende, monosoeko-aanplantingen in Pasoeroean. Verreweg de meeste residenten en plaatselijke ambtenaren zijn dan ook van oordeel, en op grond van de aangevoerde argumenten meent de Gouverneur-Generaal zich bij dit oordeel geheel te kunnen aansluiten, dat de achteruitgang der gouvernements-koffiecultuur in de laatste jaren niet aan de werking der in de „Handleiding" of in de bestaande „cultuurplannen" nedergelegde voorschriften is toe te schrijven, doch aan verschillende andere oorzaken, en dat daarbij in de eerste plaats aan de koffiebladziekte te denken valt, schijnt ook hierin zijne bevestiging te vinden dat op verschillende particuliere koffieperceelen (erfpachtsgronden), waar intensief gewerkt werd, na het optreden van de bladziekte de productie even sterk is achteruitgegaan als in de gouvernementstuinen, waar de eenvoudige cultuurmethode werd toegepast, terwijl in de Vorstenlanden, waar de cultuurvoorschriften van 1887 nimmer zijn gevolgd, de productie na het optreden van genoemde kwaal evenzeer belangrijk is verminderd.

De vraag, welke cultuurwijze, in verband met de ten dienste staande middelen, voor de op hoog gezag gedreven koffiecultuur het meest aanbeveling verdient, wordt, zooals de Gouverneur-Generaal opmerkt, geheel beheerscht door de plaatselijke toestanden. En dan is het niet genoeg alleen op de eischen van den bodem te letten, maar valt in de eerste plaats ook rekening te houden met den oeconomischen toestand van de bevolking, met den druk door de te volgen cultuurwijze op haar gelegd. Van deze beginselen werd dan ook uitgegaan bij de in 't vorig verslag (blz. 220 221) medegedeelde beslissing van Maart 1895, toen aan den wetenschappelijken adviseur werd opgedragen voor elk terrein de daarvoor passende cultuurwijze aan te geven. De uitkomsten van deze opdracht zullen hare belichaming vinden in de nog te arresteeren herziene cultuurplannen, over welker samenstelling hiervóór is gehandeld. Mocht het blijken — aldus bericht de Gouverneur-Generaal — dat voor sommige terreinen meer intensieve grondbewerking in beginsel aanbeveling verdient, dan zal toch steeds op den voorgrond dienen te blijven staan de zorg dat de koffieplantende bevolking niet te zwaar worde belast, een eisch die zonder twijfel voor een deel de aanleidende oorzaak was tot het samenstellen van de cultuurvoorschriften van 1887. Of, zonder aan deze voorwaarde tekort te doen, van de toepassing van eene andere meer intensieve methode bij eene cultuur als de op hoog gezag gedreven koffieteelt inderdaad betere resultaten te wachten zijn, zal bovendien de ondervinding nog moeten leeren (verg. wat zoo aanstonds omtrent Trenggalek zal worden gezegd). Ook daarom bestaat er, naar de overtuiging van den Gouverneur-Generaal, geen aanleiding om eene intrekking of wijziging van de „Handleiding" van 1887 in overweging te nemen, welker voorschriften trouwens, zooals in de Inleiding van dat geschrift is te kennen gegeven, door de met het beheer der gouvernementstuinen belaste personen niet blindelings te volgen, maar aan eigen nadenken en oordeel te toetsen waren.

Met de door dr. BURCK voorgestane cultuurmethode (meer intensieve grondbewerking met verlichting van de planttaak) wordt nu, ingevolge eene reeds in November 1895 verleende machtiging, eene proef genomen in een 3-tal districten der afdeeling Trenggalek (residentie Kediri), waar, naar het oordeel der bestuursambtenaren, de verplichte cultuur geen toekomst meer had, een oordeel dat de wetenschappelijke adviseur, op grond van zijne bevindingen bij een in Augustus 1895 daaromtrent ingesteld plaatselijk onderzoek, niet kon onderschrijven. De geringe uitkomsten, door de gouvernements-koffietuinen in Trenggalek in de laatste jaren afgeworpen, meende dr. BURCK niet aan gebrek aan goeden koffiegrond, maar veeleer aan slecht planten, onvoldoend toezicht en vooral aan gebrekkige grondbewerking te moeten toeschrijven. In de bewuste drie districten, met namen Panggoel, Ngraijoen en Kampak, wordt dan ook de verplichte koffieteelt voorloopig gehandhaafd, maar, in afwachting van hetgeen de meer intensieve cultuur, naar de wenken van den wetenschappelijken adviseur, zal uitwerken, zou aan de cultuurdienstplichtigen, tot zoolang dat eventueel betere uitkomsten in genoegzame mate zouden verkregen zijn, eene zoodanige tegemoetkoming voor aanleg en onderhoud van nog niet vruchtdragende tuinen moeten worden toegelegd, dat de gepresteerde arbeid voldoende beloond werd. Overeenkomstig het voorstel van den resident werd, met het oog op de te bewerkstelligen diepe grondbewerking, de tegemoetkoming voor den aanleg van nieuwe koffietuinen in den westmoesson 1895/96 en voor het onderhoud in 1896 zoowel van dit plantsoen als van de in 1893/94 en 1894/95 tot stand gebrachte aanplantingen bepaald op f 4 per hoofd, zijnde voor de betrokken 4359 cultuurdienstplichtigen in totaal eene som van f 17 436. Vermits echter aan de bedoelde cultuurdienstplichtigen wegens bijslag op den gewonen voet (zie lager) bij gouvernementsbesluit dd. 31 December 1895 n°. 49 voor 1895/96 reeds was toegedacht f 3854, bleef nader f 13 582 toe te staan, welk bedrag bij gouvernementsbesluit dd. 20 Maart 1896 n°. 34 werd beschikbaar gesteld. Daar het hier een bijzonder geval geldt — het erlangen van zekerheid aangaande het hiervóór bedoelde meeningsverschil tusschen de plaatselijke ambtenaren en den wetenschappelijken adviseur — bezit de bevolen proef geheel het karakter van uitzondering, zonder dat daaruit eenige gevolgtrekking is te maken nopens de wenschelijkheid c. q. van eene meer algemeene toepassing van het denkbeeld om een deel der werkzaamheden bij de gouvernements-koffiecultuur in betaalden arbeid te doen uitvoeren. Uit aanmerking van de plaatselijke gesteldheid in de afdeeling Trenggalek, waar de vele kleine koffieaanplantingen zeer verspreid liggen en dientengevolge de inlandsche ambtenaren nevens hun andere werk moeielijk behoorlijke contrôle en toezicht bij de koffiecultuur kunnen uitoefenen, werd bij het aangehaald besluit van 20 Maart 1896 tevens eene som van f 3000 bestemd voor de bezoldiging gedurende 1896 van tijdelijk personeel, belast met het toezicht over de op hoog gezag aangelegde koffieaanplantingen in gemelde drie districten.

De sedert een aantal jaren (zie o. a. het verslag van 1887, blz. 159) in sommige gewesten gevolgde regel, om voor koffiecultuur bestemde terreinen vooraf met schaduwboomen te beplanten, zal, ingevolge eene met goedkeuring van de Indische Regeering aan de betrokken residenten gerichte

aanschrijving van den directeur van binnenlandsch bestuur, dd. 18 November 1895, niet meer worden toegepast. Ook volgens het oordeel van den wetenschappelijken adviseur werden daarvan weinig bevredigende uitkomsten verkregen en was het verkieslijker om, zooals eertijds gebruikelijk was, de dadap-boompjes tegelijk met de koffieplantjes in den grond te brengen. Bij de regeling der in den westmoesson 1895/96 tot stand te brengen bijplantingen was intusschen voor drie gewesten nog gerekend op voorafgaande dadap-aanplanting ten behoeve van 123 650 later in den grond te brengen koffieboomen (dit gold gezamenlijk voor 187 bij de cultuur ingedeelde dessa's met 10 029 gezinnen).

Met betrekking tot de teelt van Liberia-koffie als verplichte cultuur werd, op initiatief van den wetenschappelijken adviseur, blijkens eene gouvernementscirculaire van 18 Juli 1896, van regeeringswege eene beslissing genomen, afwijkende van een der beginselen, nedergelegd in de over de Liberia-teelt handelende, in het vorig verslag (blz. 220) besproken, gouvernementscirculaire dd. 24 September 1894 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n. 5003). Deze laatste aanschrijving behelsde in § 5 het voorschrift dat dessa's, die *tijdelijk* van koffiebijplant waren vrijgesteld, in 't geheel niet meer met den gedwongen aanplant van Liberia-koffie belast mochten worden. Hangende het nog in gang zijnde onderzoek van voormelden adviseur omtrent de geschiktheid van verschillende terreinen voor beplanting met Liberia-koffie waren in sommige gewesten door de plaatselijke ambtenaren, bij de indiening van hunne „voorstelstaten" voor het plantjaar 1895/96, dergelijke terreinen voor vrijstelling van verplichte bijplanting *gedurende dien westmoesson* in aanmerking gebracht, en daar de Indische Regeering aan de „voorstelstaten" voor gemeld plantjaar reeds hare goedkeuring had gehecht, volgde daaruit dat de bij die terreinen ingedeelde dessa's, voor zooveel de cultuur van Liberia-koffie betreft, uit krachte van voormelde § 5 voor altijd van gedwongen bijplanting waren vrijgesteld. Bij de hooger bedoelde circulaire van 18 Juli jl. is nu aan de bestuurders der 14 nog onder het koffiemonopolie vallende gouvernementsresidentiën medegedeeld, — opdat zij daarmede in 't vervolg bij de opmaking van de jaarlijksche voorstelstaten rekening zouden houden — dat de Regeering voorstellen tot *definitieve* vrijstelling van verplichte bijplanting van Liberia-koffie niet meer gedaan wenscht te zien, zoolang de wetenschappelijke adviseur de betrekkelijke gronden niet bezocht of omtrent de geschiktheid van die gronden voor beplanting met Liberia-koffie gerapporteerd heeft. De krachtens eenmaal goedgekeurde voorstelstaten genoten definitieve vrijstellingen als hierbedoeld zouden intusschen gehandhaafd moeten blijven.

Bij de verdere behandeling van de in 't vorig verslag (blz. 225) reeds besproken vraag, of het groote belang der verkrijging van deugdzaam plantmateriaal voor de gouvernements-koffietuinen de Regeering niet tot speciale maatregelen zou behooren te nopen, bijv. ruimere benuttiging als Liberia-proeftuin van den aan 's lands plantentuin te Buitenzorg verbonden „cultuurtuin" (te Tjikeumeuh) en het op verschillende plaatsen in het leven roepen van zaadplantsoenen van Java-koffie, werd door den wetenschappelijken adviseur, als een meer afdoend middel, nader het denkbeeld voorgestaan (November 1895) om op een daartoe in de Preanger Regentschappen aanbevolen terrein van flinken omvang een onder zijne leiding te stellen en door een ervaren koffieplanter te beheeren specialen cultuurtuin voor de gouvernements-koffiecultuur te vestigen, in de eerste plaats om aldaar de beste der thans bekende variëteiten van Java- en Liberia-koffieboomen te kweeken, ter verkrijging van moederboomen van steeds hoogere waarde, en verder om gelegenheid te geven tot het doen van talrijke onderzoekingen omtrent hybridisatie, bodemverbetering door bemesting, bestrijding van ziekten, schaduwboomen, in het kort tot het doen van allerlei onderzoekingen in het direct belang van de koffiecultuur. Waar de maatregel in de eerste plaats zou moeten dienen om in de thans gebruikelijke wijze van zaadwinning verbetering te brengen, meende de Regeering de urgentie van een proefstation als het aanbevolene niet te kunnen inzien, daar toch geenszins vaststond dat hetzelfde doel niet gaandeweg zou kunnen worden bereikt langs den in den laatsten tijd van bestuurswege reeds gevolgden weg (zie lager), dewijl toch ook de particuliere ondernemers het door hen gebezigde zaad niet uit een afzonderlijken cultuurtuin betrekken, maar, evenals het Gouvernement, dit òf aan eigen tuinen ontleenen, òf daartoe ter markt gaan bij andere om haar deugdelijk zaad bekende ondernemingen. Maar bovendien werd het geraken tot een verdeeld plantsoen, zooals de wetenschappelijke adviseur als desideratum stelde, bij de omstandigheden waaronder de gouvernements-koffiecultuur wordt gedreven, een onbereikbaar streven geacht, omdat niet enkel waardevol zaad, maar tal van andere zorgen voor de verschillende onderdeelen der cultuur daartoe noodig zijn, waarvoor bij de gouvernementscultuur geen plaats is. Bij de geheel verschillende eischen, die aan de op hoog gezag en aan de door particulieren gedreven teelt van koffie behooren te worden gesteld, zou de oprichting van een particulier proefstation [1]), naar de meening van de Regeering, beter te verdedigen zijn dan die van een gouvernements-proefstation.

De adjunct-adviseur, S. van Hamel, hield zich voortdurend bezig met de verwerking, of juister met de plaatselijke herziening, volgens eene bepaalde methode, van de door de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur verstrekte gegevens, welke tot grondslag moesten dienen voor de regeling van den „bijslag", die in sommige gevallen aan bij de verplichte koffieteelt ingedeelde huisgezinnen is toe te leggen, en wel overeenkomstig de bedoelingen der gouvernementscirculaire van 9 Maart 1894 [2]), dat is met strengere inachtneming van de verschillende in aanmerking komende factoren dan bij de voor de plantjaren 1893/94 en 1894/95 plaats gevonden hebbende tusschenvoorzieningen mogelijk was geweest. Op dien definitieven voet is de bijslag voor het plantjaar 1895/96 bij verschillende gouvernementsbesluiten van November en December 1895 geregeld kunnen worden voor 7 gewesten: Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Soerabaija, Banjoemas en Kadoe, gezamenlijk met betrekking tot 748 bij de verplichte cultuur ingedeelde dessa's, behoorende tot 27 districten. Dientengevolge zou aldaar aan 51 984 cultuurdienstplichtigen, die in genoemd plantjaar nieuwe koffieaanplantingen aan te leggen of nog niet vruchtdragende (één- à tweejarige) koffieplantsoenen te onderhouden hadden, aan bijslag zijn uit te keeren in totaal f 98 738,93. Bij de opmaking van de voorstellen betreffende de laatstvermelde twee gewesten had de adjunct-adviseur voor zooveel noodig ook rekening kunnen houden met de opmerkingen, waartoe zijne voorstellen betreffende de eerstvermelde drie gewesten den Gouverneur-Generaal aanleiding hadden gegeven. Bij de hiertoe betrekkelijke aanschrijving van den 1sten gouvernements-secretaris dd. 24 October 1895 werd o. a. toekenning van bijslag en handhaving van de verplichte cultuur ook toegelaten in streken waar de teelt van Liberia-koffie eene goede toekomst belooft, zij het ook dat de uitkomsten van de cultuur van Java-koffie uitwijzen dat deze laatste er niet loonend is en dus eigenlijk gestaakt zou moeten worden. Waar echter de teelt van Java-koffie, zoo werd in die aanschrijving verder gezegd, aan de bevolking op verre na niet geeft wat haar volgens art. 56 Regeeringsreglement toekomt, en waar niet blijkt dat van de teelt van Liberia-koffie resultaten van eenig belang te wachten zijn, daar eischen de bij het toekennen van bijslag op den voorgrond gestelde beginselen dat de koffiecultuur al dadelijk gestaakt worde.

Behoefde voor Bagelen, waar alleen nog de bij de cultuur ingedeelden in het district Leksono der afdeeling Ledok met verplichte bijplanting belast zijn gebleven, geen bijslag te worden toegekend, omdat de uitkomsten der verplichte teelt, volgens de becijferingen en mededeelingen van den adjunct-adviseur, voor de betrokken dessa's voldoende loonend waren te achten, — voor de 6 overige gewesten: Preanger Regentschappen, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Madioen en Kediri moest bedoelde tegemoetkoming voor het plantjaar 1895/96 nog op den bij de gouvernementscirculaire van 13 Augustus 1894 [3]) bedoelden voorloopigen voet geregeld worden (December 1895). Dientengevolge zullen, in 47 districten van bedoelde 6 gewesten, 66 876 cultuurdienstplichtigen (tot hoeveel dessa's deze behooren, blijkt niet) aan bijslag ontvangen f 100 664,20.

Met afwijking van de voor de toekenning van laatstgemeld bedrag gevolgde regelen werd voorts, om bijzondere redenen, nog f 17 669,93 aan bijslag toegestaan. Het gold namelijk de toekenning van f 5664 en f 360 respectievelijk aan al de 91 na 1894/95 niet meer met verplichte bijplanting belaste dessa's van

[1]) Hier zij herinnerd aan het medegedeelde in noot 4 op blz. 112 hiervóór, waaruit blijkt dat zeer onlangs het particulier initiatief de oprichting van een „proefstation voor koffie" heeft ter hand genomen, hetwelk, met goedkeuring van de Regeering, doch buiten bezwaar van den lande, aan 's lands plantentuin te Buitenzorg als tijdelijke afdeeling zal worden verbonden. Gelegenheid voor laboratorium-werkzaamheden zal echter van gouvernementswege worden verschaft. Ingevolge gouvernementsbesluit dd. 26 Augustus 1896 n°. 2 zal namelijk aan de Vereeniging, welke het proefstation voor de particuliere koffieteelt bekostigt, in bruikleen worden afgestaan een deel van het voor den chef der 2de afdeeling van 's lands plantentuin op te richten nieuwe laboratorium-gebouw.

[2]) Gedrukt onder de bijlagen der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1895 (Zitting 1894—1895 — 4 — n°. 43).

[3]) Gedrukt sub n°. 45 van de in de voorgaande noot bedoelde stukken.

de afdeeling Poerbolinggo der residentie Banjoemas [1]), en aan 2 dessa's van het district Watoekoempoel der residentie Tagal, die in 1895/96 voor 't laatst nog op hoog gezag zouden planten; voorts van f 5383,33 en f 4469,35 voor het aanleggen en onderhouden meerendeels of uitsluitend van *vrijwillige* aanplantingen door de koffieplantende bevolking van het district Kwali der residentie Cheribon en door eenige bezitters van koffietuinen in een drietal districten der residentie Probolinggo (aan deze laatsten in verband met vroeger van bestuurswege gedane beloften), en eindelijk van f 967,50 en f 825,75, namelijk eerstgemeld bedrag ten behoeve van eenige cultuurdienstplichtigen in de districten Wonosari en Penanggoengan van de afdeeling Bondowosso der residentie Bezoeki, welke voor de toekenning van bijslag in bijzondere omstandigheden verkeerden, en laatstgemeld bedrag van f 825,75 ten behoeve van de bezitters van eenige *vrijwillig* aangelegde tuinen in 3 dessa's der afdeeling Djember, mede in Bezoeki.

Telt men bij de voormelde bedragen van f 98 738,93, f 100 664,20 en f 17 669,93, nog de hooger genoemde som van f 13 582, waarmede, ter zake van de bovenbedoelde proefneming in een 3-tal districten der afdeeling Trenggalek (Kediri), de aldaar als bijslag toegelegde tegemoetkoming in Maart 1896 is verhoogd, dan blijkt dat ten laste van het voor bijslag, enz. bij de begrooting toegestaan krediet van f 500 000 's jaars voor het plantjaar 1895/96 werd aangewezen f 230 655,06 [2]).

Omtrent het bedrag van den bijslag, berekend per bouw en per cultuurdienstplichtige, is een uitgewerkt overzicht, afzonderlijk behandelende de 7 gewesten waar de bijslag definitief, en de 6 gewesten waar deze nog voorloopig is geregeld, reeds bij eene vorige gelegenheid aan de Staten-Generaal medegedeeld. [3]) Ten aanzien van de 7 eerstbedoelde gewesten blijkt uit bedoeld overzicht dat voor de kleinste helft der op die wijze tegemoet gekomen dessa's, namelijk voor 323 van de 748 (met 21 890 van de 51 984 cultuurdienstplichtigen) het als bijslag te verleenen bedrag zeer hoog zou moeten zijn om, naar de aangenomen beginselen, de cultuur er loonend te maken. Waar het bij de becijferingen bleek dat de daartoe gevorderde betaling (inkoopsprijs, ad f 15, + bijslag) f 30 per pikol zou overschrijden, en de bijslag dus meer dan f 15 per pikol zou moeten bedragen, werd het bedrag van den bijslag per cultuurdienstplichtige verminderd naar de verhouding van den als maximum toe te kennen bijslag van f 15 per pikol (verg. het vorig verslag, blz. 220). [4]).

Ten einde de practische resultaten van den bijslag, zooals die thans op den voet van de gouvernementscirculaire van 9 Maart 1894 voor het plantjaar 1895/96 in de zooeven bedoelde 7 gewesten definitief is geregeld, aanvankelijk eenigermate te kunnen beoordeelen, is in October 1895 aan de residenten aldaar opgedragen om binnen een jaar te berichten omtrent den bij de bevolking waargenomen indruk, en omtrent de gevolgen die daarvan voor de verdere ontwikkeling van de koffiecultuur verwacht mogen worden.

Wat betreft de aanstaande definitieve regeling van den bijslag in de gewesten waar de onder dien naam verleende tegemoetkoming nog slechts op voorloopigen grondslag berust, kan worden aangeteekend dat de adjunct-adviseur met de bewerking en voor zooveel noodig plaatselijke controleering der door de bestuursambtenaren geleverde omstandige gegevens nog vóór het einde van 1896 dacht gereed te komen. Betreffende Bezoeki, Probolinggo en Pasoeroean waren in Maart/Mei van genoemd jaar voorstellen door hem ingediend, zoodat nog ter behandeling overbleven Madioen, Kediri en de Preanger Regentschappen, uit welk laatste gewest toen nog niet van alle contrôle-afdeelingen de gegevens waren ingekomen. Volgens berichten van Juli jl. waren de evenbedoelde voorstellen, alvorens door den directeur van binnenlandsch bestuur te zijn in behandeling genomen, op aanvrage van den wetenschappelijken adviseur, in diens handen gesteld.

Zal alzoo, naar het zich laat aanzien, nog in 1896 de bijslag voor de *verplichte* bijplantingen voor alle gewesten geregeld zijn op den in Maart 1894 voorgeschreven voet, daarna komt een tweede gedeelte van dien bijslag ter regeling aan de beurt, namelijk de tegemoetkoming aan inlanders te verleenen voor den *vrijwilligen* aanleg van koffieplantsoenen in die streken, waar nog voldoende gronden zijn buiten het rayon van de verplichte cultuur, geschikt voor beplanting met Java- of met Liberia-koffie. Ettelijke terreinen waren met dat doel, hetzij door den wetenschappelijken adviseur, hetzij door zijn adjunct reeds opgenomen en onderzocht, waarop met een bijslag van f 75 à f 100 per bouw voor ontginning en eersten aanleg, zoomede voor onderhoud der plantsoenen gedurende de eerste twee jaren, naar alle waarschijnlijkheid eene loonende koffiecultuur zal kunnen worden gedreven. Vermoedelijk zal reeds voor 1896/97 hier en daar tot het toekennen van bijslag ter aanmoediging van de hierbedoelde vrijwillige teelt kunnen worden overgegaan.

Thans laat men, met verwijzing overigens naar de uitvoerige tabellen, hierachter overgelegd als bijlagen XX, YY en ZZ, eenige cijferopgaven volgen betreffende den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur in de betrokken 14 gouvernementsresidentiën van Java. De opgaven zijn ontleend aan de jongste jaarstatistiek en betreffen dus het op 31 October 1895 afgesloten cultuurjaar 1894/95. (Om vergelijking met de gelijksoortige gegevens over 1893/94 gemakkelijk te maken, worden deze tevens opgenomen.) Weder zij herinnerd dat, voor zooveel hieronder sprake is van andere plantsoenen dan de aanplantingen in op hoog gezag aangelegde geregelde tuinen, inzonderheid van de plantsoenen van zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffie, de cijfers op globale schattingen berusten.

		1893/94.	1894/95.
Ingedeeld bij de gouvernements-koffiecultuur (nog in de cultuurplannen begrepen) achtereenvolgens op 31 October 1894 en 31 October 1895 (einde der plantjaren 1893/94 en 1894/95):	aantal dessa's	3 646	3 475
	aantal huisgezinnen	306 655	301 098
Wat betreft de ingedeelden, aan wie (*voor het volgende plantjaar*) de verplichting werd opgelegd tot bijplanting van koffieboomen en (of) het ontginnen van gronden voor één of meer latere plantjaren, waren de cijfers:	aantal dessa's	1 789	1 722
	aantal huisgezinnen	153 261	141 896
Aantal dessa's niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar verplicht tot het onderhoud van indertijd door haar aangelegde nog niet uit de leggers afgeschreven plantsoenen		1 126	1 053
Op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen. Aantal boomen die in het betrokken plantjaar werden	afgeschreven	10 560 700	9 310 500
	bijgeplant *a*)	5 060 500	5 733 900
Dientengevolge was bij het einde van het plantjaar (31 October) nog aanwezig nevenstaand aantal boomen		*b*) 71 474 300	*b*) 67 897 800
Uitgestrektheid van die plantsoenen (in bouws)		53 178	50 625
Vrijwillige of onder dien naam bekend staande plantsoenen *naar schatting*. Aantal boomen bij het einde van het plantjaar (31 October) aanwezig		*c*) 181 222 700	*c*) 172 208 000
Uitgestrektheid van die plantsoenen (in bouws)		*c*) 127 430	*c*) 126 281

[1]) De staking aldaar van de teelt op hoog gezag werd ook voorgestaan door den wetenschappelijken adviseur.

[2]) Voor andere doeleinden dan voor de toekenning van bijslag zou, volgens verschillende regeeringsbeschikkingen, uit bedoeld krediet nog geput mogen worden een bedrag van p. m. f 16 400, namelijk: f 5000 voor het opmeten en blijvend afbakenen, zoomede met houtgewas beplanten, van eenige terreinen, bestemd voor koffiereserve in de afdeeling Bandjarnegara der residentie Banjoemas; f 5000 voor het opmeten en in kaart brengen van de reserveterreinen in de residentie Probolinggo; f 800 voor het bestrijden van verschillende kleine uitgaven ten dienste van wetenschappelijke onderzoekingen in het belang der koffiecultuur, en het aanschaffen van wetenschappelijke standaardwerken; zoomede ongeveer f 5600 voor traktement, toelage en reisdeclaratiën van den sedert het laatst van 1893 (verg. het verslag van 1894, blz. 204) aan den wetenschappelijken adviseur toegevoegden adspirant-controleur. In hoever bij het beschikken over deze sommen, en over die voor bijslag toegestaan, de uitgaven ten laste van de begrooting voor 1895 dan wel ten laste van die voor 1896 zijn gebracht, blijkt niet uit de hier te lande voorhanden gegevens.

[3]) Zie den staat, gedrukt als nº. 40 bij de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1897 (Zitting 1896—1897—4).

[4]) Deze reductie, noodzakelijk omdat de schatkist door de toekenning van een bijslag van meer dan f 15 per pikol nadeel zou kunnen lijden, brengt echter teweeg dat cultuurdienstplichtigen, die op goede terreinen planten en een vrij goed product oogsten, in vele gevallen zich een hoogeren bijslag zien toegelegd dan anderen die bijna geen product krijgen. Dit verschijnsel doet zich veel voor in die streken, welke, met het oog op de in de laatste jaren met de teelt van Java-koffie verkregen resultaten, voor staking of intrekking van de verplichte cultuur zouden in aanmerking komen, doch waar het wenschelijk schijnt den toestand nog eenigen tijd aan te zien in afwachting van de kansen op verbetering hetzij door het aanplanten van Liberia-koffie, hetzij door het beproeven van eene andere cultuurwijze dan de in de laatste jaren gevolgde, gepaard met meer afdoend toezicht zoowel op de cultuur en den pluk, als om te beter onttrekking aan de verplichte levering te kunnen tegengaan.

Aantal personen in het bezit van als vrijwillig bekend staande plantsoenen, aangelegd op:		1893/94.		1894/95.	
	bij de cultuurplannen aangewezen gronden	d) 49 119	d) 158 544	51 500	e) 161 629
	niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden	109 425		110 129	

a) De verplichte bijplantingen in de twee opgegeven plantjaren besloegen achtereenvolgens 3949 en 4644 bouws.

b) Bij het einde der plantjaren beliep het aantal Liberia-koffieboomen in de gouvernementstuinen achtereenvolgens 1 701 654 en 2 447 126.

c) Van de 181 millioen boomen volgens de schattingen van 1893/94, en van de 172 millioen volgens die van 1894/95 aanwezig, zouden geplant zijn op bij de cultuurplannen aangewezen gronden respectievelijk 48^3 en 46^9 millioen boomen, beslaande (naar berekening) 28 469 en 28 206 bouws, terwijl wordt aangenomen dat door de overige hierbedoelde ongeregelde plantsoenen — achtereenvolgens voor 133 en 125^2 millioen boomen uitgetrokken — eene oppervlakte zou worden ingenomen van respectievelijk 98 961 en 98 075 bouws. (Het hier aangeduid verschil in bouws houdt geen verband met het verschil in het aantal boomen, maar gegevens ter toelichting of verbetering ontbreken.)

Bij gelegenheid der overwegingen aangaande de op blz. 90 hiervóór besproken nieuwe ontginningsordonnantie (Indisch Staatsblad 1896 n°. 44) is aan den directeur van binnenlandsch bestuur de opdracht gedaan om ter zake van het bestemmen voor de vrijwillige koffieteelt der bevolking van in de cultuurplannen aangewezen reserve-terreinen eene regeling te ontwerpen betreffende het afstaan van dergelijke gronden blootelijk *in gebruik*.

d) Verbeterde opgaaf. Het in 't vorig verslag (blz. 222) vermelde cijfer was, naar sedert gebleken is, 10 129 te hoog, o. a. doordien in de opgaaf bij vergissing nog waren medegerekend de bezitters van vrijwillige aanplantingen in de niet meer onder het monopolie vallende gewesten, en verder doordien bij eene nieuwe opneming in de Preanger Regentschappen aan den dag kwam dat het voor dat gewest tot dusver aangenomen getal van 68 179 zoodanige bezitters te hoog was. Eene volledige gewestelijke specificatie van het nieuwe totaal van 158 544 wordt in de verstrekte Indische gegevens niet aangetroffen.

e) Voor zooveel dit getal per gewest gespecificeerd is, was de verdeeling als volgt: Preanger Regentschappen 32 277 bezitters van monosoeko-aanplantingen, aangelegd op gronden bij de cultuurplannen aangewezen, en 33 610 bezitters van andere monosoeko-aanplantingen; Pasoeroean respectievelijk 3734 en 19 281; Samarang 4271 en 11 867; Cheribon 3864 en 10 400; Madioen 2646 en 3129; overige gewesten 4708 en 31 842. (In het samengevat cijfer der in de laatste plaats bedoelde „overige gewesten", ad 36 550, zijn o. a. de gewesten Tagal en Probolinggo begrepen voor respectievelijk 9351 en 6980 bezitters van vrijwillige aanplantingen.)

De voorafgaande cijfers doen zien dat de gouvernementskoffiecultuur ook in 1894/95 weder in beteekenis afnam. Het aantal boomen in de op hoog gezag aangelegde geregelde tuinen ging namelijk terug van ongeveer 71^5 millioen (beslaande p. m. 53 200 bouws) tot ongeveer 67^9 millioen (beslaande p. m. 50 600 bouws): er werden namelijk in geregelde tuinen afgeschreven 9^3 millioen boomen, terwijl in zoodanige tuinen werden bijgeplant 5^7 millioen boomen (verg. de gewestelijke opgaven in bijlage YY hierachter). En de schattingen betreffende de overige koffieplantsoenen, namelijk de aanplantingen van zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffie, zoomede de als equivalent voor verplichte bijplantingen vrijwillig aangelegde plantsoenen, wijzen in totaal op ruim 172 millioen boomen (met eene berekende oppervlakte van ruim 126 000 bouws), terwijl de opgaven over 1893/94 nog aanwezen ruim 181 millioen boomen; derhalve voor deze categorie van plantsoenen thans 9 millioen boomen minder, zonder dat voor dit belangrijk verschil bepaalde redenen zijn opgegeven. Slechts voor 5 van de 14 gewesten komen de schattingen thans iets hooger te staan dan die over 1893/94 (gezamenlijk ongeveer 1½ millioen boomen meer, voornamelijk in Cheribon, Probolinggo en Madioen); lager dan over 1893/94 zijn thans inzonderheid de opgaven betreffende de gewesten Preanger Regentschappen, Pasoeroean, Tagal, Banjoemas en Kediri, welke in het nadeelig verschil (gezamenlijk 10^5 millioen) deelen voor respectievelijk 5^8, 2^7, 1, 0^5 en 0^3 millioen boomen.

Rekende men in den aanvang van 1895, blijkens de toen door de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur opgemaakte zoogenaamde voorstelstaten betreffende de in den westmoesson 1895/96 te bewerkstelligen aanplantingen (verg. vorig verslag, bijlage AAA, blz. 16, kolom 4), dat gedurende genoemd plantjaar bij de cultuur ingedeeld zouden zijn (in 125 districten) 303 368 huisgezinnen, verdeeld over 3610 dessa's, uit de thans ontvangen opgaven betreffende het cultuurjaar 1894/95 (zie bijlage XX hierachter) blijkt dat in den loop van 1895, tot 31 October, het getal ingedeelde gezinnen verminderde tot 301 098, verdeeld over 3475 dessa's, en ook dit totaal is niet behouden kunnen worden. Immers de in den aanvang van 1896 opgemaakte „voorstelstaten" voor het plantjaar 1896/97 (zie kolom 4 der recapitulatie aan het slot van bijlage ZZ hierachter) stellen het totaal ingedeelde gezinnen op niet meer dan 285 892, verdeeld over 3330 dessa's [1]). De inkrimping van het cijfer der ingedeelde gezinnen sedert 31 October 1895 bedraagt derhalve 15 206, en volgens de ontvangen tabellen deelden daarin hoofdzakelijk de residentiën Kediri, Samarang en Bezoeki, namelijk met respectievelijk 7537, 7097 en 2861 gezinnen, en drie andere gewesten met gezamenlijk 1443 gezinnen, tegenover welke verminderingen — in 't geheel van 18 938 ingedeelde gezinnen — evenwel in Pasoeroean, Soerabaija, Tagal, Madioen en in drie andere gewesten eene vermeerdering stond van respectievelijk 1569, 788, 514, 453 en 408 of in 't geheel van 3732 ingedeelde gezinnen.

Van het bovengenoemd aantal van 301 098 cultuurdienstplichtige huisgezinnen, gezamenlijk tot 3475 dessa's behoorende, op ult. October 1895 (einde van het plantjaar 1894/95) nog in de „cultuurplannen" begrepen, werd voor het plantjaar 1895/96 ruim de helft (159 202 gezinnen, behoorende tot 1753 dessa's) van verplichte werkzaamheden voor het aanleggen of in den grond brengen van koffieplantsoen ontheven, hetgeen uit den aard der zaak niet wegnam dat zij belast bleven met het onderhoud van bestaande aanplantingen. Voor 1038 van de bedoelde 1753 dessa's werd, op grond van de adviezen der bestuursambtenaren, nedergelegd in de jaarlijks ter vaststelling aan de Regeering aangeboden zoogenaamde „voorstelstaten", [2]) bedoelde vrijstelling verleend wegens gebrek aan voor de cultuur geschikte gronden binnen den omtrek van zes palen. Als reeds eene voldoende productie inleverende, in dier voege dat de gemiddelde inlevering gedurende de laatste drie jaren het daarvoor vastgestelde minimum had bereikt, genoten 435 dessa's (46 226 cultuurdienstplichtige gezinnen) de vorenbedoelde vrijstelling (o. a. 188 dessa's in de Preanger Regentschappen, 128 in Pasoeroean en 36 in Tagal). Voor de overige 280 gedurende 1895/96 vrijgestelde dessa's golden de volgende redenen: het aanleggen en onderhouden uit vrijen wil van grootere plantsoenen dan gelast was (voor de afdeelingen Soekaboemi en Soekapoera-Kollot der Preanger Regentschappen), — het onderhouden van goed geslaagde vrijwillige aanplantingen (in bijna alle gewesten), — en eindelijk de wenschelijkheid om de bevolking van eenige dessa's in de gelegenheid te stellen om de tuinen, waar de boomen veel van bladziekte of door overgroote vruchtdracht geleden hadden, door bemesting en diepe grondbewerking weder op verhaal te doen komen (districten Bodja, Selokaton, Ambarawa en Salatiga van Samarang, zoomede Ngasinan, Soemowono en Lempoeijang van Kadoe).

Aan de overige 141 896 cultuurdienstplichtige (in de cultuurplannen begrepen) gezinnen, behoorende tot 1722 dessa's, was voor 1895/96, buiten het ontginningswerk voor één of meer latere plantjaren, als planttaak opgelegd het in den grond brengen van 4 616 107 koffieboomen (3 568 395 Java- en 1 047 712 Liberia-soort).

Telde men bij het einde van het plantjaar 1894/95 in de gouvernementstuinen (zie noot *b* onder het overzicht hiervóór) circa 2½ millioen Liberia-koffieboomen, het aantal, door de bevolking tot dusver vrijwillig geplant, wordt gezegd „stellig reeds eenige millioenen te beloopen". Ook in 1894/95 was de Liberia-teelt als volkscultuur weder toegenomen; vooral in de afdeelingen Koeningan en Galoeh der residentie Cheribon en in de gewesten Banjoemas en Bagelen kwamen weder vele kleine aanplantingen op erven en op leege plekken in de dessa's tot stand, en verscheidene van die tuintjes deden wel wat verwachten. In sommige streken, waar men zoodanige tuintjes aantrof, bleek echter aan den wetenschappelijken adviseur of diens adjunct, dat te veel in de nabijheid en onder de schaduw van hooge boomen geplant was, waardoor de Liberia-boomen zich spichtig en schraal ontwikkelden. De gewestelijke bestuurders zijn dientengevolge opmerkzaam gemaakt op de wenschelijkheid, dat er vanwege de plaatselijke ambtenaren beter op gelet worde, dat de Liberia-plantjes gepoot worden op goed gekozen plekken der erven,

[1]) Door de genoemde totalen van achtereenvolgens 303 368, 301 098 en 285 892 worden alleen aangeduid de nog in de cultuurplannen begrepen gezinnen, dus ongerekend die, welke, ofschoon uit de cultuurplannen afgevoerd, enkel belast bleven met het onderhoud van nog aanwezige plantsoenen.

[2]) In eene der bijlagen van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1896 (Zitting 1895—1896—4—n°. 41) vindt men het aantal der in de voorstelstaten voor 1895/96 begrepen dessa's districtsgewijze vermeld, welke opgaven echter, te oordeelen naar de thans dienaangaande verstrekte gegevens, hier en daar wijziging schijnen te hebben ondergaan.

waar zij zich meer in de breedte kunnen ontwikkelen. Bij eene andere gelegenheid is van regeeringswege aan de betrokken ambtenaren opgedragen (October 1895) in Liberia-tuinen van verschillenden leeftijd telkens nauwkeurige plukproeven te nemen, ten einde op die wijze voor elke streek te kunnen geraken tot eene bepaling van de gemiddelde productie dier koffiesoort en alzoo beter over hare uitkomsten te kunnen oordeelen.[1]) In verscheidene gouvernementsplantsoenen van de Liberia-soort werden de boomen — op 8 à 10 voet — met goed gevolg getopt: met flinke stammen ontwikkelden zij zich dientengevolge in de breedte, terwijl ook het plukken der vruchten door dit „toppen" zeer vergemakkelijkt werd.

Ten behoeve van de bijplantingen gedurende den westmoesson van 1896/97 werden voor de plaatselijke inzameling van goede zaadkoffie (Java- en Liberia-soort) de noodige gelden (in het geheel f 3460) ter beschikking gesteld van de residenten der gewesten Preanger Regentschappen, Pekalongan, Samarang, Probolinggo, Kadoe en Kediri. Voorts werd door tusschenkomst van den gouverneur van Sumatra's Westkust 88 pikol zaad van op Sumatra geteelde Java-koffie bij goede plantsoenen bezittende particuliere ondernemingen in de Padangsche Bovenlanden ingekocht tegen f 90 per pikol, geleverd te Padang; deze zaadkoffie werd vervolgens over de verschillende gewesten verdeeld al naar gelang van de aanvragen. De berichten omtrent het ontkiemen van het zoogenaamd Padang-zaad en omtrent den stand van de daaruit verkregen aanplantingen luidden algemeen gunstig, zij het ook dat de plantjes in de kweekbedden en de boomen in de tuinen in dezelfde mate worden aangetast door de bladziekte als die, verkregen uit op Java ingezameld zaad van gewone koffie.

In de hooge bergstreken van de Preanger Regentschappen, Pasoeroean, Probolinggo en Tagal wordt echter door de monosoeko-tuinbezitters nog steeds boven bibiet, uit zaadkoffie gekweekt, de voorkeur gegeven aan opslag uit de bosschen of tuinen, dan wel aan op kweekbedden gespeenden opslag (soenggengan).

Liberia-zaadkoffie, zoowel voor de verplichte bijplantingen als voor de vrijwillige teelt der bevolking op erven en tegalvelden, werd voorts ingekocht, respectievelijk tegen f 75 en f 85 per pikol: bij een paar ondernemingen in de Preanger Regentschappen (Tjisalak en Tjirohani) 19 pikol voor Bagelen, Banjoemas en Tjiamis (Cheribon), en bij de onderneming Gemampir (in Soerakarta) ruim 18 pikol voor Bagelen, Kediri, Madioen en Modjokerto (Soerabaija), terwijl tegen f 65 per pikol werd ingekocht bij ondernemingen in Bodja en Selokaton (Samarang) $16^1/_2$ pikol voor Bezoeki en Kadoe, en bij ondernemingen in Pekalongan 9 pikol voor Tagal en Cheribon. Uit de gouvernements-proefaanplantingen in Loemadjang (Probolinggo) werd $1^1/_2$ pikol voor Pasoeroean verkregen.

De berichten omtrent het in het begin van 1895 verstrekte Liberia-zaad luidden over 't algemeen gunstig. Waren niet alle partijen van het ingekochte zaad gelijkelijk kiemkrachtig, de te dien aanzien bij 's lands plantentuin verkregen percentages (verg. blz. 225 van het vorig verslag en blz. 113 hiervóór) waren zeer bevredigend.

De in vorige jaren genomen maatregelen om de inlandsche tuinbezitters in groote koffiecentra door gouvernementsvoorschotten uit de handen te houden van geldschieters van minder goed gehalte bleven in 1895 bestendigd. Van de in December 1894 en in het begin van 1895 voor dat doel door het Gouvernement beschikbaar gestelde credieten werd uitgegeven f 217 240 in 9 districten van Pasoeroean en f 20 580 in het district Tengger van Probolinggo, welke gelden vóór den afloop van den oogst zonder moeielijkheden, in twee of drie termijnen, bij de inlevering van het bereide product aan de pakhuizen, door de aldus geholpen tuinbezitters aangezuiverd waren. Onder eerstgenoemd bedrag van f 217 240 was f 52 000 begrepen voor de districten Penanggoengan en Ngantang, waar in 1893 en vooral in 1894 dergelijke voorschotten verleend waren door den voor dat rayon (waartoe ook het district Kotta Malang behoort) aangewezen licentiehouder voor den opkoop, ter fabriekmatige bereiding, van de aan den lande te leveren koffie, waarvan de bevolking zich in onbereiden staat wenscht te ontdoen.

Vermits aan het voortbestaan van zoodanige particuliere bereidings-etablissementen, — zooals er tot dusver voor andere kringen nog slechts drie, mede in Malang, waren tot stand gekomen [2]), — ook algemeene belangen verbonden waren, werd, toen het bleek dat de eigenaars moeite hadden om zich het benoodigde werkkapitaal te verschaffen, in April 1895 besloten aan bedoelde industrie, zonder risico voor 's lands schatkist, van gouvernementswege eenigen geldelijken steun te verleenen, mits de licentiehouders toetraden tot de toen tegelijkertijd uitgevaardigde regeling in Indisch Staatsblad 1895 n°. 72, met andere woorden zich zouden verbinden om het hun toekomende prijsverschil boven f 6 per pikol met het Gouvernement te deelen (verg. voor het een en ander het vorig verslag blz. 223). Bedoelde steun, bestaande in de vooruitbetaling van f 2,50 voor elken pikol natte koffie, door de toegetreden of alsnog toe te treden licentiehouders blijkens bevinding van een te hunnen koste van landswege te bezoldigen gouvernements-gecommitteerde ingekocht, had in 1895 nog weinig uitwerking. Slechts twee van de vier licentiehouders, die voor het district Pakis en die voor het district Senggoro, verklaarden zich genegen hunne licentiën op den nieuwen voet te doen inrichten. Bovendien was, toen aan de verschillende formaliteiten voldaan was, het product reeds voor een groot gedeelte geplukt, zoodat de bedoelde twee ondernemers de bewuste vooruitbetaling slechts genoten over respectievelijk 9100 en 521 pikol natte koffie (naar de gemiddelde verhouding van $5^1/_4$: 1 te stellen op respectievelijk 1733 en 99 pikol in afgewerkten staat). In de practijk bleek overigens dat de vooruitbetaling, wilde men de ondernemers door den maatregel werkelijk gebaat zien, van f 2,50 tot f 2,85 per pikol diende te worden verhoogd, en op dien voet is, onder de noodige voorzorgen dat 's lands kas dientengevolge geen schade lijde, bij gouvernementsbesluit dd. 7 Mei 1896 n°. 8 de tegemoetkoming ook voor 1896 toegestaan. Leert de ondervinding gedurende 1896 dat de regeling goed werkt, dan zal zij een meer stabiel karakter kunnen krijgen, door haar voor den nog overigen duur der licentiën te bestendigen.

Van kwade praktijken onder de werking van het licentiestelsel werd weder niets vernomen; wel werden door twee licentiehouders een paar geëmployeerden wegens vermeende knoeierijen ontslagen.

Daar de indertijd (zie n°. 4577 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, punt V) aan de licentiehouders voorgeschreven weegtoestellen (springbalansen die in cijfers het uit te betalen bedrag weergeven) in het gebruik niet voldeden, is het beter geacht (Mei 1896) de keuze van de te bezigen weegtoestellen voortaan aan de licentiehouders over te laten, doch de toestellen zelve door de plaatselijke ambtenaren nu en dan op ongeregelde tijden te doen controleeren.

Gedurende 1895 werden door de vier licentiehouders de volgende hoeveelheden koffie in 's lands inkooppakhuizen ingeleverd.

Licentiehouders.		Hoeveelheden koffie (in pikols):			
Naam.	Voor de districten.	bereid op de etablissementen te	ingeleverd in 's lands pakhuizen te	1ste soort.	2de soort.
H. C. M. J. HUBER,	Kotta Malang	Bedali,	Wagir,	336,96	2,80
	Penanggoengan,	Batoe-Sisir,	Batoe,	3 317,81$^4/_5$	49,23$^2/_5$
	Ngantang,	Ngroto,	Poedjon,	965,72$^4/_5$	19,85$^3/_5$
F. GODIN,	Karanglo,	Karangan,	Karangplosso	1 693,34$^4/_5$	36,67$^4/_5$
E. NIJGH,	Pakis,	Toempang,	Toempang,	2 586,61$^4/_5$	125,13$^2/_5$
G. A. VAN DELDEN	Senggoro,	Magoewan,	Magoewan,	433,59$^2/_5$	3,01
Totaal voor de vier licentiën				9 334,06$^3/_5$	236,71$^1/_5$

De afloop van de in 1895 te Batavia gehouden veilingen, waar bijna al het door de licentiehouders geleverde product werd verkocht, is reeds vermeld in 't vorig verslag (blz. 227). [3])

Daar het, in verband met het bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 42

[1]) De tot dusver door de bevolking geoogste hoeveelheden Liberia-koffie zijn over 't geheel nog van weinig beteekenis. In het zeer slechte oogstjaar 1893 werd ingeleverd ruim 622 pikol (uit 7 gewesten) en in de vrij normale oogstjaren 1894 en 1895 achtereenvolgens 1671 en 2184 pikol (uit respectievelijk 13 en 12 gewesten).

[2]) Blijkens het vorig verslag, blz. 223, waren nog wel voor andere streken licentiën aangevraagd en verkregen (behalve voor een deel van het district Toeren in dezelfde afdeeling Malang tevens voor eenige districten in de Preanger Regentschappen), maar ook in 1895 hadden de houders daarvan nog geen gebruik gemaakt. Evenmin kwamen in dat jaar nieuwe aanvragen in. Naar aanleiding van de door eenige belanghebbenden gedane verzoeken om de licentie te mogen inbrengen in eene daartoe op te richten naamlooze vennootschap werd onlangs (gouvernementsbesluit dd. 20 Mei 1896 n°. 9) aan de residenten van Pasoeroean en der Preanger Regentschappen medegedeeld, dat naar het gevoelen van den Gouverneur-Generaal tegen overdracht aan eene naamlooze vennootschap geen bezwaar bestaat, mits de op te richten Maatschappij beschikke over een genoegzaam, volgefourneerd kapitaal om het bedrijf behoorlijk te kunnen uitoefenen en voorts de statuten de noodige waarborgen opleveren voor een ordelijk beheer, zoomede voorzien in de oprichting van een toereikend reservefonds.

[3]) De t. a. p. genoemde bereidingsplaats Wonoredjo was slechts eene hulpdrooginrichting; zij behoort tot het eigenlijke bereidings-etablissement Toempang.

bepaalde omtrent de verdeeling van het prijsverschil, wanneer dit meer dan f 6 per pikol bedraagt, voor beide partijen van belang is dat de van de bereidings-etablissementen afkomstige koffie een zoo hoog mogelijken prijs behaalt, is den resident van Pasoeroean er op gewezen (Mei 1896) dat het aanbeveling verdient bij de opmaking van de notitiën voor de te Batavia te houden veilingen der bedoelde koffie met de licentiehouders te rade te gaan, die, als directe belanghebbenden en omdat zij in betrekking staan met handelsfirma's, beter dan de bestuursambtenaren op de hoogte kunnen zijn van den stand der markt, zoodat zij geacht mogen worden goede inlichtingen te kunnen geven ter zake van de grootte der te verkoopen partijen en het tijdstip waarop die het voordeeligst kunnen worden geveild.

In de bereidingswijze, door de bevolking toegepast, kwam gedurende 1895 geen verandering. Er werd weder voor gewaakt dat zooveel mogelijk rijpe bessen werden geplukt, o. a. door het inzamelen te doen geschieden op vastgestelde dagen en onder toezicht van dessahoofden en inlandsche ambtenaren, terwijl ook hier en daar, zooals in sommige streken van Pasoeroean en Probolinggo, daartoe werd gebruik gemaakt van tijdelijk in dienst gestelde mantri's, die het ingezameld product in de tuinen door weging of meting nagingen, om later de inleveringen van het bereide product in de pakhuizen te kunnen controleeren.

Hulpplukkers van elders waren alleen noodig in sommige streken van de afdeelingen Bandong (Preanger Regentschappen), Malang (Pasoeroean), zoomede in de contrôle-afdeeling Tengger (mede in Pasoeroean). Deze tijdelijke arbeiders kwamen in voldoend aantal opdagen.

De door de bevolking ingeleverde Liberia-koffie was weder voor het grootste gedeelte op de half-West-Indische-, voor een klein deel op de gewone wijze bereid. Daar tot nu toe slechts kleine hoeveelheden van deze soort worden ingezameld, ondervindt men moeielijkheden met de fermentatie en kan het zilvervlies dientengevolge niet gemakkelijk verwijderd worden. Voor het ontpulpen van de bessen maakt men hier en daar — in Soekaboemi (Preanger Regentschappen), Kadjen (Pekalongan), Selokaton (Samarang) — gebruik van eigengemaakte of verstrekte handpulpers; elders worden andere methoden toegepast om de Liberia-bessen van de roode schil te ontdoen, als stampen hetzij in een gevlochten mandje, dat in een rijstblok is bevestigd, hetzij eenvoudig in een kuil in den grond, kraken in eene soort van notenkraker, enz. Hoewel hier en daar, bijv. in Bodja (Samarang), het ingeleverd product, voornamelijk wat kleur betreft, nog wel wat te wenschen overliet, was toch over 't algemeen de qualiteit zeer bevredigend, vooral in de Preanger Regentschappen, in Kadjen (Pekalongan), Selokaton (Samarang) en Loemadjang (Probolinggo).

Hieronder volgt een overzicht van de prijzen, welke de verschillende partijen Liberia-koffie behaalden, welke in de hier te lande in 1896 gehouden gouvernementsveilingen waren opgenomen. Soms liepen de prijzen niet onbelangrijk boven de *algemeene* noteering der in dezelfde veilingen verkochte „goed ordinaire" Java-koffie, soms echter bedong de Liberia-koffie veel minder.

Dagteekening der veilingen.	Gewesten.	Verkochte hoeveelheden (in „balen").	Veilingsprijs per ½ K.G.	Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.
1896.				
4 Februari.	Preanger Reg. .	548	f 0,52¾ à f 0,56¾	f 0,50½
	Cheribon	13	0,53	
	Pekalongan . . .	25	0,51¾	
14 April.	Preanger Reg. .	428	0,55¼ " 0,57¼	0,52
	Bagelen	16	0,52¾	
23 Juni.	Preanger Reg. .	189	0,53¾ " 0,54¼	0,50
	Tagal.	29	0,32¼ " 0,55½	
	Samarang	119	0,46¼ " 0,46½	
	Pasoeroean. . . .	2	0,42¾	
	Probolinggo. . .	219	0,45¾ " 0,52½	
4 Augustus.	Preanger Reg. .	230	0,48 " 0,52¼	0,50
	Cheribon	26	0,44	
	Tagal.	4	0,44¼	
	Pekalongan . . .	26	0,43	
	Samarang	62	0,43½	
13 October.	Preanger Reg. .	704	0,47¾ " 0,50½	0,50
	Cheribon	15	0,53	
	Soerabaija	154	0,41 " 0,42¼	
	Banjoemas	5	0,40½	
	Bagelen	8	0,44½	
17 November.	Djokjokarta . . .	15	0,43¾	0,52

De van 1892 af in Pasoeroean en Madioen werkende en sedert achtereenvolgens tot de gewesten Preanger Regentschappen, Tagal, Probolinggo en Bagelen uitgestrekte maatregel om door buitengewoon, op tijdelijken voet aangesteld, politiepersoneel te doen waken tegen onttrekking van koffie aan de verplichte levering, in streken waar vermoed werd dat dit kwaad bestond of dreigde te ontstaan, werd niet zonder goed gevolg ook in 1895 voortgezet en kwam toen voor 't eerst in werking in Pekalongan en Kediri, terwijl er in 1895 in Bezoeki toe zou worden overgegaan en vermoedelijk ook in Banjoemas. Omtrent de in 1895 van dit bijzonder toezicht verkregen resultaten is het volgende gemeld. In de Preanger Regentschappen werd in de meeste der voor het bewuste doel bewaakt wordende districten, speciaal in die welke grenzen aan Krawang, in welk gewest het monopolie is opgeheven, de taxatie van den oogst bereikt; tal van aanhalingen van in die richting vervoerde koffie werden gedaan. Afdoende bleek de noodzakelijkheid om die grenzen goed te bewaken, daar herhaaldelijk lieden uit Krawang zich op Bandong's gebied vertoonden, met het doel om koffie op te koopen, welke zij, met winst, tegen f 50 à f 55 per pikol weder van de hand konden zetten. Toch wordt vermoed dat de in Mei 1895 bevolen belangrijke uitbreiding van het bewakingspersoneel in de grensdistricten nog niet geheel zal hebben belet dat een deel der uit de Preanger Regentschappen afkomstige koffie zijn weg heeft kunnen vinden naar Krawang en alzoo begrepen zal zijn geweest onder de p. m. 3200 pikol, in 1895 uit Krawang met passen naar Batavia uitgevoerd. De in Preanger Regentschappen gedane aanhalingen waren aanzienlijker dan in de laatste jaren; zij bestonden in 't geheel uit 93 pikol [1]), tegen achtereenvolgens p. m. 50, ruim 26 en ruim 25 pikol in 1892, 1893 en 1894, welke laatste hoeveelheden bijna uitsluitend 2de soort koffie uitmaakten, terwijl onder de in 1895 benaderde partijen de grootste helft 1ste soort was In Tagal en Bagelen hadden de maatregelen eveneens ten gevolge dat de taxatie in de meeste streken bereikt, hier en daar overschreden werd; hetzelfde was het geval in Pasoeroean, Probolinggo en Madioen, waar de inleveringen van eenige dessa's, gelegen op de grenzen van niet-koffieproduceerende districten of grenzende aan erfpachtsperceelen, in den laatsten tijd weer geleidelijk toenamen. Ook in Pekalongan en Kediri, waar in 1895 voor het eerst buitengewoon personeel in dienst werd gesteld, meende men daarvan reeds eene gewenschte uitwerking te bespeuren, vooral in Kediri. Niet alleen toch dat aldaar de taxatie van den oogst (1850 pikol) verre werd overschreden — in 's lands pakhuizen toch kwam 3095 pikol — maar uit vele dessa's van de afdeelingen Kediri en Blitar, gelegen te midden van erfpachtsperceelen, was in 1895 de inlevering veel aanzienlijker dan zelfs in het buitengewoon gunstige jaar 1892. Uit het feit — zoo wordt verder in de verslagbijdrage van den directeur van binnenlandsch bestuur bericht — dat op menige plaats (o. a. Bandong, Tagal, Malang, Probolinggo, Madioen, Kediri), waar vroeger, vóór de aanstelling van het buitengewoon politiepersoneel, gemakkelijk en tegen lage prijzen koffie kon worden gekocht, in 1894 en 1895 algemeen geklaagd werd over de moeielijkheid om aan koffie te komen, en dan nog alleen tegen zeer hooge prijzen, kan wel eenigszins worden afgeleid dat het toezicht tegen het clandestien vervoer en de onttrekking scherper is geworden, al zal het natuurlijk moeielijk blijven, zoo niet onmogelijk zijn, het nuttig effect dier maatregelen met cijfers aan te toonen of juist in geld te berekenen. De reeds in 't vorig verslag vermelde overwegingen omtrent eene verscherping der bepalingen op het vervoer en bezit van koffie (Indisch Staatsblad 1879 n°. 286, 1890 n°. 116 en 1892 n°. 223) hebben nog niet tot eene beslissing geleid, doordien inmiddels eene andere daarmede samenhangende aangelegenheid aan de orde is gesteld.

Tot de indienststelling van eene eigenlijke koffiepolitie ook in Bezoeki, waartoe — zooals gezegd — in 1896 is overgegaan (ten behoeve van de afdeelingen Banjoewangi en Bondowosso), werd besloten nadat het, blijkens rapporten van den adjunct-adviseur betreffende zijne jongste reizen in die streken, de aandacht had getrokken dat de taxatie's omtrent de te verwachten productie niet in verhouding stonden tot de vruchtdracht, en de inleveringen van de laatste jaren te gering waren in verhouding tot den stand en de uitgestrektheid der aanplantingen, zoodat er aanleiding was voor het vermoeden dat een deel van

[1]) In al de 14 onder het monopolie vallende koffiegewesten beliepen de gezamenlijke aanhalingen van 1895 p.m. 356 pikol (daaronder p. m. 81 pikol 1ste soort), tegen in 1892 t/m 1894 achtereenvolgens (in afgeronde cijfers) 384, 244 en 303 pikol (waaronder aan 1ste soort 94, 41 en 59 pikol).

Het aantal wegens onttrekking van koffie aan de verplichte levering op de politierol of door den landraad in 1895 gestraften (inlanders en Chineezen) wordt in de van de residenten ontvangen opgaven ditmaal slechts voor drie gewesten gemeld: Cheribon, Banjoemas en Kadoe, waar het aantal respectievelijk beliep 85 453 en 78, tegen 132, 653 en 127 in 1894.

het product heimelijk zijn weg vond naar elders, o. a. naar de vlakte van Panaroekan en naar Madura, tegen welke onttrekking aan de verplichte levering met de bestaande politiemiddelen niet voldoende kon worden gewaakt.

Aangaande de bladziekte wordt in de ontvangen berichten over 1895 vermeld, dat zij overal in meerdere of mindere mate werd waargenomen zoowel in de aanplantingen van Java-koffie als in de Liberia-aanplantingen (Preanger Regentschappen, Pekalongan, Samarang, Kadoe), en niet alleen in vruchtdragende, maar ook in één- en tweejarige tuinen In hevige mate, zoodanig dat in die streken de oogst er onder geleden had, trad de ziekte op in de lagere tuinen van de afdeelingen Bandong (Preanger Regentschappen), Brebes en Pamalang (Tagal), in vele tuinen van de afdeelingen Kendal en Ambarawa (Samarang), in de afdeeling Malang (Pasoeroean) voor zooveel de zuidelijke streken betreft, in het district Ranoelemongan van de afdeeling Loemadjang (Probolinggo), zoomede in de afdeelingen Temanggoeng (Kadoe) en Ngawi (Madioen). Over het algemeen hadden echter in de Liberia-aanplantingen de boomen minder van de ziekte te lijden dan waar men met Java-koffie te doen had en herstelden zij zich gemakkelijker.

Ook ondervonden in het voorjaar van 1895 de Liberia- zoowel als de Java-koffieboomen nogal nadeel van eene ziekte, — in West-Java „hama wedang", in Midden- en Oost-Java „djamoer oepas", in Bandjarnegara (Banjoemas) „hama lembing", en in Blitar (Kediri) „hama porong" genaamd, — welke de takken zwart doet worden en sterven en tevens de jonge vruchten in onrijpen staat doet afvallen. Een groot deel van het product — in de Preanger Regentschappen o. a. in de afdeeling Soekaboemi en in het district Radjamandala der afdeeling Bandong, en verder in Galoeh (Cheribon), in Tagal, Pekalongan, Kendal (Samarang), Malang (Pasoeroean), Karangkobar (Banjoemas) en Blitar (Kediri) — is daardoor weer verloren gegaan of kon alleen als inferieure qualiteit worden ingeleverd.

Eene in Maart 1896 in de koffieaanplantingen van enkele erfpachtsperceelen der contrôle-afdeeling Paree (Kediri) waargenomen rups, die aldaar veel kwaad deed aan boom en vrucht, vertoonde zich ook, doch niet in hevige mate, in een paar tuinen van het onderdistrict Kasembon (district Ngantang der afdeeling Malang in Pasoeroean), grenzende aan Paree, maar daarvan door eene rivier gescheiden.

De over geheel Java verspreide ziekte in de dadapboomen breidde zich in 1895 en in de eerste maanden van 1896 in sommige streken van Cheribon (district Kadoegedeh), Probolinggo (districten Tengger en Loemadjang) en Pasoeroean (districten Poerworedjo, Ngantang, Toeren en Gondanglegi) nog voortdurend uit. Voorts had de dadapboom nog te lijden van de rupsenplaag, van larven en boorkevers (in Kediri „wowolan" genaamd), en hier en daar ook van apen (loetoeng boeding).

In de Preanger Regentschappen, doch alleen in het reeds genoemde district Radjamandala, vertoonde zich eene nieuwe plaag, eene soort luis, door den inlander „kapipitri" geheeten, welk insect, waar het zich op de takken tot eieren-leggen neerzette, veroorzaakte dat de takken stierven. De verwoestingen, daardoor aangericht in gouvernementstuinen en op erfpachtsperceelen, waren niet onbelangrijk; de plaag bleef echter plaatselijk.

Had de gouvernements-koffieoogst in de drie aan 1895 voorafgegane jaren in zeer bijzondere mate afgewisseld, daar in 1892, dank zij een samenloop van gunstige omstandigheden, ingeleverd was 692 146 pikol, doch in 1893 slechts 69 037 en in 1894 363 835 pikol (een en ander met inbegrip van het verkregene uit de Vorstenlanden), — de inlevering van 1895 week van laatstgenoemde hoeveelheid niet aanmerkelijk af. In 't vorig verslag (blz. 226) kon reeds worden medegedeeld dat op ult. November 1895 de levering in de 14 onder het monopolie gebleven gouvernementsresidentiën en in Soerakarta (uit Djokjokarta [1]) werd weder niets ontvangen) geraamd werd te zullen bedragen 322 800 pikol, en dat daarvan gedurende de eerste tien maanden des jaars reeds bij 's lands pakhuizen ontvangen was 317 887 pikol. Bij de afsluiting nu van de opgaven over het geheele jaar 1895 bleek de bij 's lands pakhuizen ontvangen totale hoeveelheid te hebben bedragen 319 642 pikol, derhalve circa 44 200 pikol minder dan in 1894. In zeven gewesten werd wel is waar p. m. 17 600 pikol meer ingeleverd dan het jaar te voren (tot welk totaal alleen de residentiën Tagal en Preanger Regentschappen bijdroegen p. m. 9300 en 3100 pikol), doch daartegenover stond dat de levering in de overige gewesten — waartoe in 1894 nog Krawang behoorde (echter met niet meer dan ruim 200 pikol) — gezamenlijk circa 61 600 pikol beneden het quantum van 1894 bleef, in welk nadeelig verschil o. a. Pasoeroean, Bezoeki en Samarang deelden voor p. m. 48 000, 5100 en 3100 pikol.

Als gebruikelijk laat men hier volgen een vijfjarig overzicht betreffende de op Java door den lande ingekochte hoeveelheden koffie en de daarop gevallen kosten, gerekend tot aan de opschuring in de afscheeppakhuizen.

Jaren.	Hoeveelheid koffie (in pikols) bij de pakhuizen *ingekocht* (daaronder ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde hoeveelheden). *a)* — Gouvernementsresidentiën. — Preanger Regentschappen	Pasoeroean.	Overige gewesten.	Soerakarta en Djokjokarta. *b)*	Algemeen totaal.	Totaal der *uitgeleverde* hoeveelheid (in pikols), d. i. na bijtelling van overwichten en na aftrekking van minderbevindingen.	Inkoopsprijs aan de inleveraars betaald. *c)*	Andere kosten op het product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java.	Totale kosten *in Indië*, op het product gevallen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffie aan het Gouvernement te staan kwam, gerekend tot aan de opschuring in de afscheeppakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde gouvernementskoffie van Java per pikol. — Bruto.	Netto. *d)*
1.	2	3	4.	5.	6.	7.	8	9.	10.	11	12.	13.
1891	64 860	177 242	125 817	13 066	380 985	381 048	f 5 777 256	f 785 900	f 6 563 156	f 17.22	f 69,34^{57}	f 63,44^{60}
1892	200 892	268 784	219 893	2 877	692 446	692 784	10 303 276	1 395 621	11 698 897	16,89	66,51^{06}	60,91^{70}
1893	24 441	22 283	19 124	3 189	69 037	69 066	1 031 506	355 222	1 386 728	20,08	64,03^{29}	58,59^{59}
1894	77 648	184 082	96 901	5 204	363 835	364 009	5 446 697	809 587	6 256 284	17,18	63,75^{92}	58,53^{22}
1895	80 787	135 989	99 046	3 820	319 642	319 839	4 736 331	940 454	5 676 785	17,75	65,75^{76}	60,86^{15}

a) Deze laatste hoeveelheden bedroegen in de behandelde vijf jaren achtereenvolgens 397, 384, 244, 303 en 356 pikol, meestal inferieure soort. Het *ingekocht* product beliep derhalve: in 1891 380 588, in 1892 692 062, in 1893 68 793, in 1894 363 532 en in 1895 319 286 pikol, waaronder aan inferieure soort achtereenvolgens 9552, 16 123, 1482, 11 161 en 13 105 pikol (in Soerakarta kwam onder de ingeleverde hoeveelheden in die jaren achtereenvolgens 2673, 143, 486, 670 en 285 pikol inferieure koffie voor).

b) Alleen uit Soerakarta afkomstig (verg. het aangeteekende hiervóór).

c) In al de opgegeven jaren bedroeg de normale inkoopsprijs f 15 per pikol (voor inferieure soort de helft), behalve (zie hierna) in de Vorstenlanden

d) Na aftrekking van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus ongerekend de *in Indië* op het product gevallen kosten, waaromtrent alleen opgaven *per oogstjaar* bekend zijn; zie de kolommen 10 en 11 van het staatje.

Twee voorname oorzaken werkten in 1895 er toe mede dat voor 1896 slechts een middelmatige oogst kon worden verwacht. In de eerste plaats werkte ongunstig de regenachtige weersgesteldheid gedurende Juli en de eerste helft van Augustus van eerstgenoemd jaar; de boomen toch misten daardoor het noodige tijdperk van rust gedurende den oostmoesson, waaraan zij zoo zeer behoefte hadden, vooral in streken waar de vruchtdracht nogal groot was; de regens toch hielden bijna overal aan tot medio Augustus, zoodat de oostmoesson slechts zeer kort duurde (2 à 2½ maand); de bloei was dientengevolge in de hoogere streken zeer gering. In de tweede plaats was ook een nadeelige factor de in het begin van 1895 in menige streek hevig geheerscht hebbende bladziekte, van welker gevolgen de boomen zich nog niet hersteld hadden (Tagal, Samarang, Pakis in Pasoeroean,

[1]) De in de koffiestreken van Djokjokarta (de regentschappen Kalibawang en Nanggoelan) bestaande aanplantingen van Java-koffie zijn door de bladziekte zoo goed als geheel tenietgegaan en worden, ingevolge het van gouvernementswege den sultan verstrekte advies, geleidelijk, vooralsnog bij wijze van proef, vervangen door Liberia-plantsoen. Hetgeen van de nog of van de reeds vruchtdragende boomen wordt geoogst, schijnt, met het oog op het benoodigde voor eigen gebruik des sultans, nog niet toereikend om de levering aan het Gouvernement te kunnen hervatten.

enz.). Toch meende men in de eerste drie maanden van 1896 de oogstraming op 290 000 pikol te mogen stellen, doch in Maart en April traden de bladziekte en hama wedang (djamoer oepas) opnieuw hier en daar vrij hevig op (Samarang, Loemadjang in Probolinggo, Malang in Pasoeroean en meer andere streken), waardoor mede een deel van de vruchtdracht verloren ging. Bij hertaxatie in Juni jl. wezen de schattingen dan ook slechts een totaal van 251 000 pikol aan, doch die van einde Augustus, einde September en einde October kwamen achtereenvolgens te staan op 264 000, 263 000 en 265 000 pikol. In de raming van 265 000 pikol waren de belangrijkste koffiegewesten met de volgende vermoedelijke oogstcijfers begrepen: Preanger Regentschappen 72 000 pikol (regentschap Bandong 49 700 pikol), Pasoeroean 118 700 (afdeeling Malang 108 000), Probolinggo 18 975, Tagal 17 600, Bezoeki 9160, Madioen 5750, Soerakarta 4500 en Samarang 5050 pikol.

De qualiteit van de koffie uit den oogst van 1895 was over het algemeen goed, in Tagal zelfs zeer goed, hetgeen voor een deel te danken is aan het in sommige streken — Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Tagal en Poeloeng (Madioen) — door de plukmantri's en het andere in dienst gesteld personeel uitgeoefend toezicht. Onder de te Batavia aangebrachte partijen van den Preanger-oogst werden echter, behalve snuitkever (zie lager), herhaaldelijk witte of drijfboonen ontdekt, waartegen volgens de inlichtingen der bestuursambtenaren weinig of niets te doen valt, aangezien tijdens den inkoop diezelfde boonen egaal van kleur zijn, doch tijdens den opslag in de pakhuizen verkleuren en dan van mindere qualiteit blijken te zijn dan de andere. Opmerking verdient dat ook in sommige pakhuizen elders, zooals in enkele streken van Samarang, in één pakhuis (Tjepoko) van het district Tengger (Probolinggo), in Bandjarnegara (Banjoemas), in Wonosobo (Bagelen), in Kadoe, in Ngawi en Magettan (Madioen) en in Ngrowo en Blitar (Kediri), dit verschijnsel van verkleuren na de inlevering, en het voorkomen van witte of drijfboonen meer dan in andere jaren, eveneens viel waar te nemen; een en ander werd toegeschreven aan de natte, althans vochtige weersgesteldheid tijdens den inkoop en de opschuring van het product. Door herhaald omwerken en een snelleren afvoer trachtte men de nadeelige gevolgen daarvan tot een minimum te beperken. In de afdeelingen Kediri en Ngrowo (Kediri) moesten zelfs respectievelijk ruim 13 en 28 pikol, die als 1ste soort koffie bij de pakhuizen waren ingenomen, worden uitgeleverd als 2de soort. Uit Tagal wordt gemeld, dat ruim 6 pct. inferieure soort werd ingeleverd, voornamelijk als een gevolg van de bladziekte. Ook was, ten gevolge van de regenachtige weersgesteldheid in Juni, Juli en Augustus, de bevolking in de hoogere streken niet in staat hare koffie geregeld te drogen en werkte dit hier en daar mede schadelijk op qualiteit en kleur. Onder het in Pasoeroean ingekocht product was thans bijna 5½ pct. inferieure soort, tegen nog geen 4 pct. in 1894, een gevolg eensdeels van de bladziekte en de vochtige weersgesteldheid, anderdeels van de maatregelen tot tegengang van den smokkelhandel, waardoor eene niet onbelangrijke hoeveelheid inferieure koffie, die anders aan de verplichte levering zou zijn onttrokken, werd ingeleverd. In de hooge vochtige streken van de districten Bawang en Bandar Sidaijoe (Pekalongan) ging door de regens een deel van den oogst verloren, terwijl men daar moest overgaan tot kunstmatige droging boven houtvuren binnenshuis, waardoor de koffie, in enkele pakhuizen ingeleverd, naar de rook riekte.

In sommige inkooppakhuizen in de Preanger Regentschappen en Banjoemas, zoomede in dat te Wadaslintang in Ledok (Bagelen), werd snuitkever geconstateerd; ter laatstgenoemde plaats hoofdzakelijk in de 2de soort. Uitspreiden van lagoendibladeren, omwerken van de koffie, vernieuwen van den bamboe- (kepang-) vloer en andere ter bestrijding aangegeven middelen werden in toepassing gebracht, maar zonder afdoend resultaat.

Had de snuitkever-plaag zich in het voorjaar van 1895 in hevige mate ook vertoond in 's lands groote afvoerpakhuizen te Batavia, zoodat het wenschelijk werd geacht ten spoedigste over te gaan tot geleidelijke verscheping van den daarin aanwezigen voorraad koffie (uit den oogst van 1894), en dus ook van de partijen, die men voor het eerst weder voor één-, twee- en driejarige opschuring dacht te bestemmen ter latere verscheping als zoogenaamde legkoffie (verg. vorig verslag, blz. 228), — de omstandigheid dat de aangevoerde Preanger-koffie uit den oogst van 1895 bij de opschuring te Batavia in buitengewone mate met het insect bezwangerd was, deed ook in het laatst van dat jaar de noodzakelijkheid gevoelen om de bewuste afvoerpakhuizen ten spoedigste geheel te ledigen, waardoor dus de gelegenheid om een deel van het Preanger-product van 1895 te doen dienen als overjarige (leg-) koffie opnieuw is komen te vervallen. Het gedurende eene geruime poos doen ledig blijven van de verschillende zolders in de op korten afstand van elkaar gelegen koffie-afscheeppakhuizen te Batavia wordt het eenige middel geacht om aldaar den snuitkever te doen verdwijnen. (In April 1896 was al de in bedoelde bergplaatsen voorhanden gouvernementskoffie herwaarts verscheept.) Met de aanbrengst te Batavia van den Preanger-oogst 1896 zou dan ook zoolang mogelijk gewacht worden; trouwens zal die aanbrengst veel geringer zijn dan vroeger, nu van 1896 af het grootste deel der gouvernements-Preanger-koffie naar Tjilatjap (Java's zuidkust) zal worden afgevoerd (verg. blz. 99 hiervóór). Het aangetast zijn door snuitkever is overigens, volgens mededeeling van de Nederlandsche Handelmaatschappij, geen reden dat zoodanige koffie minderen prijs opbrengt, wat vooral hieraan wordt toegeschreven dat de snuitkever meest die koffie aantast, welke de gezochte gele of geelbruine kleur vertoont.

Over het geheel had in 1895 de afvoer van de gouvernementskoffie uit de inkoop- naar de strandpakhuizen geregeld plaats; slechts in enkele gewesten waren hier en daar op ultimo December 1895 nog kleine partijen uit den oogst van dat jaar aanwezig.

Het aantal gelegenheden tot inbreng van koffie werd in 1895 vermeerderd door de opening van inkooppakhuizen in de residentiën Pasoeroean (te Bambang, district Toeren, afdeeling Malang) en Madioen (te Tojomerto en Gondosari, district Poeloeng, afdeeling Ponorogo). Daarentegen werd in de afdeeling Madioen van laatstgenoemd gewest 1 inkooppakhuis ingetrokken; ook geschiedde dit met 1 in de afdeeling Djember (Bezoeki) en met 2 in Cheribon. In de 14 nog onder het monopolie gebleven gouvernementsresidentiën ging dus het totaal inkooppakhuizen van 384 tot 383 terug, gezamenlijk — ten deele door verkleining bij gelegenheid van herstellingen — ruimte aanbiedende voor den opslag van 870 000 pikol.

In den loop van 1896 zijn, voor zooveel reeds gebleken is, nog 7 inkooppakhuizen ingetrokken, namelijk 2 in Bezoeki, 2 in Madioen, 1 in Tagal, 1 in Soerabaija (vroeger reeds tijdelijk gesloten) en 1 in Banjoemas, terwijl ingevolge dezelfde beschikking (gouvernementsbesluit dd. 1 Juli 1896 n°. 24), met het oog op de waarschijnlijkheid dat veranderde omstandigheden de latere heropening wenschelijk konden doen achten, tijdelijk gesloten werden 1 inkooppakhuis in laatstgenoemd gewest en 2 in Cheribon. Voor een groot aantal andere plaatsen, waar gelegenheid tot inbrengst van koffie bestaat, doch waar in de laatste jaren de inlevering zeer was gedaald, is overigens krachtens datzelfde besluit in toepassing gekomen de reeds in het verslag van 1894 (blz. 211) ter sprake gebrachte regeling om het inkoopbeheer op zuiniger voet te regelen. Op 54 dergelijke plaatsen (26 in de genoemde zes gewesten en 28 in de residentiën Preanger Regentschappen, Pekalongan, Samarang, Bagelen, Kadoe en Kediri), zijnde de zoodanige waar de inlevering gedurende het tijdvak 1890 t/m 1894 gemiddeld per jaar het cijfer van 200 pikol niet had bereikt, is namelijk de betrekking van (vasten) koffie-inkooppakhuismeester ingetrokken. Op 3 van deze plaatsen werd de inkoop opgedragen aan den aldaar met den zoutverkoop belasten Europeeschen of inlandschen pakhuismeester, en met betrekking tot de 51 andere plaatsen, zoomede tot een te heropenen, tijdelijk gesloten geweest, inkooppakhuis in Probolinggo, werden de betrokken residenten gemachtigd om telken jare slechts gedurende de maanden van den koffie-inkoop tijdelijk een hulpmantri in dienst te stellen, te bezoldigen, voor den duur zijner functiën, met f 15 's maands, en voorts onder genot van eene toelage ad f 0,50 voor elken in te koopen pikol koffie [1]), welke laatste remuneratie, overeenkomstig den in Maart 1895 aangenomen regel (zie vorig verslag, blz. 227), daar waar de inkoop als bijbetrekking wordt waargenomen, bedraagt f 0,80 per pikol. Hulpmantri's als de zooeven bedoelde, bij wier aanstelling door de residenten in de eerste plaats eene keuze zou zijn te doen uit de inkooppakhuismeesters die hunne betrekking kwamen te verliezen, terwijl overigens in aanmerking verdienden te komen de bij inlandsche hoofden (meestal zonder eenig loon) in dienst zijnde magangs, zouden verder, ingevolge het aangehaald besluit van 1 Juli jl., nog zijn aan te stellen, mede voor zooveel maanden als de inlevering duurt, op 32 plaatsen (in negen van de voormelde dertien gewesten), waar tot hiertoe andere inlandsche ambtenaren, meestal assistent-wedono's of districtsschrijvers,

[1]) De vaste pakhuismeesters bij den koffie-inkoop worden bezoldigd met f 30 's maands en genieten bovendien, wanneer de inkoop meer dan 200 pikol bedraagt, eene toelage van f 0,30 per pikol voor de eerste 800 pikol, die boven de 200 pikol in eenig jaar door hen worden ingekocht, en van f 0,10 voor elken pikol meer; zie Indisch Staatsblad 1880 n°. 20.

hetzij doorloopend met den koffie-inkoop belast waren, en dus die functiën als bijbetrekking vervulden, hetzij slechts tijdelijk als inkooppakhuismeester fungeerden. Wijders werd op 3 plaatsen, waar de koffie-inkoop tot dusver als bijbetrekking werd waargenomen, voor twee daarvan die waarneming uit handen van andere inlandsche titularissen overgedragen op den zoutverkooppakhuismeester, en op de derde plaats weder overgegaan tot de aanstelling van een vasten inkooppakhuismeester. Voor zooveel betreft de meeste categorieën van inlandsche ambtenaren (uitgenomen zoutverkooppakhuismeesters), die tot dusver nevens hunne eigenlijke functiën met de administratie van een koffie-inkooppakhuis waren belast, werd het wenschelijk geacht met die cumulatie, waaronder noodzakelijk de eene of de andere functie moest lijden, te breken. De verschillende hier opgenoemde wijzigingen in het beheer van tal van inkooppakhuizen leiden tot eene niet onbelangrijke bezuiniging, vooral na verloop van een drietal jaren, als wanneer men kan aannemen dat de op wachtgeld komende inkooppakhuismeesters zullen zijn herplaatst.[1])

Voor de in de Vorstenlanden aan den lande geleverd wordende koffie is, te rekenen van 1896, een nieuw betalingstarief ingevoerd op den voet der reeds in 't vorig verslag (blz. 244) vermelde regeling. Tot dusver (zie Indisch Staatsblad 1889 n°s 22 en 57) werd voor die koffie door het Gouvernement betaald f 26,66 per pikol (voor 2de soort de helft), waarvan als gewone inkoopsprijs aan de bevolking f 15 en als belasting respectievelijk aan den soesoehoenan van Soerakarta en aan den sultan van Djokjokarta f 11,66 per pikol, terwijl het hoofd van het Mangkoe Negorosche huis (Soerakarta) en dat van het Pakoe Alamsche huis (Djokjokarta), welke zelfstandige prinsen het product, voor zooveel het in hun gebied geteeld wordt (in de Pakoe Alam-landen is zulks niet het geval), zelf inleveren, op het volle bedrag van f 26,66 aanspraak konden maken. Volgens de nieuwe regeling wordt voortaan bij de aan de bedoelde vorsten en prinsen toe te kennen koffiebetaling een nieuwe factor in aanmerking genomen, namelijk eene tegemoetkoming in de vaste uitgaven voor hen aan de koffiecultuur in hun gebied verbonden. In verband daarmede is nu bij gouvernementsbesluit dd. 26 Mei 1896 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 99) bepaald, met wijziging in zoover van Indisch Staatsblad 1889 n°. 57, dat aan den soesoehoenan en aan den sultan voornoemd, gedurende 1896 en volgende jaren, voor de in 's lands pakhuizen in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta door de bevolking aangebrachte (en haar bij voortduring met f 15 per pikol te betalen) koffie zal worden uitgekeerd, zoo wegens belasting als wegens de zooeven bedoelde tegemoetkoming, voor de eerste duizend pikol f 20, voor de tweede duizend pikol f 15 en voor het overige f 11,66 per pikol, en aan de gemelde prinsen die zelf het product leveren, voor aanbreng, belasting en tegemoetkoming als voren, voor de eerste duizend pikol f 35, voor de tweede duizend pikol f 30 en voor het overige f 26,66 per pikol.

Na hetgeen in 't vorig verslag (blz. 227) reeds is aangeteekend omtrent de hoeveelheden en de prijzen der in 1895 hier te lande en in Indië voor gouvernementsrekening geveilde koffie van Java, waarbij, wat de Indische veilingen betreft, slechts sprake was van de vier gewone (groote) veilingen te Batavia, dus ongerekend de op verschillende plaatsen van Java en Madura, waar de handel niet of niet voldoende in de plaatselijke behoefte aan koffie voorziet, van gouvernementswege bij kleine partijen geveilde hoeveelheden, blijft thans met betrekking tot den verkoop in 1895 nog enkel te vermelden dat de bedoelde kleine vendutiën toen op 34 plaatsen werden gehouden (verg. de opgaaf daaromtrent in de hooger aangehaalde bijlage XX) en dat zij gezamenlijk bestonden uit 2700 pikol, namelijk 174 pikol 1ste en 2526 pikol 2de soort, welke koffie dooréengenomen (de voor 1ste en voor 2de soort bestede sommen zijn niet afzonderlijk opgegeven) opbracht f 39,82^{5} per pikol. De aangaande deze kleine veilingen in December 1894 vastgestelde nieuwe regelen (zie vorig verslag, blz. 227) hadden in zoover nog niet volledig toepassing kunnen vinden dat niet elke drie maanden, maar alleen in het laatste kwartaal veiling was gehouden, een gevolg hiervan dat het vaststellen van de minimum-prijzen, waarbeneden niet zou mogen worden verkocht (voor 1ste soort f 50 en voor 2de soort f 25 per pikol), vertraging had ondervonden. Dientengevolge was aan 1ste soort koffie (vroeger niet in de hierbedoelde veilingen opgenomen) slechts de opgegeven geringe hoeveelheid van 174 pikol verkocht, ofschoon de voor de plaatselijke consumtie van die soort veronderstelde behoefte voor 1895 geraamd was op 1604 pikol. Over 't algemeen vonden de aangeboden partijtjes van $^{1}/_{10}$ pikol gretig koopers en werden hoogere dan de minimum-prijzen besteed. (Ware alles tegen f 50 en f 25 per pikol verkocht, dan zou de doorslagprijs, te zamen voor 1ste en 2de soort, slechts zijn te staan gekomen op f 26,61 per pikol.) In 1893 en 1894, toen enkel 2de soort koffie in deze veilingen werd aangeboden, was voor de verkochte 2870 en 2376 pikol gemiddeld per pikol verkregen respectievelijk f 36,77 en f 31,02.

Over 1896 zijn aangaande de voor de plaatselijke consumtie op Java en Madura van gouvernementswege in veiling gebrachte hoeveelheden nog geen opgaven hier te lande ontvangen. Met betrekking tot de 13 groote veilingen van dat jaar (9 te Amsterdam en te Rotterdam en 4 te Batavia) kunnen echter reeds de volgende gegevens worden verstrekt, waarbij ten overvloede wordt herinnerd dat het eerstvolgend overzicht niet omvat de in enkele der bedoelde veilingen tevens aan de markt gebrachte gouvernements Menado-koffie.

VEILINGEN IN NEDERLAND.

Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per $^{1}/_{2}$ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*)	
			Bruto. *a*)	Netto. *b*)
4 Februari 1896 . .	24 991	1 503 187	f 0,52^{76}	f 0,48^{81}
10 Maart „ . .	26 001^{89}	1 564 582^{5}	0,53^{50}	0,49^{55}
14 April „ . .	25 989^{70}	1 563 914^{5}	0,54	0,50^{29}
19 Mei „ . .	24 601	1 481 420	0,53^{16}	0,49^{55}
23 Juni „ . .	26 018^{45}	1 562 814	0,50^{84}	0,47^{42}
4 Augustus „ . .	21 837^{74}	1 312 693	0,48^{18}	0,45^{02}
8 September „ . .	20 644^{55}	1 240 052	0,48^{83}	0,45^{54}
13 October „ . .	21 585^{63}	1 298 176^{5}	0,50^{21}	0,46^{92}
17 November „ . .	22 448^{33}	1 364 984	0,51^{21}	0,47^{88}
Gezamenlijk . . .	*c*) 214 118^{29}	12 892 223^{5}	*d*) f 0,51^{55}	*d*) f 0,48^{01}
Over 1895 waren de cijfers	224 253^{41}	13 520 552	0,54^{58}	0,50^{56}

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met 1$^{1}/_{2}$ pct. korting voor contante betaling.

b) Na aftrekking alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus ongerekend den inkoopsprijs en de verder in Indië op het product gevallen kosten, waaromtrent over het *oogstjaar* 1895 gespecificeerde opgaven te vinden zijn in bijlage XX hierachter (zie ook de kolommen 10 en 11 van het staatje op blz. 206 hiervóór).

c) Naar de oogstjaren was deze hoeveelheid (waaronder p. m. 2850 pikol Liberia) verdeeld als volgt: oogst 1894 23 498 pikol; oogst 1895 182 916^{29} en oogst 1896 7704 pikol.

d) Dit gemiddelde, berustende op voorloopige gegevens, zal wellicht later blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan.

VEILINGEN TE BATAVIA.

Dagteekening.	Gewesten waaruit de verkochte koffie afkomstig was.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).		Gemiddelde opbrengst per pikol.	
1896.					
16 Sept.	Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	6 000		f 52,62^{5}	
	Pasoeroean (gewone bereiding)	17 800		52,19	
	Id. (West-Ind. bereiding).	1 200 *a*)		65,12^{5}	
			25 000	. . . . .	f 52,91^{8}
15 Oct.	Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	6 000		f 53,16^{5}	
	Pasoeroean (gewone bereiding)	17 468		52,14	
	Id. (West-Ind. bereiding).	1 532 *a*)		65,06	
			25 000	. . . . .	f 53,17^{8}
20 Nov.	Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	5 400		f 58,49	
	Id. (West-Ind. bereiding).	600		59,08	
	Pasoeroean (gewone bereiding)	16 785		55,98	
	Id. (West-Ind. bereiding).	2 215 *a*)		65,87	
			25 000	. . . . .	f 57,47^{2}
18 Dec.	Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	7 000		f 56,72	
	Pasoeroean (gewone bereiding)	13 899		54,27	
	Id. (West-Ind. bereiding).	2 282 *a*)		64,09	
			23 181	. . . . .	f 55,97^{5}
	Gezamenlijk . .		*b*) 98 181		f 54,80^{5}
Over 1895 was het cijfer.			98 356		60,60^{27}

a) Dit door licentiehouders ingeleverd product was te verdeelen aldus:

[1]) Ook voor onderscheidene inkooppakhuizen ter Sumatra's Westkust en in de Minahassa (Menado) werd tegelijkertijd tot zoodanige vereenvoudiging besloten. De daar en op Java door een en ander te verkrijgen besparing van uitgaven wordt gerekend na het derde jaar gezamenlijk ruim f 12 000 's jaars te zullen bedragen.

BEREIDINGS-PLAATSEN.	Op onderstaande data van 1896 verkochte hoeveelheden (in pikols).				Gemiddelde opbrengst per pikol			
	16 Sept.	15 Oct.	20 Nov.	18 Dec.	16 Sept.	15 Oct.	20 Nov.	18 Dec.
Sisir	1000	750	1000 100	456 355	f 64,87	f 65,79	f 67 04 66 05	f 66,07 63,54
Karangan . .	200	423	418	1018	66,40	65,75	67.10	64.19
Magoewan . .	„	109	98 20	„	„	58,42	57.30 49.30	„
Wagir. . . .	„	250	549	453	„	64.70	64,83	62,29
Gezamenlijk	1200	1532	2215	2282	f 6[illegible] 12^5	f 65.06	f 65.87	f 64,09

b) Van de voor de veilingen te Batavia te bestemmen 100 000 pikol koffie (1ste soort), alles uit den oogst van 1896, werd gereserveerd voor den verkoop elders op Java, ter voorziening in de plaatselijke consumtie, eene hoeveelheid van 1819 pikol.

3°. Gouvernements-kina-onderneming.

Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag (blz. 228) dienaangaande is gezegd, kan thans worden aangeteekend dat de van de Indische Regeering verwachte definitieve voorstellen over het aan de orde gestelde denkbeeld eener inkrimping van de gouvernements-kina onderneming tot een proefstation sedert kort ontvangen en thans hier te lande in behandeling zijn. Inmiddels is reeds sedert den aanvang van 1896 op tijdelijken voet als planten-physioloog aan de onderneming verbonden dr. J. P. Lotsy, van wiens uitzending van hier mede reeds in 't vorig verslag sprake was, en die bij gouvernementsbesluit dd. 30 Januari 1896 n°. 1 tijdelijk is toegevoegd aan den waarnemenden directeur, als hoedanig nog altijd fungeert de scheikundige adjunct-directeur, de heer P. van Leersum. Terwijl deze laatste op het etablissement Lembang woont, waar ook het chemisch laboratorium der onderneming gevestigd is, houdt de botanist verblijf op het etablissement Tirtasari, waar de noodige localiteit voor woning en voor botanisch laboratorium beschikbaar was. Volgens de bij gouvernementsbesluit dd. 29 September 1896 n°. 4 voor den botanist vastgestelde instructie heeft deze deskundige, staande onder den directeur der onderneming, tot speciale taak: het instellen van botanisch-physiologische onderzoekingen — micro-chemisch en experimenteel — over de wijzen waarop en de voorwaarden waaronder de alcaloïden in de kinaplanten ontstaan, worden getransporteerd, zich ophoopen en toe- of afnemen. Bij de onderzoekingen zal steeds rekening zijn te houden dat zij, hoewel volgens deugdelijke wetenschappelijke methode moetende geschieden, uitsluitend een practisch doel beoogen. Daarom is den botanist tevens opgedragen zoo ruim mogelijk gebruik te maken van de in zijne onmiddellijke omgeving geboden gelegenheid om zich op de hoogte te stellen van hetgeen in de practijk bij de kinacultuur geschiedt.

Volgens de laatste kadastrale opmetingen in 1895 bedraagt de totale oppervlakte der gouvernements-kinatuinen ruim 1460½ bouws, waarvan circa 197 bouws waren ingenomen door wegen, waterleidingen, kampongs, kweekbedden, enz., zoodat de aanplantingen zelve besloegen ruim 1263½ bouws. Bijna ¾ dier uitgestrektheid (929 bouws) bestond uit fabrieksbast leverende tuinen (ledgeriana's en hybriden van ledgeriana's en succirubra's) en de rest (334½ bouws) uit succirubra's- of pharmaceutischen bast leverende plantsoenen. Voor elk der 8 etablissementen afzonderlijk vindt men opgaven als de voorafgegane in bijlage AAA hierachter, uit welk overzicht tevens blijkt van de soort en het aantal boomen waaruit de plantsoenen bestonden, zoomede van den voorraad jonge planten in de kweekerijen. Terwijl bij het einde van 1894 het aantal in den vollen grond staande boomen en planten bedroeg 2 180 000 ledgeriana's en hybriden van ledgeriana's en succirubra's [1]), 146 900 officinales en 605 000 succirubra's, gezamenlijk derhalve 2 931 900 [2]), beliepen deze getallen bij het einde van 1895 respectievelijk 2 463 000, 147 900 en 510 000, in totaal dus 3 120 900, of 189 000 stuks meer. Deze vermeerdering was voor een deel hieraan toe te schrijven dat van de daartoe reeds in 1890 gekapte ravijnen binnen de grenzen van het etablissement Tirtasari de laatste nog ter beplanting overgebleven gedeelten met kina werden bezet, en dat bij verschillende andere etablissementen ledgeriana's en hybriden moesten worden in den grond gebracht om voor inboetingen gereserveerd te worden. Een groot aantal succirubra's, welke oorspronkelijk te dicht opeen geplant en hierdoor in hun groei en ontwikkeling belemmerd waren geworden, met het gevolg dat de bast niet alleen te dun was om als pijpbast te worden verzonden, doch bovendien de zoo zeer gewenschte zilverwitte kleur ontbrak, werd in 1895 gerooid, zonder er van te oogsten, daar de bast voor het meerendeel waardeloos was. Zoo werden o. a. te Lembang p. m. 15 000 boomen van deze soort, na bekomen speciale machtiging der Regeering, op publieke veiling als brandhout aangeboden en voor een deel verkocht.

In de kweekerijen bevonden zich bij het einde van 1895 naar schatting 115 000 ledgeriana's en een gelijk aantal succirubra's, waarvan een groot gedeelte nog in het 1ste kwartaal 1896 voor overplanting in den vollen grond zouden in aanmerking komen. Op ult. 1894 werd het getal der bedoelde planten geschat op respectievelijk 252 300 en 345 000. De groote vermindering, welke de voorraad succirubra's in de kweekerijen gedurende 1895 onderging, was een gevolg van de verenting dezer soort planten met entrijs van de bekende hybride n°. 23[3]. Het enten van c. ledgeriana op c. succirubra werd voortgezet. Tot entrijs werden gebruikt twijgjes van een van de particuliere kina-onderneming Boemikasso afkomstigen krachtig groeienden ledgeriana lit. A, met een gehalte van 11 pct. chininum purum, en dus van rijker gehalte dan de vroeger voor inboetingen gebezigde ledgeriana n°. 38*a* der gouvernementsonderneming. Daarentegen werd (te Kawah Tjiwidei) niet meer voortgegaan met het enten van c. officinalis op c. succirubra. Te Nagrak werd het inboeten gestaakt.

Aan grondbewerking en groene bemesting (humusvorming) werd weder zeer veel zorg besteed, met behoud van de sedert 1892 toegepaste werkwijzen (verg. o. a. vorig verslag, blz. 228), welker gunstige uitkomsten aanleiding hebben gegeven dat deze manier van onderhoud der tuinen ook op vele naburige particuliere ondernemingen in toepassing is gebracht, en wel met even goed gevolg. Niet alleen de ledgeriana- en succirubra-tuinen werden in 1895 bewerkt, maar ook alle ravijnen, beplant met hybriden-enten en c. succirubra's. In vorige jaren bepaalde het onderhoud dezer laatste zich eenvoudig tot het kort houden van het onkruid (babad), zoodra dit noodig bleek te zijn, maar in 1895 werden bedoelde grondstukken allen geterrasseerd, waardoor de toe te passen grondbewerking geen vrees voor afspoeling behoeft op te leveren.

Aan bemesting van gedeelten van verschillende tuinen, waar het plantsoen minder gunstig stond, werd veel zorg besteed. In verscheidene tuinen werden strooken gronds afwisselend bemest, dan wel onbemest gelaten, ten einde den invloed op groei en later ook op het alcaloïd-gehalte te kunnen nagaan. Dit alles geschiedde met mest, afkomstig van eigen vee.

Van ziekten en plagen had de onderneming in het verslagjaar nogal te lijden. Door de veelvuldige en lang aanhoudende regens kwamen in enkele plantsoenen te Tirtasari stam- en tak-kanker voor, en was de sterfte der boomen in de oude aanplantingen vrij belangrijk. Maar ook in de jonge tuinen bezweken veel planten, en zulks door de omstreeks medio Augustus plotseling ingevallen droogte, gepaard met eene verschroeiende hitte en sterk uitdrogende oostewinden. Van de rupsenplaag werd hier meer, daar weder minder, schade ondervonden.

De omstandigheden noopten in 1895 tot het oogsten van eene grootere productie dan met het oog op den abnormalen stand der kinamarkt, ook door de steeds grooter wordende aanvoeren van particuliere ondernemers (verg. noot *e* op blz. 217 hierna), wenschelijk was. Belangrijk meer boomen dan gewoonlijk toch moesten geoogst worden, hetzij omdat de natte weersgesteldheid gedurende de eerste helft des jaars er zoo vele deed ziek worden en sterven, hetzij dat hunne wegruiming, bij wijze van uitdunningsmaatregel, geboden was wegens de sterke ontwikkeling van vele plantsoenen, als gevolg van de toegepaste grondbewerking. Niet al wat oogstbaar was, werd echter ingezameld (een belangrijk deel van het product werd, als onder de bestaande omstandigheden waardeloos, ook nu weder in de plantsoenen achtergelaten), maar bovendien werd ook niet al het ingezamelde verzonden. Zoo werd, om de aanvoeren niet al te zeer op te voeren, ruim 25 000 K.G. bast op de verschillende etablissementen achtergehouden. Tegen gemiddeld 291 596 K.G. in elk der vier voorafgegane jaren, werd in 1895 ten verkoop herwaarts gezonden 317 387 K.G., en wel aan ledgeriana-bast 293 240, aan succirubra-bast 21 491^5 en aan officinalis-bast 2655^5 K.G. (hoe deze hoeveelheden over de verschillende etablissementen verdeeld waren, is opgegeven in de aangehaalde bijlage AAA). [3]) Het ledgeriana-product bestond

[1]) Deze hybriden zijn thans voor 't eerst afzonderlijk opgegeven; bij het einde van 1895 bedroeg hun aantal 288 000 stuks.

[2]) Hierbij niet gerekend de 2300 stuks cinch. pitayensis en c. calisaya hasskarliana, omdat deze soorten ook in de over 1895 ontvangen opgaven niet meer zijn medegeteld.

[3]) In berichten van medio October 1896 wordt de oogst van 1896, voor zoover toen reeds verkregen, gesteld op p. m. 300 000 K.G. bast.

uit bast, waarvan de oogst niet langer uitgesteld mocht worden. Bedoelde bast was namelijk meerendeels afkomstig van zieke, dan wel van onderdrukte boomen, en voor het overige van de in 1891 geschraapte takken, waarvan de meeste slechts een kwijnend bestaan voortsleepten, en welker geleidelijke wegruiming de kruin- en bladvorming der boomen zeer bevorderlijk blijkt. De hoeveelheid (vernieuwde) bast, van deze takken geoogst, bedroeg in 1895 37 159 K.G., met een gemiddeld gehalte van 6.31 pct. chinine-sulphaat. Over alle verzonden partijen ledgeriana-bast dooreengenomen was het gemiddeld gehalte 6.43 pct., tegen 6.55 pct. over den oogst van 1894.

Het succirubra-product werd grootendeels verkregen door eene noodzakelijke uitdunning van 20- à 30-jarige tuinen te Rioeng Goenoeng, die sedert 1888 geen noemenswaardig product hadden opgeleverd. Ook hier had de in de laatste jaren toegepaste degelijke grondbewerking het plantsoen zoo gesloten doen worden dat uitdunning niet langer mocht achterwege blijven. Het bleek nu dat de gevolgde methode van onderhoud ook aan de qualiteit van het product was ten goede gekomen. Door de betere grondbewerking n. l. liet de bast beter van het hout los (hetgeen vroeger steeds veel te wenschen had overgelaten) en kreeg men dientengevolge meer product in den zoo gewenschten waardevollen pijpvorm, en minder gebroken stukken. [1]) De in 1895 geoogste kleine partij officinalis-product werd verkregen door ontgraving van eenige honderden te Rioeng Goenoeng nog aanwezige boomen, welke, als staande op een zeer schralen bodem, in kwijnenden toestand verkeerden.

Nadere opgaven omtrent de samenstelling der productie van 1895 en omtrent de daarvoor — bij de in 1896 hier te lande gehouden tien veilingen — verkregen prijzen worden aangetroffen in bijlage BBB hierachter.

Hoe de netto opbrengst dezer veilingen en de in Indië gedane ontvangsten wegens aldaar verkochte kinazaden zich voordoen tegenover de kosten der gouvernements-kina-onderneming over 1895, kan blijken uit het volgende overzicht, dat tevens soortgelijke opgaven bevat over de vier voorafgegane oogstjaren.

OOGST-JAREN	Oogst (in K.G.). Ledgeriana-bast.	Andere soorten van bast.	Te zamen.	De ten verkoop herwaarts verscheepte oogst woog bij uitlevering hier te lande netto (in K.G.):	Kosten op het product gevallen. Totaal der in Indië gedane uitgaven voor de gouvernements-kina-onderneming (waaronder ook de kosten voor den afvoer van het product naar de haven van afscheep).	Verdere kosten op het product gevallen, namelijk die van inlading, vervoer over zee en verkoop, zoomede uitgaven hier te lande gedaan voor aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten dienste der kinacultuur.	Te zamen	Opbrengst bij te gelde making hier te lande (*in het jaar volgende op het oogstjaar*), waaronder ook de opbrengst der vóór de veilingen verstrekte monsters.	Met inbegrip van de opbrengst der in Indië gehouden veilingen van zaden en enten *a*) en van de waarde der in Indië voor den geneeskundigen dienst terug gehouden hoeveelheden bast *b*), is het in kolom 9 genoemde bedrag te verhoogen tot onderstaande sommen:	Voordeelig verschil van de berekende jaarlijksche baten (kolom 10) tegenover de jaarlijksche uitgaven (kolom 8). *c*)	Bij de beoordeeling van het in kolom 11 opgegeven saldo houde men in het oog, dat over al de in elk der jaren 1892 t/m 1896 (zie het hoofd van kolom 9) gehouden veilingen de voor den verkochten gouvernements-oogst verkregen algemeene middenprijs per ½ K.G. bast beliep:	de unitprijs (berekend per procent chinine-sulphaat en per ½ K.G. bast) afwisselde als volgt:
1.	2.	3	4.	5	6.	7.	8.	9	10.	11.	12.	13.
1891 . . .	215 334^5	70 766^5	286 101	289 053^{30}	f 109 650	f 38 078	f 147 728	f 232 706	f 234 576	f 86 848	f 0,40^{24}	f 0,05^9 à f 0,067^5
1892 . . .	268 496^5	41 131^5	309 628	310 861	98 640	32 411	131 051	134 011	137 909	6 858	0,21^{55}	0,02^{625} „ 0,05^8
1893 . . .	230 044^5	49 934	279 078^5	282 530	91 304	23 409	114 713	134 201	134 826	20 113	0,23^{72}	0,02^{875} „ 0,04^5
1894 . . .	261 025^5	34 081^5	295 107	298 334	*d*) 85 644	*d*) 17 774	*d*) 103 418	113 520	114 837	*d*) 11 419	0,19^{02}	0,02^5 „ 0,03
1895 . . .	293 240	24 147	317 387	322 068	*e*) *86 468	*12 700	*99 168	117 677	117 952	*18 784	0,18^{26}	0,02^{125} „ 0,03

a) De opbrengst der te Bandong gehouden veilingen van kinazaden en enten, of van zaden alleen, bedroeg in de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens f 1870, f 3207, nihil, f 745 en f 275.

b) Alleen uit de oogsten van 1892, 1893 en 1894 werden eenige partijen kinabast afgestaan aan den geneeskundigen dienst te Batavia en wel achtereenvolgens 1607^5, 1317 en 1504 K.G., waarvoor, naar den in kolom 12 van het staatje vermelden algemeenen middenprijs, in kolom 10 eene waarde is in rekening gebracht van f 691, f 625 en f 572.

c) Onder de uitgaven in kolom 6 zijn, wat de kosten van personeel betreft, alleen in rekening gebracht de uitgaven ten behoeve van de bij de onderneming actief dienende ambtenaren, enz., niet dus uitgaven wegens pensioenen, verlofs- of nonactiviteitstraktementen, wachtgelden of overtochtskosten uit of naar Indië.

d) In 't vorig verslag kon nog slechts van voorloopige gegevens worden gebruik gemaakt. Thans zijn definitieve cijfers ingevuld.

e) De opgaven, waarbij een * is geplaatst, zijn van voorloopigen aard en zullen wellicht later blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan Het totaal der in 1895 in Indië gedane uitgaven was verdeeld als volgt: traktementen van het Europeesch personeel (met inbegrip van f 1380 wegens reis- en verblijfkosten, schrijfbehoeften en bezoldiging van een laboratorium-bediende) f 24 930; kosten van aanplant, inzameling, vervoer van het product tot aan de haven van afscheping (Tandjong Priok) f 53 856; en uitgaven voor vernieuwing en herstelling van gebouwen en drooginrichtingen, enz. f 7682.

In verband met de sedert het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 240/241) tot meer rijpheid gekomen plannen van de zijde van sommige particuliere kina-ondernemers op Java, om den door hen geoogsten kinabast op Java zelf tot zwavelzure chinine en andere kinazouten te verwerken of te doen verwerken, is ter zake van twee zijden nader een beroep gedaan op de medewerking van het Indisch Bestuur, deels als mede-producent van kinabast, deels als groot consument van chinine (wegens het verbruik in 's lands hospitalen, enz.). [2]) Op de aanvragen van den ondernemer van Langenhardjo (Samarang), die opnieuw monsters zwavelzure chinine aanbood, verkregen van zijne voorloopige installatie aldaar, waarvan er één bevonden werd geheel te beantwoorden aan de eischen der Nederlandsche Pharmacopoea, 3de uitgave (1889) [3]), werd bij gouvernementsbesluit dd. 16 Juli 1896 n°. 24 te kennen gegeven, dat, zoodra hij getoond zou hebben aan voormelde eischen beantwoordende zwavelzure chinine in het groot te kunnen bereiden, de Indische Regeering — mits zulks voor haar voordeeliger zou blijken dan de nu gebruikelijke wijze van afzet der gouvernements-kinabasten — genegen was om, bij wijze van proef en onder nader aan te geven voorwaarden, een zeker gedeelte van den gouvernementsoogst aan hem af te staan ter verwerking tot zwavelzure chinine, en wel hoogstens zooveel bast als noodig is voor de bereiding van 500 K.G. zwavelzure chinine. Deze beschikking hing samen met het plan van bedoelden ondernemer om ook met particuliere bastproducenten contracten te sluiten tot levering van hun oogst ter verwerking in eene door hem of door eene op te richten naamlooze vennootschap ter hoofdplaats Bandong (Preanger Regentschappen) te stichten chininefabriek. [4]) Gelijke steun, doch in anderen vorm, werd bij hetzelfde besluit van 16 Juli jl., mede voorwaardelijk, toegezegd aan de Cultuurmaatschappij Pandan Aroem. Deze adressante stelde zich voor de door haar op de onderneming Pandan Aroem in de afdeeling Soekaboemi der Preanger Regentschappen op te richten chininefabriek voorloopig enkel dienstbaar te maken aan de verwerking der van hare eigen kinaplantsoenen afkomstige basten, zonder over te gaan tot contracten met — of opkoop bij — andere bastproducenten. In verband hiermede verklaarde de Indische Regeering zich bereid om — mits zulks voor het Gouvernement voordeeliger blijke dan de tot hiertoe gevolgde wijze van aan-

[1]) Bedoelde uitdunning leverde 7167^5 K.G. pijpbast en 5610^5 K.G. gebroken pijpen, en onder de eerstbedoelde hoeveelheid bevond zich 1327 K.G. aan pijpbast van 1 M. lengte en 994 K.G. aan pijpbast van 0.75 M. lengte.

[2]) Voor de behoefte van den Indischen dienst werd gedurende de vier jaren 1892 t/m 1895 eene totale hoeveelheid van 8300 K.G. zwavelzure chinine uit Europa naar Indië verzonden, derhalve gemiddeld 2075 K.G. per jaar.

[3]) Ook later is gebleken dat de door bedoelden ondernemer gevolgde bereidingsmethode in staat stelde tot het verkrijgen van zwavelzure chinine in de gewenschte zuiverheid.

[4]) Op de statuten der zich inmiddels voor deze zaak te Samarang gevormd hebbende naamlooze vennootschap: „Bandongsche Chininefabriek” is goedkeuring verleend bij gouvernementsbesluit dd. 7 September 1896 n°. 17 (Javasche Courant van 16 October 1896). In de statuten is bepaald dat de op te richten fabriek eene capaciteit moet hebben om jaarlijks 20 000 K.G. chinine te leveren en dat zij zoo tijdig moet gereed zijn dat uiterlijk op 1 Maart 1897 met de werkzaamheden, ook in het laboratorium, een begin kan worden gemaakt. Het maatschappelijk kapitaal is bepaald op f 400 000, waarin bij de oprichting der vennootschap voor f 100 000 was deelgenomen, welke aandeelen 1ste serie nog in 1896 zouden moeten worden volgestort.

schaffing der voor 's lands dienst benoodigde hoeveelheid zwavelzure chinine — bij wijze van proef een nader te bepalen gedeelte van het voor den Indischen dienst benoodigde quantum, tot een maximum van 500 K.G., bij de fabriek te Pandan Aroem in te koopen, zoodra het bewijs geleverd zou zijn dat de inrichting in staat is zwavelzure chinine, beantwoordende aan alle eischen van de Nederlandsche Pharmacopoea, in het groot te kunnen produceeren.

De door den waarnemend directeur der gouvernements-kinaonderneming als scheikundige verrichte onderzoekingen betroffen niet alleen de zoogenaamde veilings-analyses, maar hadden ook ten doel door alcaloïd-bepalingen licht te doen opgaan over vraagpunten van agronomisch belang. Zoo moest een groot deel der analyses dienen om de verhouding na te gaan van het alcaloïd-gehalte van den boom tot dat zijner takken. De voorloopige slotsom scheen er op te wijzen dat bij oude boomen het chininegehalte van den bast der takken, met een omtrek van 3 à 4 c.M., in den regel lager is dan bij jongere boompjes. Ook werden eenige analyses verricht om na te gaan, hoeveel tijd er noodig is om den vernieuwden bast (in zijn geheel, dus tot het cambium, en niet alleen het 2de schraapsel) tot zijn oorspronkelijk gehalte terug te voeren, en daaruit bleek dat zelfs een tijdperk van nagenoeg 12 jaren daartoe nog niet voldoende is. De analyses, welke gedaan werden ter bepaling van de al- of niet-toeneming in alcaloïdgehalte met den leeftijd van den boom, leerden dat tot het 7de jaar (verder liepen de onderzoekingen nog niet) geen noemenswaardige achteruitgang in chininegehalte (bij gezonde boomen) valt waar te nemen. Weer andere onderzoekingen eindelijk — die echter nog aanvulling behoefden — deden zien dat bast van hooger geplaatste stamdeelen meer chinine bevat dan lager gegroeide bast.

Zoowel omtrent de onderzoekingen op scheikundig gebied als omtrent het verrichte in het belang der cultuur wordt uitvoerig gehandeld in het door den waarnemend directeur uitgebrachte jaarverslag, dat gewoonlijk wordt gepubliceerd in het te Batavia verschijnende „Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië". Laatstelijk is daarin (deel LV) het jaarverslag over 1894 opgenomen.

4°. Landbouwondernemingen uitsluitend op contracten met de bevolking berustende, en ondernemingen tot opkoop en bereiding van landbouwproducten.

Aangaande de ordonnantie van 26 November 1895 (Indisch Staatsblad n. 247), houdende herziening der regelen omtrent de verhuring van grond door inlanders aan niet-inlanders op Java en Madura, komen reeds uitvoerige mededeelingen voor in het vorige verslag (blz. 230/234). Omtrent de werking van de nieuwe bepalingen, welke, behoudens het reeds dadelijk van kracht geworden art. 17 (zie lager), eerst van 1 Maart 1896 af toepassing hebben gevonden, zijn voor het tegenwoordig verslag nog geen mededeelingen ontvangen. [1]) Om den gedachtengang, die de samenstelling van de nieuwe verhuurordonnantie en van de bij gouvernementsbesluit dd. 5 December 1895 n°. 14 vastgestelde „voorschriften tot uitvoering" heeft beheerscht, voor ambtenaren en belanghebbenden duidelijk te maken, heeft de Indische Regeering eene „Toelichting" doen samenstellen en in het licht gegeven, welke onder de ambtenaren verspreid en — zoo in Indië als hier te lande — ook voor het publiek verkrijgbaar gesteld is.

Terwijl nog in het stadium van onderzoek verkeeren de in 't vorig verslag (blz. 234) bedoelde aangelegenheden betreffende de wetgeving op het stuk der werk- en leverings-contracten ten behoeve van de landbouwnijverheid, en betreffende de vraag wat op den weg der Regeering zou kunnen liggen om — afgescheiden van de zorg voor eene oordeelkundige verdeeling van het irrigatiewater (verg. wat daarover voorkomt op blz. 133/134 hiervóór en zoo aanstonds sub *c.*) — de irrigatiebelangen van den eigen landbouw der bevolking, vooral bij toenemende uitbreiding van de voor rekening van particulieren gedreven cultures voor de Europeesche markt, volloende te verzekeren, zijn als nieuwe voorzieningen, voor de cultuurcentra of voor sommige daarvan van belang, te noemen:

a. de ordonnantie van 10 Juni 1896 (Indisch Staatsblad n° 104), strekkende om, wegens het veelvuldig voorkomen van opzettelijke beschadiging van cultuurgewassen, voornamelijk brandstichting in suikerrietaanplantingen, de eigenaren of beheerders van cultuurondernemingen in de bewaking en beveiliging van den aanplant tegemoet te komen, zijnde te dien einde de hoofden van gewestelijk bestuur (ook die buiten Java en Madura) bevoegd verklaard om, op verzoek en in het belang van eigenaren of beheerders als bovenbedoeld, door dezen bezoldigde beambten als tijdelijke politieoppassers aan te stellen (en des noodig weder te ontslaan), bestemd om van bestuurswege den aanplant en het product te bewaken en te beveiligen;

b. de ordonnantie van 30 October 1896 (Indisch Staatsblad n°. 217), houdende, met betrekking tot Java en Madura, voor zooveel door de gewestelijke bestuurders bij besluit zal worden bepaald waar en in hoever het bij de ordonnantie verordende toepassing zal vinden, scherpere maatregelen tegen het onttrekken van tabaksplanten of bladeren aan de rechthebbenden, strekkende deze regeling ter vervanging van de reeds bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 279 getroffen voorzieningen van dien aard, welke enkel verboden het zonder vergunning vervoeren, enz., bij nacht van groene tabaksplanten of bladeren, terwijl thans het verbod nog werd uitgestrekt, met verzwaring van de strafbepalingen, tot droge bladtabak, niet op de voor verscheping gebruikelijke wijze verpakt. Voorts werd thans ook aan speciale vergunningen gebonden het bezigen, *op gronden bij inlanders in gebruik*, van loodsen, schuren of andere opstallen tot het in ontvangst of in bewaring nemen, opschuren of bereiden van tabaksplanten en bladeren voor de Europeesche markt. Was reeds bij het hiervóór aangehaald art. 17 (1ste lid) der nieuwe verhuurordonnantie het hebben van opstallen, dienende tot berging of verwerking van door ondernemingen van landbouw of nijverheid verbouwd of beoogd product, absoluut en in algemeenen zin verboden waar het geldt *gronden door niet-inlanders van inlanders gehuurd*, dat thans — zij het in meer beperkte mate — eene voorziening werd getroffen ten opzichte van onverhuurde gronden van inlanders, vond zijne aanleiding hierin dat in de tabakstreken der residentie Bezoeki speculanten, als waartegen het aangehaalde art. 17 voornamelijk was gericht, ter ontduiking van die bepaling, het middel bedacht hadden om inlanders te doen overgaan tot het oprichten van schuren, enz., op eigen grond, en dan van dezen die gebouwen te huren om daarin tabak te doen inbrengen, die zij, speculanten, hadden opgekocht zonder zich te bekommeren of het producgekweekt en verzorgd was voor rekening van derden;

en *c.* de in November 1896 door het Opperbestuur aan den Gouverneur-Generaal verleende machtiging om daar, waar in Nederlandsch-Indië de belangen van ondernemingen van landbouw en nijverheid betrokken zijn bij de irrigatie eener landstreek, en van regeeringswege door aanstelling van toezicht houdende personen uitgaven worden gedaan ter verzekering van eene billijke en regelmatige verdeeling van het water tusschen de verschillende belanghebbenden, aan de bedoelde ondernemingen, tot goedmaking van die uitgaven, bij algemeene verordening eene retributie op te leggen, waarvan het door elke der ondernemingen jaarlijks te betalen bedrag zal worden bepaald naar een bij de verordening aan te geven maatstaf. Het ligt in de bedoeling deze regeling al dadelijk in toepassing te brengen in het stroomgebied der Goeng- en Koennsik-rivieren in de residentie Tagal.

De ordonnantie van 9 April 1894 (Indisch Staatsblad n°. 87), krachtens welke nieuwe suikerondernemingen, berustende op overeenkomsten met de bevolking, voortaan alleen daar worden toegelaten, waar bij onderzoek gebleken is dat geen gevaar bestaat voor verstoring of bedreiging van de oeconomische belangen der bevolking — en welke ordonnantie, blijkens eene regeeringsbeslissing van 1895, geacht moet worden ook te gelden waar eene fabriek uitsluitend zou dienen voor de verwerking van riet dat van de bevolking is opgekocht — gaf voorts aanleiding tot de vraag, welke rechtsgevolgen sedert 11 April 1894 (datum van inwerkingtreding der ordonnantie) in de lager te vermelden twee gevallen geboren waren voor den houder van eene op den voet van Indisch Staatsblad 1836 n. 10 verkregen vergunning tot oprichting van eene suikerfabriek: *a.* in het geval de houder vóór 11 April 1894 aan de vergunning nog geene uitvoering gegeven, dan wel de fabriek gebouwd, doch de onderneming nog niet in werking had gebracht, d. i. nog geen aanvang had gemaakt met zijn bedrijf; en *b.* in het geval de onderneming wel in werking gebracht, doch vóór 11 April 1894 het bedrijf wederom gestaakt was. Te dien aanzien besliste de Gouverneur-Generaal dat de bewoordingen der ordonnantie geen andere uitlegging toelaten dan dat zij toepasselijk is op alle daarbij omschreven ondernemingen, die op 11 April 1894 nog niet in werking waren gebracht, terwijl wanneer uit de omstandigheden, door de Regeering te beoordeelen, is op te maken dat de staking

---

[1]) Over de inlandsche grondverhuringen in 1895 is gehandeld op blz. 89/90 hiervóór.

van het bedrijf van eene onderneming *definitief* was, ook bij het opnieuw *in werking brengen* van die onderneming, onverschillig of de oorspronkelijke vergunning volgens de oude of de nieuwe bepalingen was verleend, wederom de bij de meeraangehaalde ordonnantie voorgeschreven vergunning noodig is.

Sedert het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 238) tot ult. Juni 1896 werd, ingevolge de nieuwe bepalingen en verder onder de noodige bijzondere bedingen, de oprichting en het in werking brengen vergund van vier suikerfabrieken in Bezoeki, Pasoeroean, Probolinggo en Kediri, en wel: *a*. in de dessa Lateng (district en afdeeling Banjoewangi), voorshands met een aanplant van hoogstens 325 bouws [1]; *b*. in de dessa Mondoroko (district Karanglo der afdeeling Malang), met 600 bouws aanplant als maximum; *c*. in de dessa Tandjoeng (district Ranoelemongan der afdeeling Loemadjang), onder bepaling dat de rietaanplant op van de bevolking gehuurde gronden 200 bouws niet zal mogen te boven gaan; en *d*. in de dessa Djoewono (district Kertosono der afdeeling Berbek), voorshands met niet meer dan 550 bouws aanplant (gouvernementsbesluiten dd. 4 October 1895 n°. 3 en 20 Maart 1896 n°s. 6, 7 en 8).

Ten aanzien van de overigens ingekomen aanvragen, welke voor zooveel daaromtrent tot ult. Juni 1896 reeds eene beslissing was genomen, betrekking hadden tot de oprichting van 2 suikerfabrieken in Bezoeki, 1 in Banjoemas en 2 in Soerabaija, werd in één geval — betreffende een der beoogde fabrieken in Bezoeki (in de dessa Sletring der afdeeling Panaroekan) — het verzoek door de Indische Regeering voorloopig in advies gehouden (April 1896), en werd aan de andere aanvragers te kennen gegeven dat zij op hun verzoek zouden kunnen terugkomen na het tot stand komen van onderhanden of nog te autoriseeren bevloeiingswerken, zijnde respectievelijk de irrigatie uit de Sampean-rivier (Bezoeki), de bevloeiing van het district Djamboe (Banjoemas) en de bevloeiing van de Solo-vallei in Soerabaija (gouvernementsbesluiten dd. 16 December 1895 n°. 22, 28 Januari 1896 n°. 33 en 1 Maart 1896 n°. 25). Als plaats van vestiging der laatstbedoelde 4 fabrieken hadden de aanvragers op het oog: in Bezoeki de dessa Kendit (afdeeling Panaroekan), in Banjoemas de dessa Djatilawang (afdeeling Poerwokerto) en in Soerabaija de dessa's Kebalanpelang en Doeriwetan (afdeeling Sidaijoe).

De uitkomsten nagaande, in 1895 verkregen door de particuliere landbouwondernemers wier bedrijf uitsluitend berust op overeenkomsten met de inlandsche bevolking, valt het volgende aan te teekenen.

Suikerondernemingen. Van de onder de bovenbedoelde categorie vallende suikerondernemingen namen er aan de suikercampagne van 1895 152 deel, zijnde 2 minder dan in 1894. Terwijl in Bezoeki de in noot 1 hieronder reeds genoemde nieuwe onderneming Soekowidi (met 230 bouws beplante velden en eene productie van 13 426 pikol hoofdsuiker) in werking kwam, werden er, ten gevolge van de lage suikerprijzen, 3 tijdelijk gesloten, met namen Glagamidang in Cheribon, Dankbaarheid in Pasoeroean en Kalimanah in Banjoemas (welke drie ondernemingen voor den oogst van 1894 gezamenlijk verwerkt hadden 1176 bouws riet en daarvan verkregen hadden 56 081 pikol hoofdsuiker).

De in bijlage CCC hierachter opgenomen cijfers omtrent de uitgestrektheid der beplantingen waarover de ondernemingen hadden te beschikken, de verkregen suikerproductie, enz., zijn ontleend aan opgaven der betrokken administrateurs. Echter heeft bedoeld overzicht slechts betrekking tot 151 van de 152 ondernemingen [2], zijnde van Krebet in Pasoeroean geen opgaven ingekomen. Bij deze fabriek werd trouwens, evenals in 1894, alleen eenig opgekocht riet vermalen, en de productie zal dan ook niet van belang zijn geweest.

Uitgenomen in West-Java, was in al de overige gouvernementsresidentiën van het eiland (met 124 van de 151 fabrieken, omtrent welke voldoende gegevens zijn ingekomen) het algemeene cijfer der gemiddelde productie per bouw niet onbelangrijk hooger dan in 1894, en daar bovendien, ondanks de vermindering van het aantal der in werking geweest zijnde ondernemingen, in totaal ruim 3100 bouws riet meer waren verwerkt dan in 1894, namelijk in 't geheel 80 847 bouws, beliep de totale productie (buiten stroop- en zaksuiker) 7 475 597 pikol, tegen 6 682 952 pikol (bij 154 fabrieken) in 1894. Hoe deze totalen per gewest verdeeld waren, blijkt uit het volgende overzicht.

GEWESTEN.	1894. Aantal suikerfabrieken die gewerkt hadden, en waarvan de gebruikelijke gegevens ontvangen zijn.	1894. Totale suikerproductie (*buiten* stroop- en zaksuiker). *a*)	1894. Gemiddelde productie per bouw. Laagste en hoogste cijfer der verschillende ondernemingen.	1894. Gemiddelde productie per bouw. Bij doorslag over al de ondernemingen.	1895. Aantal suikerfabrieken die gewerkt hebben, en waarvan de gebruikelijke gegevens ontvangen zijn.	1895. Totale suikerproductie (*buiten* stroop- en zaksuiker). *b*)	1895. Gemiddelde productie per bouw. Laagste en hoogste cijfer der verschillende ondernemingen.	1895. Gemiddelde productie per bouw. Bij doorslag over al de ondernemingen
Cheribon	13	433 650	33.66 à 121.00	79.45	12	506 361	39.91 à 131.88	79.48
Tagal	10	624 6[illegible]1	64.43 „ 154.10	104.66	10	638 271	80.77 „ 134.98	102.92
Pekalongan	5	255 397	87.66 „ 114.90	99.49	5	244 233	83.69 „ 143.29	97.81
Samarang	4	215 615	74.72 „ 80.26	76.60	4	249 625	80.57 „ 100.88	88.45
Japara	12	553 042	62.44 „ 108.79	89.58	12	613 699	66.01 „ 119.72	96.87
Rembang	3	44 892	18.33 „ 56.18	33.20	3	63 000	25.42 „ 74.95	43.99
Soerabaija	39	1 957 435	[illegible]3.69 „ 124.09	95.87	39	2 125 164	57.78 „ 141.43	99.48
Pasoeroean	18	500 826	34.86 „ 92.16	*c*) 69.81	*d*) 16	541 165	64.70 „ 96.00	78.15
Probolinggo	14	671 531	52.43 „ 108.00	88.72	14	747 330	43.09 „ 126.06	95.57
Bezoeki	11	475 606	56.42 „ 123.97	81.71	12	551 144	58.37 „ 114.07	84.83
Banjoemas	5	144 762	42.25 „ 73.35	57.28	4	231 024	81.29 „ 103.07	90.97
Bagelen	2	73 164	50.03 „ 87.63	71.37	2	74 401	70.55 „ 80.94	75.00
Madioen	6	246 315	46.01 „ 102.99	85.36	6	279 844	59.26 „ 117.24	96.65
Kediri	12	486 050	41.03 „ 116.16	81.68	12	610 336	44.06 „ 126.44	99.12
Totalen	154	6 682 952	18.33 à 154.10	*c*) 86.05	*d*) 151	7 475 597	25.42 à 141.43	92.47

a) Buiten de geproduceerde hoofdsuiker werd, voor zooveel te dien aanzien opgaven ontvangen zijn, in 1894 verkregen door 71 fabrieken 169 081 pikol stroop- en 293 164 pikol zaksuiker.

b) Als voren in 1895 door 66 fabrieken 119 548 pikol stroop- en 256 987 pikol zaksuiker.

c) Betreft 1 onderneming minder dan het cijfer, genoemd in kolom 2, zijnde voor de fabriek Krebet in Pasoeroean, in de productieopgaven begrepen met 3400 pikol, de gemiddelde productie per bouw niet bekend.

d) Zonder de in de voorgaande noot bedoelde fabriek Krebet, welke in 1895 wel gewerkt had, maar waarvan over dat jaar geenerlei opgaaf inkwam.

Zooals het overzicht doet zien, was het algemeene middencijfer der productie (92.47 pikol per bouw, zonder stroop- en zaksuiker te rekenen) niet onbelangrijk hooger dan in 1894 (86.05 pikol per bouw), maar ook in vergelijking met de opgaven over 1891, 1892 en 1893 (achtereenvolgens 84.48, 83.88 en 88.61 pikol per bouw), getuigden de uitkomsten van 1895 van vooruitgang. Evenals in 1893 telde men 50 fabrieken met eene gemiddelde productie van 100 en meer pikol per bouw; in 1892 was dit het geval bij 30 en in 1894 bij 34 fabrieken. Bovenaan stond ditmaal de onderneming Gempolkerep in Soerabaija met 141.43 pikol per bouw, terwijl achtereenvolgens in 1892, 1893 en 1894 de ondernemingen Wonopringgo in Pekalongan, Watoetoelies in Soerabaija en Tjomal in Tagal het hoogste productiecijfer vertoonden met respectievelijk 131.76, 138.83 en 154.10 pikol per bouw.

[1]) Deze fabriek, Soekowidi genaamd, werd reeds in 1895 in werking gebracht. Bij gouvernementsbesluit dd. 23 April 1896 n°. 11 werd aan de eigenaren vergund de beplantingen op te voeren tot 650 bouws.

[2]) Hiervan behoorden er 81 aan naamlooze vennootschappen, en van de 71 ten name van particulieren staande ondernemingen waren 47 het eigendom van Europeanen, 22 van Chineezen en 2 van Europeanen en Chineezen gezamenlijk.

Gerangschikt naar den omvang harer beplantingen waren de ondernemingen te verdeelen als volgt: 22 ondernemingen beschikten over 102 tot 387 bouws, — 80 over 400 tot 597 bouws, — en 49 over 600 tot 898 bouws. De gebezigde gronden waren, vooral in Oost-Java, voor het meerendeel communaal bezeten sawahvelden. Bij uitzondering werd ook gebruik gemaakt van tegallan's, welker ligging gelegenheid bood ze te doen bevloeien.

De voor sawahs betaalde huursommen liepen zeer uiteen; de middensom kon op f 40 per bouw gesteld worden; in enkele gewesten betaalde men veel minder; in Madioen bijv. werden in Ngawi en een gedeelte van Magettan, waar de grondbezitters groote aandeelen hebben en weinig vraag voor suikerrietteelt is, ongeveer 225 bouws ingehuurd zelfs voor f 7,50 per bouw. In Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki werd daarentegen tot f 60 en f 80 per bouw besteed. De landrente wordt gewoonlijk door den verhuurder betaald. Door het ophouden der felle concurrentie van eenige fabrieken onderling, die vooral in Pasoeroean in 1894 gaande was, daalden in 1895 de huurprijzen aanmerkelijk; ook werden hier en daar de voor grondhuur bestede bedragen, zoowel als de loonen, gedrukt door de nog altijd lage suikerprijzen.

Gewoonlijk wordt er op gelet dat op dezelfde gronden geen twee keer achtereen suikerriet geplant wordt; dikwijls ziet de fabrikant er zelfs op toe, dat hij geen gronden krijgt, welke in de laatste twee jaren met suikerriet beplant zijn geweest. In verband met de hier en daar in Soerabaija heerschende schaarschte van gronden werd aldaar bij circulaire van den resident het planten van suikerriet op gronden, waarvan in het onmiddellijk voorafgegane jaar dit gewas was geoogst, verboden, omdat dit nadeelig werd geacht.

De bewerking der velden heeft over het algemeen door daglooners plaats. Bij graafwerk in de volgens het Reijnoso-systeem aangelegde tuinen wordt veel op taak gewerkt, hetgeen gezegd wordt voor beide partijen voordeelig te zijn.

In sommige gewesten (thans worden als zoodanig genoemd Cheribon, Japara, Rembang, Pasoeroean en Probolinggo) verwerkten de ondernemers ook opgekocht riet; in zeer enkele gevallen was met de planters nopens de teelt overeengekomen en hadden zij voorschot genoten.

Contracten voor grondbewerking werden vooral in Oost-Java gesloten. Van die werkwijze komen echter de ondernemers van lieverlede terug, omdat zij inzien, zoo wordt gezegd, dat ook langs anderen weg voor denzelfden prijs beter werk geleverd kan worden. De kosten der bewerking ingevolge contract, de huur inbegrepen, loopen gewoonlijk uiteen van f 100 tot f 200 per bouw. Blijkt het dat de inlandsche contractanten nalatig zijn in het naleven van de overeenkomsten, door slechte of onvoldoende bewerking, dan gebeurt het nu en dan dat de ondernemers de verdere bewerking door daglooners doen plaats hebben, in welk geval het aan die daglooners betaalde bedrag van de contractueel bedongen sommen wordt afgetrokken. Gewoonlijk wordt op het bedongene de helft als voorschot uitbetaald, terwijl de verdere termijnen gekweten worden op aanvrage der belanghebbenden en na het snijden van het riet. Ook worden in enkele gewesten contracten voor ploegarbeid gesloten; in Soerabaija wordt door de administrateurs der fabrieken de bevolking voorzien van Europeesche ploegen. In Bezoeki worden bijna uitsluitend broedjoelan-tuinen aangelegd, omdat de bevolking aldaar niet gewend is aan eene andere wijze van bewerking. Elders is een gewijzigd Reijnoso-systeem het meest in zwang. Voor het graafwerk volgens dit laatste systeem wordt veel gebruik gemaakt van den patjol; in enkele gewesten in Oost-Java, vooral bij bewerking van vette kleigronden, meer van de spa (lempak).

Bemesting der aanplantingen had overal plaats. Als meststoffen worden gebruikt: asch, boengkil, stalmest, het residu der filterpersen, guano en kunstmest (zwavelzure ammonia).

Wat de weersgesteldheid aangaat, was deze over het algemeen gunstig voor den groei van het riet, doch nadeelig voor het sapgehalte en de fabricage. Door de langdurige regens, die in de meeste gewesten tot ult. Juni aanhielden, werd wel eene groote rietproductie (ten gevolge van eene bijzonder welige uitstoeling) verkregen, doch viel het sapgehalte niet meê, en werd de fabrieksarbeid hier en daar belemmerd doordien de drassigheid van vele wegen moeielijkheden bij het rietvervoer deed ondervinden, en door de noodzakelijkheid, voor eenige fabrieken die niet van kunstmatige ampas-drogers voorzien zijn, om tijdelijk het malen te staken. Toch bereikte de suikerproductie, zooals hooger gezegd, een vrij hoog gemiddelde. [1])

[1]) In verband met het voorafgegane schijnt het niet zonder belang hier, in aansluiting aan het vorig verslag (blz. 235/236, noot 1), weder eenige gemiddelden omtrent riet- en suikerproductie te doen volgen, ontleend aan van deskundige zijde verzamelde gegevens (zie Archief voor de Java-suikerindustrie, 1896, blz. 632/633), waarbij op te merken valt dat die gegevens betrekking hebben tot 90 pct. der beplantingen ten behoeve van *al* de op Java (dus ook op erfpachts- en particuliere landen, zoomede in de Vorstenlanden) gewerkt hebbende suikerfabrieken.

GEWESTEN.		Totaal der gewerkt hebbende ondernemingen.	Aantal ondernemingen waartoe de opgaven in de vier volgende kolommen betrekking hebben.	Per bouw netto aanplant werd in 1895 gemiddeld verkregen: pikols riet.	pikols hoofdsuiker.	pikols zaksuiker.	Rendement (2 pikol zaksuiker gelijkstellende met 1 pikol hoofdsuiker).
West-Java	Cheribon	14	9	953	94.1	3.3	10.05 pct.
	Tagal	11	8	1079	103.7	11.7	10.15 „
	Pekalongan	5	5	1016	97.3	8.7	10.00 „
Midden-Java	Samarang	4	4	906	87.8	1.2	9.76 „
	Japara	12	10	974	96	6.5	10.19 „
	Soerakarta	16	16	924	84	5.7	9.40 „
	Djokjokarta	16	15	1084	102.9	6.5	9.79 „
	Banjoemas	4	4	983	87.6	10.5	9.45 „
	Bagelen	2	2				
Oost-Java	Rembang	3	3	656	56.9	10.9	9.50 „
	Soerabaija	42	38	1011	96.4	9.5	10.00 „
	Pasoeroean	18	16	797	82.2	10	10.94 „
	Probolinggo	14	14	992	94.5	7.3	9.89 „
	Bezoeki	12	11	992	87.3	9.2	9.26 „
	Madioen	6	6	919	95.6	10.9	11.00 „
	Kediri	16	16	1151	91.4	13	8.51 „
	West-Java	30	22	1018	98.73	7.92	10.09 „
	Midden-Java	54	51	978	92.35	6.24	9.76 „
	Oost-Java	111	104	993	91.87	9.74	9.74 „
	Totalen over 1895	195	177	992	92.84	8.53	9.79 „
Over 1894 waren de cijfers:	West-Java	31	24	899	92.5	10.6	10.88 „
	Midden-Java	54 (verb. opgaaf)	44	803	81.5	6.8	10.58 „
	Oost-Java	111	98	901	86.2	10.8	10.13 „
	Totalen	196 (verb. opgaaf	166	875	85.8	9.7	10.36 „

Deze tabel doet zien dat, terwijl in 1895 117 pikol riet gemiddeld per bouw méér werd geoogst dan in 1894, de suikerproductie niet in evenredigheid vermeerderde. Toch werd (zaksuiker herleid tot hoofdsuiker in de verhouding van 2 : 1) 6.46 pikol suiker per bouw méér verkregen, hoewel het gemiddeld rendement slechts 9.79 pct. was, in plaats van 10.36 pct. in 1894. Ook verdient opmerking dat in 1895 minder zaksuiker werd afgeleverd: in 1894 toch kwam op 8.85 deelen hoofdsuiker 1 deel zaksuiker, in 1895 evenwel slechts 1 deel op 10.88 deelen.

In voormeld orgaan der Java-suikerindustrie vindt men ook reeds opgaven (voor een klein deel bij benadering verkregen) omtrent de uitkomsten der suikercampagne van 1896, waaraan door 10 der in 1895 gewerkt hebbende fabrieken niet werd deelgenomen, terwijl in Java's Oosthoek 1 nieuwe onderneming (Nangkaän) toen voor 't eerst maalde. De 10 eerstbedoelde fabrie-

Door de ondernemingen, welke nog recht op het gebruik van water voor beweegkracht hadden, werd niet geklaagd over onvoldoende verstrekking.

Gebrek aan irrigatiewater ontstond hier en daar na het invallen van de felle droogte, die op den zeer langdurigen westmoesson van 1894 95 volgde. In de afdeelingen Koedoes (Japara) en Ngawi (Madioen) werd daarover geklaagd; de in laatstgenoemde afdeeling te dier zake gerezen quaesties konden in der minne worden geschikt. In de afdeeling Djombang (Soerabaija) moest op een tweetal fabrieken gestopt worden door gebrek aan injectiewater ten gevolge van de droogte.

Brandstichting in de riettuinen kwam veelvuldig voor in de residentiën Probolinggo en Bezoeki (verg. blz. 3 4 hiervóór). Uit andere gewesten, uitgenomen Soerabaija, werd daarover weinig geklaagd Op blz. 211 hiervóór is reeds gewag gemaakt van de ordonnantie van 10 Juni 1896 (Indisch Staatsblad n°. 104), ten doel hebbende de ondernemers in het bewaken en beveiligen van de riet- (en andere) plantsoenen tegemoet te komen.

Om de suikerindustrie behulpzaam te zijn in hare — sedert ook langs anderen weg vrij wel geslaagde — pogingen tot het verkrijgen van tegen de serehziekte bestand blijkende rietsoorten, waren in 1890 91 te Toboali op Banka voor gouvernementsrekening 18 Britsch-Indische rietsoorten aangekweekt, welke proefaanplanting, om te trachten bevrijd te raken van eene zich daarin vertoond hebbende andere ziekte (cercospora-bladziekte), in 1894 95 naar Pangkalpinang was overgebracht, echter beperkt tot 5 serehvrij gebleken variëteiten (verg vorig verslag, blz. 216, noot 2). Toen de plantkundige, die reeds van den aanvang af met de algemeene leiding dezer proef is belast geweest, zich in October 1895 andermaal naar Banka begeven had, bleek op het nieuwe terrein (ter grootte van 19 bouws) ook de genoemde bladziekte verdwenen, en bestond dus geen hinderpaal meer om, met dispensatie voor zooveel noodig van de verbodsbepalingen tegen den in- en doorvoer in sommige deelen van Java van suikerriet en suikerrietstekken, de te Pangkalpinang te winnen rietstekken naar Java te doen overbrengen, opdat aldaar kunne worden nagegaan of uit de bedoelde variëteiten met voordeel suiker kan worden geproduceerd, met andere woorden of de verwerking financieel betere uitkomsten kan geven dan de thans op Java verbouwd wordende rietsoorten, waaronder er zijn (afkomstig van de door vereenigingen van suikerfabrikanten gestichte proefstations) [1], die mede immuniteit tegen de serehziekte schijnen te bezitten. Ten einde op dit punt zekerheid te verkrijgen, heeft het „Algemeen syndicaat van suikerfabrikanten op Java" zijne medewerking toegezegd. In verband daarmede bestond het voornemen (gouvernementsbesluit dd. 13 Mei 1896 n°. 13) de van Pangkalpinang (Banka) afkomstige rietstekken kosteloos ter beschikking te stellen van voormeld syndicaat, mits zijnerzijds ook kostelooze verstrekking zou plaats hebben bijaldien niet tot bedoelde vereeniging toegetreden suikerfabrikanten zich daartoe bij het syndicaat aanmeldden. Eerlang zou nu waarschijnlijk de opheffing der gouvernements-proefneming op Banka in overweging kunnen worden genomen.

Omtrent de serehziekte is, na hetgeen ter zake over 1895 reeds in 't vorig verslag (blz. 237) werd aangeteekend (namelijk dat in het najaar van 1895 op Java alleen nog als serehvrije streken waren aan te merken de residentie Preanger Regentschappen en de aangrenzende afdeelingen Buitenzorg en Galoeh der residentiën Batavia en Cheribon), in de bijdragen voor dit verslag slechts vermeld gevonden dat, volgens berichten van den aanvang van 1896, sporen van sereh ook zouden zijn aangetroffen in bibietaanplantingen in de afdeeling Limbangan van eerstgenoemde residentie, blijkens de bevindingen van een scheikundige, in dienst van eene bij de suikerindustrie betrokken handelsfirma te Soerabaija.

Dat het kweeken van plantriet, hetzij als afzonderlijk bedrijf, hetzij vanwege suikerfabrikanten die er eigen bibiet-aanplantingen in bergstreken op nahouden, in sommige gewesten een belangrijken omvang heeft bereikt, kan worden opgemaakt uit het als bijlage DDD hierachter overgelegde overzicht, waarin eenige van de gewestelijke besturen op Java ontvangen min of meer volledige gegevens met betrekking tot de suikerbibiet-ondernemingen zijn bijeengebracht. In de Preanger Regentschappen inzonderheid nam dit bedrijf in bloei toe. Daarentegen ondervonden de bibiet-ondernemers in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, die vroeger goede zaken maakten, dat sedert het voorkomen van sereh in veler aanplantingen, het vertrouwen in de qualiteit der Malang-bibiet zeer geschokt was.

Over de aanzuivering van hetgeen aan 's lands kas over 1895 tegoed kwam wegens het toen ter zake van de vroeger op contract met het Gouvernement gewerkt hebbende suikerfabrieken verschuldigde vierde $^1/_5$ gedeelte van den uitgestelden cijns over de laatste vijf contractsjaren 1887 t/m 1891, viel niet te klagen. Voor al de bedoelde ondernemingen werd het verschuldigde in het najaar van 1895 bij termijnen gekweten. Boete wegens te late betaling behoefde niet te worden opgelegd. Zoodanige boete, in 1894 of vroeger door twee ondernemingen in Kediri beloopen, kwam gedeeltelijk en sedert — in Juli 1896 — volledig binnen.

Ten aanzien van het in 1896 verschuldigde laatste $^1/_5$ gedeelte van den uitgestelden cijns blijkt uit de tot dusver hier te lande ontvangen berichten dat drie van de vier termijnen reeds volledig voldaan zijn; evenzeer de boeten, door de eigenaren van een zestal ondernemingen beloopen wegens te late aanzuivering van den eersten termijn.

Wat de achterstallige schuld wegens plantloon en cijns over jaren vóór 1887 betreft, nog rustende op de eigenaren der in één hand zijnde vier gewezen contractsfabrieken in Cheribon, met namen Ardjowinangon, Glagamidang, Paroengdjaija en Gempol, valt aan te teekenen dat in mindering van het op ult. 1893 nog verschuldigde, ad f 79 543,20 (verg. het verslag van 1894, blz. 217), in November 1895 werd afbetaald f 30 000, terwijl — nadat inmiddels bij notariëele akte de in 't verslag van 1888 (blz. 204) bedoelde overeenkomst tusschen de Indische Regeering en een der crediteuren, welke mede hypotheekrechten op de bedoelde fabrieken uitoefende, nader met drie jaren (tot 21 April 1899) was verlengd — de afbetaling van de rest, ad f 49 543,20, reeds volgde in Augustus 1896. Het op twee dier fabrieken ten behoeve van het Gouvernement gevestigd hypothecair verband is dan ook geroijeerd.

Tabaksondernemingen. De tabaksindustrie op Java, voor zooveel zij op overeenkomsten met de bevolking berust, had in 1895 weder een kleiner arbeidsveld dan in 1894. Dienaangaande zijn over beide jaren onderstaande opgaven ontvangen (zie nader bijlage EEE), waarin alleen op gevestigde ondernemingen gedoeld wordt, niet dus op die industrieelen, meestal Chineezen, maar nu en dan ook Europeanen, die zich bepalen tot het opkoopen van tabak, door inlanders uit eigen beweging geplant.

Gewesten	1894.			1895.		
	Aantal ondernemingen in werking geweest.	Verkregen hoeveelheid tabak (in K.G.).		Aantal ondernemingen in werking geweest.	Verkregen hoeveelheid tabak (in K.G.).	
		Bladtabak.	Krossok (kerftabak).		Bladtabak.	Krossok (kerftabak).
Tagal	1	2 221	816	a) 1	3 500	1 500
Probolinggo. .	20	1 479 888	697 103	b) 18	639 473	635 067
Bezoeki . . .	20	2 207 500	3 565 000	a) 20	2 486 500	3 062 000
Banjoemas . .	3	225 500	221 500	c) 2	82 500	135 000
Kediri	4	15 000	196 736	d) 4	35 000	20 625
Totalen	48	3 930 109	4 681 155	45	3 246 973	3 854 1[illegible]

a) Dezelfde onderneming of ondernemingen, welke in 1894 gewerkt hadden.

ken waren: Bandjaran in Japara, Tegalweroe in Djokjokarta, Keben en Wringin Agoeng in Rembang, Ngoro en Tawangsari in Soerabaija, Kloerahan en Yossowilangoen (of Kaliteloe) in Pasoeroean, zoomede Koewarassan (of Brenggolo) en Soetjen in Kediri. Toch zou het totaal der beplantingen slechts met ruim 3.5 pct., namelijk van 97 160 tot 93 740 bouws netto zijn teruggegaan, en de productie met ruim 7.5 pct, namelijk van 9 416 398 pikol (581 569 ton) tot 8 699 295 pikol (537 280 ton), hierbij de zaksuiker tot hoofdsuiker herleid in de gebruikelijke verhouding.

Blijkens de officieele maandstaten van den uitvoer van Java en Madura werden gedurende het afscheepjaar 1 Juli 1895 tot 30 Juni 1896 van daar verscheept naar buitenlandsche markten 569 873 ton suiker, tegen 492 099 ton in dezelfde periode van 1894/95. Bij de aflading werden de volgende landen en plaatsen als bestemming opgegeven (over de eindbestemming der in 1895 uit Indië verscheepte Java-suiker zie een der noten van afd. IV, § 1, van dit hoofdstuk):

Bestemming.	1894/95	1895/96
Nederland	2 107	1 459
Engelsch Kanaal v/o	45 726	151 870
Engeland	19 798	17 049
Frankrijk	7 390	5 478
Spanje	10 186	„
Id. v/o	5 189	2 156
Overig Europa . .	18 575	16 495
Amerika.	53 929	97 926
Transporteeren	162 900	292 433
Per transport	162 900	292 433
Britsch-Indië . . .	9 405	4 209
Port Saïd v/o. . .	104 141	109 651
Singapore	32 363	18 146
Hongkong	139 323	126 811
China.	9 649	4 266
Australië	34 301	14 346
Naar elders. . . .	17	11
Totaal (tonnen)	492 099	569 873

[1] Aanvankelijk waren deze proefstations drie in getal. Blijkens het verslag van 1887 (blz 167, noot 1) was dat voor Midden-Java toen gevestigd te Samarang, dat voor West-Java te Kagok (Tagal) en dat voor Oost-Java te Pasoeroean. De beide laatstbedoelde proefstations zijn tot dusver op gemelde plaatsen in stand gebleven, doch dat voor Midden-Java, hetwelk in 1891 verplaatst was naar Klatten (Soerakarta), is in 1893 opgeheven. (Te Klatten bestaat nu een particulier proefstation voor indigo; verg. vorig verslag, blz. 239.)

b) Zonder de drie in één hand zijnde ondernemingen Titrodiwangsan, Tempeh en Pasirian, welke in 1895 gesloten waren. Daarentegen telde nu weder de onderneming Moedjoer mede, welke, bij gemis aan gegevens, in de opgaven over 1894 buiten aanmerking bleef.

c) De in 1894 gewerkt hebbende onderneming Poerworedjo verkreeg in 1895 geen product en is hier dervalve niet medegerekend.

d) De uitgetrokken productiecijfers voor Kediri hebben slechts betrekking tot 3 van de 4 ondernemingen. Van Tjangkring toch is niets anders gemeld dan dat eene geringe hoeveelheid krossok verkregen was. Een der onder 1894 genoemde ondernemingen — Dandangan — werkte in 1895 niet. Daarentegen werd in Blitar de onderneming Tales geopend.

Het door de gevestigde ondernemingen verkregen product is meestal afkomstig van gronden door de ondernemers van de bevolking gehuurd; sommige ondernemers doen ook tabak planten op gronden, die zij van het Gouvernement in erfpacht hebben verkregen. Hoewel vele der bedoelde industrieelen zich genoeg moeite geven om, door kostelooze verstrekking van superieure zaden en door aansporing van den inlandschen planter tot goede verzorging van het gewas, het product in hoedanigheid te doen vooruitgaan, blijven die pogingen maar al te vaak schipbreuk lijden op de gemakzucht van den dessaman, die liever groote aanplantingen slecht, dan kleine uitgestrektheden goed onderhoudt. Daarbij maakt de scherpe concurrentie het dezen laatste gemakkelijk om van eene z. i. te veel eischende onderneming naar eene voor hem gemakkelijkere over te gaan (zie ook wat over deze zich hoofdzakelijk in Bezoeki voordoende concurrentie gezegd is op blz. 211).

Schuurbranden kwamen in grooten getale in Bezoeki voor, en moesten vermoedelijk, even als één geval in Probolinggo, aan kwaadwilligheid worden toegeschreven.

De streken, waar de hooger bedoelde opkoop van door den inlander uit eigen beweging geteelde tabak van beteekenis is, welk product voornamelijk voor de inlandsche markt bestemd wordt, zijn o. a. in Pekalongan de afdeeling Batang, in Bagelen de afdeeling Ledok, in Pasoeroean de afdeeling Malang en verder de residentiën Rembang, Kadoe en Preanger Regentschappen.

Volgens handelsberichten zou de geheele in 1896 hier te lande verkochte Java-tabaksoogst van 1895 (waaronder dus ook begrepen het product van huurlanden in de Vorstenlanden, van erfpachtsgronden in de gouvernementsresidentiën en van een paar particuliere landerijen) hebben bestaan uit 86 208 „pakken" bladtabak en 67 139 pakken krossok („scrubs"), waarvoor dooreengenomen zou zijn verkregen respectievelijk ongeveer f 0,51 en ongeveer f 0,20 per ½ K.G., welke gemiddelden over de in 1895 verkochte partijen van het gewas 1894 (84 611 pakken bladtabak en 68 733 pakken krossok) respectievelijk waren geweest p. m. f 0,36⁵ en p. m. f 0,21. In verband met de gunstigere marktprijzen in 1896 voor Java-bladtabak bedongen, was de totale opbrengst van het gewas 1895 te stellen op omstreeks f 10 millioen, terwijl die van het gewas 1894 had bedragen p. m. f 8 millioen. Bladtabak en krossok dooreengerekend, kwam de algemeene middenprijs neer: in 1896 op p. m. f 0,37⁵ per ½ K.G., tegen in 1895 op p. m. f 0,30⁵.

Ondernemingen voor het pellen van rijst en voor het bereiden van cassave. In West-Java vindt men een vrij groot aantal inrichtingen, meestal aan Chineezen, doch enkele ook aan Europeanen of zelfs aan inlanders toebehoorende, voor den opkoop van padi van de bevolking ter verwerking tot rijst voor den uitvoer. Dit bedrijf nam in 1895 geen hoogere vlucht. In de Preanger Regentschappen werd een dier rijstpelmolens gesloten en ging er bij de 37, waar gewerkt werd, minder om dan in 1893 en 1894, daar zij slechts afleverden 109 098 pikol rijst; terwijl in 1893 en 1894, toen telkens 38 molens aan den gang waren geweest, deze achtereenvolgens 131 595 en 169 696 pikol rijst aan de markt brachten. Voor de padi werd aan de inlandsche verbouwers betaald f 15 à f 22 per 10 pikol, terwijl voor het afgewerkte product tusschen f 3,50 à f 5 per pikol werd bedongen. Het aantal dergelijke ondernemingen in Krawang beliep 40 (met 141 molens), wanneer ook medegeteld worden 2 (met 12 molens) op de particuliere landen Tegalwaroe en 1 (met 5 molens) op het erfpachtsland Kalangsari. De laatstbedoelde 17 molens verkregen gezamenlijk uit 67 445 pikol padi 38 450 pikol rijst; en de 124 andere verwerkten 179 708 pikol padi tot 84 600 pikol rijst. In 1893 was in Krawang afgeleverd, door 104 molens, 105 297, en in 1894, door 129 molens, 119 335 pikol rijst. Nopens den omvang van dit bedrijf in Bantam zijn weder geen cijfers genoemd. Alleen is gemeld dat de in den laatsten tijd gesloten geweest zijnde rijstpelinrichting Tembong (afdeeling Serang) werd gehuurd door een Europeaan, die haar in 1895 weder in werking bracht, dat Sempoe (mede in Serang) werd geëxploiteerd door een Chineeschen huurder, en dat Tjiomas (afdeeling Pandeglang) slechts enkele maanden werkte. Wat de residentie Cheribon betreft, waar twee Europeesche firma's en een aantal Chineezen mede rijstpelmolens exploiteeren, worden voor 1895 voor de beide eerstbedoelde ondernemers hoeveelheden opgegeven van 30 000 en 124 361 en voor de Chineesche pelmolenaars gezamenlijk 180 000 pikol, doch het is niet duidelijk of zulks geldt het opgekochte, dan wel het afgeleverde product. In 1894 hadden de opgaven betrekking tot het verwerkte product, ad respectievelijk 26 500, 89 800 en 195 000 pikol padi.

Uitgenomen eene dergelijke (Europeesche) onderneming in Kediri, waaromtrent echter ook over 1895 niets vernomen werd schijnt van den opkoop van cassave ter bereiding tot meel (tapioca) mede enkel in West-Java eenig werk te worden gemaakt, doch alleen in de Preanger Regentschappen en Cheribon. De in laatstgenoemd gewest gevestigde cassavemeel-fabriek Poelasari, in handen van een Chinees, leverde in 1895 iets meer op dan in 1894; zij verkreeg in 't geheel 1561 pikol meel uit 4872 pikol cassave, tegen 1200 pikol meel uit 4000 pikol cassave in 1894. In de Preanger Regentschappen werkten in 1895 drie dergelijke ondernemingen, mede door Chineezen gedreven. Gezamenlijk produceerden zij 27 000 pikol tapioca, tegen 39 350 pikol in 1894.

Indigo-ondernemingen. De indigo-industrie, voor zooveel zij op overeenkomsten met de bevolking berust, dus ongerekend de in een verder gedeelte van dit verslag te bespreken indigo-ondernemingen in de Vorstenlanden en op sommige particuliere landerijen, [1]) bleef in 1895 over 't geheel van gelijken omvang als in 1894. Het aantal gewerkt hebbende ondernemingen beliep, evenals toen, 25, waarvan alleen 15 in Kediri. Slechts van 19 kwamen opgaven over beide jaren in. Beschikten sommige in 1895 over minder aanplant dan het jaar te voren, andere breidden hun arbeidsveld uit. Vrij algemeen werd echter in 1895 eene hoogere productie gemaakt. Bedoelde 19 ondernemingen toch hadden in 1894 gezamenlijk een aanplant van 4453 en in 1895 van 4585 bouws, terwijl zij daarvan verkregen respectievelijk 114 808 en 143 824 K.G. indigo, d. i. gemiddeld per bouw: in 1894 ruim 25½, doch in 1895 ruim 31 K.G. Bij Soembernilo in Pasoeroean werd zelfs 40 K.G. per bouw gemaakt.

In het volgende overzicht vindt men al de 25 ondernemingen genoemd, dus ook de 6 waarvan alleen hetzij over 1894, hetzij over 1895 opgaven inkwamen.

Gewesten en afdeelingen.	Ondernemingen.	1894.		1895.	
		Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.)	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.)
PEKALONGAN.					
Pekalongan .	Sidokerti of Kadjen	370	5 250	187	5 950
Batang	Bleder of Depok	233	5 491	220	6 499
Id.	Pandansari of Djemawoe. . .	344	7 081	307	8 700
Id	Koetosari of Plelen	307	7 000	*a*) †	†
SAMARANG.					
Kendal	Radjoet.	241	4 743	222	7 457
REMBANG.					
Soeban	Djodjogan of Ngladjoe . . .	86	2 580	†	†
PASOEROEAN.					
Bangil	Soembernilo of Gelang . . .	89	3 337	100	4 000
Id.	Soembersalak of Djembroeng .	55	1 500	68	2 500
MADIOEN.					
Madioen . . .	Geger	283	5 000	182	5 978
Id	Tjaroeban of Blimbing . . .	166	6 251	208	7 140
KEDIRI.					
Kediri	Sewen	250	6 365	†	†
Id.	Plosso of Kraton	175	6 000	230	7 250
Id	Pelas of Oedan Awoe. . . .	†	†	100	2 150
Id.	Wonoredjo of Blimbing . . .	275	7 000	400	10 150
Id.	Kandat	125	1 750	†	†
Id.	Selodono of Soemberredjo . .	200	3 500	350	6 000
Id.	Tegowangi of Doerenan. . .	500	16 000	500	18 500
Id	Brenggolo.	250	7 300	280	7 800
Id.	Djeroekwangi	†	†	150	2 500
Id.	Kapoe en Gajam	190	5 390	241	7 400
Id.	Pagoe en Gogorantee . . .	500	16 000	500	17 000
Id.	Basongan	177	4 180	210	7 75
Id.	Wonoredjo en Plosso-Paree .	250	7 100	170	7 250
Id.	Garoem	65	1 260	60	1 000
Id.	Soemberredjo of Soember . .	90	2 425	150	5 506
	Totalen . .	5221	132503	4835	148474

a) Waar aanplant of productie niet is opgegeven, is zulks door een † aangeduid.

[1]) Op erfpachtslanden werd in 1895, voor zooveel blijkt, de indigocultuur alleen nog gedreven op Bagendoel in Kediri, doch de productie bleef onbekend.

De meeste der hiervóór genoemde indigo-ondernemingen behooren aan naamlooze vennootschappen, en waar bijzondere personen ze exploiteerden, waren het doorgaans Europeanen. Alleen de onderneming Soembernilo in Pasoeroean was het eigendom van een Chinees. In de wijze van werken der verschillende ondernemingen is over het algemeen weinig verschil.

De prijzen, waarvoor de sawahs van de bevolking gehuurd worden, liepen, naar gelang ze ook voor een vierden of vijfden snit worden aangehouden, van f 15 tot f 40 per bouw. Wordt viermalen gesneden, dan blijven de gronden 14 à 16 maanden, en als vijf snitten geoogst worden, 18 maanden met indigo beplant. De beide ondernemingen in Pasoeroean plantten bijna bij uitzondering op gronden, welke te voren met suikerriet beplant waren.

Opkoop van thee. In de buurt van sommige der op erfpachtsgronden gevestigde thee-ondernemingen in de Preanger Regentschappen gaat de bevolking er meer en meer toe over, daarin geholpen door zaadverstrekking vanwege de theefabrikanten, om op hare eigen gronden theeplantsoenen tot stand te brengen. In den omtrek der onderneming Parakansalak (afdeeling Soekaboemi) besloegen bedoelde theeplantsoenen bij het einde van 1895 reeds 302 bouws, waarvan 237 bouws vruchtdragende tuinen. Het product hiervan (275 768 K.G. nat blad) werd bij Parakansalak opgekocht. In de afdeeling Soemedang verkreeg de onderneming Tjinangran van dergelijke plantsoenen der bevolking (waarvan echter de uitgestrektheid niet blijkt) 69 768 K.G. nat product. Van vier andere erfpachtsondernemingen in hetzelfde gewest, met namen Tendjo Aijoe, Sindangsari, Waspada en Pasir Telagawarna, waar de bevolking voor dit haar bedrijf in 1895 mede afzet vond, zijn nopens dien opkoop geen cijfers gemeld.

De drie kleine inlandsche ondernemingen in de afdeeling Limbangan, van welke in 't vorig verslag sprake was, gingen voort thee voor den binnenlandschen handel te leveren. Tjigosong en Pasir Tjitjoeroek, beide aan denzelfden eigenaar toebehoorende, leverden 5125 K.G. thee op, en Tjigedoeg 475 K.G., gezamenlijk dus 5600 K.G., tegen 2657 K.G. in 1894. Een klein deel van deze thee werd uitgevoerd naar Singapore.

Opkoop van cacao. Hier en daar, althans in de Preanger Regentschappen, vindt de bevolking ook gelegenheid om de door haar van eigen aanplantingen op erven of in tuinen geoogste cacaovruchten ter bereiding te verkoopen aan naburige landbouwondernemingen, als wanneer zij betere prijzen bedingt dan bij verkoop aan Chineezen, die in den regel voorschot geven reeds lang vóórdat de cacaovruchten rijp zijn. Omtrent de verhandelde hoeveelheden zijn geen cijfers bekend.

Andere ondernemingen. De koffiepellerijen en sorteerinrichtingen te Kraton en Pasoeroean, beide in de residentie Pasoeroean, waarin koffie, afkomstig van eenige erfpachtslanden in het Malangsche, machinaal werd gepeld (van de hoornschil ontdaan) en gesorteerd, verwerkten in 1895 respectievelijk 32 000 en 19 596 pikol koffie, tegen 27 453 en 50 000 pikol in 1894. Over de op licentiën werkende ondernemingen voor den opkoop en de bereiding van aan de verplichte levering onderworpen koffie is reeds gehandeld op blz. 204 205 hiervóór.

Enkele eigenaren van ondernemingen, werkende op overeenkomsten met de bevolking, maken als nevenbedrijf ook werk van het opkoopen en bereiden van kapok, katjang en djarak van de bevolking: zoo bijv. in Tagal, Japara en Kediri. In laatstgemeld gewest doen deze ondernemers veelal ook in tabak. In Tagal werd bij de tabaksonderneming Lebaksioe of Jomani in 1895 25 000 K.G. kapok opgekocht, tegen 11 000 K.G. in 1894. In Japara werd bij de onderneming Wedari, welke in nieuwe handen overging, de bereiding van olie en boengkil uit katjang voorloopig gestaakt, doch met het opkoopen en bereiden van kapok voortgegaan. Cijfers nopens den omvang van het bedrijf kwamen niet in.

5°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Volgens de opgaven in hoofdstuk J, afd. IV, hiervóór (zie blz. 91 en 93) beliep de uitgestrektheid gronds in de verschillende gewesten van Java (buiten de Vorstenlanden) door het Gouvernement aan particulieren in erfpacht afgestaan op 1 Januari 1896 (daaronder ook die gronden, welke, toen daarop erfpacht werd gevestigd, krachtens een huurtitel bezeten werden) 459 369 bouws (1650 perceelen), en waren overigens nog 1638 bouws (3 perceelen) in huur afgestaan. Wat de exploitatie van deze 1653 perceelen betreft, doen de voor dit hoofdstuk ontvangen gegevens de volgende verdeeling aan de hand:

a.	1424 perc.	=	381 377	bouws,	uitmakende 636 geheel of ten deele reeds in exploitatie zijnde landbouwondernemingen;
b.	30 „	=	9 770	„	uitmakende 20 ondernemingen, niet voor eigenlijken landbouw bestemd, of vroeger voor cultures gebezigd, maar tijdelijk of voorgoed verlaten; en
c.	199 „	=	69 860	„	nog onontgonnen en waarvan vooralsnog niet blijkt dat zij deel uitmaken van bestaande ondernemingen.
Sam.	1653 perc.	=	461 007	bouws,	zijnde 95 perc. = 37 434 bouws méér dan het jaar te voren.

Uit de gewestelijke specificatie in bijlage FFF hierachter kan worden gezien dat van de sub *a* genoemde uitgestrektheid van 381 377 bouws reeds in cultuur was eene oppervlakte van 175 265 bouws, zijnde p.m. 46 pct. Het groote meerendeel der hooger bedoelde 636 ondernemingen wordt hetzij uitsluitend, hetzij in vereeniging met andere cultures, dienstbaar gemaakt aan de teelt van Java- en Liberia-koffie. Dit was namelijk het geval bij 463 ondernemingen. Niet al deze koffieondernemingen hadden echter reeds vruchtdragend plantsoen, en ook van vele kwamen geen opgaven nopens hare exploitatie in, zoodat de opgegeven koffieoogst der erfpachtsperceelen (in rond cijfer 330 000 pikol, waaronder ruim 10 000 pikol Liberia-soort) betrekking had tot 358 ondernemingen.[1]

De voor den landbouw in exploitatie zijnde erfpachtsondernemingen, waar geen koffie werd geteeld, ten getale van 173, produceerden voor het meerendeel (ongeveer twee derden) uitsluitend of hoofdzakelijk één of meer andere gewassen voor de Europeesche markt (kinabast, thee, cacao, suikerriet, peper, enz.), terwijl op de overige inlandsche landbouwproducten werden verbouwd, als: padi, djagong, katjang, enz.

Ofschoon de koffieplantsoenen in 1895 minder van de bladziekte te lijden hadden dan in vorige jaren bleef de productie, ten gevolge van de aanhoudende regens gedurende de eerste helft van het jaar, in bijna alle gewesten, doch vooral in de residentiën Preanger Regentschappen, Pasoeroean, Madioen en Kediri, beneden de raming. De voormelde totale productie van p.m. 330 000 pikol koffie beliep dan ook, zooals lager blijken zal, nog geen 80 pct. der productie van 1894.

Aan kinabast leverden de erfpachtslanden in 1895 eene belangrijk grootere productie dan in 1894 (zie het staatje op blz. 217), waartoe vooral bijdroeg dat eenige ondernemers, die besloten waren tot eene andere cultuur over te gaan, al hunne plantsoenen rooiden. De nog met kinaboomen bezette oppervlakte der erfpachtsperceelen is niet volledig opgegeven. Slechts is dit het geval voor 62 van de 97 kina-ondernemingen; aldaar besloegen de kinatuinen laatstelijk nog 10 254 bouws, zijnde p. m. 1200 bouws minder dan in 1894 voor 71 ondernemingen werd opgegeven. Over de vooruitzichten op eene geregelde fabriekmatige verwerking van den bast op Java zelf, waarvan door velen eene betere toekomst voor de kina-ondernemers wordt verwacht, is reeds gehandeld op blz. 210 211 hiervóór.

De op erfpachtsgronden gedreven theecultuur, welke haren hoofdzetel in de Preanger Regentschappen heeft (aldaar vindt men 51 van de 54 theeplantsoenen bezittende ondernemingen), nam in 1895 weder in omvang toe. Vooral in de afdeeling Tjiandjoer werden tal van kinatuinen in theeplantsoenen herschapen. Hoe langer zoo meer legde men zich toe op het invoeren van betere theesoorten, voornamelijk uit Britsch-Indië en Ceylon, terwijl ook de cultuur en de bereiding steeds verbeteringen ondergingen, waarvoor de sedert eenige jaren voor rekening van de theeplanters in de Preanger Regentschappen bij het agricultuur-chemisch laboratorium van 's lands plantentuin te Buitenzorg in gang zijnde onderzoekingen over thee (verg. blz. 113 hiervóór) belangrijke gegevens verschaften. Aangaande de uitgestrektheid der theeplantsoenen op erfpachtsgronden zijn slechts voor 45 van de 54 thee-ondernemingen opgaven ontvangen, gezamenlijk een totaal aanwijzende van 10 748 bouws, waarvoor in 1894 met betrekking tot 43 ondernemingen werd opgegeven 10 263 bouws. Door een zestal ondernemingen werd ook thee verwerkt, welke in natten staat van de omwonende bevolking was opgekocht (zie hooger).

De tabaksteelt neemt onder de cultures op de erfpachtsperceelen geen belangrijke plaats in, en het daarmede in 1895 verkregen resultaat was gering uit het oogpunt der productie,

[1] Hierbij komt nog de eenige op *huurgronden* gevestigde koffieonderneming Bonowati-Goeloewoeloeh-Simbarwangi in Kediri (2 perceelen), waar in 1895 150 pikol koffie werd geoogst.

Het andere huurperceel, waarvan hiervóór sprake is, met name Tanah Lajjapan in Cheribon, dient alleen voor de padicultuur (productie p. m. 11 500 pikol).

uithoofde van de langdurige regens, doch van de qualiteit koesterde men op sommige ondernemingen goede verwachtingen.

Van de 17 erfpachtsondernemingen, waar suikerriet werd geteeld, geschiedde dit in vele gevallen — en dan vaak als nevencultuur — om het geoogste elders te doen vermalen of als plantriet te doen dienen, en in één of twee gevallen werd het riet wel plaatselijk verwerkt, maar slechts ter verkrijging van suiker voor de inlandsche markt; zoo werd op de aan een Chinees toebehoorende onderneming Soedimoro-Pasirian (in Probolinggo) uit 7 bouws riet 100 pikol z. g. Javaansche suiker vervaardigd, terwijl de erfpachters van Sarikerto (in Soerabaija), mede Chineezen, uit 50 bouws riet 3000 pikol suiker maakten, vermoedelijk mede voor de inlandsche markt bestemd. Suiker voor den uitvoer leverden 7 erfpachtsondernemingen, die echter het riet voor een kleiner of grooter gedeelte verkregen van aanplantingen buiten de erfpachtsperceelen. Bedoelde 7 fabrieken (2 in Cheribon, 1 in Pasoeroean en 4 in Kediri) produceerden in 1895 p. m. 298 000 pikol suiker, tegen 226 000 pikol (volgens verbeterde opgaven) in 1894.

Op een vrij groot aantal erfpachtsondernemingen wordt ook werk gemaakt van de teelt van cacao, vooral in de gewesten Samarang en Preanger Regentschappen. Naarmate meer aanplantingen vruchtdragend worden, neemt de productie toe: in 1895 werd, voor zooveel ter zake opgaven zijn ontvangen (nopens 47 van de circa 80 ondernemingen waar cacaotuinen worden aangetroffen), p. m. 475 000 K.G. verkregen, tegen ruim 387 000 K.G. (bij 38 ondernemingen) in 1894. Hoeveel onder die hoeveelheden begrepen is ter zake van opgekocht product afkomstig van erven en tuinen der bevolking (verg. blz. 216 hiervóór), is niet opgegeven.

Aan andere bijproducten werd, luidens de verstrekte opgaven, verkregen: bij 23 ondernemingen 4348 pikol peper, bij 13 ondernemingen 487 pikol cubebe (staartpeper), bij 8 ondernemingen 41 pikol notemuskaat en foelie en bij 15 ondernemingen 963 pikol kapok.

Terwijl zoowel voor de hoofd- als voor de bijcultures de opgegeven productie voor elke onderneming in het bijzonder is gepubliceerd in eene als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 18 December 1896 gedrukte statistiek, wordt eene samentrekking dier opgaven per gewest aangetroffen in bijlage FFF hierachter, welk laatste overzicht, wat de suikerproductie van enkele erfpachtsondernemingen betreft, nog is aangevuld met eenige elders gepubliceerde gegevens.

Over de laatste drie jaren volgt hieronder een verkort overzicht der productie voor zooveel de voornaamste cultures betreft, tevens aanwijzende van hoeveel ondernemingen opgaven ontbreken.

Producten en oogstjaren.		Verkregen hoeveelheden.	Van onderstaand aantal ondernemingen (waar dezelfde cultuur werd gedreven) werd òf nopens de productie niets gemeld, òf nog niet geoogst.
Koffie	1893	a) 121 492 pikol (299 ondern.)	128 (74) b)
	1894	c) 425 048 „ (345 „)	126 (75)
	1895	d) 332 457 „ (350 „)	104 (72)
Kinabast	1893	e) 2 856 138 K.G. (67 „)	33 (27)
	1894	e) 2 890 630 „ (58 „)	38 (18)
	1895	e) 3 573 260 „ (62 „)	36 (28)
Thee	1893	f) 3 405 042 „ (35 „)	12 (8)
	1894	f) 3 421 013 „ (32 „)	18 (10)
	1895	f) 3 960 263 „ (36 „)	18 (10)
Tabak	1893	g) 223 234 „ (10 „)	1 („)
	1894	g) 77 000 „ (8 „)	3 („)
	1895	g) 89 944 „ (3 „)	5 (1)
Suiker h)	1893	209 273 pikol (7 „)	i) 11 („)
	1894	j) *226 000 „ (*7 „)	i) *10 („)
	1895	k) 300 795 „ (8 „)	i) 9 („)
Cacao	1893	367 958 K.G. (45 „)	44 (39)
	1894	387 210 „ (38 „)	40 (28)
	1895	474 801 „ (47 „)	29 (21)

a) Hieronder voor 17 ondernemingen 5528 pikol (Java-)koffie in de hoornschil (gelijk te stellen met 4588 pikol bereide koffie), en voor 44 ondernemingen 5850 pikol Liberia-koffie.

b) De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal ondernemingen aan, waar in het opgegeven jaar niet of nog niet geoogst werd.

c) Hieronder voor 10 ondernemingen 2964 pikol (bijna alles Java-)koffie in de hoornschil (gelijk te stellen met 2460 pikol bereide koffie), en voor 30 ondernemingen 6314 pikol Liberia-koffie. Bovendien is van 1 onderneming, die voor 500 pikol in het totaal meetelt, de productie aan Liberia-koffie niet afzonderlijk opgegeven.

d) Hieronder voor 5 ondernemingen 3827 pikol (Java-)koffie in de hoornschil (gelijk te stellen met 3062 pikol bereide koffie) en voor 41 ondernemingen 10 388 pikol Liberia-koffie. Bovendien is van 2 ondernemingen, die respectievelijk voor 189 pikol hoornschil- en 250 pikol bereide koffie in het totaal meetellen (daaronder ook Liberia-koffie), de hoeveelheid dezer laatste soort niet afzonderlijk opgegeven.

e) De totale hoeveelheden Java-kinabast, in de jaren 1894, 1895 en 1896 hier te lande (te Amsterdam) in en buiten de veilingen verkocht (daaronder dus ook de in die jaren geveilde 282 530, 298 334 en 322 068 K.G. *gouvernements*-kinabast), waren, volgens makelaarsberichten, te verdeelen als volgt (de tusschen haakjes opgegeven getallen vertegenwoordigen het aantal K.G. zwavelzure chinine, dat de verkochte basten volgens de gepubliceerde analyses inhielden):

	1894.	1895.	1896.
Fabrieksbast (in K.G.)	3 097 431 (152 781)	4 302 299 (221 117)	4 771 840 (257 651)
Pharmaceutische bast (id.)	218 908 (5 039)	182 139 (4 021)	205 342 (5 770)
Te zamen . .	3 316 339 (157 820)	4 484 438 (225 138)	4 977 182 (263 421)

Brengt men de zooeven opgegeven partijen gouvernements-kinabast in mindering, dan blijkt dat *voor particuliere rekening* verkocht werd (in rond cijfer): in 1894 3 033/m, in 1895 4 186/m en in 1896 4 655/m K.G., welke hoeveelheden vermoedelijk, evenals met het gouvernementsproduct het geval was, afkomstig waren uit de oogsten van 1893, 1894 en 1895, en wel hoofdzakelijk van erfpachtsondernemingen, meerendeels in West-Java, en voor een klein deel ook van particuliere landerijen aldaar. De kinaplantsoenen op sommige huurlanden in de Vorstenlanden schijnen in de laatste jaren niet meer geëxploiteerd te worden.

Luidens dezelfde makelaarsberichten beliep het gehalte aan zwavelzure chinine der in 1894, 1895 en 1896 verkochte fabrieksbasten (gouvernements- en particuliere oogsten te zamen) dooreengenomen achtereenvolgens 4.93, 5.13 en 5.44 pct. en was de unit-prijs (berekend per procent zwavelzure chinine en per $^1/_2$ K.G. bast) in dezelfde jaren achtereenvolgens in doorslag te stellen op: f 0,04, f $0,02^{825}$ en f $0,02^{687}$.

f) Bij sommige theeondernemingen in de Preanger Regentschappen is een klein gedeelte van het product afkomstig van eigen aanplantingen der bevolking.

Gedurende het afscheepjaar 1895/96 (1 Juli t/m 30 Juni) werden, volgens de officieele maandstaten betreffende den uitvoer van Java en Madura, van daar verzonden 3 766/m K.G. thee, waarvan 2 714/m (of ruim 72 pct.) werd gedeclareerd als bestemd naar Nederland, terwijl van de in 1894/95 verscheepte hoeveelheden (4 550/m K.G.) bijna 70 pct. (3 109/m K.G.) met laatstgenoemde bestemming was aangegeven.

g) Onder de opgegeven productie is begrepen aan krossok (kerftabak) in 1893 53 950, in 1894 28 375 en in 1895 47 500 K.G.

h) De opgegeven suikerproductie is niet uitsluitend van de erfpachtsgronden afkomstig.

i) Voor zoover het bij de hierbedoelde ondernemingen geteelde suikerriet niet als plantriet diende, is de daaruit verkregen productie begrepen in de opgaven der suikerfabrieken uitsluitend werkende op overeenkomsten met de bevolking, bedoeld in bijlage CCC hierachter. Wat 1895 betreft, geldt een en ander slechts voor 8 van de hierbedoelde 9 ondernemingen, daar het bij de erfpachtsonderneming Soedimoro-Pasirian (in Probolinggo) geteelde riet aldaar verwerkt schijnt, echter niet voor de Europeesche, maar voor de inlandsche markt.

j) De opgaven, waarbij een * is geplaatst, zijn ontleend aan verbeterde gegevens.

k) Hieronder voor 't eerst ook de onderneming Sarikerto (in Soerabaija), met eene productie van 3000 pikol suiker. Uit de voorhanden opgaven is echter niet met zekerheid na te gaan of deze suiker wel voor de Europeesche markt bestemd was.

Gebrek aan werklieden deed zich in 1895 op de erfpachtsondernemingen niet gevoelen. Zooals gewoonlijk werd het werkvolk meestal uit de omliggende dessa's betrokken, en in den Oosthoek ook uit de Vorstenlanden en Madura. Van de sedert medio 1894 den landbouwondernemers in Oost-Java, voorloopig tot ult. 1895, geboden gelegenheid om, onder zekere voorwaarden, ten behoeve van het werkvolk dat door hen, voor den duur van den pluktijd, in Midden-Java in dienst wordt genomen tegen verlaagde prijzen retourkaarten voor het vervoer per staatsspoorweg transit de lijn Samarang—Vorstenlanden, te erlangen, werd weinig of geen gebruik gemaakt. Zooals reeds gezegd is op blz. 145 hiervóór, is dan ook geen reden gevonden den maatregel te vernieuwen.

De dagloonen voor mannen liepen van f 0,10 (in de Preanger Regentschappen) tot f 0,60 (in Bezoeki), welke betalingen echter gedurende den oogsttijd gewoonlijk hooger zijn en in laatstgenoemd gewest zelfs tot f 1 stegen. De loonen voor vrouwen waren lager. Door op taak te werken, werd in den regel iets meer verdiend.

Alleen in Kediri en op de padi-ondernemingen in de afdeeling Kendal der residentie Samarang werden met de ontginners der sawahs overeenkomsten gesloten.

6°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

De in 1895 plaats gehad hebbende veranderingen in het aantal der respectievelijk door Europeanen en door niet-Europeanen in eigendom bezeten landerijen hadden alleen betrekking op landen, gelegen in de residentie Batavia. In dat gewest gingen namelijk 5 aan vreemde oosterlingen toebehoorende particuliere landerijen over in handen van Europeanen, waartegenover de in handen van andere vreemde oosterlingen dan Chineezen zijnde landen vermeerderden met 1, hetwelk te voren aan een Chinees toebehoorde. Bovendien werden een 30-tal landerijen, gezamenlijk beslaande 69 469 bouws, waarvan Chineezen eigenaren waren,

ten name van naamlooze vennootschappen overgeschreven, in verband waarmede het aantal op ult. 1895 aan dergelijke lichamen toebehoorende landerijen tot 60 klom, waarvan 52 alleen in de residentie Batavia.

In het volgende overzicht, bevattende de bij het bestuur bekende gegevens omtrent het particulier landbezit op Java, zijn de bedoelde 60 landerijen in eene afzonderlijke rubriek vereenigd.

Gewesten.	Aantal landerijen.	Uitgestrektheid der landerijen (in bouws). a)	Aantal opgezetenen bij het einde van 1895.	Geschatte waarde naar welke de aanslag der particuliere landerijen in de verponding is berekend.
A. Landerijen van naamlooze vennootschappen.				
Bantam	1	26 785	32 339	f 300 000
Batavia	52	279 202	339 847	11 256 340
Krawang	1	300 000	157 956	2 700 000
Tagal	1	3 749	13 966	424 000
Samarang	4	11 967	29 091	974 000
Soerabaija	1	125	4 055	9 179
Te zamen	60	621 828	577 254	f 15 663 519
B. Landerijen van Europeanen.				
Bantam	1	16 010	25 218	f 500 000
Batavia	87	283 026	315 046	12 040 124
Cheribon	2	257 240	148 730	2 948 750
Samarang	7	1 388	2 459	297 020
Japara	1	1 900	3 971	95 000
Soerabaija	6	462	2 539	237 630
Pasoeroean	1	851	3 470	b) 255 000
Te zamen	105	560 877	501 433	f 16 373 524
C. Landerijen van Chineezen.				
Batavia	135	268 013	361 995	f 12 402 923
Krawang	1	86 080	31 685	900 000
Samarang	25	5 730	19 240	1 957 508
Japara	1	108	241	38 000
Soerabaija	30	5 783	35 132	2 862 136
Te zamen	192	365 714	448 293	f 18 160 567
D. Landerijen van andere vreemde oosterlingen of van inlanders.				
Batavia	65	17 994	52 543	f 1 708 751
Samarang	4	1 421	6 734	461 300
Soerabaija	8	503	5 642	277 535
Te zamen	77	19 918	64 919	f 2 447 586
Recapitulatie.				
Bantam	2	42 795	57 557	f 800 000
Batavia	339	848 235	1 069 431	37 408 138
Krawang	2	386 080	189 641	3 600 000
Cheribon	2	257 240	148 730	2 948 750
Tagal	1	3 749	13 966	424 000
Samarang	40	20 506	57 524	3 689 828
Japara	2	2 008	4 212	133 000
Soerabaija	45	6 873	47 368	3 386 480
Pasoeroean	1	851	3 470	b) 255 000
Algemeene totalen over 1895	434	1 568 337	1 591 899	f 52 645 196
Over 1894 waren de cijfers	435	1 568 849	1 525 369	53 636 307

a) Voor enkele gewesten leveren de opgaven in deze kolom kleine verschillen op met de cijfers in 't vorig verslag, veelal ten gevolge van juistere gegevens.

b) De verpondingswaarde van het land Kedawoeng bleek van f 700 000 tot f 255 000 verminderd te moeten worden.

Wat de productie der particuliere landerijen betreft, moet weder herinnerd worden dat de meeste landen uitsluitend worden dienstbaar gemaakt aan de teelt van inlandsche gewassen, als: padi, katjang, djagong, ketella, enz. Ook bestaan sommige geheel uit graslanden, dan wel klappertuinen, terwijl — in Soerabaija en Samarang — enkele landen geheel worden ingenomen door Chineesche begraafplaatsen en kampongs, en op enkele andere in genoemde twee gewesten vischvijvers worden aangetroffen, welke vijvers worden geëxploiteerd door de bevolking, die de geheele opbrengst geniet, doch aan den eigenaar huur of geldelijke belasting opbrengt.

Van de padi, het hoofdproduct van het meerendeel der landerijen, werd in 1895 naar schatting eene productie verkregen van ruim $5^1/_2$ millioen pikol, tegen ruim 6 millioen pikol in 1894. Volgens benaderende opgaven was gemelde productie en de beplante uitgestrektheid, waarvan zij verkregen was, over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

Particuliere landerijen, gelegen in:	Met padi beplante uitgestrektheid (in bouws).		Naar schatting verkregen padi-productie (in pikols).	
	1894.	1895.	1894.	1895.
Bantam	15 271	a) 19 000	324 900	265 000
Batavia	191 676	b) 189 313	3 873 100	c) 3 445 000
Krawang	45 795	47 426	638 600	657 000
Cheribon	50 127	d) 56 105	1 019 200	1 008 500
Tagal	1 900	1 834	30 000	27 500
Samarang	13 890	13 968	120 200	e) 120 200
Japara	230	400	2 200	7 400
Soerabaija	2 343	2 386	39 100	40 200
Pasoeroean	579	556	15 600	15 000
Totalen	321 811	330 988	6 062 900	5 585 800

a) Nopens de belangrijke toeneming in 1895 van het cijfer der beplantingen terwijl desniettemin een veel lager productiecijfer dan over 1894 wordt opgegeven, is geen toelichting verstrekt.

b) Bij gemis aan gegevens is ditmaal niet kunnen worden opgegeven de met padi beplante uitgestrektheid der landerijen in de afdeeling Stad en Voorsteden.

c) Uit de hier te lande ontvangen opgaven is niet na te gaan of dit totaal al dan niet de padiproductie der in de voorgaande noot bedoelde landerijen omvat.

d) Hiervan mislukten 6000 bouws door de walangsangit.

e) Bij gemis aan volledige opgaven over 1895 is hier het cijfer van 1894 behouden.

De productie voor de Europeesche markt blijft op de particuliere landerijen betrekkelijk van weinig beteekenis. De productiecijfers over 1895 bepalen zich (verg. bijlage GGG hierachter) tot de volgende hoeveelheden:

27 438 pikol **koffie**, geoogst op 57 landerijen, gezamenlijk met 16 303 bouws koffieplantsoen. Alleen de Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang leverden 10 847 pikol op, en een 52-tal landen in de residentie Batavia 16 082 pikol, waartoe de landen in de afdeeling Buitenzorg alleen bijdroegen 15 695 pikol, voor een groot deel Liberia-soort [1] (volgens makelaarsopgaven zou de residentie Batavia in 1895 10 416 pikol Liberia-koffie hebben geproduceerd, aan welk cijfer nog de oogst van enkele ondernemingen ontbrak);

83 627 pikol **suiker** (voor 20 landen, waar de rietaanplantingen gezamenlijk 2032 bouws besloegen). Slechts 5 landen leverden suiker op, geschikt voor den uitvoer, en wel Ketanggoengan-West in Tagal 40 500 pikol (van 396 bouws aanplant), Kedawoeng in Pasoeroean 8351 pikol (van 109 bouws) [2], en Djagir of Ngagel, Karah en Ketintang in Soerabaija gezamenlijk 19 149 pikol (van 420 bouws). De hoeveelheid (grootendeels voor de binnenlandsche consumtie bestemde) suiker, afkomstig van de overige 15 landerijen, wordt opgegeven 15 627 pikol te hebben bedragen en zou verkregen zijn van 1107 bouws riet, hetgeen dus zou neerkomen op slechts 14 pikol per bouw [3];

786 325 K.G. **thee** (voor 17 landerijen in de afdeeling Buitenzorg, het land Tjikoja in de afdeeling Tangerang en het land

---

1) In het jaarverslag over 1895 der Bataviasche Landbouwvereeniging, opgenomen in deel LII van het „Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch-Indië", wordt bericht dat de teelt van Liberia-koffie in de afdeeling Buitenzorg aan de verwachtingen blijft voldoen, en dat die teelt ook in de benedenlanden van het gewest eene goede toekomst belooft, zij het ook dat daar de productie geringer zal zijn. De Buitenzorgsche Liberia-koffie bedong in 1895 op de Indische markt f 55 à f 61 per pikol.

2) Bovendien beschikte de eigenaar van Kedawoeng nog over 138 bouws riet, door opgezetenen ingevolge vrijwillige overeenkomst aangeplant buiten de grenzen van genoemd land. Uit dit riet schijnt ruim 4100 pikol suiker te zijn verkregen; althans volgens andere gegevens was bij Kedawoeng in 1895 in 't geheel 12 453 pikol suiker gemaakt, tegen 15 530 pikol in 1894.

3) Omtrent de teelt van plantriet ten behoeve van suikerondernemingen in Midden- en Oost-Java, eene industrie blijkens het vorig verslag (blz. 243) op sommige landen in de afdeelingen Tangerang en Buitenzorg van veel belang, vindt men thans slechts aangeteekend dat op het land Tjiawi in laatstgemelde afdeeling in 1895 verkregen werd eene hoeveelheid van 54 000 pikol rietstekken.

Tjikandi Oedik in de residentie Bantam, respectievelijk met p. m. 3500, 125 en 90 bouws theetuinen);
en eindelijk 60 020 K.G. kinabast, waarvan 53 916 K.G. afkomstig van de Pamanoekan- en Tjiassemlanden (residentie Krawang). De overige 6104 K.G. waren geoogst op de landen Tjitrap en Tjitjadas in de afdeeling Buitenzorg.

Voorts werden op eenige landerijen aanplantingen van tabak, cacao, indigo, muskaatnoten, kruidnagelen en peper aangetroffen, doch van veel belang zijn deze cultures niet. Voor 1 land in Krawang en voor 1 in Samarang wordt eene productie van gezamenlijk 750 K.G. tabak gemeld. Op 4 landen in Buitenzorg en op het land Ketanggoengan-West in Tagal leverden de cacaoaanplantingen 3562 K.G. op, terwijl de indigo-productie voor 8 landerijen in de afdeeling Tangerang en voor 1 in Soerabaija 42 482 K.G. bedroeg. De noten-aanplantingen op 11 landen in Batavia en 1 in Krawang gaven eene productie van 14 796 K.G. notemuskaat en 1035 K.G. foelie, terwijl men voor de kruidnagelen- en de peper-productie respectievelijk 8650 en 1233 K.G. vindt opgegeven. Op Tjikandi Oedik in Bantam werd 40 pikol palmolie geproduceerd.

Voorstellen betreffende een nieuw reglement op de particuliere landerijen in West-Java, ter vervanging van dat in Indisch Staatsblad 1836 n°. 19, worden van de met het ontwerpen van zoodanige herziening belaste commissie (zie het verslag van 1890, blz. 205) nog tegemoetgezien. Kon in het verslag van 1892 worden vermeld dat in Mei van dat jaar de door de Indische Regeering aan een der commissieleden opgedragen voorloopige onderzoekingen (betreffende de toepassing van het bestaande reglement en de jurisprudentie van den politierechter ter zake) zoo goed als geëindigd konden worden beschouwd, sedert is in den boezem der commissie de wenschelijkheid gebleken om door bedoeld lid nog anderen omvangrijken voorbereidenden arbeid te doen verrichten, en wel 1°. de samenstelling van een historisch-juridisch overzicht betreffende het ontstaan en de ontwikkeling van het particulier landbezit in West-Java, en 2°. (toen medio 1893 het 1ste deel der sub 1°. bedoelde „Geschiedenis" was voltooid) [1]) het bewerken, naar vooraf aangegeven hoofdbeginselen, van een concept nieuw reglement, geschikt om als grondslag te dienen bij de verdere beraadslagingen der commissie. Omstreeks medio 1896 was de proeve van een nieuw reglement met memorie van toelichting — een en ander voor zooveel de fundamenteele artikelen betrof — gereed [2]) en door de commissie tot een onderwerp van behandeling gemaakt. Inmiddels waren ook twee vervolgstukken der hooger bedoelde „Geschiedenis" ter perse gelegd, terwijl met de samenstelling der overige gedeelten, zoowel van den geschiedkundigen als van den voorbereidenden wetgevenden arbeid, door het meerbedoelde lid werd voortgegaan.

7°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

In 1895 werd het aantal landbouwondernemingen in de Vorstenlanden slechts met één vermeerderd, nl. met de koffieonderneming Tegalombo in Soerakarta. Bij het einde van 1895 beliep dus het aantal ondernemingen, als bedoeld bij het reglement op de landverhuur in Soerakarta en Djokjokarta (Indisch Staatsblad 1884 n°. 9, juncto 1891 n°. 255), in 't geheel 187, namelijk 138 [3]) in Soerakarta en 49 in Djokjokarta. In beide gewesten werden weder gronden bijgehuurd, namelijk in Soerakarta 3534 en in Djokjokarta 218 bouws. Daarentegen werden, wegens afloop van de huur, aan de inlandsche rechthebbenden teruggegeven, 2476 bouws. Dit laatste was in 1895 alleen het geval in Soerakarta [4]).

Productie-opgaven over 1894 en 1895 voor elke onderneming in het bijzonder, voor zooveel betreft suiker, indigo, tabak, koffie en cacao, zijn vermeld in bijlage GGG van dit verslag.

[1]) Met toestemming van de Indische Regeering in 1894 in druk uitgegeven.

[2]) De „algemeene beschouwingen" der bedoelde memorie van toelichting werden, met 's Gouvernements machtiging, gepubliceerd in deel XLIX van het „Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch-Indië".

[3]) In 't vorig verslag moet voor dit getal niet 136, maar 137 gelezen worden. Thans blijkt namelijk dat Masaran-kidoel ten onrechte niet was medegeteld voor zooveel het aantal ondernemingen in Soerakarta betreft, doch wel wat aangaat de tot die onderneming behoorende gronden. Het verleden jaar genoemde totaal van 272 264 bouws behoeft dus geen herziening.

[4]) De ingevolge de aangehaalde Staatsbladen vereischte voorafgaande vergunning van den Gouverneur-Generaal, om toegelaten te worden tot het huren van gronden voor den landbouw in de hierbedoelde gewesten, werd in 1895 verleend in 9 gevallen.

Eenige andere opgaven, tot alle ondernemingen gezamenlijk betrekking hebbende, volgen hieronder.

Jaren.	Aantal ondernemingen (*volgens de registers*).	Uitgestrektheid (in bouws) van de aan Europeanen verhuurde gronden, *voor zooveel de huurovereenkomsten door het bestuur bekrachtigd waren.*	Totaal der door de inlandsche verhuurders bedongen jaarlijksche pachtsommen (niet inbegrip van de overeengekomen geldswaarde van eenige leveringen van de zijde der ondernemers, welker opbrengst in natura *facultatief* is) *a*)	Uitgestrektheid (in bouws) der aanplantingen, *voor zooveel betreft de voor de Europeesche markt geteelde producten.*
		Soerakarta.		
1894 . .	*b*) 137	272 264	f 1 207 217	43 195 (bij 133 ondernemingen).
1895 . .	138	273 322	1 219 254	40 708 (bij 134 ondernemingen).
		Djokjokarta.		
1894 . .	49	92 806	f 681 643	17 853 (bij al de ondernemingen).
1895 . .	49	93 024	685 219	18 370 (id.)

a) Dit laatste was nog het geval bij 4 ondernemingen in Soerakarta. Overigens waren, boven de huursom in geld, leveringen in natura aan de inlandsche verhuurders verschuldigd bij 15 ondernemingen aldaar en bij 31 in Djokjokarta (zie daarover meer in 't vorig verslag, blz. 243., noot *a*).

b) Thans is Masaran-kidoel medegeteld (verg. noot 3 aan den voet dezer bladzijde).

Eene vergelijking van den oogst van 1895 met de in de vier voorafgegane jaren verkregen uitkomsten vindt men, voor zooveel de voornaamste producten betreft, in het volgende overzicht.

JAREN.	Suiker (pikols).	Indigo (K.G.).	Tabak (K.G.).	Koffie (pikols).	Cacao (K.G.).
			Soerakarta.		
1891	397 546	320 914	1 184 653	27 569	34 187
1892	392 996	279 480	1 385 592	12 895	64 852
1893	427 185	223 139	1 254 272	8 903	214 954
1894	403 375	*a*) 180 508	1 485 343	22 694	287 562
1895	496 189	216 524	2 550 863	17 938	487 545
			Djokjokarta.		
1891	605 551	272 198	17 250	61	"
1892	644 677	213 614	35 750	92	"
1893	699 280	210 233	31 000	71	"
1894	717 938	195 788	96 242	108	"
1895	773 399	192 723	64 500	268	"

a) Verbeterde opgaaf, met inbegrip nl. van de productie van Masaran-kidoel.

De suiker-industrie blijft op de huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta eene eerste plaats innemen. Op bedoelde landen (dus ongerekend de 2 in eerstgemelde residentie aan het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis toebehoorende fabrieken) waren in 1895 30 suikerfabrieken in werking: 14 in Soerakarta (1 meer dan in 1894 door de wederopening van de fabriek Modjo Sragen) en 16 in Djokjokarta, welke fabrieken, met inbegrip van respectievelijk 31 en 261 bouws riet, verkregen van aanplantingen elders [5]), beschikten over 5932 en 7747 bouws aanplant. De fabrieken in Soerakarta maakten in 1895 gemiddeld 83.65 pikol per bouw, terwijl voor die in Djokjokarta dit gemiddelde 99.83 pikol bedroeg. (In 1894 was dooreengenomen respectievelijk 73.7 en 95.5 pikol per bouw verkregen.) Zeven fabrieken, alle in laatstgemeld gewest, maakten meer dan 100 pikol suiker per bouw, één (Bantool) zelfs ruim 131 pikol. Op de meeste ondernemingen bleef zich in de rietaanplantingen nog de serehziekte vertoonen. En hoewel stekken van elders werden ingevoerd, niet alleen van Oost-Java, maar sedert het tot stand komen van de spoorwegverbinding met West-Java ook uit de

[5]) Namelijk van kleine aanplantingen op 5 huurlanden (1 in Soerakarta en 4 in Djokjokarta), niet tot de hierbedoelde 30 ondernemingen behoorende. Overigens werd nog op 7 huurlanden in Soerakarta, meestal mede op kleine schaal, suikerriet geteeld (in 't geheel 396 bouws), hetzij om als plantriet te dienen, hetzij ter verwerking op de twee hooger bedoelde Mangkoe Negorosche fabrieken. Op Tegalroekmi eindelijk werd een aanplant van 57 bouws aangetroffen, welk riet tot suiker voor de inlandsche markt werd verwerkt, en wel tot eene hoeveelheid van 300 pikol.

Preanger Regentschappen, bleek echter de ingevoerde bibiet niet altijd serehvrij te zijn, hetgeen sommige landhuurders in hunne meening versterkte, dat men, zonder gevaar voor eene uitbreiding der ziekte en met belangrijke besparing van uitgaven, zou kunnen terugkeeren tot de vroegere methode van het planten met eigen materiaal. Verbeteringen in de fabricage werden op vele ondernemingen wel is waar ingevoerd, doch bleven, in verband met de lage suikerprijzen, tot het hoogst noodige beperkt.

De uitgestrektheid der indigo-beplantingen bedroeg voor de huurlanden in Soerakarta 10 220 bouws, voor die in Djokjokarta 10 143 bouws. Ook de indigoproductie was bevredigend, hoewel in Djokjokarta de rupsenplaag zich opnieuw deed gevoelen en groote schade toebracht aan de aanplantingen. In Soerakarta vertoonde de rups zich vooral in de afdeeling Wonogiri, en vreesde men dat de indigo-oogst van 1896 daardoor zou tegenvallen. De meeste ondernemers gebruiken uitsluitend Guatamala-zaad; zelden dat van Natal-indigo. Aan bemesting der velden werd, uit aanmerking van de kosten, over het algemeen niet veel gedaan. Proeven met eene bijzondere geheime bereidingswijze van de indigo werden nog steeds genomen; de uitkomsten daarvan waren in het voorjaar van 1896 nog niet met juistheid bekend.

De tabak leverde in Soerakarta een zeer goeden oogst op; de teelt daarvan breidde zich in die residentie dan ook meer en meer uit, vooral in de afdeeling Klatten, waar met deze cultuur de beste uitkomsten verkregen zijn. De straks aangehaalde bijlage GGG doet zien dat in 1895 in Soerakarta 29, in Djokjokarta 2 huurlanden tot de productie bijdroegen.

Ook de koffieoogst viel zeer mede; de koffieaanplantingen [1]) zijn echter alleen van beteekenis voor de huurlanden in Soerakarta.

Naarmate meer cacao-plantsoenen vruchtdragend worden, neemt de productie toe. De hiervóór opgegeven oogstcijfers van 1894 en 1895 hadden betrekking respectievelijk tot 19 en 26 ondernemingen.

Voorts vindt men voor enkele huurlanden in Soerakarta nog productiecijfers opgegeven van peper en kapok (respectievelijk 1758 en 1100 pikol), en van een ander huurland aldaar 2542 K.G. notemuskaat en foelie. De op sommige huurlanden bestaande kinaplantsoenen werden in 1895 weder niet geëxploiteerd.

De ter uitvoering van de artt. 22 en 23 van het hooger bedoelde reglement op de landverhuur in de Vorstenlanden vereischte regelingen omtrent de verplichte diensten der opgezetenen ten behoeve van de landhuurders en omtrent de exploitatie der op de huurlanden gevestigde ondernemingen, welke regelingen voor de residentie Djokjokarta reeds sedert lang zijn vastgesteld lieten zich voor de residentie Soerakarta nog wachten. Wat laatstelijk de tot standkoming vertraagd had, blijkt uit het verslag van 1894, blz. 223/224. De t. a. p. bedoelde nadere onderzoekingen werden echter in den loop van 1895 ten einde gebracht, waarna door den resident eene ontwerp-regeling was aangeboden, welke in het voorjaar van 1896 bij de Indische Regeering in behandeling was. Nadere berichten ter zake werden nog niet ontvangen.

Onder de voor de Europeesche markt werkende landbouwondernemingen in de Vorstenlanden zijn, nevens de 2 Mangkoe Negorosche suikerfabrieken in Soerakarta, waarvan reeds hiervóór sprake was, verder te rangschikken de voor rekening van de Mangkoe Negorosche geldmiddelen en van inlandsche grooten in Djokjokarta gedreven 4 indigofabrieken, zijnde in Soerakarta Modjoretno (of Metesih), welke onderneming van 430 bouws aanplant 8101 K.G. indigo verkreeg, en in Djokjokarta: Pakem, Pengasih en Wonotjatoer, welke respectievelijk over 350, 605 en 118 bouws aanplant beschikten en daarvan eene productie maakten van 3783, 6536 en 3043 K.G. indigo. De twee voormelde suikerfabrieken, met namen Tjalamadoe (of Malang Djiwan) en en Tasikmadoe-Madoerenggo (of Karang Anjar), produceerden hoofdzakelijk van eigen aanplantingen (respectievelijk 450 en 500 bouws), maar ten deele ook van riet dat op aan Europeanen verhuurde gronden was geteeld, waarvan echter de hoeveelheid niet volledig is opgegeven, respectievelijk 38 911 en 52 407 pikol suiker. Al de bedoelde zes voor inlandsche rekening gedreven ondernemingen staan onder Europeesch beheer.

B. Boschwezen.

De richting, in de laatste jaren bij dezen diensttak ingeslagen om, door een intensiever beheer van 's lands bosschen op Java en Madura, tot een behoorlijk boschbedrijf te geraken, werd ook in 1895 gevolgd. En dat doel zal in de toekomst zekerder en vollediger bereikt kunnen worden nu de Indische begrooting voor 1897 eene reorganisatie van het technische en verdere boschpersoneel heeft mogelijk gemaakt, verband houdende met de beginselen, met opzicht tot de instandhouding van het bosch-areaal en tot eene rationeele exploitatie der djatibosschen nedergelegd in een, krachtens machtiging van het Opperbestuur, door de Indische Regeering vast te stellen nieuw reglement op het beheer en de exploitatie van 's lands bosschen op Java en Madura, ter vervanging van dat in Indisch Staatsblad 1874 n°. 110, welke laatste regeling niet meer aan de behoefte voldeed.

Op de voor eene betere regeling van het boschbedrijf gevorderde uitbreiding van personeel was in den laatsten tijd voor een gedeelte reeds moeten worden vooruitgeloopen, ten einde de van lieverlede in toepassing gekomen intensievere wijze van beheer te kunnen gaande houden. Het ligt in de bedoeling thans geen nieuwe formatie meer vast te stellen, maar de sterkte van het benoodigde personeel jaarlijks bij de begrooting te doen bepalen. Van de op ult. 1895 in functie zijnde 25 technische boschambtenaren [1]) waren er, evenals bij het einde van 1894, 4 met bijzondere opdrachten belast, namelijk respectievelijk met de leiding van- en het toezicht op de werkzaamheden voor de boschinrichting op Java, met de leiding der reboisatie-proef in West-Bagelen, met het onderzoek naar de boschboomflora van Java en met de voorbereiding van een geregeld boschbeheer in de gewesten Lampongsche Districten, Palembang en Banka. Bovendien zou, ingevolge een gouvernementsbesluit van December 1895 (zie vorig verslag, blz. 245, noot 1), een der met het beheer van een boschdistrict belaste houtvesters mede aan zijne gewone taak onttrokken worden, daar het in de bedoeling lag hem aan den inspecteur van dezen diensttak toe te voegen, hoofdzakelijk om dien chef in de contrôle over het werk behulpzaam te zijn. Bij het einde van 1895 was echter bedoelde houtvester, hoewel reeds in dien bijzonderen werkkring opgetreden, voorloopig nog met het beheer van een gedeelte van zijn boschdistrict belast gebleven.

Djatibosch-areaal. Ter berekening van de uitgestrektheid, welke de djatibosschen beslaan, moet, met uitzondering van die gedeelten, waarvan de nieuwe kaarten zijn voltooid, nog steeds worden gebruik gemaakt van de oude boschkaarten, welker nauwkeurigheid en inrichting, zooals reeds vroeger werd medegedeeld, onvoldoende zijn. Belangrijke aanhechtingen of afschrijvingen van djatibosch-areaal hadden in 1895 niet plaats, zoodat voor de totale uitgestrektheid op het einde van dat jaar hetzelfde cijfer moet worden opgegeven als in het vorige verslag, namelijk (eenigszins afgerond) 654 500 hectaren of 922 200 bouws.

De voor sommige complexen in de residentiën Samarang, Rembang, Bezoeki en Probolinggo vervaardigde nieuwe kaarten werden met de oorspronkelijke vergeleken, waarbij het bleek dat de laatste over het algemeen eene te geringe uitgestrektheid bosch aangeven. Ofschoon men vermoedt dat dit steeds het geval zal zijn, zoo kan toch niet met zekerheid worden voorspeld dat de werkelijk aanwezige uitgestrektheid djatibosch grooter zal blijken te zijn dan het bovenaangegeven cijfer, omdat men niet weet hoeveel bosch sedert de oude kaarten vervaardigd werden, d. i. gedurende de laatste 30 jaar, door clandestiene ontginningen is verdwenen. Niet waarschijnlijk is het echter dat hetgeen op die wijze verloren is gegaan zulk eene aanmerkelijke uitgestrektheid zou beslaan dat bij de regeling van het bedrijf niet op het voorhanden zijn van eene djatibosch-oppervlakte van circa 650 000 hectaren zou mogen worden gerekend.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de in de verschillende boschdistricten aanwezige uitgestrektheden jong bosch (meerendeels gecultiveerd plantsoen), ontstaan na exploitatie van het oorspronkelijke.

---

[1]) Daar koffie, cacao en peper op de huurlanden algemeen door elkaar worden geplant, terwijl men aldaar somtijds langs de wegen en voetpaden kapok- en notemuskaatboomen vindt aangeplant, is niet wel op te geven hoe groot de oppervlakte is, die voor elke van die cultures in gebruik is.

[1]) Hieronder (als adspirant-houtvesters) slechts 2 van de 3 jongelieden, die in 1895 hunne opleiding voor technisch ambtenaar bij het boschwezen voltooid hadden, zijnde de derde eerst in den aanvang van 1896 in Indië in functie getreden. Bovendien bevonden 3 houtvesters zich op ult. 1895 met verlof buiten Indië, van wie er in het najaar van 1896 één den Indischen dienst heeft verlaten en één naar Java is teruggekeerd. Daar echter in het tweede en vierde kwartaal 1896 weder 2 houtvesters met verlof herwaarts kwamen, bedraagt het aantal verlofgangers thans weder 3. Ter versterking van het korps zijn in de tweede helft van 1896 4 voor den Indischen boschdienst opgeleide candidaten ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. Een gelijk getal bleef toen nog hunne studiën voortzetten, doch daar een vijftal nieuwe candidaten als kweekeling werden aangenomen, zijn er thans 9 in opleiding.

Boschdistricten.	Uitgestrektheid (in hectaren).
Preanger Regentschappen-Krawang	1 489
Tagal-Cheribon	2 894
Pekalongan-Kendal	4 503
Samarang-Vorstenlanden	13 253
Kadoe-Bagelen-Banjoemas	4 540
Japara	7 100
Rembang-Blora	5 572
Toeban-Bodjonegoro	6 505
Zuidwest Rembang-Ngawi	1 653
Soerabaija	3 252
Madioen	1 153
Kediri	4 439
Probolinggo-Bezoeki	3 580
Totaal	59 933

Hoewel over het algemeen valt te wijzen op eene gestadige, zij het ook langzame, verbetering van de gesteldheid der djatibosschen, mag niet worden verzwegen dat in sommige, vooral de meer bevolkte, streken die verbetering wordt tegengehouden door de vele boschdiefstallen, waaraan de bevolking zich schuldig maakt. Vooral de jonge bosschen, die houtwerken bevatten van door den inlander zeer gewilde afmetingen, hebben door diefstallen te lijden. Om die ontvreemdingen in den vervolge beter te kunnen tegengaan en in het algemeen het politietoezicht in de bosschen, inzonderheid in die, welke djati bevatten, te verbeteren, ligt het in de bedoeling — en daarop is bij het ontworpen nieuwe boschreglement, waarvan hiervóór sprake is, gerekend — de boschpolitiebeambten niet meer onder de algemeene politie, dus onder het districtsbestuur, maar — zooals vóór 1882 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 67) het geval was — onder de Europeesche boschambtenaren te doen ressorteeren. Het is namelijk gebleken dat de in 1882 getroffen regeling niet aan de verwachting heeft beantwoord. Voorts zal worden beproefd de diefstallen te voorkomen door het dunnen van de jonge bosschen krachtiger ter hand te nemen dan tot dusver mogelijk was, en het gewonnen materiaal onder het bereik der bevolking te brengen.

Djaticultuur. De gedurende het cultuurjaar 1894/1895 aangelegde djatiplantsoenen besloegen 2764 hectaren, zijnde 1054 hectaren minder dan de gedurende 1895 leeggekapte oppervlakte, welk verschil voor het grootste deel daaraan was toe te schrijven dat van een 11-tal in 1894 en 1895 aan particulieren ter velling afgestane boschcomplexen de eerste jaarperceelen, ter gezamenlijke grootte van 997 hectaren, vóór den aanvang van het plantseizoen 1894/95 nog niet schoon waren afgeleverd omdat de daarvoor vastgestelde uiterste tijdstippen nog niet verschenen waren. Buitendien slaagde men er niet in om de leeggekapte terreinen, behoorende tot een 3-tal andere boschperceelen in het district Randoeblatoeng (afdeeling Blora der residentie Rembang) en in het district Sinee (afdeeling Ngawi der residentie Madioen), weder beplant te krijgen, deels „wegens gemis aan geschikt personeel", deels ook omdat de trouwens schaarsche bevolking zich voor de boschwerkzaamheden niet beschikbaar stelde. Ook in de afdeeling Bodjonegoro (mede in Rembang), waar de bevolking volop werk kon krijgen bij de voor haar aanlokkelijker waterstaatswerken ten behoeve van de Solo-vallei, ondervond men groote moeielijkheden in het doen bewerkstelligen van de beoogde djatiplantsoenen.

Voor het tot stand brengen van bovenbedoelde nieuwe djatiplantsoenen en voor de verzorging van 4384 hectaren nog onderhoud behoevende aanplantingen van vroegeren datum werd in 1895 uitgegeven f 132 238. Verg. overigens tabel I van bijlage HHH hierachter.

Andere beplantingen vanwege het boschwezen. Aan herbossching met niet-djati houtsoorten, in verband met klimatologische en hydrologische belangen, werd gedurende 1894/95, behalve op meer uitgebreide schaal in Bagelen, ook in de gewesten Preanger Regentschappen, Tagal, Kadoe, Banjoemas en Pasoeroean de hand gehouden.

In het belang van spontane reboisatie van bergtoppen en afgeschreven koffietuinen werden gelden beschikbaar gesteld tot afpaggering van het terrein. Dit geschiedde onder andere met de toppen van het Moeria-gebergte in Japara en met eenige afgeschreven koffietuinen op de uitloopers van den Slamat in Tagal. In Rembang werd boschplantsoen aangelegd op eenige terreinen, in welker nabijheid zich bronnen bevonden, terwijl van het aankweeken van nuttige houtsoorten o. a. werk werd gemaakt in het boschdistrict Probolinggo-Bezoeki. Voor de gedurende het cultuurjaar 1894/95 tot stand gebrachte aanplantingen van andere houtsoorten dan djati (gezamenlijk 1992 hectaren) werd uitgegeven f 33 233; zie nader tabel I van bijlage HHH hierachter. Overigens bepaalde de zoogenaamde wildhout-cultuur vanwege den dienst van het boschwezen zich algemeen op Java tot de beplanting van wegen, doch slechts gedurende een gedeelte des jaars, zijnde in het tweede semester daarmede de bestuursambtenaren belast. Met inbegrip van hetgeen door deze laatsten voor dit doel werd besteed (f 2469), werd voor de wildhout-beplantingen in 't algemeen, met inbegrip van de verzorging van 2614 hectaren nog in onderhoud zijnde plantsoenen, gedurende 1895 uitgegeven f 90 197, daaronder f 3635 ter zake van de al sedert eenige jaren onder den dienst van het boschwezen gebrachte getahpertja-aanplanting te Tjipetir (Preanger Regentschappen). Aan deze cultuur, oorspronkelijk vanwege 's lands plantentuin ondernomen, kon ook in 1895 slechts in beperkte mate uitbreiding worden gegeven. Ten einde den gesloten stand der oude tuinen zooveel mogelijk te verbeteren en daardoor ook de kosten van onderhoud te beperken, werden eenige tuinen, zoover de voorraad plantmateriaal strekte, ingeboet met eenjarige planten van payena Leerii, die alle uitstekend slaagden, waarom het in de bedoeling lag daarmede telken jare voort te gaan. De stand van de tot dusver door de boschambtenaren aangelegde getahpertja-plantsoenen kon gunstig worden genoemd; zij ontwikkelden zich bijzonder goed. Van het in Februari 1895 geriјpt, eigen gewonnen zaad van palaqium gutta waren planten gekweekt, die op een in gereedheid gebracht terrein (ter grootte van 2 bouws) zouden worden uitgeplant. Op het eind van 1895 bloeiden wederom een achttal der oude boomen van palaqium gutta, en met het daarvan te kweeken plantmateriaal zouden circa 2 à 3 bouws nieuw terrein kunnen worden beplant. Op die wijze moet langzamerhand uitbreiding worden gegeven aan de plantsoenen van de kostbaarste getahpertja-soorten. Van andere soorten werden planten en zaden uit Buitenzorg en Banjoemas te Tjipetir ontvangen, die aldaar deels in den vollen grond, deels in de kweekerij werden uitgepoot.

Boschinrichting. Het in 't vorig verslag (blz. 245) bedoelde definitieve bedrijfsplan, betrekking hebbende op het djatiboschcomplex Noord-Kradenan c. a. in de afdeeling Grobogan der residentie Samarang, aan de samenstelling waarvan niet onafgebroken kon worden gewerkt, kwam in 1895 nog niet gereed, ook doordien het den met de leiding der boschinrichtingswerkzaamheden belasten houtvester bleek dat nog een aantal gegevens, die voor de duurzame regeling van het bedrijf onmisbaar waren te achten, ontbraken of althans niet met voldoende nauwkeurigheid waren bepaald.

De grensregeling en de afbakening der djatibosschen werden, in verband met de beschikbare werkkrachten, alom voortgezet. Op groote schaal kon dit echter slechts in enkele boschdistricten geschieden. In Samarang was de duurzame afbakening der djatibosschen afgeloopen, uitgenomen wat betreft die in Kendal; in Soerakarta was men daarmede gereed voor al de djatibosschen waarover het Gouvernement de vrije beschikking heeft, en in Rembang voor zooveel betreft het grootste deel der bosschen in de districten Ngawen, Karangdjati, Soelang, Pamottan en Sedan. In 1896 dacht men ook gereed te komen in Bezoeki en Probolinggo. Overigens waren in bijna alle andere gewesten eveneens aanmerkelijke uitgestrektheden djatibosch op min of meer duurzame wijze afgebakend. In aansluiting aan het dienaangaande reeds in 1889 bepaalde (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4498) werden in 1895 nadere voorschriften gegeven omtrent de wijze, waarop de verschillende met de grensregeling en afbakening in verband staande werkzaamheden in het vervolg behooren te worden uitgevoerd. Voorts is als regel aangenomen dat de grensregeling en de afbakening geheel worden afgescheiden van de, bij voorkeur door afzonderlijk personeel uit te voeren, opmeting der bosschen.

Wat de opmetingswerkzaamheden betreft, is het volgende gemeld. Sedert 1888 was geheel opgemeten in Samarang eene oppervlakte van p. m. 27 200 en in Rembang van p. m. 8000 hectaren, terwijl bovendien in eerstgenoemd gewest over p. m. 28 000 en in het andere over p. m. 12 000 hectaren de opmeting nagenoeg voltooid was, zoodat enkel nog eenige details gemeten en de processen-verbaal, welke de voltooiing der afbakening constateeren, opgemaakt moesten worden. Buitendien waren in Samarang van het aan den linkeroever der Toentang-rivier gelegen complex, ter grootte van p. m. 12 000 hectaren in de districten Singen-kidoel, Singen-lor, Salatiga en Oengaran, alle hoofdpolygonen, waaronder ook de grenzen, reeds gemeten en in kaart gebracht. Overal waar het mogelijk is de opneming

door het speciaal daartoe in dienst genomen tijdelijk personeel te doen verrichten, wordt tegenwoordig aangesloten aan de indertijd door den geographischen dienst geplaatste signalen, van welke de geographische breedte en lengte bekend zijn en alzoo de projectie op het platte vlak kan worden berekend. In de bosschen en in hunne naaste omgeving worden zooveel doenlijk alle details, als: rivieren, bekende ravijnen, toppen en ruggen van bergen en heuvels, wegen, paden, kerkhoven, heilige plaatsen en grotten gemeten. Voor de inrichting der kaarten zijn onlangs de legenda vastgesteld, zooveel mogelijk in overeenstemming met de bij den topographischen dienst gebruikelijke. Intusschen behoort in het oog te worden gehouden dat de boschkaarten aan geheel andere eischen moeten voldoen dan de door den topographischen dienst vervaardigde. De volgens de schaal 1 : 10 000 geteekende bedrijfskaarten worden zoo ingericht, dat alle veranderingen, die in den loop der jaren het boschareaal en de gesteldheid der bosschen ondergaan, kunnen worden bijgehouden, waartoe de oude boschkaarten geen gelegenheid aanbieden.

In de laatste jaren heeft zich meer en meer de wenschelijkheid doen gevoelen om ook de opzieners van het boschwezen, meer dan tot dusver het geval was, in het centrum der bosschen te doen wonen. Daarbij deed zich echter het bezwaar gevoelen dat in de oorden, welke als standplaats dier ambtenaren 't meest aanbeveling verdienden, veelal geen gelegenheid bestond om onder dak te komen. Om aan deze moeielijkheid tegemoet te komen, is in beginsel aangenomen om, daar waar zulks in 's lands belang noodig wordt geoordeeld, de houten werkketen van het boschpersoneel zoodanig in te richten dat tevens gelegenheid bestaat tot huisvesting, en dan van den bewoner eene billijke vergoeding als huur te vorderen. Bij gouvernementsbesluiten dd. 28 October 1895 n°. 27 en 17 April 1896 n°. 4 werd machtiging verleend tot de oprichting van respectievelijk 7 en 6 zulke woningen, alle bestemd voor opzieners van het boschwezen. Voor elke woning is toegestaan f 2299.

Ofschoon algemeen de meening gedeeld werd dat het geregeld en doelmatig uitdunnen aan de voorspoedige ontwikkeling van djatiplantsoenen zeer bevorderlijk is, zoo deed zich toch vaak verschil van opvatting voor aangaande de wijze van uitvoering van dezen cultuurmaatregel. Met het oog hierop is in den loop van 1895 een onderzoek begonnen, waarvan men mag verwachten dat het de noodige gegevens zal verschaffen ter beoordeeling van de beste methode van „dunnen" en vooral ter bepaling van de ruimte, welke de djatiboom op verschillende leeftijden en op verschillende gronden noodig heeft, niet alleen om zich zoo snel mogelijk te ontwikkelen, maar ook om stammen van de grootst mogelijke handelswaarde te leveren. De resultaten van dit onderzoek, dat uit den aard der zaak jaren zal duren, zullen geregeld worden gepubliceerd. Intusschen wordt gezorgd dat de djatiplantsoenen, die daaraan de meeste behoefte hebben, op zoodanige wijze worden uitgedund als thans reeds geacht kan worden het meest met de natuur der boomen overeen te stemmen.

In de verschillende boschdistricten werd gedurende 1895 ter zake van werkzaamheden op het gebied der boschinrichting (bijlage HHH bevat daaromtrent bijzonderheden) uitgegeven f 110 914.

Exploitatie der djati- en wildhoutbosschen. Gedurende 1895 werden in het geheel 18 nieuwe boschperceelen aan verschillende ondernemers na gehouden openbare aanbesteding afgestaan, en wel 12 zoogenaamde leegkapperceelen (waarvan 11 bestemd om weder met djati te worden beplant, doch 1, als bij de afbakening der bosschen gebleken daarbuiten te moeten vallen, niet weder in bosch te herscheppen), benevens 6 zoogenaamde zuiveringsperceelen (waarvan 5 enkel bestemd om van dood hout gezuiverd te worden en 1 ter wegruiming ook van de levende stammen, daar bedoeld bosch niet anders dan door leegkapping en herbeplanting weder in goeden staat was te brengen).

Daarentegen liepen in 1895 voor 8 houtkapondernemingen de contracten af, namelijk voor 7 op den gewonen voet werkende, d. i. met vrije beschikking over het verkregen hout (3 leegkapperceelen, 3 afbakeningsperceelen en 1 zuiveringsperceel), en voor Ngleboer (Rembang), het eenige perceel dat tot dusver nog geëxploiteerd werd op den voet van levering van hout aan den lande.

Het aantal op overeenkomst met het Gouvernement werkende houtkapondernemingen op Java en Madura, buiten die op huurlanden in Soerakarta, was dientengevolge bij het einde van 1895 met 10 vermeerderd en dus tot 77 geklommen, waarvan 3 vennootschappen er respectievelijk bezaten 25, 12 en 10, en de 30 andere zich in handen bevonden van bijzondere personen, ten getale van 13 Europeanen en 11 Chineezen. De bedoelde 77 ondernemingen betroffen 52 gewone (weder met djati te beplanten) leegkapperceelen, 4 afbakeningsperceelen (wel leeg te kappen, maar niet weder met djati te beplanten) en 21 zuiveringsperceelen.

Sedert in den laatsten tijd bij aanbesteding van boschperceelen het verschijnsel zich voordeed (in het bijzonder in Samarang en Rembang, waar de voormelde drie vennootschappen bijna al de houtcontracten in handen hebben), dat in den regel telkens slechts door één gegadigde werd ingeschreven, zoodat de onderlinge mededinging ontbrak die anders als leidraad kon strekken ter bepaling van de waarde der aangeboden perceelen, was er in 's lands financieel belang veel aan gelegen dat de houtvesters met de noodige zorg te werk gingen bij hunne berekeningen omtrent de minimum-som, waarbeneden een in uitbesteding te brengen perceel niet zou behooren te worden gegund. Omtrent de bij die berekening te volgen methode werden eenige voorschriften gegeven. Voorts werden voor de verschillende houtsorteeringen prijzen aan de hand gedaan ter berekening van de brutohoutwaarde. Verder is bepaald welke rentestandaard bij de disconteering en de prolongatie der in aanmerking komende inkomsten en uitgaven moet worden gebezigd, en eindelijk welk quantum van de netto-houtwaarde mag worden in rekening gebracht als winst voor de eventueele ondernemers.

Al de 18 perceelen, die in 1895 werden aanbesteed, kor den worden gegund, aangezien het gedane bod hooger was dan de berekende minimum-inschrijving. Tegen welke sommen de gunning plaats had, benevens verdere opgaven nopens de gegunde perceelen, die in handen kwamen van 11 verschillende lichamen of personen (zijnde de meervermelde 3 vennootschappen en voorts 5 Europeesche en 3 Chineesche ondernemers), vindt men in onderstaand overzicht.

Gewesten.	Naam van het boschperceel	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in hectaren).	Duur van het contract.	Aan den lande verschuldigde: jaarlijksche pachtsom.	Aan den lande verschuldigde: retributie per te verkrijgen M³. timmerhout van 5 M lengte en daarboven.	Aan den lande verschuldigde: retributie per te verkrijgen stapelmeter brandhout.
	LEEGKAPPERCEELEN.					
Preanger Regentsch.	Sampora (afbakeningsperceel) . . .	94	2 jaar	. . . . .	f 10,00	f 0,30
Tagal	Bantarbolang . . .	327½	6 „	f 14 500	. . . . .	. . .
Rembang	Metatal	627½	10 „	27 132	. . . . .	. . .
Id.	Wonosemi	885	10 „	35 000	. . . . .	. . .
Id.	Karang-anjar . . .	1120	8 „	10 663	. . . . .	. . .
Soerabaija	Mangoenan	453	6 „	23 333	. . . . .	. . .
Id.	Kedoek	416¼	8 „	12 531	. . . . .	. . .
Bezoeki	Kepelseroet	117	5 „	13 600	. . . . .	. . .
Soerakarta	Kemoesoe-Tegalsari	381	6 „	9 449	. . . . .	. . .
Id.	Kepoh-Woeloehgedeh	445½	6 „	46 148	. . . . .	. . .
Id.	Karaban-Tirip . .	805	4 „	a) 12 000	. . . . .	. . .
Kediri	Kedonggiagah . .	317¾	4 „	22 075	. . . . .	. . .
	ZUIVERINGSPERCEELEN.					
Samarang en Rembang	Ploempoeng	615	10 jaar	. . . . .	f 15,00	f 0,20
Samarang	Noordwest-Wirosari	3252	3 „	. . . . .	15,55	0,02
Rembang	Tawaran	774⅓	10 „	. . . . .	12,85	0,05
Id.	Poetatsewoe	1762	10 „	. . . . .	17,00	0,15
Madioen	Bandjarsari	595	1 „	. . . . .	26,00	0,03
Id.	Beloek	3120	4 „	. . . . .	13,10	0,10

a) Voor dit perceel moest de pachtsom voor de geheele houtmassa niet in jaartermijnen, maar bij uitzondering in eens voldaan worden. Vandaar dat hier dan ook de volle som is genoemd.

De productie van deze en van de reeds vroeger in werking getreden houtkapondernemingen vindt men vermeld in bijlage HHH hierachter, omtrent welke gegevens, outleend aan opgaven der betrokken ondernemers, echter slechts voldoende contrôle bestaat voor zoover die boschperceelen betreft waarvoor de retributie per M³. is verschuldigd en deze zich dus regelt naar de verkregen houtmassa. Volgens de verstrekte opgaven zou in 1895 door de houtcontractanten aan timmerhout (djati) minder zijn gekapt dan in de twee voorafgegane jaren en aan brandhout (djati) iets meer dan in 1894, doch minder dan

in 1893. De totalen over de laatste drie jaren waren namelijk als volgt:

	Djati-timmerhout (in M³).		Djati-brandhout (in stapelmeters).	
	Gouvernementslanden.	Soerakarta	Gouvernementslanden.	Soerakarta.
1893	116 520	4 638	306 766	36 305
1894	127 070	9 932	263 463	48 068
1895	112 088	niet opgegeven	269 520	niet opgegeven

Wat de door ongeregelde aankappingen verkregen hoeveelheden hout betreft, zijn over de laatste drie jaren, afzonderlijk voor djati- en voor ander hout, de volgende opgaven ontvangen.

	Djatihout:		Zoogenaamd wildhout:		
	timmerhout (in M³).	brandhout (in stapelmeters).	timmerhout (in M³).	brandhout (in stapelmeters).	sadeng-palmen (stuks).
1893.					
in eigen beheer bij wijze van cultuurmaatregel	129	2938	1215	„	„
in eigen beheer voor 's lands dienst	5953	350	731	„	„
krachtens licentie (door de bevolking en door particulieren)	972	„	1457	1507	820
	7054	3288	3403	1507	820
1894.					
in eigen beheer bij wijze van cultuurmaatregel	100	6 753	1046	„	„
in eigen beheer voor 's lands dienst	6789	43 821	2934	434	3099
krachtens licentie (door de bevolking en door particulieren)	315	„			
	7204	50 574	3980	434	3099
1895.					
in eigen beheer bij wijze van cultuurmaatregel	1005	9 918	1630	„	„
in eigen beheer voor 's lands dienst	6710	2 893	1301	„	„
krachtens licentie (door de bevolking en door particulieren)	282	4	1298	1000	700
	7997	12 815	4229	1000	700

Bepaalde redenen waarom in 1895 de geregelde exploitaties, aannemende dat de ontvangen opgaven voldoende juist zijn, niet onbelangrijk minder djatihout zouden hebben opgeleverd dan in 1894, zijn niet bekend. Onmogelijk is het trouwens niet dat de in 1895 aan de beurt gekomen jaarperceelen toevallig minder hout hebben bevat dan die, welke in 1894 werden geveld. Opmerking verdient ook dat de bijgekomen 18 nieuwe perceelen naar verhouding nog niet veel hout opleverden, daar de eigenlijke velling eerst in 1896 zou beginnen (bij twee der perceelen was op ult. 1895 nog in 't geheel niet aangekapt).

Ernstige klachten over moeielijke verkoopbaarheid van het verkregen hout werden niet vernomen. Integendeel hadden sommige houtkaponderneiners, die leveranties ten behoeve van dezen diensttak hadden op zich genomen, wegens gebrek aan hout, groote moeite om aan die leveringscontracten behoorlijk te voldoen. Daarmede zou, naar vermoed werd, dan ook wel verband hebben gehouden dat in 1895 alle in aanbesteding gebrachte boschperceelen grif van de hand gingen.

Met de, ingevolge speciale machtiging van het Opperbestuur, door het boschpersoneel — voor zoolang noodig — in eigen beheer te ondernemen exploitatie van de in 't vorig verslag (blz. 247) bedoelde drie boschperceelen of gedeelten van boschperceelen in de residentiën Samarang en Soerakarta kon, wegens gebrek aan personeel, eerst in April 1896 worden begonnen. Dienaangaande zijn dus thans nog geen mededeelingen te doen.

Echter werd, krachtens eene gouvernementsmachtiging van 18 Juni 1895, begonnen met het leegkappen in eigen beheer van eene uitgestrektheid van ongeveer 50 hectaren slecht bosch in het regentschap Goenoeng Kidoel der residentie Djokjokarta, en zulks ter uitvoering van eene met den sultan getroffen regeling, ten doel hebbende de in verwaarloosden toestand verkeerende, grootendeels vernielde djatibosschen in zijn gebied, door geleidelijke velling, gepaard met wederbeplanting van de leeggekapte terreinen, in de toekomst verbetering te doen ondergaan. Deze regeling komt op het volgende neer. De in ontredderden staat geraakte bosschen worden, onder toezicht van een gouvernements-boschopziener, langzamerhand door nieuw djatiplantsoen vervangen en de kosten dezer herbossching en van de aanstelling van mandoors, naarmate de jonge aanplantingen zich uitbreiden, worden gevonden uit den verkoop van het te verkrijgen hout. (De begonnen aankap had bij het einde van 1895 p. m. 140 M³. kleine houtwerken opgeleverd.) Voor zoover de opbrengst in den eersten tijd wellicht niet voldoende mocht zijn, nemen het Gouvernement en de sultan die kosten voor gezamenlijke rekening. Voor het geval er een voordeelig saldo overblijft, valt de helft daarvan aan den sultan toe. Tegenover de voorziening door het Gouvernement in het technisch personeel, stelt de sultan, voor zooveel noodig, inlandsche politieambtenaren aan, in overleg met den resident.

's Lands djatibosschen in de residentie Soerakarta werden (gouvernementsbesluit dd. 15 October 1895 n°. 20), ingaande met 1 Januari 1897, gesloten voor de aankappingen, die daarin, telkens na bekomen gouvernementsvergunning, vanwege den soesoehoenan plaats vonden ter verkrijging van de benoodigde houtwerken voor de vernieuwing en herstelling van bruggen en openbare gebouwen binnen zijn rijk, voor welk hout, ingevolge eene tot hiertoe van kracht gebleven voorloopige regeling van 1873 (verg. het verslag van 1874, blz. 5) de soesoehoenan geen vergoeding verschuldigd was, zoodat alleen de kap- en sleeploonen voor zijne rekening kwamen. Deze ongeregelde aankappen, waardoor bovendien slechts op hoogst onvoldoende en gebrekkige wijze in de behoefte kon worden voorzien, waren gebleken tot groot nadeel van de bosschen te strekken. Het djatihout, benoodigd voor de permanente bruggen in de groote verkeerswegen binnen het gewest zal nu, na ult. 1896, voor rekening van den lande op de vrije markt bij aanbesteding worden aangeschaft, terwijl den soesoehoenan daarvoor slechts zal worden in rekening gebracht f 12,50 per M³. welke vergoeding overeenkomt met het gemiddeld bedrag der vroeger te zijnen laste komende kap- en sleeploonen. De aanschaffing van het voor de openbare gebouwen (van den kraton) en de kleinere bruggen benoodigde hout zal nu echter geheel voor rekening van den soesoehoenan komen.

Baten en lasten. De gunstige verhouding tusschen „ baten " en „ lasten ", welke in de laatste jaren bij dezen diensttak in klimmende mate viel op te merken, openbaarde zich ook over 1895. Het door den inspecteur van het boschwezen in den gewonen trant ten behoeve van zijne verslag-bijdrage samengestelde geldelijk jaaroverzicht — ofschoon, wat het personeel betreft, slechts met de kosten der actieve sterkte rekening houdende, niet dus met pensioenen, verlofs- en nonactiviteitstraktementen, opleidings- en uitzendingskosten — stelt toch in andere opzichten de geldelijke uitkomsten van dezen diensttak vollediger in het licht dan zulks is op te maken uit de dienstjaarlijksche boekingen ten bate en ten laste van de onderafdeeling „Boschwezen" der Indische begrooting. Zoo wijst het overzicht, behoorende tot de Indische bijdrage voor dit verslag en voor de drie voorafgegane jaargangen, als voordeelig verschil tusschen „ baten " en „ lasten " van den dienst van het boschwezen de volgende sommen aan: over 1892 f 595 832, over 1893 f 1 028 388, over 1894 f 1 199 493 en over 1895 f 1 222 223 (d. i. gemiddeld per jaar f 1 011 484), terwijl de bedoelde boekingen ten dienste der begrootingsrekeningen over diezelfde jaren, voor zooveel namelijk de posten betreft behoorende tot de onderafdeeling 49 „ Boschwezen ", een surplus van de „ ontvangsten " boven de „ uitgaven " [1]) aantoonen ten bedrage van achtereenvolgens f 480 811, f 886 140, f 912 880 en f 758 517, derhalve gemiddeld per jaar slechts f 759 589 of ruim 2½ ton (f 251 895) 's jaars minder. Ten opzichte van de laatstbedoelde saldo's is echter op te merken dat de gegevens omtrent de begrootingsuitkomsten over 1894 en vooral over 1895 nog van voorloopigen aard zijn, welke laatste omstandigheid voor een deel ook de oorzaak kan zijn dat de sommen, ten bate van het dienstjaar 1895 verantwoord als ontvangsten wegens pachtsom en retributiën van houtcontractanten, aanzienlijk lager zijn dan het speciaal overzicht ten dienste van het Koloniaal Verslag opgeeft als in of over 1895 aan dergelijke ontvangsten geïnd. [2])

---

[1]) Zie de stukken der Indische begrooting voor 1897 (Zitting 1896—1897 —4), en wel wat de „ ontvangsten " betreft, den staat gedrukt als n° 30, en wat de „ uitgaven " aangaat, den staat gedrukt als n°. 24.

[2]) Uit anderen hoofde zijn de voordeelige saldo's volgens de in de voorgaande noot aangehaalde staten, over de vier jaren 1892 t/m 1895 gemiddeld per jaar 2 ton lager dan de voordeelige saldo's volgens de speciale overzichten opgemaakt ten dienste van het Koloniaal Verslag. Dit verschil vindt zijne verklaring hoofdzakelijk hierin: 1°. dat laatstbedoelde overzichten onder de „ Baten " ook rangschikken de tariefswaarde (over genoemde vier jaren gemiddeld f 96 840 's jaars) van het ten behoeve van het departement van binnenlandsch bestuur op last gekapte hout, welke post *niet* onder de begrootings*ontvangsten* voorkomt, omdat de waarde van bedoeld hout niet wordt „ geregulariseerd ", en 2°. dat de post „ Kap- en sleeploon voor in eigen beheer te kappen houtwerken ", enz. onder de ten laste van de begrootingsonderafdeeling „ Boschwezen " geboekte uitgaven voorkomt tot een gemiddeld bedrag van f 128 200 's jaars, terwijl meerbedoelde speciale overzichten, blijkbaar ten gevolge van eene andere methode van verantwoording, over elk der jaren 1892 t/m 1895 dooreengenomen daarvoor slechts f 27 000 vermelden.

Voormeld speciaal overzicht bevat over 1895 de volgende posten:

Baten.

1°. Gestort door contractanten met vrije beschikking over het gekapte hout:		
a. wegens de hun ter leegkapping afgestane djatiboschperceelen (zoowel te herbosschen perceelen als bij de grensregeling der bosschen afgesneden boschterreinen, zoogenaamde afbakeningsperceelen) hetzij aan jaarlijksche vaste pachtsom, hetzij aan retributie in verhouding tot de gekapte houtmassa	f *a)*	1 478 634
b. wegens het zuiveren van djatiboschperceelen (aan retributie als voren)	*a)*	506 457
2°. retributie voor krachtens vergunning gekapte houtwerken door niet-inlanders		30 497
3°. idem door inlanders		2 678
4°. zuiver rendement van op vendutie verkocht hout	*b)*	59 302
5°. geregulariseerde waarde van aan het departement der marine verstrekt djatihout, afkomstig van de boschexploitatie Ngleboer.		54 255
6° idem van het aan de departementen der burgerlijke openbare werken en van oorlog verstrekt hout, verkregen door aankap op last of op andere wijze		37 181
7°. tariefswaarde van ten behoeve van het departement van binnenlandsch bestuur op last gekapt hout, doch niet geregulariseerd		88 015
8°. andere ontvangsten, meerendeels retributie voor het afstaan van hout op erfpachtsperceelen	*c)*	16 789
Totaal der baten	f	1 974 408

Lasten.

1°. Kosten van nieuwe djati- en wildhoutplantsoenen (met inbegrip der kosten van onderhoud der beplantingen van vorige jaren):		
a. djaticultuur	f	132 238
b. wildhoutcultuur	*d)*	90 197
2°. uitgaven voor de inrichting der bosschen:		
a. grensregeling, afbakening, kaarteering, enz. der djatibosschen en taxatie van nieuwe boschperceelen		70 057
b. inrichting, aanleg en onderhoud van wegen, paden, bruggen en indeelingssleuven		40 257
3°. uitgaven voor het kappen en sleepen van hout:		
a. voor het in eigen beheer kappen en sleepen van hout		30 899
b. uitbetaald aan den contractant voor den aankap van houtwerken ten dienste der marine in het boschperceel Ngleboer		13 422
4°. uitgaven voor personeel en diversen:		
a. traktementen van den inspecteur, de houtvesters en de adspirant-houtvesters		112 350
b. idem van de opzieners		37 125
c. reis-, verblijf- en transportkosten van het personeel		73 165
d. kosten der boschpolitie en van verder inlandsch personeel (schrijvers, roeiers, oppassers)		79 024
e. kosten van tijdelijk personeel		71 201
f. schrijfbehoeften en bureauhuur		1 650
Totaal der lasten	f	752 185
Totaal der baten (zie hiervóór)		1 974 408
Voordeelig verschil	f	1 222 223

a) Onder de posten 1° *a* en *b* (te zamen f 1 685 091) zijn tevens de volgende ontvangsten begrepen: f 19 717 gestort door landhuurders in Soerakarta, wien het op hunne landen aanwezige djatihout is afgestaan; f 3400 aan retributie voor het ter beschikking van den ondernemer van Ngleboer (Rembang) verbleven hout; f 1793,66 wegens boete; f 10 514,485 wegens restitutie (door een 17-tal contractanten voor pas uitgegeven perceelen) van door den dienst van het boschwezen gedane uitgaven voor het ringen van de eerste jaarperceelen en (of) het vellen en bekappen van stammen of houtwerken, gediend hebbende bij de taxatie der houtmassa, zoomede f 2060 wegens door één contractant betaalde vergoeding ter zake van het niet schoon afleveren van de leeggekapte jaarperceelen.

b) Hieronder is begrepen de zuivere opbrengst van de publiek verkochte, door de politie achterhaalde houtwerken.

c) Ofschoon eene ontvangst uitmakende van het departement van financiën telt in dezen post ook mede de jaarlijksche pachtsom (voor 1895 f 3036), waarvoor bij de periodieke verpachting van 's lands zoogenaamde kleine middelen op Java en Madura de pacht der Krawangsche strandbosschen placht te worden afgestaan. Na afloop van 1896 zullen deze bosschen niet meer verpacht, maar onder beheer van den dienst van het boschwezen gebracht worden (verg. blz. 175 hiervóór).

d) Ten laste van dezen post is weder gebracht hetgeen is uitgegeven (in 1895 f 16 871) voor het planten van schaduwboomen langs de wegen, hetgeen vroeger in onbetaalden heerendienst door de bevolking geschiedde.

C. Veeteelt.

De gezondheidstoestand van paarden en vee op Java en Madura was ook gedurende 1895 over het algemeen bevredigend. Gevallen van miltvuur, mond- en klauwzeer kwamen dan ook in mindere mate voor dan in 1894, zooals reeds werd gezegd in hoofdstuk J, afd. VIII, hiervóór, alwaar tevens gehandeld is over de voorgenomen verbetering van het algemeen toezicht op den veestapel.

Over gebrek aan voedsel viel in sommige streken alleen te klagen gedurende het droge jaargetijde; men drijft het vee dan naar het gebergte of naar de woeste gronden; ook komt het voor dat de bevolking zich dan ontdoet van het vee om na afloop van den oostmoesson zich weder vee aan te schaffen. In de residentie Samarang is men tot de ervaring gekomen (zie vorig verslag, blz. 248) dat het loof van katjang waspada als een gewild veevoeder is aan te merken.

Voor zooveel op de ontvangen opgaven nopens het in elk gewest van Java en op Madura aanwezig aantal buffels, runderen en paarden is af te gaan, welke opgaven nog niet verder reiken dan ult. 1894, viel slechts voor Krawang, Japara, Pasoeroean en Bagelen zoowel voor hoornvee als voor paarden op vermeerdering te wijzen; in andere gewesten was dit slechts hetzij alleen voor buffels en (of) runderen, hetzij alleen voor paarden het geval, terwijl er omgekeerd ook gewesten waren waarvoor één of twee dezer drie categorieën van vermindering blijkt. Evenals in 1893 woog ten opzichte van buffels en paarden het totaal cijfer der vermeerderingen niet op tegen dat der verminderingen: over alle gewesten bijeen genomen zou namelijk in 1894 het aantal buffels van 2 677 100 zijn teruggegaan tot 2 649 600, en dat der paarden van 528 800 tot 520 500. Opmerking verdient echter dat deze teruggang met respectievelijk 27 500 en 8300 stuks, ruim werd goedgemaakt door toeneming van den rundstapel, waarvoor de opgaven van ult. 1893 een totaal van 2 459 400, doch die van 1894 een totaal van 2 513 100 stuks aanwijzen, derhalve 53 700 meer. In het volgend overzicht, bevattende de opgaven per gewest, is tevens vermeld het aantal voertuigen bestemd voor personen- en dat voor goederenvervoer.

GEWESTEN.	Buffels. *a)*	Runderen. *a)*	Paarden. *a)*	Te zamen.	Aantal beesten gemiddeld per 1000 zielen. *b)*				Aantal voertuigen voor:	
					Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zamen.	personen-vervoer.	goederen-vervoer.
Bantam	95 300	1 400	7 100	103 800	144	2	11	157	628	1 962
Batavia	188 700	14 400	23 100	226 200	160	12	20	192	4 317	4 863
Krawang	65 300	2 800	5 700	73 800	159	7	14	180	362	1 229
Preanger Regentschappen	219 800	10 000	47 100	276 900	103	4	22	129	1 831	1 953
Cheribon	175 200	2 300	18 400	195 900	115	1	12	128	1 401	6 618
Tagal	151 700	2 100	17 300	171 100	134	2	15	151	1 077	5 372
Pekalongan	73 200	8 000	8 600	89 800	129	14	15	158	661	3 440
Samarang	216 100	100 400	19 600	336 100	147	68	13	228	1 794	3 994
Japara	132 700	3 000	9 100	144 800	140	3	9	152	2 436	4 566
Rembang	241 300	150 300	29 500	421 100	183	114	23	320	1 479	1 764
Soerabaija	136 600	224 200	36 000	396 800	64	104	17	185	4 809	13 459
Pasoeroean	10 200	243 300	54 200	307 700	10	239	53	302	3 456	17 838
Probolinggo	5 100	156 800	35 800	197 700	9	283	64	356	2 027	16 456
Bezoeki	15 500	273 100	61 600	350 200	22	379	85	486	2 064	11 247
Banjoemas	108 200	74 700	11 300	194 200	88	61	9	158	618	2 096
Bagelen	86 500	112 300	10 600	209 400	62	80	8	150	1 163	2 383
Kadoe	46 400	95 500	8 500	150 400	62	128	11	201	366	93
Djokjokarta	93 400	130 900	8 300	232 600	115	162	10	287	463	5 325
Soerakarta	188 600	120 100	21 400	330 100	157	100	18	275	839	3 955
Madioen	159 800	138 400	27 700	325 900	146	126	25	297	704	1 403
Kediri	214 200	110 300	27 300	351 800	178	91	23	292	1 702	6 593
Madura	25 800	538 800	32 300	596 900	16	338	20	374	1 035	475
Totalen op ult 1894	2 649 600	2 513 100	520 500	5 683 200	106	100	21	227	36 132	117 084
" " " 1893	2 677 100	2 459 400	528 800	5 665 300	109	100	21	230	34 361	106 592

a) De verschillen tusschen de thans gedane opgaven en de in 't vorig verslag (blz. 248) medegedeelde cijfers van ult. 1893 moeten worden toegeschreven deels aan

grooteren in- of uitvoer van of naar andere gewesten gedurende 1894, deels aan meerdere of mindere sterfte in verhouding tot het aantal geboorten.

b) Het vee, dat aan Europeanen en andere niet-inlanders toebehoort, is niet afzonderlijk opgegeven. Daarom is de berekening gemaakt over het *totaal* zielental. Op ult. 1894 bedroeg dit (verg. bijlage A hierachter) 25 067 500, namelijk 24 746 300 inlanders en 321 200 niet-inlanders.

Met betrekking tot den paardenstapel op Java en Madura valt niet slechts op numerieke vermindering te wijzen, maar ook op afneming in gehalte. De tot dusver van regeeringswege aangewende pogingen om dien achteruitgang te stuiten, hebben over 't geheel nog weinig uitgewerkt. De zaak is echter opnieuw tot een punt van gezet overleg gemaakt, ook wat betreft de vraag of in de toekomst, ter voorziening in de behoefte niet alleen op Java en Madura, maar tevens in de Padangsche Boven- en Benedenlanden, in voldoende mate ware te rekenen op toevoer van goede dekhengsten uit Celebes en Soemba of Sandelhout-eiland. Daar deze vraag ontkennend scheen te moeten worden beantwoord, op grond dat de Makassaarsche en Soembasche (Sandelhout-) paardenrassen zelve sterk achteruitgaan en aan hunne verbetering ter plaatse waar zij inheemsch zijn, d. i. voornamelijk buiten 's Gouvernements rechtstreeksch gebied, onzerzijds niets kan worden gedaan, is door den directeur van binnenlandsch bestuur, onder meer, aanbevolen in eene met zorg te kiezen streek, bijv. op de Kleine Soenda-eilanden, onder een in alle opzichten voor die taak berekenden beheerder eene gouvernementsstoeterij op te richten, echter niet eene zoogenaamd tamme stoeterij, waarvan geen heil verwacht wordt, maar eene zoogenaamd half-wilde stoeterij, d. w. z. dat op eene groote (liefst voor uitbreiding vatbare) oppervlakte troepen merries van een bepaald ras, elk met een hengst, worden vereenigd, die geen bijzondere zorg vereischen, doch in hoofdzaak aan zich zelven kunnen overgelaten worden. Nadat de Indische Regeering met dit denkbeeld (dat ook bij het legerbestuur bijval had gevonden) in beginsel had ingestemd, behoudens zekere wenken, o. a. betreffende de noodzakelijkheid dat de stoeterij, ter voorkoming van rasvermenging, uit twee goed afgescheiden gedeelten zou moeten bestaan (het eene voor Makassaarsche, het andere voor Sandelhout-paarden), is bij gouvernementsbesluit dd. 6 November 1896 n°. 4 de uitwerking van het plan opgedragen aan eene commissie, bestaande uit een hoofdofficier der cavalerie, een militairen paardenarts en een gouvernements-veearts, van welke deskundigen de beide eersten bij het remontedepôt in de Preanger Regentschappen (zie blz. 47 hiervóór) en de laatste bij de proefstations ter verbetering van de inheemsche paardenrassen ter Sumatra's Westkust (zie lager blz. 238) veel ervaring hadden opgedaan. De commissie heeft verder tot taak gekregen het zoeken van een geschikt terrein of van geschikte terreinen op een der eilanden in het zuidoosten van den Archipel. Tevens heeft de Indische Regeering, tot het erlangen zoo mogelijk van nuttige wenken naar aanleiding van de ondervinding bij half-wilde paardenfokkerijen in Zuid-Amerika en Australië opgedaan, zich te dezer zake in betrekking gesteld met onzen zaakgelastigde in Argentinië en onze consulaten-generaal in Brazilië en Australië.

Naar aanleiding van een ander deel der voorstellen van den directeur van binnenlandsch bestuur is intusschen (gouvernementsbesluit dd. 26 Juli 1896 n°. 20) reeds een proefmaatregel op bescheiden schaal bevolen, waarvan de kosten bestreden kunnen worden uit het voor aanmoediging van de paarden- en veeteelt op en buiten Java en Madura bij de begrooting toegestaan crediet (in de laatste jaren ten bedrage van f 38 000). Bedoelde maatregel strekt om voorloopig in de Preanger Regentschappen, waar de voortgezette castratie van voor de voortteling weinig belovende hengsten der bevolking de behoefte aan goede fokdieren inzonderheid doet gevoelen, van gouvernementswege een 15-tal als dekhengsten bij uitstek geschikt geoordeelde paarden der militaire remonte beschikbaar te stellen om, onder nader te regelen voorwaarden, door het bestuur te worden verkocht — met recht van wederinkoop — aan te goeder naam en faam bekend staande inlanders, die lust en geschiktheid voor het aanhouden van dekhengsten toonen te bezitten. Voor zooveel het 15-tal paarden (door het legerbestuur aan het departement van binnenlandsch bestuur tegen regularisatie té verstrekken) niet op de aangeduide wijze zal kunnen worden geplaatst, zullen de beesten, onder zekere voorwaarden, door den resident in verzorging zijn te geven aan door hem aan te wijzen personen (die daarvoor vergoeding kunnen vinden door het heffen van dekgelden). Op deze laatste wijze zullen voorts, voor zooveel noodig, ten nutte van de paardenfokkerij der Preanger-bevolking ook mogen dienen de door het departement van binnenlandsch bestuur van het legerbestuur tegen regularisatie over te nemen troepenpaarden, die als zoodanig voor afkeuring in aanmerking komen, doch waarvan met grond mag worden verwacht dat zij als dekhengst nog geschikt zijn.

Eene voorname oorzaak van het verval van den paardenstapel op Java is hierin gelegen dat de inlander over 't algemeen te zwaren arbeid vordert van dieren die nog niet volwassen zijn, een euvel, dat, zooals de ondervinding leert, met de bestaande strafbepalingen, op welke nog in 't vorig verslag, blz. 248, gedoeld werd, niet in voldoende mate kan worden tegengegaan. Het uitvaardigen van doeltreffender bepalingen maakt daarom een punt van overweging uit. Meer nog dan van repressieve maatregelen echter zou verbetering van den toestand te verwachten zijn, wanneer men den eigenaar van veulens kon doen gevoelen dat zij, door van deze dieren te veel te vergen, zich economisch benadeelen. Uit dit oogpunt scheen het nuttig — en in dien zin is aan de remonte-commissiën voor het leger en, in Juli jl., ook aan de gewestelijke bestuurders op Java en Madura, zoomede aan sommige van die in de buitenbezittingen, het noodige aanbevolen — bij den aankoop van paarden voor 's lands dienst er ten strengste op te letten of te doen letten dat geen dieren worden aangeschaft, die kenmerken vertoonen van door gebruik op te jeugdigen leeftijd te hebben geleden. Tevens zouden zij, die met den aankoop belast worden, moeten worden uitgenoodigd om in hunne aanrakingen met de paardenbezitters deze laatsten te wijzen op de nadeelige gevolgen van een vroegtijdig gebruik van veulens.

Om voorts nog langs anderen weg onder de bevolking gezonde kennis en belangstelling aangaande het paard en zijne behandeling en verzorging te verspreiden, bestaat het voornemen eene prijsvraag uit te schrijven voor eene handleiding ten nutte van inlandsche paardenfokkers en paardenbezitters. Ook is besloten op dezelfde wijze te trachten eene handleiding voor inlandsche veefokkers en veebezitters te verkrijgen.

Wat betreft de aanwending gedurende 1895 van het hiervóór bedoelde crediet van f 38 000 (waarbij o. a. is gerekend op f 18 000 voor de terloops reeds vermelde proefstations ter Sumatra's Westkust) valt aan te teekenen dat daaruit, voor zooveel Java betreft, subsidies, tot een gezamenlijk bedrag van f 10 500, werden bestreden ten behoeve van vereenigingen die zich de verbetering van het paardenras ten doel stellen, namelijk f 5000 en f 2000 aan de Buitenzorgsche en Preanger-wedloopsocieteiten, f 1000 aan de Japarasche raceclub, f 1000 aan de Malangsche harddraverij- en renvereeniging, f 500 aan de Sidoardjosche wedloopsocieteit en, voor 't eerst, f 1000 aan de te Bandong gevestigde vereeniging „Het Sandelhout-stamboek", welke zich ten doel stelt het fokken van Sandelhout-paarden op Java te bevorderen, dit ras te verbeteren en de zuiverheid daarvan te beschermen door het aanhouden van een stamboek. Aan de subsidies der wedloopsocieteiten werd de gebruikelijke voorwaarde verbonden dat minstens de helft der uit 's lands kas verleende bijdrage moet worden besteed voor prijzen en premiën, en dat zoo mogelijk een deskundige zitting moet hebben in de jury's, terwijl daaraan nog werd toegevoegd dat aan de te houden wedloopen geen deel zou mogen worden genomen door ponies, die nog melktanden hebben.

Voor het uitloven van prijzen bij de op Madura onder de bevolking in zwang zijnde stieren-wedrennen (kereppan) werd weder f 1500 toegestaan. Als eerste prijzen werden, evenals in 1894, jonge stieren toegekend, onder voorwaarde dat de winners die gedurende drie jaren als dekstieren ter beschikking van de bevolking zouden stellen.

Ten behoeve van door inlanders te houden paardenwedrennen werd in 1895 van gouvernementswege geen geld beschikbaar gesteld, omdat van dergelijke races geenerlei nut werd verwacht. Van particuliere zijde evenwel werd in 1895 ter hoofdplaats Rembang eene proefrace gehouden met paarden, uitsluitend aan dessahoofden toebehoorende.

Aan sommige der gewestelijke verslagen over 1895 valt met betrekking tot de rubriek „veeteelt" nog het volgende te ontleenen.

In Samarang trachtten enkele inlanders, die van het kartransport een bedrijf maken, krachtige trekossen te verkrijgen, door hunne sapi's niet aan eene wilde voortteling over te laten. De bevolking van het district Tengger (residentie Pasoeroean) laat hare koeien op vaste dagen bespringen door speciaal daarvoor aangekochte springstieren van gecroiseerd Madureesch en Europeesch ras. Uit Bezoeki wordt gemeld dat aldaar zoogenaamde vechtsapi's, gekozen uit de krachtigste stieren, zeer weinig meer

worden aangetroffen sinds de stierengevechten (adoean sapi), om de daarbij geregeld voorkomende vechtpartijen, niet meer worden toegelaten. In het district Karang Kobar (residentie Banjoemas) legt de bevolking zich toe op de paardenfokkerij, waartoe de uitgestrekte grasvlakten aldaar eene gunstige gelegenheid aanbieden. In Kediri heeft het bestuur, ten einde het aantal veediefstallen te beperken (zie eene gewestelijke statistiek omtrent deze diefstallen in bijlage L hierachter), de bevolking langzamerhand weten over te halen om runderen en buffels in gemeenschappelijke goed omheinde kralen te plaatsen. Sedert zijn echter in Kediri diefstallen van paarden veelvuldiger geworden, hoofdzakelijk met het doel ze te slachten. De gewoonte om paardenvleesch te eten komt dan ook in genoemd gewest meer in zwang zóó dat de resident hieraan de afneming van het aantal paarden toeschrijft.

Opgaven betreffende het aantal in 1895 geslachte buffels, runderen en paarden werden slechts uit de volgende vier gewesten ontvangen.

	Buffels.	Runderen.	Paarden.
Batavia	15 065	7 522	»
Pasoeroean	766	34 169	67
Bagelen	9 807	13 734	87
Madioen	11 375	7 642	123

In de residentie Madioen werden, behalve op de hoofdplaats van het gewest en op de afdeelingshoofdplaats Ponorogo, ook de sedert op de andere afdeelingshoofdplaatsen tot stand gekomen abattoirs in gebruik genomen.

Cijfers omtrent den binnenlandschen handel in vee en paarden zijn alleen met betrekking tot de residentie Pasoeroean verstrekt. Voor dit gewest wordt een invoer gemeld van 492 buffels, 45 742 runderen (voornamelijk van Madura, Soerabaija, Kediri en Bali) en 3723 paarden, tegenover een uitvoer van 2129 buffels, 27 485 runderen en 6929 paarden. In Japara werden op de passar kliwon te Koedoes, de eenige veemarkt in het gewest, p. m. 19 000 buffels verkocht; het aantal ter markt gebrachte buffels bedroeg echter veel meer.

De uitvoer van Java en Madura naar plaatsen daarbuiten is alleen belangrijk voor het gewest Madura, vanwaar jaarlijks een groot aantal stuks hoornvee, hoofdzakelijk naar Oost-Java, de Molukken en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo verscheept wordt.

Omtrent den invoer op Java en Madura van vee en paarden uit de buitenbezittingen bepalen de ontvangen mededeelingen zich tot het volgende. Te Batavia werden ingevoerd 4815 ossen en runderen (2413 van Singapore, 1031 van Australië [1]), 1331 van Bali en 40 van de Molukken), 996 paarden (64 van Australië, 39 van Bali, 715 van Soembawa, 68 van Flores, 55 van Makasser en even zooveel van Soemba), 4 buffels van Bali en 3 schapen van Australië. Ter hoofdplaats Pekalongan worden jaarlijks vrij geregeld paarden uit het oosten van den Archipel aangevoerd en verkocht. Te Samarang bedroeg het aantal van de in 1895 uit Soembawa, Soemba, Savoe, Rotti en Australië aangevoerde paarden 1464, waarvan (op 26 paardenvenduties) 1218 stuks werden verkocht. In de residentie Rembang worden ter hoofdplaats, te Toeban en soms ook te Bodjonegoro elk jaar 3 à 4 venduties van overwalsche paarden gehouden. Tal van overwalsche paarden werden ook in Soerabaija ingevoerd, die, voornamelijk ter hoofdplaats geveild, goed van de hand gingen. Ook op Madura worden geregeld overwalsche paarden ingevoerd. De residentie Bezoeki wordt van runderen voorzien door invoer van Madura en Bali en van paarden door invoer van laatstgenoemd eiland, doch ook wel van de eilanden beoosten Lombok.

Omtrent de particuliere vee- en paardenfokkerijen zijn in de gewestelijke verslagen weinige gegevens aangetroffen. Alleen is gemeld dat de Chineesche erfpachter van de onderneming Pasir Pogor in de residentie Krawang eene kudde van 100 runderen als fokvee aanhoudt; dat de in hetzelfde gewest op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden aanwezige kudde runderen ook gedeeltelijk moet dienen voor slachtvee, en dat eene kleine kudde karbouwen wordt aangetroffen op het erfpachtsperceel Sigandoe in het regentschap Batang der residentie Pekalongan, welke deels voor de voortteling, deels voor den landbouw gebruikt wordt.

[1]) Sedert 20 October 1896 (Indisch Staatsblad n°. 201) is de invoer van vee, inclusief paarden, uit bepaalde gedeelten der Australische koloniën Zuid-Australië en Queensland in Nederlandsch-Indië tijdelijk geheel verboden en is de invoer van vandaar afkomstige huiden slechts onder zekere voorzorgen toegestaan, een en ander in verband met het uitbreken in genoemde koloniën van eene veeziekte, ter wering waarvan de gewone quarantainemaatregelen door de deskundigen onvoldoende worden geacht.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

A. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw. [2])

a. Eenjarige gewassen.

Rijst. Na hetgeen in hoofdstuk C hiervóór onder de algemeene mededeelingen betreffende de verschillende gewesten reeds met enkele woorden is gezegd omtrent de uitkomsten van den rijstbouw in de buitenbezittingen gedurende 1895, kan nog worden medegedeeld dat in de meeste streken het padigewas een goed of redelijk beschot opleverde en dat schaarschte aan rijst zich hoofdzakelijk weder voordeed in de afdeeling Doessoenlanden der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, hoewel in geringere mate dan in vroegere jaren, een gevolg van de door het bestuur genomen maatregelen om er bij de hoofden en bevolking op aan te dringen grootere uitgestrektheden te beplanten dan zij gewoon was, zoodat in 1895 iedere landbouwer 2 à 3 ladangs had. Verder viel ook van rijstschaarschte gewag te maken voor sommige doessoens van de afdeelingen Kauer en Kroë (residentie Benkoelen), voor de Ranau-streken (residentie Palembang), voor Boven-Indragiri (residentie Riouw), zoomede met betrekking tot de residentie Menado, voor zooveel betrof eenige strandnegorijën der afdeeling Tondano en het district Bone der afdeeling Gorontalo. Buitengewone maatregelen van bestuurswege waren echter niet noodig, daar door het telen van tweede gewassen en door handelsaanvoeren van rijst in het tekort aan dit voedingsmiddel kon worden voorzien en de bevolking door inzameling van boschproducten als anderszins genoeg geld kon verdienen om rijst te koopen.

Productiecijfers zijn omtrent de meeste gewesten niet of niet volledig te leveren. Bij uitzondering vindt men dienaangaande eenige gegevens in de gewestelijke verslagen van Banka en Billiton, volgens welke aldaar in 1895 zou geoogst zijn respectievelijk 116 700 en 38 400 pikol rijst, tegen 110 680 en 40 360 pikol in 1894.

Het verbouwen van rijst op sawahs nam, voor zooveel blijkt, eenigermate toe in Palembang, op Banka en in de Minahassa (residentie Menado), terwijl ook door de Dajaks in de Westerafdeeling van Borneo de natte rijstcultuur gaandeweg meer werd beoefend. Wat de Minahassa betreft, vleit het bestuur zich dat de van Java teruggekeerde districtshoofden (zie blz. 249 van het vorig verslag en blz. 31 hiervóór) ten deze een invloed ten goede op de bevolking zullen uitoefenen.

Voor de aanschaffing op Java van zaadpadi en van zaden en stekken van tweede gewassen, en de verzending van een en ander naar de residentie Menado, tot het nemen van proeven, werd in Januari 1896 door de Indische Regeering f 500 beschikbaar gesteld. In de districten Kwandang en Limbotto der afdeeling Gorontalo van hetzelfde gewest werden proeven genomen met ijle uitzaaiing van padi volgens de methode Holle. De aldaar genomen proef met Java-(Cheribon-)zaadpadi gelukte slechts gedeeltelijk. Een deel van het geoogste werd bewaard ten einde in 1896 voor bibiet gebruikt te worden. De in het landschap Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo) mede met Java-padizaad genomen proeven (zie vorig verslag, blz. 249) moeten als mislukt beschouwd worden.

Omtrent den in- en uitvoer van rijst en padi zijn de verstrekte cijfers te onzeker om te worden medegedeeld. De invoer toch in het eene gewest uit het andere en eveneens die van Java en Madura naar de buitenbezittingen zijn niet te controleeren. De in de buitenbezittingen rechtstreeks uit den vreemde ingevoerde hoeveelheden beliepen gedurende 1895 (de hoeveelheden padi herleid tot rijst) 1 187 000 pikol (verg. noot 1 op blz. 196 hiervóór). Onder de gewesten, waar deze invoeren het belangrijkst waren, zijn te noemen de Oostkust van Sumatra (570 000 pikol), Sumatra's Westkust (92 500 pikol) en Riouw en onderhoorigheden (89 500 pikol).

Hieronder laat men een overzicht volgen van de in 1895 voorgekomen hoogste en laagste marktprijzen per pikol rijst in de verschillende buitenbezittingen, uitgenomen de Lampongsche

[2]) In afwijking van de in vorige verslagen ten aanzien van de cultuurmededeelingen uit de buitenbezittingen gevolgde indeeling wordt thans eerst gehandeld enkel over den landbouw der inlandsche bevolking en vervolgens afzonderlijk over het landbouwbedrijf van particulieren, daarbij voor beide hoofddeelen zooveel mogelijk de voor Java en Madura aangenomen onderverdeeling volgende.

Districten, Palembang, Oostkust van Sumatra, Atjeh en onderhoorigheden, Menado en Ternate, uit welke gewesten de prijzen niet zijn opgegeven.

	Marktprijzen per pikol rijst. Hoogste.	Laagste.
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	f 6,00	f 4,50
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	6,75	3,00
Sumatra's Westkust: Tapanoli	8,75	2,00
Benkoelen	10,50	3,50
Riouw en onderhoorigheden	3,50	2,75
Banka	8,50	3,50
Billiton	7,50	4,00
Westerafdeeling van Borneo	6,90	2,70
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	14,00	2,00
Celebes en onderhoorigheden	7,50	2,00
Amboina	8,00	6,50
Timor en onderhoorigheden	9,00	5,00
Bali en Lombok	7,00	5,00

Overige éénjarige gewassen (*andere dan rijst*). Djagong werd vooral verbouwd in de gewesten Menado en Amboina, in het eerste meer bepaaldelijk in de afdeeling Gorontalo, en in het andere meer bijzonder op de Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden; voorts op Ternate, waar dit gewas op den vulcanischen bodem uitstekend gedijt, zoomede in de residentie Timor en in de oostelijke districten van de afdeeling Boeleleng der residentie Bali en Lombok. Op Timor en Flores viel de oogst, ten gevolge van te weinig regen na het uitplanten van de bibiet, nog minder bevredigend uit dan in 1894, en moest door aanvoer van rijst uit Makasser en Soerabaija en van djagong van de eilanden Allor en Solor in de behoefte aan voedingsmiddelen worden voorzien. Op de eilanden Rotti en Savoe was de oogst daarentegen niet ongunstig.

Op de hoogvlakte van Tondano (residentie Menado) teelde de bevolking kleine hoeveelheden Preangerboonen, die tegen f 8 per pikol afzet vonden ten behoeve van de militaire menages.

Uit Amboina is gemeld dat het niet gelukt is aldaar de teelt van katjang kedeleh in zwang te brengen.

Omtrent de teelt van cassave op Billiton en den uitvoer van tapioca zijn ditmaal geen bijzonderheden bericht.

In de afdeeling L Kotta der Padangsche Bovenlanden, meer speciaal in de vlakte van Soeliki, legt de bevolking zich meer en meer toe op de teelt van tabak. In Groot-Mandheling (Tapanoli) werden proeven genomen met Deli-zaad, die echter geen gunstige uitkomsten opleverden. Uitgevoerd werden naar Pinang 3985 en naar Singapore 2726 pikol.

In de Ranau-streken der residentie Palembang was het geoogste product van goede qualiteit en de opbrengst bevredigend. Evenals in 1894 kon de Ranau-tabak f 100 per pikol bedingen. In de Redjang- en Lebongstreek, mede in Palembang, was de oogst ruim, doch voor de daar geteelde tabak liepen de prijzen niet hooger dan f 25 à f 35 per pikol. Door de uitbreiding der koffiecultuur begint de teelt van tabak in deze streek minder gewild te worden.

Ook in Benkoelen wordt de tabakscultuur meer en meer door de koffiecultuur verdrongen. In de afdeeling Manna bedroeg de oogst 49 pikol, tegen 30 in 1894, en dit product werd per tapang ($^1/_{40}$ pikol) verkocht tegen f 1. Invoer had plaats uit Korintji, uit de Lebong- en Moesi-streken en uit Java. Van uit Korintji bedroeg de invoer p. m. 50 pikol.

In de Lampongsche Districten zou naar schatting aan tabak p. m. 500 pikol door de inlandsche bevolking zijn geoogst; dit product gold f 0,25 à f 0,30 per katti ($^1/_{100}$ pikol).

In de residentie Riouw bleef de inlandsche tabaksteelt stationnair; uitvoer had alleen plaats uit Kwantan, welke tabaksoort zeer gewild is en verhandeld werd tegen $ 0,30 per katti.

In de Westerafdeeling van Borneo werd in 1895 van Java en Singapore 1600 pikol tabak ingevoerd.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo begint, onder den invloed der Europeesche tabaksondernemers, de lust der bevolking om tabak voor de Europeesche markt te verbouwen toe te nemen. Dit heeft vooral plaats in het gebied van de kampong Moerong (district Laboean Amas), te Berajang (district Batang Alai), te Lampihong (district Balangan) en in de districten Kloewa, Tabalong en Amandit. Door de ondernemers werden namelijk jonge plantjes aan de bevolking verstrekt, die ze voor eigen risico, doch op aanwijzing van de ondernemers op hare eigene gronden uitplant. Slaagt het gewas, dan wordt een zeker getal bladeren tegen vooraf overeengekomen prijs verkocht aan den ondernemer die de plantjes heeft verstrekt. De resultaten waren echter, ten gevolge van de wisselvallige weersgesteldheid in 1895 (eerst langdurige droogte en daarna aanhoudende regens), beneden de verwachting gebleven. De teelt van tabak voor de inlandsche markt gaat daarentegen in het besproken gewest langzamerhand achteruit. In de afdeeling Amoenthai bleef echter de bevolking der Dajaksche kampong Bintoet (district Tabalong) zich op de teelt van deze tabak toeleggen, en hoewel het product van geringe qualiteit was, vond het toch veel aftrek voor inlandsch verbruik.

In de residentie Menado wordt het meeste werk van de teelt van tabak gemaakt in de districten Bantik (Minahassa) en Attingola (Gorontalo). In eerstgenoemd district gaat de cultuur echter al meer en meer achteruit door de concurrentie met Java- en Bali-tabak. In Gorontalo wordt veel tabak van Tinombo (Tomini-bocht) ingevoerd.

Uit Ternate is gemeld dat ook op Halmaheira, althans te Tobello en Kau, de bevolking zich op de tabakscultuur is gaan toeleggen. Het product werd grootendeels naar de hoofdplaats Ternate verscheept en aldaar verkocht.

In de residentie Timor is de tabakscultuur alleen op Noord-Flores van eenige beteekenis, en ook de qualiteit van het daar geoogste moet vrij goed zijn. Uitvoer had plaats naar Makasser Koepang en Timor Dilly.

Uit de gouvernementslandschappen Boeleleng en Djembrana (eiland Bali) werd in 1895 aan tabak uitgevoerd voor eene waarde van respectievelijk f 51 783 en f 5260, welke sommen over 1894 hadden bedragen f 18 195 en f 13 623. Volgens de opgaven onzer tolambtenaren op Lombok werd in de laatste drie maanden van 1895 van daar 2000 K.G. tabak uitgevoerd, echter van inferieure hoedanigheid, waarschijnlijk als gevolg van slechte sorteering en bereiding.

Omtrent de uitkomsten van andere door de inlandsche bevolking voor eigen rekening geteelde nijverheidsgewassen, als suikerriet, kapas en indigo, behelzen de over 1895 ontvangen mededeelingen weinig bijzonders.

In de afdeeling Lematang Oeloe (Palembang) werd de oogst van kapas (katoen) op 275 pikol geschat. Uit de afdeeling Toelang Bawang (Lampongsche Districten) had eenige uitvoer van kapas naar Singapore plaats. In de gouvernements-afdeelingen van Bali wordt kapas slechts voor plaatselijk gebruik geteeld. In de afdeeling Lombok, waar deze teelt onder het voormalig vorstenbestuur aan eene belasting onderworpen was (per tjoetak moesten 's jaars 2 manden kapasvruchten worden opgebracht of anders 1200 kepengs in geld), wordt de kapas in de geheele afdeeling, doch voornamelijk in de districten Bajan en Tandjoeng, op droge gronden aangeplant.

Omtrent suikerriet en indigo is in het cultuurverslag betreffende Lombok nog gemeld dat de teelt van laatstgemeld gewas, als te veel den grond uitputtende, onder het vorstenbestuur, naar beweerd wordt, verboden was, en dat om gelijke reden suikerriet, althans op sawahs, slechts in beperkte mate mocht verbouwd worden: op elken tenah van 800 petjeraken's ($1^1/_2$ vadem in het vierkant) zouden namelijk niet meer dan hoogstens 2 „sawahvakken" aan deze cultuur mogen zijn dienstbaar gemaakt. Per sawahvak werd 2000 kepengs belasting geheven. Op droge velden was de aanplant van suikerriet niet beperkt en ook niet belast.

b. Overjarige gewassen.

Koffie. Uitgenomen ter Sumatra's Westkust en in de Minahassa (residentie Menado), waar deze cultuur aan de verplichte levering is onderworpen (zie lager blz. 230-232), kan elders in de buitenbezittingen de koffieteelt door den inlander als geheel vrije cultuur worden gedreven, en uit verschillende streken wordt gemeld dat de lust daarvoor toeneemt, waartoe veel bijdraagt het meer en meer in zwang komen van de Liberia-soort.

Zooals uit vorige verslagen blijken kan, heeft de vrije inlandsche koffieteelt de meeste beteekenis in de gewesten Benkoelen, Palembang, Celebes en onderhoorigheden en Bali en Lombok.

Aan de gewestelijke verslagen over 1895 valt te dier zake het volgende te ontleenen.

In Benkoelen nam de teelt van gewone koffie meer bijzonder toe in de afdeeling Kroë, terwijl van uitbreiding der Liberia-plantsoenen wordt bericht uit de afdeelingen Manna en Seloema: in laatstgemelde afdeeling besloegen de Liberia-bijplantingen eene uitgestrektheid van 200 bouws en in Manna werden 46 000 boomen in den grond gebracht. Opgaven nopens de koffieproductie in het gewest zijn niet bekend; de uitvoer wordt gezegd te hebben bedragen 8838 pikol, en wel naar Batavia, Padang en een paar plaatsen in Palembang. Voor gewone koffie werd bedongen in Kroë f 50 à f 56, in Manna f 40 à f 50 en in Kauer f 35 à f 45 per pikol, terwijl (in Seloema) Liberia-koffie van de hand werd gezet gemiddeld tegen f 30 per pikol (als hoogste prijs werd f 37 betaald). Omtrent de beproeving van

den door de Regeering als model verstrekten pulper voor Liberia-koffie (zie vorig verslag, blz. 253) is nog niets gemeld. [1]) Overigens komt in Benkoelen, hoofdzakelijk te Mokko Mokko, koffie ter markt uit de onafhankelijke landschappen Korintji, Serampas en Soengei Tenang. De meeste Korintji-koffie wordt echter te Tapan (Padangsche Benedenlanden) aangebracht en vindt dan haren weg naar Padang, waar die soort met f 60 à f 65 per pikol betaald werd (te Mokko Mokko was de prijs f 40 à f 45).

Evenals in Benkoelen breidt ook in Palembang de koffieteelt zich nog steeds uit, en kan zij zelfs in de Redjang- en Lebongstreek, waar ieder huisgezin een koffietuin heeft, als eene volkscultuur beschouwd worden. Zoowel in die streek als in de Pasoemahlanden, Ampat Lawang en de Sindangstreken kiest de bevolking daarvoor maagdelijken boschgrond; elders plant zij koffie op ladangs, hetzij tusschen de padi in, hetzij na den rijstoogst; in de Ranau-streken op gronden, waarop vroeger tabak is verbouwd. De zorg voor aanplant en bereiding laat over 't algemeen — en ook in Benkoelen is dit het geval — steeds veel te wenschen over; toch werd voor Palembang-koffie f 45 à f 55 per pikol bedongen. De uitvoer ter hoofdplaats wordt opgegeven in 1895 20 196 pikol te hebben bedragen, tegen 23 376 pikol in 1894. Hier en daar onderging ook in Palembang de teelt van Liberia-koffie uitbreiding.

In Zuid-Celebes, met namen in de afdeelingen Zuider- en Oosterdistricten, is de koffiecultuur in de laatste jaren achteruitgaande, als een gevolg van de onoordeelkundige wijze van planten waarop reeds in vorige verslagen gewezen is, en van de weinige lust die de bevolking betoont om nieuwe tuinen aan te leggen, ondanks raadgevingen en aansporingen van bestuurswege. Waar bijplanting plaats vond, geschiedde dat meestal in oude tuinen. Verbetering in de toekomst wordt verwacht wanneer de Liberia-koffie in de lagere en meer bevolkte streken wil gelukken, waartoe thans proeven worden genomen. De prijzen, waartegen het product verhandeld werd, beliepen in de afdeeling Oosterdistricten (van andere streken is zulks niet gemeld) f 45 à f 51 per pikol. De oogst wordt gezegd in 1895 vrijwel mislukt te zijn. De kamer van koophandel te Makasser schatte den geheelen Zuid-Celebes oogst (dus met inbegrip van dien in het vorstengebied), die eertijds gemiddeld 90 000 à 100 000 pikol opbracht, welke hoeveelheid in de laatste vijf jaren steeds kleiner was geworden en zelfs in 1894 reeds tot 50 000 pikol was geslonken, op niet meer dan p. m. 25 000 pikol, waarvan uit het gouvernementsgebied p. m. 15 000 pikol. Met inbegrip van de koffie die uit de vorstenrijken en uit Timor Dilly te Makasser kwam, zou in 1895 van daar zijn uitgevoerd, volgens het gewestelijk verslag, 42 017 pikol (hiervan 30 860 pikol naar plaatsen in Nederlandsch-Indië), tegen 55 520 pikol in 1894.

Op Bali werden alleen in de afdeeling Djembrana nieuwe gronden voor de koffieteelt ontgonnen. In de afdeeling Boeleleng werd aan de cultuur geen uitbreiding meer gegeven, daar de voor koffie geschikte gronden (die men aantreft op de noordelijke hellingen van het gebergte tusschen deze afdeeling en de rijkjes Tabanan en Bangli) reeds bijna geheel tot koffietuinen zijn gebezigd. Uit vrees voor diefstal wordt veelal reeds geoogst voordat de koffievrucht geheel rijp is. Desniettemin bedingt de Bali-koffie nog flinke prijzen; in 1895 werd het product op de plaats van uitvoer verhandeld tegen f 52 per pikol. Ter hoofdplaats Singaradja werd in 1895 uitgevoerd 29 912 pikol, tegen 34 000 pikol in 1894. Op Lombok worden mede, echter alleen in het oostelijk gedeelte van het eiland, namelijk in Batoe Klian en Sakra, koffieplantsoenen aangetroffen, doch in zeer verwaarloosden staat. Tijdens het vorstenbestuur moest het product tegen een vasten prijs van 5000 kepengs per pikol aan den vorst worden geleverd.

Uit andere gewesten der buitenbezittingen is met betrekking tot de koffieteelt der bevolking nog het volgende medegedeeld.

In de Lampongsche Districten bestaan hier en daar aanplantingen van gewone koffie, welker opbrengst over 1895 geschat wordt op 550 pikol (tegen 500 pikol in 1894); opkoopers besteedden daarvoor f 30 à f 40 per pikol. Nu de peperprijzen zoo laag blijven, houdt de neiging om tot de teelt van koffie, vooral van Liberia-soort, over te gaan, aan, en van bestuurswege wordt daartoe de behulpzame hand geboden door kostelooze verstrekking van zaad of plantjes. Ofschoon daarbij de raad gegeven werd om niet overal kleine aanplantingen aan te leggen, maar de aanplantingen voor elke kampong, of voor eenige niet te ver van elkander gelegen kampongs, in complexen te vereenigen, en zulks om het onderhoud der plantsoenen en de pluk en bereiding van het product te vergemakkelijken, vonden deze wenken geen bijval, en gaven de planters er de voorkeur aan om ieder voor zich tuintjes aan te leggen, terwijl zij zich ook niet veel moeite voor het onderhoud wenschen te getroosten. Daar de bodem voor de teelt van de Liberia-soort uitermate geschikt schijnt, worden desniettemin vrij goede resultaten verwacht. De reeds in vorige jaren tot stand gebrachte Liberia-plantsoenen waren in 1895 nog te jong om vrucht af te werpen.

In de residentie Oostkust van Sumatra wordt reeds hier en daar door de bevolking geteelde Liberia-koffie op de passars verhandeld en in het landschap Serdang aldaar lieten de sultan en zijne rijksgrooten voor eigen rekening koffie planten of sloten daartoe overeenkomsten met Battaks, Maleiers en Javanen (verg. blz. 18/19 hiervóór).

De gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden meldt in zijn verslag, dat nu de pepercultuur door de lage prijzen geen voordeelen meer afwerpt, sommigen er toe overgaan hunne pepertuinen voor de teelt van koffie in te richten; kostelooze verstrekking van zaadkoffie van bestuurswege bleef ook hier niet achterwege. Vooralsnog is in Atjeh de koffieteelt van luttel belang.

Luidens het gewestelijk verslag van Riouw en onderhoorigheden worden de in Indragiri en in Kwantan aanwezige Liberia-plantsoenen geschat op p. m. 40 000 en 50 000 meerendeels nog niet vruchtdragende boomen. Bij een door den resident aan de in de Chineesche Zee gelegen eilanden van dit gewest gebracht bezoek schenen sommige daarvan hem toe een voor cultuur geschikten bodem te bezitten, en aangezien door de afgezonderde ligging der bedoelde onderhoorigheden de middelen van bestaan der bewoners vrij beperkt zijn, zal beproefd worden ook daar de teelt van Liberia-koffie (en tevens die van cacao) te doen ondernemen. In Januari 1896 is machtiging verleend om te dien einde van bestuurswege zaden beschikbaar te stellen.

Aangezien de op Banka in de districten Muntok, Merawang en Soengeiliat genomen proeven met Liberia-koffie vrij goed slaagden, is men daartoe ook in de overige districten van het eiland overgegaan.

Op Billiton kwamen de van bestuurswege uit de kweekbedden aan de bevolking verstrekte Liberia-plantjes over het algemeen vrij goed op. De gezamenlijke aanplantingen telden reeds p. m. 20 000 planten.

Ook op Borneo is de bevolking hier en daar tot het aanleggen van Liberia-aanplantingen overgegaan en schijnen die proeven meer navolging te zullen vinden. De voor rekening van den sultan en van inlandsche grooten in Koetei aangelegde tuinen leverden in 1895 reeds 227 pikol Liberia-koffie op.

Op het voorbeeld van eenige particuliere landbouwondernemers hebben in de residentie Amboina ook inlandsche doesoenbezitters zich op bedoelde teelt toegelegd.

Klappernoten. Ook in 1895 werden weder in vele gewesten de klapperaanplantingen uitgebreid. De ontvangen berichten komen overigens in hoofdzaak neer op het in vorige verslagen medegedeelde, daar cijfers nopens den omvang der aanplantingen, behoudens voor een paar der ten deze 't minst belangrijke gewesten, zelfs bij schatting niet te verstrekken zijn. Omtrent de streken, waar de uitvoer van klappers in gedroogden staat (copra) het belangrijkst is, teekent men hier slechts aan dat, volgens de gewestelijke verslagen, in 1895 zouden zijn uitgevoerd: uit Sumatra's Westkust 78 369 pikol copra, vertegenwoordigende tegen den marktprijs te Padang (f 6 per pikol) eene waarde van ruim f 470 000; uit de afdeeling Poeloe Toedjoe der residentie Riouw en onderhoorigheden 80 465 pikol, ter waarde van $ 440 000; uit de Westerafdeeling van Borneo 83 300 pikol; van de Sangi- en de Talaut-eilanden (residentie Menado) 41 392 pikol, en uit Bali, voor zooveel de verschepingen ter hoofdplaats Singaradja betreft, p. m. 34 800 pikol ter waarde van f 241 000. Van de mede in vrij belangrijke hoeveelheden copra leverende gewesten Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden zijn omtrent de uitvoeren van dat artikel in de gewestelijke verslagen ditmaal geen cijfers verstrekt. (Volgens de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek zouden in 1895 uit die gewesten rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië zijn uitgevoerd respectievelijk 8100 en 50 100 pikol copra, ter waarde van f 53 700 en f 330 600.) Ook in versche klappernoten is in vele streken de omzet aanzienlijk, terwijl hier en daar de bereiding van klapperolie voor den uitvoer mede niet zonder beteekenis is. Wat deze laatste industrie betreft, schijnt de residentie Westerafdeeling van Borneo bovenaan te staan; van daar zouden namelijk in 1895 zijn uitgevoerd 986 930 liter klapperolie.

Sago. Onder de gewesten, waar van de sagocultuur, niet slechts voor eigen behoefte, maar in het bijzonder voor uitvoer

[1]) Zoodanig werktuig is van regeeringswege al verder gezonden naar de Lampongsche Districten, Palembang en Menado, om het ook onder de koffieplantende bevolking van die gewesten bekend te doen worden.

wordt werk gemaakt, is in de eerste plaats Riouw en onderhoorigheden te noemen, vanwaar in 1895 zou zijn uitgevoerd ruim 176 000 pikol sago. Over maatregelen tegen den onwettigen alleenhandel in sago, waar deze in sommige gedeelten van het Lingga-Riouwsche rijk bestond, zij verwezen naar blz. 19 hiervóór. In het soetanaat Indragiri namen de sago-aanplantingen toe. Ook op Billiton was dit het geval, doch het product is aldaar nog geen belangrijk artikel van uitvoer. Van de Westerafdeeling van Borneo werden in 1895 25 000 pikol verscheept, tegen 20 600 pikol in 1894. Op de eilanden van de Sangi-groep (residentie Menado) maakt de sago, naast rijst en bataten, het hoofdvoedsel der bevolking uit. Ook in de Minahassa en Gorontalo komt de sagopalm veelvuldig voor, doch doet de sago alleen bij gebrek aan rijst en djagong als voedsel dienst. In de Molukken zijn vooral de eilanden Ceram en Boeroe de voorraadschuren van dit voedingsmiddel, en ook op Halmaheira, de Batjan- en de Obi-eilanden komt de sagopalm veelvuldig voor. Een deel van de Alfoersche bevolking van Halmaheira brengt hare schatting aan den vorst in sago op. De meeste sago-doesoens op de Batjaneilanden behooren als apanages aan de prinsen, welke aan ieder, die daartoe het verzoek doet, vergunning verleenen om sago te kloppen, mits $^1/_3$ van het gewonnen product als retributie worde geleverd.

Peper. Ook de over 1895 ontvangen berichten gewagen van verwaarloozing der pepercultuur in vele streken, als een gevolg van het lage peil der voor het product te behalen prijzen. Vele bezitters van pepertuinen gaan dan ook over tot de teelt van koffie of andere gewassen. Slechts zeer schaars werden nog nieuwe peperaanplantingen aangelegd.

Volgens het gewestelijk verslag van Atjeh en onderhoorigheden waren de peperuitvoeren uit de staatjes ter Oost- en ter Noordkust (omtrent de uitvoeren ter Westkust ontbreken weder de opgaven) in 1895 p. m. 105 600 pikol (tegen 8429 kojang [1]) in 1894), en wel uit de Oostkust-landschappen 70 100 pikol, uit het niet gesloten gedeelte der Noordkust (met Poeloe Weh) 7800, en uit Pedir (met Aijer Laboe, Endjoeng en Pantei Radja), behoorende tot het gesloten kustgedeelte, — krachtens licentiën — 27 700 pikol. De Atjeh-peper wordt hoofdzakelijk naar Pinang uitgevoerd. [2]) De voor het product bedongen prijzen liepen uiteen van $ 7.80 tot $ 9.60 per pikol: 't meest werd voor de Pedirpeper besteed, als zijnde van betere qualiteit dan het product van de andere landschappen, waar vele holle korrels worden geoogst.

De eertijds zoo bloeiende peperteelt op de eilanden van den Lingga-Riouw-archipel leverde in 1895 voor den uitvoer slechts 29 296 pikol, tegen 41 425 in 1894. Voor de gewone of zwarte peper werd aldaar $ 6 à $ 7 50 per pikol bedongen, voor de witte $ 14 à $ 14.80.

In de Lampongsche Districten gaat de teelt mede achteruit. Als van daar verscheept, worden opgegeven p. m. 55 000 pikol, waaronder vermoedelijk veel product uit den oogst van 1894 (verg. vorig verslag, blz. 256). Op de plaatsen van productie kon niet meer worden bedongen dan f 5 à 6 per pikol voor zwarte- en f 15 à f 20 voor witte peper.

Op Banka zouden de pepertuinen in 1895 hebben afgeworpen 2082 pikol of nagenoeg eveuveel als in 1894.

Overigens is in de ontvangen berichten nog melding gemaakt van een uitvoer van 936 pikol peper uit Benkoelen en van 1070 pikol uit de Westerafdeeling van Borneo.

Muskaatnoten en *kruidnagelen.* Ten aanzien van de slechts in sommige gewesten, meerendeels in kleine aanplantingen, door de bevolking gedreven teelt van muskaatnoten bepalen de ontvangen berichten zich ditmaal in hoofdzaak tot eenige cijfers van uitvoer. Zoo worden voor Sumatra's Westkust, als in 1895 uitgevoerd, opgegeven 3309 pikol noten en 715 pikol foelie, voor Benkoelen respectievelijk 87 en 7, voor Edi (Oostkust van Atjeh) 114 en 17, voor Menado 3814 en 478 en voor Amboina 2312 en 215 pikol. Nopens de residentie Oostkust van Sumatra, waar in sommige landschappen mede van de notencultuur werk wordt gemaakt, zijn in het gewestelijk verslag geen uitvoercijfers vermeld. (Volgens de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek zou in 1895 uit genoemd gewest naar Pinang en voor een klein deel naar Singapore zijn uitgevoerd 2400 pikol noten en 350 pikol foelie.) De resident van Menado bericht dat op de Sangien de Talaut-eilanden de notenaanplantingen toenemen, doch dat zij in de Minahassa dreigen teniet te gaan door de nog voortwoekerende schimmelziekte, nopens welker bestrijding maatregelen bij de Indische Regeering in overweging waren. Onder de bovenbedoelde verschepingen van de hoofdplaats Menado is ook product van genoemde eilanden begrepen, waar in 1895 door de producenten bedongen werd f 46 à f 63 per pikol noten en f 65 à f 85 per pikol foelie. In Amboina waren de marktprijzen respectievelijk f 40 à f 50 en f 80 à f 90 per pikol. Naar schatting telden de notentuinen der bevolking aldaar p. m. 214 000 boomen. In de Ommelanden van Ternate bestaan eenige geregeld aangelegde perken, waar de jonge aanplant zeer voordeelig staat, doch nog weinig of geen product oplevert. Van Patani (Halmaheira) werden ruim 300 pikol wilde noten te Ternate aangevoerd, die echter in doorslag geen hoogeren prijs dan f 23 per pikol konden bedingen.

De kruidnagelteelt blijft, voor zoover uit de ontvangen berichten blijkt, die weder enkel tot Benkoelen en Amboina betrekking hebben, in kwijnenden toestand verkeeren, als gevolg van het voortduren der lage prijzen. In de Ommelanden van Benkoelen werd op kleine schaal bijgeplant, doch slechts in een drietal marga's. In andere afdeelingen van Benkoelen kwam de in de plantsoenen heerschende ziekte nog niet tot staan. Uit Benkoelen en Bintoehan werden verscheept 154 pikol kruidnagelen, en uit de residentie Amboina 418 pikol, welke hoeveelheden over 1894 hadden bedragen 84 en 512 pikol.

Cacao. Ook met deze cultuur laat de bevolking in de buitenbezittingen zich over 't geheel zeer weinig in, en in de residentiën Menado en Ternate, waar vroeger daarvan nogal werk placht te worden gemaakt, worden de cacao-aanplantingen nog altijd door eene ziekte geteisterd, die in de Minahassa de cultuur bijna geheel heeft doen opgeven, terwijl dit ook in de residentie Ternate het geval dreigt te worden. Op het tot laatstgemeld gewest behoorende Banggaaische eiland Peling, waar de teelt van cacao eene volkscultuur mag heeten, schijnt evenwel de bedoelde ziekte zich minder hevig dan elders te vertoonen. Materiaal van aangetaste boomen was uit de Minahassa naar Buitenzorg ontboden, opdat bij 's lands plantentuin de aard der ziekte zou kunnen worden nagegaan, om te trachten afdoende middelen van bestrijding te vinden. Het belangrijkst is nog de teelt op Amboina, waar weder was bijgeplant, zoodat bij het einde van 1895 het aantal cacaoboomen aldaar geschat werd op 55 000. Gedurende gemeld jaar werd van Amboina uitgevoerd 355 pikol cacao, ter waarde van f 14 200. Uit de afdeeling Djembrana (eiland Bali) werd in 1895 aan cacao uitgevoerd voor eene waarde van f 4868, tegen f 2746 in 1894. In de gewesten Benkoelen en Lampongsche Districten wordt de cacaoboom mede aangetroffen, doch het aantal is luttel In 1896 zouden van bestuurswege cacaozaden worden gezonden naar de afdeeling Poeloe Toedjoe der residentie Riouw en onderhoorigheden (verg. de voorgaande blz.).

Gambier. Slechts voor enkele gewesten, waar deze cultuur het belangrijkst is, zijn de volgende opgaven ontvangen. De gambierplantages in den Lingga-Riouw-archipel leverden in 1895 voor den uitvoer 122 683 pikol gambier, tegen 103 116 in 1894. Naar gelang van de qualiteit liepen de prijzen van $ 8.25 tot $ 14.80 per pikol. Op Banka kregen de gambier-aanplantingen weder groote uitbreiding: volgens het gewestelijk verslag zou het aantal heesters van 10 245 200 gestegen zijn tot 16 854 300, dat der kokerijen van 44 tot 51, en de productie van 4911 tot 8456 pikol. Uitgevoerd werd, hoofdzakelijk weder naar Java en Palembang, 5260 pikol, tegen 2842 pikol in 1894. De prijzen, in 1893 en 1894 achtereenvolgens gemiddeld f 30 en f 23 per pikol, liepen in 1895 terug tot f 22 per pikol. Te Padang (Sumatra's Westkust) bedroeg de uitvoer p. m. 9000 pikol, tegen 5904 pikol in 1894 Op Billiton waren de door het bestuur verstrekte zaden bij vele kampongs door de bevolking uitgeplant, maar daarbij schijnt niet met genoeg zorg te zijn tewerk gegaan; althans de zaden waren niet opgekomen. Op het tot dat gewest behoorende eiland Mendanau kan daarentegen de proef als geslaagd worden

[1]) De kojang op 30 pikol stellende, zou dus in 1894 252 870 *pikol* zijn uitgevoerd. Onder de toen uitgevoerde hoeveelheden (meer dan in eenig jaar te voren) bevond zich, om de in 't vorig verslag (blz. 256) vermelde reden, veel product uit vorige oogstjaren.

[2]) De bij ons consulaat-generaal aldaar gehouden aanteekeningen over 1895 omtrent de invoeren uit Atjeh wijzen, met inbegrip van 2136 pikol uit de aan Atjeh grenzende landschappen Tamiang en Troemon, op een totaal van 131 597 pikol peper, namelijk 236 pikol witte en 131 361 pikol zwarte peper, welke laatste hoeveelheid, naar gelang van de herkomst, was verdeeld als volgt: van de Oostkust (met inbegrip van Tamiang) 92 839, van de Noordkust (met inbegrip van Poeloe Weh) 29 969 en van de Westkust (met inbegrip van Troemon) 8553 pikol.

beschouwd. Een tuin van p.m. 60 000 plantjes stond gunstig en beloofde goede uitkomsten. In Sambas (Westerafdeeling van Borneo) wordt de teelt van gambier gaandeweg belangrijker. Naar Singapore werden van daar verscheept 1660 pikol, tegen 60 in 1894.

Kapok. In algemeenen zin is de teelt van kapokboomen van weinig beteekenis. Alleen vindt men in Palembang uitgestrekte aanplantingen langs de oevers der Moesi in Moesi Ilir en de Rawas-streken. Het product is aldaar een belangrijk uitvoerartikel, dat hoofdzakelijk via de hoofdplaats van het gewest naar elders wordt verscheept. De hoeveelheid is echter niet opgegeven. De op Billiton uitgezaaide, uit 's lands plantentuin ontvangen kapokzaden kwamen goed op en de daarvan verkregen plantjes stonden allerwegen gunstig. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo verkrijgt de cultuur langzamerhand uitbreiding. De marktprijzen bedroegen in 1895 f 1,25 à f 1,75 de 1000 vruchten. In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden heeft slechts op Saleijer en in Binamoe de cultuur eenige beteekenis. Het product is echter bestemd voor eigen gebruik. Uitvoer had niet plaats. In de residentie Menado maakt men alleen in de afdeeling Gorontalo eenig werk van de cultuur. Het product van daar wordt, in den vorm van matrassen, in de Molukken verkocht. Uit de Westerafdeeling van Borneo werd naar Singapore uitgevoerd 740 pikol kapok.

Koffo en *rameh.* De vroeger in de Minahassa (residentie Menado) zeer bloeiende cultuur van koffo of vezelpisang (musa textilis) wordt gezegd, door de veranderde wijze van kleeding en het steeds goedkooper worden van de Europeesche katoenen stoffen, geheel in verval te zijn geraakt, en ook op de Sangi- en de Talaut-eilanden sterk te zijn achteruitgegaan. Daar de uitvoer van bedoelde vezelstof echter op de Philippijnsche eilanden eene hooge vlucht heeft genomen, is de aandacht weder op deze cultuur gevallen, zoodat pogingen zullen worden aangewend om de teelt van koffo in de Minahassa weder ingang te doen vinden. Met onzen consul te Manilla is dan ook reeds in overleg getreden omtrent de uitzending van een zestal ervaren hennepplanters en bereiders ten einde de op de Philippijnen gebruikelijke cultuur en bereiding aan de bevolking te leeren. Dit overleg heeft echter nog tot geen resultaat geleid.

Met het aankweeken van rameh is in Deli (Oostkust van Sumatra) reeds in 1894 eene proef genomen. Omtrent de uitkomsten van deze proef valt echter nog niets mede te deelen.

Pinangnoten. De pinangpalm komt vooral veel voor in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden. Niettegenstaande de sluiting van een gedeelte der Noordkust werden in 1895 vandaar — op licentie — weder belangrijke hoeveelheden pinangnoten uitgevoerd: alleen uit de Pedir-landschappen 11 774 pikol pinang boelat en 10 744 pikol pinang tjang, tegen respectievelijk 16 022 en 3159 pikol in 1894 (deze benamingen houden verband met den vorm waarin de noot in den handel komt). De toegenomen uitvoer van pinang tjang (de duurst betaalde soort) moet hoofdzakelijk daaraan worden toegeschreven, dat daaronder ook begrepen is het van vorige jaren opgestapeld product. De totale uitvoer te Telok Semawé (Atjeh's Oostkust) bedroeg 52 458 pikol, tegen 81 518 in 1894, welke teruggang geweten wordt aan de lage marktprijzen van pinang tjang. Elders op de Oostkust is de cultuur van pinang voornamelijk van belang in de staatjes Edi Besar en Simpang Olim. [1]) De prijzen van pinangnoten waren over het geheel laag en bewogen zich tusschen $ 3 en $ 6 per bara van 3 pikol voor pinang boelat, en tusschen $ 5 en $ 13 voor pinang tjang.

In de afdeeling Beneden-Langkat (residentie Oostkust van Sumatra) is de cultuur van den pinangpalm vooruitgegaan. Het product wordt door Chineezen opgekocht, die het te Pinang verhandelen.

Op Billiton werden, volgens het gewestelijk verslag, bijgeplant 31 800 pinangboomen. Uitgevoerd werden 400 pikol, tegen 450 in 1894.

De verschepingen uit de Westerafdeeling van Borneo bestonden uit 6200 pikol, tegen 5130 in 1894.

Uitvoer van pinang had mede plaats uit het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, hoofdzakelijk naar de Kleine Soenda-eilanden.

Arènpalmen. De arèncultuur onderging eenige uitbreiding in de afdeeling Manna der residentie Benkoelen, maar vooral op Billiton, waar p. m. 80 000 boomen werden bijgeplant. In groote hoeveelheid werd arènsuiker gemaakt in de afdeeling Ogan en Kommering Ilir en Blidah der residentie Palembang, welk artikel zijn weg vond naar de gewestelijke hoofdplaats. In de Westerafdeeling van Borneo, voornamelijk in de afdeeling Tajan, breidt de cultuur zich uit. De suiker vindt overal in het gewest eene goede markt. Eenige uitvoer had plaats naar Serawak. Ook in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ging de cultuur eenigszins vooruit. Op Celebes en in de Molukken treft men vele arènpalmen in het wild aan.

Oliepalmen. Omtrent den oliepalm vindt men alleen aangeteekend dat die in Palembang hier en daar geteeld wordt, voornamelijk in de afdeeling Ogan en Kommering Ilir en Blidah, doch dat de bevolking aan de klapperolie over het algemeen de voorkeur geeft. Ook op Billiton tiert deze ingevoerde palmsoort vrij goed, maar de bevolking geeft zich geene moeite om er eenigszins belangrijke aanplantingen van te maken.

Bamboe. Op Billiton bleef het bestuur aandringen op uitbreiding van bamboe-aanplantingen. Ook in Benkoelen en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd hier en daar bamboe bijgeplant. Op de Sangi- en de Talaut-eilanden (residentie Menado) doet zich gebrek aan bamboe gevoelen, daar door de uitbarsting van den vulkaan Awoe veel van de weinige bamboe, die er nog was, verloren is gegaan. Van bestuurswege was daarom aan de rijksbesturen in overweging gegeven hun invloed aan te wenden opdat hunne onderhoorigen geregeld eenige bamboestoelen zouden aanplanten.

2°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen.

Sumatra's Westkust. De voorbereiding voor de invoering in sommige streken van dit gewest van eene hoofdelijke belasting, gepaard met opheffing in die streken van de verplichte teelt en levering van koffie, is ook thans nog niet beëindigd (verg. blz. 187 hiervóór). In afwachting daarvan kwam er in de regelingen met betrekking tot deze cultuur, welke blijkens het vorig verslag, blz. 252, hare voornaamste beteekenis heeft in een groot deel der residentie Padangsche Bovenlanden en in de afdeeling Mandheling en Angkola der residentie Tapanoli, geen verandering. Nopens den omvang der plantsoenen zijn geen cijfers bekend. De tabel, vermeldende de uitkomsten der cultuur over 1895 (zie bijlage JJJ hierachter), bevat echter eene gewestelijke opgaaf van het aantal vruchtdragende boomen op 1 Januari van dat jaar, voor de vertrouwbaarheid van welke opgaaf echter — zooals uitdrukkelijk gemeld wordt — niet kan worden ingestaan. Vergelijkt men die schattingen met die van 1 Januari 1894, dan blijkt dat het aantal oogstbare boomen in de Padangsche Bovenlanden zou teruggegaan zijn van 69^7 tot 57^7 millioen, in de Padangsche Benedenlanden van 1^6 tot 1^5 millioen en in Tapanoli van 3^5 tot 3^2 millioen, in totaal derhalve van 74^8 tot 62^4 millioen, nopens welken teruggang in het gewestelijk verslag de oorzaken niet verklaard worden.

Bijplantingen hadden als gewoonlijk plaats in die streken waar dit voor de bevolking niet te bezwarend was en waar de grond en het klimaat voor de koffiecultuur gunstig zijn. Oude en niet meer vruchtdragende tuinen werden afgeschreven en zoo mogelijk door nieuwe vervangen. In den westmoesson 1894/1895 zouden zijn bijgeplant 7 281 540 boomen (o. a. 5 950 150 in de Padangsche Bovenlanden en 1 257 400 in Tapanoli), tegen 6 489 390 boomen in den westmoesson 1893/1894. Algemeen wordt ter Sumatra's Westkust voor de bijplantingen gebruik gemaakt van opslag uit de oude tuinen, welke echter niet vooraf op kweekbedden overgebracht, doch onmiddellijk in de tuinen overgeplant wordt: alleen voor Liberia-koffie worden kweekbedden aangelegd. Waar òf de grond, òf het klimaat niet voor de gewone koffie geschikt is, als bijv. in Bondjol, Boea en Sidjoendjoeng (Padangsche Bovenlanden), en een deel van Angkola, Mandheling en Siboga (Tapanoli), wordt de bevolking aangespoord tot het telen van Liberia-koffie, welke soort hier en daar wel toekomst heeft. Ter uitbreiding van de aanplantingen werd weder Liberia-zaadkoffie verstrekt, afkomstig uit 's lands plantentuin te Buitenzorg en uit Soekaboemi (Preanger Regentschappen).

Het onderhoud der aanplantingen wordt gezegd algemeen vrij wat te wenschen over te laten, vooral daar waar de tuinen te uitgebreid zijn in verhouding tot het aantal handen. Het toezicht daarop van inlandsche ambtenaren en hoofden is niet altijd voldoende, inzonderheid in die streken, waar hoofden en bevolking weinig ingenomenheid met de koffiecultuur betoonen en de gronden naar hun gevoelen beter voor andere cultures waren te gebruiken.

[1]) Volgens het jaarverslag over 1895 van onzen consul-generaal te Pinang zouden in dat jaar aldaar uit Atjeh zijn ingevoerd 85 273 pikol pinangnoten, tegen 104 759 pikol in 1894. Uit welke streken van Atjeh dit product afkomstig was, wordt daarbij niet vermeld.

Wat den pluk betreft, deze laat in eenigszins verafgelegen tuinen gedurende de meeste maanden van het jaar te wenschen over. De zoogenaamde groote koffiepluk toch valt ter Sumatra's Westkust ongeveer in de middenmaanden der eerste helft van het jaar. Dan is er in goede tuinen genoeg rijpe en bijna rijpe koffie aan de boomen ten einde den planters daarin een prikkel te doen vinden om het inzamelen niet te verzuimen. Maar in den overigen tijd van het jaar komt ook steeds voortdurend koffie tot rijpheid. Aan alle gezonde boomen vindt men namelijk het geheele jaar door de vrucht in alle phasen harer ontwikkeling van af bloesemknop tot rijpe bes. Buiten den grooten pluktijd is echter de hoeveelheid rijpe koffie betrekkelijk gering. Dit nu schaadt niet aan den pluk waar het plantsoen onder het dagelijksch bereik van den planter en zijn gezin in de nabijheid zijner woning ligt, maar waar het eenigszins verafgelegen tuinen betreft, blijft het tusschentijds rijpende voor een goed deel ongeplukt, omdat de verre afstand de moeite van het inzamelen niet loont.

Ten gevolge van de aanhoudende regens gedurende de laatste maanden van 1894, die nadeelig voor de vruchtzetting waren geweest, was de oogst van 1895, hoewel beter dan in 1894, toen slechts 26 038 pikol was ingeleverd, toch weder niet gunstig te noemen, daar niet meer dan 40 895 pikol in 's lands pakhuizen kwam, terwijl gedurende het 30-jarig tijdvak 1864 t/m 1893 het laagste cijfer der jaarlijksche levering nog had bedragen 44 834 pikol, namelijk in 1891. Voor elke der drie groote afdeelingen van het gewest hadden gedurende de jaren 1891 t/m 1895 de ingeleverde hoeveelheden afgewisseld als volgt:

Onderdeelen van het gouvernement Sumatra's Westkust.	Ingeleverde hoeveelheden koffie (in pikols).				
	1891.	1892.	1893	1894.	1895.
Padangsche Benedenlanden . . .	1 888	2 258	3 562	912	2 016
Padangsche Bovenlanden	35 619	49 026	45 088	19 934	30 980
Tapanoli	7 327	8 482	8 074	5 192	7 899
Totalen . .	44 834	59 766	56 724	26 038	40 895
Onder deze totalen was begrepen aan koffie 2de soort	445	1 667	1 250	459	648

Wat den oogst van 1896 betreft, deze werd ult. October jl. geraamd op 47 430 pikol (waaronder voor de Padangsche Bovenlanden 40 000), terwijl tot genoemden datum reeds bij de inkooppakhuizen was ontvangen 43 618 pikol (waaronder bij die in de Padangsche Bovenlanden 37 423). Van deze 43 618 pikol was alleen in de maanden Maart, April en Mei ingeleverd 30 143 pikol.

Volgens den resident der Padangsche Bovenlanden zou het vrij zeker zijn dat veel koffie ter sluik naar de Padangsche Benedenlanden wordt afgevoerd; zoo zou ook vrij veel uit de streken, grenzende aan de onafhankelijke Korintji-landschappen, eenvoudig als Korintji-koffie worden uitgevoerd. Verg. ook wat in 't vorig verslag, blz. 252, noot 1, is gezegd omtrent den vermoedelijken sluikuitvoer van koffie uit Sipirok naar Toba en Silindong, waar het monopolie niet werkt. De gevallen, dat onttrekking van koffie aan de verplichte levering kon geconstateerd worden, waren in 1895 zeldzaam. In het geheel toch werd slechts eene hoeveelheid van 5.65 pikol koffie 1ste en 1.38 pikol 2de soort aangehaald. In 1893 en 1894 werd op 128 en 40 pikol de hand gelegd.

De op het in 1895 ingeleverd product gevallen kosten wegens inkoop als anderszins, gerekend tot aan de opschuring in de pakhuizen te Padang, beliepen (verg. de reeds aangehaalde bijlage JJJ) f 796 641, d. i., berekend per ingeleverden pikol, dus zonder rekening te houden met overwichten en minder-bevindingen, noch ook met aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie, gemiddeld f 19,48 per pikol, tegen f 21,02[5] in 1894 en f 18,84 in 1893.

In de afdeeling Loeboe Sikaping (residentie Padangsche Bovenlanden) werd in het belang der bevolking het inkooppakhuis te Loeboe Sarik verplaatst naar Kadjei. Ook werd, ter vergemakkelijking van de inlevering, in hetzelfde gewest een inkooppakhuis gevestigd in een der gebouwen van de spoorweghalte Koeboe Krambil (afdeeling Batipoe en X Kotta). Op de kosten der inkoop-administratie werd echter bezuinigd door op een 9-tal inleveringsplaatsen, waar in de laatste jaren weinig was omgegaan en waar, gelet ook op de vooruitzichten van de Liberiacultuur in de betrokken streek, geen toeneming van inlevering zich liet verwachten, den vasten inkooppakhuismeester te vervangen door een slechts gedurende de drukste maanden van den inkoop te bezoldigen tijdelijken hulpmantri (op een dier plaatsen werd echter de schrijver van den controleur met den inkoop belast). Zoodanige slechts gedurende een zekeren tijd van het jaar te bezoldigen hulpmantri's zouden voorts optreden bij een 14-tal inkooppakhuizen (deels ook in Tapanoli), waarvan het beheer tot dusver als bijbetrekking door andere inlandsche functionarissen werd waargenomen. Daarentegen werd te Aik Latong (residentie Tapanoli), in verband met de toegenomen inlevering, het kamponghoofd van het beheer ontheven en tot de aanstelling van een vasten pakhuismeester overgegaan. Een reeds vroeger tijdelijk gesloten inkooppakhuis werd bij deze gelegenheid voorgoed ingetrokken (gouvernementsbesluiten dd. 4 October 1895 n°. 29 en 1 Juli 1896 n°. 24).

Het in 1895 ingeleverd product was van goede qualiteit: de beste koffie, afgaande op de prijzen, die ze op de gouvernementsveilingen te Padang behaalde, was die afkomstig uit de Ophirdistricten en Rau (Padangsche Bovenlanden) en uit Angkola (Tapanoli). In 1895 werd in 't geheel (in de telken drie maanden te Padang gehouden veilingen) verkocht (verg. vorig verslag, blz. 252) 43 138 pikol koffie 1ste soort, waarvoor dooreengenomen f 74,31[7] per pikol kon worden bedongen. Voor de toen verkochte 690 pikol 2de soort en voor de 22[20] pikol Liberia-koffie werd in de bedoelde veilingen gemiddeld f 35,94[4] en f 31,93[1] per pikol verkregen. Omtrent de uitkomsten der eerste drie veilingen van 1896 vindt men eenige opgaven in het volgende overzicht.

Dagteekening der veilingen.	Soort der koffie.	Hoeveelheden (in pikols).	Opbrengst	
			in 't geheel.	gemiddeld per pikol.
1896.				
31 Maart	1ste 2de	a) 6 389[5] 180	f 446 683,05 5 904,00	f 69,90[9] 32.80
30 Juni	1ste 2de	a) 26 284 770	1 601 658,10 20 720,00	60 93[6] 26.90[9]
30 September	1ste 2de	a) 7 937 170	470 170,25 4 437,00	59,23[7] 26,10

a) Onder de in de drie veilingen verkochte koffie 1ste soort was aan Liberiakoffie begrepen achtereenvolgens 9½, 10 en 52 pikol, welke opbracht respectievelijk f 49,10, f 50,15 en f 44 per pikol.

Menado. Omtrent het denkbeeld der loslating van de verplichte teelt en levering van koffie in dit gewest, of juister in de vijf afdeelingen daarvan, gezamenlijk bekend als de Minahassastreken, zijn bij de Indische begrooting voor 1897 nog geen voorstellen kunnen worden gedaan, omdat de daarmede samenhangende inlijving van een gedeelte van het gewest bij het gouvernementstolgebied nog niet rijp is voor beslissing (verg. wat dienaangaande is gezegd op blz 180 hiervóór). Ten aanzien van de, bij eene eventueele nieuwe orde van zaken met betrekking tot de door de Minahassa-bevolking te telen koffie, aan haar toe te kennen rechten op de bestaande gouvernementstuinen, naar gelang die op domeingrond, dan wel op reeds outgonnen (djoeramei-) grond zijn aangelegd, en ten aanzien van de alsdan verder te treffen maatregelen ter bevordering van eene vrije inlandsche koffieindustrie heeft de resident in Mei 1896 zijne inzichten doen kennen, naar aanleiding waarvan hem sedert is opgedragen zijne denkbeelden, met inachtneming van eenige hem daarbij medegedeelde wenken, in één of meer concept-regelingen te belichamen.

Ook nu wordt in de ontvangen berichten de mededeeling aangetroffen dat tot hiertoe over 't algemeen weinig of geen uitwerking valt te bespeuren van de in de laatste jaren van bestuurswege aangewende pogingen om, door vrijstelling van verplichte bijplanting en verhooging van den inkoopsprijs (van f 15 tot f 25 per pikol), de cultuur onder het thans nog werkende stelsel van verplichte levering op te beuren.

Te oordeelen naar de verstrekte (trouwens als altijd niet geheel vertrouwbare) opgaven omtrent den omvang der plantsoenen bij het einde van het plantjaar 1894/95 (31 October 1895) zou in de 15 nog bij de cultuur betrokken districten (verg. bijlage JJJ hierachter) het gezamenlijk aantal boomen sedert 1893/94 in de op hoog gezag aangelegde tuinen zijn teruggegaan van 6 006 500 tot 5 343 700, doch zouden de vrijwillige aanplantingen over 't geheel zijn toegenomen met p. m. 690 000 boomen, en dus op genoemden datum bestaan hebben uit 11 749 500 boomen. In 10 districten zouden laatstbedoelde aanplantingen afgenomen of hoogstens stationnair gebleven zijn, doch voor de 5 andere, op 31 October 1894 met een totaal van 6 112 400 vrijwillig geplante boomen, wijst het overzicht van 31 October 1895 als totaal der vrijwillig aangelegde plantsoenen een totaal van 7 332 200 boo-

men aan, derhalve 1 219 800 méér, in welke vermeerdering het district Kakas-Rembokken (afdeeling Tondano) alleen zou deelen voor 1 084 900 boomen.

Het aantal vruchtdragende boomen zou geklommen zijn in de gouvernementstuinen van 3 630 800 tot 3 715 900 en in de overige aanplantingen van 5 199 400 tot 6 078 400.

De mindere inmenging van bestuurswege en de onbelangrijkheid der productie van de laatste jaren worden gezegd van ongunstigen invloed te zijn geweest op het onderhoud der tuinen. Ofschoon niet zoo onbeteekenend als in 1890 en 1894, toen slechts 960 en 725 pikol waren ingekocht, was toch ook in 1895 de oogst weder gering, daar slechts werd ingeleverd 1685 pikol (waaronder p. m. 3 pikol 2de soort); in de jaren 1891, 1892 en 1893 was verkregen achtereenvolgens 4114, 7257 en 3703 pikol. Als oorzaken dat in 1895 de oogst tegenviel, worden genoemd de zware regens tijdens de vruchtzetting en de in vele plantsoenen heerschende bladziekte. Voor 1896 rekende men, volgens de oogstramingen van de tweede helft des jaars, op eene productie van 6000 pikol. Tot ult. October 1896 was ingeleverd 5186 pikol.

De gedurende 1895 ingeleverde koffie bleef slechts kort in de inkooppakhuizen. Over- of onderwichten kwamen aldaar dan ook bijna niet voor. Bij den afscheep uit de strandpakhuizen van product uit de oogsten van 1892, 1893 en 1894 werden echter vrij belangrijke tekorten bevonden, namelijk te Menado bijna 93 en te Amoerang ruim 82 pikol, hetgeen wordt toegeschreven aan den vernielenden invloed van massa's snuitkevers en aan het droge weder; alle pogingen, aangewend om den snuitkever te verdrijven, bleven zonder resultaat.

Aan de opgaven betreffende de in Menado op het product gevallen kosten (zie de voormelde bijlage JJJ) ontbreken weder de kosten van afpakking en die van afvoer uit de inkooppakhuizen naar de strandpakhuizen. Ongerekend deze, kwam het product uit den oogst van 1895 te staan op gemiddeld f 31,42 per pikol (dat van 1894 op f 40,04).

Voor de in datzelfde jaar hier te lande verkochte hoeveelheid van 994 pikol Menado-koffie kwamen de kosten van afscheping in Menado, zeevervoer en verkoop gemiddeld te staan op f 7,80 per pikol. De bruto opbrengst beliep gemiddeld f 96,61^{5} per pikol of f 0.81^{52} per $^{1}/_{2}$ K.G.

Omtrent de hoeveelheid en de opbrengst van de in 1896 hier te lande verkochte Menado-koffie behelst het volgende staatje de gewone opgaven.

Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per $^{1}/_{2}$ K.G.	
			Bruto. *a*)	Netto. *b*)
1896.				
4 Februari . . .	1009	59 133^{5}	f 0,77^{25}	f 0,70^{78}
19 Mei	1393	82 104^{5}	0,79^{00}	0,73^{34}
4 September . .	926^{08}	55 296^{5}	0,73^{97}	0,67^{65}
	c) 3328^{08}	196 534^{5}	f 0,77^{44}	f 0,70^{97}

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct veilingskosten, doch verminderd met 1$^{1}/_{2}$ pct. korting voor contante betaling.

b) De hier in mindering gebrachte onkosten zijn alleen die van aflading uit de afscheeppakhuizen in Menado, zeevervoer en verdere uitgaven hier te lande op den verkoop gevallen.

c) Hiervan 2632^{93} pikol uit den oogst van 1893 en 695^{15} pikol uit dien van 1894.

In navolging van gelijke maatregelen bij een aantal inkooppakhuizen op Java en ter Sumatra's Westkust is in den loop van 1896 ook in de Minahassa overgegaan tot bezuiniging op de inkoop-administratie. Op 3 inleveringsplaatsen werden de van landswege bezoldigde bedienden bij het inkooppakhuis buiten dienst gesteld en op een 6-tal andere werd de vaste inkooppakhuismeester vervangen door een slechts gedurende een zeker aantal maanden te bezoldigen tijdelijken hulpmantri (gouvernementsbesluit dd. 1 Juli 1896 n°. 24).

5°. Landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Het aantal landelijke ondernemingen in de buitenbezittingen, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan, hetwelk op ult. 1894 75 bedroeg, gezamenlijk beschikkende over 199 547 bouws, afgestaan in 102 perceelen, vermeerderde in 1895 tot 80, ter gezamenlijke grootte van 225 141 bouws, afgestaan in 110 perceelen. Onder deze 80 ondernemingen (79 beschikkende over erfpachts en 1 over huurgronden) bevonden er zich 8 (33 880 bouws in 8 perceelen), waarvan de exploitatie tijdelijk of definitief was gestaakt (op ult. 1894 bedroeg het aantal der tot deze categorie behoorende ondernemingen eveneens 8, doch toen ter gezamenlijke grootte van 29 143 bouws). Bij vergelijking van bovenstaande cijfers met de in hoofdstuk J (blz. 95 en 96 hiervóór) verstrekte omtrent de op ult. 1895 onder de bedoelde titels uitgegeven gronden (174 perceelen, te zamen groot 429 730 bouws), blijkt dat op genoemden datum aan 64 perceelen, groot 204 589 bouws, nog geene bestemming was gegeven (op ult. 1894 was dit het geval met een even groot aantal perceelen, doch met eene totale oppervlakte van 205 044 bouws). Gewestelijke opgaven omtrent een en ander, zoomede omtrent de productie der in exploitatie geweest zijnde ondernemingen (voor zooveel dienaangaande gegevens zijn ingekomen) zijn over 1895 verzameld in bijlage KKK, sub A, hierachter. Voor elke onderneming in het bijzonder kan de productie blijken uit het overzicht, gepubliceerd als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 18 December 1896.

Bij het meerendeel der ondernemingen wijdde men zich aan de *koffie*-cultuur, namelijk bij 45 van de 72 die in 1895 in exploitatie waren. Werd in 1894 van 25 ondernemingen eene productie verkregen van 8570 pikol, in 1895 leverden 31 ondernemingen (omtrent de productie der overige 14 werden geene opgaven ontvangen) 13 540 pikol, waaronder 177$^{1}/_{2}$ pikol Liberia-koffie, zoodat op eene vermeerderde opbrengst valt te wijzen, hetgeen in de eerste plaats hieraan is toe te schrijven, dat bij enkele der van de laatste jaren dagteekenende ondernemingen in 1895 voor 't eerst werd geoogst. Waarschijnlijk zou de opbrengst grooter zijn geweest wanneer niet, zooals uit de Padangsche Bovenlanden, Tapanoli en de Minahassa (residentie Menado) wordt gemeld, de weersgesteldheid ongunstigen invloed had uitgeoefend. In eerstgenoemd gewest brachten daarenboven zoowel de bladziekte als wilde varkens, ratten en insecten veel schade aan de plantsoenen toe, waartegen met slechts zeer weinig succes kon worden opgetreden. Van de weinige koffie-ondernemingen in de Padangsche Benedenlanden wordt gemeld dat de plantsoenen in verwaarloosden toestand verkeerden, zoodat zoo goed als geen product meer werd verkregen, of dat zij nog te jong waren om vrucht af te werpen. Daarentegen gingen de ondernemingen in Palembang eenigszins vooruit; vooral Soeban Ajam en Pagar Alam verkregen bevredigende resultaten met haar product, dat op de Amsterdamsche markt respectievelijk 61$^{1}/_{2}$ en 51 à 60 cent per half K.G. opbracht. De ondernemingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo waren ook in 1895 nog van weinig beteekenis, terwijl de eenige onderneming in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Bakoengan) een zeer geringen oogst opleverde (slechts 72 pikol, tegen 451 in 1894).

Met betrekking tot de *tabaks*-ondernemingen op erfpachtsgronden wordt gemeld dat van de twee ondernemingen in de residentie Palembang er één (Tanah Priok) een bevredigenden oogst verkreeg van 65 100 K.G., afkomstig van 113 bouws aanplant, onder welke hoeveelheid echter 360 K.G. begrepen was, afkomstig van aanplantingen door de bevolking in de nabijheid der onderneming aangelegd, welke tabak zij tegen f 35 per pikol aan de onderneming verkocht. De andere onderneming in genoemd gewest, namelijk Helijannaland, waar nevens tabak ook koffie wordt geteeld, schijnt in 1895 niets te hebben opgeleverd. Ook in elke der residentiën Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado werd slechts op één onderneming tabak geoogst (respectievelijk op Swargo Poero 18 600 en op Kalimaeng 27 900 K.G.), terwijl op de in één hand vereenigde erfpachtsperceelen Oejah en Kinaroem in eerstgenoemd gewest slechts kleine aanplantingen waren aangelegd, ten einde te beproeven of op die terreinen de tabakscultuur resultaten oplevert, die de kosten kunnen dekken.

Evenzeer was het aantal erfpachtsondernemingen gering, waar andere voor de wereldmarkt bestemde gewassen werden aangetroffen. Voor zooveel met betrekking tot de reeds produceerende ondernemingen te dien aanzien opgaven zijn verstrekt, vindt men vermeld: voor 3 ondernemingen 271 pikol peper en voor 3 andere 618 pikol notemuskaat en foelie.

De eenige huuronderneming, zijnde de landen Laijang en Totaka in Zuid-Celebes, werd slechts dienstbaar gemaakt aan de teelt van gewassen voor de inlandsche markt (padi, klappers en bamboe). Op enkele kleine erfpachtslanden wordt uitsluitend padi verbouwd, of treft men hetzij klapper-, hetzij rottan-aanplantingen aan (één dier erfpachtslanden produceerde in 1895 1430 pikol copra en een ander 18 pikol rottan).

4°. Landbouwondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking.

Het aantal ondernemingen van den hierbedoelden aard bleef in 1895, evenals in het voorafgegane jaar, 10 bedragen, waarvan er 7 (5 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 2 in Menado) bestemd waren voor de teelt van tabak, 1 (in de Lampongsche Districten) voor die van Liberia-koffie en peper, 1 (eveneens in laatstgenoemd gewest) voor de klapperteelt en verschillende bij-cultures, welke onderneming evenwel in 1895 niet werd geëxploiteerd, en 1 (in Amboina) voor de cultuur van koffie, cacao, muskaatnoten en klappers. Van laatstgenoemde onderneming, op Ceram gevestigd, waren geen opgaven verkregen, hetgeen evenzeer het geval was met 2 van de 7 tabaksondernemingen. Als productie wordt opgegeven: voor de onderneming in de Lampongsche Districten 12 pikol Liberia-koffie en 500 pikol peper, voor 4 van de 5 tabaksondernemingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en voor 1 van de 2 in Menado respectievelijk 105 500 en 27 900 K.G. tabak. De tabaksondernemingen verkrijgen meest alle haar product door opkoop van de bevolking; ook die ondernemers die tevens over door het Gouvernement in erfpacht afgestane woeste gronden beschikken. Naar uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt gemeld, gaf de teelt van tabak op gronden der bevolking over het algemeen betere uitkomsten dan die op de erfpachtsgronden. Meer en meer gaan aldaar de erfpachters er dan ook toe over voor deze cultuur overeenkomsten met de bevolking te sluiten. Gewoonlijk worden aan de bevolking jonge plantjes verstrekt, onder voorwaarde dat de verkregen tabak tegen vooraf overeengekomen prijzen (naarmate van de qualiteit f 2 à f 15 per pikol voor bladtabak en f 5 à f 7,50 per 1000 planten voor krossok) aan de ondernemers moet worden geleverd. Intusschen komt het ook wel voor, dat de ondernemer zich rechtstreeks met de teelt inlaat, door op van de bevolking (tegen f 4 à f 4,50 's jaars per bouw) gehuurde gronden in eigen beheer te planten. De ondernemers in Menado betaalden voor het ingekochte product f 5 en f 15 per 1000 planten. Verdere opgaven met betrekking tot de hiervóór bedoelde 10 ondernemingen zijn te vinden sub B in bijlage KKK hierachter.

5°. Landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in eigendom afgestaan.

De 34 specerijperken op de Banda-eilanden (residentie Amboina), welke onder de hierbedoelde rubriek de eerste plaats innemen, produceerden in 1895 8335 pikol noten in- en 4856 pikol noten uit den dop, dat is, de eerst opgegeven hoeveelheid herleid tot noten uit den dop, in 't geheel 10 412 pikol noten (tegen 8701 pikol in 1894), zoomede 2616 pikol foelie (tegen 2162 pikol in 1894). Een 29-tal kleine perken in de residentie Menado leverden 409 pikol noten in den dop en 59 pikol foelie, en een 8-tal dergelijke in de residentie Ternate 60 pikol noten in- en 169 pikol noten uit den dop, zoomede 26 pikol foelie. Voorts werd door enkele noten-produceerende perken in de genoemde gewesten tevens vanille geoogst, en wel door 1 perk op Banda-Neira 5, door 3 perken in Menado 96 en door 1 perk in Ternate 25 Amst. ponden. Laatstbedoelde onderneming leverde ook 600 pikol kapok. Overigens werd op de ondernemingen in Menado op vrij uitgebreide schaal de klapperteelt gedreven (verkregen werden 179 233 klappers in verschen en 399 pikol in gedroogden staat), welke cultuur op Banda bij slechts 1, en in Ternate bij 2 ondernemingen werd aangetroffen. De zoogenaamde particuliere landerijen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werden hoofdzakelijk benuttigd voor de teelt van padi en klappers, hetgeen eveneens het geval was met de kleine op eigendomsgronden gevestigde ondernemingen ter Sumatra's Westkust en in Benkoelen. Bij die in laatstgenoemd gewest werd ook eenig werk gemaakt van het aankweeken van karetboomen, welke echter nog geen product afwierpen, terwijl ter Sumatra's Westkust de eigenaars van een drietal particuliere landen zich respectievelijk op de cultuur van muskaatnoten, kruidnagelen en indigo toelegden. Het land Tjandi Koesoema in de afdeeling Djembrana der residentie Bali en Lombok, dat, hoewel niet beschikkende over gronden met eenig zakelijk recht, toch onder de ondernemingen van deze rubriek gerangschikt wordt, verkreeg in 1895 6250 K.G. cacao (van p. m. 80 bouws aanplant), zoomede 35 000 klappers. Voornamelijk wordt dit land echter aan den houtaankap dienstbaar gemaakt, waartoe het in verschillende perceelen verpacht wordt.

6°. Landbouwondernemingen gevestigd op gronden, bij contract verkregen van vorsten of hoofden van in het genot van zelfbestuur gelaten inlandsche rijken of landschappen.

Omtrent de in 1895 tot stand gekomen nieuwe en in dat jaar vervallen concessie-contracten van den hierbedoelden aard is reeds gehandeld op blz. 96 hiervóór. Hier mogen thans eenige mededeelingen volgen omtrent de voor Europeesche rekening op de krachtens concessie-contract bezeten gronden gedreven landbouwindustrie, welke bijna uitsluitend betrekking heeft op de teelt van tabak. Ter Sumatra's Oostkust waren in 1895, evenals in het voorafgegane jaar, 111 tabaksondernemingen in exploitatie, welke (naar berekening) beschikten over eene beplante uitgestrektheid van 28 178 bouws (tegen 27 571 bouws in 1894), waarvan 292 680 pikol tabak verkregen werden, derhalve, evenals in 1894, toen 284 477 pikol werd geoogst, dooreengenomen ruim 10 pikol per bouw. Over de verschillende landschappen waren de cijfers van 1895 verdeeld als volgt (voor elke onderneming in het bijzonder zie sub C van bijlage KKK hierachter).

Afdeelingen		Aantal ondernemingen, waar in 1895 tabak werd geoogst.	Beplante uitgestrektheid (in bouws) naar schatting.	Verkregen productie van tabak (in pikols).
Deli	Rijk van Deli . .	46	13 630	147 207
	Delische landschappen Padang en Bedagei. . . .	12	2 244	23 213
	Rijk van Langkat.	31.	7 850	75 665
	Rijk van Serdang.	13	2 410	23 603
Batoe Bara		3	414	4 935
Assahan		6	1 630	18 057
Totalen. . . .		111	28 178	292 680
Over 1894 waren de totalen		111	27 571	284 477

Hoewel het zich eerst liet aanzien dat de oogst van 1895 belangrijk grooter zou zijn dan die van 1894, bleek dit echter ten slotte niet het geval ten gevolge van de weersgesteldheid, die gedurende de eerste drie maanden van het tabakseizoen zeer gunstig, maar in het laatst van Mei en in Juni zeer ongestadig en droog was. De bibietziekte kwam bijna overal voor, hoewel nergens in onrustbarende mate; door het aanleggen van een zeer groot aantal zaadbedden (verg. vorig verslag, blz. 250) was men bovendien op alle eventualiteiten voorbereid. Zooals reeds op blz. 114 hiervóór werd medegedeeld, kon door de heeren drs J. van Breda de Haan en A. van Bijlert, respectievelijk chef en scheikundige van de voor rekening van de Deli-plantersvereeniging te Medan aan 's lands plantentuin te Buitenzorg toegevoegde (tijdelijke) 8ste afdeeling (Laboratorium voor botanische en chemische onderzoekingen betreffende de tabakscultuur in Deli), na een door hen aan Deli gebracht bezoek, met hunne onderzoekingen betreffende de bibiet- en andere ziekten in de tabak in 1895 een aanvang worden gemaakt.

Eene door de zooeven genoemde vereeniging benoemde commissie tot het beramen van de middelen, welke, om overproductie te voorkomen, zouden kunnen leiden tot inkrimping van de oogsten, is het over een bepaald voorstel in dien geest niet eens kunnen worden; intusschen is besloten tot zoodanige maatregelen, waarvan indirecte vermindering van de oogsten verwacht kan worden. Tevens werd door de vereeniging in Augustus 1895 een uniform tarief vastgesteld voor het plukken en aanrijgen van bladeren.

Over het algemeen is in 1895 duurder gewerkt dan in het voorafgegane jaar. De dollarkoers bleef echter gedurende het geheele jaar in het voordeel van de planters.

De verscheping van de Sumatra-tabak naar Europa geschiedde ook in 1895 weder bijna uitsluitend via Singapore, en wel tot eene hoeveelheid van 190 237 pakken, van welke er op gemelde havenplaats 62 211 (of bijna 33 pct.) door stoomschepen van de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij naar Batavia werden ingenomen, om van daar met de booten der Maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloijd" herwaarts te worden vervoerd. (In 1894 was dit laatste het geval met 40 034 — of ruim 25 pct. — van de toen via Singapore verscheepte 158 789 pakken). Aan het rechtstreeksch vervoer van Singapore herwaarts werd ook deel genomen door de onder Nederlandsche vlag varende stoomschepen der Maatschappij „Oceaan".

Volgens handelsberichten werd van den Sumatra-tabaksoogst van 1895 gedurende 1896 hier te lande aangevoerd en verkocht eene hoeveelheid van 204 347 pakken, welke in totaal opbrachten p. m. f 28½ millioen, zijnde dooreengenomen omstreeks f 0,90 per ½ K.G. Voor de in 1895 hier te lande verkochte hoeveelheid van 190 222 pakken, alles oogst 1894, was verkregen (zie vorig verslag, blz. 250) ruim f 34½ millioen, zijnde in doorsneë f 1,19½ per ½ K.G.

Naast die van tabak werd op een drietal ondernemingen (1 in Langkat en 2 in Serdang) ook de cultuur van koffie gedreven. Bovendien trof men ter Sumatra's Oostkust nog 12 ondernemingen (1 in Padang en Bedagei, 9 in Serdang en 2 in Batoe Bara) aan, waar uitsluitend koffie, zoomede 2 ondernemingen (in Langkat en Laboean Batoe) waar alleen peper werd geteeld. Van de bedoelde koffieondernemingen werden er 7 in 1895 geopend. Productie-opgaven werden slechts ontvangen van de onderneming Tanahbang in Serdang, welke 170 pikol koffie, en van de onderneming Lau Boentoe in Langkat, welke 2382 pikol peper verkreeg.

Nopens de landbouwconcessiën in de overige buitenbezittingen valt het volgende mede te deelen.

In de residentie Riouw en onderhoorigheden waren 2 ondernemingen in exploitatie, namelijk Victoria in de afdeeling Battam en Gading in de afdeeling Indragiri. Eerstgenoemde produceerde 700 000 ananassen en 150 pikol Liberia-koffie, terwijl Gading, welke onderneming in 1894 van 80 bouws aanplant 248 pikol tabak oogstte, thans slechts 208 pikol van 170 bouws aanplant verkreeg, welk product niet meer dan f 0,15 per Amst. pond kon bedingen. Deze uitkomsten hebben er toe geleid om de teelt van tabak te staken en tot die van gambier en Liberia-koffie over te gaan.

Van de eenige jaren geleden in het landschap Sambas der residentie Westerafdeeling van Borneo uitgegeven talrijke landbouwconcessiën — doch welke contracten reeds voor het meerendeel weder ontbonden zijn (verg. blz. 96 hiervóór) — hebben er slechts weinige tot de vestiging van ondernemingen geleid. De tabaksondernemingen aldaar waren bijna alle gesloten, zoodat er voor die teelt nog slechts 1 in exploitatie was, met name Tanggi, welke 50 pikol produceerde. Overigens werkten er in 1895 de ondernemingen Sakkong en Lembang, waar respectievelijk 16 en 200 pikol peper (op laatstgenoemde onderneming bovendien 40 pikol koffie) geoogst werd, terwijl de onderneming Sophia (Lorong) 225 pikol gambier opleverde.

In het rijk Koetei der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd in 1895 eene koffie-onderneming geopend, nadat den belanghebbende door proeven gebleken was dat de teelt van Liberia-koffie op de door hem in concessie verkregen gronden eenige kans van slagen aanbiedt.

De in 1894 geopende koffie-onderneming Tambora in het rijk Sanggar op het eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden), waarvan melding werd gemaakt op blz. 255 van het vorig verslag, schijnt in 1895 reeds eenig product te hebben verkregen; volgens het gewestelijk verslag was door den administrateur p. m. 16 pikol verscheept.

Voor 't eerst wordt thans ook gewag gemaakt van eene, in 1895 145 pikol notemuskaat geproduceerd hebbende landbouwonderneming op het eiland Groot-Sangi (residentie Menado), toebehoorende aan een Europeeschen ingezetene te Manganitoe aldaar en bestaande uit twee geruimen tijd zonder wettigen titel door dezen geoccupeerd geweest zijnde perceelen, ter grootte van ruim 72 en 27 bouws. In 1895 zijn ter zake alsnog de vereischte concessiecontracten tusschen het betrokken inlandsch bestuur en den ondernemer tot stand gekomen (verg. het verslag van 1891, blz. 98), welke contracten, voor 75 jaren gesloten, onder dagteekening van 3 October 1895 door den resident zijn goedgekeurd.

De Batjan-exploitatie-Maatschappij verkreeg van hare onderneming op het eiland Batjan (residentie Ternate) een oogst van 600 pikol koffie, of 200 pikol meer dan in 1894. Het eiland Groot-Tawali of Kasiroeta, behoorende tot het aan genoemde Maatschappij door het inlandsch bestuur van Batjan afgestaan gedeelte van dat rijk, werd door haar ingebracht in de in 1895 te Rotterdam opgerichte naamlooze vennootschap „Kasiroeta-cultuurmaatschappij", welke vennootschap nog vóór het einde des jaars met hare werkzaamheden aanving.

Ter zake van de voorwaarden, waarop de Batjan-exploitatie-Maatschappij bevoegd is om gedeelten der gronden, waarover zij de beschikking heeft, aan anderen in onderpacht af te staan, en de rechten der onderpachters bij eventueele ontbinding van het oorspronkelijk concessiecontract, in 1881 met het Batjansch rijksbestuur gesloten (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3726), was eene nadere overeenkomst tusschen de Maatschappij en genoemd inlandsch bestuur in wording. Bij besluit dd. 17 October 1896 n°. 6 had de Gouverneur-Generaal zich bereid verklaard eene suppletoire overeenkomst van die strekking goed te keuren, mits ingericht volgens het daarbij aangegeven model, in de plaats tredende van het concept, waartoe betrekking had het in 't verslag van 1891, blz. 242, vermelde gouvernementsbesluit dd. 2 Mei 1891 n°. 14.

7° Arbeiders op ondernemingen van landbouw.

Omtrent de werking gedurende 1895 der voor een twaalftal gewesten buiten Java en Madura van kracht zijnde ordonnantiën, regelende de onderlinge rechten en verplichtingen der werkgevers en der van elders afkomstige werklieden op ondernemingen van land- (of mijn-) bouw [1]) zijn in de voor dit verslag ontvangen berichten in hoofdzaak geen andere bijzonderheden aangetroffen dan dat het aantal der bedoelde werklieden, waartoe de in genoemd jaar bij het bestuur ter registratie aangeboden werkovereenkomsten betrekking hadden, beliep 61 262, tegen 51 136 in 1894. Uit onderstaand overzicht, vermeldende het bedrag van het te dier zake van de werkgevers geheven registratierecht (f 1 per werkman), kan blijken hoe gemelde getallen over de betrokken tien of negen gewesten waren verdeeld (in Benkoelen en Celebes en onderhoorigheden werden in geen der beide jaren werkovereenkomsten ter registratie aangeboden, terwijl in Menado dergelijke registratie alleen in 1894 voorkwam):

	1894.	1895.
Sumatra's Westkust	f 215	f 137
Lampongsche Districten	292	485
Palembang	375	333
Oostkust van Sumatra	47 764	57 583
Riouw en onderhoorigheden	1 328	1 985
Westerafdeeling van Borneo	14	42
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	272	67
Menado	72	-
Amboina	572	494
Ternate	232	136
Totalen	f 51 136	f 61 262

Het belangrijkst is de koelie-werving voor de landbouwondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra. Over den aanvoer door het Immigranten bureau aldaar van nieuwe werkkrachten gedurende 1895, voor zooveel het Chineesche element betreft, is, aan de hand der door onzen consul-generaal te Singapore verstrekte gegevens (zie zijn jaarverslag o. a. gedrukt als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 9 Juni 1896), het volgende aan te teekenen. Tegen 7254 in 1894, werden in 1895 in genoemd gewest aangebracht (met inbegrip van 477 op eigen gelegenheid — in Chineesche zeilvaartuigen — naar Deli gekomenen) 10 364 reeds tot arbeid verbonden of nog werk zoekende Chineesche koelies, onder wie 850 terugkeerende „laukehs" (reeds vroeger op Sumatra in dienst geweest zijnde koelies). Het cijfer der nieuwelingen („singkehs") beliep dus 9514 (7393 rechtstreeks uit China, 1062 uit China via de Straits-Settlements en 1059 rechtstreeks uit de Straits). De laatstbedoelde 1059 hadden te Singapore en Pinang werkcontracten gesloten ten overstaan van het daar bestaande „protectoraat". Uitgenomen 90 ongeschikt bevondenen of overledenen en verder uitgenomen 217 aangekomenen, die zich als handelaars en groentenplanters vestigden of als begeleiders overgekomen waren en reeds na korten tijd Sumatra weder verlieten, sloten van de 8148 overigen er 2963 werkovereenkomsten op het Immigranten-bureau (ter gewestelijke hoofdplaats Medan) en 5185 op de ondernemingen zelve.

Met door voormeld Immigranten-bureau gecharterde stoomschepen keerden in 1895 rechtstreeks naar China terug 2140 koelies, waarvan er 1364 een bedrag van $ 125 854 aan spaarpenningen medenamen, terwijl 250 man via de Straits-Settlements terugkeerden, die $ 69 919 hadden overgegaard, voor welke bedragen door het Immigranten-bureau weder niet-endosseerbare en alleen in China betaalbare chèques waren afgegeven. Bovendien werd door in Deli verblijvende koelies nog $ 5876 in wissels naar hun vaderland gezonden, zoodat het totaal der door meergemeld bureau naar China overgemaakte sommen $ 201 649 bedroeg, tegen $ 123 130 in 1894.

Het aantal door de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra

[1]) Bij ordonnantie van 20 November 1896 (Indisch Staatsblad n°. 233) is, hoofdzakelijk met het oog op de tinontginning aldaar, zoodanige regeling ook uitgevaardigd voor de assistent-residentie Billiton (zie lager afd. II, § 2, van dit hoofdstuk).

in 1895 uit Java en Zuid-Borneo betrokken Nederlandsch-Indische werklieden bedroeg respectievelijk 2118 en 1454, tegen 2757 en 400 in 1894. Soms ook werden ten behoeve van bedoelde ondernemingen Nederlandsch Indische inboorlingen te Singapore in dienst genomen (verg. blz. 81 hiervóór).

Volgens bij het gewestelijk bestuur ter Oostkust van Sumatra ingekomen opgaven werden in 1895 op de landbouwondernemingen in de verschillende landschappen aldaar de volgende werkkrachten gebezigd (Nederlandsch-Indische inboorlingen kunnen worden in dienst genomen zonder schriftelijke overeenkomst).

Afdeelingen.	Chineezen	Javanen	Klingaleezen.	Baweanners.	Bandjareezen	Maleiers.	Bataks.	Gajoe's	Totaal.
Contract-koelies.									
Deli. Rijk van Deli	23 388	7 084	1404	506	75	„	„	„	32 457
Deli. Padang en Bedagei	3 686	1 255	178	„	„	„	„	„	5 119
Deli. Rijk van Langkat	13 484	4 022	845	165	337	25	„	„	18 878
Deli. Rijk van Serdang	3 664	1 717	25	101	„	„	„	„	5 507
Batoe Bara	874	200	40	„	„	„	„	„	1 114
Assahan	3 108	842	78	„	50	„	„	„	4 078
Laboean Batoe	„	48	„	„	„	„	„	„	48
Totalen in 1895	48 204	15 168	2570	772	462	25	„	„	67 201
Id. „ 1894	42 876	12 653	2272	728	497	23	„	„	59 049
Daglooners.									
Deli. Rijk van Deli	„	265	„	21	507	520	724	„	2037
Deli. Padang en Bedagei	„	97	„	„	270	25	512	„	904
Deli. Rijk van Langkat	„	131	„	40	903	318	1268	156	2816
Deli. Rijk van Serdang	„	175	„	„	207	98	530	„	1010
Batoe Bara	„	47	„	„	218	68	79	„	412
Assahan	„	25	„	„	469	80	119	„	693
Laboean Batoe	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen in 1895	„	740	„	61	2574	1109	3232	156	7872
Id. „ 1894	„	790	„	97	2658	1127	2860	780	8312

Nopens de werkkrachten op de koffie-ondernemingen ter Sumatra's Westkust viel over 1895 te berichten dat op de meeste daarvan het aanbod van daglooners voor de gewone werkzaamheden voldoende was. Slechts eenige weinige ondernemingen hadden contract-koelies in dienst, en wel Niassers, welke landaard ook onder de daglooners nogal sterk vertegenwoordigd was. Overigens bestonden de gebezigde werklieden bijna geheel uit Maleiers, waarvan er echter slechts weinigen thuis behoorden in de omgeving van de ondernemingen waarop zij werkten, hetgeen blijkbaar veelal hierin zijne oorzaak vond, dat zij op die wijze gelegenheid vinden zich een tijdlang aan hunne verplichtingen tegenover de negri, waartoe zij behooren, te onttrekken. Men kan het aantal Maleiers, die jaarlijks gedurende langeren of korteren tijd op de bedoelde ondernemingen komen werken, op p. m. 4000 stellen. Sommigen blijven soms maanden achtereen op dezelfde onderneming; velen echter trekken van de eene naar de andere onderneming. Het normaal dagloon bedraagt f 0,40; op een paar ondernemingen echter slechts f 0,25 à f 0,35. Alle daarvoor vatbare werkzaamheden trachten de ondernemers op taak te doen verrichten. Op die wijze kunnen de arbeiders met weinig inspanning hetzelfde loon behalen, en wanneer zij iets meer vlijt betoonen allicht f 0,50 à f 0,60 en vaak nog meer per dag verdienen. In den regel echter stelt de Maleische arbeider zich tevreden als hij per maand op f 6 à f 7 kan rekenen, daar hij veelal niet meer werkt dan om zich het noodige voor voeding te verschaffen, waartoe f 0,15 à f 0,20 daags toereikend is. Velen hunner hebben mede te zorgen voor het op hunne woonplaats achtergebleven gezin, maar slechts weinigen brengen daarvoor iets thuis. Volgens het getuigenis der hoofden is het geen zeldzaamheid dat de op eene onderneming gewerkt hebbende Maleier, na maanden lange afwezigheid, op zijne woonplaats terugkeert nog armer dan toen hij vertrok, terwijl, zooals enkele gunstige uitzonderingen leeren, het voor een arbeidzamen koelie zeer goed mogelijk is om, na een 8-tal maanden volstrekt niet te zwaren arbeid op eene onderneming, f 50 à f 60 over te garen.

Omtrent de arbeidskrachten op de ondernemingen in Benkoelen geldt het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 260).

Uit de Lampongsche Districten wordt gemeld dat, terwijl op de onderneming in de afdeeling Toelang Bawang met de weinige aldaar van buiten het gewest afkomstige Nederlandsch-Indische koelies geen moeielijkheden werden ondervonden, daarentegen bij de ondernemingen in de Ommelanden van Telok Betong, waar de loonen lager waren, weder veel te klagen viel over desertie onder het meerendeels uit West-Java aangebrachte werkvolk. Van de 244 gedroste contract-koelies aldaar werden er 215 gevat en gestraft. Veelal beweerden de achterhaalden dat zij bij hunne aanwerving niet voldoende zouden zijn ingelicht ten aanzien van de door hen aangegane verplichtingen. Ook bij de registratie van werkcontracten bleek het in de Lampongsche Districten meermalen dat de aangeworvenen onbekendheid toonden of voorwendden met de bepalingen der werkovereenkomst, en ontkenden voor den daarbij vermelden duur zich te hebben verbonden dan wel het in de overeenkomst genoemde voorschot te hebben ontvangen, de waarheid van welk een en ander bezwaarlijk is na te gaan ter plaatse waar het contract geregistreerd wordt. Ten einde dergelijke moeielijkheden in den vervolge te voorkomen, zijn de residenten van Batavia, Soerabaija en Samarang (op welke hoofdplaatsen de aangeworvenen voor ondernemingen in de buitenbezittingen zich inschepen) bij eene gouvernementscirculaire van 4 Mei 1896 uitgenoodigd er voor te zorgen, dat telkens bij het vertrek van contract-koelies een ambtenaar van het binnenlandsch bestuur door ondervraging zich vergewist of de contractanten bekend zijn met den duur der overeenkomst en met het bedrag van het loon, zoomede of zij het in het contract gestipuleerd voorschot ontvangen hebben. Van de bevinding zal dan aan den voet van het contract door bedoelden ambtenaar melding moeten gemaakt worden. Wat de besproken desertiën in de Lampongsche Districten bovendien in de hand werkt, is de gemakkelijke gelegenheid voor de wegloopers om in de aangrenzende residentie Benkoelen meer in hun smaak vallend en goed betaald werk bij den koffiepluk te vinden.

Op de ondernemingen in Palembang bedient men zich in hoofdzaak mede met van buiten het gewest afkomstig werkvolk, meestal op Java aangeworven, welke lieden (waaronder ook vrouwen) zich over het algemeen goed gedroegen. Op de eenige aldaar in werking geweest zijnde tabaksonderneming bestond echter de grootste helft der 345 arbeiders uit Chineezen; slechts 12 Palembangers werkten aldaar buiten contract. Bij eene der koffie-ondernemingen waren in 1895, bij wijze van proef, 95 Chineesche contract-koelies van Batavia in dienst genomen, hoofdzakelijk zoogenaamde peranakan's, die echter voor hunne taak niet berekend bleken, terwijl velen behept waren met besmettelijke en slepende ziekten, zoodat de gesloten contracten voor het meerendeel weer moesten worden ontbonden. Ook bleken de meesten de beteekenis van het contract niet te begrijpen, zoodat openlijk verzet meermalen de tusschenkomst van het bestuur noodzakelijk maakte en desertiën in den aanvang aan de orde van den dag waren. De proef moet dan ook vrijwel als mislukt worden beschouwd. Voor het boschkappen bezigde men bij dezelfde onderneming lieden uit het gewest zelf, namelijk uit de Kommering-streken, terwijl getracht zou worden voor dit werk ook in de Rawas koelies te vinden. Evenals reeds het geval was op voormelde tabaksonderneming (Tanah Priok) was men in 1895 ook bij een der koffie-ondernemingen (Soeban Ajam) er in geslaagd een inlandsch geneeskundige (dokter djawa) aan de onderneming te verbinden.

Het aantal bij contract aangenomen koelies bij de eenige in het landschap Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) werkende onderneming vermeerderde in het eerste kwartaal van 1895 met 42 Chineezen van Singapore, doch verminderde in den loop van het jaar, ten gevolge van overlijden of desertie, tot 82 Chineezen, 9 Bandjareezen, 29 Javanen en 19 Javaansche vrouwen. Desertie kwam niet zoo veelvuldig voor als in 1894. In het geheel drosten 23 contract-koelies (waaronder 2 vrouwen), waarvan er 17 gevat en gestraft werden.

In de Westerafdeeling van Borneo werden gedurende 1895 slechts 42 contract-koelies van Java aangebracht. Overigens boden zich uit Singapore gekomen werkzoekende Chineezen aan.

De weinige koffie- en tabaksondernemingen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werken over 't geheel slechts op kleine schaal. Werkvolk van buiten het gewest hebben de ondernemers, op een luttel getal Chineezen na, niet meer in dienst.

In de residentie Menado werkte weder alleen de onderneming Karoa met van Java aangevoerde contract-koelies, waarvan er, wegens dienstweigering, slechts één door den magistraat behoefde te worden gestraft. De weinige overige ondernemingen verkregen het noodige werkvolk, behalve uit de omwonende bevolking, uit de Sangi- en de Talaut-eilanden, Gorontalo en Bolang-Mongondo. De Gorontaleezen werden meestal als vee-

hoeders gebruikt. Aan de koelies werd, behalve rijst en zout, f 6 à f 8 's maands loon toegelegd.

De Batjan exploitatie-Maatschappij op Batjan (residentie Ternate) werkte in 1895 met 500 contract koelies van Java, terwijl de Kasiroeta-cultuurmaatschappij, welke zich de exploitatie van het bij Batjan gelegen eiland Kasiroeta ten doel stelt, hare werkzaamheden in December van genoemd jaar met 30 contractanten van Java aanving. Desertie en andere overtredingen van de koelie ordonnantie kwamen slechts weinig voor. Ter controleering van de behandeling, welke de koelies op de bedoelde ondernemingen ondergingen, werden deze door den besturenden ambtenaar geregeld bezocht.

Uit de gewesten Celebes en onderhoorigheden en Amboina zijn nopens het hierbedoelde onderwerp ditmaal geene bijzonderheden gemeld.

B. Boschwezen.

Omtrent de bemoeiingen van den tijdelijk met de voorbereiding van een geregeld boschbeheer in de gewesten Palembang, Lampongsche Districten en Banka belasten houtvester 1ste klasse valt, in aansluiting aan het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 261), het volgende aan te teekenen.

In Palembang werd het onderzoek naar het voorkomen van onglen-bosschen in 1895 door bedoelden ambtenaar voortgezet, die te dien einde een tocht ondernam naar de soengei Kapas (afdeeling Moesi Ilir), waar volgens bekomen inlichtingen uitgestrekte complexen aanwezig zouden zijn. Het onderzoek gaf echter geen aanleiding om de geschatte uitgestrektheid van het onglen-areaal in Palembang hooger te stellen dan aanvankelijk was opgegeven (1500 à 1600 bouws), daar in de Kapas-streek slechts eenige weinige complexen van geringe beteekenis werden aangetroffen. De in 1894 in het Mendis-complex begonnen proefaankap van onglenhout werd van 100 tot 158 M³. opgevoerd, waaronder 260 dekplanken (ruim 18 M³.) voor Banka bestemd. Aan vierkant bekapte balken konden, ten gevolge van de moeielijkheden die het transport ondervond, niet meer dan 354 stuks (71³ M³.) ter hoofdplaats Palembang worden aangevoerd, welke houtmassa — in October 1895 aldaar in het openbaar verkocht — f 4008 opbracht, of p. m. f 55,50 per M³. Hoewel het tijdstip der tweedaagsche veiling niet gunstig was daar op dat oogenblik de markt met hout uit de Kapas overvoerd en nog kort te voren een schip met ijzerhout van Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) aangekomen was, meende men de behaalde prijzen toch vrij bevredigend te mogen noemen. Dientengevolge werd besloten de proef-exploitatie ook nog gedurende 1896 voort te zetten, waartoe voor dat jaar werd toegestaan f 8000 (ook ter bestrijding van de kosten van uitsleep naar- en verkoop op de hoofdplaats). Voor 1894 en 1895 was achtereenvolgens voor een en ander den directeur van binnenlandsch bestuur een crediet geopend van f 3000 en f 4300. Was, om de in 't vorig verslag vermelde reden, aan voormelden houtvester de hoofdplaats Muntok op Banka als standplaats aangewezen, in het belang der afdoening van de vele aanhangige aanvragen om in de residentie Lampongsche Districten domeingrond in erfpacht te erlangen, kwam het wenschelijk voor hem tijdelijk in laatstgenoemd gewest verblijf te doen houden, met Telok Betong als standplaats.

De te Sawah Loento in de nabijheid van het Ombilien-kolenveld (afdeeling Tanah Datar der residentie Padangsche Bovenlanden) van bestuurswege ondernomen proefaanplantingen van soerian- en djoear-hout, ter latere verkrijging van timmerhout ten gebruike in de mijnen, doen weinig verwachten, waarom besloten is nieuwe aanplantingen te Rimboe Gambo te doen aanleggen. [1])

Ten aanzien van het in 1894/1895 ingesteld technisch onderzoek naar den toestand der bosschen in de Minahassa (residentie Menado) kan worden medegedeeld, dat het eerste gedeelte van het door den daarmede belasten houtvester ingediend rapport aan den betrokken resident is toegezonden. Het tweede gedeelte van het rapport, dat eene beschrijving zal bevatten van de voornaamste der aangetroffen boomsoorten (waaronder er sommige moeten zijn die uitmuntend timmerhout opleveren en vele die tot dusver voor de wetenschap als nieuw of althans als nog zeer weinig bekend kunnen worden aangemerkt) was bij het einde van 1895 nog niet gereed, daar andere dringende bezigheden bij zijne terugkomst op Java dien houtvester hadden belet zijne talrijke aanteekeningen uit te werken.

Bijplanting van houtsoorten of van boschproducten leverende gewassen heeft over het algemeen in de buitenbezittingen niet plaats. Alleen bleek daarvan in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar in de districten Sampit, Mendoemai en Pemboeang in de laatste jaren ongeveer 272, 395 en 20 bouws met rottan zouden zijn beplant; het aantal jonge rottanplanten in die drie districten wordt gezegd 105 000, 125 000 en 5600 stuks te bedragen. In de Doesoenlanden van hetzelfde gewest waren enkele personen begonnen getahboomen aan te kweeken. Ook in de afdeeling Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) leggen velen zich op de rottancultuur toe. Melding wordt toch gemaakt van het in den grond brengen aldaar van 15 000 plantjes Rottanzaden werden in Indragiri verhandeld tegen $ 0.40 per gantang, terwijl de plantjes, naar gelang van de grootte, $ 2 à $ 5 per 1000 stuks golden.

Wat in de over 1895 ontvangen gewestelijke verslagen der buitenbezittingen voorkomt nopens de voorziening in de behoefte aan hout aldaar of nopens de uitvoeren van dit artikel bepaalt zich tot het volgende.

Uit Atjeh wordt bericht dat in de afdeeling Groot-Atjeh, uithoofde van de uitroeiing der bosschen, goed timmerhout schaarsch is, evenals in de kustlandschappen, hoewel in de bovenstreken uitgestrekte bosschen voorkomen. Voor den bouw van woningen wordt hout (meranti en giam) aangevoerd uit de Straits-Settlements. Alleen in de rijkjes Langsar en Perlak wordt een vrij levendige handel in hout gedreven met de noordelijke landschappen van de residentie Oostkust van Sumatra.

Op de strandplaatsen in Benkoelen werd in mindere hoeveelheid dan vroeger hout uit de binnenlanden aangevoerd, als een gevolg hiervan dat de karbouwenstapel zich van de in 1889 en 1890 door ziekten geleden verliezen nog niet had kunnen herstellen. Ter hoofdplaats werd slechts voor eene waarde van f 995 aan hout en f 604 aan planken ter markt gebracht, terwijl uit Mokko Mokko 300 stuks planken en 100 vademen boomschors werden uitgevoerd.

In de residentie Lampongsche Districten werd voor de behoefte ter hoofdplaats en omstreken hout uit Palembang betrokken, daar dit goedkooper uitkwam dan wanneer het uit het gewest zelf werd verkregen. Uit de afdeeling Toelang Bawang werden een 100-tal balken en 2114 stuks planken uitgevoerd.

Ter hoofdplaats Makasser (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) werd in 1895 aan houtwerken ingevoerd voor eene waarde van f 7135, doch uitgevoerd voor eene waarde van f 12 886.

De uit de residentie Menado af en toe uitgevoerde kleine partijen ebbenhout, ijzerhout, verfhout, nanni- en lassi-hout zijn grootendeels afkomstig van de landschappen om de Tominibocht en uit de staatjes aan de noordkust van het gewest.

Het gewestelijk verslag van Amboina vermeldt dat de bevolking der Key-eilanden aan balken en planken p. m. 150 M³. naar Amboina, Banda en Saparoea uitvoerde ter waarde van omstreeks f 3000.

Op de tot de residentie Ternate behoorende eilanden bepaalt zich de aankap van hout tot hetgeen voor de behoefte noodig is Alleen wordt nu en dan van Zuid-Halmaheira eene kleine lading ijzerhouten balken naar Ternate verscheept, welke daar gretig koopers vinden. De hooge kosten, aan het transport verbonden, schijnen de afschepers te weêrhouden van op uitgebreider schaal dien aankap te exploiteeren. Op de Soela-eilanden wordt de witte varieteit der vitex cofassus voor den bouw van groote prauwen gebezigd, welke houtsoort lang van draad en buigzaam genoemd wordt, terwijl zij niet door witte mieren wordt aangetast.

Voor zooveel omtrent de uitvoeren van andere boschproducten dan hout over 1895 opgaven zijn verstrekt, vindt men die in het volgende overzicht opgenomen, waarbij tevens gevoegd zijn de gegevens die de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek doet kennen nopens de uitvoeren der bedoelde artikelen naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië.

---

[1]) Om voor mijnhout te dienen, was bij wijze van proef p. m. 100 M³. rond en bekapt ijzerhout uit de Westerafdeeling van Borneo ontboden. Hoewel die hoeveelheid bij het einde des jaars reeds bijeen was, had de verscheping, die door allerlei omstandigheden vertraagd was, toen nog niet plaats gehad.

GEWESTEN der buitenbezittingen, van waar de hiernevens vermelde hoeveelheden boschproducten in 1895 werden verscheept/uitgevoerd.	Verscheepte hoeveelheden (in pikols) *a*) zonder rekening te houden met de plaatsen van bestemming (volgens de gewestelijke jaarverslagen).								Hoeveelheden (in pikols) en waarde der uitvoeren naar buiten Nederlandsch-Indië (volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië over 1895).								
	Gom-benzoin.	Gom-dammar.	Gom-elastiek.	Gom-kopal.	Getah-pertja.	Andere getah-soorten.	Rottan-soorten.	Was.	Gom-benzoin.	Gom-dammar.	Gom-elastiek.	Gom-kopal.	Getah-pertja.	Andere getah-soorten.	Rottan-soorten.	Was.	Gezamenlijke geldswaarde volgens de handels-statistiek.
Sumatra's Westkust	*b*)3 412	† *c*)	†	„	†	†	†	†	3 854	9 009	816	„	6 137	807	15 709	31	f 1 242 261
Benkoelen *d*)	„	11 875	234	„	114½	„	*e*)	3	„	„	30	„	„	9	„	„	4 164
Lampongsche Districten *f*)	„	*g*)1 405	*h*) 463	„	„	*i*)1 204	*j*) 5 318	19	„	„	8	„	„	30	219	„	4 845
Palembang	17 436	467	20	„	1 441	†	*k*) 14 719	†	17 410	577	361	„	3 896	1 091	28 008	7	*l*)1 700 911
Oostkust van Sumatra *m*)	„	†	„	„	†	*n*)3 265	10 556	81	„	97	„	„	4 289	2 187	27 037	271	647 854
Atjeh en onderhoorigheden *o*)	„	„	„	„	„	*p*) 394	*q*) 2 666	*r*) 3	„	„	„	„	„	19	153	„	*s*) 2 325
Riouw en onderhoorigheden	„	*t*)	„	„	†	*u*) 338	*v*)	*w*) 11	„	64	„	„	463	„	3 948	37	*x*) 71 288
Banka *y*)	„	*z*)1 055	„	„	„	5	*aa*)	*bb*) 148	„	225	1	„	„	„	„	„	8 531
Billiton	„	†	„	„	†	„	„	„	„	6 902	„	„	1	„	„	„	256 809
Westerafdeeling van Borneo *cc*)	„	740	„	„	18 460	†	*dd*)49 120	44	„	740	„	„	79	18 385	49 120	44	1 348 307
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *ee*)	„	*ff*) 10	„	„	„	*gg*) 6 960	*hh*)10 269	*ii*) 21	„	8	„	„	6 869	„	10 269	„	521 713
Celebes en onderhoorigheden *jj*)	„	*kk*) 402	„	*kk*) 57 610	„	„	*kk*) 19 240	*kk*) 825	„	140	„	57 283	„	„	18 351	1	1 596 608
Menado	†	†	†	†	†	†	†	†	„	„	„	28 205	„	„	17 387	„	861 187
Ternate *ll*)	„	†	„	*mm*) 6 430	„	„	„	„	„	703	„	6 745	1	„	„	„	193 456
Amboina *nn*)	„	1878½ *oo*)	„	„	„	„	*oo*) 185	„	„	1 161	„	„	„	„	„	„	43 200
Over 1895: Hoeveelheden	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	21 294	19 626	1 216	92 233	21 735	22 537	170 201	391	. . . . .
Over 1895: Waarde									f 1 320 263	f 730 110	f 150 812	f 2 287 387	f 1 347 609	f 1 047 977	f 1 582 910	f 36 391	f 8 503 459 *qq*)
Over 1894 waren de cijfers: Hoeveelh.	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	*pp*)	18 059	13 544	553	76 960	20 597	13 493	181 557	201	. . . . .
Over 1894 waren de cijfers: Waarde									f 1 119 641	f 467 996	f 68 594	f 1 908 609	f 1 277 134	f 627 524	f 1 688 514	f 18 785	f 7 176 797 *rr*)

a) Waar de opgaven zijn gedaan in K.G., zijn deze herleid tot pikols naar den maatstaf van 62 K.G. per pikol.

b) Naar Nederland werden verscheept 2114, naar Rusland 64 en naar Singapore 234 pikol.

c) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

d) De uitvoeren van boschproducten uit Benkoelen hadden bijna uitsluitend plaats naar Batavia en Padang. Vandaar dat de handelsstatistiek, die alleen de uitvoeren naar buiten Nederlandsch-Indië vermeldt, voor Benkoelen slechts onbeduidende hoeveelheden vermeldt. De prijzen, waartegen in 1895 de boschproducten in Benkoelen verhandeld werden, worden opgegeven te hebben bedragen (per pikol): gomdammar f 27 à f 32, gomelastiek f 68 à f 70, getahpertja f 125 à f 130, rottan segah f 9 à f 9,50, bindrottan f 3,50 à f 5 en was f 78 à f 80. Voorts werden nog uitgevoerd 106 pikol poear laka, 58½ pikol vogelnestjes, 3 stuks ivoor en 4 stuks rhinoceroshoorn.

e) De hoeveelheid beliep 4668 bossen à 100 stuks

f) De inzameling van boschproducten geschiedde alleen wanneer de bevolking behoefte had aan contanten; zij trok er dus niet zooveel voordeel van als wel mogelijk was. De arbeid, voor de inzameling vereischt, is zwaar en wordt daarom niet dan noode door den Lamponger verricht. Behalve de opgegeven hoeveelheden eigenlijke boschproducten (die meest alle naar Nederlandsch-Indische havens verscheept werden) werd van Telok Betong nog uitgevoerd 57 K.G. ivoor. De prijs bedroeg f 4 à f 20 per katti (0,62 K.G.).

g) Hieronder (van Menggala) 385 pikol dammar ato en 742 pikol dammar katja, respectievelijk ter waarde van f 20 à f 25 en van f 15 à f 20 per pikol. De van andere riviermondingen aan de oostkust en van Semangka aan de zuidkust uitgevoerde gomdammar (250 en 28 pikol) gold f 7 à f 20 per pikol.

h) De uitvoer bedroeg te Telok Betong 8, te Menggala 93, te Semangka 302 en uit de overige riviermondingen 60 pikol. De prijzen liepen uiteen van f 30 tot f 60 per pikol.

i) Namelijk 795 pikol getah tahooi, ter waarde van f 60 à f 70 per pikol, en 409 pikol getah balam, ter waarde van f 20 à f 28 per pikol. Laatstgemelde hoeveelheid werd uitsluitend van Menggala verscheept, van waar bovendien de meeste getah tahooi (447 pikol) werd uitgevoerd. Vroeger beschouwde de Lamponger de getah tahooi als bijna waardeloos, doch sedert er door den administrateur der onderneming Tandjong Pinang flinke prijzen voor geboden werden, is meer lust voor de inzameling ontstaan.

j) Hiervan 94 pikol uit Telok Betong en 5224 uit Menggala verscheept. Bovendien werden nog uitgevoerd van de riviermondingen aan de oostkust 8168 bossen rottan en 89 000 stuks semamboe. Voor de rottan werd bedongen f 3 à f 12 per pikol, voor semamboe f 0,60 per stuk

k) Tevens werd voor eene waarde van f 10 918 aan rottanstokken uitgevoerd.

l) In de voor Palembang aan de handelsstatistiek ontleende opgaven zijn ook de cijfers van Djambi begrepen.

m) Vermoedelijk zijn alleen de uitvoeren uit Siak bedoeld. Bovendien werd nog uitgevoerd 1988 pikol balamvruchten.

n) Welke getahsoorten bedoeld zijn, is in het gewestelijk verslag niet vermeld.

o) Behalve de in den staat vermelde boschproducten werden nog uitgevoerd hars, drakenbloed, ivoor, rhinoceroshoorn, reukhout en vogelnestjes. De door de opkoopers bestede prijzen bedroegen o. a. (per pikol): voor hars (witte soort) f 18 à f 20 (de zwarte soort dient alleen voor huishoudelijk gebruik en kon niet meer dan f 6 à f 7 per pikol bedingen), voor drakenbloed f 175 à f 200 en voor reukhout f 6 à f 8.

p) De verschillende soorten vindt men niet opgegeven. De uitvoer geschiedde veel naar Pinang. De waarde liep uiteen van f 75 tot f 100 per pikol.

q) Van Poeloe Raija (Atjeh's westkust) naar Pinang. Van de noord- en de oostkust werden nog uitgevoerd 15 000 bossen. De waarde kan gemiddeld op f 8 worden geschat.

r) De prijs was f 50 à f 60 per pikol.

s) De algemeene handelsstatistiek vermeldt slechts een zeer klein gedeelte der uitvoeren van Atjeh, namelijk alleen die van Olehleh (Groot-Atjeh). Volgens het jaarverslag van ons consulaat-generaal te Pinang werd in 1895 aldaar uit Atjeh en onderhoorigheden o. a. aangevoerd (daaronder ook kleine hoeveelheden uit de aangrenzende, maar administratief niet tot Atjeh behoorende landschappen Tamiang en Troemon): 1201 pikol getahpertja, 16 pikol India-rubber, 8582 pikol rottan en 5 pikol bijenwas.

t) De uitvoer van dammar was onbeduidend en vertegenwoordigde slechts eene waarde van f 952.

u) De prijzen bewogen zich tusschen $ 30 en $ 90 per pikol.

v) Van de uitgevoerde rottan is alleen de waarde opgegeven, namelijk f 17 167.

w) Voor het artikel was werd $ 50 à $ 80 per pikol besteed.

x) In de voor Riouw en onderhoorigheden aan de handelsstatistiek ontleende opgaven zijn ook de cijfers van Indragiri begrepen.

ij) Als uitgevoerde boschproducten worden nog genoemd akar poelosari 3094 K.G. en stroomatten ter waarde van f 14 015. In het district Djeboes werd voorts nog ingezameld p. m. 73 pikol kroeing-olie (prijs f 3,50 à f 5 per pikol), waarvan werd uitgevoerd 51 pikol naar Palembang en 15 pikol naar Singapore.

z) Hiervan werd uitgevoerd 830 pikol naar plaatsen binnen, en 225 pikol naar plaatsen buiten het tolgebied.

aa) Uitvoer van rottan had niet plaats. De inzameling strekt voornamelijk ter voorziening in eigen behoefte en in die der tinwinning.

bb) Voorts werd van Banka nog uitgevoerd 181 pikol honig. Volgens het gewestelijk verslag werden in 1895 geëxploiteerd 17 352 bijennesten, waarvan 386 pikol honig en 150 pikol was verkregen werd. De prijzen per pikol liepen uiteen van f 5 tot f 20 voor honig en van f 75 tot f 95 voor was.

cc) Bovendien werd uit de Westerafdeeling van Borneo nog uitgevoerd 30 892 K.G. tengkawang-vet, 8680 K.G. tengkawang-pitten en 98 820 K.G. laka-hout.

dd) Uitsluitend bindrotting. Bovendien werden nog uitgevoerd 196 772 stuks rottan-semamboe.

ee) Omtrent de uit de landschappen ter oostkust uitgevoerde boschproducten zijn geen opgaven ontvangen. Behalve de in het overzicht vermelde artikelen werden nog uitgevoerd van Bandjermasin voor eene waarde van f 13 043 aan vogelnestjes en uit Sampit 143 500 stuks sirappen.

ff) Uit Bandjermasin 8 en uit Sampit 2 pikol.

gg) Welke getahsoorten hier bedoeld worden, vindt men niet opgegeven. Uit Bandjermasin bedroeg de uitvoer 6869 pikol (6557 naar Singapore en 312 naar Nederland) en uit Sampit 91 pikol (alles naar Singapore).

hh) Uitsluitend uit Bandjermasin (op 11 pikol na, alles naar Singapore). Bovendien werd naar Singapore nog uitgevoerd voor eene waarde van f 8743 aan rottanstokken en uit Sampit 355 792 bossen rottan en 19 300 stuks rottanstokken.

ii) Uitsluitend uit Sampit.

jj) Volgens het gewestelijk verslag zouden in 1895 te Makasser zijn *ingevoerd* 48 376 pikol gomdammar, 8230 pikol gomkopal, 14 138 pikol rottan en 1010 pikol was, ter waarde van respectievelijk f 854 609, f 91 388, f 69 059 en f 65 895.

kk) De waarde der in het overzicht als *uitgevoerd* vermelde hoeveelheden gomdammar, gomkopal, rottansoorten en was wordt opgegeven respectievelijk te hebben bedragen f 8716, f 881 071, f 117 708 en f 80 895.

ll) Aan massooi (boomschors) werd in 1895 naar Java uitgevoerd eene hoeveelheid van 8554 K.G. en aan vogelhuiden voor eene waarde van f 182 000.

mm) Naar het schijnt vertegenwoordigt deze hoeveelheid alleen het uitgevoerde ter hoofdplaats Ternate (waarde f 75 000). Als waarde der kopal-uitvoeren van Batjan wordt opgegeven f 175 800, waarvan met bestemming naar Nederland voor een waarde van f 104 544.

nn) Van Boeroe werd o. a. uitgevoerd 123 180 liter kajoepoetih-olie; waarde f 108 585.

oo) De als uitgevoerd opgegeven hoeveelheden gomdammar en rottan vertegenwoordigden eene waarde van respectievelijk f 11 402 en f 4625.

pp) De specificatie is of was te onvolledig om te worden getotaliseerd.

qq) De hierbedoelde uitvoeren uit de buitenbezittingen geschiedden hoofdzakelijk naar Singapore (f 6 397 555) en overigens naar Nederland (f 1 662 096), naar Pinang (f 320 340) en naar andere landen of plaatsen (f 123 468). Als van (of over) Java en Madura naar Nederland en den vreemde verscheept, vermeldt de Nederlandsch-Indische handelsstatistiek ter zake van boschproducten, als de in het overzicht bedoelde, nog eene waarde van f 958 681, waarvan naar Nederland f 379 407, naar Singapore f 99 260, naar Pinang nihil en naar elders f 480 014.

rr) Hiervan o. a. naar Singapore voor eene waarde van f 5 724 527 en naar Nederland voor eene waarde van f 935 043. Boven het opgegeven bedrag van f 7 176 797 als waarde der in het overzicht vermelde uitvoeren uit de buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indie, werd van (of over) Java en Madura aan boschproducten als de bedoelde naar Nederland en den vreemde nog uitgevoerd voor eene waarde van f 947 597.

Nopens de in exploitatie zijnde houtzagerijen ter Oostkust van Sumatra zijn voor dit verslag geene mededeelingen ontvangen. De concessionaris der bosschen op het eiland Tanah Djampea (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) voerde in 1895 geen hout af. Voor rekening van den ondernemer, die op het eiland Klein-Key (residentie Amboina) eene houtzagerij bezit, werd in 1895 p. m. 100 M³. ijzerhout verscheept naar de hoofdplaats van het gewest, naar de Banda-eilanden en naar Saparoea, doch ten gevolge van de hooge vrachten was de winst zeer middelmatig.

C. Veeteelt.

Voor zoover bekend, was in de buitenbezittingen de gezondheidstoestand van het vee gedurende 1895 over het algemeen zeer bevredigend (verg. ook blz. 100 hiervóór).

Uit sommige der bedoelde gewesten zijn nopens de getalsterkte der aanwezige buffels, runderen en paarden eenige vrij benaderende opgaven verstrekt, welke in het volgende staatje zijn bijeengebracht.

Gewesten.		Buffels.	Runderen.	Paarden.	Gezamenlijk. *a)*
Sumatra's West-kust. *b)*	Padangsche Benedenlanden	40 100	54 600	2 970	97 670
	Padangsche Bovenlanden	101 800	90 900	14 800	207 500
	Tapanoli	42 900	21 000	14 100	78 000
Benkoelen		6 950	4 400	725	12 075
Lampongsche Districten		15 800	2 500	750	19 050
Palembang (zonder het rijk Djambi)		15 400	6 000	820	22 220
Riouw en onderhoorigheden *c)*		1 400	200	14	1 614
Banka		77	446	424	947
Billiton		"	"	32	32
Westerafdeeling van Borneo		450	12 000	40	12 490
Zuider- en Oosterafd. van Borneo *d)*		11 600	1 300	677	13 577
Menado (alleen v/d Minahassa en Gorontalo) *e)*		*f)* 4 300	23 100	15 400	42 800
Amboina *e)*		9 700	2 100	135	11 935

a) Uitgenomen wat betreft Sumatra's Westkust en Riouw en onderhoorigheden zijn nog de volgende cijfers gemeld nopens het naar schatting aanwezig aantal schapen, geiten en varkens.

	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Benkoelen	850	13 650	"
Lamp. Districten	2500	8 900	"
Palembang (zonder Djambi)	2400	36 250	3 400
Banka	27	350	11 850
Billiton	"	20	3 000
Westerafd. v. Borneo	9 100		31 000
Zuider- en Oosterafd. v Borneo (zie noot *d)*)	1 800	"	75
Menado, voor zooveel betreft de Minahassa (zie noot *e)*)	"	1 500	64 200
Amboina (zie noot *e)*)	15 700	29 300	43 100

b) Bij vergelijking met de opgaven in 't vorig verslag zijn de cijfers voor de Padangsche Bovenlanden belangrijk lager, die voor Tapanoli veel hooger. Of daarvoor eene aannemelijke reden bestaat, wordt in de hier te lande ontvangen verslag-bijdrage niet aangegeven.

c) Of de opgaven ook de onderhoorigheden op Sumatra's vasten wal omvatten is niet gemeld.

d) De opgaven betreffen alleen de afdeelingen Martapoera, Doesoenlanden en Amoenthai.

e) Bij gemis aan latere gegevens zijn de in 't vorig verslag opgenomen cijfers behouden.

f) Het cijfer der buffels geldt alleen voor Gorontalo.

Tot verbetering van den veestapel en het paardenras wordt ook op de buitenbezittingen door de bevolking zoo goed als niets gedaan. Omtrent nieuwe of voortgezette bemoeiingen ten deze van de Regeering valt, gedeeltelijk in aansluiting aan het in vorige verslagen medegedeelde, het volgende aan te teekenen.

Ter Sumatra's Westkust tracht het bestuur in het bijzonder den paardenstapel te verbeteren. Laatstelijk (verg. o. a. het verslag van 1889, blz. 234, en dat van 1893, blz. 253) meende de Regeering dit doel te zullen kunnen bereiken door op een drietal plaatsen (te Taroetoeng in de residentie Tapanoli, zoomede te Paijakombo en te Loeboe Sikaping in de residentie Padangsche Bovenlanden) een zeker aantal met zorg gekozen hengsten en merries der inheemsche (Battaksche en Agamsche) rassen te vereenigen, op welke zoogenaamde proefstations de bevolking hare merries ter dekking kon aanbrengen, of van waar ook wel hengsten elders werden gestationneerd ten einde deze fokdieren meer onder het bereik der paardenbezitters te brengen. Overigens werden de proefstations ook benuttigd als kleine stoeterijen, ter verkrijging en opkweeking van raspaarden om zoo aan de bevolking als prikkel en voorbeeld te dienen om zich mede op eene rationeele paardenfokkerij toe te leggen. De maatregel moest dienen om het Battaksche en het Agamsche ras zoowel elk op

zich zelf als door kruising te verbeteren. De resultaten zijn echter, blijkens eene ruim vierjarige ondervinding, ver beneden de verwachting gebleven. Van de op de proefstations verkregen hengst- en merrieveulens bleken er slechts weinige, wat bouw en hoogte betreft, voor de voortteling verbetering te beloven, en ook als hengstendepôts leverde de vrij kostbare proef (de jaarlijksche uitgaven van elk proefstation waren berekend op f 6000) niet veel op, wegens de groote moeielijkheid om onder de inheemsche paarden een ook maar eenigszins voldoend aantal geschikte dekhengsten voor de merries in de kampongs te vinden, terwijl tevens bleek dat de eigenaars der merries voor hunne fokkerij de voorkeur gaven aan overwalsche dekhengsten.

Thans is besloten (gouvernementsbesluit dd. 3 September 1896 n°. 42) de proefstations te Taroetoeng en Loeboe Sikaping op te heffen en de proef met de verbetering der Sumatra'sche paardenrassen voorloopig te beperken tot slechts één afdeeling, namelijk tot de afdeeling L Kotta der Padangsche Bovenlanden, waar de kans van slagen het gunstigst wordt geacht, niet alleen omdat de paardenstapel der bevolking en hare liefhebberij voor paarden er grooter is dan elders ter Sumatra's Westkust, maar ook omdat de in 1892 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 229) ter Sumatra's Westkust aangevangen castratie van die hengsten en hengstveulens, die als min deugdelijk fokmateriaal moeten beschouwd worden, in die afdeeling 't volledigst scheen doorgevoerd te kunnen worden.

In het tot een hengstendepôt terug te brengen proefstation op de hoofdplaats der afdeeling L Kotta (Paijakombo) zullen alsnu worden vereenigd hoogstens 24 zoodanige fokdieren, ten deele bestaande uit die enkele der op de tot dusver bestaan hebbende drie proefstations aanwezige hengsten, welke voor het thans beoogde doel bruikbaar worden gekeurd, maar overigens uitsluitend uit aan te koopen of van het legerbestuur over te nemen Sandelhout-hengsten, ten einde door kruising met het Agamsche paard dit laatste in grootte en algemeene bruikbaarheid te doen toenemen. De niet bruikbare hengsten der drie proefstations, zoomede de aldaar aanwezige merries en veulens zullen door publieken verkoop worden opgeruimd, evenals — te Taroetoeng en Loeboe Sikaping — de gebouwen, stallen, enz. De hengsten uit het gouvernements-depôt zullen periodiek op verschillende plaatsen binnen de afdeeling gestationneerd en ook dan op kosten van den lande gevoed en verzorgd worden. Aanvankelijk is nog overwogen of een gouvernements-depôt niet gemist zou kunnen worden, door de in te voeren overwalsche dekhengsten, in navolging van hetgeen waartoe kort te voren voor de Preanger Regentschappen besloten is (verg. blz. 225 hiervóór), door inlandsche paardenfokkers te doen overnemen, dan wel aan hen in bruikleen te geven, doch volgens het eenparig advies der hoogere en lagere bestuursambtenaren ter Sumatra's Westkust moest aldaar de verwezenlijking van dit denkbeeld ontraden worden. Voor den aankoop en het transport der overwalsche hengsten zou in 't geheel besteed mogen worden f 9000, waarvan echter in 1896 voorloopig niet meer dan de helft. Voor de hooger besproken doorvoering van de castratie in het proefgebied werd, mede voor eens, toegestaan f 5400, daaronder niet alleen het loon voor hen die de operatie verrichten, gerekend voor 2000 hengsten, maar ook de schadeloosstelling aan de bezitters, gerekend op f 40 per hengst, wanneer hunne hengsten ten gevolge van de operatie mochten bezwijken. Ook ten einde daardoor ten slotte eene zoo algemeen mogelijke castratie te bereiken, is de aandacht van den gewestelijken gouverneur nader gevestigd op de wenschelijkheid om, voorloopig voor die streken waar de dekhengsten gestationneerd zullen worden, het laten losloopen van de hengsten der bevolking alsnog bij keur te verbieden, opdat de teeltkeus zoomin mogelijk aan het toeval zij overgelaten. Met het beheer van het hengstendepôt en de leiding der proef zal, onder toezicht van den assistent-resident der afdeeling L Kotta, belast worden de van Fort de Kock naar Paijakombo over te plaatsen, doch overigens met zijne gewone werkzaamheden belast blijvende gouvernements-veearts voor de Padangsche Bovenlanden. De jaarlijksche kosten van het depôt zijn globaal geraamd op een maximum van f 8000 (o. a. voor 1 mandoor en 18 stalknechts f 3540; voor voeding van 24 paarden f 2016; voor aanvulling van verliezen onder de paarden, door sterfte als anderszins, f 1350; voor premiën uit te loven voor de best verzorgde veulens afkomstig van gouvernementshengsten f 450 [1]), en voor stalbenoodigdheden, huur van weiland en verdere kleine uitgaven f 644). Al de voormelde uitgaven zullen zijn te bestrijden uit den bij de begroting uitgetrokken globalen post van f 38 000 voor „aanmoediging van de paarden- en veeteelt" op en buiten Java en Madura. Uit dienzelfden post wordt ook gekweten eene jaarlijksche subsidie van f 1000, welke laatstelijk onder de op blz. 225 hiervóór vermelde voorwaarden, wordt toegekend aan de „Fort de Kock'sche wedloopsocieteit", welke vereeniging, door het houden van tentoonstellingen en races, de belangstelling in paarden en vee tracht op te wekken [2]).

Omtrent den in 't verslag van 1894 (blz. 244) aangekondigden maatregel om in de residentie Benkoelen inlanders die zich fokvee wenschen aan te schaffen, daarin van bestuurswege behulpzaam te zijn door het ontbieden van runderen en buffels van buitenlandsch en Javaansch ras en deze, tegen betaling in termijnen, voor aanvragers verkrijgbaar te stellen, wordt bericht dat met het invoeren van Siamsche koeien en den verkoop daarvan aan de bevolking ter hoofdplaats Benkoelen en in de Ommelanden goede resultaten waren verkregen. Eene dergelijke proef met karbouwen, afkomstig uit de Preanger Regentschappen, had echter, door plaatselijke omstandigheden, tot een minder gunstigen uitslag geleid.

Als gevolg van eene in 1895 door de Indische Regeering verleende machtiging om tot een zeker bedrag aan eenige inlandsche hoofden in Groot-Atjeh voorschotten te verleenen tot aankoop van ploegvee voor hunne onderhoorigen (verg. blz. 4 hiervóór), werden in 't laatst van het jaar 66 runderen van Pinang en 15 karbouwen van Atjeh's Westkust te Olehleh ingevoerd.

Over de beste wijze waarop op Lombok (residentie Bali en Lombok) de door den opstand gedunde veestapel der Sassaksche bevolking zou kunnen worden opgebeurd, was, bij de afsluiting der Indische mededeelingen voor dit verslag, nog een overleg met den resident aanhangig.

Het voor de vleeschleverantie aan de verschillende garnizoenen en de marine in de buitenbezittingen benoodigde vee werd door de aannemers voor een groot deel betrokken, behalve uit Siam, uit Java en Madura en uit Bali.

Wat in sommige der gewestelijke verslagen over 1895 betreffende den in- en uitvoer van vee is opgeteekend, komt op het volgende neder. In de Lampongsche Districten werden van Java ingevoerd 142 paarden, 40 runderen, 17 karbouwen en 182 geiten. Ter hoofdplaats Palembang bedroeg de invoer 1723 ossen, 39 paarden, 17 karbouwen, 937 geiten en 27 varkens. Van Singapore werd in de Westerafdeeling van Borneo aan slachtossen voor eene waarde van f 34 200 ingevoerd; de uitvoer van varkens naar Singapore en Serawak besomde f 8050. In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werden ter hoofdplaats Makasser 961 runderen aangebracht van Java, Bali en Singapore; verder werden nog ingevoerd 14 buffels, 18 paarden en 1018 varkens; uitgevoerd werden 30 paarden. Naar Amboina werden van Java 216 runderen uitgevoerd. De verschepingen van runderen van Bali bestonden op de havenplaatsen Singaradja en Djembrana uit respectievelijk 7535 en 7110 stuks. Uit de residentie Timor worden voornamelijk paarden uitgevoerd, en wel hoofdzakelijk van de eilanden Soemba (of Sandelhout), Savoe en Rotti. Cijfers dienaangaande zijn echter ditmaal niet ontvangen.

II. Mijnbouw.

Nadat eene in Januari 1893 voorgedragen wettelijke regeling

---

[1]) Dergelijke premiën werden tot dusver reeds uitgeloofd om ook langs dien weg de inlandsche paardenfokkers er toe brengen dat zij hunne merries door de gouvernements-hengsten lieten dekken en zich voor de opkweeking der veulens de noodige moeite gaven. Bij de in de tweede helft van 1894 op een 5-tal plaatsen in de Padangsche Bovenlanden gehouden tentoonstellingen van zoodanige veulens werden er in 't geheel 123 aangebracht (van 3 tot 18 maanden oud). Dit was toen zoo ongeveer de progenituur over 15 maanden van de tot de proefstations te Paijakombo en Loeboe Sikaping behoorende 6 hengsten. (Compleet telde elk der drie stations 3 hengsten en 12 merries.) Volgens bevinding van den gouvernementsveearts waren onder bedoelde 123 veulens slechts enkele zeer goede, was een grooter deel vrij goed, doch waren zeer vele slechts middelmatig te noemen. Hoeveel veulens de bevolking in Tapanoli verkregen had bij hare door hengsten van het proefstation te Taroetoeng gedekte merries is niet opgegeven. Het door de Battaksche bevolking van het gouvernements-fokmateriaal gemaakt gebruik is echter nog geringer geweest dan in de Padangsche Bovenlanden. Nopens de op de proefstations zelve geboren veulens zijn in de ontvangen mededeelingen geen latere volledige opgaven aangetroffen dan van het najaar van 1893. Het proefstation te Taroetoeng telde toen 13, dat te Paijakombo 22 en dat te Loeboe Sikaping 7 veulens (waaronder respectievelijk 7, 11 en 6 hengstveulens). Van deze 42 veulens waren er, tijdens de opgaaf, 7 boven de 2 jaar en de overige 35 van $^1/_2$ tot $1^1/_2$ jaar oud.

[2]) De Indische Regeering vond echter geen termen om hare subsidieering ook uit te strekken tot de met soortgelijk doel ter hoofdplaats van de residentie Menado bestaande vereeniging „Sportclub Vooruit".

der mijnontginningen in Nederlandsch-Indië, waaromtrent in Juni d. a. v. van de zijde der Tweede Kamer van de Staten-Generaal een voorloopig verslag was uitgebracht, ten gevolge van de in Maart 1894 plaats gehad hebbende ontbinding dier Kamer was komen te vervallen, is in Maart 1896 andermaal een wetsontwerp van die strekking aangeboden (Zitting 1895—1896 — **143**), dat thans nog bij de Staten-Generaal aanhangig is.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Personeel. Op 1 Juli 1895 beschikte de Indische Regeering, blijkens de opgaven in 't vorig verslag (blz. 264), voor den dienst van het mijnwezen over 12 hoofd- en verdere ingenieurs, terwijl bovendien bij den zelfstandigen dienst der gouvernements-kolenwinning ter Sumatra's Westkust een boven de formatie van zijn korps gevoerde mijningenieur was gedetacheerd. In het begin van 1896 keerde de hoofdingenieur, wien in 1895 een eenjarig verlof was verleend wegens langdurigen dienst, naar Indië terug, terwijl de in Januari 1896 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gestelde candidaat-mijningenieur (zie vorig verslag, t. a. p.) in het korps werd opgenomen. Daar echter in het voorjaar van 1896 twee ingenieurs tijdelijk naar Europa vertrokken, respectievelijk met een tweejarig verlof wegens ziekte en met een éénjarig verlof wegens langdurigen dienst, bedroeg dientengevolge op 1 Juli 1896 het aantal der in Indië bij het mijnwezen dienstdoende hoofd- en verdere ingenieurs, zonder den boven de formatie gevoerden ingenieur, wederom 12. De met eene bijzondere opdracht in de eerste helft van 1895 herwaarts gekomen hoofdingenieur had op 1 Juli 1896 die taak nog niet beëindigd (zie daarover lager onder *Geschriften*).

Bedoeld personeel van 12 hoofd- en verdere ingenieurs was omstreeks medio 1896 werkzaam gesteld als volgt: de hoofdingenieur, chef van het korps, met één hoofdingenieur [1]) en één ingenieur, hem beide tijdelijk toegevoegd, te Batavia aan het hoofdbureau van het mijnwezen; drie ingenieurs waren belast met den dienst der grondpeilingen; vier ingenieurs waren werkzaam op Banka, terwijl aan één van de overige twee ingenieurs de geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen ter Westerafdeeling van Borneo waren opgedragen, en de ander sedert April te voren voor een zeker aantal maanden in de gelegenheid was gesteld om op kosten van een particulier in de afdeelingen Ommelanden van Telok Betong en Semangka der residentie Lampongsche Districten een onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van steenkolen (zie § 6 hierna). Ook voor een voorloopig onderzoek naar petroleum in een gedeelte der residentie Pekalongan was in het voorjaar van 1896 voor eene korte poos, krachtens regeeringsmachtiging, een gouvernements-mijningenieur werkzaam ten behoeve en op kosten van den houder eener opsporingsvergunning, doch deze ingenieur was op 1 Juli 1896 reeds weder met zijn gewonen dienst belast.

Van de 7 candidaat-mijningenieurs voor den Indischen dienst, die op ult. 1895 in Europa in opleiding waren, slaagden er in Juni 1896 drie in het eindexamen voor mijningenieur, waarna zij in Juli d. a. v. zijn gemachtigd tot het maken van de gebruikelijke wetenschappelijke en technische reis van hoogstens 12 maanden, welke ter voltooiing van hunne opleiding noodig wordt geacht. Drie andere zijn, na een éénjarig verblijf aan de Polytechnische school te Delft, in October 1896 hunne studiën gaan voortzetten aan eene buitenlandsche mijn-academie, terwijl de zevende zijne theoretische en practische studiën voleindigde en in September jl. ter beschikking van den Gouverneur-Generaal is gesteld. Het lag in de bedoeling in 1896 weder een kweekeling in opleiding te nemen, maar die plaats kon niet worden vervuld, aangezien toen te Delft geen candidaat voor de mijnen in het examen B slaagde en eene oproeping van vroeger gediplomeerden van dat examen zonder gevolg bleef.

De plaats van scheikundige bij het te Batavia gevestigde chemisch laboratorium van het mijnwezen bleef onvervuld; de onderzoekingen van monsters artesisch water geschiedden door militaire apothekers, terwijl de andere analyses weder werden verricht door de bij het hoofdbureau van genoemden tak van dienst en bij den dienst der grondpeilingen geplaatste mijningenieurs.

Op ult. Juni 1896 waren verder bij den dienst van het mijnwezen in functie: 3 topographen, 32 opzieners (waaronder 8 tijdelijke), 10 boormeesters (waaronder 5 tijdelijke), 4 machinisten (waaronder 2 tijdelijke) en 1 tijdelijk aangesteld werktuigkundige bij den dienst der grondpeilingen.

Bij de exploitatie van het Ombilien-kolenveld, waarvan de leiding is opgedragen aan een niet tot het korps van het mijnwezen behoorenden hoofdingenieur, die tevens is chef van den dienst der staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust, waren op genoemden datum in dienst: 1 ingenieur van het mijnwezen, tijdelijk aldaar gedetacheerd (zie hiervóór), 1 buitengewoon mijnopziener, 3 tijdelijke onderopzichters der staatsspoorwegen, 1 tijdelijk machinist, benevens 9 beambten op maand- en 1 beambte op daggeld.

Geschriften. De in 1891 voor rekening der Indische geldmiddelen begonnen publicatie van het werk, getiteld: „Die Fossiliën von Java", waarin door den Leidschen hoogleeraar dr. K. Martin de resultaten worden neergelegd van zijn onderzoek der tijdens de geologische opneming van Java en Madura verzamelde versteeningen (verg. het Koloniaal Verslag van 1891, blz. 244), werd in 1895 voortgezet door de uitgaaf van de afleveringen 2 t/m 5. Het werk, waarin de uitkomsten van de bedoelde opneming zijn beschreven door de hoofdingenieurs bij het mijnwezen in Nederlandsch-Indië dr. R. D. M. Verbeek en R. Fennema, hetwelk in 1896, onder toezicht van eerstgenoemde, die zich voor dat doel, ingevolge eene hem verstrekte opdracht, in commissie naar Nederland had begeven (verg. vorig verslag, blz. 265) werd gedrukt. In den aanvang van 1897 zal het zoowel in de Hollandsche als in de Fransche taal het licht zien in 2 deelen tekst en eene portefeuille met kaarten (waaronder eene groote geologische kaart van Java en Madura op de schaal 1 : 200 000, in 26 bladen) [2]).

Het door dr Verbeek inmiddels hier te lande samengesteld rapport omtrent het door hem in 1894/1895 verrichte geologisch onderzoek van Billiton en Banka c. a. kwam onlangs gereed en zal worden uitgegeven als jaargang 1897 van het „Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië". Ook deze uitgave zal geschieden onder persoonlijk toezicht van den schrijver, wiens verblijf hier te lande te dien einde, met ingang van 1 Februari 1897, alsnog met een jaar is verlengd.

Van het zooeven genoemd „Jaarboek" verscheneu sedert de opgaaf in het vorig verslag (blz. 264) het 2de gedeelte van den jaargang 1895 en het 1ste van den jaargang 1896. In eerstbedoeld deel is opgenomen eene beschrijving van de uitbarsting van den vulkaan Galoenggoeng (Preanger Regentschappen) op 18/19 October 1894, van de hand van den hiervóór reeds vermelden hoofdingenieur Fennema, en in het andere een ontwerp van eene nieuwe inrichting voor de toepassing der spoelende dril-methode bij diepe grondpeilingen, door den oud-hoofdingenieur bij het mijnwezen in Nederlandsch-Indië P. van Dijk. Behalve de gewone technische en administratieve mededeelingen bevatten de bedoelde deelen overigens overdrukken van de op Nederlandsch-Indië betrekking hebbende verhandelingen uit het tijdschrift „Beiträge zur Geologie Ost-Asiëns und Australiëns" (waarvan laatstelijk de 22ste aflevering — de 3de van het Vde deel — verscheen), zoomede van een gedeelte der tot dusver verschenen afleveringen van het reeds vermelde werk „Die Fossiliën von Java".

Met machtiging van de Indische Regeering werd overigens in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië (deel LVI, eerste aflevering) opgenomen eene verhandeling van meergenoemden hoofdingenieur Fennema „Over de oorzaken van aardbevingen".

De door het hoofdbureau van het mijnwezen bewerkte periodieke „Verslagen van het mijnwezen" over de laatste twee kwartalen van 1895 en de eerste twee van 1896 verschenen als extra-bijvoegsels van de Javasche Courant dd. 11 Februari, 5 Juni, 22 September en 29 December 1896.

Palaeontologische, geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen van gouvernementswege. Omtrent hetgeen door den thans in Europa verblijf houdenden, bij zijn korps à la suite gevoerden officier van gezondheid der 2de klasse van het Indische leger dr. M. E. F. T. Dubois tot dusver kon worden verricht in het belang van de beschrijving van het door hem in Indië verzamelde palaeontologisch materiaal moge verwezen worden naar blz. 112 hiervóór. De in 1895 ter beschikking van den chef der irrigatiewerken in de Solo-vallei (Midden-Java) gestelde twee werklie-

[1]) In het najaar van 1896 is deze hoofdingenieur opgetreden als eerstaanwezend mijningenieur in de residentie Menado (verg. lager § 6 dezer afdeeling).

[2]) Tijdens dit gedeelte van het Koloniaal Verslag ter perse was, is het werk verschenen. Van regeeringswege is het in ruimen kring verspreid, zoo onder Nederlandsche als onder buitenlandsche geleerden en wetenschappelijke instellingen, aan wie het onderwerp belang kan inboezemen.

den der genie (verg. vorig verslag, blz. 265) bleven werkzaam tot het ontgraven van fossiele gebeenten, waarvan eene vrij belangrijke hoeveelheid werd gevonden en, na opzending herwaarts, in handen gesteld van dr. DUBOIS, ten einde door dien geleerde nader te worden onderzocht.

Bij het booronderzoek op Banka werden vooral in de districten Djeboes, Blinjoe en Toboali zeer goede uitkomsten verkregen, zoodat aldaar nieuwe ontginningen zullen kunnen worden geopend. Voorts konden, zooals gewoonlijk, aan verschillende mijnen op het eiland terreinen worden aangewezen tot voortzetting van bestaande ontginningen.

De voortzetting van de geologisch-mijnbouwkundige opneming der residentie Westerafdeeling van Borneo leidde o. a. tot het vinden in Boven-Landak van enkele kleine diamanten en van één, wegende 9½ karaat. Ofschoon in den aanvang werd vermeend dat hier maagdelijk terrein aanwezig was, bleek bij het nagaan van de omliggende streek dat deze vroeger gedeeltelijk was uitgewerkt. Het onderzoek naar diamant in Landak werd echter gestaakt, nadat de ervaring was opgedaan dat de diamantvoerende lagen niet doorloopen onder de bazaltstroomen, waardoor zij voor een deel waren overdekt. Wat de verkregen geologische resultaten betreft, valt te melden dat niet alleen in Landak, maar ook in Sambas verschillende goed of vrij goed bewaard gebleven fossielen werden gevonden, waarvan er sommige geheel afwijken van de reeds bekende. Met behulp van die versteeningen zal de ouderdom der verschillende lagen weldra definitief kunnen worden vastgesteld. Bij het einde van 1895 werden de geologische werkzaamheden op het terrein beëindigd voor zooveel de landschappen Sambas, Landak, Mampawa en Pontianak betreft. Sedert hield het personeel der opneming zich ter hoofdplaats bezig met het maken van gesteente-praeparaten en het aanvullen en verbeteren der topographische en geologische kaarten. Voorts werd een uitvoerig verslag over de genoemde landschappen in bewerking genomen.

In verband met de verwoestingen, in den laatsten tijd aangericht door de overstroomingen der rivieren van den Smeroe, werd door den hoofdingenieur bij den dienst van het mijnwezen R. FENNEMA in Mei 1896 in de streek langs de zuidelijke helling van gemelden vulkaan een onderzoek ingesteld naar de veranderingen, welke aldaar sedert 1885 hebben plaats gehad, ten einde daaromtrent rapport te kunnen uitbrengen. Op de terugreis naar zijne standplaats Batavia bezocht genoemde hoofdingenieur ook den Tangkoeban Prahoe, naar aanleiding van een van den resident der Preanger Regentschappen ontvangen bericht omtrent verschijnselen van vernieuwde werking van dien vulkaan.

Over den uitslag der vanwege den dienst van het mijnwezen genomen proeven, ten einde na te gaan of de waterrijke zandafzettingen langs de oevers der Kalimas bovenstrooms van Soerabaija in staat zouden zijn om die hoofdplaats blijvend van eene voldoende hoeveelheid drinkwater te voorzien (zie vorig verslag, blz. 265), is reeds gehandeld op blz. 140 141 hiervóór.

Diepe grondpeilingen. Omtrent de in het tijdvak van 1 Juli 1895 tot ult. Juni 1896 verrichte putboringen tot het aan den dag brengen van drinkwater valt het volgende te vermelden.

De voltooide artesische put te Kemajoran (hoofdplaats Batavia) werd aan den dienst van den waterstaat in gebruik gegeven. Het debiet bedroeg: op 1 M. boven den beganen grond 2160 en op 4.65 M. boven den beganen grond 1200 L. per minuut. Bij de in September 1895 aangevangen boringen te Mauk (afdeeling Tangerang) was men omstreeks medio 1896 tot 139 M. diepte gevorderd, na eenige waterhoudende lagen van min of meer beteekenis te hebben aangetroffen; de boring zou echter nog worden voortgezet.

In de residentie Krawang werd de in 't vorig verslag vermelde boring te Djatiragas zoodanig afgewerkt, dat eene diepwelpomp tot 12 M. diepte kon worden ingelaten, die alstoen ter beschikking van de bevolking werd gesteld. Het debiet bedroeg 35 à 40 L. per minuut. Daarna (omstreeks medio 1895) werd de boorinstallatie naar de dessa Dongkal overgebracht, waar in het najaar van 1895 de boring van een eersten put op 189 M. diepte en in Februari 1896 die van een tweeden put op ruim 121 M. diepte gestaakt werd. Goed water was aangeboord in put I op 87 en 90 M. en in put II op 65 en 73 M. diepte. De eerste leverde eenige dagen na de afwerking 33 L. per minuut op 0.50 M. boven den beganen grond; het debiet van den anderen put, waarop eene pomp werd geplaatst, beliep bij matig pompen 30 L. per minuut. Vervolgens werd in het voorjaar van 1896 te Tjimara een put geboord ter diepte van 130 M., waarbij van de aangetroffen watervoerende lagen alleen die op 71 M. voor benutting in aanmerking kwam. Het debiet van dezen put bedroeg na de afwerking, waarbij eene eenvoudige pompinrichting werd aangebracht, bij eene aftaphoogte van 0.60 M. boven den beganen grond, 20 L. en, matig pompende, 57 L. per minuut.

Een van de drie, blijkens het vorig verslag, als mislukt te beschouwen ondiepe boringen op de districtshoofdplaats Batang (residentie Pekalongan) was die in de wijk Klidang. Aldaar werd sedert — in het tweede kwartaal 1895 — met behulp van zwaarder materieel eene stampende boring verricht, welke door zware rolsteenlagen heen eene diepte van p. m. 50 M. moest bereiken om de aftapping mogelijk te maken van eene waterhoudende laag, die bij eene vroegere diepe boring te Batang was aangetroffen. Dit doel werd vrij spoedig bereikt, met dit resultaat dat de put, na afwerking, een debiet bleek te hebben van 23 L. per minuut op 0.34 M. boven den beganen grond, welke hoeveelheid, door het aanbrengen van eene eenvoudige pompinrichting, nog belangrijk zal kunnen worden vermeerderd. Eene tweede boring in dezelfde wijk had in het begin te kampen met moeielijkheden, veroorzaakt zoowel door aanhoudende nastortingen als door de groote hardheid der te doorboren rolsteenlagen. Zij bereikte eene diepte van ruim 57 M., nadat op p. m. 52 M. mede eene bronlaag was aangeboord. Deze put werd al dadelijk van eene eenvoudige pompinrichting voorzien. Het debiet zonder oppompen bedroeg 10 L. per minuut op 0.32 M. boven den beganen grond. Door pompen kon echter gemakkelijk viermaal zooveel worden verkregen. Ter hoofdplaats Pekalongan, waar in 1889 drie putten waren gereed gekomen, die toen respectievelijk 40, 18 en 20 L. per minuut opleverden, werden deze in het tweede kwartaal 1896 schoongespoeld en hun debiet daardoor gebracht op respectievelijk 75, 75 en 22 L. per minuut, bij aftaphoogten van 0.43, 0.31 en 0.64 M. boven den beganen grond.

Ter hoofdplaats Soerakarta werd het maximum-debiet van den voor rekening van het inlandsch bestuur geboorden put (n°. IX) in kampong Bandengan (zie vorig verslag, blz. 265), van 300 L. per minuut op 0.79 M. boven den beganen grond beperkt tot 200 L., ten einde waterverspilling te voorkomen. In den verderen loop van 1895 werd in de wijk Balappan nabij het station der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij eene nieuwe boring aangevangen, welke in 't laatst van het jaar, na vele moeielijkheden te hebben opgeleverd, op 148 M. diepte gestaakt werd, toen twee bronlagen waren aangeboord, gevende respectievelijk 60 en 77 L. per minuut, de eerste op 1.30 M. beneden en de tweede op 0.50 M. boven den beganen grond. De onderste laag werd benuttigd en de put (n°. X) verder afgewerkt. Het debiet was bij open kraan en op 0.40 M. aftaphoogte 66 L. per minuut. De nieuwe put en drie van de vroeger geboorde (n°s. II, III en VI) werden aan het civiel bestuur overgegeven, waarna de boorinstallatie naar Sragen in hetzelfde gewest werd overgebracht, alwaar in Maart 1896 de eerste boring kon aanvangen. Niettegenstaande het werk door het breken van de boorwerktuigen herhaaldelijk werd gestoord, was men op ult. Juni 1896 tot eene diepte van 205 M. gekomen, en waren inmiddels op 92, 113 en 154 M. diepte een drietal watervoerende lagen ontmoet, welke respectievelijk 40, 50 en 79 L. per minuut opleverden bij aftaphoogten van 1.87, 2.30 en 1 M. beneden den beganen grond.

Te Solok (residentie Padangsche Bovenlanden) werd, met de installatie welke in de Lampongsche Districten had dienst gedaan (verg. vorig verslag, blz. 265), in het derde kwartaal 1895 eene boring aangevangen, welke echter spoedig met moeielijkheden te kampen had, aangezien reeds op 17 M. diepte eene uiterst harde conglomeraat-laag werd ontmoet, die stampende moest worden doorgedreven. Hierbij werden met ontladingen van „gehleniet" goede resultaten verkregen. Op 40 M. diepte was deze harde laag doorboord, waarna eene waterhoudende fijnzandlaag werd aangetroffen en tot spoelend boren kon worden overgegaan. Het debiet was 15 L. per minuut op den beganen grond. Bij verdere boring werd op 148 M. weder eene bronlaag aangeboord, welke op 0.60 M. boven den beganen grond een debiet had van 72 L. per minuut. Aangezien dit water een hoog zoutgehalte bleek te bezitten, werd besloten de boring voort te zetten. Ten gevolge van de hardheid van het gesteente vorderde men echter zeer langzaam en was in 't laatst van Juni 1896 nog niet verder dan tot 173 M. gekomen.

In de residentie Sumatra's Oostkust was, blijkens het vorig verslag (blz. 265), eene boring onderhanden op het eiland Bengkalis, welke, omstreeks medio 1895 gevorderd tot 209 M., wel een paar bronnen had aangesneden, maar zonder gewenscht resultaat, daar het water wegens zijne chemische eigenschappen onbruikbaar was. Verder borende, had men veel last van het op-

dringen van zand, dat klemmingen deed ontstaan, die veel vertraging gaven. Van 295 M. diepte af werd geboord in eene blauwe kleilaag, doch uit vrees voor het opnieuw vastraken van de bekleedingsbuizen werd in bedoelde laag de boring op 350 M. diepte gestaakt. Het boorgat werd afgewerkt en ingericht op het aftappen van de op 202 M. aangetroffen bronlaag. Het debiet van den put bedroeg daarna, bij eene aftaphoogte van 0.57 M. boven den beganen grond, tusschen 25 en 50 L. per minuut, afhankelijk van eb en vloed.

De verwachting, dat te Segli (Atjeh's noordkust) bij dieper boren beter water zou worden aangetroffen dan uit de reeds aangeboorde bronnen kon worden aan den dag gebracht (zie vorig verslag, blz. 266), werd niet verwezenlijkt. Op 300 M. was eene zachte kalkhoudende kleilaag aangeboord, waarschijnlijk van gelijke vorming als die te Bengkalis (zie hiervóór), doch toen in die kleilaag geen verandering te bespeuren viel, ondanks reeds de aanmerkelijke diepte was bereikt van 450 M. (de grootste waartoe men in Indië tot dusver met spoelend boren was gekomen), werd van verdere pogingen om op grootere diepte nog water op te sporen afgezien en in 't laatst van 1895 de boring gestaakt.

Vergunningen aan particulieren tot het boren van artesische putten ter verkrijging van water van eene grootere diepte dan 15 M. (zie Indisch Staatsblad 1884 n°. 50) werden gedurende het behandelde tijdvak (1 Juli 1895 t/m ult. Juni 1896) niet verleend. Slechts één verzoek van dien aard werd ontvangen, betreffende eene boring op particulier terrein te Tagal, doch daarop werd afwijzend beschikt (gouvernementsbesluit dd. 29 Augustus 1895 n°. 45), met het oog op de belangen der gouvernements artesische watervoorziening op gemelde hoofdplaats.

Tot het aftappen van eene maximum-hoeveelheid water (25 M^3. per etmaal) uit de artesische leiding ter hoofdplaats Batavia ten behoeve van eene ijs- en mineraalwaterfabriek werd aan een particulier vergunning verleend (gouvernementsbesluit dd. 26 Juni 1896 n°. 10), mits daarvoor betalende f 0,20 per M^3. afgetapt water en verder onder de noodig geachte voorwaarden betreffende den aanleg en het gebruik van de aftapping, zoomede van het toezicht daarop.

§ 2. *Tin.*

Banka.

Het exploitatiejaar 1895/96 der gouvernements-tinwinning op Banka liep van het Chineesch nieuwjaar op 26 Januari 1895 tot dat op 13 Februari 1896 en omvatte dus, evenals 1892/93, ongeveer 12 1/2 maand, zijnde één maand meer dan de werkjaren 1893/94 en 1894/95. Het graafwerk ten behoeve van de exploitatie 1895/96 werd aangevangen op 2 Februari 1895 en op 10 Februari 1896 gestaakt.

Ofschoon er in het geheel minder regen viel dan in de voorafgegane drie jaren (de gemiddelde maandelijksche regenval, volgens de op 9 punten van het eiland verrichte waarnemingen, bedroeg toch ditmaal 229 m.M., tegen achtereenvolgens 265, 242 en 245 m.M. in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95), was toch overigens de weersgesteldheid gunstig voor de ontginning, vooral omdat de regenval vrij regelmatig over het werkjaar verdeeld was. Alleen in de laatste dagen van September, in welke maand slechts 68 m.M. regen viel, begon zich op vele punten gebrek aan werkwater te doen gevoelen, doch dit ongerief duurde slechts kort, daar October weder meer regen gaf. Ook na 10 Januari 1896 begon de regenval sterk te verminderen (van 11 Januari tot 10 Februari viel 116 m.M.), zoodat het te voorzien was dat al het gewonnen erts niet vóór het einde van het exploitatiejaar kon worden afgesmolten, waarom, overeenkomstig art. 9 van het reglement voor de betaling van den arbeid bij de tinwinning op Banka (Indisch Staatsblad 1891 n°. 135), de uiterste termijn tot inlevering van het product aanvankelijk tot ult. Februari en later tot 12 Maart werd verlengd. In het laatst van Februari en het begin van Maart viel er echter bijna in het geheel geen regen (de regenval bedroeg van 19 Februari tot 10 Maart slechts 16 m.M.), ten gevolge waarvan op 12 Maart 1896 nog erts voor circa 810 pikol tin onversmolten bleef.

De gezondheidstoestand der mijnwerkers was in 1895/96 over het algemeen gunstiger dan gedurende het voorafgegane exploitatiejaar. Sedert de systematische toepassing van den bij gouvernementsbesluit van 9 Maart 1895 n°. 6 genomen tijdelijken maatregel (ook voor 1896 weder van kracht verklaard) tot evacuatie van de door berriberri aangetaste lijders naar Buitenzorg of China (zie vorig verslag, blz 266), werd de in 1894/95 onder de mijnbevolking geheerscht hebbende berriberri-epidemie tot staan gebracht, en bedroeg het aantal aan genoemde ziekte op Banka overleden mijnwerkers, dat gedurende 1894/95 wel op p. m. 600 man was te stellen geweest, in het tijdvak van 1 Maart 1895 tot ult. Maart 1896 slechts 84 (46 in de mijnen en 38 in de berriberri-loodsen). De bedoelde sterfgevallen in de mijnen deden zich vooral voor van Maart t/m Juni 1895, terwijl gedurende de tweede helft van dat jaar in alle mijnen te zamen slechts 2 mijnwerkers aan berriberri overleden. Sedert den aanvang van 1896 was echter in de districten Muntok en Blinjoe weder eene verheffing van de ziekte te bespeuren, doch niet in verontrustende mate, terwijl er alle reden bestond om te verwachten dat bij voortgezette evacuatie der lijders de kracht der epidemie voorgoed zou gebroken blijven [1]). Ook met de in 't vorig verslag besproken tijdelijke voorzieningen in het belang van de ziekenverpleging op Banka zelf (gouvernementsbesluit dd. 4 April 1895 n°. 7) werden gunstige resultaten verkregen. Ongeveer te zelfder tijd toch dat de berriberri in de mijnen begon af te nemen, verbeterde ook de algemeene gezondheidstoestand, waardoor het arbeidsverlies, vooral in de tweede helft van het werkjaar, vrij belangrijk afnam. De kosten van voeding der verpleegden, welke, overeenkomstig het bepaalde bij het zooeven aangehaalde gouvernementsbesluit, voor rekening der mijnkongsi's moesten worden genomen, werden door de belanghebbenden zonder eenig bezwaar voldaan.

Terwijl dus, blijkens de voorafgaande mededeelingen, de exploitatie in 1895/96 weinig of niet werd gedrukt door ongunstige weersgesteldheid of ziekten onder de mijnwerkers en dientengevolge de uitkomsten der tinwinning met vertrouwen konden worden tegemoetgezien, overtrof het eindresultaat toch nog alle verwachtingen. De tinlevering toch steeg tot 169 198 pikol, of 39 247 pikol meer dan in 1894/95, toen reeds een vóór dien tijd nimmer behaalde oogst van 129 951 pikol was bereikt.

De ontginningen der 1ste klasse (bij het einde van het werkjaar ten getale van 101 of 1 meer dan het jaar te voren), welke in de laatste jaren alleen ruim 4/5 tot de levering bijdroegen, werkten dan ook in 1895/96 met gemiddeld 10 349 man (deelhebbers, jaarlooners en kolenbranders), terwijl, zooals uit het volgend vijfjarig overzicht blijkt, het aantal werkkrachten in 1894/95 gemiddeld had bedragen 10 148 man en in de drie voorafgegane jaren belangrijk minder. Bedoelde ontginningen leverden thans 140 721 pikol, zijnde per hoofd gemiddeld 13.60 pikol of nog ruim 1 3/4 pikol per hoofd meer dan het hoogste gemiddelde dat tot dusver, namelijk in 1892/93, was bereikt, ad 11.83^5 pikol per hoofd. Ook de ontginningen der 2de klasse (wier aantal steeg van 159 tot 167) waren, gelijk bedoeld overzicht aantoont, in 1895/96 sterker bezet dan in een der vier voorafgegane jaren. Dientengevolge leverden deze ontginningen (van die der 1ste klasse hierin onderscheiden, dat zij niet, zooals deze, in hoofdzaak werken volgens door of namens den resident gegeven aanwijzingen) niet onbelangrijk meer in dan gedurende de meeste der laatste jaren, maar de gemiddelde levering per hoofd (10.45 pikol) bereikte bijv. niet het cijfer van 1892/93 of 1893/94 (respectievelijk 11.59 en 11.93 pikol), ofschoon deze beide laatste jaren nog niet eens het hoogste gemiddelde aanwezen.

Voor elke der drie klassen van ontginningen zijn de ontvangen gegevens nopens de levering zoowel in het geheel als gemiddeld per hoofd over 1895/96 en de vier voorafgegane werkjaren vermeld in het volgende staatje (voor elk der negen mijndistricten afzonderlijk worden dergelijke gegevens, doch alleen over 1895/96, aangetroffen in tabel 1 van bijlage LLL hierachter).

---

[1]) Van Maart 1895 af tot ult. April 1896 werden in 't geheel 591 man van Banka geëvacueerd, waarvan 220 naar het berriberrigesticht te Buitenzorg en 371 naar China. Op laatstgemeld tijdstip waren in de berriberri-loodsen ter hoofdplaats Muntok en in de districten nog p. m. 40 lijders aanwezig, die eveneens voor evacuatie in aanmerking kwamen.

Werk-jaar.	Duur van het werkjaar.	Gemiddeld aantal *werklieden* der ontginningen 1ste en 2de klasse en gemiddeld aantal *inleveraars a* wat betreft de ontginningen 3de klasse.			Ingeleverde hoeveelheid tin (in pikols):			Totaal der levering (in pikols).	In verhouding tot het getal arbeiders werd het navolgend aantal pikols *gemiddeld per hoofd* ingeleverd:		
		Ontginningen 1ste klasse.	Ontginningen 2de klasse.	Ontginningen 3de klasse. *a)*	door de ontginningen der 1ste klasse.	door de ontginningen der 2de klasse.	door de ontginningen der 3de klasse.		door de ontginningen der 1ste klasse.	door de ontginningen der 2de klasse.	door de ontginningen der 3de klasse *b)*
1891—92	9 Febr. 1891 — 30 Jan. 1892	7 682	1563	125	73 098=78.08 pct.	15 218=16.25 pct.	5307= 5.67 pct.	93 623	9.52	9.74	42.45
1892—93	30 Jan. 1892 — 17 Febr. 1893	8 381	1353	128	99 194=81.48 „	15 680=12.89 „	6862= 5.63 „	121 736	11.83[5]	11.59	53.61
1893—94	17 Febr. 1893 — 6 Febr. 1894	9 114	1231	83	99 521=83.27 „	14 683=12.29 „	5309= 4.44 „	119 513	10.93	11.93	63.96
1894—95	6 Febr. 1894 — 26 Jan. 1895	10 148	1647	104	108 555=83.54 „	15 738=12.11 „	5658= 4.35 „	129 951	10.69	9.56	54 41
1895—96	26 Jan. 1895 — 13 Febr. 1896	10 319	2010	94	140 721=83.17 „	21 008=12.41 „	7469= 4.42 „	169 198	13.60	10.45	79.46

a) Over de eerste vier jaren, in het staatje vermeld, is nopens de ontginningen der 3de klasse alleen het aantal inleveraars bekend, doch niet het aantal personen die tot het verkrijgen der ingeleverde hoeveelheden hebben medegewerkt. Over 1895/96 is echter voor het eerst opgegeven dat toen in bedoelde ontginningen in het geheel ongeveer 450 man zijn werkzaam geweest.

b) Berekend per inleveraar, niet per werkman (verg. de voorgaande noot).

Van de aan den resident bij art. 5 § *c* van het hiervóór reeds aangehaalde betalingsreglement (Indisch Staatsblad 1891 n°. 135) toegekende bevoegdheid, om de ontginningen der 1ste klasse te doen werken tegen eene vaste betaling van hoogstens f 21 per pikol tin, onder beding dat alle verstrekkingen en voorschotten bij de afrekening door de mijnen moeten worden afbetaald, werd gebruik gemaakt voor 66 van de 101 mijnen dier klasse (in 1894/95 voor 60 van de 100), van welke er 1 werd betaald met f 14, 5 met f 15, 7 met f 16, 7 met f 17, 1 met f 17,50, 13 met f 18, 3 met f 18,50, 3 met f 19 en 8 met f 20, terwijl er 18 het maximum van f 21 genoten. Bijna zonder uitzondering werden ditmaal door de bedoelde mijnen goede, door enkele zelfs buitengewone winsten behaald; slechts aan een 4-tal ontginningen moesten, ingevolge het bepaalde bij art. 7, al. 2, van het reglement, „tegemoetkomingen" worden verleend ten einde de kosten der exploitatie te kunnen dekken, trouwens tot weinig belangrijke bedragen (verg. tabel II der reeds gemelde bijlage LLL). De oude schulden van de op vaste betaling per pikol tin werkende mijnen werden bij de afrekening weder voor memorie gevoerd.

Aan een 4-tal der overige ontginningen 1ste klasse (3 minder dan in 1894/95) werd, overeenkomstig art. 5 § *a* van het betalingsreglement, bij den aanvang van het exploitatiejaar eene verhoogde minimum-uitkeering per pikol tin toegezegd. Bij de afrekening bleken de toegezegde bedragen (f 12,50 per pikol voor 2 en respectievelijk f 10,50 en f 12 voor de beide andere der bedoelde 4 mijnen) voor 3 der betrokken kongsi's voldoende, doch die, aan welke f 10,50 per pikol was toegezegd, kon daarmede niet toekomen, zoodat aan deze mijn nog eene buitengewone hulp (ad f 866) moest worden toegekend, als „tegemoetkoming" volgens afd. III, § B, 1ste klasse, *b*, 2°. van het bij het betalingsreglement behoorende tarief.

Van de overige 31 ontginningen der 1ste klasse, aan welke bij den aanvang of in den loop van het exploitatiejaar geenerlei toezeggingen in den zin van art. 5 van meergemeld reglement waren gedaan, hadden er 21 (dus evenveel als in 1894/95) bij de afrekening nog tegemoetkoming noodig als zooeven bedoeld, en wel tot een gezamenlijk bedrag van f 93 330 (verg. de gespecificeerde opgaven in tabel III van bijlage LLL hierachter). In 1894/95 was uit dien hoofde aan 21 van de 53 op den voet van het gewone tarief gewerkt hebbende mijnen 1ste klasse f 73 464 uitbetaald.

In de van Banka ontvangen opgaven wordt het genotene door al de ontginningen der 1ste klasse voor het gedurende het exploitatiejaar 1895/96 door haar ingeleverd tin (circa 140 721 pikol of 83.17 pct. van de totale inlevering) gesteld op f 2 549 054, zijnde gemiddeld f 18,11 per pikol en f 246,30 per ingeschreven werkman, welke sommen over het exploitatiejaar 1894/95 (toen de productie der mijnen 1ste klasse 108 555 pikol, of ruim 83.5 pct. van het totaal had bedragen) neerkwamen op respectievelijk f 2 014 912, f 18,56 en f 198,55. Bij de opgegeven bedragen van f 2 549 054 en f 2 014 912 zijn evenwel buiten rekening gelaten voor 1895/96 eene som van f 128 560 en voor 1894/95 eene van f 150 639 (verbeterde opgaaf), aan bedoelde ontginningen uitgekeerd als premie voor betoonden ijver, als vergoeding voor niet in natura genoten rijst, en als het door den lande te dragen aandeel in de wervingskosten van Chineesche nieuwelingen. De aan de ontginningen der 1ste klasse in natura verstrekte rijst (in 1895/96 103 944 en in 1894/95 93 700 pikol) werd in rekening gebracht tegen f 5 per pikol [1]).

In den loop van het exploitatiejaar werden, krachtens daartoe bij gouvernementsbesluit dd. 25 September 1895 n°. 6 in overeenstemming met de comptabiliteitsbepalingen (Indisch Staatsblad 1875 n°. 23 en 1890 n°. 3) verleende machtiging, de nog op de ontginningen der 1ste klasse rustende *oude* schulden grootendeels afgeschreven. De totale oude schuld dier mijnen (ook van eenige die reeds ingetrokken waren), bij de sluiting van 1891/95 bedragen hebbende f 1 235 589, verminderde door die afschrijving met een totaal bedrag van f 1 202 714, namelijk met f 288 646, tot dusver nog ten laste gebleven van 13 ingetrokken mijnen, en met f 914 068 als oude schuld van 54 nog in exploitatie zijnde mijnen. Derhalve bleef als oude schuld bij het einde van het exploitatiejaar 1894/95 nog f 32 875 over. Bij de sluiting van het exploitatiejaar 1895/96 was dit laatste bedrag echter weder aangegroeid tot f 52 515 (daaronder begrepen een nader af te schrijven schuldcijfer ad f 3777 van drie in laatstgemeld exploitatiejaar ingetrokken mijnen). De schuldvermeerdering in 1895/96 is overigens niet van bedenkelijken aard en wordt hoofdzakelijk verklaard door de opening van eene nieuwe groote mijn in Blinjoe, waaruit nog geen tin ingeleverd was, zoomede door tegengevallen productie van enkele andere mijnen, die naar een nieuw terrein werden verplaatst of op andere wijze in 1895/96 onder minder gunstige omstandigheden verkeerd hadden.

In het belang eener rationeele ontginning werd het wenschelijk geacht de werving van nieuwelingen voor de mijnen gedurende het met ult. April 1896 geëindigde exploitatiejaar 1895/96, welke aanvankelijk op 2500 man was bepaald, eenigszins op te voeren [2]). Dientengevolge werden gedurende het tijdvak 1 Mei 1895 t/m ult. April 1896 aangenomen 3180 singkeh's (35 nog in 't laatst van 1895 en 3145 in de eerste vier maanden van 1896). Daar de directe aanvoer uit China buitengewoon gering was, zoodat van de per wangkang aangekomenen slechts 1563 Haynam- en andere zoogenaamde wangkang-Chineezen konden worden aangenomen (tegen de gebruikelijke premie van $ 30 per hoofd), zag men zich genoopt de verder benoodigde werkkrachten te doen bestaan uit via Singapore aangebrachte Hakka-Chineezen (voor wie de premie $ 40 bedraagt). In verband hiermede en ook door den iets hoogeren dollarkoers, die gedurende het werf-

[1]) De ontginningen der 2de klasse beschikten slechts over 281 pikol rijst (in 1894/95 over 681 pikol), mede à f 5 per pikol. Overigens werd door het Gouvernement nog gratis rijst verstrekt aan oude en gebrekkige mijnwerkers (2519 pikol, tegen 2587 pikol in 1894/95), terwijl ook de werklieden bij het mijnbouwkundig onderzoek rijst uit 's lands voorraad kregen. Omtrent den prijs, waarop de rijst den lande kwam te staan, gerekend tot in de pakhuizen op Banka, zie tabel IV van bijlage LLL hierachter.

De levering in 's lands pakhuizen te Batavia van de voor 1896/97 benoodigde hoeveelheid, geraamd op 113 660 pikol, is in Mei 1896 aanbesteed en toegewezen aan den laagsten inschrijver (een Chinees) tegen f 4,76 per pikol, alzoo f 0,34 per pikol meer dan de aanbestedingsprijs voor 1895/96.

Het transport van Batavia naar Banka kost f 19,97 per kojang van 30 pikol (zie het verslag van 1894, blz. 249, noot 1).

[2]) In verband met de opening van nieuwe ontginningen in de vallei Boeboes (district Blinjoe) is in Februari 1896 besloten tot het maken van eene stoomtramverbinding tusschen die vallei en de districtshoofdplaats Blinjoe tot het vervoeren van tin, zoomede van rijst en andere voor de mijnen benoodigde goederen.

jaar te Muntok afwisselde tusschen f 1,29^{5} en f 1,35, kwamen de kosten der werving te staan op f 148 083, zijnde gemiddeld f 46,60 per hoofd. Daar aan de mijnen slechts f 35 per hoofd wordt in rekening gebracht, zijnde over de 3178 ingedeelden (2 overleden vóórdat zij bij de mijnen werden ingeschreven) f 111 230, kwam aan wervingskosten ten laste van den lande f 36 853. Voor de nog in 't laatst van 1895 aangenomen 35 singkeh's werd het door de mijnen verschuldigde (f 1225) reeds bij de afrekening over 1895/96 gekort; het overige zou worden afgehouden bij de afrekening over 1896/97.

Door deze aanvulling der werkkrachten telden de ontginningen der 1ste klasse in Juni 1896 ongeveer 12 250 man, zijnde p. m. 1550 meer dan bij het begin van het voorafgegane exploitatiejaar 1895/96. De verliezen toch gedurende den loop of bij het einde van laatstgenoemd werkjaar onder de ingeschrevenen bij bedoelde ontginningen beliepen 1630 man (door overlijden 264, door vrijwilligen terugkeer naar China 895, door evacuatie wegens berriberri en terugzending naar China van wegens ouderdomsgebreken ontslagenen 341 [1]) en door uittreding van lieden die op Banka bleven, vermoedelijk om bij ontginningen der 2de of 3de klasse over te gaan, dan wel bij particulieren in dienst te treden, met 130 man). Bij de zooeven bedoelde ontginningen, die der 2de en 3de klasse, waren in Juni 1896 ingeschreven ongeveer 2300 werklieden, welk totaal wordt opgegeven ongeveer 100 man minder te hebben bedragen dan het gemiddelde over 1895/96.

De totale kosten in Indië gevallen op het in 1895/96 gewonnen Banka-tin, gerekend tot in de pakhuizen op Java, kunnen, volgens de berekening in tabel IV van bijlage LLL hierachter [2]), geacht worden gemiddeld te hebben bedragen f 22,23^{85} per pikol, welk gemiddelde voor de levering van 1894/95, volgens verbeterde opgaven, op f 23,87^{32} kan worden gesteld. Voegt men hierbij de verdere kosten, gerekend tot den verkoop hier te lande, de kosten dus wegens aflading van Java, vervoer herwaarts, veilingskosten, enz. (daartoe als maatstaf aannemende hetgeen voor deze kosten is verantwoord in de verkooprekeningen betreffende het in 1895 hier te lande geveilde Bankatin) ad f 2,36^{77} per pikol, dan verkrijgt men, voor het vereenigd bedrag der kosten in Indië en in Nederland, over 1895/96 gemiddeld per pikol f 24,60^{62}, tegen f 26,36^{24} (verbeterde opgaaf) over 1894/95. Zooals gewoonlijk, zijn echter bij deze berekeningen, wat de kosten van het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel betreft, alleen in aanmerking genomen de uitgaven voor de op Banka tewerkgestelde ingenieurs, enz., en dus niet de kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz. Volgens de zooeven bedoelde verkooprekeningen heeft het in 1895 hier te lande geveilde Banka-tin (110 145 pikol) gemiddeld per pikol bruto opgebracht f 47,31^{21} (in 1894 f 51,81^{12}), hetgeen dus tegenover de genoemde som van f 24,60^{62} nog een voordeelig verschil overlaat van f 22,73^{59}, tegen f 25,44^{88} (f 51,81^{12} — f 26,36^{24}) over het voorafgegane veilings- en leveringsjaar.

Bij het einde van 1895 waren van de door het Gouvernement herwaarts geconsigneerde hoeveelheden Banka-tin nog onverkocht onder berusting van de Nederlandsche Handelmaatschappij 106 005 pikol en van Batavia herwaarts onderweg 18 339 pikol. Bovendien beliepen op genoemden datum de voorraad in de pakhuizen op Banka, de partijen die van Banka onderweg waren naar Batavia en de voorraad in de pakhuizen ter laatstgenoemde plaats respectievelijk 113 304, 15 274 en 20 149 pikol, gezamenlijk dus in Indië 148 727 pikol, makende met de van daar reeds verscheepte en nog onverkochte hoeveelheden (als boven respectievelijk 18 339 en 106 005 pikol) een totalen voorraad gouvernementstin op ult. 1895 van 273 071 pikol.

Van het in de pakhuizen op Banka voorhanden tin ad 113 304 pikol was op ult. 1895 verscheepbaar 86 476 pikol en nog om te smelten, als verdacht van mindere zuiverheid, 26 828 pikol. Wat bedoelde omsmelting betreft, valt nog aan te teekenen dat gedurende het exploitatiejaar 1895/96 aan die nadere bewerking werden onderworpen 31 877,95 pikol van het product der districten Djeboes, Blinjoe, Soengeiliat en Merawang, zoomede nog eene hoeveelheid ongewogen afval afkomstig van de laatst voorafgegane omsmelting. Uit een en ander werd nader verkregen 30 814,11 pikol fraai handelstin, benevens aan residu, in hoofdzaak tinijzer, eene hoeveelheid bedragende naar schatting 800 pikol. De ten laste der exploitatierekening over 1895/96 gebrachte kosten der omsmelting bedroegen f 7590,88 of bijna f 0,25 per pikol zuiver tin. Met de omsmelting zou in 1896 en volgende jaren regelmatig worden voortgegaan, waartoe op elke der districtshoofdplaatsen eene permanente omsmelt-inrichting zou worden tot stand gebracht.

Gedurende 1896 zijn hier te lande voor gouvernementsrekening te gelde gemaakt 120 022 pikol Banka-tin, gemiddeld per pikol tegen f 44,31, zijnde f 3,03 minder dan in 1895. Hoe de opbrengst per veiling uiteenliep, berekend per 50 K.G., kan blijken uit het volgende overzicht.

Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per 50 K.G.	
			Bruto. a)	Netto. b)
1896.				
30 Januari	20 030^{01}	1 229 544	f 36,32	f 34,41
25 Maart	20 030^{78}	1 229 874	36,45	34,56
28 Mei.	19 959^{57}	1 226 611	36,78	34,88
30 Juli.	19 957^{47}	1 226 207	36,35	34,54
24 September . . .	20 288^{27}	1 246 922	34,98	33,20
26 November . . .	19 756^{46}	1 213 442	35,54	33,74
Totalen. . .	120 022^{56}	7 372 600	f 36,07	f 34,22
Over 1895 waren de totalen	110 144^{71}	6 764 867	38,54	36,55

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met 1½ pct. korting voor contante betaling.

b) De hier in mindering gebrachte onkosten zijn alleen die wegens aflading op Java, vervoer herwaarts en verkoop hier te lande.

Billiton.

Blijkens het jongste door de Billiton-Maatschappij uitgebracht en reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal medegedeeld jaarverslag waren de omstandigheden voor de tinwinning op Billiton gedurende het boekjaar 1895/96 over het algemeen gunstig. De „werkelijke" productie, d. i. de hoeveelheid tin op ult. April 1896 reeds verkregen of naar schatting nog te verkrijgen uit het sedert ult. April 1895 uitgegraven erts, beliep dan ook, bij eene toeneming van de gemiddelde sterkte der gebezigde mijnwerkers met slechts 250 man, 93 521 pikol, tegen 83 809 pikol in 1894/95, terwijl de „administratieve" productie (d. i. hetgeen in de gedurende het boekjaar uitgesmolten hoeveelheden erts aan tin uitleverden) 94 923 pikol bedroeg, tegen 82 425 pikol als resultaat der smelting gedurende 1894/95. Op het einde van 1895/96 bleef nog onversmolten eene hoeveelheid erts, welke naar schatting 14 052 pikol tin bevatte. (Het onversmolten restant erts op ult. April 1895, dat blijkens het vorig verslag geraamd was op ruim 16 000 pikol tin, leverde 15 454 pikol uit.)

Ofschoon de ongewenschte toeloop van Chineesche immigranten (zie vorig verslag, blz. 268, noot 2) gedurende de eerste maanden van het boekjaar nog bleef aanhouden, kon deze door de daartegen getroffen maatregelen gaandeweg worden gestuit en kwamen dientengevolge slechts weinig niet geregistreerde immigranten in de mijnen terecht. De sterkte aan mijnwerkers ging

[1]) Bovendien werden nog ongeveer een 400-tal gewezen mijnwerkers om dezelfde redenen van Banka verwijderd, die niet tot de ingeschrevenen voor het werkjaar 1895/96 behoorden, omdat zij geen reëngagement hadden kunnen sluiten.

[2]) Daar deze berekening, evenals die bij vorige verslagen, niet over het kalenderjaar loopt, maar over het exploitatiejaar, dat zich naar de Chineesche tijdrekening richt, behoeft het geen verwondering te baren dat de berekende kosten niet overeenstemmen met de begrootingsopgaven, m. a. w. met de uitgaven die uit de onderafdeeling „Tin" ten laste van eenig dienstjaar worden gekweten. Te rekenen van het thans behandelde exploitatiejaar af zullen die verschillen echter minder gaan worden, in verband met de bij de wet van 13 Juli 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 126, Indisch Staatsblad n°. 191) in art. 13 van de comptabiliteitswet opgenomen bepaling dat voor de afrekeningen met de mijnkongsi's op Banka de dienst voortaan open blijft tot en met 31 Maart van het jaar volgende op het dienstjaar. Evenwel zullen in de kostenberekening, zooals die ten behoeve van het Koloniaal Verslag wordt opgemaakt, posten blijven voorkomen, als: uitgaven voor gebouwen, huishuurindemniteiten, traktementen van de ingenieurs en opzieners bij het mijnwezen op Banka en dergelijke, die niet uit de onderafdeeling „Tin" worden gekweten. Bovendien zal steeds eene oorzaak van verschil blijven dat de kosten der verstrekkingen in natura aan de mijnen, vooral van rijst, in de begrootingsrekeningen anders geboekt worden dan zulks vereischt wordt voor de bij het Koloniaal Verslag opgenomen kostenberekening van het tin, die tot een zuiverder resultaat leidt dan uit de begrootingsrekeningen te putten is.

in 1895/96 terug van 9306 (waaronder 250 met verlof) bij het einde van het boekjaar 1894/95 tot 8897 (waaronder 48 verlofgangers) op ult. April 1896. Terwijl het totaal verlies aan mijnwerkers bedroeg 1240 man [1]) (in 1894/95 917), werden niet meer dan 831 man, ten deele „naamverwisselaars", bijgeschreven, allen als „vrijwilligers" (in 1894/95 daarentegen 107 „singkeh's" en 1329 „vrijwilligers", onder welke laatsten mede „naamverwisselaars"). Ofschoon de *gemiddelde presente* sterkte over het geheele boekjaar 1895/96 volgens de boeken zou zijn geweest 8690 man, tegen 8390 in 1894/95, scheen, volgens de ontvangen opgaven, het werkelijke cijfer niet hooger te moeten worden aangeslagen dan respectievelijk 8550 en 8300 man.

Eene districtsgewijze specificatie van eenige der vorenstaande opgaven vindt men in het volgende staatje.

Namen der mijndistricten.	Aantal mijnen in bewerking geweest.	Aantal ingeschreven mijnwerkers (daaronder zoowel die, welke buiten de mijnploegen werkten, als de verlofgangers) op ult. April 1896.	Gemiddelde presente sterkte aan mijnwerkers over het geheele boekjaar.	Verkregen hoeveelheid, tin (in pikols) voor zoover gedurende het boekjaar ingeleverd (administratieve productie).
Tandjong Pandan . .	*a*) 17	792	760	5 517,37
Manggar	21	2 836	2 820	38 040,88
Lenggang.	18	3 200	3 120	31 478,03
Boeding	*b*) 21	1 486	1 470	13 803,25
Dindang	*c*) 12	568	520	6 083,46
Totalen.	*d*) 89	*e*) 8 882	*f*) 8 690	94 922,99
Over 1894/95 waren de totalen . .	*g*) 90	*h*) 9 296	*f*) 8 390	82 424,62

a) Eén minder dan in 1894/95, zijnde in den loop van het boekjaar één mijn wegens de moeielijke ontginning van de magere ertslagen ingetrokken.

b) In den loop van 1895/96 werden 3 van deze mijnen ingetrokken wegens uitputting der ertsvelden.

c) Als voren één mijn wegens de moeielijke ontginning van de arme ertslagen.

d) Bovendien werkten 7 zelfstandige „noempangs".

e) Namelijk 7349 bij de mijnploegen ingedeelden, 1485 buiten de mijnploegen werkenden (zoogenaamde werkzoekenden) en 48 verlofgangers. Bovendien waren nog 15 man bij het hoofdbureau tewerkgesteld.
Het aantal Chineesche en inlandsche vrouwen in de mijnen bedroeg 444 en 83 (in 1894/95 408 en 97) en dat der kinderen 882 (in 1894/95 880).

f) Volgens de registers. In werkelijkheid moet echter de presente sterkte iets kleiner zijn geweest (zie hooger).

g) Bovendien werkten 8 zelfstandige „noempangs".

h) Namelijk 7306 bij de mijnploegen, 1740 buiten de mijnploegen en 250 met verlof. Bovendien waren nog 10 man bij het hoofdbureau tewerkgesteld.

In verhouding tot het cijfer van 8550 man, dat, zooals hiervóór is gezegd, moet aangenomen worden als de in 1895/96 aanwezig geweest zijnde gemiddelde sterkte aan mijnwerkers (niet enkel aan ingedeelden bij de werkploegen, maar ook aan zoogenaamde werkzoekenden buiten die ploegen) kwam de „werkelijke" productie (93 521 pikol) te staan op gemiddeld 10.94 pikol per hoofd, tegen 10.10 pikol over 1894/95. Volgens deze algemeene gemiddelden, welke echter, in verband met den zeer uiteenloopenden ertsrijkdom van de in ontginning zijnde lagen in de verschillende districten, geen juist beeld kunnen geven van de ontginnings-intensiteit, zou deze dus in doorslag ongeveer 9 pct. gestegen zijn. Bedoelde stijging was dan ook enkel een gevolg van de omstandigheid dat de Maatschappij, uit aanmerking van de lage tinprijzen, vele magere ertsterreinen, met name die getaxeerd op de quanta 5, 6 en 7 per man en per jaar, buiten ontginning moest laten en op quantum 8 slechts onder gunstige omstandigheden liet werken. (Voor het exploitatiejaar 1896/97 is nochtans, in het belang van een regelmatigen gang der ontginningen, weder tot het in bewerking nemen van terreinen op quanta 8 en 7 teruggekeerd.)

Wanneer alleen rekening wordt gehouden met de bij de mijnploegen ingedeelden, met andere woorden, wanneer de „werkzoekenden" buiten aanmerking worden gelaten, wijst de „werkelijke" productie van 1894/95 gemiddeld per hoofd op 11.80, en die van 1895/96 op 12.71 pikol. Afzonderlijk voor de onder toeslag gewerkt hebbende en voor de overige ploegen was de „werkelijke" productie in beide boekjaren aldus:

	1894/95.			1895/96.		
	Aantal ingedeelden.	Werkelijke productie (in pikols).		Aantal ingedeelden.	Werkelijke productie (in pikols.)	
		Totaal.	Gemiddeld per hoofd.		Totaal.	Gemiddeld per hoofd.
Werkploegen onder toeslag gewerkt hebbende.	5 158	52 451	10.16	4 711	49 244	10.45
Overige werkploegen	1 939	31 358	16.17	2 643	44 277	16.74
	7 097	83 809	11.80	7 354	93 521	12.71

De stijging van de hoofdelijke productie der toeslag- of quantumploegen van 10.16 tot 10.45 pikol ging algemeen gepaard met eene daling van den toeslag per man en per pikol. Die toeslag bedroeg gemiddeld f 56,35 per man en f 5,40 per pikol, tegen f 66,56 en f 6,92 in 1894/95.

De verdienste per ingedeelden mijnwerker — te wiens laste intusschen de „werkzoekenden" grootendeels komen — bedroeg in 1895/96 aan tinbetaling en toeslag, gerekend over de werkelijke productie, gemiddeld ruim f 290, tegen f 285 in het voorafgegane boekjaar. Dooreengenomen over de gewone- en de quantum-werkploegen werd namelijk de „werkelijke" productie van 1895/96 met de mijnen verrekend tegen gemiddeld f $22{,}79^5$ per pikol, die van 1894/95 gemiddeld tegen f 24,19.

Voor verkoop gedurende het in behandeling zijnde boekjaar had de Maatschappij beschikbaar, na bijtelling van bij de eindweging te Batavia bevonden overwichten, 82 420 pikol tin, zijnde de bij de sluiting van het voorafgegane boekjaar 1894/95 voorhanden voorraad, uitmakende den oogst 1894/95, op ruim 53 pikol na, welke kleine hoeveelheid reeds vóór den afloop van dat boekjaar was verkocht. Van dezen voorraad (volgens de weging op Billiton, buiten bedoelde 53 pikol, bedragen hebbende 82 371 pikol, en op de balans over 1894/95 onder het actief uitgetrokken voor eene waarde van f 1 992 455, d. i. tegen f 24,19 per pikol, zijnde de gemiddelde prijs waartegen bedoeld tin met de mijnen was verrekend) werd gedurende 1895/96 te Batavia in zes veilingen te gelde gemaakt eene hoeveelheid van p. m. 78 060 pikol en op Billiton zelf aan tinnegieters verkocht of aldaar geldelijk aan de Maatschappij vergoed ruim 7 pikol, zoodat op ult. April 1896 nog onverkocht voorhanden bleef een restant van 4353 pikol uit den oogst 1894/95, uitmakende met den nieuwen oogst (levering over 1895/96) ad 94 923 pikol, of eigenlijk, daar 1 pikol in geld aan de Maatschappij vergoed was, 94 922 pikol, een totaal van 99 275 pikol. De zes veilingen van 1895/96 (de eerste gehouden in Juni 1895 en de vijf andere — t/m April 1896 — achtereenvolgens om de twee maanden) brachten respectievelijk op f 42,74, f 44,06, f 45,42, f 42,78, f 41,77 en f 41,04 gemiddeld per pikol, gevende in doorslag over al de veilingen — bij eene totale opbrengst van f 3 350 210,82 [2]) — een algemeenen middenprijs van f 42,97, tegen f 44,59 in 1894/95 en f 52,56 in 1893/94.

Deze verdere daling der opbrengst van het product had ten gevolge dat de in 1895/96 behaalde geldelijke resultaten nog minder bevredigend waren dan in het voorafgegane boekjaar. Was toen het winstcijfer reeds niet hooger dan f 577 432,84 (waarvan het aan den Staat toekomende 5/8 of f $360\,895{,}52^5$ in Maart 1896 door de Maatschappij werd afgedragen), het boekjaar 1895/96 liet een

[1]) Hieronder o. a. 91 wegens overlijden, 165 geëvacueerd wegens ziekte, en 49 afgeschreven wegens gedwongen verwijdering, welke getallen in 1894/95 waren geweest 94, 168 en 72.

[2]) Aan vendu-salaris werd door de Maatschappij over deze zes veilingen te Batavia gestort f 41 906,06. Ter zake van in 1895 van Batavia uitgevoerd Billiton-tin werd aan uitvoerrecht geïnd f 154 570,62.

nog geringer bedrag ter verdeeling over, namelijk f 534 257,23⁵, waarvan aan den Staat is uit te keeren f 333 910,77.

Het tusschen de Maatschappij en de Regeering gerezen geschil over de vraag in hoever het zoogenaamd centraal-archief der Maatschappij (zijnde de verzameling kaarten, rapporten en boorlijsten, waarin zijn nedergelegd de resultaten van het in vorige jaren verrichte terreinonderzoek) als eene bezitting der Maatschappij in den zin van art. 5 van het concessie-contract moest worden aangemerkt (verg. vorig verslag, blz. 269), is sedert bij arbitrale uitspraak ten gunste van de Maatschappij beslist. Dientengevolge is de bij proces-verbaal van 22 December 1894 voorloopig op f 2 565 468,61 vastgestelde waarde van de bedoelde bezittingen alsnog vermeerderd met eene som van f 572 000, als waarde van het centraal-archief, en alzoo gebracht op f 3 137 468,61. [1]) Voorts werd een geschil over de verdeeling der kosten van de gerechtelijke taxatie der meerbedoelde bezittingen in der minne vereffend en wel in dien zin, dat die kosten geheel behooren te worden gebracht ten laste van de algemeene winst- en verliesrekening. In verband daarmede is door de Maatschappij in Augustus 1896 aan de Regeering gerestitueerd de reeds door het Departement van Koloniën gestorte helft dier kosten, ad f 9111,32, en eene gelijke som alsnog gebracht ten laste van de winst- en verliesrekening over 1895/96. [2])

Vanwege de Maatschappij werd eene weg- en voetpad-kaart van Billiton op de schaal 1 : 200 000 vervaardigd, terwijl voorts weder het aanvullingsteekenwerk, aangevende den voortgang der ontginningen, werd verricht. Ten behoeve van het hoofdbureau van het mijnwezen te Batavia werd door den vertegenwoordiger der Maatschappij in Indië ingeleverd een tot 1894/95 bijgewerkt exemplaar der mijnkaarten van het eiland.

Bij het gedurende 1895/96 verrichte grondonderzoek, dat zich, behalve in het mijndistrict Lenggang, weder bijna uitsluitend bepaalde tot aanvullingsonderzoek in de mijnen op terreinen welke in vroegere jaren reeds ontgonnen of vluchtig onderzocht waren, zoomede tot onderzoekingen op terreinen en in benedenrivieren, die door den hoofdingenieur bij den dienst van het mijnwezen dr. R. D. M. Verbeek, als gevolg van het door hem verrichte geologisch onderzoek van Billiton (zie het verslag van 1894, blz. 246), als vermoedelijk nog loonend ertshoudend waren aangeduid, bleken de meeste van de gevonden ertslagen in de eerstbedoelde terreinen alleen onder lage quanta ontginbaar te zijn, terwijl de uitkomsten op de door dr. Verbeek aangewezen terreinen over 't algemeen geheel negatief waren.

Ten einde tot de uiterste grens te gaan, waarop, in verband met de bestaande en te verwachten tinprijzen en met de voorwaarden van het concessie-contract, de exploitatie van de armere ertsvelden (die welke slechts onder quanta 8 — 5 ontginbaar zijn) nog loonend kan worden geacht, heeft de Maatschappij gedurende het loopende boekjaar van bedoelde terreinen der 3de categorie, zooals reeds hooger gezegd, in het belang van een regelmatigen gang der ontginningen, weder eenige van die onder quanta 8 en 7 doen in bewerking nemen, doch tevens heeft zij er op gewezen dat, bij het langer voortduren van de tegenwoordige lage tinprijzen, eene ongewijzigde handhaving van het bestaande concessie-contract (Nederlandsch Staatsblad 1892 n°. 139, Indisch Staatsblad n°. 182) ten nadeele zou kunnen strekken van de stelselmatige algeheele ontginning van het nog op Billiton aanwezige tinerts. In verband hiermede heeft de Maatschappij eene wijziging van de 1ste alinea van art. 3 van het concessie-contract in overweging gegeven. De hierover tusschen de Regeering en de Maatschappij gevoerde voorloopige onderhandelingen hebben echter niet tot overeenstemming kunnen leiden.

Reeds sedert eenigen tijd was door de Maatschappij de aandacht der Regeering gevestigd op de wenschelijkheid om, nu door de vaststelling van een nieuw reglement op het rechtswezen in de assistent-residentie Billiton (Indisch Staatsblad 1892 n°. 183) de vroeger, ingevolge Indisch Staatsblad 1858 n°. 101*a*, door de administrateurs der Maatschappij uitgeoefende politie- en rechtsmacht was komen te vervallen, de onderlinge rechten en verplichtingen der Maatschappij en der door haar van buiten het gewest ingevoerde werklieden door bijzondere bepalingen te regelen. Tevens meende de Maatschappij er op te moeten wijzen dat wanneer — zooals in den laatsten tijd als gevolg van eene gevorderde strengere naleving van Indisch Staatsblad 1868 n°. 8 het geval was — hare van elders aangevoerde werklieden ten volle werden onderworpen aan de algemeene bepalingen op de toelating in Nederlandsch-Indië van Oostersche vreemdelingen (Indisch Staatsblad 1872 n°. 40 en 1890 n°. 187), zij te dezen opzichte in minder gunstige omstandigheden was geplaatst dan de mede grootendeels met van buiten Nederlandsch-Indië afkomstige koelies werkende ondernemingen ter Sumatra's Oostkust, voor welke laatste ondernemingen bij art. 5 van Indisch Staatsblad 1892 n°. 138 uitdrukkelijk is bepaald dat het werkcontract voor den Chineeschen werkman als toelating geldt voor den tijd gedurende welke het wordt nageleefd. Aan de geopperde bezwaren is tegemoetgekomen door de vaststelling bij ordonnantie van 20 November 1896 (Indisch Staatsblad n°. 233) van eene koelie-ordonnantie voor Billiton, in hoofdzaak van gelijken inhoud als die voor Sumatra's Oostkust (Indisch Staatsblad 1889 n°. 138 en 1891 n°. 72), behoudens de noodige aanvullingen om te voorzien in de practische eischen van den mijnbouw op Billiton. Ook bevat de ordonnantie (zie art. 15) eene bepaling, als waarop hiervóór werd gedoeld, betreffende de niet-toepasselijkheid op de vreemde koelies, zoolang de werkcontracten worden nageleefd, van art. 1, 2de lid, en art. 4 der verordening van 1872 (Indisch Staatsblad n°. 40) op de toelating in Nederlandsch-Indië van Oostersche vreemdelingen. Voor het bij deze koelie-ordonnantie behoorende model-werkcontract en model-register van inschrijving zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 234.

Riouw en onderhoorigheden.

* [3]) *Mijnconcessie Singkep* (betreffende het tot den Lingga-archipel behoorende eiland Singkep, ter grootte — naar berekening — van 116 650 bouws). Gedurende het op ult. Juni 1896 geëindigde werkjaar breidde de Singkep-Tin-Maatschappij hare ontginningen niet uit, doch werd in dezelfde groeven gewerkt als in 1894/95, namelijk in 8 in het binnenland (in het Raijastroomgebied) en in 4 aan de zuidoostkust van het eiland (hoofdzakelijk in de Dabo-vallei). Echter was de gemiddelde sterkte van de eigenlijke mijnwerkers, ongerekend de zieken, 950 man, tegen 849 man in 1894/95, toen het werkjaar, dat bij wijze van overgangsmaatregel, in stede van op 1 Juli 1894, reeds op 1 Juni te voren was aangevangen, over 13 maanden had geloopen. Was toen, volgens nadere opgaven omtrent de uitkomsten der nasmelting, eene „werkelijke" productie verkregen van 13 012 pikol (23 294 blokken), d. i. gemiddeld per „mijnwerker" 15.32 pikol of — over 12 maanden berekend — 14.15 pikol, gedurende 1895/96 beliep de „werkelijke" productie, d. i. de hoeveelheid tin verkregen uit het in hetzelfde boekjaar uitgegraven erts (dat ditmaal alles nog vóór het einde daarvan volledig kon worden afgesmolten) 15 826 pikol (27 539 blokken) of gemiddeld 16.66 pikol per mijnwerker. Het mijnwerk vond in 1895/96 dan ook onder gunstige omstandigheden plaats. Gemiddeld waren er onder de dooreen gebezigde 1265 Chineezen (hieronder voor het smeltwerk, het kolenbranden, verschillende ambachten en den transportdienst 226) 89 zieken daags, tegen 101 onder de in 1894/95 gebezigde 1108 Chineezen (hieronder 158 voor de genoemde andere diensten dan het eigenlijke mijnwerk). Ten behoeve van het grondonderzoek, voor het bemannen van de laadprauwen en het stoomschip der Maatschappij, zoomede voor het werk aan de wegen waren bij de onderneming overigens in dienst gemiddeld 148 Maleiers en 12 Klingaleezen, en als wachtvolk 51 Bengaleezen. Over 1894/95 beschikte de onderneming, buiten de 1108 Chineezen, over 135 Maleiers en 45 Klingaleezen. Ten deele ook als gevolg van eene meer rationeele behandeling en verpleging in de hospitalen der onderneming kwamen in 1895/96 onder het werkvolk slechts 44 sterfgevallen voor, terwijl in 1894/95 de sterfte 277 man had bedragen. Tegen

---

[1]) Het betrekkelijk proces-verbaal is door partijen op 15 September 1896 onderteekend.

[2]) De hierbedoelde winst- en verliesrekening, zoomede de balans over 1895/96 zijn door den Minister van Koloniën goedgekeurd onder dagteekening van 13 October 1896. Onder dagteekening van 15 September te voren was dit ook geschied met de overeenkomstige stukken over 1894/95, de goedkeuring van welke laatsten was voorbehouden in afwachting van de beslissing in vorenbedoeld geschil over het aandeel van het Gouvernement in de taxatiekosten.

[3]) De met een * aangeduide mijnconcessiën zijn met 's Gouvernements goedkeuring verleend door de hoofden van inlandsche rijken of landschappen, aan wie in meerdere of mindere mate het recht van zelfbestuur is gelaten.

Over een paar in Februari 1896 gebrachte wijzigingen in het in 1889 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4769) voorgeschreven model-contract voor mijnontginning in inlandsche staten wordt gehandeld in § 4 hierna; zie aldaar het medegedeelde onder „*Mijnconcessie Boeloe Telang.*"

683 in 1894/95, werden in 1895/96 aangevoerd 637 koelies voor de mijnen, namelijk 588 door werving verkregen en 49 vrijwilligers. Daarentegen vertrokken of werden weggezonden 128 en deserteerden 72 Chineezen (in 1894/95 248 en 94).

Zooals reeds gezegd, leverde het in 1895/96 uitgegraven erts 15 826 pikol (27 539 blokken) tin uit (daaronder 207 pikol of 358 blokken verkregen uit tinslakken, enz.) [1], doch bleef geen erts, noch tinslakken ter nasmelting in 1896/97 over. Uit de in 1895/96 plaats gehad hebbende nasmelting (wegens overgebleven tinslakken uit den oogst 1894/95) werd bovendien verkregen, in plaats van de geraamde 100 pikol tin (180 blokken), eene hoeveelheid van 284 pikol (501 blokken), zoodat in het geheel in 1895/96 ingeleverd werd (de zoogenaamde „administratieve" productie) 16 110 pikol (28 040 blokken) tin.

Bedoelde administratieve productie kwam te staan op gemiddeld $ 13.77 per pikol, betaald aan de mijnen, tegen $ 13.82 in 1894/95. De normale betaling aan de mijnwerkers bleef bepaald op $ 13 per pikol, doch voor het in Dabo gewonnen tin, in 1895/96 bedragen hebbende 1931 pikol, werd bovendien een toeslag tegoed gedaan, die in genoemd werkjaar gemiddeld beliep $ 6.42 per pikol, zijnde $ 0.22 meer dan in 1894/95. (De gemiddelde dollarkoers was over beide werkjaren dezelfde, namelijk f 1,35.)

De met rails belegde transportweg van het binnenland (Raijagebied), waar de voornaamste ontginningen worden aangetroffen (aldaar werd in 1895/96 13 895 pikol tin gewonnen of bijna 88 pct. van het totaal), naar de noordkust van het eiland kwam gereed en het tramspoor (duwtram), ter lengte van 9 K.M. en met eene spoorwijdte van 50 c.M., werd in gebruik genomen. Ook kwam gereed de weg van de hoofdplaats Dabo naar de mijn Raija, welke weg geschikt is om te paard of per rijwiel te worden bereden.

De veiligheid liet gedurende 1895/96 op Singkep niets te wenschen over; rooverijen ten nadeele van de Maatschappij door Chineesche landbouwers, zooals vroeger wel plaats hadden, kwamen niet voor. Deze lieden gedroegen zich over 't algemeen zeer ordelijk. Slechts een enkele werd schuldig bevonden aan aanmoediging tot niet-naleving van de werkcontracten, door het verleenen van huisvesting aan weggeloopen contract-koelies.

Het booronderzoek had in 1895/96 voornamelijk ten doel de terreinen af te boren, waaruit de productie van 1896/97 zou moeten verkregen worden. Over het algemeen waren de resultaten der boringen gunstig, zoodat aan het bestaande twaalftal ontginningen twee nieuwe zonden kunnen worden toegevoegd. Met de verkenningen van het eiland werden betere uitkomsten verkregen dan in het voorafgegane jaar, daar vele nieuwe terreinen werden gevonden, waarvan er twee met groote boren werden onderzocht en vermoedelijk ontginbaar zullen blijken.

In de hier te lande om de twee maanden gehouden veilingen werden door de Maatschappij te gelde gemaakt 9720 blokken als restant der productie van 1894/95, benevens 10 280 blokken uit den oogst 1895/96, te zamen dus 20 000 blokken, welke opbrachten f 499 191, namelijk per 50 K.G. achtereenvolgens f 38.32 (September 1895), f 38,55 (November), f 35,47 (Januari 1896), f 35,84 (Maart) en f 36,19 (Mei), makende een algemeenen middenprijs van f 36,73, tegen f 38,60 in 1894/95. Op ult. Juni 1896 bleven derhalve van de inlevering gedurende het toen geëindigde boekjaar nog 17 760 blokken (p. m. 10 222 pikol) beschikbaar voor den verkoop in 1896/97.

De winst- en verliesrekening der Maatschappij wees over 1895/96 een winstsaldo aan van f 124 220, welk bedrag voor een deel werd aangewend tot het doen van afschrijvingen en voor het overige tot het voor 't eerst uitkeeren van een dividend (à 5 pct.) over het maatschappelijk kapitaal van f 1 500 000.

§ 3. *Steenkolen.*

Java.

Mijnconcessie Sedan (betreffende een mijnveld ter grootte van 2747 bouws, in het district Sedan der afdeeling en residentie Rembang). Evenals in het voorafgegane jaar was gedurende 1895 in dit concessieterrein (in 1893 overgeschreven ten name van de „Soerabaijasche Bank- en Handelsvereeniging" te Amsterdam) nog slechts één kolenlaag in exploitatie, waaruit, door niet voor vast aan de onderneming verbonden werklieden (Javanen uit de omliggende dessa's), eene hoeveelheid van 798 ton kolen werd gewonnen. Daarvan werd 628 ton tot briquetten verwerkt, welke werden gefabriceerd van het kolengruis en de stukken kleiner dan 5 c.M^3.; de overige 170 ton waren stukkolen. Van de briquetten werd 273 ton aan de suikerfabriek Wonopringgo (residentie Pekalongan) verkocht, terwijl aan den waterstaat te Koedoes (residentie Japara) en aan de suikerfabriek Tanggoelangin in de residentie Soerabaija respectievelijk 25 en 14 ton stukkolen geleverd werd. De rest werd, zooals gewoonlijk, van het ontginningsterrein eerst per kar naar de strandplaats Lassem of Dassoen en van daar per prauw naar Soerabaija vervoerd. In verband met de nog steeds ruim voorziene kolenmarkt op Java werd besloten tot verdere inkrimping van de werkzaamheden. In 1895 (het vijfde jaar der ontginning) werd weder met verlies gewerkt, zoodat ook toen cijns niet verschuldigd was. Het over het tijdvak van 1 November 1894 t/m 31 October 1895 op te brengen vast recht, ad f 686,75, werd medio 1895 gestort.

Sumatra.

a. Gouvernementsontginning.

Ombilien-kolenveld (*Sumatra's Westkust*). Terwijl over de met de kolenontginning samenhangende spoorwegexploitatie reeds gehandeld is op blz. 146 hiervóór, zijn te dezer plaatse alleen de uitkomsten der mijnonderneming te bespreken.

Blijkens de reeds aan de Staten-Generaal medegedeelde „Aanleg- en exploitatierekening der ontginning van het Ombilien-kolenveld over 1892—1895" [2]) beliepen in 1895 de bruto ontvangsten der ontginning (wegens verstrekking tegen regularisatieprijzen van 75 025 ton stuk- en gruiskolen aan andere diensttakken en wegens verkoop aan particulieren van 28 075 ton) f 1 250 878, en de bruto uitgaven (waaronder o. a. f 40 082 voor oprichting van gebouwen, daar op ult. 1894 feitelijk de aanleg nog niet was afgeloopen) f 1 101 270. Van het overschot, ten bedrage van f 149 608, werd f 48 846 bestemd voor afschrijvingen, voornamelijk op oprichtingskosten, en het overige, ad f 100 762, op de exploitatierekening van het kolenveld als winst geboekt. Laatstbedoelde rekening werd namelijk over 1895, met inbegrip van gemeld bedrag van f 48 846, belast met f 1 151 916, en wegens de opbrengst der verkochte kolen (vermeerderd met f 1800 voor hetgeen de voorraad kolen in het magazijn te Emmahaven op ult. 1895 meer bedroeg dan op ult. 1894) goedgeschreven met f 1 252 678, derhalve een voordeelig verschil als voren van f 100 762 (tegen f 5570, volgens verbeterde opgaven, over 1894). In verband met voormelde afschrijving wees de aanlegrekening van het kolenveld, welke op ult. 1894, met inbegrip van den voorraad verbruiksgoederen, bedroeg f 1 287 208, op ult. 1895, met inbegrip als voren, een eindcijfer aan van f 1 238 362.

Tegenover het totaal der tot ult. 1895 voor de kolenonderneming gedane uitgaven, ad f 3 690 809 (namelijk f 1 238 362 waarmede de aanlegrekening nog belast bleef en f 2 452 447 [3]) ten laste der exploitatierekening geboekt), was tot ult. 1895 ontvangen f 2 490 366, zoodat gezegd kon worden dat op genoemden datum in de kolenonderneming nog stak (zonder rente te rekenen) een kapitaal van f 1 200 443.

De aanlegrekening betreffende de ten dienste der kolenonderneming te Emmahaven gemaakte werken (kolenstort, kolenmagazijn, enz.) verminderde in 1895 van f 530 693 tot f 521 137 door inlevering van overcompleete bij den bouw gebruikte materialen.

Gaandeweg werd in het kolenveld onder gunstiger omstandigheden gewerkt. De productie, met andere woorden de afvoer van het kolenetablissement van stuk- en gruiskolen, toch steeg, van 47 833 en 72 451 ton achtereenvolgens in 1892/93 en 1894, tot 107 942 ton in 1895, zijnde gemiddeld per maand 8996 ton, terwijl dit gemiddelde in de eerste helft van 1896 bedroeg 9923 of over

[1]) In 1894/95 werd ook een klein gedeelte product verkregen uit erts dat van Maleiers was opgekocht. In 1895/96 werd echter van de zijde der onderneming aan de zoodanigen geen vergunning meer verleend tot ontginning van tinerts.

[2]) Gedrukt als bijlage C der Memorie van Toelichting bij de ontwerp Indische begrooting voor 1897 (Zitting 1896-1897-4 n°. 6).

[3]) Ongerekend de bovenbedoelde f 1800 wegens meerdere waarde der op ult. 1895 te Emmahaven voorhanden kolen dan op ult. 1894.

bedoelde zes maanden 59 540 ton, niettegenstaande sedert April de gebeurtenissen in Atjeh een vrij groot aantal veroordeelden tot dwangarbeid aan de ontginning deden onttrekken. De gang der werkzaamheden liet namelijk in 1895 een voordeeliger gebruik der werkkrachten toe, ook door het bezigen van dierlijke trekkracht (karbouwen) voor den afvoer der kolen naar het zeefhuis.[1]) In verband met een en ander steeg de hoeveelheid, die door de in het kolenveld werkende veroordeelden (wier aantal per werkdag dooreen genomen bedroeg in 1895 1373, doch in het 1ste halfjaar 1896 daalde tot 1279) werd aan den dag gebracht, van gemiddeld 0.20 en bijna 0.25 ton kolen per man en per dagdienst achtereenvolgens in 1894 en van 1895, tot gemiddeld bijna 0.30 ton in de eerste zes maanden van 1896.

Hoe de productie van 1895 en van het eerste halfjaar 1896 verdeeld was over de verschillende punten waarop in het kolenveld gewerkt werd, kan — althans van Mei 1895 af — blijken uit het volgende overzicht, tevens aangevende de gemiddelde sterkte van het arbeidend personeel.

Maanden.	Gemiddelde sterkte per werkdag van het arbeidend personeel (voor zooveel voor het werk beschikbaar)		Verdeeling der productie (in tonnen kolen en gruis) over de verschillende mijnen.						Productie (afgevoerde hoeveelheden) in tonnen.		
	Dwang-arbeiders.	Vrije arbeiders.	Mijn Loento I.	Mijn Loento III. a)	Mijn Pandjang.	Mijn Doerian I.	Mijn Waringin I. b)	Mijnen Doerian II en III en Waringin III (later Doerian IV). c)	Kolen.	Gruis.	Te zamen.
1895.											
Januari	1058	232							6 467^5	779^5	7 247
Februari	1105	214	(Over de maanden vóór Mei 1895 is van de productie niet voor elke mijn afzonderlijk aanteekening gehouden.)						6 992^5	286	7 278^5
Maart	1218	202							8 291	61^5	8 352^5
April	1367	193							8 032	81	8 113
Mei	1580	149	d) 1050	5549	390	2 152	„	365	8 853^5	652^5	9 506
Juni	1659	110	d) 1040	5750	920	1 810 (Doerian I en Waringin I)		1 029	9 407	1 142	10 549
1ste halfjaar	1332	183							48 043^5	3 002^5	51 046
Juli	1587	91	670	5 750	920	1 430 (Doerian I en Waringin I)		1 328	8 842	1 256	10 098
Augustus	1464	89	400	4 800	944	850	850	1 700	8 513^5	1 030^5	9 544
September e)	1342	98	200	4 800	900	550	1 304	1 350	8 947	134	9 081
October	1378	71	140	5 150	880	1 270	750	831	7 262	1 759	9 021
November	1325	68	„	4 320	910	2 300	750	1 355	8 998	637	9 635
December	1391	51	167	3 840	1 540	3 140	„	830	8 575	942	9 517
2de halfjaar	1415	f) 78	1577	28 660.	6 094	13 194 (Doerian I en Waringin I)		7 394	51 137^5	5 758^5	56 896
						1ste halfjaar 1895 als boven			48 043^5	3 002^5	51 046
								Totaal 1895	99 181	8 761	107 942
1896.											
Januari	1444	92	102	2 620	2 030	3 900	„	1 230			9 882
Februari	1353	84	„	2 720	2 480	3 200	„	1 720	(De splitsing in stuk- en gruskolen is over dit tijdvak nog niet opgegeven.)		10 120
Maart	1374	69	150	2 750	2 900	3 300	„	1 847			10 947
April	1257	81	520	2 420	2 300	3 430	„	1 809			10 479
Mei	1147	78	570	1 200	1 930	g) 3 600	„	2 303			9 603
Juni	1104	95	720	„	2 460	h) 3 000	„	2 329			8 509
1ste halfjaar	1279	83	2062	11 710	14 100	20 430	„	11 238			59 540

a) De mijn Loento III, die van den beginne af outgonnen werd en in het tweede halfjaar 1895 ruim 50 pct. der toen verkregen totale productie opleverde, droeg in de eerste vijf maanden van 1896 nog ruim 21 pct. tot de productie bij en werd toen verlaten. Inmiddels was er naar gestreefd om, tegen dien tijd, aan de mijn Doerian I zoodanige uitbreiding te geven dat deze gedurende verscheidene jaren de voornaamste zal kunnen zijn. Reeds gedurende het 1ste halfjaar 1896 werd dan ook uit de Doerian-mijnen ruim de helft der productie gewonnen.

b) De afbouw van mijn Waringin I liep in December 1895 ten einde.

c) De mijnen Doerian II en III, — aangezet, zooals later is gebleken, op eene plaatselijke opheffing — leverden betrekkelijk weinig kolen. De afbouw van de resten dezer beide mijnen werd, wegens groote onreinheid van de gewonnen kolen, respectievelijk in November 1895 en Mei 1896 gestaakt.
In Januari 1896 werd in Waringin III verbinding verkregen met een gedeelte van Doerian I. Vereenigd met dit gedeelte werd Waringin III sedert aangeduid als Doerian IV.

d) Hieronder ook productie van mijn Loento II (boven). De galerij, waaruit deze kolen werden gewonnen, werd niet verder gedreven. Sedert werden bij de werkzaamheden veel moeielijkheden ondervonden. Ten gevolge van de vermindering van werkkrachten in April 1896 werd besloten het voortzetten van de toen onderhanden galerij tijdelijk te staken.

e) De per mijn opgegeven hoeveelheden over September 1895 wijzen gezamenlijk 9104 ton aan, derhalve 23 ton meer dan de opgaaf in de laatste kolom van het staatje.

f) De vermindering sedert Januari 1895 van het aantal vrije arbeiders was een gevolg van het afloopen der aanlegwerken. Hiervóór werd reeds gedoeld op eene in 1896 gebrachte verbetering in het transport der kolen buiten de mijn door het gebruik van karbouwen. De daarbij behulpzame vrije lieden van den transportaannemer zijn niet in de hier opgegeven cijfers der werkkrachten begrepen.

g) Namelijk 1200 ton pijler- of afbouwkolen en 2400 ton galerij- of voorbereiding-kolen.

h) Als voren 1100 en 1900.

Volgens het in Juli/Augustus 1896 ingediende halfjaarlijksch verslag zoowel van den bij de kolenonderneming gedetacheerden mijningenieur als van den — sedert afgetreden [2]) — hoofdingenieur, chef van den spoorwegdienst en tevens van den dienst der kolenontginning, den heer J. W. IJzerman, was de toestand van den arbeid in het kolenveld over het algemeen gunstig te noemen. Zonder daaromtrent in verdere bijzonderheden te treden, zij hier slechts gewezen op de voorloopig zeer gunstige resultaten van het bewesten Doerian gelegen gedeelte, waar de groote regelmatigheid der in vorige verslagen meermalen besproken laag A reeds over eene lengte van 435 M. geconstateerd werd, terwijl verwacht mocht worden dat deze nog belangrijk verder zal doorloopen om naar het westen tegen eene niet veel beteekenende storing te stuiten. De reeds jaren geleden uitgesproken verwachting — zoo besluit de hoofdingenieur zijne mededeelingen — dat het westelijk deel van het kolenveld veel minder verworpen zou zijn dan het oostelijk wordt hierdoor gelukkig verwezenlijkt. De voorraad af te bouwen kool is nu reeds voldoende voor drie jaren exploitatie, terwijl hij bij

[1]) Het gebruik van karbouwen voldeed zoo goed, dat het voornemen bestond om te trachten deze dieren ook te benuttigen voor het ondergrondsch transport der kolen, waardoor het groote bezwaar, dat lange galerijen in dit opzicht opleveren, zou kunnen worden weggenomen.

[2]) Den heer IJzerman werd op zijn verzoek, met ingang van 18 September 1896, een eervol ontslag uit 's lands dienst verleend onder toekenning van pensioen. Met de tweeledige functiën van den aftredenden titularis werd alstoen belast de tijdelijke chef der exploitatie van den dienst der staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust, tevens chef der tweede afdeeling van dien spoorwegdienst, de heer Th. A. M. Ruijs.

het voortzetten van de voorbereidingswerken steeds zal vermeerderen. Behoeft dus voor de quantiteit aan kolen geen zorg te bestaan, de met de dagelijksche leiding der ontginning belaste mijningenieur wijst er ook op dat de qualiteit niet te wenschen zal overlaten, omdat de thans voorbereide gedeelten geacht moeten worden beter te zijn dan vele vroeger ontgonnen gedeelten, terwijl ook de toeneming van den afbouw in de laag C, waaraan spoedig uitbreiding zou worden gegeven, nog betere kolen zal doen aantreffen.

Ondanks het in de mijnen aan den arbeid zijnde personeel in het eerste halfjaar 1896 kleiner was, daalden de kosten van het winnen der kolen weder niet onbelangrijk. Kwamen in 1895 die uitgaven te staan op gemiddeld f 3,10 per ton aan exploitatie (wegens traktementen en arbeidsloonen, verlichting, schietmiddelen, hout, gereedschappen en diversen) en f 0,96 per ton aan aanlegkosten, dus te zamen op f 4,06, in het eerste semester van 1896 was dit laatste cijfer f 2,86 (f 2,38 + f 0,48).

Aan de boekhouding over 1895 is omtrent de verder op de kolen vallende uitgaven nog het volgende te ontleenen.

Bij aflevering op den spoorweg te Sawah Loento kwamen de productiekosten te staan op f 4,50 per ton, daar het evengenoemd bedrag van f 4,06 nog moet vermeerderd worden met f 0,07^5 aan premie voor het personeel [1]), f 0,30 aan uitgaven der directie en f 0,06^5 aan spillage (1.6 pct.). Voor het spoorwegvervoer werd betaald, met inbegrip van f 0,10 voor het rangeeren te Sawah Loento, netto f 3,25 per ton. Bij aanbrengst te Emmahaven kostten de kolen dus f 7,75. Geladen in de vrachtschepen, kwamen de kolen te staan op f 8,15 (het kostende bij aanbrengst te Emmahaven vermeerderd met f 0,40 per ton voor het door de stortinrichting storten en „trimmen" in de schepen); geleverd in de bunkers der schepen op f 8,75 (de kosten bij aanbrengst te Emmahaven vermeerderd met f 1 per ton voor kosten van opslag in het magazijn en het dragen in de bunkers) en geleverd op Java en in de buitenbezittingen gemiddeld op f 12,37 (f 8,15 vermeerderd met f 4,22 als gemiddeld bedrag per ton — zie lager noot *a* — van de kosten van het zeevervoer). Vergeleken met de opbrengst der aan de marine en andere diensttakken op Java en aan de marine te Olehleh en Makasser geleverde kolen, waarvoor gemiddeld verkregen werd (zie mede noot *a*) f 14,29^5 per ton, niettegenstaande de regularisatieprijzen voor elke plaats van aanbrengst f 1,25 per ton lager gesteld waren dan voor 1894 [2]), zoomede met de door particulieren betaalde prijzen, welke voor de langs den spoorweg geleverde kolen gemiddeld f 5,50 en voor leveringen te Emmahaven gemiddeld f 11,35 per ton bedroegen, blijkt dat in 1895 op alle leveringen gewonnen werd.

Van de verschillende leveringen gedurende 1895 en hare opbrengst geeft de volgende specificatie een overzicht.

	Aantal tonnen (meerendeels afgeronde cijfers). Kolen.	Gruis.	Tezamen.	TOTALE OPBRENGST.
Rechtstreeks uit het kolenveld verzonden:				
aan het magazijn der staatsspoorwegen verstrekt	11 876^5	2 257	14 133^5	f 70 667
aan het departement van oorlog, aan dat der burgerlijke openbare werken en aan dat van onderwijs, eeredienst en nijverheid op één of meer aan den spoorweg gelegen plaatsen	57	18	75	997
aan particulieren op plaatsen aan den spoorweg gelegen	364^5	1 161^5	1 526	8 394
Uit het magazijn te Emmahaven verstrekt:				
vervoerd naar en geleverd op verschillende plaatsen van Java: aan de marine 8258 ton kolen, en aan het departement der burgerlijke openbare werken ten behoeve van de staatsspoorwegen 37 266^5 en ten behoeve van den waterstaat 5296^5 ton kolen, gezamenlijk	50 821	»	50 821	*a*) 718 048
vervoerd naar Olehleh en Makasser en verkocht aan de marine	9 678^5	»	9 678^5	*a*) 146 801
te Emmahaven zelf aan de marine	317	»	317	4 759
te Emmahaven *aan particulieren*:				
aan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	15 316	2 529^5	17 845^5	197 787
aan de Maatschappij „Nederland"	6 962^5	»	6 962^5	83 547
aan andere stoomschepen en particulieren.	1 475	266	1 741	19 948
	96 868	6 232	103 100	f 1 250 878
als brandstof verstrekt aan het voor het zeevervoer der kolen gebezigde (gehuurde) stoomschip *Celebes*	769	2 292	3 061	
Totaal der in 1895 verkochte en verstrekte hoeveelheden kolen en gruis (in tonnen).	97 637	8 524	106 161	
Daar de productie van 1895 beliep (met inbegrip van het restant in het magazijn te Emmahaven op ult. 1894, ad 4341 ton) 112 283 ton (102 456 ton stukkolen en 9827 ton gruiskolen), voor welk laatste totaal echter om de in noot *b* hieronder vermelde reden te lezen is *b*)	102 632	9 792	112 424	
zou dus op ult. 1895 in het magazijn te Emmahaven nog moeten zijn voorhanden gebleven	4 995	1 268	6 263	
De spillage bleek echter bedragen te hebben	1 492	250	1 742	
daar de opneming van het restant in het magazijn op ult. 1895 slechts uitwees	3 503	1 018	4 521	

a) Deze vanwege den dienst der kolenontginning over zee vervoerde kolen brachten dus op f 864 849, d. i. gemiddeld per ton f 14,29^5, terwijl de kosten, met inbegrip van de vracht tot de plaatsen van aflevering, berekend worden te hebben bedragen f 12,37 per ton, namelijk f 8,15 tot Emmahaven + f 4,22 voor kosten van zeevervoer. Voor het vervoer dezer 60 499^5 ton kolen naar andere havens werd namelijk uitgegeven f 291 780 per ton, te verminderen met eene som van f 63 307, welke aan den exploitatiedienst van den spoorweg ten goede kwam wegens de vanwege dien dienst verrichte werkzaamheden met de aflevering der kolen in verband staande, doch te vermeerderen met de kosten der voor den overvoer verbruikte brandstof ad f 26 784 (3061 ton kolen en gruis gemiddeld à f 8,75 per ton), zoodat de vervoerkosten ten slotte kwamen te staan op f 255 257.

b) Namelijk in aanmerking nemende het verschil tusschen de weging bij afzending uit het kolenveld en de weging bij aflevering hetzij op langs den spoorweg gelegen plaatsen, hetzij in het magazijn te Emmahaven. De weging bij uitlevering gaf namelijk, in plaats van 107 942 ton, 108 083 ton, dat is 141 ton meer (aan stukkolen 176 ton meer, doch aan gruiskolen 35 ton minder).

Met betrekking tot de verschillende inrichtingen en gebouwen buiten de mijnen zij vermeld dat, ten gevolge van de toeneming der productie, de zeef- en laadinrichting eenige uitbreiding vereischte, welke in Mei 1896 gereed kwam. In de huisvesting van personeel en werkvolk werd door herstellingen aan bestaande en oprichting van eenige nieuwe gebouwen verbetering aangebracht, zoodat de werkzaamheden daaraan zich in de eerste jaren zullen kunnen bepalen tot een gering onderhoud. Ter voorziening in het gebrek aan water op het etablissement Doerian werd eene leiding aangelegd uit de Boven-Soempahan. Deze leiding, welke voldoende capaciteit zal bezitten om ook de etablissementen Waringin en Pandjang van drink- en badwater te voorzien, zou waarschijnlijk tegen het einde van Augustus

---

[1]) Het bedrag der aan de verschillende ambtenaren en beambten van de onderneming uit te keeren premie (zie noot 4 op blz. 272 van het vorig verslag) werd voor 1896 in gelijker voege geregeld als voor 1895, met dien verstande evenwel dat de limite voor de zelfkosten der kolen werd bepaald op f 3 per ton (gouvernementsbesluit dd. 5 Februari 1896 n°. 10).

[2]) In verband met de daling der marktwaarde van Engelsche kolen zijn voor 1896 de hierbedoelde regularisatieprijzen opnieuw lager gesteld, namelijk f 0,75 per ton minder dan voor 1895 (gouvernementsbesluit dd. 19 April 1896 n°. 7). Ook in de tot dusver bestaande voorloopige regelingen van Juni 1893 en Maart 1894 (zie het verslag van 1894, blz. 254) omtrent den verkoopprijs aan particulieren te Emmahaven en op plaatsen, langs den Sumatra-spoorweg gelegen, werd in 1896 eenige wijziging gebracht, door namelijk den *minimum*-prijs voor den verkoop van stukkolen op den wal te Emmahaven van f 10 tot f 9 per ton te verlagen (gouvernementsbesluit dd. 20 Mei 1896 n°. 8).

Onder de plaatsen, waarheen de Ombilien-kolen vanwege den dienst der ontginning over zee zijn te verzenden, werd thans ook opgenomen de haven Sabang op het eiland Weh nabij Atjeh's noordkust, waar in het voorjaar van 1896 het in vorige verslagen besproken particuliere kolenetablissement met aanlegsteigers en sedert ook een kust- en een oeverlicht gereed kwamen (verg. blz. 4 en 59 hiervóór), terwijl de haven Sabang eerlang ook aan het wereldtelegraafnet wordt aangesloten (verg. blz. 163 hiervóór).

Hieronder laat men eene volledige opgaaf volgen van de voor de jaren 1895 en 1896 vastgestelde regularisatieprijzen:

	voor 1895.	voor 1896.
voor den dienst der staatsspoorwegen en der kolenontginning ter Sumatra's Westkust: geleverd op den spoorwegwagen te Sawah Loento	f 5,00	f 5,00
voor alle andere diensten:		
geleverd op den spoorwegwagen op een der stations of halten van den Sumatra-spoorweg, zoomede te Emmahaven in de bunkers der schepen	15,00	14,25
geleverd op eene der volgende plaatsen van Nederlandsch-Indië, waar daartoe geschikte steigers zijn op den steiger, of op reeden in de prauwen:		
te Tandjong Priok	13,25	12,50
„ Tjilatjap	14,25	13,50
„ Soerabaja op de reede	13,75	13,00
„ id. in het bassin van het marine-etablissement	14,25	13,50
„ Probolinggo	15,25	14,50
„ Sidaijoe Lawas (zie blz. 137 hiervóór)	15,75	15,00
„ Tagal, Cheribon, Pekalongan en Samarang	17,75	17,00
„ Panaroekan	15,75	15,00
te Olehleh (Atjeh) *a.* bij aanbrengst *buiten tusschenkomst* van den aannemer voor de levering der in Atjeh door het Gouvernement benoodigde kolen	f 14,75	f 14,00
te Olehleh (Atjeh) *b.* bij aanbrengst *door* bedoelden aannemer	9,25	8,50
„ Sabang (Poeloe Weh) als bij *a*	—	13,00
„ Sabang (Poeloe Weh) „ „ *b*	—	7,50
„ Telok Betong (Lampongsche Districten)	23,75	23,00
„ Makasser	17,25	16,50
„ Amboina	20,25	19,50

1896 zijn voltooid.

De gezondheidstoestand onder de bij de ontginning te werk gestelde dwangarbeiders, welke zich gedurende 1895 eenigszins ongunstig liet aanzien, werd in het eerste halfjaar 1896 veel beter, hetgeen schijnt te moeten worden toegeschreven aan het ophouden van het grondverzet bij het etablissement Doerian. Overigens werd verwacht dat de ingebruikstelling van de hiervóór bedoelde waterleiding nog veel tot verbetering van den gezondheidstoestand zou bijdragen.

Wat het gebruik van de Ombilien-kolen als brandstof voor stoomschepen en locomotieven betreft, blijft het oordeel gunstig luiden (verg. blz. 55/56 hiervóór).

De laatstelijk, tegen eene huursom van f 8500 's maands, voor het jaar 1896 vernieuwde huur van het particuliere stoomschip *Celebes*, ten behoeve van het kolenvervoer uit Emmahaven naar andere deelen van den Archipel (zie vorig verslag, blz. 271, noot 4), werd bij gouvernementsbesluit van 22 Augustus 1896 n°. 23 nader verlengd tot ult. Juni 1897, doch thans tegen eene huursom van f 9000 per maand, zooals ook gedurende de tweede helft van 1895 was betaald. Intusschen was reeds bij gouvernementsbesluit van 7 Maart 1896 n°. 3 machtiging verleend om, na tijdige aankondiging ook hier te lande, voor het bedoelde vervoer te Batavia eene openbare aanbesteding te houden, en wel voor een tijdvak van 2½, dan wel van 7½ jaren (later veranderd in 8½ jaren), aanvangende 1 Juli 1897. Was bij de oorspronkelijke aanbestedingsvoorwaarden gerekend op het vervoer ook naar plaatsen beoosten Soerabaija, welker voorziening het 3de perceel der aanbesteding uitmaakte, sedert vond de Indische Regeering aanleiding om de levering der in het oostelijk deel van den Archipel voor 's lands dienst benoodigde kolen gedurende een vijftal jaren te gunnen aan de „Steenkolen-Maatschappij Oost-Borneo" (zie de volgende blz.). In verband daarmede werd later bekend gemaakt dat bij de op 7 September 1896 te houden aanbesteding voor het transport van Ombilien-kolen uit Emmahaven naar de van gouvernementswege aan te wijzen havens en reeden in Nederlandsch-Indië voor het tijdvak van 1 Juli 1897 t m ult. 1899, dan wel t m ult. 1905, alleen toewijzing zou plaats hebben van het 1ste en 2de perceel van het transport, hetzij gezamenlijk, hetzij elk afzonderlijk. Voor laatstgenoemd tijdvak zijn de beide perceelen van het transport voorloopig — en sedert (ingevolge gouvernementsbesluit dd. 14 September 1896 n°. 4) definitief — toegewezen aan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij als minste inschrijfster. Het transport der kolen van Emmahaven naar onderstaande plaatsen zal nu van 1 Juli 1897 af geschieden tegen de volgende prijzen per ton:

1ste perceel.	
naar Tandjong Priok (kolendepôt der marine)	f 2.83
„ id. (andere diensten)	2.83
„ Anjer	2,83
„ Soerabaija (reede)	3,53
„ id. (bassin)	3,79
„ Cheribon, Tagal, Pekalongan en Samarang	3,53
„ Sidaijoe Lawas	4,61
„ Tjilatjap	3,40
naar Telok Betong	f 2.83
„ Pontjan Ketjil (Siboga)	2,83
„ Olehleh	4,08
„ Sabang (Poeloe Weh)	3 50
2de perceel.	
„ Laboean Deli	9,48
„ Poeloe Bagoes (Riouw)	9 83
„ Djambi	8,83
„ Palembang	7.33
„ Muntok	7,33

Berekend over de bekend gemaakte raming der te transporteeren hoeveelheden gedurende den geheelen loop van het contract, zijnde gedurende de eerste 2½ jaar (tot zoolang worden nog aanvoeren te Sidaijoe Lawas noodig geacht) 78 700 ton per jaar, en gedurende de overige 6 jaren 73 900 ton per jaar, zal de totale aannemingssom f 2 413 959 bedragen. Het Gouvernement heeft zich bij het contract de bevoegdheid bedongen om door de Maatschappij op den voet der aannemingsvoorwaarden Ombilien-kolen ook naar andere dan de hiervóór genoemde plaatsen te doen vervoeren, zullende de prijs voor het transport derwaarts in onderling overleg en anders door scheidslieden worden bepaald.

b. Ontginningen krachtens concessie.

Mijnconcessie Bahangan (betreffende een mijnveld ter grootte van ruim 15 bouws in de marga Lawang Kidoel, behoorende tot de onderafdeeling Lematang Ilir der residentie Palembang). Met uitzondering van een mandoer, die het toezicht op het uitgraven van de steenkolen houdt en tegen een loon van f 15 's maands is aangesteld, waren gedurende 1895 geene vaste koelies op deze van Januari 1894 dagteekenende onderneming werkzaam. De ontginning geschiedde door de omwonende bevolking, aan welke voor elke naar Moeara Enim afgevoerde ton kolen f 4,80 en voor elke naar Palembang getransporteerde f 6 werd uitbetaald. Geproduceerd werd 435 ton kolen (136 ton ging naar Moeara Enim en 299 ton naar Palembang). Het vervoer geschiedt per prauw of vlot. De aannemer der gouvernementstransporten en de concessionaris zelf (de heer J. Moldenhauer) waren de voornaamste afnemers, de eerste ten behoeve van zijne tusschen Palembang en Moeara Enim varende stoomvaartuigen, de laatste voor zijne ter hoofdplaats Palembang gevestigde fabriek van ijs en minerale wateren. Het verschuldigd vast recht over het jaar 1895, ten bedrage van f 3,75, werd door den concessionaris voldaan. Cijns was nog niet verschuldigd.

**Mijnconcessie Tjinako* (betreffende een mijnveld ter grootte van circa 25 000 bouws, gelegen in het tot de residentie Riouw en onderhoorigheden behoorende landschap Indragiri op den vasten wal van Sumatra). Op het terrein dezer concessie, in handen van den heer J. M. H. van Oosterzee, werd gedurende een zestal maanden het onderzoek naar kolen met kracht voortgezet. Medio November 1895 werden de onderzoekingen voorloopig gestaakt, ten einde een aanvang te maken met de voorbereidende werkzaamheden aan eene exploitatie verbonden. De resultaten van het onderzoek moeten, volgens bekomen inlichtingen, zeer gunstig zijn, zoodat eene definitieve exploitatie niet lang op zich zou laten wachten.

Borneo.

a. Ontginningen krachtens concessie.

Mijnconcessie Kotta Baroe (betreffende een mijnveld ter grootte van circa 2677 bouws, gelegen op het tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende eiland Laut). Van deze in April 1892 door de heeren P. van Dijk en M. J. Boissevain aanvaarde concessie, welke de houders aan het Gouvernement wenschen terug te geven (verg. het verslag van 1894, blz. 256), werd ook in 1895 door hen geen gebruik gemaakt. De verschuldigde minimum-retributie van f 2000 's jaars ten behoeve van het inlandsch bestuur op Poeloe Laut over 1895 (en deels ook over 1894) was, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf, nog evenmin voldaan als de laatstelijk opgelegde boete wegens het niet tijdig plaatsen van de voorgeschreven merkteekenen tot begrenzing van het ontginningsterrein. In afwachting van eene beslissing over de aangeboden teruggave der concessie werd met het verder opleggen van boete ter zake voorschreven alsnog verwijld.

**Mijnconcessie aan de Mahakkam* (betreffende een mijnveld ter grootte van circa 50 000 bouws, gelegen in het landschap Koetei der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Deze aan eene naamlooze vennootschap (in 1895 de „Steenkolen-Maatschappij Oost-Borneo") toebehoorende kolenwinning ondervond gedurende genoemd jaar niet alleen den nadeeligen invloed van de lage prijzen der Europeesche, Australische en Japansche steenkolen, doch werd tevens gedrukt door geleidelijke afneming van het aantal werkkrachten, grootendeels ten gevolge van het verstrijken van den diensttijd van contract-koelies, wier plaatsen om financieele redenen niet door aanvoer van nieuwe koelies konden worden aangevuld [1]), en verder door eene tijdelijke stagnatie van den afscheep. De productie bedroeg 19 559 ton, zijnde 1877 ton minder dan in 1894. Met inbegrip van den voorraad bij het begin van het jaar had de Maatschappij dientengevolge in 1895 te beschikken over 25 949 ton, waarvan werd verkocht 20 012 ton, zoodat bij het einde des jaars 5937 ton voorhanden bleef. Hoewel dus het debiet der kolen steeg (in 1894 werd 15 729 ton verkocht), terwijl de productiekosten verminderden en de bruto-opbrengst gemiddeld per ton f 0.23 hooger was (f 11,29 tegen f 11,06), leverde toch de exploitatie ook in 1895 weder verlies op.

De Maatschappij acht echter het voortbestaan harer onderneming mogelijk wanneer — met gelijktijdig uitzicht op groote-

[1]) Volgens opgaven van het gewestelijk bestuur had de Maatschappij in 1895 688 werklieden in dienst gehad, waaronder 215 contract-koelies, welk laatste aantal in 1894 had bedragen 349 op een totaal van 740 werklieden. Van de bedoelde 215 contractanten waren er 72, na expiratie van hun contract, naar Java teruggezonden. Alle contract-koelies (de gehuwden met hun gezin) genieten vrije woning en vrije geneeskundige behandeling. Vrouwen van contract koelies kunnen tegen een daggeld van f 0,40 werk erlangen bij het wasschen der onzuivere kolen. Alleen de gezonde koelies werden in de mijnen te werk gesteld, terwijl de zwakke of van ziekte pas herstelde personen belast werden met het aanleggen en onderhouden van wegen, bruggen en plantsoenen. Over het algemeen was de gezondheidstoestand der koelies bevredigend en gaf ook de wijze van behandeling, huisvesting en voeding geen aanleiding tot aanmerkingen. Desertie kwam niet voor; slechts twee personen werden wegens verzet en bedreiging tegen den werkgever gestraft. Negen klachten tegen den werkgever werden bij het bestuur ingediend wegens beweerde inbreuk op het contract, doch bij onderzoek werden die klachten ongegrond bevonden.

ren afzet van haar product — hare ontginningswijze (o. a. door toepassing van diepbouw) zoodanig wordt ingericht dat, zonder vermeerdering van werkkrachten, eene hoogere en daardoor goedkoopere productie kan worden verkregen, gepaard met eene betere regeling van het zeevervoer der kolen. De reorganisatieplannen der Maatschappij hebben ook steun gevonden bij het inlandsch bestuur van Koetei, dat zich namelijk bereid heeft verklaard om, ingaande met het tijdstip, waarop de voor den diepbouw vereischte werken gereed zullen zijn, vrijstelling van den door de onderneming verschuldigden cijns (f 0,50 per afgeladen ton kolen) te verleenen voor den tijd van vier achtereenvolgende jaren, terwijl de Maatschappij zich verbonden heeft om, van hetzelfde tijdstip af, de door den sultan voor zijne stoomvaartuigen en fabrieken benoodigde kolen, met behoud van het vroeger bepaalde maximum van 1000 ton 's jaars, in stede van tegen vergoeding der ontginningskosten, te leveren tegen den vasten prijs van f 5 per ton. De ter zake van een en ander tusschen het Koeteisch bestuur en de Maatschappij gesloten suppletoire overeenkomst is, na bekomen regeeringsmachtiging, in Juni 1896 door den resident goedgekeurd.

Doch ook de Indische Regeering heeft, ingevolge een daartoe door de Maatschappij gedaan verzoek, aanleiding gevonden om de pogingen tot instandhouding van de kolenontginning in het oostelijk gedeelte van den Nederlandsch-Indischen Archipel te steunen door aan de Maatschappij de levering te gunnen van een gedeelte der voor 's lands dienst benoodigde steenkolen, voor zoover dit, ook in verband met 's Gouvernements eigen kolenontginning in het westen van den Archipel, kon geschieden zonder benadeeling van 's lands financiën. Bij gouvernementsbesluit van 23 November 1896 n°. 13 is namelijk de commandant der zeemacht en chef van het departement der marine gemachtigd om met de Maatschappij eene overeenkomst aan te gaan voor de levering, gedurende het tijdvak 1 Juli 1897 t/m ult. Juni 1902, van 15 000 ton 1ste kwaliteit Koetei-kolen per jaar in verschillende havens of kolendepôts, namelijk: 1°. ten behoeve van de marine, te Soerabaija (voor werfgebruik bij het marine-etablissement), te Banjoewangi, Makasser, Bima, Kema, Amboina, Dobo, Ternate, Doreh en Hansisi (Koepang), zoomede 2°. ten behoeve van het departement der burgerlijke openbare werken, te Probolinggo en Panaroekan, een en ander volgens de uiterlijk twee maanden vóór den aanvang van elk contractsjaar vast te stellen verdeeling, tevens vermeldende de tijdstippen waarop de aanvoeren (die zooveel mogelijk gelijkmatig over het geheele jaar zijn te verdeelen) op de leveringsplaatsen moeten ontvangen worden. Voorts zal de Maatschappij, wanneer dit noodig wordt geacht, gedurende de vijf contractsjaren, boven en behalve de jaarlijksche hoeveelheid van 15 000 ton, ook kolen moeten leveren te Bandjermasin en op andere nader aan te geven plaatsen, gezamenlijk tot eene hoeveelheid van hoogstens 1500 ton 's jaars, terwijl zij tevens de schepen der oorlogs- of gouvernementsmarine of andere door het Gouvernement gebezigd wordende schepen, welke Koetei aandoen, des verlangd, van kolen zal hebben te voorzien. Het Gouvernement heeft zich het recht voorbehouden om in de behoefte aan steenkolen te Bandjermasin en in hetgeen op andere plaatsen (elders dan te Koetei) jaarlijks boven de 15 000 ton noodig is, buiten tusschenkomst van de Maatschappij te voorzien. In de voor elk jaar vastgestelde verdeeling der levering van 15 000 ton zal te allen tijde wijziging kunnen worden gebracht, ook wat betreft de aanwijzing van andere plaatsen van levering, aan welke wijzigingen de Maatschappij gehouden is te voldoen, mits zij daarvan minstens drie maanden vóór het tijdstip van levering kennis hebbe gekregen. Bij levering op andere plaatsen dan de hiervóór genoemde zal omtrent den prijs afzonderlijk worden overeengekomen, daarbij de voor de vaste leveringsplaatsen aangenomen prijzen tot maatstaf nemende. Voor elke der laatstbedoelde plaatsen is in het contract bepaald hoeveel ton kolen gemiddeld per dag van gouvernementswege minstens moet worden in ontvangst genomen. De Maatschappij zal geen mindere leveringen behoeven uit te voeren dan van 1000, 500 of 250 ton, naar gelang voor elke der hooger genoemde plaatsen een dezer minima is aangenomen. Ook heeft zij het recht, naar gelang het voor het transport der kolen te bezigen schip kan laden, 10 pct. meer of minder te leveren dan haar was aangewezen, terwijl haar ook, mits in overleg en met goedkeuring van den chef van den ontvangenden dienst, kan worden toegestaan de haar opgedragen leveringen te combineeren of te splitsen in meer dan één vervoer. De kolen moeten vrachtvrij langs zijde van het schip (te Bandjermasin, Makasser en Amboina op den steiger en te Doreh op den wal in de kolenloods) geleverd worden tegen de volgende prijzen per ton: te Soerabaija (bassin) f 11,75, Probolinggo f 12, Panaroekan f 12,50, Banjoewangi f 15,45 of f 16,05 [1]), Makasser f 13,25, Bandjermasin f 14, Hansisi (Koepang) f 15, Amboina f 15,50, Bima f 16 of f 17 [1]), Ternate f 16,45, Kema f 17,15, Dobo f 18,85 of f 22,35 [1]) en Doreh f 27. Voor de te Koetei in de bunkers der schepen geleverde kolen is de prijs op f 11 per ton bepaald.

Omtrent stukrijkheid der te leveren kolen, toereikend verdampingsvermogen en het vrij zijn van broeiing bij lossing, een en ander ter bepaling van de qualiteit, behelst het contract de noodige bedingen. Ook zijn positieve bepalingen gemaakt omtrent prijsvermindering bij te groot gruishalte en onvoldoend verdampingsvermogen. Overigens is in het contract eene bepaling opgenomen, welke het Gouvernement het recht geeft om het aantal leveringsplaatsen te beperken, dan wel de overeenkomst tusschentijds te doen eindigen, indien zich in de geleverde kolen (te delven uit de onder technisch toezicht in ontginning zijnde of met instemming van den chef van het departement der marine in ontginning te brengen mijnen, gelegen binnen het concessieterrein der Maatschappij), ter plaatse waar zij zijn in ontvangst genomen en opgeschuurd, bij herhaling, d. i. minstens drie maal, broeiing of zelfontbranding voordoet, en door eene deskundige commissie bij meerderheid van stemmen mocht worden uitgemaakt, dat de bedoelde Koetei-kolen niet geschikt zijn om op de voormelde leveringsplaatsen, onder de omstandigheden waarop aldaar de opstapeling van steenkolen plaats heeft, als depôtkolen te worden opgeschuurd.

Met betrekking tot het voornemen der Maatschappij om haren werkkring in Koetei uit te breiden tot de ontginning van petroleum en de teelt van Liberia-koffie (zie vorig verslag, blz. 275) kan voorshands slechts worden medegedeeld dat met de eerste proefboring naar petroleum in Februari 1896 een aanvang is gemaakt, terwijl ten behoeve van de koffieteelt door den sultan van Koetei aan de Maatschappij, op voordeelige voorwaarden, eene van regeeringswege goedgekeurde landbouw-concessie tot eene uitgestrektheid van 4000 bouws is verleend.

**Mijnconcessie Mathilde* (betreffende een mijnveld, naar berekening groot 15 000 bouws, aan de Balik Papan-baai, mede in Koetei). Ook in 1895 werd met de ontginning (waarvoor, zooals werd medegedeeld op blz. 275 van het vorig verslag, door het inlandsch bestuur van Koetei tot 1 December 1898 uitstel is verleend) vanwege den concessionaris, den heer J. H. Menten, nog geen aanvang gemaakt.

b. Inlandsche ontginningen.

In de voor dit verslag ontvangen berichten vindt men alleen gewag gemaakt van inlandsche kolenontginningen in de afdeeling Sintang der residentie Westerafdeeling van Borneo, en dan nog enkel van de delving in het landschap Salimbou, waar de kolen van betere hoedanigheid schijnen te zijn dan die van andere Sintangsche ontginningen. De verminderde behoefte bij de gouvernements-steenkolendepôts te Pontianak en Sintang, welke omstandigheid reeds in 1894 van invloed was geweest op de productie der Sintangsche ontginningen (verg. vorig verslag, blz. 275), deed zich in 1895 in nog sterkere mate gelden door de opheffing, bij wijze van proef, van de stationneering van het eenige nog in de Westerafdeeling overgebleven gouvernements-stoomschip (zie blz. 56 hiervóór). De productie aan Salimbou-kolen bedroeg dan ook slechts 550 ton (tegen 730 ton in 1894 en 2050 ton in 1893), waarvan bij het gouvernementsdepôt te Pontianak werd ingenomen 217 ton (tegen 290 ton in 1894 en 393½ ton in 1893).

Ten behoeve van 's lands dienst zullen de West-Borneo-kolen in den vervolge waarschijnlijk alleen afzet kunnen vinden voor het verbruik op het residentiejacht *Karimata* en op de stoombarkas ter beschikking van den controleur der Boven-Kapoeas.

§ 4. *Petroleum.*

Java.

Mijnconcessiën Djabakotta en *De Twaalf Dessa's* (beide in de residentie Soerabaija, de eerste betreffende een mijnveld, ter grootte van 21 800 bouws, gelegen in de districten Djabakotta, Djenggolo I en Djenggolo IV der afdeelingen Soerabaija en Sidoardjo, de tweede betreffende een mijnveld ter grootte van 2412 bouws in het district Goenoeng Kendeng der afdeeling Soerabaija).

De uit beide concessieterreinen (in handen van de Dordtsche

---

[1]) Voor Banjoewangi, Bima en Dobo is de prijs tweeledig bepaald, namelijk het lagere bedrag indien de aanvoer ingevolge aanvrage 500 ton of meer in eens bedraagt; de hoogere, ingeval de aanvoer, ingevolge aanvrage, minder dan 500 ton ineens bedraagt.

Petroleum-Maatschappij) verkregen ruwe olie, zoomede die uit een naburig onderzoekingsterrein, hetwelk in Januari 1896 is overgegaan in hare hierna te vermelden mijnconcessie Lidah Koelon, werd verwerkt in de raffineerfabriek, welke de Maatschappij te Wonokromo bezit, en welke met 6 à 8 ketels werkte. De productie aan geraffineerde petroleum bedroeg in 1895 18 890 820 L., of 524 745 kisten, houdende 2 blikken à 18 L. De gemiddelde dagelijksche productie beliep 51 756 L., tegen 42 982 L. in 1894. Van de uit de ruwe olie verkregen bijproducten vond de gasoline weder geregeld afnemers. Verkocht werden 4526 kisten gasoline, tegen 7474 in 1894. Het debiet van smeerolie nam toe van 3058 tot 6473 kisten. Bovendien werden verkocht 137 040 K.G. asphalt, tegen p. m. 56 000 K.G. in 1894. De proeven, ter hoofdplaats Soerabaija met het laatste artikel door den waterstaat genomen voor de bestrating der groote wegen, gaven goede resultaten, zoodat in het vervolg eene belangrijke toeneming der consumtie van asphalt werd verwacht. Lucigeen-olie, waarvan werden verkocht 198 vaten of nagenoeg evenveel als in 1894, werd geleverd aan de staatsspoorwegen voor de verlichting der stationsemplacementen en aan de te Soerabaija gevestigde machinefabriek „de Nederlandsch-Indische Industrie" voor de verlichting van hare werkplaatsen. De verkoop van residu nam weer aanmerkelijk toe en steeg van 2 346 415 L tot 9 507 300 L. Meer en meer begint dit artikel als brandstof in trek te komen.

Het Europeesch personeel der Maatschappij (ook voor het uitvoeren van boringen naar petroleum in opsporingsterrein in de residentie Soerabaija, dat in 1895 nog niet in concessie was afgestaan) bestond uit: 1 directeur, 1 adjunct-directeur en 2 procuratiehouders als besturend personeel, en verder uit 3 hoofdemployés, 9 boormeesters, 2 machinisten en 5 opzieners in de raffinaderij. Nopens het aantal inlandsche werklieden is ditmaal geen opgaaf ontvangen.

Binnen het gebied der concessie Djabakotta werd in 1895 gewerkt met 3 boorstellingen, waarmede 15 boringen werden voltooid en wel in de dessa's Koeti, Setoeri, Roengkoet en Kroekah, alle gelegen in de afdeeling Soerabaija, en in de dessa Berbek der afdeeling Sidoardjo. Een dezer boringen leverde een matig resultaat op, terwijl de andere als mislukt waren te beschouwen. Voor zooveel alleen het terrein der concessie Djabakotta betrof, werd daaruit in 1895 12 275 000 L. ruwe olie gewonnen. De belastbare netto-opbrengst dezer concessie bedroeg over 1895 f 346 701,02, zoodat de cijns à 3 pct. op f 10 401,03 werd vastgesteld (gouvernementsbesluit dd. 16 Juni 1896 nº. 23). Het jaarlijks verschuldigde vast recht, ten bedrage van f 5450, werd over 1895 nog vóór het einde van dat jaar in 's lands kas te Soerabaija gestort.

Op het terrein der concessie „De Twaalf Dessa's" werden met 2 boorstellingen 10 putten geboord. Vier daarvan waren mislukt, doch de overige konden goed geslaagd heeten. Ter zake van deze concessie zal eerst over 1896 cijns verschuldigd zijn. Het jaarlijks verschuldigde vast recht, ten bedrage van f 603, werd over 1895 in December van dat jaar afgedragen (dat over 1894, waarvan in 't vorig verslag gezwegen werd, blijkt mede tijdig te zijn voldaan).

Mijnconcessie Goenoeng Sari (betreffende een aan de concessie „De Twaalf Dessa's" grenzend mijnveld ter grootte van 200 bouws in de afdeeling en residentie Soerabaija, in welke concessie mede zijn begrepen de op de grens van het district Goenoeng Kendeng gelegen bronnen, toebehoorende aan opgezetenen van het particuliere land Goenoeng Sari). In het terrein dezer aan Chineezen toebehoorende concessie, welke gerekend wordt op 21 Maart 1894 een aanvang te hebben genomen, werden in 1895 4 putten geboord, waarvan 2 mislukten, doch de beide andere p. m. 1500 L. olie per dag gaven. Later zouden echter betere uitkomsten zijn verkregen. De ruwe olie wordt geraffineerd. Tegen het einde van 1895 werd met één ketel gewerkt en werden 367 kisten petroleum per dag afgeleverd. Nevenproducten werden nog niet gemaakt. Aan het hoofd der fabriek staat een Europeesch directeur, bijgestaan door twee opzieners, eveneens Europeanen. Het jaarlijks verschuldigd vast recht ad f 50 werd tijdig in 's lands kas te Soerabaija gestort.

Mijnconcessie Lidah Koelon (betreffende twee, mede aan het mijnveld „De Twaalf Dessa's" grenzende, terreinen ter gezamenlijke grootte van 1251 bouws in het district Goenoeng Kendeng der afdeeling en residentie Soerabaija). Deze concessie voor het winnen van petroleum en aanverwante delfstoffen, op welke reeds in den aanhef dezer paragraaf is gedoeld, is bij gouvernementsbesluit dd. 29 Januari 1896 nº. 12 voor den tijd van 75 jaren verleend aan voormelde Dordtsche Petroleum-Maatschappij, en wel met dispensatie van de bij Indisch Staatsblad 1874 nº. 128 voorgeschreven verplichting tot overlegging van eene plattegrondteekening van het ontginningsterrein (schaal 1 : 3000). De concessie zou, door inschrijving van het zakelijk recht, aanvaard moeten zijn vóór 29 Juli 1896. Het van den aanvang der mijnontginning (welke wordt geacht te zijn ingegaan met den dag van aanvaarding der concessie) verschuldigd vast recht van f 0,25 per bouw moet jaarlijks vóór ult. December in 's lands kas te Soerabaija worden gestort, terwijl de te zijner tijd op te brengen cijns is bepaald op 10 pct. van de netto-opbrengst der ontginning. Ingevolge het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1889 n. 242 (zie art. 5) en daar de proefwinning van petroleum uit het in de concessie begrepen terrein op 23 Januari 1893 is aangevangen, wordt de concessie, in verband met de op te brengen cijns, geacht te zijn verleend in 1893. Van den binnen de begrenzing van het concessiegebied gelegen bovengrond zal nimmer over meer dan 25 bouws tegelijk door den concessionaris mogen worden beschikt. Ten behoeve van de rechthebbenden op de gronden Lidah Koelon moet voorts bij vooruitbetaling jaarlijks vóór 1 Februari eene som van f 550 in 's lands kas te Soerabaija worden gestort, als schadeloosstelling voor het derven van de inkomsten, welke genoemde rechthebbenden uit het winnen van ruwe petroleum trokken. De overige bijzondere voorwaarden dezer concessie, in haar geheel gepubliceerd in het als bijvoegsel tot de Javasche Courant dd. 22 September 1896 uitgegeven 1ste kwartaalrapport van het mijnwezen over genoemd jaar, komen in hoofdzaak overeen met die, gesteld voor de lager te bespreken concessiën Klantoeng-Sodjomerto en Grobogan-Petroleumconcessie (verg. het verslag van 1894, blz. 257, en vorig verslag, blz. 276).

Mijnconcessie Dadoengan (betreffende een mijnveld, waarvan de grenzen overeenkomen met die van het particuliere land Karang Poh en Dadoengan, ter grootte van 276 bouws, gelegen in het district Djabakotta der afdeeling en residentie Soerabaija). Deze concessie voor het winnen van petroleum en aanverwante delfstoffen is bij gouvernementsbesluit dd. 19 Mei 1896 nº. 19 verleend aan de twee Chineezen, aan wie bedoeld land in eigendom toebehoort, en wel mede voor den tijd van 75 jaren, in te gaan binnen zes maanden na genoemden datum, dan wel zooveel eerder als een aanvang met de ontginning mocht worden gemaakt. Tenzij in het laatste geval, wordt de mijnontginning en dus ook het jaarlijksch vast recht (f 69) geacht een aanvang te nemen op 19 November 1896. De te zijner tijd op te brengen cijns is bepaald op 10 pct. van de netto-opbrengst der ontginning. De verdere bijzondere voorwaarden zijn, zooals blijken kan uit het verslag van het mijnwezen over het 2de kwartaal van 1896 (bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 29 December 1896), in hoofdzaak dezelfde als die voor de hiervóór reeds vermelde concessie Goenoeng Sari, waarbij het mede mijnontginning geldt in gronden door de concessionarissen in eigendom bezeten.

Mijnconcessie Klantoeng-Sodjomerto (betreffende een mijnveld ter grootte van 277 bouws in het district Troeko der afdeeling Kendal, residentie Samarang). Nadat over 1895 omtrent de werkzaamheden op het terrein dezer op 18 September 1894 ingegane concessie niets naders vernomen was, is sedert gebleken dat de houders (Chineezen) hunne rechten hebben ingebracht in eene te Amsterdam opgerichte en aldaar gevestigde naamlooze vennootschap: „Java-Petroleum-Maatschappij", welke zich onder meer de uitvoering dezer concessie ten doel stelt. De statuten dezer vennootschap zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 23 Mei 1895 nº. 45 (zie bijvoegsel van de Staatscourant dd. 15 Juli 1895). Het aan 's lands kas verschuldigde vast recht, ad f 69,25 's jaars, werd door de concessionarissen over 1894 en 1895 achtereenvolgens in Februari en December 1895 voldaan.

Mijnconcessie Grobogan-Petroleumconcessie (betreffende een mijnveld ter grootte van 338 bouws in het district Poerwodadi der afdeeling Grobogan, residentie Samarang). Voordat deze in November 1895 aan de firma MAC NEILL & Cº. te Samarang verleende concessie nog was aanvaard, is bij gouvernementsbesluit dd. 18 April 1896 nº. 2 de duur, in plaats van op 15 jaren, op 75 jaren bepaald. In verband daarmede werd uitstel voor de aanvaarding verleend tot ult. Juni 1896. Inmiddels is de concessie ingebracht in eene in Maart 1896 te Amsterdam opgerichte en aldaar gevestigde naamlooze vennootschap „Nederlandsch-Indische Petroleum-maatschappij", welke onder meer reeds aanstonds de uitvoering van deze mijnontginning in haren werkkring heeft opgenomen. De statuten der vennootschap, goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 11 Mei 1896 nº. 56, zijn gepubliceerd in een bijvoegsel tot de Staatscourant dd. 6 Juni 1896.

Mijnconcessie Tinawoen (betreffende een mijnveld ter grootte van 30 232 bouws, waarvan de begrenzing aan de oppervlakte overeenkomt met die van het district Tinawoen der afdeeling Bodjonegoro, residentie Rembang). Deze concessie is door de verkrijgers (de heer C. G. Riesz en de firma Anemaet & C°.) aanvaard op 21 Januari 1895. Op het terrein werd met boren voortgegaan. Vlak bij de dessa Kedewan werd petroleum aangeboord, terwijl deze delfstof ook reeds vroeger bij de dessa's Dandang-Ilo en Wonotjolo was gevonden. Bij den aanvang van 1896 was, op van inlanders gehuurden grond, een reservoir in aanbouw, als vergaderbak voor de te verkrijgen ruwe olie, die door middel van eene ijzeren pijpleiding naar het etablissement van de Dordtsche Petroleum-Maatschappij te Ngareng, in het district Panolan der afdeeling Blora (zie het verslag van 1894, blz. 260), zal worden vervoerd om aldaar te worden verwerkt. De concessionarissen hebben voor de exploitatie van deze en c. q. van andere mijnconcessiën in Rembang, en ook voor het doen van verdere mijnbouwkundige opsporingen binnen dat gewest, opgericht de naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie der petroleumconcessie Tinawoen", gevestigd te Soerabaija, waarvan de statuten zijn goedgekeurd bij gouvernementsbesluit dd. 7 Mei 1896 n°. 27 (bijvoegsel der Javasche Courant dd. 5 Juni d. a. v.). De overdracht van de concessie op gemelde vennootschap is goedgekeurd bij gouvernementsbesluit dd. 12 Juli 1896 n°. 16. Het over 1895 verschuldigd vastrecht, ten bedrage van f 7558 's jaars, alsmede f 360 ten behoeve van de rechthebbenden op den grond, als schadeloosstelling over het jaar 1895 voor het derven van de inkomsten die deze uit het winnen van ruwe petroleum trokken, werden in 't laatst van 1895 in 's lands kas te Rembang gestort.

Mijnconcessie Panolan (betreffende een mijnveld, ter grootte van 11 977 bouws, in het district Panolan der afdeeling Blora, mede in de residentie Rembang en ten deele grenzende aan voormeld concessieveld Tinawoen). Deze concessie is, daar het hier mede geldt een mijnveld waarop zich bosschen van den lande bevinden, op voorwaarden die voor een groot deel overeenkomen met die voor de concessie Tinawoen (verg. het verslag van 1894, blz. 257) bij gouvernementsbesluit dd. 30 September 1896 n°. 6 voor den tijd van 75 jaren verleend aan de meervermelde Dordtsche Petroleum-Maatschappij, en zulks insgelijks met dispensatie wat betreft de verplichting tot overlegging van eene plattegrondteekening van het ontginningsterrein. De concessie strekt tot het winnen van petroleum en aanverwante delfstoffen, en zou, door inschrijving van het zakelijk recht, moeten aanvaard worden vóór 30 Maart 1897. De mijnontginning wordt geacht een aanvang te nemen met den dag van aanvaarding der concessie, doch voor de berekening van het tijdstip, waarop de betaling van cijns ingaat (zie art. 5 van Indisch Staatsblad 1889 n°. 242) wordt de concessie geacht in 1894 te zijn verleend. Bedoelde cijns bedraagt 10 pct. van de netto opbrengst, terwijl jaarlijks als vast recht verschuldigd is f 2994,25 en bovendien, ten behoeve van de rechthebbenden die op de gronden van de binnen het concessiegebied gelegen dessa Ledok en een daartoe behoorend gehucht voordeelen trokken uit het winnen van ruwe petroleum, eene schadeloosstelling van f 1500 's jaars.

Gedurende 1895, toen de genoemde Maatschappij over het hierbedoelde terrein nog slechts voor onderzoekingen beschikte, werden van harentwege verschillende boringen verricht nabij de voormelde dessa Ledok, zoodat, toen het jaar ten einde liep, 7 vrij overvloeiende putten waren verkregen, die gezamenlijk eene hoeveelheid ruwe olie leverden, overeenkomende met ongeveer 1200 kisten geraffineerde petroleum per dag. De opgerichte raffineerfabriek ondergaat steeds uitbreiding. De gezuiverde petroleum vond in 1895 voornamelijk afzet in de residentiën Rembang, Japara en Samarang. De olie voor de oostelijk van de fabriek gelegen afdeelingen Toeban en Bodjonegoro werd langs de Solo-rivier vervoerd; die voor de westelijk gelegen streken werd aanvankelijk in karren naar de hoofdplaats Blora vervoerd, doch gedurende de tweede helft des jaars door middel van eene buisleiding, ter lengte van 21 paal, overgepompt naar twee groote ijzeren vergaarbakken van het etablissement Bangle nabij Blora, alwaar het product wordt afgetapt en verpakt om per kar naar de afdeeling Rembang of per stoomtram naar de afdeelingen Grobogan en Demak, zoomede naar de residentie Japara te worden vervoerd. Eene later tot stand gekomen verlenging der bovengenoemde buisleiding tot het stoomtramstation te Blora brengt de olie direct daarheen, van waar zij met twee ketelwagens, ieder van eene capaciteit van 260 kisten, naar de hoofdplaats Samarang wordt vervoerd. Ook hier was inmiddels een etablissement verrezen, van waar sedert den laatsten tijd de westelijk gelegen hoofdplaatsen op Java's noordkust worden voorzien.

Sumatra.

**Mijnconcessie aan de Lepan* (betreffende een mijnveld ter grootte van 500 bouws in het landschap Langkat der residentie Oostkust van Sumatra). Dit mijnveld is, met eenige lager te vermelden grootere concessieterreinen, in handen van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië. Blijkens het in Mei 1896 door haar uitgebrachte jaarverslag waren de resultaten der exploitatie van de Lepan-concessie over 1895 uiterst gunstig. De productie aan gezuiverde petroleum bedroeg 1 334 249 kisten à 36 L., tegen 1 042 943 in 1894, alzoo eene vermeerdering van 291 306 kisten. De productie aan ruwe olie der 4 bestaande putten, die in productiviteit niet verminderden, was daarvoor ruim voldoende. Ter voorziening in de behoefte aan ruwe olie voor de uitbreiding, in 1896 tot stand te brengen, werd in het laatst van 1895 het boren van den put, welke in 1894 reeds tot eene diepte van 349 voet was gebracht, voortgezet met het gevolg dat den 27sten December 1895, op eene diepte van 471 voet, eene spuitende bron werd aangeboord met een rendement van 80 000 L. per dag, dus van gelijke capaciteit als die der vorige putten. In den loop van 1895 werd het gebied van den afzet der olie wederom uitgebreid, ten einde het product zooveel mogelijk over een groot aantal markten te verdeelen. Van de bijproducten konden nog geen inkomsten van eenig belang verkregen worden. Het gebruik van gasoline op de Oostkust van Sumatra nam wel gestadig toe; echter zijn het de groote bezwaren, verbonden aan het transport ter zee van gasoline, en de hooge prijs van de verpakking der teer (vergeleken bij hare waarde) die aan den verkoop van die producten op groote schaal in den weg staan. Men denkt, door uitbreiding der installatiën, uit de residu's paraffine en smeerolie te winnen, voor welke beide producten een ruim veld van afzet in het verre Oosten wordt verwacht. Pogingen door de Maatschappij in het werk gesteld om in Nederland een brander te doen samenstellen, waarbij speciaal met de van de andere oliesoorten afwijkende eigenschappen der Langkat-petroleum werd rekening gehouden, werden volgens genoemd jaarverslag met gunstigen uitslag bekroond. De Langkat-petroleum wordt gezegd, bij aanwending van dezen brander, de „crown oil burner" genoemd, wat lichtsterkte, kleur en olieverbruik betreft, beter te zijn dan de Amerikaansche en de Russische olie, beide gebrand zoowel in den speciaal voor Langkat-petroleum ontworpen brander, als in de branders, welke voor deze soorten reeds in den handel voorkomen. De voor de petroleum verkregen prijzen waren gedurende 1895 voor den producent zeer gunstig. De dollarkoers was eenigszins hooger dan in 1894, wat der Maatschappij mede ten goede kwam. Het gevolg van een en ander was dat het netto provenu van de Langkat-petroleum aanzienlijk hooger was dan in 1894, waardoor de gemiddelde netto winst per kist ongeveer f 1 bedroeg. De geldelijke uitkomsten der onderneming over 1895 wezen dan ook eene netto winst aan van f 1 260 740, waarvan voor aandeelhouders kon worden bestemd f 814 000, uitmakende over een kapitaal van f 1 850 000, een dividend van 44 pct. Op ult. 1895 had de Maatschappij aan geraffineerde petroleum nog onverkocht voorhanden 215 211 kisten en 109 463 blikken of te zamen 269 942⁵ kisten, vertegenwoordigende, berekend à f 1,20 per kist, eene balanswaarde van f 323 931.

In mindering van de door de Maatschappij in tien jaarlijksche termijnen aan den lande terug te betalen som van f 116 113,31, ter zake van indertijd voor rekening van den oorspronkelijken concessionaris door den dienst van het mijnwezen verrichte onderzoekingen (zie vorig verslag, blz. 277), werd door haar op 1 Juli 1896, als eerste termijn, hier te lande f 11 611,33 afgedragen.

**Mijnconcessiën Besitang* en *Aroe-baai* (betreffende een tweetal mijnvelden, groot naar berekening respectievelijk ongeveer 11 836 en 62 960 bouws, mede in het landschap Langkat). Omtrent de werkzaamheden op deze mede aan de zooeven genoemde Maatschappij toebehoorende concessievelden werd nog niets naders vernomen.

**Mijnconcessie Boekit Mas* (betreffende een mijnveld, volgens nadere opgaven naar berekening groot 53 124 bouws, mede in het landschap Langkat). Op het terrein dezer concessie, aan

dezelfde Maatschappij toebehoorende, werden in 1895 aanstalten gemaakt om het in den loop van 1896 in exploitatie te brengen. Van de verrichte werkzaamheden was echter bij den aanvang van 1896 niets naders vernomen.

**Mijnconcessie Boeloe Telang* (betreffende een mijnveld, mede in Langkat). Het hierbedoelde mijnveld (waarvan de grootte of berekende grootte niet is opgegeven) is, voor het winnen van aardolie en andere delfstoffen, bij een onder dagteekening van 11 April 1896 door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd concessiecontract dd. 15 Januari te voren, voor den tijd van 75 jaren, gerekend van eerstgenoemden datum af, afgestaan aan de in 1894 opgerichte, te Tandjong Poera (Langkat) gevestigde naamlooze vennootschap „Maatschappij tot mijn- en bosch-exploitatie in Langkat." Bedoelde goedkeuring had eerst plaats nadat de vennootschap bij notarieele akte dd. 20 Januari 1896 de ook van andere concessionarissen in inlandsche staten geëischte verbintenissen jegens het Gouvernement had aangegaan, betreffende de eventueele terugbetaling aan 's lands kas van bijzondere beschermingskosten, enz., ten behoeve van de te vestigen onderneming en de wering daarbij van Chineesche mijnwerkers van Banka. De bepalingen van het concessiecontract komen, ook wat betreft den aan het inlandsch bestuur op te brengen cijns per eenheid te verkrijgen product (verg. bijv. vorig verslag, blz. 277) [1], overeen met de overige sedert 1889 (toen voor dergelijke concessiën in inlandsche staten van regeeringswege een model is vastgesteld) in Langkat uitgegeven mijnconcessiën, behoudens eene aanvulling van art. 4, laatste alinea, handelende over de bevoegdheid van den mijnconcessionaris om, tegen schadeloosstelling, ten behoeve van zijne onderneming binnen de grenzen van zijn concessieterrein gronden in gebruik te nemen waarvan de rechthebbenden, krachtens den aard hunner rechten (bijv. houders van concessiecontracten voor landbouwondernemingen), verplicht zijn ten behoeve van mijnontginning afstand te doen. Bedoelde aanvulling nu heeft ten doel het bepaalde omtrent de wijze, waarop eventueele geschillen nopens de noodzakelijkheid van zoodanige in gebruikneming en nopens het bedrag der schadeloosstelling beslist worden, alsnog in overeenstemming te brengen met hetgeen nopens hetzelfde punt is bepaald in art. 16, al. 3 en 4, van het model-concessiecontract voor landbouwondernemingen in zelfbesturende inlandsche staten (Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 4770). [2]

Borneo.

**Mijnconcessie Louise* (betreffende een mijnveld nabij de Mahakkam in het landschap Koetei der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Gedurende 1895 werd met de exploitatie van dit mijnveld, dat vóór 1 December 1897 in ontginning moet zijn genomen (verg. vorig verslag, blz. 277), nog geen aanvang gemaakt. [3]

[1]) Evenals voor de hiervóór genoemde concessiën Aroe-baai en Boekit Mas is bepaald dat de cijns over een vol jaar in geen geval minder bedraagt dan f 6000. Was tot dusver voorgeschreven (zie noot 4 ad art. 11 van het model-concessiecontract in nº. 4769 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) dat het minimum van den te bedingen cijns wordt geregeld naar de geschatte uitgestrektheid der concessie „volgens den maatstaf van f 0,10 per bouw", sedert is, blijkens eene aan de verschillende gewestelijke bestuurders, tot wier ressort rijken of landschappen behooren, die in meerdere of mindere mate in het genot van zelfbestuur zijn gelaten, gerichte circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid dd. 7 Februari 1896, aangenomen dat bedoeld bedrag van f 0,10 per bouw in zoover niet als bindend is te beschouwen, dat er van de zijde van het Europeesch bestuur geen bezwaar behoeft te worden gemaakt wanneer tusschen partijen een hoogere minimum-cijns wordt overeengekomen. In verband daarmede moet voor de zooeven aangehaalde woorden in bedoelde noot 4 gelezen worden „volgens den maatstaf van *minstens* f 0,10 per bouw." Vermoedelijk is dus uit het ten aanzien van de besproken concessie Boeloe Telang als minimum cijns bedongen bedrag van f 6000 geen gevolgtrekking te maken ten opzichte van hare uitgestrektheid

[2]) Ingevolge de in de voorgaande noot aangehaalde circulaire van 7 Februari 1896 is bedoelde aanvulling ook op te nemen in voortaan te sluiten concessiecontracten van den hierbedoelden aard.

[3]) In 't vorig verslag (bladz. 277, noot 2) was tevens sprake van eene overeenkomst door den verkrijger der concessie Louise (den heer J. H. Menten) met het Koeteisch bestuur gesloten, waarbij aan hem tot het jaar 1906 het monopolie voor de winning van petroleum en aanverwante stoffen in het landschap Koetei was verleend. De Indische Regeering heeft in Januari 1896 te kennen gegeven dat deze overeenkomst van geene waarde is en niet van invloed mag zijn op te verleenen concessiën aan andere onderzoekers aldaar.

§ 5. *Andere delfstoffen*

a. Ontginningen krachtens concessie of vergunning.

Java.

Mijnconcessie Genoek Watoe (betreffende een mijnveld ter grootte van $9\frac{1}{2}$ bouws in het district Goenoeng Kendeng der afdeeling en residentie Soerabaija). Deze concessie behoort aan eene te Soerabaija opgerichte naamlooze vennootschap (zie vorig verslag, blz. 277). De onderneming, ten doel hebbende het winnen van jodium en jodiumverbindingen, is van zeer eenvoudigen aard. Het aantal werklieden bedraagt 13 vaste koelies daags, die onder toezicht van een Europeeschen opzichter staan. In 1895 werd 2436 K.G. ruw joodkoper verkregen, tegen 2395 K.G. in 1894. De waarde van het product wordt berekend op f 400 per 100 K.G., zoodat de totale opbrengst f 9744 bedroeg. De belastbare netto opbrengst was f 4795 en werd de cijns (3 pct.) diensvolgens bepaald op f 143,85. Het jaarlijks verschuldigd vast recht, ten bedrage van f 2,50, werd voor 1894 en 1895 voldaan respectievelijk in April en December 1895.

Mijnconcessie Kedoeng Waroe (betreffende een mijnveld ter grootte van ruim 7 bouws, mede in het zooeven genoemde district Goenoeng Kendeng gelegen). Met de ontginning van deze in 1889 door de inlandsche rechthebbenden op den grond der dessa Kedoeng Waroe aanvaarde concessie voor het winnen van jodium en jodiumverbindingen was nog altijd geen aanvang gemaakt. In het voorjaar van 1896 was eene aanvrage van een Europeeschen ondernemer in behandeling om, nadat de concessie zou zijn ingetrokken, haar aan hem te verleenen.

Mijnconcessie Goenoeng Woengkal (betreffende een mijnveld ter grootte van 12 bouws in het district Toeren, afdeeling Malang, residentie Pasoeroean). Met het winnen van zandsteen, krachtens de daartoe in 1889 door den heer C. Zweerus aanvaarde concessie, werd ook in 1895 nog geen aanvang gemaakt.

Mijnconcessie Wadjak (betreffende een mijnveld ter grootte van 1243 bouws, gelegen in het district Wadjak, afdeeling Ngrowo der residentie Kediri). Gedurende 1895 werd op het concessieterrein, dat zou moeten dienen voor het winnen van marmer en kiezelgesteente, niet gewerkt. De pogingen van den concessionaris, den heer B. D. van Rietschoten, om voor deze ontginning eene vennootschap tot stand te brengen, hadden nog niet tot een gewenscht resultaat geleid. Met de kwijting van het jaarlijks verschuldigde vast recht, ad f 310,75, werd geregeld voortgegaan.

Mijnconcessie Panggoel (betreffende een mijnveld voor het winnen van marmer en kalksteen, ter grootte van ongeveer 77 bouws, in het district Panggoel der afdeeling Trenggalek, residentie Kediri). Sedert de reeds in 't vorig verslag (blz. 278) vermelde beslissing der Indische Regeering, waarbij den voorloopigen concessionaris, den heer I. J. Dermout, voor het erlangen van eene definitieve concessie, c. q. op gewijzigde voorwaarden, alsnog tijd was gelaten tot 30 Juni 1896, mits aangetoond zij dat het vereischte kapitaal (f 50 000) voor de uitvoering beschikbaar was, was (tot Mei 1896) noch van hem, noch van den medeaanvrager, in vereeniging met wien hij zich laatstelijk had aangemeld, iets naders vernomen.

**Mijnconcessie Kliripan* (betreffende een mijnveld, ter grootte van 395 bouws, gelegen in de regentschappen Pengasih en Nanggoelan der residentie Djokjokarta). De exploitatie der bruinsteengroeve Kliripan werd gedurende 1895 nog steeds belemmerd door het aanhouden van de lage prijzen van bruinsteen in Europa. De concessionaris, de heer H. W. van Dalfsen, ondervond bovendien moeielijkheden bij het verschepen van zijne ertsen, wat van Tjilatjap uit moet geschieden, daar de stoomvaartmaatschappijen zich niet meer genegen betoonden om tegen den vroeger in rekening gebrachten vrachtprijs erts naar Europa mede te nemen. Eene proef om het erts eerst als ballast van Tjilatjap naar Batavia te verschepen en vervolgens naar Europa te verzenden voldeed evenmin, daar de kosten te hoog liepen. Tegen het einde van 1895 echter werd weder eene partij erts door eene der Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen vervoerd. De toekomst liet zich overigens iets beter aanzien, ten eerste door eene stijging van den marktprijs van het product, en in

de tweede plaats, daar waarschijnlijk de gelegenheid voor verscheping tegen matigen vrachtprijs gunstiger zal worden wanneer meer stoomschepen Tjilatjap zullen aandoen, ten gevolge van het verschepen van daar van een deel der gouvernementskoffie uit de Preanger Regentschappen (verg. blz. 99 hiervóór). In het laatst van 1895 begon de concessionaris het erts wederom van de groeve naar zijne opslagplaats te Tjilatjap af te voeren, ofschoon de ontginning, ook in verband met den vrij grooten voorraad erts aan de groeve (op ult. 1895 circa 300 ton), toen nog tijdelijk was gestaakt. In het geheel werd in 1895 bijna 600 ton erts afgevoerd.

Vergunning tot het winnen van kalksteen (in het gebied der dessa Tjono van het district Menoreh, afdeeling Magelang, residentie Kadoe). Van de hierbedoelde „vergunning" om kalksteen te winnen zoowel voor bouwmateriaal als tot het branden van kalk werd ook gedurende 1895 nog geen gebruik gemaakt. De aan den lande verschuldigde retributie, ten bedrage van f 50 's jaars, werd intusschen over 1894 in Januari 1895 en over 1895 in December van dat jaar voldaan. Voor zooveel uit de voor dit verslag ontvangen berichten blijkt, waren door den houder der vergunning, den heer V. Levyssohn, nog geen stappen gedaan om, op den in 't vorig verslag (blz. 278) in uitzicht gestelden voet, te geraken tot het erlangen van eene mijnconcessie, vereischt om de ontginning door middel van mijngangen te kunnen drijven.

Sumatra.

De reeds in 1888 aan den heer R. D. Verbeek in uitzicht gestelde gouvernementsconcessie tot het winnen van edele en andere metalen in een uitgestrekt mijnveld der afdeeling XIII en IX Kotta (residentie Padangsche Bovenlanden) is tot nog toe niet verleend kunnen worden, aangezien hij nog niet had aangetoond te kunnen beschikken over het voor de uitvoering der onderneming noodig geacht kapitaal van f 300 000. Bij gouvernementsbesluit dd. 25 Juni 1896 n°. 44 is hem, onder gelijk voorbehoud als vroeger ten opzichte van de c. q. aan eene definitieve concessie te verbinden nieuwe voorwaarden, voor het voldoen aan deze verplichting bij vernieuwing een nader uitstel van één jaar verleend, derhalve thans tot 2 Juli 1897.

Banka.

Vergunning tot het winnen van kaolin op Banka. Nopens het van deze in October 1894 verleende „vergunning" gedurende 1895 gemaakt gebruik zijn voor dit verslag nog geen mededeelingen ontvangen. Alleen blijkt dat, overeenkomstig een verzoek van de firma P. Landberg & Zn. te Batavia, op welke, zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 278) werd aangeteekend, de vergunning is overgegaan, door de Regeering er in bewilligd is, dat het kaolin niet op Banka zelf tot het vervaardigen van aardewerk gebezigd worde, maar daartoe naar Batavia worde overgebracht (gouvernementsbesluit dd. 21 December 1895 n°. 35).

Borneo.

Mijnconcessie Goenoeng Lawak (betreffende een mijnveld ter grootte van ruim 3000 bouws in het district en de afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Op het terrein dezer aan de te Amsterdam gevestigde „Borneo-Mijnmaatschappij" behoorende concessie voor het winnen van diamant, goud, platina en steenkolen werd gedurende 1895 niet gewerkt. Het jaarlijksch vast recht ten bedrage van f 750 werd tijdig in 's lands kas te Bandjermasin gestort.

**Mijnconcessiën „Sambas Gold Mines"* en *„West-Borneo Gold Field"* (in het landschap Sambas der residentie Westerafdeeling van Borneo). Deze concessiën (voor het winnen van goud, zilver, platina, enz.) zijn in handen van de „West-Borneo Goudmijn-Maatschappij" te Amsterdam. Het schijnt dat in 1895 van harentwege geen werkzaamheden op het terrein werden verricht.

**Mijnconcessie Ban Pin San* (betreffende twee mijnvelden, te zamen vermoedelijk groot 2230 bouws, mede in Sambas). Ook nopens het van deze concessie gemaakt gebruik, van gelijken aard als de twee zooeven genoemd, doch toebehoorende aan de „Onderzoekingsmaatschappij van mijngronden ter Westerafdeeling van Borneo", gevestigd te Amsterdam, werd niets vernomen.

**Mijnconcessie Kalindjau* (betreffende een mijnveld ter grootte van circa 10 000 bouws, gelegen in de Dajakstreken van het landschap Koetei der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Van de zijde der erven van wijlen den concessionaris G. Murray is niets verricht naar aanleiding van de beslissing der Indische Regeering van 20 September 1894 n°. 6, waarbij de toen reeds lang verstreken termijn voor de indiening van eene kaart der begrenzing van het concessieterrein alsnog was verlengd tot ult. 1895, en waarbij tevens de betrokken resident was gemachtigd om namens den Gouverneur-Generaal goed te keuren eene eventueel tusschen het Koeteisch bestuur en de erven Murray te sluiten suppletoire overeenkomst, betreffende eene verlenging tot 27 Maart 1896 van den termijn, binnen welken met de werkzaamheden had moeten zijn aangevangen (zie het verslag van 1894, blz. 259). Omstreeks medio 1896 was te Batavia een voorstel in overweging om de indertijd door de Regeering verleende goedkeuring op het concessiecontract Kalindjau als niet verleend te beschouwen.

**Mijnconcessie Melak* (betreffende een mijnveld, groot circa 13 000 bouws, zich uitstrekkende aan weerszijden van de Mahakkam van af Moeara Pahoe tot Tandjong Batoe over eene breedte van 1500 M.) Deze aan den heer L. W. H. de Munnick Sr. toebehoorende concessie, verleend voor het winnen zoowel van ertsen als van steenkolen, petroleum en edelgesteenten, bleef ook in 1895 buiten uitvoering.

**Mijnconcessie Charlotte* (in het landschap Goenoeng Taboer der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Ook deze concessie, voor het winnen van lood- en antimoonglans en aanverwante ertsen, welke aan den heer J. H. Menten is verleend, kwam gedurende 1895 nog niet in exploitatie.

Celebes.

Mijnconcessie Soemalata (betreffende een mijnveld ter grootte van ruim 2680 bouws in het district Kwandang der afdeeling Gorontalo, residentie Menado). Deze op 1 December 1894 door de te Gorontalo gevestigde handelsvennootschap onder de firma Gebroeders Bauermann & Parmentier aanvaarde gouvernementsconcessie voor het winnen van goud-, zilver-, koper- en loodertsen, is in Januari 1896, onder voorbehoud der goedkeuring van de Indische Regeering (sedert verleend bij gouvernementsbesluit dd. 10 November 1896 n°. 22), ingebracht in eene te Amsterdam opgerichte naamlooze vennootschap „Mijnbouwmaatschappij Soemalata", welker statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 12 Maart 1896 n°. 14 (zie het bijvoegsel tot de Staatscourant van 18 April d. a. v.). Uit de voor dit verslag ontvangen berichten blijkt dat in het laatst van 1894 op het concessieterrein eene ontginning was aangevangen door het aanleggen van twee mijngangen. Het gewonnen erts bevatte goud in voldoende hoeveelheid om eene exploitatie op groote schaal te wettigen.

b. Inlandsche ontginningen.

Aangaande de in enkele streken van Sumatra op kleine schaal door inlanders gedreven goudindustrie (goudgraverijen en wasscherijen) zijn aan het bestuur over 1895 geen bijzonderheden bekend geworden. Alleen wordt in de uit de residentie Riouw ontvangen berichten de mededeeling aangetroffen dat in Boven-Indragiri (op Sumatra's vasten wal), zoomede in de aangrenzende Kwantan-streken de bevolking in sommige tijden des jaars zich bezig houdt met het zoeken en verwasschen van goud, dat te Singapore tegen $ 0.70 à $ 0.80 per gram van de hand wordt gezet.

Ten aanzien van de inlandsche goudontginningen op Borneo is het volgende gemeld. In de residentie Westerafdeeling van Borneo zou gedurende 1895 uit dergelijke ontginningen verkregen zijn nagenoeg evenveel als in 1894, namelijk 2059½ thail, en wel in de afdeeling Sambas, zooals zij thans is samengesteld sedert daarbij de afdeeling Montrado is ingesmolten (Indisch Staatsblad 1895, n°. 75), 1500, in Mampawa 32, in Landak 150, in Tajan 100, in Sanggou (met Sekadou) 210 en in Sintang 67½ thail. Alleen uit Sambas en Tajan is gemeld hoevele personen in 1895 aan deze industrie deelnamen (res-

pectievelijk 1352 en 44). Naar gelang van de hoedanigheid werd voor het goud f 68 à f 78 per thail betaald.

Voor diamantwinning is in de Westerafdeeling van Borneo voornamelijk het landschap Landak van beteekenis (verg. ook blz. 241 hiervóór). Aldaar vindt men inlandsche ontginningen te Moenggoe, Ombok, Moeara Béhé, Marintoe, Singgang, Pantek en Djamboe. De Ombok-exploitatie leverde een goed bestaan aan den ontginner, een Chinees, die 10 à 12 koelies in dienst had. Naar Pontianak werden, volgens de te Ngabang in 1895 afgegeven passen, vervoerd 1243 karaat aan diamanten. Echter wordt deze opgave geacht de uitgevoerde hoeveelheid niet juist weer te geven en wordt deze voor 1895 geschat op p. m. 2500 karaat, waarvan 1600 karaat aan diamanten beneden $^1/_2$ karaat gewicht, 700 aan diamanten van $^1/_2$ tot 1 karaat, 180 aan diamanten van 1 tot $1^1/_2$ karaat en 20 aan diamanten boven $1^1/_2$ karaat wegende.

Het door het Gouvernement in genoemd gewest verpachte recht tot afgifte van licentiën voor de uitoefening van de inheemsche goud- en diamant-industrie (Indisch Staatsblad 1862 n°. 134 en 1886 n°. 16) bracht, voor zooveel dit recht niet vereenigd met andere pachtmiddelen wordt afgestaan, voor 1895 f 4824 op (f 132 minder dan in 1894), namelijk in de twee onderafdeelingen Lara en Loemar en Montrado der afdeeling Sambas f 2664 en f 2088 en in Mandhor (afdeeling Pontianak en ommelanden) f 72. (Voor 1896 is slechts te rekenen op f 4584, waaronder f 2052 voor Montrado.) Aan ongemunt goud werd in 1895, volgens de opgaven der tolkantoren, uit de Westerafdeeling van Borneo naar Singapore uitgevoerd voor eene waarde van f 28 240, tegen f 26 500 in 1894.

Eene gelijksoortige pacht als de bovengenoemde bestaat in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, voor zooveel betreft de onderafdeeling Tanah Laut der afdeeling Martapoera. Aldaar is bedoeld pachtmiddel — onlangs (zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 95) op nieuwen voet geregeld — voor 1896 afgestaan aan den vertegenwoordiger der naamlooze vennootschap „Mijnbouwmaatschappij Martapoera", en wel tegen eene pachtsom van 17 thail Pleiarisch stofgoud of $6^1/_2$ thail meer dan voor 1895. De productie aan goud in Tanah Laut verschilde in 1895 weinig met die van het voorafgegane jaar. Niet onwaarschijnlijk was dan ook het voor 1896 verkregen hooge bod alleen hieraan toe te schrijven dat de voornoemde Maatschappij, met het oog op hare mijnbouwkundige opsporingen in bedoelde streken (zie lager), geen vreemden pachter naast zich wenschte. Ook reeds over 1895 had zij (voor 15 thail goud) het recht van den toenmaligen pachter overgenomen. De prijs van het Pleiarisch stofgoud varieerde tusschen f 70 en f 75 per thail.

Het debiet der licentiën voor het winnen van diamanten in dezelfde afdeeling Martapoera bracht voor 1895 f 834 op. De achteruitgang der opbrengst tegenover die van 1894 (ad f 1277) was te wijten aan het weinig bevredigende van de resultaten der ontginningen. Slechts zelden werden steenen van eenige waarde gevonden.

De inlandsche goudwinning in de residentie Menado wordt gezegd van zeer weinig belang te zijn. In de Minahassa ziet men in eene oude mijn van het district Ponosakan, alsmede op den berg Totok, sporen van ontginning door inlanders, doch van de daarmede verkregen opbrengst is niets bekend. In Gorontalo wordt in de rivieren op enkele plaatsen en op ongeregelde tijden eenig stofgoud gewasschen. De hoeveelheden zijn echter van geen belang. Ook in de landschappen Bolang Mongondo en Bwool langs de noordkust van Celebes wordt door inlanders nog eenig goud gewonnen, echter op zeer geringe schaal. Deze ontginning gaat steeds achteruit, wat zijne oorzaak daarin vindt dat de ontginning van het erts bij het dieper worden van de mijnen steeds moeielijker wordt en het verkregen materiaal minder vrij goud bevat dan het vroeger meer aan de oppervlakte gewonnen erts.

§ 6. *Vergunningen en overeenkomsten tot mijnbouwkundige opsporingen.*

Ten einde met betrekking tot het door de gewestelijke besturders te geven gevolg aan bij hen inkomende aanvragen om vergunning tot mijnbouwkundige opsporingen, ook wat betreft de beoordeeling van het recht van voorrang, bedoelden autoriteiten tot algemeen richtsnoer te dienen, behoudens eventueel noodig geachte afwijkingen in bijzondere omstandigheden, zijn bij eene circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid dd. 7 December 1896 te dezer zake verschillende wenken gegeven, ten deele neerkomende op wat tot dusver reeds gebruikelijk was. Aan bedoelde circulaire, gericht aan de residenten op Java en Madura, uitgenomen die van Soerakarta en Djokjokarta, zoomede aan de gewestelijke besturders in de buitenbezittingen, uitgezonderd die van Banka, Billiton, Atjeh en onderhoorigheden en Westerafdeeling van Borneo, is door middel van de Javasche Courant (zie het nommer van 11 December 1896) algemeene bekendheid gegeven.

In het tijdvak 1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1896, dat zich aansluit aan de opgaven in 't vorig verslag, werden weder voor een aantal terreinen in onder rechtstreeksch Europeesch bestuur staande gedeelten van Nederlandsch-Indië, inzonderheid op Java, Sumatra en Borneo, aan bijzondere personen of aan naamlooze vennootschappen vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen verleend, meestal voor drie of voor vijf jaren, doch soms ook voor kortere termijnen, terwijl een vijftal overeenkomsten om in het gebied van inlandsche vorsten dergelijke opsporingen te doen, namelijk in Soerakarta, Djokjokarta, Tamiang (Oostkust van Sumatra) en Bwool (Noordkust van Celebes), door het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur werden goedgekeurd, en voor een terrein in het sultanaat Boeloengan (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), in verband met het in 1893 met dat landschap gesloten suppletoir politiek contract, de vergunning door den resident werd verleend. Eene opsomming van de bedoelde vergunningen en goedgekeurde vergunningscontracten wordt aangetroffen in tabel V van bijlage LLL hierachter, welke tabel tevens vermeldt de in het behandelde tijdvak ingetrokken en door tijdsverloop vervallen opsporingsvergunningen.

Omtrent de uitkomsten van de opsporingen, voor zoover daaromtrent bij den dienst van het mijnwezen berichten inkwamen, kan het volgende worden gemeld.

Op Java gold het schier uitsluitend de opsporing van petroleum en werden de onderzoekingen met kracht voortgezet. In het district Goenoeng Kendeng (residentie Soerabaija) en in het district Panolan (residentie Rembang) leidden de boringen vanwege de Dordtsche Petroleum-Maatschappij reeds tot het verkrijgen van de concessiën Lidah Koelon en Panolan (zie blz. 252 en 253 hiervóór). De onderzoekingen van diezelfde zijde in de afdeeling Grissee der residentie Soerabaija leverden tot nu toe geene noemenswaardige resultaten op. Eene vroegere boring op het vergunningsterrein in het district Gempol der residentie Pasoeroean werd, na tijdelijk gestaakt te zijn geweest, in 1895 hervat en daarbij de aanwezigheid van petroleum aangetoond, echter van onvoldoende hoedanigheid. De onderzoekingen zouden echter worden voortgezet. Van een verder onderzoek op het vergunningsterrein in de residentie Samarang van den heer H. E. Dorrepaal (zie vorig verslag, blz. 279) werd, na eenige vruchtelooze boringen, door de genoemde Maatschappij afgezien. Omtrent de voorgenomen onderzoekingen harerzijds (zie mede vorig verslag) in een terrein in het landschap Koetei (Oostkust van Borneo), waarvoor den heer W. de Jongh Dz. recht van opsporing is verleend, is tot nogtoe alleen vernomen dat in Februari 1896 met eene eerste proefboring een aanvang was gemaakt.

In de residentie Samarang leidde het verdere onderzoek op het terrein der vergunning, oorspronkelijk toegewezen aan den heer Ch. W. Aveling qq. de firma Mac Neill & C°., tot het verleenen nog in 't laatst van 1895 van de „Grobogan-Petroleum-concessie", sedert — zooals reeds op blz. 252 hiervóór is vermeld — overgedragen op de Nederlandsch-Indische Petroleum-maatschappij" te Amsterdam. Eene te Samarang gevestigde burgerlijke maatschap tot het doen van boringen naar petroleum in Midden-Java heeft tevens in genoemde vennootschap een aantal in 1892 en 1893 aan particulieren verleende opsporingsvergunningen ingebracht betreffende terreinen in Samarang en Soerakarta.

Behalve de hiervóór reeds vermelde opsporingen in Soerabaija werd in 1895 aldaar naar het aanwezen van petroleum ook onderzoek gedaan in het reeds genoemde district Goenoeng Kendeng der afdeeling Soerabaija, namelijk vanwege de eigenaren der jodium-concessie Genoek Watoe voor zooveel hun concessieterrein betreft, zoomede in de tot gemelde afdeeling behoorende districten Djabakotta en Soerabaija, en wel in het terrein waarvoor den heer J. H. W. Deerns recht van opsporing is verleend. Dit laatste onderzoek vorderde in 1895 slechts weinig, terwijl de boringen op Genoek Watoe bij het einde des jaars nog niets hadden opgeleverd.

In de residentie Banjoemas schijnen de onderzoekingen bevredigend te zijn uitgevallen. Van die in de residentie Kadoe wordt gemeld dat zij in 1895 niet werden voortgezet.

In het district Paninggaran der afdeeling en residentie Peka-

longan, waarvoor eene in October 1895 aan den heer D. W. F. Maxwell verleende opsporingsvergunning kort daarna op de Nederlandsche Handelmaatschappij was overgegaan, werd met boringen naar het voorkomen van petroleum aangevangen. Voor het voorloopig onderzoek was op bij gouvernementsbesluit dd. 19 Maart 1896 n°. 24 geregelde voorwaarden van gouvernementswege eenig boormaterieel in gebruik afgestaan, zoomede voor den tijd van hoogstens één maand een gouvernements-mijningenieur ter beschikking gesteld van de factorij der voormelde Maatschappij, welke ingenieur, voor zoover de belangen van den dienst het zouden toelaten, ook daarna het terrein van het onderzoek enkele malen zou mogen bezoeken en de factorij van advies dienen. Resultaten der onderzoekingen waren omstreeks medio 1896 nog niet bekend.

Van verschillende zijden, o. a. vanwege syndicaten en naamlooze vennootschappen, wordt, vooral sedert de eerste maanden van 1896, ook in de residentie Palembang een ernstig gebruik gemaakt van sommige der talrijke aldaar verleende opsporingsvergunningen. Van de onderzoekingen, die alle op het vinden van petroleum schijnen te zijn gericht, beloofde men zich loonende resultaten. [1])

Met de onderzoekingen naar het voorkomen van steenkolen in het in 't vorig verslag (blz. 279) nader aangeduide terrein in de Lampongsche Districten, waarvoor de heer E. G. Taylor recht van opsporing bezit, werd in het voorjaar van 1896 een aanvang gemaakt. De werkzaamheden, die geleid worden door een daartoe op kosten van den belanghebbende voor een zeker aantal maanden beschikbaar gestelden gouvernements-mijningenieur (zie blz. 240 hiervóór), waren op ult. Juni nog niet beëindigd. Omtrent de uitkomsten daarvan was toen te Batavia nog niets vernomen. Het verblijf van bedoelden ingenieur in de Lampongsche Districten was sedert verlengd uiterlijk tot ult. November 1896.

De in Augustus 1894 te Soerabaija opgerichte naamlooze vennootschap „Mijnbouwmaatschappij Martapoera", terloops reeds op de voorgaande blz. vermeld, op welke zijn overgegaan een paar aan anderen verleende vergunningen tot het opsporen van goudhoudende gronden in een gedeelte der afdeeling Martapoera (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), heeft in Maart 1895 hare werkzaamheden op het terrein begonnen. Hoewel de aanvankelijk verkregen resultaten uit een oogpunt van exploitatie niet gunstig waren, werd toch de zekerheid opgedaan dat er in het vergunningsgebied goudhoudende gesteenten voorkomen. De vraag, waarop een verder onderzoek het antwoord moet geven, is nu of op meer diepte de goudrijkdom voldoende is voor eene winstgevende exploitatie. De Maatschappij hoopte, blijkens berichten van het najaar van 1896, door verdere plaatsing van aandeelen de middelen te vinden het onderzoek te voltooien.

De opsporingen naar gouderts in de residentie Menado werden voortgezet en hebben reeds geleid tot eene concessie voor een mijnveld in het rechtstreeksch gouvernementsgebied (de op blz. 255 hiervóór besproken concessie Soemalata in het Gorontalosche district Kwandang) en tot een paar concessie-aanvragen voor terreinen, waarvoor door het inlandsch bestuur van Bwool (Noordkust van Celebes), met goedkeuring van het Europeesch bestuur, recht van opsporing is toegestaan, namelijk in 1892 aan de firma P. Landberg & Zoon (in wier rechten ten deze sedert getreden was de „Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij" te Batavia) [2]) en in 1894 aan den heer W. F. Burlage. Beide concessie-aanvragen, welke volgens recente berichten in Indië nog in behandeling zijn, beoogen mede het verkrijgen van eene gouvernements-concessie, aangezien ten gevolge van het in Juli 1896 van kracht geworden nieuw politiek contract met Bwool (zie lager) het recht tot uitgifte van mijnconcessiën in bedoeld landschap op het Gouvernement is overgegaan. Nopens de twee op ult. 1895 nog van kracht zijnde opsporingsvergunningen in 's Gouvernements rechtstreeksch gebied, namelijk in het westelijk deel der Minahassa, beide in October 1893 verleend, respectievelijk aan de reeds genoemde firma Landberg & Zoon en aan den heer G. H. G. J. L. M. Ruempol, is nog aan te teekenen, dat laatstgenoemde, onder nadere goedkeuring van bestuurswege, in Januari 1896 zijne rechten heeft overgedragen aan de toen te Batavia opgerichte „Mijnbouwmaatschappij Belang" (zie hare statuten in een der bijvoegsels van de Javasche Courant dd. 21 Februari 1896) [3]).

Evenals reeds vroeger met betrekking tot Bwool [4]), is de Indische Regeering onlangs ook ten opzichte van de overige staatjes ter Noordkust van Celebes en van die aan de Tominibocht teruggekomen van hare tot dusver gevolgde gedragslijn (zie het verslag van 1891, blz. 252) om bedoeld indirect gebied voralsnog niet open te stellen voor de particuliere mijnindustrie. Bij gouvernementsbesluit dd. 7 November 1896 n°. 11 is namelijk den resident van Menado te kennen gegeven dat in beginsel geen bezwaar bestaat tegen toelating van mijnbouwkundige opsporingen door particulieren in Noordelijk Celebes en de streken aan de bocht van Tomini, wat ons niet rechtstreeksch bestuursgebied betreft echter onder voorbehoud dat de politieke toestand, naar het oordeel van hem resident, zich niet tegen bedoelde toelating verzet, en dat de bestuurders der betrokken landschappen, bij de met hen reeds aangegane of nog aan te gane nieuwe politieke contracten, aan het Gouvernement, op den in het verslag van 1894 (blz. 27) vermelden voet, d. i. tegen verzekering aan het inlandsch zelfbestuur van de helft der door mijnconcessionarissen op te brengen sommen wegens cijns en vast recht, hebben overgedragen het recht om in hun gebied zoowel vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen als mijnconcessiën uit te geven. Tevens is bij gemeld gouvernementsbesluit bepaald dat de, met inachtneming van het vorenstaande, door den resident uit te geven opsporingsvergunningen voor terreinen in zelfbesturende landschappen moeten worden verleend op den voet der mijnverordeningen, doch voor geen langeren termijn dan drie jaren, en voorts eerst na door hem ontvangen bericht omtrent de examinatie der ingekomen aanvragen bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid (zie ook n°. 4479 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad).

Tot het wijzigen in den hiervóór aangeduiden zin van de bestaande politieke contracten, voor zooveel zulks nog niet had plaats gehad, zou ten spoedigste met de betrokken inlandsche bestuurders door den resident moeten worden onderhandeld. Daar de met Bwool en met de verder oostwaarts gelegen landschappen ter Noordkust van Celebes, met namen Kaidipang, Bolang Itam, Bintaoena, Bolang Oeki en Bolang Mongondo, laatstelijk (in 1895) gesloten politieke contracten (bekrachtigd bij gouvernements-

[1]) Voor zooveel tot dusver hier te lande gebleken is, gaan deze onderzoekingen voor een deel uit van een syndicaat te Amsterdam, dat verschillende opsporingsvergunningen voor terreinen in Langkat (residentie Oostkust van Sumatra) en in de residentie Palembang in handen had, zoomede van de in December 1895 opgerichte naamlooze vennootschap „Nederlandsch-Indische Exploratie-Maatschappij", mede te Amsterdam gevestigd. Ingevolge hare statuten, goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 6 Februari 1896 n°. 29 (zie de Staatscourant van 27 Maart d. a. v.), zal deze Maatschappij zich voor den verkoop van het door haar of hare rechtverkrijgenden te winnen product te zijner tijd in betrekking stellen met de Maatschappij die de Lepan-concessie in Langkat exploiteert (verg. blz. 253 hiervóór).

Van de in 1895, meerendeels voor den tijd van twee jaren, verleende opsporingsvergunningen in Palembang waren er niet minder dan 54, gezamenlijk een terrein omvattende van naar schatting $1\frac{1}{2}$ millioen bouws, door onderhandsche akten van overdracht, in handen van voormelde Exploratie-Maatschappij gekomen, doch de resident had, op een paar uitzonderingen na, deze overdrachten niet kunnen goedkeuren omdat de oorspronkelijke houders van hunne rechten geen afstand hadden gedaan tegenover het Gouvernement. In beschikking op een verzoek van de Maatschappij om, nadat de termijn van twee jaren zou zijn verstreken, en nadat de bij art. 2 der mijnverordening in Indisch Staatsblad 1873 n°. 217*a* voorgeschreven formaliteiten zouden zijn in acht genomen, aan haar, en dan voor den tijd van vijf jaren, het opsporingsrecht voor dezelfde terreinen te verleenen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 4 October 1896 n°. 9, uit aanmerking van hetgeen vanwege de adressante reeds aan de opsporingen op sommige dier terreinen was ten koste gelegd, te kennen gegeven, dat haar verzoek in beraad werd gehouden, en dat, wanneer inderdaad ten gevolge van de overeenkomsten, welke volgens hare opgaaf door de Maatschappij zijn gesloten, de houders der door haar bedoelde nog op naam van de oorspronkelijke aanvragers staande vergunningen niet de rechten doen gelden welke zij aan die vergunningen kunnen ontleenen, na het vervallen van die vergunningen de Nederlandsch-Indische Exploratie-Maatschappij voorrang zal hebben boven anderen tot het erlangen, op den voet der bestaande bepalingen, van vergunning voor mijnbouwkundige opsporingen in de betrekkelijke terreinen.

[2]) Nadat ook gebleken was van de vereischte instemming van het Bwoolsch bestuur is deze overdracht van het vergunningscontract van 1892 door de Indische Regeering goedgekeurd bij besluit dd. 6 October 1896 n°. 2. Met betrekking tot de suppletoire overeenkomst, in Januari 1893 tusschen het Bwoolsch bestuur en den houder der vergunning tot stand gekomen, moet hier ter verbetering van het dienaangaande gezegde in 't vorig verslag (blz. 280) nog worden aangeteekend dat zij enkel de strekking had om den opspoorder onder zekere voorwaarden de gelegenheid te geven de tijdens het onderzoek gevonden ertsen uit te voeren voor volledig onderzoek in het belang eener eventueele exploitatie.

[3]) Mede voor het doen uitvoeren van mijnbouwkundige opsporingen in de residentie Menado en tevens in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, en verder voor mijnontginning en daarmede in verband staande doeleinden, is in 1896 te Batavia ook opgericht en aldaar gevestigd de „Algemeene Exploratie-Maatschappij", welker statuten zijn opgenomen in een der bijvoegsels van de Javasche Courant dd. 2 October 1896.

[4]) In Februari 1896 werd nog een derde contract voor mijnbouwkundige opsporingen in Bwool door den resident goedgekeurd (verg. het slot van bijlage LLL hierachter).

besluit dd. 8 Juli 1896 n°. 4) reeds op den nieuwen voet waren ingericht, en dus o. a. het recht om particulieren aldaar tot mijnbouwkundige opsporingen toe te laten reeds op het Gouvernement is overgegaan, is de Indische Regeering te rade geworden om alle indertijd hetzij bij haar, hetzij bij den resident van Menado ingekomen en tot dusver in beraad gehouden verzoeken om met de inlandsche zelfbesturen aldaar overeenkomsten voor dergelijke opsporingen te mogen sluiten, verder buiten beschikking te doen blijven, doch bij de bekendmaking hiervan aan belanghebbenden (zie het bericht vanwege den dienst van het mijnwezen in de Javasche Courant dd. 11 December 1895) tevens mede te deelen dat ieder, die vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek in de bedoelde landschappen wenscht aan te vragen, zich bij adres te wenden heeft tot den resident van Menado, onder duidelijke omschrijving van het terrein waarvoor de vergunning wordt verlangd, welk terrein in den regel geen grootere oppervlakte mag hebben dan ongeveer 35 000 bouws.

Van de plaatsing sedert kort van een eerstaanwezend mijningenieur in de residentie Menado werd reeds gewag gemaakt in noot 1 op blz. 240 hiervóór. Aan den in September 1896 voor deze bestemming aangewezen hoofdingenieur is toegevoegd een mijnopziener 1ste klasse benevens een inlandsche mantri van het mijnwezen. Door hem zal eene geologische en mijnbouwkundige verkenning van het gewest worden ondernomen. Zooals o. a. uit het verslag van 1887, blz. 196, blijken kan, is ook in 1886-1887 een gouvernements-mijningenieur in genoemd gewest werkzaam geweest, doch had deze zijne werkzaamheden aldaar slechts voor een klein deel kunnen volbrengen, omdat na weinige maanden verblijf in Gorontalo over zijne diensten elders in den Archipel was moeten worden beschikt.

III. Zout.

Was in 1894 het gouvernements-zoutdebiet kleiner geweest dan in het daaraan voorafgegane jaar, de cijfers van den verkoop in 1895 wijzen weder op eene vermeerdering. In het geheel werd namelijk gedurende laatstgenoemd jaar in de gouvernements-residentiën van Java en Madura, zoomede bij de twee gouvernements-verkooppakhuizen in Soerakarta, aan gouvernementszout gesleten 1 093 856 pikol, zijnde 26 206 pikol meer dan in 1894 en 12 869 pikol meer dan in 1893, welk laatste jaar tot dusver het hoogste cijfer had aangewezen. Bij de verkooppakhuizen ter Sumatra's Westkust [1]) en in de zes andere onder het monopolie vallende gewesten der buitenbezittingen, met namen Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang [1]), Banka, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, beliep de verkoop, na in 1893, met 220 623 pikol, mede zeer aanzienlijk te zijn geweest en na in 1894 201 444 pikol te hebben bedragen, in 1895 202 680 pikol [2]). Van de 28 gewesten op en buiten Java, waartoe de opgaven betrekking hebben, waren er 11 waar de verkoop gedurende 1895 was afgenomen (in 't geheel met 12 358 pikol); daarentegen beliep de toeneming in de 17 andere gezamenlijk 39 800 pikol. Op de vermeerdering van het debiet heeft vermoedelijk ook invloed gehad de omstandigheid dat de weersgesteldheid in 1895 niet bijzonder gunstig was voor den clandestienen aanmaak van zout. De invoer van zout met Siamsche visch (volgens onvolledige opgaven 14 841 pikol bedragen hebbende) deed slechts hier en daar, o. a. in de afdeelingen Limbangan en Tassikmalaija (residentie Preanger Regentschappen), merkbaar afbreuk aan het monopolie. Toch behoorde laatstgenoemd gewest niet tot de 11, waar het debiet in 1895 was afgenomen. Op Java, waar 7 gewesten gezamenlijk 8358 pikol teruggang aanwezen, was zulks voornamelijk het geval in Krawang. In dit laatste gewest viel slechts voor 3 van de 7 verkoopplaatsen op eene vermeerdering van debiet te wijzen (met 1550 pikol), doch werd bij de 4 andere 5228 pikol minder dan in 1894 gesleten. Op een dezer verkoopplaatsen, namelijk te Tjabangboengin, waar in 1894 de verkoop bij het gewicht was ingevoerd, ging het debiet zelfs met 3860 pikol terug, zijnde eene vermindering met ruim 85 pct. Was namelijk reeds in 1894 het debiet te Tjabangboengin, door het ophouden van de speculatieve inkoopen voor den afzet ter hoofdplaats Batavia (verg. het verslag van 1894, blz. 260/261), gedaald van 12 231 tot 4503 pikol, in 1895 beliep de omzet bij genoemd verkooppakhuis slechts 643 pikol. In verband daarmede werd echter ter hoofdplaats Batavia, waar het gouvernementsdebiet in 1893 van 24 973 tot 16 016 pikol was teruggegaan, weder aanmerkelijk meer van gouvernementswege verkocht, namelijk 27 702 pikol, tegen 18 946 pikol in 1894. Wat de 7 verkoopplaatsen nabij Java's zuidkust betreft, waar in Januari 1894 de verkoopprijs van f 5,92 per pikol tot het normale bedrag van f 6,72 was verhoogd, en, niet onwaarschijnlijk in verband daarmede, het debiet in 1894 algemeen belangrijk was achteruitgegaan (voor de bedoelde zeven plaatsen gezamenlijk van 54 984 tot 28 607 pikol), verliep in 1895 het debiet nog verder, doch slechts op vier der bedoelde plaatsen, daar bij de drie overige in 1895 eenigszins meer dan in 1894 werd gesleten: toch kwam het totaal van 1895, voor al de bedoelde zeven verkoopplaatsen gezamenlijk, op niet meer dan 24 970 pikol te staan.

In bijlage MMM hierachter vindt men als gewoonlijk een staat, aangevende het debiet (ook dat in 1893 en 1894) op elke verkoopplaats in het bijzonder. Daaruit blijkt dat het aantal verkoopplaatsen onder ult. 1895 op Java en Madura 183 bedroeg, dus één meer dan bij het einde van 1894, omdat in Februari 1895 het debiet werd geopend te Paninggaran (residentie Pekalongan), alwaar het koffie-inkooppakhuis tevens tot zoutverkooppakhuis is ingericht. In de residentie Benkoelen viel het pakhuis te Ketaun in Maart 1895 ledig, waarna het, ingevolge eene vroeger verleende machtiging (zie het verslag van 1893, blz. 268), gesloten werd. Bij het einde van 1895 bedroeg dientengevolge het aantal verkoopplaatsen in de buitenbezittingen 42, tegen 43 op ult. 1894.

In de Lampongsche Districten, waar in het voorjaar van 1892 door de opening, bij wijze van proef, van verkooppakhuizen te Menggala, Kotta Boemi, Soekadana en Kotta Agoeng, ook zout in het binnenland verkrijgbaar was gesteld, bleek die maatregel, welke ten doel had de bevolking, wat de voorziening in hare zoutbehoefte betreft, onafhankelijk te maken van tusschenpersonen, niet aan de verwachting te beantwoorden, daar sedert eer afneming dan toeneming van de bij de gezamenlijke pakhuizen in het gewest (ter hoofdplaats en op de vier genoemde plaatsen) verkochte hoeveelheden viel op te merken. In October 1895 is dan ook door de Indische Regeering besloten om na ult. 1896 de proef, voor zooveel betreft de verkrijgbaarstelling van gouvernementszout te Kotta Boemi, Soekadana en Kotta Agoeng, te staken, doch Menggala, waar het debiet vrij belangrijk was te noemen, als verkoopplaats voorgoed te handhaven onder een voor vast aan te stellen inlandschen verkooppakhuismeester. Daar nu echter in de binnenlanden van het gewest het gouvernementszout weder meer door den particulieren handel onder het bereik der bevolking is te brengen, scheen het aanbeveling te verdienen den verkoopprijs bij de twee alsdan overgebleven verkoopplaatsen Telok Betong en Menggala te verlagen van f 6,72 tot f 6 per pikol. Deze verlaging, waartoe met 1 Januari 1897 is overgegaan (zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 253), is geheel in overeenstemming met het beginsel, waarop berust de in 1893 (Indisch Staatsblad n°. 302) plaats gehad hebbende meer uniforme regeling der debietprijzen in de verschillende onder het monopolie vallende buitenbezittingen, namelijk dat in gewesten, waar het Gouvernement slechts enkele pakhuizen geopend heeft en dus de consumenten zich bij de aanschaffing van het gouvernementszout meer van tusschenpersonen moeten bedienen, het tarief op het laagste bedrag wordt gesteld. Hetgeen in de Lampongsche Districten ten gevolge van de besproken prijsverlaging bij de twee nog overgebleven pakhuizen aldaar aan inkomsten voor 's lands kas zal worden verloren, zal ruimschoots worden opgewogen door vermindering van uitgaven (voor transport van zout naar de opgeheven pakhuizen, zoomede voor beheer en onderhoud daarvan).

De geldelijke opbrengst van het zoutdebiet in 1895 wordt, blijkens de hooger genoemde bijlage MMM, voor Java en Madura berekend op f 7 334 903 en voor de buitenbezittingen op f 1 284 503, te zamen f 8 619 406, tegen f 8 433 657 (volgens verbeterde opgaven) in 1894 en f 8 478 463 in 1893.

De gouvernements-zoutwinning (op Madura) gedurende 1895 viel op de aanmaakplaatsen in de afdeelingen Pamakassan en Sumanap gunstiger uit dan in 1894, doch bij die in de afdeeling Sampang was de aanmaak veel geringer dan toen. In 't geheel werd in 1895 door de zoutmakers ingeleverd 1 362 510 pikol (45 417 kojang), tegen 1 490 250 pikol (49 675 kojang) in

---

[1]) In de noordelijke havens (Sibogha, Baros en Singkel) van het gouvernement Sumatra's Westkust en te Moeara Kompeh in Djambi (residentie Palembang) is de invoer van ander dan gouvernementszout toegelaten, mits tegen betaling van invoerrecht (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 73).

[2]) Dit laatste cijfer en dat betreffende het debiet in 1895 op Java en Madura berusten nog op voorloopige gegevens, evenals verleden jaar het geval was met de toen vermelde uitkomsten over 1894, in welk jaar op Java en Madura, zoomede in de genoemde gewesten der buitenbezittingen, in stede van respectievelijk 1 059 668 en 201 460 pikol, in werkelijkheid blijkt gedebiteerd te zijn 1 067 650 en 201 444 pikol.

het voorafgegane jaar.[1]) Een en ander blijkt nader uit het volgende staatje, dat tevens de op den aanmaak, enz., gevallen kosten en den in de depôts op Madura voorhanden voorraa vermeldt.

Zoutaanmaakplaatsen in de onderstaande afdeelingen der residentie Madura.	Aantal zoutpannen in bewerking geweest.		Ingeleverde hoeveelheid zout (in kojangs van 30 pikolmaten).		Betaling door de zoutmakers gemiddeld per hoofd genoten (à f 10 per kojang).		Kosten waarop de kojang zout aan het Gouvernement te staan kwam *a*).		Aanwezige zoutvoorraad in de depôts (in kojangs) bij het einde van het jaar *b*).	
	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.
Sampang	920	920	16 804	10 207	f 181,56	f 142,95	f 11,74	f 12,51	38 708	38 830
Pamakassan	1081	1081	12 100	13 109	112,56	95,00	11,00	11,00	42 743	41 663
Sumanap	1568	1577	20 771	22 101	140,02	147,54⁵	12,22⁵	12,50	82 406	83 821
Te zamen . . .	3569	3578	49 675	45 417	f 144,71	f 128,50	*c*) f 11,76	f 12,07	163 857	164 314

a) Met inbegrip van de kosten van administratie, toezicht, opschuring en daarmede in verband staande uitgaven, alsmede die voor den bouw van nieuwe pakhuizen, welke kosten niet afzonderlijk zijn opgegeven.

b) Bovendien lagen opgeschuurd in de doorvoerpakhuizen op Java en waren in de verschillende verkooppakhuizen voorhanden op ult. 1894 22 253 en op ult. 1895 22 097 kojang. Op laatstgemeld tijdstip waren op Madura voor de opschuring van het ingeleverde zout 177 depôtpakhuizen beschikbaar, namelijk 38 te Sampang, 40 te Boender (bij Pamakassan) en 99 te Sumanap, verdeeld over respectievelijk 2, 2 en 7 etablissementen.

c) Verbeterde opgaaf.

De goede werking der vooreerst nog gehandhaafd gebleven tijdelijke maatregelen tot verscherping van het politietoezicht bij de zoutaanmaakplaatsen op Madura (zie vorig verslag, blz. 281) bleek ook in 1895 weder uit de hoogere debietcijfers in die residentie: 64 128 pikol, tegen 58 841 pikol in 1894.

Het sedert geruimen tijd aan de orde zijnde denkbeeld om tot eene belangrijke hervorming in de practijk van het zoutmonopolie te geraken, zoowel ten voordeele van de consumenten als in het belang van 's lands schatkist, door namelijk het zout, dat thans schier algemeen bij de maat (sedert langeren of korteren tijd op een zevental plaatsen, als proef, bij het gewicht) wordt gesleten, voortaan in afgepaste verpakking te doen afleveren, is, ten gevolge van de nadere proefnemingen te Ischl (in Oostenrijk) en de verdere onderzoekingen, ook in Duitschland, van den daartoe aangewezen, in het voorjaar van 1895 uit Indië met verlof herwaarts gekomen deskundige (verg. vorig verslag blz. 280 281), zijne oplossing zoover nabij gekomen dat de Regeering zich voorstelt — nu de Indische begrooting daartoe de gelegenheid heeft verschaft — reeds in 1897 eene proefinstallatie op Madura in het leven te roepen voor de persing van een deel van het aldaar aangemaakte zout tot briquetten, en wel in zoodanige hoeveelheid dat met het debiet, den opslag en het vervoer daarvan, in eene nader vast te stellen verpakking, in 1898 op groote schaal eene proef zal kunnen worden genomen. Over het plan is uitvoerig gehandeld op blz. 14—16 der Memorie van Toelichting op de Indische begrooting voor 1897 en in de daarbij behoorende bijlagen D en E (Gedrukte stukken der zitting 1896—1897—4—n°s. 6, 6*d* en 6*e*). In verband met het voornemen om van de diensten van den bedoelden deskundige (den gewezen ingenieur der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, laatstelijk directeur van een der hoogere burgerscholen aldaar, dr. Th. J. van Buuren) ook gebruik te maken voor de aanschaffing en keuring der voor de proefinstallatie uit te zenden machinerieën, is diens verlof laatstelijk verlengd tot medio 1897 of tot zoodanig vroeger tijdstip als nader mogelijk zal blijken.

Onafhankelijk van de hiervóór bedoelde onderzoekingen, die harerzijds in Europa plaats vonden, had de Indische Regeering geen bezwaar (gouvernementsbesluit dd. 14 Juni 1896 n°. 9) om aan een tweetal in Indië gevestigde of aanwezige gegadigden, die zich daartoe in December 1895 aangemeld hadden en zich voorstelden te zijner tijd te trachten nopens eene „betere en meer doelmatige bereiding", hetzij op Madura, hetzij op Java's zuidkust van het voor het gouvernementsmonopolie bestemde zout, zoomede nopens de verpakking daarvan eene overeenkomst met de Regeering te sluiten, de gelegenheid te geven om, op hunne kosten, eene hoeveelheid van 35 pikol zout — hun tegen verminderde betaling (echter genoeg tot dekking van den kostprijs) uit 's lands voorraad te Batavia te verstrekken — ten behoeve van 's lands dienst, bij wijze van proef, in Europa te doen verwerken tot briquetten, voorzien van eene geschikte verpakking. Aan de beschikbaarstelling van dit zout werd de voorwaarde verbonden dat de geheele hoeveelheid, behoudens onvermijdelijk verlies wegens spillage, gebriquetteerd en in verpakten staat uiterlijk vóór 14 Juni 1897 zonder eenige kosten van vracht als anderszins te Tandjong Priok zou moeten worden teruggeleverd, als wanneer het voor het losse zout door hen betaalde hun zou gerestitueerd worden. Ten einde de Regeering in niets te binden, werd bij het aangehaald besluit den adressanten tevens uitdrukkelijk voorgehouden dat, ook al mochten de door hen in te leveren briquetten en de verpakking daarvan blijken te voldoen aan alle eischen, welke voor het debiet van gouvernementswege moeten worden gesteld, de Regeering zich volle vrijheid voorbehield om zonder hunne tusschenkomst of medewerking briquetteering en verpakking van het gouvernementszout in Indië in te voeren, dan wel van toepassing dier bewerkingen af te zien. Onder de gestelde voorwaarden is in Augustus 1896 voormelde partij zout namens de aanvragers in ontvangst genomen, die, ook nadat hun van het voornemen om voor eene proef in eigen beheer een post op de Indische begrooting voor 1897 uit te trekken was kennis gegeven, verklaard hebben voorloopig bij hun eenmaal opgevat plan te willen blijven.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.* [2])

Officieele gegevens nopens hetgeen er in 1895 in de gouvernements-tolhavens (waaronder thans voor het eerst ook de havens op het eiland Lombok behooren, zijnde aldaar op 6 October 1895 de rechtenheffing voor rekening van het Gouvernement ingevoerd), zoomede in de vrijhavens van Nederlandsch-Indië, op handelsgebied omging in het verkeer met Nederland en den vreemde zijn als naar gewoonte gepubliceerd in de bij het departement van financiën te Batavia samengestelde „Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië", waarvan de jaargang 1895 in het najaar van 1896 te Batavia het licht zag en reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal is aangeboden.

Omtrent de handelsbeweging (in- en uitvoeren voor particuliere rekening) tusschen de bedoelde havens en de buiten Nederlandsch-Indië gelegen landen of plaatsen is aan de bedoelde statistiek het volgende verkorte overzicht te ontleenen, waarbij ter vergelijking alsnog ook de cijfers van 1894 worden genoemd.[3])

[1]) Ook in de afdeeling Grobogan (residentie Samarang), waar aan de bevolking van een zevental dessa's in het district Kradenan bij uitzondering is vrijgelaten uit de aldaar aanwezige zoutwater- en modderwellen zout te winnen, ten gebruike binnen de afdeeling of ten vervoer naar de residentie Soerakarta, leverde die industrie minder op dan in 1894. Terwijl toen in Grobogan 16 354 pikol waren gewonnen, verkregen in 1895 bedoelde zoutmakers slechts 11 715 pikol. Aan cijns hadden de producenten te betalen (zie Indisch Staatsblad 1876 n°. 258) f 6034,70, tegen f 8259,50 in 1894.

[2]) Zie ook wat op blz. 180—182 hiervóór onder „*In- en uitvoerrechten*" is medegedeeld.

[3]) De hooger bedoelde opneming van de nieuwe gouvernements-afdeeling

Herkomst of bestemming.	Waarde van de goederen *a*) voor *particuliere* rekening — ingevoerd van (of over) de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.	Waarde van de goederen *a*) voor *particuliere* rekening — uitgevoerd naar de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.
1894.		
Nederland	f 50 266 831	f 65 013 011
Engelsch Kanaal (voor orders)	....	*b*) 8 651 453
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel)	43 028 337	*b*) 62 989 415
Oostersche archipel: Singapore	50 362 563	42 250 438
Oostersche archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indie)	14 889 501	3 247 712
Totaal.	f 158 547 232	f 182 152 029
	c) (f 46 439 099)	(f 45 094 665)
1895.		
Nederland	f 44 112 820	f 59 611 084
Engelsch Kanaal (voor orders)	....	*b*) 25 908 302
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel)	37 093 935	*b*) 70 793 863
Oostersche archipel: Singapore	47 783 897	41 272 257
Oostersche archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indie)	16 055 341	4 032 413
Totaal.	f 145 045 993	f 201 617 919
	c) (f 46 645 712)	(f 49 929 114)

a) Bovendien werd door particulieren ingevoerd aan ongemunt goud en zilver: in 1894 voor eene waarde van f 10 665, in 1895 voor eene waarde van f 5052, en uitgevoerd aan ongemunt edel metaal (enkel goud) voor eene waarde van f 32 650 in 1894 en van f 34 320 in 1895.

De invoer van speciën voor rekening van particulieren, mede niet in deze tabel begrepen, beliep in 1894 en 1895 achtereenvolgens f 8 945 735 en f 8 294 158 (waaronder aan gouden munt f 716 175 en f 1 339 845), terwijl de particuliere uitvoer van speciën bedroeg in 1894 f 878 777 (alles aan zilveren munt) en in 1895 f 1 154 565 (waaronder aan gouden munt f 15 000).

b) Onder de uitvoeren naar het Engelsch Kanaal (voor orders) zijn ook de uitvoeren naar Engeland begrepen.

c) De tusschen ( ) geplaatste totalen wijzen aan tot welk bedrag de buitenbezittingen in het algemeen totaal deelen.

Kon in het vorig verslag (blz. 281) er op gewezen worden dat de waarde der *voor particuliere rekening* ingevoerde goederen, niettegenstaande voor sommige artikelen lagere eenheidsprijzen waren aangenomen, toch in totaal niet noemenswaardig verschilde met de uitkomsten van 1893, voor 1895, toen in de waardeberekening zoo goed als geen verandering kwam, vertegenwoordigden de in de handelsstatistiek vermelde goederen-invoeren voor rekening van particulieren eene waarde, welke ruim f 13 millioen (of ruim 8 pct.) kleiner was dan in 1894. Het grootste aandeel in dit nadeelig verschil had het artikel „rijst", waarvan in 1895 voor eene waarde van f 5^5 millioen minder dan in 1894 werd aangebracht. Aan gezouten of gedroogde visch werd, ten deele als gevolg van de ongunstige vangst in Siam, voor f 1^2 millioen minder ingevoerd. Van het artikel „vleesch" was de invoer met ongeveer f 600 000 achteruitgegaan, van het gedistilleerd met ruim f 400 000, terwijl ook de andere dranken (bier, wijn, enz.) een nadeelig verschil opleverden van bijna 2 ton gouds. Belangrijk is mede het verschil in den invoer van fabriek- en stoomwerktuigen, machinerieën voor suikerfabrieken, mest, steenkolen en onbewerkt ijzer, welke artikelen achtereenvolgens voor 1895, vergeleken met 1894, voor ongeveer f 1^4, ruim f 1^2 bijna f 1 millioen, ruim 6 ton en circa 4 ton in het nadeel zijn. Voorts beliep de waarde der invoeren aan aardewerk (daaronder metselsteenen, enz.), aan glas en glaswerk, zoomede aan lampen en aan de meeste andere soorten van kramerij gezamenlijk bijna f 1^1 millioen minder dan in 1894, terwijl voor petroleum het nadeelig verschil beliep ruim 3 ton en voor was bijna 5 ton. Ook de invoeren van katoenen manufacturen, die in 1893 eene waarde van f 37^4 millioen hadden besomd, namen weder af, en wel van f 36^6 tot f 35 millioen, derhalve tegenover 1894 een teruggang met f 1^6 millioen. De wollen en zijden manufacturen gingen ook met ruim f 1 millioen achteruit. De beide laatste verschillen werden echter in belangrijke mate goedgemaakt door den grooteren invoer van andere manufacturen, waarvan in 1894 voor eene waarde van f 2 420 755, doch in 1895 van f 4 436 318 werd ingevoerd.

Van een aantal artikelen daarentegen waren de invoeren van meer omvang dan in 1894 (o. a. viel voor tabak en sigaren op eene meerdere waarde te wijzen van ruim $8^1/_2$ ton, voor garens op eene meerdere waarde van circa 4 ton), doch de som van deze en andere voordeelige verschillen woog niet op tegen den teruggang op de andere bovengenoemde artikelen.

Gunstiger voor 1895 vertoont zich de uitvoer. Hoewel de uitvoeren *voor particuliere rekening* van koffie, tin en copra, bij die van 1894 vergeleken, met f 7^6, f 1 en f 1^7 millioen terugliepen, bedraagt de waarde van den totalen particulieren uitvoer van 1895 ruim f 19 millioen meer, wat hoofdzakelijk voor rekening komt van de suiker. Daarvan toch werd in 1895 voor eene waarde van circa f 22^4 millioen meer verscheept, en, trekt men daarvan af de in 1894 uitgestelde uitvoeren (zie vorig verslag, blz. 282), zoo blijft er voor 1895 toch nog een gunstig verschil over, dat wel op f 10 millioen te stellen is. [1]) Behalve de suiker droeg tot het gunstige eindcijfer vooral bij de vermeerderde uitvoer van tabak voor de Europeesche markt, visch, thee en petroleum, van welke artikelen meer werd uitgevoerd voor eene waarde van respectievelijk f 1^7 millioen, f 1^4 millioen, f 1 millioen en 7^3 ton. De Langkat-petroleum handhaafde ook in 1895 haar naam als uitvoerartikel. In dat jaar toch werden 363 041 H.L., ter waarde van f 2 904 328, uit de residentie Oostkust van Sumatra naar verschillende havens in Zuid-oostelijk Azië en op Malakka, zoomede naar Singapore afgescheept, tegen 265 730 H.L., met eene waarde van f 2 125 847, in 1894.

De invoeren van verschillende goederen *voor rekening van het Gouvernement*, ter voorziening in de onderscheidene behoeften van den dienst, in 1894 ter waarde van f 6 711 597, vertegenwoordigden in 1895 een bedrag van f 8 185 091 of f 1^4 millioen meer, voornamelijk door grootere aanvoeren van spoorwegmaterieel en opium (invoer van speciën voor rekening van het Gouvernement — in 1894 f 1 millioen aan zilveren munt — had gedurende 1895 niet plaats). Aan gouvernements-producten (koffie, tin en kinabast) werd naar Nederland geconsigneerd voor eene waarde van f 22 281 009, tegen f 17 022 361 in 1894.

Nadere bijzonderheden, de handelsbeweging tusschen Nederlandsch-Indië en de daarbuiten gelegen landen of plaatsen betreffende, bevat bijlage NNN hierachter. Behalve de waarde van de in- en uitgevoerde goederen, gespecificeerd naar hunnen aard, doet die bijlage ook — doch alleen van de particuliere in- en uitvoeren — de hoeveelheden kennen, voor zoover deze in de handelsstatistiek worden opgegeven.

Evenals in 1894 nam ook in 1895 de zeilvaart voor slechts een gering percentage aan de bovenbedoelde handelsbeweging deel, en wel, wat den invoer betreft, voor 5.7 pct., en wat den uit-

Lombok (residentie Bali en Lombok) in het gouvernements-tolgebied heeft op de in de handelsstatistiek over 1895 vermelde cijfers nog slechts luttel invloed gehad, vermits in het tijdvak van 6 October t/m 31 December 1895 op Lombok voor particuliere rekening van of naar buiten Nederlandsch-Indië slechts werd ingevoerd voor eene waarde van f 65 812 en uitgevoerd voor eene waarde van f 3810.

[1]) In 't geheel werd in 1895 van Java aan suiker verscheept eene hoeveelheid van 575 658 ton, ter waarde van f 80^6 millioen, tegen 415 860 ton in 1894, ter waarde van f 58^2 millioen. Met betrekking tot de suikeruitvoeren van 1895 vindt men thans in de voormelde handelsstatistiek voor 't eerst opgenomen — en wel in het „voorbericht" — een overzicht, aanwijzende, voor zooveel dit met behulp van officieuse gegevens is kunnen worden nagegaan, de *eindbestemming* der verscheepte Java-suiker, en zulks bij wijze van aanvulling van de gewone gegevens der handelsstatistiek, die, als berustende op *bij de afscheping* gedane aangiften, in vele gevallen niet de werkelijke bestemming doen kennen. Uit bedoeld „toevoegsel" blijkt dan ook dat voor ruim 63 pct. der uitvoeren, namelijk voor 366 265 van de 575 658 ton, de eindbestemming der Java-suiker zich geheel anders voordoet dan bij de aflading op Java als voorloopige of vermoedelijke bestemming kon worden opgegeven. Het volgende staatje vermeldt de tweeërlei opgaaf.

Bestemming voor zooveel bij de afscheping was kunnen worden opgegeven.		Eindbestemming (volgens officieuse gegevens).	
Frankrijk	8 243 ton.	Frankrijk	34 069 ton.
Engeland	30 869 „	Engeland	70 765 „
Port Saïd (voor orders)	86 885 „	Rusland	3 295 „
Portugal (id.)	21 494 „	Noord-Amerika (Oostkust)	247 191 „
Spanje (id.)	2 156 „	Id. (Westkust)	5 271 „
Eng. Kanaal (id.)	140 594 „	Zuid-Amerika (Chili)	5 674 „
Amerika	76 024 „		
	366 265 „		366 265 „

De overige uitvoeren van Java-suiker in 1895, ten bedrage van 209 393 ton, behielden derhalve de bestemming, die bij de aflading was opgegeven, als: naar Nederland of Nederland v/o 2732, België 1032, Italië 85, Singapore 24 127, Britsch-Indië 8840, Hongkong 153 740, China 3791, Australië 15 030, Timor Dilly 12, zoomede Arabië, Kokos-eilanden en Duitsch Nieuw-Guinea gezamenlijk 4 ton.

voer aangaat voor 10.2 pct. Van de geheele goederenbeweging (zoowel voor gouvernements- als voor particuliere rekening), ter waarde van f 152[2] millioen bij invoer en van f 223[4] millioen bij uitvoer, werd toch met zeilschepen slechts aangebracht voor eene waarde van ± 8[7] millioen en op die wijze uitgevoerd voor eene waarde van f 22[6] millioen. In 1894 bedroeg het aandeel dat de zeilvaart aan de handelsbeweging nam, wat den invoer betreft ruim 7.5 pct. (f 12[7] millioen op eene totale invoerwaarde van f 165[2] millioen), en wat den uitvoer aangaat ruim 6.5 pct. (f 13 millioen op eene totale uitvoerwaarde van f 199[2] millioen).

Een vergelijkend overzicht over 1894 en 1895 van de scheepvaartbeweging met plaatsen buiten Nederlandsch-Indië en van de kustvaart wordt aangetroffen in onderstaande tabel.

IN- EN UITKLARINGEN.	1894.				1895.			
	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen, getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen, getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen, getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen, getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
SCHEEPVAARTBEWEGING MET PLAATSEN BUITEN NEDERLANDSCH-INDIË.								
Ingeklaard bij aankomst van buiten Nederlandsch-Indië:								
op Java en Madura	571	97	27	695	611	98	20	720
in de buitenbezittingen	2713	118	1230	4061	2807	117	1455	4379
Totalen	3284	215	1257	4756	3418	215	1475	5108
Uitgeklaard bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indië:								
van Java en Madura	542	95	21	658	586	93	31	710
van de buitenbezittingen	2660	96	1223	3979	2797	138	1481	4416
Totalen	3202	191	1244	4637	3383	231	1512	5126
Van de aangekomen schepen, hiervóór bedoeld, behoorden thuis:								
in Nederland	107	22	„	129	106	19	„	125
„ Nederlandsch-Indië	862	39	326	1227	1037	23	258	1318
„ de Straits-Settlements	1635	36	751	2422	1667	69	1023	2759
„ andere landen	680	118	180	978	608	104	194	906
Totalen	3284	215	1257	4756	3418	215	1475	5108
Inhoudsgrootte (in M³.)	(3 434 978)	(454 010)	(114 082)	(4 003 070)	(3 866 180)	(393 551)	(123 233)	(4 382 964)
En van de vertrokken schepen behoorden thuis:								
in Nederland	98	17	„	115	101	14	„	115
„ in Nederlandsch-Indië	836	28	329	1193	1646	24	290	1360
„ de Straits-Settlements	1523	37	755	2315	1517	73	1079	2669
„ andere landen	745	109	160	1014	719	120	143	982
Totalen	3202	191	1244	4637	3383	231	1512	5126
Inhoudsgrootte (in M³.)	(3 373 283)	(407 581)	(113 810)	(3 894 674)	(3 738 310)	(406 287)	(127 196)	(4 271 793)
KUSTVAART. a)								
Aangekomen:								
op Java en Madura	473	430	1398	2301	427	422	1549	2398
in de buitenbezittingen	545	442	2852	3839	645	654	3021	4320
Totalen b)	1018	872	4250	6140	1072	1076	4570	6718
Inhoudsgrootte (in M³.)	(1 618 573)	(331 137)	(82 712)	(2 032 422)	(1 808 871)	(356 945)	(125 154)	(2 290 970)
Vertrokken:								
van Java en Madura	463	420	1231	2114	392	431	1546	2369
„ de buitenbezittingen	516	525	2924	3965	668	639	3186	4493
Totalen b)	979	945	4155	6079	1060	1070	4732	6862
Inhoudsgrootte (in M³.)	(1 521 564)	(353 559)	(83 506)	(1 957 629)	(1 737 180)	(322 906)	(88 890)	(2 148 976)

a) In de kustvaart-opgaven is niet opgenomen het scheepvaartverkeer tusschen de verschillende havens van Java en Madura onderling, noch ook, wat de buitenbezittingen betreft, het verkeer tusschen de havens van eenzelfde gewest aldaar. Stoomschepen, die op bepaalde lijnen dienst doen, zijn slechts geteld op de plaatsen van aanvang en einde der reizen; van de aankomst en vertrek op de tusschenstations is dus geen gewag gemaakt.

b) Deze schepen behoorden voor verreweg het groote meerendeel in Nederlandsch-Indie thuis.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

Blijkens de van de gewestelijke bestuurders ontvangen opgaven, gespecificeerd in bijlage OOO hierachter, zou het aantal in Nederlandsch-Indië tehuis behoorende hetzij op Europeesche, hetzij op inlandsche wijze getuigde zee- en rivierschepen en vaartuigen, ongerekend die van minder dan 30 M³. (10.6 registerton) inhoudsgrootte, bij het einde van 1895 hebben bedragen als volgt:

	Java en Madura. Aantal bodems.	Java en Madura. Inhoudsgrootte (in registertonnen).	Buitenbezittingen. Aantal bodems.	Buitenbezittingen. Inhoudsgrootte in registertonnen).
stoomschepen	52	25 084	29	3 924
fregatten, barken, brikken, schoeners en kotters	52	14 530	149	14 300
wangkangs, toops en andere kleine zeilvaartuigen	1127	18 240	593	10 261
	1231	57 854	771	28 485
Op ult. 1894 waren de totalen	1216	57 699	717	26 220

Het totaal beliep derhalve op ult. 1895 2002 schepen en vaartuigen, gezamenlijk metende 86 339 registerton, tegen 1933 bodems en 83 919 registerton op ult. 1894. De vermeerdering in 1895 met 69 bodems en 2420 registerton bestond, op 1 stoomschip na, uitsluitend uit zeilschepen, waarvan de grootere in aantal met 16 en de kleinere in aantal met 52 zouden zijn toegenomen, gevende eene vermeerdering aan inhoudsgrootte van respectievelijk 1290 en 568 registerton, welke vermeerdering voor de stoomschepen 562 registerton bedroeg.

Het aantal der in de verschillende gewesten te huis behoorende *zee*schepen, welke op Europeesche wijze getuigd en dus moeten voorzien zijn van een Nederlandsch-Indischen zeebrief, bedroeg, blijkens de reeds aangehaalde bijlage, bij het einde van 1895 57 stoomschepen, metende 27 032 registerton, en 185 zeilschepen, metende 27 124 registerton.

Ten behoeve van 2 stoomschepen en van 11 zeilschepen, metende respectievelijk 508 en 1170 registerton, werden gedurende 1895 voor de *eerste* maal Nederlandsch-Indische zeebrieven uitgereikt. De beide stoomschepen en 4 van de zeilschepen (1 bark, 2

schoeners en 1 „peniche"schip) waren in den vreemde gebouwd; overigens was in Nederland 1 bark en waren in Indië zelf 6 schoeners gebouwd. Naar gelang van den landaard der eigenaren waren de 13 schepen en hunne inhoudsgrootte te verdeelen als volgt: 5 behoorden toe aan Europeanen, 6 aan vreemde oosterlingen en 2 aan inlanders (inhoudsgrootte respectievelijk 1004, 552 en 122 registerton).

Het in Februari 1894 (Indisch Staatsblad n°. 49) vastgestelde voorschrift, regelende de eischen van bekwaamheid voor op Nederlandsch-Indische stoomschepen, bestemd voor passagiersvervoer, dienende schippers, stuurlieden, machinisten en machinedrijvers, welk voorschrift blijkens Indisch Staatsblad 1894 n°. 279 ook gehandhaafd is gebleven onder de werking der ordonnantie van 22 December 1894 (Indisch Staatsblad n°. 278), waarbij het regeeringstoezicht op het zeevervoer opnieuw geregeld, doch beperkt is tot het personenvervoer met stoomschepen, stelde — in een der overgangsbepalingen — van het bezit van het voorgeschreven diploma o. a. vrij — voor zooveel betreft den rang waarin zij dienden — hen die vóór de inwerkingtreding van het voorschrift aan boord van een Nederlandsch-Indisch stoomschip de betrekking van schipper, eersten- of tweeden stuurman, dan wel van eersten, tweeden of eenigen machinist vervulden. Ter wille van de op verschillende plaatsen in den Nederlandsch-Indischen Archipel door kleine stoomschepen, welke de kosten van Europeesch personeel niet kunnen dragen, uitgeoefende locaalvaart was in bedoelde overgangsbepaling geen verschil van landaard gemaakt. Deze laatste omstandigheid bleek echter aanleiding te geven dat enkele reeders, in strijd met de bedoeling, inlandsche en Chineesche scheepsofficieren van de bedoelde locaalvaart ook als zoodanig bezigden voor de zoogenaamde kleine vaart. Om de aangehaalde ordonnantie van 22 December 1894 in dit opzicht beter tot haar recht te doen komen, is bij ordonnantie van 26 September 1896 (Indisch Staatsblad n°. 187), door eene aanvulling van de artt. 2 en 3, met ingang van 1 Januari 1897 de noodige voorziening getroffen om duidelijk te maken dat inlanders en vreemde oosterlingen alleen bevoegd zijn om als scheepsofficieren te dienen op voor passagiersvervoer bestemde stoomschepen die de locaalvaart uitoefenen, zullende de zoodanigen, voor zooveel zij de betrekkingen van schipper en stuurman uitoefenen, geen diploma behoeven. Voor inlandsche of met dien landaard gelijkgestelde machinisten op passagiersschepen, ook wanneer deze enkel de locaalvaart uitoefenen, zijn echter de examens gehandhaafd gebleven, en zulks uit overweging dat eerst schepen van meer dan 100 M³. netto inhoud een machinist moeten voeren, zijnde het geraden voorgekomen op zulke schepen aan den machinist bepaalde eischen van bekwaamheid te stellen, ook al zal daarvan het gevolg zijn dat op passagiersschepen inlanders of vreemde oosterlingen als machinist zullen verdwijnen.

Ten einde aan de voorschriften omtrent het meten van schepen en vaartuigen in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1881 n°s. 66 en 217) ook in de nieuwe gouvernements-afdeeling Lombok (residentie Bali en Lombok) eene behoorlijke toepassing te verzekeren, werd bij besluit van den resident dd. 5 October 1895, in opvolging van art. 34 der bedoelde voorschriften, het noodige geregeld omtrent de uitoefening der functiën van scheepsmeter aldaar, en wel te Ampenan (West-Lombok) en te Pidjoe (Oost-Lombok).

§ 3. *Scheepsbouw.*

De aan de „Droogdok-maatschappij Tandjong Priok" toebehoorende scheepsreparatie-inrichting met dokgelegenheid in de nieuwe haven van Batavia had gedurende 1895 bijna doorloopend voldoende werk. Bijzonder groote opdrachten kwamen echter niet voor. Terwijl in 1894 de inrichting werkte met een personeel van gemiddeld 320 man en aan arbeidsloonen uitbetaald was f 140 982, bedroeg in 1895 het gemiddeld aantal werklieden ruim 500, die aan arbeidsloon genoten f 228 321. Deze toeneming hield verband met de voortzetting van de in October 1894 aangevangen ineenzetting van het in 't vorig verslag (blz. 283) bedoelde nieuwe dok. Het tijdelijk aan de Maatschappij in gebruik afgestane 3000 tons marinedok was in 1895 bijna onafgebroken bezet; het aantal dokkingen bedroeg 83 met 385 dokdagen; verschillende zeilschepen maakten van het dok gebruik om, alvorens de terugreis naar Europa te aanvaarden, den bodem schoon te maken en te schilderen. [1])

In het dok van de Soerabaijasche Droogdok-maatschappij werden 4 stoomschepen opgenomen. [2])

Op eenige andere ondernemingen van scheepsbouw, voor zooveel zij door Europeanen werden gedreven, zouden, volgens de bij de gewestelijke verslagen ontvangen opgaven, in 1895, behalve een paar kleinere vaartuigen, 29 op inlandsche wijze getuigde zeilschepen zijn gebouwd, waarvan er 14 werden afgeleverd door de firma P. Landberg & Zoon te Soerabaija (welke op hare werf dagelijks gemiddeld 100 man in dienst had) en 10 door de werven te Joana (Japara) van het Nieuw Samarangsch Prauwenveer, P. Berendsen, en de firma Dijkman & C°.

De door inlanders en vreemde oosterlingen in verschillende afmetingen gebouwde vaartuigen bereikten in aantal de hoogste cijfers in de volgende gewesten: Soerabaija 79, Sumatra's Westkust 162 (voor zoover bekend), Oostkust van Sumatra 135, Celebes en onderhoorigheden 287 (waarvan in de afdeeling Oosterdistricten alleen 269) en Amboina 135. De opgaven uit de overige gewesten duiden op eene geringere ontwikkeling van het scheepsbouwbedrijf; echter moet niet worden uit het oog verloren dat volledige gegevens veelal ontbreken, aangezien niet altijd dat bedrijf door bepaalde personen wordt uitgeoefend, en speciaal kleinere vaartuigen, o. a. die bestemd voor vischvangst, dikwijls door de toekomstige gebruikers zelven worden aangemaakt.

Eene opsomming van de scheepsrampen, gedurende 1895 in den Nederlandsch-Indischen Archipel overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen, is, ten vervolge op vroegere gegevens van dien aard, opgenomen in bijlage PPP hierachter.

V. Andere onderwerpen.

Binnenlandsche handel. De van de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura over 1895 ontvangen berichten omtrent den binnenlandschen handel luidden over het algemeen niet ongunstig, niettegenstaande de inlandsche bevolking in verschillende streken, ten gevolge van de lage suiker- en rijstprijzen, minder geld in handen kreeg. In het bijzonder wordt gewag gemaakt van een levendigen omzet in rijst in de residentiën Pekalongan, Banjoemas en Madioen, in lijnwaden in de residentie Bantam en ter hoofdplaats Soerakarta, en in copra in Banjoemas en Bagelen. Volgens het gewestelijk verslag van Probolinggo nam het vertier vooral in de afdeeling Loemadjang toe. Minder goed luidden de berichten uit Pasoeroean, Soerabaija en Cheribon; in eerstgenoemd gewest ging, ten gevolge van de ongunstige koffieoogsten, de koopkracht der bevolking achteruit, terwijl in Cheribon de afvoer van producten uit de Preanger Regentschappen, nu die, ten gevolge van de openstelling van de spoorweglijn naar Midden-Java, voor een deel naar de Vorstenlanden gingen of te Tjilatjap werden verscheept, afnam.

Gedurende 1895 kwamen op Java 17 nieuwe passars tot stand, waarvan 7 in Probolinggo, 2 in elke der residentiën Soerakarta, Pasoeroean en Bezoeki, en 1 in elke der residentiën Bantam, Krawang, Samarang en Soerabaija. Te Koedoes (Japara) werd de belangrijke passar kliwon uitgebreid, terwijl men te Japara bezig was met het overbrengen van de passarloodsen naar een ruimer terrein aan den Boom, voor welke beide doeleinden fondsen uit 's lands kas waren toegestaan. Opgeheven werden 4 passars in Probolinggo en 1 in Bezoeki. Meer bijzonderheden betreffende den binnenlandschen handel in de verschillende gewesten van Java en Madura zijn opgeteekend in bijlage QQQ hierachter.

Ter aanvulling van hetgeen in vorige gedeelten van dit verslag is aangeteekend omtrent het vertier in landbouw- en boschproducten in de verschillende buitenbezittingen volgen hier nog enkele mededeelingen betreffende den binnenlandschen handel in die streken.

Met uitzondering van den veehandel te Fort de Kock viel van

---

[1]) Het hooger bedoelde nieuwe (4000-tons) dok is in September/October 1896 gereed gekomen en overgebracht naar de daarvoor bestemde ligplaats (zie blz. 139/140 hiervóór), terwijl daarin op den 7den en 8sten van laatstgenoemde maand met goed gevolg als proef is opgenomen het oorlogsfregat *Tromp*. In verband daarmede is het 3000-tons dok eenige dagen later van de Maatschappij teruggenomen en vervolgens door de zorg van het departement der marine weder overgebracht naar het marine-etablissement te Soerabaija.

[2]) Blijkens het verslag van 1894 (blz. 263/264) was in den aanvang van dat jaar het vroeger op het eiland Amsterdam (in de baai van Batavia) gebezigde particuliere ijzeren droogdok naar Soerabaija overgebracht, doch toen het op zijne nieuwe ligplaats in gebruik zou worden genomen, gezonken en verloren gegaan. Sedert is de „Maatschappij tot exploitatie van droogdokken en reparatiewerven in Nederlandsch-Indië", gevestigd te Batavia (aan welke bedoeld dok toebehoorde) in liquidatie getreden en in Januari 1896 ontbonden.

eene toeneming van den binnenlandschen handel ter Sumatra's Westkust niet veel waar te nemen. Echter mag nog steeds belangrijk worden genoemd de handel in zout en copra te Priaman. In rijst, evenals in lijnwaden, was de omzet als altijd niet zonder beteekenis. De kleedjes van inlandsch maaksel werden in Toba en Silindong hoe langer zoo meer door Europeesch fabrikaat verdrongen. De omzet in andere artikelen bleef stationnair. Tegen één passar, die ingetrokken werd, kwam elders een nieuwe tot stand.

In Benkoelen was in 1895 de binnenlandsche handel levendiger dan in het voorafgegane jaar. Er werden twee nieuwe passars geopend. In bijna het geheele gewest nam de omzet in lijnwaden merkbaar toe, zoowel ten gevolge van de ruime opbrengst der rijst- en koffieoogsten als door den directen aanvoer van manufacturen uit Europa. Deze kunnen echter in de bovenstreken van Manna, Kauer en Kroë de door Palembangers aangevoerde kleedjes niet verdringen. Van uit de afdeeling Laïs werden andere gedeelten van het gewest, waar de rijstoogst niet voldoende was voor de behoefte, van dit voedingsmiddel voorzien, terwijl ook rijst van uit Batavia en Padang werd ingevoerd. Wederom vermeerderde overal in het gewest de invoer van petroleum.

Ten gevolge van de lage peperprijzen was de binnenlandsche handel in de Lampongsche Districten gedrukt: de omzet in lijnwaden en andere artikelen bepaalde zich tot het meest noodige.

De binnenlandsche handel in Palembang was weder vrij levendig. Palembangers en Chineezen kochten de voornaamste artikelen, boschproducten en koffie, op, welke ter hoofdplaats verder werden omgezet. Naar de binnenlanden werden vervoerd lijnwaden, laken- en zijden stoffen, zout, petroleum, ijzerwerk, kramerijen en luxeartikelen. De omzet in Ranau-tabak nam niet toe, daar vele producenten er meer voordeel in begonnen te zien de teelt van tabak door de koffiecultuur te vervangen.

Wat betreft de handelsbeweging in 1895 in de residentie Oostkust van Sumatra wordt verwezen naar de mededeelingen in hoofdstuk C § 9 van dit verslag.

In Groot-Atjeh viel in 1895 toeneming van het vertier op te merken; voor het vervoer van goederen naar binnen'slands werden te Olehleh 8415 passen voor ossenkarren afgegeven, tegen 7085 in 1894. De in laatstgemeld jaar in Groot-Atjeh aangelegde wegen, toen bijna uitsluitend gebruikt voor vervoer van goederen naar onze militaire posten, werden in 1895 door de inheemsche bevolking gebezigd voor vervoer per ossenkar van hare eigene goederen. In den loop van 1895 werden weder een paar wegen voor karrenvervoer geschikt gemaakt. De handel in lijnwaden was slap door de geringe verdiensten op de peper. De rijsthandel bleef ongeveer stationnair. Van andere artikelen, als petroleum, tabak en gedroogde visch, nam de omzet toe. Aangaande den binnenlandschen handel in de onderhoorigheden is weinig bekend. Eene nieuwe bron van welvaart voor de Oostkust zullen wellicht de in de landschappen Perlak, Pedawa Besar en Edi Besar aangetroffen petroleumbronnen blijken te zijn.

Het handelsverkeer in de residentie Riouw en onderhoorigheden wees op vooruitgang. In de afdeeling Indragiri was het debiet van lijnwaden grooter dan in 1894, terwijl de omzet in andere invoerartikelen niet minder levendig was.

De binnenlandsche handel op Banka bleef stationnair; de handel in rijst, voornamelijk gedreven door Chineezen, was levendig. Een druk passarverkeer viel waar te nemen te Muntok, Pangkalpinang, Batoe Roesa (district Merawang) en Soengeislan.

Ook de passars op Billiton werden wederom vrij druk bezocht. De handel in lijnwaden, die nagenoeg uitsluitend in handen is van Chineezen, was tamelijk levendig. Ofschoon ook in Indië vervaardigde lijnwaden verhandeld worden, bestaat er toch veel meer vraag naar lijnwaden van Europeesch fabrikaat, omdat deze veel goedkooper zijn en beter aan de behoefte van den inlander voldoen. Kleedjes van eenigszins kostbare soort worden onder de inheemsche bevolking in het binnenland niet verhandeld.

In de Westerafdeeling van Borneo was, zooals reeds op blz. 25 hiervóór is aangeteekend, in 1895 de binnenlandsche handel weinig levendig; wel nam de invoer van manufacturen over het geheel genomen iets toe, doch die van petroleum bleef ver ten achter bij den invoer in 1894.

De binnenlandsche handel in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt voornamelijk gedreven door inlanders. Boschproducten en kadjangmatten worden meestal door Chineezen en ook wel door Europeanen opgekocht en verscheept. Onder de ingevoerde lijnwaden, waarin de handel stationnair bleef, waren vele van Japanschen oorsprong. Daar de rijstoogst in dit gewest over het algemeen zeer bevredigend was, werden in dat artikel minder goede zaken gedaan dan in 1894, toen de ongunstige oogsten in sommige streken aanvoer van elders noodig maakten.

Door de mindere opbrengst van den koffieoogst was de binnenlandsche handel in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden niet zeer levendig, met name die in lijnwaden, garen en kramerijen. In den rijsthandel ging niet veel minder om dan gewoonlijk; het meerendeel van de uit Bali, Java en Singapore aangevoerde rijst was bestemd voor de Molukken en Timor. In de afdeeling Oosterdistricten verliepen een drietal passars en kwamen er twee bij; in de Noorderdistricten vermeerderde het aantal passars met één.

Niettegenstaande, ten gevolge van den slechten koffieoogst in de Minahassa en de geringe opbrengst der klapperaanplantingen op de Sangi- en de Talaut-eilanden, de koopkracht der bevolking in de residentie Menado gering was, bleven de passars druk bezocht en werd een levendige handel in artikelen van dagelijksch gebruik en vooral in lijnwaden gedreven.

In Ternate klaagden vooral de handelaren in manufacturen over geringen omzet, hetgeen hieraan was toe te schrijven dat de bevolking zich voor hare gom-kopal met lage prijzen moest tevreden stellen; alleen op Batjan was de toestand in dit opzicht beter.

Omtrent den binnenlandschen handel in de residentiën Amboina en Timor valt niets bijzonders te melden. Voor de residentie Bali en Lombok is het wetenswaardige reeds aangeteekend in hoofdstuk C § 20 hiervóór.

Visscherijen. Omtrent de uitkomsten van het visschersbedrijf in 1895 bepalen de ontvangen berichten zich tot het volgende.

In de residentie Krawang scheen de vischvangst in de uitgestrekte rawa's (moerassen) der districten Krawang, Tjabangboengin en Adiarsa bij voortduring goede resultaten op te leveren. De teelt van zeevisch in langs de kust aangelegde vijvers onderging wederom uitbreiding, vooral in de residentiën Batavia, Krawang, Samarang, Soerabaija en Japara. In laatstgenoemd gewest besloegen deze vischvijvers bij het einde van 1895 reeds eene uitgestrektheid van ruim 571 bouws, tegen 524 bouws in 1894. Over hetgeen 's lands kas van de bovenbedoelde rawa's en vischvijvers aan huursom of belasting trekt, zijn opgaven te vinden op blz. 86 hiervóór.

Wat de visscherij ter zee betreft, wijzen de bestuursberichten voor het eene gewest op vooruitgang en voor het andere op vermindering van het bedrijf. In Bagelen leverde de larongvangst in 1895 wederom zeer gunstige uitkomsten op. De opbrengst van het inzamelen van zeeproducten, als tripang, agar-agar, schildpad, zeewier en schelpen, door de visschersbevolking van Billiton, welke artikelen door Chineesche handelaren opgekocht en naar Singapore worden uitgevoerd, wordt voor 1895 op eene waarde gesteld van slechts f 15 150, tegen f 43 253 in 1894. Men meende de oorzaak van deze vermindering te moeten toeschrijven aan de gevolgen van het veelal ongunstige weder gedurende 1895. In de afdeeling Karimon der residentie Riouw en onderhoorigheden was de steeds afnemende vischrijkdom oorzaak dat de Chineesche visschers zich naar Sumatra's vasten wal verplaatsten. In het overig deel van dit gewest bleven daarentegen de uitkomsten der zeevischvangst over het geheel bevredigend, daar belangrijke hoeveelheden gezouten en gedroogde visch naar Singapore werden uitgevoerd. De uitvoer van zeeproducten uit de afdeeling Indragiri vertegenwoordigde over elf maanden van 1895 eene waarde van f 10 368, tegen f 10 557 gedurende het geheele jaar 1894.

Uit de afdeeling Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwestereilanden der residentie Amboina, met uitzondering van de onderafdeeling Aroe-eilanden, werden in 1895 2939 pikol tripang en 50 pikol agar-agar uitgevoerd, ter waarde van respectievelijk f 20 677 en f 300. Op de Aroe-eilanden bedroeg de uitvoer van tripang 1250 pikol en die van parelmoerschelpen 893 pikol, ter waarde van f 37 500 en f 58 045.

Uit andere gewesten is nopens de parelvisscherij der bevolking niets gemeld. Evenmin blijkt welk gebruik tot ult. 1895 was gemaakt van de talrijke vergunningen (8 in 1892 en 1893, 18 in 1894 en 8 in de eerste helft van 1895) voor dit doel aan particulieren verleend, welke vergunningen in de tweede helft van 1895 (de opgaven in 't vorig verslag liepen tot ult. Juni 1895) nog met een 22-tal werden vermeerderd; verg. bijlage RRR hierachter. [1]) Ook deze laatste vergunningen, evenals de vorige, zijn weder verleend tot wederopzeggens en zonder toe-

[1]) Twee verzoeken werden afgewezen omdat de vergunning in het eene geval voor een bepaald aantal jaren, en in het andere geval bij wijze van uitsluitend recht gevraagd werd.

kenning van eenig uitsluitend recht, en zulks in afwachting dat op het stuk der uitoefening van bedoeld bedrijf in de territoriale wateren van Nederlandsch-Indië zoowel voor het rechtstreeksch gouvernementsgebied als voor de zelfbesturende landschappen eene vaste regeling tot stand komt, met de noodige overgangsbepalingen ten aanzien van de reeds verleende vergunningen. De uitvaardiging der beoogde regeling is vertraagd, doordien de concept-ordonnantie, van welke in 't vorig verslag (blz. 285) sprake is, hier te lande aanleiding heeft gegeven om ter zake in nadere gedachtenwisseling met de Indische Regeering te treden, wier eindvoorstel nog wordt tegemoetgezien.

Onder de laatstbedoelde 22 vergunningen zijn er 5, die aan één aanvrager zijn verleend, betreffende een grooter of kleiner zeegebied in de gewesten Banka, Celebes, Amboina en Ternate. Deze en de houder van eene andere in Augustus 1895, mede voor een deel der residentie Amboina, verleende vergunning hebben hunne rechten, ook die betreffende eene der in 1893 verleende vergunningen, omvattende een groot zeegebied van het gouvernement Sumatra's Westkust, onder nadere goedkeuring van de Indische Regeering, ingebracht in eene in Mei 1896 te Amsterdam opgerichte en aldaar gevestigde naamlooze vennootschap: „Nederlandsch-Indische Paarlschelpvisscherij", welker statuten (zie de Staatscourant van 23/24 Augustus 1896) zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 16 Juli 1896 n°. 43. De vloot dezer Maatschappij, waarvan zij zich bij eene te Londen gevestigde Oostersche en Australische handelsvennootschap den eigendom verzekerd heeft, zal aanvankelijk bestaan uit 8 vaartuigen (de schoener *Oamaru* en 7 loggers), welke vaartuigen, alvorens daarmede het bedrijf kunne worden begonnen, onder Nederlandsche vlag zullen moeten worden gebracht.

Fabrieks- en handwerksnijverheid. De als bijlage SSS hierachter gevoegde lijst der volgens de gewestelijke verslagen over 1895 op en buiten Java aanwezige industrieele inrichtingen, voor zooveel zij niet te rangschikken zijn onder die, welke de verwerking van landbouwproducten beoogen en reeds besproken zijn in afdeeling I van dit hoofdstuk, vermeldt, hoofdzakelijk door meer volledigheid, een grooter aantal dan in 1894. Gedurende 1895 werden, naar het schijnt, opgeheven of althans niet meer in de gewestelijke opgaven vermeld: 38 industrieele inrichtingen (daaronder 7 drukkerijen), terwijl er daarentegen voor 't eerst vermeld worden 47 (daaronder 3 drukkerijen). Van die 47 treft men er in het gewestelijk verslag van Soerabaija alleen 27 voor 't eerst aan, meerendeels meubelfabrieken, rijtuigfabrieken en wagenmakerijen, welke categorieën in de opgaven, uit de overige gewesten ontvangen, niet of slechts bij uitzondering zijn opgenomen. Voor de verschillende gewesten gezamenlijk noemt de aangehaalde bijlage nu een totaal van 189 aan particulieren toebehoorende fabrieken, ambachtsinrichtingen, enz. (daaronder 40 drukkerijen), zijnde 9 meer dan over 1894 waren opgegeven. Werd toen ten opzichte van 8 van de 180 inrichtingen aangeteekend dat zij gedurende 1894 of bij het einde van dat jaar buiten werking waren, voor 1895 worden een 5-tal als tijdelijk gesloten aangeduid.

Omtrent de uitkomsten der drukkerijen en van 37 der overige in de lijst vermelde industrieele inrichtingen (voor zoover in werking) zijn geen mededeelingen ontvangen; van de 107 fabrieken, enz., waarvan in dit opzicht wel iets wordt gezegd, worden de resultaten bij een 80-tal in meerdere of mindere mate gunstig, doch bij de 27 andere niet bevredigend genoemd.

Over de inlandsche handwerksnijverheid, en meer speciaal de door de inheemsche bevolking beoefende takken van kunstnijverheid, zijn over 1895 geen mededeelingen van eenig belang ontvangen, zoodat aan het in vorige verslagen hieromtrent medegedeelde niets valt toe te voegen.

Loonen van ambachtslieden en koelies. De nopens dit punt uit de meeste gewesten op en buiten Java ontvangen opgaven leveren over 't algemeen weinig verschil op met het medegedeelde in 't vorig verslag. Slechts voor drie gewesten is bij de verstrekking der in den volgenden staat opgenomen gegevens tevens de vraag beantwoord, of de daling van de suikerprijzen van invloed was op de betalingen, welke in den een of anderen vorm aan de bij de suikerfabrieken betrokken bevolking ten goede komen. Voor Pasoeroean en Banjoemas werd die vraag bevestigend, voor Samarang ontkennend beantwoord.

Gewesten.	Gemiddeld dagloon	
	voor ambachtslieden.	voor koelies.
Bantam	f 0.50 à f 1,50	f 0,20 à f 0,30
Batavia	0.75 „ 1,50 *a*)	0 40 „ 0,60
Krawang	0,40 „ 1,50	f 0,25
Preanger Regentschappen	0,25 „ 1,25 *b*)	f 0 20 à f 0,30 *b*)
Cheribon	0.30 „ 1.00	0,15 „ 0,25 *c*)
Tagal	0.40 „ 2.00	0,20 „ 0,40
Pekalongan	0,40 „ 0,75 *d*)	0,20 „ 0,40 *e*)
Samarang	0,50 „ 2,00	0,15 „ 0,40
Japara	0,50 „ 1,00 *f*)	0,20 „ 0,30
Rembang	0,50 „ 1,00 *g*)	niet opgegeven.
Soerabaija	0.40 „ 1,50 *h*)	f 0,15 à f 0.50 *i*)
Pasoeroean	niet opgegeven.	niet opgegeven
Probolinggo	f 0,70 à f 1,50	gemiddeld f 0,40 *j*)
Bezoeki	gemiddeld 0,75 *k*)	f 0,30 à 0,50 *l*)
Banjoemas	f 0,60 à 1,50	0,20 „ 0.30 *m*)
Bagelen	0,50 „ 1,00	0.20 „ 0.30
Kadoe	0.40 „ 1,00 *n*)	0,25 „ 0 35
Djokjokarta	niet opgegeven.	niet opgegeven.
Soerakarta	f 0,50 à f 1,00	f 0,25 à f 0.35
Madioen	0.50 „ 1,50	0,20 „ 0,30
Kediri *o*)	0,50 „ 1,50	0,25 „ 0,45
Madura	0,75 „ 1,50	0.25 „ 0,30
Sumatra's Westkust	niet opgegeven.	niet opgegeven.
Benkoelen	f 0,75 à f 2,00 *p*)	f 0.40 à f 0,50 *q*)
Lampongsche Districten *o*)	1,25 „ 2,50	0,40 „ 0,60 *r*)
Palembang	1,50 „ 2,00	0,50 „ 0.60
Oostkust van Sumatra	$ 0.70 „ $ 2,00 *s*)	niet opgegeven.
Atjeh en onderhoorigheden	gemiddeld $ 1.00 *t*)	gemiddeld $ 0,40 *t*)
Riouw *o*)	$ 0,40 à $ 1,00	$ 0,40 à $ 0,50 *u*)
Banka *o*)	f 1.00 „ f 2,25	f 0,60 „ f 0,75
Billiton	0,75 „ 1,75	f 0,50
Westerafdeeling van Borneo	0,75 „ 2,00	f 0,50 à f 1,50
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	0,50 „ 3,00	0,30 „ 0,50
Celebes *o*)	1.00 „ 3,00	0,60 „ 1,00
Menado	0,70 „ 1,75 *v*)	0,30 „ 0.60
Amboina *o*)	0,75 „ 1,50	0,40 „ 0,50
Ternate	niet opgegeven.	niet opgegeven.
Timor *o*)	f 2 00 à f 2,50	gemiddeld f 0,50
Bali en Lombok	1,00 „ 2,00 *w*)	f 0,50 *w*)

a) Chineesche ambachtslieden verdienden in fabrieken tot f 3 en f 4 per dag.

b) De inlander als werkgever betaalt minder: een koelie krijgt van hem f 0.10 tot f 0,15 met eten, terwijl ambachtslieden, bij inlandsche werkgevers in dienst, f 0.25 tot f 0.40 per dag ontvangen, eveneens met den kost. Sedert de spoorweganleg gereed is gekomen, zijn de loonen, die ten gevolge daarvan in de omstreken der werken gestegen waren, weder tot het normaal bedrag gedaald.

c) In den tijd van het afschepen der suiker werd van f 0,50 tot f 0,80 daags verdiend.

d) Helpers van ambachtslieden verdienen f 0,25 tot f 0,50 per dag.

e) Het dagloon voor vrouwen en kinderen bedroeg f 0,10 à f 0,15.

f) Ambachtslieden bij fabrieken verdienen soms f 2 à f 2,50 per dag.

g) Terwijl houtkappers vroeger f 0,60 à f 0,70 per dag verdienden, wordt thans, ten gevolge van de toeneming der houtkapondernemingen, tot f 1 daags betaald. Behalve in de afdeeling Bodjonegoro, waar de uitvoering der werken aan de Solorivier de loonen iets heeft doen stijgen, bleven deze overigens stationnair.

h) Ter hoofdplaats Soerabaija konden ambachtslieden soms tot f 3 per dag verdienen, terwijl ook bij de werken in de Solo-vallei hun arbeid ruim werd betaald.

i) Op de afdeelingshoofdplaatsen waren de koelieloonen over het algemeen hooger dan daarbuiten; op de hoofdplaats Soerabaija bedroegen zij in den oostmoesson soms wel f 0,70 en bij taakwerk f 1 daags. In de noorderafdeelingen daarentegen waren zij dooreen genomen lager dan elders in het gewest.

j) Op de erfpachtsperceelen kunnen koelies vaak f 0,60 per dag en, op taak werkende, meer verdienen. Taakwerk op de suikerrietvelden werd gemiddeld betaald met f 0.50 daags. De werksters in de tabaksschuren verdienen f 0,20 tot f 0,30 per dag.

k) Bekwame ambachtslieden, die van elders betrokken worden, verdienden gemiddeld f 2 per dag.

l) Ten gevolge van de vlucht, die de particuliere industrie in korten tijd in de afdeeling Djember had genomen, waren de koelieloonen daar gestegen.

m) In tijden van drukken afvoer van producten aan de Donan-haven (Tjilatjap) werd door koelies soms f 0,50 en meer per dag verdiend.

n) Bazen en mandoors konden f 1 tot f 2,50 per dag bedingen.

o) De loonen bleven stationnair; bepaalde cijfers over 1895 zijn echter niet genoemd. De ingevulde bedragen zijn ontleend aan vroegere opgaven.

p) In de afdeeling Kroë daalden de loonen der timmerlieden en metselaars door de concurrentie van werklieden uit Padang.

q) Bij verstrekking van voeding was het koelieloon gemiddeld f 0,25 daags.

r) Deze cijfers gelden alleen voor de hoofdplaats; daarbuiten bedroegen de koelieloonen per dag f 1 en hooger.

s) Deze bedragen gelden alleen voor Chineesche werklieden; voor anderen zijn zij niet opgegeven.

t) De opgegeven loonen zijn die welke in de Atjehsche onderhoorigheden worden betaald. Zie overigens vorig verslag, blz. 286, noot *o*.

u) Als maandloon werd aan Chineesche koelies $ 7 à $ 10 betaald.

v) Chineesche ambachtslieden lieten zich in daghuur met f 2,50 betalen.

w) De opgaaf geldt alleen voor de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, waar echter bij het lossen en laden van stoomschepen het koelieloon dikwijls tot het dubbele van het uitgetrokken bedrag stijgt. Ook te Ampenan op Lombok verdienen koelies, door de groote vraag naar werkkrachten, tot f 0,50 en soms zelfs tot f 1 per dag. Aan timmerlieden werd aldaar tot f 3 en aan metselaars tot f 1,50 per dag betaald.

Maten en gewichten. Op de verschillende plaatsen, waar in 1895 de ambtenaar voor het ijkwezen in Nederlandsch-Indië zich ophield tot het controleeren van de gouvernementsmaten, gewichten en weegwerktuigen — ditmaal in de gewesten Batavia, Krawang, Preanger Regentschappen, Cheribon (voor zooveel de afdeeling Galoeh betreft), Pasoeroean, Bagelen en Kadoe — werd tevens voor particulieren de gelegenheid tot den ijk opengesteld. Van de onderzochte weeg- en meettoestellen, ten getale van 31 216 (waaronder 15 773 van 6227 particulieren) moesten er 3602 (waaronder 2418 van particulieren) afgekeurd worden. De overige 27 614 stuks (waaronder 13 355 van particulieren) konden, voor een deel na voorafgegane justeering, het goedkeuringsmerk ontvangen. Bedoelde justeering had plaats ten opzichte van 5998 stuks van den lande en 991 stuks van particulieren. Onder de ter goedkeuring aangeboden eigenlijke maten en gewichten, ten getale van 22 602 (de overige voorwerpen waren „strijkers" en „weegwerktuigen"), waren er 8054 volgens het metrieke stelsel; de overige hielden Rijnlandsche of Amsterdamsche, doch meerendeels inlandsche maat of gewicht. De door particulieren betaalde ijkgelden beliepen f 3 335,72, tegen f 3 285,25 in 1894.

Nopens de verrichtingen der op sommige plaatsen door het gewestelijk bestuur als waarnemende ijkers aangewezen personen zijn opgaven ingekomen van Makasser, Menado en Amboina. Op eerstgemelde plaats werden goedgekeurd 885 maten, gewichten en weegwerktuigen (waarvan 91 na voorafgegane justeering) en afgekeurd 169 stuks; op de twee laatstgenoemde plaatsen werden respectievelijk 208 en 118 dergelijke voorwerpen goedgekeurd. Of daarvan ook gejusteerd zijn, is niet opgegeven; evenmin hoeveel stuks werden afgekeurd. De op de drie plaatsen geheven ijkgelden beliepen respectievelijk f 697,50, f 65,40 en f 71,97.

Nadere voorzieningen op het stuk van het ijkwezen zijn in Indië nog in behandeling.

Kamers van koophandel en nijverheid. Dergelijke instellingen bestaan, zooals bekend is, op de drie hoofdplaatsen van Java, zoomede te Padang en Makasser. Zoowel de kamer te Samarang als die te Makasser gaven een verslag harer werkzaamheden over 1895 in het licht, waarbij voor Samarang tevens soortgelijke verslagen over 1893 en 1894 gevoegd waren.

Tentoonstellingen. In Mei 1895 werd ter hoofdplaats Patti (Japara), ter gelegenheid van het 60-jarig ambtsjubilé van den toenmaligen (kort daarop overleden) regent van Patti, door de onder hem dienende inlandsche hoofden eene tentoonstelling van de voortbrengselen van genoemd regentschap gehouden. Ook had op genoemde hoofdplaats, evenals te Malang (Pasoeroean), eene door de Regeering gesubsidieerde paarden- en vee-tentoonstelling plaats. De „Sportclub Vooruit" te Menado schreef in Augustus 1895 eene tentoonstelling uit van voorwerpen van landbouw, nijverheid en huisvlijt, van kunstvoorwerpen en oudheden, benevens van paarden, vee en pluimgedierte, welke tentoonstelling in alle opzichten als geslaagd werd beschouwd. In November daarop organiseerde het bestuur van den „Planten- en dierentuin" te Batavia in die inrichting eene tentoonstelling van decoratieve kunst. Van de tentoongestelde voorwerpen werden er eenige, tot eene gezamenlijke waarde van f 1500, aangekocht om te dienen als prijzen bij eene na den afloop van die tentoonstelling gehouden tombola.

Loterijen. Gedurende 1895 werden uitgespeeld al de in het daaraan voorafgegane jaar geautoriseerde geldloterijen, voor zoover die niet reeds vóór 1895 waren afgeloopen.

Van de in de eerste helft van genoemd jaar door den Gouverneur-Generaal op den voet van Indisch Staatsblad 1886 n°. 12 verleende vergunningen tot het houden van geldloterijen werd reeds in het vorig verslag gewag gemaakt. In één geval betrof het toen een in loten te splitsen bedrag van 4 ton, welke loterij uiterlijk vóór 26 Februari 1896 moest zijn uitgespeeld, terwijl de vier overige in bedoeld tijdvak geautoriseerde geldloterijen (één in Maart, twee in April en één in Juni 1895) elke een bedrag van f 10 000 in geld betroffen, welke kleine loterijen elke binnen zes maanden na den datum der vergunning of na het tijdstip van ingang der vergunning moesten zijn uitgespeeld. (Deze vier liepen alle nog in 1895 af.) Onder hetzelfde beding en tot gelijk bedrag werden in de tweede helft van 1895 twee en in het eerste semester 1896 negen kleine geldloterijen toegestaan, meerendeels ten behoeve van plaatselijke instellingen van weldadigheid of openbaar nut, als: in Juli 1895 aan het Roomsch-katholiek kerken armbestuur te Padang, ten behoeve van de Fröbelschool voor niet-betalende kinderen van alle gezindten aldaar; in November aan het bestuur der vrijmetselaarsloge „Excelsior" te Buitenzorg, ten behoeve van het „Tehuis voor kinderen" aldaar; in Januari 1896 ten behoeve *a.* van de aan eene vereeniging toebehoorende Fröbelschool te Probolinggo; *b.* van eene schietvereeniging te Kendal (Samarang); *c.* van de vereeniging „Solosche Schouwburg" te Soerakarta, bepaaldelijk ter bestrijding van de kosten van herstelling van het comediegebouw; in Februari 1896 ten behoeve *d.* van het aan de vrijmetselaarsloge te Batavia verbonden studiefonds; *e.* van den kerkeraad der Protestantsche gemeente te Bandong, om dezen de voor voltooiing van het kerkgebouw te dier plaatse benoodigde fondsen te verschaffen; *f.* van de stichting en instandhouding eener door eene vereeniging te Cheribon beoogde Fröbelschool aldaar (voor dit laatste doel had ook eene der in 't vorig verslag bedoelde kleine geldloterijen gediend); in Maart 1896 ten behoeve *g.* van den kerkeraad der Protestantsche gemeente te Serang (Bantam), om dezen de middelen te verschaffen tot herstelling van het kerkgebouw ter plaatse; *h.* van het muziekgenootschap St. Caecilia te Soerabaija; en *i.* van de door eene vereeniging onderhouden wordende „Samarangsche ambachtsschool". De eenige in het behandelde tijdvak van 1 Juli 1895 tot 30 Juni 1896 toegestane groote geldloterij, namelijk tot een bedrag van 4 ton, was die, gezamenlijk te houden door de besturen van den schouwburg te Samarang en van de vrijmetselaarsvereeniging te Soerakarta, welke lichamen de uit deze loterij te verkrijgen winsten elk voor de helft zouden moeten deelen om te worden aangewend respectievelijk ten behoeve van bedoelden schouwburg en van het aan gemelde loge verbonden „verzorgingsgesticht" te Soerakarta. Deze laatste loterij zou uiterlijk binnen een jaar na den datum der vergunning, d. i. vóór of op 4 Januari 1897, moeten zijn uitgespeeld.

De Minister van Koloniën,

BERGSMA.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN 1896.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **A**.

N°. 3.

(Zie blz. 1 van het verslag hiervóór.)

STATISTIEK

BETREFFENDE DE

BEVOLKING VAN NEDERLANDSCH-INDIË

over 1894.

N°. I. ALGEMEEN OVERZICHT van de getalsterkte der bevolking van ... einde van 1894, vergeleken met ...

GEWESTEN.	Oppervlakte in vierkante geographische mijlen. a)	EUROPEANEN. Totaal.	EUROPEANEN. Waaronder van het mannelijk geslacht.	CHINEEZEN. Totaal.	CHINEEZEN. Waaronder van het mannelijk geslacht.	ARABIEREN. Totaal.	ARABIEREN. Waaronder van het mannelijk geslacht.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. b) Totaal.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. b) Waaronder van het mannelijk geslacht.	INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Waaronder van het mannelijk geslacht.
Java en Madura.											
Bantam	143,6	254	162	1 789	1 029	55	33	33	20	660 074	318 687
Batavia	122,2	12 793	6 706	81 869	44 137	3 321	2 296	c) 129	87	1 080 241	534 509
Krawang	89,5	231	137	d) 4 687	2 473	77	54	„	„	e) 405 930	199 126
Preanger Regentschappen	371,0	2 062	1 231	4 843	2 856	107	61	13	8	f) 2 131 623	1 027 596
Cheribon	123.3	857	479	20 241	10 833	1 834	1 111	140	68	h) 1 502 414	i) 657 020
Tagal	68,5	821	477	8 007	4 198	689	420	j) 8	5	1 121 199	555 983
Pekalongan	32,3	616	320	5 752	2 964	934	502	k) 45	23	559 524	273 886
Samarang	l) 93,6	6 211	3 467	19 153	10 475	795	425	1 070	530	1 443 882	703 274
Japara	55,2	939	528	10 923	5 425	84	45	170	101	938 247	452 977
Rembang	135.2	782	468	16 243	7 920	379	198	47	24	1 297 659	634 338
Soerabaija	108,1	8 277	4 538	20 198	11 734	3 078	1 810	551	321	2 114 540	1 033 224
Pasoeroean	96,0	2 283	1 311	6 815	3 782	1 137	600	m) 73	34	1 005 991	494 208
Probolinggo	65,4	1 664	946	3 422	1 906	430	254	n) 1	1	549 146	267 902
Bezoeki	184.5	1 307	822	1 928	1 101	1 594	863	„	„	715 369	351 747
Banjoemas	101.0	857	509	5 182	2 806	12	8	j) 132	76	1 226 073	601 884
Bagelen	62,1	943	539	3 595	1 927	„	„	o) 60	41	1 392 962	686 183
Kadoe	37,1	812	460	6 882	3 796	129	70	7	6	741 191	362 539
Djokjokarta	l) 56.5	2 178	1 370	3 896	2 292	87	54	143	107	802 236	395 859
Soerakarta	l) 112,9	2 649	1 526	7 833	4 555	77	49	232	150	1 189 349	574 030
Madioen	106,8	1 312	723	4 230	2 299	13	7	p) 79	60	1 089 160	535 871
Kediri	127,3	2 016	1 245	9 365	5 039	„	„	„	„	1 193 745	597 991
Madura	98,3	609	305	4 472	2 309	1 487	839	k) 133	70	1 585 813	768 730
Totalen voor Java en Madura	2 388,4	50 473	28 269	251 325	135 856	16 319	9 699	3 066	1 732	24 746 368	12 027 364 q)

De GEWESTELIJKE HOOFDPLAATSEN telden bij ...

Java en Madura.

GEWESTEN.	HOOFDPLAATSEN.	Zielental. Europeanen.	Zielental. Inlanders.	Zielental. Chineezen.	Zielental. Arabieren.	Zielental. Andere vreemde oosterlingen.	Zielental. Totaal.
Bantam	Serang	150	4 876	492	55	33	5 606
Batavia	Batavia	9 061	72 934	26 776	2 875	114	111 763
Krawang	Poerwakarta	71	5 269	201	71	„	5 612
Preanger Regentschappen	Bandong	724	22 754	1 453	57	1	24 989
Cheribon	Cheribon	358	14 355	2 790	768	140	18 411
Tagal	Tagal	396	13 766	2 234	689	8	17 093
Pekalongan	Pekalongan	431	31 801	1) 3 070	914	45	36 261
Samarang	Samarang	3 845	55 968	10 766	702	963	72 244
Japara	Patti	213	15 404	1 795	36	2) 51	17 499
Rembang	Rembang	149	11 958	2 489	11	„	14 607
Soerabaija	Soerabaija	6 523	129 463	9 651	2 131	423	148 191
Pasoeroean	Pasoeroean	504	20 829	2 480	207	3) 392	24 412
Probolinggo	Probolinggo	658	5 510	2 109	283	1	8 561
Bezoeki	Bezoeki	95	4) 3 393	495	318	„	5) 4 301
Banjoemas	Banjoemas	178	4 740	460	„	8	5 386
Bagelen	Poerworedjo	331	10 610	1 045	„	6) 60	12 046
Kadoe	Magelang	599	19 768	2 186	119	7	22 679
Djokjokarta	Djokjokarta	1 828	53 235	2 991	87	143	58 284
Soerakarta	Soerakarta	1 273	96 344	4 061	77	232	101 987
Madioen	Madioen	697	17 144	1 468	4	7) 38	19 351
Kediri	Kediri	337	13 826	2 695	„	„	16 858
Madura	Pamakassan	151	8) 6 252	551	291	„	7 245

Aanmerkingen.

1) Dit cijfer houdt meer verband met de opgaven van ult. 1891 en ult. 1892. Dat van ult. 1893, ad 3693, was dus vermoedelijk te hoog.

2) Allen Mooren.

3) Voor het meerendeel Maleiers en overigens Mooren.

4) Over vorige jaren waren de opgaven betreffende het zielental der inlanders ter hoofdplaats Bezoeki ongeveer eens zoo hoog. Ter toelichting van het verschil wordt bericht dat in die vroegere opgaven ten onrechte waren medegeteld bewoners van kampongs, welke buiten de grens der hoofdplaats gelegen zijn, doch tot dessa's behooren die mede de Kotta uitmaken.

5) Zie de voorgaande noot.

6) Allen Afrikanen.

7) Allen Maleiers.

8) Deze opgaaf is ontleend aan de uitkomsten van eene gehouden telling; het cijfer van ult. 1893 (7454) was blijkbaar te hoog.

Nederlandsch-Indië (met uitzondering van het personeel van leger en vloot) bij het hetzelfde tijdstip van 1893.

Totaal zielental op 31 December 1894.	Op 31 December 1893 bedroeg het cijfer:	Op ult°. 1894 meer dan op ult°. 1893: in totaal.	Op ult°. 1894 meer dan op ult°. 1893: alleen aan inlanders.	GEWESTEN.
662 205	652 098	10 107	10 045	Bantam.
1 178 353	1 162 644	15 709	13 640	Batavia.
410 925	399 581	11 344	11 240	Krawang.
2 138 648	2 023 118	g) 115 530	g) 114 878	Preanger Regentsch.
1 525 486	1 500 529	24 957	24 639	Cheribon.
1 130 724	1 107 725	22 999	22 840	Tagal.
566 871	564 293	2 578	3 080	Pekalongan.
1 471 111	1 451 414	19 697	20 569	Samarang.
950 363	937 981	12 382	12 674	Japara.
1 315 110	1 291 386	23 724	23 684	Rembang.
2 146 644	2 114 259	32 385	30 726	Soerabaija.
1 016 299	988 787	27 512	27 163	Pasoeroean.
554 663	547 840	6 823	6 664	Probolinggo.
720 198	711 371	8 827	8 547	Bezoeki.
1 232 256	1 216 719	15 537	15 382	Banjoemas.
1 397 560	1 370 823	26 737	26 726	Bagelen.
749 021	748 665	356	143	Kadoe.
808 540	803 833	4 707	4 759	Djokjokarta.
1 200 140	1 189 298	10 842	10 709	Soerakarta.
1 094 794	1 082 763	12 031	11 516	Madioen.
1 205 126	1 176 004	29 122	29 382	Kediri.
1 592 514	1 554 889	37 625	37 613	Madura.
25 067 551	24 596 020	r) 471 531	r) 466 619	

AANMERKINGEN.

a) Ook de oppervlakte der tot sommige gewesten behoorende grootere en kleinere eilanden is medegerekend. Gespecificeerde opgaven daaromtrent vindt men in bijlage A van het verslag van 1894.

b) Slechts voor sommige gewesten is de landaard der in deze rubriek bedoelde personen nader aangeduid. Waar dit het geval is, vindt men zulks bij noot vermeld. Met betrekking tot Pasoeroean is nog op te merken dat de opgaaf niet volledig is, daar alleen ter hoofdplaats van dat gewest het cijfer der Maleiers en Mooren beliep 392.

c) Mooren en Bengaleezen.

d) Voor de residentie Krawang is bij uitzondering afzonderlijk vermeld hoevelen van het opgegeven zielental der Chineesche bevolking op de particuliere landerijen gevestigd waren. Dit aantal bedroeg 1412, namelijk 609 op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden en 803 op de Tegalwaroe-landen.

e) De inlandsche bevolking op de in de voorgaande noot genoemde particuliere landen — onder het in den staat vermelde totaal begrepen — telde 189 642 zielen, namelijk 157 957 op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden en 31 685 op de Tegalwaroe-landen.

f) Bij uitzondering berust de opgaaf van het zielental der inlandsche bevolking in de residentie Preanger Regentschappen reeds op de voorloopige uitkomsten van de in 1895 gehouden vijfjaarlijksche opneming als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1893 nº. 69.

g) Voor een groot deel heeft men hierbij aan meer-bevinding te denken (verg de voorgaande noot), doordien de bestaande opgaven te laag bleken.

h) De inlandsche bevolking der particuliere landen in Cheribon — onder het in den staat vermelde totaal begrepen — telde 146 741 zielen.

i) Onvolledig cijfer, als niet omvattende de particuliere landen (met betrekking tot het in de voorgaande noot genoemde getal van 146 741 opgezetenen is namelijk eene splitsing naar de kunne niet verstrekt).

j) Allen Bengaleezen.

k) Allen Mooren.

l) De in de residentiën Samarang en Djokjokarta gelegen Solosche enclaves zijn in de voor die gewesten opgegeven oppervlakten buiten aanmerking gelaten, als zijnde begrepen in de opgaaf betreffende Soerakarta.

m) Allen Mooren; zie echter aan den voet van blz. 2 dezer bijlage (in het overzicht van het zielental der hoofdplaatsen) de noot 3.

n) Klingalees.

o) Allen Afrikanen.

p) Allen Maleiers.

q) Ongerekend de mannelijke bevolking (inlanders), gevestigd op de particuliere landerijen in Cheribon (verg. noot i).

r) Wat de residentie Preanger Regentschappen betreft, heeft men niet uitsluitend met werkelijken aanwas der bevolking, maar hoofdzakelijk met meerbevinding te doen ten gevolge van de in noot f bedoelde opneming.

het einde van 1894 onderstaand aantal inwoners.

Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	HOOFDPLAATSEN.	Zielental. Europeanen.	Inlanders.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Totaal.
Sumatra's Westkust	Padang . . .	1 682	22 648	9) 5 032	197	615	30 174
Benkoelen . . .	Benkoelen . .	107	5 967	500	3	»	6 577
Lampongsche Districten. . . .	Telok Betong .	35	10) 2 261	474	11) 64	»	2 834
Palembang . . .	Palembang . .	179	47 847	4 486	2 048	12) 126	54 686
Oostkust van Sumatra	Medan	358	13) 3 776	7 813	28	929	12 904
Atjeh en onderh.	Kotta Radja. .	167	1 872	1 505	16	261	3 821
Riouw en onderh.	Tandjong Pinang	150	1 682	2 355	»	238	4 425
Banka	Muntok . . .	152	2 850	1 151	104	7	4 264
Billiton	Tandjong Pandan	60	4 341	1 054	»	1	5 456
Westerafd. van Borneo. . . .	Pontianak . .	188	11 526	4 563	713	12) 192	17 182
Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Bandjermasin .	379	41 293	2 164	885	101	44 822
Celebes en onderh.	Makasser. . .	890	13 475	2 695	187	14) 12	17 259
Menado	Menado . . .	510	6 343	2 240	200	»	9 293
Amboina. . . .	Amboina . . .	739	15) 6 347	449	362	15	7 912
Ternate	Ternate . . .	308	2 165	413	16) »	16) 99	2 985
Timor.	Koepang . . .	129	5 905	668	95	»	6 797
Bali en Lombok .	Singaradja . .	57	17) 6 956	753	127	18) 81	7 974

Aanmerkingen.

9) De vermindering van het aantal Chineezen gedurende 1894 moet aan emigratie worden toegeschreven.

10) Te verdeelen als volgt: Lampongers 228, Javanen 1420, Boegineezen 210, Palembangers en andere Maleiers 403.

11) Arabieren en andere (niet-Chineesche) vreemde oosterlingen zijn in één cijfer opgegeven.

12) Klingaleezen.

13) De opgaaf in 't vorig verslag (6025) was te hoog, doordien toen ook waren medegerekend de bewoners van eenige buiten de hoofdplaats gelegen kampongs. Het thans opgegeven cijfer is te verdeelen als volgt: Deli-Maleiers 741, Battaks 53, Menangkabau-Maleiers 522 Mandhelingers 971, Javanen, Baweanners en Bandjareezen 1489.

14) Japanneezen en Klingaleezen.

15) Te verdeelen als volgt: 4651 zoogenaamde inlandsche burgers 1145 negorijlieden, 370 Javanen, Makassaren en andere overwalsche vreemdelingen en 181 Binongkoreezen.

16) Te oordeelen naar de opgaven, die nopens de residentie Ternate voorkomen op de volgende bladzijde, schijnt het cijfer 99, in stede van in de kolom „Andere vreemde oosterlingen" gelezen te moeten worden in de kolom „Arabieren", en de nihil-opgaaf in deze laatste kolom naar de eerstbedoelde kolom te moeten worden overgebracht.

17) Te verdeelen als volgt: 4367 Hindoe-Baliërs, 1342 Mohammedaansche Baliërs, 805 Javanen en andere overwalsche vreemdelingen en 442 Boegineezen.

18) Dit cijfer schijnt te hoog, te oordeelen althans naar de gewestelijke opgaaf die men op de volgende bladzijde in de kolom „Andere vreemde oosterlingen" aantreft.

Vervolg van Tabel I.

GEWESTEN.	Oppervlakte in vierkante geographische mijlen. *a*)	EUROPEANEN.		CHINEEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. *b*)	
		Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Buitenbezittingen.									
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	322,1	1 768	862	6 202	4 624	199	125	761	511
Sumatra's Westkust. „ Bovenlanden	409,6	472	291	1 410	1 104	20	13	226	122
Sumatra's Westkust. Tapanoli	763,5	328	170	1 113	728	7	7	241	142
Benkoelen	443,9	152	91	627	304	35	15	3	3
Lampongsche Districten	533,3	104	63	601	410	67	39	6	3
Palembang	2 526,7	311	191	6 316	4 332	2 087	927	*g*) 126	73
Oostkust van Sumatra	1 668,9	1 327	1 054	*i*) 68 785	65 701	*i*) 313	170	*g*) 4 721	3 861
Atjeh en onderhoorigheden	966,6	305	179	*j*) 3 402	2 774	*j*) 29	25	*j*) 1 497	1 292
Riouw „	770,4	193	106	*m*) 21 027	18 544	9	7	*g*) 368	239
Banka	210,4	235	129	30 516	22 160	211	120	7	6
Billiton	87,9	101	71	11 620	10 149	1	1	*o*) 4	4
Westerafdeeling van Borneo	2 636,9	304	165	36 416	21 642	1 506	799	*g*) 441	252
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	7 412,3	574	312	4 265	2 631	1 296	679	108	68
Celebes en onderhoorigheden	2 333,3	1 463	714	3 778	2 417	530	311	*v*) 15	6
Menado. Minahassa, enz. *w*)	129,3	894	444	3 435	1 818	275	158	13	13
Menado. Afd. Gorontalo	913,8	117	63	485	291	130	86	„	„
Amboina	934,6	2 313	1 152	912	629	709	412	16	16
Ternate	8 306,5	314	143	542	289	121	68	„	„
Timor en onderhoorigheden	836,4	250	134	1 222	680	180	108	„	„
Bali en Lombok	191,1	*kk*) 63	42	*kk*) 1 072	954	*kk*) 256	172	*kk*) 78	78
Totalen voor de Buitenbezittingen	32 397,5	11 588	6 376	203 746 *nn*)	162 181	7 981 *nn*)	4 242	*nn*) 8 631	6 689

c) Voor onderstaande gewesten of gedeelten van gewesten zijn de in deze kolom opgenomen cijfers, gesplitst naar kunne, als volgt:

	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	150 161	146 263
Sumatra's Westkust. „ Bovenlanden	367 700	366 083
Sumatra's Westkust. Tapanoli	117 583	115 048
Benkoelen	80 300	79 391
Lampongsche Districten	68 784	65 632
Oostkust van Sumatra	124 277	105 567
Banka	30 233	29 539
Billiton	15 024	14 182
Minahassa (Menado)	79 893	78 556

d) De cijfers van het zielental der inlanders ter Sumatra's Westkust berusten nog op de in 1890 gehouden opneming. (Of en in hoever die opneming ook op de onderhoorige eilanden heeft plaats gevonden, blijkt niet. In elk geval zal het eiland Nias, waar onze eigenlijke bestuurskring slechts het betrekkelijk kleine, zoogenaamde rapatgebied van Goenoeng Sitoli omvat, wel niet zijn medegerekend. Voor dit verreweg het belangrijkste der onderhoorige eilanden loopen de vroegere schattingen tot 200 000 zielen en hooger.)

e) Met inbegrip van het zielental van het eiland Engano, t. w. 319 inlanders van de mannelijke en 331 van de vrouwelijke kunne.

f) Hieronder 116 698 zielen behoorende tot de eigenlijke inheemsche bevolking en 17 718 van elders afkomstige inlanders (7940 Javanen, 1179 Boegineezen en 8599 Palembangers en andere Maleiers).

g) Klingaleezen.

h) Dit cijfer (raming van 1887) betreft alleen het rijk Djambi, met uitzondering van de gouvernements-nederzettingen.

i) Voor de residentie Oostkust van Sumatra berusten de cijfers der vreemde oosterlingen op benaderende opgaven. Als Arabieren zijn ook gerekend de afstammelingen van dezen, voor zooveel zij den titel van „said" voeren.

j) Alleen die vreemde oosterlingen zijn in deze opgaven opgenomen, welke zich in het door ons bezette gebied van Groot-Atjeh gevestigd hadden en die welke op onze vestigingen te Edi, Segli, Telok Semawé, Melaboeh en Poeloe Raija werden aangetroffen.

k) De opgaaf betreft alleen het gebied van Groot-Atjeh, gelegen binnen onze geconcentreerde postenlinie, zoomede het eiland Weh. In 't vorig verslag werd als zielental van ult. 1893 opgegeven 12 459; het thans vermelde cijfer wordt juister geacht.

l) Bij gemis aan betere gegevens is het bestaande cijfer van vorige jaren behouden. Onder dit cijfer zijn begrepen eenige benaderende opgaven voor de volgende buiten onze geconcentreerde postenlinie gelegen gedeelten van Groot-Atjeh, namelijk voor de XXV, XXII en XXVI Moekim respectievelijk 25 500, 31 300 en 17 900, voor Lepong 4000 en voor Lohong 5000 zielen. Het overige zielental (430 700) betreft de kuststreken der onderhoorigheden van Atjeh (niet het binnenland, waarvan het zielental zelfs bij benadering niet te schatten is) en is te verdeelen als volgt: kuststreken in den kring onzer vestiging te Edi (Oostkust) 43 250, idem te Segli en Telok Semawé (Noordkust) 257 700, idem te Melaboeh en Poeloe Raija (Westkust) 129 750 zielen.

m) Het zielental der Chineezen in de residentie Riouw en onderhoorigheden is bij benadering verkregen, aangezien de gedurige immigratie en emigratie van en naar Singapore en China het leveren van juiste cijfers zeer bemoeielijkt.

n) Hieronder 27 000 als vermoedelijk zielental voor Indragiri en de overige tot de residentie Riouw behoorende landschappen op Sumatra's vasten wal.

o) Afrikanen.

p) Te verdeelen als volgt: orang darat (d. i. de gevestigde inheemsche bevolking) 25 250 (waarvan 12 944 van de mannelijke kunne), vreemde Maleiers 928, orang djoeroe en orang sekah (meerendeels in vaartuigen levende inboorlingen) respectievelijk 420 en 2608.

q) Betreft de niet-Dajaksche inlandsche bevolking, namelijk 15 343 Boegineezen en 121 077 Javanen, Maleiers, enz.

r) Deze opgaaf betreft uitsluitend de Dajaksche bevolking.

s) Thans is in deze kolom ook medegeteld het zielental der afdeeling Dajaklanden (37 686), dat tot hiertoe vermeld was in de kolom „Cijfers bij benadering verkregen". Voor de drie andere afdeelingen, welker zielental mede als tamelijk nauwkeurig kan worden aangemerkt, met namen Bandjermasin en Ommelanden, Martapoera en Amoenthai, beloopen de thans ontvangen opgaven respectievelijk 53 269, 103 091 en 310 065. Onder het in den staat vermelde totaal van 504 111 inlanders waren er 244 279 van de mannelijke kunne.

t) Deze benaderende opgaaf (waaronder 73 400 van de mannelijke kunne) betreft de afdeelingen Doesoenlanden (46 700), Sampit met het rijk Kotta Waringin (56 500) en Pasir-Tanah Boemboelanden met het rijk Pasir (42 400).

u) Deze opgaaf (welke op loutere gissing berust) betreft de afdeeling Koetei en de Noordoostkust van Borneo, en is te verdeelen als volgt: Koetei 90 000, Sambalioen 6000, Goenoeng Taboer 10 000 en Boeloengan 34 000.

v) Hieronder 12 Japanneezen (3 mannen en 9 vrouwen).

w) Betreft alleen het rechtstreeksch gouvernementsgebied.

INLANDERS. (Zie de laatste alinea van noot *a*)					GEWESTEN.
Cijfers die als tamelijk nauwkeurig kunnen worden aangemerkt.	Cijfers bij benadering verkregen.	Cijfers berustende op loutere gissing.	Te zamen. (Ult. 1894.) *c*)	Op ult. 1893 bedroeg het cijfer als volgt:	
d) 296 424	„	„	296 424	296 424	Sum. Westkust.
733 783	„	„	733 783	733 783	
232 631	„	„	232 631	232 631	
e) 159 691	„	„	159 691	159 882	Benkoelen.
f) 134 416	„	„	134 416	132 795	Lamp. Districten.
601 033	„	*h*) 76 000	677 033	669 128	Palembang.
„	229 800	„	229 800	238 700	Oostk. van Sumatra.
k) 11 771	*l*) 514 400	„	526 171	526 859	Atjeh en onderh.
„	*n*) 83 500	„	83 500	80 500	Riouw „ „
59 772	„	„	59 772	58 712	Banka.
p) 29 206	„	„	29 206	28 639	Billiton.
q) 136 420	*r*) 192 800	„	329 220	324 731	Westerafd. v. Borneo.
s) 504 111	*t*) 145 600	*u*) 140 000	789 711	772 143	Z. en O.afd. „ „
w) 391 001	*x*) 84 000	*ij*) 981 700	1 456 701	1 451 178	Celebes en onderh.
z) 259 187	„	*aa*) 50 000	309 187	306 415	Menado.
bb) 94 084	*cc*) 153 000	„	247 084	246 386	
dd) 290 625	„	„	290 625	279 922	Amboina.
ee) 3 343	*ff*) 103 400	„	106 743	106 167	Ternate.
gg) 38 560	*hh*) 77 900	*ii*) „	(zie noot *ii*)	(zie noot *ii*)	Timor en onderh.
„	*ll*) 103 600	*mm*) 1 240 000	1 343 600	1 341 800	Bali en Lombok.
oo)	*oo*)	*oo*)	*oo*)	*oo*)	

A A N M E R K I N G E N.

a) Voor meer gespecificeerde opgaven nopens de oppervlakte der verschillende gewesten zij verwezen naar bijlage A van het verslag van 1894.

Bij het cijfer betreffende de residentie Palembang is medegerekend het aan Djambi en bij het cijfer betreffende de residentie Riouw het aan Indragiri en de overige Riouwsche onderhoorigheden op Sumatra's vasten wal grenzende onafhankelijk of nog niet regelmatig onder ons beheer gebrachte gebied, en wel eerstbedoeld gebied, met inbegrip van Djambi, voor eene oppervlakte van 884 vierkante geographische mijlen, en het in de tweede plaats bedoelde gebied, met inbegrip van Indragiri en de verdere Riouwsche onderhoorigheden op Sumatra, voor eene oppervlakte van 622 vierkante geographische mijlen.

De overige onafhankelijke of nog niet regelmatig onder ons beheer gebrachte streken op Sumatra zijn begrepen in de cijfers betreffende Atjeh en de Oostkust van Sumatra, namelijk de Gajoe- en Allaslanden (waarvan de oppervlakte niet afzonderlijk is op te geven) onder Atjeh, en de daar bezuiden gelegen niet tot het gouvernementsgebied behoorende streken, uitmakende, voor zooveel niet onder Riouw en Palembang begrepen, 415 vierkante geographische mijlen, onder de Oostkust van Sumatra.

Het zal wel geen opmerking behoeven dat de in de verdere kolommen van dezen staat voorkomende opgaven nopens het *zielental* tot de verschillende in deze noot bedoelde onafhankelijke of nog niet regelmatig onder ons beheer gebrachte streken *geen* betrekking hebben.

b) Slechts voor enkele gewesten is de landaard der in deze rubriek bedoelde personen nader aangeduid; verg. de noten *g*, *o* en *v*.

x) Deze opgaaf, welke als eenigermate benaderend is aan te merken, betreft alleen de leenrijken Boni en Tanette (respectievelijk 70 000 en 14 000 zielen).

ij) Deze zeer globale schatting (in de ontvangen opgaven niet nader gespecificeerd) betreft het meerendeel der overige tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorende landschappen.

z) De opgaaf betreft de Minahassa en daaronder ressorteerende eilanden, de westelijk daarvan gelegen landschappen langs de noordkust van Celebes, zoomede de Sangi-eilanden. Voor deze laatste eilanden, zoomede voor de bedoelde Noordkuststaatjes is, bij gemis aan betere gegevens, het cijfer van 1893 (respectievelijk 78 379 en 22 359) behouden; verg. vorig verslag, bijlage A, blz. 5, noot *x*. Volgens de uit de Minahassa verkregen gegevens zou aldaar het zielental der inlanders in 1894 zijn geklommen tot 158 449, tegen 155 677 op ult. 1893.

aa) Deze op loutere gissing berustende opgaaf betreft alleen de Talaut-eilanden.

bb) Betreft alleen de onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten der afdeeling Gorontalo, namelijk de landschappen Gorontalo, Limbotto, Bone, Boalemo en Attinggola.

cc) Deze benaderende opgaaf betreft de landschappen aan de Tomini-bocht.

dd) Naar de administratieve indeeling van het gewest (Indisch Staatsblad 1882 nº. 36, 1890 nº. 39 en 1895 nº. 230) is de opgaaf te splitsen aldus:

		Per transport	86 760	Per transport	138 483
Afd. Amboina	38 590	Afd. Kaijratoe	19 831	Afd. Banda	35 015
„ Saparoea	33 147	„ Wahaai	9 967	„ Aroe-, Kei-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden	117 127
„ Kajeli	11 077	„ Amahei	21 925		
„ Masarete	3 946				
Transporteeren	86 760	Transporteeren	138 483	Totaal . . .	290 625

In het cijfer van 117 127 betreffende laatstgemelde afdeeling deelen de verschillende onderafdeelingen als volgt: Klein-Kei 13 941, Groot-Kei 8082, Aroe-eilanden 21 558, Larat 11 362, Sejra 12 858, Babber c. a. 22 517, Letti c. a 22 725, Dammer c. a. 1828 en Wetter 2256. De opgaaf van 35 015 voor de afdeeling Banda is nader te splitsen als volgt: Eigenlijke Banda-eilanden 9229, onderafdeeling Waroe 15 041 en onderafdeeling Ceramlaut en Goram 10 745.

Het opgegeven zielental is, naar de bestanddeelen der bevolking, aldus te verdeelen: zoogenaamde inlandsche burgers 23 312, negorijlieden 118 805, heidenen (Alfoeren) 138 463, Binongkoreezen 4148, Javanen, Makassaren, Boegineezen, enz. 5897.

ee) Betreft alleen het kleine gouvernementsgebied op de eilanden Ternate en Batjan, zoomede de op eene in Batjan werkende particuliere onderneming in dienst zijnde van Java afkomstige koelies.

ff) Deze opgaaf heeft alleen betrekking op de sultansonderdanen in de rijken Ternate met inbegrip van de onderhoorigheden op Halmaheira en op den vasten wal van Celebes (68 800), Tidore met inbegrip van Tidoreesch Halmaheira, doch zonder Nieuw-Guinea (31 000) en Batjan (3600).

gg) Betreft slechts een zeer klein gedeelte der bevolking en wel die inlanders (op Flores, Rotti, Savoe en enkele plaatsen op Timor), welke het Christendom belijden.

hh) Dit cijfer, berustende op eene in 1893 door de inlandsche hoofden gehouden telling, betreft de eilanden Rotti en Savoe, en wel de niet-Christenbevolking aldaar (ad respectievelijk 56 600 en 21 300). (Het aantal inlandsche Christenen op gemelde eilanden, begrepen in het cijfer der voorgaande kolom, bedroeg blijkens bijlage AA van 't vorig verslag, respectievelijk p. m. 7600 en 4500.)

ii) Buiten de opgaven, in de twee voorgaande kolommen vermeld, zijn omtrent het zielental der bevolking in de residentie Timor en onderhoorigheden zelfs geen op loutere gissing berustende cijfers bekend.

kk) De opgaven betreffende het zielental der Europeanen en vreemde oosterlingen gelden uitsluitend de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali. Nopens hun aantal in de overige gedeelten van het gewest zijn geen gegevens ontvangen. Volgens vroegere opgaven (verslag van 1882, bijlage A) werd voor de geheele residentie het aantal Chineezen geschat op 3400 en dat der andere vreemde oosterlingen op 18 000 zielen.

ll) Ook dit cijfer (omvattende 94 500 Hindoe-Baliërs, 6700 Mohammedaansche Baliërs en 2400 Javanen, Boegineezen, Madureezen enz.) heeft uitsluitend betrekking op de in de voorgaande noot genoemde gouvernementsafdeelingen.

mm) De vroegere (zeer onzekere) raming van 1 240 000 zielen is, bij gemis aan betere gegevens, behouden. Genoemd totaal zou volgens het verslag van 1882, bijlage A, te verdeelen zijn als volgt: 530 000 voor de Balische vorstenrijken, 80 000 voor het landschap Karang Asem op Bali en 630 000 voor het eiland Lombok. Dit laatste cijfer schijnt echter te hoog; althans in rapporten van 1895 vindt men als raming opgegeven 300 000 à 400 000 zielen, daaronder p. m. 25 000 Baliërs. Of ook aan de oude schatting van 80 000 voor Karang Asem nog wel mag worden vastgehouden, schijnt betwijfeld te mogen worden. Het zielental bedraagt er waarschijnlijk veel meer.

nn) De in dit totaal begrepen opgaaf voor Bali en Lombok is niet volledig; het voor dat gewest opgegeven cijfer toch geldt alleen voor de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali.

oo) Wegens onvolledigheid der gegevens zijn geen totalen uitgetrokken.

N°. II. VERDEELING van de Europeesche en met deze gelijkgestelde

PERSONEN

GEWESTEN.	Europa.																									
	Nederland.		Groot-Brittannië.		België.		Frankrijk.		Spanje.		Portugal.		Zweden en Noorwegen.		Denemarken.		Duitschland.		Zwitserland.		Italië.		Oostenrijk-Hongarije.		Rusland.	
	M. [1]	V. [2]	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Java en Madura.																										
Bantam	22	6	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	1	1	„	„	„	„	„	„
Batavia	1533	1078	66	20	58	9	76	24	„	„	„	1	3	„	3	„	162	31	34	3	18	11	6	1	4	3
Krawang	21	10	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	307	105	2	„	24	„	16	1	„	„	„	„	„	„	2	2	51	7	7	1	4	1	8	1	„	„
Cheribon	82	35	1	„	„	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	3	2	„	„	„	„	„	1	„
Tagal	80	34	2	„	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	1	2	„	„	„	1	„	„	„
Pekalongan	54	15	1	1	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	1	„	1	„	„	„	„	„
Samarang	1184	708	11	4	43	3	20	3	„	„	1	„	„	„	3	2	95	16	8	1	3	„	8	2	2	„
Japara	86	24	„	„	5	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	2	12	4	2	„	„	„	„	„	2	„
Rembang	84	33	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	1	2	„	„	„	„	„	„	„
Soerabaija	990	458	22	7	24	2	41	5	„	„	„	„	2	1	3	„	94	10	9	1	14	„	5	1	„	„
Pasoeroean	351	118	8	3	15	4	7	1		„	„	„	1	„	3	2	29	10	4	„	1	„	2	1	1	„
Probolinggo	158	59	1	1	2	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	14	„	„	1	„	„	„	„	1	„
Bezoeki	246	52	14	1	1	„	3	„	„	„	„	„	„	„	1	„	6	1	3	„	1	„	„	„	„	„
Banjoemas	85	16	1	„	3	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	2	1	„	„	„	„	„	1	„
Bagelen	92	46	1	7	6	1	1	„	„	„	1	„	„	„	3	1	12	3	2	„	1	„	1	„	1	„
Kadoe	74	44	1	„	25	„	7	1	„	„	„	„	„	„	„	„	16	2	2	1	1	„	4	„	„	„
Djokjokarta	104	68	„	„	7	1	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	16	5	6	„	„	„	„	„	„	„
Soerakarta	149	41	1	1	3	„	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	21	1	3	„	„	„	1	„	„	„
Madioen	111	29	„	„	9	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17	1	3	2	„	„	„	„	1	„
Kediri	271	64	4	„	4	1	4	„	„	„	„	„	1	„	„	„	24	4	4	1	2	„	1	„	„	„
Madura	37	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	3	„	1	„	„	„	„	„	„	„
Te zamen	6121	3059	136	45	234	24	204	38	„	„	2	1	7	1	21	9	621	102	97	12	46	12	37	6	14	3
	9180		181		258		242		„		3		8		30		723		109		58		43		17	
	10870																									

[1]) Personen van het mannelijk geslacht (volwassenen en kinderen te zamen).

[2]) Personen van het vrouwelijk geslacht (volwassenen en kinderen te zamen).

bevolking naar het geboorteland, volgens opgaven van 31 December 1894.

GEBOREN IN:																										
						Azië.								Amerika.								Totaal.		GEWESTEN.
Europeesch Turkije.		Donauvorstendommen en Montenegro.		Griekenland.		Nederlandsch-Indië.		Armenië.		Perzië.		Overig Azië.		Noord-		Zuid-		Afrika.		Australië.				
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	
"	"	"	"	"	"	135	84	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	162	92	Bantam.
1	"	"	"	"	"	4687	4879	3	"	7	1	31	18	6	4	2	2	6	2	"	"	6706	6087	Batavia.
"	"	"	"	"	"	113	84	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	137	94	Krawang.
"	"	"	"	"	"	802	709	2	"	"	"	4	3	"	"	1	"	"	"	"	1	1231	831	Preanger Regentsch.
2	2	"	"	1	"	378	337	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	479	378	Cheribon.
"	"	"	"	"	"	377	309	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	477	344	Tagal.
"	"	"	"	"	"	255	278	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	2	"	"	"	320	296	Pekalongan.
"	"	"	"	"	"	2005	1925	2	1	8	2	14	7	1	"	"	"	59	70	"	"	3467	2744	Samarang.
"	"	"	"	"	"	416	381	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	528	411	Japara.
"	"	"	"	"	"	369	280	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	468	314	Rembang.
7	3	"	"	"	"	3299	3246	8	2	8	2	7	1	3	"	"	"	2	"	"	"	4538	3739	Soerabaija.
"	"	"	"	"	"	877	829	7	1	"	"	3	"	"	"	2	3	"	"	"	"	1311	972	Pasoeroean.
1	"	"	"	"	"	761	653	1	"	"	"	1	2	1	"	2	1	1	"	"	"	946	718	Probolinggo.
"	"	"	"	"	"	539	430	"	"	"	"	3	1	2	"	1	"	"	"	2	"	822	485	Bezoeki.
"	"	"	"	"	"	403	329	"	"	"	"	1	1	"	"	1	"	"	"	"	"	509	348	Banjoemas.
"	"	"	"	"	"	417	344	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	539	404	Bagelen.
"	"	"	"	"	"	326	303	"	"	2	"	"	"	1	1	"	"	1	"	"	"	460	352	Kadoe.
"	"	"	"	"	"	1223	734	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	"	"	"	1370	808	Djokjokarta.
"	"	"	"	"	"	1339	1079	"	"	"	"	2	"	1	"	1	"	2	"	"	"	1526	1123	Soerakarta.
"	"	"	"	"	"	573	556	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	723	589	Madioen.
"	"	1	"	"	"	924	700	2	"	1	"	1	1	"	"	1	"	"	"	"	"	1245	771	Kediri.
"	"	"	"	"	"	263	288	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	305	304	Madura.
11	5	1	"	1	"	20481	18757	26	4	28	7	71	35	15	5	11	6	81	72	3	1	28269	22204	
16		1		1		39238		30		35		106		20		17								
						39409								37				153		4		50473		

Vervolg van Tabel II.

GEWESTEN.	PERSONEN																									
	Europa.																									
	Nederland.		Groot-Britannië.		België.		Frankrijk.		Spanje.		Portugal.		Zweden en Noorwegen.		Denemarken.		Duitschland.		Zwitserland.		Italië.		Oostenrijk-Hongarije.		Rusland.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Buitenbezittingen.																										
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	119	46	2	„	11	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	30	6	5	„	„	„	12	4	„	„
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	78	27	„	„	2	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	2	2	„	„	„	3	„	„	„
Sumatra's Westkust: Tapanoli	26	14	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	31	24	„	„	„	„	„	„	1	„
Benkoelen	21	9	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten . . .	15	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang	69	18	2	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	11	„	3	1	„	„	„	„	1	„
Oostkust van Sumatra	447	68	37	8	1	1	17	2	1	„	„	„	4	„	8	„	191	17	44	2	3	„	7	2	6	1
Atjeh en onderhoorigheden . .	44	12	1	„	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	4	1	1	„	„	4	2	1	„
Riouw „ „ . .	19	8	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	1	2	„	„	1	„	„	„
Banka	16	7	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	„	„	„	„	„	„	„	„
Billiton	11	4	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Westerafdeeling van Borneo . .	42	16	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	4	1	1	2	„	„	„	„	„	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	63	26	1	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	26	12	„	„	„	„	„	1	„	„
Celebes en onderhoorigheden .	68	47	2	„	1	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	15	„	1	„	„	„	2	„	„	„
Menado: Minahassa [3])	72	42	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	2	2	„	„	„	„	„	1	„
Menado: Afd. Gorontalo . .	6	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboina	64	40	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Ternate	35	17	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Timor en onderhoorigheden . .	37	25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
Bali en Lombok [4])	4	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Te zamen . . .	1256	437	47	10	22	2	40	3	1	„	„	„	6	1	9	„	357	72	61	8	3	„	29	9	10	1
	1693		57		24		43		1		„		7		9		429		69		3		38		11	
	2399																									

[3]) Hieronder tevens de opgaven betreffende de Sangi- en Talaut-eilanden.

[4]) De opgaven betreffen alleen de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana.

GEBOREN IN:

Europeesch Turkije.		Donauvorstendommen en Montenegro.		Griekenland.		Azië. Nederlandsch-Indië.		Armenië.		Perzië.		Overig Azië.		Amerika. Noord-		Zuid-		Afrika.		Australië.		Totaal.		GEWESTEN.
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	
"	"	"	"	1	"	676	850	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	862	906	
"	"	"	"	"	"	193	151	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	291	181	Sumatra's Westkust.
"	"	1	"	"	"	110	116	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	170	158	
"	"	"	"	"	"	68	51	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	91	61	Benkoelen.
"	"	"	"	"	"	48	37	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	63	41	Lamp. Districten.
"	"	"	"	"	"	102	100	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	191	120	Palembang.
1	"	"	"	"	"	268	162	1	"	"	"	16	7	"	"	2	2	"	"	"	1	1054	273	Oostkust van Sumatra.
"	"	5	5	2	"	108	100	"	"	"	"	2	2	"	"	"	"	"	"	"	"	179	126	Atjeh en onderhoorigh.
"	"	"	"	"	"	77	74	"	"	"	"	3	2	"	"	1	"	"	1	"	"	106	87	Riouw " "
"	"	"	"	"	"	108	96	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	129	106	Banka.
"	"	"	"	"	"	54	26	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	"	"	"	71	30	Billiton.
"	"	"	"	"	"	113	120	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	165	139	Westerafd. van Borneo.
"	"	"	"	"	"	218	221	"	"	"	"	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"	312	262	Z. en O.afd. " "
"	"	"	"	"	"	613	702	4	"	"	"	2	"	"	"	3	"	"	"	"	"	714	749	Celebes en onderh.
"	"	"	"	"	"	359	406	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	444	450	Menado.
"	"	"	"	"	"	52	50	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	63	54	
"	"	"	"	"	"	1076	1121	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1152	1161	Amboina.
"	"	"	"	"	"	106	154	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	143	171	Ternate.
"	"	"	"	"	"	94	90	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1	134	116	Timor en onderh.
"	"	"	"	"	"	29	18	"	"	7	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	42	21	Bali en Lombok.
1	"	6	5	3	"	4472	4645	5	"	7	"	25	13	"	"	6	2	5	2	5	2	6376	5212	
1		11		3		9117		5		7		38		"		8								
						9167								8				7		7		11588		

N°. III. BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend door Europeanen en met dezen gelijkgestelden, volgens de over 1894 verzamelde opgaven.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd. a)	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet van landswege bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.).	Handelaren, met hunne geëmploieerden.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten voor eigen rekening uitoefenen, met hunne geëmploieerden en Europeesche werklieden.	Landbouw-industrieelen, met hunne administrateurs en verdere geëmploieerden.	Personen in dienst bij inlandsche vorsten en grooten.	Bedrijven niet onder eene der vorige groepen te brengen.	Gewezen landsdienaren die een pensioen of onderstand genieten uit 's lands kas (daaronder ook gegageerde of onderstand genietende militairen). b)
Java en Madura.								
Bantam	52	„	2	3	20	„	10	8
Batavia	1552	106	668	230	121	„	212	717
Krawang	27	1	1	1	43	„	2	7
Preanger Regentschappen	332	17	30	42	201	2	c) 103	224
Cheribon	108	9	42	24	109	„	29	32
Tagal	69	7	30	30	137	„	26	46
Pekalongan	53	4	13	14	83	„	17	33
Samarang	371	36	231	212	204	1	360	482
Japara	77	7	15	22	159	„	17	46
Rembang	112	12	6	26	63	„	d) 43	27
Soerabaija	695	64	505	330	380	„	240	381
Pasoeroean	167	18	44	e) 289	456	„	f) 43	163
Probolinggo	152	6	23	17	298	„	31	47
Bezoeki	132	14	24	31	368	„	16	35
Banjoemas	129	8	35	36	50	„	9	35
Bagelen	141	15	12	18	28	„	30	121
Kadoe	63	5	17	27	21	„	14	138
Djokjokarta	58	8	28	75	316	34	26	173
Soerakarta	129	12	25	65	440	45	29	148
Madioen	217	12	14	19	100	„	38	107
Kediri	177	12	30	33	546	7	35	121
Madura	121	3	3	2	„	„	9	10
Te zamen	4934	376	1798	1546	4143	89	1339	3101

a) Hieronder ook begrepen ambtenaren en beambten op wachtgeld.

b) Hieronder ook degenen, die, na hun ontslag uit 's lands dienst, het een of ander beroep of bedrijf, in de voorgaande rubrieken bedoeld, zijn gaan uitoefenen. De zoodanigen zijn dientengevolge in dezen staat tweemaal vermeld.

c) Dit cijfer is toegenomen door overbrenging naar Bandong van de tot dusver te Buitenzorg (residentie Batavia) gevestigd geweest zijnde werkplaatsen der staatsspoorwegen; buiten het aan die werkplaatsen vast verbonden personeel vonden daarbij tijdelijk ook particulieren emplooi.

d) Hieronder 8 zonder beroep.

e) Dit cijfer is belangrijk hooger dan in een der laatste jaren, zonder dat de reden hiervan is opgegeven.

f) Hieronder 4 zonder beroep.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd. a)	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet van landswege bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.).	Handelaren, met hunne geëmploieerden.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten voor eigen rekening uitoefenen, met hunne geëmploieerden en Europeesche werklieden.	Landbouwindustrieelen, met hunne administrateurs en verdere geëmploieerden.	Personen in dienst bij inlandsche vorsten en grooten.	Bedrijven niet onder eene der vorige groepen te brengen.	Gewezen lands dienaren die een pensioen of onderstand genieten uit 's lands kas (daaronder ook gegageerde of onderstand genietende militairen). b)
Buitenbezittingen.								
Sumatra's Westkust . . .	395	48	62	53	39	„	84	133
Benkoelen	34	1	3	2	4	„	6	12
Lampongsche Districten . .	29	„	1	„	10	„	1	3
Palembang	67	3	14	10	12	„	g) 3	1
Oostkust van Sumatra . . .	105	19	63	111	658	3	h) 21	e) 51
Atjeh en onderhoorigheden .	59	1	e) 51	6	„	„	33	„
Riouw „ „ .	35	3	1	9	4	„	5	5
Banka	76	„	1	„	„	„	„	6
Billiton	14	„	1	22	„	„	„	7
Westerafdeeling van Borneo	56	1	1	11	8	„	„	9
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	88	12	19	17	30	2	10	32
Celebes en onderhoorigheden	185	9	106	44	8	1	44	46
Menado { Minahassa, enz. .	54	5	13	16	22	„	36	
Menado { Afd. Gorontalo .	11	3	18	4	„	„	„	2
Amboina	122	25	46	135	108	„	i) 354	64
Ternate	24	8	7	5	11	„	3	15
Timor.	33	14	9	6	3	„	24	9
Bali en Lombok (alléén de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana) .	16	„	7	2	2	„	1	„
Te zamen . .	1403	152	423	453	919	6	625	424

g) Hieronder 1 zonder beroep.

h) „ 5 „ „

i) „ 67 „ „

N°. V. [1]) VERMEERDERING EN VERMINDERING gedurende 1894 van het aantal vreemde oosterlingen in elk gewest, ten gevolge van vestiging en vertrek.

GEWESTEN.	CHINEEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.
Java en Madura.												
Bantam	160	„	108	1	1	„	„	„	„	„	„	„
Batavia	4 445	2 341	4 177	1 809	484	339	422	339	4	„	3	„
Krawang	301	10	217	10	„	„	1	„	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	605	81	382	57	17	„	20	2	„	„	„	„
Cheribon	389	269	506	234	28	15	22	1	„	5	„	1
Tagal	309	24	286	28	15	44	8	23	„	„	„	„
Pekalongan	427	„	1 064	„	11	7	9	2	„	„	„	„
Samarang	3 019	1 510	4 536	835	10	2	19	„	18	9	37	22
Japara	316	96	436	246	2	4	2	3	7	27	11	„
Rembang	531	„	627	„	15	„	5	„	„	„	5	-
Soerabaija	2 817	157	1 632	77	147	162	208	136	4	31	„	18
Pasoeroean	721	31	479	80	24	7	27	5	„	„	„	1
Probolinggo	450	„	307	26	27	1	3	1	„	„	„	„
Bezoeki	204	5	78	4	30	2	40	8	„	„	„	„
Banjoemas	293	14	249	24	2	1	„	„	3	„	7	„
Bagelen	117	67	113	58	„	„	„	„	„	6	„	9
Kadoe	344	37	332	35	2	„	2	„	2	„	2	„
Djokjokarta	119	„	177	„	„	„	„	3	„	„	„	„
Soerakarta	803	182	752	209	2	1	3	1	4	„	4	„
Madioen	561	3	356	5	1	„	1	„	13	„	10	„
Kediri	404	27	663	60	„	„	„	„	„	„	„	„
Madura	183	„	142	20	17	„	30	„	4	„	4	„
Te zamen	17 518	4 854	17 619	3 818	835	585	822	524	59	78	83	51

[1]) Tabel IV, bevattende de statistiek der beroepen en bedrijven, uitgeoefend door inlanders en vreemde oosterlingen, is thans achterwege gelaten. Zie daarover het medegedeelde in hoofdstuk A van het verslag hiervóór.

GEWESTEN.	CHINEEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.
Buitenbezittingen.												
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	2 011	415	2 085	513	32	9	46	11	139	116	65	151
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden .	293	2	22	5	3	„	1	„	3	11	5	2
Sumatra's Westkust. Tapanoli . . .	66	110	163	134	1	„	1	„	44	23	24	2
Benkoelen	67	„	11	„	1	„	„	„	„	„	9	„
Lampongsche Districten .	37	12	63	15	1	„	1	„	„	„	13	„
Palembang	151	496	240	268	38	21	27	6	3	„	4	„
Oostkust van Sumatra . .	a) *4 062	*15 016	*2 638	*12 424	46	19	38	24	*384	*503	*294	*661
Atjeh en onderhoorigheden	547	3 884	1 124	2 888	„	„	„	25	201	462	44	236
Riouw „ „	162	1 368	11	616	„	1	„	„	„	5	„	3
Banka	5 077	1 124	2 660	707	35	„	31	„	„	1	„	„
Billiton	49	1 424	100	1 503	„	„	„	2	„	„	„	„
Westerafd. van Borneo. .	2 707	888	1 795	551	112	86	45	10	60	25	22	20
Zuider- en Oosterafd van Borneo	292	200	201	101	32	24	63	52	4	15	3	3
Celebes en onderhoorigh.	783	532	986	343	24	40	10	42	1	14	1	2
Menado Minahassa . .	81	35	62	14	11	22	4	2	12	„	„	„
Menado Afd. Gorontalo .	16	15	7	5	4	„	„	1	„	„	„	„
Amboina	72	14	60	37	19	10	23	8	5	12	„	15
Ternate	3	2	„	2	3	1	1	2	„	„	„	„
Timor	26	13	16	12	30	„	21	7	„	„	„	1
Bali en Lombok (alléén de gouvern.afdeelingen Boeleleng en Djembrana)	1	356	12	125	„	32	13	„	4	30	„	32
Te zamen . .	*16 503	*25 906	*12 256	*20 263	392	265	325	192	*860	*1217	*484	*1128

a) De opgaven, waarbij een * geplaatst is, zijn onvolledig, doordien de resident van Sumatra's Oostkust geen gegevens heeft kunnen verstrekken betreffende de afdeeling Bengkalis en de onderafdeeling Boven-Langkat der afdeeling Deli.

N°. VI. AANTAL den Christelijken godsdienst belijdende inlanders en vreemde oosterlingen bij het einde van 1894 in Nederlandsch-Indië aanwezig. *a*)

GEWESTEN.	Inlanders.		Chineezen.		Andere vreemde oosterlingen.	
	M. *b*)	V. *c*)	M.	V.	M.	V.
Java en Madura.						
Bantam	49	6	„	„	„	„
Batavia	898	998	96	87	„	„
Krawang	27	24	„	1	1	„
Preanger Regentschappen	120	120	26	23	„	„
Cheribon	83	98	48	29	„	„
Tagal	122	148	„	„	„	„
Pekalongan	213	218	„	„	„	„
Samarang	531	458	10	12	„	„
Japara	572	483	1	„	„	„
Rembang	18	15	„	1	„	„
Soerabaija	2080	2170	14	2	„	„
Pasoeroean	603	612	1	1	„	„
Probolinggo	10	12	„	„	1	„
Bezoeki	54	43	„	„	„	„
Banjoemas	284	281	2	1	„	„
Bagelen	1202	1183	1	„	„	„
Kadoe	310	328	11	8	„	„
Djokjokarta	977	963	„	„	„	„
Soerakarta	12	13	4	„	„	„
Madioen	80	67	„	1	„	„
Kediri	730	734	„	„	„	„
Madura	„	„	„	„	„	„
Te zamen	8975	8974	214	166	2	„
	17 949		380		2	

GEWESTEN.	Inlanders.		Chineezen.		Andere vreemde oosterlingen.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	20	40	„	„	„	„
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	1	2	„	„	1	„
Sumatra's Westkust. Tapanoli	15863	16128	„	„	„	„
Benkoelen	57	7	„	„	„	„
Lampongsche Districten	3	1	3	„	„	„
Palembang	1	1	3	„	„	„
Oostkust van Sumatra	14	10	21	7	66	194
Atjeh en onderhoorigheden	27	27	21	4	„	„
Riouw „ „	„	„	„	„	„	„
Banka	4	6	47	25	„	„
Billiton	4	3	73	6	„	„
Westerafd. van Borneo	119	96	93	54	„	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	810	722	28	29	„	„
Celebes en onderhoorigh.	24	10	„	„	„	„
Menado. Minahassa *d*)	71971	71124	23	24	„	„
Menado. Gorontalo	184	159	1	1	„	„
Amboina	34025	32896	„	„	„	„
Ternate	312	328	„	„	„	„
Timor en onderhoorigheden	19458	19102	2	3	„	„
Bali en Lombok (alleen de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana)	3	3	„	„	„	„
Te zamen	142900	140665	315	153	67	194
	e) 283 565		468		261	

a) De hier voorkomende, aan de bestuursberichten ontleende, opgaven kunnen uit den aard der zaak niet geheel overeenstemmen met die in bijlage AA van 't vorig verslag, welke aan andere bronnen zijn ontleend.

b) Personen van het mannelijk geslacht.

c) „ „ „ vrouwelijk „

d) Nopens het aantal inlandsche Christenen op de Sangi- en Talaut-eilanden zijn voor deze tabel geen opgaven ontvangen. Volgens de in noot *a* aangehaalde bijlage AA, blz. 11/12, kon echter alleen op de Sangi-eilanden het aantal Christen-inlanders gesteld worden op ruim 37 000.

e) Verg. de voorgaande noot.

N°. VII. AANTAL inlanders en vreemde oosterlingen in elk REGENTSCHAP van Java en Madura bij het einde van 1894.

REGENTSCHAPPEN, ENZ.	INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Aantal huisgezinnen. a)	VREEMDE OOSTERLINGEN.
Bantam.			
Serang	278 443	66 396	1 223
Pandeglang	152 573	34 518	120
Tjiringin	91 698	21 056	290
Lebak	137 360	37 990	244
	660 074	159 960	1 877
Batavia.			
Afd. Stad en Voorsteden	72 934	18 058	29 765
„ Meester-Cornelis	234 841	70 293	12 179
„ Tangerang	277 523	69 464	29 826
„ Buitenzorg	494 943	101 036	13 549
	1 080 241	258 851	85 319
Krawang.			
Krawang	216 288	42 586	3 352
Particuliere landen b) Pamanoekan- en Tjiassemlanden.	157 957	32 965	609
Particuliere landen b) Tegalwaroelanden	31 685	6 573	803
	405 930	82 124	4 764
Preanger Regentschappen. c)			
Bandong	683 602	116 925	1 662
Tjiandjoer	569 979	110 138	2 575
Soemedang	463 638	102 441	340
Limbangan	130 309	29 932	300
Soekapoera	284 095	47 597	86
	2 131 623	407 033	4 963
Cheribon.			
Cheribon	535 266	106 743	11 600
Indramaijoe d)	149 279	33 890	4 984
Madjalengka	274 741	61 361	2 219
Galoeh	203 487	40 623	329
Koeningan	192 900	42 823	3 083
	1 355 673	285 440	22 215
Tagal.			
Tagal	347 268	65 412	4 730
Pamalang	282 268	61 398	1 143
Brebes	491 663	98 909	2 831
	1 121 199	225 719	8 704
Pekalongan.			
Pekalongan	348 473	68 124	4 952
Batang	211 051	47 936	1 779
	559 524	116 060	6 731
Samarang.			
Samarang e)	564 415	121 892	16 055
Demak	293 244	58 996	1 688
Kendal	354 180	75 553	971
Grobogan	232 043	46 907	2 304
	1 443 882	303 348	21 018
Japara.			
Patti	358 492	73 798	2 131
Japara	232 915	52 224	2 483
Koedoes	181 945	31 319	4 188
Joana	163 962	27 487	2 375
Karimon Djawa-eilanden f)	933	202	„
	938 247	185 030	11 177
Rembang.			
Rembang	278 920	47 946	6 751
Toeban	381 172	75 754	4 690
Bodjonegoro	383 614	66 858	3 194
Blora	253 953	g) 60 095	2 034
	1 297 659	250 653	16 669
Soerabaija.			
Soerabaija	331 949	70 811	13 176
Grissee	192 915	38 759	2 467
Modjokerto	675 517	145 132	5 101
Sidoardjo	415 239	93 336	2 331
Sidaijoe	252 710	45 999	407
Lamongan	201 157	40 448	343
Bawean (eiland) h)	45 053	11 526	2
	2 114 540	446 011	23 827
Pasoeroean.			
Pasoeroean	277 082	60 505	3 093
Malang	487 705	113 680	2 806
Bangil	241 204	51 641	2 126
	1 005 991	225 826	8 025

a) Niet voor alle regentschappen waar het zielental der inlanders blijkt te zijn toegenomen, openbaart zich die toeneming ook in het getal huisgezinnen; zelfs is dit laatste getal in enkele gevallen vrij belangrijk lager.

b) Deze landerijen maken geen regentschap uit.

c) Voor de residentie Preanger Regentschappen berusten de hier met betrekking tot de inlandsche bevolking gedane opgaven reeds op de voorloopige uitkomsten der in 1895 gehouden vierde vijfjaarlijksche opneming.

d) Hieronder niet begrepen de bevolking der particuliere landerijen Indramaijoe-West en Kandanghauer, tellende 146 741 zielen (inlanders).

e) Hieronder thans ook begrepen het vroeger afzonderlijk opgegeven zielental der districten Salatiga, Tengaran, Ambarawa en Oenarang, welke, ingevolge Indisch Staatsblad 1895 n°. 35, gezamenlijk bij het regentschap Samarang getrokken zijn.

f) De Karimon-Djawa-eilanden maken een afzonderlijk district uit van de afdeeling Japara, maar behooren niet tot eenig regentschap.

g) Te oordeelen naar de opgaven over vorige jaren (in de jaren 1890 t/m 1893 wisselden de cijfers van het zielental af tusschen 242 383 en 245 780 en die van het aantal huisgezinnen tusschen 44 250 en 47 489) is voor 1894 eene stijging van het aantal gezinnen tot 60 095 niet wel verklaarbaar.

h) Het eiland Bawean maakt eene afzonderlijke afdeeling uit, doch staat niet onder een inlandschen regent.

REGENTSCHAPPEN, ENZ.	INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Aantal huisgezinnen. a)	VREEMDE OOSTERLINGEN.
Probolinggo.			
Probolinggo	549 146	116 879	3 853
Bezoeki.			
Bezoeki	81 968	17 954	815
Panaroekan	164 113	36 080	764
Bondowosso	376 740	74 676	1 059
Banjoewangi	92 548	18 504	884
	715 369	147 214	3 522
Banjoemas.			
Banjoemas	265 474	51 188	1 308
Poerwokerto	225 139	42 577	1 089
Poerbolinggo	284 374	i) 54 820	677
Bandjarnegara	187 067	35 447	1 046
Tjilatjap	264 019	j) 52 339	1 206
	1 226 073	236 371	5 326
Bagelen.			
Poerworedjo	261 235	49 028	1 121
Koetoardjo	254 929	52 107	424
Keboemen	280 086	58 318	777
Karang Anjar	320 780	55 257	520
Ledok	275 932	k) 52 006	813
	1 392 962	266 716	3 655
Kadoe.			
Magelang	489 065	l) 98 499	4 077
Temanggoeng	252 126	55 194	2 941
	741 191	153 693	7 018
Djokjokarta.			
Djokjokarta	53 235	m) †	3 221
Kalassan	137 009	†	193
Sleeman	178 670	†	266
Bantoel	145 818	†	192
Nanggoelan	35 986	†	85
Transporteeren	550 718	†	3 957

REGENTSCHAPPEN, ENZ.	INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Aantal huisgezinnen. a)	VREEMDE OOSTERLINGEN.
Per transport	550 718	†	3 957
Sentolo	30 929	†	124
Pengasih	32 405	†	5
Kalibawang	23 048	†	16
Goenoeng Kidoel	122 086	†	14
Brossot of Adikarto (Karang Kemoening)	43 050	†	10
	802 236	†	4 126
Soerakarta.			
Afd. Soerakarta	271 622	125 245	4 797
„ Klatten	317 300	70 313	1 495
„ Boijolali	205 308	38 514	534
„ Sragen	189 324	71 800	781
„ Wonogiri	205 795	64 253	535
	1 189 349	370 125	8 142
Madioen.			
Madioen	195 006	n) 35 346	1 817
Magettan	250 562	n) 46 900	735
Ngawi	173 286	28 494	920
Ponorogo	302 007	50 303	538
Patjitan	168 299	33 022	312
	1 089 160	194 065	4 322
Kediri.			
Kediri	348 117	63 477	3 976
Ngrowo	259 487	47 893	1 609
Trenggalek	153 310	29 922	325
Berbek	245 580	51 553	1 967
Blitar	187 251	33 364	1 488
	1 193 745	226 209	9 365
Madura.			
Pamakassan	260 755	53 160	1 106
Bangkallan	418 432	85 410	1 685
Sumanap	601 700	142 633	2 644
Sampang	304 926	61 019	657
	1 585 813	342 222	6 092

i) Uit de thans gedane opgaaf, verband houdende met de cijfers over 1890, 1891 en 1892, valt af te leiden dat het in 't vorig verslag opgegeven cijfer (36 948) werkelijk te laag was.

j) Het in 't vorig verslag opgemerkte aanzienlijke verschil tusschen de cijfers van ult. 1892 en ult. 1893 (respectievelijk 40 424 en 49 461) blijkt nu hierin gelegen te zijn geweest dat het eerste als te laag moet worden aangemerkt.

k) De opgaaf van het jaar te voren (60 149) was blijkbaar te hoog.

l) In 't vorig verslag werd er op gewezen dat het toen opgegeven cijfer van ult. 1893 (ad 97 375) belangrijk verschilde met dat van ult. 1892 (ad 108 219). Uit de thans gedane opgaaf valt af te leiden dat het cijfer over 1892 te hoog moet zijn geweest.

m) Waar men een † vindt geplaatst, zijn de opgaven, wegens de weinige betrouwbaarheid welke zij bezitten, niet overgenomen.

n) Evenals ten opzichte van het cijfer van ult. 1893, in 't vorig verslag vermeld, trekt het ook nu de aandacht dat de opgaven over 1890, 1891 en 1892 belangrijk hooger waren zonder dat het zielental eene zoo groote schommeling vertoonde.

N°. VIII. AANTAL geboorten en sterfgevallen onder inlanders en vreemde oosterlingen op Java en Madura gedurende 1894. *a*)

GEWESTEN.	M. *b*) V. *c*)	INLANDERS.		Percentsgewijze verhouding van geboorten en sterfte tot het *gemiddelde* zielental. *d*)		VREEMDE OOSTERLINGEN.		Percentsgewijze verhouding van geboorten en sterfte tot het *gemiddelde* zielental. *d*)	
		Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.
Bantam	M.	10 694	8 181			30	27		
	V.	10 024	7 910			27	11		
		20 718	16 091	3.16	2.45	57	38	3.16	2.11
Batavia	M.	13 333	9 191			1 271	1 119		
	V.	12 652	8 524			1 268	824		
		25 985	17 715	2.42	1 65	2 539	1 943	3.00	2.29
Krawang	M.	4 772	3 558			77	108		
	V.	4 633	3 469			91	54		
		9 405	7 027	2.35	1.75	168	162	3.57	3.44
Preanger Regentschappen	M.	26 272	18 967			84	108		
	V.	26 689	19 720			74	60		
		52 961	38 687	2 55	1.86	158	168	3.29	3.50
Cheribon	M.	20 327	13 556			433	251		
	V.	19 263	12 034			418	222		
		39 590	25 590	2.94	1.90	851	473	3.85	2.14
Tagal	M.	17 392	10 944			119	71		
	V.	17 001	10 758			128	57		
		34 393	21 702	3.09	1.95	247	128	2.87	1.49
Pekalongan	M.	6 527	7 981			116	56		
	V.	5 942	8 963			100	63		
		12 469	16 944	2.23	3.03	216	119	3.08	1.70
Samarang	M.	21 963	15 388			284	323		
	V.	20 767	15 143			262	239		
		42 730	30 531	2.98	2.13	546	562	2.54	2.61
Japara	M.	12 930	7 583			133	126		
	V.	11 736	6 208			133	124		
		24 666	13 791	2.64	1.48	266	250	2.35	2.21
Rembang	M.	17 042	9 228			167	201		
	V.	17 000	8 599			244	103		
		34 042	17 827	2.64	1.38	411	304	2.46	1.82
Soerabaija	M.	26 816	15 457			484	463		
	V.	24 416	14 587			436	353		
		51 232	30 044	2.44	1.43	920	816	3.97	3.51

a) Bij de opmaking van dezen staat heeft men zich, wat de cijfers aangaande de inlanders betreft, weder geheel moeten verlaten op de opgaven der inlandsche hoofden, die aan nauwkeurigheid veel te wenschen overlaten. Vandaar dan ook dat zich voor menig gewest opmerkelijke verschillen voordoen niet alleen tusschen het cijfer der geboorten en der sterfgevallen, maar ook bij vergelijking van de thans geleverde cijfers met die van vorige jaren.

b) Mannelijke kunne.

c) Vrouwelijke kunne.

d) Als zoodanig is aangenomen de middensom van de bevolkingsterkte op ult 1893 en ult. 1894.

GEWESTEN.	M. *b)* V. *c)*	INLANDERS.		Percentsgewijze verhouding van geboorten en sterfte tot het *gemiddelde* zielental. *d)*		VREEMDE OOSTERLINGEN.		Percentsgewijze verhouding van geboorten en sterfte tot het *gemiddelde* zielental. *d)*	
		Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.	Geboren.	Gestorven.
Pasoeroean	M.	14 196	6 662			168	134		
	V.	13 888	6 031			147	106		
		28 084	12 693	2.83	1.28	315	240	3.99	3.04
Probolinggo	M.	6 815	3 987			62	70		
	V.	6 345	3 013			49	47		
		13 160	7 000	2.41	1.28	111	117	2.92	3.08
Bezoeki	M.	8 764	5 552			66	52		
	V.	8 816	5 324			62	39		
		17 580	10 876	2.47	1.52	128	91	3.76	2.67
Banjoemas	M.	16 662	14 088			134	79		
	V.	16 380	14 040			110	56		
		33 042	28 128	2.71	2.30	244	135	4.64	2.55
Bagelen	M.	22 149	11 236			68	46		
	V.	21 693	11 091			76	55		
		43 842	22 327	3.17	1.62	144	101	4.00	2.80
Kadoe	M.	12 055	12 203			174	87		
	V.	11 390	12 030			143	75		
		23 445	24 233	3.16	3.27	317	162	4.59	2.34
Djokjokarta.	M.	11 822	8 084			57	73		
	V.	11 904	8 932			46	38		
		23 726	17 016	2.96	2.12	103	111	2.45	2.64
Soerakarta	M.	9 377	6 264			136	117		
	V.	10 567	7 624			98	86		
		19 944	13 888	1.68	1.17	234	203	2.88	2.50
Madioen.	M.	13 108	10 264			154	34		
	V.	11 312	11 542			145	40		
		24 420	21 806	2.25	2.01	299	74	7.29	1.80
Kediri	M.	15 782	8 304			98	107		
	V.	13 445	8 057			69	52		
		29 227	16 361	2.48	1.38	167	159	1.76	1.67
Madura	M.	21 591	13 701			89	83		
	V.	19 511	11 232			118	37		
		41 102	24 933	2.62	1.59	207	120	3.39	1.97
Totaal. . .	M. en V.	645 763	435 210	2.63	1.77	8648	6476	3.21	2.40

N°. IX. AANTAL der gedurende 1894 in de registers van den burgerlijken stand *a*) in Nederlandsch-Indië ingeschreven geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen.

GEWESTEN.	Geboorten. *b*)				Huwelijken.		Echtscheidingen.	Sterfgevallen. *c*)																											
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	Waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).		In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:														Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:													
								nog geen 2 jaar.		2–10 jaar.		10–20 jaar.		20–40 jaar.		40–60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		nog geen 2 jaar.		2–10 jaar.		10–20 jaar.		20–40 jaar.		40–60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.	
								M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Java en Madura.																																			
Bantam	5	9	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	2	"
Batavia	242	256	10	6	138	13	16	40	39	6	5	1	2	14	18	18	17	15	17	94	98	"	"	1	"	"	"	11	3	16	5	11	5	39	13
Krawang	6	4	"	"	1	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	1	"	1	"	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Preanger Regentschappen	52	37	2	"	13	1	"	5	3	2	3	2	1	1	1	"	1	"	2	10	11	"	"	"	"	"	"	6	1	6	"	2	"	14	1
Cheribon	27	14	"	"	6	1	"	4	1	"	2	"	"	1	4	2	1	"	"	7	8	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"
Tagal	17	16	"	1	6	2	1	2	2	1	"	1	"	2	1	"	"	"	2	6	5	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	"
Pekalongan	13	22	"	"	5	1	"	2	"	2	1	"	"	2	2	2	1	1	1	9	5	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"
Samarang	169	156	7	2	50	12	5	26	23	7	12	4	4	11	12	8	10	6	15	62	76	"	"	"	"	"	"	9	1	20	1	10	"	39	2
Japara	18	20	1	"	4	"	1	3	4	"	"	2	1	1	1	2	1	"	"	8	7	"	"	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	3	"
Rembang	21	12	1	1	11	"	"	3	1	1	"	1	1	2	1	5	"	"	2	12	5	"	"	"	"	"	"	"	1	3	"	"	"	3	1
Soerabaija	174	179	5	4	105	9	15	38	32	7	7	6	6	15	16	11	8	6	10	83	79	2	1	"	"	3	1	10	2	18	"	8	1	41	5
Pasoeroean	67	76	4	3	36	1	3	11	8	4	2	2	4	15	5	5	4	2	3	39	26	"	"	2	"	"	"	8	"	5	3	3	1	18	4
Probolinggo	33	37	2	"	11	5	"	12	4	"	1	2	1	5	2	1	3	"	1	20	12	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	2	"
Bezoeki	24	15	"	1	5	"	"	4	5	1	1	"	"	3	2	1	"	2	1	11	9	"	"	"	"	"	"	3	1	1	"	"	1	4	2
Banjoemas	23	13	"	1	4	1	1	5	2	2	2	"	1	"	2	1	2	"	1	8	10	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	2	"
Bagelen	29	26	2	"	10	"	2	5	1	1	1	"	"	1	2	3	"	"	"	10	4	"	"	"	"	"	"	2	"	3	"	1	"	6	"
Kadoe	34	32	"	1	9	1	1	4	5	4	1	"	1	1	3	1	2	"	"	10	8	"	"	"	"	"	"	19	"	3	"	"	"	22	"
Djokjokarta	49	48	4	2	20	4	1	9	5	2	2	"	2	3	3	4	7	3	3	23	21	"	"	"	"	"	"	3	1	"	"	1	"	4	1
Soerakarta	96	78	4	1	23	1	2	11	6	2	3	2	1	3	3	6	7	8	5	31	26	"	"	"	"	"	"	5	1	4	1	"	"	9	1
Madioen	41	42	"	1	8	"	"	5	2	3	1	"	"	4	"	1	1	2	"	15	4	"	"	"	"	"	"	4	"	1	"	"	"	5	"
Kediri	45	38	2	1	15	4	2	9	4	3	1	"	"	3	5	3	1	2	1	20	12	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	1	"	3	"
Madura	14	14	"	1	2	1	1	3	1	"	"	"	"	2	1	2	"	1	1	8	3	"	"	"	"	"	"	"	2	1	1	"	"	1	3
Te zamen	1199	1144	44	26	484	57	51	201	149	49	45	24	25	90	81	77	66	49	65	490	431	2	1	3	"	3	1	86	12	89	11	37	8	220	33
Over 1893 waren de cijfers	1196	1191	28	31	493	47	46	206	201	69	56	40	26	107	107	95	75	57	57	574	522	1	2	"	1	5	"	170	26	105	17	33	14	314	60

a) De opgaven hebben dus alleen betrekking tot Europeanen en met dezen gelijkgestelden (ook militairen) en tot die inlandsche Christenen, die zich aan de voorschriften omtrent het houden der registers van den burgerlijken stand hebben onderworpen.

b) Niet al de opgegeven geboorten hebben in 1894 plaats gehad; sommige inschrijvingen toch hebben betrekking tot in vorige jaren geboren, maar in 1894 erkende kinderen. Op de wenschelijkheid om dit voortaan in deze tabel uit te houden en in 't algemeen van de ingeschreven geboorten de wettige en de onechte afzonderlijk te vermelden, is dezerzijds de aandacht van het Indisch Bestuur gevestigd. Thans is slechts voor vijf gewesten opgegeven het aantal inschrijvingen (erkenningen) van vóór 1894 geboren kinderen. Dit aantal, onder de in den staat vermelde getallen begrepen, bedroeg als volgt: Preanger Regentschappen 23, Cheribon 8, Rembang 3, Banjoemas 3 en Madioen 14, daaronder van de mannelijke kunne respectievelijk 11, 4, 0, 0 en 6.

c) Behalve de in den staat gespecificeerde sterfgevallen werden in 1894 als overleden bovendien ingeschreven: in Samarang 6 mannen en 1 vrouw wier geboorteplaats- en 2 mannen wier ouderdom onbekend was; in Kadoe 6 mannen, wier geboorteplaats en ouderdom onbekend waren, 1 man wiens geboorteplaats- en 1 man wiens ouderdom onbekend was, en in Madioen 1 man wiens geboorteplaats en ouderdom onbekend waren.

GEWESTEN.	Geboorten. b)				Huwelijken.		Echtscheidingen.	Sterfgevallen.																											
			Levenloos aangegeven.					In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:														Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:													
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).		nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.	
								M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Buitenbezittingen.																																			
Sumatra's Westkust { Padangsche Benedenlanden .	48	38	1	„	15	1	1	15	6	1	„	1	1	1	3	3	2	„	3	21	15	„	„	„	„	„	„	10	„	3	„	2	„	15	„
Sumatra's Westkust { Padangsche Bovenlanden . .	23	15	1	1	3	„	„	3	2	„	„	„	„	1	2	1	1	„	„	5	5	„	„	„	„	„	„	7	1	2	„	„	„	9	1
Sumatra's Westkust { Tapanoli. . . .	16	12	1	„	5	2	„	2	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„
Benkoelen	9	10	„	„	1	„	„	3	3	1	„	„	„	1	„	„	„	1	„	6	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten . .	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang.	13	9	„	„	1	2	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	„	1	„	„	„	„	4	„	1	„	„	„	5	1
Oostkust van Sumatra . .	29	31	1	„	5	„	„	2	„	„	1	„	„	4	2	„	1	„	„	6	4	„	„	„	„	„	„	17	2	4	„	„	„	21	2
Atjeh en onderhoorigheden.	24	34	„	1	3	„	„	4	4	1	„	1	„	3	1	„	„	„	„	9	5	1	„	„	„	„	„	42	„	6	„	„	„	49	„
Riouw „ „ .	5	3	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banka	3	7	„	„	4	2	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Billiton	1	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„
Westerafdeeling van Borneo.	5	8	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	2	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	20	16	1	„	4	3	„	5	6	„	1	„	„	2	2	„	1	„	1	7	11	„	„	„	„	„	„	7	„	2	„	1	„	10	„
Celebes en onderhoorigheden	37	41	1	„	8	2	1	7	11	2	2	2	„	3	4	3	1	1	5	18	23	„	„	„	„	1	„	6	„	3	1	1	„	11	1
Menado { Minahassa . . .	32	21	„	4	5	3	„	6	„	1	„	„	„	3	2	2	1	1	2	13	5	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	3	„
Menado { Gorontalo . . .	4	3	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1
Amboina d)	75	55	1	1	6	21	„	16	14	„	1	1	1	4	8	6	3	2	10	29	37	„	„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	„	4	„
Ternate	16	8	„	1	4	2	„	2	„	„	1	„	„	„	1	„	2	„	„	2	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Timor en onderhoorigheden.	8	6	„	„	„	3	„	2	„	1	1	„	„	„	„	1	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	1	„	„	1	2
Bali en Lombok.	—	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Te zamen . . .	369	322	7	9	66	43	2	73	48	7	7	5	2	23	26	17	13	5	21	130	117	1	1	„	„	1	„	100	5	26	2	4	„	132	8
Over 1893 waren de cijfers	350	327	7	6	69	41	4	64	39	17	14	5	6	31	25	12	8	17	12	146	104	„	„	„	„	3	„	121	5	31	3	5	„	160	8

d) Alleen voor de residentie Amboina is afzonderlijk vermeld hoevele der in den staat vermelde inschrijvingen betrekking hadden tot inlandsche Christenen. Dit was het geval met 5 geboorten (3 jongens en 2 meisjes) en met 4 sterfgevallen (1 man en 3 vrouwen).

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **B.**

N°. 4.

(Zie hoofdst. **D**, § 1, van het verslag.)

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER.

FORMATIE EN STERKTE

op 31 December 1895.

OMSCHRIJVING.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Totaal.	Adjudant-ond.officieren dd. als officier.
	OFFICIEREN EN ADJUDANT-ONDEROFFICIEREN DIENSTDOENDE ALS OFFICIER.								
Staf van den Gouverneur-Generaal *a*)	„	„	„	*b*) 1	„	*b*) 2	*b*) 1	4	„
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog	1	„	„	„	„	„	„	1	„
Afdeeling „Kabinet" en Iste afdeeling (Personeel en Militaire zaken, benevens Cavalerie) van het departement van oorlog *a*)	„	„	„	*c*) 1	„	*d*) 3	*e*) 4	8	„
Generale staf *a*): Hoofdbureau (VIIde afdeeling van het departement van oorlog)	„	*f*) 1	„	1	*g*) 1	*g*) 3	„	6	„
Generale staf *a*): Topographische dienst	„	„	„	*h*) 1	*i*) 1	*j*) 7	*k*) 8	17	„
Generale staf *a*): Gewestelijke dienst	„	„	„	„	„	5	„	5	„
Gewestelijke staf *a*): 1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*): 2de „ „ „	„	1	„	„	„	*l*)	*m*)*n*) 2	3	„
Gewestelijke staf *a*): 3de „ „ „	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*): Sumatra's Westkust	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*): Atjeh en onderhoorigheden	„	„	1	„	„	*l*)	*m*)*n*) 2	3	„
Gewestelijke staf *a*): Sumatra's Oostkust	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*): Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Gewestelijke staf *a*): Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*): Celebes, Menado en Timor	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Plaatselijke staf *a*): Batavia	„	„	„	1	„	„	*m*) 2	3	„
Plaatselijke staf *a*): Samarang	„	„	„	*h*) 1	„	„	*m*) 1	2	„
Plaatselijke staf *a*): Magelang	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Plaatselijke staf *a*): Soerabaija	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Plaatselijke staf *a*): Padang	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Plaatselijke staf *a*): Kotta Radja	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Infanterie: Hoofdbureau (IIde afdeeling van het departement van oorlog)	„	*o*) 1	„	*p*) 1	„	1	*t*) 3	6	„
Infanterie: Infanterie-troepen	„	„	*q*) 1	*r*) 13	*s*) 22	145	538	719	„
Cavalerie	„	„	*u*) 1	„	1	*v*) 7	*w*) 23	32	„
Artillerie *x*): Hoofdbureau (IIIde afdeeling van het departement van oorlog) en staf van het wapen	„	*ij*) 1	*z*) 1	1	*aa*) 6	3	*bb*) 9	21	3
Artillerie *x*): Artillerie-troepen	„	„	„	1	1	23	64	89	14
Artillerie *x*): Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	„	„	„	*cc*) 1	*dd*) 2	*dd*) 6	*dd*) 12	21	„
Genie: Hoofdbureau (IVde afdeeling van het departement van oorlog) en staf van het wapen	„	*ij*) 1	*z*) 1	1	4	14	*ee*) 35	56	„
Genie: Genie-troepen en werklieden	„	„	„	„	1	2	8	11	„
Genie: Dienst der geniemagazijnen	„	„	„	„	„	2	*ff*) 3	5	„
Dienst der militaire administratie: Hoofdbureau (Vde afdeeling van het departement van oorlog)	„	„	1	*gg*) 1	1	4	*hh*) 6	13	„
Dienst der militaire administratie: Gewestelijke intendance	„	„	„	„	5	17	12	34	„
Dienst der militaire administratie: Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	„	„	„	„	1	12	56	*ii*) 69	„
Geneeskundige dienst: Hoofdbureau (VIde afdeeling van het departement van oorlog)	„	„	1	*gg*) 1	„	1	„	3	„
Geneeskundige dienst: Korps officieren van gezondheid	„	„	„	4	9	51	*jj*) 117	181	„
Geneeskundige dienst: „ militaire apothekers	„	„	„	1	1	6	*jj*) 35	43	„
Geneeskundige dienst: „ „ paardenartsen	„	„	„	„	„	*kk*)	*kk*) 8	8	„
Militaire school *a*)	„	„	„	„	„	1	*ll*) 5	6	„
Korps pupillen *a*)	„	„	„	„	„	1	*jj*) 6	7	„
Militair huis van arrest *a*)	„	„	„	„	„	1	*mm*) 1	2	„
TOTAAL OFFICIEREN (evenals op ult°. 1894)	1	5	10	35	56	*nn*) 317	*nn*) 972	1396	17
								1413	

Toelichtingen.

a) *A la suite* van hun wapen of dienstvak worden gevoerd de hoofd- en subalterne officieren, deel uitmakende van: *a.* den staf van den Gouverneur-Generaal (voor zooveel zij tot de landmacht behooren); *b.* de afdeeling „Kabinet" en de Iste afdeeling van het departement van oorlog; *c.* den generalen staf en het bij den topographischen dienst gedetacheerde, niet tot den eigenlijken generalen staf behoorende, officierspersoneel; *d.* den gewestelijken staf; *e.* den plaatselijken staf; *f.* het kader van de militaire school; *g.* het kader van het korps pupillen; en *h.* het kader van het militair huis van arrest.

Overigens worden bij de artillerie à la suite van hun wapen gevoerd 3 tot den staf van het wapen behoorende officieren, namelijk de inspecteur der draagbare wapenen (majoor of kapitein) en twee kapiteins (voorzitter der commissie van proefneming en voorzitter der commissie tot herziening van den instructie-inventaris), zoomede de 13 officieren bij de artillerie-werkplaatsen.

b) Een van de vier officieren kan behooren tot de marine, en de drie, tot de landmacht behoorende, zijn uit de verschillende wapens of dienstvakken te kiezen. De Gouverneur-Generaal kan van deze formatie (welke voor den luitenant den rang van eerste-luitenant aanwijst) afwijken, mits ten gevolge van die afwijking, voor zooveel het bedrag der traktementen betreft, geen hoogere uitgaven worden vereischt dan de formatie toestaat.

c) Kan ook zijn majoor; hij wordt gekozen uit de infanterie, cavalerie, artillerie of genie.

d) Een dezer kapiteins (de chef van het kabinet van den legercommandant, tevens diens adjudant) kan behooren hetzij tot den generalen staf, hetzij tot de infanterie, cavalerie, artillerie of genie; de beide anderen zijn alleen uit genoemde vier wapens te kiezen.

e) Drie te kiezen uit de infanterie, cavalerie, artillerie of genie en één kwartiermeester (allen eerste- of tweede-luitenants).

f) Deze generaal-majoor (chef van den generalen staf) kan ook zijn kolonel.

g) De majoor en één der kapiteins zijn in den regel met eenige bijzondere opdracht belast.

h) Of majoor.

i) Deze majoor, chef der triangulatie-brigade, kan ook zijn kapitein.

j) Eén bij het topographisch bureau, en vier die chef zijn van eene opnemingsbrigade; de beide andere kapiteins (die ook kunnen zijn eerste-luitenants) zijn geplaatst bij de triangulatie-brigade.

FORMATIE op ult. 1895.

OMSCHRIJVING.	ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.					Paarden.
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.	
Departement van oorlog	*oo*) 1	„	„	„	*oo*) 1	„
Topographische dienst	89	„	„	„	*pp*) 89	„
Infanterie. 18 veldbataljons	5101	„	2040	6438	13579	„
Infanterie. 4 depôtbataljons	1081	„	215	2050	3346	„
Infanterie. garnizoens-infanterie, subsistentenkaders en detachementen en strafdetachement	2807	„	2	6730	9539	„
Cavalerie	447	„	„	400	847	700
Artillerie. Staf van het wapen	*qq*) 11	„	„	„	*qq*) 11	„
Artillerie. Artillerie-troepen. veld- en bergbatterijen op Java	636	„	„	473	1109	483
Artillerie. Artillerie-troepen. vesting-artillerie op Java	450	„	„	239	689	„
Artillerie. Artillerie-troepen. artillerie der buitenbezittingen	439	„	„	363	802	69
Artillerie. Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	*rr*) 365	„	„	*rr*) 66	*rr*) 431	„
Genie. Staf van het wapen	51	„	„	„	51	„
Genie. Genie-troepen en werklieden	383	„	„	204	587	„
Genie. Dienst der geniemagazijnen	17	„	„	„	17	„
Militaire administratie	93	„	„	„	93	„
Personeel van den hospitaaldienst *ss*)	897	„	„	655	1552	„
Korps militaire schrijvers	*tt*) 580	„	„	„	*tt*) 580	„
Korps stafmuzikanten	41	„	„	„	*uu*) 41	„
Kader en élèves der militaire school en leerlingen der cursussen	*vv*) 151	„	„	2	153	„
Kader van het korps pupillen	110	„	„	„	*ww*) 110	„
Kader bij het militair huis van arrest en de militaire provoosthuizen *ss*)	38	„		„	38	„
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN	13788	„	2257	17620	33665	1252
RECAPITULATIE.						
Infanterie	8989	„	2257	15218	26464	„
Cavalerie	447	„	„	400	847	700
Artillerie	1901	„	„	1141	3042	552
Genie	451	„	„	204	655	„
Andere onderdeelen van het leger	2000	„	„	657	2657	„
	13788	„	2257	17620		
TOTAAL ALS BOVEN	33665				33665	1252
Op 31 December 1894 was het totaal.	13797	„	2257	17616		
	33670				33670	1252

k) De hierbedoelde 8 eerste- of tweede-luitenants (2 bij het topographisch bureau, 2 bij de triangulatie-brigade en 4 bij de opnemings-brigades) behooren niet tot den generalen staf. (De overige tot den topographischen dienst behoorende officieren, bedoeld in de drie voorgaande noten, worden alleen dan gerekend tot dien staf te behooren indien zulks in het besluit betreffende hunne plaatsing bij den topographischen dienst bepaaldelijk is uitgedrukt.)

l) De kapiteins zijn uitgetrokken bij den generalen staf.

m) Kan of kunnen ook zijn kapitein. De benoeming tot de betrekking geschiedt steeds in den rang van luitenant.

n) Waarvan één is adjudant en één adjunct; overigens als bij *m*.

o) Chef van het wapen der infanterie.

p) De luitenant-kolonel bij het hoofdbureau der infanterie kan vervangen worden door een majoor, in welk geval in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel optreedt.

q) Is commandant der infanterie te Magelang.

r) Hieronder 8 van de gezamenlijke veld- en depôt-bataljons.

s) Hieronder 2 van die veldbataljons, welke over meer dan één garnizoen mochten verspreid zijn.

t) Van de 541 luitenants kunnen hoogstens 300 den rang hebben van eerste-luitenant, daaronder ook de adjudanten; de adjudanten van de garnizoens-infanterie kunnen ook zijn kapitein-adjudant; zij worden steeds aangewezen in den rang van luitenant.

u) De commandant van het regiment cavalerie kan ook zijn luitenant-kolonel; in dien rang wordt hij steeds tot het commando geroepen.

v) Eén is instructeur bij de cavalerie van het legioen van MANGKOE NEGORO.

w) Hieronder twee adjudanten in den rang van eerste- of tweede-luitenant; van de overige 21 luitenants kunnen er 11 zijn eerste-luitenant.

x) Zie het tweede lid van noot *a*.

ij) Chef van het wapen; kan ook zijn kolonel. Is de chef van het wapen generaal-majoor, dan kan een kolonel worden aangewezen voor de vervulling van een der plaatsen van luitenant-kolonel die de formatie toestaat.

z) De tweede hoofdofficier bij het hoofdbureau kan ook zijn luitenant-kolonel of majoor; is hij majoor, dan treedt in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel op.

aa) Een der majoors (de inspecteur der draagbare wapenen) kan ook zijn kapitein. Onder de 6 majoors is begrepen 1 majoor-magazijnmeester (die ook kapitein kan zijn).

bb) Van de 73 luitenants der artillerie kunnen hoogstens 42 den rang hebben van eerste-luitenant.

cc) Deze hoofdofficier, directeur van den artillerie-constructiewinkel, kan ook zijn majoor.

dd) De twee majoors (de onderdirecteur van den constructiewinkel en de directeur der pyrotechnische werkplaats, tevens inspecteur der buskruitfabricage) kunnen ook zijn kapitein; twee der kapiteins (de constructeur bij eerstgenoemde inrichting en de officier-vuurwerker bij laatstgemelde werkplaats) kunnen ook zijn eerste-luitenant; de voor de werkplaatsen toegestane 8 luitenants kunnen zijn zoowel eerste- als tweede-luitenant. Onder de opgegeven cijfers zijn ook 8 officieren-magazijnmeester begrepen, waarvan 4 kunnen zijn kapitein (magazijnmeester der 1ste klasse) en 4 eerste- of tweede-luitenant (magazijnmeester der 2de of 3de klasse). Zie ook noot *aa*.

ee) Van de hierbedoelde 43 luitenants kunnen er hoogstens 24 den rang bezitten van eerste-luitenant.

ff) Eerste- of tweede-luitenants.

gg) Kan ook zijn majoor, in welk geval bij een der onderdeelen van het dienstvak, waar de formatie bepaaldelijk een majoor toestaat, in diens plaats een luitenant-kolonel optreedt.

hh) Hieronder 8 luitenants-magazijnmeester (waarvan 1 bij het hoofdbureau, die kan zijn eerste- of tweede-luitenant). Van de 66 luitenants-kwartiermeester kunnen er hoogstens 36 den rang bezitten van eerste-luitenant.

ii) Hieronder 12 officieren-magazijnmeester, waarvan 1 kan zijn majoor of kapitein (magazijnmeester 1ste klasse), 4 kunnen zijn kapitein (eveneens magazijnmeester 1ste klasse), en 7 eerste- of tweede-luitenant (magazijnmeester der 2de of 3de klasse).

jj) Allen eerste-luitenants.

kk) Voor de paardenartsen, die kunnen behooren tot de 1ste, 2de of 3de klasse (kapitein, eerste- of tweede-luitenant), is het aantal in elk dier rangen niet bepaald. Zij zijn hier gemakshalve allen onder de luitenants uitgetrokken.

ll) 4 van de infanterie en 1 kwartiermeester (eerste- of tweede-luitenants).

mm) Eerste-luitenant.

nn) Zie aanmerking *kk*.

oo) Adjudant-onderofficier, concierge bij het departement van oorlog.

pp) Ongerekend 22 inlanders (*niet-militairen*), nader gespecificeerd in aanmerking *d* op blz. 7 dezer bijlage.

qq) De normale formatie van de gewestelijke commandementen der artillerie is bij Koninklijk besluit dd. 6 Februari 1895 n°. 19 (Indisch Staatsblad n°. 87) verminderd met 1 onderofficier-vuurwerker (sergeant-majoor of sergeant), tot dusver behoord hebbende tot het personeel van het opgeheven magazijn van oorlog te Tjilatjap. Vandaar het verschil met de opgaaf van ult°. 1894.

rr) In verband met de opheffing van het magazijn van oorlog te Tjilatjap en eene gewijzigde samenstelling van het personeel der geweermakersschool en der verschillende geweermakers-ateliers heeft de normale formatie van het hierbedoelde onderdeel van het wapen der artillerie eenige kleine wijzigingen ondergaan, welke ten slotte neerkomen op eene vermindering met 6 Europeanen en eene vermeerdering met 4 inlanders (zie de Koninklijke besluiten in Indisch Staatsblad 1895 n°s. 87 en 123).

Tot den dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen behooren organiek nog 23 Europeanen en 15 inlanders (*niet-militairen*), nader gespecificeerd in aanmerking *f* op blz. 7 dezer bijlage. Dit personeel is hier niet medegeteld.

ss) De normale formatie van het personeel voor den hospitaaldienst en van het aantal korporaals bij het militair huis van arrest en de militaire provoosthuizen wordt naar afwisselende behoeften bepaald (verg. §§ 119, 129 en 130 der legerformatie). Ditmaal hebben de cijfers geen verandering ondergaan.

tt) In verband met de opheffing van het magazijn van oorlog te Tjilatjap zijn bij het in noot *qq* aangehaalde Koninklijk besluit uit de normale formatie tevens afgevoerd 2 korporaal- of soldaat-schrijvers.

uu) Ongerekend 1 inlander tromdrager (*niet militair*).

vv) Waarvan 140 élèves en leerlingen.

ww) Benevens 600 pupillen.

B. VERGELIJKEND OVERZICHT van de

OMSCHRIJVING.		OFFICIEREN EN ADJUDANT-ONDEROFFICIEREN DIENSTDOENDE ALS OFFICIER. Tegenwoordige formatie.									Aanwezige sterkte.									
		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Totaal.	Adj.-onderoffic. dd. als officier.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.	Adj.-onderoffic. dd. als officier.
Staf van den Gouverneur-Generaal		"	"	"	1	"	2	1	4	"	"	"	"	1	"	"	2	"	c) 3	"
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog		1	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Afdeeling „Kabinet" en Iste afdeeling (Personeel en Militaire zaken, benevens Cavalerie) van het departement van oorlog		"	"	"	1	"	3	4	8	"	"	"	"	"	1	3	4	"	d) 8	"
Generale staf.	Hoofdbureau (VIIde afd. van het depart. van oorlog)	"	1	"	1	1	3	"	6	"	"	1	"	1	1	3	"	"	e) 6	"
	Topographische dienst	"	"	"	1	1	7	8	17	"	"	"	"	1	"	6	8	"	e) 15	"
	Gewestelijke dienst	"	"	"	1	"	6	"	7	"	"	"	"	1	"	4	"	"	e) 5	"
Gewestelijke staf.	1ste militaire afdeeling op Java	"	"	1	"	"	"	1	2	"	"	"	1	"	"	1	"	"	f) 2	"
	2de " " " "	"	1	"	"	"	"	2	3	"	"	1	"	"	"	1	1	"	f) 3	"
	3de " " " "	"	"	1	"	"	"	1	2	"	"	"	1	"	"	1	"	"	f) 2	"
	Sumatra's Westkust	"	"	1	"	"	"	1	2	"	"	"	1	"	"	1	"	"	f) 2	"
	Atjeh en onderhoorigheden	"	"	1	"	"	"	2	3	"	"	1	"	"	"	1	1	"	f) 3	"
	Sumatra's Oostkust	"	"	"	1	"	"	1	2	"	"	"	"	1	"	1	"	"	f) 2	"
	Westerafdeeling van Borneo	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	f) 1	"
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	"	"	"	1	"	"	1	2	"	"	"	"	1	"	"	1	"	f) 2	"
	Celebes, Menado en Timor	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	1	"	"	f) 1	"
	Lombok	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"
Plaatselijke staf.	Batavia	"	"	"	1	"	"	2	3	"	"	"	"	1	"	2	"	"	f) 3	"
	Samarang	"	"	"	1	"	"	1	2	"	"	"	"	1	"	"	1	"	f) 2	"
	Magelang	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	1	"	"	1	"
	Soerabaija	"	"	"	1	"	"	1	2	"	"	"	"	1	"	1	"	"	f) 2	"
	Padang	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	f) 1	"
	Kotta Radja	"	"	"	1	"	"	1	2	"	"	"	"	1	"	"	1	"	f) 2	"
Infanterie.	Hoofdbureau (IIde afd. van het depart. van oorlog)	"	1	"	1	"	1	3	6	"	"	1	"	1	"	1	3	"	6	"
	Infanterie-troepen	"	"	2	13	25	157	542	739	"	"	"	2	14	25	159	334	147	681	g) 15
Cavalerie		"	"	1	"	1	7	23	32	a) 1	"	"	"	1	1	7	16	9	34	1
Artillerie.	Hoofdbureau (IIIde afd. van het depart. van oorlog) en staf van het wapen	"	1	1	1	6	3	9	21	3	"	"	1	3	6	3	6	"	19	h) 2
	Artillerie-troepen	"	"	"	1	1	23	64	89	13	"	"	"	1	1	24	44	7	77	h) 19
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	"	"	"	1	1	5	12	19	"	"	"	"	"	1	4	13	1	19	"
Genie.	Hoofdbureau (IVde afd. van het depart. van oorlog) en staf van het wapen	"	1	1	1	4	14	35	56	"	"	1	1	1	3	18	16	6	46	"
	Genie-troepen en werklieden	"	"	"	"	1	2	8	11	"	"	"	"	"	1	2	8	"	11	"
	Dienst der geniemagazijnen	"	"	"	"	"	2	3	5	"	"	"	"	"	"	2	2	"	4	"
Dienst der militaire administratie.	Hoofdbureau (Vde afd. van het depart. van oorlog)	"	"	1	1	1	4	6	13	"	"	"	1	1	1	4	3	3	13	"
	Gewestelijke intendance	"	"	"	"	5	18	12	35	"	"	"	"	"	5	19	13	"	37	"
	Administratie bij de korpsen garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	"	"	"	"	1	12	58	71	"	"	"	"	"	1	11	25	32	69	"
Geneeskundige dienst.	Hoofdbureau (VIde afd. van het depart. van oorlog)	"	"	1	1	"	1	"	3	"	"	"	1	1	"	1	"	"	3	"
	Korps officieren van gezondheid	"	"	"	4	9	51	117	181	"	"	"	"	6	7	54	124	"	191	"
	" militaire apothekers	"	"	"	1	1	6	35	43	"	"	"	"	1	1	12	22	"	36	"
	" " paardenartsen	"	"	"	"	"	b)	b) 8	8	"	"	"	"	"	"	5	2	"	7	"
Militaire school		"	"	"	"	"	1	6	7	"	"	"	"	"	"	1	6	"	i) 7	"
Korps pupillen		"	"	"	"	"	1	6	7	"	"	"	"	"	"	1	4	"	j) 5	"
Militair huis van arrest		"	"	"	"	"	1	1	2	"	"	"	"	"	"	1	1	"	j) 2	"
Korps marechaussee te voet		"	"	"	"	"	1	3	4	"	"	"	"	"	"	1	3	"	j) 4	"
TOTAAL OFFICIEREN		1	5	11	36	58	b) 331	b) 983	1425	17	1	5	9	40	55	357	667	205	1339	37
									1442										1376	
Op 31 December 1894 waren de totalen		1	5	10	37	60	338	991	1442	16	1	3	10	39	57	364	649	237	1360	42
									1458										1402	

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Tegenwoordige formatie.

De verschillen met de normale formatie (welke laatste gedurende 1895, voor zooveel de officieren betreft, onveranderd bleef) komen op het volgende neder. [1])

Generale staf. Terwijl boven de formatie van den generalen staf weder tijdelijk bleef toegestaan 1 majoor (of luitenant-kolonel) ter beschikking van den civielen en militairen gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden, om tevens op te treden als chef van den staf in dat gewest, werd in December 1895 tevens een kapitein van den generalen staf tijdelijk boven de formatie toegestaan, en zulks ten behoeve van den gewestelijken staf op Lombok. Laatstbedoelde tijdelijke uitbreiding vond plaats bij het lager meermalen aan te halen gouvernementsbesluit dd. 7 December 1895 n°. 10.

Gewestelijke staf. Boven de formatie werd tijdelijk toegestaan (gouvernementsbesluit alsvoren) een 1ste- of 2de-luitenant, als adjudant van den militairen commandant van Lombok.

Infanterie. De reeds in 't vorig verslag (bijlage B, blz. 5) bij dit wapen vermelde tijdelijke afwijkingen van de normale formatie, voor zoover zij ook voor 1895 gehandhaafd bleven, betroffen:
1°. het toen nog (gesplitste) 4de depôtbataljon ter Sumatra's Westkust (waarbij boven de formatie bleven gevoerd 1 majoor, 1 kapitein, 3 luitenants en aan onderofficieren en minder kader 16 Europeanen en 20 inlanders);
2°. de twee tijdelijk opgerichte recruten-bataljons op Java (ten behoeve van welke boven de formatie bleven toegestaan 2 majoors en 8 kapiteins); en
3°. de bestendiging vooralsnog van de plaatsing à la suite van zijn wapen van een kapitein der infanterie tot het maken van historische studiën op Indisch militair gebied, terwijl
4°. van de naar Indië uitgezonden detachementen der Koloniale Reserve thans, als boven de normale formatie te voeren, enkel worden aangemerkt de 4 officieren (1 kapitein en 3 luitenants) en 193 Europeesche onderofficieren en manschappen, die, „en corps" vereenigd gebleven (dus niet als gewone suppletie over het leger verdeeld zijnde), eene feitelijke versterking van de tactische onderdeelen van het leger uitmaken.

Als nieuwe maatregelen van tijdelijken aard, en dus alleen op de „tegenwoordige", niet op de „normale" formatie van invloed zijnde, komen ditmaal in aanmerking:
5°. het hiervóór reeds genoemd gouvernementsbesluit dd. 7 December 1895 n°. 10, waarbij ten behoeve van de voorloopige bezetting van Lombok, wat het wapen der infanterie betreft, tijdelijk zijn toegestaan 1 kolonel, gewestelijk militair commandant, zoomede een garnizoensbataljon, bestaande uit den staf en 2 compagnieën, tellende gezamenlijk 1 majoor, 1 luitenant- of kapitein-adjudant, 2 kapiteins, 6 luitenants en aan onderofficieren en minderen 91 Europeanen en 184 inlanders, welk korps in de plaats trad van het gelijktijdig, mede nog voorloopig, opgeheven garnizoensbataljon der 2de militaire afdeeling op Java, ten getale van 1 majoor, 1 luitenant- of kapitein-adjudant, 2 kapiteins en 7 luitenants, zoomede van 95 Europeesche en 216 inlandsche onderofficieren en minderen, doch aangezien dit laatste korps, behalve uit de twee te Kedong Kebo gelegerde, doch organiek nog te Tjilatjap thuis behoorende compagnieën, ook bestond uit een voorshands nog in wezen te laten detachement te Patjitan (tellende 1 luitenant en 3 Europeesche en 32 inlandsche onderofficieren en minderen), werd zoodanig detachement, thans als onderdeel van het subsistenten-kader te Samarang, mede tijdelijk boven de formatie toegestaan, evenals een in de formatie van het opgeheven garnizoensbataljon ingelijks begrepen sergeant-majoor, betaalmeester der genie, die als zoodanig fungeerde bij den kampementsbouw in West-Java en nu werd ingedeeld bij het subsistenten-kader te Batavia;
6°. het gouvernementsbesluit dd. 19 September 1895 n°. 8, waarbij de formatie van het strafdetachement te Ngawi, vooralsnog tijdelijk, werd ingekrompen met 2 luitenants en 31 onderofficieren en minder kader (20 Europeanen en 11 inlanders); zoomede
7°. het gouvernementsbesluit dd. 7 December 1895 n°. 9, waarbij tijdelijk boven de formatie werd toegestaan 1 kapitein der infanterie als instructeur bij het Mangkoe Negorosche legioen te Soerakarta.

Cavalerie. Boven de normale formatie bleven tijdelijk toegestaan: 1°. ten behoeve van het remontedepôt te Poerabaija (residentie Preanger Regentschappen) 1 ritmeester, kapitein of luitenant en 1 adjudant-onderofficier (of militair van minderen graad) der cavalerie (of artillerie), en 2°. zoolang in Bantam cavalerie gedetacheerd blijft, 1 adjudant-onderofficier dienstdoend officier, 26 onderofficieren en minderen (14 Europeanen en 12 inlanders) en 23 troepenpaarden. Daarentegen werd uit de „tegenwoordige" formatie afgevoerd (gouvernementsbesluit dd. 5 Augustus 1895 n°. 12) 1 ritmeester der cavalerie (instructeur bij het Mangkoe Negorosche legioen te Soerakarta).

Artillerie. Reeds in 't vorig verslag (bijlage B, blz. 5) is vermeld dat en waarom in 1894 uit de „tegenwoordige" (echter nog niet uit de „normale") formatie zijn afgevoerd: 1°. bij de artillerietroepen der buitenbezittingen: 1 adjudant-onderofficier dienstdoend officier en 31 onderofficieren en minderen (27 Europeanen en 4 inlanders), en 2°. bij den dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen een deel van het personeel van den artillerie-constructiewinkel, namelijk 1 majoor (of kapitein), 1 Europeesch sergeant en 118 kanonniers-werklieden (70 Europeanen en 48 inlanders). Sedert is nog — mede zonder dat reeds de „normale" formatie dienovereenkomstig is verminderd — het personeel der artillerie-magazijnen ingekrompen (gouvernementsbesluit dd. 31 Mei 1895 n°. 66) met 1 kapitein-magazijnmeester en 5 Europeesche onderofficieren (1 magazijnmeester en 4 conducteurs).

Militaire administratie. Bij gouvernementsbesluit dd. 7 December 1895 n°. 10 werden voor de voorloopige bezetting van Lombok, voor zooveel den dienst der militaire administratie betreft, tijdelijk boven de formatie toegestaan 1 kapitein-intendant, 2 eerste-luitenants-kwartiermeester en 4 Europeesche onderofficieren (adjudant-onderofficieren-kwartiermeester).

Militaire school. Met tijdelijke afwijking van de „normale" formatie werd bij gouvernementsbesluit dd. 24 September 1895 n°. 45 het officierspersoneel bij de militaire school tot 1 Augustus 1896 uitgebreid met 1 eerste- of tweede-luitenant, doch werd het daarbij in dienst zijnde mindere personeel ingekrompen met 3 onderofficieren en 2 minderen (4 Europeanen en 1 inlander).

Korps marechaussee. Dit korps, in den loop van 1890 in Groot-Atjeh opgericht, wordt tijdelijk boven de formatie van het leger gevoerd, en wel tot eene sterkte, ingevolge eene later toegestane vermeerdering, van 4 officieren, 14 Europeesche en 228 niet-Europeesche minderen.

a) De adjudant-onderofficier dienstdoend officier, behoorende tot de tijdelijk boven de formatie in Bantam gedetacheerde cavalerie, was tot dusver in de verslag-opgaven ten onrechte onder de luitenants uitgetrokken.

b) Zie aanmerking *kk* op blz. 3 dezer bijlage.

Aanwezige sterkte.

Onder de sterkte der officieren zijn begrepen:
1°. *in hunne respectieve rangen*, de officieren gedetacheerd uit Nederland, overeenkomstig het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871 n°. 10 (Indisch Staatsblad n°. 176), te weten: van de infanterie 3 kapiteins en 5 eerste-luitenants, en van de artillerie 1 eerste-luitenant;
2°. *onder het cijfer der 2de-luitenants:* de *niet* op den voet van voormeld besluit uit Nederland gedetacheerde officieren, ten getale van 58, te weten:
39 eerste- en 6 tweede-luitenants der infanterie;
3 eerste-luitenants der cavalerie;
8 eerste-luitenants der artillerie;
1 kapitein der genie, en
1 paardenarts der 2de klasse.

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:
1°. de officieren met verlof buiten Nederlandsch-Indië, ten getale van 234 (generale staf 5, infanterie 123, cavalerie 6, artillerie 26, genie 15, militaire administratie 23, officieren van gezondheid 31, apothekers 4, en paardenartsen 1);
2°. de officieren op non-activiteit (2 van de infanterie, 1 magazijnmeester der genie der 2de klasse en 2 officieren van gezondheid der 2de klasse), of voor memorie gevoerd (3 der infanterie, 1 officier van gezondheid der 2de klasse en 1 apotheker der 2de klasse);
3°. de officieren à la suite buiten het leger (2 officieren van gezondheid der 2de klasse en 1 apotheker der 2de klasse);
4°. de officieren gedetacheerd in Nederland, ten getale van 65 (generale staf 2, infanterie 44, cavalerie 3, artillerie 4, genie 1, militaire administratie 9 en geneeskundige dienst 2).

c) 1 der infanterie, 1 der artillerie en 1 der genie.

d) De majoor (chef der 1ste afdeeling) behoort tot de infanterie; de kapitein-adjudant van den legercommandant en tevens chef van diens „Kabinet", is afkomstig van de infanterie, maar behoort tot den generalen staf; de beide andere kapiteins behooren tot de infanterie. Van de luitenants behooren er 2 tot de infanterie, 1 tot de artillerie en 1 tot de militaire administratie.

e) Hieronder 16 officieren voor den eigenlijken stafdienst bestemd (11 afkomstig van de infanterie, 3 van de artillerie en 2 van de genie). Van de overige 10 waren er 9 infanterie-officier en 1 genie-officier.

f) De officieren, die bij den gewestelijken en den plaatselijken staf dienst deden, waren allen van de infanterie.

g) Deze 15 adjudant-onderofficieren werden tot wederopzeggens als dienstdoend officier gebezigd, ter vervanging van ontbrekende 2de-luitenants.

h) Hiervan 6 als voren.

i) Hiervan 6 der infanterie en 1 der militaire administratie.

j) Allen der infanterie.

De verdeeling naar het geboorteland was voor de officieren en voor de adjudant-onderofficieren, dienstdoend als officier, als volgt:

	Officieren.	Adj.-onderoff. dd. als officier.
afkomstig uit Nederland	902	17
„ „ Nederlandsch-Indië	408	4
„ „ België	1	„
„ „ Duitschland	19	15
„ „ Frankrijk	„	1
„ van elders	9	„
Totaal	1339	37

[1]) Gemakshalve worden, waar de wijzigingen officieren *en* minderen betreffen, tegelijk ook de vermeerderingen of verminderingen in het cijfer der laatstbedoelden vermeld, ofschoon de toelichtingen op de „tegenwoordige" formatie der militairen beneden den rang van officier eigenaardig hare plaats behoorden te vinden op blz. 7 dezer bijlage.

B. VERGELIJKEND OVERZICHT van de

OMSCHRIJVING.	ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN (uitgenomen de als officier dienstdoende adjudant-onderofficieren), benevens PAARDEN.											
	TEGENWOORDIGE FORMATIE. *a*)						AANWEZIGE STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.	Paarden	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders. *b*)	Totaal.	Paarden en muildieren. *c*)
Departement van oorlog	1	„	„	„	1	„	1	„	„	„	1	„
Topographische dienst	89	„	„	„	*d*) 89	„	80	„	„	„	*e*) 80	„
Infanterie. 18 veldbataljons	5101	„	2040	6438	13579	„	5574	45	1877	5700	13196	„
Infanterie. 4 depôtbataljons	1097	„	215	2070	3382	„	1997	2	421	3141	5561	„
Infanterie. 2 recruten-bataljons	.....	.....	.....	.....	.....	.....	614	„	„	653	1267	„
Infanterie. Tijdelijke legeruitbreiding (Koloniale Reserve)	193	„	„	„	193	„	)	„	„	„	[1])	„
Infanterie. Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en detachementen en strafdetachement	2788	„	2	6768	9558	„	2990	„	8	7128	10126	„
Infanterie. Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	.....	.....	.....	.....	.....	.....	430	5	158	476	1069	„
Cavalerie	462	„	„	412	874	723	509	„	1	371	881	726
Artillerie. Staf van het wapen	11	„	„	„	11	„	13	„	„	„	13	„
Artillerie. Artillerie-troepen. Veld- en bergbatterijen op Java	636	„	„	473	1109	483	680	„	„	461	1141	534
Artillerie. Artillerie-troepen. Vestingartillerie op Java	450	„	„	239	689	„	538	„	„	244	782	„
Artillerie. Artillerie-troepen. Artillerie der buitenbezittingen	480	„	„	359	839	69	642	„	„	390	1032	69
Artillerie. Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	289	„	„	18	*f*) 307	„	306	„	„	17	*g*) 323	„
Genie. Staf van het wapen	51	„	„	„	51	„	47	„	„	„	47	„
Genie. Genie-troepen en werklieden	383	„	„	204	587	„	400	„	„	199	599	„
Genie. Dienst der geniemagazijnen	19	„	„	„	19	„	18	„	„	„	18	„
Militaire administratie	101	„	„	„	101	„	104	„	„	„	104	„
Geneeskundige dienst (apothekersbedienden)	„	„	„	„	„	„	16	„	„	„	16	„
Personeel van den hospitaaldienst	959	„	„	736	*h*) 1695	„	775	2	220	506	*i*) 1503	„
Korps militaire schrijvers	599	„	„	„	599	„	376	„	„	„	*k*) 376	„
Korps stafmuzikanten	41	„	„	„	*l*) 41	„	41	„	„	„	*m*) 41	„
Kader en élèves der militaire school c. a.	147	„	„	1	*n*) 148	„	24	„	„	1	*o*) 25	„
Kader van het korps pupillen	110	„	„	„	110	„	113	„	„	„	113	„
Kader bij het militair huis van arrest en de militaire provoosthuizen	38	„	„	„	38	„	37	„	„	„	37	„
Korps marechaussee te voet	14	„	*p*) 92	*p*) 136	242	„	14	2	92	134	242	„
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN	14059	„	2349	17854	34262	1275	*q*) 16339	56	*r*) 2777	*s*) 19421	38593	[illegible]
RECAPITULATIE.												
Infanterie	9179	„	2257	15276	26712	„	11605	52	2464	17098	31219	„
Cavalerie	462	„	„	412	874	723	509	„	1	371	881	726
Artillerie	1866	„	„	1089	2955	552	2179	„	„	1112	3291	603
Genie	453	„	„	204	657	„	465	„	„	199	664	„
Andere onderdeelen van het leger	2099	„	92	873	3064	„	1581	4	312	641	2538	„
	14059	„	2349	17854			16339	56	2777	19421		
TOTAAL ALS BOVEN	*t*) 34262				34262	1275	*u*) 38593				38593	*c*) 1329
Op 31 December 1894 waren de totalen	14363	„	2344	17867			15812	55	2593	18145		
	t) 34574				34574	1275	*v*) 36605				36605	*w*) 1278

[1]) De onder de „tegenwoordige" formatie afzonderlijk uitgetrokken 193 Europeesche onderofficieren en minderen der Koloniale Reserve (zie op de voorgaande blz. onder *Infanterie* sub 4°) zijn onder de sterkte-opgaven verantwoord onder de cijfers betreffende de veldbataljons.

a) Tot toelichting nog voor zooveel noodig — zie blz. 5 dezer bijlage — van de verschillen met de „normale" formatie, welke laatste gedurende 1895, voor zooveel betreft het personeel beneden den rang van officier, slechts bij het wapen der artillerie en het korps militaire schrijvers eenige wijziging onderging (verg. de noten *qq*, *rr* en *tt* op blz. 3 dezer bijlage), diene het volgende:

Infanterie. Het meerendeel der afwijkingen van de „normale" formatie is ook met betrekking tot onderofficieren en minderen reeds vermeld op blz. 5 dezer bijlage. De eenige daar niet reeds ter sprake gebrachte afwijking betreft het personeel, ten getale van 1 sergeant-majoor (Europeaan) en 49 inlandsche militairen, dat, in verband met de in 1892/1893 ingevoerde scheepvaartregeling in het gewest Atjeh en onderhoorigheden, nog altijd bij de garnizoens-infanterie aldaar boven de formatie wordt gevoerd.

Cavalerie. Zie nopens de reden waarom bij dit wapen personeel en troepenpaarden boven de „normale" formatie worden gevoerd blz. 5 dezer bijlage.

Artillerie. Voor zooveel sedert de invoering der scheepvaartregeling in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden aan de daardoor noodig geworden, en nog niet bij de „normale" formatie toegestane, vermeerdering der artilleriebezetting aldaar niet genoegzaam is kunnen worden tegemoetgekomen door detacheering derwaarts van vesting-artillerie van Java, wordt in het ont-

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE op ult. 1895.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

brekende voorzien (zie vorig verslag, bijlage B, blz. 7) door tijdelijk 68 Europeesche onderofficieren en minderen van de „artillerie der buitenbezittingen" boven de formatie te voeren. De verdere afwijkingen van de „normale" formatie bij dit deel der artillerietroepen, zoomede bij het personeel der artillerie-magazijnen en werkplaatsen zijn reeds op blz. 5 dezer bijlage besproken.

Genie. Terwijl uit de „tegenwoordige" formatie werden afgevoerd de in de laatste jaren voor den militairen postduivendienst in Atjeh tijdelijk toegestaan geweest zijnde 6 Europeesche onderofficieren en minderen der genie-troepen, werden bij gouvernementsbesluit dd. 7 December 1895 n°. 10 ten behoeve van de voorloopige bezetting van Lombok boven de formatie toegestaan 1 magazijnmeester 4de klasse der genie en 1 genie-conducteur 3de klasse (beiden Europeesche onderofficieren).

Militaire administratie. Van de op ult. 1894 tijdelijk boven de formatie gevoerde 8 onderofficieren-kwartiermeester bleven voor 1895 weder toegestaan de 3 met graad van sergeant-majoor voor Atjeh (zie vorig verslag, bijlage B, blz. 7); de 5 andere, met graad van adjudant-onderofficier, in 1894 tijdelijk toegestaan in verband met vermeerderde behoeften door en tengevolge van de expeditie naar Lombok, waren thans verdeeld als volgt: 4 voor Lombok (reeds vermeld op blz. 5 dezer bijlage) en 1 bij gouvernementsbesluit dd. 31 December 1895 n°. 38 tijdelijk toegestaan ten behoeve van het militair huis van arrest.

Militaire schrijvers. Bleven voor Atjeh nog boven de formatie gevoerd 3 korporaal- of soldaat-schrijvers, ten behoeve van Lombok werden bij gouvernementsbesluit dd. 7 December 1895 n°. 10, voorloopig mede nog op tijdelijken voet, toegestaan 16 militaire schrijvers (1 sergeant-majoor, 3 sergeanten en 12 korporaals of soldaten).

Hospitaaldienst. In verband met tijdelijke toestanden wijst de „tegenwoordige" formatie van het hospitaalpersoneel 62 Europeanen en 81 inlanders meer aan dan waarop de „normale" formatie is berekend.

b) Met inbegrip van de *niet* in de sterkte tellende inlandsche militairen, ten getale van 103 (zie lager onder *u* sub 1°.) bestond het inlandsch (niet Amboineesch) gedeelte van het leger op ult. 1895 uit de onderstaande landaarden, welke onderofficieren en minderen over de verschillende wapens en diensten verdeeld waren als volgt:

	Javanen.	Soendaneezen.	Madureezen.	Boegineezen.	Maleiers, enz.	Totalen.
Infanterie	15232	844	487	246	392	17201
Cavalerie	239	124	„	7	1	371
Artillerie	871	228	3	4	6	1112
Genie	166	7	6	9	11	199
Hospitaaldienst. . .	428	22	20	21	15	506
Kader milit. school .	1	„	„	„	„	1
Korps marechaussee .	134	„	„	„	„	134
Totalen . . .	17071	1225	516	287	425	19524

Onder de 425 Maleiers, enz. waren begrepen 29 Niassers, 327 Timoreezen en 69 van nog andere landaarden (op 2 Timoreezen na, dienden allen bij de infanterie).

c) Muildieren zijn alleen bij de artillerie ingedeeld. Bij de veld- en bergbatterijen op Java (waarbij ook gerekend is op de tijdelijk in Atjeh gedetacheerde bergbatterij van Magelang) telde men op ult. 1895 413 troepenpaarden en 121 muildieren (waaronder in Atjeh 26 paarden en 24 muildieren), en bij de sectiën bergartillerie ter Sumatra's Westkust en op Celebes te zamen 37 troepenpaarden en 32 muildieren.

d) Ongerekend het bij de formatie toegestane niet-militair personeel, namelijk 18 inlandsche teekenaars en 1 boekbinder (inlander) bij den topographischen dienst en 3 inlandsche élèves-graveur bij het lithographisch etablissement.

e) Van de bij de formatie voor *militairen* uitgetrokken betrekkingen van graveur, helper-graveur en steendrukker bij het lithographisch etablissement werden er 5 door civiele personen (Europeanen) vervuld. Deze civiele ambtenaren zijn in de opgegeven sterkte *niet* begrepen, en evenmin de 22 inlanders (niet-militairen) bedoeld in aanmerking *d*.

f) Ongerekend het bij de formatie toegestane niet-militair personeel, namelijk bij den artillerie-constructiewinkel 20 Europeanen en 9 inlanders, bij de patroonfabriek 2 Europeanen, bij de buskruitmolens 6 inlanders en bij de geweermakersschool 1 Europeaan.

g) Bovendien 28 Europeanen en 10 inlanders aan niet-militair personeel (zie de voorgaande aanmerking).

h) Nevens de hier uitgetrokken militairen moeten, volgens de laatstelijk vastgestelde classificatie der ziekeninrichtingen, daarbij nog geëmploieerd zijn 219 niet-militairen (20 Europeanen of Chineezen en 199 inlanders), en verder 942 dwangarbeiders.

i) Bovendien waren nog in dienst 261 niet-militairen (125 Europeanen of Amboineezen, 50 Chineezen en 86 inlanders) ter voorziening in het tekort aan *militairen* voor den hospitaaldienst, en verder aan niet-militair personeel, als bedoeld in de voorgaande aanmerking, 215 vrije personen (20 Europeanen en Chineezen en 195 inlanders), zoomede 891 dwangarbeiders.

k) Ter voorziening in het tekort aan *militairen* als schrijvers waren bovendien in dienst 231 niet-militairen (180 Europeanen, 26 Amboineezen en 25 inlanders).

l) Ongerekend 1 inlander-tromdrager (niet-militair). Daarentegen zijn wel medegerekend 10 pupillen (of soldaten) bij de normale formatie facultatief toegestaan ter beproeving of ter opleiding als muzikant.

m) Bovendien 1 inlander-tromdrager (niet-militair); ult. 1895 waren bij de stafmuziek geen pupillen in opleiding, daarentegen 12 soldaten in beproeving (zie de voorgaande aanmerking).

n) Hiervan aan kader 8 man (7 Europeesche onderofficieren en minderen en 1 inlandsch hoornblazer).

o) Hiervan 11 élèves (sergeanten) bij de militaire school, en 6 leerlingen van de vroegere „voorbereidende cursussen", die thans bij de militaire school onderwijs ontvangen (allen sergeanten, waaronder 2 „adspirant-officieren").

p) Het korps marechaussee mag, buiten de 14 Europeanen, nog tellen 228 „niet-Europeanen", zonder dat de verdeeling in Amboineezen en in inlanders is aangegeven. De in het formatie-overzicht opgenomen verdeeling van 92 en 136 is dus fictief (zijnde daarbij het getal 92 naar de feitelijke sterkte ingevuld).

q) Met inbegrip van de 191 Europeanen, behoorende tot de militairen waarvan sprake is in aanmerking *u* sub 1°., was de verdeeling aldus:

afkomstig uit Nederland	11 418
„ „ Nederlandsch-Indië (269 aldaar geboren uit Europeesche ouders en 1395 kleurlingen)	1664
„ „ België	1297
„ „ Duitschland	1639
„ „ Zwitserland	260
„ „ Frankrijk	10
„ „ Luxemburg	156
„ van elders	86
	16530

r) Verdeeld aldus: 1425 Amboineezen, 1198 Menadoneezen en 154 Alfoeren. Onder de Menadoneezen zijn begrepen een 100-tal inboorlingen (Christen-inlanders) der Sangi- en Talaut-eilanden.

s) Zie aanmerking *b*.

t) Het aantal pupillen (in de opgegeven specificatie *niet* begrepen) bedraagt volgens de formatie: bij het korps pupillen ten hoogste 600 Europeanen, en de de korpsen 418 niet-Europeanen (62 Afrikanen en Amboineezen en 356 inlanders).

u) In de opgegeven sterkte zijn *niet* begrepen:

1°. de volgende categorieën van militairen, *welke ook niet in de formatie tellen*, als:

a. de bij de subsistentenkaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtenden (allen Europeanen)		52
b. de gestraften bij het strafdetachement (23 Europeanen, 6 Amboineezen en 25 inlanders)		54
c. de gedetineerden in het militair huis van arrest (116 Europeanen 1 Afrikaan, 5 Amboineezen en 78 inlanders)		200
		306
2°. de militairen voor memorie gevoerd, namelijk de onderofficier-instructeurs der korpsen pradjoerits op Java, der barissans op Madura en der gewapende politiedienaren in de gewesten Bantam, Sumatra's Oostkust, Banka, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes, Menado, Timor en Bali en Lombok; de onderofficieren en minderen belast met de waarneming der betrekkingen van ambtenaar bij de leger-administratie, of van betrekkingen buiten het leger zoolang hunne militaire verbintenis nog niet is geëndigd, zoomede de met gevangenis gestrafte militairen die niet in het militair huis van arrest zijn opgenomen (in alles te zamen 95 Europeanen, 1 Amboinees en 8 inlanders)		104
3°. de pupillen: *a.* bij het pupillenkorps (allen Europeanen) .	330	
b. bij de korpsen opgenomen Afrikaansche en inlandsche soldatenkinderen (ditmaal uitsluitend zonen van Afrikanen) . .	13	
		343
4°. het bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 88 gereorganiseerde korps ambtenaren bij het leger (ook niet in de op blz. 3 en 6 uitgetrokken *formatie*cijfers begrepen)		37
5°. de civiele personen, in dienst ter vervanging van ontbrekende militairen (zie de aanmerkingen *e*, *i* en *k*), namelijk 336 Europeanen of Amboineezen, 50 Chineezen en 111 inlanders		497
6°. de civiele personen, aangewezen voor emplooien waarvoor ook organiek op niet-militairen is gerekend (zie de aanmerkingen *c*, *g*, *i* en *m*), ten getale, met inbegrip nog van 1 Europeesch opzichter over de dwangarbeiders in Atjeh, van 277 vrije personen (49 Europeanen en Chineezen en 228 inlanders) en 891 dwangarbeiders		1168
Totaal		2455

v) Ongerekend 434 militairen, 352 pupillen en 1751 niet-militairen (waaronder 846 dwangarbeiders) als bedoeld sub *u* hierboven, namelijk:

militairen als bedoeld sub *u* 1°.	323
militairen voor memorie	111
pupillen	352
het korps militaire ambtenaren	38
civiele personen als bedoeld sub *u* 5°.	588
civiele personen als bedoeld sub *u* 6°. (279 vrije lieden en 846 dwangarbeiders)	1125
Totaal . . .	2537

w) Hieronder 144 muildieren.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE C.

N°. 5.

(Zie hoofdst. **D**, § 1, van het verslag.)

FORMATIESTAAT van de VOORLOOPIGE BEZETTING van LOMBOK en BALI, zooals deze laatstelijk is vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 7 December 1895 n°. 10, sedert gewijzigd bij gouvernementsbesluiten dd. 25 Februari en 19 Juni 1896 n°s. 15 en 3.

STAVEN, KORPSEN, WAPENS EN DIENSTEN.	OFFICIEREN.						ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.							TOTAAL-GENERAAL.			Paarden of muildieren.
							Europeanen.				Inlanders.						
	Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapiteins, kapiteins-intendant, officier van gezondheid 1ste kl.	1ste of 2de luitenants, officieren van gezondheid 2de kl.	Totaal.	Onderofficieren. a)	Korporaals en manschappen. a)	Schrijvers.	Totaal.	Onderofficieren.	Korporaals en manschappen.	Totaal.	Officieren.	Onderofficieren en minderen.	Dwangarbeiders.	
LOMBOK.																	
Staf	1	"	"	b) 1	c) 1	3	"	"	d) 2	2	"	"	"	3	2	"	"
Infanterie. garnizoensbataljon van Lombok	"	"	1	2	e) 7	10	13	78	"	91	8	176	184	10	275	"	"
Infanterie. 3 compagnieën van het 11de veldbataljon	"	f) 1	"	3	g) 10	14	26	226	"	252	6	176	182	14	434	"	"
Cavalerie: detachement van het 3de veldeskadron	"	"	"	"	1	1	3	21	"	24	"	12	12	1	36	"	29
Artillerie. staf van het wapen	"	"	"	h) 1	"	1	"	"	i) 1	1	"	"	"	1	1	"	"
Artillerie. artillerie-troepen. detachement vestingartillerie (15de compagnie)	"	"	"	"	3	3	6	44	"	50	1	11	12	3	62	"	"
Artillerie. artillerie-troepen. sectie van de 3de bergbatterij (3de compagnie)	"	"	"	"	1	1	3	20	"	23	1	17	18	1	41	"	k) 24
Artillerie. dienst van de artilleriemagazijnen en werkplaatsen	"	"	"	"	"	"	l) 4	m) 2	"	6	"	"	"	"	6	"	"
Genie n). genie-troepen. staf	"	"	"	"	"	"	o) 1	"	"	1	"	"	"	"	1	"	"
Genie n). genie-troepen. sectie genietroepen	"	"	"	"	1	1	3	13	"	16	"	18	18	1	34	"	"
Militaire administratie. intendance	"	"	"	p) 1	1	2	"	"	q) 5	5	"	"	"	2	5	"	"
Militaire administratie. admin. dienst bij korpsen, garnizoenen en ziekeninrichtingen	"	"	"	"	r) 2	2	1	"	q) 4	5	"	"	"	2	5	"	"
Militaire administratie. dienst der magazijnen van kleeding en uitrusting	"	"	"	"	"	"	s) 1	"	q) 1	2	"	"	"	"	2	"	"
Geneeskundige dienst. officieren van gezondheid	"	"	"	t) 1	u) 4	5	"	"	i) 1	1	"	"	"	5	1	"	"
Geneeskundige dienst. personeel van den hospitaaldienst	"	"	"	"	"	"	v) 4	19	"	23	"	w) 15	15	"	38	"	"
Trein. bevel	"	"	"	"	x) 1	1	ij) 8	"	i) 1	9	"	"	"	1	9	"	"
Trein. dwangarbeiders																284	"
Totaal	1	1	1	9	32	44	73	423	15	511	16	425	441	44	952	284	53
BALI.																	
Commando z)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Infanterie: 1 gemengde comp. van het 11de veldbataljon aa)	"	"	"	1	3	4	8	73	"	81	2	58	60	4	141	"	"
Artillerie: 1 sectie kanonnen br. getr. van 8 c.M. berg met park en reserve	"	"	"	"	1	1	4	bb) 20	"	24	"	6	6	1	30	"	"
Genie cc)							1	"	i) 1	2	"	"	"	"	2	"	"
Militaire administratie	"	"	"	"	1	1	"	2	"	2	"	x) 2	2	1	4	"	"
Geneeskundige dienst: eene veldambulance	"	"	"	"													
Trein: dwangarbeiders																52	"
Totaal	"	"	"	1	5	6	13	95	1	109	2	66	68	6	177	52	"

a) Ongerekend de onderofficieren en minderen, behoorende tot het schrijverspersoneel. b) Van den generalen staf. c) Van de infanterie; adjudant van den militairen commandant. d) Waarvan 1 met graad van sergeant-majoor en 1 korporaal- of soldaat-schrijver. e) Waaronder 1 luitenant- of kapitein-adjudant. f) Kan zijn majoor. g) Waaronder 1 luitenant-adjudant. h) Is gewestelijk artillerie-commandant. i) Kan zijn korporaal of soldaat. k) Waaronder 4 rijpaarden. l) Hiervan 1 adjudant-onderofficier-magazijnmeester, 1 sergeant-majoor-vuurwerker, 1 sergeant-geweermaker en 1 conducteur 3de klasse (sergeant), welke laatste ook kan zijn van de 2de of 1ste klasse (sergeant-majoor of adjudant-onderofficier). m) Waarvan 1 smid en 1 zadelmaker (kanonnier 1ste klasse). n) In de behoefte aan geniewerklieden en in den dienst der geniemagazijnen wordt voorzien naarmate van de werkzaamheden. o) Sergeant-telegrafist (kan ook zijn korporaal). p) Is gewestelijk intendant. q) Van de 10 schrijvers bij de militaire administratie zijn er 3 sergeant en 7 korporaal of soldaat. r) Waarvan 1 bij het 11de veldbataljon en 1 bij de gecombineerde troepen. s) Adjudant-onderofficier-magazijnmeester. t) Is chef van den gewestelijken geneeskundigen dienst. u) Waarvan 2 voor het hospitaal 4de klasse te Ampenan, 1 voor den garnizoensdienst aldaar en voor uitrukkende diensten en 1 voor den post te Mataram. v) Waaronder 1 apothekersbediende (graad van adjudant-onderofficier). w) Kunnen ook Amboineezen zijn. x) Van de infanterie. ij) Waaronder 1 sergeant-majoor van de infanterie. z) De commandant der compagnie infanterie is tevens commandant der bezetting. aa) Bij de compagnie is ingedeeld een schoenmakersknecht, die zelfstandig kan werken. bb) Waaronder 1 smid en 1 timmerman (kanonnier 1ste klasse). cc) In de behoefte aan geniewerklieden wordt voorzien naarmate van de werkzaamheden.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE D.

N°. 6.

(Zie hoofdst. D, § 1, van het verslag.)

VERSCHILLENDE OPGAVEN

BETREFFENDE DE

SAMENSTELLING EN DISTRIBUTIE VAN HET LEGER

(alleen onderofficieren en minderen)

over 1895,

BENEVENS EENE

statistiek over de jaren 1891 t/m 1895

BETREFFENDE DE

AANVULLING EN VERLIEZEN

zoo aan officieren als aan onderofficieren en minderen.

I. Statistiek van de tijdelijk niet beschikbare, maar toch in de sterkte tellende (tot de formatie behoorende) onderofficieren en minderen, in vergelijking met de sterkte en met de »tegenwoordige" formatie, bij het einde van elk der jaren 1894 en 1895.

a. Algemeen overzicht.

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	31 December 1894.				31 December 1895.			
	Infanterie.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaal-dienst, schrijvers-personeel, enz., enz.	Totalen.	Infanterie.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaal-dienst, schrijvers-personeel, enz., enz.	Totalen.
Zieken en geëvacueerden *a*)	*b*) 3456 (2017)	459 (364)	131 (105)	*c*) 4046 (2486)	*b*) 2214 (1133)	461 (370)	99 (71)	*c*) 2774 (1574)
Ongeschikt voor den velddienst *d*)	93 (34)	20 (16)	„	113 (50)	155 (53)	35 (29)	„	190 (82)
Recruten (zie noot *a*)	3621 (1261)	326 (254)	„	3947 (1515)	3276 (699)	158 (72)	„	3434 (771)
Om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar *e*)	907 (375)	91 (49)	133 (75)	1131 (499)	1166 (488)	117 (87)	57 (38)	1340 (613)
Te zamen tijdelijk niet beschikbaar	8077 (3687)	896 (683)	264 (180)	9237 (4550)	6811 (2373)	771 (558)	156 (109)	7738 (3040)
Daar de aanwezige sterkte bedroeg	29281 (11132)	4831 (3126)	2493 (1609)	36605 (15867)	31219 (11657)	4836 (3153)	2538 (1585)	38593 (16395)
bleven alzoo beschikbaar (met inbegrip echter van de kwartierzieken) *f*)	21204 (7445)	3935 (2443)	2229 (1429)	27368 (11317)	24408 (9284)	4065 (2595)	2382 (1476)	30855 (13355)
„Tegenwoordige" formatie	27024 (9480)	4500 (2799)	3050 (2084)	34574 (14363)	26712 (9179)	4486 (2781)	3064 (2099)	34262 (14059)

a) Ongerekend de in de hospitalen opgenomen recruten (in het staatje onder „Recruten" geteld), op ult. 1894 ten getale van 405 (allen inlanders) en op ult. 1895 ten getale van 346 (179 Europeanen, 3 Afrikanen, 7 Amboineezen en 157 inlanders).

b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden aan hoeveel Europeanen en Afrikanen onder de daarnevens uitgetrokken getallen begrepen zijn.

c) Onder het getal zieken waren op ult. 1894 begrepen: 1553 geëvacueerden (1034 Europeanen, 209 Amboineezen en 310 inlanders), en op ult. 1895: 766 geëvacueerden (435 Europeanen, 15 Amboineezen en 316 inlanders).

d) Namelijk de zoodanigen die door eene geneeskundige commissie enkel voor benting-, bureau- of hospitaaldienst geschikt zijn verklaard.

e) Men heeft hierbij op het oog de gedetacheerden bij- en de leerlingen van de kaderscholen, de militairen die in afwachting van ontslag naar elders zijn vertrokken (waaronder te verstaan de op paspoort of gagement wachtende militairen voor zooveel zij na hun ontslag in Indië wenschen te blijven), zij die tijdelijk ter beschikking gesteld zijn van andere autoriteiten, zonder voor memorie te worden gevoerd, krijgsraad-arrestanten en door den rechter veroordeelde militairen die hunne straf in eenig provoosthuis ondergaan, en eindelijk vermisten voor zoover zij nog niet uit de sterkte zijn afgevoerd.

f) Onder de voor den werkelijken dienst geschikten zijn medegerekend de reconvalescenten van berriberri, die, hoewel niet gesignaleerd als slechts geschikt voor bentingdienst (op den sterktestaat dan ook niet onder de tijdelijk ongeschikten vermeld), toch ook niet als genoeg valide kunnen worden beschouwd om te velde te worden gezonden. Het aantal militairen tot deze categorie behoorende kan niet met juistheid worden opgegeven.

b. Specificatie alleen voor de infanterie.

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	31 December 1894.					31 December 1895.				
	Veld-bataljons. (N°. 1 t/m 18). *a*)	Depôt-bataljons. (N°. 1 t/m 4).	Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders, suppletie-depôt, straf-detachement en recruten-bataljons.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming.	Te zamen aan infanterie.	Veld-bataljons. (N°. 1 t/m 18). *a*)	Depôt-bataljons. (N°. 1 t/m 4).	Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders, suppletie-depôt, straf-detachement en recruten-bataljons.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming.	Te zamen aan infanterie.
Formatie („tegenwoordige") *b*)	14053	3382	9589	.....	27024	13772	3382	9558	.....	26712
Sterkte *b*)	12121	5185	11447	528	29281	13196	5561	11393	1069	31219
Af: de tijdelijk niet beschikbaren, als:										
zieken en geëvacueerden	1884	872	700	.....	3456	1060	630	524	.....	2214
ongeschikten voor den velddienst	„	„	93	.....	93	4	85	66	.....	155
recruten	213	2378	1030	.....	3621	121	2771	384	.....	3276
om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar	272	365	270	.....	907	392	507	267	.....	1166
	2369	3615	2093		8077	1577	3993	1241		6811
Alzoo beschikbaar	9752	1570	9354			11619	1568	10152		
	20676			528	21204	23339			1069	24408
Naar den landaard bestond het voor werkelijken dienst geschikte en beschikbare gedeelte uit:										
Europeanen	4060	751	2589	-	7400	4811	878	3121	430	9240
Afrikanen	40	3	„	2	45	37	2	„	5	44
Amboineezen	1542	88	36	11	1677	1669	149	7	158	1983
Inlanders	4110	728	6729	515	12082	5102	539	7024	476	13141
Te zamen als boven	9752	1570	9354	528	21204	11619	1568	10152	1069	24408

a) Onder de formatie der veldbataljons zijn hier verantwoord als tijdelijke legeruitbreiding voor detachementen der Koloniale Reserve (Nederlanders): op ult. 1894 474 man (zie echter de noot op blz. 6 van bijlage B van 't vorig verslag) en op ult. 1895 193 man (zie de toelichtingen onder „*Infanterie*" sub 4°. op blz. 5 van bijlage B hiervóór).

b) Welk aandeel het Europeesch, het Amboineesch en het inlandsch element in de hier uitgetrokken totalen heeft; is te zien uit den uitvoerigen formatie- en sterktestaat, afgedrukt als bijlage B van dit verslag.

II. Aanwezige sterkte op ult. 1895, gesplitst naar de militaire commandementen, met afzonderlijke opgaaf, voor zooveel dit blijkt, van het personeel der infanterie.

MILITAIRE COMMANDEMENTEN.	I. Infanterie (uitgenomen het aantal infanteristen begrepen in rubriek III).					II. Andere wapens en diensten (uitgenomen het aantal niet-infanteristen begrepen in rubriek III).					III. Verpleegd in de ziekeninrichtingen en geëvacueerd.					IV. Totaal militairen.					V. Troepenpaarden en muildieren.
			Onderofficieren en minderen.					Onderofficieren en minderen.					Onderofficieren en minderen.					Onderofficieren en minderen.			
	Officieren.	Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en inlanders.	Te zamen.	Officieren.	Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en inlanders.	Te zamen.	Officieren.	Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en inlanders.	Te zamen.	Officieren.	Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en inlanders.	Te zamen.	
1ste militaire afdeeling van Java *a*)	91	4	1865	3408	5273	160	2	844	349	1193	6	„	402	171	573	257	6	3111	3928	7039	156
2de „ „ „ „	138	6	2589	3325	5914	133	4	1101	726	1827	8	„	466	231	697	279	10	4156	4282	8438	813
3de „ „ „ „	32	1	758	1222	1980	61	1	371	225	596	12	„	263	173	436	105	2	1392	1620	3012	94
Lombok	25	„	507	481	988	26	1	223	150	373	„	„	93	35	128	51	1	823	666	1489	53
Bali	4	„	78	61	139	2	„	22	8	30	„	„	„	„	„	6	„	100	69	169	„
Te zamen op Java (met Billiton, Lombok en Bali)	290	11	5797	8497	14294	382	8	2561	1458	4019	26	„	1224	610	1834	698	19	9582	10565	20147	1116
Atjeh en onderhoorigheden	130	„	1692	2807	4499	82	8	541	532	1073	4	„	100	139	239	216	8	2333	3478	5811	116
Sumatra's Westkust	74	3	1171	2597	3768	69	„	418	212	630	1	„	302	445	747	144	3	1891	3254	5145	49
Sumatra's Oostkust	22	„	208	614	822	14	„	56	24	80	„	„	13	15	28	36	„	277	653	930	„
Palembang	29	„	272	739	1011	14	1	114	37	151	„	„	23	34	57	43	1	409	810	1219	„
Benkoelen *b*)	4	„	45	174	219	1	„	18	7	25	„	„	2	7	9	5	„	65	188	253	„
Lampongsche Districten	2	„	18	56	74	1	„	4	2	6	„	„	„	1	1	3	„	22	59	81	„
Banka	6	„	64	205	269	2	1	24	18	42	„	„	6	6	12	8	1	94	229	323	„
Riouw	3	„	56	108	164	2	„	37	18	55	„	„	7	5	12	5	„	100	131	231	„
Westerafdeeling van Borneo	16	„	202	466	668	11	„	67	35	102	„	„	7	10	17	27	„	276	511	787	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	26	„	274	653	927	14	1	83	36	119	„	„	15	40	55	40	1	372	729	1101	48
Celebes, Menado en Timor. — gouv. Celebes en onderh.	19	„	207	434	641	19	1	88	84	172	1	„	24	24	48	39	1	319	542	861	„
Celebes, Menado en Timor. — residentie Menado	3	„	22	81	103	2	„	1	4	5	„	„	„	1	1	5	„	23	86	109	„
Celebes, Menado en Timor. — residentie Timor	1	„	12	36	48	1	„	„	2	2	„	„	„	„	„	2	„	12	38	50	„
Amboina en Ternate. — residentie Amboina	19	1	191	504	695	11	2	89	39	128	„	„	32	21	53	30	3	312	564	876	„
Amboina en Ternate. — residentie Ternate	4	„	38	100	138	1	„	8	2	10	„	„	1	6	7	5	„	47	108	155	„
Te zamen in de verschillende commandementen der buitenbezittingen, uitgenomen die van Atjeh en Lombok.	228	4	2780	6767	9547	162	6	1007	520	1527	2	„	432	615	1047	392	10	4219	7902	12121	97
Wijders telde het leger nog:																					
aan korpsen en instellingen niet in bovenstaande opgaven begrepen *c*)																14	„	208	1	209	„
aan militairen op reis ter bereiking van hunne bestemming																19	„	53	252	305	„
Totale legersterkte	648	15	10269	18071	28340	626	22	4109	2510	6619	32	„	1756	1364	*d*) 3120	1339	57	16395	22198	38593	1329

a) Tot de eerste militaire afdeeling van Java behooren ook de militaire posten op Billiton, op ult. 1895 in het geheel sterk 1 officier en 61 onderofficieren en minderen der infanterie (6 Europeanen en 55 inlanders).

b) Tot het militair commandement van Benkoelen behoort het garnizoen van Kepahiang (Palembang), op ult. 1895 sterk 1 officier en 47 onderofficieren en minderen der infanterie (3 Europeanen en 44 inlanders), 1 mindere der genie (Europeaan) en 2 inlanders, behoorende tot het personeel van den hospitaaldienst.

c) Hier worden bedoeld: het korps stafmuzikanten te Weltevreden, het kader en de élèves der militaire school te Meester-Cornelis, het kader van het korps pupillen te Gombong, het kader van het militair huis van arrest te Samarang, zoomede het personeel der provoosthuizen te Batavia, Magelang, Soerabaija, Kotta Radja (Atjeh), Padang, Palembang en Bandjermasin. Van de hierbedoelde militairen bevindt zich dus alléén het personeel der provoosthuizen gedeeltelijk in de buitenbezittingen, namelijk 10 Europeesche provoost-geweldigers en stokkeknechts (in Atjeh 3, elders op Sumatra — te Padang en Palembang — 5 en te Bandjermasin 2).

d) Het verschil met het totaal van 2774, voorkomende in tabel I op de voorgaande blz., ontstaat hierdoor dat te dezer plaatse ook de in noot *a* dier tabel bedoelde 346 zieke recruten zijn medegerekend.

III. Verantwoording der verliezen en winsten aan officieren, onderofficieren

a. Officieren (ook die uit Nederland gedetacheerd, doch

JAREN.	Aanwezige STERKTE der *in de formatie tellende* officieren op 1 Januari (allen Europeanen of met dezen gelijkgestelden) *a*).	VERLIEZEN. Voorgoed ontvallen. Overleden (daaronder ook de gesneuvelden) *b*).	Gepensionneerd.	Eervol ontslagen zonder pensioen *c*).	Niet-eervol ontslagen of veroordeeld.	Opheffing van detacheering van tijdelijk in Indië dienende officieren van het leger hier te lande.	Tijdelijk ontvallen. Met buitenlandsch verlof vertrokken.	Gedetacheerd geworden bij het leger hier te lande.	Op non-activiteit gesteld, voor memorie gebracht of tijdelijk toegevoegd aan autoriteiten buiten het leger.	Totalen.	WIN[STEN]. Nieuw benoemd. Speciaal opgeleid: bij de Koninklijke Militaire Academie.	bij andere inrichtingen hier te lande (geneeskundigen en pharmaceuten).	Verkregen uit de korpsen van het leger hier te lande.	Verkregen in Indië zelf (meerendeels afkomstig van de Militaire school te Meester-Cornelis).	Overgeplaatst van het leger hier te lande.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
1891	1364 (46)	11	52	13	„	14	85	14	13	202	37	29	33	11	1
1892	1367 (41)	9	45	4	1	7	107	9	16	198	39	24	22	8	9
1893	1360 (40)	*f*) 17	46	6	2	5	91	13	17	197	19	15	18	21	3
1894	1331 (39)	*g*) 30	54	4	„	9	133	7	20	257	53	23	26	16	5
1895	1360 (66)	*h*) 13	54	1	1	14	129	9	28	249	21	16	18	31	2

b. Onderofficieren

JAREN.	ALGEMEEN OVERZICHT. Landaarden.	Effectieve sterkte op 1 Januari.		*Af:* verliezen (gedurende het opgegeven jaar.)	*Bij:* winsten (gedurende het opgegeven jaar.)	Effectieve sterkte op 31 December.	*Af:* de *niet* in de formatie tellende categorieën van militairen *i*).	Derhalve wordt de sterkte der *in de formatie tellende* onderofficieren en minderen op 31 December.	Specificatie der Overleden (hieronder ook de gesneuvelden). *k*) Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen. *m*)	Inlanders.	Gepasporteerd. Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Gegageerd. Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Tot officier bevorderd (alleen Europeanen).
1891	Europeanen	13855		1885	1822	13792	199	13593	331	62	430	552	53	744	807	39	400	11
	Afrikanen	57		8	9	58	1	57										
	Amboineezen	2291		157	207	2341	5	2336										
	Inlanders.	16596		1944	2847	17499	82	17417										
			32799	3994	4885	33690	287	33403	823			1349			1246			11
1892	Europeanen	13792		1894	2140	14038	191	13847	282	69	392	597	56	835	808	64	339	8
	Afrikanen	58		5	3	56	1	55										
	Amboineezen	2341		192	215	2364	5	2359										
	Inlanders.	17499		1810	1489	17178	100	17078										
			33690	3901	3847	33636	297	33339	743			1488			1211			8
1893	Europeanen	14038		1812	1870	14096	213	13883	201	45	381	579	62	1019	807	67	485	21
	Afrikanen	56		4	5	57	2	55										
	Amboineezen	2364		179	299	2484	3	2481										
	Inlanders.	17178		2130	1898	16946	92	16854										
			33636	4125	4072	33583	310	33273	627			1660			1359			21
1894	Europeanen	14096		2083	4010	16023	211	15812	337	89	443	576	47	1185	760	42	471	15
	Afrikanen	57		4	3	56	1	55										
	Amboineezen	2484		197	310	2597	4	2593										
	Inlanders.	16964		2336	3642	18252	107	18145										
			33583	4620	7965	36928	323	36605	859			1808			1273			15
1895	Europeanen	16023		2087	2594	16530	191	16339	285	59	457	541	43	955	764	69	466	31
	Afrikanen	56		3	4	57	1	56										
	Amboineezen	2597		188	379	2788	11	2777										
	Inlanders.	18252		2168	3440	19524	103	19421										
			36928	4446	6417	38899	306	38593	801			1539			1299			31

i) Namelijk de gedetineerden, de gestraften bij de strafdetachementen te Klatten en Ngawi (van 1 Januari 1893 af alleen te Ngawi) en de militairen die bij de subsistentenkaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtten. (De „voor memorie" gevoerd wordende militairen blijven hier buiten aanmerking omdat zij, zoolang zij in die positie verkeeren, tijdelijk uit de sterkte zijn afgevoerd.)

k) Het aantal der gesneuvelde onderofficieren en minderen bedroeg in de opgegeven vijf jaren achtereenvolgens 17, 17, 17, 179 (verbeterde opgaaf) en 3 (respectievelijk 6, 10, 8, 106 en 1 Europeanen), 1, 2, 3, 35 en 0 Amboineezen, zoomede 10, 5, 6, 38 (verbeterde opgaaf) en 2 inlanders.

Als overleden aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden, vindt men over gemelde jaren vermeld achtereenvolgens 6, 11, 11, 55 (verbeterde opgaaf) en 7 militairen beneden den rang van officier en daaronder respectievelijk 3, 6, 6, 28 en 3 Europeanen.

l) Onder deze rubriek worden gerekend: vermisten, met een briefje van ontslag verwijderden; militairen die bij de lijfwachten-dragonders of bij de gouvernementsmarine overgingen; zij die om andere redenen, zonder toekenning van paspoort of gagement, van hunne dienstverbintenis ontheven werden · uit Nederland gedetacheerde militairen die derwaarts terugkeerden, en eindelijk adjudant-onderofficieren di; aangewezen werden om dienst te doen als officier.

m) Hier en in de verdere kolommen van dit overzicht worden onder Amboineezen ook verstaan Menadoneezen en Alfoeren.

n) Onder de in deze kolommen opgegeven getallen zijn begrepen achtereenvolgens 8, 5, 4, 4 en 3 Afrikanen. Van hen overleden er 1 in elk der jaren 1892, 1893 en 1894; werden gepasporteerd 2 in 1891, 1 in 1892, 0 in 1893,

en minderen tegenover de sterkte, over de jaren 1891 t/m 1895.

zonder de adjudant-onderofficieren dienstdoend officier).

STEN.					Voor- of nadeelig verschil tusschen winsten en verliezen.	Derhalve was bij het einde van het jaar de STERKTE der *in de formatie tellende* officieren geklommen of gedaald tot:	Bovendien behoorde op ult. December tot het leger, maar telde *niet* in de sterkte, het navolgend aantal officieren *d*)			
In activiteit hersteld en van „voor memorie" terug.	Van buitenlandsch verlof teruggekeerd.	Terug van detacheering bij het leger hier te lande.	In dienst gesteld als gedetacheerd van het leger hier te lande.	Totalen.			met verlof buiten Nederlandsch Indië.	op non-activiteit of „voor memorie".	gedetacheerd bij het Nederlandsche leger of bij inrichtingen hier te lande *e*).	Te zamen.
17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
14	64	7	9	205	+ 3	1367 (41)	159	7	58	224
13	57	13	6	191	— 7	1360 (40)	188	11	57	256
12	67	7	6	168	— 29	1331 (39)	193	18	65	276
27	85	12	39	286	+ 29	1360 (66)	224	10	62	296
26	85	12	17	228	— 21	1339 (67)	234	13	65	312

AANMERKINGEN.

a) De cijfers, in de kolommen 2 en 23 tusschen ( ) geplaatst, wijzen aan hoevele tot het Nederlandsche leger behoorende officieren (als gedetacheerd in Indië) in de opgegeven sterkte van het Indische officierskorps begrepen waren.

b) In de behandelde vijf jaren sneuvelden 18 officieren (1 in 1891, 1 in 1893 en 16 in 1894), en overleden er 8 (1 in elk der jaren 1891 t/m 1893 en 5 in 1894) aan de gevolgen van voor den vijand bekomen wonden.

c) Voor een deel tijdelijk (voor 5 jaren) benoemde officieren van gezondheid (vreemdelingen), namelijk in 1891 5, in 1892 2 en in 1894 1.

d) Eene specificatie, naar gelang van de wapens of diensten waartoe de *niet* in de sterkte tellende officieren behoorden, vindt men op blz. 5 van bijlage B.

e) Hieronder ook de officieren die de lessen bij de hoogere krijgsschool volgden. Van de tijdelijk bij het leger hier te lande dienende Indische officieren vervingen er bij het einde van elk der opgegeven jaren achtereenvolgens 26, 17, 24, 14 en 9 de plaatsen van in Indië gedetacheerde officieren van het Nederlandsche leger.

f) Hieronder 2 gedetacheerde officieren van het Nederlandsche leger.

g) Hieronder 3 officieren als voren.

h) Hieronder 2 officieren als voren.

en minderen.

VERLIEZEN.

Gevonnisd.			Afgevoerd als „voor memorie" gebracht.			Gedeserteerd of om andere dan in de voorgaande kolommen opgegeven redenen afgevoerd *t*).			Totalen.		
Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen *u*).	Amboineezen.	Inlanders.
3	„	14	23	„	„	166	3	356	1893	157	1944
17			23			525			3994		
„	1	11	27	„	„	177	2	233	1899	192	1810
12			27			412			3901		
10	„	25	18	„	„	180	5	220	1816	179	2130
35			18			405			4125		
6	1	13	34	„	1	359	18	233	2087	197	2336
20			35			610			4620		
2	„	18	29	„	6	438	17	266	2090	188	2168
20			35			721			4446		

Specificatie der WINSTEN.

Aangekomen suppletietroepen uit Nederland. (Zie noot *v*.)			Werving in Indië. *p*)							Als terug van desertie, als niet meer „voor memorie" gevoerd of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.				Totalen.		
Nederlanders.	Vreemdelingen *o*).	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen *q*).	Amboineezen, Menadoneezen en Alfoeren *r*).	Javanen (waaronder der Soendaneezen) *s*).	Madureezen.	Boegineezen.	Maleiers.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen *t*).	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen *u*).	Amboineezen.	Inlanders.
1232	342	1574	217 (28)	206 (1)	2511 (13)	120 (2)	38	76	3168 (44)	40	1	102	143	1831	207	2847
														4885		
1420	528	1948	156 (34)	213	1239 (10)	71	41	51	1771 (44)	39	2	87	128	2143	215	1489
														3847		
1334	322	*v*) 1656	174 (49)	294	1701 (24)	43 (1)	27	44 (1)	2283 (75)	45	5	83	133	1875	299	1898
														4072		
3283	501	*v*) 3784	187 (43)	305 (1)	3445 (38)	20	44	48 (1)	4049 (83)	42	5	85	132	4013	310	3642
														7965		
1756	528	*v*) 2284	256 (61)	373 (2)	3101 (38)	59 (8)	46 (1)	125	3960 (110)	58	6	109	173	2598	379	3440
														6417		

1 in 1894 en 1 in 1895; verlieten het leger met gagement: in 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 6, 2, 1, 2 en 1, en werden in 1892 1, in 1893 2 en in 1895 1 om andere dan de genoemde redenen uit de sterkte afgevoerd.

o) De uit Nederland gezonden troepen bestonden dus in de opgegeven jaren achtereenvolgens voor p. m. 21.7, 27.1, 24, 15.3 en 23.1 pct. uit vreemdelingen.

p) De in deze rubriek tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal aan van hen die reeds vroeger gediend hebben; dit aantal is in het daarboven geplaatste cijfer begrepen.

q) Onder de in deze kolom opgegeven getallen zijn begrepen achtereenvolgens 9, 3, 4, 3 en 4 Afrikanen. Onder hen was er (in 1891) één die reeds vroeger gediend had.

r) De in deze kolom voorkomende getallen zijn voor elk der opgegeven jaren aldus te specificeeren: Amboineezen achtereenvolgens 88, 100, 136, 127 en 232; Menadoneezen 102, 78, 151, 172 en 110, en Alfoeren (niet-Christenen) 16, 35, 7, 6 en 31.

s) Het aantal Soendaneezen, in de opgegeven cijfers begrepen, beliep achtereenvolgens 274, 212, 159, 119 en 197.

t) Onder deze rubriek waren in de opgegeven jaren geen Afrikanen begrepen.

u) Zie de noten *q* en *t*.

v) Onder de in 1893, 1894 en 1895 uit Nederland aangekomen troepen bevonden zich, zoo aan Nederlanders als vreemdelingen, respectievelijk 130, 503 en 218 man van de Koloniale Reserve.

IV. Numerieke opgaaf betreffende de mutatiën gedurende 1895 bij de infanterie, cavalerie, artillerie en genie (dus niet bij de overige onderdeelen van het leger) voorgekomen onder onderofficieren en korporaals.

WAPENS EN LANDAARDEN.	Uit de sterkte werden, om onderstaande redenen, afgevoerd:												In de sterkte werden gebracht, als zijnde:							
	Overleden.	Gepasporteerd.	Gegageerd.	Bevorderd tot dienstdoend 2de luitenant of tot magazijnmeester.	Bevorderd tot onderofficier.	„Voor memorie" gebracht.	Gecondemneerd.	Gedegradeerd of teruggesteld.	Vermist.	Overgegaan bij andere wapens of diensten.	Naar Nederland teruggekeerd.	Totaal.	uit Nederland aangekomen.	verkregen uit de korpsen.	in Indië geworven.	teruggesteld van dienstdoend officier.	terug van „voor memorie".	overgenomen van andere wapens of diensten.	terug van vermist.	Totaal.
					Onderofficieren.															
Infanterie. a)																				
Europeanen. . .	24	85	104	4	. .	19	„	*b* 31	1	36	34	338	137	188	27	4	21	1	„	378
Afrikanen . . .	„	„	1	„	. .	„	„	1	„	„	„	2	„	1	„	„	„	2	„	3
Amboineezen . .	1	„	6	„	. .	„	„	1	„	6	„	14	„	28	„	„	„	„	„	28
Inlanders . . .	4	6	39	„	. .	„	„	2	„	„	„	51	„	101	„	„	„	5	„	106
	29	91	150	4		19	„	35	1	42	34	405	137	318	27	4	21	8	„	515
Cavalerie.																				
Europeanen. . .	1	4	11	„	. .	1	„	3	„	„	„	20	5	11	„	„	„	3	„	19
Inlanders . . .	„	„	2	„	. .	„	„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	„	„	„	2
	1	4	13	„		1	„	3	„	„	„	22	5	13	„	„	„	3	„	21
Artillerie.																				
Europeanen. . .	4	9	26	„	. .	„	„	10	„	„	16	65	17	39	2	6	„	„	„	64
Inlanders . . .	„	„	4	„	. .	„	„	2	„	„	„	6	„	1	„	„	„	„	„	1
	4	9	30	„		„	„	12	„	„	16	71	17	40	2	6	„	„	„	65
Genie.																				
Europeanen. . .	2	7	15	„	. .	„	„	3	„	„	„	27	10	16	2	„	„	„	„	28
Inlanders . . .	„	„	1	„	. .	„	„	„	„	„	„	1	„	3	„	„	„	„	„	3
	2	7	16	„		„	„	3	„	„	„	28	10	19	2	„	„	„	„	31
					Korporaals.															
Infanterie.																				
Europeanen. . .	15	34	68	. . .	188	„	„	*c)* 26	„	8	18	357	105	171	1	„	„	„	„	277
Afrikanen . . .	„	„	„	. . .	1	„	„	2	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboineezen . .	„	4	4	. . .	28	„	„	„	„	5	„	41	„	48	„	„	„	„	„	48
Inlanders . . .	6	16	21	. . .	106	„	„	2	„	„	„	151	„	114	„	„	„	1	1	116
	21	54	93		323	„	„	30	„	13	18	552	105	333	1	„	„	1	1	441
Cavalerie.																				
Europeanen. . .	„	3	3	. . .	11	„	„	2	„	„	„	19	1	21	„	„	„	„	„	22
Inlanders . . .	„	„	1	. . .	2	„	„	„	„	„	„	3	„	3	„	„	„	„	„	3
	„	3	4		13	„	„	2	„	„	„	22	1	24	„	„	„	„	„	25
Artillerie.																				
Europeanen. . .	4	5	6	. . .	39	„	„	4	„	„	3	61	5	58	„	„	„	„	„	63
Inlanders . . .	1	1	1	. . .	1	„	„	„	„	„	„	4	„	12	„	„	„	„	„	12
	5	6	7		40	„	„	4	„	„	3	65	5	70	„	„	„	„	„	75
Genie.																				
Europeanen. . .	4	1	2	. . .	16	„	„	1	„	„	1	25	1	17	„	„	„	„	„	18
Inlanders . . .	1	1	1	. . .	3	„	„	1	„	„	„	7	„	6	„	„	„	„	„	6
	5	2	3		19	„	„	2	„	„	1	32	1	23	„	„	„	„	„	24

a) Ongerekend het kader bij het militair huis van arrest en bij het korps pupillen.

b) Hieronder 3 teruggesteld bij reëngagement.

c) Hieronder 4 als voren.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE E.

N°. 7.

(Zie hoofdst. D, § 1, van het verslag.)

STATISTIEK van de behandelde zieken, de overledenen en de afgekeurden bij het Indische leger in de jaren 1891 tot en met 1895. *a*)

I. OVERZICHT VAN DE VOORNAAMSTE ZIEKTEVORMEN. *b*)

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.
Malaria-ziekten	1895	8888	8	5810	14706	8132	7	5410	13549	93	„	100	193	194	1	98	293
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1891	5477	74	4099	9650	5138	70	3816	9024	45	2	63	110	79	„	69	148
	1892	7011	19	5461	12491	6472	17	4869	11358	55	„	78	133	96	„	66	162
	1893	8120	26	5186	13332	7693	25	4864	12582	38	„	57	95	68	„	80	148
	1894	6784	10	4837	11631	5967	10	4431	10408	46	„	66	112	82	„	70	152
Aziatische cholera	1895	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1891	198	3	89	290	70	1	26	97	121	2	62	185	„	„	„	„
	1892	84	1	34	119	27	„	2	29	57	1	32	90	„	„	„	„
	1893	40	„	23	63	14	„	6	20	25	„	16	41	1	„	„	1
	1894	„	„	2	2	„	„	1	1	„	„	1	1	„	„	„	„
Tropische dysenterie	1895	27	„	17	44	20	„	15	35	6	„	2	8	1	„	„	1
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1891	14	„	2	16	4	„	1	5	8	„	„	8	2	„	„	2
	1892	40	„	2	42	34	„	1	35	5	„	1	6	1	„	„	1
	1893	6	„	3	9	4	„	2	6	1	„	1	2	„	„	„	„
	1894	8	„	5	13	3	„	„	3	3	„	2	5	„	„	„	„
Berriberri	1895	1193	15	4444	5652	1008	13	3270	4291	21	„	215	236	38	„	478	516
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1891	956	5	3807	4768	805	4	2820	3629	16	1	189	206	46	„	386	432
	1892	1236	4	3918	5158	1060	4	3150	4214	17	„	179	196	60	„	330	390
	1893	1156	1	5013	6170	921	1	3810	4732	18	„	200	218	43	„	530	573
	1894	806	1	4101	4908	623	„	2681	3304	10	1	220	231	70	„	726	796

a) De in deze statistiek vermelde cijfers hebben geen betrekking tot de kwartierzieke militairen, maar alleen tot de militairen die in de ziekeninrichtingen en tot de officieren die in het garnizoen werden behandeld.

In de rubriek „overleden" zijn dus *niet* opgenomen de op het slagveld gebleven of die elders gestorven militairen die in eene militaire ziekeninrichting alleen werden ingebracht om van daaruit begraven te worden.

b) In deze statistiek, zooals zij over de aan 1893 voorafgegane jaren gepubliceerd is, kwam eene drieledige splitsing van het ziekencijfer voor, namelijk afzonderlijke cijfers voor „Java en Madura", voor „Atjeh en onderhoorigheden" en voor de „Overige buitenbezittingen". Het is in Indië echter beter geacht — zooals reeds in bijlage E van het verslag van 1894 werd opgemerkt — deze indeeling achterwege te laten, omdat zij geen juiste gevolgtrekkingen toeliet, daar onder de cijfers betreffende Java en Madura niet alleen medetelden alle geëvacueerden van Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang, Oostkust van Sumatra, Riouw, Banka, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, maar ook zeer vele lijders uit Atjeh. Deze laatsten worden wel niet rechtstreeks van Atjeh naar Java geëvacueerd, doch worden, als reconvalescenten, van Padang naar de depôtbataljons op Java gezonden, waar zij, als een gevolg van hun minder weerstandsvermogen of van de neiging hunner doorgestane ziekte tot recidiveeren, het ziektecijfer — en vooral het cijfer der afgekeurden — doen stijgen. Een groot deel dier van Atjeh afkomstige lijders gaat, als „gedeeltelijk afgekeurd", naar andere gewesten buiten Java en Madura, en doet ook daar het ziekencijfer toenemen. Een ander gedeelte der te Padang in verpleging gekomen lijders uit Atjeh wordt naar Fort de Kock geëvacueerd en verhoogt dus mede het ziektecijfer onder de rubriek „Overige buitenbezittingen".

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld. Euro-peanen.	Behandeld. Afri-kanen.	Behandeld. Azia-ten.	Behandeld. Te zamen	Hersteld. Euro-peanen.	Hersteld. Afri-kanen.	Hersteld. Azia-ten.	Hersteld. Te zamen	Overleden. Euro-peanen.	Overleden. Afri-kanen.	Overleden. Azia-ten.	Overleden. Te zamen	Afgekeurd. Euro-peanen.	Afgekeurd. Afri-kanen	Afgekeurd. Azia-ten	Afgekeurd. Te zamen.
Syphilis	1895	684	4	175	863	588	4	150	742	2	„	1	3	16	„	9	25
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers .	1891	624	6	209	839	593	6	176	775	2	„	2	4	9	„	9	18
	1892	654	2	180	836	571	2	135	708	1	„	1	2	11	„	17	28
	1893	608	4	154	766	536	4	124	664	„	„	3	3	12	„	7	19
	1894	626	2	162	790	544	2	140	686	1	„	„	1	18	„	9	27
Lepra	1895	3	„	2	5	2	„	1	3	„	„	„	„	1	„	„	1
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers .	1891	2	„	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	2
	1892	4	„	1	5	1	„	„	1	„	„	„	„	2	„	1	3
	1893	2	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	2
	1894	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Overige algemeene infectieziekten.	1895	307	1	243	551	288	1	231	520	6	„	8	14	3	„	„	3
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers c):	1893	266	„	275	541	237	„	262	499	10	„	2	12	11	„	1	12
	1894	139	1	203	343	127	1	185	313	4	„	9	13	3	„	1	4
Ziekten van het bloed en de stofwisseling.	1895	756	2	484	1242	669	2	383	1054	3	„	4	7	42	„	78	120
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	700	3	349	1052	594	2	241	837	1	„	5	6	57	„	82	139
	1894	631	1	359	991	500	1	248	749	6	„	5	11	43	„	77	120
Vergiftigingen	1895	1	„	4	5	1	„	4	5	„	„	„	„	„	„	„	„
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1891	13	„	23	36	1	„	„	1	3	„	2	5	1	„	„	1
	1892	19	„	36	55	16	„	33	49	1	„	1	2	1	„	2	3
	1893	9	„	6	15	9	„	5	14	„	„	„	„	„	„	1	1
	1894	1	„	5	6	1	„	5	6	„	„	„	„	„	„	„	„
Ziekten van het zenuwstelsel. .	1895	616	„	273	889	488	„	217	705	7	„	11	18	74	„	24	98
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	501	„	282	783	409	„	223	632	9	„	7	16	55	„	28	83
	1894	499	„	239	738	393	„	185	578	9	„	3	12	55	„	40	95
Ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop .	1895	1371	9	2884	4264	1147	8	2464	3619	15	„	61	76	106	1	247	354
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	1185	5	2028	3218	979	2	1671	2652	15	1	40	56	102	„	194	296
	1894	1264	7	2382	3653	1021	6	2033	3060	17	„	37	54	105	1	164	270
Indische spruw.	1895	9	„	„	9	2	„	„	2	„	„	„	„	5	„	„	5
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1891	4	„	„	4	„	„	„	„	1	„	„	1	3	„	„	3
	1892	4	„	„	4	2	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„	1
	1893	12	„	„	12	5	„	„	5	„	„	„	„	5	„	„	5
	1894	4	„	„	4	2	„	„	2	„	„	„	„	2	„	„	2
Leverziekte.	1895	189	„	21	210	159	„	15	174	7	„	3	10	9	„	„	9
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1891	200	„	18	218	151	„	13	164	6	„	2	8	19	„	2	21
	1892	190	„	32	222	144	„	20	164	6	„	5	11	23	„	1	24
	1893	147	„	14	161	110	„	10	120	6	„	2	8	17	„	2	19
	1894	126	1	18	145	90	1	12	103	7	„	6	13	15	„	„	15
Overige ziekten der spijsverteringsorganen	1895	4323	6	1577	5906	3942	6	1497	5445	77	„	37	114	102	„	5	107
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	4358	14	1272	5644	4126	14	1211	5351	25	„	23	48	63	„	13	76
	1894	3724	8	1503	5235	3135	7	1385	4527	53	„	33	86	89	„	6	95

c) In verband met de voor 1893 voor 't eerst aangenomen gewijzigde inrichting der militaire ziekenrapporten, wat betreft de rangschikking der lijders onder verschillende ziektevormen, moeten hier en bij eenige andere opgaven de cijfers van 1891 en 1892 achterwege blijven.

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen	Aziaten.	Te zamen.
Venerische ziekten	1895	7053	27	3398	10478	6334	24	3051	9409	6	„	14	20	39	„	28	67
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1891	5785	213	4080	10078	5316	198	3715	9229	7	1	12	20	16	„	32	48
	1892	5835	55	3922	9812	5253	53	3484	8790	2	„	17	19	15	„	49	64
	1893	4989	24	3965	8978	4507	22	3639	8168	2	„	5	7	15	„	17	32
	1894	6299	44	3788	10131	5614	42	3476	9132	„	„	11	11	30	„	52	82
Overige ziekten der pis- en geslachtsorganen	1895	347	1	96	444	299	1	82	382	4	„	3	7	15	„	7	22
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	301	„	91	392	265	„	70	335	1	„	2	3	12	„	15	27
	1894	289	„	95	384	261	„	75	336	1	„	1	2	11	„	10	21
Ziekten van de huid	1895	2049	5	2550	4604	1976	4	2409	4389	„	„	7	7	2	„	18	20
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	1603	14	2654	4271	1520	12	2527	4059	„	„	2	2	9	„	14	23
	1894	1632	9	2914	4555	1548	8	2793	4349	1	„	3	4	7	„	21	28
Ziekten der beenderen, gewrichten en spieren	1895	736	2	525	1263	672	1	475	1148	1	„	3	4	28	„	18	46
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	833	5	556	1394	764	4	507	1275	„	„	2	2	30	„	18	48
	1894	755	3	563	1321	675	3	503	1181	2	„	1	3	25	„	32	57
Ziekten der zintuigen	1895	717	11	1388	2116	660	10	1240	1910	„	„	4	4	14	„	82	96
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	684	2	1071	1757	617	2	974	1593	„	„	2	2	25	„	47	72
	1894	670	8	1270	1948	619	8	1146	1773	„	„	3	3	18	„	69	87
Overige ziekten en gebreken, welke niet onder bovenstaande rubrieken zijn te brengen. . . .	1895	2572	6	3561	6139	2351	6	3187	5544	9	„	11	20	130	„	252	382
In de twee voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	2460	10	3745	6215	2244	9	3309	5562	19	„	14	33	71	„	280	351
	1894	2865	17	4137	7019	2530	17	3705	6252	31	„	32	63	105	„	225	330
(In verband met het aangeteekende in noot c zijn de hiervermelde cijfers betreffende de jaren 1891 en 1892 niet te vergelijken met die van 1893, 1894 en 1895 Zij worden hier dan ook alleen opgenomen om onderstaande „Algemeene Totalen" over 1891 en 1892 te doen sluiten met de voorafgegane specificaties over dezelfde jaren.)	1891	12555	336	14042	26933	11235	322	12688	24245	81	4	123	208	512	3	643	1158
	1892	11677	56	12640	24373	10438	52	11194	21684	93	„	126	219	489	2	655	1146
ALGEMEENE TOTALEN . . .	1891	25828	637	26370	52835	23313	601	23255	47169	290	10	455	755	688	3	1142	1833
	1892	26754	137	26226	53117	24018	128	22888	47034	237	1	440	678	699	2	1121	1822
	1893	27980	108	26687	54775	25554	97	23455	49106	170	1	383	554	598	„	1329	1927
	1894	27122	112	26585	53819	23653	106	23004	46763	191	1	433	625	678	1	1504	2183
	1895	31841	97	27453	59391	28738	87	24101	52926	257	„	485	742	819	2	1344	2165

II. VERDEELING VAN DE IN TABEL N°. I BEDOELDE BEHANDELDEN, HERSTELDEN, AFGEKEURDEN

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. d).	Gemiddelde sterkte over 1895.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1894.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Hospitaal te Weltevreden	1714	1	1325	375	„	122	2552	„	1573	3114	„	3065
Ziekenzaal te Meester-Cornelis e)	1074	„	1820	5	„	3	2054	„	2693	„	„	„
Hospitaal te Buitenzorg	444	„	530	28	„	32	609	„	583	16	„	2
„ „ Serang	55	„	95	3	„	4	57	„	58	5	„	19
Garnizoen „ Tjilegon	13	„	28	„	„	„	5	„	19	„	„	„
Ziekenzaal „ Palimanang	16	„	50	„	„	2	12	„	30	„	„	„
„ „ Tandjong Pandan (Billiton)	6	„	31	„	„	2	1	„	34	„	„	5
Garnizoen „ Manggar (Billiton)	3	„	21	„	„	„	„	„	5	„	„	„
Gezondheids-etablissement te Soekaboemi f)	3	„	„	163	„	59	1	„	„	464	„	134
„ „ Sindanglaija f)	2	„	„	151	„	„	„	„	„	473	„	2
Ziekenzaal te Batoe Djadjar	64	„	22	4	„	„	134	„	19	„	„	„
Garnizoen „ Tjimahi	14	„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„
Remontedepôt te Poerabaija	2	„	12	„	„	„	„	„	1	„	„	„
Hospitaal te Samarang	710	2	553	153	1	55	1458	2	905	201	1	77
Bad-etablissement te Pelantoengan	21	„	19	4	„	4	11	„	5	86	„	33
Reconvalescenten-gesticht te Oenarang	12	„	14	20	„	5	19	„	2	231	„	50
Ziekenzaal te Babakan g)	„	„	„	„	„	„	76	„	24	„	„	„
Hospitaal „ Willem I	561	„	796	81	1	64	1550	„	945	434	„	610
Garnizoen te Banjoebiroe h)	271	5	496	„	„	„	455	„	610	„	„	„
Hospitaal te Magelang	1770	3	1325	345	1	149	2988	3	1705	179	„	100
„ „ Salatiga	412	1	261	67	„	21	633	2	293	14	„	5
„ „ Djokjokarta	267	„	223	48	„	11	606	„	222	91	„	10
„ „ Soerakarta	278	35	211	18	1	24	507	57	268	„	„	„
„ „ Kedongkebo	92	3	183	1	„	4	241	„	218	„	„	„
„ „ Gombong	462	„	30	i) 11	„	2	733	„	27	16	„	3
„ „ Ngawi	184	„	51	22	„	4	294	„	119	„	„	„
Garnizoen „ Tjilatjap	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Ziekenzaal te Patjitan	6	„	34	„	„	„	1	„	14	„	„	„
Hospitaal te Soerabaija	698	„	689	261	„	111	1083	„	594	1174	„	662
„ „ Malang	623	„	873	159	„	83	1216	„	848	287	„	146
Ziekenzaal te Banjoewangi	4	„	24	„	„	„	„	„	24	„	„	„

d) Ten einde de in deze tabel voorkomende tweeërlei opgaven betreffende de geëvacueerden onderling te doen overeenstemmen, hetgeen bij de vóór 1893 voor deze tabel aangenomen inrichting niet het geval kon zijn (verg. noot b op blz. 4 van bijlage E van het verslag van 1893), zijn nu, evenals voor 't eerst in bijlage E van het verslag van 1894, 1°. ook die garnizoenen vermeld, waar geene ziekeninrichting bestaat, noch een officier van gezondheid bescheiden is, doch vanwaar de zieken worden opgezonden naar een garnizoen waar geneeskundige behandeling mogelijk is, en 2°. voor die plaatsen, waar wel een geneesheer is, onder de rubriek „geëvacueerden" ook medegeteld die zieken, welke rechtstreeks van uit het garnizoen — dus zonder eerst in de ziekeninrichting te zijn opgenomen — worden geëvacueerd.

e) Als geëvacueerd zijn ook aangemerkt zij, die rechtstreeks — zonder nog eerst in de ziekeninrichting te zijn opgenomen — naar het hospitaal te Weltevreden werden gedirigeerd.

…nde het jaar 1895:

…en.	herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1895.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
65	4480	„	3764	908	„	135	391	„	612	20	„	88	242	„	161
	245	„	271	1809	„	2419	„	„	„	„	„	6	5	„	„
2	528	„	371	60	„	164	„	„	„	1	„	25	64	„	57
19	63	„	75	1	„	2	„	„	„	„	„	1	1	„	3
	„	„	„	5	„	19	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	10	„	25	2	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	4
5	1	„	26	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
34	31	„	„	499	„	159	„	„	„	2	„	4	96	„	30
2	4	„	„	501	„	2	„	„	„	„	„	„	119	„	„
	100	„	15	29	„	4	„	„	„	„	„	„	9	„	„
	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
77	1316	2	622	234	„	73	137	2	242	14	„	24	111	„	76
33	59	„	21	7	„	5	„	„	„	1	„	1	34	„	15
50	215	„	42	15	„	4	„	„	„	9	„	4	31	„	7
„	60	„	21	16	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
610	1843	1	1525	155	„	31	4	„	„	5	„	8	58	„	55
„	21	„	„	433	„	610	„	„	„	„	„	„	1	„	„
100	3213	4	1776	89	„	30	14	„	31	25	„	25	171	„	92
5	618	2	287	29	„	6	„	„	„	2	„	3	65	„	23
10	687	„	230	25	„	1	„	„	„	6	„	3	27	„	9
„	478	52	266	10	1	4	„	„	„	2	„	„	35	5	22
„	238	„	209	1	„	4	„	„	„	„	„	1	3	„	8
3	742	„	30	11	„	„	„	„	„	„	„	1	*i*) 7	„	1
„	288	„	109	10	„	8	„	„	„	„	„	„	18	„	6
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	1	„	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
662	1590	„	740	621	„	291	143	„	211	47	„	42	117	„	83
146	1350	„	847	139	„	125	1	„	„	10	„	12	162	„	93
„	„	„	19	„	„	4	„	„	„	„	„	1	„	„	„

f) Onder de „geëvacueerden" van Soekaboemi en Sindanglaija zijn ook de herstelde mindere militairen begrepen, die allen naar het hospitaal te Weltevreden worden teruggezonden.

g) Te Babakan werden gedurende 1895 weder schietoefeningen gehouden.

h) Als geëvacueerd zijn aangemerkt zij, die naar het hospitaal te Willem I werden gedirigeerd.

i) Te Gombong waren onder de in behandeling geblevenen op ult. 1894 begrepen 1 pupil en op ult. 1895 2 pupillen.

ZIEKENINRICHTINGEN, enz. d)	Gemiddelde sterkte over 1895.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1894.			Aantal der gedurende: bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Hospitaal te Ampenan j)	770	„	619	k) 157	„	45	2548	„	1258	198	„	68
Ziekenzaal te Mataram	80	„	60	„	„	„	291	„	82	„	„	„
„ der veldambulance te Singaradja (Bali)	115	„	69	l) 4	„	1	119	„	84	„	„	„
Hospitaal te Panteh Perak m)	1397	16	1462	121	„	102	2394	28	2375	678	„	1438
Ziekenzaal „ Olehleh	98	„	260	7	„	4	199	„	652	14	„	30
Garnizoen „ Lamtih	16	„	35	„	„	„	34	„	87	„	„	„
„ „ Lamdjamoe	48	„	79	„	„	„	66	„	126	„	„	„
„ „ Blang	19	„	37	„	„	„	24	„	41	„	„	„
Ziekenzaal „ Ketapan Doea	55	„	109	„	„	„	96	„	92	34	„	27
Garnizoen „ Lampeneroet	37	„	55	„	„	„	37	„	43	„	„	„
„ „ Lamreng	30	„	56	„	„	„	35	„	59	„	„	„
Ziekenzaal „ Lambaroe	118	„	138	5	„	2	125	„	103	29	„	32
Garnizoen „ Siroen	26	„	38	„	„	„	29	„	49	„	„	„
„ „ Lampermeij	50	„	106	„	„	„	45	„	69	„	„	„
„ „ Tjot Iri	25	„	34	„	„	„	24	„	66	„	„	„
„ „ Roempit	53	„	103	„	„	„	76	„	221	„	„	„
„ „ Boekit Karang	20	„	39	„	„	„	19	„	22	„	„	„
Ziekenzaal „ Lamjong	52	„	106	1	„	3	53	„	114	35	„	38
Garnizoen „ Pakan Kroeng Tjoet	27	„	33	„	„	„	27	„	25	„	„	„
„ „ Kotta Pohama	26	„	52	„	„	„	39	„	63	„	„	„
Ziekenzaal op Poeloe Bras	26	„	50	„	„	2	31	„	167	„	„	„
„ te Sabang (Poeloe Weh)	30	„	55	„	„	„	69	„	148	„	„	„
„ „ Segli	59	„	110	5	„	5	89	„	105	„	„	„
„ „ Telok Semawé	30	„	60	2	„	„	105	„	160	„	„	„
„ „ Edi	53	„	119	„	„	1	121	„	199	„	„	„
„ op Poeloe Raija	28	„	56	2	„	3	81	„	124	„	„	,
„ te Melaboeh	27	„	59	1	„	„	101	„	122	„	„	„
Geëvacueerde lijders van Atjeh. hospitaal te Padang n)	„	„	„	70	„	124	„	„	„	1638	15	3177
id. te Weltevreden	„	„	„	„	„	„	„	„	„	14	„	2
Hospitaal te Padang	733	1	1282	41	„	66	1051	1	1481	53	„	93
Reconvalescentengesticht te Oeloe Limau Manis	36	„	32	47	„	181	21	„	11	202	„	391
„ „ Kaijoetanam	10	„	6	„	„	60	4	„	„	„	„	255
Hospitaal te Padang Pandjang	198	„	370	11	„	12	208	„	294	4	„	20
Garnizoen „ Fort van der Capelle	15	„	61	„	„	„	4	„	20	„	„	„
Hospitaal „ Fort de Kock	505	1	584	59	„	67	451	„	444	475	2	351
Ziekenzaal „ Solok	56	„	126	3	„	1	92	„	144	„	„	„
„ „ Paijakombo	35	„	62	11	„	2	32	„	25	92	„	6

j) Onder de overledenen zijn 2 Europeanen en 2 inlanders die op reis naar Soerabaija stierven, en onder de op ult. December 1895 onder behandeling geblevenen zijn 20 Europeanen en 6 inlanders die op reis waren naar Soerabaija.

k) In 't vorig verslag (bijlage F, blz. 4) vermeld onder „Expeditionaire troepen tegen Lombok".

l) Als voren onder „Observatie-troepen op Bali".

het jaar 1895:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1895.		
Europeanen	Afrikanen	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen	Afrikanen.	Aziaten.
1829	„	932	928	„	374	„	„	„	29	„	27	117	„	38
91	„	14	198	„	68	„	„	„	„	„	„	2	„	„
90	„	75	29	„	3	„	„	„	„	„	„	4	„	7
1719	11	1464	1328	15	2249	4	„	„	30	„	90	112	2	112
114	„	273	103	„	400	„	„		„	„	5	3	„	8
„	„	„	34	„	87	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	66	„	126	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	24	„	41	„	„	„	„	„	„	„	„	„
60	„	45	67	„	74	„	„	„	„	„	„	3	„	„
„	„	„	37	„	43	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	35	„	59	„	„	„	„	„	„	„	„	„
82	„	74	74	„	62	„	„	„	„	„	„	3	„	1
„	„	„	29	„	49	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	45	„	69	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	24	„	66	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	76	„	221	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	19	„	22	„	„	„	„	„	„	„	„	„
57	„	85	30	„	68	„	„	„	„	„	„	2	„	2
„	„	„	27	„	25	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	39	„	63	„	„	„	„	„	„	„	„	„
17	„	58	14	„	111	„	„	„	„	„	„	„	„	„
38	„	94	30	„	53	„	„	„	„	„	1	1	„	„
64	„	[illegible]1	27	„	27	„	„	„	3	„	2	„	„	„
88	„	134	15	„	22	„	„	„	1	„	„	3	„	4
79	„	164	40	„	28	„	„	„	„	„	1	2	„	
50	„	76	22	„	50	„	„	„	„	„	„	1	„	
50	„	61	50	„	59	„	„	„	1	„	1	1	„	
918	12	2161	697	2	942	27	„	45	16	„	28	50	1	125
10	„	1	„	„	„	3	„	1	„	„	„	1	„	„
975	1	1412	66	„	60	58	„	116	6	„	14	40	„	38
17	„	11	180	„	447	„	„	„	3	„	5	70	„	120
3	„	„	1	„	249	„	„	„	„	„	2	„	„	64
197	„	298	9	„	15	„	„	„	„	„	„	17	„	13
„	„	„	4	„	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„
913	2	799	15	„	14	„	„	„	2	„	9	55	„	40
90	„	137	5	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	7
112	„	32	6	„	„	„	„	„	3	„	1	14	„	„

m) Kotta Radja en voorwerken zijn als één garnizoen aangemerkt, terwijl in deze cijfers mede begrepen zijn de zieken, welke van de (in 1893) tijdelijk opgerichte posten naar het hospitaal te Panteh Perak zijn gezonden. Bij de overledenen zijn medegeteld de lijders, die onderweg stierven tijdens zij van Atjeh naar Padang geëvacueerd werden.

n) Onder de bijgekomen lijders zijn begrepen: 180 Europeanen en 670 Aziaten, die van Oeloe Limau Manis, Kajjoetanam, Fort de Kock en Paijakombo werden teruggezonden om voor de geneeskundige commissie te verschijnen.

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. *d*)	Gemiddelde sterkte over 1895.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1894.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Ziekenzaal te Loeboe Sikaping	15	”	40	1	”	”	7	”	16	”	”	”
” ” Lagoeboti	29	”	72	”	”	”	17	”	50	”	”	”
” ” Padang Sidempoean	43	”	68	1	”	3	37	”	59	”	”	”
” ” Siboga	9	”	40	”	”	2	15	”	80	”	”	”
Garnizoen ” Baros *o*)	15	”	41	”	”	”	3	”	”	”	”	”
Ziekenzaal ” Singkel	28	-	57	1	”	5	86	”	163	”	”	”
” ” Taroetoeng	67	”	113	3	”	5	49	”	137	2	”	3
” ” Goenoeng Sitoli	7	”	61	”	”	5	4	”	56	”	”	”
Colonne ageerende op de hoogvlakte van Habinsaran	”	”	”	”	”	”	2	”	3	”	”	”
Ziekenzaal te Benkoelen	62	”	137	3	”	4	107	”	299	”	”	3
” ” Kepahiang	5	”	44	”	”	1	”	”	22	”	”	”
Ziekenzaal te Telok Betong	24	”	63	1	”	1	38	”	117	”	”	”
Hospitaal te Palembang	158	”	238	10	”	18	277	”	286	18	”	72
” ” Lahat	133	”	300	3	”	9	180	”	319	”	”	”
Ziekenzaal ” Tebing Tinggi	33	”	93	1	”	4	56	”	121	”	”	”
” ” Bandar	25	”	51	2	”	”	41	”	32	”	”	1
” ” Djambi	47	”	99	2	”	1	53	”	87	”	”	”
Hospitaal te Medan	118	”	198	9	”	12	161	”	175	65	”	59
Ziekenzaal ” Bindjei	40	”	104	2	”	3	71	”	95	”	”	”
” ” Seroewaij	62	”	158	1	”	3	68	”	110	45	”	49
” ” Bengkalis	16	”	38	2	”	2	8	”	24	4	”	16
” ” Tandjong Poera	45	”	109	1	”	2	77	”	110	”	”	1
Garnizoen ” Siak	13	”	33	”	”	”	4	”	16	”	”	”
” ” Boekit Koeboe	5	”	29	”	”	”	1	”	11	”	”	”
” ” Kwala Simpang	24	”	57	”	”	”	47	”	49	”	”	”
Ziekenzaal te Tandjong Pinang	80	”	141	6	”	4	145	”	125	”	”	”
Hospitaal te Muntok	72	”	118	4	”	9	98	”	205	3	”	14
Ziekenzaal ” Toboali *r*)	5	”	35	”	”	”	1	”	1	”	”	”
” ” Pangkalpinang	8	”	42	”	”	1	6	”	71	1	”	1
Garnizoen ” Blinjoe	4	”	31	”	”	”	1	”	6	”	”	”
Hospitaal te Pontianak	125	”	183	6	”	6	106	”	113	10	”	7
Garnizoen ” Nanga Pinoh	5	”	26	”	”	”	3	”	7	”	”	”
Expeditionaire colonne te Nanga Serawei.	”	”	”	”	”	”	2	”	”	”	”	”

o) Te Baros werd in Januari 1893 een officier van gezondheid geplaatst, doch eene ziekenzaal werd er nog niet in gebruik gesteld.

p) Hieronder 1 inlandsch militair, die overleed tijdens hij van Lahat naar Palembang werd geëvacueerd.

het jaar 1895:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1895.		
Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
8	„	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
15	„	48	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1
28	„	61	6	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	1
14	„	78	1	„	1	„	-	„	„	„	„	„	„	3
2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
71	„	146	13	„	21	„	„	„	1	„	„	2	„	1
50	„	138	„	„	„	„	„	„	1	„	„	3	„	7
2	„	42	1	„	15	„	„	„	„	„	3	1	„	1
„	„	„	2	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
96	„	276	12	„	24	„	„	„	„	„	„	2	„	6
„	„	19	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	1
32	„	90	7	„	27	„	„	„	„	„	„	„	„	1
266	„	260	26	„	99	„	„	„	„	„	p) 2	13	„	15
167	„	256	8	„	58	„	„	„	1	„	7	7	„	7
57	„	119	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	5
35	„	28	4	„	1	„	„	„	1	„	3	3	„	1
48	„	70	6	„	13	„	„	„	„	„	„	1	„	5
163	„	172	62	„	59	„	„	„	„	„	q) 7	10	„	8
59	„	92	14	„	3	„	„	„	„	„	-	„	„	3
69	„	117	42	„	41	„	„	„	„	„	„	3	„	4
10	„	38	3	„	2	„	„	„	„	„	„	1	„	2
72	„	108	5	„	3	„	„	„	„	„	„	1	„	2
„	„	„	4	„	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	1	„	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1	„	„	45	„	49	„	„	„	„	„	„	1	„	„
135	„	114	8	„	6	„	„	„	1	„	1	7	„	8
90	„	180	10	„	45	„	„	„	„	„	„	5	„	3
„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
5	„	64	2	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	1
„	„	„	1	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
110	„	115	5	„	3	„	„	„	„	„	1	7	„	7
„	„	„	3	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

q) Hieronder 3 inlandsche militairen, die overleden tijdens zij van Medan naar Weltevreden werden geëvacueerd.

r) Van geneesheer ontbloot.

ZIEKENINRICHTINGEN, enz. *d*)	Gemiddelde sterkte over 1895.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1894.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen	Afrikanen.	Aziaten.
Ziekenzaal te Sintang	46	„	98	2	„	3	87	„	119	5	„	7
„ „ Singkawang	48	„	90	„	„	„	42	„	59	1	„	„
„ „ Bengkaijang	28	„	38	1	„	„	28	„	36	„	„	„
„ „ Sambas	18	„	60	„	„	„	20	„	42	„	„	„
Hospitaal te Bandjermasin	164	„	215	19	„	20	290	„	254	24	„	59
Ziekenzaal „ Barabei	44	„	80	„	„	„	42	„	74	7	„	8
„ „ Amoenthai	55	„	112	2	„	4	57	„	110	6	„	12
„ „ Moeara Teweh	29	„	59	1	„	2	65	„	130	„	„	„
„ „ Pengaron	16	„	38	„	„	1	9	„	8	„	„	„
Garnizoen „ Martapoera	14	„	35	„	„	„	6	„	12	„	„	„
„ „ Marabahan	14	„	37	„	„	„	6	„	6	„	„	„
„ „ Kwala Kapoeas	4	„	36	„	„	„	4	„	22	„	„	„
„ „ Rantau	5	„	35	„	„	„	1	„	12	„	„	„
„ „ Kendangan	16	„	34	„	„	„	7	„	8	„	„	„
„ „ Boentok	1	„	15	„	„	„	„	„	1	„	„	„
„ „ Tandjong	15	„	35	„	„	„	6	„	12	„	„	„
Hospitaal te Makasser	258	„	348	23	„	49	246	„	314	20	„	24
Detachement te Paranglöe	„	„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	„
Ziekenzaal te Balangnipa	21	„	54	1	„	„	25	„	31	„	„	„
„ „ Pangkadjene	16	„	38	„	„	„	19	„	28	„	„	„
„ „ Segeri	15	„	37	1	„	„	14	„	27	„	„	„
„ „ Bonthain	22	„	53	2	„	3	29	„	37	„	„	„
„ „ Menado	22	„	53	„	„	4	12	„	50	„	„	„
„ „ Gorontalo	6	„	37	„	„	„	5	„	27	„	„	„
„ „ Koepang	14	„	37	1	„	„	17	„	19	„	„	„
Garnizoen „ Boeton	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„ „ Bima	2	„	13	„	„	„	„	„	2	„	„	„
Hospitaal te Amboina	189	„	246	16	„	11	254	„	340	21	„	17
„ „ Banda	49	„	68	1	„	„	78	„	57	„	„	1
Ziekenzaal „ Ternate	47	„	86	4	„	„	39	„	34	„	„	„
„ „ Saparoea	16	„	42	1	„	3	10	„	14	1	„	14
„ „ Wahaaij	5	„	42	„	„	2	6	„	27	„	„	„
Garnizoen „ Amaheij	4	„	25	„	„	„	1	„	16	„	„	„
„ „ Aij	1	„	10	„	„	„	„	„	1	„	„	„
„ „ Tidore	1	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„ „ Batjan	2	„	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	17 216	68	21 284	2 600	4	1 644	29 241	93	25 809	10 484	18	11 219
	38 568			4 248			55 143			21 721		

het jaar 1895:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1895.		
Europeanen.	Afrikanen	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen	Afrikanen.	Aziaten.
81	"	116	10	"	7	"	"	"	"	"	1	3	"	5
38	"	59	"	"	"	"	"	"	1	"	"	4	"	"
28	"	34	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2
20	"	42	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
262	"	221	57	"	71	"	"	"	2	"	8	12	"	33
46	"	81	2	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
59	"	121	1	"	3	"	"	"	"	"	"	5	"	2
63	"	126	2	"	3	"	"	"	1	"	"	"	"	3
7	"	9	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	6	"	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	6	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	4	"	22	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	1	"	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	7	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	6	"	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"
234	"	317	1	"	1	28	"	42	3	"	4	23	"	23
"	"	"	2	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
22	"	27	3	"	3	"	"	"	1	"	"	"	"	1
15	"	23	2	"	5	"	"	"	"	"	"	2	"	"
9	"	21	6	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"
29	"	35	2	"	2	"	"	"	"	"	1	"	"	2
10	"	51	2	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
5	"	26	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
15	"	16	3	"	1	"	"	"	"	"	2	"	"	"
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
244	"	226	13	"	81	9	"	44	4	"	3	21	"	14
55	"	43	18	"	10	"	"	"	1	"	2	5	"	3
35	"	26	7	"	2	"	"	"	"	"	1	1	"	5
7	"	23	3	"	5	"	"	"	1	"	2	1	"	1
5	"	26	1	"	2	"	"	"	"	"	1	"	"	"
"	"	"	1	"	16	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
28 738	87	24 101	10 484	18	11 219	819	2	1 344	257	"	485	2 027	8	1 523
52 926			21 721			2 165			742			3 558		

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **F**.

N°. 8.

(Zie hoofdst. **D**, § 1, van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de in 1895 in de militaire ziekeninrichtingen behandelde militaire lijders aan BERRIBERRI *a*), benevens afzonderlijke meer uitvoerige opgaven betreffende den loop der ziekte in Atjeh en onderhoorigheden, deels ook over 1893 en 1894.

1. Verdeeling van de lijders over de verschillende plaatsen.

Militaire commandementen.	Garnizoenen *b*), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen		AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS.						
				Op 1 Jan. 1895 nog van het vooraf-gegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1895					Op 31 Dec. 1895 nog in verpleging.
		op 31 Dec. 1894.	op 31 Dec. 1895.		bijgekomen. *c*)	geëvacueerd.	hersteld. *d*)	afgekeurd. *e*)	overleden.	
1ste militaire afdeeling op Java.	Weltevreden	*f*) 3004	2888	7	861 (657)	32	442	325	44	25
	Meester-Cornelis	2166	2523	„	214	208	3	„	3	„
	Buitenzorg	721	1241	2	213 (1)	156	15	„	24	20
	Sindanglaija *g*)	......	......	4	25 (25)	26	„	„	„	3
	Soekaboemi *g*)	......	......	„	4 (4)	2	„	„	1	1
	Serang	177	150	„	1	„	1	„	„	„
	Batoe Djadjar	32	60	„	1	1	„	„	„	„
	Palimanan	62	52	„	1	„	1	„	„	„
	Tandjong Pandan (Billiton) *h*)	36	35	1	20 (2)	14	7	„	„	„
	Manggar (Billiton) *h*)	23	26	„	2	2	„	„	„	„
2de militaire afdeeling op Java.	Samarang	746	1159	8	111 (6)	5	58	18	9	29
	Willem I	1062	1684	1	2	„	2	„	1	„
	Banjoebiroe	766	674	„	„	„	„	„	„	„
	Magelang	2637	2586	1	13 (3)	1	7	1	5	„
	Djokjokarta	438	486	„	2	„	2	„	„	„
	Pelantoengan *g*)	49	89	3	4 (4)	3	2	„	„	2
	Oenarang *g*)	50	68	„	2 (1)	„	1	„	„	1
	Soerakarta	410	498	„	1	1	„	„	„	„
	Kedongkebo	28	311	„	1	„	„	„	1	„
	Gombong	44	51	„	2	„	1	„	1	„
	Ngawi	156	150	„	1	1	„	„	„	„
3de militaire afdeeling op Java.	Soerabaija	2005	1488	11	322 (278)	102	107	98	10	16
	Malang	1700	1498	7	110 (97)	75	12	„	2	28
Lombok.	Ampenan	1742	1489	„	55	35	19	„	1	„
Atjeh en onderhoorigheden.	Kotta Radja (met voorwerken)	2745	3058	96	3026(1040)	2651	315	„	*i*) 82	74
	Olehleh	334	405	„	323	321	„	„	2	„
	Lamtih	49	53	„	47	47	„	„	„	„
	Lamdjamoe	125	127	„	68	68	„	„	„	„
	Blang	54	56	„	26	26	„	„	„	„
	Ketapan Doea	156	157	„	54	52	2	„	„	„
	Lampeneroet	89	82	„	22	22	„	„	„	„
	Lamreng	82	76	„	42	42	„	„	„	„
	Lambaroe	283	235	„	57	52	5	„	„	„
	Siroen	68	66	„	20	20	„	„	„	„

a) In dit overzicht zijn ook begrepen die lijders, bij wie de ziekteverschijnselen van berriberri eerst waarneembaar werden tijdens zij ter zake van eene andere ziekte onder behandeling waren, doch bleven buiten beschouwing zij, die, ofschoon als berriberri-lijders opgenomen, door eene andere ziekte bleken te zijn aangetast.

De geëvacueerden zijn in de rubriek „bijgekomen" tweemalen verantwoord, namelijk ter plaatse waar zij oorspronkelijk in behandeling kwamen en nogmaals ter plaatse waarheen zij geëvacueerd werden. Dit laatste is echter niet het geval met de van Kotta Radja, Segli, Edi, Telok Semawé, Sabang, Poeloe Bras, Poeloe Raija en Melaboeh naar Padang en Weltevreden, en de van daar naar Oeloe Limau Manis, Kajjoetanam, Fort de Kock, Pajjacombo en Soekaboemi geëvacueerden. Deze zijn namelijk niet onder de cijfers van gemelde plaatsen opgenomen, maar worden onder „Atjeh en onderhoorigheden" afzonderlijk verantwoord.

b) Ter verkrijging van overeenstemming tusschen de cijfers, welke in de kolom der „bijgekomen" lijders tusschen haakjes zijn geplaatst, en die in de volgende kolom, zijn ook, voor zooveel noodig, de garnizoenen vermeld, waar geen officier van gezondheid is geplaatst.

c) De in deze kolom tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat bij evacuatie is bijgekomen.

d) De in deze kolom tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat gedeeltelijk is afgekeurd. Hieronder zijn niet begrepen zij, aan wie een bepaald garnizoen moest worden aangewezen. Dit geschiedde ten aanzien van 440 lijders.

e) De lijders, die afgekeurd werden, kunnen, onverschillig uit welke garnizoenen zij afkomstig zijn, slechts verantwoord worden bij elk van de zeven garnizoenen, waar geneeskundige commissiën tot onderzoek en afkeuring van militairen gevestigd zijn.

f) Hieronder ook het garnizoen van Rijswijk.

g) Op deze plaats is geen garnizoen, doch een reconvalescentengesticht.

h) De garnizoenen op Billiton worden gerekend te behooren tot de 1ste militaire afdeeling op Java.

i) Onder de overledenen zijn er 35 begrepen, die overleden na hun vertrek van Atjeh, namelijk op de reis naar Padang. Deze lijders zijn niet medegerekend in cijfer der geëvacueerden.

Militaire commande-menten.	Garnizoenen b), recon-valescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1894.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1895.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1895 nog van het vooraf-gegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1895 bijge-komen. c)	In den loop van 1895 geëva-cueerd.	In den loop van 1895 her-steld. d)	In den loop van 1895 afge-keurd. e)	In den loop van 1895 over-leden.	Op 31 Dec. 1895 nog in ver-pleging.
Atjeh en onderhoorigheden. (*Vervolg*).	Lampermeij	163	156	»	32	32	»	»	»	»
	Tjot-Iri	64	57	»	48	48	»	»	»	»
	Roempit	135	156	»	130	130	»	»	»	»
	Boekit Karang	53	58	»	11	11	»	»	»	»
	Lamjong	151	156	»	56	56	»	»	»	»
	Pakan Kroeng Tjoet	56	62	»	23	23	»	»	»	»
	Kotta Pohama	81	74	»	30	30	»	»	»	»
	Poeloe Bras	74	84	»	114	109	5	»	»	»
	Sabang (Poeloe Weh)	80	88	»	39	30	7	»	2	»
	Segli	165	167	»	19	16	1	»	2	»
	Telok Semawé	79	94	»	33	20	11	»	»	2
	Edi	149	168	»	15	6	7	»	»	2
	Poeloe Raija	79	90	2	81	63	20	»	»	»
	Melaboeh	82	86	»	53	53	»	»	»	»
	Geëvacueerden naar: Padang	......	......	109	3529 (3529)	1073	2380	24	25	136
	Geëvacueerden naar: Kaijoetanam	......	......	54	191 (191)	188	»	»	1	56
	Geëvacueerden naar: Fort de Kock	......	......	25	441 (441)	1	443	»	1	21
	Geëvacueerden naar: Paijacombo	......	......	»	16 (16)	1	11	»	1	3
	Geëvacueerden naar: Oeloe Limau Manis	......	......	175	426 (426)	454	»	»	4	143
	Geëvacueerden naar: Weltevreden	......	......	»	1 (1)	1	»	»	»	»
	Geëvacueerden naar: Soekaboemi	......	......	»	1 (1)	»	1	»	»	»
Sumatra's Westkust.	Padang	2207	2328	9	130 (46)	38	51 (2)	45	3	2
	Solok	191	196	»	6	»	6	»	»	»
	Kaijoetanam g)	......	......	1	11 (10)	11	»	»	1	»
	Padang Pandjang	602	652	2	3	2	3	»	»	»
	Fort de Kock	1111	1055	5	53 (22)	4	50	»	1	3
	Oeloe Limau Manis g)	......	......	2	7 (6)	7	»	»	»	2
	Singkel	82	83	1	10	7	4	»	»	»
	Goenoeng Sitoli (Nias)	70	51	4	13	14	1	»	2	»
	Padang Sidempoean	120	138	»	1	1	»	»	»	»
Benkoelen.	Benkoelen	174	203	»	29	24	5	»	»	»
	Kepahiang	52	50	1	»	»	1	»	»	»
Lampongsche Districten.	Telok Betong	82	81	»	21	18	3	»	»	»
Palembang.	Palembang	387	429	14	100 (76)	96	9	»	2	7
	Lahat	376	436	3	93	59	33	»	3	1
	Bandar	72	70	1	8	2	5	»	1	1
	Djambi	125	153	»	14	13	1	»	»	»
Oostkust van Sumatra.	Medan	400	290	3	67 (30)	58	7	»	5	»
	Seroewaij	152	163	»	26 (16)	23	1	»	»	2
	Kwala Simpang	78	78	»	16	16	»	»	»	»
	Bindjei	148	129	»	6	6	»	»	»	»
	Bengkalis	53	49	»	2 (1)	1	1	»	»	»
	Siak	47	46	»	1	1	»	»	»	»
Riouw.	Tandjong Pinang	229	231	»	10	4	3	»	»	3
Banka.	Muntok	173	204	»	62 (10)	41	21	»	»	»
	Blinjoe	34	33	»	4	4	»	»	»	»
	Pangkalpinang	49	47	»	8 (1)	6	2	»	»	»
	Toboali	39	39	»	1	1	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	330	296	»	24 (10)	1	18	»	1	4
	Sintang	126	191	»	13	10	»	»	»	3
	Singkawang	120	118	»	3	»	3	»	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	395	380	3	133 (19)	70	45	»	3	18
	Amoenthai	170	163	»	2	1	1	»	»	»
	Martapoera	49	47	»	2	2	»	»	»	»
	Marabahan	51	49	»	2	2	»	»	»	»
	Kwala Kapoeas	45	42	»	6	6	»	»	»	»
	Boentok	21	21	»	1	1	»	»	»	»
	Pengaron	52	52	»	1	1	»	»	»	»
	Moeara Teweh	86	83	3	21	4	20	»	»	»
	Rantau	39	39	»	2	2	»	»	»	»
Celebes, Menado en Timor.	Makasser	615	601	17	45 (4)	»	51	6	3	2
	Bonthain	79	75	»	3	2	1	»	»	»
	Segiri	52	48	»	2	2	»	»	»	»
	Koepang (Timor)	51	50	»	3	»	3	»	»	»

Militaire commandementen.	Garnizoenen b), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1894.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1895.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1895 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1895 bijgekomen. c)	geëvacueerd	hersteld. d)	afgekeurd. e)	overleden.	Op 31 Dec. 1895 nog in verpleging.
Amboina en Ternate.	Amboina	390	568	6	145 (27)	89	47	11	3	1
	Banda Neira	96	166	"	37 (1)	29	6	"	2	"
	Ternate	116	134	1	12	6	3	"	1	3
	Aij	11	11	"	1	1	"	"	"	"
	Saparoea	51	55	4	21 (10)	6	18	"	1	"
	Amaheij (Ceram)	32	30	"	10	10	"	"	"	"
	Totalen.			586	12133 (7012)		4311 (2)	528	254	614
	Af: de geëvacueerden (zie noot a)				7012					
				586	5121	7012	4311 (2)	j) 528	k) 254	614
	Totaal der behandelden.			l) 5707			l) 5707			

j) Hoevelen zich hieronder bevonden, die ter zake van eene andere ziekte dan berriberri in behandeling waren gekomen, kan niet worden opgegeven.
k) Deze zijn allen aan berriberri overleden, maar onder hen bevonden zich 16 lijders, die bij hunne opneming in de ziekeninrichting ter zake van eene andere ziekte in behandeling waren genomen.
l) Hieronder 55 lijders, bij wie de ziekteverschijnselen van berriberri eerst waarneembaar werden tijdens zij ter zake van eene andere ziekte werden behandeld.

II. Verdeeling van de lijders over de verschillende maanden.

MAANDEN.	Restant op 1 Januari 1895.	In den loop van 1895 bijgekomen. Nieuwe lijders. m) Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Geëvacueerden.	Te zamen.	hersteld. n)	afgekeurd.	overleden.	Op 31 Dec. 1895 nog in verpleging.
Januari	586	153	3	25	335	516	591	1 107	365	49	23	.....
Februari	.....	121	3	30	308	462	615	1 077	397	44	19	.....
Maart	.....	112	1	9	266	388	667	1 055	444	30	23	.....
April	.....	53	"	3	325	381	508	889	295	54	14	.....
Mei	.....	51	"	9	270	330	475	805	257	35	21	.....
Juni	.....	41	"	12	281	334	435	769	304	42	28	.....
Juli	.....	30	"	15	286	331	401	732	295 (2)	47	16	.....
Augustus	.....	67	1	18	295	381	492	873	294	36	32	.....
September	.....	116	"	20	409	545	706	1 251	338	59	25	.....
October	.....	162	2	25	407	596	968	1 564	512	38	18	.....
November	.....	113	1	23	329	466	656	1 122	469	56	20	.....
December	.....	74	2	23	392	391	498	889	341	38	15	614
		1093	13	212	3803							
	586	5121				5121	7012	12 133	4311 (2)	528	254	614
Totaal behandelden.	5707								5707			

m) Alleen voor de in Atjeh bijgekomen nieuwe lijders vindt men eene verdeeling naar gelang van de landaarden in Tabel n°. IV dezer bijlage.
n) De in deze kolom tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat *gedeeltelijk* is afgekeurd (verg. noot d).

III. Verdeeling van de lijders volgens hunnen landaard.

LANDAARD.	Restant op 1 Januari 1895.	In den loop van 1895 bijgekomen. Nieuwe lijders.	Geëvacueerden.	Te zamen.	hersteld. n)	afgekeurd.	overleden.	Op 31 Dec. 1895 nog in verpleging.
Europeanen	109	1093	1630	2 723	1016 (2)	35	23	128
Afrikanen	"	13	13	26	12	"	"	1
Amboineezen	21	212	259	471	193	2	10	28
Inlanders	456	3803	5110	8 913	3090	491	221	457
	586	5121	7012	12 133	4311 (2)	528	254	614
Totaal behandelden.	5707				5707			

IV. Maandcijfers (ook over 1893 en 1894) betreffende de

JAREN.	MAANDEN.	STERKTE GEMIDDELD PER DAG AAN OFFICIEREN EN MINDEREN.				AANTAL BIJGEKOMEN LIJDERS: PER MAAND				AANTAL BIJGEKOMEN LIJDERS: GEMIDDELD PER DAG.			
		Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.
1893.	Januari	2275	486	2890	5651	59	17	222	298	1.9	0.55	7.16	9.61
	Februari	2208	484	2825	5517	43	19	188	250	1.54	0.68	6.71	8.93
	Maart	2356	506	2701	5563	62	32	210	304	2	1.03	6.77	9.8
	April	2375	515	2716	5606	49	23	198	270	1.63	0.77	6.6	9
	Mei	2405	509	2699	5613	60	13	178	251	1.94	0.42	5.74	8.1
	Juni	2439	516	2751	5706	48	13	162	223	1.6	0.43	5.4	7.43
	Juli	2480	518	2691	5689	46	17	218	281	1.48	0.55	7.03	9.06
	Augustus	2385	499	2536	5420	55	23	222	300	1.77	0.74	7.16	9.67
	September	2346	495	2397	5238	82	30	172	284	2.73	1	5.73	9.46
	October	2402	464	2443	5309	77	15	127	219	2.48	0.48	4.1	7.06
	November	2465	443	2643	5551	79	20	138	237	2.63	0.67	4.6	7.9
	December	2417	427	2753	5597	65	4	86	155	2.1	0.13	2.77	5
	Totalen.	2379	488	2671	5538	725	226	2121	3072	1.99	0.62	5.81	8.42
1894.	Januari	2391	420	2871	5682	19	2	70	91	0.61	0.06	2.26	2.94
	Februari	2424	438	2848	5710	22	4	66	92	0.79	0.14	2.36	3.29
	Maart	2426	413	2756	5595	26	5	73	104	0.84	0.16	2.35	3.35
	April	2453	421	2877	5751	27	3	50	80	0.9	0.1	1.67	2.67
	Mei	2456	419	3073	5948	20	2	94	116	0.65	0.06	3.03	3.74
	Juni	2466	412	3021	5899	9	1	100	110	0.3	0.03	3.33	3.67
	Juli	2500	399	2977	5876	13	8	98	119	0.42	0.26	3.16	3.84
	Augustus	2467	384	2912	5763	16	7	114	137	0.51	0.23	3.68	4.42
	September	2442	382	2879	5703	22	4	65	91	0.73	0.13	2.17	3.03
	October	2442	360	2924	5726	29	7	145	181	0.93	0.23	4.68	5.84
	November	2449	372	2882	5703	52	7	244	303	1.73	0.23	8.13	10.1
	December	2406	363	2720	5489	50	14	155	219	1.61	0.45	5.—	7.06
	Totalen.	2444	398	2895	5737	305	64	1274	1643	0.83	0.18	3.49	4.5
1895.	Januari	2352	344	2720	5416	129	t) 28	226	383	4.16	0.90	7.29	12.35
	Februari	2296	313	2799	5408	99	t) 31	202	332	3.54	1.11	7.21	11.86
	Maart	2285	299	2767	5351	93	v) 8	157	258	3	0.26	5.06	8.32
	April	2267	334	2911	5512	38	2	152	192	1.27	0.07	5.07	6.4
	Mei	2301	364	2901	5566	36	9	122	167	1.16	0.29	3.94	5.39
	Juni	2365	351	3006	5722	29	10	88	127	0.97	0.33	2.93	4.23
	Juli	2390	347	3032	5769	17	14	139	170	0.55	0.45	4.5	5.48
	Augustus	2419	326	3014	5759	51	18	189	258	1.65	0.58	6.1	8.32
	September	2334	327	2951	5612	99	19	278	396	3.3	0.63	9.27	13.2
	October	2350	356	2870	5576	147	u) 26	290	463	4.74	0.84	9.35	14.94
	November	2401	395	3012	5808	88	v) 22	209	319	2.93	0.73	6.97	10.63
	December	2439	443	3019	5901	55	u) 23	184	262	1.77	0.74	5.94	8.45
	Totalen.	2350	350	2917	5617	881	w) 210	2236	3327	2.41	0.58	6.13	9.12

o) Hieronder zijn ook begrepen de overledenen onder de uit Atjeh naar Padang geëvacueerden.

p) Aangezien de restantcijfers bij het einde van elke maand belangrijk verschillen naar gelang van den datum, waarop de laatste evacuatie gedurende die maand plaats had, teekent men hier aan, dat die vertrekdagen vielen als volgt:
in 1893: op 19 Januari, 17 Februari, 31 Maart, 28 April, 26 Mei, 22 Juni, 18 Juli, 31 Augustus, 27 September, 25 October, 22 November en 19 December
in 1894: op 30 Januari, 28 Februari, 28 Maart, 25 April, 22 Mei, 25 Juni, 23 Juli, 20 Augustus, 26 September, 24 October, 21 November en 20 December
in 1895: op 30 Januari, 27 Februari, 27 Maart, 24 April, 22 Mei, 19 Juni, 21 Juli, 18 Augustus, 29 September, 27 October, 24 November en 22 December

q) Verbeterde opgaaf.

r) Hieronder 27 lijders, die na hun vertrek van Atjeh onderweg overleden, namelijk terwijl zij naar Padang werden geëvacueerd.

militaire berriberri-lijders in Atjeh en onderhoorigheden.

Percentsgewijze verhouding van de gemiddeld dagelijks bijgekomen lijders tot de gemiddelde sterkte per dag.				GEËVACUEERD VAN ATJEH.				OVERLEDEN o).				Aantal der bij het einde van elke maand in Atjeh en onderhoorigheden onder behandeling gebleven lijders (dus ongerekend de elders onder behandeling gebleven geëvacueerden) p).			
Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Inlanders.	Te zamen.
0.08	0.11	0.25	0.17	38	15	132	185	1	1	12	14	33	7	132	172
0.07	0.14	0.24	0.16	47	13	189	249	2	„	25	27	24	13	96	133
0.08	0.2	0.25	0.19	74	38	235	347	„	1	10	11	5	5	32	42
0.07	0.15	0.24	0.16	48	22	170	240	„	„	12	12	5	3	30	38
0.08	0.08	0.21	0.14	32	3	110	145	1	1	9	11	14	6	54	74
0.07	0.08	0.2	0.13	44	11	143	198	4	1	7	12	6	6	47	59
0.06	0.11	0.26	0.16	25	17	134	176	3	1	11	15	23	6	102	131
0.07	0.15	0.28	0.18	71	24	279	374	„	„	7	7	2	„	10	12
0.12	0.2	0.24	0.18	74	26	139	239	2	2	9	13	6	3	21	30
0.1	q) 0.1	0.13	0.13	70	13	99	182	1	„	5	6	11	3	37	51
0.1	0.15	0.18	0.14	75	17	130	222	„	„	2	2	13	5	34	52
0.05	0.03	0.1	0.09	63	6	84	153	„	„	2	2	15	2	22	39
....	.....	....	.....												
0.08	0.13	0.22	0.15	661	205	1844	r) 2710	14	7	111	132	....	.....	....	...
0.03	0.01	0.08	0 05	31	3	82	116	„	„	3	3	3	„	6	9
0.03	0.03	0.08	0.06	23	7	61	91	„	„	2	2	„	„	4	4
0.03	0.04	0.09	0.06	19	3	69	91	1	„	5	6	8	„	3	11
0.04	0.02	0.06	0.05	29	5	36	70	„	„	2	2	3	„	18	21
0.03	0.01	0.1	0.06	21	2	73	96	„	„	1	1	1	„	35	36
0.01	0.007	0.11	0.06	6	„	95	101	1	„	4	5	3	1	38	42
0.02	0.065	0.11	0.07	12	4	105	121	1	„	3	4	2	5	21	28
0.02	0.06	0.13	0.08	13	9	75	97	„	„	4	4	5	3	52	60
0.03	0.03	0.08	0.05	19	3	102	124	„	2	5	7	7	2	13	22
0.04	0.06	0.16	0.1	24	7	111	142	1	„	8	9	12	„	40	52
0.07	0.06	0.28	0.18	45	5	152	202	2	„	20	22	18	2	87	107
0.07	0.12	0 18	0.13	43	5	145	193	2	„	18	20	19	11	68	98
....	.....	....	.....												
0.034	0.045	0.12	0.078	285	53	1106	s) 1444	8	2	75	85	....	.....	....	....
0.18	0.26	0.27	0,23	125	u) 32	215	372	2	1	13	16	17	5	28	50
0.15	0.35	0.26	0.22	103	t) 30	173	306	2	1	10	13	4	4	18	26
0.13	0.09	0.18	0.16	71	v) 9	113	193	6	1	7	14	16	„	37	53
0.06	0.02	0.17	0.12	45	2	118	165	2	„	5	7	3	„	46	49
0.05	0.08	0.14	0.10	27	8	124	159	„	„	8	8	9	1	30	40
0.04	0.09	0.10	0.07	28	6	75	109	„	„	7	7	9	4	35	48
0.02	0.13	0.15	0.10	16	10	84	110	„	2	4	6	9	7	71	87
0.07	0.18	0.20	0.14	25	v) 10	130	165	3	2	10	15	33	15	115	163
0.14	0.19	0.31	0.24	111	25	335	471	1	„	5	6	19	7	46	72
0.20	0.24	0.33	0 27	137	v) 29	243	409	2	1	5	8	23	2	43	68
0.12	0.18	0.23	0.18	85	u) 14	159	258	1	1	9	11	19	7	43	69
0.07	0.17	0.20	0.14	51	v) 15	131	197	„	„	9	9	11	9	58	78
....	.....	....	.....												
0.10	0.17	0.21	0.16	824	x) 190	1900	y) 2914	19	9	92	120	....	.....	....	....

s) Hieronder 19 overledenen als voren.
t) Hieronder 3 Afrikanen.
u) Hieronder 2 Afrikanen.
v) Hieronder 1 Afrikaan.
w) Hieronder 12 Afrikanen.
x) Hieronder 11 Afrikanen.
y) Hieronder 35 overledenen als bedoeld in noot r.

V. Verdeeling van de in 1895 in Atjeh bijgekomen militaire berriberri-lijders,

KORPSEN, DIENSTEN, ENZ.	JANUARI.				FEBRUARI.				MAART.				APRIL.				MEI.				JUNI.			
	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen	Amboineezen en Afrikanen	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.
Kotta Radja (met voorwerken).																								
3de bataljon infanterie	18	26	„	44	16	28	„	44	9	8	„	17	7	2	„	9	10	8	„	18	8	9	„	17
12de „ „	8	„	50	58	6	„	45	51	5	„	38	43	6	„	29	35	3	„	15	18	„	„	6	6
14de „ „	20	„	43	63	9	„	40	49	14	„	26	40	1	„	50	51	4	„	30	34	„	„	7	7
15de „ „	12	„	15	27	8	„	11	19	3	„	7	10	„	„	4	4	2	„	10	12	2	„	8	10
Subsistenten-kader	„	„	„	„	1	„	„	1	1	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
Cavalerie	2	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„
Vesting-artillerie	5	„	2	7	3	„	1	4	13	„	5	18	2	„	4	6	2	„	3	5	1	„	2	3
Berg-artillerie	9	„	6	15	9	„	2	11	„	„	„	„	2	„	1	3	1	„	„	1	2	„	„	2
Genie	2	„	5	7	„	„	„	„	„	„	1	1	1	„	3	4	„	„	2	2	„	„	„	„
Gewestelijke staf	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Plaatselijk commando	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Militaire administratie	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Geneeskundige dienst	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Hospitaaldienst	5	1	2	8	3	„	1	4	5	„	2	7	1	„	„	1	1	„	„	1	2	„	1	3
Marechaussees te voet	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Provoosthuis	„	„	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Olehleh	4	„	17	21	„	„	19	19	3	„	32	35	„	„	11	11	2	„	11	13	„	„	10	10
Lamtih	1	„	3	4	2	„	2	4	„	„	3	3	1	„	2	3	2	„	4	6	1	„	2	3
Lamdjamoe	2	„	4	6	3	„	2	5	5	„	2	7	„	„	3	3	1	„	4	5	„	„	2	2
Blang	1	„	2	3	2	„	„	2	„	„	„	„	1	„	2	3	„	„	1	1	„	„	2	2
Ketapan Doea	4	„	1	5	1	„	1	2	4	„	1	5	1	„	„	1	1	„	1	2	2	„	3	5
Lampeneroet	1	„	„	1	1	„	„	1	1	„	„	1	„	„	1	1	„	„	1	1	„	„	2	2
Lamreng	„	„	2	2	4	„	4	8	3	„	5	8	2	„	1	3	1	„	1	2	1	„	1	2
Lambaroe	5	„	9	14	5	„	4	9	3	„	4	7	2	„	3	5	„	„	1	1	„	„	„	„
Siroen	1	„	„	1	1	„	5	6	2	„	1	3	„	„	1	1	„	„	2	2	„	„	2	2
Lampermeij	1	„	4	5	„	„	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	2
Tjot Iri	„	„	6	6	„	„	6	6	„	„	1	1	„	„	3	3	1	„	3	4	„	„	2	2
Roempit	6	„	24	30	4	„	11	15	2	„	8	10	„	„	12	12	1	„	6	7	„	„	3	3
Boekit Karang	1	„	„	1	2	„	2	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Lamjong	1	„	14	18	1	„	4	5	2	„	2	4	3	„	3	6	„	„	3	3	1	„	1	2
Pakan Kroeng Tjoet	1	„	1	2	3	„	1	4	1	„	1	2	„	„	„	„	„	„	1	1	3	„	1	4
Kotta Pohama	„	„	„	„	1	„	1	2	1	„	2	3	„	„	„	„	„	„	4	4	„	„	1	1
Poeloe Bras	1	„	1	2	„	„	11	11	„	„	1	1	1	„	3	4	„	„	6	6	2	„	15	17
Sabang (Poeloe Weh)	„	„	2	2	„	„	2	2	„	„	4	4	„	„	3	3	„	„	3	3	„	„	4	4
Segli	1	„	„	1	1	„	3	4	1	„	2	3	„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„
Telok Semawé	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	5	5
Edi	„	„	2	2	„	„	1	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Poeloe Raija	5	„	6	11	1	„	5	6	10	„	3	13	1	„	3	4	„	„	4	4	1	„	5	6
Melaboeh	„	„	„	„	2	„	1	3	„	„	1	1	1	„	„	1	1	„	„	1	1	„	1	2
In het hospitaal aangetast tijdens de verpleging wegens eene andere ziekte.	9	1	3	13	9	3	16	28	4	„	4	8	4	„	10	14	1	1	4	6	1	1	1	3
Totalen	129	28	226	383	99	31	202	332	93	8	157	258	38	2	152	192	36	9	122	167	29	10	88	127

s, wat Kotta Radja betreft tevens gesplitst over de verschillende korpsen, enz.

	JULI.				AUGUSTUS.				SEPTEMBER.				OCTOBER.				NOVEMBER.				DECEMBER.				TOTALEN.			
en.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen en Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.
17	,,	6	,,	6	6	13	,,	19	19	18	,,	37	26	24	,,	50	19	17	,,	36	4	17	,,	21	142	176	,,	318
6	1	,,	5	6	,,	,,	16	16	12	,,	32	44	13	,,	45	58	2	,,	24	26	4	,,	23	27	60	,,	328	388
7	2	,,	35	37	4	,,	30	34	12	,,	39	51	19	,,	51	70	11	,,	32	43	6	,,	48	54	102	,,	431	533
10	2	,,	7	9	3	,,	30	33	5	,,	33	38	12	,,	23	35	3	,,	17	20	1	,,	16	17	53	,,	181	234
,,	,,	,,	,,	,,	3	,,	,,	3	,,	,,	,,	,,	1	,,	,,	1	,,	,,	,,	,,	7	,,	,,	7	14	,,	,,	14
,,	,,	,,	,,	,,	1	,,	,,	1	,,	,,	,,	,,	2	,,	,,	2	1	,,	,,	1	3	,,	,,	3	10	,,	,,	10
3	,,	,,	2	2	1	,,	,,	1	1	,,	2	3	1	,,	,,	1	,,	,,	2	2	3	,,	1	4	32	,,	24	56
2	1	,,	,,	1	5	,,	1	6	7	,,	5	12	6	,,	2	8	2	,,	,,	2	2	,,	,,	2	46	,,	17	63
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	1	7	,,	6	13	,,	,,	3	3	,,	,,	1	1	10	,,	22	32
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	,,	,,	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	,,	,,	1
3	2	2	,,	4	5	1	3	9	16	1	1	18	9	2	5	16	6	4	4	14	3	1	5	9	58	12	24	94
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	1	,,	,,	2	2	,,	,,	4	4
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	,,	,,	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	,,	1	3
10	1	,,	13	14	1	,,	32	33	2	,,	53	55	4	,,	43	47	3	,,	31	34	3	,,	28	31	23	,,	300	323
3	,,	,,	2	2	,,	,,	2	2	,,	,,	5	5	,,	,,	5	5	1	,,	6	7	1	,,	2	3	9	,,	38	47
2	,,	,,	4	4	,,	,,	1	1	1	,,	2	3	1	,,	13	14	2	,,	11	13	,,	,,	5	5	15	,,	53	68
2	,,	,,	2	2	,,	,,	2	2	,,	,,	2	2	2	,,	1	3	,,	,,	3	3	1	,,	2	3	7	,,	19	26
5	,,	,,	,,	,,	4	,,	,,	4	2	,,	8	10	2	,,	8	10	1	,,	6	7	1	,,	2	3	23	,,	31	54
2	,,	,,	1	1	,,	,,	1	1	,,	,,	3	3	2	,,	3	5	1	,,	2	3	1	,,	1	2	7	,,	15	22
2	,,	,,	4	4	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	2	3	,,	5	8	1	,,	1	2	,,	,,	1	1	15	,,	27	42
,,	,,	,,	1	1	1	,,	3	4	2	,,	7	9	1	,,	,,	1	,,	,,	5	5	,,	,,	1	1	19	,,	38	57
2	,,	,,	1	1	,,	,,	1	1	,,	,,	1	1	,,	,,	2	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	4	,,	16	20
2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	1	1	,,	5	6	1	,,	6	7	,,	,,	2	2	2	,,	5	7	7	,,	25	32
2	,,	,,	2	2	1	,,	3	4	,,	,,	2	2	,,	,,	6	6	3	,,	6	9	,,	,,	3	3	5	,,	43	48
3	,,	,,	2	2	1	,,	7	8	2	,,	13	15	1	,,	11	12	,,	,,	13	13	1	,,	2	3	18	,,	112	130
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	2	,,	,,	2	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	1	,,	,,	1	1	3	,,	8	11
2	,,	,,	1	1	,,	,,	4	4	,,	,,	4	4	,,	,,	3	3	1	,,	2	3	,,	,,	2	2	12	,,	43	55
4	,,	,,	2	2	,,	,,	1	1	,,	,,	5	5	1	,,	1	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	9	,,	14	23
1	,,	,,	2	2	,,	,,	1	1	,,	,,	9	9	,,	,,	2	2	,,	,,	3	3	,,	,,	3	3	2	,,	28	30
17	,,	,,	15	15	2	,,	13	15	3	,,	19	22	,,	,,	4	4	,,	,,	8	8	,,	,,	9	9	9	,,	105	114
4	,,	,,	,,	,,	1	,,	2	3	,,	,,	3	3	1	,,	7	8	,,	,,	1	1	2	,,	4	6	4		35	39
,,	,,	,,	1	1	1	,,	2	3	,,	,,	,,	,,	,,	,,	5	5	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	4	,,	1	19
5	,,	,,	10	10	,,	,,	2	2	,,	,,	,,	,,	4	,,	3	7	,,	,,	3	3	,,	,,	3	3	5	,,	27	32
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	6	6	,,	,,	3	3	1	,,	1	2	1	,,	14	15
6	5	,,	10	15	,,	,,	6	6	,,	,,	5	5	,,	,,	2	2	2	,,	1	3	3	,,	3	6	28	,,	53	81
2	,,	,,	5	5	1	,,	7	8	2	,,	,,	2	6	,,	6	12	5	,,	9	14	1	,,	3	4	20	,,	33	53
3	3	6	12	21	10	4	16	30	11	,,	14	25	21	,,	16	37	24	1	9	34	5	5	7	17	102	22	112	236
127	17	14	139	170	51	18	189	258	99	19	278	396	147	26	290	463	88	22	209	319	55	23	184	262	881	210	2236	3327

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE G.

N°. 9.

(Zie hoofdst. E, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT OVER 1895

VAN DE

SAMENSTELLING DER OORLOGSMARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

EN

STATISTIEK OVER 1890 t/m 1894 [1]

BETREFFENDE DE

ZIEKEN, OVERLEDENEN EN AFGEKEURDEN

onder het personeel der bedoelde marine.

1) Tijdens de afsluiting van dit overzicht konden door den geneeskundigen dienst der zeemacht nog geen volledige opgaven over 1895 worden verstrekt zie echter onder IV dezer bijlage de tabel C.

I. Algemeen overzicht der schepen en vaartuig[en]

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.)	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21
INDISCHE MI[LITAIRE MARINE]																				
Pantserschip.																				
Koning der Nederlanden .	2	IJ	1871 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1874 B. . 15 Juni 1878	85.3	15.2	60	5400	Kan. getr. v. 28 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	4 4 2 4 6 ― 20	. .	. .	. .	4630	12	810	8.5	5³/₄	1450	342
Pantserdekkorvet.																				
Sumatra	2	S	1888 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1890 B. . 22 Nov. 1891	70	11.3	42.5	1720	Kan. v. 21 c.M. A. n°. 2 „ „ 15 „ „ „ „ „ „ 12 „ L.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	1 1 2 1 4 2 ― 11	. .	2	. .	2350	15.6	210 280	13¹/₂	9.5	1440	308
Flottieljevaartuigen.																				
Java	1	IJ K	1885 Feijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1885 B. . . 8 Juni 1886	62.6	9.5	43	1300	Kan. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 3 1 2 ― 7	. .	. .	. .	1017	12.6	200	10	8	2200	280
Pontianak	1	Cp K	1873 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1873 B. . . 7 Sept. 1874	49.9	9.22	36	730	K. getr. v. 16 c.M. st. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 2 ― 6	. .	. .	. .	360	9.5	117	7	5	1200	1640
Sambas	1	Cp K	1873 Feijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1874 B. . . 8 Oct. 1874	49.9	9.22	36	730	K. getr. van 18 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 2 ― 6	. .	. .	. .	370	9	86	6¹/₄	5	980	1220
Batavia	1	IJ Z	1875 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1876 B. . . 3 Sept. 1877	53.5	9	36	850	K. getr. v. 18 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 2 ― 6	. .	. .	. .	400	9.2	117	7¹/₄	5	1700	2280
Makasser	1	IJ Z	1876 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1877 B. . . 7 Nov. 1877	54	9	36	850	K. getr. v. 18 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 2 ― 6	. .	. .	. .	319	8.8	120	. . .	. . .	. . .	. . .

[1] IJ = ijzer; C = Compound; S = staal; H = hout; Cp = Composite; K = gekoperd; Z = gezinkt.
[2] Lengte van den romp over alles.
[3] Breedte van den romp op het grootspant over de buitenhuid zonder uitbouwsels.

[...]tuig[...]an het Indisch en van het auxiliair eskader.

[...] Bij de vaart van [...]	Pantser in millimeters. 1) Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.	Bevond zich op 31 December 1895 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1894. Europeanen.	Inlanders.	31 Dec. 1895. Europeanen.	Inlanders.	Toestand op 1 April 1896. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen en bewegingen, gedurende het tijdvak van 1 April 1895 tot 31 Maart 1896.
21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
[...]AIRE MARINE.																
342	03–114 IJ	293–230 IJ	229 IJ	16 IJ	reserve	....	....	263	111	...	...	...	...	...	....	Sedert 1 April 1895 te Soerabaija tijdelijk buiten dienst en aldaar in conservatie opgenomen.
3080	...	....	150 C	38 S	dienst	138	45	90	26	122	50	goed	goed	goed	....	Onderging sedert het najaar van 1894 te Soerabaija belangrijke herstellingen. Nadat deze omvangrijke werkzaamheden einde 1895 waren afgeloopen, vertrok de *Sumatra* op 14 Januari 1896 naar Ampenan (Lombok) en werd bij aankomst aldaar, den 15den, toegevoegd aan de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo.
2800	...	....	...	...	reserve	....	....	...	.	...	...	zeer goed	zeer goed	goed	Bestemd voor het waken tegen onwettige parelvisscherij in het oostelijk deel van den Archipel.	Na van 24 Juni 1893 af buiten dienst te zijn geweest om herstellingen te ondergaan, den 16den Januari 1896 te Soerabaija weder in dienst gesteld. Deze bodem maakte sedert deel uit van de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo en vertrok den 2den Februari naar het oostelijk deel van den Archipel, om toezicht te houden op het visschen naar zeeproducten in de territoriale wateren aldaar.
1640	...	....	...	...	dienst	76	28	70	26	74	26	bruikbaar	goed	goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Deze bodem vertoefde te Pinang van 20 tot 25 April 1895 om den steenkolenvoorraad aan te vullen, en van 21 September tot 30 October om te dokken en te repareeren. Op laatstbedoelde reis sleepte het schip naar Pinang het oorlogsstoomjacht *Satelliet*, dat nabij Kwala Beratjan de krukas gebroken had. Op 26 Juni 1895 tuchtigde de *Pontianak*, op verzoek van den waarnemend assistent-resident te Melaboeh (Westkust van Atjeh), de vijandig gezinde kampongs in het landschap Boeboen met granaatvuur.
1220	...	.....	....	. .	dienst	76	28	73	20	76	28	...	.	...	....	Verliet den 28sten Mei 1895 het station Noordelijk Sumatra, vertoefde tot 4 Juni te Pinang om den steenkolenvoorraad aan te vullen, keerde daarop in gemeld station terug, vertrok den 23sten Juli, na inmiddels in gemeld station te zijn teruggekeerd, voor hetzelfde doel weder naar Pinang, deed daarna van den 31sten dier maand tot 13 September weder dienst in het station Noordelijk Sumatra, verbleef van 14 tot 19 September, tot aanvulling van den kolenvoorraad andermaal te Pinang, hield zich vervolgens weder in meergemeld station op, verrichtte van 3 tot 6 November, tijdens de afwezigheid van de *Tromp*, de diensten van stationschip ter reede Olehleh, vertrok den 21sten December opnieuw naar Pinang, onderging aldaar van den 24sten dier maand tot 9 Januari 1896 eenige voorzieningen en stoomde vervolgens via Riouw naar Soerabaija, waar het schip geen herstelling meer waard werd bevonden en dientengevolge, wegens afkeuring, den 21sten Februari 1896 voorgoed werd buiten dienst gesteld, met bestemming om publiek te worden verkocht.
2280	...	....	...	...	dienst	77	28	73	27	75	27	bruikbaar	vrij goed	bruikbaar.	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Het schip vertoefde te Pinang van 27 April tot 2 Mei 1895 om den steenkolenvoorraad aan te vullen en van 2 November tot 22 December 1895 om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
...	...	....	...	...	reserve	....	....	...	...	...	...	zeer goed	zeer goed	zeer goed	....	Was sedert 1 September 1893 tijdelijk buiten dienst en, na te Soerabaija herstellingen te hebben ondergaan, sedert Juni 1895 in conservatie geweest. Den 21sten Februari 1896 weder in dienst gesteld, vertrok de *Makasser* den 7den Maart van Soerabaija via Tandjong Priok naar Atjeh en deed sedert den 25sten daaraanvolgende dienst in het station Noordelijk Sumatra.

4) Grootste diepgang van den romp bij normale toelading, stoomketels op peil.
5) Met schepen 4 uren, met torpedobooten 2 uur volgehouden.
6) Waar in kolom 17 tweeerlei getallen zijn opgegeven, heeft men te denken aan eene normale en aan eene buitengewone kolenberging.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Padang	1	IJ Z	1877 Feijenoord (Nederl stoombootmaatsch.)	A. . . . 1878 B. . . 3 April 1879	53.8	9	36	850	K. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 3 1 2 7	. .	. .	. .	409	9	100	$8^{1}/_{4}$	$7^{1}/_{4}$	1450	1520
Benkoelen	1	IJ Z	1879 Feijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1879 B. . . 29 Juli 1880	54	9	36	850	Kan. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 3 1 2 7	. .	. .	. .	500	9.9	100	$7^{3}/_{4}$	6	2140	3320
Madura	1	IJ Z	1879 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1880 B. . . 29 Oct. 1880	54	9	36	850	Kan. v. 15 c.M. A n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 3 1 2 7	. .	. .	. .	400	9.3	132	8	6	2220	2960
Bali	1	IJ Z	1877 Feijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1878 B. . 14 Nov. 1883	53.6	9	37	850	Kan. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 3 1 2 7	. .	. .	. .	400	9.5	100	8	6.5	1280	1680
Flores	1	S Z	1886 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1887 B. . . 28 Oct. 1887	52.85	7.8	34.5	550	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	. .	. .	. .	652	12.9	96	10	5.5	1532	2553
Ceram	1	S Z	1886 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1887 B. . . 29 Oct. 1887	52.85	7.8	31.2	550	K. v 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	. .	. .	. .	800	12.8	84	$10^{1}/_{4}$	$5^{1}/_{4}$	2462	3840
Lombok	1	S K	1890 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1891 B. . . 21 Mei 1892	52.45	8.3	33.5	600	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	. .	. .	. .	990	12.2	67	10.5	7.5	1260	1770
Sumbawa	1	S	1890 Vlissingen (Kon. Maatschappij de Schelde")	A. . . . 1891 B. . . 7 Juni 1892	53.25	8.1	34 5	600	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	.	. .	. .	930	12.5	88	10.25	7.25	1846	2152

Pantser in millimeters. [1]				Bevond zich op 31 December 1895 in:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1896.			Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen en bewegingen, gedurende het tijdvak van 1 April 1895 tot 31 Maart 1896.
					Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
							31 Dec. 1894.		31 Dec. 1895.						
Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
....	....	...	...	dienst	77	28	74	28	74	29	...	...	...	....	Bleef in het behandelde tijdvak behooren tot de scheepsmacht in het station Noordelijk Sumatra. Het schip verrichtte van 16 tot 19 Mei 1895, tijdens de afwezigheid van de *Tromp*, de diensten van stationschip ter reede Olehleh en vertoefde van 6 tot 21 Juli te Pinang om te dokken en voorzieningen te ondergaan. De *Padang* zou, wegens den ongunstigen toestand van romp, werktuigen en ketels, in Mei 1896 ter buitendienststelling naar Soerabaija opkomen; zeer waarschijnlijk zal het schip geen herstellingen meer waard zijn.
....	....	...	...	dienst	76	28	73	30	70	28	...	...	...	....	Verliet den 3den Augustus 1895 het station Noordelijk Sumatra, vertoefde tot 14 September te Pinang om te dokken en de voorzieningen te ondergaan, die noodig waren om het schip tot het einde van 1895 in validen staat te houden, verrichtte daarna tot 19 December weder dienst in gemeld station, vertrok toen naar Soerabaija en werd daar den 16den Januari 1896 tijdelijk buiten dienst gesteld om gekeurd te worden. Het schip bleek echter geen herstelling meer waard, zoodat in April besloten is de *Benkoelen*, wegens afkeuring voor den dienst, publiek te verkoopen.
....	....	...	...	dienst	77	28	76	27	77	29	goed	goed	vrij goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Terwijl de *Madura* zich ter Atjeh's Westkust ophield, werd die bodem aangewezen om de kuststreek bezuiden het eigenlijke Atjehsche gebied te bekruisen; van 26-28 September ageerde het schip aldaar (te Bakongan en Sibadi) met eene landingsdivisie tot het hernemen van geroofde prauwen. Te Pinang vertoefde de *Madura* om den victualievoorraad aan te vullen van 28 Juni tot 4 Juli 1895, en om te dokken en voorzieningen te ondergaan van 13 tot 18 Mei 1895 en vervolgens van 19 Januari tot 13 Maart 1896.
....	....	...	...	dienst	76	28	77	26	72	28	goed	vrij goed	goed	....	Tot 31 December 1895 bleef deze bodem behooren tot de scheepsmacht beoosten Java en Borneo en deed in de voorafgegane negen maanden doorgaans dienst in de wateren van Lombok, uitgenomen in de tweede helft van April, van medio October tot medio November en in de tweede helft van December, toen de *Bali* zich te Soerabaija ophield (in April en in October/November om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan), terwijl het schip af en toe ook te Makasser vertoefde, namelijk gedurende een groot deel van Juni en gedurende een aantal dagen van Augustus/September. Den 6den Januari 1896 vertrok het schip van Soerabaija via Pinang naar Atjeh en deed sedert den 15den dier maand dienst in het station Noordelijk Sumatra.
....	....	...	.	dienst	59	23	58	25	60	25	vrij goed	vrij goed	bruikbaar	....	Bleef tot 3 April 1895 in het station Noordelijk Sumatra, vertrok toen via Singapore naar Palembang, o. a. tot vlagvertoon te Djambi en op de Toengkal-rivier, en keerde, na van 2 tot 7 Mei te Singapore eenige kleine herstellingen aan de machines te hebben ondergaan, den 10den dier maand in het station Noordelijk Sumatra terug. Van 23 Juli tot 6 November 1895 en van 3 tot 13 Februari 1896 vertoefde deze bodem te Pinang om te dokken en eenige herstellingen te ondergaan.
....	....	...	...	dienst	59	23	61	23	60	23	goed	goed	vrij goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station oordelijk Sumatra aangewezen. Het schip vertoefde te Pinang van 18 Maart tot 27 April en van 10 tot 15 November 1895 om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
....	....	...	...	dienst	60	27	61	26	62	28	zeer goed	zeer goed	zeer goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station oordelijk Sumatra aangewezen. Het schip vertoefde van 15 tot 22 Juni 1895 te Pinang om den steenkolenvoorraad aan te vullen en was sedert 20 Maart 1896 weder op die plaats om voorzieningen te ondergaan.
....	....	...	...	dienst	60	27	64	26	58	25	goed	zeer goed	zeer goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen Het schip vertoefde van 1 Mei tot 1 Juni en van 25 November tot 20 December 1895 te Pinang om te dokken en te repareeren en bevond zich in de tweede helft van Januari 1896 nabij Simaloer in het belang der hydrographie.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut.		Torpedo-inrichtingen.			Stoomvermogen in indicateur paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad.	
									Soort.	Aantal stukken.	Buizen.	Kanonnen.	Sparren.						Bij de vaart van kolom 18.	Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Borneo	1	Cp K	1892 Glasgow (Clydebank J. en E Thomson)	A. . . . 1892 B. . . 6 Febr. 1894	53.86	9.45	40.5	800	Kan. v. 10.5 c. M. A. „ „ 7 5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	6 1 2 2 11	. .	. .	. .	1040	13.2	155	12	9.32	1720	2980
Raderschip 1ste klasse.																				
Merapi	. .	IJ Z	1873 Feijenoord (Nederl. stoombootmaatsch)	A. . . . 1874 B. . 16 Aug. 1875	65.56	9.36	41	1350	K. getr. v. 16 c.M. st. „ v. 12 c.M. K A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	2 4 2 2 10	. .	. .	. .	950	10.7	334.5 375.5	7	$5^3/_4$	2240	3336
Raderschepen 2de klasse.																				
Soembing	. .	IJ	1875 Soerabaija (Fabriek v/d marine en het stoomwezen)	A. . . . 1877 B. . . 1 Aug. 1879	62.52	10.2	25	650	K. v. 12 c M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3 7 „	4 1 2 7	. .	. .	. .	390	9	a) 200 270	$6^1/_2$	6	1750	1850
Sindoro	. .	IJ	1876 Soerabaija (Fabriek v/d marine en het stoomwezen)	A. . . . 1878 B. . 15 April 1880	62.52	10.2	25	650	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	4 1 2 7	. .	. .	. .	420	9	a) 200 299	—	—	—	—
Spartorpedoboot.																				
Cerberus.	1	S	1887 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1888 B. . . 6 Febr 1889	38.22	3.96	14.2 (21) b)	83	Kan. van 3.7 c M.	2	. .	. .	. .	912.5	21.2	12.5 15.6	16	7	376	695

a) De kolenruimen van de *Soembing* en de *Sindoro* hebben een inhoud van respectievelijk 270 en 299 M³. Wegens te groot wordenden diepgang worden echter gewoonlijk niet meer dan 200 M³. geladen, waarom dit als normale berging is aangenomen.

Pantser in millimeters. 1)				Bevond zich op 31 December 1895 in:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1896.			Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen en bewegingen, gedurende het tijdvak van 1 April 1895 tot 31 Maart 1896.
					Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
							31 Dec. 1894.		31 Dec. 1895.						
Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37
....	....	...	...	dienst	78	28	69	32	84	27	zeer goed.	zeer goed	zeer goed	Aangewezen om te waken tegen onwettige parelvisscherij in het oostelijk deel van den Archipel en daarna voor de opneming van de zuidkust van Nieuw-Guinea.	Vertoefde tot 15 April 1895 in de baai van Ganeh (Halmaheira) om toezicht te houden bij het gereed maken van het gouvernementsstoomschip *Zeeduif* voor den overtocht naar Soerabaija, vertrok toen naar Amboina om den steenkolenvoorraad aan te vullen, bleef aldaar tot den 25sten d. a. v. en stoomde daarop naar Ternate, welke plaats reeds den 30sten door de *Borneo* weder verlaten werd om, met een tolk aan boord, nabij de Papoea-eilanden Salawatti en Waigeoei, zoomede in de baai van Sekar (zuidwestkust van Nieuw-Guinea) toezicht te houden op de parelvisscherij. Voor hetzelfde doel en in het belang der hydrographie werden vervolgens door de *Borneo*, die af en toe te Amboina en te Banda vertoefde, tochten gedaan naar de Aroe-, Key- en Tenimber-eilanden (residentie Amboina), sommige van welke groepen twee of drie malen bezocht werden, zoomede naar de Triton-baai (zuidwestkust van Nieuw-Guinea). Overigens werd een tiental dagen in de baai van Kajeli op de noordkust van Boeroe (residentie Amboina) verbleven om de halfjaarlijksche ernstexercitiën met scheeps- en sloepsgeschut te houden en werd de „Archipel benoorden Misool" (mede een der Papoea-eilanden) in kaart gebracht In October werd de *Borneo* naar de zuidkust van Nieuw-Guinea gedirigeerd, om de opneming dier kust, in het voorjaar van 1894 begonnen, te voltooien. Den 23sten dier maand, na vooraf nog eene reis naar Ternate te hebben gedaan, van Amboina vertrokken, werd vijf dagen later nabij Vleermuis-eiland geankerd. Aanvankelijk werd bij het opnemingswerk veel last ondervonden van het ongunstige weder, doch in December had men vele mooie dagen, waarop met kracht kon worden voortgewerkt In de eerste dagen van Januari 1896 kwam de westmoesson door en werd het weder spoedig zóó stormachtig, dat de commandant den 6den dier maand besloot het opnemingsterrein te verlaten Gedurende het verblijf ter kuste van Nieuw-Guinea bezocht deze bodem twee malen Thursday-island, om den steenkolenvoorraad aan te vullen. Van Nieuw-Guinea werd via Ternate, Amboina en Makasser naar Soerabaija gestoomd, waar de *Borneo* den 1sten Februari aankwam en bij het marine-etablissement in herstelling werd opgenomen.
....	....	...	...	dienst	103	37	97	33	97	34	bruikbaar.	vrij goed	bruikbaar.	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Het schip vertoefde van 8 Juni tot 23 Juli 1895 te Singapore om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan, en van 7 tot 12 September 1895, zoomede van 3 tot 9 Januari 1896 te Pinang om den steenkolenvoorraad aan te vullen. Op weg naar Pinang werd den 2den Januari derwaarts gesleept het Engelsche stoomschip *Petrel*, dat de schroef verloren had en reeds eenige dagen ronddreef.
....	....	...	...	dienst	70	22	67	25	69	26	goed	goed	goed	Stationschip in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aangewezen. Het schip maakte verscheidene reizen naar de oostkust van Borneo, waarbij de verschillende rivieren opgevaren werden. Eenmaal werd de Lucia baai bezocht en eenmaal Sampit, terwijl eveneens de Boven Barito-, Kapoeas- en Poeloe Petak-rivieren eenige keeren werden opgestoomd.
....	....	...	...	conservatie	....	....	72	27	...	...	—	—	—	....	Bleef tot 7 April 1895 in het station Noordelijk Sumatra, vertrok toen via Belawan-Deli naar Singapore, vertoefde aldaar van 12 tot 18 April om te dokken en eenige kleine voorzieningen te ondergaan, kwam den 23sten dier maand te Soerabaija en werd daar den 11den Mei tijdelijk buiten dienst gesteld. Het onderzoek naar den toestand van schip, ketels en werktuigen was einde 1895 nog niet geheel afgeloopen.
....	....	...	...	dienst	12	3	14	13	19	12	goed	goed	goed	Torpedodienst.	Stond op de voor haar ingerichte helling bij het marine-etablissement te Soerabaija en werd in de maanden Juli, September en November 1895, Januari en Maart 1896 te water gelaten om stoomoefeningen, enz. te houden in de vaarwaters naar de reede van Soerabaija, alsmede om te onderzoeken of de verschillende werktuigen, enz. voor dadelijk gebruik gereed blijven. Het voornemen bestaat om de boot te verwapenen als vischtorpedoboot.

b) Het cijfer voor de torpedoboot *Cerberus* tusschen haakjes vermeld, betreft den diepgang van deelen die uitsteken.

NAMEN DER SCHEPEN. 1.	Aantal schroeven. 2.	Samenstelling. [1] 3.	Op stapel gezet. 4.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld. 5.	Grootste lengte in M. [2] 6.	Grootste breedte in M. [3] 7.	Grootste diepgang in d.M. [4] 8.	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.). 9.	Geschut. Soort. 10.	Geschut. Aantal stukken. 11.	Torpedo-inrichtingen. Buizen. 12.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen. 13.	Torpedo-inrichtingen. Sparren. 14.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten. 15.	Grootste proeftochtvaart. [5] 16.	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6] 17.	Grootste vol te houden dienstvaart. 18.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik. 19.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18. 20.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19. 21.	Gordel. 22
Opnemingsvaartuigen.																					
Banda	1	Cp K	1872 Feijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1872 B. . 19 Aug. 1873	49.12	8.4	36	700	Kan. van 7.5 c.M. A.	2	. .	. .	. .	200	7.9	93	6.3	$4^3/_4$	968	1095	. .
Blommendal . . . . . (zeilvaartuig)	. .	Cp Z	1881 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1882 B. . 28 Dec. 1882	34.7	8.6	35	300	Kan. getr. van 7 c.M.	2	. .	. .	. .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .
Melvill van Carnbée . . (zeilvaartuig)	. .	Cp Z	1881 Amsterdam (Maatschappij „de Atlas")	A. . . . 1882 B. . . 1 Jan. 1883	34.7	8.6	36	300	Kan. getr. van 7 c.M.	2	. .	. .	. .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .
Oorlogsstoomjachten.																					
Satelliet	1	IJ	1877 Slikkerveer (Arie Smit)	A. . . . 1877	29.13	6.13	26	213	Kan. van 7.5 c.M. A.	2	. .	. .	. .	135	9	60	7.5	—	3000	. . .	
Koerier	1	IJ	1875 Renfrew nabij Glasgow (Lubuitz Colbowin en C°)	A. . . . 1875	38.1	6.2	24.4	. .	Kan. van 7.5 c.M. A.	2	. .	. .	. .	220	9	40.73	8.5	—	1440	. . .	
Wachtschepen.																					
Gedeh	. .	H Z	1872 Soerabaija (Marine-etablissement)	A. . . . 1874 B. . 10 Sept. 1875	77	17.6	37.5	1420	K. v. 12 c M. K.A. n°.1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	6 1 2 9	. .	. .	. .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .
Bromo	. .	IJ Z	1873 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1874 B. . . 3 Sept. 1875	64.6	9.36	40	1350	K. v. 12 c.M. K.A. n°.1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	4 1 2 7	. .	. .	. .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .

AUXILIAIR

NAMEN DER SCHEPEN. 1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Pantserschip.																				
Prins Hendrik der Nederlanden.	2	IJ	1865 Birkenhead (Gebr. Laird)	A. . . . 1866 B. . . 25 Mei 1876	73.2	13.4	56	3375	Kan. getr. van 23 c.M. „ van 12 c M. K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	4 4 2 4 6 d)20	. .	. .	. .	2000	11.4	475	9	4 5	1800	475.. 2973
Pantserdekschip.																				
Koningin Wilhelmina der Nederlanden	2	S K	1891 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . 1892 B. . 21 Nov. 1894	100	16.05	60	4600	Kan. v. 28 c.M. A. n°.2 „ „ 21 „ „ „ „ „ „ 17 „ „ „ „ „ „ 7.5 „ „ „ „ 7.5 „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	1 1 2 2 4 6 4 d)20	2	2	. .	5900	16.5	560	11.7	7 en 8	2240	3480.

c) De bemanning van de *Satelliet* en de *Koerier* (gezamenlijk bestaande uit 3 officieren, 2 adelborsten 1ste klasse, benevens 22 Europeesche en 26 inlandsche onderofficieren (c... minderen) is gedetacheerd uit de rol van het wachtschip te Tandjong Priok (Batavia).

Bij de vaart van kolom 19.	Pantser in millimeters. [1]) Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.	Bevond zich op 31 December 1895 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1894. Europeanen.	31 Dec. 1894. Inlanders.	31 Dec 1895. Europeanen.	31 Dec 1895. Inlanders.	Toestand op 1 April 1896. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen en bewegingen, gedurende het tijdvak van 1 April 1895 tot 31 Maart 1896.
21.	22	23.	24	25	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
1095	....	.....	...	...	dienst	25	58	24	61	23	62	bruikbaar.	goed	goed	Bestemd voor de opneming in Straat Makasser, zuidkust van Celebes en toegangen tot de reede van Makasser.	Was werkzaam in Straat Makasser, op de zuidkust van Celebes en in de zuidelijke en westelijke toegangen tot de reede van Makasser. Vertoefde van 29 Maart tot 18 April, van 22 Mei tot 10 Juni, van 23 Juli tot 7 Augustus, van 29 Augustus tot 2 September, van 25 September tot 7 October, van 1 tot 6 en van 12 tot 15 November, van 30 November tot 3 December 1895, van 28 December 1895 tot 12 Januari 1896 en van 28 Januari tot 3 Februari 1896 te Makasser.
...	....	.....	...	...	dienst	19	48	17	45	17	47	goed	...	...	Bestemd voor de opneming in Straat Malakka.	Zette de opneming van de eilandengroepen in Straat Malakka voort. Vertoefde om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan van 29 April tot 31 Mei 1895 te Singapore, waar het schip den 19den Maart 1896 weder voor hetzelfde doel kwam. Om te ververschen had de *Blommendal* eenige malen Bengkalis en Tandjong Balei (Assahan) ter Oostkust van Sumatra bezocht.
...	....	.....	...	...	dienst	19	48	17	50	16	50	goed	...	...	Bestemd voor de opneming van den Riouw–Lingga-archipel.	Ging voort met de opneming van den Riouw–Lingga-archipel. Het schip vertoefde van 1 tot 25 April 1895 en vervolgens ook eenige weken in Maart/April 1896 te Singapore om te dokken en de noodige voorzieningen te ondergaan. Om te ververschen had de *Melvill* eenige malen Riouw bezocht.
...	....	.....	...	...	dienst	c)	c)	c)	c)	c)	c)	goed bruikbaar.	bruikbaar.	goed bruikbaar.	Bestemd voor communicatiedienst in Atjeh.	Dit stoomjacht, bestemd voor communicatiediensten in de wateren van Atjeh, vertoefde van 21 September tot 8 November 1895 te Pinang om te dokken en herstellingen te ondergaan.
...	....	.....	...	...	dienst	c)	c)	c)	c)	c)	c)	bruikbaar.	goed	goed	Idem.	Dit stoomjacht, bestemd voor communicatie- en transportdiensten in de wateren van Atjeh, was van 12 tot 24 Juli 1895 te Pinang om te dokken en kleine voorzieningen te ondergaan.
...	....	.....	...	...	dienst	127	39	c) 324	c) 87	c) 171	c) 87	bruikbaar.	...	...	Wachtschip te Tandjong Priok (Batavia).	—
...	....	.....	...	...	dienst	126	32	194	187	143	188	goed	...	...	Wachtschip te Soerabaija.	—

AI ESKADER.

21.	22	23.	24	25	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
475 2975	24–63 IJ	276–132 IJ	...	16 IJ	dienst	228	57	192	46	210	57	goed	goed	vrij goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak toegevoegd aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo, en deed voornamelijk dienst in de wateren van Bali en Lombok. Het schip vertoefde van 30 April tot 24 Mei, van 7 tot 25 September, van 17 November tot 11 December 1895 en van 20 Maart tot 3 April 1896 te Makasser en hield zich van 5 tot 22 Juli 1895 en van 16 tot 30 Januari 1896 te Soerabaija op om te dokken en kleine voorzieningen te ondergaan.
3480	..	280 C	280 C	75–50 S	dienst	e) 274	73	252	61	257	76	zeer goed	zeer goed	zeer goed	Maakte van 20 Mei tot 7 September 1895 eene reis heen en terug naar Delagoa-baai.	Maakte tot 5 April 1895 deel uit van de scheepsmacht beoosten Java en Borneo, vertoefde toen te Soerabaija om de noodige voorzieningen te ondergaan in verband met de ontvangen opdracht om in de Delagoa-baai (Zuid-Afrika) het Nederlandsche Gouvernement te gaan vertegenwoordigen bij de opening van den Delagoa-spoorweg. Na beëindiging van de werkzaamheden te Soerabaija en na nog eenige dagen te Tandjong Priok (Batavia) te hebben vertoefd, werd den 20sten Mei de reis naar Lourenço-Marquez

fficieren

d) De vijf in de tabel genoemde schepen van het auxiliair eskader hebben voorts ieder 2 mortieren van 7.5 c.M. A. aanboord.
e) Vermeerderd met 4 machinisten, 4 vuurstokers en 1 tamboer.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. 1)	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. 2)	Grootste breedte in M. 3)	Grootste diepgang in d.M. 4)	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. 5)	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. 6)	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.	21.
Koningin Wilhelmina der Nederlanden. (Vervolg.)																				
Fregatten.																				
Koningin Emma der Nederlanden.	1	IJ Z	1873 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1879 B. . 20 Febr 1892	84.4	12.5	65	3565	Kan. v. 17 c.M. A n°.1 " " 12 " K.A. " " 7.5 " A. " " 3.7 " " rev. v. 3.7 c.M.	6 8 2 8 6 *d)* 30	. .	. .	. .	2732	14.1	590	11	6	2000	400
Tromp	1	IJ Z	1875 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1877 B. . 23 Sept 1893	84.4	12.5	65	3565	Kan. v. 17 c.M. A. n°.1 " " 12 " K.A. " " 7.5 " A. " " 3.7 " " rev. v. 3.7 c.M.	6 8 2 8 6 *d)* 30	. .	. .	. .	2772	14.37	590	10	6	2000	400
Atjeh.	1	IJ Z	1875 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1876 B. . . 27 Dec. 1895	91.85	12.5	65	3565	Kan. v. 17 c.M. A. n°.1 " " 12 " K.A. " " 7.5 " A. " " 3.7 " " rev. v. 3.7 c.M.	6 8 2 8 6 *d)* 30	. .	. .	. .	2700	13.5	550	11	6	2000	400

f) Hieronder ook eenig aan de bemanningssterkte onttrokken personeel, deels uitmakende de Europeesche bemanning van de *Satelliet* en de *Koerier* (verg. noot *c*), deels a[...] wal gedetacheerd, namelijk in 't geheel 9 officieren (waaronder 2 officieren-machinist) en 25 minderen, gebezigd in functiën waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gereken[...]

Bij de vaart van ...	Pantser in millimeters. [1]				Bevond zich op 31 December 1895 in:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1896.			*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen en bewegingen, gedurende het tijdvak van 1 April 1895 tot 31 Maart 1896.
						Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1894.		31 Dec. 1895.						
	Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
																(Delagoa-baai) ondernomen, via Colombo (Ceylon) en Port Louis Mauritius). Den 23sten Juni kwam de *Wilhelmina* te Lourenço-Marquez aan, verbleef aldaaar tot den 27sten Juli en nam toen de terugreis naar Oost-Indië aan. Den weg kiezende via Mozambique, Port Victoria (Mahé) en Colombo, ankerde deze bodem den 7den September ter reede Olehleh (Atjeh), verliet deze plaats een week later, vertoefde van 17 tot 26 September te Singapore om te dokken en eenige kleine voorzieningen te ondergaan, kwam daarna den 28sten te Tandjong Priok om den 9den October naar Ampenan (Lombok) te vertrekken en bij aankomst aldaar, drie dagen later, weder te worden toegevoegd aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo. Na tot 7 November in de wateren van Lombok dienst te hebben gedaan, vertrok de *Wilhelmina* naar Makasser om daar voorloopig station te houden. Hier werd op een nabijgelegen rif met kracht begonnen met de regeling der torpedo's, en toen dit na het doorkomen van den westmoesson op die plaats niet meer mogelijk was, werd naar Amboina gestoomd, ten einde in de binnenbaai aldaar met bedoeld werk voort te gaan. Op 17 Januari 1896 kwam de *Wilhelmina* met dit doel te Amboina aan, doch was in 't laatst van Maart weder te Makasser.
400	. . . .	. . . .	. . .	. . .	dienst	284	61	260	62	283	65	. . .	. . .	. . .	. . . .	Tot 1 October 1895 bleef dit fregat deel uitmaken van de scheepsmacht beoosten Java en Borneo en deed in de voorafgegane zes maanden dienst in de wateren van Bali en Lombok, behoudens dat het zich van 29 Mei tot 7 Juni en van 27 Juli tot 18 Augustus te Makasser ophield. Na op 3 October te Soerabaija te zijn aangekomen, waar de *Koningin Emma* voor de terugreis herwaarts werd gereed gemaakt, vertrok deze bodem den 13den Januari 1896 door Straat Bali via de Kaap de Goede Hoop naar Nederland.
400	. . . .	. . . .	. . .	. . .	dienst	284	61	262[1]	50	280	121	goed	goed	goed	Stationschip te Olehleh en vlaggeschip bij de scheepsmacht te Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak de diensten van stationschip ter reede van Olehleh (Atjeh) verrichten. In Mei en November 1895 vertoefde het schip, telkens slechts voor een drietal dagen, in de Sabang-baai (Poeloe Weh om ernstexercitiën met geschut te houden, terwijl in laatstgenoemde maand tevens een korte tocht langs Atjeh's westkust gemaakt werd.
400	. . . .	. . . .	. . .	. . .	dienst	284	61	. . .	. . .	295	. . .	goed	goed	goed	Vlaggeschip bij de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo.	Kwam den 27sten December 1895 uit Nederland te Tandjong Priok (Batavia), verliet den 12den Januari 1896 genoemde haven en maakte van af den 15den dier maand deel uit van de scheepsmacht beoosten Java en Borneo. Het schip stoomde op laatstgemelden dag van Ampenan (Lombok) naar Makasser om daar voorloopig station te houden en maakte in de maanden Maart en April eene reis langs de west- en noordkust van Celebes, en verder naar Ternate, Amboina en Banda en van daar terug naar Makasser.
RECAPITULATIE.																
Indische militaire marine						1490	656	2008	990	1519	879					
Auxiliair eskader						1354	313	966	219	1325	319					
Totaal ingeschreven in de rol der schepen						2844	969	f)2974	1209	g)2844	1198					
Personeel aan wal (in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" was gerekend)						14	„	13	„	14	„					
Totaal-generaal. . .						2858	969	2987	1209	2858	1198					

g) Als voren, namelijk 9 officieren (waaronder 2 officieren-machinist) en 24 minderen.

II. Opgaven betreffende de kosten van dokken, schoonmaken, schilderen, herstellingen en aanbrengen van wijzigingen aan de hieronder genoemde schepen *a*) der Indische militaire marine.

NAAM VAN HET SCHIP.	Kosten van het schip geheel gereed in Ned.-Indië.	Jaar.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz. Bedrag.	Percentsgewijze in verhouding tot de kosten nieuw. (Zie kolom 2.)
1.	2.	3.	4.	5.
Sumatra . . . . . . (In Ned.-Indië aangekomen 22 November 1891.)	f 1 066 000	1891	f 6 113,23	0.57
		1892	5 827,52	0.55
		1893	25 772,22	2.42
		1894	*b*) 32 476,56	3.05
		1895	*b*) 98 433,50	9.23
			f 168 623,03	15.82 zijnde gemiddeld per jaar 3.88
Java . . . . (Aankomst als voren 8 Juni 1886.)	f 599 300	1886	„	„
		1887	„	„
		1888	f 5 412,80	0.90
		1889	„	„
		1890	13 132,07^5	2.19
		1891	3 029,20^5	0.51
		1892	3 987,85^5	0.66
		1893	*b*) 57 392,02	9.58
		1894	*b*) 77 000,71^5	12.85
		1895	*b*) 55 336,49^5	9.23
			f 215 291,16^5	35.92 zijnde gemiddeld per jaar 3.75
Borneo . . . . (Aankomst als voren 6 Februari 1894.)	f 601 500	1894	f 7 092,12^5	1.17
		1895	1 083,29^5	0.18
			f 8 112,42	1.35 zijnde gemiddeld per jaar 0.70
Lombok . . . . (Aankomst als voren 21 Mei 1892.)	f 448 000	1892	f 3 791,05^5	0.84
		1893	4 149,96	0.93
		1894	2 882,60	0.64
		1895	„	„
			f 10 823,61^5	2.42 zijnde gemiddeld per jaar 0.67
Sumbawa . . . . . . (Aankomst als voren 7 Juni 1892.)	419 800	1892	f 3 287 80	0.78
		1893	2 620 28^5	0.62
		1894	4 442,19^5	1.06
		1895	8 064,07^5	1 92
			f 18 414,74^5	4.39^5 zijnde gemiddeld per jaar 1.26
Ceram . . . . (Aankomst als voren 29 October 1887.)	f 356 120	1887	„	„
		1888	f 2 855,22^5	0.80
		1889	3 389 15	0.95
		1890	11 656,64	3.27
		1891	1 730,21	0.48
		1892	4 185,56^5	1.18
		1893	6 233,06	1.75
		1894	6 079,64^5	1.71
		1895	5 952,81^5	1.64
			f 42 082,61	11.82 zijnde gemiddeld per jaar 1.45
Flores . . . . (Aankomst als voren 28 October 1887.)	f 357 140	1887	„	„
		1888	f 2 405,87	0.67
		1889	31,50	0.01
		1890	4 130,64	1.16
		1891	5 952,08^5	1.67
		1892	6 861,88^5	1.92
		1893	5 963,31^5	1 67
		1894	5 024,43	1 41
		1895	13 410,06^5	3.75
			f 43 779,79	12.26 zijnde gemiddeld per jaar 1.50
Cerberus (torpedoboot) . . (Aankomst als voren 6 Februari 1889.)	. . . .	1889 t/m 1895	f 1 885,36	

a) Om de in 't verslag (blz. 53 hiervóór) vermelde reden betreffen deze opgaven enkel de na 1885 in dienst gestelde schepen
b) Deze uitgaven betreffen eene groote herstelling aan romp, werktuigen en ketels.

III. Opgaven betreffende de kosten van dokken en repareeren te Singapore en te Pinang van de schepen der Indische militaire marine (en der gouvernementsmarine) gedurende het tijdvak 1 April 1895 t/m 31 Maart 1896.

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst.	Datum van vertrek.	KOSTEN.
Indische militaire marine.				
Ceram	Pinang. id.	18 Maart 1895. 10 Nov. „	27 April 1895. 15 Nov. „	f a) 5 217,89^{5} b) 734,92
Melvill van Carnbée	Singapore. id.	1 April „ 12 Maart 1896.	25 April „ (was op 31 Maart 1896 nog te Singapore)	a) 3 641,05 c)(pro memorie)
Sindoro	id.	12 April 1895.	18 April 1895.	d) 1 551,98^{5}
Flores	id Pinang. id.	— 23 Juli 1895. 3 Febr. 1896.	— 6 Nov. 1895 13 Febr. 1896.	e) 165,63^{5} a) 12 705,59^{5} f) 343,07^{5}
Pontianak	id. id. id.	20 April 1895. 21 Sept. „ 9 Maart 1896.	25 April 1895. 30 Oct. „ 14 Maart 1896.	g) 135,21^{5} a) 5 833,94 g) 128,12
Blommendal	Singapore. id.	29 April 1895. 19 Maart 1896.	31 Mei 1895. (was op 31 Maart 1896 nog te Singapore)	a) 5 320,80 h)(pro memorie)
Sumbawa	Pinang. id.	1 Mei 1895. 25 Nov. „	1 Juni 1895. 20 Dec. „	a) 4 294,92^{5} a) 3 769,65
Madura	Pinang. id.	13 Mei 1895. 19 Jan 1896.	18 Mei 1895. 13 Maart 1896.	f b) 767,53 a) 6 593,65^{5}
Merapi	Singapore. id.	8 Juni 1895. 13 Maart 1896.	23 Juli 1895. 1 April 1896.	a) 13 193,89^{5} b) 2 016,83^{5}
Padang	Pinang.	6 Juli 1895.	21 Juli 1895.	b) 1 186,24
Koerier	id.	12 „ „	24 „ „	b) 1 236,45^{5}
Benkoelen	id.	6 Aug. „	14 Sept „	a) 4 915,96^{5}
Satelliet	id.	21 Sept. „	8 Nov. „	a) 4 641,96^{5}
Batavia	id.	2 Nov. „	22 Dec. „	a) 6 170,25^{5}
Sambas	id.	24 Dec. „	9 Jan. 1896	d) 452,99
Lombok	id.	20 Maart 1896.	(was op 31 Maart 1896 nog te Pinang)	i)(pro memorie)
				f 85 018,59
Gouvernements marine.				
Flamingo	Pinang.	22 Dec. 1895.	7 Jan. 1896.	f 564,72
Singkawang	Singapore.	17 Maart 1896.	28 Maart 1896.	f 4 481,67^{5}
				f 5 046,39^{5}

a) Dokken en herstellen.
b) Dokken en kleine herstellingen.
c) Dokken en kleine voorzieningen. (De kosten zijn geraamd op f 3156.)
d) Dokken en kleine voorzieningen.
e) Herstelling van machinedeelen, welke 8–10 April 1895 gebracht en 2–7 Mei d. a. v. weder gehaald werden.
f) Een pijpeind vernieuwd.
g) Herstelling distilleertoestellen.
h) Dokken en voorzieningen. (De kosten zijn geraamd op f 4276.)
i) Kleine voorzieningen. (De kosten zijn geraamd op f 2200.)

IV. Statistiek van de bij het Indisch- en het auxiliair eskader in Nederlandsch-Indië gedurende de laatst bekende vijf jaren behandelde zieken, de afgekeurden en de overledenen.

A. Algemeen overzicht.

JAREN.	Aantal zieken aan boord der oorlogsschepen in behandeling op 1°. Januari.	Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar bijgekomen.	Te zamen.	Daarvan: herstelden aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: werden geëvacueerd naar de hospitalen, herstellingsoorden, enz.	Daarvan: overleden of kwamen om aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: bleven op 31 December aan boord der oorlogsschepen in behandeling.	Van de geëvacueerden overleden er: a)	Gemiddelde sterkte op de vloot (volgens de ziekenrapporten)	Aantal ziektegevallen: gedurende den loop van het jaar voorgekomen.	Aantal ziektegevallen: gemiddeld per dag.	Percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte.	Totaal overledenen (zie de kolommen 7 en 9).	Percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.		12.	13.	14.
Europeanen.														
1890	160	5825	5985	4610	1181	20	174	15	2651	5825	15.96	0.60	35	1.32
1891	174	4848	5022	3818	994	15	195	8	2571	4848	13.28	0.52	23	0.89
1892	195	5048	5243	4161	917	8	157	6	2677	5048	13.79	0.51	14	0.52
1893	157	5479	5636	4382	1074	26	154	20	2696	5479	15.01	0.55	46	1.70
1894	154	4792	4946	3694	1068	6	178	13	3020	4792	13.12	0.43	19	0.62
Inlanders.														
1890	65	2153	2218	1420	701	13	84	41	998	2153	5.90	0.59	54	5.41
1891	84	2351	2435	1590	734	14	97	31	1112	2351	6.44	0.58	45	4.05
1892	97	2184	2281	1526	682	5	68	29	1156	2184	5.97	0.52	34	2.94
1893	68	2199	2267	1497	698	12	60	36	1131	2199	6.02	0.53	b) 48	4.24
1894	60	1842	1902	1276	554	10	62	47	1177	1842	5.04	0.42	57	4.84

a) Hieronder ook gesneuvelden en zij die overleden terwijl zij met particuliere schepen werden vervoerd.
b) Hieronder ook een schepeling die door verdrinking om het leven kwam.

B. Rangschikking van de lijders (voor zooveel gedurende het behandelde jaar in verpleging gekomen) naar de voornaamste ziektevormen. *c*)

BEHANDELD WEGENS:	EUROPEANEN.					INLANDERS.				
	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
Endemische ziekten	1581	1235	1105	1741	1628	990	1139	950	1052	826
Sporadische ziekten	1328	1116	1302	1098	1019	240	234	204	204	180
Epidemische ziekten	481	164	116	57	5	127	74	19	17	26
Verwondingen en accidenten	749	673	634	681	556	168	191	193	156	147
Chirurgische ziekten	550	529	609	564	496	159	134	170	140	111
Oogziekten	209	168	127	102	81	128	187	192	197	169
Venerische ziekten	843	868	1086	1134	922	307	340	407	381	349
Koortsvrije huidziekten	84	95	69	102	85	34	52	49	52	34
Totalen	5825	4848	5048	5479	4792	2153	2351	2184	2199	1842

c) Hoevelen ter zake van berriberri of cholera onder behandeling kwamen, vindt men niet afzonderlijk opgegeven.

C. Rangschikking als voren van de afgekeurden en de overledenen (ook reeds over 1895).

JAREN.	Berriberri.		Cholera.		Malaria-ziekten.		Sporadische ziekten.		Chirurgische ziekten.		Oogziekten.		Venerische ziekten.		Gesneuveld. *d*)		Verdronken of op andere wijze omgekomen.		Totalen.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
									Afgekeurden. *e*)											
1890	76	117	1	„	23	1	78	9	15	3	6	14	„	„	...	...	...	...	199	144
1891	118	382	„	„	4	„	57	9	15	4	6	5	1	2	...	...	...	...	201	402
1892	36	230	„	„	14	„	76	7	19	2	4	8	2	5	...	...	...	...	151	252
1893	53	229	2	„	24	2	78	7	20	3	2	10	3	4	...	...	...	...	182	255
1894	78	190	„	„	20	1	119	9	12	2	3	4	9	1	...	...	...	...	241	207
1895	72	196	„	„	51	„	160	13	19	2	1	1	3	„	...	...	...	...	306	212
									Overledenen.											
1890	4	47	7	1	5	4	6	1	1	„	„	„	„	„	2	„	10	1	35	54
1891	2	31	6	3	6	„	2	4	1	„	„	„	„	„	3	„	3	7	23	45
1892	„	28	6	„	3	3	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	14	34
1893	1	36	25	„	9	„	3	3	„	„	„	„	„	„	6	„	2	9	46	48
1894	1	49	„	„	8	„	5	3	„	„	„	„	„	1	1	„	4	4	19	57
1895	2	37	„	„	10	1	4	10	„	„	„	„	„	„	„	„	5	8	21	56

d) Hieronder zijn ook medegerekend diegenen die aan de gevolgen van hunne voor den vijand bekomen wonden overleden.
e) Hieronder, wat de Europeanen betreft, de wegens ziekte naar Nederland teruggekeerden.

Koloniaal verslag van 1895

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE H.

N° 10.

(Zie hoofdst. E, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

SAMENSTELLING DER GOUVERNEMENTSMARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

over het jaar 1895.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Nederlandsch-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte (in M.).	Grootste breedte (in M.).	Grootste diepgang (in d.M.).	Waterverplaatsing (in tonnen van 1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Stoomvermogen in indicateurpaardekrachten (eerste proeftocht).	Grootste proeftochtvaart (eerste proeftocht).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13
ZEESTOOMSCHEPEN.												
Schroefstoomschepen.									Getr. br. voorl. kan. van 7 c.M. . . . . 2 Id. v. 5 c.M. 2 Gladde br. kan. van 1 ℔ 2			
Havik	1	Cp. (K.)	1877, Glasgow. (John Elder).	A . . 1878 B 4e kwartaal 1878	43.26	6.10	32	338	—	6	300	10.5
Zeemeeuw . . .	1	Cp. (K.)	1877, id. (id.)	A . . 1878 B 26 Sept. 1878	43.26	6.10	32	338	Alsvoren.	6	300	10.5
Valk	1	Cp. (K.)	1879, Vlissingen. (Kon. Mij „de Schelde".)	A . . 1880 B 15 Oct. 1880	43.26	6.10	32	338	id.	6	343	10 25
Arend	1	Cp. (K.)	1879, id. (id.)	A . . . 1880 B 15 Dec. 1880	43.36	6.10	32	338	id.	6	311	10.25
Zwaluw. . . .	1	Cp (K.)	1881, id. (id.)	A . . . 1882 B . . Oct. 1882	43.36	6.10	32	338	id.	6	240	9.7
Condor. . . .	1	Cp. (K.)	1885, Amsterdam.	A . . . 1886 B 19 Mei 1886	43.36	6.10	32	338	id.	6	297	10
Gier	1	IJ.	1877, New-Castle.	A . . . 1877 B 15 Aug. 1886	46.70	9.00	30	550	id.	6	210	8.14
Albatros . . .	1	IJ.	1877, Renfrew (Schotland).	A . . 1877 B 20 Maart 1887	46.70	8.75	30	601	id.	6	297.44	8.39
Sperwer . . .	1	IJ.	1877, New-Castle.	A . . . 1877 B 28 Juli 1887	46.70	9.00	30	550	id.	6	239	7.7
Reiger . . .	1	Cp. (K.)	1887, Feijenoord. (Ned. Stoombootmij.)	A . . . 1888 B 30 Juni 1888	42.80	6.70	33.2	402	id.	6	329	10.14
Raaf . . .	1	Cp. (K.)	1888, Vlissingen. (Kon. Mij. „de Schelde").	A . . . 1889 B 30 April 1890	47.10	7.35	29	420	id.	6	326.9	10 6
Zeeduif . . .	1	Cp (K.)	1889, Feijenoord. (Ned. Stoombootmij.)	A . . . 1890 B 20 Febr. 1891	47.10	7.35	30	420	id.	6	436	10.71
Zwaan . . .	1	Cp. (K.)	1890, id. (id.)	A . . . 1891 B 2 Maart 1892	47.10	7 35	29	420	id.	6	310	10.42
Flamingo . . .	1	Cp. (K.)	1891, id. (id.)	A . . . 1891 B 10 Juni 1893	47.10	7.35	29	420	id.	6	485	11.35
Pelikaan . . .	1	Cp. (K.)	1891, id. (id.)	A . . . 1891 B 10 Febr. 1893	47.10	7.35	29	420	id.	6	485	11.32
Glatik	1	S.	1894, id. (id.)	A . . . 1895 B 6 Nov. 1895	46.95	7.35	28	420	id.	6	552	11.5
RIVIERSTOOMSCHEPEN.												
Raderstoomschepen.									Getr. br. voorl. kan. van 7 c.M. . . . 2 Id. v. 5 c.M. 2			
Singkawang		H. (K.)	1875, Soerabaija. (Marine-etablissement.)	A . . . 1876 B 1 Jan. 1877	32.50	6.20	20	176	—	4	90	6.81
Djambi		H. (K.)	1880, Dassoon (Rembang.) (Nering Bögel.)	A . . . 1881 B 1 Jan. 1882	32.50	6.20	20	150	Alsvoren.	4	87	7.55
Barito.		S.	1893, Soerabaija. (Marine-etablissement.)	A . . . 1894 B 22 Oct. 1894	41.97	7.47	22	316.9	id.	4	307.12	10.63

Vast korps Europeesche schepelingen . . . .

Vast korps inlandsche schepelingen. . . . .

KLEINE ZEILVAARTUIGEN.

11 adviesbooten. Ieder vaartuig bemand met 11 inlanders en bewapend met 2 één-ponds bronzen kanonnen; de bemanning van elke laadgeweren en 6 sabels . . . .

[1]) Cp. = composite; K = gekoperd; IJ = ijzer; S = taal; H = hout.

Groot-ste proef-tocht-vaart (eerste proef-tocht).	Brand-stof- (steen-kolen-) berg-ruimte in M³.	Groot-ste vol te houden dienst-vaart	Vaart bij voor-deelig brand-stof-ver-bruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad: bij de vaart van kolom 15.	bij de vaart van kolom 16.	Bevond zich op 31 December 1895 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte. Euro-pea-nen.	Inlan-ders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten. 31 Dec. 1894. Euro-pea-nen.	Inlan-ders.	31 Dec. 1895. Euro-pea-nen.	Inlan-ders.	TOESTAND. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	Waar bij het einde van 1895 gestationneerd.
13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.
0.5	33.75	9	6.1	1080	1317	dienst.	8	37	6	26	8	42	nog goed.	betr. goed.	betr. goed.	Atjeh. a)
0.5	71.25	8.5	6	2200	3900	dienst.	8	37	7	19	7	37	nog goed.	betr. goed.	nieuw.	Ternate. b)
0 25	33 75	8	5.5	1080	1198	dienst.	8	37	8	35	8	28	boutziek.	reparabel.	afgekeurd.	Westkust Sumatra. c)
0.25	33.75	8	6	1080	1440	dienst.	8	37	8	37	8	39	nog goed.	betr. goed.	goed.	Amboina.
9.7	33.75	7.5	4.5	1040	1200	dienst.	8	37	8	39	8	33	nog goed.	goed.	betr. goed.	Atjeh.
0	33.75	7.5	6	810	1008	dienst.	8	37	8	37	8	32	betr. goed.	goed.	oud.	Atjeh.
8.14	132.50	7	5	2048	2640	dienst.	8	37	8	35	8	31	bruikbaar.	betr. goed.	oud.	Banka. d)
8.39	113.75	7.5	6.25	2196	2548	dienst.	8	37	. .	. .	8	39	goed.	betr. goed.	nieuw.	Bali-Lombok. e)
7.7	130	7	6	2016	2304	herstelling (buiten dienst).	. .	. .	8	34	. .	. .	goed.	betr. goed.	oud.	Soerabaija f) (in herstelling).
0.14	68.70	9	7	2200	2800	dienst.	8	37	8	40	8	39	goed.	goed.	wordt oud.	Soerabaija g) (voor Oost-Java).
0 6	47.50	8.9	6	1560	1974	dienst.	8	37	8	38	8	38	goed.	goed.	goed.	Menado. h)
0.71	60	9.5	8.5	1656	1764	herstelling (buiten dienst).	. .	. .	8	39	. .	. .	weer goed (na herstelling).	weer goed.	weer goed.	Soerabaija i) (in herstelling.)
0.42	60	9.25	7.25	1284	1500	herstelling	8	37	8	42	8	40	goed.	goed na herstelling.	na afloop herstelling goed.	Soerabaija j) (in herstelling).
1.35	55	9	5.5	1544	1980	dienst.	8	37	8	42	8	43	nieuw.	nieuw.	betr. nieuw.	Oostkust Sumatra. k)
1.32	55	10	5.25	1640	2060	dienst.	8	37	8	35	7	32	nieuw.	nieuw.	betr. nieuw.	Timor. l)
1.5	56.25	9.8	6.8	1314	2248	dienst.	8	37	. .	. .	7	35	nieuw.	nieuw.	nieuw.	Celebes. m)
6.81	22.5	6	5	480	532	dienst.	4	23	4	25	4	23	oud.	oud.	nieuw.	Riouw. n)
7.55	22.5	6.25	6	408	456	. . . .	. .	. .	4	25	. .	. .	afgekeurd.	afgekeurd.	afgekeurd.	Soerabaija o) (afgekeurd).
10.63	46.25	9.5	6	1200	1520	dienst.	6	30	6	35	6	31	nieuw.	nieuw.	nieuw.	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. p)
. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	q)122	. .	r) 123	. .	s) 119	. .				
. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. .	571	. .	583	. .	562				
elke	adviesboot beschikt verder over 6 achter-	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. .	121	. .	121	. .	117				Allen in de buitenbezittingen. t)

Verdere aanteekeningen (zie blz. 4).

VERDERE AANTEEKENINGEN

(die ook het 1ste kwartaal 1896 betreffen en, wat het jaar 1895 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijlage J van 't vorig verslag).

a) De *Havik*, den 9den December 1894 uit het station Atjeh te Soerabaija aangekomen, onderging tot 3 October 1895 herstellingen en keerde den 23sten daaraanvolgende in dat station terug.

b) De *Zeemeeuw*, laatstelijk in de residentie Ternate gestationneerd, onderging van 16 November 1894 tot 23 Juli 1895 herstellingen te Soerabaija, vertrok toen naar Timor om aldaar tijdelijk dienst te doen, maakte den 4den November eene dienstreis naar Soerabaija en betrok, na aldaar gedokt en een pijp van de Downton-pomp gerepareerd te hebben, den 18den van dezelfde maand weder het station Ternate. Van 28 Februari tot 14 Maart 1896 vertoefde het schip andermaal te Soerabaija, werwaarts het door de *Raaf* was geconvoieerd om, wegens door eene commissie geconstateerde onbetrouwbaarheid van het roer, de noodige voorzieningen te ondergaan.

c) De *Valk* vertrok den 7den Januari 1896 uit het station Sumatra's Westkust naar Soerabaija om herstellingen te ondergaan. Het schip werd echter voor verderen dienst afgekeurd en zou eerlang worden verkocht.

d) De *Gier* bleef tot 17 April 1895 voor Banka en de Oostkust van Sumatra dienst doen, vertrok toen naar Riouw, deed van den 21sten daaraanvolgende tot 16 Mei met den resident van dat gewest eene reis naar de, in de Chineesche zee gelegen, onder Riouw ressorteerende eilanden en verrichtte daarna weder dienst voor beide eerstgemelde gewesten. Toen den 27sten October de *Flamingo* voor de Oostkust van Sumatra beschikbaar kwam, werd de *Gier* speciaal voor Banka aangewezen. Den 9den Februari 1896 vertrok dit schip naar Soerabaija en werd aldaar den 26sten d. a. v. tijdelijk buiten dienst gesteld om herstellingen te ondergaan en daarna als reserveschip in conservatie te worden genomen.

e) De *Albatros* werd den 1sten November 1895, na sedert 16 Juli 1894 buiten dienst te zijn geweest om herstellingen te ondergaan, te Soerabaija weder in dienst gesteld, vertrok den 3den daaraanvolgende naar Bali om daar de *Sperwer* te vervangen, die kort te voren naar Soerabaija was opgekomen om in onderzoek te worden genomen. Den 20sten van dezelfde maand stootte de *Albatros* op een steen ter reede Tjoepal (Djembrana), bekwam daarbij een groot lek in het voorschip, onderging van 26 November tot 21 December te Soerabaija de noodige herstellingen en keerde daarna naar Bali terug, van waar het schip, na den 3den Maart 1896 door de inmiddels weder in dienst gestelde *Sperwer* te zijn vervangen, naar Banka werd gedirigeerd om daar in de plaats van de *Gier* dienst te doen.

f) De *Sperwer* bleef tot 16 October 1895 voor het gewest Bali en Lombok dienst doen, vertrok toen naar Soerabaija en werd aldaar den 1sten November d. a. v. buiten dienst gesteld om in onderzoek te worden genomen. Toen ook de *Gier* kort daarop reparatiën behoefde, en uit bovenbedoeld onderzoek was gebleken dat de *Sperwer*, door eenige voorzieningen te ondergaan, nog een jaar dienst zou kunnen doen, werd daartoe besloten en het schip, na afloop van bedoelde werkzaamheden, den 26sten Februari 1896 weder in dienst gesteld en den 29sten daaraanvolgende naar Bali en Lombok gezonden om aldaar de *Albatros*, voor Banka bestemd, te vervangen.

g) De *Reiger* bleef aangewezen voor den dienst in de wateren van Oost-Java, doch deed van 11 tot 25 April 1895 dienst in het station Celebes. Ook vertoefde het schip in December 1895 en in Maart 1896, telkens voor korten tijd, te Soerabaija, eerst om de vlampijpen en later om den binnenschoorsteen te vernieuwen.

h) De *Raaf* was van 24 Februari tot 7 Maart 1896 uit het station Menado afwezig om de *Zeemeeuw* van Ternate naar Soerabaija te convoieeren.

i) De *Zeeduif*, den 2den Januari 1895 gestrand op het rif der Vijf-eilanden (Halmaheira) en van daar naar Ganeh gesleept, kwam onder convooi van de *Pelikaan* den 9den Mei 1895 te Soerabaija aan, onderging aldaar herstellingen en werd daarna den 20sten Januari 1896 weder in dienst gesteld en aangewezen om de *Valk* in het station Sumatra's Westkust te vervangen, waar het schip den 6den Februari daaraanvolgende aankwam.

j) De *Zwaan* keerde, nadat de *Zeeduif* van het rif der Vijf-eilanden (Halmaheira) afgebracht en te Ganeh voor den overtocht naar Soerabaija gereed gemaakt was, den 28sten April 1895 in het station Celebes terug, vertoefde aldaar tot 26 September, vertrok toen naar Soerabaija, onderging aldaar tot 1 Maart 1896 herstellingen, deed daarna voor de *Reiger* in Oost-Java dienst en keerde den 9den April naar Makasser terug.

k) De *Flamingo* vertoefde tot 15 Mei 1895 in het station Atjeh, vertrok toen naar de Oostkust van Sumatra, deed daar tot 16 Juni dienst, keerde vervolgens naar Atjeh terug, doch werd den 23sten October andermaal naar de Oostkust van Sumatra gedirigeerd, waar het schip sedert gestationneerd bleef. Van 22 December 1895 tot 7 Januari 1896 vertoefde de *Flamingo* te Pinang om voorzieningen te ondergaan, terwijl zij sedert 15 Februari 1896 uit het station afwezig was om eene reis naar de, in de Chineesche zee gelegen, onder Riouw ressorteerende eilanden te volbrengen.

l) De *Pelikaan* kwam den 24sten Januari 1895 uit het station Oostkust van Sumatra te Ternate, deed daar tot 15 April dienst, werd toen aangewezen om de *Zeeduif* naar Soerabaija te convoieeren, onderging aldaar van 9 Mei tot 10 Juni voorzieningen, keerde daarna naar Ternate terug, aan welk station het schip den 27sten November werd onttrokken om vervolgens in het station Timor dienst te doen. Van 28 Februari tot 22 Maart 1896 vertoefde de *Pelikaan* weder te Ternate om tijdelijk de *Zeemeeuw*, die voorzieningen noodig had, te vervangen.

m) De *Glatik*, den 4den Juli 1895 uit Nederland te Soerabaija aangekomen en sedert in conservatie geweest, werd den 6den November in dienst gesteld en aangewezen voor het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, doch vertrok den 10den daaraanvolgende naar Makasser, ten einde de *Zwaan*, die in 't laatst van September ter reparatie naar Java was opgekomen, in het station Celebes tijdelijk te vervangen; dientengevolge is het schip eerst in April 1896 te Bandjermasin aangekomen.

n) De *Singkawang* was in Maart 1896 voor korten tijd te Singapore om voorzieningen aan huidkoper en roer te ondergaan.

o) De *Djambi*, na tot 28 October 1895 in het station Westerafdeeling van Borneo dienst te hebben gedaan, kwam den 2den November d. a. v. te Soerabaija, werd aldaar den 6den dier maand buiten dienst gesteld en den 24sten Februari 1896 wegens afkeuring verkocht.

p) De *Barito* was van 30 November tot 14 December 1895 uit het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo afwezig om te Soerabaija te dokken en voorzieningen aan het roer te ondergaan.

q) Ongerekend 1 gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine. Met inbegrip van dezen bedroeg de bepaalde sterkte van het korps Europeesche schepelingen der gouvernementsmarine 17 gezaghebbers, 45 stuurlieden, 46 machinisten en 15 leerling-machinisten.

r) Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine.

s) Namelijk 16 gezaghebbers, 46 stuurlieden, 46 machinisten en 11 leerling-machinisten. Bovendien was 1 gezaghebber gedetacheerd bij het departement der marine.

t) Verdeeld over zes gewesten, als volgt: 1 ter Sumatra's Westkust, 1 in de Westerafdeeling van Borneo, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 2 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 2 in de residentie Menado en 3 in de residentie Timor.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE 3.

N°. 11.

(Zie hoofdst. F, § 2, van het verslag.)

LIJST VAN NAAMLOOZE VENNOOTSCHAPPEN, in 1895 in NEDERLANDSCH-INDIË en in NEDERLAND opgericht, deze laatsten alleen voor zooveel haar werkkring zich tot NEDERLANDSCH-INDIË uitstrekt.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		A. In Nederlandsch-Indië tot stand gekomen.			
1	Cultuurmaatschappij Soetjen, te Soerabaija.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte en tot dusver door hem op overeenkomsten met de inlandsche bevolking gedreven suikeronderneming Soetjen, gelegen in de afdeeling Ngrowo der residentie Kediri.	25 jaar.	A. f 200 000 (f 1000) B. 110 000 C. 110 000	a. 3 Jan. 1895 n°. 8. b. 29 „ „ „ 8.
2	Cultuurmaatschappij Soekasari, te Batavia.	De verdere exploitatie, voor de thee- of koffiecultuur, van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, in de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen gelegen erfpachtsperceelen Soekasari I en II.	67 „	A. f 20 000 (f 250) B. 20 000 C. 20 000	a. 5 Jan. 1895 n°. 27. b. 22 „ „ „ 6.
3	Nieuw Padangsch Prauwenveer, te Padang.	De overneming en verdere exploitatie van het door een der oprichters der vennootschap daarin ingebrachte prauwenveer te Padang en in het algemeen het vervoeren van passagiers en goederen met prauwen of andere vaartuigen van en naar de reede dier plaats en omliggende streken.	24 „	A. f 40 000 (f 250) B. 40 000 C. 40 000	a. 4 April 1895 n°. 26. b. 1 Nov. „ „ 87.
4	Assam-theeonderneming Gedeh, te Batavia.	De oprichting en exploitatie van eene theeonderneming op een drietal tot dit doel door de vennootschap over te nemen erfpachtsperceelen, genaamd Mangoendjaija (Gintoeng), Tjoelamega en Bajabang (Pamannja), gelegen in de afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen, te dien einde door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht.	61 „	A. f 200 000 (f 500) B. 75 000 C. 52 500	a. 8 April 1895 n°. 29. b. 23 „ „ „ 32
5	Cultuurmaatschappij Karang Serang Laoet, te Batavia.	De exploitatie van het door een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) daarin ingebrachte, aan hem toebehoord hebbende particuliere landgoed, genaamd Karang Serang Laoet of Rawah Kidang, gelegen in de afdeeling Tangerang van de residentie Batavia.	75 „	A. f 500 000 (f 5000) B. 500 000 C. 500 000	a. 19 April 1895 n°. 24. b. 3 Mei „ „ 35.
6	Cultuurmaatschappij Lie Tham Zoon Goan, te Tjengkareng (afd. Tangerang der residentie Batavia).	De exploitatie van de door een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) daarin ingebrachte particuliere landerijen, genaamd Tegal Angoes, Bodjong Ringit, Pangkalan, Pangkalan Goepouw, de Qual, Kali Deres, Tjengkareng en Tegal Alor, allen gelegen in de afdeeling Tangerang der residentie Batavia, zoomede van eenige perceelen ter hoofdplaats Batavia, en voorts de aankoop, overneming of aanvaarding in erfpacht of in huur en de exploitatie van andere landerijen in de residentiën Batavia, Bantam, Krawang en Preanger Regentschappen, als ook de opkoop van producten, door de bevolking op de landen der vennootschap voor eigen rekening geteeld, om die al of niet bewerkt of bereid weder te verkoopen.	75 „	A. f 600 000 (f 10 000) B. 600 000 C. 600 000	a. 3 Mei 1895 n°. 25 b. 14 „ „ „ 38

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
7	Telephoon-maatschappij Buitenzorg, te Batavia.	De aanleg en exploitatie van telephoonverbindingen in de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia (waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht de op hem overgegane vergunning, bedoeld sub 1 van bijlage LL van 't vorig verslag, tot het aanleggen van zoodanige verbindingen in de genoemde afdeeling), zoomede de handel in telephoontoestellen en hetgeen daartoe behoort.	23 jaar.	A. f 33 000 (f 100) B. 33 000 C. 8 000	a. 3 Mei 1895 n°. 26. b. 21 „ „ 40.
8	Cultuurmaatschappij Amandit, te Soerabaija.	De exploitatie van erfpachtsperceelen, dan wel van van de inlandsche bevolking gehuurde gronden in Nederlandsch-Indië en het drijven van handel in de daarvan te verkrijgen producten, beginnende met de exploitatie van de op erfpachts- en gehuurde gronden gevestigde tabaksonderneming Amandit, gelegen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	23 „	A. f 125 000 (f 500) B. 25 000 C. 25 000	a. 7 Mei 1895 n°. 34. b. 4 Juni „ „ 44.
9	Cultuurmaatschappij Terbono, te Patti (Japara).	De verdere exploitatie voor landbouwdoeleinden van het door een oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceel, genaamd Terbono, gelegen in de afdeeling Joana van de residentie Japara, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als c. q. aan dat perceel zullen worden toegevoegd.	65 „	A. f 40 000 (f 1000) B. 40 000 C. 40 000	a. 10 Mei 1895 n°. 32. b. 18 Juni „ „ 48.
10	Cultuurmaatschappij Daoelat, te Batavia.	De verdere exploitatie, meer bijzonder voor de koffiecultuur, van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceelen, genaamd Daoelat en Daoelat I, gelegen in de afdeeling Tjitjalengka der residentie Preanger Regentschappen.	74 „	A. f 60 000 (f 500) B. 57 500 C. 33 125	a. 14 Mei 1895 n°. 27. b. 31 „ „ 43.
11	Maatschappij tot exploitatie van het land Genok Watoe, te Soerabaija.	De verdere exploitatie van het aan een der oprichters van de vennootschap tot dusver toebehoord hebbend en door hem in de vennootschap ingebracht land, genaamd Genok Watoe, gelegen in de afdeeling Soerabaija der gelijknamige residentie, zoomede van de aan bedoelden oprichter bij gouvernementsbesluit dd. 13 Juni 1888 n°. 2 verleende concessie tot het winnen van jodium en jodiumverbindingen op genoemd land, alsook de verkrijging van verdere vergunningen tot mijn-ontginning op Genok Watoe.	65 „	A. f 200 000 (f 500) B. 200 000 C. 200 000	a. 13 Juni 1895 n°. 15. b. 5 Juli „ „ 53.
12	Algemeene spaar- en depositobank, te Batavia.	Het beheer van spaar- en in deposito genomen gelden, met uitkeering van eene bepaalde rente daarop.	75 „	A. f 100 000 (f 200) B. 20 000 C. 20 000	a. 14 Juni 1895 n°. 10. b. 21 „ „ „ 49.
13	Cultuurmaatschappij Loeboeq Gedang West, te Padang.	De overneming en verdere exploitatie van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, voor de koffiecultuur gebezigde erfpachtsperceel, genaamd Loeboeq Gedang, gelegen in de afdeeling Painan der residentie Padangsche Benedenlanden, zoomede c. q. de exploitatie voor landbouwdoeleinden van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	57 „	A. f 120 000 (f 500) B. 46 000 C. 38 500	a. 22 Juni 1895 n°. 23. b. 6 Aug. „ „ 62.
14	Cultuurmaatschappij Soen Hien-Kongsie Klender, te Batavia.	De verdere exploitatie van het aan de twee oprichters der vennootschap (Chineezen), ieder voor de helft toebehoord hebbend, door hen in de vennootschap ingebrachte particuliere land, genaamd Klender, gelegen in de afdeeling Meester-Cornelis der residentie Batavia.	75 „	A. f 70 000 (f 5000) B. 70 000 C. 70 000	a. 22 Juni 1895 n°. 24. b. 12 Juli „ „ 55.
15	Cultuurmaatschappij Eng Hien-Kongsie Serpong Lengkong, te Batavia.	De verdere exploitatie van de aan de beide oprichters der vennootschap (Chineezen), ieder voor de helft toebehoord hebbende, door hen in de vennootschap ingebrachte particuliere landerijen, genaamd Serpong, Lengkong Tjisaoek en Lengkong Sempora, gelegen in de afdeeling Tangerang der residentie Batavia.	75 „	A. f 360 000 (f 10 000) B. 360 000 C. 360 000	a. 22 Juni 1895 n°. 25. b. 16 Juli „ „ 56.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
16	Cultuurmaatschappij Lwesan-Kongsie Karang Serang Dalem, te Batavia.	De verdere exploitatie van het aan een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) toebehoord hebbende, en door hem in de vennootschap ingebrachte particuliere land, genaamd Menjawakan Kemiri of Karang Serang Dalem, gelegen in de afdeeling Tangerang der residentie Batavia.	75 jaar.	A. f 300 000 (f 5000) B. 300 000 C. 300 000	a. 22 Juni 1895 n°. 26. b. 5 Juli „ „ 53.
17	Cultuurmaatschappij Honghien-Kongsie, landen Tjelingtjing c.a., te Batavia.	De verdere exploitatie van de aan een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) toebehoord hebbende, door hem in de vennootschap ingebrachte particuliere landerijen, genaamd Tjelingtjing en Lagoa, beide gelegen in de afdeeling Meester-Cornelis der residentie Batavia, zoomede van eenige perceelen, gelegen aan de Groote Rivier ter hoofdplaats Batavia.	75 „	A. f 150 000 (f 5000) B. 150 000 C. 150 000	a. 22 Juni 1895 n°. 27. b. 12 Juli „ „ 55.
18	Cultuurmaatschappij Babelan, te Batavia.	De verdere exploitatie van de aan een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) toebehoord hebbende, door hem in de vennootschap ingebrachte particuliere landerijen, genaamd Rawa Bogor of Babelan, Pondok Doea of Sembilangan Tandjong en Soengi Bentaro, te zamen bekend onder den naam van Babelan, gelegen in de afdeeling Meester-Cornelis der residentie Batavia.	75 „	A. f 425 000 (f 5000) B. 425 000 C. 425 000	a. 27 Juni 1895 n°. 19. b. 16 Juli „ „ 56.
19	Bouwmaatschappij C. A. Thomas, te Samarang.	Het oprichten van huizen en andere gebouwen, zoomede de verdere exploitatie van een negental te Samarang gelegen en tot dusver aan de beide oprichters der vennootschap toebehoord hebbende en door hen in de vennootschap ingebrachte perceelen, benevens de exploitatie c. q. van onroerende goederen in Nederlandsch-Indië, die door aandeelhouders der vennootschap daarin worden ingebracht, dan wel door de vennootschap van derden in eigendom worden verkregen, gehuurd of in administratie genomen.	74 „	A. f 200 000 (f 5000) B. 100 000 C. 100 000	a. 9 Juli 1895 n°. 10. b. 9 Aug. „ „ 63.
20	Telephoonmaatschappij Japara, te Samarang.	De aanleg en exploitatie van telephoonverbindingen in de residentie Japara, waartoe door een der vennooten, de firma Hekking en C°. te Soerabaija, aan de vennootschap werd overgedragen de op haar overgegane telephoon-vergunning voor genoemde residentie, bedoeld onder n°. 11 van bijlage LL van het vorig verslag.	23 „	A. f 20 000 (f 100) B. 20 000 C. 20 000	a. 10 Juli 1895 n°. 9. b. 1 Oct. „ „ 78.
21	Cultuurmaatschappij Poelo Gadoeng en Soekapoera, te Batavia.	De verdere exploitatie van de tot dusver aan een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) toebehoord hebbende, door hem in de vennootschap ingebrachte particuliere landerijen, genaamd Poelo Gadoeng en Soekapoera, gelegen in de afdeeling Meester-Cornelis der residentie Batavia.	75 „	A. f 155 000 (f 5000) B. 155 000 C. 155 000	a. 26 Juli 1895 n°. 11. b. 13 Aug. „ „ 64
22	Medan-drukkerij, te Medan.	Het drukken en uitgeven van één of meer nieuwsbladen in de Nederlandsche en Maleische talen, bestemd om meermalen 's weeks te verschijnen, het drukken voor rekening van anderen, en verder het verrichten van alles wat tot het drukkersbedrijf behoort.	10 „	A. f 30 000 (f 50) B. 10 000 C. 10 000	a. 6 Aug. 1895 n°. 34. b. 13 Sept. „ „ 73.
23	Indigo-cultuurmaatschappij Gajam, te Samarang.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters in de vennootschap ingebrachte indigo-ondernemingen, genaamd Gajam en Kapoe, gevestigd op van de inlandsche bevolking gehuurde gronden, gelegen in de afdeeling Kediri der gelijknamige residentie.	27 „	A. f 75 000 (f 1000) B. 75 000 C. 75 000	a. 8 Aug. 1895 n°. 48. b. 6 Sept. „ „ 71.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt
24	Wangie Wattie Planting-Company (limited), te Tjiwangi (res. Preanger Regentschappen).	De verdere exploitatie voor landbouw-doeleinden van de door de oprichters der vennootschap daarin ingebrachte, uit drie erfpachtsperceelen bestaande cultuuronderneming, genaamd Tjiwangi, in de afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen, zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden, als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	62 jaar.	A. f 102 000 (f 1000) B. 102 000 C. 102 000	a. 14 Aug. 1895 n°. 8. b. 27 „ „ „ 68.
25	Cultuurmaatschappij Assinan, te Samarang.	De verdere exploitatie van de, ter inbrenging in de vennootschap, op publieke vendutie gekochte en op haar overgegane landbouwonderneming Assinan of Ngasinan, voor een deel bestaande uit huurgronden in de afdeeling Boijolali der residentie Soerakarta en voor een ander deel uit het erfpachtsperceel Stomie, gelegen in de afdeeling Ambarawa der residentie Samarang, zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	75 „	A. f 80 000 (f 1000) B. 80 000 C. 80 000	a. 20 Aug. 1895 n°. 31. b. 13 Sept. „ „ 73.
26	Hôtel Embong Malang, te Soerabaija.	De overneming en verdere exploitatie van het tot dusver aan een der oprichters van de vennootschap toebehoord hebbende en door haar in de vennootschap ingebrachte hôtel Embong Malang te Soerabaija.	25 „	A. f 109 000 (f 1000) B. 109 000 C. 109 000	a. 25 Aug. 1895 n°. 4. b. 8 Oct. „ „ 80.
27	Intercommunale Telephoonmaatschappij, te Batavia.	De aanleg en exploitatie van intercommunale telephoonverbindingen in Nederlandsche-Indië, en wel allereerst van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte vergunning voor zoodanige verbindingen tusschen Batavia, Samarang en Soerabaija, bedoeld in het vorig verslag, blz. 184/185.	24 „	A. f 500 000 (f 100) B. 257 000 C. 257 000	a. 9 Sept. 1895 n°. 1. b. 24 „ „ „ 76.
28	Cultuurmaatschappij Karawatji-Tjilongok, te Tangerang (res. Batavia).	De verdere exploitatie van de tot dusver aan een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) toebehoord hebbende, door hem in de vennootschap ingebrachte particuliere landerijen, genaamd Karawatji, Tjilongok, Grendeng, Gandoe en Karawatji Tjibodas, gelegen in de afdeeling Tangerang der residentie Batavia, zoomede het drijven van handel in producten als anderszins, zoo voor eigen rekening als in commissie.	75 „	A. f 600 000 (f 10 000) B. 600 000 C. 600 000	a. 12 Sept. 1895 n°. 10. b. 24 „ „ „ 76.
29	Cultuurmaatschappij „Zuid", te Samarang.	Het drijven van landbouw in Nederlandsch-Indië, op gronden in erfpacht of eigendom verkregen en wel aanvankelijk door de verdere exploitatie voor de koffieteelt en andere cultures van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceel Djatironggo-Zuid, gelegen in de afdeeling Ambarawa der residentie Samarang.	57 „	A. f 80 000 (f 500) B. 80 000 C. 80 000	a. 19 Sept. 1895 n°. 30. b. 11 Oct. „ „ 81.
30	Cultuurmaatschappij Sadjen, te Samarang.	(Geheel als voren, wat betreft de in genoemde afdeeling Ambarawa gelegen erfpachtsonderneming Djatironggo-Sadjen.)	57 „	A. f 150 000 (f 500) B. 150 000 C. 150 000	a. 19 Sept. 1895 n°. 31. b. 22 Oct. „ „ 84.
31	Cultuurmaatschappij Djatironggo, te Samarang.	(Geheel als voren, wat betreft de in voormelde afdeeling gelegen, elk als één perceel ingeschreven, erfpachtsondernemingen Djatironggo-West II en Djatironggo, met het daarbij behoorend erfpachtsperceel Boebak.)	57 „	A. f 150 000 (f 500) B. 150 000 C. 150 000	a. 19 Sept. 1895 n°. 32. b. 15 Oct. „ „ 82.
32	Cultuurmaatschappij West I, te Samarang	(Geheel als voren, wat betreft de in dezelfde afdeeling Ambarawa gelegen erfpachtsonderneming Djatironggo-West I.)	57 „	A. f 40 000 (f 500) B. 40 000 C. 40 000	a. 19 Sept. 1895 n°. 33. b. 18 Oct. „ „ 83.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
33	Maatschappij tot exploitatie van vastigheden Io Kong Eng, te Batavia.	De verdere exploitatie van de aan een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) toebehoord hebbende, door hem in de vennootschap ingebrachte in de residentie Batavia gelegen particuliere landerijen, genaamd Peseeng en Kampong Goesti, benevens een vijftal vastigheden ter hoofdplaats Batavia, zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere perceelen als nader door de vennootschap mochten worden aangekocht.	75 jaar.	A. f 45 000 (f 2500) B. 45 000 C. 45 000	a. 24 Sept. 1895 n°. 25. b. 11 Oct. „ „ 81.
34	Cultuurmaatschappij Blaradja Boeniajoe, te Batavia.	De verdere exploitatie van het aan de beide oprichters der vennootschap (Chineezen), ieder voor de helft, toebehoord hebbend, door hen in de vennootschap ingebrachte particuliere land, genaamd Blaradja Boeniajoe, gelegen in de afdeeling Tangerang der residentie Batavia.	75 „	A. f 240 000 (f 6000) B. 240 000 C. 240 000	a. 25 Sept. 1895 n°. 28. b. 15 Oct. „ „ 82.
35	Hôtel des Indes, te Kediri dan wel elders. *a*)	De exploitatie van een hôtel te Kediri of elders, waartoe de inventaris van het hôtel Djombang in de vennootschap werd ingebracht.	10 „	A. f 10 000 (f 500) B. 10 000 C. 10 000	a. 1 Oct. 1895 n°. 17. b. 22 Nov. „ „ 93.
36	Boekhandel Visser en Compagnie, te Batavia.	De uitoefening van de typographie, de lithographie en den handel in boeken, kantoorbehoeften en alle artikelen van Europeesche en Indische kunst en industrie, beginnende met de overneming en voortzetting van de tot dusver bestaan hebbende zaken van dien aard, te Weltevreden gedreven onder de firma Visser en Compagnie.	30 „	A. f 25 000 (f 250) B. 12 500 C. 12 500	a. 3 Oct. 1895 n°. 10. b. 25 „ „ „ 85.
37	Boekhandel en drukkerij Java, te Magelang. *b*)	Het drijven van eene boekhandelaars-, drukkers- en uitgeverszaak met al hetgeen daaraan verbonden is.	50 „	A. f 20 000 (f 200) B. 10 000 C. 10 000	a. 18 Oct. 1895 n°. 15. b. 24 Dec. „ „ 102.
38	Javasche Petroleumhandelmaatschappij, te Magelang. *b*)	Het drijven van handel in petroleum.	50 „	A. f 50 000 (f 500) B. 20 000 C. 20 000	a. 18 Oct. 1895 n°. 16. b. 24 Dec. „ „ 102.
39	Cultuurmaatschappij Way Ratai, te Batavia.	1°. De verdere ontginning en exploitatie voor de koffiecultuur van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceel, genaamd Way Ratai, gelegen in de Ommelanden van Telok-Betong (residentie Lampongsche Districten), zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen; 2°. de sub 1°. bedoelde perceelen, gedeelten daarvan of de daarop gevestigde rechten te verhuren of te verkoopen; 3°. de handel in koffie en andere producten dier ondernemingen en omstreken.	75 „	A. f 350 000 (f 500) B. 125 000 C. 98 750	a. 27 Oct. 1895 n°. 20. b. 15 Nov. „ „ 91.
40	Industrie, voorheen Noothout & C°., te Kediri.	De verdere exploitatie van de tot dusver aan een der oprichters van de vennootschap toebehoord hebbende en door hem in de vennootschap ingebrachte industrieele werkplaatsen te Kediri, de handel in inlandsche en andere producten, zoomede c. q. de uitoefening van elken tak van industrie, daaronder ook het verkrijgen en uitoefenen van erfpachts- of andere zakelijke rechten op onroerende goederen.	30 „	A. f 90 000 (f 1000) B. 80 000 C. 80 000	a. 4 Nov. 1895 n°. 13. b. 20 Dec. „ „ 101.
41	Rijtuigfabriek G. Barendse, te Samarang.	De verdere exploitatie van de aan een der oprichters van de vennootschap tot dusver toebehoord hebbende en door hem in de vennootschap ingebrachte rijtuigfabriek te Samarang.	25 „	A. f 150 000 (f 1000) B. 150 000 C. 150 000	a. 8 Nov. 1895 n°. 6. b. 6 Dec. „ „ 97.

a) Deze naamlooze vennootschap trad in de plaats van die, genaamd „Hôtel des Indes" te Djombang, op de ontwerp-akte van oprichting waarvan bij gouvernements besluit dd. 23 Maart 1894 n°. 17, bewilliging werd verleend, doch welke vennootschap niet tot stand kwam (zie n°. 7 van bijlage K van het vorig verslag).
b) Oprichters van de sub nos. 37 en 38 vermelde vennootschappen waren twee Chineezen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
42	Cultuurmaatschappij Djatikalangan, te Samarang.	Het drijven van landbouw, de voortzetting van bestaande landbouwondernemingen en het exploiteeren van woeste gronden, zijnde te dien einde door de gezamenlijke oprichters der vennootschap daarin ingebracht de landbouwonderneming, genaamd Djatikalangan, gevestigd op erfpachts-, opstal- en eigendomsgronden in de afdeeling Kendal der residentie Samarang.	75 jaar.	A. f 150 000 (f 1000) B. 150 000 C. 150 000	a. 8 Nov. 1895 n°. 7. b. 10 Dec. „ „ 98.
43	Handelmaatschappij de Slamat, te Tagal.	(Bij het in de laatste kolom vermeld besluit van den Gouverneur-Generaal is bewilliging verleend op het ontwerp der akte van oprichting van de hier genoemde vennootschap, doch van hare totstandkoming is tot dusver niet gebleken.)	—	A. — B. — C. —	a. 16 Nov. 1895 n°. 5. b. —
44	Kediri-telephoon-maatschappij, te Kediri.	De aanleg en exploitatie van telephoonverbindingen, te beginnen met de door de gezamenlijke oprichters der vennootschap (die tot dusver eene burgerlijke maatschap hadden gevormd) in de vennootschap ingebrachte, reeds gedeeltelijk in exploitatie zijnde, telephoononderneming in de afdeelingen Kediri en Berbek der residentie Kediri (zie n°. 34 van bijlage LL van 't vorig verslag).	23 jaar.	A. f 60 000 (f 100) B. 60 000 C. 60 000	a. 21 Nov. 1895 n°. 6. b. 28 Febr. 1896 „ 17.
45	Boekhandel en drukkerij Karsseboom & C°., te Batavia.	De voortzetting van de door de vennootschap overgenomen drukkers- en uitgeverszaak van de firma Karsseboom en C°. te Batavia, waartoe ook behoort de eigendom van het Maleische dagblad „Hindia Olanda", zoomede de boek- en papierhandel.	75 „	A. f 30 000 (f 100) B. 15 500 C. 15 500	a. 27 Nov. 1895 n°. 18. b. 13 Dec. „ „ 99.
46	Maatschappij tot exploitatie van het land Kali Mrawan, te Soerabaija.	De exploitatie voor landbouwdoeleinden van de erfpachtsperceelen, genaamd Garahan I, II en III, gelegen in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki, waartoe door een der oprichters van de vennootschap de door hem in 1893 aanvaarde rechten op die perceelen aan de vennootschap werden overgedragen, zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	75 „	A. f 270 000 (f 1000) B. 210 000 C. —	a. 17 Dec. 1895 n°. 44. b. 11 Febr. 1896 „ 12.
47	Maatschappij tot exploitatie van het Nieuw Bataviaasch Handelsblad, te Batavia.	Het doen redigeeren, exploiteeren, drukken en uitgeven van een dagblad onder den naam „Het Nieuw Bataviaasch Handelsblad", zoomede van eene denzelfden naam dragende Zondags- en mail-editie.	20 „ en 2 maanden.	A. f 25 000 (f 250) B. 25 000 C. 25 000	a. 17 Dec. 1895 n°. 45. b. 10 Jan. 1896 „ 3.
48	Cultuurmaatschappij Tandjong Pinang, te Batavia.	1°. De verdere exploitatie voor de cultuur van koffie, India-rubber en rottan van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte cultuuronderneming, genaamd Tandjong Pinang, gevestigd op het erfpachtsperceel van dien naam, gelegen in de afdeeling Toelang Bawang der residentie Lampongsche Districten; 2°. dat perceel, gedeelten daarvan of de daarop gevestigde rechten te verhuren of te verkoopen; 3°. de handel in de landbouwproducten, zoomede in het hout, afkomstig van de onderneming en omstreken.	70 jaar.	A. f 150 000 (f 500) B. 120 000 C. 60 000	a. 18 Dec. 1895 n°. 9. b. 7 Jan. 1896 „ 2.
49	Cultuurmaatschappij Soember-Nilo, te Soerabaija.	Het drijven van landbouw in het algemeen in Nederlandsch-Indië en het verkoopen van de daardoor verkregen producten, waartoe door een der oprichters van de vennootschap al aanstonds daarin werd ingebracht de op overeenkomsten met de bevolking berustende indigo-onderneming Soember-Nilo in de afdeeling Bangil der residentie Pasoeroean.	50 „	A. f 60 000 (f 1000) B. 60 000 C. 60 000	a. 21 Dec. 1895 n°. 37. b. 4 Febr. 1896 „ 10.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		B. In Nederland tot stand gekomen.			
I.	Cultuurmaatschappij Mringin, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte koffieonderneming, genaamd Mringin, gevestigd op erfpachtsgronden, gelegen in de afdeeling Ngrowo der residentie Kediri.	49 jaar.	A. f 600 000 (f 1000) B. 600 000 C. 600 000	a. 7 Jan. 1895 n°. 16. b. 2 Maart „ „ 52.
II.	Cultuuronderneming Kedongdong, te Rotterdam.	De overneming en de exploitatie van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceel, genaamd Kedongdong, gelegen in de afdeeling Ommelanden van Telok Betong der residentie Lampongsche Districten, zoomede de verkrijging van rechten op en de exploitatie van andere perceelen in die residentie.	71 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 350 000 C. 125 000	a. 29 Jan. 1895 n°. 19. b. 21 Febr. „ „ 44.
III.	Machinerie-handel, voorheen J. A. Ceulen en compagnie te 's-Gravenhage.	De voortzetting van den door de beide oprichters der vennootschap tot dusver te 's Gravenhage en te Soerabaija gedreven, en door hen in de vennootschap ingebrachte handel in- en het maken, doen maken en leveren van machinerieën en daaraan verwante artikelen, zoowel voor eigen rekening als in commissie.	30 „	A. f 350 000 (f 1000) B. 350 000 C. 350 000	a. 12 Feb. 1895 n°. 29. b. 6 April „ „ 82.
IV.	Cultuurmaatschappij, Langsee, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de door de oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, vroeger op contract met het Gouvernement gewerkt hebbende, suikeronderneming genaamd Langsee in de afdeeling Patti der residentie Japara.	30 „	A. f 576 000 (f 1000) B. 544 800 C. 544 800	a. 15 Febr. 1895 n°. 56. b. 14 Maart „ „ 62.
V.	Cultuurmaatschappij Soember Perkoel, te Amsterdam.	De aankoop en exploitatie van reeds bestaande cultuurondernemingen, of het in cultuur brengen van nieuw te verkrijgen of van derden over te nemen woeste gronden, wordende door de vennootschap haar bedrijf begonnen met de verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte koffieonderneming Soember Perkoel, bestaande uit de in het district Gondanglegi der afdeeling Malang (residentie Pasoeroean) gelegen erfpachtsperceelen Soember Perkoel, Soember Geling, Kepel, Wonogoro A en Wonogoro B.	25 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	a. 25 Febr. 1895 n°. 22. b. 14, 15 en 16 April 1895 n°. 88.
VI.	Cultuurmaatschappij Kali Badjing, te Amsterdam.	De exploitatie van woeste gronden in Nederlandsch-Indië door beplanting met koffie of andere gewassen, in de eerste plaats van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht, hem in 1894 afgestane erfpachtsperceel Kali Badjing, gelegen in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki.	75 „	A. f 240 000 (f 1000) B. 225 000 C. 95 500	a. 28 Febr. 1895 n°. 34. b. 4 Mei „ „ 104.
VII.	Pasoeroean-Stoomtram-Maatschappij, te 's-Gravenhage.	De overneming der vergunning tot den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg van de hoofdplaats Pasoeroean tot aan passer Warong Dowo, bij besluit van 18 Maart 1893 n°. 2 aan twee der oprichters van de vennootschap door de Indische Regeering verleend en door hen, met de benoodigde terreinen, rails en ander materiëel, in de vennootschap ingebracht, zoomede de exploitatie van die lijn benevens c. q. het overnemen, aanleggen en exploiteeren van andere tramlijnen in de residentie Pasoeroean.	50 „	A. f 500 000 (f 500) B. 250 000 C. 250 000	a. 5 Maart 1895 n°. 29. b. 2 Mei „ „ 102.
VIII.	Samarang-Cheribon-Stoomtram-Maatschappij, te 's-Gravenhage.	De aanleg en exploitatie van een stoomtramweg van Samarang naar Cheribon (door overneming van de voor die lijn in December 1893 door de Indische Regeering aan de te Amsterdam gevestigde Finantieele Maatschappij voor Nijverheidsondernemingen verleende vergunning), de aankoop van den spoorweg Tagal—Balapoelang en de exploitatie van dien weg als tramweg, zoomede c. q. het aanleggen, koopen of exploiteeren van andere tram- of spoorwegen op Java.	29 „	A. f 3 000 000 (f1000) B. 3 000 000 C. 300 000	a. 7 Maart 1895 n°. 34. b. 4 Mei „ „ 104.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
IX.	Cultuurmaatschappij Penataran, te Baarn.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte koffieonderneming genaamd Maria Anna Charlotta of Penataran, gevestigd op een tweetal erfpachtsperceelen, gelegen in de afdeeling Blitar der residentie Kediri.	61 jaar.	A. f 230 000 (f 1000) B. 230 000 C. 230 000	a. 21 Maart 1895 n°. 22. b. 2 Mei „ „ 102.
X.	Cultuurmaatschappij Lebak Redjo, te Rotterdam.	De verdere exploitatie voor de cultuur van koffie en andere producten van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte onderneming genaamd Lebak Redjo, bestaande uit een tweetal erfpachtsperceelen, gelegen in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, en c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden, als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	63 „	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 150 000	a. 28 Maart 1895 n°. 21. b. 15 Mei „ „ 113.
XI.	Nederlandsch-Indische Houtaankapmaatschappij, te Rotterdam.	De exploitatie van djati- en wildhoutbosschen in Nederlandsch-Indië, zoomede de daarmede in verband staande handel (ook commissiehandel) in hout in den ruimsten zin, tot welk doel door twee der oprichters, de naamlooze vennootschap Houtaankapmaatschappij Landberg en de firma P. Landberg en Zoon te Batavia, al aanstonds in de vennootschap werden ingebracht de tot dusver door eerstgenoemde gedreven houtzaak en de tot dusver ten name van laatstgenoemde staande houtkaponderneming Kalisari, benevens alle rechten en verplichtingen, voortvloeiende uit de door voornoemde inbrengers met de Indische Regeering gesloten houtcontracten.	50 „	A. f 1 000 000 (f1000) B. 1 000 000 C. 1 000 000	a. 29 Maart 1895 n°. 28. b. 18 Mei „ „ 116.
XII.	Soerabaijaasche Machinehandel, voorheen Becker en compagnie, te Hilversum.	De overneming en voortzetting der zaken, zooals die tot dusver door de firma Becker en C°. te Soerabaija werden gedreven, bestaande in den handel in machinerieën en fabrieksbenoodigdheden, het optreden als agent van Europeesche fabrieken, de commissie- en consignatiehandel en verder alles wat kan geacht worden daartoe te behooren.	25 „	A. f 600 000 (f 1000) B. 402 000 C. ?	a. 11 Mei 1895 n°. 11. b. 18 Juni „ „ 140.
XIII.	Maatschappij Lebong tot exploitatie van erfpachtsgronden in Palembang, te Amsterdam.	De overneming der aan de gezamenlijke oprichters toekomende rechten op eene uitgestrektheid woeste gronden van ongeveer 19 500 bouws, gelegen in de afdeeling Tebing Tinggi der residentie Palembang (zijnde die gronden in Maart 1893 aan één hunner door de Indische Regeering in erfpacht toegezegd), met het doel het (nog te verkrijgen) recht van erfpacht te verkoopen, of voor de exploitatie dier gronden één of meer maatschappijen te vormen en daarin deel te nemen, en verder de daarvoor verkregen aandeelen ten behoeve van de vennootschap aan te houden dan wel te verkoopen.	25 „	A. f 75 000 (f 1000) B. 75 000 C. 75 000	a. 11 Mei 1895 n°. 12. b. 22 Juni „ „ 144.
XIV.	Cultuurmaatschappij Moeteran, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de koffieonderneming genaamd Soember Nongko, gevestigd op erfpachtsgronden in de afdeeling Blitar der residentie Kediri, en door vijf der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht, zoomede het in cultuur brengen van zoodanige gronden als door de vennootschap later mochten worden verkregen.	72 „	A. f 250 000 (f 1000) B. 250 000 C. 250 000	a. 17 Juni 1895 n°. 44. b. 10 Aug. „ „ 186.
XV.	Fransch-Nederlandsche Java-cultuurmaatschappij, te Amsterdam.	De ontginning en beplanting van gronden op Java, in het bijzonder de exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap (de te Batavia gevestigde Cultuurmaatschappij Tjidjeroek) daarin ingebrachte op erfpachtsperceelen gevestigde vier koffieondernemingen, genaamd Tjidjeroek, Sarang-Halimoen, Margawindoe en Hampang, alle gelegen in de afdeeling Soemedang der residentie Preanger Regentschappen.	50 „	A. f 200 000 (f 250) B. 200 000 C. 125 000	a. 21 Juni 1895 n°. 42. b. 15 Aug. „ „ 190.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XVI.	Handelsvereeniging Java, te Amsterdam.	Het drijven van import-, export- en commissie-handel in Nederlandsch-Indië, in den meest uitgebreiden zin (met uitsluiting evenwel van het geven van voorschot op landelijke ondernemingen, het doen van voorkoopen van producten en in den regel ook van het geven van borgstellingen), wordende in de vennootschap, welke filialen heeft te Batavia, Cheribon, Tagal en Pekalongan, o. a ingebracht de zaken der firma Vollrath en C°.	50 jaar.	A. f 500 000 (f 1000) B. 250 000 C. 250 000	a. 24 Juni 1895 n°. 88. b. 1 Aug. „ „178.
XVII.	Langkat-cultuurmaatschappij, te Amsterdam.	De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, in hoofdzaak voor de tabakscultuur, daartoe aanvangende met de verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte tabaksonderneming, genaamd Bekioeng, gevestigd op gronden daartoe door het inlandsch bestuur van het rijk Langkat (afdeeling Deli der residentie Oostkust van Sumatra) in concessie afgestaan.	62 „	A. f 1 200 000 (f 1000) B. 1 200 000 C. 1 200 000	a. 1 Juli 1895 n°. 37. b. 20 „ „ „ 168.
XVIII.	Cultuurmaatschappij Seloredjo, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de tot dusver aan twee der oprichters van de vennootschap in eigendom toebehoord hebbende en door hen in de vennootschap ingebrachte, steeds op overeenkomsten met de inlandsche bevolking gewerkt hebbende suikeronderneming, genaamd Seloredjo, gelegen in de afdeeling Djombang der residentie Soerabaija, zoomede de exploitatie van zoodanige andere landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	30 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	a. 1 Juli 1895 n°. 38. b. 15 Aug. „ „190.
XIX.	Probolinggo-Stoomtram-Maatschappij, te 's-Gravenhage.	1°. De overneming van de vergunning tot den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg van de hoofdplaats Probolinggo over Kraksaän naar Païton, welke vergunning, door de Indische Regeering bij besluit van 15 December 1894 n°. 6 aan een der oprichters verleend, door dezen met de benoodigde terreinen, rails en ander materiëel in de vennootschap werd ingebracht; 2°. het exploiteeren van de lijn sub 1°. en het c. q. overnemen, aanvragen, aanleggen en exploiteeren van andere tramlijnen in de residentiën Probolinggo en Bezoeki.	99 „	A. f 900 000 (f 1000) B. 900 000 C. 900 000	a. 4 Juli 1895 n°. 25. b. 10 Aug. „ „186.
XX.	Cultuurmaatschappij Randoe Goenting, te Amsterdam.	De verdere exploitatie voornamelijk voor de suikercultuur van de door een der vennooten (de te Amsterdam gevestigde naamlooze vennootschap „Koloniale Bank") in de vennootschap ingebrachte op huurlanden gevestigde landbouwondernemingen, genaamd Randoe Goenting en Tjandi Sewoe, respectievelijk gelegen in de regentschappen Kalassan (residentie Djokjokarta) en Klatten (residentie Soerakarta), zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere ondernemingen in Nederlandsch-Indië als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	29 „	A. f 645 000 (f 1000) B. 645 000 C. 645 000	a. 13 Juli 1895 n°. 62. b. 15 Jan. 1896 „ 12.
XXI.	Tabakmaatschappij Franco Deli, te Amsterdam.	1°. Het verkrijgen en exploiteeren van landbouwondernemingen op Sumatra, in hoofdzaak voor de tabakscultuur, en wel door overneming van eenige der vennooten van de hun toebehoord hebbende tabaksondernemingen, genaamd Soengei Si Kambing, Gambir, Loening, Oedjong Deling, Namoe Soerau en Soengei Si Poetih, alle gevestigd op gronden door het inlandsch bestuur van Deli (residentie Oostkust van Sumatra) in concessie afgestaan; 2°. c. q. het drijven van commissiehandel in landbouwproducten en het geven van voorschotten daarop.	55 „	A. f 3 000 000 (f1000) B. 3 000 000 C. 3 000 000	a. 16 Juli 1895 n°. 47. b. 8 Aug. „ „184.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXII.	Cultuurmaatschappij Kali Tello, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, op erfpachtsgronden gevestigde drie koffieondernemingen, genaamd Oemboel Dawé, Kali Ombo en Kali Tello, alle gelegen in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	65 jaar.	A. f 600 000 (f 1000) B. 600 000 C. 600 000	a. 23 Juli 1895 n°. 46. b. 25 Sept. „ „ 225.
XXIII.	Landbouwmaatschappij Ngobo, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, op erfpachtsgronden gevestigde landbouwondernemingen, genaamd Ngobo en Klepoe, gelegen in de afdeeling Ambarawa der residentie Samarang, zoomede c. q. de exploitatie van zoodanige andere gronden, als onder eenigen titel later mochten worden verkregen.	55 „	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 6 Aug. 1895 n°. 67. b. 12 Sept. „ „ 214.
XXIV.	Cultuurmaatschappij Wonolangan, te Arnhem.	De verdere exploitatie van de indertijd op contract met het Gouvernement gewerkt hebbende suikerondernemingen, genaamd Wonolangan, Oemboel en Wringin Anom, gelegen de twee eerstgenoemde in de afdeeling Probolinggo van de gelijknamige residentie, de laatstgenoemde in de afdeeling Panaroekan der residentie Bezoeki, tot dusver aan de oprichters der vennootschap toebehoord hebbende en door hen daarin ingebracht.	24 „	A. f 1 836 500 (f 500) B. 1 836 500 C. 1 836 500	a. 15 Aug. 1895 n°. 30. b. 17 Oct. „ „ 244.
XXV.	Nederlandsch-Indische Electriciteitmaatschappij, te Amsterdam.	De levering in Nederlandsch-Indië en c. q. ook in andere landen van electrischen stroom voor verlichting en andere doeleinden, het verkoopen en verhuren van electrische verlichtings- en beweegkrachtstoestellen, het leveren van installatiën voor electrische verlichting of beweegkracht, het waarnemen van agenturen op dit gebied, alsmede alles wat in den ruimsten zin tot het doel der vennootschap kan gerekend worden te behooren.	50 „	A. f 1 500 000 (f 1000) B. 750 000 C. 150 000	a. 11 Sept. 1895 n°. 38. b. 11 Oct. „ „ 239.
XXVI.	Kediri-Stoomtram-Maatschappij, te Amsterdam.	De aanleg en exploitatie van stoomtramwegen op Java en in de eerste plaats van een stoomtramweg in de residentiën Kediri en Soerabaija, loopende van de hoofdplaats Kediri over Pesantren, Paree en Ngoro naar Djombang, met zijtakken van Pesantren naar Wates, van Paree naar Papar en van Paree naar Poh Sentee, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin wordt ingebracht de hem in December 1894 door de Indische Regeering verleende vergunning tot den aanleg en de exploitatie van die lijnen.	75 „	A. f 1 800 000 (f 1000) B. 1 800 000 C. 1 800 000	a. 20 Sept. 1895 n°. 5. b. 22 Oct. „ „ 248.
XXVII.	Kasiroeta-cultuurmaatschappij, te Rotterdam.	De exploitatie voor landbouwdoeleinden van een door een der oprichters van de vennootschap, de naamlooze vennootschap „Batjan-Exploitatie-maatschappij", in de vennootschap ingebracht gedeelte van het tot het rijk van Batjan (residentie Ternate) behoorend eiland Groot-Tawali of Kasiroeta, tot dusver deel uitmakende van het aan genoemde Batjan-Exploitatie-maatschappij door het inlandsch bestuur van Batjan in concessie afgestaan gedeelte van dat rijk, zoomede c. q. van zoodanige andere gronden, als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	61 „	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 75 000	a. 25 Sept. 1895 n°. 13. b. 19 Nov. „ „ 272.
XXVIII.	Maatschappij voor Nederlandsch-Indische ondernemingen, te 's-Gravenhage.	Het bevorderen van deelneming van Nederlandsch kapitaal in Indische cultuur- en nijverheids-ondernemingen.	99 „	A. f 300 000 (f 1000) B. 100 000 C. 25 000	a. 5 Oct. 1895 n°. 20. b. 19 Nov. „ „ 272.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXIX.	Cultuurmaatschappij Tjikado, te Rotterdam.	De verdere exploitatie voor de cultuur van koffie en andere producten van twee door de oprichters der vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceelen, genaamd Tjikado en Tjikapas, gelegen in de afdeeling Lebak der residentie Bantam, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap onder eenigen titel later mocht verkrijgen.	63 jaar.	A. f 100 000 (f 500) B. 85 000 C. 85 000	a. 12 Oct. 1895 n°. 43. b. 19 en 20 Jan. 1896 n°. 16.
XXX.	Cultuurmaatschappij Sekar Gadoeng, te Rotterdam.	De exploitatie voor de cultuur van koffie en andere producten van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, meerendeels nog onontgonnen, erfpachtsperceelen, genaamd Badjoelmati, Sekar Gadoeng I, II en III en Yosso Wilangoen I, II en III, alle gelegen in de afdeeling Blitar der residentie Kediri.	75 „	A. f 350 000 (f 1000) B. 350 000 C. 122 000	a. 15 Oct. 1895 n°. 37. b. 22 Jan. 1896 n°. 18.
XXXI.	Landbouwmaatschappij Tjiseureuh, te Amsterdam.	Het ontginnen en bebouwen van gronden op Java, in de eerste plaats door de verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte op erfpachtsgronden gevestigde landbouwonderneming Tjiseureuh, gelegen in de afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen, zoomede c. q. door het deelnemen in andere cultuurmaatschappijen.	56 „	A. f 200 000 (f 500) B. 200 000 C. 62 400	a. 21 Oct. 1895 n°. 28. b. 26 en 27 Jan. 1896 n°. 22.
XXXII.	Cultuurmaatschappij Soember Sari, te Rotterdam.	De cultuur van koffie en andere producten op de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, tot dusver door hem geëxploiteerde, op erfpachts- en opstalgronden gevestigde ondernemingen, genaamd Soember Sari en Soember Kerep I en II, gelegen in de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo, zoomede op zoodanige andere perceelen als de vennootschap later mocht verkrijgen.	70 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 425 000 C. 420 000	a. 30 Oct. 1895 n°. 38. b. 28 Jan. 1896 n°. 23.
XXXIII	Cultuurmaatschappij Delanggoe, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door de gezamenlijke oprichters der vennootschap daarin ingebrachte, op huurgronden in de afdeeling Klatten der residentie Soerakarta gevestigde suikeronderneming, genaamd Delanggoe, zoomede c. q. de cultuur van andere landbouwproducten, ook op eventueel bij te huren dan wel door eventueele overneming en ruil van huurrecht, te verkrijgen gronden.	50 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	a. 3 Dec. 1895 n°. 40. b. 1 Febr. 1896 „ 27.
XXXIV	Machinefabriek Dapoean, voorheen firma Young en Gill, te 's-Gravenhage.	De overneming en verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap tot dusver gedreven, en door hem in de vennootschap ingebrachte machinefabriek, gelegen te Dapoean ter hoofdplaats Soerabaija.	50 „	A. f 750 000 (f 1000) B. 750 000 C. 500 000	a. 4 Dec. 1895 n°. 33. b. 3 Febr. 1896 „ 28.
XXXV.	's Gravenhaagsche Koffiecultuurmaatschappij, te 's-Gravenhage.	De aankoop en verdere exploitatie van de op erfpachtsgronden gevestigde koffieonderneming, genaamd Njoenjoer, gelegen in de afdeeling Blitar der residentie Kediri, zoomede c. q. de aankoop en exploitatie van zoodanige andere gronden, als waartoe door de vennootschap later mocht worden besloten.	20 „	A. f 160 000 (f 1000) B. 160 000 C. 160 000	a. 23 Dec. 1895 n°. 13. b. 25 Febr. 1896 „ 47.
XXXVI	Javasche Koffiecultuurmaatschappij, te Amsterdam.	De aankoop en exploitatie van reeds bestaande cultuurondernemingen of het in cultuur brengen van nieuw te verkrijgen of van derden over te nemen woeste gronden, te beginnen met de verdere exploitatie der door de drie oprichters der vennootschap (waaronder de cultuurmaatschappij Bendoredjo en de cultuurmaatschappij Djoerang Banteng) in de vennootschap ingebrachte zeven erfpachtsperceelen, met namen Kalitjangkring, Bendoredjo I, II en III, in de afdeeling Kediri der gelijknamige residentie, Djoerang Banteng in de afdeeling Blitar der genoemde residentie, en Polaman en Boemiredjo in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, welke zeven perceelen gezamenlijk vormen de koffieondernemingen Bendoredjo, Djoerang Banteng en Polaman.	25 „	A. f 1 500 000 (f 1000) B. 1 000 000 C. 1 000 000	a. 23 Dec. 1895 n°. 14. b. 25 Febr. 1896 „ 47.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1895 te storten bedrag.	Datum en n°.: a. van het Indisch of van het Koninklijk besluit, houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Javasche Courant of van de Nederlandsche Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXXVII	Tabakmaatschappij Limaumanis, te Amsterdam.	De exploitatie voor landbouwdoeleinden, in hoofdzaak voor de teelt van tabak, van gronden op het eiland Sumatra, tot welk doel door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht de hem in 1895 door het inlandsch bestuur van Langkat (residentie Oostkust van Sumatra) afgestane landconcessie, genaamd Limaumanis.	25 jaar.	A. f 85 000 (f 1000) B. 85 000 C. 85 000	a. 23 Dec. 1895 n°. 15. b. 19 Mrt. 1896 „ 67.
XXXVIII	Padang-Tabakmaatschappij, te Amsterdam.	Het verkrijgen en exploiteeren van landbouwondernemingen op het eiland Sumatra, in hoofdzaak voor de tabakscultuur, zoomede c. q. het drijven van commissiehandel in landbouwproducten en het geven van voorschotten daarop, zullende de vennootschap haar bedrijf beginnen met de aanvaarding van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte tabaks-ondernemingen, genaamd Sibarau A en B, respectievelijk gelegen in de landschappen Padang en Bedagei van het rijk Deli (residentie Oostkust van Sumatra), gevestigd op gronden door het inlandsch bestuur in concessie afgestaan, waartoe ook behoort eene dergelijke concessie ter grootte van 900 bouws gelegen in het zooëven in de tweede plaats genoemd landschap.	55 „	A. f 600 000 (f 1000) B. 600 000 C. 330 000	a. 30 Dec. 1895 n°. 7. b. 22 Febr. 1896 „ 45.
XXXIX	Ramoenia-cultuurmaatschappij, te Amsterdam.	1°. De exploitatie voor de teelt van tabak of andere producten van zoodanige gronden in Nederlandsch-Indië als de vennootschap onder eenigen titel mocht verkrijgen, zullende het bedrijf worden begonnen met de aanvaarding van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte tabaksondernemingen, genaamd Ramoenia en Soengei Agoel, respectievelijk gelegen in de rijken Serdang en Deli (residentie Oostkust van Sumatra), en gevestigd op gronden door de inlandsche besturen in concessie afgestaan; 2°. het drijven van handel in diverse producten, zoo voor eigen rekening als in commissie, het in consignatie nemen van producten en het verstrekken van voorschotten daarop.	25 „	A. f 750 000 (f 1000) B. 350 000 C. —	a. 30 Dec. 1895 n°. 9. b. 18 Mrt. 1896 „ 66.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **K**.

N°. 12.

(Zie hoofdst. **F**, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende: 1°. de in 1895 in Nederlandsch-Indië verleden AKTEN van OOGSTVERBAND, en 2°. de in dat jaar aanhangig geweest zijnde FAILLISSEMENTEN.

1°. AKTEN VAN OOGSTVERBAND.

Verleden binnen het ressort van den raad van justitie te:	Betreffende onderstaande oogstjaren.			Betreffende onderstaande categorieën van ondernemingen.					Betreffende onderstaande soort van producten.					
	Oogst van 1895.	Oogst van 1896.	Te zamen.	Particuliere landen.	Huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta.	Erfpachts- of huurondernemingen op gouv. gronden.	Andere ondernemingen.	Te zamen.	Suikeroogsten.	Koffieoogsten.	Tabaksoogsten.	Indigo-oogsten.	Oogsten van andere producten of oogsten van gemengden aard. *a)*	Te zamen.
Batavia	14	3	17	4	„	2	11	17	3	1	9	„	4	17
Samarang.	34	51	85	„	54	31	„	85	33	3	„	14	35	85
Soerabaija.	*b)* 54	*c)*	54	„	„	23	31	54	32	20	„	2	„	54
Padang	*d)* 1	*e)*	1	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1
Makasser	1	1	2	2	„	„	„	2	„	„	„	„	2	2
Totalen . . .	104	55	159	6	54	56	43	*f)* 159	68	24	9	16	42	159

a) Waar de oogsten van gemengden aard tevens een der in de vier voorgaande kolommen genoemde producten omvatten, is in de bedoelde kolommen van de betrekkelijke akte geen melding gemaakt.

b) Van deze akten hadden er 21 ook betrekking op den oogst van 1896.

c) Zie de voorgaande aanmerking.

d) Deze akte had ook betrekking op den oogst van 1896.

e) Zie aanmerking *d*.

f) Hieronder respectievelijk 1, 9 en 2 akten betreffende ondernemingen in de gewesten Sumatra's Westkust, Oostkust van Sumatra en Amboina. De 147 overige akten hadden betrekking tot ondernemingen op Java, en waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt: Bantam 1, Batavia 3, Preanger Regentschappen 1, Cheribon 3, Tagal 1, Pekalongan 1, Samarang 8, Japara 5, Rembang 1, Soerabaija 15, Pasoeroean 16, Probolinggo 5, Bezoeki 3, Banjoemas 7, Bagelen 1, Kadoe 1, Djokjokarta 20, Soerakarta 34, Madioen 5 en Kediri 16.

2°. Faillissementen.

	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Euro-peanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
A. Op ult. 1894 aanhangige faillissementen.						
Op ult. 1894 aanhangige faillissementen: sedert meer dan 3 jaar	18	44	11	2	1	76
„ „ „ 2 „	4	19	6	6	1	36
„ „ „ 1 „	3	32	16	1	„	52
„ „ „ 6 maanden	5	20	19	„	„	44
„ 6 maanden of minder	3	14	9	„	„	26
Totalen	33	a) 129	61	a) 9	2	234
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500	4	39	18	1	„	62
„ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	4	21	12	„	„	37
„ „ „ „ meer dan f 5 000 tot f 10 000	3	19	19	„	„	41
„ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000	8	24	4	1	„	37
„ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000	5	11	5	1	„	22
„ „ „ „ „ „ 50 000	9	14	3	6	2	34
Te zamen	33	b) 128	61	9	2	b) 233
en met een *actief* van minder dan f 2 500	13	73	35	1	1	123
„ „ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	3	15	14	„	„	32
„ „ „ „ „ meer dan f 5 000 tot f 10 000	4	14	4	„	„	22
„ „ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000	6	11	1	2	„	20
„ „ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000	4	6	5	2	„	21
„ „ „ „ „ „ „ 50 000	3	6	2	4	1	12
Te zamen	33	b) 125	61	9	2	b) 230
Bij het einde van 1895 waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 4): door accoord	1	2	6	„	„	9
„ vereffening	8	51	21	„	2	82
op andere wijze	„	13	1	„	„	14
Te zamen	9	66	28	„	2	105
en bleven dus nog *onbeëindigd*	24	63	33	9	„	129
Totalen als boven	33	129	61	9	2	234

a) Volgens eene verbeterde opgaaf. In bijlage L, blz. 2 en 3, van het vorig verslag werd voor deze getallen 128 en 10 opgegeven.

b) In 1 boedel was het *passief* niet bekend en in 4 boedels was geen noemenswaardig *actief* aanwezig. Vandaar de verschillen met de hooger vermelde getallen.

B. In 1895 ontstane faillissementen.

	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
In 1895 ontstane faillissementen. op eigen aangifte van den schuldenaar	5	40	10	4	1	60
op vordering van de schuldeischers	1	13	3	1	„	18
op vordering van het openbaar ministerie	„	„	„	„	„	„
Totalen	6	53	3	c) 5	1	78
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500	„	12	4	„	„	16
„ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	„	2	3	„	„	5
„ „ „ „ meer dan f 5 000 tot f 10 000	„	4	2	„	„	6
„ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000	1	10	1	1	„	13
„ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000	1	6	2	„	„	9
„ „ „ „ „ „ 50 000	2	10	„	2	1	15
Te zamen	d) 4	d) 44	d) 12	d) 3	1	e) 64
en met een *actief* van minder dan f 2 500	„	18	5	„	„	23
„ „ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	„	5	4	„	„	9
„ „ „ „ „ meer dan f 5 000 tot f 10 000	„	4	„	1	„	5
„ „ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000	3	6	1	„	„	10
„ „ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000	„	4	1	1	„	6
„ „ „ „ „ „ „ 50 000	1	6	1	1	1	10
Te zamen	f) 4	f) 43	f) 12	f) 3	1	g) 63
Bij het einde des jaars waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 4): door accoord	„	10	„	„	„	10
„ vereffening	„	1	„	„	„	1
op andere wijze	„	1	1	„	„	2
Te zamen	„	12	1	„	„	13
en bleven dus nog *onbeëindigd*	6	41	12	5	1	65
Totalen als boven	6	53	13	5	1	78

c) In 4 gevallen behoorden de firmanten niet tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking.

d) Respectievelijk 2, 9, 1 en 2 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat van 13 boedels het bedrag van *actief* en *passief* nog niet kon worden opgegeven en in 1 boedel van een Chinees het *passief* niet bekend was.

e) 14 minder dan het getal ontstane faillissementen (verg. noot d).

f) Respectievelijk 2, 10, 1 en 2 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat van 13 boedels het bedrag van *actief* en *passief* nog niet kon worden opgegeven (verg. noot d), en bovendien in 2 boedels van Chineezen geen noemenswaardig *actief* aanwezig was.

g) 15 minder dan het getal ontstane faillissementen (verg noot f)

C. In 1895 beëindigde faillissementen.

	Faillissementen vóór 1895 aangebracht.						Faillissementen in 1895 aangebracht					
	Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen	Te zamen.	Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
	Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.				Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.			
In 1895 beëindigde faillissementen (zie blz. 2 en 3).	9	66	28	„	2	105	„	h) 12	1	„	„	13
De afloop was aldus:												
Boedels waarin de *preferente* schuldeischers ten volle werden voldaan. — bij accoord	1	„	3	„	„	4	„	2	„	„	„	2
idem — bij vereffening.	4	12	5	„	1	22	„	„	„	„	„	„
Te zamen	5	12	8	„	1	26	„	2	„	„	„	2
Boedels waarin aan de *concurrente* schuldeischers werd uitgekeerd: minder dan 10 pct. — bij accoord	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1
minder dan 10 pct. — bij vereffening.	4	22	17	„	„	43	„	„	„	„	„	„
van 10 tot 25 pct. — bij accoord	2	2	3	„	„	7	„	5	„	„	„	5
van 10 tot 25 pct. — bij vereffening.	1	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„
van 25 tot 50 pct. — bij accoord	„	„	2	„	„	2	„	4	„	„	„	4
van 25 tot 50 pct. — bij vereffening.	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 pct. — bij accoord	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 pct. — bij vereffening.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
meer dan 75 pct. — bij accoord	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„
meer dan 75 pct. — bij vereffening.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Alzoo — bij accoord	2	2	6	„	„	10	„	10	„	„	„	10
Alzoo — bij vereffening.	5	23	17	„	1	46	„	„	„	„	„	„
Te zamen (uitgenomen wat betreft het in noot *h* bedoelde faillissement) *i*)	7	25	23	„	1	56	„	10	„	„	„	10
Boedels waarin de *kosten* van het faillissement (het loon der weeskamers en c. q. der raadslieden daaronder begrepen) in verhouding tot het *actief* bedroegen: minder dan 10 pct.	1	5	3	„	„	9	„	2	„	„	„	2
van 10 tot 25 pct.	3	5	11	„	1	20	„	„	„	„	„	„
van 25 tot 50 pct.	4	3	2	„	„	9	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 pct	1	13	1	„	„	15	„	3	„	„	„	3
meer dan 75 pct.	„	40	11	„	1	52	„	6	1	„	„	7
Te zamen	9	66	28	„	2	105	„	*j*) 11	1	„	„	*j*) 12

h) Een dezer faillissementen werd beëindigd door tenietdoening van de faillietverklaring.

i) In onderstaande 49 en 2 gevallen werd aan de *concurrente* schuldeischers niets uitgekeerd.

	Faillissementen vóór 1895 aangebracht.						Faillissementen in 1895 aangebracht.					
	Bijzondere kooplieden.			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.	Bijzondere koopieden.			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
	Europeanen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.				Europeanen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.			
1°. bij gemis van noemenswaardig *actief*	„	23	2	„	1	26	„	1	„	„	„	1
2°. omdat de baten zelfs niet toereikend waren om de kosten te dekken.	„	17	2	„	„	19	„	„	1	„	„	1
3°. omdat de baten slechts toereikend waren tot dekking van de kosten.	2	1	1	„	„	4	„	„	„	„	„	„
	2	41	5	„	1	49	„	1	1	„	„	2

j) Ongerekend het in noot *h* bedoelde faillissement.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE L.

N°. 13.

(Zie hoofdstuk F, § 4, van het verslag.)

STATISTIEK van de in 1895 op Java en Madura gepleegde veediefstallen, voor zoover daarvan door den rechter werd kennis genomen.

GEWESTEN.	Behandeld door den politierechter.						Behandeld door den landraad.						Behandeld door de rechtbank van omgang.						Totaal generaal.	
	Aantal zaken			Aantal beklaagden.			Aantal zaken			Aantal beklaagden.			Aantal zaken			Aantal beklaagden.				
	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.
Bantam	23	1	24	29	6	35	11	1	12	17	6	23	"	"	"	"	"	"	36	58
Batavia	23	25	48	40	59	99	6	13	19	9	29	38	2	1	3	4	7	11	70	148
Krawang	15	13	28	19	23	42	8	4	12	9	9	18	"	"	"	"	"	"	40	60
Preanger Regentschappen	46	4	50	54	12	66	12	4	16	18	10	28	"	"	"	"	"	"	66	94
Cheribon	16	4	20	37	8	45	8	3	11	10	6	16	"	"	"	"	"	"	31	61
Tagal	12	12	24	38	22	60	27	9	36	43	13	56	"	"	"	"	"	"	60	116
Pekalongan	12	4	16	21	10	31	2	3	5	2	10	12	"	"	"	"	"	"	21	43
Samarang	9	4	13	11	9	20	4	6	10	9	12	21	"	"	"	"	"	"	23	41
Japara	15	9	24	26	23	49	15	19	34	26	41	67	"	"	"	"	"	"	58	116
Rembang	37	39	76	68	53	121	7	12	19	11	26	37	"	"	"	"	"	"	95	158
Soerabaija	29	7	36	60	17	77	37	2	39	65	14	79	"	"	"	"	"	"	75	156
Pasoeroean	2	"	2	2	"	2	33	6	39	65	22	87	"	"	"	"	"	"	41	89
Probolinggo	17	3	20	26	5	31	41	71	112	65	105	170	1	"	1	1	2	3	133	204
Bezoeki	31	100	131	38	171	209	64	51	115	95	136	231	"	"	"	"	"	"	246	440
Banjoemas	74	10	84	108	25	133	20	8	28	39	23	62	"	"	"	"	"	"	112	195
Bagelen	4	3	7	14	14	28	"	1	1	"	2	2	"	"	"	"	"	"	8	30
Kadoe	2	"	2	4	"	4	3	"	3	8	"	8	"	"	"	"	"	"	5	12
Djokjokarta	40	6	46	72	54	126	4	"	4	10	"	10	"	"	"	"	"	"	50	136
Soerakarta	22	31	53	35	65	100	80	23	103	123	55	178	"	"	"	"	"	"	156	278
Madioen	89	33	122	166	67	233	37	17	54	47	32	79	"	"	"	"	"	"	176	312
Kediri	126	12	138	221	44	265	129	59	188	210	134	344	"	"	"	"	"	"	326	609
Madura	72	52	124	157	79	236	48	26	74	67	55	122	"	"	"	"	"	"	198	358
Java en Madura	716	372	1088	1246	766	2012	596	338	934	948	740	1688	3	1	4	5	9	14	2026	3714

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE M.

N°. 14.

(Zie hoofdst. F, § 5, van het verslag.)

STATISTIEK

VAN DE

GEVANGENEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

over 1894.

Toelichtingen. In sommige kolommen komen de cijfers, aanwijzende het aantal gevangenen op 31 December 1893, niet overeen met de eindcijfers van den staat over 1893, bij het vorig verslag opgenomen als bijlage M. De oorzaak is gelegen in het nader inkomen van verbeterde opgaven.

In de rubriek „van desertie teruggebracht" is alleen opgenomen het aantal van hen die *vóór* het jaar, waarover de statistiek loopt, ontvlucht en *in dat jaar* weder gevat zijn. Evenzoo zijn in de rubriek „door desertie verminderd" niet alle in den loop van het jaar ontvluchten opgenomen, maar alleen diegenen hunner die bij het eind van het jaar nog niet weder gevat waren.

De op blz. 2—5 vermelde mutatiën onder de in de Buitenbezittingen aanwezige veroordeelden tot dwangarbeid betreffen ook de in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders. Onder deze laatsten waren de mutatiën gedurende 1894 als volgt: in de sterkte werden gebracht 784 uit andere gewesten daarheen gedetacheerde dwangarbeiders en 7 van desertie teruggekeerden. Daarentegen werden uit de sterkte afgevoerd: wegens overlijden 68, wegens expiratie van straf 62, wegens terugzending naar Java of Padang 535 en wegens desertie 54 dwangarbeiders. Dientengevolge klom het getal der in Atjeh van elders gedetacheerde veroordeelden tot dwangarbeid gedurende 1894 van 538 (534 inlanders en 4 vreemde oosterlingen) tot 610 (608 inlanders en 2 vreemde oosterlingen).

De sub lett. C in deze statistiek (zie blz. 6) vermelde 5624 burgerlijke preventief in hechtenis gestelden (daaronder ook die veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan) waren verdeeld als volgt:

LANDAARD. NB. Waar men twee getallen nevens elkaar geplaatst vindt, heeft het eerste betrekking tot mannen *en* vrouwen, het andere, tusschen ( ) geplaatst, *alleen* tot vrouwen.	Aantal *burger*personen op ult. 1894,						Totalen.
	wier zaak nog moest worden berecht			wier zaak reeds door den eersten rechter was afgedaan, maar voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appèl of cassatie nog niet was verstreken.	die nog wachtten op de tenuitvoerlegging van het vonnis of arrest (art. 321 Inlandsch Reglement).	wier vonnis nog door het hoofd van gewestelijk bestuur moest worden bekrachtigd of geviseerd.	
	in eersten aanleg.	in revisie.	in appèl of cassatie.				
Europeanen	12	1	"	3	2	"	18
Inlanders	3647 (179)	863 (21)	46 (3)	413 (15)	169 (4)	123 (5)	5261 (227)
Vreemde oosterlingen	222 (1)	86	4	5 (1)	26	2	345 (2)
Te zamen	3881 (180)	950 (21)	50 (3)	421 (16)	197 (4)	125 (5)	5624 (229)

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

I. EUROPEANEN.

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf. Burgerpersonen. Mannen.	Burgerpersonen. Vrouwen.	Personen van den militairen stand vervallen verklaard of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	Veroordeelden tot gevangenisstraf en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot militaire detentie of hechtenis. Burgerpersonen. Mannen.	Burgerpersonen. Vrouwen.	Militairen nog tot het leger behoorende.	Tot het leger behoord hebbende personen die van den militairen stand zijn vervallen verklaard.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	*in* den ketting. Mannen.
JAVA en										
Aanwezig op 31 December 1893	21	2	1	1	18	1	18	5	2	234
Bijgekomen gedurende 1894:										
nieuw veroordeeld	1	″	1	11	74	″	41	2	12	75
uit andere gewesten overgeplaatst	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1163
van desertie teruggebracht	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4
	1	″	1	11	74	″	41	2	12	1242
	22	2	2	12	92	1	59	7	14	1476
Verminderd gedurende 1894:										
door overlijden	″	″	″	″	″	″	″	″	″	68
″ strafeindiging	4	″	1	7	60	″	22	3	10	43
″ verandering van strafplaats	″	″	″	″	1	″	5	″	″	887
″ desertie	″	″	″	″	″	″	″	″	″	5
	4	″	1	7	61	″	27	3	10	1003
Aanwezig op 31 December 1894	18	2	1	5	31	1	32	4	4	473
	26				72					
BUITEN										
Aanwezig op 31 December 1893	″	″	″	″	″	″	9	″	2	3583
Bijgekomen gedurende 1894:										
nieuw veroordeeld	″	″	″	″	″	″	10	″	9	440
uit andere gewesten overgeplaatst	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1210
van desertie teruggebracht	″	″	″	″	″	″	″	″	″	18
	″	″	″	″	″	″	10	″	9	1668
	″	″	″	″	″	″	19	″	11	5251
Verminderd gedurende 1894:										
door overlijden	″	″	″	″	″	″	″	″	″	322
″ strafeindiging	″	″	″	″	″	″	17	″	11	477
″ verandering van strafplaats	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1795
″ desertie	″	″	″	″	″	″	″	″	″	83
	″	″	″	″	″	″	17	″	11	2677
Aanwezig op 31 December 1894	″	″	″	″	″	″	2	″	″	2574
	″				2					
GEHEEL NEDER										
Aanwezig op 31 December 1893	21	2	1	1	18	1	27	5	4	3817
	25				55					
″ ″ 31 December 1894	18	2	1	5	31	1	34	4	4	3047
	26				74					

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

II. INLANDERS.

Burgerpersonen.												Nog tot de militaire marine behoorende personen.
Veroordeelden tot dwangarbeid:				Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap.				Politioneel veroordeelden:				
buiten den ketting voor langer dan één jaar.		*buiten* den ketting voor niet langer dan één jaar.		Ter vervanging van dwangarbeid *in* den ketting.		Ter vervanging van dwangarbeid *buiten* den ketting.		tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf.		
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
MADURA.												
3373	163	2941	171	2	〃	3	〃	6003	661	389	5	10
1863	82	5136	364	〃	〃	2	〃	108765	14811	58704	883	42
3940	1	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	〃
131	〃	181	2	〃	〃	〃	〃	249	9	〃	〃	〃
5934	83	5317	366	〃	〃	2	〃	109014	14820	58704	883	42
9307	246	8258	537	2	〃	5	〃	115017	15481	59093	888	52
473	53	101	2	〃	〃	1	〃	133	16	〃	〃	3
1597	62	4813	374	〃	〃	2	〃	108525	14796	58446	883	36
4508	2	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	〃
143	1	344	5	〃	〃	〃	〃	509	26	〃	〃	〃
6721	118	5258	381	〃	〃	3	〃	109167	14838	58446	883	39
2586	128	3000	156	2	〃	2	〃	5850	643	647	5	13
6343				4				7145				
BEZITTINGEN.												
3126	7	364	21	〃	〃	10	〃	1146	51	5	〃	〃
578	4	719	22	2	〃	5	〃	35677	1263	704	15	〃
1225	1	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	〃
28	〃	22	〃	〃	〃	〃	〃	34	2	〃	〃	〃
1831	5	741	22	2	〃	5	〃	35711	1265	704	15	〃
4957	12	1105	43	2	〃	15	〃	36857	1316	709	15	〃
380	〃	18	〃	〃	〃	〃	〃	36	〃	〃	〃	〃
1106	5	650	31	〃	〃	4	〃	35410	1263	705	15	〃
1614	〃	...	...	...	....	....	...	....	....	....	....	〃
40	〃	40	〃	〃	〃	〃	〃	138	1	〃	〃	〃
3140	5	708	31	〃	〃	4	〃	35584	1264	705	15	〃
1817	7	397	12	2	〃	11	〃	1273	52	4	〃	〃
4807				13				1329				
LANDSCH-INDIË.												
6499	170	3305	192	2	〃	13	〃	7149	712	394	5	10
13983				15				8260				
4403	135	3397	168	4	〃	13	〃	7123	695	651	5	13
11150				17				8474				

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

III. VREEMDE OOSTERLINGEN.

JAVA en

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	Veroordeelden tot dwangarbeid: *in* den ketting. Mannen.	*buiten* den ketting voor langer dan één jaar. Mannen.	*buiten* den ketting voor langer dan één jaar. Vrouwen.	*buiten* den ketting voor niet langer dan één jaar. Mannen.	*buiten* den ketting voor niet langer dan één jaar. Vrouwen.	Politioneel veroordeelden: tot ten arbeidstelling aan de publieke werken. Mannen.	tot ten arbeidstelling aan de publieke werken. Vrouwen.	tot gevangenisstraf. Mannen.	tot gevangenisstraf. Vrouwen.
Aanwezig op 31 December 1893	9	100	6	73	"	244	12	13	1
Bijgekomen gedurende 1894:									
nieuw veroordeeld	3	23	4	121	4	4457	219	312	12
uit andere gewesten overgeplaatst	53	98	"	...	...	....	....	....	....
van desertie teruggebracht	1	"	"	1	"	3	"	"	"
	57	121	4	122	4	4460	219	312	12
	66	121	10	195	4	4704	231	325	13
Verminderd gedurende 1894:									
door overlijden	"	19	2	8	"	12	"	"	"
" strafeindiging	4	50	1	127	3	4347	209	323	13
" verandering van strafplaats	27	57	"	...	...	....	....	....	....
" desertie	"	7	"	4	"	12	"	"	"
	31	133	3	139	3	4371	209	323	13
Aanwezig op 31 December 1894	35	88	7	56	1	333	22	2	"
	187					357			

BUITEN

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	*in* den ketting. Mannen.	*buiten* > 1 jaar. Mannen.	*buiten* > 1 jaar. Vrouwen.	*buiten* ≤ 1 jaar. Mannen.	*buiten* ≤ 1 jaar. Vrouwen.	publieke werken. Mannen.	publieke werken. Vrouwen.	gevangenisstraf. Mannen.	gevangenisstraf. Vrouwen.
Aanwezig op 31 December 1893	130	70	"	35	2	813	1	1	"
Bijgekomen gedurende 1894:									
nieuw veroordeeld	41	16	"	77	2	7794	45	55	3
uit andere gewesten overgeplaatst	20	28	"	...	...	....	....	....	....
van desertie teruggebracht	"	"	"	"	"	14	"	"	"
	61	44	"	77	2	7808	45	55	3
	191	114	"	112	4	8621	46	56	3
Verminderd gedurende 1894:									
door overlijden	11	5	"	3	"	89	"	"	"
" strafeindiging	20	20	"	63	3	7689	40	56	3
" verandering van strafplaats	79	44	"	...	...	....	....	....	....
" desertie	1	1	"	4	"	135	"	"	"
	111	70	"	70	3	7913	40	56	3
Aanwezig op 31 December 1894	80	44	"	42	1	708	6	"	"
	167					714			

GEHEEL NEDER

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	*in* den ketting. Mannen.	*buiten* > 1 jaar. Mannen.	*buiten* > 1 jaar. Vrouwen.	*buiten* ≤ 1 jaar. Mannen.	*buiten* ≤ 1 jaar. Vrouwen.	publieke werken. Mannen.	publieke werken. Vrouwen.	gevangenisstraf. Mannen.	gevangenisstraf. Vrouwen.
Aanwezig op 31 December 1893	139	170	6	108	2	1057	13	14	1
	425					1085			
Aanwezig op 31 December 1894	115	132	7	98	2	1041	28	2	"
	354					1071			

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

RECAPITULATIE (I, II en III).

Europeanen.							Inlanders.			Vreemde oosterlingen.	
Burgerpersonen.		Militairen der landmacht veroordeeld tot gevangenisstraf.	Militairen nog tot de marine behoorende.		Personen van den militairen stand vervallen verklaard (of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen).		Burgerpersonen.		Militairen nog tot de marine behoorende.	Veroordeelden tot dwangarbeid.	Politioneel veroordeelden.
Veroordeelden tot tuchthuisstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.		Veroordeelden tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.	Veroordeelden tot militaire detentie of hechtenis.	Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis of militaire gevangenisstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	Veroordeelden tot dwangarbeid of tot wegzending naar een oord van ballingschap.	Politioneel veroordeelden.			
MADURA.											
23	19	18	1	2	1	5	6887	7058	10	188	270
1	74	41	11	12	1	2	7522	183163	42	155	5000
″	″	″	″	″	″	″	5104	....	″	151	....
″	″	″	″	″	″	″	318	258	″	2	3
1	74	41	11	12	1	2	12944	183421	42	308	5003
24	93	59	12	14	2	7	19831	190479	52	496	5273
″	″	″	″	″	″	″	698	149	3	29	12
4	60	22	7	10	1	3	6891	182650	36	185	4892
″	1	5	″	″	″	″	5397	....	″	84	....
″	″	″	″	″	″	″	498	535	″	11	12
4	61	27	7	10	1	3	13484	183334	39	309	4916
20	32	32	5	4	1	4	6347	7145	13	187	357
					14147						
BEZITTINGEN.											
″	″	9	″	2	″	″	7111	1202	″	237	815
	″	10	″	9	″	″	1770	37659	″	136	7897
″	″	″	″	″	″	″	2436	....	″	48	....
″	″	″	″	″	″	″	68	36	″	″	14
″	″	10	″	9	″	″	4274	37695	″	184	7911
″	″	19	″	11	″	″	11385	38897	″	421	8726
″	″	″	″	″	″	″	720	36	″	19	89
″	″	17	″	11	″	″	2273	37393	″	106	7788
″	″	″	″	″	″	″	3409	....	″	123	....
″	″	″	″	″	″	″	163	139	″	6	135
″	″	17	″	11	″	″	6565	37568	″	254	8012
″	″	2	″	″	″	″	4820	1329	″	167	714
					7032						
LANDSCH-INDIË.											
23	19	27	1	4	1	5	13998	8260	10	425	1085
					23858						
20	32	34	5	4	1	4	11167	8474	13	354	1071
					21179						

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden.						C. Preventief gevangenen in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was bij den hoogeren rechter, of voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appèl of cassatie nog niet was verstreken.					
	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
	Mannen	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en [MADOERA]												
Aanwezig op 31 December 1893	"	"	469	27	18	"	9	"	4680	176	86	6
	"		496		18							
	514											
Bijgekomen gedurende 1894:												
nieuw veroordeeld	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
" aangebracht	....	....	....	....	....	....	31	"	39562	3676	1281	47
van desertie teruggebracht	....	....	....	....	....	....	"	"	17	1	"	"
							31	"	39579	3677	1281	47
							40	"	44259	3853	1367	53
Verminderd gedurende 1894:												
door overlijden	....	....	....	....	....	....	"	"	382	8	14	1
" strafeindiging	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
" executie van de opgelegde straf	....	....	....	....	....	....	12	"	22724	2172	712	23
" ontslag	....	....	....	....	....	....	10	"	16942	1477	537	27
" desertie	....	....	....	....	....	....	1	"	28	2	1	"
" opzending naar Nederland	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
							23	"	40076	3659	1264	51
Aanwezig op 31 December 1894	"	"	537	14	10	"	17	"	4183	194	103	2
	"		551		10							
	561						4499					
BUITEN[BEZITTINGEN]												
Aanwezig op 31 December 1893	"	"	49	2	14	"	1	"	1056	29	251	3
	"		51		14							
	65											
Bijgekomen gedurende 1894:												
nieuw veroordeeld	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
" aangebracht	....	....	....	....	....	....	1	"	9791	472	6810	24
van desertie teruggebracht	....	....	....	....	....	....	"	"	12	"	5	"
							1	"	9803	472	6815	24
							2	"	10859	501	7066	27
Verminderd gedurende 1894:												
door overlijden	....	....	....	....	....	....	"	"	103	"	85	"
" strafeindiging	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
" executie van de opgelegde straf	....	....	....	....	....	....	1	"	5974	216	4694	8
" ontslag	....	....	....	....	....	....	"	"	3873	252	2022	19
" desertie	....	....	....	....	....	....	"	"	58	"	25	"
" opzending naar Nederland	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
							1	"	10008	468	6826	27
Aanwezig op 31 December 1894	"	"	73	2	14	"	1	"	851	33	240	"
	"		75		14							
	89						1125					
GEHEEL NEDER[LANDSCH-INDIË]												
Aanwezig op 31 December 1893	"	"	518	29	32	"	10	"	5736	205	337	9
	579						6297					
" " 31 December 1894	"	"	610	16	24	"	18	"	5034	227	343	2
	650						5624 *a*)					

a) Zie de specificatie op blz. 1 van deze bijlage.

D. Veroordeelden opgenomen in de *militaire gevangenissen* of in de provoosthuizen.				E. Preventief gevangenen, aanwezig in de *militaire* provoosthuizen (militairen der landmacht).		F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, aanwezig in de militaire provoosthuizen (niet meer als militairen te rekenen).	G. Gegijzelden wegens schulden.						G. Gegijzelden wegens niet-betaling van geldboete.						H. Doortrekkende gevangenen.					
Veroordeelden tot militaire detentie.		Veroordeelden tot militaire gevangenis.					Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).	Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).	Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).		Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
MADURA.																								
27	26	96	46	31	15	″	″	″	11	″	63	1	1	2	33	4	5	″	″	″	220	5	7	″
																			″		225		7	
																			232					
64	80	78	30	118	96	3	2	″	26	7	82	4	5	″	5469	262	253	5						
″	″	″	″	″	″																			
64	80	78	30	118	96	3																		
91	106	174	76	149	111	3	2	″	37	7	145	5	6	2	5502	266	258	5						
-	6	2	13	″	5	″																		
67	59	57	19																					
				100	67		″	″	28	6	89	2	6	2	5431	265	250	5						
				17	12																			
″	″	″	″	″	1	″																		
						2																		
67	65	59	32	117	85	2																		
24	41	115	44	32	26	1	2	″	9	1	56	3	″	″	71	1	8	″	-	″	316	8	14	″
																			″		324		14	
224				58		1	71						80						338					
BEZITTINGEN.																								
8	8	3	4	26	15	″	-	″	43	1	8	″	″	″	7	1	5	″	″	″	95	4	7	″
																			″		99		7	
																			106					
52	18	12	5	85	55	1	″	″	773	4	20	″	″	″	26	1	15	2						
″	″	″	″	″	″	″																		
52	18	12	5	85	55	1																		
60	26	15	9	111	70	1	″	″	816	5	28	″	″	″	33	2	20	2						
″	″	″	″	″	2	-																		
51	23	12	5	82	38																			
				15	14		″	″	755	5	19	″	-	″	24	2	17	1						
″	″	″	″	-	″	″																		
						-																		
51	23	12	5	97	54	″																		
9	3	3	4	14	16	1	″	-	61	″	9	″	″	″	9	-	3	1	-	″	179	2	28	...
																			-		181		28	
19				30		1	70						13						209					
LANDSCH-INDIE.																								
35	34	99	50	57	30	″	″	″	54	1	71	1	1	2	40	5	10	″	″	″	315	9	14	″
218				87		″	127						58						338					
33	44	118	48	46	42	2	2	″	70	1	65	3	″	″	80	1	11	1	″	″	495	10	42	″
243				88		2	141						93						547					

A. Veroordeelden op 31 December 1894 opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen of strafplaatsen*, zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

NB. De cijfers, in de meeste kolommen tusschen ( ) geplaatst, duiden het getal vrouwelijke gevangenen aan; haar aantal is in de daarnevens geplaatste getallen begrepen.

GEWESTEN.	EUROPEANEN. Burgerpersonen (waaronder ook veroordeelden door den militairen rechter, voor zooveel zij van den militairen stand zijn vervallen verklaard, of hun tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen). Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.	EUROPEANEN. Burgerpersonen. Veroordeelden tot gevangenisstraf.	EUROPEANEN. Militairen nog tot het leger behoorende.	EUROPEANEN. Nog tot de militaire marine behoorende personen.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: *buiten* den ketting, voor langer dan één jaar.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: *buiten* den ketting, voor niet langer dan één jaar.	INLANDERS. Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap.	INLANDERS. Politioneel veroordeelden: tot tenarbeidstelling aan de publieke werken.	INLANDERS. Politioneel veroordeelden: tot gevangenisstraf.	INLANDERS. Nog tot de militaire marine behoorende personen.	VREEMDE OOS[TERLINGEN]. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting.	VREEMDE OOS[TERLINGEN]. Veroordeelden tot dwangarbeid: *buiten* den ketting, voor langer dan één jaar.	VREEMDE OOS[TERLINGEN]. Veroordeelden tot dwangarbeid: *buiten* den ketting, voor niet langer dan één jaar.
JAVA en														
Bantam	"	"	"	"	1	6	82 (2)	"	61	17	"	"	"	"
Batavia	"	7	3	2	339	1572	132 (3)	1	569 (21)	"	4	33	66	9 (1)
Krawang	"	"	"	"	"	"	82 (2)	1	136 (7)	9	"	"	"	2
Preanger Regentschappen	"	"	"	"	"	"	97 (4)	"	331 (14)	4	"	"	"	2
Cheribon	"	"	"	"	"	"	153 (8)	"	208 (7)	6	"	"	"	3
Tagal	"	"	"	"	"	"	179 (13)	"	212 (12)	50	"	"	"	"
Pekalongan	"	"	"	"	"	1	37 (2)	"	129 (6)	28	"	"	"	3
Samarang	21 (2)	24 (1)	25	"	41	625	140 (9)	"	382 (60)	168 (2)	"	2	18	21
Japara	"	"	"	"	1	4	133 (4)	"	207 (10)	1	"	"	"	1
Rembang	"	"	"	"	"	"	78 (1)	"	591 (37)	40	"	"	"	2
Soerabaija	"	5	4	7	77	412 (123)	257 (17)	"	608 (98)	9	9	"	10 (7)	"
Madura	"	"	"	"	1	15 (1)	105 (1)	1	238 (46)	5	"	"	1	"
Pasoeroean	"	"	"	"	2	7	281 (22)	"	180 (30)	5 (1)	"	"	"	3
Probolinggo	"	"	"	"	"	1	134 (4)	"	111 (10)	27	"	"	"	1
Bezoeki	"	"	"	"	6	32 (3)	102 (5)	"	227 (25)	50	"	"	"	"
Banjoemas	"	"	"	"	1	23	338 (7)	1	314 (31)	74	"	"	"	1
Bagelen	"	"	"	"	1	"	183 (11)	"	222 (45)	7	"	"	"	1
Kadoe	"	"	"	"	"	"	125 (3)	"	169 (20)	24 (1)	"	"	"	"
Djokjokarta	"	"	"	"	1	4 (1)	50 (4)	"	312 (29)	"	"	"	"	1
Soerakarta	"	"	"	"	"	"	167 (22)	"	438 (71)	33 (1)	"	"	"	2
Madioen	"	"	"	"	"	1	102 (5)	"	466 (49)	52	"	"	"	5
Kediri	"	"	"	"	2	11	199 (7)	"	382 (15)	43	"	"	"	"
Te zamen	21 (2)	36 (1)	32	9	473	2714 (128)	3156 (156)	4	6493 (643)	652 (5)	13	35	95 (7)	57 (1)
BUITEN														
Sumatra's Westkust	"	"	1	"	1756	570 (1)	63 (1)	5	231 (3)	"	"	67	20	3
Benkoelen	"	"	"	"	32	121 (2)	77	"	214	"	"	1	2	"
Lampongsche Districten	"	"	"	"	8	35	5	"	113 (1)	"	"	1	3	1
Palembang	"	"	1	"	26	236 (2)	134 (1)	1	106 (2)	"	"	"	1	2
Oostkust van Sumatra	"	"	"	"	43	81	18 (1)	"	283 (12)	"	"	1	2	20
Atjeh en onderhoorigheden	"	"	"	"	430	178	4	"	14 (7)	"	"	2	"	1
Riouw en id.	"	"	"	"	12	13	"	"	"	"	"	1	2	8 (1)
Banka en id.	"	"	"	"	18	107	1	"	12 (3)	"	"	2	4	2
Billiton	"	"	"	"	9	14	2	"	3	"	"	"	1	"
Westerafdeeling van Borneo	"	"	"	"	38	65	7	1	12	"	"	2	4	4
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	"	"	"	"	47	79 (1)	16 (2)	2	153 (5)	"	"	1	"	1
Menado	"	"	"	"	33	82	12	"	12 (1)	"	"	1	1	"
Celebes en onderhoorigheden	"	"	"	"	54	162	24 (1)	"	70 (4)	"	"	1	3	1
Amboina	"	"	"	"	28	40	15 (2)	3	71 (10)	4	"	"	1	"
Ternate en onderhoorigheden	"	"	"	"	13	23 (1)	1	"	5	"	"	"	"	"
Timor	"	"	"	"	19	17	2 (1)	1	7	"	"	"	"	"
Bali en Lombok	"	"	"	"	8	1	28 (3)	"	19 (4)	"	"	"	"	"
Te zamen	"	"	2	"	2574	1824 (7)	409 (12)	13	1325 (52)	4	"	80	44	43 (1)
GEHEEL NEDER														
Totalen op 31 December 1894	21 (2)	36 (1)	34	9	3047	4538 (135)	3565 (168)	17	7818 (695)	656 (5)	13	115	139 (7)	100 (2)
	100 (3)				11150 (303)			17	8474 (700)		13	354 (9)		
Totalen op 31 December 1893	24 (2)	24 (1)	27	5	3817	6669 (170)	3497 (192)	15	7861 (712)	399 (5)	10	139	176 (6)	110 (2)
	80 (3)				13983 (362)			15	8260 (717)		10	425 (8)		

voor zooveel … TERLINGEN. Politioneel veroordeelden: tot tenarbeidstelling aan de publieke werken.	tot gevangenisstraf.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 31 December 1894 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	C. Preventief gevangenen op 31 December 1894 in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was of nog aangebracht kon worden bij den hoogeren rechter. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	D. Veroordeelden op 31 December 1894 opgenomen in de *militaire gevangenissen* of in de provoosthuizen. Veroordeelden tot militaire detentie. Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Ambonezen).	Veroordeelden tot militaire gevangenis. Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Ambonezen).	E. Preventief gevangenen op 31 December 1894 in de militaire provoosthuizen (militairen der landmacht). Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboinezen).	F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, op 31 December 1894 aanwezig in de militaire provoosthuizen (niet meer als militairen te rekenen).	G. Gegijzelden op 31 December 1894: wegens schulden. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	wegens niet-betaling van geldboete. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	H. Doortrekkende gevangenen op 31 December 1894. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.
MADURA.																							
3	″	″	5	″	″	79 (1)	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	1	1	″	″	″
96 (2)	″	″	3	4	5	224 (4)	25	2	3	″	″	20	6	1	1	″	16 (1)	″	3	2	″	33 (2)	7
4 (1)	″	″	15	1	″	312 (5)	3 (1)	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″
21	″	″	8	″	″	91 (5)	4	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	1	″
8	″	″	34	1	″	178 (9)	4	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	″	8 (1)	2	″	8	″
6	″	″	12	″	″	86 (5)	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	″	2	″
7	″	″	8	″	″	61 (1)	1	″	″	″	″	″	″	″	″	1	6	″	″	″	″	1	″
45	2	″	47 (8)	1	7	141 (6)	8	19	38	115	44	″	″	″	″	2	11 (1)	″	″	″	″	9 (1)	″
19 (6)	″	″	9	″	″	149 (5)	2	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″
27 (5)	″	″	55 (1)	2	″	143 (1)	4	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	1	1	″	9 (2)	″
24 (3)	″	″	53 (1)	1	5	317 (28)	25	2	″	″	″	4	2	″	″	2	4	″	2	″	″	226 (2)	7
2	″	″	15	″	″	319 (6)	1	″	″	″	″	″	″	″	″	1	1	″	10	″	″	2	″
7 (1)	″	″	27	″	″	172 (13)	3	″	″	″	″	″	″	″	″	1	3	″	″	″	″	″	″
2	″	″	36	″	″	273 (6)	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	3	″
6	″	″	65	″	″	256 (7)	1	″	″	″	″	″	″	″	″	1	2	″	″	″	″	8	″
7	″	″	29	″	″	462 (16)	5 (1)	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″
11 (1)	″	″	6	″	″	207 (21)	3	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	2	″
4	″	″	7	″	″	78 (12)	3	1	″	″	″	8	18	″	″	1	2	″	″	″	″	2	″
8	″	″	5 (1)	″	″	78 (3)	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1 (1)	″	″	″	″	″	″
16 (1)	″	″	74 (3)	″	″	165 (18)	8	″	″	″	″	″	″	″	″	1 (1)	2	″	″	″	″	″	″
16 (2)	″	″	6	″	″	137 (6)	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	6	″	″	12	″
16	″	″	32	″	″	449 (16)	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	3	″	41	″	″	5 (1)	″
355 (22)	2	″	551 (14)	10	17	4377 (194)	105 (2)	24	41	115	44	32	26	1	2	10 (1)	59 (3)	″	72 (1)	8	″	324 (8)	14
BEZITTINGEN.																							
10	″	″	7	″	1	149 (15)	1	3	″	″	″	4	5	″	″	60	5	″	″	″	″	25	″
″	″	″	″	″	″	5	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	11	″
″	″	″	1	″	″	20	2	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″
11	″	″	6	″	″	142 (2)	9	″	1	″	″	1	3	″	″	1	″	″	″	″	″	49	″
570 (2)	″	″	1	8	″	105 (6)	163	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2 (1)	″	40	28
28 (2)	″	″	4	″	″	25 (2)	7	3	″	″	″	4	2	1	″	″	″	″	″	″	″	1	″
31 (1)	″	″	″	4	″	3	31	″	1	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	3	″
32	″	″	1	1	″	6	4	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
8	″	″	″	″	″	9	8	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4	2	″	″	″
21 (1)	″	″	3	1	″	37 (1)	6	″	″	3	4	2	2	″	″	″	″	″	″	″	″	8	″
1	″	″	5	″	″	102 (3)	1	3	″	″	″	2	1	″	″	″	3	″	″	″	″	24 (2)	″
″	″	″	18	″	″	62	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
2	″	″	13	″	″	174 (3)	″	″	2	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	9	″
″	″	″	14 (2)	″	″	22 (1)	2	″	″	″	″	″	2	″	″	″	″	″	5	″	″	2	″
″	″	″	″	″	″	3	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
″	″	″	″	″	″	13	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
″	″	″	2	″	″	7	5	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	8	″
714 (6)	″	″	75 (2)	14	1	884 (33)	240	9	3	3	4	14	16	1	″	61	9	″	9	4 (1)	″	181 (2)	28
LANDSCH-INDIË.																							
1069 (28)	2	″	626 (16)	24	18	5261 (227)	315 (2)	33	44	118	48	46	42	2	2	71 (1)	68 (3)	″	81 (1)	12 (1)	″	505 (10)	42
1071 (28)		650 (16)			5624 (229)			243				88		2	141 (4)			93 (2)			547 (10)		
1070 (13)	15 (1)	″	547 (29)	32	10	5941 (205)	346 (9)	35	34	99	50	57	30	″	″	55 (1)	72 (1)	3 (2)	45 (5)	10	″	324 (9)	14
1085 (14)		579 (29)			6297 (214)			218				87		″	127 (2)			58 (7)			338 (9)		

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE N.

N°. 15.

(Zie hoofdst. F, § 5, van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de landsgevangenissen [1]) en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen in Nederlandsch-Indië over 1895. [2])

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1895 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1895 ontvlucht ten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1895 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1895 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
BANTAM.																
Serang	280	"	117	"	*b*) +	"	"	"	*c*) 33	"	"	"	3	"	25	23
Tjilegon	60	"	33	"	+	"	"	"	*c*) 4	"	"	"	1	"	5	4
Pandeglang	80	"	64	"	"	"	27	"	"	"	"	"	"	"	3	2
Menes	60	"	14	"	"	"	20	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Rangkas Betoeng	80	"	41	"	"	"	35	"	"	"	"	"	"	"	1	1
BATAVIA.																
Weltevreden (civiel gedeelte van het civiel en militair gevangenhuis)	145	"	20	"	*d*) 2	"	"	"	22	"	"	"	"	"	"	"
Batavia, dwangarbeiderskwartier	720	*e*) 80	527	62	+	*f*) 219	240	*g*)	*h*) 1444	*g*)	3	*i*)	*j*) 155	*i*)	92	70 (3)
Batavia, inlandsche gevangenis	400	"	218	"	+	"	204	"	1187	"	"	"	61	"	57	32 (8)
Meester-Cornelis	260	"	212	"	+	"	176	"	94	"	"	"	17	"	7	7 (1)
Bekassi	*k*) 96	"	119	"	+	"	82	"	47	"	"	"	7	"	3	3
Kebaijoran	90	"	82	"	"	"	29	"	4	"	"	"	"	"	14	13
Tangerang	300	"	142	"	"	"	162	"	"	"	6	"	"	"	4	4
Mauk	20	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Buitenzorg, gevangenis	259	"	198	"	"	"	196	"	"	"	13	"	"	"	32	17 (4)
Buitenzorg, berriberri-gesticht	1420	"	1365	"	"	"	*l*) +	"	"	"	318	"	"	"	"	"
Tjibinong	19	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Leuwiliang	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Jasinga	17	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Paroeng	15	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tjibaroessa	20	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

1) Aldus genoemd in tegenstelling met de districtsgevangenissen, welke — uitgenomen zeer enkele — niet als eigenlijke gevangenissen zijn te beschouwen, als slechts dienende om doortrekkende gevangenen een nachtverblijf te verschaffen.

2) Deze bijlage was nog niet uit Indië ontvangen toen hoofdst. F, § 5, van het verslag hiervóór ter perse ging. Dit tot verklaring waarom sommige der over 1895 ingemelde § gedane opgaven niet geheel overeenstemmen met de in de onderwerpelijke statistiek opgenomen gegevens.

a) Het tusschen ( ) geplaatste cijfers (reeds in het andere getal begrepen) doet zien hoevelen van de in 1895 teruggekeerde of teruggebrachte gevangenen behoorden tot hen, die vóór dat jaar waren ontvlucht.

b) Waar men een + vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) Deze veroordeelden waren ter verpleging opgenomen in het militair hospitaal te Serang.

d) In het geheel werden 22 personen gezamenlijk gedurende 599 dagen geneeskundig behandeld.

e) Hulpdwangarbeiderskwartier te Weltevreden.

f) Deze veroordeelden waren gedetacheerd bij verschillende inrichtingen, o. a. 60 bij het militair hospitaal te Weltevreden en 40 bij het stadsverband te Batavia.

g) Begrepen onder de opgaaf in kolom 10.

h) Zie de voorgaande noot.

i) Begrepen onder de opgaaf in kolom 14.

j) Zie de voorgaande noot.

k) Ongerekend een buiten de eigenlijke gevangenis gelegen vertrek voor vrouwelijke gevangenen.

l) Het aantal ziektegevallen vindt men niet vermeld. Naar het berriberri-gesticht werden in 1895 in het geheel 1212 personen geëvacueerd, waarvan er 86 als hersteld konden worden ontslagen. In 1894 bedroeg laatstbedoeld aantal 167 en in 1893 105.

Gewesten en plaatsen waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1895 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1895 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1895 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1895 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. u)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
Krawang.																
Poerwakarta	m) 380	n) 150	406	150	22	"	o) 179	+	p) +	"	13	+	p) +	"	58	43
Preanger Regentschappen.																
Bandong	200	"	152	"	+	..	29	"	3	"	1	"	2	"	37	29 (5)
Soekaboemi	100	"	73	"	4	"	33	"	+	"	"	"	1	"	6	5
Tjiandjoer	100	"	73	..	4	"	31	..	+	"	"	"	"	"	9	5
Tjitjalengka	75	"	69	..	"	"	200	..	"	"	1	"	"	"	7	4
Soemedang	77	"	70	..	+	"	74	"	4	..	"	"	"	"	1	1
Tassikmalaija	90	"	84	..	"	..	126	"	"	..	3	"	"	"	"	..
Manondjaija (Soekapoera)	68	"	36	..	+	"	18	..	3	..	"	..	"	..	"	..
Garoet (Limbangan)	76	"	56	..	"	"	102	"	"	"	"	..	"	..	3	2
Mangoenredja (Soekapoera Kollot)	75	"	21	..	"	"	29	"	"	"	"	"	"	"	1	1
Cheribon.																
Cheribon	350	60	250	27	"	"	104	"	"	"	3	"	"	"	35	28 (2)
Indramaijoe	220	..	99	..	..	..	170	..	..	"	1	"	"	"	10	9 (4)
Madjalengka	115	..	80	..	"	"	79	..	"	"	"	"	"	"	5	4
Koeningan	70	..	41	..	"	"	66	"	"	"	"	"	"	"	5	4 (1)
Tjiamis (Galoeh)	70	..	45	"	"	"	68	"	1	"	"	"	"	"	1	1
Tagal.																
Tagal	300	"	196	"	"	"	148	..	"	"	3	"	"	"	4	..
Brebes	253	..	176	..	"	q) 86	r) +	..	..	r) +	..	..	"	"	43	23 (5)
Pamalang	136	"	120	"	"	"	47	"	"	"	"	..	"	"	9	9 (2)
Pekalongan.																
Pekalongan	300	"	209	"	"	"	53	"	"	"	7	"	"	"	21	20 (5)
Batang	180	"	117	"	"	"	54	"	"	"	1	"	"	..	4	2 (1)
Samarang.																
Samarang: centrale gevangenis	340	"	66	"	6	"	322	"	46	"	"	..	"	"	"	"
Samarang: dwangarbeiderskwartier	600	"	459	..	85	s) 80	t) 1185	"	767	131	"	"	62	3	102	97 (8)
Samarang: inlandsche gevangenis	393	11	209	.	30	"	218	"	+	"	7	"	+	"	+	5
Kendal	200	"	147	..	3	"	212	"	20	..	"	"	5	"	42	24 (6)
Demak	200	..	83	..	"	"	23	"	"	..	..	"	"	"	4	3
Poerwodadi	263	..	145	..	"	"	284	..	..	"	2	"	"	"	2	2 (1)
Ambarawa	152	..	94	..	+	35	+	..	+	..	"	"	"	"	9	4 (1)
Salatiga	100	"	88	"	"	..	121	"	"	"	2	"	"	"	3	8 (5)
Japara.																
Patti	250	"	181	..	"	"	165	"	"	"	1	"	"	"	22	18 (9)
Joana	200	..	99	..	"	"	50	"	..	..	"	..	"	"	1	2 (1)
Koedoes	270	"	157	..	"	"	487	"	"	..	1	"	"	"	4	7 (4)
Japara	300	"	204	..	"	"	341	..	..	"	5	"	"	"	5	5 (1)
Rembang.																
Rembang	362	"	155	"	"	"	242	"	..	"	6	"	"	"	11	10 (3)
Toeban	600	"	282	..	u)	"	155	..	1	"	7	..	1	"	20	31 (15)
Bodjonegoro	200	"	217	"	"	"	288	..	..	..	"	"	..	"	9	8 (3)
Blora	v) 300	"	262	"	"	20	214	..	"	20	"	"	"	"	12	7

m) In den loop van 1895 kwamen 2 van de lokalen gereed, welke ter vergrooting der gevangenis werden bijgebouwd. Zie voorts noot l van bijlage N van het vorig verslag.

n) Eene bamboeloods, welke in afwachting van het gereed komen van de in aanbouw zijnde uitbreiding der eigenlijke gevangenis werd in gebruik genomen.

o) Dit hooge ziektecijfer was voornamelijk een gevolg van het heerschen van koortsen, waaraan 95 gevangenen hebben geleden.

p) Het aantal ziekte- en sterfgevallen voorgekomen onder de buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen vindt men niet afzonderlijk opgegeven. De betrekkelijke cijfers zijn vermoedelijk begrepen in de getallen vermeld in de kolommen 8 en 12.

q) Deze veroordeelden waren werkzaam gesteld bij de irrigatiewerken te Notok, alwaar bamboe-loodsen zijn gebouwd met eene maximum-plaatsruimte voor 120 man.

r) Het aantal ziekte*gevallen* is niet vermeld, wel het aantal ziekte*dagen*, hetwelk voor de in de kolommen 4 en 7 bedoelde gevangenen respectievelijk bedroeg 2611 en 1044.

s) Deze veroordeelden waren gedetacheerd in het kleermakersatelier der centrale gevangenis; zij houden ook des nachts in deze gevangenis verblijf, hoewel zij medetellen in de sterkte van het dwangarbeiderskwartier.

t) Hieronder talrijke gevallen van berriberri, vooral onder de van Lombok geëvacueerden.

u) In het ziekengesticht werd in 1895 slechts één persoon opgenomen, die na een verblijf van 3 dagen aldaar overleed.

v) Nieuwe gevangenis, welke echter eerst in November 1895 in gebruik werd genomen. Vóór dien tijd waren de gevangenen gehuisvest deels in de oude gevangenis, waar gemiddeld 70, deels in een hulplokaal, waar p. m. 170 man verblijf hielden.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de hulplokalen	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1895 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Sterfgevallen betrekking hebbende tot de opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulp lokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1895 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1895 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1895 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
SOERABAIJA.																
Soerabaija, inlandsche gevangenis . .	*w*) 1224	„	689	„	79	„	*x*) 2046	„	(zie noot *x*)	„	*ij*) 451	„	+	„	61	30
Soerabaija, centrale gevangenis voor vrouwen . .	600	„	118	„	+	„	169	„	+	„	„	„	15	„	„	„
Sidoardjo	400	„	194	„	„	„	46	„	„	„	11	„	„	„	25	9
Grissee.	131	„	62	„	4	„	„	„	227	„	„	„	4	„	„	„
Modjokerto	200	170	82	155	„	„	35	103	„	„	16	3	„	„	27	28 (18)
Djombang.	200	„	297	„	„	„	5	„	„	„	3	„	„	„	48	57 (25)
Sidaijoe.	90	75	47	69	*z*)	„	51	93	1	„	2	„	1	„	4	2 (1)
Lamongan	100	60	98	19	„	„	252	„	„	„	1	„	„	„	8	4
Sangkapoera (Bawean) . .	20	„	4	„	„	„	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„
PASOEROEAN.																
Pasoeroean	300	„	184	„	1	2	„	„	24	„	„	„	3	„	28	22 (2)
Malang.	370	„	383	„	11	25	*aa*) 176	„	+	„	*bb*) 53	„	*bb*) 37	„	96	68 (28)
Bangil	165	„	158	„	„	„	172	„	„	„	2	„	„	„	3	3 (1)
PROBOLINGGO.																
Probolinggo	250	„	200	„	+	„	*cc*) 106	„	*dd*) 10	„	8	„	2	„	18	13 (2)
Kraksaän	200	„	238	„	+	„	373	„	*dd*) 66	„	14	„	10	„	20	14 (4)
Loemadjang	200	„	220	„	36	„	62	„	106	„	„	„	24	„	36	29 (5)
BEZOEKI.																
Bezoeki.	90	„	50	„	„	„	46	„	„	„	*ee*) 15	„	„	„	2	2
Sitoebondo	200	„	271	„	„	„	62	„	„	„	24	„	„	„	19	16 (8)
Bondowosso	180	„	152	„	„	„	142	„	„	„	*ee*) 10	„	„	„	7	6
Djember	100	100	102	101	9	„	*ff*) 31	*ff*) 66	*ff*) 27	„	*ee*) 5	24	12	„	9	7 (1)
Banjoewangi.	40	„	34	„	„	„	30	„	„	„	„	„	„	„	3	3 (1)
Soekaradja	75	„	20	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	„	„
BANJOEMAS.																
Banjoemas	288	„	232	„	„	„	110	„	„	„	5	„	„	„	8	7
Poerwokerto	215	50	196	32	„	„	379	1	„	„	8	„	„	„	6	6
Poerbolinggo.	225	„	150	„	„	„	313	„	„	„	„	„	„	„	9	9
Bandjarnegara	120	48	136	48	„	„	216	87	„	„	„	„	„	„	2	4 (2)
Tjilatjap	300	„	280	„	18	4	446	„	218	„	„	„	„	„	13	9 (1)
BAGELEN.																
Poerworedjo	170	„	98	„	„	„	186	„	„	„	2	„	„	„	2	2
Koetoardjo	125	„	104	„	„	„	109	„	„	„	1	„	„	„	3	4 (1)
Keboemen.	150	„	142	„	„	„	418	„	„	„	„	„	„	„	8	8
Karang-Anjar	100	30	81	19	„	4	1	„	„	„	„	„	„	„	8	7
Wonosobo	150	30	150	20	„	„	44	„	„	„	2	„	„	„	„	„
KADOE.																
Magelang.	841	„	370	„	„	58	213	„	„	„	4	„	„	„	41	40 (6)
Temanggoeng	100	„	58	„	„	„	87	„	„	„	2	„	„	„	4	4 (1)
DJOKJOKARTA.																
Djokjokarta	317	„	505	„	„	„	424	„	„	„	27	„	„	„	25	16

w) Hiervan 1200 plaatsen voor inlanders en 24 voor Europeanen.

x) Dit cijfer heeft betrekking op al de gevangenen, zijnde 674 inlanders en 15 Europeanen. Wegens huidziekten kwamen 140, wegens oogziekten 23 gevangenen in behandeling, tegen respectievelijk 281 en 62 in 1894. In den loop van 1895 werden 55 berriberri-lijders naar Buitenzorg geëvacueerd. Cholera kwam onder de gevangenen niet voor. Onder de Europeesche gevangenen telde men 11 ziektegevallen, doch geen enkel sterfgeval.

ij) Dit hooge cijfer (tegen 164 in 1894) is voor een groot deel toe te schrijven aan de vele sterfgevallen voorgekomen onder de van Lombok geëvacueerde dwangarbeiders, die veelal aan berriberri en buikziekten leden.

z) In het ziekengesticht werd slechts één gevangene (krankzinnige) gedurende 23 dagen verpleegd, waarna hij overleed.

aa) Hieronder 109 gevallen van berriberri.

bb) Van het totaal aantal overledenen (90) hadden er 77 aan berriberri geleden; aan dysenterie leden 9 personen, die allen overleden.

cc) Hieronder 69 gevallen van berriberri.

dd) Allen berriberri-lijders, ter verpleging opgenomen in het ziekengesticht te Wangkal (afdeeling Kraksaän).

ee) Allen berriberri-lijders.

ff) Onder het totaal aantal ziektegevallen (124) waren er 122 aan berriberri.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1895 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1895 ontvlucht ten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1895 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1895 vrijwillig of gedwongen teruggekeerden. a)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
SOERAKARTA.																
Soerakarta nieuwe gevangenis	500	"	236	"	"	"	+	"	"	"	+	"	"	"	14	11 (4)
Soerakarta oude gevangenis	120	"	118	"	"	"	gg) 130	"	"	"	22	"	"	"	19	16 (6)
Soekoardjo	40	"	21	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	3	"
Sragen	80	"	72	"	"	"	14	"	"	"	1	"	"	"	2	4 (4)
Boijolali	60	120	55	hh) 82	"	"	134	"	"	"	2	"	"	"	2	2 (1)
Ampel	40	"	ii) 56	"	"	"	14	"	"	"	"	"	"	"	2	1 (1)
Klatten	jj) 150	100	150	75	"	"	"	237	"	"	"	2	"	"	11	7
Wonogiri	100	"	74	"	"	"	63	"	"	"	2	"	"	"	3	1
Karang-Anjar	50	"	20	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	"
MADIOEN.																
Madioen	hh) 209	"	222	"	5	"	262	"	8	"	4	"	"	"	24	21
Ngawi	278	"	140	"	ll)	4	134	"	8	"	"	"	1	"	13	8 (1)
Magettan	mm) 176	"	110	"	+	28	117	"	2	21	1	"	"	"	3	1 (1)
Ponorogo	jj) 252	"	174	"	"	80	182	"	"	"	1	"	"	"	13	12 (1)
Patjitan	100	"	77	"	"	7	195	"	"	"	"	"	"	"	1	"
KEDIRI.																
Kediri	400	"	308	"	"	"	167	"	"	"	9	"	"	"	28	23 (17)
Toeloeng Agoeng	250	40	281	40	"	"	329	66	4	"	8	2	"	"	9	6 (1)
Trenggalek	nn) 150	"	164	"	"	"	207	"	"	"	1	"	"	"	"	"
Ngandjoek	250	"	151	"	"	"	114	"	"	"	3	"	"	"	13	11 (7)
Blitar	350	"	301	"	"	"	183	"	"	"	10	"	"	"	23	12 (12)
MADURA.																
Pamakassan	150	"	171	"	"	"	230	"	"	"	1	"	"	"	2	2 (1)
Bangkallan	jj) 400	24	284	16	+	"	253	19	"	"	19	1	1	"	15	11 (2)
Sampang	150	"	107	"	"	"	126	"	"	"	7	"	"	"	10	10 (1)
Sumanap	150	"	102	"	"	"	113	"	"	"	"	"	"	"	5	"
Kangean	17	"	18	"	"	"	15	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sapoedi	jj) 35	"	10	"	"	"	10	"	1	"	"	"	1	"	"	"
SUMATRA'S WESTKUST.																
Padang	oo) 426	200	360	95	110	90	28	100	530	"	8	"	107	"	45	34
Loeboe Begaloeng	50	80	35	69	"	"	12	"	4	"	"	"	1	"	11	12 (3)
Poelæ Tello	20	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Ajer Bangies	27	"	3	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Rau	36	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Priaman	60	"	53	"	"	"	9	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Loeboe Basoeng	20	"	9	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Loeboe Alang	35	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kaijoetanam	23	60	23	2	"	"	12	"	"	"	"	"	"	"	2	"
Painan	100	"	41	"	"	"	10	"	"	"	"	"	"	"	3	2
Pau	30	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Assam Koembang	20	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Balei Selasa	50	"	11	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Indrapoera	36	"	8	"	"	"	15	"	"	"	"	"	"	"	1	1
Fort de Kock	100	50	90	45	3	"	65	"	46	"	"	"	30	"	"	1 (1)
Manindjoe	"	pp) 8	"	22	"	"	"	57	"	"	"	"	"	"	"	"
Palembaijan	18	"	4	"	4	147	"	"	15	57	"	"	1	5	8	6
Loeboe Sikaping	20	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Taloe	16	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bondjol	10	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

gg) Hieronder ook andere verpleegden dan gevangenen, namelijk 83 behoeftige krankzinnigen.

hh) Deze opgaaf loopt slechts over de maanden November en December 1895, toen de gedetineerden te Ampel (zie volgende noot) naar Boijolali waren overgebracht.

ii) De op de gevangenis te Ampel betrekking hebbende opgaven loopen slechts over de maanden Januari tot en met October 1895. Met ultimo van laatstgenoemde maand werd namelijk deze gevangenis buiten gebruik gesteld en werden de gevangenen naar Boijolali overgebracht.

jj) Deze gevangenis werd in 1895 vergroot.

hh) In bijlage N van het vorig verslag werd hiervoor ten onrechte 450 opgegeven.

ll) Niet op te geven, aangezien in het geheel slechts 8 personen in het ziekengesticht werden opgenomen, die te zamen gedurende 111 dagen ziek waren.

mm) In bijlage N van het vorig verslag werd hiervoor ten onrechte 351 opgegeven.

nn) Als voren 375.

oo) Hieronder 6 plaatsen voor Europeanen.

pp) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Manindjoe niet. Als zoodanig worden gebezigd een paar hoekkamers van het koffiepakhuis ter plaatse.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895				Aantal gedurende 1895 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1895 ontvlucht ten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1895 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1895 vrijwillig of gedwongen terugkeerden a)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
															5	4
Fort van der Capellen	70	"	30	"	"	"	20	"	"	"	1	"	"	"	5	3
Singkarah	25	12	17	"	"	"	17	"	"	"	"	"	"	"	2	2
Boea	8	"	6	"	"	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sidjoendjoeng	10	"	+	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sawah Loento landsgevangenis	20	"	13	"	"	"	7	"	"	"	"	"	143	"	103	169 (8)
Sawah Loento dwangarbeiderskwartier	1650	"	1390	"	352	"	+ 15	"	8500	"	15	"	"	"	9	7
Paijakom'o	70	"	40	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Soeliki	10	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kotta Baroe	"	"	qq) 1	"	"	"	+	+	103	"	1	16	10	"	38	40 (2)
Solok	50	250	34	112	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Koebang nan Doea	40	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	5
Alahan Pandjang	24	"	1	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Moeara Laboe	12	4	12	2	1	11	81	"	11	"	"	"	4	"	14	15 (4)
Padang Pandjang	75	"	88	"	"	"	rr) 1294	"	"	"	3	"	"	"	4	1
Padang Sidempoean	75	"	31	"	"	"	6	"	"	"	"	"	"	"	1	1
Penjaboengan	20	"	5	"	"	"	21	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kotta Nopan	15	"	6	"	"	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sipirok	20	"	10	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Moeara Sama	15	"	1	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	21	13
Moeara Sipongi	15	"	6	"	"	10	142	"	"	"	7	"	"	"	2	2 (1)
Siboga	50	"	30	"	"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Baros	50	"	6	"	"	"	122	"	"	"	2	"	"	"	5	2
Singkel	25	"	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batang Taro	20	"	8	"	"	"	20	"	"	"	"	"	"	"	3	1
Goenoeng Sitoli (Nias)	20	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	1
Taroetoeng	25	"	19	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Baligé	15	+	13	10	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Goenoeng Toea	24	"	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Natal	10	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	2
Moeara Mangoeng (dwangarbeiderskwartier)	"	50	"	"	"	44	"	"	"	25	"	"	"	"	1	1
Kampong Baroe (dwangarbeiderskwartier)	"	26	"	"	"	21	"	"	"	14	"	"	"	"		
Oedjoeng Radja (dwangarbeiderskwartier)	"	60	"	"	"	23	"	"	"	20	"	"	"	3	"	"
BENKOELEN.															11	11
Benkoelen	190	"	94	"	"	4	245	"	"	"	17	"	"	"	4	4
Taba Penandjong (Ommelanden van Benkoelen)	92	40	"	40	"	70	"	11	"	15		"	"	"	4	2
Lais	15	30	13	12	"	8	22	32	"	9	"	"	"	4	1	1
Mokko Mokko	15	"	10	"	3	23	"	"	"	8	1	"	"	"	3	3 (2)
Loeboe Lintang (Seloema)	30	"	43	"	"	10	54	"	"	20	"	"	"	"	13	13
Manna	40	100	72	118	"	"	120	113	"	"	1	"	"	"	"	2 (2)
Bintoehan (Kauer)	15	"	26	"	"	"	ss) +	"	"	"	1	"	"	"	3	2 (1)
Kroe	25	30	8	8	"	"	94	"	"	"						
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.															12	9
Telok Betong	70	"	65	"	"	"	164	"	"	"	5	"	"	"	23	15
Tandjong Karang (afdeeling Ommelanden)	30	20	28	8	"	3	146	4	"	"	4	"	"	"	2	1
Goenoeng Soegih (Sepoetih)	20	2	20	2	"	"	7	"	"	"	"	"	"	"	6	6
Soekadana (Sekampong)	20	4	20	1	"	"	37	"	"	"	"	"	"	"	7	6
Menggala (Toelang Bawang)	30	5	39	"	"	"	18	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kalianda (Ketimbang)	20	4	10	"	"	"	18	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kotta Agoeng (Semangka)	15	4	9	"	"	"	40	"	"	"	"	"	"	"		
PALEMBANG.															12	7
Palembang	200	"	142	"	"	"	402	"	1	"	tt) 16	"	"	"	10	9
Tandjong Radja	50	20	48	9	"	"	100	13	"	"	1	"	"	"	2	2
Sekaijoe	40	"	35	"	"	"	13	"	"	"	"	"	"	"	7	7
Talang Betoetoe	20	"	35	"	"	"	53	"	"	"	"	"	"	"	9	11 (2)
Moeara Doea	50	"	40	"	"	"	122	"	"	"	2	"	"	"	"	"
Batoe Radja	30	"	38	"	"	"	38	"	"	"	1	"	"	"	2	2
Banding Agoeng	20	"	15	"	"	+	9	"	"	"	2	"	"	"	15	15 (1)
Lahat	100	"	65	"	"	+	186	"	"	43	1	"	"	"	5	5
Moeara Enim	30	"	36	"	"	"	45	"	"	1	1	"	"	"	"	"
Bandar (Pasoemahlanden)	50	"	23	"	"	"	19	"	"	"		"	"	"	"	"
Boengamas	25	"	12	"	"	"	20	"	"	"	"	"	"	"	2	"
Tebing Tinggi	73	"	27	"	"	"	48	"	"	"	"	"	"	"		

qq) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Kotta Baroe niet. De enkele gevangenen worden gehuisvest in de bijgebouwen der controleurswoning.

rr) Hoofdzakelijk gevallen van berriberri onder de preventief in hechtenis gestelden.

ss) Het aantal ziekte*gevallen* is niet vermeld, wel het aantal ziekte*dagen* dat 537 bedroeg.

tt) Hiervan 14 aan berriberri.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1895 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Sterfgevallen betrekking hebbende tot de opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1895 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1895 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1895 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
Talang Padang (Ampat Lawang)	25	"	33	"	"	"	15	"	1	"	1	"	"	"	8	8
Kepahiang (Redjang en Lebong)	40	"	51	"	"	"	63	"	"	"	2	"	"	"	7	7
Soeroelangoen (Rawas)	25	"	40	"	"	"	59	"	"	"	3	"	"	"	3	2
Moeara Bliti (Moesi Oeloe)	25	"	30	"	"	"	220	"	"	"	3	"	"	"	7	8 (2)
Oelak Tanding (Sindang-streken)	25	"	22	"	"	"	86	"	"	"	"	"	"	"	8	8
Djambi	40	2	40	"	"	"	62	"	"	"	4	"	"	"	1	5 (4)
OOSTKUST VAN SUMATRA.																
Medan	372	"	341	"	"	"	1813	"	"	"	29	"	"	"	69	30
Laboean Deli	100	80	138	"	"	"	+	+	"	"	+	+	"	"	+	+
Bindjei (Boven-Langkat)	135	25	145	25	21	40	+	+	+	+	+	36	+	+	28	"
Tandjong Poera (Beneden-Langkat)	100	"	118	"	14	67	355	"	+	+	21	"	+	+	37	12 (1)
Loeboe Pakam (Serdang)	150	"	127	"	"	40	280	"	"	31	3	"	"	"	21	10 (1)
Seroewaij (Tamiang)	2,	16	17	21	2	1	31	"	70	"	"	"	1	"	2	"
Tebing Tinggi (Padang en Bedagei)	100	"	85	"	"	20	171	"	"	10	3	"	"	"	13	7 (1)
Laboean Roekoe (Batoe Bara)	100	"	80	"	"	25	83	"	"	1	19	"	"	1	15 4	4 (2) 3
Tandjong Balei (Assahan)	150	75	126	25	1	28	+	+	193	"	"	"	3	"	"	"
Laboean Bilik (Panei)	64	"	55	"	"	"	15	"	"	"	"	"	6	"	1	2 (?)
Bengkalis	100	"	35	"	7	"	"	"	*uu*) +	"	"	"	"	"	1	
Tanah Poetih	25	"	10	"	"	"	9	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Siak	30	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		"
ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.																
Kotta Radja	100	"	64	"	2	"	"	"	514	"	"	"	1	"	6	6
Oehleh	39	"	18	"	"	"	"	"	6	"	"	"	1	"	1	"
Eli	40	"	11	"	"	"	"	"	2	"	"	"	1	"	5	2
RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.																
Tandjong Pinang	200	"	61	"	"	1	2288	"	"	"	13	"	"	"	6	2
Lingga	15	"	14	"	"	"	4	"	"	"	4	"	"	"	2	1
Ringat (Indragiri)	15	"	6	"	"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Karimon (afd. Karimon)	15	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bojan (afd. Battam)	15	"	2	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
BANKA.																
Muntok	300	"	91	"	"	16	78	"	"	1	7	"	"	1	16	16
Djeboes	30	"	6	"	"	"	10	"	"	"	"	"	"	"	2	2
Blinjoe	15	"	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	4
Soengeiliat	30	"	11	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1
Merawang	30	"	10	"	"	"	11	"	1	"	"	"	"	"	5	4
Pangkalpinang	19	20	19	5	"	"	"	"	14	"	"	"	"	"	6	6
Soengeislan	50	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1
Koba	25	"	8	"	"	"	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"
Toboali	30	"	10	"	"	"	110	"	"	"	"	"	"	"	1	1
BILLITON.																
Tandjong Pandan	40	"	51	"	"	"	1418	"	"	"	"	"	"	"	"	"
WESTERAFDEELING VAN BORNEO.																
Pontianak	160	"	104	1	2	"	127	1	9	"	*vv*) 3	1	*vv*) 9	"	1	"
Ngabang (Landak)	25	"	4	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tajan	9	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	4
Soengei Kakap	20	"	14	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Soekadana	"	*ww*) 8	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	3 (2)
Mampawa	9	"	5	"	"	"	8	"	"	"	"	"	"	"	6	6
Sintang	50	"	21	"	"	"	38	"	"	"	"	"	"	"	1	1
Nanga Pinoh	6	"	2	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Smitou	6	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Nanga Badou	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	1
Sanggou	6	"	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		

uu) Voor deze rubriek vindt men vermeld dat het aantal ziekte*dagen* 2593 bedroeg

vv) Allen berriberri-lijders.

ww) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Soekadana niet. De enkele gevangenen werden gehuisvest in een der zijgalerijen van het zoutpakhuis.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895				Aantal gedurende 1895 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1895 ontvlucht ten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1895 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1895 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
Singkawang	50	"	26	"	"	2	66	"	"	"	"	"	"	"	4	1
Montrado	30	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bengkaijang	20	"	4	"	"	"	11	"	"	"	"	"	"	"	2	1
Sambas	52	"	18	"	"	"	18	"	"	"	"	"	"	"	"	1 (1)
Pamangkat	20	"	2	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.																
Bandjermasin	250	"	102	"	"	"	94	"	"	"	3	"	"	"	"	"
Marabahan	30	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Amoenthai	65	"	31	"	1	"	"	"	16	"	"	"	3	"	"	"
Barabei	60	"	30	"	"	"	11	"	"	"	"	"	"	"	3	1
Tandjong	32	"	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kandangan (Amandit en Negara)	80	"	45	"	"	"	9	"	"	"	"	"	"	"	5	5
Martapoera	31	"	39	"	"	"	64	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Pleihari (Tanahl ut)	10	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Pengaron	20	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	7 (1)
Rantau	17	"	22	"	"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Moeara Teweh	20	"	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Boentok	50	"	11	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kwala Kapoeas	30	"	5	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"
Sampit	12	"	4	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kotta Baroe (Poeloe Laut)	25	"	2	"	"	"	4	"	"	"	1	"	"	"	1	1
Samarinda (Koetei)	20	"	8	"	"	"	39	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Boeloengan	20	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden.																
Makasser	400	318	27	xx) 145	+	"	32	105	28	"	22	13	4	"	11	3
Maros	70	"	27	"	"	"	14	"	"	"	1	"	"	"	7	"
Pangkadjene	25	"	20	"	"	"	10	"	"	"	"	"	"	"	5	1
Segeri	15	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	3
Tjamba	12	"	7	"	"	44	4	"	"	92	"	"	"	1	7	6
Boothain	75	"	70	"	"	"	53	"	"	"	"	"	"	"	11	7
Djeneponto	50	"	45	"	"	"	+	"	"	"	1	"	"	"	5	1
Alloe	27	"	11	"	"	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Takalar	50	"	40	"	"	"	20	"	"	"	"	"	"	"	3	3 (2)
Balangnipa	30	"	27	"	"	"	61	"	"	"	7	"	"	"	13	3
Boelekomba	30	"	20	"	"	"	15	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Kadjang	20	"	13	"	"	"	31	"	"	"	"	"	"	"	3	4 (2)
Bikeroe	15	"	16	"	"	"	35	"	"	"	"	"	"	"	6	"
Benteng (Saleijer)	125	"	19	"	"	"	41	"	"	"	"	"	"	"	"	1 (1)
Bima	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tontoli	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Donggola	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Menado.																
Menado	175	50	20	16	"	"	213	"	"	"	3	"	"	"	1	1
Belang	15	"	9	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	7	6
Tondano	15	40	15	12	"	"	97	54	"	"	"	8	"	"	"	"
Amoerang	15	"	11	"	"	"	18	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Aijermadidi	20	"	20	"	"	"	162	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Taroena (Sangi-eilanden)	75	+	67	42	"	"	112	"	"	"	2	"	"	"	1	"
Gorontalo	54	30	43	16	"	"	75	+	"	"	1	1	"	"	3	2
Limbotto	15	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1
Ternate.																
Ternate	ijij) 75	10	28	8	"	"	11	18	2	"	1	1	"	"	"	"
Batjan	50	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Amboina.																
Amboina	175	"	67	"	6	"	1	"	zz) 45	"	1	"	8	"	1	"
Hila	20	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Saparoea	75	"	22	"	"	"	28	"	"	"	1	"	"	"	"	"
Kajeli (Boeroe)	32	"	2	"	"	"	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"

xx) In verband met den ongunstigen gezondheidstoestand in de gevangenis te Makasser werd voor de huisvesting der gevangenen nagenoeg uitsluitend gebruik gemaakt van eenige daartoe ingerichte hulplokalen van lichte materialen. Slechts de aan berriberri lijdende gevangenen hielden verblijf in een daarvoor ingericht lokaal in de gevangenis zelve.

ijij) Het belangrijk verschil tusschen de thans verstrekte opgaaf van de beschikbare plaatsruimte (75) en die in bijlage N van het vorig verslag (250) is in de uit Ternate ontvangen gegevens niet toegelicht.

zz) Hieronder 33 gevallen van berriberri.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1895: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1895 onder de gevangenen voorgekomen, ziektegevallen, betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	sterfgevallen, betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1895 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1895 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1895 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
Amahei (Ceram)	10	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kairatoe (id.)	6	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Wahaai (id.)	26	"	6	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Waroe (id.)	10	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Gisser	10	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Banda	100	"	57	"	"	"	+	"	"	"	+	"	"	"	"	"
Aij	17	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Toeal (Klein-Kei)	*aaa*) +	"	15	"	"	"	50	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Serwaroe (Letti)	4	"	1	"	"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"
TIMOR.																
Koepang (Timor)	70	"	39	"	"	"	39	"	"	"	5	"	"	"	"	"
Babauw (id.)	15	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Waingapoe (Soemba) . . .	15	"	+	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
BALI EN LOMBOK.																
Singaradja (Boeleleng) . .	75	80	79	67	4	"	"	"	203	"	*bbb*) 1	"	24	"	24	6
Negara (Djembrana) . . .	22	"	22	"	"	"	24	"	"	"	1	"	"	"	"	"

aaa) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Toeal niet. Als zoodanig doet dienst een gehuurd particulier huis, waarvan men echter de maximum-plaatsruimte niet vindt vermeld.

bbb) Zelfmoord door ophanging.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

BIJLAGE O.

N°. 16.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

van de gehouden aanteekeningen omtrent de

VERRICHTE HEERENDIENSTEN

OP

JAVA EN MADURA,

met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta,

gedurende 1895

GEWESTEN.	Aantal heerendienstplichtigen van wie per hoofd en per jaar als maximum *a*) konden gevorderd worden: 30 dagdiensten.	24 dagdiensten.	21 dagdiensten.	12 dagdiensten.	Totaal heerendienstplichtigen: Volgens de samentrekking van de vier voorgaande kolommen.	Wanneer men de niet ten volle heerendienstplichtigen herleidt naar den maatstaf van volle heerendienstplichtigheid.	Maximum aantal dagdiensten dat alzoo in 1895 (volgens het in de voorgaande kolom genoemde aantal heerendienstplichtigen) had mogen gevorderd worden. *b*)	Aan... arbeid aan wegen. Onderhoud en gewone herstellingen.	Aanleg en zware herstellingen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Bantam	„	*d*) 100 762	„	„	*e*) 100 762	100 762	1 612 192	*f*) 468 475	(zie noot *g*)
Krawang	„	21 771	„	10 000	*e*) 31 771	26 771	642 504	36 679	7 82
Preanger Regentschappen	198 565	„	„	„	198 565	198 565	*h*) 4 019 684	*f*) 717 076	*i*) 24 52
Cheribon	„	„	203 500	„	203 500	203 500	*j*) 3 131 210	. . . . . .	. . . .
Tagal	„	127 389	„	„	127 389	127 389	2 038 224	*f*) 872 651	(zie noot *g*)
Pekalongan	„	„	56 167	17 588	73 755	64 542	*m*) 1 355 382	*f*) 297 226	(id.)
Samarang	„	224 422	„	„	224 422	224 422	3 590 752	. . . . . .	. . . .
Japara	„	123 864	„	„	123 864	123 864	1 981 824	. . . . . .	. . . .
Rembang	„	172 694	„	„	172 694	172 694	4 144 656	. . . . . .	. . . .
Soerabaija: Noord-Soerabaija	„	89 447	„	„	*e*) 89 447	89 447	1 431 152	*f*) 446 801	(zie noot *g*)
Soerabaija: Zuid-Soerabaija	„	215 254	„	„	*e*) 215 254	215 254	3 444 064	*f*) 1 216 642	(id.)
Soerabaija: Bawean	„	„	„	7 620	*e*) 7 620	7 620	60 960	„	. . . .
Pasoeroean	162 772	„	„	„	162 772	162 772	3 255 440	„	„
Probolinggo	„	98 642	„	„	98 642	98 642	1 578 272	*f*) 446 246	(zie noot *g*)
Bezoeki: Andere afd. dan Banjoewangi	„	106 258	„	„	*e*) 106 258	106 258	1 700 128	*f*) 477 120	3 94
Bezoeki: Banjoewangi	„	13 086	„	„	*e*) 13 086	13 086	209 376	*f*) 47 308	„
Banjoemas	„	92 531	„	30 961	123 492	108 011	2 592 264	81 465	. . . .
Bagelen	„	135 878	„	31 280	167 158	151 518	3 636 432	. . . . . .	. . . .
Kadoe	„	87 216	„	12 610	99 826	93 521	2 244 504	. . . . . .	. . . .
Madioen	„	125 348	„	„	*e*) 125 348	125 348	2 005 568	*f*) 446 513	(zie noot *g*)
Kediri	146 449	„	„	„	*e*) 146 449	146 449	2 928 980	*f*) 727 314	„
Madura	„	„	„	291 862	*e*) 291 862	291 862	2 334 896	307 490	(zie noot *g*)
Totalen voor de gewesten die in 1895 elk hunne eigen heerendienstregeling hadden	507 786	1 734 562	259 667	401 921	2 903 936	2 852 297	49 938 464	6 589 006	36 30
Batavia	*o*) 218 055	„	„	„	*o*) 218 055	„	*p*) 11 304 280	218 704	„
Algemeen totaal	725 841	1 734 562	259 667	401 921	3 121 991	2 852 297	61 242 744	6 807 710	36 30

a) Ongerekend de diensten, bedoeld in noot *c*, en die welke tijdelijk noodig mochten zijn bij rampen van hooger hand dan wel tot afwending van algemeen gevaar. Voorts ook ongerekend (met uitzondering echter van de gewesten Bagelen, Kadoe, Madura en de afdeeling Bawean der residentie Soerabaija) de meerdere diensten eventueel noodig voor den aanleg van irrigatiewerken, en wat de residentie Preanger Regentschappen aangaat, de meerdere diensten eventueel noodig voor den aanleg van wegen en irrigatiewerken. Met inbegrip van de bedoelde eventueele diensten voor irrigatiewerken of voor wegen en irrigatiewerken mogen in de Preanger Regentschappen (zie noot *h*), Samarang, Rembang, Pasoeroean en Banjoemas 42, in Bantam, Krawang, Cheribon, Tagal, Japara, Noord-Soerabaija, Zuid-Soerabaija, Probolinggo, de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki, de overige afdeelingen van Bezoeki, Madioen en Kediri 36, en in Pekalongan 30 dagdiensten per jaar en per hoofd gevorderd worden.

b) Ingevolge de voorschriften tot uitvoering van de verschillende gewestelijke heerendienstregelingen (met uitzondering nochtans van die voor Krawang, Rembang, Banjoemas, Bagelen en Kadoe) wordt, bij de verdeeling van den heerendienstarbeid onder de kampongs of groepen van bijeengelegen kampongs, als gemiddeld voor elken heerendienstplichtige slechts gerekend op $^2/_3$ van het maximum vorderbare dagdiensten. In verband hiermede is het in deze kolom vermelde maximum aantal dagdiensten berekend tegen 20, 16, 14 en 8 dagen arbeid 's jaars per dienstplichtige. Zie ook de noten *h*, *j* en *m*.

c) Deze dienst, welke bovendien tegen betaling geschiedt, wordt alleen gevorderd, indien tegen de vastgestelde loonen geen vrije koelies te bekomen zijn.

d) Dit cijfer heeft alleen betrekking op de gouvernementslanden. Omtrent het aantal heerendienstplichtigen op de particuliere landen Tjikandi Oedik en Tjikandi Ilir (van wie als maximum 52 dagdiensten per hoofd en per jaar kunnen gevorderd worden) en den door hen verrichten arbeid zijn geen gegevens ontvangen.

e) Alleen voor deze gewesten of gedeelten van gewesten stemmen de opgaven over[...] met die in bijlage P.

f) Hieronder ook het aantal dagdiensten besteed aan het verzamelen van grind.

g) Hieronder ook het aantal dagdiensten gepresteerd ten behoeve van zware herstelling[...] aan wegen.

h) Het maximum van 30 dagdiensten geldt in de Preanger Regentschappen all[...] buiten de gewestelijke hoofdplaats en de afdeelingshoofdplaatsen. Op genoemde ho[...] plaatsen, en daarbuiten met inbegrip van de eventueele meer benoodigde diensten v[...] aanleg van wegen en irrigatiewerken, mag het maximum 42 dagdiensten bedrag[...] Overeenkomstig het aangeteekende in noot *b* is hier het maximum aantal dagdien[...] berekend tegen 20 dagen arbeid 's jaars per dienstplichtige *buiten* en 28 per dienstplicht[...] *op* hoofdplaatsen.

i) Dit aantal dagdiensten werd alleen voor den *aanleg* van wegen gevorderd. (V[...] noot *g*.)

j) Overeenkomstig het aangeteekende in noot *b*, en in verband met het bepaalde art. 1 § 4 der heerendienstregeling voor Cheribon (Indisch Staatsblad 1893 n°. 1[...] berekend tegen 24 dagen arbeid 's jaars per heerendienstplichtige in de afdeel[...] Indramaijoe en 14 per dienstplichtige in de overige afdeelingen van het gewest.

k) Hieronder 1274 dagdiensten besteed aan het doen van herstellingen aan d[...] aardstortingen verzakte weggedeelten.

(volgens de aanteekeningen) gedurende 1895 gevorderde dagdiensten ter zake van							Totaal der gepresteerde dagdiensten,			
arbeid aan dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.		verzamelen, transporteeren of verbrijzelen van grind tot verharding van groote post- en binnenwegen.	het bezetten van wachthuizen.	het bewaken van waterwerken.	het vervoeren van personen en troepen op marsch en van hunne goederen (zie Indisch Staatsblad 1875 n°. 110). c)	aanleg van irrigatiewerken.	met uitzondering van die, bedoeld in kolom 17,		met inbegrip van die, bedoeld in kolom 17,	
Onderhoud en gewone herstellingen.	Aanleg en zware herstellingen.						per gewest.	per heerendienst-plichtige.	per gewest.	per heerendienst-plichtige.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
81 404	g) 78 375	(zie noot f)	101 105	„	„	„	729 359	ruim 7	729 359	(zie kolom 19)
17 947	5 464	185 013	63 145	......	„	„	316 076	11 à 12	316 076	(id.)
39 894	g) 78 306	(zie noot f)	134 030	1 698	„	„	995 530	ruim 5	995 530	(id.)
264 590	18 580	k) 782 894	156 585	......	„	„	l) 1 222 649	„ 6	1 222 649	(id.)
98 544	g) 66 971	(zie noot f)	113 045	......	„	11 098	1 151 211	„ 9	1 162 309	ruim 9
51 819	g) 10 659	(id.)	105 130	1 744	„	17 387	466 578	„ 7	483 965	„ 7
212 167	171 783	1 012 602	272 895	„	1 283	„	1 670 730	„ 7	1 670 730	(zie kolom 19)
34 803	19 985	533 021	203 664	......	„	2 982	791 473	„ 6	794 455	ruim 6
18 396	7 570	937 114	169 256	„	„	„	1 132 336	„ 6	1 132 336	(zie kolom 19)
27 745	g) 27 251	(zie noot f)	......	......	„	„	501 797	5 à 6	501 797	(id.)
491 275	g) 52 694	(id.)	311 007	167 626	„	56 960	2 242 244	ruim 10	2 299 204	10 à 11
2 696	„	6 664	2 920	......	„	„	12 280	1 à 2	12 280	(zie kolom 19)
60 585	13 070	798 337	201 480	......	„	104 682	1 073 472	6 à 7	1 178 154	ruim 7
38 164	g) 37 268	(zie noot f)	164 012	......	„	5 694	685 690	7	691 384	7
41 389	6 948	(id.)	134 163	4 745	„	141 290	668 314	ruim 6	809 604	7 à 8
25 627	„	(id.)	24 524	„	„	„	97 459	„ 7	97 459	(zie kolom 19)
100 212	52 468	131 453	185 601	10 889	1 385	3 146	563 473	„ 5	566 619	ruim 5
420 774	98 728	870 906	127 385	44 035	„	„	1 561 828	„ 10	1 561 828	(zie kolom 19)
55 055	55 510	257 720	251 404	„	1 944	„	621 633	6 à 7	621 633	(id.)
78 731	g) 29 405	(zie noot f)	139 429	10 933	„	32 335	705 011	5 à 6	737 346	5 à 6
21 463	„	(id.)	239 704	1 593	„	„	990 074	6 à 7	990 074	(zie kolom 19)
6 918	g) 28 264	„	266 815	......	„	„	609 487	ruim 2	609 487	(id.)
2 193 198	859 299	5 515 724	3 367 299	243 263	4 612	375 574	n) 18 808 704	ruim 6	19 184 278	6 à 7
5 927	„	„	1 225 069	„	„	„	q) 1 460 038	6 à 7	1 460 038	(zie kolom 19)
2 199 125	859 299	5 515 724	4 592 368	243 263	4 612	375 574	r) 20 268 742	6 à 7	s) 20 644 316	6 à 7

l) Bovendien werden 13 114 dagdiensten gevorderd in het belang van de beteugeling van eene op het einde van 1895 in de afdeeling Madjalengka geheerscht hebbende runder- en wildziekte.

m) De regel in noot b aangegeven geldt niet voor Pekalongan, waar onder de heerendienstplichtigen de verdeeling in klassen (heele en halve dienstplichtigen) heeft plaats gehad. Het cijfer in deze kolom is dus verkregen door het cijfer in kolom 7 te vermenigvuldigen met 21.

n) Ongerekend de dagdiensten bedoeld in noot l.

o) Hieronder 214 597 heerendienstplichtigen, van wie, als zijnde opgezetenen der particuliere landerijen, als maximum 52 dagdiensten per hoofd en per jaar kunnen gevorderd worden. De overige 3458 heerendienstplichtigen zijn gevestigd op de gouvernementsgronden der afdeeling Buitenzorg, bekend onder den naam Bloeboer, en behoeven als maximum per hoofd niet meer dan 42 dagen arbeid 's jaars in heerendienst te presteeren. Voorts zij herinnerd dat voor Bloeboer in 1895 nog gold de algemeene heerendienstregeling in Indisch Staatsblad 1890 n°. 248.

p) Bij de berekening van dit totaal is er op gelet, dat van de heerendienstplichtigen op de particuliere landerijen als maximum 52 dagdiensten per hoofd en per jaar kunnen gevorderd worden.

q) Onder de hier voor Batavia uitgetrokken cijfers zijn wegens dienstprestatie van de bij noot o bedoelde 3458 gouvernements-opgezetenen begrepen 78 947 dagdiensten (44 238 ten behoeve van de wegen, 34 voor onderhoud van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen en 34 675 voor het bezetten van wachthuizen). Bovendien zijn in dit totaal begrepen 10 338 dagdiensten (10 316 voor de particuliere landerijen en 22 voor Bloeboer) voor werken aan bruggen en duikers, welke arbeid ingevolge de gedurende 1895 nog in de residentie Batavia werkende algemeene heerendienstregeling in heerendienst geschiedde.

r) Hieronder — zie noot q — 1 381 069 dagdiensten (in Batavia) gepresteerd door opgezetenen van particuliere landen. Zie overigens noot d.

s) In aansluiting aan soortgelijke voor sommige gewesten reeds vroeger gedane opgaven — zie de Koloniale Verslagen van 1892 (bijlage O), 1893 (bijlage P) en 1895 (bijlage O) — laat men hier voor eenige andere gewesten of gedeelten van gewesten (voor Kadoe echter voor de tweede maal) eenige cijfers volgen, ontleend aan de door de residenten, in voldoening aan het bepaalde bij de „voorschriften tot uitvoering" van de betrekkelijke heerendienst-ordonnantiën, vastgestelde nieuwe registers betreffende de verdeeling der heerendiensten, en zulks met bijvoeging van de cijfers der onder de algemeene heerendienstregeling gegolden hebbende heerendienst-leggers. (Voor enkele gewesten of gedeelten van gewesten zijn hier te lande nopens de nieuwe registers nog geen gegevens ontvangen.)

Zie vervolg van noot s op blz. 4.

	Bantam. (Volgens het onder dagteekening van 28 Nov. 1895 door den resident vastgesteld register.)			Pekalongan. (Als voren dd. 2 Febr. 1895.)		
Aantal heerendienstplichtigen van wie als maximum per hoofd en per jaar kunnen gevorderd worden: 24 dagdiensten			97 783			„
21 „			„			56 167
20 „			„			„
16 „			„			„
12 „			„			„
10 „			„			17 588
8 „			„			„
Totaal heerendienstplichtigen			97 783			73 755
Aantal dagdiensten waarover jaarlijks als maximum mag worden beschikt [1])			2 346 792			1 355 387
Noodig geraamd aantal dagdiensten per jaar voor:						
onderhoud en gewone herstellingen aan wegen	198 738			150 542		
de inzameling en (of) het transport van verhardingsmateriaal	515 673			483 217		
onderhoud en gewone herstellingen van dammen en waterwerken	3 043			25 683		
„ „ „ „ „ dijken en waterleidingen	93 107			67 288		
„ „ „ „ „ bruggen en duikers buiten gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen	......			......		
het bezetten van wachthuizen	101 105			105 708		
het bewaken van waterwerken	......		911 666	[3]) 2 920		835 358
zoodat voor aanleg, zware herstelling en vernieuwing van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen en voor het vervoeren van personen en troepen op marsch en hunne goederen (voor dezen laatsten dienst zie Indisch Staatsblad 1875 nº. 110) overblijft nevenstaand aantal dagdiensten per jaar [4])			1 435 126			520 029
De grens waarbinnen het normale maximum aantal dagdiensten per jaar van elken heerendienstplichtige te vorderen, nog mag worden overschreden bijaldien groote irrigatiewerken in heerendienst worden aangelegd, laat bovendien ruimte over voor genoemd doeleinde nog nevenstaand aantal dagdiensten te vorderen			1 173 396			593 443
Ter vergelijking laat men hier volgen de cijfers volgens de laatstelijk gegolden hebbende leggers der heerendiensten.						
Aantal heerendienstplichtigen van wie als maximum per hoofd en per jaar konden gevorderd worden: 42 dagdiensten			94 211			50 707
21 „			„			18 703
10 „			„			„
			94 211			69 410
Totaal heerendienstplichtigen (het getal half- en kwart-heerendienstplichtigen herleid tot vol-heerendienstplichtigen)			94 211			60 058
Aantal dagdiensten waarover alzoo jaarlijks mocht worden beschikt			3 956 862			2 522 457
Indertijd noodig geraamd aantal dagdiensten per jaar:						
Algemeene diensten.						
Voor onderhoud en gewone herstellingen van a. groote post- en binnenwegen		[5]) 1 238 774			[5]) 628 966	
b. bruggen en duikers		35 521			26 721	
c. dammen en waterwerken		21 148			29 234	
d. dijken en waterleidingen		101 015			7 327	
		1 396 458			692 248	
Bijzondere diensten.						
Voor het bezetten van wachthuizen	247 470			166 725		
„ „ bewaken van waterwerken	546			730		
		248 016			167 455	
			1 644 474			859 703
Zoodat voor aanleg, zware herstelling of vernieuwing van de sub *a* tot en met *d* bedoelde werken, alsmede voor het vervoeren van personen en troepen op marsch en hunne goederen overbleven het hiernevens vermeld aantal dagdiensten			2 312 388			1 662 754

[1]) Bij de berekening van dit aantal is hier en daar afgeweken van den in noot *b* bedoelden regel, òf omdat in sommige gedeelten van gewesten met het overeenkomstig dien regel berekend aantal dagdiensten ($^2/_3$ van het maximum) niet kon worden volstaan, dan wel in verband met plaats gehad hebbende verdeeling der heerendienstplichtigen in klassen (verg. noot *m*).

[2]) Uitgetrokken voor onderhoud en herstelling van bruggen en duikers gelegen in den weg rondom het eiland Bawean, welke diensten echter voorloopig niet worden gevorderd.

[3]) Voor het bewaken van waterwerken mogen van 1 Januari 1896 af ook in Pekalongan en Zuid-Soerabaija geen heerendiensten meer gevorderd worden; zie Indisch Staatsblad 1895 nº. 137. De opgegeven getallen golden dus slechts tot ultimo 1895.

Japara. (Als voren dd. 4 Maart 1895.)	Gedeelte van **Zuid-Soerabaija**, namelijk alleen afd. **Soerabaija.** (Als voren dd. 21 Sept. 1895.)	**Bawean.** (Als voren dd. 9 Dec. 1893.)	**Probolinggo.** (Als voren dd. 16 Maart 1895.)	Gedeelte van **Bezoeki**, namelijk alleen afd. **Banjoewangi.** (Als voren dd. 22 Oct. 1894)	**Kadoe.** (Als voren dd. 12 Dec. 1895.)
5 248	"	"	"	12 867	87 216
"	"	"	"	"	"
"	"	"	7 144	"	"
118 616	40 531	"	89 721	"	"
"	"	"	"	"	12 610
"	"	"	"	"	"
"	"	7 420	"	"	"
123 864	40 531	7 420	96 865	12 867	99 826
2 023 808	648 496	59 360	1 578 416	308 808	2 244 504
......	69 815	......	180 405	34 433	......
609 934	162 764	21 832	649 904	103 502	526 037
31 251	2 435	100	42 638	5 345	31 614
51 403	97 972	2 883	21 790	4 130	103 635
......	......	2) 1 643	......	"	......
203 730	94 900	2 920	172 225	24 455	238 345
......	3) 7 118	......	......	"	......
896 018	435 004	29 378	1 066 962	171 865	899 631
1 127 790	213 492	29 982	511 454	136 943	1 344 873
1 011 904	324 248	......	746 344	154 404	....
89 046	25 196	6 833	40 836	12 472	
9 277	1 671	"	23 616	"	
3 009	810	"	20 919	"	
101 332	27 677	6 833	85 371	12 472	
94 436	26 234	6 833	57 873	12 472	
3 966 343	1 101 808	286 986	2 430 697	523 824	Voor den laatstelijk in Kadoe gegolden hebbenden, reeds krachtens eene gewestelijke heerendienstregeling, opgemaakten, legger zij verwezen naar noot *h* van bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1892.
5) 1 826 027	5) 222 263	5) 137 301	5) 741 227	5) 308 303	
8 410	5 415	1 506	10 591	3 825	
3 644	9 230	"	72 096	5 370	
77 185	88 188	2 815	28 455	4 155	
1 915 266	325 096	141 622	852 369	321 653	
417 925	101 470	6 570	313 180	29 200	
"	9 855	"	4 012	"	
417 925	111 325	6 570	317 192	29 200	
2 333 191	436 421	148 192	1 169 561	350 853	
1 633 152	665 387	138 794	1 261 136	172 971	

4) Voor Bantam, Pekalongan, afd. Soerabaija van Zuid-Soerabaija, Probolinggo en afdeeling Banjoewangi (Bezoeki) zijn in het hier opgegeven aantal dagdiensten ook begrepen die, welke per jaar overblijven voor aanleg, zware herstelling en vernieuwing van wegen, en wat de afdeelingen Bawean (Soerabaija) en Banjoewangi (Bezoeki) betreft voorts die, welke per jaar overblijven voor aanleg, zware herstelling en vernieuwing van bruggen en duikers buiten gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen.

5) Hieronder voor de nizameling of het transport van grind: in Bantam 356 656, in Pekalongan 322 034, in Japara 1 202 405, in de afdeeling Soerabaija 86 534, in de afdeeling Bawean 29 832, in Probolinggo 319 720 en in de afdeeling Banjoewangi 106 647 dagdiensten.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE P.

N°. 17.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

OPBRENGST

VAN HET

HOOFDGELD van de HEERENDIENSTPLICHTIGEN
(equivalent voor afgeschafte heerendiensten)
in de gouvernementslanden van Java en Madura
(met uitzondering van de residentie Batavia),

EN VAN DE

DAARUIT BESTREDEN UITGAVEN,
over 1895.

GEWESTEN.	Totaal bedrag van den aanslag van het hoofdgeld over 1895 (à f 1 per heerendienstplichtige, behalve in Pasoeroean, waar f 1,50 moet worden opgebracht). *a)*	Kosten van aanslag en invordering, zijnde het aan de dessahoofden toekomende collecteloon van 8 pct.	Zuiver bedrag van den aanslag.	In 1895 werd, ten gevolge van de afschaffing in 1882 en later van sommige de in de kolommen 15 t/m 21 vermelde										
				I. het oprichten, herstellen en onderhouden van districtsgevangenissen, passangrahans en passantenhuizen.	II. het bewaken van 's lands pakhuizen.	III. het bedienen van niet verpachte overvaarten.	IV. schadeloosstelling aan de inlandsche hoofden voor het gemis van pantjèns.	V. het overbrengen van brieven (districtspost)	VI. het leveren van gras voor de paarden der binnenlandsche posterij. *b)*	VII. het vervoeren van gevangenen en de bewaking van districtsgevangenissen	VIII. het onderhoud van wachthuizen en mijlpalen.	IX. het onderhoud van passarloodsen.	X. het bewaken van passangrahans.	XI. het vervoeren van gouvernementsreizigers en hunne goederen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Bantam	f 100 762,00	f 8 060,96	f 92 701,04	f 588,35	f 660,00	"	f 52 915,00	f 4 798,00	"	f 720,00	f 148,50	f 79,75	f2 018,00	
Krawang	31 771,00	2 541,68	29 229.32	73,50	"	"	14 752,00	1 632,00	f 1 486.40	2 360,00	126,00	"	900,00	
Preanger Regentschappen	199 333,00	15 946,64	183 386.36	6 799,70	2 031,40	f 624	128 387,50	13 136,77⁵	2 956,74	6 630,00	1 197,69	"	8 343,50	
Cheribon	221 515,00	17 721,20	203 793,80	2 757,11	774,00	"	64 500,00	3 156,00	5 135,75	4 686,00	1 251,81	299,76	1 650,00	
Tagal	128 069,00	10 245,52	117 823,48	2 310,00	1 472,00	"	41 320,00	3 933,00	"	7 060,00	468,25	195,50	2 604,00	
Pekalongan	73 859,00	5 908,72	67 950,28	3 195,74	240,00	"	26 160,00	2 538,00	"	2 760,00	496,44⁵	275,00	1 824,00	
Samarang	228 964,00	18 317,12	210 646,88	915,00	180,00	"	57 843,50	3 876.00	3 273,00	6 953.66⁵	2 280,00	2 172,72⁵	845,00	
Japara	127 872.00	10 229,76	117 642,24	587,07⁵	702,00	"	38 420,00	2 026,00	4 563,36	5 144,00	440.67⁵	103,75	1 160,00	
Rembang	179 957,00	14 396,56	165 560,44	442,00	180,00	"	48 570,00	3 815,40	7 353.00	5 510.00	180,00	281,00	844,00	Niet voor elk gewest afzonderlijk op te geven.
Soerabaija. Zuid-Soerabaija	215 254,00	17 220,32	198 033,68	975,00	440,00	"	53 580,00	4 779,00	"	4 560,00	1 191,00	1 190,00	696,00	
Soerabaija. Noord-Soerabaija	89 447,00	7 155,76	82 291,24	670,00	"	"	30 420,00	3 019,00	"	2 280,00	279.00	280,00	696,00	
Soerabaija. Bawean	7 620,00	609,60	7 010,40	100,00	"	"	1 980,00	240,00	"	"	5,00	70,00	84,00	
Pasoeroean	246 055,50	19 684,44	226 371,06	1 700,00	2 308,00	"	46 560,00	5 972,00	"	5 976,00	2 025,00	420,00	3 792,00	
Probolinggo	98 649,00	7 891.92	90 757,08	663,00	1 644,00	"	31 335,00	2 661,00		3 140,00	205,65	"	1 224,00	
Bezoeki. Bezoeki (zonder de afd. Banjoewangi)	106 258,00	8 500,64	97 757,36	503,78	150.00	"	41 005,00	3 600,00	"	4 656,00	245,73	165,38	1 552,59	
Bezoeki. Banjoewangi (afd.)	13 086,00	1 046,88	12 039,12	38,83	216.00	"	6 140,00	480,00	"	122,00	42,10	43,90	842,00	
Banjoemas	130 278,00	10 422,24	119 855.76	736,00	967,50	"	49 620,00	4 386,00	"	4 656,00	1 663,00	283,40	4 270,00	
Bagelen	175 212,00	14 016,96	161 195,04	3 658,00	1 020,00	"	53 700,00	3 855,00	"	4 320,00	665,00	585,00	1 920,00	
Kadoe	99 805,00	7 984,40	91 820,60	716,00	3 560,00	"	30 750,00	2 546,00	"	3 024,00	515,00	300,00	1 080,00	
Madioen	125 348,00	10 027,84	115 320,16	450,90	1 068,00	"	58 780,66⁵	4 257,00	3 874,28	2 352,00	735,25	1 081,75	2 380,00	
Kediri	146 449,00	11 715,92	134 733,08	2 963,00	550,00	"	65 067,50	5 973,00	"	6 037,00	581,00	"	1 750,00	
Madura	291 862,00	23 348,96	268 513,04	701,95	7 694,00	"	50 370,00	5 682,00	"	3 888,62	524,70	66,25	1 516,00	
Totalen	*s)* f 3 037 425,50	f 242 994,04	f 2 794 431,46	f 31 544,93⁵	f 25 856,90	f 624	f 992 176,16⁵	f 86 361,17⁵	f 28 642,53	f 86 835,28⁵	f 15 266,80	f 7 893,16⁵	f 41 991,09	f 65 000

a) Kolom 2. Voor de meeste gewesten wijkt het in deze bijlage opgegeven getal heerendienstplichtigen eenigszins af van dat in bijlage O vermeld, hetgeen, naar bericht wordt, hieraan is toe te schrijven dat de tweeërlei opgaven niet op hetzelfde tijdstip zijn afgesloten.

b) Kolom 10. Waar in deze kolom de cijfers ontbreken, is de bediening der binnenlandsche paardenposterij aan aannemers opgedragen.

c) Kolom 22. De in deze kolom uitgetrokken sommen bedragen voor alle gewesten gezamenlijk f 2 223 259.04⁵, of met inbegrip van de niet gewestelijk gespecificeerde sommen van f 65 000 en f 23 800, bedoeld in de kolommen 15 en 16, f 2 312 059.04⁵, terwijl bovendien nog uit het hoofdgeld zijn gekweten de mede niet gewestelijk in rekening te brengen som van f 5 531,25 voor gedrukten ten dienste van den aanslag in en de inning van het hoofdgeld. Van daar dat als totaal is uitgetrokken f 2 317 590,29⁵.

d) Kolom 23. De in deze kolom vermelde overschotten bedragen gezamenlijk f 571 172,41⁵, waarop in mindering komt (zie de voorgaande noot) f 65 000 + f 23 800 + f 5 531,25, zoodat het overschot daalt tot f 476 841,16⁵.

e) Kolom 19. Hieronder is begrepen eene som van f 8000 voor het onderhouden in vrijen arbeid van de hoofd- en secundaire leidingen van de waterwerken in Demak en de daarin gelegen werken.

f) Kolom 20. Het bij gouvernementsbesluit van 4 Augustus 1893 n°. 13 voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen in Samarang (de verzameling en het transport van verhardingsmateriaal daaronder niet begrepen) toegestaan bedrag van f 50 000 's jaars is voor het jaar 1895 met f 8358 verhoogd, uitsluitend ten behoeve van zware herstellingen aan een viertal wegen in het district Bodja en voor het onderhoud van eenige andere wegen in hetzelfde district (gouvernementsbesluit van 28 October 1895 n°. 14).

g) Kolom 20. Het bij gouvernementsbesluit van 10 December 1891 n°. 3 voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen in Rembang (de verzameling van het benoodigde verhardingsmateriaal daaronder niet begrepen) toegestaan bedrag van f 37 546 's jaars is voor het jaar 1895 met f 6260 verhoogd, uitsluitend ten behoeve van zware herstellingen aan sommige heerendienstwegen en voor het verbrijzelen van het daarvoor benoodigde verhardingsmateriaal (gouvernementsbesluit van 6 December 1895 n°. 15).

h) Kolom 21. Toegestaan voor het herstel en onderhoud van dijken in Zuid-Soerabaija.

i) Kolom 21. Toegestaan voor het bewaken van wachthuizen in Noord-Soerabaija.

j) Kolom 20. Toegestaan voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van den grooten weg rond het eiland Bawean.

k) Kolom 20. De bij gouvernementsbesluit van 5 Januari 1894 n°. 12 voor het aanleggen, herstellen, onderhouden en begieten van de groote post- en binnenwegen in Pasoeroean toegestane som van f 62 346 's jaars is voor het jaar 1895 verhoogd met de sommen van f 1395, f 3350 en f 876, respectievelijk voor het onderhouden en begieten van de groote post- en binnenwegen in de afdeeling Malang, voor het doen van zware herstellingen aan eenige wegen in dezelfde afdeeling en voor het onderhoud van den weg Pasrepan-Tosari (gouvernementsbesluit van 28 Augustus 1895 n°. 15).

heerendiensten, *uitgegeven* (of — voor zooveel betreft sommen — *toegestaan*) voor:							Tegenover de in de voorgaande kolom bedoelde uitgaven bleven van den zuiveren aanslag van het hoofdgeld beschikbaar. *d)*	Uitgaven bovendien uit het hoofdgeld bestreden (meerendeels betreffen de uitgetrokken sommen nog slechts de *toegestane* bedragen), in afwachting dat tot verdere afschaffing van één of meer categorieën der nog overgebleven heerendiensten kan worden overgegaan (onder die uitgaven zijn echter in dit overzicht tevens begrepen die, bestreden ten laste van het bij art. 120 der begrooting voor 1894 en bij art. 118 der begrooting voor 1895 toegestaan crediet van respectievelijk f 450 000 en f 400 000 voor uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura).				GEWESTEN, enz.
XII. het kappen en sleepen van het voor de in heerendienst uit te voeren werken benoodigde hout.	XIII. Gewoon onderhoud, herstel en vernieuwing van bruggen en duikers, gelegen op hoofdplaatsen van residentiën en afdeelingen.	XIV. in de groote post- en binnenwegen, buiten de gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen.	XV. het bewaken van waterwerken.	XVI. aanleg, herstel en onderhoud van groote post- en binnenwegen (uitgezonderd het verzamelen en vervoeren van grind).	XVII t/m XX. de in de noten *h*, *i*, *l*, *m*, *p*, en *r* bedoelde diensten.	XXI. Totaal der uitgaven, die het gevolg waren van afschaffing van heerendiensten. *c)*		Voor werken aan zoodanige bruggen en duikers, gelegen in de in heerendienst te onderhouden wegen, als worden aangetroffen *buiten* gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen. Gewoon onderhoud.	Herstel, vernieuwing en oprichting.	Voor verbetering en aanleg van wegen en waterwerken.	Te zamen.	
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
	f 343,00	„	„	„	„	f 62 270,60	f 30 430,44	f 5 902,00	f 14 363,00	„	f 20 265,00	Bantam.
	185,00	f 2 292,00	f 180,00	„	„	23 986,90	5 242,42	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	„	„	Krawang.
	5 775,00	„	„	„	„	175 882,30[5]	7 504,05[5]	18 190,00	80 770,00	f 20 635,00	119 595,00	Preanger Regentschappen.
	875,00	20 481,00	10 266,00	f 49 000,00	„	164 832,43	38 961,37	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	1 257,00	1 257,00	Cheribon.
	2 772,00	20 110,00	1 080,00	„	„	83 324,75	34 498,73	(id.)	(id.)	9 440,00	9 440,00	Tagal.
	3 612,00	12 000,00	„	„	„	53 101,18[5]	14 849,09[5]	(id.)	(id.)	„	„	Pekalongan.
	676,00	20 000,00	*e)* 16 483,00	*f)* 58 358,00	„	173 855,89	36 790,99	(id.)	(id.)	„	„	Samarang.
	1 470,00	4 910,00	270,00	28 150,00	„	87 946,86	29 695,38	(id.)	(id.)	„	„	Japara.
Niet voor elk gewest afzonderlijk op te geven.	1 050,00	16 252,00	60,00	*g)* 43 806,00	„	128 343,40	37 217,04	(id.)	(id.)	„	„	Rembang.
		20 992,00	9 975,00	„	*h)* f 51 800,00			(id.)	(id.)	„	„	Zuid-Soerabaija.
	4 221,00	6 081,00	384,00	„	*i)* 14 064,00	219 203,00	68 132,32	(id.)	(id.)	„	„	Noord-Soerabaija.
		„	„	*j)* 4 152,00	„			812,00	104,00	„	916,00	Bawean.
	3 062,00	24 424,00	6 435,00	*k)* 67 967,00	*l)* 3 449,00	174 090,00	52 281,06	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	„	„	Pasoeroean.
	805,00	21 550,00	993,00	„	*m)* 6 222,00	70 442,65	20 314,43	(id.)	(id.)	„	„	Probolinggo.
	4 780,00	„	„	„	„	64 583,31	45 213,17	9 700,00	11 059,00	„	20 759,00	Bezoeki (4 van de 5 afdeelingen).
		„	„	„	„							Banjoewangi.
	1 880,00	17 700,00	„	*n)* 21 500,00	„	107 661,90	12 193,86	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	„	„	Banjoemas.
	3 426,00	30 768,00	„	*o)* 34 440,00	„	138 357,00	22 838,04	(id.)	(id.)	41 000,00	41 000,00	Bagelen.
	1 106,00	15 162,00	240,00	28 000,00	„	86 999,00	4 821,60	(id.)	(id.)	„	„	Kadoe.
	2 937,00	„	„	„	„	77 916,84[5]	37 403,31[5]	4 862,00	7 250,00	1 500,00	13 612,00	Madicen.
	3 633,00	23 071,00	„	„	*p)* 4 200,00	113 825,50	20 907,58	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	„	„	Kediri.
	1 092,00	14 100,00	„	*q)* 1 000,00	*r)* 130000,00	216 635,52	51 877,52	(id.)	(id.)	„	„	Madura.
t) f 23 800,00	f 48 700,00	f 269 893,00	f 46 366,00	f 336 373,00	f 209 735,00	*u)* f 2 317 590,29[5]	*v)* f 476 841,16[5]	f 39 466,00	f 113 546.00	f 73 832,00	*w)* f 226 844,00	

l) Kolom 21. Hiervan werd f 2022 toegestaan voor herstel en onderhoud van dijken en f 1427 voor het verzamelen en vervoeren van grind ten behoeve van een drietal wegen in Pasoeroean.

m) Kolom 21. Toegestaan voor het begieten van groote post- en binnenwegen in Probolinggo.

n) Kolom 20. Het bij gouvernementsbesluit van 22 September 1894 n°. 1 toegestaan bedrag van f 20 000 's jaars is bij gouvernementsbesluit van 22 December 1895 n°. 3 voor 1895 verhoogd met f 1500.

o) Kolom 20. Het bij gouvernementsbesluit van 6 Augustus 1890 n°. 1 toegestaan bedrag van f 33 360 's jaars is bij gouvernementsbesluit van 7 November 1895 n°. 11 voor 1895 verhoogd met f 1080.

p) Kolom 21. Toegestaan voor onderhoud van dijken in Kediri.

q) Kolom 20. Toegestaan voor het aanleggen van groote post- en binnenwegen in de residentie Madura.

r) Kolom 21. Toegestaan voor het verzamelen en vervoeren van verhardingsmateriaal voor de groote post- en binnenwegen in het gewest.

s) Kolom 2. De (onzuivere) aanslag was bij de begrooting voor 1895 geraamd op f 2 876 000. De werkelijke aanslag heeft echter bedragen f 3 037 425,50. Daarvan was op ult. 1895 zoo goed als niets achterstallig (f 1 in Madioen, terwijl in Pasoeroean f 20 was verduisterd).

t) Kolom 16. Het in deze kolom uitgetrokken bedrag heeft alleen betrekking op de residentiën Bantam, Preanger Regentschappen, Bezoeki en Madioen en de afdeeling Bawean der residentie Soerabaija. Voor de overige gewesten gaan de posten voor kap- en sleeploonen op in de uitgaven voor koelieloonen ten behoeve van bruggen en duikers.

u) Kolom 22. Voor de toelichting van het hier uitgetrokken bedrag ad f 2 317 590,29[5] zie noot *c*. De bedragen in de kolommen 5 tot en met 14 berusten nog slechts op voorloopige opgaven.

Ter zake van de in 1895 te doene uitgaven, bedoeld sub I tot en met XX, was bij de begrooting voor dat jaar uitgetrokken f 2 379 938, zoodat van den onzuiveren aanslag van het hoofdgeld — bij dezelfde begrooting, na aftrekking van het collecteloon en van f 2000 voor gedrukten, op f 2 643 920 berekend — nog zou overblijven f 263 982, welke laatste som bij art. 116 der meergemelde begrooting werd aangewezen ter voorziening in eenige andere behoeften van 's lands dienst waarvoor krachtens de algemeene heerendienstregeling over heerendienstplichtigen mocht worden beschikt.

v) Kolom 23. Voor de toelichting van het hier uitgetrokken bedrag van f 476 841,16[5] zie noot *d*. Bij de begrooting voor 1895 (art. 116) werd gerekend op een voordeelig verschil als het hierbedoelde ten bedrage van f 263 982 (verg. noot *u*).

w) Kolom 27. Ten laste van de artt. 116 en 118 der begrooting voor 1895 is in dat jaar in het geheel beschikbaar gesteld f 363 698.17[5], waarvan f 226 844 werd uitgegeven. (Volgens opgaven ten dienste van de begrooting ontvangen zou echter zijn uitgegeven f 254 679; ten laste van art. 116 was namelijk verevend f 144 587 en van art. 118 f 110 092.)

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE Q.

N°. 18.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 2, van het verslag.)

OVERZICHTEN van de gehouden aanteekeningen omtrent de in sommige gewesten buiten Java en Madura gedurende 1895 verrichte heerendiensten.

NB. Nopens de residentiën Palembang, Amboina en Bali en Lombok zijn dergelijke overzichten niet ontvangen. Wat de gewesten Billiton en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo betreft, vindt men eenige cijfers op blz. 84 van het verslag hiervóór. In de overige in deze bijlage niet genoemde gewesten worden van onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande inboorlingen geen of doorgaans geen heerendiensten gevorderd.

Sumatra's Westkust. *a)*

ONDERDEELEN VAN HET GEWEST.	Aantal		Aantal dagdiensten *b)* gedurende 1895 gevorderd voor:					Gemiddeld aantal dagdiensten gedurende 1895 van elken heerendienstplichtige voor de hierbedoelde algemeene diensten gevorderd.
	tot arbeid bekwame mannen	heerendienstplichtigen.	gewoon onderhoud van bruggen.	gewoon onderhoud van wegen.	andere burgerlijke landswerken.	militaire landswerken.	Totaal.	
Padangsche Benedenlanden *c)*	74 034	64 849	163 275	857 746	23 632	"	1 044 653	ruim 16
Padangsche Bovenlanden	194 938	169 839	415 467	2 570 950	34 911	"	3 021 328	17 à 18
Tapanoli	74 124	49 499	101 660	436 421	123 975	"	662 056	ruim 13
Totalen	*d)* 343 096	*d)* 284 187	680 402	3 865 117	182 518	"	4 728 037	16 à 17

a) Voor dit gouvernement gelden, met betrekking tot de heerendiensten, nog de voorloopige regeling in Indisch Staatsblad 1877 n°. 248, zoomede de proefregelingen van 1881 en 1883, bedoeld in het Koloniaal Verslag van 1882, blz. 74, en in dat van 1884, blz. 71.

b) De uit dit gewest ontvangen opgaven hebben slechts betrekking op een deel der zoogenaamde algemeene diensten. Nopens den omvang der bijzondere diensten (bezetten van wachthuizen, het doen van diensten bij de inlandsche hoofden en ambtenaren, het bewaken van landsgebouwen, enz. enz.) zijn geen mededeelingen ontvangen.

c) Ingevolge Indisch Staatsblad 1858 nos. 66 en 67 staat het den heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Padang vrij om de heerendiensten af te koopen, tegen betaling van een equivalent van f 4 per jaar en per hoofd.

d) Over 1894 bedroegen deze cijfers respectievelijk 330 755 en 275 615.

Benkoelen. *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per heerendienstplichtige.	Aantal gedurende 1895 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van:							Zoodat in 1895 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 10).
			gewoon onderhoud van:		aanleg, zware herstelling en vernieuwing van:		het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	
			groote post- en binnenwegen.	bruggen in de groote post- en binnenwegen.	groote post- en binnenwegen.	bruggen in de groote post- en binnenwegen.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Benkoelen (voor zooveel de hoofdplaats betreft)	1 297	54 474	*b)*	*b)*	*b)*	*b)*	44	959	1 003	53 471
Ommelanden van Benkoelen	5 325	223 650	60 968	"	45 822	11 125	2 040	1 325	121 280	102 370
Laïs	3 726	156 492	66 737	5 018	872	708	68	411	73 814	82 678
Mokko Mokko	4 525	190 050	46 002	9 838	1 850	14 300	39	508	72 537	117 513
Seloema	6 178	259 476	85 414	6 625	10 406	200	"	401	103 046	156 430
Manna	7 082	297 444	201 475	5 443	"	9 866	"	27	216 811	80 633
Kauer	3 193	134 106	80 220	3 626	25 169	17 550	"	189	126 754	7 352
Kroë	5 768	242 256	204 741	1 755	"	1 718	"	66	208 280	33 976
Totalen	37 094	1 557 948	745 557	32 305	84 119	55 467	2 191	3 886	923 525	634 423

a) De heerendienstregeling voor dit gewest is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1891 n° 170, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede in n°. 4659 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Ter hoofdplaats wordt deze arbeid niet in heerendienst verricht; verg. Indisch Staatsblad 1874 n°. 276 juncto 1876 n°. 58.

Lampongsche Districten. *a)*

Afdeelingen.	Aantal heeren-dienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 30 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1895 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud van: groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers in de groote post- en binnenwegen.	waterwegen (voor zooveel op 1 April 1892 reeds in gebruik).	het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1895 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 9).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Hoofdplaats	859	25 770	18 039	,,	,,	198	62	18 299	7 471
Ommelanden van Telok Betong	6 289	188 670	148 647	21 705	,,	1 287	2 49	174 135	14 535
Sepoetih	6 552	196 560	74 488	2 585	,,	538	587	78 198	118 362
Sekampong	3 674	110 220	96 528	11 536	,,	71	207	108 342	1 878
Toelang Bawang	8 751	262 530	167 261	3 741	4 976	68	1 246	177 292	85 238
Katimbang	3 303	99 090	42 402	2 970	,,	108	162	45 642	53 448
Semangka	2 680	80 400	36 578	29 670	,,	91	96	66 435	13 965
Totalen	32 108	963 240	583 943	72 207	4 976	2 361	4 856	668 343	294 897

a) De heerendienstregeling voor dit gewest is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1892 n°. 39, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage Q van het Koloniaal Verslag van 1892, zoomede in n°. 4661 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Banka en onderhoorigheden. *a)*

Districten.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1895 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: gewoon onderhoud van groote post- en binnenwegen.	gewoon onderhoud van bruggen en duikers.	gewoon onderhoud van waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	Te zamen.	herstellingen aan groote post- en binnenwegen.	herstellingen aan bruggen en duikers.	herstellingen aan waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	Te zamen.	het vervoeren van postpakketten.	het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1895 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 15).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Muntok	2 188	91 896	29 846	1 246	,,	31 092	,,	,,	,,	,,	3 350	686	10 646	45 783	46 113
Djeboes	566	23 772	14 661	178	,,	14 839	,,	,,	,,	,,	1 091	660	3 844	20 434	3 338
Blinjoe	809	33 978	21 821	,,	,,	21 821	402	,,	,,	402	545	100	1 850	24 718	9 260
Soengeiliat	862	36 204	15 799	1 014	15	16 828	,,	,,	,,	,,	3 548	2 005	6 067	28 448	7 756
Merawang	954	40 068	17 380	2 999	,,	20 379	,,	,,	,,	,,	1 195	1 041	2 019	24 634	15 434
Pangkalpinang	1 774	74 508	26 862	3 177	1 146	31 185	8 671	563	492	9 726	2 401	26	5 569	48 907	25 601
Soengeislan	1 396	58 632	43 563	580	236	44 379	,,	10	,,	10	939	53	2 933	48 314	10 318
Koba	613	25 746	19 452	86	,,	19 538	,,	,,	,,	,,	1 800	70	4 101	25 509	237
Toboali	1 425	59 850	23 512	461	,,	23 973	,,	2 079	,,	2 079	1 059	1 673	2 246	31 030	28 820
Eiland Lepar	385	16 170	6 612	84	,,	6 696	,,	,,	,,	,,	90	,,	14	6 800	9 370
Totalen	10 972	460 824	219 508	9 825	1 397	230 730	9 073	2 652	492	12 217	16 027	6 314	39 289	304 577	156 247

a) De heerendienstregeling voor dit gewest is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1891 n°. 171, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede in n°. 4660 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Celebes en onderhoorigheden. *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen (volgens de opgaven van 1891).	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1895 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud van / eersten aanleg van: wegen.	bruggen en duikers.	wachthuizen (buiten afdeelingshoofdplaatsen).	regentswoningen.	Te zamen.	het vervoeren van gouvernementsreizigers en goederen.	het bewerken der ornamentspadivelden en het leveren van volgelingen aan regenten en hoofden bij dienstreizen en plechtige gelegenheden en bij door hen te vieren feesten.	het verzamelen en aanvoeren te Makasser van het te dier plaatse voor de wegen benoodigde verhardingsmateriaal. *b)*	het bezetten van wachthuizen en het doen van nachtelijke rondes.	Totaal in 1895 gevorderde dagdiensten.	Zoodat in 1895 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 13).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Makasser *c)*	6 910	290 220	*d)* 20 060 *d)* „	„ „	„ „	......	20 060 „	„	....	12 171	2 325	34 556	255 664
Noorderdistricten	16 262	683 004	76 469 10 151	12 542 5 001	8 120	280 12	89 299 15 284	1 833	21 660	....	40 574	168 650	514 354
Zuiderdistricten	19 672	826 224	128 390 6 801	6 779 2 715	„ „	10 „	135 179 9 516	1 662	4 450	....	76 750	227 557	598 667
Takalar	11 275	473 550	13 316 „	9 172 415	„ „	60 „	22 518 415	1 140	3 543	....	12 758	40 404	433 146
Oosterdistricten	16 846	707 532	28 542 18 565	1 781 5 321	„ „	842 210	31 165 24 096	1 155	4 917	....	42 765	104 098	603 434
Saleijer	15 281	641 802	22 523 „	1 887 „	„ „	181 „	24 591 „	30	977	....	12 484	38 082	603 720
Bima	271	11 382	......	......	„	......	„ „	......	....	....	2 432	2 432	8 950
Tontoli	345	14 490	1 511 „	„ „	......	......	1 511 „	......	....	....	......	1 511	12 979
Totalen.	86 862	3 648 204	290 811 35 517	32 161 13 452	8 120	1 373 222	324 353 49 311	5 820	35 547	12 171	190 088	617 290	3 030 914

a) De heerendienstregeling voor dit gewest (voor zooveel betreft het onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande gebied) is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede in n°. 4658 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Ingevolge de regeling in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113 rusten deze diensten uitsluitend op de dienstplichtige bevolking der Spermunde-eilanden.

c) Hieronder niet begrepen de gewestelijke hoofdplaats en hare buitenwijken, uitmakende de onderafdeeling Makasser, alwaar de heerendiensten met 1 Januari 1891 door eene belasting in geld zijn vervangen (verg. Indisch Staatsblad 1891 n°. 111, zoomede de noot op blz. 67 van het verslag van 1892).

d) In de kolommen 4 t/m 8 zijn de opgaven tweeledig: de aldaar in de eerste plaats genoemde getallen betreffen de diensten voor het onderhoud der aangeduide werken, de in de tweede plaats vermelde getallen die voor eersten aanleg gevorderd.

Menado. *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 36 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1895 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud en gewone herstelling van: wegen.	bruggen en duikers.	dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.	zware herstelling van de in de kolommen 4, 5 en 6 genoemde werken.	aanleg van: wegen, bruggen en duikers.	irrigatiewerken.	het vervoeren van gouvernementsreizigers en goederen.	het bezetten van wachthuizen.	Totaal in 1895 gevorderde dagdiensten.	Zoodat in 1895 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 12).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Minahassa. Menado	3 308	119 088	24 289	3 172	„	18 289	5 055	„	19	9 560	60 384	58 704
Minahassa. Kema	3 850	138 600	42 882	1 082	24	47 928	4 916	1 045	60	6 068	104 005	34 595
Minahassa. Tondano	8 005	288 180	88 814	1 119	3 788	102 133	„	„	123	11 955	207 932	80 248
Minahassa. Amoerang	4 724	170 064	38 173	2 031	3 211	77 036	„	„	„	6 622	127 073	42 991
Minahassa. Belang	1 482	53 352	13 996	94	„	14 263	„	„	„	5 070	33 423	19 929
Totalen.	21 369	769 284	208 154	7 498	7 023	259 649	9 971	1 045	202	39 275	532 817	236 467
Gorontalo (gouvernementsdistricten)	17 674	636 264	23 852	4 205	7 767	12 433	2 844	„	1 046	20 407	72 554	563 710

a) In dit gewest werkte van 1 October 1894 af, voor zooveel de Minahassa betreft, de heerendienstregeling in Indisch Staatsblad 1894 n°. 168 (voor de „voorschriften ter uitvoering" zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4945). Ten opzichte van de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo bleven tot 1 Juli 1895 de heerendiensten nog beheerscht door de regeling in Indisch Staatsblad 1889 n°. 250, welke regeling van genoemd tijdstip af is vervangen door die in Indisch Staatsblad 1895 n°. 95.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE R.

N°. 19.

(Zie hoofdst. **J**, afd. III, § 1, van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST

VAN DE

LANDRENTE

OP

JAVA EN MADURA

over 1895.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) der in 1895 voor vast aangeslagen gronden. Sawahs.	Tegal-velden.	Nipa-bosschen.	Boom-gaarden.	Woon-erven (belast-bare).	niet voor vast aangeslagen — wisselvallig beplante — gronden.	Bedrag van den onzuiveren aanslag der voor vast aangeslagen gronden in het vorige jaar (1894).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	91 590	25 827	„	6 744	93	a) 14 824	f 580 694,12
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	867	174	„	„	202	„	7 952,36
Krawang	58 641	74	„	1 815	1 985	a) 3 606	180 996,17
Preanger Regentschappen	250 624	59 627	60	31 932	11 016	25 897	c) 1 138 638,83^{5}
Cheribon	261 505	13 472	98	9 433	7 432	8 896	1 189 919,00
Tagal	163 908	12 390	„	„	8 973	762	c) 884 104,32
Pekalongan	67 706	12 274	153	1 349	3 670	„	427 078,72
Samarang	255 559	32 004	265	2 456	15 509	8 884	c) 1 133 861,71
Japara	143 847	12 205	„	„	19 000	a) 6 877	625 555,00
Rembang	227 643	50 016	„	459	8 909	„	c) 859 278,00
Soerabaija	317 217	41 148	1 851	4 310	14 206	940	2 016 453,00
Pasoeroean	85 524	61 239	318	110	5 027	2 201	1 179 975,35^{5}
Probolinggo	53 795	46 953	„	„	6 881	5 723	743 302,50
Bezoeki	93 176	63 050	„	4 276	4 261	2 102	c) 1 129 823,00
Banjoemas	131 994	54 176	443	16 243	30 393	7 188	c) 948 979,60^{5}
Bagelen	128 639	36 404	85	5 515	17 491	22 266	977 691,00
Kadoe	84 197	40 404	„	1 598	4 606	10 574	624 644,00
Madioen	d) 173 323	d) 23 140	„	2 141	d) 63 173	11 183	719 519,00
Kediri	148 563	45 319	„	37	33 766	5 631	1 227 985,50
Madura	101 743	237 268	1 068	439	226	10 543	815 764,00
Totaal	2 840 061	867 164	4 341	88 857	256 819	148 097	c) f 17 412 215,19^{5}
De uitgestrektheid bedroeg volgens de opgaven van ult. 1894	2 813 666	864 426	4 731	86 905	258 477		
Alzoo in 1895 meer	26 395	2 738	„	1 952	„		
Alzoo in 1895 minder	„	„	390	„	1 658		
(Zie echter noot d.)							

a) Kolom 7. Hieronder begrepen de door de inlandsche bevolking met koffie beplante gronden, welke aanplantingen in Bantam en Japara van 1 Januari 1894 en in Krawang van 1 Januari 1895 af niet meer onder het gouvernementsmonopolie vielen. Te dier zake is voor Bantam eene uitgestrektheid van 929 en voor Krawang van 118 bouws opgegeven; met betrekking tot Japara blijkt het cijfer niet.

b) Kolom 16. Het uit de kolommen 8, 12 en 15 af te leiden bedrag zou neerkomen op f 581 512,88, derhalve f 183,88 méér. Tot toelichting wordt in de uit Indië ontvangen opgaven opgemerkt dat bij de in kolom 16 uitgetrokken som ook rekening is gehouden met het verbeteren van enkele fouten welke in de berekening der landrente voor 1894 waren gemaakt.

De onzuivere aanslag, in kolom 8 bedoeld, was voor 1895							De onzuivere aanslag der voor vast aangeslagen gronden bedroeg alzoo voor 1895 (kolom 8 + kolom 12 — kolom 15).
te vermeerderen, door:				te verminderen, door:			
benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der ordonnantie in Ind. Staatsblad 1878 n°. 110).	het belastbaar worden van nieuwe sawahs in het 4de oogstjaar.	uitbreiding van voor vast aangeslagen gronden (tegalvelden, nipabosschen, boomgaarden en woonerven).	Totaal.	benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der ordonnantie in Ind. Staatsblad 1878 n°. 110).	het te niet gaan of de veranderde bestemming van gronden, die daardoor buiten de landrente vallen.	Totaal.	
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
f 6 114,76	f 656,00	f 136,00	f 6 906,76	f 6 088,00	„	f 6 088,00	*b*) f 581 329,00
„	„	„	„	„	„	„	7 952,36
„	1 858,00	38,00	1 896,00	„	f 480,04^{5}	480,04^{5}	182 412,12^{5}
2 394,31	4 141,14^{5}	18 409,62^{5}	24 945,08	1 266,35	7 885,13^{5}	9 151.48^{5}	1 154 432,43
12 462,96	4 356,00	1 973,14	18 792,10	2 334,00	3 962,10	6 296,10	1 202 415,00
12 077,40	4 046,22^{5}	8 514,20^{5}	24 637,83	475,60	1 583,39	2 058,99	906 683,16
1 808,00	„	„	1 808,00	2 329,00	„	2 329,00	426 557,72
23 110,16	719,89	1 138,78	24 968,88	20 433,19^{5}	4 763,00	25 196,19^{5}	1 133 634,34^{5}
54,00	2 062,00	1 207,00	3 323,00	562,00	2 383,00	2 945,00	625 938,00
„	1 260,00	1 770,00	3 030,00	„	1 700,00	1 700,00	860 608,00
39 757,00	153,00	51,00	39 961,00	13 724,00	482,00	14 206,00	2 042 208,00
„	1 819,00	2 067,00	3 886,00	1 455,20	1 763,86	3 219,06	1 180 642,29^{5}
14 243,50	„	257,00	14 500,50	332,00	1 807,50	2 139,50	755 663,50
3 857,00	6 802,00	3 262,00	13 921,00	„	7 154,00	7 154,00	1 136 590,00
11 300,39^{5}	3 642,50	1 171,00	16 113,89^{5}	2 071,75	8 012,75	10 084,50	955 009,00
6 812,30	„	201,00	7 013,30	939,00	193,00	1 132,00	983 572,30
19 253,00	354,00	12 448,00	32 055,00	27 130,00	1 742,00	28 872,00	627 827,00
24 980,00	„	„	24 980,00	1 409,00	„	1 409,00	743 090,00
5 647,00	3 900,00	1 490,00	11 037,00	448,00	796.00	1 244,00	1 237 778,50
40,00	881,00	766,00	1 687,00	1 769,00	„	1 769,00	815 682,00
f 183 911,78^{5}	f 36 650,76	f 54 899,75	f 275 462,29^{5}	f 82 766,09^{5}	f 44 707,78	f 127 473,87^{5}	*e*) f 17 560 019,73^{5}

c) Kolom 8. Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (bijlage S, kolom 16) is de aanslag voor 1894 voor sommige gewesten nader vastgesteld. Vandaar eenig verschil met de vorige opgaaf.
d) Kolommen 2, 3 en 6. Bij gemis van betrouwbare opgaven over 1895 zijn die over 1894 behouden.
e) Kolom 16. Dit totaal is f 183,88 lager dan uit de totalen van de kolommen 8, 12 en 15 zou zijn af te leiden, welk verschil uitsluitend Bantam betreft (verg. noot *b*).

GEWESTEN.	Het bedrag van den onzuiveren aanslag voor 1895 (kolom 16) was te verminderen met de volgende sommen, ter zake van vrijstelling of afschrijving, als:				In 1895 was dus aan landrente werkelijk te heffen:		
	wegens deugdelijk geconstateerd misgewas. f)	wegens andere buitengewone en gewichtige redenen.	wegens het onbeplant blijven van voor vast aangeslagen gronden. g)	Totaal der verminderingen wegens vrijstellingen of afschrijvingen.	ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag vermeld in kolom 16, verminderd volgens kolom 20).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden, bedoeld in kolom 7.	In 't geheel.
	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
Bantam	f 1 751,25^5	„	f 53 344,03	f 55 095,28^5	f 526 233,71^5	h) f 23 161,45	f 549 395,16^5
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	„	„	365,16	365,16	7 587,20	„	7 587,20
Krawang	16 224,94^5	„	5 108,06^5	21 333,01	161 079,11°	h) 6 599,33^5	167 678,45
Preanger Regentschappen	17 617,93	„	8 151,01	25 768,94	1 128 663,49	42 532,06^5	1 171 195,55^5
Cheribon	7 305,26^5	„	3 868,00	11 173,26^5	1 191 241,73^5	17 362,50	1 208 604,23^5
Tagal	35 524,00	„	6 183,50	41 707,50	864 975,66	1 412,50	866 388,16
Pekalongan	24 598,04	„	7 409,61^5	32 007,65^5	394 550,06^5	„	394 550,06^5
Samarang	43 118,26^5	„	3 975,33	47 093,59^5	1 086 540,75	22 129,22^5	1 108 669,97^5
Japara	12 990,27	„	15 756,86	28 747,13	597 185,87	h) 17 765,24	614 951,11
Rembang	11 554,05^5	„	9 142,83	20 696,88^5	839 911,11^5	„	839 911,11^5
Soerabaija	35 615,06	„	22 406,70	58 021,76	1 984 186,24	2 368,00	1 986 554,24
Pasoeroean	1 215,54	„	526,00	1 741,54	1 178 900,75^5	4 717,90	1 183 618,65^5
Probolinggo	1 099,49	„	10 029,26	11 128,75	744 534,75	21 110,73	765 645,48
Bezoeki	2 928,57	„	4 000,57^5	6 929,14^5	1 129 660,85^5	6 173,00	1 135 833,85^5
Banjoemas	10 761,50	k) f 1 205,50	12 045,75	24 012,75	930 996,25	16 311,50	947 307,75
Bagelen	14 927,70	„	1 834,00	16 761,70	966 810,60	68 796,20	1 035 606,80
Kadoe	10 900,25	„	3 486,39	14 386,64	613 440,36	38 009,50	651 449,86
Madioen	8 792,74^5	„	9 403,25	18 195,99^5	724 894,00^5	12 906,00	737 800,00^5
Kediri	39 550,78^5	„	3 935,88	43 486,66^5	1 194 291,83^5	17 028,50	1 211 320,33^5
Madura	41 673,66^5	„	4 778,01	46 451,67^5	769 230,32^5	17 046,00	786 276,32^5
Totaal	f 338 149,33	f 1 205,50	f 185 750,21^5	f 525 105,04^5	f 17 034 914,69	f 335 429,64^5	f 17 370 344,33^5

f) Kolom 17. De geconstateerde mislukkingen van den oogst waren weder voornamelijk het gevolg van ziekten van het gewas, overstroomingen, gebrek aan bevloeiingswater en vernieling door schadelijk gedierte. De voorschriften betreffende het verleenen van de hierbedoelde vrijstellingen zijn opgenomen in n°. 3583 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

g) Kolom 19. Het onbeplant blijven was hoofdzakelijk een gevolg van watergebrek, overstrooming, uitputting of schraalheid van den bodem, gebrek aan werkkrachten of ploegvee, zoomede van veranderingen in de bestemming van den grond, ten gevolge waarvan deze blijvend of tijdelijk ophield landrenteplichtig te zijn.

h) Kolom 22. Hieronder begrepen de aanslag in de landrente van de koffieaanplantingen bedoeld in noot a, namelijk voor Bantam f 2363,30, voor Krawang f 192,56 en voor Japara f 1955,51.

In 1894 was aan landrente werkelijk te heffen geweest (zie de kolommen 21, 22 en 23 van bijlage S van 't vorig verslag, in verband met de noten *c*, *i* en *j* hieronder):			In 1895 viel in vergelijking met het voorafgegane jaar te heffen:		Bedrag hetwelk door de bevolking op 31 December 1895 nog niet was aangezuiverd.	Bedrag hetwelk door de bevolking aangezuiverd, doch door met de inning belaste personen verduisterd was.	Marktprijs der padi per pikol gedurende 1895.	
ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag, verminderd met de vrijstellingen en afschrijvingen).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden.	In 't geheel.	Meer.	Minder.			Hoogste.	Laagste.
24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.
f 517 529,10^5	*i*) f 23 062,03	*i*) f 540 591,13^5	f 8 804,03	"	f 96,90	"	f 2,75	f 0.65
7 664,51	"	7 664,51	"	f 77,31	2 435,14	"	3,00	1,75
161 020,81^5	6 928,00^5	167 918,82	"	270,37	1 205,75	f 378,00	2,00	1,00
1 111 996,10	51 820,67	1 163 816,77	7 378,78^5	"	415,79^5	898,90^5	3,50	0,75
j) 1 179 643,15	18 423,25	1 198 066,40	10 537,83^5	"	547,50	669,00	3,00	1,20
837 809,65	2 382,50	840 192,15	26 196,01	"	1,13^5	"	2,75	1,00
397 481,32	"	397 481,32	"	2 931,25^5	132,96	"	3,50	1,30
1 118 473,71	24 488,48^5	1 142 962,19^5	"	34 292,22	"	907,43	3,00	1,00
594 812,36	*i*) 19 885,58	*i*) 614 697,94	253,17	"	1 814,50	438,73	3,25	1,10
853 191,69	"	853 191,69	"	13 280,37^5	"	"	3,50	1,05
1 963 342,47	2 381,00	1 965 723,47	20 830,77	"	4 502,80	489,00	6,50	1,25
1 178 565,20^5	4 738,90	1 183 304,10^5	314,55	"	"	452,25	4,50	1,75
731 485,26	21 409,85	752 895,11	12 750,37	"	2 535,33	1 674,84	3,60	2,00
1 121 506,17	6 499,00	1 128 005,17	7 828,68^5	"	"	"	4,50	2,00
909 179,20^5	15 637,00	924 816,20^5	22 491,54^5	"	1 735,36	705,56	6,75	1,00
967 204,81	64 991,50	1 032 196,31	3 410,49	"	71,00	352,00	3,76	1,25
614 494,55	38 062,25	652 556,80	"	1 106,94	189,70	330,03	3,50	1,25
697 615,68	13 300,00	710 915,68	26 884,32^5	"	399,00	351,60	3,30	1,00
1 194 639,00	16 611,50	1 211 250,50	69,83^5	"	3 329,49	638,40	3,25	1,00
782 906,20^5	17 046,00	799 952,20^5	"	13 675,88	63,41	1 744,59	5,50	1,50
f 16 940 560,96^5	*i*) f 347 667,52	*i*) f 17 288 228,48^5	f 147 750,40	f 65 634,55	f 19 475,77	f 10 030,33^5		
		Alzoo meer	f 82 115,85					

i) Kolommen 25 en 26. Deze cijfers stemmen niet overeen met die welke in de kolommen 22 en 23 van bijlage S van het vorig verslag zijn opgegeven, aangezien de aanslag over 1894 voor de gewesten Bantam en Japara in den loop van 1895 respectievelijk werd verhoogd met de reeds in noot *a* van bedoelde bijlage vermelde sommen van f 2011,50 en f 1882,33, wegens landrente van de koffieplantsoenen, die van 1 Januari 1894 af niet meer onder het gouvernementsmonopolie vielen.

j) Kolom 24. Ofschoon in het in 't vorig verslag (bijlage S, kolom 16) vermelde aanslagcijfer van 1894 voor Cheribon geen nadere verandering is gekomen, zooals, blijkens noot *c* hiervóór, wel voor andere gewesten het geval is geweest, levert toch het voor genoemd gewest hier vermelde cijfer eenig verschil op met dat in kolom 21 der aangehaalde bijlage S, omdat de afschrijving wegens het onbeplant blijven van gronden nader gebleken is niet f 7735,45, maar f 7667,45 te hebben bedragen.

k) Kolom 18. Dit bedrag vertegenwoordigt de helft der landrente van drie perdikan-dessa's, welke doorloopend slechts 50 pct. van den aanslag hebben op te rebngen.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE S.

N°. 20.

(Zie hoofdst. J, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de door het Gouvernement op Java en Madura en op de Buitenbezittingen IN ERFPACHT afgestane WOESTE GRONDEN, die in 1895 [1]) door de ondernemers aanvaard werden, zoomede van die perceelen, welke in 1895 in hun geheel of ten deele aan het Gouvernement zijn teruggekeerd.

I. AANVAARDE PERCEELEN.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M^2).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
			JAVA en MADURA.					
			Krawang.					
1	Poerwakarta	Gandasoli	Goenoeng Medjo I	D. C. Tj. en Ch. A. J. Boutmij	$301\frac{370}{500}$	12 Dec. 1895.	f 2,00	
2	Id.	Id.	Goenoeng Medjo II	Id.	$273\frac{260}{500}$	Id.	2,00	
3	Id.	Id.	Goenoeng Medjo III	Id.	$73\frac{250}{500}$	Id.	2,00	
			Preanger Regentschappen.					
4	Bandong	Bandjaran	Tandjong Pinang (Tjikoeningan)	G. J. van Angelbeek	$123\frac{37}{500}$	30 Maart 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	f 1,00	
5	Id.	Tjisondari	Tjipopohon	Maatschappij tot exploitatie van het land Tjipopohon	$8\frac{318}{500}$	16 Juli 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	1,00	
6	Tjiandjoer	Pesser	Excelsior (Pasirtoengkoe)	G. R. Anthonijs	$178\frac{340}{500}$	8 Febr. 1895	1,00	Koffieteelt verboden (gouvernementsbesluit dd. 9 Augustus 1894 n°. 18). Houtretributie f 75,16.
—	Id.	Tjidamar	Tjipakis	J. Bosch	$486\frac{359}{500}$	[2]) 20 Aug. 1894	0,50	
—	Id.	Id.	Tjipoenager	Id.	$505\frac{89}{500}$	[2]) Id.	0,50	
—	Id.	Id.	Tjidatar	Id.	$434\frac{361}{500}$	[2]) Id.	0,50	
—	Id.	Id.	Tjibarengkoh	Id.	$545\frac{451}{500}$	[2]) Id.	0,50	

[1]) Ook vermeldt het overzicht enkele perceelen, waarvan — zooals eerst nu gemeld is — de aanvaarding van de erfpacht dagteekent van vóór 1895.
[2]) Van de inschrijving van dit perceel werd te Batavia eerst kennis ontvangen na de afsluiting van de opgaven ten dienste van het vorig verslag.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws. van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
7	Soekaboemi	Tjimahi	Bintang I (Goenoeng Walat)	H. P. Wijnen	$109\frac{104}{500}$	30 Nov. 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	f 1,00	De pachtsom zal worden verminderd tot f 0,50 per bouw 's jaars voor den tijd dat de gronden uitsluitend gebezigd worden voor de teelt van snel opkomend houtgewas ter verkrijging van brandhout.
8	Id.	Id.	[3] Argalingga (Tegaldatar)	Veeteeltonderneming Argalingga	$326\frac{38}{500}$	18 Dec. 1895	2,00	
9	Id.	Plaboean	Pasir Gadok	Cultuurmaatschappij Tjilentab	$96\frac{320}{500}$	5 Maart 1895	0,75	
10	Id.	Djampangtengah	Sagaranten I (Tjibaregbeg)	W. C. van der Moore	$324\frac{355}{500}$	26 Juli 1895	1,75	
11	Id.	Id.	Sagaranten II	Id.	400	Id.	1,75	
			Tagal.					
12	Brebes	Boemiaijoe	Kali Teloe	L. T. S. van Dort	$337\frac{72}{500}$	16 Sept. 1895	f 0 50	Houtretributie f 113,10.
			Soerabaija.					
—	Modjokerto	Djaboeng	Mas Kasihan	J. Vreede	$267\frac{52}{500}$	[2]) 10 Juli 1894	f 2 50	
13	Id.	Id.	Alas Djoerang Djero, Alas Boelak Ampel en Alas Banjoe Oerip	Id.	$421\frac{407}{500}$	11 Juni 1895	1,00	
14	Id.	Id.	—	Jhr. M. B. Ph. de Beaufort	$3\frac{64}{500}$	30 April 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	3,00	
15	Id.	Id.	—	Cultuurmaatschappij Djaee	$12\frac{158}{500}$	14 Mei 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	2,00	
			Pasoeroean.					
16	Malang	Gondanglegi	Soember Petoeng (Alas Djenggolo)	A. T. A. van Scherpenberg	$23\frac{364}{500}$	14 Maart 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	f 4,00	
			Probolinggo.					
17	Loemadjang	Ramoelamongan	Wonokerto I	A. W. de Rijk	$517\frac{424}{500}$	17 Juni 1895	f 1,00	Houtretributie f 15 877,25 (te betalen in 7 jaarlijksche termijnen).
18	Id.	Id.	Wonokerto II	Id.	$538\frac{443}{500}$	Id.	1,00	
19	Id.	Id.	Wonokerto III	Id.	$437\frac{136}{500}$	Id.	1,00	
20	Id.	Id.	Wonokerto IV	Id.	$341\frac{316}{500}$	Id.	1,00	

[3]) Dit perceel werd vroeger in huur bezeten; verg. het verslag van 1894, blz. 92.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M^2).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
			Bezoeki.					
21	Djember	Djember	Goenoeng Majang I	R. Doorn	$426\frac{91}{500}$	9 Maart 1895	f 1,50	Houtretributie f 4771,50 voor de perceelen 21 t/m 31. De erfpachter zal de gronden, benoodigd voor den aanleg van een spoorweg van Djember naar Banjoewangi beschikbaar hebben te stellen, zonder aanspraak op vergoeding voor eventueel daardoor aan gebouwen of plantsoenen toe te brengen schade (gouvernementsbesluit dd. 15 October 1894 n°. 64).
22	Id.	Id.	Goenoeng Majang II	Id.	$488\frac{43}{500}$	Id.	1,50	
23	Id.	Id.	Goenoeng Majang III	Id.	$413\frac{207}{500}$	Id.	1,50	
24	Id.	Id.	Goenoeng Majang IV	Id.	$477\frac{385}{500}$	Id.	1,50	
25	Id.	Id.	Goenoeng Majang V *a*	Id.	$451\frac{238}{500}$	Id.	1,50	
26	Id.	Id.	Goenoeng Majang V *b*	Id.	$539\frac{182}{500}$	Id.	1,50	
27	Id.	Id.	Goenoeng Majang VI	Id.	$422\frac{203}{500}$	Id.	1,50	
28	Id.	Id.	Goenoeng Majang VII	Id.	$406\frac{121}{500}$	Id.	1,50	
29	Id.	Id.	Goenoeng Majang VIII	Id.	$475\frac{173}{500}$	Id.	1,50	
30	Id.	Id.	Goenoeng Majang IX	Id.	$446\frac{25}{500}$	Id.	1,50	
31	Id.	Id.	Goenoeng Majang X	Id.	$50\frac{33}{500}$	Id.	1,50	
32	Id.	Id.	Goenoeng Mandikoe I	J. van Lennep	$539\frac{105}{500}$	16 Sept. 1895	1,00	Houtretributie voor de perceelen 32 t/m 35 f 17 933,25 (te betalen in 10 jaarlijksche termijnen). Overigens als bij nos. 21 t/m 31 (gouvernementsbesluit dd. 25 Maart 1895 n°. 25).
33	Id.	Id.	Goenoeng Mandikoe II	Id.	$523\frac{206}{500}$	Id.	1,00	
34	Id.	Id.	Goenoeng Mandikoe III	Id.	$453\frac{260}{500}$	Id.	1,00	
35	Id.	Id.	Goenoeng Mandikoe IV	Id.	$267\frac{59}{500}$	Id.	1,00	
36	Banjoewangi	Banjoewangi	Blawanlor	Ch. A. Versteegh	$361\frac{252}{500}$	8 Febr. 1895	1,00	
37	Id.	Id.	Blawankidoel	Id.	$494\frac{453}{500}$	Id.	1,00	
38	Id.	Id.	Kali Sengon I	Id.	$529\frac{146}{500}$	Id.	1,00	
39	Id.	Id.	Kali Sengon II	Id.	$291\frac{107}{500}$	Id.	1,00	
—	Id.	Rogodjampi	Bajoelor I	A. de Stoppelaar	$451\frac{153}{500}$	[2]) 19 Dec. 1894	1,00	
—	Id.	Id.	Bajoelor II	Id.	$455\frac{350}{500}$	[2]) Id.	1,00	
—	Id.	Id.	Bajoelor III	Id.	$394\frac{358}{500}$	[2]) Id.	1,00	
—	Id.	Id.	Bajoelor IV	Id.	$390\frac{40}{500}$	[2]) Id.	1,00	
—	Id.	Id.	Bajoelor V	Id.	$494\frac{235}{500}$	[2]) Id.	1,00	
—	Id.	Id.	Bajoelor VI	Id.	$304\frac{54}{500}$	[2]) Id.	1 00	
40	Id.	Id.	Banjoekidoel I	D. Birnie	$422\frac{485}{500}$	30 Jan. 1895	1,00	
41	Id.	Id.	Banjoekidoel II	Id.	$488\frac{444}{500}$	Id.	1,00	
42	Id.	Id.	Banjoekidoel III	Id.	$413\frac{285}{500}$	Id.	1,00	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
43	Banjoewangi	Rogodjampi	Banjoekidoel IV	D. Birnie	$508\frac{83}{500}$	30 Jan. 1895	f 1,00	
44	Id.	Id	Banjoekidoel V	Id.	$451\frac{280}{500}$	Id.	1,00	
45	Id.	Id.	Banjoekidoel VI	Id.	$354\frac{172}{500}$	Id.	1,00	
46	Id.	Id.	Kali Sipandjang I	Erfgenamen van wijlen Jhr. C. G. van Haeften	$366\frac{464}{500}$	18 Febr. 1895	1,00	
47	Id.	Id.	Kali Sipandjang II	Id.	$411\frac{263}{500}$	Id.	1,00	
48	Id.	Id.	Kali Sipandjang III	Id.	$427\frac{436}{500}$	Id.	1,00	Als bij nos. 21 t/m 31 (gouvernementsbesluit dd. 20 Augustus 1894 n°. 15).
49	Id.	Id.	Kali Sipandjang IV	Id.	$493\frac{2}{500}$	Id.	1,00	
50	Id.	Id.	Kali Sipandjang V	Id.	$495\frac{207}{500}$	Id.	1,00	
51	Id.	Id.	Kali Baroe I	W. J. Geertsema	$360\frac{11}{500}$	13 Maart 1895	1,00	
52	Id.	Id.	Kali Baroe II	Id.	$389\frac{32}{500}$	Id.	1,00	Als bij nos. 21 t/m 31 (gouvernementsbesluit dd. 22 September 1894 n°. 13).
53	Id.	Id.	Kali Baroe III	Id.	$502\frac{187}{500}$	Id.	1,00	
54	Id.	Id.	Kali Baroe IV	Id.	$541\frac{366}{500}$	Id.	1,00	
			Kediri.					
5	Kediri	Djambean	Bendoredjo III	Cultuurmaatschappij Bendoredjo	$140\frac{485}{500}$	22 Jan. 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	f 2,00	
56	Id.	Id.	Onggobojo	W. J. Immink	$394\frac{464}{500}$	3 Mei 1895	1,00	Koffieretributie f 120.
57	Id.	Id	Koendjang III	O. M. van den Dungen	$40\frac{342}{500}$	9 Mei 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	2,00	
58	Id.	Id.	Bedali V	Cultuurmaatschappij Bedali	$2\frac{384}{500}$	10 Sept. 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	2,00	
59	Id.	Soekoredjo	Rodjoagoeng II	C. A. Tol	$67\frac{231}{500}$	12 Nov. 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	2,50	
60	Id.	Id.	Rodjoagoeng III	Id.	$8\frac{325}{500}$	Id. (id.)	2,50	
61	Ngrowo	Ngoenoet	Tamansarie	G. L. D. Pijma	$347\frac{461}{500}$	26 Febr 1895	1,00	
62	Id.	Id.	Ombengbanteng I	Id.	$289\frac{237}{500}$	12 Maart 1895	1,00	
63	Id.	Id.	Wonorenggo	Wachman (inlander)	$176\frac{72}{500}$	15 Aug. 1895	1,25	
64	Blitar.	Lodojo	Plandi	J. A. Besier	$481\frac{69}{500}$	10 Jan. 1895	1,00	
65	Id.	Id.	Tambak	Th. J. J. Roqué	$462\frac{492}{500}$	26 Febr. 1895	1,00	
66	Id.	Id.	Soemogito	Id.	$412\frac{477}{500}$	Id.	1,00	
67	d.	Id.	Kaliklatak	Th A. Schram	$331\frac{34}{500}$	18 April 1895	1,00	
68	Id	Id.	Sekargadoeng I	C. J. T. Brest van Kempen	$451\frac{54}{500}$	Id.	1,00	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
69	Blitar	Lodojo	Sekargadoeng II	C. J. T. Brest van Kempen	$407\frac{439}{500}$	18 April 1895	f 1,00	
70	Id.	Id.	Sekargadoeng III	Id.	$380\frac{363}{500}$	Id.	1,00	
71	Id.	Id.	Josowilangoen I	Id.	$403\frac{460}{500}$	Id.	1,00	
72	Id.	Id.	Josowilangoen II	Id.	$412\frac{398}{500}$	Id.	1,00	
73	Id	Id.	Josowilangoen III	Id.	$361\frac{347}{500}$	Id.	1,00	
74	Id.	Id.	Alas Soemberboto I	A. Greve	$533\frac{418}{500}$	30 April 1895	1,00	
75	Id.	Id.	Alas Soemberboto II	Id.	$514\frac{456}{500}$	Id.	1,00	
76	Id.	Id.	Ngredjo I	Id.	$375\frac{205}{500}$	Id.	1,00	
77	Id.	Id.	Ngredjo II	Id.	$398\frac{253}{500}$	Id.	1,00	
78	Id.	Id.	Gondang Tapen I	Id.	$524\frac{342}{500}$	Id.	1,00	
79	Id.	Id.	Gondang Tapen II	Id.	$530\frac{401}{500}$	Id.	1,00	
80	Id.	Id.	Gondang Tapen III	Id.	$527\frac{384}{500}$	Id.	1,00	
81	Id	Id.	Kali Serang I	W. J. Blom	$469\frac{199}{500}$	25 Juni 1895	1,00	
82	Id.	Id.	Kali Serang II	Id.	$478\frac{313}{500}$	Id.	1,00	
83	Id.	Id.	Soember Sapar I	Id.	$547\frac{405}{500}$	Id.	1,00	
84	Id.	Id.	Soember Sapar II	Id.	$407\frac{122}{500}$	Id.	1,00	
85	Id.	Id.	Soember Sapar III	Id.	$540\frac{487}{500}$	Id.	1,00	
86	Id.	Id.	Soember Sapar IV	Id.	$343\frac{338}{500}$	Id.	1,00	
87	Id.	Id.	Segoro Biroe	Id.	$469\frac{43}{500}$	Id.	1,00	
88	Id.	Id.	Goenoeng Njamil I	Erfgenamen van wijlen G. T. Eilbracht	$480\frac{435}{500}$	7 Aug. 1895	1,00	
89	Id.	Id.	Goenoeng Njamil II	Id.	$468\frac{404}{500}$	Id.	1,00	
90	Id.	Id.	Goenoeng Njamil III	Id.	$480\frac{499}{500}$	Id.	1,00	

BUITENBEZITTINGEN.

Padangsche Benedenlanden.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
I	Priaman	Onderafdeeling Kajoetanam	Rimba Poenago	J. en J. B. Ceuleers	150	5 Jan. 1895	f 75 in het geheel	

Padangsche Bovenlanden.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
II	Tanah Datar	Onderafdeeling XX Kotta	Boekit Troesan	E. K. G. Rose, vrouwe J. G. L. Rose wed. van J. B. Molewater en vrouwe S. H. L. Rose	100	17 Oct. 1895 (niet voor de volle 75 jaar)	f 100 in het geheel	Ter uitbreiding van het perceel Gadoeng Batoe.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws. van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan. (Waar alleen de datum is vermeld, is de duur van het erfpachtsrecht bepaald op 75 jaren.)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Verdere bijzonderheden.
			Benkoelen.					
III	Kroe	Marga Boewai Kanjangan	Selaloe Madjoe Selipas	R. J. van der Vossen	500	15 Febr. 1895	f 250 in het geheel	
			Palembang.					
IV	Tebing Tinggi	Marga Djoeroe Kolang	Ajer Dingin	E. Kassel	10 650	4 Maart 1895	f 2130 in het geheel	
V	Id.	Onderafdeeling Sindangstreken	Kendal I	E. Kassel en S. A. Lopacinsky	6 000	7 Juni 1895	f 1200 in het geheel	
VI	Id.	Onderafdeeling Moesi Oeloe	Kendal II	Id.	1 530	19 Juni 1895	f 306 in het geheel	
VII	Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemahlanden.	Onderafdeeling Lematang Ilir	Grohong	L. J. Ruysseuaers	3 080	16 Dec. 1895	Nader vast te stellen	Bij gouvernementsbesluit dd. 19 October 1896 n°. 16 is de erfpachtssom voor beide perceelen bepaald op respectievelijk f 3080 en f 3200 's jaars.
VIII	Id.	Id.	Pahang	Id.	3 200	Id.	Id.	
IX	Kommering, Ogan Oeloe, Enim en de Ranaudistricten	Marga Boenga Majang en Boeai Pemotja.	Wietske Lathe	G. Birnie	1 000	17 April 1895	f 250 in het geheel	
X	Id.	Marga Boenga Majang	Saka	Id.	5 400	12 Oct. 1895	f 1080 in het geheel	

II. PERCEELEN die in hun geheel of ten deele aan het Gouvernement zijn TERUGGEKEERD.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Datum der gerechtelijke akte waarbij het erfpachtsrecht ontbonden dan wel overgeschreven werd ten name van het Gouvernement.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij aanteekening is gehouden van den terugkeer van het perceel aan het Gouvernement.	*Aanmerkingen.*

A. In 1895 in hun geheel aan den lande teruggekeerde perceelen.

JAVA EN MADURA.

Bantam.

1	Lebak	Sadjira	Kosala II	H. W. L. Steenstra Toussaint	100	7 Febr. 1876	f 1,10	21 Februari 1895	27 Maart 1895 n°. 16	Bij gouvernementsbesluit dd. 13 Februari 1896 n°. 28 zijn de onbetaald gebleven pachtpenningen over de jaren 1892 t/m 1895 afgeschreven.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden of van 7096.5 M²).	Datum waarop het erfpachtsrecht is ingegaan.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtssom.	Datum der gerechtelijke akte waarbij het erfpachtsrecht ontbonden dan wel overgeschreven werd ten name van het Gouvernement.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij aanteekening is gehouden van den terugkeer van het perceel aan het Gouvernement.	*Aanmerkingen.*
Preanger Regentschappen.										
2	Bandong	Tjisondari	Tjiboeni	Th. Th. H. E. van Benthem van den Bergh	$121\frac{445}{500}$	24 Febr. 1885	f 3,00	25 October 1895	5 Dec. 1895 n°. 13.	De overschrijving ten name van het Gouvernement geschiedde onder voorbehoud van het recht tot navordering van de onbetaald gebleven pachtsom.
3	Tjitjalengka	Madjalaija	Tjikawoeng	E. A. L. Halewijn	$133\frac{293}{500}$	29 Juli 1885	5,00	9 December 1895	24 Jan. 1896 n°. 20	Het erfpachtsrecht is ten name van het Gouvernement overgeschreven na voldoening eener som van f 732,07 en onder voorbehoud van het recht tot navordering van het nog verschuldigde aan canon.
4	Id.	Timbanganten	Toerangan	Erfgenamen van Jhr. L. B T. H. van Splinter en A. D. Tj. T. Boutmij	$337\frac{45.91}{500}$	2 Jan. 1880	1,10	27 Maart 1895	11 Juni 1895 n°. 39	Als bij n°. 2.
5	Soekapoera-kollot	Kandangwesi	Tjisondaän	A. M Schawacht, weduwe van A. T. van der Ven	185	6 Maart 1879	4,00	31 Mei 1895	19 Sept. 1895 n°. 36	De gewezen erfpachtster heeft zich bij notarieele akte verbonden om het nog verschuldigde aan pachtsom, zonder bijberekening van rente, af te betalen door korting van een achtste gedeelte van het haar toekomend pensioen.
Cheribon.										
—	Madjalengka	Tjiawigebang	Tjikantjas	P. Schlüter	203	11 Jan. 1886	f 2,00	[4] 17 December 1894	28 Juli 1896 n°. 25	
Kediri.										
6	Trenggalek	Kampak	Boeloeroto	Maatschappij tot exploitatie van het land Boeloeroto	515	5 Febr. 1879	f 4,00	—	11 Jan. 1896 n°. 38	Bij vonnis van den raad van justitie te Soerabaija dd. 22 Mei 1895 is het erfpachtsrecht op dit perceel vervallen verklaard wegens wanbetaling van den canon gedurende vijf achtereenvolgende jaren.
BUITENBEZITTINGEN.										
Padangsche Bovenlanden.										
I	Tanah Datar	Onderafdeeling XX Kotta	Loerah Batoeng	Dr. H. Greve	1423	25 Febr. 1882	f 1,00	5 Juli 1895	26 Sept. 1895 n°. 16	Tot de overschrijving ten name van het Gouvernement werd eerst overgegaan nadat het verschuldigde aan canon was voldaan.
Palembang.										
II	Ilirsn en Banjoeasin	Marga Koeboe Toengkal	Tanah Pataij	Erfgenamen en rechthebbenden op de nalatenschap van wijlen G. Krul	$5047\frac{431}{500}$	18 Juli 1890	f 0,25	14 November 1895	10 Maart 1896 n°. 23	

B. In 1895 aan den lande teruggekeerde gedeelten van perceelen.

JAVA EN MADURA.

Japara.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid	Datum ingegaan	Bedrag per bouw	Datum akte	Datum en nummer besluit	Aanmerkingen.
—	Japara	Japara	Kalinjamat	J. A. C. de Kock van Leeuwen	$1\frac{45.6}{500}$	5 April 1890	f 1,00	22 Januari 1895	29 Juni 1895 n°. 32	De uitgestrektheid der uit 3 perceelen bestaande onderneming bedraagt thans nog $1156\frac{9.4}{500}$ bouw.

[4] Van de ontbinding van het erfpachtscontract betreffende dit perceel had derhalve reeds in 't vorig verslag moeten zijn melding gemaakt. Daarvan bleek echter eerst bij de samenstelling van het tegenwoordig overzicht.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE T.

N°. 21.

(Zie hoofdst. J, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden op Java en Madura en in de Buitenbezittingen, die gedurende 1895 aan de aanvragers geweigerd werden.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
			A. JAVA EN MADURA.			
			Bantam.			
1	Lebak.	Sadjira.	—	J. Lennards 18 December 1894.	4 Dec. 1895 n°. 8.	Het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch diende in het belang van den watertoevoer in de lager gelegen streken behouden te blijven.
2	—	Prinsen-eiland en de onder den naam Goenoeng Pajoeng bekende gronden.	—	H. W. L. Steenstra Toussaint 8 en 10 April 1886 en 27 Maart 1895.	25 Juli 1895 n°. 9.	Aan de uitgifte in erfpacht der gronden zouden zulke bezwarende eischen moeten worden gesteld, dat zij de levensvatbaarheid eener onderneming in den weg zouden staan.
3	—	Id.	—	Id. 1 Augustus 1895.	19 Sept. 1895 n°. 37.	Als voren.
4	—	Eilanden Tendjil of Trouwers-eiland, Deli of Klapper-eiland en Prinsen-eiland of Poeloe Panaitan.	—	J. van Hengst 18 April 1891.	Id.	Id.
5	—	Id.	—	Koe Tjoen Tjiang 23 April 1891 en 5 Augustus 1892.	25 Juli 1895 n°. 9.	Id.
6	—	Eilanden Tendjil of Trouwers-eiland en Deli of Klapper-eiland.	—	C. G. von Holtz 14 November 1891.	Id.	Id.
7	—	Id.	—	J. C. van Son 19 en 20 Augustus 1893.	Id.	Id.
8	—	Prinsen-eiland.	—	L. W. H. de Munnick Sr. 25 April en 12 Juli 1895.	Id.	Id.
9	—	Id.	—	J. H. Wagener 17 Juni 1895.	Id.	Id.
10	—	Poeloe Toenda of Poeloe Babi.	—	H. P. Karsseboom 10 April 1895.	8 Oct. 1895 n°. 36.	Gevaar voor de uitoefening van kwade praktijken, uit aanmerking van de ligging van het eiland, hield van de uitgifte in erfpacht terug.
			Preanger Regentschappen.			
11	Bandong.	Radjamandala.	120	H. P. F. Helvetius van Riemsdijk ten Cate 17 Maart 1893.	30 Juli 1895 n°. 21.	De aangevraagde gronden behoorden gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van de op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
12	Bandong.	Radjamandala.	200	G. Boutmij 22 September 1894.	8 Dec. 1895 n°. 14.	Op de aangevraagde gronden kwamen ontginningen van de inlandsche bevolking voor, waarvan de rechthebbenden geen afstand wilden doen, terwijl de gronden overigens gereserveerd behoorden te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw en voor weideplaats.
13	Id.	Tjihea.	170	A. Mijer 13 Augustus 1894.	20 Febr. 1895 n°. 20.	De aangevraagde gronden behoorden gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw en voor den aanleg van kampongs.
14	Id.	Id.	350	H. van der Waag 22 Januari 1895.	7 Dec. 1895 n°. 31.	Als voren (ook weideplaats).
15	Tjitjalengka	Tjipeudjeuh.	95	A. E. Kerkhoven 26 Augustus 1894.	28 Sept. 1895 n°. 3.	Als bij n°. 11.
16	Tjiandjoer	Maleber.	200	W. C. N. van Gent 26 December 1894.	27 Dec. 1895 n°. 37.	De aangevraagde gronden behoorden gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw.
17	Id.	Tjiblagong.	800	S. J Meijer 6 December 1894.	18 Juli 1895 n°. 53.	Als bij n°. 12.
18	Id.	Djampangwetan.	25 (in 2 perc.)	C. H. O. M. Winning c.s. (zonder dagteekening).	24 Jan. 1895 n°. 34.	De aangevraagde gronden waren niet als woest aan te merken.
19	Id	Tjikondang.	200	J. D. van der Meulen 7 Augustus 1894.	26 April 1895 n°. 3	De aangevraagde gronden behoorden gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw en voor weideplaats, terwijl de daarop voorkomende alang-alang voorziet in de behoefte der bevolking aan materiaal voor dakbedekking.
20	Id.	Id.	80	R. Emting 27 December 1891.	26 Sept. 1895 n°. 21.	Van de aangevraagde gronden maakte de bevolking ten behoeve van haren veestapel gebruik.
21	Soekaboemi.	Tjimahi.	101½ (in 2 perc.)	J. Ph. Ermeling c. s. 20 Mei 1895.	8 Dec. 1895 n°. 13.	Als bij n°. 16 ten opzichte van een der aangevraagde perceelen; als bij n°. 18 ten aanzien van het andere
22	Id.	Tjitjoeroeg.	niet opgegeven.	H. J. Coster, qq. de Cultuurmaatschappij Negara Aroem 20 October 1894.	16 Jan. 1895 n°. 4.	Het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch behoorde tot een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch.
23	Id.	Djampangtengah.	45	Oey Hian Beng 10 Augustus 1894.	30 Maart 1895 n°. 32.	Als bij n°. 16.
24	Soekaboemi en Tjiandjoer.	Plaboean, Djampangkoelon, Djampangtengah, Djampangwetan en Tjidamar.	70 000	R. A. Eekhout 10 Juli 1894	3 Juli 1895 n°. 25.	Het verzoek — zooals het daar lag — kon, op grond van de bestaande bepalingen, niet worden in overweging genomen.
25	Tjitjalengka en Soekapoera kollot.	Timbanganten en Batoewangi.	200	W. C. Kessler 10 Januari 1895.	30 Juli 1895 n°. 22.	Als bij n°. 20.
26	Soekapoera kollot.	Paroeng.	500	G. H. W. Muller 5 December 1890.	17 Jan. 1895 n°. 4.	De aangevraagde gronden, welke zich eigenden voor de teelt van Liberia-koffie, behoorden beschikbaar te blijven voor de uitbreiding van de vrijwillige koffiecultuur der bevolking.
				Cheribon.		
27	Galoeh.	Rantja.	2000	G. P. de Neve 7 December 1894.	3 April 1895 n°. 10.	Als bij n°. 22.
				Tagal.		
28	Tagal.	Maribaja.	150	J. C. Martherus 5 April 1895.	7 Dec. 1895 n°. 30.	De aangevraagde gronden bestonden grootendeels uit djatibosch, zoodat van uitgifte in erfpacht geen sprake kon zijn.
29	Pamalang.	Pamalang.	300	A. L. Bloemhard 21 Maart 1895.	6 Dec. 1895 n°. 22.	De aangevraagde gronden behoorden gedeeltelijk gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw en voor weideplaats, terwijl het daarop voorkomende bosch zoowel in het belang van den lande als van de inlandsche bevolking behouden diende te blijven.
				Samarang.		
30	Kendal.	Selokaton.	450	J. van Merkesteijn, qq. So Ing Tjoan 29 Februari 1892.	6 Dec. 1895 n°. 25.	De aangevraagde gronden behoorden gedeeltelijk te worden gereserveerd voor de instandhouding der op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur, terwijl overigens de ligging der gronden gevaar opleverde voor de uitoefening van kwade praktijken, zoodat de afstand in erfpacht in strijd zoude zijn met 's lands belang.

Volg-nummer.	Afdeeling.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
31	Kendal.	Bodja.	60	J. Leber 27 December 1894.	30 Maart 1895 n°. 9.	Op de aangevraagde gronden kwamen bamboestoelen en vruchtboomen voor, waarvan de rechthebbenden geen afstand wilden doen, benevens een bosch dat in de behoefte der bevolking aan brandhout voorziet. Overigens als bij de n°. 16 en 20. De gronden waren reeds vroeger (gouvernementsbesluit van 6 December 1893 n°. 29) aan denzelfden aanvrager geweigerd.
32	Id.	Id.	100	L. E. Doelitzsch 17 Juli 1893.	23 Aug. 1895 n°. 24.	Als bij n°. 11.
				Japara.		
33	Patti.	Selowessi.	800	L. J. Nuse 3 Juni 1892, 18 Sept. en 16 November 1893.	5 Juni 1895 n°. 18.	De aangevraagde gronden dienden gereserveerd te blijven voor de vrijwillige koffiecultuur der bevolking.
34	Id.	Id.	860	E. C. de Lean, qq. de Landbouwmaatschappij Temoeloes 30 September 1893.	5 Juni 1895 n°. 18.	Als voren.
35	Koedoes.	Tjendono.	550	L. van Maanen en J. F. Muller 7 October 1893.	14 Sept. 1895 n°. 6.	Het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch diende in het belang van klimatologische en hydrographische verhoudingen gespaard te blijven. Bovendien als bij n°. 33.
36	Joana.	Mergotoehoe.	50	IJ. J. G. van Dijk 28 December 1894.	15 Mei 1895 n°. 2.	Als bij n°. 16.
				Rembang.		
37	Bodjonegoro.	Ngoempak.	960	M. V. Spelti 27 Maart 1894.	29 April 1895 n°. 26.	Zoo lang de irrigatiewerken in de Solo-vallei nog niet gereed zijn, zou de uitgifte der aangevraagde gronden in strijd zijn met 's lands belang.
38	Blora.	Panolan.	100	P. F. Grooss 12 Maart 1894.	3 April 1895 n°. 11.	Als bij n°. 16.
				Soerabaija.		
39	Modjokerto.	Djaboeng.	1000 (in 2 perc.)	E. M. Tol 2 Maart 1895.	27 Juni 1895 n°. 18.	Als bij n°. 22.
40	Id.	Id.	500	J. C. Sluijter 22 December 1894.	17 Sept. 1895 n°. 44.	De reeds vroeger aan denzelfden aanvrager geweigerde uitgifte der aangevraagde gronden (gouvernementsbesluit dd. 16 Juli 1894 n° 9) zou in strijd zijn zoowel met de belangen van den lande als met die der inlandsche bevolking.
41	Id.	Id.	$274\frac{116.9}{500}$	R. Hagenaar 25 Augustus 1892.	8 Oct. 1895 n°. 35.	De aangevraagde gronden behoorden gedeeltelijk gereserveerd te blijven voor de instandhouding der gouvernements koffiecultuur. Overigens als bij n°. 16.
42	Id.	Id.	$274\frac{116.9}{500}$	P. J. Vogelzang 16 April 1890.	Id.	Als voren.
43	Id.	Id.	400	Mr. F. J. H. de Wetstein Pfister 17 Augustus 1889.	6 Dec. 1895 n°. 17.	Als bij n°. 33.
44	Id.	Id.	400 (in 2 perc.)	W. L. Mac Neill 12 October 1889.	Id.	Als voren. De gronden waren reeds vroeger (gouvernementsbesluit dd. 2 Januari 1886 n°. 7) aan denzelfden aanvrager geweigerd.
45	Id.	Id.	500	E. H. Soesman, qq. H. von Groll 10 Augustus 1890.	6 Dec. 1895 n°. 19.	Als bij n°. 16.
46	Id.	Id.	500	J. H. R. Nieraeth, qq. M. Stoll 17 Augustus 1890.	Id.	Als voren.
47	Id.	Id.	358	P. H. Stoll 30 November 1890.	6 Dec. 1895 n°. 20.	Als bij n°. 11.
48	Id.	Id.	500	M. Beer 30 April 1895.	Id.	De aangevraagde gronden behoorden voor een gedeelte gereserveerd te worden voor de instandhouding der op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur. Overigens als bij n°. 22.
49	Id.	Id.	400	W. L. Mac Neill, qq. P. Cambier 14 Maart 1890.	6 Dec. 1895 n°. 21.	Als bij n°. 33.
50	Id.	Id.	400	E. H. Soesman 15 Maart 1890.	Id.	Als voren.

Volg-num-mer.	Afdeeling.	Districten.	Geschatte uitge-strektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
51	Modjokerto.	Djaboeng.	1000 (in 2 perc.)	T. Voorneman 15 April 1890.	6 Dec. 1895 n°. 21.	Als bij de n°s. 16 en 33.
52	Id.	Id.	300	J. C. A. Soeters 16 October 1889.	7 Dec. 1895 n°. 33.	Als bij de n°s. 16 en 26.
53	Id.	Id.	300	W. L. Mac Neill 24 Februari 1890.	Id.	Als voren.
				Pasoeroean.		
54	Malang.	Ngantang.	300	Ch. H. J. Waersegers 13 November 1889.	5 Juni 1895 n°. 42.	De uitgifte in erfpacht van de aangevraagde gronden zou in strijd zijn met de belangen van den lande.
55	Id.	Id.	200	P. L. H. Stennekes, 4 December 1889.	Id.	Als voren.
56	Id.	Id.	2000	D. L. W. van Tengnagell de Raat 27 Mei 1894.	Id.	Id.
57	Id.	Id.	500	L. M. Tijl 25 Mei 1889.	6 Nov. 1895 n°. 3.	Id.
58	Id.	Id.	1500 (in 3 perc.)	Jhr. H. L. van der Wijck 30 Maart 1889.	Id.	Id.
59	Id.	Id.	500	T. van Heel 29 Juni 1889.	Id.	Id.
60	Id.	Id.	600	F. Gierlings 5 Juni 1889.	Id.	Id.
61	Id.	Id.	500	P. Cambier 11 Juni 1889.	Id.	Id.
62	Id.	Senggoro.	500	W. L. E. de Sturler 18 Juli 1888.	14 Mei 1895 n°. 34.	Id.
63	Id.	Id.	2000 (in 4 perc.)	C. Persijn 5 Februari 1889.	Id.	Id.
64	Id.	Id.	4 perc. van resp. 200, 100, 200 en 1000 bouws.	R. S. Thal Larsen, qq. de Cultuurmaatschappij Bandoeroto 8 Juli 1889.	Id.	Id.
65	Id.	Id.	300	A. F. A. van Scherpenberg 30 Juli 1889.	Id.	Id.
66	Id.	Id.	1000 (in 2 perc.)	J. A. Lammers Lisnet 29 Juli 1889 en 16 Juni 1890.	Id.	Id.
67	Id.	Id.	1000 (in 2 perc.)	C. A. Versteegh 20 Augustus en 6 December 1889.	Id.	Id.
68	Id.	Id.	600	P. J. van der Leeuw 30 Augustus 1889.	Id.	Id.
69	Id.	Id.	500	H. J. R. Bos 15 October 1889.	Id.	Id.
70	Id.	Id.	500 en 7500	C. A. Musquetier 11 en 21 December 1889.	Id.	Id.
71	Id.	Id.	500 en 2500	J. N. van der Palm 11 en 21 December 1889.	Id.	Id.
72	Id.	Id.	1000 (in 2 perc.)	H. J. W. C. Jonkers 15 December 1889.	Id.	Id.
73	Id.	Id.	1500 (in 3 perc.)	C. E. Douwes Dekker 17 Juni 1890.	Id.	Id.
74	Id.	Id.	580	F. J. Hartsteen, zonder dagteekening.	Id.	Id.
75	Id.	Id.	1000 (in 2 perc.)	C. E. Douwes Dekker 8 Juni 1890.	Id.	Id.
76	Id.	Id.	1500	C. M. A. de Rijk 2 Januari 1890.	5 Juni 1895 n°. 42.	Id.
77	Id.	Id.	800	W. F. baron van Reede van Oudtshoorn en R. W. Jesse. 10 Januari 1890.	Id.	Id.

Volg-nummer.	Afdeeling.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
78	Malang.	Senggoro.	600	W. F. baron van Reede van Oudtshoorn 19 Januari 1890.	5 Juni 1895 n°. 42.	De uitgifte in erfpacht van de aangevraagde gronden zou in strijd zijn met de belangen van den lande.
79	Id.	Id.	1000 (in 2 perc.)	C. A. Musquetier 28 Januari en 6 Maart 1890.	Id.	Als voren.
80	Id.	Id.	500	A. F. A. van Scherpenberg 18 Februari 1890.	Id.	Id.
81	Id.	Id.	400	C. A. Versteegh 1 Maart 1890.	Id.	Id.
82	Id.	Id.	500	R. L. E. d'Abo 12 Maart 1890.	Id.	Id.
83	Id.	Id.	500	W. K. Hartsteen 28 Maart 1890.	Id.	Id.
84	Id.	Id.	1000	Gebr. van Delden 30 Maart 1890.	Id.	Id.
85	Id.	Id.	200	G. Ch. Renardell de Lavallette, qq. de Cultuurmaatschappij Bandoeardjo 30 April 1890.	Id.	Id.
86	Id.	Id.	600	C. P. A. Boelen 9 Mei 1890.	Id.	Id.
87	Id.	Senggoro en Gondanglegi.	1000 (in 2 perc.)	P. Bool 18 Mei 1889.	24 April 1895 n°. 12.	Id.
88	Id.	Toeren.	10 000	L. M. van Tijl 15 Januari 1895.	9 Febr. 1895 n°. 20.	Id. De uitgifte was reeds vroeger aan denzelfden aanvrager geweigerd (gouvernementsbesluit dd. 7 November 1894 n°. 36).
89	Id.	Id.	150	Gebr. van Delden 18 Juli 1889.	24 April 1895 n°. 11.	De uitgifte in erfpacht van de aangevraagde gronden zou in strijd zijn met de belangen van den lande.
90	Id.	Id.	1000	A. O. Milar zonder dagteekening.	14 Mei 1895 n°. 34.	Als voren.
91	Id.	Id.	500	G. N. A. Volkert, qq. Kwee Sioe Ing 15 November 1889.	Id.	Id.
92	Id.	Id.	12 000	C. J. Koch 23 November 1889 en 22 November 1893.	Id.	Id.
93	Id.	Id.	2000	J. H. C. Jarman 12 Januari 1894.	Id.	Id.
94	Id.	Id.	500 en 3000	A. R. Versteegh 9 Februari en 13 April 1894.	Id.	Id.
95	Id.	Id.	2000 (in 2 perc.)	G. B. Budd 31 December 1889 en 1 April 1890.	5 Juni 1895 n°. 42.	Id.
96	Id.	Id.	250	F. H. Neumann 26 Januari 1890.	Id.	Id.
97	Id.	Id.	250	H. Bezoet de Bie, qq. de Maatsch. tot expl. v/h land Wonokojo 2 April 1890.	Id.	Id.
98	Id.	Id.	400	C. Zweerus 27 Juni 1891.	Id.	Id.
99	Id.	Id.	600	H. de Villeneuve 10 Augustus 1893.	Id.	Id.
100	Id.	Id.	450	H. Elink Schuurman 25 October 1893.	Id.	Id.
101	Id.	Id.	450	B. van Leeuwen en C°. 25 April 1894.	Id.	Id.
102	Id.	Gondanglegi.	100	G. P. G. Harloff, qq. de Ned. Ind. Cultuurmaatschappij 20 October 1893.	14 Jan. 1895 n°. 20.	Id.
103	Id.	Id.	500	A. Mac Neill zonder dagteekening.	5 Juni 1895 n°. 41.	Id.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
104	Malang.	Gondanglegi.	500	A. Berger jr. 29 April 1893.	5 Juni 1895 nº. 41.	De uitgifte in erfpacht van de aangevraagde gronden zou in strijd zijn met de belangen van den lande.
105	Id.	Id.	1000	J. H. van Vloten, qq. A. W. de Rijk 12 September 1889.	Id.	Als voren.
106	Id.	Id.	1500	G. P. G. Harloff 28 October 1893.	Id.	Id
107	Id.	Gondanglegi en Toeren.	1500	C. J. Koch 5 September 1889 en 22 November 1893.	Id.	Id.
108	Id.	Id.	1000	Gebr. van Delden 11 October 1889.	Id.	Id.
109	Id.	Id.	3000	W. C. M. Versteegh 12 November 1889.	d.	
110	Id.	Id.	2000	J. L. Leefers 12 Januari 1894.	Id.	[illegible]
				Probolinggo.		
111	Kraksaän.	Gading.	140	J. H. Schultz 17 April 1890.	16 Maart 1895 nº. 19.	Als bij de nºs. 11 en 33.
112	Loemadjang.	Tempeh.	400 (in 2 perc.)	Th. Ch. Etty 18 December 1891.	28 Aug. 1895 nº. 6.	De uitgifte in erfpacht van de aangevraagde gronden zou in strijd zijn met de belangen der inlandsche bevolking.
113	Id.	Ranoelemongan.	290 (in 2 perc.)	J. H. van Vloten, qq. A. W. de Rijk 8 October 1891.	4 Dec. 1895 nº. 31.	Als bij nº. 16.
				Bezoeki.		
114	Bezoeki.	Bezoeki.	1500	W. C. Verkouteren 20 Maart 1893.	28 Aug. 1895 nº. 7.	Het op de aangevraagde gronden aanwezige bosch behoorde grootendeels tot de onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen, terwijl het overig gedeelte zoowel uit een klimatologisch en hydrographisch oogpunt als in het belang der irrigatie diende behouden te blijven.
115	Id.	Bezoeki, Wringin, Mlandingan en Boengatan.	3 perc. respect. 1500, 1000 en 1000.	H. C. U. J. Huber 18 Juli 1893.	28 Aug. 1895 nº. 5.	Als voren.
116	Id.	Wringin.	450	J. W. Bosch 12 Augustus 1894.	30 Juli 1895 nº. 19.	Het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch behoort nagenoeg geheel tot een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch, terwijl het overig gedeelte uit een klimatologisch en hydrographisch oogpunt behouden diende te blijven.
117	Bondowosso.	Penanggoengan.	160 (in 2 perc.)	F. P. A. Mollinger 27 September 1894.	1 Febr. 1895 nº. 32.	De aangevraagde gronden bestonden gedeeltelijk uit nog in onderhoud zijnde en voor het overig deel uit afgeschreven gouvernements-koffietuinen, welke benoodigd waren voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw.
118	Djember.	Djember.	niet opgegeven.	J. W. van Winkoop, qq. G. F. A. M. Mollinger 14 Augustus 1892.	12 April 1895 nº. 1.	De aangevraagde gronden waren reeds aan een ander in erfpacht toegezegd.
119	Id.	Soekokerto.	500	O. A. Wijnmalen 14 Juli 1894.	24 Jan. 1895 nº. 5.	Als bij nº. 11.
120	Id.	Id.	2500	K. H. Korff 16 Augustus 1894.	24 Jan. 1895 nº. 6.	Als voren.
121	Id.	Id.	1000	K. Douw van der Krap 14 Juli 1894.	1 Febr. 1895 nº. 7.	Als bij nº. 54.
122	Id.	Id.	niet opgegeven.	A. F. van der Heijden Pzn. 9 April 1894.	5 April 1895 nº. 32.	De uitgifte der aangevraagde gronden zou in strijd zijn met de belangen van den lande en van die der bevolking.
123	Id.	Id.	id	P. van der Heijden, qq. A. F. van der Heijden 22 Juni 1895.	26 Sept. 1895 nº. 17	Als voren. De gronden waren reeds vroeger (gouvernementsbesluit dd. 5 April 1895 nº. 32) aan denzelfden aanvrager geweigerd.
124	Id.	Tanggoel.	500	G. Harloff 22 Juli 1895.	7 Dec. 1895 nº. 31.	Als bij nº. 26.
125	Panaroekan.	Pradjekan.	700	P. van der Heijden 21 April 1891.	11 Nov. 1895 nº. 10.	Als bij nº. 12. Het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch voorziet in de behoefte der inlandsche bevolking aan brandhout, bamboe en alang-alang.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
126	Panaroekan.	Pradjekan.	500	D. H. Lindeman 12 Februari 1891.	11 Nov. 1895 n°. 11.	Als voren.
127	Id.	Id.	1000	P. A. Ottolander 14 September 1891.	Id.	Id.
128	Id.	Kalitikoes.	500	J. W. Ottolander 14 September 1891.	12 Juli 1895 n°. 14.	Op de aangevraagde gronden trof men ontginningen van de inlandsche bevolking aan, waarvan de rechthebbenden geen afstand wilden doen. Overigens als bij n°. 16.
129	Banjoewangi.	Rogodjampi.	1000	W. W. van Epen 16 December 1893.	6 Dec. 1895 n°. 16.	De aanvrage werd afgewezen in het belang van boschbehoud.
				Madioen.		
130	Madioen.	Kanigoro.	200	Ch. Voute 20 September 1891 en 1 Augustus 1892.	28 Aug. 1895 n°. 4.	De aangevraagde gronden behoorden gereserveerd te blijven voor de instandhouding van de gouvernements-koffiecultuur.
131	Id.	Id.	80	F. W. Schreijner 25 Januari 1893	7 Dec. 1895 n°. 32.	Als bij n°. 26
132	Ngawi.	Sinee.	150	A. P. Kuipers 27 Januari 1891.	13 Dec. 1895 n°. 10.	Als voren.
				Kediri.		
133	Kediri.	Djambean.	4	Ph. C. C. Hansen, qq. de Cultuurmaatschappij Troeneng 4 December 1894.	31 Mei 1895 n°. 31.	Als bij n°. 18.
134	Id.	Soekoredjo.	70	J. P. den Bouwmeester, qq. D. Birnie 27 December 1894.	8 Mei 1895 n°. 19.	Als bij n°. 22.
135	Id.	Id.	3 perc., resp. van 500, 300 en 500 bouws.	E. M. Fol 29 December 1894.	16 Juni 1895 n°. 23.	Als voren.
136	Id.	Id.	800	J. P. den Bouwmeester en D. P. A. Burgemeestre 7 Januari 1895.	Id.	Id.
137	Id.	Id.	75	Firma B. van Leeuwen en C°., qq. Cultuurmaatschappij Kloet 1 Februari 1895.	Id.	Id.
138	Id.	Id.	800	W. H. van der Leeuw 1 Augustus 1895.	10 Oct 1895 n°. 8.	Id.
139	Id.	Id.	60	J. R. Engelhard 30 Juli 1895.	10 Oct. 1895 n°. 34.	De aangevraagde gronden vielen grootendeels binnen de grenzen van een onder geregeld beheer gebracht wildhoutbosch, en bestonden voor een ander deel uit kampong-gronden, welke de rechthebbenden niet genegen waren af te staan. (De thans aangevraagde 60 bouws maakten deel uit van het reeds bij gouvernementsbesluit van 7 April 1894 n. 12 aan denzelfden aanvrager geweigerd perceel.)
140	Id.	Id.	500	J. Vreede 25 September 1893.	6 Dec. 1895 n°. 23.	Op een deel der aangevraagde gronden bevindt zich een djatibosch. Overigens als bij n°. 130
141	Ngrowo.	Pakoentjen.	400	R. Boyd, qq. F. M. Vijsma, geb. Boyd 1 Juni 1891.	6 Dec. 1895 n°. 26.	Als bij n°. 130.
142	Trenggalek.	Kampak.	250	G. Krause, qq. A. W. de Rijk 15 Januari 1895.	6 Dec. 1895 n°. 24.	Id.
143	Id.	Kampak en Panggoel.	200	J. H. van Vloten, qq. A. W. de Rijk 28 Juli 1890.	Id.	Id.
144	Blitar.	Wlingi.	498	E. M. Fol 24 September 1892.	11 Juni 1895 n°. 42.	Het op de aangevraagde gronden (het voormalig erfpachtsperceel Kali Parang II) voorkomende bosch dient uit een klimatologisch en hydrographisch oogpunt behouden te blijven.
145	Id.	Id.	498	O. M. van den Dungen 4 Augustus 1893 en 4 Augustus 1894.	Id.	
146	Id.	Id.	498	Ch. Th. Blokzeyl 16 Augustus 1893.	Id.	
147	Id.	Id.	498	J. C. van de Kasteele 5 December 1894.	23 Aug. 1895 n°. 25.	

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten (of eilanden).	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
148	Blitar.	Wlingi.	479	J. D. C. Wolterbeek 11 December 1894.	11 Juni 1895 n°. 43.	Als bij n°. 144 t/m 147. (De aangevraagde gronden betroffen het voormalig erfpachtsperceel Sirah Bambang.)
149	Id.	Id.	479	Th. J. J. Roqué 13 December 1894.	Id.	
150	Id.	Id.	479	J. J. Louwerse 14 December 1894.	Id.	
151	Id.	Id.	75	H. C Voorhoeve Jr., qq. Maatsch. tot expl. v/h koffieland Bantaran 4 Mei 1894.	26 Sept. 1895 n°. 22.	De aangevraagde gronden dienden gereserveerd te blijven in het belang van den watertoevoer in de kali Soso. De gronden waren reeds vroeger (gouvernementsbesluit dd. 4 Juli 1893 n°. 23) aan denzelfden aanvrager geweigerd.
152	Id.	Srengat.	200	A. M. Engelken 10 September 1894.	20 Febr. 1895 n°. 19.	Op de aangevraagde gronden kwamen ontginningen voor, waarvan de inlandsche rechthebbenden niet genegen waren afstand te doen, terwijl het op het perceel voorkomende bosch voorziet in de behoefte der inlandsche bevolking aan brandhout en de gronden overigens gereserveerd behooren te blijven voor weideplaats.
153	Id.	Lodojo.	200	J. A. Cramer 13 Juni 1894.	9 Sept. 1895 n°. 17.	Het op de aangevraagde gronden voorkomende bosch voorziet in de behoefte der bevolking aan brandhout en andere materialen. Overigens als bij n°. 16.
154	Id.	Id.	550	W. D G. Kluijt 1 October 1893.	6 Dec. 1895 n°. 28.	Het op het aangevraagd perceel voorkomende bosch voorziet in de behoefte der inlandsche bevolking aan boschproducten. Overigens als bij n°. 16.
155	Id.	Id	2000	Th. J. J. Roqué en O. H. van Rees 15 Maart 1895.	6 Dec. 1895 n°. 29.	Als voren.
156	Id.	Id.	500	J. A. Besier 13 April 1895.	Id.	Id.

B. BUITENBEZITTINGEN.

Padangsche Benedenlanden.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten (of eilanden).	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
I	Priaman.	Onderafdeeling Kajoetanam	1680	C. J. Fuchter 6 en 7 September 1894.	10 Mei 1895 n°. 29	Het werd niet raadzaam geacht dat, terwijl men op middelen bedacht is om ter Sumatra's Westkust uitbreiding van de koffiecultuur als volksbelang te bevorderen, in de koffiestreken aldaar grond in erfpacht uit te geven.
II	Padang.	Eiland Siberoet.	500 000	Ch. A. Keasberry 18 October 1895.	13 Dec. 1895 n°. 9.	Politieke overwegingen deden de uitgifte onraadzaam achten.

Padangsche Bovenlanden.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten (of eilanden).	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
III	Batipoe en X Kotta.	Laras Batipoe Atas.	200	L. Stibbe 26 April 1895.	11 Sept. 1895 n°. 9.	De aangevraagde gronden waren reeds vroeger aan denzelfden aanvrager geweigerd (gouvernementsbesluit dd. 24 Mei 1894 n°. 24), omdat zij gedeeltelijk gereserveerd dienden te blijven voor de gouvernements-, dan wel voor de vrijwillige koffiecultuur der inlandsche bevolking, terwijl het daarop voorkomende bosch voorziet in de behoefte dier bevolking aan hout, bamboe, rottan en boschproducten.

Tapanoli.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten (of eilanden).	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
IV	Mandheling en Angkola.	Onderafdeeling Groot-Mandheling en Batang Natal.	400	J. A. Caspersz 15 April 1895.	7 Dec. 1895 n°. 29.	De aangevraagde gronden behoorden beschikbaar te blijven voor de gouvernements-koffiecultuur, terwijl hunne ligging aanleiding zou geven tot onttrekking van koffie aan de verplichte levering. Bovendien had de bevolking er belang bij dat het op de gronden groeiende hout te harer beschikking bleef voor het verkrijgen van materiaal voor huizenbouw, terwijl voorts het aanwezige bosch ook uit een hydrographisch oogpunt diende behouden te blijven.

Lampongsche Districten.

Volgnummer.	Afdeeling.	Districten (of eilanden).	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
V	De Zutphensche eilanden.		1500	H. W. L. Steenstra Toussaint 8 Juni 1895.	6 Sept. 1895 n°. 11.	De aangevraagde gronden behoorden gereserveerd te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw, terwijl het op de gronden voorkomende bosch voorziet in de behoefte der bevolking aan hout en boschproducten.

Volg-nummer.	Afdeelingen.	Districten (of eilanden).	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
			Palembang.			
VI	Tebing Tinggi.	Marga's Seloepoeh Redjang en Bermani Oeloe.	9700	F. W. L. C. Kleije 6 Maart 1895.	23 Aug. 1895 n°. 19.	De aangevraagde gronden waren reeds aan een ander in erfpacht toegezegd.
VII	Id.	Marga Seloepoeh Redjang.	2000	C. H. de Blij 4 April 1895.	6 Dec. 1895 n°. 27.	De aangevraagde gronden waren benoodigd voor den inlandschen landbouw; bovendien kwamen er koffietuinen op voor, waarvan de rechthebbenden niet genegen waren afstand te doen.
			Atjeh en onderhoorigheden.			
VIII	Groot-Atjeh.	Eiland Weh.	Het geheele eiland.	C. J. R. Kroesen en C. J. M. Pleijsier, 3 Januari 1895.	10 Maart 1895 n°. 13.	Als bij n°. II.
			Menado.			
IX	Tondano.	Kakas Rembokken.	300	H. Veen jr. 6 October 1894.	10 Oct. 1895 n°. 7.	Het behoud van het op de aangevraagde gronden groeiende ijzerhout was noodzakelijk te achten, daar in de omstreken van het perceel bedoelde houtsoort zeer schaarsch was.
			Ternate en onderhoorigheden.			
X	Batjan.	Eilanden Klein-Obi en Tapat, benevens een deel van het eiland Groot-Obi.	niet opgegeven.	H. Cramer 22 November 1893.	6 Maart 1895 n°. 8.	Het eiland Tapat was reeds door een ander in erfpacht aangevraagd, terwijl de afstand der andere gronden in strijd zou zijn met de belangen der bevolking.
			Bali en Lombok.			
XI	Lombok.	Eiland Lombok.	2000	B. R. R. G. G. baron de Girard de Mielet van Coehoorn en C. A. Versteegh 5 Januari 1895.	5 Maart 1895 n°. 37.	Als bij n°. II.
XII	Id.	Id.	niet opgegeven.	B. Cohen 26 Mei 1895.	30 Juli 1895 n°. 20.	Id.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE U.

N°. 22.

(Zie hoofdst. J, afd. VI, van het verslag.)

OVERZICHT van de met 1 Januari 1896 in werking getreden AANNEMINGS-CONTRACTEN betreffende het vervoer van PRODUCTEN, GOEDEREN, enz., voor zooveel daarbij het DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCH BESTUUR betrokken is.

Volgnummer.	Gewesten waar het transport werd uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.		Aannemingsprijzen.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
		Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	Maatstaf.	Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	
	Java en Madura. *a)*						
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.						
I.	Vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en andere goederen van, naar en in de residentie Preanger Regentschappen en de afdeeling Galoeh der residentie Cheribon. *b)*	1896 t/m 1900.	*c)*	voor koffie: per pikol en per paal.	f 0,02$^{3}/_{10}$	*d)*	125 306 pikol.
				voor zout: per pikolmaat en per paal.	0,05$^{46}/_{100}$	*d)*	74 828 pikol.
				voor gelden, materialen en andere goederen: per pikol en per paal.	*e)* 0,05	*d)*	niet opgegeven.
	CHERIBON.						
II.	Vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en andere goederen in de residentie Cheribon, met uitzondering van de afdeeling Galoeh.	1896 t/m 1900.	*f)*	voor koffie: per pikol en per paal.	0:01$^{24}/_{100}$	*g)*	2 465 pikol.
				voor zout: per pikolmaat en per paal.	0,01$^{34}/_{100}$	*g)*	30 600 pikol.
				voor gelden, materialen en andere goederen: per pikol en per paal.	*e)* 0,05	*g)*	niet opgegeven.
	SAMARANG.						
III.	Vervoer van gouvernementsreizigers, paarden, muildieren, vee, gelden, steenkolen, materialen en andere goederen van de hoofdplaats Samarang naar de reede en buitenreede aldaar, en omgekeerd, en tusschen de op die reeden liggende vaartuigen onderling.	1896 t/m 1900.	1891 t/m 1895.	voor personen, paarden, muildieren en vee: per kojang ruimte.	4,00	f 3,94	2 522 kojang. (voor personen enz. en voor materialen enz. samen)
				voor materialen en andere goederen: per kojang.	4,00	3,94	
				voor gelden: per 50 K.G.	2,00	0,25	38 100 K.G.
				voor steenkolen: per ton van 1000 K.G.	2,00	1,99	600 ton.
				voor munitie: per 25 K.G.	0,10	0,07	98 250 K.G.

a) Bij de aannemingen, waar zulks te pas kwam, is uitdrukkelijk uitgesloten het vervoer van gelden, materialen en andere goederen, bestemd voor of afkomstig van den dienst der staatsspoorwegen, het departement der burgerlijke openbare werken, de gouvernements-kinaonderneming en de militaire genie.

b) Dit transport omvat de voormalige zoogenaamde Preanger- en Bandjar-Tjilatjap-transporten, zoomede het Cheribon-transport voor zooveel de afdeeling Galoeh betreft.

c) De afgeloopen contracten voor de in noot *b* bedoelde drie transporten liepen respectievelijk over het jaar 1892, over het tijdvak van 1 Juli 1889 t/m 30 Juni 1892 en over de vijfjarige periode 1889—1894, doch werden sedert, laatstelijk tot ult. 1895, ondershands verlengd.

d) Eene zuivere vergelijking van de thans bedongen prijzen met die, volgens de afgeloopen contracten verschuldigd geweest, is, in verband met het aangeteekende in de noten *b* en *c*, niet wel mogelijk.

e) Deze vrachtprijs was reeds bij de voorwaarden van aanbesteding bepaald.

f) Het afgeloopen contract, hetwelk de geheele residentie Cheribon betrof, liep over het tijdvak 1889 t/m 1894 en werd sedert ondershands met één jaar verlengd.

g) In verband met het aangeteekende in de vorige noot is eene zuivere vergelijking van de thans bedongen prijzen met die, volgens het afgeloopen contract verschuldigd, niet wel mogelijk.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE V.

N°. 23.

(Zie hoofdst. J, afd. VII, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië min of meer geregeld dienstdoende PARTICULIERE STOOMVAARTUIGEN, toebehoorende aan anderen dan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, naar opgaven over 1895.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto-inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
		A. Onder Nederlandsche vlag. *a*)				
Castor.	Nieuw Bataviaasch Prauwenveer.	Batavia.		19.66	20	Voor sleepdiensten en voor het onderhouden van de gemeenschap met de reede van Batavia en omliggende eilanden.
Pollux.	Id.	Id.		19.66	20	Id.
Tilly.	Bataviaasch Prauwenveer.	Id.		20.53	20	Id.
Marie.	Id.	Id.		10.33	12	Id.
Elisabeth.	Id.	Id.		22.99	25	Id.
Rita.	Taylor en Lawson.	Id.		11	12	Id.
Beatrice.	P. Landberg en Zoon en B. C. de Jong.	Id.		7	5	Id.
Albertine.	Id.	Id.		13	16	Id.
Lily.	Oey Goan Leng.	Id.		5	6	Voor eigen gebruik.
Lucy.	(Opiumpachter).	Id.		5	6	Id.
Billiton.	Billiton-Maatschappij.	Batavia.	's-Gravenhage.	231.24	75	Op ongeregelde tijdstippen in de vaart tusschen Tandjong Pandan (Billiton) en Batavia.

a) In de bij het departement van financiën te Batavia opgemaakte lijst der op Nederlandsch-Indische zeebrieven varende schepen en vaartuigen, afgesloten op 5 October 1895, opgenomen in deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1896 als bijlage MM, vindt men de volgende stoomschepen vermeld, die niet voorkomen in dezen staat, voor de opmaking waarvan gevolgd zijn de opgaven, die in de gewestelijke verslagen over 1895 worden aangetroffen.

Namen.	Waar te huis behoorende.	Netto-inhoudsgrootte (in registertonnen).	Namen.	Waar te huis behoorende.	Netto-inhoudsgrootte (in registertonnen).
Atjeh.	Batavia.	980.11	*Smeroe.*	Soerabaija.	396.96
Prins Hendrik der Nederlanden.	id.	177.26	*Wilhelmina.*	Palembang.	20.59
Bandjermasin.	Soerabaija.	432.26	*Soengei Bawa.*	Medan.	163.56
Ganymede.	id.	393.95	*Tandjong Pinang.*	Riouw.	78.66
Gonda.	id.	43.11	*Resident Broers.*	Bandjermasin.	262.79
Kongsee.	id.	763.76	*Kwantan.*	Pontianak.	105.32
Sendari.	id.	240.67			

Mogen misschien sommige dezer stoomschepen in de gewestelijke opgaven bij vergissing niet gemeld zijn, voor de overige zal de oorzaak dat zij nog voorkomen in den Regeeringsalmanak wel hierin gelegen zijn dat de vaartuigen hetzij in vreemden eigendom zijn overgegaan, hetzij uit de vaart zijn geraakt, zonder dat daarvan bij het departement van financiën te Batavia reeds gebleken was. Eene op 30 April 1896 bij laatstgenoemd departement afgesloten opgaaf doet zien dat de *Prins Hendrik der Nederlanden* gesloopt is en dat de *Bandjermasin* in vreemden eigendom is overgegaan. En volgens het jaarverslag over 1895 van ons consulaat-generaal te Singapore was dit laatste ook het geval met de *Kongsee.*

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M^3.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Karang.	Billiton-Maatschappij.	Batavia.	's-Gravenhage.	207.10	80	Op ongeregelde tijdstippen in de vaart tusschen Tandjong Pandan (Billiton) en Batavia.
Carolina Johanna.	Bataviasche Stoomvaartonderneming.	Batavia.		186.60	50	In de vaart langs de noordkust van Java.
Marie.	Tagalsch Prauwenveer.	Cheribon.	Batavia.	1.50	5	Vervoer van personen en sleepdiensten van en naar de reede van Cheribon en omliggende plaatsen.
Pekalongan.	Id.	Id.	Id.	1.44	10	Id.
Tegal	Id.	Tagal.	Id.	2.63	8	Vervoer van personen en sleepdiensten van en naar de reede van Tagal.
Charlotte (ex *Corrie*).	Samarangsch Stoombootveer.	Samarang.		22.79	25	Vervoer van personen en goederen en sleepdiensten van en naar de reede en buitenreede van Samarang en de noordkust van Java.
Henrietta.	Id.	Id.		82.24	60	Id.
Victoria.	van Bruggen en Kruisinga.	Id.		9.50	60	Id.
Vooruit.	Nieuw Samarangsch Prauwenveer.	Id.		34.96	100	Id.
Louise.	Id.	Id.		1	4.5	Voor sleepdiensten van en naar de reede en buitenreede van Samarang.
Brantas.	Tie Tok Swan.	Soerabaija.		25.57	12	In geregelde vaart (meermalen daags) tusschen Soerabaija en Grissee.
Merapi.	Tie Ting Nio.	Soerabaija.	Bangkallan.	30.10	*b*) †	Id.
Rajah Kongsi Atjeh.	Thio Tiauw Siat c. s.	Olehleh (Atjeh).		384.63	80	In de vaart tusschen Olehleh, Padang en de noordelijke havens van Sumatra's Westkust.
Hok Canton (ex *Egeron*).	Id.	*c*) Id.		422.73	†	Id.
Ganymedes.	Ocean Steamship Company.	†	Singapore.	236	80	Vervoer van personen en goederen tusschen Singapore en Deli (Oostkust van Sumatra).
Jan Hap.	(Opiumpachter).	†	Assahan.	9	15	Vervoer van opium en van passagiers en goederen (eenmaal 's maands) ter Oostkust van Sumatra tusschen Tandjong Balei (Assahan), Bila, Kwaloe en Batoebara.
Ban Poe.	Id.	†	†	26.33	20	Als voren tusschen Belawan (Deli) en Bandar Chalipa (landschap Padang).
Soengei Rawa.	F. Kehding & C°.	Medan (Oostkust van Sumatra).		160.13	75	Als voren tusschen Belawan en Pagoerawan.
Kinta.	(Opiumpachter).	†	Assahan.	†	†	In geregelde wekelijksche vaart ter Oostkust van Sumatra, en wel van Belawan (Deli) naar Assahan en tusschenliggende plaatsen.
Germani.	Id.	†	Id.	†	†	Id.
Sri Kwaloe.	Sultan van Kwaloe.	†	†	21	15	Vervoer van personen tusschen Kwaloe en Tandjong Balei (Assahan).

b) Het teeken † duidt aan dat gegevens ter invulling van de betrekkelijke kolom ontbreken.

c) Volgens den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1896 (deel I, bijlage MM) zou de *Hok Canton* te huis behooren te Batavia.

NAMEN VAN DE		Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
vaartuigen.	eigenaars.					
Carolina.	Tjoa Ham Him c. s.	Palembang.		192.65	75	In de vaart tusschen Palembang en Singapore (wekelijks). *d*)
Resident Schiff Baroe.	Goan Ho Bie.	Tandjong Pinang (Riouw).		68.25	30	In geregelde vaart tusschen Tandjong Pinang (Riouw) en Singapore.
Emily.	Id.	Id.		79.70	30	Id.
Atcheen.	Tio Tiauw Siat.	Id.	Batavia.	27	10	In geregelde vaart tusschen plaatsen in de residentie Riouw (namelijk Lingga en Tandjong Pinang) en Singapore.
Singkep.	Singkep Tin-Maatschappij.	Singkep (Riouw).	's-Gravenhage.	95.35	25	Als voren, doch tusschen Singkep, Tandjong Pinang en Singapore.
Toeti.	Id.	Id.	Id.	16.27	†	Id.
Sri Blitoeng.	Stoombootmaatschappij „Blitoeng".	Tandjong Pandan (Billiton).		40.90	18	Op ongeregelde tijdstippen varende tusschen de hoofdplaats en de verschillende districtshoofdplaatsen van Billiton.
Sri Sintang. e)	Hemmes & Co.	Pontianak (Westerafd. van Borneo).		147.81	50	In de vaart tusschen Pontianak (Westkust van Borneo) en Singapore.
Ban Fo Soon.	Ban Soon Tok.	Id.		433.82	90	Id.
Sri Pontianak.	J. F. W. Nuboer.	Id.		233.72	60	Id.
Emanuel.	Hemmes & Co.	Id.		10	15	Vervoer van personen en sleepen van prauwen op de Kapoeasrivier in de residentie Westerafdeeling van Borneo.
Johanna.	Id.	Id.		†	3	Id.
Joe Hoo.	Sim Kim Tjoen.	Id.		10.93	†	Id.
Sri Boenoel.	Sim Ing Kwee.	Id.		13.97	10	Op ongeregelde tijdstippen varende in gemelde residentie, en wel van Pontianak via Tajan en Sanggou naar Sintang en terug.
Voorwaarts	Sim Kim Tjoen.	Id.		22.19	30	Op ongeregelde tijdstippen voor personen- en goederenvervoer varende tusschen Pontianak en verschillende andere plaatsen in de residentie Westerafdeeling van Borneo.
Kim Sin.	Ho A Yoen.	Pontianak.	Billiton.	14.78	30	Id.
Sing Yap Hong.	Sing Yap Hong.	Pontianak (Westerafd. van Borneo).		20.82	30	Id.
Ban Tik.	Sim Kim Tjoen.	Id.		13.98	11	Id.
Sri Bandjar.	Ang Eng Tjo c. s.	Bandjermasin (Zuider- en Oosterafd. van Borneo).		544.15	120	In de vaart tusschen Bandjermasin en andere gedeelten der residentie Zuider- en Oosterafdeeling (met namen Poeloe Laut, Pasir en Koetei), Soerabaija en Singapore.
Vidar. f)	Id.	Id.		209.02	50	Id.
Ban Liong.	Tio Kwie Liong en Tio Kwee Ban.	Id.		275.34	75	In de vaart tusschen Bandjermasin, Poeloe Laut, Pasir, Koetei en Singapore.

d) Volgens het jaarverslag over 1895 van ons consulaat-generaal te Singapore deed op de lijn Singapore—Palembang ook dienst het in noot *a* bedoelde stoomschip *Sendari*.
e) Sedert in vreemden eigendom overgegaan.
f) Volgens het jaarverslag over 1895 van ons consulaat-generaal te Singapore werd de *Vidar* in dat jaar uit de vaart genomen.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Sri Pegatan.	Daeng Tahir.	Poeloe Laut (Zuider- en Oosterafd. van Borneo).		277.25	70	In de vaart tusschen Koetei en Singapore.
Paknam.	Steenkolenmaatschappij „Oost-Borneo."	Koetei (Zuider- en Oosterafd. van Borneo).	Amsterdam.	470.96	90	In de vaart tusschen Koetei en Java.
Batavier.	Wie Bien & C°.	*g*) Singapore.		230 42	†	Op ongeregelde tijdstippen varende tusschen Singapore, Poeloe Laut, Pasir en Koetei.
Enterprise.	†	Banda (Amboina).		63.83	†	†
Coredo	Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelmaatschappij.	Ternate.		28.37	†	In de vaart tusschen plaatsen op de Noordkust van Nieuw-Guinea; verspreidt handelsgoederen op die plaatsen, haalt van daar producten en verzamelt die op plaatsen welke door de stoomschepen der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij aangedaan worden.
Henriëtte.	Batjan-Maatschappij.	Ternate.	's-Gravenhage.	19.83	†	Voor commissiereizen van den hoofdadministrateur der onderneming en tevens in de vaart tusschen Ternate, Batjan en omliggende eilanden.
B. Onder vreemde vlag.						
Poh Ann.	Lim Ho Puah.	Singapore.		484	110	Tusschen Singapore en Makasser via Soerabaija, Singaradja (Bali), Ampenan (Lombok) en sommige plaatsen in de Molukken, en terug over dezelfde plaatsen.
Mac Alister.	Id.	Id.		462	120	Id.
Ban Poh Gwan.	Id.	Id.		576	120	Id.
Ban Hin Gwan.	Id.	Id.		211	†	Id.
Poh Hin Gwan (ex *Bheema*).	Id.	Id.		209	120	Id.
Wilhelm.	Toeng Lim Oeng.	†		†	85	Tusschen Singapore, Batavia, Samarang, Soerabaija, Bali, Lombok en Makasser.
Teresa.	Hong Djoe.	Singapore.		*h*) *753	130	Tusschen Singapore, Britsch Noord-Borneo, Soeloe-eilanden, Menado, Gorontalo en Ternate.
Borneo.	Ban Ing Seng.	Id.		†	†	Tusschen Singapore, Borneo's Oostkust (namelijk Poeloe Laut, Pasir, Koetei, Berouw en Boeloengan) en Donggala (Westkust van Celebes).
Lubeck.	Nord Deutsche Lloyd.	Bremen.		*231	60	Tusschen Singapore, Belawan (Deli) ter Oostkust van Sumatra, Sambas en Pontianak ter Westkust van Borneo en Duitsch Nieuw-Guinea.

g) Volgens den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1896 (deel I, bijlage MM) zou de *Batavier* te huis behooren te Soerabaija. In 1896 is het schip onder vreemde vlag gekomen.

h) Van sommige vaartuigen, in dezen staat met een * gemerkt, is het niet zeker of de netto inhoudsgrootte wel in registertonnen is opgegeven.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Stettin.	Nord Deutsche Lloyd.	Bremen.		†	†	Tusschen Duitsch Nieuw-Guinea, Soerabaija en Batavia.
Ingraban.	J. P. Massman.	†		894	175	Tusschen Saigon (Cochin-China), Soerabaija en Singapore.
Well o'the Wipp.	Bogaardt & C°.	Singapore.		165	50	Tusschen Singapore en Borneo's Westkust, namelijk Pontianak en Sambas.
Ban What Soon.	Kongsi Ban Seng.	Id.		199	80	Tusschen Singapore, Tandjong Pandan (Billiton) en Pontianak.
Ruby.	Singapoorsche reederij.	Id.		148	40	Tusschen Singapore, Palembang en Muntok (Banka).
Isabella.	Oei Boen Hin c. s.	Id.		80	30	Tusschen Singapore en Djambi (3 maal per maand).
Kian Ann.	Oei Bien & C°.	Id.		101	45	Id. (wekelijks).
Alan.	Radja Ali.	Id.		52	6.5	Tusschen Singapore en plaatsen in de residentie Riouw, namelijk Tandjong Pinang en Lingga.
Tok Seng.	Tjea Tjoe Yoe.	Id.		12	†	Id.
Louisa II.	Oei Soei Tjing.	Karimon (Riouw).		30	†	Id.
Ladjoe.	Oei Soei Kiat.	Singapore.		51	†	Als voren, doch tusschen Singapore, Karimon en Tandjong Pinang.
Goan Ing Soen.	Tan Hoa Long.	Id.		20	†	Als voren, doch tusschen Singapore, Bajan Soelit en Soengei Boeloe.
Selamat.	Tan Tjap Ngoan en Lo Yoe Koa.	Id.		25	150	Id.
Pingguy.	Oei Sing Eng.	Id.		10	100	Als voren, doch tusschen Singapore, Tandjong Pinggir, Bajan en Poeloe Boeloe.
Helena.	Lan Ngoan Tjang.	Id.		48	60	Tusschen Singapore en Karimon (Riouw).
Sri Bennit.	Go Tha Tang.	Id.		33	30	Tusschen Singapore en Ringat (Indragiri).
Goan Seng Moei.	Tan A Tjoen.	Id.		29	11	Id.
Hebe.	Ocean Steamship Company.	Id.		*346	90	Tusschen Singapore en Belawan (Deli) ter Oostkust van Sumatra.
Calypso.	Id.	Id.		*339	110	Id.
Sumatra.	Nord Deutsche Lloyd.	Bremen.		*407	90	Id. (via Assahan, mede ter Oostkust van Sumatra).
Ho Kwei.	Firma Hüttenbach en Liebert.	Pinang.		*209	80	Tusschen Pinang en Belawan (Deli).
Teutonic.	Id.	Id.		260	70	Id. (heeft de *Ho Kwei* tijdelijk vervangen).
Langkat.	Tek Soon & C°.	Id.		*187	†	Tusschen Pinang en Belawan (Deli).
Petrel.	Id.	Id.		171	50	Id.
Mary Auston.	Id.	Id.		*132	50	Id.
Avagyee.	Id.	Id.		*248	76	Id.
Pakan.	Wie Bien & C°.	Singapore.		*84	30	Tusschen Singapore en eenige plaatsen in de residentie Oostkust van Sumatra, met name Bengkalis, Siak en Pekan Baroe.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto-inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Ho Tang.	Tja Tjei Yoe.	Singapore.		42	22	Als voren: deze boot vaart echter op Tebing Tinggi (Padang en Bedagei), Bengkalis en Bagan Api Api (Tanah Poetih).
Pantei.	San Ho Tai.	Id.		98	25	Id.
Hanoi.	Tja Tjei Yoe, Khoe Pie en Khoe Gin Lik.	Id.		68	50	Als voren, doch op Tebing Tinggi en Bengkalis.
Samtor.	Koe Phan.	Id.		69	40	Als voren, doch alleen op Bagan Api Api.
Sri Mangar.	Oei Kian Hoa.	Id.		40	40	Id.
Chan Tai.	Oei J. Gok c.s.	Id.		†	†	Tusschen Pinang en kustplaatsen der Oostkust van Sumatra.
Art Sandong.	Martin & C°.	†		47	18	Id.
Sanitwongsi.	Kho Goan.	Id.		72	50	Tusschen Pinang en Belawan (Deli).
Resident Halewijn.	Kwang Hok & C°.	Id.		80	25	Tusschen Pinang en Pagoerawan (Oostkust van Sumatra).
Cecil C. Smith.	Khoe Lauw Tjong.	Id.		75	25	Id.
Sri Banka.	Id.	Id.		60	30	Id.
Jin Ho.	Ong Ten Tek.	Id.		280	50	Tusschen Pinang en Tandjong Poera (Langkat) ter Oostkust van Sumatra.
Quarra.	Tjia Djoe Djien.	Id.		360	50	Id.
Tantee.	Martin & C°.	†		98	75	Ter Oostkust van Sumatra tusschen Pangkalan Brandan (Langkat) en Belawan (Deli).
Fook Sing.	Id.	†		83	50	Id.
Billiton.	Id.	†		552	†	Id.
Tai Cheong.	Duitsche reederij te Hamburg.	†	Hamburg.	*939	175	Tusschen Belawan (Deli) en China.
Tai Lee.	Id.	†	Id.	*939	175	Id.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE W.

N°. 24.

(Zie hoofdst. **K**, afd. I, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië aanwezige LAGERE SCHOLEN voor EUROPEANEN en met dezen gelijkgestelden bij het einde van 1895, zoomede eene recapitulatie der opgaven over 1891 t/m 1895.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Andere.	Meisjesscholen.	Totaal.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Mannelijke.	Vrouwelijke.	Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet-betalende.	Totaal.	Naar schoolklasse en kunne waren de leerlingen verdeeld als volgt: Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
Openbare scholen. a)																					
Java en Madura.																					
Bantam	Serang	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	23	23	46	15	19	12	27	19	7
Batavia	Batavia	2	6	3	11	8	3	26	17	„	5	59	912	795	1707	736	675	296	993	714	71
Id.	Meester-Cornelis	1	1	1	3	2	1	4	4	„	„	11	205	112	317	130	119	68	181	136	20
Id.	Depok	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	17	31	48	18	14	16	29	19	„
Id.	Buitenzorg	1	1	1	3	2	1	4	7	„	„	14	230	235	465	208	186	71	260	205	16
Krawang a)	Poerwakarta	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	28	17	45	21	20	4	32	13	18
Preanger Regentsch.	Bandong a).	1	1	1	3	2	1	3	5	„	„	11	160	106	266	126	98	42	147	119	23
Id.	Tjiandjoer	„	1	„	1	1	„	„	1	„	1	3	28	26	54	28	23	3	32	22	13
Id.	Soekaboemi	„	1	„	1	1	„	2	1	„	„	4	47	60	107	47	48	12	49	58	3
Id.	Garoet	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	16	18	34	19	14	1	17	17	2
Cheribon	Cheribon	„	1	1	2	1	1	2	2	„	„	6	53	77	130	66	51	13	80	50	16
Id.	Indramaijoe	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	19	7	26	15	9	2	15	11	7
Tagal	Tagal	„	1	1	2	1	1	2	2	„	„	6	77	66	143	73	55	15	85	58	11
Pekalongan	Pekalongan.	„	1	1	2	1	1	2	2	„	„	6	59	94	153	61	68	24	83	70	11
Samarang	Samarang	2	3	2	7	5	2	13	11	„	„	31	575	382	957	424	381	152	607	350	50
Id.	Ambarawa	„	1	1	2	1	1	3	1	„	„	6	43	138	181	115	50	16	105	76	36
Id.	Salatiga	1	1	1	3	2	1	3	3	„	„	9	138	105	243	106	90	47	144	99	17
Id.	Kendal	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	41	30	71	33	31	7	40	31	9
Id.	Oenarang	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	15	31	46	27	14	5	22	24	5
Japara	Patti	„	1	„	1	1	„	2	„	„	„	3	57	39	96	49	38	9	53	43	21
Id.	Japara	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	31	19	50	22	25	3	25	25	9
Id.	Koedoes	„	1	„	1	1	„	2	„	„	„	3	39	37	76	38	33	5	47	29	10
Id.	Joana.	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	14	15	29	7	14	8	19	10	8
Rembang	Rembang	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	27	32	59	28	23	8	40	19	11
	Transporteeren	8	31	13	52	39	13	78	58	„	6	194	2854	2495	5349	2412	2098	839	3132	2217	394

a) In den loop van 1895 werden 3 nieuwe scholen geopend: eene gemengde 1ste school te Bandong (Preanger Regentschappen), eene gemengde school te Temanggoeng (Kadoe) en eene dito te Magettan (Madioen), terwijl de in 1882 gesloten gemengde school te Telok Betong (Lampongsche Districten) heropend werd. Daarentegen werd de gemengde school te Soebang (Krawang) in den loop van 1895 gesloten.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Andere.	Aantal scholen. Meisjesscholen.	Aantal scholen. Totaal.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Mannelijke.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Vrouwelijke.	Onderwijzend personeel. Onderwijzers.	Onderwijzend personeel. Onderwijzeressen.	Onderwijzend personeel. Kweekelingen. Mannelijke.	Onderwijzend personeel. Kweekelingen. Vrouwelijke.	Onderwijzend personeel. Totaal.	Aantal leerlingen. Betalende.	Aantal leerlingen. Niet-betalende.	Aantal leerlingen. Totaal.	Naar schoolklasse en kunne waren de leerlingen verdeeld als volgt: Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	8	31	13	52	39	13	78	58	„	6	194	2854	2495	5349	2412	2098	839	3132	2217	394
Rembang	Toeban	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	20	18	38	18	14	6	23	15	6
Id.	Bodjonegoro	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	63	26	89	45	34	10	48	41	14
Soerabaija	Soerabaija	2	4	2	8	6	2	16	13	„	„	37	688	445	1133	486	448	199	649	484	18
Id.	Grissee	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	8	25	33	14	14	5	20	13	„
Id.	Modjokerto	„	1	„	1	1	„	2	1	„	„	4	62	61	123	68	40	15	63	60	4
Id.	Sidoardjo	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	40	24	64	25	31	8	33	31	4
Id.	Djombang	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	34	40	74	51	17	6	41	33	„
Pasoeroean	Pasoeroean	„	1	1	2	1	1	2	3	„	„	7	103	103	206	89	81	36	100	106	6
Id.	Malang	1	1	1	3	2	1	3	5	„	„	11	210	98	308	133	140	35	145	163	12
Id.	Bangil	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	24	28	52	26	24	2	32	20	7
Id.	Lawang	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	34	30	64	31	27	6	29	35	„
Probolinggo	Probolinggo	1	1	1	3	2	1	3	3	„	„	9	127	97	224	93	102	29	112	112	3
Id.	Loemadjang	„	1	„	1	1	„	2	„	„	„	3	28	49	77	44	28	5	45	32	4
Id.	Kraksaän	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	25	10	35	13	17	5	16	19	3
Bezoeki	Bezoeki	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	1	10	3	13	6	7	„	7	6	„
Id.	Sitoebondo	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	27	19	46	27	17	2	28	18	5
Id.	Bondowosso	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	1	22	„	22	11	10	1	15	7	„
Id.	Djember	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	19	16	35	22	12	1	20	15	2
Id.	Banjoewangi	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	18	13	31	19	9	3	19	12	3
Banjoemas	Banjoemas	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	59	23	82	40	35	7	58	24	30
Id.	Tjilatjap	„	1	„	1	1	„	2	„	„	„	3	36	48	84	62	20	2	49	35	3
Id.	Bandjarnegara	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	27	13	40	25	14	1	31	9	18
Id.	Poerbolinggo	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	11	15	26	18	8	„	18	8	5
Bagelen	Poerworedjo	„	1	1	2	1	1	2	2	„	„	6	64	63	127	66	49	12	80	47	22
Id.	Keboemen	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	23	16	39	19	18	2	31	8	16
Id.	Koetoardjo	„	1	„	1	1	„	1	„	„	1	3	25	22	47	31	11	5	28	19	14
Id.	Wonosobo	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	32	7	39	18	14	7	25	14	16
Id.	Gombong	„	b) 2	„	2	2	„	8	1	„	1	12	36	319	355	126	198	31	329	26	19
Kadoe	Magelang	1	1	1	3	2	1	5	2	„	1	11	121	97	218	121	70	27	134	84	78
Id.	Temanggoeng a)	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	15	16	31	20	11	„	11	20	„
Djokjokarta	Djokjokarta	1	2	1	4	3	1	7	9	„	„	20	380	290	670	354	231	85	360	310	94
Soerakarta	Soerakarta	1	2	1	4	3	1	9	7	1	„	21	331	344	675	348	254	73	417	258	93
Id.	Boijolali	„	1	„	1	1	„	2	„	„	„	3	14	65	79	44	27	8	48	31	3
Id.	Klatten	„	1	„	1	1	„	2	1	„	„	4	28	91	119	74	39	6	59	60	1
Madioen	Madioen	„	1	1	2	1	1	3	2	„	„	7	101	121	222	111	96	15	115	107	15
Id.	Ngawi	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	23	42	65	34	23	8	31	34	4
Id.	Magettan a)	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	1	5	11	16	14	2	„	12	4	4
Kediri	Kediri	„	1	1	2	1	1	2	2	„	„	6	104	73	177	73	81	23	99	78	„
Id.	Ngandjoek	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	20	17	37	19	13	5	15	22	6
Id.	Blitar	„	1	1	2	1	1	2	2	„	„	6	58	57	115	54	47	14	58	57	12
Id.	Toeloeng Agoeng	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	34	33	67	36	24	7	43	24	7
Madura	Pamakassan	„	1	„	1	1	„	2	„	„	„	3	26	27	53	15	20	18	29	24	4
Id.	Sumanap	„	1	„	1	1	„	2	„	„	„	3	25	46	71	32	33	6	36	35	1
Id.	Bangkallan	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	23	10	33	18	8	7	16	17	2
Totalen voor Java en Madura		15	81	25	121	96	25	176	119	1	9	426	6037	5466	11503	5405	4516	1582	6709	4794	952
Buitenbezittingen.																					
Sumatra's Westkust	Padang	1	1	1	3	2	1	4	5	1	„	13	204	121	325	138	111	76	199	126	10
Id.	Fort de Kock	„	1	„	1	1	„	1	1	„	„	3	41	53	94	46	38	10	53	41	8
Id.	Padang Pandjang	„	1	„	1	1	„	1	„	1	„	3	35	16	51	20	24	7	17	34	1
Id.	Solok	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	11	18	29	19	8	2	17	12	6
Id.	Padang Sidempoean	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	2	12	16	28	17	10	1	17	11	8
	Transporteeren	1	5	1	7	6	1	8	6	2	„	23	303	224	527	240	191	96	303	224	33

b) Een der scholen te Gombong is uitsluitend bestemd voor de jongens van het ter plaatse gevestigde pupillenkorps.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Andere.	Meisjesscholen.	Totaal.	Onderwijzend personeel. Hoofden van scholen. Mannelijke.	Vrouwelijke.	Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet-betalende.	Totaal.	Naar schoolklasse en kunne waren de leerlingen verdeeld als volgt: Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per tansport	1	5	1	7	6	1	8	6	2	"	23	303	224	527	240	191	96	303	224	33
Benkoelen	Benkoelen	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	14	32	46	26	13	7	36	10	11
Lampongsche Distr.	Telok Betong *a*) . .	"	1	"	1	1	"	"	"	"	"	1	8	7	15	12	2	1	9	6	"
Palembang	Palembang	"	1	"	1	1	"	1	1	"	"	3	38	28	66	37	25	4	34	32	2
Oostkust v. Sumatra.	Medan	"	1	"	1	1	"	2	"	"	1	4	63	13	76	59	17	"	43	33	8
Riouw	Tandjong Pinang. .	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	13	31	44	23	16	5	26	18	7
Banka	Muntok	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	32	22	54	29	13	12	33	21	11
Atjeh en onderh . .	Kotta Radja . . .	1	1	"	2	2	"	3	1	"	"	6	68	77	145	87	44	14	70	75	40
Westerafd. v. Borneo.	Pontianak	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	13	16	29	14	10	5	20	9	"
Zuider- en Oosterafd. v. Borneo	Bandjermasin . . .	"	1	1	2	1	1	2	2	"	"	6	55	86	141	78	49	14	74	67	3
Celebes en onderh. .	Makasser.	1	1	1	3	2	1	5	2	"	"	10	154	125	279	127	117	35	143	136	18
Id.	Maros.	"	1	"	1	1	"	"	"	"	"	1	"	23	23	9	12	2	8	15	"
Id.	Boelekomba . . .	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	"	20	20	12	8	"	7	13	"
Id.	Bonthain	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	7	34	41	22	18	1	24	17	4
Menado	Menado	1	1	1	3	2	1	3	3	"	"	9	99	128	227	131	72	24	136	91	48
Id.	Tondano.	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	37	18	55	27	20	8	39	16	36
Id.	Amoerang	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	27	17	44	32	10	2	32	12	28
Id.	Gorontalo	"	1	"	1	1	"	"	"	"	"	1	18	14	32	20	10	2	22	10	12
Amboina	Amboina.	1	1	1	3	2	1	5	2	"	1	11	117	165	282	146	94	42	167	115	42
Id.	Saparoea.	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	18	43	61	28	31	2	36	25	16
Id.	Neira.	"	1	1	2	1	1	3	1	"	"	6	98	82	180	75	84	21	75	105	25
Ternate	Ternate	"	1	"	1	1	"	2	"	"	"	3	26	47	73	46	21	6	37	36	10
Timor	Koepang.	"	1	"	1	1	"	1	"	"	"	2	19	28	47	37	10	"	31	16	14
Totalen voor de Buitenbezittingen. . .		5	27	6	38	32	6	44	18	2	2	104	1227	1280	2507	1317	887	303	1405	1102	368
" " Java en Madura		15	81	25	121	96	25	176	119	1	9	426	6037	5466	11503	5405	4516	1582	6709	4794	952
" " geheel Nederlandsch-Indië .		20	108	31	159	128	31	220	137	3	11	530	7264	6746	*c*) 14010	6722	5403	1885	8114	5896	*d*) 1320

Particuliere scholen. *e*)

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderw.	Totaal.	Hoofden van scholen. Mannelijke.	Vrouwelijke.	Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	Betalende.	Niet-betalende.	Totaal.	Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Inlanders en vreemde oosterlingen: Jongens.	Meisjes.
Batavia.	Batavia	"	*f*) 5	5	*g*) 4	2	11	51	"	"	68	...	...	1153	427	367	359	299	854	7	"
Id.	Meester-Cornelis . .	"	*h*) 1	1	"	1	"	6	"	"	7	...	...	81	35	17	29	"	81	"	"
Preanger Regentsch. .	Manondjaja. . . .	1	"	1	"	1	"	"	"	"	1	...	...	18	8	5	5	7	11	6	6
Id.	Tjitjalengka . . .	"	1	1	1	"	"	"	"	"	1	...	...	16	4	8	4	8	8	2	"
Samarang.	Samarang	*i*) 4	1	5	2	3	1	15	"	1	22	...	...	687	312	268	107	194	493	1	8
Soerabaija.	Soerabaija	"	4	4	2	2	10	18	"	"	32	...	...	784	268	254	262	271	513	3	"
Madioen	Ponorogo *e*). . . .	1	"	1	1	"	"	"	"	"	1	...	...	17	10	7	"	10	7	2	"
Sumatra's Westkust .	Padang	"	1	1	"	1	"	8	"	"	9	...	...	142	68	48	26	"	142	"	"
																				21	14
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië . .		6	13	19	10	10	22	98	"	1	141			2898	1132	974	792	789	2109	*k*) 35	

c) Het aantal *Europeesche* leerlingen bedroeg bij het einde van 1895: aan de openbare scholen 12 690 en aan de particuliere scholen 2863, die naar hun leeftijd verdeeld waren als volgt:

	6 jaar.	7 jaar.	8 jaar.	9 jaar.	10 jaar.	11 jaar.	12 jaar.	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	Totaal.
Openbare scholen .	738	1326	1559	1557	1492	1431	1388	1238	1010	723	228	12 690
Particuliere scholen.	166	196	248	271	317	298	302	264	239	227	335	2 863

d) Hieronder 391 kinderen van Christen-inlanders, 744 van andere inlanders en 185 van vreemde oosterlingen.

e) In den loop van 1895 werd de particuliere school te Temanggoeng (Kadoe) gesloten en eene particuliere school te Ponorogo (Madioen) geopend.

f) Waarvan één gesubsidieerd. *g*) Aan het hoofd van één der scholen staan twee besturende onderwijzers. *h*) Gesubsidieerde school.

i) Hieronder 3 weeshuisscholen (de jongensschool en de meisjesschool van het Roomsch-katholieke weeshuis en de Protestantsche weeshuisschool).

k) Onder de hierbedoelde 35 leerlingen telde men er 7 van Chineeschen landaard (1 jongen en 6 meisjes), allen te Samarang; de overigen waren allen inlanders (niet-Christenen).

RECAPITULATIE over de laatste vijf jaren.

TIJDSTIP.	Aantal scholen. Gemengde scholen.	Aantal scholen. Meisjes-scholen.	Onderwijzend personeel bij die scholen in dienst. Aantal mannen. Hoofd- en verdere onderwijzers. *l)*	Aantal mannen. Kweekelingen. *l)*	Aantal vrouwen. Hoofd- en verdere onderwijzeressen. *l)*	Aantal vrouwen. Kweekelingen. *l)*	Aantal leerlingen. Betalende.	Aantal leerlingen. Niet betalende.	Landaard der leerlingen. Kinderen van Europeesche en daarmede gelijkgestelde afkomst.	Kinderen van inlanders. *m)*	Kinderen van vreemde oosterlingen.	Kunne der leerlingen. Jongens.	Kunne der leerlingen. Meisjes.	Verdeeling der leerlingen naar hunne schoolklasse. Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.	Aantal leerlingen die gedurende het opgegeven jaar de school verlieten na *alle* klassen te hebben doorloopen. *n)*
Openbare scholen.																	
Ult. 1891	119	28	290	1	175	4	6478	6243	11 634	938	149	7311	5410	6403	4716	1602	622
	147		470				12 721		12 721			12 721		12 721			
„ 1892	121	29	306	3	169	6	6748	6324	11 893	1018	161	7575	5497	6540	4775	1757	550
	150		484				13 072		13 072			13 072		13 072			
„ 1893	121	31	323	4	174	2	7018	6519	12 262	1122	153	7821	5716	6734	4986	1817	637
	152		503				13 537		13 537			13 537		13 537			
„ 1894	125	31	336	4	168	3	7172	6843	12 621	1230	164	8124	5891	6928	5299	1788	694
	156		511				14 015		14 015			14 015		14 015			
„ 1895	128	31	348	3	168	11	7264	6746	12 690	1135	185	8114	5896	6722	5403	1885	677
	159		530				14 010		14 010			14 010		14 010			
Particuliere scholen.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.															
Ult. 1891	5	12	24	..	81	1	...	...	2434	5	„	720	1719	951	763	725	169
	17		106						2439			2439		2439			
„ 1892	7	12	33	..	79	3	...	...	2635	17	„	795	1857	1057	874	721	184
	19		115						2652			2652		2652			
„ 1893	5	13	32	..	93	3	...	...	2720	23	„	821	1922	1144	833	716	204
	18		128						2743			2743		2743			
„ 1894	5	13	35	..	93	4	...	...	2790	26	1	787	2030	1132	902	783	*o)* 146
	18		132						2817			2817		2817			
„ 1895	6	13	32	..	108	1	...	...	2863	28	7	789	2109	1132	974	792	201
	19		141						2898			2898		2898			

l) Bij het einde van elk der jaren 1891, 1892 en 1893 zijn onder de hulponderwijzeressen der openbare lagere scholen niet medegeteld die, welke bij sommige dier scholen zonder bezoldiging waren werkzaam gesteld en wier aantal achtereenvolgens 3, 1 en 6 bedroeg. Onder ult. 1894 en 1895 zijn bij de mannelijke kweekelingen gerekend telkens 2 onbezoldigde onderwijzers, en bij de vrouwelijke kweekelingen achtereenvolgens 3 en 9 onbezoldigde onderwijzeressen.

m) Onder het opgegeven aantal inlandsche leerlingen was bij het einde van elk der behandelde jaren achtereenvolgens begrepen het volgend aantal kinderen van Christen-inlanders: 405, 395, 411, 418 en 391, allen behoorende tot de leerlingen der openbare scholen.

n) De opgaven voor de particuliere scholen in deze kolom zijn onvolledig.

o) Verbeterde opgaaf.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE X.

N°. 25.

(Zie hoofdst. **K**, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de samenstelling op 31 December 1895 van het ONDERWIJZEND PERSONEEL, verbonden aan de KWEEKSCHOLEN voor inlandsche onderwijzers en aan de OPENBARE SCHOLEN voor INLANDERS in Nederlandsch-Indië. *a)*

Kweekscholen. *b)*

KWEEKSCHOLEN.	Nominaal aantal kweekelingen.	Hoofd- en 2de onderwijzers								Europeesche hulponderwijzers								Inlandsche			Totaal van het onderwijzend personeel.
			met akte voor:								met akte voor:								onderwijzers in:		
		Aantal.	Maleisch.	land- en volkenkunde.	Javaansch.	Soendaasch.	Madureesch.	Makassaarsch.	Boegineesch.	Aantal.	Maleisch.	land- en volkenkunde.	Javaansch.	Soendaasch.	Madureesch.	Makassaarsch.	Boegineesch.	hulponderwijzers van den 1sten of 2den rang.	de talen.	het handteekenen.	
Bandong	75	*c)* 1	1	1	„	1	„	„	„	1	1	1	1	1	„	„	„	„	*d)* 3	1	6
Probolinggo	75	2	2	2	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	*e)* 3	1	7
Fort de Kock	50	2	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	*f)* 1	*g)* 2	*h)* „	5
Amboina	50	2	2	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	*f)* 1	*i)* 1	1	5
Totalen	250	7	7	6	2	1	„	1	„	2	1	1	1	1	„	„	„	2	9	3	23

a) De twee zoogenaamde speciale scholen voor inlanders — te Depok en Amboina — zijn in dit overzicht niet begrepen.

b) De kweekschool te Makasser wordt thans niet meer vermeld, als zijnde na afloop van den cursus 1894—1895 tijdelijk gesloten.

c) De 2de-onderwijzer werd overgeplaatst naar Fort de Kock en niet vervangen.

d) Eén voor het Soendaasch, één voor het Javaansch en één voor het Maleisch.

e) Eén voor het Javaansch, één voor het Madureesch en één voor het Maleisch.

f) Inlandsch hulponderwijzer van den 1sten rang, bezittende de akte van bekwaamheid als hulponderwijzer bij het Europeesch lager onderwijs.

g) Eén voor het Maleisch en één voor het Battaksch.

h) Met de lessen in het handteekenen was belast een der hulponderwijzers aan de Europeesche lagere school ter plaatse.

i) Voor het Maleisch. De vacature, ontstaan door het overlijden in Januari 1894 van den 2den inlandschen onderwijzer voor het Maleisch, bleef onvervuld, in verband met de voorgenomen vermindering van het aantal kweekelingen.

Gewone scholen. *j*)

Gewesten.	Aantal gouvernementsscholen.	Onderwijzers: van kweekscholen afkomstig.	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1ste klasse (in de buitenbezittingen).	Onderwijzers: 4de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: 2de klasse (in de buitenbezittingen).	Waarnemende onderwijzers: Hulponderwijzers.	Waarnemende onderwijzers: Kweekelingen.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Totaal.
Ressort van de kweekschool te Bandong.											
Bantam	5	5	„	„	„	„	„	„	5	3	13
Batavia	8	7	„	„	„	„	1	„	12	4	24
Krawang	6	6	„	„	„	„	„	„	4	7	17
Preanger Regentschappen	27	27	„	„	„	„	„	„	62	4	93
Cheribon	10	9	„	„	1	„	„	„	19	8	37
Tagal	4	4	„	„	„	„	„	„	6	7	17
Pekalongan	3	2	„	„	1	„	„	„	7	4	14
Banjoemas	14	13	„	„	1	„	„	„	31	11	56
Bagelen	18	16	„	„	„	„	„	„	38	28	82
Kadoe	6	6	„	„	„	„	„	„	18	1	25
Totalen	*k*) 101	95	„	„	3	„	1	„	202	77	378
Ressort van de kweekschool te Probolinggo.											
Samarang	10	10	„	„	„	„	„	„	16	15	41
Japara	7	7	„	„	„	„	„	„	9	9	25
Rembang *l*)	11	11	„	„	„	„	„	„	18	11	40
Djokjokarta	1	1	„	„	„	„	„	„	5	„	6
Soerakarta	5	5	„	„	„	„	„	„	8	1	14
Madioen	16	16	„	„	„	„	„	„	50	4	70
Soerabaija	14	13	„	„	1	„	„	„	30	17	61
Pasoeroean	9	8	„	„	1	„	„	„	19	6	34
Probolinggo	9	7	„	„	2	„	„	„	10	2	21
Bezoeki	5	5	„	„	„	„	„	„	5	3	13
Kediri	11	10	„	„	1	„	„	„	26	8	45
Madura	6	6	„	„	„	„	„	„	14	3	23
Bali en Lombok	2	2	„	„	„	„	„	„	2	„	4
Totalen	106	101	„	„	5	„	„	„	212	79	397
Ressort van de kweekschool te Fort de Kock.											
Padangsche Benedenlanden	11	9	„	1	„	1	„	„	27	1	39
Padangsche Bovenlanden	21	19	„	1	„	1	„	„	49	„	70
Transporteeren	32	28	„	2	„	2	„	„	76	1	109

j) Onder de opgaven zijn niet begrepen de tijdelijk gesloten scholen, zijnde die te Bintoehan (Benkoelen), Tilamoeta (Gorontalo), 4 op Timor, 2 op Rotti en 1 op Savoe.

k) Het aantal scholen bedraagt 2 meer dan het aantal onderwijzers, omdat op ult. 1895 2 plaatsen in de residentie Bagelen onbezet waren.

l) De scholen in de residentie Rembang werden in den loop van 1894 alle ingedeeld onder de scholen der 2de klasse, bedoeld bij art. 1, sub *b*, van het Koninklijk besluit van 28 September 1892 n°. 44 (Indisch Staatsblad 1893 n°. 125), met uitzondering van de school ter hoofdplaats van het gewest. Deze werd gesplitst in eene 2de klasse- en in eene 1ste klasse-school, welke laatste in den loop van 1895 werd geopend. Het aantal scholen in Rembang bedraagt in verband hiermede één meer dan op ult. 1894.

Gewesten.	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzers					Waarnemende onderwijzers.		Hulp-onderwijzers.	Kweekelingen.	Totaal.
		van kweekscholen afkomstig.	bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1ste klasse (in de buitenbezittingen).	4de klasse (op Java en Madura).	2de klasse (in de buitenbezittingen).	Hulp-onderwijzers.	Kweekelingen.			
Per transport	32	28	"	2	"	2	"	"	76	1	109
Benkoelen	8	8	"	"	"	"	"	"	18	1	27
Lampongsche Districten	3	2	"	"	"	1	"	"	6	1	10
Palembang *m*)	5	5	"	"	"	"	"	"	7	1	13
Oostkust van Sumatra *m*)	1	1	"	"	"	"	"	"	1	"	2
Atjeh en onderhoorigheden *m*)	1	1	"	"	"	"	"	"	3	"	4
Riouw	3	3	"	"	"	"	"	"	"	3	6
Banka *m*)	2	2	"	"	"	"	"	"	"	2	4
Billiton	2	2	"	"	"	"	"	"	1	2	5
Totalen.	57	52	"	2	"	3	"	"	112	11	180
Ressort van de in 1893 opgeheven kweekschool te Padang Sidempoean.											
Tapanoli (met het eiland Nias)	*n*) 19	11	"	3	"	4	"	"	43	"	61
Ressort van de in 1891 opgeheven kweekschool te Bandjermasin.											
Westerafdeeling van Borneo *m*)	1	1	"	"	"	"	"	"	3	"	4
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6	5	"	1	"	"	"	"	22	"	28
Totalen.	7	6	"	1	"	"	"	"	25	"	32
Ressort van de in 1895 tijdelijk gesloten kweekschool te Makasser.											
Celebes en onderhoorigheden *m*)	14	14	"	"	"	"	"	"	16	"	30
Ressort van de kweekschool te Amboina.											
Menado: Minahassa en Gorontalo	80	52	"	3	"	24	1	"	183	28	291
Menado: Sangi- en Talaut-eilanden	29	14	"	"	"	3	9	3	3	8	40
Ternate en onderhoorigheden *m*)	2	2	"	"	"	"	"	"	4	1	7
Amboina *m*): Amboina en de overige (niet afzonderlijk genoemde) eilanden	*o*) 61	50	"	3	"	8	"	"	110	9	180
Amboina *m*): Banda-eilanden	3	1	"	"	"	"	2	"	3	"	6
Amboina *m*): Zuidwester-eilanden	6	3	"	"	"	1	1	"	5	1	11
Amboina *m*): Aroe-eilanden	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1
Timor: Timor	4	4	"	"	"	"	"	"	4	4	12
Timor: Rotti	11	6	"	"	"	2	3	"	11	6	28
Totalen.	*p*) 197	132	"	6	"	39	16	3	323	57	576

m) De scholen in dit gewest werden in 1894 ingedeeld onder de scholen der 2de klasse, bedoeld bij art. 1, sub *b*, van het Koninklijk besluit van 28 September 1892 n°. 44 (Indisch Staatsblad 1893 n°. 125).

n) Het aantal scholen bedraagt 1 meer dan het aantal onderwijzers, omdat op ult. 1895 1 plaats onbezet was.

o) Twee minder dan in 1894, wegens opheffing van de scholen te Manipa en te Leahari.

p) Als bij noot *n*.

Gewesten.	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzers					Waarnemende onderwijzers.		Hulp-onder-wijzers.	Kwee-kelin-gen.	Totaal.
		van kweek-scholen afkomstig.	bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1ste klasse (in de buitenbezittingen).	4de klasse (op Java en Madura).	2de klasse (in de buiten-bezittin-gen).	Hulp-onder-wijzers.	Kwee-kelin-gen.			
RECAPITULATIE.											
Ressort van de kweekscholen te:											
Bandong	101	95	"	"	3	"	1	"	202	77	378
Probolinggo.	106	101	"	"	5	"	"	"	212	79	397
Totalen voor Java en Madura en Bali en Lombok . . .	207	196	"	"	8	"	1	"	*q*) 414	156	775
Fort de Kock	57	52	"	2	"	3	"	"	112	11	180
Padang Sidempoean (in 1893 opgeheven)	19	11	"	3	"	4	"	"	43	"	61
Bandjermasin (in 1891 opgeheven)	7	6	"	1	"	"	"	"	25	"	32
Makasser (in 1895 tijdelijk gesloten)	14	14	"	"	"	"	"	"	16	"	30
Amboina	197	132	"	6	"	39	16	3	323	57	576
Totalen voor de buitenbezittingen (behalve Bali en Lombok). .	294	215	"	12	"	46	16	3	*r*) 519	68	879
Totaal-generaal . . .	*s*) 501	411	"	12	8	46	17	3	933	224	1654

q) Hieronder 136 candidaat-onderwijzers (van eene kweekschool afkomstig), die, in afwachting van plaatsing aan het hoofd eener school, tijdelijk als hulponderwijzer waren werkzaam gesteld.

r) Hieronder 120 candidaat-onderwijzers als bedoeld in de voorgaande noot.

s) Het aantal scholen bedraagt 4 meer dan het aantal onderwijzers, omdat op ult. 1895 4 plaatsen onbezet waren (verg. de noten *k*, *n* en *p*).

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE Y.

N°. 26.

(Zie hoofdst. K, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

de in Nederlandsch-Indië aanwezige INLANDSCHE SCHOLEN

bij het einde van 1894, benevens eenige voorloopige

opgaven over 1895.

GEWESTEN.	Aantal scholen op 31 December 1894.				Aantal scholen op 31 December 1895.				Aantal leerlingen gedu			
	Gouver-nements-scholen.	Particuliere scholen. a)		Totaal.	Gouver-nements-scholen.	Particuliere scholen. a)		Totaal.	Gouvernements-scholen.		Particuliere	
		Gesubsi-dieerd.	Niet-gesubsi-dieerd.			Gesubsi-dieerd.	Niet-gesubsi-dieerd.		1894.	1895.	Gesubsidieerd. 1894.	1895.
Java en Madura.												
Bantam	5	"	"	5	5	"	"	5	534	564	"	"
Batavia	8	*2	*13	23	8	2	b) 17	27	1018	1011	*221	194
Krawang	6	"	"	6	6	"	"	6	551	566	"	"
Preanger Regentschappen	27	1	2	30	27	3	c) 4	34	3784	3935	27	30
Cheribon	10	"	2	12	10	"	d) 3	13	1853	1743	"	"
Tagal	4	3	"	7	4	e) 2	"	6	810	801	354	287
Pekalongan	3	7	"	10	3	7	"	10	643	653	440	422
Samarang	10	10	2	22	10	f) 11	1	22	2298	2161	1317	1290
Japara	7	1	3	11	7	1	3	11	1033	1013	103	126
Rembang	10	4	"	14	g) 11	4	"	15	1911	1757	189	285
Soerabaija	14	19	2	35	14	h) 18	i) 4	36	3154	3148	2968	2983
Pasoeroean	9	8	4	21	9	8	4	21	1460	1487	762	892
Probolinggo	9	1	1	11	9	1	1	11	1052	1036	22	53
Bezoeki	5	4	5	14	5	j) 7	k) 3	15	707	768	203	293
Banjoemas	14	4	2	20	14	l) 3	3	20	2544	2540	717	475
Bagelen	18	7	"	25	18	m) 7	m) 1	26	4183	4222	1178	998
Kadoe	6	5	5	16	6	n) 2	n) 6	14	1248	1201	706	248
Djokjokarta	1	11	1	13	1	11	1	13	384	355	2108	2584
Soerakarta	5	5	5	15	5	o) 4	6	15	1011	1063	586	406
Madioen	16	8	*4	*28	16	p) 11	p) 1	28	3337	3372	659	1632
Kediri	11	10	11	32	11	q) 19	q) 4	34	2310	2291	*1761	1959
Madura	6	2	1	9	6	r) 3	"	9	994	1076	78	110
		*112	63			124	62					
Totalen voor Java en Madura	204	*175		*379	205	186		391	36819	36763	*14399	15267

	…rende 1894 en 1895.				
	…scholen.				
	Niet-gesubsidieerd.		Totaal.		GEWESTEN.
	1894.	1895.	1894.	1895.	
					Java en Madura.
	„	„	534	564	Bantam.
94	*378	537	1617	1742	Batavia.
	„	„	551	566	Krawang.
30	54	187	3865	4152	Preanger Regentsch.
	23	75	1876	1818	Cheribon.
87	„	„	1164	1088	Tagal.
22	„	35	1083	1110	Pekalongan.
90	58	202	3673	3653	Samarang.
26	205	337	1341	1476	Japara.
285	„	„	2100	2042	Rembang.
983	130	348	6252	6479	Soerabaija.
392	359	122	2581	2501	Pasoeroean.
53	104	61	1178	1150	Probolinggo.
293	144	66	1054	1127	Bezoeki.
475	138	323	3399	3338	Banjoemas.
998	„	277	5361	5497	Bagelen.
248	663	895	2617	2344	Kadoe.
584	155	155	2647	3094	Djokjokarta.
406	774	1262	2371	2731	Soerakarta.
632	272	132	4268	5136	Madioen.
959	*109	472	*4180	4722	Kediri.
110	44	„	1116	1186	Madura.
267	*3610	5486	*54828	57516	

TOELICHTINGEN.

(De met een * geteekende cijfers zijn onvolledig.)

a) Onder de opgegeven particuliere scholen was, voor zooveel blijkt, het navolgend aantal zendingsscholen begrepen:

GEWESTEN.	Ult. 1894.		Ult. 1895.	
	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.
Batavia	*2	*1	2	4
Preanger Regentschappen	1	*1	2	3
Cheribon	„	*2	„	2
Samarang	„	2	„	6
Japara	„	3	„	3
Rembang	1	„	1	„
Soerabaija	8	1	8	2
Pasoeroean	4	„	3	3
Bezoeki	·	1	„	1
Kediri	7	2	8	„
	*23	*13	24	24
	*36		48	

De in 1895 gesubsidieerde zendingsscholen waren: in Batavia één in Gang Chassé te Batavia en één te Depok; in de Preanger Regentschappen die te Pengharepan (afd. Soekaboemi) en te Bandong (afd. Bandong); in Rembang die te Koendoeran (afd. Blora); in Soerabaija die te Pesapen (hoofdplaats Soerabaija), te Wioeng en te Wonoredjo (afdeeling Soerabaija), te Melaten (afd. Sidoardjo), te Tebel en te Segaran (afd. Modjokerto), te Modjowarno en te Bongsoredjo (afd. Djombang); in Pasoeroean die te Wonoredjo, te Peniwen, te Kendalpaijak (afd. Malang), en in Kediri die te Sambiroto, te Gedangan, te Poerworedjo, te Sindoeredjo, te Wonoasri, te Semampir en te Djatiwaringin (afd. Kediri) en te Aditojo (afd. Berbek).

b) Vier nieuwe particuliere scholen werden in 1895 in de residentie Batavia opgericht, namelijk 3 ter hoofdplaats (1 in Gang Belle, 1 te Kampong Laksa en 1 te Kamaijoran) en 1 te Meester-Cornelis.

c) Ook in de Preanger Regentschappen werden in 1895 4 nieuwe particuliere scholen opgericht, namelijk 3 ter hoofdplaats Bandong (te Soeniaradja, te Tjitepoes en te Kedjaksan Ilir) en 1 te Tjibolang (afd. Soemedang).

d) Eene nieuwe particuliere school werd opgericht te Pendjaloe (afd. Galoeh).

e) De particuliere school te Kramat (afd Tagal) werd gesloten

f) De particuliere school te Toegoe (afd. Salatiga) werd in 1895 weder gesubsidieerd.

g) Eene nieuwe openbare school werd in 1895 in Rembang geopend (die der 1ste klasse ter hoofdplaats).

h) De gesubsidieerde particuliere school te Pagendingan (afd. Djombang) werd gesloten.

i) Twee nieuwe particuliere scholen werden opgericht, nl. een te Ngoro (zendingsschool) en een te Perak, beide in de afdeeling Djombang.

j) De gesubsidieerde particuliere scholen werden in 1895 vermeerderd met die te Maesan, Djeboengkidoel en Soembergading (afd. Bondowosso).

k) Eene nieuwe particuliere school werd opgericht te Tomenan (afd. Bondowosso).

l) De particuliere school te Kroja (afd. Tjilatjap) werd in 1895 niet gesubsidieerd.

m) De particuliere school te Petanahan (afd Karang Anjar) ontving in 1895 geen subsidie, terwijl de te Kedoeng Poetjong (afd. Poerworedjo) in dat jaar geopende school gesubsidieerd werd.

n) De particuliere scholen te Salam, Banjoetoemoempang en Moengkit (afd. Magelang) ontvingen in 1895 geen subsidie, terwijl (in dezelfde afdeeling) de particuliere scholen te Krasak en Kedoenglingi werden gesloten.

o) De particuliere school te Kartasoera (afd Klatten) werd in 1895 niet gesubsidieerd.

p) De gesubsidieerde particuliere scholen werden in 1895 vermeerderd met die te Slahoeng en te Ponorogo (afd. Ponorogo) en die te Paron (afd. Ngawi); de particuliere school te Karee (afd. Madioen) werd gesloten, terwijl te Padas eene nieuwe particuliere school werd geopend.

q) De gesubsidieerde particuliere scholen werden in 1895 met de volgende 9 vermeerderd, nl. met die te Doerenan (afd. Trenggalek), Patjewetan, Ngabar, Lengkong, Bagor, Redjoso, Prambon en Waroedjaijeng (afd. Berbek) en Sindoeredjo (afd. Kediri), terwijl twee nieuwe particuliere scholen werden geopend, eene te Goerah (afd. Kediri) en eene te Baron.

r) De particuliere school te Ketapang (afd. Sampang) behoorde in 1895 tot de gesubsidieerde scholen.

Het aantal meisjes, dat in 1895 de openbare lagere inlandsche scholen bezocht, bedroeg 377 (tegen 389 in 1894), als: in Bantam 54, Batavia 17, Krawang 45, Preanger Regentschappen 120, Cheribon 11, Samarang 11, Rembang 2, Soerabaija 45, Bezoeki 4, Banjoemas 1, Kadoe 8, Madioen 44 en Kediri 15.

Voor de particuliere scholen werden over 1895 opgegeven 976 meisjes (tegen 838 in 1894), als: in Batavia 49, Preanger Regentschappen 56, Cheribon 6, Samarang 38, Japara 88, Rembang 9, Soerabaija 406, Pasoeroean 152, Bezoeki 6, Bagelen 2, Madioen 8 en Kediri 156.

EILANDEN EN GEWESTEN.	Aantal scholen bij het einde der onderstaande jaren.							Aantal leerlingen in	
	Gouvernementsscholen. *b*)			Particuliere scholen. (Zendings- en andere.) *c*)		Totaal.		Gouvernements-scholen.	
	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1893.	1894.	1893.	1894.
Buitenbezittingen.									
Sumatra. Padangsche Benedenlanden (Gouv. Sumatra's Westk.)	11	11	11	4	*d*) 3	15	14	1 811	1 715
Sumatra. Padangsche Bovenlanden (Gouv. Sumatra's Westk.)	21	21	21	"	*e*) 1	21	22	2 543	2 856
Sumatra. Tapanoli (Gouv. Sumatra's Westk.)	18	18	18	119	*f*) 126	137	144	2 462	2 388
Sumatra. Benkoelen	9	8	8	1	1	10	9	1 057	1 112
Sumatra. Lampongsche Districten	3	3	3	"	"	3	3	427	413
Sumatra. Palembang	6	5	5	1	*g*) 2	7	7	582	564
Sumatra. Oostkust van Sumatra	1	1	1	"	"	1	1	47	80
Sumatra. Atjeh	1	1	1	"	*h*) 1	1	2	190	226
Nias (gouvernement Sumatra's Westkust)	1	1	1	4	4	5	5	60	78
Riouw en Lingga	3	3	3	"	"	3	3	175	169
Banka	2	2	2	"	"	2	2	132	144
Billiton	2	2	2	"	"	2	2	188	210
Borneo. Westerafdeeling	1	1	1	1	*i*) 2	2	3	72	99
Borneo. Zuider- en Oosterafdeeling	6	6	6	15	15	21	21	594	710
Celebes. Gouv. Celebes en onderhoorigheden	14	14	14	1	1	15	15	848	950
Celebes. Minahassa en Gorontalo. (res. Menado.)	80	80	80	*j*) 140	*k*) 141	*l*) 220	221	14 564	14 619
Sangi-eilanden (res. Menado.)	25	25	25	*l*) 59	*n*) 64	*l*) 84	89	4 017	4 238
Talaut-eilanden (res. Menado.)	4	4	4	*o*) 1	*o*) "	*l*) 5	4	541	461
Ternate (res. Ternate.)	1	1	1	"	"	1	1	162	146
Batjan (res. Ternate.)	1	1	1	"	"	1	1	125	124
Halmaheira en Nieuw-Guinea (res. Ternate.)	"	"	"	*p*) 7	7	*l*) 7	7	"	"
Ceram (res. Amboina.)	11	11	11	17	*q*) 16	28	27	1 125	1 132
Boeroe (res. Amboina.)	1	1	1	6	6	7	7	61	56
Manipa (res. Amboina.)	1	1	*r*) "	"	"	1	1	34	32
Boano (res. Amboina.)	1	1	1	"	"	1	1	102	106
Amboina (res. Amboina.)	25	25	*s*) 24	5	*t*) 4	30	29	2 773	2 751
Haroekoe (res. Amboina.)	6	6	6	"	"	6	6	921	885
Saparoea (res. Amboina.)	12	12	12	1	1	13	13	2 042	1 888
Noessalaut (res. Amboina.)	6	6	6	"	"	6	6	819	804
Banda-eilanden (res. Amboina.)	3	3	3	1	1	4	4	225	215
Key-eilanden (res. Amboina.)	"	"	"	1	1	1	1	"	"
Aroe-eilanden (res. Amboina.)	1	1	1	3	3	4	4	32	32
Zuidwester-eilanden (res. Amboina.)	6	6	6	25	*u*) 24	31	30	476	450
Timor (res. Timor.)	4	4	4	3	3	7	7	430	361
Rotti (res. Timor.)	11	11	11	13	*v*) 7	24	18	1 137	1 228
Savoe (res. Timor.)	"	"	"	4	4	4	4	"	"
Flores (res. Timor.)	"	"	"	4	4	4	4	"	"
Soemba (res. Timor.)	"	"	"	4	4	4	4	"	"
Bali (residentie Bali en Lombok)	2	2	2	"	"	2	2	126	126
Totalen voor de buitenbezittingen	300	298	296	*l*) 440	446	*l*) 740	744	40 900	41 363

g) Te Batoe Radja werd in 1894 eene nieuwe particuliere school geopend.

h) Idem te Kotta Radja.

i) Idem te Ngabang.

j) Volgens verbeterde opgaven waren op ult. 1893 in de Minahassa 125 particuliere scholen van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam, 14 Roomsch-katholieke scholen en 1 particuliere school op het erfpachtsland Kelelondei.

k) Te Lolah werd eene particuliere school opgericht vanwege het in de voorgaande noot bedoelde Zendelinggenootschap.

l) Volgens verbeterde opgaven.

m) Blijkens opgaven, hier te lande van wege meergenoemd Zendelinggenootschap gepubliceerd, waren in 1893 bij de Protestantsche particuliere scholen in de Minahassa (bijna alle genootschapsscholen) ingeschreven 7664 en in 1894 7519 leerlingen, van wie er respectievelijk 4570 en 5084 geregeld aan het onderwijs deelnamen. Onder het totaal ingeschrevenen waren in 1893 2945 en in 1894 2916 meisjes. Aan gegevens, hier te lande van Roomsch-katholieke zijde gepubliceerd, valt met betrekking tot de in tabel begrepen 14 Roomsch-katholieke scholen te ontleenen, dat deze op ult. 1893 bezocht werden door 450, en op ult. 1894 door 470 leerlingen, waaronder respectievelijk 130 en 134 meisjes.

den loop der onderstaande jaren. *a*)

Particuliere scholen.		Totaal.		GEWESTEN, enz.
1893.	1894.	1893.	1894.	
				Buitenbezittingen.
171	185	1 982	1 900	Pad. Benedenlanden.
〃	113	2 543	2 969	Pad. Bovenlanden.
4 903	5 623	7 365	8 011	Tapanoli.
33	30	1 090	1 142	Benkoelen.
〃	〃	427	413	Lampongsche Districten.
87	143	669	707	Palembang.
〃	〃	47	80	Oostkust van Sumatra.
〃	128	190	354	Atjeh.
141	120	201	198	Nias.
〃	〃	175	169	Riouw en Lingga.
〃	〃	132	144	Banka
〃	〃	188	210	Billiton.
53	78	125	177	Westerafd. van Borneo.
674	722	1 268	1 432	Z.- en O.-afd van Borneo.
20	33	868	983	Celebes en onderhoorigh.
m)9 608	*m*)9 682	24 172	24 301	Minahassa en Gorontalo.
4 109	4 546	8 126	8 784	Sangi-eilanden.
†	〃	*541*	461	Talaut-eilanden.
〃	〃	162	146	Ternate.
〃	〃	125	124	Batjan.
191	262	*191*	262	Halmaheira en N.-Guinea.
397	424	1 522	1 556	Ceram.
240	260	301	316	Boeroe.
〃	〃	34	32	Manipa.
〃	〃	102	106	Boano.
†	191	*2 773*	2 942	Amboina.
〃	〃	921	885	Haroekoe.
46	46	2 088	1 934	Saparoea.
〃	〃	819	804	Noessalaut.
7	9	232	224	Banda-eilanden.
62	68	62	68	Key-eilanden.
†	108	*32*	140	Aroe-eilanden.
†	915	*476*	1 365	Zuidwester-eilanden.
98	138	528	499	Timor.
558	271	1 695	1 494	Rotti.
216	236	216	236	Savoe.
456	357	456	357	Flores.
80	150	80	150	Soemba.
〃	〃	126	126	Bali.
22 150	24 838	*63 050*	66 201	

TOELICHTINGEN.

(Waar men een † geplaatst vindt, ontbreken de opgaven.
De cursief gedrukte cijfers zijn onvolledig.)

a) Onder het opgegeven aantal leerlingen was, voor zooveel werd medegedeeld, het navolgend aantal meisjes begrepen:

	1893.	1894.
Openbare scholen	9 651	9 580
Particuliere scholen	5 757	5 945
	15 408	15 525

b) Onder de opgaven zijn niet begrepen de tijdelijk gesloten scholen.

c) Onder de in den staat vermelde particuliere scholen was het navolgend aantal zendingsscholen begrepen:

GEWESTEN OF EILANDEN.	Ult. 1893 (ten deele volgens verbeterde opgaven).		Ult. 1894.	
	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.
Padangsche Benedenlanden (Sumatra's Westkust)	〃	〃	1	2
Padangsche Bovenlanden (Id.)	〃	〃	〃	1
Tapanoli (Id.)	55	64	70	57
Nias (Id.)	4	〃	3	1
Benkoelen	〃	1	〃	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	9	6	14	1
Minahassa (Menado)	〃	140	1	140
Sangi- en Talaut-eilanden (Id.)	33	27	〃	64
Halmaheira (Ternate)	〃	2	〃	2
Nieuw-Guinea (Id.)	〃	5	〃	5
Boeroe (Amboina)	〃	6	〃	6
Dammer (Id.)	〃	〃	7	〃
Key-eilanden (Id.)	〃	1	〃	1
Timor	〃	4	〃	4
Savoe (Timor)	1	3	1	3
Flores (Id.)	〃	4	〃	4
Soemba (Id.)	〃	3	〃	3
	102	266	97	295
	368		392	

Onder deze zendingsscholen telde men bij het einde van 1894, evenals op ult 1893, ook 21 Roomsch-katholieke scholen, nl in Benkoelen 1 (te Tandjong Sakti), in Menado 14, op de Key-eilanden 1 (te Langgoer), op Timor 1 (te Atapoepoe), op Flores 3 (te Larantoeka, Maumeri en Kotting) en op Soemba 1 (te Laoera). Bovendien bestaat ook eene Roomsch-katholieke school in het landschap Fialarang op Timor, waarvan echter in de tabel geen gewag is gemaakt. Verg. het slot van bijlage AA.

d) De particuliere school te Kambang werd in Juli 1894 gesloten.

e) Te Padang Pandjang werd in 1894 eene nieuwe particuliere school geopend.

f) Het aantal particuliere scholen in de residentie Tapanoli nam in 1894 met 7 toe.

n) Vijf nieuwe negorijscholen werden geopend, namelijk te Nipa, te Kawoeloesoe, te Gipang, te Tariang en te Sereh.

o) Volgens verbeterde opgaven bestond op ult. 1893 op de Talaut-eilanden eene negorijschool te Moronge, welke in 1894 werd opgeheven.

p) Volgens verbeterde opgaven bestonden op ult 1893 op Halmaheira 2 en op Nieuw-Guinea respectievelijk 5 zendingsscholen, alle opgericht vanwege de Utrechtsche Zendingsvereeniging.

q) De twee particuliere scholen te Kerlau en te Pauni op het eiland Ceram werden in 1894 tot één vereenigd.

r) De openbare school te Manipa werd in 1895 opgeheven.

s) Als voren die te Leahari.

t) De particuliere school te Waiheroe werd in 1894 opgeheven.

u) Als voren de particuliere school te Klis op het eiland Moa.

v) Als voren 6 particuliere scholen op het eiland Rotti.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE Z.

N°. 27.

(Zie hoofdst. K, afd. III, § 1, van het verslag.)

STATISTISCHE EN ANDERE OPGAVEN betreffende de Europeesche en inlandsche CHRISTENGEMEENTEN in Nederlandsch-Indië (daaronder tevens de ZENDINGS-GEMEENTEN), meerendeels volgens de over 1895 ingekomen gegevens.

A. PROTESTANTSCHE EEREDIENST.

1°. Gevestigde Kerk.

Europeesche Christengemeenten.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1895.	Aantal Protestantsche Europeanen op ult. 1895. a)	Aantal lidmaten op ult. 1895.	Aantal in 1895 aangenomen lidmaten. (Zie ook noot k.)	Aantal gedoopte kinderen en volwassenen gedurende 1895. (Zie ook noot k.) in echt geboren. b)	Aantal gedoopte kinderen en volwassenen gedurende 1895. (Zie ook noot k.) buiten echt geboren.	Aantal in 1895 ingezegende huwelijken. (Zie ook noot k.)	Aantal catechisanten gedurende 1895. (Zie ook noot k.)
Java en Madura.									
Batavia met Weltevreden, de Beneden-stad en den naasten omtrek, zoomede de residentie Lampongsche Districten. . .	4	4	7 325	2 040	146	84	16	24	653
Meester-Cornelis, met Tangerang en de residentiën Bantam en Krawang.	1	1	c) † 2 612	niet opgegeven.	30	48	12	4	98
Buitenzorg, met de assistent-residentie van dien naam en de assistent-residentie Soekaboemi (Preanger Regentschappen) .	1	1	1 962	568	57	36	7	5	241
Bandong, met de residentie Preanger Regentschappen (uitgezonderd de afdeeling Soekaboemi) en met de afdeeling Galoeh (Cheribon).	1	1	1 080	363	"	15	6	1	81
Cheribon, met de residentie Cheribon (uitgenomen de afdeeling Galoeh)	1	1	502	312	19	8	11	2	57
Pekalongan, met de residentiën Pekalongan en Tagal. . . .	1	1	1 154	570	10	60	17	5	172
Samarang, met de assistent-residentiën Kendal, Demak en Grobogan.	2	2	3 072	1 440	86	55	14	3	228
Salatiga, met de assistent-residentiën Salatiga en Ambarawa .	1	d) 1	1 014	453	51	32	18	3	190
Rembang, met de residentiën Rembang en Japara	1	1	855	317	"	20	6	3	124
Soerabaija, met de residentie Soerabaija (daaronder het eiland Bawean)	3	3	6 051	3 293	175	60	31	12	724
Pasoeroean, met de residentie Pasoeroean	1	d) 1	e) 1 099	e) 369	49	25	10	4	113
Probolinggo, met de residentiën Probolinggo, Bezoeki en Bali en Lombok	1	d) 1	2 549	995	13	51	19	"	207
Sumanap, met de residentie Madura	1	1	c) * 530	* 88	* 12	* 8	"	* 1	* 70
Poerworedjo, met de residentiën Bagelen en Banjoemas . . .	1	d) 1	* 1 285	* 410	* 22	* 31	* 4	* 1	* 207
Djokjokarta, met de residentiën Djokjokarta en Kadoe. . . .	1	1	2 872	1 406	147	63	46	7	448
Soerakarta, met de residentie Soerakarta.	1	1	1 848	748	3	35	19	1	238
Madioen, met de residentiën Madioen en Kediri	1	1	1 802	668	16	13	5	2	133
Totalen voor de 17 kerkelijke afdeelingen op Java en Madura (met de Lampongsche Districten en Bali en Lombok). .	23	23	c 37 612	f) 11 010	836	644	241	78	3 954

a) De militairen zijn onder de opgaven in deze en de volgende kolommen begrepen. Onder de opgaven betreffende Batavia en Soerabaija zijn niet medegerekend, als niet ressorteerende onder het Bestuur der Indische Protestantsche Kerk, de bij Indisch Staatsblad 1885 n° 130, 1892 n°. 233 en 1893 n°. 100, als rechtspersoon erkende drie kerkelijke vereenigingen, met namen „Britsche Protestantsche Gemeente" te Batavia, de „Christelijke Gereformeerde Kerk" mede te Batavia, en de „Gereformeerde Kerk" te Soerabaija. Volgens hier te lande gepubliceerde opgaven zou de eerste der beide laatstbedoelde gemeenten 301 zielen tellen (244 Europeanen en met dezen gelijkgestelden en 57 inlanders) en zou te Soerabaija het aantal lidmaten der Gereformeerde Kerk bedragen 54 (39 behoorende tot de Europeesche en 15 behoorende tot de inlandsche bevolking).

b) Voor zooveel volwassenen gedoopt werden, zijn deze niet afzonderlijk opgegeven, maar in deze kolom medegeteld.

c) Sommige der in afd. A, 1°. van deze bijlage voorkomende opgaven wijken belangrijk af van de in bijlage AA van het vorig verslag verstrekte gegevens, zonder dat die opvallende verschillen zijn toegelicht. Bij de bedoelde opgaven is een † geplaatst. Waar over 1895 nog geen of geen volledige opgaven waren ontvangen, zijn de laatst bekende cijfers behouden. Deze cijfers zijn met een * aangeduid.

d) Ter voorziening in de godsdienstige behoeften der mindere militairen en van de minder gegoede leden der Protestantsche gemeenten waren in de eerste helft van 1895 te Willem I (Samarang), Malang (Pasoeroean), Gombong (Bagelen) en op Lombok (op een der militaire posten aldaar) 4 van gouvernementswege aangestelde Europeesche godsdienstonderwijzers bescheiden, doch 1 hunner, die te Willem I, hield in Juli 1895 op als zoodanig werkzaam te zijn, terwijl bij het einde des jaars in zijne plaats nog geen ander was aangewezen. Bedoelde godsdienstonderwijzers staan onder toezicht van den predikant in het betrokken ressort

e) De opgaaf voor de residentie Pasoeroean is onvolledig als betreffende alleen de afdeeling Malang (Ult° 1894 beliep het aantal Protestantsche Europeanen in het geheele gewest 2020, en dat der lidmaten 975.)

f) Aan dit totaal ontbreekt het cijfer voor de kerkelijke afdeeling Meester-Cornelis geheel en voor de kerkelijke afdeeling Pasoeroean ten deele.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1895.	Aantal Protestantsche Europeanen op ult. 1895. a)	Aantal lidmaten op ult. 1895.	Aantal in 1895 aangenomen lidmaten. (Zie ook noot k.)	Aantal gedoopte kinderen en volwassenen gedurende 1895. (Zie ook noot k.) in echt geboren. b)	buiten echt geboren.	Aantal in 1895 ingezegende huwelijken. (Zie ook noot k.)	Aantal catechisanten gedurende 1895. (Zie ook noot k.)
Buitenbezittingen.									
Padang, met de Padangsche Benedenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoli	1	1	1 329	778	8	15	"	4	140
Fort de Kock, met de residentie Padangsche Bovenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoli	1	1	796	374	19	8	9	3	62
Tandjong Pinang, met de residentiën Riouw en onderhoorigheden en Banka	1	"	* 135	* 119	* "	* 5	* 4	* "	* 55
Palembang, met de residentiën Palembang en Benkoelen	1	1	472	† 75	"	2	"	1	32
Medan, met de residentie Oostkust van Sumatra	1	1	877	470	11	21	4	2	19
Kotta Radja, met het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden.	1	1	2 498	1 606	48	28	22	5	30
Pontianak, met de residentie Westerafdeeling van Borneo en de assistent-residentie Billiton	1	1	363	173	21	14	2	"	41
Bandjermasin, met de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	1	"	785	418	3	15	6	"	41
Makasser, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Makasser, Noorderdistricten en Takalar	1	1	1 188	540	7	26	8	5	87
Bonthain, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Zuiderdistricten en Oosterdistricten en het eiland Saleijer	1	g) "	373	154	3	7	3	"	62
Menado, met de residentie Menado	1	1	739	h) 53	112	178	94	41	108
Ternate, met de residentie Ternate	1	g) "	378	144	15	18	11	8	31
Amboina, met de residentie Amboina (uitgenomen de assistent-residentie Banda)	2	1	816	† 83	niet opgegeven.	86	32	72	232
Banda, met de assistent-residentie Banda	1	1	755	170	5	29	4	13	104
Koepang, met de residentie Timor en het eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden)	1	g) "	205	45	"	4	2	"	43
Totalen voor de 15 kerkelijke afdeelingen in de Buitenbezittingen (met uitzondering van de Lampongsche Districten en Bali en Lombok)	16	10	11 709	h) 5 202	252	456	201	154	1 090
Totalen voor Java en Madura (zie de voorgaande bladzijde).	23	23	e) 37 612	f) 14 040	836	644	241	78	3 954
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indie	39	33	49 321	19 242	1 088	1 100	442	232	5 044

Inlandsche Christengemeenten. *i)*

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulppredikers.	Aantal hulppredikers aanwezig op ult. 1895.	Zielental op ult. 1895. (Protestantsche inlanders.)	Aantal lidmaten bij het eind van het jaar.	Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal gedoopten.			Aantal ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten.
						Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Volwassenen.		
Java en Madura.										
** j) Batavia (hoofdplaats)	"	"	318	125	k)	k)	k)	k)	k)	k)
Batavia (Depok en Toegoe)	1	1	709	306	19	34	"	"	6	161
** Salatiga (met Ambarawa en Banjoebiroe)	"	"	280	180	k)	k)	k)	k)	k)	k)
** Soerabaija	"	"	222	137	k)	k)	k)	k)	k)	29
** Magelang en Djokjokarta l)	"	"	m) 1939	287	k)	k)	k)	k)	k)	k)
** Soerakarta	"	"	184	180	k)	k)	k)	k)	k)	k)
Elders op Java (verspreid wonenden)	"	"	1 258	466	k)	k)	k)	k)	k)	k)
Totalen voor genoemde gemeenten en afdeelingen op Java en Madura	1	1	4 910	1 681						

g) Te Bonthain, te Ternate en te Koepang is de dienst van den predikant tijdelijk opgedragen aan een hulpprediker.

h) Aan het opgegeven cijfer ontbreekt het aantal lidmaten ter hoofdplaats Menado.

i) Hieronder zijn alleen begrepen de *gevestigde* inlandsche Christengemeenten, die met de Indische Protestantsche Kerk zijn verbonden, dus uitgezonderd de zendingsgemeenten.
Op Java, uitgenomen te Depok en Toegoe (residentie Batavia), behooren tot de Protestantsche inlanders der eerstbedoelde gemeenten grootendeels Amboineesche en Menadoneesche militairen en verder bureaubeambten.

j) Bij de door ** aangeduide inlandsche Christengemeenten of afdeelingen daarvan is organiek geen hulpprediker geplaatst; het dienstwerk wordt er evenwel uitgeoefend door de predikanten of den predikant in het betrokken ressort.

k) Zijn in de registers der lidmaten, gedoopten, enz. medegerekend onder de Europeanen (zie het voorafgaande staatje).

l) Te Magelang is tijdelijk een inlandsche leeraar geplaatst, hoofdzakelijk ter voorziening in de godsdienstige behoeften der Amboineesche militairen aldaar.

m) Grootendeels Amboineesche militairen.

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulppredikers.	Aantal hulppredikers aanwezig op ult. 1895.	Zielental op ult. 1895. (Protestantsche inlanders.)	Aantal lidmaten bij het eind van het jaar.	Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal gedoopten. Kinderen in echt geboren.	Aantal gedoopten. Kinderen buiten echt geboren.	Aantal gedoopten. Volwassenen.	Aantal ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten.
Buitenbezittingen.										
** Kotta Radja, met Atjeh n)	″	″	o) 552	391	k)	k)	k)	k)	k)	23
** Menado (de hoofdplaats), met Gorontalo	″	″	5 056	665	p)	p)	p)	p)	p)	379
Aijermadidi, met omliggende gemeenten	1	1	18 819	6 468	364	612	64	6	176	993
Tondano, ″ ″ ″	1	1	22 654	8 548	† 197	835	71	3	214	5 359
Tomohon, ″ ″ ″	1	1	7 612	1 629	112	261	31	13	63	339
Sonder, ″ ″ ″	1	1	16 095	3 387	257	607	65	99	140	791
Langowan, ″ ″ ″ q)	1	1	27 749	8 443	† 161	921	21	15	239	2 573
Ratahan, ″ ″ ″	1	″	6 868	976	r) ″	286	26	123	72	893
Koemelemboeai, ″ ″ ″	1	1	9 720	1 685	r) ″	387	60	49	100	862
Amoerang, ″ ″ ″	1	1	10 964	2 547	116	412	7	″	93	1 147
Tanawangko, ″ ″ ″	1	1	8 561	1 256	13	216	86	24	77	187
Maoembi, ″ ″ ″	1	1	9 512	1 324	88	178	282	172	78	p)
** Banda, met de Banda-eilanden	″	″	1 029	241	k)	k)	k)	k)	k)	28
** Amboina (hoofdplaats), met naasten omtrek.	″	u) 1	4 815	† 120	niet opgegeven.	k)	k)	k)	k)	352
Allang (op Amboina), met het noordwestelijk deel van het eiland Amboina en met het eiland Boeroe	1	1	4 106	1 402	145	114	12	7	35	768
Waai (op Amboina), met het noordoostelijk deel van het eiland Amboina	1	1	4 223	1 844	86	131	33	″	19	273
Hoetoemoeri (op Amboina), met het zuidelijk deel van het eiland Amboina (uitgezonderd de hoofdplaats Amboina)	1	1	8 659	4 055	178	218	69	″	39	1 539
Haroekoe, met het eiland Haroekoe	1	1	5 823	2 842	101	169	25	″	24	923
Saparoea, ″ ″ ″ Saparoea	1	1	16 516	7 316	242	246	186	1	64	† 2 009
Ameth (op Noessalaut), met het eiland Noessalaut. t)	1	1	5 095	2 332	80	106	58	1	22	380
Amaheij (op Ceram), met Oost-Ceram	1	1	7 504	2 307	95	231	44	40	81	843
Lokki (op Ceram), met West-Ceram en de eilanden Boano en Manipa	1	1	4 127	1 249	91	85	41	11	12	829
Wonreli (op Kisser), met de eilanden Kisser, Roma en Wetter	1	v) ″	* 1 788	* 146	* 85	* 5	* 53	* 46	″	* 90
Serwaroe (op Letti), met de eilanden Letti, Moa en Loeang	1	w) ″	1 694	x) niet opgegeven.	77	4	292	″	19	350
Djoerdjela (op Wammer), met Wammer en de overige eilanden van de Aroe-groep	1	ij) ″	731	403	212	21	4	15	6	306
** Dammer-, Babber- en Tenimber-eilanden z)	″	″	† 3 500	544	365	″	157	367	″	501
** Ternate (hoofdplaats)	″		195	64	k)	k)	k)	k)	k)	38
Batjan (twee gemeenten)	1	aa) 1	615	175	1	7	12	29	1	62
** Koepang en vijf andere gemeenten op Timor	1	bb) 1	1 708	169	″	5	5	″	2	190
Babauw en twee ″ ″ ″ ″			† 6 932	268	″	8	122	″	″	478
Baa (op Rotti), met het eiland Rotti	1	1	7 882	102	″	7	337	48	2	639
Totalen voor de Buitenbezittingen	24	cc) 21	231 104	62 898	s) 3 066	6 072	2 163	1 063	1 579	24 144
″ ″ Java en Madura (zie hiervóór)	1	1	4 910	1 681	dd) 19	dd) 34	dd) ″	dd) ″	dd) 6	dd) 190
	ee) 25	22	236 014	64 579	3 085	6 106	2 163	1 063	1 585	24 334

n) Te Kotta Radja is een inlandsche leeraar geplaatst.

o) Hieronder 450 militairen.

p) Geen opgaaf ontvangen.

q) Aan de gevestigde inlandsche Christengemeenten in de Minahassa, ten getale van 237, waren bij het einde van 1895 bovendien verbonden 77 inlandsche leeraars en een niet genoemd aantal inlandsche schoolmeesters, die als godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen werkzaam zijn.
De hulpprediker te Tomohon is belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de Minahassa.

r) Bij deze nihil-opgaven is in de uit Indië ontvangen tabel niets aangeteekend; vermoedelijk ontbraken de noodige gegevens.

s) Zie de voorgaande noot.

t) Bij de gevestigde inlandsche Christengemeenten op de Ambonsche eilanden, ten getale van 138, waren bij het einde van 1895 bovendien in dienst 45 inlandsche leeraars en verder 84 zoogenaamde goeroe's. Deze zijn godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen, als hoedanig soms schoolmeesters, soms andere gemeenteleden worden aangesteld.

u) De te Amboina met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsche leeraarsambt in de residentie Amboina belaste hulpprediker bleef over den hem in het voorjaar van 1894, tot bijstand in die taak, tijdelijk toegevoegden hulpprediker van Serwaroe (Letti) slechts tot Mei 1895 beschikken, toen laatstbedoelde tijdelijk op Allang (mede op Amboina) werd geplaatst, welke standplaats, door buitenlandsch verlof van den titularis, was opengevallen.

v) De hulpprediker van Wonreli (Kisser) is tijdelijk geplaatst bij de Europeesche Christengemeenten in het ressort Bonthain (Celebes), als zijnde aldaar belast met den dienst van den ontbrekenden predikant. Zijn dienstwerk op Kisser c. a. wordt, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 22 Juni 1895 n°. 9, waargenomen door den hulpprediker van Haroekoe.

w) Zie noot u. In den dienst op Letti c. a. is tijdelijk voorzien door aanstelling van een inlandschen leeraar.

x) In de uit Indië ontvangen tabel stond te dezer plaatse het cijfer 5452 ingevuld. Daar dit niet juist kon zijn, is de opgaaf weggelaten.

ij) Ook op Wammer c. a. wordt de dienst van den ontbrekenden hulpprediker door een inlandschen leeraar waargenomen.

z) Deze gemeenten, ten deele eerst in den laatsten tijd gesticht, zijn nog niet ingedeeld bij eenig hulppredikersressort, maar voorloopig toevertrouwd aan eenige daarheen gezonden Amboineesche godsdienstonderwijzers. Bedoelde gemeenten worden jaarlijks door een der predikanten van Amboina bezocht. Het vorenstaande geldt ook voor gemeenten op de eilanden Teon, Nila en Saroea. De van deze gemeenten ontvangen opgaven zijn in de uitgetrokken getallen begrepen.

aa) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Ternate wordt waargenomen door den hulpprediker van Batjan, die te dien einde ter hoofdplaats Ternate verblijf houdt. Op Batjan is een inlandsche leeraar gevestigd.

bb) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Koepang, wordt waargenomen door den hulpprediker van Babauw, die te dien einde ter hoofdplaats Koepang is gevestigd. Te Babauw en op twee andere niet ver van Koepang gelegen plaatsen zijn inlandsche leeraars bescheiden.

cc) Hierbij niet gerekend (zie noot v) de hulpprediker van Wonreli (Kisser), tijdelijk waarnemend predikant bij de Europeesche Christengemeenten in het ressort Bonthain (Celebes).

dd) Zie noot k.

ee) Organiek zijn 26 hulppredikers toegestaan, doch voor 1 is het ressort nog niet aangewezen.

2°. Zendingsgemeenten

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895.							Aantal van in 1895:				
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.			aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Bantam.													
A. A. Pennings, te Lebak. 1)	Lebak	2) +	+	+	15	2	4	6	1	1	2	〃	〃
Batavia.													
P. B. Haag, te Batavia. 3)	Maleische Christengemeente te Pasar-Baroe (Stad en voorsteden van Batavia)	48	135	32	215	29	109	138	1	4	5	19	1
G. A. W. Geissler, te Batavia. 4)	Chineesche Christengemeente te Patekoan (Stad en voorsteden van Batavia)	33	35	44	112	23	22	45	+	+	+	1	〃
D. Huijsing, te Batavia. 5)	Kwitang (Batavia)	+	+	+	57	+	+	+	+	+	+	+	+
L. Tiemersma, te Tangerang. 6)	Tangerang	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	+	1
	Tanah Tinggi	20	33	41	94	20	33	53	4	7	11	+	1
	Djengkol	9	14	19	42	9	14	23	2	3	5	+	〃
	Kresek	2	2	10	11	2	2	4	〃	〃	〃	+	〃
		31	49	70	150	31	49	80	6	10	16		2
C. Albers en A. de Haan, te Meester-Cornelis. 7)	Meester-Cornelis	0	5	4	15	6	5	11	〃	〃	〃	〃	〃
	Poeloe Gebang (land Tjakoeng)	8	8	8	24	8	8	16	〃	3	3	〃	〃
	Kampong Sawah (land Pondok Gedeh)	35	45	82	162	35	45	80	〃	11	11	〃	3
	Pondok Melati (land Pondok Gedeh)	8	7	26	41	8	7	15	〃	3	3	〃	〃
	Buitenzorg (met Tjiseroewa)	18	23	17	58	18	23	41	8	3	11	2	〃
	Goenoeng Poetri	37	32	71	140	37	32	69	〃	5	5	〃	〃
	Tjigelam (land Tjileungsi)	35	31	38	94	25	31	56	2	2	4	〃	〃
		137	151	246	534	137	151	288	10	27	37	2	3
Krawang.													
C. Albers (zooeven genoemd).	Pasir Kaliki 8)	15	10	24	49	15	10	25	〃	1	1	〃	〃
Preanger Regentschappen.													
S. van Eendenburg en H. Müller, te Pangharepan (Soekaboemi). 9)	Pangharepan (zendingskolonie)	36	42	86	164	36	42	78	+	+	+	+	+
	Soekaboemi	28	29	41	98	28	29	57	+	+	+	+	+
		64	71	127	262	64	71	135					
B. Alkema, te Bandong 10)	Bandong	15	8	5	28	15	8	23	3	1	4	3	〃
	Tjiandjoer	12	14	15	41	12	14	26	1	2	3	〃	〃
		27	22	20	69	27	22	49	4	3	7	3	〃
J. Verhoeven, te Tjideres (Kadhipaten) in Cheribon. 11)	Tjibolang (afd. Soemedang)	5	5	11	21	5	5	10	〃	1	1	〃	〃
Cheribon													
. . . . 12)	Cheribon	20	37	37	94	20	37	57	8	3	11	1	1
O. van der Brug, te Indramaijoe. 13)	Indramaijoe	25	22	50	97	25	22	47	〃	4	4	〃	2
J. Verhoeven (hiervóór reeds genoemd). 14)	Tjideres (Kadhipaten)	22	24	45	91	22	24	46	1	4	5	〃	1
	Tjambaj (land Indramaijoe-West)	5	6	16	27	5	6	11	〃	〃	〃	〃	〃
		27	30	61	118	27	30	57	1	4	5	〃	1

1) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. Omtrent de resultaten van de zending in de afdeeling Lebak valt ook over 1895 nog weinig te zeggen; de evangelisatie werd voortgezet en tevens bevorderd door bijbelcolportage. Onder toezicht van den zendeling is nog een inlandsch helper werkzaam. In December 1895 verrees eene eerste zendingskerk in Bantam.

2) Waar men een kruis vindt ontbreken de opgaven

3) In dienst van het Java-Comité te Amsterdam. De zendeling arbeidt onder Europeanen en Indo-Europeanen, doch heeft tevens een arbeidsveld onder inlanders en Chineezen.

4) In dienst als voren. In November 1895 werd den zendeling Geissler (die van de hem in 1891 verleende toelating voor Mandheling op Sumatra geen gebruik had gemaakt) vergund zijn dienstwerk in de residentie Batavia uit te oefenen.

5) In dienst van de „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland." Zie ook noot a op blz 1 dezer bijlage.

6) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam Deze zendeling wordt in elke der gemeenten Tangerang, Tanah Tinggi en Djengkol bijgestaan door een inlandschen hulpzendeling. Op de passar te Tangerang werden tweemaal per week godsdienstoefeningen gehouden, die door ongeveer 40 à 50 hoorders werden bijgewoond.

7) In dienst van de in de voorgaande noot vermelde vereeniging In het voorjaar van 1895 vertrok de zendeling Albers met verlof naar Nederland en werd toen vervangen door den kort te voren van daar teruggekeerden zendeling de Haan. Nog in 1895 evenwel keerde eerstgenoemde op Java terug. In verband daarmede is met het begin van 1896 Buitenzorg met Tjiseroewa weer een afzonderlijke zendingspost geworden (waartoe ook behooren de bijgemeenten Goenoeng Poetri en Tjigelam). Uitgenomen te Buitenzorg is in elke der overigens genoemde zes gemeenten een inlandsch helper werkzaam.

8) Ook in deze gemeente wordt de zendeling door een inlandschen helper bijgestaan.

9) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. De zendeling van Eendenburg wordt te Soekaboemi bijgestaan door een inlandschen helper en te Pangharepan door twee inlandsche hulpzendelingen. In 1896 zou de zendeling van Eendenburg met verlof naar Nederland vertrekken. De in 't laatst van 1895 aangekomen nieuwe zendeling H. Muller was bestemd hem gedurende zijne afwezigheid te vervangen. De zendingskolonie Pangharepan telde 179 opgezetenen, daaronder 15 niet-Christenen.

10) In dienst als voren. De zendeling wordt te Bandong en te Tjiandjoer door een hulpzendeling ter zijde gestaan.

11) In dienst als voren. Te Tjibolang is een inlandsche hulpzendeling.

12) Ter vervanging van den in 1893 overleden zendeling te Cheribon A Dijkstra, is in den loop van 1896 door de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam een nieuwe zendeling (J. J. Muis) uitgezonden. Inmiddels werd de dienst te Cheribon tweemaal per maand waargenomen door den zendeling te Indramaijoe. De gemeente te Cheribon (en ook die te Indramaijoe) bestond voor het meerendeel uit Chineezen.

13) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam.

14) Onder dezen zendeling arbeiden twee inlandsche hulpzendelingen in de gemeente Tjideres, terwijl hij te Tjambaj door een inlandschen helper wordt ter zijde gestaan.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895.							Aantal van in 1895:				
		Man-nen.	Vrou-wen.	Kin-deren.	Totaal.	Aantal lidmaten. Man-nen.	Aantal lidmaten. Vrou-wen.	Aantal lidmaten. Totaal.	gedoopten. Vol-wassenen.	gedoopten. Kin-deren.	gedoopten. Totaal.	aange-nomen lid-maten.	ingezegende huwe-lijken.
Tagal. [15]													
R. J. Horstman (in 1895 van verlof uit Nederland teruggekeerd), te Pekalongan. [16]	Moera Toewa	19	21	36	76	19	21	40	2	4	6	6	″
	Pamalang	+	+	+	+	+	+	+	2	″	2	″	″
	Tjiomal	34	37	87	158	18	20	38	32	4	36	″	1
	Banjoemoedal	23	24	38	85	15	22	37	″	″	″	″	″
		76	82	161	319	52	63	115	36	8	44	6	1
Pekalongan [15]													
R. J. Horstman (zooeven genoemd).	Pekalongan	2	3	11	16								
	Wiradessa	7	9	″	16								
	Kadjen	3	6	8	17								
	Paninggaran	″	1	″	1								
	Doro	49	94	89	232	+	+	+	+	+	+	+	+
	Batang	6	12	6	24								
	Bandar Sidaijoe	10	6	38	54								
	Bawang	11	11	53	75								
	Keboemen	5	3	″	8								
		93	145	205	443								
Samarang. [17]													
W. Hoezoo, te Samarang (in den loop van 1895 wegens ziekte van zijn dienstwerk ontheven). [18]	Mlaten (kampong ter hoofdplaats Samarang)	43	45	43	131	+	+	+	10	5	15	14	2
F. W. Kamp, te Salatiga [19]	Salatiga	5	6	6	17	5	6	11	1	1	2	″	″
	Toegoe	9	10	22	41	9	10	19	″	″	″	″	″
	Gompjong	1	2	″	3	1	2	3	″	″	″	″	″
	Blimbing	2	4	5	11	2	4	6	″	1	1	″	″
		17	22	33	72	17	22	39	1	2	3	″	″
Id. (zie het slot van noot 22).	Sedagaran	5	7	3	15	5	7	12	″	3	3	″	″
	Kalitjilik	5	4	2	11	5	4	9	″	2	2	″	″
	Tempoerang	1	2	″	3	1	2	3	″	″	″	″	″
	Paiton	4	4	4	12	4	4	8	″	4	4	″	″
	Midjen	12	4	4	20	12	4	16	″	4	4	″	″
	Goelang-lor	5	4	″	9	5	4	9	″	″	″	″	″
	Weroe	7	4	2	13	7	4	11	″	2	2	″	″
	Goelang-kidoel	1	2	″	3	1	2	3	″	[illegible]	″	″	″
	Karanggeneng	7	3	2	12	7	3	10	″	2	2	″	″
		47	34	17	98	47	34	81	″	17	17	″	″
C. R. Kuhnen, te Kalitjeret. [20]	Kalitjeret	13	15	35	63	13	15	28	″	35	35	1	″
	Biroek	4	7	14	25	4	7	11	″	14	14	″	″
	Tempoeroeng	13	19	22	54	13	19	32	″	22	22	″	2
	Walang	6	8	10	24	6	8	14	″	10	10	″	″
	Ngringin	1	2	″	3	1	2	3	″	″	″	″	″
		37	51	81	169	37	51	88	″	81	81	1	2
J. F. Droste, te Ketjemeh. [21]	Ketjemeh	31	14	6	51	29	14	43	″	6	6	″	1
	Pakessan	15	4	4	23	15	4	19	″	4	4	″	″
	Slogo	1	1	″	2	1	1	2	″	″	″	″	″
	Wolo	6	6	4	16	6	6	12	″	4	4	″	″
	Pengkol	5	4	2	11	5	4	9	″	2	2	″	″
	Djadjar	8	4	2	14	8	4	12	″	2	2	″	″
	Lejangan	2	2	″	4	2	2	4	″	″	″	″	″
	Karangwader	3	1	″	4	3	1	4	″	″	″	″	″
	Karangsono (Kedoengwoengoe)	9	5	2	16	9	5	14	″	2	2	″	″
		80	41	20	141	78	41	119	″	20	20	″	1
A. Jüngst, te Ambarawa. [22]	Ambarawa	11	6	7	24	11	6	17	7	4	11	″	″
	Djamboe	10	5	5	20	10	5	15	10	5	15	″	″
	Toeksongo (Klepoe)	3	4	8	15	3	4	7	″	″	″	″	″
		24	15	20	59	24	15	39	17	9	26	″	″
Id. (zie noot 22).	Wonoredjo	27	27	70	124	27	27	54	″	10	10	″	″
	Tempoeran	5	4	14	23	5	4	9	″	2	2	″	″
	Djloempang	2	1	″	3	2	1	3	″	″	″	″	″
		34	32	84	150	34	32	66	″	12	12	″	″

[15]) Voor de residentiën Tagal en Pekalongan bezit sedert 1889 ook toelating de zendeling J. B. Zuidema te Poerworedjo (Bagelen).

[16]) In dienst van de „Zending van de Gereformeerde Kerken in Nederland onder Mohammedanen en Heidenen". Behalve voor Tagal en Pekalongan, bezit de zendeling Horstman ook toelating voor de residentiën Samarang, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Djokjokarta.

[17]) Voor deze residentie bezit ook toelating de te Pekalongan gevestigde zendeling R. J. Horstman.

[18]) Nadat de zendeling Hoezoo (in dienst van het Nederlandsche Zendeling-genootschap te Rotterdam) wegens hoogen leeftijd geen dienst meer kon doen, werden in den verderen loop van 1895 zijne gemeenten (één ter hoofdplaats Samarang en twee in de residentie Japara) af en toe bezocht door den zendeling Ph. Bieger te Madioen (mede in dienst van genoemd genootschap), die zich in 1896 voorgoed te Samarang is komen vestigen. Aan de zendingsgemeente te Samarang is een inlandsche hulpzendeling verbonden.

[19]) In dienst van de „Salatiga-zending" (zie daarover vorig verslag, bijlage AA, noot 17). De zendeling — laatstelijk te Kalitjeret gevestigd geweest (zie de volgende noot) — wordt bijgestaan door vier inlandsche hulpzendelingen.

[20]) Deze zendeling, mede in dienst van de „Salatiga-zending," is in October 1895 voor 't eerst ter uitoefening van zijn dienstwerk toegelaten. Hij wordt bijgestaan door twee inlandsche hulpzendelingen De laatstelijk te Kalitjeret gevestigde zendeling F. W. Kamp had sedert Salatiga tot standplaats gekozen.

[21]) In dienst van de „Salatiga-zending." Ook deze zendeling, in October 1895 voor 't eerst ter uitoefening van zijn dienstwerk toegelaten, arbeidt met twee inlandsche helpers. Op ult. 1894 was de zendingspost Ketjemeh vacant geweest.

[22]) Deze zendeling, in dienst van de „Salatiga-zending," was vroeger te Tempoeran gevestigd (verg. vorig verslag, bijlage AA, noot 20). In de afdeeling Salatiga heeft hij onder zijn toezicht de Christengemeenten Wonoredjo, Tempoeran en Djloempang, bijgestaan door een inlandschen helper. De overige gemeenten in die afdeeling, n.l. Toegoe, Gompjong, Salatiga en Blimbing, staan onder leiding van den hiervóór reeds genoemden zendeling F. W. Kamp, die ook in een deel van de afdeeling Demak zijn dienstwerk uitoefent.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Aantal van in 1895: gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
A. H. O. Heller, te Kaliwoengoe (Kendal). 23)	Kaliwoengoe	″	2	″	2	″	2	2	7	″	7	″	″
	Pidodo-koelon	4	4	7	15	1	3	4	6	″	6	″	″
	Pidodo-wetan	11	24)* 7	21	39	11	* 13	24	″	″	″	″	1
	Bangkang	2	* ″	7	9	2	* 3	5	″	″	″	″	″
	Pegandon	1	″	″	1	1	″	1	″	″	″	″	″
	Petjarikan	1	1	″	2	1	1	2	″	″	″	″	″
	Sekoetjing	1	2	″	3	1	2	3	″	″	″	″	″
	Srendeng	27	19	50	96	″	″	″	″	″	″	″	″
	Kebondalem	1	″	1	2	″	″	″	″	″	″	″	″
	Balok	10	10	17	37	″	″	″	″	″	″	″	″
	Semboeng	5	″	5	10	″	″	″	″	″	″	″	″
		63	45	108	25) 216	17	24	41	13	″	13	″	1
Japara.													
P. A. Jansz en J. Fast, te Mergoredjo. 26)	Mergoredjo (met Tegalombo)	42	56	90	188	42	56	98	7	″	7	″	2
	Banjoetowo	6	27	16	49	6	27	33	1	″	1	″	″
		48	83	106	237	48	83	131	8	″	8	″	2
J. Hubert, te Kedoeng Pendjalin. 27)	Kedoeng Pendjalin	38	46	92	176	38	46	84	3	″	3	3	1
	Bondo	8	7	23	38	8	7	15	1	″	1	1	1
		46	53	115	214	46	53	99	4	″	4	4	2
W. Hoezoo (hiervóór reeds genoemd; zie ook noot 18).	Kajoeapoe	*11	11	31	53	*14	11	25	″	″	″	″	″
Rembang.													
G. A. Zimmerbeutel, te Blora. 28)	Blora	19	14	13	46	14	11	27	8	5	13	″	1
	Tegalombo	4	3	″	7	4	3	7	″	″	″	″	″
	Kaliredjo	2	1	1	4	2	1	3	″	″	″	″	″
	Bandjarredjo	1	″	1	2	1	″	1	″	″	″	″	″
		26	18	15	59	21	15	36	8	5	13	″	1
Soerabaija.													
Ds A. Bolwijn, te Soerabaija. 29)	Soerabaija	21	26	50	97	21	26	30) 47	1	7	8	6	2
J. Kruyt en A. Kruyt, te Modjowarno. 31)	Modjowarno (Djombang)	615	665	985	2265	615	665	1280	33	83	116	36	21
	Bongsoredjo (id.)	98	101	223	422	98	101	199	8	26	34	11	5
	Kertoredjo en Ngoro (id.)	122	149	245	516	122	149	271	4	28	32	1	″
	Segaran (Modjokerto)	59	62	120	241	59	62	121	8	9	17	1	1
	Mlaten (Sidoardjo)	40	37	58	135	40	37	77	″	7	7	1	″
	Wioeng (Soerabaija)	31	31	46	108	31	31	62	″	1	1	3	3
	Poelé (id.)	11	13	24	48	11	13	24	″	2	2	″	″
	Semaroeng (id.)	3	12	1	16	3	12	15	1	″	1	″	″
	Soerabaija	20	12	36	68	20	12	32	″	1	1	″	3
		999	1082	1738	3819	999	1082	2081	54	157	211	53	36
J. Kruyt (zooeven genoemd).	32) Kademangan	+	+	+	+	3	5	8	+	+	+	″	″
	Ngasem Lemahbang					4	7	11				″	″
	Bandjar Penawar					3	3	6				″	″
	Toeloeng Toeri					1	″	1				″	″
	Soember gondang					4	11	15				3	″
	Modo					10	8	18				2	″
	Poele-lor					5	3	8				1	″
						30	37	67				6	″
Pasoeroean.													
J. Kreemer en D. Louwerier, te Kendalpaijak. 33)	Kendalpaijak	29	27	63	119	+	+	+	1	1	2	″	1
	Swaroe	153	181	356	690				12	42	54	7	10
	Peniwen	58	64	163	285				4	26	30	8	4
	Wonoredjo	88	87	160	335				4	26	30	″	4
	Ngadiwono	+	+	+	+				″	″	″	″	″
		328	359	742	1429				21	95	116	15	19

23) In dienst van de „Salatiga-zending."

24) Het trekt de aandacht dat voor sommige gemeenten of ressorten het uitgetrokken getal mannelijke of vrouwelijke gemeenteleden (volwassenen) *lager* is dan het opgegeven getal mannelijke of vrouwelijke lidmaten. De bewuste opgaven, waarbij vermoedelijk de eene of andere misstelling in het spel is, zijn door een * aangeduid.

25) Hieronder 175 nog niet-gedoopten.

26) In dienst van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam. De zendelingen worden bijgestaan door 4 inlandsche hulpzendelingen (3 te Mergoredjo en 1 te Banjoetowo). Mergoredjo is eene zendingkolonie, met een totaal van 312 opgezetenen, waarvan 120 Christenen.

27) In dienst als voren. De zendeling wordt bijgestaan door 3 inlandsche hulpzendelingen. Tot de gemeente Kedoeng Pendjalin behooren enkele Christenen ter hoofdplaats Japara.

28) In dienst van de „Salatiga-zending." Onder dezen zendeling zijn 3 inlandsche hulpzendelingen werkzaam.

29) In dienst van de „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland." Onder dezen zendeling zijn 2 inlandsche hulpzendelingen werkzaam.

30) Volgens andere opgaven (zie noot *a* op blz. 1 dezer bijlage) zouden zich onder het aantal lidmaten der Gereformeerde Kerk te Soerabaija slechts 15 inlanders bevinden.

31) Deze zendelingen, beiden van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam, worden bijgestaan door 8 inlandsche hulpzendelingen. In dienst van hetzelfde Genootschap, meer bijzonder voor de ziekenpraktijk en het bestuur over het aan dezen zendingspost verbonden ziekenhuis, is te Modjowarno ook gevestigd de zendeling-arts dr. H. Bervoets. Deze wordt echter in het overzicht niet genoemd, omdat niet blijkt dat hij reeds in het bezit was van de vereischte toelating om ook zendingswerk uit te oefenen.

32) De hier genoemde 7 gemeenten zijn alle gelegen in de afdeeling Lamongan.

33) Beiden in dienst van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam. Er wordt gearbeid met 7 inlandsche helpers. Ook aan dezen zendingspost is eene ziekeninrichting verbonden. De in 't laatst van 1894 uit Nederland aangekomen zendeling Louwerier, wien in Maart jl. de vereischte toelating is verleend tot uitoefening van zijn dienstwerk, heeft zich met 1 April 1896 te Swaroe gevestigd.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen	Vrouwen	Totaal.	Aantal van in 1895: gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
Bezoeki.													
H. Dekker, te Soemberpakem. [34]	Soemberpakem (Djember)	10	9	17	36	10	9	19	"	1	1	2	"
H. van der Spiegel, te Bondowosso. [34]	Bondowosso	7	4	1	12	7	4	11	3	1	4	3	"
	Kajoemas	21	23	20	64	21	23	44	"	3	3	1	"
		28	27	21	76	28	27	55	3	4	7	4	"
Banjoemas. [35]													
R. J. Horstman (hiervóór reeds genoemd). [36]	Poerbolinggo	17	18	35	70	†	†	†	"	3	3	"	"
	Karang Tjengis	6	8	28	42				"	"	"	"	"
	Bodjong	9	11	19	39				"	"	"	"	"
	Krandji	1	"	"	1				"	"	"	"	"
	Kedoeng-woeloeh	"	1	"	1				"	"	"	"	"
	Kedoeng-lor	2	2	4	8				"	"	"	"	"
	Panoesoepan	10	1	"	11				"	"	"	"	"
		45	41	86	172				"	3	3	"	"
Bagelen, Kadoe en Djokjokarta. [37]													
J. P. Zuidema en L. Adriaanse, beiden te Poerworedjo (res. Bagelen), zoomede R. J. Horstman (hiervóór meermalen genoemd). [38]	—	†	†	†	[39] 4201	†	†	†	†	†	†	†	†
Madioen.													
Ph. Bieger, te Madioen. [40]	Madioen	7	10	26	43	+	+	+	3	9	12	"	3
	Ponorogo	23	28	71	122				"	6	6	"	"
		30	38	97	165				3	15	18	"	3
Kediri.													
Th. de Munnik, te Kediri (eigenlijk te Semampir, dicht bij Kediri). [41]	Semampir	24	25	28	77	24	25	49	1	"	1	2	"
	Wonosari	56	61	101	218	56	61	117	1	11	12	"	"
	Poerworedjo	92	98	168	358	92	98	190	"	5	5	7	10
	Sambiresik	19	23	67	109	19	23	42	"	6	6	"	1
	Poeloeredjo	3	4	"	7	3	4	7	"	"	"	"	"
	Sambiroto	40	41	137	218	40	41	81	"	5	5	"	"
	Taloen	12	10	22	44	12	10	22	"	"	"	"	"
	Gedangan	16	13	27	56	16	13	29	"	"	"	1	"
	Djatiwaringin	24	33	53	110	24	33	57	2	6	8	"	6
	Ngampel Koeroeng	7	5	13	25	7	5	12	"	3	3	"	"
		293	313	616	1222	293	313	606	4	36	40	10	17
Sumatra's Westkust.													
Afd. Mandheling en Angkola (res. Tapanoli).													
J. Dammerboer, te Hoeta Rimbaroe (onderafd. Angkola). [42]	Hoeta Rimbaroe	†	†	†	399	17	18	35	"	2	2	"	1
	Si Matorkis					5	2	7	"	"	"	"	"
	Maoempang					20	23	43	"	9	9	1	3
	Si Tindjoman					16	14	30	4	5	9	4	"
	Pargaroetan					3	3	6	"	1	1	"	"
	Si Masom					14	16	30	"	1	1	"	"
	Padang Sidempoean					4	4	8	"	2	2	"	"
						79	80	159	4	20	24	5	4

[34]) In dienst van het Java-Comité te Amsterdam. Deze zendelingen worden ieder bijgestaan door een inlandschen helper. In hunne gemeenten heeft de zending nog geen groote vorderingen gemaakt. De Madureezen schijnen wel belangstelling te toonen, doch gaan niet of zeer zelden tot het Christendom over. De meeste Christenen zijn Javanen, die zich te midden van de Madureesche bevolking afgezonderd gevoelen en zich daarom eerder bij elkaar en bij den zendeling aansluiten.

[35]) Voor deze residentie bezitten ook toelating de te Poerworedjo (Bagelen) gevestigde zendelingen J. P. Zuidema en L. Adriaanse.

[36]) Deze zendeling arbeidt in Banjoemas met 3 inlandsche helpers.

[37]) Voor de drie hier genoemde gewesten bezitten toelating de zendelingen Horstman en Adriaanse, en voor Bagelen en Djokjokarta ook de zendeling Zuidema. De laatste is meer bijzonder belast met het onderwijs aan de te Poerworedjo (Bagelen) gevestigde Keuchenius-school ter opleiding van inlandsche helpers.

[38]) Alle drie in dienst van de „Zending der Gereformeerde Kerken in Nederland onder Mohammedanen en Heidenen." Dit was ook het geval met den, naar het schijnt te Soerakarta gevestigden, zendeling-arts J. G. Scheurer, van wien in 't vorig verslag, bijlage AA, noot 32, is melding gemaakt. (Vermits niet blijkt dat laatstgenoemde reeds in het bezit is van de voor de uitoefening van zendingswerk vereischte bijzondere toelating, wordt de zendeling-arts in deze tabel niet onder de zendelingen gerekend.) De zendeling Adriaanse, eerst in het begin van 1895 uit Nederland aangekomen, moest nog een groot deel van zijn tijd aan de studie van het Javaansch wijden. Gegevens nopens de zendingsgemeenten in Bagelen en Kadoe werden van de zendelingen niet ontvangen, die, alvorens die te verstrekken, op instructiën uit Nederland wenschten te wachten. Volgens bestuursberichten zouden in genoemde twee gewesten aanwezig zijn respectievelijk 2526 en 638 inlandsche Christenen en in Djokjokarta 1037, deze laatsten verdeeld over 84 dessa's met 13 kerken. Voor het eerst maakte in October 1895 de zendeling Adriaanse kennis met het arbeidsveld in Djokjokarta, welk kort bezoek in November werd herhaald, toen weder in een der gemeenten door hem „koempoelan" werd gehouden. Het voornemen, om nog in 1895 meer gemeenten in dat gewest te bezoeken, moest door ziekte van den zendeling uitgesteld worden.

[39]) Volgens de bestuursberichten (verg. de voorgaande noot). Vermoedelijk zijn onder dit totaal voor een deel ook gemeenten begrepen als bedoeld op blz. 140, noot 1, van 't vorig verslag, namelijk zoogenaamde zelfstandige inlandsche Christengemeenten, die noch met de zending, noch met de Protestantsche Kerk in verband zijn gebracht.

[40]) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam. In elke der genoemde gemeenten is een inlandsche hulpzendeling werkzaam. Zie overigens noot 18.

[41]) Deze eerst in 1895 opgetreden zendeling, in dienst van het in de voorgaande noot bedoelde Genootschap, verzorgt de gemeenten in Kediri, welke vroeger af en toe bezocht werden door een der zendelingen van Modjowarno (Soerabaija). In 1894 (over 1895 is dit niet opgegeven) waren bij bedoelde gemeenten 8 inlandsche helpers werkzaam.

[42]) In dienst van het Java-Comité te Amsterdam.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895.							Aantal van in 1895:				
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.			aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
N. Wiebe, te Moeara Sipongi (onderafd. Klein-Mandheling, Oeloe en Pakanten). 43)	Moeara Sipongi	†	†	†	148	40	35	75	3	"	3	"	4
G. Nikkel, te Pakanten (onderafd. als voren). 44)	Pakanten												
L. Hanstein en W. Gericke, te Sipirok (onderafd. Sipirok). 45)	Sipirok en 8 filialen.	*156	*180	622	46) 958	†	†	*425	16	46	62	46	4
C. Schütz, te Boenga Bandar (onderafd. als voren). 47)	Boenga Bandar en 9 filialen. . . .	*291	*352	1032	1675	†	†	*700	24	72	96	"	15
F. G. Strötker, te Hoeta Padang in het landschap Si Mengoemban (onderafd. als voren). 48)	Hoeta Padang (Si Mengoemban) en 3 filialen	67	73	108	248	†	†	50	"	8	8	"	2
					3428			1400	47	146	193	51	29
Afd. Toba en Silindong (res. Tapanoli).													
W. Klijnstra, te Pangaloan (onderafd. Silindong). 49)	Pangaloan en 5 filialen	†	†	†	2477	†	†	994	105	292	397	65	33
H. W. Volkmann, te Sigompoelan (onderafd. als voren). 50)	Sigompoelan en 4 filialen.	†	†	†	1324	†	†	612	"	71	71	22	1
P. H. Johannsen en J. H. Meerwaldt, te Pansoer na Pitoe (onderafd. als voren). 50)	Pansoer na Pitoe en 2 filialen. . .	†	†	†	2209	†	†	670	71	179	250	23	17
V. Kessel, te Simorangkir (onderafd. als voren). 50)	Simorangkir en 4 filialen (één bestaande uit 3 gemeenten)	†	†	†	3401	†	†	485	99	345	444	52	14
T. A. Mohri, te Hoeta Barat, (onderafd. als voren). 48)	Hoeta Barat en 6 filialen.	†	†	†	3031	†	†	244	71	140	211	6	13
W. H. Metzler, te Pea Radja (onderafd. als voren). 51)	Pea Radja en 7 filialen	†	†	†	6647	†	†	1780	71	462	533	165	62
H. Culemann, te Sipoholon (onderafd. als voren). 52)	Sipoholon en 6 filialen.	529	633	1784	2946	†	†	950	53) 75	81	156	79	20
A. Lett, te Si Laetlaet (onderafd. Toba). 54)	Si Laetlaet en 14 filialen.	†	†	†	942	†	†	289	14	51	65	"	4
J. G. Warneck, te Baligé (onderafd. als voren). 50)	Baligé en 5 filialen	666	612	783	2061	†	†	55) 53	18	61	79	8	15
F. W. Steinsiek, te Lagoeboti (onderafd. als voren). 56)	Lagoeboti en 9 filialen.	557	541	1183	2281	†	†	55) 227	53	150	203	28	27
J. L. Nommensen, te Sigoempar (onderafd. als voren). 57)	Sigoempar en 9 filialen	225	200	369	794	†	†	291	28	60	88	"	9
P. Pohlig, te Naroemonda in het landschap Siantar (onderafd. als voren). 50)	Naroemonda (Siantar) en 1 filiaal. .	†	†	†	267	†	†	40	38	43	81	"	1
J. L. Christiansen, te Parparean (onderafd. als voren). 50)	Parparean en 1 filiaal	110	80	126	316	†	†	14	52	21	73	"	"
J. G. Jung, te Parsambilan (onderafd. als voren). 50)	Parsambilan en 1 filiaal	31	31	41	103	†	†	59	1	4	5	5	1
					28799			6708	696	1960	2656	453	217

43) In dienst van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam. Deze zendeling werkt met 3 inlandsche helpers.

44) In dienst als voren. Behalve te Pakanten werd door den zendeling (wien 2 inlandsche helpers ter zijde staan) geregeld ook godsdienstoefening gehouden in het huis van een Christen te Hoeta Dollok.

45) In dienst van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen. De zendeling Gericke, op ult°. 1894 tijdelijk te Boenga Bandar (mede in de onderafdeeling Sipirok) geplaatst geweest, hield zich te Sipirok slechts voorloopig op, als bestemd om op een der zendingsposten in Toba te worden geplaatst. De zendeling Hanstein wordt bijgestaan door een inlandschen hulpzendeling.

46) Deze en de overige cijferopgaven betreffende de zendingsposten van het Rijnsche Genootschap zijn ontleend aan het gedrukte jaarverslag van dit lichaam, uitgenomen wat betreft de gesloten huwelijken, waaromtrent de te Batavia ingekomen opgaven zijn gevolgd, omdat gemeld jaarverslag dienaangaande geen gegevens bevat. Onder de rubriek „lidmaten" zijn gerekend de „Abendmahlsberechtigte."

47) In dienst van het in noot 45 bedoelde Genootschap. Deze zendeling, in Augustus 1805 van buitenlandsch verlof op zijn post teruggekeerd, werkt met een inlandschen hulpzendeling. In 1894 was te Boenga Bandar gevestigd de zendeling W. Gericke (verg. noot 45).

48) In dienst als voren. De zendeling wordt bijgestaan door een inlandschen hulpzendeling.

49) In dienst als voren. De zendeling wordt bijgestaan door 2 inlandsche hulpzendelingen.

50) In dienst als voren (geen inlandsche hulpzendeling).

51) In dienst als voren. Behalve 3 inlandsche hulpzendelingen zijn in dit ressort ook werkzaam 2 diakonessen (een van Noorsche en een van Duitsche afkomst).

52) In dienst als voren. In dit ressort arbeidt ook eene Europeesche (Engelsche) diakones. Geen inlandsche hulpzendeling.

53) Hieronder ook voor sommige filialen de kinderen medegerekend.

54) In dienst van het in noot 45 bedoelde Genootschap. De zendeling wordt bijgestaan door 3 inlandsche hulpzendelingen.

55) Onvolledig cijfer, zijnde alleen het getal „avondmaalgangers" ingevuld.

56) In dienst van het in noot 45 bedoelde Genootschap. Behalve 2 inlandsche hulpzendelingen is in dit ressort ook eene Duitsche diakones werkzaam.

57) In dienst als voren. Behalve een inlandsche hulpzendeling is in dit ressort ook eene Duitsche diakones werkzaam.

Zendingsressorten (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult 1895.							Aantal van in 1895:				
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.			aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal		
Afd. Padang Lawas (res. Tapanoli).													
T. E. Irle, te Sipiongot. [49]	Sipiongot en 6 filialen	79	83	211	373	†	†	142	2	33	35	6	1
Onafhankelijk gebied in de Toba-landen.													
A. Bruch, te Pangomboesan (in het landschap Oeloean, noordoostelijk van het hiervóór genoemde landschap Siantar). [50]	—	″	″	″	[58] ″	″	″	″	″	″	″	″	″
H. Reitze, te Djandji Matogoe (onafhankelijk landschap Si Gaoel, grenzende aan het zooeven genoemde landschap Oeloean). [50]	—	″	″	″	[58] ″	″	″	″	″	″	″	″	″
. . . . te Nainggolan op het schiereiland Samosir (Toba-meer). [59]	—	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Afd. Siboga (res Tapanoli)													
J. Schreij en H. Guillaume, te Siboga (onderafd. Siboga en ommelanden. [60]	Siboga en 10 filialen (waaronder 2, behoorende tot de afdeeling Toba en Silindong).	†	†	†	1117	†	†	155	44	110	154	″	5
Bestemd voor een nader aan te wijzen werkkring op Sumatra:													
K. W. Meis } [61]	—	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
J Sporket. }	—	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Eiland (tevens onderafdeeling Nias [62])													
F. Krämer, te Goenoeng Sitoli.	Goenoeng Sitoli	†	†	†	370	†	†	125	54	40	94	25	5
W. H. Sundermann en K. Probst, te Dahana.	Dahana	†	†	†	418	†	†	200	25	29	54	11	1
J. A. Fehr, te Ombalata	Ombalata met 1 filiaal.	†	†	†	572	†	†	180	31	38	69	″	1
J. W. Thomas, te Goemboe Hoemené.	Goemboe Hoemené	†	†	†	426	†	†	220	″	23	23	1	1
F. H. Seher, te Fadoro	Fadoro	†	†	†	217	†	†	102	43	47	90	″	†
F. H. Lagemann, te Lahagoe.	Lahagoe	†	†	†	57	†	†	†	8	4	12	″	″
					2060			827	161	181	342	37	8
Padangsche Benedenlanden.													
J. W Dornsaft, te Padang. [63]	Niasser-gemeente te Padang . . .	45	1	″	46	†	†	22	9	″	9	1	1
C. W Frickenschmidt en H. A. Landwehr, te Poeloe Tello (Batoe-eilanden). [64]	Poeloe Tello	9	10	11	30	8	9	17	2	11	13	2	″
		54	11	11	76			39	11	11	22	3	1
Sumatra's Oostkust													
M J ustra, te Boeloe Hawar. [65]	Boeloe Hawar.	″	″	″	″	″	″	″	9	1	10	″	″
	Salaboelan								″	″	″	″	″
	Sabolangit								″	″	″	″	″
	Peronganan								″	″	″	″	″
	Tandjong Bringin								″	″	″	″	″

[58]) De vooruitzichten nopens deze eerst in 1894 opgerichte zendingsposten luidden bemoedigend. Uit den aard der zaak kon nog geen gemeente gesticht worden.

[59]) Deze zendingspost, die, na eerst kort geopend te zijn, in 1894 wegens ontstane woelingen tijdelijk werd gesloten, bleef ook in 1895 nog onbezet (verg echter noot 61).

[60]) In dienst van het in noot 45 bedoelde Genootschap. De zendelingen worden bijgestaan door 3 inlandsche hulpzendelingen.

[61]) Beiden in dienst als voren. De zendeling Meis, in 1894 in Indie aangekomen, was aanvankelijk bestemd voor Nias (verg het slot van noot 62); de zendeling Sporket, in November 1895 op Sumatra aangekomen, zou vermoedelijk met zendeling Gericke (zie noot 45) bestemd worden voor het vacante ressort op Samosir (zie noot 59).

[62]) De zendelingen op Nias zijn allen in dienst van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen. De drie eerstgenoemde zendingsposten Goenoeng Sitoli, Dahana en Ombalata (op de oostkust van het eiland) zijn gelegen binnen het rechtstreeksch gouvernementsgebied; de drie andere daarbuiten (Goemboe Hoemené en Fadoro, respectievelijk op de oost- en de westkust, en Lahagoe ongeveer in het midden des eilands). De berichten nopens den voortgang van het zendingswerk op Nias luidden weder gunstig. Wel was om verschillende redenen moeten worden afgezien van het plan om een nieuwen zendingspost te vestigen op de westkust (te Sitoli Banoea), maar daarentegen is er in den aanvang van 1896 nog één gesticht op de oostkust (te Lolowoea, iets oostelijk van Dahana gelegen), met de leiding waarvan de zendeling Sundermann is belast, in wiens plaats te Dahana is ingevallen de derwaarts in 1895 reeds verplaatste zendeling Probst, aanvankelijk te Ombalata gevestigd geweest. De voor Sitoli Banoea bestemd geweest zijnde nieuwe zendeling K. W. Meis, in 't laatst van 1894 in Indie aangekomen, zou, als tegen het klimaat van Nias niet bestand gebleken, op een der zendingsposten in de afdeeling Toba en Silindong op Sumatra worden geplaatst. In Juli 1896 is hem de vereischte toelating voor die afdeeling verleend.

[63]) In dienst van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen.

[64]) Beiden in dienst van het Nederlandsch-Luthersch Genootschap voor in- en uitwendige zending te Amsterdam. De zendeling Frickenschmidt was gedurende het grootste gedeelte des jaars met verlof in Europa, doch was ult°. 1895 in Indie teruggekeerd. Tijdens zijne afwezigheid werd het dienstwerk waargenomen door den in 1894 uitgezonden zendeling Landwehr, die zich nu in 1896 op een der andere eilanden van de Batoe-groep, namelijk op Sigata, dacht te vestigen. De gemeente te Tello (waarbij ook een inlandsche helper werkzaam is) nam langzamerhand toe en over het algemeen gaf het gedrag der gedoopten en leden geen reden tot klagen.

[65]) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam Onder dezen zendeling arbeiden 5 inlandsche hulpzendelingen. De gezindheid der bevolking tegenover de zending bleef goed.

Zendingsressorten (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895.							Aantal van in 1895:				
						Aantal lidmaten.			gedoopten.			aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. [66]													
F. E. Braches, te Bandjermasin.	Bandjermasin	112	105	(De kinderen zijn reeds in de twee voorgaande kolommen medegeteld.)	217	48	58	106	11	6	17	″	3
	Sampit	11	6		17	5	5	10	″	2	2	″	″
	Djoerong	18	24		42	13	10	23	2	3	5	″	″
	Koetei	7	″		7	7	″	7	″	″	″	″	″
	Boeloengan	2	″		2	2	″	2	″	″	″	″	″
		150	135		285	75	73	148	13	11	24	″	3
W. H. Steinbrecher, te Kwala Kapoeas	Kwala Kapoeas	218	216	(Als voren.)	434	109	130	239	2	14	16	1	4
A. Renken, te Maudomai.	Mandomai	162	158	(Id.)	320	83	105	188	″	10	10	1	″
H. Ph. Tromp, te Pangkoh (Beneden-Kahaijan).	Pangkoh	85	86	(Id.)	171	40	37	77	2	5	7	5	″
	Poelang Pisan	23	16		39	5	7	12	″	″	″	″	″
	Kasoergan												
		108	102		210	45	44	89	2	5	7	5	″
A. Alt, te Pahandoet (Midden-Kahaijan).	Toembang Roengan	32	31	(Id.)	63	12	16	28	1	3	4	″	″
J. Michel en C. Lategahn, te Toembang Koeroen (Boven-Kahaijan).	Toembang Koeroen	8	6	(Id.)	14	6	5	11	″	1	1	″	″
E. W. Feige, te Tameang Lajang (afd. Doesoenlanden).	Tameang Lajang	16	11	(Id.)	27	9	5	14	3	3	6	″	1
	Djoar	9	3		12	4	2	6	4	1	5	″	″
	Bagok	16	13		29	9	6	15	3	5	8	1	2
	Isin	46	28		74	20	12	32	2	4	6	1	″
	Boeroem	16	9		25	7	9	16	6	3	9	″	2
	Pengelak	20	18		38	13	9	22	3	″	3	″	2
		123	82		205	62	43	105	21	16	37	2	7
H. H. Sundermann, te Beto (afd. als voren).	Beto	64	46	(Id.)	107	35	23	58	5	3	8	2	4
		862	776		1638	427	439	866	44	63	107	11	18
Bestemd voor een nader aan te wijzen werkkring op Borneo:													
E. Lewandowsky (zie noot 66)	. . . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Celebes en onderhoorigheden.													
G. Maan, te Bonthain (afd. Zuider-districten). [67]	—	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Menado (Afdeeling Gorontalo).													
A. Hulstra, te Limbotto in Gorontalo. [68]	Limbotto	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
A. C. Kruyt, te Posso aan de Tomini bocht (Gorontalo). [68]	Posso	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Sangi- en Talaut-eilanden. (Afdeeling Menado). [69]													
F. Kelling, te Tagoelandang op het eiland van dien naam (Sangi-eilanden). [70]	Tagoelandang	205	235	586	1026	+	+	266	49	67	116	48	13
	Minangan	95	125	255	475	+	+	112	10	16	26	12	
	Moelengen	58	88	143	289	+	+	64	3	4	7	13	1
	Mohonsanan	44	71	101	219	+	+	60	4	4	8	5	6
	Lessoh	30	55	65	150	+	+	32	2	8	10	6	2
	Haas	51	81	125	257	+	+	63	2	9	11	11	4
	Kessihan	34	59	79	172	+	+	40	2	4	6	3	1
	Boeha	9	18	19	46	+	+	11	1	13	14	2	1
	Boelangan	19	37	39	95	+	+	19	4	1	5	2	-
	Biaro	14	21	37	72	+	+	24	7	9	16	3	2
		559	793	1149	2801			691	84	125	209	105	33

66) De zendelingen in dit gewest zijn allen in dienst van het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen. In 't laatst van 1895 is een nieuwe zendeling op Borneo aangekomen (E. Lewandowsky), ter vervulling van de vacature, ontstaan door het vertrek van den zendeling J. D. H. Muller, laatstelijk te Tameang Lajang gevestigd geweest, die om gezondheidsredenen moest terugkeeren. Over het geheel was de voortgang der zending niet zeer bevredigend, uitgenomen in het ressort Tameang Lajang, waar vermoedelijk een der filialen tot een zelfstandig ressort zal worden verheven. De zendeling Alt (in Midden-Kahaijan) bracht in October 1895 zijne standplaats Toembang Roengan, wegens hare ongezonde ligging, over naar Pahandoet (op ongeveer één uur afstands van Toembang Roengan).

67) Deze in de twee de helft van 1895 in Indië aangekomen zendeling van de Utrechtsche Zendingsvereeniging heeft in April jl. toelating verkregen tot uitoefening van zijn dienstwerk in de gouvernementslanden van het gewest Celebes en onderhoorigheden. Uit den aard der zaak zijn zijne werkzaamheden nog van voorbereidenden aard. De standplaats Bonthain is slechts voorloopig gekozen; van daar uit zouden door hem onderzoekingstochten worden gedaan met het oog op de plaats waar hij zich 't best voorgoed zal kunnen vestigen. In den loop van 1896 zou hem de voor die bestemming mede opgeleide nieuwe zendeling J. A. F. Schut worden toegevoegd; in Mei jl. door dezelfde vereeniging uitgezonden.

68) In dienst van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam. Zoowel te Limbotto als te Posso is de eigenlijke zendingsarbeid nog van voorbereidenden aard (verg. blz. 31 van het verslag hiervóór). Ter wetenschappelijke bestudeering van de talen, die in de landschappen aan de Tomini-bocht gesproken worden, is vanwege het Nederlandsche Bijbelgenootschap derwaarts afgevaardigd dr. N. Adriani, die zijn werkkring in Posso en omstreken in Maart 1895 heeft aangevangen.

69) De 7 zendelingen op de Sangi- en Talaut-eilanden genieten allen eene toelage uit 's lands kas. Overigens werden de belangen dier zending behartigd door het Genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia, in vereeniging met een hier te lande gevestigd Sangi-comité. De zendeling P. Kelling te Oeloe op Siauw heeft aldaar eene kweekschool gesticht ter opleiding van inlandsche onderwijzers tevens godsdienstvoorgangers (verg. bladz. 100 van het verslag hiervóór).

70) Tot de hoofdgemeente Tagoelandang behooren twee kleinere gemeenten n.l. Bahoi en Toeloesan. De hier genoemde gemeenten liggen alle op het eiland Tagoelandang, uitgenomen Biaro, welke gemeente gevestigd is op het eilandje van dien naam. De godsdienstoefeningen werden over het algemeen trouw door de lidmaten bezocht.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen	Vrouwen.	Totaal.	Aantal van in 1895: gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
C. F. Steller, te Manganitoe (eiland Groot-Sangi). [71]	Manganitoe	971	1081	2135	4187	67	163	230	14	113	127	3	1
	Tawoali	104	112	310	526	12	10	22	+	+	+	+	+
	Taroena	799	872	1913	3584	20	73	93	31	114	145	30	8
	Ko'oagan	399	534	1131	2064	79	153	232	″	55	55	7	13
	Kandahr	92	125	337	554	16	50	66	″	49	49	10	4
	Lapango	195	230	643	1068	31	44	75	6	38	44	12	4
	Batoenderang	51	75	296	422	14	21	35	2	29	31	6	7
	Bebalang	3	6	66	75	2	6	8	1	14	15	+	3
	Kaloewatoe	109	129	412	650	11	18	29	1	41	42	1	2
	Lebo	344	363	844	1551	8	21	29	″	28	28	1	2
	Ses.woeng	235	251	639	1125	9	21	30	3	24	27	5	1
	Lesa	41	50	187	278	7	12	19	″	15	15	2	2
	Angges	4	36	127	167	2	17	19	2	22	24	4	1
	Mitoeng	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Boras	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Ba'oelewehé	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
		3347	3864	9040	16251	278	609	887	60	542	602	81	45
C. W. F. Tauffmann, te Taboekan (eiland Groot-Sangi).	Taboekan	1419	1566	3368	6853	+	+	265	7	56	63	11	″
	Kalasoeg	204	200	520	924	+	+	39	4	25	29	″	″
	Sawang	236	243	737	1216	+	+	133	1	27	28	8	″
	Tarang	63	90	195	398	+	+	35	1	41	42	″	″
	Sensang	174	173	534	881	+	+	23	3	10	13	4	″
	Talergea	159	155	374	688	+	+	23	″	21	21	1	″
	Koema	250	244	693	1187	+	+	80	14	47	61	5	″
	Ko-loer	535	525	1448	2508	+	+	71	″	16	16	8	″
	Menaloe	810	646	1605	3061	+	+	98	8	21	29	8	″
	Saloerang	673	680	1327	2680	+	+	142	″	28	28	″	″
	Pintareng	261	244	558	1063	+	+	93	″	37	37	4	″
	Lehoepoe	84	99	283	466	+	+	21	2	11	13	″	″
	Galipaëng	298	194	459	951	+	+	17	″	6	6	5	″
	Nipa	138	128	376	642	+	+	21	″	13	13	″	″
	Enggar	91	93	230	414	+	+	2	″	9	9	″	″
	Sali-e	137	128	376	641	+	+	5	″	6	6	″	″
	Boekid	89	91	224	404	+	+	10	″	8	8	″	″
	Lipang	114	120	420	654	+	+	1	″	″	″	″	″
	Kawaloeso	75	70	161	306	+	+	1	″	″	″	″	″
	Tariangbaroe	56	50	131	237	+	+	21	″	23	23	″	″
		5866	5739	14519	[72] 26124			1096	40	405	445	54	″
M. Kelling, te Tamako (eiland Groot-Sangi).	Tamako	304	277	1163	1744	149	169	318	2	86	88	8	7
	Naga	37	20	107	164	9	8	17	″	1	1	″	″
	Binala	36	30	129	195	17	8	25	″	15	15	″	5
	Menggawa	31	17	100	148	3	8	11	″	5	5	″	1
	Kalinda	68	60	158	286	33	31	64	16	24	40	2	″
	Bebo	38	23	123	184	7	5	12	″	16	16	1	″
	Dago	80	90	306	476	47	72	119	4	27	31	1	1
	Lawang	32	35	130	197	13	28	41	″	12	12	″	″
	Tonggenboewoe	9	16	93	118	6	13	19	″	4	4	1	″
	Kalama	164	160	348	672	27	51	78	″	2	2	″	″
	Karakitang	183	202	582	967	18	42	60	1	″	1	″	″
	Mahengetang	63	75	193	331	3	4	7	1	″	1	4	″
	Siha	42	56	150	248	1	1	2	″	″	″	″	″
	Para	227	271	537	1035	33	64	97	″	1	1	3	″
		1314	1332	4119	[73] 6765	366	504	870	24	193	217	20	14
P. Kelling, te Oeloe (eiland Siauw, een der Sangi-eilanden). [74]	Oeloe	298	328	851	1487	81	176	257	56	22	78	13	16
	Mala	41	66	98	205	14	40	54	26	3	29	7	1
	Sawang	101	136	267	504	48	73	121	7	10	17	3	2
	Biauw	31	56	67	154	18	24	42	9	2	11	″	″
	Pahepa	6	10	16	32	1	″	1	5	″	5	″	″
	Buhias	10	17	23	50	4	6	10	2	″	2	″	″
	Karalung	24	39	61	124	6	17	23	13	5	18	1	1
	Kanang	31	40	80	151	2	9	11	15	2	17	″	″
	Lia	114	149	332	395	67	87	154	7	25	32	5	7
	Boekide	33	47	85	165	6	21	27	3	9	12	″	5
	Bolali	11	18	26	55	1	2	3	5	3	8	1	″
	Salili	21	30	51	102	3	8	11	6	″	6	3	″
	Ondong	102	132	276	510	11	62	73	9	11	20	12	1
	Beong	36	61	94	191	4	10	14	3	8	11	4	1
	Lai	29	39	77	145	6	14	20	2	″	2	1	″
	Kanswong	60	85	165	300	30	38	68	″	5	5	5	″
	Lehi	31	46	78	155	6	13	19	2	2	4	″	″
	Kiral	50	85	127	262	35	58	93	3	″	3	1	″
	Hiung	36	51	93	180	8	29	37	14	4	18	3	1
	Kiawan	56	86	140	282	43	52	95	6	10	16	9	1
	Niamtengeu	45	75	107	227	29	35	64	2	1	3	1	2
	Batubedan	12	15	33	60	7	4	11	3	2	5	″	″
	Namong	7	10	19	36	1	3	4	″	″	″	″	2
	Makalehe	31	46	80	157	12	28	40	1	3	4	3	″
	Paseng	47	77	114	238	10	13	23	3	2	5	″	″
	Bumbia	43	63	113	219	11	31	42	4	2	6	″	″
	Peling	32	44	81	157	6	1	7	3	3	6	″	″
	Ta'awid	44	74	104	222	25	50	75	4	2	6	″	″
	Tanaki	24	38	62	124	20	18	38	7	4	11	2	″
		1406	1963	3720	7089	515	922	1437	220	140	360	74	40

[71]) Bebalang ligt op het eilandje van dien naam; Batoenderang op het eiland Manganitoe-kadio; de overige gemeenten zijn op Groot-Sangi gelegen.

[72]) Het blijkt nu dat de in 't vorig verslag (bijlage AA, blz. 11) opgenomen (verouderde) opgaven betreffende het *zielental* der gemeenten in dit ressort alle veel te laag waren.

[73]) Bij gemis aan latere opgaven betreffende het *zielental* der gemeenten zijn die van 't vorig verslag behouden.

[74]) De gemeenten Pahepa, Buhias en Makalehe liggen op de gelijknamige eilanden.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Aantal van in 1895: gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	aangenomen lidmaten	ingezegende huwelijken.
G. F. Schröder, te Beo op Karakelang (een der Talaut-eilanden)	Beo	75	70	79	224								
	Matahit	2	1	20	23								
	Roeso	1	2	"	3								
	Pampalo	17	6	11	34								
	Taroeng	55	57	61	173								
	Sawang	3	1	"	4								
	Poelotan	4	"	39	43								
	Aloemoe	5	8	"	13								
	Ramis	7	1	1	9	+	+	+	+	+	+	+	+
	Tombatoe	1	"	"	1								
	Dapighe	1	"	"	1								
	Tatoerang	1	"	"	1								
	Lobo	81	66	92	239								
	Matiasara	1	"	18	19								
	Bantik	4	10	"	14								
	Laloehe	38	1	3	42								
	Karaton	1	1	"	2								
	Kakarotan	1	"	"	1								
		298	214	334	846			24	167	335	502	10	38
J. R. van den Bovenkamp, te Moronge op Salibaboe (een der Talaut-eilanden)	Moronge	269	299	502	1060	+	+	73	4	7	11	14	1
	Salibaboe	150	189	410	749	+	+	44	"	5	5	"	3
	Lirong	43	73	98	214	+	+	11	1	"	1	3	"
	Sereh	7	14	14	35	+	+	6	1	"	1	1	"
	Kolongan	5	8	10	23	+	+	3	"	"	"	"	"
	Mengarang	155	190	321	666	+	+	1	"	"	"	"	"
	Kaboeroean	1	1	2	4	+	+	"	"	"	"	"	"
	Toloeale	4	9	9	22	+	+	"	"	"	"	"	"
	Deman	6	7	9	22	+	+	"	"	"	"	"	"
	Boeloede	2	3	3	8	+	+	"	"	"	"	"	"
	Pangeran	"	"	"	"	+	+	"	"	"	"	"	"
	Akas	1	1	1	3	+	+	"	"	"	"	"	"
	Birang	3	5	7	15	+	+	"	"	"	"	"	"
	Igita	"	"	"	"	+	+	"	"	"	"	"	"
		646	799	1386	2831			138	6	12	18	18	4
Amboina.													
K. Storm, te Tifoe (eiland Boeroe). [76]	Tifoe en 9 filialen	420	330	684	1434	+	+	140	20	77	97	44	28
.... te Waemasisi (eiland Boeroe). [76]	Waemasisi en 1 filiaal	"	"	3	3	"	"	"	"	3	3	"	"
Ternate. [77]													
Eiland Halmaheira.													
H. van Dijken, te Duma (Noordelijk Halmaheira).	Duma	+	+	+	146	21	29	50	4	17	21	4	2
.... te Soakonoro (Noordelijk Halmaheira).	Soakonoro	+	+	+	+	"	"	"	"	"	"	"	"
Eiland Nieuw-Guinea.													
J. L. en F. J. F. van Hasselt, te Mansinam (op het eilandje Manaswari, nabij de Noordkust van Nieuw-Guinea).	Mansinam	27	31	65	123	27	31	58	7	5	12	10	4
J. Metz, te Andai (Noordkust van Nieuw-Guinea).	Andai	11	13	23	47	11	13	24	2	1	3	4	4
G. L. Bink, te Jendé op het eiland Rhoon (als voren).	Jendé	3	5	"	8	3	5	8	"	"	"	"	"
W. L. Jens, te Doreh (als voren).	Doreh	+	+	+	+	6	4	10	14	9	23	"	"
J. L. D. van der Roest, te Wandessi (als voren)	Wandessi	3	5	10	18	3	5	8	"	2	2	"	"
.... te Wandammen (als voren).	Wandammen	+	+	+	+	+	+	+	"	"	"	"	"

[75] De 5 eerstgenoemde gemeenten zijn op het eiland Salibaboe, de 9 overige op het eiland Kaboeroean gelegen.

[76] De twee zendingsposten op Boeroe worden bediend door zendelingen van de Utrechtsche Zendingsvereeniging, bijgestaan door 7 en 2 inlandsche helpers. De zendeling van Tifoe H. Hendriks was echter in het voorjaar van 1895 met verlof naar Europa vertrokken ten gevolge waarvan zijne standplaats tijdelijk was bezet door den zendeling K. Storm van Waemasisi, welke laatste standplaats, waar voorloopig het eigenlijk zendingswerk nog van weinig omvang was, zoolang van een zendeling ontbloot was.

[77] Zoowel de 2 zendelingen op Halmaheira (van wie er één — M. J. van Baarda, wiens standplaats was te Soakonoro — zich gedurende 1895 met verlof in Europa bevond), als de 7 zendelingen op Nieuw-Guinea (waaronder één — J. A. van Balen, ter standplaats Wandessi — die in Januari 1895 mede met verlof herwaarts was gekomen) zijn allen in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. Eerstgenoemde zendeling is in Mei 1896 naar Halmaheira teruggekeerd, met een nieuwen voor dat eiland bestemden zendeling (A. Hueting). Soakonoro zal echter niet meer bezet worden. Gedurende de afwezigheid van den zendeling van Balen is op diens standplaats Wandessi tijdelijk gevestigd de zendeling van der Roest, wiens standplaats Wandammen zoolang onbezet is. Te Duma (Halmaheira) beschikte de zendeling over een inlandschen helper. Dit was ook het geval op de zendingsposten Mansinam en Andai (Nieuw-Guinea). Zoowel op Halmaheira als op Nieuw-Guinea maakt het zendingswerk tot nog toe weinig vorderingen.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	NAMEN DER GEMEENTEN EN bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten op ult. 1895.							Aantal van in 1895:				
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal	Aantal lidmaten.			gedoopten.			aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal	Volwassenen	Kinderen.	Totaal.		
Timor en onderhoorigheden.													
W. Pos, te Melolo (eiland Soemba). 78)	Melolo	96	101	170	367	55	62	117	6	14	20	8	5
C. de Bruijn, te Kabaniroe (eiland Soemba). 78)	Kabaniroe	54	64	118	236	+	+	+	"	"	"	4	1
.... te Seba (eiland Savoe). 79)	Seba	892	942	637	2471	33	48	81	2	59	61	"	"
	Menia	85	99	79	263	4	3	7	"	6	6	"	"
	Liai	169	203	186	558	6	9	15	"	11	11	"	"
	Mesara	149	256	170	574	5	1	6	"	6	6	"	"
	Timoe Boedai	138	179	61	378	5	2	7	"	6	6	"	"
	Timoe Belaloe	55	42	41	138	1	1	2	"	1	1	"	"
	Rai Liai	57	48	69	174	+	+	+	+	+	+	+	+
		1545	1768	1243	4556	54	64	118	2	89	91	"	"

78) In dienst van de „Zending der Gereformeerde Kerken in Nederland onder Mohammedanen en Heidenen." De zendeling te Melolo arbeidt met een inlandschen helper.

79) De door het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam voor dezen vacanten zendingspost bestemde zendeling J. H. Letteboer was in December 1895 op Java aangekomen, waar hij tot in het voorjaar van 1896 verbleef. In Mei dacht hij zijn dienstwerk op Savoe te kunnen aanvaarden. Intusschen worden de Savoesche Christengemeenten, met machtiging van de Indische Regeering, af en toe bezocht door den hulpprediker van Koepang (Timor); overigens zijn op Savoe eenige inlandsche hulpzendelingen werkzaam.

In aansluiting aan vroegere soortgelijke opgaven laat men hier nog volgen een overzicht der in het tijdvak van 1 Augustus 1895 t/m ult. Juli 1896 genomen regeeringsbeschikkingen betreffende de toelating tot uitoefening van hun dienstwerk zoowel van zendelingen als van hulpzendelingen.

ZENDELINGEN.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	Standplaats.	Ressort voor hetwelk de bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het Regeeringsreglement, verleend is.	Gouvernements-besluit, waarbij de toelating verleend is voor het tegenwoordig ressort.	Gouvernements-besluit, waarbij aan den zendeling *voor het eerst* toelating tot uitoefening van het zendingswerk in Nederlandsch-Indië verleend werd.
		Salatiga-Zending.		
J. F. Droste.	Ketjemeh (res. Samarang).	Residentie Samarang.	23 October 1895, n°. 7.	23 October 1895, n°. 7.
C. R. Kühnen.	Kalitjeret (res. Samarang).	Residentiën Samarang en Rembang.	23 October 1895, n°. 8.	23 October 1895, n°. 8.
		Java-Comité.		
G. A. W. Geissler.	Batavia.	Res. Batavia.	11 November 1895, n°. 19.	6 December 1891, n°. 4. *a)*
		Ermelosche Zendingsgemeente.		
J. J. Wijnveldt.	Sawah Loento (afd. Tanah Datar der residentie Padangsche Bovenlanden).	Sawah Loento. *b)*	10 Januari 1896, n°. 6.	10 Januari 1896, n°. 6.
		Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam.		
H. Muller.	Soekaboemi (afd. Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen).	Res. Preanger Regentschappen.	2 Maart 1896, n°. 15.	2 Maart 1896, n°. 15.

a) Deze toelating, waarvan door den zendeling Geissler geen gebruik was gemaakt, was verleend voor de onderafdeeling Angkola der afdeeling Mandheling en Angkola (residentie Tapanoli).

b) Aan de toelating voor Sawah Loento werd de voorwaarde verbonden dat de zendeling zijn dienstwerk uitsluitend zou hebben te bepalen tot de aldaar (ten dienste der gouvernements-kolenontginning) te werk gestelde veroordeelden tot dwangarbeid, en derhalve niet onder de inlandsche bevolking zou mogen werkzaam zijn.

Namen der zendelingen.	Standplaats.	Ressort voor hetwelk de bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het Regeeringsreglement, verleend is.	Gouvernementsbesluit, waarbij de toelating verleend is voor het tegenwoordig ressort.	Gouvernementsbesluit, waarbij aan den zendeling *voor het eerst* toelating tot uitoefening van het zendingswerk in Nederlandsch-Indië verleend werd.
		Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen (Pruisen).		
A. Lett.	Si Laetlaet in de onderafd. Toba (afd. Toba en Silindong der residentie Tapanoli).	Afd. Toba en Silindong.	2 Maart 1896, nº. 16.	8 December 1891, nº. 16. *c)*
J. G. Warneck.	Baligé (onderafd. Toba als voren).	Id.	8 Mei 1896, nº. 8.	8 Mei 1896, nº. 8.
P. Pohlig.	Naroemonda in het landschap Siantar (onderafd. Toba als voren).	Id.	Id.	1 Maart 1891, nº. 8. *d)*
J. L. Christiansen.	Parparean (onderafd. Toba als voren).	Id.	Id.	Id. *d)*
J. G. Jung.	Parsambilan (onderafd. Toba als voren).	Id.	Id.	Id. *e)*
W. Klijnstra.	Pangaloan (onderafd. Silindong der afd. Toba en Silindong).	Id.	Id.	8 September 1892, nº. 12. *f)*
F. A. Mohri.	Hoeta Barat (onderafd. Silindong als voren).	Id.	Id.	31 December 1868, nº. 39 en 19 April 1870, nº. 27. *g)*
K. W. Meis.	—	Id.	21 Juli 1896, nº. 15.	21 Juli 1896, nº. 15.
W. Gericke.	Boenga Bandar in de onderafd. Sipirok der afd. Mandheling en Angkola (res. Tapanoli).	Onderafd. Sipirok (zie hiernevens) en afd. Padang Lawas (mede in de res. Tapanoli), uitgezonderd, wat laatstgenoemde afdeeling betreft, de landschappen Oeloe Boeroemon en Sossah.	12 Maart 1896, nº. 24.	12 Maart 1896, nº. 24.
		Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.		
D. Louwerier.	Kendalpaijak (afd. Malang der res. Pasoeroean).	Afd. Malang.	26 Maart 1896, nº. 57.	26 Maart 1896, nº. 57.
J. H. Letteboer.	—	Eiland Savoe (res. Timor en onderh.).	20 Juni 1896, nº. 16.	20 Juni 1896, nº. 16.
		Utrechtsche Zendingsvereeniging.		
G. Maan.	Bonthain (afd. Zuiderdistricten van het gouvern. Celebes en onderh.).	Gouvernementslanden van het gouvern. Celebes en onderh.	3 April 1896, nº. 27.	3 April 1896, nº. 27.

HULPZENDELINGEN.

Namen der hulpzendelingen en gouvernementsbesluit waarbij aan hen de toelating verleend werd.	Ressort voor hetwelk de toelating verleend werd.
Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen.	
M. Siregar (22 Februari 1896, nº. 46).	Gebied van den Dolok in de afd. Padang Lawas (res. Tapanoli).
K. Hoeta Barat (id.).	Id.
F. Panggabean (19 Mei 1896, nº. 27).	Landschap Simengoemban in de onderafdeeling Sipirok der afd. Mandheling en Angkola, en landschap Si Boelan Boelan in de onderafd. Silindong der afd. Toba en Silindong (res. Tapanoli).
M. Loemban Tobing (19 Mei 1896, nº. 36).	Koeria's Kolang, Oente Moengkoer, Si Pak Pak en Sorkam tot Pasariboe en Nai Pospos in de afd. Siboga (res. Tapanoli).
W. Hoeta Galoeng (id.).	Koeria's Toeka, Said ni Hoeta en Kalangan der afd. Siboga als voren.
J. Pasariboe (id.).	Te Siboga en omstreken (afd. Siboga) en in de landstreek Hoerlang der onderafd. Silindong (afd. Toba en Silindong).
Jorbeth Loemban Tobing (19 Mei 1896, nº. 36).	Te Si Goempar en omstreken (afd. Toba en Silindong).
J. Hoeta Galoeng (id.)	Te Said ni Hoeta en omstreken (afd. Toba en Silindong).
Ph. Sihombing (id.)	Te Parboeboe en omstreken (afd. Toba en Silindong).
J. Siregar (id.)	Te Moeara, Oente Moengkoer, Si Matoepang, Ari Tonang, Si Tanggor, Batoe Binoemboen, Poeloe Sibandang, Poeloe Papandé, Sosar Lintoeng, Bakara en Adé Adé en omstreken (afd. Toba en Silindong).
Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam.	
Mertokarjo (31 Mei 1896, nº. 14).	Afd. Japara der residentie van dien naam.

c) Bij het verleenen van toelating voor de afdeeling Toba en Silindong werd de toelating van December 1891, welke tot een gedeelte van het eiland Nias betrekking had, ingetrokken.

d) Dit besluit hield geen eigenlijke toelating in, omdat de streek waar de zendeling zijn dienstwerk wenschte uit te oefenen (hetzelfde landschap waar hij thans nog werkzaam is), destijds geen deel van het gouvernementsgebied uitmaakte.

e) De toelating van Maart 1891 gold alleen voor het Tobasche landschap Ari Tonang, dus niet voor de geheele afdeeling Toba en Silindong.

f) Ook dit besluit hield geen eigenlijke toelating in, omdat de streek, waar de aanvrager toenmaals zijn dienstwerk wenschte uit te oefenen (eenige landschappen op het schiereiland Samosir in het Toba-meer) buiten ons bestuursgebied gelegen zijn.

g) De toelating van 1868 was verleend voor het eiland Nias; die van 1870 gold slechts een deel der afdeeling Toba en Silindong, namelijk alleen de Silindongsche landschappen Sigoempoelan en Pangaloan.

B. ROOMSCH-KATHOLIEKE KERKEDIENST. *a)*

1°. Statiën voor Europeanen.

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Zielental der Roomsch katholieke bevolking (waaronder ook militairen) op ult. 1895.		Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1895:				
					van landswege bezoldigd.		buiten bezwaar van den lande.		
			Europeanen en met hen gelijkgestelden.	Inlanders en met hen gelijkgestelden.	Pastoors.	Onderpastoors.	Hulppriesters.	Missionarissen.	Totaal.
1	Batavia.	Omvattende de residentie Batavia (met uitzondering van de afdeeling Buitenzorg), alsmede de residentiën Krawang en Bantam. (Na verkregen speciale machtiging wordt ook de residentie Lampongsche Districten éénmaal 's jaars bezocht.) . .	4 347	120	*b)* 1	*c)* 2	1	"	4
2	Buitenzorg.	Omvattende de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia) en de regentschappen Tjiandjoer en Soekaboemi (residentie Preanger Regentschappen).	876	20	1	"	"	"	1
3	Cheribon.	Omvattende de residentiën Cheribon, Tagal en Preanger Regentschappen (wat dit laatste gewest betreft met uitzondering van de regentschappen Tjiandjoer en Soekaboemi)	754	14	"	"	*d)* 1	"	1
4	Samarang.	Omvattende de residentiën Samarang (met uitzondering van de afdeelingen Ambarawa en Salatiga), Pekalongan, Japara en Rembang. . . .	3 190	158	1	3	3	"	*e)* 7
5	Ambarawa.	Omvattende de afdeelingen Ambarawa en Salatiga (residentie Samarang), benevens de residentiën Soerakarta en Madioen	2 077	146	1	"	"	"	1
6	Djokjokarta.	Omvattende de residentie Djokjokarta, de residentie Bagelen (met uitzondering van de afdeeling Ledok), zoomede de afdeeling Tjilatjap (residentie Banjoemas)	2 258	51	1	"	"	"	1
7	Magelang.	Omvattende de residentie Kadoe, de afdeelingen Ledok (residentie Bagelen), Bandjarnegara, Poerbolinggo en Poerwokerto (residentie Banjoemas) en de hoofdplaats Banjoemas	1 549	47	1	1	"	"	2
8	Soerabaija.	Omvattende de residentiën Soerabaija, Kediri, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Madura en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	3 761	55	1	1	3	"	5
9	Padang.	Omvattende het gouvernement Sumatra's Westkust en de residentie Benkoelen	*f)* 1 403	41	1	"	1	"	2
10	Kotta Radja (tijdelijk).	Omvattende het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden.	1 410	31	*g)* 1	"	"	"	1
11	Medan	Omvattende de residentie Oostkust van Sumatra. .	268	140	"	"	1	"	1
12	Soengeislan (vacant). *h)*	Omvattende de residentiën Banka, Palembang en Riouw	342	215	"	"	"	"	"
13	Singkawang.	Omvattende de residentie Westerafdeeling van Borneo en de assistent-residentie Billiton	172	241	*i)* 1	"	"	1	2
14	Makasser.	Omvattende het gouvernement Celebes en onderhoorigheden	310	"	1	"	"	"	1
		Totalen voor 14 statiën.	22 717	1 279	11	*j)* 7	*k)* 10	1	29
			23 996						

a) Volgens eene opgaaf van ult. 1894 werden de toen in het Vicariaat dienstdoende 50 geestelijken bijgestaan „voor het missiewerk en het onderwijs" door 27 broeders en 220 zusters van verschillende congregatiën.

b) De Pastoor van Batavia is tevens Apostolisch Vicaris en als zoodanig hoofd der Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch-Indië.

c) Een der onderpastoors draagt den titel van waarnemend pastoor.

d) Deze hulppriester is erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande.

e) Als in de residentie Samarang ten behoeve van *inlandsche* Christenen werkzaam, vermeldt de bij dit verslag behoorende kaart 2 „pastoors of missionarissen." Deze zijn uit den aard der zaak in het hierbedoelde 7-tal begrepen.

f) Ongerekend, naar het schijnt, de 36 Europeanen, bedoeld in noot *g*.

g) Ingevolge bijzondere regeeringsmachtiging bezocht deze geestelijke in 1895 op 's lands kosten de noordelijke havens van Sumatra's Westkust, ressorteerende onder de „statie" Padang.

h) De statie Soengeislan (Banka) wordt, zoolang zij vacant is, door een der geestelijken van Batavia eens of tweemaal per jaar kerkelijk bezocht.

i) De pastoor van Singkawang is bezoldigd als geestelijke van den 3den rang, evenals — zie noot *a* — de onder de inlandsche Christenen in de statie Larantoeka arbeidende hulppriester. (Van de andere uit 's lands kas bezoldigde geestelijken worden de Apostolisch Vicaris als geestelijke van den 1sten rang, de overige pastoors en de onderpastoors als geestelijken van den 2den rang bezoldigd.)

j) Hieronder 1 onderpastoor, met den titel van waarnemend pastoor (zie noot *c*).

k) Een dezer hulppriesters is erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande (zie noot *d*).

2°. Statiën voor inlandsche Christenen (waaronder begrepen zoowel de gevestigde gemeenten als de zendingsposten).

Volg-nummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Aantal Roomsch-katholieke inlandsche Christenen op ult. 1895	Aantal der in 1895 gedoopten.			Aantal van hen die in 1895 de eerste H. communie deden.	Aantal in 1895 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1895:				
									van landswege bezoldigd.		buiten bezwaar van den lande.		Totaal.
				Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.			Pastoors.	Onderpastoors en hulppriesters.	Hulppriesters.	Missionarissen.	
		Gevestigde gemeenten.											
1	Menado	Omvattende de residentiën Menado, Amboina en Ternate	*l*) 4 610	60	231	291	*m*) +	21	1	"	1	"	2
2	Larantoeka.	Omvattende de noordoost- en oostkust van Flores, de eilanden Andonara, Lomblen, Allor, Solor en andere tot die groep behoorende eilanden, zoomede de hoofdplaats Koepang (residentie Timor)	*n*) 7 621	362	169	531	+	48	1	*o*) 1	2	"	4
3	Maumeri.	Omvattende Midden-Flores en de noord- en zuidzijde van dat eiland (gemeenten te Maumeri, Kotting, Nita, Sikka, Lela en Lio)	12 447	21	424	445	+	35	1	*p*) 1	2	"	4
		Zendingsposten.											
4	Tandjong Sakti.	Omvattende de afdeeling Manna en Pasoemah Oeloe Manna (residentie Benkoelen) . . .	*q*) 63	16	16	32	+	2	"	"	*r*) 1	"	1
5	Nanga Sedjiram.	Omvattende de afdeeling Sintang (residentie Westerafdeeling van Borneo)	325	3	108	111	+	1	"	"	1	"	1
6	Langgoer op Klein-Key.	Omvattende het eiland Groot-Key, de verdere Key-eilanden en de westelijk gelegen Key Tenimber-, Tiandoe- en Koer-eilanden (residentie Amboina)	306	91	10	101	"	17	"	"	"	2	2
7	Bomphia.	Omvattende Oost-Ceram (residentie Amboina).	*s*) +	+	+	+	+	+	"	1 (zie noot *p*)	"	"	1
8	Kessewooi of Kessoewi. *t*)	Omvattende de onderafdeeling Ceramlaut en Goram der afdeeling Banda (residentie Amboina)	+	+	+	+	+	+	"	"	"	"	"
9	Atapoepoe.	Omvattende de landschappen der onderafdeeling Beloe (residentie Timor en onderhoorigheden)	1 648	43	62	105	+	11	"	1	"	*u*) 2	3
10	Laoera.	Omvattende het eiland Soemba (residentie Timor en onderhoorigheden)	763	14	21	35	+	2	"	"	"	2	2
11	Kapaur (zuidwestkust van Nieuw-Guinea).	. . . .	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	(zie noot *p*)	. . .	. . .	. . .
12	Singaradja *v*)	Hoofdplaats Singaradja der residentie Bali en Lombok	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
		Totaal Roomsch-katholieke inlanders en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 2°.	27 783	610	1041	1651	+	137	3	*w*) 4	7	6	20
		Id. id. in de statiën bedoeld sub 1°.	1 279										
		Totaal Roomsch-katholieke Europeanen en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 1°.	22 717	+	+	+	+	+	11	*x*) 7	*k*) 10	1	29
		Id. id. in de statiën bedoeld sub 2°.	205										
		Totaal-generaal	51 984						14	11	17	7	49

l) Bovendien bevonden zich in het ressort van den pastoor te Menado 145 Europeesche Roomsch-katholieke Christenen.

m) Waar een + geplaatst is, ontbreken de gegevens.

n) Bovendien bevonden zich in het ressort van den pastoor te Larantoeka 24 Europeesche Roomsch-katholieke Christenen.

o) Hulppriester, bezoldigd als geestelijke van den 3den rang (zie noot *i*).

p) De andere onderpastoor van Maumeri bevond zich tijdelijk op den zendingspost te Bomphia (Oost-Ceram). Hij was tevens tijdelijk belast met de proefmissie te Kapaur (Skroe) op Nieuw-Guinea's zuidwestkust.

q) Bovendien bevonden zich in het ressort van den hulppriester te Tandjong Sakti 36 Europeesche Roomsch-katholieke Christenen.

r) Deze is de hulppriester van Padang, tijdelijk te Tandjong Sakti bescheiden.

s) Volgens de bestuursopgaven beliep het aantal Roomsch-katholieke inlanders op Oost-Ceram op ult. 1894 145 en op ult. 1895 162, van welke laatsten er ongeveer 50 godsdienstonderwijs ontvingen.

t) Deze standplaats is in den loop van 1895 opgeheven.

u) Een der missionarissen woont te Atapoepoe, de andere te Lahoeroes in het landschap Fialarang.

v) Van de indertijd door de Indische Regeering verleende vergunning tot voorbereiding van eene missie op Bali was bij het einde van 1895 nog geen gebruik gemaakt.

w) Namelijk 3 onderpastoors en 1 hulppriester.

x) Van deze 7 onderpastoors is er één waarnemend pastoor.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE AA.

N°. 28.

(Zie hoofdst. K, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande WEESHUIZEN en ANDERE INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID, over 1894 en 1895.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van:		VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	1894.	1895.	
Parapattan-weezengesticht te Batavia.	67 (32 jongens en 35 meisjes).	82 (aantal jongens en meisjes niet gespecificeerd).	In den loop van 1895 verlieten 4 meisjes het gesticht, van wie 1 door de familie werd teruggenomen en 3 plaatsing vonden als kinderjuffrouw. Van de vertrokken jongens vonden er 2 plaatsing bij den handel. Daarentegen werden 14 kinderen opgenomen. De gezondheidstoestand liet niets te wenschen over. Aan contributiën, legaten en donatiën werd ontvangen f 7010 en uit anderen hoofde (interestrekening, enz.) f 4998, te zamen alzoo (met inbegrip der gouvernementssubsidie van f 6000) f 18 008, terwijl de huishoudelijke uitgaven f 15 536 en verschillende onkosten f 1724 beliepen, zoodat het boekjaar met een voordeelig saldo van f 748 sloot, tegen een nadeelig saldo in 1894 van f 922 (ontvangsten f 14 824 en uitgaven f 15 746).
Diaconie wees- en armenhuis op Molenvliet (Batavia).	33 (4 vrouwen, 13 jongens en 16 meisjes).	25 (2 vrouwen, 8 jongens en 15 meisjes).	De kosten van deze inrichting bedroegen over 1895 f 8539, tegen f 9174 over 1894. Gedurende 1895 werden 9 verpleegden uit de sterkte afgevoerd, namelijk 2 vrouwen (1 door overlijden), 1 meisje (door terugkeer naar hare familie) en 6 jongens (3 wegens het bereiken van den 18-jarigen leeftijd en 3 door terugkeer naar hunne bloedverwanten). Opgenomen werd slechts één jongen.
Djattigesticht te Batavia.	48 (9 jongens en 39 meisjes).	52 (12 jongens en 40 meisjes).	Van de op ult. 1894 aanwezige verpleegden (volgens verbeterde opgaven ten getale van 9 jongens en 39 meisjes) werden in 1895 uit de sterkte afgevoerd 6 jongens (1 wegens overlijden, 3 die bij het korps pupillen te Gombong werden aangenomen en 2 die op verzoek van bloedverwanten of om andere redenen het gesticht verlieten), zoomede 11 meisjes (1 wegens huwelijk, 5 die eene betrekking kregen en 5 die door hare moeders werden teruggenomen). Daarentegen werden als nieuwe verpleegden toegelaten 9 jongens en 12 meisjes.
Vincentius-gesticht voor verlaten kinderen (meisjes) te Weltevreden (Batavia).	78 (meisjes).	67 (meisjes).	Deze aan het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Batavia behoorende gestichten gingen voort met vooral voor de opvoeding van arme en verlaten kinderen van Europeesche afkomst te zorgen. Ook in 1895 werd niet meer dan circa f 300 's maands aan bijdragen ontvangen, terwijl de uitgaven, ook wegens ondersteuning van andere armen, zoowel kinderen als volwassenen, dat bedrag ver overtroffen.
St. Jozef-gesticht voor verlaten kinderen (jongens) te Weltevreden.	31 (jongens).	31 (jongens).	
Jongens-weeshuis van het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Buitenzorg.	45 (jongens).	54 (jongens).	Gedurende 1895 werden in dit gesticht, van gelijken aard als het zooeven genoemde St. Jozef-gesticht te Weltevreden, in 't geheel 54 jongens (voor het meerendeel weezen) verpleegd: daarvan kwamen er 34 geheel ten laste der inrichting, terwijl voor de overige 20 eene geringe bijdrage werd ontvangen. Van die 54 jongens bezochten 46 de openbare lagere school; buitendien ontvingen zij 's avonds nog extra-lessen. In den loop van 1895 verlieten 4 pupillen de inrichting, waarvan één als apothekersbediende te Batavia werd geplaatst, terwijl de 3 anderen op landelijke ondernemingen werkzaam werden gesteld. Drie pupillen legden met goed gevolg het klein-ambtenaars-examen af. De gezondheidstoestand was zeer bevredigend; sterfgevallen kwamen niet voor. De ontvangsten (waarschijnlijk met inbegrip van de gouvernementssubsidie ad f 3000) bedroegen in 1895 f 12 619 en de uitgaven f 12 824, tegen f 10 326 en f 10 486 in 1894.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1894.	1895.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Bedelaarsgesticht te Tagal.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	In dit gesticht worden aan lepra en andere afzichtelijke ziekten lijdende en armoedige personen opgenomen. De kosten van onderhoud worden bestreden uit de fondsen van de moskee te Tagal. De gouvernements-geneesheer aldaar verstrekt zoo noodig eenige medicijnen.
Protestantsch weeshuis te Samarang.	194 (103 jongens en 91 meisjes).	206 (111 jongens en 95 meisjes).	In 1895 werden uit de sterkte afgevoerd 8 jongens (2 gingen in eene betrekking, 2 werden bij den landbouw geplaatst, 3 keerden naar hunne familie terug en 1 overleed aan berriberri) en 9 meisjes (8 verkregen eene betrekking en 1 keerde naar hare familie terug). Opgenomen werden 16 jongens en 13 meisjes. De ontvangsten van het gesticht bedroegen (met inbegrip van de gouvernementssubsidie ad f 38 780) f 48 084, en de uitgaven f 53 585, zoodat de rekening sloot met een tekort van f 5501. In 1894 werd ontvangen f 51 942, en uitgegeven f 54 854, derhalve tekort f 2912. De gezondheidstoestand was vrij goed; gevallen van koorts kwamen nogal veelvuldig voor, terwijl 33 lijders aan berriberri werden behandeld.
Roomsch-katholiek weeshuis te Samarang.	360 (114 jongens en 246 meisjes).	351 (113 jongens en 238 meisjes).	Het getal van gouvernementswege ter verpleging aangewezen weezen bleef 220 bedragen, en wel 50 jongens en 170 meisjes, daar de in 1895 opengevallen plaatsen voor 5 jongens en 28 meisjes op gelijke wijze werden aangevuld. Voor rekening der inrichting, dan wel voor die van particulieren kwamen 63 jongens en 68 meisjes. De ontvangsten, met inbegrip van de tot f 45 140 verhoogde gouvernementssubsidie (zie vorig verslag, blz. 142), beliepen f 52 171; de uitgaven f 53 402, waardoor dus een nadeelig saldo ontstond van f 1231. In 1894 bedroeg het nadeelig saldo f 472 (ontvangsten f 46 321 en uitgaven f 46 793). De gezondheidstoestand was in 1895 over het algemeen zeer gunstig.
Oudemannenhuis te Samarang.	59	61	In dit gesticht, bestemd voor de verpleging van oude militairen en schepelingen beneden den rang van officier, telde men op ult. 1895 22 Europeanen (11 Nederlanders, 4 Duitschers, 4 Belgen, 2 Zwitsers en 1 Noor), 9 kleurlingen, 21 Amboineezen en 9 Afrikanen. In den loop van het jaar overleden 4 verpleegden.
Bedelaarsgesticht te Patjerongan (Samarang).	175	128	In den loop van 1895 werden 70 personen uit de sterkte afgevoerd, terwijl 23 personen werden opgenomen. Omtrent het geldelijk beheer der inrichting zijn geen opgaven ontvangen. In 1894 bedroegen de ontvangsten f 11 285 en de uitgaven f 16 921; het tekort ad f 5636 werd grootendeels gedekt uit de fondsen van het Chineesch hospitaal te Samarang.
Verzorgingsgesticht te Soerakarta.	60 (40 jongens en 20 meisjes).	59 (40 jongens en 19 meisjes).	Dit gesticht, opgericht door de vrijmetselaarsloge te Soerakarta, heeft ten doel de huisvesting en verzorging tegen matige vergoeding van op de verschillende landbouwondernemingen in het gewest tehuis behoorende Europeesche kinderen, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen van de ter hoofdplaats bestaande openbare lagere scholen gebruik te maken. In den loop van 1895 werden 8 jongens — waarvan 5 met goed gevolg het kleinambtenaars-examen aflegden — en 4 meisjes uit de sterkte afgevoerd, terwijl 8 jongens en 3 meisjes werden opgenomen. Omtrent den geldelijken toestand is niets gemeld.
Verzorgingsgesticht te Djokjokarta.	28	35	Deze inrichting heeft gelijke bestemming als de zooeven vermelde te Soerakarta. De opbrengst van eene in 1895 gehouden geldloterij, groot f 10 000 (zie vorig verslag, blz. 286), bracht in haren ongunstigen financieelen toestand eenige verbetering. Nadere opgaven omtrent de inkomsten en uitgaven werden niet vermeld. De gezondheidstoestand der verpleegden was zeer gunstig.
Jongens-weezeninrichting te Soerabaija.	75 (69 internen en 6 externen).	75 (69 internen en 6 externen).	Gedurende het op 31 Maart 1895 geëindigde boekjaar verlieten 6 interne pupillen het gesticht, waarvan er 1 onder voogdij van de hoofdcommissie der inrichting verbleef en dus onder de externen werd opgenomen. Van laatstbedoelden werd er één afgevoerd wegens volbrachten 23-jarigen leeftijd, en aangezien 6 nieuwe internen werden opgenomen, kwam in het aantal der pupillen geene verandering. Van de 69 internen (waarvan 24 den Protestantschen en 45 den Roomsch-katholieken godsdienst beleden) waren 13 bij den artillerie-constructiewinkel, 3 bij den dienst der staatsspoorwegen, 2 als klerk respectievelijk bij de weeskamer en op een handelskantoor en 2 als smid (bij het marine-etablissement en bij eene industrieele onderneming) werkzaam, terwijl de overige 49 pupillen het onderwijs aan de in de inrichting gevestigde openbare lagere school volgden. 16 der internen hadden voldaan aan het klein-ambtenaars-examen en 5 volgden de lessen aan de burger-avondschool, waaronder 1 jongeling, die, ofschoon tot de hoogere burgerschool toegelaten, de lessen dier inrichting niet had kunnen blijven volgen. De gezondheidstoestand in de inrichting was, over 't algemeen genomen, zeer bevredigend. De ontvangsten der inrichting bedroegen in 1894/95 f 46 357 (waaronder de gewone gouvernementssubsidie van f 6000 en de netto opbrengst, ad f 25 505, van de in 1894 ten behoeve der inrichting gehouden geldloterij, groot f 100 000). Uitgegeven werd f 24 815, zoodat er een batig saldo van f 21 542 viel te constateeren.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1894.	1895.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	29 (meisjes).	30 (meisjes).	Van de verpleegden (uitsluitend meisjes) werden er in den loop van 1895 2 ontslagen wegens plaatsing in eene betrekking, terwijl 3 meisjes werden opgenomen. De ontvangsten bedroegen f 23 413 en de uitgaven f 21 856.
Roomsch-katholiek weeshuis te Soerabaija.	40 meisjes (30 internen en 10 externen).	38 meisjes (32 internen en 6 externen).	Voor het onderhoud der interne weezen werd in 1895 uitgegeven f 4544, terwijl 6 kinderen voor f 600 bij particulieren waren uitbesteed. Een deel der kosten werd bestreden uit de rente, à 4 pct, van het aan het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo behoorende kapitaal, groot f 25 854, terwijl het ontbrekende door giften werd aangevuld.
Bedelaarsgesticht te Semaroeng (Soerabaija).	48	niet opgegeven.	Gedurende 1895 werden gemiddeld 39 personen verpleegd, terwijl 18 personen overleden. De ontvangsten bedroegen f 2251 (aan giften) en de uitgaven f 9166; het ontbrekende, ad f 6915, werd gevonden uit de renten van het fonds van het Chineesch hospitaal.
Immigranten-asyl te Medan (Sumatra's Oostkust).	200 (150 in het gewone asyl en 50 in het lepra-asyl).	196 (146 in het gewone asyl en 50 in het lepra-asyl).	In deze, onder toezicht van het gewestelijk bestuur staande, particuliere inrichting, voor welker vestiging en instandhouding vroeger een belangrijk fonds is bijeengebracht door belanghebbenden bij de tabaksondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra, wordt gezorgd voor afgeleefde, gebrekkige en aan krankzinnigheid of lepra lijdende gewezen werklieden dier ondernemingen (Chineezen en anderen), zoomede voor zoodanige zieke immigranten, die geen middelen hebben om zich elders te doen verplegen. In het gewone asyl werden in 1895 77 personen opgenomen, terwijl er 81 werden afgevoerd (26 keerden naar China terug, 20 werden als hersteld ontslagen, 29 overleden en 6 deserteerden). Het voor lepralijders bestemde asyl, ruimte bevattende voor 50 patiënten, bleef geheel bezet, daar de opengevallen 24 plaatsen (er overleden 18 patiënten en 6 liepen weg) door een even groot aantal nieuwe patiënten werden ingenomen. In verband met het gebrek aan ruimte in beide afdeelingen van het asyl, tengevolge waarvan een aantal verzoeken om opneming van lijders moesten worden afgewezen, werd besloten tot den bouw van een nieuw hospitaal, hetwelk bij het einde van 1895 reeds bijna was voltooid. Verder bestond het voornemen om het lepra-asyl te vergrooten. De verpleegden in het gewone asyl werden, zooals gewoonlijk, bezig gehouden met het verrichten van tuinwerk en het vervaardigen van matten of andere voorwerpen, welke laatste werkzaamheden eene opbrengst gaven van ruim $ 600. Ten behoeve van de verpleegden werd eene varkensfokkerij opgericht, terwijl ook een veestapel zou worden aangelegd.
Roomsch-katholieke opvoedingsgestichten [1]) voor kinderen van inlanders te Tandjong-Sakti (residentie Benkoelen), te Langgoer op Klein-Key (residentie Amboina), en in de residentie Timor: te Atapoepoe en Lahoeroes (Fialarang) op Timor, te Larantoeka, Maumeri en Kotting op Flores en te Laoera op Soemba.	745 (511 jongens en 234 meisjes).	†	Deze gestichten, waar in de voornaamste vakken van lager onderwijs onderricht wordt gegeven, hebben alleen internen. De meergevorderde jongens worden ook in smeden, timmeren of eenig handwerk geoefend. Te Larantoeka en Maumeri vindt men, behalve jongensscholen, ook meisjesscholen. Naast de vakken van het lager onderwijs wordt aan de meisjes ook in vrouwelijke handwerken onderricht gegeven. De kosten van al deze opvoedingsgestichten komen ten laste van de missie. Voor elk der bedoelde gestichten beliep het aantal verpleegde kinderen op ult. 1894 (van lateren datum zijn geen volledige cijfers voorhanden) als volgt: Tandjong Sakti 32, Langgoer 43, Atapoepoe 93, Lahoeroes (Fialarang) 19, Larantoeka 336 (waaronder 170 meisjes), Maumeri 158 (waaronder 64 meisjes), Kotting 25 en Laoera 39.

1) In vorige verslagen waren deze opvoedingsgestichten niet volledig opgegeven. De Roomsch-katholieke scholen in de Minahassa zijn hier niet vermeld, omdat zij niet dienen voor interne leerlingen; zie over deze scholen bijlage Y.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **BB.**

N° 29.

(Zie hoofdst. K, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de RESSORTEN der stedelijke en plaatselijke GENEESHEEREN in Nederlandsch-Indië bij het einde van 1895 en van de STANDPLAATSEN der DOKTERS-DJAWA, een en ander met vermelding van het aantal BEHANDELDE en OVERLEDEN ZIEKEN.

JAVA EN MADURA.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Overleden. 6.
	BANTAM.						
1	Pandeglang en Tjiringin (met Lebak)	1	Pandeglang	*c*) ††	††	665	5
		2	Tjiringin	. . . .	. . . .	5 076	250
		3	Lebak	. . . .	. . . .	604	14
2	*Serang (met Anjer) *d*)	. . .	. . . .	*e*) 487	*e*) 6	. . . .	. . . .
	BATAVIA.						
3	Batavia (3) *f*) stadsverband	4	Batavia (2) *f*)	4 804	495	109	5
	Batavia (3) Chin. hospitaal	5	Tandjong Priok *g*)	. . . .	. . . .	658	29
4	*Meester-Cornelis	6	Meester-Cornelis	157	15	336	»
5	Tangerang	. . .	. . . .	237	8	. . . .	. . . .
6	*Buitenzorg	7	Buitenzorg (4) *h*)	4 043	360	*h*) 230	*h*) 12
	KRAWANG.						
7	Poerwakarta	8	Poerwakarta	4 823	50	*i*)	*i*)
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.						
8	Bandong en de contrôle-afd. Tjitjalengka	9	Bandong	1 638	30	401	15
		10	Tjitjalengka	. . . .	. . . .	1 322	18
9	Tjiandjoer	. . .	. . . .	833	5	. . . .	. . . .
10	Soekaboemi	. . .	. . . .	1 490	16	. . . .	. . . .
11	Soemedang	. . .	. . . .	336	4	. . . .	. . . .
12	Limbangan, de contrôle-afd. Trogong en de afd. Soekapoera-kollot	11	Garoet	1 027	5	84	1
		12	Mangoenredja.	. . . .	. . . .	357	1
13	Tassikmalaija en Soekapoera (met Galoeh in de residentie Cheribon) *j*)	13	Tassikmalaija *j*)	††	††	2 500	29
		14	Manondjaija *j*)	. . . .	. . . .	1 356	13
		15	Bandjar *k*)	. . . .	. . . .	*l*) †	†
	CHERIBON.						
14	Cheribon en Koeningan	16	Cheribon	878	42	101	7
		17	Koeningan	. . . .	. . . .	1 608	37

TOELICHTINGEN.

a) In de met een * geteekende ressorten is de uitoefening van den burgerlijken geneeskundigen dienst organiek opgedragen aan officieren van gezondheid.

b) In deze kolom worden slechts die standplaatsen van dokters-djawa vermeld, welke bij het einde van 1895 vervuld waren (zie echter noot *s*)

c) Zie het slot van noot *d*. De met †† aangeduide ressorten van Europeesche burgergeneesheeren of officieren van gezondheid geraakten in den loop van 1895 of reeds vroeger onbezet, zonder dat bij het einde van 1895 reeds een definitieve titularis den dienst had overgenomen. Voor de meeste der bedoelde standplaatsen kon eene tijdelijke voorziening worden getroffen, door den dienst te doen waarnemen door een dokter-djawa. Waar zulks het geval is, zijn de cijfers van behandelden en overledenen in de kolommen 5 en 6 verantwoord.

d) Voor de bijwaarneming van den civielen geneeskundigen dienst in het overige gedeelte der residentie Bantam geniet de eerstaanwezende officier van gezondheid te Serang eene extra-toelage van f 100 's maands.

e) De opgaaf omvat ook de behandelden in andere afdeelingen dan Serang en Anjer.

f) Waar in eenig ressort meer dan één Europeesch geneesheer of dokter-djawa gevestigd is, wordt het aantal in tusschen haakjes geplaatste cijfers aangegeven. De werkkring der stadsgeneesheeren te Batavia is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 46. De 2 dokters-djawa te Bavavia zijn uitsluitend werkzaam bij het stadsverband aldaar.

g) De waarneming van den civielen geneeskundigen dienst te Tandjong Priok is opgedragen aan den aldaar dienstdoenden dokter-djawa, onder genot van de gewone toelage van f 25 's maands. Op zijne werkzaamheden wordt toezicht uitgeoefend door den oudst-aanwezenden officier van gezondheid aan boord van het aldaar gestationneerde wachtschip, die daarvoor eene toelage ontvangt van f 100 's maands.

h) Om beurten (d. i. om de maand) wordt een der te Buitenzorg geplaatste dokters-djawa, die allen werkzaam zijn bij het gesticht voor berriberri-lijders aldaar, gedetacheerd te Tandjong Priok. De ingediende opgaven hebben blijkbaar betrekking op lijders die buiten het gesticht werden behandeld.

i) De cijfers der door den dokter-djawa te Poerwakarta behandelde zieken zijn begrepen in de opgaven van den civielen geneesheer.

Volg-nummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. a) 1	Volg-nummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. b) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Overleden. 6.
15	Indramaijoe	. . .	. . . .	1 124	7	. . . .	. . . .
16	*Madjalengka met Palimanang m)	18	Madjalengka	††	††	11 331	1 202
		19	Tjiamis (afd. Galoeh) j)	. . . .	. . . .	6 296	870
	TAGAL.						
17	Tagal.	20	Tagal.	277	2	†	†
		21	Brebes.	. . . .	. . . .	444	5
		22	Pamalang	. . . .	. . . .	238	8
	PEKALONGAN.						
18	Pekalongan	. . .	. . . .	188	12	. . . .	. . . .
		23	Batang.	. . . .	. . . .	455	7
	SAMARANG.						
19	Samarang (2) n)	24	Samarang (3) n)	9 367	424	n) 256	n) 5
20	*Salatiga	. . .	. . . .	208	3	. . . .	. . . .
21	*Ambarawa	. . .	. . . .	681	4	. . . .	. . . .
22	*Oenarang	. . .	. . . .	117	5	. . . .	. . . .
23	Kendal	. . .	. . . .	1 000	19	. . . .	. . . .
		25	Demak	. . . .	. . . .	33 055	3 055
		26	Grobogan	. . . .	. . . .	12 766	206
	JAPARA.						
24	Japara en Koedoes	27	Japara	426	2	1 197	6
25	Patti en Joana	28	Joana	1 232	11	†	†
	REMBANG.						
26	Rembang en Blora	29	Blora	12 209	656	674	6
27	Toeban	. . .	. . . .	4 257	259	. . . .	. . . .
28	Bodjonegoro o)	. . .	. . . .	1 009	20	. . . .	. . . .
		30	Bij de werken in de Solo-vallei (4) p)	. . . .	. . . .	1 335	8
	SOERABAIJA.						
29	Soerabaija (3) q)	31	Soerabaija (7) q)	4 803	612	†	†
	Id (Marine-etablissement)	. . .	. . . .	†	†	. . . .	. . . .
30	Sidhoardjo	. . .	. . . .	438	12	. . . .	. . . .
31	Modjokerto	32	Modjokerto	1 134	24	†	†
32	Djombang	. . .	. . . .	1 137	38	. . . .	. . . .
33	Grissee (met Lamongan en Sidaijoe) r)	. . .	. . . .	3 698	160	. . . .	. . . .
		33	Lamongan	. . . .	. . . .	1 212	42
		34	Sidaijoe s)	. . . .	. . . .	s) 529	s) 36
		35	Bawean.	. . . .	. . . .	695	14
	PASOEROEAN.						
34	Pasoeroean	36	Pasoeroean	1 510	35	51	„
35	Bangil	. . .	. . . .	490	8	. . . .	. . . .
36	*Malang	37	Malang.	1 074	140	918	135
	PROBOLINGGO.						
37	Probolinggo t)	. . .	. . . .	2 163	62	. . . .	. . . .
38	Kraksaän	. . .	. . . .	1 784	70	. . . .	. . . .
39	Loemadjang t)	. . .	. . . .	†	†	. . . .	. . . .
	BEZOEKI.						
40	Bezoeki	38	Bezoeki u)	††	††	360	12
41	Djember t)	. . .	. . . .	991	60	. . . .	. . . .
42	Bondowosso t)	. . .	. . . .	1 334	27	. . . .	. . . .
43	Panaroekan t)	. . .	. . . .	249	2	. . . .	. . . .
44	*Banjoewangi	. . .	. . . .	435	2	. . . .	. . . .
	BANJOEMAS.						
45	Banjoemas	39	Banjoemas	3 129	3	432	2
		40	Poerwokerto	. . . .	. . . .	2 060	127
		41	Poerbolinggo	. . . .	. . . .	4 076	319
		42	Bandjarnegara	. . . .	. . . .	†	†

TOELICHTINGEN.

j) Bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer voor het ressort Tassikmalaija-Soekapoera (met de Cheribonsche afdeeling Galoeh) zijn de te Tassikmalaija, Manondjaija en Tjiamis geplaatste dokters-djawa belast met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst, ieder in hunne eigene afdeeling en onder genot van eene toelage van f 25 's maands

k) De te Bandjar geplaatste dokter-djawa doet speciaal dienst in het belang van het personeel op de spoorweglijn Bandjar—Maos en geniet daarvoor eene toelage ten laste van het betrokken departement van f 25 's maands

l) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

m) De civiel geneeskundige dienst te Madjalengka wordt waargenomen door den eerstaanwezenden officier van gezondheid te Palimanang.

n) De werkkring der stadgeneesheeren te Samarang is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 235, gewijzigd bij gouvernementsbesluit dd 30 Maart 1893 n°. 27. De 3 dokters-djawa aldaar zijn geplaatst bij het stadsverband. Hunne opgaven behelzen alleen die lijders, welke buiten die inrichting zijn behandeld.

o) De civiele geneesheer te Bodjonegoro is tevens belast met het verleenen van vrije geneeskundige behandeling aan de ambtenaren, beambten en werklieden (met hunne gezinnen), werkzaam bij de werken tot bevloeiing van de Solo-vallei. Hij geniet daarvoor, ten laste van de fondsen voor die werken, eene toelage van f 350 's maands met drie tweejaarlijksche verhoogingen van f 50 's maands, benevens eene indemniteit voor reis- en verblijfkosten van f 100 per maand.

p) Het viertal dokters-djawa doet dienst in het belang der geneeskundige behandeling van het personeel bij de bevloeiingswerken der Solo-vallei, onder genot van eene toelage van f 25 's maands ieder. Hunne opgaven hebben blijkbaar betrekking op de buitenpraktijk

q) De werkkring der stad-geneesheeren te Soerabaija is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 235 en 1894 n° 62. De 7 hun toegevoegde dokters-djawa zijn geplaatst als volgt: 5 bij het stadsverband, 1 bij het Pegirian-gesticht en 1 bij het gesticht voor vrouwelijke veroordeelden in het Fort Prins Hendrik.

r) Voor de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst in de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan wordt door den plaatselijken geneesheer van Grissee eene extra-toelage van f 100 's maands genoten, onder verplichting die afdeelingen minstens twee malen 's maands te bezoeken.

s) De te Sidaijoe gevestigde dokter-djawa werd einde November 1895 naar elders overgeplaatst, en was op ult°. van dat jaar nog niet vervangen. De opgaven van het aantal behandelden en overledenen loopen dus slechts over 11 maanden

t) De plaatselijke geneesheeren te Probolinggo, Loemadiang, Djember, Bondowosso en Panaroekan genieten ten laste van de fondsen voor den aanleg van den staatsspoorweg Probolinggo—Panaroekan—Djember eene extra-toelage (de eerste en de laatste elk van f 150, de overigen van f 75 's maands ieder) voor de kostelooze geneeskundige behandeling, ieder voor zooveel zijn ressort betreft, van de bij dien aanleg werkzame ambtenaren en beambten met hunne gezinnen en huisbedienden, zoomede van het werkvolk.

u) De civiel geneeskundige dienst te Bezoeki werd, bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer, opgedragen aan een dokter-djawa, onder genot van eene toelage ad f 25 's maands.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a)* 1.	Volgnummer	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b)* 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Overleden. 6.
46	*Tjilatjap *v)*	43	Tjilatjap	1 298	7	922	1
		44	Kroja	....	....	3 568	202
		45	Madjenang	....	....	†	†
	BAGELEN.						
47	*Poerworedjo	46	Poerworedjo	5 953	593	832	15
		47	Koetoardjo	....	....	966	27
		48	Keboemen	....	....	†	†
48	*Gombong			12 230	702	....	..
		49	Karanganjer	....	....	5 005	195
		50	Wonosobo	....	....	4 098	550
	KADOE.						
49	*Magelang	...	....	729	5	....	....
		51	Moentilan	....	....	1 415	30
		52	Temanggoeng	...	....	3 277	10
	DJOKJOKARTA.						
50	*Djokjokarta	53	Djokjokarta	1 627	74	1 583	70
	SOERAKARTA.						
51	*Soerakarta	...	....	889	55	....	....
52	Boijolali	...	....	369	2	....	....
53	Klatten	...	....	296	5	....	....
		54	Wonogiri *w)*	....	....	†	†
	MADIOEN.						
54	Madioen, Magettan en Ponorogo	55	Madioen	3 159	55	†	†
		56	Magettan	....	....	†	†
		57	Ponorogo	....	....	†	†
55	*Ngawi	...	....	314	2	....	....
56	*Patjitan	...	....	679	19	....	....
	KEDIRI.						
57	Kediri en Berbek	58	Kediri	2 885	37	†	†
58	Ngrowo en Trenggalek	...	....	†	†	....	....
		59	Trenggalek	....	....	†	†
		60	Toeloeng Agoeng	....	....	†	†
		61	Ngandjoek	....	....	403	4
		62	Kertosono	....	....	448	8
59	Blitar	63	Blitar	1 515	31	†	†
	MADURA.						
60	Pamakassan en Sampang *x)*	64	Pamakassan	1 003	16	633	14
		65	Sampang			691	1
61	Sumanap *ij)*	66	Sumanap	735	136	395	7
		67	Gaijam (eiland Sapoedi) *z)*	....	....	549	2
62	Bangkallan *x)*	68	Bangkallan	2 487	47	295	9
			Totalen voor Java en Madura *aa)*	113 385	5 497	118 867	7 639

BUITENBEZITTINGEN.

Volgnummer.	1.	Volgnummer	2.	3.	4.	5.	6.
	SUMATRA'S WESTKUST.						
1	Padang *bb)*	1	Padang	†† 1 282	†† 119	1 071	118
2	*Oeloe Limau Manis	2	Oeloe Limau Manis	551	13	†	†
3	*Kaijoetanam	...	....	616	3	....	....
		3	Painan	....	....	1 203	50
4	*Fort de Kock	...	....	330	7	....	....
		4	Fort van der Capellen	....	....	5 166	41
5	*Paijakombo	...	....	1 071	1	....	....
6	*Padang Pandjang	...	....	264	2	....	....

TOELICHTINGEN

v) Ofschoon door de opheffing, in 't laatst van 1894, van het magazijn van oorlog en van het militair hospitaal te Tjilatjap die plaats van militair personeel is ontbloot, is toch voorloopig, in afwachting dat een civiele geneesheer voor Tjilatjap kan worden aangewezen, de officier van gezondheid er als waarnemend plaatselijke geneesheer gehandhaafd gebleven.

w) Ter bestrijding van de in de afdeeling Wonogiri heerschende koortsen was ook in 1895 aldaar tijdelijk een dokter-djawa geplaatst.

x) In de afdeelingen Pamakassan (met Sampang) en Bangkallan is de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst opgedragen aan officieren van gezondheid, die bij de barissans zijn gedetacheerd.

ij) Te Sumanap werd tot en met October 1895 de dienst waargenomen door een bij de barissans gedetacheerden officier van gezondheid. Sedert werd voor die afdeeling weder een civiele geneesheer aangewezen.

z) De dokter-djawa te Gaijam werd in 1895 ontheven van de tijdelijke waarneming van den civielen geneeskundigen dienst te Sapoedi en van dien op de Kangean-eilanden.

aa) Van de 62 ressorten van Europeesche geneesheeren op Java en Madura ontbreken statistische opgaven betreffende het ressort Loemadjang (Probolinggo) en het ressort Ngrowo-Trenggalek (Kediri); voor 57 ressorten zijn de opgaven vervat in de kolommen 3 en 4 van den staat en voor 3 (Tassikmalaija c.a. in de Preanger Regentschappen, Madjalengka c.a in Cheribon en Bezoeki) in de kolommen 5 en 6. Omgekeerd zijn, in plaats van in de kolommen 5 en 6, in de kolommen 3 en 4 begrepen de cijfers betreffende Poerwakarta (Krawang), zijnde 1 van de 68 standplaatsen voor dokters-djawa. Van 16 zoodanige standplaatsen kwamen geen opgaven in of was niet vermeld dat zij begrepen zijn in de opgaven der Europeesche geneesheeren, zoodat de totalen in de kolommen 5 en 6 betrekking hebben tot 51 standplaatsen van dokters-djawa.

bb) Bij ontstentenis van een civielen geneesheer is de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst te Padang tijdelijk opgedragen aan een officier van gezondheid.

Volgnummer	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a)* 1.	Volgnummer	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b)* 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Overleden. 6.
7	*Solok	...	....	1 749	11	....	....
8	*Loeboe Sikaping	...	....	357	4	....	....
9	*Padang Sidempoean	...	....	4 152	15	....	....
		5	Penjaboengan	....	....	851	17
		6	Sawah Loento (2) *cc)*	....	....	11 252	148
10	*Siboga	...	....	2 393	47	....	....
11	*Baros	...	....	666	3	....	....
12	*Singkel	...	....	402	3	....	....
13	*Taroetoeng	...	....	575	"	....	....
14	*Lagoeboti	...	....	495	5	....	....
15	*Goenoeng Sitoli (Nias)	...	....	923	6	....	....
	BENKOELEN.						
16	*Benkoelen	7	Benkoelen	211	2	427	16
		8	Manna	....	....	821	10
		9	Kroë	....	....	691	3
		10	Mokko-Mokko	....	....	682	4
	LAMPONGSCHE DISTRICTEN.						
17	*Telok Betong	11	Telok Betong	896	10	584	8
	PALEMBANG.						
18	*Palembang	...	....	780	20	....	....
19	*Tebing Tinggi	...	....	325	2	....	....
20	*Kepahiang	...	....	††	††	....	....
21	*Lahat	...	....	136	"	....	....
22	*Bandar	...	....	187	4	....	....
		12	Moeara Doea	....	....	421	4
23	*Djambi	...	....	161	6	....	....
	OOSTKUST VAN SUMATRA.						
24	*Medan	13	Medan	†	†	†	†
25	Laboean Deli *dd)*	14	Laboean Deli *dd)*	†	†	†	†
26	*Bindjei	...	....	†	†	....	....
27	*Tandjong Poera	...	....	†	†	....	....
		15	Rantau Pandjang	....	....	†	†
28	*Seroewaij	...	....	†	†	....	....
		16	Tandjong Balei	....	....	†	†
29	*Bengkalis	...	....	†	†	....	....
	ATJEH. *ee)*						
—	*Kotta Radja	...	....	68	1	....	....
—	*Olehleh	...	....	23	"	....	....
—	*Lambaroe	...	....	83	"	....	....
—	*Ketapang Doea	...	....	20	"	....	....
—	*Lamjong	...	....	16	"	....	....
—	*Poeloe Weh	...	....	466	26	....	....
—	*Poeloe Bras	...	....	"	"	....	....
—	*Segli	...	....	18	1	....	....
—	*Telok Semawé	...	....	365	"	....	....
30	*Edi	...	....	147	6	....	....
—	*Melaboeh	...	....	146	1	....	....
—	*Poeloe Raija	...	....	165	2	....	....
	RIOUW.						
31	*Tandjong Pinang	...	....	920	50	....	....
	BANKA.						
32	*Muntok	17	Muntok	1 740	50	1 261	43
33	*Pangkalpinang	18	Pangkalpinang	1 165	24	724	9
34	*Toboali	19	Toboali	††	††	302	6
		20	Blinjoe	....	....	618	4
		21	Soengeiliat	....	....	39	2
	BILLITON.						
35	Tandjong Pandan	...	....	781	7	....	....

TOELICHTINGEN.

cc) De te Sawah Loento geplaatste dokters-djawa zijn speciaal belast met de geneeskundige behandeling van het personeel, werkzaam bij de steenkolenontginning aldaar, waarvoor zij ieder eene toelage van f 25 's maands genieten.

dd) De dokter-djawa te Laboean Deli is, bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer, belast met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst, waarvoor hij eene toelage van f 25 's maands geniet.

ee) Van de hiergenoemde militaire posten in Atjeh telt alleen Edi mede onder de standplaatsen van Europeesche plaatselijke geneesheeren. Vandaar dat alleen die standplaats hier in de volgorde der nummers is opgenomen.

Volg-nummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volg-nummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Be-handeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Over-leden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Be-handeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Over-leden. 6.
	WESTERAFDEELING VAN BORNEO.						
36	*Pontianak	...	....	181	14	....	....
37	*Sintang	...	....	44	"	....	....
38	*Singkawang	...	....	260	1	....	....
39	*Bengkaijang	...	....	179	11	....	....
40	*Sambas	22	Sambas	282	1	246	"
	ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.						
41	*Bandjermasin	...	....	419	21	....	....
42	*Pengaron	...	....	25	"	....	....
43	*Amoenthai	...	....	161	5	....	....
44	*Barabei	...	....	150	5	....	....
45	*Moeara Teweh	...	....	198	16	....	....
	CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.						
46	*Makasser	...	....	516	53	....	....
47	*Pangkadjene	...	....	222	3	....	....
48	*Segiri	...	....	231	1	....	....
49	*Balangnipa	...	....	204	8	....	....
50	*Bonthain *ff*)	...	....	†† 783	†† 17	....	....
51	Saleijer *gg*)	23	Saleijer *gg*)	††	††	74	2
	MENADO.						
52	* Menado	24	Menado	2 990	25	†	†
		25	Kakas	....	....	1 937	19
		26	Kema	....	....	944	3
		27	Tondano	....	....	9 514	17
		28	Amoerang	....	....	2 023	18
		29	Kawangkoan	....	....	1 341	16
		30	Taroena (Sangi-eilanden)	....	....	1 819	91
53	*Gorontalo	...	....	618	10	....	....
		31	Limbotto-Kwandang	....	....	251	1
	AMBOINA.						
54	*Amboina	...	....	440	14	....	....
55	*Saparoea	...	....	599	4	....	....
		32	Haroekoe	....	....	788	4
		33	Kajeli (Boeroe)	....	....	639	2
		34	Amaheij	....	....	397	12
		35	Key-eilanden	....	....	354	5
56	*Banda	...	....	201	1	....	....
57	*Wahaai	...	....	146	1	....	....
		36	Noessalaut	....	....	809	19
	TERNATE.						
58	*Ternate	37	Ternate	127	7	†	†
		38	Batjan	....	....	†	†
	TIMOR.						
59	*Koepang	...	....	485	10	....	....
	BALI EN LOMBOK.						
60	*Boeleleng	39	Singaradja	83	1	1 781	39
61	*Lombok	40	Oost-Lombok	†	†	1 530	8
	Totalen voor de Buitenbezittingen *hh*) . .			34 189	680	50 560	739
	" " Java en Madura			113 385	5 497	118 867	7 639
	" " geheel Nederlandsch-Indië .			147 574	6 177	169 427	8 378

TOELICHTINGEN.

ff) Te Bonthain, organiek de standplaats van een civielen geneesheer, is de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst opgedragen aan den tijdelijk aldaar gedetacheerden officier van gezondheid.

gg) Bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer is de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst te Saleijer, onder genot van de gebruikelijke toelage ad f 25 's maands, opgedragen aan den dokter-djawa aldaar.

hh) Van de 61 ressorten van Europeesche geneesheeren in de buitenbezittingen waren er 2 (Kepahiang in Palembang en Toboali op Banka), waar in 1895 de plaatselijke geneeskundige dienst niet werd uitgeoefend. Opgaven omtrent het aantal behandelden en overledenen zijn ontvangen met betrekking tot 52 ressorten. Van 51 hiervan zijn de cijfers vermeld in de kolommen 3 en 4 van den staat en voor 1 (Saleijer) in de kolommen 5 en 6, terwijl van 7 geen opgaven zijn ingekomen. Van de 40 door dokters-djawa bezette standplaatsen zijn voor 32 de cijfers betreffende behandelden en overledenen vermeld in de kolommen 5 en 6, terwijl van 8 de opgaven ontbreken of wel begrepen zijn in die der Europeesche geneesheeren, zonder dat zulks vermeld was.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **CC.**

N°. 30.

(Zie hoofdst. **K**, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de door Europeesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië en door dokters-djawa gedurende 1895 BEHANDELDE LIJDERS, met vermelding van den aard der ZIEKTEN.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
A. Algemeene ziekten.							
I. Infectieziekten.							
Malaria-ziekten. Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	a) 46 074 87 264	1 912 6 234	1 : 24.10 1 : 14	10 019 19 125	74 118	1 : 135.39 1 : 162.08
Malaria-ziekten. „ „ perniciosa,	Pernicieuse „	122 117	66 30	1 : 1.85 1 : 3.9	8 179	4 28	1 : 2 1 : 6.39
Malaria-ziekten. Febris remittens,	Remitteerende „	3 217 1 844	30 36	1 : 107.23 1 : 51.22	268 1 297	12 49	1 : 22.33 1 : 26.47
Malaria-ziekten. Cachexia paludosa,	Koortskwaadsappigheid,	469 93	51 8	1 : 9.20 1 : 11.62	336 166	5 4	1 : 67.2 1 : 41.5
Morbilli,	Mazelen,	405 444	4 10	1 : 101.25 1 : 44.4	12 94	„ „	„ „
Variolae,	Pokken,	708 750	88 77	1 : 8.04 1 : 9.74	181 78	8 5	1 : 22.62 1 : 15.6
Varicellae,	Waterpokken,	230 710	1 48	1 : 230 1 : 14.80	117 156	4 „	1 : 29.25 „
Diphtheria,	Besmettelijke keelziekte,	10 5	„ „	„ „	2 3	1 „	1 : 2 „
Typhus abdominalis,	Typhus,	49 4	9 4	1 : 5.44 „	8 19	5 5	1 : 1.6 1 : 3.8
Dysenteria tropica,	Dysenterie,	234 151	73 58	1 : 3.20 1 : 2.60	54 331	23 45	1 : 2.35 1 : 7.35
Cholera asiatica,	Cholera,	54 76	25 29	1 : 2.16 1 : 2.62	3 2	„ „	„ „
Berriberri,	Berriberri,	6 419 262	1 024 107	1 : 6.27 1 : 2.45	2 847 2 038	309 183	1 : 9.21 1 : 11.14
	Transporteeren	57 991 91 720	3 283 6 641	. . . .	13 855 23 488	445 437	. . . .

a) De voor elke ziekte aangewezen dubbele getallen hebben betrekking op de behandelden respectievelijk door Europeesche geneesheeren en door dokters-djawa.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	57 991 91 720	3 283 6 641	. . . .	13 855 23 488	445 437	. . . .
Tetanus,	Stijfkramp,	10 6	6 5	1: 1.67 1: 1.2	5 15	3 2	1: 1.67 1: 7.5
Polyarthritis rheumatica acuta,	Acuut gewrichts-rheumatisme,	198 93	1 4	1: 198 1: 23.25	61 22	2 „	1: 30.5 „
Pyaemia et septichaemia,	Etterkoorts,	8 „	3 „	1: 2.67 „	3 8	2 1	1: 1.5 1: 8
Febris puerperalis,	Kraamvrouwenkoorts,	17 11	3 3	1: 5.67 1: 3.67	23 52	2 2	1: 11.5 1: 26
Syphilis,	Syphilis,	2 580 452	22 4	1: 117.27 1: 113	148 220	1 „	1: 148 „
Lepra,	Melaatschheid,	279 38	20 4	1: 13.95 1: 9.5	67 8	2 „	1: 33.5 „
Lyssa humana,	Hondsdolheid,	10 421	2 3	1: 5 1: 140.33	3 66	3 7	„ 1: 9.43
Overige algemeene infectieziekten,		413 „	3 „	1: 137.67 „	81 276	„ 3	„ 1: 92
II. Ziekten van het bloed en de stofwisseling.							
Anaemia,	Bloedarmoede,	497 173	14 3	1: 35.5 1: 57.67	205 122	1 3	1: 205 1: 40.67
Debilitas,	Lichaamszwakte,	223 26	57 1	1: 3.91 1: 26	35 32	6 „	1: 5.83 „
Diabetes mellitus,	Suikerziekte,	60 10	2 „	1: 30 „	5 3	1 „	1: 5 „
Rachitis,	Engelsche ziekte,	23 2	„ „	„ „	9 21	1 „	1: 9 „
Arthritis urica,	Jicht,	6 13	„ „	„ „	4 14	„ 1	„ 1: 14
Scorbutus,	Scheurbuik,	7 3	1 „	1: 7 „	3 92	„ „	„ „
Overige ziekten van het bloed en de stofwisseling,		57 34	„ 1	„ 1: 34	22 39	„ „	„ „
III. Intoxicationes.		5 2	1 „	1: 5 „	„ „	„ „	„ „
B. Plaatselijke ziekten.							
I. Ziekten van het zenuwstelsel.							
Encephalitis et meningitis cerebralis,	Hersen- en hersenvliesontsteking,	24 3	14 3	1: 1.71 „	5 89	4 „	1: 1.25 „
Apoplexia,	Beroerte,	46 8	13 5	1: 3.54 1: 1.6	7 10	2 3	1: 3.5 1: 3.33
Epilepsia,	Vallende ziekte,	52 14	1 1	1: 52 1: 14	6 20	„ 1	„ 1: 20
Insolatio,	Zonnesteek,	4 1	„ 1	„ „	3 „	1 „	1: 3 „
Morbus mentis,	Krankzinnigheid,	638 138	77 10	1: 8.28 „	72 18	7 „	1: 1.03 „
Hysteria,	Hysterie,	109 4	„ „	„ „	10 3	„ „	„ „
Neurasthenia,	Zenuwzwakte	104 7	„ „	„ „	18 2	„ „	„ „
	Transporteeren	63 361 93 179	3 523 6 689	. . . .	14 650 24 620	483 460	. . . .

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	63 361	3 523	. . . . .	14 650	483	. . . . .
		93 179	6 689	. . . . .	24 620	460	. . . . .
Delirium tremens,	Dronkemanswaanzin,	4	2	1 : 2	"	"	"
		2	"	"	3	"	"
Alcoholismus chronicus,	Slepende alcoholvergiftiging,	25	4	1 : 6.25	3	"	"
		2	"	"	"	"	"
Neuralgia,	Zenuwpijnen,	399	"	"	177	"	"
		80	"	"	106	"	"
Myelitis et meningitis spinalis,	Ruggemerg- en ruggemergvlies-ontsteking,	22	5	1 : 4.4	5	1	1 : 5
		1	"	"	7	"	"
Overige ziekten van het zenuwstelsel,		42	6	1 : 7	51	2	1 : 25.5
		26	3	1 : 8.67	10	"	"
II. Ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop.							
Laryngitis,	Strottehoofdontsteking,	261	3	1 : 87	76	2	1 : 38
		246	4	1 : 61.5	115	3	1 : 38.33
Tussis convulsiva,	Kinkhoest,	133	"	"	3	"	"
		101	2	1 : 50.5	247	6	1 : 41.17
Bronchitis acuta,	Acute luchtpijptakontsteking,	2 006	27	1 : 74.3	2 212	3	1 : 737.33
		1 019	5	1 : 203.8	2 622	12	1 : 218.5
" chronica,	Slepende "	306	13	1 : 23.54	377	2	1 : 188.5
		313	8	1 : 39.1	801	3	1 : 267
Emphysema pulmonum,	Longenluchtzucht,	22	"	"	24	1	1 : 24
		1	"	"	14	"	"
Pneumonia,	Longontsteking,	65	25	1 : 2.6	91	26	1 : 3.5
		22	4	1 : 5.5	300	40	1 : 7.5
Phthisis pulmonum,	Longtering,	235	77	1 : 3.05	129	26	1 : 8.06
		74	23	1 : 3.21	195	23	1 : 8.47
Asthma,	Aamborstigheid,	396	7	1 : 56.57	103	2	1 : 51.5
		296	7	1 : 42.28	182	2	1 : 91
Pleuritis,	Borstvliesontsteking,	57	9	1 : 63.33	20	1	1 : 20
		27	2	1 : 13.5	31	2	1 : 15.5
Vitium cordis,	Hartgebrek,	169	20	1 : 8.45	28	3	1 : 9.33
		26	3	1 : 8.66	21	2	1 : 10.5
Palpitationes cordis,	Ziekelijke hartkloppingen,	451	21	1 : 21.47	117	"	"
		43	1	1 : 43	47	"	"
Aneurysma,	Slagaderbreuk,	4	1	1 : 4	1	"	"
		5	1	1 : 5	3	"	"
Varices,	Aderspatten,	9	"	"	14	"	"
		2	"	"	17	"	"
Overige ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop,		36	6	1 : 6	42	1	1 : 42
		24	"	"	14	1	1 : 14
III. Ziekten der spijsverteringsorganen.							
Stomatitis,	Ontsteking v/h. mondslijmvlies,	260	"	"	222	"	"
		254	"	"	235	2	1 : 117.5
Angina.	Keelontsteking,	559	2	1 : 279.5	211	"	"
		290	"	"	160	"	"
Parotitis,	Ontsteking v/d. oorspeekselklier,	336	"	"	126	"	"
		292	"	"	561	"	"
Catarrhus ventriculi,	Maagontsteking,	678	5	1 : 135.6	386	"	"
		664	5	1 : 132.8	568	"	"
	Transporteeren	69 836	3 756	. . . . .	19 068	543	. . . . .
		96 989	6 757	. . . . .	30 879	556	. . . . .

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	69 836 96 989	3 756 6 757	. . . .	19 068 30 879	543 556	. . . .
Enteritis acuta,	Acute darm-ontsteking,	2 297 1 744	131 72	1: 17.53 1: 24.22	1 088 2 214	22 40	1: 49.45 1: 55.35
„ chronica,	Slepende „	412 170	76 31	1: 5.42 1: 5.48	200 656	10 4	1: 20 1: 164
Dysenteria catarrhalis,	Catarrhale dysenterie,	2 975 2 661	717 566	1: 4.15 1: 4.70	154 436	19 68	1: 8.10 1: 6.41
Typhlitis,	Ontsteking v/d. blinden darm,	50 5	2 2	1: 25 1: 2.5	5 10	2 1	1: 2.5 1: 10
Proctitis,	Endeldarm-ontsteking,	189 92	1 „	1: 189 „	71 70	„ 1	„ 1: 70
Haemorrhoides,	Aambeien,	96 23	„ „	„ „	29 47	„ „	„ „
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	27 25	2 „	1: 13.5 „	6 34	„ 1	„ 1: 34
Helminthiasis,	Ingewandswormen,	1 002 1 101	„ „	„ „	869 1 404	„ 3	„ 1: 47
Hyperaemia hepatis,	Bloedovervulling v/d. lever,	132 18	1 „	1: 132 „	19 197	1 „	1: 19 „
Abcessus hepatis,	Leverabces,	113 13	8 „	1: 14.12 „	4 9	1 2	1: 4 1: 4.5
Cirrhosis hepatis,	Levercirrhose,	21 7	6 1	1: 3.5 1: 7.	9 3	5 „	1: 1.8 „
Overige ziekten der spijsverteringsorganen,		713 332	26 2	1: 27.42 1: 166	354 303	3 7	1: 118 1: 43.29
IV. Ziekten der pis- en geslachtsorganen.							
Nephritis acuta,	Acute nierontsteking,	42 9	11 4	1: 3.82 1: 2.25	9 18	4 2	1: 2.25 1: 9
„ chronica,	Slepende „	61 4	16 1	1: 3.81 1: 4	13 2	2 „	1: 6.5 „
Pyelitis,	Ontsteking v/h. nierbekken,	3 6	2 „	1: 1.5 „	„ 1	„ „	„ „
Cystitis,	Blaasontsteking,	124 51	2 „	1: 62 „	19 5	1 „	1: 19 „
Lithiasis,	Steenlijden,	38 10	5 „	1: 7.6 „	6 2	„ „	„ „
Morbi veneris,	Venerische ziekten,	12 978 3 712	15 1	1: 865.2 1: 3712	510 52	„ „	„ „
Strictura urethrae,	Vernauwing v/d. pisweg,	75 17	2 „	1: 37.5 „	12 12	„ „	„ „
Hydrocèle,	Zakwaterbreuk,	30 3	„ „	„ „	12 9	„ „	„ „
Varicocèle,	Zakaderbreuk,	6 2	„ „	„ „	3 1	„ „	„ „
Metritis, endo- et parametritis,	Ontsteking v/d. baarmoeder,	459 40	2 „	1: 229.5 „	7 3	„ 1	„ 1: 3
Overige ziekten der pis- en geslachtsorganen,		659 143	7 „	1: 94.14 „	33 10	1 2	1: 33 1: 5
	Transporteeren	92 338 107 177	4 788 7 437	. . . .	22 500 36 378	614 688	. . . .

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		JAVA EN MADURA. Behandeld.	JAVA EN MADURA. Overleden.	JAVA EN MADURA. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	BUITENBEZITTINGEN. Behandeld.	BUITENBEZITTINGEN. Overleden.	BUITENBEZITTINGEN. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	92 338 107 177	4 788 7 437	. . . .	22 500 36 378	614 688	. . . .
V. Ziekten van de huid.							
Erysipelas,	Belroos,	35 23	3 »	1 : 11.67 »	7 29	» »	» »
Urticaria,	Netelroos,	80 33	» »	» »	31 32	» »	» »
Herpes,	Blaasjes-uitslag,	160 177	» »	» »	63 103	» »	» »
Eczema,	Eczema,	756 225	» »	» »	632 192	1 »	1 : 632 »
Elephantiasis arabum,	Olifantsvoet,	26 7	» »	» »	16 2	1 »	1 : 16 »
Herpes tonsurans,	Ringworm,	260 275	» »	» »	249 67	» »	» »
Framboesia,	Framboosgezwellen,	295 160	1 »	1 : 295 »	99 172	» »	» »
Scabies,	Schurft,	1 967 1 917	6 »	1 : 327.83 »	1 291 1 219	» 1	» 1 : 1219
Furunculi,	Steenpuisten (bloedzweren),	398 278	» 2	» 1 : 139	155 148	» »	» »
Ulcera,	Zweren,	4 864 2 850	82 15	1 : 59.32 1 : 190	3 383 5 881	9 13	1 : 375.89 1 : 452.38
Overige ziekten van de huid,		513 554	2 1	1 : 256.5 1 : 554	318 404	4 2	1 : 79.5 1 : 202
VI. Ziekten der beenderen, gewrichten en spieren.							
Ostitis,	Beenontsteking,	56 15	» 1	» 1 : 15	11 29	» 1	» 1 : 29
Periostitis,	Beenvliesontsteking,	160 10	2 »	1 : 80 »	58 49	» »	» »
Fractura,	Beenbreuk,	165 126	10 17	1 : 16.5 1 : 7.41	46 52	1 4	1 : 46 1 : 13
Arthritis,	Gewrichtsontsteking,	57 25	3 1	1 : 19 1 : 25	70 156	» »	» »
Luxatio,	Ontwrichting,	48 33	» »	» »	9 28	» »	» »
Distorsio,	Verstuiking,	155 100	3 »	1 : 51.67 »	31 29	» »	» »
Rheumatismus musculorum,	Spierrheumatisme,	1 128 343	90 »	1 : 12.53 »	376 712	» 2	» 1 : 356
Overige ziekten der beenderen, gewrichten en spieren,		152 82	3 2	1 : 50.67 1 : 41	49 14	1 »	1 : 49 »
VII. Ziekten der zintuigen.							
Rhinitis,	Neusontsteking,	85 8	» »	» »	37 16	» »	» »
Otitis,	Oorontsteking,	224 108	» »	» »	324 162	» »	» »
Conjunctivitis catarrhalis,	Catarrhale oogbindvliesontsteking,	2 700 1 798	3 »	1 : 900 »	1 677 1 875	» »	» »
» blennorrhoica,	Druiperoogontsteking,	222 54	» »	» »	100 133	» »	» »
	Transporteeren	106 844 116 378	4 996 7 476	. . . .	31 532 47 882	631 711	. . . .

Aard der ziekten en gebreken.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	106 844 116 378	4 996 7 476	. . . .	31 532 47 882	631 711	. . . .
Conjunctivitis granulosa,	Korrelachtige oogbindvliesontsteking,	676 116	7 "	1 : 96.57 "	177 385	" "	" "
Morbi corneae,	Ziekten v/h. hoornvlies,	224 106	3 1	1 : 74.67 1 : 106	123 81	1 "	1 : 123 "
" iridis,	" v/d. regenboog,	37 6	" "	" "	10 6	" "	" "
" lentis,	" " lens,	27 2	" "	" "	3 "	" "	" "
" chorioedeae et retinae,	" v/h. vaat- en netvlies,	12 "	" "	" "	3 "	" "	" "
" organorum lacrymalium,	" v/d. traanorganen,	8 1	" "	" "	2 "	" "	" "
Vitia refractionis et accommodationis,	Gebreken in de refractie en accommodatie,	67 "	" "	" "	14 "	" "	" "
Overige ziekten der zintuigen,		59 371	1 7	1 : 59 1 : 53	40 "	" "	" "
VIII. Overige ziekten, gebreken of doodsoorzaken, welke niet onder bovenstaande rubrieken gebracht kunnen worden.		5 431 1 887	490 155	1 : 11.08 1 : 12.17	2 285 2 206	48 28	1 : 47.60 1 : 78.79
		113 385 118 867	5 497 7 639	1 : 20.62 1 : 15.56	34 189 50 560	680 739	1 : 50.27 1 : 68.41
	Totalen der vanwege den civielen geneeskundigen dienst behandelde lijders . .	232 252	13 136	1 : 17.68	84 749	1 419	1 : 59.72

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **DD**

N°. 31.

(Zie hoofdst. **K**, afd. V, van het verslag.)

OPGAAF van het AANTAL PERSONEN in 1895 OMGEKOMEN door bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord en zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door: tijgers.	Gedood door: krokodillen.	Gedood door: slangen.	Gedood door: wilde varkens of andere dieren.	Omgekomen door: moord.	Omgekomen door: zelfmoord.	Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
Java en Madura.										
Bantam	27	2	„	3	5	„	„	„	51	88
Batavia	63	18	„	„	„	„	6	14	29	130
Krawang	24	8	„	1	„	„	„	10	16	59
Preanger Regentschappen	104	11	1	„	„	„	„	18	93	227
Cheribon	113	18	2	2	11	1	„	6	156	309
Tagal	46	20	„	2	3	1	„	27	60	159
Pekalongan	29	5	„	3	„	1	„	6	41	85
Samarang	98	32	„	1	„	„	„	8	69	208
Japara	39	10	„	1	„	„	„	6	50	106
Rembang	42	14	„	„	„	„	36	12	60	164
Soerabaija	160	44	„	7	2	„	„	24	118	355
Pasoeroean	23	7	2	1	„	„	2	21	61	117
Probolinggo	20	10	4	„	„	„	17	5	34	90
Bezoeki	31	8	4	4	„	1	35	6	89	178
Banjoemas	50	11	„	„	„	5	„	26	73	165
Bagelen	91	19	1	„	„	„	„	11	86	208
Kadoe	22	10	„	1	„	„	„	15	41	89
Djokjokarta	23	11	„	„	„	„	„	4	55	93
Soerakarta	77	44	„	„	2	„	„	9	81	213
Madioen	38	6	„	„	6	„	„	13	48	111
Kediri	50	23	1	„	1	„	„	22	105	202
Madura	74	14	„	„	6	„	127	16	100	337
Totalen voor Java en Madura	1244	345	15	26	36	9	223	279	1516	3693

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door: tijgers.	Gedood door: krokodillen.	Gedood door: slangen.	Gedood door: wilde varkens of andere dieren.	Omgekomen door: moord.	Omgekomen door: zelfmoord.	Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust	92	4	15	7	"	"	10	26	129	283
Benkoelen	12	"	8	14	"	"	"	2	21	57
Lampongsche Districten	7	"	1	8	"	"	"	"	12	28
Palembang	37	"	10	19	4	"	"	7	32	109
Oostkust van Sumatra	*a*) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw	1	"	4	6	"	"	"	3	1	15
Banka	14	3	"	1	"	"	"	14	4	36
Billiton	2	"	"	"	"	"	"	1	8	11
Westerafdeeling van Borneo	14	"	1	10	"	"	"	4	6	35
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	93	9	"	56	12	"	"	1	59	230
Celebes en onderhoorigheden	37	10	"	15	"	"	"	1	33	96
Menado	30	"	"	4	2	"	"	12	48	96
Amboina	17	"	"	6	"	4	3	"	61	91
Ternate	5	"	"	3	"	"	"	2	3	13
Timor	3	"	"	2	1	1	"	"	2	9
Bali en Lombok	4	"	"	"	"	1	"	1	2	8
Totalen voor de Buitenbezittingen	368	26	39	151	19	6	13	74	421	1117
Totalen voor Java en Madura (zie ommezijde)	1244	345	15	26	36	9	223	279	1516	3693
Totaal-generaal	1612	371	54	177	55	15	236	353	1937	4810

a) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE EE.

N°. 32.

(Zie hoofdst. K, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT van de KRANKZINNIGEN-VERPLEGING bij de gestichten te Buitenzorg, Samarang en Soerabaija in 1895.

Gesticht te:	MUTATIËN.	MANNEN. Europeanen.	Afrikanen.	Chinezen	Inlanders.	Te zamen	VROUWEN. Europeanen.	Chinezen	Inlanders.	Te zamen.	Totalen.
Buitenzorg.	Aantal verpleegden op 1 Januari 1895	96	2	18	119	235	35	6	73	114	349
	Bijgekomen tot 31 December 1895	25	„	2	11	38	1	„	13	14	52
	Te zamen	121	2	20	130	273	36	6	86	128	401
	In 1895 ontslagen als hersteld	„	„	„	2	2	„	„	1	1	3
	„ „ „ „ verbeterd	3	„	1	7	11	„	2	1	3	14
	„ „ overleden	1	„	„	2	3	1	„	5	6	9
	Totaal afgevoerd in 1895	4	„	1	11	16	1	2	7	10	26
	Aanwezig op 31 December 1895	117	2	19	119	257	35	4	79	118	375
Samarang	Aantal verpleegden op 1 Januari 1895	38	1	a) 5	38	82	3	„	27	30	112
	Bijgekomen tot 31 December 1895	3	„	„	1	4	2	„	4	6	10
	Te zamen	41	1	a) 5	39	86	5	„	31	36	122
	In 1895 ontslagen als hersteld	1	„	„	„	1	„	„	3	3	4
	„ „ opgezonden naar Keboemen (Bagelen) om voor de rechtbank van omgang te verschijnen	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1
	„ „ overleden	2	„	1	2	5	„	„	„	„	5
	Totaal afgevoerd in 1895	3	„	1	3	7	„	„	3	3	10
	Aanwezig op 31 December 1895	38	1	a) 4	36	79	5	„	28	33	112
Soerabaija	Aantal verpleegden op 1 Januari 1895	28	„	a) 7	56	91	4	„	31	35	126
	Bijgekomen tot 31 December 1895	2	„	1	10	13	„	„	„	„	13
	Te zamen	30	„	a) 8	66	104	4	„	31	35	139
	In 1895 ontslagen als hersteld	1	„	1	2	4	2	„	1	3	7
	„ „ „ „ verbeterd	1	„	„	1	2	„	„	„	„	2
	„ „ overleden	1	„	1	7	9	1	„	„	1	10
	Totaal afgevoerd in 1895	3	„	2	10	15	3	„	1	4	19
	Aanwezig op 31 December 1895	27	„	a) 6	56	89	1	„	30	31	120

a) Hieronder één Arabier.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE FF.

N°. 33.

(Zie hoofdst. L, afd. I en II, van het verslag.)

LIJST van de in 1895 vanwege het departement der burgerlijke openbare werken UITGEVOERDE BOUW- EN WATERSTAATSWERKEN (vernieuwingen en nieuwe werken),

zoomede van de WERKEN die, ofschoon op het werkplan voor 1895 uitgetrokken of in dat jaar — buiten het werkplan — toegestaan, op ult. 1895 toch nog NIET ONDERHANDEN WAREN GENOMEN.

A. In 1895 in uitvoering geweest zijnde werken (uitgenomen die voor herstelling en onderhoud).

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*)	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1895 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1895 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Woningen voor burgerlijk personeel.				
Samarang.	Bouw van eene districtshoofdswoning met pendoppo te Djomblang.	"	"	f 6 542	*d*) f 1 310 (6 504)
	Herstellingen en vernieuwingen aan de districtshoofdswoning te Godong	"	"	3 160	626 (3 129)
Japara.	Maken van een houten hek tot afsluiting van het erf der assistent-residentswoning te Joana	f 702	f 702	"	"
	Maken van bijgebouwen bij de districtshoofdswoning te Taijoe. .	"	"	1 325	178 (1 137)
	e) *Vergrooten van de voorgalerij van de assistent-residentswoning te Koedoes	"	"	585	302
Rembang.	Vernieuwing van de keuken en van de paardenstalling bij de districtshoofdswoning te Rengel.	727	725	"	"
	Maken van bijgebouwen bij de districtshoofdswoningen te Bowerno en te Kalitidoe.	1 992	1 783	"	"
Soerabaija.	Uitbreiding van de schoutswoning aan de Oedjong te Soerabaija .	1 904	1 904	"	"
	Bouw van eene districtshoofdswoning te Djombang	"	"	9 078	2 053 (9 078)
	*Bouw van eene districtshoofdswoning te Plosso	"	"	8 313	6 325

a) Ten einde in de toelichtende noten onderaan de bladzijden niet telkens in herhalingen te vervallen, zij hier ten opzichte van het meerendeel der buiten het werkplan ondernomen werken eens voor al opgemerkt, dat tot het ter hand nemen van die werken moest worden overgegaan, omdat het belang van den dienst dit dringend eischte, dan wel — waar het vernieuwingen en herstellingen geldt — de bestaande werken in zulk een slechten of onvoldoenden toestand verkeerden, dat onmiddellijke voorziening niet kon worden uitgesteld.

b) Behalve waar het groote bevloeiingswerken geldt, betreffen de in dezen staat als „Toegestaan bedrag" vermelde sommen de geraamde totale kosten van het werk.

c) De in dezen staat als verwerkt opgegeven bedragen zijn te beschouwen als voorloopige cijfers, die bij latere examinatie van de comptabele stukken wellicht zullen blijken nog verandering te moeten ondergaan.

d) Waar men aldus eene som tusschen ( ) geplaatst vindt, doelt de uitgaar op het geheele tot ult. 1895 reeds verwerkt bedrag.

e) De met een * aangeduide werken zouden in 1896 worden voortgezet.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Pasoeroean.	Maken van eene overdekte gang bij het hoofdgebouw van de regentswoning te Bangil	"	"	f 170	f 170
	Bouw van districtshoofdswoningen met pendoppo en bijgebouwen te Poerworedjo en Wonoredjo.	"	"	9 173	1 890 (9 173)
Probolinggo.	*Bouw van eene nieuwe districtshoofdswoning te Sendoero	f 6 855	f 293	"	"
	*Herstelling en verbetering van de districtshoofdswoning te Padjarakan	"	"	3 781	2 282
Bezoeki.	*Herstellingen en bijbouwingen aan de districtshoofdswoning te Kapongan	"	"	3 974	2 074
	Vernieuwing van de districtshoofdswoning te Poeger	"	"	2 654	1 540 (2 643)
Banjoemas.	Verbouwing van de regentswoning te Banjoemas	"	"	7 117	572 (7 117)
	Bouw van eene districtshoofdswoning met bijgebouwen te Soempioeh	"	"	7 881	2 063 (7 666)
	Bouw van eene districtshoofdswoning te Karangkobar	"	"	6 717	5 393 (6 717)
	Bouw van eene schoutswoning met 6 strafcellen te Tjilatjap	"	"	7 513	510 (7 513)
	Bouw van eene badplaats, enz., nabij de arrestantencellen op het erf van gemelde schoutswoning, zoomede aanbrengen van dakgoten aan het hoofdgebouw dier woning	"	"	508	480
	Bouw van een paseban bij de regentswoning te Tjilatjap	1 944	1 805	"	"
	Maken van een blok bijgebouwen bij de districtshoofdswoning te Tjilatjap	"	"	1 569	119 (1 502)
	*Maken van een nieuw bijgebouw met paardenstalling bij de districtshoofdswoning te Sidoredjo	1 638	933	"	"
	Idem te Madjenang	1 054	987	"	"
Bagelen.	*Bouw van eene districtshoofdswoning te Poering	6 825	1 205	"	"
	Verbeteringen en vernieuwingen aan de districtshoofdswoningen te Poerworedjo, Koetoardjo, Wonosobo, Sapoeran en Leksono.	"	"	12 955	12 437
	Gedeeltelijke vernieuwing en verbetering van de assistent-residentswoning te Koetoardjo	"	"	15 282	9 825 (15 277)
	Bouw van eene districtshoofdswoning te Karang-Anjar.	"	"	5 632	5 492 (5 530)
Kadoe.	*Bouw van eene districtshoofdswoning met pendoppo, logeergebouw voor officieren en bijgebouwen te Pringsoerat	"	"	9 810	8 989
	Bouw van districtshoofdswoningen met pendoppo te Grabak, Bandongan en Salam	"	"	23 648	22 672 (23 648)
Soerakarta	*Vergrooten en verbeteren van de achtergalerij en pendoppo van de residentswoning te Soerakarta	"	"	17 603	13 233
Madioen.	Gedeeltelijke vernieuwing van den ringmuur en het rasterwerk om het erf van de regentswoning te Madioen	1 889	1 889	"	"
	*Bouw van eene nieuwe regentswoning te Patjitan	41 722	32 931	"	"
Sumatra's Westkust.	*Verbeteringen aan de gouverneurswoning te Padang	"	"	6 406	4 321
	*Vernieuwing van de controleurswoning te Singkarah	"	"	17 194	6 827
	Maken van atwateringsgoten bij de assistent-residentswoning te Loeboe Sikaping [1])	"	"	544	543
	Maken van eene paardenstalling bij de residentswoning te Padang Sidempoean	1 234	1 234	"	"
	*Bouw van eene nieuwe controleurswoning te Padang Sidempoean [2])	"	"	8 327	6 921
	*Bouw van eene controleurswoning te Baros	16 971	5 302	"	"
Sumatra's Oostkust.	Vernieuwing van het hoofdgebouw der assistent-residentswoning te Bengkalis	"	"	18 504	13 925 (18 500)

[1]) Dit werk, ofschoon reeds in 1894 toegestaan, was in dat jaar nog niet ter hand genomen.

[2]) Ter vervanging van de tengevolge van eene aardbeving onbewoonbaar geworden woning.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	*Bouw van eene controleurswoning te Laboean Bilik (Panei) . .	»	»	f 24 361	f 12 223 (15 365)
	*Verplaatsen van de opzienerswoning met bijgebouwen te Tandjong (Batoe Bara) [1])	»	»	1 209	104
	*Vernieuwing van het recherche-etablissement te Denai (Serdang)	»	»	5 215	343
	Verplaatsen en herstellen van de woning voor den opziener der recherche te Pertjoet (Deli) [2])	»	»	3 585	3 431
Palembang.	*Maken van twee nieuwe blokken bijgebouwen bij de assistent-residentswoning te Lahat	f 9 175	f 6 585	»	»
Atjeh en onderhoorigheden.	Bouw van eene woning voor TOEKOE NJAH BANTAH te Lamreng. .	»	»	6 279	5 920
Riouw en onderhoorigheden.	*Bouw van eene nieuwe controleurswoning te Ringat (Indragiri).	23 115	16 875 (18 435)	»	»
Banka.	Aanleggen van eene zuig- en perspomp met buisleiding op het erf der residentswoning te Muntok	817	816	»	»
	Aanbrengen van marquises aan de fronten der logeergebouwen bij de residentswoning te Muntok	511	511	»	»
Westerafdeeling van Borneo.	*Bouw van eene controleurswoning te Smitau	14 294	6 925	»	»
	*Oprichting van vlaggemasten bij de controleurswoningen te Tajan en Soengei Kakap	»	»	308	112
Zuider- en oosterafdeeling van Borneo.	*Bouw van eene controleurswoning te Rantau	16 410	8 450 (14 450)	»	»
	*Idem te Kwala Kapoeas.	16 524	8 000	»	»
	Oprichting van ijzeren vlaggemasten bij de assistent-residentswoning te Moeara Teweh en de controleurswoning te Kendangan.	220	189	»	»
	*Oprichting van een ijzeren vlaggemast bij de controleurswoning te Pleiharie	103	13	»	»
Celebes en onderhoorigheden.	Maken van eene nieuwe wagenkamer en van eene marquise bij en het doen van herstellingen aan de assistent-residentswoning te Maros	»	»	[3]) 5 261	1 528 (5 261)
	Bouw van eene assistent-residentswoning te Sindjai	»	»	20 544	2 616 (21 211)
	Oprichting van een ijzeren vlaggemast bij de posthouderswoning te Tontoli	109	88	»	»
Menado	Maken van eene wagenkamer bij de assistent-residentswoning te Gorontalo.	1 100	1 094	»	»
	Bouw van eene controleurswoning te Limbotto.	»	»	13 498	2 132 (13 498)
Amboina.	Aankoop en oprichting van 7 vlaggemasten bij de woningen der posthouders van Sejra, Larat, Babber (Tepa), Groot-Key (Elat), Wetter (Ilwaki), Dammer (Woeloer) en Letti (Serwaroe) . .	»	»	385	385
	*Bouw van posthouderswoningen te Lelingloean op Larat, Oearatan op Sejra en Tepa op Babber	»	»	17 073	1 274 (15 116)
	Idem te Serwaroe op Letti, Woeloer op Dammer en Ilwaki op Wetter.	»	»	16 839	210 (16 545)
	Aankoop van een particulier etablissement te Neira (Banda) voor schoutswoning en inrichting van twee goedangs bij die woning tot arrestantenlokalen [4])	»	»	8 178	8 178
Timor.	Bouw van eene cipierswoning te Koepang	2 945	2 908	»	»
Bali en Lombok.	*Bouw van eene temporaire assistent-residentswoning met bijgebouwen te Kapitan (Ampenan) [5])	»	»	6 760	5 529
	*Bouw van eene temporaire controleurswoning met bijgebouwen te Mataram (Lombok) [5])	»	»	3 528	2 722
	*Idem te Sisi (Lombok) [5])	»	»	3 036	4 265

[1]) De woning liep gevaar van in te storten door afspoeling van het strand.

[2]) Als bij noot 1 op blz 2.

[3]) Het oorspronkelijk toegestaan bedrag (f 4050) werd met f 1211 gesuppleerd.

[4]) Op deze wijze kon in 's lands belang het best in het gemis van eene gouvernementswoning worden voorzien.

[5]) Noodig in verband met de invoering van rechtstreeksch Europeesch bestuur op het eiland Lombok.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*) Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*) In 1895 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Aankoop van drie vlaggemasten bestemd voor den assistent-resident van Lombok en de controleurs van West- en Oost-Lombok	„	„	f 165	f 165
	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen.				
Bantam.	*Bouw van pasangrahans te Toegoe en Tjikeusih	f 3 048	f 500	„	„
	Idem te Batoehideung en Tjinamgoe [1])	„	„	3 266	3 266
	Bouw van eene sloepenloods te Anjer-lor [2])	„	„	29	29
Batavia.	*Uitbreiding van de gebouwen, waarin te Batavia de bureaux van het departement van binnenlandsch bestuur zijn gevestigd, met lokalen voor de diensttakken „boschwezen" en „kadaster"	30 527	20 101	„	„
	Verbouwen tot archief en bureaulokalen van een gedeelte der aanhoorigheden van de bureaux van het departement van justitie te Batavia; bouw van een waterput, enz.	13 126	13 106	„	„
	Verbouwen van een der bijgebouwen van het hoofdbureau van den post- en telegraafdienst te Batavia tot zegelbewaarplaats [3])	„	„	4 344	4 743
	Maken van eene nieuwe overdekte gang aan de achterzijde van den Schouwburg te Batavia	„	„	1 104	1 066
	Bouw van eene steenkolenloods voor het baggermaterieel te Tandjong Priok	4 583	3 648	„	„
Preanger-Regentschappen.	Verbeteringen aan de landraadzaal te Tassikmalaija	„	„	1 042	1 034
	Bouw van eene nieuwe pasangrahan te Tjidjamboe	1 106	1 106	„	„
	Vernieuwing van de pasangrahans te Tjampaka en op vijf andere plaatsen	„	„	8 532	4 140 (8 140)
	Aanbrengen van een gepleisterden vloer in de pasangrahan te Tjikalong [4])	„	„	200	200
Tagal.	Bouw van eene pasangrahan te Iger Klantjeng	„	„	1 624	424 (1 624)
Samarang.	Verbetering van het hoofdgebouw en de bijgebouwen van het post- en telegraafkantoor te Samarang	„	„	537	525
	Aanbrengen van verbeteringen aan lokalen van de recherche ter hoofdplaats Samarang [5])	„	„	2 011	2 011
	Aanbrengen van 18 stuks marquises aan het entrepôt ter hoofdplaats Samarang [6])	„	„	251	251
	Vervanging van de gebroken drijfas in het waterstaatsatelier te Samarang door eene nieuwe	„	„	796	772
	Aanbrengen van een bliksemafleider op het algemeen pakhuis ter hoofdplaats Samarang	„	„	673	326 (673)
Japara.	*Bouw van eene landraadzaal met griffie en een kantoor voor het kadaster te Koedoes [7])	„	„	9 768	5 709
	Bouw van eene pasangrahan te Kling, met gebruikmaking van de afbraak der overbodig geworden pasangrahans te Tjepogo en Banjoemanis [8])	„	„	1 272	1 271
Rembang.	Bouw van eene nieuwe pasangrahan te Koendoeran	„	„	1 409	1 400
Soerabaija.	Oprichting van een gebouw voor den raad van justitie te Soerabaija	127 150	65 771 (135 230)	„	„
	Veranderingen, bijbouwingen en herstellingen aan het residentie-kantoor te Soerabaija	25 290	25 290	„	„

[1]) Als bij noot 1 op blz. 2.

[2]) Noodig voor den dienst der in- en uitvoerrechten en accijnzen.

[3]) Noodig wegens de overbrenging van het zegelbeheer naar het hoofdbureau van den post- en telegraafdienst.

[4]) Ten einde het gebouw voor beschadiging door witte mieren te vrijwaren.

[5]) Ter verkrijging van meerdere ruimte en ter vergemakkelijking van de contrôle.

[6]) Ter voorkoming van regeninslag.

[7]) Op het werkplan van 1894 werd voor den aankoop en de inrichting van een gebouw ter voorziening in de behoefte aan lokaliteit voor landraadzaal en bureau van het kadaster te Koedoes f 8000 uitgetrokken. Van den aankoop is echter afgezien wegens den slechten staat, waarin het voor genoemd doel bestemde huis nader bleek te verkeeren.

[8]) Noodig in het belang van den dienst der inspecteerende ambtenaren.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*) Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*) In 1895 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Pasoeroean.	*Bouw van een post- en telegraafkantoor tevens woning van den chef te Lawang	"	"	f 15 058	f 13 060 (13 150)
	Bouw van een magazijn bij en verbeteringen aan het post- en telegraafkantoor ter afdeelingshoofdplaats Malang	"	"	1 582	1 449
Probolinggo.	Vergrooten van het assistent-residentiekantoor te Loemadjang	f 964	f 951	"	"
	Aandeel in de kosten van inrichting van het stationsgebouw te Loemadjang tot post- en telegraafkantoor	"	"	5 270	5 220
	Vernieuwing van de bijgebouwen van de pasangrahan te Soember	"	"	1 150	1 144
	Bouw van een landraadgebouw te Probolinggo	"	"	9 800	1 736 (8 270)
Bezoeki.	Bouw van een nieuw wachthuis tevens woning voor den tolbeambte te Djangkar en te Kalboot	1 922	1 736	"	"
	Bouw van een post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef te Djember	"	"	17 278	4 026 (16 374)
Banjoemas.	*Inrichten van de gewezen woning van den eerst-aanwezend genie-officier te Tjilatjap tot landraadzaal, tevens griffie en bewaarplaats voor het archief [1])	"	"	966	115
Bagelen.	Bijbouwen van eene kamer en herstellingen aan het assistent-residentiekantoor te Karang-Anjar	1 969	2 438	"	"
	Bouw van eene nieuwe pasangrahan te Kali Gesing	944	944	"	"
Kadoe.	*Verbouwing van het residentiekantoor te Magelang	9 684	2 193	"	"
	Bouw van een nieuw passantenhuis te Moentilan	"	"	2 983	2 983
Kediri.	Bouw van eene nieuwe pasangrahan te Wlingi	"	"	1 639	1 197 (1 639)
	*Maken van nieuwe bijgebouwen bij de pasangrahan te Bendoengan [2])	"	"	859	165
Madura.	*Inrichten van het bestaande ziekengesticht ter hoofdplaats Bangkallan tot post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef	"	"	5 637	6 625 (6 642)
Sumatra's Westkust.	Bouw van een post- en telegraafkantoor te Padang [3])	"	"	20 779	18 712
	Bouw van eene teerloods te Padang	"	"	891	184 (860)
	Bouw van eene rapatzaal tevens kantoor voor den controleur en den djaksa te Balei-Selassa	"	"	2 831	58 (2 831)
	Inrichten van een gedeelte van het koffiepakhuis te Fort de Kock tot waterstaatskantoor, en overbrengen van de weegloods van het verkochte doorvoerpakhuis te Padang Pandjang naar en wederopstellen te Fort de Kock om te dienen voor werkplaats van den waterstaat [4])	"	"	397	370
	Inrichten van de vroegere woning van den hoofdingenieur, chef van den dienst der staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust, te Fort de Kock, tot post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef	"	"	1 303	201 (1 302)
	*Verbeteringen aan de van het militair departement overgenomen kapiteinswoning te Loeboe Sikaping, thans gebezigd voor kantoor van den assistent-resident tevens geldkamer en rapatzaal [5])	"	"	1 086	367
	Bouw van een assistent-residentiekantoor te Solok	"	"	9 980	6 442 (8 589)
	Bouw van eene pasangrahan te Djaga Djaga [3])	"	"	714	654
	Bouw van een nieuw wachthuis bij het geldkantoor op het erf van het assistent-residentiekantoor te Padang Pandjang	"	"	913	773
	Maken van houten luiken aan de deuren en ramen van de postkantoren te Solok en Padang Pandjang [6])	"	"	306	135

[1]) De zittingen van den landraad werden, ten nadeele van een geregelden gang van zaken, in de pendoppo van de regentswoning gehouden.

[2]) Ter vervanging van de door brand vernielde bijgebouwen.

[3]) Als bij noot 1 op blz. 2.

[4]) Dit scheen de minst kostbare wijze om in de behoefte aan een waterstaatskantoor met werkplaats te voorzien, daar de bestaande gebouwen door den slechten staat, waarin zij verkeerden, niet meer voor herstelling vatbaar waren.

[5]) De woning voldeed niet aan de eischen van een kantoorgebouw.

[6]) De bestaande sluitingen leverden geene voldoende waarborgen op tegen inbraak.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)* Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)* In 1895 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Maken van bijgebouwen en eene doorloop bij de pasangrahan te Pakantan	〃	〃	f 427	f 300
	Vernieuwing van de pasangrahan te Moeara Sama	〃	〃	2 980	1 369 (2 891)
	*Bouw van pasangrahans te Tapoes, Batakan, Taboejangen en Singkoewang [1])	〃	〃	2 720	1 228
	*Bouw van een post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef te Baros	f 9 813	f 5 183	〃	〃
	Verplaatsen van de passantenkazerne te Ploepoeh meer in de nabijheid van de kampong Ploepoeh [2])	〃	〃	199	184
	Bouw van een assistent-residentiekantoor te Taroetoeng	〃	〃	16 337	7 568 (16 319)
	Bouw van eene pasangrahan te Boengoes	〃	〃	1 711	162 (1 633)
Benkoelen.	*Bouw van eene pasangrahan te Passar Kroë	2 886	2 402	〃	〃
	*Bouw van een nieuw post- en telegraafkantoor te Mokko Mokko.	〃	〃	1 854	200
	Vernieuwing van de pasangrahans te Ketaun en Karangwelan.	〃	〃	4 226	3 230 (4 226)
	Vernieuwing van de pasangrahan te Talang Ampat	〃	〃	1 613 }	53 (3 226)
	Aankoop van eene particuliere woning te Taba Penandjoeng en inrichting daarvan tot pasangrahan	〃	〃	1 613 }	
	Bouw van pasangrahans te Laïs en Seblat	〃	〃	4 225	2 187 (4 215)
Lampongsche Districten.	*Vernieuwing van de pasangrahan te Pakoean Ratoe	1 000	624	〃	〃
	Idem te Oedjoeng-Karang en te Tandjong-Herang	〃	〃	1 337	1 337
	Idem te Negri Besar	〃	〃	1 000	456 (920)
Palembang.	Vergrooten van het post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef te Palembang.	4 915	4 915	〃	〃
	Bouw van eene nieuwe opzienerswoning bij de pasangrahan te Tebing Tinggi	880	872	〃	〃
	Vernieuwing van het passantenhuis te Boengamas	700	700	〃	〃
	Bouw van eene pasangrahan en opzienerswoning te Waroeng Djelateng	〃	〃	3 159	2 559 (3 159)
	Bouw van eene pasangrahan te Kepahiang.	〃	〃	3 000	1 367 (3 000)
	Vernieuwing van de pasangrahan te Pagar Alam en maken van eene overdekte gang en vier paardenstallen [1]).	〃	〃	2 110	2 075
Sumatra's Oostkust.	Verplaatsen en herstellen van het wachthuis der recherche te Gamboes.	〃	〃	433	433
	Aankoop van een gebouw en erf bestemd tot het houden van de landraadzittingen en voor kantoor van den magistraat te Tandjong Balei (Assahan)	〃	〃	5 000	5 000
	Bouw van een tolkantoor te Tandjong Balei	〃	〃	19 164	9 147 (17 073)
	Bouw van twee tijdelijke opslagloodsen en herstelling van den aanlegsteiger te Bagan Api Api (Tanah Poetih) [2])	〃	〃	803	803
Riouw en onderhoorigheden.	Bouw van eene wachtkamer voor hoofden van vreemde oosterlingen bij het politiekantoor te Tandjong Pinang [1])	〃	〃	4 135	4 135
Westerafdeeling van Borneo.	Bouw van een opslaglokaal met los- en laadsteiger te Sambas [1]).	〃	〃	5 735	4 184
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bouw van een nieuw residentiekantoor te Bandjermasin	38 342	25 337 (35 337)	〃	〃
Celebes en onderhoorigheden.	Maken van een open pendoppo aan de woning voor den chef van het postkantoor te Makasser.	1 078	989	〃	〃
	*Verplaatsing van het assistent-residentiekantoor van Balangnipa naar Sindjai [3])	〃	〃	8 113	1 712

[1]) Als bij noot 1 op blz. 2.

[2]) Door de afgelegen ligging van het gebouw werd daarvan weinig gebruik gemaakt.

[3]) Noodig in verband met de verplaatsing van den bestuurszetel (zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 208).

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Amboina.	Bouw van eene prauwenloods te Key-Toeal	"	"	f 1 117	f 855 (868)
	Veranderingen en bijbouwingen aan het postkantoor tevens woning voor den chef te Neira	"	"	3 415	3 374 (3 415)
	Bouw van eene orembaai-loods te Neira [1])	"	"	1 353	1 353
Bali en Lombok.	Bouw van eene loods voor de havensloep te Pabean-Boeleleng (Bali)			1 113	918
	*Vernieuwing van de pasangrahan te Gitgit.	"	"	1 874	1 040
	Verbouwing en inrichting van een voorloopig kantoor voor de recherche te Ampenan (Lombok)	"	"	266	266
	*Bouw van een tijdelijk kantoor voor den ambtenaar der in- en uitvoerrechten te Laboean Hadji (Lombok)	"	"	960	880
	Gevangenissen.				
Bantam.	Bouw van eene districtsgevangenis voor 6 personen te Laboean.	"	"	1 047	957
Batavia.	Uitbreiding van het kettingkwartier in de benedenstad Batavia	f 61 667	f 43 127 (61 655)	"	"
Krawang.	*Uitbreiding en verbetering van de gevangenis te Poerwakarta [2]).	"	"	17 778	16 137
	Bouw van eene bamboezen loods voor 100 gestraften bij voormelde gevangenis	"	"	397	397
Preanger-Regentschappen.	Bouw van districtsgevangenissen voor 6 personen te Tjikatomas en Indihiang.	1 311	1 271	"	"
Tagal.	Bouw van eene nieuwe districtsgevangenis te Bandarardja [3])	"	"	770	615
Pekalongan.	Bouw van eene districtsgevangenis te Doro	488	487	"	"
Samarang.	Bouw van eene centrale gevangenis voor vrouwen te Samarang	154 252	117 602 (148 072)	"	"
	Aanbrengen van toestellen voor luchtverversching in de beide ziekenzalen van het kettingkwartier te Mlaten			184	178
Japara.	Aankoop van het stuk grond waarop de gevangenis te Djekoelo-lor staat [4]).	"	"	100	100
	Vergrooten van de gevangenis te Koedoes			7 336	3 457 (7 068)
Rembang.	Bouw van eene gevangenis voor 300 personen te Blora.	"	" [5])	46 460	16 217 (46 460)
Probolinggo.	Bouw van eene nieuwe districtsgevangenis te Dringoe	"	"	886	861
Bezoeki.	Vernieuwing van de districtsgevangenis te Tangoel	871	863	"	"
	Vergrooten van de gevangenis te Banjoewangi [1])	"	"	4 105	4 098
Banjoemas.	*Bouw van eene nieuwe districtsgevangenis te Wanaradja.	998	427	"	"
	*Uitbreiding van de gevangenis te Poerwokerto	"	"	18 711	16 764
	Vergrooten van de gevangenis te Tjilatjap	"	"	10 432	1 010 (9 549)
Kadoe.	Bouw van eene districtsgevangenis voor doortrekkende militaire gevangenen te Pringsoerat	"	"	1 888	147 (1 888)
Madioen.	Verbouwen en vergrooten van de gevangenis te Ponorogo	"	"	22 965	3 859 (22 960)
Madura.	Uitbreiding van de gevangenis te Bangkallan	32 965	16 431 (32 952)	"	"
	*Idem te Gajam op het eiland Sapoedi	3 593	3 390	"	"
	Bouw van eene districtsgevangenis voor 9 personen te Kedoengdoeng	1 107	1 068	"	"

[1]) Als bij noot 1 op blz. 2.

[2]) Ter voorziening in de behoefte aan meer ruimte en in het belang der hygiëne.

[3]) Het bestaande gebouw was niet meer bruikbaar.

[4]) Het terrein was particulier eigendom.

[5]) Het oorspronkelijk toegestaan bedrag werd met f 3470 gesuppleerd.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Sumatra's Westkust.	Bouw van een depôt voor dwangarbeiders te Padang	f 183 174	f 82 170 (178 631)	"	"
	*Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 30 personen te Baros	3 317	1 459	"	"
	Bouw van eene gevangenis voor 50 personen te Painan	"	"	f 13 360	f 5 170 (13 335)
	*Idem voor 20 personen te Loeboe Bassong [1])	"	"	3 880	3 192
Benkoelen.	*Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 38 personen te Kroë	16 605	4 060	"	"
	*Idem voor 70 personen te Laïs	17 637	2 640	"	"
Palembang.	Vergrooten van eenige vensters in twee ziekenzalen van de gevangenis te Palembang	"	"	172	172
	Bouw van eene gevangenis voor 40 hoofden te Kepahiang	"	"	6 400	3 400 (6 400)
	Vernieuwing van de omheining om de gevangenis te Moeara Bliti	367	360	"	"
Sumatra's Oostkust.	Overbrengen van de gevangenis te Laboean Batoe naar Laboean Bilik	"	"	5 735	3 261 (5 603)
Banka.	*Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 30 personen te Soengeiliat	10 440	2 484	"	"
Westerafdeeling van Borneo.	Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 20 personen te Soengei Kakap	3 023	2 860	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bouw van nieuwe gevangenissen te Kendangan, Marabahan en Boeloengan, respectievelijk voor 20, 10 en 20 personen	10 005	9 118	"	"
	Verplaatsen en verkleinen van de gevangenis te Sampit	"	"	1 823	261 (1 803)
Celebes en onderhoorigheden.	*Vergrooten van de gevangenis voor inlanders te Makasser	7 116	5 092	"	"
	*Bouw van 20 bamboezen paviljoens voor licht gestraften op het binnenplein van de gevangenis te Makasser	"	"	800	180 (682)
	Maken van twee opsluitingsplaatsen voor zwaar gestraften bij de gevangenis te Makasser	"	"	2 254	823 (2 293)
Menado.	*Aanbrengen van verbeteringen aan de gevangenis te Menado	"	"	1 180	110 (558)
	Vernieuwing van de districtsgevangenis, tevens wachthuis te Tanawangko	"	"	1 366	1 366
Amboina.	*Bouw van eene gevangenis voor 31 personen met cipierswoning te Toeal (Key-eilanden)	"	"	9 205	1 459 (7 513)
	Bouw van gevangenissen te Amahei, Waroe en Kairatoe (Ceram), Masarete (Boeroe)), Elat (Key-eilanden) en Gisser	"	"	4 184	1 465 (3 479)
	*Idem te Larat (Tenimber-eilanden) en Serwaroe (Letti)	"	"	1 108	66 (623)
Ternate.	*Verbeteringen en herstellingen aan de gevangenis te Ternate	"	"	9 288	1 908 (7 147)
Bali en Lombok.	Bouw van temporaire gevangenissen te Ampenan en Sisi op Lombok, respectievelijk voor 75 en 100 personen	"	"	4 052	4 214
	Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur.				
Djokjokarta.	Vergrooten van de stallen der lijfwachtdragonders te Djokjokarta.	"	"	[2]) 14 284	673 (14 284)
Madura.	Verbouwing van de barissan-kazerne te Pamakassan.	"	"	18 980	3 375 (18 946)
Palembang.	Bouw van eene kazerne voor gewapende politiedienaren te Kepahiang	"	"	600	395 (600)
Sumatra's Oostkust.	Vergrooten van de politiekazerne te Belawan	6 660	6 624	"	"
	Bouw van twee verplaatsbare politiestations in de afdeeling Beneden-Langkat en van een dito in de afdeeling Batoe Bara	3 131	2 854	"	"

[1]) Het bestaande gebouw was te klein en vereischte bovendien dringend vernieuwing.

[2]) Het oorspronkelijk toegestaan bedrag werd met f 2058 gesuppleerd.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bouw van eene kazerne voor gewapende politiedienaren te Samarinda (Koetei) en van eene dito te Boeloengan	„	„	f 16 878	f 5 922 (16 497)
Bali en Lombok.	*Bouw van eene temporaire pradjoeritskazerne te Sisi (Oost-Lombok)	„	„	1 955	1 778
	Gebouwen voor koffie.				
Preanger Regentschappen.	Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Tandong, ter vervanging van het pakhuis te Salawoe	f 1 408	f 1 394	„	„
Pekalongan.	Overbrengen naar een in de buurt gelegen sawahveld van het bestaande koffie-inkooppakhuis te Sigoegoer	1 662	1 157 (1 642)	„	„
Pasoeroean.	Bouw van koffie-inkooppakhuizen te Poerwodadi en Bambang	12 874	4 163 (12 837)	„	„
	Overbrengen van het bestaande koffie-doorvoerpakhuis van het station te Bangil naar dat te Toempang, zoomede het maken van een zijspoor van laatstbedoeld station naar het pakhuis	3 616	3 616	„	„
Probolinggo.	Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Segaran	2 911	1 919 (2 894)	„	„
Bezoeki.	*Bouw van koffie-inkooppakhuizen te Kembang en Wonolangin	5 831	4 691	„	„
Banjoemas.	*Bouw van drie koffie-afscheeppakhuizen en eene weegloods met overloopen aan den Donan te Tjilatjap, benevens het aanleggen van een zijspoor en het verplaatsen van een abri, zoomede het inrichten van de beide achterlokalen van de recherche tot koffiebergplaatsen [1]	„	„	102 582	74 366
Madioen.	Afbreken van het koffie-inkooppakhuis te Wringinanom en wederopstellen te Gondosari	3 449	2 888 (3 449)	„	„
	Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Toijomerto	3 375	3 375	„	„
Sumatra's Westkust.	Herstellen en verkleinen van het koffie-inkooppakhuis te Kotta Tinggi	168	168	„	„
	Maken van een koffie-inkooppakhuis te Loeboe Sikaping door wijziging van een gedeelte van het blok bijgebouwen behoorende tot de van het militair departement overgenomen kapiteinswoning aldaar	96	94	„	„
	Gebouwen voor de paardenposterij.				
Preanger Regentschappen.	Bouw van eene nieuwe paardenstalling te Batoenoengkoe	1 413	1 390	„	„
Rembang.	Idem te Pontjo	728	696	„	„
Madioen.	Idem te Gendingan	420	360	„	„
	Gebouwen voor het zout.				
Krawang.	Afbreken en wederoprichten op een beter gekozen plek van het zoutverkooppakhuis te Pamanoekan	„	„	4 058	3 800 (4 056)
Preanger Regentschappen.	Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Parakanhondjé	„	„	3 022	2 880
Cheribon.	*Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Tjiamis	5 325	4 263	„	„
Pekalongan.	Bouw van een zoutverkoop- tevens koffie-inkooppakhuis te Kadjen	„	„	7 958	2 478 (7 325)
	Inrichten van een gedeelte van het koffie-inkooppakhuis te Paninggaran tot zoutverkooppakhuis	„	„	2 570	210 (2 456)

[1] De behoefte aan deze voorzieningen was ontstaan in verband met het voornemen om, nu de haven van Tjilatjap aan den Preanger-spoorweg is verbonden, een groot deel der gouvernementskoffie uit de Preanger Regentschappen via genoemde haven af te voeren.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Samarang.	*Aanbrengen van eene houten zoldering boven de bergvakken van het zoutverkooppakhuis te Oengaran [1])	"	"	f 1 254	f 1 154
Kadoe.	*Bouw van een permanent zoutverkooppakhuis te Salam ter vervanging van het tijdelijke	f 4 314	f 1 594	"	"
Madioen.	Bouw van eene hulploods tot opslag van zout te Tamperan [2]). .	"	"	963	947
Kediri.	*Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis op het emplacement van de halte Wlingi	"	"	2 276	419
Madura.	Bouw van nieuwe zouthoofddepôtpakhuizen te Sarokka (nos. 1, 13 en 17), Paleboenan (nos. 27, 34 en 39) en Mondoeng-Mondoeng (nº. 49) [3]).	"	"	13 011	11 483
	Bouw van 4 zouthoofddepôtpakhuizen in de afdeeling Sampang (2 te Pengaringan, 1 te Ragoong en 1 te Dangpadang). . .	"	"	14 866	866 (14 865)
	Bouw van 4 dito op dezelfde plaatsen.	14 256	14 256	"	"
	*Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Gajam	3 618	3 248	"	"
	Idem te Andoelang	2 227	1 916	"	"
	Vergrooten van het zoutverkooppakhuis te Amboenten	1 760	1 636	"	"
Benkoelen.	Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Kroë	"	"	3 589	845 (3 457)
	Scholen voor Europeanen.				
Preanger Regentschappen.	Verbouwen en inrichten van het materialen-pakhuis van den waterstaat te Bandong tot tijdelijk schoollokaal voor de openbare 1ste lagere school aldaar [4])	"	"	966	954
	Vergrooten van het gebouw voor de openbare lagere school te Soekaboemi	"	"	2 739	2 739
Samarang.	Maken van eene wagenloods bij het gebouw der hoogere burgerschool te Samarang	652	614	"	"
	Bouw van een tijdelijk schoollokaal voor 40 leerlingen bij de openbare lagere school B te Karangbidara	"	"	671	671
	Bijbouwingen aan de lokalen der openbare 1ste lagere school te Salatiga	"	"	869	869
	Bouw van een tijdelijk lokaal bij de openbare lagere school te Kendal.	"	"	165	165
Soerabaija.	Uitbreiding van het gebouw voor de openbare lagere school te Modjokerto	4 423	4 418	"	"
Pasoeroean.	*Bouw van lokalen voor eene openbare tweede lagere school voor 100 leerlingen te Malang	14 751	12 328	"	"
	Bouw van een tijdelijk hulplokaal bij de openbare lagere school te Bangil	"	"	180	171
	Maken van een beschot in het gehuurde gebouw voor de openbare lagere meisjesschool te Malang [5])	"	"	199	199
Probolinggo.	Bouw van lokalen voor eene openbare lagere meisjesschool voor 60 leerlingen te Probolinggo.	9 886	9 866	"	"
	Uitbreiding van de lokalen der openbare lagere school te Loemadjang	"	"	4 680	4 675
Banjoemas.	Verbouwen en herstellen van de lokalen der openbare lagere school te Tjilatjap	"	"	5 132	975 (4 261)
	Bouw van eene speelloods, enz., bij voormelde school	"	"	2 998	2 982
Bagelen.	Aanbrengen van eenige verbeteringen aan de lokalen der 1ste openbare lagere school te Poerworedjo [6])	"	"	105	105
Madioen.	*Bouw van lokalen voor eene openbare lagere school voor 200 leerlingen ter hoofdplaats Madioen.	16 998	5 379	"	"

[1]) Ter voorkoming van spillage ten gevolge van eventueele lekkage.

[2]) Noodzakelijk in het belang van het zouttransport van het los- en laadhoofd te Tamperan naar het pakhuis te Patjitan, wegens den grooten afstand tusschen die plaatsen.

[3]) Ter vervanging van de door brand vernielde pakhuizen.

[4]) Noodig geworden door de in Februari 1895 bevolen oprichting van eene openbare tweede lagere school aldaar.

[5]) Urgent in het belang van het onderwijs.

[6]) Nood'g om een behoorlijk toezicht te kunnen uitoefenen op de leerlingen.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Inrichten van de gevangenis te Magettan tot lokalen voor de aldaar te openen openbare lagere school.	„	„	f 200	f 184
	Bouw van lokalen voor eene openbare lagere school voor 100 leerlingen te Ngawi	„	„	9 671	4 109 (9 456)
Madura.	Vergrooten van de lokalen der openbare lagere school te Pamakassan	f 2 360	f 2 557	„	„
Sumatra's Westkust.	Inrichten ten dienste der openbare lagere school te Padang Sidempoean van eenige gebouwen der opgeheven kweekschool voor inlandsche onderwijzers aldaar	„	„	1 508	1 341 (1 508)
	Bouw van eene speelloods bij de openbare lagere meisjesschool te Padang [1].	„	„	1 137	963
	Scholen voor inlanders.				
Batavia.	Vernieuwing van den zuidelijken ringmuur van de school tot opleiding van inlandsche geneeskundigen te Batavia.	„	„	764	761
Preanger Regentschappen.	Bouw van een tijdelijk lokaal ten dienste van de inlandsche school te Koppo	175	175	„	„
Rembang.	Bouw van eene inlandsche school voor 60 leerlingen te Rembang	1 851	1 851	„	„
Soerabaija.	Bouw van eene inlandsche school voor 60 leerlingen te Sangkapoera.	2 099	2 087	„	„
Bagelen.	*Bouw van twee inlandsche scholen elke voor 110 leerlingen te Koetoardjo	4 754	660	„	„
Djokjokarta.	*Bouw van eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Djokjokarta	116 484	57 800	„	„
Celebes en onderhoorigheden.	Bouw van eene inlandsche school voor 60 leerlingen te Segeri . .	„	„	2 028	1 133 (2 028)
	*Idem te Tjamba.	1 948	55	„	„
	Burgerlijke hospitalen.				
Batavia.	Uitbreiding van het stadsverband in de benedenstad Batavia. . .	130 917	124 220	„	„
	Bouw van twee nieuwe loodsen van semi-permanenten aard bij het berriberri-gesticht te Buitenzorg	10 998	10 721	„	„
	Bijbouwing van twee semi-permanente loodsen bij bedoeld gesticht.	„	„	11 783	2 558 (10 231)
	Id. van één dito loods	„	„	5 666	5 664
	Vernieuwing van de latrine en bouw van een gemetseld drinkwaterreservoir in hetzelfde gesticht	1 505	1 503	„	„
	Uitbreiding van de landbouwkolonie voor rustige inlandsche vrouwen bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg [1]. . . .	„	„	6 317	5 488
	Maken van een fornuis in de keuken van bedoeld gesticht .	„	„	567	567
Cheribon.	*Verbouwing van het hospitaal te Madjalengka	8 249	7 318	„	„
Tagal.	Verbeteringen aan het hospitaal te Pamalang [1])	„	„	190	190
Samarang.	Oprichting van een gebouw voor de verpleging van 24 zieke prostituées ter hoofdplaats Salatiga	„	„	3 970	3 952
Soerabaija.	Bijbouwingen in het stadsverband te Soerabaija [2])	„	„	5 283	5 283
	Verbeteringen en vernieuwingen aan de tijdelijke gevangenis gebezigd voor de verpleging van zieke prostituées te Djombang .	„	„	2 233	2 232
	Voorzieningen aan den stoomketel van het cholera-hospitaal aan de Oedjong te Soerabaija.	„	„	120	120
	Inrichten van een der koffiepakhuizen te Semoet tot lokaal voor de verpleging van de van Lombok komende zieke dwangarbeiders [3]).	„	„	123	123

[1]) Als bij noot 1 op blz. 2.
[2]) Noodig voor de verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten.
[3]) Wegens plaatsgebrek in de te Soerabaija aanwezige ziekeninrichtingen.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*) Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*) In 1895 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Probolinggo.	Uitbreiding van het etablissement voor berriberri-lijders te Wangkal met twee gebouwtjes elk voor 10 lijders	〃	〃	f 760	f 760
Bezoeki.	Bouw van een hospitaal voor zieke prostituées, zieke gestraften en zwaar gewonden te Bondowosso	〃	〃	5 567	2 898 (5 500)
Madura.	Bouw van een nieuw gesticht voor zieke prostituées te Bangkallan	〃	〃	13 572	11 586 (13 570)
Menado.	Maken van eene nieuwe loods voor besmettelijke zieken te Gorontalo	〃	〃	491	215
	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen.				
Batavia.	Vernieuwing van het wachthuis bij de Kramatbrug te Weltevreden	f 371	f 370	〃	〃
	Bouw van twee nieuwe wachthuizen op den weg van Meester-Cornelis naar Bekassi	131	120	〃	〃
Samarang.	Bouw van een wachthuis te Dliwong [1])	〃	〃	77	77
Japara.	Bouw van twee steenen brandspuithuizen te Djepoero en Mentjolo	1 196	1 123	〃	〃
	Bouw van een wachthuis te Rongo	89	87	〃	〃
Soerabaija.	Bouw van eene bergplaats voor de stoombrandspuit te Soerabaija	〃	〃	2 226	2 226
Pasoeroean.	Bouw van een wachthuis te Bojak	35	35	〃	〃
Probolinggo.	Bouw van 24 nieuwe wachthuizen in de afdeeling Probolinggo .	〃	〃	1 032	1 025
Kadoe.	Bouw van een brandspuithuisje te Magelang.	546	528	〃	〃
Benkoelen.	Bouw van een brandspuithuis tevens wachthuis te Passar Kroë .	1 066	1 058	〃	〃
Sumatra's Oostkust.	Bouw van een brandspuithuis te Tandjong Poera	816	651	〃	〃
	Bazaarloodsen.				
Japara.	*Overbrengen der passarloodsen te Japara naar den Boom aldaar [2])	〃	〃	3 055	1 508
	Bevloeiingswerken. [3])				
Bantam.	Verbetering van den stuwdam in de rivier Tjibama en van de inlaatsluis in de leiding Tjisoewoek.	〃	〃	2 951	2 606
	*Bouw van een plaatijzeren aquaduct ter vervanging van de bestaande leiding Tjimanoendjang n°. 33.	〃	〃	741	398
Batavia.	Herstelling van den stuwdam en den stortvloer in de Westerslokkan bij Mantarena	〃	〃	6 890	376 (7 756)
	Herstelling van het afgestorte gedeelte van den weg langs de Westerslokkan bij Tjiboeloe	〃	〃	2 987	2 906
	Herstelling van den gemetselden overlaat uit de Tjibalok-leiding bij Soekasari	〃	〃	932	1 369
	Herstelling van de prise d'eau der Westerslokkan bij Empang .	〃	〃	1 595	1 595
	Herstelling van den tijdelijken dam in de Tjiliwong bij Katoelampa	〃	〃	1 980	1 980
	*Herstelling van den stuwdam beneden de Roode brug te Buitenzorg.	〃	〃	3 867	3 366
Preanger Regentschappen.	*Werken voor de bevloeiing van de Tjihea-vlakte uit de Tjisokkan (geraamde totale kosten f 800 000) [4])	100 000	[5]) 2 820 (393 090)	〃	〃
	Vernieuwing van den aquaduct Tjipellang A n. 5	〃	〃	719	710

[1]) Ter vervanging van het omgewaaide wachthuis.

[2]) De loodsen stonden in de onmiddellijke nabijheid van de gevangenis, hetgeen minder wenschelijk was te achten.

[3]) Waar het bevloeiingswerken betreft, dient herinnerd dat op het werkplan alléén de grootere irrigatiewerken bij namen zijn genoemd, maar dat voor op zich zelf staande irrigatiewerken van kleinen omvang voor 1895 eene algemeene post (f 225 000) is uitgetrokken. Hetgeen in 1895 op irrigatiegebied is uitgevoerd, buiten de eerstbedoelde grootere werken, is in dit overzicht beschouwd als buiten het werkplan verricht. Bovendien werd ten behoeve van irrigatie-opnemingen bij het werkplan voor 1895 gerekend op f 75 000.

[4]) Waar men, zooals te dezer plaatse, de geraamde totale kosten afzonderlijk vermeld vindt, betreffen de in de kolom „Toegestaan bedrag" uitgetrokken sommen, in afwijking van den bij de opmaking van dezen staat gevolgden regel (verg. noot *b* op bladz. 1 dezer bijlage), uitsluitend de voor 1895 ter verwerking bestemde bedragen.

[5]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 4535, makende, met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult. 1895 in het geheel f 44 762.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)*	
		Toegestaan bedrag. *b)*	In 1895 verwerkt bedrag. *c)*	Toegestaan bedrag. *b)*	In 1895 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	*Maken van een overlaat met storthellingen in de leidingen I en II en normaliseeren van de leidingen I t/m V over 510 M. lengte nabij de Tjimanoek-leiding	„	„	f 1 797	f 1 376
	Herstelling van de leiding Tjikarang	„	„	162	162
Cheribon.	*Werken tot verbetering van de bevloeiing uit de Doetamati- en Sindopradja-leidingen in de afdeeling Indramaijoe (geraamde totale kosten f 1 600 000) [1]	f 150 000	[2]) f 122 674 (993 492)	„	„
	*Aanbrengen van kribben in de Tjimanoek bij de bochten Krassak, Samaria, Sardian, Kliwed en Pelem-Tjengkir	„	„	4 476	1 711 (3 844)
Tagal.	*Werken tot verbetering van de bevloeiing en afwatering in West-Brebes tusschen de Lossari- en de Babakan-rivier (geraamde totale kosten f 1 100 000)	100 000	[3]) 35 425 (771 842)	„	„
	*Werken voor bevloeiing uit de Pamali-rivier in Oost-Brebes (geraamde totale kosten f 2 250 000)	150 300	[3]) 230 714 (423 973)	„	„
	*Werken tot verbetering van de bevloeiing en afwatering in het stroomgebied der Waloeh-rivier in de afdeeling Pamalang (geraamde totale kosten f 810 000)	75 000	[3]) „ (192 277)	„	„
	Herstelling van den stuwdam in de Ramboet-rivier bij Tjipero	„	„	3 382	695 (3 381)
	Maken van strekdammen in de Genting-rivier bij den bovenmond der kali Gawé [4]	„	„	1 336	98 (1 336)
	Herstelling van den dam Sikandong in de Soesoekan-leiding	„	„	235	225
	Herstelling van de dammen Limbangan, Boewaran, Sigering, Kroepak, Sambeng, Mataoela en Karang-Anjar	„	„	562	562
	Herstelling van den dam Kloewih in de kali Waloeh-Peleken	„	„	1 660	1 659
Pekalongan.	Maken van een houten sluisje in de Koewassan-leiding en verlagen van den dam Binangoen [4]	„	„	474	474
Tagal en Pekalongan.	Werken tot verbetering van de bevloeiing in de streek tusschen de Tjomal- en de Pekalongan-rivier, gelegen in de afdeeling Pamalang van eerstgenoemd gewest en in de afdeeling Pekalongan (geraamde totale kosten f 1 500 000)	75 000	[5]) 20 589 (200 861)	„	„
Samarang.	*Vernieuwing van den linker-Toentang-dijk en van de rechter- en linker-Grogol-dijken (bevloeiing in de districten Singen-kidoel en Grogol)	„	„	67 116	[6]) 41 775
	*Werken ter beveiliging van het oostelijk deel van de hoofdplaats Samarang tegen overstroomingen (geraamde totale kosten f 344 590)	„	[7]) 7 480 (75 739)	„	„
	Verbetering van eene uitwatering in het Sedoe-kanaal (afdeeling Demak) [8]	„	„	15 716	14 536
	Herstelling van den weg van Dempet naar Godong nabij de dessa's Tompé en Penoengalan [8]	„	„	3 508	3 449
	*Gedeeltelijk verleggen en verbeteren van de leiding Isep-Isep, bouw van een steenen inlaat- en spuisluis ter plaatse van de prise d'eau en versterken van den stuwdam [9]	„	„	1 355	1 207

[1]) Waar onder het hoofd „Bevloeiingswerken" in deze bijlage de geraamde totale kosten van eenig groot werk zijn opgegeven, zijn nog gevolgd de oorspronkelijke ramingen van kosten, waarbij geen rekening was gehouden met de mogelijkheid van gedeeltelijke uitvoering in heerendienst (zie daaromtrent nader noot 5 op blz. 134 van het verslag hiervóór).

[2]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 2000, makende met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult. 1895 in het geheel f 88 394.

[3]) Wegens opnemingen en projectwerk voor de drie hier genoemde groote werken in Tagal (waarvan dat in het Waloeh-gebied ook in 1895 nog buiten uitvoering bleef, als samenhangende met de nog in onderzoek zijnde plannen voor eene bevloeiing uit de Ramboet-rivier) werd bovendien uitgegeven f 12 941, makende met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult 1895 in het geheel f 246 297.

[4]) Uitgevoerd door den algemeenen dienst van den waterstaat.

[5]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 5699, makende met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult 1895 in het geheel f 82 607.

[6]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 1695, makende met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult. 1895 in het geheel f 23 952.

[7]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 6104, makende met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult 1895 in het geheel f 29 082.

[8]) Uitgevoerd door het personeel van de irrigatie-afdeeling Seraug.

[9]) Uitgevoerd door het personeel van de irrigatie-afdeeling Seraijoe.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	*Herstelling van de taluds van de spuisluis en voorzieningen aan het spuikanaal te Kloewan, zoomede bouw van een ijzeren buisduiker [1]	"	"	f 22 778	f 5 716
	Bouw van een stortdam en vernieuwen van de brug nabij den overlaat Sambiredjo [1].	"	"	4 296	3 818
	*Herstelling van afschuivingen in den weg van Dempet naar Godong nabij de dessa Tompé over eene lengte van 143 M. [1]) . .	"	"	2 910	310
	Voorzieningen tegen ontgronding van den aquaduct Djambangan te Wirosari [1])	"	"	560	543
	Bouw van eene inlaatsluis aan den bovenmond der leiding Kedoengasem	"	"	3 846	3 799
	Maken van een schotbalksluisje in den westelijken tak van de kali Bloekar en van een drempel in de leiding Tjipining . .	"	"	7 350	6 238 (8 538)
Samarang en Japara.	Werken tot verbetering van de bedijking der beneden-Serang-rivier en van de bevloeiing en afwatering in het district Wedoeng der afdeeling Demak van eerstgenoemde residentie (geraamde totale kosten f 800 000).	f 100 000	[2]) f 165 933 (921 104)	"	"
Japara.	Maken van eene beweegbare waterkeering bij de brug Goeijangan ter vervanging van een inlandschen dam [3])	"	"	2 896	2 896
Rembang.	Verbetering van den stuwmuur te Waroegoenoeng [3])	"	"	2 612	2 612
	Wijziging van een der kunstwerken behoorende tot de irrigatie-werken der kali Kening [4])	"	"	5 280	5 229
Rembang en Soerabaija.	*Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de Solo-vallei (geraamde totale kosten f 18 930 000).	2 700 000	[5]) 2 402 130 (4 924 686)	"	"
Soerabaija.	*Bouw van een stuwdam met inlaatsluizen in de kali Bangsal (afdeeling Modjokerto) [6])	"	"	17 976	3 2[illegible]9 (16 403)
	*Herstelling van den stuwdam Poedaksari in de kali Bangsal [6]) .	"	"	10 357	9 255
	*Maken van de nieuwe irrigatiesluis Kankoengan in den Brantas-dijk met bijkomende werken [6]).	"	"	13 159	8 406
	*Bouw van eene brug met inlaatsluis aan den bovenmond der Redjoagoeng-leiding (afdeeling Djombang) [6])	"	"	8 886	8 061
	Herstellingen en verbeteringen aan den stuwdam Sinoman (afdee-ling Modjokerto) [6])	"	"	1 913	1 859
Pasoeroean.	*Werken voor de bevloeiing uit de Pategoean en andere rivieren in de afdeeling Bangil (geraamde totale kosten f 900 000) . . .	50 000	[7]) 26 733 (775 334)	"	"
	*Opnemingen enz. in het belang eener eventueele verbetering en uitbreiding van de bevloeiing uit de Kedoengkandang-leiding (afdeeling Malang)	"	"	"	[8]) "
	Bouw van de inlaat- en spuisluis Gadjah-Lougong (afdeeling Malang [6])	"	"	4 807	393 (4 807)
	*Verbetering van het eerste gedeelte der Kalisoerak-leiding (afdeeling Bangil) [6])	"	"	5 515	4 681
	Bouw van eene inlaatsluis met stuw te Ngoebalan (afdeeling Malang) [6])	"	"	1 200	1 196
	*Verhoogen van het dek van de brug Tjarat over het Pategoean-bandjirkanaal [6])	"	"	762	228
	*Maken van een aarden dam bij de prise d'eau der leiding Wonoredjo [9])	"	"	101	"
Probolinggo.	Maken van eene aftapping uit eene afvoerleiding [10])	"	"	5 354	2 340 (5 345)
	*Verlenging van de steenbezettingen en steenbekleedingen achter de verschillende kunstwerken binnen het Pekalen-gebied [10]). .	"	"	2 482	1 215 (2 156)

[1]) Uitgevoerd door het personeel van de irrigatie-afdeeling Seraijoe.

[2]) Wegens opnemingen en projectwerk was indertijd bovendien nog uitgegeven f 4758.

[3]) Uitgevoerd door het personeel der irrigatie-afdeeling Serang.

[4]) Uitgevoerd door den algemeenen dienst van den waterstaat.

[5]) Onder het als verwerkt opgegeven bedrag van f 2 402 130 is begrepen f 312 494 wegens hier te lande gedane uitgaven. Wegens opnemingen en project-werk was indertijd — tot ult. Augustus 1893 — bovendien nog uitgegeven f 411 826. De sedert gedane uitgaven van dien aard zijn onder het verwerkt bedrag begrepen.

[6]) Uitgevoerd door het personeel van de irrigatie-afdeeling Brantas.

[7]) Wegens opnemingen en projectwerk was indertijd bovendien uitgegeven f 42 662.

[8]) Wegens opnemingen en projectwerk werd uitgegeven f 7202.

[9]) Zou eerst in den oostmoesson van het jaar 1896 uitgevoerd kunnen worden.

[10]) Uitgevoerd door het personeel, belast met het beheer en toezicht op de Pekalen-werken.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*) Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a*) In 1895 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bezoeki.	*Werken voor de bevloeiing uit de Sampean-rivier in de afdeeling Panaroekan (geraamde totale kosten f 1 000 000)	f 150 000	[1]) f 95 887 (555 996)	„	„
	Herstelling van 27 dammen van inlandsch maaksel in de afdeeling Panaroekan	„	„	f 8 207	f 8 207
Banjoemas.	*Verbetering van de bevloeiing uit de kali Peloes (afdeeling Poerwokerto [2])	„	„	32 448	4 843
Banjoemas en Bagelen.	*Werken voor de bevloeiing in het Seraijoe-stroomgebied (residentie Banjoemas), zoomede in het zuiden van beide gewesten, voor zooveel betreft het terrein gelegen tusschen de Seraijoe ten westen en de Loh Oeloe (residentie Bagelen) ten oosten (geraamde totale kosten f 9 300 000)	200 000	[3]) 4 843 (1 442 994)	„	„
Bagelen.	*Werken voor de bevloeiing in Zuid-Bagelen, voor zooveel betreft het gedeelte beoosten de Loh Oeloe (geraamde totale kosten f 2 850 000)	200 000	[4]) 59 205 (237 571)	„	„
	Verbetering van de Tandoe-leiding in de afdeeling Ledok [5]) . . .	„	„	12 823	1 943 (12 808)
	Bouw van de aquaducten Patjing, Djati en Bokongan in de Kalisemo-leiding [5])	„	„	11 064	131 (8 938)
	Verbetering van de inlaatsluis Geblok voor de leiding van dien naam [5])	„	„	559	525
	*Herstelling van de aquaducten Ketjeme en Gentan in de leiding Premboen en van de aquaduct Djangli in de leiding Pesoetjen [5]).	„	„	1 713	1 426
	Vervanging van de houten aquaducten Krandon en Gegermendjangan door steenen aquaducten [5])	„	„	1 889	1 881
	Verruimen van het bovengedeelte der Boro-leiding [5])	„	„	1 400	881
	Bouw van een aquaduct in de leiding Krandjingan over de kali Kebebekan [5])	„	„	980	955
Kadoe.	Werken voor de bevloeiing uit de Mangis-leiding (geraamde totale kosten f 500 000)	„	[6]) 21 285 (530 465)	„	„
	*Opnemingen enz. in het belang van eventueele werken voor de bevloeiing uit de Tangsi-rivier in het district Menoreh . .			„	[7]) „
Djokjokarta.	*Als voren wat betreft eventueele werken voor de bevloeiing in het Mataraman-gebied			„	[8]) „
Madioen.	*Werken tot verbetering van de bevloeiing in de afdeelingen Magettan en Ngawi (geraamde totale kosten f 3 500 000).	50 000	[9]) „ (19 928)	„	„
	Maken van eene inlaatsluis voor de Tratee-leiding	„	„	5 253	5 253
	Herstelling van de gemetselde verdeelsluis Beran	„	„	2 662	2 655
	Herstelling van den steenen stuwdam Ketoegoewan	„	„	3 443	3 362
	Herstelling van de dammen Karang, Losari en Kalipang	„	„	800	734
Kediri.	*Opnemingen enz. in het belang van eventueele werken tot verbetering van de bevloeiing en afwatering in de districten Waroedjajeng en Kertosono	„	„	„	[10]) „
Madura.	Herstelling van den dam Soltan in de dessa Kebon-agoeng . . .	„	„	663	663
	Totaal voor bevloeiingswerken	„	[11]) f 3 195 718	„	[11]) f 188 748

[1]) Wegens opnemingen en projectwerk was indertijd bovendien uitgegeven f 40 013.

[2]) Uitgevoerd door den algemeenen dienst van den waterstaat.

[3]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 13 056, makende met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult. 1895 in het geheel f 211 184.

[4]) Wegens opnemingen en projectwerk werd bovendien uitgegeven f 9583, makende met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult. 1895 in het geheel f 337 597.

[5]) Uitgevoerd door het personeel der irrigatie-afdeeling Seraijoe.

[6]) Wegens opnemingen en projectwerk was indertijd bovendien uitgegeven f 35 708.

[7]) Voor de hierbedoelde opnemingen en het opmaken van projecten werd uitgegeven: vóór 1895 f 24 237 en in 1895 f 6615, of in het geheel f 30 852.

[8]) Als voren, zijnde te dien einde uitgegeven: vóór 1895 f 139 900 en in 1895 f 35 500, of in het geheel f 175 400.

[9]) De werkzaamheden hebben zich gedurende 1895 bepaald tot het voortzetten van de opnemingen en het opmaken van projecten, waarvoor is uitgegeven f 18 000, makende met het vóór 1895 ter zake besteed bedrag, tot ult. 1895 in het geheel f 193 458.

[10]) Als bij noot 7, zijnde te dien einde uitgegeven: vóór 1895 f 31 734 en in 1895 f 6967, of in het geheel f 38 701.

[11]) Bovendien werd voor opnemingen en projectwerk uitgegeven f 129 897.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.				
Bantam.	*Verbeteren van de haven van Laboean	f 25 365	f 2 372 (24 592)	"	"
	Bouw of vernieuwing van 34 bruggen en 8 duikers [1]	108 008	91 285	"	"
	Bouw van een duiker en verbetering van de wegaansluiting tegen de landhoofden van eene brug in den nieuwen weg van Menes naar Pandeglang	"	"	f 3 968	f 503 (3 884)
	Bouw van 5 bruggen	"	"	24 921	7 294 (20 921)
	Bouw van zeven klapperhouten kribben in de rivier Tjiberang [2]	"	"	889	889
	Ontgraven en uit elkander nemen van de buizen, enz. der drinkwaterleiding nabij Anjer-kidoel [3]	"	"	981	670
	*Versterking van den kop van het zeehoofd te Laboean	"	"	8 719	6 915
	*Verrichten van eenige werkzaamheden dienende zoowel om verdere beschadiging van een gedeelte van den weg van Goenoeng Kentjana naar Rangkas Betoeng door de Tjoedjoeng-rivier te voorkomen, als in het belang van de watervoorziening der omliggende sawahs	"	"	1 006	217
Batavia.	*Verharden van een gedeelte van den weg van Batavia naar Kebaijoran	60 810	29 159	"	"
	Verbetering van de afwatering van eenige terreinen ter hoofdplaats Batavia	18 965	18 947	"	"
	*Verbetering van een gedeelte van den grooten weg van Batavia naar Meester-Cornelis	24 968	16 765	"	"
	Verleggen van een gedeelte van den ouden postweg tusschen Batavia en Tangerang	9 754	9 659	"	"
	Aanleg van een verhoogd voetpad te Weltevreden	2 516	2 508	"	"
	*Bouw van twee steunmuren langs de Pekantjilan-rivier te Buitenzorg	2 646	2 096	"	"
	Vernieuwing van 2 bruggen en 4 duikers	11 583	11 541	"	"
	*Versterken van den buitensten railligger van den steenkolensteiger te Tandjong Priok	[4] 9 986	1 361	"	"
	Maken van open tegelgoten langs Petodjo en Gang Kadji [5]	4 880	4 871	"	"
	*Verbeteren van een gedeelte van den ouden postweg van Batavia naar Krawang en het daarin bouwen van drie steenen duikers [6]	"	"	22 720	21 085
	Lossen en opstapelen van de uit Nederland gezonden samenstellende deelen van het nieuwe ijzeren drijvend dok voor Tandjong Priok	"	"	15 347	4 560 (7 372)
	Leggen van een aarden dam ter afsluiting van de zuidergracht te Tandjong Priok	"	"	2 501	1 237 (2 148)
	*Verbetering, enz. van eene afvoerleiding, loopende van den grooten postweg naar de Tjiliwong te Meester-Cornelis	"	"	2 070	1 634
	*Herstelling van den bekleedingsmuur langs de Tjiliwong in 's lands plantentuin te Buitenzorg en aanbrengen van eene steenglooiing	"	"	3 896	2 074
	*Vernieuwing van eene brug te Buitenzorg	"	"	35 613	8 602
	*Vernieuwing van sluisjes en kaaimuren aan het havenkanaal te Batavia	"	"	6 996	6 106
Krawang.	*Omleggen van een gedeelte van den postweg van Krawang naar Batavia [6]	"	"	3 690	3 268
Preanger Regentschappen.	Bouw of vernieuwing van 44 bruggen en 35 duikers [7]	275 947	218 861	"	"
	Bouw van twee steenen doorlaten in den overweg van de staatsspoor bij de halte Rantja-èkèk	816	721	"	"
	Bouw of vernieuwing van 13 bruggen en 8 duikers, [8] en verplaatsing van 1 brug	"	"	63 013	44 956

[1]) De bouw of vernieuwing van 5 bruggen zou in 1896 worden voortgezet. Van een dezer bruggen zijn de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 3030, niet in genoemde bedragen begrepen.

[2]) Ten einde inscharing van den oever tegen te gaan.

[3]) De waterleiding had geen reden van bestaan meer.

[4]) Zonder de uitgaven in Nederland, ad f 6479.

[5]) Bestreden uit den globalen post van f 5000, bij de lijst van herstellingen uitgetrokken voor verbetering van het gotenstelsel te Batavia en te Meester-Cornelis.

[6]) Dit werk, ofschoon reeds in 1894 toegestaan, was in dat jaar nog niet ter hand genomen.

[7]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van 4 dezer bruggen, ad f 47 477. Voor 10 van de bedoelde 44 bruggen zijn de kosten van vernieuwing bestreden uit den globalen post van f 50000, bij het werkplan uitgetrokken voor het herstel van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand. Van 5 bruggen zou de bouw of vernieuwing in 1896 worden voortgezet.

[8]) De bouw van één brug en de vernieuwing van één duiker zouden in 1896 worden voortgezet, terwijl men ook met de te verplaatsen brug in 1895 nog niet gereed kwam.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Aankoop of aanmaak en onderhoud van prauwen en vlotten ten behoeve van de niet verpachte overvaarten te Soekapoera en Soekapoera-kollot [1]	"	"	f 180	f 143
Cheribon.	*Aanleg van een weg, loopende van de te bouwen brug over de Tjiloetoeng naar den grooten postweg nabij Karangsambong.	f 15 415	f 3 750	"	"
	Bouw of vernieuwing van 10 bruggen en 1 duiker [2]	38 940	35 572	"	"
	Bouw van 1 brug	"	"	2 060	2 060
	*Maken van 7 tijdelijke kribben aan den linkeroever van de Tjisanggaroeng-rivier nabij Lossari [3]	"	"	830	395
Tagal.	Bouw of vernieuwing van 2 bruggen en 2 duikers [4]	13 535	3 559	"	"
	Idem van 19 bruggen [5]	"	"	72 356	34 333 (56 283)
Pekalongan.	Bouw of vernieuwing van 18 bruggen en 29 duikers [6]	17 428	15 893	"	"
	Vernieuwing van 9 bruggen	"	"	10 380	2 997 (10 352)
	Vernieuwing van de beide zeehoofden aan de monding van de Pekalongan-rivier, vernieuwing van den kaaimuur en maken van eene oeververdediging bezijden het gebouw van de in- en uitvoerrechten te Pekalongan.	"	"	31 192	3 146 (31 192)
Samarang.	*Aanleg van werken om de hoofdplaats Poerwodadi van goed drinkwater te voorzien	[7] 25 050	14 335	"	"
	Bouw of vernieuwing van 33 bruggen en 15 duikers	52 528	51 258	"	"
	Bouw van 3 ijzeren buisduikers en maken van eene open leiding ter hoofdplaats Salatiga	411	408	"	"
	Verbetering van de waterdistributie van 5 artesische putten [8]	29 633	26 792	"	"
	Opnemingen en het maken van een ontwerp voor de verbetering van den weg van Ambarawa naar Magelang	"	"	796	453
	Bouw of vernieuwing van 5 bruggen en 3 duikers	"	"	22 885	3 851 (21 193)
	Vernieuwing van 109 M. kaaimuur aan den rechteroever van het havenkanaal te Samarang	"	"	23 945	5 892 (22 912)
	*Aanleggen van eene waterkeering op het land Simongan te Samarang	"	"	3 007	2 092
Japara.	Bouw of vernieuwing van 31 bruggen [9]	54 545	48 189	"	"
	Opnemingen voor de verbetering van den weg van Bandjaran over Keling naar de grens der afdeeling Joana [10]	1 751	1 500	"	"
	Bouw of vernieuwing van 4 bruggen en 1 duiker	"	"	13 978	3 831 (13 246)
	*Watermetingen, boringen en het graven van verbindingskanaaltjes, enz., noodig voor een onderzoek naar de mogelijkheid om de bronnen Tretes, Lamin, enz. te vereenigen en af te leiden in het belang van de drinkwatervoorziening te Joana	"	"	1 000	262 (278)
Rembang.	Bouw of vernieuwing van 13 bruggen en 16 duikers [11]	49 618	47 946	"	"
	Maken van twee kribben in de Kening-rivier [12]	2 191	2 191	"	"
	Verbetering op zeker punt van den oever der Kening-rivier	"	"	2 936	2 923
Soerabaija.	Bouw of vernieuwing van 14 bruggen en 8 duikers [13]	57 439	57 371	"	"
	Bouw van 2 bruggen en vernieuwing van 1 duiker	"	"	7 203	4 474 (7 203)

[1] Ter voorkoming van stremming in de communicatie.

[2] Van 2 bruggen werden de kosten bestreden uit den in noot 7 op de voorgaande blz. bedoelden globalen post van f 50 000. Voor eene andere geschiedde dit uit den globalen post van f 20 000, toegestaan voor het bouwen van noodbruggen.

[3] Ter voorkoming van verdere inschaaring van den oever.

[4] De vernieuwing van één dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet. De kosten van den bouw van de andere zijn bestreden uit vorenbedoelden globalen post van f 50 000.

[5] De bouw van 2 dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet.

[6] De vernieuwing van 2 dezer bruggen en de bouw van 27 dezer duikers zou in 1896 worden voortgezet. Van 2 noodbruggen werden de kosten bestreden uit den in noot 2 hiervóór bedoelden post van f 20 000.

[7] Zonder de uitgaven in Nederland, ad f 30 970.

[8] Als bij noot 6 op blz. 16.

[9] Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van één dezer bruggen ad f 1719. De bouw of vernieuwing van 4 bruggen zou in 1896 worden voortgezet. Van 4 noodbruggen werden de kosten bestreden uit den in noot 2 hiervóór bedoelden post van f 20 000.

[10] De kosten werden bestreden uit den post van f 20 000, bij het werkplan uitgetrokken voor „Verbetering van den weg van Japara over Bandjaran naar de grens der afdeeling Japara met de in dien weg voorkomende bruggen."

[11] De bouw van één dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet. Van 6 noodbruggen werden de kosten bestreden uit den in noot 2 hiervóór bedoelden post van f 20 000.

[12] De kosten werden bestreden uit meerbedoelden globalen post van f 50 000.

[13] De kosten van den bouw van 10 dezer bruggen werden bestreden uit den in de voorgaande noot bedoelden post.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)* Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)* In 1895 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Dempen van eenige poelen ter hoofdplaats Soerabaija	"	"	f 36 199	f 18 232 (36 130)
	Dempen van de buitengrachten van het fort Prins Hendrik te Soerabaija	"	"	45 221	33 216 (44 513)
	Maken van een verharden toegangsweg binnen den verboden kring van het cholera-hospitaal te Soerabaija	"	"	959	959
Pasoeroean.	Verleggen van den weg over den bergpas Radjegwesi van af de dessa Kloemoetan tot de dessa Pandemas	f 93 325	f 43 016 (88 016)	"	"
	Bouw of vernieuwing van 12 bruggen en 1 duiker [1]	16 418	14 407	"	"
	Idem van 3 bruggen en 5 duikers [2]	"	"	10 308	8 218
	Aanleggen van eene standplaats voor karren bij het koffie-inkooppakhuis nabij het spoorwegstation Singosari en verlengen van den toegangsweg [3]	"	"	202	196
	Nader opnemen van het tracé eener eventueele drinkwaterleiding ten behoeve van een vijftal dessa's in het Tengger-gebergte [4]	"	"	830	830
Probolinggo.	Bouw of vernieuwing van 12 bruggen en 17 duikers [5]	67 615	46 235 (65 496)	"	"
	Maken van een weg van het hoofdkanaal der Pekalen-werken naar den postweg van Probolinggo naar Loemadjang	9 125	5 449 (8 395)	"	"
	Bouw of vernieuwing van 3 bruggen en 3 duikers, benevens opruiming van 1 brug en leggen van eene ijzeren buis	"	"	11 076	4 850 (11 762)
	Verbetering van den loop der Besoek-rivier	"	"	42 375	40 547
	Aanleggen van een dijkje langs den linkeroever der Besoek-rivier	"	"	564	218 (558)
Bezoeki.	Bouw of vernieuwing van 11 bruggen en 2 duikers [6]	25 139	19 931	"	"
	Idem van 5 bruggen en 1 duiker [7]	"	"	17 676	11 288
Banjoemas.	Bouw of vernieuwing van 9 bruggen en 4 duikers	21 011	18 349	"	"
	Idem van 11 bruggen [8]	"	"	11 619	6 391 (11 154)
	Aanleggen van kunstwerken in het belang van de watervoorziening in het vrouwengesticht te Banjoemas	"	"	[9] 15 801	6 791 (15 800)
	*Afbreken van 2 bruggen in de afdeeling Tjilatjap en dempen van de geulen onder die bruggen [10]	"	"	277	277
Bagelen.	Bouw of vernieuwing van 13 bruggen en 5 duikers [11]	21 010	18 803	"	"
	Idem van 7 bruggen en 1 duiker [12]	"	"	19 949	19 033
Kadoe.	Bouw of vernieuwing van 20 bruggen en 15 duikers [13]	51 661	35 755	"	"
	Idem van 2 bruggen en 6 duikers	"	"	3 910	3 666
Madioen.	Bouw of vernieuwing van 8 bruggen en 13 duikers [14]	29 892	27 332	"	"
	Maken van gemetselde drinkwaterputten met roteerende Gouldspompen te Gendingan, Mantingan en Sidoladjoe	1 487	1 413	"	"
	Bouw of vernieuwing van 9 bruggen	"	"	21 449	12 685 (20 955)
Kediri.	Bouw of vernieuwing van 19 bruggen en 4 duikers [15]	73 522	55 989 (76 301)	"	"

[1] De bouw van 3 dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet. De kosten van de vernieuwing van eene vierde brug werden bestreden uit meerbedoelden globalen post van f 50 000; die van den bouw van 2 der eerstgenoemde uit den globalen post van f 20 000 voor noodbruggen.

[2] De vernieuwing van een dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet.

[3] Noodig voor eene geregelde lossing van de koffie.

[4] Van de uitvoering van het werk is sedert afgezien.

[5] Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van 2 dezer bruggen ad f 9325. De vernieuwing van 2 andere zou in 1896 worden voortgezet.

[6] De kosten van den bouw van 5 dezer bruggen werden bestreden uit meerbedoelden globalen post van f 50 000. De vernieuwing van eene andere zou in 1896 worden voortgezet.

[7] De vernieuwing van één dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet.

[8] Voor 2 dezer bruggen geldt noot 6 op blz. 16.

[9] Onder het voor dit werk toegestaan bedrag is begrepen eene suppletie van f 2170

[10] De bruggen hadden geen reden van bestaan meer.

[11] De vernieuwing van 7 dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet; de kosten werden bestreden uit den globalen post van f 20 000 voor noodbruggen.

[12] De bouw van één dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet.

[13] Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van één brug ad f 5461. De kosten van den bouw van 6 dezer bruggen werden bestreden uit meerbedoelden globalen post van f 50 000, terwijl dit met 4 andere geschiedde uit den globalen post van f 20 000 voor noodbruggen.

[14] De bouw van één dezer bruggen, waarvan de kosten van den ijzeren bovenbouw ad f 5805 niet in de genoemde bedragen begrepen zijn, zou in 1896 worden voortgezet. Van eene andere werden de kosten bestreden uit meerbedoelden globalen post van f 50 000.

[15] Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van 2 dezer bruggen ad f 11 430. De bouw of vernieuwing van 2 bruggen en 1 duiker zou in 1896 worden voortgezet. Van één brug werden de kosten van vernieuwing bestreden uit den globalen post van f 20 000 voor noodbruggen, met den bouw van 3 andere geschiedde dit uit den post van f 50 000 bedoeld in de voorgaande noot.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) Toegestaan bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. a) In 1895 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Bouw of vernieuwing van 5 bruggen [1]	"	"	f 24 902	f 16 953 (24 441)
	Verleggen van een gedeelte van den weg van Wlingi naar Semen [2].	"	"	100	100
Madura.	Bouw of vernieuwing van 8 bruggen en 1 duiker [3].	f 16 384	f 13 371	"	"
	Idem van 3 bruggen [4]	"	"	8 642	2 212 (6 602)
Sumatra's Westkust.	Bouw of vernieuwing van 26 bruggen en 1 duiker [5]	114 461	86 263 (89 646)	"	"
	*Bouw van een los- en laadsteiger te Singkel	8 420	6 249	"	"
	Bouw of vernieuwing van 27 bruggen en 3 duikers [6]	"	"	114 978	51 562 (97 449)
	Maken van een gemetselden dam in de Batang Anei-rivier [7] . .	"	"	1 254	1 169
	Aanleg van een tweede spoor langs de steigers aan de Emmahaven [8]	"	"	4 996	4 996
	Bouw van twee aanlegsteigers voor zeil- en stoomschepen aan de Emmahaven	"	"	36 954	13 053 (36 770)
	Herstelling en verbreeding van de wegen van Moeara Sipongi en Kotta Gedang naar Laroe [9]	"	"	2 200	2 200
	Verbetering van de Padang-rivier (Batang Arau) te Padang. .	"	"	23 069	1 825 (23 061)
	Verbetering en herstelling van den weg van Padang Sidempoean naar Sipirok	"	"	10 400	4 466 (10 400)
	Verbetering van het weggedeelte tusschen Karangpaseh en Moeara-loempoh	"	"	4 255	1 055 (4 180)
	*Verleggen van een gedeelte van den weg tusschen Bondjol en Loeboe Sikaping	"	"	42 287	3 232 (41 512)
	Aanleggen van een transportweg tusschen Fort de Kock en Si-Pisang	"	"	32 120	32 (32 113)
	*Verbetering van de Painan-rivier in de afdeeling Priaman [10] . .	"	"	1 680	234
	*Verbetering van den wegovergang over de Tjikalo-Gedang in de afdeelingen Agam en Priaman	"	"	3 108	1 498
Benkoelen.	*Verbetering van een gedeelte van den militairen weg van Benkoelen naar Kepahiang	16 175	6 014	"	"
	*Verharden van een ander gedeelte van bedoelden weg [7]. . . .	"	"	10 050	9 548
	*Verbetering van den grooten transportweg van Benkoelen naar de grens der afdeeling Seloema.	15 367	8 816	"	"
	Bouw of vernieuwing van 19 bruggen [11].	"	"	105 087	50 419 (90 208)
	Aanschaffing van wegwalsen ten behoeve van de wegen in de residentie Benkoelen [12].	"	"	1 600	135 (1 600)
	Verbetering van een gedeelte van den militairen weg van Benkoelen naar Tabah Penandjoeng	"	"	12 991	105 (12 911)
	Idem van een ander gedeelte van bedoelden weg.	"	"	8 626	3 426 (8 626)
	*Verbetering van een gedeelte van den militairen weg van Tabah Penandjoeng naar Kepahiang [13]	"	"	22 878	12 205 (22 878)

[1]) De bouw van 2 dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet. Van één hiervan werden de kosten van den bouw bestreden uit den globalen post van f 20 000 voor noodbruggen.

[2]) Door deze wegsverlegging kwam de bouw van twee bruggen te vervallen.

[3]) De bouw van één dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet. Van 2 andere werden de kosten van den bouw bestreden uit den in noot 1 bedoelden post van f 20 000.

[4]) De bouw van één dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet.

[5]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van 4 dezer bruggen ad f 22 552. De bouw of vernieuwing van 10 bruggen zou in 1896 worden voortgezet. Van 2 bruggen werden de kosten van den bouw bestreden uit den meerbedoelden globalen post van f 50 000; van eene andere uit dien van f 20 000 voor noodbruggen.

[6]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van 4 dezer bruggen ad f 22 920. Van 7 bruggen zou de bouw of vernieuwing in 1896 worden voortgezet, terwijl voor 3 bruggen geldt noot 6 op blz. 16.

[7]) Als bij noot 6 op blz. 16.

[8]) Ten behoeve van de door den waterstaat van den dienst der staatsspoorwegen overgenomen stoomkranen.

[9]) Noodzakelijk omdat de toestand van deze wegen gevaar opleverde voor de passage.

[10]) Ten einde de langs die rivier gelegen sawahs tegen overstroomingen te vrijwaren.

[11]) Onder het voor deze werken toegestaan bedrag is eene suppletie van f 9083 *wel*, doch onder het verwerkt bedrag zijn de kosten van een staaldraadkabel *niet* begrepen. De bouw van 4 bruggen zou in 1896 worden voortgezet. Voor 15 andere geldt noot 6 op blz 16.

[12]) Onder het toegestaan bedrag is eene suppletie van f 1000 begrepen.

[13]) Als voren van f 4070.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)* Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)* In 1895 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Lampongsche Districten.	Vernieuwing van 3 bruggen [1])	f 22 701	f 15 034	f »	f »
	Idem van 1 brug	»	»	820	819
	*Verbetering van een gedeelte van den weg van Telok Betong naar het noorden	»	»	16 101	14 541 (14 603)
Palembang.	Bouw of vernieuwing van 7 bruggen	3 547	3 547	»	»
	Idem van 2 bruggen [2])	»	»	4 345	2 173 (753)
Sumatra's Oostkust.	*Verbetering, voor zooveel de onderafdeeling Serdang betreft, van een gedeelte van den weg van Tandjong Balei (Assahan) over Laboean Roekoe (Batoe Bara) naar Perbaoengan (Serdang) [3])	38 520	8 685	»	»
	*Aanleg en verbetering van gedeelten in bedoelden weg voor zooveel gelegen in de afdeelingen Batoe Bara en Assahan	»	»	74 865	9 963
	Bouw van eene brug en van eene ijzeren buisleiding in bedoelden weg [4])	»	»	6 386	6 367
	Ophoogen van den weg van Tandjong Poera naar Stabat [3])	65 277	31 236	»	»
	Bouw van 8 noodbruggen in het nieuwe tracé van bedoelden weg, openkappen en schoonmaken van dat tracé en maken van ophoogingen	14 808	9 823 (14 806)	»	»
	*Bouw van 6 bruggen en 8 duikers [5])	83 290	36 400 (57 401)	»	»
	Voorzieningen aan den steiger bij het tolkantoor te Tandjong Balei.	»	»	4 183	556 (4 182)
	Opruiming van voor de scheepvaart hinderlijke gezonken boomstammen in de Tamiang-rivier tusschen Seroewaij en Kwala Simpang	»	»	1 100	1 048 (2 100)
	*Aanleg van een weg tusschen Boekit Kramat en Kwala Simpang	»	»	21 939	3 918
Riouw en onderhoorigheden.	Verbetering van den weg van Tandjong Pinang naar Goenoeng-Kidjang	»	»	3 148	3 148
Banka.	*Vernieuwing van 1 brug	9 960	3 357	»	»
Billiton.	*Maken van eene kaaimuur langs den weg van het recherchekantoor naar de werf van de Billiton-Maatschappij	7 886	5 714	»	»
Westerafdeeling van Borneo.	Vernieuwing van 2 bruggen [6])	3 805	2 183	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bouw of vernieuwing van 26 bruggen	21 000	20 269	»	»
Celebes en onderhoorigheden.	*Bouw van 2 bruggen [7])	13 848	11 623 (12 619)	»	»
	Bouw of vernieuwing van 2 bruggen en 6 duikers [6])	»	»	13 596	4 720 (11 793)
	*Aankoop van gereedschappen voor het verleggen van den weg tusschen Maros en Tjamba	»	»	1 792	232 (1 439)
	Aankoop van twee corps-morts met ankertuig ten behoeve van het los- en laadhoofd te Makasser [8])	»	»	7 378	7 378
	Verleggen van een gedeelte van den postweg tusschen Makasser en Balangnipa [9])	»	»	427	427
	Versterking van een der landhoofden der brug te Sambongdjawa	»	»	304	266
Menado.	Bouw of vernieuwing van 20 bruggen en 4 duikers	49 079	46 783	»	»
	Leggen van twaalf ijzeren buisleidingen in den in aanleg zijnden weg van Gorontalo naar Pabean [10])	»	»	1 711	1 711

[1]) De vernieuwing van 2 dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet.

[2]) De bouw van één dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet.

[3]) De kosten zijn bestreden uit den post van f 50 000, bij het werkplan uitgetrokken voor de verbetering van eenige hoofdwegen in de afdeeling Deli.

[4]) Als bij noot 6 op blz. 16.

[5]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van één dezer bruggen ad f 12 930. De bouw van bedoelde brug zou in 1896 worden voortgezet.

[6]) De vernieuwing van één dezer bruggen zou in 1896 worden voortgezet.

[7]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van één bruggen, ad f 5039.

[8]) Op de aanschaffing was reeds in 1894 gerekend, doch in dat jaar werden er geen uitgaven voor gedaan.

[9]) In het belang van den veestapel en ter vergemakkelijking van het koffietransport urgent.

[10]) Ter voorkoming van beschadiging van den weg bij onvoldoende afwatering.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1895 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)* Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. *a)* In 1895 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	*Verbetering van het ruiterpad tusschen paal 12½ en kampong Posso	„	„	f 6 364	f 3 817 (4 926)
	*Maken van een los- en laadhoofd in de baai van Gorontalo	„	„	22 165	11 689 (14 254)
Amboina.	Vernieuwing van het bruggenhoofd te Wahaai (Ceram)	f 5 653	f 5 043	„	„
Ternate.	*Voortzetting van het onderzoek naar het draagvermogen van den zeebodem nabij de gewestelijke hoofdplaats, in verband met het nieuw te bouwen los- en laadhoofd aldaar [1])	„	„	1 183	779
Bali en Lombok.	Bouw of vernieuwing van 3 bruggen en 3 duikers [2])	26 665	10 013 (11 670)	„	„
	*Maken van een weg van Laboean Hadji naar Sisi en van een aloon-aloon te laatstgenoemder plaatse	„	„	7 999	6 357
Algemeene totalen.	Gebouwen onder burgerlijk beheer (zie blz. 1—12)		f 885 688		f 608 100
	Bevloeiingswerken (zie blz. 12—15)		3 195 718		188 748
	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken (zie blz. 16—21)		1 336 012		604 593
			f 5 417 418		f 1 401 441

[1]) Voor den bouw van dit los- en laadhoofd zijn bij het ontwerp-werkplan van 1897 gelden uitgetrokken.

[2]) Van 2 bruggen zou de bouw of vernieuwing in 1896 worden voortgezet.

B. Werken bestemd geweest om in 1895 te worden uitgevoerd (of te worden voortgezet), maar waaraan in dat jaar niet gewerkt werd.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
		Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
	Woningen voor burgerlijk personeel.		
Bantam.	Bouw van eene controleurswoning met bijgebouwen te Goenoeng Kentjana *a)*	f 10 000	„
Batavia.	Maken van een tweede blok bijgebouwen aan de woning van den directeur van 's lands plantentuin te Buitenzorg *b)*	1 125	„
Tagal.	Bouw van eene districtshoofdswoning te Djatinegara *a)*.	6 000	„
	Idem te Watoekoempoel *c)*	6 000	„
Pekalongan.	Bouw van eene districtshoofdswoning te Kadjen *c)*	6 813	„
Samarang.	Maken van eene nieuwe badkamer, enz. bij de districtshoofdswoning te Genoek *a)*.	„	f 382
Soerabaija.	Bouw van districtshoofdswoningen te Modjoagoeng en Modjokerto *a)*.	14 000	„
	Bouw van eene galerij met afdak aan het residentiehuis te Soerabaija *d)*	„	„
Bezoeki.	Bouw van eene regentswoning te Sitoebondo *e)*.	75 790	„
	Bouw van districtshoofdswoningen te Soekowono en Mlandingan *a)*	11 560	„
Banjoemas.	Bouw van eene nieuwe wagenkamer bij de controleurswoning ter hoofdplaats, en inrichten van de bestaande tot kantoor voor de schrijvers *a)*	885	„
	Maken van een overdekten doorrit vóór de pendoppo bij de regentswoning te Banjoemas *a)*.	290	„

a) Voorshands onuitgevoerd gelaten, in afwachting van eene beslissing nopens aan de orde gestelde wijzigingen in de indeeling van gewesten en onderdeelen van gewesten.

b) Veranderde omstandigheden hebben van het werk doen afzien.

c) Tot de uitvoering van het werk werd niet tijdig genoeg besloten, om daartoe nog in 1895 of althans in het geschikte seizoen van 1895 te kunnen overgaan.

d) Ten aanzien van de uitvoering van dit werk (kosten f 460) werd op het werkplan van 1895 vooruitgeloopen, door de uitvoering in 1894 te doen plaats hebben.

e) Nog buiten uitvoering gebleven, omdat naar een minder uitgaven vorderend project werd omgezien.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
		Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Bagelen.	Bouw van eene districtshoofdswoning te Karang-Anjar *a*)	f 6 000	»
	Vernieuwingen en herstellingen aan de regentswoning te Wonosobo *f*)	»	f 13 611
Kediri.	Bouw van een paardenstal op het erf der assistent-residentswoning te Blitar *f*).	»	866
Sumatra's Oostkust.	Bouw van eene woning met bijbehooren voor den inlandschen opziener der in- en uitvoerrechten te Poeloe-Beting Besar met woning voor sloeproeiers en steiger *g*)	»	5 130
Westerafdeeling van Borneo.	Oprichting van vlaggemasten bij de controleurswoningen te Poetoes Sibau en Ketapang *h*)	»	308
Menado.	Vernieuwing van de bijgebouwen der controleurswoning te Aijer Madidi *i*) . .	1 665	»
	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen.		
Batavia.	Maken van bedienden-woningen, enz. bij het gebouw waarin de bureaux gevestigd zijn van het departement van binnenlandsch bestuur *j*)	4 000	»
	Uitbreiding van het post- en telegraafkantoor te Weltevreden *c*)	15 000	»
	Maken van een varkens-abattoir in de benedenstad Batavia *k*)	15 000	»
	Aankoop, ten einde voor fabriek der opiumregie te worden ingericht, van het op het landgoed Struijswijk gelegen landhuis en erf	»	60 000
Preanger Regentschappen.	Bouw van landraadzalen te Tjitjalengka en Mangoenredja *j*).	7 140	»
	Bouw van eene pasangrahan te Tjitambal *a*).	»	1 105
	Herstellingen en verbouwingen aan het assistent-residentiekantoor te Manondjaija *a*)	»	4 153
Probolinggo.	Overbrengen van de pasangrahan te Djenggrong naar Djeroek *j*)	800	»
Banjoemas.	Bouw van een post- en telegraafkantoor met woning voor den chef te Poerbolinggo *a*)	13 560	»
Madura.	Aankoop en verbouwing tot pasangrahan van eene particuliere woning te Kadjoewaroe (eiland Kangean) *l*).	»	500
Sumatra's Westkust.	Inrichten van het post- en telegraafkantoor te Padang tot landraadzaal en vendukantoor *m*)	9 000	»
	Vernieuwing van de pasangrahan te Malalo *n*)	1 360	»
	Bouw van eene rapatzaal te Batang Taro *o*)	»	1 826
Benkoelen.	Bouw van pasangrahans te Melajo en Marga Soekan *j*)	4 040	»
Lampongsche Districten.	Vernieuwing van de pasangrahan te Negara Ratoe *p*)	1 000	»
Atjeh en onderhoorigheden.	Oprichting van civiele gebouwen te Soesoeh en Tampat Toean *q*)	116 000	»
	Gevangenissen.		
Djokjokarta.	Bouw van eene gevangenis voor 700 personen te Djokjokarta *c*)	100 000	»
Soerakarta.	Aanbrengen van britsen in een tijdelijk voor gevangenis te bestemmen lokaal van het fort Engelenburg te Klatten	»	293
Sumatra's Westkust.	Bouw van eene gevangenis voor 26 personen te Sawah Loento *r*).	»	9 174
	Aanbrengen van verbeteringen aan de tot gevangenis gebezigde loods te Loeboe Sikaping	»	2 761
Menado.	Bouw van eene nieuwe afdeelingsgevangenis te Menado *j*)	20 000	»
	Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer.		
Preanger Regentschappen.	Bouw van passantenhuizen voor 80 militairen te Tjiandjoer en Tassikmalaija *s*) .	»	16 955

f) Aanvankelijk meende men met herstelling te kunnen volstaan. Overigens als bij noot *c*.
g) Onuitgevoerd gebleven in verband met de vestiging van een civiel etablissement te Bagan Api Api (Indisch Staatsblad 1894 n°. 94).
h) Moest, door niet tijdigen aanvoer van het benoodigde, tot 1896 uitgesteld worden.
i) Voorloopig uitgesteld, omdat misschien besloten zou worden tot verlegging van de standplaats.
j) Bleek voor uitstel vatbaar.
k) Hiervan werd voorloopig afgezien in verband met andere, dringender behoeften.
l) Noodig in het belang van de in dienst reizende ambtenaren. Overigens als bij noot *c*.
m) Het werk kon nog niet worden uitgevoerd, omdat tegen het daarvoor ingediend ontwerp bezwaren waren gerezen.
n) Nader bleek met herstelling te kunnen worden volstaan.
o) Ook in 1895 bleef dit werk nog uitgesteld.
p) In plaats van dit werk werd overgegaan tot den bouw van eene pasangrahan te Oedjong Karang, waaraan dringender behoefte bestond.
q) Nader onnoodig gebleken.
r) Noodig in verband met de verplaatsing van den bestuurszetel van Sidjoendjoeng naar Sawah Loento. (*Indisch Staatsblad* 1894 n° 119). Overigens als bij noot *c*.
s) Noodig voor herberging van de tusschen de 1ste en 3de militaire afdeeling of omgekeerd reizende militairen, die van de gewone of gemengde treinen moeten blijven gebruik maken. Overigens als bij noot *c*.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
		Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Banjoemas.	Bouw van een passantenhuis voor 80 militairen te Maos *s*)	„	f 12 257
Djokjokarta.	Bouw van twee passantenhuizen voor 120 militairen te Djokjokarta *t*)	„	7 034
Benkoelen.	Bouw van eene politiekazerne te Kroë *q*)	f 1 845	„
	Gebouwen voor koffie.		
Preanger Regentschappen.	Bouw van een nieuw koffie-inkooppakhuis te Genteng *c*)	2 624	„
Sumatra's Westkust.	Overbrengen van het koffie-inkooppakhuis te Loeboe Sarik naar Kadjei *c*)	400	„
	Scholen voor inlanders.		
Preanger Regentschappen.	Vernieuwing van de woningen voor de leerlingen aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Bandong *j*)	9 630	„
Sumatra's Westkust.	Bouw van eene inlandsche school voor 110 leerlingen te Taloe *c*)	1 437	„
	Bouw van eene inlandsche school te Loeboe Sikaping, door wijziging van de van het departement van oorlog overgenomen adjudantswoning *c*)	108	„
	Hospitalen.		
Batavia.	Bouw van eene afdeeling voor Europeesche en inlandsche vrouwen bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg *u*)	50 000	„
	Aanleg van werken ten behoeve van de drinkwatervoorziening in voormeld gesticht *v*).	11 000	„
Samarang.	Bouw van een semi-permanent gesticht voor lijders aan besmettelijke ziekten ter hoofdplaats Samarang *w*)	20 000	„
Banjoemas.	Uitbreiding van het hospitaal voor prostituées te Banjoemas *a*)	2 215	„
	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen.		
Samarang.	Bouw van een nieuw wachthuisje te Sroewi *h*)	„	77
	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.		
Bantam.	Verleggen van een gedeelte van den weg van Rangkas Betoeng naar Sadjira *x*)	3 500	„
	Bouw van eene brug *n*)	2 735	„
	Bouw van 2 duikers *c*)	„	2 104
Batavia.	Vernieuwing van eene brug *j*)	1 000	„
Krawang.	Maken van 9 kribben langs den rechteroever van de Tjitaroem *q*)	22 495	„
Preanger Regentschappen.	Negen werken betreffende bouw of vernieuwing van bruggen of duikers *ij*)	39 132	„
	Vernieuwing van eene brug *c*)	„	1 332
Cheribon.	Vernieuwing van een duiker *z*)	1 110	„
Tagal.	Bouw van eene brug *j*)	8 975	
Pekalongan.	Bouw van 1 duiker en vernieuwing van 2 bruggen en 1 duiker *j*)	2 360	„
	Vernieuwing van den bovenbouw van eene brug in den weg van Pekalongan naar Karang-Anjar *n*)	32 000	„
Samarang.	Maken van eene drinkwaterleiding uit de Badjak-bronnen te Tjandi naar de wijk Djoemblang te Samarang *c*)	7 150	„
	Vier werken betreffende bouw of vernieuwing van bruggen of duikers *aa*).	3 770	„
	Maken van eene kaaimuur aan de beide oevers van eene sloot langs den weg van Peloran te Samarang *c*)	„	1 211

t) Noodig daar Djokjokarta eene etappe-plaats moet blijven voor de in de 2de militaire afdeeling reizende militairen. Overigens als bij noot *c*.

u) Dit werk moest worden aanbesteed; uitgaven hadden daarvoor in 1895 nog niet plaats.

v) Voorloopig uitgesteld, aangezien geen voldoende debiet-bepalingen van het beschikbare water voorhanden waren.

w) Bleef onuitgevoerd, in afwachting dat voor het bedieningspersoneel fondsen op de begrooting zouden zijn uitgetrokken.

x) Bleef onuitgevoerd, omdat nadere gegevens noodig bleken.

ij) Voor 3 dezer werken was op het werkplan van 1895 vooruitgeloopen door de uitvoering reeds in 1894 te doen plaats hebben; 4 bleken in 1895 voor uitstel vatbaar en voor de 2 andere gold het aangeteekende respectievelijk in noot *b* en in noot *c*.

z) De kosten voor dit werk werden uit de fondsen voor gewoon onderhoud gevonden. Het uitgetrokken bedrag werd voor de uitvoering van dringender werken bestemd.

aa) Drie dezer werken bleken voor uitstel vatbaar (de voor twee dezer uitgestelde werken toegestane fondsen werden voor dringender behoeften gebezigd), terwijl voor het vierde werk met herstelling bleek te kunnen worden volstaan.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
		Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Japara.	Verbetering van den weg van Japara over Bandjaran naar de grens der afdeeling Japara, zoomede van de in dien weg voorkomende bruggen *bb*)	f 20 000	"
	Bouw van 2 bruggen *m*) en vernieuwing van 1 brug *j*)	5 560	"
Rembang.	Vernieuwing van den bovenbouw van eene brug in den grooten postweg van Rembang naar Soerabaija *n*)	6 220	"
	Vernieuwing van eene brug *n*)	10 300	"
	Omleggen en verbeteren van een gedeelte van den binnenpostweg van Blora over Bodjonegoro naar de grens van Soerabaija *c*)	2 490	"
Soerabaija.	Vernieuwing van eene brug ter hoofdplaats Soerabaija *j*).	2 780	"
	Bouw van eene brug op de afdeelingshoofdplaats Djombang *j*)	4 060	"
	Vernieuwing van 4 bruggen en 12 duikers op de afdeelingshoofdplaats Grissee *j*)	5 860	"
	Vernieuwing van 6 duikers in verschillende wegen *cc*)	6 880	"
Pasoeroean.	Vernieuwing van eene brug *dd*)	4 000	"
	Drinkwatervoorziening van eenige dessa's in het district Tengger *ee*)	40 000	"
Probolinggo.	Vernieuwing van eene brug *dd*)	1 400	"
Kadoe.	Vernieuwing van 2 bruggen	9 040	"
Sumatra's Westkust.	Gedeeltelijk omleggen en verbeteren van het weggedeelte Si Pisang-Bondjol van den post- en transportweg van Fort de Kock naar Padang Sidempoean *m*) . .	10 550	"
	Geschikt maken voor karrenweg van den weg van Siboga naar Loemoet	21 210	"
	Aanleg van een nieuwen karrenweg tusschen Tor Pongolot en Tanah Batoe *ff*) .	10 000	"
	Verbreeden van den transportweg tusschen Alahan Pandjang en Lolo *ff*) . . .	6 000	"
	Verbetering van den weg van Natal naar Tanah Batoe tusschen Loeboe Abaro en Moeara Sama	"	f 4 210
	Bouw van 1 noodbrug *c*)	"	373
	Bouw van 1 brug *dd*) en vernieuwing van 3 bruggen *j*)	6 770	"
Benkoelen.	Bouw van een los- en laadsteiger te Benkoelen *m*)	13 800	"
	Vernieuwing, over 356 M. lengte, van overdekte goten in de Chineesche kamp ter genoemde hoofdplaats *c*)	5 840	"
	Tien werken betreffende bouw of vernieuwing van bruggen of duikers *gg*) . . .	21 905	"
	Maken van eene veerpont over de Benkoelen-rivier nabij passar Benkoelen *c*) . .	1 015	"
Lampongsche Districten.	Verbetering van den weg van Telok Betong over Tandjong Karang naar het Noorden *hh*)	10 000	"
	Vernieuwing van eene brug *dd*)	875	"
Palembang.	Bouw van eene brug *q*)	705	"
Sumatra's Oostkust.	Bouw van eene brug in den weg van Tebing Tinggi over Bedagei naar Medan *ff*)	20 000	"
	Bouw van twee bruggen in den weg van Tandjong Balei naar Perbaoengan *dd*)	32 000	"
	Aanmaak en leggen van drie corps-morts met ankertuig ter reede Belawan, ter vervanging van de aanwezige, die in slechten staat verkeerden	"	4 290
	Bouw van eene brug over de Bingei-rivier nabij het militaire kampement te Bindjei *ii*).	"	24 561
Bali en Lombok.	Aanmaak en leggen van een corps-mort met ankertuig ter reede Ampenan *c*) .	"	1 960

bb) Door tegenspoeden bij de opmetingen van den weg kon met het opmaken van het ontwerp in 1895 niet worden begonnen.

cc) Voor vijf dezer duikers bleek de vernieuwing nog te kunnen worden uitgesteld; voor de zesde als bij noot *c*.

dd) Daar het werk voor uitstel vatbaar bleek, werden de toegestane fondsen gebezigd ter voorziening in dringender behoeften.

ee) Hiervan werd afgezien, nadat gebleken was dat met werken van primitieve constructie kon worden volstaan.

ff) Het ontwerp kwam in 1895 niet gereed.

gg) Deze werken bleken bijna alle voor uitstel vatbaar. Van één moest het ontwerp omgewerkt worden.

hh) Bleef onuitgevoerd wegens gebrek aan de noodige dwangarbeiders.

ii) Ter vervanging van eene bestaande overvaart, welke niet voldoende in de behoefte van het drukke verkeer voorzag. Overigens als bij noot *c*. Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 10 564.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE GG.

N°. 34.

(Zie hoofdst. L, afd. III, § 1, van het verslag.)

UITGEWERKT VERGELIJKEND OVERZICHT

VAN DE

UITKOMSTEN DER SPOOR- EN TRAMWEG-EXPLOITATIE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1895.

Statistieke gegevens betreffende de spoorwegen in Nederlandsch-Indië.	STAATSSPOORWEGEN.				
	Oosterlijnen Java.	Westerlijnen Java. Gescheiden gedeelten. Lijn Buitenzorg-Djokjokarta.	Westerlijnen Java. Gescheiden gedeelten. Lijn Batavia-Tandjong Priok.	Westerlijnen Java. Te zamen.	Lijn ter Sumatra's Westkust.
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.067	1.067	. . . . .	1.067
A. Algemeene zaken.					
Lengte in exploitatie ult. 1895 (in K.M.)	519	595	9	604	177
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar.	502	595	9	604	177
Aanlegkapitaal ult. 1895.	e)f 38 397 633	h)f 52 355 317	f 1 475 432	h)f 53 830 749	l)f 18 563 61
" per K.M.	f 73 984	f 87 992	f 163 937	f 89 124	f 104 8
Bruto ontvangst	f 5 205 561	f 2 403 261	f 232 827	f 2 636 088	f 889 0
Exploitatie-kosten	f 2 054 519	f 1 483 978	f 126 470	f 1 610 448	f 532 7
Netto ontvangst in totaal	f 3 151 042	f 919 283	f 106 357	f 1 025 640	f 356 2
" " " pct. van de bruto ontvangst	60.53 pct.	38.25 pct.	45.68 pct.	38.92 pct.	40.07[5] p
" " " " " het aanlegkapitaal.	f) 8.48 "	1.76 "	7.21 "	1.90[5] "	m) 1.92[3]
B. Gebouwen en materieel.					
Aantal stations en halten	79	. . . . .	. . . . .	91	27
" locomotieven	89	. . . . .	. . . . .	99	52
" rijtuigen en bagagewagens	201	. . . . .	. . . . .	207	56
" wagens (buiten de bagagewagens)	1 386	. . . . .	. . . . .	887	311
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.					
Aantal trein-kilometers	1 997 541	. . . . .	. . . . .	2 061 954	682 6
" locomotief-kilometers a)	2 324 935	. . . . .	. . . . .	2 428 713	882 7
" as-kilometers (rijtuigen en wagens) b).	50 026 770	. . . . .	. . . . .	35 960 220	12 222 6
Steenkolenverbruik (in tonnen)	g) 14 686	. . . . .	. . . . .	g) 15 014	11 8
Id. (in K.G.) per locomotief-kilometer.	6.31	. . . . .	. . . . .	6.18	13.43
D. Omvang van het vervoer.					
Aantal reizigers 1ste klasse	14 056	6 346	i) 32 914	39 260	. .
" " 2de "	94 228	44 580	97 532	142 112	n) 33 5
" " 3de " c)	1 882 498	1 164 707	889 137	2 053 844	n) 653 9
" " 3de " retour d).	768 468	654 738	. . . .	654 738	. . .
" " 3de " (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . . .	. . . . .	532 667	532 667	. . .
Totaal aantal reizigers	2 759 250	1 870 371	1 552 250	3 422 621	687 5
Aantal reiziger-kilometers	104 743 226	57 980 349	13 970 007	71 950 356	13 226 7
" tonnen vrachtgoed (zonder de dienstvrachtgoederen)	687 322	272 566	87 354	k) 341 485	167 5
" ton-kilometers (zonder de dienstvrachtgoederen)	70 837 981	29 968 492	786 204	30 754 696	17 02 7
E. Opbrengst van het vervoer.					
Opbrengst reizigers 1ste klasse	f 73 923	f 39 073	f 10 200	f 49 273	. .
" " 2de "	f 230 525	f 105 074	f 20 399	f 125 473	f 24 5
" " 3de "	f 1 239 796	f 642 766	f 87 307	f 730 073	f 241 2
" " 3de " retour	f 119 933	f 85 272	. . . .	f 85 272	. . .
" " 3de " (verlaagd tarief) en 4de klasse.	. . . . .	. . . . .	f 26 633	f 26 633	. . .
" in totaal voor reizigers	f 1 664 177	f 872 185	f 144 539	f 1 016 724	f 265 7
" bagage	f 35 593	f 22 551	f 14 748	f 37 299	f 5 9
" bestelgoed	f 162 955	f 47 995	f 1 126	f 49 121	f 6 2
" vrachtgoed	f 3 133 362	f 1 363 321	f 54 796	f 1 418 117	f 524 1
Alle overige ontvangsten	f 209 474	f 97 209	f 17 618	f 114 827	f 86 9

a) Rangeerdienst en dubbele tractie inbegrepen; reservedienst buiten beschouwing gelaten.

b) Hieronder begrepen de door eigen materieel op andere lijnen afgelegde as-kilometers; niet echter de door vreemd materieel op de lijn afgelegde as-kilometers.

c) De vervoerde militairen en gevangenen zijn gerekend onder de reizigers 3de klasse.

d) De reizigers, die van een retourbiljet waren voorzien, zijn dubbel geteld.

e) Hieronder als aanlegkapitaal van het medio 1895 in exploitatie gekomen lijnvak Probolinggo–Klakah (34 KM.) bij globale raming f 1 550 400.

In verhouding tot de in 1895 gemiddeld geëxploiteerde lengte was het aanlegkapitaal, in stede van op f 38 397 633, te stellen op f 37 139 907.

f) Berekend over een aanlegkapitaal van f 37 139 907; verg. het slot der voorgaande noot.

g) Bovendien werd op de Ooster- en op de Westerlijnen der staatsspoorwegen op Java als brandstof nog gebezigd respectievelijk 255 en 131 ton hout.

h) Zonder de kosten der havenwerken te Tjilatjap, ten bedrage van f 390 761.

i) Onder het hier opgegeven reizigersverkeer zijn niet begrepen de landsdienaren en dwangarbeiders, die voor het vervullen van hunne werkzaamhe… te Tandjong Priok op de lijn Batavia–Tandjong Priok op vrijkaarten he… gereisd

k) Na aftrekking van den „opvoer transit-verkeer", bedragen hebbende o… lijn Buitenzorg-Djokjokarta 7411 en op de lijn Batavia-Tandjong Priok 1102… welke hoeveelheden wel in de beide voorgaande kolommen zijn medegeteld.

l) Zonder de aanlegkosten der havenwerken te Emmahaven en die va… kolenstort en bijbehoorende inrichtingen aldaar, op ult. 1895 bedragen hebb… f 3 944 757.

m) Hierbij is gerekend op een aanlegkapitaal van f 18 479 350, en … omdat kan aangenomen worden dat de in 1895 tot stand gekomen uitbreidin… werken slechts gedurende gemiddeld zes maanden van het jaar in gebruik … geweest.

n) Voor den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust en voor de partic… lijn Tagal–Balapoelang op Java, beiden als secundaire spoorwegen geëxploite… wordende, zijn de reizigers 1ste klasse gerekend als reizigers 2de klasse en … der 2de klasse als reizigers 3de klasse.

PARTICULIERE SPOORWEGEN.					TOTALEN.	
Lijnen der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij.		Bataviasche Ooster-spoorweg.	Java-spoorweg.	Deli-spoorweg (Oostkust van Sumatra).	1895.	1894.
Lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I.	Lijn Batavia-Buitenzorg.	Lijn Batavia-KedongGedeh.	Lijn Tagal-Balapoelang.			
1.435	1.067	1.067	1.067	1.067	. . . . .	. . . . .
205	56	57	24⁵	102⁵	1 745	1 711⁵
205	56	57	24⁵	102⁵	1 728	1 613
f 20 131 340	f 3 781 627	f 3 161 662	f 1 457 845	f 6 999 525	f 146 323 994	f 142 636 652
f 98 201	f 67 529	f 55 468	f 59 538	f 68 148	f 83 853	f 83 340
f 2 463 842	f 776 875	f 316 785	f 72 463	f 1 189 590	f 13 477 794	f 13 365 328
						ij) (f 13 293 807)
f 922 355	f 343 164	f 139 533	r)	f 484 930	f 6 087 743	f 6 042 940
						(f 5 995 269)
f 1 541 487	f 433 711	f 177 252	r)	f 704 660	v) f 7 390 051	f 7 322 388
						(f 7 298 538)
62.56 pct.	55.82 pct.	55.95	r)	59.23	54.83 pct.	54.78 pct.
						(54.90 „)
7.66 „	11.47 „	5 60	r)	10.07	w) 5.15 „	z) 5.48 „
						(5.52 „)
27	12	13	5	21	275	264
28	14	8	s) 5	14	309	285
74	61	24	21	51	695	663
437	79	65	61	252	3 478	3 221
595 027	277 120	227 878	54 750	317 974	6 214 902	5 7[illegible]6 538
679 560	297 876	239 096	59 590	405 312	7 318 789	6 800 132
17 211 218	q) 5 810 106	3 471 242	691 632	8 068 056	133 461 908	122 461 050
o) 5 392	1 536	1 011	313	(hout) 7 092	x) 49 804	x) 45 544
7.93	5.15	4.23	5.25	(hout) 17.23	x) 6.86	x) 6.70
9 074	21 175	1 707	. . . . .	21 492	106 764	102 940
42 628	100 101	39 431	n) 788	47 300	500 137	495 370
264 633	566 543	550 077	n) 69 170	615 459	6 656 198	aa) 6 637 632
p)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	p)	1 423 206	aa) 1 503 148
813 498	165 489	457 688	. . . . .	. . . . .	1 969 342	1 902 786
1 129 833	853 308	1 048 903	69 958	684 251	10 655 647	10 641 876
33 075 810	19 329 896	15 807 423	779 691	11 792 718	270 705 902	259 554 191
324 122	108 290	46 913	32 567	172 147	1 898 857	1 779 568
31 088 866	5 528 743	1 840 528	538 636	5 324 403	162 943 616	147 042 588
f 34 472	f 22 361	f 892	. . . . .	f 30 288	f 211 209	f 196 092
f 82 339	f 63 259	f 13 030	f 986	f 37 069	f 577 188	f 549 908
f 290 698	f 219 504	f 65 572	f 16 415	f 278 304	f 3 081 575	aa) f 2 942 922
p)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	p)	f 205 205	aa) f 237 234
f 110 130	f 20 150	f 98 567	. . . . .	. . . . .	f 255 480	f 248 490
f 517 639	f 325 274	f 178 061	f 17 401	t) f 345 661	f 4 330 657	f 4 174 646
f 14 542	f 11 818	f 10 686	f 564	f 38 887	f 155 352	f 156 295
f 40 203	f 22 353	f 1 983	f 351	. . . . .	f 283 253	f 270 835
f 1 767 739	f 384 592	f 116 315	f 50 635	f 710 955	f 8 105 850	f 8 191 187
f 123 719	f 32 838	f 9 740	f 3 512	u) f 94 087	f 675 145	f 564 576

o) Op de lijn Samarang–Vorstenlanden werd bovendien als brandstof verbruikt 533 ton hout en 31 800 liter petroleum-residu.

p) Op de lijn Samarang–Vorstenlanden en op den Deli-spoorweg worden retourbiljetten voor alle klassen afgegeven. Vandaar dat hier het cijfer, als reeds in de voorgaande opgaaf begrepen, niet wordt ingevuld. Elk retourbiljet voor twee reizigers rekenende werden op laatstbedoelde lijn vervoerd 187 182 reizigers op retourkaarten (11 332 in de 1ste, 22 206 in de 2de en 153 644 in de 3de klasse), met eene opbrengst van f 95 796. Omtrent de uitgifte van retourkaarten op de lijn Samarang–Vorstenlanden waren de cijfers als volgt: 1ste klasse 2408, 2de klasse 11 814 en 3de klasse 40 528, totaal 54 750, met eene opbrengst van f 59 023.

q) Bovendien werden door materieel der staatsspoorwegen op de lijn Batavia–Buitenzorg nog afgelegd 1 784 015 as-kilometer.

r) Op 16 September 1895 werd de Java-spoorweg overgenomen door de Samarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij, welke Maatschappij de lijn sedert exploiteert, doch den dienst der exploitatie combineerde met den dienst van aanleg van de stoomtram, zoodat de kosten der exploitatie niet kunnen worden opgegeven.

s) Hieronder 1 locomotief, gedurende de eerste zeven maanden des jaar gehuurd geweest van de staatsspoorwegen.

t) Zie de volgende noot.

u) Hieronder o. a f 5144 wegens abonnementsgelden van reizigers, benevens f 3893 wegens extratreinen en vervoer van zieken, welke sommen niet onder de opgegeven opbrengst van het personenvervoer zijn verantwoord.

v) Zonder den Java-spoorweg mede te rekenen (verg. noot r).

w) Over het aanlegkapitaal, berekend naar de gemiddeld geëxploiteerde lengte, ad f 143 524 169.

x) Enkel het steenkolenverbruik.

ij) Ter wille van de vergelijking met de in de voorgaande kolom uitgetrokken totalen over 1895 zijn sommige cijfers over 1894 tweeledig vermeld, namelijk met en zonder den Java-spoorweg. In de tusschen ( ) vermelde cijfers is de Java-spoorweg *niet* begrepen.

z) In verhouding tot het aanlegkapitaal, berekend naar de gemiddeld geëxploiteerde lengte, ad f 132 638 070.

aa) Herziene opgaaf.

II. STOOMTRAMWEGEN *a*).

Statistieke gegevens betreffende de stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië.	Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij. — Lijn Samarang-Joana (met zijtakken).	Nederlandsch-Indische Stoomtram-Maatschappij. — Lijn Batavia-Meester-Cornelis-Kampong Melaijoe *b*).	Oost-Java Stoomtram-Maatschappij. — Lijnen Soerabaija-Sepandjang en Modjokerto-Ngoro (met zijlijn).	Ned. Indische Spoorweg-Maatschappij. — Lijn Djokjokarta—Brossot.	TOTALEN. 1895.	TOTALEN. 1894. (zonder de lijn Djokjokarta-Brossot).
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.188	1.067	1.435	. . . . .	. . . . .
A. Algemeene zaken.						
Lengte in exploitatie ult. 1895 (in K.M.)	242^5	14	61^5	24	342	307^5
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar . . .	239	14	61^5	*i*) 14^5	329	294^5
Aanlegkapitaal ult. 1895	f 5 538 491	f 1 415 739	f 1 982 979	f 523 195	f 9 460 304	f 8 704 041
„ per K.M.	f 22 839	*d*) f 64 352	f 32 302	f 21 796	*l*) f 27 030	*m*) f 27 588
Bruto ontvangst	f 812 485	f 292 256	f 295 799	f 76 276	f 1 476 816	f 1 300 456
Exploitatie-kosten	f 285 588	f 157 239	f 136 194	f 24 355	f 603 376	f 548 980
Netto ontvangst in totaal . . .	f 526 897	f 135 017	f 159 605	f 51 921	f 873 440	f 751 476
„ „ „ pct. van de bruto ontvangst	64.85 pct.	46.20 pct.	53.96 pct.	68.07 pct.	59.14 pct.	57.79 pct.
Netto ontvangst in pct. van het aanlegkapitaal	9.51 „	9.54 „	8.05 „	9.92 „	9.23 „	9.13 „
B. Materieel.						
Aantal locomotieven	33	27	18	6	84	72
„ rijtuigen	43	60	27	7	137	130
„ wagens	286	3	80	6	375	297
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.						
Aantal trein-kilometers	585 082	670 735	410 270	43 199	1 709 286	1 583 297
„ locomotief-kilometers . . .	655 316	692 126	416 617	52 355	1 816 414	1 693 969
„ as-kilometers (rijtuigen en wagens)	10 459 652	6 924 898	4 639 768	*k*) 337 492	22 361 810	20 605 116
Steenkolenverbruik (in tonnen) . .	*c*) 680	*e*) 2 581	*g*) 1 714	255	5 230	4 570
„ (in K.G.) per locomotief-kilometer	. . . . .	. . . . .	. . . . .	4.81	. . . . .	. . . . .
D. Omvang van het vervoer.						
Aantal reizigers	1 298 923	4 312 765	*h*) 2 710 614	152 561	8 474 863	7 965 910
„ reiziger-kilometers	14 960 823	31 192 222	18 080 790	1 884 542	66 118 377	60 345 298
„ tonnen vrachtgoed	159 641	*f*)	48 895	37 553	246 089	200 703
„ ton-kilometers	9 491 085	*f*)	911 757	524 690	10 927 532	8 816 006
E. Opbrengst van het vervoer.						
Opbrengst reizigers	f 236 598	f 290 821	f 216 681	f 19 157	f 763 257	f 704 940
„ bagage	f 4 556	*f*)	f 280	f 83	f 4 919	f 4 721
„ goederen	f 564 522	*f*)	f 77 561	f 56 334	f 698 417	f 578 972
„ diversen	f 6 809	f 1 435	f 1 277	f 702	f 10 223	f 11 823

a) Voor mededeelingen betreffende den staatsstoomtramweg in Atjeh zie blz. 149 van het verslag hiervóór.
b) De opgaven betreffende deze onderneming loopen over het op 30 Juni 1895 geëindigde boekjaar.
c) Bovendien 4446 ton hout.
d) Berekend over 22 K.M., zijnde 8 K.M. met dubbel spoor aangelegd.
e) Bovendien 530 ton cokes.
f) De lijn dient enkel voor personenvervoer.
g) Hieronder ook hout begrepen, doch de hoeveelheid daarvan is niet afzonlijk opgegeven.
h) Volgens het jaarverslag der Oost-Java Stoomtram-Maatschappij werden in 1895 op hare lijnen 2 713 331 reizigers vervoerd, met eene opbrengst van f 216 681.
i) De lijn werd eerst den 21 Mei 1895 voor het publiek verkeer geopend.
k) Door eigen materieel afgelegd zoowel op de eigen lijn als op de lijn Samarang—Vorstenlanden. Telt men ook mede de afstanden door vreemd materieel op de eigen lijn afgelegd (in casu door gehuurde wagens van de lijn Samarang-Vorstenlanden), dan klimt het aantal op de eigen lijn afgelegde as-kilometers tot 554 324.
l) Berekend over 350 K.M. (verg. noot *d*).
m) „ „ 315^5 „ („ „ „).

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE HH.

N°. 35.

(Zie hoofdstuk L, afd. III, § 2, van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de in 1895 voorgekomen veranderingen in het aantal en het verwarmings-oppervlak der in Nederlandsch-Indië aanwezige STOOMKETELS ten dienste van PARTICULIEREN (buiten die behoorende tot de locomotieven in gebruik bij spoorweg- of tramwegdiensten).

I. Verdeeling naar gelang van de bestemming der ketels.

BESTEMMING.	AANTAL KETELS bij particulieren in gebruik.				VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die			
	Aanwezig op 1 Jan. 1895.	In 1895 bijgekomen.	In 1895 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1895.	op 1 Jan. 1895 aanwezig waren.	in 1895 waren bijgekomen.	in 1895 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1895 aanwezig waren.
JAVA, MADURA, LAMPONGSCHE DISTRICTEN, BANKA en BILLITON.								
Arakstokerijen	10	„	2	8	132.75	„	21.00	111.75
Ateliers	45	2	1	46	1 071.40	101.30	4.10	1 168.60
Beendermeelfabriek	1	„	„	1	4.00	„	„	4.00
Boekdrukkerijen	3	„	„	3	10.25	„	„	10.25
Boengkil- en oliemolens	6	„	„	6	122.55	„	„	122.55
Brandspuiten	3	„	„	3	11.95	„	„	11.95
Cementfabriek	1	„	„	1	105.70	„	„	105.70
Conservefabrieken	1	1	„	2	2.25	6.50	„	8.75
Drinkwatervoorziening	3	1	„	4	53.20	2.60	„	55.80
Droogdokken	6	„	2	4	178.03	„	86.98	91.05
Electrische verlichting	11	2	„	13	376.91	17.00	„	393.91
Gasfabrieken	4	1	„	5	15.20	2.90	„	18.10
Heimachine	1	„	„	1	6.20	„	„	6.20
Houtkapondernemingen (met of zonder zagerij)	6	„	1	5	66.80	„	5.60	61.20
Indigo-ondernemingen	49	7	3	53	484.24	136.57	38.50	582.31
Kalkbranderijen	4	„	„	4	14.55	„	„	14.55
Kapokzuiverings-inrichtingen	4	1	1	4	48.37	15.80	6.50	57.67
Kina- tevens koffieondernemingen	2	„	„	2	8.54	„	„	8.54
Koffieondernemingen	171	22	3	190	2 244.13	231.85	22.77	2 453.21
Kranen	11	3	„	14	46.30	14.72	„	61.02
Luciferfabrieken	2	„	1	1	135.50	„	81.00	54.50
Locomobielen	1	3	3	1	14.25	28.00	34.70	7.55
Locomotieven (voor industrieel gebruik)	27	2	„	29	293.10	28.72	„	321.82
Transporteeren	372	45	17	400	5 446.17	585.96	301.15	5 730.98

BESTEMMING.	AANTAL KETELS bij particulieren in gebruik. Aanwezig op 1 Jan. 1895.	In 1895 bijgekomen.	In 1895 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1895.	VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die op 1 Jan. 1895 aanwezig waren.	in 1895 waren bijgekomen.	in 1895 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1895 aanwezig waren.
Per transport	372	45	17	400	5 446.17	585.96	301.15	5 730.98
Mestfabrieken	4	"	"	4	83.13	"	"	83.13
Mijnbouwondernemingen	24	1	"	25	185.26	5.60	"	190.96
Mineraalwater-fabrieken	3	"	"	3	17.10	"	"	17.10
Opiumbereiding	2	2	1	3	29.00	42.00	15.00	56.00
Petroleumboringen	21	7	"	28	460.52	119.88	"	580.40
Ploegen	15	"	"	15	240.32	"	"	240.32
Pompen en pulsometers	65	3	2	66	814.47	21.34	16.35	819.46
Rijstpelmolens	15	"	"	15	318.06	"	"	318.06
Schoenenfabriek en looierij	1	"	"	1	12 78	"	"	12.78
Sigarenfabriek	1	"	"	1	4.80	"	"	4.80
Suikerfabrieken	1 016	44	32	1 028	113 582.18	5 260.54	1 898.32	116 944.40
Tabaks- en rameh-onderneming	1	"	"	1	18.00	"	"	18.00
Tapiocafabrieken	2	"	"	2	35.00	"	"	35.00
Theeondernemingen	5	2	"	7	99.11	34.85	"	133.96
Turbine	1	"	"	1	9.60	"	"	9.60
IJsfabrieken	37	4	2	39	1 268.68	108.60	14.30	1 362.98
Waschinrichtingen	2	"	1	1	37.00	"	7.50	29.50
Zeepziederij	"	1		1	"	15.00	"	15.00
Te zamen voor andere stoomketels dan scheepsketels	1 587	109	55	1 641	122 661.28	6 193.77	2 252.62	126 602.43
Scheepsketels	159	19	10	168	10 636.44	618.40	415.77	10 839.07
Totaal voor Java en Madura (met de Lampongsche Districten, Banka en Billiton)	1 746	128	65	1 809	133 297.72	6 812.17	2 668.39	137 441.50
BUITENBEZITTINGEN (uitgenomen de gewesten LAMPONGSCHE DISTRICTEN, BANKA en BILLITON).								
Ateliers	2	"	"	2	70.44	"	"	70.44
Baggermolen	1	"	"	1	15.00	"	"	15.00
Diamantslijperijen	4	"	"	4	59.69	"	"	59.69
Drinkwatervoorziening	1	"	1	"	13.13	"	4.00	9.13
Houtkapondernemingen (met of zonder zagerij)	18	5	4	19	452.24	64.83	42.62	474.45
Kofflieondernemingen	4	"	"	4	55.85	"	"	55.85
Kranen	7	"	1	6	23.73	"	4.50	19.23
Locomotieven (voor industrieel gebruik)	5	"	"	5	68.25	"	"	68.25
Meelfabriek	1	"	"	1	28 50	"	"	28.50
Mineraalwaterfabriek	1	1	"	2	3.20	4.39	"	7.59
Mijnbouwondernemingen	13	1	"	14	230.12	1.90	"	232.02
Oliefabrieken	1	1	"	2	6.57	54.17	"	60.74
Petroleumboringen	16	4	1	19	662.96	265.33	23.48	904.81
Ploegen	4	"	"	4	52.44	"	"	52.44
Pompen en pulsometers	4	3	"	7	36.75	27.96	"	64.71
Transporteeren	82	15	7	90	1 778.87	418.58	74.60	2 122.85

BESTEMMING.	AANTAL KETELS bij particulieren in gebruik.				VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die			
	Aanwezig op 1 Jan. 1895.	In 1895 bijgekomen.	In 1895 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1895.	op 1 Jan. 1895 aanwezig waren.	in 1895 waren bijgekomen.	in 1895 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1895 aanwezig waren.
Per transport	82	15	7	90	1 778.87	418.58	74.60	2 122.85
Rijstpelmolen	"	1	"	1	"	18.07	"	18.07
Steen- en pannenbakkerij	1	"	"	1	9 50	"	"	9.50
Tabaks- en rameh-ondernemingen	6	"	1	5	56.35	"	4.75	51.60
IJsfabrieken	16	2	"	18	256.82	29.41	"	286.23
Te zamen voor andere stoomketels dan scheepsketels	105	18	8	115	2 101.54	466.06	79.35	2 488.25
Scheepsketels	92	23	13	102	2 022.75	370.72	171.71	2 221.76
Totalen voor de buitenbezittingen (met uitzondering van de Lampongsche Districten, Banka en Billiton)	197	41	21	217	4 124.29	836.78	251.06	4 710.01

RECAPITULATIE.

Andere stoomketels dan scheepsketels	1 692	127	63	1 756	124 762.82	6 659.83	2 331.97	129 090.68
Scheepsketels	251	42	23	270	12 659.19	989.12	587.48	13 060.83
Totaal-generaal	1 943	169	86	2 026	137 422.01	7 648.95	2 919.45	142 151.51

II. Verdeeling naar de inspectie-afdeelingen en de gewesten.

Inspectie-afdeelingen.	GEWESTEN.	AANTAL KETELS (ketels te land en scheepsketels te zamen), bij particulieren in gebruik.				VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die			
		Aanwezig op 1 Jan. 1895.	In 1895 bijgekomen.	In 1895 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1895.	op 1 Jan. 1895 aanwezig waren.	in 1895 waren bijgekomen.	in 1895 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1895 aanwezig waren.
I.	Tagal	78	3	"	81	8 158.58	174.22	"	8 332.80
	Pekalongan	38	2	"	40	3 836.55	48.00	"	3 884.55
	Samarang	81	4	3	82	4 806.50	304.50	154.60	4 956 40
	Japara	69	6	"	75	6 405.01	689.83	"	7 094.84
	Rembang	17	5	"	22	1 212.40	49.99	"	1 262.39
	Kadoe	3	1	"	4	53.90	3.00	"	56.90
	Soerakarta	125	5	2	128	9 253.71	296.45	19.60	9 530.56
	Djokjokarta	117	8	9	116	9 408.07	575.59	478.00	9 505.66
		528	31	14	518	43 134.72	2 141.58	652.20	44 624.10
II.	Soerabaija	325	17	10	332	26 972.26	418.38	240.29	27 150 35
	Madioen	34	2	"	36	3 128.96	229.20	"	3 358.16
	Kediri	122	12	8	126	7 929.59	879.20	264.47	8 544.32
	Madura	"	"	"	"	"	"	"	"
		481	31	18	494	38 030.81	1 526.78	504.76	39 052.83

Inspectie-afdeelingen.	GEWESTEN.	AANTAL KETELS (ketels te land en scheepsketels te zamen), bij particulieren in gebruik. Aanwezig op 1 Jan. 1895.	In 1895 bijgekomen.	In 1895 aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1895.	VERWARMINGS-OPPERVLAK (in M².) der ketels die op 1 Jan. 1895 aanwezig waren.	in 1895 waren bijgekomen.	in 1895 waren aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1895 aanwezig waren.
III.	Bantam	5	„	„	5	85.70	„	„	85.70
	Batavia	184	14	9	189	10 720.79	477.19	470.16	10 727.82
	Krawang	7	„	„	7	134.25	„	„	134.25
	Preanger Regentschappen	9	3	„	12	121.46	38.85	„	160.31
	Cheribon	103	3	5	101	7 586.20	230.92	222.00	7 595.12
	Banjoemas	34	1	2	33	4 466.30	13.50	31.40	4 448.40
	Bagelen	10	1	„	11	1 170.60	6.50	„	1 177.10
	Lampongsche Districten	„	„	„	„	„	„	„	„
	Banka	„	„	„	„	„	„	„	„
	Billiton	29	2	1	30	251.33	18.00	4.35	264.98
		381	24	17	388	24 536.63	784.96	727.91	24 593.68
IV.	Pasoeroean	198	17	14	201	9 264.28	455.70	476.05	9 243.93
	Probolinggo	87	11	1	97	9 687.23	889.15	253.47	10 322.91
	Bezoeki	71	11	1	81	8 644.05	1 014.00	54.00	9 604.05
		356	39	16	379	27 595.56	2 358.85	783.52	29 170.89
V.	Sumatra's Westkust	12	4	3	13	179 29	48 52	23.52	204.29
	Palembang	22	6	4	24	488.41	72.67	43.10	517.98
	Sumatra's Oostkust	69	16	9	76	1 574.59	414.51	128.06	1 861.04
	Atjeh en onderhoorigheden	18	„	2	16	356.61	„	12.66	343.95
	Riouw en onderhoorigheden	16	1	„	17	296.07	13.27	„	309.34
		137	27	18	146	2 894.97	548.97	207.34	3 236.60
Gewesten niet tot eene inspectie-afdeeling behoorende.	Benkoelen	„	„	„	„	„	„	„	„
	Westerafdeeling van Borneo	18	4	1	21	375.52	174.61	0.97	549.16
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	26	7	1	32	635.07	73.08	8.75	699.40
	Celebes en onderhoorigheden	7	1	„	8	61.35	18.58	„	79.93
	Menado	2	1	„	3	18.13	10.71	„	28.84
	Amboina	3	1	„	4	70.75	10.83	„	81.58
	Ternate	2	„	„	2	31.50	„	„	31.50
	Timor	1	„	1	„	34.00	„	34.00	„
	Bali en Lombok	1	„	„	1	3.00	„	„	3.00
		60	14	3	71	1 229.32	287.81	43.72	1 473,41

RECAPITULATIE.

	Aanwezig op 1 Jan. 1895.	bijgekomen.	aan het gebruik onttrokken.	Aanwezig op 31 Dec. 1895.	op 1 Jan. 1895 aanwezig waren.	bijgekomen.	aan het gebruik onttrokken.	op 31 Dec. 1895 aanwezig waren.
Java en Madura	1 717	126	64	1 779	133 046.39	6 794.17	2 664.04	137 176.52
Buitenbezittingen	226	43	22	247	4 375.62	854.78	255.41	4 974.99
	1 943	169	86	2 026	137 422.01	7 648.95	2 919.45	142 151.51

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE JJ.

N°. 36.

(Zie hoofdst. L, afd. IV, van het verslag.)

GOUVERNEMENTS POST- EN TELEGRAAFDIENST IN NEDERLANDSCH-INDIË.

A. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST OVER DE JAREN 1893, 1894 en 1895.

1°. BINNENLANDSCH POSTVERKEER. *a*)

JAREN.	AANTAL BRIEVEN. Port-betalende brieven. Gefrankeerd.	Ongefrankeerd.	Dienstbrieven.	AANTAL DRUKWERKEN. Nieuwsbladen.	Andere drukwerken.	Aantal monsters.	Aantal documenten.	Aantal aangeteekende stukken onder de vorenstaande begrepen. Gewone stukken.	Dienststukken.	Aantal ontvangstberichten voor aangeteekend stukken.
1893 . . .	4 171 599	226 236	1 629 481	3 443 544	1 158 043	53 842	26 124	323 584	149 727	1 341
	4 397 835			4 601 587				473 311		
1894 *b*) . . .	4 345 050	235 717	1 708 190	3 722 278	1 337 198	57 674	32 375	348 099	159 460	1 836
	4 580 767			5 059 476				507 559		
1895 *b*) . . .	4 904 250	259 090	1 922 024	3 965 208	1 455 922	70 356	33 176	405 080	214 188	2 080
	5 163 340			5 421 130				619 268		

[a] Van de verzending der *briefkaarten* wordt geen aanteekening gehouden.
[b] De cijfers over 1894 zijn verbeterd; die over 1895 zijn van voorloopigen aard.

JAREN.	AARD DER VERZENDING.	Brievenmalen met de *Nederlandsche* postadministratie.					
		Via *Brindisi*, *Genua* en *Marseille*.			Per „*zeepost*", d. i. met de stoomschepen die rechtstreeks tusschen Indië en Nederland den dienst verrichten.		
		Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
							A.
1893.	Gefrankeerde (aantal)	311 547	323 136	634 683	26 836	11 324	38 160
	Ongefrankeerde (id.)	6 206	4 754	10 960	1 228	182	1 410
	Te zamen	317 753	327 890	645 643	28 064	11 506	39 570
1894 *b*).	Gefrankeerde (aantal)	390 071	347 562	737 633	19 009	11 609	30 618
	Ongefrankeerde (id.)	5 677	5 954	11 631	261	183	444
	Te zamen	395 748	353 516	749 264	19 270	11 792	31 062
1895 *b*).	Gefrankeerde (aantal)	502 762	377 338	880 100	50 174	14 027	64 201
	Ongefrankeerde (id.)	3 393	5 668	9 061	221	299	520
	Te zamen	506 155	383 006	889 161	50 395	14 326	64 721
							B. *Drukwerken*, *monsters* en
1893.	Drukwerken (gewicht in K.G.)	94 634	14 033	108 667	27 620	955	28 575
	Monsters (aantal)	12 747	10 155	22 902	2 477	12	2 489
	Documenten (id.)	5 066	2 441	7 507	1 461	15	1 476
1894 *b*).	Drukwerken (gewicht in K.G.)	100 560	13 662	114 222	25 242	1 129	26 371
	Monsters (aantal)	10 141	11 198	21 339	1 462	2	1 464
	Documenten (id.)	5 334	2 012	7 346	93	13	106
1895 *b*).	Drukwerken (aantal)	895 401	113 412	1 008 813	238 886	8 658	247 544
	Monsters (id.)	19 032	16 328	35 360	572	169	741
	Documenten (id.)	5 902	3 653	9 555	13	39	52
					C. *Aangeteekende stukken* (begrepen in de beide bovenstaande		
1893.	Aangeteekende stukken (aantal)	26 807	34 790	61 597	1 513	213	1 726
	Ontvangstberichten (id.)	14	58	72	—	—	—
1894 *b*).	Aangeteekende stukken (aantal)	30 318	39 746	70 064	1 461	264	1 725
	Ontvangstberichten (id)	11	31	42	—	—	—
1895 *b*).	Aangeteekende stukken (aantal)	42 302	45 344	87 646	2 223	156	2 379
	Ontvangstberichten (id.)	78	117	195	—	—	—

a) Ook van de in het buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen *briefkaarten* is geen aanteekening gehouden.
b) De cijfers over 1894 zijn verbeterd; die over 1895 zijn van voorloopigen aard.

POSTVERKEER. *a*)

Brievenmalen met de *Fransche*, *Britsche*, *Duitsche* en *Italiaansche* postadministratiën. Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Brievenmalen met — of verzendingen naar — landen buiten Europa. Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	TOTAAL. Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
Brieven. a)								
138 288	121 414	259 702	123 252	109 849	233 101	599 923	565 723	1 165 646
2 964	5 171	8 135	26 767	16 620	43 387	37 165	26 727	63 892
141 252	126 585	267 837	150 019	126 469	276 488	637 088	592 450	1 229 538
144 069	117 280	261 349	139 613	135 591	275 204	692 762	612 042	1 304 804
3 204	5 435	8 639	31 874	18 190	50 064	41 016	29 762	70 778
147 273	122 715	269 988	171 487	153 781	325 268	733 778	641 804	1 375 582
c)	127 400	*c*)	*c*)	98 394	*c*)	*d*) 825 935	617 159	1 443 094
c)	4 342	*c*)	*c*)	12 192	*c*)	*d*) 10 882	22 501	33 383
	131 742			110 586		*d*) 836 817	639 660	1 476 477
documenten („papiers d'affaires").								
44 665	4 811	49 476	6 382	3 051	9 433	173 301	22 850	196 151
14 659	6 626	21 285	775	924	1 699	30 658	17 717	48 375
31	792	823	17	135	152	6 575	3 383	9 958
48 027	5 705	53 732	6 151	2 924	9 075	179 980	23 420	203 400
17 631	7 421	25 052	875	651	1 526	30 109	19 272	49 381
269	951	1 220	274	269	543	5 970	3 245	9 215
c)	57 720	*c*)	*c*)	27 933	*c*)	*d*) 1 563 039	207 723	1 770 762
c)	12 727	*c*)	*c*)	1 433	*c*)	*d*) 65 002	30 657	95 659
c)	1 196	*c*)	*c*)	745	*c*)	*d*) 7 415	5 633	13 048
opgaven), benevens *ontvangstberichten* voor aangeteekende stukken.								
20 587	19 497	40 084	11 456	21 144	32 600	60 363	75 644	136 007
15	76	91	54	113	167	83	247	330
22 999	18 737	41 736	13 162	22 910	36 072	67 940	81 657	149 597
4	24	28	122	82	204	137	137	274
c)	17 758	*c*)	*c*)	17 055	*c*)	*d*) 77 770	80 313	158 083
c)	13	*c*)	*c*)	91	*c*)	*d*) 96	221	317

c) Gegevens ter invulling ontbreken; zie noot *d*.

d) Onder het *totaal* der in 1895 *ontvangen* correspondentie zijn begrepen, als ontvangen van landen buiten Nederland, 272 999 gefrankeerde en 7268 ongefrankeerde brieven, 428 752 drukwerken, 45 398 monsters en 1500 documenten (onder welke getallen begrepen zijn 33 245 aangeteekende stukken en 18 ontvangstberichten).

3°. POSTWISSELS. *a*)

	1893.		1894.		1895.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
A. Binnenlandsch verkeer.	166 777	f 6 313 061,94^5	179 646	f 6 686 751,54	183 538	f 6 905 679,03
B. Buitenlandsch verkeer.						
Naar Nederland overgemaakt	25 499	f 1 213 060,72^5	28 239	f 1 319 004,04^5	28 963	f 1 256 673,40
„ andere landen „	5 392	227 585,06	5 740	231 823,30^5	5 988	256 447,5.
Totaal *uit Indië verzonden*	30 891	f 1 440 645,78^5	33 979	f 1 550 827,35	34 951	f 1 513 120,91^5
Uit Nederland verzonden	2 789	f 140 683,55	3 019	f 157 154,78	3 556	f 168 370,92^5
„ andere landen „	472	29 693,70	517	28 049,03^5	1 012	35 155,11
Totaal *naar Indië overgemaakt*	3 261	f 170 377,25	3 536	f 185 203,81^5	4 568	f 203 526,03^5
Totaal buitenlandsch verkeer	34 152	f 1 611 023,03^5	37 515	f 1 736 031,16^5	39 519	f 1 716 646,95

a) De cijfers over 1894 zijn verbeterd; die over 1895 zijn van voorloopigen aard.

4°. POSTPAKKETTEN.

	1893. *a*)			1894. *b*)			1895. *b*)		
	Aantal.	Opbrengst.		Aantal.	Opbrengst.		Aantal.	Opbrengst.	
		Bruto.	Netto.		Bruto.	Netto.		Bruto.	Netto.
A. Binnenlandsch verkeer. . . .	28 107	f 16 708	f 11 960	64 074	f 37 361	f 26 478	81 988	f 50 299	f 36 879
B. Buitenlandsch verkeer.									
Naar Nederland verzonden . .	529			4 411			5 602		
„ andere landen „ . .	131			950			1 227		
Totaal *uit Indië verzonden*	660	(Niet gesplitst opgegeven.)		5 361	(Niet gesplitst opgegeven.)		6 829	(Niet gesplitst opgegeven.)	
Uit Nederland verzonden . . .	4 686			18 125			23 038		
„ andere landen „	832			3 520			4 628		
Totaal *naar Indië verzonden*	5 518			21 645			27 666		
Totaal buitenlandsch verkeer	6 178	f 3 999 *c*)	f 3 226	27 006	f 19 726 *c*)	f 10 405	34 495	f 26 436 *c*)	f 15 760

a) De opgaven over 1893 betreffen slechts een kleiner of grooter gedeelte van het jaar. In het binnenlandsch verkeer toch werd deze dienst eerst geopend op 1 April 1893, terwijl in het buitenlandsch verkeer de verzendingen naar Indië in October en die uit Indië met 1 November 1893 een aanvang namen.

b) De cijfers over 1894 zijn ontleend aan verbeterde, die over 1895 aan voorloopige opgaven.

c) Geheven frankeerloon der verzonden en aandeel in het frankeerloon der ontvangen pakketten.

B. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1893, 1894 en 1895. *a*)

Verdeeling der telegrammen.		1893.		1894. *b*)		1895. *b*)	
		Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.
Binnenlandsche betalende telegrammen.	Java	332 871	f 438 914	349 180	f 471 803	322 007	f 482 785
	Andere eil. van Ned. Indië	43 701	68 542	40 871	67 515	40 151	66 446
	Te zamen. . .	376 572	f 507 456	390 051	f 539 318	362 158	f 549 231
	Aantal woorden. . . .	(4 586 348)	. . . . .	(4 845 216)	. . . . .	(4 442 354)	. . . . .
Buitenlandsche telegrammen.	Verzonden.	34 271	f 37 224	36 772	f 38 439	35 676	f 36 402
	Ontvangen	32 717	36 162	34 218	36 940	34 478	36 436
	Doorgezonden	89 742	92 900	89 065	88 271	121 365	137 601
	Te zamen. . .	156 730	*c*) f 166 286	160 055	*c*) f 163 650	191 519	*c*) f 210 439
	Aantal woorden. . . .	(1 929 281)	. . . . .	(1 870 590)	. . . . .	(2 515 460)	. . . . .
Binnen- en buitenlandsch verkeer te zamen. .		533 302	f 673 742	550 106	f 702 968	553 677	f 759 670
	Aantal woorden. . .	(6 515 629)	. . . . .	(6 715 806)	. . . . .	(6 957 814)	. . . . .
Binnenlandsche *regeerings-telegrammen.*	Java	25 150	f 68 418	30 678	f 103 453	29 450	f 74 055
	Andere eil. van Ned. Indië	5 882	19 875	6 718	35 472	6 087	19 377
	Te zamen. . .	31 032	f 88 293	37 396	f 138 925	35 537	f 93 432
	Aantal woorden. . . .	(898 692)	. . . . .	(1 236 323)	. . . . .	(1 079 398)	. . . . .
Algemeen totaal *e*)	Java *d*).	500 456	f 634 523	524 284	f 698 320	526 731	f 726 160
	Andere eil. van Ned. Indië	63 878	127 512	63 218	143 573	62 483	126 942
	Te zamen . . .	564 334	f 762 035	587 502	f 841 893	589 214	f 853 102
	Aantal woorden. . . .	(7 414 321)	. . . . .	(7 952 129)	. . . . .	(8 037 212)	. . . . .

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde dienst- en postnota's) en wat 1895 betreft, bovendien ook niet de *spoorweg*telegrammen.

Het aantal der *dienst*telegrammen bedroeg:

over 1893 voor Java 15 396 en voor andere eilanden van Ned. Indië 6447, te zamen 21 843 telegrammen;
„ 1894 „ „ 18 630 „ „ „ „ „ „ „ 6283, „ „ 24 913 „
„ 1895 „ „ 20 119 „ „ „ „ „ „ „ 4732, „ „ 24 851 „

Het aantal der *spoorweg*telegrammen over 1895 bedroeg voor Java 26 592 en voor andere eilanden van Ned. Indië 911, te zamen 27 503 telegrammen.

Verder zijn afgegeven:

in 1893 op Java 3024 en op andere eilanden van Ned. Indië 668 of te zamen 3692 afschriften van telegrammen;
„ 1894 „ „ 3006 „ „ „ „ „ „ „ 471 „ „ „ 3477 „ „ „
„ 1895 „ „ 3014 „ „ „ „ „ „ „ 469 „ „ „ 3483 „ „ „

b) De cijfers over 1894 zijn verbeterd, die over 1895 zijn van voorloopigen aard.

c) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel, dat de Nederlandsch-Indische telegraafadministratie in de opbrengst had. Deze netto-opbrengst kan verdeeld worden als volgt:

over 1893 voor Java f 127 191 en voor andere eilanden van Ned. Indië f 39 095, te zamen als boven f 166 286;
„ 1894 „ „ 123 064 „ „ „ „ „ „ „ 40 586, „ „ „ „ 163 650;
„ 1895 „ „ 169 319 „ „ „ „ „ „ „ 41 120, „ „ „ „ 210 439.

d) Onder de hier opgegeven totaalcijfers van Java zijn de *doorgezonden* buitenlandsche telegrammen begrepen.

e) De opbrengst is voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De *binnenlandsche betalende* telegrammen kunnen, naar de onderwerpen waarover zij handelden, verdeeld worden als volgt:

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving der telegrammen.	1893. Aantal.	1893. Totaal.	1894. Aantal.	1894. Totaal.	1895. *a)* Aantal.	1895. *a)* Totaal.
Java	Handels- en scheepvaarttelegrammen .	144 994	332 871	148 010	349 180	126 688	322 007
	Dagblad-telegrammen	2 586		3 785		5 324	
	Telegrammen van gemengden aard . .	185 291		197 385		189 995	
Andere eilanden van Ned. Indië . . .	Handels- en scheepvaarttelegrammen .	18 784	43 701	16 624	40 871	16 234	40 151
	Dagblad-telegrammen	75		179		61	
	Telegrammen van gemengden aard . .	24 842		24 068		23 856	
Nederlandsch-Indië.	Handels- en scheepvaarttelegrammen .	163 778	*b)* 376 572	164 634	*c)* 390 051	142 922	*d)* 362 158
	Dagblad-telegrammen	2 661		3 964		5 385	
	Telegrammen van gemengden aard . .	210 133		221 453		213 851	

a) De cijfers over 1895 zijn nog van voorloopigen aard.
b) Waarvan 230 333 in de Nederlandsche en vreemde talen en 146 239 in inlandsche talen.
c) Als voren 234 076 en 155 975.
d) Als voren 212 146 en 150 012.

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

Omschrijving der telegrammen.	1893. Aantal.	1893. Totaal.	1894. Aantal.	1894. Totaal.	1895. *a)* Aantal.	1895. *a)* Totaal.
Verzonden:						
Naar Singapore, Pinang en verder. Van Java	26 513	34 271	28 145	36 772	27 479	35 676
„ andere eil. van Ned. Indië	6 652		7 193		7 536	
Naar Australië en verder. Van Java	671		688		575	
„ andere eil. van Ned. Indië	25		7		8	
Naar Nederl.-Indië over buitenl. lijnen. Van Java	160		340		26	
„ andere eil. van Ned. Indië	250		399		52	
Ontvangen:						
Van Singapore en verder. Op Java.	24 772	32 717	25 513	34 218	25 273	34 478
„ andere eil. van Ned. Indië	7 056		6 938		7 280	
Van Australië en verder. Op Java.	577		675		556	
„ andere eil. van Ned. Indië	11		15		9	
Van Pinang . Op Java.	„		„		„	
„ andere eil. van Ned. Indië	301		1 077		1 360	
Doorgezonden:						
Van Singapore naar Australië	44 806	89 742	44 311	89 065	58 817	121 365
„ Australië „ Singapore.	44 936		44 754		62 424	
Interkoloniale	„		„		124	
Te zamen:						
Java *b)*	142 435	156 730	144 426	160 055	175 274	191 519
Andere eilanden van Ned.-Indië	14 295		15 629		16 245	

a) De cijfers over 1895 zijn nog van voorloopigen aard.
b) Onder de voor Java opgegeven totaalcijfers zijn ook de *doorgezonden* telegrammen begrepen.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE KK.

N°. 37.

(Zie hoofdst. L, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT van de in het tijdvak 1 Januari 1891 t/m ult. Juni 1896 in Nederlandsch-Indië verleende VERGUNNINGEN voor TELEPHOONVERBINDINGEN, hetzij voor bepaalde kringen, hetzij van intercommunalen aard. [1])

NB. In het algemeen zijn de vergunningen voor 25 jaar verleend. Zoodra het getal geabonneerden op eenige plaats 25 bedraagt, moet door den concessionaris aan 's lands kas jaarlijks worden uitgekeerd 5 pct. van de bruto ontvangsten en, zoodra het getal 50 of meer bedraagt, 10 pct. (zie echter noot 28).

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [2])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. — NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1896 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
		I. VERGUNNINGEN VOOR BEPAALDE KRINGEN. [3])				
		JAVA EN MADURA.				
		BATAVIA.				
1	I.	Afdeeling Buitenzorg . . . (Telephoon-Maatschappij „Buitenzorg" te Batavia.)	20 Jan. 1893 n°. 8 (Jav. Cour. 24 Jan. 1893).	20 Juli 1893.	19 Juni 1893 [4]) (gouv. besluit dd. 25 Juli 1893 n°. 57).	16 Juni 1895.
2	II.	Afdeeling Tangerang [5]). . . (A. Mijer.)	11 Sept. 1895 n°. 2 (Jav. Cour. 20 Sept. 1895).	11 Maart 1896, verlengd tot 25 Maart 1896.	23 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 22 April 1896 n°. 17).	
		PREANGER REGENTSCHAPPEN.				
3	III.	Geheele residentie [6]). . . . (L. M. E. Boulet, wed. J. H. E. Hocke, sedert overgedragen op J. R. de Vries.)	24 Mei 1894 n°. 20 (Jav. Cour. 22 Juni 1894).	24 Nov. 1894.	18 Nov. 1894 (gouv. besluit dd. 21 Dec. 1894 n°. 9).	. . . . 1895.

[1]) De vóór 1891 reeds in werking gekomen telephoon-ondernemingen zijn twee in getal, namelijk die van de Nederlandsch-Indische Telephoon-Maatschappij (voor de hoofdplaatsen Batavia c. a. en Samarang, zoomede de afdeeling Soerabaija), en die van de Deli-Spoorweg-Maatschappij (voor een groot deel van de afdeeling Deli ter Oostkust van Sumatra).

In het overzicht zijn niet meer opgenomen die vergunningen, welke — voor zooveel hier te lande reeds gebleken is — zijn komen te vervallen, hetzij als niet tijdig aanvaard, hetzij door het in gebreken blijven van de concessionarissen ten opzichte van de tijdige uitvoering der werken van aanleg.

[2]) In ettelijke gevallen is voor meer dan één afdeeling of gewest bij een en hetzelfde besluit aan denzelfden aanvrager of dezelfde aanvragers vergunning verleend; waar dit plaats had, zijn de kringen waartoe de vergunning betrekking heeft, in deze kolom onder één nummer aangeduid.

[3]) Ingevolge de bij gouvernementsbesluit dd. 16 September 1894 n°. 53 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4999) vastgestelde modelvoorwaarden wordt den ondernemers alleen het recht toegekend om centraal-telephoonkantoren op te richten en die met de verschillende lokalen der geabonneerden voor het telephoonverkeer in verbinding te brengen. Voor het onderling in verbinding brengen van centraalkantoren van telephoonnetten, welke zich uitstrekken over eene geheele afdeeling van een gewest, dan wel over meer dan één afdeeling van één of meer gewesten, is eene nadere vergunning noodig.

[4]) Voor het in werking brengen van de vergunning was tweemalen een uitstel van zes maanden verleend, laatstelijk derhalve tot 19 Juni 1895.

[5]) Bij gouv. besluit dd. 23 Januari 1896, n°. 30, werd den concessionaris vergunning verleend om de landen Tjikandi-Oedik en Tjikandi-Ilir in het telephoonnet op te nemen.

[6]) Voor de onderlinge verbinding der centraalkantoren met uitzondering van Soekaboemi, Tjibadak en Paroengkoeda (afd. Soekaboemi) is opnieuw vergunning te vragen (gouv. besluit dd. 19 April 1896, n°. 9).

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [7])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. — NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1896 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
		Cheribon.				
4	IV.	Geheele residentie. . . . . (Cheribonsche Telephoon-Maatschappij te Cheribon.)	4 Dec. 1893 n°. 19 (Jav. Cour. 19 Dec. 1893).	4 Juni 1894.	1 Juni 1894 (gouv. besluit dd. 29 Juni 1894 n°. 6).	1 Jan. 1895.
		Tagal.				
5	V.	Afdeeling Tagal . . . . . (Tagalsche Telephoon-Maatschappij te Tagal.)	9 Sept. 1893 n°. 16 (Jav. Cour. 12 Sept. 1893).	9 Maart 1894.	9 Maart 1894 (gouv. besluit dd. 16 April 1894 n°. 12).	1 Dec. 1894.
6	V.	Afdeeling Brebes . . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	id.
7	VI.	Afdeeling Pamalang. . . . (Pekalongansche Telephoon-Maatschappij te Pekalongan.)	21 Febr. 1893 n°. 17 (Jav. Cour. 24 Febr. 1893).	21 Aug. 1893.	10 Aug. 1893 (gouv. besluit dd. 5 Sept. 1893 n°. 19).	1 Jan. 1894.
		Pekalongan.				
8	VI.	Geheele residentie . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	id.
		Samarang.				
9	VII.	Afdeeling Salatiga. . . . . (M. le Grand.)	9 Oct. 1895 n°. 13 (Jav. Cour. 22 Oct. 1895).	9 April 1896.	18 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 27 April 1896 n°. 18).	
10	VIII.	Afdeeling Grobogan . . . . (E. F. J. 't Sas, sedert overgedragen op de „Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië" te Samarang.)	11 April 1895 n°. 12 (Jav. Cour. 26 April 1895).	11 Oct. 1895, verlengd tot 11 Dec. 1895.	1 Dec. 1895 (gouv. besluit dd. 23 Dec. 1895 n°. 25).	
11	VIII.	Afdeeling Demak . . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	
12	VIII.	Afdeeling Ambarawa. . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	
13	IX.	Afdeeling Kendal . . . . . (C. J. E. Klencke.)	15 Oct. 1895 n°. 19 (Jav. Cour. 22 Oct. 1895).	15 April 1896.	2 April 1896 (gouv. besluit dd. 27 April 1896 n°. 17).	
		Japara.				
14	X.	Geheele residentie. . . . . (Telephoon-Maatschappij Japara te Samarang.)	17 Juni 1893 n°. 2 (Jav. Cour. 20 Juni 1893).	17 Dec. 1893.	7 Dec. 1893 [7]) (gouv. besluit dd. 2 Jan. 1894 n°. 15).	7 Juni 1895.
		Rembang.				
15	XI.	Geheele residentie [8]). . . . (E. F. J. 't Sas.)	16 Sept. 1895 n°. 44 (Jav. Cour. 27 Sept. 1895).	16 Maart 1896.	10 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 26 Maart 1896 n°. 35).	
		Soerabaija.				
16	XII.	Afdeeling Sidoardjo [9]) . . . (Als voren.)	16 Sept. 1895 n°. 39 (Jav. Cour. 27 Sept. 1895).	16 Maart 1896.	10 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 26 Maart 1896 n°. 35).	

[7]) Bij gouv. besluit dd. 20 Februari 1895 n°. 3 werd de termijn voor het in exploitatie brengen van de vergunning geacht verlengd te zijn tot 7 Juni 1895, doch slechts wat betreft de oprichting van centraaltelephoonkantoren en de verbinding daarvan met de verschillende lokalen der geabonneerden. Een verzoek van den ondernemer om dit uitstel ook te doen gelden voor het verbinden van de centraalkantoren onderling werd bij het aangehaald besluit afgewezen, onder opmerking dat hem, des verlangd, op nader vast te stellen voorwaarden, tot het onderling verbinden van die kantoren eene nieuwe vergunning zou worden verleend.

[8]) De hierbedoelde vergunning werd verleend met gelijktijdige intrekking van die voor denzelfden kring aanvankelijk verleend bij gouv. besluit dd. 4 Dec. 1893 n°. 13 (zie n°. 12 van bijlage LL van het vorig verslag).

[9]) Met uitzondering van de suikerfabrieken Watoetoelis en Balongbendo (verg. de volgende noot). De hierbedoelde vergunning werd verleend met gelijktijdige intrekking van die voor denzelfden kring aanvankelijk verleend bij gouv. besluit dd. 4 Dec. 1893 n°. 13. (Zie n°. 13 van bijl. LL van het vorig verslag).

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [2])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1896 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
17	XIII.	Afdeeling Modjokerto [10]) . . (W. van der Heyden.)	18 Juli 1891 n°. 21 (Jav. Cour. 21 Juli 1891).	18 Jan. 1892.	16 Jan. 1892 (gouv. besluit dd. 18 Febr. 1892 n°. 3).	1 Mei 1893.
18	XIII.	Afdeeling Djombang [11]). . . (Als voren.)	id. (id.)	18 Jan. 1892, verlengd tot 31 Dec 1893.	26 Sept. 1893 (gouv. besluit dd. 19 Mei 1894 n°. 13).	1 Oct. 1893.
19	IX.	Afdeeling Grissee. . . . . (C. J. E. Klencke.)	15 Oct. 1895 n°. 19 (Jav. Cour. 22 Oct. 1895).	15 April 1896.	2 April 1896 (gouv. besluit dd. 27 April 1896 n°. 17).	
		PASOEROEAN.				
20	XIV.	Afdeeling Pasoeroean [12]) . . (W. van der Heyden.)	27 Juni 1891 n°. 36 (Jav. Cour. 30 Juni 1891).	27 Dec. 1891.	26 Dec. 1891 (gouv. besluit dd. 21 Jan. 1892 n°. 36).	16 Mei 1892.
21	XV.	Afdeeling Malang. . . . . (Telephoon-Maatschappij Insulinde te 's-Gravenhage.)	17 Aug. 1891 n°. 3 (Jav. Cour. 21 Aug. 1891).	17 Febr. 1892.	9 Febr 1892 [13]) (gouv. besluit dd. 26 Febr. 1892 n°. 5).	4 April 1893.
22	XVI.	Afdeeling Bangil [14]) . . . . (J. van Hengst.)	26 Juli 1895 n°. 47 (Jav. Cour. 6 Aug. 1895).	26 Jan. 1896.	10 Jan. 1896 (gouv. besluit dd. 29 Jan. 1896 n°. 15).	
		PROBOLINGGO.				
23	XIII.	Afdeeling Probolinggo [15]). . (W. van der Heyden.)	18 Juli 1891 n°. 21 (Jav. Cour. 21 Juli 1891).	18 Jan. 1892.	18 Jan. 1892 (gouv. besluit dd. 26 Febr. 1892 n°. 4).	1 Aug. 1892.
24	XV.	Afdeeling Loemadjang . . . (Als bij n°. 21.)	17 Aug. 1891 n°. 3 (Jav. Cour. 21 Aug. 1891).	17 Febr. 1892.	9 Febr. 1892 [16]) (gouv. besluit dd. 26 Febr. 1892 n°. 5).	1 Juli 1893.
25	XVII.	Afdeeling Kraksaän [17]) . . . (Departement Probolinggo van het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten op Java.)	4 Juli 1894 n°. 13 (Jav. Cour. 10 Juli 1894).	4 Jan. 1895, verlengd tot 15 Mei 1895.	15 Mei 1895 (gouv. besluit dd. 16 Juni 1895 n°. 10).	. . . . 1895.
		BEZOEKI.				
26	XVIII.	Afdeeling Bezoeki. . . . . (L. M. E. Boulet, wed. J. H. E. Hoeke.)	31 Dec. 1893 n°. 30 (Jav. Cour. 26 Jan. 1894)	30 Juni 1894, verlengd tot 31 Dec. 1894.	29 Dec. 1894 [18]) (gouv. besluit dd. 17 Mei 1895 n . 14).	
27	XIX.	Afdeeling Bondowosso . . . (Als voren.)	31 Dec. 1893 n°. 28 (Jav. Cour. 26 Jan. 1894).	30 Juni 1894.	10 Juni 1894 [19]) (gouv. besluit dd. 23 Juli 1894 n°. 18).	1 Dec. 1895.
28	XX.	Afdeeling Djember . . . . (Als voren.)	26 Dec. 1893 n°. 21 (Jav. Cour. 29 Dec. 1893).	26 Juni 1894.	id. [19]) (id.)	
29	XXI.	Afdeeling Panaroekan . . . (Als voren)	31 Dec. 1893 n°. 29 (Jav. Cour. 12 Jan. 1894).	30 Juni 1894, verlengd tot 31 Dec. 1894.	29 Dec. 1894 [18]) (gouv. besluit dd. 17 Mei 1895 n°. 14).	

[10]) Bij gouv. besluit van 25 Jan. 1892 n°. 8 werd den concessionaris vergund om in het telephoonnet der afdeeling Modjokerto op te nemen de in de afdeeling Djombang gelegen suikerfabriek Soekodono (ook genaamd Modjoagoeng), terwijl bij gouv. besluit van 20 November 1893 n°. 19 hetzelfde werd vergund met opzicht tot de suikerfabrieken Watoetoelis en Balongbendo in de afdeeling Sidoardjo en bij gouv. besluit van 21 Februari 1896 n°. 14 met opzicht tot het in de afdeeling Djombang gelegen station Ngoro der Oost-Java-Stoomtram-Maatschappij. Zie ook de volgende noot.

[11]) Met uitzondering van de suikerfabriek Soekodono (ook genaamd Modjoagoeng) en van het stoomtram-station Ngoro (verg. noot 10). Bij gouv. besluit van 21 Februari 1896 n°. 14 werd den concessionaris vergund om de in de afdeeling Kediri gelegen fabriek Badas en den in de dessa Ploempoeng (afdeeling Modjokerto) gelegen rietaanplant der fabriek Seloredjo in het telephoonnet der afdeeling Djombang op te nemen.

[12]) Bij gouv. besluit van 1 Juli 1892 n°. 23 werd den concessionaris vergund om in het telephoonnet van de afdeeling Pasoeroean ook op te nemen de in de afdeeling Bangil gelegen suikerfabrieken Soemberredjo en Wonoredjo.

[13]) Ingevolge het bij gouv. besluit van 5 Mei 1893 n°. 47 verleend uitstel moest de vergunning uiterlijk in werking zijn gebracht vóór of op 26 Augustus 1893.

[14]) Zie noot 12.

[15]) Bij gouv. besluit dd. 1 Juli 1892 n°. 23 werd den concessionaris vergund om in het telephoonnet van de afdeeling Probolinggo ook op te nemen de in de afdeeling Kraksaän gelegen suikerfabriek Gending.

[16]) Als bij noot 13.

[17]) Zie noot 15.

[18]) Van het tijdig, d. i. vóór of op 29 December 1895, in exploitatie komen der verbindingen blijkt niet; evenmin van intrekking der vergunning.

[19]) Bij gouv. besluit dd. 8 April 1895 n°. 10 is de termijn binnen welken de telephoonverbindingen in de afdeelingen Bondowosso en Djember gereed en in exploitatie gebracht moeten zijn tot 10 December 1895 verlengd. Van het tijdig in exploitatie komen blijkt alleen voor eerstgenoemde afdeeling. Of voor de afdeeling Djember de termijn nader is verlengd, dan wel of de vergunning voor die afdeeling is komen te vervallen, is uit de hier te lande aanwezige gegevens niet na te gaan.

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [2])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernements-besluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1896 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
30	XXII.	Afdeeling Banjoewangi . . . (H. W. van Steeden.)	18 Nov. 1893 n°. 20 (Jav. Cour. 5 Dec. 1893).	18 Mei 1894.	20 Maart 1894 (gouv. besluit dd. 14 Juli 1894 n°. 14)	1 Jan. 1895.
		BANJOEMAS.				
31	XXIII.	Afdeeling Banjoemas. . . (E. F. J. 't Sas.)	9 Oct. 1895 n°. 12 (Jav. Cour. 22 Oct. 1895).	9 April 1896.	10 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 26 Maart 1896 n°. 35.)	
32	XXIII.	Afdeeling Bandjarnegara . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	
33	XXIII.	Afdeeling Poerwokerto . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	
34	XXIII.	Afdeeling Poerbolinggo. . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	
35	XXIV.	Afdeeling Tjilatjap . . . . (A. N. Pieters.)	6 Mei 1893 n°. 15 (Jav. Cour. 2 Juni 1893).	6 Nov. 1893.	1 Nov. 1893 (gouv. besluit dd. 14 Dec. 1893 n°. 38.)	1 Nov. 1893.
		BAGELEN.				
36	XXV.	Geheele residentie. . . . . (E. F. J. 't Sas, sedert overgedragen op de „Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië" te Samarang.)	12 Maart 1895 n°. 15 (Jav. Cour. 26 Maart 1895).	12 Sept. 1895.	19 Juli 1895 (gouv. besluit dd. 14 Aug. 1895 n°. 5.)	
		DJOKJOKARTA.				
37	XXVI.	Geheele residentie [20]) . . . (Telephoon-Maatschappij der Vorstenlanden te Samarang.)	21 Dec. 1892 n°. 23 (Jav. Cour. 23 Dec. 1892).	21 Juni 1893, verlengd tot 5 Nov. 1893.	3 Nov. 1893 (gouv. besluit dd. 6 Dec. 1893 n°. 36.)	1 Aug. 1894.
		SOERAKARTA.				
38	XXVII.	Geheele residentie . . . . (Als voren.)	5 Mei 1893 n°. 25 (Jav. Cour. 2 Juni 1893).	5 Nov. 1893, verlengd tot 5 Nov. 1894	25 Oct. 1894 (gouv. besluit dd. 3 Dec. 1894 n°. 20.)	. . . . . 1895.
		MADIOEN.				
39	XIII.	Afdeeling Madioen [21]) . . . (W. van der Heyden.)	18 Juli 1891 n°. 21 (Jav. Cour. 21 Juli 1891).	18 Jan. 1892.	1 Nov. 1893 (gouv. besluit dd. 3 Febr. 1894 n°. 24.)	1 Febr. 1894.
—	—	Afdeeling Magettan [22]) . . . (Als voren)	18 Mei 1894 n°. 8 (Jav. Cour. 13 Juni 1894).	18 Nov. 1894, verlengd tot 21 April 1896	(*Wegens niet tijdige aanvaarding werd deze vergunning ingetrokken bij gouv. besluit dd. 1 Juni 1896 n°. 2.*)	
40	XXVIII	Afdeeling Ponorogo . . . . (Als voren.)	id. (id.)	18 Nov. 1894.	1 Oct. 1894 [23]) (gouv. besluit dd. 21 Febr. 1896 n°. 14.)	
—	—	Afdeeling Ngawi [22]) . . . . (Als voren.)	id. (id.)	18 Nov 1894, verlengd tot 21 April 1896	(*Wegens niet tijdige aanvaarding werd deze vergunning ingetrokken bij gouv. besluit dd. 1 Juni 1896 n°. 2.*)	
		KADOE.				
41	VII.	Geheele residentie. . . . . (M. le Grand.)	9 Oct. 1895 n°. 13 (Jav. Cour. 22 Oct. 1895).	9 April 1896.	18 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 27 April 1896 n°. 18.)	

[20]) Bij gouv. besluit van 10 December 1895 n°. 27 is aan de hierbedoelde Telephoon-Maatschappij vergunning verleend tot den aanleg en het gebruik eener telephonische verbinding tusschen de centraalkantoren te Djokjokarta en Soerakarta, echter uitsluitend ten dienste van den chef en het personeel der onderneming, en onder bepaling dat de Maatschappij, alvorens met den aanleg der lijn een aanvang te maken, zich voor zooveel noodig daaromtrent zal hebben te verstaan met de betrokken vorstenbesturen.

[21]) Den concessionaris werd vergund om in het telephoonnet van de afdeeling Madioen op te nemen de suikerfabriek Geneng (afdeeling Ngawi) en de suikerfabrieken Poerwodadi en Redjosari (afdeeling Magettan), zoomede de in de afdeeling Ngawi gelegen houtkaponderneming Bogo (gouv. besluiten dd. 5 Maart en 18 Mei 1894 nos. 25 en 8).

[22]) Zie noot 21.

[23]) Bij gouv. besluit dd. 21 Februari 1896 n°. 14 is de termijn binnen welken de verbindingen in exploitatie gebracht moeten zijn verlengd tot 1 October 1896.

Doorloopend volgnummer	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. [2])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernements-besluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1896 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
		KEDIRI.				
42	XXIX.	Afdeeling Kediri [24]) . . . . (F. J. A. Noothout, sedert overgedragen op de Kediri Telephoon-Maatschappij te Kediri.)	1 April 1893 n°. 23 (Jav Cour. 28 April 1893).	1 Oct. 1893.	23 Sept. 1893 (gouv. besluit dd. 18 Nov. 1893 n°. 2.)	1 Aug. 1894.
		Afdeeling Berbek . . . . . (Als voren.)	7 Mei 1895 n°. 21 (Jav. Cour. 10 Mei 1895).	(Zie noot 24.)	(Zie noot 24.)	(Zie noot 24.)
43	XXX.	Afdeeling Ngrowo (Toeloeng Agoeng) . . . . (L. M. E. Boulet, wed J. H. E. Hoeke.)	11 Dec. 1893 n°. 1 (Jav. Cour. 12 Dec. 1893).	11 Juni 1894.	29 Mei 1894 [25]) (gouv. besluit dd. 12 Juli 1894 n°. 18.)	
44	XXXI.	Afdeeling Blitar . . . . . (Blitar Telephoon-Maatschappij te Soerabaija.)	14 April 1891 n°. 31 (Jav. Cour. 17 April 1891).	14 Oct. 1891.	16 Sept. 1891 [26]) (gouv. besluit dd. 27 Oct. 1891 n°. 9.)	16 Maart 1893.

BUITENBEZITTINGEN.

Doorloopend volgnummer	Nummer	Kringen	Datum en nummer	De vergunning was te aanvaarden	Datum van aanvaarding	Wanneer in exploitatie
		SUMATRA'S WESTKUST.				
45	VII.	Padangsche Bovenlanden . . (M. le Grand.)	9 Oct 1895 n°. 13 (Jav. Cour. 22 Oct. 1895).	9 April 1896.	18 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 27 April 1896 n°. 18)	
46	XXXII.	Padangsche Benedenlanden [27]) (F. F. G. Muschter.)	20 Jan. 1896 n°. 7 (Jav. Cour. 28 Jan. 1896).	20 Juli 1896.	—	
		PALEMBANG.				
47	VII.	Geheele residentie. . . . . (M. le Grand.)	9 Oct. 1895 n°. 13 (Jav. Cour. 22 Oct. 1895).	9 April 1896.	18 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 27 April 1896 n°. 18).	
		SUMATRA'S OOSTKUST.				
48	XXXIII	Onderafdeeling Beneden Langkat der afdeeling Deli [28]) . (G. D. Langereis.)	3 Maart 1894 n°. 28 (Jav. Cour. 9 Maart 1894).	3 Sept. 1894.	6 Aug. 1894 (gouv. besluit dd. 19 Maart 1895 n°. 28).	6 Aug. 1895.
		Onderafdeeling Tamiang . . (Als voren.)	2 Juni 1895 n°. 5 (Jav. Cour. 26 Juli 1895).	(Zie noot 28).	(Zie noot 28.)	(Zie noot 28.)

[24]) Zie noot 11. Bij gouv. besluit van 7 Mei 1895 n°. 21 werd den concessionaris vergund om op de voor de afdeeling Kediri vastgestelde voorwaarden het in die afdeeling bestaand telephoonnet uit te breiden tot de afdeeling Berbek. Voor het oprichten van centraalkantoren in laatstgenoemde afdeeling en voor het in verbinding brengen van die kantoren onderling of met de centraalkantoren in de afdeeling Kediri is eene nadere vergunning te vragen.

[25]) Bij gouv. besluit van 8 April 1895 n°. 10 is de termijn, binnen welken de verbindingen in exploitatie gebracht moeten zijn, verlengd tot 29 Mei 1896.

[26]) Bij gouv. besluit van 24 September 1892 n°. 5 was voor het in exploitatie brengen van de verbindingen uitstel verleend tot 16 Maart 1893.

[27]) Bij gouv. besluit van 27 November 1895 n°. 3 werd de voor denzelfden kring aan H. J. Coster verleende vergunning (zie n°. 37 van bijl. LL van het vorig verslag) ingetrokken.

[28]) Met afwijking van de gebruikelijke voorwaarden is bij deze concessie de aan den Staat te betalen retributie aanstonds op het maximum (10 pct. der bruto-ontvangsten) bepaald. Bij gouv. besluit van 2 Juni 1895 n°. 5 is den concessionaris vergund om het in de onderafdeeling Beneden-Langkat bestaand telephoonnet uit te breiden tot de onderafdeeling Tamiang. Voor het oprichten van centraalkantoren in die onderafdeeling en voor het in verbinding brengen van die kantoren onderling of met de centraalkantoren in de onderafdeeling Beneden-Langkat is eene nadere vergunning te vragen.

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid.[2])	Kringen waartoe de verleende vergunning betrekking heeft, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning is verleend	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. — NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1896 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
49	XXXIV	Onderafdeeling Padang-Bedagei (Als voren.)	2 Juni 1895 n°. 4 (Jav. Cour. 26 Juli 1895)	2 Dec. 1895.	12 Nov. 1895 (gouv. besluit dd. 21 Dec. 1895 n°. 31.)	
50	XXXIV	Afdeeling Batoe Bara . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	
51	XXXIV	Afdeeling Assahan . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id	id. (id.)	
52	XXXIV	Afdeeling Laboean Batoe . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id)	
53	XXXIV	Afdeeling Bengkalis . . . . (Als voren.)	id. (id.)	id.	id. (id.)	
		CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.				
54	XII.	Geheele gewest [29]) . . . (E. F. J. 't Sas.)	16 Sept. 1895 n°. 39 (Jav. Cour. 27 Sept. 1895).	16 Maart 1896.	10 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 26 Maart 1896 n°. 35.)	
		MENADO.				
55	XXXV.	Hoofdplaats Menado . . . . (J. H. Hoeke)	16 Sept 1895 n°. 50 (Jav. Cour. 27 Sept. 1895).	16 Maart 1896.	14 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 3 April 1896 n°. 43.)	

II.

[29]) Deze vergunning werd verleend met gelijktijdige intrekking van die voor denzelfden kring bij gouv. besluit van 4 Dec. 1893 n°. 13 aan W. C. van Haeften en A. P. Kuipers verleend, welke sedert op E. F. J. 't Sas was overgedragen (zie n°. 44 van bijl. LL van het vorig verslag).

Doorloopend volgnummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid.	Plaatsen waartusschen, volgens de verleende vergunning, eene verbinding wordt beoogd, en namen der aanvragers, zoomede van hen op wie sedert, met goedkeuring van het Gouvernement, de vergunning is overgedragen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning is verleend.	De vergunning was te aanvaarden vóór of op onderstaanden datum.	Datum van aanvaarding der vergunning. — NB. Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen volledig in werking zijn gebracht.	Wanneer de vergunning in exploitatie is gebracht. (Over het 1ste halfjaar 1896 zijn ten deze nog geen opgaven ontvangen.)
		II VERGUNNINGEN VOOR INTERCOMMUNALE TELEPHOONVERBINDINGEN.				
1	I.	Batavia, Samarang en Soerabaija . . . . (S. W. Baints, sedert overgedragen op de „Intercommunale Telephoon-Maatschappij" te Batavia.)	28 Nov. 1894 n°. 1 (Jav Cour. 4 Jan. 1895).	28 Nov. 1895.	26 Juli 1895 (gouv. besluit dd. 13 Aug. 1895 n°. 12).	
2	II.	Batavia, Cheribon, Tagal, Pekalongan en Samarang . („Intercommunale Telephoon-Maatschappij" te Batavia.)	25 Mei 1896 n°. 13 (Jav. Cour. 5 Juni 1896).	25 Mei 1897.	—	
3	III.	Lamongan en Djombang . . (W. van der Heyden.)	13 Febr. 1896 n°. 13 (Jav. Cour. 28 Febr. 1896).	13 Febr. 1897.	—	
4	IV.	Madioen en Ponorogo . . . (Als voren.)	21 Febr. 1896 n°. 14 (Jav. Cour. 28 Febr. 1896).	21 Febr. 1897.	—	
5	V.	Batavia en Buitenzorg . . . (A. Mijer.)	21 Febr. 1896 n°. 15 (Jav. Cour. 28 Febr. 1896).	21 Febr. 1897.	28 Febr. 1896 (gouv. besluit dd. 17 Maart 1896 n° 11).	
6	VI.	Buitenzorg en Soekaboemi. . (Als voren.)	21 Febr. 1896 n°. 16 (Jav. Cour. 28 Febr. 1896).	21 Febr. 1897.	23 Maart 1896 (gouv. besluit dd. 18 April 1896 n°. 31).	
7	VII.	Bondowosso, Djember, Panaroekan en Bezoeki. . . . (L. M. E. Borlet, wed. J. H. E. Hoeke.)	5 Maart 1896 n°. 19 (Jav. Cour. 13 Maart 1896).	5 Maart 1897.	—	
8	VIII.	Magelang en Djokjokarta en Magelang en Poerworedjo. (E. F. J. 't Sas.)	18 Maart 1896 n. 14 (Jav. Cour. 27 Maart 1896).	18 Maart 1897.	—	
9	IX.	Rembang, Lassem, Toeban, Bodjonegoro en Blora . . (Als voren.)	18 Maart 1896 n°. 13 (Jav. Cour. 27 Maart 1896).	18 Maart 1897.	—	
10	X.	Samarang, Soerakarta en Djokjokarta . . . . (J. G. L. Houthuijsen.)	26 Maart 1896 n°. 60	26 Maart 1897.	—	

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE LL.

N°. 38.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de in 's LANDS KASSEN in Nederlandsch-Indië aanwezige BETAALMIDDELEN bij het einde van elke maand van 1895. *a)*

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt. *b)*		Koperen munt.	Totaal.
		Standpenningen.	Pasmunt.		
31 Januari.					
Op Java en Madura	f 8 101 490	f 7 622 450	f 1 144 477	f 1 568 091	f 18 436 508
In de Buitenbezittingen	1 880 975	4 481 411	232 585	145 596	6 740 567
	f 9 982 465	f 12 103 861	f 1 377 062	f 1 713 687	f 25 177 075
28 Februari.					
Op Java en Madura	f 7 516 170	f 7 309 081	f 1 117 937	f 1 602 427	f 17 545 615
In de Buitenbezittingen	1 537 385	4 247 735	241 292	147 926	6 174 338
	f 9 053 555	f 11 556 816	f 1 359 229	f 1 750 353	f 23 719 953
31 Maart.					
Op Java en Madura	f 6 121 490	f 6 705 004	f 1 100 042	f 1 592 323	f 15 518 859
In de Buitenbezittingen	1 431 180	4 046 614	235 633	161 410	5 874 837
	f 7 552 670	f 10 751 618	f 1 335 675	f 1 753 733	f 21 393 696
30 April.					
Op Java en Madura	f 4 881 510	f 6 258 721	f 1 002 660	f 1 538 902	f 13 681 793
In de Buitenbezittingen	1 512 885	3 981 806	243 551	160 161	5 898 403
	f 6 394 395	f 10 240 527	f 1 246 211	f 1 699 063	f 19 580 196
31 Mei.					
Op Java en Madura	f 3 594 990	f 5 660 525	f 1 058 659	f 1 627 681	f 11 941 855
In de Buitenbezittingen	2 021 250	3 625 808	231 938	156 872	6 035 868
	f 5 616 240	f 9 286 333	f 1 290 597	f 1 784 553	f 17 977 723
30 Juni.					
Op Java en Madura	f 3 876 660	f 5 835 007	f 943 178	f 1 579 105	f 12 233 950
In de Buitenbezittingen	1 702 855	3 401 295	218 549	154 995	5 477 694
	f 5 579 515	f 9 236 302	f 1 161 727	f 1 734 100	f 17 711 644

a) Hoeveel aan betaalmiddelen uit de kassen op Java en Madura naar die in de buitenbezittingen werd verzonden, vindt men in de hier te lande ontvangen opgaven alleen vermeld voor zooveel de hoeveelheid zilveren pasmunt betreft, waarvan gedurende het eerste halfjaar naar de buitenbezittingen werd verzonden voor een bedrag van f 7000 en gedurende het tweede halfjaar voor een bedrag van ongeveer f 23 000.

b) Onder de bedragen aan zilveren standpenningen is ook medegeteld het in enkele landskassen aanwezige goudgeld. Dit laatste bestond op ult December 1895: bij de landskas te Batavia uit f 600 aan tien-gulden-stukken en uit f 203 580,15 aan sovereigns, behoord hebbende tot de van Lombok afkomstige waarden; bij de landskassen te Muntok, Maros, Bonthain en Saleijer uit f 8639 aan sovereigns, in den loop van het jaar derwaarts verzonden uit 's lands kas te Batavia, en bij de landskas te Kotta Radja (Atjeh) uit f 49 380 aan Mexicaansche dollars.

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt. *b*)		Koperen munt.	Totaal.
		Standpenningen.	Pasmunt.		
31 Juli.					
Op Java en Madura	f 4 433 555	f 6 250 291	f 1 019 189	f 1 564 903	f 13 267 938
In de Buitenbezittingen	1 583 515	3 251 351	221 183	161 421	5 217 470
	f 6 017 070	f 9 501 642	f 1 240 372	f 1 726 324	f 18 485 408
31 Augustus.					
Op Java en Madura	f 4 011 850	f 6 305 096	f 1 024 937	f 1 505 638	f 12 847 521
In de Buitenbezittingen	1 486 130	3 427 091	220 351	160 332	5 293 904
	f 5 497 980	f 9 732 187	f 1 245 288	f 1 665 970	f 18 141 425
30 September.					
Op Java en Madura	f 4 757 015	f 7 104 425	f 1 056 236	f 1 591 988	f 14 509 664
In de Buitenbezittingen	1 921 110	3 545 198	208 289	162 808	5 837 405
	f 6 678 125	f 10 649 623	f 1 264 525	f 1 754 796	f 20 347 069
31 October.					
Op Java en Madura	f 3 796 270	f 7 288 151	f 1 067 211	f 1 620 066	f 13 771 698
In de Buitenbezittingen	1 503 945	3 912 774	209 113	165 799	5 791 631
	f 5 300 215	f 11 200 925	f 1 276 324	f 1 785 865	f 19 563 329
30 November.					
Op Java en Madura	f 5 484 975	f 7 248 548	f 1 176 325	f 1 714 973	f 15 624 821
In de Buitenbezittingen	1 289 845	5 072 455	222 080	169 687	6 754 067
	f 6 774 820	f 12 321 003	f 1 398 405	f 1 884 660	f 22 378 888
31 December.					
Op Java en Madura	f 7 349 100	f 7 660 119	f 1 232 541	f 1 713 450	f 17 955 210
In de Buitenbezittingen	1 826 945	5 640 667	227 445	168 700	7 863 757
	f 9 176 045	f 13 300 786	f 1 459 986	f 1 882 150	f 25 818 967
Bij het einde van het jaar te voren (ult. 1894) waren de saldo's als volgt:					
Op Java en Madura	f 8 765 750	f 8 157 375	f 1 191 913	f 1 569 832	f 19 684 870
In de Buitenbezittingen	1 881 670	5 661 229	275 422	152 491	7 970 812
	f 10 647 420	f 13 818 604	f 1 467 335	f 1 722 323	f 27 655 682

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE MM.

N°. 39.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 3, van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZICHT

VAN DE OPBRENGST ENZ.

DER IN

1895

VOOR GOUVERNEMENTS-REKENING

IN NEDERLAND VERKOCHTE PRODUCTEN.

PRODUCTEN.		IN VEILING VERKOCHTE HOEVEELHEDEN. *a)*			TOTALE OPBRENGST. *b)*		
		Bruto gewicht bij afscheep. — Pikols.	Bruto gewicht hier te lande. — Kilogrammen.	Uitgeleverd netto gewicht. — Kilogrammen.	Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten *c)*, doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling ($1^1/_2$ pct. voor koffie en tin en 1 pct. voor kinabast).	Onkosten. (Alleen die op de afscheping, het vervoer en den verkoop gevallen.)	Zuiver bedrag
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.
Koffie . .	Java.	224 253^{41}	13 844 044^{5}	13 520 552	f 14 746 371,72	f 1 097 902,35^{5}	f 13 648 469,3
	Menado	993^{34}	60 179^{5}	58 676^{5}	96 022,75^{5}	7 753,47	88 269,2
		e) 225 247^{25}	13 904 224	13 579 228^{5}	f 14 842 394,47^{5}	f 1 105 655,82^{5}	f 13 736 738,6
Banka-tin		*f)* 110 145^{88}	—	6 764 867	f 5 214 545,37	f 260 799,32	f 4 953 746,0
Kinabast.		*g)* 293 603 (netto K.G.)	—	*h)* 298 234^{24}	*i)* f 113 520,39^{5}	f 17 712,55	f 95 807,8
					f 20 170 460,24	f 1 384 167,69^{5} *l)*	f 18 786 292,5

a) De veilingen vonden als gewoonlijk plaats te Amsterdam en te Rotterdam. Te Amsterdam werden verkocht 125 142^{79} pikol koffie, 55 311^{39} pikol tin en al de kinabast, zoodat de veilingen te Rotterdam bestonden uit 100 104^{46} pikol koffie en 54 834^{49} pikol tin.
Naar de opslagplaatsen waren de verkochte hoeveelheden verdeeld als volgt:

Plaatsen van opslag.	Geveild te Amsterdam.			Geveild te Rotterdam.			Totalen.		
	Koffie.	Tin.	Kinabast.	Koffie.	Tin.	Kinabast.	Koffie.	Tin.	Kinabast.
	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.
Amsterdam	65 651^{40}	20 063^{84}	293 603	41 999^{12}	34 874^{21}	"	107 650^{52}	54 938^{05}	293 603
Rotterdam	52 891^{39}	33 194^{03}	"	44 705^{34}	19 960^{28}	"	97 596^{73}	53 154^{31}	"
Schiedam	"	2 053^{52}	"	9 000	"	"	9 000	2 053^{52}	"
Dordrecht	3 600	"	"	4 400	"	"	8 000	"	"
Middelburg.	3 000	"	"	.	"	"	3 000	"	"
	125 142^{79}	56 311^{39}	293 603	100 104^{46}	54 834^{49}	"	225 247^{25}	110 145^{88}	293 603

b) De onder dit hoofd vermelde sommen hebben alleen betrekking tot de in *veiling* verkochte hoeveelheden.
Met inbegrip van hetgeen in de verantwoording der Handelmaatschappij nog eene plaats had te vinden betreffende ontvangsten en uitgaven ter zake van door zeeramp als anderszins te min of in beschadigden staat uitgeleverde — en daarom buiten de veilingen gebleven — producten was over 1895 aan bruto ontvangsten te verantwoorden f 11 402,76 *meer*, aan onkosten f 635,17 *meer* en derhalve aan netto ontvangsten f 10 767,59 *meer* dan de sommen genoemd in de kolommen 5, 6 en 7 van dit overzicht.
Het *totaal* der verantwoorde bruto en netto ontvangsten bedroeg namelijk als volgt:

	bruto ontvangsten.	onkosten.	netto ontvangsten.
voor koffie { Java- . . .	f 14 753 569,37	f 1 098 301,49^{5}	f 13 655 267,87^{5}
voor koffie { Menado- . .	100 227,86^{5}	7 965.47	92 262,30^{5}
" Banka-tin	5 214 545,37	260 817,36	4 953 728,01
" kinabast.	113 520,39^{5}	17 718,54	95 801,85^{5}
	f 20 181 863,00	f 1 384 802,86^{5}	f 18 797 060,13^{5}

Voor zoover de in de averij-rekening te begrijpen producten, wat hunne hoeveelheden betreft, niet reeds in vorige jaarrekeningen waren verantwoord, viel in 1895 in die rekening op te nemen eene hoeveelheid van 12^{72} pikol Java-koffie (8^{58} van oogst 1893, 0^{14} van oogst 1894 en 4 van oogst 1895).

c) Door de koopers werd als vergoeding voor veilingskosten voldaan: voor koffie (Java-) f 148 204,73, voor koffie (Menado-) f 965,05, voor Banka-tin f 52 407,50^{5} en voor kinabast f 1133,73 of in het geheel f 202 711,01^{5}.

d) De spillage, met inbegrip van de aan de koopers tegoedgedaan wordende tarra der balen ($1^1/_2$ K.G. per baal), ontstaat bij het afschepen en inladen in Indië, en verder bij lossing, steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering. Voor kinabast wordt als tarra aangenomen hetgeen daarvoor in Indië op de balen of kisten of op de Indische wichtnota's is vermeld.

GEMIDDELDE OPBRENGST,											
berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2).				berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4).				Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naarreden van 61^{75} kilogram per pikol. *d*)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.				
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19
per bruto pikol.	f 65,75^{76}	f 4,89^{58}	f 60,86^{18}	per ½ K.G.	f 0,54^{53}	f 0,04^{06}	f 0,50^{47}	f 0,54^{81} per ½ K.G.	60,29	2,36	7 758$^{6\,6}$
id.	96,61^{79}	7,80^{15}	88,81^{64}	id.	0,81^{32}	0,06^{605}	0,75^{215}	0,82^{23} „ „ „	60,04	2,77	41^{317}
	.....	.....	.....		.....	.....	.....	.....	.....	.....	
id.	f 65,89^{37}	f 4,90^{86}	f 60,98^{51}	id.	f 0,54^{65}	f 0,04^{07}	f 0,50^{58}	f 0,54^{92} per ½ K.G.	60,24	2,45	7 799^{923}
id.	47,34^{21}	2,36^{77}	44,97^{44}	per 50 K.G.	38,54	1,92^{5}	36,61^{5}	38,73 „ 50 „	61,41	0,55	3 381^{840}
per netto K.G.	0,38^{66}	0,06^{03}	0,32^{63}	per ½ K.G.	0,19^{03}	0,02^{97}	0,16^{06}	0,19^{04} „ ½ „	.....	*k*)	163^{808}
											11 345^{571}

e) Naar gelang van de oogstjaren was de in veiling verkochte koffie verdeeld als volgt:

		Java-koffie		Menado-koffie
Oogstjaar	1892	14 391^{42} pikol Java-koffie en	677^{2}	pikol Menado-koffie.
„	1893	569^{50} „ „ „	888^{67}	„ „
„	1894	179 096^{68} „ „ „	37^{45}	„ „
„	1895	30 195^{81} „ „		
Totalen		224 253^{41} „ „ „	993^{84}	„ „

f) Van de gedurende 1895 in veiling gebrachte hoeveelheid Banka-tin waren in 1893 van Banka op Java aangebracht 7318^{36}, in 1894 101 678^{26} en in 1895 1149^{26} pikol.

g) Afkomstig uit den oogst van 1894.

h) Hiervan 297 954 K.G. in veiling verkocht en de overige 280^{24} K.G. als monsters verstrekt.

i) Hieronder f 148,24 ter zake van verstrekte monsters.

k) De kinabast heeft *meer* uitgeleverd dan het in Indie opgegeven netto-gewicht.

l) De onkosten lieten zich splitsen als volgt (de centen zijn afgerond tot volle guldens):

	Koffie.		Banka-tin.		Kinabast.		Totalen.	
Kosten van afscheep in Indië (berekend naar een vastabonnementstarief)		f 45 050		f 11 015		f 302		f 56 367
Vracht van Java en Menado naar Nederland en lossingskosten		411 264		73 874		9 127		524 265
Premiën aan de gezagvoerders, bedragende als maximum voor koffie en kinabast f 1 en voor tin f 0,25 per last		7 261		830		318		8 409
Premiën van zee-assurantie (over eene verzekerde waarde — volgens de prijzen der producten op de tijdstippen waarop de assurantiën gesloten werden — van f 358 254)		10 959		„		„		10 959
Zoogenaamde onsplitsbare onkosten hier te lande:								
Kosten bij aanvoer, opslag, sorteering, enz.	f 70 734		f 14 260		f 1 875		f 86 869	
„ van surveillance	138		14		„		152	
Pakhuishuren	26 562		6 417		1 508		34 487	
Brandassurantie-premiën	15 837		8 257		395		24 489	
Veilingskosten	5 822		3 054		489		9 365	
Briefport en telegrammen	216		24		„		240	
		119 309		32 026		4 267		155 602
Courtage van verkoop (voor koffie en kinabast 1 pct., voor tin ½ pct.)		149 058		26 170		1 134		176 362
Registratierecht en opcenten		110 119		38 666		862		149 647
Commissieloon der Nederlandsche Handelmaatschappij (1½ pct.)		222 636		78 218		1 703		302 557
		f 1 105 656		f 260 799		f 17 713		f 1 384 168

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE NN.

N°. 40.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1895 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen KOFFIE, TIN en KINABAST en van de daarvoor betaalde VRACHTEN.

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	stoomschepen van de Maatschappij „Rott. Lloyd."	zeilschepen.	KOFFIE Pikols.			KOFFIE Vracht per last. *a*)	TIN Pikols.			TIN Vracht per last. *b*)	KINABAST. Pikols.	KINABAST. Vracht per M³. *c*)
1895.													
Januari	1	"	"	5 000	"	"	f 55	1 124^{37}	"	"	f 20	134^{55}	f 14,00
	1	"	"	5 000	"	"	55	"	"	"	"	"	"
	"	"	1	"	"	"	"	"	"	6 291^{14}	10	"	"
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	1 473^{19}	"	15	"	"
	1	"	"	5 000	"	"	55	1 137^{38}	"	"	20	"	"
	1	"	"	1 999^{84}	"	"	55	"	"	"	"	191^{04}	14,00
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	575^{29}	"	15	"	"
	"	1	"	"	5 000^{35}	"	55	"	918^{37}	"	15	"	"
Februari	1	"	"	3 000	"	"	55	1 149^{26}	"	"	20	51^{38}	14,00
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	2 301^{04}	"	20	"	"
	1	"	"	3 000	"	"	55	"	"	"	"	"	"
	"	1	"	"	5 500^{42}	"	55	"	2 534^{44}	"	20	"	"
Maart	1	"	"	2 000	"	"	55	2 079^{89}	"	"	20	"	"
	1	"	"	4 000	"	"	55	5 117^{23}	"	"	20	"	"
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	1 144^{12}	"	20	"	"
	"	1	"	"	4 999^{70}	"	55	"	574^{16}	"	20	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	3 987^{02}	"	"	20	99^{28}	14,00
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	3 087^{96}	"	20	"	"
	1	"	"	5 000	"	"	55	"	"	"	"	"	"
April	"	"	1	"	"	*d*) 4 321^{92} / 15 678	45 / 40	"	"	"	"	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	1 029^{63}	"	"	20	"	"
	"	1	"	"	3 000	"	55	"	2 635^{26}	"	20	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	1 752^{77}	"	"	20	72^{84}	14,00
	1	"	"	2 000	"	"	55	2 272^{53}	"	"	20	"	"
	"	1	"	"	3 171^{99}	"	55	"	2 072^{34}	"	20	"	"
Mei	"	1	"	"	2 795^{72}	"	55	"	2 326^{78}	"	15	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	2 280^{89}	"	"	20	"	"
	"	1	"	"	3 000	"	55	"	"	"	"	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	2 634^{74}	"	"	20	530^{59}	14,00
Transporteeren	15	12	2	35 999^{84}	52 468^{18}	19 999^{92}	....	24 565^{76}	19 642^{89}	6 291^{14}	....	1 079^{63}	....

a) Het gewicht komt overeen: voor koffie in balen met 1800 K.G., voor koffie in vaten met 1550 voor legkoffie (in balen) met 1600 en voor koffie in hoornschil met 1200 K.G.
b) Het last tin = 2000 K.G.
c) Het last kinabast (in gewicht overeenkomende met 950 K.G.) = 3 M³.
d) Afgehaald uit de residentie Menado.

Maand waarin het schip uit Indië is vertrokken.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Rott. Lloyd."	Beladingen in: zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.			KOFFIE. Vracht per last. *a*)	TIN. Pikols.			TIN. Vracht per last. *b*)	KINABAST. Pikols.	KINABAST. Vracht per M³. *c*)
Per transport	15	12	2	35 999^{84}	52 468^{18}	19 999^{92}	....	24 565^{76}	19 642^{89}	6 291^{14}	....	1 079^{68}	....
Juni	1	"	"	2 535^{23}	"	"	55	"	"	"	"	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	1 605^{60}	"	"	20	324^{10}	f 14,00
	"	1	"	"	2 000	"	55	"	"	"	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	"	"	3 999^{84}	"	20	"	"
	1	"	"	5 000	"	"	55	"	"	"	"	113^{50}	14,00
Juli	"	1	"	"	3 500	"	55	"	3 417^{51}	"	20	-	"
	1	"	"	5 000	"	"	55	5 155^{20}	"	"	20	130^{83}	14,00
	1	"	"	10^{93}	"	"	55	1 030^{74}	"	"	20	"	"
	"	1	"	"	3 500	"	55	"	2 291^{51}	"	20	"	"
	1	"	"	9 000	"	"	55 52¼	2 341^{78}	"	"	20	338^{28}	14,00 13,30
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	1 766^{74}	"	20	"	"
Augustus	1	"	"	5 000	"	"	55	"	"	"	"	"	"
	1	"	"	5 000	"	"	55	3 518^{39}	"	"	20	"	"
	"	1	"	"	5 543	"	55	"	2 102^{06}	"	20	"	"
	1	"	"	5 000	"	"	55	3 515^{29}	"	"	20	269^{53}	14,00
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	1 733^{90}	"	20	"	"
	"	1	"	"	5 110	"	55	"	590^{68}	"	20	"	"
September	1	"	"	5 000	"	"	55	1 133^{82}	"	"	20	275^{76}	14,00
	1	"	"	4 900	"	"	55	"	"	"	"	"	"
	"	1	"	"	5 020	"	55	"	2 262^{21}	"	20	"	"
	1	"	"	1 500	"	"	55	2 324^{48}	"	"	20 15	"	"
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	1 765^{30}	"	15	"	"
October	1	"	"	3 000	"	"	55	1 767^{02}	"	"	15	878^{72}	14,00
	1	"	"	5 000	"	"	50 55	1 491^{05}	"	"	15	"	"
	"	1	"	"	5 000	"	50	"	1 718^{99}	"	15	"	"
	1	"	"	5 548	"	"	55 52¼	"	"	"	"	427^{62}	14,00 13,30
	"	1	"	"	5 000	"	55 50	"	2 058^{89}	"	15	"	"
November	"	1	"	"	5 000	"	50	"	2 064^{77}	"	15	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	2 986^{56}	"	"	15	755^{45}	14,00
	"	1	"	"	5 000	"	40	"	1 715^{42}	"	15	"	"
	"	1	"	"	4 999	"	55 45	"	2 282^{74}	"	15	"	"
	1	"	"	6 200	"	"	55 42¾	1 711^{46}	"	"	15	715^{78}	14,00 13,30
December	"	1	"	"	5 000	"	45	"	2 289^{22}	"	15	"	"
	1	"	"	7 500	"	"	42¾	"	"	"	"	99^{92}	14,00 13,30
	"	1	"	"	5 000	"	45	"	2 058^{56}	"	15	"	"
	1	"	"	5 500	"	"	35	"	"	"	"	"	"
	1	"	"	5 000	"	"	45	2 052^{71}	"	"	15	"	"
Stoomvaartmaatschappij „Nederland" .	35			121 694^{05}				55 199^{86}				5 409^{22}	
Stoomvaartmaatschappij „Rott. Lloyd"		29			127 140^{18}				53 760^{83}				
Totaal beladingen in stoomschepen	64			248 834^{23}				108 960^{69}					
Idem in zeilschepen ..			2			19 999^{92}				6 291^{14}			
Algemeen totaal ...	66			268 834^{15}			....	115 251^{83}			...	5 409^{22}	...

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE OO.

N°. 41.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE DE

OPIUMPACHT

OP

JAVA

over de jaren 1895 en 1896.

I. OPGAVEN betreffende de opiumpacht op Ja

PACHTPERCEELEN.	AANTAL KATTI'S RUW OPIU								
	VOOR **1895**							bij het einde van den pachttermijn a) in de pachtperceelen Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki door de pachters overgehouden en aan den lande terug geleverd.	in de drie pachtperceelen, bedoeld in de voorgaande kolom, alzoo gedurende 1895 aan opium uit 's lands voorraad werkelijk door de pachters gesleten.
	als maxima toegestaan:			verstrekt:					
	Levantsch.	Bengaalsch.	Te zamen.	Levantsch.	Bengaalsch.	Te zamen.	Pct. van de toegestane maxima.		
Batavia, Krawang en de Lampongsche Districten .	4 560	3 600	8 160	4 560	3 600	8 160	= 100.00	. . . . . .	. . . . . .
Cheribon	360	2 040	2 400	330	1 870	2 200	= 91.67	. . . . . .	. . . . . .
Tagal	900	5 100	6 000	495	2 020	2 515	= 41.92	. . . . . .	. . . . . .
Pekalongan . . .	1 200	3 600	4 800	659 $\frac{1125}{1600}$	1 970	2 629 $\frac{1125}{1600}$	= 54.79	. . . . . .	. . . . . .
Samarang . . .	12 000	12 000	24 000	7 400	9 800	17 200	= 40.83	. . . . . .	. . . . . .
Japara	4 200	4 800	9 000	2 550	1 800	4 350	= 48.33	. . . . . .	. . . . . .
Rembang . . .	9 000	9 000	18 000	2 977 $\frac{463}{1600}$	3 522 $\frac{800}{1600}$	6 499 $\frac{1263}{1600}$	= 36.11	. . . . . .	. . . . . .
Soerabaija . . .	9 600	12 000	21 600	3 900	8 000	11 900	= 55.09	. . . . . .	. . . . . .
Banjoemas . . .	600	3 000	3 600	500	2 500	3 000	= 83.33	. . . . . .	. . . . . .
Bagelen	600	1 800	2 400	400 $\frac{400}{1600}$	1 350	1 750 $\frac{400}{1600}$	= 72.92	. . . . . .	. . . . . .
Kadoe	1 800	3 600	5 400	725	2 100	2 825	= 52.31	. . . . . .	. . . . . .
Djokjokarta . . .	3 000	3 000	6 000	1 370	1 785	3 155	= 52.58	. . . . . .	. . . . . .
Soerakarta . . .	12 000	6 000	18 000	8 146	3 100	11 246	= 62.48	. . . . . .	. . . . . .
Madioen	7 200	4 800	12 000	3 900	1 500	5 400	= 45.00	. . . . . .	. . . . . .
Kediri	12 000	6 000	18 000	9 000	4 650	13 650	= 75.83	. . . . . .	. . . . . .
									Pct. van de toegestane maxima.
Pasoeroean . . .	2 400	3 600	6 000	2 400	3 600	6 000		31 $\frac{290}{1600}$	5 968 $\frac{1310}{1600}$ = 99.48
Probolinggo . . .	720	2 880	3 600	405	2 245	2 650		104 $\frac{120}{1600}$	2 545 $\frac{1480}{1600}$ = 70.72
Bezoeki	300	2 520	2 820	137 $\frac{800}{1600}$	2 172 $\frac{800}{1600}$	2 310		119 $\frac{852}{1600}$	2 190 $\frac{748}{1600}$ = 77.66
Totalen . .	82 440	89 340	171 780	49 855 $\frac{1188}{1600}$	57 585	107 440 $\frac{1188}{1600}$		254 $\frac{1262}{1600}$	107 185 $\frac{1526}{1600}$ = 62.40

a) Voor alle gewesten op Java was 1895 het eerste jaar van den driejarigen pachttermijn. Echter werden in de drie gewesten (Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki), die met 1 Januari 1896 gingen behooren tot het proefgebied der regie (zie bladz. 177 van het verslag hiervóór), de pachtovereenkomsten met ingang van laatstgenoemden datum door het Gouvernement opgezegd, krachtens de bevoegdheid welke het zich bij de pachtvoorwaarden had voorbehouden.

b) Vermits het voor de behoefte van 1895 verstrekt Levantsch opium kan gerekend worden voor 4/5 gedeelten behoord te hebben tot de in 1893 en voor 1/5 tot de in 1894 aangebrachte partijen, is de winst voor den lande op den verstrekkingsprijs van deze opiumsoort, met inachtneming van de aangegeven verhoudingscijfers, berekend naar het kostende der in laatstgemelde twee jaren aangebrachte partijen. Op dezelfde wijze is gehandeld ten aanzien van het voor 1895 verstrekt Bengaalsch opium, dat gerekend kan worden voor 7/12 gedeelten behoord te hebben tot de in 1894 en voor 5/12 tot de in 1895 voor 's lands rekening aangebrachte partijen dezer opiumsoort. Naar de bedoelde verhoudingscijfers kwam de middenprijs voor het Levantsch opium te staan op f 7,43 en voor de andere soort op f 9,24 per katti. Aangezien de pachters den lande f 30 per katti betalen, is derhalve als winst op den verstrekkingsprijs aangenomen f 22,57 per katti Levantsch en f 20,76 per katti Bengaalsch opium.

...op Java over de jaren 1895 en 1896.

... voor 1896 als maxima toegestaan: Levantsch.	Bengaalsch.	Te zamen.	OPBRENGST DER PACHT (na aftrekking van het kostende van het opium). 1895. Pachtsom.	1895. Winst op de verstrekte hoeveelheden. b)	1895. Te zamen.	1896. Pachtsom.	1896. Vermoedelijke winst, aannemende dat in 1896 dezelfde hoeveelheden als in 1895 zouden worden verstrekt. c)	1896. Te zamen.	Vastgesteld aantal VERKOOPPLAATSEN (kitten) voor 1895.	1896.
4 560	3 600	8 160	f 909 600	f 177 655	f 1 087 255	f 909 600	f 168 185	f 1 077 785	d) 34	d) 34
360	2 040	2 400	135 600	46 269	181 869	135 600	44 795	180 395	11	11
900	5 100	6 000	276 120	53 107	329 227	276 120	51 281	327 401	23	23
1 200	3 600	4 800	253 440	55 787	309 227	253 440	53 706	307 146	33	33
12 000	12 000	24 000	1 440 000	370 466	1 810 466	1 440 000	353 158	1 793 158	73	73
4 200	4 800	9 000	636 120	94 921	731 041	636 120	89 730	725 850	54	54
9 000	9 000	18 000	684 120	140 325	824 445	684 120	133 567	817 687	50	50
9 600	12 000	21 600	1 326 000	254 103	1 580 103	1 326 000	243 592	1 569 592	48	48
600	3 000	3 600	151 200	63 185	214 385	151 200	61 115	212 315	10	10
600	1 800	2 400	180 000	37 060	217 060	180 000	35 722	215 722	17	17
1 800	3 600	5 400	336 120	59 959	396 079	336 120	57 705	393 825	31	31
3 000	3 000	6 000	336 120	67 978	404 098	336 120	64 788	400 908	94	94
12 000	6 000	18 000	1 056 000	248 211	1 304 211	1 056 000	232 925	1 288 925	145	145
7 200	4 800	12 000	660 240	119 163	779 403	660 240	111 837	772 077	64	64
12 000	6 000	18 000	2 115 720	299 664	2 415 384	2 115 720	282 176	2 397 896	120	120
79 020	80 340	159 360				f 10 496 400	f 1 984 282	f 12 480 682		807
(Zie noot a)			615 600	128 904	744 504	(Zie noot a)			23	(Zie noot a)
			290 640	55 747	346 387				14	
			241 800	48 204	290 004				20	
			f 11 644 440	f 2 320 708	f 13 965 148				864	

c) Wordt voor 1896 niet meer Levantsch opium verstrekt dan voor 1895, dan zal in de behoefte voor eerstgemeld jaar ruimschoots worden voorzien door het op ult. 1895 aanwezig restant van de in 1894 en door de in 1895 aangebrachte partijen, welke kunnen gerekend worden daarin elk voor de helft te zullen deelen. Wat het Bengaalsch opium betreft, zal in het gestelde geval kunnen worden volstaan met het restant der in 1895 en met de in het begin van 1896 aangebrachte partijen, waarvan de prijzen mede reeds bekend zijn, zullende die partijen respectievelijk voor 4/5 en voor 1/5 gedeelten in de behoefte kunnen voorzien. Berekend naar het kostende der in gemelde jaren aangevoerde partijen kan de vermoedelijke winst op den verstrekkingsprijs in 1896, met inachtneming van de bedoelde verhoudingscijfers, worden geraamd op f 20,88 per katti Levantsch en op f 20,27 per katti Bengaalsch opium.

d) Hiervan 22 kitten in Batavia, 7 in Krawang en 5 in de Lampongsche Districten.

II OVERZICHT van de aanzuiveringen in de laatste jaren op de achterstanden betreffende de opiumpacht voor sommige perceelen op Java, over den driejarigen termijn 1887 t/m 1889.

OORSPRONKELIJKE DEBITEUREN.	Pachtperceelen, waartoe de vorderingen betrekking hebben.	In de eerste maanden der jaren 1894, 1895 en 1896 waren ter zake van de pacht over 1887 t/m 1889 aan achterstand en verdere schuld nog te innen onderstaande bedragen:		
		1894.	1895.	1896 (voorloopige opgaaf).
HAN LIONG ING en LIM KOK SING c.s.	Cheribon, Tagal, Pekalongan, Japara en Rembang *a*) . . .	f 671 602,81^{5}	f 669 843,01^{5}	f 665 449,01^{5}
TAN KOK TONG	Kediri *b*)	81 479,96	79 039,56	79 039,56
POEA SOEN JANG	Pasoeroean *c*)	247 545,21^{5}	247 545,21^{5}	247 545,21^{5}
KWEE LIONG TJIANG	idem *d*)	660 305,81	660 305,81	660 305,81
TAN TONG HAY	Soerakarta *e*)	1 139 637,44^{5}	1 130 637,44^{5}	1 123 137,44^{5}
DJIE BOK HIEN	Madioen *f*)	1 402 116,99^{5}	1 402 116,99^{5}	1 402 116,99^{5}
HO TJIAUW ING	Samarang, Soerakarta, Kadoe, Djokjokarta en Madioen *g*) . .	1 215 523,67	1 172 590,47^{5}	1 172 590,47^{5}
GO KIE HOK	Madura *h*)	195 668,15	195 668,15	195 137,01
	Totalen . . .	f 5 613,880,06	f 5 557 746,66^{5}	f 5 545 321,52^{5}

a) Behalve HAN LIONG ING, op 11 October 1894 in gijzeling gesteld, waren sedert ook de borgen TAN BOEN ING en TJAN SOEN BING gegijzeld, doch laatstgenoemde kwam voorloopig weder op vrije voeten, daar hij beloofde f 200 's maands te blijven af betalen, boven welk bedrag hij volhield in geen geval te kunnen gaan. Ook de tenuitvoerlegging van het vonnis van lijfsdwang tegen den borg TAN TIANG SOEN werd gestaakt op zijne belofte om weder f 50 's maands aan te zuiveren. Behalve door de twee laatstgenoemden werden door eenige andere bij den achterstand betrokken debiteuren (tegen wie het, met het oog op hunne ongunstige financieele positie, niet wenschelijk werd geacht lijfsdwang te provoceeren) afbetalingen tot geringe bedragen gedaan. In het geheel werd op die wijze een bedrag van f 4394 in mindering der schuld ontvangen.

b) Tot den verkoop der aan het Gouvernement verbonden perceelen van den faillieten borg TAN SWIE HIEN, die eene belangrijke waarde vertegenwoordigen, werd nog niet overgegaan, vermits de gelegenheid daartoe nog niet gunstig was. Inmiddels was de landsadvocaat met de overige crediteuren in onderhandeling getreden omtrent de overneming der schuld aan het land.

c) Ook sedert de afsluiting van de mededeelingen in 't vorig verslag was in de financieele omstandigheden van POEA SOEN JANG en zijne familieleden geene verbetering gekomen.

d) De erfgenamen van wijlen KWEE LIONG TJIANG bezitten niets, waarop de schuld zou kunnen worden verhaald. Ook uit de failliete boedels van de borgen zijn geene uitkeeringen gedaan of te wachten.

e) Doordat de borg THE SIOK HIAN in Juni 1895 overleed, werd gedurende dat jaar op deze schuld slechts f 7500 afbetaald. Genoemde Chinees heeft zoo goed als niets nagelaten; nochtans was de vordering op zijn boedel bij de weeskamer ingediend.

f) Ook de termijn, waarvoor de borg DJIE ING HIEN zich in gijzeling bevond, is verstreken. Van afbetalingen op deze schuld is weinig te verwachten.

g) Blijkens de mededeelingen in bijlage PP van 't vorig verslag liet het zich in den aanvang van 1895 aanzien dat uit een drietal boedels van betrokkenen bij deze schuld (de boedels van HO TJIAUW ING, LIEM KIE DJWAN en GOEY SOEN HAN) nog eenige afbetalingen zouden volgen. Volgens berichten van den aanvang van 1896 waren echter door de weeskamer nog geen nadere uitkeeringen uit die boedels gedaan.

h) Uit den faillieten boedel van GO KIE HOK werd eene uitkeering verkregen van f 588,79 waarvan in mindering van de hierbedoelde schuld heeft gestrekt eene som van f 531,14, zoodat de restant schuld thans nog f 195 137,01 bedraagt. Uit den faillieten boedel van den borg ONG TJING OE zijn geene uitkeeringen te wachten. Beide debiteuren waren wegens tijdsverloop uit de gijzeling ontslagen, waarin zij zich ter zake van deze schuld bevonden.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE PP.

N°. 42.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OPBRENGST van de OPIUMPACHT in de BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Tijdvakken waarover de pacht werd afgestaan.	PACHTSOMMEN. 1894.	1895.	1896.
Sumatra's Westkust *a*)	Eerst voor één jaar (1894), daarna voor drie jaren (1895 t/m 1897)	f 270 000	f 273 000	f 273 000,00
Benkoelen	Idem	26 580	24 000	24 000,00
Palembang	Idem	78 120	79 200	79 200,00
Oostkust van Sumatra	Voor drie jaren (1894 t/m 1896)	1 320 000	1 320 000	1 320 000,00
Atjeh *b*)	Eerst voor één jaar (1894), daarna voor drie jaren (1895 t/m 1897).	180 000	240 000	240 000,00
Riouw	Telkens voor drie jaren (1893 t/m 1895 en 1896 t/m 1898)	456 000	456 000	487 200,00
Banka	Idem	252 120	252 120	279 003,33
Billiton	Telkens voor drie jaren (1892 t/m 1894 en 1895 t/m 1897)	223 200	204 000	204 000,00
Westerafdeeling van Borneo	Eerst voor drie jaren (1893 t/m 1895), daarna voor één jaar (1896).	108 000	108 000	73 200,00
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Telkens voor één jaar	20 460	15 780	15 000,00
Celebes en onderhoorigheden	Telkens voor drie jaren (1893 t/m 1895 en 1896 t/m 1898)	132 360	132 360	118 000,00
Menado *c*)	In de Minahassa-districten telkens voor één jaar; in de afdeeling Gorontalo eerst telkens voor één jaar (1894 en 1895), daarna voor drie jaren (1896 t/m 1898)	13 329	10 752	6 792,00
Amboina *d*)	Eerst telkens voor één jaar (1894 en 1895), daarna voor drie jaren (1896 t/m 1898)	73 860	73 716	67 308,00
Ternate	Idem	3 900	2 730	3 640,00
Timor	Telkens voor één jaar	3 480	3 888	3 600,00
Bali en Lombok *e*)	Telkens voor drie jaren (1893 t/m 1895 en 1896 t/m 1898)	97 920	97 920	98 244,00
	Totaal der pachtsommen	f 3 259 329	f 3 293 466	f 3 292 187,33
	WINST van het Gouvernement op het aan de pachters in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado verstrekt opium *f*)	237 768	187 850	(nog niet bekend)
	Opbrengst van de pacht voor het Gouvernement (na aftrekking van het kostende van het verstrekt opium)	f 3 497 097	f 3 481 316	(nog niet bekend)

a) Tot de pacht in dit gouvernement behoort ook het uitsluitend recht van invoer van opium (mits tot geen grootere hoeveelheid dan 2000 katti 's jaars) in het landschap Troemon.

b) In dit gewest strekt de pacht zich niet verder uit dan tot het door het Gouvernement bezette gedeelte van Groot Atjeh, waartoe ook gerekend worden te behooren de eilanden Weh en Bras.

c) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is voor de afdeeling Gorontalo begrepen achtereenvolgens f 1140, f 1572 en f 1092.

d) Voor de hoofdplaats Amboina (met Kajeli op Boeroe) bedroeg de pachtsom in de opgegeven drie jaren achtereenvolgens f 21 660, f 20 076 en f 20 808 en voor het overige pachtgebied in de residentie Amboina, namelijk voor de Banda-eilanden, achtereenvolgens f 52 200, f 53 640 en f 46 500.

e) In de voor 1894 en 1895 opgegeven totalen deelen de perceelen Boeleleng en Djembrana elk afzonderlijk voor f 91 200 en f 6720; voor het jaar 1896 waren die sommen f 93 324 en f 4920.

f) In de overige in dit staatje genoemde gewesten voorzien de pachters zich van het benoodigde opium buiten tusschenkomst van het Gouvernement, uitgezonderd in Ternate, waar echter de verstrekkingsprijs van het opium in de pachtsom opgaat.

De hier uitgetrokken winst is berekend als volgt:

	1894. Verstrekte hoeveelheid ruw opium (in katti's).		Winst per katti.	Totale winst	1895. Verstrekte hoeveelheid ruw opium (in katti's).		Winst per katti	Totale winst.
Sumatra's Westkust	Levantsch	4 773	f 23,47	f 112 022,31	Levantsch.	2 820	f 22.57	f 63 850,53
	Bengaalsch	2 748	20,85	57 295,80	Bengaalsch	2 582	20,76	53 602,32
		7 521		f 169 318,11		5 411		f 117 452,85
Benkoelen	Bengaalsch	504	20,85	10 508,40	Bengaalsch	496	20.76	10 296,96
Palembang	Id.	2 410	20,85	50 248,50	Id.	2 449	20,76	50 841,24
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Id.	269	20,85	5 608,65	Id.	343	20,76	7 120,68
		10 704		f 235 683,66		8 609		f 185 711,73
Menado	Id.	100	20,85	2 085,00	Id.	103	20,76	2 138,28
	Lev. en Beng. te zamen	10 804		f 237 768,66	Lev. en Beng. te zamen	8 802		f 187 850,01

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE QQ.

N°. 43.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OPBRENGST

DER

VERPACHTE MIDDELEN

(met uitzondering van de opiumpacht)

OP

JAVA EN MADURA

OVER ELK DER JAREN 1894, 1895 EN 1896.

GEWESTEN.	RUND-, BUFFEL- EN PAARDENSLACHT. a)			DOBBELSPELEN. b)			VARKENSLACHT. c)			OVERVAARTEN. d)		
	1894.	1895.	1896.	1894.	1895.	1896	1894.	1895.	1896.	1894	1895.	1896.
Bantam	f 16 680	f 16 320	f 19 800	"	"	"	f 384	f 504	f 372	f 4 188	f 5 100	f 6 58[illegible]
Batavia	66 000	66 000	60 000	f 93 420	f106 680	f108 024	33 120	36 060	38 580	"	"	"
Krawang.	5 160	5 640	5 640	"	"	"	732	804	984	4 200	4 596	5 19[illegible]
Preanger-Regentschappen	"	"	"	"	"	"	2 016	2 058	2 100	5 025	4 569	5 2[illegible]
Cheribon	29 160	30 936	31 104	"	"	"	3 156	3 240	3 492	5 988	5 618	7 6[illegible]
Tagal.	20 460	20 280	21 864	"	"	"	1 440	1 080	1 212	"	"	"
Pekalongan.	21 120	18 000	21 120	"	"	"	900	840	876	1 380	2 166	2 07[illegible]
Samarang	96 120	96 120	96 120	59 580	60 000	43 200	5 340	5 400	5 160	3 120	4 320	3 7[illegible]
Japara	21 720	31 200	21 600	"	"	"	1 020	1 332	1 236	5 640	5 640	5 7[illegible]
Rembang	27 720	27 120	28 920	"	"	"	1 872	1 740	1 860	8 760	8 400	8 2[illegible]
Soerabaija	203 808	194 448	189 972	43 752	38 244	40 680	6 804	8 064	8 640	45 840	49 212	56 7[illegible]
Pasoeroean	92 640	92 520	88 200	"	"	"	720	1 320	1 284	"	"	"
Probolinggo	48 240	50 400	47 880	"	"	"	432	300	732	"	"	"
Bezoeki	70 992	76 980	75 012	"	"	"	84	84	84	"	"	"
Banjoemas	44 496	50 640	50 700	"	"	"	192	192	204	7 440	9 360	7 2[illegible]
Bagelen	79 848	78 000	78 012	"	"	"	672	252	816	2 427	2 295	1 5[illegible]
Kadoe.	72 240	67 200	65 184	"	"	"	1 632	960	1 632	"	"	"
Djokjokarta.	63 240	63 360	54 120	"	"	"	1 092	1 020	1 032	"	"	"
Soerakarta	86 400	86 520	86 520	"	"	"	1 500	1 572	1 800	"	"	"
Madioen	40 800	51 120	45 720	"	"	"	492	492	408	1 500	1 560	1 5[illegible]
Kediri.	89 040	89 160	78 480	"	"	"	1 848	1 980	2 052	12 027	14 640	10 9[illegible]
Madura	152 400	138 132	148 200	"	"	"	12	12	12	3 720	3 132	4 0[illegible]
Totalen. . . .	f1 348 284	f1 350 096	f1 314 168	f196 752	f204 924	f191 904	f 65 460	f 69 306	f 74 568	f111 255	f120 608	f127 4[illegible]

a) Dit middel werd voor 1894 en voor 1895 in elk der genoemde gewesten telkens voor één jaar afgestaan, doch voor den nieuwen pachttermijn 1896 dan wel 1896 en 1897 (zie Indisch Staatsblad 1895 nº. 170) in de meeste gewesten voor twee jaren (1896 en 1897); voor 1896 alléén werd de pacht gegund in Batavia, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Djokjokarta.

b) In Samarang werd de pacht telkens voor één jaar afgestaan. In Batavia en Soerabaija was dit slechts het geval voor 1894 en voor 1895, doch daarna in elk dier gewesten voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898, uitgenomen, wat Batavia betreft, het perceel Meester-Cornelis, waar de pacht alleen voor 1896 werd gegund (tegen f 9624).

c) Dit middel werd voor 1894 en voor 1895 in elk der genoemde gewesten telkens voor één jaar afgestaan, doch voor den nieuwen pachttermijn 1896 dan wel 1896 t/m 1898 (zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 170) schier overal voor het driejarig tijdvak. Alleen maakten op dit laatste eene uitzondering de residentie Kadoe en de afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen, waar de pacht alleen voor 1896 gegund werd.

d) Het aantal ter verpachting bestemde overvaarten beliep voor 1894 310, voor 1895 307 en voor den nieuwen pachttermijn 1896 dan wel 1896 t/m 1898 (toen er 4 overvaarten in Bantam en 2 in Banjoemas waren bijgekomen, doch daarentegen opgeheven waren 1 in Pekalongan en 1 in Banjoemas) 311. Van deze 311 overvaarten bleven er echter, evenals voor 1895, 29 onverpacht; thans 23 van de 53 in Bantam en 6 van de 27 in de Preanger Regentschappen. In pacht werden dus afgestaan 282 overvaarten, en wel 217 voor den driejarigen termijn 1896 t/m 1898, en 65 (10 in de Preanger Regentschappen, 10 in Pekalongan, al de 44 in Banjoemas en 1 in Bagelen) alleen voor 1896. Van deze 282 verpachte overvaarten waren er 72 in handen van inlanders, namelijk 16 van de 30 verpachte in Bantam, 8 van de 12 in Krawang, 15 (hieronder 3 zonder betaling van pachtsom) van de 21 verpachte in de Preanger Regentschappen, 2 van de 10 in Cheribon, 17 van de 18 in Pekalongan, 11 van de 59 in Soerabaija en 3 van de 9 in Bagelen. De gewesten, waar uitsluitend vreemde oosterlingen als pachters van de overvaarten optraden, waren Samarang Japara en Rembang (respectievelijk met 6, 11 en 17 verpachte overvaarten) zoomede Banjoemas, Madioen, Kediri en Madura (respectievelijk met 44, 23, 13 en 9 verpachte overvaarten).

e) Afgestaan voor 1894 t/m 1896.

f) Afgestaan in de afdeelingen Grissee en Sidajoe voor 1892 t/m 1894 tegen f 60 000 's jaars en voor 1895 t/m 1897 tegen f 40 800 's jaars, in de afdeeling Bawean voor 1894 t/m 1896 tegen f 60 's jaars.

g) Afgestaan voor 1892 t/m 1894 en voor 1895 t/m 1897.

h) Afgestaan in de afdeeling Banjoewangi voor 1892 t/m 1894 tegen f 2016 's jaars en voor 1895 t/m 1897 tegen f 1524 's jaars, in de overige afdeelingen van het gewest voor 1894 t/m 1896 tegen f 1800 's jaars.

i) De klippen in Sumanap werden afgestaan voor 1893 t/m 1895 en voor 1896 t/m 1898 tegen f 2640 's jaars, die in de overige afdeelingen voor 1892 t/m 1894 tegen f 33 720 's jaars en voor 1895 t/m 1897 tegen f 21 720 's jaars.

k) Op ult. 1894 liep voor al de toen in pacht afgestane 352 pandhuizen op Java en Madura de pachttermijn ten einde en waren er 19 onverpachte. Voor den nieuwen termijn werden in pacht aangeboden 362 pandhuizen, namelijk de 347 op Java voor 1895 dan wel voor 1895 t/m 1897 en de 15 op Madura alleen voor 1895 (zie het verslag van 1894, blz. 194, noot 1). Blijkens de tot April 1895 loopende opgaven in 't vorig verslag werden er van die 347 tot ult. 1897 in pacht afgestaan 336 en van de 15 op Madura slechts 5 (deze alleen voor 1895), zoodat er onverpacht bleven 11 op Java en 10 op Madura.

VOGELNESTKLIPPEN.			PANDHUIZEN k)			ANDERE VERPACHTE KLEINE MIDDELEN.			TOTALEN.		
1894.	1895.	1896.	1894.	1895.	1896.	1894.	1895.	1896.	1894.	1895.	1896.
e)f 1 416	e)f 1 416	e)f 1 416	f 396	f 2 400	f 2 532	(zie noot m)	(zie noot m)	(zie noot m)	f 23 064	f 25 740	f 30 702
„	„	„	164 820	348 895	348 900	m) f 238 920 n) 14 640 o) 3 600 p) 960	m) f 262 920 n) 14 880 o) 6 120 p) 900	m) f 262 920 n) 18 000 o) 3 600 p) 1 308	615 480	842 455	841 332
„	„	„	24	264	264	q) 3 036	q) 3 036	q) 2 184	13 152	14 340	14 268
„	„	„	9 120	31 764	31 764	„	„	„	16 161	38 391	39 093
„	„	„	21 012	24 708	24 708	„	„	„	59 316	64 502	66 966
„	„	„	43 572	73 008	73 008	„	„	„	65 472	94 368	96 084
„	„	„	13 320	28 932	28 932	„	„	„	36 720	49 938	53 901
„	„	„	32 640	80 745	80 760	p) 24 240	p) 19 560	p) 20 400	221 040	266 145	249 360
„	„	„	16 800	28 800	28 800	„	„	„	45 180	66 972	57 396
e) 51 000	e) 51 000	e) 51 000	22 380	30 720	30 945	„	„	„	111 732	118 980	121 005
f) 60 060	f) 40 860	f) 40 860	141 048	224 640	224 640	p) 14 280	p) 13 800	p) 14 160	515 592	569 268	575 652
„	„	„	33 600	62 220	62 220	„	„	„	126 960	156 060	151 704
g) 756	g) 240	g) 240	17 700	29 760	29 760	„	„	„	64 128	80 700	78 612
h) 3 816	h) 3 324	h) 3 324	3 372	3 144	3 144	„	„	„	78 264	83 532	81 564
„	„	-	1 800	7 440	7 440	„	„	„	53 928	67 632	65 544
„	„	„	3 888	5 256	5 256	„	„	„	86 835	85 803	85 653
„	„	„	9 192	18 636	18 636	„	„	„	83 064	86 796	85 452
„	„	„	12 480	28 872	28 872	„	„	„	76 812	93 252	84 024
„	„	„	6 636	15 348	15 348	„	„	„	94 536	103 440	103 668
„	„	„	15 150	12 300	12 300	„	„	„	57 942	65 472	60 000
„	„	„	56 040	l) 20 500	21 240	„	„	„	158 955	k) 126 100	112 692
i) 36 360	i) 24 360	i) 24 360	6 000	l) 8 530	15 180	„	„	„	198 492	k) 174 156	191 832
f153 408	f121 200	f121 200	f627 990	f. 086 882	f1 094 649	f 299 676	f 321 216	f 322 572	f 2 802 825	f 3 274 042	f 3 246 504

Deze 21 onverpacht gebleven pandhuizen konden in den loop van 1895 nog voor 2 gegadigden worden gevonden: 1 in Kediri voor het tijdvak 1 Juli 1895 t/m ult. 1897 en 1 op Madura voor het tijdvak 1 November 1895 t/m ult. 1897. Voor 1896, dan wel voor 1896 en 1897 (zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 170) bleven dus in pacht aan te bieden 19 onverpacht geblevene en de 5 op Madura die alleen voor 1895 waren afgestaan geweest, benevens 1 nieuw toegestaan pandhuis (in Rembang). Van die 25 werden er 9 gegund; namelijk het nieuwe pandhuis in Rembang voor den termijn 1 April 1896 t/m ult. 1897, 2 in Bantam en 5 op Madura voor de jaren 1896 en 1897 en 1 op Madura alleen voor 1896. Uitgenomen dit laatste, zijn dus in 't geheel tot ult. 1897 in pacht afgestaan 346 pandhuizen, terwijl er nog 16 onverpacht blijven. De verpachte en de onverpacht gebleven pandhuizen zijn over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

VERPACHT.

Bantam	3
Batavia	16
Krawang	1
Preanger Regentschappen	6
Cheribon	16
Tagal	25
Pekalongan	10
Samarang	26
Transporteeren	103
Per transport	103
Japara	28
Rembang	28
Soerabaija	35
Pasoeroean	21
Probolinggo	11
Bezoeki	7
Banjoemas	12
Transporteeren	245
Per transport	245
Bagelen	11
Kadoe	16
Djokjokarta	15
Soerakarta	11
Madioen	14
Kediri	28
Madura	7
Totaal	347

ONVERPACHT GEBLEVEN.

Soerakarta	4
Madioen	3
Kediri	1
Madura	8
Totaal	16

l) De opgaven over 1895 voor Kediri en Madura zijn respectievelijk f 180 en f 10 hooger dan in het vorig verslag (bijlage RR), doordien 2 bij de opmaking van het vorig verslag nog niet afgestane pandhuizen respectievelijk met ingang van 1 Juli en 1 November 1895 tot ult. 1897 ondershands zijn kunnen worden afgestaan tegen f 30 en f 5 's maands. In verband daarmede is ook het totaalcijfer voor 1895 verhoogd.

m) Tabak (met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang), afgestaan voor 1892 t/m 1894 en voor 1895 t/m 1897 (wat dit laatste tijdvak betreft met het recht voor het Gouvernement van opzegging tusschentijds; zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 201).

n) Wajangspelen, telkens voor één jaar afgestaan.

o) Duizend-eilanden (pacht van het recht op de zeevoortbrengselen bij de Duizend-eilanden en het eiland Alkmaar en op het op die eilanden groeiende hout), afgestaan eerst telkens voor één jaar (voor 1894 en voor 1895) en daarna voor twee jaren (1896 en 1897) tegelijk.

p) Heffing van schutgelden aan 's lands sluizen te Tangke (Batavia), Samarang, Melirip en Gedek (de laatste twee in Soerabaija); afgestaan eerst telkens voor één jaar (voor 1894 en voor 1895) en daarna voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898.

q) Bosschen, afgestaan voor 1893 t/m 1895 en voor 1896. Zie ook noot m.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE RR.

N°. 44.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OPBRENGST der VERPACHTE MIDDELEN op de BUITENBEZITTINGEN (uitgezonderd de opiumpacht) over de jaren 1894, 1895 en 1896.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen *a*) . .	f 14 520	f 14 520	f 14 520
Gedistilleerd *a*). . .	54 144	54 144	54 144
Varkenslacht *a*) . .	3 252	3 252	3 252
Pandhuizen *a*) . . .	36 324	36 324	36 324
Gezamenlijke kleine middelen op de Batoe-eilanden *b*) . .	240	180	186
Totaal. . .	f 108 480	f 108 420	f 108 426

a) Afgestaan voor 1894 t/m 1896 (de pandhuizen ten getale van 16).

b) Afgestaan telkens voor één jaar. De middelen „Gedistilleerd" en Pandhuizen" werken echter niet op de Batoe-eilanden.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Benkoelen.			
Dobbelspelen *c*) . .	f 240	f 264,00	f 300
Gedistilleerd *c*). . .	540	840,00	960
Rundslacht *c*) . . .	360	252,00	384
Pandhuizen	3 348	*d*) 3 559,50	3 612
Totaal. . .	f 4 488	f 4 915,50	f 5 256

) Laatstelijk afgestaan over 1896 t/m 1898.

d) Het pandhuis te Benkoelen werd laatstelijk afgestaan voor 1895 t/m 897 voor f 3492 's jaars, dat te Kroë van 1 April tot ult. December 1895 voor f 7,50 's maands en voor 1896 tegen f 10 's maands. De overige 3 pandhuizen waren voor 1896 onverpacht gebleven.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Palembang. *e*)			
Dobbelspelen . . .	f 17 580	f 18 732	f 18 312
Gedistilleerd. . . .	11 700	12 012	9 900
Overvaarten	7 332	7 152	6 936
Pandhuizen	6 816	6 192	6 420
Totaal. . .	f 43 428	f 44 088	f 41 568

e) Evenals het middel „Gedistilleerd" waren laatstelijk alleen voor 1896 afgestaan de speelpacht ter hoofdplaats tegen f 18 180, de overvaarten te Lahat tegen f 456 en 2 pandhuizen tegen f 2424, en voorts voor het tijdvak 1896 t/m 1898 de overvaarten in de afdeeling Tebing Tinggi, zoomede 4 pandhuizen respectievelijk tegen f 456 en f 1392 's jaars. Voor 1896 of 1896 t/m 1898 behoefden niet te worden verpacht, als afgestaan voor het driejarig tijdvak 1895 t/m 1897, de speelpacht te Tebing Tinggi (à f 132 's jaars), de niet reeds genoemde verpachte overvaarten (à f 6024 's jaars) en 4 pandhuizen (à f 2604 's jaars). Onverpacht bleven nog 3 pandhuizen.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Oostkust van Sumatra.			
Dobbelspelen *f*) . .	f 230 232	f 226 680	f 227 640
Sterke dranken *g*). .	95 880	97 920	97 920
Varkenslacht *h*) . .	21 984	21 084	22 104
Zout *i*)	37 200	42 120	42 120
Sago, getah en was *k*)	14 760	16 800	16 800
Pandhuizen *l*) . . .	35 400	43 800	43 896
Totaal. . .	f 435 456	f 448 404	f 450 480

f) Laatstelijk afgestaan voor 1894 t/m 1896 tegen f 219 600 's jaars, uitgenomen wat betreft de afdeeling Bengkalis (met inbegrip van de landschappen Bangka, Koeboe en Tanah Poetih en het Mandau- en Tapoeng-gebied), alwaar het middel is afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 8040 's jaars.

g) Laatstelijk afgestaan voor 1894 t/m 1896 tegen f 90 000 's jaars, uitgenomen als voren de afdeeling Bengkalis (met genoemde landschappen), alwaar het middel voor 1895 t/m 1897 is afgestaan tegen f 7920 's jaars.

h) Laatstelijk afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 19 704 's jaars, uitgenomen de afdeeling Bengkalis (met genoemde landschappen), alwaar het middel voor 1896 t/m 1898 is afgestaan tegen f 2400 's jaars.

i) Laatstelijk afgestaan voor 1895 en 1896.

k) Idem voor 1895 t/m 1897.

l) Van de toegestane 19 pandhuizen waren er 16 laatstelijk afgestaan voor 1895 t/m 1897; van de 3 andere (die in de hoogergemelde landschappen) bleven er voor 1896 2 onverpacht en werd het derde (te Bagan Api Api) voor 1896 t/m 1898 afgestaan tegen f 96 's jaars.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Atjeh. *m*)			
Dobbelspelen . . .	f 41 400	f 48 000	f 48 000
Varkenslacht . . .	2 172	2 220	2 220
Sterke dranken. . .	20 640	22 200	22 200
Pandhuizen	9 000	12 000	12 000
Totaal. . .	f 73 212	f 84 420	f 84 420

m) In dit gewest zijn de verschillende pachtmiddelen (wat de pandhuizen betreft ten getale van 2) laatstelijk afgestaan voor 1895 t/m 1897.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Riouw.			
Dobbelspelen *n*) . .	f 36 204	f 40 644	f 55 644
Gedistilleerd *o*). . .	36 480	36 480	48 876
Varkenslacht *p*) . .	20 544	19 968	26 328
Peper *q*)	43 800	37 680	33 000
Zout (alleen in Indragiri)	1 680	2 640	3 840
Totaal. . .	f 138 708	f 137 412	f 167 688

n) Terwijl de speelpacht in de Riouwsche onderhoorigheden op den vasten wal v.n Sumatra was afgestaan voor 1894 t/m 1896 tegen f 324 's jaars, werd laatstelijk het middel afgestaan: voor 1896 in de afdeelingen Karimon en Riouw-archipel (met Batam) tegen respectievelijk f 5520 en f 42 600, en voor 1896 t/m 1898 in de afdeeling Lingga tegen f 7200 's jaars.

o) Laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898, uitgenomen in het landschap Indragiri en de afdeeling Poeloe Toedjoe, alwaar het middel enkel voor 1896 werd gegund tegen f 576.

p) Terwijl de pacht der varkenslacht in de Riouwsche onderhoorigheden op den vasten wal van Sumatra was afgestaan voor 1894 t/m 1896 tegen f 48 's jaars, werd laatstelijk het middel afgestaan: voor 1896 in de afdeeling Karimon tegen f 2760 en voor 1896 t/m 1898 in de afdeelingen Riouw-archipel (met Batam) en Lingga tegen respectievelijk f 18 720 en f 4800 's jaars.

q) Laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898.

Banka. *r*)

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Dobbelspelen . . .	f 33 840	f 33 600	f 33 700,00
Gedistilleerd. . . .	23 172	32 400	30 000,00
Pandhuizen	2 280	2 208	2 669.66
Totaal. . .	f 59 292	f 68 208	f 66 369,66

r) Alle middelen zijn laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898, doch van de 9 pandhuizen slechts 5; de 4 andere zijn voor 1896 onverpacht gebleven.

Billiton. *s*)

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Dobbelspelen . . .	f 27 540	f 22 560	f 25 200
Gedistilleerd. . . .	15 132	10 800	15 132
Varkenslacht . . .	6 612	3 900	6 276
Pandhuizen	5 316	3 666	5 148
Totaal. . .	f 54 600	f 40 926	f 51 756

s) Alle middelen (de pandhuizen ten getale van 5) zijn laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898.

Westerafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Dobbelspelen *t*). . .	f 21 996	f 19 800	f 23 052
Gedistilleerd *t*) . .	20 880	24 816	28 152
Varkenslacht *t*). . .	28 716	33 192	36 828
Goudmijnen *t*) . . .	4 956	4 824	4 584
Pandhuizen *u*) . . .	f 2 016	f 2 664	f 3 456
Gezamenlijke kleine middelen, voor zooveel niet afzonderlijk verpacht *v*). .	40 188	37 704	41 292
Totaal *w*). . .	f 118 752	f 123 000	f 137 364

t) Deze middelen zijn laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898, uitgenomen wat betreft „Dobbelspelen" en „Goudmijnen" in het district Montrado, waar beide middelen alleen voor 1896 zijn afgestaan tegen respectievelijk f 1224 en f 2052.

u) Waren bij de verpachtingen voor 1895 5 van de 15 pandhuizen in pacht afgestaan, bij de verpachtingen voor 1896 of voor 1896 t/m 1898 werden er 4 (in de afdeeling Pontianak en Ommelanden), afgestaan voor het driejarig tijdvak tegen f 3300 's jaars, en 4 alleen voor 1896 tegen f 156. Daar laatstelijk slechts 13 pandhuizen waren toegestaan, bleven er 5 onverpacht.

v) Laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898, uitgenomen: 1°. in de onderafdeeling Sekadou der afdeeling Sanggou en Sekadou; 2°. in de afdeeling Mampawa (in deze afdeeling alleen „Dobbelspelen" en „Goudmijnen"), en 3°. in de onderafdeeling Seminis en Boven-Kapoeas der afdeeling Sintang, waar de toewijzing alleen voor 1896 plaats had, respectievelijk tegen f 1800, f 2772 en f 3036.

w) De pachtsommen waren verdeeld als volgt:

	1894.	1895.	1896.
Afd. Pontianak	f 70 044	f 72 156	f 83 460
Afd. Sambas. { Sambas . . .	8 616	7 332	9 252
Afd. Sambas. { Montrado . .	33 732	34 116	34 020
Afd. Sintang	6 360	9 396	10 632
	f 118 752	f 123 000	f 137 364

Het pachtperceel Boedokh, vroeger behoorende tot Montrado, is sedert 1896 gevoegd bij Sambas.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Goudmijnen *x*) . . .	f 922,50	f 945	f 1 190
Dobbelspelen. . . .	2 772,00	2 952	2 076
Gedistilleerd. . . .	6 012,00	5 052	3 912
Overvaarten	10 944,00	10 980	10 044
Varkenslacht *ij*) . .	408,00	384	441
Pandhuizen *z*) . . .	132,00	690	1 056
Totaal. . .	f 21 190,50	f 21 003	f 18 719

x) De pacht betreft het recht tot het afgeven van licentiën aan goudgravers in het landschap Tanahlaut en tot het heffen van eene belasting van $^{1}/_{10}$ der verkregen productie. Voor de jaren 1894, 1895 en 1896 is zij afgestaan voor $10^{1}/_{4}$, $10^{1}/_{2}$ en 17 thail zuiver Pleiarisch stofgoud, onder beding dat het Gouvernement het recht heeft concessiën te verleenen tot het ontginnen van goud, voor zoover dit metaal mocht worden aangetroffen in diamanthoudende gronden. Werd tot dusver de thail goud gesteld op f 90, voor het jaar 1896 is de waarde per thail meer in overeenstemming gebracht met de werkelijke opbrengst van het door de pachters als pachtschat geleverde goud in de laatste jaren en gesteld op f 70 de thail.

ij) Laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898.

z) Van de voor dit gewest toegestane 3 pandhuizen bleven er voor 1896 2 onverpacht; het andere (ter hoofdplaats Bandjermasin) werd laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898

Celebes en onderhoorigheden.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Dobbelspelen *aa*) . .	f 20 640	f 30 960	f 31 800
Gedistilleerd *aa*) . .	12 000	10 920	10 800
Saguweer en brom *bb*)	9 960	9 960	9 480
Bundslacht	3 900	4 056	4 020
Varkenslacht *aa*) . .	3 960	4 080	3 840
Vischmarkten *cc*) . .	12 876	12 072	11 580
Sirih *dd*)	13 452	13 584	12 492
Overvaarten *ee*) . .	1 848	1 938	832
Pandhuizen *ff*). . .	300	300	2 556
Gezamenlijke kleine middelen *gg*). . .	58 680	55 272	54 012
Totaal. . .	f 137 616	f 143 142	f 141 412

aa) Deze middelen worden alleen voor Makasser en Tello afzonderlijk verpacht.

bb) Dit middel, alleen ter hoofdplaats Makasser werkende, is laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898.

cc) Laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898.

dd) Als voren voor zooveel de afdeeling Bonthain betreft en wel tegen f 3000 's jaars.

ee) Uitgenomen de overvaart te Tello, die voor 1896 t/m 1898 werd afgestaan tegen f 300 's jaars, zijn al de overvaarten laatstelijk gegund voor 1896.

ff) Van de voor dit gewest voor 1896 toegestane 17 pandhuizen bleven er 13 onverpacht. De 4 overige zijn laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 2556 's jaars.

gg) Voor zoover niet afzonderlijk verpacht. Voor zooveel betreft de afdeeling Tontoli, zijn zij laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 996 's jaars.

Menado.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Dobbelspelen *hh*) . .	f 6 120	f 6 120	f 6 120
Gedistilleerd. . . .	41 340	*ii*) 42 960	*ii*) 42 960
Saguweer *kk*) . . .	13 386	14 460	14 460
Totaal. . .	f 60 846	f 63 540	f 63 540

hh) Afgestaan voor 1894 t/m 1896.

ii) Ofschoon het contract, waarbij de pacht tegen f 3580 's maands tot ult. 1896 was afgestaan, ontbonden is geworden, is in het overzicht die pachtsom nog behouden, aangezien de eerste pachter voor het nadeelig verschil met het gedurende den loop van dien termijn verder voor de pacht bedongene (laatstelijk van 18 Januari 1895 t/m 31 December 1896 f 3010 's maands) aansprakelijk is gebleven. In 't vorig verslag (bijlage SS) werd laatstgenoemde pachtsom in rekening gebracht en wel over de volle 12 maanden van 1895, dus tegen f 36 120, waarvoor echter gelezen had moeten worden f 35 570.33[5], aangezien over 1 t/m 17 Januari, toen tijdelijk in de pacht was voorzien, de opbrengst te berekenen was, niet naar reden van f 3010 's maands, maar naar reden van f 2040 's maands.

kk) Laatstelijk afgestaan voor 1895 t/m 1897.

Amboina.

MIDDELEN.		1894.	1895.	1896.
Gedis-tilleerd. *ll*)	*mm*) Afd. Banda .	f 18 660	f 12 600	f 17 400
	Elders in het gewest *nn*)	26 556	23 712	24 708
Sagu-weer. *oo*)	Afd. Banda .	840	1 212	1 752
	Elders in het gewest . .	18 960	19 980	17 880
	Totaal. . .	f 65 016	f 57 504	f 61 740

ll) In de afdeeling Banda afgestaan voor 1896, elders in het gewest voor 1896 t/m 1898.

mm) Zonder de onderafdeeling Waroe.

nn) Hieronder ook de onderafdeeling Waroe der afdeeling Banda, doch niet de afdeeling Aroe-Key-Tenimber- en Zuidwester-eilanden, waar bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 189 de invoer van sterke dranken verboden is.

oo) Laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898.

Ternate.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Sterke dranken. . .	f 1 250	f 1 100	f 500
Rund- en varkenslacht *pp*)	710	510	640
Saguweer	260	360	205
Totaal . .	f 2 220	f 1 970	f 1 345

pp) Laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898.

Timor.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Dobbelspelen . . .	f 1 080	f 312	f 792
Gedistilleerd	2 520	3 600	7 560
Rundslacht en slacht van andere beesten.	612	1 020	1 020
Laroe *qq*)	. . . . . .	. . . .	2 400
Totaal. . .	f 4 212	f 4 932	f 11 772

qq) Het recht tot verkoop van Caroe (eene gegiste drank) is voor het eerst voor 1896 verpacht (zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 205).

Boeleleng en Djembrana (residentie Bali en Lombok).

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Rund-, buffel- en paardenslacht *rr*) .	f 4 944	f 5 172	f 5 832
Overvaarten *ss*). . .	4 212	5 088	5 088
Totaal . .	f 9 156	f 10 260	f 10 920

rr) In de afdeeling Djembrana laatstelijk afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 600 's jaars.

ss) Laatstelijk afgestaan voor 1895 t/m 1897.

RECAPITULATIE.

MIDDELEN.	1894.	1895.	1896.
Totaal van elk middel (voor zoover niet sommige vereenigd verpacht werden).			
Dobbelspelen.	f 454 164,00	f 465 144,00	f 487 156,00
Gedistilleerd en andere sterke dranken *tt*)	430 312,00	*xx*) 437 528,00	461 301,00
Peper	43 800,00	37 680,00	33 000,00
Rund- en buffelslacht, enz. *uu*).	10 526,00	11 010,00	11 896,00
Varkenslacht *vv*)	87 648,00	88 080,00	101 289,00
Vischmarkten	12 876,00	12 072,00	11 580,00
Sirih.	13 452,00	13 584,00	12 492,00
Overvaarten	24 336,00	25 158,00	22 900,00
Goudmijnen	5 878,50	5 769,00	5 774,00
Zout.	38 880,00	44 760,00	45 960,00
Sago, was, getah	14 760,00	16 800,00	16 800,00
Pandhuizen *ww*).	100 932,00	111 403,50	117 137,66
Gezamenlijke kleine middelen.	99 108,00	93 156,00	95 490,00
Gezamenlijk totaal.	f 1 336 672,50	f 1 362 144,50 *xx*)	f 1 422 775,66

tt) Voor de meeste gewesten betreft de pacht het „Gedistilleerd". Onder dien naam is in de hier uitgetrokken totalen begrepen voor 1894 f 269 136, voor 1895 f 270 336 en voor 1896 f 294 504. De pacht der „Sterke dranken" (in de gewesten Oostkust van Sumatra, Atjeh en Ternate) leverde in de behandelde jaren gezamenlijk aan pachtsommen op: achtereenvolgens f 117 770, f 121 220 en f 120 620; voor de pacht der „Saguweer" of der „Saguweer en brom" (in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina en Ternate) bedroegen de gezamenlijke cijfers achtereenvolgens f 43 406, f 45 972 en f 43 777, terwijl de laroepacht in de residentie Timor (alleen ter hoofdplaats), voor 't eerst voor 1896 afgestaan, opbracht f 2400.

uu) De opgaven betreffende de pacht der rund- en buffelslacht enz., betreffen de gewesten Benkoelen, Celebes en onderhoorigheden, Ternate, Timor en de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali. Wat Benkoelen betreft, omvat de pacht enkel het slachten van runderen en buffels, wat Ternate aangaat niet het slachten van buffels, maar het slachten van runderen en varkens, en wat genoemde Balische landschappen betreft geen varkens, maar wel paarden. Op Celebes en op Timor vallen onder de pacht ook andere beesten dan de hiergenoemde (te Makasser en in het landschap Tello echter geen varkens en op Timor geen paarden).

vv) Uitgenomen die gewesten of gedeelten van gewesten (zie de voorgaande noot) waar het middel begrepen is in de rund- en buffelslacht, enz.

ww) Van de in de verschillende buitenbezittingen ter verpachting bestemde 102 pandhuizen waren er laatstelijk 32 onverpacht gebleven, namelijk 3 in Benkoelen, 3 in Palembang, 2 ter Oostkust van Sumatra, 4 op Banka, 5 in de Westerafdeeling van Borneo, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 13 in Celebes en onderhoorigheden. Van de 70 alzoo in pacht afgestaan, komt voor 23 (16 ter Sumatra's Westkust, 1 in Benkoelen, 2 in Palembang en 4 in de Westerafdeeling van Borneo) de pacht met ult. 1896 te eindigen; van de 47 andere zijn er 23 afgestaan voor 1895 t/m 1897 en 24 voor 1896 t/m 1898.

xx) Voor het verschil met de opgaaf in 't vorig verslag (bijlage SS), waar het cijfer f 6840 lager stond uitgetrokken, zie noot *ii* hiervóór.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE SS.

N°. 45.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de opbrengst in 1895 van eenige NIET-VERPACHTE MIDDELEN onder beheer van het DEPARTEMENT VAN FINANCIEN.

I. IN- EN UITVOERRECHTEN EN ACCIJNZEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
1°. In- en uitvoerrechten en pakhuishuur.			
JAVA EN MADURA.			
Bantam	Anjer		f 26
Batavia	Batavia		2 011 979
Krawang	Pamanoekan		534
Cheribon	Cheribon	f 361 245	
	Indramaijoe	4 826	
			366 071
Tagal	Tagal		46 745
Pekalongan	Pekalongan		19 881
Samarang	Samarang		2 384 455
Japara	Japara	f 14	
	Joana	6 445	
			6 459
Rembang	Rembang		2 689
Soerabaija	Soerabaija	f 3 048 289	
	Grissee	897	
	Bawean	1 393	
			3 050 579
Pasoeroean	Pasoeroean		107 826
Probolinggo	Probolinggo		78 000
Bezoeki	Bezoeki	f 6 174	
	Panaroekan	103 777	
	Banjoewangi	8 909	
			118 860
Banjoemas	Tjilatjap		49 198
Madura	Sumanap	f 785	
	Boender	4 400	
	Bangkallan	18	
	Paliat (Kangean)	1 017	
	Sapoedi	502	
			6 722
Totaal voor Java en Madura			f 8 250 024

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
BUITENBEZITTINGEN.			
Sumatra's Westkust.	Padang	f 423 687	
	Priaman	1 212	
	Aijer Bangies	581	
	Natal	5 174	
	Siboga	59 372	
	Baros	10 997	
	Singkel	8 995	
	Goenoeng Sitoli (Nias)	3 012	
			f 513 030
Benkoelen	Benkoelen		4 588
Lampongsche Districten.	Telok Betong	f 2 024	
	Menggala	775	
			2 799
Palembang	Palembang	f 146 194	
	Djambi	53 967	
			200 161
Riouw en onderh.	Kwala Ladjau (landschap Indragiri	f 12 214	
	Anak Sirka (idem)	3 364	
			15 578
Oostkust van Sumatra	Pelalawan	f 4 406	
	Siak Sri Indrapoera	31 336	
	Bagan Api Api (Tanah Poetih)	21 152	
	Laboean Bilih (Panei)	5 247	
	Soengei Djawi Djawi (Bila)	12 405	
	Koealoe	9 085	
	Tandjong Balei (Assahan)	48 190	
	Tandjong Tiram (Batoe Bara)	9 947	
	Tandjong	2 752	
	Si Paré Paré	141	
	Pagoerawan	8 864	
	Bandar Chalipah (Padang)	20 151	
	Tandjong Bringin (Bedagei)	9 133	
	Perbaoengan (Serdang)	1 838	
	Rantau Pandjang (idem)	3 992	
	Belawan (Deli)	458 243	
	Tandjong Poera (Langkat)	58 830	
	Seroewaij (Tamiang)	12 022	
			717 734
	Transporteeren		f 1 453 890

a) De niet genoemde kantoren hadden geen ontvangsten aan te wijzen.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen)	
	Per transport . . .		f 1 453 890
Banka. . .	Muntok		65 133
Billiton . .	Tandjong Pandan		72 527
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	f 106 389	
	Sambas.	11 275	
	Singkawang	12 195	
	Ketapang b)	216	130 075
Z.- en O. afd. van Borneo.	Bandjermasin	f 81 139	
	Sampit	13	81 152
Bali en Lombok.	Ampenan (Lombok c) . .	f 7 640	
	Laboean Hadji (id.) c) . .	4 413	
	Pidjoe (id.) c)	57	12 110
Totaal voor de buitenbezittingen . .			f 1 814 887

2°. Accijns op inlandsch gedistilleerd.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst
Batavia . .	Batavia.	f 87 122
Cheribon. .	Cheribon	5 100
Tagal . . .	Tagal	17 309
Samarang .	Samarang.	6 811
Japara . .	Japara	59
Soerabaija .	Soerabaija	43 872
Pasoeroean .	Pasoeroean	1 971
Probolinggo	Kraksaän	1 744
Bagelen . .	Keboemen	612
	Te zamen . . .	f 164 600
Bij verschillende landskassen ontvangen aan accijns uit de opbrengst van in het openbaar verkocht verbeurd verklaard inlandsch gedistilleerd		342
	Totaal . . .	f 164 942

3°. Accijns op tabak.

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst	
Cheribon. .	Cheribon	f 348	
	Indramaijoe	2 842	f 3 190
Pekalongan.	Pekalongan		50 378
Samarang .	Samarang.		5 281
Japara . ,	Joana		376
Rembang .	Rembang	f 144	
	Toeban.	22	166
Soerabaija .	Soerabaija.	f 4 563	
	Grissee	476	5 039
Totaal voor Java en Madura . .			f 64 430

b) Met 1 Juli 1895 is dit tolkantoor voor dat te Soekadana in de plaats gekomen (verg. vorig verslag, blz. 200).
c) Deze kantoren werden eerst op 6 October 1895 opengesteld; zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 187 en 188.

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	f 5 699	
	Sambas	1 166	
	Singkawang	3 585	f 10 450
Zuider- en Oosterafd. v. Borneo.	Bandjermasin		12 119
Totaal voor de buitenbezittingen. . .			f 22 569

4°. Accijns op petroleum.

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst	
Bantam . .	Anjer		f 154
Batavia . .	Batavia		440 040
Cheribon. .	Cheribon	f 103 210	
	Indramaijoe	37 813	141 023
Tagal . . .	Tagal		60 377
Pekalongan.	Pekalongan		26 200
Samarang .	Samarang		351 280
Japara . .	Joana		24 959
Rembang .	Rembang	f 26 433	
	Toeban.	11 385	
	Tjepoe	155 529	193 347
Soerabaija .	Soerabaija.	f 967 233	
	Grissee	86	
	Bawean	32	967 351
Pasoeroean .	Pasoeroean		83 437
Probolinggo	Probolinggo		41 929
Bezoeki . .	Bezoeki.	f 19 769	
	Panaroekan	43 625	
	Banjoewangi.	35	63 429
Banjoemas .	Tjilatjap		81 353
Madura . .	Sapoedi.		3
Totaal voor Java en Madura. .			f 2 474 882

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst	
Sumatra's Westkust.	Padang.	f 91 233	
	Priaman	72	
	Natal	641	
	Siboga	1 775	
	Baros	465	
	Singkel.	544	
	Goenoeng Sitoli (Nias) . .	265	f 94 995
Lamp. Distr.	Menggala		264
Palembang .	Palembang		18 516
	Transporteeren . . .		f 113 775

GEWESTEN	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
	Per transport		f 113 775
Oostkust van Sumatra d).	Pelalawan	f 152	
	Siak Sri Indrapoera	1 552	
	Bagan Api Api (Tanah Poetih)	977	
	Laboean Bilih (Panei)	273	
	Soengei Djawi Djawi (Bila)	422	
	Koealoe	611	
	Tandjong Balei (Assahan)	6 332	
	Tandjong Tiram (Batoe Bara)	694	
	Pagoerawan	567	
	Bandar Chalipah (Padang)	1 505	
	Tandjong Bringin (Bedagei)	1 126	
	Perbaoengan (Serdang)	138	
	Rantau Pandjang (id.)	364	
	Belawan (Deli)	55 833	
	Tandjong Poera (Langkat)	13 833	
	Seroewaij (Tamiang)	185	
			84 564
Banka	Muntok		1 646
Billiton	Tandjong Pandan		4 357
Westerafd. v. Borneo.	Pontianak	f 19 607	
	Sambas	2 501	
	Singkawang	3 034	
	Ketapang	68	
			25 210
Z. en O.afd. v. Borneo.	Bandjermasin	f 24 830	
	Sampit	7	
			24 837
Totaal voor de buitenbezittingen			f 254 389

5°. Accijns op lucifers.

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
Batavia	Batavia		f 118 576
Cheribon	Cheribon		32 235
Tagal	Tagal		79
Samarang	Samarang		268 820
Soerabaija	Soerabaija	f 442 659	
	Bawean	39	
			442 698
Bezoeki	Banjoewangi		1 643
Banjoemas	Tjilatjap		275
Kediri	Kediri		140
Madura	Sapoedi		17
Totaal voor Java en Madura			f 864 483

d) In dit gewest werkte de heffing van den petroleum-accijns voor 't eerst, en wel van 11 Januari af; zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 267.

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. a)	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).	
Sumatra's Westkust.	Padang	f 39 105	
	Priaman	1 200	
	Aijer Bangies	20	
	Natal	1 465	
	Siboga	7 760	
	Baros	1 376	
	Singkel	280	
	Goenoeng Sitoli (Nias)	274	
			f 51 480
Benkoelen	Benkoelen		79
Lamp. Distr.	Menggala		146
Palembang	Palembang		10 382
Oostkust van Sumatra. e)	Pelalawan	f 29	
	Siak Sri Indrapoera	423	
	Bagan Api Api (Tanah Poetih)	609	
	Laboean Bilih (Panei)	153	
	Soengei Djawi Djawi (Bila)	482	
	Koealoe	337	
	Tandjong Balei (Assahan)	1 860	
	Tandjong Tiram (Batoe Bara)	929	
	Pagoerawan	554	
	Bandar Chalipah (Padang)	1 523	
	Tandjong Bringin (Bedagei)	979	
	Pebaoengan (Serdang)	234	
	Rantau Pandjang (id.)	238	
	Belawan (Deli)	7 191	
	Tandjong Poera (Langkat)	1 218	
	Seroewaij (Tamiang)	407	
			17 166
Banka	Muntok		3 864
Billiton	Tandjong Pandan		3 717
Westerafd. v. Borneo.	Pontianak	f 6 970	
	Sambas	205	
	Singkawang	1 049	
	Ketapang	30	
			8 254
Z. en O.afd. v. Borneo.	Bandjermasin		8 405
Totaal voor de buitenbezittingen			f 103 493

e) Als voren wat betreft de heffing van den accijns op lucifers; zie Indisch Staatsblad 1894 n°. 268.

II. PERSONEELE BELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden en voor vreemde oosterlingen).

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1895. Aantal aangeslagenen.	1895. Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	1895. Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	1895. Aanslag naar de eerste twee grondslagen: Te zamen.	1895. Aanslag naar de eerste twee grondslagen: door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	1895. Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	1895. Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	1895. Totaal van den aanslag.	1895. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1895. Werkelijk te heffen bedrag.	1895. Te verhalen kosten van schatting.	1894. f) Totaal van den aanslag.	1894. f) Vermindering in den aanslag ontstaan.	1894. f) Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Bantam.														
Europeanen	88	1 432,62^5	737,55	2 170,17^5	2 100,84	539,83	″	2 640,67	414,14	2 226,53	″	2 682,86	537,09^5	2 145,76^5
Vreemde oosterlingen.	145	542,72^5	328,30	871,02^5	792 98^5	202,50	534.00	1 529,48^5	62,25	1 467,23^5	″	1 505,33	35,85	1 469,48
Totaal.	233	1 975,35	1 065,85	3 041,20	2 893,82^5	742,33	534,00	4 170,15^5	476,39	3 693,76^5	″	4 188,19	572,94^5	3 615,24^5
Batavia.														
Europeanen	2 435	89 179,03^5	54 343 57	143 522,60^5	140 343,28^5	12 134,68^5	″	152.477,97	12 517,07^5	139 959,99^5	1 441,00	148 523,72^5	14 255,41^5	134 268,31
Vreemde oosterlingen.	5 421	31 817,92^5	14 464,88^5	46 282,81	41 427,60	4 951,08	15 087,00	61 465,68	489,59	60 976,09	3 742,55^5	61 479,36	672,42	60 806,94
Totaal.	7 856	120 996,96	68 808,45^5	189 805,41^5	181 770,88^5	17 085,76^5	15 087,00	213 943,65	13 007,56^5	200 936,08^5	5 183,55^5	210 003,08^5	14 927,83^5	195 075,25
Krawang.														
Europeanen	59	749,87^5	391,30	1 141,17^5	1 111,98^5	644,50	″	1 756,48^5	204,07^5	1 552,41	″	1 767,57^5	197,10	1 570,47^5
Vreemde oosterlingen.	473	1 697,47^5	729 80	2 427.27^5	2 207.98^5	187,00	924.00	3 318.98^5	6,00	3 312,98^5	″	3 386.08	6,00	3 380.08
Totaal.	532	2 447,35	1 121,10	3 568,45	3 319,97	831,50	924,00	5 075,47	210 07^5	4 865,39^5	″	5 153,65^5	203,10	4 950,55^5
Preanger Regentschappen														
Europeanen	601	8 333,97	3 930,45^5	12 264,42^5	11 626,13^5	3 297,33	″	14 923.46^5	938,16^5	13 985,30	″	13 565,05	1 069,46	12 495,59
Vreemde oosterlingen.	573	2 247,99^5	1 269,54	3 517,53^5	3 204,17^5	552,00	1 618.00	5 374.17^5	69.74^5	5 304,43	″	5 408,69^5	88.50	5 320,19^5
Totaal.	1 174	10 581.96^5	5 199,99^5	15 781,96	14 830,31	3 849,33	1 618.00	20 297,64	1 007.91	19 289,73	″	18 973,74^5	1 157,96	17 815,78^5
Cheribon.														
Europeanen	303	4 096,89	3 356,10^5	7 452,99^5	7 334,44^5	2 460.25	″	9 794,69^5	838,10	8 956,59^5	″	8 359,19	598,52	7 760,67
Vreemde oosterlingen.	1 924	6 189.69	2 370,71	8 560.40	7 588.91	1 556,66^5	5 324,00	14 469.57^5	56.00	14 413.57^5	″	14 268,49^5	134,14	14 134,35^5
Totaal.	2 227	10 286,58	5 726,81^5	16 013,39^5	14 923,35^5	4 016,91^5	5 324,00	24 264,27	894,10	23 370,17	″	22 627,68^5	732,66	21 895,02^5
Tagal.														
Europeanen	227	3 020,10	1 625,07	4 645.17	4 540,89	2 529,00	″	7 069.89	528,58	6 541,31	″	7 413,87	822 96	6 590,91
Vreemde oosterlingen.	703	4 255,37^5	2 138.48	6 393.85^5	6 016,06^5	1 249,50	3 065,00	10 330,56^5	216,44	10 114,12^5	453,38	8 870,40^5	140,29	8 730,11^5
Totaal.	930	7 275,47^5	3 763,55	11 039,02^5	10 556,95^5	3 778,50	3 065,00	17 400.45^5	745,02	16 655,43^5	453,38	16,284,27^5	963,25	15 321,02^5
Pekalongan.														
Europeanen	160	2 349,50	1 522,17^5	3 871,67^5	3 804,35^5	1 543,00	″	5 347,35^5	334,63	5 012,72^5	12,67	5 315,21^5	471,84	4 843,37^5
Vreemde oosterlingen	546	1 851,30	2 537.60^5	4 388,90^5	4 124,22^5	864,50	2 735.00	7 723.72^5	144,86^5	7 578,86	47,21	8 439,10	134,56^5	8 304,53^5
Totaal.	706	4 200,80	4 059.78	8 260,58	7 928,58	2 407,50	2 735,00	13 071,08	479,49^5	12 591,58^5	59,88	13 754,31^5	606,40^5	13 147,91
Samarang.														
Europeanen	1 244	30 283,57^5	15 928,16^5	46 211,74	44 576.73^5	6 835,50	″	51 412,23^5	6 208,43^5	45,203,80	194,16	49 667,09	5 161,18^5	44 505,90^5
Vreemde oosterlingen.	1 870	18 942,79	9 632,17^5	28 574,96^5	26 206,93	2 961.50	8 803,00	37 971,43	1 915,93	36 055,50	650,39	33 323,54	605,21	32 718,33
Totaal.	3 114	49 226,36^5	25 560,34	74 786,70^5	70 783,66^5	9 797,00	8 803,00	89 383,66^5	8 124,36^5	81 259,30	844,55	82 990,63	5 766,39^5	77 224,23^5
Japara.														
Europeanen	217	2 915.80	1 777,34	4 693.14	4 432,99^5	2 157,16^5	″	6 590,16	461.62^5	6 128,53^5	-	6 159,10^5	692,99^5	5 466,11
Vreemde oosterlingen.	694	4 008,22	2 019,37^5	6 027,59^5	5 454,25^5	1 489.00	2 962,00	9 905.25^5	134.47	9 770,78^5	31,80	10 204,20	25.80	10 178,40
Totaal.	911	6 924.02	3 796,71^5	10 720,73^5	9 887,25	3 646,16^5	2 962,00	16 495,41^5	596,09^5	15 899,32	31,80	16 363,30^5	718,79^5	15 644,51
Rembang.														
Europeanen	216	2 687,85	865.36	3 553,21	3 437,78	1 554.50	″	4 992.28	507,96	4 484,32	″	4 648,49^5	388,78^5	4 259,71
Vreemde oosterlingen.	1 249	6 495.55	2 133,64	8 629,19	7 759,91^5	1 689.50	3 997.50	13 446.91^5	13,05	13 433.86^5	″	13 873,78^5	27.00	13 846,78^5
Totaal.	1 465	9 183,40	2 999,00	12 182,40	11 197,69^5	3 244,00	3 997,50	18 439,19^5	521,01	17 918,18^5	″	18 522,28	415,78^5	18 106,49^5
Soerabaija.														
Europeanen	1 826	51 678,41^5	28 471,19^5	80 149,61	76 590,92^5	9 022,65	″	85 613,57^5	7 217,16	78 396,41^5	428,68	82 578,28^5	7 400,28^5	75 178,00
Vreemde oosterlingen.	2 844	29 629.25	19 428,23^5	49 057,48^5	46 020,64^5	4 604,08	17 481.00	68 105 72^5	1 501,21^5	66 604.51	627.26	67 189,63	1 605,80^5	65 583,82^5
Totaal	4 670	81 307,66^5	47,899,43	129 207,09^5	122 611,57	13 626,73	17 481,00	153 719,30	8 718,37^5	145 000,92^5	1 055,94	149 767,91^5	9 006,09	140 761,82^5
Pasoeroean.														
Europeanen	823	16 912,12	5 978,82^5	16 890,94^5	16 276,73	4 707,16^5	″	20 983,89^5	1 754,98	19 228,91^5	27,22	21 078,61	1 582,36^5	19 496,24^5
Vreemde oosterlingen	869	4 535,61^5	3 138.02	7 673,63^5	7 405,76	1 786,50	4 086,00	13 278,26	75,76	13 202,50	78,92	13 496,42	″	13 496,42
Totaal.	1 692	15 447,73^5	9 116,84^5	24 564,58	23 682,49	6 493,66^5	4 086,00	34 262,15^5	1 830,74	32 431,41^5	106,14	34 575,03	1 582,36^5	32 992,66^5
Probolinggo.														
Europeanen	505	5 995,42^5	4 234,67^5	10 230,10	9 880,22^5	3 398,00	″	13 278,22^5	920,81	12 357,41^5	1,00	12 624,89^5	834,93^5	11 789,96
Vreemde oosterlingen.	446	2 436,45	1 591.23	4 027.68	3 850.56	828,00	2 620,00	7 298,56	61,76^5	7 236,79^5	14,90	5 881,20	97.55	5 783,65
Totaal.	951	8 431,87^5	5 825,90^5	14 257,78	13 730,78^5	4 226,00	2 620,00	20 576,78^5	982,57^5	19 594,21	15,90	18 506,09^5	932,48^5	17 573,61
Bezoeki.														
Europeanen	598	5 668,25^5	4 055,58^5	9 723.84	9 440,70	7 506.91	″	16 947,61	947,58^5	16 000,02^5	″	15 323,64	1 241,27	14 082,37
Vreemde oosterlingen.	427	2 066.49	1 400.83	3 467,32	3 146.67	1 593,50	2 474.00	7 214.17	80,76	7 133,41	15,00	6 661,49	125,67	6 535,82
Totaal.	1 025	7 734,74^5	5 456,41^5	13 191,16	12 587,37	9 100,41	2 474,00	24 161,78	1 028,34^5	23 133,43^5	15,00	21 985,13	1 366,94	20 618,19

f) Voor sommige gewesten zijn de opgaven van het vorig verslag (bijlage TT) verbeterd, in verband met sedert tot stand gekomen verminderingen en met nieuwe aanslagen, mede nog op het jaar 1894 betrekking hebbende. Zie overigens noot *h*.

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1895. Aantal aangeslagenen.	1895. Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1894. f) Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld
Banjoemas.														
Europeanen	239	2 919,95	1 781,13	4 701,08	4 592,19^5	1 682,83	"	6 275,02^5	456,94^5	5 818,08	"	6 857,03	1 215,46	5 641,57
Vreemde oosterlingen.	387	1 842,42^5	773,28	2 615,70^5	2 440,37^5	795,50	1 637,00	4 872,87^5	50,80^5	4 822,07	140,42^5	4 501,49^5	39,00	4 462,49^5
Totaal.	626	4 762,37^5	2 554,41	7 316,78^5	7 032,57	2 478,33	1 637,00	11 147,90	507,75	10 640,15	140,42^5	11 358,52^5	1 254,56	10 104,06^5
Bagelen.														
Europeanen	210	3 197,71	1 568,49^5	4 766,20^5	4 539,05^5	904,00	"	5 443,05^5	515,14	4 927,91^5	7,40	5 538,88^5	528,32	5 010,56^5
Vreemde oosterlingen.	350	1 977,30^5	1 054,45	3 031,75^5	2 577,07	251,50	772,00	3 600,57	5,04	3 595,53	118,88	3 343,95	26,25	3 317,70
Totaal.	560	5 175,01^5	2 622,94^5	7 797,96	7 116,12^5	1 155,50	772,00	9 043,62^5	520,18	8 523,44^5	126,28	8 882,83^5	554,57	8 328,26^5
Kadoe.														
Europeanen	213	5 237,21	2 406,46	7 643,67	7 551,10	624,50	"	8 175,60	1 301,67	6 873,93	6,20^5	8 828,55	1 694,84	7 133,71
Vreemde oosterlingen	649	3 648,34	2 360,32	6 008,66	5 541,19^5	995,00	1 524,00	8 060,19^5	95,17	7 965,02^5	"	7 462,88^5	"	7 462,88^5
Totaal.	862	8 885,55	4 766,78	13 652,33	13 092,29^5	1 619,50	1 524,00	16 235,79^5	1 396,84	14 838,95^5	6,20^5	16 291,43^5	1 694,84	14 596,59^5
Djokjokarta.														
Europeanen	280	5 157,75	2 568,20	7 725,95	7 517,91	2 188,00	"	9 705,91	461,95	9 243,96	"	9 803,77	425,55^5	9 378,21^5
Vreemde oosterlingen	425	3 389,45	1 415,21	4 804,66	4 188,09	354,00	696,00	5 238,09	"	5 238,09	"	5 146,97^5	31,40	5 115,57^5
Totaal.	705	8 547,20	3 983,41	12 530,61	11 706,00	2 542,00	696,00	14 944,00	461,95	14 482,05	"	14 950,74^5	456,95^5	14 493,79
Soerakarta.														
Europeanen	491	7 548,08	3 739,14^5	11 287,22^5	10 424,41^5	5 024,50	"	15 448,91^5	682,35	14 766,56^5	6,98	15 657,87^5	870,71^5	14 787,16
Vreemde oosterlingen.	582	3 744,02^5	2 063,57	5 807,59^5	5 561,58^5	618,67	1 020,00	7 200,25^5	69,40	7 130,85^5	3,32	7 841,38	19,86	7 821,52
Totaal.	1 073	11 292,10^5	5 802,71^5	17 094,82	15 986,00	5 643,17	1 020,00	22 649,17	751,75	21 897,42	10,30	23 499,25^5	890,57^5	22 608,68
Madioen.														
Europeanen	238	3 230,40	1 875,43^5	5 105,83^5	4 756,54^5	1 228,60	"	5 985,14^5	416,66^5	5 568,48	"	6 285,89^5	679,27^5	5 606,62
Vreemde oosterlingen.	356	2 074,40	906,85^5	2 981,25^5	2 717,56^5	935,00	1 960,00	5 612,56^5	127,24	5 485,32^5	"	5 687,29^5	40,68	5 646,61^5
Totaal.	594	5 304,80	2 782,29	8 087,09	7 474,11	2 163,60	1 960,00	11 597,71	543,90^5	11 053,80^5	"	11 973,19	719,95^5	11 253,23^5
Kediri.														
Europeanen	646	5 779,53	3 063,45^5	8 842,98^5	8 132,72	4 592,50	"	12 725,22	685,30^5	12 039,91^5	"	12 339,57^5	484,22	11 855,35^5
Vreemde oosterlingen	984	5 602,89^5	3 209,02	8 811,91^5	8 077,34^5	2 125,50	3 465,00	13 667,84^5	310,33	13 357,51^5	205,00	13 720,69^5	87,24	13 633,45^5
Totaal.	1 630	11 382,42^5	6 272,47^5	17 654,90	16 210,06^5	6 718,00	3 465,00	26 393,06^5	995,63^5	25 397,43	205,00	26 060,27	571,46	25 488,81
Madura.														
Europeanen	119	1 658,95	948,74^5	2 607,69^5	2 566,86^5	683,00	"	3 249,86^5	339,98^5	2 909,88	"	3 278,64	362,75	2 915,89
Vreemde oosterlingen.	471	2 584,33^5	894,80	3 479,13^5	3 232,88^5	669,00	3 130,00	7 031,88^5	47,51^5	6 984,37	"	7 136,29	118,39^5	7 017,89^5
Totaal.	590	4 243,28^5	1 843,54^5	6 086,83	5 799,75	1 352,00	3 130,00	10 281,75	387,50	9 894,25	"	10 414,93	481,14^5	9 933,78^5
Alle gewesten van Java en Madura gezamenlijk.														
Europeanen	11 738	254 033,01^5	145 168,43^5	399 201,45	385 578,83	75 258,41^5	"	460 837,24^5	38 654,23	422 183,01^5	2 125,31^5	448 297,82^5	41 515,34^5	406 782,48
Vreemde oosterlingen.	22 388	141 580,02^5	75 860,33	217 440,35^5	199 542,79	31 259,49^5	85 914,50	316 716,78^5	5 633,34	311 183,44^5	6 129,04	308 828,69^5	4 061,62^5	304 767,07
Totalen voor Java en Madura	34 126	395 613,04	221 028,76^5	616 641,80^5	585 121,62	106 517,91	85 914,50	777 554,03	44 187,57	733 366,46	8 254,35^5	757 126,52	45 576,97	711 549,55

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	Aantal aangeslagenen.	naar den Isten grondslag.	naar den IIden grondslag.	Te zamen.	verminderd tot	Aanslag IIIden grondslag.	Aanslag IVden grondslag.	Totaal van den aanslag.	Vermindering.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1894. Totaal van den aanslag.	Vermindering.	Werkelijk te heffen bedrag.
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden.		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Europeanen	324	8 092,45	3 203,61^5	11 296,06^5	10 973,11	1 466,50	"	12 439,61	1 625,10	10 814,51	5,53	12 874,78^5	1 478,28	11 396,50^5
Vreemde oosterlingen	490	2 859,55	1 623,85^5	4 483,40^5	3 948,24^5	335,50	1 232,00	5 515,74^5	68,29	5 447,45^5	16,01	5 685,65	126,89	5 558,76
Totaal	814	10 952,00	4 827,47	15 779,47	14 921,35^5	1 802,00	1 232,00	17 955,35^5	1 693,39	16 261,96^5	21,54	18 560,43^5	1 605,17	16 955,26^5
Padangsche Bovenlanden.														
Europeanen . . .	190	3 446,25	2 080,10^5	5 526,35^5	5 477,62^5	605,50	"	6 083,12^5	734,69	5 348,43^5	1,96^5	7 012,52^5	1 264,37	5 748,15^5
Vreemde oosterlingen	107	525,35	240,23	765,58	728,65	24,00	72,00	824,65	3,00	821,65	"	875,17^5	"	875,17^5
Totaal	297	3 971,60	2 320,33^5	6 291,93^5	6 206,27^5	629,50	72,00	6 907,77^5	737,69	6 170,08^5	1,96^5	7 887,70	1 264,37	6 623,33
Tapanoli.														
Europeanen	134	2 078,35	1 537,39^5	3 615,74^5	3 533,61^5	403,50	"	3 937,11^5	697,14	3 239,97^5	"	3 585,43^5	387,87	3 197,56^5
Vreemde oosterlingen.	151	780,90	271,83	1 052,73	921,30^5	72,00	"	993,30^5	4,93	988,37^5	"	984,99	"	984,99
Totaal.	285	2 859,25	1 809,22^5	4 668,47^5	4 454,92	475,50	"	4 930,42	702,07	4 228,35	"	4 570,42^5	387,87	4 182,55^5
Benkoelen.														
Europeanen	46	749,68	529,82	1 279,50	1 250,50	183,50	"	1 434,00	199,23	1 234,77	2,00	1 483,82	120,35	1 363,47
Vreemde oosterlingen.	108	573,20	488,12	1 061,32	1 059,03	134,00	264,00	1 457,03	6,00	1 451,03	27,88	1 492,44^5	7,68	1 484,76^5
Totaal.	154	1 322,88	1 017,94	2 340,82	2 309,53	317,50	264,00	2 891,03	205,23	2 685,80	27,88	2 976,26^5	128,03	2 848,23^5
Lampongsche Districten.														
Europeanen	45	655,08^5	448,17^5	1 103,26	1 082,01	179,00	"	1 261,01	105,04^5	1 155,96^5	"	1 307,14	106,10	1 201,04
Vreemde oosterlingen.	115	513,55	192,30^5	705,85^5	529,91	24,00	24,00	577,91	"	577,91	"	722,95^5	12,00	710,95^5
Totaal.	160	1 168,03^5	640,48	1 809,11^5	1 611,92	203,00	24,00	1 838,92	105,04^5	1 733,87^5	"	2 030,09^5	118,10	1 911,99^5

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1895. Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1894. f) Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Palembang.														
Europeanen	163	3 505,75	1 401,05	4 906,80	4 795,92	391,66	"	5 187,58	1 002,09	4 185,49	"	4 909,32	542,20	4 367,12
Vreemde oosterlingen	663	3 217,55	912,48	4 130,03	3 802,48	24,00	204,00	4 030.48	6,50	4 023,98	"	4 089,85^5	45.00	4 044,85^5
Totaal.	826	6 723,30	2 313,53	9 036,83	8 598,40	415,66	204,00	9 218,06	1 008,59	8 200,47	"	8 999,17^5	587,20	8 411,97^5
Oostkust van Sumatra.														
Europeanen	940	16 232,26^5	13 716,65	29 948,91^5	29 595.81	6 845,91^5	"	36 441,72^5	1 149,56	35 292,16^5	13.70	30 962,07^5	3 026,74	27 935,33^5
Vreemde oosterlingen.	1 151	9 205,72	4 307,95	13 513,67	12 859,97^5	1 410,50	2 551,00	16 821,47^5	45,00	16 776.47^5	"	15 235,02	"	15 235,02
Totaal.	2 091	25 437,98^5	18 024,60	43 462,58^5	42 455,78^5	8 256,41^5	2 551,00	53 263,20	1 194,56	52 068,64	13,70	46 197,09^5	3 026,74	43 170,35^5
Riouw. g)														
Europeanen	45	991,75	675,72^5	1 667,47^5	1 667,47^5	"	"	1 667,47^5	225,54	1 441,93^5	"	1 657,94^5	281.16	1 376,78^5
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal.	45	991,75	675,72^5	1 667,47^5	1 667,47^5	"	"	1 667,47^5	225,54	1 441,93^5	"	1 657,94^5	281,16	1 376,78^5
Banka														
Europeanen	66	1 145,50	798.65	1 944,15	1 926,37	187,00	"	2 113,37	281,49	1 831,88	8,80	1 953,22	201,02	1 752,20
Vreemde oosterlingen.	547	2 292,09	1 455,19	3 747,28	3 259,70	1 129,00	354,00	4 742.70	"	4 742,70	"	4 293,22^5	"	4 293,22^5
Totaal.	613	3 437,59	2 253,84	5 691,43	5 186,07	1 316,00	354,00	6 855,07	281,49	6 574,58	8,80	6 246,44^5	201,02	6 045,42^5
Billiton.														
Europeanen	35	528,87^5	288,05	816,92^5	804,64	117,50	"	922,14	130,30	791,84	"	831,18	89,71	741,47
Vreemde oosterlingen.	569	2 892,78	755,88	3 648,66	2 943,13	143,50	156.00	3 242.63	10,80	3 231.83	"	3 007,29	"	3 007.29
Totaal.	604	3 421,65^5	1 043,93	4 465,58^5	3 747,77	261,00	156,00	4 164,77	141,10	4 023,67	"	3 838,47	89,71	3 748,76
Westerafdeeling van Borneo. g)														
Europeanen	102	1 797,67	1 413,08	3 210,75	3 183,96	30,00	"	3 213,96	363.93	2 850,03	22,55	3 693,34	585,24	3 108,10
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	102	1 797,67	1 413,08	3 210,75	3 183,96	30,00	"	3 213,96	363,93	2 850,03	22,55	3 693,34	585,24	3 108,10
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo g)														
Europeanen	159	2 647,35	1 513,30	4 160,65	4 082,83	250,00	"	4 332,83	430,00	3 902,83	27,00	4 318,08	242,27^5	4 075,80^5
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal.	159	2 647,35	1 513,30	4 160,65	4 082,83	250,00	"	4 332,83	430,00	3 902,83	27,00	4 318,08	242,27^5	4 075,80^5
Celebes en onderhoorigheden.														
Europeanen	300	6 413,27^5	3 344,79	9 758,06^5	9 356,08	716,42	"	10 072,50	964.88	9 107,62	1,91^5	10 581,92^5	1 597,85	8 984,07^5
Vreemde oosterlingen.	799	7 170,25	4 139,50^5	11 309,75^5	10 909,97^5	334,92	1 305,00	12 549,83^5	704,41	11 845,48^5	54,12^5	12 256.93^5	517,65^5	11 739,28
Totaal.	1 099	13 583,52^5	7 484,29^5	21 067,82	20 266,05^5	1 051,34	1 305,00	22 622,33^5	1 669,29	20 953,10^5	56,04	22 838,86	2 115,50^5	20 723,35^5
Menado. h)														
Europeanen	173 (182)	2 466,17^5 (2 509,68^5)	2 043,51 (2 033,38^5)	4 509,68^5 (4 543,07)	4 454,63 (4 475,67)	815,00 (829,83^5)	" (")	5 269,63 (5 305,50^5)	334,58^5	4 935,04^5	21.88 (31,43^5)	5 305,50^5	210,79^5	5 094,71
Vreemde oosterlingen.	412 (392)	1 998,90^5 (1 984,55^5)	1 594,09^5 (1 311,90)	3 593,00 (3 296,45^5)	3 458,20 (3 170,25)	434,50 (483,50)	156,00 (139,00)	4 048,70 (3 792,75)	17,62^5	4 031,07^5	54,52 (40,84^5)	3 792.75	8,55	3 784,20
Totaal.	585 (574)	4 465,08 (4 494,24)	3 637,60^5 (7 839,52^5)	8 102,68^5 (7 839,52^5)	7 912,83 (7 645,92)	1 249,50 (1 313,33^5)	156,00 (139,00)	9 318,33 (9 098,25^5)	352,21	8 966,12	76,40 (72,28)	9 098,25^5	219,34^5	8 878,91
Amboina.														
Europeanen	251	5 286.00	3 738,15^5	9 024.15^5	8 734.39^5	134,00	"	8 868.39^5	637,14	8 231,25^5	32,97	9 295,48	586,81	8 708,67
Vreemde oosterlingen.	258	1 481,00	1 279,59^5	2 760,75^5	2 689,02^5	18,00	96.00	2 803,02^5	13.95^5	2 789.07	"	3 123,64^5	3.73^5	3 119.91
Totaal.	509	6 767,16	5 017,75	11 784,91	11 423,42	152,00	96,00	11 671,42	651,09^5	11 020,32^5	32,97	12 419,12^5	590,54^5	11 828,58
Ternate.														
Europeanen	64	736,00	657,94	1 393,94	1 291,08^5	134,00	"	1 425,08^5	216,14	1 208 94^5	5,10	1 418.36	212 08	1 206,28
Vreemde oosterlingen.	83	491,18^5	368,04	859,22^5	843,09^5	18,00	24,00	885,09^5	7.60	877.49^5	7.79	1 033.14	6,72	1 026,42
Totaal.	147	1 227,18^5	1 025,98	2 253,16^5	2 134,18	152,00	24,00	2 310,18	223,74	2 086,44	12,89	2 451,50	218,80	2 232,70
Timor.														
Europeanen	61	807,88^5	487,14	1 295.02^5	1 199,55^5	60,00	"	1 259,55^5	178.94^5	1 080,61	"	1 155,68	33,13^5	1 122,54^5
Vreemde oosterlingen.	232	1 330,06^5	930.71	2 260 77^5	2 170,04	90,00	12,00	2 272,04	7,74^5	2 264,29^5	"	2 124,75^5	8,40	2 116,35^5
Totaal.	293	2 137,95	1 417,85	3 555,80	3 369,59^5	150,00	12,00	3 531,59^5	186,69	3 344,90^5	"	3 280,43^5	41,53^5	3 238,90
Bali en Lombok. g)														
Europeanen	30	398,25	318,60	716,85	713,61	87,00	"	800,61	19,80	780.81	"	750,64^5	27.00	723.64^5
Vreemde oosterlingen.	155	1 173,39	1 276,22^5	2 449,61^5	2 423.91	183,50	326,00	2 933.41	"	2 933.41	"	2 875,88	18.00	2 857.88
Totaal.	185	1 571,64	1 594,82^5	3 166,46^5	3 137,52	270.50	326,00	3 734,02	19,80	3 714,22	"	3 626,52^5	45,00	3 581,52^5
Alle gewesten der buitenbezitt. gezamenlijk														
Europeanen	3 128	57 978.56	38 195,75	96 174,31	94 123,22	12 606,49^5	"	106 729,71^5	9 295,60^5	97 434,11	143.41	103 096,46	10 945,48^5	92 150,97^5
Vreemde oosterlingen.	5 840	36 505,64^5	19 836,01	56 341.65^5	52 546.67	4 375,42	6 776,00	63 698,09	895,85^5	62 802.23^5	160,32^5	61 593,71	754,63	60 839,08
Totalen voor de buitenbezittingen.	8 968	94 484.20^5	58 031,76	152 515.96^5	146 669,89	16 981,91^5	6 776,00	170 427,80^5	10 191,46	160 236,34^5	303.73^5	164 690,17	11 700,11^5	152 990,05^5

g) In de gewesten Riouw, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn de vreemde oosterlingen niet aan de personeele belasting onderworpen. In Atjeh en onderhoorigheden werkt deze belasting in het geheel niet. Ook is de nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok (residentie Bali en Lombok) vooralsnog van de invoering der personeele belasting uitgesloten gebleven.

h) Voor de residentie Menado ontbraken, tijdens de afsluiting van bijlage TT van het vorig verslag, de cijfers over 1894, waarom toen de opgaven van 1893 waren herhaald. De sedert bekend geworden uitkomsten over 1894 zijn thans tusschen haakjes vermeld.

III. PATENTRECHT (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden).

GEWESTEN.	1894. i)				1895.			
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Aantal aangeslagenen.	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.								
Bantam	60	f 1 167,77^5	f 185,94	f 981 83^5	53	f 1 037,93^5	f 85,49^5	f 952,4[illegible]
Batavia k)	2 022	281 526.28^5	10 874,60^5	270 651,63	2 041	276 077,44^5	7 754,37^5	268 323,07
Krawang	49	2 964,33	93,75	2 870,58	53	2 850,88^5	259,83	2 591,05^5
Preanger Regentschappen	356	15 655,74	296,11^5	15 359,62^5	414	16 691,55	589,57^5	16 1[illegible]1,97^5
Cheribon	231	19 750,78^5	351,63	19 399,15^5	243	21 209,37	446,03^5	20 763,33^5
Tagal	229	20 083,40	445,37^5	19 638,02^5	238	19 229,11	605,40	18 623,71
Pekalongan	155	7 500,06	883,97	6 616,09	167	7 181,97^5	428,57	6 753,40^5
Samarang k)	1 176	75 509,82	3 297,22^5	72 212,59^5	1 286	74 567,38	3 617,26^5	70 950,11^5
Japara	253	10 939,83	790,64^5	10 149.18^5	272	13 209,29	1 147,32	12 061,97
Rembang	176	6 273,89	876,90^5	5 396,98^5	83	6 174,79	551,28	5 623,51
Soerabaija k)	1 893	157 066.72^5	5 846,30	151 220,42^5	1 829	142 338,14	5 781,99	136 556,15
Pasoeroean	794	41 735,43^5	2 386,83^5	39 348,60	755	42 892.41	2 065,24^5	40 827,16^5
Probolinggo	443	34 543,11	870.84	33 672,27	458	28 935,04^5	1 221,36	27 713,68^5
Bezoeki	526	42 522,39^5	9 953,47	32 568,92^5	578	31 538,99	1 447.83	30 091,16
Banjoemas	197	7 420,16^5	1 142,46	6 277,70^5	175	6 666,31	487,66^5	6 178,64^5
Bagelen	112	3 105,82	273,88	2 831,94	110	2 986,08	242,63^5	2 743,44^5
Kadoe	118	2 169,89^5	263,60	1 906,29^5	114	1 931,44	87,71	1 843,73
Djokjokarta	411	42 096,26	392,12	41 704,14	410	32 469,82^5	592,61	31 877,21^5
Soerakarta	761	35 114,09^5	1 027,74^5	34 086.35	768	32 637,08^5	1 305,79^5	31 331,29
Madioen	200	8 107,99	500,14^5	7 607,84^5	219	8 682,06^5	360,30	8 321,70^5
Kediri	687	38 761,19^5	1 202.99	37 558 20^5	768	41 957,35^5	1 090,32^5	40 867,03
Madura	50	766,43^5	36,59	729,84^5	49	659,25^5	50,49	608,76^5
Totalen voor Java en Madura	10 899	f 854 781,43^5	f 41 993,13^5	f 812 788,30	11 083	f 811 923,67	f 30 219,10	f 781 704,57
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	172	f 10 232,42	f 280,42^5	f 9 951,99^5	160	f 10 148,92	f 387,36^5	f 9 761,55^5
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	106	4 795,37^5	208.36	4 587,01^5	93	2 714,39	99,00	2 615.39
Sumatra's Westkust: Tapanoli	46	396,16^5	26,16^5	370,00	52	436,73^5	27,07	409,66^5
Benkoelen	19	244,51^5	29,55	214,96^5	22	274,60	1,16^5	273,43^5
Lampongsche Districten	33	915,15	87,83^5	827,31^5	32	899,41^5	149,50	749,91^5
Palembang	65	2 119,68	189,62	1 930,06	64	1 928,26	69,56^5	1 858,69^5
Oostkust van Sumatra	892	114 243,17	4 270,90	109 972,27	955	144 857,41	2 105,90	142 751,51
Atjeh en onderhoorigheden	67	3 257,40	28,00	3 229,40	79	3 540,77	29,08	3 511,69
Riouw	49	1 446,90^5	95,91^5	1 350,99	38	1 328,12	209,59^5	1 118 52^5
Banka	29	216,00	1,33^5	214,66^5	33	288,00	39,75	248,25
Billiton	40	3 580,20	392,69	3 187,51	43	3 431,85	223,48	3 208,37
Westerafdeeling van Borneo	58	1 484,18	135,75	1 348,43	55	1 355,52	83,66	1 271,86
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	105	4 137,52	148,48	3 989,04	214	4 697,27^5	160,57	4 536,70^5
Celebes en onderhoorigheden	205	7 295,85	470.34^5	6 825,50^5	250	7 931,16	354,90^5	7 576,16^5
Menado l)	139	3 211,70	43,45	3 168 25	138	3 188,08	207.78	2 980,30
Amboina	234	5 441,87^5	114,45	5 327,42^5	219	4 901,75	132,66^5	4 769,08^5
Ternate	50	954,66^5	23,00	931,66^5	57	1 260,16^5	95,45	1 164,71^5
Timor	31	382,16^5	"	382,16^5	30	351,75	32,50	319.25
Bali en Lombok	15	422,50	1,50	421,00	18	540,00	74,97	465,03
Totalen voor de buitenbezittingen	2 355	f 164 777,43^5	f 6 547,77	f 158 229,66^5	2 561	f 194 074,17	f 4 484,06	f 189 590,11

i) Sommige van de in het vorig verslag (bijlage TT) voorkomende cijfers over 1894 zijn, in verband met nader ingekomen gegevens, verbeterd. Zie ook noot l.
k) Zie wat met betrekking tot de aanslagen op de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija is aangeteekend in noot 1 op blz. 184 van het verslag hiervóór.
l) De cijfers van Menado over 1894, in het vorig verslag ontbrekende, zijn thans in den staat opgenomen.

IV. VERPONDING.

a. Getal aangeslagenen en bedrag van den aanslag, afzonderlijk voor Europeanen, Chineezen, andere vreemde oosterlingen en inlanders, een en ander over 1895, voor zooveel Java en Madura betreft. *m)*

GEWESTEN.	Aantal aangeslagenen.					Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten:			Totaal van den aanslag. *n)*	Het totaal bedrag van den aanslag beliep voor:			
	Europeanen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	in eigendom.	met recht van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.		Europeanen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Inlanders.
Bantam	55	178	11	20	264	f 9 526,20	f 133,80	f 489.00	f 10 149,00	f 8 122,53^5	f 1 370,21^5	f 275,25	f 381,00
Batavia	2 167	3 266	782	4 883	11 098	569 475.66^5	4 528.50	2 375,01	576 379,17^5	295 877,45^5	215 278,52^5	38 086,44	27 136,75^5
Krawang	19	369	6	13	407	31 107,93^5	209,55	450,00	31 767,48^5	20 928,90	10 687,61	17,47^5	133,50
Preanger Regentschappen	466	457	20	118	1 061	18 426.07^5	1 039,98^5	40 251,07^5	59 717,13^5	50 219,55	7 579,11	372,27^5	1 546,20
Cheribon	195	1 914	230	211	2 550	67 727,20^5	236.62^5	843.00	68 806,83	36 490,81^5	27 028,36^5	3 334,35	1 953,30
Tagal	188	1 283	55	53	1 579	37 570,57	276,18^5	45,00	37 891,75^5	20 171.39^5	16 013,71	1 000,05	706,60
Pekalongan	205	759	217	56	1 237	23 000.96	351,15	4 521,56	27 873,67	13 169.51	9 705,78^5	4 025.02^5	973.35
Samarang	808	1 962	277	350	3 397	185 703.46	5 749.91	12 842.40	204 295,77	88 077.20	84 225,65	13 221.66	18 771,26
Japara	170	1 337	55	256	1 818	25 280,78^5	1 254,71^5	1 350,00	27 885,50	13 585,16	11 760,30^5	284,25	2 255,78^5
Rembang	130	1 893	29	109	2 161	25 397.41	672,78^5	″	26 070,19^5	3 823.31	20 581,92^5	426.30	1 238.66
Soerabaija	1 160	1 765	1 008	1 049	4 982	288 893.23	8 330.02^5	17 577,75	314 801,00^5	135 380,48	119 869,66^5	38 557,44	20 993,42
Pasoeroean	598	922	180	457	2 157	55 187,66	8 574.79	137 768,25	201 530,70	163 047,78^5	30 169.65^5	2 893,99	5 419,27
Probolinggo	333	404	50	163	950	31 034,62	890,13^5	19 128,75	51 053,50^5	42 429,56	6 102,49	500,58	2 020,87^5
Bezoeki	181	251	206	250	888	20 564.42^5	8 858,88	8 668,50	38 091.80^5	29 581,84^5	3 702.26^5	2 099,25	2 708,44^5
Banjoemas	180	659	2	11	852	13 291,76^5	117.97	266.25	13 675,98^5	8 130,87	5 360,69	34,20	150,22^5
Bagelen	228	466	1	54	749	11 402 50	119,92^5	2 363.25	13 885.67^5	7 079,70	6 285,13^5	1,12^5	519 71^5
Kadoe	165	1 072	″	86	1 323	16 979,74^5	3 233,17^5	2 420.00	22 642,92	7 483,06	14 110 16	″	1 049,70
Madioen	213	471	7	39	730	16 124.50	696,82^5	8 945.25	25 766.57^5	16 901,02^5	8 133,47^5	113,55	618,52^5
Kediri	375	1 122	″	54	1 551	33 564 82	3 100,76	80 596.50	117 262,08	92 192.35^5	24 088,72^5	″	981.00
Madura	43	628	194	38	903	10 457.83^5	352,41	″	10 810.24^5	690,22^5	7 933,24^5	1 623,52^5	563,25
Totalen voor Java en Madura	7 879	21 178	3 330	8 270	40 657	f 1 490 717,36^5	f 48 728,10	f 340 911,54^5	f 1 880 357,01	f 1 053 382,73^5	f 629 986,70^5	f 106 866,73^5	f 90 120,83^5

b. Specificatie van den aanslag naar gelang van het zakelijk recht, op de verpondingsplichtige perceelen uitgeoefend.

GEWESTEN.	1894. *o)*						1895.					
	Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van:						Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van:					
	eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.	eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.
JAVA EN MADURA.												
Bantam	f 8 176,09	″	f 98,32^5	f 489 07^5	″	f 8 763.49	f 9 526.20	″	f 96.30	f 497,29	″	f 10 119.79
Batavia	563 900,85	″	2 961,30^5	345.00	f 239.61	567 446.76^5	569 371,41^5	″	4 528,50	334,50	f 2 030,01	576 264,42^5
Krawang	21 028,95	″	252,77^5	438,00	″	31 710,72^5	31 093,31	″	209,55	450,00	″	31 752,86
Preanger Regentsch.	14 686 83	f 5,70	530,81^5	39 369,71^5	″	54 593,06	18 394,57^5	f 11,70	1 039,98^5	40 241,40	″	59 687,66
Cheribon	66 467,28^5	2,25	704,62^5	1 039,75	″	68 213,83	67 709,95^5	17,25	236,62^5	843.00	″	68 806,83
Tagal	34 139,39	″	384,97	47,48	″	34 571.84	34 220,39	″	276,18^5	45,00	″	34 541,57^5
Pekalongan	22 696,35^5	″	283,73^5	4 458,19^5	″	27 438,28^5	23 000,96	″	351.15	4 521,56	″	27 873.67
Samarang	177 305,40^5	″	5 387,44	9 519,45	7.50	192 219,79^5	185 703,46	″	5 749,91	12 696.15	146,25	204 295,77
Japara	24 980,21^5	″	1 259,12	712,50	″	26 951,83^5	25 243,28^5	″	1 254,71^5	1 350,00	″	27 848.00
Rembang	23 963,60	″	12,94	589.50^5	″	24 566,04^5	25 353,01	″	672,78^5	″	″	26 025,79^5
Soerabaija	254 914,70^5	150,00	7 898.15	20 094,75	56.25	283 113.85^5	288 669.41	117,00	8 330,02^5	17 334.00	243,75	314 694.18^5
Pasoeroean	52 337 20^5	7,20	7 058,63^5	139 522,50	″	198 925.54	55 168,30^5	7.20	8 574.79	137 768.25	″	201 518,54^5
Probolinggo	28 119 24^5	″	970,85^5	8 636,99^5	″	37 727,09^5	30 848.17	186,45	890,13^5	19 128,75	″	51 053,50^5
Bezoeki	17 992 29	90,45	7 058,07	9 506,17^5	90,45	34 737 43^5	20 210,42^5	332,02	8 836.18	8 668,50	″	38 017,12^5
Banjoemas	10 020,65	116,92^5	110,08^5	255,00	8,25	10 510,91	13 255,76^5	″	117.97	255,00	11,25	13 639,98^5
Bagelen	8 716,90	″	91,57^5	2 356,50	6,75	11 171,72^5	11 402 50	″	119,92^5	2 356,50	6,75	13 885,67^5
Kadoe	14 799,34^5	″	3 387.66^5	2 187,00	″	20 374,01	16 979,74^5	″	3 233,17^5	2 430,00	″	22 642,92
Madioen	14 992,31	″	646.30	7 236,75^5	″	22 875,36^5	16 060,85^5	63.07^5	696,82^5	8 945.25	″	25 766,00^5
Kediri	28 794,43^5	″	3 026.09^5	74 662,12^5	″	106 482,65^5	33 547,32	″	3 100,76	80 596,50	″	117 244.58
Madura	9 431,72	″	299,02^5	″	″	9 730,74^5	10 457.83^5	″	352.41	″	″	10 810.24^5
Totalen voor Java en Madura	f 1 407 463,69^5	f 372,52^5	f 42 122,50^5	f 321 466.47	f 408.81	f 1 772 134,00^5	f 1 486 216 89	f 734,69^5	f 48 667,90	f 338 461,65	f 2 438,01	f 1 876 519,14^5
BUITENBEZITTINGEN.												
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden, Padangsche Bovenlanden, Tapanoli	f 45 400,43	″	″	f 11 574,00	″	f 56 983,43	f 45 261,90^5	″	″	f 11 574,00	″	f 56 835,90^5
Oostkust van Sumatra (alleen het eiland Bengkalis)	1 376,36^5	″	″	24.00	″	1 400,36^5	1 376,36^5	″	″	24,00	″	1 400,36^5
Celebes en onderhoorigheden	45 491,94^5	″	f 30.00	127,50	″	45 619,44^5	45 496,32	″	f 30.00	127.50	″	45 653,82
Menado	12 548,83^5	″	22,50	4 098,00	f 18,00	16 687,33^5	12 651,77^5	″	22,50	4 120,50	f 18,00	16 812,77^5
Amboina (alleen de Banda-eilanden, uitgezonderd de specerijperken aldaar) *p)*	22 316,58	″	″	1 048,50	9,00	23 374,08	22 327,01	″	″	1 048.50	9,00	23 384,51
Ternate (voor zooveel het gouvernementsgrondgebied betreft)	4 097,51^5	″	″	″	″	4 097,51^5	4 097.51^5	″	″	″	″	4 097,51^5
Totalen voor de buitenbezittingen	f 131 240.67	″	f 52.50	f 16 872,00	f 27,00	f 148 192.17	f 131 210.89	″	f 52,50	f 16 894,50	f 27,00	f 148 184,89

m) Het jaar 1895 is, wat Java en Madura betreft, het eerste jaar van het tweede vijfjarige belastingtijdvak. Gedetailleerde opgaven betreffende den aanslag over het eerste vijfjarige tijdvak (1890—1894) komen voor in bijlage SS van het verslag van 1892. Voor de buitenbezittingen verstrijkt het eerste vijfjarige belastingtijdvak eerst met ult. 1896 (zie bijlage VV van het verslag van 1893).

n) Deze cijfers vertegenwoordigen de aanslagen, zooals zij in den aanvang van het belastingtijdvak (1895—1899) zijn vastgesteld. Verminderingen en opheffingen, in den loop van het jaar 1895 ontstaan, zijn dus buiten rekening gelaten. Verbeterde opgaven over 1895 komen voor in de specificatie sub *b*.

o) De hier voorkomende opgaven over 1894 verschillen met die, in 't vorig verslag (bijlage TT) vermeld, ten gevolge van het inkomen van nadere gegevens.

p) De specerijperken op de Banda-eilanden vallen niet onder de verponding, omdat zij aan eene speciale belasting onderworpen zijn (Indisch Staatsblad 1872 n°. 98 en 1873 n°. 188); zie ook art 28 van de verpondings-ordonnantie in Indisch Staatsblad 1886 n°. 78. Voor 1894 bedroeg de aanslag der bedoelde specerijperken f 83 839 en voor 1895 f 79 967.

V. BEDRIJFSBELASTING.

a. Getal aangeslagenen, bedrag van den aanslag en achterstand.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1895.				Bedrag van den aanslag over 1895. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1894 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1895.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.		Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
JAVA EN MADURA.													
Bantam	15 771	592	16	16 379	f 41 354,45 (2,62)	f 4 278,05 (7,23)	f 220.00 (13,75)	f 45 852.50 (2,80)	f 44 382,67^5	f 21,50	f 64,30	f 12,80	f 98,60
Batavia q)	12 964	16 040	937	29 941	42 008,00 (3,24)	164 646.75 (10,26^5)	8 256,50 (8,81)	214 911.25 (7,18)	210 424,89	4 432,07	26 052,44	1725,61	32 210,12
Krawang	8 259	1 358	24	9 641	9 695,40 (1,17^5)	9 256,95 (6,81^5)	109,00 (4,54)	19 061,35 (1,97^5)	17 752,50	"	65,00	"	65,00
Preanger Regentschappen	57 454	2 032	21	59 507	67 767,41 (1,18)	17 000,10 (8,36^5)	178.50 (8,50)	84 946,01 (1,42^5)	82 501,31	161,30^5	1 344,92^5	6,80	1 513,03
Cheribon	60 475	4 805	579	65 859	93 053,47 (1,54)	38 877,90 (8,09)	3 547,75 (6,12^5)	135,479,12 (2,05^5)	134 766.36	17,50	245,20	78,80	341,50
Tagal	61 557	1 519	331	63 407	82 479,68^5 (1,34)	17 017,25 (11,20)	2 819,00 (8,51^5)	102 315,93^5 (1,61^5)	106 839,50	"	219,80	484,75	704,55
Pekalongan	28 534	1 236	228	29 998	40 355,13 (1,41^5)	15 105.92 (12,22)	2 752,95 (12,07^5)	58 214,00 (1,94)	55 108,49	"	781,45	290,45	1 071,90
Samarang	71 036	5 725	381	77 142	99 531,72 (1,40)	64 673,16^5 (11,29^5)	2 476.60 (6.50)	166 681,48^5 (2,16)	167 039,36	"	543,42	37,75	581,17
Japara	40 711	1 986	153	42 850	44 839,85 (1,10)	15 909,65 (8,01)	591,50 (3 87)	61 341,00 (1,43)	50 979,17^5	498,15	136,00	"	634,15
Rembang	47 433	2 503	85	50 021	75 254,97 (1,58^5)	25 105,44 (10.03)	689.50 (8,14)	101 049,88 (2.02)	95 291,25	734,06	1 985,86	"	2 720,52
Soerabaija	172 819	8 550	1 304	182 673	336 167.22 (1,94^5)	117 022,93 (13,68^5)	12 953,75 (9,93)	466 143,90 (2,55)	462 465,70	1 203,10	6 233,60	80,00	7 516,70
Pasoeroean	68 428	2 355	268	71 051	158 232,35 (2,31)	23 270,22^5 (9,88^5)	2 568,10 (9,58)	184 070,67^5 (2,59)	182 735,52^5	157,30	425,75^5	22,70	605,75^5
Probolinggo	29 126	1 189	112	30 427	79 294,18 (2,72)	14 729.65 (12,39)	1 125,00 (10,04^5)	95 148,83 (3,12^5)	95 839,82	581,30	1 352,22	32,00	1 965,52
Bezoeki	19 935	819	326	21 080	57 449,00 (2,88)	10 783.70 (13,16^5)	3 187,00 (9,77^5)	71 419,70 (3,39)	67 145,05	186,50	653.76	113,41	953.67
Banjoemas	28 706	1 289	8	30 003	27 352.42^5 (0,95)	11 422,70 (8.86)	24,75 (3,09)	38 799.87^5 (1,29)	40 647,47	1 163,75^5	707,23	"	1 870,98^5
Bagelen	62 246	1 055	2	63 303	49 403.21^5 (0,79)	8 944,20 (8.47^5)	62.50 (31,25)	58 410,00^5 (0,92)	56 399,92^5	100,21	890,72	"	990,93
Kadoe	22 428	1 613	28	24 069	19 708,12^5 (0,88)	17 174,25 (10,64^5)	92,50 (3,30^5)	36 974,87^5 (1,53^5)	36 164,22^5	8,75	31,30	7.50	48,15
Djokjokarta r)	....	1 378	42	1 420	....	11 215,42^5 (8,14)	169,50 (4,03^5)	11 384,92^5 (8,02)	11 917,45	......	39,60	"	39,60
Soerakarta r)	....	2 749	99	2 848	....	28 960.66 (10,53^5)	532,73^5 (5,38)	29,493,39^5 (10,35^5)	27 686,82	......	3 005,09	209,73^5	3 214,82^5
Madioen	19 173	1 047	10	20 230	25 490,84 (1,33)	12 399.45^5 (11,84)	90,20 (9,08)	37 981,09^5 (1,87^5)	35 642,12^5	37,20	466,82	"	504,02
Kediri	26 581	2 760	4	29 345	55 115,80 (2,07)	26 662,43 (9,66)	10.75 (2,69)	81 788,98 (2,70)	77 065,20	45,25	1 907,72	"	1 952,97
Madura	59 090	724	273	60 087	179 192,54^5 (3,03)	14 167,82^5 (19.57)	2 502,50 (9,17)	195 862,87 (3.26)	192 664,30	"	"	67,00	67.00
Totalen voor Java en Madura	912 726	63 324	5 231	981 281	f 1 583 745.78^5 (1,73^5)	f 668 624,68^5 (10,56)	f 44 961,18^5 (8,59^5)	f 2 297 331,65^5 (2,34)	....	f 9 348,55	f 47 152,81	f 3169,30^5	f 50 670,66^5
Over 1894 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft, volgens verbeterde opgaven)	863 648	60 267	5 039	928 954	f 1 538 612,13^5 (1,78)	f 669 345,93^5 (11,10^5)	f 43 501,05 (8,63)	f 2 251 459,12 (2,42)	f 2 251 459,12	f 13 341,65^5	f 47 516,04	f 3648,89	f 64 506,58^5

q) In de residentie Batavia werkt de bedrijfsbelasting, wat de inlanders betreft, alleen in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia en in de onderdistricten Pledang en Bondongan, uitmakende het onder den naam van Bloeboer bekende gouvernementsgebied in de afdeeling Buitenzorg (verg. Indisch Staatsblad 1878 nº. 12 en 1879 nº. 338), zoodat de inlanders in het grootste gedeelte der afdeeling Buitenzorg en die in de afdeelingen Meester-Cornelis en Tangerang buiten de heffing vallen (verg. het verslag van 1880, blz. 153).

r) In Djokjokarta en Soerakarta is de belasting alleen toepasselijk op de vreemde oosterlingen.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1895. Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Bedrag van den aanslag over 1895. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan. Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	In 1894 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1895. Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
BUITENBEZITTINGEN. s)													
Sumatra's Westkust	....	3 677	516	4 193	....	f 16 673.00 (4,53^{5})	f 2 402.25 (4,83)	f 19 166.15 (4,57)	f 20 459,30	......	f 5 533,80	f 1 185,57	f 6 719,37
Benkoelen	....	172	10	182	....	2 202,00 (12,80)	71.00 (7,10)	2 273,00 (12,48^{5})	2 434,00	......	78,00	3,00	81,00
Lampongsche Districten	....	269	30	299	....	1 684,00 (6,26)	219,00 (7,30)	1 903,00 (6,36^{5})	2 283,70	......	168,00	48,50	216,50
Palembang	9 265	3 409	355	13 029	f 23 631,00 (2,55)	16 343.30 (4,79^{5})	2 604,00 (7,33^{5})	42 578,30 (3,27)	41 406,05	f 1 969,00	841,05	327,00	3 137,05
Oostkust van Sumatra	....	61 627	"	61 627	....	281 801.19 (4,57)	"	281 801,19 (4,57)	250 516,86^{5}	......	t) 189 733.15	"	189 733,15
Atjeh en onderhoorigheden	....	1 730	263	1 993	....	6 792.00 (3,92^{5})	1 150,50 (4,37^{5})	7 942,50 (3,98^{5})	7 307,50	......	111,00	103,50	214.50
Riouw	....	4 810	55	4 865	....	56 702,18 (11,79)	346,50 (6,30)	57 048,68 (11,72^{5})	56 611,35	......	9 556,37^{5}	35,00	9 591,37^{5}
Banka	....	3 657	71	3 728	....	14 585,37 (3,99)	325,50 (4,58^{5})	14 910,87 (4,00)	14 101,75	......	2 414,25	71,00	2 485,25
Billiton	....	1 326	"	1 326	....	5 963,40 (4,49^{5})	"	5 963,40 (4,49^{5})	6 051,20	......	1 103,10	"	1 103,10
Westerafdeeling van Borneo	....	13 646	141	13 787	....	56 254.00 (4,12)	622,00 (4,41)	56 876,00 (4,12^{5})	55 963,00	......	14 722,75	203,50	14 926,25
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	....	1 651	585	2 236	....	11 227,50 (6,80)	4 153,60 (7,10)	15 381,10 (6,88)	14 447,50	......	566,00	175,00	741.00
Celebes en onderhoorigheden	....	2 301	295	2 596	....	21 035.90 (9,14)	1 938.50 (6,57)	22 974,40 (8,85)	[illegible]84,70	.	2 089,50	141,00	2 230,50
Menado	....	874	141	1 015	....	7 219,80 (8,26)	1 231,75 (8,73^{5})	8 451,55 (8,32^{5})	8 044,85	......	1 570,25	50,75	1 621,00
Amboina	....	432	235	667	....	4 299,50 (9,95)	1 568.00 (6,67)	5 867,50 (8,79^{5})	6 355,25	......	417 00	236,00	653,00
Ternate	....	194	65	259	....	1 767.20 (9,11)	544.00 (8,37)	2 311.20 (8,92)	2 396,00	......	573,20	119,00	692,20
Timor	....	406	51	457	....	3 284,00 (8,09)	461 00 (9,04)	3 745,00 (8,19^{5})	3 202,00	......	629,00	165,00	794.00
Bali en Lombok	2 136	741	106	2 983	6 223,50 (2,91)	5 884 00 (7,94)	1 198,00 (11,30)	13 305,50 (4,46)	13 409,25	136,75	"	"	136,75
Totalen voor de buitenbezittingen	11 401	100 922	2 919	115 242	f 29,854,50 (2,62)	f 513 719.24 (5,09)	f 18 925,60 (6,48)	f 562 499.34 (4,88)	......	f 2 105,75	f 230 106,42^{5}	f 2 863,82	f 235 075,99^{5}
Over 1894 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft volgens verbeterde opgaven)	11 102	92 972	2 685	106 759	f 29 445,50 (2,65)	f 477 968,91^{5} (5,14)	f 19 259.85 (7,17)	f 526 674,26^{5} (4,93)	f 526 674,26^{5}	f 5 406,75	f 185 400,49^{5}	f 4 197,10	f 195,004,34^{5}

s) Wat de thans behandelde jaren betreft (over invoering of uitbreiding der bedrijfsbelasting na ult. 1895 in Lombok, Oostkust van Sumatra en Menado zie blz. 185/186 van het verslag hiervóór) werkte genoemde belasting in de buitenbezittingen (behalve ter hoofdplaats Palembang, waar zij ook op de inlanders toepasselijk is, en in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, waar zij, wat de niet-vreemde oosterlingen betreft, slechts voor zekere categorie van inlanders geldt) uitsluitend onder de vreemde oosterlingen, met dien verstande, dat in de residentie Oostkust van Sumatra (het eiland Bengkalis uitgezonderd) alleen de Chineezen daaraan onderworpen zijn en in de Westerafdeeling van Borneo alle vreemde Oosterlingen, uitgenomen de Arabieren. Overigens zijn op Banka en Billiton de mijnwerkers van de belasting vrijgesteld.

t) Aan de aangeslagenen op de landbouwondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra wordt voor de aanzuivering van hunne bedrijfsbelasting tijd gelaten tot 1 Maart na afloop van het belastingjaar.

b. Verdeeling van de aangeslagenen in klassen van betaling.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1 en minder	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500
JAVA EN MADURA. *u)*																		
Bantam	Inlanders	5 967	4 466	2 406	1 722	310	418	155	93	219	12	1	2	„	„	„	„	„
	Chineezen	9	51	120	143	43	136	25	32	30	3	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	„	„	3	„	3	4	5	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	5 976	4 517	2 526	1 868	353	557	184	130	250	15	1	2	„	„	„	„	„
Batavia	Inlanders	843	3 490	5 637	1 264	430	886	206	135	54	18	„	1	„	„	„	„	„
	Chineezen	6	551	2 836	1 513	4 178	4 078	974	996	607	135	53	51	25	15	5	3	14
	Andere vreemde oosterl.	„	105	182	179	158	180	49	39	23	8	5	5	2	1	1	„	„
	Totaal	849	4 146	8 655	2 956	4 766	5 144	1 229	1 170	684	161	58	57	27	16	6	3	14
Krawang	Inlanders	6 394	1 266	311	116	37	120	11	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	7	435	258	241	94	193	49	27	31	10	8	3	2	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	10	2	5	2	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	6 401	1 711	571	362	133	315	63	30	32	10	8	3	2	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	Inlanders	35 474	18 196	2 360	620	297	367	90	36	11	3	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	39	258	363	505	209	327	91	125	71	22	15	6	1	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	4	1	2	2	8	1	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	35 513	18 458	2 724	1 127	508	702	182	163	83	25	15	6	1	„	„	„	„
Cheribon	Inlanders	24 224	30 546	3 074	1 360	472	656	103	33	6	1	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	5	1 256	957	761	400	766	207	212	156	45	18	8	4	5	„	2	3
	Andere vreemde oosterl.	1	187	117	109	34	80	14	16	16	1	2	1	1	„	„	„	„
	Totaal	24 230	31 989	4 148	2 230	906	1 502	324	261	178	47	20	9	5	5	„	2	3
Tagal	Inlanders	35 268	20 750	3 518	799	444	597	139	33	9	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	„	136	222	229	110	487	137	84	69	21	12	5	6	1	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	1	43	84	32	33	90	18	11	13	3	2	„	1	„	„	„	„
	Totaal	35 269	20 929	3 824	1 060	587	1 174	294	128	91	24	14	5	7	1	„	„	„
Pekalongan	Inlanders	16 562	9 054	1 861	277	252	399	73	43	10	2	„	1	„	„	„	„	„
	Chineezen	9	212	214	212	133	207	68	74	62	17	9	9	6	2	1	„	1
	Andere vreemde oosterl.	„	77	8	53	7	35	17	10	13	1	4	1	1	„	1	„	„
	Totaal	16 571	9 343	2 083	542	392	641	158	127	85	20	13	11	7	2	2	„	1
Samarang	Inlanders	47 638	14 431	5 519	1 421	694	1 072	154	82	17	6	2	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	10	516	1 145	1 009	357	1 551	417	318	224	53	58	34	17	7	1	5	3
	Andere vreemde oosterl.	6	93	111	57	32	50	10	11	9	„	1	„	„	„	1	„	„
	Totaal	47 654	15 040	6 775	2 487	1 083	2 673	581	411	250	59	61	34	17	7	2	5	3
Japara	Inlanders	32 992	6 249	817	302	125	199	18	7	1	1	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	23	680	236	246	136	374	87	99	69	17	7	8	„	4	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	30	72	12	11	5	9	8	4	2	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	33 045	7 001	1 065	559	266	582	113	110	72	18	7	8	„	4	„	„	„
Rembang	Inlanders	26 975	14 110	3 093	1 758	476	758	131	94	28	8	2	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	20	692	330	357	120	483	177	170	83	32	15	12	7	2	3	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	2	38	13	7	8	6	5	5	„	1	„	„	„	„	„	„
	Totaal	26 995	14 804	3 461	2 128	603	1 249	314	269	116	40	18	12	7	2	3	„	„
Soerabaija	Inlanders	61 608	72 684	20 593	10 039	3 405	3 487	494	355	123	19	5	4	„	3	„	„	„
	Chineezen	25	777	732	1 280	435	3 344	1 045	385	240	101	48	57	28	25	6	6	16
	Andere vreemde oosterl.	5	164	118	332	51	349	141	77	30	15	11	5	5	1	„	„	„
	Totaal	61 638	73 625	21 443	11 651	3 891	7 180	1 680	817	393	135	64	66	33	29	6	6	16
Pasoeroean	Inlanders	18 613	31 482	8 954	4 479	2 495	1 727	394	118	58	11	93	1	3	„	„	„	„
	Chineezen	33	380	236	326	159	733	177	152	102	29	9	11	4	4	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	54	19	65	11	67	17	14	15	3	2	„	1	„	„	„	„
	Totaal	18 646	31 916	9 209	4 870	2 665	2 527	588	284	175	43	104	12	8	4	„	„	„
Probolinggo	Inlanders	8 619	10 101	6 146	1 985	522	1 447	130	52	19	14	84	3	4	„	„	„	„
	Chineezen	9	119	65	81	177	423	120	94	56	17	13	6	4	3	2	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	27	8	15	5	21	19	8	5	4	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	8 628	10 247	6 219	2 081	704	1 891	269	154	80	35	97	9	8	3	2	„	„
Bezoeki	Inlanders	3 442	8 801	3 688	1 821	1 140	668	218	49	56	35	3	13	1	„	„	„	„
	Chineezen	1	55	80	70	128	257	80	67	45	19	7	5	3	2	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	67	73	23	30	86	14	13	13	„	4	2	1	„	„	„	„
	Totaal	3 443	8 923	3 841	1 914	1 298	1 011	312	129	114	54	14	20	5	2	„	„	„
Banjoemas	Inlanders	21 234	6 120	912	189	115	121	10	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	8	328	238	229	98	201	55	63	44	11	6	4	„	1	1	1	1
	Andere vreemde oosterl.	„	2	3	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	21 242	6 450	1 153	419	215	322	65	68	44	11	6	4	„	1	1	1	

u) Op Java en Madura wordt van inlanders als bedrijfsbelasting geheven 2 pct. van hun belastbaar inkomen, van de vreemde oosterlingen 4 pct., met een minimum van aanslag voor deze laatsten van f 2 over een vol jaar. Inlanders, wier belastbaar inkomen minder bedraagt dan f 25 's jaars, zijn van de belasting vrijgesteld.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500
		GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
Bagelen	Inlanders	54 866	5 397	1 238	338	160	191	36	11	8	1	”	”	”	”	”	”	”
	Chineezen	”	247	175	164	90	203	54	65	36	8	8	2	3	”	”	”	”
	Andere vreemde oosterl.	”	”	”	”	”	”	1	”	”	1	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal	54 866	5 644	1 413	502	250	394	91	76	44	10	8	2	3	”	”	”	”
Kadoe	Inlanders	16 650	4 277	966	271	121	77	52	10	4	”	”	”	”	”	”	”	”
	Chineezen	14	241	265	266	182	229	146	110	90	38	10	9	6	5	2	”	”
	Andere vreemde oosterl.	”	13	3	6	4	2	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal	16 664	4 531	1 234	543	307	308	198	120	94	38	10	9	6	5	2	”	”
Djokjokarta	Chineezen	”	41	269	241	220	346	116	84	52	3	2	3	1	”	”	”	”
	Andere vreemde oosterl.	”	17	8	8	4	3	1	1	”	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal	”	58	277	249	224	349	117	85	52	3	2	3	1	”	”	”	”
Soerakarta	Chineezen	”	538	581	305	301	402	227	203	117	29	15	11	11	8	1	”	”
	Andere vreemde oosterl.	”	44	13	13	6	13	2	6	2	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal	”	582	594	318	307	415	229	209	119	29	15	11	11	8	1	”	”
Madioen	Inlanders	12 755	3 792	1 657	513	199	208	34	14	1	”	”	”	”	”	”	”	”
	Chineezen	”	91	136	105	125	329	74	109	58	6	5	3	5	”	”	1	”
	Andere vreemde oosterl.	”	1	”	3	2	2	1	1	”	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal	12 755	3 884	1 793	621	326	539	109	124	59	6	5	3	5	”	”	1	”
Kediri	Inlanders	11 846	6 649	3 094	3 162	1 056	642	92	33	7	”	”	”	”	”	”	”	”
	Chineezen	7	528	309	364	363	672	225	149	103	13	12	8	3	”	1	”	3
	Andere vreemde oosterl.	”	2	”	2	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal	11 853	7 179	3 403	3 528	1 419	1 314	317	182	110	13	12	8	3	”	1	”	3
Madura	Inlanders	31 513	14 927	4 713	1 857	1 073	2 279	658	920	800	169	115	39	21	4	2	”	”
	Chineezen	7	122	69	81	65	127	73	57	64	22	12	10	5	6	3	1	”
	Andere vreemde oosterl.	4	117	34	30	19	38	9	8	6	2	1	2	3	”	”	”	”
	Totaal	31 524	15 166	4 816	1 968	1 157	2 444	740	985	870	193	128	51	29	10	5	1	”
Te zamen	Inlanders	473 483	286 788	80 557	34 293	13 823	16 319	3 498	2 126	1 432	300	305	64	29	7	2	”	”
	Chineezen	232	8 254	9 836	8 728	8 123	15 868	4 624	3 675	2 409	651	342	265	141	90	26	19	41
	Andere vreemde oosterl.	47	1 101	834	962	414	1 046	335	231	154	38	33	16	15	2	3	”	”
Algemeene totalen voor Java en Madura over 1895		473 762	296 143	91 227	43 983	22 360	33 233	8 157	6 032	3 995	989	680	345	185	99	31	19	41
Over 1894 waren de cijfers	Inlanders	431 799	283 666	78 405	32 862	13 425	15 951	3 172	2 178	1 437	293	341	86	33	3	2	”	”
	Chineezen	305	7 052	9 339	8 238	8 257	15 147	4 475	3 673	2 252	602	350	242	147	82	25	14	48
	Andere vreemde oosterl.	130	1 041	746	867	398	1 061	362	211	120	45	24	18	8	3	1	”	”
Algemeene totalen voor Java en Madura over 1894		432 234	291 759	88 490	41 967	22 080	32 159	8 009	6 062	3 809	940	715	346	188	88	28	14	48

BUITENBEZITTINGEN. *v)*

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500
Sumatra's Westkust	Chineezen	....	....	2 502	491	248	277	65	53	30	5	5	1	”	”	”	”	”
	Andere vreemde oosterl.	....	....	271	95	78	53	6	6	6	”	1	”	”	”	”	”	”
	Totaal			2 773	586	326	330	71	59	36	5	6	1	”	”	”	”	”
Benkoelen	Chineezen	....	....	31	21	36	43	17	7	5	6	5	1	”	”	”	”	”
	Andere vreemde oosterl.	....	....	3	”	2	3	2	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal			34	21	38	46	19	7	5	6	5	1	”	”	”	”	”
Lampongsche Districten	Chineezen	....	....	17	110	41	73	12	11	5	”	”	”	”	”	”	”	”
	Andere vreemde oosterl.	....	....	1	4	2	22	”	1	”	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal			18	114	43	95	12	12	5	”	”	”	”	”	”	”	”
Palembang	Inlanders	939	456	4 962	2 122	451	253	45	22	8	2	1	1	2	”	”	1	”
	Chineezen	....	....	390	2 261	281	323	69	47	25	1	3	4	2	1	”	1	1
	Andere vreemde oosterl.	....	....	”	181	75	48	9	16	16	6	3	1	”	”	”	”	”
	Totaal	939	456	5 352	4 564	807	624	123	85	49	9	7	6	4	1	”	2	1
Atjeh en onderhoorigheden	Chineezen	....	....	1 472	43	100	83	8	14	7	1	1	1	”	”	”	”	”
	Andere vreemde oosterl.	....	....	140	30	59	28	3	1	2	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal			1 612	73	159	111	11	15	9	1	1	1	”	”	”	”	”
Oostkust van Sumatra	Chineezen	....	....	*w)* 20476	20 050	13 379	6 204	696	351	245	103	83	33	5	1	”	1	”
	Andere vreemde oosterl.	....	....	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal			*w)* 20476	20 050	13 379	6 204	696	351	245	103	83	33	5	1	”	1	”
Riouw	Chineezen	....	....	*x)* 1 973	358	359	658	501	395	489	38	16	11	10	1	”	1	”
	Andere vreemde oosterl.	....	....	*ij)* 36	4	4	7		1	2	1	”	”	”	”	”	”	”
	Totaal			2 009	362	363	665	501	396	491	39	16	11	10	1	”	1	”

v) In de buitenbezittingen is de maatstaf van heffing algemeen 2 pct. van het belastbaar inkomen, doch mogen vreemde oosterlingen voor niet minder dan naar reden van f 3. en inlanders (zie noot *s*) dan naar reden van f 1 over een vol jaar worden aangeslagen.

w) Hieronder 3503 belastingschuldigen, die voor minder dan het geheele jaar waren aangeslagen en uit dien hoofde minder te betalen hadden, namelijk 127 tusschen f 0,25 en f 0,50, 1490 tusschen f 0,50 en f 1, en 1886 tusschen f 1 en f 2.

x) Hieronder 275 aangeslagenen als voren, die uit dien hoofde tusschen f 1 en f 2 te betalen hadden.

ij) Hieronder 1 aangeslagene als voren.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500
Banka	Chineezen	....	....	2 894	352	175	157	27	29	14	4	1	2	1	,,	1	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	45	11	6	6	1	1	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal			2 939	363	181	163	28	30	15	4	1	2	1	,,	1	,,	,,
Billiton	Chineezen	....	....	952	254	39	39	17	9	10	4	1	1	,,	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal			952	254	39	39	17	9	10	4	1	1	,,	,,	,,	,,	,,
Westerafdeeling van Borneo	Chineezen	....	....	8 174	3 567	842	763	134	89	53	8	6	1	6	2	1	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	z) 81	32	5	15	6	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal			8 255	3 599	847	778	140	91	53	8	6	1	6	2	1	,,	,,
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Chineezen	....	....	1 119	222	97	133	38	25	17	7	7	,,	1	3	,,	,,	2
	Andere vreemde oosterl.	....	....	237	147	91	56	26	19	2	3	,,	3	1	,,	,,	,,	,,
	Totaal			1 356	369	188	169	64	44	19	10	7	3	2	3	,,	,,	2
Celebes en onderhoorigheden	Chineezen	....	....	aa) 554	1 107	141	306	61	53	33	15	8	9	4	4	3	,,	4
	Andere vreemde oosterl.	....	....	bb) 118	96	15	42	10	7	2	1	2	2	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal			672	1 203	156	348	71	60	35	15	10	11	4	4	3	,,	4
Menado	Chineezen	....	....	19	23	92	636	64	24	11	1	2	1	1	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	3	,,	11	105	12	9	,,	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal			22	23	103	741	76	33	11	2	2	1	1	,,	,,	,,	,,
Amboina	Chineezen	....	....	77	55	19	175	39	39	23	3	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	71	46	23	70	10	8	7	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal			148	101	42	245	49	47	30	3	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Ternate	Chineezen	....	....	41	36	14	66	17	8	10	1	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	13	15	3	26	1	5	,,	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal			54	51	17	92	18	13	10	3	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Timor	Chineezen	....	....	126	76	27	94	37	29	11	6	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	12	1	15	15	3	2	1	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal			138	77	42	109	40	31	12	8	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Bali en Lombok	Inlanders	136	1 152	347	286	62	126	17	7	1	,,	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Chineezen	....	....	415	40	106	115	15	19	18	5	5	,,	2	,,	,,	1	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	33	36	5	17	2	6	1	3	,,	3	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal	136	1 152	795	362	173	258	34	32	20	8	7	3	2	,,	,,	1	,,
In 't geheel	Inlanders	1 075	1 608	5 309	2 408	513	379	62	29	9	2	3	1	2	,,	,,	1	,,
	Chineezen	....	....	41 232	29 066	15 996	10 125	1 817	1 202	1 606	207	146	65	32	12	5	4	7
	Andere vreemde oosterl.	....	....	1 064	698	394	513	91	84	40	19	6	9	1	,,	,,	,,	,,
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1895.		1 075	1 608	cc) 47 605	32 172	16 903	11 017	1 970	1 315	1 055	228	155	75	35	12	5	5	7
Over 1894 waren de cijfers	Inlanders	944	6 068	2 748	768	201	298	41	16	8	3	3	2	1	,,	1	,,	,,
	Chineezen	....	....	41 244	25 392	12 797	9 114	1 756	1 275	947	210	111	61	24	11	3	5	7
	Andere vreemde oosterl.	....	....	1 133	557	268	497	86	70	44	13	10	3	3	,,	,,	,,	,,
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1894.		944	6 068	dd) 45 125	26 717	13 266	9 909	1 883	1 361	999	226	124	66	28	11	4	5	7

VI. BELASTING OP DE RIJTUIGEN VAN INLANDERS OP JAVA.

Gewesten.	AANSLAG. 1894.	AANSLAG. 1895.	Gewesten.	AANSLAG. 1894.	AANSLAG. 1895.	Gewesten.	AANSLAG. 1894.	AANSLAG. 1895.	Gewesten.	AANSLAG. 1894.	AANSLAG. 1895.
Bantam	f 5 776,00	f 5 635,00	Per transport	f 63 127,50	f65 114,50	Per transport	f 163 162,00	f 172 155,00	Per transport	f 240 556,00	f 255 219,00
Batavia	ee) 23 974,50	24 044,00									
Krawang	2 137,00	2 474,00	Pekalongan	3 432,00	3 445,00	Pasoeroean	32 822,00	35 339,00	Kadoe	1 398,00	1 600,00
Preanger Regentschappen	15 014,00	16 098,00	Samarang	11 119,00	11 925,50	Probolinggo	ff) 22 015,00	22 835,00	Madioen	ee) 4 796,00	5 582,00
Cheribon	10 192,00	10 702,50	Japara	23 152,00	25 052,00	Bezoeki	ff) 14 548,00	15 759,00	Kediri	ee) 15 536,00	17 172,00
Tagal	6 034,00	6 161,00	Rembang	13 700,00	14 641,00	Banjoemas	2 692,00	3 099,00			
			Soerabaija	ee) 48 631,50	51 977,00	Bagelen	5 317,00	6 032,00			
Transporteeren	f 63 127,50	f65 114,50	Transporteeren	163 162,00	f172 155,00	Transporteeren	f 240 556,00	f 255 219,00	Totalen	ee) f 262 286,00	f 279 573,00

z) Hieronder 11 aangeslagenen als voren, die uit dien hoofde tusschen f 1 en f 2 te betalen hadden.
aa) Hieronder 15 als voren.
bb) Hieronder 4 als voren.
cc) Hieronder 3809 belastingschuldigen die voor minder dan het geheele jaar waren aangeslagen (3793 Chineezen en 16 andere vreemde oosterlingen), en uit dien hoofde minder dan f 3 te betalen hadden, namelijk 127 tusschen f 0,25 en f 0,50, 1490 tusschen f 0,50 en f 1, en 2192 tusschen f 1 en f 2.
dd) Hieronder 1806 belastingschuldigen als voren (1797 Chineezen en 9 andere vreemde oosterlingen), namelijk 809 die uit dien hoofde slechts te betalen hadden tusschen f 0,50 en f 1, 10 slechts f 1, en 987 tusschen f 1 en f 2.
ee) Verbeterde opgaaf.
ff) Zooals reeds in 't vorig verslag (bijlage TT) werd verondersteld, waren in de toen ontvangen opgaven de cijfers van Probolinggo en Bezoeki verwisseld.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE TT.

N°. 46.

(Zie hoofdst. M., afd. II, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de GELDMARKT in Nederlandsch-Indië in 1895, samengesteld door den heer D. Groeneveld, president der Javasche Bank.

De ruime geldmarkt waarmede 1895 aanving bestendigde zich niet alleen het geheele jaar door, doch nam gaandeweg nog meer in beteekenis toe.

De credietvraag van den kant van den importhandel had een beperkten omvang, waarvan de weerslag in niet geringe mate op het disconto-gebied werd ondervonden. Nog altijd liet de vertrouwbaarheid der Chineesche tweede hand veel te wenschen over, zoodat de importeur 't geraden achtte zijne credieten, als in 1894, te blijven beperken en meer naar verkoopen à contant en op korten tijd te streven.

De loop der suikerprijzen in 1895, welke tegen het einde van het jaar een stijgende werd, gaven houders van restantenoogsten, in tegenstelling van 't geen in 1894 plaats vond, geen aanleiding deze, in afwachting van betere prijzen, aan te houden, waarmede tevens van dien kant de credietvraag in den vorm van beleeningvoorschotten achterwege bleef.

Bij de geringere credietvraag in 't algemeen zagen nog verschillende credietinstellingen hare deposito's toenemen, terwijl daarenboven enkele banken, voor 't verkrijgen der benoodigde fondsen op sommige tijdstippen van het jaar, de voorkeur gaven aan 't betrekken van Europa waartoe vooral het goedkoope geld te Londen en de loop der koersen wel konden aanzetten, dan daarvoor de geldmarkt hier aan te spreken.

Naast al die omstandigheden, welke zoozeer tot de ruime geldmarkt in 1895 hebben bijgebracht, viel nog op te merken dat eenige cultuurinstellingen, ter bekoming van het benoodigde werkkapitaal, zich meer dan te voren van het wisselcrediet bedienden, in stede van hier de fondsen aan te schaffen tegen onderpand van een effectendepôt.

De overvloed van middelen teekende zich ten duidelijkste met de werkcijfers der Javasche Bank, welke een zeer beperkten omvang der operatiën aangaven, bij een klimmend metaalsurplus. Het middelcijfer der operatiën van 't geheele jaar 1895/96, dat uitsluitend betrekking heeft op de disconteeringen en beleeningvoorschotten, bedroeg niet meer dan f 8 081 000 en stak derhalve zeer ongunstig af bij dat der laatst voorafgegane jaren.

De renteverlaging der Javasche Bank op 3 Mei 1895 bracht in dien toestand geene verandering, evenmin de op 8 Augustus d. a. v. gevolgde vermindering der rente met ½ pct. voor te disconteeren op het buitenland getrokken particuliere wissels, terwijl ook eene op 5 October jl. ingevoerde rente-reductie van ½ pct., bij voorschotten op zekere categorie effecten, weinig of geen uitwerking had.

Bij 't einde van 1895 was derhalve het rentetarief der Javasche Bank voor:

promessen en binnenlandsche wisselbrieven (langer loopende dan 90 dagen ½ pct. meer)	4½ pct.
gouvernementswissels (binnenlandsche)	2½ „
vendupapier, betaalbaar op plaatsen waar de Bank een eigen kantoor heeft	3 „
vendupapier van elders	4 „
wisselbrieven op het buitenland en op 't Ministerie van Koloniën	3 „

terwijl de rente bedraagt voor:

beleeningen op Indische effecten	4½ „
beleeningen op Nederlandsche en vreemde staatsschuld, pandbrieven, enz.	3½ pct.
beleeningen op goud en zilver	4 „
id. „ uitvoerproducten	4 „
id. „ invoerartikelen	5 „

Het tarief der Javasche Bank werd niet altijd door de geldinstituten gevolgd. Dikwerf was men bereid soliede discontoposten beneden bankrente op te nemen.

De rente voor hypotheken werd eveneens door de ruime geldmarkt en het vele geld, dat voor die soort uitzettingen bij verschillende instellingen beschikbaar was, aangedaan. Was vroeger eene rente van 7½ pct. voor soliede hypotheken eene normale, allengs moest men zich contenteeren met eene rente van 6 pct., terwijl in vele gevallen in 1895 met eene rente van 5 pct. genoegen moest worden genomen.

De *wisselkoersen* liepen in 1895 geheel ten voordeele van exporteurs, wat in zooverre aan verschillende productenprijzen ten goede kwam. Koersen waren hoog en onderscheidden zich door eene voortdurende vastheid.

De noteeringen van bankwissels waren:

6 maanden dato op Nederland:

gedurende het 1ste kwartaal 1895	f 100½	à f 100;	
„ „ 2de „ „	100¼ „	100;	
„ „ 3de „ „	100⅝ „	100⅛;	
„ „ 4de „ „	100⅜ „	100;	

6 maanden zicht op Engeland:

gedurende het 1ste kwartaal 1895	f 12,02½	à f 12,10	p. £;
„ „ 2de „ „	12,05 „	12,10	„ „
„ „ 3de „ „	12,03¾ „	12,05	„ „
„ „ 4de „ „	12,06¼ „	12,12½	„ „

De noteeringen op zilverlanden, gelijken tred houdende met den prijs van baarzilver te Londen, waren:

zicht bankpapier op Singapore:

gedurende het 1ste kwartaal 1895	f 1,20	à f 1,29	p. $;
„ „ 2de „ „	1,32½ „	1,34	„ „
„ „ 3de „ „	1,31 „	1,34½	„ „
„ „ 4de „ „	1,33 „	1,37½	„ „

Bij den aanvang van 1895 was de noteering voor baarzilver te Londen 27¼ d. per once standaard, terwijl bij het einde van het jaar op eene noteering van 30½ d. te wijzen viel.

Invoer van zilveren specie uit Nederland vond noch voor rekening der Regeering, noch voor die van particulieren in 1895 plaats; evenmin viel uitvoer van specie derwaarts te constateeren. Daarentegen werden door eenige geldinstellingen belangrijke partijen sovereigns en dukaten uit Europa ontvangen.

Ten opzichte van den geldsomloop gedurende de verslagperiode moet vermeld worden dat meer last dan ten vorigen jare werd ondervonden van den in den vreemde nagemaakte en hier te lande aangebrachte zilveren standpenning. In het onlangs door ondergeteekende uitgebracht verslag over den gang van de zaken der Javasche Bank gedurende haar met ult. Maart jl. gesloten 68ste boekjaar leest men over die aangelegenheid 't volgende:

„In mijn vorig verslag besprak ik reeds dat euvel in de circulatie, doch sedert is de zaak van ernstiger aard geworden, nu, naar men wil, het valsche geld in sommige streken van Java meer veld heeft gewonnen, en daardoor de bevolking een tegenzin aan den dag legt voor den rijksdaalder, uit vrees van met een nagemaakt stuk te doen krijgen, wat niet alleen een groot verlies geeft, maar haar in moeilijkheden kan brengen, welke zij liefst vermijden wil.

„Die tegenzin, naar onze directie ter oore is gekomen, vindt nog meer voedsel in de kwade praktijken, die zich van den kant van Chineezen zouden hebben voorgedaan met geen ander doel dan aan de bevolking het goede geld voor eene veel mindere waarde afhandig te maken, onder voorwendsel dat het valsch is en zij dus verstandig doet zich daarvan bijtijds los te maken.

„Het valt niet te ontkennen dat zulke omstandigheden, indien ze naar waarheid zijn geschetst, eene depreciatie van ons zilvergeld kunnen doen intreden, waaraan alleen op afdoende wijze paal en perk te stellen zou zijn, indien tot eene wijziging van ons tegenwoordig muntstelsel kon worden overgegaan; hieraan kan echter moeilijk gedacht worden bij de nog altijd bestaande muntquaestie in Europa.

„Zoolang echter die quaestie niet tot eene oplossing is gekomen, zullen naar wij veronderstellen geen stappen in de bedoelde richting worden gedaan, wijl men 't hoogstwaarschijnlijk betwijfelt of daarmede de rechte weg wordt ingeslagen, en bij die onzekerheid geen millioenen zal willen ten offer brengen.

„Dit in aanmerking genomen blijft in de beschreven omstandigheden niets anders over dan zorg te dragen dat het publiek zoo min mogelijk dupe van het geïmiteerde geld wordt, door de van regeeringswege getroffen maatregelen tegen den invoer en de verspreiding van de valsche munt te bestendigen, zoo mogelijk te verscherpen, zonder daardoor echter belemmering in het verkeer teweeg te brengen.

„Van den kant onzer Bank wordt eveneens alles gedaan om den falsaris zoo min mogelijk satisfactie van zijn werk te bezorgen, terwijl zij steeds bereid wordt gevonden, voor zoover zij daartoe in staat is, aan de eischen van het verkeer tegemoet te komen wanneer andere geldstukken dan de rijksdaalder verlangd worden."

Omstreeks medio November 1895 mocht 't der justitie en politie te Soerabaija gelukken een complot Chineezen op 't spoor te komen, dat zich met 't vervaardigen van valsche biljetten der Javasche Bank op groote schaal inliet. Bij de verschillende arrestatiën legde men tevens de hand op eene partij afgewerkte biljetten van f 1000 en ook op eene hoeveelheid onafgewerkte biljetten van f 500, waarvan de namaak gevaarlijk voor de circulatie kon heeten. Toen die feiten ruchtbaarheid kregen, toonde het publiek zich afkeerig van de coupures f 1000 en f 500, uit vrees van met valsche biljetten dier waarden te maken te krijgen, 't geen echter in de biljetten-circulatie alleen ten gevolge heeft gehad dat meer uitsluitend de biljetten van lagere waarden werden gevraagd. Een ander gevolg hebben die gebeurtenissen te Soerabaija voor de circulatie niet gehad.

In den loop van 1895 werden veel klachten over gebrek aan zilveren pasmunt vernomen. De uitzendingen, welke sedert van regeeringswege hebben plaats gehad, zijn ongetwijfeld der circulatie ten goede gekomen.

Effecten. De omzet in effecten was gedurende de verslagperiode van meer beteekenis dan in 1894 het geval was. Eene gunstiger stemming ontstond voor aandeelen assurantie-maatschappijen, die ten vorigen jare niet gezocht waren, terwijl zich ook voor verschillende andere fondsen meer kooplust voordeed. Van den kant van het geldbeleggend publiek viel eene speciale voorliefde waar te nemen voor spoorweg- en tramfondsen.

De hoogere suikerprijzen in 't begin van 1895 konden de verflauwde stemming voor aandeelen in cultuurbanken en maatschappijen, wier belangen zeer nauw aan de suikerindustrie verbonden zijn, niet opbeuren. Wel kwamen eenige afdoeningen tot stand, doch deze waren meer van speculatieven aard.

Eene vernieuwde poging werd in 1895 aangewend om het Europeesch effect hier te lande meer ingang te doen vinden, doch tot dusverre met een matig succes.

Spaarbanken. De verslagen dier inrichtingen over 1895 laten over 't algemeen, wat het aantal inleggers en de ingebrachte gelden aangaat, alleszins bevredigende resultaten zien, welke met de volgende vergelijkende cijfers nader worden aangetoond.

Onder ult December 1895 was de staat van zaken:

	Kapitaal met de ingeschreven rente.	Aantal inleggers.	Per inlegger gemiddeld.
Batavia	f 1 389 434,51	3 699	f 375,62
Samarang	3 015 265,11	4 263	707,31
Soerabaija	3 866 851,21	4 423	874,26
Padang	1 022 159,47	1 020	1 002,12
Makasser	418 145,51	461	901,18
	f 9 711 855,81	13 869	f 700,26

Op het einde der vijf voorafgegane jaren waren de cijfers voor dezelfde rubrieken:

		Kapitaal met de ingeschreven rente.	Aantal inleggers.	Per inlegger gemiddeld.
Batavia	1894	f 1 333 076	3536	f 377,00
	1893	1 262 626	3318	380,54
	1892	1 364 754	3441	396,61
	1891	1 377 720	3303	417,00
	1890	1 314 468	3190	412,00
Samarang	1894	2 885 577	4454	647,86
	1893	2 809 328	3946	711,94
	1892	2 814 810	3889	723,97
	1891	3 175 335	4597	690,00
	1890	3 289 845	4705	699,00
Soerabaija	1894	3 239 143	3839	843,74
	1893	4 702 489	4783	983,17
	1892	4 296 628	4328	992,75
	1891	4 110 861	4088	1 055,00
	1890	3 757 200	3804	987,00
Padang	1894	979 679	944	1 037,79
	1893	992 059	918	1 080,67
	1892	938 417	910	1 031,23
	1891	821 926	863	952,00
	1890	700 655	789	888,00
Makasser	1894	341 569	386	884,89
	1893	311 103	398	845,38
	1892	446 969	450	993,25
	1891	413 664	421	982,00
	1899	347 750	355	980,00

Op 31 December 1895 beliep alzoo bij die spaarbanken het totaal van inleggelden, inclusief de aankomende rente, f 9 711 855,81

Voorts was het cijfer der reservefondsen van:

Batavia	f 98 977.59	
Samarang	400 000,00	
Soerabaija	191 071,46	
Padang	75 329,57	
Makasser	38 196,15	
		803 574,77
Totaal		f 10 515 430,58

Op ult. 1894 waren die cijfers respectievelijk f 8 779 044,35 en f 728 577,54, of te zamen f 9 507 621,89, een vooruitgang dus voor 1895, wat kapitaal en aankomende rente aangaat, van f 932 811,46, waarin deelen de spaarbank te Samarang voor f 129 687,91 en die te Soerabaija voor f 627 708,60. Hiermede blijkt wel voor deze laatste, dat het in 1894 in haar opgewekt wantrouwen voor betere meening geweken is.

Van het hierboven voor kapitaal, aankomende rente en reservefondsen genoemd bedrag van f 10 515 430,58, was uitgezet in:

hypotheken	f 4 342 105,36
beleeningen op effecten	260 730,00
obligatiën met borgtocht of onderpand	315 157,92
gedisconteerde vendumandaten	141 928,01
gedisconteerd handelspapier	1 300 517,84
beleggingen in effecten	2 100 383,61
vaste goederen	86 900,00
	f 8 547 722,74
en bleef alzoo onbelegd	1 967 707,84
	f 10 515 430,58

Als gevolg van de in dit overzicht genoemde ruime geldmarkt viel 't aan de spaarbanken eveneens moeielijk passende beleggingen voor de aan haar toevertrouwde gelden te vinden. Enkele dier instellingen breidden dientengevolge haar bezit van Europeesche effecten, voor 't meerendeel staatsschuld en pandbrieven, wat verder uit.

Onder de inleggers op ult. December 1895 kwamen voor:

te Batavia	76 inlanders met	. . . . f	9 708,33
	80 Chineezen „	. . . .	20 119,48
	7 Arabieren „	. . . .	640,51
„ Samarang	139 inlanders „	. . . . . .	54 367,92
	85 Chineezen en Arabieren met	.	86 710,00
„ Soerabaija	76 inlanders met	. . . . . .	34 368,10
	100 vreemde oosterlingen met	. .	29 137,26
„ Padang	64 inlanders met	. . . . . .	13 644,71
	14 vreemde oosterlingen met	. .	4 633,86
„ Makasser	17 inlanders met	. . . . . .	8 434,39
	86 Chineezen „	. . . . . .	78 674,29

In eene geleidelijke ontwikkeling kan de spaarbank te Medan (Sumatra's Oostkust) zich verheugen. Onder 30 Juni 1895 (dag der sluiting van het boekjaar) beliep het kapitaal van inleggers. . . . . $ 8 333,04

't geen was onder 30 Juni 1894	4 609,86
„ „ „ 30 „ 1893	1 956,47

Het kapitaal ad $ 8 333,04 behoort aan 70 inleggers, waaronder, behalve vier instellingen, voorkomen: 35 Europeanen, 29 inlanders, 9 Japanners, 1 Chinees en 1 Siamees. De reserverekening bedroeg $ 62,51.

De spaarbank voor inlanders te Modjowarno moest, wat de resultaten van 1895 betreft, voor 't eerst sedert haar bestaan een achteruitgang van het kapitaal der inleggers constateeren.

Op 31 December 1894 bedroeg het kapitaal van diverse inleggers.		f 27 626,39
In 1895 werd ingebracht . . . . f	4 369,00	
en teruggenomen	6 671,13	
alzoo meer teruggenomen dan ingebracht . . .		2 302,13
		f 25 324,26
bijgeschreven rente en bonus		753,55
kapitaal van inleggers onder ult. December 1895		f 26 077,81

of minder dan ten vorigen jare f 1548,58.

Het reservefonds klom tot f 327.50, latende, vergeleken met het cijfer onder ult. December 1894, eene vermeerdering van f 43 zien.

Op laatstgenoemden datum was het aantal inleggers 276, dat gedurende 1895 met 2 afnam, doch daarentegen met 25 vermeerderde, zoodat op 't einde van 1895 het totaal der inleggers 299 bedroeg, welke toeneming toch een verblijdend verschijnsel mag heeten.

Om het groote nut der spaarinrichting te Modjowarno te doen uitkomen volgen hier eenige regelen uit het verslag van den directeur, waarmede de achteruitgang van het kapitaal van inleggers wordt toegelicht.

„Bij onderzoek naar de oorzaken van dezen achteruitgang bleek, dat die voornamelijk moet worden toegeschreven aan de slechte padiprijzen in 1895. De inleggers, voor een groot deel padihandelaars, verkochten daarom hun gewas niet, maar kwamen voor grootere of kleinere bedragen hunne gelden uit de spaarbank terugvorderen, ten einde te voorzien in hunne levensbehoeften en te voldoen aan hunne verplichtingen. Daardoor vloeide er veel geld uit de spaarbank en kwam er om dezelfde reden weinig in.

„Intusschen is ook nu weer gebleken hoezeer de spaarbank voorziet in eene economische behoefte van de bevolking. Hoogstwaarschijnlijk toch waren de gelden, zoo zij niet belegd geweest waren, reeds verbruikt en had de padihandelaar ook tegen ruïneuse prijzen wel moeten verkoopen. Nu konden zij de spaarbankgelden gebruiken en betere tijden afwachten. Met grond mag dan ook verwacht worden dat, zoodra de prijzen verbeteren, ook het kapitaal der spaarbank weder zal toenemen."

In het Overzicht der geldmarkt over 1894 werd melding gemaakt van het bestaan te Soerabaija eener naamlooze vennootschap, de „Incasso-, spaar- en hulpbank", naast de hiervoren behandelde spaarbank, en tevens werden genoemd de door haar ingenomen en in haar verslag onder de rubriek „Inleggers spaarbank" behandelde spaarpenningen, welke onder ult. December van dat jaar het cijfer beliepen van . . . . f 158 768,47

Thans valt te vermelden dat in 1895 is bijgekomen	271 566,59
	f 430 335,06
en afgegaan	141 365,72
Saldo op ult. December 1895	f 288 969,34

In 1895 werd te Batavia eene vennootschap opgericht onder den naam „Algemeene spaar- en depositobank", waarmede eene nieuwe gelegenheid tot inbreng van spaargelden werd geopend. Op ult. December 1895 bedroeg reeds het saldo der bij die inrichting ingebrachte spaargelden f 54 430,74, welk cijfer steeds in beteekenis toeneemt.

Batavia, 30 Juni 1896.

De President der Javasche Bank,

GROENEVELD.

OVERZICHT van den loop der prijzen te Batavia van Indische Effecten in 1895.

NAMEN DER FONDSEN.	NOTEERINGEN. in Januari.	in Juli.	in December.
Javasche Bank	175	180 (excl. divd.)	172½
Certificaten Nederlandsche Handel-Maatschappij	122½	—	141
Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij	118¾	127½	140 (nieuwe emissie 107½—110)
„ „ Handelsbank	—	—	70
Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	150	—	155
Nederlandsch-Indische Hypotheekbank	105	—	—
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam"	80	—	—
Koloniale Bank	—	—	
Handelsvereeniging „Amsterdam"	—	—	100

NAMEN DER FONDSEN.	NOTEERINGEN.		
	in Januari.	in Juli.	in December.
Padangsche Handel-Maatschappij	—	—	117½
Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij	185	—	—
Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij	80	90 (excl. divd.)	—
Nederlandsch-Indische Tramweg-Maatschappij	116	—	—
„ „ Levensverzekering- en Lijfrente-Maatschappij	325	—	—
„ „ Gas-Maatschappij	—	—	—
Bataviaasch Prauwenveer	127½	122½	130
Nieuw Prauwenveer te Batavia	150	150	—
Tagalsch Prauwenveer	—	130	—
Nieuw Samarangsch Prauwenveer	200	—	—
Samarangsch Stoombootveer	200	—	—
Particulier Prauwenveer te Soerabaija	112½	120	—
Oost-Java Prauw-Maatschappij	105	—	110
Nieuw Prauwenveer (Soerabaija)	160	—	—
Javasche Zee- en brandassurantie-Maatschappij	60	105 (incl. divd.'94.)	100
Bataviasche „ „ „ „	45	75	100
Oost-Indische „ „ „ „	—	—	—
Nederlandsche Lloyd	60	—	—
Nederlandsch-Indische Zee- en brandassurantie-Maatschappij	117½	—	150
Tweede Nederlandsch-Indische „ „ „ „	100	—	—
Koloniale „ „ „ „	115	120	—
Tweede Koloniale „ „ „ „	97½	100	—
Brandverzekering-Maatschappij „Mercurius"	140	—	—
Brandassurantie-Maatschappij „de Oosterling"	125	127½	—
„ „Insulinde"	170	180	200
Brandwaarborg-Maatschappij „Nederlandsch-Indië"	325	—	—
Brandwaarborgsocieteit „Securitas"	100	—	—
Brandassurantie-Maatschappij „Unitas"	105	—	—
Nederlandsch-Indische Brandwaarborg-Maatschappij	102½	—	—
Samarangsche Zee- en brandassurantie-Maatschappij	110	—	—
Tweede Samarangsche „ „ „ „	75	—	—
Brandassurantie-Maatschappij „Padang"	70	—	—
„ „de Merapi"	90	—	—
„ „de Oosthoek"	200	150	—
„ „de Westhoek"	95	90	—
„ „de Noordhoek"	85	65	—
Brandverzekering-Maatschappij „Kalimaas"	85	—	—
„ „Oost-Java"	50	—	—
Brandassurantie-Maatschappij „Veritas"	135	120	—
„ „Ardjoeno"	—	130	—
„ „Sumatra"	—	75	—
Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij	170	180 (incl. divd.)	—
Nederlandsch-Indische Telefoon-Maatschappij	180	187½	—
Intercommunale Telefoon-Maatschappij	—	—	105
Telefoon-Maatschappij der Vorstenlanden	—	—	110
Liquidatie-aandeelen J. Barge en E. Moorman & C°.	80	—	—
Bagelen Thee- en Kina-Maatschappij	70	—	—
Maatschappij tot exploitatie Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	—	75	—
Maatschappij „Onderlinge Hulp"	110	—	—
„ „Suikerfabriek Tjoekir"	150	—	100
Cultuurmaatschappij „Pagottan"	150	—	—
„ „Tjogreg"	100	—	107½
Kina-Maatschappij „Kertamana"	95	—	—
Winkelmaatschappij „Eigen Hulp"	102½	110 (incl. divd.)	105
Cultuurmaatschappij „Perbawatie"	200	—	205
„ „Goalpara"	110	—	—
Kertasana-Cultuurmaatschappij	100	—	—
Landbouwmaatschappij „Melatie"	105	117½	120
Cultuurmaatschappij „Boenga Meloer"	—	102½	105

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **UU**.

N°. 47.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de uitgestrektheid, enz.

VAN DE

BOUWGRONDEN DER INLANDSCHE BEVOLKING

OP

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landerijen)

OVER

1895.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws van 500 vierk. rijnlandsche roeden) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden.					Uitgestrektheid bovendien in cultuur gebracht, maar niet tot de geregeld beplante bouwgronden behoorende (niet geregeld bebouwde tegalvelden).	Totaal der kolommen 6 en 7.
	Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden.	Te zamen.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	41 818	45 985	3 929	25 696	117 428	13 895	131 32[illegible]
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	867	„	„	92	959	„	959
Krawang	26 984	31 658	„	74	58 716	4 192	62 90[illegible]
Preanger Regentschappen	178 436	68 009	3 907	59 743	310 095	25 891	335 98[illegible]
Cheribon	180 148	30 979	5 547	12 498	229 172	8 414	237 58[illegible]
Tagal	103 329	60 590	„	12 421	176 340	830	177 17[illegible]
Pekalongan	66 916	5 736	37	12 365	85 054	„	85 054
Samarang	151 779	102 084	1 855	35 047	290 765	8 884	299 64[illegible]
Japara	91 634	48 651	3 745	13 197	157 227	6 861	164 08[illegible]
Rembang	42 596	182 811	1 905	49 711	277 023	„	277 02[illegible]
Soerabaija	140 160	160 079	17 012	41 132	358 383	941	359 32[illegible]
Pasoeroean	82 229	2 163	1 443	61 213	147 048	2 201	149 24[illegible]
Probolinggo	51 623	1 680	492	46 869	100 664	5 723	106 38[illegible]
Bezoeki	92 808	484	„	64 093	157 385	2 103	159 48[illegible]
Banjoemas	81 003	52 978	664	54 577	189 222	8 060	197 28[illegible]
Bagelen	79 689	45 540	4 084	38 709	168 022	24 673	192 69[illegible]
Kadoe	70 501	13 693	6	39 657	123 8[illegible]7	10 573	134 4[illegible]
Madioen	149 582	35 181	„	28 828	213 591	13 910	227 50[illegible]
Kediri	110 080	33 513	4 434	54 950	202 977	6 425	209 40[illegible]
Madura	11 019	96 703	„	237 343	345 065	10 544	355 60[illegible]
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	1 753 201	1 018 517	49 060	888 215	3 708 993	154 120	3 863 11[illegible]
Over 1894 waren de cijfers	g) 1 745 925	1 001 817	49 151	870 301	3 667 194	h) 158 298	3 825 49[illegible]
1893 v) „ „	1 706 021	1 004 993	53 719	852 597	3 623 330	148 050	3 771 3[illegible]
1892 n) „ „	1 697 643	1 004 213	52 161	833 333	3 587 350	152 889	3 740 2[illegible]

a) De getallen in deze kolom zijn verkregen door de kolommen 9, 10, 12 en 13 bij elkander op te tellen.
De tweemaal beplant geweest zijnde velden zijn hier dus dubbel in rekening gebracht.

b) Hieronder begrepen 70 410 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden.

c) „ „ 83 701 „ „ „ „ „ „ „ „

) „ „ 6 179 „ „ „ „ „ „ „ „

e) Hieronder begrepen 33 292 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden.

f) „ „ 193 591 „ „ „ „ „ „ „ „

g) Dat dit totaal bijna 40 000 bouws hooger is dan de opgaaf over 189[illegible] voor een deel hieraan worden toegeschreven dat vele velden in Samarang dusver als droge sawahs te boek staande, geoordeeld werden te vallen [illegible] categorie der in kolom 2 bedoelde sawahs.

Uitgestrektheid voor den oogst van 1895 beplant geweest, waarop als 1ste aanplant werden geteeld (alles voor eigen cultuur der bevolking):		Uitgestrektheid alzoo onbeplant gebleven (zie kolommen 15 t/m 19).	Van de in de kolommen 9 en 10 bedoelde velden zijn bovendien voor een tweeden oogst beplant geweest:		Alzoo in 't geheel beplant geweest het navolgend aantal bouws voor eigen cultuur der bevolking. a)	Specificatie der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden die onbeplant gebleven zijn (aantal bouws).				
rijst.	andere eenjarige gewassen.		met rijst.	met andere eenjarige gewassen.		Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Moeras-sawahs.	Tegalvelden (in geregelde cultuur).	Te zamen (zie kolom 11).
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
115 218	2 469	13 636	„	8 781	126 468	1 164	5 279	1 104	6 089	13 636
870	49	40	„	282	1 201	22	„	„	10	40
60 056	1 019	1 833	„	426	61 501	526	1 236	„	71	1 833
285 493	46 899	3 594	27 949	29 131	389 472	719	1 173	49	1 653	3 594
209 248	27 526	1 012	1 451	48 758	286 783	134	236	185	457	1 012
152 463	22 377	2 330	3 982	38 164	216 986	456	1 130	„	744	2 330
64 557	18 460	2 037	11 627	34 975	129 619	431	305	3	1 298	2 037
248 572	49 007	2 070	18 533	108 578	424 690	77	383	262	1 348	2 070
127 272	31 516	5 300	8 279	46 668	213 735	14	3 919	920	447	5 300
221 565	51 898	3 560	1 218	117 734	392 415	„	2 890	„	670	3 560
295 172	58 770	5 382	2 988	133 559	490 489	3	4 161	728	490	5 382
85 095	63 970	184	6 099	85 814	240 978	39	„	„	145	184
50 818	54 385	1 184	1 639	73 084	179 926	256	„	„	928	1 184
88 200	70 646	642	92	105 834	264 772	578	„	„	64	642
141 699	49 811	5 772	22 199	65 925	279 634	1 325	795	7	3 645	5 772
132 417	59 777	501	73 207	69 670	335 071	„	133	368	„	501
78 993	54 559	878	22 230	47 670	203 452	77	56	„	745	878
192 009	31 139	4 353	17 060	104 605	344 813	„	2 458	„	1 895	4 353
147 130	60 972	1 300	5 893	90 092	304 087	91	56	10	1 143	1 300
105 409	218 985	1 215	806	159 872	515 072	„	740	„	475	1 215
b) 2 802 256	c) 1 004 034	56 823	d) 225 252	e) 1 369 622	f) 5 401 164	5 912	24 950	3 636	22 325	56 823
3 863 113										
i) 2 768 251	j) 986 661	70 580	k) 185 690	l) 1 492 180	m) 5 432 782	13 086	30 708	3 718	23 068	70 580
3 825 492										

h) Volgens de specificatie op blz. 195 van het verslag hiervóór zou hiervoor moeten gelezen worden 154 564.

i) Hieronder begrepen 71 035 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden.

j) „ „ 83 529 „ „ „ „ „ „ „ „

k) „ „ 204 „ „ „ „ „ „ „ „

l) Hieronder begrepen 33 777 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden.

m) „ „ 188 545 „ „ „ „ „ „ „ „

n) De totalen over de jaren 1893 en 1892 worden hier opgenomen, verbeterd overeenkomstig de nadere gegevens, onlangs met betrekking tot de residentiën Samarang en Rembang ontvangen (verg. noot 3 op blz. 194 van het verslag hiervóór).

GEWESTEN.	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.
	HOOGSTE / LAAGSTE MARKTPRIJZEN PER PIKOL WITTE RIJST IN DE VERSCHILLENDE MAANDEN VAN 1895.											
Bantam	f 5,00 2,00	f 5,00 2,00	f 5,00 2,00	f 5,00 2,00	f 4,00 2,00	f 4,50 2,00	f 4,50 2,00	f 4,50 2,00	f 4,50 2,00	f 4,50 2,00	f 4,50 2,00	f 4,50 2,00
Batavia	6,80 3,75	6,80 3,00	6,40 3,50	6,40 3,00	6,40 3,00	6,40 3,00	6,40 3,00	6,00 3,00	6,00 3,25	6,00 3,00	6,00 3,25	6,00 3,00
Krawang	4,00 3,50	4,00 3,50	4,00 2,00	4,00 2,00	3,50 2,25	3,50 2,00	3,50 2,00	3,25 2,25	3,50 2,25	3,75 2,25	3,75 2,50	4,00 3 00
Preanger Regentschappen	6,00 2,25	5,50 2,50	6,00 2,50	5,50 2,00	5,00 2,00	5,00 1,50	5,00 2,00	5 00 2,00	5,25 2,50	5,25 2,50	5,25 2,50	5,25 3,00
Cheribon	6,00 3,50	5,50 3,00	5,50 3,00	5,25 3,00	4,50 2,50	5,00 2,50	5,00 2,50	5,00 2,50	5,25 3,00	5,25 3,00	5,25 3,25	5,25 3,25
Tagal	5,25 3,50	5,25 3,25	5,00 3,50	4.60 3,00	4,50 2,50	4,50 2,50	4,75 2,50	4,25 3,00	4,75 3,00	5,00 3,25	5,00 3,00	5,00 3,25
Pekalongan	6,00 3,75	5,75 3,75	5,50 3,75	5,50 3,00	5,30 3,00	5,00 3,50	4,50 2,25	5,00 3,20	5,00 3,20	5,25 2,75	5,00 3,00	5,50 3,25
Samarang	7,00 3,50	6,75 3,70	6.50 3,25	6,50 2,10	5,50 1,70	5,50 2,25	5,50 2,75	5,50 2,50	5,50 2,75	5,50 3,30	5,75 3,50	5,80 3,40
Japara	6,50 3,75	6.50 3,75	6,50 3,75	5,75 3,00	5,50 3,00	5,50 2,50	5,25 2,80	5,40 3,00	5,45 2,50	5,50 3,25	5,70 3,50	6,00 3,75
Rembang	6,00 4,00	6,50 4,00	6.50 3,50	5,50 2,50	5,50 2,25	4,70 2,50	4,50 2,25	5,00 2,00	5,00. 2,25	5,00 3,00	5,75 3,00	5.90 3,00
Soerabaija	7,00 3,00	7,00 4,00	7,00 3,50	7,00 3,50	6,50 3,00	6,00 3,00	6,50 2,50	6,00 3,25	6,00 3,50	6,00 3,50	6,50 3,50	6,50 4,00
Pasoeroean	7.50 5,00	8,00 5,00	7,00 4,75	7,00 4,75	7,00 4,50	7,00 4,00	7,00 4,00	7,00 4,00	6,00 4,00	6,25 4,00	6,50 4,00	6,25 4,00
Probolinggo	8,00 5,25	8,00 5,25	7,50 5.00	7,00 5,00	8,00 4,50	8,00 4,50	7,00 4,50	7,00 4,50	7,00 4,50	8,00 4,50	8.00 4,50	8,00 4,25
Bezoeki	7,50 4,00	7,50 5,00	7,50 4,00	7,50 4,00	7,50 4,00	6,00 3,50	6,00 3,00	6,00 4,00	6,50 3,50	6,50 4,50	6,50 4,00	8,00 4,50
Banjoemas	6,25 4,00	6,50 3,50	6,50 2,50	6,50 2,00	6,75 2,00	6,75 2,25	6,25 3,50	6,00 3,30	6,75 3,30	6,00 2,50	6,00 3,75	6,25 4,00
Bagelen	6,88 3,53	7,05 3,54	6,43 2,85	6,00 3,50	5,75 3,12	6,50 2,50	6,20 2,91	6,00 3,00	6,00 3,00	5,83 3,25	6,25 3,25	6,66 3,25
Kadoe	7,50 4,50	7,50 4,60	7,25 4,00	7,25 3,50	7,00 3,75	7,00 3,75	7,00 3,50	7,00 3,20	7,00 3,65	8,00 4,00	8,00 3,40	6,75 4,00
Madioen	6,60 3,35	6,60 3,50	6,60 2,50	5,00 2,50	4,50 2,45	4,50 2,00	4,50 2,00	5,00 2,00	5,00 2,25	5,00 2,25	5,00 2,25	5,25 2,25
Kediri	6,50 4,00	6,50 4,00	6,50 4,00	5,50 2,75	5,25 2,75	5,00 2,25	5,00 2,75	5,50 2,75	6,00 3,00	6,00 3,25	6,00 3,25	6,50 3,50
Madura	10,50 3,50	10,00 3,50	10,00 4,50	10,00 4,00	10,00 3,50	10,00 3,00	10,00 3,00	10,00 3,00	10,00 3,00	10,00 5,00	9,75 3,00	9,75 3,50

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE VV.

N°. 48

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

RIJSTCULTUUR

OP

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landerijen)

over 1895.

GEWESTEN.	SAWAHS waarvan GEOOGST is (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien. 1ste aanplant.	2de aanplant.	Sawahs van regen afhankelijk. 1ste aanplant.	2de aanplant.	Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	TEGALVELDEN waarvan GEOOGST is (aantal bouws). Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	TOTAAL der GESLAAGDE velden (aantal bouws).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Bantam	40 268	"	40 412	"	2 825	17 559	13 835	114 899
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	845	"	"	"	"	25	"	870
Krawang	25 454	"	25 949	"	"	3	3 142	54 548
Preanger Regentschappen	174 035	22 588	64 330	4 860	a) 3 886	b) 23 614	c) 15 460	308 773
Cheribon	165 414	1 068	30 087	383	4 797	3 609	3 771	209 129
Tagal	91 061	3 982	51 544	"	"	184	811	147 582
Pekalongan	53 220	11 618	4 363	"	d) 43	2 268	"	71 512
Samarang	141 788	17 610	87 406	26	e) 883	f) 4 972	718	253 403
Japara	74 912	7 753	39 955	"	g) 2 475	2 264	3 014	130 373
Rembang	37 568	1 218	174 063	"	1 905	2 927	"	217 681
Soerabaija	117 068	2 988	147 115	"	14 994	6 177	894	289 236
Pasoeroean	71 983	6 029	2 076	"	1 443	h) 8 929	734	91 194
Probolinggo	42 583	1 459	1 410	"	i) 672	3 400	2 900	52 424
Bezoeki	84 090	92	484	"	"	2 529	717	87 912
Banjoemas	72 546	15 090	48 557	6 742	k) 670	l) 11 155	6 536	161 296
Bagelen	75 220	52 980	40 029	17 324	m) 2 931	n) 9 076	o) 3 327	200 887
Kadoe	64 038	20 062	12 492	2 168	6	866	19	99 651
Madioen	142 982	4 725	30 677	4 345	"	r) 9 186	s) 12 946	204 861
Kediri	96 108	5 782	30 780	97	3 654	6 363	4 706	147 490
Madura	7 648	806	77 042	"	"	9 682	1 387	96 565
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	1 578 831	175 850	908 771	35 945	t) 41 184	u) 124 788	v) 74 917	w) 2 940 286
	1 754 681		944 716			x) 199 705		
Over 1894 waren de cijfers.	1 578 723	148 385	904 918	26 304	aa) 43 030	bb) 122 311	cc) 70 110	ee) 2 893 781
	1 727 108		931 222			dd) 192 421		

Totaal der laaggelegen velden (aantal bouws)	Sawahs waarop de aanplant mislukt is (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien. 1ste aanplant.	2de aanplant.	Sawahs van regen afhankelijk. 1ste aanplant.	2de aanplant.	Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden waarvan de aanplant mislukt is (aantal bouws). Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	Totaal der mislukte velden (aantal bouws).	Totaal der beplante velden (aantal bouws). (Kolom 9 + kolom 17.)
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
114 899	112	"	207	"	"	"	"	319	115 218
870	"	"	"	"	"	"	"	"	870
54 548	1 004	"	4 473	"	"	"	31	5 508	60 056
308 773	3 077	"	1 459	"	22	58	53	4 669	313 442
209 129	579	"	413	"	565	13	"	1 570	210 699
147 582	1 433	"	7 430	"	"	"	"	8 863	156 445
71 512	3 919	"	663	"	"	90	"	4 672	76 184
253 403	3 736	671	9 085	"	210	"	"	13 702	267 105
130 373	1 950	470	1 690	"	38	427	603	5 178	135 551
217 681	312	"	4 790	"	"	"	"	5 102	222 783
289 236	20	"	6 456	"	1 081	1 367	"	8 924	298 160
91 194	"	"	"	"	"	"	"	"	91 194
52 424	33	"	"	"	"	"	"	33	52 457
87 912	380	"	"	"	"	"	"	380	88 292
161 296	589	"	2 009	"	4	"	"	2 602	163 898
200 887	522	446	1 685	132	*p*) 1 807	*q*) 145	"	4 737	205 624
99 651	1 497	"	2	"	"	73	"	1 572	101 223
204 861	2 411	"	1 477	"	"	70	250	4 208	209 069
147 490	1 817	14	2 010	"	770	178	744	5 533	153 023
96 565	155	"	9 465	"	"	30	"	9 650	106 215
w) 2 940 286	23 546	1 601	53 314	132	*p*) 4 497	*q*) 2 451	1 681	*ij*) 87 222	*z*) 3 027 508
	25 147		53 446			*q*) 4 132			
ee) 2 893 781	15 985	2 295	33 997	1 898	*ff*) 2 863	*gg*) 1 993	1 129	*hh*) 60 160	*ii*) 2 953 941
	18 280		35 895			*gg*) 3 122			

AANMERKINGEN. (19)

a) Hieronder	50	bouws	2de aanpl.
b) "	449	"	"
c) "	2	"	"
d) "	9	"	"
e) "	211	"	"
f) "	15	"	"
g) "	56	"	"
h) "	70	"	"
i) "	180	"	"
k) "	17	"	"
l) "	350	"	"
m) "	1 016	"	"
n) "	399	"	"
o) "	277	"	"
p) "	488	"	"
q) "	145	"	"
r) "	2 090	"	"
s) "	5 900	"	"
t) "	1 539	"	"
u) "	3 373	"	"
v) "	6 179	"	"
w) "	222 886	"	"
x) "	9 552	"	"
ij) "	2 366	"	"
z) "	225 252	"	"
aa) "	1 554	"	"
bb) "	4 540	"	"
cc) "	204	"	"
dd) "	4 744	"	"
ee) "	180 987	"	"
ff) "	291	"	"
gg) "	219	"	"
hh) "	4 703	"	"
ii) "	185 690	"	"

GEWESTEN.	VERMOEDELIJKE OPBRENGST DER MET RIJST BEPLANTE (GESLAAGDE) VELDEN (in pikols PADI).							
	SAWAHS:					TEGALVELDEN:		TOTAAL der productie (bij benadering).
	van levend water voorzien.		van regen afhankelijk.		op rawah gronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	1 490 000	"	1 080 000	"	65 000	314 000	202 000	3 151 000
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	32 800	"	"	"	"	550	"	33 300
Krawang	872 100	"	644 000	"	"	100	59 600	1 575 800
Preanger Regentschappen	4 720 000	268 100	1 477 900	77 500	118 000	333 000	379 400	7 373 900
Cheribon	4 245 000	30 100	696 000	6 800	105 900	30 200	34 500	5 148 500
Tagal	3 119 200	88 900	1 074 200	"	"	5 600	12 400	4 300 300
Pekalongan	1 801 400	294 800	105 800	"	700	34 000	"	2 236 700
Samarang	3 633 500	440 200	1 747 900	800	17 400	116 700	14 400	5 970 900
Japara	1 684 300	141 700	598 900	"	42 800	179 500	34 700	2 681 900
Rembang	751 400	28 000	2 959 100	"	41 900	49 700	"	3 830 100
Soerabaija	4 340 000	63 100	2 696 800	"	472 500	79 500	10 900	7 662 800
Pasoeroean	3 260 800	198 400	61 400	"	82 400	197 900	22 000	3 822 900
Probolinggo	1 335 000	35 500	28 200	"	18 600	67 500	48 100	1 532 900
Bezoeki	3 120 000	3 000	11 000	"	"	42 500	13 800	3 190 300
Banjoemas	1 658 200	288 700	1 103 900	98 100	15 000	140 800	87 100	3 391 800
Bagelen	2 203 400	1 310 600	932 100	357 700	90 200	142 100	43 600	5 079 700
Kadoe	1 734 300	416 100	209 000	29 500	100	13 000	200	2 402 200
Madioen	3 574 600	118 100	613 500	106 900	"	174 500	103 600	4 691 200
Kediri	3 097 600	123 900	653 800	8 800	89 700	122 000	60 400	4 156 200
Madura	140 600	12 700	922 300	"	"	85 800	11 100	1 172 500
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	46 814 200	3 861 900	17 615 800	686 100	1 160 200	2 128 900	1 137 800	73 404 900
Over 1894 waren de totalen	45 363 300	3 580 200	16 553 200	523 400	1 163 100	1 887 900	987 900	70 059 000

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE WW.

N°. 49.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE TEELT VAN

EENJARIGE GEWASSEN

(de padicultuur daaronder niet begrepen)

OP

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landerijen)

OVER

1895.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	GESLAAGDE velden (in bouws van							
		Sawahs van levend water voorzien, beplant met:							
		suikerriet.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
Bantam	1ste gewas	„	„	„	„	„	„	274	274
	2de „	„	327	181	„	„	284	1 324	2 116
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste „	„	„	„	„	„	„	„	„
	2de „	40	25	„	„	„	65	140	270
Krawang	1ste „	„	„	„	„	„	„	„	„
	2de „	„	„	„	„	„	„	65	65
Preanger Regentschappen	1ste „	174	3	„	„	9	„	419	605
	2de „	18	806	„	„	1 086	5 502	11 687	19 099
Cheribon	1ste „	9 026	2	997	„	„	2 551	1 445	14 021
	2de „	„	3 824	829	1 416	264	16 588	17 110	40 031
Tagal	1ste „	7 717	297	136	14	10	556	1 649	10 379
	2de „	„	10 517	128	150	255	2 946	14 303	28 299
Pekalongan	1ste „	3 279	1 430	1 351	„	162	1 177	1 947	9 346
	2de „	166	20 241	1 174	„	„	918	6 031	28 530
Samarang	1ste „	3 672	811	375	„	44	69	1 207	6 178
	2de „	2 176	16 230	826	2 156	1 713	4 962	11 507	39 570
Japara	1ste „	8 398	2 083	548	„	3	1 016	2 710	14 758
	2de „	971	12 541	2 354	1 283	244	518	16 876	34 787
Rembang	1ste „	949	3 767	„	„	„	„	„	4 716
	2de „	3 499	4 902	140	55	217	477	2 369	11 659
Soerabaija	1ste „	22 768	„	1	„	„	229	71	23 069
	2de „	„	12 131	3 208	69	1 426	53 162	12 858	82 854
Pasoeroean	1ste „	9 778	104	150	„	„	7	168	10 207
	2de „	33	18 605	2 104	„	279	3 681	23 549	48 251
Probolinggo	1ste „	8 602	119	„	„	„	„	30	8 751
	2de „	390	29 331	510	„	94	3 764	6 084	40 173
Bezoeki	1ste „	7 525	59	14	„	1	1	160	7 760
	2de „	5	33 166	329	„	13 823	3 257	8 310	58 890
Banjoemas	1ste „	2 123	1 862	107	„	25	813	1 613	6 543
	2de „	„	13 770	414	„	2 636	3 219	8 864	28 903
Bagelen	1ste „	1 023	1 774	28	„	132	192	792	3 941
	2de „	658	11 083	22	„	329	539	4 475	17 106
Kadoe	1ste „	„	2 001	231	„	393	„	2 264	4 889
	2de „	„	6 864	243	„	5 029	3 806	7 861	23 803
Madioen	1ste „	2 453	23	745	„	„	377	210	3 808
	2de „	1 194	3 658	94	739	443	17 858	50 252	74 238
Kediri	1ste „	8 684	95	3 198	„	„	„	71	12 048
	2de „	149	9 059	1 277	„	2 868	7 667	39 452	60 473
Madura	1ste „	„	2 206	12	„	„	696	302	3 216
	2de „	85	3 602	94	16	790	217	459	5 263
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	1ste „	96 171	16 636	7 893	14	779	7 684	15 332	144 509
	2de „	9 384	210 682	13 927	5 884	31 496	129 430	243 576	644 379

uws van 500 vierkante rijnlandsche roeden).

ZAMEN.	Sawahs van regen afhankelijk, beplant met: suikerriet.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.	Sawahs op rawahgronden, beplant met: suikerriet.	djagong.	kapas.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
274	″	″	″	″	″	″	87	87	″	″	″	″	″
2 11	″	336	142	220	2	231	1 987	2 918	″	″	″	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
270	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
65	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
605	235	20	″	″	30	″	762	1 047	″	″	″	″	″
19 09	5	534	″	″	138	298	1 849	2 824	″	″	″	″	″
14 021	4	″	2	″	″	37	200	243	″	″	″	″	″
40 031	″	176	2	48	77	385	962	1 650	″	″	″	″	″
10 37	″	152	″	″	″	15	319	486	″	″	″	″	″
28 29	″	1 711	2	2	61	324	2 292	4 392	″	″	″	″	″
9 34	10	162	″	″	″	10	223	405	″	″	″	″	″
28 53	″	518	38	″	″	79	1 018	1 653	″	″	″	″	″
6 17	20	391	32	″	47	102	4 618	5 210	″	″	″	3	3
39 57	4	17 219	36	728	2 774	1 831	18 031	40 623	″	″	″	10	10
14 75	171	542	27	″	″	346	1 996	3 082	″	358	″	10	368
34 78	2	4 370	39	377	95	237	3 129	8 249	″	″	″	″	″
4 71	622	65	2	10	″	128	241	1 068	″	″	″	″	″
11 65	362	30 877	499	346	3 313	7 297	7 173	49 867	″	″	″	″	″
23 06	86	551	9	″	″	″	1 701	2 347	97	″	″	112	209
82 85	″	11 317	36	″	806	6 850	2 847	21 856	″	170	″	38	208
10 20	39	23	23	″	″	″	2	87	″	″	″	″	″
48 25	″	602	42	″	31	78	587	1 340	″	″	″	″	″
8 751	235	″	″	″	″	″	35	270	″	″	″	″	″
40 17	″	1 059	″	5	6	550	29	1 649	″	″	″	″	″
7 70	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
58 89	″	317	″	″	″	″	″	317	″	″	″	″	″
6 54	29	1 146	2	″	43	5	392	1 617	″	″	″	″	″
28 90	″	3 781	2	″	248	507	733	5 271	″	″	″	23	23
3 941	94	2 132	46	″	74	53	1 294	3 693	″	″	″	4	4
17 10	132	5 178	80	31	325	443	8 080	14 269	″	3	″	151	154
4 88	″	116	9	″	67	262	689	1 143	″	″	″	″	″
23 80	″	1 334	33	″	934	1 055	657	4 013	″	″	″	″	″
3 80	250	34	″	″	″	77	208	569	″	″	″	″	″
74 29	2745	245	15	27	56	3 463	3 938	10 489	″	″	″	″	″
12 04	667	″	″	″	″	″	″	667	″	″	″	″	″
60 47	80	986	12	″	362	1 860	4 957	8 257	″	210	″	470	680
3 21	268	6 783	47	1	″	1 397	766	9 262	″	″	″	″	″
5 26	104	15 222	132	101	545	536	5 279	21 919	″	″	″	″	″
144 50	2730	12 117	199	11	261	2 432	13 533	31 283	97	358	″	129	584
644 37	3434	95 782	1110	1885	9 773	26 024	63 548	201 556	″	383	″	692	1 075

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	GESLAAGDE velden (in bouws va[illegible] — Tegalvelden in geregelde cultuur, waarop verbouwd: suikerriet.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
Bantam	1ste gewas	505	155	„	„	„	630	758	2 04[illegible]
	2de „	„	751	174	200	1	336	1 896	3 35[illegible]
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste „	„	10	„	„	„	„	39	49
	2de „	„	3	„	„	„	„	9	12
Krawang	1ste „	„	„	„	„	„	„	„	„
	2de „	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	1ste „	1 573	4 149	19	„	4 342	5 873	18 864	34 820
	2de „	9	452	„	„	23	448	4 037	4 969
Cheribon	1ste „	212	196	„	„	4	1 314	6 693	8 419
	2de „	„	171	21	17	72	152	703	1 13[illegible]
Tagal	1ste „	8	6 340	85	63	698	279	4 020	11 49[illegible]
	2de „	„	1 539	29	63	20	111	870	2 63[illegible]
Pekalongan	1ste „	„	5 896	„	„	524	373	1 916	8 70[illegible]
	2de „	„	3 621	„	„	„	„	1 171	4 79[illegible]
Samarang	1ste „	369	11 071	172	116	790	1 332	14 862	28 71[illegible]
	2de „	19	5 826	293	19	694	1 376	8 293	16 52[illegible]
Japara	1ste „	621	4 479	129	„	1	1 331	3 486	10 047
	2de „	50	1 738	2	„	50	133	1 178	3 151
Rembang	1ste „	220	26 043	797	464	409	4 581	13 600	46 11[illegible]
	2de „	477	13 816	538	596	5 914	4 805	11 689	37 83[illegible]
Soerabaija	1ste „	384	18 465	119	132	905	3 617	8 727	32 34[illegible]
	2de „	28	7 544	86	502	463	2 539	7 250	18 41[illegible]
Pasoeroean	1ste „	3 313	38 335	85	„	1 621	1 759	7 096	52 20[illegible]
	2de „	125	22 088	4 789	„	283	1 455	7 105	35 84[illegible]
Probolinggo	1ste „	549	39 797	19	„	294	64	1 818	42 541
	2de „	„	21 435	170	72	1 292	1 627	6 572	31 16[illegible]
Bezoeki	1ste „	303	50 574	74	„	1 817	786	7 944	61 49[illegible]
	2de „	„	20 034	115	„	6 037	932	19 405	46 52[illegible]
Banjoemas	1ste „	„	20 660	41	„	11 210	865	7 285	40 061
	2de „	„	24 327	49	„	283	2 469	3 350	30 47[illegible]
Bagelen	1ste „	213	14 584	133	„	2 297	1 229	11 327	29 78[illegible]
	2de „	106	13 287	142	11	295	1 677	11 339	26 85[illegible]
Kadoe	1ste „	„	27 770	17	„	1 614	1 916	6 656	37 97[illegible]
	2de „	„	5 032	16	„	1 441	1 030	8 331	15 85[illegible]
Madioen	1ste „	886	5 082	276	191	15	2 513	10 357	19 32[illegible]
	2de „	831	1 421	375	210	482	37	6 094	9 45[illegible]
Kediri	1ste „	3 874	6 932	1 037	619	3 790	14 200	15 136	45 58[illegible]
	2de „	59	1 252	287	33	1 804	1 618	8 589	13 64[illegible]
Madura	1ste „	15	176 736	356	57	79	31 895	16 630	225 76[illegible]
	2de „	182	108 292	199	154	1 215	10 585	6 642	127 26[illegible]
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	1ste „	13 045	457 274	3 359	1 642	30 410	74 557	157 214	737 50[illegible]
	2de „	1 886	252 629	7 285	1 877	20 369	31 330	114 523	429 8[illegible]

500 vierkante rijnlandsche roeden).

Tegalvelden niet in geregelde cultuur, waarop verbouwd: suikerriet.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.	MISLUKTE velden (in bouws). Sawahs: van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawahgronden.	Tegalvelden: in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	TE ZAMEN.	Totaal der BEPLANTE velden (de geslaagde en de mislukte te zamen genomen).
29	"	"	"	"	31	"	60	"	"	"	"	"	"	2 469
"	85	"	104	"	"	200	389	"	"	"	"	"	"	8 781
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	49
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	282
54	151	"	"	6	133	675	1 019	"	"	"	"	"	"	1 019
"	106	"	"	"	255	"	361	"	"	"	"	"	"	426
131	3 463	273	295	725	2041	3 452	10 380	"	"	"	47	"	47	46 899
13	253	"	26	199	887	861	2 239	"	"	"	"	"	"	29 131
"	269	"	"	15	274	4 085	4 643	"	"	"	"	"	"	27 326
"	40	"	"	21	53	366	480	4557	904	"	"	"	5 461	48 758
"	19	"	"	"	"	"	19	"	"	"	"	"	"	22 377
"	"	"	"	"	"	"	"	2129	712	"	"	"	2 841	38 164
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	18 460
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	34 975
"	2 069	2	"	588	2828	2 672	8 159	"	"	708	30	7	745	49 007
"	1 501	"	"	127	165	781	2 574	3263	6 018	"	"	"	9 281	108 578
601	250	"	3	160	447	1 783	3 244	"	5	"	12	"	17	31 516
"	"	"	"	"	"	"	"	477	4	"	"	"	481	46 668
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	51 898
"	"	"	"	"	"	"	"	278	15 932	"	2163	"	18 373	117 734
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	749	"	749	58 770
"	47	"	"	"	"	"	47	4908	4 818	78	425	"	10 229	133 559
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	63 970
382	565	1	"	139	1	379	1 467	"	"	"	378	"	378	85 814
"	2 528	"	"	219	"	76	2 823	"	"	"	"	"	"	54 385
"	"	"	"	10	"	"	10	"	"	"	84	"	84	73 084
"	1 024	"	"	16	"	346	1 386	"	"	"	2	"	2	70 646
"	"	"	"	"	"	"	"	8	"	"	96	"	104	105 834
"	1 007	"	"	6	25	486	1 524	"	"	"	66	"	66	49 811
"	836	"	"	37	45	151	1 069	10	87	"	84	"	181	65 925
"	5 764	109	3	2919	375	12 332	21 502	6	"	478	249	121	854	59 777
"	3 404	123	2	90	180	5 644	9 443	116	822	3	275	625	1 841	69 670
"	6 069	"	"	2187	443	1 855	10 554	"	"	"	"	"	"	54 559
"	2 410	"	"	148	420	1 026	4 004	"	"	"	"	"	"	47 670
15	1 678	58	235	9	387	4 187	6 569	381	"	"	447	45	873	31 139
2	1 181	64	59	232	84	4 338	5 960	1479	591	"	1665	733	4 468	104 605
"	500	2	"	10	129	334	975	16	"	"	1678	"	1 694	60 972
"	338	13	"	214	255	1 702	2 522	3500	966	"	12	41	4 519	90 092
"	7 205	"	"	"	85	1 867	9 157	"	194	"	1388	"	1 582	248 985
"	1 874	"	"	"	164	804	2 842	"	853	"	1726	"	2 579	159 872
1 212	32 608	445	536	6999	7199	34 529	83 528	403	199	1 186	4668	173	6 629	1 004 034
15	12 028	200	191	1078	2508	15 873	31 893	20 725	31 707	81	6908	1 399	60 820	1 369 622

GEWESTEN.	suikerriet. Als 1ste gewas.	suikerriet. Als 2de gewas.	djagong. Als 1ste gewas.	djagong. Als 2de gewas.	indigo. Als 1ste gewas.	indigo. Als 2de gewas.	kapas. Als 1ste gewas.	kapas. Als 2de gewas.	tabak. Als 1ste gewas.	tabak. Als 2de gewas.	katjang. Als 1ste gewas.	katjang. Als 2de gewas.	diverse (voedings-) gewassen. Als 1ste gewas.	diverse (voedings-) gewassen. Als 2de gewas.	Totaal. Als 1ste gewas.	Totaal. Als 2de gewas.
Van de GESLAAGDE velden waren door de bevolking voor eigen cultuur beplant met:																
Bantam	534	„	155	1 499	„	497	„	524	„	3	661	851	1 119	5 407	2 469	[illegible]
	534		1 654		497		524		3		1 512		6 526		11 250	
Batavia	„	40	10	28	„	„	„	„	„	„	„	65	39	149	49	[illegible]
	40		38		„		„		„		65		188		331	
Krawang	54	„	151	106	„	„		„	6	„	133	255	675	65	1 019	[illegible]
	54		257		„		„		6		388		740		1 445	
Preanger Regentschappen	2 113	45	7 635	2 045	292	„	295	26	5 106	1 446	7 914	7 135	23 497	18 434	46 852	[illegible]
	2 158		9 680		292		321		6 552		15 049		41 931		75 983	
Cheribon	9 242	„	467	4 211	999	852	„	1 481	19	434	4 176	17 178	12 423	19 141	27 326	[illegible]
	9 242		4 678		1 851		1 481		453		21 354		31 564		70 623	
Tagal	7 725	„	6 808	13 767	221	159	77	215	708	336	850	3 381	5 988	17 465	22 377	[illegible]
	7 725		20 575		380		292		1 044		4 231		23 453		57 700	
Pekalongan	3 289	166	7 488	24 380	1 351	1 212	„	„	686	„	1 560	997	4 086	8 220	18 460	[illegible]
	3 455		31 868		2 563		„		686		2 557		12 306		53 435	
Samarang	4 061	2 199	14 342	40 776	581	1 155	116	2 903	1 469	5 308	4 331	8 334	23 362	38 622	48 262	[illegible]
	6 260		55 118		1 736		3 019		6 777		12 665		61 984		147 559	
Japara	9 791	1 023	7 712	18 649	704	2 395	3	1 660	164	389	3 140	888	9 985	21 183	31 499	[illegible]
	10 814		26 361		3 099		1 663		553		4 028		31 168		77 686	
Rembang	1 791	4 338	29 875	49 595	799	1 177	474	997	409	9 444	4 709	12 579	13 841	21 231	51 898	[illegible]
	6 129		79 470		1 976		1 471		9 853		17 288		35 072		151 259	
Soerabaija	23 335	28	19 063	31 162	129	3 330	132	571	905	2 695	3 846	62 551	10 611	22 993	58 021	[illegible]
	23 363		50 225		3 459		703		3 600		66 397		33 604		181 351	
Pasoeroean	13 512	158	39 027	41 295	259	6 935	„	„	1 760	593	1 767	5 214	7 645	31 241	63 970	[illegible]
	13 670		80 322		7 194		„		2 353		6 981		38 886		149 406	
Probolinggo	9 386	390	42 444	51 825	19	680	„	77	513	1 402	64	5 941	1 959	12 685	54 385	[illegible]
	9 776		94 269		699		77		1 915		6 005		14 644		127 385	
Bezoeki	7 828	5	51 657	53 517	88	444	„	„	1 834	19 860	787	4 189	8 450	27 715	70 644	[illegible]
	7 833		105 174		532		„		21 694		4 976		36 165		176 374	
Banjoemas	2 152	„	24 675	42 714	150	465	„	„	11 284	3 204	1 708	6 240	9 776	13 121	49 745	[illegible]
	2 152		67 389		615		„		14 488		7 948		22 897		115 489	
Bagelen	1 330	896	24 254	32 955	316	367	3	44	5 422	1 039	1 849	2 839	25 749	29 689	58 923	[illegible]
	2 226		57 209		683		47		6 461		4 688		55 438		126 752	
Kadoe	„	„	35 956	15 640	257	292	„	„	4 261	7 552	2 621	6 311	11 464	17 875	54 559	[illegible]
	„		51 596		549		„		11 813		8 932		29 339		102 229	
Madioen	3 604	4 772	6 817	6 505	1 079	548	426	1 035	24	1 213	3 354	21 442	14 962	64 622	30 266	[illegible]
	8 376		13 322		1 627		1 461		1 237		24 796		79 584		130 403	
Kediri	13 225	288	7 527	11 845	4 237	1 589	619	33	3 800	5 248	14 329	11 400	15 541	55 170	59 278	[illegible]
	13 513		19 372		5 826		652		9 048		25 729		70 711		144 851	
Madura	283	371	192 930	128 990	415	425	58	271	79	2 550	34 073	11 502	19 565	13 184	247 403	[illegible]
	654		321 920		840		329		2 629		45 575		32 749		404 696	
Totalen (voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura)	113 255	14 719	518 993	571 504	11 896	22 522	2 203	9 837	38 449	62 716	91 872	189 292	220 737	438 212	997 405	[illegible]
	127 974		1 090 497		34 418		12 040		101 165		281 164		658 949		2 306 207	
Over 1894 waren de cijfers	110 070	10 822	499 002	601 897	11 667	19 321	2 142	22 399	43 583	91 282	80 785	198 356	231 284	539 687	978 533	[illegible]
	120 892		1 100 899		30 988		24 541		134 865		279 141		770 971		2 462 297	

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE XX.

N°. 50.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 2°., van het verslag.)

KOFFIECULTUUR

(aan de verplichte levering onderworpen)

OP

JAVA.

Uitkomsten over het jaar 1895.

GEWESTEN.	Volgens de op ult. October 1895 afgesloten opgaven was bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal		HOEVEELHEID KOFFIE IN 1895 BIJ DE INKOOPPAKHUIZEN *ingekocht* VAN 100 KATTI'S OF VAN 61.76 K.G.).					
			Ingekocht. *a*)		Bij het ledigvallen van de pakhuizen			
	dessa's.	huisgezinnen.			meer bevonden.		minder bevonden.	
Preanger Regentschappen	629	78 920	*b*) 79 625,85$^{3}/_{5}$ 1 160,81$^{1}/_{5}$	80 786,66$^{4}/_{5}$	12,55$^{4}/_{5}$ 0,85$^{2}/_{5}$	13,41$^{1}/_{5}$	27,38 "	27,38
Cheribon.	133	12 820	2 063,76$^{4}/_{5}$ 23,17$^{1}/_{5}$	2 086,94	4,58 0,19$^{4}/_{5}$	4,77$^{4}/_{5}$		"
Tagal	154	18 008	30 259,96$^{1}/_{5}$ 2 054,38$^{2}/_{5}$	32 314,31$^{3}/_{5}$	15,63$^{3}/_{5}$ 2,94$^{1}/_{5}$	18,57$^{4}/_{5}$		"
Pekalongan	193	10 008	6 303,03$^{4}/_{5}$ 175,79$^{2}/_{5}$	6 478,83$^{1}/_{5}$	3,05$^{4}/_{5}$ 0,37$^{1}/_{5}$	3,43		"
Samarang	460	36 163	6 924,85 59,89$^{3}/_{5}$	6 984,74$^{3}/_{5}$	2,53$^{2}/_{5}$ 0,17	2,70$^{2}/_{5}$		"
Soerabaija	97	3 002	2 185,64$^{4}/_{5}$ 91,05$^{3}/_{5}$	2 276,70$^{2}/_{5}$	0,52 "	0,52		"
Pasoeroean.	467	37 192	128 534,49 7 454,63$^{2}/_{5}$	135 989,12$^{2}/_{5}$	62,65$^{3}/_{5}$ 20,54$^{4}/_{5}$	83,20$^{2}/_{5}$		"
Probolinggo	175	17 314	18 886,20$^{1}/_{5}$ 441,67$^{4}/_{5}$	19 327,88	24,95$^{3}/_{5}$ 3,43$^{2}/_{5}$	28,39		"
Bezoeki	240	30 692	9 692,66$^{3}/_{5}$ 69,46$^{2}/_{5}$	9 762,13	7,63$^{4}/_{5}$ 1,24$^{2}/_{5}$	8,88$^{1}/_{5}$		"
Banjoemas	172	9 567	2 033,41$^{2}/_{5}$ 53,74$^{4}/_{5}$	2 087,16$^{1}/_{5}$	0,96$^{4}/_{5}$ 0,36$^{4}/_{5}$	1,33$^{3}/_{5}$	9,80$^{1}/_{5}$ 2,45	12,25$^{1}/_{5}$
Bagelen	25	1 601	1 126,35$^{3}/_{5}$ 25,02	1 151,37$^{3}/_{5}$	0,43$^{2}/_{5}$ 0,14$^{1}/_{5}$	0,57$^{3}/_{5}$	0,14$^{2}/_{5}$ 0,02$^{1}/_{5}$	0,16$^{3}/_{5}$
Kadoe	297	13 826	3 341,14$^{3}/_{5}$ 35,29$^{2}/_{5}$	3 376,44	0,71 "	0,71	3,14 0,01	3,15
Madioen.	127	8 681	9 273,09 831,78$^{3}/_{5}$	10 104,87$^{3}/_{5}$	14,52 4,73$^{2}/_{5}$	19,25$^{2}/_{5}$	4,33 2,37$^{2}/_{5}$	6,70$^{2}/_{5}$
Kediri	306	23 304	2 433,46$^{4}/_{5}$ 661,72$^{2}/_{5}$	3 095,19$^{1}/_{5}$	0,18$^{1}/_{5}$ 41,53	41,71$^{1}/_{5}$	41,90$^{1}/_{5}$ 0,36$^{2}/_{5}$	42,26$^{3}/_{5}$
Te zamen voor de gouvernements-residentiën.	3 475	301 198	302 683,95$^{2}/_{5}$ 13 138,46$^{1}/_{5}$	315 822,41$^{3}/_{5}$	150,95 76,53$^{3}/_{5}$	227,48$^{3}/_{5}$	86,69$^{4}/_{5}$ 5,22	91,91$^{4}/_{5}$
Soerakarta	. . . .	. . . .	3 534,57 285,17	*d*) 3 819,74	50,00 11,70	61,70	" 0,21	0,21
Djokjokarta	. . . .	. . .	*f*)	"		"		"
Totalen . . .	3 475	301 098	*g*)306 218,52$^{2}/_{5}$ 13 423,63$^{1}/_{5}$	*g*)319642,15$^{3}/_{5}$	200,95 88,23$^{3}/_{5}$	289,18$^{3}/_{5}$	86,69$^{4}/_{5}$ 5,43	92,12$^{4}/_{5}$

EN *uitgeleverd* (IN PIKOLS		HOEVEELHEID PIKOLS KOFFIE (GOEDE EN INFERIEURE) IN DE DRIE VOORAFGEGANE JAREN *uitgeleverd.*			
Uitgeleverd.			1892.	1893.	1894.
79 611,03$^2/_5$ 1 161,66$^3/_5$	80 772,70		200 958	24 449	77 657
2 068,34$^4/_5$ 23,37	2 091,71$^4/_5$		8 006	727	2 664
30 275,59$^4/_5$ 2 057,32$^3/_5$	32 332,92$^2/_5$		58 567	2 559	23 042
6 306,09$^3/_5$ 176,16$^3/_5$	6 482,26$^1/_5$		14 783	291	3 661
6 927,38$^2/_5$ 60,06$^3/_5$	6 987,45		18 707	412	10 087
2 186,16$^4/_5$ 91,05$^3/_5$	2 277,22$^2/_5$		3 346	1 846	1 800
128 597,14$^3/_5$ 7 475,18$^1/_5$	136 072,32$^4/_5$		269 113	22 317	184 221
18 911,15$^4/_5$ 445,11$^1/_5$	19 356,27		33 037	5 481	21 241
9 700,30$^2/_5$ 70,70$^4/_5$	9 771,01$^1/_5$		23 492	2 606	14 908
2 024,58 51,66$^3/_5$	2 076,24$^3/_5$		12 103	433	1 608
1 126,64$^3/_5$ 25,14	1 151,78$^3/_5$		5 950	274	1 064
3 338,71$^3/_5$ 35,28$^2/_5$	3 374,00		13 273	238	4 713
9 283,28 834,14$^3/_5$	10 117,42$^3/_5$		14 324	3 450	10114
2 391,74$^4/_5$ 702,89	3 094,63$^4/_5$		6 116	496	1 812
		c) Bantam	5 960	228	„
		c) Krawang	708	34	214
		c) Japara	1 466	36	„
302 748,20$^3/_5$ 13 209,77$^4/_5$	315 957,98$^2/_5$		689 909	65 877	358 806
3 584,57 296,66	3 881,23		*e)* 2 875	*e)* 3 189	*e)* 5 203
„	„		„	„	„
306 332,77$^3/_5$ 13 506,43$^4/_5$	319 839,21$^2/_5$		*h)* 692 784	*h)* 69 066	*h)* 364 009

AANMERKINGEN.

a) Ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie is onder de in kolom 4 vermelde hoeveelheden begrepen. In de onderstaande gewesten werden de volgende hoeveelheden aangehaald (in pikols):

	1ste soort.	Inferieure.	Te zamen.
Preanger Regentschappen .	49,09$^4/_5$	43,90	92,99$^4/_5$
Cheribon.	„	10,70$^1/_5$	10,70$^1/_5$
Tagal	2,94$^1/_5$	13,12$^3/_5$	16,06$^4/_5$
Pekalongan	0,08	8,32$^3/_5$	8,40$^3/_5$
Samarang	2,51$^4/_5$	3,96	6,47$^4/_5$
Soerabaija	3,68	4,52$^2/_5$	8,20$^2/_5$
Pasoeroean.	14,06$^1/_5$	38,98$^4/_5$	53,05
Probolinggo	0,48	13,08	13,56
Bezoeki	0,32	23,28$^4/_5$	23,60$^4/_5$
Banjoemas	4,07$^4/_5$	20,60	24,67$^4/_5$
Bagelen	„	5,63$^1/_5$	5,63$^1/_5$
Kadoe	0,51$^3/_5$	3,67	4,18$^3/_5$
Madioen	2,38$^3/_5$	47,81$^3/_5$	50,20$^1/_5$
Kediri	0,71$^2/_5$	36,91$^2/_5$	37,62$^4/_5$
Soerakarta	0,07	0,26	0,33
Totalen . .	80,94$^2/_5$	274,78$^3/_5$	355,73

b) De tweeërlei opgaaf, hier en elders in dezen staat, doelt op koffie 1ste soort en op inferieure koffie.

c) De gewesten Bantam en Japara zijn, even als Krawang, niet genoemd in de voorgaande kolommen, omdat aldaar met 1 Januari 1894 — in Krawang met 1 Januari 1895 — de verplichte teelt en levering van koffie zijn afgeschaft.

d) Hiervan 3703,85 pikol (3427,94 pikol 1ste en 275,91 pikol 2de soort) van de Mangkoe Negorosche landen, waarvoor aan het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis werd te goed gedaan f 95 066,76.

e) Onder de levering uit Soerakarta was begrepen aan koffie uit de Mangkoe Negorosche landen: in 1892 ruim 2622, in 1893 ongeveer 3152 en in 1894 ongeveer 4861 pikol (waaronder aan 2de soort respectievelijk 144, 486 en 599 pikol).

f) Uit de residentie Djokjokarta is na het oogstjaar 1889 geen koffie meer ingeleverd.

g) Onder de hier vermelde totalen was aan Liberia-koffie begrepen:

Preanger Regentschappen . .	1467,65$^3/_5$	pikol
Cheribon	46,12	„
Tagal	37,86$^3/_5$	„
Pekalongan	50,29	„
Samarang	181,20$^2/_5$	„
Soerabaija	0,74$^3/_5$	„
Probolinggo	221,03$^2/_5$	„
Banjoemas.	7,13$^4/_5$	„
Bagelen.	20,21$^2/_5$	„
Kadoe	3,39$^2/_5$	„
Kediri	0,34$^2/_5$	„
Soerakarta.	147,57	„
Totaal . .	2183,57$^3/_5$	pikol

h) Onder de hier vermelde totalen was aan koffie 2de soort begrepen: in 1892 16 465, in 1893 1752 en in 1894 11 533 pikol.

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN VOOR DEN KOFFIE-OOGST VAN 1895 BETAA[LD] … INKOOP- NAAR …						
	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald (in de gouvernementsresidentiën à f 15 per pikol voor koffie 1ste soort en de helft van dien prijs voor inferieure koffie). *i*)	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel.	Kosten van koffiemantri's en cultuurpersoneel.	Uitgaven voor onderhoud en oprichting van inkooppakhuizen.		Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen.	Cultuurprocenten aan inlandsche ambtenaren en hoofden.
				Gewoon onderhoud.	Oprichting en zware reparatie.		
Preanger Regentschappen	f 1 202 988,98^{5}	f 43 860,09	f 14 460	f 6 431,32	f 2 867,61	f 85 542,62^{5}	f 37 170,0
Cheribon	31 121,50^{5}	7 557,57^{5}	"	1 788,64	290,00	1 136,67^{5}	756,7
Tagal	469 307,31	10 935,58	2 700	1 814,65	"	24 982,36^{5}	11 095,3
Pekalongan	95 835,25^{5}	4 774,56^{5}	2 250	715,00	"	4 213,68^{5}	2 311,0
Samarang	104 339,04^{5}	11 320,87^{5}	5 280	1 585,00	"	4 476,01	2 514,20
Soerabaija	33 467,64	2 649,26	2 160	415,00	"	2 713,92^{5}	800,0
Pasoeroean	1 983 927,09^{5}	44 648,86^{5}	64 475	4 365,70	9 865,00	62 905,30	53 555,9
Probolinggo	286 605,61^{5}	12 908,38	7 350	1 649,28	"	9 796,91^{5}	7 265,7
Bezoeki	145 910,97	7 140,32	6 300	1 420 00	"	3 472,12^{5}	3 558,9
Banjoemas	30 764,97	4 568,42	"	1 345,43	"	1 540,02^{5}	737,70
Bagelen	17 082,99	3 871,13	810	775,00	410,00	1 729,01^{5}	415,2
Kadoe	50 346,63	8 676,76^{5}	"	1 335,00	"	3 454,22^{5}	1 226,2
Madioen	145 337,89^{5}	8 611,22^{5}	3 585	1 380,00	6 824,00	4 615,84^{5}	3 304,4
Kediri	41 464,95	7 010,74	3 600	2 075,00	"	3 503,50	891,8
Te zamen voor de gouvernementsresidentiën	f 4 638 501,75^{5}	f 178 533,79	f 112 970	f 27 095,02	f 20 256,61	f 214 082,23^{5}	f 125 603,50
Soerakarta	*k*) 97 829,48^{5}	1 080,00	"	"	"	5 146,40	"
Djokjokarta	"	"	"	"	"	"	"
Totalen	f 736 331,24	f 179 613,79	f 112 970	f 27 095,02	f 20 256,61	f 219 228,63^{5}	f 125 603,50

TOT EN MET HET VERVOER UIT DE STRANDPAKHUIZEN.					INKOOP-PAKHUIZEN.	
Bijzondere uitgaven voor de bereiding op de West-Indische wijze.	Bijslag en tegemoetkoming aan de cultuurdienstplichtige bevolking.	Alle andere uitgaven (onder geen der voorgaande hoofden begrepen).	Te zamen.	Gemiddelde kosten per pikol uitgeleverde koffie.	Aantal.	Bergruimte (in pikols).
„	f 11 077,00	f 2 138,38	f 1 406 536,07^{5}	f 17,41	90	151 750
„	3 680,00	59,16	46 390,26^{5}	22,17	23	34 700
„	1 404,00	568,11	522 807,33	16,17	19	54 200
„	710,00	„	110 809,58	17,09	15	16 150
„	7 863,00	„	137 379,03^{5}	19,66	26	47 500
„	6 468,00	104,50	48 778,36^{5}	21,42	9	11 150
f 67 646,95^{5}	4 986,00	5 699,85^{5}	2 302 075,73^{5}	16,91	46	240 500
„	29 597,00	193,44	355 366,35^{5}	18,36	23	47 350
„	30 942,25	80,57	198 825,15	20,35	17	55 650
„	19 116,00	32,00	58 104,54^{5}	27,98	19	33 050
„	390,00	24,89	25 508,30	22,14	15	34 500
„	210,00	131,03	65 379,87	19,38	18	37 700
„	4 163,00	„	177 821,40	17,57	33	68 400
„	10 937,00	„	69 483,05	22,45	30	37 400
f 67 646,95^{5}	f 131 543,25	f 9 031,93^{5}	f 5 525 265,05^{5}	f 17,48	383	870 000
„	„	313,62^{5}	104 369,51	26,89	....	.....
„	„	„	„	„	....	.....
		f 9 345,56	f 5 629 634,56^{5}	f 17,60		
		l) 47 150,00	47 150,00	—		
f 67 646,95^{5}	f 131 543,25	f 56 495,56	f 5 676 784,56^{5}	f 17,75		

AANMERKINGEN.

i) Voor een deel der aangehaalde koffie is geen inkoopsprijs te goed gedaan.

k) Voor den inkoop van de koffie uit de Vorstenlanden geldt eene afwijkende prijsbepaling. In 1895 bestond te dier zake nog de regeling in Indisch Staatsblad 1889 n°. 57, waarvoor echter met 1 Januari 1896 is in de plaats getreden het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 99; verg. blz. 208 van het verslag hiervóór.

l) Namelijk f 12 150 voor aankoop van zaadkoffie (zoo gewone als Liberia-soort), benevens ongeveer f 35 000 voor traktementen en reiskosten van den wetenschappelijken adviseur en den adjunct-adviseur voor de koffiecultuur, zoomede voor commissiën in het belang der koffiecultuur.

Buiten de gewone, driemaandelijksche koffieveilingen te Batavia wordt sedert 1891 op verschillende gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen van Java en Madura door het Gouvernement bij kleine kavelingen koffie publiek geveild, uitsluitend echter op die plaatsen waar de handel niet of niet voldoende in de verbruiksbehoefte voorziet. Aanvankelijk werd daartoe uitsluitend een deel der zoogenaamde inferieure koffie bestemd, doch van 1895 af wordt ook eenige koffie 1ste soort in bedoelde kleine veilingen opgenomen. Omtrent de in 1895 verkochte hoeveelheden laat men hier eene specificatie volgen, met verwijzing overigens naar het medegedeelde op blz. 208 van het verslag hiervóór.

GEWESTEN.	PLAATSEN waar het Gouvernement koffie in den handel bracht.	Verkochte hoeveelheden (in pikols).		Opbrengst.
		1ste soort.	2de soort.	
Batavia	Batavia	„	490,00	f 18 414,00
Preanger Regentschappen	Tjiandjoer	10,00	20,00	1 397,75
Id.	Bandong	30,00	20,00	2 083.50
Id.	Soekaboemi	19,20	20,00	1 847,00
Id.	Tjitjalengka	0.88	5,60	180,00
Id.	Soemedang	5,00	10,00	533,50
Id	Garoet	2,00	2,40	160,00
Id.	Mangoenredja	1,00	5,00	175,00
Id.	Manondjaija	2,00	5.00	260,00
Id.	Tassikmalaija	2,00	10,00	473,75
Cheribon	Tjiamis	5,00	5,00	375,00
Id	Madjalengka	9.50	5,00	694,00
Tagal	Tagal	15,00	17,32	1 648,35
Samarang	Poerwodadi	„	0.33	16,00
Rembang	Blora	„	0,50	26,00
Soerabaija	Soerabaija	„	1505,14	60 744,00
Id.	Modjokerto	„	6,80	162,00
Pasoeroean	Pasoeroean	„	37,44	1 764.00
Id.	Bangil	1,12	„	110,00
Probolinggo	Probolinggo	25,00	5,00	1 449,00
Id.	Kraksaän	5,00	5,00	375,00
Bezoeki	Bezoeki	18.30	„	734.00
Id.	Sitoebondo	12,28	15,80	1 202,00
Id.	Bondowosso	„	55,96	1 961,75
Id.	Djember	„	4,37	182,50
Banjoemas	Banjoemas	0,90	19.22	944,75
Id	Tjilatjap	4,00	3,00	320,50
Madioen	Madioen	3,35	„	180,50
Id.	Patjitan	2,50	1,50	235,75
Kediri	Blitar	„	129,38	3 482,75
Id.	Toeloeng Agoeng	„	114,27	4 494.00
Id.	Trenggalek	„	13,25	444,00
Madura	Pamakassan	„	3,24	132,75
Id.	Sumanap	„	7,74	329,50
	Totalen	174,03	2543,26	f 107 532,60

(Zie

Prea
Cher
Taga
Pekc
Sam
Soer
Paso
Prob
Bezo
Banj
Bage
Kad
Mad
Ked

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE YY.

N°. 51.

(Zie hoofdst. **O**, afd. 1, § 1, sub 2°., van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de AFSCHRIJVINGEN en BIJPLANTINGEN in de OP HOOG GEZAG aangelegde geregelde *a*) KOFFIEPLANTSOENEN op Java over 1894 en 1895.

GEWESTEN.	Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1894 (verg. vorig verslag bijlage ZZ, kolom 6).	Bijplantingen in den westmoesson van 1894/95. Aantal boomen die volgens machtiging van de Indische Regeering zouden moeten worden bijgeplant (verg. vorig verslag bijlage ZZ, kolom 7).	Bijplantingen in den westmoesson van 1894/95. Aantal boomen die werkelijk zijn bijgeplant.	Afschrijvingen in den loop van 1895 (tot ult. October).	Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1895.	Aantal boomen volgens machtiging van de Indische Regeering bij te planten in den westmoesson van 1895/96.	Alzoo in den aanvang van 1896 aan jonge en vruchtdragende boomen vermoedelijk aanwezig. *b*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Preanger Regentschappen	15 840 567	523 050	545 558	2 485 660	13 900 465	316 430	14 216 895
Cheribon	6 237 059	472 175	475 074	1 564 050	5 148 083	392 350	5 540 433
Tagal	3 157 617	393 800	385 250	347 298	3 195 569	346 550	3 542 119
Pekalongan	1 104 094	24 495	48 534	67 799	1 084 829	100 800	1 185 629
Samarang	6 717 570	430 775	432 190	602 439	6 547 321	408 575	6 955 896
Soerabaija	841 608	96 035	101 458	21 243	921 823	111 825	1 033 648
Pasoeroean	7 574 123	1 008 740	1 128 199	239 849	8 462 473	827 670	9 290 143
Probolinggo	5 065 903	391 815	531 091	309 869	5 287 125	370 650	5 657 775
Bezoeki	10 155 508	606 110	519 609	1 201 566	9 473 551	630 855	10 104 406
Banjoemas	4 956 381	413 155	414 580	857 218	4 513 743	109 075	4 622 818
Bagelen	858 175	86 340	86 440	296 969	647 646	61 750	709 396
Kadoe	796 528	24 150	24 150	64 681	755 997	19 950	775 947
Madioen	1 980 979	223 715	218 147	184 487	2 014 639	239 230	2 253 869
Kediri	6 188 178	823 690	823 690	1 067 368	3 944 496	680 397	6 624 893
Te zamen	*c*) 71 474 286	5 518 045	5 733 970	*d*) 9 310 496	*c*) 67 897 760	*e*) 4 616 107	72 513 867

a) De overige koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in de nog aan de verplichte levering onderworpen gouvernements-residentiën (omtrent welke plantsoenen eene statistiek als de in dezen staat bedoelde niet kan geleverd worden), namelijk de aanplantingen van zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffie en de als equivalent voor verplichte bijplantingen vrijwillig aangelegde plantsoenen, bestonden bij het einde van het plantjaar 1894/95 (31 October 1895), meerendeels naar schatting, uit ruim 172 millioen boomen (daaronder ook de jonge nog niet vruchtdragende). Vergelijk de districtsgewijze opgaven in bijlage ZZ hierachter.

b) Hieronder dus nog begrepen de boomen die gedurende de maanden November en December 1895 voor afschrijving in aanmerking zouden komen; daaromtrent waren tijdens de opmaking van deze tabel te Batavia nog geen opgaven bekend; groot zal dat aantal echter niet zijn.

c) Onder de totalen in kolom 2 en kolom 6 zijn respectievelijk begrepen 1 701 654 en 2 447 126 Liberia-koffieboomen, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	ult. Oct. 1894.	ult. Oct. 1895.
Preanger Regentschappen	396 744	505 542
Cheribon	53 543	89 775
Tagal	38 001	63 090
Pekalongan	84 603	106 447
Samarang	568 628	863 828
Soerabaija	27 780	35 690
Probolinggo	297 736	384 410
Transporteeren	1 467 035	2 048 782
Per transport	1 467 035	2 048 782
Bezoeki	60 367	103 160
Banjoemas	24 668	32 840
Bagelen	„	27 440
Kadoe	46 935	65 590
Madioen	50 769	63 604
Kediri	51 880	105 710
Totalen	1 701 654	2 447 126

d) Onder de gedurende 1894/95 afgeschreven boomen waren respectievelijk 147 262 en 48 877 van de plantjaren 1892/93 en 1893/94, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	Geplant in: 1892/93.	Geplant in: 1893/94.
Preanger Regentschappen	5 650	„
Cheribon	5 420	„
Tagal	„	8 475
Pekalongan	„	„
Samarang	21 323	13 800
Soerabaija	„	„
Pasoeroean	„	4 800
Probolinggo	20 200	„
Transporteeren	52 593	27 075
Per transport	52 593	27 075
Bezoeki	6 594	„
Banjoemas	54 426	3 477
Bagelen	„	„
Kadoe	„	„
Madioen	7 549	4 125
Kediri	26 100	14 200
Totalen	147 262	48 877

e) Hierbij is gerekend op het bijplanten van 1 047 712 Liberia-koffieboomen, namelijk in de residentiën:

Preanger Regentschappen	63 660
Cheribon	40 680
Tagal	48 510
Pekalongan	94 700
Samarang	284 925
Soerabaija	8 755
Probolinggo	222 950
Transporteeren	764 180
Per transport	764 180
Bezoeki	176 465
Banjoemas	2 575
Kadoe	19 950
Madioen	10 480
Kediri	74 062
Totalen	1 047 712

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE ZZ.

N°. 52.

(Zie hoofdst. 0, afd. I, § 1, sub 2°., van het verslag.)

KOFFIECULTUUR

aan de verplichte levering onderworpen

OP

JAVA

(uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta).

OPGAVEN betreffende den omvang der cultuur, in elk daarbij betrokken district, op 31 December 1895.

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1895.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1896/97.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95, dat is op 31 October 1895, aanwezige		
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	TE ZAMEN.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk) a)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
PREANGE[R-REGENTSCHAPPEN] (Telt ...)										
Bandong	*Oedjong Broeng Koelon*	86 081	2 598	52	21	24	45	734	611	705
	Oedjong Broeng Wetan	64 855	3 530	31	26	5	31	1177	1044	382
	Bandjaran	52 344	4 299	41	41	"	41	666	262	951
	Koppo	20 038	"	16	"	5	5	51	306	174
	Tjisondari	23 419	1 470	17	17	"	17	279	743	335
	Tjilokotot	95 834	4 850	56	36	10	46	687	1825	2231
	Rongga	70 037	2 330	35	25	3	28	94	1334	1392
	Radjamandala	23 307	1 356	16	16	"	16	92	754	212
	Per afdeeling	435 975	20 433	264	182	47	229	3780	6909	6382
Tjitjalengka	*Tjitjalengka*	32 901	1 147	23	17	"	17	"	783	183
	Madjalaija	30 079	1 376	23	19	2	21	131	1503	406
	Tjipeudjeuh	30 580	2 537	26	20	2	22	83	1265	371
	Timbanganten	81 341	4 026	40	26	8	34	135	2060	2320
	Tjikemboelan	42 498	2 277	25	17	4	21	17	831	238
	Bloetoer Limbangan	31 655	555	20	6	6	12	68	500	46
	Per afdeeling	258 054	11 918	157	105	22	127	434	6942	3564
Tjiandjoer	Pesser	26 382	2 360	16	16	"	16	121	490	142
	Tjipoetri	38 566	2 381	17	8	"	8	143	"	52
	Tjikondang	39 186	633	21	5	"	5	140	33	31
	Djampang Wetan	40 378	2 183	14	12	"	12	365	14	76
	Tjidamar	29 718	504	13	5	"	5	79	"	14
	Per afdeeling	174 230	8 059	81	46	"	46	848	537	315
Soekaboemi	Goenoeng Parang	79 788	2 138	25	11	"	11	393	375	25
	Tjimahi	39 979	2 822	15	15	"	15	402	637	"
	Tjitjoeroeg	45 900	3 161	21	21	"	21	42	184	804
	Tjiheulang	35 320	1 859	12	11	1	12	27	47	188
	Plaboean	30 506	2 200	14	14	"	14	131	10	54
	Djampang Tengah	40 115	3 153	23	18	"	18	212	18	801
	Djampang Koelon	35 639	3 598	29	19	"	19	338	97	612
	Per afdeeling	306 647	18 931	139	109	1	110	1545	1365	2184
Soemedang	*Tandjongsari*	52 997	2 124	32	17	13	30	791	427	500
	Soemedang	41 564	183	59	2	10	12	123	"	239
	Per afdeeling	94 561	2 307	91	19	23	42	914	427	d) 794
Tassikmalaija	Singaparna	64 623	199	64	4	8	12	26	22	2
	Tjiawi	49 527	2 864	36	25	11	36	727	241	35
	Melangbong	37 437	861	33	12	10	22	123	650	134
	Per afdeeling	151 587	3 924	133	41	29	70	876	913	171

a) De cijfers der kolommen 11, 18, 19 en 20 zijn verkregen door zooveel mogelijk gecontroleerde meting en telling door de inlandsche hoofden en ambtenaren; verder uit registers door deze personen aangehouden, dan wel door eenvoudige schatting. Waar meting plaats had, werden in verband met de plantwijdte, uit de cijfers van kolom 11 die voor de kolommen 18 t/m 20 afgeleid en omgekeerd bij telling uit de cijfers van kolom 20 die voor kolom 11.

b) Hieronder voor de jaren 1892 t/m 1895 respectievelijk 11, ½, 7 en 4 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde en daarom in deze tabel onvermeld gebleven district Tjihea. (In 1891 was uit dat district in 't geheel geen koffie ingeleverd.)

c) Hieronder begrepen voor het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Bajabang voor de jaren 1891 t/m 1895 respectievelijk 15, 95, 13, 11 en 3 pikol, en voor de mede niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Tjikalong en Tjiblagoeng te zamen respectievelijk 100, 96, 9½, 16 en 11 pikol.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1895:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd:										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95. *a)*	Geplant in vroegere jaren. *a)*	TOTAAL. *a)*	over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894.	over 1895.
12.	13.	14	15.	16.	17	18	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
REGENTSCHAPPEN.													
tricten.)													
94 099	761 520	855 619	45 200	828 400	873 600	..	970 700	970 700	5 731	22 642	3 375^{5}	10 609	13 077
189 465	1 537 641	1 727 106	51 400	1 433 600	1 485 000	14 300	469 500	483 800	5 717	14 053	2 098	10 183	4 450
154 886	714 399	869 285	,,	525 200	525 200	80 700	1 207 800	1 288 500	3 213	10 983	1 679	3 390	4 582
,,	79 684	79 684	..	373 500	373 500	24 500	203 600	228 100	1 589	3 800	326	1 456	1 277
69 440	316 255	385 695	51 100	1 053 400	1 104 500	75 100	429 500	504 600	2 493	7 695	777	2 275	2 413
,,	629 905	629 905	1 341 500	2 449 000	3 790 500	669 300	3 392 300	4 061 600	11 463	22 218	2 748	14 664	13 590
,,	104 307	104 307	200 400	2 424 100	2 624 500	50 000	2 733 400	2 783 400	3 087	12 527	2 430	4 009	4 027
,,	145 625	145 625	313 700	1 486 900	1 800 600	151 300	304 000	455 300	955	2 624	429	2 161	2 222
507 890	4 289 336	4 797 226	2 003 300	10 574 100	12 577 400	1 065 200	9 710 800	10 776 000	34 248	*b)* 96 553	*b)* 13 863^{5}	*b)* 48 754	*b)* 45 642
,,	..	..	609 100	539 600	1 148 700	14 900	335 500	350 400	915	1 649	209	1 563	1 059
,,	125 718	125 718	773 600	1 810 900	2 584 500	585 500	214 500	800 000	1 103	3 486	506	1 685	2 695
,,	94 320	94 320	322 600	1 644 500	1 967 100	193 400	559 800	753 200	2 287	5 412	753	2 349	3 913
13 860	145 186	159 046	393 500	3 727 000	4 120 500	54 000	3 422 000	3 476 000	2 215	10 745	523	1 485	1 702
11 104	13 850	24 954	260 800	1 116 300	1 377 100	25 400	454 000	479 400	1 614	2 547	372^{5}	1 656	1 002
35 270	69 290	104 560	937 800	58 000	995 800	,,	92 200	92 200	485	1 972	74	284	547
60 234	448 364	508 598	3 297 400	8 896 300	12 193 700	873 200	5 078 000	5 951 200	8 619	25 811	2 437^{5}	9 022	10 918
22 320	188 032	210 352	521 200	368 700	889 900	24 000	312 000	336 500	468	1 665	505	672	488
23 250	324 522	347 772	,,	..	..	44 900	46 300	91 200	465	1 578	303	307	111
46 390	116 622	163 012	..	65 100	65 100	29 700	31 000	60 700	157	424	107	141	201
198 460	316 754	515 214	24 000	4 000	28 000	112 000	40 100	152 100	334	2 059	47	169	388
76 200	62 493	138 693	,,	..	,,	6 100	22 000	28 100	81	465	22^{5}	61	181
366 620	1 008 423	1 375 043	545 200	437 800	983 000	216 700	451 900	668 600	*c)* 1 620	*c)* 6 382	*c)* 1 007^{5}	*c)* 1 377	*c)* 1 383
,,	629 865	629 865	675 400	,,	675 400	15 000	7 000	22 000	134	2 028	264	459	173
95 695	293 498	389 193	1 146 400	..	1 146 400	..	..	,,	81	1 045	131	267	286
,,	69 863	69 863	40 000	202 000	242 000	301 900	400 000	701 900	386	2 107	8	425	528
27 810	9 740	37 550	5 000	73 600	78 600	53 800	160 000	213 800	209	1 587	388	57	153
56 298	3 725	60 023	4 800	..	4 800	14 300	50 000	64 300	163	681	35	85	128
,,	367 223	367 223	8 700	10 500	19 200	247 200	597 700	844 900	367	2 571	44	182	834
20 350	295 262	315 612	47 600	95 500	143 100	197 200	279 200	476 400	105	755	463^{5}	957	1 188
200 153	1 669 176	1 869 329	1 927 900	381 600	2 309 500	820 400	1 493 900	2 323 300	1 445	10 774	1 333^{5}	2 432	3 290
49 910	937 443	987 353	,,	854 100	854 100	66 400	391 300	457 400	4 343	11 540	1 604	6 037	5 742
,,	192 360	192 360	..	,,	,,	15 000	449 000	464 000	853	2 751	316^{5}	1 116	1 702
49 910	1 129 803	1 179 713	,,	854 100	854 100	*e)* 115 100	*e)* 940 100	*e)* 1 055 200	*f)* 5 465	*f)* 15 413	*f)* 2 207	*f)* 7 454	*f)* 7 997
..	44 100	44 100	,,	38 600	38 600	,,	4 000	4 000	118	1 502	54	53	4
296 213	619 118	915 331	,,	625 600	625 600	,,	67 400	67 400	921	5 418	69	451	465
85 360	124 476	209 836	,,	1 684 200	1 684 200	,,	269 400	369 400	1 126	2 865	215	719	1 433
381 573	787 694	1 169 267	,,	2 348 400	2 348 400	,,	340 800	340 800	*g)* 2 168	*g)* 9 859	338	*g)* 1 226	1 902

[illegible]) Hieronder 62 bouws wegens vrijwillige aanplantingen in het op ult. December 1895 niet meer bij de cultuur ingedeelde district Dermaradja.

e) Hieronder voor de kolommen 18 t/m 20 respectievelijk 34 000, 99 800 en 133 800 boomen in het district bedoeld in de vorige noot.

f) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1894 respectievelijk 44, 163, 14 en 10 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjibeureum, en voor de jaren 1891 t/m 1895 respectievelijk 225, 959, 272^{5}, 291 en 553 pikol uit het mede niet meer bij de cultuur ingedeelde district Dermaradja.

g) Hieronder voor de jaren 1891, 1892 en 1894 respectievelijk 3, 74 en 3 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeeld district Lidihiang.

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1895.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1896/97.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95, dat is op 31 October 1895, aanwezige		
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	TE ZAMEN.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Limbangan	*Soetji*	37 802	1 002	20	9	8	17	192	531	137
	Panembong	27 170	1 938	13	13	,,	13	103	436	587
	Wanaradja	36 918	2 787	23	17	6	23	525	545	377
	Wanakerta	31 522	2 244	23	23	,,	23	276	1 376	3 06[illegible]
	Per afdeeling	133 412	7 971	79	62	14	76	1 096	2 888	4 10[illegible]
Soekapoera Kollot	Panjeredan	21 533	392	18	6	,,	6	75	,,	73
	Soekaradja	14 844	287	9	2	,,	2	25	,,	,, 48
	Tradjoe	19 800	1 822	15	15	,,	15	166	399	92
	Batoewangi	22 636	1 598	12	12	,,	12	564	173	7
	Nagara	14 487	174	15	1	,,	1	9	,,	237
	Kandangwesi	24 097	1 295	12	12	,,	12	307	533	[illegible]
	Per afdeeling	117 397	5 568	81	48	,,	48	1 146	1 105	457
	Te zamen voor de 41 koffiedistricten	1 671 863	79 111	1 025	612	136	748	10 639	21 086	18 334

CHERIBON.

(Telt buiten de parti

AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Cheribon	*Beber l)*	59 517	1 540	60	15	20	35	476	,,	200
	Mandirantjan l)	35 :89	758	49	8	12	20	153	,,	92
	Per afdeeling	95 006	2 298	109	23	32	55	629	,,	292
Madjalengka	Radjagaloeh	55 278	160	50	2	6	8	27	,,	86
	Madja l)	34 810	1 836	41	20	5	25	342	6	42
	Telaga l)	72 760	989	74	9	43	52	379	,,	50
	Per afdeeling	162 848	2 985	165	31	54	85	748	6	178
Galoeh	*Tjiamis l)*	80 550	288	85	5	,,	5	,,	14	90
	Rantjah	35 918	1 529	39	19	6	25	219	21	65
	Kawali l)	45 745	,,	40	4	8	12	210	,,	453
	Pendjaloe l)	51 057	3 127	58	32	8	40	1 139	,,	101
	Per afdeeling	213 270	4 944	222	60	22	82	1 568	35	718
Koeningan	*Koeningan l)*	57 237	838	67	6	9	15	93	,,	90
	Kadoegedeh	34 153	837	52	7	18	25	173	27	73
	Loerahgoeng l)	46 454	563	52	6	27	33	219	30	153
	Per afdeeling	137 844	2 238	171	19	54	73	485	57	316
	Te zamen voor de 12 koffiedistricten	608 968	12 465	667	133	162	295	3 430	98	1 498

T[illegible]AL

(Telt [illegible]

AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Tagal	Gantoengan	23 327	1 481	39	21	,,	21	43	2	353

h) Hieronder voor de jaren 1891 en 1892 respectievelijk 11 en 64 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Karang.

) Hieronder 15 pikol verkregen van verspreide aanplantingen in niet meer bij de cultuur ingedeelde districten, welke echter niet nader zijn aangeduid.

k) Hieronder voor de jaren 1891, 1892, 1894 en 1895 respectievelijk 22, 175, 2 en 4 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Madjalengka.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1895:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	Totaal. a)	over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894.	over 1895.
12	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
11 280	205 167	216 447	63 400	640 100	703 500	29 500	153 500	183 000	1 069	2 841	250	743	843
„	133 251	133 251	„	668 500	668 500	66 000	1 107 600	1 173 600	2 093	5 806	666	1 068	2 010
„	628 210	628 210	„	809 500	809 500	„	754 000	754 000	2 995	8 455	370	1 968	2 391
„	375 672	375 672	„	1 738 000	1 738 000	850 000	4 119 000	4 969 000	3 358	10 133	748	2 468	3 344
11 280	1 342 300	1 353 580	63 400	3 856 100	3 919 500	945 500	6 134 100	7 079 600	9 515	27 235	2 034	6 247	8 558
49 912	57 499	107 411	„	„	„	134 800	„	134 800	63	360	61	12	6
7 950	7 297	15 247	„	„	„	„	„	„	56	488	3	3	2
„	218 699	218 699	525 000	273 500	798 500	44 100	43 500	87 600	688	3 795	704	263	105
263 412	559 801	823 213	44 800	244 000	288 800	18 000	164 500	182 500	678	2 633	413	573	491
9 150	12 300	21 450	„	„	„	„	14 000	14 000	36	234	—	8	23
64 275	397 414	461 689	986 300	„	986 300	405 500	10 100	415 600	257	1 342	48	285	473
394 699	1 253 010	1 647 709	1 556 100	517 500	2 073 600	602 400	232 100	834 500	k) 1 789	k) 8 916	1 229	1 144	1 100
1 072 359	11 928 106	13 900 465	9 393 300	27 865 900	37 259 200	4 647 500	24 381 700	29 029 200	64 869	i) 200 958	24 449	77 656	80 790

…O N.

(…e landen 26 districten.)

12	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
55 695	764 416	820 111	„	„	„	112 300	4 000	116 300	1 107	679	293	298	237
101 770	146 718	248 488	„	„	„	43 300	„	43 300	289	149	27	210	58
157 465	911 134	1 068 599	„	„	„	155 600	4 000	159 600	1 396	828	320	508	295
„	47 901	47 901	1 000	„	1 000	41 100	„	41 100	173	„	47	191	134
132 469	498 006	630 475	27 500	„	27 500	124 100	36 800	160 900	1 053	937	225	630	349
54 128	396 003	450 131	„	„	„	38 400	„	38 400	474	993	26	449	247
186 597	941 910	1 128 507	28 500	„	28 500	203 600	36 800	240 400	k) 1 722	k) 2 105	298	k) 1 272	k) 730
„	„	„	6 300	„	6 300	48 100	„	48 100	4	10	4	6	3
183 819	161 648	345 467	10 500	„	10 500	31 700	400	32 100	128	664	3	25	363
94 600	224 312	318 912	„	„	„	214 900	20 900	235 800	73	380	16	34	47
668 414	879 692	1 548 106	„	„	„	44 700	39 600	84 300	195	2 176	32	263	164
946 833	1 265 652	2 212 485	16 800	„	16 800	339 400	60 900	400 300	400	3 230	55	328	577
84 020	84 440	168 460	„	„	„	63 300	1 500	64 800	115	335	6	44	80
104 018	207 669	311 687	200	36 600	36 800	47 700	23 200	70 900	145	938	12	160	100
42 865	215 480	258 345	20 800	12 800	33 600	97 800	„	97 800	388	570	37	352	306
230 903	507 589	738 492	21 000	49 400	70 400	208 800	24 700	233 500	618	1 843	55	556	486
1 521 798	3 626 285	5 148 083	66 300	49 400	115 700	907 400	126 400	1 033 800	4 166	8 006	728	2 664	2 088

…A L.

(…stricten.)

12	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
39 025	8 953	47 978	2 000	„	2 000	169 100	353 400	522 500	636	1 217	85	345	554

…) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1880 n°. 110.

…) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 29, in verband met Indisch Staatsblad 1885 n°. 2.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1895.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1896/97.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895. Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895. Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95, dat is op 31 October 1895, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	Uitgestrektheid ... vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	Uitgestrektheid ... vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Brebes	Boemidjawa	39 411	3 731	30	23	„	23	245	„	2 304
	Boemiaijoe m).	80 558	6 234	50	40	„	40	908	20	2 000
	Salem	28 921	1 235	39	18	„	18	54	„	2
	Per afdeeling	148 890	11 200	119	81	„	81	1 207	20	4 303
Pamalang	*Banjoemoedal m).*	44 974	4 047	33	33	„	33	505	„	3 349
	Watoekoempoel m).	23 453	1 794	28	19	„	19	368	„	238
	Per afdeeling	68 427	5 841	61	52	„	52	873	„	3 587
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	240 644	18 522	219	154	„	154	2 123	22	8 245
Pekalongan	*Doro*	31 217	1 385	81	27	„	27	382	16	254
	Paninggaran	20 910	2 333	41	41	„	41	341	49	1 138
	Per afdeeling	52 127	3 718	122	68	„	68	723	65	1 392
Batang	*Bandar Sidajoe*	40 274	3 132	85	56	1	57	198	„	124
	Bawang	28 832	3 341	90	69	14	83	132	„	378
	Soebah q)	40 171	„	87	„	6	6	20	„	„
	Keboemen q)	33 242	„	70	„	3	3	6	„	„
	Per afdeeling	142 519	6 473	332	125	24	149	356	„	502
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	194 646	10 191	454	193	24	217	1 079	65	1 894
Salatiga	Salatiga	98 027	823	121	109	„	109	225	„	[illegible]
Kendal	*Bodja s).*	53 954	7 255	88	88	„	88	2 684	„	439
	Selokaton s)	49 533	7 090	114	114	„	114	193	119	800
	Per afdeeling	103 487	14 345	202	202	„	202	2 877	119	1 239
Ambarawa	Ambarawa	84 780	11 010	117	117	„	117	1 767	178	209
	Oenarang	58 529	2 888	84	30	54	84	327	93	300
	Per afdeeling	143 309	13 898	201	147	54	201	2 094	271	509
	Te zamen voor de 5 koffiedistricten	344 823	29 066	524	458	54	512	5 196	390	1 756

m) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 29, in verband met Indisch Staatsblad 1885 n°. 2.

n) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 18, 50, 1/2, 5 en 13 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Balapoelang.

o) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 55, 129, 3, 41 en 57 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Randoedongkal.

p) Hieronder begrepen 26 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Kadjèn.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1895:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd:										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95. *a)*	Geplant in vroegere jaren. *a)*	TOTAAL. *a)*	over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894.	over 1895.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
38 806	294 765	333 571	"	"	"	4 288 500	313 700	4 602 200	8 760	22 633	1 543	8 330	10 943
201 460	1 005 459	1 206 919	12 000	28 000	40 000	250 000	4 918 000	5 168 000	7 741	20 266	405	8 483	12 643
"	17 150	17 150	"	"	"	"	4 400	4 400	4	84	1/2	7	25
240 266	1 317 374	1 557 640	12 000	28 000	40 000	4 538 500	5 236 100	9 774 600	n) 16 523	n) 43 033	n) 1 949	n) 16 834	n) 23 611
324 000	626 141	950 141	"	"	"	1 733 400	4 969 900	6 703 300	6 859	12 138	515	5 230	6 650
189 345	450 465	639 810	"	"	"	105 800	521 400	627 200	933	2 050	7	592	1 448
513 345	1 076 606	1 589 951	"	"	"	1 839 200	5 491 300	7 330 500	o) 7 847	o) 14 317	o) 525	o) 5 863	o) 8 155
792 636	2 402 933	3 195 569	14 000	28 000	42 000	6 546 800	11 080 800	17 627 600	25 000	58 567	2 559	23 042	22 320
…NGAN. (…tricten.)													
19 360	436 183	455 543	"	"	"	51 400	591 600	643 000	3 000	3 365	104	836	1 694
80 808	295 684	376 492	"	96 800	96 800	733 800	1 246 200	1 980 000	1 087	7 013	22	1 571	3 530
100 168	731 867	832 035	"	96 800	96 800	785 200	1 837 800	2 623 000	4 087	10 378	126	2 407	p) 5 250
25 560	119 471	145 031	"	"	"	39 800	209 200	249 000	382	1 064	23	250	374
"	86 041	86 041	"	"	"	58 900	697 400	756 300	1 405	3 217	118	921	824
"	19 292	19 292	"	"	"	"	"	"	46	94 1/2	14	44	26
"	2 430	2 430	"	"	"	"	"	"	188	29 1/2	10	42	8
25 560	227 234	252 794	"	"	"	98 700	906 600	1 005 300	2 021	4 405	165	1 257	1 232
125 728	959 101	1 084 829	"	96 800	96 800	883 900	2 744 400	3 628 300	6 108	14 783	291	3 664	6 482
…ANG. (…ricten.)													
114 000	113 936	227 936	138 400	"	138 400	"	"	"	r) 765	r) 406	r) 16 1/2	79	r) 66
678 839	1 988 376	2 667 215	"	"	"	47 000	96 000	143 000	3 335	4 044	152 1/2	3 277	1 756
131 480	946 493	1 077 973	"	160 000	160 000	"	400 000	400 000	2 388	5 637	65 1/4	1 737	1 705
810 319	2 934 869	3 745 188	"	160 000	160 000	47 000	496 000	543 000	5 723	9 681	217 3/4	5 014	3 461
432 575	1 656 332	2 088 907	16 000	509 000	525 000	112 900	626 500	739 400	7 866	6 904	87	4 083	2 736
9 582	475 708	485 290	35 000	11 000	46 000	88 500	211 900	300 400	1 238	1 716	91	911	724
442 157	2 132 040	2 574 197	51 000	520 000	571 000	201 400	838 400	1 039 800	9 104	8 620	178	4 994	3 460
1 266 476	5 180 845	6 547 321	189 400	680 000	869 400	248 400	1 334 400	1 582 800	15 592	18 707	412 1/4	10 087	6 987

Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1883 n°. 103.

Hieronder begrepen voor de jaren 1891, 1892, 1893 en 1895 achtereenvolgens 71, 63, 1/4 en 6 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tengaran.

Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1886 n°. 134.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1895.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstel-staten" voor het plantjaar 1896/97.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895. Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95, dat is op 31 October 1895, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk). a)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										SOERA (Telt 2
Modjokerto	*Djaboeng t)*	62 457	3 790	242	97	30	127	746	53	300
										PASO (Telt 2
Malang	*Kotta Malang*	41 591	843	62	20	3	23	144	445	1 100
	Karanglo	79 442	5 027	126	70	6	76	1 032	568	1 215
	Pakis	91 589	3 852	127	44	15	59	693	„	14 500
	Gondanglegi u)	79 675	1 772	72	13	16	29	573	„	384
	Toeren u)	59 179	4 607	42	32	9	41	726	240	2 933
	Senggoro u)	75 516	5 940	91	57	12	69	1 027	264	1 629
	Penanggoengan	45 889	6 205	84	63	21	84	906	512	7 580
	Ngantang	24 712	3 020	60	60	„	60	603	107	6 915
	Per afdeeling	497 593	31 266	664	359	82	441	5 704	2 236	36 280
Bangil	*Poerworedjo*	63 271	3 024	65	50	13	63	135	406	1 370
	Pandaän	55 798	2 037	188	35	9	44	72	396	1 200
	Per afdeeling	122 069	5 061	253	85	22	107	207	802	2 570
Pasoeroean	*Tengger*	33 033	2 434	51	23	10	33	12	„	14 000
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	652 695	38 761	968	467	114	581	5 923	3 038	52 856
										PROB (Telt 1
Probolinggo	*Tengger*	31 656	2 718	42	21	10	31	260	„	6 775
Kraksaän	*Gading*	48 260	2 309	38	23	4	27	1 036	135	200
Loemadjang	Loemadjang	46 910	2 269	46	30	„	30	734	„	„
	Tempeh	38 582	4 393	32	31	„	31	936	„	„
	Ranoelemongan	51 389	3 584	50	46	„	46	611	5	256
	Kandangan	14 451	1 729	25	24	„	24	529	328	300
	Per afdeeling	151 332	11 975	153	131	„	131	2 810	333	556
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	231 248	17 002	233	175	14	189	4 106	468	7 531
										B (Telt 2
Bezoeki	Bezoeki	33 114	„	62	„	16	16	449		„
	Wringin	17 348	„	27	„	20	20	412	„	„
	Per afdeeling	50 462	„	89	„	36	36	861	„	„

t) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1883 nº. 263.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1895:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd:										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95. *a*)	Geplant in vroegere jaren. *a*)	TOTAAL. *a*)	over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894	over 1895.
12.	13.	14	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
AIJA. (districten.)													
270 122	651 701	921 823	13 000	81 000	94 000	54 000	1 000 000	1 054 000	2 806	3 346	1 846	1 800	2 277
ROEAN. (districten.)													
38 973	101 855	140 828	"	223 300	223 300	13 600	1 569 000	1 582 600	8 139	15 446	233	7 917	3 469
254 527	1 146 799	1 401 326	141 700	682 800	824 500	20 100	2 102 500	2 122 600	11 634	14 319	456	12 541	9 808
171 453	707 804	879 257	"	"	"	1 500 000	11 400 000	12 900 000	54 920	73 369	2 971	45 439	43 190
67 643	972 456	1 040 299	"	"	"	60 000	730 000	790 000	5 994	2 485	82	4 801	2 108
202 877	1 026 897	1 229 774	20 000	460 000	480 000	680 000	4 200 000	4 880 000	14 331	18 458	71	11 451	10 234
391 532	1 291 498	1 683 030	336 800	370 800	707 600	232 000	1 956 000	2 188 000	12 206	14 206	209	13 554	9 532
218 893	641 814	860 707	532 800	210 800	743 600	92 000	5 650 000	5 742 000	27 460	38 123	4 131	33 495	15 632
217 931	584 907	802 838	115 200	10 400	125 600	613 000	7 200 000	7 813 000	23 304	47 120	5 918	39 834	14 735
1 564 029	6 474 030	8 038 059	1 146 500	1 958 100	3 104 600	3 210 700	34 807 500	38 018 200	157 988	223 526	14 071	169 032	108 708
159 981	87 985	247 966	9 400	341 200	350 600	10 400	1 558 100	1 568 500	2 973	5 451	573	2 616	4 100
120 646	27 552	148 198	66 500	721 500	788 000	31 000	1 775 500	1 806 500	1 907	3 074	1 256	1 991	1 790
280 627	115 537	396 164	75 900	1 062 700	1 138 600	41 400	3 333 600	3 375 000	4 880	8 525	1 82	4 607	5 890
28 250	"	28 250	"	"	"	"	10 000 000	10 000 000	14 580	37 062	6 417	10 582	21 474
1 872 906	6 589 567	8 462 473	1 222 400	3 020 800	4 243 200	3 252 100	48 141 100	51 393 200	177 448	269 113	22 317	184 221	136 072
LINGGO. (districten.)													
53 910	350 217	404 127	"	"	"	700 000	8 300 000	9 000 000	15 804	21 499	4 904	13 929	11 644
114 727	1 046 736	1 161 463	12 000	170 000	182 000	275 000	"	275 000	3 922	4 414	147	3 661	3 497
155 168	677 769	832 937	"	"	"	"	"	"	1 431	736	73	530	1 480
281 885	689 147	971 032	"	"	"	"	"	"	407	1 180	27	349	413
187 178	714 234	901 412	9 000	"	9 000	16 600	460 000	476 600	2 292	2 214	54	1 011	1 575
547 567	468 587	1 016 154	442 000	"	442 000	7 900	1 180 000	1 187 900	1 858	2 964	276	1 761	750
1 171 798	2 549 737	3 721 535	451 000	"	451 000	24 500	1 640 000	1 664 500	5 988	7 124	430	3 651	4 218
1 340 435	3 946 690	5 287 125	463 000	170 000	633 000	999 500	9 940 000	10 939 500	25 714	33 037	5 481	21 241	19 356
OEKI. (districten.)													
29 630	574 457	604 087	"	"	"	"	"	"	680	825	300	319	1 7[illegible]0
14 160	363 385	377 545	"	"	"	"	"	"	865	918	364	670	1 280
43 790	937 842	981 632	"	"	"	"	"	"	1 545	1 743	664	989	3 [illegible]30

a) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd, zie Indisch Staatsblad 1878 nº. 315, in verband met Indisch Staatsblad 1883 nº. 120.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1895.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1896/97.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895. Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95, dat is op 31 October 1895, aanwezige: op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk). a)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bondowosso	Bondowosso	42 560	4 397	49	43	6	49	529	„	15
	Wonosari	83 060	8 874	55	46	9	55	1 387	„	180
	Penanggoengan	45 255	5 717	44	41	3	44	1 074	„	45
	Per afdeeling	170 875	18 988	148	130	18	148	2 990	„	240
Djember	Djember	81 177	„	59	„	36	36	220	„	„
	Soekokerto v)	85 666	4 179	53	30	23	53	1 155	„	142
	Poeger	20 254	„	24	„	24	24	212	„	„
	Tanggoel	21 721	„	23	„	23	23	195	„	„
	Per afdeeling	208 818	4 179	159	30	106	136	1 791	„	142
Banjoewangi	Banjoewangi	49 195	1 977	57	34	2	36	495	„	„
	Rogodjampi	43 353	2 687	49	46	1	47	820	„	„
	Per afdeeling	92 548	4 664	106	80	3	83	1 315	„	„
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	522 703	27 831	502	240	163	403	6 957	„	3[illegible]2
Poerwokerto	Adjibarang	71 708	„	72	„	41	41	94	„	„
Poerbolinggo	Poerbolinggo	118 872	„	130	„	28	28	406	„	119
	Kertanegara	73 262	„	93	„	41	41	615	„	413
	Tjahjana	95 977	„	89	„	22	22	138	„	185
	Per afdeeling	288 111	„	312	„	91	91	1 159	„	735
Bandjarnegara	*Bandjar*	56 590	1 752	99	34	„	34	345	„	30
	Singomerto	62 459	2 547	96	39	„	39	323	2	70
	Karangkobar	33 176	3 072	65	65	„	65	1 027	6	825
	Batoer	34 664	2 196	51	34	„	34	470	89	650
	Per afdeeling	186 889	9 567	311	172	„	172	2 165	97	1 575
Tjilatjap	Madjenang	27 700	„	26	„	2	2	7	„	„
	Dajeuhloehoer	17 907	„	24	„	2	2	11	„	„
	Per afdeeling	45 607	„	50	„	4	4	18	„	„
	Te zamen voor de 10 koffiedistricten	592 315	9 567	745	172	136	308	3 436	97	2 310

v) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 241.

w) Hieronder voor de jaren 1891 en 1892 respectievelijk 3 en 6 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Poerwokerto.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1895:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			over	over	over	over	over
Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95. *a)*	Geplant in vroegere jaren. *a)*	Totaal. *a)*	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
64 442	802 595	867 037	„	„	„	„	30 000	30 000	3 614	969	344	564	608
259 058	1 254 519	1 513 577	„	„	„	9 000	351 000	360 000	4 912	9 751	400	5 590	1 852
241 767	1 291 321	1 533 088	„	„	„	„	90 000	90 000	4 627	3 382	1 030	3 238	2 200
565 267	3 348 135	3 913 702	„	„	„	9 000	471 000	480 000	13 153	14 102	1 774	9 392	4 660
„	311 336	311 336	„	„	„	„	„	„	117	222	5	125	41
697 170	1 123 539	1 820 709	„	„	„	110 100	173 300	283 400	4 102	2 707	41	2 805	1 174
„	247 908	247 908	„	„	„	„	„	„	585	133	96	56	201
„	257 390	257 390	„	„	„	„	„	„	108	359	„	66	173
697 170	1 910 173	2 637 3[illegible]3	„	„	„	110 100	173 300	283 400	4 912	3 421	142	3 052	1 589
204 052	470 756	674 808	„	„	„	„	„	„	870	1 973	10	720	37
342 928	923 138	1 266 066	„	„	„	„	„	„	556	2 253	17	756	455
546 980	1 393 894	1 940 874	„	„	„	„	„	„	1 426	4 226	27	1 476	492
1 853 207	7 620 314	9 473 551	„	„	„	119 100	644 300	763 400	21 036	23 492	2 607	14 909	9 771

A OEMAS.

t 1 districten.)

12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
„	36 775	36 775	47 500	„	47 500	„	„	„	*x)* 8	*x)* 190	14	4	8
213 455	360 946	574 401	„	„	„	89 900	29 300	119 200	5	127	7	11	13
312 335	542 146	854 481	„	„	„	186 300	245 100	431 400	135	1 726	37	279	278
73 268	118 108	191 376	„	„	„	135 500	49 800	185 300	6	311	„	10	20
599 058	1 021 200	1 620 258	„	„	„	411 700	324 200	735 900	146	2 164	44	300	311
266 968	227 328	494 296	„	„	„	3 000	29 000	32 000	25	1 239	8	92	149
365 441	134 185	499 626	„	4 000	4 000	35 000	70 000	105 000	28	1 055	12	55	221
518 091	710 968	1 229 059	1 000	6 000	7 000	525 000	1 000 000	1 525 000	224	4 476	188	657	805
8 435	616 858	625 293	„	117 000	117 000	390 000	610 000	100 000	246	2 855	159	489	568
1 158 935	1 68[illegible] 239	2 848 274	1 000	127 000	1[illegible]8 000	953 000	1 709 000	2 662 000	5[illegible]3	9 625	367	1 293	1 743
„	3 311	3 311	„	„	„	„	„	„	4	47	„	„	1
„	5 125	5 125	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	5
„	8 436	8 436	„	„	„	„	„	„	*x)* 11	*x)* 54	„	1	6
1 757 993	2 755 750	4 513 743	48 500	127 000	175 500	1 364 700	2 033 200	3 397 900	*ij)* 695	*ij)* 12 103	*ij)* 433	*ij)* 1 608	*ij)* 2 076

x) Hieronder voor de jaren 1891 en 1892 respectievelijk 7 en 7 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Pegadingan.

ij) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 7, 70, 8, 10 en 8 pikol afkomstig uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Soekaradja der afdeeling Banjoemas.

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1895.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1896/97.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95, dat is op 31 October 1895, aanwezige		
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk). a)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
BAGELEN [(Telt […] districten)]										
Ledok	Kalialang	53 546	„	91	„	39	38	46	„	„
	Leksono	34 202	825	71	25	14	39	344	„	„
	Sapoeran	82 837	„	124	„	26	26	41	„	„
	Kaliwiro	51 894	„	81	„	13	13	110	46	„
	Te zamen voor de 4 koffiedistricten	222 479	825	367	25	91	116	541	46	„
KADOE [(Telt […] districten)]										
Magelang	Ngasinan	55 201	2 412	215	55	„	55	30	141	8
Temanggoeng	*Lempoeijang*	45 886	4 921	175	133	12	145	508	41	614
	Soemowono	48 155	6 527	126	109	„	109	182	„	421
	Per afdeeling	94 041	11 448	301	242	12	254	690	41	1035
	Te zamen voor de 3 koffiedistricten	149 242	13 860	516	297	12	309	720	182	1043
MADIOEN [(Telt […] districten)]										
Madioen	Oeteran	66 426	496	60	7	„	7	101	16	82
	Kanigoro	17 460	510	22	9	2	11	53	6	31
	Per afdeeling	83 886	1 006	82	16	2	18	154	22	113
Ngawi	Sinee	23 946	1 291	52	27	11	38	251	18	90
	Djogorogo	27 919	1 790	41	25	9	34	293	12	24
	Per afdeeling	51 865	3 081	93	52	20	72	544	30	114
Magettan	Balepandjang	28 334	591	82	8	„	8	85	„	15
	Parang	31 508	1 404	34	15	„	15	189	18	10
	Per afdeeling	59 842	1 995	116	23	„	23	274	18	25
Ponorogo	*Poeloeng*	26 844	3 052	38	36	„	36	479	2591	909

z) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 127, 412, 17, 102 en 74 pikol afkomstig uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Kemiri en Pitoeroeh der afdeeling Koetoardjo en Wonosobo der afdeeling Ledok.

aa) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 2531, 5110, 64, 294 en 102 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Prapak, Djetis en Kadoe.

bb) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 18, 1, 6, 5 en 12 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjaroeban.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1895:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	Totaal. a)	over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894.	over 1895.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
GELEN.													
districten.)													
”	78 686	78 686	”	”	”	”	”	”	429	1533	211	403	349
153 350	313 930	467 280	”	”	”	3 000	13 900	16 900	368	2655	41	296	412
17 640	2 600	20 240	”	”	”	”	”	”	158	349	4	81	84
9 800	71 640	81 440	”	23 200	23 200	”	”	”	200	1001	1	184	233
180 790	466 856	647 646	”	23 200	23 200	3 000	13 900	16 900	z) 1282	z) 5950	z) 274	z) 1064	z) 1152
DOE.													
districten.)													
”	42 300	42 300	”	211 300	211 300	”	8 200	8 200	829	1648	56	638	630
28 685	592 818	621 503	”	12 000	12 000	7 400	1 211 700	1 219 100	2543	6328	93	1810	1789
42 400	49 794	92 194	”	”	”	23 900	818 500	842 400	58	187	26	1971	853
71 085	642 612	713 697	”	12 000	12 000	31 300	2 030 200	2 061 500	aa) 5132	aa) 11 625	aa) 183	aa) 4075	aa) 2744
71 085	684 912	755 997	”	223 300	223 300	31 300	2 038 400	2 069 700	5961	13 273	239	4713	3374
DIOEN.													
districten.)													
45 796	71 770	117 566	1 100	21 000	22 100	20 100	129 500	149 600	334	529	185	219	154
44 376	29 701	74 077	”	7 600	7 600	7 600	49 300	56 900	208	210	239	171	324
90 172	101 471	191 643	1 100	28 600	29 700	27 700	178 800	206 500	bb) 560	bb) 740	bb) 430	bb) 395	bb) 490
127 694	215 857	343 551	”	30 000	30 000	14 000	118 000	132 000	1216	391	306	486	594
166 913	166 553	333 466	”	10 000	10 000	5 000	23 000	28 000	394	167	217	370	312
294 607	382 410	677 017	”	40 000	40 000	19 000	141 000	160 000	1610	558	523	856	906
65 100	52 892	117 992	”	”	”	17 000	5 000	22 000	136	233	9	252	49
132 420	125 765	258 185	”	25 000	25 000	2 200	8 000	10 200	340	556	24	712	213
197 520	178 657	376 177	”	25 000	25 000	19 200	13 000	32 200	476	cc) 794	33	964	cc) 268
48 272	546 143	594 415	431 200	2 665 300	3 096 500	102 800	929 400	1 032 200	dd) 7053	dd) 11 227	dd) 2432	dd) 7692	dd) 8376

cc) Hieronder voor de jaren 1892 en 1895 respectievelijk 8 en 6 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Magettan.

dd) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 259, 198, 42 32 en 10 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Ponorogo en Djebeng.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN. (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1895.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten” voor het plantjaar 1896/97.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's … Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's … TE ZAMEN.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95, dat is op 31 October 1895, aanwezige … op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	… vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	… vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk). *a*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Patjitan	Tegalombo	17 812	„	19	„	6	6	15	„	2
	Semanten	29 095	„	45	„	14	14	94	„	9
	Lorrok	37 291	„	53	„	13	13	54	„	5
	Per afdeeling	84 198	„	117	„	33	33	163	„	16
	Te zamen voor de 10 koffiedistricten	306 635	9 134	446	127	55	182	1 614	2 661	1 177

KE[DIRI]

(Telt 28 [districten])

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Blitar	Blitar	75 356	„	52	9	14	23	445	„	„
	Srengat	37 610	„	34	9	12	21	129	„	„
	Wlingi	50 502	3 015	43	34	6	40	840	„	45
	Lodojo	31 025	1 468	29	20	8	28	414	„	„
	Per afdeeling	194 520	4 483	158	72	40	112	1 828	„	45
Ngrowo	Pakoentjen	16 029	402	25	7	4	11	120	„	24
Trenggalek	Trenggalek	34 695	415	73	10	„	10	112	„	132
	Ngasinan	29 418	1 230	63	32	„	32	105	„	26
	Kampak	19 527	873	45	23	4	27	170	„	2
	Ngraijoen	11 287	1 101	15	15	„	15	304	„	8
	Panggoel	31 975	2 694	53	53	„	53	572	„	17
	Per afdeeling	126 902	6 313	249	133	4	137	1 353	„	186
Berbek	Siwalan	14 968	933	22	12	10	22	316	„	292
Kediri	Modjoroto	75 044	216	84	7	1	8	38	„	131
	Djambean	87 174	646	86	18	„	18	139	„	32
	Soekoredjo	58 681	2 774	58	24	2	26	322	„	39
	Per afdeeling	220 899	3 636	228	49	3	52	499	„	202
	Te zamen voor de 14 koffiedistricten	574 218	15 767	682	273	61	334	4 116	„	719

ee) Hieronder voor de jaren 1891, 1892, 1894 en 1895 respectievelijk 3, 15, 4 en 2 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Patjitan en Pringkoekoe.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1895: aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen. Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd: op bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95. a)	Geplant in vroegere jaren. a)	TOTAAL. a)	Koffielevering (in pikols) over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894.	over 1895.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
„	14 204	14 204	400	„	400	2 000	800	2 800	357	388	29	95	25
„	104 897	104 897	4 000	„	4 000	8 000	„	8 000	281	648	3	86	41
„	56 286	56 286	„	„	„	2 000	5 000	7 000	9	70	„	12	9
„	175 387	175 387	4 400	„	4 400	12 000	5 800	17 800	ee) 650	ee) 1 121	32	ee) 197	ee) 77
630 571	1 384 068	2 014 639	430 700	2 758 900	3 195 600	180 700	1 268 000	1 448 700	10 357	14 440	3 450	10 104	10 117

IRI.

istricten.)

12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
219 000	494 006	713 006	„	„	„	„	„	„	760	633	6	88	587
71 120	136 464	207 584	„	„	„	„	„	„	45	117	„	7	34
601 690	609 778	1 211 468	„	„	„	„	77 200	77 200	1 596	580	5	341	867
352 850	214 089	566 939	„	„	„	„	„	„	516	14	4	65	156
1 244 660	1 454 337	2 698 997	„	„	„	„	77 200	77 200	2 917	1 344	15	501	1 644
48 920	130 945	179 865	„	„	„	5 700	37 800	43 500	ff) 17	ff) 180	ff) 1/2	ff) 64	ff) 75
38 310	80 992	119 302	„	„	„	18 100	247 400	265 500	21	852	„	93	83
116 390	200 057	316 447	„	„	„	1 100	51 200	52 300	36	392	„	22	3
84 230	151 802	236 032	„	„	„	„	4 400	4 400	9	171	„	„	3
161 600	278 340	439 940	„	„	„	„	27 700	27 700	229	1 059	19	87	42
394 080	601 656	995 736	„	„	„	2 060	23 800	25 800	50	856	3	95	61
794 610	1 312 847	2 107 457	„	„	„	21 200	354 500	375 700	345	3 330	22	297	192
109 840	241 610	351 450	„	„	„	51 800	387 000	438 800	552	467	436	397	545
30 900	34 750	65 650	„	„	„	49 500	150 200	199 700	118	251	2 1/2	207	125
96 650	136 650	233 300	„	„	„	2 700	35 700	38 400	314	239	14	174	389
121 500	186 277	307 777	„	„	„	35 600	43 500	79 100	178	180	7	172	125
249 050	357 677	606 727	„	„	„	87 800	229 400	317 200	610	670	23 1/2	553	639
2 447 080	3 497 416	5 944 496	„	„	„	166 500	1 085 900	1 252 400	4 443	6 000	497	1 812	3 095

ff) Hieronder voor de jaren 1891 t/m 1895 achtereenvolgens 2, 80, 1/2, 12 en 8 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Kalangbret.

RECAPITULATIE.

GEWESTEN.	Aantal districten: in 't geheel, dus ook met inbegrip van die welke niet of niet meer bij de gouv. koffiecultuur betrokken zijn.	Aantal districten: voor een grooter of kleiner gedeelte bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld: nog in de cultuurplannen begrepen.	Aantal districten: voor een grooter of kleiner gedeelte bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld: niet meer in de cultuurplannen begrepen, maar waar bestaande aanplantingen nog voor zooveel noodig zijn te onderhouden.	Aantal districten: voor een grooter of kleiner gedeelte bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld: Te zamen.	De in kolom 5 bedoelde koffiedistricten telden op ult. Dec. 1895 onderstaand totaal inlanders	De in kolom 5 bedoelde koffiedistricten telden op ult. Dec. 1895 onderstaand totaal dessa's	Aantal personen in het daarnevens vermeld aantal districten nog bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde voorstelstaten voor het plantjaar 1896/97.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895: Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895: Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende. *gg)*	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1895: Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95, dat is op 31 October 1895, aanwezige: op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	Uitgestrektheid: vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	Uitgestrektheid: vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.

RECAP[…]

GEWESTEN.	2.	3.	4.	5.	6	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Preanger Regentsch.	62	40	1	41	1 671 863	1025	79 111 (in 40 distr.)	612	136	748	10 630	21 086	18 334
Cheribon.	*hh)* 26	12	„	12	608 968	667	12 465 („ 11 „)	133	162	295	3 430	98	1 498
Tagal.	18	6	„	6	240 644	219	18 522 („ 6 „)	154	„	154	2 123	22	8 245
Pekalongan. . . .	11	4	2	6	194 616	454	10 191 („ 4 „)	193	24	217	1 079	65	1 894
Samarang	24	5	„	5	344 823	524	29 066 („ 5 „)	458	54	512	5 196	390	1 756
Soerabaija	28	1	„	1	62 457	242	3 790 („ 1 „)	97	30	127	746	53	300
Pasoeroean	24	11	„	11	652 695	968	28 761 („ 11 „)	467	114	581	5 923	3 038	52 856
Probolinggo . . .	14	6	„	6	231 248	233	17 002 („ 6 „)	175	14	189	4 105	468	7 531
Bezoeki	20	6	5	11	522 703	502	27 831 („ 6 „)	240	163	403	6 957	„	382
Banjoemas	19	4	6	10	592 315	745	9 567 („ 4 „)	172	136	308	3 436	97	2 310
Bagelen	23	1	3	4	222 479	367	825 („ 1 „)	25	91	116	541	46	„
Kadoe.	12	3	„	3	149 242	516	13 860 („ 3 „)	297	12	309	720	182	1 043
Madioen	26	7	3	10	306 635	446	9 134 („ 7 „)	127	55	182	1 614	2 661	1 177
Kediri.	28	14	„	14	574 218	682	15 767 („ 12 „)	273	61	334	4 116	„	749
Algemeene totalen. .	335	120	20	140	6 374 936	7590	*ll)* 285 892 (in 117 distr.)	*mm)* 3423	1052	4475	50 625	28 206	98 075

gg) Deze opgaaf betreft niet enkel de districten bedoeld in kolom 4, maar ook vele der districten bedoeld in kolom 3. Op ult. 1895 waren namelijk, zooals uit de vorig[e] gedeelten van dezen staat kan blijken, in 64 der laatstbedoelde districten 673 dessa's bij de gouvernements koffiecultuur ingedeeld, die enkel belast waren met het onderhou[d] van nog niet afgeschreven plantsoenen. In de 20 districten, bedoeld in kolom 4, was dit het geval met de overige 379 in kolom 10 vermelde dessa's.

hh) Buiten de particuliere landerijen.

ii) Levering uit de gewesten Bantam en Japara, waar met 1 Januari 1894, en uit Krawang, waar met 1 Januari 1895 de verplichte teelt en levering van koffie zij[n] afgeschaft.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1895:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd: op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95. *a*)	Geplant in vroegere jaren. *a*)	TOTAAL. *a*)	over 1891.	over 1892.	over 1893.	over 1894.	over 1895.
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.

TULATIE.

15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
1 972 359	11 928 106	13 900 465	9 393 300	27 865 900	37 259 200	4 647 500	24 381 700	29 029 200	64 869	200 958	24 449	77 656	80 790
1 521 798	3 626 285	5 148 083	66 300	49 400	115 700	907 400	126 400	1 033 800	4 166	8 006	728	2 664	2 088
792 636	2 402 933	3 195 569	14 000	28 000	42 000	6 546 800	11 080 800	17 627 600	25 006	58 567	2 559	23 042	32 320
125 728	959 101	1 084 829	„	96 800	96 800	883 900	2 744 400	3 628 300	6 108	14 783	291	3 664	6 482
1 366 476	5 180 845	6 547 321	189 400	680 000	869 400	248 400	1 334 400	1 582 800	15 592	18 707	412¼	10 087	6 987
270 122	651 701	921 823	13 000	81 000	94 000	54 000	1 000 000	1 054 000	2 806	3 346	1 846	1 800	2 277
1 872 906	6 589 567	8 462 473	1 222 400	3 020 800	4 243 200	3 252 100	48 141 100	51 393 200	177 448	269 113	22 317	184 221	136 072
1 340 435	3 946 690	5 287 125	463 000	170 000	633 000	999 500	9 940 000	10 939 500	25 714	33 037	5 481	21 241	19 356
1 853 207	7 620 344	9 473 551	„	„	„	119 100	644 300	763 400	21 036	23 492	2 607	14 909	9 771
1 757 993	2 755 750	4 513 743	48 500	127 000	175 500	1 364 700	2 033 200	3 397 900	695	12 103	433	1 6[illegible]8	2 076
180 790	466 856	647 646	„	23 200	23 200	3 000	13 900	16 900	1 282	5 950	274	1 064	1 152
71 085	684 912	755 997	„	223 300	223 300	31 300	2 038 400	2 069 700	5 961	13 273	239	4 713	3 374
630 571	1 384 068	2 014 639	436 700	2 759 000	3 195 700	180 700	1 268 000	1 448 700	10 357	14 440	3 450	10 104	10 117
2 447 080	3 497 416	5 944 496	„	„	„	166 500	1 085 900	1 252 400	4 443	6 000	497	1 812	3 095
									ii) 2 499	*ii*) 8 133	*ii*) 298	*kk*) 214	„
16 203 186	51 694 574	67 897 760	11 846 600	35 124 400	46 971 000	19 404 900	105 832 500	125 237 400	*nn*) 367 982	*nn*) 689 608	*nn*) 65 881¼	*nn*) 358 709	*nn*) 315 957

kk) Levering uit Krawang (zie de voorgaande noot).

ll) Volgens blz. 203 van het verslag hiervóór had dit totaal ingedeelden betrekking tot 3330 dessa's.

mm) De verschillen van de cijfers in deze kolom met die van kolom 2 van bijlage XX is een gevolg van wijzigingen, welke de cultuurplannen gedurende de maanden November en December 1895 nog hebben ondergaan; deze bijlage toch bevat opgaven betreffende den omvang der cultuur op 31 December, terwijl de aangehaalde kolom 2 van bijlage XX den toestand aangeeft op 31 October 1895.

nn) Ongerekend de levering uit de Vorstenlanden.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE AAA.

N°. 53.

(Zie hoofdst. **0**, afd. I, § 1, sub 3°., van het verslag.)

I. STATISTIEK betreffende de PLANTSOENEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING in de afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen, over de jaren 1894 en 1895.

Kina-etablissementen. *a*)	Hoogte boven zee (in meters).	Oppervlakte der etablissementen (in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden). Beplant met kinaboomen. C. ledgeriana. (Fabrieksbasten.)	Hybriden van c. ledgeriana en c. succirubra. (Fabrieksbasten.)	C. succirubra (pharmaceutische bast).	Totaal netto aanplant.	Ingenomen door wegen, waterloopen, kampongs, tegalvelden, zaad- en kweekhuizen, enz.	Totale oppervlakte per etablissement.	Aanwezig bij het einde der onderstaande jaren.	Aantal en soorten der aanwezige kinaplanten en kinaboomen. Planten in de kweekerijen. C. ledgeriana.	C. succirubra.	Totaal.	Boomen en planten in den vollen grond. C. ledgeriana.	Hybriden van c. ledgeriana en c. succirubra. *b*)	C. succirubra.	C. officinalis.	Totaal.
BENOORDEN BANDONG.																
Lembang (gebergte Tangkoeban Praoe) .	1234 à 1308	″	″	50 350/500	50 350/500	10 023/500	60 373/500	1894	″	″	″	3000		125000	″	128000
								1895	″	″	″	″	3000	110000	″	113000
Nagrak (id.)	1464 à 1681	139 101/500	″	1 476/500	141 097/500	26 443/500	168 020/500	1894	″	150000	150000	*c*) 395000		5000	″	400000
								1895	″	″	″	*c*) 390000	″	5000	″	395000
BEZUIDEN BANDONG. *d*)																
Tirtasari (gebergte Malawar).	1450 à 1700	180 126/500	67 029/500	″	247 155/500	23 252/500	270 407/500	1894	17300	″	17300	*e*) 416000		″	″	416000
								1895	″	″	″	*f*) 390000	75000	″	″	465000
Tjinjiroean (id.) . . .	1466 à 1716	*g*) 144 162/500	19 117/500	32 005/500	195 284/500	37 046/500	232 330/500	1894	135000	50000	185000	*h*) 530000		50000	*i*) 1400	581400
								1895	20000	50000	70000	*h*) 640000	50000	50000	*i*) 1400	741400
Tjibeureum (id.) . . .	1500 à 1750	*k*) 151 037/500	45 295/500	15 099/500	211 431/500	30 411/500	242 342/500	1894	100000	10000	110000	540000		90000	″	630000
								1895	*l*) 70000	30000	100000	450000	100000	30000	″	580000
Tjibitoeng (gebergte Wajang).	1527 à 1780	*m*) 84 104/500	21 330/500	97 143/500	203 077/500	24 311/500	227 388/500	1894	″	85000	85000	80000		170000	″	250000
								1895	*n*) 25000	35000	60000	100000	60000	150000	″	310000
Rioeng Goenoeng (gebergte Tiloe).	1400 à 1700	73 355/500	2 356/500	65 285/500	141 496/500	19 113/500	161 109/500	1894	″	50000	50000	216000		100000	500	316500
								1895	″	″	″	205000	″	100000	″	305000
Kawah Tjiwidei (gebergte Kendeng Patoeha).	1950 (gemiddeld).	″	″	*o*) 71 408/500	71 408/500	24 379/500	96 287/500	1894	″	″	″	″		65000	*p*) 145000	210000
								1895	″	″	″	″	″	65000	*p*) 145000	210000
Totalen . .	. . . . . .	772 385/500	156 127/500	334 266/500	1263 278/500	196 478/500	1460 256/500	1894	252300	345000	597300	2180000		605000	146900	*q*) 2931900
								1895	115000	115000	230000	2175000	288000	510000	*r*) 146400	*r*) 3119400

a) De etablissementen Lembang en Nagrak zijn gelegen in het district Oedjoengbroeng-koelon, het etablissement Kawah Tjiwidei in het district Tjisondari en de vijf overige etablissementen in het district Bandjaran.

b) Thans voor 't eerst afzonderlijk opgegeven.

c) Hieronder 100 000 enten.

d) De etablissementen Tirtasari, Tjinjiroean, Tjibeureum en Tjibitoeng grenzen aan elkander en zijn als één complex te beschouwen.

e) Hieronder p.m. 360 000 enten.

f) Namelijk p.m. 340 000 enten, 45 000 zaailingen en 5000 stekken.

g) Hieronder 12 273/500 bouws buiten de grenzen van het etablissement gelegen en beplant met verschillende soorten van kinaboomen.

h) Hieronder p.m. 2500 ledgeriana-boomen, indertijd opgekweekt uit Bolivïaansche zaden (oorspronkelijke ledgeriana's).

i) Ongerekend p.m. 1500 c. pitayensis.

k) Hieronder 7 182/500 bouws enten-tuinen, bestemd voor zaadwinning, gelegen buiten de grens.

l) Hieronder p.m. 40 000 hybriden.

m) Hieronder 20 99/500 bouws, bezet met hybride-enten op hybride-zaailingen.

n) Hieronder p.m. 25 000 hybriden.

o) Tusschen de succirubra's staan hier en daar eenige officinalis-boomen verspreid.

p) Hieronder p.m. 135 000 enten.

q) Ongerekend p.m. 1500 c. pitayensis en p.m. 800 c. hasskarliana.

r) In het verslag hiervóór (blz. 209) worden 1500 boomen meer opgegeven. Na de afsluiting van den tekst is namelijk gebleken dat onder de op de aangehaalde blz. genoemde getallen van 147 900 en 3 120 900 de in de noot 2 aldaar bedoelde 1500 c. pitayensis wèl, doch de alleen in 1894 nog als aanwezig opgegeven 800 c. hasskarliana niet meer waren medegeteld.

II. PRODUCTIE-OPGAVEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING over de jaren 1893, 1894 en 1895.

Kina-soorten.	Oogst-jaren.	Hoeveelheid kinabast (in K.G.), volgens het gewicht in drogen staat, gedurende de onderstaande jaren voor den verkoop in Nederland geoogst bij elk der etablissementen								Totalen.
		Lembang.	Nagrak.	Tirtasari.	Tjinji-roean.	Tjibeu-reum.	Tjibitoeng.	Rioeng Goenoeng.	Kawah Tjiwidei.	
C. ledgeriana. . .	1893	„	39 832^5	65 501^5	31 629^5	57 278	7 975	27 828	„	230 044^5
	1894	„	47 475	51 175	62 443^5	54 904	15 413	29 615	„	261 025^5
	1895	„	45 675^5	66 310	65 629^5	71 639^5	13 234^5	30 751	„	293 240
C. succirubra. . .	1893	„	„	„	38 629^5	„	„	„	736^5	39 366
	1894	1 803	„	„	11 329	„	„	„	5 163^5	18 295^5
	1895	„	„	97	„	„	223^5	13 465^5	7 705^5	21 491^5
C. cal. schuhkrafft.	1893	746	„	„	„	„	„	„	„	746
	1894	„	„	„	2 012	„	„	„	„	2 012
	1895	„	„	„	„	„	„	„	„	„
C. officinalis . . .	1893	„	„	„	„	„	„	„	8 505	8 505
	1894	„	„	„	„	„	12 270	„	„	12 270
	1895	„	„	„	„	„	„	2 655^5	„	2 655^5
Totale productie. .	1893	746	39 832^5	65 501^5	70 259	57 278	7 975	27 828	9 241^5	a) 278 661^5
	1894	1 803	47 475	51 175	75 784^5	54 904	27 683	29 615	5 163^5	b) 293 603
	1895	„	45 675^5	66 407	65 629^5	71 639^5	13 458	46 872	7 705^5	317 387

a) Hierbij niet gerekend 1317 K.G. succirubra-bast, in Indië teruggehouden ten behoeve van den geneeskundigen dienst aldaar.

b) Hierbij niet gerekend 1504 K.G. succirubra-bast als voren.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **BBB.**

N°. 54.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 3°., van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1896 hier te lande voor GOUVERNEMENTSREKENING verkochte hoeveelheden KINABAST uit den oogst van 1895.

Dagteekening der veilingen.	Groeiplaatsen.	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht der aangevoerde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de vóór elke veiling, door middel van de *Staatscourant*, gepubliceerde beschrijvingslijst der te veilen basten).	Netto gewicht aan de koopers uitgeleverd.	Alcaloïd-gehalte van de onderzochte monsters, volgens de in Indië verrichte analyses. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine* Pct.	Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alcaloïden* te zamen. Pct.	Zwavelzure chinine. Pct.	Opbrengst. Laagste en hoogste veilingsprijs der verschillende kavelingen per *half* K.G.	Gemiddelde veilingsprijs over al de kavelingen dooreen per *half* K.G.	Totaal der opbrengst.
1896.									
				Ledgeriana.					
16 Januari	Tangkoeban Praoe	1 012	25 851^{50}	„	„	6.05	f 0,18^{75}	f 0,21^{01}	f 10 866,78
	Malawar	21 181		„	„	4.57 à 10.83	f 0,15^{25} à f 0,40		
	Kendeng	3 539		„	„	5.51 „ 5.99	0,18^{75} „ 0,19^{50}		
20 Februari	Tangkoeban Praoe	1 012	25 918	„	„	6.05	f 0,19	0,19^{31}	10 012,82
	Malawar	24 603		„	„	4.65 à 9.01	f 0,14^{75} à f 0,26^{50}		
26 Maart	Tangkoeban Praoe	6 981	28 574^{50}	„	„	5.78 „ 6.05	0,16^{75} „ 0,17^{50}	0,21^{41}	12 239,59
	Malawar	21 161		„	„	6.39 „ 11.03	0,18^{75} „ 0,38^{75}		
30 April	Malawar	27 310	29 275	„	„	5.51 „ 7.60	0,16^{25} „ 0,23^{25}	0,19^{06}	11 162,65^{5}
	Kendeng	1 667		„	„	6.79	f 0,18^{50}		
11 Juni	Tangkoeban Praoe	6 492	30 847	„	„	5.45	f 0,16^{75} à f 0,17^{25}	0,18^{47}	11 399,22^{5}
	Malawar	22 414		„	„	4.37 à 7.60	0,13 „ 0,26^{50}		
	Kendeng	1 556		„	„	6.79	0,19^{75} „ 0,20^{50}		
16 Juli	Malawar	30 549	30 839^{50}	„	„	4.50 à 7.53	0,14^{25} „ 0,23^{75}	0,18^{13}	11 184,63^{5}
27 Augustus	Tangkoeban Praoe	1 365	31 596	„	„	5.92	f 0,15^{50}	0,15^{83}	10 003,46
	Malawar	29 652		„	„	4.17 à 7.80	f 0,12^{25} à f 0,21^{50}		
1 October	Malawar	15 463	31 844	„	„	5.36 „ 9.89	0,14^{50} „ 0,26^{50}	0,17^{92}	11 419,19
	Kendeng	15 576		„	„	6.05 „ 6.93	0,15 „ 0,17^{25}		
5 November	Tangkoeban Praoe	16 886	31 325	„	„	5.92 „ 6.19	0,12^{50} „ 0,14^{75}	0,14^{05}	8 804,73^{5}
	Malawar	9 696		„	„	7.06 „ 8.34	0,13 „ 0,17		
	Kendeng	4 170		„	„	6.18	f 0,12		
10 December	Tangkoeban Praoe	11 927	31 599	„	„	5.85 à 6.25	f 0,13^{50} à f 0,14^{50}	0,14^{19}	8 972,89
	Malawar	14 786		„	„	5.38 „ 8.34	0,11^{50} „ 0,18		
	Kendeng	4 243		„	„	6.18 „ 6.25	0,12^{75} „ 0,13^{75}		
			297 669^{50}						f 106 065,98
Verstrekte monsters			129^{25}						49.87
		293 241	297 798^{75}						f 106 115,85
				Officinalis.					
20 Februari	Kendeng	1 246	1 233	3.15	5.40	4.24	f 0,12^{25} à f 0,25^{50}	f 0,14^{25}	f 351,54^{5}
30 April	Id	1 410	1 400^{50}	„	„	4.24 à 5.38	0,12^{50} „ 0,16	0,13^{74}	384,95
			2 633^{50}						f 736,49^{5}
Verstrekte monsters			8^{90}						3,27
		2 656	2 642^{40}						f 739,76^{5}

13/4

Dagteekening der veilingen.	Groeiplaatsen.	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht der aangevoerde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de vóór elke veiling, door middel van de *Staatscourant*, gepubliceerde beschrijvingslijst der te veilen basten).	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht aan de koopers uitgeleverd.	Alcaloïd-gehalte van de onderzochte monsters, volgens de in Indië verrichte analyses. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. Pct.	Alcaloïd-gehalte. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alcaloïden* te zamen. Pct.	Alcaloïd-gehalte. Zwavelzure chinine Pct.	Opbrengst. Laagste en hoogste veilingsprijs der verschillende kavelingen per *half* K.G.	Opbrengst. Gemiddelde veilingsprijs over al de kavelingen dooreen per *half* K.G.	Totaal der opbrengst.
				Succirubra.					
16 Januari	Kendeng	3 635	3 677	1.57 à 1.85	7.75 à 9.75	2.11 à 2.49	f 0,20^{50} à f 0,70^{25}	f 0,33^{31}	f 2 449,87
20 Februari	Id.	2 981	3 002^{50}	1 22 „ 1.85	6.35 „ 7.75	1.64 „ 2.49	0,20^{25} „ 0,63^{75}	0,27^{29}	1 639,19^{5}
26 Maart	Id.	1 976	1 994	1.22 „ 1.55	6.35 „ 8.80	1.64 „ 2.08	0,18 „ 0,31^{75}	0,23^{31}	929,98
30 April	Malawar. Kendeng	223 1 594	1 808	1.45 1.22 à 1.55	7 10 6 35 à 6.95	1.95 1.64 à 2.08	0,64 „ 1,41 0,18^{75} „ 0,26	0,32^{09}	1 160,48
11 Juni	Malawar. Kendeng	97 1 431	1 506^{50}	2.80 1.40 à 1.55	10.35 6 95 à 7.10	3.76 1.88 à 2.08	f 0,27^{25} f 0,19^{75} à f 0,40^{75}	0,27^{63}	832,50^{5}
16 Juli	Kendeng	1 765	1 788^{50}	1.40	6.50 „ 7.10	1.88	0,18 „ 0,33^{25}	0,21^{27}	761,11
27 Augustus	Id.	1 957	1 872^{50}	1.40	6.50 „ 7.10	1.88	0,15^{75} „ 0,28	0,18^{33}	686,55
1 October	Id.	1 705	1 803	1.50 à 1.55	6.95 „ 8.25	2.02 à 2.08	0,15^{50} „ 0,40^{25}	0,21^{35}	770,09
5 November	Id.	2 331	2 249	1.40 „ 1.50	6 50 „ 8,25	1.88 „ 2.02	0,15 „ 0,27^{50}	0,19^{66}	884,64
10 December	Id.	1 795	1 716^{50}	1.50	8.25	2.02	0,11^{25} „ 0,33	0,15^{91}	546,29
			21 417^{50}						f 10 660,71
Verstrekte monsters		. . . . .	209^{90}						160,87
		21 490	21 627^{40}						f 10 821,58

RECAPITULATIE.

Sorteeringen waarin de in veiling verkochte basten verdeeld waren (over al de tien veilingen bijeengenomen).

Sorteering.	Hoeveelheid (in K.G.). Ledgeriana.	Officinalis.	Succirubra.	Totaal.	Gemiddelde opbrengst per *half* K.G. Ledgeriana.	Officinalis.	Succirubra.	Totaal.
Stambast 1ste soort	„	„	1 433	1 433	„	„	f 0,53^{3}	f 0,53^{3}
Stambast 2de soort	„	77	7 957	8 034	„	f 0,25^{5}	0,28^{5}	0,28^{4}
Stambast vernieuwd	38 457	„	„	38 457	f 0,16^{8}	„	„	0,16^{8}
Stambast gebroken pijpen	60 998^{5}	2 059	11 252^{5}	74 310	0,22^{2}	0,13	0,18^{7}	0,21^{4}
Stambast gruis	184 372	„	„	184 372	0,16^{5}	„	„	0,16^{5}
Wortelbast	13 842	497^{5}	775	15 114^{5}	0,17^{9}	0,16	0,23^{6}	0,18^{1}
Totalen	297 669^{5}	2 633^{5}	21 417^{5}	321 720^{5}	f 0,17^{8}	f 0,13^{9}	f 0,24^{8}	f 0,18^{2}

TOTAAL OVERZICHT voor elke veiling in het bijzonder.

Dagteekening der veilingen.	Hoeveelheid (in K.G.). Netto gewicht der voor de veiling bestemde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de beschrijvingslijsten der veilingen).	Uitgeleverd netto gewicht van het in veiling verkochte.	Uitgeleverd netto gewicht van de verstrekte monsters.	Uitgeleverd netto gewicht Te zamen.	Opbrengst van het in veiling verkochte.	Opbrengst van de verstrekte monsters.	Opbrengst Te zamen.	Per *half* K.G. werd alzoo verkregen voor het in veiling verkochte.	Per *half* K.G. werd alzoo verkregen voor de verstrekte monsters.	Gemiddelde unitprijs bij elke veiling (berekend per procent chinine-sulphaat en per *half* K. G. bast).
1896.										
16 Januari	29 367	29 528^{50}	50^{70}	29 579^{20}	f 13316.65	f 41,26	f 13 357.91	f 0,22^{54}	f 0,40^{69}	f 0.03
20 Februari	29 842	30 153^{50}	38	30 191^{50}	12003,56	22,98	12026.54	0,19^{90}	0,30^{23}	0,02^{82}
26 Maart	30 118	30 568^{50}	28^{15}	30 596^{65}	13169,57	14,04	13183 61	0,21^{54}	0,24^{93}	0,02^{82}
30 April	32 204	32 483^{50}	53^{30}	32 536^{80}	12708,08^{5}	52 66	12760,74^{5}	0,19^{56}	0,49^{39}	0,02^{85}
11 Juni	31 990	32 353^{50}	38	32 391^{50}	12231.73	21,71	12253.44	0,18^{90}	0,28^{56}	0,02^{875}
16 Juli	32 314	32 628	25^{05}	32 653^{05}	11945,74^{5}	11,56	11957,30^{5}	0 18^{30}	0,23^{07}	0.02^{875}
27 Augustus	32 974	33 468^{50}	21^{90}	33 490^{40}	10690,01	8.38	10698,39	0,15^{97}	0,19^{13}	0,02^{55}
1 October	32 744	33 647	32^{90}	33 679^{90}	12189,28	18,37	12207.65	0,18^{11}	0,27^{91}	0,02^{56}
5 November	33 083	33 574	34^{05}	33 608^{05}	9689,37^{5}	13,11	9702.48^{5}	0,14^{42}	0,19^{25}	0,02^{125}
10 December	32 751	33 315^{50}	26	33 341^{50}	9519,18	9,94	9529,12	0,14^{28}	0,19^{11}	0,02^{25}
Totalen	317 387	321 720^{50}	348^{05}	322 068^{55}	f 117463,18^{5}	f 214,01	f 117677,19^{5}	0,18^{25}	f 0,307^{4}	f 0,02^{687}

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE CCC.

N°. 55.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OVERZICHT over 1895 van de productie, enz. der uitsluitend op overeenkomsten met de inlandsche bevolking werkende SUIKERFABRIEKEN op JAVA, dus met uitzondering van die, gevestigd op gronden, door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1]	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			CHERIBON.							
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng. (C.)	250	14 000	„	„	56.00	34	196
2	id.	Sindanglaut.	Sindanglaut. (N. V.)	570	75 174	1 150	3 000	131.88	60	20 à 400
3	id.	id.	Karang Soewoeng (of Karang Sambong).	489	60 095½	2 897	3 000	122.89	278	[2]) †
4	id.	id.	Leuweung Gadjah. (C.)	430	31 000		„	72.09	65	70 à 500
5	id.	id.	Panggang. (C.)	222½	8 880	„	„	39.91	153	130 „ 400
6	id.	Lossari.	Tjiledoek.	651	45 279	5 890	6 000	69.55	504	†
7	id.	id.	Tersana.	660	38 633	9 699	10 000	58.53	494	†
—	id.	id.	Tjigobang. [3])	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
—	id.	id.	Waled. [3])	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
—	id.	id.	Kalimaro. [3])	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
8	id.	Ploembon.	Soerawinangoen.	627½	47 000	„	„	74.90	52	50 à 175
9	id.	Palimanang.	Gempol. (N. V.)	581	48 000	„	„	82.62	108	60 „ 300
—	id.	id.	Glagamidang. (N. V.) [4])	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
10	id.	Gegesik-lor.	Ardjowinangoen. (N. V.)	538	35 300	„	„	65.61	185	40 à 230
11	Madjalengka.	Radjagaloeh.	Paroengdjaija. (N. V.)	548	43 000	„	„	78.47	52	60 „ 200
12	id.	Djatiwangi.	Djatiwangi. (N. V.)	804	60 000	„	„	74.63	„	50 „ 200
			Totaal . . .	6 371	506 361½	19 636	22 000	79.48		

1) De ondernemingen ten name staande van Chineezen, van Chineezen en Europeanen gezamenlijk, of van naamlooze vennootschappen zijn aangeduid door de tusschen haakjes geplaatste bijvoeging respectievelijk van C., van E en C of van N. V.

2) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

3) Deze fabriek heeft ook in 1895 niet gewerkt.

4) Deze fabriek was gedurende 1895 gesloten.

Volgnummer. 1.	Afdeelingen. 2.	Districten. 3.	Ondernemingen. [1]) 4.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws) 5.	Productie (in pikols) 6.	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). Stroopsuiker. 7.	Zaksuiker. 8.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie 9.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming. 10.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd. 11.
			TAGAL.							
13	Tagal.	Tagal.	Pagongan. (N. V.)	520	42 000	„	„	80.77	„	300
14	id.	Adiwerna.	Adiwerna.	682	58 294	„	„	85.48	„	14 à 28
15	id.	Maribaija	Kemantran (N. V.)	569	71 757	„	3 043	126.11	20	20 „ 1000
16	id.	Doekoewringin.	Kemanglen.	735	76 000	750	12 000	103.40	„	100 „ 4000
17	id.	id.	Doekoewringin.	700½	71 927	„	„	102.68	„	100 „ 450
18	id.	Pangka.	Pangka. (N. V.)	552	55 845	4 000	8 000	101.17	300	50 „ 100
19	Pamalang.	Pamalang.	Bandjardawa. (N. V.)	613	64 000	312	11 000	104.40	44	340 „ 5550
20	id.	Tjomal.	Tjomal.	689	93 000	„	13 000	134.98	90	1 000 „ 5600
21	Brebes.	Brebes.	Djatibarang.	576	56 448	„	„	98.00	„	20 „ 333
22	id.	Balapoelang.	Balapoelang. (N. V.)	565	49 000	„	„	86 72	56	440 „ 3254
			Totaal . . .	6 201½	638 271	5 062	47 043	102 92		
			PEKALONGAN.							
23	Pekalongan.	Wiradessa.	Sragi.	574	48 042	„	10 000	83.69	190	15 à 290
24	id.	Pekalongan.	Tirto. (N. V.)	508	46 000	„	6 000	90.55	50	50 „ 500
25	id.	Kedoengwoeni en Kadjen.	Wonopringgo. (N. V.)	580	57 480	„	„	99.10	52	500 „ 2000
26	Batang.	Batang.	Kalimati. (N. V.)	505	57 211	„	4 000	113.29	55	224
27	id.	id.	Klidang. (N. V.)	330	35 500	„	„	107.58	20	30 „ 160
			Totaal . . .	2 497	244 233	„	20 000	97.81		
			SAMARANG.							
8	Kendal.	Kendal.	Tjipiring. (N. V.)	814½	65 625	„	„	80.57	44	160
29	id	Kaliwoengoe.	Kaliwoengoe. (N. V.)	607	51 000	„	„	84.02	105	314
30	id.	Troeko.	Gemoe. (N. V.)	716½	64 000	„	„	89.32	95	300
31	id.	Perboean.	Poegoe. (N. V.)	684	69 000	„	„	100.88	162	150
			Totaal . . .	2 822	249 625	„	„	88.45		
			JAPARA.							
32	Patti.	Patti.	Langsee.	591	59 000	„	„	99.83	18	300
33	id.	Selowessi.	Trangkil.	698½	62 500	„	„	89.48	28	200 à 4450
34	id.	Tenggelles.	Tandjoeng Modjo. (N. V.)	525	47 000	„	„	89.52	65	40 „ 400
35	id.	id.	Klaling.	536	57 000	„	„	106.34	108	50 „ 470
36	Koedoes.	Koedoes.	Rendeng. (N. V.)	430	29 307	6 000	4 000	68.16	„	20 „ 291
37	id.	Tjendono.	Besito. (N. V.)	529	51 828	„	3 000	97.97	42	8 „ 360
38	id.	id.	Bendokerep. (N. V.)	606	61 064	„	3 000	100.76	„	800 „ 4000
39	Joana.	Mergotoehoe.	Pakis. (N. V.)	793½	95 000	„	„	119.72	75	60 „ 650
40	Japara.	Japara.	Petjangaän. (N. V.)	608	60 500	„	„	99.51	30	50 „ 400
41	id.	id.	Banjoepoetih.	102	10 500	„	„	102.94	5	5 „ 150
42	id.	Majong.	de Hoop (of Majong) (N.V.)	613	60 000	-	6 000	97.87	„	315
43	id.	Bandjaran.	Djeroekwangi (of Bandjaran) (N. V.)	303	20 000	„	„	66.01	110	300 „ 1000
			Totaal . . .	6 335	613 699	6 000	16 000	96.87		

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1]	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			REMBANG.							
44	Rembang.	Pamotan.	Ardjowinangon of (Pamotan).	571	16 000	„	„	28.02	162	100 à 800
45	Toeban.	Rembes.	Wringin Agoeng. (N.V.) [5]	507	38 000	„	„	74.95	100	6 „ 340
46	Rembang en Toeban.	Sedan en Djatirogo.	Keben. [5]	354	9 000	„	„	25.42	140	10 „ 120
			Totaal . . .	1 432	63 000	„	„	43.99		
			SOERABAIJA.							
47	Sidoardjo.	Djenggolo II.	Boedoeran (N. V.)	594	51 000	„	„	85.85	38	40 à 450
48	id.	id.	Tjandi. (C.)	423	30 889	„	„	73.02	50à60	40 „ 260
49	id.	id.	Pandjoenan. (C.)	230	15 808	„	1 722	68.73	34	10 „ 200
50	id.	Rawapoeloe I.	Porrong. (C.)	505	46 000	„	„	91.09	27	250
51	id.	id.	Tanggoelangin. (C.)	620	44 640	„	„	72.60	†	†
52	id.	Djenggolo I.	Waroe. (N. V.)	538	49 000	„	8 000	91.08	95	100
53	id.	id.	Sroeni.	624	60 748	7 500	4 500	97.35	66	30 à 260
54	id.	Djenggolo IV.	Tawangsari. (C.) [5]	509	37 336	†	†	73.35	†	†
55	id.	id.	Ketegan.	660	61 953	2 396	4 000	93.87	†	†
56	id.	Djenggolo III.	Balongbendo.	555½	66 000	„	„	118.81	†	150 à 2000
57	id.	id.	Popoh (of Sidodadi) (N.V.)	504	55 000	„	„	109.13	29	50 „ 350
58	id.	id.	Krian. (N. V.)	619	69 638	„	„	112.50	176	200
59	id.	Rawapoeloe II.	Watoetoelis. (N. V.)	550	68 000	„	„	123.64	164	130
60	id.	id.	Toelangan.	400	37 000	„	„	92.50	18	15 „ 280
61	id.	id.	Kremboeng.	479	52 619	„	2 300	109.85	47	10 „ 350
62	Modjokerto.	Modjokerto.	Sentanen-lor. (N. V.)	570	59 990	„	„	105.25	25	†
63	id.	id.	Tangoenan. (N. V.)	732	91 000	„	„	124.32	65	20 à 400
64	id.	id.	Brangkal. (N. V.)	701	88 300	„	„	125.96	30	20 „ 600
65	id.	Modjokasri.	Gempolkerep. (N. V.)	712	100 700	„	„	141.43	45	40 „ 350
66	id.	id.	Perning (of Poerworedjo) (N. V.)	420	39 000	„	„	92.86	9	10 „ 170
67	id.	Modjosari-lor.	Koning Willem II (of Modjosari) (N. V.)	627½	61 834	„	4 526	98.54	325	10 „ 430
68	id.	id.	Bangsal. (N. V.)	717	70 000	„	„	97.63	71	10 „ 140
69	id.	id.	Sedati.	530	44 520	„	„	84.00	12	450
70	id.	Modjosari-kidoel.	Ketanen. (C.)	477	29 500	„	„	61.84	92	80 „ 220
71	id.	Djaboeng.	Dinojo (N. V.)	605	63 000	„	„	104.13	45	25 „ 300
72	id.	id.	Soemengko. (C.)	317	27 579	2 100	„	87.00	80	80 „ 270
73	id.	id.	Pohdjedjer. (E. en C.)	592	60 000	„	„	101.35	12	25 „ 300
74	Djombang,	Modjoredjo.	Goedo. (N. V.)	548½	48 000	„	„	87.51	23	114
			Transporteeren . . .	15 359½	1 529 054	11 996	25 048			

5) Deze fabriek zou in 1896 niet werken

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1]	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
						Stroopsuiker.	Zaksuiker.			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			Per transport . . .	15 359½	1 529 054	11 996	25 048			
75	Djombang.	Modjoredjo.	Poeloegedang of Ponen (ook wel Plosso of Banaran genaamd). (C.)	306	28 500	„	„	93.14	38	30 à 1000
76	id.	id.	Ngoro. [5]	450	26 000	„	„	57.78	†	20 „ 200
77	id.	id.	Tjoekir. (N. V.)	547	66 000	„	„	120.66	40	10 „ 280
78	id.	id.	Blimbing (N. V.)	600	64 000	„	4 000	106.67	150	150 „ 2500
79	id.	id.	Kaliwoengoe of Tjeweng (ook wel Modjoredjo genaamd). (N. V.)	550	49 500	„	5 000	90.00	170	8 „ 150
80	id.	id.	Djombang.	741	78 800	„	11 000	106.34	30	25 „ 460
81	id.	Modjoagoeng.	Peterongan.	438	32 000	„	„	73.06	†	†
82	id.	id.	Soekodono (of Modjoagoeng) (N. V.)	684	73 000	„	„	106.72	40	200 à 3000
83	id.	id.	Seloredjo. (N. V.)	542	52 000	„	„	95.94	33	20 „ 1200
84	id.	id.	Soemobito. (N. V.)	510½	53 810	„	„	105.41	30	297
85	id.	Modjodadi.	Ngelom. (N. V.)	635	72 500	„	„	114.17	49	25 „ 270
			Totaal . . .	21 363	2 125 164	11 996	45 048	99.48		
			PASOEROEAN.							
86	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Pleret. (C.)	466	40 796	8 500	„	87.55	60	60 à 70
87	id.	Ngempit.	„de Onderneming" (of Ngempit).	444	39 924	„	1 600	89.92	14	30 „ 115
88	id.	Wangkal.	Kloerahan. (C.) [5]	353	28 576	5 500	„	80.95	60	60 „ 70
89	id.	Kebontjandi.	Gajam.	417	31 000	„	5 000	74.34	26	20 „ 300
90	id.	id.	Pengkol (of de Goede Hoop). (C.)	387½	31 902	„	2 000	82.32	165	60
—	id.	Grati.	Dankbaarheid (of Grati). (C.) [4]	. . . . .	. . . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . .	. . . .
91	id.	Winongan.	Bekassi-Oost (of Winongan).	548	37 000	3 500	1 500	67.52	30	10 à 200
92	id.	Redjasa.	Soekoredjo (of Soeklan).	384	34 300	„	2 400	89.32	310	10 „ 50
93	id.	id.	Kawisredjo (of Raket). (C.)	385	24 560	3 550	2 500	63.79	65	369
94	Bangil.	Bangil.	Soemberredjo (of de Hoop. (C.)	415	29 274	„	3 000	70.54	52	30
95	id.	Gempeng.	Yossowilangoen (of Kaliteloe). [5]	300	19 000	3 000	2 000	63.33	†	15 „ 140
96	id.	id.	Soekoredjo (of Padjangan). (C.)	440	31 040	3 060	5 000	70.54	19	10 „ 240
97	id.	Pandaän.	Ardiredjo (of Pandaän).	714	59 252	2 843	3 000	82.99	140	300
98	id.	Gempol.	Wangoenredjo. (C.)	404	28 000	„	„	69.31	29	50 „ 300
99	id.	id.	Ardjosari (of Babat). (C.)	401	24 742	„	„	61.70	68	50 „ 310
100	id.	Wonoredjo.	Wonoredjo. (N. V.)	491	45 799	„	1 797	93.28	40	25 „ 150
101	Malang.	Gondanglegi.	Sempalwadak. (N. V.)	375	36 000	„	„	96.00	25	20 „ 70
102	id.	id.	Krebet. [6]	†	†	„	„	†	66	†
			Totaal . . .	6 924½	541 165	29 953	29 797	78.15		

6) De fabriek Krebet vermaalde in 1895 uitsluitend eenig door de bevolking op eigen risico geplant en door den ondernemer opgekocht riet (na verkoop van de bibietstekken). De productie kan niet worden opgegeven.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1]	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			PROBOLINGGO.							
103	Probolinggo.	Probolinggo.	Oemboel. (N. V.)	617	60 942	2 231	650	98.77	95	25 à 200
104	id.	id.	Wonoaseh	380	39 508	3 000	„	103.97	14	30 „ 400
105	id.	Dringoe.	Wonolangan. (N. V.)	540	39 772	1 600	„	73.65	55	75 „ 400
106	id.	Soemberkareng.	Soemberkareng. (N. V.)	544	57 500	„	3 000	105.70	30	20 „ 400
107	Kraksaän.	Kraksaän	Kandangdjati (N. V.)	594	54 648	„	„	92.00	38	50 „ 500
108	id	id.	Seboroh. (N. V.)	335	31 500	„	„	94.03	21	20 „ 200
109	id.	id.	Bagoe. (N. V.)	490	56 000	„	„	114.28	17	100 „ 3000
110	id.	Paiton.	Phaëton. (N. V.)	693	65 900	„	3 000	95.09	70	70 „ 600
111	id.	Gending.	Gending. (N. V.)	597	75 258	„	„	126.06	36	60 „ 580
112	id.	id.	Maron (N. V.)	555	49 483	„	5 000	89.16	30	20 „ 300
113	id.	Padjarakan.	Padjarakan.	697	69 800	„	4 000	100.14	95	43 „ 338
114	id.	Kraksaän [7]	Djaboeng (N. V.)	422	39 000	„	„	92.42	12	25 „ 200
115	Loemadjang.	Loemadjang.	Soekodono.	751½	81 989	4 500	„	109.10	50	30 „ 300
116	id.	Tempeh.	Tempeh. (N. V.)	604	26 030	1 245	5 500	43.09	100	140
			Totaal . . .	7 819½	747 330	12 576	21 150	95.57		
			BEZOEKI.							
117	Bezoeki.	Bezoeki.	de Maas.	457	41 600	2 500	5 800	91.03	42	16 à 500
118	id.	Mlandingan.	Boedoean.	526	33 007	„	8 000	62.75	80	50 „ 300
119	Panaroekan	Sitoebondo.	Olean. (N. V.)	666	71 928	„	„	108.00	105	100 „ 850
120	id.	Panaroekan	Wringinanom. (N. V.)	720	49 726	5 000	„	69.07	80	50 „ 350
121	id.	Pradjekan.	Pradjekan (of Loemoetan). (N. V.)	571	51 000	„	„	89.32	10	20 „ 250
122	id.	Kapongan.	Pandji. (N. V.)	709	79 500	5 000	„	112.13	136	40 „ 870
123	id.	id.	Tandjoengsari of (Pokaän) (N. V.)	583	66 500	„	4 000	114.07	35	25 „ 350
124	id	Soemberwaroe.	Asembagoes (of Trigontjo). (N. V.)	490	40 375	3 000	„	82.39	50	200
125	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Kabat. (N. V.)	497	34 500	1 600	2 000	69.42	315	8
126	id.	id	Soekowidi. [8]	230	13 426	3 025	2 249	58.37	80	50 „ 200
127	id	Rogodjampi.	Rogodjampi. (N. V.)	500	31 114	„	„	62.23	35	100
128	Bondowosso.	Bondowosso.	Tanggarang. (N. V.)	548	38 468	„	„	70.19	10	20 „ 320
			Totaal . . .	6 497	551 144	20 125	22 049	84.83		
			BANJOEMAS.							
129	Banjoemas.	Soekaradja	Kalibagor. (N. V.)	562½	57 450	„	4 500	102.13	65à75	20 à 450
130	id.	Poerworedjo	Klampok (of Mandiradja). (N. V.)	553	57 000	„	6 000	103.07	39	25 „ 246
—	Poerbolinggo.	Poerbolinggo en Kertanegara.	Kalimanah (of Kaliklawing). (N. V.) [4]	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
131	id.	id.	Bodjong. (N. V.)	898	73 000	100	10 000	81.29	68	200
132	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Poerwokerto. (N. V.)	526	43 574	1 396	3 000	82.84	52	10 à 350
			Totaal . . .	2 539½	231 024	1 496	23 500	90.97		

7) Tot dusver was steeds opgegeven het district Gading.

8) Deze onderneming kwam in 1895 voor 't eerst in werking.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). Stroopsuiker.	Zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			BAGELEN.							
133	Keboemen.	Keboemen en Karanganjar.	Sitiredjo (of Kebasekan). (C.)	425	34 401	„	„	80.94	12	11 à 252
134	id.	Premboen.	Premboen (of Remboen). (N. V.)	567	40 000	„	„	70.55	7	30 „ 150
			Totaal . . .	992	74 401	„	„	75.00		
			MADIOEN.							
135	Madioen.	Bagi.	Kanigoro. (N. V.)	270	24 840	„	„	92.00	9	39 à 302
136	id.	id.	Kepatian. (N. V.)	270	16 000	„	400	59.26	13	10 „ 236
137	id.	Oeteran.	Pagottan (of Oeteran). (N. V.)	616	58 000	„	„	94.16	10	20 „ 280
138	Ngawi.	Sepreh.	Soedhono (of Geneng). (N. V.)	430	28 000	4 000	„	65.12	60	30 „ 250
139	Magettan.	Goranggareng.	Redjosari. (N. V.)	580	68 000	„	„	117.24	10	25 „ 200
140	id.	Keniten.	Poerwodadi. (N. V.)	729½	85 004	„	„	116.52	35	10 „ 600
			Totaal . . .	2 895½	279 844	4 000	400	96.65		
			KEDIRI.							
141	Kediri.	Kediri.	Pesantren. (N. V.)	602	58 000	„	„	96.34	55	20 à 200
142	id.	Modjoroto.	Mritjan. (N. V.)	609	54 000	2 000	4 000	88.67	130	300
143	id.	Papar.	Poerwoasri. (C.)	837	86 132	210	6 000	102.91	155 à 165	430
144	id.	id.	Minggiran. (N. V.)	621	71 000	„	„	114.33	22	20 „ 200
145	id.	id.	Bogoh-kidoel. (C.)	521	46 598	1 494	„	89.44	40	30 „ 200
146	id.	Soekoredjo.	Menang. (C.)	500½	51 000	„	„	101.90	57	120
147	id.	id.	Badas (N. V.)	450	56 900	„	„	126.44	65	30 „ 115
148	id.	Djambean.	Soemberdadi.	168	12 052	5 000	„	71.74	3	20 „ 180
—	Ngrowo.	Toeloeng Agoeng.	Pinggirsari. [3])	.....	......	.....	.....	.....	...	....
149	id.	Ngoenoet.	Soetjen. (N. V.) [5])	160	7 050	„	„	44.06	18	25 à 150
150	id.	Kalangbret.	Modjopanggoeng. (E. en C.)	480	45 000	„	„	93.75	16	170
151	Berbek.	Berbek.	Djati. (N. V.)	641	64 100	„	„	100.00	25	25 „ 185
152	id.	Gemenggeng.	Goejangan. (N. V.)	568	58 504	„	„	103.00	96	100 „ 1500
			Totaal . . .	6 157½	610 336	8 704	10 000	99.12		

RECAPITULATIE.

NAMEN DER GEWESTEN. 1.	Aantal fabrieken in 1895 in werking geweest. 2.	Uitgestrektheid voor den oogst van 1895 met suikerriet beplant geweest (in bouws). 3.	Productie (in pikols). 4.	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). 9) Stroopsuiker. 5.	Zaksuiker. 6.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend volgens kolom 4. 7.
Cheribon	12	6 371	506 361½	19 636 (4)	22 000 (4)	79.48
Tagal	10	6 201½	638 271	5 062 (3)	47 043 (5)	102.92
Pekalongan	5	2 497	244 233	„	20 000 (3)	97.81
Samarang	4	2 822	249 625	„	„	88.45
Japara	12	6 335	613 699	6 000 (1)	16 000 (4)	96.87
Rembang	3	1 432	63 000	„	„	43.99
Soerabaija	39	21 363	2 125 164	11 996 (3)	45 048 (9)	99.48
Pasoeroean	17 10)	6 924½	541 165	29 953 (7)	29 797 (11)	78.15
Probolinggo	14	7 819½	747 330	12 576 (5)	21 150 (6)	95.57
Bezoeki	12	6 497	551 144	20 125 (6)	22 049 (5)	84.83
Banjoemas	4	2 539½	231 024	1 496 (2)	23 500 (4)	90.97
Bagelen	2	992	74 401	„	„	75.00
Madioen	6	2 895½	279 844	4 000 (1)	400 (1)	96.65
Kediri	12	6 157½	610 336	8 704 (4)	10 000 (2)	99.12
Algemeene totalen (voor 151 van de 152 ondernemingen; zie noot 10)	152	80 847	7 475 597½	119 548 (36)	256 987 (54)	92.47

9) De cijfers, in de kolommen 5 en 6 tusschen ( ) vermeld, wijzen aan op hoeveel ondernemingen de opgegeven hoeveelheden stroop- en zaksuiker betrekking hebben.

10) De opgaven voor Pasoeroean in de kolommen 3, 4 en 7 betreffen slechts 16 ondernemingen, zijnde van Krebet geen opgaven ontvangen.

Koloniaal verslag van 1896.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE DDD.

N°. 56.

(Zie hoofdst. O, afd. 1, § 1, sub f. van het verslag.)

OVERZICHT over 1896 [illegible] gewesten van Java bestaande SUIKERRIET-AANPLANTINGEN [illegible] (PLANTRIET), en wel A. van die aanplantingen [illegible] uitmaken, en B. waar zij als onderdeelen van de [illegible]

A. Op zich zelf staande [illegible]-ondernemingen.

Volgnummer.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896 (in bouws).	Hoeveelheid (in pikols) door de ondernemers geoogst.	Zaaibibit per pikol.	Hoeveelheid van de bevolking ingekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
	[illegible] RESIDENTSCHAPPEN.						
1	Onderneming van [illegible] in het district [illegible]	14	1 876	f 1,10	—	—	De ondernemer (Turk van geboorte) ging bij het doen aanleggen van suikerrietaanplantingen ter verkrijging van het door hem te verkoopen plantriet als volgt te werk. Aan den inlandschen grondbezitter werd door hem kosteloos plantmateriaal verstrekt naar den maatstaf van 33 pikol per bouw, en verder f 22,50 voorschot per bouw. Daartegenover stond voor den inlandschen planter de verplichting om al het product, tot bibit samengebonden, tegen f 0,25 per pikol aan den ondernemer af te staan. Echter moest eene gelijke hoeveelheid bibit, als de ondernemer oorspronkelijk voor plantmateriaal had verstrekt, kosteloos geleverd worden, terwijl bij de afrekening voorts ook het voorschot werd ingehouden. Vermits de aanplantingen in doorsnee 153 à 154 pikol bibit per bouw opleverden, ontving de inlandsche contractant betaling voor 100 pikol per bouw, derhalve f 30 per bouw, terwijl de ondernemer, de bibit verkoopende voor f 1,10 per pikol, eene netto winst maakte van f 90 per bouw.
2	Onderneming van de firma [illegible] te [illegible]	298	62 000	1,40	20 700	f 0,30	De bij geregistreerd contract gehuurde gronden (189 bouws [illegible] en 109 bouws tegalvelden) waren gelegen in het district [illegible]
3	[illegible] onderneming [illegible] in [illegible]	214	15 000	0,90	—	—	De aanplantingen zijn gelegen in het district [illegible] Uitsluitend tegalgronden werden gebezigd. De huurovereenkomsten werden niet geregistreerd.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE DDD.

N°. 56.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 4°. van het verslag.)

OVERZICHT over 1894/95 van de in verschillende gewesten van Java bestaande SUIKERRIET-AANPLANTINGEN ter verkrijging van BIBIET (PLANTRIET), en wel A. waar die aanplantingen afzonderlijke ondernemingen uitmaken, en B. waar zij als onderdeelen van de suikerfabrieken zelve zijn te beschouwen.

A. Op zich zelf staande bibiet-ondernemingen.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1894/95 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1895 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.						
1	Onderneming van Azis Effendi in het district Tjilokotot (afd. Bandong)	14	1 876	f 1,10	—	—	De ondernemer (Turk van geboorte) ging bij het doen aanleggen van suikerriet-aanplantingen ter verkrijging van het door hem te verkoopen plantriet als volgt te werk. Aan den inlandschen grondbezitter werd door hem kosteloos plantmateriaal verstrekt naar den maatstaf van 33 pikol per bouw, en verder f 22,50 voorschot per bouw. Daartegenover stond voor den inlandschen planter de verplichting om al het product, tot bibiet versneden, tegen f 0,30 per pikol aan den ondernemer af te staan. Echter moest eene gelijke hoeveelheid bibiet, als de ondernemer oorspronkelijk voor plantmateriaal had verstrekt, kosteloos geleverd worden, terwijl bij de afrekening voorts ook het voorschot werd ingehouden. Vermits de aanplantingen in doorslag 133 à 134 pikol bibiet per bouw opleverden, ontving de inlandsche contractant betaling voor 100 pikol per bouw, derhalve f 30 per bouw, terwijl de ondernemer, de bibiet verkoopende voor f 1,10 per pikol, eene netto winst maakte van f 80 per bouw.
2	Onderneming van de firma Ploem en Klein te Tjitjalengka	298	62 000	1,40	20 700	f 0,80	De bij geregistreerd contract gehuurde gronden (189 bouws sawah- en 109 bouws tegalvelden) waren gelegen in het district Tjitjalengka der gelijknamige afdeeling.
3	Garoetsche onderneming (directeur L. F. van Steyn van Hensbroek)	214	15 000	0,50	—	—	De aanplantingen zijn gelegen in het district Timbanganten (afdeeling Tjitjalengka). Uitsluitend tegalgronden werden gebezigd. De huurovereenkomsten werden niet geregistreerd.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1894/95 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1895 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
4	Garoetsche onderneming van Alberti	—	—	—	20 000	f 0,70	De opkoop geschiedde in het district Timbanganten.
5	Onderneming van R. A. Bik. .	29½	7 663	f 0,60	—	—	De ondernemer sluit contracten met de bevolking voor het planten van suikerriet, tegen toekenning van voorschot en onder beding dat het product, tot bibiet versneden, aan hem moet geleverd worden tegen f 3 per 1000 stuks, in gewicht gemiddeld gelijkstaande met 5 pikol.
6	Tendjoeajoe (B. B. J. Crone). .	162	32 400	0,60	—	—	Als voren.
7	Onderneming van P. L. de Sturler	11	2 200	0,60	—	—	Id.
8	Id. van F. D. Luntungan . . .	6	2 100	0,60	—	—	Id.
9	Onderneming Tassikmalaija en Galoeh (Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij)	7	"	"	—	—	Met het aanleggen van den moedertuin op een in eigendom bezeten terrein in het district Tassikmalaija der gelijknamige afdeeling werd in Mei 1895 begonnen. In 1896 is daarvan plantmateriaal verkregen, ten einde op van de bevolking in genoemd district gehuurde gronden de teelt voort te zetten, welke ook in de districten Indihiang en Melambong der afdeeling Tassikmalaija zou worden ondernomen.
10	Onderneming van J. Uden Masman.	10	1 500	f 1,00 à f 1,30	7 000	f 0,75	Vooralsnog droeg deze onderneming het karakter eener proefneming omtrent de kansen der rietcultuur in de afdeeling Soekapoera. Met de bevolking is mondeling overeengekomen.
11	† *a*)	5½	1 000	1,00	—	—	
	Totaal . . .	757	125 739		47 700		
	CHERIBON.						
12	Tjiang Lam Tjiang	88	18 450	f 1,50	—	—	Beide ondernemingen vindt men in de afdeeling Cheribon. De bibiet wordt geleverd aan fabrieken in Cheribon, Tagal en Pekalongan. De gronden zijn van de bevolking gehuurd tegen f 25 à f 30 per bouw voor 10 à 12 maanden. Voor de z. g. kweekaanplant (pawinihan) bedraagt de huursom voor 14 à 16 maanden f 35 à f 40 per bouw.
13	Oei Tiam Long	15	3 750	1,50	—	—	
14	Lim Kwat Tjiang	4¾	"	"	—	—	Deze aanplant is mislukt.
15		90	22 591	f 1,15	—	—	Geleverd te Cheribon.
16	Tio Ing Kwan	20¼	4 125	0,80	—	—	Geleverd op het veld.
17	Tan Seng	3¼	798	0,80	—	—	Als voren.
18	Ni Wat Gwan	5¼	"	"	—	—	Deze aanplant is mislukt.
19	Lim Kwat Tjiang	22½	6 000	1,50	—	—	Geleverd op de fabrieken Gempol, Ardjawinangon en Paroengdjaja.
20	Wangoadinata	12	1 680	0,80	—	—	Geleverd op het veld.
21	Tjioe Tauw Kwan	17	2 030	0,90	—	—	Als voren.

a) Het ontbreken van gegevens wordt met een † aangeduid.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1894/95 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1895 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
22	Sastrawasita	4	640	f 0,50	—	—	Als voren.
23	Astradinata	3	570	0,60	—	—	Id.
24	Lim Kwat Tjiang	10	1 437	2,00	—	—	Geleverd op de fabriek Tersana.
25	Soedia	$6^1/_4$	842	0,80	—	—	Geleverd op het veld.
26	(Soedia)	15	2 250	1,00	—	—	Als voren.
27	Lim To	$11^1/_4$	2 088	0,75	—	—	Id.
28	Sastradinata	$2^1/_2$	504	0,60	—	—	Id.
29	Tjing Tjan Soey	$3^1/_2$	665	0,80	—	—	Id.
30	Tan Tjin Seng	$3^1/_4$	613	0,80	—	—	Id.
31	Saleh	10	1 600	0,75	—	—	Id.
32	Doerahman	$^1/_4$	96	0,75	—	—	Id.
	Totaal . .	$347^1/_2$	70 729				
	TAGAL.						
33	Boemiaijoe (C. Dam)	26	7 750	f 0,81	8 600	f 0,64	Deze onderneming is gevestigd in de afdeeling Brebes.
	SAMARANG.						
34	J. Scheltes.	52	7 350	f 1,20	—	—	
	PASOEROEAN.						
35	J. J. Manz	—	—	—	3 000	f 1,00	
36	Peters	2	250	f 0,70	15 000	f 0,60 à f 0,70	
37	Sing Kong Djoe	$2^1/_2$	315	0,80	8 960	0,70	
38	Kwee Sing Tjay	—	—	—	3 600	0,70	
39	Kwee Ping Kwie	3	600	0,80	1 220	0,80	
40	Ko Tjing Loen	5	1 180	1,00	890	0,80	
41	Voorneman	13	758	†	—	—	
42	Ch. E. Ploem	32	*b*)	1,00	5 346	0,90	
43	Soerabaijasche Bank- en Handelsvereeniging	149	*b*)	1,40	2 709	2,20	
44	Koloniale Bank	62	†	†	—	—	
45	Lim Kee Gwan	50	*b*)	0,80	1 740	1,10	
46	Blambangan	224	*c*) 55 012	1,62	7 419	0,80	De transportkosten waren hoog door gebrek aan karren en den slechten toestand der wegen.
47	F. W. Berg	35	6 405	f 0,70 à f 1,10	9 000	f 0,90 à f 1,00	Als voren.
48	W. Verschueren.	80	500	f 0,70 à f 0,75	10 000	0,75	Het slechte weder en gebrek aan karren maakten den afvoer bezwarend en kostbaar. Deze onderneming verkreeg bovendien 10 000 pikol maalriet, dat tegen f 0,25 à f 0,28 per pikol verkocht werd.

b) Met betrekking tot de sub n°s. 42, 43 en 45 bedoelde ondernemingen is de verkregen hoeveelheid rietstekken niet naar het gewicht opgegeven, maar wel he[t] aantal. Dit beliep respectievelijk 6226, 50 000 en 8150 stuks.

c) Geoogst van 206 bouws. Het overige werd aangehouden voor den nieuwen aanplant.

Volg-nummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1894/95 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1895 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
49	H. G. Buning.	95	19 000	f 1,00	—	—	Van de opgegeven 19 000 pikol werd slechts 4000 pikol afgevoerd, omdat de transportkosten wegens de abnormale weersgesteldheid en den slechten toestand der wegen te hoog waren.
50	F. R. Kiksen	90	12 000	2,50	—	—	Over $^1/_3$ der beplantingen was het riet verbrand; anders had de productie 80 pct. meer bedragen.
51	C. Persijn c. s.	125	31 250	0,65	—	—	Veeziekte en gebrek aan karren maakten dat de onderneming met verlies heeft gewerkt.
	Totaal . . .	967$^1/_2$	*d*) 127 270		68 944		
	BAGELEN.						
52	Moentilan	300	281	f 1,58	—	—	
	KEDIRI.						
53	Blitar	50	11 000	f 1,25 à f 1,30	—	—	
54	Kambingan	18	5 200	1,15	—	—	
	Totaal . . .	68	16 200				

d) Zonder de niet bij het gewicht opgegeven hoeveelheid (a/d 64 376 stuks).

RECAPITULATIE der ondernemingen sub **A.**

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.					
Preanger Regentschappen. .	11	757	125 739	—	47 700	—
Cheribon.	21	347$^1/_2$	70 729	—	—	—
Tagal	1	26	7 750	—	8 600	—
Samarang	1	52	7 350	—	»	—
Pasoeroean.	17	967$^1/_2$	*e*) 127 270	—	68 944	—
Bagelen	1	300	281	—	—	—
Kediri	2	68	16 200	—	—	—
Algemeene totalen	54	2518	*e*) 355 319		125 244	

e) Benevens 64 376 *stuks* rietstekken.

B.

B. Bibietondernemingen welke te beschouwen zijn als onderdeelen van één of meer suikerfabrieken.

Volg-nummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1894/95 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1895 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
	CHERIBON.			
1	*Kalitandjoeng f*)	15	2 250	f 1,10
2	*Sindanglaut*	15	6 000	1,00
3		52	21 092	0,90
4	*Karang Soewoeng*	69	24 000	0,96
5	*Leuweunggadjah*	19	4 200	1,00
6		30	7 500	0,90
7	*Djatipiring* (*Blender*)	41	3 838	1,25
8	*Tersana*	60	21 000	1,00
9		27	8 503	1,00
10		73	25 550	1,00
11	*Paroengdjaija*	10	1 256	1,00
12		25	6 250	0,72
13	*Djatiwangi*	10	4 000	0,50
14		22	6 600	0,60
15	*Kadipaten*	45	11 250	0,80
16		4	1 125	2,00
	Totaal	517	154 414	
	TAGAL.			
17	*Pagongan g*)	60	15 000	f 1,50
18	Bodjong *h*)	200	46 000	1,25
19	Boemiaijoe *i*)	†	—	—
20	*Kemantran*	53	14 246	$1{,}07^5$
21	Tandjoeng *k*)	108	24 830	1,25
22	Toewel *k*)	100	27 797	†
23	Djedjeg *k*)	94	20 313	2,15
24	*Bandjardawa* en *Tjomal l*)	185	507	1,10 1,20
	Totaal	800	148 693	
	SAMARANG.			
25	Bibietonderneming van de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam" te Samarang	110	27 373	f 1,45
26	Bibietonderneming van de Koloniale Bank	90	20 627	1,50
27	*Tjipiring*	117	38 357	1,20
28	*Tjipiring*, *Gemoeh* en *Poegoe*	*m*) 175	40 000	1,20
29	*Tjipiring* en *Gemoeh*	27	6 750	†
30	*Kaliwoengoe*	*n*) 70	15 000	1,35
31	*Petjangaän* (in Japara)	67	18 000	3,25
32	*Petjangaän* en *Majong* (in Japara)	89	20 000	2,90
	Totaal	745	186 107	
	PASOEROEAN.			
33	*Soekoredjo*	*o*) 9	2 700	f 1,20
34	*Wonoredjo*	*p*) 40	10 000	1,20
35	*Gajam*	*p*) 60	*q*) 8 500	†
36		*p*) 46	13 800	1,15
37	*Waroe* (in Soerabaija)	60	*r*) 3 500	†
38	*Ardiredjo*	*s*) 89½	38 037	1,20
39	*Ketegan* (in Soerabaija)	10	5 250	1,00
40		80	*t*)	2,25
41		132	*u*) 19 670	2,25
42	Bibietonderneming van de Ned. Indische Handelsbank	128	105 500	1,52
43		181	*v*)	1,52

f) Waar de bibietonderneming hier is aangeduid onder den naam der suikerfabriek waarvan zij deel uitmaakt, is de naam cursief gedrukt.

g) Zie ook noot *h*.

h) Ten dienste der fabrieken Pagongan, Djatibarang en Balapoelang.

i) Ten dienste der fabriek Adiwerna. Eerst in December 1895 is echter met de aanplantingen een begin gemaakt.

k) De bibietondernemingen Tandjoeng, Toewel en Djedjeg dienen respectievelijk voor de fabrieken Kemanglen, Doekoewringin en Pangka.

l) De fabrieken Bandjardawa en Tjomal doen hare aanplantingen in eigen beheer bewerkstelligen, echter op van de bevolking gehuurde gronden.

m) Hieronder 25 bouws zoogenaamde moedertuinen, welke de bibiet leveren voor andere aanplantingen.

n) Hieronder 10 bouws moedertuinen.

o) Deze bibietaanplanting is gelegen bij de dessa Gandangan in het district Tengger (afdeeling Pasoeroean).

p) De gronden der sub n°s. 34 en 36 genoemde bibietondernemingen waren van de bevolking gehuurd tegen p. m. f 60 per bouw; die sub n°. 35 tegen p. m. f 55 per bouw.

q) Bovendien werden 10 500 pikol maalriet verkregen, die naar de fabriek gezonden werden ter verwerking tot suiker.

r) Als voren 8500 pikol maalriet.

s) Van 80¾ bouws werd bibiet gesneden voor den aanplant, terwijl van 8¾ bouws het riet voor vermenigvuldiging heeft gediend. De bibiettuinen werden deels in Augustus, deels in Januari of Februari beplant en vijf of zes maanden later gesneden.

t) De verkregen hoeveelheid rietstekken (12 665 stuks) is niet naar het gewicht opgegeven. Bovendien leverde deze onderneming 34 595 stuks riet-ondereinden.

u) Bovendien werd 53 725 pikol maalriet verkregen.

v) De van de bewuste 181 bouws geoogste hoeveelheid rietstekken (38 831 stuks) is niet naar het gewicht opgegeven. Overigens leverde de aanplant nog 86 115

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1894/95 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1895 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
44	*Barongan* (in Djokjokarta)	$14^3/_4$	3 265	f 1,00
45	*Sempalwadak*	$15^1/_2$	6 380	1,00
46	Bibietonderneming van de Koloniale Bank .	$67^1/_2$	18 000	1,25
47	*Sentanen Lor*, *Brangkal* en *Dinoijo* (in Soerabaija).	226	56 500	1,25
48	*Tjoekir* (in Soerabaija) .	$57^1/_2$	†	?
49	*Winongan* en *Ngempit* .	145	*w*)	1,30
50	*Popoh* (in Soerabaija) .	46	†	?
51	*Modjosari* (in Soerabaija)	50	15 500	1,60
52	Gondanglegi (A. F. WIEDERHOLD en J. O. WILKEN)	108	*x*) 32 400	1,88
53	*Blimbing* (in Soerabaija) en *Badas* (in Kediri) .	87	*ij*) 19 803	1,60
	Totaal . .	$1652^3/_4$	*z*) 358 805	
	PROBOLINGGO.			
54	*Oemboel*	*aa*) 3	996	f 0,95
55	*Oemboel*	30	5 160	f 1,60 à f 1,94
56	*Soemberkareng*.	*bb*) 25	10 000	0,50
57	*Wonoaseh*	*bb*) 53	6 554	1,70
58	*Wonolangan*	*cc*) 48	15 324	0,75
59	Gondosoeli *dd*)	35	10 500	3,00
60	*Bagoe*	36	5 000	2,00
61	*Seboroh*	22	5 666	1,00
62	Pasawahan *ee*)	85	9 469	1,47
63	*Djaboong*	8	3 440	1,55
64	Tiris *ff*)	175	41 474	1,23
65	Kroetjil *gg*)	79	19 302	f 1,44
66	*Tempeh*	604	*hh*) 26 895	0,45
67	Sawaran (H. SEVERIJN) .	*ii*) 60	6 500	1,50
68	Randoeagoeng (HEYTING).	70	17 500	f 1,00 à f 1,50
69	*Soekodono*	$135^1/_2$	23 850	1,15
	Totaal . .	$1468^1/_2$	207 530	
	BEZOEKI.			
70	Pakem *jj*)	56	8 042	f 2,03
71	*Olean*	*kk*) 133	18 000	2,40
72	*Pradjekan*	*kk*) 48	6 020	1,96
73	*Pradjekan*, *Nangkaän* en *Tanggarang*. . . .	25	5 000	2,00
74	*Pandji* en *Tandjoengsari*.	*kk*) 80	16 000	2,55
75	*Asembagoes*.	*ll*) 50	13 900	1,98[5]
76	Tasnan *mm*)	125	25 000	1,50
77	Soembergading *mm*) . .	130	14 498	1,88
78	Pinangpait *mm*). . . .	48	5 962	1,97
79	Pakisan *nn*)	234	31 062	2,50
80	*Rogodjampi*	$2^1/_2$	†	†
81	*Kabat*	25	20 000	†
	Totaal . .	$956^1/_2$	163 484	
	BAGELEN.			
82	*Remboen*	42	284	*oo*) f 1,32
83	*Padokan* en *Barongan* (in Djokjokarta)	53	12 000	1,70
	Totaal . .	95	12 284	

stuks riet-ondereinden. Door opkoop van de bevolking werd bovendien verkregen 1166 pikol bibiet, waarvoor betaald werd f 1,65 per pikol.

w) De verkregen hoeveelheid rietstekken (40 600 stuks) is niet naar het gewicht opgegeven.

x) Bovendien werd 3500 pikol bibiet door opkoop van de bevolking verkregen en daarvoor betaald f 1,30 per pikol.

ij) Als voren 19 980 pikol à f 1,40. De afvoer was zeer bezwarend uithoofde van gebrek aan transportmiddelen.

z) Zonder de niet bij het gewicht opgegeven hoeveelheid (ad 92 096 stuks). De van de bevolking opgekochte hoeveelheid bibiet beliep bovendien 24 646 pikol.

aa) Deze bibietaanplanting is gelegen in het district Soemberkarang (afd. Probolinggo).

bb) Gelegen in het district Klakah (afd. Loemadjang).

cc) Gelegen in het district Dringoe (afd. Probolinggo).

dd) Ten dienste van de fabriek Djaboeng.

ee) Ten dienste van de fabriek Maron.

ff) Ten dienste van de fabrieken Gending en Padjarakan.

gg) Ten dienste van de fabrieken Gending, Padjarakan, Kandangdjati en Phaeton.

hh) Voor zooveel de verkregen bibiet niet voor de eigen tuinen behoefde te dienen, werd het product verkocht. Dit was het geval met 11 000 pikol, waarvoor f 0,90 per pikol werd bedongen.

ii) Slechts van 26 bouws werd geoogst; de ondernemer moest namelijk 34 bouws, reeds plantklaar gemaakt, aan de bevolking teruggeven, daar hij over geen plantmateriaal beschikken kon.

jj) Ten dienste van de fabriek „de Maas" in het district Bezoeki. De bibietonderneming is gelegen in het district Wringin (afd. Bezoeki).

kk) De bibietaanplantingen zijn gelegen in het district Wonosari (afd. Bondowosso).

ll) Als voren in het district Penanggoengan (afd. Bondowosso).

mm) Gelegen in de afdeeling Bondowosso.

nn) Gelegen in de afdeeling Djember.

oo) Geleverd franco aan het spoorwegstation Poerworedjo.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.		Uitgestrektheid der beplantingen in 1894/95 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1895 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
	KEDIRI.				
84	*Kaliwoengoe* (in Soerabaija)	*pp)*	60	14 000	f 1,15
85	*Modjopanggoeng*	*qq*	50	†	†
86	*Mritjan*	*rr)*	100	*rr)* 30 400	1,44
87	*Pesantren ss)*		75	19 658	1,66
88	*Djati*		60	18 000	1,40
89	*Goejangan*		52	15 600	1,20
	Totaal		397	97 658	

pp) Deze bibietaanplantingen zijn gelegen op de hellingen van den Kloet.

qq) Als voren op het Wilis-gebergte.

rr) Ongerekend p. m. 22 bouws moedertuinen, waarvan de productie niet bekend was, daar het riet, zonder nauwkeurige weging, direct weer uitgeplant werd.

ss) Ofschoon feitelijk een onderdeel van de fabriek Pesantren werd in 1894/95 tevens geplant ten behoeve van de fabrieken Mritjan en Boedoeran.

RECAPITULATIE der ondernemingen sub B.

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1894/95 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1895 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
Cheribon	16	517	154 414	—
Tagal	8	800	148 693	—
Samarang	8	745	186 107	—
Pasoeroean	21	1652 3/4	*tt)* 358 805	—
Probolinggo	16	1468 1/2	207 530	—
Bezoeki	12	956 1/2	163 484	—
Bagelen	2	95	12 284	—
Kediri	6	397	97 658	—
Algemeene totalen.	89	6632	*tt)* 1 328 975	

tt) Benevens 92 096 stuks rietstekken

(Zie

Volg-num-mer.
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16

[1] Europ

a)

b)

c) genoe

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE EEE.

N°. 57.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OVERZICHT van de productie, enz. in 1894 en 1895 der TABAKSONDERNEMINGEN op JAVA (buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan). [1])

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	Productie (in K.G.). 1894. Bladtabak.	1894. Krossok.	1895. Bladtabak.	1895. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
	Tagal.						
	Afd. Brebes.						
1	Lebaksioe of Jomani.	2 221	816	3 500	1 500	10	— 50
	Probolinggo.						
	Afd. Loemadjang.						
2	Moedjoer.	*a*) †	†	50 000	25 000	10	10 — 110
3	Djarit (of Djeboek).	83 500	6 500	20 000	2 500	†	†
4	Koelon.	150 000	18 780	53 500	53 500	„	— 570
5	Bagoe.	100 000	30 000	105 000	†	„	— 100
6	Tempeh-lor.	35 000	56 340	20 925	65 150	„	†
7	Kalipantjing.	93 900	75 120	37 500	40 000	4	6 — 105
8	Lempeni.	175 000	25 000	97 668	32 212	10	— 60
9	Pasirian.	167 500	31 300	15 000	3 000	10	— 40
10	Tamboeh	62 600	31 300	19 000	45 000	5	4 — 20
11	Ngebroek (of Broock).	17 500	800	10 000	†	1	— 6
12	Kebon Toeroes.	50 000	6 250	38 500	35 000	1	1 — 25
13	Bades.	160 000	125 200	27 808	62 639	16	3 — 130
14	Soemberkadi. (E. en C.)			14 322	31 191	8	— 98
15	Djoho.	50 000	6 000	25 000	3 000	„	— 80
16	Tempeh-Tengah.	112 500	167 500	40 000	137 500	31	65 — 230
	Transporteeren	1 257 500	580 090	574 223	535 692		
	Per transport	1 257 500	580 090	574 223	535 692		
17	Labroek	110 000	25 040	28 500	46 875	„	40 — 125
18	Tjitrodiwangsan.	38 388	35 973	30 000	25 000	„	2 — 25
19	Ketitan.	6 500	31 000	6 750	27 500	„	4 — 16
20	Tjitrodiwangsan. (N. V.)						
21	Tempeh. (N.V.)	67 500	25 000	*b*) „	*b*) „	. . . .	. . . . . .
22	Pasirian. (N.V.)						
	Totaal	1 479 888	697 103	639 473	635 067		
	Bezoeki.						
	Afd. Bondowosso.						
23	Lodjadjar (N.V.)	45 000	200 000	100 000	350 000	40	20 — 100
24	Sekarpoetih.	37 500	355 000	55 000	262 500	„	— 350
25	Boender.	82 500	142 500	50 000	50 000	21	500 — 1000
—	Tamanan.	*c*)	*c*)	*c*)	*c*)	. . . .	. . . . . .
26	Maesan.	60 000	125 000	55 000	150 000	„	40 — 100
	Afd. Djember.						
27	Soemberdjeroek.	50 000	200 000	80 000	315 000	„	250
28	Nieuw-Djarit.	200 000	365 000	85 000	315 000	100	80
29	Rambipoedji.						
30	Adjoeng of Soekokerto.	350 000	225 000	200 000	125 000	130	— 1800
	Transporteeren	825 000	1 612 500	625 000	1 567 500		

[1]) De bijvoeging hier en daar tusschen haakjes van de letters E. en C., J., C. of N. V., beteekent dat de aldus aangeduide onderneming toebehoort respectievelijk aan Europeanen en Chineezen te zamen, aan inlanders, aan Chineezen of aan eene naamlooze vennootschap.

a) Waar een † is ingevuld, zijn geen opgaven verstrekt.

b) Deze ondernemingen waren in 1895 gesloten.

c) De vroeger zelfstandige onderneming Tamanan vormt een onderdeel van Soemberdjeroek in de afdeeling Djember. De productie is dan ook onder die van laatstgenoemde onderneming vermeld.

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	Productie (in K.G.). 1894. Bladtabak.	1894. Krossok.	1895. Bladtabak.	1895. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
	Per transport	825 000	1 612 500	625 000	1 567 500		
31	Soekowono.	150 000	225 000	150 000	100 000	100	10—90
32	Djelboek.	200 000	250 000	295 000	160 000	70	400—500
33	Djember of „G. B. M."	650 000	700 000	750 000	750 000	400	800—5000
34	Gambirono. (N. V.) }						
35	Gerengredjo of Petoeng. (N. V.) }	55 000	67 500	100 000	150 000	„	†
36	Tanggoel.	75 000	60 000	100 000	90 000	„	40—200
37	Goemelar. (N.V.) }						
38	Balong. (N. V.) }	100 000	300 000	333 000	167 000	200	100—800
39	Adjoeng. (N.V.) }						
40	Baleh Baroe. (N. V.) }						
41	Lodjadjar. (N. V.)	27 500	100 000	8 500	27 500	„	10—20
42	Soembergajam. (N. V.)	125 000	250 000	125 000	50 000	„	50—600
	Totaal	2 207 500	3 565 000	2 486 500	3 062 000		
	Banjoemas.						
	Afd. Banjoemas.						
43	Soekaradja.	120 000	86 500	60 000	120 000	—	†
44	Soekaradja-Kidoel. (C.) *d*)	„	„	„	„	„	„
	Afd. Poerbolinggo.						
45	Poerbolinggo en Bobotsari.	93 500	129 000	22 500	15 000	19	10—250
	Transporteeren	213 500	215 500	82 500	135 000		
	Per transport	213 500	215 500	82 500	135 000		
	Afd. Poerwokerto.						
46	Poerwokerto.	12 000	6 000	*e*) „	*e*) „	11	„
	Totaal	225 500	221 500	82 500	135 000		
	Kadoe						
	Afd. Magelang.						
47	Goelon. *d*)	„	„	„	„		
	Kediri.						
	Afd. Kediri. f)						
—	Balewerti. (J.)	„	„	......	......	....	......
—	Tjangkring.	„	125 200	......	......	....	......
—	Dandangan. (N. V.)	„	54 836	......	......	....	......
	Afd. Ngrowo.						
—	Karangwaroe. *g*)	„	„	......	......	....	......
48	Soekoredjo.	5 000	700	„	1 875		
	Afd. Blitar.						
49	Bendo.	10 000	16 000	35 000	„	4	2—12
50	Tales-Blitar. *h*)	......	......	„	18 750	8	„
	Totaal	15 000	196 736	35 000	20 625		
	Algemeene totalen. .	3 930 109	4 68[illegible] 155	3 246 973	3 854 192		

d) Deze onderneming had in geen der beide jaren gewerkt.

e) De onderneming Poerwokerto verkreeg in 1895 geen product.

f) In de afdeeling Kediri bestonden bij het einde van 1895 geen ondernemingen meer als de in deze bijlage bedoelde. De onderneming Tjang ring kocht in 1895 alleen eene kleine hoeveelheid krossok op; de ondernemers van Balewerti en Dandangan kochten niets op.

g) De onderneming Karangwaroe had opgehouden te bestaan.

h) Nieuwe onderneming.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE FFF.

N°. 58.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 5°., van het verslag.)

GEWESTELIJK OVERZICHT

BETREFFENDE DE OP ULT. 1895

OP

JAVA

aanwezige LANDBOUWONDERNEMINGEN, gevestigd op gronden door het Gouvernement in ERFPACHT of in HUUR afgestaan,

BENEVENS

de daarvan in 1895 verkregen PRODUCTIE, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de Europeesche markt.

GEWESTEN.	Op ult. 1895 *in exploitatie zijnde* landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in erfpacht *a)* of in huur *b)* afgestaan (daaronder uit den aard der zaak begrepen de nog niet ontgonnen gedeelten).																		
	Aantal			Waarvan was beplant															
				eene uitgestrektheid (in bouws) van: *f)*	met één of meer der hieronder genoemde gewassen, welke in genoemd jaar de daarbij vermelde producten *c)* opleverden.														
					Koffie.		Kina.		Thee.		Tabak.		Suikerriet.		Cacao.		Andere gewassen.		
	ondernemingen. *e)*	perceelen.	bouws.		Aantal ondernemingen. *g)*	Productie (in pikols). *h)*	Aantal ondernemingen. *g)*	Productie (in K.G. bast). *h)*	Aantal ondernemingen. *g)*	Productie (in K.G.) *h)*	Aantal ondernemingen. *g)*	Productie (in K.G.) *h)*	Aantal ondernemingen. *g)*	Productie (in pikols suiker). *h)*	Aantal ondernemingen. *g)*	Productie (in K.G.) *h)*	Aantal ondernemingen. *g)*	Productie. *i)*	Ondernemingen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
Bantam . . .	5	9	1793	787 (5)	4	*k)* 780 (4)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia . . .	1	1	406	192 (1)	1	2 (1)	„	„	1	71 000 (1)	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Krawang . . .	5	6	1193	727 (5)	3	257 (2)	„	„	„	„	„	„	„	„	2	niet opgegeven.	2	„	„
Preanger Regentschappen . .	173	378	73820	29 964 (129)	86	*l)* 9 052 (62	74	3 161 556 (49)	51	3 565 053 (33)	„	„	„	*m)* „	9	89 062 (5)	15	„	7
Cheribon . . .	7	18	3425	727 (2)	2	1 015 (2)	1	53 620 (1)	1	69 450 (1)	„	„	4	*n)* 81 000 (2)	„	„	2	„	„
Tagal	3	3	935	361 (3)	2	niet opgegeven.	„	„	„	„	„	„	„	„	1	niet opgegeven.	1	„	„
Pekalongan . .	19	57	11577	5 893 (18)	15	*o)* 2 260 (12)	6	235 717 (5)	„	„	„	„	„	„	5	2 623 (4)	10	„	„
Samarang . . .	46	97	21500	13 096 (46)	39	*p)* 15 656 (37)	4	37 875 (2)	„	„	1	4 914 (1)	2	*q)* „	32	*r)* 355 330 (25)	20	„	1
Japara	12	22	4580	2 753 (10)	4	900 (1)	„	„	„	„	„	„	1	*s)* „	1	nog geen product.	9	„	„
Soerabaija . .	11	28	5902	3 106 (10)	9	13 289 (7)	„	„	„	„	„	„	1	*t)* 3 000 (1)	1	218 (1)	„	„	„
Pasoeroean . .	86	198	76550	47 289 (84)	72	144 876 (75)	2	geen product.	„	„	„	„	1	*u)* 55 000 (1)	5	10 686 (3)	6	„	3
Probolinggo . .	22	63	21551	8 437 (21)	21	41 087 (16)	„	„	„	„	1	(oogst mislukt.)	2	*v)* „	„	„	„	„	1
Bezoeki . . .	51	137	52975	14 433 (49)	50	*w)* 23 424 (28)	„	„	„	„	6	*x)* 85 000 (2)	2	*ij)* „	4	3 374 (3)	3	„	2
Banjoemas . .	4	5	1319	319 (4)	2	nog geen product	1	16 700 (1)	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„
Bagelen . . .	2	14	1674	1 3·4 (2)	1	*aa)* 23 (1)	1	50 000 (1)	1	251 760 (1)	„	„	„	„	1	niet opgegeven.	1	„	„
Kadoe	13	24	4845	1 932 (13)	11	*bb)* 2 087 (11)	4	11 230 (2)	„	„	„	„	„	„	5	*cc)* 4 124 (3)	4	„	„
Madioen . . .	27	46	10617	5 514 (25)	14	*ee)* 8 133 (9)	„	„	„	„	„	„	„	„	2	nog geen product	13	„	„
Kediri	146	318	86685	38 419 (128)	124	*gg)* 96 616 (91)	5	6 562 (1)	„	„	„	„	4	*hh)* 161 795 (4)	8	9 375 (3)	6	„	6
Totalen . .	636	1424	381377	175 265 (560)	463	332 457 (359) *kk)*	98	3 573 260 (62)	54	3 960 263 (36) *ll)*	8	89 944 (3)	17	*ll)* 300 795 (8	76	474 801 (47)	93	„	20

a) Hieronder begrepen 97 perceelen, gezamenlijk 41 839 bouws, welke oorspronkelijk in huur waren uitgegeven, doch waarvan later de huur door erfpacht is vervangen.

b) Zijnde het perceel Tanah Laijapan in Cheribon (798 bouws), waar padi, zoomede de perceelen Simbarwangi (455 bouws) en Bonowati-Goeloewoeloeh (385 bouws) in Kediri, waar koffie wordt geteeld.

c) Voor opgaven nopens de productie van elke onderneming in het bijzonder zij verwezen naar de als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 18 December 1896 verschenen „Aantooning van de hoeveelheden door eigenaren van landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië in 1895 geteelde producten". De opgaven in bedoelde „Aantooning" met opzicht tot de suike productie van enkele erfpachtsondernemingen opgenomen, zijn echter in het tegenwoordig overzicht aangevuld met eenige elders (in het „Archief voor de Java-suikerindustrie") gepubliceerde vollediger productiecijfers. Verschillende andere gegevens met betrekking tot de erfpachts- (en huur-) perceelen kunnen blijken uit deel I van den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië, 1896, blz. 208* t/m 310*.

d) Bij een aantal der aan Chineezen toebehoorende ondernemingen wordt alleen padi geteeld, doch bij verreweg de meeste worden cultures voor de Europeesche markt gedreven.

e) Bij samentrekking van het in de kolommen 6, 8, 10, 12, 14, 16 en 18 genoemd aantal ondernemingen verkrijgt men voor de meeste gewesten een hooger cijfer dan het hier genoemde, hetgeen te verklaren is uit de omstandigheid dat ettelijke ondernemingen in meer dan één der bedoelde kolommen hare plaats hadden te vinden; zelfs is het getal ondernemingen, waar twee of meer gewassen voor de Europeesche markt worden verbouwd, grooter dan het getal waar men zich tot één cultuur bepaalt.

f) De beplante uitgestrektheid voor elke cultuur afzonderlijk is niet volledig op te geven, aangezien vanwege een zeer groot aantal ondernemingen daaromtrent geen voldoende gegevens zijn verstrekt (zie echter nopens de met kina beplante uitgestrektheid blz. 216 hiervóór). Tot hoeveel ondernemingen het voor elk gewest opgegeven totaal der beplantingen betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld.

g) Hier worden al de ondernemingen vermeld, waar, voor zooveel blijkt, aanplantingen van de opgegeven cultuur werden aangetroffen.

h) Van een aantal ondernemingen werd in 1895 niet of nog niet geoogst, terw[...] van ettelijke andere geen opgaven nopens de productie inkwamen. Tot hoeveel onde[...]nemingen het opgegeven productiecijfer betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld.

i) De hierbedoelde gewassen, voornamelijk notemuskaat, peper, staartpeper (cube[...] en kapok, worden, meestal als bij-cultures, bij een aantal ondernemingen aangetroffe[...] Voor zoover omtrent de opbrengst dezer cultures opgaven werden verstrekt, produ[...]ceerden 8 ondernemingen 5859 K.G. notemuskaat, benevens 186 K.G. foelie, 23 onder[...]nemingen 4348 pikol peper, 13 ondernemingen 487 pikol staartpeper en 15 onderne[...]mingen 963 pikol kapok. Indigo werd alleen geteeld op de in de residentie Ke[...] gelegen onderneming Bagendoel (nevens padi), doch de productie werd niet verme[...]

k) Hieronder voor 2 ondernemingen 510 pikol Liberia-koffie en voor 1 ondern[...]ming 250 pikol Java- en Liberia-koffie.

l) Hieronder voor 5 ondernemingen 1026 pikol Liberia-koffie en voor 1 onder[...]neming 189 pikol Java- en Liberia-koffie in de hoornschil.

m) In de opgaven over 1894 (bijlage FFF van 't vorig verslag) werd hier [...] onderneming Sarang Halimoen genoemd, met eene productie van 128 pikol suik[...] Het blijkt thans dat daarmede arènsuiker, doch geen rietsuiker wordt bedoe[...] Daarom is Sarang Halimoen, waar overigens koffie en kinabast worden geoogst, ni[...] meer in deze kolom opgenomen.

n) Betreft de ondernemingen Djatipiring (of Blender) en Kadhipatten, die hoof[...]zakelijk riet verwerkten van aanplantingen buiten de erfpachtsgronden. De ande[...] ondernemingen, met namen Teedja en Pasir Tjiwangoen, verkregen respectievel[...] 25 000 en 900 pikol riet, bestemd voor plantriet.

o) Hieronder voor 2 ondernemingen 268 pikol (Java-) koffie in de hoornschil [...] voor 8 ondernemingen 1539 pikol Liberia-koffie.

p) Hieronder voor 18 ondernemingen 4757 pikol Liberia-koffie. Onder het op[...]geven productiecijfer is mede begrepen de productie der onderneming Goeno[...] Pajoeng of Bandarredjo in Kadoe.

Aantal op erfpachtsgronden gevestigde ondernemingen niet voor eigenlijken landbouw bestemd, of vroeger voor cultures gebezigd, maar tijdelijk of voor goed verlaten.			Aantal nog onbeplante ondernemingen en onontgonnen erfpachtsperceelen waarvan niet blijkt dat zij deel uitmaken van bestaande ondernemingen.			Totaal der ondernemingen in handen van: Europeanen.			Chineezen. *d)*			Inlanders.			Algemeen totaal.		
Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.
20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
"	"	"	"	"	"	5	9	1 793	"	"	"	"	"	"	5	9	1 793
"	"	"	"	"	"	1	1	406	"	"	"	"	"	"	1	1	406
"	"	"	2	5	909	5	9	1 238	2	2	864	"	"	"	7	11	2 102
7	8	2 321	13	16	4 211	178	383	75 861	15	10	4 401	"	"	"	193	402	80 352
"	"	"	"	"	"	5	16	3 016	2	2	409	"	"	"	7	18	3 425
"	"	"	3	3	605	5	5	1 413	1	1	127	"	"	"	6	6	1 540
"	"	"	1	1	285	15	45	8 621	5	13	3 394	"	"	"	20	58	12 015
1	1	132	2	2	336	46	95	20 690	3	5	1 278	"	"	"	49	100	21 968
"	"	"	"	"	"	12	22	4 580	"	"	"	"	"	"	12	22	4 580
"	"	"	6	7	1 318	16	33	6 979	1	2	241	"	"	"	17	35	7 220
3	4	1 144	"	"	"	88	199	76 516	1	3	1 178	"	"	"	89	202	77 694
1	2	890	8	18	6 780	30	81	28 984	1	2	237	"	"	"	31	83	29 221
2	5	2 185	26	82	33 053	78	223	87 913	"	"	"	*z)* 1	1	300	79	224	88 213
"	"	"	"	"	"	4	5	1 349	"	"	"	"	"	"	4	5	1 349
"	"	"	"	"	"	1	12	1 184	1	2	490	"	"	"	2	14	1 674
"	"	"	"	"	"	13	19	3 896	2	3	565	*dd)* 1	2	384	16	24	4 845
"	"	"	2	2	410	24	39	9 528	4	8	1 469	*ff)* 1	1	30	29	48	11 027
6	10	3 098	35	63	21 953	177	375	107 391	7	13	3 017	*ii)* 3	3	1 175	187	391	111 583
20	39	9 770	98	199	69 860	703	1571	441 358	45	75	17 760	6	7	1 889	754	1653	461 007

q) Betreft de suikerrietaanplantingen op een deel der erfpachtsgronden van de tabaksonderneming Sindang–koelon en van de koffie– tevens cacao-onderneming Banaran. Het riet dezer laatste onderneming diende voor plantriet ten behoeve van ondernemingen elders (deze bibiet–aanplant bedroeg p. m. 42 bouws); het riet van Sindang koelon, waar 101 bouws met dit gewas beplant waren, werd verwerkt op de onderneming Tjipiring, behoorende tot de op vrijwillige overeenkomsten met de bevolking werkende suikerfabrieken (zie bijlage CCC).

r) Hieronder begrepen de productie van de onderneming Goenoeng Pajoerg of Bandariedjo in Kadoe.

s) Hier wordt gedoeld op de koffie-onderneming Pandansili–Temon, waar 26 bouws met suikerriet beplant waren, welk riet (ten bedrage van 15 600 pikol) verwerkt werd op de niet onder de erfpachtsondernemingen te rangschikken suikerfabriek Djeroekwangi, bedoeld in bijlage CCC.

t) Betreft de onderneming Sarikerto met 50 bouws rietaanplant. Of deze aan Chineezen toebehoorende onderneming voor de inlandsche, dan wel voor de Europeesche markt werkt, blijkt niet; zij telt niet mede onder het totaal van 42 suikerfabrieken, voor de residentie Soerabaija genoemd in de noot op blz. 213 van het verslag hiervóór.

u) Betreft de onderneming Alkmaar met 267 bouws rietaanplant, ongerekend, naar het schijnt, de rietaanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

v) Hier wordt gedoeld op de suikerrietaanplantingen bij de tabaksonderneming Soedimoro–Pasirian, waar 100 pikol suiker voor de inlandsche markt werd vervaardigd, en op de rietbeplantingen bij de overigens nog onontgonnen erfpachtsperceelen Banjoepoetih I en II. Aldaar werd 58 000 pikol riet geoogst, welk riet echter zijn weg elders schijnt gevonden te hebben, hetzij om op eene der in bijlage CCC genoemde fabrieken in Probolinggo te worden vermalen, hetzij om aldaar als plantriet te dienen.

w) Hieronder voor 3 ondernemingen 3559 pikol (Java–) koffie in de hoornschil.

x) Hieronder 47 500 K G. krossok (kerftabak).

y) Kleine aanplantingen van suikerriet (8 à 10 bouws) bestonden in 1894 op de koffie-onderneming Oetan Semboro en op de overigens nog onontgonnen erfpachtsperceelen Badjoelmati. In 1895 werd op Badjoelmati niet gewerkt, en waren op Oetan Semboro 30 bouws met suikerriet beplant, vermoedelijk om als plantriet te dienen. Overigens trof men op de erfpachtsperceelen in Bezoeki in 1895 rietaanplantingen (120 bouws) slechts aan bij Barongan–Wringinanom. Aldaar werd 132 000 pikol riet geoogst, dat elders zijne bestemming moet hebben gevonden, daar Barongan–Wringinanom geen eigen fabriek heeft.

z) Betreft de verlaten onderneming Ardjo–Blambangan.

aa) Hieronder 1 pikol Liberia–koffie.

bb) Hieronder voor 4 ondernemingen 628 pikol Liberia-koffie. Zie voorts noot *r*.

cc) Zie noot *r*.

dd) Betreft de onderneming Kemiredjo, waar koffie wordt geteeld.

ee) Hieronder voor 2 ondernemingen 417 pikol Liberia–koffie.

ff) Betreft de onderneming Poerwantoro, waar katjang wordt geteeld.

gg) Hieronder voor 1 onderneming 1510 pikol Liberia–koffie.

hh) Hieronder voor 3 van de 4 ondernemingen de verkregen 7360 pikol zaksuiker gerekend voor 3680 pikol hoofdsuiker. In het opgegeven totaal van 161 795 pikol suiker deelen dan: Koedjonmanis (of Gambirredjo) voor 52 130, Kentjong voor 50 000, Koewarasan (of Brenggolo) voor 38 665 en Baron (of Wonoboto) voor 21 000 pikol. Deze hoeveelheden suiker zijn ten deele ook afkomstig van rietbeplantingen buiten de erfpachtsgronden.

ii) Betreft de onderneming Bolodewo, waar koffie wordt geteeld, en de ondernemingen Galochan en Ngrantjak, welke verlaten zijn.

kk) Hieronder voor 41 ondernemingen 10 388 pikol Liberia–koffie, voor 1 onderneming eene niet nader gespecificeerde hoeveelheid van 250 pikol Java- en Liberia-koffie te zamen, voor 5 ondernemingen 3827 pikol Java–koffie in de hoornschil (gelijk te stellen met 3062 pikol bereide koffie), en voor 1 onderneming 189 pikol Java- en Liberia-koffie in de hoornschil.

ll) Hieronder ook product van aanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE GGG.

N°. 59.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 6°. en 7°., van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de PRODUCTIE VOOR DE EUROPEESCHE MARKT, in 1894 en 1895 verkregen: A van de PARTICULIERE LANDERIJEN op JAVA, en B van de HUURLANDEN in SOERAKARTA en DJOKJOKARTA.

A. PARTICULIERE LANDERIJEN.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1894.	1895.
SUIKER (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Bodjong Rengit	2 100	1 900
Kampong Melaijoe	2 662	2 520
Kedaoeng-Oost	1 200	1 215
Kedaoeng-West	1 200	1 230
Pangkalan	450	150
Paroengkoeda	3 000	2 500
Pekadjangan	2 500	300
Selapandjang-Oost	200	250
Selapandjang-West	1 500	1 200
Tegal Aloer	2 200	1 400
Teloeknaga	1 000	1 100
	18 032	13 765
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	60	22
TAGAL.		
Ketanggoengan-West	36 000	40 500
SOERABAIJA.		
Dadoengan en Ketintang	4 800	4 800
Djagir of Ngagel	9 540	4 929
Groedo-Oost of Ketampon	120	240
Karah	9 420	9 420
Koepang I of Dermo	1 200	1 200
Koepang II	450	400
	25 530	20 989
PASOEROEAN.		
Kedawoeng	a) 5 500	a) 8 351
Totaal voor 5 gewesten.	85 122	83 627
KOFFIE (pikols).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik b)	400	280
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Grendeng	c) †	5
Karang Serang Dalem	†	2
Karet en Ketes (Tjilongok-landen)	3	2
Krawatji Grendeng	†	4
Serpong	3	
Tiga Raksa	2	3
Tjikoija	4	20
Afd. Meester-Cornelis.		
Djombang	†	4
Gandaria-Zuid	3	8
Pondok Petoeng	72	64
Soedimara	†	4
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	70	52
Tandjong-Oost	74	72
Tjakoeng	12	13
Tjiboeboer en Pembilangan	119	107
Tjiledoek	†	27
Afd. Buitenzorg.		
Bodjong Gedeh	30	32
Bolang	†	40
Denambo, Tjimapak en Tjipamingkis (zie onder Tjipamingkis)	....	....
Transporteeren	392	459

a) Onder deze productie is niet begrepen hetgeen door den ondernemer verkregen is van aanplantingen buiten het land Kedawoeng. Elders vindt men als *totale* productie van Kedawoeng opgegeven 15 530 en 12 453 pikol.

b) Behalve de verder in dezen staat vermelde hoeveelheid thee (13 000 K.G.) produceerde dit land ook palmolie (in 1895 40 pikol).

c) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1894.	1895.
Per transport	392	459
Depok	6	7
Djasinga	2 700	2 400
Dramaga	4 900	5 400
Janlappa	14	16
Janlappa Tjikoppo Maijak	25	30
Kampong Baroe (Kedoeng Alang)	80	180
Kedoeng Badak	1	5
Kedoeng Badak (Semplak)	224	590
Klapa Noenggal	66	63
Koeripan	33	70
Pondok Tjina	5	5
Roempin	260	400
Sadeng Djamboe	600	377
Soekaradja	315	450
Tapos	20	50
Temanggoengang en Tjikoleang c. a	525	560
Tjampea en Tjiboenboelan	88	120
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	360	995
Tjibodas	42	46
Tjikadoe	8	35
Tjikoppo	500	560
Tjikoppo Maijak	150	150
Tjilangkap	3	4
Tjileboet	3	20
Tjilodong	1	„
Tjiloear	100	200
Tjimanggis	4	8
Tjinèrè	8	14
Tjiomas *d*)	560	800
Tjipamingkis	75	65
Tjipoetat	40	41
Tjiseroea-Noord	415	409
Tjiseroea-Zuid	125	215
Tjitajam	2	3
Tjitrap en Tjitjadas	309	435
Tjoeroek Bitoeng of Nanggoeng	590	900
	13 549	16 082
Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	9 617	10 847
Tagal.		
Ketanggoengan-West	230	69
Samarang.		
Krapijak en Kali Pantjoer	10	10
Soesoekan	190	150
	200	160
Totaal voor 5 gewesten	23 996	27 438
THEE (kilogr.).		
Bantam.		
Tjikandi Oedik	18 000	13 000
Batavia.		
Afd Tangerang.		
Tjikoija	15 000	6 500
Transporteeren	15 000	6 500

NAMEN DER LANDERIJEN.	1894.	1895.
Per transport	15 000	6 500
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	180 000	210 000
Djasinga	40 000	40 000
Dramaga	37 500	32 500
Goenoeng Sindoer	6 250	†
Janlappa Tjikoppo Maijak	12 000	9 375
Kedoeng Alang	4 000	50 000
Kedoeng Badak (Semplak)	47 500	52 500
Roempin	12 500	12 500
Sawangan	3 650	3 575
Soekaradja	25 000	37 500
Temanggoengan en Tjikoleang c. a.	32 500	25 000
Tjampea en Tjiboenboelan	45 000	45 000
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	25 000	54 000
Tjikadoe	750	1 125
Tjikoppo Maijak	25 000	18 750
Tjiloear	25 000	20 000
Tjiomas	53 500	85 000
Tjoeroek Bitoeng of Nanggoeng	67 700	70 000
	657 850	773 325
Totaal voor 2 gewesten	675 850	786 325
TABAK (kilogr.).		
Krawang.		
Tegalwaroe-landen	35	25
Samarang.		
Kedoeng Batoe	} 6 250	725
Simongan c. a.		
Totaal voor 2 gewesten	6 285	750
CACAO (kilogr.).		
Batavia.		
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Alang	188	†
Kedoeng Badak	750	937
Tjikoppo Maijak	188	125
Tjiloear	188	250
Tjiomas	1 438	1 625
Tjitrap en Ttitjadas	34	†
	2 786	2 937
Tagal.		
Ketanggoengan-West	625	625
Samarang.		
Panggoeng	312	†
Totaal voor 3 gewesten	3 723	3 562

d) Behalve de verder in dezen staat vermelde hoeveelheden thee, cacao, kruidnagelen en foelie produceerde dit land ook kapok (in 1895 17 pikol).

NAMEN DER LANDERIJEN.	1894.	1895.
KINABAST (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjitrap en Tjitjadas	6 851	6 104
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	41 011	53 916
Totaal voor 2 gewesten	47 862	60 020
MUSKAATNOTEN (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	375	344
Djepang en Laanhof	313	500
Petamboeran	31	62
Pondok Petoeng	3 375	3 125
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	125	125
Tanah Rendah	3 312	2 875
Tjipinang	2 562	2 500
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	31	125
Pondok Tjabe Oedik	94	125
Tjiomas	4 375	3 875
Tjitrap en Tjitjadas	85	84
	14 678	13 740
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	438	1 056
SAMARANG.		
Panggoeng	625	†
Totaal voor 3 gewesten	15 741	14 796
FOELIE (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	31	21
Djepang en Laanhof	12	16
Petamboeran	15	16
Pondok Petoeng	516	500
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	31	31
Tanah Rendah	63	62
Tjipinang	63	62
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	3	6
Pondok Tjabe Oedik	13	31
Tjiomas	375	250
Tjitrap en Tjitjadas	8	10
	1 130	1 005
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	35	30
SAMARANG.		
Panggoeng	125	"
Totaal voor 3 gewesten	1 290	1 035

NAMEN DER LANDERIJEN.	1894.	1895.
KRUIDNAGELEN (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija	†	150
Afd. Buitenzorg.		
Tjiomas	†	8 500
Totaal voor 1 gewest	†	8 650
INDIGO (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Babakan-Zuid	625	200
Blaradja	4 687	"
Gandoe	1 875	558
Karang Serang Laoet	250	†
Ketes (Tjilongok-landen)	1 481	3 302
Krawatji of Tjibodas	1 719	"
Lengkong-Oost	1 937	240
Lengkong Sempora en Tjisaoeh	1 250	"
Onom	272	"
Pakoelonan	5 125	390
Pasar Baroe	8 750	120
Pondok Djagoeng	3 281	157
Priang	125	"
Radjek	1 375	"
Sepatan	1 578	"
Serpong	1 562	"
Tiga Raksa	1 406	15
	37 298	4 982
SOERABAIJA.		
Karah	†	37 500
Totaal voor 2 gewesten	37 298	42 482
VOGELNESTJES (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Klapa Noenggal	1 938	1 937
Tjampea en Tjiboenboelan	156	156
	2 094	2 093
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	13	12
Totaal voor 2 gewesten	2 107	2 105
PEPER (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	156	62
Koeripan	1 375	625
Tjikoppo	†	188
Tjimanggis	†	156
Tjiomas	†	125
Tjitrap en Tjitjadas	92	*e)* 77
Totaal voor 1 gewest	1 623	1 233

e) Hieronder 45 K.G. cubèbè (staartpeper).

B. HUURLANDEN IN SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1894.	1895.	1894	1895	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.
RESIDENTIE SOERAKARTA. [1])										
Afdeeling Soerakarta.										
Regentschap Soerakarta.										
1. Baki Pandean 2. Baki Pandean } *a*)	"	"	2 400	4 400	"	"	"	"	"	"
3. Baron of Kedawoeng	"	"	4 500	6 000	"	"	"	"	"	"
4. Djetis Karangpoeng	"	"	"	"	"	"	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)
5. Gagah Sipat	"	"	"	*c*) †	"	"	"	0.30	"	"
6. Gawok	"	"	2 782	3 000	55 000	85 000	"	"	"	"
7. Glonggong	"	"	900	1 650	"	"	"	nog geen product.	"	"
8. Kartasoera	27 000 *d*) (400)	36 000 (395)	"	"	"	"	"	"	"	"
9. Klodran	*e*) (100)	*e*) (100)	"	"	"	"	"	"	"	"
10. Manang	"	"	3 000	3 250	37 500	95 000	"	"	"	"
11. Manggan Ardjo of Ketitang Bendo	"	"	1 485	2 252	"	"	"	nog geen product.	"	"
12. Manoekan	"	"	"	"	465	475	"	"	"	"
13. Temoeloes	"	"	4 500	4 500	62 500	70 000	"	"	"	"
14. Triagan	27 000 (370)	22 500 (320)	"	"	"	"	"	"	"	"
Afdeeling Wonogiri.										
Onderregentschap Soekoardjo.										
15. Atas-adji	"	"	1 538	2 750	"	"	"	5	"	"
16. Djombor	"	"	5 439	7 288	"	"	"	nog geen product.	"	"
17. Kategoean Djetis	"	"	1 250	1 024	"	"	"	"	"	"
18. Kedoeng Djambol	"	"	"	"	"	"	nog geen product.	nog geen product.	"	"
19. Kradjan Djatimalang	"	"	800	800	"	"	"	"	"	"
20. Kradjegan	"	"	"	"	"	"	1/2	†	"	"
21. Madjosto *f*)	"	"	"	"	"	"	†	†	"	"
22. Manggis	"	"	1 200	1 375	"	"	"	9	"	"
23. Mento Toelakan *g*)	"	"	"	"	"	"	11	24	†	47
24. Paniron	"	"	895	1 474	"	"	"	nog geen product.	"	"
25. Prigi Malangan	"	"	650	750	"	"	"	"	"	"
26. Tiris	"	"	1 249	1 249	6 215	6 215	53	53	"	"
27. Weroedalem	"	"	1 350	1 800	"	"	»	"	"	"
28. Weroe Ngentak	"	"	250	250	"	"	"	"	"	"
Afdeeling Klatten.										
Regentschap Klatten.										
29. Bendoengan Ngreden	"	"	1 750	2 500	43 500	40 000	"	"	"	"
30. Bodeh	"	"	"	"	"	"	250	420	22 750	35 000
31. Brenggosan	-	"	*h*)	*h*)	"	"	"	"	"	"
32. Delanggoe	50 000 (600)	59 000 (613)	†	"	"	"	"	"	"	"
33. Demanggan	"	"	2 250	550	90 000	137 500	40	50	"	"
34. Djiwo	"	"	5 000	4 930	50 000	56 250	"	"	"	"
35. Djoewiring	"	"	6 000	4 500	"	25 000	"	"	"	"
36. Djonggrangan	"	"	8 100	9 000	"	"	"	"	"	"

[1]) In deze tabel is thans gevolgd de territoriale indeeling der residentie Soerakarta, gelijk die is vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 246.

a) Twee ondernemingen van denzelfden naam, doch aan verschillende eigenaren toebehoorende. De productie is voor beiden te zamen opgegeven.

b) De in 1894 voor 't eerst opgegeven onderneming Djetis Karangpoeng met koffie- en cacao-aanplantingen leverde in 1895 nog niets op.

c) Waar een † is geplaatst, ontbreken de opgaven.

d) De met suikerriet beplante uitgestrektheid (in bouws) is hier en bij de overige ondernemingen tusschen haakjes bekend gesteld.

e) Het riet werd vermalen op de door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis voor eigen rekening geëxploiteerde (dus niet over huurgronden beschikkende en daarom in deze bijlage niet genoemde) suikerfabriek Tjalamadoe (of Malang Djiwan).

f) Op Madjosto werden ook peper-aanplantingen aangetroffen, doch alleen over 1894 is daarvan de productie (16 pikol) opgegeven.

g) Mento Toelakan leverde voorts kapok op: in 1894 156 en in 1895 60 pikol.

h) Het indigoproduct van Brenggosan werd te velde verkocht.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.
37. Djongkaré of Karang Anom	34 000 (450)	43 000 (450)	1 700	3 503	〃	〃	〃	〃	〃	〃
38. Gajamprit	〃	〃	3 696	2 550	173 300	300 000	〃	〃	〃	〃
39. Gantiwarno	〃	〃	3 250	2 750	30 000	57 500	〃	〃	〃	〃
40. Gedaren	23 584 (297)	25 089 (314)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
41. Gemampir	〃	〃	3 000	2 935	67 800	76 875	2 100	2 100	〃	〃
42. Genengsari of Kepitoe	〃	〃	1 000	1 000	75 000	75 000	1 000	1 000	〃	〃
43. Goemoel Djogonalan	〃	〃	4 034	6 574	100 500	117 031	〃	〃	〃	〃
44. Gondangsari	*i*) (10)	*i*) (†)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
45. Gondang Winangoen en Djetis	52 500 (514)	53 000 (584)	5 516	4 226	〃	〃	〃	〃	〃	〃
46. Groedo Djomboran	〃	〃	3 000	2 500	40 000	46 500	〃	〃	〃	〃
47. Karangdowo	〃	〃	1 300	822	〃	〃	〃	〃	〃	〃
48. Kebonaroem	〃	〃	2 873	2 150	134 974	193 500	40	53	〃	〃
49. Kemoedo	〃	〃	952	4 000	50 505	75 000	nog geen product.	nog geen product.	〃	〃
50. Ketandan	〃	〃	7 800	9 000	150 000	164 000	〃	〃	〃	〃
51. Logedé	〃	〃	〃	〃	〃	〃	150	255	〃	〃
52. Masaran-Kidoel *k*)	〃	〃	750	375	〃	〃	〃	〃	〃	〃
53. Ngoepit *l*)	〃	〃	3 000	4 000	7 000	175 000	150	256	50 750	56 250
54. Ngranjoe	〃	〃	3 034	3 250	〃	〃	〃	〃	〃	〃
55. Ngreni	〃	〃	600	800	〃	〃	〃	〃	〃	〃
56. Pandan	〃	〃	*m*) 7 000	*m*) 6 500	*m*) 30 000	*m*) 30 000	〃	〃	〃	〃
57. Pangkallan	〃	〃	4 528	6 000	〃	〃	〃	〃	〃	〃
58. Planganan Bedji	〃	〃	2 350	1 984	19 000	28 000	〃	〃	〃	〃
59. Polan	〃	〃	2 500	2 500	〃	〃	〃	〃	〃	〃
60. Ponggok	17 000 (225)	18 000 (225)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
61. Prambonan	29 000 (400)	30 000 (400)	3 048	3 500	〃	〃	60	60	〃	〃
62. Satrian en Selap	〃	〃	4 059	4 800	〃	〃	512	561	15 000	31 250
63. Simping	〃	〃	*m*)	*m*)	*m*)	*m*)	〃	〃	〃	〃
64. Tambak	〃	〃	196	500	〃	〃	140	80	1 875	1 875
65. Terban	〃	〃	2 754	5 464	〃	〃	〃	〃	〃	〃
66. Tjandisewoe *n*)	27 500 (290)	*o*) 25 800 (277)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
67. Tjepper	35 000 (512)	42 000 (521)	2 100	3 100	〃	〃	〃	〃	〃	〃
68. Tjokro Toeloeng	33 100 (467)	44 000 (486)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
69. Troetjoek	〃	〃	11 437	13 117	143 169	143 516	〃	〃	〃	〃
70. Wedi Birit	〃	〃	2 308	2 650	21 795	343 000	〃	〃	〃	〃
71. Widoro Ardjo	〃	〃	500	908	〃	〃	〃	〃	〃	〃
72. Wonosari	20 400 (320)	26 000 (367)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
Afdeeling Boijolali.										
Regentschap Boijolali.										
73. Ampel	〃	〃	785	1 687	〃	〃	1 240	772	†	4 500
74. Asinan *p*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	325	300	34 375	40 625
75. Bangak Pengging	27 271 (439)	*q*) 33 000 (349)	*q*) 6 749	*q*) 8 425	〃	〃	*r*)	*r*)	〃	〃
76. Baros Tampir	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1 352	1 111	3 875	10 812
77. Bradjan *s*)	〃	〃	3 138	3 870	〃	〃	356	285	$3\,312^5$	10 937
78. Drono	〃	*q*) (31)	*q*)	*q*)	〃	〃	*r*) 345	*r*) 260	125	63
79. Gawar	〃	〃	〃	〃	〃	〃	215	122	〃	〃
80. Gesangan	〃	〃	〃	〃	〃	〃	3	1/2	187^5	500
81. Getas *t*)	〃	〃	1 059	1 150	22 500	60 000	500	350	93 750	187 500

i) Bij Gondangsari wordt suikerriet als plantriet geteeld. In 1894 mislukte het gewas echter door de muizenplaag en in 1895 door serehziekte.

k) Van Masaran-Kidoel was in de opgaven over 1894, ten behoeve van het vorig verslag ontvangen, bij vergissing geen gewag gemaakt.

l) Ngoepit leverde voorts kapok op: in 1895 150 pikol.

m) Onder de productie van Pandan is die van Simping opgegeven.

n) De fabriek Tjandisewoe is gelegen op de onderneming Randoegoenting in Djokjokarta.

o) Hieronder begrepen 893 pikol afkomstig van riet, opgekocht van de onderneming Sorogedoeg in Djokjokarta (zie noot *ss*).

p) Asinan leverde bovendien in 1894 25 pikol notemuskaat en foelie, 28 pikol peper en 40 pikol kapok op; in 1895 respectievelijk 41, 100 en 20 pikol.

q) Onder de productie van Bangak Pengging is die van Drono begrepen.

r) Onder de productie van Drono, waar de koffie verwerkt werd, is die van Bangak Pengging begrepen.

s) Bradjan leverde bovendien peper op: in 1895 240 pikol.

t) Getas leverde bovendien in 1894 2100 pikol peper en 700 pikol kapok op; in 1895 respectievelijk 1334 en 800 pikol.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.
82. Goeboeg Ngargosari	〃	〃	〃	〃	〃	〃	125	100	〃	375
83. Gondangrawé	*u*) 20 (1)	〃	〃	〃	〃	〃	20	12	〃	〃
84. Gondang Wedelan *v*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	35	10	125	625
85. Karang	〃	〃	1 200	1 500	〃	〃	205	220	1 687^5	1 250
86. Karang Gondang *w*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	230	238	1 812^5	3 937
87. Kebonso	〃	〃	497	1 440	〃	〃	82	87	3 250	2 750
88. Keposong	〃	〃	〃	〃	〃	〃	465	281	437^5	1 125
89. Mandjoeng	〃	〃	1 000	1 150	65 000	62 500	〃	〃	〃	〃
90. Melambong	〃	〃	〃	〃	〃	〃	179	131	125	188
91. Moedal en Bimo	〃	〃	〃	〃	〃	〃	325	250	†	1 250
92. Ngares Kopen	〃	〃	2 500	3 649	〃	〃	〃	nog geen product.	〃	〃
93. Ngargoloko Malebari	〃	〃	〃	〃	〃	〃	8	20	〃	〃
94. Penggoeng *x*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	897	728	12 062^5	26 562
95. Plaoer	〃	〃	〃	〃	〃	〃	55	100	†	1 562
96. Poetjang Kiringan	〃	〃	〃	〃	〃	〃	350	300	†	625
97. Repaking *ij*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	117	74	812^5	1 625
98. Simo	〃	〃	1 900	3 100	〃	〃	350	110	37 500	64 062
99. Soekaboemi of Tjepogo	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1 582	1 230	〃	〃
100. Trantang Wonosido	〃	〃	〃	〃	〃	〃	35	22	〃	〃
101. Watoe Penganten	〃	〃	〃	〃	〃	〃	525	230	〃	〃
Afdeeling Sragen.										
Regentschap Sragen.										
102. Bandoeng	〃	〃	〃	〃	4 745	7 500	〃	21/2	〃	〃
103. Bangsri	*z*) (75)	*z*) (100)	1 086	1 008	〃	〃	〃	〃	〃	〃
104. Batoe Djamoes	〃	〃	6 000	9 500	〃	〃	10	30	〃	〃
105. Blorong	〃	〃	1 040	1 735	〃	〃	〃	〃	〃	〃
106. Brodjol Gondangmanis	〃	〃	〃	〃	〃	〃	*aa*) 101	*aa*) 74	〃	〃
107. Broemboeng Gading	〃	〃	〃	〃	1 875	501	〃	nog geen product.	〃	〃
108. Djeroekwangi	〃	〃	〃	〃	〃	〃	136	85	〃	〃
109. Djetis	*bb*) (68)	*bb*) (52)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
110. Gadoengan	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1 410	1 222	〃	〃
111. Gebang Winong	〃	〃	750	900	3 000	5 000	〃	〃	〃	〃
112. Kaliboto	〃	〃	〃	〃	〃	〃	120	82	〃	〃
113. Karangdowo	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	nog geen product.	〃	〃
114. Kebak	*cc*) (6)	*cc*) (12)	〃	〃	〃	〃	〃	id.	〃	〃
115. Kedoeng Banteng I *dd*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
116. Kedoeng Banteng II *ee*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
117. Kemoening *ff*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2 008	1 560	〃	〃
118. Koentjen en Begadjah	〃	〃	2 485	2 600	〃	〃	5	20	〃	〃
119. Koetoekan	*gg*) (50)	*gg*) (44)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
120. Kredjo	〃	〃	〃	2 000	〃	〃	2 100	1 050	〃	〃
121. Madjenang *ee*)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	nog geen product.	nog geen product.	〃	〃
122. Masaran	〃	〃	540	550	〃	〃	〃	〃	〃	〃
123. Mendalan	〃	〃	〃	〃	〃	〃	*aa*)	*aa*)	〃	〃
124. Modjo Sragen *dd*)	〃	38 800 (600)	〃	〃	〃	65 000	nog geen product.	nog geen product.	〃	〃
125 Moenggoer Pereng *hh*)	〃	〃	2 250	4 000	〃	〃	180	187	†	2 250

u) Bij Gondangrawé werd in 1894 het riet verwerkt door middel van een Chineeschen suikermolen.

v) Gondang Wedelan leverde bovendien peper op. in 1895 20 pikol.

w) Karang Gondang leverde bovendien peper op: in 1894 2 pikol.

x) Penggoeng leverde bovendien peper op: in 1895 32 pikol.

ij) Repaking leverde bovendien peper op: in 1894 58 en in 1895 32½ pikol.

z) In 1894 werd bij Bangsri 10 000 en in 1895 18 000 pikol riet geoogst. Het blijkt echter niet waar dit riet werd vermalen.

aa) Onder de productie van Brodjol Gondangmanis is begrepen die van Mendalan.

bb) Djetis en Wonolopo (n°. 138) waren in 1894 — vermoedelijk ook in 1895 — in onderhuur genomen ten behoeve van de door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis voor eigen rekening geëxploiteerde suikerfabriek Tasikmadoe. In 1895 leverde de rietaanplant bij Djetis 52 000 pikol riet, en die bij Wonolopo 4800 pikol op, te zamen 56 800 pikol, tegen 54 400 pikol in 1894.

cc) Het bij Kebak geoogste riet (in 1894 2000 en in 1895 4800 pikol) werd verkocht ter verwerking elders.

dd) De huur van Kedoeng Banteng I is in 1894 overgedragen aan Modjo Sragen, doch de overdracht was uit. 1895 nog niet door het bestuur bekrachtigd.

ee) Houtkaponderneming.

ff) Kemoening leverde bovendien notemuskaat en foelie op: in 1894 35 pikol.

gg) Het op Koetoekan geteelde riet was, althans in 1894, uitsluitend bestemd om als plantriet te dienen.

hh) Moenggoer Pering leverde bovendien kapok op: in 1895 45 pikol.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.
126. Moetian	„	„	1 900	1 500	„	„	„	„	„	„
127. Ngaroem	„	„	„	„	„	„	105	100	„	„
128. Sambiredjo	„	„	„	„	„	„	nog geen product.	nog geen product.	„	„
129. Singgé	„	„	65	„	„	10 000	1	1	„	„
130. Soember en Kedoengdowo *ee*)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
131. Soko Djengkilong *ee*)	„	„	„	„	„	„	„	nog geen product.	„	„
132. Tarik	„	„	„	„	„	„	2 050	1 232	„	„
133. Tawang	*ii*) (40)	*ii*) (40)	„	„	„	„	„	„	„	„
134. Tegalombo *kk*)	.....	„	.....	„	.....	„	.....	nog geen product.	.....	„
135. Tegalroekmi	*ll*) † (54)	*ll*) 300 (57)	„	„	„	„	„	„	„	„
136. Tengklik	„	„	„	„	„	„	26	18	„	„
137. Toendoengan *mm*)	„	„	„	„	„	„	5	5	„	„
138. Wonolopo	*bb*) (†)	*bb*) (48)	„	„	„	„	„	„	„	„
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.										
Regentschap Sleeman.										
1. Beran	*nn*)47106 (540)	*nn*)41000 (544)	„	„	„	„	„	„	„	„
2. Boeloes	„	„	12 500	6 250	„	„	„	„	„	„
3. Demak Idjo	„	„	11 150	11 550	„	„	„	„	„	„
4. Dadapan	„	„	1 139	971	„	„	„	„	„	„
5. Doekoeh en Pisangan	„	*oo*) (88)	7 746	7 696	2 642	„	„	„	„	„
6. Kebon Agoeng	*oo*) (81)	*oo*) (80)	2 906	2 702	1 100	20 000	„	„	„	„
7. Kenaroean	„	„	4 400	3 440	„	„	„	nog geen product.	„	„
8. Klatji	30 000 (233)	25 830 (255)	„	„	„	„	„	„	„	„
9. Klelen	„	„	5 950	5 500	„	„	„	„	„	„
10. Medari	„	„	3 862	3 272	„	„	„	„	„	„
11. Mlati en Tjebongan	39 400 (435)	40 450 (430)	4 858	6 307	„	„	„	„	„	„
12. Mendiro	„	„	5 158	6 500	„	„	„	„	„	„
13. Ngemplak	„	„	4 320	3 373	„	„	„	nog geen product.	„	„
14 Padokan	52 000 (520)	54 600 (510)	1 584	780	„	„	„	„	„	„
15. Patoekan	„	„	9 167	8 900	„	„	„	„	„	„
16. Pendoelan	„	„	2 300	1 615	„	„	nog geen product.	nog geen product.	„	„
17. Plemboeran	*nn*) (30)	*nn*) (30)	1 557	2 249	„	„	„	„	„	„
18. Randoebanteng	„	„	1 212	1 093	„	„	„	„	„	„
19. Rewoeloe	52 000 (649)	63 000 (660)	„	„	„	„	„	„	„	„
20. Sedajoe	11 000 (200)	17 000 (197)	„	„	„	„	„	„	„	„
21. Sempoe en Pakem	„	„	1 068	961	„	„	„	„	„	„
22. Sonosewoe	„	„	5 500	6 000	„	„	„	„	„	„
23. Tegalwaroe	*pp*) 37300 (455)	*qq*)33 000 (261)	„	3 180	„	„	„	„	„	„
24. Tempel	„	„	9 232	9 542	„	„	„	„	„	„
25. Wringin	„	„	4 055	3 820	„	„	„	„	„	„

ii) Tawang is in onderhuur genomen ten behoeve van de in noot *e* bedoelde suikerfabriek Tjalamadoe, naar het schijnt ter verkrijging van plantriet. De productie was in elk der beide jaren 6000 à 8000 pikol.

kk) Nieuwe onderneming met nog niet produceerend koffieplantsoen.

ll) De suiker bij Tegalroekmi gefabriceerd was bestemd voor de inlandsche markt.

mm) Toendoengan leverde bovendien kapok op: in 1895 25 pikol.

nn) Onder de suikerproductie van Beran was in 1894 1437 en in 1895 399 pikol begrepen, verkregen uit riet afkomstig van de onderneming Plemboeran (n°. 17).

oo) Het riet verkregen van Doekoeh en Pisangan en van Kebon Agoeng werd verwerkt op de onderneming Tegalwaroe (zie de twee volgende noten).

pp) Hieronder begrepen 6500 pikol verkregen uit riet van Kebon Agoeng (verg. de voorgaande noot).

qq) Hieronder begrepen 16 500 pikol, verkregen uit riet van Doekoeh en Pisangan en van Kebon Agoeng (verg. noot *oo*).

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.
Regentschap Kalassan.										
26. Bandjar Ardjo	"	"	4 990	6 800	"	"	"	29	"	"
27. Barongan	70 000 (617)	78 000 (604)	3 550	4 750	"	"	"	"	"	"
28. Bedojo	"	"	3 165	3 564		"	"	"	"	"
29. Gedjagan	"	"	2 079	2 200	"	"	104	235	"	"
30. Kadhiredjo	"	"	7 961	7 750	"	"	"	"	"	"
31. Kenajan	"	"	4 000	5 350	92 500	44 500	"	"	"	"
32. Magoewo	"	"	8 977	10 504						
33. Moedja Moedjoe	"	"	13 507	12 975	"	"	"	"	"	"
34. Ngoto	"	"	3 962	3 350	"	"	"	"	"	"
35. Plered en Kenalan	31 000 (410)	37 500 (432)	"	"	"	"	"	"	"	"
36. Randoegoenting *rr*)	25 210 (213)	46 000 (492)	"	"	"	"	"	"	"	"
37. Salakan-lor	"	"	6 948	6 739	"	"	"	"	"	"
38. Salakan Petorono	"	"	4 319	5 250	"	"	"	"	"	"
39. Silooklanteng	"	"	1 500	1 375	"	"	"	"	"	"
40. Sorogedoeg	"	*ss*) (63)	15 600	10 932	"	"	4	4.10	"	"
41. Tandjong Tirto	*tt*) 48 022 (†)	*tt*) 47 537 (3 914)	"	"	"	"	"	"	"	"
42. Wanoedjojo	"	"	7 323	6 820	"	"	"	"	"	"
43. Wioro	"	"	6 243	6 860	"	"	"	"	"	"
Regentschap Bantool.										
44. Bantool	63 400 (629)	84 000 (639)	"	"	"	"	"	"	"	"
45. Gesikan	50 500 (540)	48 482 (529)	"	"	"	"	"	"	"	"
46. Lipoero	45 000 (362)	44 000 (365)	"	"	"	"	"	"	"	"
47. Mengkangredjo	"	"	2 000	1 803	"	"	"	"	"	"
48. Poendoeng	40 000 (421)	47 000 (460)	"	"	"	"	"	"	"	"
Regentschap Adhikarto.										
49. Sewoegaloer	76 000 (717)	66 000 (714)	"	"	"	"	"	"	"	"

RECA-

rr) Op Randoegoenting staat de suikerfabriek Tjandisewoe; behoorende ot de in Soerakarta gelegen onderneming Tjandisewoe.

ss) Het riet werd verkocht aan de ondernemingen Tjandisewoe (zie noot *o*) en Tandjong Tirto (n°. 41). Van bedoelde 63 bouws rietaanplant werd verkregen 3358 pikol suiker.

tt) Op Tandjong Tirto is tevens verwerkt opgekocht riet, behalve van Sorogedoeg ook van andere naburige ondernemingen. In 1894 werd daaruit verkregen 6129 en in 1895 6105 pikol suiker.

RECAPITULATIE. *uu*)

AFDEELINGEN EN REGENTSCHAPPEN.	Aantal ondernemingen. in 1894.	in 1895.	SUIKER (pikols). 1894.	1895.	INDIGO (K.G.). 1894.	1895.	TABAK (K.G.). 1894.	1895.	KOFFIE (pikols). 1894.	1895.	CACAO (K G.). 1894.	1895.
RESIDENTIE SOERAKARTA.												
Afd. Soerakarta	14	14	54 000	58 500	19 567	25 052	155 465	250 475	„	0,30	„	„
„ Wonogiri	14	14	„	„	14 621	18 770	6 215	6 215	64$^{1}/_{2}$	91	†	47
„ Klatten	44	44	322 084	365 889	111 385	122 938	1 226 543	2 083 672	4 442	4 835	90 375	124 375
„ Boijolali	29	29	27 291	33 000	18 819	25 971	87 500	122 500	9 931	7 343$^{1}/_{2}$	193 437^{5}	360 873
„ Sragen	36	37	†	38 800	16 116	23 793	9 620	88 001	8 257	5 668$^{1}/_{2}$	†	2 250
Totalen . .	137	138	403 375	*vv*) 496 189	*ww*) 180 508	216 524	1 485 343	2 550 863	22 694$^{1}/_{2}$	17 938,30	283 812^{5}	487 545
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.												
Regentschap Sleeman . .	25	25	268 806	274 880	99 664	95 701	3 742	20 000	„	„	„	„
„ Kalassan . .	18	18	174 232	209 037	94 124	95 219	92 500	44 500	108	268,10	„	„
„ Bantool . .	5	5	198 900	223 482	2 000	1 803	„	„	„	„	„	„
„ Adhikarto .	1	1	76 000	66 000	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen . .	49	49	717 938	773 399	195 788	192 723	96 242	64 500	108	268,10	„	„

uu) Voor enkele ondernemingen vindt men nog gewag gemaakt van de teelt van andere voortbrengselen voor de Europeesche markt, zooals notemuskaat, peper en kapok. Voor 1894 bedroegen de opgegeven hoeveelheden 60 pikol notemuskaat en foelie (voor 2 landen), 2204 pikol peper en staartpeper (voor 5 landen) en 896 pikol kapok (voor 3 landen). In 1895 werd geoogst 41 pikol notemuskaat en foelie (op één land), 1758½ pikol peper (op 6 landen) en 1100 pikol kapok (mede op 6 landen). De op sommige huurlanden bestaande kinaplantsoenen werden ook in 1895 niet geëxploiteerd.

vv) Hieronder niet begrepen de 300 pikol suiker van de onderneming Tegalroekmi als zijnde bestemd geweest voor de inlandsche markt.

ww) Verbeterde opgaaf, met inbegrip nl. der productie van Masaran Kidoel.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **HHH.**

N°. 60.

(Zie hoofdst **0**, afd. I, § 1, sub *B* van het verslag.)

OVERZICHTEN en MEDEDEELINGEN betreffende het boschwezen op Java en Madura, meerendeels over 1895.

1. Opgaven betreffende de in 1894/95 tot stand gebrachte djati- en wildhout-beplantingen.

a. Djati-beplantingen.

BOSCHDISTRICTEN.	Nieuwe beplantingen in 1894/95. Uitgestrektheid die beplant werd.	Als geslaagd, hetzij al dan niet ten volle, waren te beschouwen de volgende uitgestrektheden: Ten volle geslaagd.	Onvolkomen geslaagd.	Te zamen.	De geslaagde of als zoodanig te beschouwen gedeelten betreffen: leeggekapte jaarperceelen.	terreinen waar het bosch vernield was.	Kosten waarop de nieuwe beplantingen kwamen te staan.	In het cultuurjaar 1894/95 behoefden van de in vorige jaren tot stand gebrachte djatibeplantingen nog onderhoud de volgende uitgestrektheden.	Gezamenlijke uitgaven voor de djati-cultuur in het *kalenderjaar* 1895.	*Aanmerkingen.*
	H.A.	H.A.	H.A.	H.A.	H.A.	H.A.		H.A.		
Preanger Regentschappen c. a.	18	18	„	18	8	10	f 324	42	f 1 158	*a*) In sommige boschdistricten waren niet al de beplantingen als geslaagd te beschouwen, namelijk in die met een * aangeduid.
Tagal-Cheribon	* 192 *a*)	188	„	188	127	61	4 917	138	7 084	
Pekalongan-Kendal	* 162	138	15	153	111	42	2 751	143	5 503	
Samarang-Vorstenlanden { Grobogan	* 301	298	2	300	292	8	8 579	666	18 378	
Samarang-Vorstenlanden { Samarang c. a.	* 173	146	24	170	170	„	3 532	527	19 456	
Kadoe-Bagelen-Banjoemas	76	76	„	76	„	76	1 014	194	1 792	
Japara	114	108	6	114	114	„	2 810	131	5 854	
Rembang-Blora {	* 69	59	5	64	53	11	1 582	103	4 833	
Rembang-Blora {	109	109	„	109	109	„	3 448	85	9 277	
Rembang-Blora {	159	157	2	159	159	„	1 568	190	2 766	
Toeban-Bodjonegoro {	420	420	„	420	268	152	11 618	344	14 961	
Toeban-Bodjonegoro {	* 288	193	45	238	238	„	6 959	545	10 125	
Zuidwest Rembang-Ngawi	15	„	15	15	15	„	873	74	1 986	
Soerabaija c. a.	* 491	448	26	474	352	122	13 734	897	17 813	
Madioen	70	70	„	70	14	56	2 217	148	1 777	
Kediri	71	69	2	71	37	34	1 653	43	4 080	
Probolinggo-Bezoeki	36	36	„	36	22	14	1 404	114	5 395	
Totalen	2764	2533	142	2675	2083	586	f 68 983	4384	f 132 238	

b. Andere beplantingen vanwege het boschwezen.

BOSCHDISTRICTEN.	Nieuwe beplantingen in 1894/95. Beplante uitgestrektheid (in hectaren). Geslaagd. Volkomen.	Onvolkomen.	Mislukt.	Te zamen.	Kosten waarop de nieuwe beplantingen te staan kwamen.	In het cultuurjaar 1894/95 behoefden van de in vorige jaren tot stand gebrachte nietdjatibeplantingen nog onderhoud de volgende uitgestrektheden (in hectaren).	Gezamenlijke uitgaven voor de niet-djatibeplantingen gedurende het *kalenderjaar* 1895 (daaronder begrepen de uitgaven voor wegenbeplanting).	*Aanmerkingen.*
Preanger Regentschappen c. a.	42	„	„	42	f 981	„	f *a*) 4 858	*a*) Hieronder f 3635 ter zake van de getahpertja-aanplantingen te Tjipetir.
Tagal-Cheribon	44	„	„	44	1 156	„	2 449	
Pekalongan-Kendal	„	„	„	„	„	„	2 969	
Samarang-Vorstenlanden	23	„	„	23	666	303	*b*) 3 050	*b*) Hieronder f 770 uitsluitend voor wegenbeplanting in de afdeeling Grobogan gedurende het 1ste semester 1895.
Kadoe-Bagelen-Banjoemas } Kadoe en Oost-Bagelen	841	„	„	897	18 066	1553	36 659	
Kadoe-Bagelen-Banjoemas } Banjoemas en West-Bagelen	891	56	„	910	8 562	406	23 421	
Japara	„	19	„	„	„	„	2 460	
Rembang-Blora	4	„	„	4	807	„	*c*) 979	*c*) Grootendeels voor wegenbeplanting gedurende het 1ste semester 1895.
Toeban-Bodjonegoro } Toeban	2	„	„	2	266	„	321	
Toeban-Bodjonegoro } Bodjonegoro	„	„	„	„	„	„	36	
Zuidwest Rembang-Ngawi	„	„	„	„	„	„	78	
Soerabaija-Pasoeroean-Madura } Pasoeroean	70	„	„	70	2 729	352	4 443	*d*) Uitsluitend voor wegenbeplanting gedurende het 1ste semester 1895.
Madioen	„	„	„	„	„	„	*d*) 361	
Kediri	„	„	„	„	„	„	*d*) 1 632	
Probolinggo-Bezoeki	„	„	„	„	„	„	*d*) 4 012	
Bovendien werd gedurende het 2de semester van 1895 voor wegenbeplantingen uitgegeven, en wel door de bestuursambtenaren, nadat was beslist dat het boschwezen daarvan zou ontheven worden	......	......	......	......	......	......	2 469	
Totaal	1917	75	„	1992	f 33 233	2614	f 90 197	

II. OVERZICHT van de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor in de Vorstenlanden aanwezige djatibosschen).

A. ONDERNEMINGEN VOOR LEEGKAPPING MET

Volgnummer. *a)*	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. *b)*	In 1895 gestort aan pachtsom of retributie.
	Preanger Regentschappen.						
1	*d)* † Sampora (district Dermawangi, regentschap Soemedang)	Si Ho Hok	94	132½	2 jaar (14 Maart 1895 t/m 13 Maart 1897)	f 10 per M³. timmerhout en f 0,30 per stapelmeter brandhout	*e)* f 2 257,12⁵
	Cheribon.						
2	† Djatiwangi, c. a. (distr. Djatiwangi, reg. Madjalengka)	Lim Kwat Tjang	604	851	5 jaar (26 Sept. 1894 t/m 25 Sept. 1899)	f 35,10 per M³. timmerhout en f 0,51 per stapelmeter brandhout	f 3 579,74
	Tagal.						
3	Sepet (distr. Balapoelang, reg. Brebes)	Ko Joe Seng	658	927	9 jaar (31 Dec. 1890 t/m 30 Dec 1899)	f 52 777,77 's jaars gedurende 8 jaren en f 52 777,84 over het laatste jaar	*f)* f 52 777,77
4	Goenoeng Tengah (distr. Bandjarhardjo, reg. Brebes)	Kwe Keng Kie	248	349	8 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1899)	f 3 888,87⁵ 's jaars	*g)* f 3 888,87⁵
5	Bantarbolang-Kebokoening-Djatilawang (distrn. Randoedongkal en Pamalang, reg. Pamalang)	Lim Kwat Tjang	327½	468	6 jaar (1 April 1895 t/m 31 Maart 1901)	f 14 500 's jaars	*h)* f 14 500,00
	Pekalongan.						
6	Petjalongan (distr. Soebah, reg. Batang)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	451	635	6 jaar (1 Mei 1892 t/m 30 April 1898)	f 35 001 's jaars	f 70 002,00 (pachtsommen over 1894 en 1895)
	Samarang.						
7	Kalipoero of Ngareanak II (distr. Bodja, reg. Kendal)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	389½	549	7 jaar (1 Mei 1892 t/m 30 April 1899)	f 28 878,57 's jaars gedurende 6 jaren en f 28 878,58 over het laatste jaar	f 28 878,57
—	† Banjoemeneng (distr. Singenlor, reg. Samarang)	J. C. Jut (zie echter de laatste kolom op de volgende blz.)	282	397	3 jaar (16 Dec. 1890 t/m 15 Dec. 1893), nader verlengd tot 15 Dec. 1895.	f 18,80 per M³ timmerhout en f 0,40 per stapelmeter brandhout	f 6 093,76

a) Alleen die ondernemingen waarvoor de contracten (of de toegestane verlengingen) op ult. 1895 nog niet afgeloopen waren, zijn in dit overzicht van een volgnummer voorzien.

b) Ten aanzien van de meeste ondernemingen welke retributie hebben te betalen, blijkt de opgegeven retributie per M³. timmerhout betrekking te hebben op hout van 5 M. lengte of daarboven. Voor hout van mindere lengte zijn lagere eenheidsprijzen bepaald

c) Van de tweeërlei opgaven, onder dit hoofd voorkomende, heeft de eerste betrekking op timmerhout en de tweede op brandhout.

d) De ondernemingen waarbij men een † vindt geplaatst, betreffen de exploitatie van zoogenaamde aflakeningsperceelen (bij de grensregeling der djatibosschen daarvan afgesneden boschgedeelten).

en aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1895 (uitgenomen de aankappingen in de op de huurlanden

HET VRIJE BESCHIKKING OVER HET HOUT.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
. . . . . .	396	364	32	Het timmerhout vond grootendeels afzet in de residentie Cheribon, doch te Soemedang werd ook eene stapelplaats opgericht. Brandhout werd slechts weinig afgevoerd, daar de suikerfabrieken door eene nieuwe inrichting der ketels zoo goed als geen brandhout meer verbruiken. Ten gevolge van de onregelmatige waterstanden leverde de kali Tjipeles dikwijls bezwaar voor den afvoer.
. . . . . .	1 112	943	169	
„	61	61	„	Geen bijzonderheden gemeld.
„	4 709	4 709	„	
„	2 090	2 090	„	Voor bijzonderheden nopens deze exploitatie zij verwezen naar bijlage JJJ van het verslag van 1894.
„	12 395	12 395	„	
„	123	123	„	Geen bijzonderheden gemeld.
„	2 167	2 167	„	
. . . . . .	852	852	„	Als voren.
. . . . . .	8 442	8 442	„	
448	2 408	2 233	623	De onderneming had ook in 1895 te kampen met gebrek aan werkvolk, zoodat met de exploitatie van het 4de jaarperceel, in stede van op 1 Mei, eerst veel later een aanvang kon worden gemaakt. Ook werd in gemeld jaar nog hout uit het 2de jaarperceel afgevoerd. De afvoer geschiedt in hoofdzaak per as, ook in het bosch. Al het hout wordt in Pekalongan verkocht.
57	2 250	1 779	528	
799	1 866	2 429	236	Aangezien de exploitatie van de aanwezige hoeveelheid hout per jaarperceel de krachten der onderneming te boven ging, werd haar vergund om een deel van het derde jaarperceel met de vier nog overblijvende perceelen binnen zes jaar te exploiteeren, met bepaling evenwel dat deze vergunning geen wijziging brengt in de tijdstippen waarop de voor de betrokken perceelen verschuldigde pachtsommen moeten worden betaald. Het 3de jaarperceel werd tijdig afgeleverd en met de exploitatie van het 4de op 1 Mei 1895 begonnen. In het bosch geschiedt het vervoer per railbaan.
86	102	102	86	
84	348	387	45	Deze onderneming, welke ondershands was overgegaan op de Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij en waarvan de exploitatie medio December 1895 eindigde, had bijzonder weinig hout opgeleverd.
„	„	„	„	

e) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 255,27⁵ tot restitutie van hetgeen van landswege was uitgegeven voor het ringen van de boomen en voor het vellen en kappen van boomen die tot proefstammen bij de taxatie der houtmassa hadden gediend.
f) Bovendien betaalde de ondernemer in 1895 f 2060 als schadeloosstelling voor het niet schoongemaakt afleveren van een der jaarperceelen.
g) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 716,16 als boete wegens het niet tijdig plantklaar afleveren van een der jaarperceelen.
h) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 271,77 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contract-gebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. *b*)	In 1895 gestort aan pachtsom of retributie.
8	Kawengan-Djoerangtallok (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	386½	544	5 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1898)	f 18 100 's jaars	f 18 100,00
9	Sambak Djragoong (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Id.	402½	567	5 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1899)	f 21 711 's jaars	f 21 711,00
10	Brabo (distr. Singenkidoel, reg. Samarang)	Liem Je Ging	247	348	4 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1898)	f 3 375 's jaars	f 3 375,00
11	Djatisirap-Kramat (distr. Singenkidoel, reg. Samarang)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	178	251	4 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1897)	f 21 665 's jaars	f 21 665,00
12	Mentjoan (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Id.	278	393	5 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1898)	f 9 133,20 's jaars	f 9 133,20
13	Setjang-Tapen (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Id.	288	406	5 jaar (15 Febr. 1894 t/m 14 Febr. 1899)	f 32 132 's jaars	f 32 132,00
14	Genggeng (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Id.	343	484	5 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1899)	f 26 111 's jaars	f 26 111,00
15	Sambiredjo (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	A. J. Schrauwen	444¼	626	5 jaar (1 Aug. 1894 t/m 31 Juli 1899)	f 19 368 's jaars	f 19 368,00
16	Dersemi (distr^{en}. Wirosari en Kradenan, reg. Grobogan)	Javasche Bosch-exploitatie, Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	280	394	5 jaar (16 April 1892 t/m 15 April 1897)	f 22 600 's jaars	f 22 600,00
17	Sendangrahoe (distr. Kradenan, reg. Grobogan)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij, (oorspronkelijke contractante Houtaankap-Maatschappij „Landberg")	380½	536	6 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1899)	f 35 000 's jaars	*k*) f 35 000,00

i) Waar men †† vindt ingevuld, zijn geene dan wel onbetrouwbare opgaven ontvangen.

j) De met een * gemerkte getallen zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 1 Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
698 316	1 131 4 172	1 595 3 991	234 497	Het tweede jaarperceel werd leeggekapt. De onderneming beschikte over overvloed van werkvolk. Zie overigens bijlage HHH van het vorig verslag.
279 321	682 i) ††	†† ††	644 1 430	Deze onderneming voert haar hout af langs de boschtram van de voormalige boschexploitatie Banjoe Oeripan. Ten behoeve van den afvoer van het hout uit het 2de jaarperceel werd de trambaan verlegd.
7 11	136 5 052	124 5 063	19 „	Werkvolk niet te ruim aanwezig. Er werd een begin gemaakt met het kappen van het 3de perceel. Het hout wordt per tram naar Tanggoeng verzonden.
630 621	816 3 263	1 098 3 823	348 61	Het hout wordt naar een zijspoor van de spoorweglijn Samarang-Soerakarta gesleept. Werkvolk was in voldoende mate aanwezig.
) * 97 * 1 964	513 5 078	519 1 784	91 5 258	De afvoer uit het bosch naar de verzamelplaats aan den grooten weg Poerwodadi-Goendih geschiedt met behulp van karbouwen en over 2 à 3 K.M. langs eene lorriebaan. Voor het verdere vervoer tot aan het circa 2 K.M. bezuiden de verzamelplaats gelegen station Goendih worden karren gebezigd. De onderneming levert voornamelijk klein timmerhout en betrekkelijk veel brandhout. Exploitatie en vervoer zijn uiterst eenvoudig en gemakkelijk. De betaling der werkzaamheden geschiedt bijna uitsluitend per M³.
* 98 * 1 535	1 220 12 501	1 048 8 501	270 5 535	De onderneming ligt in de onmiddellijke nabijheid van de spoorlijn Goendih-Solo. Het hout wordt door karbouwen van uit het bosch naar de aan genoemde spoorlijn gelegen verzamelplaats gesleept, terwijl het verdere vervoer naar Samarang en de Vorstenlanden per spoor geschiedt. De onderneming had voortdurend voldoende werkvolk.
* 189 „	2 384 2 590	2 444 343	129 2 247	Het hout wordt afgevoerd langs eene lorriebaan, gedeeltelijk ook loopende door het boschperceel Dersemi, tot Wirosari, waar het op de stoomtram naar Samarang komt. Het bekappen der houtwerken wordt per M³. betaald. Ook de loonen voor het sleepen uit het bosch naar de lorriebaan en de betalingen voor den verderen afvoer worden per M³. geregeld. De arbeidsloonen worden dagelijks uitbetaald door op de werkzaamheden toezicht houdend Europeesch personeel.
683 4 059	1 260 2 173	1 929 5 154	14 1 078	Het grootste gedeelte van het timmerhout werd te Samarang en Koedoes van de hand gezet, terwijl het brandhout voornamelijk geleverd werd aan de suikerfabrieken in Japara en aan de stoomtram Samarang-Blora. In 1895 deed zich dikwijls gebrek aan werkvolk gevoelen, vermoedelijk een gevolg van minder prompte betaling. Zie overigens bijlage HHH van het vorig verslag.
15 38	1 497 2 862	1 346 2 303	166 597	Het vierde jaarperceel werd reeds in 1895 nagenoeg leeggekapt en met de exploitatie van het vijfde in Augustus 1895 begonnen. De afvoer geschiedt per lorriebaan, loopende van af het derde over het vijfde jaarperceel tot Wirosari aan de stoomtramlijn Wirosari-Samarang. De meeste werkzaamheden geschieden tegen betaling per M³. De arbeidsloonen worden dagelijks uitbetaald.
* 125 * 2 012	1 945 525	2 070 2 537	„ „	De afvoer van het hout geschiedt per kar naar de stoomtram te Wirosari. De werkzaamheden worden, voor zoover zulks mogelijk is, op taak verricht. Het aantal arbeiders wisselt af van 100 tot 300. Voor het sleepen wordt trekvee gebezigd (in den regel 18 span buffels en ossen).

i) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 50 als boete wegens het vellen van hout buiten de grenzen van het in exploitatie zijnde jaarperceel.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1895 gestort aan pachtsom of retributie.
	Japara. l)						
18	Regaloh II of Ketanggangoenoeng (distr. Selowesi, reg. Patti)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	375½	526½	6 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1900)	f 25 949 's jaars	f 25 949,00
—	Sonejan (distr. Selowesi, reg. Patti)	I. P. M. Speenhoff	41	58	1 jaar (1 Juli 1894 t/m 30 Juni 1895)	f 7 603 's jaars	f 7 603,00
19	Selonatah-Koewawoer (distr. Glonggong, reg. Patti)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	588	829	8 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1902)	f 16 485 's jaars	m)
20	Ngarengan (distr. Mergotoehoe, reg. Japara)	Id.	567	800	10 jaar (1 Sept. 1888 t/m 31 Aug. 1898)	f 10 000 's jaars	f 10 000,00
	Rembang.						
—	† Ngandong (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Id.	302	425	3 jaar (1 Febr. 1891 t/m 31 Jan. 1894), verlengd tot 31 Jan. 1895	f 12 per M³. timmerhout en f 0,30 per stapelmeter brandhout	....
21	Djatibagoes (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Id.	771	1 086	8 jaar (1 Nov. 1892 t/m 31 Oct. 1900)	f 31 000 's jaars	f 31 000,00
22	Metatal (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij	627½	897	10 jaar (1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1905)	f 27 132 's jaars	In 1895 nog niet verschuldigd.
23	Merah (distr. Djepon, reg. Blora)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	416	586	6 jaar (1 Mei 1891 t/m 30 April 1897), verlengd tot 30 April 1899	f 50 000 's jaars	f 50 000,00
24	Djoemblang (distr. Djepon, reg. Blora)	W. F. Dijkman	354	496	5 jaar (1 Sept. 1892 t/m 31 Aug. 1897), verlengd tot 31 Aug. 1899	f 46 920 's jaars	f 46 920,00
25	Djatiamben (distr. Ngawen, reg. Blora)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij (oorspronkelijke contractante Houtaankap-Maatschappij „Landberg")	558	786	7 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1898)	f 58 388,57 's jaars	f 58 388,57
26	Kalen (distr. Panolan, reg. Blora)	Id (id.)	729	1 027	8 jaar (1 Mei 1893 t/m 30 April 1901)	f 25 788,75 's jaars	f 25 788,75

l) Wegens achterstallige pachtsom over 1882/83 ter zake van het perceel Siplem-Lengkir (Japara) werd in 1895 in 's lands kas te Soerakarta ontvangen f 300.

m) Aan den ondernemer is een jaar uitstel van betaling verleend van de pachtsom over het 1ste jaarperceel. In 1895 werd echter in 's lands kas gestort f 721,87⁵ [...] restitutie van uitgaven als bedoeld in noot c.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
9 706	1 805 129	1 772 835	42 〃	Geen bijzonderheden gemeld.
55 864	107 3 506	162 4 253	〃 117	Als voren.
49 〃	1 542 〃	1 203 〃	388 〃	Id.
376 2 887	1 716 4 474	1 663 5 711	429 1 650	Id.
〃 5 454	〃 〃	〃 5 454	〃 〃	Het contract liep op 31 Januari 1895 ten einde.
2 830 11 636	1 529 1 323	1 188 9 305	3 171 3 654	Geen bijzonderheden gemeld.
....	684 171	〃 〃	684 171	Als voren.
1 517 420	3 180 6 370	3 899 6 379	798 411	Voor bijzonderheden wegens deze exploitatie zij verwezen naar bijlage HHH van het vorig verslag.
* 200 * 1 078	3 146 196	3 023 745	323 529	Voor den geregelden uitsleep van het hout heeft de onderneming p. m. 30 span trekvee. Zie voorts bijlage HHH van het vorig verslag.
1 042 〃	3 684 3 005	3 855 〃	871 3 005	Het hout wordt grootendeels uit het bosch per eigen railbaan en vervolgens per stoomtram naar de verzamelplaats Samarang afgevoerd; het overige — in hoofdzaak prauwhout — wordt per kar naar Rembang vervoerd. Het aantal arbeiders bedraagt gemiddeld 60 per dag; het kaploon varieert van f 2,50 tot f 5 per M³. en het sleeploon van f 0,50 tot f 1.
462 2 840	2 431 3 694	2 749 5 712	144 822	Omtrent bijzonderheden nopens deze exploitatie zij verwezen naar bijlage HHH van het vorig verslag.

a) In 1895 werd echter door den ondernemer in 's lands kas gestort f 728,35 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *c*.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1895 gestort aan pachtsom of retributie.
27	Wonosemi (distrn. Karangdjati en Ngawen, reg. Blora)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	885	1 248	10 jaar (1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1905)	f 35 000 's jaars	In 1895 nog niet verschuldigd. o)
—	Pradok (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Tan Kim Tjiang	369	519	7 jaar (1 Aug. 1888 t/m 31 Juli 1895)	f 43 200 's jaars	f 43 200,00
28	Goenoeng Watoe c. a. (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij (oorspronkelijke contractante Houtaankap-Maatschappij „Landberg")	841	1 200	10 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1901)	f 21 000 's jaars	f 21 000,00
29	† Wadang-Ngoenoet c. a. (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id. (id.)	904	1 275	8 jaar (15 Oct. 1891 t/m 14 Oct. 1899)	f 16 per M³. timmerhout en f 0,12 per stapelmeter brandhout	f 14 924,66
30	Ngorogoenoeng (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id. (id.)	585	824	10 jaar (1 Juli 1892 t/m 30 Juni 1902)	f 19 450 's jaars.	f 19 450,00
31	Karanganjar (distr. Tinawoen, reg. Bodjonegoro)	Th. Krasselt	1 120	1 580	8 jaar (1 Aug. 1895 t/m 31 Juli 1903)	f 10 662,50 's jaars	In 1895 nog niet verschuldigd. p)
32	Podang (distrn. Djatirogo en Singgahan, reg. Toeban)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	417	587	7 jaar (1 Sept. 1891 t/m 31 Aug. 1898)	f 18 835 's jaars	f 18 835,00
33	Sekaran-Demit (distr. Djatirogo, reg. Toeban)	Id.	665	937	8 jaar (30 Dec. 1892 t/m 29 Dec. 1900)	f 22 668,75 's jaars	f 22 668,75
34	Pakah (distrn. Rembes en Rengel, reg. Toeban)	Djie Ling Tie	676½	952	10 jaar (1 Maart 1894 t/m ult. Febr. 1904)	f 350 's jaars	f 350,00

o) In 1895 werd echter door den ondernemer in 's lands kas gestort f 1609,30 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c)*				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 1 Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
. . . .	595 8	201 „	394 „	Met de exploitatie werd op 1 Augustus 1895 een aanvang gemaakt. Van uit het perceel werd eene 8.1 K.M. lange trambaan naar de stoomtramhalte Kembang aangelegd, waarbij eene groote brug over de kali Loesi gebouwd moest worden. Het aantal kappers bedroeg gemiddeld 40 man per dag, doch zou spoedig worden vermeerderd. Aan kaploon werd hoogstens f 3 per M³. betaald, aan sleeploon f 0,75 per paal en per M³. Er werd nog bijna geen hout van de hand gezet, aangezien de trambaan eerst in December 1895 gereed kwam. Het lange en zware hout wordt, met het oog op leveringen aan de marine, wankant bekapt.
1 411 1 632	266 292	1 588 1 919	89 5	De exploitatie liep in 1895 af. De restant-voorraad aan hout, de inventaris en gebouwen, de railbaan van Pradok naar Djetak, de stapelplaatsen te Pradok en Djetak, benevens de verplichting tot schoonmaak van het laatste jaarperceel, werden bij notarieele akte aan de Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij overgedaan.
277 4 855	1 898 188	2 152 4 981	23 62	Voor bijzonderheden omtrent deze onderneming zij verwezen naar bijlage JJJ van het verslag van 1894.
55 3 940	1 456 26	1 509 3 890	2 76	Geen bijzonderheden gemeld.
998 89	3 261 102	3 507 25	752 166	De afvoer van het hout geschiedt thans met de trambaan van Tjileboeng tot aan het kruispunt dier baan met de railbaan van Pradok naar Djetak en van daar langs laatstgenoemde baan naar Djetak. Het verdere vervoer geschiedt langs de Solo-rivier naar de stapelplaats Klangon in de Solo-vallei, terwijl de aldaar afgekeurde houtwerken naar Soerabaija worden getransporteerd. Voor timmerhout bedraagt het kaploon f 3,25 à f 3,50 per M³. en het sleeploon f 1,50 per M³.; het kap- en sleeploon voor brandhout bedraagt f 0,40 per stapelmeter. De transportkosten per tram naar Sale komen op f 2 per M³. en naar Djetak op f 1,50 per M³. te staan. Per dag werken gemiddeld 50 à 60 kappers, 30 à 40 dagkoelies en 50 à 60 lorriekoelies.
. . . .	439 1 202	181 44	258 1 158	De exploitatie begon op 30 Juli 1895. Het hout wordt langs eene railbaan naar Mlatten getransporteerd, waar het in de Solo-rivier gevlot wordt. Door den ondernemer moeten de stronken, staande op de door het boschwezen uit te zetten 8 M. breede sleuven, gerooid worden.
33 1 170	812 3 398	733 1 682	112 2 886	Het hout wordt per as vervoerd tot Ngladjoe aan de kali Kening en van daar gevlot langs die kali naar de Solo-rivier.
505 8 717	1 773 2 255	928 1 237	1 350 9 735	Het hout wordt per railbaan getransporteerd naar Bantjar en van daar verder per scheepsgelegenheid.
15 1 986	255 2 944	270 4 637	„ 293	Voor bijzonderheden nopens deze onderneming zij verwezen naar bijlage HHH van het vorig verslag.

In 1895 werd echter door den ondernemer in 's lands kas gestort f 664,50 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie. b)	In 1895 gestort aan retributie.
	Soerabaija.						
35	Graman (distrn. Mantoep en Lengkir, reg. Lamongan)	H. G. Buning	280	394½	5 jaar (1 Juli 1891 t/m 30 Juni 1896)	f 34 240 's jaars	In 1895 had geen betaling van pachtsom plaats (zie de laatste kolom op de volgende bladzijde).
36	Ngimbang (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman" (oorspronkelijke contractant Th. W. van Leeuwen)	350	493¼	6 jaar (1 Aug. 1893 t/m 31 Juli 1899)	f 34 350 's jaars	f 34 350,00
37	Garoeng (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Ong Djiem Lok	350½	493¾	6 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1899)	f 10 266,66 's jaars	f 10 266,66
38	Soekoramé (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Id.	400	563½	8 jaar (1 Dec. 1894 t/m 30 Nov. 1902)	f 22 501 's jaars	f r) 22 501,00

g) Hieronder begrepen eene hoeveelheid van 2051 stapelmeter welke, tengevolge van onvoorzichtigheid, in het bosch verbrandde.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
597 3 595	1 178 „	1 756 2 018	19 1 577	De onderneming bleef zeer ongeregeld werken. Met het kappen van het laatste jaarperceel, dat op 1 Juli 1895 in exploitatie had moeten komen, werd door den contractant, aan wien reeds vergunning was verleend om 35 bouws van het 4de jaarperceel in exploitatie te houden tot ult. Juli 1896, geen begin gemaakt. Aangezien bovendien de pachtschat over 1895 evenmin werd voldaan als die over 1894 is het contract op 26 April 1896 ontbonden, met al de rechtsgevolgen daaraan voor den ondernemer verbonden.
659 2 051	1 817 6 678	927 *q*) 6 729	1 550 2 000	De exploitatie vorderde langzaam. Voor de oplevering van een gedeelte van het 2de jaarperceel moest uitstel worden verleend. De afvoer werd meermalen gestaakt, daar de stapelplaatsen overvuld waren met slecht bekapt en daardoor moeielijk verkoopbaar hout. De gang van zaken werd voorts bemoeilijkt door niet behoorlijke nakoming zijner verplichtingen door den oorspronkelijken ondernemer, op wiens verzoek in October 1895 het contract werd overgedragen op de Houtaankap-Maatschappij „Wijsman". Het kaploon bedroeg voor balken f 3,50 per M³., voor watonans f 4 tot f 7 per M³. en voor brandhout gemiddeld f 0 35 per stapelmeter. Het vervoer van uit het bosch tot aan de verzamelplaatsen geschiedde zoowel langs een nieuw aangelegd tramlijntje als met eigen sleepvee. Voor het transport per kar van de verzamelplaatsen naar Plosso werd betaald f 3 à f 3,50 per M³. en f 1,75 per stapelmeter. De onderneming bezit 17 karren en 45 stuks vee. Werkvolk was gemakkelijk te verkrijgen, behalve tijdens het beplanten en oogsten van de sawah's. Volgens de ontvangen opgaven zouden de gemiddelde verkoopprijzen gedurende 1895 bedragen hebben f 36,60 per M³. timmerhout en f 3,68 per stapelmeter brandhout.
338 2 035	750 2 246	1 042 1 756	46 2 525	Het beheer der onderneming bleef te wenschen overlaten. Aan den contractant werd uitstel verleend voor de aflevering van het eerste jaarperceel, terwijl hem voorts werd toegestaan om eene steen- en pannenbakkerij op te richten en om een weg aan te leggen in de richting van Tapen aan de Brantas-rivier. Te Kaboeh en te Djombang werden nieuwe stapelplaatsen opgericht. Het kaploon voor timmerhout was hetzelfde als in 1894, namelijk voor balken f 3,50 en voor watonans f 5 per M³; dat voor brandhout steeg tot f 0,35 à f 0,40 per stapelmeter. De afvoer geschiedde, behalve door de kali Lamoeng en Straat Madura naar Soerabaija, over Kambangan naar Plosso en voorts, langs den zooëven bedoelden nieuwen weg, direct naar Tapen. Het transport naar Plosso kwam op f 4,25 per M³. en f 2,25 per stapelmeter te staan, dat naar Tapen op f 2,50 per M³. en f 1,50 per stapelmeter. Het vlotloon van Tapen naar Soerabaija kostte f 1,40 per M³. en f 0,85 per stapelmeter. De onderneming bezit geen eigen transportmiddelen. De houtprijzen bedroegen, volgens de ontvangen opgaven, voor timmerhout korter dan 3 M. f 28, van 3 tot en met 4¾ M. f 39 en van 5 tot en met 6¾ M. f 51 per M³. en voor brandhout f 4 per stapelmeter.
„ „	678 1 776	678 1 583	„ 193	De exploitatie van het 1ste jaarperceel (dat naar verhouding het minste hout bevatte) liep in 1895 geheel af. Het kaploon bedroeg voor balken gemiddeld f 4 en voor watonans f 4,50 per M³., dat voor brandhout f 0,30 per stapelmeter. Het transport naar de verzamelplaats kostte voor balken f 0,70 per M³. en voor brandhout f 0,20 per stapelmeter. Voor het verder vervoer werd betaald, respectievelijk per M³. timmerhout en per stapelmeter brandhout: tot Tingan f 2 en f 1; van Tingan naar Kaboeh (per boschtram) f 0,60 en f 0,30; van Kaboeh naar Plosso (per kar) f 1 en f 0,50 en van Plosso naar Soerabaija (te water) f 1,80 en f 0,70. Tegen het einde van 1895 kwam de trambaan van uit het perceel naar Tingan gereed, in aansluiting met de door den ondernemer overgenomen railbaan der onderneming Seladji (zie hieronder) van Tingan naar Kaboeh. Het vervoer langs deze (in het geheel 15 K.M. lange) tramlijn zal aan koelieloon komen te staan op f 1,20 per M³. en f 0,60 per stapelmeter. Ingevolge daartoe verleende vergunning zijn er stapelplaatsen opgericht te Kaboeh, Ngelem, Plosso, Djombang en Soerabaija. De verkoopprijzen van het hout waren dezelfde als hierboven voor de onderneming Garoeng zijn opgegeven. Ten slotte verdient nog te worden vermeld dat een groot deel van het hout van het 1ste jaarperceel tot aan den binnenweg van Ngimbang naar Plosso vervoerd is geworden langs de kali Lamoeng, welke rivier aldaar, zelfs bij hoogen waterstand, tot dusver ongeschikt werd geacht voor den afvoer van hout.

r) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 645,59^{5} tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie. b)	In 1895 gestort aan retributie.
—	Seladji (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	Erven H. E. C. van Krieken	437	624	6 jaar (1 Mei 1889 t/m. 30 April 1895)	f 6 750 's jaars	f 6 750,00
39	Bloembang (distr. Lengkir, reg. Lamongan)	Tjoa Tjwan An	436¼	614½	8 jaar (1 April 1894 t/m 31 Maart 1902)	f 10 530 's jaars	f 10 530,00
40	Kromong (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	N. D. Tielman	280	394½	5 jaar (1 April 1893 t/m 31 Maart 1898)	f 10 820,80 's jaars	f 10 820,80
41	Djlaprang (distr. Modjoagoeng, reg. Djombang)	Tan Koen Ing	290	408½	6 jaar (1 Oct. 1893 t/m 30 Sept. 1899)	f 20 550 's jaars	f s) 20 550,00
42	Mangoenan (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	Tan Hian Gwan	453	638¼	6 jaar (1 Jan. 1895 t/m 31 Dec. 1900)	f 23 333,33 's jaars	f t) 23 335,00
43	Kedoek (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	Erven J. H. W. Friedlander	416¼	586½	8 jaar (1 Maart 1895 t/m ult. Febr. 1903)	f 12 531,25 's jaars	f u) 12 531,25

s) Bovendien werd door den ondernemer in 's lands kas gestort f 1027,50 als boete wegens te late betaling van de pachtsom.

t) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 752,83 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot e.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1894	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895	
....	....	....	....	Het contract liep op 30 April 1895 ten einde, nadat de exploitatie van het laatste jaarperceel reeds in 1894 was afgeloopen (zie bijlage HHH van 't vorig verslag).
8 2 521	355 764	360 2 573	3 712	Aan den contractant werd vergund om het 1ste jaarperceel in exploitatie te houden tot ult. Juni 1895. Het hout werd iets beter bekapt dan in 1894. De kap- en vervoerloonen bleven dezelfde als in 1894, met uitzondering van het sleep- en draagloon tot aan de verzamelplaats, hetwelk, in verband met de toenemende afstanden, steeg van f 1 tot f 1,25 per M³. timmerhout en van f 0,30 tot f 0,35 per stapelmeter brandhout. De onderneming kreeg vergunning om ook te Soerabaija eene houtstapelplaats op te richten. Voor het transport te water van Babat naar die stapelplaats werd betaald f 2,50 per M³. en f 0,70 per stapelmeter. Op de onderneming waren bij het einde van 1895 voorhanden 16 trekstieren en 8 karren. Werkvolk was gemakkelijk te verkrijgen. De gemiddelde verkoopprijzen waren, volgens de ontvangen opgaven, f 36,50 per M³. timmerhout en f 2,39 per stapelmeter brandhout.
8 »	832 4 336	818 4 002	22 334	De aankap vorderde geregeld, terwijl zuinig en met overleg werd geëxploiteerd. Het kaploon bedroeg f 3 per M³. voor balken, f 4,50 per M³. voor watonans, f 0,38 per stapelmeter voor gekloofd en f 0,33 per stapelmeter voor ongekloofd brandhout. Voor het transport naar de karrenwegen werd betaald f 0,75 per M³. timmerhout en f 0.10 per stapelmeter brandhout. Het vervoer per as tot aan de Brantas-rivier bij Sraten kostte f 1,50 per M³. en f 0,70 per stapelmeter, terwijl voor vlotloon (met inbegrip van alle bijkomende onkosten) werd betaald, respectievelijk per M³. en per stapelmeter, tot Soerabaija f 2 en f 1,30 en tot Modjokerto f 1,25 en f 0,80. De verkoopprijzen bedroegen, volgens opgaven van den contractant, voor timmerhout van minder dan 2 M. f 28, van 2¼ t/m 3 M. f 32, van 3¼ t/m 4 M. f 38, en van 4¼ t/m 5 M. f 45 per M³. en voor brandhout f 3,65 per stapelmeter. Behalve djati-brandhout werden ruim 1000 stapelmeter zoogenaamd wildhout-brandhout van de hand gezet.
586 8 412	445 9 119	1 013 17 425	18 106	Voor balken bleef het kaploon gemiddeld f 3,50 per M³., voor brandhout daalde dit tot f 0,30 per stapelmeter. Het sleep- of draagloon tot aan de railbaan, welke in 1895 tot in het perceel werd doorgetrokken, bedroeg f 0,65 per M³. en f 0,15 per stapelmeter. Het vervoer per lorrie tot aan Trowoelan kostte f 0,50 per M³. timmerhout en f 0,15 per stapelmeter brandhout. Voor zoover het hout niet te Trowoelan wordt verkocht, geschiedt de verdere afvoer per Oost-Java-Stoomtram naar Modjokerto. Te Trowoelan waren de gemiddelde houtprijzen f 33 per M³. timmerhout en f 2,75 per stapelmeter brandhout. De afzet was zeer onvoldoende zoolang de onderneming beheerd werd door Chineezen. Na het optreden van een Europeesch administrateur kwam daarin spoedig verandering ten goede.
....	893 9 172	727 8 050	166 1 122	De exploitatie van het eerste jaarperceel liep vóór den bepaalden tijd af. Het kaploon bedroeg voor balken gemiddeld f 3,50 per M³., voor watonans f 5 per M³. en voor brandhout f 0,40 per stapelmeter. Het vervoer tot aan de railbaan kostte voor balken f 0,80 per M³. en voor brandhout f 0,40 per stapelmeter. Eene railbaan van uit het perceel over Tandjoeng naar Plosso kwam in het begin van 1895 gereed. De baan is 13 K.M. lang en kostte per K.M. p. m. f 1800, waarvan f 1500 aan rails. Het rollend materieel bestaat uit 20 lorries, die f 120 per stuk hebben gekost. De baan wordt van Tandjoeng af tevens gebruikt voor het vervoer van hout afkomstig van het zuiveringsperceel Prahoegossong. Het vervoer per tram van Mangoenan tot Plosso komt aan koelieloon te staan op f 1,20 per M³. timmerhout en f 0,60 per stapelmeter brandhout. Aan vlotloon van Plosso tot Soerabaija wordt betaald f 1,80 per M³. en f 0,90 per stapelmeter. De onderneming heeft stapelplaatsen te Plosso, Ngelem, Djombang, Penambangan en Soerabaija. Volgens opgaven van den contractant bedroegen de gemiddelde verkoopprijzen ruim f 36,50 per M³. timmerhout en f 3,10 per stapelmeter brandhout.
....	1 082 3 214	373 542	709 2 672	De contractant, de heer J. H. W. Friedlander, overleed kort na het sluiten van het contract, waarop zijne erven in zijne plaats traden. De exploitatie begon omstreeks 1 April 1895. Het kaploon bedroeg voor balken gemiddeld f 3,50 en voor watonans f 4 per M³., voor brandhout f 0,35 per stapelmeter. Het brandhout wordt steeds

b) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 613,16^5 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot c.

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. *b*)	In 1895 gestort aan pachtsom of retributie.
	Pasoeroean.						
44	Banjakbang (distr. Senggoro, reg. Malang)	J. Q. R. Loth (oorspronkelijke contractant H. G. Buning)	332¼	468¼	6 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1899)	f 21 843,33^{5} 's jaars	f 21 844,75
	Probolinggo.						
45	Kaliatjar I (distr. Gading, afd. Kraksaän)	A. P. G. van der Poel	150	211	5 jaar (15 April 1894 t/m 14 April 1899)	f 7 650 's jaars	f 15 300,00 (pachtsommen over 1895 en 1896; zie de laatste kolom op de volgende bladzijde).
	Bezoeki.						
46	Kepel Seroet (distr. Poeger, reg. Djember)	Id.	117	161	5 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug. 1900)	f 13 600 's jaars	In 1895 nog niet verschuldigd. *v*)
	Soerakarta.						
47	Dampit (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	375½	529	6 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1900)	f 13 112,66 's jaars gedurende vijf jaren en f 13 112,70 voor één jaar	f 13 112,70
48	Kemoësoe-Tegalsari (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Id.	381	537	6 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug 1901)	f 9 449,33^{5} 's jaars	In 1895 nog niet verschuldigd. *w*)
49	Kepoh-Woeloehgedeh (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Id.	445½	627	6 jaar (1 Mei 1895 t/m 30 April 1901)	f 46 148,33^{5} 's jaars	*x*) f 46 148,33^{5}

v) In 1895 werd echter in 's lands kas gestort f 715,76 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

w) In 1895 werd echter in 's lands kas gestort f 666,75 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

oeveelheid timmerhout (in M^3.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
nafgevoerd op Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
				opgestapeld op voor karren bereikbare plaatsen, terwijl voor het vervoer van het timmerhout tot aan den karrenweg f 1,25 per M^3. wordt betaald. De verdere transportkosten, respectievelijk per M^3. timmerhout en per stapelmeter brandhout, komen te staan op f 1,50 en f 0,55 voor het vervoer per as tot aan de kali Beng bij Klitih; op f 0,70 en f 0,40 voor het transport per vlot van Klitih tot Kedoengsambi (bij de uitmonding der kali Beng in de Brantas-rivier) en op f 1,70 en f 0,65 voor het verdere vervoer in vlotten naar Soerabaija. De onderneming heeft houtstapelplaatsen te Klitih, Tempoeran, Kedoengsambi en Soerabaija. Vergunning was gevraagd voor het maken van eene drijvende houtvang in de kali Beng. Omtrent de verkoopprijzen van het hout zijn geene opgaven ontvangen.
504 4 500	1 472 8 616	1 940 12 216	36 900	Omtrent de kap- en vervoerloonen zij verwezen naar bijlage HHH van het vorig verslag. De afzet van het hout was beter dan in 1894. De gemiddelde prijzen bedroegen, volgens opgaven van den contractant, f 36 per M^3. timmerhout en f 4,15 per stapelmeter brandhout. Belangrijke hoeveelheden brandhout bleven te Ngebroek en Kepandjen opgestapeld, om eerst na de voltooiing van den spoorweg Malang-Blitar te worden afgevoerd. Te Singosari, Bangil en Pasoeroean werden nieuwe stapelplaatsen opgericht. De rechten en verplichtingen van den oorspronkelijken contractant werden met goedvinden van de Regeering overgedragen op den heer J. Q. R. Loth.
† † † †	192 3 525	† † † †	† † † †	Het eerste jaarperceel werd in October 1895, behoorlijk schoongemaakt, afgeleverd. Aangezien, in verband met het contractueel bepaalde tijdstip van 15 April waarop met het kappen van elk jaarperceel een aanvang moest worden gemaakt, het voor den contractant moeielijkheden opleverde, zoowel om tegen het begin van den maal-tijd der suikerfabrieken eene voldoende hoeveelheid brandhout gekapt te hebben, als om de noodige kar-contracten voor het vervoer te sluiten, werd hem vergund in den vervolge de exploitatie van een jaarperceel op 1 Januari te beginnen, op voorwaarde dat de voor het voorafgegane perceel verschuldigde pachtsom vooraf voldaan zou zijn. Dientengevolge werd het verschuldigde ter zake van het eerste jaarperceel op 19 Januari 1895 betaald, waarna in Februari daaraanvolgende met de exploitatie van het tweede jaarperceel werd begonnen. De pachtsom voor dat perceel werd op 21 December 1895 gestort.
. . . .	219 1 383	† † † †	† † † †	De exploitatie begon in September 1895 en ging vrij goed. De afzet van het hout was in 1895 nog gering; er werd namelijk slechts 5 M^3. balkenhout te Djember verkocht tegen p. m. f 42 per M^3. In 1896 hoopte men ook te Bondowosso en te Loemadjang afnemers te vinden, waartoe in 1895 geene mogelijkheid bestond, omdat alleen gedurende den drogen tijd kan worden getransporteerd.
307 282	514 1 288	821 1 570	„ „	Voor bijzonderheden nopens deze exploitatie zij verwezen naar bijlage HHH van het vorig verslag.
. . . .	103 „	„ „	103 „	De onderneming begon eerst in November 1895 te kappen, doch kon door het vrij moeielijke transport nog geen hout afvoeren, waarvoor eene trambaan in aansluiting met het zuiveringsperceel Toijong zou worden gelegd. Werkvolk was in voldoende mate beschikbaar.
. . . .	937 38	719 „	218 38	Deze onderneming werd in Juni 1895 geopend. Volgens mededeeling van den administrateur viel het perceel tegen, voornamelijk omdat het hout te lang geringd heeft gestaan en daardoor zeer bros is. De afvoer heeft plaats langs eene railbaan. Werkvolk is tamelijk schaars aanwezig. Het kaploon bedraagt f 2,50 à f 3 per M^3.

Bovendien werd in 's lands kas gestort f 667,77 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1895 gestort aan pachtsom of retributie.
50	Karaban-Tirip (distr. Gesi, reg. Sragen)	H. W. Verloop	805	1 130	4 jaar (1 Jan. 1896 t/m 31 Dec. 1899)	f 12 000 voor de geheele houtmassa in éens in 's lands kas te storten.	f 12 000,00 (voor eens). ij)
	Madioen.						
51	Koewiran (distr. Kanigoro, reg. Madioen)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	642	904	6 jaar (1 Maart 1894 t/m ult. Febr. 1900)	f 14 130 's jaars	f 14 130,00
52	Banjoebiroe II (distr. Sinee, reg. Ngawi)	G. N. Verloop	346	491	5 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1899)	f 40 240 's jaars	f 20 240,00 (zie de laatste kolom op de volgende bladzijde).
53	Banjoebening (distr. Sinee, reg Ngawi)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	581	819	8 jaar (1 Nov. 1892 t/m 31 Oct. 1900)	f 38 187,50 's jaars	f 38 187,50
54	† Bogo (distr. Sepreh en Gendingan, reg. Ngawi)	Njoo Kie Siong	298	420	3 jaar (11 Oct. 1893 t/m 10 Oct. 1896)	f 21 per M³. timmerhout en f 0,31 per stapelmeter brandhout	f 5 673,73[5]
	Kediri.						
55	Senggowar (distr. Gemenggeng en Lengkong, reg. Berbek)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	585	824	8 jaar (1 Mei 1889 t/m 30 April 1897)	f 20 025 's jaars	f 20 025,00
56	Kedongglagah (distr. Lengkong en Gemenggeng, reg. Berbek)	Th. Krasselt	317¾	447¾	4 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug. 1899)	f 22 675 's jaars	In 1895 nog niet verschuldigd.
—	† Poh Gadjih (distr. Wlingi, reg. Blitar)	O. P. Hondius	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	3 jaar (10 Febr. 1892 t/m 9 Febr. 1895)	f 18,21 per M³. timmerhout en f 1 per stapelmeter brandhout	....

ij) Deze pachtsom werd nog in 1895 gestort en wel op 20 December. Bovendien werd in 's lands kas gestort 363,63[5] tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot

oeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
nafgevoerd op Dec. 1894	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	
639 923	1 832 2 094	1 120 2 324	1 351 693	Geen bijzonderheden gemeld.
778 3 206	1 450 11 903	1 874 14 771	354 338	De kaploonen liepen uiteen tusschen f 3 en f 4,50 per M³. De afvoer geschiedde tegen betaling van f 0,50 per M³., langs eene circa 6 K.M. lange trambaan uit het bosch naar de aan den spoorweg gelegen verzamelplaats Genteng. De contractant kreeg vergunning om het onvoldaan gebleven gedeelte van de pachtsom over het eerste jaarperceel bij maandelijksche afbetalingen aan te zuiveren.
1 108 3 451	2 179 6 106	1 504 3 860	1 783 5 697	Geen bijzonderheden gemeld.
28 2 001	313 7 996	214 4 903	129 5 094	Als voren.
190 2 065	1 015 13 571	1 065 13 443	140 2 193	De verzamelplaatsen bevinden zich in het bosch zelve en in de nabijheid der dessa Gondong. Het kaploon bedroeg f 3 à f 4 per M³. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout. De verkoopprijzen van het hout waren gemiddeld f 35 per M³. en f 2 per stapelmeter. Het hout werd bijna uitsluitend afgevoerd per staatsspoor over de halte Soekomoro, waarheen het met de aan de onderneming toebehoorende railbaan werd gebracht. Slechts bij plaatselijken verkoop werd ook per kar afgevoerd.
. . . .	497 4 187	369 1 577	128 2 610	De stapelplaatsen der onderneming bevinden zich te Ngandjoek, Modjokerto, Soerabaija en Kediri en de verzamelplaatsen in het bosch zelve en in de dicht bij het bosch gelegen dessa Kedoengpadang. Het kaploon bedroeg f 3 tot f 4 per M³. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout. De verkoopprijzen van het hout waren gemiddeld f 40 per M³. en f 2,50 per stapelmeter Het hout werd per kar van de bovengenoemde dessa naar Ngandjoek en van daar verder per staatsspoor vervoerd. De karreweg is echter gedurende den westmoesson zoo goed als onberijdbaar, zoodat aanleg van eene railbaan dringend noodig is.
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	Het contract liep op 9 Februari 1895 ten einde. Sedert Juni 1894 werd echter op deze onderneming niet meer gewerkt.

In 1895 werd echter in 's lands kas gestort f 534.33 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in noot *e*.

B. ONDERNEMING VOOR LEEGKAPPING TEN

Naam en ligging der onderneming.	Naam van den contractant.	Uitgestrektheid van het contractsgebied : in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Door den lande aan den ondernemer betaald wegens kap-, sleep- en vervoerloon voor de in 1895 afgevoerde houtwerken.	In 1895 gestort aan retributie.	Hoev… onafg… 31 De…
Rembang.							
Ngleboer (distr. Djepon, reg. Blora)	P. Landberg en Zoon	423	596	5 jaar (1 Mei 1889 t/m 30 April 1894), verlengd tot 31 Maart 1895	f 13 422	f 3 400,14	1…

C. ONDERNEMINGEN VOOR HET ZUIVEREN VAN DJATIBOSSCHEN VAN DOODSTAAND EN OMVERLIGGEND HOU…

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied : in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie. b)	In 1895 gestort aan retributie.	Hoev… onafg… 31 De…
	Tagal.							
I	† Margasari c. a. (distrn. Balapoelang en Brebes, reg. Brebes)	Ko Joe Seng	3 246	4 572	5 jaar (13 Jan. 1892 t/m 12 Jan. 1897)	f 18 per M³. timmerhout en f 0,47 per stapelmeter brandhout	f 13 140,5…	
	Samarang.							
II	Mangkang-Bringin (distr. Kaliwoengoe, reg. Kendal)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	275	388	3 jaar (19 Juni 1893 t/m 18 Juni 1896)	f 18,10 per M³. timmerhout en f 1,16 per stapelmeter brandhout	f 20 117,9…	
III	† Karanggetas (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Id.	2 375	3 347	4 jaar (2 April 1892 t/m 1 April 1896), verlengd tot 30 Sept. 1896	f 16,85 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 33 736,4…	
IV	Noordwest-Wirosari (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Id.	3 252	4 582	3 jaar (20 Maart 1895 t/m 19 Maart 1898)	f 15,55 per M³. timmerhout en f 0,02 per stapelmeter brandhout	f 9 300,7…	. . .
	Soerakarta en Samarang.							
V	Toijong (distrn. Karanggedeh en Manggar, regn. Boijolali en Demak)	Id. (oorspronkelijke contractant J A.Stegerhoek)	2 086	2 940	3 jaar (3 Oct. 1894 t/m 2 Oct. 1897)	f 20,20 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 20 247,8…	

TEN BEHOEVE VAN DEN LANDE.

Hoeveelheid timmerhout (in M³) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
547	1 328	1 875	-	Het contract liep op ult. Maart 1895 af. Bij het einde des jaars bleef echter nog eene belangrijke hoeveelheid brandhout onafgevoerd.
12 188	12 000	12 188	12 000	

HOUT, ZOOMEDE VAN STRONKEN (MET VRIJE BESCHIKKING OVER HET TE VERKRIJGEN HOUT).

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
"	1 124	1 124	"	Geen bijzonderheden gemeld.
"	13 090	13 090	"	
159	1 358	1 390	127	Voor het plantklaar afleveren van het tweede jaarperceel, hetgeen op ult. September 1895 had moeten plaats hebben, vroeg de contractante uitstel tot ult. September 1896. Met de exploitatie van het derde jaarperceel werd een aanvang gemaakt. Het hout werd uit het bosch gesleept en verder per kar vervoerd.
"	"	"	"	
91	2 754	2 839	6	Op 2 April 1895 werd het vierde jaarperceel geopend, nadat het tweede jaarperceel op dien datum was afgeleverd. Voor de zuivering van het derde jaarperceel is verlenging toegestaan tot 1 October 1896. De afvoer van het hout geschiedt langs eene 8½ K.M. lange lorriebaan van uit het bosch naar de halte Ngantroe van de Samarang-Joana-stoomtram. De onderneming leverde weinig balkenhout (voornamelijk dwarsliggers), doch vrij veel brandhout af. Het kaploon voor timmerhout bedroeg f 3,50 tot f 7 per M³. Het sleeploon wisselde, in verband met de terreinsgesteldheid en met de afstanden, sterk af.
281	1 574	1 853	2	
......	1 320	1 312	8	De exploitatie begon op 20 Maart 1895. Het vervoer van het hout geschiedde langs de lorriebaan van de onderneming Karanggetas.
......	"	"	"	
81	2 424	2 339	166	De exploitatie ging, met goedkeuring van de Regeering, over op de Javasche Boschexploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°. De zuivering van het eerste perceel liep in 1895 nog niet af. Het hout wordt afgevoerd per trambaan. Werkvolk was in voldoende mate aanwezig.
"	1 317	935	382	

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie. b)	In 1895 gestort aan retributie.
	Japara.						
VI	Bandjaran (distr. Bandjaran, reg. Japara)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	1 815	2 558	4 jaar (10 Nov. 1892 t/m 9 Nov. 1896)	f 12 per M³. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout	f 10 495,82
	Rembang en Samarang.						
VII	Goewo-Trawang (distr. Ngawen, reg. Blora en distr. Kradenan, reg. Grobogan)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij (oorspronkelijke contractante Houtaankap-Maatschappij „Landberg")	1 485	2 092	4 jaar (15 April 1892 t/m 14 April 1896)	f 16,64 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 53 209,76
	Samarang en Rembang.						
VIII	Ploempoeng Ngrapo (distrn. Kradenan en Ngawen, regn. Grobogan en Blora)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	615	866½	10 jaar (20 Nov. 1895 t/m 19 Nov. 1905)	f 15 per M³. timmerhout en f 0,20 per stapelmeter brandhout	f 630,78
IX	Bogem-Banat (distr. Ngawen, reg. Blora)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij (oorspronkelijke contractante Houtaankap-Maatschappij „Landberg")	1 569	2 211	5 jaar (12 Juli 1893 t/m 11 Juli 1898)	f 19,50 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 41 281,60
	Rembang.						
X	Kalisari c. a. (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij (oorspronkelijke contractanten P. Landberg & Zoon)	1 673	2 357	4 jaar, uitgebreid met 2 jaarperceelen, alzoo 6 jaar (18 Juni 1891 t/m 17 Juni 1897)	f 18 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 51 263,43
XI	Oost-Tjabak (distrn. Djepon en Panolan, reg. Blora)	A. L. Peter	2 757	3 885	5 jaar (3 Oct. 1893 t/m 2 Oct. 1898)	f 18,83 per M³. timmerhout	f 46 274,24
XII	Toedir (distr. Sedan, reg. Blora)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	2 822	3 977	5 jaar (5 Juni 1893 t/m 4 Juni 1898)	f 19,25 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 2 030,83
XIII	Ngawoen c. a. (distr. Singgahan, reg. Toeban)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	319	450	4 jaar (13 Juli 1892 t/m 12 Juli 1896)	f 12 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 2 000,65
XIV	Kaligedeh c. a. (distrn. Djatirogo, Singgahan en Tinawoen, reg. Toeban)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	2 343	3 300	10 jaar (3 Mei 1892 t/m 2 Mei 1902)	f 17,24 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 35 322,36

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1894	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895	
96 335	1 239 1 200	1 301 1 535	34 "	Geen bijzonderheden gemeld.
* 152 * 6 000	3 521 2 563	3 554 4 563	119 4 000	Het aantal arbeiders bedroeg gemiddeld 50 man, terwijl het sleepvee bestond uit 5 span buffels en 10 span karbouwen. De loonen der dagkoelies kwamen te staan op gemiddeld 30 cents, die der kappers op 50 cents per dag.
....	82 "	" "	82 "	Gedurende de maand December 1895, waarin het perceel geopend werd, bedroeg het aantal arbeiders p. m. 120 man, terwijl aan trekvee voorloopig 4 span aanwezig waren. Dagkoelies genoten f 0,25 per dag. Het kaploon wisselde af tusschen f 3 en f 5 per M³. Ten behoeve van den afvoer van het hout zou eene 5½ K.M. lange railbaan worden aangelegd van uit het perceel naar den grooten weg Gaboes-Wirosari.
1 028 "	4 062 "	4 049 "	1 041 "	Gemiddeld werkten 40 man per dag (in taakwerk). De kaploonen liepen uiteen tusschen f 2,50 en f 6, de sleeploonen tusschen f 0,75 en f 2,50 per M³. De afvoer van het hout geschiedt naar Samarang en wel van uit het bosch per eigen tram tot aan de lijn Blora-Demak der Samarang-Joana stoomtram en verder langs deze lijn.
* 1 341 * 10 914	4 569 12 533	4 427 11 916	1 483 11 531	Het aantal arbeiders wisselde af tusschen 200 en 150, terwijl aan kaploon p. m. f 3,50 per M³. werd betaald. De prijs van het timmerhout bedroeg f 26 per M³. en die van het brandhout f 0,30 per pikol. Voor trekvee werden p. m. 20 karbouwen en buffels gebezigd. Zie overigens bijlage HHH van het vorig verslag.
713 "	3 268 "	3 739 "	242 "	Omtrent bijzonderheden nopens deze onderneming zij verwezen naar bijlage HHH van het vorig verslag.
489 595	4 130 6 685	† † † †	† † † †	De afvoer van het hout geschiedde per as naar Bantjar en van daar verder per scheepsgelegenheid. De contractante moet tevens de boomen in de sleuven en indeelingslijnen vellen en de achtergebleven stronken doodbranden.
6 1	† † † †	† † † †	† † † †	Geen bijzonderheden gemeld.
284 139	3 363 1 507	† † † †	† † † †	Het hout wordt langs eene railbaan naar Sambong Lombok, van daar per kar naar Pakel en verder weder langs eene railbaan naar Bantjar getransporteerd. Van af Bantjar geschiedt de afvoer per scheepsgelegenheid.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie. b)	In 1895 gestort aan retributie.
XV	Tawaran (distr. Djatirogo, reg. Toeban)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	774⅓	1 091	10 jaar (10 Aug. 1895 t/m 9 Aug. 1905)	f 12,85 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	aa) f 421,28
XVI	Pagerwodjo c.a. (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij (oorspronkelijke contractante Houtaankap-Maatschappij „Landberg")	2 513	3 542	10 jaar (20 Aug. 1892 t/m 19 Aug. 1902)	f 16,60 per M³. timmerhout en f 0,12 per stapelmeter brandhout	f 26 758,29
XVII	Poetatsewoe (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij	1 762	2 480	10 jaar (10 Aug. 1895 t/m 9 Aug. 1905)	f 17 per M³. timmerhout en f 0,15 per stapelmeter brandhout	bb) f 1 997,98
	Soerabaija.						
XVIII	Prahoegossong (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	Tan Hian Gwan	1 627	2 293	5 jaar (14 Aug. 1892 t/m 13 Aug. 1897)	f 20,20 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 21 346,35
—	Sidomanis (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Erven H. E. C. van Krieken	2 896	4 082	3 jaar (13 Aug. 1892 t/m 12 Aug. 1895)	f 20 per M³. timmerhout en f 0,20 per stapelmeter brandhout	f 10 893,36
	Madioen.						
XIX	Bandjarsari (distrn. Kanigoro en Oeteran, reg. Madioen)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	595	839	1 jaar (30 Nov. 1895 t/m 29 Nov. 1896)	f 26 per M³. timmerhout en f 0,03 per stapelmeter brandhout	....
XX	Beloek (distr. Gendingan, reg. Ngawi)	Th. de Roij van Zuijdewijn	3 120	4 452	4 jaar (27 Juni 1895 t/m 26 Juni 1899)	f 13,10 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	cc) 2 628,39
	Kediri.						
XXI	Soemberingin (distrn. Kotta Blitar en Srengat, reg. Blitar)	C. Bijl	254	357	3 jaar (16 Jan. 1894 t/m 15 Jan. 1897)	f 33 per M³. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout	f 38 960,35

aa) Bovendien werd door de contractante in 's lands kas gestort f 329,17 tot restitutie van uitgaven van landswege gedaan voor het vellen en bekappen van houtwerken ten behoeve der houtmassa-taxatie.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1894.	in 1895 gekapt.	in 1895 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1895.	
. . . .	" 137	† † † †	† † † †	Het hout wordt per kar naar Pakel gebracht en van daar langs eene railbaan naar Bantjar getransporteerd. Het geheele perceel is bestemd om leeggekapt en weder met djati beplant te worden.
65 "	2 819 "	2 883 "	1 "	Geen bijzonderheden gemeld.
. . . .	625 "	604 "	21 "	De afvoer van het hout geschiedt langs de van de onderneming Pradok overgenomen railbaan van Pradok naar Djetak. Het hout wordt in hoofdzaak geleverd aan de werken in de Solo-vallei en aan den gewestelijken dienst van den waterstaat. Kaploon f 3,50 à f 3,75 en sleeploon f 1,50 per M³. Transportkosten per tram naar Djetak f 1,40 per M³. Per dag werkten gemiddeld 40 à 50 kappers, 20 à 30 dagkoelies en 25 à 35 lorriekoelies.
292 3 903	1 606 8 082	1 537 8 947	361 3 038	Het kaploon bedroeg voor balken f 4 per M³., voor watonans (aan de karrewegen) f 6,50 per M³. en voor brandhout (als voren) f 0,30 per stapelmeter. Het sleepen tot aan de karrewegen kostte voor balken f 2 per M³. De verdere transportkosten tot Tandjoeng bedroegen f 2,50 per M³. en f 1,25 per stapelmeter, terwijl het vervoer van Tandjoeng naar Plosso, per tram, aan koelieloon kwam te staan op f 0,40 per M³. en f 0,20 per stapelmeter. De onderneming bezit 20 karren en 24 span trekstieren. De stapelplaats te Djatirowo werd opgeheven. Daarentegen werden nieuwe stapelplaatsen opgericht te Plosso, Ngelom, Djombang en Ploempang, de laatste aan de kali Bèng. Aan den ondernemer werd vergund om vóór het contractueele tijdstip te beginnen met de zuivering van het vierde jaarperceel. De gemiddelde verkoopprijzen van het hout bedroegen, volgens opgaven van den contractant, f 37,50 per M³. en f 3,25 per stapelmeter.
86 "	613 "	699 "	" "	De zuivering van dit perceel was op 12 Augustus 1895 afgeloopen. De verkoopprijs van het timmerhout bedroeg dooreen f 35 per M³.
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	De exploitatie zou eerst in Januari 1896 een aanvang nemen.
. . . .	1 186 "	690 "	496 "	Op deze onderneming werkten per dag p. m. 200 arbeiders. Het kaploon bedroeg voor het hout liggende in het bosch f 3 tot f 5 per M³. Het sleepen van het hout naar de verzamelplaats in het bosch kostte p. m. f 0,75 per M³. en per paal. Het hout werd van de bedoelde verzamelplaats per kar naar de dessa Barreng aan de Solo-rivier getransporteerd, tegen f 2 per M³. Voor het te water laten, overbrengen over de Solo-rivier en wêer ophalen aan den anderen oever werd betaald f 0,30 per M³. Voor het transport van de Solo-rivier naar de op circa 5 paal afstand gelegen halte Walikoekoen werden p. m. 15 karren gebruikt, tegen betaling van f 1,50 per kar. Het los- en laadloon van het hout in de spoorwagons kostte p. m. f 0,50 per M³.
159 137	1 635 8 144	1 687 8 049	107 232	Omtrent bijzonderheden nopens deze onderneming zij verwezen naar bijlage HHH van het vorig verslag.

b) Bovendien werd in 1895 in 's lands kas gestort f 217,14 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in de vorige noot.

c) Als voren f 451,11.

III. OVERZICHT betreffende den afzet van djatihout op Java en Madura en van de daarvoor bedongen prijzen. *a)*

GEWESTEN.	Door de departementen der burgerlijke openbare werken, van binnenlandsch bestuur en van oorlog ingekocht djati-timmerhout.			Op veilingen van de hand gezet.						Door houtcontractanten of landhuurders ondershands van de hand gezet.					
				Djati-timmerhout.			Djati-brandhout.			Djati-timmerhout.			Djati-brandhout.		
	Hoeveelheid (in M³.).	Waarvoor betaald.	Gemiddelde inkoopsprijs per M³.	Hoeveelheid (in M³.).	Opbrengst der veilingen.	Gemiddelde veilingsprijs per M³.	Hoeveelheid (in stapelmeters).	Opbrengst der veilingen.	Gemiddelde veilingsprijs per stapelmeter.	Hoeveelheid (in M³.).	Opbrengst.	Gemiddeld gold dus de M³.	Hoeveelheid (in stapelmeters).	Opbrengst.	Gemiddeld gold dus de stapelmeter.
Batavia *b)*	1 863	f 103 853	f 55,74	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Krawang	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Preanger Regentschappen	1 830	66 613	36,40	*c)* †	f 2 526	†	"	"	"	360	f 13 386	f 37,15	943	f 1 415	f 1,50
Cheribon	271	14 838	54.75	111	2 420	f 21,83	"	"	"	43	1 289	29,96	4 509	4 509	1,00
Tagal	416 †	17 397 8 093	41,09 †	91 †	2 775 6 488	30.49 †	811	f 284	f 0,35	1 600	50 711	31,69	15 388	15 851	1,03
Pekalongan	87	4 209	48,38	167	3 312	19,83	"	"	"	105	3 311	31,53	"	"	"
Samarang	737 418	30 469 †	41,34 †	†	4 602	†	"	"	"	142 4 801	3 654 †	25,73 †	2 172 5 538	4 344 †	2,00 †
Japara	182 †	8 843 393	48,58 †	478 †	11 157 1 997	23,34 †	"	"	"	3 650 2 226 †	112 739 † 220	30,88 † †	11 810 4 878 †	17 926 † 344	1,51 † †
Rembang	387	18 696	48,31	"	"	"	"	"	"	1 142 6 408	36 097 †	31,60 †	5 578 25 599	10 819 †	1,93 †
Soerabaija	681 246	28 555 †	41,93 †	†	14 343	†	"	"	"	6 754 147 †	235 263 † 593	34,83 † †	39 915 518 †	128 958 †	3,23 †
Pasoeroean	7	311	44,35	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Probolinggo	218	14 230	65,27	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bezoeki	135	9 112	67,50	"	"	"	"	"	"	5	210	42,00	"	"	"
Banjoemas	879	53 045	60,34	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bagelen	249	14 231	57,15	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kadoe	143	9 594	67,09	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Djokjokarta	66	3 777	57,23	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Soerakarta	20	872	43,60	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Madioen	753 †	27 881 1 131	37,02 †	44 †	1 336 5 517	30,36 †	5 613	6 027	1,07	2 096 1 985 †	70 936 † 1 065	33,84 † †	1 356 15 140	2 962 †	2,11 †
Kediri	198	7 280	36,76	106	2 793	26,35	"	"	"	1 702 368	60 783 †	35,71 †	11 291 4 868 †	28 175 † 2 469	2,49 † †
Totalen	9 122 664 †	f 433 806 † 9 617	f 47,55 † †	997 † †	f 23 793 † 35 473	f 23,86 † †	6 424	f 6 311	f 0,98	17 599 15 935 †	f 588 379 † 1 878	f 33,43 † †	92 962 53 541 †	f 214 959 † 2 513	f 2,31 † †

a) Evenals in vorige jaren maakten weder sommige ondernemers bezwaar om mededeeling te doen van de prijzen waarvoor zij hun hout verhandelden. Omtrent den uitvoer van djatihout naar buiten Nederlandsch-Indië blijkt uit de opgaven van het departement van financiën te Batavia dat gedurende 1895 uit verschillende havens van Java naar Nederland en den vreemde (Frankrijk, Singapore, China en Afrika) werd uitgevoerd eene hoeveelheid van 23 107 M³. en 16 896 stuks dwarsliggers (in 1894 17 626 M³).

b) De opgaven met betrekking tot de residentie Batavia betreffen inkoopen van djatihout ten behoeve van de militaire genie.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreekt de betrekkelijke opgaaf.

IV. Mededeelingen omtrent hetgeen in 1895 op het gebied der boschinrichting tot stand kwam.

Alvorens met betrekking tot de voornaamste boschdistricten omtrent den gang van zaken bij dit onderdeel van den dienst van het boschwezen eenige bijzonderheden te doen volgen, laat men hier voorafgaan een overzicht der gedurende 1895 voor de verschillende inrichtingswerkzaamheden bestede sommen

BOSCHDISTRICTEN.	GEWESTEN, ENZ.	Grens-regeling, afbake-ning, enz.	Taxatie van uit te besteden bosch-perceelen.	Wegen, sleuven, bruggen.	Doodrin-gen van boomen in uit te besteden bosch-perceelen.	Di-versen.	Totaal.
Preanger Regentschappen-Krawang.	Preanger Regentschappen.	*a*) f 1 567	f 38	„	„	f 167	f 1 772
Cheribon-Tagal.	Tagal c. s.	1 958	„	f 2 864	f 24	50	4 896
Pekalongan-Kendal.	Afd. Kendal (res. Samarang). . . .	686	„	1 051	„	1 027	2 764
Samarang-Vorstenlanden.	Afd. Grobogan (res. Samarang). . .	191	359	5 606	907	2 128	9 191
	Andere afd. van Samarang en reg. Boijolali (res. Soerakarta)	10 083	368	3 683	„	2 082	16 216
Kadoe-Bagelen-Banjoema.	Kadoe en Oost-Bagelen.	2 926	„	50	„	37	3 013
	Banjoemas en West-Bagelen. . . .	6 685	„	„	„	„	6 685
Japara	Japara	1 376	584	4 041	1 651	1 592	9 244
Rembang-Blora.	Distrn. Ngawen, Karangdjati. Soelang en Randoeblatoeng	7 892	276	4 494	510	1 660	14 832
	Distrn. Djepon (gedeeltelijk) en Panolan.	490	„	1 060	310	450	2 310
	Distrn. Sedan, Pamottan en Djepon (noordoostelijk gedeelte).	„	250	1 150	„	150	1 550
Toeban-Bodjonegoro.	Afd. Toeban.	666	19	1 093	293	1 634	3 705
	„ Bodjonegoro	1 200	„	3 102	73	924	5 299
Zuidwest Rembang-Ngawi.	Afd. Ngawi (res. Madioen) c. a. . .	2 205	223	2 200	327	891	5 846
Madioen.	Madioen	628	352	„	1 003	23	2 006
Kediri.	Kediri	1 288	1 244	62	713	57	3 364
Soerabaija-Pasoeroean-Madura.	Soerabaija.	3 448	326	8 417	628	189	13 008
Probolinggo-Bezoeki.	Bezoeki c. a.	3 780	„	1 384	„	49	5 213
	Totalen . . .	f 47 069	*b*) f 4 039	f 40 257	*b*) f 6 439	f 13 110	f 110 914

a) De grensregeling en afbakening betrof zoowel onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen als de zeer verspreide djatiplantsoenen, meest in de vlakte van de residentie Krawang.

b) De uitgaven in deze kolom moeten slechts als voorschotten worden beschouwd, daar zij, bij gunning van de betrokken boschperceelen, van de ondernemer worden teruggevorderd.

Boschdistrict Cheribon-Tagal. De grensregeling en afbakening van het complex West-Tagal en Oost-Cheribon werden grootendeels voltooid. In het complex Djatiwangi werden die werkzaamheden voortgezet. In het centraal complex van Tagal, dat van Margasari, werd de weg Balapoelang-Srengseng voltooid.

Boschdistrict Pekalongan-Kendal. Voor zoover het beschikbaar personeel zulks toeliet, werd een begin gemaakt met de permanente afbakening der bosschen van het district Bodja (afdeeling Kendal der residentie Samarang), hetgeen dringend noodig werd geacht wegens de verbrokkelde ligging dier bosschen en de vele clandestiene ontginningen en houtdiefstallen, waaraan zij blootstonden. Houtafvoerwegen werden niet aangelegd. Echter werd f 591 uitgegeven voor onderhoud van wegen en bruggen, en f 460 voor het maken — in de jonge boschplantsoenen — van inspectiepaden en bruggen. Verder werd o. a. f 872 besteed aan onderhoud, verbetering en verplaatsing van tijdelijke verblijfplaatsen.

Boschdistrict Samarang-Vorstenlanden. In dit boschdistrict, meer

bepaaldelijk in de daartoe behoorende gedeelten van de residentie Samarang en in het regentschap Boijolali der residentie Soerakarta, werden de grensregeling, afbakening en opmeting met kracht voortgezet. Er werden geplaatst 1434 grens- en polygoonpalen. Gemeten werd 52 K.M. met latten en theodoliet; $21\frac{1}{4}$ K.M. met meetveer en theodoliet; voorts 438 K. M. boschgrenzen; 327 K.M. rivieren en wegen, en 556 K.M. ten dienste van minder belangrijk detailwerk. De totale kosten van een en ander beliepen f 10 083.

Houtafvoerwegen werden in 1895 niet aangelegd, doch wel inspectiepaden, waarin een groot aantal kleine bruggen en duikers werden gebouwd. Hiervoor bedroegen de uitgaven f 1645, terwijl voor onderhoud en verbetering van bestaande wegen, paden en bruggen werd besteed f 2038. Onder de verdere kosten aan de boschinrichting besteed behoorde f 1500 voor onderhoud en verbetering van tijdelijke verblijfplaatsen.

In de bosschen van de afdeeling Grobogan (residentie Samarang), die in den laatsten tijd afzonderlijk worden beheerd, besloegen de deels vanwege het boschwezen, deels door den betrokken houtcontractant, aangelegde sleuven bij het einde van 1895 eene gezamenlijke lengte van 200 K.M. Dank zij de aan het onderhoud daarvan bestede kosten waren zij het geheele jaar begaanbaar en meerendeels ook berijdbaar.

Voor het maken van nieuwe paden en bruggen in de bosschen der genoemde afdeeling werd uitgegeven f 2496, en voor onderhoud van wegen, paden, sleuven, grens- en sleufpalen f 3110. Overigens werd f 658 ten koste gelegd aan verbetering en onderhoud van woningen in de boschstreken van Grobogan, benevens f 870 aan de opmaking van een definitief bedrijfsplan en aan opnemingen ter bepaling van den bijgroei.

Boschdistrict Kadoe-Bagelen-Banjoemas. De boschinrichtingswerkzaamheden betroffen in hoofdzaak het vastleggen van de grenzen der wildhoutbosschen en wildhoutplantsoenen.

In Banjoemas en West-Bagelen, welk deel van het hierbedoelde boschdistrict in den laatsten tijd afzonderlijk wordt beheerd, werd het gebied, waar de herbewoudingen in het belang der irrigatie geschieden, getrianguleerd en werden de voor reboisatie in aanmerking komende gronden afzonderlijk afgebakend, gemeten en in kaart gebracht. De uitgaven hiervoor, met inbegrip van die voor personeel, bedroegen f 6685.

In Kadoe en Oost-Bagelen geschiedde de afbakening uitsluitend met steenen palen. Aldaar werden respectievelijk 676 en 221 palen geplaatst. Van de bevolking werden 45 bouws gronden in het bronnengebied der rivieren Djali, Bogowonto en Begaloh voor f 616 teruggekocht, om zoodra mogelijk met verschillende wildhoutsoorten te worden beplant.

Boschdistrict Japara. In dit boschdistrict werd gewerkt aan de grensregeling en opneming van verschillende nog in uitbesteding te brengen boschperceelen. Ten behoeve van twee dier boschperceelen, met namen Panggang en Prodjok, werden houtafvoerwegen aangelegd. In beide en in nog drie andere nieuwe perceelen werden de boomen geringd. Overigens werden verschillende uitgaven gedaan voor onderhoud en verbetering van bestaande tijdelijke verblijfplaatsen, zoomede voor onderhoud van wegen, paden en sleuven.

Boschdistrict Rembang-Blora. Geplaatst werden 621 nieuwe polygoon- en grenspalen, en verwisseld werden 784 stuks. Gemeten werd: met latten en theodoliet 96 K.M. (149 hoekpunten), met boussole-afstandmeter 118 K.M. grenzen en 346 K.M. ten dienste van detailwerk. Ten behoeve van het uit te besteden perceel Telogo werd een afvoerweg aangelegd, ter lengte van 6 K.M. (kostende f 2197), en een andere weg van Marhengan naar Pasedan (district Soelang). In de districten Djepon, Panolan, Sedan en Pamottan werd f 1081 besteed voor aanleg van inspectiepaden en f 1129 voor onderhoud van bestaande wegen. In de overige gedeelten van het boschdistrict kostte het onderhoud van wegen en sleuven f 1544.

Boschdistrict Toeban-Bodjonegoro. In de afdeeling Toeban werden 26 K.M. inspectiepaden aangelegd en daarvoor uitgegeven f 504. Buitendien werd f 588 besteed aan indeelingswegen van het in 1895 in exploitatie gekomen boschperceel Tawaran.

In de afdeeling Bodjonegoro werd een $8\frac{1}{2}$ K.M. lange houtafvoerweg aangelegd uit het uit te besteden perceel Parang, waarvoor werd uitgegeven f 1347. Groote behoefte bestond in deze afdeeling aan inspectiepaden. Er werden dan ook 32 K.M. van die paden aangelegd, met 58 kleine en groote bruggen, waarvoor werd besteed f 1505. Het onderhoud van wegen en paden kostte f 250.

Boschdistrict Zuidwest Rembang-Ngawi. Van de f 2205, aangewend voor grensregeling, werd f 1860 uitgegeven voor de permanente afbakening der bosschen in de districten Dero en Sepreh (afdeeling Ngawi); de overige gelden werden besteed voor opneming van de uit te besteden boschperceelen Patalan en Pakoelan. Voor aanleg en onderhoud van wegen werd uitgegeven f 2200; het grootste gedeelte daarvan werd besteed voor het aanleggen van een houtafvoerweg uit laatstgemeld perceel.

Boschdistrict Madioen. In dit boschdistrict werd gewerkt aan de inrichting der boschperceelen Padjaran, Gemarong, Tomboh en Modjoraijoeng.

Boschdistrict Kediri. In dit boschdistrict werd hoofdzakelijk gewerkt aan de opneming en taxatie van twee nieuwe boschperceelen Losari en Siwalan. Voor de taxatie van het houtgewas in het perceel Siwalan werd f 1167 besteed.

Boschdistrict Soerabaija-Pasoeroean-Madura. Opgenomen werden 1713 hectaren bosch, bestemd om te worden uitbesteed. Overigens hield men zich bezig met de grensregeling, afbakening en opneming van een gedeelte der grenzen van de complexen Bloeloek c. a., Ngimbang, Ngrantjak en Djaboeng-Modjoagoeng en van de nieuw aangelegde boschplantsoenen in het geheele boschdistrict.

Houtafvoerwegen, ter lengte van 6 en $2\frac{1}{2}$ K.M., werden aangelegd uit de in uitbesteding te brengen perceelen Glap en Tempoeran, zoomede ter lengte van $4\frac{1}{2}$ K.M. uit het reeds in exploitatie gekomen perceel Kedoek. Voor een en ander werd uitgegeven f 3464. Verder werden indeelingswegen gemaakt in het complex Bareng, en 25 K.M. wegen en paden in de jonge plantsoenen aangelegd. Aan onderhoud van wegen en paden werd ten koste gelegd f 1654.

Boschdistrict Probolinggo-Bezoeki. In de afdeelingen Bezoeki en Panaroekan der residentie Bezoeki en in de afdeeling Kraksaän der residentie Probolinggo werden de djatibosschen op duurzame wijze afgebakend. In laatstgemelde afdeeling werd de gewone wijze van afbakening met houten palen niet voldoende geacht, maar werden de complexen Braniwetan, Nogosaren en Kaliatjar II en III met grenspaggers en grenspaden omgeven.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE JJJ.

N°. 61.

(Zie hoofdst. 0, afd. 1, § 2, sub 2°. van het verslag.)

OVERZICHT

over 1895

BETREFFENDE DE UITKOMSTEN EN DEN OMVANG

van de aan de verplichte levering onderworpen

KOFFIECULTUUR

TER

SUMATRA'S WESTKUST

EN IN DE

MINAHASSA (Menado).

GEWESTEN OF AFDEELINGEN.	Volgens de op 31 Oct. 1895 afgesloten opgaven waren bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal kampongs (of negorijen).	huisgezinnen.	Hoeveelheid koffie (in pikols ... ontvangst genomen ... In ontvangst genomen. a)	
				Sumatra's
Padangsche Benedenlanden	11	3 614	1 962,46 53,71$^{3}/_{5}$	2 016,17$^{3}/_{5}$
Padangsche Bovenlanden	391	164 951	30 413,69 571,36$^{1}/_{5}$	30 985,05$^{1}/_{5}$
Tapanoli	c) 436	c) 15 498	7 876,48$^{4}/_{5}$ 23,83$^{4}/_{5}$	7 900,32$^{3}/_{5}$
Totalen voor het gouvernement Sumatra's Westkust	c) 838	c) 184 063	40 252,63$^{4}/_{5}$ 648,91$^{3}/_{5}$	40 901,55$^{2}/_{5}$
	f)			**Minahassa**
Afdeeling Menado	15	g) †	79,97 0,32$^{3}/_{5}$	80,29$^{3}/_{5}$
„ Kema	5	321	14,84$^{1}/_{5}$ 0,08$^{4}/_{5}$	14,93
„ Tondano	†	7 146	1 068,11$^{3}/_{5}$ 1,97$^{3}/_{5}$	1 070,09$^{1}/_{5}$
„ Amoerang	38	2 298	263,44 0,05	263,49
„ Belang	26	1 313	256,25$^{2}/_{5}$ 0,39$^{2}/_{5}$	256,64$^{4}/_{5}$
Totalen voor de Minahassa	†	†	1 682,62$^{1}/_{5}$ 2,83$^{2}/_{5}$	h) 1 685,45$^{3}/_{5}$

GEWESTEN OF AFDEELINGEN.	Ingekochte hoeveelheid koffie (dus zonder de aangehaalde en verbeurd verklaarde).		Gezamenlijke kosten van het uit den oogst van 1895 verkregen ... Inkoopsprijs aan de bevolking betaald. i)	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel	Kosten van personeel speciaal belast met het toezicht op de koffiecultuur.	Uitgaven voor inkooppakhuizen. Gewoon onderhoud.	Oprichting en zware herstellingen.
							Sumatra's
Padangsche Benedenlanden	1 962,46 53,29	2 015,75	f 29 828,59	f 720,33^{5}	f 2 520,00	f 210,00	f 1 002,00
Padangsche Bovenlanden	30 409,12$^{4}/_{5}$ 570,83$^{3}/_{5}$	30979,96$^{2}/_{5}$	460 418,19	23 933,59^{5}	30 765,00	3 147,50	2 152,00
Tapanoli	7 875,39$^{2}/_{5}$ 23,41	7 898,80$^{2}/_{5}$	118 306,45^{5}	6 773,20^{5}	10 275,00	880,80	745,00
Totalen voor het gouvernement Sumatra's Westkust	40 246,98$^{1}/_{5}$ 647,53$^{3}/_{5}$	40894,51$^{4}/_{5}$	f 608 553,23^{5}	f 31 427,13^{5}	f 43 560,00	f 4 238,30	f 3 899,00
							Minahassa
Afdeeling Menado	79,97 0,32$^{3}/_{5}$	80,29$^{3}/_{5}$	f 2 003,32^{5}	f 360,00	„	„	„
„ Kema	14,84$^{1}/_{5}$ 0,08$^{4}/_{5}$	14,93	372,15	26,00	„	f 40,00	„
„ Tondano	1 068,11$^{3}/_{5}$ 1,97$^{3}/_{5}$	1 070,09$^{1}/_{5}$	26 727,60	3 120,00	„	240,00	„
„ Amoerang	263,44 0,05	263,49	6 586,62^{5}	2 839,98	„	300,00	„
Belang	256,25$^{2}/_{5}$ 0,39$^{2}/_{5}$	256,64$^{4}/_{5}$	6 411,27^{5}	1 080,00	„	119,76^{5}	„
Totalen voor de Minahassa	1 682,62$^{1}/_{5}$ 2,83$^{2}/_{5}$	1 685,45$^{3}/_{5}$	f 42 100,97^{5}	f 7 425,98	„	f 699,76^{5}	„

a) De tweeërlei opgaaf hier en elders in dezen staat doelt op koffie 1ste soort en op inferieure koffie.
b) Met betrekking tot het gouvernement Sumatra's Westkust zijn over 1895 voor deze tabel geen opgaven per afdeeling ontvangen.
c) Zonder de afdeeling Padang Lawas (residentie Tapanoli), waar geen verplichte koffiecultuur, doch wel de verplichte levering bestaat.
d) Hieronder 68 pikol uit de afdeeling Toba en Silindong, waar in November 1892 (Indisch Staatsblad n°. 249) de verplichte levering is opgeheven.
e) Volgens andere opgaven (zie blz. 231 van het verslag hiervóór) beliep de *ingeleverde* hoeveelheid in 1892 59 766, in 1893 56 724 en in 1894 26 038 pikol.
f) De in den staat voorkomende opgaven nopens de ingedeelden bij de gouvernements-koffiecultuur in de Minahassa zijn ontleend aan de bij het cultuurverslag over 1895 behoorende statistiek, zonder dat de verschillen met de overeenkomstige opgaven van 1894 zijn toegelicht. Alleen is ten opzichte van het aantal ingedeelde negorijen

van 100 katti's of van 61,76 K.G.) in 1895 bij de inkooppakhuizen in (daaronder ook aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie).

Bij het ledigvallen van de pakhuizen meer bevonden.		Bij het ledigvallen van de pakhuizen minder bevonden.		Totaal, na bijtelling van meerbevindingen en na aftrekking van minderbevindingen.		Hoeveelheid koffie (goede en inferieure) in de drie voorafgegane jaren bij het ledigvallen der pakhuizen uitgeleverd. 1892.	1893.	1894.	Aantal vruchtdragende koffieboomen (naar schatting).
Westkust. *b)*									
0,52 0,20	0,72	„ „	„	1 962,98 53,91$^{3}/_{5}$	2 016,89$^{1}/_{5}$	2 258	3 563	912	1 529 800
19,16$^{1}/_{5}$ 1,53$^{3}/_{5}$	20,69$^{4}/_{5}$	„ „	„	30 432,85$^{1}/_{5}$ 572,89$^{4}/_{5}$	31 005,75	49 035	45 120	19 956	57 703 600
48,57$^{1}/_{5}$ 2,09$^{1}/_{5}$	50,66$^{2}/_{5}$	0,64$^{3}/_{5}$ „	0,64$^{3}/_{5}$	7 924,41$^{2}/_{5}$ 25,93	7 950,34$^{2}/_{5}$	*d)* 8 486	8 100	5 252	3 196 800
68,25$^{2}/_{5}$ 3,82$^{4}/_{5}$	72,08$^{1}/_{5}$	0,64$^{3}/_{5}$ „	0,64$^{3}/_{5}$	40 320,24$^{3}/_{5}$ 652,74$^{2}/_{5}$	40 972,99	*e)* 59 779	*e)* 56 783	*e)* 26 120	62 430 200
(residentie Menado).									
„ „	„	„ „	„	79,97 0,32$^{3}/_{5}$	80,29$^{3}/_{5}$	466	380	65	321 800
„ „	„	„ „	„	14,84$^{1}/_{5}$ 0,08$^{4}/_{5}$	14,93	114	128	18	48 300
„ 0,64$^{1}/_{5}$	0,64$^{1}/_{5}$	„ „	„	1 068,11$^{3}/_{5}$ 2,61$^{4}/_{5}$	1 070,73$^{2}/_{5}$	4 707	2 011	393	7 782 300
„ 0,17	0,17	„ „	„	263,44 0,22	263,66	833	529	90	1 176 700
„ „	„	„ „	„	256,25$^{2}/_{5}$ 0,39$^{2}/_{5}$	256,64$^{4}/_{5}$	1 141	657	160	465 200
„ 0,81$^{1}/_{5}$	0,81$^{1}/_{5}$	„ „	„	1 682,62$^{1}/_{5}$ 3,64$^{3}/_{5}$	1 686,26$^{4}/_{5}$	7 261	3 705	726	9 794 300

product, gerekend tot en met het vervoer van de inkoop- naar de strandpakhuizen.

Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen.	Cultuurprocenten aan de inlandsche hoofden.	Bijzondere uitgaven voor bereiding op W.-I. wijze.	Alle andere uitgaven niet onder een bepaald hoofd te brengen.	Totaal.	Gemiddelde kosten per ingeleverden pikol koffie.	Inkooppakhuizen. Aantal.	Inkooppakhuizen. Bergruimte (in pikols).
Westkust.							
f 3 553,72^{5}	f 1 569,61	„	„	f 39 404,26	f 19,55	3	3 475
37 761,99	23 215,66^{5}	„	„	581 393,94	18,76	63	89 800
32 533,86^{5}	6 328,53^{5}	„	„	175 842,86	22,26	22	23 760
f 73 849,58	f 31 113,81	„	„	f 796 641,06	f 19,48	88	117 035
(residentie Menado).							
i) f * 34,77^{5}	f 95,96^{5}	„	f 90,00	f * 2 584,06^{5}	f * 32,18	1	475
†	15,08	„	„	* 453,23	* 30,35	1	500
†	1 226,45^{5}	„	660,00	* 31 974,05^{5}	* 29,87	6	10 475
†	316,13	„	23,00	* 10 065,73^{5}	* 38,20	5	6 000
†	285,69	„	20,00	* 7 916,73	* 30,84	3	1 700
f * 34,77^{5}	f 1 939,32	„	f 793,00	f * 52 993,81^{5}	f * 31,44	16	19 150

gemeld dat van die in de afdeelingen Menado, Amoerang en Belang slechts respectievelijk 8, 12 en 17 nog in de cultuurplannen waren opgenomen, daar de overige 7, 26 en 9 ingedeelde negorijen enkel met het onderhoud van bestaande tuinen waren belast, welk laatste het geval was met al de opgegeven 5 negorijen in de afdeeling Kema.

g) Waar, bij gemis aan opgaven of voldoende opgaven, geen cijfer is kunnen worden ingevuld, heeft men een † geplaatst.

h) In 1895 werd in de Minahassa geen koffie aangehaald. Dit totaal betreft dus uitsluitend de ingekochte koffie.

i) Ter Sumatra's Westkust f 15 per pikol, doch in de Minahassa (sedert 1 Januari 1893) f 25 per pikol (voor inferieure koffie de helft dier bedragen).

j) De sommen, waarbij men een * geplaatst vindt, zijn minder volledig, doordien tijdens de afsluiting der opgaven de kosten van het vervoer naar de strandpakhuizen nog niet of nog niet volledig bekend waren.

B. DISTRICTSGEWIJZE OPGAVEN betreffende den omvang der cultuur. *k*)

NAMEN DER DISTRICTEN.	Aantal huisgezinnen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1894/95 (31 October 1895) aanwezige: op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegde koffieplantsoenen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige …: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond.	Aantal koffieboomen op 31 October 1895. Aanwezig in de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen. Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant vóór 1892/93.	Te zamen.	Naar schatting aanwezig in vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegde plantsoenen. Geplant in de jaren 1892/93, 1893/94 en 1894/95.	Geplant vóór 1892/93.	Te zamen.	Koffie-inlevering (in pikols) gedurende 1892.	1893.	1894.	1895.
Afd. Menado.														
Kakaskassen	†	42	5	54	3 960	42 778	46 738	70 900	8 600	79 500	222	190	24	41
Tombariri	†	64	229	„	9 775	54 455	64 230	13 100	216 000	229 100	244	190	41	3[illegible]
Per afdeeling . .	†	106	234	54	13 735	97 233	110 968	84 000	224 600	*l*) 308 600	446	380	65	8[illegible]
Afd. Kema.														
Tonsea	321	58	„	30	8 245	36 740	44 985	400	11 600	12 000	*m*) 114	*m*) 128	18	1[illegible]
Afd. Tondano.														
Tondano-Toulian.	1 387	†	†	†	1 263 523	1 866 227	3 129 750	1 243 800	1 497 200	2 741 000	1 284	499	47	117
Tondano-Toulimambot. . .	1 070	†	†	†	48 616	99 960	148 576	205 100	90 800	295 900	657	276	37	74
Kakas-Rembokken	2 166	†	†	†	„	380 011	380 011	1 688 400	1 673 600	3 362 000	1 468	488	142	454
Tomohon-Sarongsong . . .	1 557	†	†	†	32 889	344 850	377 739	1 398 700	955 700	2 354 400	746	467	81	152
Langowan	966	†	†	†	144 025	185 799	329 824	686 600	688 100	1 374 700	549	281	86	274
Per afdeeling . .	7 146	†	†	†	1 489 053	2 876 847	4 365 900	5 222 600	4 905 400	10 128 000	4 704	2 011	393	1 071
Afd. Amoerang.														
Sonder	661	50	13	100	„	68 600	68 600	288 300	130 500	*n*) 418 800	352	153	22	65
Kawangkoan	630	72	„	506	19 854	31 266	51 120	53 300	447 000	500 300	414	221	38	164
Tombassian.	29	. . . .	„	20	„	2 350	2 350	„	15 500	15 500	3	2	„	1
Romoön	335	37	„	50	„	74 900	74 900	„	108 700	108 700	14	25	„	[illegible]
Tompasso	643	157	„	61	„	197 692	197 692	„	100 200	100 200	49	128	30	33
Per afdeeling . .	2 298	316	13	737	19 854	374 808	394 662	341 600	801 900	1 143 500	832	529	90	264
Afd. Belang.														
Passan-Ratahan-Ponosakan .	681	132	„	47	75 110	193 721	268 831	22 500	33 100	55 600	750	398	89	147
Tonsawang	623	160	†	202	21 840	136 534	158 374	„	101 800	*o*) 101 800	391	259	71	109
Per afdeeling . .	1 313	292	†	249	96 950	330 255	427 205	22 500	134 900	157 400	1 141	657	160	256
Totalen. . .	†	†	†	†	1 627 837	3 715 883	5 343 720	5 671 100	6 078 400	11 749 500	7 256	3 705	726	1 686

k) Omtrent den omvang der cultuur in het gouvernement Sumatra's Westkust zijn gegevens als de hierbedoelde niet met eenige nauwkeurigheid te verstrekken.

l) Hieronder 237 724 boomen op bij de cultuurplannen aangewezen grond, namelijk 8600 in het district Kakaskassen en 229 124 in het district Tombariri.

m) Onder de levering van 1892 en 1893 was begrepen respectievelijk 15 en 34 pikol uit het thans niet meer genoemde district Maoembi.

n) Hieronder 13 500 boomen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.

o) Als voren 57 022.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE KKK.

N°. 62.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 2, sub 3°, 4°. en 6°. van het verslag.)

OVERZICHT

over 1895

betreffende de verschillende

IN DE

BUITENBEZITTINGEN

gevestigde ONDERNEMINGEN van LANDBOUW,

EN WEL

A. van die, welke beschikken over door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestane gronden; 1)

B. van die, welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking, en

C. van die, welke in inlandsche staten gevestigd zijn krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën.

1) De door particulieren in eigendom bezeten landerijen in de buitenbezittingen worden — uitgenomen de onder die particuliere landerijen te rangschikken specerijperken op de Banda-eilanden — niet of slechts op zeer kleine schaal dienstbaar gemaakt aan de teelt van producten voor de wereldmarkt. Eene lijst der bedoelde landerijen en specerijperken vindt men in deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1896, blz. 373* t/m 379* en 390* t/m 393* De productie der evenbedoelde specerijperken is gepubliceerd in de te Batavia opgemaakte „Aantooning van de hoeveelheden door eigenaren van landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië in 1895 geteelde producten", gedrukt als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 18 December 1896.

A. Ondernemingen gevestigd op gronden door het Gouvernement

Op ult. 1895 *in exploitatie zijnde* landbouwondernemingen (daaronder uit den aard der zaak begrepen de nog niet ontgonnen gedeelten).

GEWESTEN.	Aantal: ondernemingen. b)	Aantal: perceelen.	Aantal: bouws.	Waarvan was beplant eene uitgestrektheid (in bouws) van: c)	Koffie: Aantal ondernemingen. d)	Koffie: Productie (in pikols). e)	Tabak: Aantal ondernemingen. d)	Tabak: Productie (in K G). e)	Muskaatnoten: Aantal ondernemingen. d)	Muskaatnoten: Productie (in pikols). e)	Peper: Aantal ondernemingen. d)	Peper: Productie (in pikols). e)	Padi: Aantal ondernemingen. d)	Padi: Productie (in pikols). e)	Klappers: Aantal ondernemingen. d)	Klappers: Productie (in stuks). e)	Andere gewassen: Aantal ondernemingen. d)	Andere gewassen: Productie. f)
					met één of meer der hieronder genoemde gewassen, welke in genoemd jaar de daarbij vermelde producten e) opleverden.													
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14	15	16.	17.	18.	19.
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	11	15	1383	227 (9)	3	20 (1)	"	"	1	noten g) (1) foelie $^{1}/_{62}$ (1)	"	"	7	502 (6)	h) 3	2100 (1)	1	"
Padangsche Bovenlanden	15	22	10319	4256 (15)	15	8230 (11)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tapanoli	2	2	1147	265 (2)	2	1189 (2)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Benkoelen. . . .	3	3	2131	163 (3)	3	k) 143 (2)	"	"	"	"	2	l) 40 (2)	"	"	"	"	"	"
Lampongsche Districten. . .	4	4	39300	751 (4)	4	m) 29 (1)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"
Palembang. . . .	7	10	86120	912 (5)	5	n) 1110 (4)	2	o) 65100 (1)	"	"	"	"	"	"	1	productie niet opgegeven.	"	"
Oostkust van Sumatra. . . .	1	1	48	20 (1)	"	"	"	"	"	"	1	p) 226 (1)	"	"	1	id.	"	"
Billiton.	1	1	44	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	id.	"	"
Zuider- en Oosterafd. v. Borneo	10	12	40642	418 (6)	4	q) 27 (3)	3	18600 (1)	"	"	1	5 (1)	2	120 (1)	2	id.	4	"
Celebes en onderhoorigheden. .	3	3	r) 506	209$^{1}/_{2}$ (2)	1	s) 72 (1)	"	"	"	"	"	"	1	15 (1)	2	5000 (1)	1	"
Menado.	11	25	8725	2554 (9)	8	u) 2720 (6)	2	27900 (1)	2	productie niet opgegeven	"	"	"	"	2	v)	1	"
Amboina.	4	4	896	715 (4)	"	"	"	"	4	noten 528$^{1}/_{2}$ (3) foelie 89$^{1}/_{2}$ (3)	"	"	"	"	1	2600 (1)	"	"
Totalen . . .	72	102	191261 r)	10470 (59)	45	13540 (31) w)	7	111600 (3)	7	noten 528$^{1}/_{2}$ (3) foelie 89$^{32}/_{62}$ (4) x)	4	271 (4) y)	10	637 (8)	13	9700 (3) z)	9	"

a) In huur zijn alleen afgestaan de landen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, bekend onder de namen Laijang en Totaka, waar padi, klappers en bamboe worden geteeld. Eene lijst der in de buitenbezittingen door het Gouvernement in erfpacht uitgegeven gronden komt voor in den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië; zie van den jaargang 1896, deel I, blz. 310*—325*.

b) Bij samentrekking van het in de kolommen 6, 8, 10, 12, 14, 16 en 18 genoemd aantal ondernemingen verkrijgt men voor de meeste gewesten een hooger cijfer dan het hier genoemde, hetgeen te verklaren is uit de omstandigheid dat eenige ondernemingen, waar meer dan één cultuur gedreven wordt, ook in meer dan één der bedoelde kolommen hare plaats hadden te vinden.

c) De bepaalde uitgestrektheid voor elke cultuur afzonderlijk is niet volledig op te geven, aangezien ten aanzien van een zeer groot aantal ondernemingen daaromtrent geen voldoende gegevens zijn verstrekt. Tot hoeveel ondernemingen het voor elk gewest opgegeven totaal der beplantingen betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld.

d) Hier worden al de ondernemingen vermeld waar, voor zooveel blijkt, aanplantingen van de opgegeven cultuur werden aangetroffen.

e) Van een aantal ondernemingen werd in 1895 niet of nog niet geoogst, terwijl van eenige andere geen opgaven nopens de productie inkwamen. Tot hoeveel ondernemingen het opgegeven productiecijfer betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld. Voor elke onderneming in het bijzonder vindt men het productiecijfer vermeld in het overzicht (tevens betrekking hebbende tot Java en Madura) dat gepubliceerd is als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 18 December 1896.

f) De hierbedoelde gewassen zijn cacao, caoutchouc, atap, rottan en bamboe. Productie-opgaven zijn slechts ontvangen met betrekking tot een drietal ondernemingen (in de Padangsche Benedenlanden, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden), welke respectievelijk 1400 stuks atap, 18 pikol rottan en 20 stuks bamboe beteeng opleverden.

g) Van deze onderneming wordt gemeld dat zij 1500 stuks muskaatnoten opleverde.

h) Op één dezer ondernemingen, genaamd Boeajan Apar, bevindt zich tevens eene steenbakkerij, welke in 1895 1 000 000 steenen afleverde.

t in erfpacht of in huur *a*) afgestaan.

Aantal op erfpachtsgronden gevestigde ondernemingen, die tijdelijk of voor goed verlaten waren. Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Aantal nog onbeplante ondernemingen en onontgonnen erfpachtsperceelen waarvan niet blijkt dat zij deel uitmaken van bestaande ondernemingen. Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Totaal der ondernemingen in handen van: Europeanen. Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Chineezen. Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Inlanders. Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.	Algemeen totaal. Ondernemingen.	Perceelen.	Bouws.
20.	21.	22.	23.	24.	25.	26	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
1	1	35	4	4	862	14	18	1 893	"	"	"	*i*) 2	2	387	16	20	2 280
2	2	561	7	7	3 394	22	29	13 262	1	1	635	*j*) 1	1	377	24	31	14 274
"	"	"	"	"	"	2	2	1 147	"	"	"	"	"	"	2	2	1 147
1	1	216	4	4	9 480	8	8	11 857	"	"	"	"	"	"	8	8	11 857
"	"	"	6	6	35 310	10	10	74 640	"	"	"	"	"	"	10	10	74 640
3	3	25 571	33	33	149 427	42	43	261 066	1	3	52	"	"	"	43	46	261 118
"	"	"	1	1	2 235	2	2	2 283	"	"	"	"	"	"	2	2	2 283
"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	44	"	"	"	1	1	44
1	1	7 487	"	"	"	9	11	47 996	2	2	113	"	"	"	11	13	48 109
"	"	"	1	1	52	3	3	*r*) 509	"	"	"	*t*) 1	1	49	4	4	*r*) 558
"	"	"	8	8	3 799	19	33	12 524	"	"	"	"	"	"	19	33	12 524
"	"	"	"	"	"	4	4	896	"	"	"	"	"	"	4	4	896
8	8	33 880	64	64	204 589	135	163	*r*) 428 073	5	7	844	4	4	813	144	174	*r*) 429 730

i) Zijnde de ondernemingen Gadoek waar koffie, en Tanah Sirah waar padi wordt geteeld.

j) Zijnde de koffie-onderneming Boekit Sibau of Rajan, ook wel genaamd Pangkallan.

k) Hieronder voor de 2 ondernemingen 80 pikol Liberia koffie.

l) Witte peper.

m) Liberia-koffie.

n) Hieronder voor één onderneming 20 pikol Liberia-koffie.

o) Hieronder 360 K.G. afkomstig van aanplantingen der bevolking.

p) 33 pikol witte en 193 pikol zwarte peper.

q) Hieronder voor 2 ondernemingen 26½ pikol Liberia-koffie.

r) Ongerekend de niet bekende uitgestrektheid van een van de 3 perceelen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de oostelijke groep der Postillon-eilanden.

s) Hieronder 2 pikol Liberia-koffie.

t) De in noot *a* bedoelde huurlanden.

u) Hieronder voor één onderneming 20 pikol Liberia-koffie.

v) Een der beide ondernemingen produceerde 1430 pikol copra.

w) Hieronder voor 8 ondernemingen 177½ pikol Liberia-koffie.

x) Zie noot *g*.

ij) Zie de noten *l* en *p*.

z) Benevens 1430 pikol copra (zie noot *v*).

B. Ondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking.

NAMEN DER onderneming.	NAMEN DER ondernemers en administrateurs.	Uitgestrektheid der aanplantingen waarvan het product op de onderneming is verwerkt.	Aangeplante gewassen.	Productie in 1895.	Aantal arbeiders voor vast aan de onderneming verbonden.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld per dag gebezigd.
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.						
Tandjoeng Karang (afd. Ommelanden van Telok Betong).	P. Landberg en Zn., o.; H. des Amorie van der Hoeven, a.	*a*) 100	*b*) peper en Liberia-koffie.	500 pikol zwarte peper en 12 pikol Liberia-koffie.	35	30
Eiland Seboekoe (afd. Katimbang).	Dr. C. O. Gelpke, o.; W. P. Eben, a.	*c*)	klappers en verschillende kleine cultures.	"	"	"
ZUIDER- EN OOSTERAFD. VAN BORNEO.						
Tandjoeng (afd. Amoenthai, distr. Tabalong).	Cultuurmaatschappij „Kinaroem", o.; A. W. F. Nieman, a.	*d*) †	tabak.	40000 K.G.	†	†
Kinaroem (id., id.).	Id.; id.	*d*) †	id.	10000 K.G.	†	†
Boenga Djanar (id., distr. Laboean Amas).	Cultuurmaatschappij „Amandit", o.; L. Kempers, a.	130 *d*)	id.	15500 K.G.	†	30
Mahi (id.).	Suck en Co., o.; F. Suck, a.	100 *d*)	id.	40000 K.G.	†	10
Amandit (id., distr. Kendangan).	Laarmans en C°., o.; J. Meijer, a.	†	id.	†	†	†
MENADO.						
Aijer Madidi (afd. Kema).	Menado-Tabakmaatschappij te Amsterdam, o.; L. F. F. Kempers, a.	*e*) †	id.	†	†	†
onsea (id.)	J. C. Dircks, o. en a.	*e*) †	id.	27900 K.G.	†	†
AMBOINA.						
Awaija (aan de Elpapoetih-baai op het eiland Ceram). *f*)	A. T. Bouman, o.; A. L. T. Jansen, a.	†	koffie, cacao, muskaatnoten en klappers.	†	†	†

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

a) Waarvan 80 bouws met Liberia-koffie en 20 bouws met peper. In het geheel beschikt de onderneming over 134 bouws grond, op den voet van Indisch Staatsblad 1885 n°. 45 van de bevolking gehuurd, tegen f 500 's jaars of ongeveer f 3,75 's jaars per bouw.

b) De peperaanplantingen worden geleidelijk vervangen door Liberia-koffieboomen.

c) Het eiland Seboekoe is gehuurd op den voet van Indisch Staatsblad 1885 n°. 45, tegen f 500 's jaars. In 1895 werd de onderneming niet geëxploiteerd.

d) De bevolking plant de tabak op hare eigene gronden en voor eigen risico. De ondernemer verstrekt de kweekplantjes, onder beding dat het product aan geen ander dan aan hem worde verkocht.

Waar een † is geplaatst, was, bij gemis aan opgaven, geen cijfer in te vullen.

e) De aanplantingen worden door de bevolking tot stand gebracht op eigen risico met kweekplantjes door den ondernemer verstrekt. Deze doet toezicht houden op het zaaien en op het onderhoud der aanplantingen.

f) De totale uitgestrektheid dezer onderneming bedraagt p. m. 3100 bouws, waarvoor aan de rechthebbenden f 80 's jaars als huur wordt betaald.

C. Ondernemingen van landbouw, gevestigd in inlandsche staten krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën. *a*)

I. TABAKSONDERNEMINGEN in de residentie OOSTKUST VAN SUMATRA, volgens opgaven over 1895. *b*)

Volgnummer.	N°. der concessie-contracten. *c*)	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
		AFDEELING DELI.								
		RIJK VAN DELI.								
		Eigenlijk Deli.								
1	1	Sempali	Deli-Maatschappij, o.; M. van Rijn van Alkemade, a.	13 500 500 300	430 van 6000 M².	17 Nov. 1969. 17 Dec. 1956. 12 Juli 1915.	4831	Chin. 667 Javanen 147 Klings 21 Baweaners 43	Javanen 30 Battaks 40	De gronden waren voor de 2de maal beplant (Bij de verder te noemen ondernemingen zal kortheidshalve worden volstaan met de vermelding 1s'e, 2de, 3de maal, enz.) *d*)

a) Opgaven van de concessie-contracten waarvan geen gebruik werd gemaakt, dan wel die om de eene of andere reden vervielen, kunnen ditmaal niet worden verstrekt wegens onvolledigheid van de daaromtrent uit Indië ontvangen gegevens.
b) Waar bij uitzondering op enkele ondernemingen ter Sumatra's Oostkust aanplantingen van andere gewassen dan tabak worden aangetroffen, vindt men dit bij noot vermeld.
c) Voor elk der rijken Deli (eigenlijk Deli), Langkat en Serdang, voor de gezamenlijke landschappen Padang en Bedagei (onderhoorigheden van Deli) en voor elke der administratieve afdeelingen Batoe Bara, Assahan en Laboean Batoe zijn afzonderlijke reeksen aangenomen. Totaal-opgaven no ens de beplante uitgestrektheid (in bouws), de verkregen tabaksproductie en de gebezigde werklieden van elken landaard in elk der zooeven genoemde rijken, landschappen en afdeelingen vindt men op blz. 233 en 235 van het verslag hiervóór.
d) Waar de gronden reeds vroeger, eens of meermalen, voor de tabakscultuur hadden gediend en zij opnieuw daarvoor gebezigd werden, was schier algemeen bemesting met guano gebruikelijk. Waar geen guano-bemesting werd toegepast, zal men dit hier uitdrukkelijk vermeld vinden. Veelal onthield men zich daarvan waar de grond voor de 1ste maal met tabak werd beplant.

Volgnummer.	N°. der concessie-contracten. b)	NAMEN DER ondernemingen.	ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
2	1	Medan.	Deli-Maatschappij o : J. O. L. A. Neubourg a.	e)	427 van 6000 M².	zie noot e.	3 937	Chin. 605 Jav. 103 Klings 52 Baw. 11	Baw. 1	2de en 3de maal (zie bij n°. 1).
3		Mariëndal.	Id., o.; H. W. J. W. Idzerda, a. (waarn.).	e)	440 „ „ „	id.	5 000	Chin. 1724 Jav. 130 Klings 32 Baw. 20	Baw. 4 Batt. 6 Mal. 18	2de en 3de „
4	2	Kloempang.	Tabakmij Arendsburg. o.; D. A. van Houweninge, a.	4 910 250	356 „ 6698 „	3 Mei 1954. 10 April 1954.	3 650	Chin. 550 Jav. 110 Klings 40 Baw. 10 Bandj. 36	—	2de en 3de „
5		Klambir Lima	Id., o.; D. M. Kann, a.	e)	318 „ 3660 „	zie noot e.	3 134	Chin. 448 Jav. 128 Klings 42 Baw. 6	Bandj. 15	3de en 4de „
6	3	Helvetia.	Deli-Mij, o.; E. C. Haitink, a.	3 900	344 „ 6000 „	15 October 1957.	3 040	Chin. 424 Jav. 128 Klings 32 Baw. 13	Batt 48 Mal. 10	4de en 5de „
7	4	Padang Boelan.	Amsterdam Deli-Compagnie, o.; P. M. A. van der Steenstraten, a.	2 000	364 „ 6700 „	6 Aug. 1944.	3 159	Chin. 442 Jav. 153 Klings 46	Jav. 125	3de en 4de „
8	5	Gedong Djohore.	Deli-Batavia-Mij, o; M. F. Heijnemann, a.	2 000	300 „ 6400 „	id.	2 565	Chin. 507 Jav. 194 Klings 8	Bandj. 9 Batt. 30	5de „
9	6	Paija Bakong.	Deli-Mij, o.; H. P Witsen Elias, a.	2 500	362 „ 6000 „	15 Sept. 1948.	3 252	Chin. 506 Jav. 302 Klings 28 Baw. 13	Bandj. 42 Batt. 32	1ste en 2de „
10	7	Polonia.	Id., o.; C. J. Piera, a.	1 100	281 „ „ „	4 Dec. 1944.	1 815	Chin. 386 Jav. 95 Klings 7 Baw. 22	—	2de, 3de en 4de maal.
11	8	Germania.	Deli-Cultuur-Mij, o; J. Cappon, a.	800	282 „ 7200 „	5 Maart 1957.	2 024	Chin. 387 Jav. 95 Klings 39 Baw. 20	Baw. 1	5de „
12	10	Rotterdam afd. A.	J. Cramer, o.; B. H. A. von Bulow, a.	5 182	425 „ 1600 „	8 Mei 1949.	4 037	Chin. 642 Jav. 92 Klings 45 Baw. 26	Bandj. 43	2de en 3de „
13		Rotterdam afd B.	Id., o.; G. Henning, a.	e)	300 „ 3000 „	zie noot e	2 637	Chin. 422 Jav. 105 Klings 21 Baw 30	Bandj. 40	2de en 3de „
14	11	Bekalla.	Deli-Mij, o.; G. Meissner, a.	3 000	440 „ 6000 „	27 Aug. 1955.	5 466	Chin. 894 Jav. 459 Klings 106	Bandj. 30 Batt. 100 Mal. 49	2de en 3de „
15	12	Amplas.	Amsterdam-Deli-Comp., o.; J. S. E. Kastelijn, a.	2 415	301 „ 6700 „	3 Febr. 1951.	2 831	Chin. 440 Jav 262 Klings 42	—	3de, 4de en 5de „
16	14	Deli Toewa.	Deli-Mij, o; R. G. F. Schadt, a.	3 800	418 „ 6000 „	18 Sept. 1956.	5 097	Chin. 637 Jav. 135 Klings 44 Baw. 33	Batt. 80 Mal. 20	1ste en 2de „ (zonder guanobemesting).
17	15	Two Rivers.	Medan-Tabak-Mij., o; G. N. Aberson, a.	3 750	360 „ 6300 „	27 Dec. 1950.	4 019	Chin. 515 Jav. 150 Klings 52	—	3de, 4de en 5de „
18	16	Saint Cyr.	Deli-Langkat Tabak-Mij., o.; C. Th. J. E. Kufahl, a.	2 400	338 „ 6660 „	21 Juni 1949.	2 873	Chin. 511 Jav 120 Klings 33	Baw. 1	3de en 4de „

e) Begrepen in de opgaaf betreffende de voorgaande onderneming.

Volg-nummer.	N°. der concessie-contracten. *b*)	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrekt-heid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols)	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
19	17	Soengei Si Kambing.	Tabak-Maatschappij Franco-Deli, o.; G. H. L Verweij, a.	1 308	250 van 7200 M².	29 Juni 1950.	1 976	Chin. 308 Jav. 70 Klings 37 Baw. 42	—	3de maal.
20	20	Timbang Langkat.	Deli-Batavia Mij, o.; C. A. Stoffers, a.	2 000	360 „ 8820 „	18 Mei 1950.	2 975	Chin. 535 Jav. 187	—	5de „
21	21	Bandar Klippa.	Deli-Mij., o.; H. C. M. Brouwer Ancker, a.	5 000	345 „ 6000 „	id.	3 088	Chin. 483 Jav. 61 Klings 30 Baw. 25	Batt. 70 Mal. 30	2de „ (zonder guanobemesting).
22	22	Soengei Disky.	J. Luhmann, o.; H. Robert, a.	500 1 000	450 „ 6000 „	25 Nov. 1950. 2 Sept. 1954.	4 600	Chin. 1007 Jav. 82 Klings 41 Baw. 43 Bandj. 3	Batt. 10	2de, 3de en 4de „
23	23	Soengei Si Poetih.	Tabak-Maatschappij Franco-Deli, o.; A. Davoine, a.	870	171 „ 7200 „	20 Juni 1963.	1 069	Chin. 195 Jav. 52	Jav. 4	4de en 5de „
24	24	Patoembah.	Senembah-Mij, o.; H. Klein, a.	3 436	305 „ 6700 „	11 Jan. 1950.	3 560	Chin. 425 Jav. 65 Klings 35 Baw. 18	Bandj. 19 Batt. 50 Mal. 25	2de en 3de „
25	25	Soengei Mentjirim.	Tabak-Mij Arendsburg, o.; J. A. van Zijp, a.	5 436	401 „ 7200 „	3 Mei 1952.	3 850	Chin. 680 Jav. 165 Klings 35	—	4de „
26	(25)	Soengei Kriau.	Id., o; L. E. Oldigs, a.	1 000	400 „ 6700 „	31 Dec. 1906.	3 650	Chin. 619 Jav. 170 Klings 45	—	3de „
27	26	Belawan.	Deli-Mij, o.; H. Udo de Haes, a.	1 600	380 „ 6000 „	27 Aug. 1955.	3 835	Chin. 464 Jav. 199 Klings 27 Baw. 15	Jav. 66 Bandj. 51	3de „
28	27	Tandem.	Deli-Batavia-Mij, o.; G. W. H. G. W. Baron van der Feltz, a.	3 000	360 „ 6480 „	16 Sept. 1954.	3 200	Chin. 560 Jav 205 Bandj. 25	—	3de „
29	28	Kalahoen Pinang.	Amsterdam-Deli Compagnie, o.; H. M. Pautekoek, a.	2 000	297 „ 6700 „	16 Febr. 1956.	3 100	Chin. 511 Jav. 213 Klings 43 Baw. 14	—	3de „
30	29	Arnhemia.	Rotter am-Deli-Mij, o.; A. C Siewertsz van Reesema, a.	2 998	400 „ 7200 „	24 Juni 1955.	3 440	Chin. 615 Jav. 342 Klings 48	Bandj. 10 Batt. 32	2de en 3le „
31	30	Toentoengan.	Deli-Mij, o.; J. Mees. a.	2 000	397 „ 6000 „	21 Nov. 1954.	3 635	Chin. 578 Jav. 196 Klings 29 Baw. 13	Bandj. 8 Batt. 26 Mal. 12	2de en 3de „
32	31	Gloegoer.	Amsterdam-Deli-Comp., o: A. M. de Veer, a.	2 000	350 „ 6700 „	3 Aug. 1953.	3 617	Chin. 504 Jav. 115 Klings 46 Baw. 37	Jav. 40	2de en 3de „
33	31*a*	Bekri.	Id., o.; H. C. Carsten, a.	700	285 „ 8000 „	3 April 1957.	2 244	Chin. 405 Jav. 180 Klings 30	—	2de en 3de „
34	32	Boeloe Tjina.	Deli-Mij, o.; W. H. Oprij, a.	7000	446 „ 6000 „	24 Dec. 1957.	5 352	Chin. 617 Jav. 420 Klings 17 Baw. 7	Bandj. 7 Batt. 70	2de „
35	33	Rimboen A.	The British Deli and Langkat Comp, o.; Ch. van der Pfordten, a.	3 665	350 „ 8000 „	23 Oct. 1955.	3 325	Chin. 624 Jav. 103 Klings 46	Bandj. 60	2de „
36	(33)	Rimboen B. (Kampong Pama).	Id., o.; E. von Humbert, a.	*e*)	†	zie noot *e*.	†	†	†	†

Volgnummer.	N°. der concessie-contracten. b)	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
37	34	Petanie.	Deli-Batavia-Mij, o.; G. van Gils, a.	3 000	340 van 7200 M².	2 Febr. 1956.	3430	Chin. 694 Jav. 283 Bandj. 8	Batt. 30 Mal. 25	1ste, 2de en 3de maal.
38	37	Gambir.	Tabak-Mij Franco-Deli, o.; U. Bollinger, a.	1 000	292 " 7000 "	22 Aug. 1956.	1811	Chin. 363 Jav. 160	Batt. 30	2de en 3de maal.
39	39	Maryland.	Deli-Cultuur-Mij, o.; U. W. E. K. Cazius, a.	400	300 " 6600 "	10 Maart 1957.	3012	Chin. 382 Jav. 83 Klings 42 Baw. 24	Batt. 30 Mal. 200	5de
40	41	Mabar.	Id. o.; R. Thiele, a.	700	379 " 4000 "	12 Oct. 1901.	5002	Chin. 662 Jav. 167 Klings 18 Baw. 21	Bandj. 35 Batt. 40 Mal. 100	2de, 3de en 4de maal.
41	43	Tandem Hilir.	Deli-Batavia-Mij, o.; E. Bangert, a.	2 000	350 " 7200 "	28 Dec. 1958.	3400	Chin. 500 Jav. 190 Klings 30	Bandj. 60 Mal. 30	1ste en 2de maal.
	44	Terdjoen.	Tabak-Mij Arendsburg, o.; F. M. Moerman, a.	400	317 " 6698 "	31 Dec. 1900.	3808	Chin. 515 Jav. 158 Klings 36	—	2de "
43	45	Roemah Kinangkong.	The British Deli and Langkat-Comp., o.; F. L. Klink, a.	1 000	310 " 5900 "	31 Oct. 1960.	2075	Chin. 790 Jav. 192 Klings 30 Bandj. 3	Mal. 10	1ste "
44	46	Soenggal.	J. M. Laverge, o.; W. Keller, a.	550	114 " 7200 "	9 Nov. 1895	1022	Chin. 114 Jav. 25 Klings 18	Baw. 14	3de "
45	50	Namoe Soerau.	Tabak-Mij Franco-Deli, o.; W. J. de Veer, a.	2 000	301 " 6000 "	15 Oct. 1961.	2210	Chin. 410 Jav. 99 Klings 98	—	1ste en 2de "
46	52	Soengei Agcel.	K. F. Hordijk, o.; A J. H G. Alma, a. (waarn.)	300	154 " 2880 "	6 April 1902.	838	Chin. 176 Jav. 51 Klings 11	—	3de "
47	53	Tandjong-Baleh.	Deli-Cultuur-Mij, o.; J. Cappon, a.	400	235 " 7200 "	5 Nov. 1897.	707	Chin. 355 Jav. 42 Klings 20	Bandj. 15	3de en 4de "

Landschappen Padang en Bedagei.

Volgnummer.	N°. der concessie-contracten.	ondernemingen.	ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie.	Aantal der bij contract aangenomen werklieden.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	Verdere bijzonderheden.
48	4	Ramboetan. (P.) *f*)	F. Meijer, o.; C. A. Meijer, a.	1 300	366 van 6300 M².	8 Juli 1960.	3473	Chin. 636 Jav. 355 Klings 66	Batt. 95	2de "
49	5	Si Barau. (B.)	Padang-Tabak-Mij, o; W. van Marle, a.	1 000	195 " 7200 "	25 Juli 1960.	2300	Chin. 325 Jav. 100 Klings 30	Bandj. 80 Batt. 40	1ste "
50	10	Soengei Bambau. (B.)	Deutsch-Schweizerische Plantagiën Gesellschaft, o.; S. L. B. J. Schoevers, a.	1 000	128 " 7040 "	16 Sept. 1960.	1907	Chin. 198 Jav. 49 Klings 4	Bandj. 35	2de "
51	11	Gampowalang. (B.)	Deli-Tabak-Mij, o.; A. L. Kerdijk, a.	1 000	192 " 7350 "	26 April 1961.	1947	Chin. 302 Jav. 89 Klings 7	Batt. 30 Mal. 3	1ste "
52	12*a*	Paija Mabar. (P.)	Deutsch-Schweizerische Plantagiën Gesellschaft, o.; A. Kern, a.	500	143 " 7000 "	23 Dec. 1964.	1714	Chin. 183 Jav. 60 Klings 10	Bandj. 40 Batt. 40	1ste en 2de "
53	13	Bah Hilang. (P.)	Amsterdam-Sumatra-Cultuur-Mij, o.; B. Wolff, a.	2 000	150 " 6800 "	11 Juni 1961.	1050	Chin. 200 Jav. 45 Klings 13	—	2de "
54	14	Pabatoe. (P.)	Rotterdam-Deli-Mij, o.; A. E. der Kinderen, a.	1 300	386 " 8000 "	30 Juni 1961.	2900	Chin. 772 Jav. 300	Bandj. 30 Batt. 60 Mal. 20	1ste en 2de "
55	18	Soengei Boeloeh. (B.)	Deli-Bedagei Tobacco Plantations, o.; A. Runge, a.	1 000	146 " 6400 "	24 Febr. 1962.	1521	Chin. 219 Jav. 82	Jav. 1 Bandj. 24 Batt. 31	1ste " 2de "

f) De bijvoeging P beteekent dat het perceel gelegen is in het landschap Padang; de bijvoeging B doelt op het landschap Bedagei.

Volgnummer.	N°. der concessie-contracten. b)	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
56	20	Parit. (B.)	Chr. Papendieck en C°., o.; F. Rickert, a.	1 500	102 van 6000 M².	24 Febr. 1962.	1251	Chin. 159 Klings 5	Jav. 26 Bandj. 21 Batt. 16 Mal. 2	1ste en 2de maal.
57	21	Bloetoe. (B.)	J. Lühmann, o.; J. van Balkom, a.	1 500	137 „ 7200 „	id.	1783	Chin. 207 Jav. 65 Klings 25	Batt. 60	1ste „ (zonder bemesting)
58	22	Soengei Rampah. (B.)	Deli Tabak-Mij „Rampah", o.; W. Kümmer, a.	1 200	194 „ 7600 „	id.	2347	Chin. 335 Jav. 70 Klings 18	Jav. 18 Bandj. 40 Batt. 60	1ste „ (id.)
59	29	Bremen (Paija Niboeng). (B.)	H. Bluntschli, o.; D. Soeterik, a.	500	—	12 Juni 1964.	*g*)	Chin. 20 Jav. 40	—	1ste „ (id.)
60	37	Basoemboeh.	Americ.-Deli-Comp., o.; J. Wehrli, a.	1 418	120 van 6000 M².	4 Jan. 1970	960	Chin. 120	Jav. 52 Batt. 80	1ste „
61	38	Oedjong Silau Ilir.	Padang-Tabak-Mij, o.;	916	—	—	—	—	—	Deze onderneming werd in 1895 geopend.
				RIJK LANGKAT.						
62	1	Ludwigsburg.	Langkat-Tabak Mij, o.; C. Lassen, a.	1 700	380 van 6000 M².	27 Juli 1958.	1976	Chin. 440 Jav. 153 Klings 15	Bandj. 80 Batt. 70	1ste en 2de maal.
63	1*b*	Stabat.	Id, o.; J. C. van Giise van der Pals, a.	1 300	375 „ „ „	25 Sept. 1964.	1729	Chin. 425 Jav. 153 Klings 30 Bandj. 180	Bandj. 60 Batt. 80 Gajoes 30	2de „
64	2	Kwala Bingei.	Deli-Mij. o.; B. R. A. Nieuwenhuijzen, a.	1 000 1 500	432 „ „ „	6 April 1945. 19 Juli 1951.	4030	Chin. 576 Jav. 331 Klings 71	Batt. 12 Mal. 30 Gajoes 10	1ste en 2de „
65	3	Loeboe Dalam.	Id., o.; G. G. Th. Stalmann, a.	1 000 4 000	400 „ „ „	16 Dec. 1949. 23 Maart 1957.	3205	Chin. 626 Jav. 242 Klings 64 Baw. 4	Bandj. 12 Batt. 92 Gajoes 25	1ste en 2de „
66	4	Androng (Soengei Selaijang).	Medan-Tabakmaatschappij, o.; P. J. K. S. Pfeiffer, a.	3 500	200 „ 5500 „	13 Maart 1903.	1774	Chin. 300 Jav. 110 Klings 60	Bandj. 24	2de „
67	5	Poengei.	Deli-Mij. o.; M. J. F. Haarsma, a.	1 500	330 „ 6000 „	26 Mei 1953.	3514	Chin. 530 Jav. 178 Klings 25	Bandj. 20 Mal. 30	2de „
68	6	Tjinta Radja.	Tabakbau-Gesellschaft Tjinta Radja, o.; W. F. Ernst, a.	3 000	400 „ „ „	31 Oct. 1960.	4200	Chin. 500 Jav. 100 Klings 35	Batt. 40 Mal. 11	2de en 3de „
69	7	Kwala Begoemit.	Deli-Mij, o.; R. H. Verschoor, a.	1 000	410 „ „ „	8 Nov. 1947.	3450	Chin. 558 Jav. 194 Klings 25	Bandj. 10 Batt. 80	2de „
70	8	Tandjong Djatti.	Id., o.; D. F. Poel, a.	3 500	406 „ „ „	17 April 1961.	3528	Chin. 606 Jav. 182 Klings 201 Baw. 12	Bandj. 16 Batt. 12	2de „
71	9	Batang Serangan.	Id., o.; S. Schäffer, a	10 000	434 „ „ „	id.	2130	Chin. 623 Jav. 211 Klings 37 Bandj. 73	Bandj. 73 Batt. 36 Mal. 41 Gajoes 25	2de „
72	11	Paija Djamboe.	Paija Djamboe Comp., o; A. A. J. Pederson, a.	1 800	185 „ 6400 „	26 Febr. 1954.	1850	Chin. 385 Jav. 105 Klings 15	Batt. 250 Mal. 100	2de en 3de „
73	12	Kwala Mentjirim.	Deli-Mij, o.; Th. E. G. A. A. Stalmann, a.	2 000	420 „ 6000 „	13 Juli 1957.	4202	Chin. 694 Jav. 197 Klings 40 Baw. 19	Bandj. 8 Batt. 16	2de „
74	13	Namoe Trassi.	F. Meijer, o.; H. J. Stoof, a.	2 000	448 „ 7000 „	10 Jan. 1954.	4910	Chin. 667 Jav. 40 Klings 64	Baw. 40 Bandj. 65	3de, 4de en 5de maal.

g) Bij deze onderneming werd geen tabak, maar koffie geteeld.

Volgnummer.	N°. der concessie-contracten. b)	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
75	14	Padang Brarang.	The United Langkat. Plantations Comp., o.; Th. C. Barclay, a.	7 500	417 van 6000 M².	30 Juli 1954.	4603	Chin. 546 Jav. 67 Klings 69 Baw. 22 Bandj. 64	Batt. 25	2de en 3de maal.
76	14	Padang Tjermin	The United Langkat Plantations-Comp, o.; J. C. Tate, a.	e)	410 „ 6000 „	zie noot *e.*	3900	Chin. 930 Jav. 130 Klings 20 Baw. 27	Bandj. 70	2de en 3de „
77	16	Bindjeij.	G. Engelbrecht, o.; C. Maschmeijer, a.	2 000	402 „ 6400 „	12 Juni 1954.	2700	Chin. 765 Jav. 112 Klings 46 Baw. 27	Bandj. 15 Batt. 20 Mal. 2	2de
78	17	Bekioeng.	Langkat Cultuur-Mij, o.; J. C. van Nievelt, a.	4 500	162 „ 6000 „	24 Febr. 1956.	1424	Chin. 210 Jav. 68 Klings 21	Bandj. 17 Mal. 25	2de „
79		Soengei Gerpa.	Id., o.; J. H. Marinus, a.	e)	100 „ „ „	zie noot *e.*	950	Chin. 113 Jav. 25	Jav. 22 Bandj. 14	2de „
80	19	Lingga A.	The British Deli Langkat Tobacco Comp., o.; Th. R. de Grient Dreux, a.	3 000	300 „ 8000 „	17 Juli 1956.	2550	Chin. 380 Jav. 115 Klings 21	—	2de „
81		Tandjong Goenoeng (vroeger genaamd Lingga B).	Id., o.; J. Rohrig, a.	e)	280 „ „ „	zie noot *e.*	1820	Chin. 390 Jav. 120 Klings 30	—	2de „
82	24	Tandjong Slamat.	Deli-Mij, o.; J. M. Kohler, a.	1 000	320 „ 6000 „	12 Juni 1959.	2575	Chin. 509 Jav. 213 Klings 41	Bandj. 45 Batt. 95 Mal. 17 Gajoes 26	2de „
83	28	Tandjong Bringin.	Shanghai-Sumatra Tobacco Comp, o.; E. Hatt, a.	1 500	515 „ „ „	2 Jan. 1961.	4320	Chin. 615 Jav. 80 Baw. 10	Bandj. 150 Batt. 150 Mal. 50	1ste „
84	31	Namoe Oker.	Deli-Mij. o.; W. F. Donath, a.	6 000	386 „ „ „	31 Oct. 1960.	2258	Chin. 516 Jav. 157 Klings 30	Bandj. 62 Batt. 40	2de „
85	33	Lau Boentoe.	T. Meijer, o.; K. Kottmann, a.	6 000	—	31 Oct. 1960.	h)	Jav. 404 Baw. 23 Klings 1 Mal. 2	Batt. 25	
86	34	Sakoeda.	Holtius en Blijdensteijn, o.; G. de Gruiter, a.	3 000	100 „ 8000 „	9 Nov. 1960.	870	Chin. 130 Jav. 48 Klings 15	Bandj. 24 Batt. 30	1ste maal (zonder bemesting).
87	38	Tandjong Poetoes.	Langkat-Tabak-Mij, o.; L. F. Beijschlag, a.	1 200	300 „ 6400 „	27 Mei 1936.	1905	Chin. 422 Jav. 26	Bandj. 80 Batt. 60 Gajoes 40	2de maal.
88	39	Makam.	J. von Reuth. o.; B. E. Niederer, a.	423	110 „ 6000 „	28 Oct. 1898.	1200	Chin. 140	Jav. 15 Bandj. 20 Batt. 15 Mal. 12	1ste „
89	46	Sakoe Randa.	Merten en Tate, o.; C. F. Merten, a.	3 000	250 „ 7000 „	29 Nov. 1962.	1465	Chin. 341 Jav. 155 Klings 30 Baw. 21 Mal. 15	Bandj. 25 Batt. 30	1ste „ (zonder bemesting).
90	47	Wampoe.	H. Th. van Steeden, o.; O. Wessels, a	5 000	125 „ 8000 „	10 Febr. 1963.	724	Chin. 145 Klings 20 Bandj. 20 Mal. 8	Jav. 50 Batt. 20	1ste „ (id.).
91	53	Tandjong Poera.	A. B. Smith, o. en a.	500	117 „ 3200 „	25 Juni 1898.	987	Chin. 160	Jav. 35 Batt. 45	1ste „ (id.).
92	59	Namoerih.	United Langkat Plantations-Comp., o.; S. Havelaar, a.	300	43 „ 6400 „	Einde 1898.	271	Chin. 86 Jav. 17	Jav. 9 Bandj. 13	3de „
93	62	Kwala Besilam.	C. M. G. Martin en P. Sandel, o; C. M. G. Martin, a.	423	81 „ „ „	10 Juli 1935.	645	Chin. 96 Jav. 22	Batt. 25	1ste „
94	63	Besitang.	Matthes en Ostwalt, o.	5 636	—	—	i)	—	—	Deze onderneming werd in 1895 geopend.
95	64	Limau Manis.	Id., o.	400	—	—	—	—	—	Als voren. Zij is gevestigd op het vroeger aan H. von Oertzen uitgegeven perceel, waarvoor het contract in 1892 was geëxpireerd.

h) Deze onderneming is eigenlijk eene houtkaponderneming, maar er wordt ook peper geplant. In 1895 werden 2382 pikol van dit product afgevoerd.
i) Op deze onderneming wordt ook koffie geteeld.

Volgnummer.	Nº. der concessie-contracten. b)	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
		RIJK SERDANG.								
96		Tandjong Merawa.	Senembah Maatschappij, o; E. Tweer, a.	7588	330 van 7500 M².	18 Jan. 1948.	3564	Chin. 480 Jav. 100 Baw. 16	Bandj. 50 Mal. 10	1ste, 2de, 3de, 4de en 5de maal.
97	1	Tandjong Merawa kiri.	Id., o.; M. Gorbach, a.	*e)*	280 „ 8000 „	zie noot *e*.	2580	Chin. 442 Jav. 135 Klings 1 Baw. 14	Batt. 56 Mal. 12	2de en 3de maal (zonder bemesting).
98	5	Loeboe Pakam.	Sumatra Cultuur Mij, o; J. A. A. de Bruine, a.	4000	200 „ 5322 „	27 Jan. 1960.	1783	Chin. 239 Jav. 40	Batt. 50	1ste en 2de „
99	7	Bobongan (Frankfort Estate).	Serdang Tabak-Mij, o.; H. F. Kamstrup, a.	4000	150 „ 7200 „	26 April 1961.	1700	Chin. 327 Jav. 23 Klings 2	Bandj. 50	2de „ (id.).
100	9	Galang.	E. Elin en V. Ferrand, o.; V. Ferrand, a.	1100	—	24 Mei 1961.	*g)*	Jav. 33	Jav. 4	1ste „ (id.).
101	13	Djamboer Poelau.	Dr. F. Meijer, o.; P. Budick, a.	1500	40 „ 6400 „	24 Febr. 1960.	380	Chin. 61	Jav. 40 Bandj. 25	2de „
102	17	Soengei Toewan.	Tabel & Cº. o.; T. B Moissinac, a.	1000	81 „ 7200 „	31 Oct. 1960.	1088	Chin. 90 Jav. 41	—	2de „ (id.)
103	19	Paloh Kemiri.	Sumatra Tob. Plantations Comp., o; P. Hansen, a.	500	225 „ 6600 „	16 April 1961.	1910	Chin. 305 Jav. 53 Baw. 7	Mal 8	2de en 3de „
104	21	Goenoeng Rinteh.	Senembah-Mij, o.; G. H. van Houweninge, a.	3079	226 „ 7000 „	19 Juni 1961.	1840	Chin. 342 Jav. 52 Baw. 14	Jav. 112 Batt. 68	1ste en 2de „ (id.).
105	22	Adolina.	Serdang Tabak-Mij, o; A. Glen, a.	4000	150 „ 6000 „	21 Juli 1961.	1320	Chin. 174	Jav. 10 Bandj. 40 Batt. 30	1ste en 2de „ (id.).
106	24	Soengei Behasa.	Senembah-Mij, o; F. A. König, a.	5694	290 „ 7200 „	10 Aug. 1961.	2822	Chin. 390 Jav. 120 Baw. 30	Bandj. 20 Batt. 150	2de en 3de „
107	26	Batang Kwis.	Id., o; H. Frei, a.	5489	284 „ 6900 „	id.	2450	Chin. 420 Jav. 135 Baw. 20	Bandj. 35 Batt. 30 Mal. 12	1ste en 2de „
108	28	Ramoenia.	K. F. Hordijk, o.; J. Glas, a.	1500	120 „ 6500 „	20 Aug. 1961.	1188	Chin. 200 Jav. 78	Bandj. 12 Batt. 44 Mal. 50	2de „
109	30	Proemboen.	F. Kehding, o.	700	—	9 Oct. 1931.	*g)*	Jav. 83	—	Deze onderneming werd in 1895 geopend.
110	39	Bandar Kwala.	O Puttfarcken en Rehorst, o en a.	2000	—	11 Aug. 1962.	*g)*	Jav. 200	—	
111	40	Soengei Karei.	J. Kollmus, o.; W. Turing Mackenzie, a.	2000	—	11 Aug. 1962.	*g)*	Jav. 95	—	Als voren.
112	43	Begerpang.	F. Ernst, o.; O. Ris, a.	2000	—	4 Febr. 1963.	*g)*	Chin. 71 Jav. 17 Klings 22	Batt. 25	Id.
113	46	Bangoen Poerba.	Schweiz. Actiën Gesellschaft Sumatra, o.; U. von Roll en T. Naef, a.	1500	—	7 Juni 1963.	*g)*	Jav. 147	Jav. 3 Batt. 22	

Volgnummer.	N°. der concessie-contracten. b)	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers en erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt.	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
114	50a	Graham.	Baumann & C°., o.; B. Baumann, a.	664	—	5 Juni 1970.	g)	Chin. 28 Jav. 130	—	Deze onderneming werd in 1895 geopend.
115	51	Tanahbang.	De Giovanni & C°., o.; A. de Giovanni en H. J. W. Westenberg, a.	345	—	3 Aug. 1968.	k)	Jav. 88	—	
116	53	Namoe Rambei.	De Guigné frères, o.; J. B. Laurent, a.	4 700	60 van 10 000 M².	9 Nov. 1963.	i) 978	Chin. 95 Jav. 147	Jav. 6 Batt. 30 Mal. 6	2de maal. Deze onderneming werd in 1895 geopend
117	54	Kali Tawang.	Matthes en Ostwalt, o.	1 000	—	—	i)	—	—	Als voren.
118	55	—	G. Frieschknecht, o.	500	—	—	g)	—	—	Id.
				AFDEELING BATOE BARA.						
119	10	Soengei Soeka.	Chr. Papendieck en C°., o; N. Geijelin, a.	1 000	75 van 3600 M².	11 Nov. 1961.	935	Chin. 114	Jav. 25 Bandj. 49 Batt. 6 Mal. 13	2de maal.
120	11	Blimbing.	R. Graf zu Bentheim Tecklenburg Rheda, o. en a.	2 000	—	9 Mei 1962.	g)	—	Jav. 2 Bandj. 1 Batt. 3 Mal. 5	
121	13	Indrapoera.	A. Siemssen en C°., o.; A. Siemssen, a.	1 500	60 „ 6400 „	24 Jan. 1964.	480	Chin. 130	Jav. 20 Bandj. 18	2de „
122	14	Tandjong Kasau.	Sumatra Tabak Gesellschaft Tandjong Kasau, o.; W. H. M. Koch, a.	3 000	380 „ 6000 „	26 Febr. 1965.	3520	Chin. 630 Jav. 200 Klings 40	Bandj. 150 Batt. 70 Mal. 50	1ste „
123	22	Soeka Toeau.	G. Fraser Melbourne, o.	1 409	—	—	g)	—	—	Deze onderneming werd in 1895 geopend.
				AFDEELING ASSAHAN.						
124	1	Kisaran.	Nederl.-Assahan Tabakmij, o; B. Sonnenberg, a.	5 000	400 van 6500 M².	27 Aug. 1960	3095	Chin. 450 Jav. 24 Klings 30	Bandj. 140 Mal. 30	1ste en 2de maal.
125	5	Hessa.	Id. o.; F. Heins, a.	7 000	375 „ 7000 „	21 Juni 1961.	2770	Chin. 460 Jav. 150 Klings 30	Bandj. 150 Batt. 30 Mal. 30	1ste, 2de en 3de maal.
126	11	Tanah Radja.	Id. o.; F. K. Althaus, a	3 000	585 „ 6000 „	31 Dec. 1896.	4752	Chin. 800 Jav. 230	Bandj. 64 Batt. 20 Mal. 20	1ste en 2de „
127	16	Tandjong Pasir.	Huber en Staehelin, o.; J. H. Huber, a.	5 000	120 „ 6400 „	22 Nov. 1963.	840	Chin. 180 Jav. 60 Bandj. 50	Batt. 20	1ste „
128	19	Kwala Kapas.	Tabakmij Kwala Kapas, o.; J. Deuklau, a.	2 500	—	26 Oct. 1964.	754	Chin. 118 Jav. 72	Batt. 34	2de
129	23	Bindjei.	Nederl.-Assahan Tabakmij, o.; H. Smiths, a.	2 000	460 „ 7200 „	10 Dec. 1964.	4880	Chin. 1060 Jav. 150 Klings 17	Jav. 25 Bandj. 120 Batt. 15 Mal. 39	1ste „
				AFDEELING LABOEAN BATOE.						
130	7	Tenang.	E. Hubacher, o.; A. Senn, a.	3 000	—	3 Oct. 1965.	l)	Jav. 48	—	

k) De onderneming Tanahbang (waar geen tabak maar Liberia-koffie wordt geteeld) verkreeg in 1895 170 pikol Liberia-koffie.

l) Op deze onderneming wordt peper geteeld.

II. LANDBOUWONDERNEMINGEN in de residentiën RIOUW, WESTER- en ZUIDER- en OOSTERAFDEELING VAN BORNEO, CELEBES en ONDERHOORIGHEDEN, MENADO, TERNATE en TIMOR, krachtens met de inlandsche bestuurders gesloten concessie-contracten, volgens opgaven over 1895.

Volgnummer	N°. der concessie-contracten.	NAMEN DER		Uitgestrektheid (in bouws)		Tijdstip waarop de concessie eindigt.	Aard der geteelde gewassen en verkregen productie.		Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
		ondernemingen.	ondernemers en erkende administrateurs	waarover de concessie loopt.	beplant geweest.						
		Riouw en onderhoorigheden.									
1	1	Victoria (op het eiland Battam).	Tan Toa Hie, o.	niet opgegeven.	†	16 Febr. 1964.	vruchtboomen. Liberia-koffie.	700 000 ananassen. 150 pikol.	„	38	
2	17	Gading (in het landschap Indragiri).	Indragiri Tabak-Gesellschaft, o.; A. U. Von Mechel en R. Devrient, a.	10 000	170	14 Nov. 1966.	tabak.	208 pikol.	„	139	
		Westerafdeeling van Borneo.									
3	3	Lembang (in het landschap Sambas).	H. J. Gijsberts, o. en a.	10 000	125	8 Maart 1964.	peper kapok koffie	200 pikol. † 40 pikol.	„	82	
4	41	Sophia of Lorong (als voren).	U. Dunner, o. en a.	2 250	160	23 Oct. 1965.	kapok gambier koffie	† 225 pikol. †	27	9	
5	57	Paloh (id.)	J. J. H. Kater, o.	100 000	†	10 Jan. 1969.	†	†	†	†	Tevens boschexploitatie.
6	59	Sakkong (id.)	Cultuurmaatschappij Sakkong, o.; dr. J. Bosscha, a.	4 500	150	8 Maart 1964.	peper gambier koffie	16 pikol. † †	39	„	
7	60	Tanggi (id.)	F. H. Fockema, o.; F. Wandrer, a.	4 000	7	24 Juni 1970.	tabak	50 pikol.	3	13	
		Zuider- en Oosterafd. van Borneo.									
8	2	Loa Tila (in het landschap Koetei).	F. H. M. J. Erens, o.	p. m. 900	†	16 Dec. 1970.	koffie	nog geen product.	†	†	Deze onderneming werd in 1895 geopend.
		Celebes en onderhoorigheden.									
9	—	Tambora (in het landschap Sanggar op Soembawa).	Cultuurmaatschappij Tambora, o.; A. Te Winkel, a.	10 000	†	7 Sept. 1968.	koffie	†	†	†	
		Menado.									
10	1	— (op het eiland Groot-Sangi).	E. T. Steller, o. en a.	72	72	3 Oct. 1970.	muskaatnoten	145 pikol.	„	80 à 125	
11	2	— (als voren).	Id.	27	27	id.	id.				
		Ternate.									
12	—	Batjan (op het eiland van dien naam).	Batjan-exploitatie-Maatschappij, o.; J. Ohlendorff, a.	2 040	1 200	9 Maart 1956.	koffie	600 pikol.	500	„	
13	—	Kasiroeta (op het eiland Kasiroeta of Groot-Tawali, bewesten Batjan).	Kasiroeta Cultuur-Maatschappij, o.; W. B. Ledeboer, a.	1 200	†	id.	Liberia-koffie	†	30	„	Deze onderneming werd in 1895 geopend.
		Timor en onderhoorigheden.									
14	—	Eiland Kera (in de baai van Koepang).	J. H. de Siso, o. en a.	p. m. 240	geheel.	niet opgegeven.	klappers	†	„	4	

Koloniaal Verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE LLL.

N°. 63.

(Zie hoofdst. O, afd. II, van het verslag.)

I. OVERZICHT betreffende de TINLEVERING op BANKA over het werkjaar 1895/96.

Districten.	Ontginningen der 1ste klasse.							Ontginningen der 2de klasse.				Ontginningen der 3de klasse.			Totale levering (in pikols).
	Aantal ontginningen.	Gemiddeld aantal werklieden.				Geleverde hoeveelheid tin (in pikols).		Aantal ontginningen.	Gemiddeld aantal werklieden.	Geleverde hoeveelheid tin (in pikols).		Gemiddeld aantal *inleveraars*.	Geleverde hoeveelheid tin (in pikols).		
		Deelhebbers.	Jaarlooners.	Kolenbranders.	Totaal.	Totaal.	Gemiddeld per hoofd.			Totaal.	Gemiddeld per hoofd.		Totaal.	Gemiddeld *per inleveraar. a)*	
Muntok	5	93	418	25	536	5 157 86	9.62	21	327	2 994.02	9.16	12	714.58	59 55	8 866.46
Djeboes	17	131	964	47	1 142	16 423.00	14.38	11	131	1 481.62	11.31	23	980.60	42.63	18 885.22
Blinjoe	12	201	1 110	78	1 389	21 260 61	15.31	48	753	8 925 01	11 85	34	1 480.85	43.55	31 666.47
Soengeiliat	19	202	1 655	191	2 048	24 708.53	12.06	32	201	1 917.08	6 37	18	4 078.04	226 13	30 703.65
Merawang	10	62	1 015	81	1 158	14 608.80	12 62	1	27	335.16	12.41	1	34.19	34.19	14 978 15
Pangkalpinang	17	181	1 603	232	2 016	30 145.62	14.95	5	38	343.47	9 04	5	135 33	27.07	30 624.42
Soengeislan	8	11	860	51	922	12 537.96	13.60	20	204	2 545.84	12.48	″	″	″	15 083.80
Koba	7	44	440	34	518	7 367.27	14 22	6	34	276.78	8.14	″	″	″	7 644 05
Toboali	6	218	357	45	620	8 510.91	13.73	23	195	2 189 35	11.23	1	45.18	45.18	10 745.44
Totalen over 1895/1896.	101	1 143	8 422	784	10 349	140 720.56	13.60	167	2 010	21 008.33	10.45	94	7 468.77	79.46	169 197.66
Over 1894/1895 waren de totalen.	100	1 138	8 218	792	10 148	108 555.07	10.69	159	1 647	15 737 67	9.56	104	5 658.42	54.41	129 951.16

a) In het geheel hebben in 1895/96 ongeveer 450 man in de ontginningen der 3de klasse gewerkt, doch hoe dit personeel over de verschillende mijndistricten verdeeld was blijkt niet.

II. OVERZICHT van de ontginningen der 1ste klasse, werkende tegen VASTE BETALING PER PIKOL TIN.

N°. der mijn.	Hoofdelijke tinlevering (in pikols) in 1895/96.	Toegezegde vaste betaling (per pikol tin) in 1895/96.	Nader verleende tegemoetkoming.
District Djeboes.			
1	19.59	f 14.00	″
2	17 86	18.00	″
3	13.82	17 00	″
6	13.52	15.00	″
7	20.13	17.00	″
8	22.04	15.00	″
15	13.55	21.00	″
17	16.99	21 00	″
21	9.59	21.00	a) f 164.07⁵
23	13.68	18.00	″
District Blinjoe.			
10	16 49	f 20.00	″
16	18 53	18.00	″
District Soengeiliat.			
2	11.95	f 18.00	b) f 180.00
10	14.19	18.00	″
11	12.13	21.00	″
13	14.45	18.00	″
14	13.43	20.00	″
15	11.07	20.00	″
19	14.08	19.00	″
25	11.21	21.00	″
39	10.42	21.00	″
District Merawang.			
2	12.57	f 18.00	″
4	10.22	17.00	c) f 800.00
6	13.50	16 00	″
8	13.28	16.00	″
10	10 46	21.00	d) 1 700.00
14	15.21	17.00	″
16	11.13	19.00	″
20	15.30	20.00	″
21	11.75	16.00	″
District Pangkalpinang.			
1	13 98	f 18.00	″
2	9 89	21.00	″
3	13.39	21.00	″
4	14.92	18.50	″
5	12.81	18 00	″
6	11.03	21.00	″
8	14.54	17.50	″
10	13.91	20 00	″
11	18.18	18.00	″
15	22.97	15.00	″
16	17.21	15.00	″
18	15.37	16.00	″
19	17.49	15.00	″
23	11.71	21 00	″
24	14.74	21.00	″
25	11.89	21.00	″
District Soengeislan.			
1	9.78	f 21.00	″
2	8.47	21.00	″
3	11.86	21.00	″
4	16.76	17.00	″
5	13.25	20.00	″
6	11.35	20.00	″
7	11.08	21.00	″
10	19.61	17.00	″
District Koba.			
38	13.69	f 18.50	″
39	11.52	19.00	″
40 I	14.27	18.50	″
40 II	13.32	18.00	″
40 III	14.55	16.00	″
40 IV	18.62	16.00	″
41	17.98	16.00	″
District Toboali.			
3	15.24	f 18.00	″
6	10.65	21.00	″
8	15.72	17.00	″
9	14.38	18.00	″
10	12.18	20.00	″

a) De nadere tegemoetkoming werd verleend ten einde de mijnkongsi tot eene behoorlijke afrekening in staat te stellen.
b) De verleende tegemoetkoming strekte tot dekking van een gedeelte der kosten van de machinale bemaling.
c) In deze mijn viel de ertslaag tegen.
d) Met het nader toegekende bedrag werden de kosten voldaan van eene door de betrokken mijn van eene andere overgenomen kleine locomobiel.

III. OVERZICHT der uitbetaalde TEGEMOETKOMINGEN aan ontginningen der 1ste klasse, werkende op den voet van het GEWONE TARIEF.

Nummer der mijn.	Hoofdelijke tinlevering (in pikols) in 1895/96.	Betaalde tegemoetkoming.
District Muntok.		
1	12.61	f 7 525
2	10.70	4 978
3	10.08	6 620
4	5.60	5 149
5	3.73	4 347
District Djeboes.		
9	9.48	f 3 017
10	13.77	f 1 231
16	12.32	1 146
District Blinjoe.		
1	7.19	f 5 517
4	"	16 770
9	10.78	3 200
District Soengeiliat.		
1	13.97	f 1 650
3	11.62	f 11 170
7	15.02	800
21	12.18	4 320
23	14.00	1 190
26	4.35	5 920
29	8.07	1 680
30	4.57	3 900
40	10.54	1 600
District Merawang.		
42	7.50	f 1 600

IV. OVERZICHT van de GELDELIJKE UITKOMSTEN der TINWINNING op BANKA over de werkjaren 1894/95 en 1895/96.

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1894/95. (Levering: 129 951,16 pikol tin.)		1895/96. (Levering: 169 197,66 pikol tin.)	
A. Genoten volgens het tarief in Ind. Staatsblad 1891 n°. 135:				
Door de ontginningen der 1ste klasse:				
1°. aan verstrekkingen en voorschotten (te verrekenen met in te leveren tin) als bedoeld bij afd. I en II, § A, 1ste klasse, namelijk: waarde van de op crediet verstrekte rijst, en voorschotten tot inkoop van zout en olie; tot aankoop van materialen en gereedschappen; tot de oprichting en het onderhoud van smelthutten, werkloodsen en kongsihuizen; ter vervanging van het gedeelte der aan de mijnwerkers toekomende hoeveelheid rijst dat niet in natura wordt ontvangen, en tot herstel van buitengewone schade aan dijken en waterwerken bij rampen van hooger hand of dergelijke omstandigheden	f 880 613		f 947 870	
2°. aan uitkeeringen in geld	889 601		1 440 910	
3°. aan tegemoetkomingen als bedoeld bij: afd. III, § B, 1ste klasse, *a*, (maandelijksche premie voor betoonden ijver).	68 104		80 103	
" III, § B, 1ste " , *b*, 1°. (uitkeering bij de sluiting der afrekening tot zoodanig bedrag dat, boven de verstrekkingen en voorschotten, per pikol tin niet minder dan f 6,50 genoten wordt) . .	144 967		61 526	
" III, § B, 1ste " , *b*, 2°. (uitkeering die bij de sluiting der afrekening wordt tegoedgedaan, indien de ontginning met de zooeven bedoelde uitkeering niet kan toekomen, terwijl toch vlijtig gewerkt en zuinig beheerd is)	97 377		97 040	
" III, § B, 1ste " , *c*, (vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst)	*a*) 66 273		45 408	
" III, § B, 1ste " , *e* en *f*, (voor vervoer door de ontginners van tin en van uit 's lands pakhuizen verstrekte rijst over afstanden van meer dan 12 paal).	2 354		1 708	
" III, § B, 1ste " , *g*, (aandeel door den lande te dragen in de wervingskosten van Chineesche nieuwelingen)	16 262	f 2 165 551	3 049	f 2 677 614
Door ontginningen der 2de en der 3de klasse:				
1°. tinbetaling à f 13,50 per pikol (in Muntok à f 20 per pikol).	f 302 725		f 408 547	
2°. aan tegemoetkomingen, als bedoeld bij: afd. III, § B, 2de klasse, *a* en *b*, (wat de 3de klasse betreft zie — voor *a* — art. 2 en 3 van het betalingsreglement): voor vervoer over afstanden van meer dan 12 paal van tin door de ontginners 2de en 3de klasse, en van uit 's lands pakhuizen verstrekte rijst door de ontginners 2de klasse.	*b*) * 656		1 370	
" III, § B, 2de " , *c*, (vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst).	80		39	
" III, § B, 2de " , *d*, en (3de klasse) art. 2 en 3 van het betalingsreglement (premie voor elken pikol minder genoten rijst dan het aantal ingeleverde pikols tin)	46 603		61 255	471 211
	f 350 064			
3°. Contrapost, wegens prijsverhooging, à f 4 per pikol, van de rijst voor zooveel betreft de (door de ontginners 2de klasse) te veel genoten hoeveelheid (afd. I, § A, 2de klasse)	48	f *350 016		"
Transporteeren		f *2 515 567		f 3 148 825

a) Hiervan in Muntok, waar al de rijst in geld genoten wordt, in 1894/95 f 14 249 en in 1895/96 f 8 930.

b) Waar men een * geplaatst vindt, heeft men te doen met herziene opgaven.

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1894/95. (Levering: 129 951,16 pikol tin.)		1895/96. (Levering: 169 197,66 pikol tin.)	
Per transport		. . . . f *2 515 567		. . . . f 3 148 825
B. Overige kosten in Indië.				
Verlies op de rijstverstrekking, berekend op f 1,67 per pikol over 1894/95 en op f 0,90 over 1895/96 c)	f 157 617		f 93 803	
Vervoer van het tin van Banka naar Java d)	85 872		111 912	
Administratiekosten, zijnde traktementen en reis-indemniteiten of reisdeclaratiën der administrateurs en elève-administrateurs der tinmijnen, of der hen vervangende ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, benevens traktementen der klerken bij de administrateurs en der Chineesche mijnbeambten, alsmede tegemoetkomingen aan de Chineesche officieren	67 090		70 712	
Onderhoud der landsgebouwen en afschrijving wegens waardevermindering	12 907		14 066	
Mijnbouwkundig onderzoek en technische dienst der tinwinning, enz. op Banka	194 721		219 918	
Machinale hulp, met inbegrip van de traktementen en reiskosten der tijdelijke machinisten, alsmede afschrijving op het materieel	17 119		21 441	
Kosten van omsmelting van tin	„		7 591	
Gratificatiën aan mijnopzieners	2 000		1 500	
Vervoerkosten (naar Singapore) van ontslagen mijnwerkers	2 962		660	
Kosten van evacuatie van aan berriberri lijdende mijnwerkers naar Buitenzorg en China, met inbegrip van alle op Banka zelf gemaakte kosten met die evacuatie in verband staande	. . . . . .		17 172	
Verpleegkosten van zieke mijnwerkers, voor zoover die niet door de mijnen zijn gedragen, alsmede kosten van geneesmiddelen	13 000		15 034	
Afschrijving op inventaris-artikelen der tinwinning (uitgenomen stoommaterieel)	. . . . . .		4 000	
Onderstand in rijst aan oude en gebrekkige mijnwerkers, berekend tegen den kostenden prijs der rijst (over 1894/95 gemiddeld f 6,67 per pikol en over 1895/96 gemiddeld f 5,90 per pikol)	17 254		14 922	
Onvoorziene uitgaven (à f 0,12⁵ per pikol tin) wegens kosten van opschuring, enz. op Banka (volgens gebruik opgebracht, ofschoon het bedrag gezegd wordt wat ruim genomen te zijn)	16 244	f 586 786	21 150	f 613 881
		f *3 102 353		f 3 762 706
C. Verdere kosten in Europa.				
Vervoer van Java naar Nederland en verkoop aldaar (als maatstaf voor deze kosten aannemende hetgeen ter zake is verantwoord in de verkooprekeningen betreffende de in 1894 en in 1895 hier te lande geveilde hoeveelheden — verg. voor 1895 bijlage MM hiervóór — zijnde respectievelijk f $2,48^{92}$ en f $2,36^{77}$ per pikol)		323 474		400 609
A, B en C. Gezamenlijke kosten van het tin		f *3 425 827		f 4 163 315
zijnde per pikol, berekend over de hooger opgegeven levering		f *$26,36^{21}$		f $24,60^{62}$
De bruto opbrengst per pikol van de in 1894 en 1895 geveilde hoeveelheden beliep (zie bijlage NN van 't vorig verslag en bijlage MM hiervóór)		$51,81^{12}$		$47,34^{21}$
zoodat de winst per pikol e) was te stellen op		f *$25,44^{33}$		f $22,73^{59}$

c) De verstrekte rijst kan gerekend worden op Banka aan het Gouvernement te hebben gekost: in 1894/95 f 6,67 en in 1895/96 f 5,90, en zulks in verband met de aannemingsprijzen in de contractsjaren 1893/94, 1894/95 en 1895/96, welke achtereenvolgens bedroegen — voor de levering in 's lands pakhuizen te Batavia — f 5,27, f 4,92 en f 4,42 per pikol. Daar aan de mijnwerkers slechts f 5 wordt in rekening gebracht, is het geleden verlies op de rijstverstrekking voor de behandelde twee werkjaren berekend op respectievelijk f 1,67 en f 0,90 per pikol. In de rijstverstrekkingen van 1895/96 deelden de ontginningen der 1ste klasse voor 103 944 pikol, die der 2de klasse voor 281 pikol; voor 1894/95 waren de cijfers respectievelijk 93 101 (verbeterde opgaaf) en 681 pikol.

d) Over de jaren 1895 t/m 1899 is dit vervoer (uitgenomen het van Muntok verscheepte tin) aangenomen voor f 19,97 per kojang van ongeveer 30 pikol, terwijl voor het vervoer van Muntok naar Java, ingevolge het met 1 Januari 1891 in werking getreden algemeen contract met de Koninklijke Paketvaart-maatschappij betreffende de bediening van de paketvaart in den Archipel, f 11,60 per kojang wordt tegoedgedaan. Eerstgenoemd contract omvat echter het vervoer van pakhuis tot pakhuis, daaronder begrepen dat in de laadbooten naar en van de reeden, zoomede de kosten van transport aan den wal; het tweede omvat slechts het vervoer van de reede te Muntok naar de haven Tandjong Priok.

e) Evenals in vroegere becijferingen van dezen aard zijn onder de op het tin gevallen kosten, wat het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel betreft, alleen in rekening gebracht de uitgaven voor de op Banka tewerk gestelde ingenieurs, enz., niet dus kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz.

V. OVERZICHT betreffende de VERGUNNINGEN tot het doen van MIJNBOUWKUNDIGE OPSPORINGEN EN ONDERZOEKINGEN in bepaalde streken van Nederlandsch-Indië, voor zoover die vergunningen in het tijdvak van 1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1896: A. in werking getreden, B. ingetrokken en C. door tijdsverloop vervallen zijn.

A. In werking getreden vergunningen. *a)*

Namen der ondernemers.	Tijdstip van ingang en duur der vergunning. *b)*	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingterreinen gelegen zijn.
GOUVERNEMENTSLANDEN.		
Bantam.		
H. S. Visman,	15 Mei 1896 (5 jaren).	District Tjilangkahan (afd. Lebak).
Preanger Regentschappen.		
A. G. Kroller,	28 Sept. 1895 (5 jaren).	Distr. Djampangtengah (afd. Soekaboemi).
B. C. de Jong,	30 Maart 1896 (2 jaren).	Id. (id.).
L. P. Th. Hoijer,	18 Nov. 1895 (2 jaren).	Distr. Tjibeureum (afd. Soemedang).
A. R. Kuipers,	18 Nov. 1895 (2 jaren).	Id. (id.).
J. Wartena,	18 Nov. 1895 (2 jaren).	Distr. Tjonggeang (id.).
H. W. van Dalfsen,	21 Dec. 1895 (5 jaren).	Distr. Paroeng (afd. Soekapoera-kollot).
Cheribon.		
J. Th. R. Tausent,	15 Mei 1896 (5 jaren)	Distr. Palimanan (afd. Ploembon).
Tagal.		
F. Gierlings,	20 Aug. 1895 (5 jaren).	Distr. Watoekoempoel (afd. Pamalang).
D. W. F. Maxwell,	25 Oct. 1895 (5 jaren).	Distr. Banjoemoedal (id.).
Pekalongan.		
D. W. F. Maxwell, *c)*	30 Oct. 1895 (5 jaren).	Distr. Paninggaran (afd. Pekalongan).
L. H. Israël, *d)*	8 Nov. 1895 (5 jaren).	Distr. Bawang (afd. Batang).
Samarang.		
W. F. Gramser Brinkman, *e)*	30 Sept. 1895 (5 jaren).	Distr. Bodja (afd. Kendal).
J. Th. R. Tausent,	30 Sept. 1895 (5 jaren).	Id. (id.).
J. W. Jansen,	26 Oct. 1895 *f)* (5 jaren).	Distr. Troeko (id.).
Mejuffr. C. L. H. W. Tausent,	13 Nov. 1895 (5 jaren).	Distr. Perboean (id.).
K. Weijuschenk,	28 Febr. 1896 (5 jaren).	Distr. Selokaton (id.).
R. Hagenaar Jr.,	30 Sept. 1895 (5 jaren).	Distr. Singen-kidoel (afd. Samarang).
J. G. Nahapiet,	9 Mei 1896 (5 jaren).	Distr. Singen-lor (id.).
F. A. Kleian,	29 Oct. 1895 *f)* (5 jaren).	Distr. Ambarawa (afd. Ambarawa).
R. R. Schenkhuizen, *g)*	4 Maart 1896 (5 jaren).	Distr. Oengaran (id.).
F. J. H. Soesman,	21 Jan. 1896 (5 jaren).	Districten Wedoeng en Demak afd. Demak).
Firma Mac Neill en C°.,	24 April 1896 (5 jaren).	Districten Samboeng en Manggar (afd. Demak).
O. L. Verhagen,	24 Febr. 1896 (5 jaren).	Distr. Kradenan (afd. Grobogan).
P. Pieters,	14 April 1896 (5 jaren).	Id. (id.).
P. Pieters,	14 April 1896 (5 jaren).	Id. (id.).
Ch. W. Aveling,	7 April 1896 (5 jaren).	Distr. Poerwodadi (id.).
A. M. G. Vreede,	13 Juni 1896 (5 jaren).	Id. (id.).
J. H. C. Ludwig,	23 Juni 1896 (5 jaren).	Distr. Wirosari (id.).
J. van den Bergh,	10 April 1896 (5 jaren).	Distr. Salatiga (afd. Salatiga).

Namen der ondernemers.	Tijdstip van ingang en duur der vergunning. *b)*	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingterreinen gelegen zijn.
Japara.		
Mr. P. H. F. Junius,	28 Juni 1895 (5 jaren).	Distr. Tjengkalsewoe (afd. Patti).
B. ter Kuile,	5 Oct. 1895 (2 jaren).	Distr. Bogorame (id.).
W. C. J. Castens,	30 April 1896 (5 jaren).	Distr. Patti (id.).
L. van Maanen,	30 April 1896 (5 jaren).	Districten Glonggong en Angkatan (id.).
G. L. Verver,	30 Maart 1896 (5 jaren).	Distr. Selowessi (afd. Patti) en distr. Mergotoehoe (afd. Joana).
J. Schmutzer en C°.,	28 Juni 1895 (5 jaren).	Distr. Oendakan (afd. Koedoes).
E. C. van de Roemer,	30 Maart 1896 (5 jaren).	Distr. Mantoep (afd. Joana).
P. Berendsen,	11 Mei 1896 (5 jaren).	Distr. Joana (id.).
J. B. Ceuleers,	18 April 1896 (5 jaren).	Distr. Baadjaran (afd. Japara).
Rembang.		
T. Tadema,	3 Juli 1895 (3 jaren).	Distr. Djepon (afd. Blora).
Th. J. van Stockum,	10 Juli 1895 (3 jaren).	Distr. Ngawen (id.).
H. K. A. Schuurman,	7 Sept. 1895 (3 jaren).	Id. (id.).
J. J. Benjamin,	15 Febr. 1896 (3 jaren).	Id. (id.).
A. J. Schrauwen,	25 Oct. 1895 (3 jaren).	Distr. Randoeblatoeng (id.).
E. Rohder,	23 Nov. 1895 (3 jaren).	Distr. Karangdjati (id.).
J. R. van Dolder,	17 Aug. 1895 (3 jaren).	Distr. Sedan (afd. Rembang).
D. W. F. Maxwell,	15 Nov. 1895 *f)* (3 jaren).	Distr. Soelang (id.).
B. F. Loust,	18 Nov. 1895 (3 jaren).	Districten Binangoen en Pamottan (id.).
Mevr. A. S. de Brauwere, geb. Dommers,	24 Febr. 1896 (3 jaren).	Distr. Binangoen (id.).
J. H. van Vloten,	19 Maart 1896 (3 jaren).	Distr. Pamottan (afd. Rembang en distr. Djepon (afd. Blora).
L. H. Meulenhoff,	28 Aug. 1895 (2 jaren).	Distr. Bowerno (afd. Bodjonegoro).
J. A. H. Kluijt,	19 Maart 1896 (3 jaren).	Id. (id.).
J. A. H. Kluijt,	19 Maart 1896 (3 jaren).	Id. (id.).
L. H. Meulenhoff,	28 Aug. 1895 (2 jaren).	Distr. Temajang (id.).
W. F. Gramser Brinkman, *e)*	28 Nov. 1895 (3 jaren).	Id. (id.).
J. van den Bergh,	28 Nov. 1895 (3 jaren).	Id. (id.).
R. Hagenaar jr.,	29 Aug. 1895 (3 jaren).	Distr. Padangan (id.).
E. A. Wijnmalen,	8 Jan. 1896 (3 jaren).	Distr. Ngoempak (id.).
F. R. W. Wettstein,	26 Mei 1896 (3 jaren).	Id. (id.).
Firma Anemaet en C°.,	7 Sept. 1895 (3 jaren).	Districten Singgahan en Djatirogo (afd. Toeban).
T. Tadema,	27 Juni 1896 (3 jaren).	Distr. Singgahan (id.).
Soerabaijasche Bank- en Handelsvereeniging,	3 Maart 1896 (3 jaren).	Distr. Djatirogo (id.).
C. A. Floris,	18 Mei 1896 (3 jaren).	Distr. Bantjar (id.).
P. Pieters,	18 Mei 1896 (3 jaren).	Id. (id.).
A. M. G. Vreede,	18 Mei 1896 (3 jaren).	Distr. Rengel (id.).
F. Kaiser,	17 Juni 1896 (3 jaren).	Distr. Rembes (id.).

a) Ter aanvulling van de gelijksoortige opgaven bij het vorig verslag zijn thans alsnog 2 vergunningen in Japara en 12 in Palembang vermeld, die dagteekenen van 't laatst van Juni 1895, doch waarvan te Batavia te laat kennis was gekregen om ze in de opgaven over 1894/95 op te nemen.
b) Bij de meeste vergunningen is bepaald dat met de opsporingen een begin moet zijn gemaakt binnen den tijd van één jaar. In sommige gevallen werd die termijn korter gesteld, namelijk op zes maanden.
c) Deze vergunning is sedert overgedragen aan de Nederlandsche Handelmaatschappij te Amsterdam.
d) Deze vergunning is sedert overgedragen aan H. C. Soeters.
e) Deze vergunning is sedert overgedragen aan A. Rijks.
f) Deze vergunning is sedert ingetrokken (zie sub B dezer bijlage).
g) Deze vergunning is sedert overgedragen aan R. P. F. Hagenaar.

Namen der ondernemers.	Tijdstip van ingang en duur der vergunning. *b)*	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen zijn.
	Soerabaija.	
Th. F. Doijer,	15 Juli 1895 (5 jaren).	Distr. Modjoagoeng (afd. Djombang).
Dordtsche Petroleum-Maatschappij,	15 Aug. 1895 (3 jaren).	Districten Grissee, Goenoeng Kendeng en Bengawandjero (afd. Grissee).
W. F. Gramser Brinkman, *g)*	13 Aug. 1895 (3 jaren).	Distr. Tengahan (afd. Lamongan).
P. F. A. van Schukkmann,	22 Mei 1896 (5 jaren).	Distr. Goenoeng Kendeng (id).
D. N. Appel,	22 Mei 1896 (5 jaren).	Distr. Lengkir (id.).
J. M. Deen,	22 Mei 1896 (5 jaren).	Distr. Mantoep (id.).
Oostersche Exploratie- en Exploitatie-Maatschappij,	20 Febr. 1896 (t/m 21 Juni 1897).	Afd. Modjokerto.
Mr. F. W. van der Plas,	27 April 1896 (5 jaren).	Distr. Pridjek (afd. Sidaijoe).
	Pasoeroean.	
W. F. Gramser Brinkman, *h)*	9 Oct. 1895 (5 jaren).	Distr. Pandakan (afd. Bangil).
R. W. Changuion Eekhout,	9 Oct. 1895 (5 jaren).	Distr. Gempeng (id.)
J. Th. R. Tausent,	9 Oct. 1895 (5 jaren).	Distr. Bangil (id.)
W. J. Immink,	24 Oct. 1895 (5 jaren).	Distr. Toeren (afd. Malang).
	Probolinggo.	
D. W. van der Wielen,	12 Oct. 1895 (3 jaren).	Districten Soemberkareng, Probolinggo en Dringoe (afd. Probolinggo).
W. L. van der Wielen,	12 Oct. 1895 (3 jaren).	Districten Gending, Galing en Padjarakan (afd. Kraksaän).
	Bezoeki.	
A. van Rijn,	7 Nov. 1895 (5 jaren).	Distr. Rogodjampi (afd. Banjoewangi).
P. J. Oekerse,	7 Dec. 1895 (5 jaren).	Id. (id.).
L. H. Israël,	9 Dec. 1895 (5 jaren).	Id. (id.).
K. Weijnschenk,	9 Dec. 1895 (5 jaren).	Id. (id.).
J. C. Abels, *i)*	7 Nov. 1895 (1 jaar).	Distr. Panaroekan (afd. Panaroekan).
E. van Emden,	26 Febr. 1896 (2 jaren).	Distr. Kapongan (id.).
H. van Dolder en G. Stoll,	5 Juni 1896 (5 jaren).	Distr. Sitoebondo (id.).
J. G. Weber,	5 Juni 1896 (6 maanden).	Distr. Poeger (afd. Djember).
	Banjoemas.	
F. G. Stamman,	30 Sept. 1895 (3 jaren).	Distr. Kertanegara (afd. Poerbolinggo).
E. Koot,	25 Maart 1896 (3 jaren).	Distr. Tjahjana (id.)
J. Schmutzer en C°.,	30 Sept. 1895 (3 jaren).	Distr. Djamboe (afd. Poerwokerto).
A. van Rijn,	10 Oct. 1895 (3 jaren).	Distr. Pegadingan (afd. Tjilatjap).
D. W. F. Maxwell,	8 Mei 1896 (3 jaren).	Id. (id.).
J. L. Podo,	8 Mei 1896 (3 jaren)	Distr. Tjilatjap (id.).
F. A. Kleian,	11 Febr. 1896 *f)* (3 jaren).	Distr. Karangkobar (afd. Bandjarnegara).
	Madioen.	
J. L. P. M. Karthaus,	24 Maart 1896 (5 jaren).	Distr. Oeteran (afd. Madioen).
F. W. M. Karthaus,	24 Maart 1896 (5 jaren).	Distr. Bagi (id.).
D. W. F. Maxwell,	24 Maart 1896 (5 jaren).	Distr. Poeloeng (afd. Ponorogo) en distr. Balepandjang (afd. Magettan).
H. Rolff,	10 Juni 1896 (5 jaren).	Districten Sepreh en Dero (afd. Ngawi).
Oostersche Exploratie- en Exploitatie-Maatschappij,	13 Juni 1896 (2 jaren).	Distr. Gendingan (id.)

Namen der ondernemers.	Tijdstip van ingang en duur der vergunning. *b)*	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen zijn.
	Kediri.	
W. F. Hartman,	2 Oct. 1895 (5 jaren).	Distr. Papar (afd. Kediri).
L. M. Tijl Jr.,	9 April 1896 (3 jaren).	Distr. Ngandjoek (afd. Berbek).
A. Greve,	29 April 1896 (5 jaren).	Distr. Srengat (afd. Blitar).
A. Greve,	27 Mei 1896 (5 jaren).	Distr. Lodojo (id.).
A. A. Brutel de la Rivière,	27 Mei 1896 (5 jaren).	Distr. Wlingi (id.).
	Madura.	
J. M. Deen, *j)*	10 Aug. 1895 (2 jaren).	Distr. Arosbaija (afd. Bangkallang).
J. M. Deen,	25 Jan. 1896 (2 jaren).	Id. (id.).
S. H. Ph. Dumoulin, *j)*	10 Aug. 1895 (2 jaren)	Distr. Tanahmerah (id.).
Mr. J. W. Ramaer,	25 Jan. 1896 (2 jaren).	Distr. Balega (id.).
Mr. F. W. van der Plas,	25 Jan. 1896 (2 jaren).	Distr. Sapoeloe (id.).
W. J. M. van der Heijden,	19 Oct. 1895 (2 jaren).	Distr. Timordaija (afd. Sumanap).
P. van der Heijden,	2 Dec. 1895 (2 jaren).	Id. (id.).
W. F. Gramser Brinkman,	2 Dec. 1895 *k)* (2 jaren).	Distr. Baratdaija (id.).
R. Hagenaar Jr.,	6 Febr. 1896 (2 jaren).	Distr. Baratlaut (id.).
Mejuffr. C. L. H. W. Tausent,	2 Dec. 1895 *f)* (2 jaren).	Distr. Boender (afd. Pamakassan).
Th. J. van Stockum,	27 Maart 1896 (2 jaren).	Districten Waroe en Pegantenan (id.).
J. J. Benjamin,	15 Juni 1896 (2 jaren)	Distr. Pegantenan (id.).
B. ter Kuile,	28 April 1896 (2 jaren).	Districten Kedoengdoeng en Kotta Sampang (afd. Sampang).
	Sumatra's Westkust.	
H. Th. Herrings,	26 Juli 1895 (5 jaren).	Afd. Painan (Padangsche Benedenlanden).
H. Schmitz du Moulin,	23 Nov. 1895 (5 jaren).	Afd. Aijer Bangis (id.).
A. van Rijn,	26 Mei 1896 (5 jaren).	Afd. Padang (id.).
H. Schmitz du Moulin,	29 Nov. 1895 (5 jaren).	Afd. IX en XIII Kotta (Padangsche Bovenlanden).
	Benkoelen.	
J. van den Bergh,	25 Juli 1895 (5 jaren)	Afd. Manna.
D. M. Wortelboer,	25 Oct. 1895 (3 jaren).	Afd. Ommelanden van Benkoelen
J. P. Bernimolin,	21 Nov. 1895 (5 jaren).	Afd. Lais.
H. Eweg,	21 Nov. 1895 (5 jaren).	Afd. Mokko Mokko.
	Lampongsche Districten.	
P. A. Daum,	15 Nov. 1895 (5 jaren).	Afd. Ommelanden van Telok Betong.
M. Dames,	23 Mei 1896 (5 jaren).	Id.
Ch. H. Ch. Bijvanck,	23 Mei 1896. (5 jaren).	Id.
H. Ch. Soeters,	23 Mei 1896 (5 jaren).	Id.
P. Landberg en Zoon,	4 Jan. 1896 (3 jaren).	Eiland Lagoendi (afd. Ommelanden van Telok Betong).
J. van den Bergh,	5 Febr. 1896 (5 jaren).	Afd. Sepoetih.
H. W. L. Steenstra Toussaint,	6 Febr. 1896 (5 jaren)	Zutphen-eilanden (afd. Katimbang).
Mevr. A. Hissink, geb. Liddell,	30 Mei 1896 (5 jaren).	Afd. Katimbang.
H. N. van der Beek,	5 Juni 1896 (5 jaren).	Id.
	Palembang.	
Mejuffr. M. H. C. Op de Laeij,	25 Juni 1895 (2 jaren).	Afd. Moesi Ilir en afd. Iliran en Banjoeasin
E. C. L. Hutting,	25 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
J. Roquas,	25 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
Th. Newland,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Afd. Moesi Ilir en afd. Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemahlanden.

h) Deze vergunning is sedert overgedragen aan J. van den Bergh.
i) Deze vergunning is sedert overgedragen aan J. A. Fransz c. s.
j) Deze vergunning is sedert overgedragen aan de firma Anemaet en C°. te Soerabaija.
k) Deze vergunning, die inmiddels was overgedragen op J. van den Bergh, is sedert ingetrokken (zie sub B van deze bijlage).

Namen der ondernemers.	Tijdstip van ingang en duur der vergunning. *b*)	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen zijn.
A. van der Schuijt,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Afd. Moesi Ilir en afd. Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemahlanden.
A. P. van Straaten,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
G. A. van Mol,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
D. H. van Straaten,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
P. S. L. de Brussel Assé,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
D. Muir,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
Ch. Prakke,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
P. G. Ronkes,	29 Juni 1895 (2 jaren).	Id. id.
A. N. Schmitz,	22 Aug. 1895 (5 jaren).	Afd. Iliran en Banjoeasin.
E. Versmann,	13 Sept. 1895 (5 jaren).	Id.
H. J. G. van der Burch,	21 Maart 1896 (5 jaren).	Id.
S. A. von Lopaciusky,	21 Maart 1896 (5 jaren).	Id.
E. Kassel,	21 Maart 1896 (5 jaren).	Id.
E. Kassel,	21 Maart 1896 (5 jaren).	Id.
J. H. B. Hamers,	23 Aug. 1895 (2 jaren).	Afd. Moesi Ilir.
J. Timmer,	23 Aug. 1895 (2 jaren).	Id.
J. H. B. Hamers,	23 Aug. 1895 (2 jaren).	Id.
A. Titarsoll,	23 Aug. 1895 (2 jaren).	Id.
F. Roquas,	23 Aug. 1895 (2 jaren).	Id.
R. Prins,	13 Dec. 1895 (2 jaren).	Id.
E. G. A. Halewijn,	13 Dec. 1895 (2 jaren).	Id.
W. E. Albrecht,	13 Dec. 1895 (2 jaren).	Id.
Mejuffr. E. J. J. C. van Rhijn,	13 Dec. 1895 (2 jaren).	Id.
J. A. H. Joosten,	29 Febr. 1896 (5 jaren).	Id.
Sindang Redjang Cultuur-Maatschappij,	12 Dec. 1895 (t/m 25 April 1899).	Afd. Tebing Tinggi.
R. Erasmi,	4 April 1896 (5 jaren).	Id.

Namen der ondernemers.	Tijdstip van ingang en duur der vergunning. *b*)	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen zijn.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.		
G. Fischer,	6 Juli 1895. (3 jaren).	Distr. Midden-Doesoen (afd. Doesoenlanden).
G. Fischer,	31 Oct. 1895 (3 jaren).	Id. (id.).
Dr. H. Winter,	17 Sept. 1895 (3 jaren).	Districten Tabalong, Kloewa en Balangan (afd. Amoenthai).
D. Martin,	19 Maart 1896 (5 jaren).	Districten Batang Alai en Laboean Amas (id.).
Mr. H. 's Jacob,	6 Nov. 1895 (5 jaren).	Distr. Riam Kanan (afd. Martapoera).
J. M. Stok,	11 Nov. 1895 (5 jaren).	Id. (id.).
Mr. W. Birnie,	14 April 1896 (5 jaren).	Id. (id.).
E. J. F. Tack,	9 April 1896 (3 jaren).	Districten Benoea Ampat en Riam Kiwa (id.).
H. P. Goedkoop,	14 April 1896 (5 jaren).	Districten Riam Kiwa en Riam Kanan (id.).
Amboina.		
G. H. Jansen,	16 Dec. 1895. (5 jaren).	Onderafd. Waroe (afd. Banda).
INLANDSCHE STATEN. Djokjokarta.		
H. W. van Dalfsen,	3 Maart 1896 (5 jaren).	Pakoe Alam-gebied (Adikarto).
Soerakarta.		
J. Ceuleers,	27 Mei 1896 (5 jaren).	Districten Karanggedeh, Grogol en Simo (afd. Boijolali).
J. Ceuleers,	26 Mei 1896 (5 jaren).	Mangkoe Negorosche landen, sorteerende onder de panèwoe Goenoeng Karang Pandam en de kemantrens Mentaseh en Tawangmangoe.
Oostkust van Sumatra.		
J. P. R. Hermans, (2 perceelen).	9 Juli 1895 (5 jaren).	Landschap Tamiang.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.		
J. H. Menten,	21 Oct. 1895 (5 jaren).	Landschap Boeloengan. *l*)
Menado.		
L. Ph. den Dekker,	14 Febr. 1896 (5 jaren).	Landschap Bwool.

l) Deze vergunning is niet door het inlandsch bestuur, maar rechtstreeks door den resident verleend.

B. Ingetrokken vergunningen.

Namen der ondernemers.	Tijdstip waarop de vergunning was ingegaan.	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen waren.	Datum van intrekking (besluit van den hoogsten gewestelijken gezaghebber).
GOUVERNEMENTSLANDEN. Bantam.			
J. Leegstra,	25 Juni 1895.	Distr. Sadjira (afd. Lebak).	26 Juni 1896.
Preanger Regentschappen.			
H. W. van Dalfsen,	26 Sept. 1894.	Districten Karang, Paroeng, Soekaradja en Tradjoe (afd. Soekapoera-kollot).	21 Dec. 1895.
Cheribon.			
F. Kleije,	9 Oct. 1893.	Distr. Madja (afd. Madjalengka).	17 Aug. 1895.
Tagal.			
C. H. van Rinsum,	22 Juni 1893.	Districten Tagal, Adiwerna en Doekoehwringin (afd. Tagal).	22 Jan. 1896.
Th. F. van Vloten,	22 Juni 1893.	Districten Tagal, Maribaija, Pangka en Doekoehwringin (afd. Tagal).	22 Jan. 1896.
Samarang.			
J. W. Jansen,	26 Oct. 1895.	Distr. Troeko (afd. Kendal).	2 Mei 1896.
F. A. Kleian,	29 Oct. 1895.	Distr. Ambarawa (afd. Ambarawa).	16 Mei 1896.

Namen der ondernemers.	Tijdstip waarop de vergunning was ingegaan.	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen waren.	Datum van intrekking (besluit van den hoogsten gewestelijken gezaghebber).
		Rembang.	
D. W. F. Maxwell,	15 Nov. 1895.	Distr. Soelang (afd. Rembang).	3 Juni 1896.
		Pasoeroean.	
J. Lidgerwood,	28 Mei 1894.	Distr. Toeren (afd. Malang).	24 Maart 1896.
A. Mollinger en H. Elink Schuurman,	7 Nov. 1894.	Distr. Senggoro (id.)	24 Maart 1896.
L. F. C. Preijer,	20 Sept. 1894.	Distr. Kotta Pasoeroean (afd. Pasoeroean).	24 Maart 1896.
A. L. de Jong,	4 Dec. 1894.	Districten Kraton en Ngempit (afd. Pasoeroean).	24 Maart 1896.
		Probolinggo.	
Mevrouw B. J. J. Kuipers geb. Westenberg,	23 Mei 1895.	Distr. Gading (afd. Kraksaan).	4 Juli 1895.
		Bezoeki.	
H. W. van Steeden,	29 Dec. 1894.	Distr. Banjoewangi (afd. Banjoewangi).	21 Jan. 1896.
de Koloniale Bank,	11 Juni 1895.	Districten Poeger en Soekokerto (afd. Djember).	22 Juni 1896.
H. W. van Steeden,	10 Juni 1895.	Distr. Soemberwaroe (afd. Panaroekan).	25 Juni 1896.
		Banjoemas.	
D. J. Dibbetz,	18 Maart 1895.	Distr. Tjilatjap (afd. Tjilatjap).	27 April 1896.
F. A. Kleian,	11 Febr. 1896.	Distr. Karangkobar (afd. Bandjarnegara).	27 April 1896.
		Kediri.	
H. W. van Dalfsen,	20 Juli 1892.	Afd. Trenggalek.	(Datum niet opgegeven.)
B. N. Powell,	5 Jan. 1894.	Distr. Ngandjoek (afd. Berbek).	9 April 1896.
		Madura.	
J. van den Bergh, m)	2 Dec. 1895.	Distr. Baratdaija (afd. Sumanap).	28 Mei 1896.
Mejuffr. C. L. H. W. Tausent,	2 Dec. 1895.	Dist. Boender (afd. Pamakassan).	27 Juni 1896.

m) De vergunning was oorspronkelijk verleend aan W. F. Gramser Brinkman.

Namen der ondernemers.	Tijdstip waarop de vergunning was ingegaan.	Districten en afdeelingen of landschappen waar de opsporingsterreinen gelegen waren.	Datum van intrekking (besluit van den hoogsten gewestelijken gezaghebber).
		Sumatra's Westkust.	
J. Schmitz,	22 Mei 1895.	Afd. Padang.	18 Mei 1896.
		Benkoelen.	
J. Schmitz,	2 Maart 1895.	Afd. Mokko Mokko.	3 April 1896.
H. Schmitz du Moulin,	2 Maart 1895.	Id.	3 April 1896.
		Palembang.	
Sindang Redjang Cultuurmaatschappij,	25 April 1894.	Afd. Tebing Tinggi.	12 Aug. 1895.
C. F. A. Hoffmann,	10 Mei 1895.	Afd. Iliran en Banjoeasin.	4 Juni 1896.
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	
H. van Oertzen,	19 Maart 1892.	Afd. Sampit.	2 Oct. 1895.
Mr. G. J. Nijhuis,	4 April 1895.	Afd. Martapoera.	16 Oct. 1895.
Firma Schmutzer & Co,	18 Oct. 1892.	Afd. Doesoenlanden.	22 Jan. 1896.
F. J. H. Soesman,	25 Juni 1895.	Landschappen Pegattan en Koesau.	26 Juni 1896.
		Amboina.	
A. F. Bouman,	6 Dec. 1892.	Afd. Kaijratoe.	17 Aug. 1895.
J. H. Moorrees, (2 perceelen).	12 Juli 1893.	Afd. Banda.	17 Aug. 1895.
		Inlandsche staten.	
		Soerakarta.	
H. E. Dorrepaal,	16 Jan. 1894.	Soesoehoenan-landen.	23 Dec. 1895.
Id.	4 Febr. 1895.	Id.	23 Dec. 1895.
Id.	16 Jan. 1894.	Mangkoe Negorosche-landen.	23 Dec. 1895.
Id.	4 Febr. 1895.	Id.	23 Dec. 1895.
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	
L. J. Vroom,	3 Aug. 1894.	Landschap Koetei.	30 Mei 1896.

C. Door tijdsverloop vervallen vergunningen.

Namen der ondernemers.	Waar de opsporingsterreinen gelegen waren.	De vergunning liep af onder dagteekening als volgt:
	Gouvernementslanden.	
	Preanger Regentschappen.	
A. G. Bosch,	Districten Tjimahi, Goenoeng Parang en Tjiheulang (afd. Soekaboemi).	2 Dec. 1895.
	Samarang.	
H. E. Dorrepaal,	Districten Singen-lor en Singen-kidoel, Salatiga en Manggar. (afdeelingen Samarang, Salatiga en Demak).	3 Maart 1896.
	Soerabaija.	
D. Marten,	Districten Djenggolo I en II (afd. Sidoardjo).	21 Dec. 1895.
W. F. L. Gericke,	Districten Djenggolo III en IV (id.)	22 Dec. 1895.
J. A. Stoop,	Districten Rawapoelo I en II (id.).	22 Dec. 1895.
Teng Hin Kok,	Districten Kedokan en Pridjek (afd. Sidaijoe).	13 Jan. 1896.
Teng Hin Kok,	Districten Goenoeng Kendeng, Lengkir en Mantoep (afd. Lamongan).	13 Jan. 1896.
J. Bienfait,	District Modjoredjo (afd. Djombang).	17 Juni 1896.

Namen der ondernemers.	Waar de opsporingsterreinen gelegen waren.	De vergunning liep af onder dagteekening als volgt:
	Banjoemas.	
E. G. Th. Gerlach,	Distr. Adjibarang (afd. Poerwakerta).	29 April 1896.
G. J. Goring,	Id. (id.).	24 Juni 1896.
E. G. E. Rose,	Distr. Poerwakerta (id.).	24 Juni 1896.
	Inlandsche staten.	
	Oostkust van Sumatra.	
A. Barda,	Landschap Assahan.	20 Jan. 1896.
	Westerafdeeling van Borneo.	
H. M. E. van den Brandeler,	Landschap Soekadana.	23 Aug. 1895.
J. F. Millar,	Landschap Sambas.	23 Aug. 1895.
A. J. van Oostveen,	Id.	8 Sept. 1895.
W. Benque,	Landschap Boenoet.	17 Oct. 1895.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE MMM.

N°. 64

(Zie hoofdst. O, afd. III, van het verslag.)

OVERZICHT van het ZOUTDEBIET in de gewesten van Nederlandsch-Indië waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1893, 1894 en 1895. [1])

Gewestelijke opgaven.

GEWESTEN.	1893.	1894.	1895.
Verkochte hoeveelheden (in pikols).			
JAVA EN MADURA.			
Bantam	35 950 7/32	34 593 10/32	35 201 20/32
Batavia *a*)	54 183 20/32	57 546 12/32	64 973 17/32
Krawang *b*)	28 026 4/32	25 105 6/32	21 426 3/32
Preanger Regentsch.	78 695 12/32	76 474 14/32	78 768 18/32
Cheribon	56 865 9/32	54 848 19/32	53 199 19/32
Tagal	40 949 12/32	38 794 2/32	40 021 3/32
Pekalongan	24 714 30/32	24 910	25 632 14/32
Samarang *c*)	65 128 8/32	63 027 11/32	65 475 12/32
Japara	44 170	40 715 9/32	40 257 28/32
Rembang	51 519 18/32	51 782 10/32	53 574 17/32
Soerabaija *c*)	91 438 17/32	89 716 18/32	94 963 17/32
Pasoeroean	49 080 16/32	48 339 5/32	47 408 9/32
Probolinggo	24 681 11/32	24 655 17/32	25 422 22/32
Bezoeki	33 467 7/32	32 536 23/32	33 796 12/32
Banjoemas	61 637 22/32	60 472 27/32	59 804 26/32
Bagelen	69 644 6/32	69 760 18/32	70 822 29/32
Kadoe	43 901 21/32	42 981 10/32	42 378 4/32
Soerakarta	30 989 9/32	31 579 22/32	34 585 28/32
Transporteeren	885 043 14/32	867 839 9/32	887 713 10/32
Per transport	885 043 14/32	867 839 9/32	887 713 10/32
Madioen	65 014 19/32	62 725 30/32	64 146 18/32
Kediri	73 728 20/32	78 235 29/32	77 862 30/32
Madura	57 200 18/32	58 848 29/32	64 133 3/32
Totalen	*d*) 1 080 987 7/32	*e*) 1 067 650 1/32	*f*) 1 093 855 29/32
BUITENBEZITTINGEN.			
Sumatra's Westkust	77 172 4/32	60 371 4/32	64 679 24/32
Benkoelen	9 822 16/32	8 789 2/32	8 747 16/32
Lampongsche Districten	7 336 4/32	7 053 15/32	7 705 11/32
Palembang	42 998 23/32	44 618	42 837
Banka	7 992 19/32	8 509 14/32	8 784 30/32
Westerafd. van Borneo	29 402 5/32	25 034 11/32	23 752 21/32
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	45 898 5/32	47 069 3/32	46 173 14/32
Totalen	220 623	201 444 17/32	202 680 13/32
Java en Madura (zie hooger)	1 080 987 7/32	1 067 650 1/32	1 093 855 29/32
Algemeene totalen (pikols)	1 301 610 7/32	1 269 094 18/32	1 296 536 20/32

[1]) De opgaven over 1894 zijn als verbeterde, die over 1895 als voorloopige te beschouwen.

a) Ter wille van de eenvormigheid is ook voor de verschillende verkoopplaatsen in de residentie Batavia, niettegenstaande het zout er bij het gewicht wordt verkocht (in de behandelde drie jaren achtereenvolgens tot een totaal van 3 142 667, 3 337 690 en 3 768 465 K.G.), het debiet in pikolmaten opgegeven. Voor de herleiding is aangenomen dat 58 K.G. bij meting 1 pikol uitleveren.

b) De verkoop bij het gewicht werd in den loop der eerste helft van 1894 ook ingevoerd bij één van de verkoopplaatsen in Krawang, namelijk bij die te Tjabangboengin, waar op de bedoelde wijze werden verkocht in 1894 21 865 en in 1895 37 281 K.G., waarvoor in de tabel respectievelijk 377 en 642 25/32 pikol in rekening is gebracht.

c) Ook te Samarang en te Soerabaija geschiedt de verkoop bij het gewicht (zie de noten *a* en *b*). In de behandelde jaren beliepen de verkochte hoeveelheden te Samarang achtereenvolgens 863 923, 881 850 en 862 565 K.G. en te Soerabaija achtereenvolgens 804 967, 1 147 890 en 1 468 710 K.G. Herleid in pikolmaten, waren de hoeveelheden voor eerstgemelde hoofdplaats achtereenvolgens 14 895 7/32, 15 204 10/32 en 14 871 26/32 pikol, en voor de hoofdplaats Soerabaija 13 878 24/32, 19 791 6/32 en 25 322 19/32 pikol. Onder de gewestelijke cijfers in de tabel is voor beide hoofdplaatsen het debiet in pikols uitgetrokken.

d) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal (zie de noten *a* en *c*) bedragen hebbende 4 811 557 K.G., gerekend 82 957 28/32 pikol.

e) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal (zie de noten *a*, *b* en *c*) bedragen hebbende 5 389 295 K.G., gerekend 92 918 28/32 pikol.

f) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal (zie de noten *a*, *b* en *c*) bedragen hebbende 6 137 021 K.G., gerekend 105 810 23/32 pikol.

Berekening van de geldelijke opbrengst.

GEWESTEN.	1893.	1894.	1895.
Van de hiervóór opgegeven hoeveelheden werden verkocht:			
JAVA EN MADURA.			
à f 6,72 per pikol (normaalprijs)	911 721$^{6}/_{32}$	g) 941 900$^{18}/_{32}$	953 232$^{7}/_{32}$
à f 5,92 per pikol (Java's zuidkust) .	54 986$^{28}/_{32}$	h) 1 039$^{13}/_{32}$	. . . .
à f 6 per pikol (in de res. Soerakarta) .	30 989$^{9}/_{32}$	31 579$^{22}/_{32}$	34 585$^{28}/_{32}$
à f 0,12 per K.G (op de zes — sedert 1894 op de zeven — verkoopplaatsen, waar de verkoop bij het gewicht is ingevoerd) . . .	80 160$^{17}/_{32}$	90 125$^{31}/_{32}$	102 722$^{2}/_{32}$
à f 2 per pikol (daar waar het zout, na vooraf voor de consumtie onbruikbaar te zijn gemaakt, voor industrieele doeleinden wordt verlangd).	332	211$^{16}/_{32}$	227$^{3}/_{32}$
à f 0,03^{5} per K.G. (verstrekking voor industrieele doeleinden waar de verkoop bij het gewicht is ingevoerd)	2 797$^{11}/_{32}$	2 792$^{29}/_{32}$	3 088$^{21}/_{32}$
Totalen als voren (pikols) . . .	1 080 987$^{7}/_{32}$	1 067 650$^{1}/_{32}$	1 093 855$^{29}/_{32}$

GEWESTEN.	1893.	1894.	1895.
BUITENBEZITTINGEN.			
à f 6,72 per pikol (normaalprijs) . .	i) 12 082$^{13}/_{32}$	k) 201 429$^{17}/_{32}$	95 163$^{31}/_{32}$
à f 6 per pikol (ter Sumatra's Westkust en in Palembang) . .	. . . . . .		107 491$^{24}/_{32}$
à f 5.83^{5} per pikol (in Palembang en Borneo's Westerafd.) j)	72 401$^{16}/_{32}$		. . . .
à f 6,66^{5} per pikol (in Benkoelen en Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling) j)	55 720$^{21}/_{32}$		. . . . . .
à f 5 per pikol (ter Sumatra's Westkust en op de hoofdplaats Telok Betong der Lampongsche Districten) j)	80 415$^{14}/_{32}$		. . . .
à f 2 per pikol (verstrekking voor industrieele doeleinden) l)	3	15	25
Totalen als voren	220 623	201 444$^{17}/_{32}$	202 680$^{23}/_{32}$
Geldelijke opbrengst:			
Java en Madura . .	f7 201 254,50^{5}	f 7 158 572,53	f7 334 903,33^{5}
Buitenbezittingen . .	1 277 208,69	m) 1 275 084,52	1 284 502,99^{5}
Algemeene totalen	f8 478 463,19^{5}	f8 433 657,05	f8 619 406,33

Opgaven voor elke verkoopplaats in het bijzonder. n)

JAVA EN MADURA.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893.	1894.	1895.
Bantam.				
Serang	Karang Antoe	5 094	4 833	4 601
Tanara	*Tanara	6 947	6 016	6 586
Tjilegon	Tjilegon	5 462	5 623	5 544
Pandeglang	*Pandeglang	6 586	6 338	6 380
Rangkas Betoeng	Rangkas Betoeng	5 896	6 107	6 128
Tjiringin	*Laboean	3 863	3 690	3 908
Paroeng Koedjang	Goenoeng Kentjana	2 100	1 983	2 051
	Te zamen	35 948	34 590	35 198

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893.	1894.	1895.
Batavia. o)				
Batavia (hoofdplaats)	*Batavia	16 016	18 946	27 702
Bekassi	*Bekassi	8 868	9 214	9 583
Tangerang	*Tangerang	11 086	11 310	9 463
Buitenzorg	*Buitenzorg	18 214	18 079	18 225
	Te zamen	54 184	57 549	64 973

g) De normaalprijs gold van 9 Januari 1894 af ook voor de verkooppakhuizen op Java's zuidkust, namelijk voor die te Plaboean (Wijnkoopsbaai) en Kalipoetjang in de Preanger Regentschappen, Tjilatjap in Banjoemas, Patjitan, Toelakan en Belah in Madioen en Panggoel in Kediri.

h) De prijs van f 5,92 per pikol gold slechts gedurende de eerste acht dagen van het jaar (zie de voorgaande noot).

i) Alleen op Banka en in de Lampongsche Districten, met uitzondering van de hoofdplaats Telok Betong.

j) De prijzen van f 5,83^{5}, f 6,66^{5} en f 5 per pikol golden slechts tot op het tijdstip der inwerkingtreding van Indisch Staatsblad 1893 n°. 302, zijnde de eerste dagen van Januari 1894 (voor de betrokken gewesten op verschillende data).

k) Hoeveel zout in de eerste dagen van Januari 1894 (zie de voorgaande noot) nog tegen de oude prijzen verkocht werd, is niet opgegeven, zoodat alleen het debietcijfer over het geheele jaar voor alle gewesten te zamen bekend gesteld is.

l) Alleen ter Sumatra's Westkust.

m) Dit cijfer is overgenomen uit de verantwoordingen der zoutverkooppakhuismeesters, waarin echter niet opgegeven is hoeveel de opbrengst volgens het oude en hoeveel die volgens het nieuwe tarief bedraagt (verg. noot k).

n) In deze opgaaf zijn de totalen afgerond in dier voege, dat onderdeelen van den pikol zijn weggelaten. De door Europeesche pakhuismeesters beheerde verkooppakhuizen zijn met een * aangeduid; op al de andere plaatsen is het debiet aan inlandsche pakhuismeesters opgedragen.

o) In K.G. bedroegen de verkochte hoeveelheden, welke ter wille van de vergelijking in pikolmaten zijn herleid, in 1893: te Batavia 928 918, te Bekassi 514 356, te Tangerang 642 977 en te Buitenzorg 1 056 416; in 1894 respectievelijk 1 098 889, 534 449, 655 977 en 1 048 618, en in 1895 respectievelijk 1 606 710, 555 821, 548 861 en 1 057 073.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893	1894.	1895.
Krawang.				
Sindangkassi	Poerwakarta	2 559	2 606	2 595
Gandasoli	Plered	1 466	1 508	1 465
Krawang	Krawang	5 969	10 115	8 801
Adiarsa	Tjilamaija	1 499	1 673	2 495
Tjabangboengin	Tjabangboengin	12 231	p) 4 503	q) 643
Segalaherang r)	Segalaherang	2 906	2 879	3 067
Pamanoekan r)	Pamanoekan	1 393	1 818	2 358
	Te zamen	28 023	25 102	21 424
Preanger Regentschappen.				
Oedjoeng Broeng Koelon	*Bandong	10 570	10 596	10 888
Koppo	Koppo	5 518	4 947	5 236
Tjitjalengka	Tjitjalengka	5 350	4 914	5 233
Maleber	*Tjiandjoer	10 218	9 673	9 483
Djampang Wetan	Tanggeung	1 178	1 094	1 240
Goenoeng Parang	*Soekaboemi	9 406	9 871	9 887
Plaboean	Plaboean (of Wijnkoopsbaai)	1 282	849	974
Djampang Koelon	Paboearan	360	368	340
Soemedang	Soemedang	3 857	4 135	4 482
Melambong	Melambong	3 864	3 773	3 987
Indihiang	*Indihiang	6 352	6 536	6 340
Singaparna	Singaparna	3 574	3 533	3 545
Soetji	*Garoet (of Tjiwalen)	9 824	8 896	9 876
Bandjar	Bandjar	805	1 230	1 196
Kalipoetjang	Kalipoetjang	1 832	1 293	1 147
Parigi	Parigi	1 409	1 542	1 556
Mandala	Tjikatomas	871	931	873
Batoewangi	Singadjaja	579	551	593
Nagara	Pameungpeuk	558	512	572
Kandangwesi	Boengboelan	556	484	569
Karang	Parakan-ondjé	722	737	743
	Te zamen	78 685	76 465	78 760

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893.	1894	1895.
Cheribon.				
Cheribon	*Cheribon	14 923	13 556	12 572
Lossari	Tjiledoek	5 195	4 754	4 644
Indramaijoe	*Indramaijoe	6 330	6 043	5 249
Karang Ampel	Karang Ampel	2 853	2 941	3 142
Madjalengka	*Madjalengka	9 117	9 202	8 914
Tjiamis	Tjiamis	4 072	4 173	4 278
Kwali	Kwali	3 046	3 000	3 070
Koeningan	*Koeningan	9 352	9 188	9 218
Lossarang s)	Lossarang	1 973	1 988	2 109
	Te zamen	56 861	54 845	53 196
Tagal.				
Tagal	*Tagal	16 023	16 621	15 545
Pamalang	Plawangan	4 749	2 166	4 816
Tjomal	Oeloedjami	4 364	4 564	3 553
Randoedongkal	Randoedongkal	4 969	5 074	5 194
Tandjoeng	Tandjoeng	5 141	4 574	4 690
Boemiaijoe	Boemiaijoe	5 700	5 792	6 220
	Te zamen	40 946	38 791	40 018
Pekalongan.				
Pekalongan	*Pekalongan	13 027	13 587	14 193
Paninggaran	Goemiwang	4 110	3 991	3 715
Id.	Paninggaran	....	....	t) 799
Sawangan	Doro	2 776	2 845	2 564
Keboemen	Limpoeng	4 801	4 485	4 359
	Te zamen	24 714	24 908	25 630
Samarang.				
Samarang	*Samarang u)	14 895	15 204	14 871
Salatiga	*Salatiga	11 302	11 019	11 403
Ambarawa	Ambarawa	6 016	6 193	6 051
Oengaran	Oengaran	2 735	2 604	2 569
Kendal	*Bodri	10 318	9 611	10 514
Selokaton	Soekoredjo	3 227	3 258	3 466
Bodja	Soesoekan	2 371	2 358	3 655
Demak	*Demak	14 260	12 776	12 942
	Te zamen	65 124	63 023	65 471

p) Hieronder eene bij het gewicht verkochte hoeveelheid van 21 865 K.G., welke hoeveelheid te dezer plaatse is medegerekend als 377 pikol (verg. noot b).

q) De verkoop in 1895 bestond uit 37 281 K.G., welke gewichtshoeveelheid hier in pikolmaten is uitgedrukt.

r) Deze districten behooren tot de particuliere landen Pamanoekan en Tjiassem.

s) Dit district behoort tot de particuliere landen Kandanghauer en Indramaijoe-West.

t) Dit pakhuis werd in Februari 1895 geopend.

u) Zie noot c.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893.	1894.	1895.
Japara.				
Patti	*Patti	9 123	7 013	6 483
Joana	Joana	3 342	4 278	5 102
Koedoes	*Koedoes	17 929	18 180	18 235
Mergotoehoe	*Taijoe	5 091	4 831	4 553
Japara	*Japara	8 683	6 412	5 883
	Te zamen	44 168	40 714	40 256
Rembang.				
Waroe	Rembang	4 897	4 742	4 791
Pamottan	Pamottan	4 371	4 732	4 676
Rembes	Toeban	6 510	5 997	6 629
Renggel	Renggel	4 565	4 447	5 142
Djatirogo	Djatirogo	4 176	4 204	4 106
Bantjar	Boeloe	3 724	4 315	4 788
Temaijang	Bodjonegoro	5 650	5 907	5 966
Padangan	*Padangan	6 962	6 998	7 136
Pelem	Soegihwaras	4 756	4 774	4 373
Karangdjati	Blora	5 903	5 662	5 962
	Te zamen	51 514	51 778	53 569
Soerabaija.				
Soerabaija	*Soerabaija	13 878	19 791	25 323
Djenggolo I	Sidoardjo	5 832	4 837	4 586
Djenggolo II	Djerebeng	5 246	4 534	4 918
Rawapoelo I	Porrong	5 557	5 183	5 261
Modjokerto	Modjokerto *v*)	8 197	7 299	5 334
Modjosari-lor	Modjosari *v*)	6 793	5 140	4 791
Modjodadi	*Plosso	7 167	6 789	5 090
Modjoagoeng	*Modjoagoeng	9 715	7 427	7 818
Grissee	Grissee	3 135	2 984	3 056
Bengawandjero	Boenga	1 198	1 757	1 684
Goenoeng Kendeng	*Lamongan	8 588	8 937	7 507
Tambangan	Doekoen	2 505	2 044	3 534
Pridjek	*Babat	9 993	9 290	10 788
Kedokan	Krandji	1 038	1 144	2 629
Bawean (eiland)	Sangkapoera	2 587	2 554	2 638
	Te zamen	91 429	89 710	94 957

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893.	1894.	1895.
Pasoeroean.				
Pasoeroean	*Pasoeroean	5 490	5 048	4 768
Grati	Gratitoenon	1 826	1 765	1 760
Winongan	Banjoebiroe	836	763	826
Tengger	Pasrepan	2 001	2 056	1 852
Bangil	Bangil	2 899	2 409	2 421
Gempol	Poerwodadi	4 811	4 616	4 527
Pandakan	Kasri	3 301	2 859	2 770
Malang	*Malang	6 604	6 712	6 552
Karanglo	Singosari	2 318	2 233	2 178
Penanggoengan	Batoe (Sisir)	2 665	2 679	2 573
Ngantang	Ngantang	806	846	826
Senggoro	Kepandjen	4 958	5 252	5 703
Toeren	*Toeren	6 716	7 081	6 602
Pakis	Toempang	3 844	4 014	4 044
	Te zamen	49 075	48 333	47 402
Probolinggo.				
Probolinggo	*Bremi (of Probolinggo)	7 485	7 514	8 049
Tongas	Tongas	1 764	2 087	2 369
Gending	Gending	2 706	2 647	2 666
Padjarakan	Padjarakan	3 699	3 437	3 471
Paiton	Paiton	1 283	1 040	998
Loemadjang	*Loemadjang	7 742	7 928	7 867
	Te zamen	24 679	24 653	25 420
Bezoeki.				
Bezoeki	Bezoeki	1 978	1 720	1 879
Bondowosso	*Bondowosso	8 295	7 874	8 191
Djember	Djember	6 026	6 198	6 596
Soekokerto	Soekowono	5 395	5 139	5 426
Panaroekan	*Panaroekan	3 514	3 346	2 991
Kalitikoes	Ardjasa	1 035	1 281	1 081
Soemberwaroe	Nangger	1 183	1 185	1 051
Kapongan	Mangaran	1 019	722	1 213
Banjoewangi	Banjoewangi	3 193	3 130	3 367
Rogodjampi	Rogodjampi	1 824	1 937	1 996
	Te zamen	33 462	32 532	33 791

v) In 1895 is de Europeesche verkooppakhuismeester door een inlander vervangen.

Districten.	Plaats waar het verkoopakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893.	1894.	1895.
Banjoemas.				
Banjoemas	*Banjoemas *w*)	7 649	11 563	11 154
Adjibarang	Adjibarang	3 664	4 238	6 094
Poerbolinggo	*Poerbolinggo	14 913	15 880	15 198
Singomerto	*Bandjarnegara	7 832	8 424	7 926
Karangkobar	Karangkobar	4 749	4 444	4 183
Tjilatjap	Tjilatjap *v*)	17 603	4 923	2 914
Adiredjo	*Bandjarkroja *w*)	3 657	9 284	10 514
Madjenang	Madjenang	1 568	1 714	1 817
	Te zamen	61 635	60 470	59 800
Bagelen.				
Poerworedjo	*Poerworedjo	11 340	10 541	11 894
Koetoardjo	*Koetoardjo	12 025	12 740	12 122
Djenar	Boeboetan	3 890	3 701	3 665
Keboemen	*Keboemen	7 409	9 132	9 508
Id.	Sadang	3 006	2 911	2 713
Ambal	Ambal	5 133	4 743	4 517
Karang Anjar	*Karang Anjar	13 543	12 963	13 046
Wonosobo	*Wonosobo	11 868	11 660	11 745
Sapoeran	Broeno	1 425	1 366	1 608
	Te zamen	69 639	69 757	70 818
Kadoe.				
Magelang	*Magelang	10 618	10 241	10 477
Ngasinan	Grabak	4 777	5 143	5 025
Probolinggo	*Moentilan	7 451	7 718	7 871
Menoreh	Salaman	5 596	5 272	5 151
Remameh	Salam	2 144	1 795	1 746
Djetis	*Temanggoeng	9 035	7 818	7 157
Kadoe	Ngadiredjo	4 277	4 991	4 949
	Te zamen	43 898	42 978	42 376
Soerakarta.				
—	*Soerakarta	20 197	19 785	18 786
—	*Klatten	10 791	11 794	15 799
	Te zamen	30 988	31 579	34 585
Madioen.				
Bagi	*Madioen	9 418	9 217	8 060
Tjaroeban	Tjaroeban	4 308	4 774	5 132
Sepreh	Ngawi	5 056	5 046	5 514
Sinee	Ngrambee	2 033	2 063	2 081
Magettan	*Magettan	9 229	9 979	11 023
Ponorogo	*Ponorogo	1 615	10 761	12 851
Patjitan	Patjitan *v*)	4 410	3 812	4 403
Pringkoekoe	Belah	6 275	3 670	4 047
Lorrok	Toelakan *v*)	22 665	13 398	11 033
	Te zamen	65 009	62 720	64 144
Kediri.				
Kediri	*Kediri	18 807	19 147	17 707
Soekoredjo	*Paree	6 450	7 547	7 147
Toeloeng Agoeng	*Toeloeng Agoeng	13 226	14 176	14 603
Kampak	Tawing	4 368	6 022	6 527
Panggoel	Panggoel	917	662	452
Ngandjoek	*Ngandjoek	8 163	8 004	7 764
Kertosono	*Kertosono	6 618	6 578	7 441
Blitar	*Blitar	10 427	10 277	10 026
Wlingi	Wlingi	4 748	5 817	6 193
	Te zamen	73 724	78 230	77 860
Madura.				
Pamakassan	Pamakassan	7 439	6 886	8 254
Waroe	Temberoe	2 781	2 839	2 761
Bangkallan	*Bangkallan	10 641	9 939	9 709
Sapoeloe	Sapoeloe	1 205	1 352	1 385
Balega-laut	Balega	5 430	5 846	6 267
Sampang-laut	Sampang	6 322	5 460	7 154
Sampang-daija	Ketapang	2 986	3 451	3 858
Sumanap	Pabean	8 719	8 620	9 985
Barat-daija	Amboenten	7 813	9 114	9 113
Timor-daija	Andoelang	1 851	2 149	3 312
Kangean (eiland)	Ardjasa	831	994	1 015
Sapoedi(eiland)	Gaijam	1 177	1 191	1 315
	Te zamen	57 195	58 841	64 128

w) In 1895 is de inlandsche verkooppakhuismeester door een Europeeschen titularis vervangen.

BUITENBEZITTINGEN.

Sumatra's Westkust.

Afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893	1894.	1895.
Afd. Padang	*Padang	27 616	11 418	16 535
id. Priaman	*Priaman	42 497	43 282	42 883
id. Aijer Bangies en Rau	Aijer Bangies	1 227	1 242	1 057
id. Natal	Natal	2 904	1 309	907
id. Painan	Indrapoera	2 926	3 119	3 297
	Te zamen	77 170	60 370	64 679

Benkoelen.

Afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	1893	1894.	1895.
Afd. Benkoelen	Benkoelen	2 745	2 160	2 578
id. Mokko Mokko	Mokko Mokko	651	671	674
id. id.	Bantal	418	393	379
id. id.	Ketaun	278	239	x) 83
id. Laïs	Laïs	761	752	719
id. Kauer	Bintoeban	649	657	684
id. Seloema	Loeboelintang	392	ij) 183	......
id. id.	Tallo	761	905	904
id. Manna en Pasoemah Oeloe Manna	Manna	1 577	1 348	1 312
id. Kroë	Kroë	1 585	1 476	1 410
	Te zamen	9 817	8 781	8 743

Lampongsche Districten.

Afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	1893	1894.	1895.
—	Telok Betong	3 246	2 646	2 739
Afd. Toelang Bawang	Menggala	2 278	2 282	2 482
id. id.	Kotta Boemi	708	709	973
id. Sekampong	Soekadana	657	895	924
id. Semangka	Kotta Agoeng	445	519	584
	Te zamen	7 334	7 051	7 702

Palembang.

Afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	1893	1894.	1895.
—	*Palembang	42 998	44 618	42 837

x) Dit pakhuis werd in Maart 1895 gesloten.
ij) Dit pakhuis werd in Mei 1894 gesloten.
z) De pakhuizen op Banka (met uitzondering van dat ter hoofdplaats Muntok) staan onder beheer van de administrateurs der tinmijnen.

Banka. z)

Districten of afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1893.	1894.	1895.
Distr. Muntok	Muntok	1 420	1 827	1 710
id. Djeboes	*Djeboes	559	611	669
id. Blinjoe	*Blinjoe	1 111	1 091	1 157
id. Soengeiliat	*Soengeiliat	1 202	1 230	1 147
id. Merawang	*Merawang	640	512	596
id. Pangkalpinang	*Pangkalpinang	1 039	1 074	1 170
id. Soengeislan	*Soengeislan	818	907	936
id. Koba	*Koba	516	572	643
id. Toboali	*Toboali	684	682	753
	Te zamen	7 989	8 506	8 781

Westerafdeeling van Borneo.

Districten of afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	1893.	1894.	1895.
Afd. Pontianak en Ommelanden	*Pontianak	6 320	6 364	6 040
id. Mampawa	Mampawa	1 753	1 327	1 390
id. Taijan	Taijan	1 811	1 519	1 887
id. Soekadana	Soekadana	2 207	1 259	518
id. Sambas	*Sambas	4 396	3 276	2 965
id. Montrado *aa*)	*Singkawang	2 673	2 138	1 982
id. Sintang	*Sintang	8 578	8 025	7 619
id. id.	Sanggou	1 662	1 122	1 348
	Te zamen	29 400	25 030	23 749

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Districten of afdeelingen.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	1893.	1894.	1895.
Afd. Bandjermasin en Ommelanden	*Bandjermasin	21 762	25 101	29 100
id. Amoenthai	*Amoenthai	14 578	11 353	7 683
id. Martapoera	Tabanio	758	701	753
id. Dajaklanden	Kwala Kapoeas	1 536	2 309	2 958
id. Sampit	Sampit	1 403	1 414	1 264
id. Doesoenlanden	Boentok	5 859	6 188	4 413
	Te zamen	45 896	47 066	46 171

aa) Met 1 Juli 1895 (Indisch Staatsblad n°. 75) is de afdeeling Montrado ingesmolten bij de afdeeling Sambas.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE NNN.

N°. 65.

(Zie hoofdst. O, afd. IV, § 1, van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de HANDELSBEWEGING van Nederlandsch-Indië met landen of plaatsen daarbuiten gelegen, over het jaar 1895.

I. Herkomst en bestemming der in- en uitgevoerde goederen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.						
Nederland	f 44 112 820	f 2 192	f 616 460	f 59 611 084	f 5 700	f 515
Engeland	20 447 778	"	609 500	6 225 018	"	"
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . .	. . .	. . .	19 683 284	"	"
België	35 175	"	"	159 134	"	"
Frankrijk	1 077 105	"	"	3 678 019	"	"
Duitschland	738 551	2 540	"	464 165	"	"
Oostenrijk	178 943	"	"	3 186 896	"	"
Zwitserland	92 312	"	"	"	"	"
Rusland	2 103 904	"	"	232 575	"	"
Denemarken	77 394	"	"	34 350	"	"
Zweden	4 751	"	"	"	"	"
Italië	275 241	"	"	197 532	"	"
Spanje	4 970	"	"	741 479	"	"
Spanje (voor orders)	. . .	. . .	. . .	433 818	"	"
Portugal	"	"	"	2 215	"	"
Portugal (voor orders)	. . .	. . .	. . .	3 345 834	"	"
Griekenland	262	"	"	"	"	"
Egypte	43 319	"	"	72 124	"	"
Port Saïd (voor orders)	. . .	. . .	. . .	14 149 364	"	"
Afrika	26 253	"	"	507 381	"	"
Amerika	3 017 001	"	"	16 163 993	"	"
Arabië	4 147	"	"	16 600	"	33 750
Engelsch-Indië	59 802	"	"	1 231 894	"	150
Pinang	14 288 786	100	1 721 405	3 342 132	380	127 325
Transporteeren. . .	f 86 588 514	f 4 832	f 2 947 365	f 133 528 891	f 6 080	f 161 740

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
Per tranport . . .	f 86 588 514	f 4 832	f 2 947 365	f 133 528 891	f 6 080	f 161 740
Malakka	268 238	„	„	332 587	„	„
Singapore	47 783 897	220	5 111 786	41 272 257	28 240	694 847
Siam	1 857 474	„	„	286 348	„	„
Saigon	7	„	„	„	„	„
Hongkong	3 813 422	„	„	22 883 570	„	„
China	2 083 236	„	„	671 946	„	„
Japan	2 640	„	„	„	„	„
Manilla	275 759	„	„	8 096	„	„
Serawak	3 670	„	„	40 354	„	„
Kokos-eilanden	„	„	„	1 172	„	„
Timor-Dilly	1 218 888	„	121 007	293 096	„	297 975
Duitsch Nieuw-Guinea	„	„	„	14 976	„	„
Australië	1 150 248	„	114 000	2 284 626	„	„
Totaal . . .	f 145 045 993	f *a*) 5 052	f *b*) 8 294 158	f 201 617 919	f *c*) 34 320	f *d*) 1 154 562
VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.						
Nederland	f 7 061 486	„	„	f 22 281 009	„	„
Engeland	173 973	„	„	„	„	„
Frankrijk	1 000	„	„	„	„	„
Engelsch-Indië	864 660	„	„	„	„	„
Singapore	83 772	„	„	„	„	„
Australië	200	„	„	„	„	„
Totaal . . .	f 8 185 091	„	„	f 22 281 009	„	„

II. Waarde der ingevoerde goederen.

VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.	BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
				Per transport	f 1 746 833	f 2 154 651	f 3 901 484
Aardewerk van alle soorten	f 1 105 283	f 860 196	f 1 965 479	Boeken	162 322	91 168	253 490
Atappen	„	287 925	287 925	Buskruit	22 627	82 836	105 463
Bier	560 127	446 761	1 006 888	Cement	288 891	164 305	453 196
Blik en blikwerk	81 423	559 769	641 192				
Transporteeren	f 1 746 833	f 2 154 651	f 3 901 484	Transporteeren	f 2 220 673	f 2 492 969	f 4 713 633

a) Hiervan aan goud f 100.

b) Hiervan aan gouden munt f 1 339 815, namelijk uit Nelerland f 615 315, uit Engeland f 609 500, uit Singapore f 1000 en uit Australië f 114 000.

c) Uitsluitend goud.

d) Hiervan aan gouden munt f 15 000 uit Timor-Dilly.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
Per transport	f 2 220 673	f 2 492 960	f 4 713 633
Cokes	49 680	2 816	52 496
Dranken (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	67 538	245 941	313 479
Drogerijen en medicijnen	451 628	875 678	1 327 306
Eetwaren (boter)	1 063 035	339 137	1 402 172
Id. (ghie of Perzische boter)	〃	94 537	94 537
Id. (hammen)	170 192	51 365	221 557
Id. (kaas)	145 609	6 565	152 174
Id. (visch)	59 878	6 574 543	6 634 421
Id. (vleesch)	162 660	319 102	481 762
Id. (alle andere soorten)	1 315 293	6 940 640	8 255 933
Fabriek- en stoomwerktuigen	1 683 759	970 660	2 654 419
Gambier	〃	1 047 045	1 047 045
Garens	1 288 880	2 539 161	3 828 041
Gedistilleerd (arak)	〃	87 850	87 850
Id. (brandewijn)	234 038	376 032	610 070
Id. (jenever)	579 476	151 359	730 835
Id. (likeuren)	92 234	97 248	189 482
Id. (reukwerken)	207 036	39 480	246 516
Id. (whisky)	31 231	139 938	171 169
Id. (alle andere soorten) e)	34 135	27 458	61 593
Glas en glaswerk	427 045	190 703	617 748
Goud- en zilverwerk	127 671	102 540	230 211
Hars	562	192 785	193 347
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	5 993	627 250	633 243
Id. (ander) en houtwerk	34 108	264 622	298 730
IJzer en staal en dito werk	3 226 410	1 181 781	4 408 191
Instrumenten (muziek-)	110 706	50 340	161 046
Id. (andere)	114 642	17 350	131 992
Kaarsen	56 722	30 000	86 722
Kalk	1 076	67 943	69 019
Kleederen	435 775	1 283 046	1 718 821
Koffie	〃	1 291 681	1 291 681
Kolen (steen-)	71 962	1 191 770	1 263 732
Koper en koperwerk	264 564	349 693	614 257
Kramerijen	1 425 069	2 438 202	3 863 271
Lampen	283 667	194 050	477 717
Leder en lederwerk	154 577	309 444	464 021
Lood (ruw en bewerkt)	30 878	107 594	138 472
Lucifers	240 408	1 988 529	2 228 937
Machinerieën voor suikerfabrieken	954 792	225 793	1 180 585
Manufacturen, katoenen, ruwe (ongebleekte)	3 339 388	2 924 020	6 263 408
Transporteeren	f 21 162 990	f 38 448 651	f 59 611 641

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
Per transport	f 21 162 990	f 38 448 651	f 59 611 641
Manufacturen (katoenen) (gebleekte)	9 277 856	5 614 659	14 892 515
Id. id. (geverfde of gedrukte)	4 074 949	9 762 938	13 837 887
Id. (wollen en halfwollen)	1 030 594	612 299	1 642 893
Id. (zijden en halfzijden)	371 067	1 241 091	1 612 158
Id. (zakken)	18 975	594 036	613 011
Id. (zeildoek)	60 740	20 921	81 661
Id. (andere)	1 588 539	2 847 779	4 436 318
Matten en matwerk	3 464	174 472	177 936
Meel	50 953	1 829 109	1 880 062
Mest	994 389	1 825 684	2 820 073
Meubelen	229 638	310 355	539 993
Mineraalwater	245 529	54 698	300 227
Modewaren	182 712	772 297	955 009
Olie (aard-) of petroleum	792	5 128 989	5 129 781
Id. (katjang-)	〃	54 235	54 235
Id. (klapper-)	〃	345 934	345 934
Id. (lijn-)	170 870	31 749	202 619
Id. (andere)	100 512	190 503	291 015
Opium	700	3 326 920	3 327 620
Paarden	〃	71 600	71 600
Papier	563 309	1 050 829	1 614 138
Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	14 549	119 428	133 977
Rijst (gepelde)	〃	14 648 202	14 648 202
Rijtuigen	99 361	91 565	190 926
Salpeter	1 276	56 475	57 751
Schrijf- en teekenbehoeften	94 476	50 054	144 530
Speelkaarten	124 249	39 113	163 362
Spoorwegmaterieel (rollend)	595 654	134 384	730 038
Steen (bewerkte en onbewerkte)	46 868	100 672	147 540
Steenen (vuurvaste)	47 115	3 604	50 719
Suiker	1 732	705 364	707 096
Tabak (sigaren en sigaretten)	493 944	868 306	1 362 250
Id. (Chineesche)	〃	1 054 872	1 054 872
Id. (Manilla-)	10	215 877	215 887
Id. (andere)	121 878	407 427	f) 529 305
Teer (Zweedsche) en koolteer	67 582	33 366	100 948
Thee	〃	1 569 257	1 569 257
Tin en tinwerk	35 824	86 748	122 572
Touwwerk	99 672	143 280	242 952
Uurwerken	189 341	75 664	265 005
Vee (levend)	300	1 596 363	1 596 663
Transporteeren	f 42 162 409	f 96 309 769	f 138 472 178

e) Hieronder ook vernis en vruchten op gedistilleerd.

f) Hiervan aan snuif slechts f 250.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
Per transport	f 42 162 409	f 96 309 769	f138 472 178
Verfwaren	353 487	237 259	590 746
Vuurwapens	73 341	20 272	93 613
Vuurwerk	461	917 380	917 841
Was	503 848	583 836	1 087 684
Wijn (mousseerende)	155 610	61 989	217 599
Id. (andere)	573 860	725 149	1 299 009
Zaden	6 874	171 626	178 500
Transporteeren	f 43 829 890	f 99 027 280	f142 857 170

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
Per transport	f 43 829 890	f 99 027 280	f142 857 170
Zeep	81 255	210 562	291 817
Zemelen	28	207 931	207 959
Zijde (ruwe)	〃	103 327	103 327
Zink en zinkwerk	44 432	58 667	103 099
Zout	285	730 498	730 783
Diversen	156 930	594 908	751 838
Totaal	f 44 112 820	f 100 933 173	f 145 045 993

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
Aardewerk van alle soorten	f 66 205	〃	f 66 205
Ammunitie	27 540	f 5 790	33 330
Bier	330 303	〃	330 303
Blik en blikwerk	7 387	〃	7 387
Boeken	10 127	〃	10 127
Buskruit	56 604	〃	56 604
Cement	5 425	〃	5 425
Drogerijen en medicijnen	237 186	〃	237 186
Dynamiet	〃	20 000	20 000
Eetwaren (boter)	130 359	〃	130 359
Id. (visch)	8 350	〃	8 350
Id. (vleesch)	101 355	〃	101 355
Id. (andere)	309 767	〃	309 767
Fabriek- en stoomwerktuigen	570 092	27 303	597 395
Gedistilleerd (jenever)	20 853	〃	20 853
Id. (alle andere soorten)	89 111	〃	89 111
Glas en glaswerk	40 067	〃	40 067
Hout en houtwerk	8 170	〃	8 170
IJzer en staal en dito werk	1 045 107	〃	1 045 107
Instrumenten (muziek-)	4 130	〃	4 130
Id. (andere)	66 053	1 100	67 153
Kleederen	161 603	〃	161 603
Kolen (steen-)	〃	14 692	14 692
Koper en koperwerk	35 954	500	36 454
Kramerijen	65 394	300	65 694
Kurken	6 816	〃	6 816
Lampen	3 804	〃	3 804
Transporteeren	f 3 407 762	f 69 685	f 3 477 447

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
Per transport	f 3 407 762	f 69 685	f 3 477 447
Leder en lederwerk	33 843	〃	33 843
Lood	950	〃	950
Manufacturen (katoenen)	231 662	〃	231 662
Id. (wollen en halfwollen)	325 738	〃	325 738
Id. (zakken)	44 595	12 690	57 285
Id. (zeildoek)	34 356	〃	34 356
Id. (andere)	39 648	〃	39 648
Olie (lijn-)	19 074	〃	19 074
Id. (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	16 360	174 690	191 050
Opium	819 460	864 660	1 684 120
Papier	82 415	600	83 015
Rijtuigen	10 800	〃	10 800
Schrijf- en teekenbehoeften	6 274	〃	6 274
Spoorwegmaterieel (rollend)	1 780 985	〃	1 780 985
Steen (bewerkte)	40 070	〃	40 070
Steenen (vuurvaste)	30 549	〃	30 549
Tin en tinwerk	500	800	1 300
Touwwerk	25 490	〃	25 490
Vaartuigen	1 000	〃	1 000
Verfwaren	78 300	〃	78 300
Vlas en werk	7 140	〃	7 140
Wijn (afgetapt)	4 093	〃	4 093
Zeep	7 872	〃	7 872
Zink	2 730	〃	2 730
Diversen	9 820	480	10 300
Totaal	f 7 061 486	f 1 123 605	8 185 091

III. Waarde der uitgevoerde goederen.

VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar:		Totaal.
	Nederland.	andere landen.	
Aardewerk van alle soorten	f 544	f 3 370	f 3 914
Beenderen	"	15 891	15 891
Boeken	5 545	6 621	12 166
Cacao	595 804	172 428	768 232
Cassia (wilde kaneel)	84 387	104 550	188 937
Cassiavruchten (cassia fistula)	12 589	"	12 589
Copra	658 776	4 040 714	4 699 490
Drakenbloed	"	66 045	66 045
Dranken	"	13 997	13 997
Drogerijen en medicijnen	27 200	173 418	200 618
Eetwaren (tripang)	"	406 668	406 668
Id. (visch)	"	1 565 580	1 565 580
Id. (vogelnestjes)	"	188 019	188 019
Id. (alle andere soorten)	11 545	432 245	443 790
Fabriek- en stoomwerktuigen	26 715	5 786	32 501
Foelie	345 664	226 852	572 516
Gambier	"	2 007 460	2 007 460
Garens	10	13 417	13 427
Gedistilleerd (arak)	65 137	64 949	130 086
Id. (alle andere soorten)	600	2 399	2 999
Getah-pertja	102 649	1 245 185	1 347 834
Getah (andere)	9 973	1 038 204	1 048 177
Glas en glaswerk	2 323	3 957	6 280
Gombenzoïn	131 098	1 189 165	1 320 263
Gomdammar	602 471	873 609	1 476 080
Gomélastiek	46 942	158 128	205 070
Gomkopal	953 512	1 334 023	2 287 535
Goud- en zilverwerk	1 800	3 425	5 225
Hoorn (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	15 530	26 374	41 904
Hout (ebben-)	1 457	35 555	37 012
Id. (gahroe-)	"	2 366	2 366
Id. (laka-)	"	36 024	36 024
Id. (sandel-)	1 152	48 419	49 571
Id. (scheepsbouw- en timmer-)	257 595	592 414	850 009
Id. (ander)	19 440	7 070	26 510
Houtwerk (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	8 805	12 801	21 606
Huiden	1 927 430	434 092	2 361 522
IJzer en staal en dito werk	16 275	56 536	72 811
Indigo (voor de Europeesche markt)	1 344 585	702 957	2 047 542
Id. (voor de inlandsche markt)	"	58 978	58 978
Kalk	"	31 064	31 064
Kamfer	"	4 821	4 821
Transporteeren	f 7 277 553	f 17 405 576	f 24 683 129

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar:		Totaal.
	Nederland.	andere landen.	
Per transport	f 7 277 553	f 17 405 576	f 24 683 129
Kaneel (eigenlijke)	1 146	2 681	3 827
Kapok	277 580	255 238	532 818
Katoen	111	422 064	422 175
Kinabast	1 002 741	41 515	1 044 256
Kleederen	45 855	586 425	632
Koffie (gepelde)	16 315 594	15 032 253	31 347 847
Id. (in hoornschil)	4 880 182	1 793 702	6 673 884
Id. (gedroogde kers)	865	7 079	7 944
Koper en koperwerk	200	68 528	68 728
Kramerijen	25 028	57 110	82 138
Manufacturen (katoenen)	1 966	489 558	491 524
Id. (wollen en halfwollen)	15	2 746	2 761
Id. (zijden en halfzijden)	115	17 036	17 151
Id. (zakken)	"	10 266	10 266
Id. (andere)	23 491	162 888	186 379
Matten en matwerk	3 860	137 936	141 796
Meel	86 952	941 413	1 028 365
Meubelen	19 522	4 494	24 016
Nagelen	25 143	41 221	66 364
Naturaliën	1 990	4 734	6 724
Noten (muskaat-)	794 865	863 678	1 658 543
Id. (pinang-)	64	312 053	312 117
Id. (wilde)	13 932	28 834	42 766
Olie (aard-) of petroleum	37	2 906 395	2 906 432
Id. (katjang-)	"	783 744	783 744
Id. (klapper-)	"	561 232	561 232
Id. (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	335	51 991	52 326
Opium	"	9 420	9 420
Paarden	"	57 600	57 600
Peper (staart-)	59 652	458 565	518 217
Id. (witte)	10 435	473 517	483 952
Id. (zwarte)	338 183	675 582	1 013 765
Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	2 700	4 545	7 245
Rijst (gepelde)	2 025 738	1 053 350	3 079 088
Id. (ongepelde)	"	193 610	193 610
Rotting	192 044	1 546 005	1 738 049
Rottingstokken	"	30 507	30 507
Sago	"	240 648	240 648
Schelpen	30 004	168 072	198 076
Schildpad	65 550	167 238	232 7»8
Suiker	382 425	80 210 261	80 592 686
Transporteeren	f 33 905 873	f128 281 310	f162 187 183

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Per transport	f 33 905 873	f128 281 310	f162 187 183
Tabak (voor de Europeesche markt) .	21 477 017	10 241 198	31 718 215
Id. (voor de inlandsche markt). .	"	1 093 227	1 093 227
Thee.	1 799 448	849 736	2 649 184
Tin.	2 260 776	1 272 637	3 533 413
Vee (levend).	20	15 986	16 006
Vogelhuiden	142 320	5 978	148 298
Transporteeren	f 59 585 454	f141 760 072	f201 345 526

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Per transport	f 59 585 454	f141 760 072	f201 345 526
Was.	2 814	36 360	39 174
Zaden	"	78 044	78 044
Zink en zinkwerk.	"	9 782	9 782
Zwam	"	37 478	37 478
Diversen	22 816	85 099	107 915
Totaal	f 59 611 084	f142 006 835	f201 617 919

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT. *g*)

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	andere landen.	Totaal.
Kinabast	f 100 222	"	f 100 222
Koffie	16 673 565	"	16 673 565
Transporteeren	f 16 773 787	"	f 16 773 787

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	andere landen.	Totaal.
Per transport	f 16 773 787	"	f 16 773 787
Tin	5 507 222	"	5 507 222
Totaal	f 22 281 009	"	f 22 281 009

IV. In- en uitvoer voor particuliere rekening van goederen waarvan in de handelsstatistiek der onderstaande jaren, nevens de waarde, tevens de hoeveelheden zijn opgegeven. *h*)

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Azijn	Liters.	104	83^{5}	98	104	95^{5}	"	"	0^{4}	"	0^{3}
Balamvruchten.	K.G.	"	"	"	"	"	"	71	31	116	124
Bier	Liters.	2 769	2 086	2 307	2 135	2 043	3^{6}	0^{23}	4	0^{666}	1
Boter	K.G.	835	878	818	1 052	935	0^{3}	0^{9}	0^{15}	0^{058}	0^{07}
Buskruit	id.	103	42	117	77	70	"	0^{5}	"	2	1
Cacao	id.	"	"	"	"	"	408	381	546	873	960
Cassia	id.	"	"	"	"	"	452	861	963	1 087	1 364
Copra	id.	"	71^{7}	1^{24}	"	5^{58}	69 076	22 591	21 981	58 897	42 723
Drakenbloed.	id.	"	"	"	"	"	22	28	21	31	44
Foelie	id.	"	"	"	"	"	293	390	300	292	286
Gambier	id.	4 051	4 373	4 571	4 309	4 188	7 539	6 840	6 250	7 103	8 030
Gedistilleerd (arak)	Liters.	168	104	136	126	176	1 629	2 015	2 107	1 525	1 301
Id. (alle andere soorten)	id.	2 347	3 062	2 360	3 074	2 573	10	10	2	0^{6}	2
Ghie (Perzische boter)	K.G.	65	70	91	90	94	0^{36}	0^{13}	0^{33}	0^{27}	0^{12}
Gom- en harssoorten (inlandsche)	id.	49	14	80	76	185	10 004	9 202	9 090	10 026	12 347

g) De hoeveelheden kinabast, koffie en tin, voor gouvernementsrekening in 1895 uitgevoerd en waarnaar de opgegeven waarde berekend is, bedroegen respectievelijk 334 072, 16 673 565 en 6 884 028 K.G.

h) Waar men in dit overzicht nihil-opgaven vindt, is dit nog geen bewijs dat van het betrokken artikel geen in- of uitvoer heeft plaats gehad, maar leide men daaruit af, dat het artikel in de handelsstatistiek niet afzonderlijk is genoemd, of wel dat de hoeveelheden te gering waren om in dit overzicht te worden opgenomen.

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892	1893.	1894.	1895.
Hout (ebben-)	K.G.	„	„	„	„	„	375	1 006	435	836	1 234
Id. (gahroe-)	id.	0^{17}	0^{056}	0^{1}	0^{65}	0^{1}	25	11	6	5	12
Id. (laka-)	id.	„	„	„	„	„	26	329	65	172	240
Id. (sandel-)	id.	229	151	70	8	2^{4}	2 573	633	702	654	354
Huiden	id.	2	6	16^{75}	20	7	3 999	3 953	3 874	3 727	3 936
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt) . . .	id.	„	„	„	„	„	720	691	607	518	585
Id. (andere)	id.	5	15	1	67	23^{5}	785	792	494	16	295
Ivoor	id.	„	„	„	„	„	0^{75}	0^{285}	0^{35}	0^{78}	0^{26}
Kaarsen	id.	87	117	104	142	124	0^{15}	„	„	„	0^{2}
Kalk	id.	2 550	2 041	1 871	2 156	2 300	1 242	637	962	969	1 035
Kamfer	id.	„	„	„	„	„	2	3	2	2	2
Kaneel	id.	„	0^{55}	0^{215}	„	0^{4}	154	38	8	18	6
Kapok	id.	85	51	54	36	63	2 187	1 586	1 508	1 722	2 131
Katoen	id.	„	„	1	„	„	969	3 557	2 211	1 052	2 814
Kinabast	id.	„	„	„	„	„	3 090	2 330	2 710	3 256	3 481
Klappers	stuks.	110	157	198	44	69	195	164	93	58	178
Koffie (gepelde)	K.G.	1 262	1 206	920	945	1 292	33 367	34 615	22 836	36 195	31 348
Id. (in hoornschil)	id.	10	5	4	„	0^{07}	5 391	6 443	2 525	11 576	8 342
Kolen (steen-) en cokes . . .	ton.	185	148	127	138	92	0^{6}	0^{136}	0^{034}	„	0^{04}
Kruidnagelen	K.G.	10	17	8	81	73	86	119	214	33	111
Lucifers (gewone houten) . . .	grosdoosjes.	2 579	2 730	3 509	2 272	2 472	0^{34}	2^{75}	0^{62}	0^{21}	0^{78}
Meel	K.G.	7 116	9 500	9 684	10 423	11 750	6 415	3 304	8 332	6 958	6 427
Mineraal-, bron- en kunstwater	flesschen.	2 214	1 677	1 868	1 813	1 501	12	18	10^{5}	5^{6}	8^{7}
Noten (muskaat-)	K G.	2	0^{83}	4	0^{66}	0^{4}	1 370	1 340	1 401	1 187	1 185
Id. (pinang-)	id.	„	„	61	„	4	3 227	2 600	6 721	5 198	3 901
Id. (wilde)	id.	„	„	„	2	„	26	18	24	24	95
Olie (aard-) of petroleum . . .	Liters.	110 118	119 314	160 380	109 299	102 596	46	3 912	11 037	26 588	36 330
Id. (katjang-)	id.	378	201	247	268	271	11 364	4 906	5 171	4 066	3 919
Id. (klapper-)	id.	906	1 961	1 969	899	1 153	3 550	1 114	1 642	3 225	1 871
Oliekoeken	K.G.	„	„	„	2^{613}	58	46	„	„	„	„
Opium	id.	189	176^{6}	168	159	166	0^{7}	0^{6}	0^{6}	0^{5}	0^{17}
Peper (gewone)	id.	28	39	16^{5}	4^{5}	60	8 521	12 232	9 157	10 078	8 372
Id. (staart-)	id.	„	„	„	„	„	113	194	142	200	345
Rijst (gepelde)	id.	119 656	135 274	172 076	202 501	146 482	28 450	18 192	29 820	29 412	30 791
Id. (ongepelde)	id.	1 450	2 377	1 568	1 415	334	1 143	2 187	2 212	3 553	3 872
Rotting	id.	31	26	6	3	30	14 549	14 751	17 621	12 039	11 587
Sago	id.	67	49	40	66	87	8 566	7 338	4 713	3 753	4 011
Salpeter	id.	265	561	226	225	289	„	„	„	„	„
Schildpad	id.	„	„	„	„	0^{11}	5	15	8	13	12
Siroop van vruchten	flesschen.	41	4	8	6	4^{5}	„	„	„	„	„
Speelkaarten (Europeesche) . .	spellen.	269	204	147	143	142	„	„	„	„	„
Suiker	K.G.	6 891	2 867	2 882	2 767	3 535	463 560	425 367	507 490	415 861	575 662

Benaming der goederen.	Eenheid.	Algemeene invoer. (Hoeveelheden in duizendtallen.) 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	Algemeene uitvoer. (Hoeveelheden in duizendtallen.) 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Tabak (voor de inlandsche markt)	K.G.	1 322	1 219	1 215	1 557	1 728	1 336	1 209	1 493	1 164	1 215
Id. (andere)							33 053	34 343	28 882	30 017	31 718
Id. (sigaren en sigaretten)	id.	258	261	259	239	238	0^{3}	"	0^{13}	0^{97}	0^{3}
Tarwe	Liters.	3	5	14	33	64	"	"	"	"	"
Thee	K.G.	1 316	1 090	1 250	1 356	1 569	2 673	3 671	2 712	2 730	4 817
Tin	id.	8	10^{7}	42	52	107	5 370	5 902	4 515	5 808	4 417
Vanille	id.	"	"	"	"	"	"	0^{6}	0^{1}	0^{2}	0^{67}
Visch (gezouten of gedroogd)	id.	22 757	18 763	31 359	37 490	31 476	982	949	773	653	7 828
Id. (tripang)	id.	89	98	95	79	28	531	572	622	576	407
Was	id.	1 989	1 647	2 505	2 266	1 554	39	30	23	14	26
Wijn (mousseerende)	flesschen.	89	66	66	60	72	"	"	"	0^{35}	0^{23}
Id. (andere)	Liters.	1 918	1 769	1 788	1 916	1 692	3	2^{5}	1^{35}	21^{5}	4^{6}
Zout	K.G.	6 650	6 308	6 574	7 642	12 179	15	2^{5}	8	3^{4}	0^{4}
Zwam	id.	"	"	"	"	"	96	25	107	72	150
Zwavel	id.	56	122	322	186	184	"	"	"	"	22

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **000**.

N°. 66.

(Zie hoofdst. **0**, afd. IV, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de in NEDERLANDSCH-INDIË tehuis behoorende SCHEPEN en VAARTUIGEN, groot 30 M³. en daarboven, op 31 December 1895.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).
JAVA EN MADURA.																
Bantam	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	162	4	162
Batavia	35	62772	„	„	4	7386	„	„	5	617	„	„	129	6370	173	77145
Krawang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	23	1124	23	1124
Cheribon	„	„	„	„	„	„	„	„	1	250	„	„	46	1836	47	2086
Tagal	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	40	1595	40	1595
Pekalongan	1	61	„	„	„	„	„	„	1	113	„	„	50	2089	52	2263
Samarang	3	396	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	133	8508	136	8904
Japara	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	37	1831	37	1831
Rembang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50	2279	50	2279
Soerabaija	13	7759	2	5246	14	15040	5	4608	15	5713	„	„	315	14708	364	53074
Pasoeroean	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24	985	24	985
Probolinggo	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	44	2007	44	2007
Bezoeki	„	„	„	„	„	„	„	„	1	312	„	„	„	„	1	312
Banjoemas	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	23	958	23	958
Madioen	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13	444	13	444
Madura	„	„	„	„	1	752	1	386	2	696	„	„	196	6725	200	8559
Totalen	52	70988	2	5246	19	23178	6	4994	25	7701	„	„	1127	51621	1231	163728
BUITENBEZITTINGEN.																
Sumatra's Westkust	2	129	„	„	„	„	„	„	1	108	„	„	55	2990	58	3227
Benkoelen	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12	462	12	462
Lampongsche Districten	„	„	„	„	„	„	1	44	4	590	„	„	13	858	18	1492
Palembang	3	1204	„	„	14	11083	2	828	1	361	„	„	8	654	28	14130
Oostkust van Sumatra	3	536	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17	717	20	1253
Atjeh en onderhoorigheden	1	1088	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	21	1117	22	2205
Riouw	4	871	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	199	7	1070
Banka	„	„	„	„	„	„	„	„	19	2604	„	„	26	1319	45	3923
Billiton	1	100	„	„	„	„	„	„	2	447	„	„	28	1648	31	2195
Westerafdeeling van Borneo	9	2835	„	„	„	„	1	465	5	1489	„	„	49	2564	64	7353
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	4	4208	„	„	5	3888	2	1341	41	10110	„	„	8	824	60	20371
Celebes en onderhoorigheden	„	„	„	„	1	966	„	„	14	2204	„	„	284	13142	299	16312
Menado	„	„	„	„	„	„	„	„	14	1886	„	„	1	37	15	1923
Amboina	„	„	„	„	„	„	„	„	16	1141	„	„	58	2088	74	3229
Ternate	2	136	„	„	„	„	„	„	2	330	2	74	„	„	6	540
Timor	„	„	„	„	„	„	1	380	„	„	„	„	2	93	3	473
Bali en Lombok	„	„	„	„	„	„	„	„	1	124	„	„	8	327	9	451
Buitenbezittingen	29	11107	„	„	20	15937	7	3058	120	21394	2	74	593	29039	771	80609
Java en Madura (zie hooger)	52	70988	2	5246	19	23178	6	4994	25	7701	„	„	1127	51621	1231	163728
Algemeene totalen	81	82095	2	5246	39	39115	13	8052	145	29095	2	74	1720	80660	2002	244337
Op 31 December 1894 waren de algemeene totalen	80	80504	4	5634	40	41039	11	7416	129	23795	1	53	1668	79050	1933	237491

De SCHEPEN en VAARTUIGEN, ten behoeve van welke ZEEBRIEVEN waren afgegeven, waren op 31 December 1895 verdeeld als volgt:

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³.).	Op 31 Dec. 1894 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³. en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in M³.).
								STOOMSCHEPEN.										
Batavia.	Batavia	"	"	"	3	2	"	"	2	4	4	9	8	2	34	62161	39	65921
Soerabaija.	Soerabaija	1	"	"	"	2	1	"	2	1	"	"	"	"	7	5696	8	9993
Sumatra's Westkust.	Padang	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	2108
Palembang.	Palembang	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	545	2	603
Oostkust van Sumatra.	Medan	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	463	1	463
Atjeh.	Olehleh	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	1	1088	1	1088
Riouw.	Riouw	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	459	3	641
Id.	Singkep	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	270	1	270
Billiton.	Tandjong Pandan	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	100	1	116
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	"	1	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	3	1376	2	716
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	1	"	"	3	2874	3	2874
Id.	Koetei	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	1333	1	1333
Ternate.	Ternate	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	136	2	136
	Totalen	4	4	1	6	6	1	"	5	6	4	10	8	2	57	76501	65	86262
								ZEILVAARTUIGEN.										
Batavia.	Batavia	3	1	"	"	"	"	3	1	1	"	"	"	1	10	10009	10	11571
Cheribon.	Cheribon	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	250	1	250
Soerabaija.	Soerabaija	3	3	3	1	3	2	1	2	"	2	5	"	"	25	20803	28	20050
Id.	Grissee	1	"	"	"	"	3	"	1	"	"	"	"	"	5	3624	4	2806
Bezoeki.	Banjoewangi	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	312	1	312
Madura.	Pamakassan	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	1	1663	"	"
Id.	Boender	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	64
Id.	Sampang	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	110	3	383
Id.	Sumanap	"	1	1	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	4	1834	5	1946
Sumatra's Westkust.	Padang	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	102
Lampongsche Districten.	Telok Betong	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	67
Id.	Menggala	1	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	708	2	447
Palembang.	Palembang	1	"	1	3	5	3	2	2	1	"	"	"	"	18	13240	21	15091
Riouw.	Riouw	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	2	928	2	928
Banka.	Muntok	7	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	12	1725	12	1771
Id.	Bakit	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	133
Id.	Djeboes	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	133	1	72
Id.	Blinjoe	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	181	3	297
Id.	Merawang	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	253	2	253
Id.	Pangkalpinang	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	305	1	181
Id.	Soengeiliat	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	102	"	"
Billiton.	Tandjong Pandan	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	447	2	447
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	"	4	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	1797	6	2438
Id.	Djeleij	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	40	1	40
Id.	Mampawa	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	349	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	15	10	4	2	"	"	"	2	"	"	"	"	"	33	8458	31	8585
Id.	Pegattan	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	123	1	123
Id.	Pasir	"	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	877	3	877
Id.	Kotta Baroe	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	152	1	152
Id.	Sampit	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	123	1	123
	Transporteeren	42	33	13	9	8	10	6	8	2	2	6	"	1	140	68546	146	71509

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³).	Op 31 Dec. 1894 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³ en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in M³).
	Per transport	42	33	13	9	8	10	6	8	2	2	6	"	1	140	68546	146	71509
Celebes en onderhoorigheden.	Makasser . . .	1	5	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	7	2022	7	2022
Id.	Soembawa . . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1011
Id.	Kaïli	"	2	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	973	4	1385
Id.	Donggala . . .	2	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	786	4	786
Id.	Wadjo	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	484	1	484
Id.	Wani	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	412	"	"
Menado.	Menado . . .	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	417	2	417
Id.	Gorontalo . . .	7	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10	1361	10	1406
Id.	Bwool	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	226	1	226
Amboina.	Amboina . . .	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	278	3	278
Id.	Banda	6	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	566	8	611
Id.	Gisser	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	97	4	177
Ternate.	Ternate . . .	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	88	2	88
Timor.	Koepang . . .	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	380	1	380
Bali en Lombok.	Singaradja . . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	124	1	124
	Totalen . .	66	49	15	11	8	10	7	8	2	2	6	"	1	185	76760	195	80904

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE PPP.

N°. 67.

(Zie hoofdst. **O**, afd. IV, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT van de SCHEEPSRAMPEN gedurende 1895 in de wateren van den NEDERLANDSCH-INDISCHEN ARCHIPEL overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

Volgnummer.	Datum van het ongeval.	Plaats van het ongeval.	Omschrijving van het schip.			Aard van het ongeval.	Verdere bijzonderheden.
			Nationaliteit.	Naam.	Soort.		
	1895.						
1	4 Febr.	Ten westen van den vuurtoren van Anjer (res. Bantam).	Noorsche.	*Gaà Paà.*	Zeilschip.	Gestrand.	Schip verloren: bemanning gered. (Nopens de lading is niets gemeld.)
2	5 Febr.	Mahakkam- of Koetei-rivier (res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo).	Ned. Indische.	*Baron van Tuijll.*	Stoomschip.	Gezonken.	Schip en lading verloren; bemanning gered. (Het aan de Billiton-maatschappij behoorend stoomschip stootte, na met eene voor Billiton bestemde lading van 290 000 K.G. Koetei-steenkolen van Perdjiwa aan de Mahakkam-rivier te zijn vertrokken, boven Batoe Panggal op eene zich midden in de genoemde rivier bevindende rots, waardoor het schip werd opengereten en, na nog tijdig tegen den wal te zijn gezet, omsloeg en zonk.)
3	4 Maart.	Op een rif nabij den zuidoost-hoek van Prinsen-eiland (res. Bantam).	Engelsche.	*Earnscliffe.*	Zeilschip.	Id.	Schip verloren: bemanning gered. (Nopens de lading is niets gemeld.)
4	28 Maart.	In de Java-Zee nabij Hoek Modoeng (Noordwestkust van Madura).	Ned. Indische.	*Hidajatool Haer.*	Id.	Id.	Schip en lading verloren; bemanning gered. (De *Hidajatool Haer*, geladen met kadjang-matten en planken, enz., was op reis van Bandjermasin naar Soerabaija.)
5	2 Aug.	Zuidoosthoek van het eiland Allor, bij Tandjong Leisoemboe (res. Timor en onderhoorigheden).	Duitsche.	*Paul Rickmers*	Id.	Gestrand.	Het schip, dat met steenkolen geladen en voor Amboina bestemd was, werd na de stranding door de bemanning verlaten. Wrak en lading zijn te Makasser publiek verkocht.
6	20 Aug.	Aan de westzijde van het Njela-rif, in het zuidelijk vaarwater naar de reede Tandjong Pandan (Billiton).	Ned. Indische.	*Soen Tjap Lie.*	Id.	Id	Schip en lading verloren; bemanning gered. (De *Soen Tjap Lie*, geladen met rijst, petroleum en andere handelsgoederen, kwam van Batavia en was bestemd naar Tandjong Pandan op Billiton.)
7	20 Dec.	Op het koraalrif Karang Pjlang, bij Poeloe Kelapa (Duizend-eilanden, res. Batavia).	Id.	*Kim Tet Lie.*	Id.	Id.	Schip verloren; bemanning gered. (Het schip had zandballast in en was op reis van Toboali naar Karang Antoe in Bantam, om aldaar rijst te laden voor Muntok op Banka, waar het te huis behoorde.)

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE QQQ.

N°. 68.

(Zie hoofdst. O, afd. V, van het verslag.)

UITTREKSELS uit de van de hoofden van gewestelijk bestuur op JAVA en MADURA ontvangen verslagen over 1895 betreffende den HANDEL.

Bantam. De kleinhandel was in 1895 over het algemeen niet van minder omvang dan gewoonlijk. De prijzen der in het gewest geteelde rijst bleven laag. De handel in copra nam door daling der prijzen eenigszins af; daardoor vermeerderde wel de uitvoer van klapperolie, doch niet zóó, dat het verschil met het voorgaande jaar, wat den handel in klappers in het algemeen betreft, kon worden gedekt. In lijnwaden ging weder veel om, terwijl van kramerijen, porcelein, glas- en aardewerk, potten en pannen van inlandsch fabrikaat, huishoudartikelen, vooral petroleum en lucifers, een ruime omzet in winkels en op de steeds druk bezochte passars plaats vond.

Uitvoer had plaats, behalve van rijst, ook van klapper- en katjangolie, copra, huiden, gedroogde visch, pinangnoten, emping, kapok, staartpeper en kapol (kardamon).

De invoer bestond voornamelijk uit lijnwaad-artikelen (wit en ongebleekt katoen, kleedjes van Europeesch en inlandsch maaksel, wit katoenen garens en rood Adrianopel-garen), petroleum, tabak, Europeesche provisiën en dranken, kramerijen en snuisterijen.

De overzeesche handel in de afdeeling Tjiringin bleef zijn belangrijk standpunt handhaven: van uit die afdeeling werd in 1895 over zee uitgevoerd voor eene waarde van p. m. f 380 000.

Batavia. In den algemeenen toestand van den handel kwam in 1895 weinig verandering, waarvan als de voornaamste redenen worden genoemd de lage prijzen van rijst, peper en andere producten. Dientengevolge kreeg de bevolking weinig geld in handen, en drukte dit den afzet van manufacturen.

In den importhandel viel nog geen verbetering op te merken, hetgeen, behalve aan mindere koopkracht der bevolking, geweten wordt aan de gereserveerde houding der importeurs, die, na de in de laatste jaren opgedane ondervinding, slechts matig crediet durfden verleenen aan Chineesche afnemers. Daarbij was de afzet van manufacturen een tijdlang nog bovendien gedrukt door gedwongen opruimingen wegens faillissement van eenige Europeesche firma's. Hollandsche lijnwaden worden gezegd slechts met moeite het terrein te zullen kunnen behouden tegenover die van Engelschen oorsprong, welke „zeer vooruitgaan". Als gevolg van de hooge prijzen der Europeesche garens moeten reeds enkele, zoowel ruwe als geverfde, Bombay-garens de Hollandsche verdrongen hebben.

Krawang. Als artikel van den binnenlandschen handel bekleedt in dit gewest, zooals reeds in het vorig verslag (bijlage QQQ) werd opgemerkt, de rijst eene allereerste plaats. Niettegenstaande de prijzen van dit product laag bleven, toonde de bevolking toch voldoende koopkracht te bezitten. Over den aard der onder haar verhandelde artikelen komen de ontvangen berichten met die van vorige jaren overeen. Terwijl er hier weinig tweede gewassen worden verbouwd, treft men die op de passars ook niet veel aan.

Preanger Regentschappen. Na hetgeen in bijlage QQQ van het vorig verslag nopens den handel in dit gewest is aangeteekend, behelzen de over 1895 ontvangen berichten niets nieuws.

Cheribon. De toestand van den handel was in 1895 niet gunstig voor importeurs. Terwijl de koopkracht van de bevolking in het gewest zelf door het voortduren van de lage padiprijzen er niet op verbeterde, ontviel den handel bovendien een groot deel van het vertier met de Preanger Regentschappen door het gereed komen van de Preanger-lijn naar Tjilatjap der staatsspoorwegen. De uitvoer van Indramaijoe-rijst beliep gedurende 1895 ruim 526 100 pikol, tegen 566 000 pikol in 1894.

Voor zoover dit kon worden nagegaan bleef de kleinhandel van gelijke beteekenis als vroeger.

Tagal. De handel der Europeanen bepaalt zich voornamelijk tot dien in fabrieksbenoodigdheden. De binnenlandsche handel, gedreven door Chineezen en Arabieren, was nogal belangrijk.

Aan petroleum werd gedurende 1895 eene hoeveelheid van 159 972 kisten ingevoerd.

Pekalongan. Ofschoon het jaar 1895 geen buitengewoon gunstige uitkomsten opleverde, was de handel in dit gewest over het algemeen vooruitgaande. Echter waren de winsten minder dan vroeger, als gevolg van gedaalde prijzen. Dit wordt o. a. gemeld met betrekking tot den omzet in lijnwaden en tot den handel in tabak voor de inlandsche markt. Deze laatste handel, door Chineezen gedreven, is in Pekalongan van veel beteekenis. De opkoopers betrekken het artikel voornamelijk uit Batoer (Banjoemas), Wonosobo (Bagelen) of Kadoe, welke tabak voor het grootste deel naar meer westelijk gelegen gewesten wordt vervoerd. Wederom was zeer belangrijk de handel in rijst, waartoe hoofdzakelijk de invoeren uit Cheribon en Krawang bijdroegen.

Samarang. Hoewel de oogst van padi en tweede gewassen niet zoo gunstig was als in 1894, werd echter over het algemeen in den toestand van den binnenlandschen handel gedurende 1895 nagenoeg geen verschil met het voorafgegane jaar opgemerkt. Alleen de omzet van tweede gewassen was waarneembaar geringer. Te Poerwodadi (afdeeling Grobogan) werd een nieuwe passar opgericht, voornamelijk voor den verkoop van padi en rijst aan Chineezen en ter voorkoming dat deze lieden zich voor den opkoop dier artikelen in de dessa's zouden begeven.

Japara. De berichten komen in hoofdzaak met die over 1894 overeen.

Rembang. De handel in rijst en padi was vooral in de afdeeling Blora, alwaar de oogst het best slaagde, vrij levendig en van daar had uitvoer naar andere gewesten plaats. Ook in andere landbouwproducten ging nogal wat om, terwijl de prijzen loonend waren, daar, ten gevolge van het natte weer in de eerste helft van den oostmoesson, de oogst niet zoo overvloedig was als in andere jaren, zoodat de prijzen niet door eene overvoerde markt gedrukt werden.

Voor het overige verschillen de mededeelingen niet noemenswaardig van die over vorige jaren.

Soerabaija. De binnenlandsche handel (hoofdzakelijk invoerhandel) vertoonde in 1895, vergeleken met dien van 1894, achteruitgang.

De van de bevolking opgekochte producten worden hoofdzakelijk plaatselijk gebruikt, terwijl veel van wat de bevolking noodig heeft, zooals rijst en lijnwaden, van buiten moet worden aangevoerd. Tegen 1 883 000 pikol in 1894, werd in 1895 1 207 000 pikol rijst ingevoerd, welke vermindering hoogstwaarschijnlijk verband hield met de over het algemeen betere uitkomsten van den rijstoogst in 1895 tegenover 1894, ook in de aan Soerabaija grenzende residentiën. De te Soerabaija ingevoerde Saigon- en Siam-rijst strekt toch niet alleen voor de

behoefte in het gewest zelf, doch ook om het tekort der naastbijliggende residentiën aan te vullen.

De invoerwaarde van katoenen goederen ging van f 13^3 tot f 12^3 millioen, en die van zijden stoffen van f 1^3 millioen tot 8 ton terug.

In de binnenlanden was de kleinhandel zeer levendig en werden de passars druk bezocht.

Djagong, cassave en ketella werden veel verhandeld. Tabak en siwalan-suiker in de afdeeling Lamongan eveneens. Ofschoon in de afdeeling Djombang door de hevige regens in den oostmoesson vele inlandsche tabaksplanters een gedeeltelijken misoogst hadden, schonken daartegenover eenige vergoeding de hooge prijzen die tegen het eind van het jaar voor het product te bedingen waren en tot f 60 per pikol liepen.

Benoorden de Solo-rivier was de handel in kramerijen en lijnwaden minder levendig ten gevolge van de minder gunstige oogsten van rijst en tweede gewassen.

Aan het Noorderstrand veroorzaakte de gelegenheid tot geldverdienen aan de werken in de Solo-vallei grooten toevloed van volk, hetgeen den handel verlevendigde.

Uit den aan het Noorderstrand aanwezigen kalksteen wordt veel kalk vervaardigd, in den handel bekend als marmerkalk. De handel in dit artikel nam toe en wordt op p. m. 3000 kojang 's jaars geschat.

Petroleum werd veel verhandeld; in de afdeeling Sidoardjo, vooral die van de Dordtsche Petroleum-Maatschappij.

Wat laatstgenoemde afdeeling betreft verdient ook vermelding de handel in visch en trassi.

Pasoeroean. De gedrukte toestand der suikerindustrie en de minder goed geslaagde koffieoogst lieten niet na zich af te spiegelen in minderen omzet, zoowel in den tokohandel als in het binnenlandsch vertier. Overigens komen de berichten met die van 1894 in hoofdzaak overeen.

Probolinggo. De binnenlandsche handel bleef zeer levendig (verg. vorig verslag, bijlage QQQ). Vooral in de afdeeling Loemadjang nam het vertier toe.

Het aantal passars in het gewest steeg van 79 tot 82, terwijl op en buiten de passars 2167 warongs verspreid waren.

Bezoeki. Over het algemeen kenmerkte zich de binnenlandsche handel gedurende 1895 door eene zekere levendigheid.

De handel in lijnwaden is in hoofdzaak in handen van Chineezen en Arabieren. In de afdeeling Djember treft men ook inlanders aan, die zich daarmede bezig houden, hetgeen moet toegeschreven worden aan het weren van Chineezen en Arabieren op de passars in de dessa's.

Aan padi werd uitgevoerd, hoofdzakelijk naar Madura en Bali en ook naar de naburige residentiën, 107 800 pikol, terwijl de invoer slechts 400 pikol bedroeg. Aan rijst werd nagenoeg evenveel uit- als ingevoerd (16 000 à 17 000 pikol).

Na de rijst is djagong het voornaamste uitvoerproduct. Daarvan vond in 1895 zijn weg naar buiten het gewest, hoofdzakelijk naar Madura, 83 000 pikol.

Andere exportartikelen zijn copra en huiden. De copra gaat naar Singapore; de huiden zijn bestemd voor Bali en Soerabaija, terwijl ook klappers een belangrijk uitvoerartikel van Banjoewangi naar Bali uitmaken.

Naast lijnwaden zijn petroleum, lucifers en grof aardewerk de voornaamste importartikelen.

Banjoemas. De binnenlandsche handel nam eenigszins toe, vooral te Tjilatjap en in de nabuurschap der suikerondernemingen.

De handel in lijnwaden bleef stationnair. Deze goederen worden deels van Samarang betrokken, deels van de Europeesche importeurs te Tjilatjap. In rijst werd weder veel omgezet; uitvoer van dit artikel had hoofdzakelijk plaats naar de residentiën Bagelen en Djokjokarta. Van de overige producten valt alleen een zeer levendige omzet in copra te rapporteeren; de copra wordt door Chineezen opgekocht en aan drie Europeesche exporteurs te Tjilatjap van de hand gezet.

Bagelen. De algemeene toestand van den handel wordt gunstig enoemd.

De kleinhandel op passars en in warongs bleef op gelijke hoogte als vroeger.

De uitvoer van copra en klapperolie was weder zeer belangrijk. Klappersuiker was mede een belangrijk uitvoerartikel.

De tabakshandel concentreerde zich te Wonosobo. De prijzen, door de bevolking behaald, waren echter weder niet hoog, zoowel wegens minder goede hoedanigheid van het product als omdat de vraag niet groot was.

Kadoe. In dit gewest, waar het transport moeielijk en duur is, breidt de handel zich nagenoeg niet uit. Op de passars heerscht echter een druk vertier. De voornaamste handelsartikelen zijn tabak en rijst. De opgekochte tabak wordt door Chineezen hoofdzakelijk naar Pekalongan uitgevoerd. Viel in de prijzen van tabak eene rijzing waar te nemen, die van rijst gingen belangrijk terug.

De handel in lijnwaden, die, evenals die in tabak en rijst, in handen van Chineezen en van eenige gegoede inlanders is, bleef vrij stationnair. Europeesch fabrikaat vond steeds goeden afzet, al geeft de inlander ook de voorkeur aan eigen geweven en gebatikte stoffen wegens meerdere duurzaamheid en fraaiheid.

In Zuid-Kadoe worden in groote hoeveelheden matten gevlochten van pandan of mendong, bestemd voor den uitvoer. Ook wordt in de zuidelijker streken handel gedreven in katjangolie en boengkil.

Andere handelsartikelen zijn sigaretten, artikelen van bamboe vervaardigd, landbouwproducten, petroleum, gezouten visch, klapperolie (meest uit Bagelen ingevoerd), vee, kippen en eenden, gezouten eieren, groenten, vruchten, gereedschappen voor het landbouwbedrijf, enz.

In producten van inlandsche nijverheid, uitgezonderd in matten en goud- en zilverwerken, ging ook in 1895 zeer weinig om.

Djokjokarta. Handel in het groot wordt in dit gewest nagenoeg uitsluitend door Chineezen gedreven. Alleen ter hoofdplaats Djokjokarta en te Passar Gedeh zijn enkele gegoede inlandsche handelaren, doch overigens houdt de inlander in Djokjokarta zich enkel met kleinhandel op. Of het vertier in 1895 meer of minder levendig was, is niet gemeld.

Soerakarta. Groothandel wordt hier weinig gedreven. De tweedehandshandel concentreert zich in dit gewest ter hoofdplaats, waar vooral in lijnwaden veel omging, onder anderen door de groote vraag naar zoogenaamd wit goed voor het batikken en blauwverven. De kleinhandel in het gewest was tamelijk levendig, en is voornamelijk in handen van Chineezen, hoewel ook enkele Arabieren en inlanders zich daarmede bezig hielden.

Madioen. De handel is in deze residentie voor een groot deel afhankelijk van den rijstoogst. Over het algemeen viel deze vrij gunstig uit, zoodat ook in den handel levendigheid heerschte.

Groothandel is voornamelijk in handen van enkele Europeanen en van Chineezen.

De inlander bepaalt zich meer tot het rondventen van handelswaren.

Kediri. De algemeene toestand van den handel was vrijwel gelijk aan dien in 1894. In de afdeelingen Blitar, Ngrowo en Trenggalek bepaalt de omzet zich voornamelijk tot hetgeen voor de dagelijksche behoefte op de passars wordt te koop aangeboden en tot enkele Chineesche toko's. In Kediri en Berbek is echter de handel van meer beteekenis. Daar worden katoenen en chitsen nog met niet onaanzienlijke winst verhandeld, terwijl de verkoop van rijst, kedeleh, katjang en copra mede goede winst afwerpt.

Invoer van rijst had in de zuidelijke streken plaats, deels uit de naburige afdeelingen, deels uit Soerabaija. Uitvoer daarentegen uit Kediri en Berbek, uit welke laatste afdeeling ook vooral de copra betrokken wordt voor Soerabaija.

De handel in tabak was min of meer gedrukt, ten gevolge van minder gunstige weersgesteldheid en dientengevolge minder goede hoedanigheid van het product.

Madura. Voor den veehandel was het jaar 1895 voordeeliger dan het voorafgegane jaar, toen ten gevolge van mond- en klauwzeer de uit- en de invoer van vee een tijdlang waren verboden.

De handel met de kustplaatsen der oostelijke residentiën van Java bleef levendig. Voor het vervoer van gouvernementszout werden vele prauwen gebezigd; zoo ook voor de vrachtvaart langs Java's noord- en oostkust.

In lijnwaden, rijst, boengkil en petroleum wordt voornamelijk handel gedreven door Chineezen. Ook reizen Chineesche en inlandsche handelaren de verschillende passars met lijnwaden af. In andere benoodigdheden van den inlander gaat mede veel op de passars om.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE RRR.

N°. 69.

(Zie hoofdst. O, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT van de in het tijdvak 1 Juli 1895 t/m ult. Juni 1896 tot wederopzeggens verleende VERGUNNINGEN tot het visschen en duiken naar PARELSCHELPEN en PAARLEMOERSCHELPEN in de territoriale wateren van Nederlandsch-Indië.

Doorloopend nummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. a)	Territoriale wateren waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.
		LAMPONGSCHE DISTRICTEN.		
† 1 b)	I.	De tot deze residentie behoorende eilanden, namelijk die in Straat Soenda en het eiland Taboang in de Semangkabaai. c)	H. W. L Steenstra Toussaint.	2 Juli 1895 n°. 17.
		BANKA EN ONDERHOORIGHEDEN.		
2	II.	Geheele residentie, met uitzondering van het gedeelte der Klabat-baai, gelegen ten zuiden van Tandjong Mantong. d)	A. de Stoppelaar Blijdesteijn.	16 Aug. 1895 n°. 3.
		CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.		
3	II.	Spermunde-archipel (afdeeling Makasser) en afdeeling Saleijer. e)	A. de Stoppelaar Blijdesteijn.	16 Aug. 1895 n°. 3.
† 4	III.	Spermunde archipel (afdeeling Makasser). f)	E. G. H. Weijergang, geb. Werlemann.	26 Nov. 1895 n°. 58.
† 5	IV.	Groote Paternoster-eilanden (afdeeling Makasser). f)	J. F. Dingeman.	26 Nov. 1895 n°. 57.
		AMBOINA. g)		
† 6	V.	Geheele residentie. h)	F. Cramer.	22 Aug. 1895 n°. 4.
7	VI.	Key-eilanden, benenevens de eilanden Ceram (uitgenomen het zeegebied behoorende tot de onderafdeeling Waroe der afdeeling Banda), Saparoea, Haroekoe en Boeroe. i)	H. J. Kohler.	18 Juli 1895 n°. 24.
8	VII.	Key- en Aroe-eilanden, benevens Tenimber- en Zuidwester-eilanden. k)	F. W. de Rijk.	22 Aug. 1895 n°. 5.
† 9	VIII.	Key- en Aroe-eilanden, benevens het eiland Ceram. l)	Thoeng Hai Gie.	22 Aug. 1895 n°. 3.

a) In één geval is voor meer dan één gewest bij een en hetzelfde besluit en aan denzelfden aanvrager vergunning verleend; de betrekkelijke ressorten zijn in deze kolom onder één nummer aangeduid.

De vergunningen zijn alle verleend zonder toekenning van eenig uitsluitend recht.

b) Een † beteekent dat de betrekkelijke vergunning tevens werd verleend voor het vangen van tripang.

c) Onder de voorwaarden der vergunning is o. a. de bepaling opgenomen, dat de ondernemer aan het visschen en duiken naar zeeproducten door de inlandsche bevolking der Lampongsche Districten geene hindernissen in den weg leggen, noch inbreuk maken zal op de rechten, welke te dien aanzien door haar worden uitgeoefend.

d) Gelijke bepaling als sub *c* ter bescherming van de rechten welke de inlandsche en daarmede gelijkgestelde bevolking van Banka en onderhoorigheden, in het bijzonder ook de aldaar tehuis behoorende „orang sekah", op het visschen en duiken naar zeeproducten kunnen doen gelden.

e) Als voren met opzicht tot de bedoelde rechten der inlandsche bevolking in het zeegebied waartoe de vergunning betrekking heeft.

Bovendien is den ondernemer uitdrukkelijk verboden het vangen van schildpadden in de territoriale wateren van de afdeeling Saleijer.

f) Als bij noot *e*, 1ste lid.

g) Sedert December 1894 wordt op aanvragen betreffende de uitoefening van het hierbedoeld bedrijf in de wateren der residentie Amboina in dier voege beschikt dat de vergunning eerst van kracht wordt, nadat de ondernemer zich, ten genoegen van den resident, met de betrokken inlandsche bevolking hebbe verstaan ten aanzien van de rechten welke zij harerzijds uitoefent op de inzameling van zeeproducten als waartoe de vergunning den ondernemer het recht geeft. De vereischte overeenkomsten met de bevolking der betrokken negorijen mogen slechts worden aangegaan „voor den duur der vergunning", welke laatste, voor elk onderdeel van het gebied waartoe zij betrekking heeft, eerst in werking treedt wanneer de overeenkomsten door den resident zijn goedgekeurd.

h) De vergunning behelst eene gelijke bepaling als onder noot *c* bedoeld ten opzichte van de ongestoorde uitoefening: *a*. van de vischvangst door de bevolking van Amboina, de Oeliassers, Boeroe en Amblauw, zoomede van West- en Midden-Ceram, *b*. van de schildpaddenvangst door de bevolking der Tenimber-, Babber- en verdere Zuidwester-eilanden, en *c*. van de agar-agar-visscherij door de bevolking van Oost-Ceram, de Ceramlaut- en Matabella-eilanden.

i) Ten opzichte van de vier laatstgenoemde eilanden, waartoe de vergunning betrekking heeft, bevat zij de bepaling dat de ondernemer geen hindernissen in den weg zal mogen leggen aan de vischvangst der inlandsche bevolking, noch inbreuk maken op de rechten welke deze te dien aanzien uitoefent.

k) De vergunning bevat gelijk voorschrift als in de voorgaande noot speciaal met het oog op het vangen van schildpadden door de inlandsche bevolking der Tenimber- en Zuidwester-eilanden.

l) Gelijke bepaling als bij noot *i* bedoeld in het belang van de ongestoorde uitoefening: *a* van de vischvangst door de inlandsche bevolking van West- en Midden-Ceram, en *b*. van het visschen naar agar-agar door de bevolking van Oost-Ceram.

Doorloopend nummer.	Nummer waaronder in deze tabel de vergunning is aangeduid. a)	Territoriale wateren waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.
† 10	IX.	Key-eilanden, Voorwal der Aroe-eilanden, benevens de Tenimbergroep. m)	A. L. Coventry.	18 Juli 1895 n°. 23.
11	X.	Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden. k)	A. de Stoppelaar Blijdesteijn.	26 Sept 1895 n°. 9.
† 12	XI.	Key-eilanden.	H. Kühn.	18 Juli 1895 n°. 21.
13	XII.	Aroe-, Tenimber-, Babber- en overige Zuidwester-eilanden. k)	H. J. Köhler.	22 Aug. 1895 n°. 7.
† 14	XIII.	Aroe- en Tenimber-eilanden. m)	H. S. Visman.	22 Aug. 1895 n°. 6.
† 15	XIV.	Id. Id. m)	W. J. L C. de Vaynes van Brakell Buijs.	26 Nov. 1895 n°. 60.
16	XV.	Aroe-eilanden.	H. H. Borel.	26 Aug. 1895 n°. 4.
17	II.	Voorwal der Aroe-eilanden, benevens het eiland Ceram, uitgenomen het zeegebied behoorende tot de onderafdeeling Waroe der afdeeling Banda. n)	A. de Stoppelaar Blijdesteijn.	16 Aug. 1895 n°. 3.
18	XVI.	Voorwal der Aroe-eilanden.	F. Th. Buhmeijer.	18 Juli 1895 n°. 19.
19	XVII.	Tenimber-, Babber- en verdere Zuidwester-eilanden, uitgenomen het eiland Wetter. k)	A. J. L. Pouillaude.	18 Juli 1895 n°. 25.
20	XVIII.	Tenimber-eilanden. m)	W. L. Stibbe.	18 Juli 1895 n°. 22.
21	XIX.	Id. m)	Moraux & C°.	26 Nov. 1895 n°. 59.
		TERNATE.		
22	II.	Obi-groep (met inbegrip van de Pekik- en de Lawin-eilanden).	A. de Stoppelaar Blijdesteijn.	16 Aug. 1895 n°. 3.

m) Als bij noot k, voor zooveel betreft de schildpaddenvangst door de inlandsche bevolking der Tenimber-eilanden.

n) Als bij noot i, voor zooveel betreft de vischvangst, uitgeoefend door de inlandsche bevolking van het eiland Ceram.

Koloniaal verslag van 1896.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE SSS.

N°. 70.

(Zie hoofdst. O, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende: 1°. het FABRIEKSWEZEN in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat (dus met uitsluiting van suikerfabrieken, rijstpelmolens, koffiepellerijen, enz.), en 2°. de in Nederlandsch-Indië aanwezige DRUKKERIJEN, een en ander volgens de over het jaar 1895 ontvangen opgaven.

1°. FABRIEKSWEZEN.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a)*	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b)*	Uitkomsten der onderneming.
	Batavia.					
1	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	stoom	uit Europa en uit Australië.	80	f 0,80 per dag.	Redelijk.
2	Fabriek van stoom- en andere werktuigen, tevens ijzergieterij (firma TAYLOR & LAWSON).	id.	uit Europa.	125	f 1,20 per dag.	Zeer ongunstig.
3	Machinefabriek (A. CHAULAN).	id.	uit Indië.	10	f 1,00 per dag.	Werkte zonder winst.
4	Fabriek voor herstellingen aan tramwegmaterieel (Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij).	id.	uit Indië en uit Europa.	19	f 1,30 per dag.	*c)* †
5	Brood- en meelfabriek (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging LEROUX & C°.").	stoom en handenarbeid	uit Australië.	16	f 13 's maands.	Middelmatig.
6	Vereenigde ijs- en mineraalwaterfabrieken (H. K. en J. D. MIJER).	stoom	uit Indië.	150	f 15 's maands.	Bevredigend.
7	IJsfabriek (W. BUDDINGH).	id.	uit Europa.	16	f 20 's maands.	Id.
8	Zeepfabriek van K. C. L. VAN MUNSTER.	handenarbeid	id.	2	f 45 's maands.	Zeer ongunstig.
9	Idem van F. H. H. VAN MUNSTER.	id.	uit Europa en uit Indië.	2	f 0,50 per dag.	Ongunstig.
10	Mineraalwaterfabriek (Bataviasche Mineraalwater-inrichting „systeem BEINS").	id.	uit Europa.	26	f 10 's maands.	Bevredigend.
11	Stoomwasscherij en ververij.	stoom	†	†	†	†
12	IJsfabriek te Buitenzorg.	id.	uit Europa.	6	f 14 's maands.	Werkte zonder winst.
	Cheribon.					
13	IJsfabriek ter hoofdplaats (Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van ijsfabrieken te Cheribon en Tagal").	id.	uit de drinkwaterleiding ter hoofdplaats.	3	f 10 à f 40 's maands.	Bevredigend.

a) Waar bij de in dit overzicht genoemde fabrieken, enz. niet tevens de plaats vermeld is waar zij gevestigd zijn, wordt, voor zooveel uit de ontvangen opgaven is af te leiden, de gewestelijke hoofdplaats bedoeld.

b) In de ontvangen opgaven is niet uiteen gehouden welke der opgegeven loonen betrekking hadden tot inlandsche en welke tot niet-inlandsche werklieden.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
14 en 15	Twee limonadefabrieken.	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	6	f 7,50 à f 12 's maands.	Bevredigend.
16	Zeepfabriek.	id.	uit Europa.	4	f 6 's maands.	Id
17	Diamantslijperij.	petroleummotor	id.	2	f 12 à f 15 's maands.	Id
18	Arakstokerij te Paboearan.	stoom	van de nabijgelegen suikerondernemingen.	12	f 0,20 à f 0,55 per dag	Tamelijk bevredigend.
19	Idem te Palimanang	handenarbeid	id.	9	f 0,40 à f 0,50 per dag.	†
	Tagal.					
—	Arakstokerij te Brebes.	id.	. . . .	. . . .	. . . .	Heeft gedurende 1895 niet gewerkt.
20	Idem te Bandjaran.	id.	van de nabijgelegen suikerondernemingen.	49	f 24,50 's maands.	†
21	Idem te Slawi.	id.	id.	3	f 7,50 's maands.	†
	Pekalongan.					
22	Kalkbranderij.	id.	uit Europa en uit Indië.	†	†	†
23	Zeepfabriek (E. Wichers).	id.	id.	10	f 0,35 per dag.	Bevredigend.
	Samarang.					
24	Fabriek van rijtuigen en wagens, tevens voor het onderhoud van locomotieven en verder spoorwegmaterieel (Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij).	stoom	grootendeels uit Europa.	52	f 0,79 per dag.	Als spoorwegwerkplaats voldoet de inrichting goed. Werk voor particulieren komt nagenoeg niet voor.
25	Fabriek voor herstellingen aan locomotieven en verder tramwegmaterieel (Stoomtramweg-maatschappij Samarang-Joana).	id.	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	88	f 0,60 à f 1,52 per dag.	Bevredigend.
26	Fabriek van stoom- en andere werktuigen, tevens ijzergieterij (Naamlooze vennootschap „Stoomwerktuigenfabriek, voorheen Harris & C°.").	id.	uit Europa.	100	f 0,10 à f 2,50 per dag.	Onbevredigend.
27	Reparatiewinkel (Aveling & C°.).	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	onbepaald	f 0,80 à f 0,90 per dag.	Ongunstig.
28	Beenderenmeelfabriek (Soesman & C°.)	id.	van Samarang en omstreken.	12 à 20	f 0,50 à f 1 per dag.	†
29	Fabriek ter vervaardiging van sigaren, sigaretten en gekorven tabak (Naamlooze vennootschap: „Eerste Manilla-sigarenfabriek, voorheen Glaser & C°.").	stoom- en handenarbeid	uit Manilla en uit Indië.	350	f 0,45 per dag.	Bevredigend.
30	IJs- en mineraalwaterfabriek (E. O'Herne)	stoom	uit Europa en uit Indië.	30	f 0,50 per dag	Middelmatig.
31	IJsfabriek.	id.	uit de drinkwaterleiding ter hoofdplaats.	12	f 18 's maands.	Minder gunstig.
32	Idem (Ho Hin Wan).	id.	id.	6	f 0,50 per dag.	Werkte met verlies.
33-38	Zes kalkbranderijen.	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	7 à 10	f 0,25 per dag.	Bevredigend.
39	Fabriek te Ambarawa van ijs en koolzuurhoudende dranken.	water	uit Europa en uit Indië.	3	f 0,50 per dag.	Werkte met verlies.

Volg-nummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
	Japara.					
40	IJsfabriek.	petroleum-motor	†	1	f 5 's maands.	†
—	Idem.	stoom	†	. . .	. . . .	Heeft gedurende 1895 niet gewerkt.
41	Stokerij 3de klasse van inlandsch gedistilleerd	handen-arbeid	van de nabijgelegen suikerfabrieken.	6	f 0,25 per dag.	†
	Rembang.					
42	Petroleumraffinaderij in de afdeeling Blora.	stoom	door plaatselijke boring.	90	f 0,30 per dag.	†
	Soerabaija.					
43	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	id.	uit Australië en uit Indië.	60	f 0,62⁵ per dag.	Gunstig.
44	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Phoenix" (Chs. Gill, firma Young en Gill).	id.	uit Europa.	134	f 0,50 per dag.	Onbevredigend.
45	Koninklijke fabriek van stoom- en andere werktuigen „de Volharding". (Naamlooze vennootschap).	petroleum-motor	uit Indië.	150 à 250	f 1,05 per dag.	Ongunstig.
46	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Insulinde" (J. A. Ceulen & Co.).	stoom	id.	100	f 0,75 per dag.	Bevredigend.
47	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Kalimas" (Naamlooze vennootschap).	id.	uit Europa en uit Indië.	200	f 1,25 per dag.	Redelijk.
48	Fabriek „de Nederlandsch-Indische Industrie" voornamelijk voor de vervaardiging van onderdeelen van machinerieën voor suikerfabrieken (L. Smit c. s.).	id	id.	200	f 1,25 per dag.	†
49	Atelier voor de vervaardiging van onderdeelen van machinerieën „Kebalen" (Th. Ledgerwood Manufacturing company Limited, voorheen P. van Drongelen).	id	id.	75	f 1 per dag.	Bevredigend.
50	Werkplaats van de Oost-Java Stoomtram-Maatschappij.	id.	id.	37	f 0,80 per dag.	Id.
51	Smederij (Becker & Co.)	handen-arbeid	id.	60	f 0,60 per dag.	Id.
52	Fabriek van ijs en minerale wateren (Olie & Co.)	stoom	id.	31	f 0,80 per dag.	Id.
53	IJsfabriek (G. H. Kuneman)	id.	uit Indië.	12	f 0,75 per dag.	Id.
54	Idem (Bringolle & Co.)	id.	id.	21	f 0,90 per dag.	Id.
55	Fabriek van minerale wateren (Clignett & Co.)	id.	id.	19	f 0,50 per dag.	Id.
56	Idem (J. A. van Viegen).	handen-arbeid	uit Europa en uit Indië.	5	f 0,70 per dag.	Id.
57	Idem (van Bueren & Co.).	id.	id.	10	f 0,35 per dag.	Id.
58	Idem (F. L. Hellfach).	id.	id.	10	f 0,50 per dag.	Id.
59	Idem (A. de Vos).	id	id.	7	f 0,50 per dag.	Id.
60	Idem (The Tjan Hoo).	id.	id.	8	f 0,40 per dag.	Gunstig.
61	Idem „Soerabaija" (de Haas, voorheen Couvée).	stoom	uit Indië.	3	f 0,75 per dag.	Bevredigend.
62	Idem „Ketabang" (Han Tjoei Hong).	id.	id.	16	f 0,50 per dag.	Id.
63	Fabriek van minerale wateren en siropen (Tan Tjing Siang).	id.	uit Europa en uit Indië.	13	f 1,15 per dag.	Ongunstig.
64	Fabriek van minerale wateren (Moll).	handen-arbeid	id.	10	f 0,50 per dag.	Bevredigend.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a*)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b*)	Uitkomsten der onderneming.
65	Fabriek van minerale wateren (Tan Tie Nio).	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	7	f 0,20 per dag.	Bevredigend.
66	Stoombroodbakkerij (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging" Leroux & C°.).	stoom	id.	22	f 0,50 per dag.	Tamelijk bevredigend.
67	Meubelfabriek (de Zoete & C°.).	handenarbeid	id.	50	f 1 per dag.	Ongunstig.
68	Idem (Lie Swie Ing).	id.	uit Indië.	35	f 0,50 per dag.	Bevredigend.
69	Idem (Eng Jie Goan).	id.	id.	40	f 0,35 per dag.	Onbevredigend.
70	Idem (Kong Tong Hwat).	id.	id.	30	f 0,35 per dag.	Bevredigend.
71	Idem (Kong Wa Hing).	id.	id.	12	f 0,50 per dag.	Id.
72	Idem (Sing Ho Taij).	id.	id.	12	f 0,50 per dag.	Id.
73	Idem (Sien Kong Sing).	id.	id.	30	f 0,50 per dag.	Id.
74	Idem (Sien Hap Sing).	id.	id.	33	f 0,50 per dag.	Id.
75	Idem (Sien Hap Hin).	id.	id.	30	f 0,50 per dag.	Id.
76	Werkplaats voor het repareeren van piano's (Gebr. Schell).	id.	uit Europa en uit Indië.	5	f 0,65 per dag.	Id.
77	Rijtuigfabriek (Gebr. Corsmit).	id.	id.	25	f 0,50 per dag.	Id.
78	Soerabaijsche rijtuigfabriek (voorheen Bouman).	id.	id.	195	f 0,55 per dag.	Id.
79	Rijtuigfabriek (H. Wijnveldt).	id.	id.	147	f 0,55 per dag.	†
80	Idem (W. Elderenbosch).	id.	id.	30	f 0,55 per dag.	Onbevredigend.
81	Wagenmakerij (Han Hak Boen).	id.	id.	30	f 0,65 per dag.	Bevredigend.
82	Idem (Tio A. Teng).	id.	id.	10	f 0,50 per dag.	Onbevredigend.
83	Idem (ten behoeve van de wagenverhuurderij van L. van der Velde).	id.	id.	4	f 1 per dag.	†
84	Zeepziederij (Postal).	id.	id.	30	f 0,50 per dag.	†
85-86	Twee arakstokerijen.	stoom	uit Indië.	12 à 18	f 0,65 per dag.	Bevredigend.
87	Kalkbranderij (Erven Vreede & Moorrees).	stoom en handenarbeid.	id.	35	f 0,70 per dag.	Tamelijk bevredigend.
88	Idem (Hadji Barmani).	handenarbeid	id.	12	f 0,35.	Bevredigend.
89	Fabriek „de Hoop" (Meijboom).	petroleummotor	uit Europa en uit Indië.	3	f 0,50 per dag.	†
90	Petroleumraffinaderij (The Taän Lok).	stoom	uit Indië.	45	f 0,40 per dag.	Onbevredigend.
91	Idem te Wonosobo (Dordtsche Petroleummaatschappij)	id.	id.	240	f 0,50 per dag.	Bevredigend.
	Pasoeroean.					
92	Machinefabriek (Naamlooze vennootschap: Maatschappij tot exploitatie van den constructiewinkel „de Bromo".)	id.	uit Europa en uit Indië.	70	f 0,65 per dag.	Minder gunstig.
93	Arakstokerij „Redjasa".	id.	van de nabijgelegen suikerondernemingen.	12	f 8 à f 20 's maands.	†
94	IJsfabriek.	water	uit Indië.	5	f 11,40 's maands.	†
95	Arakstokerij te Kraksaän.	stoom	van de nabijgelegen suikerfabrieken.	13	f 0,50 per dag en f 25 's maands.	†
96	Kalkbranderij te Kraksaän.	id.	uit Indië.	6	f 0,33^5 per dag en f 6 à f 15 's maands.	Werkte met verlies.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomst der onderneming.
	Bagelen.					
97	IJsfabriek te Poerworedjo.	water	uit Indië.	†	†	Gunstig.
98	Arakstokerij te Keboemen.	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	5	f 10 à f 30 's maands.	†
99	Fabriek van mineraalwater en siropen (Lie Soei Lian).	id.	uit Indië.	†	†	Gunstig.
	Kadoe.					
100	IJsfabriek te Magelang.	water	id.	1	†	Bevredigend.
	Soerakarta.					
101	„Atelier d'industrie", voor de vervaardiging van hout- en ijzerwerken.	handenarbeid	id.	30	f 0,60 per dag.	Id.
102	IJsfabriek.	stoom	uit Europa.	16	f 0,45 per dag.	Id.
	Djokjokarta.					
103	Nijverheidsatelier A. Resink & C° (smederij en stoomzaaginrichting).	stoom en handenarbeid	id.	110	f 0,50 per dag.	Gunstig.
104	IJsfabriek Pathook (Djokjosche IJsmaatschappij).	stoom	uit Indië.	12	f 0,50 per dag.	Zeer gunstig.
105	Fabriek tot bereiding van Indo-guano.	id.	uit Europa en uit Indië.	†	f 0,25 à f 0,35 per dag.	†
	Kediri.					
—	Kalkbranderij Plandakan (Toeloeng-Agoeng).	handenarbeid.	uit Indië.	.....	....	Heeft gedurende 1895 niet gewerkt.
106	„Industrie, voorheen Noothout & C°." (stoomolieslagerij tevens reparatie-atelier voor machinedeelen).	stoom	door plaatselijken inkoop.	80	f 0,20 à f 0,50 per dag.	Zeer gunstig.
107	Kalkbranderij Gamping (Toeloeng Agoeng).	handenarbeid	uit Indië.	23	f 0,40 à f 1 per dag.	†
—	Fabriek Dandangan (stoom-olieslagerij en reparatie-atelier voor machinedeelen tevens stoomkapokzuiveringfabriek).	stoom	door plaatselijken inkoop.	.....	....	Heeft gedurende 1895 niet gewerkt.
108	Zeepziederij (Han Thoan Hien).	id.	id.	4	f 0,25 à f 0,80 per dag.	†
109	Idem (Ang King Lok).	id.	id.	3	f 0,20 à f 0,33 per dag.	†
110	Idem (Hwan Lien Ban).	id.	id.	3	f 0,30 à f 1 per dag.	†
111	Fabriek van mineraalwater en siropen (I Kee Sioe).	id.	uit Indië.	3	f 0,35 per dag.	†
112	IJsfabriek Tosaren.	id.	†	12	f 0,20 à f 0,75 per dag.	†
113	Smederij (J. R. Pelle).	handenarbeid	†	10	f 0,40 à f 1 per dag.	Redelijk.
—	Kedirische Luciferfabriek.	stoom	....	.....	....	Werkte in 1895 nog niet.
	Madura.					
114	IJsfabriek.	water	uit Indië.	3	f 0,33[5] per dag en f 20 's maands.	Onbevredigend.
	Sumatra's Westkust.					
115-116	Twee ijsfabrieken.	stoom	uit Europa.	6	f 15 's maands.	Id.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
117-118	Twee kunstmineraalwater-fabrieken.	handenarbeid.	uit Europa en uit Indië.	5	f15 's maands.	Gunstig.
	Palembang.					
119	Houtzaagmolen „Phoenix Saw Mill" (JOHN FORBES).	stoom	door plaatselijken inkoop.	12	f 1 per dag.	†
120	IJs- en mineraalwaterfabriek (J. MÖLDENHAUER).	id.	†	8	f 1,20 per dag.	†
	Oostkust van Sumatra.					
121	IJsfabriek te Medan.	id.	uit Europa.	7	$ 0,40 per dag.	Redelijk.
122	Maatschappij tot exploitatie van minerale wateren.	id.	id.	12	$ 8 's maands.	Maakte nog geen winst.
123	Fabriek voor de herstelling van spoorwegmaterieel (Deli-spoorwegmaatschappij).	id.	id.	99	$ 0,30 à $ 2,50 per dag.	†
124	Olieperserij te Bengkalis.	id.	†	†	†	†
125	Cementfabriek te Soenggal.	id.	uit Europa.	†	†	Bevredigend.
126	Houtzagerij te Soengei Rawah in Siak (Naamlooze vennootschap: „Houtaankap Siak").	id.	uit Indië.	†	†	Id.
127	Idem te Lau Boentoe in Langkat.	id.	id.	193	$ 0,20 à $ 1 per dag.	†
128	Petroleumraffinaderij te Pangkallan Brandan in Langkat (Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië).	id.	id.	†	†	Zeer gunstig.
129	Houtzagerij te Perbaoengan.	id.	id.	50	$ 0,20 à $ 1 per dag.	†
	Atjeh.					
130	IJsfabriek (THIO THIAUW LIAT).	id.	uit Europa.	12	f 1 à f 3,25 per dag.	†
131-132	Twee limonadefabrieken.	handenarbeid	uit Britsch-Indië.	12	f 0,85 per dag.	†
	Riouw en onderhoorigheden.					
133	Steenbakkerij op het eiland Battam (eigendom van den onderkoning van Riouw en door dezen aan een Chinees in huur afgestaan).	stoom	uit Indië.	20	$ 0,30 per dag.	Bevredigend.
	Westerafdeeling van Borneo.					
134	Houtzagerij „Tjoba".	id.	id.	15	$ 8 à $ 10 's maands.	Onbevredigend.
135	IJsfabriek.	id.	door plaatselijken inkoop.	5	$ 8 à $ 15 's maands.	Gunstig.
136	Oliefabriek „Karos Jinan".	id.	uit Indië.	50	$ 8 à $ 40 's maands.	Redelijk.
137	Idem „Wilhelmina".	id.	id.	84	$ 8 à $ 25 's maands.	†
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.					
138	IJsfabriek (R. VAN BUEREN).	id.	uit Europa en uit Indië.	5	f15 's maands.	Gunstig.
139-140	Twee diamantslijperijen te Martapoera (SECH SALIM BIN MALIK ALKATERIE & C°.)	id.	id.	250	†	Id.
141	Houtzaagmolen te Koetei.	id.	door plaatselijken inkoop.	40	f 0,60 per dag.	†

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
	Celebes en onderhoorigheden.					
142	Fabriek van ijs, mineraalwater en siropen.	stoom	uit Europa en uit Indië.	12	f 23,25 's maands.	Minder bevredigend.
	Amboina.					
143	IJsfabriek (Ong Ki Hong en Nio Kik Tjien).	id.	door plaatselijken inkoop.	3	f 0,60 per dag.	†
144	Houtzagerij te Toeal op de Key-eilanden (H. Kuhn, vroeger Lange & C°.).	id.	uit Indië.	10	f 0,40 per dag.	Middelmatig.

2°. DRUKKERIJEN.

Volgnummer.	Waar gevestigd.	Naam van den eigenaar of van de firma.	Gebezigde persen.	Aantal werklieden. Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
1	Batavia.	H. M. van Dorp & C°.	snelpersen.	1	12	43
2	Id.	G. Kolff & C°.	Duitsche snelpersen.	4	46	83
3	Id.	H. Prange & C°.	snelpersen.	"	19	47
4	Id.	Albrecht en Rusche.	Duitsche persen.	3	30	30
5	Id.	Yap Goan Ho.	snel- en steendrukpersen.	"	10	12
6	Id.	Naamlooze vennootschap Karsseboom & C°.	1 snel- en 1 trap-pers.	3	4	10
7	Meester-Cornelis (residentie Batavia).	Said Oesman bin Aqil bin Jahya.	steendrukpers.	"	4	"
8	Cheribon.	A. Bisschop.	2 snelpersen en 1 trap-pers.	2	18	"
9	Tagal.	L. E. van Dort & C°.	1 pers	1	8	"
10	Samarang.	G. C. F. van Dorp & C°.	11 snel- en 6 handpersen.	1	169	1
11	Id.	A. Bisschop.	6 persen.	"	45	"
12	Id.	Naamlooze vennootschap: "Samarang drukkerij en boekhandel", voorheen firma P. A. van Asperen van der Velde & C°.	3 snelpersen en 1 handpers.	"	30	"
13	Id.	Maatschappij "de Locomotief".	3 cylinderpersen.	2	43	7
14	Id.	Gebr. Jansz.	2 snelpersen en 1 handpers.	1	28	3
15	Id.	Yap Goan Ho.	1 snelpers, 3 steendrukpersen en 5 handpersen.	"	17	11
16	Soerabaija.	Thieme & C°.	1 pers.	"	10	"
17	Id.	Gebr. Gimberg & C°.	5 persen.	2	30	6
18	Id.	Soerabaija'sch Handelsblad en drukkerijen (voorheen Gebr. Donker & C°.).	4 persen.	5	50	"
19	Id.	E. Fuhri & C°.	12 persen.	2	120	"
20	Id.	H. van Ingen.	9 persen.	2	97	"
21	In.	Matzen Sand & C°.	3 persen.	"	20	"
22	Pasoeroean.	V. M. Schaegen.	2 snelpersen.	"	6	"
23	Malang.	A. J. Jahn.	1 snelpers en 2 handpersen.	"	7	"
24	Id.	C. J. Umbgrove.	1 snelpers.	"	8	"
25	Probolinggo.	P. Schuitemaker.	1 snelpers en 2 handpersen.	"	16	"
26	Soerakarta.	Th. R. Landouw, firma Vogel van der Heijde, & C°.	Id.	2	28	

Volg-nummer.	Waar gevestigd.	NAAM VAN DEN EIGENAAR OF VAN DE FIRMA.	Gebezigde persen.	AANTAL WERKLIEDEN.		
				Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezer).
27	Soerakarta.	ALBRECHT en RUSCHE (vroeger J. A. SCHULTZ Jr.).	snel- en handpersen.	"	27	1
28	Djokjokarta.	Erven H. BUNING.	id.	"	24	4
29	Padang.	A. CHATELIN Jr.	1 snelpers en 2 handpersen.	1	23	3
30	Id.	R. E. VAN MUIJEN.	1 snel- en 1 handpers.	1	12	5
31	Id.	Winkelmaatschappij voorheen PAUL BÄUMER & C⁰.	2 snelpersen en 1 handpers.	1	15	11
32	Palembang.	SAID HAMID BIN HOESIN ALHABSHY.	†	†	†	+
33	Medan (res. Oostkust van Sumatra).	Naamlooze vennootschap »de Deli-courant" (voorheen J. DEEN).	4 persen.	3	24	4
34	Id.	Naamlooze vennootschap »Medan-drukkerij".	1 pers.	1	4	"
35	Kotta Radja (gouv. Atjeh en onderhoorigheden).	BUCHLER & C⁰.	1 handpers.	"	4	"
36	Penjingat (res. Riouw en onderhoorigheden).	Sultan van Lingga-Riouw.	1 handpers.	"	5	"
37	Bandjermasin (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).	R. HENNEMANN & C⁰.	1 snelpers.	1	2	2
38	Makasser (gouv. Celebes en onderhoorigheden).	Makassaarsche Drukkerij (J. C. VERDOUW).	3 snel- en 2 handpersen.	5	4	1
39	Tanawangko (res. Menado).	Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.	4 persen.	"	4	"
40	Amboina.	L. M. H. THÖRIG.	1 hand- en 1 trapsnelpers	1	4	"

Behoort bij het Koloniaal Verslag van 1896.

KAART
VAN DEN
NEDERLANDSCH
OOST INDISCHEN ARCHIPEL
aantoonende de door de Inlandsche bevolking beleden godsdiensten.
Schaal 1: 6000000.
LEGENDA.
Streken, waar uitsluitend Christenen wonen.
" " " Mohammedanen "
" " " Heidenen "
" " " belijders van het Hindoeïsme wonen.
" " Christenen en Mohammedanen wonen.
" " " " Heidenen "
" " Mohammedanen en Heidenen (of Hindoes, uitsluitend Bali en Lombok) wonen.
" " Christenen, Mohammedanen en Heidenen wonen.
" welke niet onder het Nederlandsche bestuur staan.
De cijfers onder de namen der gewesten duiden aan:
1135671 Het aantal inwoners
1350 " " Protestantsche Christenen.
690 " " Roomsch-Katholieke "
Inlanders
Residentiegrens.
Plaatsen, waar pastoors of missionarissen ten behoeve van Inlandsche Christenen gevestigd zijn.
" " Protestantsche hulppredikers " "
" " Europeesche zendelingen " " (Protestanten)
" " Katholieke Inlandsche leeraars " "
" " Inlandsche hulpzendelingen " " (Protestanten)
Het cijfer duidt het aantal aan.
Hoofdplaatsen van gewesten en residentiën.
eil^n Eilanden. P. Poelau.
T^g T^g Tandjoeng.
G^g Goenoeng.
K^g Kampoeng.
D. Danau.
Mª Moeara.
120°
125°
130°
135°
140°
10°
5° Nb.
0°
5° Zb.
PHILIPPIJNSCHE EILANDEN
MINDORO ZEE
SOELOE ZEE
Soeloe of Solok eilanden
Talauer eilanden
Sangi eilanden
MENADO
177233
4000
552801
Limbotto
Gorontalo
Halmaheira eilanden
HALMAHEIRA OF DJILOLO
TERNATE
802
105580
Batjan groep
Waigeoe eilanden
Schouten eilanden
Togean of Schildpad eil^n
Banggaai Arch^l
Soela eilanden
Obi groep
Misool groep
MAKASSER
CELEBES
CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN
385478
Meer v. Tempé
MAKASSER
MOLUKSCHE ZEE
BOEROE
CERAM
AMBOINA
66103
262
289922
Banda eilanden
Eiland Boeton
NIEUW GUINEA
BANDA ZEE
Kei eilanden
Aroe eilanden
Saleijer eilanden
Postillon eilanden
Zuid Wester eilanden
Zuid Ooster eilanden
Tenimber eil^n of Timorlaut groep
WETTER
Solor eil^n
ZEE
PRINS FREDERIK HENDRIK EIL^D
BRITSCH GEBIED / DUITSCH GEBIED

Topographisch bureau Batavia 1896.

NB. De bevolkingscijfers der gewesten zijn die van den Regeeringsalmanak voor 1895; van Timor en Onderhoorigheden is het cijfer niet bekend.

De opgaven van het aantal Inlandsche Christenen en van de plaatsen waar Inlandsche hulpzendelingen gevestigd zijn, dagteekenen meerendeels van omstreeks het einde van 1893; velen, vooral van de Buitenbezittingen, zijn min of meer globaal; zij werden verkregen van de hoofden van gewestelijk bestuur.

Voor de standplaatsen der Protestantsche hulppredikers en Europeesche zendelingen is de Regeeringsalmanak voor 1896 gevolgd. Voor die der pastoors en missionarissen, belast met de leiding der Inlandsche Katholieken, alsmede voor die der Katholieke Inlandsche leeraars werden inlichtingen verkregen bij het Vicariaat te Batavia.

Onder de Heidensche godsdiensten kon alleen het Hindoeïsme, als een van buiten ingevoerd, afgerond stelsel, met eene eigene kleur onderscheiden worden; de min of meer belangrijke invloed, dien het Hindoeïsme buiten den eigenlijken kring zijner belijders op het geloof der Inlanders oefende, is niet in kleuren uit te drukken.

Het inheemsche Heidendom is moeielijk anders te verdeelen dan in zoogenaamde volksgodsdiensten, welker eigenaardigheden innig samenhangen met de maatschappelijke ontwikkeling hunner belijders. Daar eene classificatie, die met de ethnographische indeeling der bevolking samenvalt, op den aard dier volksgodsdiensten geen licht werpt, moet men zich met aller aanduiding door dezelfde kleur en denzelfden vagen naam van heidendom tevreden stellen. Met die kleur zijn dus ook de woonplaatsen der Badoewi's en der Tenggereezen op Java aangeduid.

Photo-Lith: met kleurendruk.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN

1896.

Lit. Y. Overzicht betreffende de op 31 December 1894 in Nederlandsch-Indië aanwezige openbare en bijzondere inlandsche scholen, benevens eenige voorloopige opgaven over 1895.

„ Z. Statistische en andere opgaven betreffende de Europeesche en inlandsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië (daaronder ook de zendingsgemeenten), meerendeels volgens de over 1895 ingekomen gegevens.

„ AA. Overzicht betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid over 1894 en 1895.

„ BB. Opgaven betreffende de ressorten der stedelijke en plaatselijke Europeesche geneesheeren in Nederlandsch-Indië bij het einde van 1895 en van de standplaatsen der dokters-djawa, een en ander met vermelding van het aantal in 1895 door hen behandelde zieken en van de sterfte onder deze behandelden.

„ CC. Overzicht betreffende de vorenbedoelde behandelden en overledenen, gerangschikt naar den aard der ziekten.

„ DD. Opgaaf van het aantal personen in 1895 in verschillende gewesten op en buiten Java omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord of zelfmoord).

„ EE. Overzicht betreffende de krankzinnigen-verpleging in de gestichten te Buitenzorg, Samarang en Soerabaija over 1895.

„ FF. Lijst van de in 1895 vanwege het departement der burgerlijke openbare werken uitgevoerde bouw- en waterstaatswerken (vernieuwingen en nieuwe werken), zoomede van de werken die, ofschoon op het werkplan voor 1895 uitgetrokken of in dat jaar — buiten het werkplan — toegestaan, op ult. 1895 toch nog niet onderhanden waren genomen.

„ GG. Uitgewerkt vergelijkend overzicht van de uitkomsten der spoor- en tramweg-exploitatie in Nederlandsch-Indië over 1895.

„ HH. Opgaven betreffende de in 1895 voorgekomen veranderingen in het aantal en het verwarmingsoppervlak der in Nederlandsch-Indië aanwezige stoomketels, ten dienste van particulieren (buiten die in de locomotieven van spoorweg- of tramwegdiensten).

„ JJ. Statistiek van den gouvernements post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over 1893, 1894 en 1895.

„ KK. Overzicht van de in het tijdvak 1 Januari 1891 t/m ult. Juni 1896 in Nederlandsch-Indië verleende vergunningen voor telephoonverbindingen, hetzij voor bepaalde kringen, hetzij van intercommunalen aard.

„ LL. Overzicht van de in 's lands kassen in Nederlandsch-Indië aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van 1895.

„ MM. Algemeen overzicht van de opbrengst, enz. der in 1895 voor gouvernementsrekening in Nederland verkochte hoeveelheden koffie, kinabast en tin.

„ NN. Overzicht betreffende de in 1895 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen koffie, kinabast en tin en van de daarvoor betaalde vrachten.

Lit. OO. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java over de jaren 1895 en 1896.

„ PP. Overzicht van de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen over de jaren 1894, 1895 en 1896.

„ QQ. Overzicht van de opbrengst der verpachte middelen (uitgenomen de opiumpacht) op Java en Madura over de jaren 1894, 1895 en 1896.

„ RR. Overzicht als voren betreffende de buitenbezittingen.

„ SS. Overzicht betreffende de opbrengst in 1895 van eenige niet-verpachte middelen onder beheer van het departement van financiën.

„ TT. Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië in 1895, samengesteld door den heer D. Groeneveld, president der Javasche Bank, zoomede koersnoteeringen van de voornaamste der te Batavia verhandeld wordende Indische effecten.

„ UU. Overzicht betreffende de uitgestrektheid, enz. van de bouwgronden der inlandsche bevolking op Java en Madura (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landerijen) over 1895.

„ VV. Overzicht betreffende de rijstcultuur op Java en Madura (met uitzondering als voren) over 1895.

„ WW. Overzicht betreffende de teelt van andere eenjarige gewassen op Java en Madura (met uitzondering als voren) over 1895.

„ XX. Overzicht betreffende de uitkomsten der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java over 1895.

„ YY. Statistiek betreffende de afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde geregelde koffieplantsoenen op Java over 1894 en 1895.

„ ZZ. Opgaven betreffende den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java (uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta) in elk daarbij betrokken district op 31 December 1895.

„ AAA. Statistiek betreffende de aanplantingen der gouvernements-kina-onderneming in de Preanger Regentschappen over de jaren 1894 en 1895, zoomede van de productie dier onderneming over 1893, 1894 en 1895.

„ BBB. Overzicht betreffende de in 1896 hier te lande voor gouvernementsrekening verkochte hoeveelheden kinabast uit den oogst van 1895.

„ CCC. Overzicht over 1895 van de productie, enz. der uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking werkende suikerfabrieken op Java, dus met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

„ DDD. Overzicht over 1894/95 van de in verschillende gewesten van Java bestaande suikerrietaanplantingen ter verkrijging van bibiet (plantriet).

„ EEE. Overzicht van de productie, enz. in 1894 en 1895 der tabaksondernemingen op Java, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

Lit. FFF. Gewestelijk overzicht betreffende de op ult. 1895 op Java aanwezige landbouwondernemingen, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan, benevens de daarvan in 1895 verkregen productie, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de Europeesche markt.

„ GGG. Overzicht betreffende de productie voor de Europeesche markt, in 1894 en 1895 verkregen van de particuliere landerijen op Java en van de huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta.

„ HHH. Overzicht en mededeelingen betreffende het boschwezen op Java en Madura, meerendeels over 1895.

„ JJJ. Overzicht over 1895 betreffende de uitkomsten en den omvang van de aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur ter Sumatra's Westkust en in de Minahassa (residentie Menado).

„ KKK. Overzichten over 1895 betreffende de in de buitenbezittingen gevestigde landbouwondernemingen.

„ LLL. Overzicht betreffende de uitkomsten der gouvernements-tinwinning op Banka over het werkjaar 1895/96, benevens opgaven betreffende de in het tijdvak 1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1896 in werking getreden, ingetrokken of door tijdsverloop vervallen vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in bepaalde streken van Nederlandsch-Indië.

„ MMM. Overzicht van het zoutdebiet in die gewesten van Nederlandsch-Indië, waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1893, 1894 en 1895.

Lit. NNN. Overzichten over 1895 betreffende de handelsbeweging van Nederlandsch-Indië met landen of plaatsen daarbuiten gelegen.

„ OOO. Overzicht van de in Nederlandsch-Indië te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 30 M^3. en daarboven, op 31 December 1895.

„ PPP. Overzicht betreffende de scheepsrampen gedurende 1895 in de wateren van den Nederlandsch-Indischen Archipel overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

„ QQQ. Uittreksels uit de van de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura ontvangen verslagen over 1895 betreffende den handel.

„ RRR. Overzicht van de in het tijdvak 1 Juli 1895 t/m ult. Juni 1896 tot wederopzeggens verleende vergunningen tot het visschen en duiken naar parelschelpen en paarlemoerschelpen in de territoriale wateren van Nederlandsch-Indië.

„ SSS. Overzicht betreffende 1°. het fabriekswezen in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat, en 2°. de aldaar aanwezige drukkerijen, een en ander volgens de over 1895 ontvangen opgaven.

Kaart van den Nederlandsch Oost-Indischen Archipel, aantoonende de door de inlandsche bevolking beleden godsdiensten.

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

VERSLAG.

N°. 1.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking.

Blijkens den volgenden staat is de bevolking in 1895 met 1218 zielen vermeerderd.

	PERSONEN VAN HET mannelijk geslacht.		vrouwelijk geslacht.		TOTAAL.	
Bij het einde van 1894 aanwezig		33 481		30 840		64 321
In 1894 geboren	938		843		1 781	
„ „ aangekomen	1 876	2 814	663	1 506	*a)* 2 539	4 320
		36 295		32 346		68 641
In 1895 overleden	926		714		1 640	
„ „ vertrokken	1 115	2 041	347	1 061	*b)* 1 462	3 102
Op 31 December 1895 aanwezig		34 254		31 285		65 539

a) Waaronder 1615 immigranten.

b) „ 605 „

Ongerekend de bij het garnizoen, de zeemacht en de koopvaardijvloot dienende personen, bedroeg het aantal Europeanen op ultimo December 1895 714 personen.

Hoe op dat tijdstip de bevolking, volgens de bij de wijkmeesters en de districts-commissarissen ontvangen opgaven, over de kolonie verdeeld was blijkt uit den volgenden staat.

PLAATS VAN VESTIGING.	Personen niet behoorende tot de immigranten.			Immigranten.			Totaal-generaal.[1])	Aanmerkingen.
	Van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.	Van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.		
Stad Paramaribo en hare buitenwijken	12 962	16 135	29 097	101	63	164	29 261	
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de posten Nickerie, Coronie en Albina	618	147	[2]) 765	„	„	„	765	
De zeemacht en de koopvaardijvloot gemiddeld berekend op .	150	„	150	„	„	„	150	
Cottica	778	625	1 403	393	162	555	1 958	
Boven-Commewijne.	480	450	930	45	14	59	989	
Beneden-Commewijne	2 401	1 752	4 153	2 548	1 013	3 561	7 714	
Boven-Suriname	1 523	750	2 273	122	51	173	2 446	
Beneden-Suriname	1 639	1 259	2 898	994	441	1 435	4 333	
Boven-Para	1 503	1 353	2 856	108	50	158	3 014	
Beneden-Para	512	386	898	43	14	57	955	
Boven-Saramacca	336	176	512	„	„	„	512	
Beneden-Saramacca	1 804	1 405	3 209	232	110	342	3 551	
Nickerie	1 811	1 597	3 408	460	223	683	[3]) 4 091	
Coronie	1 127	1 168	2 295	„	„	„	[4]) 2 295	
Marowijne	355	85	440	„	„	„	440	
	27 999	27 288	55 287	5 046	2 141	7 187	62 474	

[1]) De cijfers in deze kolom stemmen, behoudens de overbrenging van de militairen en gevangenen naar den tweeden post van dezen staat, en de afzonderlijke vermelding van de zeemacht, enz., overeen met die in bijlage *B* (zie de noten in de bijlage). Het eindcijfer van het totaal-generaal van die bijlage stemt niet overeen met het bevolkingscijfer in den staat op de eerste bladzijde De oorzaak van dat verschil is gelegen in de omstandigheid dat de opgaven van de wijkmeesters aan nauwkeurigheid te wenschen overlaten, omdat de bewoners, vooral die der dikwijls zeer bevolkte erven niet dan zeer onregelmatig kennis geven van hun komst in of hun vertrek uit de stad of van hunne verhuizing van de eene wijk naar de andere. Ook in de districten is een volstrekt zuivere volkstelling niet doenlijk.

[2]) Hieronder zijn begrepen 156 gevangenen.

[3]) Hieronder zijn begrepen 1149 bewoners van Nieuw-Nickerie.

[4]) Hieronder zijn begrepen 682 personen op Totness.

In bijlage *A* van dit verslag wordt aangetroffen een vergelijkend overzicht van de sterkte der bevolking in de districten in de jaren 1863, 1872, 1873, 1893, 1894 en 1895.

De bevolking kan volgens de godsdienstige gezindten volgenderwijze worden gesplitst:

Hervormde gemeente	5 828
Evangelisch-Luthersche gemeente	2 998
Roomsch-Katholieke gemeente.	10 634
Moravische Broedergemeente	27 055
Israëlitische gemeenten	1 225
Episcopaalsche gemeente.	345

Voorts:

Mohamedanen.	2 594
Hindoes	9 326
Volgelingen van de leer van Confucius	100

Deze gegevens zijn getrokken uit de opgaven van de wijkmeesters te Paramaribo en de districts-commissarissen. Zij verschillen, om de hooger in een noot aangegeven redenen, met die, welke door de gemeenten zelf zijn opgegeven en onder hoofdstuk *G Eeredienst* zijn opgenomen.

Van het overige gedeelte der bevolking is de godsdienstige gezindte niet vermeld.

De gebruikelijke statistieke opgaven met betrekking tot de verdeeling der bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen, ambachten, enz. komen voor in bijlage *B* van dit verslag.

Het aantal huwelijken, geboorten en sterfgevallen, in 1895 wordt vermeld in de volgende staten.

Huwelijken.

WAAR GESLOTEN.	Tusschen vreemdelingen.	Tusschen Europeesche ingezetenen.	Tusschen Europeesche ingezetenen en vreemdelingen.	Tusschen vreemdelingen en inboorlingen.	Tusschen Europeesche ingezetenen en inboorlingen.	Tusschen immigranten.	Tusschen immigranten en inboorlingen.	Tusschen inboorlingen.	Totaal.	Aantal gewettigde kinderen.
Paramaribo	12	„	2	28	16	„	„	142	200	226
Cottica	„	„	„	„	„	1	„	8	9	16
Boven-Commewijne	„	„	„	„	„	„	„	3	3	8
Beneden-Commewijne	„	„	„	„	„	14	1	10	25	25
Boven-Para	„	„	„	„	„	1	„	16	17	48
Beneden-Para	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„
Boven-Suriname	„	„	„	„	„	„	„	9	9	17
Beneden-Suriname	„	1	„	„	1	2	„	11	15	33
Boven-Saramacca	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„
Beneden-Saramacca	„	„	„	1	1	4	1	9	16	14
Nickerie	„	„	1	„	„	1	„	9	11	10
Coronie	„	„	„	„	„	„	„	11	11	19
Marowijne	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„
	12	1	3	29	18	23	2	231	319	416

Geboorten.

GESLACHTEN.	Dood geboren.	In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.
Mannelijk	67	220	716	936	2	938
Vrouwelijk	69	177	661	838	5	843
	136	397	1377	1774	7	1781

Van deze geboorten hadden er 874 plaats te Paramaribo en 907 in de districten, namelijk:

DISTRICTEN.	Hoofdbewoners.		Geen immigranten.		Immigranten.		Waarvan in echt.		Waarvan buiten echt.		Totaal der geboorten.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Cottica	10	13	14	8	5	7	4	5	25	23	29	28	57
Boven-Commewijne	6	7	7	8	5	1	5	„	13	16	18	16	34
Beneden-Commewijne	2	2	86	81	35	44	31	31	92	96	123	127	250
Beneden-Suriname	5	1	44	20	24	19	33	10	40	30	73	40	113
Beneden-Para	„	„	4	7	1	1	2	2	3	6	5	8	13
Boven-Suriname	„	„	31	22	3	2	5	4	29	20	34	24	58

DISTRICTEN.	Hoofdbewoners.		Geen immigranten.		Immigranten.		Waarvan in echt.		Waarvan buiten echt.		Totaal der geboorten.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Boven-Para	2	„	53	54	2	5	4	4	53	55	57	59	116
Beneden-Saramacca	„	1	30	38	10	4	4	1	36	42	40	43	83
Boven-Saramacca	4	7	„	„	„	„	„	„	4	7	4	7	11
Nickerie	9	9	48	26	3	6	7	12	53	29	60	41	101
Coronie	12	9	20	26	„	„	11	6	21	29	32	35	67
Marowijne	„	„	3	1	„	„	1	„	2	1	3	1	4
Totaal	50	49	340	291	88	89	107	75	371	354	478	429	907

Sterfgevallen.

GESLACHT.	Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	Van 1 tot 3 jaar.	Van 3 tot 10 jaar.	Van 10 tot 20 jaar.	Van 20 tot 30 jaar.	Van 30 tot 40 jaar.	Van 40 tot 50 jaar.	Van 50 tot 60 jaar.	Van 60 tot 70 jaar.	Van 70 jaar en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.
Mannelijk	67	130	70	50	33	144	128	107	109	70	57	6	924
Vrouwelijk	69	130	53	37	55	76	76	73	58	67	110	1	716
Totaal	136	260	123	87	88	220	204	180	167	137	167	7	1 640[1]

Van deze sterfgevallen vonden er 1012 plaats te Paramaribo en 628 in de districten.

De volgende staat geeft de sterfte in iedere maand te Paramaribo en in elk der districten.

DISTRICTEN.	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Totaal.
Paramaribo	95	86	84	84	82	77	111	85	82	71	68	87	1 012
Beneden-Commewijne	19	11	17	4	12	9	12	18	19	14	14	8	157
Boven-Commewijne	„	„	2	2	„	1	2	1	2	„	„	1	11
Cottica	2	1	2	2	5	2	4	4	3	3	3	1	32
Boven-Para	8	4	5	3	7	5	8	8	5	6	5	5	69
Boven-Suriname	3	3	3	2	3	2	4	1	2	9	8	6	46
Beneden-Para	1	„	1	2	„	2	1	1	„	1	4	„	13
Beneden-Suriname	5	4	7	4	4	6	7	10	7	4	2	10	70
Beneden-Saramacca	8	4	4	2	3	4	3	4	6	3	5	3	49
Boven-Saramacca	„	1	1	1	2	„	„	4	3	1	3	„	16
Nickerie	11	13	7	6	7	8	14	15	16	7	14	4	122
Coronie	2	4	2	2	„	4	„	5	3	5	1	3	31
Marowijne	„	„	1	1	1	1	1	1	1	1	4	„	12
Totaal	154	131	136	115	126	121	167	157	149	125	131	128	1 640

[1] In dit cijfer zijn de levenloos aangegevenen (kolom 1) niet begrepen.

In bijlage *C* wordt eene meer uitvoerige sterfte-statistiek aangetroffen.
In de laatste tien jaren was het aantal sterfgevallen en geboorten als volgt:

Jaren.	Geboren.	Overleden.	Meer geboren.	Meer overleden.
1886	1894	1449	445	„
1887	1911	1503	408	„
1888	1826	1596	230	„
1889	1935	1434	501	„
1890	1718	1490	228	„
1891	1800	2105	„	305
1892	1661	1678	„	17
1893	1854	1465	389	„
1894	1652	1616	36	„
1895	1781	1640	141	„

De geboorten en sterfgevallen onder de immigranten, welke in de vorige tabellen zijn begrepen, worden nader afzonderlijk vermeld in hoofdstuk O.
Admissie tot het burgerrecht we d in 1895 niet verleend.

C. Mededeelingen van algemeenen aard.

Rust en orde werden in 1895 niet gestoord.
De verhouding met de naburige koloniën liet niets te wenschen over.
Wegens het heerschen van anthrax (miltvuur) onder den veestapel in Britsch-Guyana werden bij een besluit van 18 Mei 1896 opgenomen in het Gouvernementsblad n°. 16, ter uitvoering van art. 1 der verordening van 2 December 1868 (*Gouvernementsblad* 1869, n°. 27), voorzorgsmaatregelen tegen het overbrengen van die ziekte in Suriname genomen.
Tot vice-consul van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werd, in de plaats van den heer Lovejoy, benoemd en als zoodanig erkend de heer Eli van Praag.
Na het overlijden van Dr. J. Delmonte Lyon, consul van Frankrijk, in December 1895, werd, tot nadere voorziening, met de leiding der zaken van genoemd consulaat belast de heer Mr H. Benjamins, consul van Italië.
Later werd tot consulair-agent van Frankrijk benoemd en erkend de heer W. van Eseld.
Het gedrag van de immigranten, zoowel de Britsch-Indische als de Nederlandsch-Indische, gaf algemeen reden tot tevredenheid. Het aantal klachten tegen immigranten ingebracht was geringer dan in 1894. Verschil van opvatting omtrent de zwaarte van opgelegde werktaken gaf soms aanleiding tot verzet tegen gezagvoerend personeel.
Over den arbeid, niet alleen van de Britsch-Indische maar ook van de Nederlandsch-Indische immigranten was men algemeen tevreden, ten aanzien van de laatstvermelden zelfs in die mate dat, zoodra bekend was dat hunne emigratie uit Java was toegestaan, aanvragen om uitzending van Britsch-Indische immigranten voor het verschepingsseizoen 1896/1897 werden ingetrokken en daarvoor in de plaats gesteld werd eene aanvrage om Nederlandsch-Indische koelies.
Voor meer bijzonderheden, wat de immigranten betreft, wordt verwezen naar hoofdstuk O.

De productie in 1895 was in menig opzicht gunstiger dan in 1894. De suikercultuur leverde 1 633 609 K.G. meer op dan in het vorige jaar; de cacao 587 529,55 K.G. meer; de koffie 40 774,05 K.G. meer; de rijst 32 833 K.G. meer.
Daarentegen was de productie van koorn (maïs), bananen, kokosnoten en melasse respectievelijk 138 118 K.G., 69 539 bossen, 192 557 stuks en 254 811 L. minder dan in 1894.
Bijzonderheden omtrent den landbouw worden medegedeeld in hoofdstuk P en in de bijlagen *L*, *M*, *N*, *O*, *P*, *Q*, *R* en *S*.

Aan de memoriën van toelichting op de statistieke tabellen welke door de districts-commissarissen werden ingediend, worden de volgende bijzonderheden ontleend.

Cottica en Boven-Commewijne. Orde en rust werden in het jaar 1895 in de districten Cottica en Boven-Commewijne niet gestoord.
De gezondheidstoestand en het weder waren gunstig.
De plantage Nieuw-Clarenbeek, in 1892 door de heeren van Meurs en Curiel gekocht, heeft gedurende 1895 eene voor die plantage ongekende productie gehad, namelijk: 437 K.G. koffie, 40 797⁵ K.G. cacao en 5753 bossen bananen.
De Britsch-Indische immigranten gaven algemeen reden van tevredenheid, zoowel door hun gedrag als door hunnen arbeid.
Zij volbrachten 75 134¾ taken, tegen betaling van f 54 385,70, wat zeker veel kan worden genoemd, in aanmerking nemende dat het in 't geheel op slechts drie plantages werd verdiend.
De creolen-bevolking werkte niet geregeld op de plantages. Zij volbracht 14 157¼ taken, waarvoor is uitbetaald een bedrag van f 12 479,18.

Een geregelde rivierdienst vindt plaats viermaal 's weeks, en wel:

des Maandags tot Munnickendam,
„ Woensdags „ de Eendracht,
„ Donderdags „ Goudmijn,
„ Vrijdags „ Munnickendam,

bovendien om de veertien dagen, des Vrijdags, tot de plantage Lunenburg.
Des Donderdags, wanneer de rivierboot naar de plantage Goudmijn gaat, wordt de politieboot van Sommelsdijk gebruikt ter afhaling en overbrenging van dienstbrieven op het station Ephrata.
De gemeenschap te land verkeerde in slechten staat, zoo ook de Craskreek, die dringend verbetering vereischte en daarom in 't begin van 1896 werd schoongemaakt.

Beneden-Commewijne. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. Epidemiën kwamen niet voor.
De immigranten, op de verschillende plantages onder contract verbonden, gaven bij voortduring reden tot tevredenheid.
Creolen-arbeiders zijn, behalve op de suikerplantages, slechts zelden op de plantages werkzaam.
Het aantal plantages en gronden bedroeg op ultimo December 1895: 32 plantages, waaronder de centraalfabriek der Nederlandsche Handelmaatschappij op Mariënburg; 49 gronden, of verlaten plantages, waarop door vroegere plantage-arbeiders de kleine landbouw wordt uitgeoefend; 1 verlaten plantage (Alkmaar), ingericht tot centrale vestigingsplaats voor gewezen Britsch-Indische immigranten, die den kleinen landbouw uitoefenen; 5 verlaten plantages waar de vischvangst wordt uitgeoefend.
De productie-cijfers mogen zeer gunstig worden genoemd.

Men verkreeg meer:

826 150 K.G. suiker, 286 137.05 K.G. cacao; 5474 K.G. koffie, 4260 K.G. rijst, 6047 K.G. aardvruchten, 274 225 L. rum, 6758 bossen bananen,

en minder:

46 738 K.G. koorn (maïs), 239 bossen bacoves, 394 250 L. melasse. Melasse werd minder verkregen omdat er meer verstijld werd tot rum.

De veestapel bestond op ultimo December 1895 uit 717 runderen, 40 paarden, 5 muilezels, 10 ezels, 59 schapen, 265 geiten, 50 varkens.
Vergelijking met het vorige jaar wijst eene vermeerdering aan met 145 runderen, 20 paarden, 4 muilezels, 1 ezel, 6 schapen, 57 geiten en 11 varkens.

Gemeenschap te land bestaat:

1°. langs den rechteroever der Commewijne, van de plantage Zorg en Hoop tot de plantage Pieterszorg;

2°. langs den linkeroever der Commewijne, van het fort Nieuw-Amsterdam tot de plantage Spieringshoek;

3°. langs den westelijken oever der Matappica, van de plantage Constantia tot de verlaten plantage Reijnsfort.

De sub 1 en 3 genoemde wegen verkeeren in slechten toestand.

De sub 2 vermelde weg wordt thans tot rijweg ingericht; hij is van het fort Nieuw-Amsterdam tot Alkmaar gedeeltelijk voltooid en in goeden staat, hoewel nog een deel met gebrande klei moet worden belegd.
De gronden aan de Orleanakreek en die aan de Commetewane zijn slechts per vaartuig te bereiken.

Beneden-Para en Beneden-Suriname. Arbeid en gedrag van de Britsch-Indische en Oost-Indische immigranten gaven over het algemeen reden tot tevredenheid: vooral kan zulks worden gezegd van de op de plantages Voorburg, Lust en Rust en Clevia gevestigde Javaansche immigranten, die vrij wat minder moeite en last aan hunne huurders veroorzaken dan de Britsch-Indische.
Rust en orde werden op geen enkele plantage verstoord.
Op 31 December 1895 waren in deze districten:

in Beneden-Para:

2 cacao- en bananen-plantages, 24 kost- en andere gronden;

in Beneden-Suriname:

1 suikerplantage, 1 Liberiakoffie- en cacaoplantage, 2 cacaoplantages, 16 cacao- en bananen-plantages.

De opbrengst van de cacao bedroeg in het district Beneden-Para 61 363.5 K.G. of 27 909 K.G. meer dan in 1894, en in het district Beneden-Suriname 1 031 888 K.G. of 254 799 K.G. meer dan in 1894. Aan deze vermeerdering droegen voornamelijk de plantages de Morgenstond en Jagtlust bij.
De ruimere opbrengst vergoedde eenigszins de lage prijzen van de cacao (50 à 53 cents per K.G.).
De suikerplantage Meerzorg bracht op 478 130 K.G. suiker en 70 584 L. rum, tegen 368 981 K.G. suiker en 35 669 L. rum in 1894.
De Liberiakoffie en cacaoplantage Voorburg nam in bloei toe en had eene productie van 48 836 K.G. koffie en 28 611 K.G. cacao, benevens 10 000 bossen bananen, tegen 35 347 K.G. koffie en 14 252 K.G. cacao, benevens 21 633 bossen bananen in 1894.
De kleine landbouw, uitgeoefend op de gouvernementsperceelen nabij het fort Nieuw-Amsterdam gaf wederom reden tot tevredenheid.
Ook de in Beneden-Para aan het pad van Wanica door de niet meer onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten uitgeoefende kleine landbouw nam in belangrijkheid toe. Vooral ten aanzien van den rijstbouw was eene aanmerkelijke vermeerdering waar te nemen. De opbrengst in 1895 bedroeg 30 684 K.G. tegen 9426 in 1894.
Het aantal H.A. in cultuur bedroeg in: Beneden-Para 314, 1225, Beneden-Suriname 2841, 1671,

De veestapel in beide districten telde: 2060 stuks hoornvee, 68 paarden, 16 muilezels, 98 ezels, 23 schapen, 220 geiten en 69 varkens, zijnde 290 stuks hoornvee meer dan in 1894.

De productie bedroeg in 1895:

a. in Beneden-Para, koffie 278 K.G., cacao 61 363,5 K.G., rijst 30 684 K.G., aardvruchten 10 252 K.G., bananen 3084 bossen, koorn (maïs) 8815 K.G.;

b. in Beneden-Suriname, suiker 478 130 K.G., rum 70 854 L., koffie 66 642,55 K.G., cacao 1 031 888 K.G., rijst 4000 K.G., aardvruchten 66 140 K.G., bacoves 2983 bossen, bananen 51 569 bossen, koorn (maïs) 49 311 K.G.

Met de verbetering van de wegen: Jagtlust—Fort Nieuw-Amsterdam, Combé—Leonsberg, van Charlesburg naar zee en van het pad van Wanica, werd voortgegaan, terwijl de wegen door en langs het terrein der Hollandsche boeren voor het grootste gedeelte behoorlijk berijdbaar werden gemaakt. Belanghebbenden droegen in de kosten bij.
Door het schoonmaken van de Pauluskreek en het graven van een trens door het terrein der Hollandsche boeren werd beter waterafvoer verkregen.

Den 16den October 1895 werd door het hoofd der Roomsch-Katholieke missie, monseigneur W. A. F. Wulfingh, op het terrein gelegen over de Sommelsdijksche kreek, achter het erf aan de Gravenstraat litt. A n°. 3, in eigendom behoorende aan de Roomsch-Katholieke missie, eene inrichting geopend tot verpleging van leprozen, die den Roomsch-Katholieken godsdienst belijden en zich aanmelden om opgenomen te worden, terwijl aldaar tevens tijdelijk kunnen worden verpleegd andere besmet verklaarden, in afwachting van hunne opzending naar eene gouvernements-inrichting, en de door de daartoe aangewezen commissie suspect verklaarden. Die inrichting is genaamd de „Gerardus-Majella-stichting".
Voorloopig zijn aldaar aan weerszijden van het middenpad gebouwd 5 huisjes, bestaande ieder uit twee vertrekken met afdak; twee van deze huisjes, van de overigen door een hek gescheiden, dienen voor de suspect verklaarden.
Volgens den ingezonden bevolkingsstaat wonen aldaar 13 leprozen (5 mannen en 8 vrouwen).
De verpleging geschiedt door Roomsch-Katholieke liefdezusters.

Boven-Suriname en Boven-Para. Rust en orde werden niet gestoord.
Er heeft gedurende 1895 geen epidemische ziekte geheerscht; de voornaamste ziektegevallen, die zich voordeden, waren koortsen, zweren en yaws.

De productie, zoowel van de plantages als van de gronden was, met uitzondering van koorn (maïs), rijst, aardvruchten en bacoves (de laatste alleen gep'ant als schaduwboomen voor de jonge cacao) aanmerkelijk meer dan in het jaar te voren, en wel:

cacao	50 341 K.G. meer;
koffie	1 992,525 K.G. meer;
bananen . . .	3 412 bossen meer;
rum	28 147 L. meer;
suiker. . . .	1 100 K.G. meer.

Deze hoogere cijfers moeten eensdeels toegeschreven worden aan het gunstige seizoen in 1895, maar zijn anderdeels, wat de gronden betreft, het gevolg van zorgvuldiger invulling van de tabellen, die thans veelal geschiedt door de beambten van politie, met de distributie dezer stukken belast.
De opbrengst van aardvruchten en koorn (maïs) is minder geweest, omdat men ook minder hectaren daarmede bebouwde; wat rijst betreft is in 1895 40 K.G. minder verkregen dan in 1894.
De cacaoplantages in deze districten, op de plantage Waterland na, hebben alle meer geproduceerd dan het jaar te voren; de vermindering op de evengenoemde plantage met 373,5 K.G. cacao wordt hieraan toegeschreven dat in het eind van 1894 en in het begin van 1895 de schaduwboomen hoog opgeleid (gesnoeid) waren en de cacaoboomen nog niet gewend aan die mindere schaduw.
De eenige suikerplantage, La Rencontre, produceerde, hoewel de cultivatie niet uitbreidende, toch 1100 K.G. suiker en 28 147 L. rum meer. Wat de suiker betreft tengevolge van beteren oogst, en wat de rum betreft, omdat niet alleen eigen rietsap doch ook van elders aangekochte melasse tot rum is verstijld.
Op deze plantage wordt de cacao-cultuur gaandeweg uitgebreid.

Op ultimo Dezember 1895 waren in deze districten, ter uitoefening van den kleinen landbouw, uitgegeven 300,3108 H.A., verdeeld in 203 perceelen, en dat wel aan 154 personen, waaronder 19, die krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) 32,757 H.A. kosteloos in gebruik hebben gekregen; hiervan heeft in 1895 1 persoon land tot eene oppervlakte van 1 H.A. in eigendom verkregen.
Op hetzelfde tijdstip in 1894 waren uitgegeven 276,1503 H.A., verdeeld in 191 perceelen, en dat aan 137 personen, waaronder 18, die krachtens de bovenbedoelde publicatie 31,757 H.A. in gebruik hebben verkregen; hiervan hadden in 1894 4 personen land tot eene gezamenlijke oppervlakte van 7,64 H.A. in eigendom verkregen.

Het navolgende staatje wijst aan hoeveel van de bedoelde perceelen en huurders zich bevonden op de vestigingsplaats Domburg; ter vergelijking bevat het tevens opgaven over 1893 en 1894.

Aantal perceelen.			Oppervlakte in H.A.			Aantal huurders.		
1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
175	164	178	238,8039	217,7503	245,3108	123	110	129

Deze cijfers komen niet overeen met die vermeld op blz. 27 van het Koloniaal verslag van 1895; alwaar er geen rekening is gehouden met de omstandigheid dat verschillende personen meer dan 1 perceel in huur hebben.

De vermindering van het aantal perceelen, enz., in 1894 moet hieraan toegeschreven worden dat in dat jaar de huur van verschillende perceelen is ingetrokken, die echter nadat de achterstallige huurpenningen waren voldaan, grootendeels zijn teruggegeven in 1895, in welk jaar ook eenige nieuwe perceelen zijn uitgegeven.

Nog steeds wordt op al de goudplacers op de primitive wijze goud verkregen. De hoop bestaat evenwel dat in 1896 op twee placers, namelijk op die van de naamlooze vennootschap L. en F. de Jong en van the Dutch Guiana exploriation syndicate limited, (Brown), langs machinale wijze goud zal kunnen gewonnen worden De daarvoor benoodigde machineriën zijn reeds ontvangen.

Ter verbetering van de communicatie-middelen te land en te water werd:

1°. in de laatste maanden van 1895 het tracé van den weg, die van Onoribo stadwaarts leidt opengekapt en werden al de kreken overbrugd (aan dezen weg was in de laatste 15 jaren niets gedaan);

2°. van den weg Koffiekamp—Dam het gedeelte van Gégé naar Dam en dat van Koffiekamp naar Louiszoon opengekapt, terwijl de omgevallen boomen werden opgeruimd;

3°. het overhangende geboomte in de Coropinakreek, dat in de kreek dreigde te vallen, opgeruimd en een deel van de boorden opengekapt.

Door de belanghebbenden worden geregeld de wegen in de Para, van Berlijn tot Onoribo, met een zijtak naar Waakzaamheid, gewied en alle omgevallen boomen opgeruimd.

Aangezien bij hoogen waterstand de brug over de Towaycoerakreek bij Vier Kinderen aan de zijde van La Prosperité onder water geraakte, werd dat deel verhoogd, alsmede de dam, leidende naar die brug.

Behalve de stoomvaartdienst van den heer Hijmans — voor welken dienst een subsidie van f 1800 's jaars betaald wordt — hebben in 1895 de stoomers van de heeren Bulo en Fernandès geregeld eenmaal per week de gemeenschap onderhouden tusschen Paramaribo en Bergendal, bij hoogen waterstand tot Boschland.

Bij Gouvernements-resolutie dd. 20 Juli 1895, La. A, n°. 5086 werd eene vaart geopend tusschen Paramaribo en Domburg, eenmaal per week, en wel des Dinsdags, met den stoomer *Emma;* van deze gelegenheid maakt ook de ommegaande rechter eens in de veertien dagen gebruik om op Domburg zitting te gaan houden.

Met het oog, speciaal op de uitbreiding van den dienst van den op Domburg gevestigden geneesheer, werd bij Gouvernements-resolutie dd. 22 Mei 1895, Lo. A, n°. 3588 een stoombarkas ter beschikking gesteld van den districts-commissaris voor zijne dienstreizen en die van dien geneesheer; in verband waarmede buiten werking gesteld werden de Gouvernements-resolutie van 22 December 1892, Lo. A, n°. 8749, — voor zooveel betreft het aan dezen toegekende abonnement, tot een maximum van f 1020 's jaars, voor restitutie van uitgaven voor de bemanning van een vaartuig, en van f 12,50 's maands voor huur van een vaartuig, — en van 8 Januari 1894, Lo. A, n°. 196, waarbij de districts-commissaris gemachtigd werd om voor zijne dienstreizen een tentboot voor f 2,50 per dag en twee vaste roeiers, ieder op f 25 's maands, te huren.

Het tentvaartuig van den geneesheer werd in de maand Juli voor de som van f 250 van hem gekocht en mede op Domburg gestationneerd, om, bij afwezigheid van de barkas, te worden gebruikt.

Ten behoeve van de politie is op elk der stations Boschland, Carolina, Domburg, Onoribo en Republiek een bemand vaartuig aanwezig, dat op laatstgemeld station is een overdekte corjaal, waarvan ook de districts-commissaris gebruik maakt bij zijne reizen in het Para-district.

De bij wijze van proef gemaakte regeling eener wekelijksche vaart tusschen Vier Kinderen en Paramaribo bleef 1895 op den bestaanden voet.

De gezondheidstoestand der immigranten — Britsch-Indische zoowel als Oost-Indische — liet niets te wenschen over. Zij gaven over het algemeen reden tot tevredenheid, zoowel voor hun gedrag als door hunne arbeidzaamheid; het aantal misdrijven bedroeg 50 tegen 66 in het jaar te voren.

Op den arbeid van creolen valt hoegenaamd niet te rekenen; toen in Januari 1895 de laatste contracten van de immigranten op Maagdenburg afliepen werd getracht den arbeid te onderhouden met arbeiders van de omliggende gronden; daar hunne eischen evenwel zeer overdreven waren en bovendien geen *geregelde* arbeid van hen kon verkregen worden, was men verplicht wederom de toevlucht te nemen tot immigranten en werd dan ook met een dertiental hunner gecontracteerd.

In het afgeloopen jaar werd door de leerlingen aan de timmerschool op Domburg voor een bedrag van f 1 981,90[5] de voormalige kazerne op den post Republiek hersteld en dat gebouw ingericht tot woning van den conducteur der postboot, 3 beambten van politie en eenige roeiers en bedienden.

Mede werd door die leerlingen een magazijntje onder de secretariswoning op Domburg gebouwd.

Met uitzondering van de voormalige commandantswoning op Republiek en de woningen der politiebeambten op Boschland, die dringend herstelling vereischen, verkeeren de gouvernementsgebouwen in deze districten in goeden staat

Het schoolgebouw nabij Domburg, in het afgeloopen jaar door het Gouvernement aangekocht, werd hersteld en geschilderd.

Beneden- en Boven-Saramacca. Onder de bevolking dezer districten heerscht een goede geest; gedurende 1895 zijn rust en orde ongestoord gebleven.

De gezondheidstoestand was zoowel onder de immigranten als onder de creolen en andere bevolking bevredigend.

Het getal immigranten bedroeg op ultimo December 1895 in Beneden-Saramacca 345 hoofden.

In 1895 werden door de immigranten verricht 66 159,5 taken, en verdiend f 41 675,26, tegen 60 506,5 taken en f 40 073,11 in 1894.

Door de creolen werden in 1895 verricht 17 319 taken en verdiend f 13 584,01, tegen 22 110 taken en f 19 245,26 in 1894.

Door de andere arbeiders werden in 1895 verricht 43 189,5 taken en verdiend f 31 276,55, tegen 35 701,5 taken en f 27 703,93 in 1894.

In Beneden-Saramacca waren op den 31sten December 1895 15 cacaoplantages, op sommige waarvan wordt voortgegaan ook koffie en andere producten te planten.

In dit district waren op dat tijdstip 603 gronden warrop de kleine landbouw wordt uitgeoefend en meerendeels met cacao en koffie beplant. Hieronder komen 40 gronden, die vroeger onder de gronden in Boven-Saramacca werden opgenomen.

In Boven-Saramacca waren op gemelde dagteekening 31 gronden, waarop eveneens cacao en koffie werden gecultiveerd.

De kleine landbouw heeft zich in 1895 evenals in vorige jaren uitgebreid. In gemeld jaar hebben zich daarop 40 personen meer dan in 1894 toegelegd.

In 1895 werd met den heer F. van Ghert Jr., directeur der Saramacca stoomvaartmaatschappij een contract gesloten wegens het onderhouden van een wekelijksche vaart op de Beneden-Saramacca.

De moeilijkheden, welke de maatschappij ondervond door den slechten staat waarin het kanaal van Saramacca zich bevindt en de onbruikbaarheid van de voor dien dienst gebezigd wordende petroleum-motorboot *Nymphe* hebben tengevolge gehad, dat bij Gouvernements-resolutie van 15 Februari 1896, litt. A, n°. 1218 het contract werd gewijzigd, in dien zin, dat de dienst zou verricht worden éénmaal in de veertien dagen — met doodgetij — met een of meer roeibooten, en éénmaal in de veertien dagen met de stoomsloep *Voorwaarts.*

Op haar verzoek werd echter bij Gouvernements-resolutie van 1 April 1896, litt. A, n°. 2398 de maatschappij ontheven van de verdere naleving van het contract en goedgekeurd dat de heer VAN GHERT voor eigen rekening en risico onder dezelfde voorwaarden en bepalingen als bindend waren voor die maatschappij den dienst voortzet.

In gemeld jaar (1895) werd de helft der kosten tot het in orde brengen van den weg tusschen Johanna Catharina en Dankbaarheid, zijnde f 1250, ter beschikking van den districts-commissaris gesteld. Op het einde van dat jaar was dit werk op een klein gedeelte na voltooid.

Nickerie. De gezondheidstoestand kan, in vergelijking met vorige jaren, gunstig worden genoemd. Wel kwamen nog vrij talrijk malaria-gevallen voor, doch het karakter der ziekte was niet kwaadaardig.

De arbeid en het gedrag van de immigranten gaven in het algemeen reden tot tevredenheid.

De productie gedurende 1895 bedroeg 2 607 660 K.G. vacuumpansuiker, 115 000 K.G. muscovadosuiker, 32 500 L. melasse, 304 718 L. rum, 4502.5 K.G. koffie, 260 985 K.G. cacao, 33 804 bossen bananen en 13 950 K.G. koorn (maïs).

Bij vergelijking met 1894 wijzen die cijfers eene vermeerdering aan van 565 960 K.G. vacuumpansuiker, 12 000 L. melasse, 106 433 L. rum, 1111 K.G. koffie, 4060 bossen bananen en 172 K.G. koorn (maïs) en eene vermindering van 4000 K.G. muscovadosuiker en 52 875 K.G. cacao.

De vermindering van den cacaooogst moet worden toegeschreven aan de droogte, welke het geheele afgeloopen jaar kenmerkte.

Er werd wederom onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van goud, doch zonder resultaat.

Slechts op twee concessies, elk van 400 H.A., werd hout bewerkt, uitsluitend voor bouwmateriaal in het district.

De balata-industrie was wederom een rijke bron van inkomsten voor de bewoners van dit district. Volgens opgaven van de verschillende concessionarissen werd gedurende 1895 ingezameld 71 700 K.G. balata.

Ongeveer 4000 K.G. balata werd voorloopig in beslag genomen, als waarschijnlijk verkregen op terreinen aan anderen in concessie afgestaan, terwijl een van de concessionarissen de door hem ingezamelde balata voor een gedeelte in het bosch moest laten liggen, tengevolge van den lagen waterstand in de kreken, waardoor het vervoer onmogelijk werd.

Het in het afgeloopen jaar door een speciaal daarvoor aangewezen hoofdagent van politie gehouden doorloopend toezicht op de wijze van exploiteeren heeft ten gevolge gehad dat er meer land in concessie is aangevraagd en dat de bolletrieboomen, op eene kleine uitzondering na, naar den eisch zijn behandeld geworden.

Vermelding verdient nog het plaatsen van een tripple-effect in de suikerfabriek op de plantage Waterloo. Niettegenstaande de lage suikerprijzen heeft deze plantage tot nogtoe steeds met voordeel kunnen werken.

De hoofdstraten van Nieuw-Nickerie werden met verhardingsmateriaal belegd, de hoofdloozing bedolven en de dammen rondom de stad schoongemaakt.

Aan het in orde houden der zoogenaamde landscommunicatie werd streng de hand gehouden.

Voor de gemeenschap te water werd beschikt over eene tentboot en eene zeilboot.

Coronie. De gezondheidstoestand gedurende het jaar 1895 kan zeer gunstig genoemd worden. Er kwamen veel minder gevallen van malaria voor dan ten vorigen jare.

De voornaamste oorzaken van die ziekte in dit district zijn het gebrek aan goed drinkwater en de slechte loozing van de landerijen der meeste plantages en gronden.

De algemeene toestand van het district was over het algemeen niet ongunstig te noemen.

De loozing van de meeste plantages en gronden laat te wenschen over.

Zoolang de kleine eigenaren niet kunnen worden gedwongen tot een behoorlijk onderhoud hunner dammen en loostrenzen zal dit wel zoo blijven. Wilde men vroeger nog wel eens luisteren naar in hun eigen belang gegeven goeden raad of aansporing, thans bestaat er een lijdelijk verzet. Wel wordt er steeds beloofd aan het werk te zullen gaan, maar die beloften komen slechts bij uitzondering tot uitvoering.

Belangrijke verstoringen der orde en rust kwamen niet voor.

Samenwerking van de bewoners onderling laat nog steeds veel te wenschen over.

Van de vroeger bestaan hebbende plantages zijn, op enkele na, alle overgegaan in handen van de negerbevolking, die er den kleinen landbouw op uitoefent en ook eenig vee houdt.

Alleen de cacaoplantages Sarah en Leasowes en Mary'shope zijn van eenige beteekenis.

Over het algemeen was het jaar 1895 voor den kleinen landbouw niet gunstig.

Door de langdurige droogte en overlast van eene soort van torren, asségé's genaamd, ging een groot deel van de productie verloren.

Ook stierven tal van kokospalmen, doch het mocht niet gelukken de reden daarvan te ontdekken.

Verschillende kwijnende boomen werden door den districts-commissaris onderzocht, maar de onderstelling dat de zoogenaamde klappertorren deze hadden gedood, werd niet door het vinden van eenig exemplaar bevestigd.

Het gouvernements-kanaal heeft in het jaar 1895 zeer veel met drijfmodder te kampen gehad. Doordien er zeer weinig regens zijn gevallen, was er weinig water in de ten zuiden van Coronie gelegen zwamp voorhanden dan in andere jaren, maar bovendien werd er door deels met behulp van den lande, deels door belanghebbenden zelf opgedolven kanalen of kreken van Ingikondré, Hamilton, Mary'shope en Sarah meer zwampwater aan het gouvernements-kanaal onttrokken, zoodat er geen voldoende voorraad water beschikbaar was om de aangeslibde modder weder weg te spoelen; de vaart werd dan ook veelal zeer belemmerd.

Een 20tal kustbootjes onderhoudt de vaart tusschen Paramaribo en dit district.

Zij vervoerden steeds volle ladingen van bananen, aardvruchten en andere landbouwproducten, dikwerf ook slachtvee.

De veestapel was op 31 December 1895 als volgt: 875 stuks rundvee, 47 paarden, 5 muilezels, 110 ezels, 59 schapen, 216 geiten en 864 varkens; dat is meer dan in 1894: 62 stuks rundvee, 4 paarden, 13 ezels, en minder: 20 schapen, 24 geiten, 38 varkens.

In het afgeloopen jaar werden veel varkens en geiten naar Paramaribo vervoerd, vandaar de vermindering.

Op Oxford, de eenige plaats waar schapen worden gefokt, stierf een betrekkelijk groot aantal door gebrek aan drinkwater.

In de maand Juli 1895 kwam het Roomsch-Katholieke zusterhuis met schoollokaal gereed, dat op den 14den Augustus plechtig werd ingewijd.

De ruim 30 K.M. lange rijweg bevindt zich in vrij goeden staat en streng wordt de hand gehouden aan de bepalingen, regelende het onderhoud van dien weg.

Marowijne. In de maand Maart 1895 heerschte eerst te Albina en naderhand ook op de placers en de dorpen der Boschnegers en Indianen de influenza, die echter, wanneer geen bijkomende ziekten zich daarbij voordeden, een zeer goedaardig karakter had.

De goudproductie bedroeg, voor zoover bekend, 164 171 gram.

Voor den luitenant-postcommandant en een kommies der belastingen werden woningen gebouwd en met den bouw van eene secretaris-woning werd aangevangen.

Aan invoerrecht werd ontvangen f 9 467,46[5] tegen f 2 960,16 in 1894. Het groote verschil in beide bedragen is vermoedelijk niet toe te schrijven aan meer vertier of betere contrôle, doch aan het feit, dat na 1 Augustus 1895 (den datum van het in

werking treden van de verordening op de goudbelasting) tot en met ultimo December 1895 meer dan 43 K.G. goud van Fransche zijde werd ingevoerd, waarvan het invoerrecht werd geheven ad 10 pct. der waarde.

De generale ontvangsten te Albina bedroegen f 19 809,62½, tegen f 12 625,31 in 1894. Bij de vermelding van deze bedragen dient vooral in het oog te worden gehouden dat het grootste gedeelte van de belastingen van het Marowijne-district te Paramaribo wordt geind, zoodat de ontvangsten van het geheele district aanzienlijk hooger zijn dan de bovengenoemde.

Cijfers van in- en uitvoer in dit district, waarbij dan zoowel het in- en uitgevoerde van en naar Fransch-Guyana als van en naar Paramaribo in beschouwing zou moeten worden genomen, kunnen niet met juistheid worden opgegeven.

Gedurende 1895 kwamen 8 vrachtschepen meer aan dan in 1894. In het geheel kwamen aan 47 schepen, en wel:

het gouvernements-stoomschip *Curaçao* 5 malen;

de gouvernements-schoener *Nickerie* 3 malen;

de gouvernements-schoener *Thistle* 9 malen;

de schoener *Maroni Packet* 26 malen, en

de schoener *Charlotte* 4 malen.

Zij vertrokken, met ballast of wel met goud of balata aan boord, allen weder naar Paramaribo.

Van de voornaamste producten werden vervoerd naar Paramaribo 253 699 grammen goud en 5750 K.G. balata.

Van de telegraaf van St. Laurent via Cayenne naar Paramaribo werd in beide richtingen enkele malen door het gouvernement en door particulieren gebruik gemaakt.

De monding van de Marowijne is indertijd door de zorg van de Fransche regeering betond. Op het einde van 1895 waren echter in het geheel nog slechts twee kleine hulpboeien aanwezig, waardoor het invaren moeilijk wordt.

Het niet spoedig herplaatsen van een verdwenen baken op den Franschen oever had ten gevolge dat de gouvernements-schoener *Nickerie* en ook een Fransche schoener in de rivier voor één dag vastraakten. De baken werd toen herplaatst.

De juiste diepte van de rivier, van punt Panato tot Albina, is tot nog toe niet in kaart gebracht.

Door den Gouverneur werden de volgende reizen gemaakt:

den 5den Augustus naar de Coppename en Wayombo, alwaar eenige Indianen-kampen bezocht werden; de Gouverneur inspecteerde den 7den daaraanvolgende de leprozen-inrichting op Batavia;

den 14den Augustus naar de Joden-Savanna; de Gouverneur nam in oogenschouw de voor politiestation bestemde plaats op Gelderland, en eveneens de werkzaamheden op Groot Chatillon, (aanstaand leprozen-etablissement) en bezocht het station Domburg;

den 26sten Augustus naar Voorburg: de Gouverneur inspecteerde den toen in aanleg zijnden weg tot de plantage Sorgvliet; den volgenden morgen werd de weg tot de plantage Katwijk geïnspecteerd, daarna een bezoek gebracht aan de plantage Vertrouwen en den weg tot de plantage Killenstein opgenomen; het station Frederiksdorp en het quarantaine-etablissement Leiden werden ook nog geïnspecteerd;

den 4den September naar Albina; de Gouverneur kwam er den 5den September aan; gat audientie en inspecteerde de nieuwe gebouwen, namelijk de woningen van den postcommandant, den geneesheer en den belasting-ambtenaar, de infirmerie en de kazerne met bijgebouwen. De kerk en de pastorie der Moravische Broedergemeente waren gereed, terwijl spoedig gereed zouden zijn de kerk, de school en de pastorie der Roomsch-Katholieken; den 6den September werd de Marowijne opgevaren tot de Aroewarwakreek en werden zoowel op St. Jean als op Forestière (het verste punt der reis) besprekingen gehouden met de commandanten aldaar over de ontvluchting der relégués uit Cayenne. De Fransche autoriteiten van St. Laurent werden door den Gouverneur uitgenoodigd te Albina te komen, waar een en ander werd besproken en tevens eene bespreking plaats had met den granman der Aucaner-boschnegers Oseisie van Otterloo, die, daartoe door den Gouverneur uitgenoodigd, te Albina kwam en toen voor het eerst medebracht den meest invloedrijken gran-kapitein Arabi; vooral op het verkrijgen van een school in de Tapanahony werd zeer aangedrongen; terwijl de meest mogelijke medewerking werd toegezegd wat betreft het vervoer van hen die op de goudplacers werkzaam zijn en van levensmiddelen;

den 28sten September naar Coronie met den schoener *Nickerie;* verblijf werd gehouden op Leasowes; de plantages Sarah, Burnside, de Hoop en de kweekgronden Oxford, Potosi, Bucklebury ten westen van Leasowes, werden bezocht, terwijl ten oosten van Leasowes tot aan Hamilton een bezoek gebracht werd;

den 16den October naar Saramacca; overnacht werd op Groningen; Donderdag den 17den werd een gedeelte van den weg tusschen Groningen en Catharina Sophia geïnspecteerd (de in 1894 over de kreken geslagen bruggen voldoen zeer goed); bezocht werden de plantages Johanna Catharina, Morgenster, Catharina Sophia, Concordia en Caledonia, terwijl de post Nassau geinspecteerd werd; Vrijdag den 18den werden eenige gronden aan de Boven-Saramacca en het boschnegerkamp op de gronden Wilhelmina, Frederika Catharina bezocht en de reis voortgezet tot de groote Poicakreek, alwaar de posthouder gevestigd is; Zaterdag den 19den werden eenige gronden in de Boven-Saramacca en het boschnegerkamp Maho bezocht;

den 8sten November naar de Boven-Para; de school en het politiestation op Onoribo werden bezocht en tegen den avond kwam men op den post Republiek, alwaar de nieuwe woning van den geneesheer werd 'n oogenschouw genomen; den volgenden dag werden bezocht de houtgrond Berlijn en de school aldaar; den 10den November werden bezocht de gronden Prosperité, de Vier Kinderen en de zendingsstations van de Moravische Broedergemeente (Bersaba) en van de Roomsch-Katholieken (Marianella) in de nabijheid dier gronden; den 11den November werd de grond Onverwacht bezocht en het station Domburg geïnspecteerd; overal toonde de bevolking zich bijzonder dankbaar voor de grootere belangstelling in het Para-district, zoowel door de vestiging van een geneesheer als door de postverbinding en de verbetering van de gemeenschap te land en te water.

In den grooten drogen tijd kunnen nu de gronden Berlijn, Overtoom, Onverwacht en Onoribo te voet van uit den post Republiek worden bezocht, terwijl thans ook in dat seizoen gemeenschap te land naar Paramaribo verkregen is. Moest vroeger steeds aangedrongen worden op betaling van de personeele belasting, sedert de Para-bevolking ziet wat voor het district gedaan wordt, is aanmaning overbodig en wordt de personeele belasting geregeld betaald.

Verder zijn door den Gouverneur in 1896 de volgende reizen gemaakt:

den 29sten Januari naar den post Sommelsdijk, den zendingspost en de school op Charlottenburg en den zendingspost op Wanhatti; den volgenden dag werden eenige boschneger- en indianenkampen in de Boven-Cottica bezocht; Vrijdag 31 Januari werd een bezoek gebracht aan de plantage Nieuw-Clarenbeek en de stations Ephrata en Frederiksdorp werden geïnspecteerd;

den 6den Februari naar het station Domburg, dat evenals de school werd geïnspecteerd; terwijl verder de werkzaamheden op Chatillon werden in oogenschouw genomen met de betrokken chefs van departementen;

den 10den Februari naar Nickerie, vanwaar de Gouverneur Vrijdag den 14den Februari terugkeerde; de gouvernements-school en de scholen der Roomsch-Katholieken te Nieuw-Nickerie werden bezocht, de gouvernements-gebouwen en het hospitaal geïnspecteerd; ook werd de plantage Margarethenburg bezocht;

den 19den Februari inspecteerde de Gouverneur met den luitenant-kolonel van Hoogstraten de politiestations Domburg, Frederiksdorp, Marienburg en Nieuw-Amsterdam; inspecteerde bij die gelegenheid tevens den weg van Marienburg tot Nieuw-Amsterdam en de op laatstgenoemde plaats gebouwde woningen voor de recherche-beambten en de nieuw gebouwde school;

den 29sten Februari werd met den luitenant-kolonel van Hoogstraten het station Groningen bezocht ter inspectie van de yaws-inrichting en van het politiestation;

den 9den Maart bezocht de Gouverneur het station en de school op Onoribo en den 11den Maart daaraanvolgende de plantages Jagtlust en Voorburg en inspecteerde de school, de gevangenis en de militaire inrichtingen op het fort Nieuw-Amsterdam;

den 8sten April hield Gouverneur eene inspectie langs het Wanicapad tot perceel n°. 13, aangeduid op de kaart van de heeren CATEAU VAN ROSEVELT en VAN LANSBERGE, alwaar door het gouvernement gronden zijn uitgegeven, voornamelijk aan niet meer onder contract verbonden immigranten; de rijstcultuur neemt aldaar belangrijk toe en in het afgeloopen jaar werden in Beneden-Para reeds 30 000 K.G. verkregen;

den 2den Mei inspecteerde de Gouverneur het fort Nieuw-Amsterdam, het station Frederiksdorp en de school en het politie-station op Mariënburg.

D. Algemeen en gewestelijk beheer.

De Gouverneur Jhr. Mr. T. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, die bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1896 n°. 26 op zijn verzoek met ingang op 12 Mei 1896 een eervol ontslag uit zijne betrekking had bekomen, trad op bovengenoemden dag als zoodanig af, en werd vervangen door Mr. W. TONCKENS JLz., die bij Koninklijk besluit van 29 Januari 1896 n°. 23 tot Gouverneur van Suriname was benoemd.

De nieuw benoemde Gouverneur aanvaardde zijne betrekking overeenkomstig de bepaling van artikel 15 van het Regeeringsreglement in eene plechtige zitting van de Koloniale Staten, op 12 Mei 1896.

In het Gouvernementsblad n°. 15 is opgenomen de proclamatie betreffende de aanvaarding van het bestuur.

Door de benoeming van den heer TONCKENS ontstond eene vacature onder de leden van den Raad van Bestuur.

Bij Koninklijk besluit van 30 Juni 1896 n°. 62 werd naar aanleiding daarvan tot lid van dat collegie benoemd mr. W. A. VAN [illegible]IDEN, tot dusver buitengewoon lid en kantonrechter te Paramaribo.

Voor het zittingjaar 1896 1897 werden, ingevolge artikel 68 van het Regeeringsreglement, door den Gouverneur tot leden der Koloniale Staten benoemd de heeren: mr. D. JUDA, S. M. SWIJT, I. DE COSTA en A. VAN 'T HOOGERGUYS, terwijl respectievelijk tot voorzitter en onder-voorzitter voor dat zittingjaar werden benoemd de heeren mr. D. JUDA en mr. C. J. HEYLIDY.

Ter voldoening aan artikel 74 van het Regeeringsreglement had in Maart 1896 eene verkiezing van drie leden van de Koloniale Staten plaats, ter voorziening in de vacaturen, die het gevolg zouden zijn van de aftreding van de daartoe volgens den rooster aan de beurt zijnde leden: M. S. VAN PRAAG, dr. A. SALOMONS en F. C. GEFKEN.

De bovengenoemde heeren werden herkozen.

In de vacature van gouvernements-secretaris werd tijdelijk voorzien door de benoeming van den heer mr. C. F. SCHOCH, hoofdcommies ter gouvernements-secretarie, tot waarnemend gouvernements-secretaris.

Behalve de reeds in het vorige verslag medegedeelde veranderingen in het gewestelijk beheer gedurende 1895 is nog melding te maken van den terugkeer in de kolonie van den districts-commissaris H. J. KREMER op den 15den December 1895, aan wien het beheer over de districten Boven-Commewijne en Cottica werd opgedragen. Dat beheer was tijdelijk door den districts-commissaris van Beneden-Commewijne, den heer H. VAN BREEN waargenomen, tegelijk met zijne andere functiën.

In Januari 1896 werd de heer J. G. MACKINTOSCH, waarnemend districts-commissaris van Marowijne, met ingang op den 1sten Maart daaraanvolgende, eervol van de waarneming dier betrekking ontheven en de waarnemende district-commissaris van Beneden- en Boven-Saramacca H. H. VAN MARLÉ benoemd tot districts-commissaris van Marowijne. Tevens werd toen bepaald dat de heer VAN MARLE tijdens het verlof van den districts-commissaris van Beneden- en Boven-Saramacca, de heer G. CONRADI, het beheer over genoemde districten zou blijven voeren, terwijl in zijne plaats met de waarneming van het commissariaat van Marowijne werd belast de 1ste luitenant der infanterie C. A. J. STRUIKEN, postcommandant aldaar.

In Mei vertrok de districts commissaris van Nickerie, C. VAN DRIMMELEN, met verlof wegens langdurigen dienst naar Nederland. Zijne functiën werden tijdelijk opgedragen aan den oudsten raad-hoofdingeland in het district, den heer J. C. WEIDNER.

In het Gouvernementsblad van 1895, n°. 21, is opgenomen het Koninklijk besluit van 23 April 1895, n°. 16 tot intrekking van art. 4 van dat van 26 December 1862 n°. 54 (*Gouvernementsblad* van 1863 n°. 4), betreffende de waarneming van het ambt van districts-commissaris door een ambtenaar of officier.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

Ingevolge Koninklijk besluit van 18 November 1895 n°. 18, heeft de luitenant-kolonel H. G. J. VAN HOOGSTRATEN van het regiment grenadiers en jagers zich in den loop dier maand naar West-Indië begeven ten einde aldaar, zoowel in Suriname als op Curaçao eene inspectie te houden over al het personeel, materieel en de gebouwen der landmacht en in den ruimsten zin over alle militaire administratiën, inrichtingen en aangelegenheden in beide koloniën.

Hij bereikte Suriname den 15den December, begaf zich den 12den Januari van daar naar Curaçao — waar hij tot 15 Februari werkzaam bleef en begaf zich toen weder naar Suriname, waar nog verschillende zaken waren na te gaan.

In de eerste dagen van April was de luitenant-kolonel VAN HOOGSTRATEN, die in beide koloniën, op verzoek van de respectieve Gouverneurs, ook de schutterij inspecteerde en een uitvoerig schriftelijk rapport omtrent zijne bevinding uitbracht, te 's Gravenhage terug.

Schutterij. In 1895 verschenen voor de commissie van inschrijving voor- en van vrijstelling van de schutterij te Paramaribo 106 schutterplichtigen, waarvan 48 tot persoonlijken dienst ingelijfd en ingedeeld zijn.

De sterkte van de schutterij bij het einde van 1895 bestond uit 27 officieren en 358 onderofficieren en manschappen.

In 1895 overleed de chirurgijn-majoor dr. J. DELMONTE LYON. In zijne plaats werd als zoodanig tijdelijk benoemd de geneesheer A. DA SILVA PERREIRA.

Gedurende de maanden September en October werden schietoefeningen gehouden.

De gewone oefeningen werden onder leiding van den bataillons-adjudant gehouden, en driemalen afgewisseld door algemeene exercitiën, terwijl het muziekkorps zich verscheidene malen op de openbare pleinen deed hooren.

Gewapende burgermacht. De gewapende burgermacht in de districten bestond op 31 December 1895 uit 68 officieren en 1463 onderofficieren en manschappen.

De districts-commissarissen werden als gebruikelijk bij de halfjaarlijksche inspectiën vergezeld van een officier of onderofficier van de gewapende burgermacht.

Troepen. De militaire cantines te Paramaribo, in het fort Zeelandia en op de verschillende posten bleven in 1895 in stand.

In de administratie van eerstgenoemde cantine werd eenige wijziging gebracht, terwijl een nieuw cantine-reglement werd vastgesteld, overeenkomstig een dergelijk reglement voor het Oost-Indische leger.

Op het fort Nieuw-Amsterdam werd een nieuw gebouw voor de cantine ingericht.

Van de pogingen om weder eene militaire cantine of een militair tehuis op te richten in de stad, ten einde de manschappen in de gelegenheid te stellen om zich ook buiten het fort te vermaken, waarvan ten vorigen jare melding werd gemaakt, kan niets naders worden medegedeeld. De bestaande commissie is nog niet geslaagd in het verkrijgen van een goed gebouw en van een geschikt persoon om in eene dergelijke inrichting op te treden.

In de formatie kwam in 1895 geene wijziging.

De sterkte was op den 31sten December 1895: 20 officieren en 380 onderofficieren en manschappen.

De samenstelling was als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en manschappen.
Staf	4	4
2 compagnieën infanterie	9	338
1 detachement artillerie	1	37
Personeel van het materieel der artillerie	„	1
Militaire geneeskundige dienst. officieren van gezondheid.	4	„
Militaire geneeskundige dienst. apothekers.	2	„
Totaal	20	380

Voorts werden voor memorie gevoerd:

1 sergeant-majoor, dienstdoende als kommies bij de belastingen;

31 infanteristen, dienstdoende bij de gewapende politie, en

2 infanteristen, die gedetineerd waren.

Gedurende 1895 werden uit de sterkte gevoerd: 8 officieren en 101 minderen, waarvan: naar Nederland teruggekeerd 8 officieren en 20 minderen; met binnenlandsch gagement: 18 minderen; met binnenlandsch paspoort: 11 minderen; weggezonden met een briefje van ontslag: 3; krachtens rechterlijk vonnis afgevoerd: 2; gedetineerd: 9; voor memorie afgevoerd: 28; als deserteur afgevoerd: 6; en overleden: 4 minderen.

In de sterkte werden in den loop van 1895 opgenomen: 7 officieren en 59 minderen, namelijk: van het koloniaal werfdepot overgenomen 7 officieren; nieuw aangenomen 36 minderen; wegens ophouding van detentie weder opgenomen 10; terug, na voor memorie afgevoerd te zijn geweest 9; en van desertie terug 4 minderen.

Het emplacement was op 31 December 1895 als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en manschappen
Paramaribo	10	219
Fort Nieuw-Amsterdam	2	79
Post Nickerie	1	33
„ Albina	1	24
„ Leiden (quarantaine etablissement	„	1
Personeel van den militairen geneeskundigen dienst. Officieren van gezondheid	4	„
Personeel van den militairen geneeskundigen dienst. apothekers	2	„
Totaal	20	356

Op dien datum was 1 korporaal met binnenlandsch verlof, 21 minderen bevonden zich in het militair hospitaal, 2 minderen waren voor den krijgsraad.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig.

In 1895 werden volgens het verslag van den chef van den militairen geneeskundigen dienst behandeld 5298 personen, en wel:

te Paramaribo in het militair hospitaal 3649

garnizoensdienst (binnen- en buitendienst) 297

op den post Nickerie 352

op het fort Nieuw-Amsterdam 854

op den post Albina . . . . 146.

Onder de verpleegden in het militair hospitaal waren 429 militairen, waaronder 47 van de zeemacht.

In de infirmeriën op de posten te Nieuw-Nickerie, fort Nieuw-Amsterdam en Albina werden respectievelijk verpleegd 142, 198 en 39 militairen.

In de garnizoens-apotheek werden gedurende het jaar 1895 gereed gemaakt 34 499 recepten, en wel: 24 626 voor den binnendienst en 9873 voor den buitendienst. Voor den militairen dienst bedroeg het aantal recepten 8217 en voor den civielen dienst 26 282.

Het totaal der kosten van het militair hospitaal bedroeg in 1895 f 114 868,05, tegenover f 115 203,64 in 1894 of f 335,59 minder dan in laatstgenoemd jaar. De ontvangsten waren f 65 969,80, tegenover f 65 007,82^5 in 1894 of 961,97^5 meer dan in laatstgenoemd jaar.

De kosten per patient en per dag bedroegen na aftrek der inkomsten in 1895 f 0,44, tegenover f 0,43^5 in 1894, en het gemiddelde aantal patienten per dag was 307 tegen 320 in 1894 met een gemiddeld aantal verpleegdagen per patient van 30.

In het Gouvernementsblad van 1895 n°. 41 werd opgenomen de resolutie van 12 September 1895, l^a. A, n°. 6485, houdende wijziging van art. 2 der resolutie van 26 September 1887, l^a. A, n°. 5047 (*Gouvernementsblad* n°. 26), betreffende een tarief der kosten van verpleging in het militaire hospitaal.

Nog werden in het Gouvernementsblad van 1896 opgenomen:

onder n°. 4 het Koninklijk besluit van 31 December 1895 n°. 58, betreffende de soldij van de onderofficieren van het Nederlandsche leger, die aangewezen zijn tot medegeleiders van de detachementen suppletietroepen, gedurende hun afwezigheid van het korps waartoe zij behooren; en

onder n°. 13 de resolutie van 15 April 1896, l^a. A, n°. 2700, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het Koninklijk besluit van 18 Maart 1896 n°. 12, houdende aanvulling van art 10 van het Koninklijk besluit van 31 Augustus 1885 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 12), zooals dat gewijzigd werd bij Koninklijk besluit van 7 April 1890 n°. 21 (*Gouvernementsblad* n°. 10), nopens den overtocht van militairen.

§ 2. *Zeemacht.*

Hr. Ms. schoener *Bonaire* bleef in de kolonie gestationneerd en verliet de reede:

van 16 tot 28 Juli tot het houden van schietoefeningen in zee en op de rivier:

van 20 tot 24 Augustus tot het houden van halfjaarlijksche schietoefeningen met het scheepsgeschut en met draagbare wapenen, nabij de monding van de Suriname en nabij het fort Nieuw-Amsterdam;

van 10 tot 20 September tot het voortzetten van de opneming van de Beneden-Suriname en tot het houden van eene oefeningstocht op de kust tusschen die rivier en de Corantijn;

van 24 October tot 2 November tot het maken van eene tocht op de Boven-Suriname en tot het bezoeken van de Beneden-Suriname tusschen het fort Nieuw-Amsterdam en Braamspunt, ten einde de opneming voort te zetten en schijfschietoefeningen te houden;

van 11 tot 19 November tot het kruisen langs de kust van Nederlandsch- en Britsch Guyana en tot het brengen van een kort bezoek aan Georgetown;

van 11 tot 20 December tot het bevaren van de kust tusschen de Marowijne en de Coppename, en tot het opnemen van de monding der laatstgemelde rivier en van die der Commewijne;

van 21 tot 25 Januari 1896 tot het bezoeken van de Boven-Suriname;

van 24 tot 28 Februari tot het houden van oefeningen in zee;

van 28 Februari tot 5 Maart tot het bezoeken van de Coppename;

van 17 tot 20 Maart tot het doen van eenen tocht naar de Coppename en de Tibiti;

van 20 tot 23 April tot het aan boord nemen van op het fort Nieuw-Amsterdam ontscheept buskruit en ernstvuurwerken en tot het houden van schijfschietoefeningen met de handvuurwapenen;

van 29 April tot 4 Mei tot het beëindigen in de Beneden-Suriname van periodieke ernstoefeningen en tot het verifieeren van de kompassen.

Den 19den Mei 1896 kwam in de kolonie aan Hr. Ms. schoener *Suriname*, onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee A. C. van der Sande Lacoste, ter vervanging van Hr. Ms. schoener *Bonaire*, welke, onder bevel van den kapitein ter zee B. de Groot, op den 24sten Mei de terugreis naar Nederland aanvaardde.

F. Wetgeving, rechtspleging en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Behalve de verordeningen en besluiten, welke reeds in het verslag van 1895 of onder verdere hoofdstukken van het tegenwoordig verslag werden nog in het Gouvernementsblad van 1895 opgenomen:

onder n°. 11, de resolutie van 6 Mei 1895, litt. B, n°. 3187, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het op 14 Februari 1895 tusschen Nederland en België gesloten additioneel verdrag tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers;

onder n° 22, de verordening van 18 Juni 1895, tot wijziging van de artikelen 12 en 26 van het Wetboek van Strafvordering en artikel 190 der Herziene Strafverordening van 1874, tot intrekking der verordening van den 9den Januari 1885 (*Gouvernementsblad* n°. 1);

onder n°. 47, de verordening van 1 November 1895, houdende verlenging van den termijn, vastgesteld voor de herziening der verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25), waarbij wordt vastgesteld een reglement betreffende de strafinrichtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrichting en het inwendig bestuur der gevangenissen, de tucht der veroordeelden en de bestemming der opbrengst van hunnen arbeid, bij welke verordening is bepaald, dat die van 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25), zal worden herzien vóór den laatsten December 1897;

onder n°. 51, de resolutie van 2; November 1895, litt. B, n°. 8214, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van de tusschen Nederland en Denemarken gesloten verdragen tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers.

Voorts werden in het Gouvernementsblad van 1896 opgenomen:

onder n°. 2, de verordening van 26 October 1895, houdende wijziging van artikel 146 der Herziene Strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad* 1879 n°. 12);

onder n°. 4, de resolutie van 27 Januari 1896, litt. A, n°. 717, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het Koninklijk besluit van 31 December 1895, n°. 58, houdende intrekking van artikel 4 van het besluit van 9 Juni 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 20), ter uitvoering van de artt. 4 en 5 van de Herziene Strafverordening van 1874;

onder n°. 13, de resolutie van 15 April 1896, A, n°. 2700, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het Koninklijk besluit van 18 Maart 1896, n°. 12, houdende aanvulling van artikel 10 van het Koninklijk besluit van 31 Augustus 1885 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 12), zooals dat gewijzigd werd bij Koninklijk besluit van 7 April 1890 n°. 21 (*Gouvernementsblad* n°. 10), nopens den overtocht van militairen.

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

Op 1 Januari 1895 waren bij de burgerlijke kamer van het hof van justitie aanhangig 81 zaken, te weten: 61 welke sedert 3 jaren of langer en 20 welke sedert minder dan 3 jaren waren aangebracht.

In 1895 werden aangebracht 30 zaken; daarvan waren 6 beneden en 5 boven de f 1000, 2 betroffen opvordering van eigendom, 1 schadevergoeding, 3 het doen van verklaring, 1 ontzetting uit de voogdij, 1 het doen terugkeeren in de echtelijke woning, 3 echtscheiding, 1 scheiding van tafel en bed, en 7 verbetering en aanvulling van de registers van den burgerlijken stand.

Gewezen werden 30 eindvonnissen, alsmede 6 incidenteele, interlocutoire en preparatoire vonnissen, terwijl 3 zaken geroieerd werden.

Behandeld werden 79 requesten, als: 8 om gratis te procedeeren; 17 om benoeming van curators en bevindvoerders; 12 om machtiging of bevel tot verkoop van onroerend goed; 16 om machtiging tot vestiging van hypotheek op onroerend goed; 1 tot het aangaan van dading; 1 om brieven van meerderjarigverklaring; 1 om gerechtelijke bezichtiging van beschadigde goederen; 1 om voorloopig getuigenverhoor; 9 om plaatsing in een krankzinnigengesticht en verlenging van het verblijf aldaar en 13 andere requesten.

Op 31 December 1895 bleven aanhangig 78 zaken, te weten: 60 welke toen sedert 3 jaren of meer en 18 welke sedert minder dan 3 jaren aanhanging waren.

Gedurende het jaar 1895 werden bij het hof van justitie aanhangig gemaakt 196 strafzaken, te weten: 29 crimineele; 52 correctioneele zaken en 115 zaken betreffende overtredingen.

De crimineele zaken zijn te splitsen als volgt: doodslag en doodslag in vereeniging gepleegd 2, moedwillige verwonding 1, aanranding van de eerbaarheid met geweld gepleegd tegen een kind van minder dan 14 jaren 1, diefstal onder verzwarende omstandigheden en medeplichtigheid daaraan 24, poging tot diefstal onder verzwarende omstandigheden 1.

Bij deze zaken waren betrokken 33 beschuldigden, daarvan werden 8 vrijgesproken, 5 veroordeeld tot dwangarbeid van 5—20 jaren met of zonder boeien, en 19 tot gevangenisstraf van 6 dagen tot 4 jaren met of zonder tewerkstelling aan openbare werken en met of zonder geldboeten; terwijl in één geval het exploit van dagvaarding van den deurwaarder nietig verklaard werd.

De 52 correctioneele zaken betreffen de hierna te melden misdrijven: diefstal door een loonbediende ten nadeele van zijn meester 11, diefstal door een loonbediende ten nadeele van zijn meester en medeplichtigheid daaraan 3, misbruik van vertrouwen 8, oplichting 2, oplichting, misbruik van vertrouwen en diefstal na reeds te voren tot eene gevangenisstraf van langer dan één jaar te zijn veroordeeld geweest 1, diefstal 4, medeplichtigheid aan diefstal 1, moedwillig toebrengen van slagen en verwondig 10, moedwillige verwonding in vereeniging gepleegd 1, moedwillige verwonding in vereeniging gepleegd tegen een beambte van politie in de waarneming zijner bediening 1, het door nalatigheid of onvoorzichtighei onwillig veroorzaken van iemands dood 2, beleediging door woorden van een magistraatspersoon in de waarneming zijner bediening 1, moedwillig vernielen van plantsoen, wetende dat het aan een ander toebehoort 2, het zonder daartoe concessie te hebben verkregen desbewust ondernemen van de exploitatie van balata op domeingrond 1, het op domeingrond bolletrieboomen verder kerven dan op de helft van hunnen omtrek 3, het houden van een huis waar hazardspelen worden gespeeld en het publiek wordt toegelaten 1.

Het aantal beklaagden in deze zaken bedroeg 62, waarvan 1 veroordeeld werd tot gevangenisstraf van zes jaren met tewerkstelling en geldboete, 51 veroordeeld werden tot gevangenisstraf van een dag tot drie jaren, met of zonder tewerkstelling aan openbare werken en met of zonder geldboete, terwijl 9 werden vrijgesproken en 1 ontslagen van rechtsvervolging.

Van de overtredingen betroffen 95 het recht van zegel, 1 de patent-verordening, 5 de verordening op de heffing van in- en uitvoer en scheepvaart, terwijl 14 appellen van vonnissen door kantonrechters en ommegaande rechters werden berecht. Bij die zaken waren 120 beklaagden betrokken; daarvan werden 4 veroordeeld tot gevangenisstraf van ten hoogste zeven dagen met of zonder gedwongen tewerkstelling en met of zonder geldboete, 4 tot gevangenisstraf van zeven dagen tot drie maanden met of zonder gedwongen tewerkstelling en met of zonder geldboete, 104 tot geldboete. Zes beklaagden werden vrijgesproken, 1 werd ontslagen van rechtsvervolging en 1 werd verwezen naar den rechter-commissaris.

Achttien zaken werden geroieerd.

Door het hof werden 48 adviezen op requesten om gratie aan den Gouverneur uitgebracht.

Bij het kantongerecht te Paramaribo waren op 1 Januari 1895 aanhangig 8 burgerlijke zaken, waarvan 4 sedert drie jaren of meer en 4 sedert minder dan drie jaren.

Gedurende 1895 zijn aangebracht 55 burgerlijke zaken; afgedaan werden bij eindvonnis 44 zaken (21 contradictoir en 23 bij verstek) en 14 door afstand, door het vervallen der instantie of door roiement van de rol. Op ultimo December bleven dus nog aanhangig 51 zaken. 127 eindbeschikkingen en 26 voorloopige beschikkingen op requesten werden gegeven.

Voorts werden opgemaakt: 1 akte houdende aanbod van beschikking na doode, 45 akten houdende benoeming van voogden, curators, toeziende voogden en curators, bewindvoerders, deelvoogden, bevestiging of van waarde verklaring der voogdij, 1 akte houdende beëediging van een toezienden voogd, 27 akten houdende benoeming of beëediging van deskundigen en schatters, 24 akten houdende depot en beëediging van boedelbeschrijvingen, 29 akten houdende afstand van de wettelijke gemeenschap van goederen, verklaring dat gebruik gemaakt wordt van het recht van beraad, verklaring dat aanvaard wordt onder het voorrecht van boedelbeschrijving, verklaring dat een erfenis verworpen wordt, 25 akten houdende scheepsverklaringen, benevens 84 akten wegens andere werkzaamheden.

Er werden 95 zaken volgens het Wetboek van Strafvordering berecht, waarbij 123 beklaagden betrokken waren; 114 werden veroordeeld.

Bij het kantongerecht in Nickerie werden in den loop van het jaar 1895 aangebracht 11 burgerlijke zaken; daarvan zijn afgedaan 3 bij verstek, 2 op consent, terwijl 5 werden geroieerd, zoodat 1 zaak aanhangig bleef.

Beschikking werd genomen op 5 requesten en 1 zeebrief werd beëedigd.

Akten werden gemaakt van de benoeming en beëediging van 2 toeziende voogden, van de beëediging van 3 deskundigen, van de aanvaarding eener nalatenschap onder het voorrecht van boedelbeschrijving; voorts werd eene onderhandsche akte-boedelbeschrijving ter griffie overgelegd en beëedigd; vier getuigenverhooren hadden plaats, waarvan proces-verbaal werd opgemaakt; vier akten van huwelijksche voorwaarden werden in de registers overgeschreven. Op 3 verzoeken om gratie werd advies aan den Gouverneur uitgebracht.

Vier zaken werden aangebracht, behandeld en afgedaan volgens het Wetboek van Strafvordering.

Bij het kantongerecht in Coronie werden in 1895 aangebracht 2 zaken: 1 werd afgedaan bij eindvonnis en 1 bleef op 31 December 1895 hangende.

7 processen-verbaal werden opgemaakt, namelijk 1 van verzegeling en 1 van ontzegeling eener nalatenschap, 1 van overbrenging ter griffie eener onderhandsche boedelbeschrijving, 2 van benoeming en beëediging van schutters, 2 van benoeming en beëediging van een toezienden voogd, terwijl een advies aan den Gouverneur op een request om gratie werd uitgebracht.

Bij het kantongerecht in Coronie zijn in 1895 geen zaken volgens het Wetboek van Strafvordering behandeld.

Voor bijzonderheden omtrent de bij de kantongerechten te Paramaribo, in Coronie en in Nickerie, alsmede bij de ommegaande gerechten gevestigd te Paramaribo en op Mariënburg aangebrachte en behandelde zaken volgens de Herziene Strafverordening van 1874 wordt verwezen naar bijgaanden staat. (Bijlage *D*).

§ 3. *Politie.*

I. *Vóór de invoering van de nieuwe organisatie.*

Op 1 Januari 1895 was de sterkte van het korps marechaussee 105 man, te weten: 1 wachtmeester, 21 brigadiers (onder wie 2 wachtmeesters-titulair), 45 marechaussees der 1ste klasse (onder wie 3 brigadiers-titulair) en 38 marechaussees der 2de klasse.

In den loop van het jaar hebben de navolgende mutatiën in dat korps plaats gehad.

Ontslagen werden:

a. eervol met pensioen:

2 marechaussees der 1ste klasse;

b. eervol zonder pensioen:

1 marechaussee der 1ste klasse, 8 marechaussees der 2de klasse;

c. niet eervol:

1 brigadier.

Onder de ontslagen marechaussees waren 4 militairen, die naar hun korps zijn teruggezonden.

Overleden zijn:

1 inspecteur (waarnemend) en 1 marechaussee der 2de klasse

Teruggesteld werd:

1 marechaussee der 1ste klasse tot marechaussee der 2de klasse.

Binnenlandsch verlof tot herstel van gezondheid werd verleend aan:

3 brigadiers en aan 1 marechaussee der 2de klasse.

De politiemacht, uit inlanders bestaande, telde bij den aanvang van 1895 47 man, te weten:

5 hoofdlieden, 25 agenten der 1ste klasse en 17 agenten der 2de klasse.

Gedurende 1895 vonden de volgende mutatiën bij dat korps plaats:

Ontslagen werden:

a. eervol met pensioen:

1 hoofdman en 2 agenten der 1ste klasse;

b. eervol zonder pensioen:

1 agent der 1ste klasse;

Overleden is:

1 agent der 1ste klasse.

Binnenlandsch verlof tot herstel van gezondheid werd verleend aan 1 agent van politie der 1ste klasse.

II. *Na de invoering van de nieuwe organisatie.*

Op 1 Juli 1895 trad in werking de verordening van 21 December 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 10 van 1895), regelende de organisatie van de gewapende politie in Suriname, waarbij de bestaande korpsen van marechaussees en van inlandsche politie werden opgeheven.

Ter uitvoering van verschillende bepalingen van deze verordening werden de resoluties van 24 Augustus 1895 litt. A nos. 6010 en 6011, genomen, houdende bepalingen omtrent de standplaatsen, de kleeding en wapening en de geneeskundige behandeling van de ambtenaren en beambten van politie (*Gouvernementsblad* n°. 36), houdende vaststelling van eene instructie voor de ambtenaren en beambten van politie (*Gouvernementsblad* n°. 37).

Bij resolutie van denzelfden dag litt. A n°. 6012 (*Gouvernementsblad* n°. 38) werd een onderscheidingsteeken voor den commissaris van politie vastgesteld.

In verband met de nieuwe organisatie werden bij resolutie van 28 Juni 1895 litt. A n°. 4491 met ingang op 1 Juli:

1°. de wachtmeesters, brigadiers en marechaussees der 1ste en 2de klasse bij het korps marechaussee en de hoofdlieden en agenten der 1ste en 2de klasse bij de inlandsche politie als zoodanig eervol ontslagen;

2°. benoemd:

a. tot adjunct-inspecteur: 1 wachtmeester;

b. tot hoofdagenten: 1 wachtmeester, 1 wachtmeester-titulair, 18 brigadiers, 2 brigadiers-titulair, 2 hoofdlieden; daarenboven op de proef 1 marechaussee;

c. tot agenten der 1ste klasse: 1 brigadier-titulair, 2 hoofdlieden en 14 marechaussees der 1ste klasse;

d. tot agenten der 2de klasse: 19 marechaussees der 1ste klasse, 4 marechaussees der 2de klasse en 5 agenten der 1ste klasse;

e. tot agenten der 3de klasse: 16 agenten der 1ste klasse, 12 agenten der 2de klasse en 23 marechaussees der 2de klasse;

f. tot agenten der 4de klasse: 9 marechaussees der 2de klasse en 2 agenten der 2de klasse op de proef;

3°. tijdelijk benoemd:

a. tot agenten der 1ste klasse: 3 marechaussees der 1ste klasse;

b. tot agenten der 2de klasse: 3 marechaussees der 1ste klasse en 4 marechaussees der 2de klasse;

c. tot agenten der 4de klasse: 1 marechaussee der 2de klasse op de proef.

Voorts werd aan 3 hoofdagenten de titulaire rang van adjunct-inspecteur en aan 4 agenten der 1ste klasse die van hoofdagent verleend.

Teruggesteld werden 2 agenten der 2de klasse tot agenten der 3de klasse, terwijl 1 agent der 3de klasse voor een maand in zijne betrekking werd geschorst.

Een agent der 3de klasse bij de gewapende politie overleed in 1895, en aan 2 agenten der 1ste klasse werd buitenlandsch verlof verleend.

Een adjunct-inspecteur werd benoemd tot inspecteur.

Een inspecteur van politie, als zoodanig benoemd terwijl hij zich in Nederland bevond, kwam in November in de kolonie aan.

Ten aanzien van de sterkte van het korps gewapende politie en de detacheering van de manschappen op 1 Januari 1896 wordt verwezen naar de bijlage *E*.

Dat het noodig was meer eenheid in de politiemacht te brengen was meer en meer gebleken, en hoewel de beoordeeling van het sedert 1 Juli opgericht korps gewapende politie door dien betrekkelijk korten tijd niet in allen deele volledig kan zijn, is er, in vergelijking met de opgeheven korpsen marechaussee en inlandsche politie, duidelijk verbetering in menig opzicht waar te nemen.

Over het gedrag, den ijver en de geschiktheid der ambtenaren van politie kan niet anders dan geroemd worden, terwijl de ijver onder de beambten over het algemeen niets te wenschen overliet.

Door de verhooging van de traktementen en de opheffing van bezwaren bij de militaire autoriteiten tegen recruteering van beambten uit de ongegradueerde militairen, werd ook het gehalte van de sollicitanten aanmerkelijk beter.

III. Buitengewone politieagenten.

Het getal buitengewone politie agenten in de verschillende districten bedroeg op 1 Januari 1895 34, en daalde tot 32 op ultimo December van dat jaar.

IV. Algemeene beschouwingen.

Rustverstoring van algemeenen aard kwam gedurende 1895 in de kolonie niet voor.

139 personen, ontvlucht van de naburige Fransche straf-etablissementen, werden door de politie aangehouden en derwaarts teruggeleid.

Voorts werden door hare zorg voor de commissie tot onderzoek naar de ziekte der melaatschheid geleid 30 personen, van wie 18 besmet en 10 suspect verklaard werden, terwijl 2 noch besmet noch suspect werden bevonden.

Op het bureau van politie is in 1895 geïnd eene som van f 9030,43, te weten:

wegens marktvergunningen, visscherspermitten, port d'armes, enz. f 8147,28;

wegens boeten en kosten in zake politieovertredingen f 361,65,

wegens boeten en kosten in zake personeele belasting f 521,50.

Ten overstaan van den ambtenaar, daartoe door den commissaris van politie aangewezen, werden gesloten:

voor den arbeid in de goudvelden 996 contracten met 3936 arbeiders; en

voor de exploitatie van balata 218 contracten met 693 arbeiders.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Op 31 December 1894 waren in het burgerlijk en militair huis van verzekering te Paramaribo opgenomen 62 personen (60 mannen en 2 vrouwen), waaronder 23 Fransche vluchtelingen. Gedurende den loop van het jaar 1895 werden opgenomen 432 en ontslagen 441 personen, zoodat het aantal gevangenen op het einde van het jaar 53 personen (49 mannen en 4 vrouwen) bedroeg.

Onder de opgenomenen waren 129 Fransche vluchtelingen; in den loop van het jaar werden er 7 in vrijheid gesteld en 139 uitgezet, zoodat er op 31 December 1895 nog 6 aanwezig bleven.

Door slechts één gevangene werd in 1895 het verzoek gedaan om tot de pistole te worden toegelaten; het verzoek werd ingewilligd.

Van 1894 waren 3 gevangenen in het militair hospitaal overgebleven. Gedurende den loop van 1895 werden 136 gevangenen opgenomen en 128 als hersteld ontslagen, zoodat op het einde van het jaar 11 gevangenen in gemelde inrichting ter verpleging overbleven.

In 1895 ontvluchtten 4 personen, 1 uit de gevangenis en 3 — Fransche vluchtelingen — uit het militair hospitaal; allen werden spoedig weder aangehouden.

Aan 1 gevangene werd kwijtschelding verleend van den nog overigen straftijd.

Den 31sten December 1894 waren in de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam gedetineerd 72 personen (65 mannen en 7 vrouwen).

Gedurende den loop van 1895 zijn er 96 bijgekomen en 76 uitgegaan, zoodat er op ultimo December 1895 92 gevangenen waren (89 mannen en 3 vrouwen). Van dezen bevond zich 1 ter verpleging in het militair hospitaal te Paramaribo.

In 1895 had geene ontvluchting plaats.

De straf van lichamelijke kastijding werd in 1895 op 9 in de klasse van discipline geplaatste gevangenen toegepast. In die klasse waren op ultimo December 1894 aanwezig 12 tot dwangarbeid- en 3 tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling veroordeelden.

Gedurende 1895 werden in de klasse geplaatst 4 tot dwangarbeid- en 10 tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling veroordeelden.

Door ontslag verminderde het aantal met 3 tot dwangarbeid- en met 6 tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling veroordeelden, zoodat op ultimo December 1895 in de klasse geplaatst waren 13 tot dwangarbeid- en 7 tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling veroordeelden.

Aan 3 veroordeelden werd kwijtschelding van den nog overigen straftijd verleend.

De volgende opgave geeft ten aanzien van de beide gevangenissen een overzicht over de jaren 1891—1895, zoowel van de dagelijksche, gemiddelde bevolking, als van de algemeene kosten en die van toezicht, voeding en kleeding, enz., per hoofd, per jaar en per dag.

JAAR.	Bevolking.			Kosten van opzicht.		Kosten van voeding.		Kosten van kleeding.		Overige kosten, als: ligging, bewassching, geneeskundige behandeling, enz.		Generale kosten.	
	Gemiddeld per dag in het fort Zeelandia.	Gemiddeld per dag in het fort Nieuw-Amsterdam.	Gemiddeld per dag in beide inrichtingen tezamen.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per dag.
1891 . .	93,20	60,55	76,86	f 1,59	f 0,19	f 122,47	f 0,33	f 8,45	f 0,02	f 29.24	f 0,07	f 221,23	f 0,60
1892 . .	95,30	63,09	79,19	67,53	0,18	123,85	0,34	8,52	0,02	29,22	0,08	227,03	0,62
1893 . .	89	72	80,2	77,64	0,21	89,67	0,24	9,83	0,03	27,44	0,08	203,85	0,56
1894 . .	74,5	76,5	75,5	83,06	0,23	98,86	0,27	8,10	$0,02^{1/4}$	28,61	0,08	215,83	0,59
1895 . .	63,93	76,03	69 98	83,58	$0,22^{9}$	119,07	$0,31^{8}$	8,94	$0,02^{45}$	31,42	$0,08^{61}$	240,02	$0,65^{76}$

In het huis van bewaring in Nickerie bevonden zich op 1 Januari 1895: 8 gevangenen. Gedurende het jaar 1895 zijn er 214 bijgekomen en 215 werden ontslagen, zoodat op 31 December 1895 nog 7 gevangenen overbleven.

In het huis van bewaring in Coronie waren op 1 Januari 1895 geene gevangenen aanwezig. In 1895 werden 28 personen opgenomen en 24 ontslagen, zoodat op ultimo December 1895 aanwezig waren 4 personen.

G. Eeredienst.

Aan de verslagen van de verschillende kerkgenootschappen is het volgende ontleend:

Nederlandsch-Hervormde gemeente. Het zielental kan door deze gemeente onmogelijk worden opgegeven. Zooals reeds in hoofdstuk *B* is vermeld bedraagt het zielental volgens de opgaven der wijkmeesters en districts-commissarissen 5828, welk getal gegrond is op de eigen aangiften der personen.

In 1895 werden 140 kinderen geboren, waarvan 75 buiten echt.

De catechisatie werd veelal ongeregeld — bezocht door 150 jongens en 160 meisjes.

In het fort Zelandia werd afzonderlijk cathechisatie gehouden voor 11 militairen van de land- en 10 van de zeemacht.

Als lidmaat werden aangenomen 93 personen (52 mannen en 41 vrouwen).

10 huwelijken werden ingezegend.

De Zondagsschool werd bezocht door 200 leerlingen; bovendien telde de leer- en zangcursus voor ouderen 100 leerlingen.

Bij 's landsgrond Boniface werd een gebouw opgericht, waar de protestantsche bewoners dier afgelegen wijk — meest afstammelingen van de kolonisten van 1845 — godsdienstoefening houden. Ook wordt daar eene Zondagsschool gehouden met meer dan 100 leerlingen.

Vereenigde Protestantsche gemeente te Nieuw-Nickerie. Het zielental van deze gemeente kan, met inbegrip van hen, die op de verschillende plantages en gronden wonen, geschat worden op ongeveer 600 personen.

Gedoopt werden 12 kinderen, namelijk 6 jongens en 6 meisjes, terwijl 5 mannen en 4 vrouwen als lidmaat werden aangenomen.

Drie huwelijken werden ingezegend.

Een nieuwe predikant werd in 1895 niet benoemd. De dienst werd evenals in 1894 waargenomen door de predikanten der Hervormde- en Luthersche gemeenten te Paramaribo, die om de veertien dagen beurtelings zich daartoe naar Nickerie begaven.

Bij resolutie van 11 April 1896 litt. A, n°. 2617 is de heer R. Voullaire, leeraar bij de Moravische Broedergemeente, benoemd tot predikant bij deze gemeente. Genoemde heer heeft echter voor die benoeming bedankt.

Evangelisch-Luthersche gemeente. Het ledental dezer gemeente, met inbegrip van hen die in de districten wonen, bedroeg ongeveer 3200.

Gedurende het jaar 1895 werden gedoopt 58 kinderen (29 jongens en 29 meisjes), waarvan 35 buiten echt, terwijl aan 1 meerderjarig persoon de doop werd toegediend.

Als lidmaat werden aangenomen 49 personen, namelijk 26 mannen en 23 vrouwen.

Het aantal catechisanten bedroeg gemiddeld 250.

14 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

De Zondagschool met de daaraan verbonden zangschool telde respectievelijk 300 en 150 leerlingen.

Moravische Broedergemeente. Het zielental dezer gemeente bedroeg op het einde van 1895 28419 (tegen 27 833 in December van het vorige jaar), waarvan in Paramaribo 8752.

Het aantal huwelijken nam toe bij 1894 vergeleken, het bedroeg 119, tegen 76 in 1894.

Een jongelingsvereeniging werd opgericht, zij telt omstreeks 50 leden; ook werd eene school voor godsdienstonderwijs geopend; 190 personen gaven zich daarvoor aan, doch het bezoek is niet geregeld. Eindelijk werd in 1895 een huis als toevluchtsoord voor oude, zwakke gemeenteleden opgericht.

Het zendingswerk werd met ijver voortgezet in de districten. In het geheel waren op ultimo December werkzaam 35 zendelingen (op het eind van 1894: 39), waarvan 22 in de stad.

Gedoopt werden 714 kinderen en 63 volwassenen.

Tot lidmaat zijn aangenomen 200 personen, en 119 huwelijken werden ingezegend (in 1894: 76).

De scholen worden tezamen bezocht door 2561 kinderen, waarvan 1935 in de stad.

Roomsch-Katholieke gemeente. Het aantal zielen bedroeg op het einde van het jaar 16 457, te weten in Paramaribo 10 055, in de districten 4832, bij de Indianen 1435 en bij de Boschnegers 135.

In 1895 werden gedoopt 950 personen, namelijk 319 volwassenen en 631 kinderen, onder wie 133 wettige. In deze getallen zijn begrepen 114 Indianen (waaronder 10 wettige kinderen en 20 volwassenen) en 25 boschnegerkinderen.

Het getal huwelijken bedroeg 132, waarvan 15 tusschen indianen.

Het personeel van de missie bestond uit: 1 vicaris apostolicus, 5 bezoldigde priesters van den 2den rang, 1 priester van den 2den rang, die pensioen geniet; 21 niet-bezoldigde priesters, waarvan 7 Nederlandsche onderwijzers, die zich hoofdzakelijk aan het onderwijs wijden; 16 leeken broeders, van welke 5 als geëxamineerde onderwijzers op de scholen werkzaam zijn en 1 als kweekeling, terwijl de 10 overigen ten dienste van de missie staan in het vervullen van huisselijke bezigheden.

Israëlitische gemeenten. Tot de Nederlandsch-Israëlitische ge-

meente behoorden op ultimo December 1895: 252 mannen en 338 vrouwen, te zamen 590 personen.

Het aantal personen behoorende tot de Nederlandsch-Portugeesch Israëlitische gemeente bedroeg 679 personen, namelijk 330 mannen en 349 vrouwen.

Een nieuwe leeraar werd nog niet benoemd.

H. Instellingen van liefdadigheid.

De diaconie der Nederlandsch-Hervormde gemeente bedeelde 44 personen.

De diaconessen-vereeniging ging voort met ondersteuning te verleenen.

De commissie van weesvoogden verzorgde, met behulp van de gouvernementssubsidie, in den aanvang van 1895 74 weezen en op het einde van dat jaar 76.

Ook in 1895 werden de uitgaven voor bewaarschoolonderwijs en van eene naaischool voor weezen uit de weeskas bestreden, terwijl gelegenheid tot het bekomen van zangonderricht gegeven werd.

Het armbestuur van de Evangelisch-Luthersche gemeente, bijgestaan door de diaconessen, trachtte zooveel mogelijk den toestand van de behoeftige gemeenteleden te verbeteren.

Met het gouvernementssubsidie werden 65 weezen verzorgd.

Het aantal verzorgde weezen in de Roomsch-Katholieke gemeente bedroeg 310, waarvan 33 niet van gouvernementswege gealimenteerd.

Weldadigheidsgesticht 's lands grond Boniface. In dit gesticht werden op 31 December 1895 verzorgd 158 personen, waaronder 71 mannen, 72 vrouwen, 9 jongens en 6 meisjes, dus 20 minder dan in het jaar te voren.

Het aantal verpleegden, die buiten het gesticht gealimenteerd werden, bedroeg 12, namelijk 5 mannen, 5 vrouwen en 2 jongens.

De volgende staat toont aan de mutatiën onder de verpleegden in het gesticht gedurende het jaar 1895.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Sterkte op 1 Januari 1895 . .	76	75	14	13	178
Bijgekomen in 1895	45	21	1	1	68
	121	96	15	14	246
Overleden in 1895	29	15	„	„	44
	92	81	15	14	202
Ontslagen in 1895	21	9	6	8	44
Sterkte op 31 December 1895 .	71	72	9	6	158

Onder de wegens ontslag afgeschreven verpleegden waren: 1 man en 1 vrouw, en 1 vrouw met haren zoon, die het gesticht eigendunkelijk verlieten, 2 mannen, 1 vrouw en 1 vrouw met haren zoon, en 1 vrouw met hare dochter, die op eigen verzoek ontslagen werden; 3 meisjes, die den leeftijd van 15 jaren bereikt hebbende, het gesticht verlieten; 1 jongen, die uitbesteed werd; 2 mannen, die naar het krankzinnigengesticht werden overgebracht; 1 man, die opgenomen werd in de inrichting voor yawslijders; 1 meisje, dat op verzoek van haar moeder ontslagen werd; en eindelijk 15 mannen, 4 vrouwen, 3 jongens en 3 meisjes, die op verzoek van den agent-generaal afgeschreven werden, waarvan 9 mannen, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje naar Calcutta vertrokken.

Het gemiddelde aantal verpleegden per maand was 162.

Naar den landaard verdeeld bestond de bevolking van het gesticht op 1 Januari 1896 uit 114 inboorlingen, 2 Europeanen, 17 Britsch-Indiërs, 24 Chineezen en 1 Barbadiaan.

De kosten van onderhoud der behoeftigen in en buiten het gesticht bedroegen in 1895 f 19 006,16^5, of f 1 643,83^5 *minder* dan geraamd was.

Ten laste van het gesticht kwamen ook de kosten van voeding, verstrekt aan 18 personen, met lepra besmet verklaard of suspect, die, in afwachting van hunne keuring of opzending naar het etablissement Batavia, gehuisvest waren in het leprozenhuisje aan den gemeenen landsweg.

Het aantal voor rekening der kolonie gealimenteerde weezen, over wie het onmiddellijk toezicht, onder het beheer der commissie van regenten van 's lands grond Boniface, wordt uitgeoefend door de kerkelijke armbesturen der verschillende gezindten, bedroeg op 31 December 1895 659.

De volgende staat geeft eene verdeeling naar de godsdiensten en een overzicht van de mutatiën in 1895.

	Hervormde gemeente.		Evangelisch-Luthersche gemeente.		Roomsch-Katholieke gemeente.		Moravische Broeder-gemeente.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Op 1 Januari 1895 werden verpleegd	34	35	24	35	140	136	131	139	329	345	674
Bijgekomen in 1895	9	3	„	1	23	16	21	10	53	30	83
	43	38	24	36	163	152	152	149	382	375	757
Afgeschreven in 1895	5	7	4	1	20	21	21	19	50	48	98
Op 1 Januari 1896 werden verpleegd	38	31	24	35	143	131	131	130	332	327	659

Voor de alimentatie van weezen werd in 1895 uit de koloniale kas uitgegeven f 30 800, te weten:

aan de Hervormde gemeente	f 7 100
„ „ Evangelisch-Luthersche gemeente	3 700
„ „ Moravische Broedergemeente	10 000
„ „ Roomsch-Katholieke gemeente	10 000

Onder toezicht van den agent-generaal werden nog 52 behoeftige Britsch-Indische immigranten-weeskinderen gealimenteerd, namelijk 26 jongens en 26 meisjes. Daarvan werden 24 jongens en 24 meisjes bij particulieren verzorgd, terwijl 2 jongens en 2 meisjes opgenomen waren in de gestichten der Roomsch-Katholieke gemeente.

Voor deze weeskinderen is aan alimentatie uitbetaald f 2747,50; het geraamde bedrag is dus met f 247,50 overschreden, hetgeen bij de toename van het aantal immigranten onvermijdelijk was.

I. Onderwijs.

Bij resolutie van 19 Maart 1895 litt. A n°. 1947 werd machtiging verleend om de school op Frederiksdorp (die bij wijze van proef in December 1893 voor één jaar was heropend) wegens het verminderen van de schoolbevolking te sluiten en op Mariënburg, bij wijze van proef, voor één jaar eene school te openen. De school werd na de paaschvacantie van 1895 geopend en telde op 31 December 43 leerlingen.

In Maart 1895 werd het schoolgebouw op de plantage la Rencontre door het Gouvernement gekocht en in het najaar gerepareerd en geschilderd.

De Westerschool werd in de paaschvacantie en de Willemschool in de groote vacantie van 1895 geschilderd.

Op het fort Nieuw-Amsterdam werd een nieuw schoolgebouw met onderwijzerswoning opgericht.

In September 1895 werden op de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs 164 leerlingen (133 jongens en 31 meisjes) tot hoogere klassen bevorderd; 72 leerlingen bleven in de klasse waarin zij gedurende den afgeloopen cursus geplaatst waren; 1 leerling had geen deel genomen aan de openbare lessen. Aan 8 leerlingen (6 jongens en 2 meisjes) van de zesde of hoogste klasse werd het getuigschrift wegens goed volbrachte studiën uitgereikt, terwijl het aan 7 moest geweigerd worden.

Het getal leerlingen op deze school was op 31 December 1895 284 (217 jongens en 67 meisjes), verdeeld als volgt:

klasse	jongens	meisjes	te zamen
in klasse B	21 jongens en	9 meisjes,	te zamen 30 leerlingen;
„ „ I	45	„ 7	„ 52 „
„ „ II	39	„ 16	„ 55 „
„ „ III	44	„ 18	„ 62 „
„ „ IV	32	„ 11	„ 43 „
„ „ V	23	„ 4	„ 27 „
„ „ VI	13	„ 2	„ 15 „

Het geëxamineerd personeel op alle scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs bestond op het einde van 1895 te Paramaribo uit 6 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 1sten rang, 8 onderwijzers van den 2den rang, 21 onderwijzers en 17 onderwijzeressen van den 3den rang, 34 onderwijzers en 9 onderwijzeressen van den 4den rang, 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen, 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Fransch, 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Engelsch, 11 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes, te zamen 70 onderwijzers en 40 onderwijzeressen; in de districten uit 3 onderwijzers van den 2den rang, 13 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 3den rang, 12 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 4den rang, te zamen 28 onderwijzers en 2 onderwijzeressen. In het geheel 98 onderwijzers en 42 onderwijzeressen, tegen 97 en 42 op gelijk tijdstip van 1894.

Te Paramaribo en in de districten werd nog hulp verleend in de scholen door 73 personen, en wel te Paramaribo door 59 (22 mannelijke en 37 vrouwelijke) en in de districten door 14 (5 mannelijke en 9 vrouwelijke).

Aan het hoofd van 1 districtsschool en van 4 scholen bij de Boschnegers stonden personen zonder onderwijzersakte.

Het getal scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs (die bij de Boschnegers en die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten niet medegerekend) bedroeg 51, waarvan 24 te Paramaribo en 27 in de districten, en het aantal schoolgaande kinderen 6997 (3596 jongens en 3401 meisjes) van welke te Paramaribo 5399 (2648 jongens en 2751 meisjes) of ruim 77 pct., en in de districten 1598 (948 jongens en 650 meisjes) of bijna 23 pct.

Vergelijkt men deze cijfers met die op hetzelfde tijdstip van 1894, dan wijzen zij op eene vermeerdering te Paramaribo van 86 schoolgaande kinderen (72 jongens en 14 meisjes) en in de districten van 89 (31 jongens en 58 meisjes).

De schoolgaande kinderen waren op het einde van 1895 naar den leeftijd verdeeld als volgt: 183 beneden de 7 jaar, 5535 van 7—12 jaar en 1279 boven de 12 jaar, tegen 174, 5358 en 1290 op gelijk tijdstip van 1894.

De verhouding van het onderwijzend personeel tot het getal schoolgaande kinderen was te Paramaribo: 1 geëxamineerde onderwijzer of onderwijzeres op 49 leerlingen (tegen 1 op 49,7 in 1894) en in de districten 1 op 55,1 leerling (tegen 1 op 55,9 in 1894).

Van het aantal schoolgaande jongens en van dat der meisjes tot het aantal der schoolgaande kinderen, was de verhouding als volgt: in de geheele kolonie 51,4 pct. jongens en 48,6 pct. meisjes, te Paramaribo 49 pct. jongens en 51 pct. meisjes en in de districten 59,3 pct. jongens en 40,7 pct. meisjes.

Rekent men de schoolgaande kinderen beneden den leeftijd van 7 en boven dien van 12 jaar niet mede, dan was de verhouding: in de geheele kolonie 50,7 pct. jongens en 49,3 pct. meisjes, te Paramaribo 48 pct. jongens en 52 pct. meisjes en in de districten 59,5 pct. jongens en 40,5 pct. meisjes.

Wordt het aantal schoolgaande kinderen naar gelang van de verschilende scholen verdeeld, dan verkrijgt men de navolgende cijfers:

te Paramaribo en in de districten:

voor rekening van	particulieren	1029 kinderen	of 14,7 pct.
	het Gouvernement	1904 „	„ 27,2 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders	2212 „	„ 31,6 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1852 „	„ 26,5 „

te Paramaribo:

voor rekening van	particulieren	1018 „	„ 18,9 „
	het Gouvernement	1232 „	„ 22,8 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders	1698 „	„ 31,5 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1451 „	„ 26,9 „

in de districten:

voor rekening van	particulieren	11 „	„ 0,7 „
	het Gouvernement	672 „	„ 42,1 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders	514 „	„ 32,1 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken	401 „	„ 25,1 „

In het cijfer van 1451 leerlingen op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramaribo zijn 191 leerlingen begrepen, die tegen betaling op de St. Petrus- en Paulusschool geplaatst zijn. Deze opmerking geldt ook het vroeger genoemde cijfer 1852.

De gemiddelde opkomst per dag en per 100 leerlingen is in 1895 geweest in de geheele kolonie 79. Gerangschikt naar den aard van de scholen wijzen deze cijfers aan dat de gemiddelde opkomst in 1895 per dag en per 100 leerlingen was:

	in de geheele kolonie.	te Paramaribo.	in de districten.
op de niet-gesubsidieerde particuliere scholen	84	84	—
op de gesubsidieerde particuliere scholen	80	80	—
op de Gouvernementsscholen .	75	74	77
op de gesubsidieerde scholen der Moravische broeders.	78	77	83
op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken .	84	83	89

Het schoolbezoek was in 1895 iets minder dan in 1894.

De scholen der Moravische broeders bij de boschnegers telden op 31 December 1895 te zamen 136 leerlingen, namelijk te Koffiekamp 19 (10 jongens en 9 meisjes), te Ganzee 81 (38 jongens en 43 meisjes), te Aurora 26 (12 jongens en 14 meisjes) en te Kopenkrisie 10 (8 jongens en 2 meisjes).

Op de scholen voor de kinderen van Britsch-Indische immigranten waren op dien datum de cijfers als volgt: op Mariënburg 67 (33 jongens en 34 meisjes), op Zoelen 58 (46 jongens en 12 meisjes) en op Alliance 40 (23 jongens en 17 meisjes).

Op de vier categoriën van bewaarscholen te Paramaribo, namelijk die van de Moravische broeders en van de Roomsch-Katholieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden, op die van de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen en op die van verschillende particulieren, waren respectievelijk 222, 409, 86 en 167, te zamen 884 kinderen (404 jongens en 480 meisjes.

Op de bewaarschool, verbonden aan de St. Claraschool te Nieuw-Nickerie, gingen op 31 December 1895 56 kinderen (23 jongens en 33 meisjes). Op den grond Topiloo in Boven-Para bevond zich op denzelfden datum eene bewaarschool met 12 kinderen (6 jongens en 6 meisjes).

Zooals hierboven is vermeld, bedroeg het getal scholen op het einde van 1895 te Paramaribo 24 en in de districten 27, waarvan de verdeeling is:

a. te Paramaribo:

8 niet gesubsidieerde particuliere scholen,

1 gesubsidieerde particuliere school,

6 Gouvernementsscholen,

5 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

4 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken,

b. in de districten:

13 Gouvernementsscholen,

8 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

6 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.

Op het einde van 1895 waren de plaatsen van vestiging en de bevolking van de scholen in de districten als volgt:

a. Gouvernementsscholen:

1°.	op de plantage Nieuw-Meerzorg. . . .	85 leerlingen,
2°.	„ „ „ Mariënburg	43 „
3°.	„ het fort Nieuw-Amsterdam	35 „
4°.	„ den grond Berlijn.	29 „
5°.	„ „ „ Hannover	46 „
6°.	„ „ „ Onverwacht.	42 „
7°.	„ „ „ Onoribo	30 „
8°.	bij het station Domburg	55 „
9°.	op den grond Hague.	27 „
10°.	„ de vestigingsplaats Totness . . .	46 „
11°.	op den grond Weltevreden	64 leerlingen,
12°.	„ „ „ Ma mère	36 „
13°.	te Nieuw-Nickerie	145 „
	Te zamen . .	683 leerlingen.

b. scholen der Moravische broeders:

1°.	op het etablissement Charlottenburg . .	60 leerlingen,
2°.	„ „ „ Wederzorg . . .	18 „
3°.	„ „ „ Leliëndaal. . . .	50 „
4°.	„ „ „ Clevia	39 „
5°.	„ „ „ Bersaba.	45 „
6°.	„ „ „ Bergendal. . . .	33 „
7°.	„ „ „ Salem	190 „
8°.	„ „ „ Waterloo	79 „
	Te zamen . .	514 leerlingen.

c. scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken:

1°.	op het etablissement Marianella, ...	42 leerlingen,
2°.	„ plantage Mary'shope, de Mariaschool. . .	103 „
3°.	„ „ „ , „ St. Theresiaschool.	102 „
4°.	te Nieuw-Nickerie, de St. Alfonsusschool .	70 „
5°.	„ „ , „ St. Claraschool. . .	58 „
6°.	„ Albina, de Gerardus Majellaschool . .	26 „
	Te zamen. . .	401 leerlingen.

Evenals in vorige jaren, werd ook in 1895 tweemaal gelegenheid gegeven tot het verkrijgen van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. Bij het eerste examen, waaraan 11 candidaten deelnamen, namelijk 4 voor den 4den rang, 2 voor den 3den rang, 1 voor het Engelsch en 4 voor de handwerken voor meisjes, werden al de candidaten afgewezen.

Aan het tweede examen namen 20 candidaten deel, namelijk 9 voor den 4den rang, 3 voor den 3den, 2 voor den 2den en 5 voor de handwerken voor meisjes. Van deze slaagden 4 voor den 4den rang, 1 voor den 3den en 4 voor de handwerken voor meisjes.

De normaalschool telde op het einde van 1895 41 kweekelingen, namelijk op den 1sten cursus 28 (15 mannelijke en 13 vrouwelijke) en op 2den 13 (10 mannelijke en 3 vrouwelijke), of 9 meer dan op gelijk tijdstip van 1894.

Aan het toelatings-examen in October werd door 23 candidaten (12 mannelijke en 11 vrouwelijke) allen voor den 1sten cursus deelgenomen. Van dezen werden 9 mannelijke en 6 vrouwelijke toegelaten. Op den 1sten cursus werden eveneens toegelaten 2 meisjes, die in het bezit zijn van het getuigschrift bedoeld bij artikel 28 van het huishoudelijk reglement van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs.

De centraalschool der Moravische broeders had op 31 December 1895 7 leerlingen. De ouderdom van den oudsten leerling was 17 en die van den jongsten 14 jaar; de gemiddelde leeftijd 15 jaar.

Bij de koloniale spaarbank stond in het begin van 1895 ten name van den inspecteur voor het onderwijs ingeschreven een bedrag van f 1421 (zijnde spaarpenningen, die voor ieder kind afzonderlijk nog niet tot f 1 waren aangegroeid).

Gedurende 1895 werd nog f 4809 door den inspecteur in de spaarbank gestort. Van het geheele bedrag, ad f 6230, werd (naarmate de spaarpenningen van ieder kind afzonderlijk f 1 of veelvouden hiervan bereikten) op naam van scholieren overgeschreven f 4698, zoodat bij het einde van het jaar een bedrag van f 1532 ten name van den inspecteur bleef staan.

Bij den inspecteur werd van de invoering der schoolspaarbank (Mei 1882) tot 31 December 1895 door onderwijzers gestort een bedrag van f 70 821, na aftrek van de uitkeeringen bij het

sluiten van scholen als anderszins. Van dit bedrag werd f 69 227 op naam van scholieren overgeschreven.

Op het einde van 1895 namen aan het sparen deel 3214 scholieren, zijnde bijna 46 pct. van het getal schoolgaande kinderen, terwijl 1403 scholieren in het bezit waren van boekjes der koloniale spaarbank, zijnde ruim 20 pct. van het getal schoolgaande kinderen en bijna 44 pct. van het getal deelnemers aan het sparen.

Voor verdere bijzonderheden betreffende dit onderwerp wordt verwezen naar het hierbij als bijlagen F^{1-2} opgenomen verslag van den inspecteur voor het onderwijs en den daarbij behoorenden staat.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Te Paramaribo waren op ultimo December 1895 werkzaam 2 med. chir. et art. obst. drs., tevens arts, bovendien nog 2 artsen, 10 stedelijke heelmeesters, tevens vroedmeester, 17 apothekers en 9 vroedvrouwen.

In de districten was de geneeskundige dienst opgedragen aan 14 stedelijke heelmeesters, tevens vroedmeester, terwijl met den dienst in een deel der districten belast waren 3 der te Paramaribo gevestigde geneesheeren en de te Nieuw-Nickerie gedetacheerde officier van gezondheid: voorts waren in de districten gevestigd 4 vroedvrouwen, waarvan 2 onder genot eener toelage aangesteld in Nickerie en Coronie en 2 met vergunning van den geneeskundigen inspecteur, ingevolge art. 23 der geneeskundige verordening (*Gouvernementsblad* 1879 n°. 8); één in Beneden-Commewijne en één in Boven-Suriname; in de districten was slechts 1 apotheker gevestigd (te Nieuw-Nickerie).

De gezondheidstoestand te Paramaribo en in de districten kan bevredigend worden genoemd.

Epidemiën hebben niet geheerscht. In de districten waren de belangrijkste ziektegevallen malaria en catarrhale aandoeningen van ademhalings- en spijsverteringsorganen.

In Nickerie was de toestand gunstiger dan in vorige jaren. Wel kwamen nog gevallen van malaria voor, doch in mindere mate dan vroeger. De meeste gevallen waren recidiven.

Het aantal geboorten overtrof dat der sterfgevallen in de geheele kolonie met 278 [1]), te Paramaribo kwamen echter 138 sterfgevallen meer voor dan geboorten.

Het voorkomen van nieuwe gevallen van yaws onder de immigranten is veel verminderd. Recidiven komen echter veel voor. Onder de creolen blijft de ziekte echter bij voortduring heerschen, omdat zij zich niet afzonderen en daardoor anderen in hunne omgeving besmetten.

In het afgeloopen jaar werden 183 yawslijders in de inrichting op het station Groningen verpleegd, terwijl 111 als hersteld ontslagen werden en 4 overleden. Op 1 Januari 1896 waren in de inrichting 68 yawslijders.

Geregeld werd koepokstof naar de kolonie gezonden afkomstig van de Haagsche en Rotterdamsche vereenigingen ter bevordering der koepokinenting.

In het parc vaccinogène werd de stof op kalveren overgebracht ten einde stof te verkrijgen voor algemeene inenting; ook de districtsgeneesheeren werden daarvan voorzien.

De opkomst van kinderen ter vaccinatie was in 1895 zeer gering.

Ingeënt werden 132 personen, waarvan 51 met bekend goed gevolg, terwijl bij de overigen de uitslag òf slecht òf onbekend was.

Evenals elk jaar werden ook in 1895 de plantages en zooveel doenlijk de gronden in de verschillende districten door den geneeskundigen inspecteur en den agent-generaal, meermalen in gezelschap van den Britschen consul, bezocht.

De districts-geneesheeren bezochten de gronden, gelegen in hun district, geregeld eens in de veertien dagen. Ook in de verdere uitoefening van hun dienst gaven zij alle reden tot tevredenheid.

In de armenpraktijk werden 2228 personen behandeld; het aantal gereedgemaakte recepten bedroeg 17 518. Hiervan werden 1223 in het militair hospitaal en 16 295 door de verschillende particuliere apothekers gereed gemaakt.

Onder de recepten waren er 649 voor politie-beambten of hunne gezinnen. Het gemiddelde aantal recepten voor elken patient was $7^{86}/_{100}$. De kosten van de recepten bedroegen gezamenlijk f 5 329,63, dat is $30^{12}/_{100}$ gemiddeld voor elk recept.

1) Volgens de statistieke tabellen in hoofdstuk B 141. Het verschil is hier te lande niet op te helderen.

Het onderzoek van de kinderen op de openbare en bijzondere scholen, tot het afgeven van het geneeskundig certificaat dat de scholieren aan geene besmettelijke ziekte lijden, ingevolge art. 11 der verordening op het lager onderwijs (*Gouvernementsblad* 1877 n°. 10), had als gewoonlijk plaats.

Op de 4084[1]) schoolkinderen kwamen 780 (dat is bijna 20 pct.) ooglijders voor. Daarvan herstelden 441 (ruim 56 pct). Het ziektekarakter was aan trachoomvormen 334 en aan ophthalmia catarrhalis 446.

Met het oog op de trage genezing, die aan trachoma eigen is, kunnen de verkregen uitkomsten zeer bevredigend worden genoemd.

In de kraaminrichting in het militair hospitaal hadden in 1895 15 verlossingen plaats.

In het leprozen-etablissement Batavia werden op ultimo December 1895 verpleegd 97 personen, namelijk 62 mannen, 27 vrouwen, 3 jongens en 5 meisjes. Bij resolutie van 18 April 1895 litt. A n°. 2761, werd de wachtmeester bij het korps marechaussee J. Bergonje eervol ontheven van de waarneming der betrekking van directeur van het etablissement en werd de geneesheer W. F. Liems tijdelijk met de functien van directeur belast

Er hadden 2 geboorten plaats en 4 sterfgevallen.

De geheele bevolking bestond uit 151 hoofden, waaronder de directeur en de geneesheer met gezin en de Roomsch-Katholieke geestelijken.

Gedurende het afgeloopen jaar was de gezondheidstoestand bevredigend.

Verschillende reparaties werden aan de gebouwen verricht.

Ook op Chatillon werden werkzaamheden verricht tot inrichting van een nieuw etablissement voor de leprozen. De werkzaamheden vorderden echter niet in die mate dat de in gebruikstelling reeds in 1896 kon worden te gemoet gezien.

Den 1sten October 1895 werden de patienten uit de bewaarplaats voor krankzinnigen naar de inrichting ter verpleging van krankzinnigen overgebracht.

Hun getal bedroeg 40: 26 mannen en 14 vrouwen.

Het verplegend personeel bestond uit een opzichter en eene opzichteres, drie verplegers, eene verpleegster en eene keukenmeid. Den 8sten October werd, ingevolge resolutie van 20 September 1895, litt. A n°. 6627, het aantal verplegers en dat der verpleegsters elk met één vermeerderd.

Het benoemen van een vierden verpleger gaf gelegenheid aan een twaalftal mannen-patienten om zich onder toezicht met tuinarbeid bezig te houden. Overigens verrichtten eenige mannelijke patienten werkzaamheden in de keuken, terwijl vrouwelijke patienten zich bezig hielden met het wasschen en herstellen van kleederen.

Gedurende het 4de kwartaal van 1895 werden opgenomen 15 patienten (9 mannen en 6 vrouwen). Ontslagen werden in dat tijdsverloop 9 patienten (5 mannen en 4 vrouwen).

Op 31 December 1895 bedroeg het aantal verpleegden 46, te weten 30 mannen en 16 vrouwen.

Dwangmiddelen werden niet toegepast.

Leeraren der Moravische Broedergemeente en Roomsch-Katholieke geestelijken bezochten enkele malen de inrichting. Door een der eerstgenoemden werd op 25 December eene godsdienstoefening gehouden.

Aan de gebouwen werden op voorstel van den directeur-geneesheer eenige hoog noodige verbeteringen aangebracht; zoo werd bijvoorbeeld een scheidingshek tusschen de mannen- en vrouwenzijde gemaakt.

Voorts werd verbetering aangebracht in de betimmering van de wanden der cellen en de verschillende deurposten en randen, ten einde alles zooveel mogelijk af te ronden ter voorkoming van verwondingen. De zolderingen der cellen bleken te laag te zijn en werden daarom weggebroken, om door hoogere te worden vervangen.

In dien tusschentijd waren de cellen gedekt door één gezamenlijk dak

Verdere bijzonderheden betreffende den burgerlijken geneeskundigen dienst worden aangetroffen in het verslag van den geneeskundigen inspecteur (Bijlagen G^{1-5}).

K. Bouwdepartement.

Onder het „gewoon onderhoud" kunnen worden gebracht de

1) Volgens hoofdstuk I waren er 6997 schoolgaande kinderen.

volgende werken, die in 1895 werden aanbesteed of geheel of gedeeltelijk onder toezicht van het Bouwdepartement werden uitgevoerd als de herstellingen aan:

de officierswoning n°. 8;

de woning voor den directeur der gevangenis in het burgerlijk en militair huis van verzekering;

de garnizoens-bakkerij;

de kazerne in het fort Zeelandia;

de marine-smederij;

het gebouw voor de westerschool;

de gebouwen, omheiningen, enz., behoorende tot het militair hospitaal, en de inrichting der vertrekken naast de keuken tot magazijn van levensmiddelen;

de gebouwen, enz., bestemd voor koelies-depots;

het gebouw voor den recherchedienst, het kommiezenhuisje en de bekapping op den steiger;

de woningen voor den directeur en de gealimenteerden, enz., op 's lands grond Boniface;

den paardenstal, het politie-wachthuis en schutpennen te Charlesburg;

de omheinning en de gymnastiekzaal, enz., op het erf der school voor uitgebreid lager onderwijs;

het gebouw voor hoofdwacht en bureau van politie aan den Waterkant;

de inrichting voor krankzinnigen op Wolffenbuttel (het maken van omheiningen);

eenige woningen voor verpleegden te Batavia door tusschenkomst van den beheerder;

de woning van den geneesheer, de infirmerie, de gevangenissen op het fort Nieuw-Amsterdam;

de commissariswoning, met nevengebouwen, enz., in Coronie;

de commissariswoning, woningen voor politiebeambten en den geneesheer te Albina.

Als behoorende tot „buitengewoon onderhoud" kunnen worden aangemerkt de volgende werken:

de herstellingen, schilder- en witwerken van het brandspuithuis n°. 2 aan de Oranjestraat;

de herstellingen en veranderingen, zoomede schilder- en teerwerken, enz., aan de officierswoningen n°. 5 en 6 en daarbij behoorende nevengebouwen, enz., in het fort Zeelandia;

de vernieuwing van het dak van een der blokken-woningen voor gealimenteerden op 's lands grond Boniface;

de gedeeltelijke vernieuwing van den paardenstal op Charlesburg;

het schilderwerk met eenige daarmede in verband staande werken aan de Willemschool met nevengebouw;

het grootendeels vernieuwen van de omheining op de oostelijke grenslijn van het kerkhof de Nieuwe Oranjetuin;

de reparatie en vernieuwing van houten overgangen op de begraafplaats Willem Jacobus-rust;

het maken van eenige vernieuwingen aan de afdeeling voor yawslijders op het terrein van het militair hospitaal en het bouwen van een afdak tegen een van de eindgevels van de keuken op genoemd terrein;

de reparaties, vernieuwingen en veranderingen aan het gebouw, dienende tot marechaussees- en roeierswoningen op het station Domburg;

het bouwen van een verlengstuk bij de bediendewoning op het erf van den districts-geneesheer op Domburg;

de bouw van een bootenhuis op Domburg, door tusschenkomst van den districts-commissaris aldaar;

de gedeeltelijke vernieuwingen en herstellingen aan het gebouw dienende voor school en onderwijzerswoning op het station Domburg;

de herstelling van de voormalige kazerne op het station Republiek en de inrichting van dit gebouw tot woning van den conducteur, drie marechaussees en roeiers;

het repareeren van- en bouwen van eene galerij aan de woning voor de politie op het fort Nieuw-Amsterdam, het repareeren van de daarbij behoorende keuken en het privaat, alsmede het het bouwen van eene nieuwe keuken;

de reparatie- en schilderwerken aan de woning voor den ontvanger te Nieuw-Nickerie, en die aan het schoolgebouw in Nickerie.

Als vernieuwing — grootendeels of geheel — kwamen in aanmerking:

het afbreken, overbrengen en op het terrein van het departement der koloniale vaartuigen weder opstellen en schilderen van de bootenmakers-werkloods nabij de Sommeldijksche kreek met aanmaak van beschoeiing tot boven de hoogwaterlijn en van eenen houten helling;

het fundeeren en opstellen met inbegrip van aankoop van een ijzeren regenwaterreservoir op voornoemd terrein;

het fundeeren en opstellen van 8 stuks ijzeren regenwaterreservoirs ten behoeve van de marine, bij het marine-magazijn;

het maken van 67 meters omheinning ten behoeve van de Wilhelminaschool;

het omheinen van het terrein van de krankzinnigen-inrichting op Wolffenbuttel en het plaatsen van eene schutting ter verkrijging van eene scheiding van mannen en vrouwen op het terrein, zoomede het maken van een houten kokertje, 2 trappen voor de achtergalerij van het hospitaal en het plaatsen van lantaarns aldaar, enz.;

het maken van een afdak voor berging van den lijkwagen en het gras op Charlesburg, zoomede het vloeren en inrichten van dat afdak tot standplaats voor 3 ezels;

het 12,10 meters verlengen van het gebouw, voorheen in gebruik voor burger-hoofdwacht, enz., aan het kerkplein en het uitvoeren van eenige daarmede in verband staande werken, zoomede het inrichten van het geheele gebouw tot post- en telegraafkantoor en tot woning voor den postdirecteur, met behoud van de tegenwoordige woning voor den telefonnist, alsook van het kleeding- en wapenmagazijn voor de schutterij;

het bouwen van eene bakkerij op het station Groningen, door tusschenkomst van den districts-commissaris van Saramacca;

het omheinen van het terrein der woningen van den districssecretaris en districts-geneesheer op het station Groningen;

het vernieuwen, enz., van het privaat bij de woning van den geneesheer op Alkmaar;

het bouwen van een privaat bij de woning van den geneesheer op den post Republiek;

het bouwen van een afdak aan het privaat voor gevangenbewaarders op het fort Nieuw-Amsterdam;

het maken van een magazijntje onder de secretaris-woning en het verstrekken en in orde opstellen van 3 regenwaterreservoirs op het station Domburg;

het omheinen van verschillende erven te Albina, en

het afbreken van het oude wachthuis te Nieuw-Rotterdam en het opstellen en inrichten daarvan tot verblijf van yawslijders en een oppasser en tot magazijn te Nieuw-Nickerie.

Onder de „nieuwe werken" kunnen vermeld worden de inrichting van een secretaris-woning met nevengebouwen te Albina; van eene woning voor den geneesheer met nevengebouwen op het station Republiek; van een schoollokaal en eene onderwijzerswoning met nevengebouwen op het fort Nieuw-Amsterdam; van tijdelijke woningen voor politiebeambten en roeiers aan den rechteroever der Wanicakreek bij hare samenvloeiing met de Saramacca.

Ten behoeve van het politie-detachement, dat voorloopig op

den grond Carolina aan de Boven-Suriname werd gevestigd, is door tusschenkomst van den procureur-generaal eene woning gebouwd.

De hellende steiger met het landingshoofd op den post Nassau is gerepareerd en moest, tengevolge van de aanslibbing van den oever, 90 meters verlengd worden, terwijl ter weerszijden van bedoeld landingshoofd 2 vleugel-beschoeiingen werden gebouwd.

De voortzetting van de werkzaamheden tot verbetering van den weg van het fort Nieuw-Amsterdam naar Spieringshoek heeft door tusschenkomst van den district-commissaris van Beneden-Commewijne plaats gehad.

Tien putten op verschillende punten van Paramaribo werden van pompen voorzien.

Voor 3 ambtenaren der belastingen werd op het fort Nieuw-Amsterdam eene woning gebouwd met nevengebouwen.

De telefoonverbinding van het wachthuis aan den mond der Nickerie met Nieuw-Nickerie vond buiten bemoeiing van het bouwdepartement plaats.

Het schoolgebouw op de plantage La Rencontre werd met het daarbij behoorend terrein door het Gouvernement gekocht, gerepareerd en geschilderd.

De bouw van 2 gebouwtjes voor suspecten en besmet verklaarde lepralijders had geen plaats, doordien de gelegenheid zich voordeed tot het huren van 2 kamers op het naast het militair hospitaal gelegen erf.

Het terrein, bestemd voor de oprichting van de gebouwen voor leprozen, enz., op Groot-Chatillon werd schoongemaakt en bedolven, het hoofdgebouw met nevengebouwen en de sluis hersteld, terwijl gebouwen tot opname van 74 verpleegden werden aanbesteed, welke in aanbouw zijn; ook werd eene nieuwe loopbrug over de oude pontentrens gemaakt.

L. Wegen en vervoermiddelen.

De in het vorig verslag vermelde verordening tot het aangaan van eene geldleening voor productieve werken is afgekondigd in het Gouvernementsblad van 1896 n 11. nadat de wet van 20 Maart 1896 (*Staatsblad* n°. 46) houdende goedkeuring van die verordening was afgekondigd in het Gouvernementsblad van dat jaar n°. 10.

Aan het onderhoud van de straten en wegen te Paramaribo werd, voor zoover de middelen daartoe vrijheid lieten, steeds de hand gehouden.

Voor dit doel werd 323,5 M³. kalksteen door enkele schepen te Paramaribo als ballast aangebracht, behoudens enkele partijen gewone steenen en puin gekocht.

Het dak van den aanlegsteiger voor zeeschepen onderging eene kleine reparatie.

Hoog noodige herstellingen werden uitgevoerd aan den steiger der koloniale vaartuigen.

Een gedeelte van de trens in de Klipsteenenstraat werd bemuurd en voorzien van een steenen goot.

29 deksels van riolen in de Watermolenstraat werden vervangen door open roosters en de reeds bestaande waar noodig hersteld, waardoor eene belangrijke verbetering in de loozing tot stand kwam,

Ten westen van de Wanicastraat werd over de Steenbakkersgracht een nieuwe loopbrug gebouwd en de andere bruggen over die gracht waar noodig hesteld.

De houten brug over de Sommelsdijksche kreek (ophaalbrug) in de kleine Waterstraat, onderging de meest dringende reparatie; die over de Leinesgracht, in de Zwartenhovenbrugstraat, werd gerepareerd.

Het dak aan de brug over de Dominékreek onderging eenige kleine reparatiën.

De looskoker op het fort Nieuw-Amsterdam, aan de zijde van van de Suriname, werd in orde gebracht.

Een brug leidende van den hoofdweg naar den weg tot de kantine op het fort Nieuw Amsterdam werd geheel vernieuwd.

De oostelijke hoofdloostrens van de vestigingsplaats Domburg werd uitgemodderd en verdiept.

Ter beschikking van den districts-commissaris van Boven-Para en Boven-Suriname werden credieten gesteld om:

den weg van Domburg naar Boxel te verbreeden en op te hoogen;

den weg van Gégé naar Dam schoon te maken en te herstellen;

de meest begroeide gedeelten der boorden van de Coropinakreek open te hakken en van stukken hout te zuiveren, en

het tracé van den weg, die van Onoribo naar de stad leidt, open te kappen.

Op den post Sommelsdijk werd eene nieuwe landingsbrug door tusschenkomst van den districts-commissaris van Cottica gebouwd.

Aan de landingsplaats van de vestigingsplaats Alkmaar werd door tusschenkomst van den districts-commissaris van Beneden-Commewijne eene brug gemaakt; de brug toegang gevende tot de woning van den geneesheer op bedoelde vestigingsplaats werd geheel vernieuwd.

Tot het onderhouden en verbeteren van:

den weg Combé-Leonsberg;

den weg van Charlesburg naar zee, den Kwattaweg, den 1sten en 2den rijweg en den gemeenen landsweg;

het pad van Wanica en den weg naar Beekhuizen en de daar aanwezige bruggen;

den weg van Jagtlust naar het fort Nieuw-Amsterdam;

het vernieuwen van 7 overgangen ten behoeve van de gronden nabij het fort Nieuw-Amsterdam;

het schoonmaken en openkappen van de boorden van de Paulus-Wanica- en Kassabahollekreken;

werden credieten ter beschikking van den districts-commissaris van Beneden-Suriname en Beneden-Para gesteld.

Evenzoo werd dezen districts-commissaris een crediet verleend om verbetering te brengen in de afwatering van de gronden, gelegen ten westen van de Wanicastraat tusschen de Dram-brandersgracht en de Dominékreek.

De brug over de Boomskreek werd hersteld, zoomede de bruggen in den weg langs Geyersvlijt naar Morgenstond.

Voor het onderhoud van straten en loostrensen te Nieuw-Nickerie, zoomede het schoonmaken van den ringdam en de ringsloot, het zoetwaterkanaal, enz., werden den commissaris credieten verleend.

De hellende steiger aldaar werd gerepareerd en de houten koker van de stalweide in Nickerie werd door een nienwen ijzeren vervangen.

Evenals elk jaar werden in 1895 aan den districts-commissaris van Coronie credieten toegestaan voor het onderhoud van het Gouvernementskanaal en de wegen en straten.

Voorts werd de loostrens aan de zijde van de plantage Friendship in Coronie opengekapt en gedolven, de frontdam van de vestigingsplaats op Totness en de zijlijn van de plantage Mary'shope gewied; het voorland van Totness van parwa gezuiverd en de loostrens uitgemodderd.

Ter tegemoetkoming in de kosten van afwateringswerken ten behoeve van eenige gronden, werd een bedrag van f 300 ter beschikking gesteld van den districts-commissaris van Coronie.

De ijzeren koker met beschoeiing in den weg van Totness onderging belangrijke reparatie en de omheining van de weide in Coronie werd hersteld.

Aan de schoeiing op La Prévoijance werden 2 vleugels gemaakt en de brug over de Josiekreek werd verlengd.

Het schoonmaken van den weg van Nassau naar Caledonia en het repareeren van de brug in dien weg werden door tusschenkomst van den districts commissaris van Saramacca uitgevoerd.

Ter beschikking van den districts commissaris van Saramacca werd een bedrag gesteld als bijdrage van het Gouvernement in de kosten voor het in orde brengen van den weg tusschen de plantages Johanna Catharina en Dankbaarheid.

De werkzaamheden aan het kanaal van Saramacca, bestaande in het schoonmaken van de oevers en van het vaarwater, werden voortgezet.

De nieuwe baggermachine kwam in werking, doch moest gedurende de laatste maanden van 1895 weder gerepareerd worden.

Over eene lengte van 735 meters werd ongeveer 23000 M³. grond uitgebaggerd.

Voor de besproeiing van de straten te Paramaribo in den drogen tijd zijn 2 sproeiwagens aangeschaft. Eene behoorlijke afdoende besproeiing van de straten vond echter nog geen plaats, omdat de verkrijging van water op sommige punten van de stad, niet in de nabijheid van den waterkant, bezwaar opleverde.

Stoomvaartuigen. Het stoomschip *Curaçao* onderhield de veer-

tiendaagsche gemeenschap met Demerary, via Coronie en Nickerie, behalve van 14 October tot 18 November, toen het in het dok van *Sproston* in Demerary vertoefde, om van 11 nieuwe kielplaten te worden voorzien.

Verder deed de *Curaçao* 5 reizen naar Albina, waarvan ééns ten dienste van den Gouverneur en een reis naar den grond Toevlugt, om op de bank aldaar te worden schoongemaakt. Twee malen werd het schip gebruikt voor het binnensleepen van immigrantenschepen.

De machines werden geregeld onderhouden, blokjes, pennen, bussen van de schaarbewegingen werden alle vernieuwd; de bussen en pennen eischten voortdurend vernieuwing.

De groote vorming van ketelsteen was oorzaak dat, na iedere reis, de stoomketels, zooveel mogelijk, moesten worden schoongemaakt, ten einde verstoppingen te voorkomen.

De stoomboot *Nederland* onderhield eene geregelde vaart op de Commewijne en de Cottica, en werd bovendien gebruikt voor 5 reizen van den Gouverneur en ééns voor een inspectiereis van eenige hoofdambtenaren naar Nickerie; 1 maal voor het verwisselen van tonneboeien; 1 maal voor het vervoeren van immigranten, en 3 maal voor het sleepen van schepen, waarvan ééns van het vuurschip en ééns van een immigrantenschip.

De machines werden goed onderhouden en moesten eenige reparaties ondergaan. De stoomketel nam voortdurend in bruikbaarheid af.

Een nieuwe stoomketel, die in den loop van 1896 zou worden ingezet, werd uitgezonden.

De stoomer *Wilhelmina* werd gebezigd voor den rivierdienst op de Commewijne en de Cottica. Eenmaal werd dat vaartuig gebruikt voor eene reis van den Gouverneur en tweemalen tot het sleepen van een schip.

De stoombarkas *Suriname* werd ten dienste van commissiën, van den ommegaanden rechter te Paramaribo en van andere ambtenaren gebruikt.

Zij werd bovendien éénS gebruikt voor eene reis van den Gouverneur.

De stoombarkas *Para* was gestationneerd te Frederiksdorp ten dienste van de districts-commissarissen van Beneden-Commewijne en van Cottica en Boven-Commewijne. Zij werd éens gebruikt voor eene reis van den Gouverneur.

De stoombarkas *Cottica* was tot 20 Juni gestationneerd in Nickerie, maar moest wegens hoog noodige reparaties naar Paramaribo terugkeeren.

Daarna werd zij gebezigd voor den dienst te Paramaribo voor hoofdambtenaren en commissiën.

De stoombarkas *Marowijne* werd gebezigd voor dienstreizen van hoofdambtenaren en commissiën. In Juni 1895 werd zij op Domburg gestationneerd en ter beschikking van den districtscommissaris van Boven-Para gesteld.

Gedurende de maand November was zij in reparatie te Paramaribo.

De stoombarkas *Saramacca* was gestationneerd te Groningen ten dienste van den districts-commissaris van Saramacca.

De stoombarkas *Emma* werd in Mei gekocht en met ingang op 1 Augustus bestemd voor den rivierdienst op de Suriname.

De stoombarkas *Commewijne* kwam in het laatst van Augustus in de kolonie en vertrok in September daaraanvolgende naar Albina, waar zij verder ter beschikking van den districts-commissaris van Marowijne bleef.

De stoombarkas *Creool II* werd gebruikt voor korte reizen en moest dienst doen wanneer andere barkassen in reparatie waren.

Zeilvaartuigen. De schoener *Nickerie* werd in het begin van 1895 gebouwd op de werf van de Handel- en Industriemaatschappij „Curaçao" op Curaçao en werd in September daaraanvolgende in de kolonie in dienst gesteld. Het vaartuig deed zijn eerste reis met den Gouverneur naar Coronie.

Gedurende den tijd dat de *Curaçao* in Demerary in reparatie was, verrichtte de *Nickerie* de maildiensten; daarna was zij voortdurend in de vaart op Albina, Coronie en Nickerie.

De kotter *Coronie* lag tot ultimo November van Coronie om de gemeenschap met den wal te onderhouden. Daarna werd het vaartuig afgekeurd en buiten dienst gesteld.

De schoener *Thistle* werd in Juli 1895 gekocht. Dit vaartuig deed eerst dienst als vuurschip, daarna werd het gebezigd tot het vervoeren van bouwmaterialen, passagiers en goederen naar Coronie, Nickerie en Albina, en voor het verwisselen van tonneboeien in de Nickerie en in de Suriname, waarna het in November naar Coronie vertrok om den afgekeurden kotter aldaar te vervangen; in December werd de naam „*Thistle*" veranderd in „*Coronie*".

De volgende cijfers betreffende de opbrengst van passagegelden, ontvangen bij het departement der koloniale vaartuigen, zijn der vermelding waard.

Op de reizen van het stoomschip *Curaçao* naar Demerary via Coronie en Nickerie werd in 1895 ontvangen f 14429 aan passagegelden en f 5126,59 aan vracht voor goederen, terwijl de waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren verleend of aan onvermogenden en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 9298,75; terwijl op de reizen van hetzelfde stoomschip naar Marowijne werd ontvangen f 1286,50 aan passagegelden en f 302,21 aan vracht voor goederen, terwijl de waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren of aan onvermogenden verleend en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 2040,80.

Op de reizen van het stoomschip *Nederland* op de rivieren Suriname, Commewijne en Cottica werd ontvangen f 14993,02[5] aan passagegelden en aan vracht voor goederen f 1387,09, terwijl de waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren, enz., verleend en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 1820,90.

Op de reizen van den stoomer *Wilhelmina* op de rivieren Suriname, Commewijne en Cottica werd ontvangen f 12340,72[5] aan passagegelden en f 1539,02[5] aan vracht voor goederen, terwijl de waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren, enz., verleend en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 1686,47.

Op de reizen van de stoombarkassen *Suriname*, *Emma* en *Henri* (gehuurde barkas) werd ontvangen f 457,95 aan passagegelden en f 26,70 aan vracht voor goederen, terwijl de waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren, enz., verleend en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 87,70.

Op de reizen van de stoombarkas *Emma* tusschen Paramaribo, het fort Nieuw-Amsterdam en het station Domburg werd ontvangen f 1 233,82[5] aan passagegelden en f 24,95 aan vracht voor goederen, terwijl de waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren, enz., verleend en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 108,15.

Op de reizen van den schoener *Nickerie* naar Demerary, via Coronie en Nickerie, werd ontvangen f 705,75 aan passagegelden en f 637,95 aan vracht voor goederen, terwijl de waarde van de passage aan in reizende ambtenaren, enz., verleend en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 919,50. Bovendien werd op de reizen van hetzelfde schip naar de Marowijne ontvangen f 514,50 aan passagegelden en f 430,95 aan vracht voor goederen, terwijl de waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren, enz., verleend en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 1 217,45.

Op de reizen van den schoener *Thistle* werd ontvangen f 929,50 aan passagegelden en 807,47 aan vracht voor goederen, terwijl de waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren, enz., verleend en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen kan gesteld worden op f 2 015,62[5].

Resumeerende werd aan passagegelden en vracht voor goederen ontvangen f 57 173,72, terwijl de gezamenlijke waarde van de passage aan in dienst reizende ambtenaren, enz., en van de vracht van kosteloos vervoerde goederen f 19 195,34[5] bedroeg.

M. Financiëele zaken.

Muntwezen. Evenals in 1894 ondervond de geldsomloop in de kolonie in het afgeloopen jaar geene stremming.

Gebrek aan pasmunt deed zich niet voor.

De Surinaamsche bank beschikte over een metaalvoorraad, gemiddeld groot f 779 000 of 256 000 meer dan noodig was voor de voorgeschreven dekking van de opvraagbare verbintenissen, die gemiddeld f 1 568 000 hebben bedragen.

De bank voerde in 1895 in voor eene waarde van f 50 000 aan Nederlandsche zilveren munt, van f 13 680 aan Engelsche gouden munt (sovereigns) en van f 70 500 aan Fransche gouden munt, terwijl aan reizigers voor eene waarde van f 44 397 aan vreemde munt werd verkocht.

Uit het in de kolonie in omloop zijnde bedrag is in den loop van 1895 eene som van f 45 000 tot de bank teruggekeerd.

Begrooting. De koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1896 werd voorloopig vastgesteld bij verordening van 15 Juli 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 27) en definitief bij de wet van 8 Februari 1896 (*Staatsblad* n°. 24, *Gouvernementsblad* n°. 7).

De uitgaven zijn daarbij geraamd op f 2 070 514,09, de opbrengst der koloniale middelen op f 1 775 009,98, en de bijdrage uit 's Rijk schatkist op f 295 504,11.

De voorloopig vastgestelde begrooting voor 1896 werd verhoogd bij verordening van 6 Maart 1896 (*Gouvernementsblad* n°. 6) met f 65 000 voor de aanschaffing van een stoomschip voor de kustvaart en van den rivierdienst. Daar het voorstel tot deze verhooging eerst laat uit de kolonie werd ontvangen, zal deze uitgaaf indien er toe besloten wordt eerst ten laste van de begrooting voor 1897 kunnen komen.

Bij de wet van 20 Maart 1896 (*Staatsblad* n°. 47, *Gouvernementsblad* n°. 12) werd de koloniale huishoudelijke begrooting voor 1896 verhoogd met f 200 000 voor buitengewone productieve werken en met f 6000 voor rente van eene geldleening ten behoeve dier werken; terwijl onder Inkomsten van onderscheiden aard werd opgenomen „Opbrengst van de geldleening voor productieve werken".

Hierbij wordt overgelegd een vergelijkende staat (bijlage I) van de raming der ontvangsten en uitgaven, aangevende de tot 1 April 1896 gedane of wel op dat tijdstip bekende en vermoedelijk nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1895.

Blijkens dien staat hebben de uitgaven tot 1 April 1896 bedragen f 1 987 545,48⁵ of f 117 106,98 minder dan het geraamd totaal ad f 2 104 652,46⁵, en de koloniale middelen en inkomsten f 1 826 550,63⁵ of f 100 062 30⁵ meer dan de raming ad f 1 726 488,33, zoodat volgens deze cijfers tot dien dag voor het dienstjaar 1895 eene bijdrage uit 's Rijks schatkist wordt vereischt van f 160 994,85 of f 217 169,28 minder dan de aanvankelijk geraamde som van f 378 164,13⁵.

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1894 werd bij de wet van 30 December 1895 (*Staatsblad* n°. 242, *Gouvernementsblad* 1896 n°. 3) gewijzigd, zonder dat hierdoor eenige verandering in het eindcijfer werd gebracht.

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1895 werd bij de wetten van 13 Juli 1895 (*Staatsbladen* n°s. 124 en 122, *Gouvernementsbladen* n°. 34 en 40) verhoogd respectievelijk met f 1 333,35, voor subsidie aan eene militaire societeit of dergelijke inrichting buiten de kazerne en met f 9000 voor renten van de nieuwe geldleening ten behoeve van het immigratiefonds, benevens daarop vallende kosten.

Het slot van de rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten van Suriname over 1891 werd bij de wet van 30 December 1895, (*Staatsblad* n°. 239. *Gouvernementsblad* 1896 n°. 5) vastgesteld, en dat over 1892 bij den wet van 15 Juli 1896 (*Staatsblad* n°. 132),

Belastingen. Een overzicht van de opbrengst van de voornaamste belastingen in de laatste jaren wordt in onderstaanden staat gegeven.

Dienstjaar.	Invoerrechten.	Uitvoerrechten.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd.	Personeel.	Patentrecht.	Belasting op de huurwaarde der huizen.	Erf- en grondpacht en concessierecht.	Tonnengeld der schepen.	Zegelrecht.	Successie- en overgangsrechten.
1886. . . .	f 408 612	f 123 048	f 94 903	f 116 734	f 76 679	f 30 620	f 86 245	f 23 10)	f 42 425	f 4 515
1887. . . .	541 935	134 140	103 025	106 774	76 947	28 924	¹) 111 446	22 427	33 455	¹) 11 446
1888. . . .	522 313	118 333	120 967	99 018	48 253	28 214	104 935	8 897	¹) 36 260	¹) 10 099
1889. . . .	651 776	113 680	112 601	¹) 90 848	¹) 49 416	¹) 29 817	101 405	8 244	¹) 37 183	11 860
1890. . . .	719 543	110 275	122 519	¹) 89 072	¹) 52 943	¹) 32 292	¹) 86 244	8 525	¹) 43 328	11 090
1891. . . .	714 647	90 635	101 830	82 991	51 073	¹) 33 253	96 662	7 947	31 930	14 958
1892. . . .	734 147	92 424	87 229	84 900	52 810	37 007	101 302	8 569	49 192	42 970
1893. . . .	841 988	98 690	109 334	89 128	53 640	38 113	130 349	8 064	43 976	7 923
1894. . . .	925 029	82 713	116 896	100 967	64 085	39 053	119 295	9 046	36 542	10 899
1895. . . .	928 995	74 178	102 038	97 753	65 515	38 162	149 764	8 236	41 520	6 281

Omtrent dezen staat valt het volgende op te merken:

Invoerrechten. Dit middel is stijgende van af 1889, tengevolge van den invloed van de tariefverhooging bij verordening van 17 November 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 25) en van verbeterde contrôle en scherper toezicht.

Uitvoerrechten. Bij de verordeningen van 23 Maart 1886 (*Gouvernementsblad* n°. 10) en van 17 Februari 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 7) werd voor het overige gedeelte van het jaar het uitvoerrecht op suiker geschorst, en bij verordening van 10 Mei 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 20) afgeschaft. Bij deze verordening werd ook het uitvoerrecht op cacao voor het vervolg jaarlijks met $^1/_2$ cent per kilogram verminderd. Sedert 1894 wordt dientengevolge op cacao geen uitvoerrecht meer geheven. In 1893 werd tegen $^1/_2$ cent per kilogram aan uitvoerrecht op cacao nog f 17 500 ontvangen.

Op den 1sten Augustus 1895 trad de verordening op de goudbelasting in werking, zoodat thans de uitvoerrechten geheel zijn afgeschaft.

Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd. Dit middel steeg van 1887-1888 door de verhooging van den accijns (verordening 1887 *Gouvernementsblad* n°. 17). De hooge opbrengst in 1894 is toe te schrijven aan de voldoening van meerdere credriettermijnen dan in 1895. In 1894 was dit f 33 533,40 en in 1895 f 18 276. De verplichting hiertoe bestond in 1894 ten gevolge van den overgang door erflating van de stijlerijplantages Waterloo en Hazard.

Personeel. Van 1885-1886 stegen de inkomsten van dit middel; ze daalden in 1888 en kwamen eerst in 1894 weer boven de f 100 000.

In 1886 trad in werking de nieuwe verordening van 9 Februari 1886 (*Gouvernementsblad*. 1886 n°. 3) op de heffing en invordering van de personeele belasting.

De hoogere opbrengst in 1894 in een gevolg vooral van den voordeeligen cacaooogst in 1893 in verband met den hoogen marktprijs van dat product.

¹) Verschillende cijfers wijken in dezen staat van de ten vorige jare opgegevene af. Drukfouten zijn namelijk hersteld en opgaven verkregen naar vermoedelijke eindcijfers zijn vervangen door die, verkregen uit de definitieve eindcijfers van het slot der rekeningen.

Patentrecht. Op 1 Januari 1888 trad in werking de verordening van 24 Februari 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 17), waarbij de accijns op het binnenlandsch gedistilleerd werd gebracht van f 23,10 (*Gouvernementsblad* 1871 n°. 10 art. 3) op f 60 (*Gouvernementsblad* 1887 n°. 17 art. 1 § 2) per hectoliter, maar waarbij tevens het patentrecht, te betalen door herbergier, enz., tappers en slijters belangrijk werd verlaagd. Vandaar de sprong naar beneden in 1888. De opbrengst nam evenwel sedert dien tijd geleidelijk toe.

Belasting op de huurwaarde van huizen. De ontvangsten zijn van af 1889 stijgende; dit is toe te schrijven aan de hoogere taxatie van de huurwaarde der gebouwen, enz., te Paramaribo.

Erf- en grondpacht en concessierecht. Onder de opgaven in deze kolom is sinds 1892 behalve de opbrengst van erf- en grondpacht en het conseccierecht tot het ontginnen van domeingrond begrepen die van het concessierecht tot het ontginnen van balata op domeingrond. Voor dien tijd werden die uitkomsten geboekt onder de weeg- en rooigelden.

Sinds 1894 is het concessierecht tot het ontginnen van domeingrond vervangen door concessierecht tot het ontginnen van delfstoffen op domeingrond.

De opbrengst van erf- en grondpacht bleef vrijwel gelijk. Het verschil van de eindcijfers in de bedoelde kolom hangt nauw samen met den toestand van de goudindustrie in de laatste jaren.

Tonnegeld der schepen. Door eene nieuwe regeling van het tonnegeld en de baak-, los- en steigergelden in 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 25), onderging de opbrengst in 1888 eene belangrijke vermindering.

In het Gouvernementsblad verscheen onder n°. 9, het besluit van 15 Maart 1895 tot wijziging van het besluit van 9 Maart 1888 (*Gouvernementsblad* n°. 12) omtrent de wijze van heffing, enz., der rechten van zegel en van successie van overgang;

onder n°. 12*a*, de verordening van 17 November 1894 op de goudbelasting;

onder n°. 12*b*, de verordening van 20 Mei 1895 ter aanvulling en wijziging van de goudbelasting;

onder n°. 13, het besluit van 25 Mei 1895 tot aanwijzing van de plaatsen waar vaartuigen, komende van een gedeelte der kolonie waar goud wordt ontgonnen, of aan boord hebbende personen van daar komende, te Paramaribo, Nieuw-Nickerie of Albina moeten aanleggen;

onder n°. 14, het besluit van 25 Mei 1895 tot vaststelling van modellen van registers bedoeld bij de artikelen 2, 12 en 18 van de verordening van 17 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 12*a*) op de goudbelasting, in voege gewijzigd bij die van 20 Mei 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 12*b*);

onder n°. 15, de resolutie van 25 Mei 1895 litt. A n°. 3644, waarbij worden vastgesteld de modellen van de verklaringen van visitatie bedoeld in art. 4 2e lid en van de vervoerbiljetten bedoeld in artt. 5 en 11 van de verordening van 17 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 12*a*) op de goudbelasting, in voege gewijzigd bij die van 20 Mei 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 12*b*);

onder n°. 16, het besluit van 30 Mei 1895, betreffende de wijze, waarop door de ambtenaren, genoemd in artikel 7 van de verordening van 17 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 12*a*) op de goudbelasting, in voege gewijzigd bij die van 20 Mei 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 12*b*), het gewicht zal worden bepaald van het goud aanwezig in ertsen, kwarts of andere steensoorten;

onder n°. 20, het besluit van 14 Juni 1895, bepalende het tijdstip van in werking treden van de verordening op de goudbelasting;

onder n°. 26, het besluit van 13 Juli 1895 houdende nadere aanwijzing van de plaatsen waar vaartuigen, komende van een gedeelte der kolonie waar goud wordt ontgonnen, of aan boord hebbende personen van daar komende, of goud waarop de belasting niet is betaald, te Paramaribo, Nieuw-Nickerie of Albina moeten aanleggen;

onder n°. 28, de verordening van 23 Juli 1895 tot nadere wijziging van art. 18 der verordening op de goudbelasting;

onder n°. 49, de verordening van 21 November 1895 tot nadere wijziging van artt. 10 en 15 der verordening van 10 Mei 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 25) omtrent de heffing van in- en uitvoerrechten en van baak- en los- of laadgelden, zooals die artikelen luiden na de daarin gebrachte wijziging bij verordening van 11 September 1889 (*Gouvernementsblad* 1890 n°. 1);

onder n°. 50, het besluit van 22 November 1895 ter uitvoering van litt. *a* van art. 14 van het Koninklijk besluit van 15 Maart 1871 n°. 22 (*Gouvernementsblad* n°. 3) zooals dat artikel gewijzigd is bij de verordening van 8 April 1891 (*Gouvernementsblad* n°. 12);

onder n°. 52, de verordening van 4 December 1895 houdende tijdelijken vrijdom van invoerrecht op houtgeest door stijlers ingevoerd, en van den accijns op binnenlandsch gedistilleerd, voorzoover een en ander bestemd is en gebruikt wordt om door vermenging als brandspiritus te dienen; en

onder n°. 53, het besluit van 7 December 1895 ter uitvoering van art. 3, 1e lid der verordening van 4 December 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 52), houdende tijdelijken vrijdom van het invoerrecht op houtgeest door stijlers ingevoerd, en van den accijns op het binnenlandsch gedistilleerd, voorzoover een en ander bestemd is en gebruikt wordt om door vermenging als brandspiritus te dienen.

In n°. 1 van het Gouvernementsblad van 1896 werd opgenomen de geldende tekst van de verordening van 10 Mei 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 25) omtrent de heffing van in- en uitvoerrechten en van baak en los- of laadgelden.

Hypotheekkantoor. Gedurende 1895 werden ingeschreven 204 borderellen van hypothecaire schuldvorderingen tot zekerheid van een totaal bedrag van f 544 314,53. Hieronder zijn begrepen voor crediethypotheken f 22 000 voor rentelooze hypotheken f 46 478,33, voor aanvoerkosten, enz., van Britsch-Indische immigranten f 60 091,20, en voor den accijns op binnenlandsch gedistilleerd, waarvoor stijlers in rekening zijn of zullen worden gebracht f 12 000.

De bedongen renten van deze kapitalen wisselden af tusschen 5 tot 12% 's jaars.

Eén subrogatie werd aangeteekend.

154 inschrijvingen werden doorgehaald, tot een totaal bedrag van f 563 171,16. Hieronder zijn f 65 195,98 voor rentelooze hypotheken en 39 500 voor crediethypotheken.

Ten behoeve van de Surinaamsche bank werden ingeschreven 21 hypotheken op huizen en erven, tot een bedrag van f 74 820 tegen 5½ % en geroyeerd 26 hypotheken op huizen en erven tot een bedrag van f 51 050 tegen 5½ % 's jaars en 1 hypotheek op plantages tot een bedrag van f 26 000 tegen 6½ % 's jaars.

In het register van overschrijvingen werden overgeschreven 235 akten van eigendomsoverdracht en van vestiging van overdracht van zakelijke rechten. Hieronder waren begrepen 152 akten van verkoop en koop, 18 akten van openbare veiling en toewijzing, 2 akten van oprichting van vennootschappen, 6 akten van scheiding en verdeeling, 42 grondbrieven, 4 akten van testament, 1 akte van rectificatie, 9 akten van schenking en 1 akte van subrogatie.

In het register van inbeslagnemingen werden 6 processenverbaal van in beslag genomen onroerende goederen overgeschreven, terwijl er 2 worden opgeheven.

In het register van onderhandsche akten werden 69 akten overgeschreven.

Het ontvangen salaris van den hypotheekbewaarder bedroeg f 1 636,34, tegen f 1 800,39 in 1894.

Aan zegelrecht werd f 22 530,76 geheven op 2073 stukken; aan plakzegels werd verkocht voor f 15 954, 45 en aan formaatzegels f 982,50. Een en ander bedraagt te zamen f 39 967,71.

Aan boeten wegens overtreding van de zegelverordening werd ontvangen de som van f 46,12⁵.

Koloniale spaarbank. In het Gouvernementsblad van 1896 n°. 9 werd opgenomen de resolutie van 20 Maart 1896 litt. A n°. 2119, houdende aanvulling van art. 3 van het reglement voor de Koloniale spaarbank (*Gouvernementsblad* 1879 n°. 29), zooals dat gewijzigd is bij resolutie van 16 Mei 1889 litt. A n°. 2928 (*Gouvernementsblad* n°. 15). De volgende cijfers zijn aan de opgaven van den boekhouder ontleend:

Het totaal van het tegoed der inleggers bedroeg op 1 Januari 1895 . . . . f 550 458,62^5

De inleg bedroeg gedurende 1895. . . . . 315 782,59^5

Op het einde van 1895 werd aan rente als kapitaal bijgeschreven . . . . 11 680,66^5

f 877 921,88^5

Gedurende 1895 werd teruggenomen. . . . 244 086,11^5

In Calcutta uitbetaald aan teruggekeerde koelies 89 687,88

f 333 773,99^5

Alzoo saldo tegoed op ultimo December 1895. 544 147,89

Het aantal inlagen in 1895 was 6148 en dat der lichtingen 3553 of 189 inlagen meer en 445 lichtingen meer dan in 1894.

Er werden 1524 nieuwe boekjes uitgegeven en 1191 ingetrokken, waaronder 206 behoorende aan naar Britsch-Indië terugkeerende immigranten.

Het bedrag van het tegoed van 1362 Britsch-Indische immigranten bedroeg op ultimo 1895 f 218 116,22.

De onkosten beliepen f 5 237,54^5. Hieronder is begrepen een bedrag van f 1 267,44 voor kosten vallende op de belegging van de gelden in Nederland en een bedrag van f 294,46 voor kosten gevallen op losmaking van gelden.

Aan rente op belegging werd tegoed gemaakt f 17 291,17.

Het kas-saldo te Paramaribo bedroeg op 31 December 1895 f 2 561,95, terwijl het saldobedrag ter belegging bij de Surinaamsche bank te Amsterdam aanwezig f 11 749,76 bedroeg.

Bij de in 1894 gehouden uitloting van aandeelen in de geldleening van 1874 ter bevordering van de immigratie ten laste der kolonie Suriname werden 11 aandeelen ad f 500 van de spaarbank uitgeloot en werd alzoo in 1895 f 5 500 op het betrekkelijke hoofd afgeschreven.

f 104 000 werd belegd in inschrijvingen op de Grootboeken der $3^1/_2$ % Nationale Werkelijke Schuld, terwijl f 80 000 daarop werd losgemaakt.

De volgende staten mogen strekken tot het maken van vergelijkingen over de laatste tien jaren.

a. *Inlagen.*

BEDRAG.	1886.	1887.	1888.	1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Beneden f 5	2 407	2 771	2 453	2 379	2 784	2 262	2 417	2 484	3 276	2 776
Van f 5 tot „ 10	314	326	385	372	529	480	459	444	511	525
„ 10 „ „ 25	397	444	429	466	562	522	512	498	723	773
„ 25 „ „ 50	235	254	292	399	377	267	217	396	399	635
„ 50 „ „ 100	273	293	325	447	374	360	200	444	510	645
„ 100 „ „ 200	316	308	336	425	271	290	199	271	312	513
„ 200 „ „ 300	109	98	103	105	106	96	99	90	95	137
„ 300 „ „ 500	53	55	66	97	66	60	47	46	74	65
„ 500 „ „ 1000	33	40	39	39	31	32	57	33	42	41
„ 1000 „ „ 1500	8	10	13	8	12	10	12	5	7	17
„ 1500 „ „ 2000	4	4	4	5	4	5	8	1	4	8
„ 2000 „ „ 2500	2	3	„	4	7	8	9	4	5	13
Boven 2500	1	1	1	4	6	5	4	1	1	„
Totaal . .	4 152	4 607	4 446	4 754	5 129	4 397	4 240	4 717	5 959	6 148

Het gemiddelde per inleg was als volgt:

JAREN.	Aantal inlagen.	Bedrag van den inleg.	Gemiddeld per inlage.
1886 . . .	4 152	f 161 558,73^5	f 38,91
1887 . . .	4 607	180 181,03	39,11
1888 . . .	4 446	178 101,04^5	40,05
1889 . . .	4 754	209 648,45^5	44,09
1890 . . .	5 129	241 373,30	47,06
1891 . . .	4 397	195 608,41	44,48^5
1892 . . .	4 240	182 273,52	42,98^5
1893 . . .	4 717	227 433,82^5	48,21^5
1894 . . .	5 959	322 948,93	54,19^5
1895 . . .	6 148	315 782,59^5	51,36

b. *Lichtingen.*

BEDRAG.	1886.	1887	1888	1889.	1890	1891	1892.	1893	1894	1895.
Beneden f 5	399	365	571	453	569	552	632	422	679	587
van f 5 tot f 10	210	231	213	244	288	267	215	268	435	650
„ 10 „ 25	264	246	334	497	374	361	301	376	463	846
„ 25 „ 50	142	141	210	265	258	261	423	370	356	399
„ 50 „ 100	142	177	177	226	251	237	388	372	430	412
„ 100 „ 200	134	167	138	189	151	165	380	385	465	342
„ 200 „ 300	47	104	43	64	63	60	83	86	120	142
„ 300 „ 500	30	67	40	51	39	42	47	68	92	85
„ 500 „ 1000	28	81	44	43	25	20	18	26	34	49
„ 1000 „ 1500	4	22	25	17	11	14	13	12	16	13
„ 1500 „ 2 00	4	8	3	4	7	7	9	5	6	8
„ 2000 „ 2500	3	5	„	3	4	3	6	5	8	7
Boven 2500	1	4	3	4	1	4	2	6	4	13
Totaal . .	1408	1622	1801	2060	2041	1993	2517	2401	3108	3553

Het gemiddelde per lichting was als volgt:

JAREN.	Aantal lichtingen.	Bedrag van de lichting.	Gemiddeld per lichting.
1886 . . .	1 408	f 100 598,64⁵	f 71,45
1887 . . .	1 622	225 119,85	138,79
1888 . . .	1 801	125 443,82⁵	69,65⁵
1889 . . .	2 060	149 558,92	72,60
1890 . . .	2 041	147 959,75	72,49
1891 . . .	1 993	149 543,04⁵	75,03⁵
1892 . . .	2 517	214 967,97⁵	97,32⁵
1893 . . .	2 401	149 446,33⁵	62.24⁵
1894 . . .	3 108	228 886,10⁵	73,64
1895 . . .	3 553	333 773,99⁵	93,94

c. *Spaarbankboekjes.*

JAREN.	In omloop op 1 Januari.	Uitgegeven.	Ingetrokken.	In omloop op ult°. December.
1886 . . .	3 496	951	516	3 931
1887 . . .	3 931	1 039	770	4 200
1888 . . .	4 200	965	683	4 482
1889 . . .	4 482	1 039	603	4 918
1890 . . .	4 918	1 166	847	5 237
1891 . . .	5 237	876	752	5 361
1892 . . .	5 361	954	905	5 410
1893 . . .	5 410	1 161	711	5 860
1894 . . .	5 860	1 463	934	6 389
1895 . . .	6 389	1 524	1 191	6 722

d. Het volgend staatje wijst aan het gemiddeld bedrag per boekje op 31 December:

JAREN.	Aantal boekjes in omloop op ult°. December.	Ingeschreven bedrag op ult°. December.	Gemiddeld bedrag per boekje.
1886 . . .	3 931	f 338 201,02	f 86.03
1887 . . .	4 200	299 450,58	71,30
1888 . . .	4 482	359 910,93⁵	80,31
1889 . . .	4 918	427 375,25	86,90
1890 . . .	5 237	433 513,27	82,78
1891 . . .	5 361	414 054,16⁵	77,23
1892 . . .	5 410	358 627,83	66,28⁵
1893 . . .	5 860	445 077,95	75,95
1894 . . .	6 389	550 458,62⁵	86,15⁵
1895 . . .	6 722	544 147,89	80,95

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

In het Gouvernementsblad werd in 1895 met betrekking tot dit hoofdstuk opgenomen:

onder n°. 44, de publicatie van 12 October 1895 ter afkondiging van het Koninklijk besluit van 9 September 1895 n°. 21, tot wijziging van het Koninklijk besluit van 7 Mei 1886 n°. 35, houdende regeling van den overtocht van Nederland naar Suriname en omgekeerd ten laste van de koloniale kas (*Gouvernementsblad* 1886 n°. 27);

onder n°. 46, de resolutie van 28 October 1895, litt. A, n°. 7553, houdende nadere regeling der vergoeding voor reis- en teerkosten, gelijk mede voor verhuizingskosten.

O. Immigratie en kolonisatie.

§ 1. *Immigratie.*

In het beheer van het departement in de kolonie kwam in 1895 geen verandering.

Op de koloniale huishoudelijke begrooting voor 1896 werd een crediet toegestaan voor de aanstelling van een sub-agent.

Op wetgevend gebied kwam het volgende tot stand:

De verordening houdende bepalingen tot bevordering van de vestiging van immigranten als kolonisten in de kolonie werd in het Gouvernementsblad n°. 24 afgekondigd. Zij trad in werking op den dag van hare afkondiging en is van toepassing op alle immigranten aan wie na 20 Augustus 1891 grond is afgestaan, hetzij op den voet der publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23), hetzij op daartoe door het Gouvernement ingerichte vestigingsplaatsen.

Bij publicatie van 30 Juli 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 29) werd afgekondigd de wet van 13 Juli 1895 (*Staatsblad* n°. 14) tot goedkeuring van de op 2 Mei 1894 door den Gouverneur van Suriname vastgestelde koloniale verordening betreffende het aangaan ten laste van de kolonie Suriname van eene geldleening van f 1 500 000, gewaarborgd door den Staat, rentende 3 pct. 's jaars ten behoeve van het immigratiefonds.

Het Gouvernementsblad n°. 30 houdt evengenoemde verordening in, terwijl de voorwaarden der uitgifte van deze leening, voor zooveel niet bij voornoemde verordening zelve geregeld bij besluit van 30 Juli 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 31), werden vastgesteld en het reglement voor de uitloting bij besluit van evengenoemden datum (*Gouvernementsblad* n°. 32) werd afgekondigd.

Bij publicatie van 12 September 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 39) werd afgekondigd het Koninklijk besluit van 29 Juli 1895, n°. 18, houdende nadere wijziging van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), welke wijziging betreft art. 58 van het laatstgenoemd Koninklijk besluit en waarbij het verplicht voorzien der immigranten van levensmiddelen gedurende zes maanden na aankomst in de kolonie, wordt gebracht op drie maanden.

Dat besluit werd nader gewijzigd bij Koninklijk besluit van 4 Juni 1896 n°. 36, krachtens hetwelk de verplichting tot verstrekking van levensmiddelen c. q. op den nieuwen huurder overgaat.

Het Gouvernementsblad n°. 43 van 1895 houdt in het besluit van 15 October 1895, ter vervanging van het besluit van 30 Juli 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 31), ter uitvoering van art. 1 2de lid der verordening van 2 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 30) betreffende het aangaan van eene geldleening ten behoeve van het immigratiefonds der kolonie Suriname.

Bij verordening van 20 Augustus 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 48) werd de verordening van 9 October 1890 (*Gouvernementsblad* n°. 35) van toepassing verklaard op de immigranten uit Nederlandsch-Indië die hunne werkovereenkomsten vervuld hebben.

In het Gouvernementsblad van 1896 n°. 8 werd afgekondigd het Koninklijk besluit van 13 Februari 1895 n°. 24, houdende nadere wijziging van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8). De strekking van dat besluit is om den agent generaal zoo noodig een sub-agent te kunnen toevoegen.

In het Gouvernementsblad van 1896 n°. 14 werd afgekondigd de verordening van 25 April 1896, waarbij de verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5), houdende wijziging van de verordening betreffende de oprichting van een immigratiefonds van toepassing worden verklaard op het verschepingsseizoen 1896/1897.

Bij resolutie van 4/6 September 1895 litt. B n°. 6250 werd vastgesteld het model contract voor de uitgifte van land op de voor Britsch-Indische immigranten bestemde vestigingsplaats Alkmaar.

Bij resolutie van 4/7 Januari 1896 litt. A n°. 102, werd de school voor het Hindostansch te Paramaribo, wegens gebrek aan deelneming aan de door den onderwijzer FAZAL-ALI gegeven lessen in het spreken dier taal, opgeheven.

In het Gouvernements-Advertentieblad van 10 Maart 1896, n°. 22, werden de voorwaarden gepubliceerd waarop voor het verschepingsseizoen 1896/1897 immigranten uit Java kunnen worden ontboden.

Gelijke afkondiging, waarbij de voorwaarden werden gepubliceerd voor het bestellen van immigranten uit Britsch-Indië, werd in het Gouvernements-Advertentieblad van 11 October 1895 n°. 86 opgenomen, — waarop 16 aanvragen tot een gezamenlijk getal van 746 als volwassen berekende immigranten, ten behoeve van 5 suiker- en 18 cacao- en koffieplantages werden ingeleverd.

Dit getal werd later, door het openstellen van de gelegenheid voor het verschepingsseizoen 1896/1897 om immigranten uit Java te bekomen en door de omstandigheid dat ruim 100 als volwassen berekende arbeiders, bestemd voor een der aanvragers voor het verschepingsseizoen 1895/1896, aan een der aanvragers voor het volgend verschepingsseizoen moesten worden overgedragen, tot 381 als volwassen berekenden, gelijkstaande aan p. m. 450 adults teruggebracht, waarvoor de order tot werving en verscheping bij telegram den 11den Maart 1896 aan den emigratie-agent te Calcutta werd toegezonden.

In het Staatsblad van Nederlandsch-Indië van 1896 n°. 72 zijn opgenomen de bepalingen op de emigratie van inlanders uit die gewesten naar Suriname, terwijl in hetzelfde Staatsblad n°. 73 zijn vervat de voorschriften tot uitvoering van die bepalingen.

Aan de getroffen regeling is een langdurig overleg voorafgegaan. Daarbij is rekening gehouden met de door den agent-generaal te Paramaribo gegeven wenken en met de op het stuk van immigratie in Britsch-Indië geldende voorschriften.

De vastgestelde bepalingen bieden allen waarborg voor eene behoorlijke behandeling van de immigranten, zoodat eene herhaling van hetgeen in 1894 met het transport per *Voorwaarts* is voorgevallen niet meer te vreezen is.

In 1895 kwamen in de kolonie drie schepen met immigranten uit Britsch-Indië aan.

De *Erne* verliet Calcutta den 30sten Januari 1895 en kwam in de kolonie aan den 27sten April 1895 en kwam in de kolonie aan den 27sten April daaraanvolgende met 591 immigranten, te weten: 356 mannen, 152 vrouwen van 10 jaren en daarboven, 27 jongens en 22 meisjes van 2 tot 10 jaren en 34 kinderen beneden 2 jaren.

Op de reis hadden 2 geboorten en 3 sterfgevallen plaats.

De *Grecian* verliet Calcutta den 15den Juli 1895 en kwam in de kolonie aan den 26sten October daaraanvolgende met 551 immigranten, te weten 339 mannen, 140 vrouwen van 10 jaren en daarboven, 21 jongens en 19 meisjes van 2 tot 10 jaren en 32 kinderen beneden 2 jaren.

Op de reis hadden 5 geboorten en 5 sterfgevallen plaats.

De *Hereford* verliet Calcutta den 29sten Augustus 1895 en kwam in de kolonie aan den 27sten November daaraanvolgende met 473 immigranten, te weten: 302 mannen, 123 vrouwen van 10 jaren en daarboven, 15 jongens en 13 meisjes van 2 tot 10 jaren en 20 kinderen beneden 2 jaren.

Op de reis hadden 3 geboorten en 4 sterfgevallen plaats.

In het vorig verslag werd reeds medegedeeld dat het schip *Grecian* 605 hun tijd uitgediend hebbende immigranten uit Britsch-Indië heeft teruggebracht naar Calcutta, waar het den 21sten Juni 1895 aankwam.

Gedurende den overtocht vonden 5 sterfgevallen plaats en even zoovele geboorten.

Op den 1sten Januari 1895 waren in de kolonie onder contract verbonden 6350 immigranten uit Britsch-Indië, te weten: 3856 mannen en 1308 vrouwen van 15 jaren en daarboven, 624 jongens en 562 meisjes beneden 15 jaren.

Dit getal vermeerderde in 1895 door aanvoer met 987 mannen, 403 vrouwen, 113 jongens en 112 meisjes, te zamen 1615 hoofden; door geboorte met 78 jongens en 82 meisjes; door reëngagement met 197 mannen, 14 vrouwen, 12 jongens en 10 meisjes; door terugkeer van desertie met 4 mannen en 1 vrouw.

Daarentegen verminderde dit getal: door overlijden met 65 mannen, 20 vrouwen, 28 jongens en 29 meisjes, door ontslag na geëindigden diensttijd met 922 mannen, 303 vrouwen, 197 jongens en 169 meisjes; door desertie met 14 mannen en 1 vrouw; door ontbinding van het contract met 3 mannen, 3 vrouwen en 1 meisje; door afkeuring voor den arbeid en terugzending naar Indië met 11 mannen en 2 vrouwen; door afschrijving van weezen wegens het bereiken harer meerderjarigheid met 3 vrouwen, terwijl 11 jongens en 11 meisjes, die den leeftijd van 15 jaren hadden bereikt, werden overgeschreven ander de mannen en vrouwen.

Tengevolge van de voormelde mutatiën bedroeg op 31 December 1895 het getal onder contract verbonden immigranten uit Britsch-Indië: 4040 mannen, 1405 vrouwen, 591 jongens en 556 meisjes, te zamen 6592 hoofden.

Er werden 25 huwelijken gesloten, waaronder 1 van een immigrant met een inlandsch meisje. Bij 3 van die huwelijken zijn 17 kinderen gewettigd.

De verhouding tusschen de mannen en vrouwen was in 1895 iets gunstiger dan in 1894 en wel 344 vrouwen op de 1000 mannen.

Het getal geboorten bedroeg 160. In 1894 was dit 152.

Op de 100 vrouwen was dit 11.79; 0,81 meer dan in 1894.

De sterfte bedroeg 142 personen, dat is 2,19 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Wanneer van dit sterftecijfer worden afgetrokken 8 accidenteele sterfgevallen die in 1895 plaats vonden, dan blijven er over 134 gewone sterfgevallen of 2.07 ten honderd van de gemiddelde bevolking. In 1894 was dit cijfer 2.43.

Op den 1sten Januari 1895 waren in de kolonie onder contract verbonden 646 immigranten uit Nederlandsch-Indië, te weten 434 mannen, 175 vrouwen, 16 jongens en 22 [1]) meisjes.

De sterkte nam in 1895 toe door geboorte met 10 jongens en 11 meisjes; door reëngagement met 38 mannen, 7 vrouwen en 1 meisje.

Daarentegen verminderde dit getal: door overlijden met 6 mannen, 2 vrouwen en 2 jongens; door ontslag na geëindigden diensttijd met 56 mannen, 24 vrouwen, 4 jongens en 4 meisjes; door desertie met 1 vrouw, zoodat op den 31sten December 1895 het getal onder contract verbonden immigranten uit Nederlandsch-Indië bedroeg 410 mannen, 155 vrouwen, 20 jongens en 29 meisjes, te zamen 614 hoofden.

---

1) In het vorig verslag staat 21, dat wel juist zal zijn, daar anders het totaal 647 zou moeten zijn en het totaal meisjes op 31 December 1895 aanwezig niet 29 maar 30.

Het getal geboorten bedroeg 21, dat is 12.73 ten honderd van de vrouwen.

De verhouding tusschen mannen en vrouwen was 391 vrouwen op de 1000 mannen.

De sterfte bedroeg 10 personen, dat is 1,59 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Trekt men van dit sterktecijfer af twee accidenteele sterfgevallen, welke in 1895 hebben plaats gehad, dan blijven er over 8 gewone sterfgevallen of 1,27 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Op de voorwaarden van de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) werden in het jaar 1895 ter uitoefening van den kleinen landbouw in gebruik afgestaan aan 41 Britsch-Indische immigranten 88 hectaren land en aan 1 immigrant uit China 2 hectaren, terwijl nog 11 hectaren werden afgestaan ter vergrooting van vroeger uitgegeven perceelen.

Krachtens de bepalingen van de zooeven genoemde publicatie werden in 1895 de titels van eigendom uitgereikt aan: 4 immigranten uit Britsch-Indië van 8 hectaren land; aan 1 immigrant uit West-Indië van 10 hectaren en aan 1 immigrant uit China van 2 hectaren. Aan laatstbedoelden immigrant uit China werden nog 10 hectaren in eigendom afgestaan tegen betaling der gewone kosten.

Op ultimo December 1895 waren 92 immigranten, onder wie 69 uit Britsch-Indië, 15 uit West-Indië en 8 uit China, huurders van 146.92 hectaren domeinland en hadden 195 immigranten, onder wie 188 uit Britsch-Indië, 4 uit West-Indië en 3 uit China kosteloos 396.18 hectaren domeinland in gebruik, terwijl op de vestigingsplaats Alkmaar 490,4 hectaren aan 137 Britsch-Indische immigranten ter bebouwing in gebruik waren afgestaan of voorloopig ter bebouwing waren aangewezen.

Voorts hadden 45 immigranten, onder wie 27 uit Britsch-Indië, 8 uit West-Indië en 10 uit China, te zamen 367,04 H.A. van het Gouvernement in eigendom verkregen; terwijl 131 immigranten, onder wie 127 uit Britsch-Indië, 3 uit West-Indië en 1 uit China, behalve 2 stukken land, waarvan de grootte niet bekend is, 403,8 H.A. van particulieren in huur hadden, en 76 immigranten, onder wie 63 uit Britsch-Indië, 10 uit West-Indië en 3 uit China, door koop van particulieren eigenaars waren geworden, behalve van 4 verlaten plantages waarvan de uitgestrektheid niet met juistheid kan worden opgegeven, van 1046,78 H.A. land.

Aan 1 immigrant uit Britsch-Indië werd in 1895 krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24) de premie van f 100 uitbetaald en door hem werd afstand gedaan van het recht op vrijen terugvoer naar Indië.

Het kapitaal dat op naam van 1357 Britsch-Indische immigranten in de koloniale spaarbank is belegd, bedroeg op den 31sten December 1895, met inbegrip van rente ad 3 pct. 's jaars, eene som van f 216 564,72, vijf immigranten uit Nederlandsch-Indië hadden op den 31sten December 1895 in de koloniale spaarbank f 1551,50.

Gedurende het jaar 1895 werd, door tusschenkomst van het immigratiedepartement, door 64 Britsch-Indische immigranten een bedrag van f 2300 aan hunne betrekkingen in Indië overgemaakt.

Het aantal klachten tegen immigranten ingebracht wegens het niet naleven van hunne werkovereenkomsten was, in verhouding tot de gemiddelde bevolking in 1895: voor die uit Britsch-Indië 9,40 ten honderd; 1,82 ten honderd minder dan in 1894; voor die uit Nederlandsch-Indië: 20.63 ten honderd; 0,65 ten honderd minder dan in 1894.

Het aantal klachten wegens overtredingen van anderen aard bedroeg in 1895 voor de immigranten uit Britsch-Indië: 4,70 ten honderd, 1,79 ten honderd meer dan in 1894.

Het aantal klachten wegens wanbedrijf bedroeg in 1895:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 0,32 ten honderd; 0,14 ten honderd minder dan in 1894;

voor die uit Nederlandsch-Indië 0,16 ten honderd. In 1894 werd geen klacht wegens wanbedrijf ingebracht tegen de immigranten uit Nederlandsch-Indië.

Het aantal klachten wegens misdaad bedroeg in 1895 voor de immigranten uit Britsch-Indië 0,031 ten honderd; 0,002 ten honderd meer dan in 1894.

Tegen die uit Nederlandsch-Indië werd in 1895 evenmin als in 1894 klacht wegens misdaad ingebracht.

§ II. *Kolonisatie.*

Het aantal kolonisten waarvan enkelen nog behooren tot de in 1854 opgeheven Europeesche kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, terwijl de meesten afstammelingen zijn van die kolonisten en sommigen uit gemengde huwelijken zijn geboren, bedroeg op den 1sten Januari 1895 172 personen, te weten: 40 mannen, 35 vrouwen, 43 jongens en 54 meisjes.

Dit aantal vermeerderde in 1895 door geboorte met 7 jongens en 2 meisjes door huwelijk met 3 vrouwen; en verminderde door overlijden met 1 man, 1 jongen en 1 meisje, terwijl 7 jongens en 6 meisjes wegens het bereiken van den leeftijd van 15 jaren werden overgeschreven onder de mannen en vrouwen, zoodat het getal op den 31sten December 1895 bedroeg: 46 mannen, 44 vrouwen, 42 jongens en 49 meisjes, te zamen 181 hoofden.

Hun veestapel bestond op den 31sten December 1895 uit 768 runderen, 33 paarden, 7 muilezels, 49 steenezels, 9 varkens en eenig pluimvee.

Het rapport van de bij resolutie van den 3den October 1892 litt. B, n°, 6832 in het leven geroepen commissie om te onderzoeken en te adviseeren of kolonisatie van Europeanen, speciaal van Nederlandsche landbouwers, naar Suriname, ook uit een koloniaal oogpunt, gewenscht is, aan welke eischen behoort te worden voldaan en welke steun behoort te worden verleend, werd den 18den April 1896 bij den Gouverneur van Suriname ingediend.

Dat rapport, met zijne bijlagen, wordt hierbij overgelegd (J). Van een 10tal photographiën gaan reproducties hierbij.

De eindconclusie welke de commissie in haar rapport heeft neergelegd is als volgt:

Of kolonisatie van Europeanen, speciaal van Nederlandsche landbouwers in Suriname UITVOERBAAR is, zal, naar de meening der Commissie nog lang eene open vraag zijn, waarop noch de wetenschap, noch de geschiedenis van reeds genomen proeven een beslissend antwoord zal vermogen te geven, eene vraag dus waarop alleen nieuwe *proefneming* kan antwoorden.

„Waar evenwel menschenlevens op het spel kunnen staan en waar vast staat dat tot dusverre nagenoeg alle genomen proeven in meerdere of mindere mate mislukt zijn en tal van menschenlevens gekost hebben, daar past de uiterste omzichtigheid.

„Geen massale overbrenging dus van Nederlandsche landbouwers naar dit gewest maar een bescheiden en met alle voorzorgen voorbereide geleideproef met een klein getal gezonde, krachtige en arbeidzame boerengezinnen, eene proef niet door eene particuliere maatschappij maar van Staatswege genomen.

„Men kwam tot de conclusie dat de proef moet genomen worden met een twintigtal gezinnen. Hebben deze eenigen tijd b. v. een jaar in Suriname het landbouwbedrijf uitgeoefend en blijkt hun gezondheidstoestand goed, dan kan een tweede groep weer van een twintigtal gezinnen volgen, en zoo vervolgens.

„Gaat het dezen kolonisten goed dan zullen zij familieleden en vrienden in het moederland aanmoedigen om hun voorbeeld te volgen en zich in Suriname te komen vestigen; zoodoende zou na verloop van tijd een, zij het ook bescheiden stroom van landverhuizers zijn weg naar Suriname vinden, waarbij leiding en toezicht van Staatswege steeds wenschelijk zouden blijven."

Als naar gewoonte wordt hierbij overgelegd het jaarverslag van den agent-generaal (bijlagen K 1—3).

P. Nijverheid.

§ 1. *Ontginning van Delfstoffen.*

In het Gouvernementsblad van 1895 werden betrekkelijk de exploitatie van delfstoffen, behalve de reeds in hoofdstuk *M* vermelde, afgekondigd:

onder n°. 7, de verordening van 1 December 1894, betrekkelijk exploitatie van delfstoffen in bevaarbare kreken en stroomen;

onder n°. 8, de resolutie van 7 Maart 1895, litt. B, n°. 1641, houdende aanwijzing van ambtenaren bedoeld bij de artikelen 18 en 19 der verordening van 1 December 1894 betrekkelijk exploitatie van delfstoffen in bevaarbare kreken en stroomen (*Gouvernementsblad* 1895, n° 7).

In de volgende tabel wordt een overzicht aangetroffen van het aantal concessiën in 1895 voor de goudindustrie uitgegeven, van de oppervlakte van de gronden waarop zij betrekking hebben en van de daarvoor bedongen retributie.

Tegen concessierecht per H.A.	VERLEENDE CONCESSIËN. Suriname.		Saramacca.		Marowijne.		Lawa.		Cottica.		Totaal.		Tegen concessierecht per H.A.
	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	
10 cts.	92 [1]	42 555,857 [1]	30	7 940,00	12	5 000,00	19	6 400,00	1	200,00	154	62 095,857	10 cts.
25 "	17	3 983,00 [2]	"	"	"	"	"	"	"	"	11	3 983,00	25 "
50 "	3	1 884,00	"	"	"	"	"	"	"	"	3	1 884,00	50 "
10 "	2	540,00	"	"	"	"	"	"	"	"	2	540,00	10 "
25 "		430,00	"	"	"	"	"	"	"	"		430,00	25 "
10 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10 "
50 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	50 "
10 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10 "
25 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	25 "
50 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	50 "
25 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	25 "
50 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	50 "
Totaal-generaal .	108	49 392,857	30	7 940,00	12	5 000,00	19	6 400,00	1	200,00	170	68 932,857	Totaal-generaal.

1) Waaronder 7 concessiën, te zamen groot 7496,567 hectaren, ter vergrooting van vroeger verleende concessiën.

2) Waaronder 1 concessie, groot 87 hectaren, ter vergrooting van vroegere verleende concessie.

De volgende tabel geeft een gelijk overzicht voor zooveel betreft de eerste vier maanden van 1896.

Concessierecht per H.A.	VERLEENDE CONCESSIËN. Suriname.		Saramacca.		Marowijne.		Lawa.		Totaal.		concessierecht per H.A.
	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	
10 cts.	32	12 079,894	7	1 500,00	3	600,00	10	5 677,50	52	19 857,394	10 cts.
25 "	2	600,00	"	"	"	"	"	"	2	600,00	25 "
50 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	50 "
10 "	"	"	"	"	2	120,00	"	"	2	120,00	10 "
25 "	"	"	"	"		480,00	"	"		480,00	25 "
10 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10 "
50 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	50 "
10 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10 "
25 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	25 "
50 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	50 "
25 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	25 "
50 "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	50 "
Totaal-generaal.	34	12 679,894	7	1 500,00	5	1 200,00	10	5 677,50	56	21 057,394	Totaal-generaal.

	HERNIEUWDE CONCESSIËN.												Totaal-generaal.	
	Suriname.		Saramacca.		Marowijne.		Lawa.		Cottica.		Totaal.			
	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.
	17	5 728,26	11	3 580,40	4	850,00	6	5 300,00	"	"	38	15 458,66	192	77 554,517
	15	9 500,00	6	3 750,00	7	3 710,00	1	2 500,00	"	"	29	19 460,00	40	23 443,00
	32	46 720,56	14	18 250,00	1	8 350,00	1	69 984,00	"	"	48	143 304,56	51	145 188,56
	1	151,796	2	974,00	"	"	"	"	"	"	3	1 125,796	5	1 665,796
		78,204		726,00	"	"	"	"	"	"		804,204		1 234,204
	2	2 245,00	"	"	"	"	"	"	"	"	2	2 245,00	2	2 245,00
		12 338,00	"	"	"	"	"	"	"	"		12 338,00		12 338,00
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	1	171,00	"	"	"	"	"	"	"	"	1	171,00	1	171,00
		200,00	"	"	"	"	"	"	"	"		200,00		200,00
l.	68	77 132,82	33	27 280,40	12	12 910,00	8	77 784,00	"	"	121	195 107,22	291	264 040,077

	HERNIEUWDE CONCESSIËN.										Totaal-generaal.	
e-	Suriname.		Saramacca.		Marowijne.		Lawa.		Totaal.			
l.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.	Aantal.	Oppervlakte.
ts.	5	1 520,00	2	575,00	1	200,00	4	1 831,25	12	4 126,25	64	23 983,644
"	7	1 957,76	"	"	1	300,00	1	200,00	9	2 457,76	11	3 057,76
"	13	13 049,00	3	1 550,00	1	1 000,00	"	"	17	15 599,00	17	15 599,00
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	120,00
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		480,00
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
l- al.	25	16 526,76	5	2 125,00	3	1 500,00	5	2 031,25	38	22 183,01	94	43 240,404

Gedurende de eerste vier maanden van 1896 werden 3 vergunningen verleend tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen, te zamen betrekking hebbende op 45 336 hectaren, gelegen in het district Nickerie.

In 1895 werden 28 vergunningen verleend tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen, te zamen betrekking hebbende op 855 600 hectaren, en wel:

in het district Sarmacca	15 vergunningen	300 000	hectaren,
„ „ „ Nickerie	11 „	218 600	„
„ „ „ Suriname	1 vergunning	20 000	„
„ „ „ Commewijne	1 „	20 000	„
te zamen . .	28 vergunningen	558 600	hectaren.

Naar de aangiften, door belanghebbenden gedaan, bedroeg de hoeveelheid goud in 1895 gevonden aan of in de nabijheid van de:

Boven-Suriname.	362 605,5	gram,
Saramcca	158 673	„
Marowijne	99 014	„
Lawa.	128 246	„
Totaal . . .	748 538,5	gram,

hetgeen, berekend tegen den prijs van f 1,37 per gram, eene waarde van f 1 025 497,74[5] vertegenwoordigt.

Gedurende het 1ste kwartaal 1896 werd, volgens aangiften, gevonden aan of in de nabijheid van de:

Boven-Suriname	78 474,5	gram,
Saramacca	37 366,5	„
Marowijne	19 148	„
Lawa	36 758,2	„
Totaal . . .	171 747,2	gram,

hetgeen, berekend naar gemelden koers, eene waarde vertegenwoordigt van f 235 293,66.

In 1895 werd 954 294 gram goud uitgevoerd, volgens den prijs van f 1.37, eene waarde van f 1 307 382,78 vertegenwoordigende.
Hiervan werd uitgevoerd naar Nederland 736 408,5 gram, naar Groot-Britannië 108 179,5 gram, naar Amerika 8716 gram, naar Demerary 780 gram, naar Fransch-Guyana 100 210 gram
Daarenboven werd naar Nederland uitgevoerd 34 613 gram goud, van Fransch-Guyana in Suriname ingevoerd.
De waarde van het uitgevoerde goud van den aanvang der industrie tot en met 1894 bedroeg blijkens het laatste verslag f 18 188 388,41.
Dit cijfer klimt alzoo door den uitvoer in 1895 tot f 19 495 771,19.

Van 1 Januari tot 30 April 1896 bedroeg de uitvoer 232 747 gram, vertegenwoordigende eene waarde van f 318 863,39.

Hiervan werd uitgevoerd in:

Januari.	69 514,5	gram,
Februari	23 057,5	„
Maart	78 651,5	„
April	61 523,5	„

Daarenboven werd in dat tijdsverloop uitgevoerd 35 279,5 gram goud van Fransch-Guyana in Suriname ingevoerd.

§ 2. *Landbezit, landbouw en andere ondernemingen.*

In 1895 zijn in allodialen eigendom en erfelijk bezit afgestaan 353,5204 hectaren.
In verschillende districten werden 31 vergunningen verleend tot het kappen van brandhout en het bewerken van timmerhout voor eene totale uitgestrektheid van 13 263,355 hectaren.
Onder die 31 vergunningen zijn begrepen 5 tot eene gezamenlijke oppervlakte van 2000 hectaren met recht om ook bolletriehout te bewerken, waarvoor 20 cent retributie per hectare werd betaald, tegen 10 cent per hectare voor de overige.
Onder de voor den kleinen landbouw in huur afgestane perceelen zijn begrepen 99 hectaren, welke kosteloos zijn uitgegeven aan gewezen immigranten, krachtens de publicatie van den 1sten Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23).

In de bij dit verslag gevoegde bijlage *L* zijn de uitkomsten van den landbouw in 1895 vermeld, en ter vergelijking ook opgaven over de jaren 1893 en 1394 opgenomen.
De gebruikelijke opgaven betreffende de verschillende plantages [1]) en gronden waarop suiker, cacao en andere producten werden verkregen, zijn opgenomen in bijlagen *L*, *M*, *N*, *O* en *P*.

Het volgende wordt aan die staten ontleend:

In 1895 werd op 10 plantages suiker geproduceerd, op 93 was cacao de hoofdcultuur, op 919 gronden werden zoowel cacao als producten van den kleinen landbouw geteeld, terwijl op 161 gronden en 6 plantages uitsluitend banannen, koorn (maïs), rijst en aardvruchten werden verbouwd.
In bebouwing waren op het einde van 1895 op suikerplantages 1900 hectaren, waaronder 69 hectaren waarop cacao, 6,5 hectare waarop cacao en banannen en 3,5 hectere waarop koffie werd verbouwd; op de cacao en andere plantages en gronden 13 329,5782 hectaren, terwijl in aanleg waren (dus nog geen product opleveren) 30,285 hectaren.
De productie van 1895 betreffende suiker, cacao, koffie, rum, rijst en aardvruchten was meer dan die van 1894.

Op ultimo December 1895 waren werkzaam:

op de suikerplantages 2957 immigranten en 1520 niet-immigranten;

op de cacaoplantages en gronden 3012 immigranten, 3421 niet-immigranten, 3611 eigenaren en 4062 pachters;

en op de gronden waar in 1895 nog niet werd geoogst 29 niet-immigranten;

zoodat de in de districten gevestigde arbeidersbevolking en met haar gelijk gestelden 18 612 hoofden telde.

hierbij behooren nog gevoegd te worden de blijkens den staat van beroepen, ambachten enz., (bijlage *B*) te Paramaribo woonachtige 692 landbouwers en 433 veld- en fabriekarbeiders, die voor een groot deel op de plantages Tourtonne, Ma Retraite, Kwatta en op verschillende plantages in Beneden-Suriname en Beneden-Para arbeiden. Het totaal der arbeidersbevolking bedroeg alzoo 19 737.

In de bijlagen *Q*, *R* en *S* zijn vervat opgaven nopens den verrichten arbeid en het verdiende loon. Daaruit blijkt dat door creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders $153\,840^{7}/_{12}$ taken werden verricht op plantages alwaar geen immigranten gevestigd zijn, en $664\,311^{1}/_{8}$ taken op plantages waar immigranten gevestigd zijn, en dat op eerstbedoelde plantages f 112 183,98[5] en op laatstgenoemde f 536 393,34[5] aan loon is uitbetaald, terwijl bovendien nog een bedrag van f 38 109,01 betaald werd, waarvan niet is opgegeven door hoeveel arbeiders en voor hoeveel taken het genoten is.
Voegt men bij deze cijfers de door de immigranten verrichte $973\,681^{1}/_{4}$ taken en het door hen verdiende loon, ten bedrage van f 660 671,14[5], dan blijkt dat op de plantages waar de groote landbouw gedreven wordt in 1895 zijn verricht $1\,791\,832^{23}/_{24}$ taken, ongerekend den arbeid van de ploegarbeiders, en dat voor dien arbeid en voor het door de ploegarbeiders geleverde werk aan loon is betaald f 1 347 417,48[5].

Op ultimo December 1895 waren door het Gouvernement 2 035,4905 hectaren, verdeeld in 1837 perceelen, aan 1790 personen in huur afgestaan.

1) Er is een algemeene regel vastgesteld voor het gebruik van de woorden: „plantage" en „grond", ten einde meer gelijkheid in de opgaven, ook wanneer men verschillende jaren raadpleegt, te verkrijgen. Eene cultivatie van meer dan 25 hectaren uitgestrektheid wordt voortaan „plantage" genoemd, en eene van minder dan 25 hectaren een „grond".

Daarvan waren 727 perceelen, met eene oppervlakte van 80,2808 hectaren te Paramaribo gelegen, en verhuurd aan 726 personen, waaronder 4 perceelen (p. m. 1,7906 hectaren), die in kosteloos gebruik zijn afgestaan, respectievelijk aan de Moravische Broedergemeente, aan de Roomsch-Katholieke gemeente en aan de maatschappij Koninklijke West-Indische maildienst.

Voorts 8 perceelen, met eene oppervlakte van 0,6747 hectaren, gelegen te Albina, aan de Marowijne, verhuurd aan 8 personen, waaronder 1 perceel (0,0800 hectare), dat in kosteloos gebruik is afgestaan aan de Moravische Broedergemeente.

De overige 1102 perceelen (1954,5350 hectaren), zijn ter uitoefening van den kleinen landbouw uitgegeven aan 1056 personen; daaronder zijn begrepen 2 perceelen (1,16 hectare) gelegen aan de Boven-Suriname en Boven-Saramacca, die aan 2 personen in huur zijn afgestaan tot het opzetten van magazijnen, enz., voor hunne goudconcessiën en 201 perceelen welke aan een gelijk aantal personen, krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) kosteloos in gebruik zijn afgestaan en eene oppervlakte hebben van 417,8470 hectaren.

Omtrent een en ander wordt de volgende nadere opgave verstrekt.

DISTRICTEN.	Aantal perceelen.	Oppervlakte in hectaren.	Aantal huurders.
Beneden-Suriname en Beneden-Para	169	236,3769	146
Boven-Suriname en Boven-Para	199	297,1908	165
Commewijne en Cottica . .	108	379,9224	108
Beneden-Saramacca	305	650,1438	306
Boven-Saramacca.	46	90	47
Coronie	205	174,3326	212
Nickerie	63	107,5685	65
Marowijne	7	19	7
	1102	1954,5350	1056

Uit het volgende staatje blijkt hoeveel van de bedoelde perceelen en huurders zich bevonden op de centrale door het Gouvernement aangelegde vestigingsplaatsen.

Ter vergelijking bevat het tevens opgaven over 1894.

CENTRALE VESTIGINGSPLAATSEN.	Aantal perceelen.		Oppervlakte in hectaren.		Aantal huurders.	
	1894.	1895.	1894.	1895.	1894.	1895.
Bij het fort Nieuw-Amsterdam (Beneden-Suriname)	110	110	[1]) 107,3422	107,3422	112	[2]) 89
Op Domburg (Boven-Para)	164	175	222,8316	241,0308	175	[2]) 137
Op Totness (Coronie)	204	205	173,7771	174,3326	212	212
	478	490	503,6235	522,7056	499	[2]) 438

Tot exploitatie van balata zijn in 1895, overeenkomstig de voorschriften der verordening van den 21sten Januari 1893 (*Gouvernementsblad* n°. 14), verleend 60 concessiën, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 335 484,13 hectaren, tegen betaling van 10 cent per jaar per hectare, en wel:

in Nickerie	28	tot eene gezamenlijke oppervlakte van	188 512	hectaren, [3])
„ Suriname	15	„ „ „ „ „	81 833,38	„ , [4])
„ Saramacca	11	„ „ „ „ „	40 238,75	„ , [5])
„ Cottica	4	„ „ „ „ „	18 400	„ , [6])
„ Marowijne	2	„ „ „ „ „	6 500	„ , [7])
	60		335 484,13	hectaren.

Eene concessie, groot 30 000 hectaren, ten oosten van de Corantijn, werd gedeeltelijk — 7800 hectaren — voor een jaar en tegen betaling van 10 cent per hectare hernieuwd.

Eene concessie, groot 30 000 hectaren, ten oosten van de Corantijn, werd gedeeltelijk — 14 858,40 hectaren — voor een jaar en tegen betaling van 10 cent per hectare hernieuwd.

Eene concessie, groot 6500 hectaren, ten westen van de Suriname, werd gedeeltelijk, en vergroot tot 7500 hectaren, voor een jaar en tegen betaling van 10 cent per hectare hernieuwd.

De gezamenlijke oppervlakte van in 1895 verleende en hernieuwde concessies bedroeg alzoo 365 642,53 hectaren.

1) Het aantal hectaren, in het vorige verslag opgegeven, was foutief.

2) Volgens deze opgave zouden er in 1895 meer huurders zijn geweest dan in 1894. Dat is echter niet het geval In het verslag van 1895 werd echter de fout begaan door voor ieder perceel ten minste op één huurder te rekenen, terwijl verschillende perceelen gezamenlijk één huurder hadden. Het vermelde aantal huurders was derhalve te hoog.

3) Waaronder 3 concessies, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 8150 hectaren, ter vergrooting van 2 in 1894 verleende concessiës, en 9 concessies, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 44 332 hectaren, ter vergrooting van 4 in 1895 verleende concessies.

4) Waaronder 2 concessies, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 2475 hectaren, ter vergrooting van 2 in 1894 verleende concessies en 6 concessies, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 36 858.38 hectaren, ter vergrooting van 2 in 1895 verleende concessies.

5) Waaronder 6 concessies, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 13 175 hectaren, ter vergrooting van 2 in 1894 verleende concessies.

6) Waaronder 1 concessie, tot eene oppervlakte van 3400 hectaren, ter vergrooting van eene in 1895 verleende concessie.

7) Waaronder 1 concessie, tot eene oppervlakte van 1500 hectaren. ter vergrooting van eene in 1894 verleende concessie.

Tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van bolletrieboomen werden in 1895 kosteloos voor den tijd van drie maanden, met recht van voorkeur gedurende vier maanden om de afgestane terreinen of gedeelten daarvan in concessie tot exploitatie van ballata aan te vragen, verleend 18 vergunningen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 546 348 hectaren, en wel:

in Nickerie	8 vergunningen tot eene gezamenlijke oppervlakte van	294 649 hectaren,	
„ Suriname	4 „ „ „ „ „	85 499	„
„ Cottica	2 „ „ „ „ „	95 000	„
„ Saramacca	3 „ „ „ „ „	60 000	„
„ Marowijne	1 vergunning „ „ „ „	11 200	„
	18 vergunningen „ „ „ „	546 348	„

Eene vergunning, groot 50 000 hectaren, gelegen aan de beide oevers der Maratakka, district Nickerie, in 1894 voor 6 maanden verleend, werd in 1895, na expiratie van den termijn waarvoor zij oorspronkelijk verleend werd, met 3 maanden verlengd.

De gezamenlijke oppervlakte van de terreinen, waarop in 1895 vergunningen tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van bolletrieboomen zijn verleend, bedraagt alzoo 596 348 hectaren.

Gedurende de eerste vier maanden van 1896 werden tot exploitatie van balata verleend 20 concessies, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 157 959 hectaren, tegen betaling van 10 cent per hectare, en wel:

in Nickerie	15 tot eene gezamenlijke oppervlakte van	124 900	hectaren, [1])
„ Saramacca	2 „ „ „ „ „	25 909	„ , [2])
„ Suriname	1 „ „ — „ „	5 200	„ ,
„ Marowijne	1 „ „ — „ „	1 750	„ , [3])
„ Cottica	1 „ „ — „ „	200	„ , [4])
	20 „ „ „ „ „	157 959	„ .

Eene concessie, ten oosten van de Corantijn, in 1895 verleend, werd voor een gedeelte — 17 000 hectaren — hernieuwd tegen betaling van 10 cent per hectare.

Tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van bolletrieboomen werden gedurende de eerste vier maanden van 1896 verleend 48 vergunningen, tot eene gezamenlijke oppervlakte 1 353 336,275 hectaren en wel:

in Nickerie	24 tot eene gezamenlijke oppervlakte van	736 023	hectaren [5]),
„ Saramacca	12 „ „ „ „ „	274 043	„
„ Suriname	7 „ „ „ „ „	212 844,275	„
„ Marowijne	2 „ „ „ „ „	55 426	„
„ Cottica	1 „ „ „ „ „	45 000	„
„ Commewijne	1 „ „ — „ „	30 000	„
	48 „ „ — „	f 1 353 336,275	„

In 1895 werd 133 681 kilogram balata ter markt gebracht.

§ 3. *Veeteelt.*

De veestapel bestond, blijkens bijlage *T*, op ultimo December 1895, uit 5238 runderen, 268 paarden, 114 muilezels, 372 ezels, 240 schapen, 993 geiten en 1851 varkens.

Vergeleken met 1894, is er eene vermeerdering van 413 runderen, 31 paarden, 5 muilezels, 42 ezels, 23 schapen, 230 geiten en 300 varkens

§ 4. *Kleine neringen.*

Er waren in 1895, volgens de opgaven van de districts-commissarissen 169 winkels, 9 bakkerijen, 4 slachterijen en 2 sociëteiten.

Onder de 169 winkels waren er 110 waar tevens het bedrijf van slijter of tapper, 17 waar tevens het bedrijf van bakker, 1 waar tevens het bedrijf van slachter, 1 waar tevens het bedrijf van bakker en slijter (of tapper), en 1 waar tevens het bedrijf van slijter (of tapper) en slachter werd uitgeoefend.

Bovendien waren 5 winkeliers als kruit- en geweerverkoopers geadmitteerd.

§ 5. *Handel en scheepvaart.*

In 1895 werden geene quarantaine-maatregelen voorgeschreven.

Merkbare verandering in den handel viel niet op te merken. De cacaooogst bedroeg 587 529,55 kilogram meer dan in 1894. De gemiddelde prijs echter daalde in 1895 tot f 0,51 per kilogram.

In het Gouvernementsblad van 1895 n°. 42 werd afgekondigd het Koninklijk besluit van 22 Juli van dat jaar (*Staatsblad* n°. 140), bepalende de plaatsing in het Staatsblad van de op 10 Mei 1895 te Athene tusschen Nederland en Griekenland uitgewisselde verklaring tot regeling van de wederzijdsche bescherming van handels- en fabrieksmerken.

De in het Gouvernementsblad onder n°. 49 en 52 afgekondigde verordeningen omtrent de heffing van in- en uitvoerrechten en van baak- en los- of laadgelden en omtrent den tijdelijken vrijdom van het invoerrecht op houtgeest door stijlers ingevoerd en van den accijns op binnenlandsch gedistilleerd, voor zoover

1) Waaronder 5 concessies, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 60 370 hectaren, ter vergrooting van 5 in 1895 verleende concessies, en 2 concessies, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 970 hectaren, ter vergrooting van 2 in 1896 verleende concessies.

2) Waaronder 1 concessie, tot eene oppervlakte van 1202,5 hectaren, ter vergrooting van 1 in 1895 verleende concessie.

3) Ter vergrooting van 1 in 1895 verleende concessie.

4) „ „ „ 1 „ 1895 „ „

5) De oppervlakte van 1 dezer vergunningen werd verminderd met 5000 hectaren.

een en ander bestemd is en gebruikt wordt om door vermenging als brandspiritus te dienen, werden reeds in hoofdstuk *M* vermeld.

Het besluit tot uitvoering van de laatstvermelde verordening is opgenomen in het Gouvernementsblad n°. 53.

Door de in het Gouvernementsblad n°. 52 opgenomen verordening werd de gelegenheid geopend om brandspiritus te fabriceeren, van welke gelegenheid de Nederlandsche Handelmaatschappij gebruik maakte.

De samenstelling van de brandspiritus bleek geen voldoenden waarborg op te leveren ter voorkoming dat het mengsel als drank werd gebruikt, waarom naar een middel werd gezocht om het mengsel ondrinkbaar te maken. Daarvoor werd eene vermenging van brandspiritus met naphta aanbevolen, ten gevolge waarvan bij verordening van 29 Mei 1896 (*Gouvernementsblad* n°. 17) ook voor aldus te gebruiken naphta tijdelijke vrijdom van invoerrecht werd verleend.

In het Gouvernementsblad van 1895 n°. 25 werd opgenomen de verordening van 30 Maart 1895 op de stopschoten.

Gedurende 1895 kwamen 6 schepen minder aan dan in het jaar te voren, metende 5256 tonnen meer.

Eveneens was het aantal schepen dat uit de kolonie vertrok 9 minder, met een inhoudsmaat van 5062 tonnen meer.

Uit de hierbij overgelegde staten *U*, *V*, *W*, *X*, *Y* en *Z* blijkt de beweging in handel en scheepvaart in 1895.

Blijkens die staten zijn in 1895:

a. in de kolonie aangekomen 216 schepen, metende te zamen 98 370 ton, waarvan uit:

Nederland,	25 schepen,	metende	21 144 ton;
Groot-Britannië,	11 „	„	3 922 „
Londen, via Britsch-Guyana,	12 „	„	12 147 „
Noord-Amerika	10 „	„	4 011 „
New-York, via Curaçao,	17 „	„	18 770 „
„ „ Trinidad,	11 „	„	11 542 „
Martinique, via Demerary,	12 „	„	7 644 „
Cayenne,	12 „	„	7 644 „
Martinique,	3 „	„	1 170 „
Barbados,	21 „	„	774 „
Demerary,	67 „	„	3 670 „
Calcutta,	3 „	„	4 269 „
Berbice,	2 „	„	112 „
Madeira,	1 schip,	„	129 „
Zweden,	1 „	„	354 „
Brazilië,	1 „	„	538 „
Trinidad,	1 „	„	88 „
St. Eustatius,	1 „	„	68 „
Bolivar,	5 schepen,	„	374 „
	216 „	„	98 370 „

b. Uit de kolonie vertrokken 214 schepen, metende te zamen 99 606 ton, naar:

Nederland	21 schepen,	metende	19 618 ton;
Groot-Britannië,	7 „	„	3 416 „
Londen, via Britsch-Guyana,	10 „	„	9 742 „
Noord-Amerika,	10 „	„	4 239 „
New-York, via Curaçao,	17 „	„	19 154 „
„ „ Trinidad,	11 „	„	11 542 „
Martinique, via Demerary,	12 schepen,	metende	7 644 ton;
Cayenne,	21 „	„	9 278 „
Martinique,	2 „	„	266 „
Barbados,	29 „	„	5 445 „
Demerary,	62 „	„	2 093 „
Fiume,	1 schip,	„	447 „
Calcutta,	1 „	„	1 272 „
Jamaïca,	2 schepen,	„	706 „
Philadelphia,	1 schip,	„	1 137 „
Mexico,	2 schepen,	„	1 682 „
Guadeloupe,	1 schip,	„	1 272 „
Berbice,	2 schepen,	„	129 „
Belice,	1 schip,	„	395 „
Madeira,	1 „	„	129 „
	214 „	„	99 606 „

Nog blijkt uit die staten dat:

1°. de aangegeven, getaxeerde of volgens officiëele prijscourant getarifieerde waarde van den invoer heeft bedragen:

Nederland	f 2 930 320
Groot-Britannië	559 664
Amerika	997 261
Demerary	363 842
Barbados	107 586
Frankrijk	38 913
Cayenne	903
Curaçao	12 868
Trinidad	36 425
Calcutta	2 310
Andere plaatsen	152 937
	f 5 203 029

2°. de aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen, naar:

Nederland	f 1 352 690
Groot-Britannië	793 500
Amerika	2 898 212
Demerary	129 634
Barbados	11 649
Frankrijk	114 711
Cayenne	137 288
Curaçao	95
Andere plaatsen	52 956
	f 5 490 735

Daarenboven werd uitgevoerd naar Nederland 34 613 gram goud, van Cayenne in Suriname ingevoerd.

De waarde van den uitvoer bedroeg in 1895 dus f 429 921 meer dan die in 1894.

De staat van invoer toont eene vermindering aan van f 1 022 047, in vergelijking met den invoer in 1894.

Die vermindering is echter schijnbaar, omdat tot 1894 de waardeprijzen te hoog zijn berekend, en in die berekening,

waartegen reeds herhaaldelijk van wege den handel aanmerkingen werden gemaakt, in 1895 verbetering is gebracht.

Tot nu toe werd boven factuursprijs, onkosten, assurantie en vracht, óók de winst gerekend, alzoo als grondslag van berekening aangenomen de loopende verkoopprijs in Suriname. Aangezien deze echter de waardeprijs van den *invoer* in Suriname niet uitdrukt, is thans met medewerking van eenige der voornaamste kooplieden, als invoerwaarde aangenomen de inkoopprijs vermeerderd met de kosten (verpakking, assurantie, commissieloon en vracht) tot aan de aankomst in Suriname.

Teneinde eene vergelijking te kunnen maken met de waarde van den invoer in de laatste jaren, is de waarde in de onderstaande opgave ook aangegeven naar den ouden maatstaf.

1891	f 5 873 335
1892	5 238 401
1893	5 730 365
1894	6 225 076
1895	6 383 585

De uitvoer bedroeg in geldswaarde in de vijf laatste jaren, te weten:

1891	f 3 994 616
1892	3 851 187
1893	5 467 631
1894	5 062 814
1895	5 490 735

Van de voornaamste producten zijn in de laatste drie jaren uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde per kilogram, gram of liter hieronder worden vermeld.

BENAMING DER PRODUCTEN.	1893.		1894.		1895.	
	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.
Balata . . . . kilogram.	32 546	f 2,00	108 286^{5}	f 2,00	133 681	f 2,00
Cacao . . . . "	3 498 000	0,70	3 249 121	0,58	4 456 338	0,51
Goud . . . . gram.	1 159 675	1,37	1 181 600	1,37	954 294	1,37
Koffie . . . . kilogram.	15 257	1,20	32 445	1,00	45 567	1,00
Melasse { Muscovado . . liter	81 375	0,06	39 030	0,06	"	"
Melasse { Vacuumpan . . "	846 695	0,03	1 257 370	0,03	421 504	0,03
Rum en dram . . . . . "	341 277	0,18	331 584	0,18	580 308	0,18
Suiker { Muscovado . . . kilogram.	677 300	0,15	128 400	0,15	225 944	0,15
Suiker { Vacuumpan, 1ste product "	6 143 738	0,17	6 095 261	0,17	7 604 879	0,17
Suiker { " naproduct "	440 840	0,10	748 117	0,10	820 199	0,10

§ 6. *Zeebrieven.*

Één zeebrief werd in 1895 uitgereikt.

§ 7. *Passen aan vaartuigen*

Er werden 251 scheepspassen afgegeven, waaronder 54 voor Nickerie.

§ 8. *Betonning, bakens en loodswezen.*

Het loodswezen onderging geene verandering in 1895.

De tonnen in de monding van de Suriname en de Nickerie werden verwisseld.

Het lichtschip *Suriname* moest in 1894 in reparatie worden opgenomen en kon eerst ultimo Januari 1895 weder dienst doen. Door het stoomschip *Curaçao* werd het naar buiten gesleept.

Q. Posterij, telegraphie en telephonie.

Posterij. Het op blz. 27 van het verslag van 1894 bedoelde Koninklijk besluit van 10 Januari 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 5), betreffende de verzending van pakketten in het buitenlandsch postverkeer, werd bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 33) gewijzigd, ten einde gelegenheid te geven om den pakketpostdienst uit te breiden tot het verkeer met landen of koloniën die niet tot het verdrag der internationale pakketpost (*Gouvernementsblad* 1892 n°. 54) zijn toegetreden. In verband hiermede werd het op blz. 30 van het vorig verslag vermelde uitvoeringsbesluit (*Gouvernementsblad* 1894 n°. 18) met ingang van 1 September 1895 gewijzigd bij besluit van den Gouverneur van 20 Augustus 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 35). Tevens werd voor de ambtenaren belast met den buitenlandschen pakketpostdienst eene nieuwe instructie vastgesteld, die — voor zooveel noodig — werd opgenomen in Gouvernementsblad 1895 n°. 45.

Verder werd onder n°. 17 in het Gouvernementsblad van 1895 opgenomen het besluit van den Gouverneur van 30 Mei 1895, „houdende bepalingen betreffende de verzending van goud naar het buitenland met de pakketpost", hetwelk — ingevolge Gouvernementsblad 1895 n°. 20 — op 1 Augustus 1895 in werking trad.

De opbrengst van den verkoop van frankeerzegels, briefkaarten enz., in 1894 f 21 176,93 bedragende, beliep in 1895 f 4 379,13 meer, vermits in laatstgenoemd jaar ontvangen werd voor den verkoop van:

frankeerzegels	f 22 757,11
portzegels	2 508,17^{5}
briefkaarten	266,90
postwissel- en pakketpostformulieren . . .	23,88
te zamen	f 25 556,06^{5}

Aan passage- en vrachtgelden werden in 1895 geïnd op de postbooten van Beneden-Saramacca f 297,77 en van Boven-Para f 465,82^{5}, te zamen f 763,59^{5} (tegen f 832,21 in 1894).

De gezamenlijke opbrengst der posterij beliep alzoo f 26 319,66, of f 4310,52 meer dan in 1894 (toen de opbrengst f 22 009,14 was).

Door het postkantoor te Paramaribo werden in 1895 afgegeven 2019 buitenlandsche postwissels,

tot een gezamenlijk bedrag van	f 76 541,47
en door het kantoor te Nieuw-Nickerie 203 stuks, tot een bedrag van	9 014,29
te zamen 2 222 stuks ad	f 85 555,76

terwijl in 1894 afgegeven werden 1917 stuks ad f 71 611,30 (of in 1895 meer: 305 stuks, tot een bedrag van f 13 944,46).

Uitbetaald werden:

te Paramaribo	207 stuks ad	. . . . .	f 7 150,20[5]
„ Nieuw-Nickerie	10 „ „	. . . .	646,63[5]
te zamen	217 „ „	. . . . .	f 7796,84

terwijl in 1894 uitbetaald werden 189 stuks ad f 5 209,81 (of in 1895 meer: 28 stuks ad f 2 587,03).

Het gezamenlijk buitenlandsch postwisselverkeer in 1895 beliep alzoo 2439 wissels en f 93 352,60 (tegen 2106 wissels en f 76 821,11 in 1894).

Binnenlandsche postwissels werden in 1895 afgegeven door de kantoren te:

Paramaribo	105 stuks ad	f 4 002,09
Nickerie	144 „ „	3 215,20
Coronie	78 „ „	2 394,06
Albina	116 „ „	2 044,09
te zamen	443 „ „	f 11 855,44 [1])

tegen 270 stuks ad f 8 949,49[5] in 1894.

Uitbetaald werden door de kantoren te:

Paramaribo	335 stuks ad	f 7 766,70
Nickerie	42 „ „	1 455,21
Coronie.	21 „ „	625,00
Albina	48 „ „	2 174,88
te zamen. . .	446 „ „	f 12 021,79 [2])

tegen 270 stuks ad f 8 949,49[5] in 1894.

De resultaten in 1895 verkregen van den buitenlandschen pakketpostdienst kunnen bevredigend genoemd worden. Werden in de laatste vier maanden van 1894 (de dienst werd met ingang van 1 September 1894 geopend) 148 pakketten verzonden en 223 ontvangen (of te zamen 371 stuks), in 1895 bedroeg het aantal der verzonden pakketten 589 en dat der ontvangenen 1011 (of te zamen 1600 stuks).

De bijlagen AA[1—4] geven een overzicht van het aantal der verzonden en ontvangen brieven, briefkaarten, postpakketten en andere stukken gedurende 1895, met afzonderlijke opgaven van de pakketten, die goud en specie bevatten.

Telegraphie en telephonie. Gedurende het eerste halfjaar 1895 ondervond de telegraphische verbinding langs den kabel Paramaribo—Martinique van den 6den Februari tot den 13den Maart en van den 3den April tot den 3den Juni groote storing. Naar aanleiding daarvan is tusschen het Gouvernement van Suriname en de kabelmaatschappij (wier naam, zooals op blz. 31 van het vorig verslag is vermeld, in »*Compagnie française des Câbles télégraphiques*" werd veranderd) een verschil van gevoelen gerezen over de al of niet toepassing van korting (wegens storing) op het subsidie over het 1ste semester 1895, ten gevolge waarvan het subsidie over dat semester (ad f 12 000) slechts voorwaardelijk aan de Maatschappij werd uitbetaald.

Ingevolge een contract met het Fransche Gouvernement, zal de voormelde Maatschappij, die reeds in het bezit is van eene kabelverbinding tusschen Europa en Amerika, eene tweede (thans rechtstreeksche) verbinding tot stand brengen tusschen Brest (Frankrijk) en New-York, terwijl zij voornemens is dien kabel met haar net van de Antillen (waarin Curaçao en Suriname opgenomen zijn) rechtstreeks te verbinden.

Het beheer van het telephoonwezen werd ook in 1895 gevoerd door den 1sten luitenant der artillerie F. Smith. Het personeel bestond op ultimo December 1895 geheel uit militairen, ten getale van 14.

Wegens vermeerderde werkzaamheden moest in 1895 een beambte meer te Paramaribo worden aangesteld, en 1 op het nieuwe station „'t Vertrouwen."

Het aantal particuliere aansluitingen is van 27 tot 48 geklommen, terwijl van Gouvernementswege tot stand kwamen: de aansluiting van het hulpstation aan den grooten Combéweg met het hoofdbureau van politie, en eene nieuwe verbinding tusschen de beide oevers van de Suriname, door het leggen van een nieuwen kabel tusschen Leonsberg en Voorburg in de plaats van de bestaande, die in Juni 1895 brak; terwijl aan de verbinding van Nieuw-Nickerie met het wachthuis aan de monding der rivier gewerkt werd, welke verbinding den 7den April 1896 tot stand kwam.

Uitsluitend ten dienste van het Gouvernement waren op Januari 1896: 26 toestellen in gebruik.

In de lijn Frederiksdorp—Nieuw-Meerzorg, werd op de plantage „'t Vertrouwen" een nieuw Gouvernementsstation opgericht, zoodat op ultimo December 1895 Gouvernementsstations gevestigd waren te Paramaribo, en op het fort Nieuw-Amsterdam, Mariënburg, Frederiksdorp, 't Vertrouwen en Nieuw-Meerzorg, terwijl op den post Sommelsdijk particuliere berichten door de politie worden verzonden.

Het aantal kilometers lijndraad dat in gebruik is, steeg in 1895 van 150 tot 190; het aantal telephoonpalen van 1200 tot 1400 en het aantal toestellen van 50 tot 74.

De telephoonpalen en eenige gereedschappen werden in de kolonie aangeschaft, terwijl het overige materieel in Nederland werd aangekocht

De opbrengst van de telephoon neemt steeds toe. De totale ontvangst over 1895 bedroeg f 2 890,93, tegen f 1891,99 in 1894, dus ruim 50 pct. meer. Deze meerdere ontvangst is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat in het afgeloopen jaar voor het eerst door geabonneerden contributie is betaald.

De Minister van Koloniën,

Bergsma.

1) De specificatie geeft een cijfer van f 200 minder. Daar bij het Departement van Koloniën niet kan worden nagegaan welk cijfer foutief is, worden de cijfers gegeven zooals zij uit Suriname ontvangen zijn.

2) Volgens deze cijfers — die gegeven worden zooals zij uit Suriname ontvangen werden — zouden er in 1895 drie binnenlandsche postwissels en f 185,38 meer uitbetaald zijn, dan afgegeven werden. Is de specificatie der afgegeven wissels juist (zie vorige noot) dan zou f 385,38 meer betaald dan afgegeven zijn. Voor het volgend verslag zijn verbeterde cijfers uit Suriname gevraagd.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME. 1896.

VERGELIJKEND OVERZICHT

VAN DE

bevolking der districten op ultimo December van de jaren 1863[1]), 1872[2]), 1873[3]), 1893, 1894 en 1895.

1) Het jaar van de emancipatie.

2) Het laatste jaar vóór de opheffing van het Staatstoezicht.

3) Het jaar van de opheffing van het Staatstoezicht.

DISTRICTEN.		VELD- EN FABRIEKARBEIDERS.												OUD
		IMMIGRANTEN.						NIET-IMMIGRANTEN.						
Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1863	1872	1873	1893	1894	1895	1863	1872	1873	1893	1894	189	1863
Boven-Cottica	. . . .	"	"	"	"	"	"	1120	674	580	193	"	"	"
Perica	. . . .	15	38	112	125	"	"	664	285	192	165	"	"	"
—	Cottica	"	"	"	"	479	482	"	"	"	"	499	50	"
Commetewane	. . . .	33	111	177	32	"	"	921	624	515	113	"	"	"
Boven-Commewijne	. . . .	"	95	160	94	"	"	470	358	184	100	"	"	"
Matappica	. . . .	5	208	320	307	"	"	1383	846	664	306	"	"	"
—	Boven-Commewijne	"	"	"	"	32	47	"	"	"	"	282	32	"
Beneden-Cottica	. . . .	4	470	975	776	"	"	2685	1902	1328	562	"	"	"
Beneden-Commewijne	. . . .	4	143	459	1841	"	"	1549	1756	1395	711	"	"	"
—	Beneden-Commewijne	"	"	"	"	2829	3005	"	"	"	"	1605	185	"
Boven-Suriname	Boven-Suriname	27	65	287	109	104	138	628	571	888	140	149	12	"
Beneden-Suriname	Beneden-Suriname	36	141	287	783	1009	1211	1693	1662	643	318	591	64	8
Boven-Para	Boven-Para	"	"	47	136	127	136	845	798	589	54	90	8	"
Beneden-Para	Beneden-Para	52	12	97	103	56	53	1650	1538	694	276	63	4	5
Boven-Saramacca	Boven-Saramacca	"	"	"	"	"	"	67	49	61	"	"	"	"
Beneden-Saramacca	Beneden-Saramacca	47	200	364	314	293	288	1012	946	847	351	247	25	"
Nickerie	Nickerie	61	493	481	793	743	609	1075	1134	1177	1076	1521	96	8
Coronie	Coronie	"	"	63	2	2	"	1062	1043	1057	151	209	14	"
Marowijne	Marowijne	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	. . . .	284	1976	3829	5417	5674	5969	16824	14186	4662	4516	5256	49	21

[1]) Onder deze cijfers zijn de bewoners van Nieuw-Nickerie niet begrepen.

[2]) Onder deze cijfers zijn de gevangenen, de militairen en de overige bewoners van de militaire posten niet begrepen.

	OUDEN, GEBREKKIGEN EN KINDEREN TOT GEEN ARBEID GESCHIKT, OF KINDEREN TOT ARBEID NOG TE ONVOLWASSEN.												OVERIGE BEVOLKING.						TOTAAL-GENERAAL.					
	IMMIGRANTEN.						NIET-IMMIGRANTEN.																	
9	1863	1872	1873	1893	1894	1895	1863	1872	1873	1893	1894	1895	1863	1872	1873	1893	1894	1895	1863	1872	1873	1893	1894	1895
»	»	»	»	»	»	»	506	466	396	59	»	»	69	104	129	713	»	»	1695	1244	1105	965	»	»
»	»	»	13	23	»	»	198	191	158	53	»	»	39	42	37	152	»	»	1116	556	512	513	»	»
08	»	»	»	»	83	73	»	»	»	»	207	218	»	»	»	»	722	677	»	»	»	»	1990	1958
»	»	11	13	5	»	»	463	407	305	3	»	»	43	58	70	320	»	»	1460	1211	1080	473	»	»
»	»	8	20	18	»	»	228	255	170	10	»	»	27	32	57	376	»	»	725	748	591	598	»	»
»	»	26	22	59	»	»	810	640	422	226	»	»	77	82	175	219	»	»	2275	1802	1603	1117	»	»
32	»	»	»	»	10	12	»	»	»	»	49	63	»	»	»	»	575	545	»	»	»	»	948	989
»	»	26	103	189	»	»	1324	1335	1099	270	»	»	118	214	256	256	»	»	4131	3947	3761	2053	»	»
»	»	28	75	522	»	»	883	1112	786	313	»	»	76	230	332	589	»	»	2512	3269	2997	3976	»	»
35	»	»	»	»	572	556	»	»	»	»	854	1323	»	»	»	»	936	972	»	»	»	»	6796	7714
12	»	3	21	47	25	35	348	387	381	41	119	123	39	165	1040	2271	1906	2030	1042	1191	2617	2608	2303	2446
54	8	14	31	153	177	224	965	980	378	201	227	263	90	267	109	652	1537	1994	2792	3064	1448	2107	3541	4333
8	»	»	2	40	19	22	664	799	492	11	136	151	63	107	1336	2398	2502	2625	1572	1704	2466	2639	2874	3014
4	5	4	23	45	7	4	693	954	429	89	31	18	208	258	227	1059	470	833	2608	2766	1470	1572	627	955
»	»	»	»	»	»	»	39	57	26	»	»	»	10	133	215	442	489	512	116	239	302	442	489	512
25	»	17	59	91	65	54	482	655	574	85	161	217	85	371	568	2146	2432	2738	1626	2189	2412	2937	3198	3551
96	8	114	82	28	104	74	412	500	403	327	428	178	59	105	121	767	765	1117	1) 1607	1) 2564	1) 2264	1) 2991	1) 3455	1) 2942
14	»	»	6	»	»	»	786	887	868	173	189	153	211	330	352	1975	1963	1995	2059	2260	2346	2307	2363	2295
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	589	357	440	»	»	»	589	357	440
49	21	251	470	1224	1062	1054	9001	9625	6887	1861	2401	2707	1214	2498	5024	14924	14654	16478	2) 27336	2) 28536	2) 26974	2) 27942	2) 28619	2) 31149

STAAT

aantoonende de verdeeling van de bevolking naar de onderscheidene

betrekkingen, beroepen en ambachten in 1895.

BETREKKINGEN, BEROEPEN EN AMBACHTEN.	Paramaribo.	Cottica.	Boven-Commewijne.	Beneden-Commewijne.	Boven-Suriname.
Ambtenaren	140	3	»	4	»
Apothekers	22	»	»	»	»
Beambten van politie	94	3	4	11	9
Geestelijken	25	2	»	3	»
Geneeskundigen	19	1	1	4	»
Goudindustrie (Belanghebbende bij de), alsmede opzichters en arbeiders	1 807	»	»	»	715
Grondeigenaren, administrateurs en opzichters van plantages	48	294	190	»	9
Houthakkers	20	»	»	»	»
Huisbedienden	1 131	12	6	68	4
Ingenieurs	6	1	»	2	»
Karrelieden	185	»	»	»	»
Kooplieden	95	»	»	»	»
Kuipers	21	2	»	3	»
Kleermakers	69	2	»	»	»
Landbouwers (eigenaren en pachters van perceelen ter uitoefening van den kleinen landbouw)	692	312	181	620	794
Landmeters	6	»	»	»	»
Machinisten	22	»	»	4	»
Marktvrouwen	264	»	»	»	»
Militairen	258	»	»	»	»
Metselaars	70	»	»	6	»
Notarissen	2	»	»	»	»
Onderwijzers en onderwijzeressen, alsmede hulponderwijzers en hulponderwijzeressen en kweekelingen	148	1	»	5	1
Praktizijns	6	»	»	»	»
Schilders	94	»	»	3	»
Sjouwers	130	»	»	13	»
Smeden	134	2	»	»	»
Slijters	10	»	»	24	»
Timmerlieden	774	11	1	28	»
Veld- en fabriekarbeiders	433	921	347	4 280	254
Visschers	134	»	»	2	»
Vroedvrouwen	5	»	»	»	»
Waschvrouwen	799	»	»	»	»
Winkeliers	201	10	6	31	5
Winkel- en kantoorbedienden	371	10	4	34	8
Zeelieden	68	»	»	»	»
Personen, die eene betrekking bekleeden of een ambacht of een beroep uitoefenen, niet afzonderlijk vermeld	1 338	»	»	70	3
Zonder beroep, hieronder getrouwde vrouwen, ouden, gebrekkigen en kinderen	20 081	371	249	2 499	644
Totaal	*a*) 29 722	1 958	989	7 714	2 446

Onder de totalen zijn begrepen:

a) militairen 234, zeemacht, enz. 150, gevangenen 53, te zamen 437.
b) » 82, — » 92, » » 174.
c) » 34. *d*) militairen 25.

e.	Beneden-Para.	Boven-Para.	Beneden-Suriname.	Boven-Saramacca.	Beneden-Saramacca.	Nickerie.	Coronie.	Marowijne.	Totaal.
	"	3	3	"	2	11	3	3	172
	"	"	"	"	"	"	"	"	22
9	"	11	6	3	10	7	5	7	170
	"	3	1	"	4	3	4	4	49
	"	2	1	"	3	2	1	1	36
715	3	"	39	122	"	"	"	257	2 943
9	11	11	"	"	29	26	18	"	636
	"	"	"	"	"	4	1	"	25
4	6	23	34	"	16	81	11	8	1 400
	"	"	1	"	"	1	"	"	11
	1	"	4	"	"	"	"	"	190
	"	"	"	"	"	"	"	"	95
	"	"	"	"	"	6	1	"	33
	1	"	5	"	"	5	9	"	91
794	508	1 467	760	187	1 641	562	561	3	8 288
	"	"	"	"	"	"	"	"	6
	"	1	2	"	2	"	"	1	32
	"	"	"	"	"	"	"	"	264
	"	"	82	"	"	35	"	25	400
	2	"	3	"	"	6	1	"	88
	"	"	"	"	"	"	"	"	2
1	"	7	4	"	"	9	12	"	187
	"	"	"	"	"	"	"	"	6
	"	"	2	"	"	4	2	"	105
	"	"	3	"	"	1	"	"	147
	"	1	6	"	"	11	3	1	158
	"	"	"	"	"	"	"	"	34
	10	1	18	"	15	50	29	2	939
254	96	210	1 744	"	599	1 743	84	3	10 714
	"	"	"	"	"	2	15	1	154
	"	"	"	"	"	1	1	"	7
	6	"	19	"	"	49	17	9	899
5	3	12	9	"	5	35	16	6	339
8	"	10	3	"	6	24	5	12	487
	"	"	"	"	"	12	22	1	103
3	"	5	"	56	15	143	16	14	1 663
644	308	1 247	1 757	144	1 204	1 239	1 458	104	31 359
446	955	3 014	*b*) 4 507	512	3 551	*c*) 4 126	2 295	*d*) 465	62 254

II. SURINAME.

BIJLAGE C.

N°. 4.

STERFTESTATISTIEK OVER 1895.

1°. STERFTESTATISTIEK van de geheele kolonie, aanwijzende den ouderdom der overledenen.

DISTRICTEN.	Geslacht.	Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	Van 1 en 2 jaar.	Van 3 tot en met 9 jaar.	Van 10 tot en met 19 jaar.	Van 20 tot en met 29 jaar.	Van 30 tot en met 39 jaar.	Van 40 tot en met 49 jaar.	Van 50 tot en met 59 jaar.	Van 60 tot en met 69 jaar.	Van 70 jaar en ouder.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.
Paramaribo	M.	42	76	40	27	32	75	73	70	74	45	39	„	551
	V.	41	81	29	16	23	39	48	51	44	47	83	„	461
Cottica	M.	„	3	3	2	„	3	2	„	„	1	2	2	18
	V.	„	2	1	2	„	1	„	4	1	1	2	„	14
Boven-Commewijne	M.	„	1	„	1	„	1	„	„	2	„	„	„	5
	V.	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	2	1	6
Beneden-Commewijne	M.	12	20	13	8	3	14	7	5	7	5	2	„	84
	V.	10	14	8	7	2	19	8	7	1	5	2	„	73
Boven-Suriname	M.	„	5	1	2	3	9	7	4	6	„	„	„	37
	V.	1	1	3	1	„	1	„	„	2	1	1	„	10
Beneden-Suriname	M.	5	5	5	1	1	10	8	5	5	1	4	1	46
	V.	2	7	3	2	„	1	3	2	2	1	3	„	24
Boven-Para	M.	1	7	„	1	1	3	2	2	3	5	2	„	26
	V.	4	10	3	5	1	2	6	1	2	3	10	„	43
Beneden-Para	M.	2	1	1	„	„	„	1	„	„	2	„	„	5
	V.	„	2	1	„	2	1	„	„	„	2	„	„	8
Boven-Saramacca	M.	„	1	1	„	3	1	3	1	1	„	1	1	13
	V.	„	1	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	3
Beneden-Saramacca	M.	„	5	„	„	4	5	6	„	3	3	3	1	30
	V.	1	3	2	3	2	4	1	1	1	1	1	„	19
Nickerie	M.	5	5	4	7	5	21	16	14	6	5	2	„	85
	V.	9	5	2	„	3	7	5	5	2	6	2	„	37
Coronie	M.	„	„	2	1	1	1	1	2	2	2	3	1	16
	V.	1	4	1	1	1	1	2	„	1	1	3	„	15
Marowijne	M.	„	1	„	„	„	2	1	4	1	„	„	„	9
	V.	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	3
Totaal	M.	67	130	70	50	53	144	128	107	110	70	57	6	924
	V.	69	130	53	37	35	76	76	73	58	67	110	1	717
Totaal-generaal	„	136	260	123	87	88	220	204	180	168	137	167	7	[1]) 1641

[1]) In dit cijfer zijn de levenloos aangegevenen niet begrepen.

2°. STERFTESTATISTIEK van iedere maand in de geheele kolonie.

DISTRICTEN.	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Totaal.
Paramaribo	95	86	84	84	82	77	111	85	82	71	68	87	1012
Cottica	2	1	2	2	5	2	4	4	3	3	3	1	32
Boven-Commewijne	„	„	2	2	„	1	2	1	2	„	„	1	11
Beneden-Commewijne	19	11	17	4	12	9	12	18	19	14	14	8	157
Boven-Suriname	3	3	3	2	3	2	4	1	2	9	9	6	47
Beneden-Suriname	5	4	7	4	4	6	7	10	7	4	2	10	70
Boven-Para	8	4	5	3	7	5	8	8	5	6	5	5	69
Beneden-Para	1	„	1	2	„	2	1	1	„	1	4	„	13
Boven-Saramacca	„	1	1	1	2	„	„	4	3	1	3	„	16
Beneden-Saramacca	8	4	4	2	3	4	3	4	6	3	5	3	49
Nickerie	11	13	7	6	7	8	14	15	16	7	14	4	122
Coronie	2	4	2	2	„	4	„	5	3	5	1	3	31
Marowijne	„	„	1	1	1	1	1	1	1	1	4	„	12
Totaal	154	131	136	115	126	121	167	157	149	125	132	128	1641

3°. STERFTESTATISTIEK van de districten, aanwijzende de maatschappelijke klasse waartoe de overledenen behoorden.

DISTRICTEN.	Personen, niet behoorende tot de arbeidersklasse.					Immigranten.					Arbeiders, geen immigranten.					Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens,	Meisjes.	Tetaal,	
Cottica	2	5	3	3	13	1	2	1	2	6	7	2	4	„	13	32
Boven-Commewijne	1	2	„	1	4	„	„	1	„	1	2	3	1	„	6	11
Beneden-Commewijne	2	4	3	1	10	15	10	14	17	56	26	28	24	13	91	157
Boven-Suriname	1	„	„	„	1	„	„	„	2	2	28	5	8	3	44	47
Boven-Para	„	„	„	„	„	1	„	„	1	2	16	25	9	17	67	69
Beneden-Suriname	2	„	„	„	2	7	1	4	4	16	25	11	8	8	52	70
Beneden-Para	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	4	2	4	13	13
Boven-Saramacca	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	8	1	4	2	15	16
Beneden-Saramacca	„	„	„	„	„	„	2	1	„	3	24	7	5	10	46	49
Nickerie	5	6	1	„	12	23	5	4	3	35	41	18	11	5	75	122
Coronie	7	4	„	1	12	„	„	„	„	„	5	5	3	6	19	31
Marowijne	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	3	1	„	12	12
Totaal	21	21	7	6	55	47	20	25	29	121	193	112	80	68	453	629

STATISTIEK van de strafzaken in 1895 behandeld bij de kantongerechten en bij de ommegaande gerechten.

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. a. kantongerecht te Paramaribo. b. idem in Nickerie. c. idem in Coronie. d. ommegaand gerecht te Paramaribo e ommegaand gerecht op Mariënburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	Van de beklaagden werden: vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf alleen.	Veroordeeld zijn: tot enkele geldboete.	Veroordeeld zijn: tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
54, 56, 58, 171.	Wederspannigheid door gewelddadigen en feitelijken wederstand door woorden en het opzettelijk mishandelen van ambtenaren van de politie, in of ter gelegenheid van uitoefening hunner bediening, al of niet gepaard gaande met andere overtredingen.	a.	14	17	„	12	5	6	5	1	„
		b.	4	4	„	4	„	2	„	2	„
		d.	2	3	„	2	1	1	„	„	1
			20	24	„	18	6	9	5	3	1
65, 79, 90.	Dronkenschap, al of niet gepaard met andere overtredingen.	a.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
		b.	5	5	„	4	„	1	„	4	„
		e.	18	20	„	20	„	„	„	20	„
			24	26	„	26	„	1	„	25	„
78bis, 79 en 79bis.	Bedreiging en mishandeling, en poging met voorbedachten rade tot het toebrengen van slagen, al of niet gepaard gaande met andere overtredingen.	a.	27	35	2	27	8	2	7	18	„
		b.	48	72	2	64	8	24	1	35	4
		c.	43	61	1	47	14	17	„	27	3
		d.	64	105	„	78	27	21	„	55	2
		e.	82	132	1	96	35	32	„	55	[1]) 9
			264	405	6	312	92	96	8	190	18
80.	Het onwillig toebrengen van kwetsuren uit onvoorzichtigheid.	a.	1	1	„	1	„	1	„	„	„

[1]) In een zaak met een beklaagde heeft de rechter zich onbevoegd verklaard.

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. *a.* kantongerecht te Paramaribo. *b.* idem in Nickerie. *c.* idem in Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo. *e.* ommegaand gerecht op Mariënburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	tot gevangenisstraf alleen.	tot enkele geldboete.	tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
81.	Niet doen van aangifte van geboorte bij den Burgerlijken stand.	*a.*	1	1	»	»	1	»	»	»	»
85, 87 j°., 86 en 90.	Laster, hoon en beleediging.	*a.*	7	8	»	5	3	1	»	4	»
		b.	15	18	1	11	7	»	»	11	»
		c.	17	21	»	17	4	»	»	17	»
		d.	10	10	»	9	1	»	»	8	1
		e.	12	12	»	11	1	»	»	11	»
			61	69	1	53	16	1	»	51	1
92, 93 en 94 j°. 92.	Diefstal, poging tot diefstal en medeplichtigheid daaraan.	*a.*	30	32	1	29	3	21	5	2	1
		b.	20	22	1	20	2	19	1	»	»
		c.	3	3	»	3	»	2	»	»	1
		d.	27	33	»	29	4	21	»	5	2
		e.	36	39	»	28	11	19	3	4	2
			116	129	2	109	20	82	9	11	7
96.	Koopen van militaire kleedingstukken.	*a.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
104, 1ste lid.	Moedwillig beschadigen van beplantingen van anderen.	*a.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		d.	7	11	»	7	4	1	»	4	2
			8	12	»	8	4	1	»	5	2
107, al. 2.	Laten losloopen van vee op den openbaren weg of op eens anders grond.	*a.*	3	3	»	3	»	»	»	3	»
		c.	9	9	»	8	1	»	»	8	»
		d.	2	2	»	2	»	»	»	2	»
		e.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
			15	15	»	14	1	»	»	14	»
126 en 127.	Het door personen die er een bedrijf van maken goederen op te koopen, niet aanteekenen in het voorgeschreven register van alle door hen opgekochte goederen en niet ter inzage gereed hebben van bedoelde registers, zoo dikwijls de commissaris van politie inzage wenscht te nemen.	*a.*	3	3	»	2	1	»	»	2	»

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 af van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. a. kantongerecht te Paramaribo. b. idem in Nickerie. c. idem in Coronie. d. ommegaand gerecht te Paramaribo. e. ommegaand gerecht op Mariënburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden:		Veroordeeld zijn:			
						veroordeeld.	vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	tot gevangenisstraf alleen.	tot enkele geldboete.	tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
128, 130, 131, 132, 135,	Overtreding van de bepalingen omtrent maten, gewichten en weegwerktuigen.	a.	3	3	1	3	„	„	„	3	„
147.	Als huurder van personen, die hunne diensten verbonden hebben, niet voldoen aan de voorwaarden bij overeenkomst bedongen.	a.	3	4	1	4	„	„	„	4	„
151 en 152.	Door personen die hunne diensten verbonden hebben niet voldoen aan de voorwaarden bij overeenkomst bedongen.	a.	12	15	6	15	„	13	1	1	„
		b.	5	5	3	5	„	4	„	1	„
			17	20	9	20	„	17	1	2	„
158.	Inbreuk op huisrecht.	a.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
		e.	2	2	„	2	„	2	„	„	„
			3	3	„	3	„	2	„	1	„
168, 170, 171.	Ongekleed buiten zijne woning verschijnen en in het openbaar uiten van voor de zedelijkheid kwetsende taal en maken van burengerucht.	a.	6	8	1	7	1	„	„	7	„
		b.	15	27	1	25	2	„	„	25	„
		c.	8	9	„	7	2	„	„	6	1
		d.	6	10	„	9	1	„	„	9	„
		e.	9	12	„	8	4	5	„	5	„
			47	69	2	59	10	5	„	53	1
240 en 246.	Afwezig blijven als getuige.	a.	3	3	„	3	„	„	„	3	„
		b.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
		c.	6	1	1	1	„	„	„	1	„
		e.	6	10	„	10	„	„	„	10	„
			11	15	1	15	„	„	„	15	„
4 j°. art. 1 der verordening van 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 32).	Het als houder van een hond te Paramaribo, dien hond tusschen 10 uur des avonds en 5 uur des morgens op straat doen aantreffen zonder dat die hond hem of een zijner huisgenooten vergezelde.	a.	4	4	„	3	1	„	„	3	„

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. *a.* kantongerecht te Paramaribo. *b.* „ in Nickerie. *c.* „ „ Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo. *e.* ommegaand gerecht op Mariënburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	tot gevangenisstraf alleen.	tot enkele geldboete.	tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
40 j°. artt. 3, 12 en 26 der verordening van 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 15).	Het als gezagvoerder in gebreke blijven het voorgeschreven licht te voeren aan boord van vaartuigen en het als gezagvoerder van een vaartuig onder stoom naderen van een ander vaartuig, terwijl gevaar voor aanvaring kon ontstaan, zonder te stoppen of de werktuigen achteruit te doen slaan, waardoor het gevaar van aanvaring zou zijn voorkomen.	*a.*	3	3	„	3	„	„	„	3	„
		d.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
			4	4	„	4	„	„	„	4	„
173, 175, 177 en artt. 14 en 15 der verordening van 9 Februari 1886 (*Gouvernementsblad* n°. 3).	Belastingovertreding.	*a.*	50	2643	„	2469	174	„	„	2469	„
		b.	10	82	5	82	„	„	„	82	„
		c.	13	200	4	187	13	„	„	187	„
		d.	19	155	„	136	19	„	„	136	„
		e.	15	103	4	103	„	„	„	103	„
			107	3183	13	2977	206	„	„	2977	„
29, 30.	Het rondventen van koopwaren in een district en het zich daar vestigen tot het uitoefenen van een bedrijf zonder vergunning van den Gouverneur.	*b.*	1	1	1	1	„	„	„	1	„
		c.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
		e.	5	5	„	5	„	„	„	5	„
			7	7	1	7	„	„	„	7	„
103, 117, 119, 125, 104, 151, 152 en 156.	Het opzettelijk beschadigen van eens anders eigendom al of niet gepaard met andere overtredingen.	*b.*	3	3	„	2	1	1	„	1	„
		c.	6	6	„	5	1	„	„	4	„
		d.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
		e.	11	16	„	11	5	1	„	9	1
			21	26	„	19	7	2	„	15	1
151, 152, 153, 155 j°. 26, 28 en 44 der verordening van 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 8).	Overtredingen door immigranten van de verordeningen op de immigratie.	*b.*	53	78	7	78	„	62	„	14	2
		c.	13	15	„	15	„	6	„	6	3
		d.	115	194	„	190	4	108	„	79	3
		e.	272	511	7	468	43	275	„	188	5
			453	798	14	751	47	451	„	287	13
155.	Het behulpzaam zijn aan personen om de kolonie wederrechtelijk te verlaten.	*b.*	1	2	„	2	„	2	„	„	„

Overtreden artikelen van de herziene strafverordening van 1874 af van andere verordeningen.	AARD DER OVERTREDINGEN.	GERECHTEN. *a.* kantongerecht te Paramaribo. *b.* idem in Nickerie. *c.* idem in Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo *e.* ommegaand gerecht op Mariënburg.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	tot gevangenisstraf alleen.	tot enkele geldboete.	tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
41.	Niet in behoorlijken staat onderhouden van de communicatie.	*c.*	1	2	1	2	„	„	„	2	„
		d.	1	1	„	„	1	„	„	„	„
			2	3	1	2	1	„	„	2	„
112 en 115.	Opzettelijk dooden of wonden van dieren.	*c.*	1	1	„	„	1	„	„	„	„
		d.	1	1	„	„	1	„	„	„	„
		e.	1	1	„	1	„	1	„	„	„
			3	3	„	1	2	1	„	„	„
156.	Moedwillige beschadiging of vernieling door personen die hunne diensten verbonden hebben van voorwerpen aan hunne huurders toebehoorende.	*d.*	3	6	„	6	„	3	„	3	„
173.	Zonder vergunning op eens anders eigendom houthakken.	*d.*	8	15	„	8	7	„	„	8	„
175.	Het onder zijne berusting hebben of zich bedienen van eenig vuurwapen zonder van een port d'armes voorzien te zijn.	*d.*	2	2	„	1	1	„	„	1	„
1 j°. 6 der verordening van 9 Oct. 1890 (*Gouvernementsblad* n°. 35).	Als werkgever niet voldoen aan de hem opgelegde verplichtingen ten aanzien van immigranten bij hem in dienst zijnde, die nog recht op vrijen terugkeer hebben	*d.*	1	1	„	1	„	„	„	1	„
42.	Versperren van communicatie.	*e.*	1	1	„	1	„	„	„	1	„
139.	Als gezagvoerder van eene plantage niet voldoen aan de voorwaarden met immigranten bij overeenkomst bedongen.	*e.*	1	1	„	„	1	„	„	„	„

RECAPITULATIE.

Kantongerecht te Paramaribo	174	2787	12	2590	197	44	18	2526	1
„ in Nickerie	181	320	21	300	20	115	2	177	6
„ „ Coronie	117	330	7	293	37	25	„	259	9
Ommegaand gerecht te Paramaribo	270	551	„	480	71	155	„	313	12
„ „ op Mariënburg	472	866	12	765	100	333	3	422	17
Totaal	1214	4854	52	4428	425	672	23	3687	45

STERKTE EN EMPLACEMENT

van het politiepersoneel op ultimo December 1895.

GRADEN.	STERKTE.								Beneden-Para en Beneden-Suriname.			Boven-Para en Boven-Suriname.					
	Hoofdinspecteur van politie.	Inspecteurs van politie.	Adjunct-inspecteurs van politie.	Hoofdagenten.	Agenten 1ste klasse.	Agenten 2de klasse.	Agenten 3de klasse.	Agenten 4de klasse.	Poelepantje.	Fort Nieuw-Amsterdam.	Opzichters in Beneden-Para.	Domburg.	Onoribo.	Boschland.	Republiek.	Carolina.	Berg en Dal.
Hoofdinspecteur van politie. . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Inspecteurs van politie	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Adjunct-inspecteurs van politie .	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Hoofdagenten	"	"	"	[1]) 23	"	"	"	"	1	1	"	1	1	1	"	1	"
Agenten 1ste klasse	"	"	"	"	[2]) 20	"	"	"	1	1	1	"	"	"	"	"	"
" 2de "	"	"	"	"	"	35	"	"	2	1	"	1	"	1	1	1	
" 3de "	"	"	"	"	"	"	[3]) 65	"	1	3	"	2	3	2	2	"	"
" 4de "	1	"	"	"	"	"	"	19	"	"	"	1	"	"	"	"	
Totaal. . .	1	3	2	23	20	35	65	19	5	6	1	5	4	4	3	2	
Mankeert tot compleet	"	"	"	2	"	"	"	5									
Organieke sterkte	1	3	2	25	20	35	65	24									

[1]) Onder de hoofdagenten is 1 adjunct-inspecteur-titulair begrepen.

[2]) Onder de agenten 1ste klasse zijn 4 hoofdagenten-titulair begrepen.

[3]) Onder de agenten 3de klasse zijn 2 agenten 2de klasse-titulair begrepen.

EMPLACEMENT.

Berg en Dal.	Commewijne.		Cottica.		Beneden- en Boven-Saramacca.					Nickerie.		Marowijne.						
	Frederiksdorp.	Mariënburg.	Ephrata.	Sommelsdijk.	Groningen.	Nassau.	Mindrineti.	Uitkijk.	Coronie.	Nieuw-Nickerie.	Wintershoop.	Albina.	Boven-Marowijne.	Totaal gedetacheerd.	Te Paramaribo.	Binnenlandsch verlof.	Buitenlandsch verlof.	Totaal-generaal.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	3
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	2
„	1	1	„	1	1	1	„	„	1	1	„	1	„	14	9	„	„	23
„	„	1	1	„	„	„	1	„	„	2	„	„	1	9	8	1	2	20
	3	1	„	2	1	„	„	2	4	1	„	2	„	24	11	„	„	35
„	2	1	2	1	1	2	1	1	„	3	„	1	1	29	35	1	„	65
	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	6	13	„	„	19
	6	5	3	4	4	3	2	3	5	7	„	4	4	82	82	2	2	168

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE F[1].

N°. 7.

VERSLAG van het onderwijs in de kolonie Suriname over 1895.

§ 1. *Organisatie.*

Bij Gouvernementsresolutie van 7 Februari 1895 litt. A. n°. 975 werd, behoudens nadere verantwoording overeenkomstig zijn voorstel een bedrag van f 100 ter beschikking gesteld van den districts-commissaris van Boven-Para tot het doen geven van practisch onderwijs in het timmeren aan kinderen van de landbouwers op het station Domburg. Evenals in het jaar te voren werd het onderwijs door den agent van politie Mon Pellier gegeven. Hoewel er veel verzuim onder de leerlingen voorkwam kan opnieuw geconstateerd worden dat de resultaten bevredigend waren.

Bij missive van 14 December 1894 n°. 527 had ik de eer Uwer Excellentie's aandacht er op te vestigen, dat over het algemeen de onderwijzers — inzonderheid die te Paramaribo wonen — uit eigen aanschouwing weinig wisten van de kolonie, dat velen van het land hunner inwoning niet meer dan een enkel district hadden gezien, terwijl het getal van hen die nooit de zee, een berg of zelfs maar een bescheiden heuveltje aanschouwd hebben, bedroevend groot was. Mijne dikwijls herhaalde aansporingen aan de onderwijzers om te trachten in de vacantiën iets van de kolonie te zien of een bezoek te brengen aan de naburige Engelsche kolonie waren afgestuit op een bezwaar, namelijk de groote kosten waarmede het reizen in deze kolonie gepaard gaat. Kon hun in de vacantiën vrije overtocht verleend worden met de koloniale vaartuigen dan verviel althans een deel der kosten. Hetgeen hier beoogd werd zou eene voorbereiding kunnen worden voor latere „schoolreisjes" met leerlingen die zich gedurende het schooljaar bijzonder hadden onderscheiden. Alleen onder leiding van onderwijzers die zelf iets van het land gezien hadden, kunnen zulke reisjes met vrucht gedaan worden.

Bij Gouvernementsresolutie van 13 Maart 1895 litt. A. n°. 1793 werd ik gemachtigd om een proef te nemen en in de vacantiën van het jaar 1895, tot het boven omschreven doel, de onderwijzers van de openbare en de gesubsidiëerde scholen in de gelegenheid te stellen om met de koloniale vaartuigen uitstapjes te doen voor zoover de beschikbare ruimte op die vaartuigen het zou toelaten, dit laatste ter beoordeeling van den beheerder der koloniale vaartuigen.

Van de aangeboden gelegenheid werd in de groote vacantie door 28 onderwijzers, onderwijzeressen en kweekelingen gebruik gemaakt; 6 gingen naar Georgetown, 3 naar Albina aan de Marowijne, 2 naar de Cottica en Perica, terwijl 17 tochten maakten langs de Commewijne en Cottica.

Bij Gouvernementsresolutie van 19 November 1895 litt A. n°. 8030 werd goedgekeurd dat de bepalingen der resolutie van 13 Maart 1895 litt. A. N°. 1793 ook zouden gelden voor het personeel der particuliere scholen.

Bij Gouvernementsresolutie van 19 Maart 1895 litt. A. n°. 1947 werd machtiging verleend om de school op Frederiksdorp (die bij wijze van proef in December 1893 voor één jaar was heropend) wegens het verminderen van de schoolbevolking te sluiten, en op Mariënburg bij wijze van proef, voor één jaar, eene school te openen.

Voor school en onderwijzerswoning werd aangewezen de bovenverdieping van het gebouw, welke gediend heeft tot woning van den ommegaanden rechter gevestigd op Mariënburg.

De school werd na de Paaschvacantie geopend en telde op ultimo December 43 leerlingen.

In de maand Juli opende mejufvrouw M. E. Brandon, die vroeger reeds aan het hoofd van eene school alhier had gestaan, op nieuw eene school.

Door de Roomsch-Katholieke missie werden in den loop van het jaar 3 nieuwe scholen opgericht nl. in Mei een op Albina (de Gerardus Majellaschool) voor jongens en meisjes, in Juli een te Nieuw-Nickerie (de St. Claraschool voor meisjes) en in Augustus een te Coronie (de St. Theresiaschool) eveneens voor meisjes.

In de maand September hadden de bij art. 28 van het huishoudelijk reglement voorgeschreven openbare lessen op de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs plaats. Zij werden door de Commissie van onderwijs en door den ondergeteekende bijgewoond.

Na afloop van het onderzoek werden bevorderd van klasse

B tot I	23	jongens en	3	meisjes,	te zamen	26	leerlingen
I „ II	29	„ „	7	„	„ „	36	„
II „ III	32	„ „	10	„	„ „	42	„
III „ IV	23	„ „	7	„	„ „	30	„
IV „ V	13	„ „	3	„	„ „	16	„
V „ VI	13	„ „	1	„	„ „	14	„
Totaal	133	jongens en	31	meisjes,	te zamen	164	leerlingen.

Aan 8 leerlingen van de zesde of hoogste klasse, namelijk aan P. W. Bartelink. A. C. W. Lionarons, C. J. Robles, F. S. Stift, R. H. de Vries, A. S. J. Vroom, Mathilde C. van Ommeren en Jacoba E. Tjon Akien werd het getuigschrift, bedoeld bij art. 28 van het huishoudelijk reglement uitgereikt, terwijl het aan 7 leerlingen moest geweigerd worden.

Niet bevorderd werden van:

klasse		leerlingen
klasse	B	10 leerlingen
„	I	9 „
„	II	12 „
„	III	11 „
„	IV	17 „
„	V	13 „
Totaal		72 leerlingen.

Door 1 leerling werd aan het examen geen deelgenomen.

Op ultimo December 1895 was het getal leerlingen 284, t. w. 217 jongens en 67 meisjes, verdeeld als volgt:

in klasse	B	21	jongens en	9	meisjes,	te zamen	30	leerlingen
„	„	I	45	„	„ 7	„ „ „	52	„
„	„	II	39	„	„ 16	„ „ „	55	„
„	„	III	44	„	„ 18	„ „ „	62	„
„	„	IV	32	„	„ 11	„ „ „	43	„
„	„	V	23	„	„ 4	„ „ „	27	„
„	„	VI	13	„	„ 2	„ „ „	15	„

Onder deze cijfers zijn de leerlingen begrepen, die krachtens art. 7 van het besluit van 6 October 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 87) kosteloos de school bezochten.

Bij Gouvernementsresolutie van 1 Maart 1895 litt. A n°. 1500 werd aan den heer R. A. P. C. O'Ferrall als tegemoetkoming in de kostelooze toelating van leerlingen op zijne avondschool voor handwerkslieden, op nieuw een subsidie van f 1000 voor den tijd van één jaar verleend.

Op ultimo December 1895, telde deze school 74 leerlingen van welke 42 kosteloos waren ingeschreven; feitelijk heeft echter een veel grooter getal kosteloos de lessen gevolgd.

Op ultimo December 1895 bedroeg het getal leerjongens op den werk- en constructiewinkel 16, tegen 9 op gelijk tijdstip van 1894.

In den loop van 1895 onderging het onderwijzend personeel geene wijziging.

In de plaats van den heer A. J. baron Schimmelpenninck van der Oye, die met verlof naar Nederland vertrekkende zijn ontslag had genomen als lid van de commissie van toezicht, trad de heer L. C. van Amson met 1 Juni 1895 als zoodanig op.

De avondcursus voor herhalingsonderwijs, door den heer J. R. Rellum in Juni 1892 geopend, werd op ultimo December 1895 door 10 leerlingen bezocht. Op hetzelfde tijdstip van 1893 en 1894 was het getal leerlingen 8.

Zooals reeds in het vorige verslag is aangeteekend, werd, ter vervanging van den heer G. K. Müller, die de kolonie heeft verlaten, bij Gouvernementsresolutie van 24 Januari 1895 litt. A n°. 612, de heer A. H. de Balbian Verster, 1ste luitenant der infanterie, tot lid van de sub-commissie van onderwijs in Nickerie benoemd.

Bij Gouvernementsresolutie van 15 Juni 1895 litt. A n°. 4165 werd aan mejufvrouw A. F. M. Meijer vergunning verleend, met dispensatie van het wettelijk vereischte daartoe, om aan het hoofd van een districtsschool te staan. Gelijke vergunning werd, bij Gouvernementsresolutie van 5 Juli 1895 litt. A n°. 4690 verleend aan den heer M. Schelts, met betrekking tot de school door de Moravische Broedergemeente op den grond Carolina in Boven-Suriname opgericht. Geopend in Januari 1896.

In het najaar van 1895 werd door de heeren J. J. Heilbron, L. E. de Blocq van Scheltinga, G. A. van Tooren en J. H. A. Reiziger het initiatief genomen tot oprichting van een onderwijzersgenootschap. Het reglement werd vastgesteld op 28 September 1895. Het bestuur is samengesteld als volgt: J. J. Heilbron, voorzitter, G Wiegand, bibliothecaris, J. A. H. Reiziger, 1ste secretaris, J. G. D. Stolhing, 2de secretaris, G. A. van Tooren, penningmeester.

Het doel van het „Surinaamsch onderwijzersgenootschap" (dat bij Gouvernementsresolutie van 12 November 1895 litt. B n°. 7891 als zedelijk lichaam werd erkend) is, langs wettigen weg en door gepaste middelen de belangen te bevorderen van het onderwijs en de onderwijzers in Suriname.

Op ultimo December 1895 telde het genootschap 119 leden, nl. 22 dames en 97 heeren.

§ 2. *Examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs*

In 1895 werden deze examens tweemaal afgenomen. Voor het eerste examen — in April — hadden zich 12 candidaten aangemeld, namelijk:

4 voor den 4den rang,
3 „ „ 3den „
1 „ het Engelsch,
4 „ de handwerken voor de meisjes.

Vóór den aanvang van het examen trok één der candidaten vóór den 3den rang zich terug.

Het schriftelijk werk door de zes candidaten voor de rangen en den candidaat voor het Engelsch geleverd was van dien aard dat de commissie bezwaar had hen tot het mondeling examen toe te laten. Ook van de vier candidaten voor de handwerken voor meisjes kon geen de verlangde akte verkrijgen.

De commissie van onderwijs werd bijgestaan bij de rangexamens door de heeren J. J. Heilbron en J. A. H. Reiziger; bij het examen in het Engelsch door dezelfde heeren en den heer L. E. de Blocq van Scheltinga, bij het examen in de handwerken voor meisjes door mevrouw J. A. H. Reiziger en mevrouw H. J. van der Sluijs.

Voor het examen dat in September en October plaats vond hadden 22 candidaten zich aangemeld, namelijk:

10 voor den 4den rang,
3 „ „ 3den „ (waaronder 1 vrouwelijke),
3 „ „ 2den „ ,
1 „ het Engelsch,
5 „ de handwerken voor meisjes.

Vóór den aanvang van het examen trokken een der candidaten voor den 4den rang en de candidaat voor het Engelsch zich terug.

Van de vijf candidaten voor de handwerken voor meisjes verkregen 4 de verlangde akte, nl. mejufvrouwen G. C. Azynman, R. de Granada, S. van Klein en M. M. F. Rens.

Van de overige candidaten werden na het schriftelijk examen 10 afgewezen, namelijk:

5 voor den 4den rang,
2 „ „ 3den „ ,
3 „ „ 2den „ .

Tot het mondeling examen werden dus toegelaten 4 candidaten van den 4den en 1 candidaat (de vrouwelijke) voor den 3den rang, die de verlangde akte verkregen. Er werden derhalve toegekend 4 akten voor den 4den rang, namelijk aan J. W. Beer, Th. Comwalius, P. Knegsel en F. S Stift, en 1 akte voor den 3den rang, namelijk aan mejufvrouw C. M Ringeling.

De commissie werd bijgestaan: bij de rangexamens door de de heeren J. J. Heilbron en J. A. H. Reiziger, bij het examen in de handwerken voor meisjes door mevrouw J. A. H. Reiziger en mevrouw H. J. van der Sluijs.

In 1895 werden toegekend:

4 akten voor den 4den rang,
1 akte „ „ 3den „ ,
4 akten „ de handwerken voor meisjes.

Ter vergelijking van de beide in 1895 gehouden rangexamens met die van vorige jaren zijn hier twee staten opgenomen aanwijzende het gemiddelde getal punten in de verschillende vakken verkregen door:

1°. al de candidaten;

2°. de toegelaten candidaten.

Tot toelichting diene dat 10 het hoogste cijfer is dat in eenig vak kan worden verkregen.

EXAMENVAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten voor den											
	4den rang.				3den rang.				2den rang.			
	1892	1893	1894	1895	1892	1893	1894	1895	1892	1893	1894	1895
Schrijven	5	6	6	6	6	7	6	6	6	6	5	6
Nederlandsche taal	4	5	5	5	5	6	5	4	6	6	5	6
Vormleer	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	3	4
Rekenen	5	5	4	4	6	5	4	4	6	7	6	5
Aardrijkskunde	5	5	5	5	5	6	5	6	6	6	6	4
Geschiedenis	5	4	6	5	6	5	6	4	7	4	7	5
Kennis der natuur	4	4	5	4	5	3	4	5	6	4	5	4
Onderwijs en opvoedkunde	4	5	5	4	6	5	5	5	5	4	5	5
Totaal . . .	37	39	41	38	44	42	39	39	47	42	42	39
Getal candidaten	23	20	14	13	14	3	5	5	3	3	3	3

EXAMENVAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten toegelaten voor den											
	4den rang.				3den rang.				2den rang.			
	1892	1893	1894	1895	1892	1893	1894	1895	1892	1893	1894	1895
Schrijven	5	7	6	7	6	8	"	6	6	8	"	"
Nederlandsche taal	6	5	6	6	5	6	"	5	6	6	"	"
Vormleer	6	5	6	6	5	4	"	4	5	5	"	"
Rekenen	6	6	4	7	6	6	"	6	6	6	"	"
Aardrijkskunde	5	6	7	6	6	5	"	4	6	5	"	"
Geschiedenis	6	5	6	6	6	5	"	6	7	5	"	"
Kennis der natuur	4	4	5	4	5	3	"	7	6	3	"	"
Onderwijs en opvoedkunde	5	5	6	4	6	5	"	7	5	5	"	"
Totaal . . .	43	43	46	46	45	42	"	45	47	43	"	"
Getal toegelaten candidaten	5	7	5	4	10	1	"	1	3	1	"	"

§ 3. *Getal en aard der scholen.*

Blijkens de hierbijgaande bijlage bedroeg op ultimo December 1895 het getal scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs in de kolonie 51, waarvan 24 te Paramaribo en 27 in de districten.

Te Paramaribo:

8 niet-gesubsidieerde particuliere scholen,

1 gesubsidieerde particuliere school,

6 gouvernementsscholen,

5 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

4 " " " Roomsch-Katholieke geestelijken.

In de districten:

13 gouvernementsscholen,

8 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

6 " " " Roomsch-Katholieke geestelijken.

Voorts waren er nog 3 gouvernementsscholen in de districten, waarop kinderen van Britsch-Indische immigranten onderwijs ontvangen in hunne landstalen en 4 scholen van de Moravische broeders bij de boschnegers.

Omtrent de overige scholen te Paramaribo en de bewaarscholen wordt verwezen naar §§ 1, 4, 5 en 7 van dit verslag.

§ 4. *De centraalschool.*

In den loop van het jaar onderging het onderwijzend personeel geene wijziging.
Op ultimo December 1895 bedroeg het getal leerlingen 7. De oudste leerling was 17, de jongste 14 jaar oud, de gemiddelde leeftijd der leerlingen was 15 jaar.
In het volgende staatje zijn de cijfers voor de jaren 1890—1895 samengevat.

	1890	1891	1892	1893	1894	1895
Getal leerlingen op ultimo December	12	9	13	11	13	7
Ouderdom van den oudsten leerling. . . .	18	19	19	20	16	17
Ouderdom van den jongsten leerling . . .	14	15	13	14	14	14
Gemiddelde leeftijd der leerlingen	16	17	16	16	15	15

§ 5. *De normaalschool.*

Het onderwijzend personeel bestaat uit de heeren J. J. Heilbron (directeur), J. A. H. Reiziger en S del Castilho (onderwijzer in het teekenen).
Aan het toelatingsexamen dat op 28 en 29 October plaats vond, werd door 23 candidaten deelgenomen, namelijk 12 mannelijke en 11 vrouwelijke, allen voor den eersten cursus.
Van dezen werden 8 afgewezen, namelijk 3 mannelijke en 5 vrouwelijke; toegelaten werden 9 mannelijke en 6 vrouwelijke candidaten.
De gemiddelde leeftijd der toegelaten candidaten was ruim 16 jaar.
Op den 1sten cursus werden eveneens toegelaten twee meisjes, die in het bezit zijn van het getuigschrift, bedoeld bij art. 28 van het huishoudelijk reglement van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs.
In 1895 werd door 2 kweekelingen een voldoend examen voor den 4den en door 1 kweekeling een voldoend examen voor den 3den rang afgelegd.
Op ultimo December 1895 telde

de 1ste cursus 15 mannelijke en 13 vrouwelijke kweekelingen,
„ 2de „ 10 „ „ 3 „ „

te zamen. . 25 „ „ 16 „ „

In het geheel dus 41 tegen 32 op gelijk tijdstip van 1894.

De leesbibliotheek der normaalschool bestond op ultimo December 1895 uit 61 boekwerken, uitmakende 80 boekdeelen. Gedurende 1895 werden door 29 kweekelingen 193 boekdeelen aangevraagd.

§ 6. *Onderwijzend personeel.*

Worden de scholen bij de boschnegers wèl, de normaalschool, de centraalschool, de in § 1 genoemde avondscholen, de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten en de bewaarscholen niet medegeteld, dan was op ultimo December 1895 het onderwijzend personeel samengesteld als volgt:

te Paramaribo:

6 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 1sten rang,
8 „ „ „ 2den „
21 „ „ 17 onderwijzeressen van den 3den rang,
34 „ „ 9 „ „ „ 4den „
1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen,
1 onderwijzeres „ „ „ „ „ Fransch,
1 „ „ „ „ „ „ Engelsch,
11 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes;

voorts nog 22 mannelijke en 37 vrouwelijke personen zonder onderwijzersrang of speciale akte, die in de scholen hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven;

in de districten;

3 onderwijzers van den 2den rang,
13 „ en 1 onderwijzeres van den 3den rang,
12 „ „ 1 „ „ „ 4den rang,
5 „ zonder rang aan het hoofd van scholen;

voorts nog 5 personen van het mannelijk en 9 van het vrouwelijk geslacht, die in de school hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven, hierbij niet medegerekend de echtgenooten der Moravische zendelingen, die onderwijs geven in vrouwelijke handwerken;

in de geheele kolonie derhalve:

97 geëxamineerde onderwijzers,
29 „ onderwijzeressen,

te zamen 126 tegen 125 op gelijk tijdstip van 1894;

voorts 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen, 2 onderwijzeressen met akte alleen voor vreemde talen, 11 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes, 5 onderwijzers zonder rang aan het hoofd van scholen en 73 niet-geëxamineerde personen, die in de scholen hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven.
In den volgenden staat wordt het getal onderwijzers van de verschillende rangen opgegeven, die bij het gewoon lager en het uitgebreid lager onderwijs werkzaam waren op ultimo December van de jaren 1890—1895. De onderwijzers, die uitsluitend akten voor speciale vakken bezitten, zijn hieronder dus niet begrepen.

	1890	1891	1892	1893	1894	1895
Onderwijzers						
van den 1sten rang	5	5	5	6	6	6
„ „ 2den „	6	7	10	10	11	11
„ „ 3den „	28	27	34	36	35	34
„ „ 4den „	42	44	38	44	44	46
Onderwijzeressen						
van den 1sten rang	1	1	„	„	1	1
„ „ 2den „	„	„	„	„	„	„
„ „ 3den „	18	17	18	19	17	18
„ „ 4den „	9	8	7	9	11	10
Totaal van den 1sten rang	6	6	5	6	7	7
Totaal „ „ 2den „	6	7	10	10	11	11
Totaal „ „ 3den „	46	44	52	55	52	52
Totaal „ „ 4den „	51	52	45	53	55	56
Totaal der 4 rangen. . .	109	109	112	124	125	126

De mutatiën in het onderwijzend personeel op de gouvernementsscholen in 1895 waren als volgt:

1°. bij Gouvernementsresolutie van 10 Januari litt. A n°. 245 werd aan mejuffrouw Elize A. Haighton, leerares aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs, op haar verzoek, met ingang op 1°. Februari 1895, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend;

2°. bij Gouvernementsresolutie van 30 Januari litt. A n°. 752 werd aan mejuffrouw E. Juda, kweekeling aan de Emmaschool, op haar verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend;

3°. bij Gouvernementsresolutie van 31 Januari litt. A n°. 764, werd aan den heer A. C. Cotino, onderwijzer in dienst van het Gouvernement, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend;

4°. bij Gouvernementsresolutie van 13 Februari litt. A n°. 1092 werd voorloopig bestendigd de plaatsing (bij resolutie van 28 Juni 1892 litt. A n°. 4554, gedurende het buitenlandsch verlof van mejuffrouw HAIGHTON) van den heer J. ABARBANEL als onderwijzer aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs;

5°. bij Gouvernementsresolutie van 19 Februari litt. A n°. 1241 werd, met wijziging van de betreffende paragraaf van de resolutie van 13 Februari litt. A n°. 1092, de heer J. ABARBANEL benoemd tot onderwijzer aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs;

6°. bij Gouvernementsresolutie van 9 Maart litt. A n°. 1703 werd BALKISSON, onderwijzer in de Hindostansche talen op de plantage Alliance, tijdelijk aangesteld als tolk in de Hindostansche en Madrastalen,

7°. bij Gouvernementsresolutie van 18 Maart litt. A n°. 1911 werden benoemd aan de Wilhelminaschool:

a. als onderwijzeres mejuffrouw C. M. ENGELBRECHT,

b. als kweekeling mejuffrouw H. W. POLAK;

8°. bij Gouvernementsresolutie van 26 Maart litt. A n°. 2099 werd mejuffrouw C. L. E WORST benoemd tot onderwijzeres aan de Emmaschool;

9°. bij Gouvernementsresolutie van 29 Maart litt. A n°. 2004 werd, met ingang op 1 April 1895, KASIPERCHAD aangesteld tot onderwijzer in de Hindostansche talen op de plantage Alliance;

10°. bij Gouvernementsresolutie van 30 April litt. A n°. 3050 werd de heer A. T. OLIVIERA, hoofd der van Sypesteynschool, tijdelijk commies ter gouvernements-secretarie, met ingang op 1 Mei 1895, voor den tijd van zes maanden, benoemd tot hoofdcommies ter gouvernements-secretarie;

11°. in de plaats van NOOR-MAHOMED — overleden op 22 September 1895 — werd bij Gouvernementsresolutie van 26 September litt. A n°. 6775, met ingang op 1°. October 1895, MATADIN tijdelijk aangesteld tot onderwijzer in de Hindostansche talen op Marienburg;

12°. Bij Gouvernementsresolutie van 7 October litt. A n°. 7031 werd, met buiten werking stelling van de resolutie van 29 Maart 1893 litt. B n°. 2316, bepaald dat mejuffrouw H. C. MEURS, hoofd van de Emmaschool, van buitenlandsch verlof teruggekeerd, met 1°. November hare functie zou hervatten;

13°. bij Gouvernementsresolutie van 15 October litt. A n°. 7259 werd aan mejuffrouw C. J. DE VRIES, kweekeling aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs, op haar verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend;

14°. bij Gouvernementsresolutie van 28 October litt. A n°. 7542 werd de termijn van zes maanden waarvoor de heer A. T. OLIVIERA tot hoofdcommies ter gouvernements-secretarie was benoemd, met één maand verlengd;

15°. bij Gouvernements resolutie van 5 November litt A n°. 7709 werden, te rekenen van 1 November, tot kweekeling aangesteld:

a. aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs mejuffrouw P. A. M. SANCHES (kweekeling aan de Wilhelminaschool);

b. aan de Wilhelminaschool mejuffrouw C. PUTSCHER;

16°. bij Gouvernementsresolutie van 8 November litt. A n°. 7797 werd:

a. met ingang op 30 November aan mejuffrouw M. F. VAN MEERTEN, onderwijzeres in vrouwelijke handwerken aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs, op haar verzoek, eervol ontslag uit 'slands dienst verleend;

b. met ingang op 1 December, mejuffrouw C. G. PRICE gequalificeerd als zoodanig;

17°. bij Gouvernementsresolutie van 28 November litt. A n°. 8271 werd de heer A. T. OLIVIERA, wiens functiën als hoofdcommies ter gouvernements-secretarie op 30 November eindigden, met ingang op December, voor den tijd van eene maand, benoemd tot commies ter gouvernements-secretarie, met den personeelen titel van hoofdcommies.

Buitenlandsche verloven werden in 1895 niet verleend. Verlofsverlenging tot verder herstel van gezondheid werd in den loop van 1895 bij ministerieele beschikking verleend aan:

den heer J. C. HOFFKER (12 Januari litt. B n°. 35 en 26 Juni litt. B n°. 11);

mejuffrouw H. C. MEURS (16 Maart litt. B n°. 38);

mejuffrouw M. F. VAN MEERTEN (3 April litt. B n°. 18).

Binnenlandsch verlof werd verleend aan:

den heer G. A. KUSTER (Gouvernementsresolutien van 2 Mei litt. A n°. 3108 en 10 September litt. A n°. 6368) telkens voor éène maand;

den heer H. J. GRAAN (Gouvernementsresolutie van 5 Augustus litt. A n°. 5496) voor éène maand.

Voorts verzuimden verscheidene onderwijzers en onderwijzeressen wegens ziekte gedurende korteren of langeren tijd de school.

Op den 12den Januari 1896 herdacht de heer J. J. HEILBRON, directeur van de normaalschool tot opleiding van onderwijzers en van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs, den dag waarop hij 25 jaar geleden als hoofd eener school te dezer stede optrad.
In tegenwoordigheid van eene groote schare van belangstellenden, samengekomen om den heer HEILBRON geluk te wenschen met zijn zilveren feest, werd hem mededeeling gedaan van het Koninklijk besluit van 14 December 1895 n°. 5, zijne benoeming behelzende tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau en hem het ridderkruis op de borst gehecht.

§ 7. *Getal en aard der schoolgaande kinderen.*

Op de scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs waren op ultimo December 1895 ingeschreven:

in de geheele kolonie:

3596 jongens,
3401 meisjes,

te zamen 6997 leerlingen, tegen 6822 op gelijk tijdstip van 1894; het getal leerlingen is derhalve vermeerderd met 175, te weten 103 jongens en 72 meisjes;

te Paramaribo:

2648 jongens.
2751 meisjes,

te zamen 5399 leerlingen, zijnde ruim 77 pct. van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 5313 op gelijk tijdstip van 1894. Het getal leerlingen is te Paramaribo dus vermeerderd met 86, te weten 72 jongens en 14 meisjes;

in de districten:

948 jongens,
650 meisjes,

te zamen 1598 leerlingen, zijnde bijna 23 pct. van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 1509 op gelijk tijdstip van 1894. Het getal leerlingen in de districten is dus vermeerderd met 189, te weten 31 jongens en 58 meisjes.

De onderstaande opgaven vermelden de plaatsen van vestiging en de bevolking der districtsscholen op ultimo December 1895.

a. *Gouvernementsscholen.*

1°. op de plantage Nieuw-Meerzorg . . . 85 leerlingen,
2°. „ „ „ Marienburg . . . . 43 „
3°. „ het fort Nieuw-Amsterdam. . . 35 „
4°. „ den grond Berlijn . . . . 29 „
5°. „ „ „ Hannover . . . . . 46 „
6°. „ „ „ Onverwacht. . . . . 42 „
7°. „ „ „ Onoribo . . . . . . 30 „
8°. bij het station Domburg . . . . . . 55 „
9°. op den grond Hague. . . . . 27 „
10°. „ het dorp Totness . . . . 46 „
11°. „ den grond Weltevreden . . . . . 64 „
12°. „ „ Ma mère . . . . . . 36 „
13°. te Nieuw-Nickerie . . . . 145 „

te zamen . . 683 leerlingen.

b. *Scholen der Moravische broeders.*

1°. op het etablissement Charlottenburg 60 leerlingen,
2°. „ „ „ Wederzorg 18 „
3°. „ „ „ Leliendaal 50 „
4°. „ „ „ Clevia 39 „
5°. „ „ „ Bersaba 45 „
6°. „ „ „ Bergendal 33 „
7°. „ „ „ Salem 190 „
8°. „ „ „ Waterloo 79 „

te zamen 514 leerlingen.

c. *Scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.*

1°. op het etablissement Marianella 42 leerlingen,
2°. „ de plantage Mary'shoop, de Mariaschool 103 „
3°. „ „ „ „ , de St. Theresiaschool 102 „
4°. te Nieuw-Nickerie, de St. Alfonsusschool 70 „
5°. „ „ , „ St. Claraschool 58 „
6°. „ Albina, de Gerardus Majellaschool, 26 „

te zamen 401 leerlingen.

In de districten is, vergeleken met ultimo December 1894, de bevolking op de Gouvernementsscholen vermeerderd met 18, op de scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken met 80, terwijl op die der Moravische broeders eene vermindering van 7 plaats vond.

In den volgenden staat zijn de schoolgaande kinderen gegroepeerd naar de leeftijden.

LEEFTIJD.	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1895.			
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Per 100.
beneden 7 jaar.	118	65	183	2,62
7 „	404	351	755	10,79
8 „	522	516	1038	14,83
9 „	540	471	1011	14,45
10 „	478	520	998	14,26
11 „	468	459	927	13,25
12 „	394	412	806	11,52
13 „	348	363	711	10,16
14 „	229	175	404	5,77
15 „	67	57	124	1,77
boven 15 „	28	12	40	0,57

Men had dus op ultimo December 1895:

183 schoolgaande kinderen beneden 7 jaar,
5535 „ „ van 7—12 „
1279 „ „ boven 12 „

tegen 174, 5338 en 1290 op ultimo December 1894.

De bovenstaande cijfers hebben alleen betrekking op de scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs. De normaalschool, de centraalschool, de beide avondscholen, de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten, de scholen bij de boschnegers en de bewaarscholen zijn daaronder begrepen.

Op de 6997 op ultimo December 1895 de scholen voor gewoon lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs bezoekende kinderen had men 140 geëxamineerde onderwijzers, hieronder begrepen die met akten uitsluitend voor speciale vakken. Van de rangonderwijzers was op dien datum 1 met buitenlandsch verlof afwezig. Er bleven dus 139 over, d. i. gemiddeld 1 onderwijzer op 50,3 leerlingen tegen 50,9 in het jaar te voren.

Te Paramaribo had men:

110 geëxamineerde onderwijzers op 5399 leerlingen, of
1 geëxamineerden onderwijzer „ 49 „ , tegen
1 „ „ „ 49,7 „ in 1894;

in de districten:

30 geëxamineerde onderwijzers van welke 1 met verlof; er bleven dus over 29 onderwijzers op 1598 leerlingen, of

1 geëxamineerden onderwijzer op 55,1 leerlingen, tegen
1 „ „ „ 55,9 „ , in 1894;

Uit de bijlage blijkt hoe de verhoudingen waren voor elk district en voor de verschillende categoriën van scholen.

Op de hierbedoelde scholen had men op ultimo December 1895 op elke 100 leerlingen:

in de geheele kolonie 51,4 jongens en 48,6 meisjes,
te Paramaribo 49 „ „ 51 „ ,
in de districten 59,3 „ „ 40,7 „

Neemt men alleen de schoolgaande kinderen van 7—12 jaar, dan waren op elke 100 leerlingen:

in de geheele kolonie 50,7 jongens en 49,3 meisjes,
te Paramaribo 48 „ „ 52 „ ,
in de districten 59,5 „ „ 50,4 „ .

Uit den volgenden staat blijkt welke categoriën van kinderen de school bezochten en welke de getalsterkte was van elke categorie op ultimo December 1895.

		Getal schoolgaande kinderen op ultimo December.			Per 100 op ultimo December.		
		1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
Paramaribo en districten.							
Voor rekening van	particulieren	919	997	1029	13,9	14,6	14,7
	het Gouvernement	1940	1945	1904	29,4	28,5	27,2
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders	2075	2189	2212	31,4	32,1	31,6
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1678	1691	1852	25,4	24,8	26,5
Paramaribo.							
Voor rekening van	particulieren	911	987	1018	17,9	18,6	18,9
	het Gouvernement	1262	1290	1232	24,7	24,3	22,8
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders	1560	1666	1698	30,6	31,4	31,5
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1368	1370	1451	26,8	25,8	26,9
Districten.							
Voor rekening van	particulieren	8	10	11	0,5	0,7	0,7
	het Gouvernement	678	655	672	44,9	43,4	42.1
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders	515	523	514	34,1	34,7	32,1
	Roomsch-Katholieke geestelijken	310	321	401	20,5	21,3	25,1

In het cijfer van 1451 leerlingen op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramaribo zijn 191 leerlingen begrepen die tegen betaling op de St. Petrus- en Paulusschool geplaatst waren. (Deze opmerking geldt ook het cijfer 1852). In het geheel gingen dus te Paramaribo voor rekening van particulieren ter school 1018 + 191 of 1209 kinderen tegen 987 + 212 of 1199 kinderen op ultimo December 1894.

Het getal leerlingen op de scholen bij de boschnegers was op 31 December 1895:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
op Koffiekamp (Boven-Suriname)	10	9	19
„ Gansee („)	38	43	81
„ Aurora („)	12	14	26
„ Kopenkrisie (Coppename)	8	2	10
te zamen	68	68	136

Aan het hoofd van deze scholen stonden respectievelijk L. C. Drakenstein, H. Spalburg, J. Albitzouw en Chr. Kraag.

Op de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten waren de cijfers:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Marienburg	33	34	67
Zoelen	46	12	58
Alliance	23	17	40
te zamen	102	63	165

Aan het hoofd van deze scholen stonden Matadin, Fazal-Ali en Kasipershead.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de bewaarscholen te Paramaribo op 31 December 1895.

Bewaarscholen van:	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
de Moravische broeders voor kinderen van onvermogenden	105	117	222
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden	174	235	409
Totaal	279	352	631
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen	40	46	86
verschillende particulieren	85	82	167
Totaal	125	128	253
Totaal-generaal	404	480	884

Op de bewaarschool, verbonden aan de St. Claraschool te Nieuw-Nickerie gingen 31 December 1895 23 jongens en 33 meisjes, te zamen 56 kinderen.

Op den grond Tobibo in Boven-Para bevond zich op denzelfden datum eene bewaarschool met 6 jongens en 6 meisjes, te zamen 12 kinderen.

Op 31 December 1895 gingen in de geheele kolonie 4199 jongens en 4051 meisjes, in het geheel 8250 kinderen, ter school. Een jaar te voren waren de cijfers 4013, 3870 en 7883.

In het verslag van het onderwijs over 1880 werd een staat opgenomen aangevende het getal *schoolplichtige* kinderen in de verschillende deelen der kolonie en daarnaast het getal *schoolgaande schoolplichtige* kinderen, waaruit bleek dat in verschillende districten het getal kinderen dat niet ter school ging zeer belangrijk was. Voor enkele districten is de toestand sedert niet verbeterd, en dit is een natuurlijk gevolg van de plaatselijke gesteldheid. Waar een schrale bevolking in een smalle strook gevestigd is aan de boorden van rivieren en kreken, zal het — wanneer niet een bruikbare landweg de plantages en gronden verbindt — niet zelden voorkomen dat, hoe groot het getal kinderen ook zij, hun de gelegenheid om onderwijs te ontvangen, niet kan verschaft worden. Men kan toch niet op elk punt, waar eenige kinderen

bijeen zijn, eene school vestigen. Blijven in zulke streken de landwegen ontbreken dan kan alleen gunstiger groepeering, d. i.: het ontstaan van bevolkingscentra, tot de stichting van scholen leiden.

Eenigszins wordt aan het hierbedoelde euvel tegemoet gekomen door dat ouders, die in streken gevestigd zijn waar zich geen scholen bevinden, hunne kinderen bij verwanten, enz. te Paramaribo plaatsen of op plantages en gronden waar scholen zijn. Kinderen die uitgebreid lager onderwijs moeten ontvangen, en wier ouders in de districten wonen, moeten wel naar Paramaribo gezonden worden, omdat er in de districten geen scholen voor uitgebreid lager onderwijs zijn.

Tegen het eind van 1895 werd een onderzoek ingesteld naar het getal kinderen dat te Paramaribo ter school ging ofschoon hunne ouders of voogden in de districten woonden. Hun aantal bleek 740 te wezen, namelijk 351 jongens en 389 meisjes, verdeeld als volgt:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
op de niet-gesubsidieerde partic. scholen	44	59	103
„ „ gesubsidieerde „ „	2	4	6
op de Gouvernementsscholen	71	65	136
„ „ gesubsidieerde scholen der Moravische broeders.	169	205	374
„ „ gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken . . .	65	56	121

Van 92 leerlingen (namelijk 26 jongens en 66 meisjes) kon om de een of andere reden niet worden geconstateerd of zij onder de hierbedoelde rubriek vielen.

Bij het onderzoek zijn de onderwijzers op gevallen gestuit waarin het moeielijk was een beslissend antwoord te geven; hierdoor hebben de cijfers geen aanspraak op volkomen juistheid, maar zijn zij slechts als eene benadering te beschouwen.

Hieronder volgt een staat van de mutatiën op de scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs, de scholen bij de boschnegers niet mede gerekend.

	Voor het eerst op school geplaatst.			Totaal van al de plaatsingen.			Totaal van al de afschrijvingen.		
	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo	459	430	889	825	703	1528	744	691	1435
Nickerie.	45	49	94	83	126	209	85	103	188
Coronie	42	57	99	76	164	240	71	139	210
Cottica	10	11	21	14	14	28	8	7	15
Beneden-Commewijne	30	19	49	79	56	135	76	50	126
Beneden-Para en Beneden-Suriname . . .	9	3	12	19	12	31	27	14	41
Boven-Para en Boven-Suriname	38	14	52	54	31	85	42	34	76
Marowijne	15	9	24	24	10	34	4	3	7
Totaal . .	648	592	1240	1174	1116	2290	1057	1041	2098
1894	649	636	1285	1200	1106	2306	1106	998	2104
Paramaribo.									
Niet-gesubsidieerde particuliere scholen	49	67	116	90	133	223	98	112	210
Gesubsidieerde particuliere scholen	6	4	10	8	8	16	9	10	19
Gouvernementsscholen	102	94	196	208	180	388	232	186	418
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders . .	153	162	315	209	235	444	171	241	412
„ „ Roomsch-Katholieke geestelijken	149	103	252	310	147	457	234	142	376
Totaal. . .	459	430	889	825	703	1528	744	691	1435
1894	447	500	947	841	856	1697	750	739	1489
Districten.									
Gouvernementsscholen	81	63	144	157	129	286	143	120	263
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders . .	58	53	111	83	81	164	90	79	169
„ „ Roomsch-Katholieke geestelijken	50	46	96	109	203	312	80	151	231
Totaal. . .	189	162	351	349	413	762	313	350	663
1894	202	136	338	359	250	609	356	259	615

Blijkens den staat werden 2290 leerlingen ingeschreven, waarvan 1240 voor het eerst ter school kwamen; dit cijfer omvat zoowel de kinderen, die nog in het geheel geen onderwijs hadden genoten als hen die van de bewaarscholen kwamen (ten getale van 332, waarvan 176 jongens en 156 meisjes).

Van de eene school naar de andere *verplaatst* werden dus 2290—1240 of 1050 leerlingen. Het geheele aantal van de schoollijsten afgeschreven leerlingen bedroeg 2098; trekt men hiervan af het getal *verplaatste* leerlingen, dan houdt men het getal over van hen die voor goed de school verlieten, dat is 1048 tegen 1083 in 1894.

Wanneer men het verschil tusschen het getal (volgens de maandelijksche mutatiestaten) in 1895 geplaatste en het getal afgeschreven leerlingen telt bij het getal dat op 31 December 1894 op de schoollijsten voorkwam, vindt men cijfers die een weinig verschillen van die welke de schoollijsten op 31 December 1895 aanwijzen. Deze verschillen moeten toegeschreven worden aan de onnauwkeurigheden begaan bij de invulling der maandelijksche staten of bij het opmaken van de naamlijsten op ultimo December.

§ 8. *Schoolbezoek en schoolverzuim.*

In de bij dit verslag gevoegde bijlage vindt men een overzicht van de gemiddelde opkomst per dag en per 100 voor Paramaribo en de districten afzonderlijk en naar den aard der scholen.

De gemiddelde opkomst per 100 bedroeg in 1895 voor:

de geheele kolonie	79
Paramaribo.	79
de districten.	82

tegen 80, 79 en 82 in 1894.

Het schoolbezoek was dus in 1895 iets minder dan in 1894.

Worden de cijfers gegroepeerd naar den aard der scholen, dan was de gemiddelde opkomst per 100 in 1895:

	in de geheele kolonie.	te Paramaribo.	in de districten.
op de niet-gesubsidieerde partic. scholen.	84	84	—
op de gesubsidieerde particuliere scholen	80	80	—
op de Gouvernementsscholen	75	74	77
op de gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	78	77	83
op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	84	83	89

Omtrent het hooge cijfer der verzuimen op de Gouvernementsscholen te Paramaribo zij hier verwezen naar hetgeen daaromtrent in het verslag over 1890 is aangeteekend. Van grooten invloed op het verzuimcijfer op de Gouvernementsscholen is ook de omstandigheid dat op deze scholen — tenzij op aanwijzing van den inspecteerenden geneeheer — geen tijdelijke afschrijving plaats heeft van kinderen, die wegens ziekte (of om andere redenen) geruimen tijd de school verzuimen, hetgeen op de gesubsidieerde scholen wel plaats heeft. Een betrekkelijk klein getal kinderen, die lang achtereen verzuimen, kan dus van grooten invloed zijn op het verzuimcijfer.

In 1895 werden noch te Paramaribo, noch in de districten vervolgingen ingesteld wegens het veroorzaken van schoolverzuim van kinderen.

Door de politie werden te Paramaribo in den loop van het jaar 378 schoolkinderen (namelijk 194 jongens en 184 meisjes), die zich gedurende de schooluren op straat bevonden, aangehouden. Tot Maart werden de aangehouden kinderen naar school gebracht, van dien tijd af naar huis, omdat zij bij hunne aanhouding op straat dikwijls te haveloos zijn om op school gehouden te kunnen worden; bij het naar huis brengen wordt aan de ouders of bezorgers tegelijkertijd eene waarschuwing gegeven.

Van 1877 (het jaar van de inwerkingtreding der nieuwe onderwijsverordening) tot 1895 is het getal schoolgaande kinderen in de kolonie met 2375 vermeerderd.

Te Paramaribo steeg in dezelfde tijdruimte de schoolbevolking van 3201 tot 5399, eene vermeerdering dus van 2198 kinderen.

In den volgenden staat is voor iedere maand het gemiddeld getal schoolgaande kinderen en de gemiddelde opkomst per dag opgegeven. Hierbij worde aangeteekend dat de school op la Rencontre gedurende de maanden September en November gesloten was. De leerlingen dezer school zijn in de genoemde maanden niet opgenomen onder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen.

October is de vacantiemaand.

	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	November.	December.
Gemiddeld getal schoolgaande kinderen:											
a. Paramaribo	5350	5400	5407	5433	5462	5463	5476	5470	5326	5316	5429
b. de districten	1545	1567	1561	1565	1538	1523	1589	1630	1468	1523	1608
c. de geheele kolonie . .	6895	6967	6968	6998	7000	6986	7065	7100	6794	6839	7037
Gemiddelde opkomst per dag:											
a. Paramaribo	4028	4244	4186	4230	4279	4312	4372	4418	4300	4231	4256
b. de districten	1234	1287	1277	1258	1231	1240	1304	1337	1213	1269	1293
c. de geheele kolonie . .	5262	5531	5463	5488	5510	5552	5676	5755	5513	5500	5549
Gemiddelde opkomst per 100 per dag:											
a. Paramaribo	75	79	77	78	78	79	80	81	81	80	78
b. de districten	80	82	82	80	80	81	82	82	83	83	80
c. de geheele kolonie . .	76	79	78	78	79	79	80	81	81	80	79

Percentsgewijze was het schoolbezoek te Paramaribo het best in Augustus en September, het slechtst in Januari; in de districten het best in September en November, het slechtst in Januari, April, Mei en December.

De behandeling van trachoomlijders op school (zie het verslag over 1889) werd in 1895 geregeld voortgezet. Verzet van de zijde der ouders tegen die behandeling kwam in 1895 niet voor.

§ 9. *Omvang, aard en toestand van het onderwijs. Schooltucht.*

Onder dit hoofd valt over 1895 niets nieuws mede te deelen. Over de oprichting van eenige nieuwe scholen in de districten en te Paramaribo werd reeds in § 1 gesproken.

Hoewel betrekking hebbende op 1896 worde hier aangeteekend dat:

bij gouvernementsresolutie van 10 Februari litt. A n°. 1092*a* aan den heer Th. E. Juda, onderwijzer aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs, vergunning werd verleend om voor een door hem te openen cursus voor de Fransche en Engelsche taal — hoofdzakelijk voor leerlingen die de gouvernementsscholen voor gewoon lager onderwijs bezoeken — gebruik te maken van een der lokalen van de van Sypesteynschool en wel elken Woensdag namiddag 4—6 en elken Zaterdag morgen van 8—10 uur;

bij gouvernementsresolutie van 17 Februari litt. A n°. 1272 aan het bestuur van de hier gevestigde afdeeling van de Alliance française vergunning werd verleend om, voor een te openen cursus, waarop aan meisjes en jongens, niet jonger dan 14 jaar, gratis onderricht zal worden gegeven in de Fransche taal en letterkunde door Fransche onderwijzers, ten hoogste vier avonden in de week kosteloos gebruik te maken van een of twee lokalen van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs.

§ 10. *De schoolspaarbank.*

Het saldo bij mij in kas van 1894 was f 50. Het geheele bedrag van 1 Januari tot 31 December 1895 bij mij gestort was, f 4831. Hiervan moet f 10 worden uitgekeerd ter restitutie aan scholieren, zoodat het saldo f 4821 bleef.

In 1895 werd door mij in de koloniale spaarbank ten name van den „inspecteur voor het onderwijs voor de schoolspaarbank" gestort een bedrag van f 4809, terwijl f 62 bij mij in kas bleef als zijnde bij mij gestort na de laatste zitting van de koloniale spaarbank in 1895.

In 1894 was op het spaarbankboekje ten name van den inspecteur een saldo van f 1421 overgebleven, dat nog niet werd overgeschreven op naam van scholieren. Met het in 1895 in de koloniale spaarbank gestorte bedrag van f 4809 maakt dit eene som uit van f 6230.

In 1895 werd een bedrag van f 4698 op naam van scholieren overgeschreven, zoodat het saldo van het te goed op evengenoemd spaarbankboekje op ultimo December 1895 f 1532 bedroeg.

Van de invoering der schoolspaarbank in Mei 1882 tot 31 December 1895 werd door de onderwijzers — na aftrek van de uitkeeringen door mij gedaan bij het sluiten van scholen als anderszins — bij mij gestort een bedrag van f 70 821, waarvan f 69 227 op naam van scholieren werd overgeschreven, onder beide sommen de centraalschool begrepen.

Op ultimo December 1895 namen 3214 scholieren aan het sparen deel, zijnde bijna 46 pct. van het getal schoolgaande kinderen, dat op dien datum 6997 bedroeg. Op denzelfden datum waren 1403 scholieren in het bezit van boekjes der koloniale spaarbank, zijnde ruim 20 pct. van het getal schoolgaande kinderen en bijna 44 pct. van het getal deelnemers aan het sparen.

Hier volgt eene samenvatting van de verschillende cijfers. Ter vergelijking zijn de cijfers van de jaren 1891—1894 mede opgegeven.

	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Getal schoolgaande kinderen op ultimo December	6092	6328	6612	6822	6997
Getal deelnemers aan het sparen op ultimo December	2641	2883	3124	2985	3214
Zijnde per 100 van het getal schoolgaande kinderen	43	46	47	44	46
Bij mij gestort bedrag	f 4 502	f 3 863	f 4 484	f 3 577	f 4 821
In de koloniale spaarbank belegd	4 504	3 942	4 478	3 584	4 809
Saldo bij mij in kas op ultimo December	130	51	57	50	62
Bedrag op naam van scholieren overgeschreven	4 371	4 085	4 601	3 459	4 698
Saldo te goed op het spaarbankboekje, ten name van den inspecteur van het onderwijs op ultimo December	1 562	1 419	1 296	1 421	1 532
Getal schoolgaande kinderen in het bezit van spaarbankboekjes op ultimo December	1 295	1421	1468	1 443	1 403
Zijnde per 100 van het getal schoolgaande kinderen	21	22	22	21	20
En per 100 van het getal deelnemers aan het sparen	49	49	47	48	44

Het saldo te goed op de 1403 spaarbankboekjes aan scholieren toebehoorende was op 31 December 1895, ongerekend de rente (die in 1896 wordt bijgeschreven) f 10 114,58^5, dat is gemiddeld f 7,21 per boekje.

Voor Paramaribo waren de cijfers:

1063 spaarbankboekjes met een saldo te goed van f 7 107,57, of gemiddeld f 6,69 per boekje;

voor de districten;

340 spaarbankboekjes met een saldo te goed van f 3007,01^5, of gemiddeld f 8,84 per boekje.

Op 31 December 1891 waren de cijfers:

voor de geheele kolonie:

1295 boekjes met f 10 986,11^5 of f 8,48 per boekje;

voor Paramaribo:

991 boekjes met f 8 570,18^5 of f 8,65 per boekje;

voor de districten:

304 boekjes met f 2 415,03 of f 9,95 per boekje.

De volgende staat geeft een overzicht van verschillende cijfers voor Paramaribo en de districten afzonderlijk en naar den aard der scholen.

	Bedrag in 1895 door de onderwijzers gestort.	Saldo van het in 1894 door de onderwijzers gestorte bedrag.	Bedrag in 1895 op naam van schoolgaande kinderen overgeschreven.	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1895.	Getal deelnemers aan het sparen op school op ultimo December 1895.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Getal bezitters van boekjes der koloniale spaarbank op ultimo December 1895.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Per 100 van het getal deelnemers aan het sparen.
Paramaribo	f 3376	f 1213	f 3161	5399	2551	47	1063	20	42
Nickerie	777	54	773	452	243	54	163	36	67
Coronie	111	17	115	468	77	16	42	9	56
Cottica	„	„	„	60	„	„	„	„	„
Beneden-Commewijne	371	124	462	196	116	59	57	29	49
Beneden-Para en Beneden-Suriname	12	„	12	74	14	19	4	5	29
Boven-Para en Boven-Suriname	146	63	152	322	190	59	61	19	32
Marowijne	28	„	23	26	23	88	13	50	57
Totaal	f 4821	f 1471	f 4698	6997	3214	46	1403	20	44
Paramaribo en districten.									
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	f 726	f 123	f 675	734	178	24	115	16	65
Gesubsidieerde particuliere scholen	41	„	41	67	44	66	22	33	50
Gouvernementsscholen	2606	867	2619	2132	1450	68	766	36	53
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	344	129	328	2212	606	27	166	8	27
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	1104	352	1035	1852	936	51	334	18	36
Totaal	f 4821	f 1471	f 4698	6997	3214	46	1403	20	44
Paramaribo.									
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	f 726	f 123	f 675	734	178	24	115	16	65
Gesubsidieerde particuliere scholen	41	„	41	67	44	66	22	33	50
Gouvernementsscholen	1451	651	1374	1149	956	66	519	36	54
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	344	129	328	1698	606	36	166	10	27
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	814	310	743	1451	767	53	241	17	31
Totaal	f 3376	f 1213	f 3161	5399	2551	47	1063	20	42
Districten.									
Gouvernementsscholen	f 1155	f 216	f 1245	683	494	72	247	36	50
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	„	„	„	514	„	„	„	„	„
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	290	42	292	401	169	42	93	23	55
Totaal	f 1445	f 258	f 1537	1598	663	41	340	21	51

Berekent men naar bovenstaanden staat het gemiddeld in 1895 per leerling gespaarde en per leerling overgeschreven bedrag, daarbij tot grondslag nemende

voor het gespaarde bedrag:

1°. het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1895;

2°. „ „ deelnemers aan het sparen „ „ „

voor het overgeschreven bedrag:

3°. het getal bezitters van spaarbankboekjes op ultimo December 1895, dan vindt men

voor Paramaribo:

	1°.	2°.	3°.
de niet gesubsidieerde particuliere scholen	f 0.99	f 4.08	f 5 87
„ gesubsidieerde „ „	0.61	0.93	1.86
„ gouvernementsscholen „ „	1.00	1.52	2.65
„ gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	0.20	0.57	1.98
„ gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	0.56	1.06	3.08
voor de districten:			
de gouvernementsscholen	1.69	2.34	5.04
„ gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	0.72	1.72	3.15
en totaal gemiddeld:			
voor Paramaribo	0.63	1.32	2.97
„ de districten	0.90	2.18	4.52
„ „ geheele kolonie	0.68	1.50	3.35

Omtrent de waarde aan deze cijfers te hechten, verwijs ik naar het in vorige verslagen daaromtrent aangeteekende.

Hier volgt eene recapitulatie van de cijfers van 1891—1895.

	1891	1892	1893	1894	1895
Gespaard bedrag per schoolgaand kind:					
a. Paramaribo	f 0,85	f 0,61	f 0,61	f 0,42	f 0,63
b. de districten	0,37	0,63	0,90	0,90	0,90
c. „ geheele kolonie	0,74	0,61	0,68	0,52	0,68
Gespaard bedrag per deelnemers aan het sparen:					
a. Paramaribo	f 1,87	f 1,31	f 1,24	f 0,95	f 1,32
b. de districten	1,03	1,45	2,23	2,09	2,18
c. „ geheele kolonie	1,70	1,34	1,44	1,20	1,50
Op naam van scholieren overgegeven bedrag per spaarbankboekje:					
a. Paramaribo	f 3,91	f 2,83	f 2,80	f 1,96	f 2,97
b. de districten	1,65	3,04	4,41	3,93	4,52
c. „ geheele kolonie	3,38	2,87	3,13	2,40	3,35

In 1895 werden door de koloniale spaarbank op naam van scholieren, wier spaarpenningen één gulden of veelvouden hiervan bedroegen, 520 boekjes uitgegeven.

Hiervan kwamen:

te Paramaribo:

op de niet gesubsidieerde particuliere scholen	42
„ „ gesubsidieerde particuliere scholen	18
„ „ gouvernementsscholen	138
„ „ gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	95
„ „ „ „ „ Roomsch-Katholieke geestelijken	95
Totaal	388

in de districten:

op de gouvernementsscholen	84
„ „ gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	48
Totaal	132

In 1895 bedroeg het aantal stortingen van al de scholen 205 tegen 180 in 1894.

§ 11. *Schoolgebouwen, onderwijzerswoningen, schoolmeubelen en schoolbehoeften.*

In de paaschvacantie van 1895 werd de Westerschool en in de groote vacantie de Willemschool geschilderd.

Ingevolge de bij Gouvernementsresolutie van 2 Maart 1895 litt. A n°. 1527 verleende machtiging werd op 25 Maart daaraanvolgende het gebouw op de plantage la Rencontre, dienende tot school en onderwijzerswoning, aangekocht. In het najaar van 1895 werd dit gebouw gerepareerd en geschilderd.

Op het fort Nieuw-Amsterdam werd een nieuw schoolgebouw met onderwijzerswoning opgericht.

Op het terrein van de openbare school te Nieuw-Nickerie werd een eenvoudige gymnastiekloods opgericht en voorzien van eenige gymnastiektoestellen.

De pachters van Berlijn (Boven-Para) gingen er eindelijk toe over het allernoodigste aan het dak van het schoolgebouw te doen, maar nog altijd verkeert het gebouw in een zeer bouwvalligen staat. Afdoende verbetering schijnt van de pachters niet te wachten te wezen.

De inspecteur voor het onderwijs,

H. D. Benjamins.

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE F[2].

N°. 8.

STAAT

aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1895, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen en de gemiddelde opkomst per dag en per 100 gedurende 1895.

	Getal scholen op ultimo December 1895.	Getal geëxamineerde onderwijzers.	Getal schoolgaande kinderen op ult°. December 1895. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Getal leerlingen op 1 geëxamineerden onderwijzer.
Paramaribo	24	110	2648	2751	5399	49
Nickerie	6	7	244	208	452	65
Coronie	5	7	254	214	468	67
Cottica	1	1	37	23	60	60
Beneden-Commewijne	4	4	123	73	196	49
Beneden-Para en Beneden-Suriname	2	2	48	26	74	37
Boven-Para en Boven-Suriname	8	7	222	100	322	46
Marowijne	1	1	20	6	26	26
Totaal	51	139	3596	3401	6997	50
1894	47	134	2493	3329	6822	51
Paramaribo en districten.						
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	8	[1]) 22	230	504	734	53
Gesubsidieerde particuliere scholen	1	1	34	33	67	67
Gouvernementsscholen	19	[2]) 55	1201	931	2132	39
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	13	35	1101	1111	2212	63
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	10	[3]) 26	[5]) 1030	822	[5]) 1852	71
Totaal	51	139	3596	3401	6997	50
1894	47	134	3493	3329	6822	51
Paramaribo.						
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	8	[1]) 22	230	504	734	33
Gesubsidieerde particuliere scholen	1	1	34	33	67	67
Gouvernementsscholen	6	[2]) 41	767	682	1449	35
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	5	27	806	892	1698	63
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	4	[3]) 19	[5]) 811	640	[5]) 1451	76
Totaal	24	110	2648	2751	5399	49
1894	23	107	2576	2737	5313	50
Districten.						
Gouvernementsscholen	13	[4]) 4	434	249	683	49
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	8	8	295	219	514	64
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	6	7	219	182	401	57
Totaal	27	29	948	650	1598	55
1894	24	27	917	592	1509	66

Gemiddeld getal schoolgaande kinderen gedurende 1895.			Gemiddelde opkomst per dag gedurende 1895.			Gemiddelde opkomst per 100 gedurende 1895.		
Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
2657	2755	5412	2138	2119	4257	80	77	79
247	199	446	191	149	340	77	75	76
252	199	451	209	176	385	83	88	85
36	21	57	32	19	51	89	90	89
129	68	197	102	57	159	79	84	81
56	27	83	44	20	64	79	74	77
211	99	310	179	82	261	85	83	84
8	5	13	8	4	12	100	80	92
3596	3373	6969	2903	2626	5529	81	78	79
3469	3299	6768	2813	2588	5401	81	78	80
252	505	757	207	428	635	82	85	84
34	35	69	27	28	55	79	80	80
1234	950	2184	956	685	1641	77	72	75
1096	1103	2199	866	854	1720	79	77	78
980	780	1760	847	631	1478	86	81	84
3596	3373	6969	2903	2626	5529	81	78	79
3469	3299	6768	2813	2588	5401	81	78	80
252	505	757	207	428	635	82	85	84
34	35	69	27	28	55	79	80	80
797	702	1499	614	501	1115	77	71	74
794	886	1680	621	668	1289	78	75	77
780	627	1407	669	494	1163	86	79	83
2657	2755	5412	2138	2119	4257	80	77	79
2551	2694	5245	2056	2094	4150	81	78	79
437	248	685	342	184	526	78	74	77
302	217	519	245	186	431	81	86	83
200	153	353	178	137	315	89	90	89
939	618	1557	765	507	1272	81	82	82
918	605	1523	757	494	1251	82	82	82

AANMERKINGEN.

In dezen staat zijn niet begrepen de normaalschool, de centraalschool, de avondscholen, de bewaarscholen, de scholen bij de boschnegers en die voor kinderen der Britsch-Indische immigranten.

Te Paramaribo zijn van de 8 niet gesubsidieerde particuliere scholen 5 gemengd en 3 uitsluitend voor meisjes bestemd. Van de 6 gouvernementsscholen zijn 3 gemengd, 1 voor jongens en 2 voor meisjes. Van de 5 scholen der Moravische broeders zijn 3 gemengd, 1 voor jongens en 1 voor meisjes. Van de 4 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken zijn 2 voor jongens en 2 voor meisjes.

In de districten zijn al de scholen van het gouvernement en van de Moravische broeders gemengd. Van de 6 scholen der Roomsch-Katholieken zijn 2 gemengd, 2 voor jongens en 2 voor meisjes.

[1]) Hieronder begrepen 1 onderwijzer met akte alleen voor het Fransch, 1 met akte alleen voor het Engelsch en 6 met akte alleen voor de handwerken voor meisjes. Zonder deze wordt de verhouding tot het getal leerlingen 1 tot 52.

[2]) Hieronder begrepen 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen en 1 onderwijzeres met akte alleen voor de handwerken voor meisjes. Zonder deze wordt de verhouding tot het getal leerlingen 1 tot 40 en 1 tot 37.

[3]) Hieronder begrepen 4 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes. Zonder deze wordt de verhouding tot het getal leerlingen 1 tot 84 en 1 tot 97.

[4]) Hieronder niet begrepen 1 onderwijzer met verlof.

[5]) Hieronder begrepen 191 jongens die tegen betaling op de St. Petrus- en Paulusschool te Paramaribo geplaatst waren.

II. SURINAME.

BIJLAGE G[1].

N°. 9.

VERSLAG van den geneeskundigen inspecteur omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie Suriname over 1895.

§ 1. *Organisatie.*

De navolgende veranderingen onderging de organisatie van den dienst:

Bij Gouvernementsresolutie dd. 12 Januari 1895 litt. A n°. 331, werd, op grond dat de communicatieweg tusschen het fort Nieuw-Amsterdam en de plantage Jagtlust zoover gevorderd is dat die weg veilig met paard en rijtuig kan worden bereden, de aan den districtsgeneesheer G. F. E. Hering toegekende roeiersloonen en abonnement voor huur van een vaartuig ingetrokken en hem toegelegd fouragegeld voor een paard.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 18 Januari 1895 litt. A n°. 469, werd aan den districtsgeneesheer dr. E. H. Gewand, op zijn verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 18 Januari 1895 litt. A n°. 1808, werden eervol ontheven:

de districtsgeneesheer A. Fernandes, van de praktijk in het 11de en die op de plantages Waterloo en Nursery in het 12de geneeskundig district;

de districtsgeneesheer J. E. Wesenhagen, van die in het 1ste en in een gedeelte van het 2de geneeskundig district;

de districtsgeneesheer D. de la Parra, van die op het station Onoribo in Boven-Para;

en de waarneming van den dienst opgedragen:

in het 11de geneeskundig district en op de plantages Waterloo en Nursery in het 12de geneeskundig district, aan den officier van gezondheid J. J. F. M. Nooren;

in het 1ste geneeskundig district en de plantages Johan en Margaretha, tot en met de plantage Marienbosch, in het 2de geneeskundig district, aan den heer A. Fernandes;

in het district Boven-Para, aan den heer J. E. Wesenhagen.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 22 Mei 1895 litt. A n°. 3588, werd aan den districtsgeneesheer D. Hartogh, op zijn verzoek, buitenlandsch verlof, buiten bezwaar van den lande, verleend en hij mitsdien tijdelijk ontslagen van de hem opgedragen geneeskundige praktijk.

De districtsgeneesheeren J. J. Halfhide en O. A. von Königslöw werden ook tijdelijk ontheven van de hun opgedragen geneeskundige praktijk.

De dienst werd toen als volgt geregeld:

de heer Halfhide werd belast met de praktijk in een gedeelte van het 3de geneeskundig district, loopende van en met de plantage Zoelen tot en met de plantage Sorgvliet; de heer von Königslöw met die op ds plantages Brouwerslust en Kroonenburg in het 2de geneeskundig district en op de plantage Alkmaar tot en met de plantage Spieringshoek in het 3de geneeskundig district, en de heer D. de la Parra met die in het 2de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden, gelegen tusschen de plantage Brouwerslust en den grond Saphir, de gronden aan de beide oevers van de Orleanskreek in het 3de geneeskundig district en de plantages Weltevreden en Nieuwgrond in het 4de geneeskundig district.

Verder werd de districtsgeneesheer D. C. Gomperts, aan wien de praktijk in een gedeelte van het 7de geneeskundig district is opgedragen, tevens belast met de praktijk in het overige gedeelte van dat district, en werden, op grond van het stationneeren van een stoombarkas op het station Domburg, de aan hem toegekende roeiersloonen en abonnement voor huur van een vaartuig ingetrokken.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 27 Juni 1895 litt. A, n°. 4699 werd, op grond dat zich op de plantage Uitkijk vrije immigranten gevestigd hebben, en dat in de nabijheid van die plantage een politiestation zal gevestigd worden, de dienst in het district Saramacca nader geregeld, en wel:

de geneesheer A. Bueno Bibaz, met de praktijk in het 9de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers der Saramacca van en met de plantage de Morgenster tot en met de plantage Uitkijk, met inbegrip van het op te richten politiestation;

de geneesheer L. J. Rens, met die in het 8ste geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers der Saramacca van en met de plantage Kent tot en met de plantage Huwelijkszorg, de plantages Catharina Sophia, Dankbaarheid en Broederschap en de gronden gelegen tusschen de plantages Broederschap en de Morgenster in het 9de geneeskundig district.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 8 Juli 1895 litt. A n°. 4769, werd het aan den districtsgeneesheer D. de la Parra toegekende fouragegeld voor een paard ingetrokken en de hem toegelegde roeiersloonen met dat bedrag verhoogd.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 12 Augustus 1895 litt. A n°. 5643, werd de geneesheer H. G. Hirschfeld aangewezen om, ingeval van urgentie, bij afwezigheid van den op het station Domburg gevestigden districtsgeneesheer wegens praktijk op de hoogerop gelegen plantages of bij diens verhindering wegens ziekte, dadelijk hulp te verleenen.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 11 September 1995 litt. A n°. 6392, werden eervol ontheven de districtsgeneesheer J. J. Halfhide van de hem opgedragen praktijk op de plantages Leliendaal, Visserszorg en Sorgvliet, en de districtsgeneesheer O. A. von Königslöw van die op de plantages Kroonenburg en Brouwerslust;

terwijl de praktijk op de plantages Leliendaal, Visserszorg en Sorgvliet werd opgedragen aan den geneesheer VON KÖNIGSLÖW en die op de plantages Kroonenburg en Brouwerslust aan den geneesheer FERNANDES. Tevens werden ingetrokken de aan den geneesheer HALFHIDE toegekende roeiersloonen en abonnement voor huur van een vaartuig.

De geneeskundige dienst in de districten was op 31 December 1895 opgedragen aan de na te noemen districtsgeneesheeren, als volgt:

1°. A. FERNANDES, gevestigd op het station Frederiksdorp, in het 1ste geneeskundig district, van de plantage Pieterszorg tot en met de plantage Elisabethshoop en van en met de plantage Johan en Margaretha tot en met de plantage Brouwerslust in het 2de geneeskundig district;

2°. D. DE LA PARRA, gevestigd op de plantage Hecht en Sterk, in een gedeelte van het 2de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden gelegen tusschen de plantage Brouwerslust en den grond Saphir, de gronden aan de beide oevers van de Orleanskreek in het 3de geneeskundig district en de plantages Weltevreden en Nieuwgrond in het 4de geneeskundig district;

3. O. A VON KÖNINGSLÖW, gevestigd op de plantage Alkmaar, in een gedeelte van het 3de geneeskundig district, van en met de plantage Leliendaal tot en met de plantage Spieringshoek;

4°. J. J. HALFHIDE, gevestigd op de plantage Marienburg, in een gedeelte van het 3de geneeskundig district, van en met de plantage Zoelen tot en met de plantage Marienburg;

5°. H. K. KENSWIL, gevestigd op het station Sommelsdijk, in het 4de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden in de Matappicakreek tot en met de plantage Reynsdorp, de plantages en gronden langs de beide oevers van de Cottica, tot en met den grond Twijfelachtig, de plantages en gronden aan de Commetewane en die aan de Boven-Commewijne tot en met den grond Mijnhoop;

6°. W. N. SEVENOAKS, gevestigd op het station Ephrata, in het 5de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers van de Cottica van een met de plantage l'Aventure tot en met de plantage la Paix, met inbegrip van de plantages en gronden in de Pericakreek en de plantage Goudmijn in Boven-Commewijne;

7°. G. F. C. HERING, gevestigd op het fort Nieuw-Amsterdam, in een gedeelte van het 6de geneeskundig district, van het fort Nieuw-Amsterdam tot en met de plantage Jagtlust in Beneden-Suriname, bij de landbouwers op en in de nabijheid van gemeld fort en op de plantage de Resolutie in het 1ste geneeskundig district;

8°. D. C. GOMPERTS, gevestigd op het station Domburg, in het 7de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan den rechteroever der Suriname van en met de plantage Meerzorg tot en met de plantage Groot-Chatillon en die aan den linkeroever van en met de plantage Tout-lui-faut tot en met de plantage de Chineesche Vriendschap;

9°. L. J. RENS, gevestigd op la Prévoyance, in het 8ste geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers van de Saramacca van en met de plantage Kent tot en met de plantage Huwelijkszorg, de plantages Catharina Sophia, Dankbaarheid en Broederschap en de gronden gelegen tusschen de plantages Broederschap en de Morgenster in het 9de geneeskundig district;

10°. A. BUENO BIBAZ, gevestigd op het station Groningen, in het 9de geneeskundig district, bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers van de Saramacca van en met de plantage de Morgenster tot en met de plantage Uitkijk, met inbegrip van het op te richten politiestation;

11°. C. L. DUURVOORT, gevestigd in Coronie, in het 10de geneeskundig district, bevatttende het district Coronie;

12°. J. J. F. M. NOOREN, gevestigd te Nieuw-Nickerie, in het 11de geneeskundig district, bevattende Nieuw-Rotterdam, de plantage Waldeck en Margarethenburg en Nieuw-Nickerie en de plantages Waterloo en Nursery in het 12de geneeskundig gesticht;

13°. J. F. NASSY, gevestigd te Nieuw-Nickerie, in het 12de geneeskundig district, bevattende de plantages Crappahoek, 't Lot n°. 36, Paradise, Hamptoncourt, Botany Bay en Hazard, alsmede de gronden gelegen boven de plantage Hamptoncourt en de verdere nederzettingen boven de plantage 't Lot;

14°. A. DA SILVA PEREIRA, gevestigd te Paramaribo, in een gedeelte van het 6de geneeskundig district van en met de plantage Leonsberg tot en met den grond Combé en op de plantages ma Rétraite en Tourtonne in het 13de geneeskundig district, alsmede den grond Wolffenbuttel, de gronden aan den weg van Charlesburg van n°. 2 tot en met n°. 16 en die ingesloten door den 1sten en 2den rijweg, den rijweg naar Kwatta en den verlengden gemeenen landsweg;

15°. H. M. LEYSNER, gevestigd te Paramaribo, de plantage Kwatta in het 13de geneeskundig district en de gronden in het district Beneden-Para, gelegen langs den weg naar de plantage Kwatta (waaronder de gronden Industrie, Cayenne en Oldenburg);

16°. dr. J. VAN WEST, gevestigd te Paramaribo, in een gedeelte van het 13de geneeskundig district, voor zooveel betreft de gronden aan het pad van Wanica en de etablissementen Beekhuizen en Livorno tot en met de plantage Dijkveld, alsmede de gronden aan den gemeenen landsweg, van n°. 312 tot en met n°. 315 en den grond l'Hermitage n°. 351;

17°. H. W. WEYTINGH, gevestigd te Albina, met de praktijk aan de Marowijne;

18° J. E. WESENHAGEN, gevestigd op het station Republiek, met de praktijk in Boven-Para.

De bezoldiging der districts-geneesheeren varieerde in 1895 tusschen f 2000 en f 4000, waarbij komen kostelooze woning of toelage voor huishuur naar reden van f 600 's jaars en vergoeding voor vervoermiddelen in verband tot de uitgestrektheid der districten; terwijl waar communicatie te land bestaat, voor zooveel noodig fouragegeld voor een paard naar reden van f 240 's jaars werd toegekend.

In de districten echter, alwaar een stoombarkas ten dienste van den districts-commissaris gestationneerd is, en de barkas mede door den districtsgeneesheer kan gebruikt worden, zijn de roeiersloonen komen te vervallen.

In de districten waren op 31 December 1895 de navolgende vroedvrouwen gevestigd: in Nickerie de weduwe E. B. PENEUX, in Coronie E. J. FRÄSER, beiden met eene toelage van f 400 's jaars. Verder waren, zonder toelage, met vergunning van den geneeskundigen inspecteur, ingevolge art. 23 der geneeskundige verordening (*Gouvernementsblad* 1879 n°. 8), gevestigd: in het district Boven-Suriname op het station Domburg, P. ERNST, echtgenoote van P. KENSWIL en op de plantage Marienburg, district Beneden-Commewijne, ANNIE BENNET.

§ 2. *Werking der verordening.*

Evenals elk jaar, werden ook in 1895 de plantages en zooveel doenlijk de gronden in de verschillende districten door mij en den agent-generaal, meermalen in gezelschap van den Britschen consul, bezocht.

Met genoegen kan geconstateerd worden dat geene moeite nog zorgen gespaard werden om aan de immigranten goede geneeskundige behandeling en verpleging te verschaffen.

Ook wordt aan de verordening van 9 October 1890 (*Gouvernementsblad* n°. 35), houdende voorschriften betreffende het kosteloos voorzien aan de op de plantages en gronden werkende en wonende Britsch-Indische immigranten en hunne gezinnen, die hunne overeenkomsten hebben vervuld, van goede woning, goed drinkwater en voldoende geneeskundige behandeling en verpleging de hand gehouden.

De creolenbevolking bleef, voor zoover zij zich binnen de

grenzen der geneeskundige districten bevindt, ook niet verstoken van geneeskundige hulp. Geregeld werden de grondjes om de veertien dagen door de geneesheeren bezocht en zoo dikwijls nog als hunne hulp werd ingeroepen.
Sedert in het district Boven-Para, alwaar meerendeels creolen-arbeiders gevestigd zijn, een geneesheer is geplaatst, maken zij bij ziekte geregeld gebruik van de hulp van den geneesheer.
De wenschelijkheid om districtsgeneesheeren van snellere vervoermiddelen te water te voorzien, daar waar voldoende communicatie te land ontbreekt, zooals reeds in enkele districten bestaat, zou een groote verbetering in den bestaanden toestand teweeg brengen, daar de zieken veelvuldiger zouden kunnen bezocht worden en de roeiersloonen, enz. belangrijk verminderd worden.

§ 3. *Gezondheidstoestand in de districten.*

De gezondheidstoestand in de districten kan in het afgeloopen jaar bevredigend genoemd worden.
Epidemiën hebben niet geheerscht.
De belangrijkste ziektegevallen waren malaria en catarrhale aandoeningen van ademhalings- en spijsverteeringsorganen.
In Nickerie was de toestand gunstiger dan vorige jaren. Wel kwamen nog gevallen van malaria voor, doch in mindere mate dan vroeger. De meeste gevallen waren recidieven.
De geboorte overtrof de sterfte met 278 zielen.

Het voorkomen van nieuwe gevallen van yaws onder de immigranten is veel verminderd. Recidieven komen echter veel voor.
Aan de zorg voor afzondering en ontsmetting der woningen, na evacuatie, wordt de hand gehouden.
Onder de creolenbevolking blijft de ziekte duurzaam voortheerschen; zij zonderen zich niet af, en brengen alzoo de besmetting over op anderen, hetgeen niet te voorkomen is bij gemis van eene wettelijke regeling van dit onderwerp.
In het afgeloopen jaar werden 183 yawslijders in de inrichting op het station Groningen verpleegd, terwijl als hersteld ontslawerden 111 personen. 4 overleden.
Op den 1sten Januari 1896 bleven alsnog in de inrichting op het station Groningen 68 lijders.
Ten einde de yaws en het voorkomen van oogontsteking onder de immigranten-kinderen tegen te gaan, werd den geneesheeren door mij opgedragen, in overleg met de gezagvoerders, de kinderen eens in de week te doen voorkomen om hen te onderzoeken.
Aan de districtscommissarissen werd van deze opdracht kennis gegeven.

Door het ministerie van koloniën werd geregeld koepokstof van de Haagsche en Rotterdamsche vereenigingen ter bevordering der koepokinenting verzonden naar hier.
In het parc-vacciogène werden met de stof kalveren ingeënt.
Met de dan verkregen stof werd de algemeene inenting bewerkstelligd
De districtsgeneesheeren werden ook door mij van stof voorzien.
De opkomst van kinderen was in het afgeloopen jaar zeer gering.
Ingeënt werden 132 personen, waarvan 51 met bekend goed gevolg, terwijl bij de overigen de uitslag òf slecht òf onbekend was.

§ 4. *Ziekenhuizen en ziekenvertrekken en voorschriften betreffende de goede orde en de zindelijkheid.*

De ziekenhuizen en ziekenvertrekken voldeden aan de bij de wet gestelde eischen.
Waar verbetering of verandering moet aangebracht worden, werd deze behoorlijk gedaan.

Voor de verpleging der zieken werd door huurders van immigranten goede zorg gedragen.

§ 5. *Geneesmiddelen, benoodigdheden voor de apotheek, hospitaalfournitures en kleedingstukken.*

Over het algemeen voldeden die aan de gestelde eischen.
Waar echter bemerkingen gemaakt werden, werd onmiddellijk daarin voorzien.

§ 6. *Dienstpersoneel in de ziekenhuizen.*

Slechts enkele plantages hebben ziekenoppassers, die daarvoor zijn opgeleid. De overigen worden gekozen uit de arbeidersbevolking.
Een correctief zou zijn, indien in het militair hospitaal de gelegenheid kon worden opengesteld tot opleiding daarvoor van geschikte jongelingen.
Hierover moge ik naar vroegere verslagen verwijzen.

§ 7. *Geneeskundig personeel.*

De districtsgeneesheeren beijveren zich allen in de uitoefening van hun dienst.
Overigens moge ik verwijzen naar het aangeteekende ad § 1.

§ 8. *Woningen, waterloozing en terrein rondom de woningen, keukens en latrines.*

Over het algemeen zijn de immigranten-woningen in zeer goeden staat; waar het noodig bleek werden verbeteringen aangebracht.
Van latrines schijnen de Britsch-Indische immigranten zoo min mogelijk gebruik te willen maken.
Op vele plantages viel, zoowel op de loozing rondom de woningen als op het terrein daaromheen aan te merken.
Vooral vond men het terrein om de arbeiderswoningen met hoog gras of struikgewas begroeid.
Tegen dit verzuim werden bij verordening van 26 October 1895 (*Gouvernementsblad* 1896 n°. 2) voorzieningen gemaakt.

§ 9. *Drinkwater.*

Op de plantages was het drinkwater over het algemeen goed en in voldoende hoeveelheid aanwezig.
Slechts een enkele maal gaf het aanleiding om, na een ingesteld onderzoek, het water voor het gebruik als drinkwater af te keuren.

§ 10. *Winkels op de plantages en gronden.*

Onderzoek, ingesteld naar den toestand der te koop aangeboden levensmiddelen, gaf geene aanleiding tot aanmerking.

De geneeskundige inspecteur,

Dr. A. Salomons.

STAAT

aantoonende het aantal sterfgevallen en geboorten in de verschillende districten, gedurende het jaar 1895, met aanduiding van verschil tusschen geboorte en sterfte.

DISTRICTEN.	Bevolking.	Overleden (zonder de levenloos geborenen).	LEEFTIJD VAN DE OVER- beneden 1 jaar.	van 1 tot beneden de 3 jaar.	van 3 tot beneden de 10 jaar.	van 10 tot beneden de 20 jaar.	van 20 tot beneden de 30 jaar.	van 30 tot beneden de 40 jaar.	van 40 tot beneden de 50 jaar.
Cottica	1 959	32	5	4	4	"	3	3	4
Boven-Commewijne	989	11	1	"	1	2	1	"	1
Beneden-Commewijne	7 702	157	35	20	15	5	33	15	12
Beneden-Para	955	13	3	2	"	2	1	1	"
Beneden-Suriname	4 331	70	12	8	3	1	11	11	7
Boven-Para	3 014	69	17	3	6	2	5	8	3
Boven-Suriname	2 446	47	6	4	3	3	10	7	4
Beneden-Saramacca	3 554	49	8	2	3	6	9	7	1
Boven-Saramacca	512	16	2	1	"	3	1	5	1
Nickerie	4 092	122	10	6	7	7	28	22	18
Coronie	2 295	31	4	3	2	2	2	3	2
Marowijne	465	12	1	"	"	"	2	1	6
	32 317	628	104	53	44	33	106	83	59

LEDENEN.				Sterfte in verhouding tot de bevolking.	GEBOORTEN.			Verschil tusschen geboorte en sterfte in de verschillende districten.	
van 50 tot beneden de 60 jaar.	van 60 tot beneden de 70 jaar.	van 70 jaar en daarboven.	van onbekenden ouderdom.		Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Totaal.	Meer geboren dan overleden.	Meer overleden dan geboren.
1	3	3	2	1,63 °/o	29	28	57	25	"
2	"	2	1	1,11 "	18	16	34	23	"
8	10	4	"	2,03 "	122	128	250	93	"
"	4	"	"	1,36 "	5	8	13	"	"
7	2	7	1	1,61 "	73	40	113	43	"
5	8	12	"	2,28 "	57	59	116	47	"
7	1	1	"	1,88 "	34	24	58	11	"
4	4	4	1	1,37 "	40	43	83	34	"
1	"	1	1	3,12 "	4	7	11	"	5
9	10	5	"	2,98 "	60	41	101	"	21
3	3	6	1	1,35 "	32	35	67	36	"
2	"	"	"	2,58 "	4	"	4	"	8
49	45	45	7	1,63 °/o	478	429	907	313	34

Meer geboren dan overleden 278

AANMERKINGEN.

Gadurende het jaar 1895 zijn aangegeven als levenloos geboren:

in het 1ste kwartaal	7
" " 2de "	18
" " 3de "	14
" " 4de "	14
Totaal	53

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE H.

N°. 11.

MILITAIRE GENEESKUNDIGE DIENST IN SURINAME.

Aan het jaarverslag over 1895 wordt het volgende ontleend:

Op 1 Januari 1895 bestond het personeel van den militairen geneeskundigen- en pharmaceutischen dienst in Suriname uit:

den officier van gezondheid 1ste klasse C. F. AALSMEER, de officieren van gezondheid 2de klasse dr. H. C. WIERS, J. J. F. M. NOOREN en J. PESMAN, de apothekers 2de klasse J. M. VAN DER STEMPEL en C. NOË, de laatste belast met het beheer van het magazijn van geneesmiddelen.

In de maand April werd de heer NOOREN gedetacheerd naar Nickerie en in Juli kwam de officier van gezondheid 2de klasse J E. MUSCHART in de kolonie aan.

De officier van gezondheid 2de klasse dr. H. C. WIERS verkreeg in Augustus, om gezondheidsredenen, opheffing van detacheering, zoodat op het einde van 1895 het personeel bij het hospitaal te Paramaribo bestond uit de officieren van gezondheid AALSMEER, PESMAN en MUSCHART; in Nickerie de officier van gezondheid NOOREN; op het fort Nieuw-Amsterdam de fungeerend officier van gezondheid HERING; en te Albina de fungeerend officier van gezondheid WEYTINGH.

Onder de officieren van den pharmaceutischen dienst kwam geen verandering voor.

Het aantal verpleegden bedroeg bij elkaar 5298.

In het hospitaal te Paramaribo werden verpleegd 3649 lijders.

Landmacht	infanterie	365
	artillerie	17
Zeemacht		47
Politie		191
Civielen	voor rekening van den lande	2288
	„ „ „ zichzelf en anderen	741
	Totaal	3649

Het aantal behandelde militairen bedraagt 425 of 23 minder dan in 1894.

De meest voorkomende ziektegevallen waren:

catarrhus intestinorum	12
„ bronchitis	12
dysenterie	11
debilitas na malaria	14
malaria	102
urethritis	37

De lijders aan malaria waren meest in Nickerie gedetacheerd geweest.

De gevallen van dysenterie waren zeer licht en gemakkelijk te behandelen.

Ongeschikt voor den dienst en naar aanleiding daarvan werden afgekeurd of geëvacueerd:

van de landmacht	19
„ „ zeemacht	3

Afgekeurd werden van de landmacht wegens:

stompzinnigheid	1
chronische bronchitis	1
epilepsie	2
longknobbelzucht	2
vervroegde ouderdomsgebreken	4
nierfistel	1
indrukking van den schedel	1
catarrh van de longtoppen	1
zenuwgezwellen	1
onvoldoende gezichtsscherpte	2
stotteren	1
oorenvloed	1
borstweivliesontsteking en leverabces	1
Totaal	19

van de zeemacht wegens:

ontsteking van den longtop	1
aan de gevolgen van beri-beri	1
epilepsie	1
Totaal	3

Ook moest de detacheeringstermijn van een officier van gezondheid worden ingekort wegens een gebrek aan de oogen in de uitoefening van den dienst verkregen.

Onder de militairen van de landmacht vonden 3 sterfgevallen plaats:

2 ten gevolge van longtering en
1 „ „ „ malaria.

Van de zeemacht vond er slechts één sterfgeval plaats, en wel ten gevolge van malaria perniciosa.

Het aantal behandelde civielen bedraagt 3220 of 278 meer dan in 1894.

Het aantal betalende bedroeg 741. Vooral is die toename op te merken onder de 1ste klasse patienten in 1893 : 10, in 1894 : 26 en 1895 : 37. Hieronder meestal vreemdelingen.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 13 September 1895 litt. A n°. 6485 (*Gouvernementsblad* n°. 41) werd eene nieuwe klasse in het leven geroepen. Hiervoor wordt 60 cent per verpleegdag betaald. De instelling bestaat te kort dan dat iets bepaalds omtrent de werking daarvan is te zeggen.

De meest voorkomende onder de civielen waren:

eczema	44	—	scabies	36
anchylostomiasis	80	—	constipatie alor	70
catarrh intestin	63	—	diarrhoea	35
„ ventriculi	50	—	bronchitis	139
phtisis pulmonium	35	—	nephritis	37
anaemia	46	—	debilitas	89
beri-beri	74	—	malaria	191
rheumatismus	113	—	yaws	561
syphilis	43	—	urethritis	50
vulnera	69	—	abcessus	63
ulceracruzis	176	—	conjunctivitis	67

Beri-beri is in tegenoverstelling van het vorige jaarverslag sterk gedaald.

In Januari 1896 hadden alle Javanen, per „Voorwaarts" aangevoerd, op zeven na, die onherstelbaar zijn, het hospitaal verlaten.

Verder komen onder het hoofd *Nihil* 147 gevallen voor, meerendeels betreffende immigranten, die in het militair hospitaal genezen, ontslagen zijnde na toebedeeling aan eene of andere plantage, door den agent-generaal naar het hospitaal in subsistentie worden teruggezonden en kinderen, die hunne zieke moeders vergezellen en omgekeerd.

Van de onder het hoofd „ter observatie" voorkomende 80 personen (het grootste gedeelte Britsch-Indische immigranten) zijn 40 naar het krankzinnigengesticht geëvacueerd en op het einde van 1895 nog 13 in het militair hospitaal in observatie gebleven.

Bij Gouvernementsresolutie dd. 2/3 September 1895 litt. A n°. 6195, werd de observatie van personen op vermoeden van te lijden aan krenking van geestvermogens en in het militair hospitaal opgenomen, opgedragen aan den geneesheer-directeur van het krankzinnigesticht.

Van de civielen zijn overleden 204 of 4 meer dan in 1894, en wel ten gevolge van:

dementia paralytica	1	—	laryngitis	1
epilepsie	1	—	oedema pulm	3
idiotismus	1	—	phtisis „	21
meningitis	1	—	„ loryngitis	1
fabes dorsalis	1	—	anchylostomias	11
catarrhus intestin	5	—	cyrrhosis lepatis	5
diarrhoea	4	—	enteritis	2
hydrops ascitis	5	—	angina	1
peritonitis	2	—	hyberc. intest	2
ansurysma aortae	1	—	endocarditis	1
vitium cordis	6	—	emphysema	1
bronchitis	10	—	pyemia	3
hernia	3	—	timor. abdomin	1
febris puer punalis	2	—	pencumonia	2
cystitis	1	—	nephritis	16
anaemia	3	—	debilitas	38
marasinus	6	—	scrofulosis	3
dysenteria	4	—	febris perniciosa	1
malaria	9	—	rheumatismus	5
yaws	4	—	syphilis	6
conbustio	3	—	fulnera	1
gangraena	2	—	tuberc. ossiun.	1
caercinoma uteri	1	—	onbekend	1

Het aantal operaties bedroeg 182.

Het aantal gereedgemaakte recepten bedroeg:

voor den binnendienst:		
militairen	2553	
civielen	22073	
		24626
voor den buitendienst:		
militairen	5664	
civielen	4209	
		9873
Totaal		34499

Bij den binnen- en buitendienst van het garnizoen te Paramaribo werden behandeld 297 militairen, die bij ziekten van eenig belang onmiddellijk naar het militair hospitaal werden geëvacueerd.

De onder hen meest voorgekomen ziekten waren:

diarrhoea	32 gevallen.
anginia	26 „
catarrhus intestinomum	10 „
bronchitis	24 „
rheumatismus	12 „
malaria	28 „

Het totaal der kosten van het milltair hospitaal beliep in 1895 f 114 868,05 tegenover f 115 203,46 in 1894 of f 335,59 minder dan in laatstgenoemd jaar. De ontvangsten waren f 65 969,80 tegenover f 65 007,82[5] of f 961,97[5] meer dan in laatstgenoemd jaar.

De kosten per patient per dag bedroegen na aftrek der inkomsten in 1895 f 0,44 tegenover f 0,43[5] in 1894, en het gemiddelde aantal patienten per dag was 307 tegen 320 in 1894, respectievelijk met een gemiddeld aatal verpleegdagen per patient van 30.

In de infirmerie op den post Nickerie werden 354 ziektegevallen behandeld, waarvan:

rheumatismus	14
bronchitis	14
catarr. intest. ventriculi	25
nephritis	11
ulcera en vulnera	36
malaria	113
debilitas	18

de meest voorkomende waren.

Het aantal sterfgevallen bedroeg 17, waaronder:

5 ten gevolge van nephritis,
1 „ „ „ malaria,
1 „ „ „ meningitis,
3 „ „ „ pneumonia,
1 „ „ „ dysenteria,
1 „ „ „ arterio sclezosis,
1 „ „ „ septi-chaemia,
1 „ „ „ gangraena,
2 „ „ „ debilitas.

In de infirmerie op het fort Nieuw-Amsterdam werden 852 ziektegevallen behandeld. Ernstige zieken werden dadelijk naar het militair hospitaal te Paramaribo geëvacueerd.

De meest voorkomende ziekten waren:

eczema	23	—	constipatio	35
rheumatismus	31	—	simulatio	53
vulnus	39	—	catarrh. intest.	44
enteralgia	21	—	bronchitis	22
ulcera	63	—	anaemia	21
aff. et febr. gastr.	28	—	malaria	215
conjuncturtis	22			

Er heeft slecht één overlijden plaats gehad ten gevolge van marasmus semilis.

Bizonders valt overigens niet op te merken.

De infirmerie te Albina behandelde 146 gevallen, waaronder:

catarrhus ventriculi et intest	16.
anchylostomiasis	9.
anaemia	6.
influenza	6.
malaria	24.
rheumatismus	6.

Er vonden 3 sterfgevallen plaats, waarvan 2 ten gevolge van nephritis en 1 ten gevolge van pneumonia.

De bouw van de infirmerie werd in 1895 beëindigd en is Albina thans in het bezit van een betrekkelijk goed ingerichte infirmerie.

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE I.

N°. 12.

VERGELIJKING van de raming van ontvangsten en uitgaven in 1895, met de op 1 April 1896 bekende uitkomsten.

	BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN UITGAAF EN ONTVANGST.	Raming voor 1895.	Voorloopige uitkomsten.
	Uitgaven.		
I.	Gouvernements-secretarie, koloniale staten en algemeene dienst	f 153 950,85	f 153 296,19
II.	Justitie en politie	377 639,00	320 945,42[5]
III.	Schutterij te Paramaribo	7 250,00	6 688,39[5]
IV.	Administratie van financiën	196 088,25	190 238,33
V.	Immigratie en kolonisatie	111 015,00	101 180,98
VI.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	475 136,85	455 420,04[5]
VII.	Bouwdepartement	264 246,00	247 726,15[5]
VIII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	268 902,25	289 790,81
IX.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en toelagen	200 424,26[5]	207 091,02
X.	Onvoorziene uitgaven	50 000,00	15 168,13[5]
	Totaal	f 2 104 652,46[5]	f 1 987 545,48[5]
	Middelen en inkomsten.		
	A. *Directe en indirecte belastingen.*		
a.	Personeel	f 90 000,00	f 97 753,40[5]
b.	Patentrecht	53 000,00	65 515,56
c.	Belasting op de huurwaarde van huizen te Paramaribo en van die op huizen, gebouwen en erven te Nieuw-Nickerie	38 000,00	38 162,84
d.	Paardengeld	1 200,00	1 436,25
e.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	100 000,00	102 038,80
f.	Invoerrechten	900 000,00	928 995,71
g.	Uitvoorrecht of belasting op goud	82 000,00	74 178,44
h.	Baak- en los- of laadgelden	8 000,00	8 236,50
i.	Weeg-, rooi- en bergloonen en entrepotrechten	6 000,00	7 351,98
k.	Zegelrechten	41 000,00	41 520,47[5]
l.	Geneeskundige belasting [1]	47 000,00	42 484,00
m.	Successie- en overgangsrechten	10 000,00	6 281,42

	BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN UITGAAF EN ONTVANGST.	Raming voor 1895.	Voorloopige uitkomsten.
n.	Begrafenisrechten	f 2 000,00	f 1 798,75
o.	Recht op verlotingen	100,00	57,00
p.	Opbrengst der gouvernementsschool voor uitgebreid lager onderwijs	17 000,00	17 213,00
q.	Hondenbelasting	5 000,00	3 200,00
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*		
a.	Passagegelden	43 000,00	56 399,43
b.	Opbrengst der posterij	25 000,00	26 319,66
c.	Opbrengst van de telefoon	1 600,00	2 891,08
d.	Opbrengst van huren, erfpachten, verkoopingen van domeinen en afkoop van zakelijke rechten	21 000,00	22 037,56
e.	Concessierecht tot het ontginnen van balata op domeingrond	8 000,90	34 227,15
f.	Concessierecht tot het ontginnen van delstoffen op domeingrond	88 000,00	93 498,82[5]
g.	Landtaxen of akkergelden	11 000,00	10 260,62[5]
h.	Inhoudingen (korting en storting) voor pensioen	68 700,00	73 907,24
i.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds.	10 713,00	10 713,33
k.	Terugbetaling van voorschotten	2 500,00	1 480,00
l.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	10 000,00	23 977,15
m.	Griffierechten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 200,00	1 489,05
n.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 600,00	1 588,26[5]
o.	Emolumenten van den Gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	6 000,00	5 027,60
p.	Tweede termijn van het aandeel der eigenaren van plantages in Beneden-Commewijne in de kosten van aanleg van een rijweg van Zoelen naar Spieringshoek	7 500,00	1 569,65
q.	Gepercipieerde emolumenten door den scriba der commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzicht	850,00	373,90
r.	Gepercipieerde justeerloonen door den ijker	100,00	147,80
s.	Opbrengst van verkochte scheepvaartformulieren	300,00	302,07
t.	Restitutie der kosten wegens slijtage van gereedschappen, enz. bij het verrichten van particuliere werken in de smederij bij de koloniale vaartuigen	1 500,00	338,39
u.	Sleeploon van vaartuigen door de stoomschepen van het departement der koloniale vaartuigen	1 500,00	650,00
v.	De helft van het werkloon der gevangenen	800,00	104,55
w.	Agio op verkochte gouvernementswissels	500,00	"
x.	Eindtaxes van de Société française de télégraphes sous-marins	300,00	306,60
ij.	Opbrengst wegens afgegeven port d'armes	1 600,00	2 208,00
z.	Opbrengst wegens afgegeven visschersvergunningen	800,00	1 162,50
aa.	Opbrengst wegens afgegeven jachtvergunningen	25,00	7,00
bb.	Opbrengst wegens afgegeven marktvergunningen	5 000,00	5 792,91[5]
cc.	Opbrengst wegens afgegeven sjouwersadmissiën	700,00	798,00
dd.	Verschillende ontvangsten	6 400,00	12 748,16[5]
	C. *Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling van de koloniale geldmiddelen*	378 164,13[5]	160 994,85
		f 2 104 652,46[5]	f 1 987 545,48[5]

VERSLAG van de Commissie benoemd bij gouvernement-resolutie van 3 October 1892 Litt. B. n°. 5832 om te onderzoeken en te adviseeren of kolonisatie van Europeanen, speciaal van Nederlandsche landbouwers, naar Suriname, ook uit een koloniaal oogpunt, gewenscht is, aan welke eischen behoort te worden voldaan en welke steun behoort te worden verleend.

PARAMARIBO, 18 *April* 1896.

Is kolonisatie gewenscht?

§ 1. De vraag of kolonisatie van Europeanen, speciaal van Nederlandsche landbouwers, naar Suriname, ook uit een koloniaal oogpunt *gewenscht* is, lost zich op in de navolgende vragen:

a. Is zij *gewenscht* in het belang *der kolonie en der kolonisten?*

b. Is zij *uitvoerbaar?*

ad a. Dat vermeerdering der bevolking in het algemeen wenschelijk is, zal niet betwist worden door wie in 't oog houdt dat op eene oppervlakte die nagenoeg vijfmaal zoo groot is als die van het moederland nog geen 60 000 menschen wonen.

Terwijl de eigen bevolking der kolonie stationnair schijnt, vindt de vermeerdering van bevolking plaats door aanvoer voor den grooten landbouw, bijna uitsluitend van Aziaten, namelijk Chineezen, Britsch-Indiërs en bewoners van onze eigene Oost-Indische bezittingen.

Reeds uit het voormelde volgt als van zelf de wenschelijkheid van versterking in deze kolonie van het Europeesch element.

In eene Nederlandsche kolonie als Suriname, beveelt zich aan de versterking door *Nederlanders.*

Hoe meer Nederlanders zich hier vestigen, zoo meer zal Suriname worden eene Nederlandsche kolonie in de ware beteekenis van het woord.

Dat kolonisatie gewenscht is in 't belang *der kolonisten* in den zin dat ze den kolonisten een goede toekomst belooft, blijkt uit § 6 sub g.

ad b. De gedachtenwisseling over de alles beheerschende vraag of kolonisatie van bewoners van een gematigd klimaat in laag gelegen tropische landen al dan niet mogelijk is, leidde tot de volgende conclusie: op *theoretische* gronden kan niet worden aangetoond of deze kolonisatie al dan niet mogelijk is; evenmin kunnen aan de *geschiedenis* der genomen kolonisatie-proeven *onbetwistbare* argumenten ontleend worden voor of tegen die mogelijkheid.

Ook na het bekende „*Verslag aan den Koning uitgebracht door de Staatscommissie, ingesteld bij 's Konings besluit van* 16 *Juni* 1857 n°. 96 *op het adres van F. H. van Vlissingen en negen anderen, betreffende Europeesche kolonisatie in Nederlandsch-Indië*", welk verslag een onderzoek bevat naar de geschiktheid van het klimaat uit het oogpunt der wetenschap en der ervaring en eene „geschiedenis van de proeven van Europeesche volkplanting in tropische gewesten", ook na dit zeer uitvoerig verslag zijn de meeningen verdeeld.

In de laatste jaren heeft deze hoogst belangrijke quaestie in bijna alle beschaafde landen een punt van ernstig onderzoek uitgemaakt. Verscheidene medische en andere congressen hebben zich met dit vraagstuk bezig gehouden, in tal van geschriften is het behandeld, maar nog altijd is het laatste woord niet gesproken; nog altijd staan de schrijvers in hunne zienswijze scherp tegenover elkander.

De wrijving van gedachten heeft de zaak geen stap vooruit gebracht. Intusschen, naarmate betrouwbare statistieken zich ophoopen, de assurantie-maatschappijen haar werkkring over een steeds aangroeiend gebied in de tropen uitbreiden en het verkeer met de tropen tengevolge van versnelde stoomgemeenschap toeneemt, vermindert hetgeen men zou kunnen noemen de „tropenvrees."

Naar de meening der commissie zal men nog langen tijd staan voor een open vraag, waarop nòch de wetenschap nòch de geschiedenis van reeds genomen proeven een beslissend antwoord zal vermogen te geven; eene vraag dus waarop alleen nieuwe *proefneming* kan antwoorden.

Waar evenwel menschenlevens op het spel kunnen staan en waar vaststaat dat tot dusverre nagenoeg alle genomen proeven in meerdere of mindere mate mislukt zijn en tal van menschenlevens gekost hebben, daar past de uiterste omzichtigheid. Geen massale overbrenging dus van Nederlandsche landbouwers naar dit gewest, maar een zeer bescheiden en met alle voorzorgen voorbereide en geleide proef met een klein getal gezonde, krachtige en arbeidzame boerengezinnen (zie § 4); eene proef niet door eene particuliere maatschappij maar van Staatwege genomen.

Men kwam tot de conclusie dat de proef moet genomen worden met een twintigtal gezinnen. Hebben deze eenigen tijd b.v. een jaar hier het landbouwbedrijf uitgeoefend en blijft hun gezondheidstoestand goed, dan kan een tweede groep weer van een twintigtal gezinnen volgen en zoo vervolgens.

Gaat het dezen kolonisten goed dan zullen zij familieleden en vrienden in het moederland aanmoedigen om hun voorbeeld te volgen en zich in Suriname te komen vestigen; zoodoende zou na verloop van tijd een, zij het ook bescheiden stroom van landverhuizers zijn weg naar onze kolonie vinden, waarbij leiding en toezicht van staatswege steeds wenschelijk zouden blijven.

Waar kolonisten van de in 1845 aan de Saramacca genomen proef en hunne afstammelingen in onze onmiddellijke omgeving leven, waar wij in onze eigen commissie in blakenden welstand kolonisten zien die in 1843, 1845 en 1848 hier aankwamen [1])

[1]) Hierbij worden gevoegd drie geslachtslijsten van *landbouwende* kolonisten en hunne afstammelingen in leven op ult°. December 1895 (bijlagen 1—3), eene naamlijst van al de op dien datum in de kolonie aanwezige kolonisten afkomstig van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca en van hunne afstammelingen gerangschikt naar hunnen leeftijd (bijlage 4), eene alphabetische naamlijst (bijlage 5), en 17 door den heer *Julius E. Muller*, lid der commissie, vervaardigde photographieën van kolonisten, kolonistengezinnen en boerderijen (bijlagen 6a—q.)

daar zal het zeker niet roekeloos geacht worden wanneer onze commissie tot eene proefneming als bovenbedoeld adviseert.

Na jaren van aanhoudende worsteling tegen ongunstige omstandigheden zijn de hier aanwezige kolonisten tot eene zekere mate van welvaart gekomen. [2])

De te nemen proef zal moeten uitmaken of een zekere welstand niet spoediger kan bereikt worden, wanneer de omstandigheden gunstiger zijn.

Blozende Hollandsche boeren zullen de kolonisten niet blijven; zij zullen binnen korteren of langeren tijd hunne kleur verliezen.

Bij hunne kinderen zal de invloed van het tropisch klimaat op de gelaatskleur nog duidelijker merkbaar zijn. Maar dit verlies van de kleur behoeft men niet met degeneratie gelijk te stellen. Niet elke wijziging is ontaarding.

Kolonisatie van gezinnen verdient de voorkeur, maar jonge mannen moeten niet geweerd worden. Met welke elementen in de kolonie deze een gezin zullen vormen is natuurlijk van te voren niet te zeggen.

Waar de mogelijkheid bestaat dat zij bij familiebetrekkingen kunnen inwonen, zou men ook jonge dochters niet moeten weren. Ook van deze valt niet van te voren te zeggen met welke elementen zij zullen huwen.

In elk geval zou het wenschelijk zijn dat de familiehuwelijken onder de aanwezige kolonisten op de eene of andere wijze verminderen.

Wat aangaat de vraag of de in Suriname aanwezige Nederlandsche kolonisten (afkomstig van de Saramacca-kolonisatie) en hunne afstammelingen aan meer ziekten onderhevig zijn dan de creolen landbouwers en of die ziekten hoofdzakelijk een gevolg zijn van het verrichten van veldarbeid in de tropen, kan alleen gezegd worden dat uit de antwoorden door de praktiseerende geneesheeren alhier ingezonden, naar aanleiding van de tot hen daaromtrent gerichte circulaire, geene conclusie kan worden getrokken.

Maar, al zou men het eerste gedeelte der vraag ontkennend moeten beantwoorden, dan zou men er toch op voorbereid moeten wezen, dat nieuw aankomende kolonisten *in den aanvang* aan meer ongesteldheden onderhevig zullen zijn dan zij die hier langer zijn gevestigd.

Keuze van terrein van vestiging.

§ 2. Aan eene kolonisatieproef zal wel niet gedacht worden en elk plan van kolonisatie zal wel voorbarig zijn, indien men niet beschikken kan over een voldoende uitgestrektheid lands, *in alle opzichten* geschikt of geschikt te maken tot vestiging van kolonisten.

Bovendien moet dit land in de nabijheid van Paramaribo liggen en daarmede verbonden door een landweg waarlangs de kolonisten op karren hunne producten naar de markt kunnen brengen. Voorts moet het zooveel mogelijk liggen nabij het land van de reeds alhier gevestigde Nederlandsche boeren, opdat ze zich gemakkelijk met deze in aanraking kunnen stellen.

Uit een onderzoek is gebleken dat geen ander terrein aan dezen eisch voldoet en tevens beschikbaar is dan dat gelegen tusschen het kanaal van Saramacca en de rits die het verlengde uitmaakt van den rijweg naar Kwatta (zie de kaart, bijlage 8).

Voor zooveel het voormeld terrein is onderzocht biedt het om zijne afwisselende grondsoorten voldoende waarborgen aan voor het welslagen van verschillende cultures en veeteelt op kleine schaal [3]), terwijl door de hooger gelegen zand- en schulpritsen voldoend terrein beschikbaar is voor woningen.

Op dit oogenblik is echter het aangeduide terrein niet geschikt tot bewoning en bebouwing. Het zal dit worden na uitvoering van het plan van den heer HAVELAAR.

Hierbij moge echter worden aangeteekend dat het land ook na uitvoering der vereischte werken niet *dadelijk*, maar eerst na eenigen tijd tot bewoning door nieuw aankomende Nederlandsche kolonisten geschikt zal zijn.

Bij voortzetting van de proef zal, nadat ook het terrein binnen den Sommelsdijk-polder (plan HAVELAAR) bezet zal zijn, de hierboven gestelde eisch, waaraan het land moet voldoen, al spoedig te belemmerend worden en zal moeten worden gedacht aan vestiging op van de stad verwijderde plaatsen, waarvoor geen gedeelte der kolonie zich beter eigent dan Coronie, alwaar benevens alle andere cultures, zoowel van stapel- als van nevenproducten, veeteelt in het groot kan worden uitgeoefend.

Door een zandstrand van de zee gescheiden breiden zuidwaarts onafzienbare savanna's zich uit, die gaandeweg op weinig kostbare wijze slechts behoeven te worden ingepolderd om ze, gedurende het geheele jaar, in heerlijke weilanden te herscheppen, waar voor duizenden en tien duizenden stuks vee overvloed van gras en water te vinden is.

Tusschen die savanna's en het strand ligt een vruchtbare strook lands, waar de woningen in de schaduw der boomen kunnen worden gebouwd en tevens de landbouw kan worden uitgeoefend.

Eene goede gemeenschap van Coronie met de hoofdplaats kan verkregen worden door een of meer stoomvaartuigen hoofdzakelijk ingericht tot het vervoeren van vee en van zoo weinig diepgang, dat zij bij gewoon hoogwater het Potosi (Sophia) kanaal kunnen binnenvallen.

Leiding der kolonisten.

§ 3. Zal kolonisatie in Suriname vasten voet verkrijgen, dan zal onder meer daarvoor noodig zijn dat deze geheel op zichzelf sta en worde aangewezen — niet een hoofd, een bestuurder of een leider met gezag bekleed, maar — iemand die, zoowel door zijne bekendheid met den boerenstand en het landbouwbedrijf in Nederland en in Suriname, als door zijne praktische ontwikkeling, der kolonisten vraagbaak kan zijn.

De commissie vermeent dat daarvoor onder de reeds aanwezige Hollandsche kolonisten elementen aanwezig zijn, waaruit eene keuze zou kunnen worden gedaan.

Uit den aard der zaak zal een dergelijk persoon, die zich geheel moet wijden aan de belangen der kolonisten, eene behoorlijke bezoldiging dienen te genieten.

Aanneming als kolonist.

§ 4. Reeds uit § 1 blijkt dat, naar het oordeel der commissie, de proef door den Staat moet worden genomen.

Het algemeen toezicht en de controle in Nederland over landbouwers die als kolonisten naar Suriname wenschen te vertrekken zal moeten worden toevertrouwd aan een door de Nederlandsche Regeering aan te wijzen comité of ambtenaar. Dit comité of deze ambtenaar zal zich in betrekking moeten stellen met burgemeesters ten platten lande.

Door tusschenkomst van burgemeesters zal moeten worden bekend gemaakt dat er gelegenheid is om als kolonist naar Suriname te gaan.

Omtrent het land, werwaarts zij zullen gaan, zou het volgende aan de kolonisten gezegd kunnen worden:

Suriname is eene *Nederlandsche* volksplanting.

Er is eene gemengde bevolking, bestaande uit Europeanen,

---

[2]) Hoe gaarne de commissie bij dit verslag had gevoegd volledige opgaven der waarde:

1°. van den veestapel;

2°. van de boerderijen, met vermelding van de uitgestrektheid in cultuur gebracht land;

3°. van de andere onroerende eigendommen dan boerderijen;

4°. van de overige bezittingen der kolonisten;

is zij daartoe niet in staat omdat zij bij hare pogingen om de gegevens daartoe te verzamelen is gestuit op niet te overwinnen moeilijkheden.

De commissie moet zich bepalen tot de overlegging van een staat aantoonende:

a. den veestapel der kolonisten;

b. de uitgestrektheid lands in bezit of gebruik van de kolonisten, op ult° December 1895 (bijlage 7), naar door de kolonisten leden der commissie verstrekte opgaven.

Nog deelden deze leden mede dat het gezamelijk vermogen der boeren kan worden gesteld op f 180 000 welke waarde verdeeld over de 36 aanwezige Nederlandsche boerengezinnen eene som van gemiddeld f 5000 per gezin aanwijst, eene opgaaf door hen aangevuld met de verklaring dat er in Suriname geen arme Nederlandsche boeren zijn.

Ook is het een merkwaardig verschijnsel dat de bezittingen der kolonisten zich met snelheid uitbreiden; dat, voor zooveel de financieele zijde betreft, ieder jong paar weinig moeilijkheid schijnt te ondervinden in het verkrijgen van eene eigen hofstede en dat Nederlandsche kolonisten niet, of slechts bij uitzondering hun toevlucht nemen tot credietinstellingen, de hypotheekbank inbegrepen. Komt het voor, dat eene boerderij tijdelijk bezwaard is, dan is gewoonlijk de aankoop van naburige grondstukken of verbetering en uitbreiding van gebouwen daartoe aanleiding.

Een paar gevallen zijn bekend dat kolonisten gelden beleggen in eigendommen in de stad waaronder de aankoop van een erf met gebouwen voor f 13 000 door twee kolonisten voor gezamenlijke rekening.

[3]) Zie ook gedrukte stukken IIde Kamer der Staten-Generaal, bijlage Zitting 1895–1896 n°. **24**, bladz. 3 en 4.

negers, Britsch-Indiërs, Chineezen, Javanen, Indianen, enz. allen leven daar in harmonie.

Het Hollandsch is de taal der beschaafde klasse, het grootste deel der mindere bevolking verstaat Hollandsch, terwijl het Hollandsch spreken bij de minder beschaafde klasse vooruit gaat.

Men is daar op elk uur van den dag en den nacht en op elk, zelfs het meest van de hoofdplaats verwijderde punt, volkomen veilig.

De wetgeving is in Suriname, met geringe afwijkingen, gelijk die in Nederland.

De Nederlandsche boer vindt in Suriname zijn burgemeester terug onder een anderen naam, zijn geestelijke, zijne kerk en scholen, waar zijne kinderen kosteloos onderwijs kunnen verkrijgen.

Van wilde dieren hebben menschen in Suriname geen last. Een enkelen keer wordt hier of daar een varken of ander stuk klein vee of een hond door een tijger weggehaald.

Giftige slangen komen er voor. Maar de gevallen dat mensch of vee er door gebeten wordt zijn er zeer zeldzaam en gevallen met doodelijken afloop bijna onbekend.

Daar heerscht eene kalme natuur. Hevige stormen en zware onweders doen zich zoo goed als niet voor.

Dáár is het altijd zomer. Vrij zacht is het klimaat van half November tot Mei, terwijl het van Augustus tot half November zeer heet kan zijn.

Epidemiën komen er hoogst zelden voor.

De kolonisten zullen in Suriname in elkaars nabijheid komen te wonen.

Behoudens enkele afwijkingen kan de Nederlandsche kolonist daar 't leven leiden, zoo als in Nederland in den zomer.

Er worde gewezen op het niet licht te tellen bezwaar dat in de meeste streken waar het landbouwbedrijf en de veeteelt met voordeel kunnen worden uitgeoefend, een gedeelte van het jaar het leven onaangenaam gemaakt kan worden door muskieten, zandvliegen en zandvlooien, wier steken en beten, vooral aan nieuw aangekomenen grooten last veroorzaken, waartegen het noodig is zich zooveel mogelijk te beschermen.

De geslachtslijsten van de Nederlandsche kolonisten en hunne afstammelingen in leven op ult°. December 1895 alsmede de photographieën van kolonisten, kolonisten gezinnen en boerderijen zouden in afdrukken ter dorpssecretarie kunnen nedergelegd worden. [1])

Om als kolonist te kunnen worden aangenomen moet men voldoen aan velerlei eischen.

De kolonisten moeten zijn Nederlanders, niet boven den leeftijd van 35 jaar, landbouwers, veeboeren, grondwerkers en tot veldarbeid geschikt.

Aanbeveling verdient 't dat er onder hen enkelen zijn die tevens eenig ambacht verstaan.

Zij moeten matig en van zedelijk gedrag zijn.

Zij moeten weten:

dat zij hier komen om, aanvankelijk met behulp der Regeering, *voor zich zelven* te arbeiden;

dat die hulp in het navolgende zal bestaan:

zij krijgen kosteloos ingepolderd en op loozing gebracht land, waarvan een gedeelte geschikt om dadelijk in cultuur te worden gebracht;

hun zullen worden voorgeschoten alle gelden noodig voor de reis van hunne woonplaats naar de plaats hunner afscheping naar Suriname, voor hunne reis naar Suriname, voor hunne uitrusting, voor hunne vestiging, daaronder begrepen wat ze noodig hebben tot landbouwbedrijf en vee- en pluimveeteelt; voorts woning en al wat daartoe behoort en zoolang ze door eigen arbeid niet of niet geheel in eigen levensonderhoud kunnen voorzien, wekelijks geheel of gedeeltelijk geld tot aanschaffing van de noodige levensbehoeften, binnen de perken aangeduid in § 6 sub *g*;

in zooverre ze 't verlangen ontvangen ze al het voormelde *in voorschot*; zij zullen dus al die uitgaven moeten teruggeven;

die teruggave wordt zoodanig geregeld dat zij die kunnen doen op voor hen zeer gemakkelijk wijze, waartoe onder anderen medewerkt de voorgestelde bepaling dat zij de in de eerste tien jaren verschuldigde rente ad 3 pct. 's jaars eerst tegelijk met het kapitaal in twintig gelijke jaarlijksche termijnen zullen behoeven terug te geven (zie § 6 sub *g*);

na afbetaling van het voorschot verkrijgen zij het land en alles wat daarop gebouwd is in eigendom zonder dat zij daarvoor verder iets zullen behoeven te betalen.

Bij arbeid en goed gedrag is eene goede toekomst voor hen weggelegd.

Men kan den toekomstigen kolonist wijzen op de hier aanwezige Nederlandsche kolonisten en afstammelingen van deze, die eene goede gezondheid en — ofschoon zich meer op veeteelt en tuinbouw dan op eigenlijken landbouw toeleggende — een zekere welvaart genieten.

Dit alles moet hun duidelijk gemaakt worden zoowel ter gepaste aanmoediging als ter voorkoming van teleurstelling.

De aangenomen kolonisten teekenen af eene akte waaruit blijkt van hunne bekendheid met hunne rechten en verplichtingen.

Voor zij hiertoe worden toegelaten wordt hun de akte voorgelezen en duidelijk gemaakt.

Deze akte wordt, ten blijke dat de Staat zich jegens den kolonist aansprakelijk stelt voor al hetgeen dezen is toegezegd, medegeteekend door den daartoe door de Regeering aan te wijzen persoon.

Van de akte worden 3 exemplaren geteekend, waarvan 2 bij het comité of den ambtenaar hierboven bedoeld verblijven en 1 het hoofd van het kolonistengezin wordt ter hand gesteld.

Aan den voet van de 2 exemplaren die bij het bedoelde comité of den bedoelden ambtenaar verblijven wordt door den geneesheer met de keuring van de kolonisten belast, aangeteekend dat de personen daarin genoemd — de kinderen daaronder begrepen — gezond en dat de volwassenen tot veldarbeid volkomen geschikt zijn.

Een der twee bij het comité of den ambtenaar verblijvende exemplaren wordt den Gouverneur van Suriname toegezonden uiterlijk met het schip waarmede de kolonisten vertrekken.

De aanstaande kolonisten moeten zich gereed houden tot inscheping op dag, uur en plaats door het comité of den ambtenaar hierboven bedoeld daartoe bepaald.

Overvoer.

§ 5. De beste tijd van aankomst van de kolonisten in Suriname is van November tot en met April.

De overvoer der kolonisten zal dienen plaats te vinden uitsluitend met stoomschepen. De reis per stoomschip duurt van vijftien tot negentien dagen. Wel altijd zullen de werkzaamheden ter voorbereiding hunner ontvangst in Suriname een beletsel opleveren tegen den gelijktijdigen aanvoer van een groot aantal kolonisten. Deze beperkingen van tijd en aantal, gevoegd bij de waarborgen gelegen in de Nederlandsche wetgeving op het vervoer van passagiers over zee, maken het onnoodig dit vervoer te binden aan bijzondere bepalingen of voorwaarden.

Ter bepaling van de klasse waarin de kolonisten behooren te reizen zij het voldoende aan te stippen dat zij het niet slechter mogen en niet beter behoeven te hebben dan de militairen en schepelingen van de Koninklijke Nederlandsche Marine door de Regeering naar Suriname gezonden.

Vestiging van de kolonisten in Suriname.

a. *Cultuur, enz.* § 6. Om zoo spoedig doenlijk in eigen behoeften te voorzien, moeten de kolonisten onmiddellijk na hunne vestiging, onder deskundige leiding en voorlichting, aanvangen met teelt van aardvruchten en bananen en het houden van enkele melkkoeien, varkens en pluimvee.

Evenzoo is het zoo spoedig mogelijk aanplanten van vruchtboomen zeer aan te bevelen, vermits in deze kolonie vruchten steeds met voordeel van de hand zijn te zetten.

Al naarmate hiermede voordeel kan worden behaald en mede afhankelijk van de streek waarin de kolonist zich heeft gevestigd, zullen daarbij gaandeweg tal van andere cultures en industrieën kunnen worden ondernomen, zooals: de cultuur van rijst en maïs, van sesam en kokosnoten voor de winning van olie en copra, de cultuur en bereiding van arrowroot, de bereiding van tapioca, maïsmeel, meel van bananen, vruchtengeleien, enz.

De winning van olie en de bereiding van arrowroot kunnen door middel van weinig kostbare werktuigen langs mechanischen

---

[1]) De reproducties van de photographieën der boerderijen worden hierbij overgelegd.

weg geschieden, terwijl de bereiding der overige hierboven genoemde artikelen hoofdzakelijk aan de vrouwelijke leden der kolonisten kan worden overgelaten.

Dit alles is veel omvangrijker dan de enge kring (tuinbouw, melkerij en pluim-veeteelt) waarbinnen de tegenwoordige kolonisten zich tot dusver bewegen.

Zouden ook de nieuw aankomenden binnen dezen kring blijven dan is er voor hen, zoolang zij niet te talrijk zijn, nog plaats.

De bevolking van de stad bedroeg in 1847 13 000 zielen en had zich in 1880 verdubbeld. Thans wordt zij op 30 000 zielen geschat. Haar koopkracht voor de hier bedoelde artikelen is beperkt, ook omdat tot dusver alleen boom- en aardvruchten en vooral bananen artikelen van algemeen gebruik zijn, doch groenten en melk slechts door een klein gedeelte der bevolking dagelijks worden gekocht.

Bovendien moet rekening gehouden worden met de mededinging van de steeds in aantal toenemende Britsch-Indische immigranten, die om en bij de stad en in de districten zich vestigen en zich voor een groot deel bezighouden met tuinbouw en voornamelijk met melkerij.

Dat de concurrentie tot nu toe niet groot is, blijkt wel uit den prijs van melk die zich gedurende 20 jaar, naar kwaliteit, op 20—30 cents de liter gehandhaafd heeft. De levering van zuivere melk voor het militair hospitaal in deze kolonie is voor de jaren 1895, 1896 en 1897 aangenomen voor 32 cents de liter.

Bij sterke toeneming echter van het aantal kolonisten zullen de genoemde bestaansmiddelen niet berekend blijken om eene krachtige kolonisatie op deugdelijken grondslag te vestigen.

Daarom zullen de kolonisten van den aanvang af zich moeten toeleggen op cultuur van stapelproducten en op veefokkerij. [5]) Deze beiden laten geene vrees voor overproductie, bieden den kolonist vooruitzicht op duurzamer en standvastiger inkomsten en kunnen eene klasse van welvarende boeren doen ontstaan.

In de eerste plaats komen, wat stapelproducten betreft, in aanmerking koffie en cacao.

De cultuur van Liberia-koffie verdient de voorkeur boven die van Arabische koffie.

Wat betreft de uitgestrektheid lands voor iedere familie noodig acht de commissie raadzaam niet minder dan 30 akkers (pl. m. 13 H.A.) toe te staan.

Hiervan kunnen bestemd worden:

1°. 1 akker (pl. m. 0,5 H.A.) tot eigenlijke woning;

2°. 10 akkers (pl. m. 4 H.A.) tot weiland;

3°. 4 akkers (pl. m. 1,8 H.A.) voor tuinbouw en aanplant van vruchtboomen;

4°. 15 akkers (pl. m. 6.70 H.A.) voor cultuur van koffie of en cacao.

b. *Huisvesting.* De woningen moeten eenvoudig maar luchtig en niet bekrompen wezen. Uit een hygienisch oogpunt verdient het aanbeveling dat de vloer goed gesloten en niet minder dan 60 c.M. van den grond verwijderd zij.

Plaatsing der woning op zand- of schulpgrond verdient voorkeur boven plaatsing op kleigrond.

Bij het bouwen der huizen worde vooral acht gegeven op de heerschende windrichtingen.

Voor dakbedekking gebruike men singels (zie het hierbij overgelegde ontwerp van woning en bijgebouwen, bijlage q).

c. *Leefwijze.* Evenals in alle klimaten is ook hier eene matige en geregelde leefwijze noodzakelijk voor het behoud der gezondheid.

Het gebruik van matrassen worde vermeden. Als goede legersteden zijn te beschouwen eenvoudige veldezels met sterk zeildoek bespannen.

Een dunne wollen deken kan gebruikt worden.

Gedurende den nacht moeten in de slaapvertrekken de vensters aan de windzijde gesloten zijn.

Geregeld baden, liefst na afloop van den dagelijkschen arbeid, is een noodzakelijk vereischte om gezond te blijven.

In het algemeen moet zoowel op het lichaam als in en rondom de woningen de grootst mogelijke reinheid in acht genomen worden

De kleederen waarin men slaapt moeten anderen zijn dan die waarin men gearbeid heeft.

Het slapen bij dag is af te keuren, eenige rust na den maaltijd daarentegen aan te bevelen.

d. *Voeding.* De voeding moet wezen licht en gemakkelijk verteerbaar; vette spijzen moeten, vooral gedurende de reis hierheen en in den eersten tijd van het verblijf der kolonisten hier, vermeden worden.

Een wezenlijk bezwaar tegen de vestiging van Nederlandsche landbouwers en werklieden in het algemeen in de tropen is hunne gehechtheid aan bepaalde voedingsmiddelen. Iemand die zich ongelukkig gevoelt omdat hij bijv. aardappelen moet missen, is voor verplaatsing naar een ander klimaat ongeschikt.

Er zal den kolonisten van te voren moeten worden duidelijk gemaakt dat zij in hun nieuw vaderland zich zullen hebben te gewennen aan de daar gebruikelijke voedingsmiddelen.

In den aanvang zij men matig met het gebruiken van vruchten.

Overigens is het aangeven van te veel leefregelen het zekerste middel om te maken dat deze niet opgevolgd worden.

Eene zaak van het allergrootste gewicht is het *drinkwater.* De kolonisten moeten kunnen beschikken over goede regenwaterreservoirs en moeten voor drinkwater niet anders gebruiken dan regenwater.

Limonade van citroen, lemmetjes of tamarinden zijn zeer aan te bevelen.

e. *Kleeding.* Reeds is in § 5 gezegd dat de beste tijd van aankomst van landverhuizers in de kolonie is van November tot en met April.

Daar zij zich gedurende het eerste deel van de reis tegen de koude moeten kunnen beschutten is het wenschelijk dat zij zich niet geheel ontdoen van hunne winterkleeding.

Voor het gebruik hier zijn deze niet geschikt.

Dunne wollen onderkleederen zijn voor beide geslachten aan te bevelen; met katoen als bovenkleeding of, voor mannen, osnabrucksch linnen. Voor de mannen zijn wollen hemden in den regentijd bij den arbeid in de open lucht zeer goed te gebruiken.

Op het gebruik van goede hoofdbedekkingen, die tegen de zon beschermen, moet vooral gelet worden. Breed gerande stroohoeden zijn het meest aan te bevelen. Klompen en goede schoenen zijn niet te missen.

f. *Verdeeling van den arbeid.* In den aanvang moet de kolonist zich in acht nemen wat betreft arbeid in de open lucht. De geschiktste uren daartoe zijn des voormiddags van 6—10 en des namiddags van 3—6 ure. In de tusschenuren trachte hij zich in de schaduw bezig te houden. Dit geldt in het bijzonder voor het droge seizoen, wanneer de zon fel schijnt.

g. *Geldelijke aangelegenheden.* In § 4 is aangenomen dat het noodige land, behoorlijk bepolderd, door het gouvernement ter beschikking van de kolonisten wordt gesteld.

Geschiedt dit dan blijft nog in de volgende kosten, berekend *per gezin*, te voorzien.

A. Kosten van voorbereiding in Nederland op de wijze als in § 4 aangegeven . . . . ƒ 44

B. Kosten van overtocht en van vestiging in Suriname:

1°. kosten van overtocht 750

2°. plant klaar maken van 2 H.A. land 400

3°. woning met bijgebouwen 1 500

---

[5]) In de jaren 1891—1895 is aan levend vee, gezouten vleesch en spek, zoo goed als geheel voor consumptie ingevoerd:

	hoornvee.	varkens.	schapen.	gezouten vleesch.	gezouten spek.
1891	538	64	—	408 965 K.G.	426 747 K.G.
1892	778	111	1	416 047 „	401 710 „
1893	792	136	39	368 709 „	447 978 „
1894	763	128	18	525 320 „	480 625 „
1895	820	370	21	385 685 „	482 028 „

4°.	ameublement en uitrusting, waaronder kleeren en veldgereedschappen [6])	f 300
5°.	koeien, varkens, pluimvee, ezel, kar en tuig [6])	550
6°.	levensonderhoud:	
a.	de 1ste 26 weken, à f 10,— . . . . f 260	
b.	„ 2de 26 „ „ 6,— 156	
c.	„ 3de 26 „ „ 2,50 (voor wie het nog noodig hebben) 65	
		481
7°.	voorschot voor arbeidsloon gedurende 3 jaar à f 125	375
	of bedrag van het voorschot per gezin	f 4 400

Geen gering bedrag voorwaar! Ja, zoo groot is deze som, dat men, haar vernemende, zich afvraagt of 't niet beter ware elk plan van kolonisatie zich uit het hoofd te stellen en het geld te besteden tot lotsverbetering van gezinnen in Nederland zelf.

Moest de overbrenging en vestiging van landbouwersgezinnen in deze kolonie niet mogelijk wezen dan door middel van zulke groote voorschotten, dan zou de vraag zeker ten volle gerechtvaardigd zijn. Daarom worde, al schijnt dit overboodig, nadrukkelijk opgemerkt dat het hier eene *proefneming* geldt, die beslissend zal zijn en waarbij dus geene voorzorgen, hoe kostbaar ook, mogen verzuimd worden. Liever te groote, dan onvoldoende steun. Men verlieze daarbij niet uit het oog dat men hier te doen heeft met *voorschotten* en onthoude zich van de opvatting als zou eene kolonisatie als hierbedoeld eene liefdewerk zijn en als zoude een ietwat grooter genomen voorschot, gepaard aan groote faciliteit in de teruggaaf er van het karakter hebben van geschenken of gunsten. Vrijgevigheid toont hier wijs beleid.

In de eerste plaats zullen de kolonisten van de stonde hunner deelneming ook in geval van slechts zeer gewone plichtsbetrachting, gevrijwaard zijn tegen armoede en nijpende geldzorg. In de tweede plaats nadert, naarmate de kans van slagen ruimer en grooter wordt gesteld, die van financieele teleurstelling haar minimum.

En zou het ook al voorkomen dat eenig kolonist zich losmaakt uit het kolonisten verband, waardoor het voor hem gereed gemaakt pand eerst door een opvolgenden kolonist tot bloei en ontwikkeling kan worden gebracht, waar ligt dan voor het aan bevolking zoo arme Suriname de groote schade?

Vroeg of laat komt in Suriname ieder Europeaan van de hier bedoelde soort tot eenig eigen bezit, zij dit dan ook verworven buiten de kolonisten streek, zoodat van de hem voorgeschoten passage en van de overige kleine voorschotten altijd wel een goed deel verhaalbaar zal blijken indien men eenige aandacht aan deze zaak wil wijden.

Bij den waardestand van weinig omvangrijke vaste goederen, welke gedurende de laatste tien jaren in Suriname is waargenomen, behoeft een kolonist aan de ontwikkeling van zijn pand al weinig te hebben bijgedragen om het volle bedrag van zijn voorschot er volkomen mede te kunnen dekken. Want panden, als waarvan hier sprake is, zijn ook door de in Suriname thans reeds gevestigde kolonisten en inlandsche kleine landbouwers zeer begeerd.

De mate van zekerheid dat de kolonist het voorschot terug kan en zal geven, laat zich afleiden uit het volgende:

In bijlage 11 is aangetoond dat het land der kolonisten op het einde van het 10de jaar f 2987 kan opbrengen. Voorzichtigheidshalve wordt dit hier gesteld op f 2400. Hij houdt nog 5 akkers maagdelijk land over om in koffie te brengen; want een akker wordt ingenomen door zijne woning, stallen, enz. Legt de kolonist deze 5 akkers nog in koffie aan, dan gaat hij den tijd tegemoet waarop alleen de koffie van 15 akkers hem zal opbrengen 15 × 360 K.G. of 5400 K.G. à 90 ct. of f 4860 's jaars.

Al moest nu ook voor gedeeltelijke mislukking of lagere marktprijzen van deze opbrengst uit koffie $^1/_3$ worden afgeschreven, dan toch zal zijn grond, de moestuin en melkerij inbegrepen, tot volle ontwikkeling gebracht, hem ongeveer het dubbele van zijn inkomen in het 10de jaar, dat hierboven op f 2400 gesteld was, kunnen opbrengen.

Tegenover deze inkomsten staan uitgaven, welker hoegrootheid voor vaststelling niet vatbaar is, omdat zij afhangt zoowel van het aantal leden waaruit het gezin bestaat, als van hun werkkracht. Alles wat hieromtrent gezegd kan worden is, dat volgens een in Suriname vrij gangbare berekening een gehuurde arbeider voldoende is voor het onderhoud van drie akkers cacao of van twee akkers koffie. Het dagloon bedraagt naar den aard van het werk van 60 cents tot f 1,25. Bij eenige vlijt en overleg blijft het inkomen zeker groot genoeg om iedere vrees op te heffen, dat de kolonist met zijn gezin niet goed en betrekkelijk ruim zal kunnen bestaan en terzelfder tijd zijn voorschot afbetalen. Bij sommigen wien het meeloopt kan, te oordeelen naar de uitkomsten, welke bestaande kolonisten hier verkregen, die aflossing gemakkelijk duizend of meer gulden 's jaars bedragen, maar het zou geheel verkeerd zijn iets meer te eischen dan eene matige aflossing, bijv. jaarlijks $^1/_{20}$ der verschuldigde som met rente ad 3 pct., welke rente als uiterste termijn, na het tiende jaar, tegelijk met het kapitaal, in twintig gelijke jaarlijksche termijnen betaald moet worden.

Volgens dit plan komt de kolonist bij den aanvang van het elfde jaar te staan voor eene schuld die, wanneer hij het maximum voorschot heeft genoten, bestaat uit het bedrag daarvan of f 4400 en uit den enkelvoudigen interest daarover gedurende tien jaar ad 3 pct. of f 1320, zoodat zijn goed met f 5720 bezwaard zal zijn. Hem zijn twintig jaar gegeven om zich van deze schuld te kwijten.

Aan het einde van het elfde jaar vervalt de eerste aflossingstermijn, bestaande uit $^1/_{20}$ van het schuldbedrag of f 286 en uit den interest over het afgeloopen jaar ad 3 pct., samen uitmakende eene som van f 457,60.

De verplichting tot terugbetaling dezer som keert aan het eind van ieder jaar, negentien jaar lang, terug, behoudens dit verschil dat de rentelast telken jare vermindert met eene som, gelijk aan de rente ad 3 pct. over het laatst afgelost kapitaal groot f 286 en dus met f 8,58, zoodat de laatste of twintigste termijn f 294,58 groot is.

Al werd nu ook hierboven aangenomen dat de afbetaling dezer sommen geheel binnen het bereik van den kolonist zal liggen, toch verdient het overweging, de met het ontwikkelingsplan strijdige fout weg te nemen, dat in den aanvang meer moet worden afgelost dan op het einde. Hiertoe zou, wat financieel op hetzelfde neerkomt, de vaste aflossingssom van f 384,47 voor kapitaal en interest beide, gedurende 20 jaar, betaalbaar op het einde van ieder jaar kunnen worden aangenomen.

Deze aflossingssom is aanzienlijk geringer dan de tegenwoordige huurprijzen van kleine landbouw-ondernemingen tot den staat van ontwikkeling gebracht als waarin deze panden dan zullen verkeeren.

Vorenstaande berekening is globaal en niet voor iederen kolonist van toepassing. Regel behoort te zijn dat, zonder nadere beoordeeling der noodzakelijkheid, een ieder die voorschotten op den voet in dit verslag aangegeven verlangt, die kan krijgen, maar dat overigens volkomen vrijheid blijve bestaan, niet slechts in het zich bezwaren met, maar vooral ook in het kwijten van schuld vóór den vervaldag, natuurlijk onder het toestaan van 3 pct. disconto voor de vervroegde betaling.

Zoolang men zich blijft bepalen tot eene proefneming op de allerkleinste schaal, bijv. van 20 gezinnen, zou het zeker de voorkeur verdienen de daarvoor noodige som van f 88 000 over twee of drie jaren verdeeld, op de koloniale huishoudelijke begrooting te brengen, ze daaruit te kwijten en later de teruggaaf van de voorschotten onder de inkomsten van onderscheiden aard op te nemen.

Neemt daarentegen later het vertrouwen in de zaak zóó toe, dat men de proef tot bijv. honderd gezinnen meent te kunnen voortzetten, dan is het regelmatiger tot het daartoe noodige bedrag ad f 440 000, benevens voor 3 pct rente gedurende de eerste tien jaren, ad f 132 000, eene 3 pct.'s leening aan te gaan, die dan zeshonderd duizend gulden groot, verdeeld zou kunnen worden in zes seriën ieder van honderd duizend gulden, iedere serie uit te geven naar gelang van behoefte, de rente van iedere uitgegeven serie gedurende tien jaar te kwijten uit een op het voetspoor van het Immigratiefonds uit die geldleening op te

[6]) Specificatie te vinden in bijlage 10.

richten kolonisatiefonds, en verder voor rente en aflossing van iedere serie, die tien of meer jaren geleden is uitgegeven, ieder jaar, gedurende een tijdsverloop van 20 jaar, eene som van f 6721,51 op de koloniale huishoudelijke begrooting in uitgaaf te brengen.

Aldus geregeld zal de uitkomst dezelfde zijn als schonk het gouvernement dertig jaren lang aan ieder gezin de luttele som van f 4,45 's jaars, welk verschil ontstaat doordien den kolonist slechts enkelvoudige in plaats van samengestelde interest over de eerste tien jaren in rekening wordt gebracht.

Beschikbare doch niet dadelijk noodige fondsen behooren belegd te worden in inschrijvingen op de Grootboeken der Nationale Schuld.

Met het vorenstaande acht de commissie zich aan het einde harer taak gekomen.

Uit haar verslag blijkt, dat zij meer doordrongen is van de wenschelijkheid eener kolonisatie met Europeanen, dan van hare mogelijkheid. Welslagen is slechts mogelijk als de kolonisten *gezond* blijven. Dat zij dit zullen doen, wordt wel algemeen verwacht, maar staat niet vast genoeg om de commissie te veroorloven de dadelijke uitvoering van een uitgebreid plan in zijn vollen omvang aan te bevelen. Vrees voor mislukking, anders dan ten gevolge van slechten gezondheidstoestand bestaat bij de commissie niet.

De totstandbrenging dezer zaak eischt van het gouvernement geen ander noemenswaardig offer, dan afstand te doen van een stuk op loozing gebracht woest land, groot genoeg om daarop eene goede proef te nemen.

Want wat den verder gevraagden financieelen steun betreft, worde niet uit het oog verloren dat deze, van een staathuishoudkundig oogpunt gezien, zoo goed als zonder risico is. De Staat, de zaak ondernemende, kan moeilijk anders dan er bij winnen.

Om dit duidelijk te maken zij nogmaals gewezen op de aanwezige kolonisten, aan wier vestiging ongeveer 50 jaar geleden nagenoeg zeven ton gouds ten koste gelegd werd.

In de geschiedenis der kolonisatie staat de toen genomen proef — en te recht bekend als jammerlijk en totaal mislukt. Waarom zij mislukt is, weten slechts de weinigen, die de hierover bestaande literatuur hebben doorgemaakt [7]).

Moesten de voorbereiding, de uitvoering en de leiding der nieuwe kolonisatie even gebrekkig worden als die der vorige geweest zijn, het ware misdaad over herhaling van de proef in ernst te spreken.

En toch — al is *ook* uit een financieel oogpunt, dat is in zoover de uitgegeven gelden niet terug ontvangen zijn, de mislukking volkomen geweest — toch kan niemand, met locale kennis toegerust, ontkennen dat deze in den bovenaangehaalden zin mislukte onderneming aan de kolonie uit een ander oogpunt veelvoudig voordeel heeft opgeleverd.

Om dit te kunnen inzien denke men zich uit de omstreken van Paramaribo eens weg, hetgeen de boeren daar, met eigen hand, onder de allerongunstigste voorwaarden en omstandigheden, tot stand hebben gebracht en wat hun nog toebehoort. Men kan dit niet, zonder zich tevens weg te denken de talrijke bloeiende pachthoeven of boerderijen in navolging van de boeren aangelegd door vroeger van landbouwarbeid afkeerige inlanders, die nu naast en met de boeren een geheelen stand vormen van arbeidzame en gegoede ingezetenen.

Wat er, als men dit alles als niet aangelegd beschouwt, van de omstreken der stad overblijft, zou niet veel meer wezen dan zwamp en woestenij, met hier en daar op de hooge plekken grondjes, zooals die vroeger algemeen waren en zooals er langs de boorden der bovenrivieren nog zoovele liggen tot demoralisatie van de bewoners en zonder nut voor de koloniale kas en voor de stadsbevolking, grondjes, waarop de inlandsche manier van alles door elkaar en van ieder gewas lilliputsche hoeveelheden te planten, zeker nog gevolgd zou worden. Want had de inlandsche bevolking voor veeteelt en tuinbouw niet ter school kunnen gaan bij de boeren, zeker had zij het noodige inzicht en de vereischte kennis om daarin een levensonderhoud te vinden, niet hebben kunnen opdoen bij de overige hier aanwezige Europeanen: ambtenaren, militairen en zeelieden. Evenmin op de plantages waar, al hadden dan ook vele directeuren een moestuin, van tuinbouw en veeteelt op een voet dat daarin een middel van bestaan te vinden zou zijn, geen sprake was.

Wie nu aan den eenen kant het oog vestigt op de hoegrootheid der sommen noodig geweest voor den aanleg en de ontwikkeling van enkele der grootste goed geslaagde plantages en daartegenover stelt wat Suriname aan den arbeid der boeren dankt, eerst die krijgt een besef, hoe weinig recht men heeft om de aan deze zoogenaamde mislukte kolonisatieproef bestede gelden als verloren te beschouwen.

Iedere gulden aan eene nieuwe proef besteed belooft een goed bestede gulden te zullen zijn.

Moest de voortzetting van de proef spoedig worden opgegeven welnu, de uitgaaf zou dan gering zijn en zelfs in dit geval blijft alles wat met middelen van het fonds tot stand zal zijn gebracht volle waarde behouden.

Gelukt daarentegen de proef, hoe krachtig is dan niet het wapen dat aan Nederlandsche gezinnen, voor den strijd om het bestaan, in handen gegeven kan worden. In zedelijken en maatschappelijken zin zal de kolonie er wel bij varen.

Uit een staatkundig oogpunt levert deze kolonisatie een der krachtigste middelen om bijtijds een tegenwicht te vormen tegen den steeds wassenden invloed van de vreemde elementen in deze kolonie.

Kortom, van de ontwerpen en plannen om Suriname als Nederlandsche kolonie tot bloei te brengen beschouwt de commissie de hier besproken kolonisatie als een der krachtigste en rationeelste middelen tot hulp, die Nederland kan aanwenden.

De Commissie voornoemd,

A. H. de Granada, *Voorzitter.*
H. D. Benjamins, *Onder-Voorzitters.*
E. J. W. Juta, *Onder-Voorzitters.*
C. A. van Brussel.
E. A. Cabell.
W. van Esveld.
Ten Harmsen v. d. Beek.
A. van 't Hoogerhuys.
W. L. Loth.
Julius E. Muller.
G. Rijsdijk.
Dr. A. Salomons.
R. A. Tammenga.
R. G. Vervuurt.
H. F. Meijer, *Secretaris.*

(Het lid F. C. Gefken uitlandig.)

---

[7]) Het is voldoende te lezen de belangrijke brochure: „Europeesche kolonisatie in Suriname. Een geschiedkundige schets door H. Pyttersen Tz., lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal."

BIJLAGE I

BEHOORENDE BIJ HET KOLONISATIE VERSLAG.

I. GESLACHTSLIJST van de op ultimo December 1895 in Suriname aanwezige kolonisten van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca en hunne onvermengde afstammelingen, voor zoover ze *landbouwers* zijn.

Verklaring:

* in leven.
† overleden.
I. eerste huwelijk.
II. tweede „
III. derde „

1. *a.* I. † Gerrit Jan Loor, geb. 1810, overl. Nov. 1851. — Gehuwd 1846.

b. II. † Henderijkes Tammenga, weduwnaar van † Grietje Werkman, *vader en moeder van n°. 11a en 13a*, geb. 1815, overl. 1864. — 1852 (Sept.) — *c.* *Frederika Dobbenberg, geb. 1825.

d.	*e.*	*f.*	*g.*	*h.*
I | Albertus geb. 1847 — Gehuwd 1874 — * Stijntje Rijsdijk geb. 1851. *Zie n°. 15e.*	I | Eliza Hermina geb. 1849. — Geh. 1879. — * Laurens Anthonie van Brussel geb. 1851. *Zie n°. 17c.*	I | Gerritje Johanna geb. April 1852. — Geh. 1877. — * Anthonie Johannes Rozenberg geb. 1850. *Zie n°. 16e.*	II | Jan geb. 1857. — Geh. 1889. — * Cornelia Maria Veldhuizen geb. 1871. *Zie n°. 6f.*	II | Cornelia. geb. 1862. — Geh. 1885. — * Hendrik van Ravenswaay geb. 1858. *Zie n°. 19c.*
Gerrit Jan geb. 1875	Johanna Elisab. geb. 1880	Bertha Johanna geb. 1879	Hermina Fred^{a} geb. 1891	Jannetje Hendr. geb 1886
Jan „ 1877 }	Gerrit „ 1883	Frederik Reinb. „ 1881	Hendrica Reind^{a} „ 1892	Henderijkes Jacob „ 1888
Dirk „ 1877 }	Frederika Geertr. „ 1885	Johanna Hilleg. „ 1882	Jan Cornelis „ 1895	Gerrit Anthonie „ 1889
Fred^{a} Eliza „ 1879	Bartholomeus Hub. „ 1887	Johannes Gijsbert. „ 1884		Reinberdina Fred^{a} „ 1891
Corn^{a} Geertr. „ 1881	Jacob Anthonie „ 1889	Gerharda Johanna „ 1886		Frederik Hendrik „ 1893
Arnoldus Arie „ 1884	Reinbertina Louisa „ 1893	Jacob Anthonie „ 1888		Hillegonda Geertr. „ 1895
Adriana Corn^{a} „ 1886		Arie „ 1890		
Gijsbertus „ 1888		Marg^{a} Cornelia „ 1893		
Henderijkes Jacob „ 1890				

2. *a.* *Gijsbert Overeem, geb. 1827. — Gehuwd 1847 — *b.* *Hendrika van Snippenberg, geb. 1829.

c	*d*	*e*	*f*	*g*
Pieter geb. 1853. — Geh. 1877. — * Anna Gijsbertina van Dijk geb. 1856. *Zie n°. 10c.*	Hendrik geb. 1855. — Geh. 1881. — * Aaltje van Raay geb. 1856. *Zie n°. 4a.*	Cornelia geb. 1859. — Geh. 1884. — * Engel Sloot geb. 1852. *Zie lijst II n°. 3d.*	Anna geb. 1861. — Geh. 1890. — *Jan Cornelis van Dijk geb. 1869. *Zie n°. 10g.*	Gerrit geb. 1865. — Geh. 1888. — *Maria Wilh^{a}. Gerhardina van Dijk geb. 1867. *Zie n°. 10d.*
Gijsbert geb. 1878	Gijsbertus geb. 1881	Kinderen. Zie lijst II n°. 3.	Willem Jan geb. 1887	Hendrik Gijsbert geb. 1888
Jansje Hendr. „ 1880	Joh^{a}. Cornelia „ 1883		Jan Cornelis „ 1891	Janna Cornelia „ 1890
Gerrit „ 1881	Maria Wilh^{a}. „ 1885			Willem Christoffel „ 1892
Wilhm^{a}. Gerard^{a}. „ 1884	Evert Cornelis „ 1887			
Cornelia M. Joh^{a}. „ 1886	Dirk Anthonie „ 1892			
Gerhardina Petr^{a}. „ 1888	Jan Christoffel „ 1895			
Maria Elisabeth „ 1891				
Elisabeth Geert. „ 1893				

3.

a. I. † Arie de Kok
geb. 1824.
overl. 1849.

b. II. † Bruinis Zweers
geb. 1825.
overl. 1868.
Broeder van n°. 7 *b en* 16 *b.*

Gehuwd 1847. — 1851.

c. * Johanna Ronds
geb. 1828.

d. II. | Gerrit Jan Hendrik
geb. 1860.
Geh. 1890. * Margaretha Lowna Tammenga
geb. 1861.
Zie n°. 11 *c.*

Johanna Gerhardina geb. 1891.
Jacob Reintjes „ 1895.

e. II. | Breunis
geb. 1863.
Geh. 1887. * Eva Maria Dürr (*Kol. Klaiber*)
geb. 1866.
Zie lijst II n°. 2 *e.*

Kinderen.
Zie lijst II n°. 2.

4.

a. * Cornelis van Raay
geb. 1828.

Gehuwd 1852. — 1869.

b. I. † Aaltje van Amerongen
geb. 1819.
overl. 1867.

c. II. † Johanna Maria van Rabenswaay
geb. 1846.
overl. 1894.
Zie n°. 19 *d.*

I | *d.* Aaltje
geb. 1856
Geh. 1881. * Hendrik Overeem
geb. 1855.
Zie n°. 2 *d.*

Gijsbertus geb. 1881
Joh^a^ Cornelia „ 1883
Maria Wilh^a^ „ 1885
Evert Cornelis „ 1887
Dirk Anthonie „ 1892
Jan Christoffel „ 1895

II | *e.* Dirk Jan
geb. 1875.

II | *f.* Cornelis Anton Steven
geb. 1879.

II | *g.* Neeltje Hendrica
geb. 1883.

5.

a. † Johannes Cornelis van Brussel. — Gehuwd 1853. — *b.* † Jenneke Teunissen
geb. 1815.
broeder van n°. 7 *a en* 17 *a.*

geb. 1829
weduwe van † Hendrik van Leijen.

c | Jan Cornelis
geb. 1854.

d | Willem Antonie
geb. 1863.
Geh. 18 8. * Johanna Wisselina Tammenga
geb. 1864.
Zie n°. 11 *a.*

Janneke Elisabeth geb. 1889.
Ida Joh^a^. Abrahamina „ 1891.
Cornelia Geertruida „ 1893.
Johannes Cornelis „ 1895.

6.

a. * Teunis Veldhuizen
geb. 1833.
Zoon van n°. 14 *a.*

Gehuwd 1856. — 1867.

b. I. † Jacomina van Dijk (*zuster van n°.* 10 *a* en 12 *a.*
geb. 1832.
overl. 1865.

c. II. † Hermina van Leijen
geb. 1842.
overl. 1873.
Zuster van n°. 5 *a*, *lijst II.*

d. I. | Gerritje
geb. 1856.
Geh. 1877. * Jean Henri Hoogvliet
geb. 1855.
Zie n°. 18 *d.*

Gijsberdina Jacomina Henri geb. 1888
Carolina Pieternella Cornelia „ 1890
Jean Teunis „ 1894

e. I. | Teunis Gerrerdus
geb. 1862.
Geh. 1883. * Sophia Schussler
geb. 1859.
Afst. kol. Kappler.

Kinderen.
Zie lijst II. N°. 6.

f. II. | Cornelia Maria
geb. 1871.
Geh. 1889. * Jan Tammenga
geb. 1857.
Zie n°. 1 *g.*

Hermina Frederika geb. 1891.
Hendrika Reindina „ 1892
Jan Cornelis „ 1895

7.

a. * Cornelis Anthony van Brussel
geb. 1834.
Broeder van n°. 5 a en 17 a.

Gehuwd 1860.
1877.

b. I. † Jacoba Zweers (*zuster van 3 b en 16 b*)
geb. 1841.
overl. 1876.

c. II. * Wilhelmina Rozenberg
geb. 1848.
(*Zie n°. 16 c.*)

d. I | Elisabeth geb. 1862. — Geh. 1888. — * Charles Sufolk. Erlens v. Brussel geb. 1855. *Zie n°. 17 e.*

Cornelis Bartholomeus geb. 1889.
Johannes Anthonie „ 1891.

e I | Gerrit Jan geb. 1864.

f I | Willem Anthonie geb. 1870.

g I | Marg^a. Johanna geb. 1874. — Geh. 1895. — * Eduard Pelgrim Veldkamp geb. 1870. *Zie lijst III n°. 3d.*

h II. | Karel geb. 1881.

8.

a. * Gijsbert Rijsdijk
geb. 1840.
Zoon van n°. 15a.

Gehuwd 1869.
1882.

b. I. † Maaike Wammers (*zuster van n°. 17b.*)
geb. 1828.
overl. 1878.

c. II. * Willemina Philippina van Meeteren,
weduwe van Christiaan Johannes † Lechleitner (Europ.)
geb. 1837.

Kinderen van * van Meeteren
geen landbouwende.

9.

a. * Fier Veldkamp — Gehuwd 1861 — b † Neeltje van Rabenswaay
geb. 1838. / geb. 1842.
broeder van n°. 7 a, lijst II. / overl. 1892.
Zie ook n° 3 a lijst III.

c | Johannes geb. 1862.

d | Elisabeth geb. 1864. — Geh. 1893. — * Willem Gerhardus Lodewijk van Velthuizen. geb. 1869. *Zie lijst III n. 4 d.*

Kinderen zie lijst III n°. 4.

e | Hendrica Johanna geb. 1866. geen landbouwende.

10.

a. † Jan van Dijk — Gehuwd 1855 — b. * Neeltje Veldhuizen
geb. 1835. / geb. 1838.
overl. 1878. / *Dochter van n°. 14a.*
Broeder van n°. 6b en 12a.

c | Anna Gijsbertina geb. 1856. — Geh. 1877. — * Pieter Overeem geb. 1853. *Zie n°. 2c.*

Gijsbert	geb. 1878
Jansje Hendr.	„ 1880
Gerrit	„ 1881
Wilh^a Gerardina	„ 1884
Cornelia M, Joh^a	„ 1886
Gerhardina Petrona	„ 1888
Maria Elisabeth	„ 1891
Elisabeth Geertruida	„ 1893

d | Maria Wilhelmina Gerardina geb. 1867. — Geh. 1888. — * Gerrit Overeem geb. 1865. *Zie n°. 2g.*

Hendrik Gijsbert	geb. 1888
Janna Cornelia	„ 1890
Willem Christoffel	„ 1892

e | Teunis geb. 1872.

f | Gijsbert geb. 1874. — Geh. 1895. — * Joh^a. Marg^a. Stolk geb. 1876. *Zie lijst III n°. 1e.*

g | Jan Cornelis geb. 1869. — Geh. 1890. — * Anna Overeem geb. 1861. *Zie n°. 2f.*

Willem Jan	geb. 1887
Jan Cornelis	„ 1891

11. a. † Jacob Reintjes Tammenga. — Gehuwd 1859 — b. * Hillegonda Geertruida Gerbrands
geb. 1837. geb. 1839.
Overl. 1867.
Broeder van n°. 13a. (Zie n°. 1b).

c | Margaretha Louina geb. 1861. — Geh. 1890. * Gerrit Jan Hendrik Zweers geb. 1860. *Zie n°. 3d*

d | Johanna Wesselina geb. 1864. — Geh. 1888. * WillemienohtnA van Brussel geb. 1863. *Zie n°. 5d.*

e | Henderijkes Jacob geb. 1866 — Geh. 1895. *Geertruida Johanna Bakker (*Europ.*) geb 1875.

Johanna Gerhardina geb. 1891
Jacob Reintjes „ 1895

Janneke Elisabeth geb. 1889
Ida Johanna Abrahamina „ 1891
Cornelia Geertruida „ 1893
Johannes Cornelis „ 1895

Zie lijst II n°. 8.

---

12. a. * Gijsbert van Dijk. — Gehuwd 1860 — b. † Hendrikje van Ravenswaay (*zuster van n°. 13 b*)
geb. 1840 geb. 1841
broeder van n°. 6 b en 10 a. overl. 1867.
dochter van n°. 19 a.

G. van Dijk heeft natuurlijke wettiglijk erkende kinderen. (Zie lijst III n°. 2 a).

c | Jannetje geb. 1866.

---

13. a. * Rijnbertus Alouisius Tammenga. — Gehuwd 1866. — b. * Neeltje van Ravenswaay (*zuster van n°. 12 b.*)
geb. 1841. geb. 1843
Broeder van n . 11a. (Zie n°. 1b.) *dochter van n°. 19 a.*

c | Margaretha Johanna geb. 1866.

d | Geertruida Hermina geb. 1872

e | Jacob Anthonie geb. 1874.

f | Frederika Johanna geb. 1878.

---

14. a. † Gerrerdus Veldhuizen
geb. 1805.
overl. 1867.
Vader van n°. 6a en 10b.

Gehuwd
. . . . . .
1851.

b. I. † Gijsje van den Berg
geb. 1809.
overl. 1849.

c. II. † Aaltje van Rheeden
geb. 1800.
overl. 1886.

a | Willemina geb. 1846. — Geh. 1893. * Johannes Pieter de Graaff (Europ). geb. 1845. *Zie lijst II n°. 1d en n°. 4e.*

15. *a.* † Jan Rijsdijk geb. 1820. overl. 1865. *Vader van n°. 8a.* — Gehuwd .... 1846. — *b.* I. † Geertje den Otter geb. 1810. overl. 1845. *c.* II. † Dirkje Zegeling geb 1817. overl. 1864.

d. II | Dirk Copijn geb. 1847.

Gehuwd 1874. I*a*. Augusta Wilhelmina † Nellensteijn. Geb. 1842. Overl. 1875

1881. II*a*. Johanna Marg. † Rozenberg. Geb. 1854. overl. 1892.

1893. III*a*. * Johanna Petronella Wouters. Geb. 1862. *Moeder geen landbouwende.*

I*a*. Jan geb. 1875
III*a*. Dirkje Joh^a „ 1893

e. II. | Steyntje geb. 1851. — Geh. 1874. — * Albertus Loor geb. 1847. *Zie n°. 1d.*

Gerrit Jan geb. 1875
{Jan „ 1877
{Dirk „ 1877
Frederika Eliza „ 1879
Cornelia Geertruida „ 1881
Arnoldus Arie „ 1884
Adriana Cornelia „ 1885
Gijsbertus „ 1888
Henderijkes Jacob „ 1890

---

16. *a.* † Johannes Gijsbertus Rozenberg geh. 1847. geb. 1812. overl. 1882. — *b.* † Johanna Margareta Zweers geb. 1821. overl. 1858. *Zuster van n°. 3b en 7b.*

c. | Wilhelmina geb. 1848. *Zie n°. 7c.* — Gehd. 1874. — * Cornelis Anthony van Brussel geb. 1834. *Zie n°. 7a.*

Karel geb. 1881.

d. | Antonia Johanna geb. 1849. — Gehd. 1872 — * Johannes Nicolaas Stolk (*Inboorling*). geb. 1848. *Zie lijst III n°. 1d.*

Kinderen zie lijst III n°. 1.

e. | Anthonie Johannes geb. 1850. — Gehd. 1877. — * Gerritje Johanna Loor geb. 1852. *Zie n°. 1f.*

Bertha Johanna geb. 1879
Frederik Reinbertus „ 1881
Johanna Hilligonda „ 1882
Johannes Gijsbertus „ 1884
Gerharda Johanna „ 1886
Jacob Anthonie „ 1888
Arie „ 1890
Margaretha Cornelia „ 1893

---

17. *a.* † Bartholomeus Hubertus van Brussel. — Geh. 1849. — Geb. 1828. overl. 1870. *Broeder van n°. 5a en 7a.* — *b.* † Johanna Wammes. (*Zuster van n°. 8b.*) Geb. 1831. overl. 1870.

c. | Laurens Anthonie geb. 1851. — Geh. 1879. — * Elisa Hermina Loor geb. 1849 *Zie n°. 1e.*

Johanna Elisabeth geb. 1880
Gerrit „ 1883
Frederika Geertr^a. „ 1885
Barthol. Hubert. „ 1887
Jacob Anthonie „ 1889
Reinbert^s. Louisa „ 1893

d. | Alida Johanna geb. 1853. — Geh. 1888. — * Marinus Helenus Hoogvliet geb. 1853. *Zie n°. 18c*

Geen landbouwende.

e | Charles Sufolk Erkelens geb. 1855. — Geh. 1888. — * Elisabeth van Brussel geb. 1862. *Zie n°. 7d.*

Cornelis Barthol. geb. 1889
Johannes Anth. „ 1891

f | Bartholomeus Hubertus geb. 1860.

g | Frederik Albertus geb. 1867. — Geh. 1895. — * Joh^a. Christ^a. Elisabeth Knupfel geb 1870. *Zie lijst II n°. 5c.*

Zie lijst II n°. 5.

18. *a.* † Carel Pieter Hoogvliet. — Gehuwd 1846. —
geb. 1823.
overl. 1886. (Jan.)

b. † Jannetje Henriette de Ruiter
geb. 1823.
overl. 1886 (Aug.)

c | Marinus Helenus
geb. 1853.

Geh. 1888.

* Alida Johanna
van Brussel
geb. 1853.
Zie n°. 17d.

Geen landbouwende.

d | Jean Henri
geb. 1855.

Geh. 1877.

* Gerritje Veldhuizen
geb. 1856.
Zie n°. 6d.

Gijsberdina Jacomina Henriette geb. 1888
Caroline Pieternella Cornelia „ 1890
Jean Teunis „ 1894

---

19. *a*[1]. I. † Steven van Rabenswaay
geb. 1820.
overl. 1851.

a. II. † Anthonie van Ravenswaay
weduwnaar van † Jannetje Sikkel
geb. 1814.
overl. 1868.
Vader en moeder van n°. 12b en 13b.

(I. en II.) broeders.

Gehuwd (I.) . . . . . . (II.) 1855.

b. † Jannetje van Baaren
geb. 1820.
overl. 1860.

d. I. | † Johanna Maria
geb. 1846.
overl. 1894.
Zie n°. 4 c.

Geh. 1869.

e. * Cornelis
van Raay
geb. 1828.
Zie n°. 4 a.

Dirk Jan geb. 1875.
Cornelis Anton Steven „ 1879.
Neeltje Hendrica „ 1883.

c. II. | Hendrik
geb. 1858.

Geh. 1885.

* Cornelia
Tammenga
geb. 1862.
Zie n°. 1h.

Jannetje Hendrica geb. 1886.
Henderykes Jacob „ 1888.
Gerrit Anthonie „ 1889.
Reinberdina Frederika „ 1891.
Frederik Hendrik „ 1893.
Hillegonda Geertruida „ 1895.

II. GESLACHTSLIJST van de op ultimo December 1895 in Suriname aanwezige kolonisten van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, die hetzij zijzelven, hetzij hunne afstammelingen vermengd zijn met andere Europeanen, voor zoover ze landbouwers zijn.

Verklaring:
*: in leven.
†: overleden.
=: de kolonie verlaten.
I: eerste huwelijk.
II: tweede „

1. *a.* † Evert van der Klift. — (*kol.*) geb. 1821. overl. 1863. — Gehuwd 1846 — *b.* † Jansien Perkamentis (*kol.*) geb. 1825. overl. 1891.

c. † Cornelia geb. 1859. overl. 1891. — Geh. 1881. — *d.* * Johannes Pieter de Graaff (*Europ.*) geb. 1845. *Zie n°. 4c.* *Zie lijst I n°. 14e.*

Jansien Jacomina geb. 1882.
Cornelia Maria „ 1886.

2. *a.* I. † Arie de Kok (*kol.*) geb. 1824. overl. 1849. — Gehuwd 1847.
b. II. † Bruinis Zweers (*kol.*) geb. 1825. overl. 1868. — 1851.
— *c.* * Johanna Ronds (*kol.*) geb. 1828.

Zie lijst I n°. 3.

II *d.* Breunis. geb. 1863. *Zie lijst I n°. 3 c.* — Geh. 1887. — *e.* * Eva Maria Dürr (*kol. Klaiber.*) geb. 1866. *Zie lijst I n°. 3 e.*

Johan Frederik. geb. 1889.
Heinrich Reinhard, „ 1891.
Magdalena Frederika, „ 1891.
Jan Cornelis, „ 1895.

3. *a.* * Gijsbert Overeem (*kol.*) geb. 1827. — Gehuwd 1847. — *b.* * Hendrika van Snippenberg (*kol.*) geb. 1829.

Zie lijst I n°. 2.

c. Cornelia geb. 1859. *Zie lijst I n°. 2 e* — Geh. 1884. — *d.* * Engel Sloot (*kol. Kappler.*) geb. 1852.

Zie lijst I n°. 2.

Hendrika Gijsbertina, geb. 1887.
Antonia, „ 1888.
Pieter, „ 1890.
Maria Wilhelmina, „ 1891.
Johannes. „ 1892.
Johanna Cornelia, „ 1893.
Mathilda Engelina, „ 1895.

4

a. † Gerrerdus Velduizen (*kol.*) geb. 1805. overl. 1867. *vader van n°. 6a en 10b Lijst I.* *„ „ „ 6a „ II.* — Gehuwd. ...... 1851. — b. I. † Gijsje van den Berg (*kol.*) geb. 1809. overl. 1849. c. II. † Aaltje van Rheeden (*kol.*) geb. 1800. overl. 1886.

d | I. Willelmina geb. 1846. — Geh. 1893. — e * Johannes Pieter de Graaff (*Europ.*) geb. 1845. *Zie n°. 1 d.*

5.

a. * Dirkje van Leyen (*kol.*) geb. 1832. *zuster van n°. 6c. Lijst I.* — Geh. 1852. — b. = Jan Willem Knupfel (*Europ.*) geb. 1820. naar Europa vertrokken.

c | Johanna Christina Elisabeth geb. 1870. — Geh. 1895. — d * Frederik Albertus van Brussel geb. 1867. *Zie lijst I n°. 17 g.*

6.

a. * Teunis Veldhuizen (*kol.*) geb. 1833. — Geh. 1856. „ 1867. — b. I, † Jacomina van Dijk (*kol.*) geb. 1832. overl. 1865. c. II. † Hermina van Leyen (*kol.*) geb. 1842. overl. 1873.

I | Zie lijst I n°. 6.

I | d. Teunis Gerrerdus geb. 1862. *Zie lijst I n°. 6 e* — Geh. 1883. — * Sophia Schussler (*afst. kol. Kappler.*) geb. 1859.

Jacomina Katharina, geb. 1883.
Adolf Cornelis, „ 1886.
Teunis Gerrit, „ 1888.
Gerrerdina Carolina, „ 1890.
Cornelia Christina, „ 1892.
Johan Gijsbert, „ 1894.

II | Zie lijst I n°. 6.

7.

a. * Pelgrim Veldkamp (*kol*) geb. 1842. *broeder van n°. 9a lijst I.* *zie ook n. 3a lijst III.* — Geh. 1866 1875. — b. I † Henriette Maria Dursteler (*Inboorl*) geb 1843. overl. 1874. c. II † Christina Schaible (*kol. Kappler.*) geb. 1851. overl. 1885.

I. Zie lijst III n°. 3.
II. Geen kinderen.

8.

a. † Jacob Reintjes Tammenga (*kol.*) geb. 1837. overl. 1867. — Geh. 1859. — b. * Hillegonda Geertruida Gerbrands (*kol.*) geb. 1839.

| Zie lijst I n°. 11. |

c | Henderijkes Jacob geb. 1866. *Zie lijst I n°. 11 e.* — Geh. 1895. — * Geertruida Johanna Bakker (*Europ.*) geb. 1875.

Jacob Reintje, geb. 1895.

III. GESLACHTSLIJST van de op ultimo December 1895 in Suriname aanwezige kolonisten van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, die hetzij zijzelven, hetzij hunne afstammelingen vermengd zijn met andere Europeanen voor zoover ze landbouwers zijn.

Verklaring:

*: in leven.
†: overleden.
I: eerste huwelijk.
II: tweede „

---

1. *a.* † Johannes Gijsbertus Rozenberg (*kol.*) geb. 1812. overl. 1882. — Geh. 1847. — *b* † Johanna Margaretha Zweers (*kol.*) geb. 1821. overl. 1858.

Kinderen:
- Zie lijst I n°. 16.
- *c* Antonia Johanna geb. 1849. — Geh. 1872. — *d.* * Johannes Nicolaas Stolk (*Inboorl.*) geb. 1848.
- Zie lijst I n°. 16.

1. Kinderen van *c* en *d*:
- *d.* † Elisabeth Johanna geb. 1873. overl. 1894. — Geh. 1894. — * Eduard Pelgrim Veldkamp geb. 1870. *Zie n°. 3 d.*
  - Harriette Antonia, geb. 1892.
- *e* Johanna Margaretha geb. 1876. — Geh. 1895. — * Gijsbert van Dijk geb. 1874. *Zie lijst I n°. 10 f.*
- *f* Johs. Gijsbertus geb. 1879.
- *g* Albertus Cornelis geb. 1883.

---

2. *a.* * Gijsbert van Dijk (*kol.*) geb. 1840. — Geh. 1860. — *b.* † Hendrikje van Ravenswaay (*kol.*) geb. 1841. overl. 1867.

Kinderen:
- *c* Johanna Wilh^a. Constantina geb. 1869.
  - Clasina Alex. Albertina geb. 1892.
- wettiglijk | erkend (*Moeder inboorling.*)
  - *d* Lodewijk Gijsbertus geb. 1874.
  - *e.* Willem Jacobus geb. 1877.
  - *f.* Adolphina Christina geb. 1883.
- Zie lijst I n°. 12.

---

3. *a.* * Pelgrim Veldkamp (*kol.*) geb. 1842. *broeder van n°. 9a, lijst I. zie ook n°. 7a, lijst II.*
- Geh. 1866. — *b.* I. † Henriette Maria Dursteler (*Inb.*) geb. 1843. overl. 1874.
- 1875. — *c.* II. † Christina Schaible (*kol. Kappler*) geb. 1851. overl. 1885.

Kinderen:
- I *d* Eduard Pelgrim geb. 1870.
  - Gehuwd 1894 I a. — *e* † Elisabeth Joh^a. Stolk geb. 1873. overl. 1894. *Zie n°. 1 d.*
  - 1895 II a. — * Margaretha Joh^a. van Brussel geb. 1874. *Zie lijst I n°. 7 g.*
  - I*a*. Harriette Antonia, geb. 1892.
- I. *f.* Alfred Marius geb. 1871.
- II. Geen kinderen.

4. *a.* * Fier Veldkamp (*kol.*) geb. 1838. — Geh. 1861. — *b.* † Neeltje van Rabenswaay (*kol.*) geb. 1842. overl. 1892.

Zie lijst I nº. 9. — *c.* Elisabeth geb. 1864. — Geh. 1893. — *d.* * Willem Gerhardus Lodewijk van Velthuizen (*Inb.*) geb. 1869. — Zie lijst I nº. 9.

Mathilda Gerhardina Wilhelmina,	geb.	1887.
Willem Gijsbertus	„	1891.
Wilhelmina Cornelia Johanna	„	1893.

NAAMLIJST naar leeftijd van al de op 31 December 1895 in Suriname aanwezige kolonisten, afkomstig van de opgehevene kolonisatie te Groningen aan de Saramacca en hunne afstammelingen.

Verklaring:

*: *landbouwende* kolonist.

Volg-nommer.		NAMEN.	Jaar van			
			geboorte.	aankomst.		
1	1	*Dobbenberg, Frederika	1825	1845	. . . .	Gehuwd 1846 met Gerrit Jan Loor (kolonist) overleden 1851. Geh. 1852 met Henderijkes Tammenga (kol.) overl. 1864.
2	2	*Overeem, Gijsbert	1827	„	. . . .	Geh. 1847 met Hendrika van Snippenberg (kol.) n°. 6.
3	3	*Ronds, Johanna	1828	„	. . . .	Geh. 1847 met Arie de Kok (kol.) overl. 1849. „ 1851 „ Bruinis Zweers (kol.) overl. 1868.
4	4	*Raay, Cornelis van	1828	„	. . . .	Geh. 1852 met Aaltje van Amerongen (kol.) overl. 1867. Geh. 1869 met Johanna Maria van Rabenswaay (kol.) overl. 1894.
5	5	*Teunissen, Jenneke	1829	„	. . . .	Geh. 1847 met Hendrik van Leijen (kol.) overl. 1851. Geh. 1853 met Johannes Cornelis van Brussel (kol.) overl. 1894.
6	6	*Snippenberg, Hendrika van	1829	„	. . . .	Geh. 1847 met Gijsbert Overeem (kol.) n°. 2.
7		Berkemeyer, Herman Bernhard	1831	„	. . . .	Geh. 1861 met Cornelia Maria Christina Meyer (Inb.) overl. 1886.
8	7	*Leyen, Dirkje van	1832	„	. . . .	Geh. 1852 met Jan Willem Knupfel (Europ.) Vertrokken naar Europa.
9	8	*Veldhuizen, Teunis	1833	„	. . . .	Geh. 1856 met Jacomina van Dijk (kol.) overl. 1865. Geh. 1867 met Hermina van Leijen (kol.) overl. 1873.
10	9	*Brussel, Cornelis Anthony van	1834	„	. . . .	Geh. 1860 met Jacoba Sweers (kol.) overl. 1876. „ 1877 „ Willemina Rozenberg (kol.) n°. 27.
11		Leyen, Maria (Christina) van	1836	„	. . . .	Geh. 1853 met Willem van Kesteren (Europ.) vertrokken naar Europa.
12		Ouburg, Maaike	1837	„	. . . .	Geh. 1861 met Johann Heinrich Christoph Wolff (Europ.) overl. 1874. Geh. 1876 met Jacobus Bernhardus Walree (Inboorling).
13	10	*Meeteren, Willemina Philippina van	1837	„	. . . .	Geh. 1860 met Christiaan Johannes Lechleitner (Europ.) overl. 1877. Geh. 1882 met Gijsbert Rijsdijk (kol.) n°. 20.
14		Raay, Sophia van	1837	„	. . . .	Geh. 1856 met Gerrit van Rabenswaay (kol.) overl. 1868.
15		Zweers, Hendrina	1837	„	. . . .	Geh. 1859 met Johannes Wouters (kol.) overl. 1872.
16	11	*Veldkamp, Fier	1838	„	. . . .	Geh. 1861 met Neeltje van Rabenswaay (kol.) overl. 1892.
17	12	*Veldhuizen, Neeltje	1838	„	. . . .	Geh. 1855 met Jan van Dijk (kol.) overl. 1878.

Volg-nommer.		NAMEN.	Jaar van geboorte.	Jaar van aankomst.		
18	13	*Gerbrands, Hillegonda Geertruida	1839	1845	. . . .	Geh. 1859 met Jacob Reintjes Tammenga (kol.) overl. 1867.
19	14	*Dijk, Gijsbert van	1840	„	. . . .	Geh. 1860 met Hendrikje van Ravenswaay (kol.) overl. 1867.
20	15	*Rijsdijk, Gijsbert	1840	1843	. . . .	Geh. 1869 met Maaike Wammes (kol.) overl. 1878. „ 1882 „ Willemina Philippina van Meeteren (kol.) n°. 13.
21	16	*Tammenga, Reinbertus Alouisius	1841	1848	. . . .	Geh. 1866 met Neeltje van Ravenswaay (kol.) n°. 23.
22	17	*Veldkamp, Pelgrim	1842	1845	. . . .	Geh. 1866 met Henriette Maria Durstelen (Inb.) overl. 1874. Geh. 1875 met Christina Schaible (kol. Kappler) overl. 1885.
23	18	*Ravenswaay, Neeltje van	1843	„	. . . .	Geh. 1866 met Reinbertus Alouisius Tammenga (kol.) n°. 21.
24	19	*Veldhuizen, Willemina	1846	—	d. van Gerardus Veldhuizen en van Gijsje van den Berg, beiden kol., overleden.	Geh 1893 met Johannes Pieter de Graaff (Europ.)
25	20	*Rijsdijk, Dirk Copijn	1847	—	z. van Jan Rijsdijk en van Dirkje Zeggeling, beiden kol., overleden.	Geh. 1874 met Augusta Wilhelmina Nellenstein (kol.) overl. 1875. Geh. 1881 met Johanna Margaretha Rozenberg (kol.) overl 1892. Geh. 1893 met Johanna Petronella Wouters (kol.) n°. 57.)
26	21	*Loor, Albertus	1847	—	z. van n°. 1 (1ste huwelijk.)	Geh. 1874 met Stijntje Rijsdijk n°. 31.
27	22	*Rozenberg, Wilhelmina	1848	—	d. van Johannes Gijsbertus Rozenberg en van Johanna Margaretha Zweers beiden kol., overleden	Geh. 1877 met Cornelis Anthony van Brussel (kol.) n°. 10.
28	23	*Rozenberg, Antonia Johanna	1849	—	Idem.	Geh. 1872 met Johannes Nicolaas Stolk (Inb.)
29	24	*Loor, Elisa Hermina	1849	—	d. van n°. 1 (1ste huwelijk.)	Geh. 1879 met Laurens Anthonie van Brussel n°. 32.
30	25	*Rosenberg, Anthonie Johannes	1850	—	Zie n°. 27.	Geh. 1877 met Gerritje Johanna Loor n°. 33.
31	26	*Rijsdijk, Stijntje	1851	—	Zie n°. 25.	Geh. 1874 met Albertus Loor n°. 26.
32	27	*Brussel, Laurens Anthonie van	1851	—	z. van Bartholomeus Hubertus v Brussel en van Johanna Wammes, beiden kol., overleden.	Geh. 1879 met Elisa Hermina Loor n°. 29.
33	28	*Loor, Gerritje Johanna	1852	—	d. van n. 1 (1ste huwelijk.)	Geh. 1877 met Anthonie Johannes Rozenberg n°. 30.
34		Hoogvliet, Marinus Helenus	1853	—	z. van Carel Pieter Hoogvliet en van Jannetje Henriette de Ruiter, beiden kol., overleden.	Geh. 1888 met Alida Johanna van Brussel n°. 35.
35		Brussel, Alida Johanna van	1853	—	Zie n°. 32.	Geh. 1888 met Marinus Helenus Hoogvliet n°. 34.
36	29	*Overeem, Pieter	1853	—	z. van n°. 2 en 6.	Geh. 1877 met Anna Gijsbertina van Dijk n°. 42.

Volg-nommer.		NAMEN.	Jaar van geboorte.	Jaar van aankomst.		
37	30	*Brussel, Jan Cornelis van	1854	—	z. van Johannes Cornelis van Brussel (kol.), overleden en van n°. 5.	
38	31	*Brussel, Charles Sufolk Erkelens van	1855	—	Zie n°. 32.	Geh. 1888 met Elisabeth van Brussel n°. 54.
39	32	*Hoogvliet, Jean Henri	1855	—	Zie n°. 34.	Geh. 1877 met Gerritje Veldhuizen n°. 41.
40	33	*Overeem, Hendrik	1855	—	z. van n°. 2 en 6.	Geh. 1881 met Aaltje van Raay n°. 43.
41	34	*Veldhuizen, Gerritje	1856	—	d. van n°. 9.	Geh. 1877 met Jean Henri Hoogvliet n°. 39.
42	35	*Dijk, Anna Gijsbertina van	1856	—	d. van n°. 17.	Geh. 1877 met Pieter Overeem n°. 36.
43	36	*Raay, Aaltje van	1856	—	d. van n°. 4, (1ste huwelijk.)	Geh. 1881 met Hendrik Overeem n°. 40.
44	37	*Tammenga, Jan	1857	—	z. van n°. 1, (2de huwelijk.)	Geh. 1889 met Cornelia Maria Veldhuizen n°. 86
45		Veldema, Lambert Hendrik	1857	—	z. van Lammerts Hendrik Veldema (kol.), overl. en van Petronella Isabella Steffensz.	
46	38	*Ravenswaay, Hendrik van	1858	—	z. van Anthonie van Ravenswaay en van Jannetje van Baaren (beiden kol.), overleden.	Geh. 1885 met Cornelia Tammenga n°. 55.
47		Rabenswaay, Elisabeth van	1858	—	d. van n°. 14.	
48	39	*Overeem, Cornelia	1859	—	d. van n°. 2 en 6.	Geh. 1884 met Engel Sloot (kol. Kappler).
49	40	*Brussel, Bartholomeus Hubertus van	1860	—	Zie n°. 32.	
50	41	*Zweers, Gerrit Jan Hendrik	1860	—	z. van n°. 3 (2de huwelijk.)	Geh. 1890 met Margaretha Louisna Tammenga n°. 52.
51	42	*Overeem, Anna	1861	—	d. van 2 en 6.	Geh. 1890 met Jan Cornelis van Dijk, n°. 80.
52	43	*Tammenga, Margaretha Louina	1861	—	d. van n°. 18.	Geh. 1890 met Gerrit Jan Hendrik Sweers n°. 50.
53		Lechleitner, Christina Cornelia	1861	—	d. van n°. 13 (1ste huwelijk)	Geh. 1881 met Eduard George Oliviera (Inb.)
54	44	*Brussel, Elisabeth van	1862	—	d. van n°. 10 (1ste huwelijk)	Geh. 1888 met Charles Sufolk Erkelens van Brussel n°. 38.
55	45	*Tammenga, Cornelia	1862	—	d. van n°. 1 (2de huwelijk.)	Geh. 1885 met Hendrik van Ravenswaay n°. 46.
56	46	*Veldkamp, Johannes	1862	—	z. van n°. 16.	
57	47	*Wouters, Johanna Petronella	1862	—	d. van n°. 15.	Geh. 1893 met Dirk Copijn Rijsdijk n°. 25.
58	48	*Veldhuizen, Teunis Gerardus	1862	—	z. van n°. 9 (1ste huwelijk.)	Geh. 1883 met Sophie Schussler (Afst kol. Kappler).
59		Rabenswaay, Aaltje van	1862	—	d. van n°. 14.	
60		Veldema, Jan Alexander	1862	—	Zie n°. 45.	
61	49	*Zweers, Breunis	1863	—	z. van n°. 3 (2de huwelijk.)	Geh. 1887 met Eva Maria Dürr (kol. Klaiber).
62	50	*Brussel, Willem Anthonie van	1863	—	z. van n°. 5 (2de huwelijk.)	Geh. 1888 met Johanna Wesselina Tammenga n°. 64.
63		Berkemeijer, Elisabeth Martina Leonora	1864	—	d. van n°. 7.	Geh. 1888 met Gerrit Clemens Marie Stoffels (Europ.)

Volgnommer.	NAMEN.	Jaar van geboorte.	Jaar van aankomst.		
64 | 51	*Tammenga, Johanna Wesselina	1864	—	d. van n°. 18.	Geh. 1888 met Willem Antonie van Brussel n°. 62.
65 | 52	*Veldkamp, Elisabeth	1864	—	d. van n°. 16.	Geh. 1893 met Willem Gerhardus Lodewijk van Velthuizen (Inb.)
66	Aalst, Elisabeth Adriana Maria van	1864	—	d. van Wilhelmus Johannes van Aalst (Europ.) en van Maria Cornelia van den Eng (kol.) overleden.	Geh. 1888 met Hendricus van Osch (Europ.)
67 | 53	*Brussel, Gerrit Jan van	1864	—	z. van n°. 10 (1ste huwelijk.)	
68	Wouters, Margaretha Geertruida	1865		d. van n°. 15.	
69	Raay, Louisa Elisabeth Geertruida van	1865	—	d van Marinus van Raay (kol.) en van van Louisa Elisabeth Geertruida Heck (inb.) beiden overleden.	Geh. 1885 met John Willem Steinbach (Inb.) overl. 1894.
70 | 54	*Overeem, Gerrit (geboren te Doodeweerd)	1865	—	z. van n°. 2 en 6.	Geh. 1888 met Maria Wilhelmina Gerardina van Dijk n°. 76.
71 | 55	*Dijk, Jannetje van	1866	—	d. van n°. 19.	
72	Veldkamp, Hendrica Johanna	1866	—	d. van n°. 16.	
73 | 56	*Tammenga Margaretha Johanna	1866	—	d. van n°. 21 en 23.	
74 | 57	*Tammenga, Henderijkes Jakob	1866	—	z. van n°. 18	Geh. 1895 met Geertruida Johanna Bakker (Europ.)
75 | 58	*Brussel, Frederik Albertus van	1867	—	Zie n°. 32.	Geh. 1895 met Johanna Christina Elisabeth Knupfel n°. 83.
76 | 59	*Dijk, Maria Wilhelmina Gerardina van	1867	—	d. van n°. 17.	Geh. 1881 met Gerrit Overeem n°. 70.
77	Aalst, Louis François van	1867	—	Zie n°. 66.	Geh. 1895 met Jacoba Charlotte Kid-Kie (Inb.)
78	Rabenswaay, Cornelis van	1867	—	z. van n . 14.	
79	Berkemeijer, Petronella Adriana	1868	—	d. van n°. 7.	
80 | 60	*Dijk, Jan Cornelis van	1869	—	z. van n°. 17.	Geh. 1890 met Anna Overeem n°. 51.
81 | 61	*Dijk, Johanna Wilhelmina Constantia van	1869	—	Wettiglijk erkende dochter van n°. 19 en van Constantia Clasina Rups (inb.)	
82 | 62	*Veldkamp, Eduard Pelgrim	1870	—	z. van n°. 22 (1ste huwelijk.)	Geh. 1894 met Elisabeth Johanna Stolk (overl. 1894). Geh. 1895 met Margaretha Johanna van Brussel n°. 90.
83 | 63	*Knupfel, Johanna Christina Elisabeth	1870	—	d. van n°. 8.	Geh. 1895 met Frederik Albertus van Brussel n°. 75.
84	Berkemeijer, Louisa Francina Magdalena	1870	—	d. van n°. 7.	
85 | 64	*Brussel, Willem Anthonie van	1870	—	z. van n°. 10 (1ste huwelijk.)	
86 | 65	*Veldhuizen, Cornelia Maria	1871	—	d. van n°. 9 (2de huwelijk).	Geh. 1889 met Jan Tamminga n°. 44.
87 | 66	*Veldkamp, Alfred Marius	1871	—	z van n°. 22 (1ste huwelijk).	

Volg-nommer.		NAMEN.	Jaar van geboorte.	Jaar van aankomst.		
88	67	*Dijk, Teunis van	1872	—	z. van n°. 17.	
89	68	*Tammenga, Geertruida Hermina	1872	—	d. van n°. 21 en 23.	
90	69	*Brussel, Margaretha Johanna van	1874	—	d. van n°. 10 (1ste huwelijk).	Geh. 1895 met Eduard Pelgrim Veldkamp n°. 82.
91		Aalst, Maria Aldegonda van	1874	—	Zie n°. 66.	Geh. 1893 met Rudolph Bertrams (Eur.) overl.
92	70	*Dijk, Lodewijk Gijsbertus van	1874	—	Zie n°. 81.	
93	71	*Dijk, Gijsbert van	1874	—	z. van n° 17.	Geh. 1895 met Johanna Margaretha Stolk n°. 99.
94	72	*Tammenga, Jacob Anthonie	1874	—	z. van n°. 21 en 23.	
95		Schmidt, Johannis Marinus	1874	—	z. van Nicolasina Frederika van Raay (overl.) dochter van (zie n°. 69) gehuwd geweest met Adolf Schmidt (Inb.)	
96	73	*Raay, Dirk Jan van	1875	—	z. van n°. 4 (2de huwelijk).	
97	74	*Rijsdijk, Jan	1875	—	z. van n°. 25 (1ste huwelijk).	
98	75	*Loor, Gerrit Jan	1875	—	z. van n°. 26 en 31.	
99	76	*Stolk, Johanna Margaretha	1876	—	d. van n°. 28.	Geh. 1895 met Gijsbert van Dijk n°. 93.
100	77	*Dijk, Willem Jacobus van	1877	—	Zie n°. 81.	
101	78	*Loor, Jan	1877	—	z. van n°. 26 en 31.	
102	79	*Loor, Dirk	1877	—	z. van n°. 26 en 31.	
103	80	*Overeem, Gijsbert	1878	—	z. van n°. 36 en 42.	
104	81	*Tammenga, Frederika Johanna	1878	—	d. van 21 en 23	
105		Dompig, Frederik Henry Pieter Jan	1878	—	Wettiglijk erkende zoon van n°. 47 en van Jacob Henry Dompig (Inb.)	
106		Schmidt, Fredericus Wilhelm	1879	—	Zie n°. 95.	
107	82	*Stolk, Johannes Gijsbertus	1879	—	z. van n°. 28.	
108	83	*Rozenberg, Bertha Johanna	1879	—	d. van n°. 30 en 33.	
109	84	*Loor, Frederika Eliza	1879	—	d. van n°. 26 en 31.	
110	85	*Raay, Cornelis Anton Steven van	1879	—	z. van n°. 4 (2de huwelijk).	
111	86	*Overeem, Jansje Hendrica	1880	—	d. van 36 en 42.	
112	87	*Brussel, Johanna Elisabeth van	1880	—	d, van n°. 32 en 29.	
113		Aalst, Fenninus Hendrik Frederik van	1880	—	Zie n°. 66.	
114	88	*Rozenberg, Frederik Reinbertus	1881	—	z. van n°. 30 en 33.	
115		Oliviera, Johanna Eduardina	1881	—	d. van n°. 53.	

Volg-nommer.	NAMEN.	Jaar van geboorte.	Jaar van aankomst.	
116 | 89	*Loor, Cornelia Geertruida	1881	—	d. van nº. 26 en 31.
117 | 90	*Brussel, Karel van	1881	—	z. van nº. 10 en 27.
118 | 91	*Overeem, Gijsbertus	1881	—	z. van nº. 40 en 43.
119	Schmidt, Maria Magdalena	1881	—	Zie nº. 95.
120 | 92	*Overeem, Gerrit	1881	—	z. van nº. 36 en 42.
121 | 93	*Graaff Jansien Jacomina de	1882	—	d. van Cornelia van der Klift (afst. kol.) overl. en van Johannes Pieter de Graaff (Eur.)
122 | 94	*Rozenberg, Johanna Hillegonda	1882	—	d. van nº. 30 en 33.
123	Oliviera, Theodor Willem	1883	—	z. van nº. 53.
124 | 95	*Stolk, Albertus Cornelus	1883	—	z. van nº. 28.
125 | 96	*Raay, Neeltje Hendrica van	1883	—	d. van nº. 4 (2de huwelijk).
126 | 97	*Brussel, Gerrit van	1883	—	z van nº. 32 en 29.
127 | 98	*Overeem, Johanna Cornelia	1883	—	d. van nº. 40 en 43.
128 | 99	*Veldhuizen, Jacomina Katharina	1883	—	d. van nº. 58.
129 | 100	*Dijk, Adolphina Christina van	1883	—	Zie nº. 81.
130	Dompig, Henriette Sophia Elisabeth	1883	—	Zie nº. 105.
131 | 101	*Graaff, Cornelia Maria de	1886*	—	Zie nº. 121.
132 | 102	*Overeem, Wilhelmina Gerardina	1884	—	d. van nº. 36 en 42.
133	Schmidt, Adolphina Frederika	1884	—	Zie nº. 95.
134 | 103	*Rozenberg, Johannes Gijsbertus	1884	—	z. van nº. 30 en 33.
135 | 104	*Loor, Arnoldus Arie	1884	—	z. van nº. 26 en 31.
136 | 105	*Overeem, Maria Wilhelmina	1885	—	d. van nº. 40 en 43.
137 | 106	*Brussel, Frederika Geertruida van	1885	—	d. van n . 32 en 29.
138	Steinbach, Henriette Christina Agatha	1886	—	d. van nº. 69.
139 | 107	*Veldhuizen, Adolf Cornelis	1886	—	z. van nº. 58.
140 | 108	*Overeem, Cornelia Maria Johanna	1886	—	d. van nº. 36 en 42.
141 | 109	*Rozenberg, Gerharda Johanna	1886	—	d. van nº 30 en 33.
142 | 110	*Ravenswaay, Jannetje Hendrika van	1886	—	d. van nº. 46 en 55.
143	Tjin-Aton, John Theodoor	1886	—	z. van Jacquelina Francina Veldema (afst. kol.) overl. en van Tjin-Aton (Chinees).
144 | 111	*Loor, Adrianna Cornelia	1886	—	d. van nº. 26 en 31.

Volg-nommer.	NAMEN.	Jaar van geboorte.	Jaar van aankomst.	
145	Oliviera, Alexander Cornelis	1886	—	z. van n°. 53.
146	Steinbach, Antonius Henricus	1887	—	z. van n°. 69.
147 | 112	*Sloot, Hendrika Gijsbertina	1887	—	d. van n°. 48.
148	Dompig, Jacoba Charlotte	1887	—	Zie n°. 105.
149 | 113	*Overeem, Evert Cornelis	1887	—	z. van n°. 40 en 43.
150 | 114	*Dijk, Willem Jan van	1887	—	z. van 80 en 51.
151 | 115	*Velthuizen, Mathilda Gerhardina Wilhelmina van	1887	—	d. van n°. 65.
152 | 116	*Brussel, Bartholemeus Hubertus van	1887	—	z. van n 32 en 39.
153 | 117	*Hoogvliet, Gijsberdina Jacomina Henriette	1888	—	d. van n°. 39 en 41.
154 | 118	*Ravenswaay, Henderykes Jacob van	1888	—	z. van n°. 46 en 55.
155 | 119	*Sloot, Antonia	1888	—	d. van n°. 48.
156 | 120	*Rozenberg, Jacob Anthonie	1888	—	z. van n°. 30 en 33.
157 | 121	*Veldhuizen, Teunis Gerrit	1888	—	z. van n°. 58.
158 | 122	*Loor, Gijsbertus	1888	—	z. van n°. 26 en 31.
159	Oliviera, Wilhelmina Charlotte	1888	—	d. van n°. 53.
160 | 123	*Overeem, Gerhardina Petronella	1888	—	d. van n°. 36 en 42.
161 | 124	*Overeem, Hendrik Gijsbert	1888	—	z. van n°. 70 en 76.
162	Tin-Aton, Njieloen Christiaan	1889	—	Zie n°. 143.
163 | 125	*Brussel, Jacob Anthonie van	1889	—	z. van n°. 32 en 29.
164 | 126	*Zweers, Johan Frederik	1889	—	z. van n°. 61.
165 | 127	*Brussel, Cornelis Bartholomeus van	1889	—	z. van 38 en 54.
166 | 128	*Ravenswaay, Gerrit Anthonie van	1889	—	z. van n°. 46 en 55.
167 | 129	*Brussel, Janneke Elisabeth van	1889	—	d. van n°. 62 en 64.
168 | 130	*Rozenberg, Arie	1890	—	z. van n°. 30 en 33.
169 | 131	*Sloot, Pieter	1890	—	z. van n°. 48.
170	Stoffels, Hermine Clementine Leonore	1890	—	d. van n°. 63.
171 | 132	*Overeem, Janna Cornelia	1890	—	d. van n°. 70 en 76.
172 | 133	*Hoogvliet, Caroline Pieternella Cornelia	1890	—	d. van n°. 39 en 41.
173 | 134	*Loor, Henderykes Jacob	1890	—	z van 26 en 31.
174 | 135	*Veldhuizen, Gerrardina Carolina	1890	—	d. van n°. 58.
175	Osch, Hendrikkus Johannes van	1890	—	z. van n°. 66.

Volg-nommer.	NAMEN.	Jaar van geboorte.	Jaar van aankomst.	
176 | 136	*Tammenga, Hermina Frederika	1891	—	d. van n°. 44 en 86.
177 | 137	*Overeem, Maria Elisabeth	1891	—	d. van n°. 36 en 42.
178 | 138	*Brussel, Johannes Anthonie van	1891	—	z. van n°. 38 en 54.
179	Stoffels, Gerrit Karel	1891	—	z. van n°. 63.
180 | 139	*Sloot, Maria Wilhelmina	1891	—	d. van n°. 48.
181 | 140	*Dijk, Jan Cornelis van	1891	—	z. van n° 80 en 51.
182 | 141	*Zweers, Heinrich Reinhard	1891	—	z. van n°. 61
183	Tjin-Aton, Sam Loen Gerhard Frans	1891	—	Zie n°. 143.
184	Dompig, Albertina Cornelia	1891	—	Zie n°. 105.
185	Dompig, Gerhardina Frederika	1891	—	Zie n° 105.
186 | 142	*Brussel, Ida Johanna Abrahamina van	1891	—	d. van n°. 62 en 64.
187 | 143	*Ravenswaay, Reinberdina Frederika van	1891	—	d. van n°. 46 en 55.
188 | 144	*Zweers, Johanna Gerhardina	1891	—	d. van n°. 50 en 52.
189	Steinbach, Louis Cornelis	1891	—	z. van n°. 69.
190 | 145	*Velthuizen, Willem Gijsbertus van	1891	—	z. van n°. 65.
191 | 146	*Overeem, Dirk Anthonie	1892	—	z. van n°. 40 en 43.
192 | 147	*Overeem, Willem Christoffel	1892	—	z. van n° 70 en 76.
193 | 148	*Dijk, Clasina Alexandria Albertina van	1892	—	d. van n°. 81.
194 | 149	*Tammenga, Henderika Reindina	1892	—	d. van n°. 44 en 86.
195 | 150	*Sloot, Johannus	1892	—	z. van n°. 48.
196 | 151	*Veldkamp, Harriette Antoina	1892	—	d. van n°. 82 (1ste huwelijk).
197	Oliviera, Emelie Martina	1892	—	d. van n°. 53.
198 | 152	*Veldhuizen, Cornelia Christina	1892	—	d. van n°. 58.
199 | 152	*Brussel, Reinbertina Louisa van	1893	—	d. van n . 32 en 29.
200 | 154	*Zweers, Magdalena Frederika	1893	—	d van n°. 61.
201 | 155	*Overeem, Elisabeth Geertruida	1893	—	d. van n°. 36 en 42.
202 | 156	*Ravenswaay, Frederik Hendrik van	1893	—	z. van 46 en 55.
203 | 157	*Brussel, Cornelia Geertruida van	1893	—	d. van n°. 62 en 64.
204 | 158	*Rozenberg, Margaretha Cornelia	1893	—	d. van n°. 30 en 33.
205 | 159	*Rijsdijk, Dirkje Johanna	1893	—	d. van n°. 25 (3de huwelijk).
206 | 160	*Sloot, Johanna Cornelia	1893	—	d. van n°. 48.

Volg-nommer.	NAMEN.	Jaar van geboorte.	Jaar van aankomst.	
207 | 161	*Velthuizen, Wilhelmina Cornelia Johanna van	1893	—	d. van n°. 65.
208	Berkemeijer, Herman Bernhard Christiaan	1893	—	z. van n°. 84.
209	Berkemeijer, Bernhardina Maria Juliette	1894	—	d. van n°. 79.
210 | 162	*Hoogvliet, Jean Teunis	1894	—	z. van n°. 39 en 41.
211	Stoffels, Gustaaf Adolf	1894	—	z. van n°. 63.
212 | 163	*Veldhuizen, Johan Gijsbert	1894	—	z. van n°. 58.
213 | 164	*Ravenswaay, Hillegonda Geertruida van	1895	—	d. van n°. 46 en 55.
214 | 165	*Brussel, Johannes Cornelis van	1895	—	z. van n°. 62 en 64.
215 | 166	*Zweers, Jacob Reintjes	1895	—	z. van n°. 50 en 52.
216 | 167	*Zweers, Jan Cornelis	1895	—	z. van n°. 61.
217 | 168	*Overeem, Jan Christoffel	1895	—	z. van n°. 40 en 43.
218 | 169	*Sloot, Mathilda Engelina	1895	—	d. van n°. 48.
219 | 170	*Tammenga, Jan Cornelis	1895	—	z. van n°. 44 en 86.
220 | 171	*Tammenga, Jacob Reintje	1895	—	z. van n°. 74.

ALPHABETISCHE NAAMLIJST van alle op ultimo December 1895 in Suriname aanwezige kolonisten van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca en van hunne afstammelingen hetzij deze landbouwers zijn of niet, met verwijzing naar de algemeene naamlijst naar leeftijd en, voor zoover zij landbouwers zijn, naar de drie geslachtslijsten.

NAMEN.	NOMMER VAN DE			
	naamlijst naar leeftijd.	geslachtslijst numero		
		I.	II.	III.
Aalst, Elisabeth Adriana Maria van	66			
„ Louis François van	77			
„ Maria Aldegonda van	91			
„ Ferminus Hendrik Frederik van	113			
Berkemeyer, Herman Bernhard	7			
Brussel, Cornelis Anthony van	10	7*a* 16*c*		
„ Laurens Anthonie van	32	1*e* 17*c*		
„ Alida Johanna van	35	17*d* 18*c*		
„ Jan Cornelis van	37	5*c*		
„ Charles Sufolk Erkelens van	38	7*d* 17*e*		
„ Bartholomeus Hubertus van	49	17*f*		
„ Elisabeth van	54	7*d* 17*e*		
„ Willem Antonie van	62	5*d* 11*d*		
Berkemeyer, Elisabeth Martina Leonora	63			
Brussel, Gerrit Jan van	67	7*e*		
„ Frederik Albertus van	75	17*g*	5*d*	
Berkemeyer, Petronella Adriana	79			
„ Louisa Francina Magda.	84			
Brussel, Willem Anthonie van	85	7*f*		
„ Margaretha Johanna van	90	7*g*	„	3*d*
„ Johanna Elisabeth van	112	1*e* 17*c*		
„ Karel van	117	7*h* 16*c*		
„ Gerrit van	126	1*e* 17*c*		
„ Frederika Geertruida van	137	1*e* 17*c*		
„ Bartholomeus Hubertus van	152	1*e* 17*c*		
„ Jacob Anthonie van	163	1*e* 17*c*		
„ Cornelis Bartholomeus van	165	7*d* 17*e*		
„ Janneke Elisabeth van	167	5*d* 11*d*		
„ Johannes Anthonie van	178	7*d* 17*e*		
„ Ida Johanna Abrahamina van	186	5*d* 11*d*		
„ Reinbertina Louisa van	199	1*e* 17*c*		
„ Cornelia Geertruida van	203	5*d* 11*d*		
Berkemeyer, Herman Bernhard Christiaan	208			

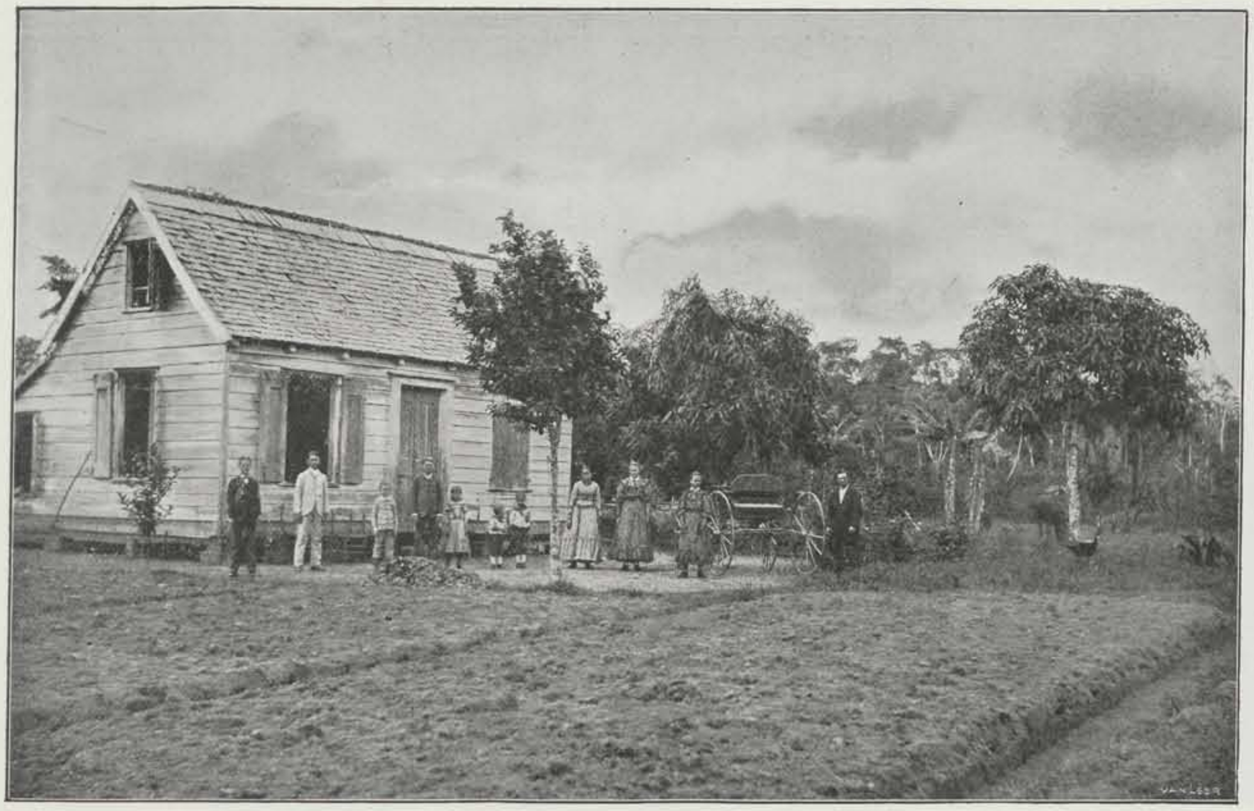
NAMEN.	Nommer van de			
	naamlijst naar leeftijd.	geslachtslijst numero		
		I.	II.	III.
Berkemeyer, Bernhardina Maria Juliette	209			
Brussel, Johannes Cornelis van.	214	5*d* 11*d*		
Dobbenbergl, Frederika.	1	1*c*		
Dijk, Gijsbert van	19	12*a*	"	2*a*
" Anna Gijsbertina van	42	2*c* 10*c*		
" Jannetje van	71	12*c*		
" Maria Wilhelmina Gerardina van.	76	2*g* 10*d*		
" Jan Cornelis van.	80	2*f* 10*g*		
" Johanna Wilha. Constantia van	81	"	"	2*c*
" Teunis van	88	10*e*		
" Lodewijk Gijsbertus van	92	"	"	2*d*
" Gijsbert van.	93	10*f*	"	1*e*
" Willem Jacobus van	100	"	"	2*e*
Dompig, Frederik Henry Pieter Jan.	105			
Dijk, Adolphina Christina van	129	"	"	2*f*
Dompig, Henriette Sophia Elisab..	130			
" Jacoba Charlotte.	148			
Dijk, Willem Jan van	150	2*f* 10*g*		
" Jan Cornelis van.	181	2*f* 10*g*		
Dompig, Albertina Cornelia	184			
" Gerhardina Frederika.	185			
Dijk, Clasina Alexandrina Albertina van	193			
Gerbrands, Hillegonda Geertruida.	18	11*b*	8*b*	
Graaff, Jansien Jacomina de.	121	"	1*c*	
" Cornelia Maria de.	131	"	1*c*	
Hoogvliet, Marinus Helenus	34	17*d* 18*c*		
" Jean Henri	39	6*d* 18*d*		
" Gijsberdina Jacomina Henriette	153	6*d* 18*d*		
" Caroline Pieternella Cornelia	172	6*d* 18*d*		
" Jean Teunis.	210	6*d* 18*d*		
Knupfel, Johanna Christina Elisabeth	83	17*g*	5*c*	
Leyen, Dirkje van	8	"	5*a*	
" Maria (Christina) van.	11			
Loor, Albertus	26	1*d* 15*e*		
" Elisa Hermina	29	1*e* 17*c*		
" Gerritje Johanna.	33	1*f* 16*e*		
Lechleitner, Christina Cornelia	53			
Loor, Gerrit Jan	98	1*d* 15*e*		
" Jan.	101	1*d* 15*e*		
" Dirk	102	1*d* 15*e*		

NAMEN.	Nommer van de naamlijst naar leeftijd.	geslachtslijst numero I.	II.	III.
Loor, Frederika Elisa	109	1*d* 15*e*		
„ Cornelia Geertruida	116	1*d* 15*e*		
„ Arnoldus Arie	135	1*d* 15*e*		
„ Adriana Cornelia	144	1*d* 15*e*		
„ Gijsbertus	158	1*d* 15*e*		
„ Henderykes Jacob	173	1*d* 15*e*		
Meeteren, Willemina Philippina van	13	8*c*		
Overeem, Gijsbert	2	2*a*	3*a*	
Ouburg, Maaike	12			
Overeem, Pieter	36	2*c* 10*c*		
„ Hendrik	40	2*d* 4*d*		
„ Cornelia	48	2*e*	3*c*	
„ Anna	51	2*f* 10*g*		
„ Gerrit	70	2*g* 10*d*		
„ Gijsbert	103	2*c* 10*c*		
„ Jansje Hendrina	111	2*c* 10*c*		
Oliviera, Johanna Eduardina	115			
Overeem, Gijsbertus	118	2*d* 4*d*		
„ Gerrit	120	2*c* 10*c*		
Oliviera, Theodor Willem	123			
Overeem, Johanna Cornelia	127	2*d* 4*d*		
„ Wilhelmina Gerhardina	132	2*c* 10*c*		
„ Maria Wilhelmina	136	2*d* 4*d*		
„ Cornelia Maria Johanna	140	2*c* 10*c*		
Oliviera, Alexander Cornelis	145			
Overeem, Evert Cornelis	149	2*d* 4*d*		
Oliviera, Wilhelmina Charlotte	159			
Overeem, Gerhardina Petronella	160	2*c* 10*c*		
„ Hendrik Gijsbert	161	2*g* 10*d*		
„ Janna Cornelia	171	2*g* 10*d*		
Osch, Hendrikkus Johannes van	175			
Overeem, Maria Elisabeth	177	2*c* 10*c*		
„ Dirk Anthonie	191	2*d* 4*d*		
„ Willem Christoffel	192	2*g* 10*d*		
Oliviera, Emelie Martina	197			
Overeem, Elisabeth Geertruida	201	2*c* 10*c*		
„ Jan Christoffel	217	2*d* 4*d*		
Ronds, Johanna	3	3*c*	2*c*	
Raay, Cornelis van	4	4*a* 19*e*		
„ Sophia van	14			
Rijsdijk, Gijsbert	20	8*a*		

NAMEN.	Nommer van de naamlijst naar leeftijd.	geslachtslijst numero I.	II.	III.
Ravenswaay, Neeltje van	23	13b		
Rijsdijk, Dirk Copijn	25	15d		
Rozenberg, Wilhelmina	27	7c 16c		
„ Antonia Johanna	28	16d	„	1c
„ Antonie Johannes	30	1f 16e		
Rijsdijk, Stijntje	31	1d 15e		
Raay, Aaltje van	43	2d 4d		
Ravenswaay, Hendrik van	46	1h 19c		
Rabenswaay, Elisabeth van	47			
„ Aaltje van	59			
Raay, Louisa Elisabeth Geertruida van	69			
Rabenswaay, Cornelis van	78			
Raay, Dirk Jan van	96	4e		
Rijsdijk, Jan	97	15d		
Rozenberg, Bertha Johanna	108	1f 16e		
Raay, Cornelis Anton Steven van	110	4f		
Rozenberg, Frederik Reinbertus	114	1f 16e		
„ Johanna Hillegonda	122	1f 16e		
Raay, Neeltje Hendrica van	125	4g		
Rozenberg, Johannes Gijsbertus	134	1f 16e		
„ Gerharda Johanna	141	1f 16e		
Ravenswaay, Jannetje Hendrika van	142	1h 19c		
„ Henderykes Jacob van	154	1h 19c		
Rozenberg, Jacob Anthonie	156	1f 16e		
Ravenswaay, Gerrit Anthonie van	166	1h 19c		
Rozenberg, Arie	168	1f 16e		
Ravenswaay, Reinberdina Frederika van	187	1h 19c		
„ Frederik Hendrik van	202	1h 19c		
Rozenberg, Margaretha Cornelia	204	1f 16e		
Rijsdijk, Dirkje Johanna	205	15d		
Ravenswaay, Hillegonda Geertruida van	213	1h 19c		
Snippenberg, Hendrika van	6	2b	3b	
Schmidt, Johannis Marinus	95			
Stolk, Johanna Margaretha	99	10f	„	1e
Schmidt, Fredericus Wilhelm	106			
Stolk, Johannes Gijsbertus	107	„	„	1f
Schmidt, Maria Magdalena	119			
Stolk, Albertus Cornelis	124	„	„	1g
Schmidt, Adolphina Frederika	133			
Steinbach, Henriette Christine Agatha	138			
„ Anthonius Henricus	146			
Sloot, Hendrika Gijsbertina	147	„	3c	

NAMEN.	Nommer van de naamlijst naar leeftijd.	geslachtslijst numero I.	II.	III.
Sloot, Antonia	155	„	3c	
„ Pieter	169	„	3c	
Stoffels, Hermina Clementine Leonore	170			
„ Gerrit Karel	179			
Sloot, Maria Wilhelmina	180	„	3c	
Steinbach, Louis Cornelis	189	„		
Sloot, Johannes	195	„	3c	
„ Johanna Cornelia	206	„	3c	
Stoffels, Gustaaf Adolf	211			
Sloot, Mathilda Engelina	218	„	3c	
Teunissen, Jenneke	5	5b		
Tammenga, Reinbertus Alouisius	21	13a		
„ Jan	44	1g 6f		
„ Margaretha Louina	52	3d 11e		
„ Cornelia	55	1h 19e		
„ Johanna Wesselina	64	5d 11d		
„ Margaretha Johanna	73	13c		
„ Henderykes Jacob	74	11e	8c	
„ Geertruida Hermina	89	13d		
„ Jacob Anthonie	94	13e		
„ Frederika Johanna	104	13f		
Tjin-Aton, John Theodoor	143			
„ Njieloen Christiaan	162			
Tammenga, Hermina Frederika	176	1g 6f		
Tjin-Aton, Sam Loen Gerhard Frans	183			
Tammenga, Henderika Reindina	194	1g 6f		
„ Jan Cornelis	219	1g 6f		
„ Jacob Reintje	220	„	8c	
Veldhuizen, Teunis	9	6a	6a	
Veldkamp, Fier	16	9a	„	4a
Veldhuizen, Neeltje	17	10b		
Veldkamp, Pelgrim	22	„	7a	3a
Veldhuizen, Willemina	24	14d	4d	
„ Gerritje	41	6d 13d		
Veldema, Lambert Hendrik	45			
Veldkamp, Johannes	56	9c		
Veldhuizen, Teunis Gerrerdus	58	6e	6d	
Veldema, Jan Alexander	60			
Veldkamp, Elisabeth	65	9d	„	4c
„ Hendrica Johanna	72	9e		
„ Eduard Pelgrim	82	7g	„	1d 3d

NAMEN.	Nommer van de			
	naamlijst naar leeftijd.	geslachtslijst numero		
		I.	II.	III.
Veldhuizen, Cornelia Maria	86	1*g* 6*f*		
Veldkamp, Alfred Marius	87	„	„	3*f*
Veldhuizen, Jacomina Katharina	128	„	6*d*	
„ Adolf Cornelis	139	„	6*d*	
Velthuizen, Mathilda Gerhardina Wilhelmina van	151	„	„	4*c*
Veldhuizen, Teunis Gerrit	157	„	6*d*	
„ Gerrerdina Carolina	174	„	6*d*	
Velthuizen, Willem Gijsbertus van	190	„	„	4*c*
Veldkamp, Harriette Antonia	196	„	„	1*d* 3*d*
Veldhuizen, Cornelia Christina	198	„	6*d*	
Velthuizen, Wilhelmina Cornelia Johanna van	207	„	„	4*c*
Veldhuizen, Johan Gijsbert	212	„	6*d*	
Wouters, Johanna Petronella	57	15*d*		
„ Margaretha Geertruida	68			
Zweers, Hendrina	15			
„ Gerrit Jan Hendrik	50	3*d* 11*c*		
„ Breunis	61	3*e*		
„ Johan Frederik	164	„	2*d*	
„ Heinrich Reinhard	182	„	2*d*	
„ Johanna Gerhardina	188	3*d* 11*c*		
„ Magdalena Frederika	200	„	2*d*	
„ Jacob Reintjes	215	3*d* 11*c*		
„ Jan Cornelis	216	„	2*d*	
Aangehuwden (*landbouwende*).				
Dürr, Eva Maria	„	3*e*	2*e*	
Graaff, Johannes Pieter de	„	14*e*	1*d* 4*e*	
Sloot, Engel	„	2*e*	3*d*	
Stolk, Johannes Nicolaas	„	16*d*	„	1*d*
Schussler, Sophia	„	6*e*	6*d*	
Velthuizen, Willem Gerherdus Lodewijk van	„	9*d*	„	4*d*

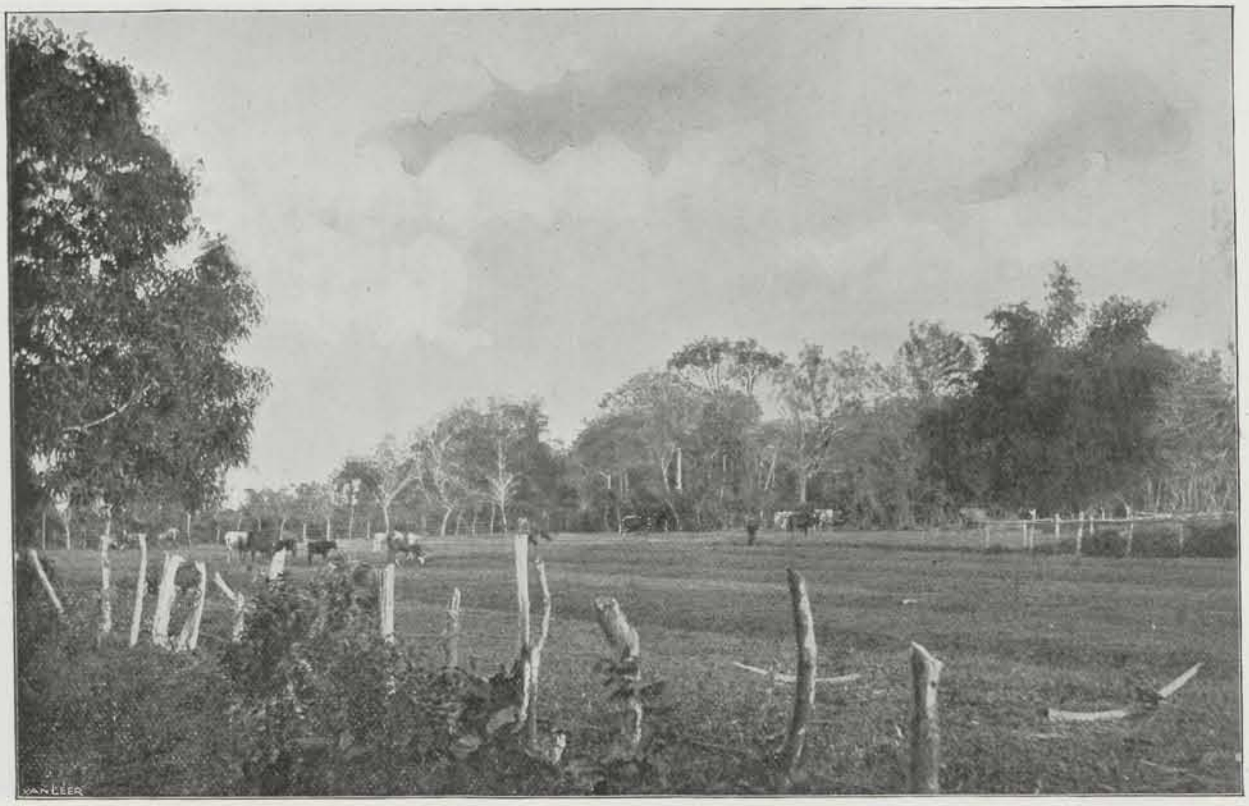

GEDRUKT TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

DE BOERDERIJ VAN A. LOOR.

DE BOERDERIJ VAN C. A. VAN BRUSSEL.

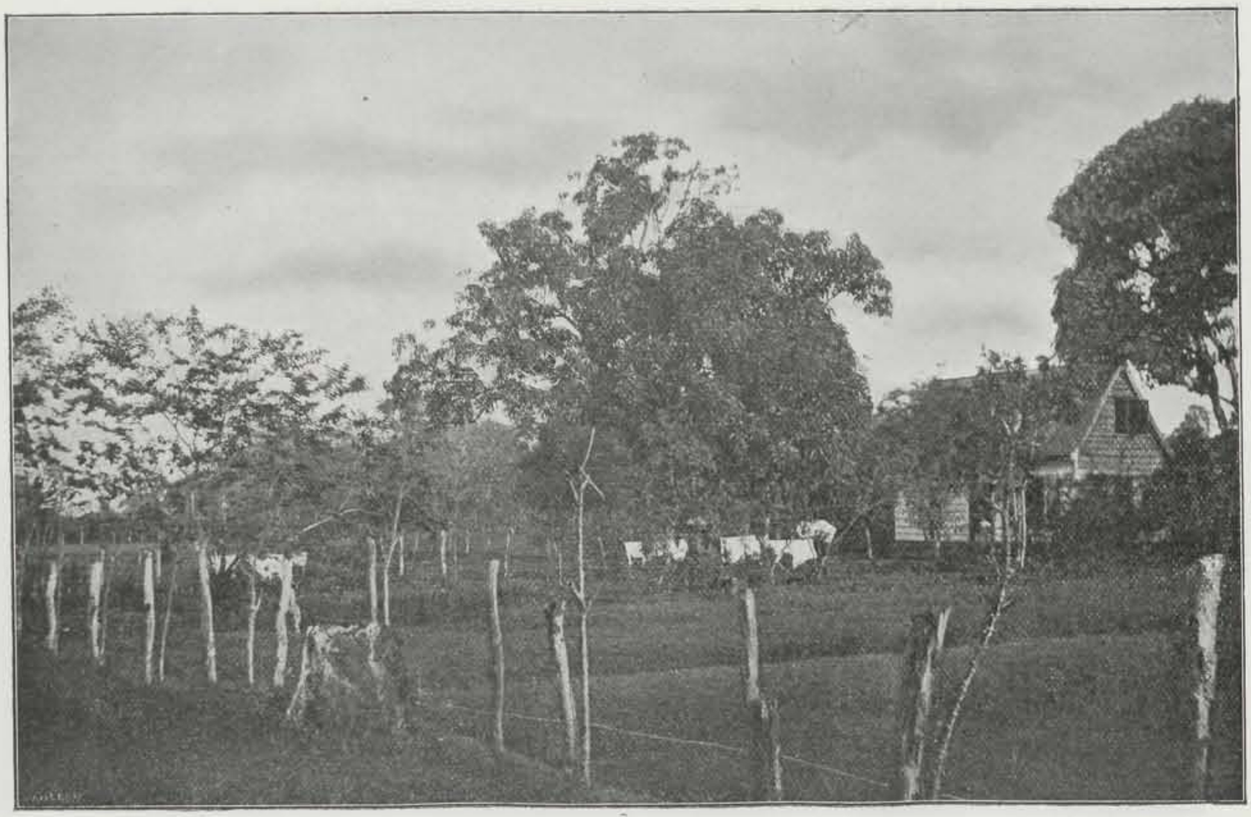
DE BOERDERIJ VAN DE WEDUWE J. VAN DIJK.

DE BOERDERIJ VAN T. VELDHUIZEN.

DE BOERDERIJ VAN G. RIJSDIJK.

DE BOERDERIJ VAN DE WEDUWE J. VAN DIJK.

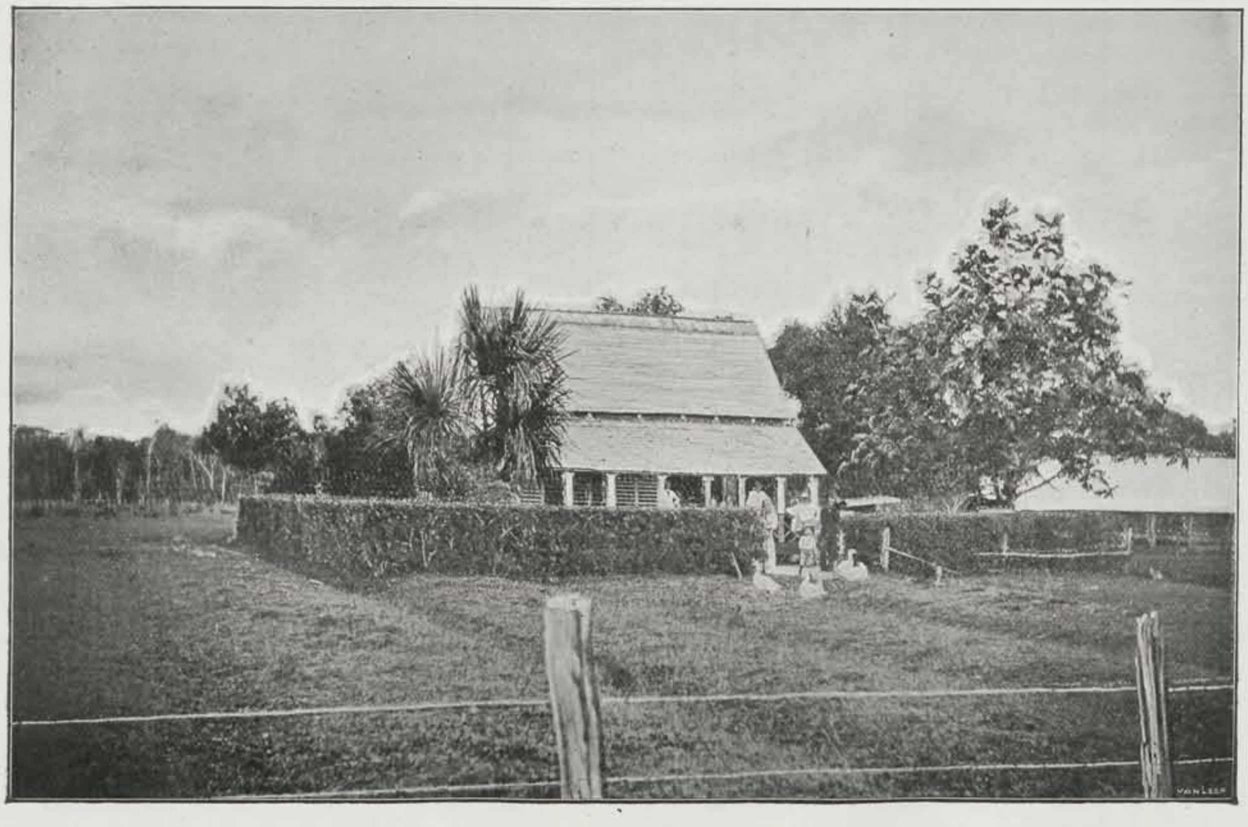
DE HOEVE VAN G. OVEREEM, „L'HERMITAGE".

DE BOERDERIJ VAN R. A. TAMMENGA.

DE BOERDERIJ VAN A. J. ROSENBORG.

DE BOERDERIJ VAN C. A. VAN BRUSSEL.

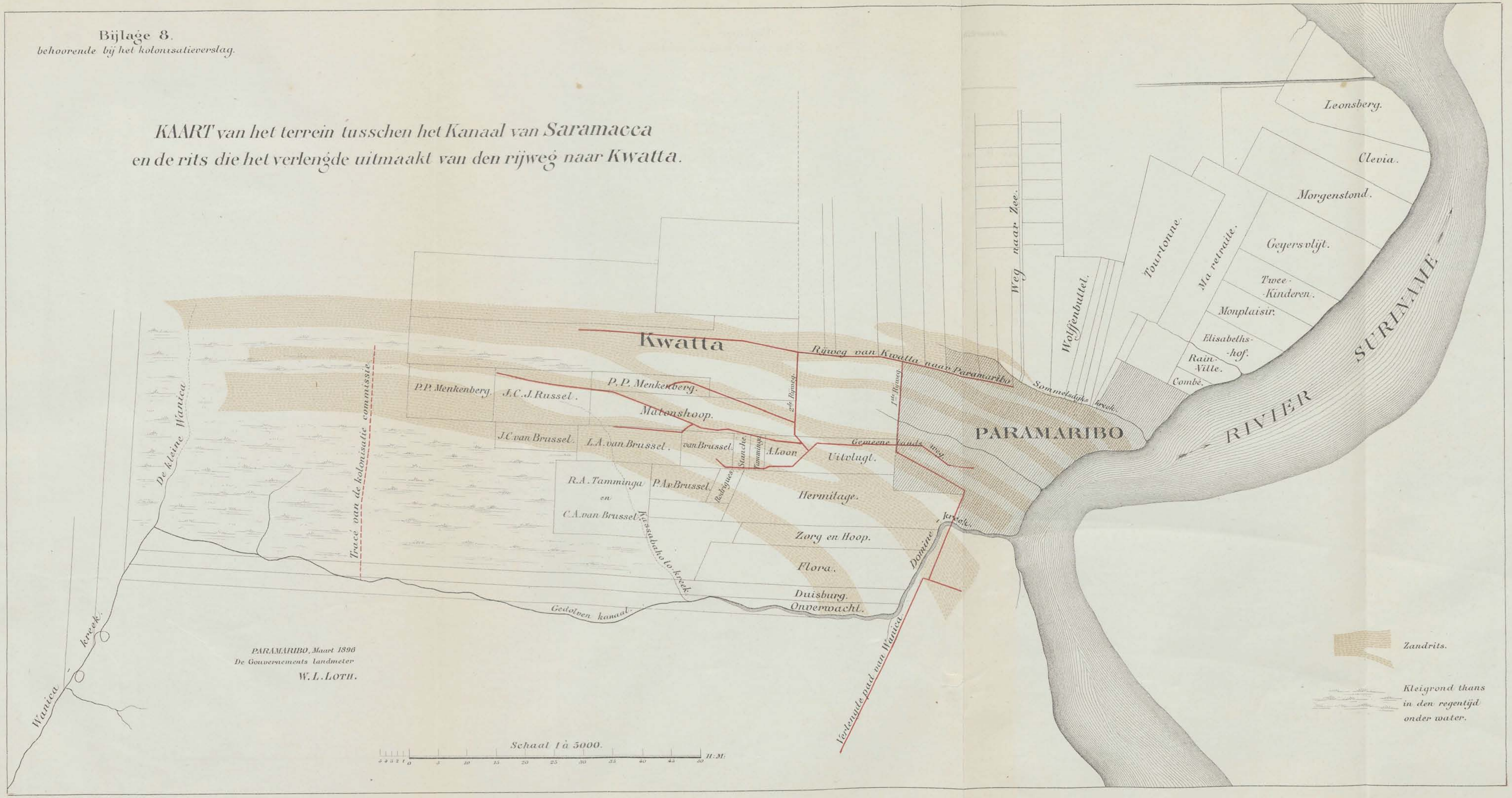
BIJLAGE 7

BEHOORENDE BIJ HET KOLONISATIE VERSLAG.

STAAT van den veestapel en de boerderijen op ultimo December 1895 van de kolonisten afkomstig van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca en van hunne afstammelingen en aangehuwden.

NAMEN.	Getal					Uitgestrektheid lands in H.A		*Aanmerkingen.*
	runderen (groot en klein).	paarden.	muilezels.	steenezels.	varkens.	in eigendom.	in huur of gebruik.	
Brussel, Cornelis Anthonie van	56	1	„	6	„	240	30	Het land in huur behoort aan het gouvernement.
„ Laurens Anthonie van	35	„	1	2	„	17		
„ Charles Sufolk Erkelens van	16	„	„	2	„	39		
„ Bartholomeus Hubertus van	„	„	„	„	„	17		
„ Willem Anthonie van	56	6	„	„	„	43		
„ Frederik Albertus van	8	2	„	„	„	32		
„ Johannes Cornelis van	20	„	1	„	„	210		
Dijk, wed^e. Jan van	20	2	2	3	„	17		
„ (I.) Gijsbert van	8	„	„	„	„	171		
„ Jan Cornelis van	14	„	„	1	„	„		Woont op het land van zijnen schoonvader Gijsbert Overeem.
„ (II.) Gijsbert van	8	2	„	„	„	21		
Graaff, Johannes Pieter de	4	„	„	1	„	7		
Hoogvliet, Jean Henry	17	1	„	2	„	„	21	Het land behoort aan Teunis Veldhuizen (kolonist)
Loor, Albertus	25	1	„	„	„	28		
Overeem, Gijsbert	33	1	1	5	„	257		
„ Pieter	30	1	„	„	2	14		
„ Hendrik	43	3	„	„	„	„		Wonen op het land van hunnen vader Gijsbert Overeem.
„ Gerrit	30	„	„	3	„	„		
Raay, Cornelis van	18	„	„	3	„	13		
Rijsdijk, Gijsbert	26	„	1	2	„	12	1	Het land in huur behoort aan het gouvernement.
„ Dirk Copijn	5	„	„	„	„	86		
Rozenberg, Anthonie Johannes	40	2	„	3	„	31		
Ravenswaay, Hendrik van	35	1	1	2	6	26	6	Het land in huur behoort aan het gouvernement.
Sloot, Engel	26	4	„	2	1	15		
Stolk, Johannes Nicolaas	14	„	„	1	1	19		
Tammenga wed^e. Henderykes Jacob	4	„	„	„	„	3		Is tevens winkelierster.
„ „ Jacob Reintje	20	„	„	1	„	46		
„ Reinbertus Alouisius	48	1	„	2	„	18		
„ Jan	18	1	„	„	„	29		
„ Henderykes Jacob	20	3	„	„	„	„		Woont op het land van zijne moeder wed. J. R. Tammenga.
Veldkamp, Johannes	7	„	„	„	„	„	6	Land van plantage Beekhuizen.

NAMEN.	Getal: runderen (groot en klein).	paarden.	muilezels.	steenezels.	varkens.	Uitgestrektheid lands in H.A.: in eigendom.	in huur of gebruik.	*Aanmerkingen.*
Veldkamp, Pelgrim	10	"	"	1	"	8		
Veldhuizen, Teunis Gererdus	13	"	"	2	"	9		
Veldkamp, Eduard Pelgrim	2	"	"	2	"	16		
Velthuizen, Willem Gerhardus Lodewijk van	2	"	"	"	"	"	7	Land van H. van Ravenswaay (kolonist).
Zweers, Gerrit Jan Hendrik	23	1	"	1	"	17		
" Breunis	14	"	"	2	"	"	10	Land van J. P. Sloot (kol Kappler.)
	768	33	7	49	9	1 461	81	

Bijlage 8.
behoorende bij het kolonisatieverslag.
KAART van het terrein tusschen het Kanaal van Saramacca
en de rits die het verlengde uitmaakt van den rijweg naar Kwatta.
Kwatta
Rijweg van Kwatta naar Paramaribo
Sommelsdijks kreek
PARAMARIBO
RIVIER SURINAME
Weg naar Zee.
Wolffenbuttel.
Tourtonne.
Ma retraite.
Leonsberg.
Clevia.
Morgenstond.
Geyersvlijt.
Twee-Kinderen.
Monplaisir.
Elisabeths-hof.
Rain-Ville.
Combé.
P.P. Menkenberg.
J.C.J. Russel.
P.P. Menkenberg.
Matonshoop.
2de Rijweg.
1ste Rijweg.
J.C. van Brussel.
L.A. van Brussel.
van Brussel.
Stanche.
Tamminga.
A. Loon
Gemeene Landsweg.
Uitvlugt.
R.A. Tamminga en C.A. van Brussel.
P.A. v. Brussel.
Rodrigues.
Hermitage.
Zorg en Hoop.
Flora.
Duisburg.
Onverwacht.
Domine kreek.
Kassabaholo kreek.
Gedolven kanaal.
Tracé van de kolonisatie commissie.
De kleine Wanica.
Wanica kreek.
Verlengde pad van Wanica.
PARAMARIBO, Maart 1896
De Gouvernements landmeter
W. L. LOTH.
Schaal 1 à 5000.
5 4 3 2 1 0 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 H.M.
Zandrits.
Kleigrond thans in den regentijd onder water.

Ve
Ve
Ve
Ve
Zw

Bijlage 9,
behoorende bij het kolonisatieverslag.

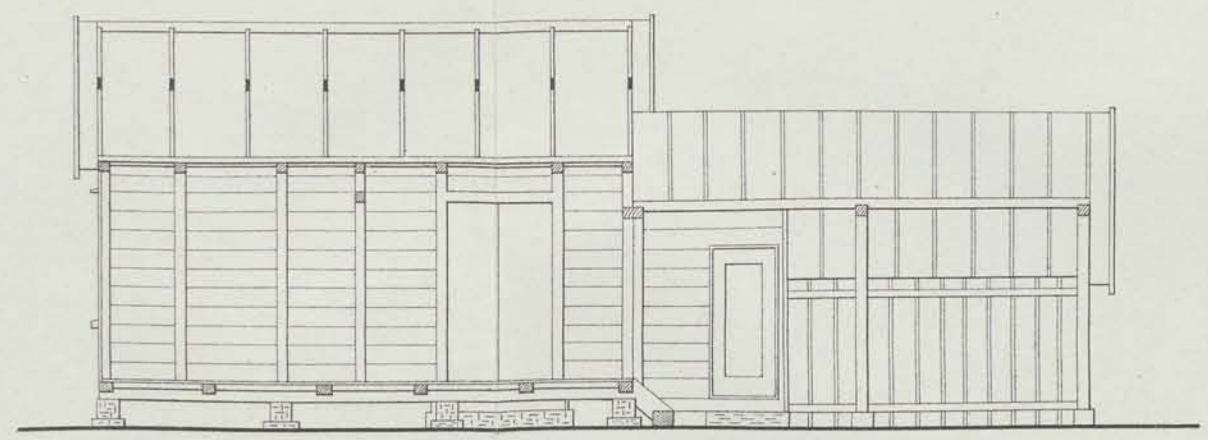
ONTWERP VAN EENE WONING VOOR EEN KOLONISTENGEZIN

op de schaal van 1 à 100.

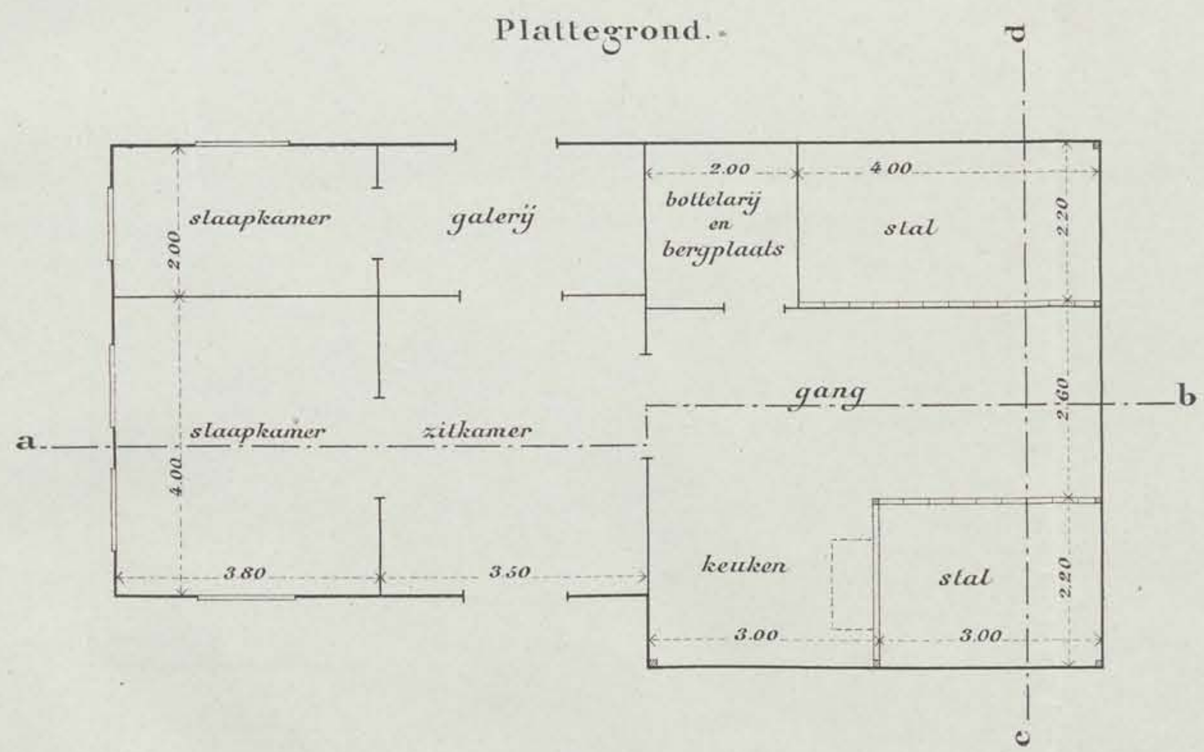
Vooraanzicht.

Langsdoorsnede a.b.

Plattegrond.

Dwarsdoorsnede c.d.

PARAMARIBO, April 1894.
W. L. LOTH.

BIJLAGE 10

BEHOORENDE BIJ HET KOLONISATIE VERSLAG.

KOSTEN van uitrusting, ameublement, gereedschappen en vee. (Zie § 6, sub *g*.)

I. *Uitrusting:*

lijfskleederen, schoenen en klompen voor 5 personen	f 80,00	

II. *Ameublement:*

½ dozijn Amerikaansche stoelen à f2 per stuk	f 12,00	
1 vierkante withouten tafel en 2 banken	10,00	
1 linnenkast van inlandsch hout	25,00	
1 spiegel	2,00	
1 hanglamp	3,00	
1 lantaarn	2,50	
1 klok	2,50	
1 dozijn diepe / 1 „ platte } aardewerk borden	4,00	
1 „ kommen (groote en kleine)	2,00	
1 „ lepels en vorken	5,00	
1 „ messen (tafel- en keuken-)	5,00	
1 groote en 1 kleine waterketel	4,00	
2 „ „ 2 kleinere ijzeren kookpotten	6,00	
1 braadpan	1,00	
1 koffiemolen	2,50	
2 water- en 2 melkemmers	4,00	
1 groote en een paar kleinere gegalvaniseerd ijzeren bekkens	5,00	
1 vliegen- of etenskast	6,00	
1 luiwagen	1,25	
1 handstoffer	0,50	
1 Amerikaansche bezem	0,75	
2 of 3 veldezels (groote en kleine)	20,00	
kussens	15,00	
muskietennetten	20,00	
huislinnen	10,00	
wollen dekens	4,50	
		173,50

III. *Gereedschappen.*

2 Hollandsche spaden, à f 3	f 6,00	
1 „ mestvork	3,00	
1 Amerikaansche bijl met steel	4,00	
1 houweel (tjap)	1,00	
2 houwers	3,00	
1 kruiwagen	16,00	
1 tuinhaak	1,00	
eenige timmergereedschappen	10,00	
touw (geteerd en ongeteerd)	2,50	
		46,50

IV. *Vee*, enz.

3 koeien à f 125	f375,00	
1 ezel met kar en tuig	125,00	
pluimvee	25,00	
varkens	25,00	
		550,00
		f 850,00

BIJLAGE 11

BEHOORENDE BIJ HET KOLONISATIE VERSLAG.

RAMING van de opbrengst van 30 akkers land (zie § 6 sub *g.*)

Punten van uitgang:

De opbrengst van den moestuin, de melk en pluimveeteelt is ver beneden de werkelijkheid geraamd en met teleurstelling is ruim rekening gehouden. Na het 4de jaar zou daarvoor gerust het dubbele gesteld kunnen worden.

De opbrengst van het koffieland is berekend naar de uitkomsten verkregen over de eerste 5 jaren op plantage *Jagtlust*, en voor de volgende jaren op verschillende andere plantages waaronder *Berlijn*.

Op *Jagtlust* zijn aangelegd medio 1890 19 akkers en medio 1892 18½ akkers.
Het gemiddelde van de opbrengst van iederen akker is geweest:

1ste jaar	*Nihil.*
2de „	13,8 K.G.
3de „	153 „
4de „	115 „
5de „	264 „

Met 6 à 7 jaar wordt een boom volwassen gerekend.

Per akker volwassen boom was de gemiddelde opbrengst op *Berlijn* in 1895 400 K.G.

Uit bovenstaande gegevens laat zich de navolgende staat van opbrengst in ieder jaar afleiden:

1ste jaar	A.	Opbrengst van moes- en tuingroenten en aardvruchten (patates, cassave, nappies, enz.)			
		Idem aan melk			
		Idem „ eieren en gevogelte hetzij dat die opbrengst geheel of gedeeltelijk voor eigen consumptie dient dan wel verkocht wordt		f 375,00 *)	
	B.	Levensonderhoud van het fonds			
		26 weken à f 10	f 260		
		26 „ „ 6	156		
				416,00	
					f 791,00
2de jaar	A.	(Zie 1ste jaar)		f 625,00	
	B.	Levensonderhoud van het fonds 26 weken à f 2,50		65,00	
					690,00
3de jaar	A.			f 875,00	
	B.			*Nihil.*	
	C.	1 akker koffie 13 K.G. à 90 ct.		12,00	
					887
4de jaar	A.			f 1 100,00	
	C.	1 akker koffie	153 K.G.		
		1 „ „	13 „		
			166 K.G. à 90 ct.	150,00	
					f 1 250,00
5de jaar	A	(waarbij vruchtboomen)		f 1 180,00	
	C.	1 akker koffie	115 K.G.		
		1 „ „	153 „		
		1 „ „	13 „		
			281 K.G. à 90 ct.	253,00	
					1 433,00

*) Een geregelde afzet van aardvruchten, ingemaakte snijboonen, enz. kan bevorderd worden door de levering dezer artikelen aan of ten behoeve van de bevolking in de goudvelden.
Ook het koloniaal gouvernement kan het zijne daartoe bijdragen door het bijv. tweemalen 's weeks verstrekken van inlandsche aard- en peulvruchten aan het garnizoen, het militair hospitaal, het krankzinnigengesticht, het leprozen-etablissement, de gealimenteerden en de gevangenen, in plaats van de van elders aangevoerde rijst, aardappelen en peulvruchten.

Jaar		Omschrijving		Hoeveelheid	Bedrag	Totaal
6de jaar.	A.				f 1 200,00	
	C.	1 akker koffiie		264 K.G.		
		1 „ „		115 „		
		1 „ „		153 „		
		1 „ „		13 „		
				545 K.G. à 90 ct.	490,00	
						f 1 690,00
7de jaar.	A.				f 1 200,00	
	C.	1 akker volwassen koffie		360 K.G.		
		4 „ vruchtdragende		545 „		
				905 K.G. à 90 ct.	815,00	
						2 015,00
8ste jaar.	A.				f 1 200,00	
	C.	2 akkers volwassen koffie		720 K.G.		
		4 „ vruchtdragende		545 „		
				1265 K.G. à 90 ct.	1 139,00	
						2 339,00
9de jaar.		f 324 meer dan in 't vorige van 1 akker volwassen koffie			„	2 663,00
10de jaar.		f 324 idem idem idem			„	2 987,00
11de jaar.		f 324 idem idem idem			„	3 311,00
12de jaar.		f 324 idem idem idem			„	3 635,00
13de jaar.		f 324 meer dan in 't vorige van 1 akker volwassen koffie.			„	3 959,00
14de jaar.		f 324 idem idem idem			„	4 283,00
15de jaar.	A.				f 1 200,00	
	C.	9 akkers volwassen koffie		3240 K.G.		
		6 „ aankomende „ te weten:				
		2 „	Nihil.			
		1 akker	13 K.G.			
		1 „	153 „			
		1 „	115 „			
		1 „	264 „	545 K.G.		
				3785 K.G. à 90 ct.	3 407,00	
						4 607,00
16de jaar.	A.				f 1 200,00	
	C.	10 akkers volwassen koffie		3600 K.G.		
		5 „ aankomende „ te weten:				
		1 akker	Nihil			
		1 „	13 K.G.			
		1 „	153 „			
		1 „	115 „			
		1 „	264 „	545 K.G.		
				4145 K.G. à 90 ct.	3 730,00	
						4 930,00

17de jaar.	A.	. . . .			f 1200,00	
	C.	11 akkers volwassen koffie		3960 K.G.		
		4 „ aankomende „ te weten:				
		1 akker.	13 K.G.			
		1 „	153 „			
		1 „	115 „			
		1 „	264 „	545 K.G.		
				4505 K.G à 90 ct.	4055,00	f 5255,00
18de jaar.	A.	. . . .			f 1200,00	
	C.	12 akkers volwassen koffie		4320 K.G.		
		3 „ aankomende „ te weten:				
		1 akker.	153 K.G.			
		1 „	115 „			
		1 „	264 „	532 K.G.		
				4852 K.G. à 90 ct.	4367,00	5567,00
19de jaar.	A.	. . . .			f 1200,00	
	C.	13 akkers volwassen koffie		4680 K.G.		
		2 „ aankomende „ te weten:				
		1 akker.	115 K.G.			
		1 „	264 „	379 K.G.		
				5059 K.G. à 90 ct.	4553,00	5753,00
20ste jaar.	A.	. . . .			f 1200,00	
	C.	14 akkers volwassen koffie		5040 K.G.		
		1 akker aankomende „		264 „		
				5304 K.G. à 90 ct.	4774,00	5974,00
21ste jaar.	A.	. . . .			f 1200,00	
	C.	15 akkers volwassen koffie		5400 K.G. à 90 ct.	4860,00	6060,00

22sten en volgende jaren f 6060 standvastig.

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE K[1].

N°. 13.

VERSLAG betreffende de immigratie en kolonisatie over het jaar 1895.

I. *Immigratie.*

§ 1. *Wetgeving en administratieve maatregelen.*

De aan het slot van het vorig jaarverslag vermelde verordening houdende bepalingen tot bevordering van de vestiging van immigranten als kolonisten in de kolonie, werd in het Gouvernementsblad onder n°. 24 opgenomen; zij trad in werking op den dag van hare afkondiging en is ingevolge de bepaling van art. 1 dier verordening van toepassing op alle immigranten aan wie na 12 Augustus 1894 grond is afgestaan, hetzij op den voet der publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n° 23), hetzij op daartoe door het Gouvernement ingerichte vestigingsplaatsen.

Bij publicatie van 30 Juli 1895 werd in het Gouvernementsblad onder n°. 29 afgekondigd de wet van 13 Juli 1895 (*Staatsblad* n°. 114) tot goedkeuring van de op 2 Mei 1894 door den Gouverneur van Suriname vastgestelde koloniale verordening betreffende het aangaan ten laste van de kolonie Suriname van eene geldleening ten behoeve van het immigratiefonds.

Het Gouvernementsblad n°. 30 houdt evengenoemde verordening in waarbij in art. 1 wordt bepaald dat eene geldleening ten laste der kolonie wordt aangegaan van f 1 500 000, rentende 3 pct. in het jaar en uitsluitend bestemd om te worden aangewend als bate van het immigratiefonds van de kolonie Suriname; — de betaling der rente en de aflossing dezer leening is gewaarborgd door den Staat volgens de zoo juist genoemde wet. De voorwaarde der uitgifte van deze leening, voor zooveel niet bij voornoemde verordening zelve geregeld, werden door den Gouverneur bij besluit van 30 Juli opgenomen in het Gouvernementsblad n°. 31, vastgesteld, terwijl het reglement voor de uitloting bij besluit van den Gouverneur van evengenoemden datum n°. 32 van het Gouvernementsblad daarin werd opgenomen.

Bij publicatie van 12 September 1895, opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar n°. 39, werd afgekondigd het Koninklijk besluit van 29 Juli 1895 n°. 18, houdende nadere wijziging van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8). De wijziging betreft art. 58 van het Koninklijk besluit van 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), welk artikel luidt als volgt:

„De huurder is verplicht om de immigranten, die dit verlangen, gedurende de eerste drie maanden na aankomst in de kolonie van levensmiddelen te voorzien, volgens maatstaf en prijs als door den Gouverneur van tijd tot tijd worden bepaald.

„Het rantsoen zal voor immigranten van 10—15 jaar de helft, en voor kinderen beneden evengenoemden leeftijd een derde bedragen van de hoeveelheid voor volwassen immigranten bepaald.

„Het door den Gouverneur vast te stellen kostende der rantsoenen zal wekelijks bij de uitbetaling van het loon daarop mogen worden gekort met dien verstande, dat hetgeen de immigrant in elke week minder aan loon mocht hebben tegoed gemaakt dan de kosten der rantsoenen, hem niet in rekening mag worden gebracht.

„Voor het kostende der rantsoenen verstrekt aan kinderen beneden de 10 jaar is niets verschuldigd."

Het Gouvernementsblad n°. 43 van 1895 houdt in het besluit van 15 October 1895 ter vervanging van het besluit van 30 Juli 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 31), ter uitvoering van art. 1, 2de lid der verordening van 2 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 30), betreffende het aangaan van eene geldleening ten behoeve van het immigratiefonds van de kolonie Suriname.

Bij verordening van 20 Augustus 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 48) werd de verordening van 9 October 1890 (*Gouvernementsblad* n°. 35), van toepassing verklaard op de immigranten uit Nederlandsch-Indië, die hunne werkovereenkomst vervuld hebben.

Te dezer plaatse verdient nog vermelding dat bij Gouvernementsresolutie van 4/6 September 1895 litt. B n°. 6250 werd vastgesteld het model-contract voor de uitgifte van land op de voor Britsch-Indische immigranten bestemde vestigingsplaats Alkmaar. Perceelen ter grootte van $1^2/_3$ en perceelen ter grootte van $^5/_6$ H.A. worden op evengenoemde vestigingsplaats aan Britsch-Indische immigranten, die hunne contracten getrouw hebben vervuld en gunstig bekend staan om niet in gebruik gegeven, hetzij ter bebouwing, hetzij tot den aanleg van weiland. De gebruikers zijn gedurende 6 jaar vrijgesteld van grondlasten en personeele belasting.

Het in goeden staat brengen van de hoofdlooskanalen en het kanaal tot afvoer der producten, van den hoofdweg op de vestigingsplaats, van de polders, van den communicatieweg en van de sluizen, alsmede het onderhoud dier werken, komt voor rekening van het Gouvernement.

De gebruikers kunnen de hun in gebruik gegeven perceelen niet in eigendom krijgen, wel echter met toestemming van het Gouvernement over de beplantingen en de opstallen op de perceelen ten behoeve van derden onder levenden of bij testament beschikken, terwijl hunne erfgenamen bij versterf, tot wie ook gerekend wordt de vrouw waarmede de gebruiker der perceelen ten tijde van zijn overlijden samenleefde, hen met toestemming van het Gouvernement in het gebruik der perceelen kunnen opvolgen.

Door doeltreffende bepalingen is de bebouwing en het behoorlijk onderhoud der beplantingen verzekerd en gezorgd voor de orde en rust onder de gebruikers op de vestigingsplaats.

De aanleg en het onderhoud van twee stukken land tot gemeene weide op de vestigingsplaats, het eene ter grootte van plus minus 10 H.A., het tweede ter grootte van plus minus 22 H.A., komt mede voor rekening van het Gouvernement; ieder gebruiker heeft het recht op de gemeene weide één en voorts zooveel meer stuks hoornvee te laten grazen, als hem door den districts-commissaris zal worden toegestaan.

Voor het tot stand brengen der hierboven genoemde werken op de vestigingsplaats, werd op het laatst van het afgeloopen jaar den districts-commissaris een crediet geopend. Het vergevorderde seizoen maakte het evenwel niet mogelijk de aangevangen werkzaamheden tot verbetering der loozing, enz. voort te zetten; in het eerstvolgend droge seizoen zal een en ander met kracht aangevat en waarschijnlijk ten einde kunnen worden gebracht.

Op de koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1896 werd het crediet gevoteerd voor de aanstelling van een subagent van immigratie, die alhier ongeveer in dezelfde betrekking werkzaam zal zijn als die waarmede in Britsch-Guyana volgens de Immigration ordinance van 1891, belast is de „senior immigration agent."

Bij Gouvernementsresolutie van 4/7 Januari 1893 litt. A n°. 102 werd de school voor het Hindostansch te Paramaribo, wegens

gebrek aan deelneming aan de door den onderwijzer Fazal Ali gegeven lessen in het spreken dier taal opgeheven.

Anticipeerende op het verslag over 1896 kan te dezer plaatse nog vermeld worden dat, krachtens daartoe ontvangen machtiging van den Gouverneur, in het Gouvernements-advertentieblad van 10 Maart 1896 n°. 22, de voorwaarden werden gepubliceerd, waarop voor het verschepingsseizoen 1896—1897 immigranten uit Java door belanghebbenden kunnen worden ontboden.

Gelijke advertentie, waarbij de voorwaarden werden gepubliceerd voor het bestellen van Britsch-Indische immigranten werd in het Gouvernements-advertentieblad van 11 October 1895 n°. 86 opgenomen, waarop 16 aanvragen tot een gezamenlijk getal van 746 als volwassen berekende immigranten, ten behoeve van 5 suiker- en 18 cacao- en koffieplantages werden ingeleverd.

Dit getal werd later tot 381 als volwassen berekenden, gelijkstaande aan plus minus 450 adults, teruggebracht, waarvoor de order tot werving en verscheping bij telegram den 11den Maart 1896 aan den immigratieagent te Calcutta werd toegezonden.

Het openstellen van de gelegenheid voor het verschepingsseizoen 1896—1897, om immigranten uit Java te bekomen en de omstandigheid, dat ruim 100 als volwassen berekende arbeiders, die voor een der aanvragers voor het verschepingsseizoen 1895—1896 bestemd waren, aan een der aanvragers voor het volgend verschepingsseizoen moesten worden overgedragen, bleven uit den aard der zaak niet buiten invloed op het betrekkelijk geringe cijfer van aanvragen voor Britsch-Indische immigranten.

In het jaarverslag over 1894 werd aangeteekend dat op 31 Maart 1895 zich nog verschillende Javaansche immigranten van het transport met de *Voorwaarts* in het militair hospitaal bevonden, van wie het niet te verwachten was dat zij na herstel voor den veld- en fabriekarbeid geschikt zouden blijken te zijn en dat reeds 6 mannen als geheel ongeschikt voor den arbeid werden afgekeurd.

Thans kan worden medegedeeld dat de uitkomst bevredigender was dan die zich aanvankelijk liet aanzien. Zooals reeds in het vorig jaarverslag is vermeld, werden den dag na aankomst van de *Voorwaarts* alhier ter reede:

50 zieken naar het militair hospitaal geëvacueerd,

2 zieken op den volgenden dag 18 Juni,

en 43 zieken op 19 Juni.

Van deze 95 zieken overleden van 18 Juni tot 11 Juli 16 hoofden.

Verder werden, na opname der Javanen, in het koeliedepot alhier, van 20 Juni tot 15 Juli 192 hoofden naar het militair hospitaal geëvacueerd, waarvan van 3 Juli tot 13 Augustus 10 personen in die inrichting overleden.

Op 20 Juli, toen men met de indeeling dezer immigranten gereed was, bevonden zich nog 236 hoofden in het militair hospitaal onder behandeling en op 13 Augustus, den datum waarop het laatste sterfgeval onder de in het militair hospitaal verpleegde Javanen voorkwam, waren daar nog 136 mannen, 19 vrouwen en 1 kind, te zamen 156 hoofden, onder behandeling.

Een geboorte vond onder de verpleegden in het militair hospitaal plaats.

Van 28 Juni 1894, de datum waarop de eerste der naar het militair hospitaal geëvacueerde immigranten, namelijk 17, als hersteld uit die inrichting werden ontslagen, werden tot 22 Januari 1896 successievelijk van de vóór en tijdens hunne opname in het depot naar het militair hospitaal geëvacueerde Javanen, 252 als hersteld ontslagen, die aan de verschillende aanvragers konden worden toegewezen.

Zooals hierbóven werd gezegd, stierven in het geheel in die inrichting 26 hoofden, zoodat thans nog 8 dezer immigranten, namelijk 7 mannen en 1 vrouw zich in het militair hospitaal bevinden, terwijl 2 mannen in het krankzinnigengesticht alhier verpleegd worden.

Op verbetering van den toestand van beide laatstbedoelde immigranten bestaat geen vooruitzicht. Ten aanzien van de 8 Javanen die op 22 Januari 1896 nog onder behandeling waren in het militair hospitaal zij vermeld, dat 4 mannen en de eene vrouw geheel ongeschikt zijn voor eenigen arbeid en wat de 3 overige mannen betreft, ook weinig vooruitzicht op herstel bestaat.

Een woord van erkentelijkheid en van lof tevens voor de oordeelkundige behandeling en de uitnemende verzorging, welke dit ongekend groot aantal zieken in het militair hospitaal vond, moge hier een plaats vinden. Dat nog 252 van de naar het militair hospitaal geëvacueerde zieke Javaansche immigranten als geschikt voor den veld- en fabriekarbeid aan de aanvragers konden worden toegewezen en derhalve het immigratiefonds een nadeel is bespaard, dat zich aanvankelijk als oneindig belangrijker voor dit fonds deed aanzien, is ongetwijfeld voor een zeer groot deel aan de goede behandeling dezer arbeiders in voormelde inrichting te danken.

§ 2. *Buitenlandsche agenten en depôts.*

In het agentschap te Calcutta kwam in het jaar 1895 geen verandering.

Het aantal bestelde arbeiders voor het verschepingsseizoen 1895—1896 bedroeg 1610 adults, tot wier overvoer werden gecharterd de schepen *Grecian*, *Hereford* en *Mersey*, respectievelijk tegen £ 10—0—0, £ 10—5—0 en £ 10—0—0 per adult.

De *Grecian* verliet Calcutta op den 15den Juli 1895 met $517^1/_2$ adult en kwam alhier aan op den 26sten October daaraanvolgende.

De *Hereford* verliet Calcutta op den 29sten Augustus 1895 met $450^1/_2$ adult en kwam alhier aan op den 27sten November daaraanvolgende.

De *Mersey* verliet Calcutta op den 16den Januari 1896 met $643^1/_2$ adult en kan dezer dagen alhier worden verwacht. *)

§ 3. *Aanvoer van immigranten.*

Gedurende het jaar 1895 werden alleen immigranten uit Britsch-Indië aangevoerd.

De overvoer dier immigranten had plaats met drie schepen, de *Erne*, de *Grecian* en de *Hereford*.

De *Erne*, groot 1613,24 reg. tonnen, varende onder Engelsche vlag, behoorende aan den heer James Nourse te Londen en gevoerd door D. S. Lardner, kwam op den 27sten April 1895 ten anker voor het fort Nieuw-Amsterdam. Het was de derde maal dat Britsch-Indische immigranten met dit schip werden overgebracht.

Met het geleide der immigranten was als surgeon super-intendant belast dr. Charles E. Conran.

Den volgenden dag, 28 April, werden de uit Calcutta medegekregen documenten, voorgeschreven bij art. 13 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), ingeleverd, die in orde werden bevonden.

Uit de stukken bleek dat de *Erne* op den 30sten Januari 1895 Calcutta had verlaten met immigranten, te weten:

	Boven 10 jaren.		Van 2 tot 10 jaren.		Beneden 2 jaren.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
	357	152	27	22	17	17	592
dat gedurende de reis waren geboren .	„	„	„	„	1	1	2
	357	152	27	22	18	18	594
en overleden . . .	1	„	„	„	„	2	3
zoodat werden aangebracht	356	152	27	22	18	16	591

dat het schip op den 31sten Maart St. Helena had aangedaan, de voorgeschreven hoeveelheid levensmiddelen en drinkwater had ingenomen en den volgenden dag de reis had voortgezet.

Op den 29sten April had de inspectie, bedoeld bij art. 14 van het voren aangehaald Koninklijk besluit, plaats.

De immigranten zagen er jong, gezond en sterk uit. Zij brachten geen enkele klacht in, en verklaarden gedurende de reis zeer goed te zijn behandeld.

---

*) De *Mersey* kwam alhier aan den 10den April 1896. Gedurende de reis hadden 2 geboorten en 12 sterfgevallen plaats. Nadere bijzonderheden zullen in het verslag over 1896 worden vermeld.

De inrichting van het schip voldeed in alle opzichten aan de gestelde eischen.

Orde en zindelijkheid lieten niets te wenschen over.

De voedingsmiddelen en het drinkwater waren van goede hoedanigheid. De geneesmiddelen en instrumenten werden eveneens in orde bevonden.

Op den 30sten April had de ontscheping der immigranten plaats. Daar het schip wegens te grooten diepgang niet kon opzeilen tot op de reede van Paramaribo, was het vóór het fort Nieuw-Amsterdam blijven liggen, en werden de immigranten met den stoomer *Nederland* en den schoener *Thistle* naar Paramaribo overgebracht, zoodat zij in den voormiddag van dien dag reeds allen in het depôt alhier gehuisvest waren, met uitzondering van 1 man lijdende aan een absces in het oor, 1 vrouw reconvalescente van interm. koorts en 1 zuigeling lijdende aan dysenterie, die bij de ontscheping ter verpleging naar het militair hospitaal werden gezonden, benevens de moeder van voormeld kind, die niet ziek was maar het kind moest vergezellen.

Het hoofdelijk geneeskundig onderzoek in het depôt ving aan den 2den Mei en duurde 2 dagen.

Gedurende dit onderzoek en daarna werden nog ter verpleging naar het militair hospitaal gezonden: 8 mannen, 10 vrouwen, 1 meisje en 6 kinderen, te zamen 25 hoofden, waarvan 2 vrouwen en 4 kinderen niet ziek waren, maar van de ter verpleging ingezonden zieken niet konden worden gescheiden. Van deze immigranten, alsmede van die op 30 April ingezonden, werden reeds op 18 Mei 27 als hersteld uit het hospitaal ontslagen.

Volgens eigen opgaven hadden de immigranten vroeger in hun land en in andere koloniën het na te noemen beroep of bedrijf uitgeoefend, te weten: 342 mannen en 143 vrouwen waren landbouwers of veldarbeiders, van de overigen waren: 1 fabriekarbeider, 6 huisbedienden, 1 winkelier; 2 vrouwen verklaarden nimmer eenig beroep of bedrijf te hebben uitgeoefend.

Wat den leeftijd betreft bleek dat er waren:

24 mannen en 17 vrouwen tusschen 30 en 40 jaren,

326 „ „ 129 „ „ 15 „ 30 „

39 paren gaven op gehuwd te zijn.

In andere koloniën waren vroeger geweest:

23 op de Fidji-eilanden,

4 „ Mauritius,

4 „ Guadeloupe en

1 in Britsch-Guyana.

Met inbegrip van hen, die nog in het militair hospitaal werden verpleegd en wier bestemming voorloopig werd vastgesteld, werden aan de aanvragers toebedeeld:

349 mannen en 46 vrouwen van 15 jaar en daarboven,

6 jongens „ 5 meisjes „ 10 tot 15 jaar,

46 „ „ 39 „ beneden 10 „ ,

te zamen 591 hoofden, gelijk aan 499½ als volwassen berekende.

Twee vrouwen werden wegens lichaamszwakte voor het halve bedrag der kosten toebedeeld: 1 vrouw op de scheepslijst of monsterrol vermeld als 15 jaar oud te zijn, bleek jonger te zijn en werd in plaats van voor het geheele bedrag der kosten, voor half toebedeeld; 1 jongen en 1 meisje op de monsterrol voorkomende als 14 en 10 jaren oud en die derhalve voor het halve bedrag der kosten zouden moeten worden toebedeeld, bleken beneden 10 jaar te zijn, en werden voor niet toebedeeld.

Reeds van den 9den Mei af werden de immigranten, — na als naar gewoonte op nieuw bekend te zijn gemaakt met hunne rechten en verplichtingen, en nadat het loon dat eenigen hunner hadden tegoed gemaakt als sirdar, kok, topaze, ziekenoppasser, barbier, enz., was uitbetaald —, opvolgelijk door hunne huurders overgenomen om naar de hun aangewezen plantages te vertrekken. De laatsten, bestemd voor het district Nickerie vertrokken daarheen den 20sten Mei met den mailstoomer *Curaçao*, de eerste goede gelegenheid die zich derwaarts na de toedeeling voordeed.

Het tweede transport immigranten werd aangevoerd met het schip *Grecian*, metende 1272,36 reg. tonnen, gevoerd door C. Walker Haigh en behoorende aan den heer James Nourse te Londen.

Dit schip had reeds in December 1893 een transport koelies van Calcutta herwaarts overgebracht en had in Februari 1895 een transport van hun tijd uitgediend hebbende immigranten van hier naar Calcutta teruggebracht.

Op den 26sten October 1895 kwam de *Grecian* ten anker bij Braamspunt en zeilde den 29sten op tot de reede van Paramaribo.

Met het geleide der immigranten was als surgeon super-intendant belast dr J. Lazaz.

Op den 28sten October waren de uit Calcutta medegegeven documenten ingeleverd, die in orden werden bevonden. Uit de stukken bleek dat de *Grecian*, varende onder Engelsche vlag, Calcutta had verlaten den 15den Juli 1895 met 551 immigranten, te weten:

	Boven 10 jaren.		Van 2 tot 10 jaren.		Beneden 2 jaren		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
	343	141	21	19	12	15	551
dat gedurende de reis waren geboren .	„	„	„	„	1	4	5
	343	141	21	19	13	19	556
en overleden . . .	4	1	„	„	„	„	5
zoodat werden aangebracht.	339	140	21	19	13	19	551

Na aankomst van het schip overleed nog bij Braamspunt op den 27sten October 1 jongen beneden 2 jaar, terwijl op den 30sten ter reede alhier 1 kind van het mannelijk geslacht werd geboren.

Het schip had den 30sten September St. Helena aangedaan en na de voorgeschreven hoeveelheid levensmiddelen en drinkwater te hebben ingenomen, den volgenden dag de reis voortgezet.

De bij de wet voorgeschreven inspectie had plaats in den voormiddag van den 30sten October.

De immigranten zagen er gezond, jong en krachtig uit. Geen enkele klacht werd door hen ingebracht. Zij verklaarden gedurende de reis zeer goed te zijn behandeld.

De inrichting van het schip, zoowel wat betreft het logies der immigranten, het hospitaal, de ventilatie, het waterdistelleertoestel, de kookinrichting, enz. was voldoende en naar de vastgestelde eischen. Orde en zindelijkheid heerschten overal.

De voedingsmiddelen en het drinkwater waren van goede hoedanigheid.

De geneesmiddelen en instrumenten werden in orde bevonden.

De ontscheping der immigranten had plaats in den namiddag van den 30sten October aan den steiger van den Koninklijken West-Indischen maildienst, daartoe welwillend afgestaan door den agent dier maatschappij en werden dienzelfden dag de immigranten in het depôt alhier opgenomen.

Bij de ontscheping werden ter verpleging naar het militair hospitaal gezonden 10 immigranten, te weten: 1 man lijdende aan remit. koorts, 1 man aan bronchitis, 1 vrouw aan rheumatismus, 1 vrouw aan interm. koorts, 1 jongen aan een beenfractuur, 1 vrouw op denzelfden ochtend bevallen, met haar zuigeling, benevens 1 vrouw en 2 kinderen die niet ziek waren maar van de ingezonden zieken niet konden worden gescheiden.

Het hoofdelijk geneeskundig onderzoek in het depôt vond plaats op den 1sten en 2den November.

Daarbij en daarna werden nog ter verpleging naar het militair hospitaal gezonden 12 mannen, 8 vrouwen en 4 kinderen, te zamen 24 hoofden, waaronder 2 vrouwen en 2 kinderen die niet ziek waren, maar van hunne zieke betrekkingen niet konden gescheiden worden. Op den 25sten November waren reeds 28 uit genoemde inrichting als hersteld ontslagen.

De immigranten gaven op in hun land of in andere koloniën de na te noemen beroepen of bedrijven te hebben uitgeoefend, te weten: landbouwer of veldarbeider waren 328 mannen en 97 vrouwen, huisbediende 1, kok 2, barbier 1, politieagent 1, terwijl geen beroep of bedrijf hadden uitgeoefend 3 mannen en 36 vrouwen,

Ten opzichte van den leeftijd is gebleken dat er waren:

40 mannen en 10 vrouwen tusschen 30 en 40 jaren,

en 296 „ „ 128 „ „ 15 „ 30 „

Als gehuwd gaven op te zijn 62 paren.

In Suriname en in andere koloniën waren vroeger geweest:

11 in Britsch-Guyana,

7 „ Natal,

5 op Trinidad,

4 „ de Fidji eilanden,

3 „ Mauritius,

2 „ Guadeloupe,

2 in Fransch-Guyana, en

2 „ Suriname.

Met inbegrip van hen die in het militair hospitaal verpleegd werden en wier bestemming voorloopig werd vastgesteld, werden aan de aanvragers toebedeeld:

336 mannen en 138 vrouwen van 15 jaar en daarboven,

2 jongens „ 2 meisjes, van 10 tot 15 jaar,

35 „ „ 37 „ beneden 10 jaar,

te zamen 550 hoofden, gelijk aan $475^1/_2$ als volwassen berekende.

1 vrouw werd wegens lichaamszwakte voor het halve bedrag der kosten toebedeeld en 1 jongen op de scheepslijst of monsterrol vermeld als 10 jaar oud, bleek jonger te zijn en werd, in plaats van voor het halve bedrag der kosten voor niet toebedeeld. Een meisje, op 15 October op de reis geboren, en wier moeder kort na de bevalling overleed, werd, daar zij onder de immigranten geen betrekkingen had, te Paramaribo ter verzorging uitbesteed.

Te beginnen met 12 November werden de immigranten, na als naar gewoonte op nieuw bekend te zijn gemaakt met hunne rechten en verplichtingen, successievelijk door hunne huurders overgenomen en vertrokken zij naar de hun aangewezen plantages.

De laatsten, bestemd voor het district Nickerie, vertrokken daarheen op den 18den November, per mailschoener *Nickerie*, de eerste goede gelegenheid, die zich nà de toedeeling naar dit district voordeed.

Het loon dat eenigen der immigranten gedurende de reis en in het depôt alhier hadden tegoed gemaakt als sirdar, kok, topaze, ziekenoppasser, barbier, enz. werd hun vóór het verlaten van het depôt uitbetaald.

Hier zij nog vermeld dat, volgens bekomen bericht uit Calcutta, de koepokinenting in het depôt aldaar ditmaal plaats vond zonder eenig resultaat, terwijl de daarmede belaste geneesheeren niet konden uitmaken waaraan dit moet worden toegeschreven.

In overleg met den geneeskundigen inspecteur besloot de ondergeteekende daarom bij aankomst der koelies per *Grecian*, hen die geen spoor vertoonden van vroeger met goed succes plaats gehad hebbende vaccinatie vóór hunne toedeeling te doen inenten.

Op den 4den en 5den November werden 135 immigranten met animale koepokstof uit het parc vaccinogène ingeënt.

Ook hier is deze inenting zonder resultaat gebleven.

Het derde transport immigranten werd aangevoerd met het schip *Hereford*.

Dit schip, metende 1469,33 reg. tonnen, varende onder Engelsche vlag, behoorende aan den heer James Nourse te Londen en gevoerd door Arthur Fox, had reeds in 1891 en in 1893 immigranten uit Calcutta herwaarts overgebracht.

De *Hereford* kwam op den 27sten November 1895 ten anker bij Braamspunt. In den ochtend van den 29sten werd het schip door den stoomer *Curaçao* gesleept tot voor het fort Nieuw-Amsterdam. Door den grooten diepgang kon het niet opkomen tot de reede van Paramaribo.

Met het geleide der immigranten was wederom als surgeon-super-intendant belast dr. Charles E. Conran, die het geleide had van de immigranten in April 1895 alhier aangebracht met de *Erne*.

De uit Calcutta medegekregen documenten werden ingeleverd op den 29sten November en in orde bevonden.

Uit de stukken bleek dat de *Hereford* Calcutta had verlaten op 29 Augustus 1895 met 474 immigranten, te weten:

	Boven 10 jaren.		Van 2 tot 10 jaren.		Beneden 2 jaren.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
	304	123	15	14	8	10	474
dat gedurende de reis waren geboren .	„	„	„	„	1	2	3
	304	123	15	14	9	12	477
en overleden . . .	2	„	„	1	„	1	4
zoodat werden aangebracht	302	123	15	13	9	11	473

Het schip had St. Helena aangedaan den 5den November tot het innemen van levensmiddelen en drinkwater en had den volgenden dag de reis voortgezet.

Op den 29sten November had de voorgeschreven inspectie plaats.

De inrichting van het schip voldeed in alle opzichten aan de gestelde eischen.

Orde en zindelijkheid heerschten overal.

De voedingsmiddelen en het drinkwater waren van goede hoedanigheid. De geneesmiddelen en instrumenten werden in orde bevonden.

De immigranten zagen er gezond, jong en krachtig uit. Zij waren uiterst tevreden over de behandeling gedurende de reis, zoodat dan ook geen enkele klacht werd ingebracht.

Op den 30sten November werden de immigranten met den stoomer *Curaçao* overgebracht naar Paramaribo en in het depôt gehuisvest.

Bij de ontscheping werden ter verpleging naar het militair hospitaal gezonden 7 immigranten, te weten: 1 man en 1 vrouw lijdende aan bronchitis, 2 vrouwen die een paar dagen te voren waren bevallen met hare 2 zuigelingen en nog 1 kind, dat niet ziek was, maar van de zieke moeder niet kon worden gescheiden.

Het hoofdelijk geneeskundig onderzoek in het depôt geschiedde op den 2den en 3den December.

Bij die gelegenheid en daarna werden nog naar het militair hospitaal verzonden 18 mannen, 5 vrouwen en 1 kind, te zamen 24 hoofden, waaronder 1 kind dat niet ziek was, maar de zieke moeder moest vergezellen.

Op 20 December waren reeds 15 van de naar het hospitaal gezonden immigranten als hersteld ontslagen, terwijl 1 vrouw aldaar is overleden.

Volgens eigen opgave hadden de immigranten in hun land of in andere koloniën de na te noemen beroepen of bedrijven uitgeoefend, te weten: landbouwer of veldarbeider waren 291 mannen en 105 vrouwen, huisbediende 10, spoorwegarbeider 1, goudsmid 1, timmerman 1, wever 1, palankijndrager 1, klerk 1, muziekant 1, koekebakster 1, waschvrouw 1, terwijl 2 mannen en 2 vrouwen opgaven geen beroep of bedrijf te hebben uitgeoefend.

Wat den leeftijd betreft bleek dat er waren:

14 mannen en 6 vrouwen tusschen 30 en 40 jaar,
288 „ „ 113 „ „ 15 „ 30 „ .

Als gehuwd gaven op te zijn 28 paren.

7 immigranten waren vroeger geweest in Suriname,
3 op de Fidji eilanden,
2 in Britsch-Guyana,
2 in Asam,
2 in Natal en
1 op Trinidad.

Met inbegrip van hen die in het militair hospitaal werden verpleegd en wier bestemming voorloopig werd vastgesteld werden aan de aanvragers toegewezen:

302 mannen en 118 vrouwen van 15 jaar en daarboven,

3 meisjes van 10 tot 15 jaar,

24 jongens en 25 meisjes beneden 10 jaar,

te zamen 472 hoofden gelijk aan 421 als volwassen berekenden.

1 meisje op de scheepslijst vermeld als 15 jaar oud, bleek hoogstens 12 jaar oud te zijn, en werd, in plaats van voor het geheele bedrag, slechts voor het halve bedrag der kosten toebedeeld, terwijl 1 meisje, dat in plaats van 11 slechts 9 jaar oud kon zijn, voor niet werd toebedeeld.

Als gewoonlijk werden de immigranten op nieuw bekend gemaakt met hunne rechten en verplichtingen.

Aan hen die gedurende de reis en in het depôt alhier den dienst als sirdar, kok, topase, ziekenoppasser, barbier, enz. hadden verricht, werd het daarvoor tegoed gemaakte loon vóór het verlaten van het depôt uitbetaald.

Van den 12den tot den 16den December werden de immigranten opvolgelijk door hunne huurders overgenomen en vertrokken zij naar de hun aangewezen plantages.

§ 4. *Terugvoer van immigranten.*

In het vorig jaarverslag werd reeds melding gemaakt van het vertrek van hier op 1 Februari 1895 van de met het schip *Grecian* naar Calcutta gerepatrieerde Britsch-Indische immigranten en behoeft nog alleen te worden aangeteekend dat, na een vrij lange reis, hoofdzakelijk ten gevolge van ruw weder op de hoogte van de Kaap de Goede Hoop, evengenoemden bodem op 21 Juni 1895 te Calcutta aankwam.

Gedurende den overtocht vonden 5 sterfgevallen plaats, namelijk: 1 man, 1 vrouw en 3 kinderen en evenzoovele geboorten, zoodat te Calcutta hetzelfde aantal immigranten, namelijk 605, werd ontscheept als hier was ingescheept.

Over het geheel liet de gezondheidstoestand dezer immigranten bij aankomst op de plaats van bestemming weinig te wenschen over; zij werden, daar het depôt voor een goed deel reeds was ingenomen door de immigranten in Juli 1895 met de *Erne* naar hier verscheept, in het Fransche depôt gehuisvest.

Op den 22sten Juni werden hun afgegeven de mij door hen bij hun vertrek overhandigde kostbaarheden om voor hen naar Calcutta te worden overgemaakt, terwijl den 24sten hun hunne spaarpenningen werden ter hand gesteld.

Behalve één klacht tegen een der compounders, welke bij onderzoek niet tot bewijs kon worden gebracht, werd geen enkele reclame ingebracht.

Op den 2den Juli hadden allen het depôt waarin zij voorloopig gehuisvest waren, verlaten.

§ 5. *Getalsterkte, enz., huwelijken, geboorte en sterfte onder de onder contract verbonden immigranten; hun algemeene toestand en andere bijzonderheden, ook immigranten niet onder contract verbonden betreffende.*

I. *Uit Britsch-Indië.*

	Aantal immigranten.				Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Op den 1sten Januari 1895 bevonden zich onder contract	3856	1308	624	562	6350
Vermeerderd door: aanvoer per *Erne* (*III*)	349	146	52	44	591
„ „ *Grecian* (*II*)	336	138	37	40	551
„ „ *Hereford* (*III*)	302	119	24	28	473
geboorte	„	„	78	82	160
reëngagement	197	14	12	10	233
terugkeer van desertie	4	1	„	„	5
overschrijving van jongen en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	11	11	„	„	22
	5055	1737	827	766	8385
Verminderd door: overlijden	65	20	28	29	142
ontslag na geëindigden diensttijd	922	303	197	169	1591
desertie	14	1	„	„	15
ontbinding van het contract	3	3	„	1	7
afkeuring voor den arbeid en terugzending naar Indië	11	2	„	„	13
afschrijving van weezen die hare meerderjarigheid hebben bereikt	„	3	„	„	3
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	„	„	11	11	22
	1015	332	236	210	1793
Aanwezig op den 31sten December 1895 . . .	4040	1405	591	556	6592

Zooals uit de vorenstaande opgave blijkt, expireerden in 1895: 1591 contracten, terwijl slechts 233 nieuwe werkovereenkomsten werden gesloten.

In 1894 waren deze cijfers respectievelijk 2317 en 270.

Er werden 25 huwelijken tusschen Britsch-Indische immigranten voltrokken, waaronder 1 van een immigrant met een inlandsch meisje, namelijk:

3 te Paramaribo,

15 in Beneden-Commewijne,

1 „ Cottica,

2 „ Beneden-Para,

1 „ Beneden-Suriname en

3 „ Beneden-Saramacca.

Bij 3 huwelijken zijn 17 kinderen gewettigd.

Evenals in 1894 en in de 2 voorafgaande jaren, was de verhouding tusschen de mannen en vrouwen in 1895 wederom gunstiger, namelijk:

344 vrouwen op de 1000 mannen. In 1894 was dit 342 : 1000.
Het getal geboorten bedroeg 160. In 1894 was dit 152.
Op de 100 vrouwen was het getal geboorten 11,79; 0,81 meer dan in 1894.
De sterfte bedroeg 142 personen, dat is: 219 ten honderd van de gemiddelde bevolking.
Wanneer van dit sterftecijfer worden afgetrokken *acht* accidenteele sterfgevallen, welke in 1895 hebben plaats gehad, te weten:
2 die verdronken zijn, en wel 1 jongen van de plantage Lust en Rust en 1 man van de plantage Hazard;
1 man van de plantage Waterloo, die zelfmoord heeft gepleegd;
1 vrouw van de plantage Jagtlust vermoord;
1 vrouw van de plantage Catharina Sophia, overleden aan de gevolgen van bekomen verwondingen;
1 man van de plantage Brouwerslust, gestorven ten gevolge van bekomen slagen;
1 man van de plantage Hazard, ten gevolge van een val over een ijzeren pont; en
1 man van de plantage Leasowes en Sarah, die dwangarbeid onderging en bij eene poging om te ontvluchten werd doodgeschoten,

dan blijven er over 134 sterfgevallen of 2,07 ten honderd van de gemiddelde bevolking, welke min of meer in verband staan tot den algemeenen gezondheidstoestand in de kolonie.
In 1894 was dit cijfer 2,43 ten honderd of 0,36 hooger.

Evenals in het jaar 1894 was in het jaar 1895 de gezondheidstoestand in de geheele kolonie bevredigend.
Epidemiën hebben niet geheerscht.
De meest voorgekomen ziektegevallen waren van catarrhalen aard. Ook malaria deed zich voor, doch in mindere mate dan 1894.
Bij vergelijking der cijfers van geboorte en sterfte in de geheele kolonie over de jaren 1891 tot 1895, vindt men voor het geboortecijfer, in 1891: 1800, in 1892: 1661, in 1893: 1854, in 1894: 1644 en in 1895: [1])
en voor het sterftecijfer, in 1891: 2105, in 1892: 1678, in 1893: 1465, in 1894: 1611 en in 1895: 1640.

Op de totale bevolking bedroeg de sterfte

in 1891: 3,67,
„ 1892: 2,91,
„ 1893: 2,53,
„ 1894: 2,54,
„ 1895: [1])

Vaccinatie vindt onder de immigranten geregeld plaats; de districts-geneesheeren ontvangen de daarvoor noodige koepokstof van den geneeskundigen inspecteur.
Nieuwe gevallen van yaws onder de immigranten zijn veel minder dan vroeger. Recidieven komen echter veel voor.
In de yawsinrichting op het station Groningen aan de Saramacca werden in het jaar 1895 181 Britsch-Indische immigranten, zoowel gecontracteerden als vrijen, verpleegd. Daarvan herstelden 111, terwijl 4 aldaar overleden, zoodat op ultimo December 1895 nog onder behandeling waren 66
Aan de zorg voor afzondering en ontsmetting der woningen na evacuatie wordt de hand gehouden.

1) Deze cijfers zijn niet uit de kolonie ontvangen.

De geboorte en sterfte onder de immigranten van het transport aangebracht met het schip *Erne*, waren gedurende het vijfde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

		Aantal				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 5de jaar, zijnde den 27sten April 1894		341	133	94	68	636
in het 5de jaar:	geboren	„	„	10	5	15
		341	133	104	73	651
	overleden	3	1	„	„	4
	gedeserteerd	1	„	„	„	1
Aanwezig op het einde van het 5de jaar		337	132	104	73	646

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 5de jaar van haar verblijf in deze kolonie 0,62
„ „ 4de „ „ „ „ „ „ „ 0,47
„ „ 3de „ „ „ „ „ „ „ 2,26
„ „ 2de „ „ „ „ „ „ „ 4,41
„ „ 1ste „ „ „ „ „ „ „ 3,54

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Rhine* waren gedurende het vijfde jaar van hun verblijf in de kolonie, als volgt:

		Aantal				
		Mannen	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 5de jaar, zijnde den 2den November 1894		346	131	74	79	630
in het 5de jaar.	geboren	„	„	4	5	9
		346	131	78	84	639
	overleden	2	„	1	1	4
Aanwezig op het einde van het 5de jaar		344	131	77	83	635

de sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 5de jaar van haar verblijf in deze kolonie 0,63
„ „ 4de „ „ „ „ „ „ „ 2,53
„ „ 3de „ „ „ „ „ „ „ 1,91
„ „ 2de „ „ „ „ „ „ „ 3,06
„ „ 1ste „ „ „ „ „ „ „ 3,83

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Hereford (I)* waren gedurende het vierde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 4de jaar, zijnde den 17den Mei 1894	332	128	67	83	610
in het 4de jaar: geboren . . .	„	„	11	9	20
	332	128	78	92	630
in het 4de jaar: overleden . .	5	1	1	3	10
in het 4de jaar: vertrokken naar Indië .	1	„	„	„	1
Aanwezig op het einde van het 4de jaar.	326	127	77	89	619

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 4de jaar van haar verblijf in deze kolonie	1,63
„ „ 3de „ „ „ „ „ „ „	1,50
„ „ 2de „ „ „ „ „ „ „	2,39
„ „ 1ste „ „ „ „ „ „ „	4,89

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Lena* waren gedurende het derde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 3de jaar, zijnde den 2den Mei 1894	385	150	69	54	658
in het 3de jaar: geboren . . .	„	„	11	10	21
	385	150	80	64	679
in het 3de jaar: overleden . .	11	5	4	6	26
in het 3de jaar: vertrokken naar Indië . . .	2	„	„	„	2
Aanwezig op het einde van het 3de jaar.	372	145	76	58	651

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 3de jaar van haar verblijf in deze kolonie	3,97
„ „ 2de „ „ „ „ „ „ „	4,11
„ „ 1ste „ „ „ „ „ „ „	6,22

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *British Peer* waren gedurende het derde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 3de jaar, zijnde den 18den November 1894	300	124	59	45	528
in het 3de jaar: geboren . .	„	„	7	9	16
	300	124	66	54	544
in het 3de jaar: overleden . .	8	1	3	4	16
in het 3de jaar: vertrokken naar Indië . . .	3	„	„	„	3
Aanwezig op het einde van het 3de jaar	289	123	63	50	525

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 3de jaar van haar verblijf in deze kolonie	3,04
„ „ 2de „ „ „ „ „ „ „	3,79
„ „ 1ste „ „ „ „ „ „ „	3,38

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Hereford* (*II*) waren gedurende het tweede jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Aantal.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 2de jaar, zijnde den 18den April 1894	313	122	38	47	520
in het 2de jaar: geboren . . .	„	„	10	9	19
	313	122	48	56	539
in het 2de jaar: overleden . .	6	1	2	3	12
in het 2de jaar: vertrokken naar Indië . . .	1	„	„	„	1
Aanwezig op het einde van het 2de jaar	306	121	46	53	526

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 2de jaar van haar verblijf in deze kolonie	2,29
„ „ 1ste „ „ „ „ „ „ „	5,85

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Grecian* (*I*) waren gedurende het tweede jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
	Aantal				
Aanwezig bij de intrede van het 2de jaar, zijnde den 19den December 1894	331	130	33	41	535
in het 2de jaar: geboren . .	„	„	12	9	21
	331	130	45	50	556
overleden . .	9	3	4	1	17
gedeserteerd .	1	„	„	„	1
vertrokken naar Indië . . .	2	„	„	„	2
Aanwezig op het einde van het 2de jaar	319	127	41	49	536

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus:

in het 2de jaar van haar verblijf in deze kolonie 3,17

„ „ 1ste „ „ „ „ „ „ „ 3,86

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Erne* (*II*) waren gedurende het eerste jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
	Aantal				
Aanwezig bij aankomst op den 14den April 1894	328	129	41	32	530
in het 1ste jaar: geboren . .	„	„	6	1	7
	328	129	47	33	537
overleden . .	6	3	7	3	19
Aanwezig op het einde van het 2de jaar.	322	126	40	30	518

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus gemiddeld 3,63 in het eerste jaar van haar verblijf in de kolonie.

De geboorte en sterfte onder de immigranten aangebracht met de *Ems* waren gedurende het eerste jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes	Totaal.
	Aantal				
Aanwezig bij aankomst op den 22sten November 1894 . . .	434	162	49	31	676
in het 1ste jaar: geboren . . .	„	„	3	6	9
	434	162	52	37	685
overleden . .	10	2	2	3	17
gedeserteerd .	2	„	„	„	2
Aanwezig op het einde van het 1ste jaar	422	160	50	34	666

De sterfte ten honderd van deze bezending bedroeg dus gemiddeld 2,53 in het eerste jaar van haar verblijf in de kolonie.

Op de voorwaarden der publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23), werden in het jaar 1895 aan het na te noemen getal immigranten, die hunne contracten getrouw hadden vervuld en zich goed gedragen hadden, ter uitoefening van den kleinen landbouw afgestaan:

in gebruik:

aan	37 immigranten uit Britsch-Indië in Beneden-Saramacca . , . .	te zamen 78 H.A.
„	3 immigranten uit Britsch-Indië in Cottica	„ „ 6 „
„	1 immigrant uit China in Cottica.	2 „
„	4 immigranten uit Britsch-Indië in Beneden-Commewijne . . .	„ „ 8 „
„	4 immigranten uit Britsch-Indië in Beneden-Para	„ „ 8 „
„	1 immigrant uit Britsch-Indië in Boven-Para	1 „
te zamen aan	50 immigranten	103 H.A.

waarvan 11 H.A., waarmede 7 perceelen, vroeger in gebruik gegeven, vergroot werden. Een van de perceelen, groot 2 H.A., in 1895 uitgegeven, werd nog in dat jaar overgeschreven ten name van een anderen immigrant, terwijl een perceel, groot 2 H.A., in ruil werd gegeven voor een perceel dat in 1894 was afgestaan. Zoodat, behalve de 11 H.A. dienende tot vergrooting van vroeger uitgegeven perceelen en de overschrijving van een vroeger uitgegeven perceel ten name van een anderen immigrant nog in hetzelfde jaar van de primitieve uitgifte, 42 perceelen werden uitgegeven, te zamen een oppervlakte uitmakende van 90 H.A., waarvan 41 Britsch-Indische immigranten een oppervlakte ontvingen van 88 H.A. en 1 immigrant uit China een oppervlakte van 2 H.A.;

in eigendom:

aan 1 immigrant uit Britsch-Indië 2 H.A. in Beneden-Saramacca,
„ 1 „ „ China 2 „ „ „ „
„ 1 „ „ Britsch-Indië 2 „ „ Boven-Commewijne,
„ 2 immigranten „ „ „ 4 „ „ Beneden-Para,
„ 1 immigrant „ West-Indië 10 „ „ Nickerie.

Aan 6 immigranten werden dus krachtens de publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) de titels van eigendom uitgereikt van 20 H.A. land, terwijl bovendien aan den hierboven bedoelden immigrant uit China 10 H.A. werden uitgegeven tegen betaling der gewone kosten.

Op de vestigingsplaats Alkmaar werden ter bebouwing in gebruik afgestaan aan 16 Britsch-Indische immigranten 25,6 H.A. land, terwijl zich aldaar op ultimo December 1895 nog 121 Britsch-Indische immigranten bevonden, aan wie te zamen voorloopig 164,8 H.A. ter bebouwing waren aangewezen.

Het kapitaal, dat op naam van 1357 Britsch-Indische immigranten in de koloniale spaarbank is belegd, bedrog op den 31sten December 1895 eene som van f 216 564,72, rentende 3 pct. 's jaars. [1]

Vijf immigranten uit Nederlandsch-Indië hadden op 31 December 1895 in de koloniale spaarbank f 1 551,50.

Gedurende het jaar 1895 werd door tusschenkomst van het immigratie-departement door 64 Britsch-Indische immigranten een bedrag van f 2300 aan hunne betrekkingen in Indië overgemaakt.

II. *Uit Nederlandsch-Indië (Java).*

	Aantal immigranten.				Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Op den 1sten Jan. 1895 bevonden zich in de kolonie onder contract	434	175	16	21	646
Vermeerderd door:					
geboorte . . .	„	„	10	11	21
reëngagement .	38	7	„	1	46
	472	182	26	33	715
Verminderd door:					
overlijden . . .	6	2	2	„	10
ontslag na geëindigden diensttijd.	56	24	4	4	88
desertie. . . .	„	1	„	„	1
	62	27	6	4	99
Aanwezig op den 31sten Dec. 1895.	410	155	20	29	614

Het getal geboorten bedroeg 21, dat is 12,73 ten honderd van de vrouwen.

De verhouding tusschen mannen en vrouwen was 391 vrouwen op de 1000 mannen.

De sterfte bedroeg 10 personen, dat is 1,59 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Trekt men van dit sterftecijfer af twee accidenteele sterfgevallen, welke in 1895 hebben plaats gehad, namelijk:

1 man van de plantage Voorburg, die verdronken is, en

1 vrouw van de plantage Zoelen, overleden aan de gevolgen van bekomen verwondingen,

dan blijven er over 8 sterfgevallen, of 1,27 ten honderd van de gemiddelde bevolking, welke min of meer in verband staan tot den algemeenen gezondheidstoestand in de kolonie.

§ 6. *Certificaten van geëindigden diensttijd.*

In het jaar 1895 werden wegens geëindigden diensttijd uitgereikt:

aan immigranten uit Britsch-Indië . . . 1128,

„ „ „ Nederlandsch-Indië. 64

certificaten.

§ 7. *Nieuwe werkovereenkomsten.*

Het aantal immigranten, die zich in het jaar 1895 na expiratie hunner loopende overeenkomsten op nieuw voor den tijd van één tot vijf jaar voor veld- en fabriekarbeid op de plantages verbonden, bedroeg:

immigranten uit Britsch-Indië:

197 mannen, 14 vrouwen, 12 jongens en 10 meisjes, te zamen 233 hoofden, waaronder 13 contracten, ingevolge art. 49 alin. 2 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 8) gesloten in het laatste jaar van de loopende overeenkomst;

immigranten uit Nederlandsch-Indië:

38 mannen, 7 vrouwen en 1 meisje, te zamen 46 hoofden.

De aan hen betaalde premiën waren naar reden van f 100 voor een contract van vijf jaar.

§ 8. *Huisvesting, geneeskundige verpleging, ziekte en sterfte onder de onder contract verbonden immigranten.*

Omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging in de plantage-ziekenhuizen, in het militair hospitaal te Paramaribo en in de infirmerie in Nickerie, kunnen de volgende cijfers, getrokken uit de verschillende ziekenregisters en alleen de onder contract verbonden immigranten betreffende, worden medegedeeld.

	Immigranten uit:			
	Britsch-Indië. (Calcutta).		Nederlandsch-Indië. (Java).	
Op den 1sten Januari 1895 waren onder behandeling . .		259		11
In 1895 onder behandeling gekomen		15 447		965
Totaal . . .		15 706		976
hiervan zijn hersteld . .	15 301		948	
hiervan zijn overleden. .	114		8	
		15 415		956
Er bleven dus op den 31sten December 1895 onder behandeling		291		20
Het aantal ziekendagen bedroeg in 1895		96 012½		7628

Uit dit tafeltje blijkt dat voor het gemiddeld aantal onder contract verbonden immigranten op elk honderdtal gemiddeld voorkwamen:

van immigranten uit Britsch-Indië . . . 243 ziektegevallen,

„ „ „ Nederlandsch-Indië 155 „

en dat per hoofd het aantal ziekendagen gemiddeld bedroeg:

voor een immigrant uit Britsch-Indië . . . 14,8,

„ „ „ „ Nederlandsch-Indië 12,1.

Districtsgewijze was het aantal ziekendagen der immigranten procentsgewijze, in opklimmende orde gerangschikt in 1895 als volgt:

[1] Op ultimo December 1894 bedroeg, blijkent het vorig jaarverslag het getal inleggers 1857 en het door hen ingelegd kapitaal f 297 811,98[5]. De lagere cijfers van inleggers en ingelegd kapitaal op ultimo December 1895 zijn toe te schrijven aan de omstandigheid, dat op 1 Februari 1895 met de *Grecian* naar Calcutta zijn vertrokken 284 inleggers met een kapitaal van f 89 687,88.

Immigranten uit Britsch-Indië.

DISTRICTEN.	Aantal ziekendagen.	Zijnde gemiddeld voor ieder immigrant.
I. Boven-Commewijne. .	218	4,3
II. Cottica	5 308	9,4
III. Beneden-Saramacca .	3 497	10,3
IV. Beneden-Commewijne.	42 223	13,8
V. Beneden-Suriname . .	18 122½	15,0
VI. Beneden-Para . . .	1 057	17,6
VII. Boven-Suriname. . .	2 424	17,7
VIII. Boven-Para	2 546	18,7
IX. Nickerie	20 617	28

Immigranten uit Nederlandsch-Indië.

DISTRICTEN.	Aantal ziekendagen.	Zijnde gemiddeld voor ieder immigrant.
Cottica	In deze districten zijn geen immigranten uit Nederlandsch-Indië gevestigd.	
Boven-Commewijne . . .		
Beneden-Para		
Coronie		
Nickerie		
I. Beneden-Saramacca . .	31	3,4
II. Boven-Para.	75	4,8
III. Beneden-Commewijne .	4 977	11,1
IV. Beneden-Suriname . .	2 230	22,0
V. Boven-Suriname . . .	315	22,5

De naaste oorzaak van overlijden was als volgt:

	Uit Britsch-Indië.	Uit Nederlandsch Indië.
Uitputting	8	„
Zwakte	15	1
Moeraskoorts	39	3
Buikloop	1	1
Bloedloop	4	„
Bloedvergiftiging	1	„
Tering	15	„
Longontsteking	2	„
Keelontsteking	1	„
Buikvliesontsteking.	1	„
Luchtpijpontsteking	8	„
Ingewands catarrh	2	„
Ingewandsmaden	1	„
Leverziekte.	1	1
Slechte spijsvertering	2	„
Hartgebrek	3	„
Nierziekte	6	„
Waterzucht	1	„
Beroerte	„	1
Stuipen	18	1
Zonnesteek	1	„
Abces	1	„
Krankzinnigheid.	1	„
In de kraam	1	„
Stuipen na de kraam	1	„
Verdronken	2	1
Zelfmoord	1	„
Vermoord	1	„
Doodgeschoten	1	„
Tengevolge van bekomen slagen. . .	1	„
„ „ „ verwonding.	1	1
„ „ een val	1	„
Totaal. . . .	142	10

De sterfte onder de immigranten uit Britsch-Indië, op de verschillende plantages waar zij onder contract verbonden waren, was in 1895, de 8 accidenteele gevallen niet medegerekend, als volgt:

A. Namen der plantages waar geen sterfte onder hen is voorgevallen. 1)

1. Maagdenburg,*** cacao-plantage in Boven-Suriname,
2. Geyersvlijt,*** „ „ Beneden-Suriname,
3. Oldenburg (Toevlugt)*** kweekgrond in „
4. Boxel*** cacaoplantage in Boven-Para.
5. Concordia,*** cacaoplantage in Beneden-Saramacca.
6. de Dankbaarheid,*** „ „ „
7. de Morgenster,*** „ „ „
8. Leasowes en Sarah,*** „ „ Coronie.
9. Zorg en Hoop,** „ „ Beneden-Commewijne.
10. Leliendaal en Ellen,** „ „ „
11. Geertruidenberg,** „ „ „
12. Dordrecht,** „ „ Beneden-Suriname.
13. Waterland,** „ „ Boven-Para.
14. Elisabethshoop,* „ „ Beneden-Commewijne.
15. Kroonenburg,* „ „ „
16. Nijd en Spijt,* „ „ „

1) Op de plantages geteekend met *** is ook in de jaren 1892, 1893 en 1894, op die geteekend met ** ook in 1893 en 1894, op die geteekend met * ook in 1894 geen sterfte geweest.

17. Petersburg,* cacaoplantage in Boven-Suriname.
18. Caledonia,* „ „ Beneden-Saramacca.
19. Johanna Catharina,* „ „ „
20. Frederici'sgift,* „ „ „
21. la Poule,* „ „ „
22. Nieuw-Clarenbeek, „ „ Boven-Commewijne.
23. de Maasstroom, „ „ Beneden-Commewijne.
24. Guadeloupe, „ „ „
25. Brouwerslust, „ „ „
26. Slootwijk, „ „ „
27. de Nieuwgrond, „ „ „
28. Susanna'sdaal, „ „ Beneden-Suriname.
29. Belwaarde, „ „ „
30. Peperpot, „ „ „
31. Ma Retraite, „ „ „
32. Kwatta, „ „ „
33. la Rencontre. „ „ Boven-Para.
34. Tout-lui-fant, „ „ Beneden-Para.

B. Namen der plantages die *beneden* het gemiddelde sterftecijfer van 2,07 waren.

			ten honderd.
1. Alliance,	suikerplantage	in Beneden-Commewijne	0,98
2. Catharina Sophia,	cacaoplantage	„ Beneden-Saramacca	1,21
3. de Eendracht,	suikerplantage	„ Cottica	1,28
4. Zoelen,	„	„ Beneden-Commewijne	1,37
5. Voorburg,	cacao- en koffieplantage	in Beneden-Suriname	1,47
6. Killenstein,	cacaoplantage	in Beneden-Commewijne	1,49
7. Spieringshoek,	„	„ „	1,53
8. de Morgenstond,	„	„ Beneden-Suriname	1,67
9. Mon Souci,	„	„ Beneden Commewijne	1,68
10. Wederzorg,	„	„ „	1,79
11. Marienbosch,	„	„ „	1,82
12. Berlijn,	„	„ „	1,94
13. la Liberté,	„	„ Beneden-Suriname	1,94

C. Namen der plantages die *boven* het gemiddelde sterftecijfer waren:

			ten honderd.
1. Sorgvliet,	cacaoplantage	in Beneden-Commewijne	2,08
2. Johannisburg,	„	„ „	2,15
3. Meerzorg,	suikerplantage	„ Beneden-Suriname	2.15
4. Margarethenburg,	cacaoplantage	in Nickerie	2,20
5. 't Vertrouwen,	„	in Beneden-Commewijne	2,35
6. Pieterszorg,	„	„ „	2,44
7. Marienburg,	suikerplantage	„ „	2,51
8. Vreeland,	cacaoplantage	„ Boven-Suriname	2,57
9. Lust en Rust,	„	„ Beneden-Suriname	2,63
10. Rust en Werk,	suikerplantage	„ Beneden-Commewijne	2,64
11. Jagtlust,	cacaoplantage	„ Beneden-Suriname	2,73
12. Constantia,	„	„ Beneden-Commewijne	2,78
13 Accaribo,	„	„ Boven-Para	3,51
14. St. Barbara,	„	„ Boven-Suriname	4,00
15. Crappahoek,	cacaoplantage	in Nickerie	4,35
16, 't Lotland N°. 36,	„	„ „	4,51
17. Hazard,	suikerplantage	„ „	4,60
18. Waterloo,	„	„ „	4,64
19. Broederschap,	cacaoplantage	„ Beneden-Saramacca	4,82
20. Katwijk,	„	„ Beneden-Commewijne	5,55
21. Vriendsbeleid en Ouderszorg,	cacaoplantage	in Beneden-Commewijne	5,84
22. Frederiksdorp,	cacaoplantage	in Beneden-Commewijne	6,67
23. Schoonoord,	„	„ „	7,55
24. Mon trésor,	„	„ „	10,91

Van de immigranten uit Nederlandsch-Indië stierven er in 1895

op de plantage 't Vertrouwen . . 1,
„ „ „ Spieringshoek . . 1,
„ „ „ Marienburg . . . 4,
„ „ „ Zoelen . . . . . 1 (accidenteel geval)
„ „ „ Voorburg . . . . 1 („ „)
„ „ „ Dordrecht. . . . 1,
„ „ „ Boxel . . . . . 1.

Districtsgewijze was de sterfte onder de immigranten, als volgt:

Immigranten uit Britsch-Indië:

A. zonder sterfte waren de districten Boven-Commewijne en Beneden-Para;

B. beneden het gemiddelde sterftecijfer van 2,7 waren de districten:

1. Boven-Para, sterfte 0,73 ten honderd,
2. Benenden-Saramacca, „ 0,88 „ „
3. Cottica, „ 1,07 „ „
4. Boven-Suriname, „ 1,46 „ „
5. Beneden-Suriname, „ 1,73 „ „

C. boven het gemiddelde sterftecijfer waren de districten:

1. Beneden-Commewijne, sterfte 2,19 ten honderd,
2. Nickerie, „ 4,31 „ „

Immigranten uit Nederlandsch-Indië:

A. zonder sterfte waren de districten Boven-Suriname en Beneden-Saramacca;

B. beneden het gemiddelde sterftecijfer van 1,27 was het district Beneden-Suriname, sterfte 0,99 ten honderd;

C. boven het gemiddelde sterftecijfer waren de districten:

Beneden-Commewijne, sterfte 1,37 ten honderd,
Boven-Para, „ 6,45 „ „ .

De sterfte ten honderd van alle immigranten, de accidenteele gevallen niet medegerekend, was in de verschillende districten, als volgt:

DISTRICTEN.	Sterfte ten honderd.
1. Boven-Commewijne	0
2. Beneden-Para.	0
3. Beneden-Saramacca	0,86
4. Cottica	1,07
5. Boven-Suriname.	1,32
6. Beneden-Suriname	1,52
7. Boven-Para	1,97
8. Beneden Commewijne	2,09
9. Nickerie	4,31

De sterfte onder de creolen en andere arbeiders, geen immigranten onder contract zijnde, op de plantages waar immigranten onder contract gevestigd zijn, was districtsgewijze, als volgt:

	ten honderd van het gemiddelde der bevolking.
Cottica	0
Boven-Commewijne	0
Beneden-Para	0
Coronie	0
Boven-Suriname	0,87
Boven-Para	1,27
Beneden-Suriname . . .	1,51
Beneden-Saramacca	2,01
Nickerie	2,93
Beneden-Commewijne	2,98

en de gemiddelde sterfte 2,31 ten honderd van de bevolking.

Door vergelijking dezer verhoudingsgetallen met elkander en met die van vorige jaren, verkrijgt men tot uitkomst dat het sterftecijfer van de onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten in verhouding staat tot dat van de creolen en andere arbeiders, die niet onder contract verbonden zijn, doch op dezelfde plantage waren:

in het jaar 1877	als	3,73	tot	6,16,
1878	„	2,71	„	4,07,
1879	„	2,08	„	3,32,
1880	„	1,81	„	3.59,
1881	„	3,26	„	4,25,
1882	„	2,60	„	2,70,
1883	„	2,57	„	3,81,
1884	„	2,60	„	5,00,
1885	„	2,40	„	3,26,
1886	„	1,88	„	2,82,
1887	„	1,54	„	3,15,
1888	„	1,62	„	3,36,
1889	„	1,57	„	2,31,
1890	„	1,93	„	2,45,
1891	„	3,04	„	2.90,
1892	„	2,62	„	2,71,
1893	„	2,38	„	1,81,
1894	„	2,43	„	2,24,
1895	„	2,07	„	2,31.

De cijfers 1,27 en 2,31 wijzen de verhouding aan van de sterfte tusschen de immigranten uit Nederlandsch-Indië en de hierboven bedoelde creolen en andere arbeiders, niet onder contract verbonden.

§ 9. *Arbeid, loon, overwerk en werkverzuim.*

Het aantal onder contract verbonden immigranten, die in 1895 aan den veld-fabriekarbeid op de plantages hebben deelgenomen, de hoeveelheid hunner werkdagen of taken en het bedrag van het verdiende loon, waren als volgt:

IMMIGRANTEN.	Aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon van de					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.
Britsch-Indië	3762	1277	43	705 981 3/4	f497 567,14	176 377 1/4	f100 811,67	3295	f 1244,74
Nederlandsch-Indië (Java)	392	166	„	67 666 3/4	43 092,47^5	20 360 1/2	11 935,27^5	„	„
Totaal	4154	1443	43	773 648 1/2	f540 659,61^5	196 737 3/4	f112 746,94^5	3295	f 1244,74

In deze opgaven zijn niet begrepen, omdat zij niet als werkdagen rekenen, de dagen aan ziekte, die van afwezigheid met verlof, die van afwezigheid ten gevolge van dagvaarding voor den rechter of tot het ondergaan van straf en de dagen van opzettelijk werkverzuim; evenmin de zon- en feestdagen, welke laatste, behalve de algemeen erkende, voor Hindoes bedragen 32 en voor Mahomedanen uit Britsch-Indië 16, en voor die uit Nederlandsch-Indië 3 in het jaar.

In den volgenden staat is aangeteekend het aantal creolen en andere arbeiders, die in het jaar 1895 hebben gewerkt op plantages waar immigranten onder contract verbonden zijn, het aantal verrichte werktaken en het verdiende loon.

ARBEIDERS.	Aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon van de					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken	Loon.
Creolen	626	280	77	154 361½	f160471,21^5	36 361	f34817,14	8 990¼	f 4 040,15
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten .	1559	544	194	333 957¼	275 134,55	88 065½	51 884,62	2 257.5	9 067,12

Behalve de hierboven vermelde bedragen, werd nog in het district Beneden-Commewijne aan ploegwerkers aan loon uitbetaald:

op de plantage Slootwijk.	f	1 020,50
„ „ „ Marienburg en Zoelen. . . .		35 553,42
„ „ „ de Maasstroom		2 615,59
te zamen	f	39 189,31

Daar de niet onder contract verbonden arbeiders nog al eens van woonplaats veranderen, is het aantal van de in dezen staat en andere opgaven voorkomende creolen en niet gecontracteerde vreemde arbeiders verkregen door het aantal van hen, die op den 1sten van elke maand op de plantage waren bij elkaar te tellen en van die som een twaalfde voor het gemiddelde getal te nemen.

Door de gegevens in de beide voorgaande staten vermeld, verkrijgt men ten aanzien van de hoeveelheid werk en het bedrag van het dagloon van iederen arbeider in 1895 op de plantages waar immigranten onder contract verbonden waren, de volgende uitkomsten.

ARBEIDERS.	Voor iederen man in het jaar.		Voor iedere vrouw in het jaar.		Voor een jongen of meisje in het jaar.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.
Immigranten onder contract uit:						
Britsch-Indië	187,6	f 0,705	138,1	f 0,582	76,6	f 0,378
Nederlandsch-Indië (Java)	172,6	0,637	122,6	0,586	„	„
Creolen	246,6	1,040	201,3	0,618	116,8	0,449
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten	214,2	0,824	161,9	0,589	116,4	0,402

De volgende opgaven behelzen de hoeveelheid arbeid en het verdiende loon op plaatsen waar *geen* immigranten onder contract verbonden zijn.

ARBEIDERS.	Aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon van de					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen of taken.	Loon	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.
Creolen	244	256	59	50 833¾	f43 569,43	44 928¼	f27 699,28	7 088¾	f 3 420,33
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten .	178	71	8	39 365¾	30 298,55^5	10 496¾	6 666,88	1 132¾	529,35

Hoofdelijk berekend verkrijgt men voor deze arbeiders gemiddeld het volgende:

ARBEIDERS.	Voor iederen man in het jaar.		Voor iedere vrouw in het jaar.		Voor een jongen en meisje in het jaar.	
	Getal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.	Getal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.	Getal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.
Creolen	208,3	f 0,857	175,5	f 0,617	120,1	f 0,482
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten.	221,2	0,770	147,8	0,635	141,6	0,467

Door de vorenstaande gegevens samen te trekken verkrijgt men voor alle plantages in de kolonie het volgend resultaat van het aantal arbeiders en de hoeveelheid opgeleverde arbeid in het jaar 1895 tot het verbouwen en bereiden van stapelproducten verricht

ARBEIDERS.	Aantal			Aantal werkdagen of taken van de		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en Meisjes.
Immigranten onder contract	4154	1443	43	773 648½	196 737¾	3 295
Hunne contracten uitgediend hebbende immigranten of vreemde arbeiders	1737	615	202	373 323	98 562¼	23 707¾
Totaal van vreemden.	5891	2058	245	1 146 971½	295 300	27 002¾
„ „ creolen.	870	536	136	205 195¼	101 289¼	16 079
Totaal-generaal in 1895	6761	2594	381	1 352 166¾	396 589¼	43 081¾

Uit deze tafel, vergeleken met die van het vorig jaarverslag blijkt:

1°. dat van de creolen in 1895 67 mannen, 63 vrouwen en 36 jongens en meisjes *mindev* dan in 1894 op de plantages of voor den zoogenaamden grooten landbouw hebben gearbeid; dat daardoor ook van de mannen 42 308½, van de vrouwen 23 149½ en van de jongens en meisjes 2310¼ werktaak *minder* is verkregen in 1895 dan in 1894;

2°. dat de arbeid van vreemde arbeiders over evengenoemde jaren is toegenomen met:

152 mannen en 48 493¾ werktaak,

19 vrouwen en 23 756½ „

en daarentegen verminderd met 67 jongens en meisjes en 846¼ taak.

3°. dat de som der werkdagen of taken van de mannen, vrouwen, jongens en meisjes op de verschillende plantages te zamen in de laatste 10 jaren heeft bedragen zooals in de volgende tafel is uitgedrukt.

	1886.	1887.	1888.	1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Van de creolen	580 005¾	529 590½	471 640¾	454 659½	446 655¼	445 304	418 731	387 242¾	390 331¾	322 563½
„ „ vreemde arbeiders . .	1 109 444½	1 099 656	1 075 068	1 088 901¾	1 131 312½	1 216 167½	1 269 942¾	1 368 654	1 397 870¾	1 469 274¼
Totaal-generaal.	1 689 450¼	1 629 246½	1 546 708¾	1 543 561¼	1 577 967¾	1 661 471½	1 688 673¾	1 755 896¾	1 788 202½	1 791 837¾

Districtsgewijs was de hoofdelijk geleverde arbeid door de immigranten en hun gemiddeld dagloon in het jaar 1895, in afdalende orde gerangschikt, als volgt:

Voor immigranten uit Britsch-Indië.

DISTRICTEN.	Aantal werkdagen of taken per man geleverd.	DISTRICTEN.	Gemiddeld bedrag van het loon verdiend per man en per dag.
Boven het gemiddeld bedrag van . .	187,7	Boven het gemiddeld bedrag van . .	0,705
1. Beneden-Para	233,0	1. Cottica	0,760
. Boven-Commewijne	232,0	2. Beneden-Sarmacca	0,722
3. Beneden-Saramacca	231,5	3. Beneden-Suriname	0,717
4. Nickerie	221,3	4. Boven-Para	0,714
5. Boven-Para	208,5	5. Beneden-Commewijne	0,707
6. Boveu-Suriname	190,7		
Beneden het gemiddeld bedrag :		Beneden het gemiddeld bedrag :	
7. Beneden-Suriname	184,5	6. Boven-Suriname	0,695
8. Beneden-Commewijne	179,9	7. Boven-Commewijne	0,657
9. Cottica	155,5	8. Nickerie	0,650
		9. Beneden-Para	0,620

Voor immigranten uit Nederlandsch-Indië.

DISTRICTEN.	Aantal werkdagen of taken per man geleverd.	DISTRICTEN.	Gemiddeld bedrag van het loon verdiend per man en per dag.
Boven het gemiddeld bedrag van . .	172,6	Boven het gemiddeld bedrag van . .	0,637
1. Beneden-Saramacca	299,6	1. Boven-Para	0.645
2. Beneden-Suriname	218,0	2. Beneden-Commewijne	0,642
3. Boven-Suriname	201,7	3. Boven-Suriname	0,639
4. Boven-Para	187,1		
Beneden het gemiddeld bedrag :		Beneden het gemiddeld bedrag :	
5. Beneden-Commewijne	158,8	4. Beneden-Suriname	0,623
		5. Beneden-Saramacca	0,587

In de overige districten zijn geen immigranten uit Nederlandsch-Indië gevestigd.

Het maximum-loon dat voor een week arbeid aan enkele immigranten is uitbetaald, bedroeg :

voor die uit Britsch-Indie :

f 11,20 aan een man op de plantage Rust en werk,

f 9,44 aan een vrouw op de plantage Wederzorg ;

voor die uit Nederlandsch-Indië :

f 6,85 aan een man op de plantage Lust en Rust,

f 5,30 aan een vrouw op de plantage Clevia.

Het door de districts-commissarissen geconstateerd werkverzuim, waarmede de werkovereenkomsten krachtens artt. 68 en 69 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8) kunnen worden verlengd, bedroeg in 1895, na aftrek van het overwerk :

voor de immigranten uit Britsch-Indië :

16 434 dagen, of gemiddeld 3,3 dag per volwassen arbeider.

Dit cijfer was in 1894 : 4,0 en in 1893 : 4,7 ;

voor de immigranten uit Nederlandsch-Indië :

1568¾ dag, of gemiddeld 2,8 dag per volwassen arbeider.

Van de immigranten uit Britsch-Indië hebben 1175 arbeiders overwerk, en wel te zamen 10 016 taken of werkdagen, waarmede de duur hunner werkovereenkomsten verminderd wordt.

Van de immigranten uit Nederlandsch-Indië hebben 88 arbeiders overwerk, en wel te zamen 580¾ taak of werkdag.

§ 10. *Klachten en misdrijven.*

Door immigranten uit Britsch-Indië werden in het jaar 1895 de volgende klachten tegen hunne huurders of werkgevers ingebracht :

Getal.	Ingebrachte klachten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen en opzichters. Namen der districten en aard der klachten.	Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Door den eersten rechter vrijgesproken.	Door den eersten rechter veroordeeld.	In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
	I. Cottica.					
	Geene.					
	II. Boven-Commewijne.					
	Geene.					
	III. Nickerie.					
	Geene.					
	IV. Beneden-Commewijne.					
4	Te zwaar werk	4	"	"	"	Ongegrond.
1	Het niet betalen van loon	1	"	"	"	Idem.
5	Te min betaald loon	5	"	"	"	4 ongegrond, van 1 werd het te min betaalde later bijgepast.
1	Het toebrengen van slagen	1	"	"	"	Ongegrond.
	V. Boven-Suriname.					
1	Het toebrengen van kwetsuren	"	1	"	"	
2	Te zwaar werk	2	"	"	"	Ongegrond.
	VI. Beneden-Suriname.					
2	Het toebrengen van slagen	"	1	1	"	
1	Weigering om geleend geld terug te geven.	1	"	"	"	Ongegrond.
	VII. Beneden-Para.					
1	Inhouding van loon	1	"	"	"	Idem.
	VIII. Boven-Para.					
2	Het niet betalen van loon	2	"	"	"	Idem.
1	Weigering van een kind in het ziekenhuis op te nemen	1	"	"	"	Idem.
1	Weigering om de vrouw van een onder contract verbonden immigrant langer op de plantage te doen verblijven.	1	"	"	"	Idem.
	IX. Beneden-Saramacca.					
1	Te zwaar werk	1	"	"	"	Idem.
2	Het toebrengen van slagen	"	"	2	"	
1	Het doodschieten van een geit	"	1	"	"	
26	Totaal	20	3	3	"	

Door immigranten uit Nederlandsch-Indië werden in het jaar 1895 de volgende klachten tegen hunne huurders of werkgevers uitgebracht:

Getal.	Namen der districten en aard der klachten.	Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Vrijgesproken.	Veroordeeld.	In hooger beroep.	Aanmerkingen.
	I. Boven-Para.					
1	Te zwaar werk	1	"	"	"	Ongegrond.
1	Het toebrengen van een slag	"	"	1	"	
	II. Beneden-Saramacca.					
1	Te zwaar werk	1	"	"	"	Ongegrond.
3	Totaal	2	"	1	"	

In de overige districten waar immigranten uit Nederlandsch-Indië gevestigd zijn, werden in 1895 geene klachten ingebracht tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen en opzichters.

Op eene gemiddelde bevolking van 6471 personen zijn dus door immigranten uit Britsch-Indië tegen hunne werkgevers ingebracht 26 klachten, zijnde 0,40 ten honderd; 0,20 minder dan in het jaar 1894, toen op eene gemiddelde bevolking van 6791 personen 41 klachten werden ingebracht.

Door de immigranten uit Nederlandsch-Indië werden in 1895 tegen hunne werkgevers ingebracht 3 klachten, zijnde 0,48 ten honderd van de gemiddelde bevolking van 630 personen.

Het aantal tegen immigranten ingediende klachten ter zake van misdrijf, wordt in den volgenden staat vermeld:

IMMIGRANTEN UIT:	Overtredingen ter zake van plichtverzuim vallende onder de artt. 151-156 der herziene strafverordening van 1874.												Andere overtredingen dan die vallende onder nevenvermelde artt. 151-156.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Onwil om te werken of luiheid.						Andere overtredingen.														
	Aangebracht.		Schuldig bevonden en veroordeeld.		Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.		Aangebracht.		Schuldig bevonden en veroordeeld		Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.		Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.									
Britsch-Indië	454	46	399	38	55	8	100	8	82	4	18	4	304	236	68	1)21	15	4	2)2	1	„
Nederlandsch-Indië (Java) .	87	21	80	20	7	1	21	1	21	1	„	„	31	27	4	1	1	„	„	„	„

1) Nog aanhangig. 2) 1 in 1896 berecht.

Het aantal klachten door huurders tegen sommigen bij hen in dienst zijnde immigranten ingebracht wegens plichtverzuim, bedroeg in 1895:

voor die uit Britsch-Indië 9,40 ten honderd; 1,82 ten honderd minder dan in 1894;

voor die uit Nederlandsch-Indië 20,63 ten honderd; 0,65 ten honderd minder dan in 1894.

Het aantal klachten wegens andere overtredingen, meestal ingebracht door eigen landgenooten, bedroeg in 1895:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 4,70 ten honderd; 0,97 ten honderd meer dan in 1894;

voor die uit Nederlandsch-Indië 4,92 ten honderd; 1,79 ten honderd meer dan in 1894.

Het aantal klachten wegens wanbedrijf bedroeg in 1895:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 0,32 ten honderd; 0,14 ten honderd minder dan in 1894;

voor die uit Nederlandsch-Indië 0,16 ten honderd.

In 1894 werd geen klacht wegens wanbedrijf tegen de immigranten uit Nederlandsch-Indië ingebracht.

Het aantal klachten wegens misdaad bedroeg in 1895:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 0,031 ten honderd; 0,002 ten honderd meer dan in 1894;

tegen die uit Nederlandsch-Indië werd in 1895 evenmin als in 1894 klacht wegens misdaad ingebracht.

Districtsgewijs komen de klachten tegen immigranten te staan als volgt:

Voor immigranten uit Britsch-Indië.

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van plichtverzuim vallende onder de artt. 151-156 der herziene strafverordening van 1874. Onwil om te werken of luibeid. Aangebracht.		Schuldig bevonden en veroordeeld.		Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.		Andere overtredingen. Aangebracht.		Schuldig bevonden en veroordeeld.		Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.		Andere overtredingen dan die vallende onder nevenvermelde artt. 151-156. Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Wanbedrijven. Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Misdaden. Aangebracht.	Schuldig bevonden en veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken, of vrijgesproken.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.									
1. Cottica	35	1	30	"	5	1	3	"	3	"	"	"	23	14	9	"	"	"	"	"	"
2. Boven-Commewijne	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	2	1	"	"	"	"	"	"
3. Beneden-Commewijne	263	24	233	24	30	"	37	3	36	2	1	1	138	118	20	4	4	"	[1]) 1	"	"
4. Boven-Suriname	8	"	6	"	2	"	1	"	1	"	"	"	6	5	1	6	2	4	"	"	"
5. Beneden-Suriname	68	6	61	5	7	1	19	1	17	"	2	1	41	33	8	[2]) 8	7	"	1	1	"
6. Boven-Para	14	2	14	2	"	"	5	"	5	"	"	"	6	4	2	"	"	"	"	"	"
7. Beneden-Para	5	"	4	"	1	"	3	"	2	"	1	"	6	6	"	1	1	"	"	"	"
8. Beneden-Saramacca	2	2	"	1	2	1	18	2	8	1	10	1	29	16	13	[3]) 1	"	"	"	"	"
9. Nickerie	58	11	50	6	8	5	14	2	10	1	4	1	52	38	14	1	1	"	"	"	"
Totaal	454	46	399	38	55	8	100	8	82	4	18	4	304	236	68	21	15	4	2	1	"

[1]) In 1896 berecht. [2]) Nog aanhangig. [3]) Nog aanhangig.

Voor immigranten uit Nederlandsch-Indië:

DISTRICTEN.	Onwil: Aangebracht. Mannen.	Vrouwen.	Schuldig. Mannen.	Vrouwen.	Niet bewezen. Mannen.	Vrouwen.	Andere overtredingen: Aangebracht. Mannen.	Vrouwen.	Schuldig. Mannen.	Vrouwen.	Niet bewezen. Mannen.	Vrouwen.	Andere overtredingen: Aangebracht.	Schuldig.	Niet bewezen.	Wanbedrijven: Aangebracht.	Schuldig.	Niet bewezen.	Misdaden: Aangebracht.	Schuldig.	Niet bewezen.
1. Cottica	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2. Boven-Commewijne	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3. Beneden-Commewijne	82	21	77	20	5	1	17	1	17	1	"	"	29	25	4	1	1	"	"	"	"
4. Boven-Suriname	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
5. Beneden-Suriname	3	"	2	"	1	"	3	"	3	"	"	"	2	2	"	"	"	"	"	"	"
6. Boven-Para	1	"	1	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
7. Beneden-Para	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
8. Beneden-Saramacca	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
9. Nickerie	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	87	21	80	20	7	1	21	1	21	1	"	"	31	27	4	1	1	"	"	"	"

Op elk honderdtal immigranten, namelijk van het gemiddelde der bevolking in elk district, kunnen dus gerekend worden te zijn aangebracht in het jaar 1895, zooals in de volgend tafels is vermeld:

Voor immigranten uit Britsch-Indië.

IN HET DISTRICT.	Overtredingen ter zake van plichtverzuim jegens huurders of werkgevers.	Overtredingen van anderen aard.	Wanbedrijven.	Misdaden.
1. Cottica	6,93 ten honderd.	4,09 ten honderd.	0 ten honderd.	0,6 ten honderd.
2. Boven-Commewijne	1,98 „ „	5,94 „ „	0 „ „	0 „ „
3. Beneden-Commewijne	10,70 „ „	4,52 „ „	0,13 „ „	0,03 „ „
4. Boven-Suriname	6,57 „ „	4,38 „ „	4,38 „ „	0 „ „
5. Beneden-Suriname	7,77 „ „	3,39 „ „	0,66 „ „	0,08 „ „
6. Boven-Para	15,38 „ „	4,40 „ „	0 „ „	0 „ „
7. Beneden-Para	13,33 „ „	10,00 „ „	1,67 „ „	0 „ „
8. Beneden-Saramacca	7,04 „ „	8,50 „ „	2,93 „ „	0 „ „
9. Nickerie	11,11 „ „	6,80 „ „	0,13 „ „	0 „ „

Voor immigranten uit Nederlandsch-Indië.

IN HET DISTRICT.	Overtredingen ter zake van plichtverzuim jegens huurders of werkgevers.	Overtredingen van anderen aard.	Wanbedrijven.	Misdaden.
1. Cottica	—	—	—	—
2. Boven-Commewijne	—	—	—	—
3. Beneden-Commewijne	27,51 ten honderd,	6,60 ten honderd.	0,23 ten honderd.	0 ten honderd.
4. Boven-Suriname	0 „ „	0 „ „	0 „ „	0 „ „
5. Beneden-Suriname	5,91 „ „	1,97 „ „	0 „ „	0 „ „
6. Boven-Para	12,90 „ „	0 „ „	0 „ „	0 „ „
7. Beneden-Para	—	—	—	—
8. Beneden-Saramacca	11,11 „ „	0 „ „	0 „ „	0 „ „
9. Nickerie	—	—	—	—

Bij dit verslag behooren twee staten:

Litt. A, aantoonende aankomst en verdeeling van immigranten in het jaar 1895;

Litt. B, aantoonende het getal mannen, vrouwen, jongens en meisjes, die op 31 December 1895 op elke plantage onder contract verbonden waren.

II. Kolonisatie.

A. *Uit Europa.*

Volgens opgave der Europeesche kolonisten in den omtrek van Paramaribo gevestigd, was hunne getalsterkte als volgt:

	Aantal Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Sterkte op 1 Januari 1895	40	35	43	54	172
Vermeerderd door:					
geboorte	„	„	7	2	9
huwelijk	„	3	„	„	3
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	7	6	„	„	13
	47	44	50	56	197
Verminderd door:					
overlijden	1	„	1	1	3
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	„	„	7	6	13
Sterkte op 31 December 1895	46	44	42	49	181

Hun veestapel bestond op 31 December 1895 uit:
768 runderen, 33 paarden, 7 muilezels, 49 steenezels, 9 varkens en eenig pluimvee.

De gezondheidstoestand der kolonisten was gedurende het jaar 1895 gunstig.

Onder hun vee heeft geen ziekte geheerscht.

De wegen langs hunne boerderijen zijn in de laatste jaren in beteren toestand gebracht. De loozing hunner landerijen laat evenwel nog steeds veel te wenschen over.

Het rapport van de bij Gouvernementsresolutie van 3 October 1892 litt. B. n°. 6832 in het leven geroepen commissie om te onderzoeken en te adviseeren of kolonisatie van Europeanen, speciaal van Nederlandsche landbouwers, naar Suriname, ook uit een koloniaal oogpunt gewenscht is, aan welke eischen behoort te worden voldaan en welken steun behoort te worden verleend, werd op den 18den April 1895 aan den Gouverneur ingediend.

B. *Uit Britsch-Indië, China en West-Indië.*

Volgens opgaven verstrekt door de districts-commissarissen waren op ultimo December 1895:

in de districten Boven-Para en Boven-Suriname in huur 46,90 H.A. domeinland tegen f 10 in 't jaar per H.A., bij 27 immigranten, waaronder: 19 immigranten uit Britsch-Indië,
6 „ „ West-Indië,
2 „ „ China,

en in kosteloos gebruik 35,18 H.A. domeinland bij 20 immigranten uit Britsch-Indië; 2 immigrnten uit China hadden te zamen 3,04 H.A. land van het Gouvernement in eigendom gekregen.

Van particulieren hadden 1 immigrant uit Britsch-Indië en 1 immigrant uit China, tegen huurprijs van f 25 en f 14 in 't jaar elk een stuk land in huur; terwijl 5 immigranten door koop eigenaars waren geworden van land behoorende tot de verlaten plantages Heijsvliet en Ornamibo; onder wie 3 immigranten uit Britsch-Indië en 2 immigranten uit China.

In het district Cottica waren in huur 1,5 H.A. domeinland tegen f 10 per H.A. in 't jaar bij 1 Britsch-Indischen immigrant, en in kosteloos gebruik 18 H.A. domeinland bij 9 Britsch-Indische immigranten.

2 Britsch-Indische immigranten waren door koop van particulieren eigenaars van 22 H.A. land.

In het district Boven-Commewijne waren in kosteloos gebruik 2 H. A. domeinland bij 1 immigrant uit China.

1 Britsch-Indische immigrant had 2 H. A. van het Gouvernement in eigendom gekregen, en 12 Britsch-Indische immigranten waren door koop eigenaars geworden van een deel der verlaten plantages Vossenburg en Breukelerwaard.

In het district Nickerie waren in huur 22,903 H. A. domeinland tegen f 10 in 't jaar per H. A. bij 14 immigranten, waaronder:
8 immigranten uit Britsch-Indië en
6 " " West-Indië.

4 immigranten uit West-Indië hadden te zamen 40 H. A. van het Gouvernement in eigendom gekregen,

en 15 immigranten, waaronder 5 uit Britsch-Indië en 10 uit West-Indië hadden te zamen 132,74 H. A. land van particulieren gekocht.

In het district Saramacca waren in huur 58 H.A. domeinland tegen f 10 in 't jaar per H.A. bij 27 immigranten, onder wie:
18 immigranten uit Britsch-Indië,
3 " " West-Indie, en
6 " " China,
en in kosteloos gebruik 275 H.A domeinland bij 133 immigranten, onder wie: 127 immigranten uit Britsch-Indië,
4 " " West-Indië, en
2 " " China.

36 immigranten hadden te zamen 318 H.A. van het Gouvernement in eigendom gekregen, onder wie:
24 immigranten uit Britsch-Indië,
4 " " West-Indië, en
8 " " China,

Van particulieren hadden 2 Britsch-Indische immigranten te zamen 4 H.A. land in huur, waarvan 2 H.A. à f 10 per H.A. in het jaar, en 2 H.A. kosteloos, maar onder verplichting cacao aan te planten, en 3 West-Indische immigranten te zamen 27 H.A., waarvan 2 H.A. kosteloos, maar onder verplichting cacao aan te planten en 25 H A. tegen een huurprijs van f 2 per H.A. in het jaar.

Door koop van particulieren waren 16 Britsch-Indische immigranten eigenaars geworden van 168,30 H.A. land en 1 immigrant uit China van 10 H.A. land.

In het district Beneden-Commewijne waren in huur 1,1175 H.A domeinland tegen f 10 in het jaar per H A. bij 1 immigrant uit Britsch-Indië en in kosteloos gebruik 10 HA. domeinland bij 5 immigranten uit Britsch-Indië,

Door koop van particulieren waren 24 Britsch-Indische immigranten eigenaars geworden van 686,743 H.A. land.

Op 31 December 1895 waren op de vestigingsplaats Alkmaar 16 perceelen, te zamen groot 25,6 H.A. ter uitoefening van den kleinen landbouw in gebruik afgestaan aan 16 Britsch-Indische immigranten en bovendien 85 perceelen à 1,6 H.A. en 36 perceelen à 0,8 H.A., te zamen dus tot een oppervlakte van 164,8 H.A., aan 121 Britsch-Indische immigranten, voorloopig ter bebouwing aangewezen, waarbij nog kan worden vermeld, dat in het laatst van het afgeloopen jaar en in het begin van 1896 de beplantingen op perceel n°. 3 door den eersten gebruiker aan hem die thans dit perceel in gebruik heeft werden overgedaan voor f 34; de beplantingen op perceel n°. 11 voor f 50; die op perceel n°. 37 voor f 125; die op perceel n°. 10 voor f 215 en die op perceel n°. 9 voor f 240.

In het district Beneden-Para waren in huur 10 H.A. domeinland tegen f 10 in het jaar per H.A. bij 5 immigranten uit Britsch-Indië en in kosteloos gebruik 55 H.A. domeinland bij 27 immigranten uit Britsch-Indië.

2 Britsch-Indische immigranten hadden te zamen 4 H.A. van het Gouvernement in eigendom gekregen.

83 Britsch-Indische immigranten hadden te zamen 316,5 H.A. in huur van particulieren tegen f 3,95 gemiddeld per H.A. in het jaar.

1 Britsch-Indische immigrant was door koop eigenaar geworden van 23 H.A. land.

In het district Beneden-Suriname waren in huur 6,5 H.A. domeinland tegen f 10 in het jaar per H.A. bij 7 immigranten uit Britsch-Indië; terwijl 41 Britsch-Indische immigranten 80,75 H.A tegen een gemiddelden huurprijs van f 11,22 per H.A. in het jaar van particulieren in huur hadden.

Volgens hooger bedoelde gegevens waren dus 92 immigranten, onder wie: 69 uit Britsch-Indië, 15 uit West-Indië, en 8 uit China, huurders van 146,92 H.A. domeinland; hadden 195 immigranten, onder wie: 188 uit Britsch-Indië, 4 uit West-Indië, en 3 uit China, kosteloos 396,18 H.A. domeinland in gebruik; terwijl op de vestigingsplaats Alkmaar 190,4 H A. aan 137 Britsch-Indische immigranten ter bebouwing in gebruik waren afgestaan of voorloopig ter bebouwing waren aangewezen.

Voorts hadden 45 immigranten, onder wie:
27 uit Britsch-Indië, 8 uit West-Indië, en 10 uit China, te zamen 367,04 H.A. van het Gouvernement in eigendom gekregen, terwijl 131 immigranten, onder wie:
127 uit Britsch-Indië, 3 uit West-Indië, en 1 uit China, behalve 2 stukken land, waarvan de grootte niet bekend is, 403,8 H.A. van particulieren in huur hadden, en 76 immigranten, onder wie: 63 uit Britsch-Indië, 11 uit West-Indië, en 3 uit China, door koop van particulieren eigenaars waren geworden, behalve van 4 verlaten plantages, waarvan de uitgestrektheid niet met juistheid kan worden opgegeven, van 1046,78 H.A. land [1])

Onder de besteedde kooppprijzen trokken de aandacht:

1. eene som van f 3500, waarvoor door 1 immigrant uit China is gekocht een perceel land van 10 H.A. in het district Saramacca;

2. eene som van f 2000, waarvoor door 1 immigrant uit China werd gekocht 21,45 H.A. van plantage Ornamibo;

3. eene som van f 1500, waarvoor door 2 Britsch-Indische immigranten werd gekocht de plantage Sanssouci in de Orleanakreek;

4. eene som van f 960, waarvoor door 1 immigrant uit West-Indië werd gekocht een grond van 26⅔ H.A. in Nickerie;

5. eene som van f 900, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werden gekocht de beplantingen op een perceel in Saramacca, groot 2 H.A.;

6. eene som van f 900, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werden gekocht de beplantingen op een perceel in Saramacca, groot 2 H.A.;

7. eene som van f 900, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werd gekocht een perceel van plantage Vossenburg in Boven-Commewijne;

8. eene som van f 800, waarvoor door 1 immigrant uit Britsch-Indië werd gekocht een perceel groot 15,30 H.A. in Nickerie;

9. eene som van f 700, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werden gekocht de beplantingen op een perceel land in Saramacca, groot 2 H.A.;

10. eene som van f 700, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werden gekocht de beplantingen op een perceel in Saramacca, groot 4 H A.;

11. eene som van f 500, waarvoor door 1 immigrant uit China werd gekocht 19,75 H A. van de verlaten plantage Ornamibo;

12. eene som van f 500, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werd gekocht p.m. 3 H A. van de verlaten plantage Ornamibo;

13. eene som van f 500, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werden gekocht de beplantingen op een perceel in Saramacca, groot 4 H.A.;

14. eene som van f 500, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werden gekocht de beplantingen op 1 perceel in Saramacca, groot 2 H.A.;

15. eene som van f 500, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant is gekocht een perceel, groot 3,3 H.A. in Saramacca;

16. eene som van f 475, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werden gekocht 15 H.A. van de verlaten plantage Constantia, in het district Cottica;

17. eene som van f 450, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrant werden gekocht de beplantingen op een perceel van 0,89 H.A., gelegen op de vestigingsplaats Domburg;

18. eene som van f 450, waarvoor door 4 Britsch-Indische immigranten werd gekocht een gedeelte van de plantage Nut en Schadelijk, in Beneden-Commewijne;

19. eene som van f 400, waarvoor door 1 Britsch-Indischen immigrrnt werden gekocht de beplantingen op een perceel land in Saramacca, groot 2 H.A.

Aan één immigrant uit Britsch-Indië werden in 1895, krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24), de premie van f 100 uitbetaald en werd door hem afstand gedaan van het recht op vrijen terugvoer naar Indië.

Behalve de hierboven bedoelde immigranten, die zich aan den kleinen landbouw wijden, bevinden zich in de onmiddellijke nabijheid der stad, gevestigd op de achtererven langs de Gravenstraat, den Wanicaweg, den weg van Charlesburg naar zee, enz., nog verschillende, voor het meerendeel Britsch-Indische immigranten, die zich met den veeteelt onledig houden.

Ook zijn velen hunner, onder wie niet minder dan 85 Britsch-Indische immigranten in de stad of in de districten gevestigd, gepatenteerd als rondventer, winkelier, vettewarier, tapper, goud- en zilversmid, horlogemaker en barbier, terwijl anderen als grassnijders en door den verkoop van gras voor beestenvoer alhier ter stede een goed bestaan vinden.

De agent-generaal,
G. H. Barnet Lyon.

[1]) Aan de hierboven verstrekte opgaven ontbreken die uit het district Coronie, welke niet tijdig vóór de samenstelling van het verslag werden ontvangen.

STAAT

AANTOONENDE

DE AANKOMST EN VERDEELING VAN IMMIGRANTEN

GEDURENDE HET JAAR

1895.

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
					Mannen.	Vrouwen.	Van 10—15 jaren.		Beneden 10 jaren.		Totaal.
							Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
			1895.								
1	*Erne (III).*	1613,24	27 April.	Calcutta (Britsch-Indië).	349	146	6	5	46	39	591
				Totaal . .	349	146	6	5	46	39	591
2	*Grecian (II).*	1272,36	26 October.	Calcutta (Britsch-Indië).	336	138	2	2	35	38	551
				Geboren vóór de toedeeling	„	„	„	„	1	„	1

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	Getal aan elke plantage toegewezen.							AANMERKINGEN.
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10—15 jaren.		Beneden 10 jaren.		Totaal.	
			Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Nieuw-Clarenbeek	7	3	„	„	1	„	11	
Killenstein	4	1	„	„	„	„	5	
Berlijn	11	4	„	„	1	1	17	
Rust en Werk	8	4	1	„	„	1	14	
Zoelen	94	40	„	3	12	10	159	
Marienburg	126	55	5	1	18	18	223	
Geertruidenberg	6	2	„	„	1	„	9	
Wederzorg	9	4	„	„	2	„	15	
Belwaarde	11	4	„	„	1	2	18	
Dordrecht	11	4	„	„	3	„	18	
Jagtlust	25	11	„	1	4	2	43	
la Liberté	9	4	„	„	„	2	15	
Vreeland	6	2	„	„	1	„	9	
la Rencontre	11	4	„	„	1	2	18	
de Morgenster	4	2	„	„	„	1	7	
Johanna Catharina	1	„	„	„	„	„	1	
't Lotland nº. 36	6	2	„	„	1	„	9	
	349	146	6	5	46	39	591	
de Eendracht	7	3	„	„	„	2	12	
Constantia	4	2	„	„	„	„	6	
Killenstein	14	6	„	„	1	2	23	
de Maasstroom	7	3	„	„	„	2	12	
Elisabeth'shoop	7	3	„	„	2	„	12	
Johannesburg	7	3	„	„	2	„	12	
Rust en Werk	40	18	1	„	1	6	66	
Nieuwgrond	5	2	„	„	„	„	7	
Spieringshoek	7	3	„	„	2	„	12	
Vriendsbeleid en Ouderszorg	7	3	„	„	2	„	12	
Wederzorg	14	6	„	„	1	2	23	
Sorgvliet	7	3	„	„	„	2	12	
Leliendaal en Ellen	7	3	„	„	„	2	12	
Geertruidenberg	7	3	„	„	1	1	12	
Marienburg	47	17	1	2	6	3	76	
Voorburg	11	3	„	„	1	1	16	
Susanna'sdaal	18	7	„	„	2	2	29	
Belwaarde	6	2	„	„	„	1	9	
Dordrecht	7	3	„	„	„	2	12	
Jagtlust	28	11	„	„	2	4	45	
Meerzorg	14	6	„	„	2	1	23	
Peperpot	4	2	„	„	„	„	6	
de Morgenstond	7	3	„	„	1	1	12	
Ma Retraite	9	3	„	„	1	1	14	

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
					Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaren.		Beneden 10 jaren		Totaal.
							Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
				Totaal. . .	336	138	2	2	36	38	552
			1895								
3	*Hereford (III)* . .	1469,33	27 November	Calcutta (Britsch-Indië).	302	119	»	3	24	25	473
				Totaal. . .	302	119	»	3	24	25	473

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	Getal aan elke plantage toegewezen.							AANMERKINGEN.
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaren.		Beneden 10 jaren.		Totaal.	
			Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Petersburg	7	3	„	„	2	„	12	
Vreeland	6	2	„	„	1	„	9	
Waterland	7	3	„	„	1	1	12	
Johanna Catharina	7	3	„	„	1	1	12	
Caledonia	6	2	„	„	1	„	9	
de Morgenster	5	2	„	„	„	„	7	
't Lotland n°. 36	7	3	„	„	2	„	12	
Wees elders uitbesteed	„	„	„	„	„	1	1	
Wegens ziekte nog niet toebedeeld.	„	2	„	„	„	„	2	
Overleden vóór de toedeeling	„	„	„	„	1	„	1	
	336	138	2	2	36	38	552	
Alliance	9	4	„	„	„	2	15	
Constantia	4	2	„	„	„	„	6	
Slootwijk	4	1	„	„	„	„	5	
Nieuwgrond	5	2	„	„	„	„	7	
Wederzorg	21	8	„	„	3	1	33	
Geertruidenberg	7	3	„	„	„	1	11	
Marienburg	67	28	„	3	7	6	111	
Brouwerslust	7	3	„	„	1	1	12	
Killenstein	7	3	„	„	„	1	11	
Mon souci	10	4	„	„	2	„	16	
Zorg en Hoop	11	4	„	„	„	2	17	
Voorburg	10	4	„	„	1	1	16	
Lust en Rust	6	2	„	„	1	„	9	
Belwaarde	7	3	„	„	„	1	11	
Jagtlust	20	7	„	„	2	2	31	
Meerzorg	22	8	„	„	2	2	34	
la Liberté	7	3	„	„	1	„	11	
Peporpot	4	2	„	„	„	„	6	
de Morgenstond	7	3	„	„	1	„	11	
Ma Retraite	9	3	„	„	„	1	13	
Tout-lui-faut	7	3	„	„	1	„	11	
Vreeland	5	2	„	„	„	„	7	
Waterland	7	3	„	„	1	„	11	
Johanna Catharina	7	3	„	„	„	1	11	
Broederschap	11	4	„	„	„	2	17	
Caledonia	11	5	„	„	1	1	18	
Wegens ziekte nog niet toebedeeld.	10	1	„	„	„	„	11	
Overleden vóór de toedeeling	„	1	„	„	„	„	1	
	302	119	„	3	24	25	473	

RECAPITUL

PLAATS VAN HERKOMST.	VAN WAAR GEKOMEN.	TOEGEWEZEN AAN PLANTAGES IN														
		DE OUDE KOLONIE.					NICKERIE.					CORONIE.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes	Totaal.
Britsch-Indië . . .	Calcutta . . .	964	394	110	111	1579	13	5	3	„	21	„	„	„	„	„

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in de kolonie

PLAATS VAN HERKOMST.	Van 1853 tot en met 1862.	Van 1863 tot en met 1872.	Van 1873 tot en met 1882.	Van 1883 tot en met 1892.	1894.
Nederlandsch-Indië	8	21	94	94	„
Madera	275	205	„	„	„
China	487	2015	„	„	„
West-Indië	„	2382	214	79	„
Nederland	„	2	87	„	„
Britsch-Indië	„	„	6569	8633	1092
Totaal	770	4625	6964	8806	1092

LATIE.

NIET TOEGEWEZEN EN DE REDENEN WAAROM.						TOTAAL AANGEVOERD.					*AANMERKINGEN.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	*AANMERKINGEN.*	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
„	„	„	1	1	Wees, elders uitbesteed.	987	403	114	112	1616	Hieronder begrepen 1 jongen, geboren vóór de toedeeling.
10	3	„	„	13	Wegens ziekte nog niet toebedeeld.						
„	1	1	„	2	Overleden vóór de toedeeling.						

Suriname van af 1 Januari 1853 tot ultimo December 1895.

1894.	1895.	Totaal.	*AANMERKINGEN.*
582	„	799	
„	„	480	
„	„	2 502	
„	„	2 675	
„	„	89	
1206	1615	19 115	
1788	1615	25 660	

De agent-generaal,

G. H. Barret Lyon.

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE J[3].

N°. 15.

STAAT aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage op ultimo December 1895.

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië.					Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
District Cottica.											
de Eendracht	88	32	10	11	141	"	"	"	"	"	141
Alliance	261	79	34	40	414	"	"	"	"	"	414
	349	111	44	51	515	"	"	"	"	"	515
District Boven-Commewijne.											
Nieuw-Clarenbeek	36	12	9	2	59	"	"	"	"	"	59
District Beneden-Commewijne.											
Pieterszorg	22	7	2	1	32	"	"	"	"	"	32
Rust en Werk	278	91	34	38	441	20	10	3	1	34	475
Johannesburg	31	10	4	6	51	7	3	"	"	10	61
de Maasstroom	16	6	1	3	26	"	"	"	"	"	26
Berlijn,	39	9	4	2	54	17	6	"	"	23	77
Elisabeth'shoop	23	9	5	3	40	"	"	"	"	"	40
Frederiksdorp	25	2	1	1	29	"	"	"	"	"	29
Guadeloupe	9	"	"	"	9	"	"	"	"	"	9
Marienbosch	41	7	2	1	51	7	3	"	2	12	63
Kroonenburg	7	2	"	1	10	"	"	"	"	"	10
Brouwerslust	34	15	7	4	70	"	"	"	"	"	70
Killenstein	53	17	4	6	80	"	"	"	"	"	80
Mon souci	44	13	5	1	63	"	"	"	"	"	63
't Vertrouwen	23	6	2	1	32	7	3	"	"	10	42
Zorg en Hoop	48	10	3	8	69	"	"	"	"	"	69
Constantia	21	10	5	"	36	8	3	"	"	11	47
Slootwijk	14	4	1	1	20	"	"	"	"	"	20
Schoonoord	17	6	"	3	26	"	"	"	"	"	26
de Nieuwgrond	10	4	"	"	14	7	3	"	"	10	24
Spieringshoek	40	14	6	5	65	5	3	"	"	8	73
Vriendsbeleid en Ouderszorg	46	15	5	3	69	7	3	"	"	10	79
Wederzorg	118	43	20	13	194	11	4	1	"	16	210

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië.					Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Katwijk	15	3	1	1	20	„	„	„	„	„	20
Mon trésor	14	6	2	4	26	12	4	„	„	16	42
Nijd en Spijt	5	2	1	2	10	„	„	„	„	„	10
Sorgvliet	29	11	5	5	50	9	2	„	„	11	61
Leliendaal en Ellen	33	6	1	4	44	7	3	„	„	10	54
Marienburg	587	211	94	71	963	77	28	3	5	113	1076
Geertruidenberg	43	13	5	3	64	„	„	„	„	„	64
Zoelen	280	97	50	39	466	86	38	9	10	143	609
	1975	649	270	230	3124	287	116	16	18	437	3576
District Boven-Suriname.											
Petersburg	37	15	11	7	70	11	3	„	2	16	86
Vreeland	28	10	4	2	44	„	„	„	„	„	44
Maagdenburg	12	1	„	5	18	„	„	„	„	„	18
St. Barbara	16	5	3	1	25	„	„	„	„	„	25
	93	31	18	15	157	11	3	„	2	16	173
District Beneden-Suriname.											
Voorburg	169	59	36	23	287	21	10	1	4	36	323
Susanna'sdaal	55	21	9	12	97	„	„	„	„	„	97
Belwaarde	41	17	3	6	67	„	„	„	„	„	67
Lust en Rust	25	7	1	1	34	6	3	1	1	11	45
Dordrecht	47	19	8	10	84	6	3	„	1	10	94
Jagtlust	176	67	23	25	291	„	„	„	„	„	291
Meerzorg	147	56	22	16	241	„	„	„	„	„	241
la Liberté	46	14	3	4	67	13	4	„	„	17	84
Peperpot	8	4	1	„	13	„	„	„	„	„	13
de Morgenstond	35	15	5	11	66	„	„	„	„	„	66
Geijersvlijt	21	6	4	2	33	9	3	„	1	13	46
Clevia	„	„	„	„	„	19	4	1	„	24	24
Ma Retraite	18	6	1	2	27	„	„	„	„	„	27
Oldenburg (Toevlugt)	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	2
Kwatta	10	1	1	3	15	„	„	„	„	„	15
	800	292	117	115	1324	74	27	3	7	111	1435
District Boven-Para.											
Boxel	7	2	„	1	10	11	4	„	1	16	26
la Rencontre	16	7	2	3	28	„	„	„	„	„	28
Waterland	48	13	5	9	75	„	„	„	„	„	75
Accaribo	18	7	1	3	29	„	„	„	„	„	29
	89	29	8	16	142	11	4	„	1	16	158

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië					Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
District Beneden-Para.											
Tout lui faut	39	12	4	2	57	„	„	„	„	„	57
District Beneden-Saramacca.											
Caledonia	28	10	2	1	41	„	„	„	„	„	41
Concordia	29	11	6	2	48	„	„	„	„	„	48
de Dankbaarheid	10	3	1	1	15	„	„	„	„	„	15
Carharina Sophia	32	12	2	10	56	„	„	„	„	„	56
Broederschap	26	9	8	7	50	„	„	„	„	„	50
de Morgenster	16	7	1	3	27	„	„	„	„	„	27
Johanna Catharina	38	15	9	10	72	„	„	„	„	„	72
Frederici'sgift	11	4	„	„	15	„	„	„	„	„	15
Margaretha'sgift	„	„	„	„	„	7	3	„	„	10	10
la Poule	6	2	„	„	8	„	„	„	„	„	8
	196	73	29	34	332	7	3	„	„	10	342
District Coronie.											
Leasowes en Sarah en Mary'shope.	1	„	„	„	1 (op straf)	„	„	„	„	„	1
District Nickerie.											
Margarethenburg	17	6	2	2	27	„	„	„	„	„	27
Waterloo	162	66	29	31	288	„	„	„	„	„	288
Hazard	136	61	22	16	235	„	„	„	„	„	235
Crappahoek	37	18	4	5	64	„	„	„	„	„	64
't Lotland n°. 36	46	16	5	2	69	„	„	„	„	„	69
	398	167	62	56	683	„	„	„	„	„	683
Weezen, bij particulieren uitbesteed	27	17	30	31	105	„	„	1	1	2	107
Leprozen-etablissement Batavia.	13	2	„	1	16	„	„	„	„	„	16
Stad Paramaribo	24	10	„	3	37	20	2	„	„	22	59

RECAPITULATIE.

DISTRICTEN.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië.					Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Cottica	349	111	44	51	555	„	„	„	„	„	555
Boven-Commewijne	36	12	9	2	59	„	„	„	„	„	59
Beneden-Commewijne	1975	649	270	230	3124	287	116	16	18	437	3561
Boven-Suriname	93	31	18	15	157	11	3	„	2	16	173
Beneden-Suriname	800	292	117	115	1324	74	27	3	7	111	1435
Boven-Para	89	29	8	16	142	11	4	„	1	16	158
Beneden-Para	39	12	4	2	57	„	„	„	„	„	57
Beneden-Saramacca	196	73	29	34	332	7	3	„	„	10	342
Coronie	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1
Nickerie	398	167	62	56	683	„	„	„	„	„	683
Weezen, bij particulieren uitbesteed.	27	17	30	31	105	„	„	1	1	2	107
Leprozen-etablissement Batavia.	13	2	„	1	16	„	„	„	„	„	16
Stad Paramaribo	24	10	„	3	37	20	2	„	„	22	59
Totaal	4040	1405	591	556	6592	410	155	20	29	614	7206

De agent-generaal,

G. H. Barnet Lyon.

VERGELIJKENDE STAAT

van de productie over de jaren 1893, 1894 en 1895.

DISTRICTEN. Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	SUIKER. Muscovado. Kilogrammen. 1893.	1894.	1895.	Aantal hectaren afgemalen riet in 1893.	1894.	1895.
Boven-Cottica	"	"	"	"	"	"	"
Perica	"	151 140	"	"	60,6	"	"
"	Cottica	"	71 400	178 450	"	36	44
Boven-Commewijne	"	190 000	"	"	60,4	"	"
Commetewane	"	"	"	"	"	"	"
Matappica	"	"	"	"	"	"	"
"	Boven-Commewijne	"	1 600	"	"	10	"
Beneden-Cottica	"	"	"	"	"	"	"
Beneden-Commewijne	"	"	"	"	"	"	"
Beneden-Commewijne		"	"	"	"	"	"
Boven-Suriname		"	"	"	"	"	"
Beneden-Suriname		"	"	"	"	"	"
Boven-Para		40 150	25 150	26 250	26	20	22
Beneden-Para		"	"	"	"	"	"
Boven-Saramacca		"	"	"	"	"	"
Beneden-Saramacca		"	"	"	"	"	"
Nickerie		350 100	119 000	115 000	151	58	26
Coronie		"	"	"	"	"	"
Marowijne		"	"	"	"	"	"
		731 390	217 150	319 700	298	124	92

DISTRICTEN. Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	MELASSE. Liters. 1893.	1894.	1895.	RUM. Liters. 1893.	1894.	1895.
Boven-Cottica	"	"	"	"	"	"	"
Perica	"	39 184	"	"	57 029	"	"
"	Cottica	"	25 488	153 247	"	99 520	136 956
Boven-Commewijne	"	52 500	"	"	53 579	"	"
Commetewane	"	"	"	"	"	"	"
Matappica	"	"	"	"	90 315	"	"
"	Boven-Commewijne	"	320	"	"	7 930	"
Beneden-Cottica	"	193 387	"	"	"	"	"
Beneden-Commewijne	"	1 218 400	"	"	12 789	"	"
Beneden-Commewijne		"	1 298 261	904 011	"	13 690	287 915
Boven-Suriname		"	"	"	"	"	"
Beneden-Suriname		"	"	"	54 376	35 669	70 584
Boven-Para		"	"	"	62 272	44 548	72 695
Beneden-Para		"	"	"	"	"	"
Boven-Saramacca		"	"	"	"	"	"
Beneden-Saramacca		"	"	"	"	"	"
Nickerie		103 057	20 500	32 500	191 134	198 285	304 718
Coronie		"	"	"	"	"	"
Marowijne		"	"	"	"	"	"
		1 606 528	1 344 569	1 089 758	521 494	399 642	872 868

Aantal kilogrammen suiker gemiddeld per hectare verkregen.			SUIKER. Vacuumpan. Kilogrammen.			Aantal hectaren gemalen riet.			Aantal kilogrammen suiker gemiddeld per hectare verkregen.		
1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.	1893.	1894	1895.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2 494	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	1 972	4 055	"	760 000	789 600	"	160	173	"	4 750	4 564
3 145	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	520 525	"	"	118,8	"	"	4 380,4	"	"
"	160	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	1 063 700	"	"	193	"	"	5 512	"	"
"	"	"	4 465 057	"	"	545,5	"	"	"	"	"
"	"	"	"	5 262 650	6 088 800	"	566	803	"	5 414	7 582
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	423 800	368 781	478 130	106	106	101	3 998	3 479	4 734
1 544	1 257	1 193	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2 613,6	1 575	4 423	1 615 100	2 041 700	2 607 660	428	416	472	3 739	4 876	5 524
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2 454	1 241	3 475	8 088 182	8 433 131	9 964 190	1 521	1 248	1 549	4 407	4 629	6 439

CACAO. Kilogrammen.			BANANEN. Bossen.			KOFFIE. Heele. Kilogrammen.			KOFFIE. Gebroken. Kilogrammen.		
1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.	1893	1894.	1895
23 419	"	"	18 568	"	"	2 166	"	"	2 379	"	"
41 860	"	"	6 039	"	"	233,5	"	"	625	"	"
"	36 907,5	45 713	"	21 260	20 534	"	3 288,5	3 839	"	2 193	7 363
10 989	"	"	5 583	"	"	"	"	"	830	"	"
29 117,5	"	"	4 968	"	"	"	"	"	738	"	"
165 895,5	"	"	7 917	"	"	"	"	"	"	"	"
"	44 321,5	63 419	"	12 399	16 148	"	424	1 037	"	2 427	2 070
618 540	"	"	50 412	"	"	3 203	"	"	"	"	"
639 564,5	"	"	31 078	"	"	4 378,5	"	"	35	"	"
"	1 339 443	1625 580,05	"	69 849	76607	"	9 237	14 714	"	20	17
35 018	50 558,5	87 362,5	28 238	17 855	17 886	649	202,5	301,5	"	"	"
314 520,5	777 089	1031 888	80 425	65 171	51 569	16 497,5	41 259,5	65 480,75	"	274,5	1 161,8
80 799,5	106 322,5	119 859,5	8 643	12 863	16 354	829	639,5	2 587,25			"
587 543	33 454,5	61 363,5	10 073	2 947	3 084	582	159	278	"	"	"
6 397	10 380	800	1 005	5 425	950	"	"	"	"	"	"
565 587,5	539 132,5	549 915	157 110	103 602	56 997	350	1 522,5	2 060,25	"		210
237 203	313 863	260 985	35 061	29 744	33 804	1 328	3 331,5	3 119	103,5	"	1 383,5
79 436,5	83 707	75 823	146 008	57 093	34 716	1 129	1 243	1 445,5	"	"	"
"	"	"	"	150	170	"	18	"	"	"	"
3 435 890,5	3 335 179	3922 708,55	591 128	398 358	328 819	31 345,5	61 379	94 862,25	4 710,5	4 914,5	12 205,3

DISTRICTEN.		RIJST.			AARDVRUCHTEN.		
		Kilogrammen.			Kilogrammen.		
Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1893.	1894.	1895.	1893.	1894.	1895.
Boven-Cottica	„	„	„	„	7 650		„
Perica	„	„	„	„	750	„	„
„	Cottica	„	„	„	„	7 035	4 950
Boven-Commewijne	„	„	„	„	4 080	„	„
Commetewane	„	„	„	„	130	„	„
Matappica	„	„	„	„	1 130	„	„
„	Boven-Commewijne	„	„	„	„	13 680	18 860
Beneden-Cottica	„	„	„	„	40	„	„
Beneden-Commewijne	„	560	„	„	1 140	„	„
	Beneden-Commewijne	„	2 590	6 850	„	4 140	10 187
	Boven-Suriname	675	2 355	4 848	19 699	39 223	52 420
	Beneden-Suriname	10	250	4 000	4 325	72 919	66 140
	Boven-Para	11 375	15 027	12 494	341 660	356 425	338 685
	Beneden-Para	7 370	9 426	30 684	27 064	17 130	10 252
	Boven-Saramacca	36	220	3 775	1 300	3 750	12 450
	Beneden-Saramacca	4 830	950	1 000	9 849	20 850	33 976
	Nickerie	1 000	„	„	2 880	4 225	4 810
	Coronie	„	„	„	56 110	32 600	51 370
	Marowijne	„	„	„	„	240	540
		28 856	30 818	63 651	477 807	572 017	604 634

DISTRICTEN.		KOORN.			
		Kilogrammen.			
Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1893.	1894.	1895.	
Boven-Cottica	„	25 275	„	„	
Perica	„	47 315	„	„	
„	Cottica	„	17 480	21 990	f 60 houtwaren.
Boven-Commewijne	„	18 500	„	62 550	
Commetewane	„	15 331	„	„	
Matappica	„	37 055	„	„	
„	Boven-Commewijne	„	91 325	„	f 1 931 houtwaren.
Beneden-Cottica	„	25 463	„	„	
Beneden-Commewijne	„	27 350	„	„	
	Beneden-Commewijne	„	115 572	68 834	9036 bossen bacoves.
	Boven-Suriname	44 550	41 400	11 510	446 „ „ ; f 11 985 houtwaren.
	Beneden-Suriname	13 900	40 894,5	49 311	2983 „ „ ; f 123 houtwaren ; 10 H.L. lemmetjes.
	Boven-Para	41 378	47 740	40 570	3354 „ „ ; f 14 779,25 houtwaren.
	Beneden-Para	7 583,5	4 791	8 815	
	Boven-Saramacca	490	2 170	4 075	
	Beneden-Sarmacca	38 913	53 880	40 837	3700 „ „ ; f 2 800 houtwaren ; 150 K.G. katoen.
	Nickerie	14 377	13 778	13 950	
	Coronie	38 405	49 050	17 080	395 971 kokosnoten, 12 840 L. kokosolie, 3960 L. lemmetjessap, 16 612 K.G. copra en 97 bossen bacoves.
	Marowijne	„	160	600	
		398185,5	478240,5	340 122	

STAAT

VAN DE

SUIKERCULTUUR IN SURINAME IN 1895.

DISTRICTEN.	PLANTAGES	Uitgestrektheid der plantages. — Hectaren.	Uitgestrektheid in bebouwing op ult. Dec. — Hectaren.	Uitgestrektheid waarvan in oogst. — Hectaren.	Suiker. (Muscovado.) — Kilogrammen.	Suiker. (Vacuumpan.) — Kilogrammen.
Cottica	de Eendracht	600	80	44	178 450	"
	Alliance	1860	212	173	"	789 600
Beneden-Commewijne	Rust en Werk	895	205	193	"	1 279 000
	Zoelen en Marienburg.	1265	[1]) 750,5	610	"	4 809 800
Beneden-Suriname	Meerzorg	1247	102	101	"	478 130
Boven-Para	La Rencontre	640	[2]) 55,5	22	26 250	"
Nickerie.	Waterloo	400	250	287	"	1 556 660
	Nursery	429	60	26	115 000	"
	Hazard.	398	185	185	"	1 051 000
			1900	1641	319 700	9 964 190

Gemiddelde productie suiker per hectare. — Kilogrammen.	Melasse. — Liters.	Rum. — Liters.	Dram. — Liters.	Arbeiders.			Nevenproducten.	Aanmerkingen.
				Immigranten.	Andere.	Totaal.		
4055,68	43 247	45 500	„	126	37	163		
4564,16	110 000	91 456	„	356	91	447		
6594	92 811	„	„	387	128	515		
7885	811 200	287 915	„	1385	471	1856	1 266 K.G. heele koffie, 36 561 „ cacao.	[1]) Van deze zijn 42 H.A. beplant met cacao en 3,5 H.A. 3,5 H.A. met koffie.
4734	„	70 584	„	212	73	285		
1193	„	72 695	„	26	27	53	11 023 K.G. cacao.	[2]) Van deze zijn 27 H.A. beplant met cacao en 6,5 H.A. met cacao en bananen.
5423	„	205 288	„	253	351	604		
4423	32 500	„	„	„	141	141		
5675	„	99 430	„	212	201	413		
6254	1 089 758	872 868	„	2957	1520	4477		

STAAT

VAN DE

CACAO-CULTUUR IN SURINAME,

alleen en vereenigd met andere cultures in 1895.

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Cottica	Zes kinderen	400	5,5	640	550	70	60
	Hagenbosch	2	2	250	80	„	„
	La Paix	694	17,25	150	1 100	125	10
	Groot Marseille	640	17,5	1 100	400	„	„
	Souburg	15	5,5	450	220	„	10
	Mon Sort	904	20,3	2 290	„	„	3 514
	Mon Désir	10	18,5	1 700	„	„	36
	Klein Mon Désir	300	15	960	700	130	75
	Onderneming	„	8,5	410	830	190	„
	Lunnenburg	471	8	130	360	410	60
	Marienburg	„	7,5	600	520	390	150
	Elk 't Zijn	„	5	125	740	210	10
	Goed succes	„	31,5	1 270	630	265	1 380
	Patientie	„	36	1 380	1 000	340	840
	Nackarackibo	205	25,25	3 430	875	650	120
	Naaldwijk	300	12,25	2 000	300	„	100
	Brunswijk	107	8,5	730	250	„	180
	Geertruidenberg	343	25,5	2 104	1 564	150	765
	Beekvliet	429	38,25	3 089	1 300	„	945
	Rotterdam	4	5	250	700	„	134
	Lieverpool	„	15,5	570	580	„	163
	de Oude Bijenkorf	158	12	730	700	„	1 135
	Molhoop	298	14	645	860	„	„
	de Gekroonde Pauw	80	9	950	370	„	99
	Nieuw Levant	3 500	14	3 250	600	„	270
	L'Aventure	342	10,5	1 080	500	„	„
	Vlaardingen	„	12	500	760	300	240
	de Jonge Bijenkorf	429	6	320	480	290	430
	Boxweide	„	5,25	500	260	240	„
	Boxweide	„	3,5	260	„	310	„
	Poelwijk	208	15,5	2 350	450	190	60
	Schoonauwen	6	6	760	620	„	„
	Meulwijk	„	32	1 990	655	620	„
	Onvergenoegd	54	17,5	3 050	„	„	50
	Waterwijk	„	22	2 900	100	„	200
	Rustenburg	„	5	700	430	„	„
	Constantia	„	17	2 100	790	„	166
			529,55	45 713	20 274	4 880	11 202

Koorn. (Maïs). Kilogrammen.	Rijst. Kilogrammen.	Arbeiders. Kleine landbouw. Eigenaren.	Arbeiders. Kleine landbouw. Pachters.	Arbeiders. Immigranten.	Arbeiders. Andere.	Totaal.	AANMERKINGEN.
„	„	6	„	„	4	10	
300	„	„	3	„	„	3	
1 200	„	4	„	„	20	24	
5 000	„	2	3	„	15	20	
400	„	2	„	„	5	7	
„	„	1	„	„	6	7	
„	„	5	„	„	8	13	
„	„	„	12	„	21	33	
970	„	2	14	„	15	31	
780	„	„	10	„	10	20	
500	„	8	„	„	11	19	
„	„	5	„	„	3	8	
1 000	„	7	16	„	5	28	
1 400	„	4	16	„	7	27	
1 450	„	6	10	„	17	33	
300	„	6	7	„	11	24	
700	„	2	„	„	7	9	
1 400	„	6	16	„	16	38	
1 200	„	8	7	„	16	31	Benevens f 50 houtwaren.
400	„	„	4	„	„	4	
„	„	7	3	„	„	10	
„	„	13	„	„	„	13	
500	„	13	„	„	5	18	
„	„	8	1	„	11	20	
480	„	10	8	„	17	35	
1 300	„	5	„	„	3	8	
„	„	2	„	„	10	12	
„	„	10	„	„	10	20	
„	„	„	10	„	„	10	
„	„	1	„	„	3	4	
700	„	7	„	„	35	42	
„	„	2	6	„	„	8	
1 000	„	4	14	„	28	46	
„	„	3	„	„	9	12	
„	„	8	„	„	17	25	
500	„	1	„	„	15	16	
„	„	10	1	„	20	31	Benevens f 10 houtwaren.
21 480	„	178	161	„	380	719	Benevens f 60 houtwaren.

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Boven-Commewijne. . .	Nieuw Clarenbeek	268	111	40 797,5	5753	„	437
	Land van Nieuw Clarenbeek. . . .	„	19	1 599	„	410	300
	Petersburg	56	20	900	100	„	360
	Land van la Jalousie	„	37,5	3 772	650	250	250
	Land van Breukelerwaard	„	10	190	690	370	„
	Land van Sommelsdijk	„	16,5	1 480	685	„	320
	Bergerac	„	4	210	340	„	90
	Vossenburg	„	16	480	900	„	120
	Breukelerwaard.	„	22	430	500	„	„
	la Jalousie	902	6	900	200	„	„
	Mijnhoop	„	6	1 030	260	„	200
	Ostage	„	21,5	1 535,5	490	600	„
	Ostage of Nieuw-Alliance	50	6	320	140	„	60
	Welbedacht	„	5	245	80	„	60
	Penoribo	100	10	630	„	„	40
	Siparipabo	„	18	2 100	300	„	160
	Nieuwhoop	„	10	800	600	900	„
	Stolkertsijver.	„	4	250	170	„	„
	Potribo.	„	9	720	300	210	90
	Land van Potribo	„	7	600	„	„	180
	Makeriabo	„	9	800	480	600	120
	Rustveld	„	10	800	160	„	100
	Berkshoven	„	2,5	210	190	„	„
	Bethlehem	„	16	1 400	300	3600	220
	Destombesburg	„	4	40	240	„	„
	l'Espérance	„	9,5	580	320	900	„
	de Dageraad.	„	6,5	600	150	5000	„
			416	63 419	13 998	12 840	3107
Beneden-Commewijne . .	Marienburg	„	„	36 561	„	„	1260
	Geertruidenberg	429	134,5	57 200	4171	„	„
	Leliendaal.	429	127	62 769	„	„	„
	Etablissement Leliendaal	2	1,5	862	100	„	„
	Sorgvliet	479	134,1	88 333	1023	„	
	Nijd en Spijt	429	119	50 608	204	„	
	Mon Trésor	429	99,1948	37 270	2550	„	2260
	Katwijk	303	104	37 200	„	„	„
	Wederzorg	338	231,88	109 547,5	12452	„	2794,75
	Vriendsbeleid en Ouderzorg	429	146,496	100 716	1080	„	170

Koorn. (Maïs.)	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
„	„	„	„	47	36	63	
„	„	7	„	„	24	31	
„	„	6	„	„	10	16	
2500	„	24	„	„	22	46	
3700	„	6	„	„	15	21	Benevens f 30 houtwaren.
8940	„	5	28	„	23	56	„ 292 „
„	„	„	2	„	„	2	
„	„	8	„	„	25	33	„ 30 „
10400	„	6	18	„	30	54	„ 45 „
„	„	„	5	„	23	28	
„	„	7	„	„	4	11	
4000	„	„	11	„	10	21	„ 145 „
„	„	1	„	„	„	1	
530	„	„	8	„	7	15	„ 38 „
„	„	2	„	„	2	4	
3200	„	22	5	„	7	34	„ 58 „
2000	„	22	„	„	6	28	„ 80 „
1200	„	7	„	„	„	7	„ 60 „
1200	„	2	2	„	17	21	„ 25 „
500	„	3	„	„	9	12	„ 40 „
1200	„	„	9	„	„	9	„ 25 „
„	„	5	„	„	„	5	„ 37,50 „
„	„	„	2	„	„	2	„ 150 „
5000	„	8	16	„	22	46	
400	„	„	11	„	„	11	„ 35 „
940	„	5	„	„	„	5	
4000	„	6	„	„	14	20	
49710	„	152	117	47	306	622	„ 1090,50 „
„	„	„	„	„	„	„	
2680	„	„	„	56	40	96	Benevens 927 bossen bacoves.
„	„	„	„	49	18	67	
„	„	„	„	„	4	4	
„	„	„	„	51	42	93	
„	„	„	„	7	72	79	
80	„	„	„	36	9	45	
„	„	„	„	18	57	75	
„	„	„	„	178	16	194	„ 913 „ „
„	„	„	„	71	25	96	„ 163 „ „

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December. 1895.	Cacao.	Bananen.	Aard-vruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen	Kilogrammen.
Beneden-Commewijne . .	Spieringshoek	461	108	98 538,5	6 029	”	”
	Weltevreden.	214	16	2 239	100	”	40
	de Nieuwe Grond.	242	92,5	26 123	1 200	”	310
	Beekenhorst	214	13,5	1 200	200	”	620
	Akkerboom	214	6,2105	2 068	”	”	500
	Beninnenburg	214	10,5	350	300	”	”
	L'Embarras en Venlo	28	16	2 150	250	”	190
	Vrieshoop	161	19,25	1 950	710	1 340	220
	Coresburg	246	2	200	”	”	50
	de Uitvlucht	257	3	600	”	”	”
	Saint Germain	257	3	700	”	”	50
	Practica	257	1,5	1 000	”	”	60
	Blokkenbosch	94	0,33	100	”	”	”
	Mon Affaire	257	4,5	30	20	”	40
	Ma Retraite	120	0,33	400	”	”	62,5
	Mijn Geluk	120	1,5	300	100	100	70
	Sans Souci	84	15	945	”	”	”
	Montpellier	93	2	800	300	”	50
	Mariendal.	84	6,42	2 000	350	”	”
	Vrouwenvlijt.	112	5,25	1 650	”	40	100
	Welgemoed	50	2,5	500	”	”	”
	Toevlugt	50	0,75	100	”	”	”
	La Sangsue	107	1	225	30	”	10
	Liefdenshoop.	85	0,15	12,5	”	”	”
	De Vier Gezusters	257	1,75	937,5	”	”	50
	La Campagne	110	0,33	25	”	”	10
	Vide Bouteille	50	2	350	”	300	”
	De Hulp	100	33	7 240	”	”	”
	Montaban.	110	1	800	”	”	”
	Pieterszorg	398	93,67	30 178,05	6 825	”	”
	Etablissement Rust en Werk . . .	2	2	174,5	35	”	7
	Johannisburg	321	117,8	37 774	5 969	”	247,5
	de Maasstroom	241	84,348	42 190	272	”	”
	Berlijn	311	119,823	55 506	1 934	”	5 012,25
	Elisabethshoop	311	102,9	46 587	2 500	”	”
	Frederiksdorp	306	195,724	106 048,5	100	”	”
	Guadeloupe	362	52,2	17 255,5	723	”	”
	Marienbosch	527	128,7	53 511	9 141	”	”
	Kroonenburg.	704	45	13 387	2 281	”	”
	Brouwerslust.	632	100	64 630	”	”	”
	Etablissement Heerendijk	3	3	400	”	”	”

Koorn. (Maïs)	Rijst.	Arbeiders. Kleine landbouw.					AANMERKINGEN.
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pachters.	Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
3 000	„	„	„	62	23	85	
„	„	5	„	„	11	16	
8 000	„	„	„	24	15	39	
„	„	2	16	„	„	18	
„	„	7	„	„	8	15	
„	„	„	25	„	„	25	
„	„	17	„	„	„	17	
„	„	11	„	„	„	11	
„	„	6	„	„	„	6	
180	„	6	„	„	3	9	
„	„	13	„	„	„	13	
„	„	11	„	„	„	11	
40	„	2	„	„	„	2	
2 400	150	7	2	„	„	9	
„	„	„	3	„	„	3	
„	„	„	10	„	„	10	
„	„	4	„	„	2	6	
„	„	4	„	„	„	4	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	12	3	„	5	20	
20	„	„	2	„	5	7	
120	„	2	„	„	1	3	
„	1 400	5	2	„	3	10	
„	„	„	2	„	„	2	
„	„	2	3	„	„	5	
„	„	3	„	„	„	3	
1 144	2 000	„	6	„	7	13	
„	„	„	„	„	7	7	
„	„	1	„	„	„	1	
200	„	„	„	29	37	66	Benevens 662 bossen bacoves.
„	„	„	„	„	3	3	
1 100	„	„	„	51	19	70	
„	„	„	„	23	35	58	„ 10 „ „
600	„	„	„	73	45	118	
„	„	„	„	32	28	60	
10 935	„	„	„	26	65	91	„ 1000 „ „
12 290	„	„	„	9	44	53	
„	„	„	„	58	18	76	
„	„	„	„	9	18	27	
„	„	„	„	59	38	97	
„	„	„	„	„	5	5	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Beneden-Commewijne	Nut en Schadelijk	430	15,55	775	390	632	168,75
	Killenstein	430	123	50 580	2555	"	"
	Mon Souci	311	108,108	75 015,5	500	"	75
	't Vertrouwen	933	100,8	53 364	"	"	40
	Zorg en Hoop	854	121	39 931,5	"	"	"
	Saphir	228	16,2	115	1250	1400	150,75
	Constantia	340	87,5	42 407,5	758	"	40
	Nieuw Meerzorg	300	166,75	116 154,5	4000	"	"
	Reynsdorp	429	47,625	10 713	300	"	"
	Reynsfort	450	24,1963	4 488	2128	235	"
	Schoonoord	714	56,9125	18 300	500	"	10
	Slootwijk	562	33,5	10 707	"	"	"
	't Fortuin	697	6	400	1200	"	"
	De Dageraad	300	6	112,5	"	"	"
	Sinabo en Gelré	1340	7	262,5	20	"	50
	La Solitude	1200	0,5	12,5	"	"	12,5
			3492,7481	1625580,05	74 550	4047	14 731
Beneden-Suriname	Fort Nw. Amsterdam (gronden bij het)	"	102,1778	10 580	355	2500	1 395
	Voorburg	643	494	28 611	10 000	"	48 836
	Susanna'sdaal	343	85,6	18 211	1 703	"	201,5
	Clevia (klein)	8	2	318	"	"	"
	Belwaarde	540	101,833	40 150	112	"	100
	Lust en Rust	342	114,42	71 529,5	300	"	"
	Dordrecht	735	90,30	49 852	"	"	357,8
	Jagtlust	867	285,78	175 802,5	26 407	"	11 189
	Peperpot	646	67	27 526	155	"	"
	La Liberté	716	100,5	3 132,5	1 050	"	57,25
	't IJland	80	5	600	"	"	"
	Bittenzorg	417	14,25	959	205	200	800
	Aurora	425	10	300	"	"	55
	Leonsberg	142	73,5	46 307	617	"	"
	Clevia	306	197	80 000	"	"	3 200
	De Morgenstond	325	181	145 215,5	"	"	300
	Geijersvlijt	332	174	83 745	"	"	"
	Mon Plaisir	85	43	27 379	"	"	"
	De Twee Kinderen	85	33	1 480	"	"	132
	Rainville	40	36	25 000	500	"	"
	Combé	20	10	2 200	"	"	"
	Ma Retraite	336	144,144	77 100,5	"	"	"

Koorn. (Maïs.)	Rijst	Kleine landbouw.		Arbeiders.		Totaal.	AANMERKINGEN.
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.	Immigranten.	Andere.		
1040	„	„	„	„	5	5	
„	„	„	„	74	9	83	
4400	„	„	„	57	17	47	
„	„	„	„	39	13	52	
„	„	„	„	59	19	78	
1640	„	9	„	„	„	9	
3480	„	„	„	42	17	59	
„	„	„	„	„	161	161	Benevens 5361 bossen bacoves.
„	„	„	„	„	14	14	
1105	„	47	„	„	39	86	
2000	„	„	„	23	16	39	
„	„	„	„	18	7	25	
100	„	12	„	„	18	30	
500	„	„	4	„	5	9	
1860	„	„	57	„	43	100	
„	„	„	4	„	4	8	
58 914	3550	188	139	1233	1115	2675	„ 9036 „ „
„	„	„	231	„	4	235	
„	„	„	„	262	99	361	
„	„	„	„	76	24	100	„ 2679 „ „
„	„	„	„	„	2	2	
750	„	„	„	59	13	72	
„	„	„	„	41	43	84	
„	„	„	„	75	17	92	
„	„	„	„	249	60	309	
„	„	„	„	12	24	36	
24 211	„	„	„	77	39	116	
„	„	„	„	„	„	„	
250	„	14	„	„	„	14	
„	„	15	„	„	2	17	
„	„	„	„	„	36	36	„ 304 „ „
„	„	„	„	23	76	99	
„	„	„	„	50	30	80	
„	„	„	„	39	10	49	
„	„	„	„	„	11	11	
„	„	„	„	„	1	1	
„	„	„	„	„	7	7	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	24	24	48	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Beneden-Suriname . . .	Tourtonne.	643	104,247	82 611,5	"	"	"
	Charlesburg	"	5,1	60	138	6 650	"
	Mon Divertissement	160	"	92	32	"	17
	Le Rosignol	84	18	5 512	"	300	"
	Peu et Content, perc. v. G. H. Gummels.	140	13,25	3 100	"	1 710	"
	" " " Straub. . . .	36	0,375	50	"	50	"
	" " " A. Burnet . .	1,5	0,1	60	"	"	"
	" " " Boekstaaf . .	1	0,5	4	15	250	2
	" " " Genius . . .	12	6	150	"	"	"
	Nieuw Aanleg	300	10	140	600	"	"
	Kwatta.	1 078	111,3	22 317	14	"	"
	Mattonshoop, perceel van Sloot . .	13,5	0,375	75	1 500	"	"
	Uitvlugt, perceel van J. C. v. Brussel	150	15	600	"	"	"
	" " " L. A. v. Brussel.	16	1,5	300	100	1 025	"
	" " " W.A.v.Brussel.	68	4	200	"	3 000	"
	Land achter l'Hermitage v.F.A.v.Brussel.	65	14	500	400	600	"
	" " " " C.A.v.Brussel.	20	0.5	100	300	3 350	"
			2 668,7518	1 031 888	44 503	21 095	66 642,55
Beneden-Para	Beekhuijzen	858	10,3	542	384	184	"
	Livorno	700	32	4 050	112	"	15
	Tout Lui Faut	1 116	93,29	48 443,5	"	"	199
	Ephraimzegen	240	6,5	1 514	120	"	"
	Nieuw Weergevonden	110	27	1 500	"	1 200	"
	Nieuw Zorg	237	9	700	400	250	"
	Abigaelslust	130	5,5	900	"	"	"
	Mon Plaisir	36	17,75	97	45	"	"
	Frederikshoop	86	4,5	950	400	2 000	"
	Hanna'slust	107	0,1075	30	"	65	"
	Klein Bleijenhoop	70	1	40	50	100	"
	Mijn Zorg.	12	7	62	255	"	8
	Groot Bleijenhoop.	"	"	500	"	"	"
	Bleijenhoop	16	4	1 551,5	"	"	"
	Nieuw Grond	30	5	50	15	"	10
	Vredenslust	200	10	337,5	"	200	"
	Helena Christina	22	15,875	96	33	"	46
			248,8225	61 363,5	1 814	3 999	278
Boven-Suriname	de Hoop	592	6	80	"	"	100
	Petersburg	536	102	21 075,5	2 460	"	"

Koorn (Maïs).	Rijst.	Arbeiders. Kleine landbouw.		Arbeiders. Immigranten.	Arbeiders. Andere.	Totaal.	AANMERKINGEN.
Kilogrammen.	Kilogrammen	Eigenaren.	Pachters.				
"	"	"	"	"	4	4	
5	"	29	17	"	5	51	Benevens f 132 houtwaren.
195	"	3	"	"	"	3	
"	"	5	"	"	"	5	
"	"	3	"	"	2	5	" 3 hectoliter lemmetjessap.
"	"	8	"	"	"	5	
"	"	4	"	"	"	4	
"	"	1	"	"	2	3	
"	"	2	"	"	"	2	
10 000	"	7	5	"	"	12	
6 500	"	"	"	12	25	37	
"	"	"	"	"	"	"	
"	"	2	"	"	"	2	
"	"	2	"	"	"	2	
"	"	2	3	"	"	5	
"	"	3	2	"	"	5	
"	"	2	"	"	"	2	
41 911	"	99	258	999	560	1 916	Benevens 2983 bossen bacoves, f 132 houtwaren en 3 hectoliter lemmetjessap.
"	"	"	"	"	10	10	
"	"	"	"	"	8	8	
"	"	"	"	51	8	59	
"	"	2	81	"	"	83	
600	"	1	"	"	4	5	
1 000	300	2	"	"	"	2	
"	"	"	"	"	"	"	
1 300	9 900	"	19	"	5	24	
250	"	3	"	"	"	3	
"	"	"	"	"	"	"	
125	"	1	1	"	"	2	
1 050	4 600	"	9	"	2	11	
"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	
375	500	3	"	"	"	3	
360	"	"	"	"	3	3	
1 525	8 000	"	18	"	3	21	
6 585	23 300	12	128	51	43	234	
"	"	3	"	"	"	3	
"	"	"	"	66	8	74	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Boven-Suriname . . .	Vreeland	429	70,5	25 404	1775	„	„
	Maagdenburg	438	49	5 705,5	1049	„	„
	Nieuw Weergevonden	100	5,75	259	80	15 130	„
	Heijsvliet	343	8	100	580	„	„
	St. Barbara	852	57	21 878	2868	„	„
	St. Eustatius	429	27,25	3 825	145	25	26,5
	Claverblad	913	6,75	400	450	„	„
	Guineesche Vriendschap	330	36	7 902,5	1439	„	„
	Rac-a Rac	589	2,25	165	650	„	30
	Liefdenshoek.	459	8	150	300	210	„
	Klein la Jalousie	„	3,75	100	600	„	„
	Boa Vista.	„	3,5	290	„	„	„
	La Simplicité	858	7	28	36	1050	„
			392,75	87 362,5	12 432	16 415	156,5
Boven-Para	Discordia	858	4,5	200	„	1200	„
	La Bonne Amitié	720	4	400	„	„	„
	Willemsburg.	511	6,006	225	„	„	„
	Vredenburg	500	3	300	„	„	„
	Susanna'shoop	19	9	1 600	„	„	„
	Ornamibo.	359	92	23 416,5	1180	„	90
	La Ressource	133	17,16	1 315	256	230	25
	Boxel	1376	70,785	12 846,5	2098	„	„
	Domburg	444	245	17 931	4114	1270	1595
	La Rencontre	640	„	11 023	„	„	„
	Adrichem.	400	13	1 837	2450	„	„
	Waterland	1448	86,905	23 646	1000	„	867,25
	Accaribo	999	63,33	25 099,5	191	„	„
	Smalkalden	„	3,5	20	100	300	„
			618,186	119 859,5	11 389	3000	2577,25
Boven-Saramacca . . .	Perceelen aan particulieren toebehoorende en bij anderen in huur . .	272,75	6	800	„	2950	„
			6	800	„	2950	„
Beneden-Saramacca . .	Caledonia.	750	128,29	49 190,5	1261	„	„
	Concordia.	303	128,70	47 636,5	„	„	„
	de Dankbaarheid	429	56,50	31 795	„	„	63
	Catharina Sophia	1934	107	1 510	5000	13 500	1210

Koorn. (Maïs.)	Rijst.	Kleine landbouw.		Arbeiders.		Totaal.	*AANMERKINGEN.*
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.	Immigranten.	Andere.		
„	„	„	„	38	31	69	
„	„	„	„	13	24	37	
1400	„	3	6	„	„	9	
260	„	5	12	„	„	17	
1500	„	„	„	21	29	50	Benevens 424 bossen bacoves.
„	„	28	„	„	„	28	
50	„	5	11	„	„	16	
„	„	„	„	„	28	28	„ 22 „ „
„	„	7	„	„	„	7	
100	„	3	„	„	„	3	
300	„	5	„	„	„	5	
300	„	5	„	„	„	5	
430	„	2	„	„	„	2	
4340	„	66	29	138	120	353	„ 446 „ „
„	„	3	„	„	„	3	
„	„	„	1	„	„	1	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	2	5	„	„	7	
„	„	4	„	„	„	4	
2300	„	12	64	„	7	83	
90	„	„		„	5	5	„ 84 „ „
„	„		8	24	15	47	„ 2137 „ „
4140	„	„	249	„	„	249	„ 189 „ „
„	„	„		„	„	„	
„	„	„		„	„	„	
„	„	„	„	61	11	72	„ 944 „ „
„	„	„	„	25	11	36	
„	„	2	„	„	„	2	
6530	„	23	327	110	49	509	„ 3354 „ „
1400	1175	„	47	„	„	47	
1400	1175	„	47	„	„	47	
„	„	„	„	41	36	77	
„	„	„	„	39	11	50	
„	„	„	„	13	13	26	
1650	„	„	„	50	47	97	Benevens 150 K.G. katoen en f 2300 houtwaren.

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Beneden-Saramacca . . .	Broederschap	429	65,637	22 995,5	491	„	200
	de Morgenster	429	77	37 600	„	„	250
	Johanna Catharina	643	110	48 180	„	„	„
	de Herstelling	200	86	20 000	„	„	„
	Margaretha's gift	200	46,761	14 640,5	„	„	„
	de Goede Hoop	200	19	5 652	68	„	16,5
	Monitor	200	46	10 676,5	1 510	1 200	„
	Johanneshoop	200	18	2 539,5	400	„	16,25
	La Poule	800	47,619	7 395	„	„	„
	Frederici's gift	400	47	17 955,5	„	„	„
	Uitkijk	429	33	1 143	692	„	„
	Perceelen land in huur	„	431,25	51 651	32 030	1 250	52
	Perceelen land aan particulieren toebehoorende en bij anderen in huur of gebruik.	„	12	500	500	2 500	„
	Perceelen land in eigendom	„	843,30	178 855	15 045	9 8[illegible]5	462,5
			2 303,057	549 915	56 997	33 970	2 270,25
Nickerie.	Margarethenburg	214	66	47 400	300	„	80
	Crappahoek	215	129	28 618	5 735	„	1 628
	't Lot Land n°. 36.	270	114	35 182	7 369	„	396
	Botany Bay	200	41	18 680	910	„	„
	Mofina	21	8	1 200	60	„	100
	Sola	2	2	350	25	„	25
	Nelsons hoop	42	2	37	„	„	30
	Hart Lyon	86	12	3 038	200	„	„
	Standvastigheid	50	7	1 000	„	„	„
	Endfield	6	4	550	„	„	50
	Visschershaven	43	10	3 000	„	„	„
	Rijhenspark	25	15	3 [illegible]38	„	„	„
	Good Intend	25	6	1 150	240	„	„
	La Prospérité	86	6	1 525	125	„	„
	Armoe	86	5	1 000	50	„	„
	Leeshall	43	10	2 500	„	„	„
	Francisburg	86	14	6 500	50	„	50
	Bernards Verwachting	20	3	100	400	„	„
	Vertrouwen	20	6	1 000	„	400	60
	Bethlehem	20	4	600	150	„	„
	Canaän	20	5	1 900	150	„	„
	Welgedacht	20	6	800	„	„	„
	Union	86	12	1 200	„	„	80

Koorn. (Maïs).	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.				
„	„	„	„	36	8	44	Benevens 2050 bossen bacoves.
„	„	„	„	23	32	55	
„	„	„	„	53	11	64	
„	„	„	„		20	20	
„	„	„	„	10	10	20	
„	„	„	„	„	6	6	
5 000	„	„	„		27	27	
„	„	„	„		6	6	
„	„	„	„	8	9	17	
„	„	„	„	15	1	16	
„	„	„	„		17	17	
1 640		„	815	„	„	815	„ 1450 bossen bacoves.
						43	„ f 500 houtwaren.
1 600			43	„	„		
16 177	1 000	930	„		„	930	„ 200 bossen bacoves.
40 837		930	858	288	254	2 330	„ 3700 „ „ , f 2800 houtwaren en 150 K.G. katoen.
„	„	„	„	23	32	55	
„	„	„	„	55	18	73	
5 040	„	„	„	66	6	72	
„	„		„	„	18	18	
„	„	2	„	„	1	3	
„	„	4	„	„	„	4	
„	„	5	„	„	„	5	
„	„	„	„	„	5	5	
„	„	3	„	„	3	6	
„	„	1	„	„	1	2	
„	„	1	„	„	2	3	
„	„	1	„	„	18	19	
„	„	3	1	„	„	4	
„	„	5		„	„	5	
„	„	1	„	„	1	2	
„	„	7	„	„	3	10	
350	„	1	„	„	14	15	
„	„	1	„	„	1	2	
„	„	2	„	„	1	3	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	7	„	„	1	8	
„	„	4	„	„	4	8	
„	„	6	„	„	„	6	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Nickerie	Johanna Maria	7	4	600	„	„	„
	Ketty Village	6	2	870	„	„	„
	Diamond	23	7,25	930	130	„	„
	Petruszorg	2	2	250	50	„	„
	Dijkveld	2	2	100	100	„	„
	Good Hope	12	2	350	„	„	„
	de Hoop	2	2	1800	„	„	„
	Hoop	8	6	1125	100	„	„
	de Vriend, ...	5	2,5	700	50	„	„
	Pinard	3	3	600	„	„	„
	Good look out	3	3	800	„	„	„
	Martell	9	2	1000	„	„	„
	Sinaï	8	4	1650	„	„	„
	Sophia's rust.	16	1	200	„	„	„
	Jacoba Village	23	16	3200	15	„	15
	Johannis Lust	7	2	240	„	„	„
	Hosia.	20	5	879	200	20	„
	Broedershoop	20	6	2919	„	„	„
	Solomé.	20	2	450	„	„	„
	Willemsburg.	80	4	69	„	„	„
	Emaus	86	8	1900	„	„	„
	Salikette	86	10	120	200	„	„
	Mathilda	43	6	240	100	„	„
	Nooit Gedacht	20	1	150	50	„	„
	Lock harbor.	50	2	325	200	„	29
	Bies Rust.	2	2	240	40	„	„
	Nijd en Spijt	2	2	300	100	„	„
	Leliendaal.	12	6	945	„	„	„
	Mijn Lot	37	2	630	30	„	„
	Anna Rigina	2	1	15	„	„	„
	Leliendal	2	1	150	„	„	„
	Exodus, ...	2	2	10	„	„	„
	Ashlege	40	6	1000	200	„	„
	Liverpool	2	2	450	100	„	„
	Bersaba	3,5	3,5	270	„	„	„
	Aberdeen	12,5	8	535	28	„	„
	Alles voor een tijd I	86	5	700	100	„	„
	Vriendschap	2	2	112	„	„	„
	Aurora Village	2,5	2	150	„	„	„
	Elisabethshoop	2,5	1,5	450	„	„	„
	Mathilda Bell	10	5	630	„	„	„

Koorn. (Maïs.)	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	3	„	„	„	3	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	2	„	„	1	3	
„	„	3	„	„	„	3	
„	„	„	4	„	„	4	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	4	„	„	4	8	
„	„	„	2	„	„	2	
„	„	2	„	„	4	6	
„	„	3	„	„	2	5	
„	„	1	„	„	1	2	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	3	„	„	„	3	
„	„	2	„	„	5	7	
„	„	„	1	„	1	2	
„	„	4	„	„	„	4	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	3	„	„	3	
„	„	„	„	„	1	1	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	6	„	„	„	6	
„	„	2	„	„	13	15	
„	„	3	„	„	„	3	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	6	„	„	2	8	
.	„	„	„	„	1	1	
„	„	4	„	„	2	6	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	„	1	„	„	1	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	„	3	„	„	3	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	„	3	„	„	3	
„	„	2	„	„	„	2	
50	„	8	1	„	„	9	
„	„	2	„	„	2	4	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	1	„	„	3	4	
„	„	3	„	„	„	3	
„	„	5	„	„	2	7	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen	Kilogrammen.
Nickerie	Nursery	28	2	120	25	„	„
	Johanna Maria	4	3	350	100	„	12
	Weltevreden	21	3	300	100	„	6
	Zorgvliet	2	2	700	„	„	„
	Victoria	20	4	541	100	„	„
	Unity	2	2	225	„	„	„
	Hoopvol	40	4	1 600	12	„	„
	Cardrospark	86	4	1 000	„	„	1 225
	Charlottenburg	10	6	1 500	„	„	10
	Andreashoop	86	15	8 360	300	„	„
	Rust en Troost	83	2	500	„	„	10
	Huwelijkszorg	10	7	900	100	„	„
	Ellenhoop	20	6	1 000	150	„	„
	Ma Mère	86	15	4 500	300	„	30
	Wintershoop	12	10	4 644	250	„	„
	Sealand	42	5	1 605	„	„	„
	Christi	86	4	1 075	„	„	„
	Leliendaal	3	3	750	100	„	„
	Anna Louisa	9	2	425	„	„	„
	Bloembel	9	3,75	1 060	„	„	„
	Dankbaarheid	4	2	500	„	„	„
	De Kinderen	50	2,25	30	100	„	„
	Alliance	13	3,5	440	400	„	„
	Johannishoop I	12	5,75	2 150	„	„	„
	Abberdeen	2	„	150	75	„	„
	Johannishoop II	20	12	1 050	150	„	„
	Manchêster	5	5	162	112	„	„
	Wijhoop	7	3	110	100	„	„
	Hendrina	63	2	30	20	„	122
	Moville	22	12	3 915	752	„	„
	Rose Margaretha	5	4	500	„	„	„
	Entreprise	12	6	1 310	400	„	„
	Succes	30	9	2 000	800	600	„
	Glasgow	27	3,5	400	400	„	„
	Bethelhem	86	2	75	„	„	„
	Boschlot	10	2	60	20	„	„
	Bavry Ville	11	3	700	50	„	„
	Bole Content	21	3	500	50	„	„
	Maria Lot	3	1	50	10	„	„
	Bartica Grave	4	2	150	„	„	„
	Suzanna Village	10	4	500	„	„	„

Koorn. (Mais).	Rijst.	Kleine landbouw.		Arbeiders.		Totaal.	AANMERKINGEN.
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.	Immigranten.	Andere.		
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	„	1	„	„	1	
„	„	1		„	„	1	
„	„	„	1	„	1	2	
„	„	3	„	„	1	4	
„	„	1	„	„	1	2	
„	„	7	„	„	„	7	
2 000	„	2	„	„	3	5	
„	„	5	„	„	2	7	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	3	„	„	9	12	
„	„	2	„	„	8	10	Benevens f 800 houtwaren.
„	„	2	„	„	2	4	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	2	„	„	1	3	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	4	„	„	6	10	
„	„	2	„	„	5	7	
„	„	1	„	„	1	2	
„	„	4	„	„	„	4	
„	„	„	„	„	3	3	
„	„	„	3	„	1	4	
„	„	2	„	„	7	9	
„	„	5	„	„	5	10	
„	„	5	„	„	1	6	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	4	„	„	9	13	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	1	„	„	4	5	
800	„	4	„	„	„	4	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	2	4	„	„	6	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	2		„	„	2	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	3	„	„	„	3	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Nickerie	Prospeet	"	2	100	"	"	"
	Sea Vieuw	"	2	150	25	"	6
	Castillonsrust	"	2	175	"	"	"
	Hopewel	"	2	300	200	"	"
	Caledonia	"	8	1700	"	"	200
	Marienburg	"	2	100	100	"	"
	Kappernaun	"	2	285	300	"	"
	Ephraim Village	"	2	50	"	"	"
	Vertrouwen	"	12	1075	200	"	"
	Weltevreden	"	2	300	"	"	10
	Goed Hope I	"	2	500	50	"	"
	Leeshall Hope	"	6	420	100	"	15
	Anna Maria	"	1,5	600	60	"	"
	Florishoop	"	15	160	150	"	10
	Maria	"	2	760	400	"	70
	Good Hope II	"	2	30	10	"	"
	Good Hope III	"	"	45	"	"	"
	Alles voor een tijd	"	2	60	"	"	"
	Elise en Mary	"	1	120	150	"	"
	Johannisburg	"	5,75	450	200	"	"
	Petershoop	2	2	725	100	"	30
	Parijdijs	2	2	200	100	"	"
	Boschlot	3	2	60	"	"	"
	Leliendal	2	1	166	"	"	"
	Burnt Island	20	8	120	"	"	"
	Industry en Hope	12	8	2250	"	"	"
	Johanna Louisa	16	5	100	900	"	"
	Amis	9	2	300	100	"	"
	Unity	2	2	1100	"	"	"
	Weltevreden	7	6	120	150	"	"
	Hoop	2	2	45	"	"	"
	Charlottenburg	10	1	140	20	"	20
	Industry I	2	2	30	"	"	"
	Industry II	2	2	34	50	"	"
	Vertrouwen	2	2	200	100	"	"
	Mijn Vermaak	6	3,24	100	"	"	"
	God Beschikt	2	2	15	50	"	"
	Johannishoop	8	2,5	2000	"	"	150
	Caledonia I	4	2	555	"	"	"
	Weltevreden I	2	2	100	200	"	"
	Albion	3	2	189	150	"	"

Koorn. (Maïs.)	Rijst	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	1	„	„	1	2	
„	„	6	„	„	„	6	
„	„	2	„	„	„	2	
1250	„	2	„	„	„	2	
„	„	„	2	„	„	2	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	3	„	„	„	3	
800	„	2	2	„	1	5	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	„	6	„	„	6	
„	„	2	„	„	11	13	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	2	„	-	„	2	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	2	„	„	1	3	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	2	„	„	„	2	
200	„	„	1	„	„	1	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	„	„	„	2	2	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	„	2	„	2	4	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	„	2	„	1	3	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	„	1	„	„	1	
„	„	„	1	„	„	1	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	1	„	„	1	2	
„	„	„	5	„	2	7	
2500	„	2	„	„	„	2	
„	„	2	„	„	2	4	
„	„	„	2	„	„	2	
„	„	2	1	„	„	3	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Nickerie	Rose Green	7	1	100	„	„	„
	Hendrina	3	3	750	„	„	12,5
	Cardrospark	42	2	1 000	„	„	„
	Behrens	4	1	75	„	„	„
	Betania I	19	3	150	300	„	„
	Nursery	12	1	120	25	„	„
	Weltevreden II	6	2	150	„	„	„
	Rust en Burg	4	2	300	„	„	„
	Dog Cote	2	2	45	55	„	„
	Grondjes ten zuiden van NieuwNickerie	63,997	63,997	7 807	6 196	3 790	„
			1 046,487	260 985	32 974	4 810	4 472,5
Coronie	De Hoop	214	10,5	100	800	1 100	„
	Burnside	506	46	80	1 445	13 950	„
	Sarah en Leasowes	858	53,67	12 162	„	„	„
	Clyde	107	13,12	500	1 000	„	„
	Novar	332	28,938	10 052	8 040	23 000	700
	Johanna Maria	214	38,5	11 452,5	100	„	50
	Belladrum	429	37	1 200	5 120	„	„
	John	429	17,16	1 457	1 040	„	„
	Frindship	214	14,586	5 000	6 000	3 000	150
	Totness	321	96,6554	4 673	1 923	4 700	188
	Mary'shope	429	48,262	18 409,5	899	300	167,5
	Bellevue	214	7,84	1 085	1 750	1 150	22
	Cardrospark	214	12	2 400	1 800	800	30
	Perséverance	200	38	3 297	543	„	75
	Moij	429	19,5	1 230	1 285	2 850	55
	Hague	415	8,25	335	504	400	„
	Hamilton	214	5,3329	900	150	„	„
	Inverness	394	4,214	60	80	20	8
	Landerijen ten oosten van Inverness	465	15,716	1 320	771	100	„
	Bethel	100	2,574	50	„	„	„
	Penel	40	1	60	„	„	„
			518,8183	75 823	33 250	51 370	1 445,5

Koorn. (Maïs).	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	4	„	„	„	4	
„	„	3	„	„	1	4	
„	„	2	„	„	1	3	
„	„	1	„	„	„	1	
„	„	2	„	„	„	2	
„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	1	„	„	1	
„	„	„	2	„	„	2	
960	„	„	„	„	„	„	
13 950	„	291	56	144	269	765	Benevens f 800 houtwaren.
2 000	„	21	„	„	4	25	„ 5000 kokosnoten en 2000 L. kokosolie.
1 000	„	91	„	„	„	91	„ 11 400 kokosnoten.
„	„	„	„	„	82	82	„ 1 260 L. kokosolie, 3 960 L. lemmetjessap en 13 950 K.G. copra.
600	„	21	„	„	3	24	Benevens 40 000 kokosnoten.
5 500	„	54	„	„	3	57	„ 16 650 „
400	„	40	„	„	„	40	„ 9 200 „
„	„	„	46	„	„	46	„ 20 000 „
„	„	„	„	„	1	1	„ 18 630 „
„	„	„	„	„	„	„	„ 20 000 „
2 030	„	3	270	„	42	315	„ 101 700 „ en 97 bossen bacoves.
150	„	„	15	„	6	21	„ 28 750 kokosnoten, 210 L. kokosolie en 2662 KG. copra.
„	„	13	„	„	„	13	Benevens 5500 kokosnoten.
„	„	5	„	„	„	5	„ 8000 „
„	„	„	„	„	2	2	„ 2200 „
400	„	38	„	„	„	38	„ 8000 „ en 384 L. kokosolie.
5 000	„	„	„	„	1	1	„ 6000 „ , 1800 „ „
„	„	34	„	„	„	34	„ 15100 „ , 283 „ „
„	„	3	„	„	3	6	
„	„	7	„	„	„	7	
„	„	1	„	„	„	1	„ 2000 „
„	„	„	„	„	„	„	„ 500 „
17 080	„	331	331	„	147	809	„ 318 630 „ , 5937 L. kokosolie, 3960 L. lemmetjessap, 16 612 K.G. copra en 97 bossen bacoves.

RECAPI

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December. 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Cottica	6 plantages 31 gronden.	„	529,55	45713	20274	4880	1120
Boven-Commewijne . . .	2 „ 25 „	„	416	63419	13998	12840	3107
Beneden-Commewijne . .	30 „ 36 „	„	3492,7481	1625580,05	74550	4047	14731
Beneden-Saramacca . . .	18 „ 21 „ [1])	„	2668,7518	1031888	44503	21095	66642,55
Beneden-Para	3 „ 14 „	„	248,8225	61363,5	1814	3999	278
Boven-Suriname	6 „ 9 „	„	392,75	87362,5	12432	16415	156,5
Boven-Para.	4 „ 9 „ [2])	„	618,186	119859,5	11389	3000	2577,25
Boven-Saramacca . . .	2 „	„	6	800	„	2950	„
Beneden-Saramacca. . .	13 „ 605 „	„	2303,057	549915	56997	33970	2270,25
Nickerie	4 „ 152 „ [3])	„	1046,487	260985	32974	4810	4472,5
Coronie	7 „ 15 „ [4])	„	518,8183	75823	33250	51370	1445,5
	93 „ 919 „		12241,1707	3922708,55	302181	159376	106892,55

[1]) De gronden bij het fort Nieuw-Amsterdam als een grond hierbij vermeld.

[2]) De gronden bij Domburg als een grond hierbij vermeld.

[3]) De gronden ten zuiden van Nieuw-Nickerie als een grond hierbij vermeld.

[4]) Als voren wat betreft de plantages die thans in grondjes zijn verdeeld.

TULATIE.

Koorn. (Mais).	Rijst.	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
		Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pachters.				
21480	„	178	161	„	380	719	Benevens f 60 houtwaren.
49710	„	152	117	47	306	622	„ 1090 „
58914	3550	188	139	1233	1115	2675	„ 9036 bossen bacoves.
41911	„	99	258	999	560	1916	„ 2983 „ „ , f 132 houtwaren en 3 H.L. lemmetjes.
6585	23300	12	128	51	43	234	
4340	„	66	29	138	120	353	Benevens 446 bossen bacoves.
6530	„	23	327	110	49	509	„ 3354 „ „
1400	1175	„	47	„	„	47	
40837	1000	930	858	288	254	2330	„ 3700 „ „ , f 2800 houtwaren en 150 K.G. katoen
13950	„	291	56	144	269	760	Benevens f 800 houtwaren.
17080	„	331	331	„	147	809	Benevens 318630 kokosnoten, 5937 L. kokosolie, 3960 L. lemmetjessap, 16612 K.G. copra en 97 bossen bacoves.
262737	29025	2270	2451	3010	3243	10974	

STAAT

VAN DE

VERSCHILLENDE CULTURES IN SURINAME

(niet te gelijk gedreven met de suiker- en cacao-cultuur)

EN VAN

HOUTVELLINGEN IN 1895

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December. 1895.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst.
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen	Kilogrammen.
Cottica	Klein Hoop	„	1,5	100	„	„	„
	La Sollitude	„	3	160	„	70	„
			4,5	260	„	70	„
Boven-Commewijne . . .	Fairfield	960	7	380	„	„	„
	Courcabo	„	4	280	„	170	„
	Edenburg	„	3	230	„	400	„
	Rustenburg	„	2,5	80	„	140	„
	Oost Rust.	„	2,5	110	„	90	„
	Concordia	200	2,5	160	„	„	„
	Killenstein Nova	„	3	140	„	210	„
	Arendsrust	„	3	70	„	„	„
	Hazard	„	4	160	„	210	„
	Quapibo	„	3,5	340	„	800	„
	Copie	„	5	200	„	4 000	„
			40	2 150	„	6 020	„
Beneden-Commewijne .	Alkmaar	„	164,8	500	„	1 080	„
	Cornelis Vriendschap.	109	0,33	100	„	200	„
	Argent Court	50	2	100	„	1 420	3 300
	Hiesveld	110	0,5	„	„	„	„
	St. Frederiksdorp	1,1175	1,1175	112	„	1 000	„
	Klein Bellevue	6	„	725	„	1 960	„
	Bruinendaal	„	„	520	„	480	„
			168,7475	2 057	„	6 140	3 300
Beneden-Suriname . . .	Mahonielaan	„	1	10	„	„	„
	Laan van Tourtonne.	„	0,38	„	„	120	„
	Oldenburg.	193	0.125	„	„	1 200	„
	Peu et Content (W. F. Bott) . . .	1	1	75	„	„	„
	Land van Kwatta (Stamhoef) . . .	5	3	100	„	200	„
	Mattonshoop (van Brussel). . . .	175	1	250	„	3 500	„
	„ (Menkenberg)	48	0,5	800	„	600	„
	„ (Schouten)	„	7	1 000	„	1 000	„
	Uitvlugt (van Brussel)	15	1	300	„	1 000	„
	„ (A. Loor).	28	1	275	„	3 875	„
	„ (G. Stangli).	28	0,875	250	„	2 250	„
	„ (Tammenga).	26	1,5	400	„	1 250	„
	Land achter l'Hermitage (D. Rodriges)	20	5,5	300	„	1 200	„
	„ „ „ (J. P. Sloot) .	8	1	„	„	21 600	„

Koorn. (Maïs.)	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
	Kleine landbouw.		Immi- granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo- grammen.	Eige- naren.	Pach- ters.				
„	4	„	„	„	4	
510	„	2	„	„	2	
510	4	2	„	„	6	
3 000	„	10	„	„	10	Benevens f 30 houtwaren.
1 500	„	3	„	„	3	„ 20 „
„	„	2	„	„	2	„ 20 „
210	„	3	„	„	3	
700	„	3	„	„	3	„ 16 „
1 500	„	5	„	3	8	„ 20 „
270	„	3	„	„	3	
1 200	„	6	„	„	6	„ 115 „
460	„	„	„	10	10	„ 20 „
„	„	4	„	„	4	„ 100 „
4 000	„	19	„	3	22	„ 500 „
12 840	„	58	„	16	74	f 841 houtwaren.
1 500	„	„	„	138	138	
600	10	„	„	3	13	
600	9	„	„	3	12	
160	„	3	„	„	3	
3 000	„	„	„	„	„	
2 740	„	15	„	„	15	
1 320	40	„	„	„	40	
9 920	59	18	„	144	221	
„	3	31	„	„	36	
„	„	303	„	„	303	
„	„	„	2	8	10	
250	2	5	„	„	7	
„	„	3	„	„	3	
4 000	1	„	„	„	1	
„	2	„	„	„	2	
500	„	4	„	„	4	
„	2	„	„	„	2	
„	6	4	„	„	10	
150	1	„	„	„	1	
„	1	„	„	„	1	
„	1	„	„	„	1	
„	2	„	„	„	2	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Beneden-Suriname	Land achter (wed. Zweers)	17	"	50	"	200	"
	Id. (P. Smit)	9	0,5	100	"	"	"
	Id. (T. Fräser)	8	0,25	"	"	900	"
	Id. (T. Veldhuizen)	8	0,25	150	"	1800	"
	Id. (L. Rodriges)	9	0,75	50	"	"	"
	Id. (de Pina Jr.)	6	4	160	"	50	"
	Id. (Henny)	72	1	10	"	"	"
	Id. (A. J. Rosenberg)	33	0,75	500	"	1000	"
	Id. (wed. Tamminga)	47	"	186	"	200	"
	Id. (M. Graanoogst)	14	"	300	"	100	"
	Id. (C. A. van Brussel.	200	1	200	"	500	"
	l'Hermitage	250	"	500	"	1400	"
	Perceel (T. E. v. Philips)	100	3	100	"	500	"
	Onverwacht en Duisburg	600	28	1000	"	600	4000
			64,380	7066	"	45 045	4000
Beneden-Para	Land van Beekhuizen	83	17,5	"	"	2603	"
	Dijkveld	430	13	600	"	3000	"
	Land van Tout lui faut	258	3,3	"	"	630	1400
	de Goede Verwachting	100	12	"	"	"	5000
	Magenta	250	4,5	620	"	"	184
	Welbedacht	600	15	50	"	20	800
			65,3	1270	"	6253	7384
Boven-Suriname	Merveille	772	6,25	380	"	400	"
	Parcabo	"	0,5	30	"	"	80
	Rorac	"	6	100	"	"	750
	Klein Chatillon	426	5	360	"	3000	"
	Gelderland	"	0,75	60	"	"	150
	Klein Curaçao	426	3	"	"	1560	"
	Parawacca	"	3	520	"	3000	"
	Restaurado	"	0,75	90	"	100	"
	Portorico	150	3	160	"	380	"
	Carthago	163	2	"	"	200	"
	Goosen	343	2,5	30	"	720	"
	Beerenrust	1	1	50	"	"	"
	Nieuw Loefbeek	"	4	960	"	3000	50
	Verwachting en Wijklust	214	1,75	25	"	800	"
	Bergen op Zoom	146	8,58	250	"	25	"
	Descanço	643	4	210	"	1270	"

Koorn. (Maïs).	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
	Kleine landbouw.		Immi- granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo- grammen.	Eige- naren.	Pach- ters.				
"	3	"	"	"	3	
"	2	"	"	"	2	
"	2	"	"	"	2	7 H.L. lemmetjes.
"	2	"	"	"	2	
"	2	"	"	"	2	
"	"	2	"	"	2	
"	"	3	"	"	3	
"	2	"	"	"	2	
"	3	"	"	"	3	
"	2	"	"	"	2	
"	1	"	"	"	1	
"	7	13	"	"	20	
"	"	"	"	"	"	
2500	2	65	"	"	67	
7400	51	433	2	8	429	
"	"	235	"	"	235	
1000	"	19	"	4	23	
980	"	15	"	"	15	
"	"	61	"	"	61	
125	"	1	"	"	1	
125	"	41	"	"	41	
2230	"	372	"	4	376	
"	23	"	"	"	23	
"	"	2	"	"	2	
70	"	73	"	"	73	Benevens f 100 houtwaren.
"	11	"	"	"	11	
"	"	5	"	"	5	
100	"	13	"	"	13	
"	14	"	"	"	14	
150	"	6	"	"	6	
290	16	"	"	"	16	
1000	7	"	"	"	7	
"	7	"	"	"	7	
"	"	3	"	"	3	
720	"	14	"	"	14	
1040	"	11	"	"	11	
"	4	4	"	"	8	
1210	2	11	"	"	13	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Cacao.	Bananen.	Aardvruchten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Boven-Suriname	Overbrug en Commenie.	1 151	5	400	„	2 000	„
	La Confiance	„	2,5	200	„	100	„
	Watervliet	„	4,5	100	40	120	„
	Toevlugt	„	2,75	50	„	100	„
	Esthersrust	„	9	800	„	1 150	150
	Mahanaïm.	„	3,5	67	„	1 200	60
	Palmineribo	429	3,5	77	„	500	25
	Namrek	„	1,25	56	„	1 750	63
	Carolina	172	11	40	„	730	390
	Ajo.	343	7	„	„	410	65
	Poenjoe	„	8	„	„	400	60
	Agira	„	8	33	„	1 000	150
	Zeldenrust	„	0,5	25	„	100	„
	Oranjestein	„	1,5	150	„	100	„
	Moria	„	5	15	„	3 200	163
	Cadix	„	2,5	25	55	840	63
	Phedra.	„	5	„	„	100	435
	Awarapassie	„	1	„	„	„	100
	Rama.	429	3	„	„	600	56
	Morea	„	3	9	„	2 200	63
	Moederzorg	„	6,5	62	„	1 400	190
	Constantia	„	2	40	50	500	75
	Rhijnesburg	„	2	„	„	„	150
	Bergendal.	„	12,5	80	„	2 500	360
	Victoria	„	1	„	„	250	300
	Boschland.	„	6	„	„	300	900
			169,58	5 454	145	36 005	4 848
Boven-Para	Onoribo	2 780	34	800	„	30 000	1 000
	Osembo	2 640	28,5	400	„	18 000	300
	Onverwacht	1 842	1,14	200	„	7 000	3 000
	Overtoom	2 047	44,5	„	„	20 000	500
	Topibo.	718	35,5	150	„	30 800	„
	Loefbeek	1 120	4	140	„	1 400	„
	Jagersburg	200	0,75	„	„	800	90
	Matuaribo.	400	15	„	„	8 010	„
	Gage d'Amour	300	3	50	„	400	„
	La Diligence.	429	2	„	„	200	„
	Lust en Rust	429	2	„	„	250	„
	La Liberté	390	0,5	„	„	800	„

Koorn. (Maïs.)	Kleine landbouw.		Arbeiders.			AANMERKINGEN.
Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.	Immigranten.	Andere.	Totaal.	
„	„	16	„	„	16	
70	7	„	„	„	7	
1 000	9	„	„	„	9	Benevens f 500 houtwaren.
100	5	„	„	„	5	
1 000	„	9	„	„	9	
„	„	4	„	„	4	
„	„	14	„	„	14	„ 500 „
„	„	6	„	„	6	
„	9	43	„	„	52	„ 5 000 „
„	12	12	„	„	24	„ 1 100 „
„	15	„	„	„	15	„ 800 „
„	10	2	„	„	12	„ 500 „
„	„	7	„	„	7	
200	„	4	„	„	4	
„	15	8	„	„	23	„ 960 „
„	„	4	„	„	4	
„	17	„	„	„	17	„ 425 „
150	„	8	„	„	8	
„	„	5	„	„	5	„ 350 „
„	„	4	„	„	4	„ 50 „
„	18	„	„	„	18	„ 720 „
„	„	15	„	„	15	„ 500 „
„	18	„	„	„	18	„ 300 „
70	„	109	„	„	109	„ 180 „
„	„	3	„	„	3	
„	„	18	„	„	18	
7 170	219	433	„	„	652	„ 11 985 „
2 000	„	55	„	4	59	Benevens f 600 houtwaren.
5 000	45	„	„	„	45	„ 570 „
10 000	96	„	„	„	96	„ 1 200 „
6 000	52	„	„	„	52	„ 400 „
300	28	„	„	„	28	„ 70 „
100	10	„	„	„	10	„ 100 „
„	7	„	„	„	7	„ 100 „
„	24	„	„	„	24	„ 330 „
„	„	8	„	„	8	
„	„	1	„	„	1	„ 25 „
„	„	2	„	„	2	„ 50 „
„	2	„	„	„	2	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1895.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst.
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Boven-Para.	Tempauca	1200	4	80	„	500	100
	La Prospérité	2200	3,8	250	„	40 000	700
	Valkenburg	429	5	„	„	500	„
	de Vier Kinderen	2720	17	240	„	60 000	4000
	Indigo veld	3736	14	100	„	10 000	200
	Waakzaamheid	429	15	„	„	1 000	300
	l'Inquiétude	429	3	„	„	600	„
	Berlijn	2926	103	„	„	50 000	„
	de Eendragt	429	20	„	„	9 000	300
	Muchemstein	557	8,5	318	„	2 100	350
	Zwitserland	429	6	300	„	4 000	„
	Klein Zwitserland		10	15	„	2 000	„
	de Nieuwe Hoop	400	5	112	„	16 000	614
	Beaulieu	400	8	400	„	4 000	„
	Welgelegen	1073	4	150	„	1 400	„
	de Vrede	429	4	50	„	400	„
	Hannover	1664	13	800	„	2 000	40
	Onverdacht en Welbedacht	748	12	„	„	9 000	„
	l'Espérance	1310	2	„	„	1 000	„
	Mocha	1287	1,75	90	„	4 000	300
	Concordia	450	1,75	40	„	225	200
	Altona	643	3	100	„	300	500
	La Vigelantia	„	2,5	80	„	„	„
			550,05	4965	„	335 685	12 494
Boven-Saramacca	Percelen in eigendom	1723	11,25	950	„	6 700	1650
	„ in huur	16	4,5	„	„	2 800	950
			15,25	950	„	9 500	2600
Beneden-Saramacca	*Nihil*	„	„	„	„	„	„
Nickerie	Vredenlust	„	2	500	„	„	„
	Vredenhoop	„	2	80	„	„	„
	Caledonia II.	„	1	100	30	„	„
	Betania II	„	1	150	„	„	„
		„	6	830	30	„	„
Coronie.	Welgelegen	„	2	1466	„	„	„

Koorn. (Maïs.) Kilogrammen.	Arbeiders. Kleine landbouw. Eigenaren.	Pachters.	Immigranten.	Andere.	Totaal.	AANMERKINGEN.
500	"	8	"	"	8	Benevens f 150 houtwaren.
3000	152	.	"	"	152	" 1000 "
"	6	"	"	"	6	" 100 "
1340	138	"	"	"	138	" 3672,50 "
1000	24	"	"	"	24	" 700 "
"	38	"	"	"	38	" 300 "
"	11	"	"	"	11	" 150 "
"	"	95	"	"	95	
"	20	"	"	"	20	" 101 "
230	11	"	"	"	11	" 575 "
"	23	"	"	"	23	
100	8	"	"	"	8	" 50 "
30	2	7	"	"	9	" 380,75 "
"	30	"	"	"	30	
"	10	"	"	"	18	
"	8	"	"	"	8	
"	121	"	"	"	121	
1140	3	11	"	"	14	" 95 "
"	6	"	"	"	6	
1000	"	9	"	"	9	" 60 "
1800	"	6	"	"	6	
100	3	4	"	"	14	
400	8	13	"	"	21	
34 040	886	226	"	4	1116	" 14 779,25 "
2100	113	"	"	"	113	
575	"	27	"	"	27	
2675	113	27	"	"	140	
"	"	"	"	"	"	
"	2	"	"	1	3	
"	3	"	"	"	3	
"	"	1	"	1	2	
"	2	"	"	"	2	
"	7	1	"	2	10	
"	2	39	"	"	41	Benevens 77 341 kokosnoten en 6903 L. kokosolie.

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December. 1895.	Bananen.	Koffie.	Aardvruchten.	Rijst
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Marowijne	Perceel van J. Tam	2	1,9	70	„	240	„
	„ „ A. Bicardo	2	0,7	100	„	300	„
			2,6	170	„	540	„

RECAPI

Cottica	2 gronden	„	4,5	260	„	70	„
Boven-Commewijne . . .	4 „	„	40	2150	„	6020	„
Beneden-Commewijne . .	6 „ en 1 plantage . . .	„	168,7475	2057	„	6140	3300
Beneden-Suriname . . .	27 „ „ 1 „	„	64,38	7066	„	45045	4000
Beneden-Para	6 „	„	65,3	1270	„	6253	7384
Boven-Suriname . . .	42 „	„	169,58	5454	145	36005	4848
Boven-Para.	31 „ en 4 plantages . . .	„	550,05	4965	„	335685	12494
Boven-Saramacca . . ·	29 „	„	15,25	950	„	9500	2600
Nickerie	4 „	„	6	830	30	„	„
Coronie	1 „	„	2	1466	„	„	„
Marowijne	2 „	„	2	170	„	540	„
	161 „ en 6 plantages . . .		1088,4075	26638	175	445258	34626

Koorn. (Maïs).	Kleine landbouw.		Arbeiders.			AANMERKINGEN.
Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.	Immigranten.	Andere.	Totaal	
„	„	1	„	„	1	
600	„	1	„	„	1	
600	„	2	„	„	2	

I T U L A T I E.

510	4	2	„	„	6	
12840	„	58	„	16	74	Benevens f 841 houtwaren.
9920	59	18	„	144	221	
7400	51	433	2	8	494	„ 7 H.L. lemmetjes.
2230	„	372	„	4	376	
7170	219	433	„	„	652	„ f 11 895 houtwaren.
34040	886	226	„	4	1116	„ 14 799,25 „
2675	113	27	„	„	140	
„	7	1	„	2	10	
„	2	39	„	„	41	„ 77 341 kokosnoten en 6903 L. kokosolie.
600	„	2	„	„	2	
77385	1414	2043	2	170	3627	„ f 27 605,25 houtwaren, 7 H.L. lemmetjes, 77 341 kokosnoten en 6903 L. kokosolie.

RECAPITULATIE

OP DE

PRODUCTIE-STATEN

over 1895.

PLANTAGES WAAR GETEELD WOTDT.	Uitgestrekt-heid in bebouwing op ultimo December 1895.	Suiker.		Melasse.	Rum.	Dram.	Cacao.	Bananen.
		Muscovado.	Vacuum-pan.					
	Hectaren.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Liters.	Liters.	Liters.	Kilo-grammen.	Bossen.
Suiker	1900	319 700	9 964 190	1 089 758	872 868	„	47584	„
Cacao.	12241,1707	„	„	„	„	„	3 875124,55	302 181
Andere producten, niet te gelijk met suiker of cacao	1088,4075	„	„	„	„	„	„	26 683
Voor de culteres in allodialen eigendom of in huur uitgegeven, gedeeltelijk in bebouwing doch waarvan nog niet is geoogst	30,285	„	„	„	„	„	„	„
Totaal	15259,8632	319 700	9 964 190	1 089 758	872 868	„	3 922708,55	328 819

Koffie.	Kokos-noten.	Koorn. (Maïs.)	Rijst.	Aard-vruchten.	Katoen.	ARBEIDERS. Kleine landbouw.				
						Eigenaren.	Pachters.	Immi-granten.	Niet-immi-granten.	Totaal.
Kilo-grammen.	Stuks.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.					
1260	„	„	„	„	„	„	„	2957	1520	4477
105 632,55	282 630	262 737	29 025	159 376	150	2270	2451	3010	3243	10974
175	773 41	77 385	34 626	445 258	„	1341	1611	2	178	3132
„	„	„	„	„	„	„	„	„	29	29
107 067,55	359 971	340 122	63 651	604 634	150	3611	4062	5969	4970	18612

STAAT

aanwijzende den arbeid in 1895 door creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders verricht en het door hen verdiend loon op plantages alwaar geen immigranten gevestigd zijn.

DISTRICTEN.	Aantal plantages.	c. creolen. a andere vrije arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders.					Gemiddeld aantal taken.			
			Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Cottica	„	c.	2	3	„	„	5	$469^{1}/_{2}$	407	„	„
		a	7	20	„	„	27	$1\,233^{1}/_{2}$	$2\,417^{1}/_{2}$	„	„
Beneden-Commewijne	2	c.	53	70	9	18	150	$14\,249^{1}/_{2}$	16 040	1 401	$2\,567^{1}/_{2}$
		a.	19	4	„	„	23	4 542	575	„	„
Boven-Suriname	2	c.	9	10	1	„	20	901	398	17	„
		a.	12	5	1	„	18	2 970	722	94	„
Beneden-Suriname	5	c.	56	79	„	„	135	$15\,430^{1}/_{4}$	13 172	„	„
		a.	37	14	1	„	52	8 838	2 839	354	„
Beneden-Para	2	c.	22	19	„	„	41	$5\,443^{1}/_{4}$	$4\,087^{2}/_{3}$	„	„
		a.	6	2	„	„	8	$1\,372^{2}/_{3}$	$355^{3}/_{4}$	„	„
Beneden-Saramacca	5	c.	19	15	3	1	38	4 596	3 491	193	1
		a.	42	11	5	„	58	10 791	2 307	615	„
Nickerie	3	c.	14	11	6	2	33	$1\,685^{1}/_{4}$	$841^{3}/_{4}$	$262^{1}/_{2}$	$46^{1}/_{4}$
		a.	51	14	1	„	66	8 921	$1\,215^{1}/_{2}$	$63^{3}/_{4}$	„
Coronie	4	c.	69	49	11	8	137	8 059	6 491	1 626	974
		a.	4	1	„	„	5	698	65	„	„
Totaal creolen		c.	244	256	30	29	559	$50\,833^{3}/_{4}$	$44\,920^{5}/_{12}$	3 500	$3\,588^{3}/_{4}$
„ andere vrije arbeiders		a.	178	71	6	„	257	$39\,366^{1}/_{6}$	$10\,496^{9}/_{12}$	$1\,126^{3}/_{4}$	„
Totaal-generaal		c. en a.	422	327	36	29	816	$90\,199^{11}/_{12}$	$55\,425^{1}/_{6}$	$4\,626^{3}/_{4}$	$3\,588^{3}/_{4}$

$153\,840^{7}/_{12}$ taken.

Bedrag van het verdiende loon.				Laagste en hoogste loon gedurende eene volle week verdiend.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
f 324,20	f 265,90	„	„	f 0,35—f 6,00	f 0,50—f 4,20	„	„
969,09	1 693,43	„	„	0,80— 6,50	0,70— 6,55	„	„
11 506,70	9 619,99	f 839,85	f 1 544,50	3,60— 6,50	3,00— 3,60	f 1,50—f 3,00	f 1,20—f 2,40
3 457,30	345,98	„	„	4,50— 7,00	3,40— 4,00	„	„
684,85	230,10	7,14	„	3,00— 9,00	1,80— 4,00	1,50— 2,40	„
2 287,14	546,66	41,00	„	2,00— 5,20	1,20— 4,80	1,50— 2,40	„
14 316,11	8 652,47	„	„	0,80— 14.25	0,60— 11,70	„	„
7 030,81	1 726,72	93,50	„	0,80— 9,50	0,60— 6,37	1,80— 2,10	„
4 833,01	2 185,22	„	„	3,20— 5,00	2,10— 3,60	„	„
809,79	210,24	„	„	2,40— 4,00	1,80— 3,00	„	„
3 383,62	2 084,41	116,10	0,60	1,50 – 7,50	1,20— 4,80	0,90— 2,40	0,60— 0,60
7 511,15	1 376,00	367,80	„	1,20— 7,15	1,20— 4,80	0,60— 1,80	„
1 526,29	518,40	104,70	16,60	1,80— 11,25	1,25— 4,80	0,50— 3,00	„
7 818,72[5]	728,55	27,05	„	2,40— 9,00	0,90— 4,50	0,60— 3,00	„
6 994,65	4 142,78	514,75	276,06	0,60— 9,00	0,30 – 0,30	0,20— 7,50	0,20— 4,80
414,75	39,30	„	„	0,60— 6,00	0,30— 4,20	„	„
f 43 569,43	f 27 699,27	f 1 582,54	f 1 837.76	f 0.35—f 14,25	f 0,30—f 11,00	f 0,20—f 7,50	f 0,20—f 4,80
30 298,75[5]	6 666,88	529,35	„	0,60— 9,50	0,30— 6,00	0,60— 3,00	„
f 73 868,18[5]	f 34 366,15	f 2 111,89	f 1 837,76				

f 112 183,98[5] verdiend loon.

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE R.

N°. 22.

STAAT

aanwijzende den arbeid in 1895 door creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders verricht en het loon door hen verdiend op plantages waar immigranten gevestigd zijn.

DISTRICTEN.	Aantal plantages.	c. creolen. a. andere vrije arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders.					Gemiddeld aantal taken.			
			Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Cottica	2	c.	31	4	1	„	36	9 412$^1/_2$	555$^1/_4$	224$^1/_2$	„
		a	116	25	14	6	161	21 240$^3/_4$	2 870$^3/_4$	1 703$^1/_2$	208
Boven-Commewijne	1	c.	8	5	2	1	16	2 018$^3/_4$	962$^3/_4$	71$^1/_2$	35$^1/_2$
		a.	18	6	3	„	27	3 461$^1/_4$	873$^1/_4$	93$^3/_4$	„
Beneden-Commewijne . . .	29	c.	337	121	23	4	485	85 682$^1/_2$	25 892$^3/_4$	3 172	244$^1/_4$
		a.	654	198	36	7	895	138 967$^3/_4$	33 114$^3/_4$	5 456	637$^1/_2$
Boven-Suriname	4	c.	14	8	3	1	26	2 753	1 110	272	53
		a.	56	20	6	7	89	12 833	2 718	711	438
Beneden-Suriname	16	c.	150	109	11	2	272	40 047$^1/_4$	22 527$^1/_4$	1 882$^1/_4$	272$^1/_2$
		a.	292	109	33	18	452	61 424	17 883$^3/_4$	5 135	2 706
Boven-Para	4	c.	14	1	7	1	23	3 174	38	204	2
		a.	37	10	4	5	56	8 611	1 521	409	155
Beneden-Para	„	c.	„	1	„	„	1	„	108$^1/_2$	„	„
		a.	10	7	1	„	18	2 348 [illegible]/8	694$^1/_2$	111$^1/_4$	„
Beneden-Saramacca	10	c.	27	20	1	3	51	5 935$^1/_2$	2 757	172$^1/_2$	173
		a.	103	33	6	4	146	23 238	4 064$^1/_2$	454	409
Nickerie	5	c.	45	11	13	4	73	5 338	2 410	1 892$^1/_2$	318$^1/_4$
		a	273	136	23	20	452	61 833$^1/_2$	21 325	2 594$^1/_2$	1 353$^1/_2$
Coronie	„	c.	„	„	„	„	„	„	„	„	„
		a.	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal creolen		c.	626	280	61	45	983	154 361$^1/_2$	56 361$^1/_2$	7 891$^1/_4$	1 099
„ andere arbeiders . .		a.	1 559	544	126	38	2 296	338 957$^3/_8$	88 065$^1/_2$	16 668	5 907
Totaal-generaal		c. en a.	2 185	824	187	83	3 279	488 318$^7/_8$	144 427	24 559$^1/_4$	7 006

664 311$^1/_8$ taken.

NB. Bovendien werd nog opgegeven, zonder specificatie van het aantal arbeiders noch van de door hen verrichte taken, als uitbetaald loon in Beneden-Commewijne f 38 169,01.

Bedrag van het verdiende loon.				Laagste en hoogste loon gedurende eene volle week verdiend.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
f 9 227,99	f 333,55	f 116,55	"	f 1,20—f15,00	f 0,90—f 6,00	f 0,60—f 3,90	"
17 434,48	1 773,32	1 055,40	f 173,60	1,20— 12,00	0,90— 4,80	0,60 – 3,50	f 0,50—f 1,20
1 569,06	578,16	42,47	21,30	0,45— 12,00	0,15— 12,00	0,45— 6,00	0,45— 2,10
2 751,49	529,07	56,50	"	1,00— 9,50	1,05— 4,50	0,35— 1,80	"
96 193,87	16 528,32	1 450,90	104,09	0,60— 21,75	0,30— 7,60	0,15— 4,50	0,30 – 2,50
113 019,62	21 223,57	2 026,98	195,45	0,30— 13,00	0,30— 9,20	0,15— 3,00	0,10— 2,80
2 160,16	677,22	133,41	24,35	1,20— 7,00	1,00— 6,60	0,60— 0,90	0,60— 0,90
10 355,47	1 564,53	321,17	204,71	1,50— 7,65	1,00— 4,20	0,60— 3,00	0,60— 1,50
37 898,30^5	13 546,46	835,69	77,70	0,60— 13,42	0,30— 12,44	0,10— 3,00	0,10— 2,10
50 447,25	10 364,66	1 809,32	872,92	0,30— 13,42	0,15— 12,44	0,10— 3,56	0,10— 2,85
3 444,67	15,88	123,80	0,90	3,75 – 12,00	1,65— 3,75	1,20— 2,80	1,80— 2.40
6 871,28	856,99	225,26	79,85	1,75— 7,00	0,70— 6,72	0,60— 3,50	1,05— 1,95
"	62,24	"	"	"	0,90— 3,00	"	"
1 573,70^5	427,21	75,33	"	0,90— 7,00	0,75— 3,00	"	"
6 181,74	1 631,61	110,15	75,55	1,80— 18.12	0,75 - 8,60	1,80— 2,50	0,60— 1,80
19 167,31	2 422,25	268,51	163,54	1,00— 8,60	0,90— 4,80	0,50 2,10	0,55— 2,10
4 815,92	1 443,70	755,64	125,70	2,90— 10,00	1,10 – 4,80	0,90 – 3,60	0,75— 3,60
58 513,94^5	12 723,02	1 015,89	522,69	2,00— 8,50	1,20— 4,50	0,80 4,00	0,80— 4,00
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
f 161 491,71^5	f 51 884,62	f 6 854,36	f 429.59	f 0.45—f 21,75	f 0,15—f12,44	f 0,10—f 6,00	f 0,10—f 3,60
275 134,55	34 817,14	3 568,61	2 212,76	0,30— 13,42	0,15— 12,44	0,10— 4,20	0,10— 4,00
f 436 626,26^5	f 86 701,76	f 10 422,97	f 2 642,35				

f 536 393,34^5

STAAT

aantoonende den arbeid in 1895 door immigranten verricht en het door hen verdiende loon.

DISTRICTEN.	Aantal plantages.	Gemiddeld aantal arbeiders.					Gemiddeld aantal taken.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Cottica	2	352	114	„	„	466	54 741	11 489	„	„
Boven-Commewijne.	1	32	12	„	„	44	7 423¼	1 481½	„	„
Beneden-Commewijne	29	2 175	741	3	1	2 920	384 993¼	97 013¾	40¾	„
Boven-Suriname	5	79	27	„	„	106	15 178	3 642½	„	„
Beneden-Suriname	14	753	275	„	„	1 028	141 151	33 109¼	„	„
Boven-Para	5	93	29	1	1	124	19 115	4 374	125	30
Beneden-Para.	1	34	11	„	„	45	7 922	1 128¾	„	„
Beneden-Saramacca.	10	202	72	2	2	278	47 110½	18 619	190½	237
Nickerie.	5	434	162	19	14	629	96 014½	25 880	1 583¾	1 088
Coronie	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal	72	4 154	1 473	25	18	5 640	773 648½	196 737¾	1 940	1 355

973 681¼ taken.

Bedrag van het verdiende loon.				Laagste en hoogste loon gedurende eene volle week verdiend.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
f 41 628,34	f 6 981,16	"	"	f 0,60—f 10.10	f 0,30—f 5,20	"	"
4 879,50	896,70	"	"	0,60— 7,95	0,60— 6,90	"	"
269 252,54^{5}	57 513,50	f 22,75	"	0,10— 11,20	0,15— 9,44	f 0,15—f 3,60	"
10 438,65	2 221,08	"	"	0,75— 9,22	0,30— 4,20	"	"
99 841,51	20 414,13^{5}	"	"	0,30— 8,45	0,15— 6,65	"	"
13 488,68	2 370,28	72,50	f 16,50	0,75— 8,17	0,60— 4,51	0,60— 0,90	f 0,40—f 0,60
4 908,09	734,37^{5}	"	"	0,75— 6,00	0,15— 2,80	"	"
39 814,96	7 641,77	114,50	104,03	1,20— 8,50	0,60— 5,27	0,90— 2,40	0,90— 2,40
62 407,34	13 993,94^{5}	544,96	369,35	2,00— 8,60	1,20— 4,80	0,35— 2,90	0,35— 2,90
"	"	"	"	"	"	"	"
f 546 659,61	f 112 766,91^{5}	f 754,71	f 489.88	f 0,10—f 11,20	f 0,15—f 9,44	f 0.15—f 3,60	f 0,35—f 2,90

f 660 671,14^{5} verdiend loon.

STAAT VAN DEN VEESTAPEL op ultimo December 1895.

DISTRICTEN.	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Stad Paramaribo en hare buitenwijken	887	89	66	141	12	122	168
Cottica	67	2	3	„	„	11	8
Boven-Commewijne	56	„	„	„	„	36	„
Beneden-Commewijne	717	40	5	10	59	265	50
Beneden-Suriname	1728	60	13	91	23	218	68
Boven-Suriname.	71	2	„	2	8	13	83
Beneden-Para	332	8	3	7	„	2	1
Boven-Para	138	4	„	2	24	14	398
Boven-Saramacca	„	„	„	„	„	„	„
Beneden-Saramacca	99	2	„	2	„	28	22
Nickerie	265	14	19	7	55	68	189
Coronie	875	47	5	110	59	216	864
Marowijne	3	„	„	„	„	„	„
Totaal	5238	268	114	372	240	993	1851
Meer dan in 1894 .	413	31	5	42	23	230	300

ZITTING 1896 — 1897. — **5.**

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE U.

N°. 25.

STAAT

VAN DEN

INVOER DER KOLONIE SURINAME

over 1895.

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		FRANKRIJK.		DEMERARY.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	H.L. 5895¾	f 38 322	55	f 358	65	f 423	"	"	276½	f 1 797
Aardewerk	"	34 174	"	811	"	82	"	f 937	"	963
Ammunitie:										
Geweren, karabijnen en buksen	Loop 713	7 130	3	30	1	10	"	"	1	10
Revolvers, pistolen en kamerbuksen	St. "	"	1	4	"	"	"	"	1	4
Gedeelten van genoemde wapens	"	504	"	"	"	"	"	"	"	9
Geweer- en pistoolkogels en hagels	KG. 11 863	7 118	1 029	617	68	41	"	"	431	259
Patronen voor achterladers	St. 1 300	78	1 100	66	25	2	"	"	280	17
Patronen voor revolvers	" 6 550	197	1 150	35	"	"	"	"	400	12
Percussiedopjes en slaghoedjes	" 1 104 700	2 209	17 000	34	4 750	10	"	"	14 850	30
Ledige hulzen	" 111 640	2 223	"	"	150	3	"	"	150	3
Buskruit	K.G. 3 327	6 654	"	"	"	"	"	"	"	"
Asphalt	"	225	"	"	"	"	"	"	"	"
Azijn	L. 11 093	1 331	3	1	"	"	"	"	"	"
Azijnzuur	" 1 764	2 822	"	"	"	"	"	"	"	"
Ballast	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bier, waaronder maltz-extract van alle soorten	L. 417 777	158 755	37 135	14 111	7 670	2 915	488	185	9 433	3 585
Gemberale	" "	"	1 828	731	"	"	539	216	15	6
Bijouteriën	"	12 407	"	29	"	246	"	184	"	358
Blik in bladen	"	247	"	817	"	"	"	"	"	"
Blom of meel	K.G. 787	110	"	"	1 978 626	277 008	"	"	598 255	83 756
Bodems, duigen en hoepels voor vaatwerk	"	"	"	5 370	"	"	"	"	"	4 838
Boeken (lees- en schoolboeken)	"	7 057	"	10	"	351	"	20	"	255
Boeken (albums, schrijf- en koopmansboeken)	"	4 984	"	192	"	172	"	"	"	140
Boter, oleomargarine en ghee	K.G. 133 344	173 347	1 348	1 752	19 904	12 604	"	"	13 850	9 624
Breeuwwerk	" 1 180	472	204	82	2 813	1 125	"	"	368	147
Bron- en mineraalwater	L. 13 338	5 335	1 846	738	2	1	"	"	1 273	509
Brood en beschuit	K.G. 1 390	278	40	8	50 632	10 126	"	"	8 391	1 678
Chemicaliën en ustensiliën	"	33 478	"	8 387	"	3 689	"	263	"	2 443
Dakbedekkings-materialen (onbrandbare)	"	24 031	"	18 819	"	1 250	"	73	"	1 724
Dynamiet en lithofracteurs	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Drukinkt	"	74	"	"	"	"	"	"	"	"
Drukletters	"	1 417	"	"	"	"	"	"	"	"
Drukpersen	"	24	"	"	"	"	"	"	"	"
Eetwaren geconserveerd	"	56 564	"	25 041	"	24 429	"	1 518	"	7 474
Ezels (muil- en steen-)	"	"	"	"	10	2 500	"	"	1	35
Fabriek-, landbouw- en stoomwerktuigen	"	66 305	"	50 327	"	23 709	"	200	"	3 256
Garens	"	8 764	"	665	"	17	"	60	"	93
Gedistilleerd van 50 pct. Z. A. bij 15° C.	L. 254 336	142 920	1 815	2 262	2	1	6 419	9 225	686	940

BARBADOS.		CAYENNE.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		CALCUTTA.		Diverse plaatsen.		TOTAAL.		Waarde. — Vergelijking naar den maatstaf in 1894.
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid	Waarde.	Hoeveelheid	Waarde.	Hoeveelheid	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	121	f 787	6 413¼	f 41 687	f 51 306
"	f 135	"	f 39	"	f 6	"	f 270	"	"	"	279	"	37 696	37 696
"	"	6	60	"	"	"	"	"	"	8	80	732	7 320	18 300
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	4	3	12	45
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	513	513
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	301	181	13 692	8 216	10 269
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 705	163	271
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	200	6	8 300	250	415
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10 750	22	1 152 050	2 305	2 880
"	"	60	1	"	"	"	"	"	"	23 200	464	135 200	2 704	4 056
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	14	28	3 341	6 682	13 364
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	225	225
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	62	7	11 158	1 339	2 232
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 764	2 822	5 292
"	871	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	871	871
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 749	665	474 252	180 216	237 126
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 382	953	2 382
"	"	"	330	"	9	"	"	-	"	"	28	"	13 591	13 591
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 064	1 064
226 734	31 743	"	"	"	"	"	"	"	"	14 388	2 014	2 818 790	394 631	422 819
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10 208	10 208
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7 693	7 693
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	5 490	5 490
"	"	"	"	"	"	900	54	697	f 697	35	46	170 078	198 124	265 190
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1	4 567	1 827	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	25	10	16 484	6 593	2 284
6 617	1 323	"	"	"	"	"	"	"	"	576	115	67 646	13 528	9 890
"	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	425	"	48 694	20 294
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	45 897	48 694
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	6	3	6	45 897
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	74	12
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 417	74
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	24	1 417
"	42	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5 406	"	120 474	24
														120 474
63	9 085	"	"	"	"	"	"	"	"	19	1 310	93	12 930	13 650
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	581	"	144 378	144 378
"	10 581	"	"	"	"	"	"	"	"	"	19	"	20 199	20 199
"	"	112	112	"	"	367	1 026	"	"	746	752	264 483	157 238	327 003

ARTIKELEN	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		FRANKRIJK.		DEMERARY.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Reukwaters al of niet uit gedistilleerd bereid	″	f 11 015	″	f 302	″	f 1 744	″	f 297	″	f 155
Houtgeest	L. 120	60	″	″	″	″	″	″	″	″
Aether sulphuric en chloroform	″ 101	202	5	10	1	2	″	″	″	″
Glaswerk	″	14 342	″	472	″	146	″	″	″	497
Goud (ruw)	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Granen en peulvruchten	KG. 177 036	38 948	162 068	35 655	83481	18 366	″	″	129 619	28 526
Groenten	″	7 507	″	120	″	151	″	″	″	457
Harpuis	″	20	″	10	″	6	″	″	″	18
Hoeden	″	27 787	″	7 410	″	66	″	″	″	358
Hooi	″	″	″	″	″	909	″	″	″	3
Hout:										
Greenen- en pitch pine deelen en planken	M³. ″	″	″	″	1931	38 620	″	″	68	1 360
White pine en alle andere soorten planken	″ ″	″	″	″	155	2 480	″	″	208	3 328
Al het overige	″	″	″	147	″	″	″	″	″	2 460
Huiden, vellen en leder	KG. 24 892	66 673	″	″	″	″	″	″	18	90
IJzer-, band-, staaf-, plaat-, enz.	″	7 843	″	1 145	″	″	″	180	″	334
IJzer, bewerkt	″	67 868	″	12 494	″	3 029	″	858	″	5 638
Instrumenten: math., phys., chir., opt.	″	623	″	11	″	″	″	″	″	6
Kaarsen	KG. 22 814	15 285	″	″	3286	2 202	″	″	871	584
Kaas	″ 136 549	79 198	1133	657	″	″	″	″	204	118
Kalk	″	8 808	″	234	″	″	″	″	″	1 673
Cement	″	6 100	″	6 192	″	″	″	″	″	397
Klokken en pendules	″	6 474	″	″	″	223	″	″	″	18
Koek- en suikerbakkerswerk, enz.	″	15 309	″	4 278	″	679	″	58	″	1 335
Koffie	KG. 4898	4 408	″	″	598	538	″	″	65	59
Koffers en trommels	″	6 756	″	2 359	″	418	″	″	″	66
Kool, houts- en dierlijke	″	15	″	″	″	″	″	″	″	65
Koper	″	2 121	″	47	″	″	″	410	″	″
Kramerijen	″	91 620	″	7 959	″	4 471	″	4385	″	8 396
Kruidenierswaren	″	24 523	″	1 354	″	432	″	31	″	4 209
Kurk	″	3 549	″	″	″	″	″	20	″	302
Lampen	″	11 887	″	198	″	2 258	″	″	″	467
Lood	″	2 269	″	48	″	″	″	″	″	″
Lucifers in pakjes of doosjes van 72 of minder per pakje of doosje.	Gros 5812	5 812	1138	1 138	″	″	″	″	150	150
Idem in pakjes of doosjes van meer dan 72 per pakje of doosje	″ ″	″	″	″	5145	7 203	″	″	240	336
Manufacturen:										
katoenen	″	542 865	″	123 311	″	9 329	″	4211	″	64 187
linnen	″	22 845	″	1 361	″	″	″	″	″	72
wollen	″	14 337	″	4 506	″	44	″	161	″	58
zijden	″	1 896	″	1 317	″	″	″	″	″	24
gemaakte kleederen	″	89 312	″	32 609	″	2 473	″	1960	″	4 780

	BARBADOS.		CAYENNE.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		CALCUTTA.		Diverse plaatsen.		TOTAAL.		Waarde. — Vergelijking naar den maatstaf in 1894.
le.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	
5	„	f 28	„	„	„	f 3	„	„	„	„	„	f 44	„	f 13 588	f 13 588
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	120	60	360
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	107	214	321
07	„	„	„	f 2	„	„	„	f 52	„	„	„	196	„	15 707	15 707
	„	„	2	3	„	„	„	„	„	„	43242 3/10	60 540	43 244 3/10	60 543	60 543
26	27 095	5 961	„	„	„	„	21 970	4 833	3445	f 758	2530	557	607 244	133 604	182 173
57	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	„	8 240	8 240
18	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	54	54
58	„	7	„	„	„	141	„	4	„	„	„	32	„	35 805	35 805
3	„	61	„	„	„	526	„	„	„	„	„	7	„	1 506	1 506
60	115	2 300	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 114	42 280	80 332
28	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	16	364	5 824	9 828
60	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 607	2 607
90	20	100	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24 930	66 863	52 421
34	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9 502	9 502
38	„	554	„	„	„	„	„	„	„	„	„	498	„	90 939	90 939
6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	640	640
84	„	„	„	„	„	„	„	„		„	168	113	27 139	18 184	18 997
18	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	137 886	79 973	124 097
73	„	2 968	„	„	„	„	„	„	„	„	„	200	„	13 883	17 383
97	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	535	„	13 224	17 118
18	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	„	6 720	6 720
35	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	„	21 674	21 674
59	„	„	„	„	3815	3434	„	„	„	„	6190	5 571	15 566	14 010	16 344
66	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9 599	9 599
65	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	80	80
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 578	2 578
96	„	96	„	8	„	75	„	537	„	„	„	1 135	„	118 682	118 682
209	„	17	„	„	„	„	„	352	„	178	„	18	„	31 114	31 114
302	„	„	„	„	„	„	„	72	„	„	„	476	„	4 419	4 419
167	„	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	22	„	14 852	14 852
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 317	2 317
150	328	328	„	„	„	„	„	„	„	„	2/3	1	7428 2/3	7 429	22 286
336	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	5 386	7 540	18 851
187	„	193	„	„	„	4	„	194	„	„	„	630	„	744 924	744 924
72	„	„	„	88	„	„	„	„	„	„	„	10	„	24 376	24 376
58	„	„	„	„	„	12	„	„	„	„	„	„	„	19 118	19 118
24	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3 237	3 237
780	„	2	„	17	„	31	„	86	„	„	„	306	„	131 576	131 576

ARTIKELEN	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		FRANKRIJK.		DEMERARY.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Matrassen en kussens	„	f 6 191	„	f 61	„	57	„	„	„	f 297
Melasse of keukenstroop	L. 46	14	„	„	„	„	„	„	„	„
Meststoffen	„	33 050	„	30 585	„	„	„	„	„	„
Meubels	„	20 441	„	1 459	„	9 029	„	„	„	1 967
Muziekinstrumenten	„	9 100	„	348	„	20	„	„	„	290
Naaimachines	„	6 721	„	612	„	291	„	„	„	193
Olie, raap-, olijf-, patent-, machine-, lijn-, enz.	„ 165 434	56 522	3 568	1 743	1 046	569	843	f 1006	7 585	3 166
Kerosine	„ 190	13	3 728	261	881 451	61 702	„	„	54 342	3 804
Naphta	„ 7	4	„	„	„	„	„	„	„	„
Haar- en welriekende oliën	„	2 340	„	38	„	79	„	„	„	67
Opium	KG. $821\frac{23}{40}$	13 145	$898\frac{9}{20}$	14 375	„	„	„	„	135	2 160
Ganje	„ 161	201	58	73	„	„	„	„	$662\frac{1}{2}$	828
Paarden en veulens	„	„	„	„	„	„	„	„	5	750
Papier	„	20 316	„	1 317	„	528	„	10	„	496
Parapluies	„	10 058	„	1 914	„	„	„	„	„	200
Patates en andere aardvruchten	KG. „	„	„	„	„	„	„	„	752	38
Pik	vaten 20	140	11	77	34	238	„	„	7	49
Teer	„ 114	912	11	88	118	944	„	„	23	184
Pinda's	KG. „	„	„	„	616	92	„	„	5 011	752
Planten (levende)	„	276	„	„	„	175	„	„	„	6
Reuzel	K G. 830	291	222	78	2873	1 006	8	3	39	14
Rijst	„ 3 160 477	331 850	288 596	30 303	„	„	27 600	2898	87 215	9 158
Rijtuigen en wagens	„	651	„	„	„	292	„	„	„	333
Schepen, schuiten en vaartuigen.	„	12 500	„	16 980	„	„	„	„	„	22
Schilderijen (teekeningen)	„	225	„	188	„	„	„	„	„	52
Schoenen	„	42 818	„	5 731	„	2 171	„	49	„	1 471
Sigaren en sigaretten	K.G. $12\,694\frac{1}{10}$	50 776	„	„	„	„	„	„	44	176
Smeer, molen- en talk	„ 4 076	1 630	1 701	680	7077	2 831	„	„	2 031	812
Snuif	„ 70	140	„	„	„	„	„	„	„	„
Speelkaarten	„	652	„	„	„	„	„	„	„	9
Spek:										
gezouten	K.G. 71	26	„	„	432 518	168 682	„	„	38 654	15 075
gerookt	„ 998	798	76	61	„	„	„	„	25	20
koppen	„	„	„	„	180	27	„	„	192	29
Spijkers en klinknagels	„ 85 501	17 955	1 373	288	„	„	67	14	2 055	432
Steen, gebakken metsel-	St. 199 500	5 985	45 263	3 168	„	„	„	„	7 000	490
„ bewerkte	„	1 666	„	1 557	„	74	„	„	„	„
Steenkolen	KG. 4 900	38	5 382 300	40 367	„	„	„	„	166 000	1 245
Suiker	„ 44 557	9 515	706	261	7	2	„	„	102	21
Tabak in bladen	„ „	„	„	„	55 124	24 806	„	„	„	„
„ gekorven	„ 14 698	20 577	2 628	3 679	61	85	„	„	45	63
Terpentijn	L. 1 989	1 233	159	99	560	280	„	„	„	„
Thee	KG. 6 402	8 963	96	134	1404	1 966	„	„	118	165
Tin	„	507	„	„	„	„	„	„	„	„

	BARBADOS.		CAYENNE.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		CALCUTTA.		Diverse plaatsen.		TOTAAL.		Waarde. — Vergelijking naar den maatstaf in 1894.
arde	oeveel-heid.	Waarde.	Hoeveel-heid.	Waarde.	Hoeveel-heid	Waarde.	Hoeveel-heid	Waarde.	Hoeveel-heid.	Waarde.	Hoeveel-heid.	Waarde.	Hoeveel-heid.	Waarde.	
297	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	f 6 606	f 6 606
	500	f 150	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	546	164	273
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	63 635	63 635
967	"	96	"	"	"	f 4	"	f 60	"	"	"	f 253	"	33 309	33 309
290	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	150	"	9 908	9 908
193	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7 817	7 817
166	9	7	"	"	"	"	"	"	306	f 142	426	511	179 217	63 666	74 061
804	4 538	318	"	"	"	"	"	"	"	"	433	30	944 682	66 128	122 809
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	4	4
67	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 524	2 524
160	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 855 1/40	29 680	55 651
828	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	881 1/2	1 102	11 019
750	30	4 500	"	"	"	"	"	"	"	"	4	600	39	5 850	7 800
496	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	182	"	22 849	22 849
200	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	12 172	12 172
38	1 013	51	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 765	89	265
49	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	72	504	864
184	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	266	2 128	3 192
752	"	"	"	"	43 428	6514	"	"	"	"	"	"	49 055	7 358	9 811
6	"	"	"	"	"	"	"	15	"	"	"	"	"	472	472
14	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	963	337	4 935	1 729	2 468
9 158	5 120	538	"	"	"	"	6992	734	5074	533	1821	191	3 582 895	376 205	519 520
333	"	1 686	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 962	2 962
22	"	300	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	30 005	30 005
52	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	465	465
1 471	"	"	"	"	"	5	"	"	"	"	"	501	"	52 746	52 746
176	"	"	"	"	5	20	"	"	"	"	"	"	12 743 1/10	50 972	89 202
812	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	14 885	5 953	8 931
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	70	140	210
9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	661	661
5 075	6 120	2 387	"	"	"	"	900	351	"	"	3 765	1 468	482 028	187 989	216 913
20	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 099	879	1 099
29	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	372	56	93
433	46	10	"	"	"	"	"	"	"	"	181	38	89 223	18 737	22 306
490	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	115 948	3 478	367 711	13 121	17 210
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 297	3 297
1 245	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5 553 200	41 650	111 064
21	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1 282	269	46 657	10 069	18 663
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	244	110	55 368	24 916	66 442
63	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	8	17 438	24 412	43 595
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 708	1 612	2 031
165	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8 020	11 228	16 040
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	507	507

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		FRANKRIJK.		DEMERARY.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waard
Touwwerk	KG. 20 857	f 12 514	733	f 440	12	f 7	5	f 3	368	f 22
Uien	„ 6 499	650	„	„	217	22	„	„	65 677	6 56
Uitmonstering	„	24	„	„	„	„	„	„	„	„
Vee	„	„	„	5	„	300	„	„	„	1 31
Verfwaren	K.G. 146 772	73 386	4 963	2 482	90	45	„	„	2 863	1 43
Vernis	L. 1 427	2 141	10	15	„	„	„	„	6	[illegible]
Visch:										
gezouten	K.G. 1 275	152	10	1	644 454	77 334	„	„	186 226	22 34
zalm, gepekeld	„ „	„	„	„	6 936	2 774	„	„	1 980	79
gedroogde leng en stokvisch .	„ 2 124	1 699	„	„	18 072	14 458	„	„	219	17
Vleesch:										
gezouten	„ 3 089	1 050	90	31	340 421	115 744	„	„	25 152	8 55
gerookt	„ 546	1 092	„	„	23	46	„	„	„	„
Hammen en shoulders uit Europa.	„ 8 348	10 435	202	253	„	„	„	„	65	81
Idem idem uit Amerika.	„ „	„	„	„	87 315	35 799	„	„	1 154	47
Vruchten	„	1 349	„	„	„	904	„	„	„	12
Vuurweken	„	137	„	„	„	3 369	„	„	„	10
Wijn, waaronder vermouth en gemberwijn	L. 64 404	36 680	9 243	3 945	562	337	15 191	7 532	5 936	2 51
Zaad	„	397	„	„	„	„	„	„	„	„
Zakken	„	33 579	„	10 170	„	„	„	„	„	1 48
Zeep:										
harde en ruwe.	K.G. 73 323	16 498	24 899	5 602	34 775	7 824	„	„	7 839	1 76
geparfumeerde.	„ 2 158	4 748	182	400	154	339	99	218	118	26
Zeegras	„	81	„	„	„	„	„	„	„	„
Zemelen	„	37	„	„	„	376	„	„	„	1
Zink	„	2 239	„	212	„	„	„	150	„	„
Zout, ruw.	K.G. 400	8	„	„	„	„	„	„	26 505	53
„ geraffineerd	„ 2 369	948	1 359	544	„	„	„	„	5 146	2 05
Alle andere dan de hiergenoemde waren, goederen en koopmansschappen.	„	44 393	„	2 398	„	5 134	„	1 578	„	13 49
Totaal		f2 930 320		f559 664		f997261		f38 913		f363 8

[1]) In bovenstaanden staat is als waarde aangemerkt:

de inkoopsprijs der goederen vermeerderd met de onkosten (verpakking, assurantie, commissieloon en vracht) tot tot aan de aankomst van het schip in Suriname.

[2]) Als maatstaf tot bepaling van de waarde der ingevoerde goederen werd tot 1894 aangenomen:

a. wat betreft de goederen naar de waarde belast, de inkoopsprijs zonder onkosten, vermeerderd met 20 pct.; het het bedrag van het invoerrecht is niet in die waarde begrepen;

b. wat betreft alle overige goederen, de gemiddelde prijs, waarvoor de goederen in Suriname verkocht worden, zoodat ten aanzien van deze goederen, het invoerrecht begrepen is in de waarde.

BARBADOS.		CAYENNE.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		CALCUTTA.		Diverse plaatsen.		TOTAAL.		Waarde. — Vergelijking naar den maatstaf in 1894.
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde	Hoeveelheid.	Waarde.	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	f 5	21 983	f 13 190	f 19 785
3 491	f 349	„	„	„	„	3 966	f 397	16	f 2	65 940	6 594	145 806	14 582	23 330
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24	24
„	11 283	„	„	„	„	„	25 225	„	„	„	48 910	„	87 038	87 090
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	154 688	77 345	61 875
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 443	2 165	2 886
69 334	8 320	„	„	„	„	11 000	1 320	„	„	556	67	912 855	109 541	182 471
2 381	952	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11 297	4 518	6 778
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	4	20 420	16 336	20 420
13 365	4 544	„	„	„	„	„	„	„	„	3 568	1 213	385 685	131 134	154 274
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	569	1 138	1 423
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	11	8 624	10 780	12 936
13	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	88 482	36 277	41 241
„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	2 389	2 389
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3 611	3 611
„	„	380	f 146	„	„	1 190	531	„	„	5 548	2 373	102 451	54 058	101 594
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	397	397
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	45 229	45 229
968	218	„	„	„	„	„	„	„	„	202	45	142 006	31 951	39 762
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	7	2 714	5 972	5 428
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	81	81
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	427	427
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 601	2 601
211 023	4 220	„	„	99 932	1 999	„	„	„	„	„	„	337 860	6 757	16 893
1 433	573	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10 307	4 123	4 123
„	650	„	97	„	85	„	312	„	„	„	1 408	„	69 550	69 550
	f 107 586		f 903		f 12 868		f 36 425		f 2 310		f 152 937		f 5 203 029 [1]	f 6 383 585 [1]

STAAT

VAN DEN

UITVOER DER KOLONIE SURINAME

in 1895.

PRODUCTEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.		DEMERARY.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	K.G. 476½	f 477	"	"	"	"	"	"
Bananen	bossen "	"	"	"	"	"	68	27
Balata of Bolletriemelk	K.G. 37 251½	74 503	47	f 94	82 182½	f 164 365	14 200	28 400
Confituren	" 224	448	"	"	14	28	3	6
Gomma	" 51	26	"	"	"	"	"	"
Goud	gr. 736 408½	1 008 879	108 179½	148 206	8 716	11 941	780	1 069
Hout O of □ etc.	M³. 1 395	27 900	"	"	"	"	"	"
Id. Letter	K.G. 1 050	158	3 050	457	3 386	508	158	24
Id. Brandhout	Stère "	"	"	"	"	"	"	"
Huiden	K.G. "	"	29 617	8 885	738½	222	700	210
Cacao	" 263 644⅓	134 459	133 790	68 233	3 682 702	1 878 178	89 185	45 484
Koffie, heele	" 43 979½	43 980	"	"	1 562½	1 562	"	"
Kokosnoten	stuks 6 947	209	"	"	"	"	"	"
Kwassiehout	K.G. 42 500	8 500	"	"	"	"	"	"
Lemmetjes, gezouten	H.L. 3½	16	"	"	39½	178	1	4
Lemmetjes of limoensap	L. 2 500	500	"	"	"	"	"	"
Melasse (Vacuumpan)	" "	"	"	"	"	"	4 000	120
Patates	K.G. 80	16	"	"	"	"	"	"
Pindas	" 936	234	"	"	"	"	"	"
Rijst, rijstmeel	" 8	2	"	"	"	"	25	8
Rum en Dram, 50°/₀	L 33 528	5 029	546 780	82 017	"	"	"	"
Suiker (Muscuvado)	K.G. 148 944	11 916	"	"	76 900	6 152	"	"
Idem (Vacuumpan) 1ste product	" 120 200	14 424	2 532 939	303 953	4 623 100	554 772	318 640	38 237
Idem (Idem) Naproduct	" "	"	383 699	30 696	436 400	34 912	"	"
Toncaboonen	" "	"	"	"	1½	2	"	"
Vischlijm	" 627	941	"	"	"	"	"	"
Diverse ongenoemde artikelen.	"	2 631	"	235	"	126	"	113
Totaal		f1 335 248		f 642 776		f2 652 946		f 113 70[illegible]

1) Daarenboven werd naar Nederland uitgevoerd 34 613 gram goud, van Fransch-Guyana ingevoerd

BARBADOS.		FRANKRIJK.		CAYENNE.		CURAÇAO.		Diverse plaatsen.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	476½	f 477
100	f 40	"	"	"	"	"	"	"	"	168	67
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	133 681	267 362
1	2	"	"	"	"	10	f 20	"	"	252	504
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	51	26
"	"	"	"	100 210	f137 288	"	"	"	"	1) 954 294	1 307 383
267	5 340	"	"	"	"	"	"	450	f 9 000	2 112	42 240
1 061	159	10 990	f 1 649	"	"	"	"	9 675	1 451	29 370	4 406
307	921	"	"	"	"	"	"	"	"	307	921
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	31 055½	9 317
2 953	1 506	221 513½	112 972	"	"	"	"	62 550	31 900	4 456 338	2 272 732
"	"	"	"	"	"	"	"	25	25	45 567	45 567
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6 947	209
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	42 500	8 500
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	44	198
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 500	500
122 269	3 668	"	"	"	"	"	"	295 235	8 857	421 504	12 645
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	80	16
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	936	234
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	33	10
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	580 308	87 046
"	"	"	"	"	"	100	8	"	"	225 944	18 076
"	"	"	"	"	"	"	"	10 000	1 200	7 604 879	912 586
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	820 099	65 608
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1½	2
"	"	60	90	"	"	"	"	"	"	687	1 031
"	13	"	"	"	"	"	60	"	23	"	3 201
	f11 649		f114 711		f137 288		f 88		f52 456		f5 060 864

Recht f 40 306,35

BIJLAGE W.

D. SURINAME.

N°. 2.

STATEN

aantoonende de geheven rechten op de scheepvaart in 1895 en de prijzen van producten.

STATEN

aantoonende de geheven rechten op de scheepvaart in 1895 en de prijzen van producten.

Geheven rechten op de scheepvaart in 1895.

Invoerrechten	f 928 995,71 [1])
Uitvoerrechten	40 307,10 [2])
Baak- en los- of laakgelden	8 236,50
Weeg-, rooi- en bergloonen en entrepothuur	7 351,98
	f 984 891,29

[1]) Tusschen het bedrag volgens dezen staat ontvangen aan invoerrecht, ad . . . f 928 995,71
en de ontvangst volgens den staat van invoer, ad . . . 928 874,39

bestaat een verschil van . . f 121,32

dat verschil ontstaat door:

1°. de heffing van een minimum recht ad f 0,25, terwijl van de ingevoerde hoeveelheid goederen in evenredigheid verschuldigd zou zijn geweest . . . *Pro memorie.*

2°. het reduceeren van onderdeelen van een kilogram, enz. tot een geheel bij de berekening van het recht. „

3°. storting van den entreposeur ingevolge artikel 25 der scheepvaartverordening . . . f 5,20

[2]) Tusschen het bedrag volgens dezen staat ontvangen aan uitvoerrecht, ad . . . f 40 307,10
en de ontvangst volgens den staat van den uitvoer over 575 805 gram goud tot ultimo Juli . . . 40 306,25

bestaat een verschil van . . f 0,50

Dat verschil ontstaat: als boven omschreven sub 1°. en 2°.

Tarief van invoer.

Zie resolutie van 4 Januari 1896 litt. A n°, (*Gouvernementsblad* 1896 n°. 1).

Prijzen van producten welke bij uitvoer zijn aangegeven.

BENAMING DER ARTIKELEN.	Maatstaf.	Prijs.
Arowroot	per kilogram	f 1,00
Balata	„ „	2 00
Banannen	„ bos.	0,40
Confituren	„ kilogram.	2,00
Gomma	„ „	0,50
Goud	„ gram.	1,37
Hout O of □	„ M^3.	20,00
Id. letter-	„ kilogram.	0,15
Id. brand-	„ stère.	3,00
Huiden	„ kilogram.	0,30
Kakao	„ „	0,51
Koffie	„ „	1,00
Kokosnoten	„ stuk.	0,03
Kwassiehout	„ kilogram.	0,20
Lemmetjes, gezouten	„ hectoliter.	4,50
Limoensap T	„ liter.	0,20
Melasse, vacuumpan	„ „	0,03
Patattes	„ kilogram.	0,20
Pinda's	„ „	0,25
Rijst	„ „	0,30
Rum of dram, 50 pct.	„ liter.	0,15
Suiker, muscovado	„ kilogram.	0.08
Id. vacuumpan, 1ste product	„ „	0,12
Id. „ naproduct	„ „	0,08
Toncaboonen	„ „	1,00
Vischlijm	„ „	1,50

STAAT van de ter Landswaag gewogen en gemeten producten in 1895.

PRODUCTEN.	Paramaribo.	Nickerie.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
Balata	86 626 K.G.	16 804 K.G.	103 430 K.G.
Goud	523 918 gram.	"	523 918 gram.
Letterhout	913 K.G.	"	913 K.G.
Cacao	3 425 717⁵ "		3 425 717⁵ "
Koffie	8 152 "	"	8 152 "
Kwassiehout	5 090 "	"	5 090 "

STAAT

AANTOONENDE DE

SCHEEPVAARTBEWEGING

in 1895.

AANGEKOMEN SCHEPEN.

LANDEN of PLAATSEN van HERKOMST.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Met lading.		In ballast.		Met lading.		In ballast.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	17	*a*) 19 154	„	„	8	1990	„	„	25	21 144
Groot-Britannië	„	„	„	„	11	3922	„	„	11	3 922
London, via Britsch-Guyana	12	*b*) 12 147	„	„	„	„	„	„	12	12 147
Noord-Amerika	„	„	„	„	10	4011	„	„	10	4 011
New-York, via Curaçao, enz.	17	*c*) 18 770	„	„	„	„	„	„	17	18 770
New-York, via Trinidad	11	*d*) 11 542	„	„	„	„	„	„	11	11 542
Martinique, via Demerary	12	*e*) 7 644	„	„	„	„	„	„	12	7 644
Cayenne	„	„	12	7644	„	„	„	„	12	7 644
Martinique	„	„	1	904	„	„	2	266	3	1 170
Barbados	„	„	„	„	19	588	2	186	21	774
Demerary	1	*f*) 202	„	„	64	2127	2	1341	67	3 670
St. Eustatius	„	„	„	„	1	*f*) 68	„	„	1	68
Bolivar	„	„	„	„	5	*f*) 374	„	„	5	374
Calcutta	„	„	„	„	3	*g*) 4269	„	„	3	4 269
Berbice	„	„	„	„	1	*h*) 56	1	56	2	112
Madeira	„	„	„	„	1	129	„	„	1	129
Brazilië	„	„	„	„	„	„	1	538	1	538
Zweden	„	„	„	„	1	354	„	„	1	354
Trinidad	„	„	„	„	1	*f*) 88	„	„	1	88
	70	69 459	13	8 548	125	17 976	8	2387	216	98 370

Ruimte door geloste goederen ingenomen:

a) pl. m. 14 964 tonnen.
b) „ 1 850 „
c) „ 1 531 „
d) „ 2 700 „
e) pl. m. 185 tonnen.
f) Met vee.
g) Met koelie immigranten.
h) pl. m 10 tonnen.

VAN DE AANGEKOMEN SCHEPEN BEHOORDEN TEHUIS IN:

LANDEN.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Direct uit Nederland.		Van vreemde havens.		Direct uit Nederland.		Van vreemde havens			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	17	19 154	17	18 770	3	597	26	723	63	39 244
Groot-Britannië	"	"	18	21 529	"	"	75	8 962	93	30 491
Frankrijk	"	"	26	16 394	"	"	2	266	28	16 660
Noord-Amerika	"	"	"	"	"	"	10	4 251	10	4 251
Denemarken	"	"	"	"	1	237	"	"	1	237
Noorwegen	"	.	5	2 160	3	733	10	3 688	18	6 581
Zweden	"	"	"	"	1	423	1	354	2	777
Portugal	"	"	"	"	"	"	1	129	1	129
	17	19 154	66	58 853	8	1 990	125	18 373	216	98 370

VERTROKKEN SCHEPEN.

LANDEN of PLAATSEN van BESTEMMING.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Met lading.		In ballast.		Met lading.		In ballast.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	17	*a*) 18 770	"	"	4	848	"	"	21	19 618
Groot-Britannië	"	"	"	"	6	1947	1	1469	7	3 416
Londen, via Britsch-Guyana .	10	*b*) 9 742	"	"	"	"	"	"	10	9 742
Noord-Amerika	"	"	"	"	10	4239	"	"	10	4 239
New-York, via Curaçao enz. .	17	*c*) 19 154	"	"	"	"	"	"	17	19 154
New-York, via Trinidad . . .	11	*d*) 11 542	"	"	"	"	"	"	11	11 542
Martinique, via Demerary . .	"	"	12	7644	"	"	"	"	12	7 644
Cayenne	"	"	14	8750	"	"	7	528	21	9 278
Martinique	"	"	"	"	2	266	"	"	2	266
Barbados	"	"	"	"	16	*e*) 1330	13	4115	29	5 445
Demerary.	"	"	"	"	32	*f*) 748	30	1345	62	2 093
Fiume	"	"	"	"	1	447	"	"	1	447
Calcutta	"	"	"	"	1	*g*) 1 272	"	"	1	1 272
Jamaïca	"	"	"	"	"	"	2	706	2	706
Philadelphia	1	*h*) 1 137	"	"	"	"	"	"	1	1 137
Mexico.	"	"	1	1268	"	"	1	414	2	1 682
Berbice	"	"	"	"	"	"	2	129	2	129
Guadeloupe	"	"	"	"	"	"	1	1272	1	1 272
Belize	"	"	"	"	"	"	1	395	1	395
Madeira	"	"	"	"	1	*e*) 129	"	"	1	129
	56	60 345	27	17 662	73	11 226	58	10 373	214	99 606

Ruimte door ingeladen producten ingenomen:

a) pl. m. 1484 tonnen.
b) " 225 "
c) " 2559 "
d) " 825 "
e) " 180 "
f) pl. m. 500 tonnen.
g) Met koelie immigranten.
h) pl m. 150 tonnen.
i) " 25 "

VAN DE VERTROKKEN SCHEPEN BEHOORDEN TEHUIS IN:

LANDEN.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Direct naar Nederland		Naar vreemde plaatsen.		Direct naar Nederland.		Naar vreemde plaatsen.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	17	18 770	17	19 154	1	171	27	936	62	39 031
Groot-Britannië	„	„	18	21 529	„	„	74	10 347	92	31 876
Frankrijk	„	„	26	16 394	„	„	2	266	28	16 660
Noord-Amerika	„	„	„	„	„	„	11	4 674	11	4 674
Denemarken	„	„	„	„	2	474	„	„	2	474
Noorwegen	„	„	5	2 160	1	203	10	3 598	16	5 961
Zweden	„	„	„	„	„	„	1	354	1	354
Portugal	„	„	„	„	„	„	1	129	1	129
Oostenrijk	„	„	„	„	„	„	1	447	1	447
	17	18 770	66	59 237	4	848	127	20 751	214	99 606

STAAT

VAN DEN

IN- EN DOORVOER VAN HET ENTREPOT TE PARAMARIBO IN 1895.

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepot van:					
		Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	TOTAAL.
Aardewerk	kisten	3	„	„	„	3
„	vaten	„	„	„	3	3
Apollinariswater	manden	3	„	„	„	3
Bier	vaten	6	„	„	2	8
„	manden	30	„	„	„	30
„	kisten	260	„	„	1	261
Bijouteriën	„	„	„	„	1	1
Brandewijn	vaten	13	„	„	„	13
„	kelders	4817	„	„	„	4817
„	kisten	58	„	„	„	58
Maagbitter	„	12	„	„	7	19
Boter	„	3	„	59	6	68
Beschuit	„	1	„	„	„	1
Cognac	„	1203	„	„	603	1806
Champagne	„	1	„	„	„	1
Dranken	„	1	„	„	„	1
Dholl	zakken	„	50	„	52	102
Eau de Cologne	kisten	2	„	„	„	2
Eetwaren	„	10	27	2	„	39
„	vaten	„	1	„	„	1
„	zakken	„	1	„	„	1
Emmers	bundels	„	„	„	25	25
Ganje	kisten	1	11	„	13	25
Garen	„	„	„	„	1	1
Geweren	„	12	„	„	„	12
Grutterswaren	vaten	27	„	„	„	27
Ghee	kisten	„	„	„	10	10
„	blikken	„	„	„	1	1
Horologes	pakjes	„	„	„	4	4
Hop	kisten	„	„	„	1	1
„	pakjes	„	„	„	1	1
Jenever	roode kelders	4020	„	„	„	4020
„	gr. en witte id.	2709	„	„	„	2709
„	vaten	31	„	„	„	31
„	kisten	5	„	„	„	5
Koffie	balen	18	„	„	„	18
Kramerijen	kisten	5	„	„	8	13
Klokken	„	„	„	„	3	3
Kaarten	„	2	„	„	„	2

Doorvoer uit het entrepot naar:				
Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
»	»	»	»	»
1	»	»	»	1
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1	1
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	12	12
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	16	101	117
»	»	8	82	90
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1	1
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepot uit: Nederland.		Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	TOTAAL.
Kaas	kisten	49	»	»	»	49
Kurk	balen	2	»	»	»	2
Knikkers	kisten	1	»	»	»	1
Klompen	pakken	5	»	»	»	5
Koren	balen	»	»	»	18	18
Kleursel	kist	»	1	»	»	1
Koralen	»	1	»	»	5	6
Lucifers	kisten	67	»	70	42	179
Leder	balen	7	»	»	»	7
Lampen	kisten	2	»	»	»	2
Machines	»	»	»	»	4	4
Manufacturen	balen	8	36	»	1	45
»	kisten	7	76	»	»	83
Melk	»	20	»	»	»	20
Marmer	»	»	»	11	»	11
Meubels	»	»	»	3	»	3
»	colli	»	»	»	47	47
Medicijnen	kisten	»	1	1	1	3
Meel	»	2	»	»	»	2
Olie, kerosine-	»	»	»	9827	»	9827
» machine-	»	»	»	»	1	1
» mosterd-	»	»	»	»	2	2
» »	blikken	»	»	»	3	3
» cocos-	kisten	»	»	»	2	2
Oleomargarine	»	»	»	6	»	6
Opium	»	11	3	»	2	16
Papier	»	4	»	»	»	4
»	balen	2	»	»	»	2
»	kratten	3	»	»	»	3
Puntdraad	rollen	50	»	»	»	50
Patronen	kisten	»	1	»	»	1
Rijst	balen	125	»	»	75	200
Reuzel		»	»	5	»	5
Sigaren	kisten	51	»	»	3	54
Spek	vaten	»	»	»	3	3
Schoenmakersfournituren	balen	2	»	»	»	2
»	kisten	1	»	»	»	1
Tabak	oxhoofden	»	»	69	»	69
»	kisten	8	3	2	»	13

Doorvoer uit het entrepot naar:				
Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
"	"	"	25	25
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	2	2
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	2	2
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	4	4
"	"	1	"	1
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	10	10
"	"	"	"	"
"	"	"	10	10
"	"	"	3	3
2	"	"	"	2
1	"	"	"	
"	"	"	1	1
"	"	"	"	"

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepot van:					
	Nederland		Groot Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
Thee	kisten	1	„	„	„	1
Tamarinde	vaten	„	„	„	7	7
Uien	„	„	„	„	75	75
Verf	bussen	„	24	„	„	24
Vermouth	kisten	„	65	„	40	105
Wijn	„	45	20	„	4	69
„	vaten	19	22	„	35	76
Worst	kisten	„	„	„	2	2
Whisky	„	45	15	„	„	60
IJzerwaren	„	1	„	„	„	1
Zaad	zakken	„	10	„	13	23
Zeep	kisten	16	„	„	1	17
Zuurgoed	„	„	1	„	„	1
Zout	vaten	„	„	„	100	100

Doorvoer uit het entrepot naar:				
Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	72	72
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	5	5
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	12	12
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
	"	"	"	"
	"	"	"	"

POSTVERKEER IN 1895.

I. VERZENDING.

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele.	Betaald antwoord.	
Europa.					
Duitschland	2 590	67	142	56	811
Oostenrijk-Hongarije	263	»	13	»	18
België	938	23	71	7	83
Bulgarije	6	»	»	»	»
Denemarken met IJsland en de Faroër-eilanden	28	2	»	»	»
Spanje met Andora, de Balearische en Canarische eil.	40	»	»	»	»
Frankrijk met Monaco	2 875	13	63	17	1217
Groot-Britannië	9 782	324	109	9	2675
Griekenland met de Ionische eilanden	4	»	»	»	»
Italië met San Marino	149	»	5	»	»
Luxemburg	13	»	»	»	»
Montenegro	6	»	»	»	»
Noorwegen	378	3	»	»	»
Nederland	75 332	819	1696	297	83425
Portugal met Madeira en de Azorische eilanden	574	14	»	»	»
Roumanië	3	»	»	»	»
Europeesch Rusland	142	17	»	»	»
Servië	2	»	»	»	»
Zweden	61	5	»	-	»
Zwitserland	130	59	3	»	»
Europeesch Turkije	15	»	»	»	»
Malta en Gibraltar	3	»	»	»	»
Bosnië en Herzegowina	»	»	»	»	»
Afrika.					
Algiers en Tunis	7	»	»	»	»
Congo	28	»	»	»	»
Egypte	13	»	»	»	»
Liberia	»	»	»	»	»
Marocco en Tripoli	21	»	»	»	»
Duitsche protectoraten	17	»	»	»	»
Britsche koloniën	9	»	»	»	»
Spaansche „	»	»	»	»	»
Fransche „	3	»	»	»	»
Italiaansche „	»	»	»	»	»
Portugeesche „	1	»	»	»	»
Republiek Zuid-Afrika	6	»	»	»	»
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	81	»	»	»	»
Amerika.					
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	1 078	43	38	3	964
Argentijnsche Republiek	5	»	»	»	»
Bolivia	»	»	»	»	»
Brazilië	118	»	»	»	59
Canada	23	»	»	»	»
Chili	14	»	»	»	»

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken. Brieven.	Dienststukken. Andere voorwerpen.	TOTAAL der vorige kolommen.	Aangeteekende zendingen. Brieven.	Aangeteekende zendingen. Andere voorwerpen.	Post-pakketten.	Berichten van ontvangst.
98	145	51	»	3 960	301	163	13	148
»	»	»	»	294	20	»	»	5
11	6	49	»	1 188	191	85	»	37
»	»	»	»	6	»	»	»	»
»	»	»	»	30	»	»	»	»
»	»	»	»	40	5	3	»	»
53	98	57	»	4 393	219	115	12	103
96	109	20	»	13 024	580	67	48	211
»	»	»	»	4	»	»	»	»
»	»	15	»	169	18	»	»	»
»	»	17	»	30	16	»	»	»
»	»	»	»	6	»	»	»	»
»	»	»	»	381	27	»	»	»
875	1643	263	18	164 368	2 844	397	489	413
»	»	»	»	588	105	»	»	23
»	»	»	»	3	»	»	»	»
»	»	»	»	159	6	»	»	»
»	»	»	»	2	»	»	»	»
»	»	»	»	66	3	»	»	»
»	»	196	13	401	63	20	»	3
»	»	»	»	15	»	»	»	»
»	»	»	»	3	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»		
»	»	»	»	7	»	»	»	»
»	»	»	»	28	»	»	»	»
»	»	»	»	13	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	21	13	»	»	»
»	»	»	»	17	»	»	»	»
»	»	»	»	9	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	3	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»
»	»	»	»	6	»	»	1	1
»	»	»	»	81	29	17	»	1
43	372	23	»	2 564	368	97	»	7
»	»	»	»	5	3	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	177	18	3	»	»
»	»	»	»	23	3	»	»	»
»	»	»	»	14	1	»	»	»

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele.	Betaald antwoord.	
Columbia	37	"	"	"	"
Costa Rica	2	"	1	"	"
Republiek Dominica	"	"	"	"	"
Escuador	"	"	"	"	"
Guatemala	"	"	"	"	"
Haïti	17	4	"	"	"
Republiek Honduras	"	"	"	"	"
Mexico	33	9	"	"	"
Nicaragua	"	"	"	"	"
Paraguay	2	"	"	"	"
Peru	13	2	"	"	"
Salvador	7	1	"	"	"
Uruguay	"	"	"	"	"
Venezuela	321	7	9	"	42
Britsche koloniën	9 854	394	113	"	62 115
Deensche "	519	5	"	"	19
Spaansche "	95	8	"	"	"
Fransche "	957	53	15	"	247
Curaçao en onderhoorigheden	5 870	112	103	18	5 102
Azië.					
China en Korea	432	17	"	"	"
Britsch-Indië met Aden en Mascate	637	11	"	"	8
Japan	5	"	"	"	"
Perzië	3	"	"	"	"
Aziatisch Rusland	"	"	"	"	"
Siam	2	"	"	"	"
Aziatisch Turkije	"	"	"	"	"
Britsche koloniën	109	51	"	"	"
Fransche "	32	3	"	"	"
Spaansche "	13	"	"	"	"
Nederlandsche koloniën	885	26	16	3	111
Portugeesche "	"	"	"	"	"
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	77	5	"	"	"
Australië.					
Hawai- of Sandwich-eilanden	"	"	"	"	"
Samao-eilanden	"	"	"	"	"
Duitsche protectoraten	11	"	"	"	"
Britsche koloniën	23	4	"	"	"
Spaansche "	"	"	"	"	"
Fransche "	3	"	"	"	"
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	86	13	"	"	"
Totaal	114 803	2 014	2 397	410	156 896

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken. Brieven.	Dienststukken. Andere voorwerpen.	TOTAAL der vorige kolommen.	Aangeteekende zendingen. Brieven.	Aangeteekende zendingen. Andere voorwerpen.	Post-pakketten.	Berichten van ontvangst.
"	"	"	"	37	2	"	"	"
"	"	"	"	3	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	21	3	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	42	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	2	"	"	"	"
"	"	"	"	15	"	"	"	"
"	"	"	"	8	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	379	"	"	"	"
99	213	57	"	72 845	2 095	28	"	72
"	"	"	"	543	"	"	"	"
"	"	"	"	103	"	"	"	"
14	7	3	"	1 296	60	"	7	"
580	67	69	3	11 924	338	101	12	83
"	"	"	"	449	36	3	"	"
"	"	8	"	664	165	7	"	19
"	"	"	"	5	"	"	"	"
"	"	"	"	3	17	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	2	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	13	"	173	12	2	"	"
"	"	"	"	35	"	"	"	"
"	"	"	"	13	"	"	"	"
27	24	"	"	1 092	204	57	9	61
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	82	21	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	11	"	"	"	"
"	"	2	"	29	9	2	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	3	"	"	"	"
"	"	"	"	99	"	"	"	"
1 896	2 684	843	34	281 977	7 795	1 167	591	1 187

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE **AA**².

N°. 32.

POSTVERKEER IN 1895.

II. ONTVANGST.

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele.	Betaald antwoord.	
Europa.					
Duitschland	4 112	69	158	20	14526
Oostenrijk-Hongarije	920	18	35	49	741
België	1 030	27	41	43	919
Bulgarije	22	35	2	67	41
Denemarken met IJsland en de Faroër-eilanden	115	32	6	„	81
Spanje met Andora, de Balearische en Canarische eil.	72	„	18	„	15
Frankrijk met Monaco	3 748	356	221	123	9742
Groot-Britannië	18 462	575	193	55	79983
Griekenland met de Ionische eilanden	37	11	7	„	52
Italië met San Marino	620	88	36	„	921
Luxemburg	415	16	13	„	35
Montenegro	26	5	9	6	5
Noorwegen	323	65	18	„	92
Nederland	47 825	932	1847	116	101463
Portugal met Madeira en de Azorische eilanden	3 311	52	42	15	216
Roumanië	26	10	9	„	21
Europeesch Rusland	124	15	11	„	„
Servië	55	8	13	„	20
Zweden	145	12	4	9	37
Zwitserland	398	16	72	„	17
Europeesch Turkije	48	7	25	2	15
Malta en Gibraltar	33	13	14	„	19
Bosnië en Herzegowina	2	„	„	„	„
Afrika.					
Algiers en Tunis	12	4	18	3	11
Congo	24	7	9	„	„
Egypte	65	10	3	„	„
Liberia	51	13	4	„	6
Marocco en Tripoli	43	14	7	„	18
Duitsche protectoraten	57	5	12	„	26
Britsche koloniën	84	16	8	2	„
Spaansche „	„	„	„	„	„
Fransche „	11	7	„	„	„
Italiaansche „	3	5	„	„	4
Portugeesche „	8	6	„	„	„
Republiek Zuid-Afrika	10	4	1	„	„
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	114	25	8	„	20
Amerika.					
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	6 813	221	68	8	8842
Argentijnsche Republiek	52	5	„	„	35
Bolivia	39	12	„	„	4
Brazilië	120	8	17	„	15
Canada	142	24	6	2	18
Chili	38	11	4	„	„

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken. Brieven.	Dienststukken. Andere voorwerpen.	TOTAAL van de vorige kolommen.	Aangeteekende zendingen. Brieven.	Aangeteekende zendingen. Andere voorwerpen.	Post-pakketten	Berichten van ontvangst.
46	298	230	"	19 459	155	35	25	12
31	19	"	"	1 813	23	15	"	"
13	84	57	"	2 214	53	"	1	"
"	"	"	"	167	"	"	"	"
"	12	"	"	246	"	"	"	"
6	18	"	"	129	8	"	"	"
89	525	65	"	14 869	125	36	"	28
231	615	83	"	100 197	712	69	35	85
5	"	"	"	112	"	"	53	"
15	17	26	"	1 723	"	"	"	"
3	"	43	"	525	7	"	"	"
11	"	"	"	62	"	"	"	"
2	"	"	"	500	15	"	"	"
842	2614	415	"	156 054	1 988	138	880	98
12	"	"	"	3 648	55	12	"	"
17	"	"	"	83	"	"	"	"
"	"	"	"	150	"	"	"	"
3	"	"	"	99	"	"	"	"
"	"	"	"	207	"	"	"	"
"	"	325	"	828	18	"	2	"
"	"	"	"	97	"	"	"	"
"	"	"	"	79	"	"	"	"
"	"	"	"	2	"	"	"	"
"	"	"	"	48	"	"	"	"
"	"	"	"	40	9	"	"	"
"	"	"	"	78	"	"	"	"
"	"	"	"	74	3	"	"	"
1	"	"	"	83	21	"	"	2
"	15	"	"	115	8	"	"	"
"	"	"	"	110	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	8	"	"	26	"	"	"	"
"	"	"	"	12	"	"	"	"
"	"	"	"	14	"	"	"	"
"	"	"	"	15	7	"	"	"
4	5	"	"	176	"	"	"	"
36	63	28	"	16 079	230	45		46
"	"	"	"	92	15	"	"	"
"	"	"	"	55	"	"	"	"
8	"	"	"	168	"	"	"	"
3	"	13	"	208	15	"	"	"
"	"	"	"	53	9	"	"	"

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele	Betaald antwoord.	
Columbia	430	6	21	"	14
Costa Rica	17	3	"	"	11
Republiek Dominica	20	1	"	"	"
Ecuador	18	"	"	"	6
Guatemala	24	"	"	"	"
Haïti	46	8	"	"	10
Republiek Honduras	44	16	"	"	"
Mexico	69	7	"	"	"
Nicaragua	25	"	"	"	"
Paraguay	27	"	"	"	"
Peru	15	2	"	"	"
Salvador	17	"	"	"	"
Uruguay	621	5	"	"	3
Venezuela	511	16	42	"	"
Britsche koloniën	12 610	549	215	14	62 516
Deensche "	785	32	19	2	47
Spaansche "	89	13	"	"	35
Fransche "	2 190	47	33	5	914
Curaçao en onderhoorigheden	3 728	101	97	12	1 021
Azië.					
China en Korea	298	23	"	"	52
Britsch-Indië met Aden en Mascate	820	111	15	"	"
Japan	24	"	"	"	"
Perzië	7	"	"	"	"
Aziatisch Rusland	3	"	"	"	"
Siam	26	"	"	"	"
Aziatisch Turkije	5	"	"	"	"
Britsche koloniën	53	12	"	"	28
Fransche "	14	"	"	"	"
Spaansche "	6	"	"	"	"
Nederlandsche koloniën	718	8	29	2	73
Portugeesche "	4	"	"	"	"
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	8	2	"	"	"
Australië.					
Hawai- of Sandwich-eilanden	"	"	2	"	"
Samao-eilanden	"	"	"	"	"
Duitsche protectoraten	35	"	"	"	19
Britsche koloniën	12	"	"	"	"
Spaansche "	11	3	"	"	"
Fransche "	27	4	"	"	7
Koloniën en landen niet behoorende tot de postvereeniging	85	11	"	"	9
Totaal	**112 997**	**3 739**	**3 432**	**555**	**282 725**

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken Brieven.	Dienststukken Andere voorwerpen.	TOTAAL van de vorige kolommen.	Aangeteekende zendingen. Brieven.	Aangeteekende zendingen. Andere voorwerpen.	Post-pakketten.	Berichten van ontvangst.
»	»	5	»	476	2	»	»	»
»	»	»	»	31	»	»	»	»
»	»	»	»	21	»	»	»	»
»	»	»	»	24	»	»	»	»
»	»	»	»	24	4	»	»	1
»	»	»	»	64	»	»	»	»
»	»	»	»	60	»	»	»	»
»	»	»	»	76	25	3	»	»
»	»	»	»	25	»	»	»	»
»	»	»	»	27	»	»	»	»
»	»	»	»	17	»	»	»	»
»	»	»	»	17	»	»	»	»
»	»	»	»	629	4	»	»	»
»	»	»	»	569	13	»	»	8
56	423	109	»	76 492	146	18	»	25
8	11	»	»	904	42	»	»	»
20	»	»	»	157	16	»	»	»
16	23	43	»	3 271	»	»	»	»
43	35	97	»	5 134	46	23	6	19
»	12	»	»	385	»	»	2	»
»	»	»	»	946	86	»	»	13
»	»	»	»	24	»	»	»	»
»	»	»	»	7	12	»	»	»
»	»	»	»	3	»	»	»	»
»	»	»	»	26	»	»	»	»
»	»	»	»	5	»	»	»	»
»	45	»	»	138	»	»	»	»
»	»	»	»	14	»	»	»	»
»	»	»	»	6	»	»	»	»
14	16	32	»	892	»	»	7	»
»	»	»	»	4	»	»	»	»
»	3	»	»	13	»	»	»	»
»	»	»	»	2	2	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	13	»	»	67	»	»	»	»
»	7	3	»	22	6	»	»	»
»	»	»	»	14	8	2	»	»
»	»	»	»	38	4	»	»	»
»	»	»	»	105	»	»	»	»
1 535	4 881	1 574	»	411 438	3 892	396	1 011	337

Koloniaal verslag van 1896.

II. SURINAME.

BIJLAGE **AA**³.

N°. 33.

STAAT van het aantal ontvangen en verzonden postpakketten door het kantoor Paramaribo gedurende het jaar 1895.

ONTVANGEN PAKKETTEN

in de maand.	uit Nederland en de Nederlandsche koloniën			uit het buitenland	Totaal.
	tot 1 K.G.	van 1-3 K.G.	van 3-5 K.G.	1-5 K.G.	
Januari	16	16	25	4	61
Februari	23	27	38	9	97
Maart	14	20	12	5	51
April	23	35	51	8	117
Mei	6	12	12	3	33
Juni	17	27	42	8	94
Juli	10	19	35	14	78
Augustus	12	24	32	4	72
September	42	37	42	18	139
October	14	18	16	8	56
November	21	37	53	25	136
December	25	23	26	13	77
Totaal	213	295	384	119	1 011

VERZONDEN PAKKETTEN

in de maand.	naar Nederland en de Nederlandsche koloniën			naar het buitenland	Totaal.
	tot 1 K.G.	van 1-3 K.G.	van 3-5 K.G.	1-5 K.G.	
Januari	5	7	16	6	34
Februari	7	7	14	5	33
Maart	5	1	19	2	27
April	4	7	8	7	26
Mei	9	15	36	13	73
Juni	4	8	12	10	34
Juli	10	17	55	13	95
Augustus	9	13	40	5	67
September	6	7	29	5	47
October	3	6	27	7	43
November	16	14	34	5	69
December	7	10	23	1	41
Totaal	85	112	313	79	589

STAAT van het getal en gewicht der in 1895 uit Paramaribo verzonden pakketten, inhoudende goud en de waarde hiervan.

Maand van verzending.	Getal pakketten.	Gewicht van het goud in grammen.	Waarde van het goud.
Januari	7	21 241½	f 31 862,25
Februari	9	29 636	44 454,00
Maart	9	39 317½	58 976,25
April	8	28 067½	42,101,25
Mei	28	102 161½	153 242,25
Juni	16	48 033	72 049,50
Juli	30	90 261½	135 392,25
Augustus	32	115 778	173 667,00
September	13	43 376½	65 064,75
October	20	77 524½	116 286,75
November	21	67 755	101 632,50
December	17	54 183	812 74,50
Totaal	210	f 717 335½	f 1 076 003,25

STAAT van het getal en gewicht der in 1895 uit Paramaribo verzonden pakketten, inhoudende specie en de waarde hiervan.

Maand van verzending.	Getal pakketten.	Gewicht der pakketten in grammen.	Waarde van de specie.
Januari	12	55 700	»
Februari	8	35 560	»
Maart	7	31 750	»
April	4	18 470	»
Mei	12	54 330	»
Juni	2	9 800	»
Juli	28	135 270	»
Augustus	15	73 250	f 7 181,90
September	17	83 710	7 855,65
October	6	26 000	2 469,75
November	8	38 950	3 687,85
December	10	43 820	4 228,32
Totaal	129	606 610	f 25 423,47

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME VAN 1896.

Koloniaal verslag van 1896.

III. CURAÇAO.

VERSLAG.

N° 1.

A. Bevolking.

Eene statistiek van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken op de verschillende eilanden der kolonie Curaçao over de jaren 1890—1895 wordt aangetroffen in bijlage A van dit verslag; terwijl de volgende staat aantoont, hoe de ingezetenen op het einde van 1895 waren te verdeelen, naar hunne geboorteplaatsen en naar de kerkgenootschappen, waartoe zij behoorden.

In dezen staat zijn, in tegenstelling met de statistiek in bijlage A, ook de onderofficieren en manschappen van het garnizoen begrepen.

	Getal-sterkte der bevolking.	WAARVAN GEBOREN:				INDEELING NAAR DE KERKGENOOTSCHAPPEN.			
		op het eiland.	elders in West-Indië.	in Nederland.	in andere oorden.	Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-Katholieken.	Israëlieten.
Curaçao	28 415	26 615	370	419	1 011	1 742	„	25 866	807
Bonaire	4 399	4 353	9	20	17	139	„	4 260	„
Aruba	8 756	8 647	19	13	77	564	„	8 191	1
St. Martin (Ned. ged.)	3 724	3 575	140	7	2	2 682	„	1 042	„
St. Eustatius	1 613	1 470	134	4	5	1 183	230	200	„
Saba	2 065	2 029	18	4	14	1 369	„	696	„
Totaal.	48 972	46 689	690	467	1 126	7 679	230	40 255	808

Op de bovengenoemde eilanden bedroeg het getal gehuwden, weduwnaars en weduwen respectievelijk 4414, 1028, 2033, 598, 283 en 622.

Van de geboorten waren in 1895:

	in echt.	buiten echt.
op Curaçao	374	1027
„ Bonaire	133	86
„ Aruba	202	87
„ St. Martin (Ned. ged.)	54	97
„ St. Eustatius	17	30
„ Saba	52	10

Bij opvolgend huwelijk werden gewettigd op Curaçao 25, op Aruba 10, op St. Martin (Ned. ged.) 32 en op St. Eustatius 17 kinderen.

Ter voldoening van art. 1 der verordening van 1874 (*Publicatieblad* n°. 22) werden als ingezetenen ingeschreven: op Curaçao 1, op Aruba 8, op St. Eustatius 1 en op Saba 4 personen. Op de andere eilanden had geen inschrijving plaats.

B. Mededeelingen van algemeenen aard.

Orde en rust bleven in 1895 in de kolonie ongestoord.

In de laatste maanden van het jaar vielen op al de eilanden der kolonie milde regens.

In de maand Februari 1895 deed de Gouverneur eene inspectiereis door het 4de en 5de district; de wegen en de gesubsidieerde scholen der zusters van liefdadigheid werden bezocht en in goede orde bevonden. Het 2de district werd in December 1895 door den Gouverneur geïnspecteerd; ook aldaar werden de wegen en de gesubsidieerde school der zusters van liefdadigheid bezocht, zoomede het weeshuis voor jongens, op Santa-Rosa. Een en ander werd in goede orde bevonden.

Behalve door het in het vorig verslag vermelde oorlogsstoomschip *Tartar* werd de haven van Curaçao in 1895 nog bezocht door de Spaansche oorlogsstoomschepen *Concha* en *Alfonso XII*, en wel door het eerstgenoemde drie malen, in de maand Augustus, en door het andere ééns, in de maand November.

In April 1896 werd de haven van Curaçao bezocht door het Spaansch oorlogsstoomschip *Legazpi*.

De onderstand, welke krachtens art. 21 van de wet van 3 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 56) aan hulpbehoevende vrijgemaakten werd toegekend, bedroeg, in 1895: op Curaçao f 2199,75, op Bonaire f 400, op Aruba f 299,73, op St. Martin (Ned. ged.) f 751,62, op St. Eustatius f 794,05 en op Saba f 370.

C. Algemeen dagelijksch bestuur.

De in Mei 1896 aftredende leden van den Kolonialen Raad, M. P. Curiel en W. G. F. Hellmund, werden herbenoemd.

D. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

De sterkte van de stedelijke schutterij op Curaçao was op ultimo December 1895 1 majoor, tevens commandant van de landelijke schutterij, 7 kapiteins (van welke 1 adjudant, 1 kwartiermeester en 1 officier van wapening en kleeding), 11 luitenants en 240 onderofficieren en manschappen.

De sterkte van de landelijke schutterij bleef 8 officieren en 120 onderofficieren en manschappen.

Op St. Eustatius was de schutterij sterk een 1ste luitenant, commandant, twee 2de luitenants en 25 onderofficieren en manschappen.

Op de andere eilanden der kolonie is de schutterij niet georganiseerd.

De formatie en de werkelijke sterkte van het garnizoen waren in 1895:

	Formatie.	Sterkte op ultimo December 1894.	In 1895 vermeerderd met:	In 1895 verminderd met:	Sterkte op ultimo December 1895.
Officieren der infanterie . . .	5	4	3 *a*)	2 *d*)	5
Luitenant der artillerie (instructeur)	1	1	„	„	1
Officieren van gezondheid . .	2	2	1 *b*)	1 *e*)	2
Apotheker 2de klasse	1	1	„	„	1
Onderofficieren en manschappen.	255	246	22 *c*)	40 *f*)	228

a) Uit Nederland aangekomen.

b) In de kolonie in dienst getreden.

c) 20 uit Nederland aangekomen en 2 van desertie terug.

d) Naar Nederland vertrokken.

e) Gepensionneerd.

f) 5 gepasporteerd. 9 naar Nederland vertrokken, 9 gegageerd, 2 gedetacheerd bij de marechaussees. 9 overleden, 5 gedeserteerd, en 1 voor den tijd van drie jaren het recht ontzegd om bij de gewapende macht of als minder geemployeerde te dienen.

Op ultimo December 1895 waren 20 militairen bij de brigade marechaussee gedetacheerd.

Op genoemd tijdstip bevond zich geen militair in de klasse van discipline.

Gedurende 1895 werden uitgereikt 4 zilveren en 13 bronzen medailles.

De militaire boekerij, waarvan veel gebruik wordt gemaakt, bevatte bij het eind van 1895 1250 boekwerken.

De militaire cantine beantwoordt goed aan haar doel.

Omtrent kleeding, voeding, huisvesting en nachtleger der troepen vallen voor het jaar 1895 geen bijzondere mededeelingen te doen.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was in 1895 niet gunstig. In de eerste drie maanden heerschte de gele koorts epidemisch: 44 patienten aan gele koorts werden in dien tijd behandeld en daarvan zijn er 6 overleden.

De influenza heerschte eerst epidemisch en later gedurende het geheele jaar sporadisch; bij eeenige militairen had deze ziekte longontsteking ten gevolge.

Buikziekten kwamen zeer veel bij het garnizoen voor, en venerische ziekten eveneens.

Het getal verpleegden in 's lands hospitaal bedroeg:

	Comp. Infanterie.	Hr. Ms. Zeemacht.	Marechaussees.	Civiele personen.	Onvermogenden.	Gegageerden.	Totaal.
Op ult°. Dec. 1894 in behandeling	47	2	„	„	„	„	49
Bijgekomen	227	66	6	2	1	„	302
Totaal	274	68	6	2	1	„	351
Hersteld of uitgegaan. .	256	57	4	1	„	„	318
Bleven	18	11	2	1	1	„	33
Overleden	6	3	„	1	„	„	10
Op ult°. Dec. 1895 in behandeling	12	8	2	„	1	„	23

§ 2. *Zeemacht.*

Blijkens het vorig verslag was Hr. Ms. korvet *Sommelsdijk* den 20sten Maart 1895 van eene reis naar Bonaire en Aruba in de haven van Curaçao teruggekeerd.

Het bevel over dien bodem werd den 1sten April daaraanvolgenden door den kapitein ter zee P. D. A. Frankamp overgegeven aan den kapitein-luitenant ter zee M. J. Visser, die den vorigen dag uit Nederland was aangekomen.

De *Sommelsdijk* vertrok den 15den Mei 1895 op een oefeningstocht, waarop werden bezocht de eilanden Bonaire, St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba, en keerde den 30sten dier maand in de haven terug. Den 20sten Juni verliet die bodem weder de haven, tot het doen van een kruistocht in de Caraïbische zee en het houden van schietoefeningen ter reede van Aruba. Den 27sten dierzelfde maand stoomde het schip de haven van Curaçao weder binnen, en ondernam den 22sten Juli nogmaals een kruistocht in de Caraïbische zee om den 30sten dier maand terug te keeren.

Den 12den September verliet het schip wederom de haven tot het doen van een kruistocht en keerde in den loop derzelfde maand terug, ondernam 23 Januari 1896 een oefeningstocht, waarop de eilanden St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius, Saba, St. Kitts, Dominica en Granada werden bezocht en liep 15 Februari weder binnen.

Den 1sten Maart werd het bevel over de *Sommelsdijk* door den kapitein ter zee M. J. Visser overgegeven aan den kapitein-luitenant ter zee J. Cardinaal, die den dag te voren uit Nederland was aangekomen.

Den 24sten Maart ondernam de *Sommelsdijk* weder een kruistocht in de Caraïbische zee en keerde den 2den April terug; den 16den dier maand vertrok het schip op eene dergelijken kruistocht en stoomde den 25sten daaraanvolgenden weder de haven binnen.

E. Wetgeving, rechtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Hieromtrent valt niets te vermelden.

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

Het aantal door de verschillende rechterlijke colleges en kantongerechten in 1895 behandelde zaken en genomen beschikkingen was als volgt:

	Burgerlijke zaken.	Straf-zaken.	Beschikkingen.
Curaçao, hof van justitie	22	56	80
„ kantongerecht.	80	222	13
Bonaire, idem	1	12	„
Aruba, idem	10	13	„
St. Martin (Ned. ged.), raad van justitie	4	10	9
„ „ kantongerecht .	1	28	„
St. Eustatius, raad van justitie. . .	11	5	14
„ kantongerecht. . . .	11	20	3
Saba, idem	1	5	„

Bij het hof van justitie werden nog genomen 51 bevelschriften, besluiten en beschikkingen in strafzaken en raadkamer.

Het hof heeft den Gouverneur van consideratiën en advies gediend:

op 14 requesten ter erlanging van kwijtschelding, vermindering of verandering van straf;

op 1 door de commissie van administratie gedane aanbeveling, tot vermindering van de straf van een bij vonnis van het hof veroordeelden persoon; en

op 2 vonnissen door krijgsraden op Curaçao gewezen.

Op Curaçao werd door den kantonrechter voorzien in 16 voogdijen en 8 toeziende voogdijen.

Behalve de akten wegens benoeming van voogden en toeziende voogden, zijn door den kantonrechter 24 akten in verschillende zaken verleden.

Ter griffie zijn in de daaatoe bestemde registers 8 akten ingeschreven.

Aan den Gouverneur is door den kantonrechter van consideratiën in advies gediend op 4 verzoeken, ter erlanging van kwijtschelding of vermindering van straf.

Op Aruba werd door den kantonrechter voorzien in 14 voogdijen en toeziende voogdijen.

Door den raad van justitie op St. Martin (Ned. ged.) werden in raadkamer 6 vonnissen en beschikkingen gewezen en genomen. De raad heeft den Gouverneur van consideratiën en advies gediend op 3 verzoekschriften om gratie van straf.

Door den kantonrechter op St. Martin (Ned. ged.) werd voorzien in 5 toeziende voogdijen: ter griffie werd in het daartoe bestemde register 1 akte ingeschreven.

De raad van justitie op St. Eustatius diende den Gouverneur van consideratiën en advies op een verzoek om gratie; door het kantongerecht aldaar werd voorzien in 2 voogdijen en 3 toeziende voogdijen.

§ 3. *Politie*

De brigade marechaussee was op ultimo December 1895 voltallig, en bestond derhalve uit 1 commandant-inspecteur, 1 wachtmeester, 3 brigadiers, 17 marechaussees der 1ste en 40 marechaussees der 2de klasse.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Het aantal gedetineerden in de gevangenissen onder en achter het raadhuis bedroeg op 1°. Januari 1895:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
	43	6	49
Gedurende 1895 opgenomen. . . .	109	41	150
Totaal. . .	152	47	199
Gedurende 1895 verlieten de gevangenis	113	35	148
Overleden	1	„	1
Op 31 December 1895 bedroeg het aantal derhalve	38	12	50

De getalsterkte is alzoo op het einde van 1895 met twee vermeerderd.

In 1895 werden een dwangarbeider en een in het openbaar te werk gestelde gedetineerde door de commissie van administratie gestraft met 14 dagen afzonderlijke opsluiting, om den anderen dag in de boeien gesloten, wegens het binnensmokkelen van verboden waren. Door den voorzitter der commissie werden 17 mannen en 1 vrouw disciplinair gestraft.

Evenals vroeger voorzag de cipier in de voeding van de door den burgerlijken rechter en door de zeekrijgsraden veroordeelde gedetineerden en de menage van het garnizoen in die van de door de krijgsraden veroordeelden, beiden op voldoende wijze.

De gezondheidstoestand onder de gevangenen was in 1895 gunstig te noemen; zware ziektegevallen kwamen niet voor; alleen overleed een gevangene aan apoplexie, nadat hij naar het gasthuis vervoerd was.

Regelmatig en met ijver werden door den Roomsch-Katholieken geestelijke de godsdienstige belangen van de tot zijne gemeente behoorende gevangenen behartigd.

Tijdens diens aanwezigheid op Curaçao, kregen de Protestantsche gevangenen bezoeken van den Amerikaanschen zendeling den heer Norwood, terwijl de Protestantsche predikant hen in den loop van het jaar 4 à 5 malen bezocht.

Evenals vroeger geschiedde het schoonmaken der straten en pleinen van een gedeelte der stad door dwangarbeiders en in het openbaar te werk gestelde gedetineerden. In 1895 werden in de gevangenis in de Willemstad opgenomen, wegens desertie uit den scheepsdienst of het plegen van wanordelijkheden op straat, 205 mannen en 50 vrouwen, en wegens wanbetaling van boeten of kosten waartoe 37 veroordeeld waren, 40 mannen en 28 vrouwen.

In den volgenden staat worden opgaven gevonden omtrent de gevangenen op de andere eilanden der kolonie:

	Aanwezig op 31 Dec. 1894.	In 1895 opgenomen.	In 1895 uitgegaan.	31 Dec. 1895 aanwezig.
Bonnaire	„	22	21 *b*)	1
Aruba.	„	5	5	„
St. Martin (Ned. ged.) .	2 *a*)	30	29	3
St. Eustatius	„	10	10	„
Saba	„	1	1	„

a) In het vorig verslag staat vermeld dat op 31 December 1894 geen gevangene aanwezig was. Waar de fout schuilt is hier te lande niet na te gaan.

b) 19 ontslagen en 2 naar Curaçao gezonden.

§ 5. *Instellingen met het rechtswezen in verband.*

Weeskamers. Bij de weeskamer op St. Martin (Ned. ged.) bedroeg het saldo in kas op ultimo December 1894 f 291,66

Ontvangen rente van hypothekaire inschulden	f 108,76		
Een hypotheekschuld afbetaald. . .	400,00		
		f	508,76
		f	800,42
Gedurende 1895 werd genomen een hypotheek ten bedrage van	f 450.00		
Aan commissieloon en schrijfbehoeften uitgekeerd	7,93		
		f	457,93
Saldo in kas op ultimo December 1895		f	342,49
Het kapitaal op hypotheek uitgezet bedraagt. .			1 878,00
Totaal der gelden in beheer		f	2 220,49

In het bedrag onder het beheer der weeskamer op St. Eustatius kwam ook in 1895 geen verandering.

F. Eeredienst.

§ 1. *Protestantsche gemeente.*

Nopens de plaats gehad hebbende kerkelijke plechtigheden en het kerkelijk onderwijs bij de Protestantsche gemeenten op de verschillende eilanden der kolonie zijn de volgende opgaven ontvangen:

	Kinderen gedoopt	Lidmaten aangenomen.	Huwelijken ingezegend.	Catechisanten.	Kinderen op de zondagschool.
Curacao	24	15	9	25	„
Bonaire	1	„	1	13	„
Aruba.	4	„	„	35	„
St. Martin (Ned. ged.)	83	„	9	„	305
St. Eustatius . . .	22	„	5	„	170
Saba	42	„	9	„	190

Het kapitaal van de protestantsche kerk op Curaçao bedroeg f 61 659,88.

De uitgaven van het weezenfonds bedroegen f 1 769,40[5].

Het gewone jaarlijksch subsidie van f 1500 werd in 1895 aan genoemd fonds verstrekt.

De armen werden in 1895 met een bedrag van f 2670 bedeeld.

In de vacature van een tweeden predikant op Curaçao is voorzien door de benoeming van den heer H. van den Brink, predikant te Maarssen.

Op Bonaire en Aruba werden de godsdienstoefeningen gehouden en godsdienstonderwijs gegeven door de aldaar gevestigde hulppredikers.

De dienst op St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius werd verricht door de aldaar gevestigde Weslyaansch-Methodisten zendelingen, en op Saba door Anglikaanschen leeraar.

§ 2. *Roomsch-Katholieke gemeente.*

Bij deze gemeente werden op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged), St. Eustatius en Saba respectievelijk 964, 211, 291, 51, 18 en 23 kinderen gedoopt en 79, 28, 31, 4, 0 en 1 huwelijken ingezegend.

Het aantal door het Bestuur erkende en bezoldigde geestelijken bedraagt 18, namelijk 1 van den eersten en 17 van den tweeden rang; daarenboven zijn in de verschillende parochiën nog 7 onbezoldigde geestelijken werkzaam.

Aan de armenscholen, welke door het Bestuur gesubsidieerd worden, waren 37 zusters van liefdadigheid en 10 kweekelingen werkzaam: 30 zusters waren werkzaam aan de jongejuffrouwen kost- en burgerscholen, 5 in het weeshuis voor meisjes en in dat voor jongens 6, van welke 4 tevens belast zijn met de armenschool der parochie. Voorts zijn 25 zusters werkzaam in het gasthuis, 9 in het krankzinnigengesticht en 5 in het leprozengesticht.

In het weeshuis voor meisjes, op Welgelegen, werden verpleegd 60 kinderen en in dat voor jongens op Santa-Rosa, 18 kinderen.

Ten behoeve van de weezen dezer gemeente werd, even als vroeger, een subsidie van f 3000 verstrekt.

Het vicariaat heeft nog eene bijzondere burgerjongensschool aan de Overzijde met 79 leerlingen, twee jongensscholen voor onvermogenden, de eene met 140 de andere met 123 leerlingen en een derde, op Pietermaai, met 181 leerlingen.

Op Aruba bestaat nog een bijzondere armenschool met 53 kinderen, op St. Martin Ned. ged.) eene met 34 kinderen, op St. Eustatius eene met 78 kinderen en op Saba eene met 67 kinderen.

§ 3. *Israëlietische gemeenten.*

De *Portugeesch*-Israëlietische gemeente bezat op ultimo December 1895 een kapitaal van f 87 808,52.

De armen en weezen werden bedeeld met f 3049,46.

Het gewone jaarlijksch subsidie van f 500 voor de wezen dezer gemeente werd ook in 1895 verstrekt.

Het zielental der *Hervormd*-Israëlietische gemeente bedroeg op ultimo December 1895, 353.

Het armenfonds bedroeg op dat tijdstip f 4276,06.

De uitgaven bedroegen f 4375,06 en de inkomsten f 4716,18.

G. Instellingen van liefdadigheid.

Krankzinnigengesticht. Op 1 Januari 1895 bevonden zich in dit gesticht 56 lijders.

Gedurende dat jaar kwamen er bij 21, terwijl 2 ontslagen werden en 14 overleden, zoodat op 1 Januari 1896 het getal lijders 61 bedroeg; waarvan verpleegd werden, op kosten van het Gouvernement, 54 en 7 op kosten hunner familie.

De uitgaven beliepen f 10 270,50.

Leprozen-gestichten. De volgende opgaven zijn omtrent de ververpleegden in deze gestichten ontvangen:

	Op ult. Dec. 1894 aanwezig.	Bijgekomen.	Uitgegaan.	Overleden.	Op ult. Dec. 1895 aanwezig.
In het gesticht op Curaçao	11	7	„	3	15
In het gesticht op St. Martin (Ned. ged.)	13	„	2	„	11
In het gesticht op St. Eustatius . .	18	3	„	5	16
Totaal . .	42	10	2	8	42

De uitgaven voor die gestichten bedroegen in 1895: op Curaçao f 3566,20, op St. Martin (Ned. ged.) f 1537,86 en op St. Eustatius f 1713,53.

In het *burger-gasthuis* op Curaçao werden, op ultimo December, verpleegd 100 personen; in 1895 werden daarin opgenomen 270 personen, terwijl er 96 zijn overleden en 178 uitgegaan, zoodat op ultimo December 1895 96 personen in het gasthuis bleven.

Spaar- en beleenbank. De balans over het 45ste huishoudelijk jaar (1 Juli 1894—1 Juli 1895) sloot met een eindcijfer van f 551 049,19½.
De kosten van administratie en kleine benoodigdheden beliepen f 7574,38.

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Het verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht op Curaçao wordt als bijlage **B** hierbij gevoegd.
De gezondheidstoestand was in 1895 over het algemeen bevredigend.

P. Onderwijs.

Het verslag van de schoolcommissie betreffende den toestand van het onderwijs op Curaçao over 1895 wordt als bijlage **C** hierbij gevoegd.
Het aantal schoolgaande kinderen op Curaçao bedroeg bij het einde van dat jaar 3510, aldus verdeeld:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Openbaar onderwijs.			
Afdeeling I	23	"	23
" II	147	"	147
" III	194	32	226
Meisjesschool	"	84	84
Bijzonder onderwijs.			
Scholen van de zusters van liefdadigheid.			
Stadsdistrict (overzijde) . . .	104	588	692
Buitendistricten	538	823	1361
Verdere katholieke scholen.			
Colegio San Tomas	42	"	42
Overzijde (betalenden)	85	"	85
" (onvermogenden) . .	285	"	285
Pietermaai " . .	221	237	458
Verdere bijzondere scholen.			
Drie bijzondere scholen . . .	107	"	107
Totaal . . .	1746	1764	3510

Het aantal schoolgaande kinderen op de andere eilanden der kolonie bedroeg in 1895 te zamen 1612, te weten:

op Bonaire, op de landsschool 93 en op de twee scholen der zusters van liefdadigheid 271;

op Aruba, op de landsschool 105 en op de scholen der zusters van liefdadigheid 708;

op St. Martin (Ned. ged.) op de landsschool ter hoofdplaats 50 en in de buitendistricten respectievelijk 54, 25 en 7; op de school der zusters van liefdadigheid betalenden 12, niet betalenden 95 en op de bewaarschool 80;

op St. Eustatius, op de landsschool 22; en

op Saba, ter hoofdplaats 32 en te Windwardside op de twee scholen respectievelijk 22 en 36.

J. Landsgebouwen en openbare werken

De voornaamste werken welke in het jaar 1895 door het departement van openbare werken werden verricht, waren: het grijzen en verwen van de officiers-woningen, het secretariegebouw en de politie-wachthuizen, het inrichten van het hoofdgebouw van het militair hospitaal tot woning voor den chef van den geneeskundigen dienst, het verwen van den lichttoren bij den ingang van de St. Annabaai, het maken van een beschot en het veranderen van twee ramen in jalousiën in het archief-gebouw, het herstellen van het dak en van de vloeren van de meisjesschool, het aanbrengen van hang- en sluitwerk aan en het herstellen van een regenbak van de jongensschool, het herstellen van de telephonische geleidingen van het militair hospitaal en van de Caracas-baai, het maken van een kapel en het vernieuwen van een vloer in het krankzinnigen-gesticht, het herstellen van de portierswoning in het Leprozen-gesticht, van het dak van den kleermakerswinkel en van verschillende onderofficiers-woningen, het maken en herstellen van verschillende meubelen en het uitvoeren van kleine werkzaamheden ter voldoening aan de aanvragen der verschillende departementen.
De straten en paden in het stadsdistrict werden geregeld onderhouden.

K. Waterstaat en communicatie-middelen

In 1895 werd gedurende 176 dagen op verschillende plaatsen in de haven gebaggerd; eene hoeveelheid van 5614 M³. werd uitgegraven.
Met den beugel werd ook in het Rifwater en het Waaigat gebaggerd.
De wegen in de buitendistricten op de verschillende eilanden werden voor zooveel de middelen toelieten in goeden staat gehouden.

L. Posterijen en telegraphie.

Een overzicht van het postverkeer van het eiland Curaçao, in vergelijking met de vier voorafgaande jaren, wordt gevonden in bijlage **D** van dit verslag.
Eene opgave van de inkomsten der posterij op Curaçao en op de bovenwindsche eilanden in de laatste drie jaren volgt hieronder:

Postkantoor op Curaçao.	1893.	1894.	1895.
Verkochte frankeerzegels . .	f27 431,85	f26 607,19⁵	f27 619,16⁵
" briefkaarten . .	508,10	382,55	304,21⁵
Ingewisselde " . .	"	0,08⁵	"
Verkochte postwisselformulieren	13,68⁵	11,17	6,40
Verkochte postzegels. . . .	4 476,55	3 754,92⁵	3 694,12⁵
" douane-verklaringen	"	"	0,50
Betaalde koers op postwissels	"	4 751,89	3 884,85
Verhuur van loketten . . .	625,00	633,00	573,00
Ontvangen transitrechten . .	"	137,88	3 044,05⁵
Totaal ontvangsten Curaçao	f33 055,18⁵	f36 178,69⁵	f39 126,31
Postkantoor St. Martin (Ned. ged.)	1 042,47⁵	1 034,28⁵	1 134,48⁵
Postkantoor St. Eustatius . .	358,22⁵	354,18	485,77
Hulppostkantoor Saba . . .	688,83⁵	507,08⁵	1 107,60
	f35 144,72	f38 074,24⁵	f41 854,15⁵

Door middel van postwissels werden in 1895 uit Curaçao naar Nederland en andere landen de volgende bedragen overgemaakt:

naar Nederland	f 64 359,94^{5}
„ België	45,91
„ Duitschland	37 162,62
„ Frankrijk	9 279,27
„ Italië	164,90
„ Nederlandsch Oost-Indië	210,00
„ Suriname	956,45
	f 112 179,09^{5}

Op Curaçao werd in 1895 aan postwissels uitbetaald:

uit Nederland	f 1 638,58
„ België	114,76
„ Duitschland	391,85
„ Frankrijk	219,76
„ Nederlandsch Oost-Indië	110,00
„ Suriname	885,22
	f 3360,17

De koers waartegen de uit de kolonie Curaçaonaar Nederland, Nederlandsch-Indië en Suriname te verzenden postwissels worden afgegeven, werd bij besluit van 19 September 1895 (*Publicatieblad* n°. 12) nader bepaald op 107½ percent. In verband hiermede werden bij datzelfde besluit de maatstaven van herleiding voor de verzending van postwissels naar vreemde landen gewijzigd, waardoor thans een gulden gelijk gesteld is met frs. 1.92 in het verkeer met Frankrijk (met inbegrip van Algerië) en de daarbuiten gelegen Fransche kantoren, Italië, België en Luxemburg, en met 1 mark 57 pfennig in het verkeer met Duitschland.

Het bepaalde bij het Koninklijk besluit van 10 Januari 1894 n°. 12 (*Publicatieblad* n°. 8) betreffende de verzending van pakketten in het buitenlandsch postverkeer der Nederlandsche koloniën in West-Indië werd bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1895 n°. 17 (*Publicatieblad* n°. 9) uitgebreid tot het verkeer met landen of koloniën, die niet tot het verdrag van Weenen van 4 Juli 1891 zijn toegetreden.

Bij besluit van den Gouverneur van 19/23 Juli 1895 (*Publicatieblad* n°. 10 werd bepaald dat het bovenvermeld Koninklijk besluit van 17 Mei 1895 n°. 17 op den 1sten Augustus 1895 zou in werking treden.

In het buitenlandsch telegraafverkeer van Curaçao over 1894 werden:

verzonden	1593 telegrammen	= 10109	woorden
en ontvangen	1190 „	„ 7982	„
	2785 „	= 18091	„

De opbrengst bedroeg f 30 168,60, zoodat in verband met de aan de telegraaf-maatschappij gewaarborgde opbrengst van dat verkeer ten bedrage van f 45 000, door de kolonie eene som van f 14831,40 moet worden bijgepast.

De opgave over 1895 kan nog niet worden verstrekt, aangezien de rekening nog niet is vastgesteld.

M. Financieele zaken.

§ 1. *Muntwezen.*

In het muntwezen is ook in 1895 geen verandering gekomen.

In het begin van 1896 begon de handel op Curaçao te weigeren de zilveren Spaadsche pilaardaalders voor hooger dan f 1,50 in betaling aan te nemen, en werd tegelijkertijd tot de betaling van verschuldigde rechten aan de koloniale kas bijna uitsluitend dat zilver aangeboden. Het was derhalve noodzakelijk maatregelen te nemen ten einde de koloniale kas zooveel mogelijk voor verliezen te vrijwaren. Tengevolge daarvan werd, na verkregen Koninklijke machtiging door den Gouverneur bij besluit van 31 Januari 1896 (*Publicatieblad* n°. 2) de koers waartegen die pilaardaalders in de kolonie Curaçao in 's lands kassen in betaling kunnen worden aangenomen bepaald op f 1,40 en die van de zilveren Spaansch munten, welke tot deze in eene vaste verhouding staan, naar evenredigheid verlaagd.

§ 2. *Begrooting.*

Bij verordening van 17 Januari/5 Juni 1895 (*Publicatieblad* n°. 7) werd de koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1893 (*Publicatieblad* van 1892 n°. 29) gewijzigd en bij verordening van 27 October/21 December 1895 (*Publicatieblad* n°. 18) die voor het dienstjaar 1895 met f 3300 verhoogd tot inrichting van eene woning voor den eerstaanwezenden officier van gezondheid in het militair hospitaal.

De koloniale huishoudelijke begrooting voor het aanstaande dienstjaar kan niet, zooals in den laatsten tijd gebruikelijk was, bij het koloniaal verslag worden overgelegd omdat de voorloopig vastgestelde begrooting met een deficit sluit, zoodat definitieve vaststelling bij de wet gevorderd wordt.

De ongunstige vooruitzichten van de Aruba-phosphaat-maatschappij, waarover gehandeld wordt in hoofdstuk **O**, en de omstandigheid dat van de batige sloten van vorige dienstjaren niets meer over is, zijn de redenen van het vermoedelijk tekort op de inkomsten.

§ 3. *Belastingen.*

De bijlage E van dit verslag bevat een overzicht van de opbrengst van de middelen der kolonie in de laatste drie jaren.

§ 4. *Gouvernementsbank*

Ten aanzien van den staat van de bank en van hare operatiën in 1895 zijn de volgende opgaven van de directie ontvangen:

In het bedrag der bankbiljetten kwam geen verandering en het bleef dus . . . f 148 700,00

Het kapitaal der instelling voortspruitende uit de gepercipieerde disconto's bedroeg op 1°. Januari 1895 . . . f 289 265,44^{5}

Gedurende 1895 aan disconto's onvangen . . . f 22 207,12^{5}

En voor de administratie uitgegeven . . . 2850,85

zoodat de winst in 1895 beliep . . . 19 356,27^{5}

(welke winst voor de koloniale kas is beschikbaar gesteld . . . 457,321,72

Totaal bedrag van het kapitaal op ultimo December 1894 . . . f 457 321,72

Transporteeren . . f 457 321,72

Per transport . . . f 457 322,72

Daarbij gevoegd:

1°. De gelden in deposito voor rekening van anderen op 1°. Januari 1895 ten bedrage van . . . f 3 782,07

Vermeerderd met de volgende ontvangsten in den loop van 1895, als:

Saldo der opbrengst van den gerechtelijken verkoop van een huis . . .	f 9.30				
Nalatenschap van twee militairen.	16,08				
		f 25,38			
Verminderd met de volgende uitkeeringen, te weten:					
Opbrengst van den verkoop van geschut vee.	f 87,15				
Nalatenschap van een militair	6,63				
		93.78			
Alzoo verminderd met . .			68.40		
				3 713,67	
2°, De gelden en consignatie op 1°. Januari 1895.				30,00	
3°. Het fonds tot inwisseling der bankbiljetten.				75 000,00	
				f 536 065,39	
Daarvan op dien datum uitstaande:					
Op gedisconteerde wisselbrieven rentende 5 % 's jaars				434 380,00	
				f 101 685,39	
Te weten:					
In de kas van de bank tot het doen van beleeningen, enz.				f 7 329,11[5]	
Het fonds tot inwisseling der bankbiljetten				75 000,00	
Winst over 1895 ter beschikking van de koloniale kas				19 356,27[5]	
				f 101 685,39	

§ 5. *Hypotheken en eigendomsovergangen.*

De bij het begin van 1894 gevestigde en gedurende dat jaar ingeschreven hypotheken betroffen een totaal bedrag van f 3 675 028,10 te weten:

tegen	3	percent	1	f 2 000,00	
„	5	„	4	12 400,00	
„	5½	„	2	28 000,00	
„	6		397	2 447 029,03	
„	6½	„	2	9 500,00	
„	6 en 7	„	105	726 312,00	
„	7	„	157	165 548,97	
„	7½	„	3	2 900,00	
„	8	„	33	14 513,33	
„	8½	„	2	12 200,00	
„	9	„	14	34 975,00	
„	10	„	2	11 700,00	
„	12	„	14	17 038,00	
zonder rente			11	190 911,77	
			747		f 3 675 028,10

Bijgekomen op ultimo December 1895:

tegen	6	percent	26	f 112 725,00	
„	6 en 7	„	39	220 000,00	
„	7	„	20	16 125,00	
„	8	„	4	1 700,00	
„	9	„	2	26 000,00	
zonder rente			2	6 856,00	
			93		383 406,00
Te zamen . .			840		f 4 058 434,10

Doorgehaald gedurende 1895 f 10 000,00

tegen	5	percent	1	114 696,35	
„	6	„	30	5 000,00	
„	6½	„	1	124 905,75	
„	6 en 7	„	25	31 950,00	
„	7	„	25	1 050,00	
„	8	„	3	500,00	
„	9	„	1	6 428,00	
zonder rente			2		
			88		f 294 530,10
Bleven alzoo op ultimo December 1895.			752		f 3 763,904,00

Vernieuwde inschrijvingen gedurende 1895:

tegen	6	percent	3	f 3 850,00	
„	6 en 7	„	3	11 600,00	
					f 15 450,00

Gedurende het jaar 1895 werden 102 verschillende akten overgeschreven.

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

In het Publicatieblad van 1895, n°. 13, is opgenomen het Koninklijk besluit van 9 September 1895 n°. 22, houdende aanvulling van dat van 7 September 1888 n°. 15 (*Publicatieblad* n°. 17), tot regeling van den overtocht tusschen Nederland en de kolonie Curaçao ten laste van de koloniale kas.

O. Nijverheid.

§ 1. *Mijnwezen.*

In 1895 zijn van Santa-Barbara op Curaçao, met 3 schepen, 3345 M³. phosphorzure kalk uitgevoerd.

Het uitvoerrecht bedroeg f 2931,25 en de scheepongelden beliepen f 457,27⁵.

In de maand September 1895 werden op het verzoek van de Aruba-Phosphaat-Maatschappij, gegrond op den voortdurenden achteruitgang van de phosphaat markt en de slechte vooruitzichten voor de onmiddellijke toekomst, bij Gouvernements beschikking, de bepalingen vervat in het oorspronkelijk contract, zoo als het nader in 1894 en 1895 werd gewijzigd (welke wijzigingen in het vorig verslag zijn vermeld) omtrent het door die maatschappij te betalen concessierecht *tijdelijk* vervangen door de navolgende bepalingen; *a.* dat aan het einde van ieder kwartaal door de maatschappij als concessierecht aan de koloniale kas worden uitgekeerd twee derde gedeelten van de zuivere opbrengst der ladingen, waarvan de verkooprekeningen in dat kwartaal zijn ontvangen; *b.* dat als zuivere opbrengst wordt beschouwd de opbrengst der ladingen volgens de verkooprekeningen, verminderd met de kosten van administratie, ontginning en verscheping, welke kosten werden bepaald op f 5 per M³. voor de eerste 12000 M³., f 4 per M³. voor de volgende 6000 M³, f 3,50 per M³. voor de daarop volgende 6000 M³, f 3 per M³. voor de derde f 6000 M³. en f 2,50 per M³. voor de overige in een jaar verscheepte M³. phosphorzure kalk, onder bepaling dat, zoo het bij het einde van elk boekjaar der maatschappij blijken mocht, dat de gezamenlijke bedragen, in dat jaar in mindering gebracht van de opbrengst der verkooprekeningen voor kosten van ontginning, verscheping en administratie meer beloopen dan het totaal van de onkosten der maatschappij over dat jaar, deze aan de koloniale kas dat verschil in den loop van de maand December daarop volgende zal uitkeeren; *c.* dat het uitvoerrecht, evenals tot dusver op Aruba betaald en niet bij de berekening van de zuivere winst wordt in rekening gebracht; *d.* dat de bestaande bepalingen omtrent den verkoop der tweede klasse phosphaat van kracht blijven, behalve dat een derde gedeelte der winst, behaald op alles wat boven de 12 000 M³. in een jaar wordt uitgevoerd, ten voordeele van de maatschappij komt; *e.* dat deze regeling vervalt, en de bapalingen van het oorspronkelijk contract, gelijk het in 1894 en 1895 gewijzigd is, wederom in werking treden na afloop van het kwartaal, volgende op dat, waarin de prijzen der phosphaat tot 9 pence per eenheid op 70 °/₀, basis United Kingdom zullen zijn gestegen, onder bepaling echter dat voor zoover het ladingen betreft, vooraf tegen een lageren prijs verkocht en na de stijging tegen dien lageren prijs te leveren en waarvan de verkoop aan het Gouvernement opgegeven was, bij het ontvangen van het bericht van dien verkoop, de tegenwoordige regeling van kracht blijft; en *f.* dat de in 1894 en 1895 in het oorspronkelijk contract gebrachte wijzigingen zullen worden geacht niet alleen voor de jaren 1895 en 1896 maar tot aan het einde van de loopende concessie, dus tot 6 Januari 1899 daarin te zijn gebracht.

Van Aruba zijn in 1895 met 14 schepen 9847 M³. phosphorzure kalk uitgevoerd

In dat jaar werd ontvangen aan concessierecht f 47 889,44, aan uitvoerrech- f 3405,72 en aan scheepsongelden f 1401,19.

In de eerste vier maanden van 1896 zijn 7 schepen, metende te zamen 4907,93 M³ tot het innemen van phosphaat op Aruba aangekomen.

In de goudmijnen op Aruba werd in 1895 niet gewerkt. Maar in de maand Februari 1895 kwamen aldaar twee Engelsche ingenieurs aan met machinerieën, uitgezonden door de te Londen gevestigde Aruba Island Gold Mining Company (Limited), om uit de reeds gemalen ertsen het daarin nog aanwezig goud te krijgen. Dit werk, waaraan weinig arbeiders worden gebezigd, schijnt goede resultaten op te leveren; de maatschappij heeft althans in 1895 eene hoeveelheid van ± 9 kilo onbewerkt goud uitgevoerd.

De werkzaamheden in de zwavelmijnen op Saba werden ook in 1895 niet hervat.

§ 2. *Steenbakkerij.*

De op Bonaire bestaande steenbakkerij heeft in 1895 gewerkt; er werden 70 000 klinkers gemaakt.

§ 3. *Landbouw.*

Een overzicht van de opbrengst van de plantages en gronden in de buiten-districten op Curaçao en van het aldaar aanwezige vee en pluimgedierte wordt als bijlage **F** hierbij gevoegd.

De oogst van landbouw-voortbrengselen van 1895/1896 was op al de eilanden der kolonie gunstig.

§ 4. *Veeteelt.*

Eene statistiek van den veestapel op de verschillende eilanden der kolonie wordt als bijlage **G** hierbij gevoegd, terwijl opgaven omtrent den uitvoer worden aangetroffen in bijlage **J** vermeld onder § 9 van dit hoofdstuk.

§ 5. *Visscherij.*

Deze tak van nijverheid op Aruba heeft in 1895 alweder geene gunstige resultaten opgeleverd.

De uitvoer van gezouten visch was gering.

§ 6. *Uitgifte van gronden.*

Tot uitoefening van den landbouw werden in 1895 in huur afgestaan:

op Curaçao, aan 44 personen stukken grond, ter gezamenlijke grootte van 47,25 hectaren;

op Bonaire, aan 14 personen stukken grond, ter gezamenlijke grootte van 25,3495 hektaren;

op Aruba, aan 2 personen stukken grond, ter gezamenlijke grootte van 5,607 hektaren;

op St. Eustatius, aan 1 persoon 1 stuk grond.

In eigendom en tegen betaling aan de koloniale kas werden afgestaan:

op Curaçao, aan 1 persoon een stuk grond, ter grootte van 0,011 hedtare, tot het bouwen van een huis;

en aan 3 personen stukken grond ter gezamenlijke grootte van 5,548 hektaren, tot uitoefening van den landbouw;

op Bonaire, aan 6 personen stukken grond, ter gezamenlijke grootte van 0,2058 hektare, ten einde daarop huizen te bouwen;

en aan 8 personen stukken grond, ter gezamenlijke grootte van 16,7465 hektaren, tot uitoefening van den landbouw;

op Aruba, aan 2 personen stukken grond, ter gezamenlijke grootte van 0,085 hektare, tot het bouwen van huizen;

Op St. Eustatius, aan 1 persoon een stuk grond ter grootte van 0,0745 hektare tot het bouwen van een huis.

§ 7. *Zoutpannen.*

De zoutoogst op de eilanden Curaçao, Bonaire en St. Martin (Ned. ged.) was in 1895 gunstig.

Opgaven omtrent den uitvoer van zout worden aangetroffen in bijlage **J.** vermeld onder § 9 van dit hoofdstuk.

§ 8. *Scheepsbouw.*

In 1895 werden gebouwd: op Curaçao 3 vaartuigen, metende te zamen 249,4645 M³; op Bonaire 2 vaartuigen; op Aruba 10 vaartuigen metende te zamen 179,55 M³; op St. Martin (Ned. ged.) 1 vaartuig; en op Saba 2 booten.

§ 9. *Handel en scheepvaart.*

Ook in 1895 kwam in den toestand van den handel op de verschillende eilanden der kolonie geen merkbare verandering.

In de bijlagen **H** en **I** van dit verslag worden opgaven aangetroffen van den in- en doorvoer op Curaçao en in bijlage **J** van den uitvoer der gansche kolonie over de drie laatste jaren; terwijl de bijlagen **K** en **L** opgaven bevatten betreffende de

goederen op St. Martin (Ned. ged.) direct voor consumtie en uit entrepôt voor consumtie ingevoerd.

De tarieven ter berekening van de belasting op den invoer op Curaçao en van de in- en uitvoerrechten op de overige eilanden der kolonie gedurende het jaar 1896 zijn bij besluiten van den Gouverneur van 31 December 1895 (*Publicatiebladen* nos. 19, 20, 21, 22, 23 en 24) vastgesteld.

In het Publicatieblad van 1895 n. 11 is opgenomen eene verklaring tusschen Nederland en Griekenland uitgewisseld, tot regeling van de wederzijdsche bescherming van handels- en fabrieksmerken.

De haven van Curaçao werd in 1895 bezocht door 1309 vaartuigen, metende te zamen 1 297 704 M³. (Zie Bijlage M).

Het aantal vaartuigen welke de andere eilanden aandeden wordt vermeld in het volgend overzicht, dat ook de gezamenlijke inhoudsmaat opgeeft en de natiën waartoe zij behoorden

	Bonaire.		Aruba.		St. Martin (Ned ged.).		St. Eustatius.		Saba.	
	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M³.
Nederland	332	14 502,44	138	4 788,12	133	18 290,78	280	8 009	150	5 658
Engeland	3	2 043,70	16	8 842,10	68	63 214,03	11	518	8	1 116
Noord-Amerika	3	3 678,56	"	"	11	12 640,22	14	4 123	"	"
Venezuela	98	8 516,41	95	4 535,58	5	1 634,75	"	"	"	"
Columbia	"	"	1	250,40	"	"	"	"	"	"
Frankrijk	"	"	"	"	13	2 140,72	2	100	"	"
Denemarken	"	"	1	872,09	"	"	"	"	"	"
St. Domingo	"	"	"	"	4	465,22	"	"	"	"
Totaal	436	28 741,11	251	19 288 29	234	98 385,72	307	12 750	158	6 774

De reede van St. Martin (Ned. ged.) werd bovendien bezocht door 82 Nederlandsche, 102 Engelsche en 3 Fransche zeilbooten, alsmede door 120 roeibooten, waarvan de tonnenmaat niet is opgegeven.

Curaçao bleef in 1894 opgenomen in de stoomvaartlijnen, in de vorige verslagen vermeld.

§ 10. *Zeebrieven.*

In 1895 werden afgegeven: op Curaçao 9 zeebrieven, op Bonaire 6, op Aruba 10, op St. Martin (Ned ged.) 5, op St. Eustatius 6 en op Saba 3.

De Minister van Koloniën,

BERGSMA.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE CURACAO 1896.

STATISTIEK

van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken in de kolonie Curaçao, over de laatste zes jaren.

	1890.			1891.		
	M.	V.	Totaal.	M,	V.	Totaal.
Bevolking bij het						
Curaçao	11 152	14 893	25 830	11 307	15 277	26 384
Bonaire	1 746	2 075	3 821	1 780	2 199	3 979
Aruba	3 702	4 041	7 743	3 790	4 096	7 886
St. Martin (Ned. ged.) . . .	1 594	2 288	3 882	1 536	2 245	3 881
St. Eustatius	705	883	1 588	720	893	1 613
Saba	835	1 048	1 883	847	1 063	1 910
Totaal. . . .	19 734	25 228	44 747	20 080	25 773	45 653
Ge						
Curaçao	472	514	986	516	476	992
Bonaire	80	95	175	76	76	152
Aruba	123	136	259	132	144	276
St. Martin (Ned. ged.) . . .	73	72	145	67	66	133
St. Eustatius	32	30	62	37	19	56
Saba	27	21	48	27	37	64
Totaal. . . .	807	868	1 675	855	818	1 673
Sterf						
Curaçao	195	230	425	267	321	588
Bonaire	28	38	66	62	56	118
Aruba	41	35	76	43	53	96
St. Martin (Ned. ged.) . . .	22	27	49	56	84	140
St. Eustatius	8	20	28	16	8	34
Saba	15	24	39	15	22	37
Totaal. . . .	309	374	683	459	544	1 013
Huwe						
Curaçao		91			108	
Bonaire		33			42	
Aruba		114			31	
St. Martin (Ned. ged.) . . .		20			11	
St. Eustatius		4			5	
Saba		16			2	
Totaal . . .		278			199	

1892.			1893.			1894.			1895.		
M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
einde van het jaar.											
11 866	15 627	27 254	12 962	15 596	27 319	12 071	15 944	27 763	12 278	16 137	28 187
1 832	2 231	4 053	1 933	2 342	4 275	1 972	2 369	4 341	1 996	2 403	4 399
3 771	4 117	7 888	3 849	4 216	8 065	3 895	4 289	8 182	4 182	4 574	8 756
1 705	2 318	4 023	1 596	2 122	3 718	1 573	2 035	3 608	1 625	2 099	3 724
805	828	1 633	749	911	1 660	779	935	1 714	739	874	1 613
859	1 067	1 926	883	1 080	1 963	922	1 107	2 029	947	1 118	2 065
20 838	26 588	46 777	20 972	26 267	47 000	21 212	26 679	47 637	21 767	27 205	48 744
boorten.											
439	419	858	567	516	1 083	495	452	947	550	477	1 027
91	92	183	115	133	248	95	106	201	110	109	219
92	98	190	161	152	313	120	92	212	145	144	289
63	58	121	78	71	149	70	55	125	75	76	151
22	23	45	46	24	70	31	22	53	21	26	47
26	22	48	36	38	74	48	34	82	37	25	62
733	712	1 445	1 003	934	1 937	859	761	1 620	938	857	1 795
gevallen.											
212	285	497	233	340	573	209	228	437	278	321	599
35	65	100	48	63	111	49	51	100	54	78	132
70	68	138	53	76	129	43	48	91	60	61	121
28	41	69	30	28	58	53	55	108	40	48	88
10	15	25	16	18	34	18	24	42	23	27	50
14	19	33	12	25	37	9	7	16	12	14	26
369	493	862	892	550	942	381	413	794	467	549	1 016
lijken.											
	104			101			118			111	
	48			41			25			29	
	66			35			47			36	
	20			48			17			15	
	12			12			5			8	
	21			16			11			10	
	271			253			223			209	

Koloniaal verslag van 1896

III. CURAÇAO.

BIJLAGE B.

N°. 3

VERSLAG van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht gedurende het jaar 1895.

Gedurende de drie eerste maanden van het afgeloopen jaar liet de gezondheidstoestand der bevolking op dit eiland nog al te wenschen over. In Januari en Februari kwamen er verscheidene gevallen van gele koorts voor onder de militairen, terwijl zich onder de burgers één geval voordeed, met doodelijken afloop. Bovendien heerschte er in Februari en Maart eene zeer uitgebreide epidemie van influenza, waaraan verscheidene personen, vooral ouderen van jaren, bezweken. In April verbeterde de gezondheidstoestand en was deze gedurende de volgende maanden van het jaar alleszins bevredigend te noemen. Voorts kwamen er onder de bevolking twee gevallen van diphteria, vier van febris typhoïdea en twee van roodvonk voor, waarvan één geval van diphteria en één van febris typhoïdea doodelijk gevolg hadden.

Wegens het heerschen van gele koorts op de eilanden Cuba en Antigua, bepaalde de Gouverneur bij beschikking van den 14 October 1895 dat alle schepen, komende van die eilanden, en alle vaartuigen, van elkers komende, maar met personen of goederen aan boord van de genoemde plaatsen afkomstig, onderworpen zouden worden aan eene quarantaine van een en twintig dagen, met inbegrip van de reis.

De raad hield veertien vergaderingen, terwijl als naar gewoonte de loopende zaken bij non-sessie werden afgedaan.

Ter vervanging van den heer S. M. Lansberg, aan wien op zijn verzoek, met ingang van 1 Januari 1895, eervol ontslag werd verleend, benoemde de Gouverneur bij beschikking van 28 December 1894 den heer H. Ferguson, arts, plaatsvervangend lid van den raad, tot stadsgeneesheer, en bij beschikking van 26 Maart 1895 den heer dr. H. A. de Casseres tot plaatsvervangend lid van den raad.

In den loop van het jaar 1895 hebben twee personen, voorzien van diploma's van vreemde hoogescholen, het bij art. 1 litt. *c* der verordening, voorkomende in het Publicatieblad van 1874 n°. 5, voorgeschreven examen afgelegd. Aan één dezer personen werd eene akte van bevoegdheid tot de uitoefening der genees-, heel- en verloskunde uitgereikt, terwijl de andere werd afgewezen, op grond dat het examen onvoldoende was.

Na aflegging van een aan de eischen der wet voldoend examen, verkregen twee candidaten akten van bevoegdheid als apotheker, een eene akte van bevoegdheid als hulpapotheker en werd ééne vrouw toegelaten om als vroedvrouw werkzaam te zijn.

Overeenkomstig advies van den raad, is, zonder aflegging van het bij art. 1 litt. *c* der verordening van 1874 n°. 5 bedoeld examen, tot gouvernementsgeneeskundige op St. Martin (Ned. ged.) benoemd een geneesheer, die in 't bezit is van een diploma der medische faculteit aan de hoogeschool te Montpellier.

Door den raad zijn geviseerd twee bewijzen van bevoegdheid tot uitoefening der genees-, heel- en verloskunde, twee tot uitoefening der artsenijmengkunde, één om als hulpapotheker en één om als vroedvrouw werkzaam te zijn.

De stadsgeneesheer, voorzitter van den raad, heeft telkens den procureur-generaal bij zijne bezoeken in 't krankzinnigengesticht vergezeld. De verslagen dier bezoeken zijn geregeld door den raad ter kennisneming ontvangen.

De apotheken zijn door den stadsgeneesheer en een lid van den geneeskundigen raad onderzocht en in orde bevonden.

Door den stadsgeneesheer zijn gedurende 1895 in en buiten 't parc-vaccinogène 1284 inentingen en 17 herinentingen verricht, 1200 vaccinaties hadden gunstig gevolg, 9 bleven zonder resultaat, terwijl van de overige vaccinaties men in gebreke is gebleven de resultaten mede te deelen. De revaccinaties hadden geen gevolg.

Op den laatsten December was er een batig saldo van f 692,22 in de kas van 't parc-vaccinogène alhier.

Aldus vastgesteld in de vergadering van den geneeskundigen raad van den 16den Januari 1896.

De Voorzitter,

H. Ferguson.

De Secretaris,

Ph. F. de Haseth Evertsz.

VERSLAG betreffende den toestand van het onderwijs op het eiland Curaçao gedurende het jaar 1895, opgemaakt ingevolge het bepaalde bij art. 48 van de onderwijsverordening voor de kolonie Curaçao (P. B. 1884, n°. 16).

Openbaar onderwijs.

Omtrent de verschillende afdeelingen van het openbaar onderwijs valt het volgende te vermelden over het jaar 1895.

Moest het vorige jaar gerapporteerd worden dat de vorderingen der leerlingen van afdeeling I niet voldoende waren, dit jaar was hierin eene verandering ten goede op te merken zóó, dat alle 11 leerlingen der eerste klasse tot de tweede konden worden bevorderd en wel: 5 onvoorwaardelijk en 6 voorwaardelijk.

Ook de betoonde vlijt der leerlingen gaf over het algemeen genomen redenen tot tevredenheid.

Van de 4 scholieren der 2de klasse ging 1 onvoorwaardelijk en 3 voorwaardelijk tot de 3de klasse over. Van deze laatsten heeft één de school verlaten.

Van de 4 leerlingen der 3de klasse onderwierpen zich drie aan het eindexamen en kon aan dezen het ingestelde diploma worden uitgereikt.

Van de 23 scholieren die hiertoe in de termen vielen werden 16 van afdeeling II tot afdeeling I toegelaten; 7 moesten nogmaals de lessen in afdeeling II volgen.

Voor een groot deel is deze betere uitslag in vergelijking met dien van het vorige jaar toe te schrijven aan de genomen maatregel van het verminderen der leerstof in de 1ste klasse van afdeeling II met één vak, namelijk Fransch.

Het aantal verzuimde schooldagen der leerlingen van afdeeling I bedroeg 171, zijnde pl. m. $7^1/_2$ dag per leerling.

Zoowel het gedrag als de vorderingen der leerlingen van de openbare meisjesschool was over het algemeen bevredigend. Van de 89 leerlingen gingen 62 tot eene hoogere klasse over.

Evenals dit in de vorige jaren het geval was, was ook in het afgeloopen jaar het schoolverzuim der scholieren van afdeeling III zeer groot, ten gevolge waarvan de resultaten van het onderwijs op die afdeeling verre beneden het middelmatige bleven.

Zoo verschijnen op de school van deze afdeeling op Otra-banda gewoonlijk niet veel meer dan 50 pct. der ingeschreven scholieren en is het niet zeldzaam dat kinderen gedurende eene heele maand niet op school komen.

Hoewel niet in die mate is ook op de school te Pietermaai het schoolverzuim groot.

De drie leerlingen die in het afgeloopen jaar de normaallessen bijwoonden, deden dit geregeld en gaven hunne vlijt, vorderingen en gedrag redenen tot tevredenheid.

Ingevolge het voorschrift werden deze lessen door de daartoe aangewezen leden der schoolcommissie periodiek bezocht.

Geene leerlingen der hoogste klasse van afdeeling III de school verlaten hebbende, werd in 1895 geen herhalingsonderwijs gegeven.

Behoudens eene klacht van het hoofd der openbare meisjesschool over den onderwijzer in de Spaansche taal aan die school, doet het de commissie genoegen te kunnen verklaren, dat het onderwijzend personeel haren plicht met ijver betrachtte.

Bijzonder onderwijs.

Evenals ten vorigen jare heeft de commissie slechts lof over voor de wijze waarop aan de Roomsch-Katholieke scholen en vooral aan de armenscholen dier gemeente het onderwijs wordt gegeven.

Hoewel ook aldaar het schoolverzuim niet is te weren, komt het er in veel geringere mate voor dan op de scholen van afdeeling III.

De hierbij gevoegde staat geeft het getal schoolgaande kinderen aan op dit eiland bij de opening van den cursus 1896. [1])

Schoolcommissie.

Het voorgeschreven bezoek aan de scholen in het stadsdistrict vond plaats in Juni en December, aan die in de buitendistricten in Juni.

Tengevolge van het aftreden als lid van den heer C. Statius Muller, werd het plaatsvervangend lid, de heer J. J. van Baars, tot lid benoemd.

Bij de laatste verkiezing van een bestuur werden gekozen:
tot voorzitter de heer F. J. Olivier;
tot secretaris de heer M. J. Selhorst;
tot administrateur de heer mr. E. J. van Lier.

De commissie hield in 1895 negen vergaderingen.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 25 Februari 1896.

Namens de schoolcommissie,

Olivier, *Voorzitter.*

M. J. Selhorst, *Secretaris.*

[1]) Deze staat is niet uit de kolonie ontvangen.

POSTVERKEER van het eiland Curaçao in 1895.

BUITENLANDSCH VERKEER, vergeleken met de vijf voorafgaande jaren.

PER MAIL ONTVANGEN STUKKEN.

Van:	Brieven (stuks).	Drukwerk (porten).
Nederland en via Nederland	9 704	36 577
Suriname en via Suriname	800	684
Duitschland en via Duitschland	578	38
Frankrijk en via Frankrijk	1 174	142
Groot-Britannië en via Groot-Britannië	3 717	3 786
Italië en via Italië	178	33
Britsch West-Indië en via Britsch West-Indië	2 085	1 365
Deensch West-Indië en via Deensch West-Indië	654	683
Spaansch West-Indië en via Spaansch West-Indië	2	„
Fransch West-Indië en via Fransch West-Indië	64	27
Haïti en via Haïti	558	184
Sint-Domingo en via Sint-Domingo	1 409	1 857
Vereenigde Staten van Noord-Amerika en via Vereenigde Staten van Noord-Amerika	30 228	56 649
Venezuela en via Venezuela	73 936	56 469
Columbia en via Columbia	4 251	8 021
Chili en via Chili	46	36
	129 384	166 551
Totaal ontvangen in 1890	97 870	283 117
„ „ „ 1891	108 679	279 583
„ „ „ 1892	116 107	193 979
„ „ „ 1893	123 904	214 533
„ „ „ 1894	140 705	211 381

PER MAIL VERZONDEN STUKKEN.

Naar:	Brieven (stuks).	Drukwerk (drukwerk).
Nederland	10 179	2 662
Suriname en via Suriname	791	439
Duitschland	6 736	1 228
Frankrijk en via Frankrijk	7 471	6 966
Groot-Britannië	6 494	761
Italië en via Italië	13	„
Britsch West-Indië en via Britsch West-Indië	1 426	984
Deensch West-Indië en via Deensch West-Indië	930	1 991
Spaansch West-Indië	279	441
Fransch West-Indië	66	29
Haïti en via Haïti	784	1 255
Sint-Domingo	962	1 857
Vereenigde Staten van Noord-Amerika en via Vereenigde Staten van Noord-Amerika	19 914	8 674
Venezuela en via Venezuela	58 343	90 477
Columbia en via Columbia	4 391	16 604
	118 779	134 368
Totaal verzonden in 1890	100 750	225 845
„ „ „ 1891	110 975	472 603
„ „ „ 1892	104 300	145 961
„ „ „ 1893	116 725	156 785
„ „ „ 1894	130 077	187 785

A A N M E R K I N G E N.

a. Buiten het gewone postverkeer werden aangebracht 1655 brieven en andere stukken.

b. Aangeteekende stukken werden ontvangen ten getale van 6423; en verzonden ten getale van 8615.

c. Het getal ontvangen rebuten bedroeg 78 en het getal verzonden 980.

d. Ontvangen werden 440 dienstbrieven en verzonden 458 stuks.

BINNENLANDSCH VERKEER.

ONTVANGEN VAN:	Brieven (stuks).	Drukwerk (porten).	VERZONDEN NAAR:	Drukwerk (porten).	Brieven (stuks).
Bonaire	4 076	238	Bonaire	3 172	3 875
Aruba	2 580	439	Aruba	2 131	3 132
Saba	182	5	Saba	199	189
Sint-Eustatius	204	3	Sint-Eustatius	205	323
Sint-Martin	394	29	Sint-Martin	479	533
	7 436	714		6 186	8 052

AANMERKINGEN.

a. In het binnenlandsch verkeer in het stads (1ste) district van Curaçao werden uitgewisseld 2347 brieven en 2343 porten drukwerk.

b. Aangebracht werden 467 en verzonden 811 aangeteekende stukken.

c. Ontvangen werden 62 en verzonden 31 rebuten.

d. Het getal ontvangen dienstbrieven bedroeg 58, het getal verzonden was 70.

Koloniaal verslag van 1896.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE E.

N°. 6.

STAAT, aantoonende de opbrengst van de koloniale middelen over de dienstjaren 1893, 1894 en 1895, voor zoover die bekend waren bij de aanbieding aan den Kolonialen Raad van de ontwerpen der koloniale huishoudelijke begrooting over de dienstjaren 1895, 1896 en 1897.

		1893.	1894.	1895.
	A. Belastingen.			
	Curaçao.			
a.	belasting op grondeigendommen en hypotheken	f 66 016,01	f 55 325,60^{5}	f 113 226,16
b.	zegelrecht	9 751,75	9 871,87^{5}	9 063,05^{5}
c.	haven- en veiligheidsrecht	6 945,59	6 706,19	5 630,82
d.	licht- en bakengeld	3 511,18	3 306,50	2 832,98
e.	belasting op den invoer	51 327,78	55 012,88	56 047,39
f.	accijnsrecht op sterke dranken	61 427,87	151 704,40	28 556,40
g.	patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	12 569,67	12 620,00	13 785,68
h.	belasting op veer- en vrachtponten	932,00	906,00	932,00
i.	belasting op den openbaren verkoop van roerende zaken	2 706,00	3 030,13^{5}	2 799,74^{5}
k.	belasting voor de weerbaarheid	5 662,50	6 511,25	10 258,75
l.	recht van successie en van overgang	2 320,66	660,86	4 068,72
m.	belasting op de overdracht van onroerende zaken	10 334,17	8 368,66^{5}	5 946,92^{5}
n.	uitvoerrecht op metaalertsen en alle soort van phosphorzure kalk, gewonnen op de eilanden Curaçao en Klein-Curaçao	4 146,25	7 211,20	2 931,25
o.	loodsgelden	24 898,90	25 332,81	28 295,75
p.	belasting op de loterijen	"	"	"
	Bonaire.			
a.	invoerrechten	12 126,61	11 490,81^{5}	8 588,93^{5}
b.	uitvoerrecht op stapelproducten	3 918,87^{5}	3 532,72^{5}	4 462,56
c.	ankergeld	1 140,00	1 045,00	1 252,50
d.	zegelrecht	1 071,35	826,50	758,25
e.	belasting op publieke verkoopingen	"	"	108,85
f.	licht- en bakengeld	628,13	586,48	379,28^{5}
g.	patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	12,50	"	"
h.	accijnsrecht op sterke dranken	10 451,00	7 090,50	6 029,88

		1893.	1894.	1895.
i.	recht van successie en van overgang	„	f 9 686,69	„
k.	contributie tot instandhouding der schutterij	f 69,00	51,00	f 76,00
l.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	108,89	30,48	67,86
m.	2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	„	„	0,40
n.	bundergeld van gouvernementsgronden, in concessie afgestaan	783,12^{5}	„	„
o.	belasting op loterijen	„	„	„
	Aruba.			
a.	grondbelasting	2 540,96	2 453,74^{5}	3 187,06
b.	invoerrecht	5 006,14	4 450,01	4 173,45
c.	uitvoerrecht op stapelproducten (met inbegrip van phosphorzure kalk)	6 174,64	6 527,67	4 555,67
d.	anker- en tonnengeld	2 257,23	2 197,18	2 009,02
e.	zegelrecht	597,00	742,25	765,95
f.	belasting op publieke verkoopingen	86,76	66,05	11,79
g.	licht- en bakengeld	393,88	368,23	343,02
h.	patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	185,66	144,00	144,00
i.	accijnsrecht op sterke dranken	7 428,82	12 081,31	5 972,89
k.	recht van successie en van overgang	„	„	„
l.	contributie tot instandhouding der schutterij	51,00	58,00	86,00
m.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	52,70	57,90	97,21
n.	2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	„	„	„
o.	belasting op loterijen	„	„	„
	St. Martin. (Nederlandsch gedeelte.)			
a.	invoerrechten	9 849,01^{5}	11 695,97^{5}	10 850,03^{5}
b.	uitvoerrecht op stapelproducten	4 178,45	10 013,28^{5}	10 542,22^{5}
c.	havengeld	1 371,27	830,35	750,82
d.	zegelrecht	1 024,45	690,50	1 133,10
e.	belasting op publieke verkoopingen	„	„	„
f	licht- en bakengeld	356,39	445,35^{5}	469,42
h.	patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	546,00	837,50	852,00
i.	accijnsrecht op sterke dranken	850,45	1 087,02	1 873,85
h.	recht van successie en van overgang	„	„	„
l.	contributie tot instandhouding der schutterij	„	„	„
m.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	276,66	179,47	135,30
n.	belasting op loterijen	„	„	„
	St. Eustatius.			
a.	invoerrechten	2 418,45	2 819,61^{5}	2 236,95
b.	uitvoerrecht op stapelproducten	510,38	470,54^{5}	646,19

		1893.	1894.	1895.
c.	ankergeld	f 102,03	f 117,06	f 138,94
d.	zegelrecht	249,75	233,00	449,55
e.	belasting op publieke verkoopingen	1,00	31,00	51,00
f.	licht- en bakengeld	62,85	66,53	79,96^{5}
g.	patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	372,00	354,00	288,00
h.	accijnsrecht op sterke dranken	923,40	1 037,70	967,15
i.	recht van successie en van overgang	"	"	"
k.	contributie tot instandhouding der schutterij	"	"	"
l.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	102,00	14,20	73,80
m.	grondrenten (huur van gouvernementserven)	33,00	"	"
n.	2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen	"	"	"
o.	belasting op loterijen	"	"	"
	Saba.			
a.	invoerrechten	2 985,25	3 484,09	3 104,09
b.	uitvoerrecht op stapelproducten	341,30	304,12^{5}	315,95
c.	ankergeld	268,50	243,50	292,50
d.	zegelrecht	263,35	240,95	286,50
e.	belasting op publieke verkoopingen	"	30,50	"
f.	patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en sociëteiten	336,00	480,00	504,00
g.	accijnsrecht op sterke dranken	979,07	1 566,04	1 339,78
h.	recht van successie en van overgang	"	"	"
i.	2 percent van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	33,05	67,05	49,00
k.	2 percent van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	"	10,00	8,00
l.	belasting op loterijen	"	"	"
	B. Inkomsten van onderscheiden aard.			
	Curaçao.			
a.	leges	813,29	688,83	749,37^{5}
b.	verkoop van havenreglementen	60,20	49,00	46,90
c.	boeten	400,50	333,50	2 057,00
d.	inkomsten van de posterij	35 706,22^{5}	36 178,69^{5}	37 278,23^{5}
e.	korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	19 875,55^{5}	20 534,36	20 862,24
f.	inkomsten van de vleeschhal	6 203,75	5 528,50	5 095,50
g.	agio op verkochte wissels	1 093,51	483,27^{5}	817,61^{5}
h.	inkomsten van de bakkerij	1 798,97	1 947,10	1 912,82^{5}
i.	pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken	160,90	166,44^{5}	113,44
k.	renten van het kapitaal, vroeger op het Grootboek der Nationale Schuld ingeschreven ten name van het West-Indisch pensioenfonds	3 356,67	5 356,67	5 356,67
l.	inkomsten van de Gouvernementsbank	18 082,87^{5}	19 845,87^{5}	19 844,44
m.	aandeel in de huurpenningen van de markt voor groenten, enz.	187,62	93,38	73,30
n.	opbrengst van de arbeidsloonen van gevangenen	443,64^{5}	39,30	"

		1893.	1894.	1895.
o.	emolumenten ter griffie van het hof van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	f 609,02[5]	f 496,69[5]	f 616,27
p.	salaris van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	619,43	774,21	666,83
q.	rente en pachtgelden van de domaniale gronden in de buitendistricten	541,58[5]	1 650, 8	1 343,05
r.	bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	263,70	107,82	120,24
s.	terugbetaling van voorschotten	70,00	158,33	5,00
t.	betaling door de concessionarissen der bruggen over de haven en over het Waaigat	783,83	713,60	764,58
u.	schoolgelden	15 499,00	16 508,50	17 706,50
v.	inhouding op de jaarwedde van den postdirecteur wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	300,00	300,00	300,00
w.	uitkeering van bij de hypotheekbank berustende gelden van boedels, welke onherroepelijk aan de koloniale kas zijn vervallen	"	"	"
x.	uitkeering door de Curaçaosche hypotheekbank van 1/15 van het bedrag van f 187 746,76[5] krachtens art. 1 van de verordening van 24 September 1879 (*Publicatieblad* 1880 n°. 5)	11 920,42	11 920,42	12 035,05
ij.	emolumenten ten kantore van den controleur der belastingen op den in-, uit- en doorvoer	2 519,00	4 779,00	5 216,00
z.	alle andere ontvangsten	1 067,63	2 178,45	1 843,98[5]
	Bonaire.			
a.	leges	12,90	3,75	4,95
b.	korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 372,21	2 500,98	2 606,43
c.	opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	178,58	124,00	226,36
d.	boeten	7,00	40,00	"
e.	inkomsten van de posterij	"	512,93	511,64[5]
f.	emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	17,60	15,35	4,30
g.	bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	"	"	"
h.	inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00	400,00	400,00
i.	pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken	28,50	135,31	"
k.	bundergelden van Gouvernementsgronden in concessie afgestaan	"	500,00	408,12[5]
l.	huur van Gouvernementsgronden	393,73	461,88	510,31[5]
m.	alle andere ontvangsten	592,69	341,50	190,80
	Aruba.			
a.	leges	167,76	211,88	231,32
b.	kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 270,78	2 253,89	1 940,94[5]
c.	opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	"	21,10	44,50
d.	vergunning om goud te delven	2 500,00	2 500,00	2 500,00
e.	boeten	30,00	100,50	320,00
f.	emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	61,60	50,45	26,95
g.	inkomsten van de posterij	"	415,29[5]	465,43[5]
h.	inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00	400,00	400,00
i.	bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	"	"	"
k.	vergunning tot het ontginnen van phosphorzure kalk	104 235,12	100 292,48	47 889,44

		1893.	1894.	1895.
l.	huur van Gouvernementsgronden	f 873,91	f 1 980,16	f 2 037,19[5]
m.	alle andere ontvangsten	402,80[5]	17,10	12,50
	St. Martin. (Nederlandsch gedeelte.)			
a.	leges	20,00	27,50	27,50
b.	kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 063,26[5]	1 717,55[5]	2 129,37
c.	boeten	"	26,00	25,00
d.	inkomsten van de posterij	1 042,47[5]	1 034,28[5]	1 134,48[5]
e.	emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	93,59	50,20	83,85
f.	steigergelden	561,00	537,75	548,25
g.	inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	"	41,66	500,00
h.	bergloon van petroleum en andere licht onvlambare oliën	"	"	"
i.	alle andere ontvangsten	"	"	3,00
	St. Eustatius.			
a.	leges	0,30	"	"
b.	kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 287,30	1 054,98	871,24
c.	boeten	"	75,00	30,00
d.	inkomsten van de posterij	11,00	354,18	485,76
e.	emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	345,22[5]	32,30	71,60
f.	inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber voor het gebruik van een landsgebouw als woning	150,00	150,00	256,67
g.	bergplaats van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	"	"	"
h.	grondrenten (huur van Gouvernementserven)	"	18,00	69,00
i.	alle andere ontvangsten	29,92[5]	52,74	18,60
	Saba.			
a.	leges	12,30	8,00	22,00
b.	kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	721,70[5]	234,86[5]	678,33
c.	boeten	39,00	"	65,00
d.	inkomsten van posterij	"	507,08[5]	1 107,60
e.	emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	"	0,60	0,15
f.	bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	"	"	"
g.	alle andere ontvangsten	709,83[5]	81,00	261,00
		f 591 784,12	f 697 019,24[5]	f 568 829,98

Koloniaal verslag van 1896.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE F.

N°. 7.

OVERZICHT van de opbrengsten en den veestapel op de plantages en gronden in de buitendistricten van Curaçao in 1895.

		2de district.	3de district.	4de district.	5de district.
Aloë	kilogrammen.	"	"	"	"
Dividivi	id.	50 800	62 000	190 000	180 430
Roodverfhout	id.	"	"	"	60 000
Oranjeschillen	id.	1 105	200	"	4 000
Wol	id.	1 960	110	1 600	5 630
Kazen	id.	72	"	605	9 175
Boter	id.	"	"	420	2 750
Maïs	liters.	27 955	135 000	180 000	76 205
Boonen	id.	2 116	600	5 600	14 325
Pinda's	id.	2 407	1 100	3 600	2 160
Zoetemelk	id.	44 300	130 000	301 000	9 354
Karnemelk	id.	2 200	"	14 700	1 650
Kalk	id.	25 216	8 000	4 000	63 187
Zout	id.	3 786 vaten	30 000	600 000	1 508 000
Runderen	stuks.	85	486	38	205
Ezels	id.	92	147	108	60
Schapen	id.	1 650	1 120	635	2 005
Geiten	id.	2 406	3 608	3 102	3 060
Kalkoenen	id.	53	102	58	40
Eenden	id.	75	164	180	24
Kippen	id.	343	3 681	7 007	700
Vruchten	(manden).	2 973	1 208	815	1 390
Id. voor eene aangegevene waarde van		f 7 613	f 5 006	f 2 100	f 3 560
Houtskool	zakken.	1 660	1 403	9 006	15 640
Brandhout	bossen.	9 333	2 109	1 840	2 000
Schapen- en geitenmest	vaten.	"	"	"	4 000

STAAT van den veestapel in de kolonie Curaçao in de laatste zes jaren.

	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
				CURAÇAO.			
1890	221	1 912	160	1 813	33 515	18 047	1 529
1891	226	2 200	155	1 787	28 132	15 749	1 302
1892	262	2 735	147	1 795	30 610	16 110	1 621
1893	278	2 532	181	1 899	36 481	20 316	2 013
1894	„ [1]	382	„ [1]	712	12 779	6 122	„ [1]
1895	285	3 106	218	1 790	39 373	19 232	2 032
				BONAIRE.			
1890	80	1 215	5	395	11 139	2 058	190
1891	70	1 237	6	400	11 093	2 141	260
1892	77	1 317	4	336	14 035	5 425	264
1893	99	1 435	4	394	15 257	3 233	391
1894	80	1 500	4	450	14 447	3 082	255
1895	78	1 472	4	309	13 430	2 560	246
				ARUBA.			
1890	96	1 820	3	192	28 715	29 500	1 555
1891	106	1 900	3	194	26 696	36 401	1 850
1892	140	2 200	5	162	36 300	33 500	2 150
1893	160	2 050	5	184	39 000	35 000	2 800
1894	150	1 550	„	125	37 000	30 200	2 200
1895	161	1 614	„	150	39 900	31 900	2 510

[1]) Hieromtrent zijn geen cijfers uit de kolonie ontvangen.

	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
St. MARTIN (Ned. ged.).							
1890	268	17	16	781	667	1 353	542
1891	334	23	21	784	715	1 315	650
1892	452	21	30	1 027	1 132	1 347	532
1893	412	28	26	940	708	1 297	440
1894	456	30	24	1 095	1 030	1 543	672
1895	472	23	24	1 086	2 116	1 196	649
St. EUSTATIUS.							
1890	79	320	9	522	755	138	86
1891	80	229	11	228	1 087	117	80
1892	94	200	4	276	670	430	78
1893	55	115	7	183	641	604	65
1894	16	15	„	44	334	129	141
1895	73	184	9	277	903	719	93
SABA.							
1890	„	„	„	„	„	„	„
1891	15	1	„	195	1 004	190	322
1892	11	1	„	213	1 094	266	381
1893	11	1	„	138	845	275	355
1894	12	„	„	132	793	245	297
1895	13	„	„	161	833	415	449

STAAT van den invoer op Curaçao in 1893, 1894 en 1895.

	1893.		1894.		1895.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aloë, kilogrammen	40 239	f 5 281	13 085	f 1 698	46 041	f 7 356
Bier, vaten, kisten, enz.	1 768	12 487	1 310	11 063	1 212	11 274
Cacao, zakken	14	560	"	"	"	"
Cognac (brandy), kisten, enz.	3 947	87 105	4 757	100 282	2 269	48 323
Geitenvellen, dozijn	868	11 312	1 144	15 109	1 933	27 448
Goederen (droge), balen, kisten, enz.	5 100	42 746	2 942	20 680	5 368	31 244
Hoedenstroo, pakken	10 393	11 945	9 521	10 581	3 207	4 812
Hout, mahonie- en ander hard-, stuks	592	727	1 521	2 615	386	1 000
Hout, timmer- (balken, planken en ribben) M³.	122 444	44 645	96 566	35 154	100 064	34 668
Jenever, kelders, enz.	7 329	35 532	16 364	78 981	2 853	14 134
Kazen, kisten, enz.	4 070	26 449	2 530	19 344	2 874	19 778
Koffie, zakken, enz.	2 343	97 861	1 986	86 447	2 419	80 834
Koopmanschappen, balen, kisten, enz.	9 819	1 292 030	7 645	941 290	8 068	713 017
Likeur, kisten, enz.	334	4 009	257	3 265	57	704
Maïs, zakken	11 245	30 762	4 667	13 460	8 561	21 622
Meel, tarwe, rogge of maïs, vaten, enz.	36 294	316 268	27 099	216 106	31 182	256 611
Ossenhuiden, stuks	202	706	24	72	23	69
Pek, teer, harpuis, vaten, kisten, enz.	89	420	9	70	32	205
Provisiën, balen, enz.	11 065	150 553	7 539	110 855	6 016	93 393
Rum, okshoofden, enz.	1 115	53 995	1 645	75 603	563	19 870
Sigaren en sigaretten, stuks of pakjes	5 631 902	295 719	3 523 090	202 770	3 261 325	159 949
Sparren, stuks	"	"	39	75	42	632
Steenkolen, kilogrammen	4 583 000	28 041	3 434 000	22 049	5 950 000	37 665
Suiker, vaten, zakken, enz.	11 921	107 554	12 362	109 061	12 956	101 592
Tabak, kisten, zakken, enz.	165 927	148 410	152 274	118 172	169 018	131 556
Verfhout, kilogrammen	819 000	17 796	661 200	13 169	975 600	19 896
Watapana-peul (dividivi), kilogrammen	1 111 755	56 429	761 561	37 980	1 150 070	52 272

	1893.		1894.		1895.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Wijn (in soorten), okshoofden, enz.	1 597	f 19 350	1 456	f 19 019	1 164	f 13 549
IJs, kilogrammen	1 000 000	2 565	2 190 000	6 247	1 604 000	4 140
Diversen, als hectoliters kalk, stuks runderen, bossen brandhout, enz., enz.	275 388	1 214 338	327 645	894 264	238 051	725 521
		f 4 115 595		f 3 165 481		f 2 633 136

Koloniaal verslag van 1896.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE I.

N°. 10.

STAAT van den doorvoer op Curaçao in 1893, 1894 en 1895.

	1893.	1894.	1895.
Cacao, zakken	964	511	885
Dividivi (watapanapeul), kilogrammen, enz.	4 022	10 000	"
Geitenvellen, pakken	3 770	7 905	7 758
Kinabast, pakken, enz.	49	"	163
Koffie, zakken, enz.	235 524	332 869	305 244
Ossenhuiden, stuks	9 787	8 307	19 159
Suiker, vaten, enz.	"	"	"
Tabak, okshoofden, pakken, enz.	"	"	"
Verfhout, kilogrammen	179 000	575 200	51 000
Diversen, balen, kisten, vaten, enz.	957 690	958 091	2 586 340

Koloniaal verslag van 1896.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE J.

N°. 11.

UITVOER van de kolonie Curaçao in 1893, 1894 en 1895.

		1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1895. Hoeveelheid.	1893. Waarde.	1894. Waarde.	1895. Waarde.
Curaçao.							
Phosphorzure kalk [1] . . .	M³.	3 317	12 536,56	2 345	f 4 146,25	f 100 292,48	f 2 931,25
Bonaire.							
Brandhout	kilogram	„	905	„	„	f 67,87⁵	„
„	bossen	1 521	„	1 153	f 114,07⁵	„	f 86,47⁵
Braziliehout	kilogram	„	„	28 830	„	„	1 009,05
Caret	„	„	„	10	„	„	80,00
Dividivi	„	295 311	257 992	345 797	11 812,44	10 319,68	13 831,88
Geitenvellen	dozijn	387	405	357½	3 870,00	4 050,00	3 575,00
Houtskolen	zakken	15 177	23 066	35 008	3 794,25	5 766,50	8 752,00
Hardhout	M²	24	4	7½	24,00	4,00	7,50
Kalk	hectoliters	985	1 790	1 927	1 231,25	2 237,50	1 927,00
Klinkers	stuks	„	„	800	„	„	12,00
Oranjeschillen	kilogram	„	„	25	„	„	12,50
Pinda's	vat of zak	„	3	„	„	15,00	„
Vee:							
Ezels	stuks	274	378	124	2 740,00	3 780,00	1 240,00
Geiten	„	3 780	3 350	1 461	7 560.00	6 700,00	2 922,00
Paarden	„	5	2	5	300,00	120,00	300,00
Runderen	„	51	1	15	2 040,00	40,00	600,00
Schapen	„	1 001	720	550	3 003,00	2 160,00	1 650,00
Varkens	„	1	4	„	10,00	40,00	„
Schildpadden	„	7	9	6	21,00	27,00	18,00
Vleesch (salons)	„	41	17 K.G.	38	61,50	25,50	57,00
Wol (vuil)	kilogram	„	60	48	„	18,00	14,40
Zout	vaten	20 674	14 655	32 812	12 404,40	8 793,00	19 687,20
					f 48 985,91⁵	f 44 164,05⁵	f 55 782,00⁵

[1] Slechts van phosphorzure kalk kan de hoeveelheid en de waarde worden opgegeven, daar alleen hiervoor uitvoerrecht wordt betaald.

		1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1895. Hoeveelheid.	1893. Waarde.	1894. Waarde.	1895. Waarde.
Aruba.							
Aloëhars.	kilogram	102 900	52 942	1 488,55	f 12 300,48	f 3 199,52	f 8 931,30
Beenderen	vaten	"	"	50	"	"	50,00
Boonen	liters	1 100	40 830	8 050	132,00	4 900,00	966,00
Dividivi	kilogram	181 740	98 015	164 360	7 229,60	3 920,60	6 574,40
Eieren	stuks	2 000	"	"	25,00	"	"
Geitenvellen	dozijn	$857\frac{2}{3}$	677,8	$880\frac{5}{6}$	8 576,66	6 776,67	8 808,35
Kalk	hectoliters	"	"	228	"	"	228,00
Kokosnoten.	stuks	400	200	"	16,00	8,00	"
Koper, oud.	vaten	"	2	3	"	14,50	14,00
Maïs	zakken	"	"	"	"	"	"
Mandjes	dozijn	127	"	"	47,50	"	"
Mest	vaten	"	"	6 150	"	"	246,00
Phosphorzure kalk	M³.	13 029,39	12 536,56	9 177,37	161 173,56	155 077,25	113 524,07
Pinda's	vaten	1 358	6 429	1 043	6 783,00	32 145,00	4 172,00
Patates, zoet	"	"	5	"	"	10,00	"
Salons	stuks	24	"	"	36,00	"	"
Schapenvellen.	dozijn	125	85	25	375,00	255,00	75,00
Schildpadden	stuks	5	"	"	15,00	"	"
Stoelen (inlandsch)	"	"	"	8	"	"	8,00
Stroohoeden	dozijn	5 485	6 230	5 706	5 485,00	4 285,00	2 920,00
Vee:							
Ezels	stuks	77	186	150	770,00	1 860,00	1 500,00
Geiten	"	20	"	"	40,00	"	"
Paarden	"	3	5	2	180,00	300,00	120,00
Schapen	"	278	245	290	834,00	735,00	870,00
Varkens	"	49	279	116	490,00	2 790,00	1 160,00
Visch (gezouten).	dozijn	97	143	241	194,00	286,00	482,00
Wol	kilogram	3 880	2 430	2 550	1 164,00	729,00	765,00
Zout	vaten	"	"	625	"	"	375,00
					f 195 714,32	f 217 291,54	f 151 789,12
St. Martin. (Ned. ged.)							
Arrowrood	kilogram	509,5	14	104	f $76,42^5$	f 2,10	f 15,60
Bay-rum.	liters	24	14,4	"	12,00	7,20	"
Brandhout	M³.	21	9	"	63,00	27,00	"
Goblets	stuks	"	"	388	"	"	$6,12^5$
Houtskolen.	vaten	38	19	$2\frac{3}{4}$	19,00	9,50	$1,37^5$
Huiden	kilogram	"	320	"	"	128,00	"
Katoen, gezuiverd	"	"	80	"	"	24,00	"
" vuil	"	"	187	"	"	$14,02^5$	"
Kalk	vaten	19	"	"	19,00	"	"
"	hectoliters	"	4	"	"	4,00	"

		1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1895. Hoeveelheid.	1893. Waarde.	1894. Waarde.	1895. Waarde.
Koorn (Guinea)	decaliter	"	18	305	"	f 9,00	f 152,50
Maïs	liter	12,5	"	"	f 37,50	"	"
Patates	vaten	"	"	4	"	"	8,00
Tamarinden	"	72	"	"	360,00	"	"
Vee:							
Ezels	stuks	4	8	"	"	"	"
Geiten	"	178	71	102	"	"	"
Paarden	"	11	5	"	"	"	"
Runderen	"	45	32	156	"	"	"
Schapen	"	125	"	"	"	"	"
Varkens	"	21	75	60	"	"	"
Vellen, geiten- en schapen-	dozijn	22,5	54,25	52	112,50	268,00	204,00
Zout	vaten	54 780	132 853,5	147 929 $^{41}/_{71}$ hectoliter	41 085,00	99 640 12[5]	105 030,00
					f 41 784,42[5]	f 100 132,95	f 105 417,60

St. Eustatius.

		1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1895. Hoeveelheid.	1893. Waarde.	1894. Waarde.	1895. Waarde.
Geitenvellen	dozijn	2 $^1/_3$	43 $^1/_3$	49 $^1/_2$	f 11,66	f 216,66	f 247,50
Houtskool	vaten	18	5	"	9,00	2,50	"
Hout, scheeps-	stuks	advalorum	"	"	9,50	"	"
Huiden	kilogram	"	3	"	"	12,00	"
Jams	vaten	704	842	690	1 760	2 105,00	1 725,00
Kalk	"	"	14	"	"	21,00	"
"	hectoliters	40	"	"	6.00	"	"
Maïs	zakken	20	4	28 vaten	60,00	3,50	56,00
Mest	vaten	330	"	"	330,00	"	"
Patates, zoete	"	1 675	711 $^1/_2$	3 125	3 350,00	1 423,00	6 250,00
Pinda's	"	270 $^1/_2$	101	2	1 352,50	505,00	8,00
Scheepshout	stuks	"	advalorum	"	"	2,50	"
Schildpadden	"	1	9	"	3,00	27,00	"
Schapenvellen	"	"	18	"	"	4,50	"
Stijfsel	vaten	5	135	"	125,00	2 025,00	"
Tras	"	9	"	15	18,00	"	30,00
Vee:							
Ezels	stuks	20	15	28	200,00	150,00	280,00
Geiten	"	243	334	178	486,00	660,00	356,00
Muilezels	"	"	"	3	"	"	300,00
Paarden	"	12	16	10	720,00	960,00	600,00
Runderen	"	30	44	78	900,00	1 320,00	2 340,00
Schapen	"	45	129	61	135,00	387,00	183,00
Varkens	"	73	141	75	730,00	1 410,00	750,00
					f 10 205,66	f 7 931,11	f 13 125,50

		1893. Hoeveelheid.	1894. Hoeveelheid.	1895. Hoeveelheid.	1893. Waarde.	1894. Waarde.	1895. Waarde.
Saba.							
Aardappelen, Europeesche .	vaten	1 053½	1 004	806	f 10 535,00	f 10 040,00	f 8 060,00
Eschalots	"	1	"	11½	10,00	"	86,25
Geiten	stuks	19	57	74	95,00	285,00	370,00
Kalveren.	"	2	1	1	30,00	15,00	15,00
Paarden	"	"	"	1	"	"	75,00
Pinda's	vaten	1	1	"	4,00	4,00	"
Runderen	stuks	20	5	20	800,00	200,00	800,00
Schapen	"	112	93	151	784,00	558,00	906,00
Tanjers	vaten	6	"	1	60,00	"	5,00
Varkens	stuks	96	59	146	576,00	354,00	876,00
					12 894,00	f 11 456,00	f 11 193,25

STAAT van de direct voor consumptie ingevoerde goederen op Sint Martin (Ned. ged.), gedurende het jaar 1895 met opgave van de waarde, berekend deels naar het tarief ter berekening der in- en uitvoerrechten van 1894 en deels naar dat van 1895 en volgens factuursprijzen.

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.
Aardappelen	$109^1/_2$ vaten,	f 547,50
Aardewerk	ad valorum,	$169,22^5$
Appelen, versche	5 vaten,	25,00
„ gedroogde	6 „	108,00
Azijn	942 liter,	94,20
Bakeljauw	2627 kilogram,	525,40
Beschuit, scheeps-	52 vaten,	312,00
Idem, fijne	5 kilogram,	5,00
Idem, alle andere soorten	87 „	20,25
Buskruit	ad valorum,	9,00
Bezems	7 dozijn,	3,80
Bier	851 liter,	255,30
Bitters	ad valorum,	57,50
Bokking	386 kistjes,	231,60
Boter	1372 kilogram,	1 715,00
Bay-rum	212 liter,	106,00
Boonen en erwten	13,51 hectoliter,	$168,87^5$
Brandewijn	8 liter,	12,00
Cacao	425 kilogram,	340,00
Cement	14 vaten,	140,00
Confituren	13 kistjes,	$152,87^5$
Chocolade	2 kilogram,	4,00
Cigaretten	1 kist,	42,50
Damejeanne, leege	58 stuks,	17,40
Drooge goederen	60 vaten, 50 kisten en 60 pakjes,	$19\,772,01^5$
Floridawater	4 kisten,	26,50
Glaswerk	17 „	$267,90^5$
Garst	2 liter,	0,24
Hammen	295 kilogram,	f 295,00
Haring	$67^1/_2$ vaten,	675,00
Haver	$56^1/_2$ „	28,25
Houweelen	4 dozijnen,	36,00
Hooi	36 balen,	36,00
Hout, hard	44,75 M².,	44,75
Idem, spruce	$2894^1/_2$ M².,	868,35
Idem, white pine	1170,4 M².,	421,34
Idem, pitch pine	1016,5 M².,	508,25
Honing	33 liter,	33,00
Houtskolen	238 vaten,	119,00
Huisraad	12 kisten,	427,40
Jams	$2^1/_2$ vat,	6,25
Jenever	145,9 liter,	72,95
Kaas, Edammer	25 stuks,	31,25
Idem, Stolksche	41 „	123,00
Idem, Amerikaansche	277 kilogram,	110,80
Kaarsen, smeer	127 „	63,50
Idem, stearine	80 „	64,00
Krenten	12 „	7,20
Koffie	257 „	154,20
Kalk	490 hectoliter,	490,00
Knoflook	$15^1/_4$ risten,	$7,62^5$
Lucifers	7 kisten,	90,00
Limonade	20 manden,	203,65
Likeur	4 liter,	6,00
Machinerieën	2 kisten,	132,50
Macaronie	11 kilogram,	60,60
Maïs	129 zakken,	387,00

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.
Makreel	1 vat,	f 10,00
Medicijnen	12 kisten,	228,40
Meel, tarwe-	740 vaten,	7 030,00
Idem, rogge-	432 „	3 456,00
Idem, maïs-	174½ „	1 394,00
Melasse	32,040 liter,	3 204,00
Naaimachines	4 stuks,	60,25
Noten	3 kilogram,	0,60
Idem, kokos-	2630 stuks,	78,90
Oesters	2 dozijn blikken,	4,00
Olie, lijn-	522 liter,	208,80
Idem, reuzel-	12 „	7,20
Idem, petroleum	8468 „	635,10
Idem, zoete	239 fleschen,	179,25
Patates.	283 vaten,	566,00
Parfumerieën	1 kist,	10,00
Peper	95 kilogram,	47,50
Pruimen	7 „	7,00
Pinda's	9¼ vat,	37,00
Pijpen	14 gros,	28,00
Provisiën	31 kisten,	362,12⁵
Reuzel	921 kilogram,	368,40
Rozijnen	26 „	26,00
Rum	153 liter,	76,50
Rijst	2500 kilogram,	275,00
Rijtuigen	1 stuks,	762,50
Sardijnen	500 4 blikken,	75,00
Singels, pine	43 000 stuks,	258,00
Idem, cijpres	24 100 „	241,00
Idem, wallaba	56 000 „	560,00
Sigaren	13 000 „	261,95
Soberatus	3 kisten,	15,20
Spijkers	1800 kilogram,	540,00

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.
Spek	27½ vat,	f 1 100,00
Steenkolen	8250 kilogram,	49,50
Strohoeden	48 dozijn,	48,00
Smeer	26 kilogram,	7,80
Suiker, witte	1350 kilogram,	337,50
Idem, bruine	27 495 kilogram,	4 124,25
Tabak, in bladen	917½ „	734,00
Tongen	1 vat,	25,00
Terpentijngeest	12 liter,	6,00
Thee	103 kilogram,	309,00
Touwwerk	95 „	57,00
Uien	1605 „	321,00
Varkenskoppen	5 vaten,	75,00
Verflood, in olie	1246 kilogram,	373,80
Vijgen	4 „	2,40
Vitriool	1 damejeane,	4,60
Vleesch, gezouten . . .	520 kilogram,	104,00
Idem, gerookt	4 stuks,	12,00
Vaten, leege	50 stuks,	50,00
Wijn, roode.	192 fleschen,	96,00
Idem, idem	12 vaten,	720,00
Idem, fijne	80 fleschen,	120,00
Idem, vermouth	276 „	207,00
Whisky	32 liter,	96,00
IJzer	6026 kilogram,	903,90
Idem, oud	995 „	59,70
Zoolleder	140 „	210,00
Zalm	1 vat,	30,00
Idem	2 dozijn blikken,	9,00
Zeep.	1695 kilogram,	339,00
Zuurkool	6 dozijn blikken,	30,00
	Totaal . . .	f 62 207,07⁵

Koloniaal verslag van 1896

III. CURAÇAO.

BIJLAGE L.

N°. 13

OPGAAF van goederen uit de verschillende particuliere entrepots op St. Martin (Ned. ged.) voor consumptie uitgeslagen, gedurende het jaar 1895 met vermelding der waarde naar factuursprijzen of tarief.

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Tariefswaarde.
Aardappelen	11$^{1}/_{2}$ vaten,	f 57,50
Appelen, versche	15 vaten,	75,00
Aardewerk	ad valorum,	62,50
Azijn	80 liters,	8,00
Beschuit, scheeps- . . .	143$^{1}/_{2}$ vaten,	861,00
Idem, alle andere soorten	100 kilogram,	25,00
Bezems.	1 dozijn,	3,75
Bier	62 liters,	18,60
Bokking	108 kistjes,	64,80
Boter	3665 kilogram,	4 581,25
Boonen en erwten . . .	11.2 hectoliters,	140,00
Brandewijn	242 liters,	363,00
Cyder	1 dozijn flesschen,	6,00
Cement.	10 vaten,	100,00
Carnstarch	8 kilogram,	8,00
Cherry cordial	1 kist,	7,00
Confituren	37 kisten,	121,40
Droge goederen	105 kisten en vaten ad valorum,	6 916,59^{5}
Floridawater.	2 kisten,	12,50
Glaswerk	18 kisten,	195,32^{5}
Huisraad	7 pakken,	380,25
Hammen	502 kilogram,	502,00
Haring.	14 vaten,	140,00
Harst	1 vat,	10,00
Haver	156 deciliters,	78,00
Houweelen	4 dozijn,	36,00
Hout, spruce	854.6 M^{2}.,	256,38
Idem, white pine. . . .	7133.5 M^{2}.,	2 568,06
Idem, pitch pine	2625.5 M^{2}.,	2 812,75
Hooi.	55 vaten,	f 55,00
Jenever	3098.8 liters,	1 549,40
Kaas, Amerikaansche . .	590 kilogram,	236,00
Kaarsen, smeer-	103 „	51,50
Koffie	983 „	589,80
Limonade.	5 manden,	12,50
Likeur.	28 liters,	42,00
Medicijnen	13 kisten,	123,57^{5}
Maïs.	342 zakken,	1 026,00
Macaroni	35 kilogram,	21,00
Meel, tarwe-	1964$^{1}/_{2}$ vaten,	18 662,75
Idem, rogge-	817 „	6 536,00
Idem, maïs-	319 „	2 552,00
Melasse	2800 liters,	280,00
Naaimachines	3 kisten,	116,25
Oesters	16 dozijn blikken,	32,00
Olie, lijn-	546 liters,	218,40
Idem, petroleum	27124 liters,	2 034,30
Idem, zoete	12 flesschen,	9,00
Parfumeriën	1 kist,	26,25
Peper	75 kilogram,	37,50
Pik	4 vaten,	40,00
Provisiën	5 kisten,	83,25
Reuzel.	2084 kilogram,	833,60
Rum	3642 liters,	1 821,00
Rozijnen	22 kilogram,	22,00
Rijst	2080 kilogram,	288,80
Riemen	3 stuks,	20,50
Schoppen.	9$^{1}/_{2}$ dozijn,	139,50
Singels, pine	74500 stuks,	447,00

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Tariefs-waarde.
Singels cypres	6000 stuks,	f 60,00
Idem, wallaba. . . .	105450 "	1 054,50
Sigaren	6000 "	20,00
Saleratus	4 kisten,	15,25
Spijkers	2440 kilogram,	732,00
Spek	70 vaten,	2 800,00
Suiker, witte	4130 kilogram,	1 032,50
Idem, bruine	16 110 "	2 416,50
Tabak, in bladen. . . .	4751 "	3 800,80
Teer.	5 vaten,	50,00
Terpentijngeest.	90 liters,	45,00
Thee	42 kilogram,	126,00
Touwwerk	996½ kilogram,	597,90
Tongen	½ vat,	12,50
Uien	230 kilogram,	46,00
Varkenskoppen	4 vaten,	f 60,00
Vitriool	3 damejeanen,	13,02^5
Verflood in olie	107½ kilogram,	302,25
Vleesch, gerookt	3 stuks,	9,00
Idem, gezouten . . .	1080 kilogram,	216,00
Wijn, roode.	126 flesschen,	63,00
Idem, idem.	3 vaten,	180,00
Idem, vermouth	132 flesschen,	99,00
Idem, madeira.	23 "	46,00
IJzer	1460 kilogram,	219,00
Zoolleder	95 "	142,50
Zeep	4698 "	939,60
Zalm	10 dozijn blikken,	45,00
	Totaal . . .	f 73 461,86

STAAT

AANTOONENDE

het getal vaartuigen gedurende het jaar 1895 in de haven van Curaçao binnengevallen, en hunne tonnenmaat.

VLAG.	UIT EUROPEESCHE HAVENS.				UIT NOORD-AMERIKAANSCHE HAVENS.				
	Londen,	Cardiff.	Swansea.	Livorno.	New-York en Bangor.	Philadelphia.	Baltimore.	Apalachicola.	Kings Ferry.
Nederlandsche.	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Engelsche	„	1— 475	„	„	11— 9163	1— 1605	„	„	„
Fransche.	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Duitsche. . . . . . , . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Noorsche	1— 1183	2— 1807	1— 1411	„	„	„	„	„	„
Spaansche	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Italiaansche	„	„	„	1— 626	1— 1304	„	„	„	„
Noord-Amerikaansche . . .	„	1— 1194	„	„	52— 227319	2— 2350	1— 1209	1— 772	1— 772
Dominicaansche	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Columbiaansche	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Venezuelaansche	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	1— 1183	4— 3476	1— 1411	1— 626	64 – 237786	3— 3955	1— 1209	1— 772	1— 772
Totaal in 1895 . .	7 vaart. 6696 M³.				70 vaart. 244 494 M³.				
„ „ 1894 . .	8 „ 5569 „				70 „ 240 683 „				
„ „ 1893 . .	33 „ 104936 „				85 „ 287 502 „				

UIT HAVENS VAN ZUID-AMERIKAANSCHE STATEN.						UIT DE ANTILLEN.												TOTAAL.	
VENEZUELAANSCHE						NEDERLANDSCHE.													
La Guaira en Porto Cabello.	Maracaibo en La Vela de Coro.	Cumana, Barcelona en Cumaribo.	Andere havens van Venezuela.	Vereenigde Staten van Columbia.	Haïti en St. Domingo.	St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba.	Bonaire.	Aruba.	Engelsche.	Fransche.	Spaansche.	Georgetown.	Cayenne.	Indiaansche kust.	Zee.	Klein Curaçao.	Fuikbaai.	Vaartuigen.	Kubieke Meters.
21— 59137	11— 1630	1— 3704	„	1— 121	27— 60453	11— 2243	324—12192	105— 3771	1— 80	„	2— 376	„	„	„	118— 3052	„	„	622	146 759
58— 260923	„	„	„	7— 16753	„	„	„	„	12— 6985	„	„	-	1— 670	„	1— 209	„	„	92	296 783
10— 34311	„	„	„	9— 31753	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	19	66 064
25— 114046	1— 777	„	„	24— 106917	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50	221 740
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1— 378	„	„	„	„	„	„	„	„	5	4 779
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1— 133	„	„	„	„	„	„	1	133
12— 44627	„	„	„	11— 41176	1— 1278	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	26	89 011
35— 188650	94— 113345	„	1— 1524	„	2— 2232	„	„	„	1— 989	1— 1372	„	1— 972	„	„	„	„	„	193	542 700
„	„	„	„	„	3— 587	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	587
„	„	„	„	14— 2018	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3— 766	„	„	„	17	2 784
93— 7547	95— 10640	26— 3317	11— 1128	5— 432	„	„	15— 1480	23— 1495	„	„	„	„	„	„	13— 325	„	„	281	26 364
254— 709241	201— 126392	27— 7021	12— 2652	71— 199170	33— 64550	11— 2243	339—13672	128— 5266	15— 8432	1— 1372	3— 509	1— 972	1— 670	3— 766	132— 3586	„	„	1309	1 397 704
494 vaart. 845 306 M³.				104 vaart. 263 720 M³.		478 vaart. 21 181 M³.			19 vaart. 10 313 M³.			1 v. 972 M³.	1 v. 670 M³.	3 v. 766 M³.	132 v. 3586 M³.	„	„	1309	1 397 704
451 „ 782 393 „				101 „ 249 896 „		469 „ 17 500 „			26 „ 18 397 „			„	„	3 „ 762 „	120 „ 2554 „	„	„	1251	1 320 897
474 „ 628 950 „				65 „ 121 277 „		472 „ 21 009 „			24 „ 35 041 „			„	„	„	100 „ 2247 „	9 v. 324 M³.	„	1262	1 201 286

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE CURACAO VAN 1896.